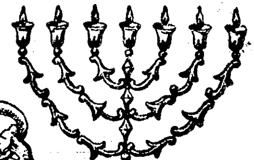
זה השער ליי צדיקים יבואו בו

ספר
כתר התורה

ה"תאג" הגדול

חמשה חומשי תורה

כולל **חמשים מפרשים** כמבואר

מעבר לדף

ספר

רבינו יונה בן ג'נאח

כהל קדומים, חומת אנ"ך

אבן עזרא, מרפא לשון וכו'

חלק א' בראשית

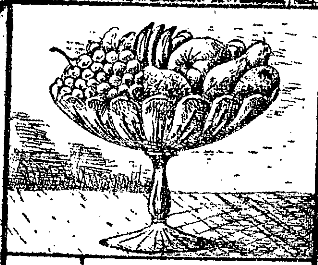
יצא לאור בפעם הראשונה במהדורה זו ע"י

הצב"י יוסף בכה"ר אהרן חסיד הי"ו

ובהשת' הצב"י שלמה בן בנימין סיאני הי"ו

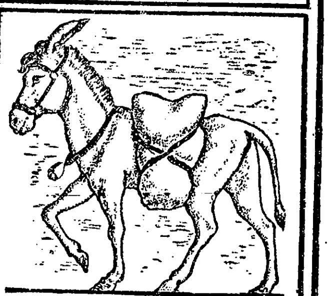
פעיה"ק ירושלם תובב"א תשי"ט

ראובן בכורי אתה

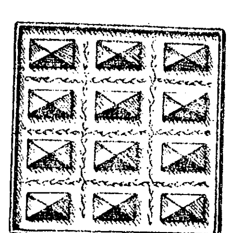

מאשר שמנה לחמו

שמעון ולוי אחים

נפתלי אילה שלוחה

יששכר חמור גרם

זבולן לחוף ימים ישכון

תמיך ואוריך לאיש חסידך

יוסף: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו

גור אריה יהודה

יהי דן נחש עלי דרך

גד גדוד יגודנו

בנימין זאב יטרף

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם

שבח ותהלה לבורא עולם

ברוך שהחייני וקימני והגיעני לזמן הזה.

אודה ה' בפי בשפתי אהללנו בתוך קהל ועדה, מנעורי היא עמדי וימינו תמיד סעדני ועל דרך היושר הנחני. אמרתי אאזור כגבור חלצי, ונדבה רוחי להעלות את ספר כתר התורה הזה, יקר הערך על מכבש הדפוס עם פירושים יקרי ערך למען ישאבו העם תלמודים ודינים מזוקק שבעתים כזהב פרוים ומוגה ומנקה ויפה כסולת נקיה בשלש עשרה נפה. למען יהיה מצוי בידי כל איש יוכל להגות כקטון כגדול וזכות המצוה הרבה הזאת תגן עלי ועל זרעי ועל זרע זרעי כי לא ימוש ספר התורה מפינו מעתה ועד עולם. והרבה עמל ויגיעה השקעתי במשך זמן רב על הוצאת הספר הקדוש הזה כי יודע אני את גודל חשיבותו לכל עם ישראל לכן עמדתי במערכת והשתדלתי להוציאו לאור בדפוס משובח וניר משובח ואותיות מאירות עינים למען לזכות ולזכות את הרבים. כל איש יזכה לרכוש לו ספר יקר ערך זה ועל כן הנני להביע את תודתי לאיש היקר אשר עמד לימיני ויראת ה' בלבו אשר השתדל והשקיע מהונו בהדפסת הספר הנ"ל שמו נודע בשערים מר שלמה בן בנימין סיאני הי"ו ה' יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים ויזכה לבנים עוסקים בתורה ומקיימי מצות בישראל.

וכ"כ הנני להודות לה"ה מר זכריה בן משה חדד הי"ו אשר השקיע מהונו על מנת לזכות בהוצאת הספר הנ"ל, וכ"כ הנני נותן את תודתי לכ"ה יוסף קפח יצ"ו אשר הטריח את עצמו בהגהה והביא את דבריו החשובים לספר הנ"ל וזכות התורה תגין עליו ועלינו ועל כל ישראל. וכן הנני נותן תודתי העמוקה לחברי היקר מר יוסף בן עמנואל משרקי הי"ו וכן הנני נותן את תודתי לחברי מר סעדיה יהוד הי"ו שסייע בידינו לספר זה בכדי לזכות בהוצאת הספר הנ"ל. וכן הנני נותן את תודתי להבר היקר מר שלום צדוק הי"ו שסייע לנו בהוצאה הנ"ל. ובע"ה בקרוב נוציא לאור את הסדור החביב לקהל תפלת כל פה. ונזכה בע"ה להוציא לאור עוד ספרים חשובים לכל בני עדתינו. ונזכה בנחמת ציון ובנין בית מקדשינו במהרה בימינו אמן כי"ר

המו"ל יוסף בן כ"ה
אהרן חסיד יצ"ו

אזהרה !

בכח תורתינו הקדושה ובכח ממשלת ישראל הננו להזהיר את כל איש לבלתי יהין להדפיס או לצלם את הספר הזה או באיזה צורה כל שהיא מבלי רשותינו בין בארץ ובין בחוץ לארץ במשך כל הדורות מיום הוצאתו לאור. והעובר על הדבר הזה מלבד אשר הוא בארור מסיג גבול רעהו, עוד ענוש יענש על פי חוק הממשלה ולפי החוק הבין־לאומי ולהשומע ינעם ותבוא עליו ברכת טוב.

ירושלים שנת התשי"ט.

ההפצה הראשית בידי חבר המו"ל
מר שלמה בן בנימין סיאני

ההפצה הראשית בידי חבר המו"ל
יוסף חסיד
רחוב שלמציון מס' 17 ירושלים

ספר כתר התורה

ה„תאג״ הגדול

חמשה חומשי תורה

עם חמשים פירושים

ואלה מן החדש

א) תרגום אונקלוס מוגה ומדויק עם נקוד ע״פ כתבי יד עתיקים
ב) תרגום (תפסיר) רבינו סעדיה גאון הפיתומי ז״ל
ג) ספר רבינו יונה בן ג׳נאח המכונה רבינו מורינוס ז״ל
ד) פירוש רש״י מאת רבינו שלמה יצחקי עם מראה מקום
ה) פירוש רשב״ם)רבינו שמואל בן מאיר)
ו) פירוש הראב״ע רבינו אברהם בן מאיר בן עזרא
ז) חומת אנ״ך להגאון חיים יוסף דוד אזולאי (חיד״א)
ח) נחל קדומים להגאון יוסף חיים דוד אזולאי (חיד״א)
ט) חלק הדקדוק השלם למהר״ר יחיא צאלח (מהרי״ץ)
עם הוספות מהרה״ג חיים קרח זצ״ל
י) מרפא לשון פירוש לתרגום אונקלוס ודקדוקו למהר״ר יחיא קרח
יא) שפתי חכמים השלם על רש״י
יב) אבי עזר פירוש על הראב״ע
יג) בעל הטורים לר׳ יעקב זצ״ל
יד) תולדות אהרן מראה מקומות על כל הפסוקים
טו) מסורת הקריאה דקדוק על התורה מהרה״ג יהודא ליב
שיסלאוויץ זצ״ל בעהמ״ח ספר אוצר השמות
טז) נוה שלום פירוש ודקדוק לתרגום הרס״ג מאת הרב עמרם קרח
יז) לקוטים מספר רבינו בחיי
יח) לקוטים מרמב״ן
יט לקוטים משפתי כהן
כ) דעת זקנים
כא) מנין המצות למהר״ם חאגיז
כב) פירוש רשב״ם על הפרשיות בראשית נח לך לך שהיה חסר
בכל ההוצאות הראשונות
כג) טעמי הקרבנות בדרך חדש ונפלא
כד) דיני הקרבנות בקצרה

כה) עניני טומאה וטהרה
כו) עניני מקוה ותועלתה וכונותיה
כז) עניני כל מראות נגעים
כח) מצות השם על תרי״ג מצות
כט) מוסרי השל״ה וההגהות
ל) הפטרות נוסח תימן עם תרגום מדויק ע״פ כ״י העתיקים
לא) חלק הדקדוק השלם
לב) הפטרות נוסח כל שאר העדות בישראל
לג) פי׳ הרד״ק על הפטרות
לד) מסורת הקריאה על ההפטרות
לה) חלוקי המברכים גם לפי נוסח תימן
לו) שנוי חסרות ויתרות לפי נוסח תימן
לז) מחברת הכללים להרה״ג יחיא קרח
לח) מאמר ברית הלשון
לט) מחברת התיג׳אן בעברית וערבית שיופיע בספר דברים
מ) פירוש מלוקט מאור החיים
מא) פירוש מלוקט מספורנו
מב לקוטים מספר חן טוב
מג לקוטים על כל פרשה ופרשה
מד) כללי דקדוק הקריאה כלומר שני בסת״י יש לומר שני
שלשי וכו׳ בספרי תימן. וכן גד״ד למנחת שבת ובב״ה יש
לומר שלשה פסוקים לכהן, ארבעה ללוי, ארבעה ישראלי
וגם שני וחמישי כלומר וב״ה.
מה) וכן הוספנו חמש מגלות בכרך נפרד
מו) שיר השיריים עם תרגום ותפסיר הרס״ג ורש״י
מז) רות עם תרגום ותפסר הרס״ג ורש״י
מח) קהלת עם תרגום ותפסיר הרס״ג ורש״י
מט) מגלת אסתר
נ) מגלת איכה

מפתח הענינים לספר בראשית

מפתח הענינים לספר בראשית

דברים אחדים

מה נכבד היום הזה כהגלות נגלות ספר תורת האלהים עם כל התרגומים והפירושים הידועים והמקובלים בכל בית ישראל, ונוסף עליהם כהנה וכהנה פירושים ועטורים מפרי עטם של רבותינו חכמי תימן זצ״ל. והנני מונה מעלותיה של הוצאה זו על כל קודמותיה אחת לאחת.

א) אם כי נדפס המקרא על פי ספרי הדפוס המקובלים בכל שאר העדות בישראל, הרי צויינו כל השנוים בחסר ויתיר ושנויי כתיב על פי מסורת יהודי תימן המקובלים בידינו מאבותנו איש מפי איש מפי משה רבנו. חשיבות רבה נודעת לכך יותר מאשר אלו נדפסו בגוף הספר, כי באופן הנוכחי נראים ובולטים הם לעין כל ובכך יזכרו וישמרו לדורות במסורת עמנו, מה שאין כן אלו נדפסו בגוף הספר לא היו בולטים ונראים ואין כל אדם עלול להרגיש בכך ועלולים היו להשכח במשך הדורות ויבואו בני עדתינו לכתוב ס״ת כמסורת שאר עדות אשר הם לפי מסורתינו פסולים ואין לברך עליהם כמ״ש מורנו הגאון מהרי״ץ זצ״ל בשו״ת פעולת צדיק ח״א סי׳ כה ע״ש. נוסף על כך צויינו חלוקי המברכים על פי התיגאן כפי קבל׳ ומנה׳ יהודי תימן מדור דור, נוס׳ על חלוקת׳ כמנה׳ שאר עדו׳.

ב) שנויים בטעמים ובנקוד שיש בין התיגאן לבין ספרי הדפוס הלא נרשמו בספר „חלק הדקדוק״ למורנו הגדול מהרי״ץ זצ״ל. בידי נמצא חומש „מכתב אלהים״ דפוס ישן אשר בו למד סבי כמהר״ר יחיא קאפח זצ״ל בהיותו ילד לפני המורה והמחנך פאר הדור כמהר״ר חיים קרח זצ״ל בשנים תר״ח־תרי״א ובו כמה הערות על מסורת הקריאה אצל יהודי תימן נוסף על מה שכתב מהרי״ץ ולעתים רחוקות אף חולק עליו. כל הציונים הללו רשמם סבי בזמנו מפי רבו הר״ח, ויש מהן שנרשמו בכתב ידי הר״ח בעצמו, כל הציונים הללו הוספתים בסוגרים בתוך חלק הדקדוק בציון „ר״ח״ לאמר ציוני ר׳ חיים. כששאלתי את סבי בזמנו לפשר הדבר שפעמים חולק ר׳ חיים על מהרי״ץ אמר לי כי ר׳ חיים העיר כמנהג הקריאה בבית הכנסת אלשיך׳ וכפי התיגאן של בית כנסת זו, ואלו מהרי״ץ כתב לפי מנהג בית הכנסת שלו „בית צאלח״ כפי התיגאן הנמצאים שם, אם כי בדרך כלל אין הבדלים ביניהם, וכבר קדם לר׳ חיים בהערות כאלה מהר״ר אברהם אלשיך׳ ז״ל שמצאתי הערותיו בתוך חלק הדקדוק כ״י שברשותי ובהן חולק הוא על מהרי״ץ ואותן שלבתי בתוך חלק הדקדוק בסוגרים בציון הר״א אלשיך׳ כן מצאתי הערות לנוסח הקריאה שהעיר סבי ז״ל והצגתים בשמו. ויש בחלק הדקדוק הנדפס הוספות מעטות על מה שיש אצלי בכה״י ואותן סגרתי תוך שני חצאי עגול אך לא השמטתי דבר, כאשר יראה המעיין בפנים.

ג) תרגום אונקלוס דוייק ונופה יפה יפה על פי כתבי יד העתיקים. לפני היו חמשה כ״י כאלה. כל נוסחא אשר כל כה״י שוים בה ורגילה היא בפי רבים הצגתיה בעמוד, ונוס׳ הדפוסים שמתי בתוך סוגרים בציון „י״נ״ לאמר יש נוסחאות. ואלו נוסחא ששוים בה רוב כתבי היד והדפוסים הוצגה בעמוד ונוס׳ מקצת כה״י נתנה בתוך סוגרים בציון „ינ״י״ לאמר יש נוסחאות ישנות. כל נוסחא שכל כה״י שוים בה אלא שאינה רגילה בפי רבים הצגתיה בתוך סוגרים מרובעים בציון „נ״י״ לאמר שהיא העיקר אלא שמפני שאינה רגילה בפי רבים לא הוצגה בעמוד. יש לעתים רחוקות שמהר״י קרח ב„מרפא לשון״ מקיים נוסחא אחרת מזו שהצגתי בעמוד כי הוא בדק את הנוסחאות העתיקות אשר לפניו ופעמים אף נטה מהן מפני שלא נראו לדעתו כמו שיראה המעיין בספרו, ואני לא הכרעתי לגמרי לומר את הנראה לי או לא נראה לי כי אם הצגתי את אשר לפני בלבד בלי לערב דעתי בענין, והרי לאשרינו גם מרפא לשון לפנינו והקורא יבחר. וכאן עלי להביע את תודתי לידידי מר יחיא בן שלמה כסאר הי״ו על חסדו שמסר לי את התאג שלו אשר הרבה יגע וטרח בו שנים רבות להגיהו ולתקנו לנפות ולברר נוסחותיו על פי התאג שכתב מהר״ר חיים כסאר נע״ג ושאר כתבי יד עתיקים. ספר זה היה לי לעזר רב בעבודתי. כן היה לנגד עיני קונטריס לקט נוסחאות התרגום שנרשמו על ידי סבי ז״ל מתוך כ״י קלף ישן, וז״ל בתחלת הקונטריס „נוסח תרגום אונקלוס אשר העתקנו אני והמנוח כמו״ר יחיא קרח זלה״ה מספר ישן על קלף מנוקד מלמעלה המקרא והתרגום, ולא נמצא בנקוד המקרא „כל״ מנוקד בקמץ אלא בחולם, וכן לא נמצא שם „את״ בפתח אלא בצירי״ עכ״ל. כוונת סבי בהערה אחרונה כי בנקוד הנהוג אצל יהודי תימן מקדם לא נמצא הסגול ואין לו כל זכר, ולפי מבטאם מנקדים כל סגול בפתח ולא בצירי, אך את המלה „את״ נקדו אותה לעולם בצירי ולא בפתח כרגיל במקום סגול.

ד) משנה חשיבות נודעת לספר היקר „מרפא לשון״ הנדפס כאן על פי כתבי יד מדוייקים בהגהה מדוקדקת היטיב. מחבר הספר הוא כמהר״ר יחיא קרח שהיה מחשובי הרבנים בצנעא בירת תימן, המנוח היה חבירו וידידו של סבי ורבות עמלו יחד לברר הנוסחאות הישנות מכ״י עתיקים שונים. המנוח נפטר ביום א׳ כו אב שנת התרמ״א והניח אחריו ספר חשוב זה לברכה. אם כי חומש בראשית מספר זה כבר נדפס פעם בת״א אך שם נדפס בחסרונות רבים שאותם מלאנו כעת, כן לא נדפסו שם שאר החומשים ורק כעת הם רואים אור בפעם הראשונה. כן השמיטו המדפיסים הראשונים את „מחברת הכללים״ ואת „מאמר ברית הלשון״ שהמחבר קבעם כמבוא לספרו ואשר חשיבות רבה נודעת להם כשלעצמם. אנו בהוצאה זו הדפסנו הכל לבל ידח ממנו נדח. ויתרון רב נודע להם לשתי חוברות אלו בשביל בני עדתינו המחזיקים במנהגי ראשונים לתרגם קריאת התורה פסוק פסוק כתקנת הקדמונים. יען ראיתי אי אלה מבני עדתנו הנוהגים קלות ראש במנהגי אבותינו ורוצים לבטל את התרגום ואף מצאו להם מורים (לא מבני עדתינו) שהורו להם לבטלו מתוך טענות הבל משאות שוא ומדוחים כי בכך ימשכו רבים לקריאת התורה שאינם סובלים את האריכות. ואמינא להו שקר בפיהם כי בלבם רוצים הם לפרוק עול תורה ורק תואנה הם מבקשים והרי הם בבחינת כי יגעת בי ישראל. וחלילה חלילה לבטל תרגום זה אשר קדמונינו ראו בבטולו חריגה מהמסורת וחשש סטייה מתורה שבע״פ שהוא מבוסס על אשיותיה מפי ר׳ אליעזר ור׳ יהושע שני עמודי הקבלה אשר כל בית ישראל נשען עליהם. והריני מעתיק כאן קטעים מדברי רב עמרם גאון בסדורו, וז״ל: וכך אמר רב נטרונאי גאון ואלו שאין מתרגמים ואומרים אין אנו צריכים לתרגם אלא בלשון שלנו בלשון שהצבור מבינים אין יוצאין ידי חובתן... וכיון דכן הוא לא אפשר דלא מתרגמינן בהדין תרגום דרבנן... הא למדת שמצוה מן התורה לתרגם... הלכך חייבין לתרגם ילמדו ויתרגמו ויוצאין ידי חובתן, ואם יש מקום שרוצים לפרש להם יעמוד אחר חוץ ממתרגם ויפרש להם בלשונם עכ״ל ע״ש שהאריך.

ה) תרגום רבינו סעדיה גאון בשפה הערבית שהוא המפרש הקדמון ביותר שיש לנו לפשטי המקרא. יגיעה רבה מאד היתה לי בהגהת תרגום הרס״ג כי רבים מאד מאד הם השגיאות הטעויות והשנוים שהוכנסו בו על ידי מגיהים אשר לא ידעו בין ימינם

לשמאלם, שכל משפט שראו שאינו תרגום מלולי לפי תיבות המקרא הוסיפו וגרעו והחליפו בסכלותם, יעלו הרים ירדו בקעות נפשם ברעה תתמוגג. גם תרגום זה הגהתי על פי שבעה כתבי יד עתיקים מדוייקים כדי לבררו וללבנו מכתמי שולחי יד למיניהם, עד שאפשר לי לומר כמעט בבטחה כי עד כה טרם נדפס פי' הגאון מנופה ומוגה די הצורך כבהוצאה זו. וזאת להודיע שתמיד קיימתי את נוס' כ"י העתיקים בלבד, אף שפעמים מצאתי נוס' המודפס באותיות ערביות שונה מעט מכ"י העתיקים לא נמשכתי אחריו על אף שר' עמרם קרח בנוה שלום הכריע כמותו לפעמים. עוד זאת להודיע כי בכתיב לא נטיתי מהמקובל בכ"י העתיקים היינו לא לכתוב ט' נקודה אלא תמיד צ' נקודה אף שאין זה לפי משפט השפה הערבית כי לא רציתי לסור ממנהגי קדמונינו וכן בכל שאר הדיוקים והדקדוקים בכתיב בשפה הערבית לא נטיתי ממנהג קדמונינו אף שידעתי נאמנה שאין זה לפי דקדוק הכתיב הערבי.

ו) ספר „נוה שלום" להרב עמרם קרח ז"ל. כדרך שעשה האב כמהר"ר יחיא קרח בספרו מרפא לשון לתרגום אונקלוס כן נהג הבן בתרגום רס"ג. הספר נוה שלום אינו אלא בירור הנוסחא המדוייקת בתרגום הרס"ג וכן ביאור והסבר למלים הקשות שבתרגום כמו שביאר המחבר בהקדמתו. ספר זה הוגה מכתב יד המחבר עצמו.

ז) אף בהפטרות שגם הם נדפסו על פי הדפוסים דייקתי הרבה וציינתי בהם את כל השנוים שמצאתי בין הדפוסים וכתבי יד תימן העתיקים. את חלק הדקדוק למהרי"ץ שלבתי בפנים תחת הציון „חה"ד". גם בתרגום ההפטרות יגעתי רבות בנפוי הנוסח ותקונו על פי הפטריות כ"י עתיקות ועל פי תיגאן עתיקים הנמצאים ברשותי ואצל אחרים. את ההפטרות המובאות מישעיה הגהתי גם על פי התאג שכתב כמהר"ר חיים כסאר זצ"ל, תאג זה קבלתי בשאלה מבני המנוח היקר באדם ר' שמעון פנחס כהן ז"ל ותודתי להם על כך. בכל הנ"ל השקעתי יגיעה רבה מאמצים וזמן יקר רק לכבוד הקדמונים ולמען לזכות את הרבים. כל שאר הפירושים ההוספות והלקוטים וכן הצד הטכני של ההוצאה נעשו על ידי המולי"ם באמצעות מגיהים שונים ועליהם תבוא ברכת טוב במדה שנתנו את כל כחם בנפוי שגיאות הדפוס הנראות.

עמל רב והוצאות מרובות מאד השקיעו המולי"ם בהוצאה זו וראוים הם לעדוד ולתמיכה מכל חלקי הצבור, בפרט מבני עדתינו אשר ספר זה שמושי להם מאד. עאכ"ו ששובצו בו אבני חן ממחברים מחכמי תימן.

קריאתי מופנית לבני עדתינו הביאו ברכה אל בתיכם, רכשו את ספר התורה הזה והיה לכם למרגלית והגיתם בו יומם ולילה.

כ"ד יוסף בכה"ר דוד קאפח
אדר א' התשי"ט. ירושלים.

הקדמת אבן עזרא

בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם. עשה חסד עם עבדך אברהם.
ויהי פתח דבריך מאיר. לעבדך בן עבדך מאיר.
ומישועת פניך תבא עזרה. לבן אמתך הנקרא בן עזרא.

זה ספר הישר לאברהם השר. ובעבותות הדקדוק נקשר.
ובעיני הדעת יכשר. וכל תומכו מאשר.

נאום אברהם הספרדי הנזכר
מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים

הדרך הא' ארוכה ורחבה. ומנפשות אנשי דורנו נשגבה. ואם האמת כנקודה בתוך העגולה. זאת הדרך כקו הרחב הוא החוט הסובב בתחלה ובה דרכו גדולים. והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים. כרב יצחק שחבר שני ספרים. מבראשית עד ויכלו ועוד לא כלה מרוב דברים. ובפסוק יהי אור. אמונה בעלי האור. והחשך הזכיר. והוא הולך בחשך ולא הכיר. ובפירוש תוצא הארץ מלבו הוציא מלים. וידבר על העצים והצמחים קטנים וגדולים. ובפירוש נפשות החיות. הביא חכמות נכריות לדעת המדות הנזכרות. ע"פ חכמי הספירות. ובמסלה הזאת עלה. רב סעדיה גאון הגולה. ובפי' יהי מאורות. הכניס דעות אחרות. לדעת המדות הנזכרות. ע"פ חכמי הספירות. גם רב שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו. בפ' ויצא יעקב ברוב עניניו. כי הזכיר כל נביא בשמו. וכמה פעמים גלה ממקומו. וכמה וכמה תועלת יש בהליכת הדרך. ואין תועלת לפי' הזה כי אם אורך. ועם ויחלום כתב פתרון החלומות. ולמה יראו בתנומות. והרוצה לעמוד על חכמות חיצונות. ילמדם מספרי אנשי תבונות. אז יתבונן בראיותם אם הן נכונות. כי הגאונים בלי ראיות בספריהם הביאום. ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום:

הדרך הב' בחרוה פתלתולים. ואם הם ישראלים אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמה והם לא ידעו את מקומה. וזאת דרך הצדוקים כענן ובנימין. וכן כל מכחיש וכל מין אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין. והוא נוטה להשמאיל או להימין. וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים. גם במצות ובחקים. והם מדעת תוצאות לה"ק ריקים. ע"כ יתעו גם בדקדוקים. ואיך יסמכו במצות על דעתם. וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבותם. בעבור שלא תמצא בתורה מצוה א' בכל צרכיה מבוארה. ואחת מהנה אזכיר. והיא גדולה למכיר. כי תחתיה כרת על אכילת יוה"כ. וחמץ בפסח שלא עשוהו טהורים. ושביתת ימים שבעה. והקרבנות וסכה ותרועה. כי אין בתורה חקי השנה מפורשים. ואיך נחשוב החדשים. ועניי הדעת מרודים. שמו אותותם מפסוק לאותות ולמועדים. ולא ידעו כי והיו ל' רבים. ועל המאורות והכוכבים. והאומר כי וי"ו ולמועדים נוסף. כי לאות עם מועד נאסף. יבקש אדם שיהיה אוהבו. אולי יאמין בו. ואם מצאנו שנים ושלשה ווי"ן נוספים. מי יודיענו כי זה הוי"ו מהעודפים. אחר היות וי"ו הטעם לאלפים. ואין פי' עשה ירח למועדים. כדברי אלה שמתניהם מועדים. ואילו היה כתוב והיתה הלבנה לאות למועדים בחדשים. מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשים. כי יש מועדים רבים בתורה ובמקרא ובכתובים. ואילו היה למועדי השם מבואר. עוד הדבר הגדול נשאר. אם החדש עד סוב הלבנה גלגל המזלות. שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות. ואם עד סוב גובה גלגל היוצא. אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא. או עד סוב גלגל התלי כדעת חכמים. כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים. ואם נסמוך על דעת התחברות המאורות. גם הנהגת מחוברות. מחברות בגלגליהם תיכונה. ומחברת כנגד עליון באמונה. ומחברת שנוי מחזה. ולא נדע איזה יכשר הזה או זה. ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים נשאו כי עינים להם ולא יראו. אולי יראונו בתורה ובתעודה. המקום שמצאו שם זאת האבדה ולא דברו בפי' חדש בחדשו נכונה. כי אין בכתוב זכר ללבנה. רק פירושו לעשות כל דבר בעתו יום ביומו שבת בשבתו. וידוע כי פעם יהיה בין המולד (ר"ל האמצעי) לעת השקיעה שש שעות. ותראה הלבנה אך על חקות ידועות. ופעם ביניהם שלשים שעות. ולא תראה אפילו בגבעות. (כי) תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות. וגם מפני ארך ורחב המדינות. ואם שכנה על הארץ ענגה. ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה. הנתענה ג' ימים בכפורים. ועוד מי סיפר לנו כי ימי החדש על שלשים יום ספורים. כי הנה יהודה הפרסי חבר ספר ובחשבון (השמש) השנה והחדשים סופר. גם לא נדע מהתורה עדות החדש. ומי העד ואם ילך דרך רב ביום קדש. ואם נקבל עדות אב ובנו וגרים ונשים. וגם אם היו כל אלה מפורשים. עוד דבר קשה. איננו מפורש בתורת משה. לדעת כמה חדשי השנה ואם היא באביב נסמכה ההוא מחטים או שעורים ומתי יבוקש ואנה השעורים. ואם היתה שנת בצורת בא"י ומסביב. והנה אין זרע אף כי אביב. הנקבע השנה פשוטה או מעוברת. גם אין ספירה נספרת. ואין חג שקראנוהו עצרת. וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסורת. והאומרים והנה אנשי המשנה מעידים על ראיית הלבנה. והנה התשובה נכונה. אם היא עדותם בעיניהם נאמנה. יקבלו עדות צרכי השנה. כי ע"פ קריאת ב"ד היא נתונה. כי יסוד העיבור. על אביב ותקופה וצרכי צבור. ולמה במצות נגע צרעת מבוארים המשפטים. שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקים מעטים. ומצות המועדים חיוב לכל ישראל בכל זמן. ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן. רק נחפש כה וכה רמיזות. ולמה בדברי תורה תמימה כזאת. וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבע"פ שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא. כי אין הפרש בין שתי התורות. ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות. ופסח חזקיהו יחזיק ידי אמונה. כי נעשה ע"י בעלי עצה וזקנה. ולא הקריב הפסח במועדו. ולאכול חמץ בחדש הראשון שלח ידו. ופסח שני כראשון שבעת ימים עשה. ויש ראיות רבות שקבל מעשיו רם ונשא כי בר (ב"ד) היה. ואין ברוחו רמיה:

הדרך הג' חשך ואפלה. והיא מחוץ לקו העגולה והם הבודאים מלבם לכל הדברים סודות ואמונתם כי התורות והמשפטים חידות. ולא אאריך להשיב עליהם. כי עם תועי לבב הם. כי הדברים על צדק לא חלקו. בלתי בדבר א' צדקו. אשר כל דבר מצוה קטנה או גדולה. בכף מאזני הלב תהיה שקולה. כי יש בלב דעה מחכמת יושב קדם נטועה. ואם הדעת לא תסבול הדבר. או ישחית אשר בהרגשות יחבר. אז יבקש לו סוד כי שקול הדעת היסוד. כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו. והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו. וכל דבר שהדעת לא תכחישנו. כפשוטו ומשפט לפרשנו. ונעמידנו על מתכונתו. ונאמין כי ככה אמתו. ולא נגשש קיר כעורים. ולפי צרכנו נמשוך הדברים. ולמה נהפוך הנראים לנסתרים.

הקדמת אבן עזרא

ואם יש מקומות שהם באמת נחברים. וישניהם נאמנים ברורים. מהם בגופות ומהם מחשבות. כמילת בשר וערלת לבבות. ובעץ הדעת סוד ינעם. גם הדברים אמת כמשמעם. ואם יש איש לא יכילו זה רעיוניו. אם הוא חכם יפקח את עיניו. כי ימצא בתולדות רבים נוצרים. כנחירים והלשון והרגלים לשני דברים:

הדרך הד׳ קרובה אל הנקודה. ורדפו אחריה אגודה. וזאת דרך החכמים. בארצות יונים ואדומים. שלא יביטו אל משקל מאזנים. רק יסמכו על דרך דרש הלקח טוב ואור עינים. ואחר שימצאו המדרשים בספרי הקדמונים. למה יוגיעונו לכתבה שנית אלה האחרונים. ויש דרך הפך דרש ויש לו סוד איננו מפורש. כדרש שהתורה קדמה אלפים שנה קודם העולם. וזה אמת סוד דרך הנעלם ורבים לא יבינוהו כן. ולהיות כמשמעו לא יתכן. ובעבור כי השנה מימים במספר היא מחוברת. ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת. ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים. או שנה או מספר אלפים. והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתבייש. למען אשר יבקש לאין יש ומשיבין שברא השם את העולם בעת שידע כי טוב הוא. גם זו תשובה בנוי על אבן בהו. וכן האומרים שבראו להראות גבורתו. לאדם שהוא שורש יצירתו. והנה שמו תשובתם האמונה. חלק קטן מהשאלה הגדולה. כי יש ראיות גמורות. לאשר עינים להם ולא לעורות. כי הישוב חצי ששית הארץ באמונה. וכולה כנקודה אל המסבה (ס״א המסכה) אשר עליה נתונה. ואף כי המסבה (ס״א המסכה) העליונה ואם מדרך הישרה. אין דרש יום נדרש כדרך המקרא כי אילו היה הטעם לאלפים. היה כתוב יומים. כי פירוש יום יום. בכל יום ויום כן איש איש וברוך ה׳ יום יום גם סוף הפסוק יוכיח משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום. א״כ נשמור התורה הנאמנה. עד אלפים שנה. ועוד כי אלף שנים בעיניך איננו לנוכח השם וימצאהו בפי׳ בספר תהלות אשר יבקשם. גם יש דרש להרויח נפש חלושה. בהלכה קשה. ויש דרש מסברא ידועה. ויש שהוא כהלכה שאינה קבועה. גם יש דרש שהוא טוב לאחרים. וידריך בדרך תבונה את הנערים כי יש עוף שאינו רואה ביום הנגוהות. ובלילה רואה מפני שעיניו כהות. כדרש שהעולם נברא בבי״ת בעבור ברכה. ואם הדבר ככה. הנה בוקק הארץ ובולקה. ואשיתהו בתה. ובטלו הטוחנות. בל ידעום. משחת בלי. בלו שלמותיכם. בלע ה׳. בלל ה׳. ובתקך וברא אתהן. בין בתריו. בזיוך וקצף. ילדו לבהלה. בלהות אתנך. ואם הרי״ש רישיה די דהבא. הנה איש רע ובליעל. בעל פעור. כרע בל. כהני במות ואשר מעט השכל בלבו. ואף כי אשר חכמת אלהים בקרבו. יוכל להוציא מדרשים. וכולם כנגד הגוף הפשוט הם כמלבושים. וקדמונינו זכרם לברכה. אמרו על ככה. אין מקרא יוצא מידי פשוטו דרש בראשית בתורה שנא׳ ה׳ קנני ראשית דרכו. אחר העולם נברא על לויתן שנא׳ הוא ראשית דרכי אל. אחר העולם נברא שייראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה יראת ה׳. אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנא׳ ראשית בכורי אדמתך. ולמה בי״ת בתחלה להורות כי ה׳ אחד והנבראים שנים שהם עצם וצורה או שני עולמות ולמה בי״ת ואחריו רי״ש אל״ף שי״ן. ואח״כ יו״ד ותי״ו. רמז שהבית הראשון יעמוד ארבע מאות וי׳ שנים. כי הוא קודם השמים והארץ. ואח״כ ישום הבית. וזהו והארץ היתה תהו ובהו. וחשך שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה. ורוח אלהים שנחה רוח החכמה והבינה על מפרשי התורה. הנמשלת למים. ובסוף יהי אור על ימות המשיח אז יבדיל ה׳ בין המקוה לישועתו ובין אשר במחשך מעשיהם דרש בראשית שתי מלות שהכל היה מהאש והוא היסוד. אחר שית כמו אמון שית שהם שש הקצוות הנמצאות לכל גוף וחשבון ראשי מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות. והמלות שבע כשבעה מלכים או כשבעה כוכבי לכת והאותיות שמנה ועשרים כנגד מחנות הלבנה וכן מספר העתים בקהלת. ותחלת הספר בי״ת וסופו מ״ם כנגד השם המפורש היוצא מפי כ״ג ביוה״כ. ובסיני נתן למשה וכ״כ ה׳ ב״ם סיני בקודש. ובתחלה בראשית ולבסוף ישראל כי הם עלו במחשבה בראשית העולם. וסוף דבר אין לדרש סוף:

הדרך הה׳. מוסד פירושי עליה אשית והיא הישרה בעיני נכח פני ה׳ אשר ממנו לבדו אירא. ולא אשא פנים בתורה ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי. ואח״כ אפרשנו כפי אשר תשיג ידי. וכל מלה שתבקשנה. בפירוש המלה הראשונה תמצאנה. כפירוש שמים תמצאנה בפסוק הראשון וע״ז המשפט כל הלשון. ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת למה זאת מלאה ולמה נחסרת. כי כל טעמיהם בדרך הדרש הם. כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבוארה. ופעם יחסר אות נעלם לאחוז דרך קצרה. ואחר שידרשו טעם למלאים ולחסרים. יורנו איך יוכל לכתוב הספרים. ומשה כתב בלא וי״ו ה׳ ימלך. ומעתיק משלי כתב בוי״ו תחת עבד כי ימלוך ושנים רבות בין שניהם. רק לתינוקות טעמיהם טובים הם. גם בפירושים הישרים אין צורך לתיקון סופרים. ומתרגם התורה ארמית תרגם אמת. ובאר לנו כל הנעלמת. ואם דלק במקומות אחרי מדרשים. ידענו כי יותר ממנו ידע השרשים. רק חפץ להוסיף טעמים אחרים. כי פשוטו יבינוהו אפי׳ הבוערים. כמו עירה שלא תרגמו כבן אתון. ותרגם בני יבנין. ואתונו שער האיתון. ובעבור הדרש דרך הפשט איננה סרה. כי שבעים פנים לתורה. רק בתורות ובמשפטים ובחקים. אם מצאנו שני טעמים לפסוקים והטעם האחד כדברי המעתיקים. שהיו כולם צדיקים. נשען על אמתתה בלי ספק בידים חזקים. וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים. האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים. דרך קדמונינו היא אמת. וכל דבריהם אמת. וה׳ אלהים אמת. ינחה עבדו בדרך אמת:

הקדמת הרה״ג יחיא קרח זצוק״ל

לספרו מרפא לשון

אמור יאמר העבד לעבדי ה׳ קולן של סופרים. זכריה בן לא״א שלום לבית הקרחי״ם על שדה התרגום עברתי ועל כרמו הנחמד עמדתי, והנה עלה קמשונים, כסו פניו חרולים, וגדר אבניו נהרסה, מפני רוב השיבושים והטעיות שנפלו בו, מרוב ההעתקים, וגם מפני היפוך הגירסאות והקריאות שהגיהו בו איש כל הישר בעיניו ורוב ההמון אינם נותנים לב כלל בפירושו, ותהי קריאתם בו מצות אנשים מלומדה, ואין דורש ואין שואל ואין מבקש, ליישר דרכו ולהגיה חשכו, לרפא שברו ולהשיב נדחו.

ובהיות הוב מוטל עלינו ללמוד תמיד מקרא ותרגום ולהשלים בכל השבוע הפרשה שלו שמו״ת כהוגן וכתיקון לא יכולתי להתעלם מזה, והייתי בודק בכל הנוסחאות המדויקות והספרים הקדמונים למימים ימים ומברר הגירסאות הנכונות והמלות העיקריות עפ״י ראיות אמתיות ובדרך זה הלכתי מדי שנה בשנה עד שעלה בידי המון ציונים והערות רבות, בדקדוקים חזקים, וטעמים נעימים.

אהבת התרגום והמון הדקדוקים החזקים והטעמים הנעימים ההם המה הרהיבוני לחבר מהם ספר מיוחד כדי לזכות את הרבים ולהעמיד אוהבי האמת על האמת לכבוד תורת האמת, ואמנם לא עלתה בידי זאת כי בכמה מקומות יש מחלוקת בספרים, בין הדפוסים ובין כ״י שלנו ורש״י ז״ל או שאר מפרשים ז״ל מסייעים לספרי הדפוס, מפני שהיתה נוסחתם כך, ונסת״י לא מצאתי להם עוזר וסומך אף שידעתי נאמנה שהעיקר אצלם אם מצד הדקדוק אם מצד הקבלה שיש להם יותר מת״ר או מת״ת שנים בטרם שיתחדשו ספרי המפרשים ז״ל שעל פיהם לומדים הסופרים להגיה התרגום ואני יתוש קטן אין בי כח לדבר כנגדם ולסתור דבריהם.

היודע מחשבתי הטובה ית״ש. הקרה לפני החומש שנדפס בו ספר היא״ר ומסורת התרגום וכאשר ראיתיו אורו עיני ותחזקנה ידי כי מצאתי את כל דברי חכמי המוסרה ההיא כאלו הם מיוסדים עפ״י ספרי תימן ורוב הערות היא״ר היו על המקומות שהוצרכתי להעיר עליהם גם מדבריו לקחתי עדות ברורה שכל חלקי נוסחת ספרי תימן מסכימים היו לספרי ספרד ואין ביניהם מחלוקת, אז אמרתי אך עשרתי מצאתי און לי כל הני תנאי דמסייעי לן על כל דבר ודבר, ועומדים בפרץ לחזק כל בדק המקלקל גירסתינו העיקרית.

עתה קמה אלומתי וגם נצבה, ויסדתי הספר הזה על דקדוק התרגום וטעמיו בראיות גדולות ודברים נכוחים, על פי ספרים וספרים, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים, ולמפורסמות אין צריך ראיה ואיני צריך לפרש רוב יגיעה שיגעתי בספר זה ורוב התועלות המגיעות מהספר הזה, הלא המה גלויות וידועות למי שיודע עוז ותעצומות התרגום והנה לא הייתי צריך אלא להעיר על הגירסאות המשובשות והנסחאות הנשכחות מבלי שום פירוש וטעם כיון שהם דברי קבלה ואינם צריכים חזוק אבל מפני שראיתי בס׳ נל״ג שכתב פירושים וסייעתות לגירסאות משובשות ונוסחאות שאין להם עיקר, לכן הוצרכתי לפרש טעם כל דבר ודבר כדי להראות פנים ולחזק האמת אצל מי שאינו מכירו, ועוד דכל מלתא דמתאמרא בטעמא לא משתכחא כדאי׳ בגמ׳ נדה דכ״ד ע״ב אמר אביי שמע מינה האי צורבא מרבנן דאמר מלתא לימא בה טעמא דכי מדכרי ליה מידכר, אבל איני מפרש שום פירוש אלא כתלמיד העורך לימודו לפני רבותיו, ולכן אני מפיל תחנתי לפני כל חכם הרואה דברי שאם ימצא בהם איזה שגיאה וטעות שישיג על דברי ויכתוב עליהם הדברים הנכונים ולו תהיה צדקה ובלבד שלא ישלח יד במה שכתבתי, ולענין עיקר הגהות התרגום הנה הודעתי את שמי שאם יש מי שיסתפק באיזה הגהה יבא ישאלני ואני אראה לו שכך היא הגיר׳ בספרי תימן המדוקדקים בראיות ברורות בלי שום ספק וקראתי שם זה הספר מרפא לשון כשמו כן הוא מרפא לשון התרגום מכל טעות ושיבוש שנפל בו, ועוד מפני שכיונתי בו לזכות נשמת מר אבא שלום ז״ל שהוא רמוז בשם לשו״ן בחילוף הנו״ן במי״ם ועוד לפי שנאמר „מרפא לשון עץ חיים" יחיה שהוא חיי״ם ג״כ כשמי עץ חיים גי׳ זכר ע״ה שהוא עיקר שמי זכריה, ותפלתי זכה לפני האל שהוא את דכא, יעזריני על דבר כבוד שמו שלא אכלם ולא אבוש, לא בעה״ז ולא בעה״ב ויקיים על ספרי זה מ״ש אל תבואיני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני וגם מק״ש עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר ובזה תהיה חתימתי.

מודעה

ברם זכור לטוב יקירי כה״ר שלום בכמה״ר יחיא יצחק הלוי נ״י. הוא אשר דרש ממני לשלוח לו ביאורים על תפסיר התורה, ובהיותו דוחק למען ההדפסה הנחוצה באותו־פרק שנת תרחץ־תרצט כתבתי ביאורים קצרים ופתיחה מצומצמת ונדפס ממנו ספר בראשית ונפסקה ההדפסה.

אז זכיתי לברך על המוגמר והרחבתי הביאור על כל לשונות התפסיר הצריך להבינם, ואף אותם שכבר נדפסו דקדקתי בהם ובררתי מה שנעלם או שגיון שקרה במקצתם גם בפתיחה הוספתי בה חדושים ופתרתי מה שנשאר בספק בפתיחה הראשונה, ולכן אין הסכמתי כי אם על מהדורה זו האחרונה.

היום א׳ שלישי אלול שנת תכון תפלתי „קטרת" לפניך לפ"ק

נוה שלום

(א) תרגום התורה בלשון ערב אחד חבורי הגאון רבינו „סעדיה בן יוסף הפיתומי״ זצ״ל. ונקרא בלשון ערב „תפסיר״ (ביאור או פירוש). 1) זכרונות זה התרגום נמצאו בספרי המפרשים הראשונים. ר׳ יונה בן גנאח בספר השרשים שחיבר בלע״ר והראב״ע בפירושו העתיקו לשונות הגאון בתרגום זה במקומות רבים מספריהם. גם הרב תנחום בן־יוסף הירושלמי בספרו (אלכ׳אפי) העלה תרגום הגאון בהרבה שרשים.

הראשונים מחכמי תימן אשר מלשונות תרגום זה נזכרו בספריהם הרב חטר בן שלמה 2) ז״ל והרב זכריה הרופא 3) ז״ל.

במאה השנית לאלף הזמני 4) כבר זרח אור תרגום זה בנפת תימן. השוקדים להבין עניני המקראות התענגו בלמידו וקורת רוח מצאו בביאורו.

גם נקל היה למתחילים לידע שפת הקודש והלשון הארמי בהיותו ערוך לפניהם בלשון ארץ מגוריהם הרגילה בפיהם.

לפיכך הנהיגו חכמי הדורות מימי קדם לכתוב פרשיות התורה. כל פסוק עם תרגום אונקלוס ותרגום הגאון. והוטל על מלמדי התינוקות ללמד את הנערים תורה עם שני תרגומים אלה, ומנהג זה החזיקו בו עד היום. לא כן תרגום הגאון על נבואת ישעיה 5) וספרי הכתובים, כי מעת פשטה מלאכת הדפוס והמון ספרים מספרי הקדש הובלו לתימן במחירים נוחים, אז נלאו להעתיק בכתיבת־יד ושמו כל חשקם ללמוד בספרים המודפסים המתחדשים יום יום, ותרגום הגאון על שאר ספרי הקדש עם כל החיבורים אשר בלע״ר גנזום והזניחום.

ובמשך המאה החולפת נהרו לתימן מקצות תבל חוקרים וסוחרי עתיקות ובכסף מלא הוטפום והוציאום בזה אחר זה מכל תחומי תימן. לולי העיר ה׳ את רוח הר׳ חיים בן סלימאן אלכסאר ז״ל (דודי אחי אמי) הוא דרש אחר הספרים העתיקים אשר בלע״ר, ומתרגומי הגאון נזדמנו לו התרגום על ספר ישעיה ועל ספרי הכתובים זולת תרגום עזרא ודה״י.

לב טהור ברא לו האלהים ובשנת תרמ״ד העתיקם בכתב ידו עם אשר נמצא אתו ביאור הגאון על ספר איוב. הם היו שעשועיו בחייו, ולשם וזכר טוב (מבנים) בפי הבאים אחריו יהי זכרו ברוך.

עוד חיבר הגאון פירוש על התורה בלע״ר עם פתיחה נקרא „תפסיר אלתפאסיר״ מרחיב בו הביאור על התפסיר ועל ענין הכתוב, ואל ביאור זה ופתיחתו רמז הגאון ז״ל בספר האמו״ד ובביאורו לספר משלי ואיוב, גם רבינו בחיי בספרו „חובת הלבבות״ העלה זכרונו בשער עבודת האלהים, ור׳ יונה בן גנאח, וראב״ע ורד״ק העתיקו ונשאר ממנו מאמרים בחבוריהם.

עלינו חובה לתפוס תרגום זה המוחזק בידינו לנפותו, וליפותו ולפקוח עין בקורת להגיהו מחשכת השגיונות שנכשלו בהם המעתיקים מחסרון ידיעת הבנין 6) או הבנת הענין 7) בעוד נמצאים העתקות מוגהות ע״פ נוסחאות עתיקות בדוקות ומדוקדקות לטוב לנו ולבנינו, כי לא ישכח מפי זרענו.

(ב) מעלות תרגום זה הנשגבות המזהירים מאור חכמת גאון ישראל ותפארת יקרו אין באפשרות לסיימם, חלק קטן אזכיר מהיסודות אשר בנה עליהן עליתו הבצורה. א) שמירת הענין והתאמתו כפי משפט ודקדוק שתי הלשונות, המועתק ממנה והנעתק אליה. בשומו רושם הניכר בתוספת אותיות ותיבות או חסרונן, הקדמת המאוחר ואיחור המוקדם, העתיד יהפוך לעבר, והעבר לעתיד כפי חק הדבור וכונת המאמר. ב) אם באיזה פסוקים הלשון כפול, מדלג הכפל ומתרגם בלשון קצר כמו פסוק: וכפתור תחת שני הקנים. או אם התיבה כפולה כמו: המשכן משכן. אל־נא רפא נא. תרגם אחת לפי שאין הכפל רגיל בלשון ערב וכמו כן תיבה או יותר שהענין מובן בלי תרגומן נוטה מלתרגמן ואם במקצות נוסחאות נמצא הכפל מתורגם הוא מיתורי המעתיקים.

ג) אם מלה ערבית מבטאה וענינה קרוב לשפת הקדש או לארמי בוחר הוא לקרב אותה בתרגומו אעפ״י שהיה אפשר לתרגמה בתיבה אחרת.

ד) במקום שהענין סובל פירושים מחולפים נוטה ברוב אל הכרעת הת״א. או לדרך תרגום הירושלמי ותיב״ע. ולפעמים מתרגם המלה בשנים או שלשה פנים אשר היא נחלקת אליהם. עיין (במדבר טו־לט, רות ג־ז, שה״ש ה־יד).

ה) נסמך הוא על הכלל הגדול שאין להוציא מקרא מידי פישוטו אלא אם כן נראה וידוע ממנו שהוא מביא אל אחד מארבעה דברים שזכר במאמר שביעי פ״ב מספרו האמו״ד. הא׳, אם פשוטו מכחיש המוחש (עיין בפנים בראשית ג־כ. כה־כג). הב׳, אם הפשט מתנגד למה שהשכל מעיד עליו (עיין דברים ד־כד). הג׳, אם שני כתובים מכחישים זה את זה (עיין דברים ו׳ טו). הד׳, אם הפשט סותר דברי קדמונינו (עיין ויקרא טו־יא, דברים כה־ג) וכל שאינו מביא לאחד מארבעה דברים אלו אינו יוצא מידי פשוטו לעולם.

בתרגום התורה המשיך ההעתקה בהרבה פסוקים, מבלי לעמוד על גבול הפסיק, וכשראה לנכון הדביק פסוק לפסוק. ולפעמים עושה פסיק באמצע הפסוק ומדביק אליו פסוק של לאחריו ואפילו אם יהיה תחלת פרשה, ירביון אם אספרם, ובפנים העירותי ובפרט באותם שהושיטו ידיהם המעתיקים והוסיפו אות או תיבה בדמיונם העבה.

וזהו כמו אות לעדות הראב״ע שהגאון תר׳ את התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתם, אשר לזאת בחר לקשר ולהפסיק כפי הנאות לשימוש בלשון הערבי בכדי שיהיה סידורו קל להבין אפילו לאותם שאינם יודעים קרא לשון ערב, כי אם בכתיבתם. ורק כשהעתיקוהו לכתב ישראל שמו בהם הפסקות בדרך קירוב. (עיין דברים כג־יו) להיות תרגום כל פסוק נגדו והקישור העיקרי נשאר גלוי.

אמנם בתרגום הגאון על ישעיה וספרי הכתובים בעיקר יסודתו תרגום כל פסוק לעומתו, זאת אומרת כי את התורה לבד תרגם בכתיבתם וכאשר הגביל הראב״ע את עדותו.

(ג) הנה בראותי מעשה אבותי ואת אשר טרח א״א ז״ל לדקדק בתרגום הארמי לאונקלוס ולנקותו משגיאות הנוסחאות החדשות ולברר את הנוסחאות הישנות, העירוני רעיוני לאחוז דרכו בתר׳ הערבי להגאון ז״ל, ובנתיב ארחות צדיק הלכתי, העתקות רבות בדקתי ואת הנוסחאות המדויקות רשמתי, ודרך זו בחרתי לבאר הסתומות בלשונות תרגום זה ומאמריו, מדברי הגאון הגלוים בספריו, ולהביא סמוכות מספרי הראשונים, אשר פירושיהם לדעתו פונים, וכל מלה ערבית נפלאה בספרי חכמי הלשון חקרתי, ואת אשר בפיהם העתקתי ועל חסדי הצור נשענתי, על דבר כבוד שמו יעזרני, ובמעגלי צדק ינחני, וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני, אכי״ר. ולזכר שם צדיק זקני כמה״ר שלום בן סעדיה זצ״ל 1).

ספר זה קראתיו נוה שלום בצל שדי נפשו תחסה ועל נוהו ירום ויתנשא החיים והשלום.

---

1) הקדמת הגאון לתרגום זה המודפסת בברלין בדפוס צבי הירש לא ראיתי בהעתקה התימנית.

2) חיבר ספר „סראג אלעקול״ דרושים על התורה וחדושים בלשון ערב ונמצא בו רמז אל ספר „נור אלטלאם״ ועוד חיבר פירוש על י״ג עיקרים שמנה הרמב״ם בפירוש המשנה בפרק חלק וקראו „שרח אלקואעד״ וביאורים על ספר „מורה הנבוכים״ ותשובות „מסאיל בן סעד״ ומסאיל מן אלשיאחי, הוא מנה את חיבוריו הנזכרים בקונטרס כולל מאה שאלות בענינים תורניים ומדעים ועיונים שנמצאו עתה מקצתם וכותב הזמן שכתב בו זה הקונטרס האחרון שנת „אתשל״ד״ לשטרות (ה׳ אלפים קפ״ג לב״ע).

3) חיבר פירושים וחדושים על ספרי הרמב״ם ז״ל, היד החזקה, ופירוש המשנה, וספר המצוות וספר מורה הנבוכים ובאורים על מדרשי פרשיות התורה ובהם רומז אל ספרו „מדרש החפץ״ וכותב שמו בערבי „אלחכים יחיא בן סלימאן״ גם העתיק שו״ת ששאלו מעיר „עדן״ להרב אברהם בן הרמב״ם ז״ל, ולהרב יהושע בירב אברהם בירב דוד בן הרב אברהם הנז׳.
ועוד העתיק באור מעשה מרכבה שבישעיה ונבואת יחזקאל לרב עמרם בן ברכות ראש ישיבת בבל שנשאל מהרב חננאל אלאכסנדרי וכתב פירוש על שה״ש על דרך ההנהגה הטבעית והמוסרית, ובפתיחת חבורו כתב שהתחיל לחברו בשנת „אתשל״ח״ לשטרות וכל ביאוריו וחדושיו בלע״ר כל אלו בקובץ גדול כרוכים. ועוד נמצאים פירושים וחדושים זולת אלו מיוחסים אליו.

4) הרב נתנאל בן ישעיהו שקדם בזמן, לא ידע מתרגום זה כי לא רמז אליו בספרו „נור אלטלאם״ שחיבר בסוף המאה הראשונה אתר״מ לשטרות. וראיתי פרשיות התורה כתובים על קלף או ניר, לפני זמן זה, ולא נכתב בהם כי אם המקרא ות״א לבד. (ויש בידי ספרים שנכתבו לפני שנת אתר״מ ובהם פירושי ותרגומי הגאון, יק״א).

5) בפתיחת ביאורי לתרגום הגאון על נבואת ישעיה הוכחתי בראיה מספקת כי מעולם לא נראה בתימן תרגום להגאון על כל ספרי הנביאים כי אם נבואה זו בלבד.

6) סופרי הזמן וגם רוב הספרים הקדמונים המעתיקים את התפסיר אין מדקדקים להבדיל בין תיבה שמשפטה בלע״ר להיות באות „ט״ (מעגמה) ובין תיבה שיסודתה באות „צ״ (מעגמה) כי אם את הכל כותבים באות „צ״ (מעגמה) וברבות הימים נשתכח אות „ט״ מכל הספרים אף שיש בקצתן הפרש ונפקותא גדולה. ולדמיון, שורש „צ׳ל״ ענינו תעיה כמו והנה תעה „צ׳אל״, תעיתי כשה אובד „וצ׳אלית״ ושרש „צ׳ל״ ל׳ סוכה וצל, כמו בצל קורות „ט׳לאל׳ בצל כנפיך „פ׳י־ט׳ל״, כי בסכות „פ׳י טלאל״ תצפנם בסוכה „פ׳י־ט׳לאלך״ וכן כולם. ובפנים הגהתי את המזדמן ואלו היו נכתבים כתקנן יהיה נקל להמעיין למצוא ביאור המלה ע״פ שורשה בספרי חכמי הלשון, גם מלות „אלד׳י״ „ואלתי״ כותבים אותם כפי פליטת הקולמוס, אף שלכל אחת תפקיד מיוחד. „אלד׳י״ ללשון זכר ו„אלתי״ ללשון נקבה, וזולת זה כופלים שתי אותיות או מוסיפים כמו: „ללאימה״ (לאלאימה), „ד׳לך (דאלך״) ואף במקום שאין צורך אלא אחת. כגון: הדיה (הדייה) טירה (טיירה) שבשנים האחרונות אין הענין ולא הלשון משתנה טוב הוא למעטן מן הכתב.

7) עיין בפנים בראשית (לד־כא) דברים (יח־ח) ועוד רבים, זולת מה שהרפו החזק והרפה חזקוהו כגון בראשית (יח־ז) דברים (לג־יג).

1) אשר חי על התורה ועל העבודה וחיבר קונטרסים בדבר הלכה ובשיבה טובה במלאות לו שמונים שנה נאסף לחיי עד, ביום א׳ ג׳ אלול שנת תר״י לפ״ק.

אמר זכריה הסופר לתועלת הספר הזה צריך אני לחבר כללים גדולים בדקדוק התרגום ופירושו למען ישכיל בהם הקורא יסודות התרגום והליכות לשון ארמי ויהיו הכללים הללו לו לעינים, לכל לשון קשה שנבאר ולכל טעם שנפרש, ולפני ה' אלהי אערוך י"א כללים בזאת המחברת כמנין אחד עשר סממני הקטרת.

הכלל הא' תרגום התורה הנקרא תרגום אנקלוס יסודתו בהר הקדש זה סיני בכלל תורה שקבל משה מסיני ומסרה לישראל. ומעולם לא נשתכח מישראל לגמרי כמו שהבטיחנו הי"ת בתורתו כי לא תשכח מפי זרעו, ומה שנק' תרגום אנקלוס הוא מפני שבימיו לא היו בקיאים בתרגום בשלימות, והוא ע"ה נשתדל ליסדו מפי גדולי חכמי ישראל על בריו כמ"ש במסכת מגילה דף ב' ע"ב ז"ל וא"ר ירמיה ואי תימא רבי חייא בר אבא תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע וכו' (יהקשו) ותרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו והאמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב מ"ד ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא, ויקראו בספר תורת האלהים, זה מקרא, מפורש זה תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים, ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים ואמרי לה אלו המסורות (ותירצו) שכחום וחזרו ויסדום ע"כ. והנה מה שאמרו שכחום לא יתכן זה אלא אצל המון העם לא אצל החכמים, דהלא חיובא רמיא ללמוד התרגום ובו דוקא אדם יוצא י"ח להשלים פרשיותיו עם תצבור שמו"ת. ועוד הנה ר"א ור"י שמפיהם חזר אונקלוס ליסד התרגום היו ראשי ישיבות ומרביצי תורה בישראל וכן כל הרבנים שקיבלו התרגום על ידם ואי אפשר שלא ילמדו התרגום לכל תלמידיהם והוא ראש פנת פירושי התורה, ואמנם יש עוד אצלינו חלוק גדול מזה שאפילו המון העם לא נשתכח מהם כי מה שאמרו שכחום היינו מאחר זמן עזרא מפני שבירדו להם כתב אשורית ולה"ק כמו שפירש מהרש"א ז"ל שם. ואעתיק לך כל לשונו כי ממנו תוצאות חכמה לכמה ענייניס וז"ל התרגום הוא לשון ארמית והתורה ודאי ניתנה בלה"ק לשון עברי מאבותינו מעבר הנהר אלא פירושה מסיני היה תרגום כמ"ש מפורש זה תרגום שהוא לשון ארמית שהיה להם ומורגלים בו מבית אבי אמם לבן הארמי כמפורש פרק כ"ג ומסיק ושכחום אחר ימי עזרא כדקאמר התם דבירדו להם כתב אשורית ולה"ק עד דאתא אונקלוס ויסדו עכ"ל. ולכן אפשר שאצלנו גולי תימן לא נשתכח התרגום מעולם, לפי שקבלה בידנו שלא היו אבותינו שבזמן עזרא נשמעים לו ולא נאמר עליהם שבירדו לה"ק והניחו התרגום, וקצת ראיה לזה ראינו בעינינו שכמה מספרי הראשונים היותר עתיקים בקלפים ישנים היו כותבים התורה קרא ותרגום שלא עפ"י נקוד אנשי כנה"ג והנחת הטעמים שזה מפני שלא היו יודעים מה שייסד עזרא ובית דינו כי לא קיבלו מאבותיהם. על כן יש לנו לומר שהתרגום אצלינו בעצמו כמו שניתן בסיני, ועוד נראה דגם בבבל לא נשתכח ג"כ שכן לא מצינו בשום מקום בגמרא כשמזכירים התרגום שיאמרו כמו שתרגם אונקלוס, אלא כדמתרגמינן וזה כי בבבל מקום רביתיה שם הוא, כמ"ש רש"י ז"ל במגילה כ"א ע"ב שהתרגום לעז הבבליים. ולכן לא היו צריכים לומר שאונקלוס תרגם כן אלא כדמתרגמינן ר"ל מעולם הכי מתרגמינן והענין היוצא מהכלל הזה שאין לייחס בתרגום שום טעם או פירוש לדעת אונקלוס וסברתו, אבל צריך לפרש אותו פירוש כללי מסכים לכל דברי קבלה שניתנה בסיני, וזה דבר פשוט ותמיה אני על כמה חכמים גדולים שלא עשו כן, וכ"ש על חכמי הדורות הללו שמעריכין כוונת התרגום לפי ערך מה שהיה אונקלוס גר ודעתו קרובה אצל קרוביו כמו שראיתי בס' נל"ג בכ"מ ורח"ל מהאי דעתא, ועוד מכלל זה אתה למד שאין להגיה שום דבר בתרגום ולבדות מלבו חדשות כמו שנמצא בס' נל"ג בכ"מ ורח"ל מהאי דעתא, ועוד מכלל זה אתה למד ואפי' בלי טעם שאם רק הוא ממנו כי מי יוכל להפוך הדברים שניתנו בסיני וכמו שכבר הזהירו רז"ל על זה במס' קידושין ואמרו כל המתרגם פסוק כצורתו ה"ז בדאי.

הכלל הב' שורש כל הלשונות וראשם הוא לשון הקדש והוא היה לשון אדה"ר תחלה וזה פשוט מדרז"ל וגם יש עליו מופת עד היום שכן נמצא כמה שמות שישנן בין בלה"ק בין בלשון ארמי או ערבי, ואין ידוע מאיזה פועל נגזר השם ההוא אלא בלה"ק כגון שם אדם שישנו בכל הלשונות הנזכרים ואין ידוע מאיזה פועל נגזר אלא בלה"ק שהוא מל' אדמה וע"ש שנברא מן האדמה, אבל בשאר לשונות נשתבשו ולא נשאר בהם שם אדמה לכן לא יוכלו להגיד למה נק' שמו אדם, וכן הענין בשמות קין, שת, נח, אברהם, יצחק וכיוצא. ואף בשמות השמים והארץ וגם בשמות הכלים כמו קדרה ותנור תמצאם ע"ד זה וידוע שבדור הפלגה נתפלגה הארץ, ובחטא אנשי הדור ההוא שהיו בעצת נמרוד לבנות המגדל נהפך להם לה"ק לרועץ ונתבלבל לשונם והתחילו לדבר ארמית ויונית וערבית, שהם לשונות המשתנים מלה"ק מעט זולתי צדיקים שנשארו באותו הדור כמו שם ועבר ואברהם שלא שנו לשונם והחזיקו בלה"ק וכן היו הולכים ומשתבשים דור אחר דור כל אומה ואומה עד שהיו ע' אומות וע' לשון להם, אבל מפני שלה"ק היה אב לכולם נשאר בהם ממנו רושם כפי התקרבותם והתרחקותם ממנו ומצד זה יש תועלת בלימוד הל' ההוא להבין לה"ק כע"ש רז"ל טט בכתפי שתים, פת באפריקי שתים, ולשון ארמי מפני שהוא אחר לשון הקדש בזמן קודם כל הלשונות וגם הוא אחריו במעלה ג"כ שהוא לה"ק ממש אלא שנשתבש קצת לכן יש בו כח גדול לפרש לה"ק יותר מכל הלשונות ולא ניתנה תורה להתרגם אלא בל' ארמי שהוא התרגום הזה המקובל בידינו, ומט"ז ג"כ צריך לדקדק בל' התרגום שלא ישתבש יותר ואל יהיה קל בעיניו לשון ארמי ודברים אלו נלמדים מדברי תורה ודרז"ל ומדרך הסברא, וא"צ להביא עליהם ראיות, והעולה לנו מכל זה שלשון התרגום ולה"ק יותר מתדמים, ויש ללמוד לשון זה מלשון זה כגון לשון סחא שהוא תר' לשון רחיצה, מלשון אשחה בכל לילה מטתי, מי שחו, וכן לשון חלול ג"כ מלשון ותתחלחל כמשי"ת במקומו בפ' ויקרא (ה' ח') וכן כל כיוצא בזה, ואין לומר שזה לשון בפע"צ וזה לשון בפע"צ כיון שעפ"י הרוב הם לשון אחד, גם כשיבא ל' התרגום כלה"ק כמו ומה חטאתי לך, שתר' ומה חטית לך, וכן אשה דוה שתרגום אתא טומאה, אין לומר שאין זה תרגום שהיל"ל ומא חבית לך, אתא מסאבתא, אבל זהו תר' ממש ובענין אחר אינו תרגום שמשנה כוונת לשון הכתוב, גם כשנמצא אפילו בל' ערבי שם או פועל דומה ללה"ק או ללשון ארמי יש ללמוד ממנו פירוש ללשון ההוא, כמו את ה' האמרת שתר' חטבת, שהוא כמו כ'טבת בל' ערבי וכמו שית' במקומו, ואין להסתפק בזה כיון שהלשון הערבי הוא לשון קדום ומועתק מלה"ק כלשון ארמי. גם האותיות דומות, ואעפ"י שנתחלפה אות א' כיון שדרכה להתחלף בכמה מקומות אינו אלא מכח בלבול הפלגה, והרי היא ככל החילופים שיש לנו בלה"ק עצמו.

הכלל הג' לשון התרגום הוא לשון ארמי היותר צח ומדוקדק וזה מפני שהיה יסודו קדום מימות מרע"ה עפ"י לשון ארמי העיקרי, ואינו כשאר ל' ארמי כמו שבדניאל ועזרא ואצ"ל שאינו כלשון הגמרא וכיוצא, שכל שאר לשון ארמי הוא משובש יותר מפני התאחרותו שכל מה שהיו הדורות מתרחקים מזמן הפלגה היה לשונם מתרחק מלה"ק ג"כ ומט"ז אמרו אנשי חזקיה לרבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כדי שלא ישמעו דבריו המון העם כי אעפ"י שהיו יודעים התרגום יתכן שלא יבינו המון העם דברי רבשקה מפני שאינו שוה ללשון התרגום, גם שאין תנועותיהם וקריאתם שווה כי אין ישראל קורים התרגום כלשון הארמיים ותנועותיהם אלא על דרך לה"ק כמו שאנו קורים עד היום, ולכן אין להקשות מלשון התרגום לשאר לשון ארמי שבדניאל ועזרא או שבלשון חכמי הגמרא וכ"ש ללשון התרגום הירושלמי שהוא יותר משובש, ורק לשון תרגום יב"ע של שמונה נביאים שהוא דומה לתרגום אונקלוס, שיסדוהו נביאים חגי זכריה ומלאכי, על פי ל' תרגום התורה שהיה בידם מסיני, וכלל הוא זה שלשון תרגום אונקלוס ויונתן לחוד, ולשון ארמי לחוד.

ד דרך התרגום לפרש פשט כוונת לשון הכתוב. ולפעמים יבא מזה לתרגם אפילו היפך לשון המקרא ואם יתפוס הקורא הלשון של תרגום כנגד לשון המקרא יפול עליו מזה קושי גדול כי יראה ב' הכרובים אחור באחור זה היפך זה, והמשכיל צריך להחזירם פב"פ דהיינו להתבונן בכוונת הכתוב יפה ואז ימצא שכוונתו כתרגומו, ויחדיו יהיו תמים, ולזה אציג לך ג' או ד' תרגומים מזה כדי שתבין מהם ותקיש לכל השאר. הא' בפ' בראשית (סי' א' פ' י"א) ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע, תרגום עשב מזריע זרע, עסבא דבר זרעיה מזדרע, וזה התרגום היפך לשון המקרא שהוא כמו עשב זרע מזריע. ואמנם אעפ"י שהכתוב אמר עשב מזריע זרע, אין כוונתו אלא לומר אשר זרעו נזרע, שאין כוונתו על המצאת הזרע בעשב בלבד, ושכך היא שלמותו, דמה צורך לו שיהיה בעל זרע לבד אלא שיזריע זרע לשיהיה נזרע לקיום המין ודבר הלמד מענייננו הוא שכן אמר ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו ולא אמר שמזריע זרע. עוד בפ' ויצא כ"ט י"ז ועיני לאה רכות, תר' רכות יאיין, וזה נראה לכאורה שהוא היפך לשון המקרא. אמנם כשנדקדק בל' הכתוב נמצא שאין כוונת הכתוב אלא לספר בשבח האמהות לומר שעיני לאה יפות, וכן רחל היתה ג"כ יפת תאר ויפת מראה שאלו היתה כוונת הכתוב לספר בגנות לאה היל"ל דבר והפכו ברחל, לומר שעיני לאה רכות ועיני רחל יפות, ומש"ה רכות ולא נאות י"ל לשון שבח כמו הרכה בך שהרי לא אמר כהות וכיוצא. ודכוותיה בפ' בהעלתך (י"ב א') ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח, שתרגם כושית, שפירתא, ולכאורה נראה שהוא היפך ל' המקרא. אמנם אעפ"י שלשון כושית משמע שהיא שחורה ככושים ושהיא מהעם ההוא, הנה כוונת הכתוב מחייבת בהיפך שהוא בא ללמד חטאם של מרים ואהרן, שדיברו לה"ר במשה על אודות האשה שלקח ופירש ממנה ולזה צריך לומר שסיפרו בשבחה ולא בגנותה לומר שהיא יפה ואעפ"י כן פירש ממנה, ומה שאמרו שהיא כושית כוונתם כדרך שקורין ליפה כושי מפני עין הרע שאלו היתה כוונתם לומר שהיא כושית ממש לא היה מקום לדבריהם כלל, שכן יש לומר שמפני שאינה יפה פירש ממנה ולמה אמרו הרק אך במשה דבר ה' ולכן צריך לתרגם כושית שפירתא. עוד כיוצא בזה בפ' תזריע שתרגם שם שאת, עמקא, ולשון שאת אינו אלא לשון גבוה, ותרגומו עמקא הוא בהיפך, אבל מפני שכוונת הכתוב בלשון זה בכל מקום אינו לשון גובה לכן תרגמו בהיפך, כפי כוונת הלשון וזה שבכל מקום הכתוב קוראה שאת לבנה, ואלו היתה כוונתו בשאת לשון גבוה יהיו ב' הפכים בנושא אחד שאם היא גבוהה אינה לבנה ואם

היא לבנה אינה גבוהה שכל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל, וצריך לומר עמוקה לבנה או שאת כהה ולא נוכל לומר שכוונת תאר הלובן, הוא שאינו כמשמעו שהרי הוא אומר על השאת והיא הפכה שער לבן ולכן צריך לתרגם שאת עמקא. הנה אלה קצת מהדרך הזאת שהתרגום נר׳ היפך הכתוב ואינו אלא מפרש כוונת הכתוב וכן הוא בכל מקום שומר ענין הכתוב ומתרגמו כפי כוונתו ממש, ודמיון המק׳ והתרגום בדרך זה היא כמו הכרובים שכנפיהם פרודות ופניהם איש אל אחיו, אלא שהמקרא אפי רברבי והתרגום אפי זוטרי ולעולם פניהם איש אל אחיו, ואעפ״י שכנפיהם פרודות בלשונם עוד ידמה טעם הענין שלהם לאור השמש וחומה שמתחלף כפי המקבלים שכשהאור עובר דרך זכוכית לבנה נראה לבן וכשהוא עובר דרך זכוכית ירוקה נראה ירוק ואין השנוי הזה אלא לעין הרואה וכן חום השמש מלבין פני הבגד ומשחיר פני הכובס ואין שינוי פעולות אלה אלא במראה הבגד והכובס, כך הוא הענין בטעם הכתוב כי ישתנה בשני הלשונות העברי והארמי כפי טבע הלשון, שהעברי זך ורוחני וכולל בתוכו כל רמזי הטעב ומתנוצץ מזה לכמה פנים והארמי עב וגס ואינו מקבל אלא עיקר גוף הטעם ולפי שנוי זה יתראה לנו לפעמים שהם שני הפכיים זה מזה וסותרים זה את זה ובאמת הכל ענין אחד ממקור אחד. ואמנם אין זה אלא בקצת מקומות ובקצת מקומות אין התרגום מפרש כלום אלא מתרגם כפשט לשון המקרא בלבד, וגם זה נראה לנו לפעמים שהוא קשה מפני שאינו משוה מדותיו שלפעמים מוסיף ומתרגם אחר כוונת הענין ולפעמים אינו משנה מפשט לשון הכתוב ואף שנראה לנו או קיבלנו מפי חז״ל שאין כוונת הכתוב כמשמעו כגון בפסוק עין תחת עין שן תחת שן שתרגמו כפשוטו וכן פסוק וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטףבמים וחז״ל קיבלו שפי׳ עין תחת עין אינו כמשמעו אלא דמי עין. וכן וידיו לא שטף במים פירשו דהינו טבילת כל גופו ובפסוק וספרתם לכם ממחרת השבת, לא תרגמו כמשמעו ותרגמו ותמנון לכון מבתר יומא טבא, כמו שקיבלו אבותינו פירושו, וכן בבית אחד יאכל תרגמו בחבורה חדא שלא כמשמעו, אלא כפי המפורש בתורה שבע״פ וכבר תמהו מזה כמה חכמים ונדחקו להמציא כמה אמתלאות וטעמים על זה כמו שראיתי להרב בעל ס׳ נל״ג ולפי דרכינו אין מזה קושי כלל וא״צ לכל אותם טעמים ותירוצים שתירצו בדוחק כי התרגום לא בא במקום תורה שבע״פ וגם לא בא מקבלת יחיד אלא ניתן מסיני בחיוב ללמדו הכל לעולם כמצות התורה ללמוד ממנו כוונת פשט המקראות וכל מה שפי׳ התרגום כך הוא פשט המקרא ודרך תורה שבע״פ בפע״צ ואלו ואלו דת״ח כמו שנבאר עניינים אלו במקומם בסייעתא דשמיא.

ה׳ דרך התרגום בקצת מקומות לסתום מלתרגם כלל אלא מניחו על לשון הקדש וזהו הנק׳ אצל חכמי מסורת התרגום קרא ותרגום, ובלשון חכמה אני קורא אותם פנים בפנים, ר״ל שלשון המקרא הוא לשון התרגום כדמתר׳ פנים בפנים, ממלל עם ממלל, וזה כגון בצלם אלהים דבפ׳ בראשית (א׳ כז׳) ובפ, נח (ט׳ ו׳) וכגון קדש לה׳ שבציץ, וג׳ פסוקים של ברכת כהנים כמשי״ת במקומם בס״ד. וכן בתרגומו של יונתן ע״ה תמצא כן בשפטים סי׳ י׳ פסוק ותקצר נפשו בעמל ישראל קרא ותרגום, ובשמואל ב׳ סי׳ ז׳ גוים ואלהיו קרא ותר׳ וכן בסי׳ ח׳ בעבור ה׳ קרא ותר׳ וזו הדרך היא היפך הקודמת שלא די שלא פירש כוונת הכתוב אלא שלא תרגם הלשון כלל, ובכגון זה לא שוה הטעם בהם כי היא מפני סבות שונות, יש שהוא קרא ותר׳ מצד ההכרח ויש שהוא מדרך המקרא, ויש שהוא מדרך הנמנע, ויש שהוא מפני היראה והכבוד, והקורא יבין טעם כל מקום לפי עניינו, ואני אציג כאן קצת מאלו הדרכים כדי שתקיש מהם לכל כיוצא בהם הא׳ שהוא מצד ההכרח הוא כגון קדש לי״י שבפרשת הציץ וג׳ פסוקים של ברכת כהנים שמדרך החיוב לתרגמם בלשון הקדש עצמו, שאם יבא לתרגמם בל׳ תרגום יהיה התרגום היפך כוונת המקרא שכשיתרגם וכתבת עליו מכתב פתוחי חתם קדש לה׳ ותכתוב עלוהי כתב מפרש כגלף דעזקא קודשא קי״י, יהיה פירושו שיכתוב זה בציץ כן קודשא קדם ה׳ לא כמש״ה קודש לה׳, וכן אם מתרגם אמור להם יברכך ה׳ כד יימרון להון יברכנך ה׳ וכו׳ יהיה פירושו שכך יאמרו ברכת כהנים בל׳ תרגום וזה היפך כוונת הכתוב דקי״ל בפרק ואלו נאמרין שברכת כהנים מהנאמרים בלה״ק דווקא. ועוד אפרש זה במקומו בס״ד. ומזה הדרך ג״כ כל השמות בין שם עצם בין שם כל דבר,כמו ראובן שמעון וכו׳ וכן עטרות ודיבן וגו׳ שמוכרחים להיות קרא ותרגום שאלו יתרגם ראובן, חזו בר, מפסיד הוא כוונת המקרא.

והב׳ שהוא מדרך המקרה הוא לפי שיזדמנו ב׳ הלשונות העברי והארמי מדברים בסגנון אחד בדרך מקרה כגון לא יכלה ממך שנזדמנו שני הלשונות דומים בלשון יכלה, וכגון תפול עליהם אימתה, שנזדמנו שני הלשונות שוים בל׳ תפול וזה נק׳ קרא ותרגום ובאמת הוא תרגם ודאי.

והג׳ שהוא מדרך הנמנע הוא לפי שאין בלשון ארמי כנגד לה״ק ממש, כגון שם השם ב״ה כמשי״ת בפ׳ א׳ של בראשית וכגון כי תפגע שור אויבך שבפ׳ משפטים, וכגון תופיני מנחת פתים בפרשת צו, שאין ביכולת הלשון לתרגמם כפי כוונתם, כמשי״ת במקומם בס״ד ולכן מניחם על לשון המקרא.

והד׳ שהוא מדרך היראה והכבוד הוא כגון בצלם אלהים ברא אותו, וכן בדמות אלהים, וכגון מה שת״י ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל הנזכרים לעיל לפי שאלמלא מקרא כתוב א״א לאמרו לכן לא ניתן רשות לתרגם בו כלום וכן מצינו במשנה מגילה פ״ד שיש מקראות שנקראין ומתרגמין ויש שנקראין ולא מתרגמין ומנו בכלל זה ג״כ ברכת כהנים ולא מיתרגם, ואמרו הטעם מפני פסוק ישא ה׳ פניו אליך שלא יאמרו שהקב״ה נושא פנים שמזה ראייה שכך קיבלו חז״ל דבמקום שהתרגום כנגד היראה והכבוד לא מיתרגם.

כלל ו; דרך התרגום להחליף הסיבה במסובב ממנה והמסובב בסיבה שלו אעפ״י שהיה יכול לתרגם הכתוב כפשטו וזה כמו שתר׳ בפ׳ בראשית (ו׳ ג׳) לא ידון רוחי באדם לעולם, לא יתקיים דרא בישא הדין קדמי לעלם, ובפ׳ וירא (י״ט ח׳) אשר לא ידעו איש, דלא ידעניך גבר, שבזה החליף הסבה במסובב ממנה, שמסיבת לא ידון רוחי יסובב דלא יתקיים דרא בישא ההוא, ומסיבת שלא ידעו איש בנות לוט לא ידעם איש ג״כ. וכמו תרגום והיה כאשר תריד, כמו שית׳ במקומו, והטעם מפני שהענין הבא אחר הלשון ההוא או הענין המכוון בלשון ההוא מדבר ומכוין כנגד הסבה או המסובב של לשון ההוא, וכך הוא דרכה של תורה ואין בזה שנוי כיון שהסיבה קשורה בסיבתה כצל במיצל יבא זה במקום זה הואיל ושניהם כלולים יחד אלא שזה מתגלה ומתפרש וזה נשאר סתום בכח הלשון וכמו שנשתמשה תורה במדה זו בכמה מקומות בעונשין כמאמר הכ׳ ולא ישאו עון ולא ימותו, שירצה בזה להעניש מיתה על הדבר ההוא שאם יחטאו בו ימותו, וכאלו אמר ואם יחטאו ימותו ואין הפרש בין מה שיאמר הכ׳ יומת או ולא ימות שכולם חייבי כרת הם וכן ארז״ל בכמה מקומות שכל התורה כולה אינה אלא כללות שמכלל לאו אתה שומע הין ומכלל הין אתה שומע לאו ורמז לדבר והיא כתובה פנים ואחור.

ז׳ דרך התרגום לתרגם המשל אחר הנמשל והכלי אחר פעולתו וכחו, וזה כמו שתר׳ בפ׳ בראשית כתנות עור לבושין דיקר, ובפ׳ כי תשא כי קרן עור פניו, סגא זיו יקרא דאפוהי, וכן בפ׳ וירא בצל קרתי, בטלל שריתי, ובפ׳ שמות כי כבד פה. יקיר ממלל וטעם התר׳ בדרך זו יקרה היא עד מאד, שהיא מיסדת על סוד בחינת אורות וכלים כידוע לחכמי הקבלה האמתית ולכן צריך אתה להשכיל ולהתבונן בדרך זו בבינה גדולה בכל מקום, שתמצא דרך זו בתרגום והנני מפרש בקצור אלו המקומות שזכרתי ומהם תלמד לפרש השאר, הנה מה שתרגם כתנות עור לבושין דיקר, וכן עור פני משה, יקרא דאפי משה. הוא לפי שהכתוב מכנה הכבוד בשם עור לפי שהוא כלי למדת בחי׳ הכבוד. וביאור זה שהרי כל בני אדם נבראים בשר ודם בשוה ואין הפרש בחומר זה והיה ראוי שיהיה מראה החומר הזה גוון אחד לעולם ועור פני כל אדם שווה כמראה חומר בשר ודם קרוש, וא״כ מה הוא זה שיש לכל אדם תואר בפני עצמו ואין תארו של זה כתארו של זה הלא אין זה אלא שיש כח אור אלהי נתון בתוך עור גוף האדם בחוץ שהוא הנותן לו תאר נכבד שלא ייראה כחומר קרוש מבשר ודם ובפנים הוא מתחלף קצת בכל אדם כפי בחי׳. והנה העור הזה המלביש לאדם מבחוץ משנות יצירתו הוא הכלי הא׳ לאור בחי׳ הכבוד של נשמת האדם, והנה קודם שחטא אדה״ר היה אור העור הזה גדול עד שאפי׳ שהם ערומים היו נכבדים מאד ולא יתבוששו, ואחר שחטאו נתמעט אור הכבוד הזה מהם ואז ויראו כי ערמים הם ולתקן זה הוצרך הקב״ה לעשות להם לבוש שני שיהיה משמש כמו הלבוש הא׳ שהוא עור הגוף כנזכר כדי להשלים מה שחסר להם וקרא הכתוב השני הזה כתנות עור בשם הלבוש הא׳ ואמנם עיקר כוונתו בפשט הלשון אינו על שם הכלי שהוא של עור אלא על בחי׳ אור הכבוד שבו מתלבש שהוא המתקן הפגם של בושה ולזה תרגם כתנות עור לבושין דיקר, ועד״ז הוא קירון עור פני משה, שהכוונה בו על הבהקת זיו כבוד פניו מאד. וקרא הכתוב לכבוד זה בשם כליו שהוא קשור בו, ותרגומו ג״כ על פי הצריך לפשט הלשון יקרא דאפי משה, וד״ל וצא״ל דמט״ז לאו דוקא הלבוש יקרא עור כי גם הממון והעושר יקרא עור ג״כ כמו שנ׳ במיכה סי׳ ג׳ ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו, שא״א להיות הפ׳ הזה כפשטו שהפשיטו עורם מעליהם, אבל כוונתו על ממונם שגוזלים מהם וקראו הכ׳ עורם לפי שממונו של אדם מכבדו ומחפה עליו כמו העור שעל גופו שמחפה על חומרו ומכבדו וזהו שת״י וממון יקרהון מנהון נסבין ומט״ז תמצא שכל ג׳ דברים אלו צריך לנהוג בהם כבוד כפי בחינתם כי הנה אעפ״י שהממון אין בו שום מעלה וקדושה מ״מ מפני בחינה זו צריך להחשיבו ולכבד מי שזכה לו כמו שמצינו ברבי שהיה מכבד עשירים ואצ״ל שצריך גם כן ללבוש בגדים נקיים וחשובים לכבד בגדיו מט״ז וכ״ש שצריך לנקות גופו ולרחוץ פניו ידיו ורגליו בכל עת שלא יפגום בכבוד עצמו ובאיזה בחי׳ שיהיה בין בגופו בין בבגדיו בין בממונו כגון שיראה עצמו עני או יעשה הוצאה יתירה על השבח באופן שמזלזל בכבוד שחלקו לו מן השמים צריך לנהוג כבוד, והנה נתבאר טעם תרגום עור יקרא ונתשאר לנו לבאר עוד מה שתרגם בצל קרתי. בטלל שריתי, ולא בטולא דשריתי. וממילא יתבאר תרגום כבד פה יקיר ממלל. והוא כי מה שאמר לוט כי על כן באו בצל קרתי. הנה אין לו טעם בין מצד הלשון בין מצד הענין, מצד הלשון מה טעם במה שבאו בצל קרתי. וכי כל מי שיבא בצל קרתו של אדם יתחייב בשמירתו, ומצד הענין מה ראה לוט להציל האורחים שבאו אצלו בצער בנותיו ובזיונם, וראוי היה לו לחוס על בנותיו יותר אמנם לפי מה שבא תרגומו בטלל שריתי, שהלך התרגום בזה

אחר בחינת כח פעולת הקורה, יבא הדבר על נכון. וזה כי מה שתרגם בטלל שריתי הוא כמו בצל מחסי שלשון זה הוא כמו (בשפטים) באו חסו בצלי, שת"י עולו שרו בטולי, ויהיה טעמו זה גדול ונכבד מאד, לפי השכל ולפי החכמה האלהית, לפי השכל כי מאחר שהכניסם לחסות בצל מחסהו והביאם בבטחון זה יתחייב אז ליתן נפשו בעדם שאלו לא באו בבטחונו היו מבקשים להם מחסה ומגן מפחד לילה בעוד השמש במרומים, וכן מצאנו כענין זה באיש הזקן בפילגש בגבעה שהשיב לאנשי הגבעה כשביקשו ממנו להוציא להם האיש הלוי להתעלל בו כמו שהשיב לוט לאנשי סדום כי כן הדין נותן והשכל מחייב שיצילנו אפילו בנפשו מאחר שהכניסו אצלו לחסות בצלו, ולפי סוד הדבר ע"ד החכמה העליונה שידוע כי בכל עולם יש ד' בחינות נשמה וגוף לבוש והיכל והם כנגד ד' אותיות הוי"ה ב"ה וסוד בחי' אור ההיכל הוא עליון מאד שהוא מבחינת עתיק, וכנגד זה הוא בעולם הזה ג"כ ונמצא שיש כח אור עליון מתלבש בביתו של אדם ומדתו כפי בחינתו להגן ולהציל לאדם ממקרי העולם הבאים מצד הרע וכמו שאור זה למעלה הוא גדול מכל בחי' נשמה וגוף ולבוש כן הוא בעולם הזה ולכן צריך להזהר שלא לפגום אותו יותר מגופו ולבושו. ומטעם זה כשאמרו אנשי סדום ללוט להוציא אליהם האנשים אשר באו לביתו חס על ביטול כח האור הזה ואמר להם הנה נא לי שתי בנות שהם מבחינת הגוף שלי. אוציאה נא אתהן אליכם, ואמר הטעם כי על כן באו בצל קרתי, וירמוז על כח האור המתלבש בקורות ביתו שלא יבטלנו וזהו כוונת אמרו כי על כן באו בצל קרתי, ולפי שהזכיר הכלי במקום כחו ופעולתו לכן הלך התרגום אחר הכח דוקא ותרגמו בטלל שריתי ולא בטולא דשריתי, ועד"ז יובן מה שתרגם כבד פה, יקיר ממלל, וכל מקום שמתרגם הכלי אחר פעולתו דו"ק ותשכח טעמא הכי ודאי.

ח דרך התרגום כשלא יתכן להיות לשון המקרא מתפרש לנו כפשוטו מתקן הלשון ההוא כפי הנאות לנו וכפי המתקבל בדעתינו וזה כמו כי מלאה הארץ חמס, שתר' חטופין דהיינו חמסנים, ולא תר' חטופא כמשמעו מפני שהחמס אין בו ממש, ואי אפשר שימלא את הארץ הגשמית, וכן ומאלה נפצה כל הארץ, תרגמו ומאלין אתבדרו בכל ארעא ולא תרגמו כמשמעו אתבדרת כל ארעא, כי אי אפשר זה שא"כ יחזור העולם לתוהו ובוהו. וכן ולא תכרת הארץ שתר' עמא דארעא, וכן ויהי חתת אלהים על הערים שתר' על עממיא דבקרוי. ומזה הוא תר' כי ה' אלהיך אש אוכלה שתרגמו מימריה אישא אכלא, לפי שא"א להיות כפשוטו שהרי נאמר כי לא ראיתם כל תמונה. ונאמר ואל מי תדמיון אל, ונאמר לא באש ה' ולא אמר הכ' אש אוכלה הוא, אלא כנגד גזירתו ומצותו שהיא דין קשה כאש, וכן אנכי אהיה עמך שתרגמו מימרי יהי בסעדך, לפי שלא יתכן לתרגמו כפישוטו אנא אהי עמך שאפילו מלך ב"ו אינו מבטיח כן לאוהבו שיעזוב כסא מלכותו וילך עמו. וכוונתו פשוטה לפניה שיצוה מלאכיו להיות עמו ושלוחו כמותו והרי מצותו היא עיקר המכוון שיצוה לשמרו, ולכן תרגמו מימרי יהי בסידך ועד"ז תרגם כל דכוותיה. ויש מפרשים טעם התרגום בענין אחר שחושבים שהתרגום הוא מדעת אונקלוס ושתרגם כן לברוח מן ההגשמה כמותם. וזה הפי' בטל מכל צד אין לו אפילו קנה להסמך עליו אדרבה קושיות רבות עומדות עליו מהתרגום בכל מקום שמכחישות אותו ומבטלים אותו, ואיני צריך לפרש דעת זו ובטולה כי כבר הזכיר דעת זו הרמב"ן ז"ל בפ' ויגש ע"פ אנכי ארד עמך מצרימה, ביטל אותה בראיות ברורות ע"ד האמת ככל הצורך, ואני ג"כ לא מצאתי בדעת זו טעם וריח כלל, אם מפני שאין לה בתרגום על מה לסמוך, אם מפני שאינה דעת תורנית, כי העיקר אצלינו שהתורה נתנה רשות לשבר את האוזן מה שיכולה לשמוע ובריחה זו היא גנובה מספרי החיצונים, והנה אני פירשתי ג"כ כל המקומות שיש לבעלי הסברא הזאת בתרגום כדמות מקום לפרש כן בפירושים תורניים אמתיים כאשר עיניך תחזינה מישרים גם ע"ד הפשט דלא תצטרך לכמה אמתלאות ודברים בטלים כאותם פירושים שבס' נל"ג ובפרט בזמן הזה שהכל יודעים להרחיק ההגשמה.

ואמנם את זה ראיתי לכתוב כאן מה שמצאתי ב' רבינו סעדיה גאון ז"ל בס' אמונות ודעות מאמר תחיית המתים וזה עניינו אין מקרא יוצא מידי פשוטו אלא מפני אחד מד' פנים, הא' אם פשוטו של פסוק דוחה דבר שאחד מה' ההרגשים מעידים עליו, כע"ש בחוה כי היא היתה אם כל חי, ואנו רואים כמה בעלי חיים שלא נולדו מחוה, הב' בזמן שפשוטו של פסוק דוחה דבר שהשכל מעיד עליו כע"ש כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, וא"א להעמידו כפשוטו לפי שהאש גוף, ומופתי החכמה מעידים שאין הקב"ה גוף. הג' כגון ב' כתובים המכחישים זה את זה כע"ש לא תנסו את ה' אלהיכם וכתיב ובחנוני נא בזאת. הד' בזמן שההלכה מכחשת פישוטו של פסוק כע"ש ארבעים יכנו לא יוסיף, ובא בקבלה מ' חסר אחת ע"כ. אלו הד' פנים מצאנו שהתר' מסכים עליהם, או במקומות אלו שהזכיר הגאון ז"ל או בכיוצא בהם, לכן נראים הם להיות כללים לפירוש התרגום שאם אין התר' הולך אחר ל' המקרא ויש אחד מד' פנים אלו במקרא נאמר כי התר' מוציאו מידי פישוטו מפני כך ושזוהי תקנה העשויה בהר סיני מדעת בעליו כתיקון סופרים שניתן בסיני לא נשתלחה בו יד זרים וסתירת חכמה חיצונית.

ט דרך התרגום לתקן לשונו אחר טעמי המקרא ונגינתו ומתוך כך יוסיף או יגרע אותיות ומלות בקצת מקומות, ובקצת מקומות לא יוסיף ולא יגרע מהראוי כגון קלוי באש גרש כרמל שתרגם פירוכן רכיכן, והוסיף מלת רכיכן, ובפסוק ולחם וקלי וכרמל תרגם ופירוכן, ולא הוסיף רכיכן, וכן סלת יהיה קרבנו שתר' סלת בלא תוספת אלף. וחברו סלת מנחה תרגם סלתא מנחתא בתוספת אלף וכיוצא בזה רבים, יהכל מפני הטעמים ונגינת הקריאה כמו שיתבאר בכמה מקומות והדין נותן להיות כן מפני שהתרגום ניתן בסיני ונגינת הקריאה והטעמים ג"כ ניתנו בסיני, ואין לומר שאין זה אלא בתורה שבכתב דוקא, כי מאחר דגם התר' נתן בסיני וכן סדרי המשנה ג"כ וכולם בכלל מצות והגית לא יתכן שלא יהיה להם זמר ונעימה, וכן אמרו בסוף מסכת מגלה כל הקורא בלי נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים לא טובים וגו' וכן מצאתי להגאון בעל תפארת ישראל מפרש המשנה במס' ערכין ריש פ"ד שכתב לתרץ קושית התוספות על לשון המשנה השג יד בנודר והשנים בנידר והערכים בנערך, שהקשו אמאי לא ערבינהו ותנינהו השנים והערכים בנערך ותו למה שני בלישניה ותירץ על פי מ"ש בשילהי מגלה כל השונה בלא זמרה כנז"ל, וגם מ"ש (בביצה כ"ד א') גמרא גמור זמורתא תהא, שהיו להן זמירות מיוחדים לכל משנה ומשנה כדי לחזק המשנה בכח הזכרון מדהיו שונין המשניות על פה ועל ידי הניגון נזכר היטב לישנא דמתניתין באשר שהיה הזמר מסודר לפי המלות והבבות של משנה. ולכן כמה פעמים בחר התנא במלה זאת ולפעמים באחרת הכל כפי הנאות לקול השיר המיוחד למשנה עכת"ד. ובאמת שזה עיקר גדול לכמה מקומות שיש שנוי בדקדוק הלשון שיתכן שהוא כך עפ"י זמירותיו וחקיו, ואני מצאתי עוד ראיה לזה שהיו החכמים מקפידים על הלשון שיהיה כפי הנגינה ובפרט בתר' מההוא עובדא שהובא במס' יומא (דף י"ח ע"ב) דרב איקלע לאתריה דרבי שילא, לא הוה אמורא למיקם עליה דרבי שילא, קם רב עליה וקא מפרש, מאי קריאת הגבר, קרא גברא. אמר ליה רבי שילא ולימא מר קרא תרנגולא, אמר ליה אבוב לחרי זמר לגרדאי לא מקבלה מניה, כי הוה קאימנא עליה דרבי חייא ומפרישנא מאי קריאת הגבר, קרא גברא, ולא אמר לי ולא מידי, ואת אמרת לי אימא קרא תרנגולא, ע"כ. דקשה מה זו תשובה שהשיב רב לרבי שילא אבוב לחרי זמר וכו' דמאחר שהם חלוקים בפירוש קריאת הגבר היה לו ליתן טעם לדבריו או שיאמר לו שכך פירש רבי חייא, ועוד מה ראה להביא המשל הזה וכי רבי שילא אמר לו שאינו מתרגם בקול נעים, ומה שפירש מהרש"א בזה הוא דחוק שפי' אבוב קול האיש שהיה מכריז בביהמ"ק וזה דחוק דא"כ מאי מסיים כי הוה קאימנא וכו' היל"ל אנא אמינא דהוא גברא דקליה טב, ואת אמרת דהוא תרנגולא דלית קליה טב כוותיה, אבל נר' שרב רצה להשיב לרבי שילא מצד מה שהוא נאות לו לתרגם אחר הנגינה, שהוא תר' הגבר, גברא, לשון נופל על הלשון ובזה היה תרגומו נאות לו, ורבי שילא אמר לו אימא קרא תרנגולא, שהוא לשון כבד על הל' ובזה היה תרגומו כבד עליו, ולזה אמר לו אבוב לחרי וכו' כלומר ולמה לא ערב לך מה שתרגמתי אחר הנאות לנגינת הלשון.

י בענין נקוד התרגום כתב הרב בעל המתורגמן שמתחלה לא היו עושים ניקוד לתרגום בספריהם, ואנחנו מצאנו ספרי הקדמונים מנוקדים לעולם אבל אינו ניקוד מוסכם בכל הספרים בסגנון אחד אלא יש מהם מנוקדים כפי דרך לשוננו עתה, ויש מהם עתיקים מאד מנוקדים שלא כפי לשוננו כגון כל תר' אלהינו אלהיך, אילהנא אילהך, לא כמו שאנו קורים אלהנא אלהך וכך כל לשון תרגום אלף אית"ן בתוספת יו"ד כמו תר' אשמר איטר אדעה אידע, שעושים יו"ד במקום הדג"ש ולא כמו שאנו קורים אטר, אדע, וכן תרגום אעברה איעבר, והרבה שנוים שאינם נאותים ללשוננו, וכתב אלו הספרים וניקודם אינו משתנה משאר כתבי אנשי תימן הקדמונים שא"א לומר שהם היו מארצות אחרות בלי שום ספק גם שאין בניקוד הבדל בין אותיות הגרון חע לשאר אותיות שזהו כפי צחות לשוננו היום משא"כ בשאר מקומות שאינם יכולים להוציא אותיות אלו בתנועה קטנה כתיקון חכמי המוסרה בלה"ק וחוץ מזה יש כמה שנוים בכל ספרי הקדמונים בתנועת בנייני הפעלים בין קריאתם לקריאתינו כגון בלשון יפעל או יפעיל שכלם מנקדים בל' יפעיל כתר' ירחץ יסחי, וינזרו ויפרשון, ינחלו יחסנון, וכן בלשון מופעלים או מפעילים שכלם מנקדים בלשון מפעילים, שכל אלו השנוים כבר נתקנו מהם דור אחר דור ועוד נשאר מהם קצת עד היום. גם לפני הרב בעל היא"ר נמצא כן כמו שמצינו באותו הספר שהעיר על קצת מאלו הנז"ל.

מכל זה נראה שמתחלה כשניתן התר' להכתב כל אחד היה כותב לו תר' ומנקד אותו כפי בקיאותו וכפי צחות לשונו ויש שלא היו מנקדים אותו כלל כמו שהעיד הרב בעל המתרגמן ועל הרוב באותן הדורות לא היו מדקדקים בלשונם ולא היו מבדילים בין פועל עומד לפעל יוצא בין לשון קל ללשון כבד ולכן היה לשון התרגום משובש הרבה וברבות הימים אכשור דרי והיו מתקנים לשונו מעט מעט ועד היום נשאר רשימו מזה בכמה מקומות.

(עד כאן נמצא מכ"י הרב המחבר וחבל על דאבדין.)

מאמר ברית הלשון

אמר זכריה הסופר הנה בין קריאתינו בני התימן לקריאת אחינו אנשי הצפון ובין נוסחתינו לנוסחתם מחלוקת גדולה ושנויים רבים, וצריך לחקור על זה כי דבר גדול הוא ונוגע לדת ולנפש ולא ראיתי מי שנתעורר על זה והנה אפילו קטן דלא חכים ולא טפש

יתמה מזה הרבה בראותו ספרי הקדש של דפוסים יש להם נוסחא אחרת וטעם אחר היפך לשוננו וספרי קדמונינו ואם בלשון המקרא לא יכיר לפי שאין בו שנוי הניכר לו הנה בלשון התרגום ירגיש מאד שלא יוכל לקרות אפילו פסוק אחד כמו שהוא כתוב בדפוס ולא ידע מבטן מי יצא החילוף הזה, גם כל תלמיד הלומד פסקי הלכות יתמה מזה כגון כשיראה לפוסקים האחרונים ז"ל חדושי דינין בהל' גיטין, בענין קריאת השמות איזה שם שהוא נכתב בטי"ת ולא בתי"ו או בהיפך, וכן איזה שם נכתב באות קו"ף ולא בכ"ף וכן בהיפך, ויראה שבזה אנו עושים היפך מ"ש ז"ל כגון בשם תורכייה אצלנו שצ"ל טורקיאה לפי לשונם, וכ"ש לפי ל' התר' בפ' תצוה לשם שבו, קנכירי טרקיא, שכן פי' טרקיא בערוך אבן שבאה מארץ טורק, וכן כיוצא בזה. והרי יש בזה מכשול גדול להוציא לעז בגטין הכשרים. ועוד כשיבא איש אחד משם לכאן, כשרואה שנוי בקריאתינו הוא תמה מזה ולפי שאין אדם רואה נגעי עצמו יחשוב שאנחנו עם אחר, שלא ידענו הקריאה האמתית ולא ידע ואשם.

ולכן לתועלת הספר ולצורך הענין הזה ראיתי לפרש כאן קצת מענין הלשונות ואיכותם וערך מעלותם ועל כולם מעלת לשון הקדש ואחריו לשון הארמי שהוא אחריו במעלה, ודקדוק גירסתינו וצחות לשוננו הנה כל זה יתבאר אחר כך המאוחר מהקודם והחלק מן הכל ביאור כולל ונכון. ועוד יתבאר עם זה מ"ש רז"ל שבלשון הקדש נברא העולם, וכן מ"ש ז"ל שאין מלאכי השרת מכירין בל' ארמי ואמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בל' ארמי אין מה"ש נזקקין לו, שאין מה"ש מכירין לשון ארמי, ואחר זה צריך לבאר מעלת לשון הערבי ג"כ לפי שאנו למדים ממנו כמה לשונות שהובאו בלה"ק ולשון ארמי ואין להם ביאור ממקום אחר, ואנחנו מביאים ממנו ראיה ג"כ לאיזה פירוש, וכן הראשונים נ"ע הנהיגו ללמדו עם לה"ק בתרגום הערבי של רס"ג, וכל זה בדרך פשוט ובדברים ברורים להועיל ללומדים לידע יחס ושיתוף הלשונות. והנה החקירה על זה צריך להיות מצד הקבלה ומצד המופת כדי שתהיה ברורה מכל צד ולא ישאר בה שום ספק ונקדים לחקור על דרך הקבלה ונאמר כי לא לבד מהתורה נדע שלה"ק הוא הלשון העיקרי שבו נברא העולם, כי גם ידוע ומוסכם הוא לכל העולם עד היום כי בתחלת העולם לא היה לעולם אלא לשון אחד ושפה אחת והוא לשון הקדש, וברבות הימים נתחלקו האומות וכן נתרבו הלשונות עד שהגיע הדבר לכמו שאנו רואים היום שכל גוי יש לו לשון ומכתב בפע"צ אלא שחן כל לשון ומכתב על בעליו וכל אחד שורר בעצמו לדבר כלשון עמו וכ"ש הגדולים והחכמים של כל לשון, וזה כי הם חושבים כי ברוב חכמתם תיקנו לשונם ויסדו מכתבם באופן יותר טוב משל אחרים וכ"ש ממש שהיה בתחלת בריאת העולם דאכשור דרי ולא ה' פעל כל זאת.

ואמנם עפ"י תורתינו הקדושה הדבר להיפך, כי הלשון הראשון שהוא לשון הקדש שדיבר בו אדה"ר הוא הלשון המעולה שקידשוהו שמים לעולם ובחטא דור הפלגה שאמרו נעשה לנו שם נמנע מהם כידוע מפסוקי התורה שאז בלבל הי"ש שפתם ונהפך להם לשון הקדש לרועץ והמה בקשו חשבונות רבים ונפצו איש ללשנו כי ה' שבר את מוחם ואטם את שפתם, לבד מהשרידים כהני ה' שם ועבר וב"ד ואברהם אע"ה וזרעו שעל שמם נקרא הלשון ל' עברי שלא היו בעצת רשעים של דור הפלגה ולא היו בכלל ונבלה שם שפתם, ולכן לא נתמעטה חכמתם ולא נשתנה לשונם ושמרו אותו לעולם והיו משתמשים בלשון זה לה"ק והחכמה לכל דבר שבקדושה אם לעסק תורה ותפלה, אם לידיעת הסודות ושמות של קדושה כענין ספר יצירה שחיברו אברהם אע"ה וס' רזיא"ל שהיה מסור להם מאדה"ר וכן לתפלה ולייחוד ה' כענין שאמר אברהם ה' יראה ושאר בני נח שבילעם ה' ופילג לשונם נתבלעה חכמתם ונתפלג לשונם לל' חול. וכן חכמתם ג"כ נתחלפה לצד הטומאה והם שמות הטומאה שהיו נמסרים להם דור אחר דור וישראל שהם בני ברית הקדש אף שגלו למצרים לא נשתכח מהם זה הלשון, והיו מדברים בלשון מצרי למצרים ובלשון הקדש לישראל להיותם חכמים יודעים מעלתו וקדושתו ועל זה ארז"ל שבזכות שלא שינו אבותינו את לשונם במצרים נגאלו, שמפני שהיו שומרים קדושת אבותיהם ומצותם ולומדים תורתם וחכמתם בשלימות זכר להם הקב"ה ברית האבות ג"כ וגאלם וכרת עמהם בריתו ג"כ במתן תורה כמ"ש ועתה אם שמוע תשמעו ושמרתם את בריתי וגו' וזכו לקבל התורה שהיא בלה"ק ולהיות חלק ה' ונחלתו לעולם, ואפשר שלזה אמר ה' למשה כה תאמר לבית יעקב וארז"ל שצוה לומר להם כן בלה"ק דוקא כי לא יתכן לכרות ברית אלא בלשון הקדש לפי שעיקר הברית הוא ברית הלשון כידוע לי"ח שהוא הקודם במעלה ואין קיומו ושמירתו אלא בהיותו מדבר בלה"ק לא בל' אחר שהוא חול ובודאי הגמור שלא זכה אברהם אבינו לברית בין הבתרים ולמצות ברית מילה אלא בהיותו שלם כבר בברית הלשון שבלא זה לא יקרא תמים כאמרו התהלך לפני והיה תמים.

ויש לך לדעת שמצות ידיעת חכמת לה"ק היא שורש כל התורה ואעפ"י שאינה מתרי"ג מצות לפי שהיא בכלל מצות עסק התורה שאין מצות עסק התורה מתקיימת אלא בלה"ק שצריך ללמוד דיני התורה ומצותיה בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם וזה אינו אלא בחכמת לשון הקדש. וגם שכר תלמוד תורה לא יהיה אלא כפי ידיעת האדם חכמת לשון הקדש כי מי שהוא מבין חכמת לה"ק בדקדוק יוכל לעמוד על כוונת דברי תורה וטעמיהן בדקדוק ובזה שכרו גדול בהיותו לומד ויודע הדברים באמיתותן משא"כ מי שאינו מדקדק לירד לעומק טעם הלשון שלא יזכה להבין דרך האמת ואפילו אם ילמוד הרבה יהיה יגיע לריק. ואתן לך דבר אחד לדמיון מש"ה בי"ג מדות נושא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה, הנה מי שאינו מבין לה"ק בשלימות יקשה עליו זה הלשון, שקצתו סותר את קצתו שבתחלה אמר הקב"ה נושא עון ופשע וחטאה ואח"כ חזר בו ואמר ונקה לא ינקה, וא"כ היאך אמר שהוא נושא עון, וגם מ"ש חז"ל על זה כי ונקה לשבים,ולא ינקה לשאינם שבים, יהיה לכאורה בעיניו היפך משמעות הכתוב כי היא מדה אחת, ונקה שם הפעל כמו אם ענה תענה, אבל אם ידקדק בלשון יפה ימצא כי לשון נושא אינה מורה אלא לשבים, ולשון לא ינקה אינו אלא לשאינן שבים, וכל דבר דבור על אפניו, וכמו שנת' זה בספרינו זה בפ' בראשית בפ' הלא אם תיטיב שאת, ובמקומו בפ' כי תשא יעוי"ש.

והנה לא בחר הב"ה בישראל מכל האומות וקידשם ורוממם מכל הלשונות אלא בזכות ידיעתם בלשונו וחכמתו שכן מצינו כי מעת שנתבלבל הל' בדור הפלגה ונפרדו הגוים איש ללשונו ניתן לכל אומה ולשון שר אחד למעלה לחלקה ולא נשאר לחלק הב"ה אלא אברהם אע"ה וזרעו הדומה לו אותם שלא נשתנה לשונם וגם זרעם אחריהם לא שינו את לשונם ושמרו סוד ברית הלשון ולהם לבדם כרת ה' ברית לעולם כמו שנתפרש בשירת האזינו בפ' זכר ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם וגו' כי חלק ה' עמו, וכמו שפירשו חז"ל פסוקים אלו, וכן אמרו המקובלים ז"ל שעד דור הפלגה היה אוצר הנשמות פתוח לכל הנולדים, ומדור הפלגה שחלק הקב"ה האומות לשרים לא ניתן עוד נשמה קדושה לאומות מפני שהם תחת שרי החיצונים זולתי לישראל בלבד שהם תחת הקדושה, וראשית, לכל המעלה זו שהיתה לישראל לא היתה אלא עם סגולת לשון הקדש שנשאר בידם ובזכותו זכו לכל התורה והמצות כי מצוה גוררת מצוה, ומזה נדע כמה גדולה מצות ידיעת לה"ק מכל המצות.

ואחר שפירשנו מעלת לה"ק וסגלתו נפרש עוד מעלת לשון ארמי על שאר הלשונות וסגלתו, ולזה מצאנו מאמר לרז"ל לעולם אל יהי קל בעיניך לשון ארמי שכן חלק לו הכתוב כבוד בג' מקומות בתורה ובנביאים ובכתובים. ועוד כתבו הרב חס"ל מעין ו' נהר י"א וז"ל לבאר סוד ע' לשון דע כי אין כל הע' לשונות שוות כי כל לשון ולשון יש לו מדריגה בפע"צ והס"ח לשונות הם טמאות וכל אחד מדריגת טמאתו למעלה מחבירו, אבל הב' לשונות הנשארות שהם לשון ארמי ולשון יוני אעפ"י שאין להם קדושה סוף סוף גם טומאה אין להם ונקראים חול, ומדריגת לשון יוני היתה עד פטירת רבי אבל אחר פטירתו נשתבש לשון יוני באופן שלא נשאר מכל ע' לשונות חול בלי טומאה זולת לשון ארמי שהוא טהור ולא קדוש עכ"ל.

וטעם הדבר פשוט מדרז"ל שלשון ארמי הוא לה"ק שנשתבש ודוקא ל' ארמי בלבד, ופירוש הדבר שכשבלבל הי"ת שפת כל הארץ בדור הפלגה היה הבלבול בהדרגה מעט מעט כענין נטיית גלגל השמש מקו משוה היום שבתחלה התחילו להשתבש בלה"ק והיו מדברים בו בשיבוש וכל א' באופן א' כגון בני שם בן נח קצתם היו מדברים בל' הנקרא לשון ארמי על שם ארם בנו של שם וקצתם היו מדברים בלשון הנקרא ל' ערבי על שם ערב שאומרים שהוא מבני יקטן, ובני יפת היו מדברים בל' הנקרא לשון יוני על שם יון בנו של יפת, וב' לשונות אלו של ארם ושל יון לא נפגמו מקדושתן כל כך ולא נטמאו, ולפיכך יש להם חלק בקדושה, לשון ארמי שכן חלק לו הכתוב בתנ"ך ולא ניתנה תורה להיתרגם אלא בלשון ארמי כמו שפסקו הגאונים ז"ל שאין אדם יוצא י"ח אלא בתר' אונקלוס דוקא ול' יוני שכן לא ניתנה תורה להיכתב בשום לשון חוץ מלה"ק אלא יונית, ואמנם זה דוקא כשלא נשתבשו אבל אח"כ כשנשתבשו יצאו לחולין מכל וכל, כמו שאמרו על לשון יוני דהאידנא כבר נשתבש ואסור לכתוב ס"ת יונית והרי הוא כשאר ס"ח לשונות. וכן יש ללמוד מזה על ל' ארמי דדוקא לשון ארמי העיקרי אינו טמא אבל אם אח"כ ישתבש יהיה גם הוא טמא ולכן צריכים אנו לדקדק בלשון התרגום ולהגיה אותו עפ"י הנוסחאות המדוקדקות כדי שלא ישתבש ויפסל לא כמו הארמיים שבתחלה היו מדברים בלשון אחד שהוא לשון ארמי שנשתבש, ואח"כ נשתבשו בזה ככל האומות והיו מדברים בלשונות אחרים באופן עד שהיו לע' לשון. הנה היה זה כענין מה שנתחלקו לע' אומות שבתחלה היו בני נח אומה אחת אח"כ כשרבו בניו היו ג' אומות בני שם ובני יפת ובני חם ואחר שפרו ורבו גם הם נתחלקו עוד לאומות רבות עד שהגיעו לשיעור ע' אומות, והנה הלשון העיקרי לה"ק הוא נקודת האמצע כנקודת קו משוה היום ושאר הלשונות נוטים הם ממנו לשני הקצות יש נוטים מעט ויש נוטים הרבה וכפי ערך ריבוי ריחוקם תהיה רבוי טמאתם ולזה אינם שוים כמ"ש הרב חס"ל ז"ל.

ומזה יתבאר לך מעלת ל' ארמי שהוא התרגום מכל שאר הלשונות כי מפני שהוא קרוב ללה"ק יותר מכולם הוא מעולה יותר מכולם וכן הוא ל' בני בבל שהוא המקום הא' שישבו בו בני נח ובנו המגדל ומשם נתפלגו ומטעם זה הלק ל' הכתוב כבוד כי הוא כאחיו הקטן

ממנו ואעפ"י שנשתנה קצת לא הגיע פגמו כל כך להתרחק כשאר לשונות.

ועוד י"ל דלכך חלק לו הכתוב כי אדם אין צדיק בארץ שיזכה לדבר בלה"ק ולהשתמש בו בשלימות שאפילו אדם הראשון כשחטא לא עמד עוד בלשון הקדש בשלימות וסיפר בלשון זה שאחריו שנעשה לשון ארמי בזמן הפלגה כמ"ש ע"פ ולי מה יקרו רעיך אל שאף אדה"ר בלשון ארמי סיפר כי החטא גורם עכירות המוח ושיבוש הלשון וביאור זה כמ"ש בקידושין דף ע' אמר שמואל כל האומר אתרונגא תילתא ברמות רוחא דאית ביה, אלא לימא או אתרוג כדקריוה רבנן, או אתרוגא כדאמרי אינשי, וזה כי בני אדם השלימים כתלמידי חכמים אינם מרבים דברים של רוחב דעתם וזכות שכלם אין צריכים לדבר יותר מן הצורך ומדברים בלשון קצר וצח וכולל שהוא לה"ק, אבל עמי הארץ לקוצר דעתם ועכירות מוחם יצטרכו להרבות הדברים כענין והסכל ירבה דברים, ויותר מזה השוטים שהם הרשעים וגסי הרוח שגודשים סאה בטפשותם ומוסיפים לדבר בלשון מדברת גדולות שלא לצורך, ולכך לשונם זה הוא נותר וטמא וזהו מאמר שמואל כל האומר אתרונגא תלתא ברמות דאית ביה פי' שזהו סי' טומאה שבנפשו שיצא לחוץ ולשונו זה טמא אלא לימא אם הוא קדוש אתרוג כדקריוה רבנן, או אם אינו קדוש ולא טמא אלא חול אתרוגא כדאמרי אינשי ולא יותר מזה, וכן היה ענין אדה"ר שקודם החטא היה קדוש ומדבר בלשון הקדש אתרוג, ואחר שחטא וירד מקדושתו הוצרך לספר בל' ארמי אתרוגא וכיוצא, ואמנם לפי של' ארמי זה לא נעשה אלא מפני החטא, לכך מי שהוא שלם כמלאכי השרת אין לו להזקק לו, ויאמר אתרוג כדקריוה רבנן וז"ש רז"ל שאין מה"ש נזקקין ללשון ארמי.

והנה מיום שניתנה תורה ניתן התר' ג"כ כמ"ש חז"ל שהתרגום ניתן בסיני וניתן בל' תרגום מטעם שנת' להיותו הלשון שאחר לה"ק והוא בל' ארמי העיקרי שאין בו שום שבוש כי לא נשאר ל' ארמי בעינו עד היום, אלא ל' התר' בלבד של תורה ושל נביאים דוקא אבל זולתו לא נתקיים בעולם והיה הולך ומשתבש מעט מעט עד שלא נשאר לו זכר בעולם כמו שמצאנו ל' ארמי שבזמן גלות בבל שבעזרא ושבדניאל שאינו עוד מדוקדק כל' התר' ואחריו לשון התלמוד בבלי, ואחריו ל' תר' כתובים ותר' ירושלמי של תורה שהוא ל' ארמי שנשתבש לגמרי. ועוד יש מעלה בל' התר' על כל לשון כמו שבעזרא ובשאר תרגומים שהוא מתוקן בחכמה אלהית כפי סודות לה"ק כמו שעוררנו על זה בכמה מקומות בפי' התר' כגון בפ' בראשית בתר' פסוק אז הוחל, ובת"י בפ' אני ה' ראשון, שתרגם אנא ה' ברית עלמא מבראשית וכגון אשה דוה, דמתר' אתא טומאה, וכן כל כיוצא בזה שבא לה"ק ממש בתרגום לצורך סוד מסודות התורה מה שאי אפשר להיות בל' ארמי, ולפי שאין ל' התרגום כלשון הארמיים ממש וכ"ש מדורות האחרונים לכן אין לתמוה על לשון לבן שאמר יגר שהדותא ולא אמר דגור גם אין לתמוה על מה שאמרו עבדי חזקיה לרבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כדי שלא יבינו המון העם שאפשר שלא היו מבינים המון העם לשון רבשקה מפני שאינו דומה ללשון התרגום שהוא קרוב ללה"ק יותר וגם שאין תנועותיהם נגינותיהם שוות כי תנועות ל' התר' ונגינותיו לא יקראו אותו ישראל אלא על פי ל' הקדש, והנה בזמן הזה נשתכח לשון ארמי מן העולם לגמרי ונתערבו הארמיים בלשונות אחרים ולא מצאנו עוד שון הקרוב ללה"ק כל' הארמי העיקרי אלא לשון ערבי שכן בניינו ואותיות יהו"א והמשרתים ונפעל והתפעל והסמיכות דרך א' לשניהם. וכמ"ש הראב"ע ז"ל בסוף פירושו לשיר השירים, ולזה בודאי שהוא לה"ק שנשתבש כל' ארמי, ונכון הדבר מאחר שהערביים הם שכני ארץ ישראל כארמיים, לכן מחויב שיהיה הלשון מתדמה להם ג"כ, גם הוא לשון קדום מעיקרו ומיוחס לערב שהוא מבני יקשן שזה היה מדור הפלגה ואינו מלשון אחר שנשתבש ודומה הוא לל' ארמי, אלא שלשון ארמי העיקרי השוב יותר ממנו שהוא קרוב ללה"ק יותר

ולכן טוב ללמוד אותו וללמוד התרגום שעשה רס"ג על התנ"ך וכמו שהנהיגו הראשונים נע"ג וכן יש לנו להביא ראיה ממנו לב' הלשונות מאחר שהם מתדמים ומשתתפים ברובם וכל לשון שימצא שוה בג' לשונות אלו יהיה פירושו נכון וקיים כמאמר שהע"ה והחוט המשולש לא במהרה ינתק.

ומטעם זה ג"כ יש לנו לומר שגירסתינו ונוסחתינו בלה"ק ובל' ארמי היא המדוקדקת והעיקרית יותר מפני שאנחנו יודעים ל' הערבי ג"כ ולא נשתבשנו בלשון אחר מהלשונות המשובשים של לועזים ואנחנו בקיאים בג' לשונות אלו מעולם שזה מסייע לזה וכמו שאמרו צדקה עשה עמנו הקב"ה שהגלנו לערביא שלשונם קרוב ללה"ק כבבל.

אחר שחקרנו על הלשונות מדרך הקבלה עתה נוסיף לחקור עליהם מדרך המופת, ונאמר שכל דבר לא יבחן אלא ע"י החומר והצורה שלו שהם כל מציאותיו וכן מעלת הל' וקדימתו ילקח מב' פנים אלו, הא' מפאת צורת הלשון וטעמו תלקח ראיה מצד קירבתו אל השכל ורבוי אור השכל בו יותר מזולתו, והב' מפאת חומר הלשון עצמו תלקח ראיה מצד צחותו ושלמות מוצאותיו יותר מזולתו. והנה עדות ב' פנים אלו היא עדות ברורה ומסתברא כי הם סבות הדבור הוריו ויולדיו שהשכל והמחשבה הם המשפיעים כח הדבור שהם הה' מוצאות כאב המזריע לולד באם וכלי הדבור מולידים את הדבור כאם הולד ולכן כפי גודל כח המולידים הנמצא בבן נכיר כי לו משפט הבכורה מסברא. והנה כשנחקור על לה"ק מצד הפן הא' נמצא שלה"ק קרוב אל השכל ושפע אור השכל גדול בו יותר מכל הלשונות שכן תמצא בלה"ק תיבה א' משמשת לכמה דברים שהם מבחינה א' כמו אור שהוא בחולם לשון אור כמשמעו במ"ב בפ' יהי אור, ובשור"ק משמעו אש כמו אור כשדים וזולתו, ואור בצירי ל' אויר כידוע. גם אור בחולם משמש לל' מטר ג"כ כע"ש יפיץ ענן אורו, וכל הדברים האלו משותפים בשמותם בלה"ק כמו שהם משותפים בבחי' אצילותם מלמעלה כידוע לחכם מבין מדעתו, וכן תקיש ותמצא כמה דברים כיוצא בזה, ובכן מצאה החקירה באופן זה שלה"ק מעולה יותר מכל הלשונות, והלשון שיהיה בו קצת מזה אחריו יהיה למטה ממנו. וכמו לשון הארמי שהוא מתדמה לו ברוב הלשונות תהיה מעלתו למטה ממנו ג"כ ולא נאריך עוד להביא פרטיות על זה לכל דבר וחכם יבין לאשורו, ומי שהוא יודע להבחין בחכמת הדבור והמליצה ידע זה שכן הענין שידבר לה"ק באחת, ידבר לשון ארמי בשתים, ואחריו ל' הערבי בג', ושאחריו בהיקש יהיה בד', וזה מצד קירוב שרשי הדברים שבלשון ושיעור אור השכל המאיר בו. ומצד הפן הב' ג"כ שהוא חומר הל' יתבאר בשתי בחינות הדיבור, הא' בחינת האותיות, והב' בחינת התנועות, מצד בחי' האותיות שכן תמצא בלה"ק האותיות הכבדים בקריאתם עומדים על פי מוצאם העיקרי שהאותיות העלולות להתקלקל בלשון ארמי וזולתו הם בלה"ק הזיי"ן והחי"ת והצד"י והשי"ן. בזיי"ן כגון שם זכר שבל' ארמי נשתנה לדל"ת דכר, וכן בערבי אלא שהיא דלת רפויה, וכן שם זהב וזנב, וכיוצא בזה רבים. ובאות החי"ת לא יש כבדות ושנוי בלשון ארמי אלא בערבי, כמו שם חדר שבערבי כ'דר שנשתנית החי"ת לכ"ף רפויה, וכן תמצא עוד בהרבה שמות כן כמו אח חבר הומץ חרדל, ובאות הצד"י כגון שם לארץ בארמי ארע, מפני שנתחלפה הצד"י בעי"ן, ובערבי ארץ' ג"כ נתחלפה הצד"י להיות כטי"ת רפויה. וכן שם צאן, וכן צמר בארמי, וצהרים בערבי. ובאות השין כגון ל' שבט ושמש שבערבי משתנית שין ימנית להיות שמאלית, וכן שור ואשה בארמי ובערבי ג"כ נשתנית לתי"ו אלא שעוד בערבי היא רפויה, ועל דרך זה תמצא כמה וכמה חילופים, אבל לעולם תמצא ל' ארמי יותר קרוב ללה"ק למיעוט השנויים בו, ולשון ערבי יותר רחוק מלה"ק לרוב השנויים בו, ואין לומר דלמא עיקר הלשון שבו נברא העולם היה כמו אלו הלשונות אלא שנתחלף בלה"ק שזה כמי שאומר על העור שהוא השלם בטבעו והפקח שהוא משונה הטבע שהרי מי שיכול לומר שיבולת יכול ג"כ לומר סיבולת כמו הפקח שיכול לעור עיניו, ומי שאינו יכול לומר שבולת אלא סיבולת הוא כמו העור שאינו יכול להיות פקח, וכן בשאר החילופים הענין הזה בהם אחד שמי שיכול לומר חי"ת יכול לומר כאף רפויה, ומי שאינו יכול לומר אלא כ'אף לא יכול לומר חי"ת וזה מופת ברור שיש בו לקותא המעכבת אותו מלומר חי"ת, ובלא"ה הנה הערביים מודים בעצמם של' ערבי נתחדש ע"י ערב בנו של יקטן, שזהו אחר דור הפלגה בסמוך והודאת בעל דין כמאה עדים, אלא שבסכלותם סוברים שמתחלה לא היה הלשון צח, וזה החכם ערב תיקן ל' הערבי ליותר צחות כי לא ידעו ולא יבינו כי האלהים עשה את האדם בלשון ישר ובחטא דור הפלגה נהפך להם לרועץ וזה פשוט, ומעתה נראה ברור היות לה"ק שהוא הלשון השלם העיקרי שבו נברא העולם וכמו שבו נברא העולם תחלה, כן בו מתקיים העולם עתה בעסק התורה בו ובתפלה, ובו ר"ל בכחו עתיד להתחדש ג"כ לעת"ל כמו שנ' אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד.

ודע כי הלשון מתחלק לג' חלקים כמ"ש המדקדקים, והם, שם, פעל, מלה, וכל אלו הסי' שהזכרתי הם מהחלק הא' שהוא שם ההתדמות שבין ג' לשונות אלו שאני מדבר עליהם הוא בזה החלק, אבל בחלק האמצעי שהוא חלק הפעל הוא מעט ההתדמות, והחלק הג' שהוא חלק המלה אין ביניהם שום שייכות, ולדעתי הטעם כי החלק הא' שהוא חלק השם מפני שהוא עיקר הלשון יותר שבו עצם כל דבר, ועליו נאמר וכל אשר יקרא לו האדם הוא שמו, לכן נשאר בכוחו קצת אפילו אחר הפלגה, אבל החלק הב' שהוא חלק הפועל שהוא אחריו נתקלקל יותר במכת הפלגה, ויותר ויותר החלק הג' שהוא חלק המלה שאין לו כח כל כך בלשון.

אתה הראית לדעת על פי הראיות שכתבתי כי לשון הקדש אין ממנו בכל הלשונות ולכן ראוי להיות נק' קדוש לפי שלא נפגם ומפני שהוא קדוש כחו ג"כ קדוש ולכן מצוה גדולה היא ללמוד אותו ולדקדק בו וללמוד תורה בו, ועסק התורה בו גדול משני פנים מצד קדושת התורה ומצד קדושת הל' משא"כ שאר הלשונות ואחריו לשון ארמי של תרגום שהוא לשון הקדש שנשתבש ולכן אמרו המקובלים ז"ל שהוא בקלי' נוגה חציו בקדש וחציו בחול ולכן הוא לבדו יכשר לשמש לשון הקדש לפרש סתומיו ובו דוקא יצא י"ח שנים מקרא וא' תרגום, ויש לך להתבונן איך לא ניתקן התרגום של תורה אלא ע"י אונקלוס הגר שהוא מבחינתו, וכל תורה שבע"פ ג"כ משנה ובריתא מכילתא ספרא וספרי, ע"י תלמידי רע"ק הם סתומים ואליבא דידיה שהוא ג"כ בן גרים, שהם מבחינת תורה שבע"פ ג"כ אבל לשון ערבי הוא אחר לשון ארמי

ואין ממנו לקדושה כלל שיוכשר לשמש להה"ק לכן פי' רס"ג ושאר ספרים שנתחברו בלשון ערבי תוכן אכול וקליפתן זרוק לעת הצורך וכמו שאנחנו מביאים ראיה לפעמים לאיזה פי' ממנו אבל אין לצאת בו י"ח שמו"ת.

ואולם שאר הלשונות שאחר ל' הערבי כגון לשון לעז ואספניולי וכיוצא הנה חסרונם ניכר ונראה וא"צ לפרש כי אם אכתוב כמו ראשי פרקים והם יהיו מספיקים והוא שתמצא שהם חסרים חסרון יותר גדול במה שאין בהם כל אותיות הדיבור, ולא די שהם פגומים אלא חסרים מכל וכל, ואם על הל' הערבי נאמר מעות לא יוכל לתקן עליהם נאמר וחסרון לא יוכל להמנות, ואעפ"י שאין אני יודע באלו הלשונות אתן לך סימן לבדוק בהם וצא וראה והוא שלא תמצא בהם לא אות חי"ת ולא עי"ן ולא אות כ"ף ולא אות טי"ת ולא אות תי"ו ולא אות צד"י, שזה יורה כי אותיות ח"ע שהם יוצאים מחצי הגרון הפנימי זה החצי הוא אלם, ואין יכולים לדבר בחע וגם במוצא החיך קצת אלמות גם בלשון גם בשיניים, זולתי במוצא השפתים שהוא האחרון. וגם בזה ראיתי שאין יכולים להוציא אות הוי"ו בכל מקום שבמקום חייו אומרים חייב, וכן אביו אומרים אביב, ואות וי"ו עצמה קורין ב"פ וזהו מצד האותיות, ומצד התנועות שהיא הבחינה הב' שמפאת חומר הלשון שממנה נקח ראיה ג"כ על שלמות ל' הקדש שכן תמצא בלה"ק כל מיני התנועות גדולות וקטנות רום ותחת ואמצע ככל האפשר משא"כ בשאר הלשונות שאין בהם כל אלו התנועות בשלימות, וזה שכן לא תמצא תנועת החולם ותנועת הקמץ שהם התנועות הגדולות תנועת המעלה שהוא החולם ותנועת הקמץ שהיא מורכבת מתנועת החולם והפתח לא תמצא תנועות אלו מיוסדות אלא בלה"ק אבל בל' ארמי וכ"ש ל' ערבי לא ימצאו ב' תנועות אלו וכן לא ימצא בל"ע תנועת החט"ף יסודית, ואין בו אלא ג' תנועת הפת"ח והחיר"ק הנק' אצלם שבר והשור"ק, ואולי היה לשון ארמי כמותו ג"כ, אלא שישראל תיקנו להם קריאת ל' ארמי כתיקון להה"ק ומט"ז לא היו כולם בזמן חזקיה מבינים דברי רבשקה אף שהיו יודעים התרגום שניתן בסיני, ויש ראיות רבות לזה כבר עוררתי עליהם במקומות רבים בפירושי התר' ומאחר שנת' לך שאין לשון הארמי וכ"ש הערבי שלמים בכל התנועות תדע בודאי ששאר לשונות אינם שלמים ג"כ וכ"ש הוא אם בארזים נפלה שלהבת שהוא ל' ערבי שאין בו תנועת הח"ק כ"ש שאר לשון שהוא לעז, והרי החכם הראב"ע ז"ל מעיד בספרו ספר צחות שאינו יודע בתנועת הקמ"ץ בישראל זולתינו אלא אנשי טבריה תוב"ב מכ"ש עם לועז, ותנועת החולם אנחנו רואים שאפילו אחינו בני ישראל הבאים מארצות הצפון מוציאים אותו בתנועת שור"ק כמו ברוך ומבורך כולם שוים וכ"ש מי שאינו יודע להה"ק כלל שאינו יודע להוציא כל התנועות ואמנם אצלינו ג"כ תנועות אלו כבדים מפני שאינם בל"ע ובני הכפרים הקטנים אינם יכולים להוציא תנועת החולם יפה וכן אין יכולים להרפות הבי"ת ולהדגיש הפ"א מפני שלא ניסו לומר כן בל"ע זולתי בני המדינות שמלמדים אותם מנעוריהם לומר כן דור אחר דור ואלמלא כן היו משתכחים כל אלו.

ומאחר שזכרתי ענין התנועות ראיתי עוד לבאר לבני גילי ענין חסרון תנועת הסגו"ל ממנו איך היה וענין הניקוד שנמצא בכ"י ישנים נושנים של אבותינו איך נתיסד כי יהיה לנו מזה תוצאות חכמה לכמה דברים מחילוף גירסאות ונוסחאות ומה שעלה בידי לודאי וברור אחר הדרישה וחקירה כל האפשר, כי תחלת גלותינו לארץ התימן היתה מזמן בית א' כי כן נמצא לזה קצת ראיות עם הקבלה החזקה שבידינו מאבותינו וכמ"ש מהרי"ץ ז"ל בסידור התכלאל על הקינה הידועה בט"ב שבה מזכירין מנין שנות גלותינו בתימן מזמן סוף בית א' אלא שלא נתברר לי אם היה הענין כפי הקבלה שיצאו משבט יהודה כך וכך אלפים והם בני חורין יצאו מא"י וכבשו להם ארץ התימן לאחזה, או אם אנחנו מי' השבטים שגלו ללחלח וחבור וערי מדי כי יש קצת ראיות שערי מדי הם גלילות בתימן או אם ב' העניינים אמת ובין כך ובין כך הצד השוה שודאי יצאו מא"י טרם שנתייסד הניקוד בכתבי הקדש ולכן כמו שאח"כ הוצרכו אנשי כה"ג לייסד הניקוד לכתבי הקדש בא"י כן אבותינו הוצרכו אחר ימים ועמדו ויסדו להם ניקוד לכתבי הקדש בתימן ויתכן שלא ידעו מה שייסדו אנשי כה"ג כלל עד אחר כמה דורות מאיזה סיבה ממאורעות הזמן ואפשר שגם ידעו ומפני שיש ביניהם שנוי לא הסכימה דעתם עמהם ומכל מקום בניקוד שיסדו ניכר שהיו חכמים גדולים אלא שח"ל גרמה להם שלא הסכימה דעתם לדעת אנשי כה"ג וברוך היודע, והעולה לנו הוא שמפני שנתייסד הניקוד בזמן הפירוד שאין כל יושביה עליה נמצא שנוי וחסרון בין שני הניקודים והשינוי הזה הוא בב' הבחי' בכמותם בתמונתם ובאיכותם כמותם שבתמונתם הוא שניקוד אנשי כה"ג הם ט' הידועים וניקוד גולי תימן הם ז' וזה סימנם.

יקר פיתוחי חותם וכולם מע"ג האותיות וחסרונם תנועה א' וזהו חסרון האיכות וב' תמונות התנועה

הא' היא תנועת הסגו"ל וב' הניקודים הנה הסגול א' מהם והב' אחד מתמונות השור"ק, או גם אם נבין בשינוי הזה שבכמותם ותמונתם נראה שאינן שינוי עיקרי באיכות אלא בכמות והכל הולך אל מקום אחד זולתי ניקוד הסגול ותנועתו שלא ידעתי למה לא נמצא אתנו, והנראה פשוט בדרך הטבע שאויר ארץ התימן חיסר אותנו תנועת הסגול המיוחדת לו והטהו לנו לתנועת פתח ששניהם הם תחת סוג תנועה קטנה. אמנם טעם ניקוד השור"ק הא' שחסר הוא מפני שעשו הניקוד לעולם ע"ג האותיות וא"א להבדיל ביניהם במצב א' מחמת ששניהם תנועה א' ואעפ"י שהאחד ת"ג והב' ת"ק ונסתפקו בזה על מסורת הקריאה, וענין החט"ף שבאותיות אחה"ע אין לו צורך אצלינו לפי צחות לשוננו ולכן מה שאין אצלינו הפרש בין החט"ף לשאינו חטף אינו מצד חסרון אלא מפני שאינו צריך, ומה שעשו הניקוד ע"ג אותיות לעולם נר' שטעמם מפני שבחי' סוד הנקודות הוא למעלה מהאותיות כי ל"ח שהאותיות במדריגת גוף והנקדות במדריגת נפש הגוף, וטעם היותם ז' נקדות לפי שעיקר הניקוד אינו אלא על ז' תנועות כמ"ש רבי' בחיי בפ' וירא שהם ז' קמ"ץ פת"ח ציר"י סגו"ל חול"ם שור"ק חירק. ומתוך שבעתם תבנה ותכונן התורה והם הנקראים ז' הברות או שבעה קולות שעליהם אמר דוד במזמור של מתן תורה ז' קולות לפי שכל התורה מיוחדת עליהן וזהו פשט המאמר בז' קולות ניתנה תורה, ועליהם אמר שלמה חצבה עמודיה שבעה, וטעם שעשו החולם ב' נקדות כמין שבא מלמעלה מפניו שהיו צריכין לעשות החיר"ק נקודה א' שזוהי תמונתו מפני שהוא תנועת שבר ותנועת מטה וכדי להבדיל בינם עשו אותו ב' נקדות זו ע"ג זו להורות שהוא חולם שתנועתו למעלה, וטעם שעשו השבא קו משוך כתמונת הפתח כי זה נראה אצלם מורה על תנועה חטופה שנמשכת מהרה כמו חץ שחוט וכיציאת הברק, ומה שעשו הפת"ח כתמונת השבא והוסיפו עליו נקודה להורות שאינו תנועה חטופה כמו השבא, אלא עומדת ונרחבת, ומה שעשו הקמ"ץ עמוק קצת מוגבה משני צדדיו להורות על תנועתו שהיא נוטה לצד מעלה יותר על הפתח. אמנם טעם ניקוד אנשי כה"ג ידוע מספרי חכמי הדקדוק ומספרי חכמי הקבלה שהוא העולה, אבל לפי הנראה עתה משחרב בית שני אח"כ בעו"ה וגלו ישראל שנית ואיבדו מה שלמדו אנשי כה"ג ונתבלבל הניקוד אצלם יותר ממנו עד שחזרנו להיות בערכם פצחים ופקחים.

ומ"מ למדנו מזה שאין ניקוד אנשי כה"ג מחוייב התמונה אלא הטעם ואל תשיבני מדברי המקובלים שצ"ל ט' ניקודים כנגד ט' ספירות שאפ' לדמות סוד הניקוד לסוד מגילת אסתר וחנוכת חשמונאי שכולם תקנות מחודשות וכמו חכמת התולדת שלדעתי היא נגררת אחר מעשה התחתונים כמוחש אצלי גם כן חכמת הקבלה ואין כאן מקום לי להאריך שאין דבר זה שווה לכל נפש.

ועוד נודע לנו שאין טעמי הניקוד במקראות מוסכם לכולי עלמא כי כבר נפלה בו מחלוקת ואולי שהיתה היא הסיבה שעמדו אנשי כה"ג ויסדו הנקדות ומסרו המוסרה מאחר שראו שהתחילה תורה להשתכח וספיקות מתיילדות וכדרך שעשה רבינו הקדוש ובית דינו שכתב תורה שבעל פה משום עת לעשות לה' כבר עשו אנשי כה"ג בכתי' מסורת הקריאה של תורה שבכתב ולכן לא יקשה עלינו מה שנמצא פעמים שהתרגום חולק על הקריאה היפך הכלל של עולם התרגום הולך אחר הקריאה כי אנו יכולים לומר שהוא חולק בזה על הקבלה וכך קיבלו לקרות כגון ותשלח את אמתה קיבלו קריאתה אמתה, ולכך מתר' אמתה ולא ידה, וכגון הרי העברים י"ל שהוא העברים ולכך מתר' טורא דעבראי, וכן ואתה מרבבת קדש, ואתה, וההי"א במקום וא"ו כתיבת אהלה, ראשית תבואתה, ולכך מתר' ועמיה, ואעפ"י שיש ליישב זה ולא יהיה התרגום חולק על הקריאה, מ"מ אם נאמר כן אין לדחות לגמרי, וזה אני אומר מפני שראיתי בעיני כמה ספרים כ"י של מקראות נביאים וכתובים מכ"י ישנים מזמן ת"ר שנה לפחות שהם מנוקדים בהיפך ממה שניקדו חכמי המוסרה כמו בש"ה הנך יפה רעיתי הנך יפה, ברות ויאמר הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה, והרבה כיוצא בזה בכתובים, אבל בנביאים אין בו אלא מעט ובתורה לא יש שום שנוי כלל, וכן בתרגום רס"ג בל"ע מפורש כפי נוסחת קדמונינו כמו בתהלים גערת גוים שהיא כתובה בכ"י קדמונים גערת גאים, וכן תרגם הגאון אלמקתדרין, גם שאין בהם קרי וכתיב, והרבה תיבות חסרות ויתרות ממה שהוא מדרך הלשון, באופן שאי אפשר לומר עליהם שהם ט"ס, וכ"ש שהסופר מסיים בסוף הספר שהוא ניקוד מדוקדק עפ"י (נסכ'ה עדנייה) נוסחא של עיר עדן שהיא היתה ראש גלות חשובה בתימן, שמזה מוכח שכבר התיה מחלוקת בקריאה וגם בכתיבה בין זקני דרום ואנשי כה"ג, ואל תתמה שגדול מזה מצינו במשנה פ"ב דע"ז א"ל ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך או כי טובים דודייך. ועוד מצאתי להגאון תפארת ישראל על המשנה שקלים פ"ה ארבע חותמות היו במקדש וכתוב עליהן עגל, זכר, גדי, חוטא, שכתב הטעם שהיו כותבים זכר במקום איל שלא יטעו לקרותו איל בקמ"ץ שהוא חיה מדלא היו מורגלים בהברת הנקדות כמו שאמר הכוזרי ג' ל"א. והנה ספר הכוזרי לא נמצא אצלינו לראות כל דבריו בשלימות ורק מזה שמץ מנהו יש ראיה גדולה למה שאמרנו שהתנועות של לה"ק לא היו בהסכמה אחת אצל כל ישראל ויש שהיה אומר לשון זה בתנועות אלו ויש בחילוף קצת.

ונראה פשוט שלא היו ישראל מדברים בשפה העברית במשאם ומתנם זה עם זה ובתוך בתיהם עפ"י התנועות שאנו קורים בהם היום בתורה ובנביאים כמו שמסרו לנו אנשי כה"ג כי האדם יניע דבריו עם חבירו כפי עסקו בחול ורק בדברים שניתנו מפי הקדש קורא אדם בנעימה ומניע הדברים בסלסול, ומה גם שכן נצטוו מסיני לקרות בתורה עפ"י תנועותיה וטעמיה הידועים כמ"ש הז"ל בנדרים ל"ז ע"ב א"ר יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים קריין ולא כתבין, כתבין ולא קריין הלכה למשה מסיני. ולכן כשנשתכחה תורה בעוה"ר ונפלה מחלוקת בישראל אפשר שיהיו אלו קורין כך ואלו קורין כך והכוונה אחת, ואצ"ל שיהיה כן בתרגום שאין בו מקרא סופרים ועיטור סופרים מהלמ"מ רק שיקראו אותו כפי הנאות להם, ולכן אין דקדוק לניקוד התרגום בשום נוסחא לעולם גם יש כמה לשונות שמחולפין בקריאתם לסוראי ונהרדעי כמו שתמצא במסורת התרגום, וזה מפני שנשתכחה הקריאה העיקרית כמו שניתן בסיני והורגלו להיות קורין כפי הנאות לאיש כלשונו. ואנשי התימן ג"כ נחלקו בקריאת' כפי הנאו' לה'.

ואמנם אעפ״י שהיה הדבר כן אם יהיה מחלוקת בענין שישתנה הפירוש או שיצא ממנה שום חידוש צריך לעיין בדבר יפה ילברור האוכל מתוך הפסולת ואם אין הכרע לאחת משתי הגירסאות יש לחוש לשתיהן כמ״ש השל״ה ז״ל בענין תרגום ג׳ פסוקים של ברכת כהנים כמו שית׳ שם בפ׳ נשא, ודוקא במחלוקת שהיא מצד הנקודות יש להכריע כפי הנראה לשכל נבון, אבל במחלוקת שהיא מצד שנוי תיבות או אותיות אין לדחות שום נוסחא עיקרית ואף אם לא נמצא לה טעם דשמא היא הנוסחא האמתית כמו שניתן בסיני ולא ידענו טעמה.

והנה נשלם כל מה שייעדנו לבאר במאמר הזה תלי״ת ונתבארה מעלת ל׳ הקדש וחיוב ידיעתו על אמיתותו, ונתבארה מעלת ל׳ ארמי של תרגום ג״כ ושצריך לדקדק בו ולקרותו בלא שיבוש לשון, כי שיבוש הלשון מורה עכירות המוח ואין מלאכי השרת נזקקין לו, כי בלא דעת נפש לא טוב, ונתבאר ערך ל׳ ערבי ושטוב ללמוד אותו בזמן הזה כמו שהנהיגו הראשונים נ״ע ללמוד תר׳ הגאון ר׳ סעדיה ז״ל לפי שממנו ילמוד האדם להבין כמה לשונות מלשון העברי והארמי, וכל היודע שלשה לשונות אלו בדקדוק לא ישאר לו שום ספק בפירושי הכתובים, ותהיה תורתו צרופה וטהורה, ערוכה בכל ושמורה.

תפלות על למוד התורה

פתיחה שנהגו בה מלמדי תינוקות מימי קדם להתפלל עם הילדים קודם הלמוד.

בשם ה׳ אל עולם נעשה ונצליח. והאל עלינו ברחמיו ירויח. וכשושן נפריח. וכבושם נריח. ונחיה ונזכה לביאת אדוננו ומחמד עינינו המלך המשיח. יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשי ידיך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה. הרחמן ברוך הוא יפתח לבנו בתלמוד תורתו. ויתן בלבנו אהבתו ויראתו. לעשות רצונו כרצונו ולעבדו בלבב שלם ובנפש חפצה.

תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל.

אל לבי פתח. בתורתך ה׳ תחכמני. גדל יה מעלתי למענך. דברי למודים תלמדני. השיבני ה׳ אליך ואשובה. ואקראך ותענני זכה ה׳ נשמתי. חכמה יקרה תחכמני. טוב יש תנחילני. ישרני ולמדני דתך כבוש פשעי. לבי מלא דעת. מכל מכשול נקני והצילני. סמוך מפלתי. כי עליך ה׳ נשענתי. פנה אלי. צדיק דרכיך ישרני. קרבני ומעושק (ומעונש) פדני. רועה ישראל שמרני. שמור ה׳ נשמתי. תמיד יומם ולילה תצרני ותענני. טוב להודות לה׳ ולזמר לשמך עליון: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל.

טוב לומר תפלה זו לאחר קריאת התורה

החייני אלהי הנשמה. וזכני יוצר כל בחכמה. להגות בתורה התמימה בזכות ישראל הסגולה והשלמה. ולכן יזכה אלי אבי. לשמוע קולי וניבי. להגות בתורה אשר למדני רבי. ועל זאת אשבחך ואפארך ואענה בעמנה רד. תורתינו תהיה אמונותינו. ואל שדי יברך אותנו. והוא יהיה בעזרותינו יצלח. אלה חק ותוארתיה חק אלעדל ללה ולמוסה ולתוארתוה. תברך אלה אלמנזל לנא אתוארת עלא ידי מוסה רסולה. ב״ה נותן ב״ה לעולם אמן ואמן. י׳ה׳ל׳א׳ ואמן.

פתיחה לפני הקריאה בפרוש רש״י.

בשם ה׳ אל עולם נעשה ונצליח. והאל עלינו ברחמיו ירויח. ירויח לנו בעולם הזה ויצליח לנו לעולם הבא. זה השער לה׳ צדיקים יבאו בו. „גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך. ה׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהלתיך ברוך אתה ה׳ למדני חוקיך.

אחר סיום קריאת רש״י יאמר

בריך רחמנא דסייען בהדין. הוא ברחמתיה יסייען על מה דמשתאר. בריך הוא ובריך שמיה.

וקוראים פסוק אחד מרש״י של הפרשה הבאה.

תפלה נהוגה בפי יהודי תימן מימי קדם אשר אותיותיה נושאות את סדר פרשיות התורה

העתקתיה ופירשתיה לבקשת המהדיר נ״י.

א) הראשון 1) הנח 2) לך שייראו חיי מצחק, יצא 3) וישלחנו וישב, הקץ 4) הגש ונחיה.

ב) בשמותיך 1) הראה, ובא 2) לשלח יתרו במשפטיך הרמים, ואתה 3) תשא קהל פקודיך.

ג) וקרא 1) צו ביום, לזרע 2) תורתך אחריך יתקדשו, והאמירם 3) בהר חוקיך.

ד) מדברנו 1) נשא והעלינו, ושלח 2) קרח פרה 3) בלקתנו, פנחס 4) מטותינו תסיע.

ה) הדברים 1) אתחנן, עקב 2) ראית שפטינו, ותצא 3) ותביא נציבנו, והוליכנו 4) והאזיננו ברכה.

פירוש

א) 1) ה׳ שנקרא ראשון שנא׳ אני ראשון ואני אחרון. 2) האם נח ורצוי לפניך שתמשך מלכות ישמעאל שנקרא מצחק שנ׳ ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק. 3) שיצא מארצו וישב בה. 4) לכן קרב את הקץ ונחיה.

ב) 1) בכח שמך הגדול התגלה. 2) ובא לשלח שארית ישראל מבין העמים על ידי משפטיך הגדולים שתעשה בעמים משעבדיהם. 3) ואתה תנהל את קהל עדתיך על ידי נביאיך כמו שהיה במדבר.

ג) 1) ושלח נביאים בהקדם. 2) לזרע שומרי תורתיך אשר אחרי מצותיך הם הולכים. ורוממם ובחר בהם על ידי שתעזרם לקיים חקיך.

ד) 1) נשאינו משפלותינו שאנחנו נרמסים כמדבר וגדלינו. 2) והשבת ריב יתחרות מביניו המשולים לקרח. 3) ונקינו מעון העגל בן הפרה שבגללן בולקנו ושוסעה מלכותינו. 4) בזכות המקנאים לשמך אשר פנחס מסמל אותם תסיע את מטותינו שהם שבטינו לארץ הבחירה.

ה) 1) והריני מתחנן לפניך בדברים. 2) כי תחת אשר ראית שפטינו ויסורינו. 3) תתגלה ממרומיך ותביא את משיחנו שהוא נשיאנו ונציבנו. 4) והוליכנו לארצנו והשמיענו ברכה שלוה ושלום.

מאת יוסף קאפח

הקדמת המלקט
לספר רבינו יונה אבן ג׳נאח

ר׳ יונה הרופא „בעל הכנפים" או כמו שנקרא בערבית — אבולואליד מרואן *) אבן ג׳נאח (אבן ג׳נאח פירושו — בעל הכנף), שאת באוריו לתנ"ך, אנו נותנים בספר הזה, לא נודע מתי נולד ומתי מת. רק זאת אנו יודעים שהוא היה בן דודו של ר׳ שמואל הנגיד ובשנת ד׳ אלפים תשע"ב (1012) גלה מקורדובה והוא היה אז כבר איש בוגר. לפי עדות הראב"ע חבר ר׳ יונה בערבית עשרה ספרים בחקירת הלשון העברית ובפירושי התנ"ך על פי הפשט, ובמקצעות אלה עלה על כל שקדמוהו ***). אבל הספרים האלה אבדו, לא נשאר מהם רק אחד בן שני חלקים: ספר הרקמה (שהוא ספר דקדוק) וספר השרשים. ור׳ יהודה אבן תבון, אבי המעתיקים, תרגמם לעברית, לבקשת חכמי לוניל בשנת ד"א תתקל"א, והיו טמונים בכתבי יד. ורק בשנת ה"א תרט"ז הוציא ר׳ דוב גולדברג והמגיה רפאל בן שמעון קירכהיים את ס׳ הרקמה, ובשנת ה"א תרנ"ג הוציא לאור רב"ז בכר ז"ל בברלין את ספר השרשים עם תקונים לספר הרקמה.

שתי מגמות היו לר׳ יונה בעבודתו, אשר לה הקדיש כל ימי חייו וכשרונו הגדול — בינה במקרא ע"פ עמק פשוטו וחקר הלשון העברית. התנ"ך היה בעיניו, כמו אצל כל יהודי תמים ונאמן, ספר קדוש, ומהנוסח שקבעו הכמי המסורה לא חשב לשנות. ואולם חקירת הלשון העברית ושמושה היה בעיניו מקצוע אוטונומי לגמרי, שאיננו יכול להיות כפות לנוסח התנ"ך. אם שני המקצעות הללו — התנ"ך וחקר הלשון — מסייעים זה לזה — מוטב, ואם לאו, יתקיימו זה לבדו וזה לבדו, ואפילו כשיש נגודים ביניהם. מהנגודים לא צריך להעלים עין, אדרבא, כדאי לגלותם, אבל אין הנגודים באיב לבטל לא את התנ"ך ולא את חקירת הלשון. ויש שעל ידי חקירותיו בלשון הוא מגלה חדשות ונצורות בפשט המקרא.

את חכמי התלמוד העריץ מאד וכן את תרגומי אונקלוס ויונתן, את בעלי המסורה, שנתנו נפשם על העמדת הנוסח, ואת הגאונים, ביחוד את רב סעדיה הפיתומי, את רב האי ורב שרירא, אבל לא נתבטל משום אוטוריטט, וכשמצא פירוש יותר נאה לא כחד תחת לשונו בהחזיקו בכלל שיסדו חז"ל: פסוק אחד יוצא לכמה טעמים.

דרכו של ר׳ יונה היה להעזר מהלשונות השמיות מהארמית וביחוד מהערבית וגם מלשון המשנה והתלמוד. בדרך זו אמנם אחזו גם חכמי התלמוד והגאונים, ביחוד רב סעדיה, אבל ר׳ יונה הביא שטת ההשואות למדרגה מפותחת יותר.

מאד מאד הרחיב ר׳ יונה את ביאור מלות המקרא על ידי הלשונות הקרובות ללשון המקרא כמו שאמר בהקדמתו (רקמה דף 3 למע 6) „ומה שלא אמצא עליו עד מן המקרא אביא עליו עד ממה שיזדמן לי מן המשנה והתלמוד והלשון הארמי... ומה שלא אמצא עליו עד מן מה שזכרתיו ואמצא עליו העד מן הלשון הערבי לא אמנע להביא עד מן הגלוי ולא אזהר מקחת ראיה מהנראה ממנו כאשר יזהר מזה מי שדעתו חלושה והכרתו מעטה מאנשי דורנו זה, לא כל שכן מי שהראה מהם הכשרות והתעטף ברדיד החסידות עם מעט הבנת אמתת הדברים". מדבריו אלה ידענו כי בעיני רבים מבני הדור ההוא מספרד נחשב כמעל בקדש אם הואיל איש לפרש מלות המקרא על פי מלות דומות להן בשפת נכר היא לשון ערב. מקור המחשבה הזאת היתה היראה פן יאמרו דברי קדש צריכין לדברי חול לפרש אותן. המחשבה הזאת נשתרשה בלב בני ישראל אשר בספרד והיא מנעה את ר׳ מנחם בן סרוק מלהביא במחברתו מלות דומות מלשון ערב והיא גם היא ניכרת בספרי ר"י חיוג אשר כתב את ספריו בלשון ערב ואשר כל תורתו בדקדוק הפעלים הבלתי שלמים על דקדוק לשון ערב נוסדת, ובכל זאת אף פעם אחת איננו מזכיר ששתי הלשונות קרובות זו לזו ואיננו סומך משפטו על משפט הלשון הערבית. ר׳ יונה לא חש למחשבה הזאת והלך בדרכי גאוני בבל ואנשי אפריקי אשר לא בושו מלפרש דברי המקרא על פי לשון ישמעאל. ובעבור שדרך זה חדש היה בעיני בני ארצו וכמעט למינות נחשב, האריך בהקדמתו לדבר על זה ולהביא ראיה מחכמי התלמוד ז"ל שגם הם פירשו כמה פעמים מלות המקרא על פי לשונות נכריות, וכבר בספרו הראשון בהביאו ראיה על פירושו למלת הזכו (ישיעה א׳ ט"ז) מלשון הערב, הצטדק לפני קוראיו בדברים האלה (ס׳ הרקמה דף 140): „זכיתי בהזכו מה שלא אמרו אחד מהעברים לפני ואקוה כי כשיראה איש מהענוים מה שזכרתי משמושי הערב בכמו מלה זאת לא ידינני לחובה, כי לא הבאתי עדות מלשון הערב לקיים דעתי בדבר ולא בעבור שלשון העברית נצרכה לעזר לשון הערב, כי אם בעבור מה שזכרתי לך שהרבה מהעברים לא הסכינו לשמוע דבר כמוהו ויראתי שלבם ימהר לדונו לחובה".

המדקדקים והמפרשים שבאו אחרי ר׳ יונה, כמו הראב"ע והרד"ק ועוד לקחו מספרי ר׳ יונה, פעם הזכירו שמו ופעם מבלי להזכיר את שמו (הר"ש פוזננסקי ז"ל כותב, כי כך היה דרכם של הקדמונים *), אבל רוח חכמי התלמוד בודאי לא היתה נוחה מזה). והרבה דברים עוד נשארו במקור, שלא הספיקו לנצל אותם.

חשבתי בלבי כדאי שיהיה המבוע הראשון — פירושי ר׳ יונה — גלוי ועומד לפני כל ההוגים בתנ"ך, ולא ישכח שם הגאון הזה מישראל. ואספתי כל מה שנמצא פירוש לתנ"ך בשני הספרים של ר׳ יונה וסדרתי ע"פ סדר הכתובים, כמעט הכל בלשון המתרגם הקדמון ר׳ יהודה אבן תבון (ורק במקומות שלשונו קשה הוספתי בסוגרים מלה או מלות אחדות לבאור). את החקירות האתמולוגיות, שאינן נוגעות לבאורי המקרא, השמטתי.

אמנם למלאכה שכזו נתעורר מלפנים סופר אחד שאסף משהו מפירושי ר׳ יונה ונדפסו ב„כרם חמד" חלק ה׳. אך הוא לא היה יכול להיות לי לעינים, אחרי שלפי עדותו של הרב"ז בכר ערבב שם את שלו עם דברי ר׳ יונה ובכלל אסף רק חלק קטן מאד.

בשביל ידיעת מעט מחיי הר"י ג׳נאח הנני לתת כאן עוד קטעים אחדים מדברי הרב"ז בכר: „בעיר מולדתו קורדובה זרח בימים ההם אור ר׳ יהודה בן דוד חיוג׳, אשר נתן אלהים ברוחו לישר מסלות חדשות בבינת לשון הקדש ואשר ספריו היו ליסוד עולם אשר נבנתה עליו חכמת הדקדוק העברי. מספרי ר"י חיוג׳ למד גם ר׳ יונה בימי נעוריו, ואולם אף פעם אחת איננו מזכיר כי לקח מפיו תורה או כי ראה את פניו. מזה נראה ברור, כי לא היה תלמידו, אע"פ שרוב תורתו בחכמת הלשון מר׳ יהודה למד, כאשר הוא מודה בהרבה מקומות מספריו. החכמים שהוא מזכיר אותם כמוריו ומלמדיו הם חכמי אליסאנה: ר׳ יצחק בן שאול ור׳ יצחק בן ג׳קטילה (ע׳ באורו של ר׳ יונה לתה׳ קמ"ט ט׳) ועוד אחדים.

עיקר תלמודו של ר׳ יונה היה בחכמת הלשון ובחכמת המקרא. ועם לשון הקדש למד גם לשון ארמית מהתרגומים ולשון המשנה והתלמוד ולשון ערב. הלשון הערבית היתה שגורה בעטו לכתוב בלשון צחות כאחד סופרי הערביים.

אומנותו של ר׳ יונה היתה חכמת הרפואה, ויהי לרופא נודע בארצו. וגם חבר ספר ברפואה (שאבד ואיננו). גם העמיק בחכמת ההגיון ושמות אפלטון ואריסטו שגורים בפיו. בהקדמת ספרו הראשון הוא ספר ההשגה (שאבד) מזכיר דברי אריסטו: „ריב לאמת עם אפלטון ושניהם אהובינו, אבל האמת יותר חביבה עלינו". והמאמר הזה בפתח ספריו יעיד על מדת נפש ר׳ יונה הגדולה במדותיו, והיא אהבת האמת, בלי משוא פנים.

עוד בשבת ר׳ יונה בקורדובה החל לבדוק את ספרי ר׳ יהודה חיוג׳... אבל לא השלים מלאכתו זאת אלא אחרי אשר גלה מארצו. וסבת גלותו היו ימי הצרה אשר באו בשנת תתשע"ב (1012) על קורדובה, הם ימי חירום בספרד. ועבר הרבה זמן עד שהיה יכול לגמור את ספרו.

הספר הראשון שלו הוא ספר ההשגה (או ספר התוספת). כולו נבנה על יסוד שני ספרי ר׳ יהודה חיוג׳ — ספר אותיות הנוח וספר אותיות הכפל. בספרי חיוג׳ אלה מצא ר׳ יונה דברים רבים אשר שגג בהם ר׳ יהודה או דברים אשר נעלמו ממנו. ובמשך השנים רבו השגותיו, אבל לא אבה להוציאם החוצה (בודאי ירא מקנאת מבקרים), אך אחרי מלאת ימים רבים בקש ממנו אחד מרעיו כאח לו ועמו אנשים אחדים מתי סודו לבלתי הסתיר עוד מעשהו, ויואל ר׳ יונה לשלוח את ספרו החוצה, ובהקדמתו אמר: „ברור בעיני כי לולא קצרו ימי היי ר׳ יהודה היה ממלא חסרונות שני ספריו... ואנכי, אע"פ שהשיבותי עליו, לא השיבותי אלא במה שלמדתי ממנו ובמה שהורוני ספריו" ור׳ יונה מונה שבחי ספרו: „האלהים יודע כי לא התרפיתי במלאכתי וחזרתי על כל המקרא שמונה פעמים לקבץ המלות האלה וספרי מכיל יותר מחמשים שרשים אשר לא הזכירם ר׳ יהודה (ומונה עוד דברים רבים) וזולת אלה הרבה תועליות, מלבד הדברים האלה אשר מניתי".

אז יצא כנגדו ר׳ שמואל הנגיד שחרה לו מאד על אשר תפס ר׳ יונה את רבו (ר׳ יהודה חיוג׳), וחבר הרבה ספרים שבהם בקר קשה את ספרי ר׳ יונה. ואולם ר׳ יונה לא היה מאלה ששומעים חרפתם ואינם משיבים. אמנם הוא לא הזכיר אף פעם את שמו של ר׳ שמואל, אבל מתוך דבריו ניכר שאליו נתכוין, ועקיצותיו היו מכאיבות מאד.

מהגרגרים המעטים שנשארו מסברותיו ופירושיו של ר"ש הנגיד בלשון המקרא וחקיה, נראה כי גם הוא כר׳ יונה הלך למעלה והשכיל בדרך אשר סלל להם חיוג׳ רבם, אבל שניהם בריבם זה את זה עברו גבול חלפו חק... ואולם סוף הריב, מגיד על תחלתו, כי בראותנו שאחרי עבור סער המחלקת הפליא ר׳ יונה לעשות ולכלות את מלאכתו בחכמת לשון הקדש וכתב חבורו הגדול (ספר השרשים והרקמה), העומד לנס לדורות הבאים, נדע כי לו היתה הצדקה, והוא היה האיש הראוי להשלים מה שהחל חיוג׳... ומחלקת הזאת הביאה לו תועלת רבה, כי היא העירה אותו לגבר חילים ולהשתלם בחכמתו. סוף סוף גם איבתם גם קנאתם (של החולקים) כבר אבדה, אבל מדברי ריבותם היה לדורשי שפת עבר חלק לעולם".

בשכונתו בסרקסטה נמצאו אנשים אשר היו מבזים אותו ואת כל העוסקים בחכמת הלשון הם המתגאים בחכמת התלמוד אשר אחד מגדוליהם מבני דורו של ר׳ יונה אמר „שחכמת הלשון הוא דבר שאין לו טעם והעסק בה אין בו תועלת ולא הנאה ובעליהם ייגעו לריק ודורשה עמל לבלי פרי שישיג ממנו". לאנשים האלה יגיד ר׳ יונה את פשעם בהקדמת חבורו הגדול לאמור (ס׳ הרקמה דף 5 למע 3): „הם לומדים מה שלומדים מן התלמוד מוטעה וגורסים מה שגורסים ממנו מסלף... וכבר גרם זה לרובם להקל גם כן במסירת המקרא וההפרש אשר בין הקמץ והפתח ומלעיל ומלרע אבל חכמת השמוש והדבור הוא להם מן הדברים אשר מנחשים בהם וכמעט שלא ישימוהו מן האפיקורסות". לאנשים האלה המתגאים במזער אשר יבינו מן התלמוד יאמר ר׳ יונה כי לא כן עשו גדולי גאוני התלמוד ר׳ סעדיה גאון ור׳ שמואל בן חפני אשר השתדלו להכיר חקי הלשון, ולהם הוא מראה לדעת כי גם חכמי התלמוד הקדמונים ז"ל מקפידים על דקדוק הלשון ונזהרים בו ובנו על יסודו את טענותיהם. והאנשים קצרי הדעת האלה, מבזי חכמת הלשון, גם על כל פירושי המקרא הנוטים מעל הנמצא במדרש הקדמונים הרחיבו פה וגם בעבור פשטיו החדשים בביאורי

המקראות נעשו לר' יונה לאויבים אף על פי שגם לדעת רז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו ואף על פי שגם הגאונים ר' סעדיה ור' שמואל בן חפני רודפי הפשט היו בפירושיהם על המקרא. וגם בזה ישפוך עליהם את זעמו (שם, שם) בהקדמתו לאמור: כי רבים מן המקנאים באנשי החכמה בזמננו זה ומלבד בארצנו מביאה אותם הקנאה בהם עם הסכלות להתעולל עליהם בענין נפלא יחדשוהו ובפירוש נחמד יפרשוהו, בזולת הדברים התלוים במצות, ממה שאינו בדברי המדרש וההגדה, והם אומרים זה חולק על מה שאמרו רבותינו ומגדילים זה עליהם ומנשאים אותו ומבהילים בו נגד עמי הארץ... ויותר נפלא ומגנה מזה ממעשיהם ונגלה מסכלותם מה שהם תופשים עלינו, עדת המפרשים ספרי האלהים, בהביאנו עד מן המשנה בעבור שהם מגניב אותה במה שנמצא בה ממלות יוצאות חוץ להקשת הלשון... וגרמה זה עצלתם ופתיותם והתעלמם ממה שנפל במקרא מכמו הזרות הזה עם רובו ומיעוט הקצתם והתעוררם לו". ובדבר האחרון הזה מאריך ר' יונה להביא ראיותיו להורות כי הלשונות הזרות אשר במשנה אינן טעיות כמו שחשבו העקשים ההם ואינן יוצאות מכלל מנהגי לשון המקרא; ובאחרית דבריו הוא אומר (שם, שם): „ואני עוזב האנשים האלה להתגאות באולתם וחסרון מוסרם ושב אל מה שיש בו תועלת בעזרת האלהים".

ואלה הם דבריו של רב"ז בכר (שטרח ועמל הרבה בהוצאת ספר השרשים של ר' יונה ובתקון תרגומו וכן בתקון תרגום הרקמה) על אדות עבודתו הכבירה של ר' יונה: „כל ימיו יגע ומצא ועד זקנה ושיבה הכין לבבו לדרוש המקרא וללמד בישראל חקי הלשון ומשפטי המליצה. מפרי חיין אכלו ושבעו הבאים אחריו מדור לדור, ושמו עומד היום לנס לכל ההוגים במקרא, וכל החפצים להכיר דרכי לשון הקדש".

כדאי לציין שרבנו בחיי בהקדמתו לספרו „חובת הלבבות" בהזכירו את הספרים אשר יש בהם ביאור עניני לשון המקרא והדקדוק והשמוש, מלבד בעלי המסורת אינו קורא בשם כי אם ספרי בן ג'נאח.

תולדות ר' יונה ודרכי לימודו נכתבו בפרוטרוט ע"י רב"ז בכר בשלשה ספרים אחד בעברית ושנים בגרמנית, מלבד מאמריו בגרמנית על אדותיו בספר (הספרות העברית) של „ווינטר אונד ווינשה".

ניסן תרפ"ו.

המלקט

ספר רבנו יונה אבן ג'נאח

פרשת בראשית

א (א) בראשית ברא. בלשון הזה יש הסתר (כלומר קצור), והשעור בראשית אשר ברא אלהים. או שיהיה הפעל (ברא) מענין המקור, כלומר בראשית ברוא אלהים; כי הפעלים לא יסמכו אליהם (כלומר אין שם נסמך לפעל), וזאת היא הסברא עוד בתחלת דבר ה' בהושע (הושע א ב'). (סה"ש 464 וע' רקמה 32910).

(ה) ויהי ערב. ערב כאן פירושו לילה, כי לא יתכן לפרש בו זולת זה, כי לא קדמו יום, והלילה הזה איננו אמתי כלילות האלה אשר הם מערוב השמש, אבל נקרא בו הזמן אשר היה בו העולם בלתי מאיר קודם בריאת האור. ואפשר שיהיה כמוהו מזאבי ערב (חבקוק א' ח')), רוצה הלילה כלו. וכן ומדד ערב (איוב ז' ד') — וארך לילי. (סה"ש 383).

(ו — ח) יהי רקיע — ויעש א' את הרקיע — ויהי כן. המלות „ויהי כן". מקומן אחרי „בין מים למים", כי ויעש א' את הרקיע הוא באור למ"ש קודם; וראיה לזה ממה שנא' להלן פסוק כ"ד — כ"ה: תוצא הארץ — ויהי כן — ויעש אלהים. (רקמה 212).

(טו) והיו למאורת. תרגומו ויתחדשו מאורות. וכמוהו: והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים (שם), תרגומו ויתחדשו אותות ומועדים וימים ושנים. כלימר כי אלה הדברים יתחדשו במצוע המאורות על כל פנים (כלומר בכל האופנים). והאותות הם עלות שני המאורים ובואם בכל יום והתחדש הקדרות והדומה לזה; אבל המועדים הם זמני השנה מקור וחום, מקיץ וחרף, והוא כשהשמש חונה ברובע מרבעי הגלגל יתחדש זמן, זולת הזמן אשר יתחדש כשהוא חונה ברובע אחר ממנו; וכאשר תסובב כל רבעי הגלגל תשלם השנה ותחל לסובב מן הנקודה אשר החלה ממנה בתחלה, ויתחדשו הזמנים ההם בעיניהם; והיום והלילה יהיו בזריחת השמש ובבואה, אם כן שני המאורות הם עלת הדברים כולם. ומה שאמר הכתוב: והיו למאורות ברקיע השמים, הוא כמו מאמרו בתחלה: „יהי מאורות ברקיע השמים" שוה; אבל שנה אותם לנחץ (כלומר לחזוק). (רקמה 15).

ב (ח) גן. נקרא גן מפני שגונן על מה שבתוכו מן האילנות והאדם, כמו שהו בל' הערב מהענין הזה עצמו. (סה"ש 96).

(יח) אעשה לו עזר כנגדו. כלומר כמיהו במין ובצורה. ובערבית — בני פלוני כנגד בני פלוני, כלומר דומים להם במה שהוא. (סה"ש 283).

ג (ח) וישמעו וגו'. שעור הכתוב: וישמעו את קול ה' אלהים, והאדם מתהלך אז בגן לרוח היום, ויתחבא האדם ואשתו וגו'. (המלה „האדם" שבאה אחרי „ויתחבא" מוסבה גם על „מתהלך" שנאמר קודם, וזה נמצא כמה פעמים בתנ"ך כמו, כחי וראשית אוני — בראשית ג' ח' — ושעורו ראשית כחי וראשית אוני — ה מ ל ק ט). לרוח היום — עת קרירות האויר משני קצות היום. ספר הרקמה 12).

(יד) על גחונך תלך. הוא נופל על השרץ ההולך על גחונו בלבד, בגזר מל' התרגום בויגהר ארצה (מ"א י"ח כ"ב) וגחין לארעא, כלומר נפל על הארץ. (סה"ש 90, 91).

(יח) ודרדר. הוא ממיני הקוצים, ובבראשית דר' אושעיה (ב"ר פ' כ') ודרדר אלו עכביות, והוא בלשון ערבי כרשף. — ורב שרירא גאון ז"ל כתב: דרדרא (גטין ע') הוא דרדר הנזכר בתורה ונקרא בבבל כנגר. יש עליהם קוצים, מקלפין אותם ואוכלין מה שבתוכו. (סה"ש 115).

(כד) להט החרב. הברזל שלו. כמו ולהט חרב וברק חנית (נחום ג' ג'). (סה"ש 241).

ד (ו) ולמה נפלו פניך. ענינו הבשת וההכלמה וכן ויפלו פניו (שם ד' ה'). (סה"ש 311).

(כא) כנור. בערבי כנאר, והוא שקורין לו אלעוד. (סה"ש 225).

(כב) ילדה את תובל קין לטש כל חרש נחשת וברזל. שעורו: אבי כל לטש וחרש נחשת וברזל. (המלה „אבי" שבפסוק הקודם מוסבה גם על זה). ל ט ש כ ל ח ו ר ש נחשת. מצהיב ובל' ערבי ציקל (סה"ש 245).

(כג) לפצעי... לחברתי. רצינו לומר בפצעי... בחברתי (ל' במקום ב' ורבים בתנ"ך, ע' רקמה 48).

(כד) כי שבעתים יקם קין. אע"פ ששבעתים יקם קין, למך יקם שבעים ושבעה. וכן לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו (דניאל ט' ט') כלומר אע"פ שמרדנו בו. (סה"ש סוף 217).

ו (ז) אמחה את האדם (ואח"כ אומר) מאדם עד בהמה עד רמש עד עוף השמים. והביא אלה המינים תחת האדם ואינם באים תחתיו? אבל השעור — אמחה את כל היקום, אשר הוא כולל כל אלה המינים כמ"ש (שם ז' כ"ג) וימח את כל היקום מאדם וכו'. (ס' רקמה 181).

פרשת נח

(יד) עצי גפר. פירש בו הגאון בערבי שמשאר, וסובר אני שהוא הנקרא בקס בסמך. וכפרת אותה... בכפר. בערבי קפר, והוא החמר. (סה"ש 98, 228).

ח (יא) עלה זית טרף בפיה. יתכן שיהיה טרף תאר לעלה וכאלו טרפתו, והוא דעת התרגום בו. ויתכן לפרש בו כרותה (= תלוש). ויתכן גם כן לפרש טרף בפיה, שהיונה לקחה בפיה*), והוא מדברי רז"ל (כתובות צ"ז): מוכרת למזונותיה מהו שתטרוף לכתובתה. (סה"ש 184).

(כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו. כלומר אע"פ שיצר לב האדם רע מנעוריו לא אוסיף עוד להכות כל חי (סה"ש 217).

ט (כה) כנען. יש פה הסתר, ושעורו אבי כנען. (ס' רקמה 151).

יא (א) ודברים אחדים. לשון אחד כולל לכולם, אין בו מחלקת.

פרשת לך לך

יג (יח) באלוני ממרא. אלון — עמק, וכן עם אלון מצב ותרגומו מישר קמתו (סה"ש 25 (שופטים ט' ו'). וע' באורו למ"א ו' ל"מ.

יד (ו) איל פארן. גשר; ויתכן להיות כמו אלון מוצב

(יד) חניכיו — תלמידיו ועוזריו. (סה"ש 162).

(טז) וישב את כל הרכוש. רכוש הוא כלל כל קנין מבעלי חיים וממון ומטלטלין, כאשר אמר: וישב ארצו ברכוש גדול (דניאל י"א כ"ח). אבל אמרו: תן לי הנפש והרכוש קח לך (בר' י"ד כ"א), ענינו ושאר הרכוש.

טו (ב) ובן משק ביתי. השוקד על ביתי, וממנו נאמר למקום שצומח בו החרול — ממשק חרול (צפניה ב' ט'), מפני שהוא נמצא בו תמיד ואינו נפרד ממנו. ונאמר עוד בהתמדתם על המטה ובדמשק ערש (עמוס ג' י"ב). — הוא דמשק אליעזר, כמו איש דמשק, ויתכן שירצה בו מן דמשק, כמ"ש: בן דודו בית לחם (ש"ב כ"ג כ"ד) שהוא מן בית לחם (סה"ש 277; ס' הרקמה 33).

(ז) מאור כשדים. מענין על כן באורים כבדו ה' (ישעי' כ"ד ט"ו) מאורת צפעוני (שם י"א ח'). אבל מאור כשדים אפשר שיסבול מן הענינים, חוץ מן הענין האמתי אשר אמרו בו רז"ל, שיהיה פירושו מבקעת כשדים, והראיה על זה אמרו: וימצאו בקעה בארץ שנער (בר' י"א ב'), ועל המקום הזה עצמו נאמר מאור כשדים, ועוד בארץ מולדתו באור כשדים (שם י"א כ"ח) (סה"ש 18).

(ט) משלשת. בת שלש שנים או הבטן השלישי (סה"ש 520).

פרשת וירא

יח (כא) עשו כלה. כלם יחד, וכן כשלחו כלה גרש יגרש (שמות י"א א'). שפרושו כלכם יגרש.

יט (טו) וכמו השחר עלה. כלומר כעלות השחר. (ס' הרקמה 11).

כ (טז) ונוכחת. פעל מתעבר (יוצא), כמו אשר נשברתי את לבם (יחזקאל ו' ט'). וענינו הזמנה והכנה, כמ"ש התרגום (בר' כ"ד, י"ד ומ"ד): יתה זמנתא דזמין ה'. כלומר את כל הדברים (שצוה המלך לתת לה) את הזמנת אותם והכינות. (סה"ש 194).

כא (יד) וחמת מים. נאד, והערב קורין לנאד החמאה חמית. (סה"ש 161).

(טז) כמטחוי קשת. בערבי גלוה קוס — מרוצת החץ כשיוצא

מהקשת (סה״ש 179).

(לג) אשל. אפשר שהוא העץ הנקרא בערבי את׳ל, והוא דומה לאילן שקורין לו בלעז טמריז. ורוב המפרשים על הדעת הזאת. ואפשר שיהיה עץ אחד ואפשר שיהיה כולל כל האילנות ויהי׳ ג״כ על הפנים האלה, דומה למה שאומרים הערב לאיש שקנה שדה או בית תאת׳ל, כלומר קנה עיקר ממון, והוא כאלו אמר בל׳ עברית התאשל. אלא שראיתי רב שרירא גאון ז״ל אומר בפרק מי שאחזו קורדייקוס (גטין ס״ח ב) „בינא״ הוא אשל ובטיית אתל (סה״ש 48).

כב (ב) והעלהו שם לעולה. אני חושב שהאל ית׳ ויתעלה, כאשר רצה להראות לברואים סבל אברהם ע״ה ולגמלו על סבלו, דבר אליו בדבור משתתף לשני ענינים, אחד מהם מה שיבינוהו ההמון, והשני מה שיבינוהו היחידים. הוא מה שאמר לו והעלהו שם לעולה, ענינו ההמוני שנראה מפשט הכתוב, ר״ל והקריבהו קרבן, ותהיה הלמ״ד על הדרך הזה הלמ״ד הבאה על הפעולים והוא כמו למ״ד ויעלהו לעולה תחת בנו (שם שם י״ג), אבל ענינו היחידי שיהיה ענינו והעלהו שם על אחד ההרים תחת עולה, כלומר שארצה ממך העלותו אלי אל ההר כרצותי קרבן שתקריבהו לי. וקדם לדעת אברהם הענין ההמוני, וכבר קדמה דעת האלהים ית׳, כי הענין ההמוני אשר הוא יקדים אליו, אבל רצה להראות לבני אדם סבלו ולגמלו עליו, וכאשר הגיע אברהם אל הענין שרצה אלהים ממנו והוא העלותו בנו אל „ההר״ קרא׳ יתברך מן השמים: רב לך אברהם, הרפה מן הנער! זאת היא יצליחך האלהים, דעתי בו, והוא ענין נאה דק ומופלא, לא הרגיש בו זולתי, נאות לחכמה, ומסכים למה שנוהג בו הלשון, וידחה בו מעלינו ערבוב מי שמחייב אותו בו המרת התורה. ויש אצלי בו ענין אחר נאה. והוא שאומר כי מין צווי הוא מה שאינו גזרה גמורה וחתומה, אך הרצון בו להתגולל בו לדבר ההוא בלבד, לא שיהיה הרצון בו לגמרו ולהשלימו. ואם יהיה לשונו לשון חתומה וגזר דין על מה שהוא נוהג בלשון, ולא יודע הסוד הזה מהמלות רק שיהיה בהערה מן המצוה או בבחינה מן המצוה. והדומה לזה מה שאמר אלהים לירמיהו על בני יונדב: והשקית אותם יין (ירמי׳ ל״ה ב׳), אשר אין ענינו מבלי ספק והשקם, אך ענינו והראה עליהם לשתותו. ויהיה ענין והעלהו שם לעולה על הדרך הזה — התגולל לדבר הזה. כלומר החל עשותו, אלא שהוא ענין נסתר, לא הרגיש בו אברהם, אבל הרגיש בענינו הנגלה, והיה רצון הבורא ית׳ מה שזכרנו בפנים הראשונים, להראות סבל אברהם ושכרו. (רקמה 18. נתכון נגד דעת המחמדנים האומרים שה׳ נתחרט ונתן תורה חדשה).

פרשת חיי שרה

כד (יד) הוכחת. וכן את כל ונוכחת (בר׳ כ׳ט״ז) ענינו ההזמנה וההכנה וכן אמר התרגום דזמין ה׳ (סה״ש 194).

(כב) ויקח האיש וכו׳. שעור הכתוב: ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו וישם על אפה ושני צמידים (שם) על ידיה (ס״ הרקמה 153).

(מט) חסד ואמת. טובה וגמילות חסד (סה״ש 39).

(נג) ומגדנות נתן. כבר פרשו בו פירות. ואין זה נכון אצלי, בעבור מצאנו מגדנות במקומות שאין ראוי בהם לסבור שהם פירות, כאמרם: וכל סביבהם חזקו בידם וכו׳ ובמגדנות (עזרא א׳ ו׳), וכן: רבים מביאם מנחה לה׳ ומגדנות לחזקיהו מלך יהודה (דהי״ב ל״ב כ״ג), ועל כן אומר אני שמגדנות הוא שם הכולל, ששולחים אותו מנחה ותשורה, וכבר פרשו בו בערבי טראיף (סה״ש 253).

כה (יח) נפל. — חנה (סה״ש 311).

פרשת תולדות

(כא) לנכח אשתו. כלומר בעבורה (סה״ש 304).

כו (יט) בנחל. יש נחל שאין בו מים ויש נחל שיש בו מים, כענין נחלה עבר על נפשנו (תהלים קכ״ח ד׳), בימים ובנחלים (ויקרא י״א ט׳) וכן ל׳ הערבי ואדי בין שיש בו מים ובין שאין בו: (סה״ש 297).

(כ) עשק כי התעשקו עמו. מריבה מפני שרבו עמו. ופרשו בו טרדא מדברי רבותינו ז״ל הידוע בענין הזה (סה״ש 389).

כז (מה) אשכל גם שניכם. המלה „גם״ יתירה ללא ענין, וכן ויאכל גם אכול את כספנו (שם ל״א ט״ו), גם אתם גם בני ישראל (שמות י״ב ל״א) ר״ל גם אתם, אבל גם בני ישראל הוא במקום הואו (החבור) (סה״ש 94).

כח (יט) לראשונה. כמו בראשונה (ע׳ לעיל ד׳ כ״ג).

פרשת ויצא

ל (יג) באשרי. הבי״ת במקום מ״ם: מרוב אשרי הנשים מאשרות אותי (סה״ש 50).

(כ) זבדני. הוא אצלי דומה לדברי הערב שמפילין הלשון הזה על המתנה, הפעם יזבלני אישי. ידור עמי ואמתת המלה יזבל עמי (זבול — מדור) וקצרה לצחות ולקצרה (סה״ש 127)).

(לב) חום בכשבים. (שחור) ובל׳ ערבי אחם וחמום (סה״ש 146).

ל (לז) לבנה. הוא בל׳ ערבי לובני, והוא אילן גדול נגרת ממנו לחה ונכנסת ברפואות. — ולוז — הוא הוא האילן הנקרא בערבי חור. (סה״ש 243). — וערמון בל׳ הערבי דולב וכן וערמונים (יחזקאל ל״א ח׳), והם אילנות גבוהים (סה״ש 386).

(לח) ברהטים. בערבי אחואץ׳ (סה״ש 471).

(לט) נקדים. מנוקדים, וזה מין ממיני כתמי הצאן, ואפשר שיהיו אלה הכתמים שחורים, מפני שאמרה המשנה (מעשרות א׳ ג׳): וכל השחורים משינקדו. וממתכונתם ודמותם אומרים לחלי הכסף או הזהב — נקדות הכסף (שה״ש א׳ י״א), לדמותם בתכונת הנקדות (סה״ש 31).

האלה, ובל׳ רז״ל: נקוד הסופרים (הנקוד של בעלי המסורה)

(מא) המקושרות. הבכירות אשר מתחלת לידה והם ברביעות

(סה״ש 460).

לא (טז) אשר הציל. ענינו ההסרה והשלילה. וכן ויצל אלהים את מקנה אביכם ((בר׳ ל״א ט׳) ואל תצל מפי דבר אמת (תה׳ קמ״ט י״ג) (סה״ש 315).

(כג) וידבק אותו. כאלו אמר וישג אותו. וממה ששנה וישג לבן את יעקב הוא על דרך ביאור מה שאירע ביניהם, ופרוש הענין שנאמר כשהשיג לבן את יעקב וכבר תקע יעקב אהלו במקום כך, תקע לבן את אהלו במקום כך, ואחר אמר לבן ליעקב: מה עשית (סה״ש 104).

(לד) בכר הגמל. במרדעת הגמל, מפני שהיא דומה לכר שיושבין עליו. מדברי רבותינו (כלאים ט׳ ב׳) הכרים והכסתות, וכר וכסת שנוי אצלם וכן פירש בו חפץ בס׳ המצות. והיא אצלם מבעלי הכפל כמ״ש בברייתא (?) (מ׳ מקואות י׳ ב׳): מביאין כלים מבית האומן כגון כר מבית הכרר. ואמרם הכרר מורה שכר חסר (הלמ״ד) ומפני שראיתי בין מרדעת הגמל ובין הכר שיושבין עליו שווי ודמיון נהגתיו מנהגו בשרש; כי הגזרה בשניהם אצלי אחת היא (סה״ש 229).

(לט) גנבתי יום וגנבתי לילה. שעורו „גנבת״. והיו״ד נוספת, ופרושו אנכי הייתי ערב בעד הכל מה שנגנב מהצאן ביום או בלילה, כי הייתי שומר תמיד בכל זמן, כמ״ש אח״כ: ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי בעיני (סה״ש 97).

פרשת וישלח

לג (יג) ודפקום. ענינו הנחץ והפצירה. וממנו מתדפקים על הדלת (שופטים י״ט כ״ב) כלומר פוצרים לדחות הדלת ולשברו, וכן אמר התרגום בו: דחקין למעבר דשא ומדברי הערב: דפקה הבהמה, כלומר מהרה ללכת, ודפקתיה דחפתיה. (סה״ש 112).

(יד) לרגל המלאכה. כלומר המקנה. וכן וכל המלאכה נמבזה ונמס (ש״א ט״ו ט׳), כמו שנאמר בענין הזה: ואיש במעון ומעשהו בכרמל (שם כ״ה ב׳), רוצה לומר בו מקנהו, ואמר התרגום: ונכסוהי בכרמלא (סה״ש 238).

(יט) קשיטה פרשו בו משקל גרה, ויש מי שאומר כבשה, ודעתי נוטה לזה (סה״ש 459).

לד (כז) אשר טמאו את דינה אחותם. שתפו אותם (את כל אנשי שכם) במעשה עמו על שלא מיחו בידו (סה״ש 118).

(ל) להבאישני. אפשר שאינו מתעבר (פעל יוצא) כמו ולא הבאיש (שמות ט״ז כ״ד), והיה צ״ל להבאישי (שאהיה נבאש) והנון נוספת כמו תחתני (ש״ב כ״ב ל״ז), ואפשר שהוא מתעבר, כמו יבאיש יביע שמן רוקח (קהלת י׳ א׳) והנון והיוד כנוי פעול בו. והענין שהם הביאוהו להתבאש בהם (ס׳ 55).

לו (כד) מצא את הימים. פירש בו רבנו סעדיה אשר הרכיב פרדים. וראיתי רב שרירא ז״ל שפי׳ כדנאיתא (חולין ז׳:) ימים, ובל׳ הערב בנאל, ודעת התר[illegible] בו זולת זה (סה״ש 196).

פרשת וישב

לז (ב) תולדות יעקב. קורותיו ומאורעו (סה״ש 195).

לח (ד) בצעיף. עטוף שמעטפות בו הנשים פניהן, ובערבי קנעא (סה״ש 434).

(יח) ופתילך — חגורה (סה״ש 419).

(כח) שני. כלומר שנים, בערבי קרמז. חוט צבוע שנים. וע׳ באורו לשמואל ב׳ כ״ב מ״ד.

מ (יא) ואשחט. בדברי רז״ל (מ׳ שבת כ״ב ב׳): אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקה (סה״ש 506).

(טז) סלי חורי. מל׳ המשנה (כלאים א׳ ח׳): אין נוטעין יחור של תאנה, והיוד נוספת (במלת יחור) ופרושו סעיף, כלומר שהיו הכלים עשוים מסעיפים. וכן מצינו שבשם „ילקוט״, ששרשו לקט, נוספה יוד בראשו (סה״ש 147).

פרשת מקץ

מא (ח) ותפעם רוחו. אמר התרגום: ומטרפא רוחיה, כלומר נשברה רוחו, כאמרם (מ׳ תענית ג׳ ז׳): ועל ספינה שנטרפה בים. והראיה על זה אמרם (יבמות קכ״א:) וראיתי ספינה שנטרפה בים, ועוד נאמר שם: וראיתי ספינה שנשברה בים (סה״ש 406).

(לד) וחמש את ארץ מצרים. פירושו אצלי בל׳ ערב ויכ׳מס, כלומר יקבץ ויצניע תבואתה (סה״ש 161).

(לה) ויצברו. ויקבצו וכן בל׳ הערב אומרים לערמה צברה׳ (סה״ש 422).

(מ) ועל פיך ישק כל עמי. ידבקו במצותיך ויסורו אל משמעתך. ואפשר שישק מל׳ נשק, כלומר על פיך ישאו כלי מלחמה וילחמו עם אויביהם (סה״ש ס׳ 326).

מא (מה) צפנת פענח. התרגום אומר גברא דמטמרן גלין ליה, והלכו כל הפייטנין על הענין הזה, והגדול שבהם יוסי בן יוסי, כי ימצא בדבריו שהם ידועים לו ומפורסמים „סדור מרכבה חזה בתעצומות עניו המפענח צפונות וסתומות״. — מה שהעתקתי בשם התרגום בפענח הוא כפי מה שימצא אצלנו במדינתנו זאת, כי ראיתי בספר כופי צפנת פענח אינו מתורגם, ומתורגם במלה העברית בלבד (סה״ש 419).

(מז) ותעש הארץ. אפשר להיות מענין עושה פרי, כלומר הצמיחה הארץ לאוצרות. ויש בו ענין אחר והוא הטוב בעיני: שאצרו אנשי הארץ הבר באוצרות כמ״ש: ותעש זהב וכסף באוצרותיך (יחזקאל כ״ח ד׳), ותרגום יען בטחך במעשיך ובאוצרותיך (ירמי׳ מ״ח ז׳) חלף דאתרחצת באוצרך ובבית גנזך. — לקמצים. קבוץ ואסיפה ואצירה. וסובל לקמצים פרוש אחר, והוא שיהיה מדברי רז״ל (ב״ב ק״ו): שני אחין שחלקו ובא אחד ממדינת הים אמר רב בטלה מחלקת ושמואל אמר מקמצין, כלומר מפרישין מכל חלק שלישיתו, וגם הנה עשו בשבע שני השבע הפרשות, כלומר

הפרישו בכל שנה חלק מהתבואה (סה״ש 449).

מב (א) **למה תתראו.** הכשרנו אנחנו בספר התוספת (אחד מספרי ר׳ יונה שאבדו) היות למה תתראו מין זולת ראה ראיתי (שמות ג׳ ז׳) ואמרנו שם שאפשר שיהיה ממנו אמרו: וימיתהו במגדו כראותו אותו (מ״ב כ״ג כ״ט) ונאמר הנה שענין המין הזה הוא הריב והמלחמה, ואם כן ענין כראותו — כהלחמו בו, וע׳ עוד מ״ב י״ד ח׳ וי״א (סה״ש 462).

(כז) **מספוא.** אמרו המפרשים שמספוא בכל מקום שבא הוא אספסתא, ואיננו אצלי כי אם שם כולל לכל מאכל הבהמות משעורים ואספסתא וזולתו ממה שהוא מאכל להם. וראיתי על זה אמרו (כאן): ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמורו במלון וירא את כספו והנה בפי אמתחתו. וכבר אמר יוסף קודם זה לאשר על ביתו: מלא את אמתחות האנשים אכל כאשר יוכלון שאת ושים כסף איש בפי אמתחתו (שם מ״ד א׳). ומאין ספק שהמספוא הנה בכלל האכל ההוא ולא מכר להם יוסף אספסתא, אבל מכר להם בר, וכיון שהוא כן, אין מספוא בכאן אספסתא, אבל הוא שעורים. והוא גם כן שעורים באמרו: גם תבן גם מספוא יש לחמורים (שופטים י״ט) ובאמרו: ויתן תבן ומספוא לגמלים (בר׳ כ״ד ל״ב). אבל הוא אספסתא באמרו: ויתן מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא לחמוריהם (שם מ״ג כ״ד) הוא בכאן אספסתא, מפני שלא היה עת תת שעורים, כמו שאמר ויכינו את המנחה עד עת בוא יוסף בצהרים. (שם שם כ״ה). אבל אמרו: ויתן תבן ומספוא לגמלים, היה לילה. מורה על זה אמרו: ויברך את הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השואבות (שם כ״ד י״א). והראוי לפרש במספוא — בליל, והוא כלל לשעורים וזולתם. ודומה הענין הזה והלשון הזה לדברי רבותינו (פסחים ג׳ ב׳): ספו לי מאליה, כלומר האכילוני ממנה. ואמרם עוד: ולא ספו לי מיניה (חולין ק״ו). (ובגמרא שלנו ולא יהבי לי מידי) — ולא האכילוני, ואמרם עוד (חולין ק״ז:) אמאי לא משית ידך וספית ליניקא. וראיה חזקה על שענין הזה אוכל לא מספוא (?) אמרם (חולין ק״ז.) „אמר רבה בר בר חנה וכו׳ ושמע מינה שנים שאכלו מצוה לחלק מדלא ספו ליה בהדייהו״, מפני שלא יתכן שיהיה פרושו „נתנו״, כי אם האכילו, מפני שהמתנה בלא אכילה לא תועיל כלום בזמון. ועל כל פנים הלשון הזה אצלם משמשין בו לאכל ולהאכיל. ואמרו העברים מספוא לכל מה שמאכילין הבהמה, ואלף מספוא נהפכה לה״א בלשון רז״ל (סה״ש 343).

(לג) **רעבון בתיכם.** כלומר שבר רעבון בתיכם, כמ״ש קודם (שם י״ט): לכו הביאו שבר רעבון בתיכם.

(לח) **וקרהו אסון.** יתכן שיהיה ע״מ ששון (מנע״ו) או במשמניו רזון (מנל״ה), אך בעבור שלא היתה לנו ראיה מן הגזרה בחרנו להשאיר בו הנון שרש ושלא נוציאנה לתוספת בלי ראיה, וכן אנחנו עושים בכל מה שלא תתקיים לנו ראיה ומופת... וכיון שהדבר כן יהיה אסון על דמיון מחתת רזון (משלי י״ב כ״ח) שהוא מרוזנים (שופטים ה׳ ג׳)-(סה״ש 41).

מג (יא) **מזמרת הארץ.** פירות הארץ. (סה״ש 133). — נ כ א ת וצ ר י ו ל ו ט. נכאת הוא החרובין, צרי בערבי תריאק, ולוט שאה בלוט בערבי (ובלע״ז קשתאנייש), ונאמר בו עוד צנובר בערבי„ ובלע״ז פנייש (סה״ש 243).

מג (יח) **להתגולל עלינו.** לבקש עלה וסבה. ובדברי רז״ל גלגול שבועה, ר״ל סבובה(סה״ש 93).

(כח) **ויקדו.** (המחבר חושב שהוא מחסרי פ׳ נו״ן ונותן טעם לדבריו). כי כאשר אמצא הבלעה באיזה פועל שיהיה ולא יהיה לו ראיה על האות הנבלעה אשימנה נון מפני שהיא נבלעת יותר מכל האותיות בתחלה. ויתכן אצלי ג״כ ויקוד להיות דומה לדברי רז״ל (הלכות גדולות הל׳ ערובין פ׳ ג׳): בקדידת הרים ובבליעת גיאיות, כלומר שחותם ושפלותם, והדגש בקוף לתמורת הכפל הנופל, כי עקרו על ההקשה הזאת ויקדד, כמו שעקר ויסב — ויסבב, כאשר הכשיר בו ר׳ יהודה (חיוג) (סה״ש 317, 440).

(ל) **כי נכמרו רחמיו.** וכן (מ״א ג׳ כ״ו): כי נכמרו רחמיה, וכן (הושע י״א י״ח) יחד נכמרו נחומי, כמו המו. אבל עורנו כתנור נכמרו (איכה ה׳ י׳) ענינו יבשו, וזה הלשון משמש בלשון העברים באלה שני הענינים, כאשר משתמש פירושה בערבי אצל הערב בשני הענינים הללו, והטעם בעורנו כתנור נכמרו כטעם בצפד עורם על עצמם (שם ד׳ ח׳) והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות, כדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות, מיוסד על עמודי ההנעה (סה״ש 223).

פרשת ויגש

מד (כח) **אך טרוף טורף יוסף.** כאן אין המלה „אך״ באה להגיד כי הדבר ודאי הוא, כמו אך עצמי ובשרי אתה (בר׳ כ״ט י״ד) אלא לספק, וראיה לזה ממה שאמר אח״כ: ולא ראיתיו עד הנה. ואלו היה באמת, לא היה נכון לאמרו (סה״ש 28).

מה (יז) **טענו את בעירכם.** עמסו. ובמשנה (ב״מ ל״ב:) טעונה יין. ותרגום תחת משאו (שמות כ״ג ה׳) תחות טועניה, כלומר תחת מעמסו. וכן פרוש לא חמור אחד מהם נשאתי (במדב׳ ט״ז ט״ו) טענתי, וכאלו אמר שאו את בעירכם, כלומר שא ועליה (סה״ש 182).

מו (ד) **ואנכי אעלך גם עלה.** עניני שימיתהו מיתה טבעית, מענין: אל תעלני בחצי ימי (תה׳ ק״ב כ״ה) ובשרו שלש בשורות: אנכי ארד עמך מצרימה, ויצילהו מפגעי הדרך. ואנכי אעלך גם עלה, שיצילהו ממיתה שאינה טבעית, כמות מחרב וזולתו; ויוסף ישית ידו על עיניך, שלא ימות יוסף בחייו. ושימות הוא (יעקב) בצל גדולתו ובחייו (סה״ש 370).

(כו) **מלבד נשי בני יעקב.** עקרו לבד מנשי בני יעקב, וכן עוד כמה פעמים בתנ״ך.

מז (יג) **ותלה ארץ מצרים.** נלאתה ויגעה ונמהרה. ה״א תמורת אלף, כמו תבוא אליך ותלא (אוב ד׳ ה׳) ועקרו ותלאה. כמו: הנסה דבר אליך תלאה (שם ד׳ ב׳) (סה״ש 240).

(כג) **הא לכם זרע.** ענין המלה הזאת היא להעיר המדבר על מה שאמר לו המדבר אליו, באמרו וגם אני הא דרכך בראש נתתי (יחזק׳ ט״ז מ״ג) אשר להעיר על אמרו להם דרכך בראש נתתי. ובאמרו: הא לכם זרע (יש) הסתר והשעור הא קחו לכם זרע. או נתתי לכם זרע (סה״ש 116).

פרשת ויחי

מח (ח) **וירא ישראל.** כלומר נודע לו והרגיש בבואם אעפ״י שלא היה רואם כמ״ש: ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות (סה״ש 462).

(יד) **שכל את ידיו.** פרושו הבין מידיו, כלומר שהוא ידע מהנהת ידי יוסף כי מנשה הבכור, והכנוי אשר בידיו שב אל יוסף, וכאשר ידע זה המיר את התכונה ההיא, ונצטרך הכתוב להודיענו זה, בעבור שיעקב לא היה רואה, אך הרגיש בזה במשוש ובסברא לא בראות. ויתכן בשכל את ידיו, שיהיה מענין ההשקפה וההבטה (רצונו לומר מענין אשרי משכיל אל דל (תה׳ מ״א ב׳), כלומר כי כאשר השקיף במחשבתו והבנתו לתכונת ידי יוסף, כי מנשה הוא הבכור, בהסתר ידע (כלומר חסרה כאן מלת ידע), כאלו אמר: שכל את ידיו ידע כי מנשה הבכור וכן יתכן ב„לדוד משכיל״ שיהיה מן הענין הזה ויהיה פרושו הסתכלות והשקפה אל האלהים (סה״ש 52, 512).

(כב) **שכם אחד.** פאה אחת וצד אחד, וכן אומר הערב לפאות הארץ כתפיה.

מט (ה) **כלי חמס מכרותיהם.** דעתי בו שדומה למה שאומר הערב להיל מיג׳ר, ופירושו כלי חמס חיליהם. כלומר שישמו חילם כליהם בלבד, כמ״ש (שם ל״ד כ״ה): ויקחו שני בני יעקב. ויחס כליהם על החמס מפני מה שחדשו על אנשי העיר ההיא, וכאלו האשימם במאמר הזה ויחסם אל החמס כמ״ש (שם ל״ד ל׳): עכרתם אותי, והאחת (כלומר מספר יחידה) ממכרותיהם היא מכרה על משקל אבדה. וזה הראוי לפרש במכרותיהם מה שהוא טוב

(ו) **אל תחד כבודי.** כנוי לנפש (סה״ש 210). — עקרו שור. נגיד ושר, וכן אומרים הערב גם כן לנגיד שור (סה״ש 504).

(ט) **מטרף בני עלית.** ענינו גדלת ועצמת, כמ״ש: ותעל אחד הגוריה כפיר היה (יחזקאל י״ט ג׳) (ס׳ הרקמה 31).

(י) **ולו יקהת עמים.** יקהה׳ בל׳ ערבי משמעת וקבול עבודה ומצוה. יעבדוהו וישמעו לו (סה״ש 262).

(יג) **לחוף ימים.** מל׳ המשנה (נזיר ו׳ ג׳): לא יחוף באדמה. כלומר לא יחכך בה, ויהיה פרוש חוף ימים על זה מקום חכוך הימים, כלומר מקום שמחככין בו גליהם, ר״ל שפתו. וכן ובכל חוף הים הגדול (יהושע ט׳א׳).

(יד) **חמור גרם.** חמור שבור שאינו זז ממקומו, מענין ועצמותיהם יגרם (במדבר כ״ד ח׳) כלומר ישבר. ואע״פ שהוא שם הוא תאר לחמור. ואיננו רחוק להיות חמור גרם דומה לל׳ הערב שאומרין רג׳ל ג׳רים לבעל גוף גדול, והענין הראשון טוב מזה (סה״ש 100).

(יט) **גד גדוד יגודנו** וכו׳. יגודנו הוא מענין גדוד, והנח הרפה אשר בין הגימל טהדלת, אשר הוא ע׳ הפועל הוא אצלי תמורת אחד הכפלים אשר הם שתי דלתין, כמו שהנח הרפה אשר במלת יחיתן (חבקוק ב׳ י״ז) תמורת אחד כפלי חתת (ועקרו יחתן בדגשות התיו כמו פן אחתך לפניהם (ירמי׳ א׳ י״ז), וכמוהו לעלות לעם יגודנו (חבקוק ג׳ ט״ז). אבל יגד עקב הטוב בעיני שיהיה דומה לל׳ הארמית ר״ל גדו אילנא (דניאל ד׳ י״א), אשר ענינו הכריתה והקציצה, כלומר שהוא כורת עקבי המתגרים בו, ודומה לו ג״כ מל׳ העברי ויתגודדו כמשפטם ((מ״א י״ח כ״ח), כי הגדידה כריתה בבשר (סה״ש 87).

(כ) **מאשר שמנה לחמו.** ארצו. וכנה על ארצו בלחמו. מפני שהוא צמח הארץ. (סה״ש 244).

מט (כב) **בן — סעיף**, וכן, ועל בן אמצתה לך (תה׳ פ׳ ט״ז), וכן: בנות צעדה עלי שור (בר׳ מ״ט כ״ב). פ ר ת — אחד עם בן מלשון ותארכנה פארותיו (יחזק׳ ל״א ה׳). והוא ענין צמיחה וגידול (של הענף). (סה״ש 69, 394).

(כד) **ותשב באיתן קשתו.** במקום איתן. (ס׳ הרקמה 153 סה״ש 27). — ויפזו זרועי ידיו. התחזקו זרועותיו. וע׳ באורו לש״ב ו׳ ט״ז. — אביר - גדולו, ר״ל הבורא ית׳ (סה״ש 11).

(כו) **עד תאות גבעות עולם.** עד תכלית קצות ההרים והרחוק שבגבול גבהם, כלומר שהברכות האל גבהו וגברו ונשאו עד הגבול הזה והתכלית הזאת („תאות״ מל׳ והתאויתם לכם (במדבר ל״ד י׳, אשר פרושו והגבלתם לכם).

ולקדקד נזיר אחיו. אמתת מלת קדקד אמצע הראש. וקורין לו בערבי יאפוך, וכבר פרשוהו אחרים האמה בערבי, ואיננו כן מפני שהאמה תופסת מן הראש יותר מן היאפוך, והוא ההאמה היינו אמצע הראש ורובו ובהאמה היא היאפוך, והוא באמצעיתה, והוא שרופס מן התינוק כשהוא רך קודם שיתחזק עצם ראשו, ויש לו שמות רבים בל׳ הערב אין צרך לזכרם, וכאשר יתחזק ותנוח רפיסתו יקרא יאפוך. והראיה על שאמתת מלת קדקד היא היאפוך מה שאמרו רז״ל (מנחות ל״ז): קדקד היכא? אמרי דבי ר׳ ינאי: מקום שמוחו של תינוק רופס, ואם כן הוא פירושו יאפוך בערבי הוא הנכון. כי היאפוך אצל הערב הוא המקום שיתנועע מראש התינוק, כל שכן כאשר אוכל או בוכה (סה״ש 460).

נ (י) **האטד.** בל׳ ערבי עוסג׳. (סה״ש 23).

בראשית א בראשית

תרגום אונקלוס

א בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ׳

א א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים

ת״א בראשית. סוכה מט ר״ה לב מגילה כא ב״ק כה מגילה יט:

*ב׳ רבתי

בעל הטורים

(א) בראשית ברא בגי׳ בראש השנה נברא (העולם). בראשית נוטריקון בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה. בראשית

רש״י

(א) בראשית א אמר רבי יצחק לא היה צריך א להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ב ישראל ב ומה טעם פתח ג בבראשית משום (תהלים קיא) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו עכו״ם לישראל ליסטים אתם ד שכבשתם ארצות ז׳ אומות הם אומרי׳ להם כל הארץ של הקב״ה היא הוא בראה ג ונתנה לאשר ישר בעיניו ד ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא ה דורשני ה כמ״ש רז״ל (ב״ר) בשביל התורה שנקראת (משלי ח) ראשית דרכו ו ובשביל ישראל שנקראו

ב״י א ביפ״ת כתב שכ״ז הוא מהתנחומא רק פסוק כח מעשיו וגו׳ לקחו רש״י מהבראשית רבה ע״ש. אך בילקוט פסוק החודש הביא בשם התנחומא כמו שהוא כאן ועי׳ בשה״ר פ׳ הביאני: ב כי עיקר התורה אינה אלא למצותיה והגם שנמצאו בס׳ בראשית ג״כ קצת מצות כמו מילה וגיד הנשה היה יכול לכותבן בהדי שאר המצות: ג נשמע מהודעת הבריאה: ד כנשמע מספורי אדם הראשון ומבול והפלגה וסדום ומלחמת אברהם עם המלאכים ומפלת מצרים. וירושת הארץ היא מצד המצות ותשובה כמצות ועי׳ מזה בהאריכות ברא״ם ויפ״ת: ה דלפשוטו צריך לשנות נקודת תיבת ברא ולהורות סדר הבריאה ג״כ א״א כמ״ש בסמוך:

שפתי חכמים

בראשית א דהא התורה לא נתנה לישראל אלא בשביל המצות הכתובים בה שיקיימו אותם (ועל כן נקרא בלשון תורה) א״כ כל הני סיפורי דברים לא הי״ל לכתוב בתורה אלא לעשות ספר בפני עצמו כמו ספר יהושע או ספר שופטים: ב משא״כ מילה וגיד הנשה שלא נצטוו בהם אלא יחידים (בעדם ובעד כל ישראל) וכל זמן שלא נצטוו בהם כל ישראל אינם נחשבות מכלל מצותיה דתורה צוה לנו משה כתיב: ג בלשון ניחותא ותי׳ הוא ר״ל הפסוק בתהלים הוא מפרש הטעם למה התחיל בבראשית והכי משמע מן הפסוק כח מעשיו פי׳ דהוא מעשה בראשית ולכך הגיד לעמו משום שרצה לתת להם נחלת גוים דבשביל אברהם שהבטיחו הקב״ה שיתן לזרעו את ארץ כנען (שירושה היא משכר מצות ותשובה כמצו׳) וא״כ צריך להודיע שבריאה הוא כח מעשיו. א״כ ק״ל הי״ל לכתוב ספר בראשית אחר החומש ולא להתחיל בו כאן ומתרץ משום כח מעשיו וגו׳ ר״ל אם היה כותב ספר בראשית בסוף הספר לא היה הוכחה שהכתוב בא להעיד שאין בני ישראל כליסטים אלא היינו אומרים מה שנכתב ספר בראשית הוא להגיד שאין העולם קדמון שהוא עיקר האמונה וכמ״ש הרמב״ן אבל עכשיו מה שהתחיל בבראשית ע״כ צריכין אנו לומר ולפרש משום כח מעשיו וגו׳ ר״ל שהכתוב עצמו מעיד ע״ז ודוקי: ד משמע דבתחלה היה הארץ של ז׳ אומות (שהם מבני חם) וא״ת והא בפ׳ לך לך כתיב והכנעני אז בארץ ופרש״י שם שהיה הולך וכובש את א״י מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ וא״כ מה שייך ליסטנות בזה (כשהם מחזיקים בנחלתם) וי״ל אע״פ שקרקע אינה נגזלת וברשותא דמרא קמא קיימא מ״מ הוי כגזלן כמי שירד לתוך שדה חבירו שלא ברשות להשביח הקרקע שצריך ליתן לו היציאה אם השבח יותר על ההוצאה וישראל לקחו ארץ ישראל עם שבחה ולא נתנו אפי׳ ההוצאה ומש״ה פתח בבראשית וכו׳ לומר שהארץ ומלואה של הקדוש ברוך הוא לעשות בה כרצונו ועוד יש לומר ליסטים אתם דלשם היה גם כן שאר בנים וגם להם היה חלק בארץ אך קשה אפילו אם תאמר דרבי יצחק סבר דהכל ביד חם והיא נתן לכנען בנו מ״מ הרי כתיב ארור כנען עבד עבדים וכו׳ א״כ היה חם עבד לשם ומה שקנה עבד קנה רבו וי״ל דכתיב לאחיו שגם ליפת יהיה עבד א״כ גם ליפת יש חלק בו (ועי״ל דדוקא גבי קניה וזכייה מיד אחרים או מן הפקר אמרינן יד עבד כיד רבו אבל לא אבל ירושה. דקי״ל עכו״ם יורש את אביו דבר תורה וכנען ירש את הארץ מחם אביו (נחלת יעקב) ע״ש: ה דלפי פשוטו משמע שבא להורות סדר הבריאה וזה אינו כמו שפירש״י בסמוך שאין לך ראשית וכו׳: ו ולא הוה מלשון התחלה שצריך להיות סמוכה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) בראשית. לפיכך התחיל׳ התורה בבית לפי שהעולם דומה לב׳ שהוא מסובב משלש רוחותיו ורוח צפונית אינה מסובבת ובאותה שעה בא אות האל״ף וקראה תגר ושלם לה הקב״ה במתן תורה שפתח באל״ף דאנכי. ובתיבת בראשית יש ששה אותיות כנגד ימי המעשה. ובאותו פסוק יש בו שבעה תיבות כנגד ימי השבוע. ובו כ״ח אותיות כנגד כ״ח ימי החודש. ובפסוק זה יש ששה אלפין כנגד ששה אלפי שני הוי עלמא דכל אל״ף ואל״ף משמע אלף. ובפסוק שלאחריו והארץ כתב ב׳ אלפי״ן כנגד ב׳ אלפים ימות המשיח. ובפ׳ בא בקרא דלמען תהיה תורת ה׳ בפיך כתב ב׳ אלפי״ן כנגד ב׳ אלפים תורה: בראשית. פירש״י בזכות התורה

עניני מעשה בראשית

(א) בראשית ברא אלהים וגו׳. תיבת בראשית מתחלק לשתי תיבות ״ירא שבת״ לומר שבשביל שיראו ישראל מהשבת לחללו. וישמרו אותו בכל הלכותיו ע״כ ברא הקב״ה העולם. ובזכות השבת יגאלו. שנאמר (ישעיה נו) אשר ישמרו את שבתותי וגו׳ כל שומר שבת מחללו וגו׳ והביאותים אל הר קדשי וגו׳: ברש״י ז״ל לא הי׳ צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם וכו׳ אלא משום כח מעשיו הגיד לעמו וכו׳ שאם יאמרו האומות וכו׳ אלא ברצונו נתנה לכם וברצונו נטלה מכם ונתנה לנו. וקשה אפילו אם יאמינו האומות כ״ז הלא יש להם טענה חזקה נגד ישראל. אם הקב״ה נתנה לנו במתנה איך יכול לחזור ממתנתו הלא מתנה כמכר. וי״ל ע״ד שכתב השל״ה הק׳ על פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים וגו׳ אין עוד. שלא בא הכתוב להודיע לנו אחדותו ית׳ כי זה כבר ידענו מפסוק שמע ישראל וגו׳. אלא ר״ל שאין עוד מציאות בעולם זולת מציאותו ית״ש כי בהסתרו יאבד הכל עכ״ל. וכ״ה בתפלת אליהו ז״ל וכד אנת תסתלק מנייהו אשתאר כלהון כגופא בלא נשמתא. וזהו שנאמר ואתה מחיה את כלם. ודרשו חז״ל ואתה החיית את כלם לא נאמר. אלא אתה מחיה את כלם. בשר ודם בונה בנין או עושה כלי. הבנין או הכלי אינו צריך עוד להאומן. אבל הקב״ה ברא העולם. אילו הקב״ה הי׳ מסלק השגחתו מהעולם אף רגע אחד. הי׳ העולם בטל. והמו״כ (ח״א פ׳ ע״ב) כתב משום הכי נקרא הקב״ה חי העולמים כי הוא מחיה כל העולמות כמו הלב באדם. וזהו שאמר הכתוב כח מעשיו. כחו של הקב״ה שים בכל מעשיו בכל רגע ורגע הגיד לעמו. לעמו דייקא. ע״כ לא דמי המתנה הזאת שנתן א״י לשבעה אומות. למתנה שבו״ד נותן לחברו. כי בו״ד כשנותן איזה מתנה לחברו אזי נותנה לו לגמרי ויד הנותן מסולק מהדבר. ע״כ קנה המקבל המתנה. והנותן לא יוכל לחזור בה. וע״ז אמרו (ח״מ סי׳ רמ״א) מתנה כמכר. אבל בנתינת הארץ לשבעה אומות עדיין לא נתן להם כלום כי הארץ עודנה ברשות הקב״ה ותחת השגחתו. כי אם יסיר השגחתו ממנה אף רגע אחת תבטל הארץ. ע״כ שפיר יכול הקב״ה ליתנה בכל עת לכל מי שירצה: עוד שם ברש״י בתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במה״ד. כיון שראה הקב״ה שאין העולם מתקיים במה״ד. עמד ושתף מה״ר למדת הדין. וקשה וכי יש שינוי ידיעה אצל הקב״ה. וי״ל ע״פ משל עשיר גדול שהיה משופע בכלים יקרים כדרך העשירים: ולסוף ירד מנכסיו והי׳ מוכרח למכור כלי ביתו. ומכר כלי שוה מאה רובל בשלשים רובל. מחמת כי לא השיג מי שיתן לו יותר. ואי אפשר לומר שמתחלה לא רצה יותר משלשים. כי גם עתה רצונו שיתנו לו מאה רובל. אבל מה יעשה כי הקונה אינו רוצה ליתן יותר משלשים. ודעת העשיר מתחלה ועד סוף שיתנו לו מאה רובל ומה שמכר בשלשים רובל לא מחמת שנשתנה דעתו או מחמת שהוזל הכלי בעיניו. כדעתו אז כן דעתו עתה ליקח עבור הכלי מאה רובל. אבל מה יעשה שהלוקח אינו רוצה ליתן יותר. והלוקח לא שינה דעת המוכר רק את המעשה שינה. כן הוא אצל הקב״ה. דעת הקב״ה היא מתחלה ועד סוף להנהיג העולם במדת הדין ודעתו כביכול לא נשתנה. כאז כן עתה. אבל מה יכול הקב״ה לעשות כי הבריות אינם יכולים לקבל מדת הדין. ובע״כ הוא מוכרח להנהיגם במדת הרחמים. והראיה לזה שעם צדיקים עדיין הקב״ה מתנהג במדה״ד ומדקדק עמהם כחוט השערה. הרי שלא נשתנה דעת הקב״ה. רק מרשעים ובינונים הוא מוכרח כבי׳ להמשיך המדה״ד. וממילא ירוחמו ע״פ מדה״ר. והבן: עוד שם ברש״י מקשה על תיבת בראשית שהי׳ לו לכתוב בראשונה

נחל קדומים

*ר״ת *נמוקים *חדשים *ופירושים *מגדולי *ישראל *לתורה *קוצר *דעתי *מפורסמים. גם נחל קדומים גימטריא חיים יוסף דוד אזולאי עם הב׳ תיבות וג׳ אותיות נחל:

א בראשית פירש רש״י א״ר יצחק וכו׳ יש מי שכתב דלכבוד אביו פתח רש״י בן דלא הוה בר אוריין רק ויאמר אביו מפני מה כתוב בראשית. ורש״י כתב א״ר יצחק וכו׳, וליתא דאבי רש״י בר אוריין ובמס׳ ע״ז כתב רש״י

מרפא לשון

א. בראשית. בקדמין. לשון רבים. ודכותיה בשמואל (א׳ ט׳) לפנים בישראל ת״י בקדמין. ולכן מש״ה בראשית, מהתרג׳ מפורש כמו לפנים לומר שהוא קדמות מרובה ר״ל בראשית כל ראשית. ולא תרגמו בקדמיתא כי הוא לשון שיש לו גבול ידוע, כלומר קודם לאיזה דבר כמו ויסעו בראשונה שתרגם בקדמיתא. ר״ל קודם שאר מסעות

תפסיר הרס״ג א

א) אול מא כ׳לק אללה. אלסמאואת

הג״ה למנחת שבת וב״ה

נוה שלום פירוש על התפסיר

א (א) בראשית ברא, אול מא כ׳לק תר׳ כמו ראשית. ור״ל ראשית הברואים שברא ה׳ את השמים ואת הארץ, ותיבת מא כ׳לק בערבי תורה על התחלת והמצאת יש מאפס וכמו הוראת ברא בעברי עי׳

אבן עזרא

חכמינו אמרו שהבי״ת נוסף כבי״ת בראשונה כי נמצא ראשונה יסעו ואילו היה טעמו כן היה הבי״ת קמוץ בקמץ גדול ויש אומרי׳ כי בראשי׳ לעולם סמוך והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך והנה שכחו וירא ראשית לו ויש אומרים שהבי״ת נושא בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ על כן אמר בראשית ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים. ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר ה׳. קרית חנה דוד. והטע׳ יתבאר לך בפסוק השני: ברא. רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה יברא ה׳. והנה שכחו ויברא אלהים את התנינים ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם. וברא חשך שהוא הפך האור שהוא יש. ויש דקדוק המלה ברא לשני טעמים. זה האחד והשני לא ברה אתם לחם. וזה השני ה״א תחת אל״ף כי כמוהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד הנוסף. ואם היה באל״ף היה כמו להבריאכם ומצאנו מהבנין הכבד ובראת לך. ואיננו כמו ברו לכם איש רק כמו וברא אתהן. וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר והמשכיל יבין: אלהים. אחר שמצאנו אלוה ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הלשון כי כל לשון יש לו דרך כבוד. וכבוד ל׳ לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול ל׳ רבים ובל׳ ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים ובל׳ הקדש דרך כבוד לומר על הגדול

אבי עזר פירוש על אבן עזרא

(א) חכמינו אמרו (שהבי״ת נוסף וכו׳) כל המפרשים האריכו למענית׳ לפרש דברי הרב באופנים שונים ולאחר העיון נראה שדבריו עולים עם דעת רש״י והיו לאחדים. הנה הרב בהקדמה על התור׳ סותר דעת המדרש שדרש התחלת התורה בבי״ת להורות ברכה בבריאת שמים וכו׳: ובספר צחות מבואר איפכא שכתב צורת

חומת אנ״ך

א בראשית נוטריקון בר אשית. בר מלשון יהי פסת בר כי בזכות התורה נותן לחם לכל בשר. רבינו אפרים בפירושו על התורה כ״י ואפשר לרמוז דר״ת בראשית ברא אלהים גי׳ ה׳ וס״ת אמת ויען כל ליחוד התו׳ וקיום המצות הכל הוא ליחוד קב״ה ושכינתיה וזה רמז כאן בתחילת התו׳ כי הכל ליחד ה׳ שהיא השכינה עם הויה שהוא קב״ה וזה כל פרי הלימוד והמצות. וכתב עוד רבינו אפרים ז״ל בראשית גימ׳ תרי״ג ש׳ רמז לשבת שהיא שקולה ככל המצות עכ״ד. ואפשר לומר בסגנון זה כי בראשית גימ׳ תרי״ג אש עם הכולל אש רמז לתורה שנקראת אש כלו׳ צריך ללמוד התורה שנקראת אש וקיום תרי״ג מצות וע״י

אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃

תפסיר הרס"ג: ואלארץ׳: ב)ואלארץ׳. כאנת ג׳אמרה

תרגום אונקלוס: יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא׃

בעל הטורים

ברא אלהים ס"ת אמת מלמד שנברא העולם באמת כמו שנאמר ראש דברך אמת וכן יש הרבה פסוקים ס"ת אמת׃

אבן עזרא

לשון רבים כמו אדני׳ ובעלים שאמרו אדני׳ קשה ולקח בעליו. וכן מלת עליו. אליו ועדיו. על כן אמר הכתוב ברא ולא בראו. ומדרך התושיה ידענו כי הדבורים יקראו שפה בעבור שיראו שממנ׳ יצאו. וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב. והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן. ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם. ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאומר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכות. וידענו כי אין בני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה׳ והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו. וכן זכריה ודניאל. ולמה אאריך. וטעם אלהי הצבאות כמו אלהי האלהי׳. וטעם אלהי׳ כמו מלך. ובני אדם המתעס׳ במשפט אלהים יקראו כן וזה השם תאר ואיננו עצם. ולא ימצא ממנו עבר או עתיד ואל תחשוב שהמלאכים הם מאש ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחו׳. כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית. והחל מהאור ואמר עוטה אור ואחר כן נוטה שמים והוא הרקיע והמים עליו והאש והשלג והרוח. ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ממשרתיו ואמר יסד ארץ על מכוניה וזאת היא היבש׳ וכן כתיב רוח סערה

שפתי חכמים

וה"פ של בראשית בשביל התורה וישראל (ושימושה של ב׳ כמו בעבור)׃ ז ר"ל שיהא בראשית מלה סמוכה אזי ממלת ברא שהוא פעל עבר צריך אתה לעשות שם כאלו נכתב במקום ברא ברוי׳ דהוא דבוק דיש אם למסורת וכיון דנמסר בלא נקודה יוכל לקרות ברוא כמו ברא׃ ח דבראשית ברוא כמו בתחלת בריאתה וכו׳ וכאלו תחלת הבריאה כאשר היתה הארץ תוהו ובהו וחושך ומתוך שהיה חושך לכך ויאמר אלהים יהי אור וכל הענין מוסב על ויאמר אלהים׃ ט שלא תאמר היאך מפרש בראשית בריאת השמים כו׳ ויהיה הכל נמשך אל ויאמר אלהים וכן ויאמר אלהים נמשך למעלה והא ויאמר אלהים יהי אור משמע דיבור בפ"ע כמו ויאמר אלהים יהי רקיע וכו׳ לכן מביא ראיה כו׳ ר"ל דהתם ג"כ לא יתכן לומר שתחלת דבורו של הקב"ה שדיבר עם שום אדם היה עם הושע דהא קודם הושע דיבר עם כמה נביאים אלא ה"פ תחלת דבורו של הקב"ה עם הושע מה היה ויאמר ה׳ אל הושע וגו׳ ומוסב על הענין ויאמר ה׳ כמו כן הכא׃ י ודקשיא לך שאין לך ראשית שאינו דבוק י"ל פירושו בראשית הכל וא"כ שפיר הוי דביקות למלת הכל׃ כ דבשלמא אם אתה אומר דלאו להורות סדר מוקדמים ומאוחרים בא אתי שפיר דלא פי׳ בריאת המים מתי היה משום דלא רצה לפרש אלא עניינים שנבראו אחר בריאת שמים וארץ אבל אם להורות סדר הבריאה בא קשה למה לא מפרש נמי בריאת המים׃ ל והא שמתרץ הכא ולא הביא זה התירוץ לעיל גבי ולא בא המקרא וכו׳ היל"ל א"כ תמה על עצמך וכו׳ י"ל דלעיל יכול לדחות דלא חשיב במוקדמים אלא מבריאת שמים וארץ ואילך ומה שהיה קודם זה לא קחשיב אבל כאן דפי׳ בראשית הכל דמשמע שלא ברא כלום קודם שמי׳ וארץ א"כ קשה תמה וכו׳׃ מ אין דעתו שיאמר ה׳ ולא יאמר אלהים א"כ עדיין תקשה למה לא נאמר נ"כ אלהים אלא ר"ל היל"ל ג"כ ה׳ כמו שאמר ביום עשות ה׳ אלהים וגו׳ ומפרש שבתחלה וכו׳ ועי"ל דקשה לרש"י דהא אי היה העולם נברא במדת הדין א"א לקיים אפילו שעה אחת אלא ודאי במדת הרחמים בראו וא"כ למה לא נאמר ה׳ (נח"י) דהל"ל ברא ה׳ בשם העלם שלו בשם עצמותו הוא הרחמים ולא בשם אלהים שהוא שם התואר על השופט כי עדיין לא עשה משפט בארץ לכך מתרץ עלה וכו׳׃ נ ואפשר נמי שרצונו של רש"י לפרש עוד שאל תקשה מנ"ל דמשום שראה שאין העולם מתקיים במדת הדין שיתף וכו׳ דילמא משום טעם אחר דכתיב עולם חסד יבנה או משום טעם אחר ועוד קשה למה הקדים מדה"ר למדה"ד וע"ז אמר והיינו דכתיב ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים הי"ל שמים וארץ כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אלא להורות דמה ששיתף מדה"ר למה"ד העיקר הוא משום הארץ ותולדותיה שהם אין יכולין לעמוד במה"ד ומ"ה הקדים ארץ לשמים ומקדים מדה"ר למדה"ד משום ארץ שיגבר מדה"ר על מדה"ד משא"כ השמים

רש"י

(ירמיה ב) ראשית תבואתה ואם באת לפרשו כפשוטו ז כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך וגו׳ ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו׳ שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה של אחריו כמו (שם כז) בראשית ממלכת יהויקים (בראשית י) ראשית ממלכתו (דברים יח) ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו׳ כמו ברא שית ח ברוא ודומה לו (הושע א) תחלת ט דבר ה׳ בהושע כלו׳ תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה׳ אל הושע וגו׳. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו י ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת. כמו (איוב ג) כי לא סגר דלתי בטני ולא פירש מי הסוגר. וכמו (ישעיה ח) ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו. וכמו (עמוס ו) אם יחרוש בבקרים ולא פירש אם יחרש אדם בבקרים. וכמו (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית ולא פי׳ מגיד מראשית דבר אחרית דבר א. א"כ תמה על עצמך כ שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה ב המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה הא למדת ל שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום׃ **ברא אלהים**. ולא נאמר ברא ה׳ ג מ שבתחלה עלה במחשבתו לבראותו במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדה"ד והיינו דכתיב נ ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים ד׃

נ"ר א כ"י וכן בכאן בראשית כל׃ ב בכ"י ליתנהו הנך תיבת וכן הגיה הש"א ג ר"ל שהיל"ל ברא ה׳ אלקים כמ"ש גבי ביום עשות ס׳ ד בזה"ל הובא בהלשיך בשם הב"ר פי"ב׃

עניני מעשה בראשית

בראשונה. וכ"ל שבהכרח הוא לכתוב בראשית ולא בראשונה. כי חילוק רב יש בין תיבת בראשית לתיבת בראשונה. כי מלת בראשונה המורה על התחלת הזמן. הוא מורה על הזמן הנעתק ובא אחר תחתיו כמו שמצינו בדברי חז"ל (ר"ה כב ע"ב) בראשונה היו משיאין משואות. בראשונה היו אומרים כו׳. וזו משנה ראשונה. שפירושם בזמן העבר הי׳ זה המנהג או זה הדבר. אבל עכשיו נתבטל זה המנהג ונעשה מנהג אחר מחודש. כמו שאמרו שם בראשונה היו משיאין משואות מקלקלו וכו׳ התקינו וכו׳. אבל מלת בראשית מורה על ההתחלה המתמדת עם הזמן שאחריה. ולא נתבטלה אחר זמן. כמו ותהי ראשית ממלכתו. בראשית ממלכת יהויקים. גם אח"ז לא נתבטלה המלוכה. אדרבה הסוף נמשך מן הראשית. ולכן אלו היה אומר בראשונה ברא. הייתי אומר בראשונה ברא כך אבל עכשיו נתחדש בריאה מחודשת שאינה מצטרפת עמה. שכל מה שנתהוה אח"כ הם ענינים מחודשים שלא היו אז כלל. לזה אמר בראשית שהוא התחלה המצטרפת עם הסוף שכל מה שנתהוה אח"כ צומחים ממנה. והוא מה שנברא אז השמים והארץ הכחני ביסוד דק מאד וממנה נמשך הכל. והם כמו הגרעין הזרוע להוסיף פריה זרע רב בכמות ובאיכות. וכמו שאחז"ל את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה. שהכל נכלל במציאות הבריאה הדקה הזאת והושם בכחם וכל מה שנעשה שוב אח"כ אינם מחודשים אלא בצורתם אבל לא בעצמותם והוא מ"ש חז"ל כמין שתי פקעיות נברא והיו מותחין והולכים כו׳ שהשמים והארץ שנזכר בפסוק זה הם הפקעיות המותחות שהם כחניות לכל מה שנמתח מהם. ואין במתיחתם מציאות מחודשות. רק חילוף הצורה מפקעיות לשטחיות מתוחות. ועפ"ז נוכל לפרש המלות תוהו ובוהו. הנזכר אצל הארץ. למשל כמו אומן נגר [סטאלארז] הלוקח נסר אחד לעשות ממנו איזה כלי שעלה במחשבתו. וקודם שחתך הנסר לגזרים. יכול לעשות מהנסר איזה כלי שירצה. כמו קאמאדע. שאנק טיש. שטוהל והכל הוא בכחניות הנסר. נמצא כל הכלים המה בהנסר. והנסר קודם שחתכו הוא התוהו. כי תוהו הוא בלי שום צורה. אבל הוא מכונה ג"כ בוהו. בו הוא. כל הכלים המה בו. כי מהנסר הזה יכול לעשות כל הכלים. והארץ ג"כ כן היתה. תיכף כשנבראה היתה תוהו. לא הי׳ לה שום צורה אבל כל הנבראים היו בכחניותה. כי מהארץ יצאו כל מיני ירקות וכל האילנות וכל הבהמות והחיות שקצים ורמשים. הכל נברא מהארץ. ע"כ נקראת הארץ ג"כ בוהו. בו הוא. שהכל היו בה בכחניותה. ע"כ אמר הכתוב והארץ היתה תוהו. למראה העין היתה תוהו לא היה ניכר עליה שום דבר. ובוהו. אבל כל הבריאה כולה היו מושרשים בה. ע"כ נקראת ג"כ בוהו. בו הוא. [והתורה אינה מספרת לנו כלום מגבה השמים ומתולדותיהם מאחר כי אינם נראים לנו ואינם מושגים לשכל אנושי וכבוד אלהים הסתר דבר. ומתחלת פיכף לספר לנו מתולדות ומצבאי הארץ הנראים והנודעים לנו]׃

ויאמר

דעת זקנים מבעלי התוספות

שנקראת ראשית וכן את מוצא בזכות שבת ברית ומילה. ונפקא להו כי בתיבת בראשית תמצא שבת ברית אש והתורה נמשלה לאש דכתיב אש דת למו. ועוד פרש"י א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל התורה וכו׳. וקשה שהרי כבר נצטוו על מילה וגיד הנשה. ומיהו י"ל דנקט מצוה ראשונה שנצטוו כל ישראל ביחד ולא ליחיד׃

אבי עזר

האותיות וטעמם וז"ל הקוף הפך האמת וקללה לעד וכו׳. לכן האמנתי לדברי רבים וכן שלמים אשר גזרו אומר על כמה דברי׳ הכתובים בספר אינם מפיו רק באו זרים והללוהו ותלמידים טועים כתבו בשמו למען חלל את דברי קדשו. ועיין מכלול נקוד גימל כתב מה שכתב הרב במשלי על גפי כמו על גבי תלמיד טועה כתבו ע"ש. רק מה שבעל אהל יוסף רוצה להצדיק התלמיד באמרו שא׳ מתלמידיו כקט דברים מנוסחא ראשונה שכ׳ ראב"ע כי כל המחברי׳ כותבי׳ שני נוסחאות ויקח האחרונה ויניח את הראשונה עכ"ל ואני לא כן אחשוב. אבל בדברים שאינם נוגעי׳ ומתנגדים לדברי חכמינו רק סתירה בדברי הרב עצמו אאמין לדברי בעל אהל יוסף אולם בדברים הסותרים לדברי חכמינו ז"ל וגם בשאר עניני׳ שונים

נחל קדומים

מפירושי אביו. וכתבו על הכותב הלז דלא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש ושם בילקוט הביא מאמר זה א"ר יצחק וכו׳ ע"ש ועיין בזהר הק׳ פ׳ בא דף. (ב) עוד כתב רש"י מה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו וגו׳ לתת להם וגו׳ והענין דהתנה הקב"ה אם מקבלים ישראל התורה מוטב ואם לאו מחזיר העולם לתהו ובהו וישראל שקבלוה זכו בעולם כדין המציל מזעמו של ים הרי אלו שלו וזה שאמר בראשית בשביל ישראל והתור׳ כדפירש"י בסמוך וזהו כח מעשיו הגיד לעמו שכתוב בראשית והיינו לתת להם נחלת גוים כי בקבלת התורה זכו. מהר"א בר בדוך. (ג) עוד כתב רש"י אין המקרא הזה אומר אלא דורשני. פי׳ דכיון

מרפא לשון

אבל כבר קדמו לזה מסעות בענין אחר. ולזה לא רצה לתרגמו בקדמיתא ברא ה׳ מפני שמשמעו קודם לאיזה דבר ואינו אלא קודם כל דבר. וכן כל לשון קדמין כמו תרגום וישכן מקדם לגן עדן שתרגם ואשרי מלקדמין הוא לשון קדמות מרובה וגדולה בלא קצבה. והנה מצאנו בב"ר ר׳ יודן בשם עקילס אמר לזה נאה לקרות אלוה. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם מתקלס במדינה ועדיין לא שנה דימוסיאות וכו׳. ברם יחידו של עולם בתחלה פעל ולבסוף נתקלס. ע"כ נראה כי עקילס

טעם מה שתרגם בקדמין ברא ה׳ כלומר בתחלה פעל ולבסוף נתקלס זה הוא אונקלוס שסידר התרגום אמר זה עפ"י טעם התרגום. וזהו ואצ"ל שבא להורות שאלו תחלת הבריאה דלדא כמ"ש היא"ר ז"ל. **ברא אלהים**. ברא אדני. כן הוא תרגום כל שם אלהים. אז הוא קרא ותרגום, ובין יהיה כתוב אלהים וקרי אלהים, או יהיה כתוב הוי"ה וקרי אלהים׳ התרגום הולך אחר הקריאה דוקא. ויש לשאול ע"ז ג׳ שאלות, הא׳, למה לא תרגם שמות אלו הוי"ה ואלהים, בתארים השייכים להם כפי בחינתם. ועוד, למה לא הניח שם אלהים כלשונו כמו שם

מסורת הקריאה

א (א) בראשית, בטפחא תחת השי"ן, מ"ש, ור"ל שלא יקרא בראשית

דבראשית מאמר הוא הול״ל ויאמר ולמה כתוב בראשית ודאי לדרוש. **מהר״א הנז׳.** (ד) בראשית אותיות בשארית שכל העולם כלו לא נברא אלא בזכות ישראל שנקראו שארית כמש״ה שארית ישראל לא יעשו עולה. כן כתב רבינו אפרים ז״ל בפירושו כ״י. ולי ההדיוט נראה במ״ש בתנחומא פ׳ עקב דלא בחר הקב״ה בישראל אלא בעבור הענוה דהרי הגוים מקיימים מצות ומשבחים להקב״ה ע״ש באורך ונמצא מה שבחר בנו לתת התורה הוא בשביל הענוה. ולכן ריש תור״ה בראשית והוא בשארית לימר דהתורה נתנה לישראל שנקראו ראשית בעבור שהם ענוים וזהו בשארית כמשז״ל לשאר עמו למשים עצמו כשיריים. ובראשית הכל טרם יקרב לתורה צריך בשארית שיהי׳ ענוים. א״נ קרוב לזה בסגנון אחר עם מ״ש פירקא קמא דעירובין מפני מה זכו בית הלל שהלכה כמותן מפני שהם נוחין ועלובים וזה רמז אם תרצה להבין התורה ולכוין לאמיתה בשארית בענוה תבנה ותכונן: (ה) בראשית ברא אלהים. בזוהר פרשת יתרו סוף דף פ״ז ר׳ אלעזר אמר לא אצטריך למדכר שמא קדישא אלא בתר מלה דהא שמא קדישא לא אדכר באוריתא אלא בתר תרין מילין דכתיב בראשית ברא אלהים עכ״ל וגם ר״ש אמר הכי שם בסמוך. ומכאן תוכח״ת מגולה שמ״ש ר׳ שמעון בגמרא בנדרים דף י״ד ובב״ר פ״א ובריש תורת כהנים שלא יאמר לה׳ קרבן אלא קרבן לה׳ כונתו כמו שאמר ר׳ שמעון גופיה בזהר דלא לאדכר׳ שמיה בריקניא וכמו שפירש ר׳ אלעזר וצדק הרב קרבן אהרן שפירש כן וכן ראיתי להרב נזר הקדש באריכות גדול וכזה ראיתי בלקוטי רבינו בצלאל כ״י פ״ק דמגילה על דף ט׳ שפירש בשם גליון שהוא רבינו אליעזר מטו״ך שכתב וז״ל בב״ר איתא דלהכי לא כתב רחמנא אלהים ברא בראשית ללמדך שלא יזכיר שם שמים על לא כלום שכך אמרו רז״ל אל יאמר אדם לה׳ עולה שלא יוציא שם שמים לבטלה על לא דבר וכו׳ וכן מצאתי בפירושים אחרים עכ״ל. ומכאן תשובה על מ״ש הרב כתנות אור (הוא הרב פנים מאירות) פ׳ ויחי בפ׳ כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך ומ״ש בזוהר פ׳ ואתחנן דף רס״ז ע״ב וכתב דטעם מ״ש בנדרים שלא לומר לה׳ קרבן שלא ימות וכו׳ עש״ב. והדבר קשה על גדול שכמותו איך נקט בפשיטות דהטעם שלא ימות והרא״ש שם בנדרים פירש שלא יחזור בו ותו דמהזהר יתרו מוכח דהטעם שלא יזכיר ה׳ על לא כלום והוא בא לתרץ עפ״י הזוהר פ׳ ואתחנן בטעם שמא ימות: וכמה מפרשים נקטו טעם זה שמא ימות. ובס׳ הקטן פתח עינים ביומא עמדתי בזה ושם כתבתי כי טעם זה הוא מהרב של״ה ואחריו הדביקוהו בעלי הפרשי״ם. ואין כן דעת הראשונים כמ״ש שם. ועוד דכיון דבש״ס והמדרשים אמרה ר׳ שמעון גופיה מסתמא הטעם האמיתי הוא כמו שפי׳ ר׳ שמעון עצמו בזהר שלא להזכיר השם על ולא כלום. והא דכתיב והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם דבעז הזכיר ה׳ תחילת דיבר. אפשר דבעז היה עוסק בתורה בדבור או בהרהור לפחות כמ״ש התוס׳ פ׳ היה נוטל דתלמיד חכם דהגיע לפרשת דרכים תמיד מהרהר בתורה וכ״ש בעז ראש הסנהדרין והיה בא מבית לחם לשדה. ובדרך הזה הגם שיהיה מועט לא סגי ליה דלא ד״ת ולכן הן בעודנו קורא בתורה אמר ה׳ עמכם ולא הזכיר ה׳ על ולא כלום ח״ו וז״ש והנה בעז בא מבית לחם דודאי היה עוסק בתורה ולכך אמר ה׳ עמכם אבל הקוצרים שכירי יום הם עסוקים במלאכתם אמרו יברכך ה׳. ובזה יש מקום לישב דברי הזוהר פ׳ ואתחנן הנז׳ דלעתיד ודאי כבר הם עוסקים או מהרהרים בתורה ואינם מזכירים ה׳ על ולא כלום והתם לא נחית מצד זה אלא שבעה״ז לא היו מזכירין ה׳ בראש אמי״ר אף שעסוקים כבר בתורה כשמדברי׳ לנכח ולעת״ל תחילת דיבר ה׳ דוק והארך: (ו) בראשית ר״ת בקול רם אברך שם י״י תמיד מכאן רמז שיש לברך בקול רם שיענו אמן. בראשית גימטר׳ ב׳ לוחות אבנים. **לקוטי גורי האר״י**

מרפא לשון

שדי, צבאות. או שהיה לו לומר ברא אלהא ותרגמו בשם אדנות. ועוד מה כוונתו בשם אדנות זה או בכל תרגום שם הוי״ה ב״ה, אם אל שם אדנות או גם אל שם הוי״ה ב״ה, כי לא מצאנו גלוי לזה בשום ספר. ונפקא מינה לקורא הפרשה שמו״ת אם צריך לכוין בשמות אחר מה שהוא כתוב במקרא, או כפי לשון התרגום. ומה שנראה לי בתשובת שאלות אלו, על הא׳, נראה שהטעם שלא תרגם שמות אלו כפי בחינתם, לפי שאין דרכו של התרגום להעמיק ולפרש מה שאינו צורך הפשט. דלפי פשטן של הכתובים, אין צריך אלא להודיע שעצם הבורא ב״ה עשה או צוה כך. לא באיזה מדה עשה או צוה כך. ולכן, הוא מכנה בכולם בשם אדני שהוא השם, הנקרא במקום שם העצם. ואלו היה ללשון ארמי שם כנוי לשי״ת כמו שי שבלשון ערבי שם אללה, היה מכנה בו כמו שעשה רס״ג ז״ל בתרגומו הערבי, שתרגם כל השמות בכנוי שם אללה, ואמנם חכמי הגמרא ומי שתקן תפלות בלשון ארמי תקן במקום שם הוי״ה ב״ה המקובל אצלינו שהוא שם של רחמים כנוי רחמנא. ובמקום שם אדני או שם אלהים שהם שמות של דין, מרי עלמא או רבון עלמין. מפני שהמתפלל לשי״ת צריך ליעד ולכוין בבחינת השם שהוא מתפלל בו, אם דין אם רחמים.

והתשובה לשאלה ב׳. למה תרגם שם אלהים בשם אדני ולא אלהא, נראה כי מפני ששם אדנות עליו נאמר וזה זכרי לדור דור. והוא אצלנו כשם המפורש, ושם אלהא אינו קדש ודאי, כי אפשר לפרשו אלהא נוכראה כמו אלהא דנחור לנ״א, לכן תרגמו בשם אדנות דוקא. זולתי כשיתחבר עמו שם הוי״ה או אדני, שאז הוא מוכרח להניחו כמו

עושה דברו: וטעם את. כמו עצם הדבר והוא סי׳ עם הפעול כמו את השמים. ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים אדם ונמצא עם הפועל כמו ובא הארי ואת הדוב. והם מתי מספר. ויהיה תחת עם ותחת מן: השמים. בה״א הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם לשון רבים ויתכן להיות משטרו משטר כל א׳ ואחד וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל שרובה על מתכונת לשון הקדש ויש שמי השמי׳ ולא יתפרדו כרחים וצהרים. ואנשי המדות יבינו אלה הסודות: ואמר הגאון כי הארץ כנקודה והמים כחוט הסובב. ואחר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש. ואחרים אמרו כי המי׳ בכלל הארץ והרות בכלל השמים ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר אחד בראשון האור ובשני הרקיע ובשלישי הצמחים וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיו׳ והמזמור הנזכר לעד. ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו על כן אמרו שנבראו השמי׳ והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו יחד׳ וזאת העדות איננה ברורה. בעבור שפירוש הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר אינם ואיך יקרא לתוהו רק פירושו אני בראתים ובעת שאקרא׳ יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדי׳ לעשות רצוני כטעם דברך נצב בשמים. ואחר כן הזכיר הארץ ואמר אחר כן כי גם המה יעמדו לעשות משפט שיצום: (ב) והארץ. המלה הזאת זרה בעבור קמצות האלף עם הה״א בכל מקום ואיננו כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: תהו. אמר הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא

אבי עזר

אשר לא כדת אומר אני שתלמיד טועה והשוד כתבם למען טמא את דברי קדשו שנא׳ אהבת רע מטוב כי כל מגמת הללים להראות קרה מאיש טוב למען יאמנו דבריה׳ אצל המון. **כי** דברי הרב מלאים ביראה ובחכמה ומוסר השכל: **שם** (ונעם אלהי׳) כן פרש״י בפסוק ביום עשות ה׳ אלהים וכן דעת המזרחי: **שם** (ויש שמי השמי׳) הלא ידעת תיבות אשר יתרבו על משקל שנים כמו ידים רגלים קרנים המה מיוסדי׳ ככה מפני שבריאותם זוג גם רקיים לא יכול לטחון בלתי אם יש לה רקיים ורכב וגם השמים משקלה שנים לפי שיש שמים ושמי השמים יזהו מודו ועיין לקמן בד״ס

ספורנו

(ב) והארץ היתה תהו ובהו. ואותה הארץ הנבראת אז היתה דבר מורכב מחמר ראשון הנקרא תהו ומצורה ראשונה הנקראת בהו. כי אמנם לא היה נאות לחמר הראשון זולתי צורה אחת היא היתה ראשונה לכל צורות המורכבים בהכרח. ובזה התבאר שהחמר הראשון דבר מחודש. ונקרא החמר של אותו המורכב הראשון תהו להיותו מצד עצמו דבר כחיי בלבד בלתי נמצא בפעל כאמרו כי תהו המה כלומר בלתי נמצאים בפעל אבל בדמיון בלבד והצורה הנשואה באותו המורכב הראשון נקראת בהו. כי בו בתהו שאמר נמצאת בפעל. וקרא אבני בהו הנושא הבלתי עומד עם צורתו זמן נחשב כמו שקרה לנושא הצורה הראשונה שתכף לבש צורות יסודות מתחלפות: וחשך. הוא האויר החשוך הנאצל אז מהמורכב הראשון היה על פני תהום. על פני שני היסודות השפלים שנאצלו אז ג״כ מהמורכב הראשון והיו מקיפים זה את זה: ורוח אלהים. מניעי הגלגל שנקראו רוח כאמרו עושה׳ מלאכיו רוחות: מרחפת על פני המים. הניעו אז את האויר החשוך על פני המים הסובבים אז את יסוד הארץ. ובכן היה שהחלק ממנו הסמוך לגלגל התלהב בתנועתו והוא האש היסודיי והחלק ממנו הקרוב אל המים קנה אז איזה קור מן המים זולתי חלק מועט ממנו המתחמם במקרה

אבן עזרא

יתכן כי מ״ם תהום שרש כמ״ם הדום ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית. וכן ובתהו יליל ישימון וכן אחרי התהו שאין בו ממש. ובהו אחי תהו והווי״ן תחת ה״א כוי״ו וישתחו. ותרעג׳ באחו. והטע׳ כי **בראשי** בריאת הרקיע והיבש׳ לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוסה במי׳. וכן שם אלהי׳ כח תולדתה להיות למטה מהמי׳ ואל תתמה על וי״ו והארץ כי פירושו כפ״א רפה בלשון ישמעאל. וכמוהו ואיד יעלה מן הארץ. כי לא דבר משה על העול׳ הבא שהוא עולם המלאכי׳. כי אם על עול׳ ההוי׳ וההשחת׳ והמפרשי׳ שהשמי׳ בפסוק הראשון הם שמי השמי׳ מה יעשו בארץ. והנה ראיות גמורו׳ לאנשי שיקול הדעת שאין שם רק ארץ אחת. ודרש שבע ארצות. הוא שהיישוב נחלק על שבעה. ובית המקדש היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ: **ורוח אלהים**. סמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח בחפץ השם לייבש המים והמים לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין שנים. כי הם זכרים ונקבות ונמצא על לשון יחיד לא זורק עליו. וטעם מרחפת. נושבת למעלה במים וכן על גוזליו ירחף: **ויאמר**. אמר הגאון כי פי׳ ויאמר כמו וירצה ואילו היה כן היה ראוי להיות אור רק הוא כמשמעו וכן בדבר ה׳ שמי׳ נעשו. כי הוא צוה ונבראו. והטעם כנוי על המעשה שלא הי׳ ביגיעה. ועל דרך משל מלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה מן הרוח: (ד) **וירא**. כמו וראיתי אני והוא במחשב׳. וטעם ויבדל בקריאת

נחל קדומים

וצ״ל כתיבת **יד: ב** (ז) היתה תהו ובהו. הית״ה תה״ו סוד שני חרבנין השני כמספר הית״ה והראשון עמד כמספר תהו דכתיב ביה ראיתי את הארץ והנה תהו. ליקוטי גורי האר״י זצ״ל כ״י. ושוב ראיתי שכן כתב רבינו בעל הטורים בפרפראותיו. ויש להבין מדוע בא רמז בית שני קודם. ועוד כי בא המספר מכוון הית״ה ת״ך. ובית ראשון שעמד ת״י שנה נרמז בתיבת תהו שהוא גימט׳ ת״א בשנת החרבן וכפ״ז גם בית שני הי״ל לרמוז תכ״א ואפשר במ״ש בגיטין אלמלא שהקדים ב׳ שנים למנין ונושנתם לא נשאר ח״ו שריד ופליט וזה הרמז הית״ה שהיה מציאות לבית ב׳ שנתקיים מסיבת שחרבן בית א׳ היה בשני תה״ו ולא היה בשנת תי״ג שהקדים שתי שנים ובזה היתה פליטת בית ישראל שהיה בית ב׳ הרמוז בתיבת היתה ואחר הגלות המר הזה הארוך וחשך על פני תהום יש מקוה לישראל ורוח אלהים מרחפת על פני המים שהוא רוחו של משיח ויאמר אלהים יהי אור גאולת עולם וכל זה היה סיבה שהקדים שתי שנים למנין ונושנתם ורמוז בתיבת תה״ו כמדובר. ולפי האמור אפשר דרך רמז במשנה ריש בבא קמא וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ כל שחבתי בשמירתו וכו׳. ופי׳ הרמ״ע ז״ל במח״ד ח״ה פ״ו כשהחזיק חב המזיק בחרבן בית ראשון לשלם במיטב הארץ ששפך חמתו וכו׳ ע״ש ואחר זה כל שחבת״י חבתי גי׳ ת״ך על בית ב׳ והשאר כפירוש הרמ״ע ע״ש באורך ודוק כי קצרתי. ומצאתי לרבינו אפרים בפירושו כ״י שכ׳ וחשך זה גלות אדום וחש״ך ע״ל גימט׳ גלות. והארץ היתה תהו ובהו. והארץ אלו ישראל כדכתיב כי תהיו אתם ארץ חפץ תהו ובהו גימטריא ת״ל רמז לשעבוד כדכתיב ומושב בני ישראל וכו׳. (ח) ורוח אלהים מרחפת על פני המים. אמרו רז״ל זהו רוחו של משיח. ואפשר במ״ש בזהר חדש דגלות זה האחרון הגאולה תהיה בזכות משה רבינו ע״ה והוא תבע יקרא דאוריתא לכן צריך לעסוק בתורה ליגאל. וז״ש ורוח אלהים מרחפת רוחו של משיח וזה תלוי על פני המים אין מים אלא תורה שבזכות עסק התורה יבא המשיח. ור״ת על פני המים עפה שרומז לתורה שנקראת מגילה עפה. ובלקוטי גורי האר״י ז״ל כתוב מרחפת גי׳ תשכ״ח כמספר קר״ע שט״ן. ואפשר עוד לרמוז כי ר״ת מרחפת על פני המים גימט׳ צלע נמשך למ״ש תהו ובהו שרמז לחרבן בתי מקדשות ורמז צלע כי כל זה גרמה חוה שהיא צלע שהאכלה והאכילה עץ הדעת. וברוב רחמיו רמז אלי״א וכו״ס בה כוס ישועות ורוח אלהים זו רוחו של משיח וגם צלע שהוא גימטריא ר״ת מרחפת על פני המים הוא גי׳ קץ שהוא הגאולה. ורבינו אפרים ז״ל כתב כי צלע גימט׳ הפעם וז״ש זאת הפעם ע״ש וזהו ה״ת מרחפת על פני המים הפעם למפרע ודוק: **ה** (ט) לאור יום. גימט׳ אלו הצדיקים עם האותיות. ולחשך קרא גימט׳ אלו הרשעים עם האותיות כי הצדיקים נקראו אור דכתיב ואורח צדיקים כאור נגה והרשעים נקראו חשך שנאמר דרך רשעים כאפלה. בקר יום גי׳ משיח וכן הוא כתיב הכא יום א׳ וכתי׳ התם והיה יום אחד עכ״ל רבינו אפרים בפירושו כ״י. (י) ויהי ערב ויהי בקר. כ׳ רבינו אלעזר מגרמיזא ז״ל בכ״י ערב ויהי בקר עם ו׳ אותיות ערב בקר גימטריא תורה לרמוז כי בתורה שס״ה ל״ת כנגד הע״ב ורמ״ח מ״ע כנגד בקר והמשכיל יבין עכ״ל והוא מובן במ״ש מז״ה חסד לאברהם זלה״ה עין יעקב נהר מ״ג דרמ״ח מ״ע בתפארת ושס״ה ל״ת במלכות ע״ש וידוע דמדת יום ת״ת ומדת לילה מ׳ וק״ל. ודרך רמז אפשר ער״ב גימטריא קול קול כי ע״י הקול קול יעקב ערב שרומז לצרה זרחה השמש ויהי בקר ואין הידים ידי עשו וריוח והצלה יעמוד ובמדרש אמרו ויהי ערב ערבו של עשו ויהי בקר בקרו של יעקב יום א וכו׳ יום אחד שנתן לו הקב״ה ואיזה זה יה״כ ואפשר ויהי ערב ערבו של עשו דהקליפה קדמה לפרי והוא שולט על יעקב

אבי עזר

ורוח אלהים וגו׳ והדברים עתיקים בחק המדקדקים: (ב) (והארץ המלה הזאת זרה הנה לזר יחשבוה כי הארץ הקמץ משום אתנחתא׳ וכאן עיקר נקודתה סגול כמו רעותיה בו׳ נקודות האלף. רוכבי הרכש. ובספר בנין שלמה כתב שבא כן לזווג המלות עם הארץ הנאמר לפניה עיין שם בית שקל הקודש ת״ר חלון כ״ד. אולם מה יענה בשאר מקומות כמו וזהב הארץ. שכון בארץ. והארץ תהיה לפניהם. וקושטא קאי כי השם הזה זר כמו רחם לחם ועיין אחות כ״ה ע״ב ובאמת כי משקלי שם תנועות איננם שומרים תמונתם יש נכתבו תמיד בשש נקודות. ויש נשתנו לפרקי׳ באתנחתא וסוף פסוק ויש אשר לא ישתנו כלל הכל לפי המסורה: שם (ואל תתמה על וי״ו והארץ) בספר אהל יוסף כתב כל מקום שנזכר

מרפא לשון

שהוא במקרא מפני הכפל. ועיין עוד בספר דן ידין המפרש לספר קרנים במאמר עשירי

טעם לתרגום אלהים, אדני, ע״ד הסוד, ואני אעניק קצת ממנו בסמוך.

והתשובה לשאלה ג׳. מה כוונת התרגום בכל שם אדני, אם כמו שהוא נקרא דוקא או גם כמו שהוא נכתב. נראה דמטעם שנת׳ בתשובה א׳ כוונתו דוקא אל שם אדני. ואמנם, מטעם הסוד שכתב הרב דן ידין הנז״ל, שכן יוצא משם הוי״ה שם אלהים במלוי הה״י בב׳ יודין כזה: יוד, היי, ויו, היי, שאז מספרו צ״ב כמנין אלוהים מלא בוי״ו. או שכן הוי״ה במלוי יודין ע״ב, ועם י׳ אותיות המלוי וד׳ אותיות הפשוט עולין פ״ו כמנין אלהים וכו׳. נראה שהכוונה בתרגום לשם הוי״ה ב״ה. ואיברא, שאפי׳ לפי זה, יש לומר דהכוונה לשם אדני דוקא. כי מטעם הסוד ג״כ שהיוצא מחשבון שם הוי״ה ב״ה הוא דין כבחי׳ שם אדני. אמנם נראה דטוב להחמיר לכוין גם לשם הוי״ה. ובפרט בקריאת י״ג מדות של רחמים שמו״ת ואם שגיתי ה׳ הטוב יכפר בעד ועיין עוד משי״ת בפ׳ ברכת כהנים: ב. תהו ובהו. צדיא וריקניא. תרגום זה, פתרון ענין לא פרוש המלות. ויתכן שתהיה כוונתו צדיא, מן בני אנשא. וריקניא, מן בעיר, כמו שתרגם הירושלמי. ומצאתי להגאון בעל תפארת ישראל בסוף ס׳ נזיקין בדרוש אור החיים, שמפרש התרגום צדיא וריקניא ממש יעו״ש: **ורוח אלהים**. ורוחא מן קדם ה׳ טעמו שהוא הרוח היסודי. ומש״ה ורוח אלהים, אינה כמו רוח ה׳ דבר בי, ונחה עליו רוח ה׳, אלא כמו הררי אל, עיר גדולה לאלהים. ומפני זה תרגם ורוחא מן קדם ה׳ לא ורוח אלהים, כמו שתרגם בצלם אלהים, בדמות אלהים. לומר שהוא רוח טבעי נברא [illegible] ה׳, היה מרחף על פני המים. ובא בלשון נקבה, כמו רוח גדולה. וכן פי׳ בעל

ספורנו

בהתהפכות נצוצות מאורי אור: (ג) **יהי אור**. הוא אור שבעת הימים שהיה לצורך המתהוים בלתי זרע והוא יהיה לעתיד כדרז״ל (פ׳ בתרא דכתובות) שיהיה אז לצורך מה שעתידה להוציא גלוסקאות וכלי מילת שלא מכח הזרע: (ד) **וירא אלהים את האור כי טוב**. והיה כן כי ראה אלהים ובחר במציאותו מפני התכלית אשר הוא הטוב שבגללו המציאו בידיעתו הפועלת: **ויבדל אלהים בין האור ובין החשך** אותם הימים ששמש בהם האור הראשון היו זמני אור וזמני חשך שלא בכח סבוב גלגל אלא ברצון אלהי שהבדיל בין זמן האור לזמן החשך: (ה) **ויקרא אלהים לאור יום**. אע״פ שלא היה אז זמן האור והחשך מתנהג על אותו האופן שמתנהג אצלנו הזמן שאנו קוראים עתה בשם יום ובשם לילה: **ויהי ערב ויהי בקר**. אע״פ שהבדיל האור והחשך שיהיו משמשים בזמנים מתחלפים נבדלים בלתי סבוב גלגל הבדיל׳ בהדרגה באופן שהיה ביניהם זמן ערב בבא הלילה וזמן בקר בבא היום: (ו) **יהי רקיע בתוך המים**. יהי טבע בתוך המים היסודיים כמו גלגל בתוכם סביב מבדיל בצורה קצתם מקצתם באופן שאיזה חלק עליון מן המים לצד האויר ישוב לטבע אידיי והנה בזה עלו בהכרח אל איזה גבול באויר היסודיי וקבל האויר איזה עסוי בהכרח להיות מקום לחלק שנהפך לאיד והתפשט אל מקום רב הכמות ממקומו הראשון:

ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ
עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת
עַל־פְּנֵי הַמָּיִם: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי
אוֹר וַיְהִי־אוֹר: ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־
הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין
הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים׀
לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה
וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד:

תרגום אונקלוס

ב. וְאַרְעָא. הֲוָת צָדְיָא וְרֵיקָנְיָא. וַחֲשׁוֹכָא עַל אַפֵּי תְהוֹמָא. וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ. מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָּא: ג. וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא. וַהֲוָה נְהוֹרָא: ד. וַחֲזָא יְיָ. יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב. וְאַפְרֵישׁ יְיָ. בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא: ה. וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא. וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא. וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חַד:

ת"א והארץ. חגיגה יב תמיד לב: ורוח. עבודת כוכבים לט: ויאמר. חגיגה יב תמיד לב: וירא. יומא לח סוטה יב ב"ק נה: ויקרא. פסחים ב מגילה כ זוכר פרשת אמור: ויהי ערב. ברכות ג שבת י פסחים פח מגילה יב נזיר ז חולין פג:

בעל הטורים

(ב) ורוח אלהים מרחפת. בגי' זו רוחו של משיח: (ד) את האור בגי' בתורה ועולה מנין תרי"ג. את האור כי טוב. ס"ת ברית. וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. מכאן שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. כמנין ויבדל מבדילין בשנה כמו"ש:

רש"י

(ב) תהו ובהו. תהו ל' תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה [א]: תהו. אשטורדישו"ן בלע"ז (בעטייבענד): בהו. ס לשון ריקות ולדו (סא"ה): על פני תהום. ע על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר צ ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ק ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקובטי"ר בלע"ז (בריטען): (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה (חגיגה יב) ר ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים ש [ב] לעתיד לבא [ג]. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא ת וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון א כמ"ש בשאר הימים שני שלישי רביעי למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד

ב"י א ונקראת הארץ כן כמו שנקראים רפאים ע"ש שכל הרואה אותם מתרפא ויהיה ו' ובהו במקום ב' כמו וה' שלחני ורוחו: ב בכ"י ליתנהו: ג כי לא יפול הבדל רק בדברים המתערבים ואור וחושך הם סעדר וקנין וא"א חיבורם בעת מן העתים:

שפתי חכמים

יכולין לעמוד במה"ד: ס נראה דרש"י סובר שהם מן שמות הנרדפין ר"ל שניהם ל' שממה א"נ ר"ל ריקות הוא לשון מקרא ולדו הוא ל' ארמי ושניהם ל' ריקן לאפוקי מן התרגום שתירגם על תוהו ובהו ל' צדיא ורקני' ופי' תהו ל' תימה שתמה על בהו כלומר על השממון שבו והוי וי"ו ובהו מתחלף בב' כמו וה' שלחני ורוחו דהוה כמו ברוחו: ע ר"ל דסיל"ל על תהום מאי על פני אלא שקאי על המים שהם על הארץ והם פני הארץ והיינו דכתיב נמי ורוח אלהים וגו' דהיינו החושך דכתיב לעיל וחושך על פני תהום ועוי"ל דהוכחתו הואיל וכל הני עשרה מאמרות האמורות כאן משום דקודם לכן לא היה כך לכך הוצרך לומר יהי' דבר זה כגון בתחלה כתיב בראשית וכו' משמע שלא היה אלא הארץ לבד ולא היה על הארץ כלום לכך אמר אח"כ ויאמר אלהים תדשא הארץ וא"כ מה דכתיב ויאמר אלהים יהי אור צ"ל דקודם מאמר זה היה חושך והיכא כתיב שהיה חושך ע"כ צ"ל מה שכתוב וחושך על פני תהום שהם המים שפירוש תהום בכ"מ מורה על המים ש"מ דהמים היה על הארץ וכן משמע מתוך פירש"י דויהי אור קאי על וחושך על פני תהום דלעיל פי' בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום וגו' ויאמר אלהים יהי אור ומדלא הביא הפסוק כולו או לא היה לו להביאו כלל משמע דקאי עליו כי אלו לא היה חושך על פניו לא גזר על האור: פ דקשה היל"ל סתם ורוח מרחפת: צ דקשה דאי קאי על כסא הכבוד למה אמר מרחפת לא לכתוב אלא ורוח אלהים על המים או קשה מפני מה נקרא כסא הכבוד רוח אלהים: ק ופי' ורוח אלהים שהוא כסא הכבוד מרחפת במאמרו ורוח פיו של הקב"ה: ר דלפי פשוטו של מקרא משמע דבתחלה היו מעורבין יחד דלשון הבדלה שייך בדבר המעורב יחד וזה א"א כיון שיש אור אין חושך דאור וחושך אינם אלא קנין והעדר וא"א חיבורם יחד בעת מן העתים (נח"י) דקשה דהיך אפשר לפרש שקבע לזה תחומו ביום וגו' והלא לא נעשה ההבדל עד יום ד' דכתיב ביה להבדיל בין היום ובין הלילה לכך צריכין אנו לדברי אגדה: ש לצדיק שהוא טוב לכך ויבדל ר"ל כדי שיהיה הפרש בין הצדיק שהוא אור ובין הרשע שהוא חשך: ת ר"ל במדינה זו יש אור ובמדינה זו יש חושך או ר"ל לפי שעות כגון שעה אחת יום וכו' שעות לילה ואח"כ להיפך היינו ערבוביא אבל אין לפרש כפעם אחת ממש זה א"א כדפרישי' לעיל וא"כ יהי' פי' ויבדל הבדיל זמנם לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: א והא דכתיב לקמן גבי ד' נהרות שם האחד פישון אע"פ דכתיב בתר הכי שני שלישי וכו' י"ל דאי כתב ראשון היה עולה על הדעת דמה שנאמר ומשם יפרד והיה לד'

עניני מעשה בראשית

(ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור. ביום ראשון כתיב חמשה פעמים אור. וביום הרביעי כתיב חמשה פעמים מאורות. ואור נקרא עלם האור. ומאור נקרא הכלי אשר סביבות האור. וע"י האור יולא. וביום הראשון והשני והשלישי אשר עוד לא נבראו בעלי חיים הי' האור בלי שום מסך מבדיל. וביום השלישי לעת ערב נתלו המאורות השמש והירח. שהם מסכים מבדילים בעד השמש. והשמש הוא כלי. אשר האור יולא דרך נקבי השמש. וביום אחד לפני בריאת הבעלי חיים שהם נבראו ביום חמישי. ולא יוכלו להביט בנוגה האור כי יכהו עיניהם. ע"כ יום אחד לפני שבראם הכין הקב"ה הכלים [השמש והירח] שיגינו בעד נוגה האור שאורו יכהה ויוכלו הבע"ח להביט בנוגה האור אשר יאיר דרך השמש [ועוד נפרשנו במקומו]:

(ה) ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה. ואיתא במדרש ולחשך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן. מכאן שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה. וקשה הלא דרך המקראות כן הוא שלא להכפיל שם העלם כמה פעמים. רק בתחלת הענין. ובודאי תיבה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) יהי אור ויהי אור. מה שלא כתב ויהי כן כמו באחרים. לפי שמה שכתב כן באחרים לקצר דבריו נכתב שאלו היה מפרש כל סדר הבריאה יצטרך להאריך אבל הכא אין כאן אריכות בתיבת ויהי אור מבתיבת ויהי כן:

תפסיר הרס"ג

מסתבחרה. וצ'לאם עלי' וגה אלג'מר. וריאח אללה תהב עלי וגה אלמא: ג) פשא אללה אן יכון נור. פכאן נור: ד) פלמא עלם אללה. אן אלנור גייד פצל בין אלנור ואלצ'לאם: ה) וסמי' אללה אוקאת אלנור נהארא. ואוקאת אלצ'לאם לילא. ולמא מצ'א מן אלליל ואלנהאר יום ואחד: ו) שא

חלק הדקדוק

(ה) פסיק בין תיבה אלהים לאור בכל נוה שלוב

רמב"ן. (ב) תהו ובהו, ג'אמרה מסתבחרה. ענינם אחד, ופי' מכוסה במים, ותר' תהום ג"מר כמו תהו, ובישעיה (לד. י"א) תר' תהו ובהו בלשון אחר כפי ענינו, תהו, כ'אליא, בהו, כ'אויה. (ג) ויאמר, פשא, וכן כל ויאמר דמעב"ר תרגם שא. לשון חפץ ורצון כמו הלהרגני אתה אומר וענינו אתה חפץ. (ד) וירא, ולמא עלם, ידע, כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. ויבדל, פצל, ודבק לשלפניו. (ה) ויקרא, וסמא קרא שם. לאור, אוקאת אלנור, זמן שימוש האור. יום, נהארא, כן נקרא הזמן בערבי מהנץ החמה עד שקיעתה. וכל הכתוב במים כפול יורה גם כן על זמן השמש לבדו כמו או יומם ולילה. יומם יצוה ה' חסדו. ויהי, ולמא מצ'א, וכאשר חלף, וכן תר' כל ויהי ערב דלק'. יום אחד, יום, זמן כ"ד שעות הלילה והיום נק' בערבי יום. (ו) ויאמר, שא,

אבן עזרא

השמות: (ה) ויקרא. ה"א לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון זכר הוא: ערב. קרוב מטעם חשך ונקרא כך שנתערבו בו הצורו'. ובקר הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורות. וטעם יום אחד הוא על תנועת הגלגל ויש סוד לדרש שיתא אלפי. ואחר שאמר שהאור יקרא יום לא יתכן שיקרא הערב יום רק פי' היה ערב גם הי' בקר של יום אחד ואלו היה הערב והבקר יום אחד מה טעם שני: (ו) ויאמר. אמר הגאון

אבי עזר

בדברי רב פ"א רפה משמש בלשון הנה. כמו קול דודי הנה זה ע"ש. ולא הוא כי מליצו וי"ו במקום או כמו אביו ואמו ובמקום אשר אם לא ישבעו וילינו וי"ו השואה מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק וי"ו לתשוב' ההכאי אם בחקותי תלכו ונתתי וי"ו במקום בי"ת ה' שלחני ורוחו

חומת אנ"ך

התורה אש מבטל יצר ג' ש' ועי"ז יקיים תרי"ג מצות. וידוע דיש בתיבת בראשית תש"ך צירופים. ואפשר זה רמז פסוק ראש דברך אמת כי הנה ס"ת בראשית ברא אלהים הוא אמת וס"ת ראש דברך אמת הוא תש"ך רמז כי תש"ך צירופים יש בתיבת בראשית: ב והארץ היתה תהו ובהו. בס' לקוטי תורה לגורי האר"י ז"ל כתב דזהו סוד שבירת הכלים ע"ש ולפ"ז אפשר לרמוז וחשך על פני תהום ס"ת כלים רמז סוד זה. ויושלם הבירור והתקון עד שיבא משיח וז"ש ורוח אלהים מרחפת זו רוחו של משיח כמשז"ל ובזכות התורה וזהו על פני המים אין מים אלא תורה וכמ"ש:

נחל קדומים

בעה"ז ויהי בקר בקרו של יעקב כשיבא משיח. ובעה"ז יום א' נתן לו הקב"ה שאין רשות לעשו על יעקב והוא יום הכפורים כמשז"ל דביום הכפורים לית ליה רשות לאסטוני. א"נ במ"ש הר' יערות דבש ח"א דף ע' דכשנברא אדה"ר. יום ע"ש לא היה חשך עד מוצאי שבת ולכן לשנות החמה חסר יום א' ולכך יה"כ לית ליה רשו לאסטוני ע"ש באורך והבאתיו בדברים אחדים דף נ"ז וז"ש ויהי ערב ערבו של עשו ויהי בקר בקרו של יעקב דע"ש וליל ויום שבת היה אור כמו יום מזה נולד יום א' יה"כ שאין

מרפא לשון

היא"ר ז"ל לקמן בפ' כ"ז: ג יהי אור. נהורא. הוסיף אלף בסוף המלה שהיא במקום ה"א הידיעה כאלו אמר הכתוב יהי האור. וצ"ל למה לא אמר יהי נהור, ונר' שטעמו לומר שהאור הוא עצם ידוע ולא כמו החשך שהוא מקרה יבא מהעדר האור וכמ' טע' איכא למשמע מהאי. והנה דרך התרגום להוסיף אל"ף הידיעה כזה בכמה מקומות, לומר שזהו הדבר הידוע ומפורסם וזהו לתוספת צחות. ובפ' יתרו (ח"י כ"ב) ית' שאעפ"י

מסורת הקריאה

ברא במרכא טפחא. (ג) יהי אור, מלת יהי במונח ולא במקף: (ה) לאור, הלמ"ד בקמץ, והו חד מן ז' קמצין' נמסר כאן במס"נ: קרא.

פ ו ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך
המים ויהי מבדיל בין מים למים:
ז ויעש אלהים את־הרקיע ויבדל
בין המים אשר מתחת לרקיע
ובין המים אשר מעל לרקיע
ויהי־כן: ח ויקרא אלהים לרקיע
שמים ויהי־ערב ויהי־בקר יום

תרגום אונקלוס

ו ואמר יי. יהי רקיעא במציעות מיא. ויהי מפריש. בין מיא למיא: ז ועבד יי ית רקיעא. ואפריש. בין מיא דמלרע לרקיעא. ובין מיא. דמעל לרקיעא. והוה כן: ח. וקרא יי. לרקיעא שמיא. והוה רמש והוה צפר יום

תפסיר הרס"ג

אללה. אן יכון גלד פי וסט אלמא. ויכון פאצל. בין אלמאיין: ז) פצנע אללה אלגלד. ופצל בין אלמא אלד'י מן דונה. ואלמא אלד'י מן פוקה. פכאן כד'אך: ח) וסמי' אללה. אלגלד סמאא. ולמא מצי' מן אלליל ואלנהאר יום ת'אני: ט) שא אללה.

נוה שלום

בלי אות ליווי, וכן כל ויאמר דמעב"ר הדבוקים לתי' ולמא שלפניהם. רקיע,

אבן עזרא

על הרקיע דברי' שלא היו. רק פירושו דבר נטוי. כמו וירקעו. ארקע'. וכן וימתחם כאהל לשבת. ומה נכבד דבר האומר שקצות השמש עם קצות מימי אוקינוס. וזה הרקיע הוא האויר. כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ נהפך הלהט ונעשה הרקיע. וכן אמר במזמור עם נוטה שמים כיריע' המקר' במי' והזכיר העבים והרוח ויסוד ארץ והיא גבוה על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה. לרוקע הארץ על המים. וכן כל הולך אל הים יורד יקרא וטעם הקורא למי הי' שיעלו והם עננים'. ואחר כן וישפכם: (ז) ויעש. יש הבדלה בבין עם למ"ד כמו בין מים למים בין קדש לחול. ויש עם בין ובין כמו פה ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים וגומר ויש עם שניהם כמו ביניכם לבין אלהיכם. וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קראו שמי': (ח) ויקרא. חמשה דברים קראן השם כי אין אדם והם אור וחשך ושמים וארץ וימים ואדם כן: (ט) ויאמר. כפי דעתי

אבי עזר

ובני ישראל: כללא נקוט בידך כל מקום שכתב הרב כפ"א רפה כונתו על אחד מאלה: שם (כי הם זכרים ונקבות וגו') ודעת מקור חיים שמלאכו אותו בכתוב בל' זכר ונקבה אולם כוונת הרב אינה סובלת פירושו דמשמע שנותן טעם למה נזכרים בלשון שנים וקפיד אזוגות אבל באמת טעמו ונמוקו בשביל מים עליוני' ותחתוני' שעליון המשפיע נמשל לזכר וזה סודו: (ז) ויעש (יש הבדלה בבין עם למ"ד) ומליצו קירוב בשלשה לשונות כמו תהי נא אלה בינותינו

תולדות אהרן

יהי רקיע. מגילה כב חגיגה טו ב

בעל הטורים

(ז) מעל לרקיע ב' במס' הכא ואידך ויהי קול מעל לרקיע במרכבה דיחזקאל. כמו שאין דורשין במעשה בראשית ברבים כך אין דורשין במעשה מרכבה:

רש"י

בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר: (ו) יהי רקיע. ב יתחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום א' עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באמרו יהי רקיע. וזש"ה (איוב כו) עמודי שמים ג ירופפו כל יום ראשון ובשני ד יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים ה שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. ו תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ז ועשתה את צפרניה: מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלויין באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני ח לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו ובשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ט ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים י שם מים כ אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים. (ס"א שמים שם מים ד"א אש

שפתי חכמים

ראשים לא שנתפרדו במקום אחד לד' ראשים אלא הפירוד הוא בזה אחר זה בד' מקומות מחולקות ד"מ מתחלה נפרד נהר אחד ואח"כ בכמה פרסאות נהר שני וכן כולם ע"ד זה והלכך נאמר אחד ולא ראשון להוציא מן הטעות ולומר שכולם במקום אחד מתפרדים ולא זה אחר זה ויהיה שני שלישי במעלה ולא במקום: ב דקשה הא כבר ברא שמים ואע"ג דרש"י פי' לעיל לפי פשוטו בראשית ברוא דמשמע דעדיין לא ברא שמים לאו למימרא דלא ברא ביום ראשון אלא ה"ק בתחילת בריאת וכו' ובאמת בריאת שמים וארץ היה ביום ראשון: ג פירוש שהיו רפויין: ד פי' שהיו מתמיהין ונתחזקו: ה לאו למימרא דהוכחתו הוא מדכתיב בתוך המים שהוא ל' אמצע דהא כתיב ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ואינו באמצע אלא הוכחתו הוא מדכתיב ויהי מבדיל בין מים למים וגומר דמילתא דפשיטא הוא דכיון שהוא בתוך המים שהוא מבדיל בין מים למים אלא להכי כתיב בין מים למים וגו' שיהא הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו שיש הפרש מן הרקיע למים התחתונים שעל הארץ והיינו באמצע: ו דקשה והלא כבר נבראו השמים ביום א': ז משמע שר"ל שהוא ג"כ לשון תיקון וא"ת והא בפ' תצא פי' רש"י תגדלם כדי שתתנוול ש"מ שהוא לשון ניוול ולא לשון תיקון וי"ל התם ר"ל שהוא ניוול לאשה אבל מ"מ הגדילה תיקון לציפורן וא"כ שפיר מביא ראיה על שהוא ג"כ ל' תיקון ועוד שהוא תיקון האשה דהא בלא"ה אסורה להנשא אלא ע"י ניוול זה מותרת להנשא (נח"י). ולי נראה דל"ק ולא מידי דכ"ע מודו דלשון עשייה הוא ל' תיקון כדאיתי בגמ' ראיה ממפיבושת לא עשה רגלו ולא עשה את שפמו והא דפליגי ר"א ור"ע אי תקון אי תגדל היינו כדמפרש טעמייהו בגמ' (וע' יבמות מח): ח וא"ת היאך תלוי זה בכאן וי"ל דבל"ז הייתי אומר דרקיע לא קיימא ליווי של הקב"ה כי הקב"ה אמר יהי רקיע וגו' דמשמע שיהיה הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו שיש מרקיע עד מים התחתונים והרקיע לא עשה כן אלא מים העליונים היו מונח על הרקיע כמו שמלינו שהארץ גם כן לא עשתה ליווי של הקב"ה כמו שפירש"י גבי עץ פרי בסמוך ולכן לא נאמר בו כי טוב אבל עכשיו שפי' רש"י על הרקיע לא נאמר אלא מעל וכו' משמע דעשה הרקיע ליווי של הקב"ה א"כ למה לא נאמר בו כי טוב. א"נ מפני שיש קנאה בין מים התחתונים לעליונים כי העליונים נוגעים ברקיע ומים התחתונים אינן נוגעין מ"ה לא נאמר כי טוב אבל עכשיו שפי' דאף המים עליונים אינם נוגעים קשה למה לא נאמר כי טוב (נח"י) בשלמא עד הנה ה"א דלהכי לא נאמר כי טוב לפי שלא נגמרה עדיין מלאכת המים דהא עדיין לא נברא אותו דבר שהמים יכוחו עליו אבל השתא דשמעינן שהם תלוים באויר ונמלא שכבר כלה ונגמר מלאכת המים קשה למה לא נאמר כהן כי טוב: ט וא"ת הי"ל כי טוב בשני מפני גמר מלאכת הרקיע שעמד בשני כמש"ל דלחים היו וקרשו בשני וי"ל שהקוות המים אע"פ שהוא גמר מלאכה מ"מ הוא ג"כ מלאכה בפ"ע אבל קרישת הרקיע אינה אלא גמר מלאכה ואין שייך לומר כי טוב בעבור גמר מלאכה לבדה. ועי"ל דהוא לאו עשייה הוא כיון שלא נשתנה מכמות שהיה בתחלה אלא בתחלה לחין היו ובשני קרשו אבל לא נשתנה מראיתן לא שייך לומר כי טוב. וא"ת הי"ל ג"פ כי טוב ביום שלישי א' לגמר מלאכת היום וא' לגמר יום שני וא' לגמר מלאכת הארץ כדכתיב ותראה היבשה וכמו שפירש"י בסמוך דהשתא נשתנה מכמות שהיה בתחלה וי"ל דזה לא נקרא השתנות דהארץ כמו שהיתה מתחלה היתה ג"כ עכשיו אך ורק שלא היתה נראית: י ר"ל דאין חילוק בין ימין לשמאל כיון שיש אם למסורת הוי כאילו נכתב שמים בשמאל בהדיא וכל קמ"ץ מביא אל"ף היינו שא מים: כ מ"ה נקט שם מים דלא תקשה איך מפרש שא מים דמשמע שהוא נושא את המים ולעיל פירש"י שיש הבדל בין מים למים וע"ז פי' שם מים כלומר ל"ד שהוא נושא את המים עליו אלא כיון ששם מים על גביו ובהבדלתו הוי כאלו הוא נושא את המים אבל באמת ששם מים ותו קשה לרש"י ולמה לא קרא אותו שם מים כדי שלא יבוא לידי טעות לומר שהוא נושא מים ומתרץ

עניני מעשה בראשית

תיבת קרא קאי על אלהים הכתוב ברישא דקרא. ונוכל לומר שדיוקו של המדרש כ"ה. הלא סדר הבריאה הוא תחלה חשך ואח"כ אור כדכתי' ויהי ערב ויהי בקר. היה לו לכתוב ויקרא אלהים לחשך לילה ולאור קרא יום. ומדוע הפך הסדר להזכיר תחלה האור ויום ואח"כ החשך ולילה. אלא מחמת שאין הקב"ה מזכיר שמו על הרעה. וכל הרעות נכונים בשם לילה:
ויאמר

נחל קדומים

לו רשות לעשו על ישראל דאין רשות להשטין ודוק היטב כי קצרתי: ז (יא) ויעש אלהים את הרקיע בתרגום המיוחס ליה ונתן פי' סומכא דרקיע' תלת אצבעין. ותרגמא הגאון מהר"ר דוד אופנהיים ז"ל במ"ש בילקוט ראובני דף י"ג התפלה ח"י ברכו' המתפלל בכוונה ינצל מגיהנם שהוא ק"ף אלא פרסאות שהוא ח"י אמות של הקב"ה. במצא אמה של הקב"ה עשרה אלפים פרסאות. ובמנחות דף מ"א אמרו אמה ד' טפחים וכל טפח ד' בגודל ה' בתילתא פי' ה' אצבעות א"כ האמה ל' אצבעות והעשירית ג' אצבעות. ובפסחים דף צ"ד שית אלפי פרסי הוי עלמא וסומכא דרקיעא אלף פרסה וז"ש התרגום ג' אצבעות כלומר של הקב"ה כי אמה שלו עשרת אלפים פרסאות והוא שלשים

מרפא לשון

שנראה שהוא יותר צחות מ"מ יוצא ממנו חסרון במקום אחר. ו. יהי רקיע בתוך המים. במציעות. וכן תרג' לקמן פ' ט' ועץ החיים בתוך הגן. במציעות. ולא תרגם בגו כמו שתרגם בכ"מ לפי שאין תוך זה לשון תוכיות ממש אלא לשון מצוע דוקא, וכמ"ש רש"י ז"ל בתוך המים באמצע המים. שיש ההפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ, וכן בפסוק ועץ החיים בתוך הגן תר' במציעות. לומר דהיינו בנקודה האמצעית של הגן דוקא, ועיין בז"ח על פסוק זה.

ד. ולמקוה המים. ולבית כנישת מיא. ה"ג כנישת בקמץ ל' רבים וכ"ה בקצת נוסחאות. ודכותיה בפ' וארא ועל כל מקוה מימיהם מתר' כנישת בל' רבים מפני שכ' מימיהם בלשון רבים כתרגומו מימיהון וכן הכא. דיקא הכי שכן אמר קרא ימים בל"ר וגם בחוש שראה כן שהרי הם ימים מחולקים. ים אוקינוס, ים הפרסי, ים המלח. ואית דגרסי ולבית כנישת בפתח בל' יחיד וכן בדפוסי' גרסי כנישות בל' יחיד אולי טעמם מפני שבמשנה במסכת פרה פ' ח' מ"ח ובמסכת מקואות פ"ה מ"ד אמרו כל הימים כמקוה, שנ' ולמקוה המים קרא ימים דברי ר"מ. ר' יהודה אומר הים הגדול כמקוה. לא נאמר ימים אלא שיש בו מיני ימים הרבה. ודברי ר' יהודה עיקר שהלכה כמותו

מסורת הקריאה

המונח בקו"ף ללסת נסוג אחור: (ו) ויאמר אלהים, ג' בטעם זקף, וסי' ויאמר אלהים יהי רקיע, ויאמר אלהים ישרצו המים, ויאמר אלהים נעשה אדם, מס"ג, ור"ל שרק הני ג' כתיב בטעם זקף קטן ושארי כתיבי בשארי טעמים, ושארי דבענין זה כתיבי ברביע:

שני: פ ט ויאמר אלהים יקוו המים
מתחת השמים אל־מקום אחד
ותראה היבשה ויהי־כן: י ויקרא
אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים
קרא ימים וירא אלהים כי־טוב:
יא ויאמר אלהים תדשא הארץ
דשא עשב מזריע זרע עץ פרי
עשה פרי למינו אשר זרעו־בו על־
הארץ ויהי־כן: יב ותוצא הארץ
דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ

תרגום אונקלוס

תִּנְיָן: ט. וַאֲמַר יְיָ. יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּא. מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד. וְתִתַּחְזֵי יַבֶּשְׁתָּא. וַהֲוָה כֵן: י. וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא. וּלְבֵית כְּנִישַׁת מַיָּא קְרָא יַמְמֵי. וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: יא. וַאֲמַר יְיָ. תַּדְאֵית [נ״י תַּדְאֵי] אַרְעָא דִּתְאָה. עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע. אִילָן פֵּירִין. עָבֵיד פֵּירִין לִזְנֵיהּ. דְּבַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא. וַהֲוָה כֵן: יב. וְאַפֵּיקַת אַרְעָא. דִּתְאָה. עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי. וְאִילָן

ת״א ולמקוה. שבת קח פרה כ מקוואות סג: ויאמר. ר״ה יא: למינו. חולין ס: ותוצא חולין שם ר״ה יא:

תפסיר הרס״ג

אן יגתמע אלמא. מן תחת אלסמא אלי׳ מוצ׳ע ואחד. ויצ׳הר אליבאס. פכאן כד׳אך: י) פסמי׳ אללה אליבאס ארצ׳א. ומלאם אלמא בחארא. למא עלם אללה אן ד׳אלך גייד: יא) פשא אללה. אן תכלא אלארץ׳ כלאא. ועשבא ד׳ו חב. ושגרא ד׳ו ת׳מר. מכ׳רג ת׳מר לאצנאפה. מא ג׳רסה מנה עלי׳ אלארץ׳. פכאן כד׳אך: יב) פאכ׳רגת אלארץ׳ כלאא. עשבא ד׳ו חב לאצנאפה. ושגרא

נוה שלום

גלד, כיפת השמים. (יא) דשא. כלאא (אלכלא, אלעשב רטבה ויאבסה). עשב, עשבא, (אלעשב, אלכלא אלרטב). (יו) הגדלים, אלעצ׳ימין, בפתח אלמים לממשלת, ללאצ׳אה, להאיר, וכן תר׳ ולמשל. שהכוונה בכולם הארה, ולהיות

חלק הדקדוק

התיגאן)*. י) אין פסיק בין תיבת אלקים לתיבת ליבשה ברוב התיגאן. (יא) תדשא התיו בגעיא והדלת בשוא נח (מהר״י בשירי ז״ל). (יב) תיבת ותוצא אזלא הארץ אתי דשא תלשא ימנית ברוב

אבן עזרא

שזו הפרשה דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים והנה ביום אחד נעשו. והראות דבר נסתר והקוות מפוזר איננה בריאה. וכן טעמו וכבר אמר אלהים יקוו המי׳. ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרשת בראשית אתן לך עדי׳ שנים. האחד וישם שם את האדם אשר יצר ואחר כן ויצמח ה׳ אלהי׳ וקודם האדם הצמיחם. והעד השני שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתיב וייצר ה׳ אלהים מן האדמה רק פי׳ וכבר יצר. ועל זה הפי׳ יהי׳ וירא אלה׳ כי טוב דבק עם בריאת יום שני. ותדשא הארץ תחלת יום שלישי. ופי׳ יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה. ואמר ימים בעבור שאין שום ים שיקיף לכל הארץ: (יא) ויאמר. אמר הכתוב תדשא הארץ ישרצו. תוצא. והנה שם כח בארץ ובמי׳ לעשות במצות השם וזו היא התולדת וטעם תדשא כמו תצמיח: אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל אחד שומר

בעל הטורים

(יב) מזריע זרע למינהו. ר״ת מזל שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה:

רש״י

ומים): (ט) יקוו המים. שטוחין היו על פני כל הארץ והקווס באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא ל אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים מ באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. נ לא דשא ל׳ עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאים מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ בעשבים כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לע״ז נקרא דשא ארברי״ץ (גרחזיכט) כולן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. ם שיגדל בו זרע לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ וגו׳ ועץ עושה פרי ולא העץ פרי פ לפיכך כשנתקלל אדם על עונו צ נפקדה גם היא על עונה (ונתקללה ס״א אינו ודו״ק): אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח ק כשנוטעין אותו: (יב) ותוצא הארץ וגו׳. אע״פ שלא נאמר למינהו בדשאין בצוויהן

שפתי חכמים

אש ומים כלומר מש״ה קראו שמים דפי׳ שא מים ושא אותיות אש דהיינו אש ומים שערבן יחד וא״ת דלמא מש״ה נקראו שמים ומנ״ל לפרש שם מים וי״ל דא״כ הי״ל לקרותו אש ומים וא״ל למה לא פירש״י זה בריש הפרשה וי״ל דהו״א דהוא שם העולם אבל אבא כתיב ויקרא אלהים לרקיע שמים ש״מ דשמים הוא שם התואר ולא שם העצם: ל ר״ל דהא כל שאר ימים יניקה שלהם מים הגדול כמ״ש כל הנחלים וגו׳: מ דבאספמיא הדגים טובים יותר: נ ק״ל למה לא נאמר תדשא הארץ דשא מזריע זרע או תעשיב הארץ עשבים: ם ר״ל דמזריע הוא ל׳ מפעיל שהוא מפעיל את אחרים: ע כלומר שהאדם יכול לזרוע במקום אחר ולשון מפעיל קאי על האדם: פ הקשה מהרש״ל מאי טעמא של האדמה שפיתה וי״ל דכך היה כוונתה משום שהקב״ה צוה לאדמה שתוציא עץ פרי דומה לעשב שקלחיו ועליו שוים אף זה יהיה עצו ופריו שוה ואז האדמה לקחה סברא זו ומה עשב שטבעו הוא שקלחיו ועליו יהיו שוים אפ״ה א״א לאכלם אלא שצריך מעט תיקון אילנות שאין טבעו כך ואינו סברא להיות שוה ק״ו אם יהיו כך שצריכים שינוי ותיקון ומ״ה לא עשתה כן ובזה מתורץ ג״כ דלמה כתיב בצוויי חד למינהו על תרוייהו ובעשייה כ׳ למינהו על כל חד וחד כפ״ע אלא י״ל שבשעה שהקב״ה צוה שיהא העשב ועץ פרי שוה מ״ה כתיב חד למינהו אתרוייהו כלומר שיהא כחד מין אבל הארץ לא עשתה כן לכן כתיב תרי למינהו: צ והוצרך לקלל גם האדמה כמ״ש רש״י לק׳ כפ׳ ארורה האדמה וגו׳ נפקדה גם היא דהא והא גרמו ומה שהוכרחו רז״ל לומר משל ליוצא וכו׳ משום דס״ל דמלת בעבורך משמע ולא בעבורה: ק ק״ל למה כתיב באילנות אשר זרעו בו וגבי עשב כתיב מזריע זרע לכן פי׳ וכו׳ ר״ל כי עיקר למיחתן של אילנות מענף של אילן אחר שמרכיבין או שנוטעין אותו לכן נקט כאן אשר זרעו בו שעיקרו של זרעו דהיינו הגרעינין אינן

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) ותוצא הארץ דשא למינהו. במס׳ חולין (דף ס׳ ע״א) דריש שנשאו דשאים ק״ו בעצמן וכו׳ פתח שר העולם ואמר יהי כבוד ה׳ לעולם. וק׳ למ״ד חנוך זה מטטרו״ן ומטטרון זה שר

עניני מעשה בראשית

(ט) ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד וגו׳. כתב הרב רבינו בחיי ז״ל לפי שהי׳ התהום שהוא מים ועפר בדמיון מים עכורים. הוצרך הקב״ה לגזור שיקוו המים מתחת השמים שהם גבוהים אל מקום אחד שפל למטה ושיעלה העפר למעלה עד שתראה היבשה ותהי׳ ראויה לישוב. והנה אלה שתי גזרות בהפך מטבעם כי טבע העפר לרדת למטה וטבע המים לעלות למעלה. ועתה גזר על המים שהיו ממלאים את כל העולם שירדו למטה כטבעו של עפר וגזר על העפר שיעלה למעלה כטבע המים. וזהו שכתוב לרוקע הארץ על המים. כי לעולם חסדו. כי זה החסד לעולם לקיום הישוב והנבראים שבו. ויש לפרש עוד ותראה היבשה. שיהי׳ היובש נראה בה. שלכך נקראת יבשה. שכל זמן שתהיה לחה אינה יכולה להוציא פירות ועתה כשנראה בה היובש אז נגמרה מלאכת המים הזכיר בו כי טוב:
(יב) ותוצא הארץ דשא וגו׳ ועץ עושה פרי וגו׳. ברש״י ז״ל עץ פרי שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא עץ עושה פרי ולא העץ פרי וגו׳. וקשה מאד שיתכן דשינתה הארץ מרצון הבורא שלא יהי׳ לעץ טעם הפרי. והגאון בעל ענבי הגפן תירץ

נחל קדומים

אצבעות וג׳ אצבעות אלף פרסה: י״א (יב) תדשא הארץ דש״א. ר״ת דין שלום אמת הוא עשב מזריע השלום. הרב הלבוש ריש חשן משפט והאריך בזה ע״ש ואפשר כי באמצעות הני תלתא שכינה שורה בישראל ולכן עליהם העולם עומד ובמקום אחר הארכתי. ומה שאמר עץ פרי עושה פרי פירשו רז״ל שיהא טעם העץ כטעם הפרי והקשה הרב

מרפא לשון

אצל ר״מ. ואיברא דליכא למידק מהאי כלום שאף לר׳ יהודה שלא נאמר ולמקוה המים אלא על הים הגדול מ״מ הרי הוא מודה שיש בו מיני ימים הרבה ושפיר מתרגמינן כנישת בל״ר אפלו אלבא דר׳ יהודה שהרי אין אנו מתרג׳ בתי בל״ר אלא בית. והנה מה שהוסיף המתרגם מלת בית לפרש כי למקום המים קרא ימים לא לקיבוץ המים ועמ״ש הרמב״ן ורבינו בחיי ז״ל שקרקע המקוה נק׳ ים. ואמנם בפ׳ שמיני מקוה מים יהיה טהור ת״ר בית כנישת בל״י לכ״ע: יא. עשב מזריע זרע. עשבא דבר זרעיה מזדרע. תוספת מלת בר הכא ובכ״מ בתר׳ כמו הא לכם זרע דמתרגם בר זרעא יצא לחפשי. יפוק לבר חורין. מן העזים׳ מן בני עזיא הוא במקום שם פרטות אישי המין

מסורת הקריאה

(ח) ערב, כל לשון רמשא בשני סגולין. נמסר במס״ק פ׳ תזריע (יג נח): (י) ליבשה, ל׳ וחד ל׳ מס״ק, ועניינו לית פתח וחד שו״א, ופירושו מלת ליבשה בלמ״ד השמוש ובפתח לית עוד בכל המקרא זולת זה וחד נמצא הלמ״ד בשו״א והוא בתלים ט״ו ו׳: (יא) תדשא, התי״ו במתג׳ מס״ק: דשא ברביע, מ״ש עפ״י ספרי ספרד ודפוס קדמון ורד״ק: עשה פרי, הפ״א בדגש מדין דחיק ממין הב׳, ובפסוק (יב)

עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ
וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יג וַיְהִי־עֶרֶב
וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: פ יד וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם
לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה
וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים
וְשָׁנִים: טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן:

תרגום אונקלוס

עָבֵיד פֵּירִין. דְּבַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ לִזְנוֹהִי. וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: יג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תְּלִיתָי: יד וַאֲמַר יְיָ. יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא. לְאַפְרָשָׁא. בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא. וִיהוֹן לְאָתִין וּלְזִמְנִין. וּלְמִמְנֵי בְהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין: טו. וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא. לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא. וַהֲוָה כֵן:

תפסיר הרס"ג

מכ'רג ת'מר. מא ג'רסה מנה לאצנאפה. למא עלם אללה אן ד'אלך גייד: יג) ולמא מצ'י' מן אלליל ואלנהאר יום ת'אלת' יד) שא אללה. אן תכון אנואר פי גלד אלסמא. תפרז. בין אלנהאר ואלליל. פיכונאן איאתא ואוקאתא. ואיאמא וסנינא: טו) ותכון אנואר פי גלד אלסמא. לתצ'י עלי' אלארץ'.

נוה שלום

מאורם בזמן מוגבל קרא הכתוב הארתם בל' ממשל לא שיהיה כדברי האומרים שהם מנהיגים התחתונים ובכחם ימשלו המושלים ושלזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכיוצא מענינים אלו, וכתב הגאון ז"ל בביאורו לאיוב שכל מה שאמרו האצטגנינים ממשפטי הככבים וגזרותיהם כל דבריהם מוכחשים ואין להם ראיה, ורק ממה שהוטבע בהם מהקור והחום יראו פעולותיהם כמו קרירות הלבנה מרטיב הפירות ומדשנן וכח חום השמש מבשל הפירות ומגדלן, ופעולות אלו מורגשים והשכל מעיד עליהם ע"כ.

אבן עזרא

מינו: (יד) ויאמר. מלת יהי' יהי' בעבור שידברו בה הרבה הוא ליחיד ולרבים גם לנקבה כי יהי' נערה בתול': לאותות. רגעי': ולמועדי'. שעות ויתכן להיות לאותות על קדרות הלבנ' והשמש. ודלוג דמות הככבי' כי הכוכבי' סבת דמות הנראות כטעם מאותות השמי'. והאומר כי למ"ד לאותות נוסף לא אמר כלום: והיו לאותות. אמר חכם גדול ספרדי כי הרקיע נחלק על שמנה חלקי' לז' הכוכבי' וגלגל המזלות וזה לא יתכן כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות. והנה הכתוב אומר ברקיע השמי' שיורה שיש שמים למעלה ממנו. וכן שמי השמים לרוכב בשמי שמי קדם. וקדם במקו' הזה איננו מזרח. והגאון רב סעדיה זצ"ל ברח מזה המקום והנכון בעיני שהשמש והלבנה

אבי עזר

ביכינו ובינך: (יד) (ויאמר מלת יהי יהיה בעבור שידברו וכו') וכן מלינו כמה ענינים כמו לאמר תנות האל"ף כיון שהשתמשו הרבה במלת אמר עם למ"ד ע' רד"ק מ"ג ע"ב הנה ראיתי בשם ספר החייט במלת יהי אור וז"ל אופני תנועות הם חמשה. הא' שהוא תנועת החולם היא נפש אל הארבע ורמז בזה כי הא' מניע את הד' חיות שבכל המרכבות עליונות ותחתונות ההולכות על ארבע ולעומתם חמשה אורות ב"ע

בעל הטורים

(יד) מארת. חסר שלא נברא להאיר אלא השמש. וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לחמה אם תהיה יחידה

שפתי חכמים

למיחתו לאפוקי גבי עשבים לומחין רק מן הזרע: ר ומה אילנות שהם גדולים וענפיהם מרובים וגדולים ואינן יכולין לעמוד רצופין ואפי' אם יתערבו יחד יש היכר ביניהם דזה מין פלוני ואפ"ה יצאו למינם אנו שקטנים אנחנו ואם נהיה מעורבים יחד אין היכר בינינו עאכ"ו שצריכין אנו לצאת למינינו. ש ק"ל דהול"ל יהי מאורות ואח"כ והיו למאורות ברקיע ר"ל דהול"ל בריאתן מקודם ואח"כ תלייתן ברקיע: ת ק"ל והא כבר כתיב ויבדל אלהים וגו': א פ"מ שיש אתת באם שילכו בדרכי העכו"ם: ב שהוא מחיבור שני המאורות כידוע לחכמי העיבור ולכן תלה המועדים בשניהם: ג ר"ל יום שלם שלו דהיינו י"ב שעות: ד שס"ה ימים קאי על החמה ושנת הלבנה שהם שנ"ד ימים מובלעים בשנת החמה ולפי ששנת החמה היא מלך מהלכתה לסבב כל הי"ב מזלות ושנת הלבנה היא מחוברת עם השמש בכל אחד מהי"ב מזלות לכן תלה השנה בשניהם יחד ואע"פ שהלבנה גורמת מהלכתה בכ"ט ימים ושעות ידועות: ה כלומר ועוד נוסף על שמוש להבדיל וגו' שיאירו וכו': ו וה"פ והיו ר"ל החמה והלבנה למאורות להאיר לבריות ולכך נקט רש"י מלת לעולם ולא נקט לארץ כמ"ש בקרא להורות שפי' על הארץ על אנשי הארץ כי הארץ אינה צריכה לאור:

רש"י

שמעו שנלטוו האילנות על כך ונשאו ק"ו בעצמן ר כמפרש באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו ש וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא ששנינו בד' היו מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון ת אבל בשבעת (כ"א בג') ימי בראשית שמשו האור והחושך הראשונים שניהם יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות. כשהמאורות לוקין סי' רע הוא לעולם שנא' (ירמיה י) מאותות השמים אל א תחתו וגו' בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאוג מן הפורענות: ולמועדים. על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד ב הלבנה: ולימים. שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי ג יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכן בי"ב ד מזלות המשרתים אותם והוא שנה. (ס"א והוא שס"ה יום ורביע יום) וחוזרים ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון: (טו) והיו למאורות. ה עוד זאת ישמשו שיאירו ו לעולם:

עניני מעשה בראשית

תירן דהנה ידוע דהקב"ה ברא את האדם גוף עם נפש. הנפש הוא חלק אלוה ממעל והגוף הוא חומר קרוץ מן האדמה. אכן קודם חטאו בעץ הדעת הי' גם הגוף זך ונקי כמו הנפש. ומשחטא בחטא עץ הדעת אז נתלבש בחומר עכור כתנות עור מאום בזוהמא וצריך האדם יגיעה ורוב פרישות מעוה"ז עד שיזדכך גופו שיהי' נהור כמו הנפש וכמו שהי' קודם החטא. גם ידוע שהקב"ה שם טבע כל הנבראים לפי טבע האדם כמבואר בב"ב פרק הספינה כמה נפיש חילא דהאי אילנא ובדורותינו לא נמצאים אילנות כאלה. יען כי אז הי' טבע של כל הנבראים ג"כ חזק. אכן כעת אשר נחלש כח האדם ע"כ נחלש ג"כ כח כל הנבראים יען כי האדם לא נברא רק לעבודת הש"י וכל הברואים לא נבראו רק בשביל האדם ע"כ בכלם אלהים ברא האדם. וכל הברואים לפי טבעו של האדם. ויען כי האדם קודם חטאו שיה החומר זך ונקי ולא היה לו שום יצר הרע והגוף והנפש הי' הכל נפש בלי עירוב כלל. וע"כ לא הי' מת האדם יען כי אין צורך להתפשטות הגשמיות כי לא הי' גשם לכן הי' לעץ ג"כ טעם פרי כמו האדם שהי' גופו ונפשו הכל נפש. כן הי' האילן והפרי הכל פרי. אכן משחטא האדם ונתלבש בחומר עכור כתנות עור ממש היפך אשר הי' מתחלה אור. ע"כ כאשר יצטרך האדם להתענג וליהנות מזיו השכינה כי זה עיקר תענוג עוה"ב מוכרח למות להפרד הנפש מהגוף כמבואר בשל"ה על אמרם ז"ל במ"ר על הפסוק ותקח מפריו ותאכל ותתן. שסופי תיבות הוא חלון. הה"ד כי עלה מות בחלונינו. דהמיתה לאדם הוא כמו חלון לבית הבנוי עם כתלים וצריך החלון להכניס מאור השמש. כן המיתה להאדם להפרד הנפש מן הגוף וליהנות מזיו השכינה ע"כ קבע הש"ת הטבע שיהיה זה עץ וזה פרי כמו שהאדם נעשה זה נפש וזה גוף. נמצא דהארץ לא שינתה כלל רק דהשינוי בא מפאת האדם שקלקל מעשיו. ולזה אמר ארורה האדמה בעבורך. מה שנתארה האדמה ונעשה העץ בלא טעם פרי. זה הסבה הוא רק בעבורך מפאת חטאך. ע"כ לעתיד שיהיה הגוף והנפש הכל נפש כמו שהיה קודם חטא האדם, יהיה טעם העץ כטעם הפרי

דעת זקנים מבעלי התוספות

העולם שהרי באותה שעה עדיין לא נברא חנוך. וי"מ דתרי שר העולם הוי; ועוד י"ל דההיא לא הויא כמ"ד חנוך זה מטטרון. ומיהו אף לדידיה יש ליישבו דנהי דאיהו לא נברא. נשמתו או מזלו מיהא נברא שאמר לההוא קרא. כדאשכחן גבי ספר תולדות אדם דדרשי' מלמד שהראהו הקב"ה דור דור וחכמיו אעפ"י שלא נבראו אותן הדורות מ"מ נשמתם ומזלם הראה לו:

מרפא לשון

כמו שהוא בלה"ק, פר בן בקר, וכן בן משק ביתי, בן חיל, וכיוצא. ואמנם מה שתרגם מזריע זרע כמו זרע מזריע היפך ל' הכתוב

מסורת הקריאה

עשה פרי הפ"א בדגש מדין דחיק שהוא במקף, והוא ממין הא' ע' כללי דקדוק הקריאה כלל י"א: (יד) להבדיל ב' בטעם מס"ק ומס"ג, ור"ל ב' כתיב להבדיל בטעם זקף גדול וסי א' זה, ב' בסוף פ' שמיני, ושם נמסר ב' הטעם התורה, וכן צריך להוסיף כאן מלת בתורה, כי מצאנו לו שלישי והוא ביחזק' מ"ב כ': ולמועדים' בכל הספרים הוי"ו בלא מתג, אבל רוו"ה כתב בספר שום שכל וז"ל אולם העמדתי מתג בוי"ו של ולמועדים כי כן הביא ר' אלי' הלוי בספרו טוב טעם בכלל הווין השרוקים בראש התיבה ומתוגים גם ר' אברהם דבלמש הכניסו

רבינו בחיי

(יד) יהי מאורות. ע"ד הפשט מלת יהי בלשון יחיד על שם שאין אור שניהם אלא אחד. וכן הזכיר מיד והיו למאורות למארת כתיב. או תחזור אל האור הנברא ביום הראשון לפי שהיה ראוי לומר יהיו מאורות אבל הכונה יהי אותו אור מאורות כלומר יתפשטו ממנו מאורות למטה. ילדעת הרמב"ן ז"ל נראה כי אותו האור היה מארבע יסודות חלה וכשנעשה הרקיע ביום שני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר ביסודות התחתונים וכשנבראת הארץ ביום שלישי היה החשך נטוי עליה כי הרקיע היה חוצץ בינה ובין האור ועתה ביום רביעי גזר מאמר הקדוש שיתפשטו מאותו אור מאורות שיגיע האור לארץ והוא שאמר להאיר על הארץ. כי היה מאיר ברקיע בלבד ואין האורה מגיעה לארץ. ויתבאר מזה בפי' שהלילה קודם ליום.. וכן אמר למעלה ויהי ערב ויהי בקר:

טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת
הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל
לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן
לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃
יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם
לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם
וּבַלַּיְלָה וּלֲהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין
הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃
יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ
כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ
נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ

תרגום אונקלוס

טז וַעֲבַד יְיָ. יָת תְּרֵין נְהוֹרַיָּא רַבְרְבַיָּא. יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא. וְיָת נְהוֹרָא זְעֵירָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא. וְיָת כּוֹכְבַיָּא: יז. וִיהַב יָתְהוֹן. יְיָ בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא. לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא: יח. וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא. וּלְאַפְרָשָׁא. בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא. וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: יט וַהֲוָא רְמַשׁ וַהֲוָא צְפַר יוֹם רְבִיעָי: כ וַאֲמַר יְיָ. יִרְחֲשׁוּן מַיָּא. רְחֵישׁ נַפְשָׁא חַיְתָא. וְעוֹפָא יְפָרַח עַל

תולדות אהרן

ויעש. חולין ס: ויתן. חגיגה יב: ויהי ערב. שם: ויאמר. חולין כז.

תפסיר הרס"ג

פכאן כד'אך: טז) פצנע אללה. אלניירין אלעצ'ימין. אלנייר אלאכבר לאלאצ'אה פי אלנהאר. ואלנייר אלאצג'ר לאלאצ'אה פי אלליל. ואלכואכב: יז) וגעלהא אללה פי גלד אלסמא. לתצ'י עלא אלארץ'. יח) ולאלאצ'אה פי אלנהאר ואלליל. ותפרז. בין אלנור ואלצ'לאם. למא עלם אללה אן ד'אלך גייד: יט) ולמא מצ'י מן אלליל ואלנהאר יום ראבע: כ) שא אללה. אן יסעי מן אלמא. סאע ד'ו נפס חייה. וטאיר

נוה שלום

(כ) ישרצו המי', יסעי מן אלמא, מתולדת המים ישרצו וכו' כמו תוצא הארץ וכו':

אבן עזרא

וכל הכוכבים הם מאורות ברקיע כי שם יראו: (טז) ויעש. נקראו השנים הגדולי' כנגד הכוכבי' וכן נקראו שלשה בני ישי הגדולים כנגד האחרים. ואליאב היה הבכור גדול מכולם ולא זה גדול מזה יש לו סוד ממשלת השמש ביום. ולא בלילה כי אין לה אור. גם ללבנה וכוכבי' לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי הספירות שכוכב צדק וכל הכוכבים חוץ מכוכב ונוגה גדולים מהלבנה ואיך כתוב הגדולים. התשובה. אין פי' הגדלים על מדתם בגופם רק על אורם ואור הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרובה מהארץ וכן כתוב מאורות: (יז) ויתן. אל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי: (יח) ולמשול. יום התורה משעת צאת השמש עד בואה והלילה מעת ראות הכוכבים וצדקו האומרים ע"פ שלשה עדים ודע כי עת שתחשך השמש יהי' ערב עד שעה ושליש שעה שירא' כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך: (כ) ויאמר. ישרצו

אבי עזר

בראשית עכ"ל וכיון שנגלה לנו זה הסוד אף אני אגיד שהוזכר יו"ד פעמים בפרשת בראשית מאורות מאור אור כנגד יו"ד תנועות. ועוד להבדיל בין האור ובין החושך נגד שוא נע המבדלת בין תנועה גדולה לת"ק שלפניה ולכן המארת חסר נגד חולם שלפעמים נכתב מלא ולפעמים חסר גם רמז לפי שמיעטו אורם ומשמש בשני לשו' יחד אור ומארה וקרוב לזה הוזכר ברש"י: (כ) (ישרצו פועל יוצא) פי' וישרצו הוא לשון הוצאה לאפוקי מרמש האדמה וזה שכתב הרב תולדות עם הגבהה ואף שהוא

בעל הטורים

(כ) ועוף ג' במס' והעוף ירב והעוף אוכל אותם זאת תורת הבהמה והעוף. רמז למה שאמרו שעופות טהורות מרובין על הטמאין זהו והעוף ירב פי' שהן מרובין איזהו העוף אוכל אותם פי' אותם טהורין וכן זאת תורת וגו' איירי בטהורים:

רש"י

(טז) המאורות הגדולים. שוים נבראו ז ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה (ב"ר מ"ו) ח הרבה צבאיה להפיס דעתה: (כ) נפש חיה. שיהא בה ט חיות: שרץ. כל דבר שאינו גבוה י מן הארץ קרוי שרץ. בעוף כגון זבובים.

שפתי חכמים

ז דק"ל דבתחלה כתיב שני המאורות הגדולים ואח"כ אמר את המאור הגדול וגו': ח (נח"י) והשתא אתי שפיר דלא כתיב יהי כוכבים או ויעש את הכוכבים: ט ק"ל נפש חיה משמע דמים הוליאו נפש החיה ולקמן כתיב ויברא אלהים וגו' לכך פי' נפש שיהא בה חיות כלומר שהמים יכינו את הגוף שיקבל את נפש החיוני שיתן בו הקב"ה וזה שפרש"י לקמן ואת כל נפש החיה נפש שיש בה חיות וק"ל. עי"ל דק"ל והלא החיות אח"כ נבראו מן האדמה לכך פי' נפש שיהא בה חיות. ומה שהוצרך לפרש כן עוד (כפ' כ"א) י"ל לפי שנכתב בה"א הידיעה משמע שהוא חיה ממש לכן פי' פעם שנית שאין פירושו כן מדכתיב אשר שרצו המים ומה שפי' ג"כ ביום הששי לפי שבפירוש נכתב אח"כ וחיתו ארץ א"כ נפש חיה קאי אשרצים: י מה שמהפך רש"י ומפרש בתחלה נפש חיה ואח"כ שרץ ר"ל גם בקרא צריך להיות כן

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) את שני המאורות הגדולים. פי' שניהם גדולים ומיהו האחד גדול מחבירו כדכתיב את המאור הגדול. ורבותינו דרשו בתחילה נבראו שוין בגדולה וקטרגה הלבנה ונתמעטה והשמש עמד בגדולתו לפי ששמע חרפתו ולא השיב והיינו דאמרינן הנעלבין ואינם עולבין שומעים חרפתם ואין משיבין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. כשמש

עניני מעשה בראשית

(טז) ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים. יש להבין בפשט הכתוב שלא זכר מענין הכוכבים מאומה בסדר המאמר. כ"א בגמר העשיה כמ"ש ויעש אלהים. אחר שזכר ואת המאור הקטן לממשלת הלילה נמלאו פתאום הכוכבים. כמ"ש ואת הכוכבים. כאלו מטעם הכתוב להגיד שכל הכוכבים נטפלים הם אגב המאור הקטן לממשלת הלילה. והמדרש נשא משל ע"ז מן ההנהגה המדינית אמר רבי אחא משל למלך שהיו לו שני אפוטרופסים. אחד שולט בעיר ואחד שולט במדינה. אמר המלך הואיל וזה מיעט עצמו להיות שולט בעיר גוזר אני עליו בשעה שהוא יוצא יהיו כל האוכלסין יוצאין עמו ובשעה שיהא נכנס תהא בולי ודימוס [פי' הערוך מיני חילות] נכנסין עמו. ופירוש המשל הזה הוא כי השליט במדינה אשר כל נימוסי המדינה יוצאים בפקודתו ובעסק שליטתו אפס מקום שישתתפו בו ממונים רבים. כי הוא הראש האחד במדינה נתמנה מאת המלך. והוא לבדו משלים את חקו לפקוד כל סדרי המדינה ונימוסיה. ואך כדי להביא הנימוסים בפעל ההתפעלות בכל בני המדינה. ע"ז נתמנו שליטים בכל ערי המדינה. כאו"א הוא השליט בעירו למלא בפועל פקודת השליט האחד אשר במדינה. השליט בעיר הוא העומד על יד כל בני עירו בכל פרטי מעשיהם שיהיו מתפעלים כפי הפקודה הנימוסית. ולהיות פרטי המתפעלים רבים וכאופנים שונים לא יוכל שליט העיר להשלים את חקו לבדו. אם לא שיהיו נלוים עמו פקודים וגליכים שוטרים ורודים בעם. אשר בעזר כולם ישלים שליט העיר את חקו. על יד כל הפרטים הנפעלים בכל בני עירו. ויבחן הדבר כאילו שליט העיר מקטין א"ע בענותנותו ונותן מקום לכל הממונים על ידו שיהיו נלוים עמו בשליטתו. ותחת הענוה הזאת מגיע לו מדה מעלה וכבוד. שכל הממונים הנלוים עמו כולם עוטרים על ידו בשליטתו. כשהוא יוצא כולם יוצאים עמו. וכשהוא נכנס כולם נכנסים עמו. מה שאפס מקום לכל אלה בחוק השליט במדינה. דוגמת זה בשני המאורות השמש הוא השליט הכללי בהויה הטבעית (כמ"ש הכוזרי מאמר ב' סי' נג) הוא המאור הגדול לממשלת היום לבדו. אין מקום להארת הכוכבים שיהיו נלוים עמו. כי כולם נכללים ובטלים בהגעת אורם אל אורו. אבל הירח בבחינת חוק המתפעל מתלוים בשליטתו כל הכוכבים המאירים העוזרים בשליטת הירח על יד כל הדברים המתפעלים. במ"ש בזוה"ק (דף לד) ת"ח כיון דסיהרא שלטא ואתנהיר מההוא נהורא דנגיד ונפיק כל אינון שמיא דלתתא וחיליהון כלהון אתוספן

מרפא לשון

כבר נת' במחברת הכללים. טז. לממשלת היום. למשלט בימא. תרגם ל' פועל במקום שם דבר כאלו אמר הכ' למשול ביום והל"ל לשולטנותא דיממא. אמנם דבר הלמד מסופו שפישוטו כן שכן אמר בסוף ענין זה ולמשול ביום ובלילה ולכן תרגמו כן שזו אחת ממדות התורה שסוף הענין מוכיח על תחלתו וזהו הפשט הראשון. אמנם יש עוד אחריו כמה פירושים וטעמים רמוזים בלשון הכתוב ואלו ואלו דברי אלהים חיים אלא שהפשט שמפרש התרגום הוא למעלה מכולם ומזה תדין לכל כיוצא בו, וכתבתי זה כי ראיתי הרבה מן החברים אין נותנים לב לפירוש ל' התרג' מפני שאצלם דברי הסוד בזה עיקר שרומז למדת יום ומדת לילה. ואני אומר שמי שלא ידרוש הפשט תחלה ויבין טעם שתרגם כן כמו שנת' לא יצא י"ח העיקרית ומכאן ואילך אסתפק בהערה זו: כ. ישרצו המים.

חומת אנ"ך

ג את שני המאורות הגדולים. דע כי ג' שמות לחמה וכן ג' שמות ללבנה והם כנגד בי"ע שמש ירח בבריאה. חמה ולבנה ביצירה. ולכן בברוך שאמר שהוא ביצירה יש בו פ"ז תיבות גי' לבנה שהוא ביצירה. חרס סהר בעשיה. גם שמש חמה חרס ס"ת שס"ה כמנין ימות החמה. ספר קדמון כ"י:

מסורת הקריאה

בכלל המתגים כדין ועפ"י שני עדים יקום דבר עכ"ל: (יח) ולהבדיל, הוי"ו במתג והלמד בשוא ופתח הנקרא חטף פתח, וטעם המלה זקף

עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּבְרָא
אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת
כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה ׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר
שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף
כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃
כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ
וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים
וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ כג וַיְהִי־עֶרֶב
וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ כד וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה

תרגום אונקלוס

אַרְעָא. עַל אַפֵּי רְקִיעַ
דִּשְׁמַיָּא׃ כא וּבְרָא יְיָ. יָת
תַּנִּינַיָּא רַבְרְבַיָּא. וְיָת כָּל
נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא.
דְּאַרְחִישׁוּ מַיָּא לִזְנֵיהוֹן. וְיָת
כָּל עוֹפָא דְּפָרַח לִזְנוֹהִי.
וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ כב. וּבָרֵיךְ
יָתְהוֹן. יְיָ לְמֵימַר. פּוּשׁוּ
וּסְגוֹ. וּמְלוֹ יָת מַיָּא בְּיַמְמַיָּא.
וְעוֹפָא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא׃
כג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר
יוֹם חֲמִישַׁי׃ כד וַאֲמַר
יְיָ. תַּפֵּיק אַרְעָא. נַפְשָׁא
חַיְתָא לִזְנַהּ. בְּעִיר וּרְחֵישׁ.

ת"א ויברא . כמרא עד ודה כב •

תפסיר הרס"ג

יטיר עלי' אלארץ'. קבאלת גלד אלסמא: כא) פכ'לק אללה. אלתנאנין אלעצ'אם. וסאיר אלנפוס אלחייה אלדאבה. אלתי סעת מן אלמא לאצנאפהא. וכל טאיר ד'ו גנאח לאצנאפה. למא עלם אללה אן ד'אלך גייד: כב) ובארך אללה פיהם. וקאל חאכמא. את'מרו ואכת'רו. ועמו אלמא אלד'י פי אלבחאר. ואלטאיר יכת'ר פי אלארץ': כג) ולמא מצ'י' מן אלליל ואלנהאר יום כ'אמס: כד) שא אללה. אן תכ'רג אלארץ'. נפוס חייה לאצנאפהא.

נוה שלום

(כא) התנינים, אלתנאניןְ, ע"ל שמות (ז ט). (כב) ויברך וכו' לאמר, וקאל חאכמא, ביאר ענין הברכה שהיא דרך מאמר וגזרה שיהיו פרים ורבים מה

אבן עזרא

פועל יוצא וכמוהו ושרץ היאור צפרדעי' וטעם ישרצו תולדות עם הגבהה והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לעד ע"ל פי' רקיע ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני. אם כן פני השמים למטה הם ופ"א יעופף כפול כנו"ן עד יכונן: (כא) ויברא. הרומשת. כטעם הולכת וי"א שהשי"ן תחת הסמ"ך: (כב) ויברך טעם פרו ורבו תפרו ותרבו. וכן ומות בהר כי אין זה בכחו ובידו: (כד) ויאמר. נפש חיה. כלל לאשר הוליד האש והמי' והארץ גם האד' בהמה. שהם עם בנ"א לצרכ' לרכוב ולאכול. ורמש. הם הקטני' ההולכים על הארץ: וחיתו ארץ. שהם בשדה שאין שם ישוב והוי"ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו למעינו מים בנו

אבי עזר

מן הקל אפ"ה יוצא וכאשר תראה לעיל בפסוק ויאמר אלהים תדשא הארץ אבל פרו וישרצו פועל עומד כמו גזרת שב עומד ושב וקנבך. ויצא ושב ה' אלהיך את שבותך עיין פ' שמות פרו וישרצו וגו': (כב) (ויברך טעם פרו ורבו) ולקמן השגתי על דברי הרב שדחק עצמו דפרו ורבו אינו ציווי רק ברכה ובאמת היא אחת מתרי"ג מצות ולהכי אמרינן שהתה ולא ילדה מצוה לגרשה: (כו) (י"א כי מלת נעשה) יש מכאן דמות ראיה שלא כוון יפה הגורם באנות ונעשה למעין המתגבר בקמץ והוא נגד כל המדקדקים וכבר השיגו עליו וע' בדברי הרב בפ' נו וכל נעשה במרחשת וכו'. אמר המחבר וכבר ידוע מה שהשיבו חכמינו למין א' ראיה מן שמש אחת שזורחת לכל אדם בפ"ט. וע' ילקוט פ' יתרו שכתב בכל

שפתי חכמים

ישרצו המים נפש חיה ומה הוא נפש חיה ומפרש שרץ ועוף וכן כתיב אח"כ ותוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש: ב הם התולעים הנמצאים באשפה וגם בימות החמה כשירד גשם על הארץ: ל ר"ל גבי בהמות וחיות: מ דק"ל למה פרטם יותר מאחרי הבריות ולמה הוציאם מכלל נפש החיה (בה"א הידיעה) ל"פ וכו': נ דק"ל דכתיב התנינם חסר יו"ד אחרונה דמשמע לשון יחיד וקרינן תנינים ל' רבים לכ"פ בראם זכר ונקבה לכך קרינן התנינים ואח"כ הרג לנקיבה ולכך כתיב חסר יו"ד: ס ולא כדי שיתברכו כי מאחר שהם יצירי כפיו מתברכים הם מאליהם: ע וא"ת א"כ אמאי החיות עומדים בריבויים כיון שמחסרים מהם ולא בירך אותם הקב"ה וי"ל מברכתו של האדם נתברכו גם החיות כיון שהם מולידים כמו האדם ודלא כתירוץ מהרא"ם שהם בעלי נפש חיה ונתברכו כל בעלי נפש חיה בדרך כלל. והא דנתברך האדם אע"פ שאין מחסרים מהם ולא הספיק להם רצון יוצרם אפשר משום דגלוי לפני הקב"ה שיאכל מעץ הדעת ויטיל הנחש בהם זוהמא וילבים אותם ביצה"ר ויתרבו מלחמות בעולם: פ (נח"י) ר"ל בפעם אחד דהיינו תאומים ואין להקשות יאמר רבו בלבד ולא יאמר פרו י"ל לפי שאז לא היינו יודעים במה ירבו אם בריבוי התולדה או בריבוי הקומה וכמלא כזה בפ' בחקותי על פסוק והרביתי אתכם ופי' בקומה זקופה אבל השתא דכתיב פרו ורבו וממילא דהריבוי קאי על הפריה דהיינו בתולדות: צ דק"ל ה"ל לכתוב ויברא אלהים ול' תוצא מורה שכבר נברא אלא שהוא מכוסה בה ואין להוכיח מתוצא הארץ דלעיל (פ' יב) שהכל נברא ביום ראשון י"ל שתוצא הארץ מורה שהוציאה אל הפועל במה שנצטוותה בו במאמר תדשא וגו' שהצווי בו הוא הויית הכח בה. ומלת תוצא הארץ אינו כך כי הוא בעצמו הצווי ויתחייב שיהיה הכח קודם בה קודם הצווי הזה: ק ומה ששינה רש"י לשונו דלעיל פי' נפש שיהיה בה חיות כ"ל משום דכאן גבי חיות הארץ כבר היה הכל נברא ביום הראשון עם נפש החיונית כיון דכתיב תוצא וגו' אבל גבי דגים ועופות לא נבראו ביום ראשון אלא הכח שיוכל להשריץ הגוף בלא נפש

רש"י

השקצים כגון נמלים ב וחיפושים ותולעים. ובבריות ל כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכן הדגים: (כא) התנינם. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה (פ' הספינה) הוא מ לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא נ שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם. התנינם כתיב: נפש החיה. נפש שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם ולדין מהם ס ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן ע שלא יהא הוא בכלל: פרו. ל' פרי כלו' עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד פ הרבה: (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון צ ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה ק חיות.

עניני מעשה בראשית

אתוספן נהורא וכוכביא דממנן על ארעא כלהו שלטין ומגדלין צמחים ואילנין ועלמא אתרבי בכלהו ואפילו מיא ונוני ימא כלהו ברבו יתיר. וע"ז אמרו אמר הקב"ה הואיל והלבנה הזו נתמעטה ממני להיות שולטת בלילה גוזר אני עליה בשעה שהיא יוצאת שיהיו הכוכבים יוצאים עמה ובשעה שהיא נכנסת יהיו הכוכבים נכנסין עמה. כאילו בעבור מדת ענוה זכתה לכבוד. וכן נקבע החק שכל המקטין א"ע הוא היותר עומד בצד חוק המתפעל הוא היותר מוכן לקבל שפע כבוד וגדולה. ע"כ בתחלה קודם קטרוג הלבנה שהיה השמש והירח שולטין בשוה לא הי' מן הצורך לכוכבים. ואחרי שנתמעטה הלבנה נתן לה הקב"ה גם כן הכוכבים כנ"ל. (ועיין במסכת חולין דף ס):

דעת זקנים מבעלי התוספות

ששמע חרפתו ולא השיב ונתגדל ע"י כן. וגם ביוצר של שבת יש גורסין ראה והקטין צורת הלבנה. וה"פ ראה השי"ת שקטרגה והקטינה. ולאותן שגורסין ראה והתקין הפי' כך ראה השי"ת שעתידין האה"ע לטעות אחר השמש ולעשותו ע"ז עמד ותקן צורת הלבנה להראותן שאין השמש אלוה שהרי יש שמש אחר הגון ונאה כמוהו: (כב) ויברך אותם אלהים. וכן ויברך אלהים את יום השביעי. הא למדת שהקונה דבר חדש מברך שהחיינו: פרו ורבו. ופרדות לא היו בכלל ברכה כדאמרינן הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר. ולפיכך אינם פרות ורבות בעולם. ואפי' לרבי יוסי דמסיק בפרק מקום שנהגו דלמוצאי שבת בראשית הביא אדם שני בהמות והרכיבן זה על זה ויצא מהן פרד.

ר"ק מידי דפרו ורבו נאמר קודם:

למינה

נחל קדומים

כלי יקר דלמה לא ענש את האדמה תכף והמתין לה עד שנתקללו אדם וחוה ונחש והרב ז"ל תירץ לפי דרכו ולי הדל נראה על פי פירוש רבינו האר"י ז"ל הבאתיו בראש דוד על הסד"ר דף ה' ע"ב שטען הנחש שעל העץ ציוה ולא על הפרי ע"ש באורך ואלו היו כל האילנות עץ ופרי שוים לא היה מקום שעל העץ לבדו ציוה כיון דכל העצים שוים לפרי וכן ראיתי בלקוטי תורה כ"י שכתב האר"י ז"ל דלטובת אד"הר ציוה עץ עושה פרי שלא יטעה בעץ הדעת דדוקא על העץ ציוה ע"ש. ומאחר דמזה דשינתה האדמה טעה אד"הר לזה כשיצא תקלה משינויה נתקללה ודוק כי קצרתי: כו (יג) נעשה

מרפא לשון

ירחשון, וכן תרגם שרץ או רמש. רחשא. וכ' הרמב"ן ז"ל שדעת אונקלוס (לפי דבריו וצ"ע) שענין שריצה כטעם תנועה ולפ"ז צ"ל ירחשון פועל יוצא כי לא יתכן לומר שכוונתו שיתנועעו המים: ועוף יעופף. יפרח הכי גרסינן דלא כנ"א דפרח שהוא לשון יציאה

מסורת הקריאה

קטן בלא פשטא: (כא) הגדלים, הגימ"ל דגושה: (כב) בימים' ה' דגש מס"ק ומס"ג, ר"ל ה' פעמים כתיב בימים היו"ד בפת"ח והמ"ם בדגש, א' זה, וב"פ בפרשת שמיני (י"א ט"ת ויו"ד) ד' תלים קל"ה ו', ה' נשמט ממס"ג דכאן והוא ביחזקאל ל"ב ב', ושם נמנו כולם במס"ג וכן נמנו בפ' שמיני, וכוונתם לאשמעינן דשארא בימים כתיבי היו"ד בקמץ והמ"ם רפי: (כד) וחיתו, נשמט הדגש הראוי להיות ביו"ד

תרגום אונקלוס

וְחֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ. וַהֲוָה כֵן: כה. וַעֲבַד יְיָ. יָת חֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ. וְיָת בְּעִירָא לִזְנַהּ. וְיָת. כָּל רִחְשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי. וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: כו. וַאֲמַר יְיָ. נַעֲבֵיד אֲנָשָׁא. בְּצַלְמַנָא כִּדְמוּתַנָא. וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי יַמָּא

לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן: כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף

תולדות אהרן

אלה כל. נדה סס: נעשה אדם. מגילה ט סנהדרין לח:

רש"י

(עיין לעיל פסוק כ'): ורמש. הם שרלים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכן ניכר. כל לשון רמש ושרץ בלשונו קונמוברי"ש (רענעטן): (כה) ויעש. תקנם בצביונם ר בתיקונן ש ובקומתן: (כו) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים נברא ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכים א' כב) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן (דניאל ד) בגזירת עירין פתגמא ת ובמאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן א ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שהיה מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו ב כתובה בצדו ויברא את האדם ולא כתיב ויבראו: בצלמנו. בדפוס ג שלנו: כדמותנו. להבין ד ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בל' הזה ל' רידוי ה ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו:

שפתי חכמים

החיונית מדכתיב ויברא וגו': ר לרצונם שאם היו שואלים אותו מתחלה אם להיות אלר כן היה מתרלה להיות כן: ש י"ל שעמדו על קומתן מתחלה דק"ל כיון שכתוב ויהי כן ל"ל למכתב אח"כ ויעש ובכשאים נאמר ותולא אחר ויהי כן להורות שלא עשתה כן כצ"ל ובמאורות שאמר ויעש אחר ויהי כן לומר שהקטין אחד מהן: ת ר"ל כמו שנוזרין המלאכים ומדברים לפני הקב"ה כך עומדת הפתגמא וכו' א"כ ש"מ שהקב"ה נמלך במלאכים: א (נח"י) אע"ג דלעיל פי' שלא יתקנאו וכו' י"ל דה"ק שאע"פ שיש כח ביד הקב"ה שלא ישגיח בקנאת המלאכים אפ"ה הראה ענותנותו לימלך בהן כדי שלא יהיה להם פתחון פה בהתקנאות: ב ר"ל שלא יטעו המינים: ג ר"ל בדפוס שהכינו לאדם אבל אין לפרש בצלמו של הקב"ה דהא אין להקב"ה שום צלם ותמונה כדכתיב כי לא ראיתם כל תמונה אינכם רואים לכך מפרש בדפוס שלנו ור"ל העשוי לנו כמו שפי' בסמוך על מלת בצלמו בדפוס העשוי לו והא דפירש"י בסמוך צלם דיוקן יוצרו ה"פ באותו דיוקן שנראה להם לנביאים כשנגלה להם כך ברא את האדם ועי"ל משום כפל ל' פירש"י צלם דיוקן יוצרו משום דכתיב בצלמו בצלם אלהים אלא ודאי בצלמו קאי על הדפוס העשוי לו ובצלם אלהים קאי על דמות דיוקן ודו"ק וע' בהרא"ם: ד דק"ל לאדם יש גוף ולמלאכים אין להם גוף: ה ר"ל אי קרינן בחיריק. ובצירי הוא ל' ירידה. (נח"י) וצ"ל דכאן כתיב וירדו שהוא ל' ירידה ובסמוך כתיב ורדו שהוא ל' רדיה אלא כשדבר עם המלאכים הקטין אותו לומר שהוא ירוד אפי' מדגת הים ולא הוצרך להזכיר חית הארץ דכ"ש הוא אבל כשדבר עם האדם הגים דעתו שאם יזכה ויהיה צדיק יהיה רודה בחיות ובבהמות:

ענייני מעשה בראשית

(כו) ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגו'. רבו הדרשות והפירושים על תיבת נעשה כמו שהוקשו חז"ל במי נמלך. ואל מי אמר הקב"ה נעשה. ומהו בצלמנו כדמותנו. ובעל חותם תכנית מפרש כי ג' לשונות נאמר אצל האדם ויברא אלהים את האדם. וייצר ה' אלהים את האדם. נעשה אדם. כי האות נ' המחובר לאיזה תיבה שתים במובנו, כמו נעיר בבית בשדה. משמעו בתוך הבית בתוך העיר בתוך השדה. בחכמה בדעת. משמעו עם החכמה עם הדעת כמו ה' בחכמה יסד ארץ. עם חכמה יסד הארץ. בדעתו תהומות נבקעו. עם דעתו. ורבים כמוהם. וספרה לנו התורה בריאת האדם ויצירתו ועשייתו. כל הנבראים אשר יצאו מהארץ למשל אילן או כל מיני ירק הגדלים בטעמם וריחם ובמראיהם. כולם יצאו מן הארץ. וחז"ל אמרו בקומתם נבראו ובצביונם נבראו. ע"ז נבער כל אדם מדעת הלא פלא דארעא חד הוא איך מגוש עפר יצאו כל תולדות אלה וכל צבאם. והיותר נפלא הוא איך יצאו הבע"ח כל מיני בהמות וחיות חיים וקיימים מן הארץ. מהארץ הדוממת הלזו אשר לא נראה לנו שום תמונה רק עפר. איך יכלה להוציא מבטנה כל היצור הזה. הגם כי הבנתנו קצרה להבין זאת עכ"ז רואים אנו כמוחש כי כח כל הבריאה כולה מבע"ח ומהצמחים הכל הוא באדמה. ובמאמר תדשא הארץ דשא וגו' הוציאה הארץ לאלפים ולרבבות אילנות ומיני ירק וכל מה שהכין הקב"ה בכחה הוציאה. וכן בבע"ח. וכאשר האדמה לא תוכל לשנות טבעה כן כל פרי בטנה של אדמה לא יוכלו לשנות טבעם והמה מוכרחים מטבעם. אבל בריאת האדם לא כן היה. כי גופו לא יצא מהאדמה. רק הקב"ה צבר עפרו מכל ארבע פנות עולם. ולא נגמר גופו מעצמו. רק הקב"ה כביכול בידיו עשה כל גופו וכל אבר ואבר שלו. ע"כ נקרא האדם יצור כפיו ומעשה ידיו של הקב"ה. כי יש שני מיני כלים. הנלקים בדפוס. והאומן יוצק המתכות בהדפוס ויצא כלי. כן יצאו כל תולדות הארץ מן הארץ כמו מהדפוס [פארעם] ויש מין כלי הנעשה בידי האומן ממש. כן היה בריאת האדם יצור כפיו של הקב"ה. ומן העפר אשר גבל הקב"ה כגבל הזה נעשה עצמות וגידים ובשר ויקרם עליהם עור מלמעלה ואח"ז נפח באפו נשמת רוח חיים ויחי האדם ועמד על רגליו. והחילוק שבין מלת וידבר למלת ויאמר. וידבר הוא כשאחד עומד נגדו דהיינו ראובן מדבר לשמעון או לדבר אחר. והאמירה נאמר ג"כ על מחשבת הלב כמו ויאמר ירבעם בלבו ויאמר המן בלבו אמר נבל בלבו ועוד הרבה. ע"כ אמר רבי אמי בלבו נמלך. וזהו ויאמר אלהים [בלבו עם עצמו כביכול דבר] נעשה אדם. האדם הזה יהי' עשוי בשותפות [לא ככל הבעה"ח שכפי הנראה האדמה לבדה בראתן ועשתה הכל הגופים והחיות שבהם] מהאדמה אקח הגוף

נחל קדומים

אדם וכו'. ראשונים שאלו חקור דבר למה נברא האדם כי הנשמה טרם בואה לעה"ז נהנית מזיו השכינה. וכבואה היא מסוכנת מאד מאד ובשגם יזכה האדם לתורה ולמצות סוף סוף שזכה ליהנות מזיו השכינה ורובא דרובא לא יזכו עד אשר צרוף יצרפו צירוף אחר צירוף ומרן הקדוש ז"ל ראה ויתר דמאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי ולזה בא לעסוק בתורה ובמצות ובשכר מצותיו נגש ונהנה מן הדין. וזה תכלית ביאת האדם. והמגיד אמר ליה יישר ככתוב בס' מגיד משרים. ואולם מצאתי בלקוטי תורה לגורי האר"י ז"ל פ' האזינו שכתב וז"ל נעשה אדם אמר לעולמות בי"ע כי הוא יתברך ברא כל ד' עולמות אבי"ע ולקשר כלם ברא האדם כי יש בו מכל העולמות ואל העולמות אמר נעשה אדם כי עולם הבריאה יתן בו חלק הנשמה ועולם היצירה עולם המלאכים רוח ואין לך אדם מישראל שאין לו חלק מלאך למעלה ועולם העשיה נתן בו חלק הנפש. ואח"ך הוא יתברך נתן בו חלקו כב יכול וז"ש ויפח באפיו נשמת חיים הוא יתברך. וחלק זה כשהאדם חוטא מסתלק קודם כדי שלא יפגום בו ואינו פוגם אלא בשאר חלקי העולמות. וכשהאדם יעשה מצוה גם אל המלאך נחשב כאלו עשה מצוה ואוכל משלו כיון שבאדם יש חלק המלאך והשי"ת רוצה שכלם יאכלו שכר פעלם ובמשפט ולא בדרך

בהאימא ודביבא. ווחש אלארץ' לאצנאפהא. פכאן כד'אך: כה) וצנע אללה וחש אלארץ' לאצנאפה. ואלבהאים לאצנאפהא. וסאיר דביב אלארץ' לאצנאפה. למא עלם אללה אן ד'אלך גייד: כו) קאל אללה. נצנע [י"ג אצנע] אנסאנא. בצורתנא כשבהנא מסלטא. יסתולון עלי' סמך אלבחר וטאיר אלסמא.

נוה שלום

שאין כן ברכת האדם, עי' רמב"ן. (כו) נעשה אדם, אצנע אנסאנא, וכן לק' (י"א ז) הבה נרדה תר' לכני אורד. לשלול הרבוי המורגל בלשון והם מהלשונות שתיקנו כשהעתיקו את התורה לתלמי

אבן עזרא

בעור: (כו) נעשה אדם. י"א כי מלת נעשה שם תואר מבנין נפעל כמו ואשר היה נעשה ליום א'. ואמרו כי בצלמנו כדמותנו דברי משה. ופירושו ויברא אלהי' את האדם בצלמו שהוי"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהי' דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהי' עשה את האדם בצלם. וזה הפירוש חסר לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהי' יהי נעשה אדם. וכן עשהו בצלמו. גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה. ומה טעם יש כי שופך דם האדם באד' דמו ישפך בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם ויאמר הגאון כי פירוש בצלמנו כדמותנו בממשל' וטעמו בצל' שראה בחכמה כי טובה היא ובעבור כבוד האדם סמכו אל האלהי' וכן ומארצו יצאו כי לה' הארץ ומלואה. ואמר במלת נעש' ואם הוא לשון רבי' שכן מנהג המלכי' לדבר וכמוהו ונתנה לך גם את זאת. נאמר קדם מלכא. אולי אוכל נכה בו. ואלה העדים עדי שקר הם כי ונתנה לך בנין נפעל. וכמוהו והעיר נתנה והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כל פעל עבר והטעם ותנתן לך. ונכה בו הוא

אבי עזר

מלאך מקוקה עליו צורת הויה וע' פ' ואראת מ"ש הרב ז"ל ועל יאוריהם ל' רבים בעבור שביאור במקוומות רבים. ועתה יכונו על שפתיך ענין נעשה אדם בצלמנו: שם (ונכה בו שם הפעל) הנה המפרשי' פירשו דלא נוכל לו' שהוא עתיד מהקל כיון דלא מצינו במקרא רק מן הכבד כמו לא נכו. ודבריהם אינם מוכרחים הרי מצינו מנפעל ונכה ומת ואף שכתב שורש יהודא אין לך

מרפא לשון

ופשוט: כו. נעשה אדם. אנשא יכן ואדם איך. ואנש. כי היא"ר ז"ל כל אדם שמשמעו אדם הראשון, אדם קרא ותר' והאחרים שהם על כלל המין אנש תר' ויפה פי'. ושם

חומת אנ"ך

ד אשר בו פרי עץ. כתב רבינו בעל הטורים ז"ל בפרפראותיו ב' במס' אשר בו פרי עץ. פרי עץ הדר רמז למ"ד אילן

מסורת הקריאה

כי השם חיה ובא מתג בחי"ת והשוא שאחר המתג הוא

הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ
וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃
כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָאָדָם
בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ
זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ
אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים
פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ
וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף
הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת
עַל־הָאָרֶץ׃ כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה
נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־
הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע

תרגום אונקלוס

וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא. וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא. וּבְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא: כז וּבְרָא יְיָ יָת אָדָם בְּצַלְמֵיהּ. בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בְּרָא יָתֵיהּ. דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן: כח וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ. וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ. פּוּשׁוּ וּסְגוֹ. וּמְלוֹ יָת אַרְעָא וּתְקוֹפוּ עֲלַהּ. וּשְׁלוּטוּ. בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא. וּבְכָל חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא עַל אַרְעָא: כט וַאֲמַר יְיָ. הָא יְהָבִית לְכוֹן. יָת כָּל עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע. דְּעַל אַפֵּי כָל אַרְעָא. וְיָת כָּל אִילָנָא. דְּבֵיהּ פֵּירֵי אִילָנָא

תולדות אהרן

ויברא אלהים. כתובות סנהדרין לח לט נדה לב: בצלם אלהים עירובין יח: ויברך אותם. שבת קיא יבמות סג גיטין מד קידושין לה: ומלאו את. יבמות סה קידושין לה: ורדו בדגת. סנהדרין נט: ובעוף השמים. סנהדרין שם: ובכל חיה. סנהדרין שם:

תפסיר הרס"ג

ואלבהאים וגמיע אלארץ'. וסאיר אלדביב אלדאב עלי' אלארץ': כז) פכ'לק אללה אדם בצורתה מסלטא כ'לקה. ד'כר ואנת'א כ'לקהמא: כח) ובארך אללה פיהמא. וקאל להמא. את'מרו ואכת'רו. ועמו אלארץ' ואמלכוהא. ואסתולו. עלא סמך אלבחר וטאיר אלסמא. וסאיר אלחיואן אלדאב עלי' אלארץ': כט) וקאל אללה. הוד'א קד אעטיתכם. כל עשב ד'י חב. אלד'י עלי' וגה

נוה שלום

המלך. כדמותנו, כשבהנא מסלטא, כדמותנו בממשל ובשליטה. ותיבות בצלמנו כדמותנו נמשכים אל הממשל, ולכך תר' ורדו, יסתולון סמוך בלי ויו המוסיף, ובנ"א כתצוירנא ותשכילנא איאה מסלטא יסתולי וכו', ונוס' זו נכונה וכפי טעם הגאון שכתב הראב"ע ז"ל. (כז) בצלמו בצלם אלהים, בצורתה מסלטא כ'לקה, ותי'

חלק הדקדוק

התיגאן). כז) בצלם אלהים. תרגומו בצלם אלהים לא כמ"ש בכ"ד גדול בצלמא דיי'. וגם בכל הדפוסים תרגומו בצלם אלהים ועיקר לסוד נכמס: כח) ובכל חיה. וו ובכל בגעי. והטפחא

אבן עזרא

דמחנהו או יהיה שם הפעל כמו ונקה לא אנקך. ואף כי שמצאנו לא נכו. כי לא יבא בבנין שלא נזכר שם פועלו כי אם מהכבד. ורבי משה הכהן הספרדי טעה בספרו. ומלת נאמר קדם מלכא ארמית היא. ואידך ידבר דניאל בל' גדולה עם נבוכדנאצר שהיה מלך מלכים. ועתה אפרש דע כי כל מעשה בראשית לכבוד האד' נברא במצות השם והצמחי' הוציאה אותם הארץ והמים וכל נפשות החיות.

ואחר כן אמר השם למלאכי' נעשה אדם אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם כי המדבר אדם ג"כ השומע ולא יוכל לדבר איש דברי' בגבוה עליו או בשפל ממנו. רק על דרך דמות האדם וכן אמר פי הארץ. יד הירדן. וראש עפרות תבל. וחלילה חלילה להיות דמות לשם. וכן אמר ואל מי תדמיוני. ובעבור שנשמת האד' העליונה שאיננה מתה נמשלת בחיות' לשם ושאיננ' גוף והיא מלאה כולו וגוף האדם כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה.

בעל הטורים

(כז) האדם. אותיות אדמה שנברא מן האדמה. אדם נוטריקון אפר דם מרה: (כח) ורדו בדגת הים ב' במס' הכא ואידך ורדו גת פלשתים אלו זכיתם תרדו אף בדגת הים ואם לאו ירדו בם כלו' תשתעבדו לפלשתים: (כט) פרי עץ ב' במס' אשר בו פרי עץ

רש"י

(כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו ו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנא' (תהלים קלט) ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשויה ע"י רושם שקורין קוני"ן (ובכ"י קוי"ן והוא בל"א שטעמפעל) וכן הוא אומר (איוב לח) תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר (בראשית ב) ויקח אחת מצלעותיו וגו' במדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריאה ראשונה ואחר כן חלקם. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פירש לך כיצד בריתן ופירש לך במקום אחר: (כח) וכבשה. חסר וי"ו ז ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו ח לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה:

שפתי חכמים

ו (דק"ט) ק"ל הלא כבר נאמר נעשה אדם בצלמנו וא"כ בצלמו ל"ל: ז א"כ קרינן בקמץ תחת השי"ן וכבשה: ח ר"ל שדרכו לכבוש במלחמה הוא מצווה על פריה ורביה ועי"ל שהאיש דרכו לכבוש את הנקבה לתשמיש אף אם היא אינה רוצה אבל האשה

עניני מעשה בראשית

הגוף. וממני יהי' החיות בהגוף. ואיך יהי' נעשה הגוף באיזה תמונה. אומר בצלמנו. עם צלמנו הידוע לנו נעשה אותו. כביכול ככל אומן קודם שעושה איזה כלי מצייר בשכלו תבנית הכלי ואח"כ עושה הכלי כהציור אשר חקק במוחו. כן כביכול בתחלה הי' הציור אצל הקב"ה כיצד יעשה האדם ואח"כ עשהו בצלם ובדמות הזה. כמ"ש חז"ל הקב"ה ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר של אדם איך נבראו. שיהי' כדמותנו. שיהיה לו התדמות מעט אל הרוחניים אשר בשמים ממעל. ועל צורת הגוף אומר בצלמנו. הידוע לנו. כהאברים שיש אצל כל בעל חי. נעשה את האדם ג"כ. ונשמתו תהי' כדמותינו בכ' הדמיון ולא ממש כהעליונים מחמת שנשמתו תהי' בגוף וגבולו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כח) וכבשה. חסר וי"ו ללמדך שדרך האיש לכבוש את הנקבה שלא תהי' יצאנית לגרום תקלה לערוה. כמו שעשתה לאה שהרגילה וגרמה תקלה לבתה. וכל מי שמצנעת עצמה בתוך הבית ראויה להנשא לכה"ג שנא' כל כבודה בת מלך פנימה וכו' כלומר שתנשא למי שכתוב בו ושבצת. וראוי' להעמיד ממנה כהנים גדולים שנאמר בניך כשתילי זיתים שנמשחים בשמן זית:

נחל קדומים

צדקה. והמלאך שאינו בעל בחירה לעולם לא היה אוכל משלו אם לא ע"י האדם כי שם חלקו ומעשה הטוב של האדם יחשב אל המלאך כאלו עשאו. ועל כן שייך נעשה

מרפא לשון

אנש ידוע הוא. בסי"ן בל"ע וכ"ה בג' לשונות. אנוש. אנש. אנסאן: כז. בצלם אלהים. קרא ותרגום ה"ג וכ"ה במסורת התרגום אלהים יחיד קרא ותרגום תלתא. בצלם. בדמות. בצלם וכ"כ היא"ר ז"ל אבל טעמו אינו נכון בעיני ועיין מ"ש במחברת כלל ה': כט. את כל עשב זרע זרע. דבר זרעיה מזדרע. גם זה התרגום הקדים המאוחר שתרגומו כמו זרע זורע וטעמו כמו שנת"ל בפ' י"א: לא. והנה טוב מאד. לחדא. ה"ג החית נחה. ולפי הדקדוק צ"ל החית בחטף כמו שהיא בדפוסים. שהלמד הוא שמושית כמו לאחת בלה"ק וכמו שפי' בתוספות מנחות ת"י בההיא שאמר רבי כשהלכתי למצות מדותי אצל ר"א בן שמוע מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו והיה חביב לו ביותר עד לאחת פי' לאחת ר"ל מאד שכן תרג' לחדא וכן בהרא"ם ז"ל פ' קרח ע"פ ויחר למש' מאד שפי' רש"י ז"ל נצטער עד לאחת פירש שכן תרגום מאד, לחדא. שפירושו לאחת. אמנם

חומת אנ"ך

שאכל אד"הר אתרוג היה עכ"ל. ואפ' לרמוז כמ"ש חכמי המדע דכשנברא אד"הר כבר היו מתוקנים בחינת החי והמדבר. אך היה צריך לתקן בחינת הדומם והצומח ולכן נצטוה בעץ הדעת לתקן הצומח ובבחינה זו היה יצ"הר עכ"ד. וזה רמז ס"ת פרי עץ הדר יצר כי שם היה היצ"הר ולא שמר המצוה ולכך ומת נרמז בס"ת כפות תמרים מת. ובאבות דר' נתן פ"א אמרו דהאילן היה נוטה אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני ורמז רבינו האר"י ז"ל דר"ת אתרוג ראת:

מסורת הקריאה

גע לכן אחרי' רפה: (כט) לאכלה, בלי מתג תח' האל"ף כי הוא קמץ קטן והשוא הוא נח, וכן בפסוק שבסמוך, וכן כל לאכלה דפ' נח, וכן לעבדה ולשמרה, וכן ביום

לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃ ל וּלְכָל־חַיַּת
הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל ׀
רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ
חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה
וַיְהִי־כֵן׃ לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־
אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־
עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ
ב א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־
צְבָאָם׃ ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי

תרגום אונקלוס

דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע. לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל: ל. וּלְכָל חַיַּת אַרְעָא. וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכָל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא. דְּבֵיהּ נַפְשָׁא חַיְתָא. יָת כָּל יְרוֹק עִסְבָּא לְמֵיכַל. וַהֲוָה כֵן: לא. וַחֲזָא יְיָ יָת כָּל דַּעֲבַד. וְהָא תָקֵין לַחֲדָא. וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָי: א. וְאִשְׁתַּכְלַלוּ. שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן: ב. וְשֵׁיצֵי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה.

ת"א לכם יהיה. סנהדרין נט: ולכל חית סנה' שם: וירא אלהים. מגילה ט: ויהי ערב. שבת פח עבודת כוכבים דף ג וד"ה: ויכלו. שבת קיח: וכו ירושל' ראש השנה יא תולין ם: ויכל אלהים מגילה ט:

בעל הטורים

הדר רמז למ"ד אילן שאכל ממנו אדה"ר אתרוג היה: זכר בגימ' ברכה נקיבה בגי' בקללה: (לא) יום הששי ויכלו השמים. ר"ת שם כן ד' אותיות שחתם בו מע"ב וכן ישמחו השמים ותגל הארץ ר"ת שם כן ד' אותיות שחתם העולם בשם כן ד' אותיות: (ב) ויכל אלהים. תרגום ירושלמי וחמד זהו שאמרו חמדת ימים אותו קראת. בפ' ויכלו ג"פ מלאכתו כנגד ג' מלאכות שבכת

רש"י

(כט) **לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ.** השוה להם בהמות וחיות למאכל מ ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה י ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם ב וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (לא) **יום הששי.** הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם ע"מ ל שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. ד"א יום הששי שכולם מ תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון (ס"א שביום ו' בסיון שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי בה"א שאותו יום ו' בסיון) המוכן לנתן תורה: (ב) **ויכל אלהים ביום השביעי.** ר"ש אומר נ בשר בכך: ב כלו' והא ראיה על שהבשר נאסר לאדם הראשון שהרי כשבאו בני נח הוצרך להתיר להם בשר: ל פי' לכך ברא שמים וארץ: מ ע"ז דף ג' שבת דף פ"ח ע"ש: נ דק"ל דויכל אלהים ביום השביעי משמע שעדיין עשה מלאכה ביום

שפתי חכמים

אינה יכולה לכבוש את האיש לתשמיש דאין קשוי אלא לדעת והכי משמע מן הפסוק פרו ורבו וכבשה מי שדרכו לכבוש (מהרש"ל) והוצרך רש"י לשני טעמים דאי לטעם הראשון לבד היה קשה מה ענין זה אצל ברכה ל"פ ועוד וכו' ולד"א לבד קשה דא"כ הל"ל וכבשה פרו ורבו ורדו: ט מזרחי פי' מאחר שהשוה אותם הכתוב למאכל הנה כמו שלא הותר לחיה לאכול רק העשבים והאילנות ולא את האדם מדכתיב ורדו בדגת הים אתם רודים בהם ולא הם בכם כך לא הותר לאדם לאכול רק עשבים והאילנות ולא להמית בריה וקרא דורדו בדגת הים ובעוף וגו' לא להתיר אכילה קמיירי אלא למלאכה (ועי' בפ' ד' מיתות): י משמע דוקא להמית בריה לא התיר להם אבל מתה מאליה מותר להם לאכלה וא"ת מנ"ל לרש"י דהא כתיב הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' וי"ל דהוכחתו הואיל וצריך לאסור לו אבר מן החי כדאמרינן בפ' ד' מיתות ואי גם בהמה שמתה מאליה אסורה להם למה צריך להזהירו על אבר מן החי פשיטא שאסור לו אבל אם נאמר דנבלה שמתה מאליה מותר לו הואיל ולא המיתה ה"א כמו כן אבר מן החי נמי מותר הואיל ולא הפריש ממנה וגם אינה מתה

עניני קדושת שבת

(א) **ויכולו השמים והארץ וגו'.** הגאון בעל באמ"ח כתב וז"ל הנה ידוע אשר עיקר כל בריאת העולמות של מעלה ושל מטה הי' בשביל יום השבת כמאמרנו בתפלה אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ. כלומר יום השבת הוא התכלית של מעשה שמים וארץ [שתכלית בריאת שמים וארץ הוא יום השבת. שהשמים וארץ לא נבראו רק בשביל יום השבת] והטעם נראה לנו שעיקר כונת הבריאה הי' בשביל להטיב לבריותיו שהוא הנאת הנשמות מזיו השכינה אשר אין תשוקה בעולם עריבה וחביבה נחמדת ונאהבת כהשגת מחזה שדי ליהנות מנועם זיוו והדר יקר תפארתו שלזה יקוו כל המקווים. ונועם זיו תענוג הזה לא שזפתו עין רואה ולא השיגוהו החכמים בחכמתם עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו וזה הכל באלף השביעי שבו יהי' עיקר קיבול השכר והוא סוד שבת הגדול שהוא יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים ובכל שבת ושבת הקב"ה ברוב חסדיו מאיר ומופיע לכל העולמות העליונים והתחתונים מאור פניו ית' ואדם הזוכה לקבל קדושת השבת בזיכוך וטהרת מחשבתו ולבו ואברי גופו. הנה מכיר ומרגיש אור קדושתו ית' ולבו בוער בקרבו כרשפי אש שלהבת יה ממש בכלות נפשו לאלהים ומים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה התקועה בלבו ומשתוקק ומתלהב לעבודת ה' כל הלילה וכל היום

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) **ויכלו'.** מנין שאנו אומרין אותו בעמידה לפי שהוא עדות להקב"ה שברא עולמו בששה ימים ועדות מעומד דכתיב ועמדו ב' האנשים. ואיתא בפ' כל כתבי בשעה שאדם אומר ויכלו שני מלאכים המלוים לו לאדם מניחים ידיהם על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכופר. וא"ת ומאי שנא פסוק זה וי"ל משום דכתיב גבי עדות אם לא יגיד ונשא עונו וזה שאומר ויכלו לא עכב עדותו והגידו:

נחל קדומים

אדם משל למלך שנתן מנה לכמה אנשים ולאחד לא נתן אלא ציוה לכל אדם שנתן להם שיתנו לו כל א' סלע אחד ממה שנתן להם המלך כן הדבר הזה וכשהאדם הוא טוב והולך בדרכי ה' מקשר כל העולמות ונותן עוז למלכו עכ"ל בקצור נמרץ והוא האריך הרבה. הראת לדעת פירוש נעשה אדם על פי פשט הסוד וישוב חקירת הראשונים בבריאת האדם ובס' הקטן ראש דוד פ' תשא הבאתי דברי מז"ה ז"ל שהוצרך האדם לקשר העולמות כי יש לו חלק מכלם ועי"ז יומשך שפע מעולם לעולם ע"ש באורך. ובא וראה קדושת מרן ז"ל כי לכל הדברו' כיון לאמת כי דבריו נאמנו דרצונו יתברך שיאכלו שכר פעלם כמ"ש בלקוטי תורה שהבאתי. ואחר זמן רב ראיתי בלקוטים כ"י שזה הדרוש שכתוב בלקוטי תורה שהבאתי קיצורו הוא תור' חיי"ם הרב עיר וקדיש מהרח"ו

מרפא לשון

מה שאנו קורין החית נחה הוא מטעם הנגינה שלא יהיה התרגום לחדא בג' תנועות והמקרא מאד בב' תנועות ולכן אין אנו מתרג' כן בפ' ויקרא מש"ה על אחת וכמו כן כל תרגום יחדו מתרג' כחדא החי"ת נחה מטעם זה. וגם בזה הנקדנים תופסין אותנו שצ"ל כחדא בחטף החי"ת לפי שהכ"ף שמושית ופי' כאחד. וזה כי יחדו הוא ל' ייחוד מרובה כמו אליו, עליו. ותכלית רבוי היחוד הוא שישובו הרבים להיות אחד. וזהי יחדו, כחדא. ר"ל כאחד וכמו שדרשו רז"ל הטמא והטהור יחדו יאכלנו ר"ל בקערה

תפסיר הרס"ג

אלארץ'. וכל שגר פיה ת'מר חב. יכון לכם מאכלא: ל) ולגמיע וחש אלארץ'. וטאיר אלסמא. וסאיר מא ידב עלי' אלארץ', אלד'י פיה נפס חיה, גמיע עשב אלכ'צ'ר מאכלא. פכאן כד'אך: לא) למא עלם אללה אן גמיע מא צנעה גייד גדא, ולמא מצ'י מן אלליל ואלנהאר יום סאדס: א) כמלת. אלסמאואת ואלארץ' וגמיע גיושהם: ב) ואכמל אללה פי אליום אלסאבע, כ'לקה

נוה שלום

בצורתה הוזר אל האדם ערש"י ז"ל, וכבר ביאר הגאון פסוק זה בספר האמו"ד מאמר כ' פ"ט ואמר שזה שנאמר בצלמו בצלם אלהים הוא על דרך ההגדלה והחשיבות וזהו שתר' בצורתה מסלטא, וראיתי נוס' פכ'לק אללה אדם בצורתה בצורה שרפהא אללה מסלטא כלקה, ונוס' זו מבוארת ומתאמת. ומה שנמצא בקצת העתקות כשבהה בצורה' אללה תוספת זו מגרעת היא וצריך למחקה.

ב (א) ויכלו, כמלת, דבק אל ולמא, ולשון השלמה, כמו ותכל כל עבדת וכו'

אבן עזרא

וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם. והשם הוא האחד והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לפרש. ואדם נברא בתחלה בשני פרצופין והנו אחד וגם הוא שנים. והנה בצלם אלהים מלאך. והוא נברא זכר ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריא' המים. רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר: (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי לכם. התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב. וכל פרי עץ מותר לאדם. והעשב הירק לחיות ולכל רומש. ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול: (לא) יום הששי. י"א שיום סמוך. והטעם לגלגל הששי. וכן יום השביעי. ואין זה אמת. ובעל יום הששי על דעת אנשי המזלות יוכית. רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי. ונמצא כן איש הישראלי ורבים כמוהם ג"כ רקיע השמים הרקיע שהוא שמים: (א) ויכלו. מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו. ויכסו כל ההרים. וטעמו נשלמו. והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. י"א כי הימי' נבראים ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכה וזה הפי' תפל. ויש אומרים

אבי עזר

רשות לבנות הנפעל מן הקל או הקל מן הנפעל כי יש להם הוראות שונות לפעמי' ע"ש אולם כל המדקדקים לא אבו בדרכיו הלוך כי אין אב בלא הולדה ואין הולדה בלא אב. לכן יסדו חכמינו בתפלתנו וזדים

תולדות אהרן / הומת אנ"ך

ה **ויכלו** השמים והארץ וכל צבאם. אמרו רז"ל כל מעשה בראשית בצביונם נבראו בדעתם בקומתם נבראו ר"ת צדק והם גר"ן צביונם כפש דעתם רות קומתם נשמה ובמדרש אל תקרי צבאם אלא צביונם כי אלף יש לה ציור יו"ד וי"ו רי"ש ואם תהפוך הרי"ש של יו"ד נעשה נו"ן נמצא אל"ף בניקוד נו"ן וזהו אל תקרי צבאם אלא צביונם כי בניקוד אל"ף של צבאם נעשה נו"ן צביונם ספר כ"י: ו **וישבות.** כתב ר' אפרים ז"ל וישבת אותיות ותשבי ג' התשובה כרמוז שבזכות התשובה והשבת ישראל נגאלים שיבא תשבי עם משיח

מסורת הקריאה

אכלד, כולהו השוא הוא נח: (ל) ולכל חית, ולכל עוף, ולכל רומש, זה הכלל כל שנסמך נקמץ וכל שנטעם נחלם, מנחת שי, ור"ל אם מלת כל במקף שהוא נסמך למלה שאחריו נקמץ אז הוא בקמץ, וכל שנטעם היינו שהוא במעם נגינה נחלם אז הוא בחולם, ושנים יוצאים מהכלל שהם בקמץ בלא מקף, כל עצמותי תלים ל"ה י', כל אחי רש משלי י"ט ז': הארץ,

תפסיר הרס"ג

אלד'י צנע. ועטל פיה אן יכ'לק שייא. מן מת'ל כ'לקה אלד'י צנעה: ג) ובארך אללה פי אליום אלסאבע. וקדסה. אד' עטל פיה אן יכ'לק שייא. מן מת'ל כ'לקה אלד'י צנעה: ד) הד'א שרח נואשי אלסמא. ואלארץ' אד' כ'לקו פי וקת. צנע אללה אלארץ' נוה שלום

(ב) מלאכתו, כ'לקה ברואיו, וכן תרגם כל מלאכתו דלקמן כפי הענין וכן פי' אבן עזרא

אבן עזרא

כי יש בי"ת שטעמו קוד' כמו לא תחסם שור בדישו. אך ביום הראשון תשביתו שאר ולמה זאת הצרה וכלוי מעשה איננו מעשה כאילו אמר לא עשה מעשה. וכן פיר' ויכל גם וישבת. וטעם מלאכתו אשר עשה ביום השישי טרם יום השבת. וטעם וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאות שברא: (ג) ויברך אלהים. פי' ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדות ובנשמות כח ההכרת והשכל: ויקדש אותו. שלא נעשתה בו מלאכה כמו הברו: ופי' אשר ברא אלהים לעשות. השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותן. והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן לפי דעתי. ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכים קדושי': (ד) אלה תולדות. פי' אלה שהולידו: בהבראם. בהיו' הרקיע ונראת' הארץ ומלת ביום עשות הוא תקון והעד וימהר לעשות אותו וכן בראתיו ואח"כ

אבי עזר

טבעת כיון שמלאו התולדה טבעו בי"ס. הגע בעצמך האם דבר הכרחי לעמוד על כל ענין במקרא ב"פ להביא ראיה מאחד אל אחד אם מצינו התולדה במקרא או האב די לנו להביא ראיה אם הענין סובל הוראתו: שם (ומלת פ"ו באדם ברכה היא) דעת הרב כאן שזה נקרא פועל לא עומד ולא יוצא כמו מיתה זקנה. ולא שייך בו ל' צווי. ואני אומר שהוא צווי ממש כמו ומות בהר שהוא צווי לתקן עצמו כמ"ש הרב שם וכן כאן הוא מצוה לתקן כמו שמצוה בעל הכרם להשקות את הגן ולכן אם שהתה י' שנים מצוה לגרשה כי עודנו לא יצא ידי מצוה עד שקיים פרו ורבו. ואם אז מנע הקב"ה ממנו פרי בטן יצא ידי חובת מצותו. גם מרומז במצוה זו להזהיר על רשעי הדור שהיו בימי נח. המשקים לה כוס של עקרין שלא תכחיש יפיה. ולזה צוה הקב"ה פרו ורבו. וכן גבי עמלק נאמר לא תשכח דהיינו שיוה צוונים וסמנים שלא תשכח ולכן יפה פרש"י בפ' נח פרו ורבו מצוה היא: (לא) (יום הששי) מצינו סמיכה חסר של. כמו ספר זכרון שבו נכתב הזכרון. ויש סמיכה שמורה על הדבר בעצמו כמו גדול העצה היינו איש שהוא גדול בעצה. וכן איש מרמה וכן כאן יום שהוא ששי. ודלא כי"א

בראשית

מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים *לַעֲשׂוֹת: פ שני ד *אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:

* ה' זעירא

תרגום אונקלוס

עֲבִידְתֵּיהּ דַּעֲבַד. וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דַּעֲבַד: ג. וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה. וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ. אֲרֵי בֵיהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ. דִּבְרָא יְיָ לְמֶעֱבַד: ד. אִלֵּין תּוֹלְדָת שְׁמַיָּא. וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ. בְּיוֹמָא. דַּעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא:

ת"א אלה תולדות. יומא כד מנחות סט ביום עשות. חגיגה יב:

בעל הטורים

מהם שהם שמים וארץ וים. ואין כתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום השביעי לפי שמוסיפין מחול על הקודש. וישבות. ב' במס' הכא ואידך וישבות המן והיינו דכתיב בפ' המן הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קודש ולא מצינו שאמר להם משה זה מקודם אלא נרמז בו' ימי בראשית וישבות ביום השביעי וישבות המן. ד"א מלמד שהמן פסק מלירד בשבת כדמוכח בקידושין. ד"א רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו במן: (ג) ויברך אלהים. ג' דסמיכי הכא ואידך ויברך אלהים את נח ואידך ויברך אלהים את יצחק. בשעה שברא העולם בירך השבת והעולם ובימי נח שנאבדו כל הראשונים והיה העולם מחודש הוצרך לברך פעם שנית ובירך את יצחק כמו שיש במדרש עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך: (ד) בהבראם. אותיות באברהם בזכות אברהם נבראו שמים וארץ:

שפתי חכמים

השביעי אלא שכלה בו ואח"כ כתיב וישבות ביום השביעי משמע שלא היה עושה בו מלאכה כלל: ם ר"ל המלאכה נכנסה בשבת: ע ר"ל לבני אדם נראה כאלו כלה אבל האמת אינו כן ויהיה ויכל אלהים ביום השביעי לפי הנראה ולא לפי האמת: פ וא"ת וכי בלא מנוחה לא יתקיימו שמים וארץ וי"ל דאין ה"נ כדפי' לעיל בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ברא אלהים וגו' ואי לא היתה מנוחה בעולם אין פנאי להם לישראל לעסוק בתורה לכך ברא השבת שאסור לעשות בו מלאכה הלכך עוסקים בתורה בשבת א"כ נמצא דבשביל מנוחה קיימים שמים וארץ: צ וא"כ אתי שפיר הא דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי שהמנוחה נבראת ביום השביעי ואז היו כלין כל המלאכות וזאת המנוחה אינה מלאכה גמורה אלא דרך העברה ולפי הד"א קשה למה אמר ל' מלאכה משמע שעשה מלאכה ממש לכן צריך לטעם הראשון. ולטעם הראשון קשה מ"מ לכתוב ויכל אלהים ביום הששי לכך צריך לשני טעמים האלו (מהרש"ל). (נח"י) ואע"פ שאין שייך לומר בריאה ומלאכה על המנוחה שהוא העדר הפעולה שהוא דבר שאינו גוף ממש מ"מ נ"ל דה"פ דאלו לא צירף את יום השביעי לימי הבריאה היה טבע האדם והנבראים לעמול ולעבוד יום ולילה ולא היה בטבע לפוש ולנוח ולא ישבותו וא"כ הגוף כלה מאליו והעולם חרב מאין יושב אבל השתא שצירף את יום השביעי ובו שבת וינפש אז ירד הטבע לעולם לשבות ולנוח ולמצוא מרגוע לנפשו עד אשר תשוב נפשו עליו: ק וא"ת מה זו ברכה הא לא מיקרי ברכה אלא אם היה בשבת יותר מבשאר ימים אבל הכא לא היה בשבת יותר מבשאר ימים רק עומר לגלגולת. ויש לומר דמה שירד המן בכל יום הוא ברכה וכתיב ויקדש שקדשו במן שלא ירד בו כלל ואפ"ה ברכו בברכת המן מה שבששי נכפלה בו ברכתו ופי' ברכו לא פסקו ברכתו (רא"ם) ועי"ל ברכו במן פי' שלא הסריח דהא בשאר ימים אם היה נותר היה מסריח ליום המחרת כדכתיב ויותירו וגו' וירם תולעים ויבאש ואף אם לא היו אוכלין אלא חצי עומר והניחו עומר וחצי לגלגולת ליום השבת לא היה מסריח וזהו תוספת ברכה: ר (נח"י) ודבר תמוה הוא בעיני שבשביל ירידת המן שהוא לזמן מועט דהיינו מ' שנה יכתוב הכתוב במעשה בראשית ויברך ויקדש לפיכך נ"ל כוונת זה הדורש שהש"י קידש את יום השבת שלא לעשות בו דבר מצרכי העוה"ז כגון מלאכה ומשא ומתן ואפי' הלוך ודיבור לא יהא כבחול ולפי שדברה תורה נגד יצה"ר שיעלה על לב האדם לומר הן לא נזרע ולא נאסוף וכו' א"כ יחסר לחמו ולא יוכל להעמיד עצמו על ממונו לזה הקדים לומר ויברך וכו' ר"ל שכפל ברכתו ביום הששי כדי לקדש את יום השבת ושלא לעשות בו מלאכה ולאו דוקא במן היה ברכה וקדושה ולא בזמנים אחרים אלא בכל שבת ושבת הקב"ה אומר לוו עלי ואני פורע ושייך ברכה וקדושה ונקט מן לפי שראינו בעינינו הנס הגדול שהממעיט לא החסיר ולפי שבזמן הבריאה לא היו שומרי שבת בעולם שהרי עדיין לא נצטוו לפיכך מסיים רש"י ואומר שהמקרא נאמר על העתיד שישמרו בני ישראל את השבת ולאו דוקא על זמן ירידת המן וע"ש: ש דלעשות להכא משמע דהי"ל לכתוב אשר ברא אלהים ועשה: ת דק"ל הלא לא מפרש אח"כ שום דבר אלא קאי אדברים האמורים למעלה א ר"ל אף תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון כדמפרש בקרא בהבראם ביום עשות וגו' וא"ת והלא כבר כתב רש"י לעיל במאמר יהי מאורות את השמים לרבות תולדותיהם

רש"י

ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש אבל הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו ם כחוט השערה ונראה ע כאלו כלה בו ביום ד"א מה היה העולם חסר מנוחה פ באת שבת באת מנוחה כלתה צ ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך ויקדש. ברכו במן ק שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגלגולת ובששי לחם משנה. וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתב ר ע"ש העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה ש שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים ת למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. למדך שכלם א נבראו בראשון.

עניני קדושת שבת

היום של שבת קודש. גם להוסיף מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו וע"כ אמרו רז"ל שבת אחד מששים בעוה"ב כי גם הוא ניתן למנוחה ולשמחה ולנ"ר מבורא עולם כמו עוה"ב שהוא יום שכולו שבת וזהו תכלית בריאת שמים וארץ. וע"כ נקרא השבת סוף

נחל קדומים

ז"ל עצמו וכתוב בכלל חידושי שחידש הוא ז"ל (עמ"ש מדבר קדמו') : ב (יד) וישבת ביום השביעי כתב רבינו אפרים ז"ל וישבת אותיות ותשבי ויעלה בגימט' התשו' לרמוז שבזכות התשובה והשבת ישראל נגאלים שיבא תשבי עם משיח עכ"ל. ויצדק מאד התשובה עם השבת על פי מה שכתב הרב החסיד בס' דעת חכמה שער השבת פ"ד שע"י החטא ממשיך כח הטומאה מפנימיותו וחיצונייתו אמנם ע"י החרטה והבכיה ממשיך עליו קדושה בתוכו אבל צריך להמשיך ניצוץ שכינה ואותו ניצוץ מגרש כח

מרפא לשון

אחת. וכן לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו. בשתי תכיפות שבזה יהיו מתיחדים לעולם. וכן לא תחרוש בשור ובחמור יחדו בקשרים יחד. ואין לתמוה היאך אנו קורין כן לחדא כחדא. שלא כמשפט הלשון מפני הנגינה שכן גם בכתובים הכריחו חכמי המוס' לקרות עפ"י הנגינה המקובלת ב"דם ואפי' יצא מזה שינוי משמעות כמו שמרה נפשי כי חסיד צ"ל, וכמוהו רבים כ"ש בזה שאין בו שינוי משמעות אלא גמגום לשון. וכבר ביארתי במחברת הכללים כלל ט' הכרח הנגינה בתרגום. וטעם שתרג' מאד לחדא הוא פתרון ענין לא פי' מלה כי מאד ענינו בכח גדול ביותר וכן תרג' ובכל מאדך. ובכל נכסך ב א. ויכולו. ואשתכללו. וכן ואל אמה תכלינה מלמעלה, תשכללינה. פי' ל' שכלול גמר הדבר כתקנו. וביא"ר הקשה למה לא תרג' ואשתיציאו, ותשובתו פשוטה

חומת אנ"ך

עכ"ל. וכבר כתבתי אני הדל בזה בנחל קדומים בס"ד. ועתה אומר אני בעניותי בסגנון אחר ונקדים מ"ש בס' ארץ החיים מזמור נ"ב. מזמור שיר ליום השבת וכו' בגמ' מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ומקשה בגמ' וה' הולך לפניהם יומם ומתרץ שאני קב"ה דכ"ע דיליה ובמדרש איך הקב"ה מוריד גשמים בשבת ומתרץ כ"ע דיליה א"כ מכח השבת שהקב"ה שומר ומוריד גשמי' נ"ל הטעם דכ"ע דיליה ויכול למחול ולקבל בתשובה לז"א במדרש שאמר אד"הר כך היא כחה של תשובה מיד אמר מזמור שיר ליום השבת עכ"ל. ואני עני ארחיב הדיבור קצת דהנה כתבו המפרשים דטעם התשובה הוא שאנו בניו ואב שמחל על כבודו כבודו מחול. ומצאה החקירה מקום לנוח דלפי מ"ש הפוסקים דאב שמחל על בזיונו אינו מחול. א"כ מי שפשע ודבר ה' בזה ח"ו אפי' לפי הדין דאב אין בזיונו מחול יש מקום לומר דאין תשובה מועלת. אך י"ל דכיון דכ"ע דיליה מצי מחיל הכל אפי' פשע ובזיון מצד דהוא מלך העולם ע"ד וה' הולך לפניהם יומם. ובזה ניחא רמז רבי אפרים ז"ל האמור דמהשבת

ה וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר

תרגום אונקלוס

ה. וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא. עַד לָא הֲווֹ בְּאַרְעָא. וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא. עַד לָא צְמַח. אֲרֵי לָא אַחֵית. יְיָ אֱלֹהִים מִטְרָא עַל אַרְעָא. וֶאֱנָשׁ לֵית. לְמִפְלַח יָת אַדְמְתָא: ו. וַעֲנָנָא הֲוָה סָלֵיק מִן אַרְעָא. וּמַשְׁקֵי יָת כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא: ז. וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם.

ת"א וכל שיח. חולין סו: ואד יעלה. סוכה יא ר"ה יא תענית ח: וייצר ה'. ברכות סא עירובין יח סנהדרין לט חולין כז נדה כב:

תפסיר הרס"ג

ואלסמא: ה) וגמיע שגר אלצחרא. קבל אן יכון פי אלארץ׳. וגמיע עשבהא קבל אן ינבת. אד׳ לם ימטר אללה עליהא. ולא אנסאן כאן יפלחהא: ו) ולא בכ׳אר כאן יצעד מנהא. פיסקי גמיע וגההא: ז) פכ׳לק אללה אדם. תראבא מן

נוה שלום

ראב"ע. וישבת, ועטל אן יכ׳לק שיא, ביאר ענין השביתה שהיא עזיבת בריאה נוספת על מה שכבר ברא, וכן תרגם כי בו שבת שבפסוק הסמוך והוא על דרך מ"ש בספר האמונות והדעות מאמר כ׳ פי"ב. (ד) תולדות, נואשי התחלה וחדוש, וכן תרגם צור ילדך, אני היום ילדתיך. (ה) ואד יעלה ולא בכ׳אר, כ"ה גיר׳ ראב"ע וכן גריס רד"ק ותיבת אין נמשכת, עוד כתב בס׳ השרשים משם

חלק הדקדוק

בתיבת הרמשת בכל התיגאן: ה) כי לא המטיר וכו׳ תרגום ארי לא אחית יי׳ אלהים מטרא על ארעא. הקדים זכרון השם למטרא שלא הסמיך השם לארץ: ז) וייצר מלעיל (מהרי"ב). לנפש חיה. תרגום אונקלוס לרוח ממללא כי עיקר עבודת האדם לשי"ת בדיבור עסק התורה כמ"ש ודברת בם וכח הדיבור באדם מצד הנשמה. עוד צ"ל כי ידוע כי כח ביד החכמים לברוא אדם בס׳ יצירה וכמ"ש רבא ברא גוברא אמנם לעולם אין בו כח הדיבור וכמ"ש מהאר"י מזרחי בפ׳ בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור יעו"ש. לזה תרגם לרוח ממללא ולאפוקי בריאת האדם שאין בו

אבן עזרא

יצרתיו ואח"כ עשיתיו: (ה) וכל שיח. עץ וכן בין שיחי׳ ינהקו ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שנמשל האדם אל עץ והנ׳ שיח וניב וסעיף ובד ואמיר וסרעף: (ו) ואד. כמו עשן וכמוהו יום אידם שהי׳ הרע יקרא יו׳ ענן וערפל. והטע׳ כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האד׳ יהצמיחה. והגאון אמר כי פירו׳ ולא אד יעלה מן הארץ: (ז) וייצר. בכח המאורות וייצר מהפעלים שהפ"א שלהם יו"ד מהבנין הקל כמו וייקץ נח. וטעם באפיו שבה׳ יחי׳ האד׳ כי הם יוציאו האויר ההם מחום הלב ויביאו אויר אחר. וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא

אבי עזר

שמפרשים יום שסובב בו גלגל השעי וע׳ שורש יהודה ט"ו ע"ב ודקדוק יום השעי הוא בחסרון דעת המתואר. כמו כהן המשנה. גם ה"א השעי זרה. וע׳ פ׳ אמור פסוק

בעל הטורים

(ה) ארץ ושמים. ב׳ במס׳ הכא ואידך הודו על ארץ ושמים למה הודו על ארץ ושמים בשביל שעשה ארץ ושמים: (ו) ואד. ב׳ במסו׳ הכא ואידך ואיד נכון לצלעו רמז למה שארז"ל למה נקרא שמו איד שהבריות משברים לבם כדי שיתן להם הקב"ה מטר: (ז) וייצר. ב׳ מלא וחד חסר וייצר ה׳ אלהים את האדם מלא שיש לו שני יצרים יצ"ט ויצה"ר וייצר ה׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה חסר

רש"י

ד"א בהבראם בה׳ בראם ב שנאמר (ישעיה כו) כיה ה׳ צור עולמים בב׳ אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה ג נברא בה"א (ס"א רמז כמו שה"א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבים בתשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י׳ שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו הרשעים למטה לראות שחת ד כה"א זאת שסתומה מכל צדדים ופתוחה למטה לרדת דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא ה הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטריםכאשר יאמר הקדים וזה ו מוכיח ועוד אחר ז (שמות ט) כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ח ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת העולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח וגב׳ שכתוב ותוצא לא יצאו אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ו׳ ולמה כי לא המטיר ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם ט התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה׳ אלהים. ה׳ הוא שמו י אלהים שהוא שליט ושופט כ על כל העולם וכן פירוש זה בכ"מ לפי פשוטו ה׳ שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה. לענין ל בריאתו של אדם העלה התהום מ והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר: (ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה נ לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן:

שפתי חכמים

ואת הארץ לרבות תולדותיה וי"ל דאי לאו קרא דבהבראם ה"א דלבריאת שמים היה מאמר וכן לתולדות השמים לכל תולדה ותולדה היה מאמר מיוחד כמו שהיו מחולקים בפועל כשילאו מן הכח אל הפועל לכן כתיב אלה תולדות וגו׳ ללמד כי במאמר בריאת שמים נבראו גם התולדות כמו הזורע חטים ביום אחד ואח"כ יוצא כל חטה וחטה בפני עצמה ביומיה: ב וא"ת מאי דבר אחר הוא זה הלא בפי׳ הראשון לא דרש כלל ולא מפרש בהבראם כלל א"כ יכול להיות שדורש ג"כ כד"א וי"ל דלפי פי׳ הראשון קאי בהבראם אסיפא דקרא בהבראם ביום עשות וגו אבל לפי ד"א קאי ארישא דקרא השמים והארץ בהבראם ר"ל בה"א בראם: ג אבל בלא זה לא היינו יודעים איזה בה"א ואיזה ביו"ד ולכן צריך לשני טעמים ולפי הד"א קשה למה נאמר ביום עשות לכן פי׳ למדך שכולם וכו׳ ולטעם ראשון קשה למה נאמר בהבראם בה"א לכן פי׳ ד"א: ד עיין טעם אחר במנחות דכ"ט: ה פי׳ במקום ב׳ תיבות עדיין לא. ר"ל הוא שם דבר ואינו נגזר ממנו פעל: ו פי׳ אם יהיה פירושו קודם ויהיה דבק עם מלת יהיה וילמח שכתובים אחריו אין כאן מאמר פוסק ואיך יתן טעם בו לומר כי לא המטיר שיהא נתינת טעם הסיבה שלא המטיר ואם אינו דבק רק עם מלת זה שחסר כאלו אמר וכל שיח השדה קודם זה היה בארץ וכל עשב השדה קודם זה למח שוב לא יפול עליו כי לא המטיר: ז פי׳ עוד יש מוכיח אחר על זה: ח הרא"ם האריך בזה ומהרש"ל פי׳ מפני שאי אפשר לפרש בענין אחר כי אם נאמר טרם פירושו קודם א"כ איך נופל עליו מלת תיראון שהוא ל׳ עתיד: ט ר"ל דודאי הקב"ה מתאוה לתפלתן של לדיקים ויודע שהאדם מכיר בטובתן של גשמים ויתפלל עליהם (ועיין חולין דף כט): י שם העלם שלו יהוה ר"ל יש בו אותיות היה הוה ויהיה דהיינו שמו א"כ שם העלם כלומר אות וסימן על עלמותו יתברך ושמות האחרים הם שמות התוארים מורה על תואר מתואריו יתברך. והא דלא מפרש פי׳ זה למעלה דכתיב ביום עשות ה׳ אלהים משום דלמעלה לריך לכתוב ה׳ אלהים כדפירש רש"י לעיל ע"ש: כ ר"ל תקיף ואמיץ כח כמו ואת אילי הארץ: ל דק"ל דהא לעיל כתיב כי לא המטיר ה׳ כיון שעדיין לא נברא האדם וכאן כתיב ואד יעלה וגו׳ משמע שהיה מטר אע"פ שעדיין לא נברא האדם. מ הא דדחיק רש"י ולא מפרש סתם מטר דהיינו המים שעל הארץ מעקים העננים היינו משום דכתיב כי לא המטיר דהיינו סתם מטר שהוא ממים שעל הארץ ש"מ דקודם שנברא האדם לא המטיר והאי אד יעלה קודם שנברא האדם שהרי אח"כ כתיב וייצר ה׳ אלהים וגו׳ ואי הוה מטר סתם היו הפסוקים כסותרין אהדדי וק"ל: נ (נח"י) ול"ל דה"פ שהקב"ה נותן מעכשיו כח תיוני

עניני קדושת שבת

סוף מעשה במחשבה תחלה כי נקודת מחשבה הראשונה בעת שעלה ברלונו לברוא העולם לא הי׳ רק לזה כדי להטיב לעולמו והכל ביום השבת הן בכל שבתות השנים והן ליום שכולו שבת: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו וגו׳. כלומר ברכו וקדשו ונתן בו כח אשר בו יושג לרכי האדם ויושפע מבלי שום עמל ויגיעה כ"א מסיבת המנוחה והשביתה. וזהו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות כלומר בו פעל ית׳ הפעולה השביתיית אשר השביתה והמנוחה תהי׳ מקור הברכה לאדם שיפך מימות החול אשר בראם אלהים לעשות בהם כמאה"כ וברכך וגו׳. בכל אשר תעשה. וכמו היגיעה בחול שהוא בריאה מאת ה׳ על הנהגת חפלי העולם שלא יהיו רק ע"י עמל ויגיעה. כן הוא השביתה בשבת שברא הקב"ה אשר הנהגת הטוב ביום השבת לא יהי׳ זולת ע"י המנוחה והמרגוע. נמלא שהשביתה הוא ג"כ בריאה מאת ה׳. וזהו וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. כלומר ברא בו כח שביתיית. וזהו מ"ש במדרש ומה נברא לאחר שבת שאנן ונחת שלוה והשקט. ר"ל כמו שבימי החול משפעת הברכה ע"י המלאכה והיגיעה כן בשבת מושפעת הברכה ע"י המנוחה והמרגוע:

ויטע

חומת אנ"ך

מוכח דכ"ע דיליה דאי לא"ה איך מוריד גשמים וא"כ יש תשובה וזה רמז וישבת גי׳ תשובה דמהשבת אות היא דהתשובה מועלת לכל אף אם ח"ו דבר ה׳ בזה. ובהכ תנות דעתנו במאמרם ז"ל וישם ה׳ לקין אות שבת ומסר לו דמהשבת מוכח דכ"ע דיליה שמוריד גשמים ומצי מחיל. והן קדם אד"הר היה סובר כי אין לו תשו׳ יען כי חטא בע"ז ג"ע ש"ד כמ"ש חכמי המדע והוי ח"ו בזיון ואב אין בזיונו מחול. ויהי כאשר האד"ס יראה לעינים דקין גנב דעת העליונה וחטא בש"ז ומסר לו השבת דמהשבת מוכח דכ"ע דיליה ומצי מחיל על כל דבר פשע אמטו להכי שר לו כאמר מזמור שיר ליום השבת. וזה טעם מאי דאתמר במדרשא דברקיע שביעי שבת יתנו לתשובה ואומרים מזמור שיר ליום השבת. דהשבת מכרזת ואומרת דכ"ע דיליה ושרי ושביק לכל עון ולכן ברקיע שביעי השמים מספרי׳ כבוד התשובה ואומרים מזמור שיר ליום השבת דמהשבת יודע כי הוא היוצר הוא הבורא וכ"ע דיליה ושובת ומוריד גשמים ומהשתא תיהוי תיובתא לכל עון ופשע. וזה טעם מאי דאמור

נחל קדומים

הטומאה מפנימיותו. ועוד צריך לעשות מצות חבילות באברים שחטא בהם ועל ידי זה יתהוו מלאכים ויגרשו המלאכי חבלה מחיצוניותו ושתים אלה אי אפשר כי אם בשמירת שבת כי אז יזכה לניצוץ נשמה דאצילות. גם צריך זמן רב לקיים מצות באברים שחטא ומי יזכור כל חטאותיו אמנם שמירת שבת שקול ככל המצות והוי כקיים מצות חבילות זהו תורף דברי הרב ז"ל בקצר אמיץ. ובזה צדקו יחדיו רמזי רבינו אפרים ז"ל שבזכות התשובה והשבת נגאלים דלא סגי בתשובה כי אכתי פשו ניצוץ שכינה לנקות פנימיותו ועשיית חבילות מצות ומתוך כך יתהוו מלאכים ויגרשו מלאכי חבלה מחיצוניו׳. ברם בשמירת שבת אהני לכל. וא"כ למדנו דתרוייהי צריכי תשובה ושבת וא"ש דבזכות תשובה ושבת נגאלים. ועל פי זה פירשנו מאמרם ז"ל דכשעלה משה למרום

מרפא לשון

לפניה שלא יתכן לתרגם כן שהוא ל׳ כליון והשחתה. ול׳ ויכלו הוא מבעלי הכפל כמו כליל יופי ואינו מל׳ כלה כמו ויכלו המים: א. כי לא המטיר ה׳ אלהים. ארי לא אחית ה׳ אלהים מטרא. ה"ג. ומה שתרג׳ המטיר אחית, נר׳ כי לא יאות לומר בל׳ התרגום אדי לא אמטיר כי אין דרכו לגזור פועל משם ומט"ז לא תרג׳ הנני ממטיר לכם. ממטיר. ודכותיה תרגום ויקטר ואסיק. ולא ואקטיר ככתוב בכמה מקומות ומה שלא תרג׳ ארי לא אחית מטרא ה׳ אלהים כ׳ מהרי"ץ ז"ל הטעם כדי שלא להסמיך השם לארץ: לעבד

מן־האדמה ויפח באפיו נשמת
חיים ויהי האדם לנפש חיה:
ח ויטע יהוה אלהים גן־בעדן מקדם
וישם שם את־האדם אשר יצר:
ט ויצמח יהוה אלהים מן־האדמה
כל־עץ נחמד למראה וטוב למאכל
ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת
טוב ורע: י ונהר יצא מעדן
להשקות את־הגן ומשם יפרד
והיה לארבעה ראשים: יא שם

תרגום אונקלוס

עפרא מן ארעא. ונפח באפוהי נשמתא דחיי. והות באדם לרוח ממללא:
ח. ונצב. יי אלהים. גנתא בעדן מלקדמין. ואשרי תמן. ית אדם דברא:
ט ואצמח. יי אלהים מן ארעא. כל אילן. דמרגג למחזי וטב למיכל. ואילן חייא במציעות גנתא. ואילן. דאכלי פירוהי חכמין בין טב לביש:
י ונהרא הוה נפק מעדן. לאשקאה ית גנתא. ומתמן יתפרש. והוי לארבעה רישי נהרין: יא שום חד

ת"א ויהי האדם. תענית כב: ויטע ה'. פסחים כד נדרים לט: ונהר יוצא. ברכות לד תענית י סנהדרין לט:

תפסיר הרס"ג

אלארץ'. ונפך' פי אנפה נסמה' אלחיוה. פצאר אדם נפסא נאטקה ח) וג'רס אללה. גנאנא פי עדן שרקיא, וצייר ת'ם. אדם אלד'י כ'לקה: ט) ואנבת אללה פי אלארץ'. כל שגרה. חסן מנצ'רהא וטייב מאכלהא. ושגרה' אלחיוה פי וצט אלגנאן. ושגרה' מערפה' אלכ'יר ואלשר: י) וכאן נהר יכ'רג מן עדן. ליסקי אלגנאן. ומן ת'ם יתפרק. פיציר ארבעה רוס: יא) אסם

נוה שלום

הגאון כי בתחלת העולם לא היה אדם שיזרע ולא אד שיעלה אלא ברא הקב"ה בגזרותיו הכל מתוקן וכי זה הפי' נכון מכל הפירושים שמפרשים בו ע"כ. (ז) לנפש חיה, ד"ו נפס נאטקה תר' במקום חיה נאטקה וכת"א, והטעם לפי שכבר אמר בו נשמת חיים עי' רמב"ן ז"ל. (ח) מקדם, שרקיא, כמו והעי' מקדם שלא כת"א. (יא) פישון, אלניל, יאור

אבן עזרא

כתינוקים: (ח) ויטע. וכבר נטע גן במק' שנק' עדן מפאת מזרח ועתה שם בו האד' ופי' גן בעדן גן אלהי' הבי"ת משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים. וכמו' מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים. וה"א האדם יש לו סוד. גם נמצא שבט המנשה הארונה. וגם יתכן להיות כן בעבור שהו' שם בחצב מהאד' והוא יהי' שם עצ' ושם תאר: (ט) ויצמח. ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמ' כן צמח בגן ועוד בתוכו שני' עצים: ועץ הדעת. לפי דעתי צריך להוסיף דעת להיות כן. ועץ הדעת דעת טוב ורע, כי איך יהי' סמוך והוא נודע בתחלה וכן הארון הברית והנבוא' עודד הנביא ורבים כאלה: (י) ונהר. וטרם שיברא האדם הי' הנהר משקה הגן לכל צד. ואל"ף מלת ראשים שרש ונראה במלת מראשותיכם וטעמו מכובד הראש: (יא) שם האחד. אמר הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מא"י כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון. והוא בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן והוא אחרית גבול הארץ פאת מזרח ומפרשי' אמרו כי חדקל הוא הנהר השני העובר על בגדאד עם נהר פרת א"כ הנה שלשתן מזרחי'. ויאור מצרים יוצא מהר הלבונה רחוק מקו השוה בצד נגב והראי' גדולו בקיץ וידענו כי ג"ע תחת

אבי עזר

ואיש הישראלי: (ג) (ויברך אלהים וגו') עיין בדברי הרב פרשת ויחי ארור אפס: (ו) (ואד יעלה) וכן פירושו וכל שיח השדה וכל עשב טרם יצמח ולא הי' מטר ולא אד להשקות פני אדמה וכו'. אולם אין פתרונו עולה יפה לפי סדר הבריאה: (ח) (ויטע הבי"ת משרת עצמו וגו') הנה

בעל הטורים

שאין להם אלא יצר אחד: ויפח באפיו נשמת חיים ס"ת חותם: נשמת. ד' במסו' ויפח באפיו נשמת. כל אשר נשמת רוח חיים. נר ה' נשמת אדם. ואם לאו נשמת ה' כנחל גפרית: האדם לנפש חיה ר"ת חלה שהיה חלתו של עולם: (י) יפרד. ב' במסו' הכא ואידך ודל מרעהו יפרד כשנעשה אדם הראשון דל מן המלות נפרד מהגן:

רש"י

עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל ם האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו ע לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו אדמה כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים. לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים הוזקק בששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריאת יום אחד (ב"ר פי"ב וע"ש י"ח): לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו פ של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר נאמר צ ויברא וגו' את האדם וגו' ראיתי בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא וגו' את האדם וגו' זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו ג"ע ויניחהו בג"ע ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח. לענין ק הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. ר באמצע הגן:

שפתי חכמים

באדם שנס לאחר שימות יוכל לחיות ולחזור ברצון הש"י: ם דאל"כ מן האדמה ל"ל כחד מינייהו סגי אבל קשה דהל"ל מכל הארץ לכן אמר ד"א וכו' ולד"א קשה הל"ל מהאדמה מלת מן ל"ל לכך פירש מד' רוחות: ע רוצה לומר קולטת ושמורה בתוכה עד תחיית המתים דאל"כ הא גם הבהמה נקברת אע"פ שלא נלכד עפרה: פ לאפוקי מתרגום אונקלוס שפי' מקודם דהא מפשט המקרא משמע שלא למאו עשכים ואילנות לא של גן עדן ולא של שאר מקומות והא דהאריך רש"י לומר נטע את הגן שלא תטעה לומר דמקדם קאי על וישם שם את האדם: צ אע"פ שמקום הקושיא הוא על וייצר ה' אלהים את האדם. מ"מ המתין עם הקושיא עד פה אחר שפי' ויטע וכו' במזרחו של עדן ואז יהיה גם זה מפרטי האדם וילדק מה שהשיב עליה סתם בריאתו מהיכן וכו' חזר ופי' וייצר ה' עפר מן האדמה וגו' ויצמח לו גן עדן אבל אם תפרש מקדם לשון קדמון כלומר מקודם וא"כ לא היתה הצמיחה בעבורו וא"כ אין זה מפרטיו והיה קשה על הקרא למה הפסיק במה שאמר ויטע ה' אלהים כיון שכבר נטעו אלא ע"כ מקדם פירוש מזרח ויש לפרש נמי איפכא בשלמא אי היה מקדם פירוש מלקדמין כתרגומו ניחא מה שכתוב כאן ויטע וגו' גבי וייצר וגו' כמדרש וייצר יצירה לעולם הבא ויצירה לעולם הזה להודיע שהאדם נברא לתענוגי עולם הבא ולתענוגי עולם הזה דאל"כ תקשה למה נטע גן עדן מלקדמין אם לא בשביל תענוגי האדם אבל עכשיו שפי' מקדם במזרחו של גן ולא בא להורות אלא באיזה מקום היה תנייתו של אדם ולא להודיע על תענוגי עולם הזה ואדרבא נימא איפכא חלילה שיברא את האדם בשביל שיתענג בתענוגי עולם הזה וא"כ קשה למה סמך ויטע וגו' לקרא דוייצר ולא אצל ויברא וע"ז פי' ראיתי וכו': ק דאי אכלל הארץ קאי למה לא נזה השם בשעת הליווי להוציא עץ נחמד וגו': ר דאם לא כן ל"ל למכתב בתוך הגן דהא כתיב ויצמח וגו' דלענין הגן קאמר

נטיעת הגן בעדן

(ח) ויטע ה' גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר. לכאורה תיבת אשר יצר מיותר כי לא הי' שם אדם אחר. וכוכל לומר שתיבת אשר הוא נתינת טעם. וישם שם את האדם. ומדוע שם הקב"ה את האדם בג"ע. אשר יצר. מאחת שהקב"ה בעצמו יצרו. ע"כ שם לו הכבוד הזה להושיבו בג"ע: (י) ונהר יוצא מעדן וגו' ומשם יפרד וגו'. הנה חז"ל אמרו כל העולם לא ניזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרוביו. נמצא עיקר ההשפעה הוא בשביל הצדיק. וכאשר סכד

חומת אנ"ך

רבנן דשומר שבת אפי' עע"ז כאנוש מוחלין לו דעע"ז אין בזיון גדול מזה ואולם כששומר שבת ומודה כי הוא יתברך בורא הכל ושבת ולזה הוא שובת א"כ כ"ע דיליה ונסלח לו. וזה כונת הכתוב בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל תשב אנוש עד דכא. ואמרו רז"ל בטרם הרים יולדו שברא התשובה קודם שנברא העולם. וכי תימא איך תועיל התשובה לבזיון לז"א ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל וכ"ע דיליה לכן תשב אנוש תשב אותיות שבת אנוש אפי' עע"ז כאנוש יש תשובה עד דכ"א ר"ת דם כפירה אשה כמ"ש הקדמונים אפי' לג' עבירות ע"ז ג"ע ש"ד יש תשוב' דכ"ע דיליה: ו וכל שיח. סין סגולת כל שהוא אילן או עשב או לשון דבור כלן בסי"ן סגולת. דברי אמת כ"י להרב מהר"ר שלמה עדני ז"ל:

מסורת הקריאה

הנגינה באל"ף: ירק, היו"ד בסגו"ל:

ב (ד) תולדות, התי"ו רפה בכל הספרים המדויקים אף שלפניה סגול בלי נגינה. (ו) והשקה, לא מפיק

נחל קדומים

עלה לרקיע ז' התחילו לקרות ויכולו ולספר בשבחה של תשובה ויש להבין מה ענין ויכולו לשבחה של תשובה אבל עפ"י האמור ניחא דהתשובה לא סגיא אלא בשמירת שבת. והיינו דאתמר ברבה אין ישראלים נגאלים אלא בזכות השבת. גם רבינו האר"י ז"ל רמז גאות לבש אותיות גואל שבת. והרי הוא כמבוא"ר דע"י שבת תשובתו תשובה אשר מזרי"ח זר"ח ניצוץ של שכינה והרי הוא כאלו שמר כל המצות. ובזה ניחא

מרפא לשון

את האדמה. ית אדמתא. ה"ג ויש עליה מסורת. אדמה. אדמתא. תלת. והשקה את כל פני האדמה. מזבח אדמה. ודין ומינה לא תזוז וטעמם דהכא מפני הכפל ושבפ' יתרו כי לא יאות לתרגם מזבח אדמה מדבח ארעא כמו שלא יאות לומר בלה"ק מזבח ארץ. וכל שאר אדמה תרג' ארעא דווקא: ז. ויהי האדם לנפש חיה, והות באדם לרוח ממללא. לא תרגם ויהי האדם כמשמעו. לפי שהוא מוכחש שהאדם עצמו הוא נפש חי' דנפש חיה היינו נשמת חיים וא"כ היה הוא ונפשו אחד ובשלמות האדם הכתו' מדבר, דלא כמ"ש בז"ת במד' הנעלם שהכתוב מתרעב על האדם שחזר להיות נפש חיה שהיא נפש הבהמית. ומה שתרגם נפש חיה בכאן רוח ממללא, משום דמאי רבותא דאדם שנ' בו ויפח באפיו נשמת חיים אלא ודאי שר"ל שניתוסף בו חיות יתירה מכל בעלי חיים הדיבור מכח החכמה שהיא המחשבה. שכל מחשב מדבר. וגם מ"ש התרג' רוח ממללא

תרגום אונקלוס

פִּישׁוֹן. הוּא דְּמַקִּיף. יָת כָּל
אֲרַע חֲוִילָה. דְּתַמָּן דַּהֲבָא:
יב וְדַהֲבָא. [נ"י ודהבה]
דְּאַרְעָא הַהִיא טָב. תַּמָּן
בְּדוּלְחָא וְאַבְנֵי בּוּרְלָא;
יג וְשׁוּם נַהֲרָא תִּנְיָנָא גִּיחוֹן.
הוּא מַקִּיף. יָת כָּל אֲרַע
כּוּשׁ: יד וְשׁוּם נַהֲרָא
תְּלִיתָאָה דִּגְלַת. הוּא
מְהַלֵּיךְ לְמַדְנְחָא דְּאַתּוּר.
וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְּרָת:
טו וּדְבַר. יְיָ אֱלֹהִים יָת
אָדָם. וְאַשְׁרְיֵיהּ בְּגִנְּתָא
דְּעֵדֶן. לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ:
טז וּפַקִּיד יְיָ אֱלֹהִים. עַל אָדָם
לְמֵימַר. מִכֹּל אִילַן גִּינְּתָא
מֵיכַל תֵּיכוּל: יז וּמֵאִילָן.
דְּאָכְלֵי פֵּירוֹהִי חָכְמִין בֵּין
טָב לְבִישׁ. לָא תֵיכוּל
מִנֵּיהּ. אֲרֵי. בְּיוֹמָא. דְּתֵיכוּל
מִנֵּיהּ. מְמָת תְּמוּת:

ת"א וזהב הארץ. יומא פד: תם השהם. כתובות י: חדקל. ברכות נט: והנהר הרביעי. בכורות נה: ויצו ה' סנהדרין נו: כל האדם סנהדרין נט:

בראשית ב

הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־
אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃
יב וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם
הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ יג וְשֵׁם־הַנָּהָר
הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־
אֶרֶץ כּוּשׁ׃ יד וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי
חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר
וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ טו וַיִּקַּח
יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ
בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃ טז וַיְצַו
יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר
מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ
הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ
כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃

שלישי בסת"י

תפסיר הרס"ג

אחדהמא אלניל. והו אלמחיט בגמיע בלד זוילה. אלד'י ת'ם אלד'הב: יב) וד'הב ד'אלך אלבלד גייד, ת'ם אללולו וחגארה' אלבלור: יג) ואסם אלנהר אלת'אני גיחון. הו אלמחיט בגמיע בלד אלחבשה: יד) ואסם אלנהר אלת'אלת' אלדגלה. והו אלסאיר פי שרקי אלמוצל. ואלנהר אלראבע הו אלפראת: טו) ת'ם אכ'ד' אללה אדם. פאנזלה פי גנאן עדן. ליפלחהא וליחפצ'הא: טז) ואמרה אללה קאילא. מן גמיע שגר אלגנאן גאיז אן תאכל: יז) ומן שגרה' מערפה' אלכ'יר ואלשר לא תאכל. פאנך פי יום תאכל מנהא

נוה שלום

מצרים וכן פירש"י ז"ל, ונקרא בכתוב שחור (ישעיה כ"ג ג'; ירמיה ב' י"ח). (יב) שם הבדלח, ת'ם אללולו, והיא אבן טובה לבנה כמו גרעינין עגולים מוציאים אותם מן הים ונוקבים אותם ומחברים אותם בחוט ועושים מהם חרוזים וענקים, ואבן השהם, וחגארה' אלבלור, אבן יקרה לבנה מבהקת כזכוכית וכת"א, וכתב הערוך שכן נק' בלשון יוני ורומי. (יד) חדקל. דגלה. בלי אות הידיעה והוא הנהר העובר על בגדאד. אשור, אלמוצל, (בלאד בין אלעראק — ואלגזירה). פרת, פראת בתיו דגושה (נהר באלכופה). והוא הנק' נהר סתם במקומות רבים במקרא וכדלקמן. (ל"א כ"א) וכמו מה לך לדרך אשור לשתות מי נהר. (יז) מות תמות. תסתחק אן תמות, תתחייב בעונש מיתה

אבן עזרא

הקו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה וריקי מוח תמהו איך יתכן זה. והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם א"כ ירד פישון לפאת דרומית מערבית ואחר כך ישוב דרך צפונית, ואין ראי' על פישון שהוא היאור רק שתרג' החוילה כפי צרכו כי אין לו קבלה וכן עשה במשפחות ובמדינות ובחיות ובעופות ובאבנים אולי בחלום ראה וכבר טעה במקצתם כאשר אפרש במקומו א"כ לא נשען על חלומותיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרג' התורה בל' ישמעאל ובכתיבתם שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענום. והזכיר הזהב בעבור כבוד הנהר היוצא מהגן: (יב) וזהב. אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטנים עגולים היוצאים מהמים שהם דקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין המן לבדו. ואמר כי השהם אבן יקרה לבנה והיא צחה ואנחנו לא נדע. ופי' קדמת אשור התי"ו קדמת תחת ה"א וההפרש בינו ובין קדם כי ה"א קדמה תחת אל הפתוח בפת"ח קטן. וכן וירד אברם מצרימה כמו אל מצרי'. והנה קדמת אשור אל מזרח אשור. ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשו' הזכיר הכתוב אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו. ומה יקרו דברי קדמונינו ז"ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא כי לא היה שם כח מקבל זה השם. ובפ' ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם. ודע כי מקום האדמה שנברא ממנה אדם קרוב אל גן עדן. כי יש אומרים כי האדמה היא א"י, והנה שכחו ויהי בנסעם מקדם: (טו) בגן. לשון זכר ונקבה. וכן חבורו גנים גנות והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמה איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמה וכבר*

מסורת הקריאה

ה"א, במס"ג נמסר עליו ג' רפין וא' מפיק, ר"ל ג'

בעל הטורים

(יב) הבדלח. ב' במס' פכה ואידך ועינו כעין הבדולח מלמד שאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן

רש"י

(יא) פישון. הוא נילוס נהר מצרים וע"ש שמימיו מתברכין ש ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו. ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר אצל מצרים (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים: (יג) גיחון. שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאד כמו (שמות כא) וכי יגח שמנגח והולך והומה: (יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו ת וכתב המקרא ע"ש העתיד: קדמת אשור. למזרחה א של אשור: הוא פרת. החשוב על כולם ב הנזכר על שם א"י: (טו) ויקח. לקחו ג בדברים נאים ופתהו ד ליכנס (ב"ר):

שפתי חכמים

קאמר: ש דק"ל מכיון שהוא נילוס היה לו להזכיר בשם היותר מפורסם שהוא נהר מצרים שלא נטעה לומר שהוא נהר אחר וארץ אחרת ולא ארץ מצרים ותירץ ע"ש וכו' כלומר מש"ה קרא בשם פישון משום דבשם זה מזכיר בכחו של נהר ואו קשה למה בנהר זה בא להודיע את גדולתו יותר מבשאר נהרות בשמות שלהם ומפרש אין ה"נ דבשאר נהרות נמי מפורש בשמותיהן השבח שלהם גיחון שהיה הולך כו' ובזה יתורץ למה מהפך רש"י הכתוב דמתחלה מפרש שמות הנהרות ואח"כ קדמת אשור וכו': ת והא דלא פי' כן גבי פישון דכתיב נמי הוא הסובב את כל ארץ החוילה ומצאנו שם איש חוילה בפ' נח וי"ל דחוילה דהכא הוא שם המחוז ולא על שם איש דהא הוא הולך בארץ מצרים א"כ איך קרא אותו בשם האיש חוילה ועוד כיון שכתיב הארץ בה"א הידיעה החוילה ע"כ שם המחוז הוא ובזה יתורץ נמי דמקשים מנ"ל לרש"י דכוש ואשור ע"ש העתיד דלמא שם המחוז הוא כמו ארץ החוילה שהוא שם המחוז י"ל דא"כ היה לו נ"כ להזכיר בה"א הידיעה כמו החוילה: א ר"ל קדמת כמו קדמה בה"א דבכמה מקומות מצינו שנכתב תי"ו במקום ה"א אלא לכך נכתב קדמת לפי שהוא דבוק למלת אשור וכיון שהוא קדמה א"כ הוה כאלו כתיב לקדם כי כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה והוי כאלו כתיב למזרח של אשור: ב ר"ל דדריש מדכתיב הוא פרת אע"פ שכתב בכלהו הוא. הוא שסובב מ"מ גבי שם השני לא כתיב הוא אלא גבי פרת: ג דק"ל דכל היכא דכתיב לקיחה משמע שקודם שלקחו לא היה ברשותו והא הכל ברשות הקב"ה הוא: ד (נ"י) והא דלא פירש הרב פי' זה לעיל על פסוק וישם כ"ל משום שהוא קרוב יותר לפשוטו לפי שלשון לקיחה שייך דוקא בדבר החומרי או הב"ח שאין בהם דעה ובינה אבל האדם עיקרו המדע והשכל ולא הגוף ואין לשון לקיחה שייך על המדע והשכל שהוא דבר שאין בו ממש אא"כ הפיתוי שמפתה את דעתו למחשבה אחרת

נטיעת הגן בעדן

תרד ההשפעה בשביל הצדיק תרד בשפע רב עד שיהי' די לכל העולם. וכן אמר הכתוב כאן ונהר יוצא מעדן להשקות הגן. שעיקר יצא הנהר מעדן בשביל הגן. להשקותו. וכאשר באו המים בעולם ויפרדו והיו לארבעה ראשים

ויצר

נחל קדומים

מאמרם ברבה ויצא קין מצאו אדה"ר א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה אמר כל כך כחה של תשובה פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת. ולכאורה אינו מובן מאי שיאמ׳יה דשבת כי השב"ת השבי"ת לומר מזמור שיר ליום השבת. ברם בתשובה ושמירה שבת סגי דהוי כאלו קיים כל המצוו' כדברי רז"ל ואז כשישראל שומרי שב' באמת נגאלים ולכן אדה"ר ביודעו מכירו צורך שבת לתשובה פתח ואמר מזמור שיר

מרפא לשון

דהיינו כח הדיבור, וטעם חיה חכמה כמו כי חיות הנה שת"ר ארי חכימן אנין, וכן הוא תאר כולל כל המעלות בדיבור גשמי ורוחני כדאי' בזוהר פ' תזריע ד' מ"ו ע"ב שפירשו הטעם שנק' רוח ממללא ע"ש דהיא סלק' לעילא וממללא קמי מלכא קדישא ועיילא בכל תרעין ולית דימחא בידהא עי"ש. ובין תבין עוד מ"ש וממללא קמי מ"ק ועיילא בכל תרעין דמשמע ממללא היינו דעיילא בכל תרעין כי הדיבור הזה תאר לכל המעלות. ומגודל הכח הזה ג"כ אמרו בסנהדרין רבא ברא גוברא שדריה לקמיה דרבי זירא הוה משתעי בהדיה ולא הוה משתעי. א"ל מן חבריא את תוב לעפרך. וכמ"ש הרמב"ן ז"ל וזה דלא כמ"ש בז"ת שטעמו דמפני שהאדם חומרו זך ובעל קומה ומסתכל בשמים יש לו כח הדיבור אבל יתכן טעם זה ברשעים ובאוה"ע: ח. ויטע ה"א גן בעדן מקדם. מלקדמין. תרגם מקדם ל' קדמות כמו ואלהים מלכי מקדם. אבל

* אבן עזרא היה עובד אדמה. רק פירש לעבודה על הגן שמפריו יאכל ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה והוא הלחם וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיות שלא יכנסו שם ויטנפוהו. וי"א כי כן פירושו לעבוד מצותו והמצוה לא תעבוד (טז) ויצו. מלת צוי' עם על מצות

תפסיר הרס"ג

תסתחק אן תמות: יח) ת'ם קאל אללה. לא כ'יר. פי בקא אדם וחדה. אצנע לה עונא חד'אה: יט) פחשר אללה מן אלארץ'. גמיע וחש אלצחרא וטאיר אלסמא. ואתי' בהא אלי' אדם. ליוריה מא יסמיה פכל מא סמאה אדם. מן נפס חייה הו אסמה אלי' אלאן: כ) פלמא סמא אדם אסמא. לגמיע אלבהאים וטאיר אלסמא. ווחש אלצחרא. ולם יגד לנפסה עונא חד'אה: כא) פאוקע אללה סבאתא. עלי' אדם ללא יחס

נוה שלום

על שעבר על הצווי, וכן תרגם תמות, דלקמן שמות (י' כ"ח). (יח) עזר כנגדו, עונא חד'אה, עזר נגדו וכן תרגם כנגדו דלקמן והכף נוסף בשתיהן וכ"כ בעל המחברת. (יט) וייצר, פחשר. אסף וקי' מן האדמה וכו' והביאם אל האדם וכו' להראותו מה יקרא וכו' ולפי שכבר בשלם זכרון יצירת כל הברואים והכבל בזה אין לו טע' לקריאת השמות לכן תרגם כפי הנאות לענין הכתוב וכ"כ רד"ק בספר השרשים בשם י"מ וכמו יוצר גובי. וכלו' אסיפת הארבה ע"כ. וכל אשר וכו' פכל מא' סמא אדם מן נפס חיה באסם. וכל נפ' חיה שקר' לו אדם שם. הוא שמו, הו אסמה אלי' אלאן. הוא שמו לעול' וכן פירש"י ז"ל. (כ) ולאדם, ולם יגד וכו', ענינו שראה אדם לכל מין בן זוג והוא עצמו לא מצא וכו'. (כא) תרדמה, תבאתא ללא יחס שלא ירגיש. וזה טעם התרדמה.

אבן עזרא

ל"ת וכן על העבים אצוה. אע"פ שהתיר לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדעת. ואחר שאמר מעץ הדעת לא תא' מה צורך למלת ממנו רק הוסיף לבאר. וכן ותפתח ותראהו את הילד או טעמו אפי' מעט ממנו. ודקדוק ממנו בספר היסוד תמצאנו. ודע כי אדם מלא דעת הי' כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת רק דעת טוב ורע בדבר א' לבדו לא ידע. הלא תראה שקרא שמות לכל הבה' והעוף כפי תולדת כאו"א והנה חכם גדול היה. ולולי שהי' כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם והוא יודע ממנו שהוא בער. גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה שהוא בתוך הגן: (יח) ויאמר. טעם לא טוב לאדם יעזר. כטעם טובי' השנים מן האחד ולמ"ד אשר יקרא לו האדם מושך עצמו ואחר עמו. וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת באור כמו ותפתח ותראהו ורבים כמוהו, ומלת לכל הבהמה גם היא מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמי' וכן ויהי מתיו מספר. וכן לא למדתי חכמה ורבים כאלה. וטעם ולאדם לא מצא ולנפשו לא מצא כי כן מנהג לה"ק כמו וישלח ה' את ירבעל ואת בדן ואת

בראשית ב

יח ויאמר יהוה אלהים לא־טוב
היות האדם לבדו אעשה־לו עזר
כנגדו: יט ויצר יהוה אלהים מן־
האדמה כל־חית השדה ואת כל־
עוף השמים ויבא אל־האדם
לראות מה־יקרא־לו וכל אשר
יקרא־לו האדם נפש חיה הוא שמו:
שלישי כ ויקרא האדם שמות לכל־
הבהמה ולעוף השמים ולכל חית
השדה ולאדם לא־מצא עזר
כנגדו: כא ויפל יהוה אלהים

תרגום אונקלוס

יח. נַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים. לָא תָּקִין. דִיהֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי. אַעֲבֵיד לֵיהּ סְמָךְ כְּקִבְלֵיהּ [נ"י בקבליה]: יט. וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא. כָּל חֵיוַת בְּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָא. וְאַיְתִי לְוָת אָדָם. לְמִחְזֵי מָא יִקְרֵי לְהוֹן. וְכָל דִּהֲוָה קָרֵי לֵיהּ אָדָם. נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא שְׁמֵיהּ:
כ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן. לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָא. וּלְכָל חֵיוַת בְּרָא. וּלְאָדָם. לָא אַשְׁכַּח סְמָךְ כְּקִבְלֵיהּ [נ"י בקבליה]: כא. וּרְמָא

תולדות אהרן

לא טוב. יבמות סא סג: ויפל כ'. סנהדרין נח:

בעל הטורים

(כ) ולאדם לא מצא עזר. ג' הכא ואידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו ולאדם לא היה לו עזר וה' עשה עמו טובה וברא האשה לעזר וחטא על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת וחטאת ע"י העזר ע"כ ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו שנקנסה עליו מיתה: (כא) ויפל ה' אלהים. ג' הכא ואידך ויפל עליו וימות. ויפל בקרב מחנהו וזהו שדרז"ל כאחד

רש"י

(יח) לא טוב היות האדם וגו'. (ב"ר) שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג: עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה ה כנגדו להלחם: (יט) ויצר וגו' מן האדמה. (חולין כז) היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן האדמה נבראו ועוד ללמדך כאן שבשעת ו יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה (ב"ר) יצירה זו לשון רידוי וכבוש כמו (דברים כ) כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם. ז הוא שמו לעולם: (כ) ולאדם לא מצא עזר: (כא) ויפל ה' אלהים תרדמה. (ב"ר) כשהביאן

שפתי חכמים

כעין הלקיחה גשמי שמעתיקו ממקום למקום: ה דק"ל דבתחלה כתיב עזר ואח"כ כתיב כנגדו משמע להיות נגדו להלחם עמו: ו נראה דזה לא קאי אלא על בריאת בהמות וחיות שהיה ביום ששי לאפוקי עופות שבריאתן היה ביום החמישי והוצרך לטעם ראשון להורות שמרקק נבראו העופות ולטעם שני להורות שביום יצירתן וכו': ז הפך הקרא והוסיף מלת שם אחר האדם ומלת לעולם אחר שמו כי בזולת תוספת שם יהיה פי' יקרא לו כמו קראן לו ויאכל לחם לא קריאת שמות ואז אין טעם למאמר הוא שמו דליכא למימר הוא שמו קודם קריאתו של אדם שהרי על ידו נקרא להם שמות ובזולת ההיפך יהיה פי' כל מה שיקרא לו האדם בשם נפש חיה הוא שמו וזה אינו אמת שבזולת קריאת אדם נפש

עניני קריאת השמות

(יט) ויצר ה' אלהים מן האדמה וגו' ויבא אל האדם וגו' נפש חיה הוא שמו. הפסוק הזה הוא מן הפסוקים הקשים ורש"י ז"ל פי' סרסהו ופרשהו וכו'. והכונה לעתים כתב וז"ל ולדעתי ירצה כי עוצמת חכמת האדם אשר רצה ית' להודיע בקריאת אלו השמות. הוא במה שיקרא לכל אחד שם בו יודיע גדרו במה שיבדל מזולתו אם בסוג ואם במין ולא שיקרא שום שם כללי יהיו משותפים בו מינים שונים. והמשל בזה כי כל אשר בו רוח חיים הם משותפים בחיות ולא יבדלו זה מזה. אלא בענין אחר פרטי. כאלו תאמר האדם בהשכלה העוף בהתעופפות וכן כל כיוצא בזה. וא"כ ה' ית' הביא את כלם לפני האדם לראות מה יקרא לו לכל אחד ואחד בפרטות שם מיוחד כפי הבדלו. ואמנם כל אשר יקרא לו האדם בדרך כלל נפש חיה. דהיינו בעל חי סתם. בזה לא היה מורה שום חכמה בהכרת גדר המינים. כי הלא נפש חיה. הוא סוג כולל לכל הבעלי חיים. והוא שמו של האדם עצמו. כי גם בו שייך לומר שהוא נפש חיה שכן קראו הכתוב ויהי האדם לנפש חיה. ובמה יודע אפוא באמרנו נפש חיה על מי ידבר. אולם הוא התחכם לפי מה שיאות ולא קראם נפש חיה סתם אלא ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית הארץ שלכל מין ומין קרא שם מיוחד יודיע בו הבדלו מזולתו. וזה כל פרי חכמתו:

בריאת האשה

(כא) ויפל ה' אלהים תרדמה וגו'. להבין מדוע בשינה ומדוע מן הצלע דוקא. ומהו עזר כנגדו. אך הנה מלך השכל קשה אל האדם לישא אשה ולהוליד בנים וליקח עול על צוארו לפרנסם כי קשה מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. ובפרט כי צריך האדם לעשות עבור נשמתו לעסוק בתורה: ומתי יעשה זאת. ע"כ אמרה תורה אעשה לו עזר כנגדו. אכין עבור האדם אשה שתהי' לו לעזר. אע"פ שהענין הזה הוא כנגדו. נגד שכלו ונגד רצונו. עכ"ז לא טוב היות האדם לבדו וכאשר יהי' לו אשה תהא עוזרתו וימלא בה קורת רוח. ויפל ה' אלהים תרדמת

נחל קדומים

ליום השבת ובדרושים בס"ד הארכתי במאמרים אלו: כא (טו) אחת מצלעותיו ויסגור בשר תחתנה ס"ת תורה ותיבת בשר מפסקת רמז למשז"ל שרוי בלא אשה שרוי בלא תורה ותיבת בשר הפסק רמז למשז"ל אל תרבה שיחה עם האשה. רבינו אפרים ז"ל ואפשר תיבת בשר ר"ת בלי רוב שיחה: כב (טז) ויבן ה' אלהים את הצלע. אותיות לעצה כמשז"ל אתתך גוצא גחין ולחיש לה. ד"א אותיות העצל דשריו בלא אשה שרוי

מרפא לשון

ויסע לוט מקדם. ויהי בנסעם מקדם תר' בקדמיתא. וטעמו כמ"ש בפסחים ז'. שבעה דברים נבראו קודם העולם וא' מהם ג"ע. או כמ"ד שג"ע נברא ביום ג' שהוא קודם לבריאת אדם הראשון וכן כל ל' קדם האמור אצל ג"ע תרגמו ל' קדמות ולא ל' פאת מזרח מטעם זה. וכבר כ' הרמב"ן ז"ל שהוא הנכון וע"ע משי"ת לקמן כ"ה ו' : ט. ועץ הדעת טוב ורע. דאכלי פירוהי חכמין בין טב לביש. ה"ג דאכלי ולא דאכלין שכן פירושו שאוכלי' פירותיו בל' אפשרות ולא שאוכלים פירותיו בלשון חיוב. ומלת חכמין ל' פועל כמו יודעים לא כנ"א חכימין בשם תואר והוסיף התרגום כל זה לתקן פישוטו של מקרא שאמר ועץ הדעת טו"ר דמשמע שהעץ הוא הדעת. והשכל מכחיש זה. ועוד ביאר שה"א הדעת משמשת לכולם ושיעורו ועץ הדעת הטוב והרע וצ"ע למה לא פירש ועץ החיים דאכלין פירוהי. כמו שפירש בעץ הדעת והלא ענינם שוה. כמ"ש ועתה פן ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים. ור"ל דממילא משמע הכי שכן משמעות עץ החיים אילן חייא. דהיינו לאוכליו ולא הוזקק לפרש כן בעץ הדעת אלא מפני התוספת שהוסיף

מסורת הקריאה

לא מפקין ה"א, וא' מפיק ה"א והוא בפ' נשא (ה' כז): (ז) וייצר, הטעם ביו"ד: (ח) גן בעדן, כתב במכלול כל גן פתח וכל הגן בגן קמץ עכ"ל, ומלת גן במקף ולא במרכא. ורוו"ה כתב שהוא שלא כדין שהרי לפי משפטי הטעמים יש להטעים תיבת גן במרכא כי לעולם יבוא מרכא בתיבה המחוברת לתיבת הטפחא שלאחריו, וכן במקרא כ"י של שנת נ"ד גן במרכא ובלא מקף ולזה ודאי יש לשמוע כי אמר כדין וכהלכה עכ"ל: (ט) ויצמח, לית וחד ויצמח מס"ק, והוא ביחזקאל ל"ז ו': למראה, נמסר עליו במס"ק ב', ור"ל ב"פ כתיב למראה האל"ף בסגו"ל א' זה, ב' יהושע כ"ב י': הגן, קמץ ועי' פסוק ח': ועץ הדעת, מלת ועץ בזקף גדול: יא) הוא הסבב, קדמא בטעם רביע תנינא [בפסוק י"ג] בטעם זקף, והוא חד מן י"א זוגין קדמא רביע תנינא זקף ונמסר ויקרא (ח' ט"ו): (יב) וזהב, הזי"ן בחטף פתח והוי"ו במתג: השהם, שני ההיי"ן בפתח: (יג) ושם הנהר, במקף: (יד)ושם הנהר, במקף לא בקדמא, א"ת, וכתב המ"ש

תרדמה על־האדם ויישן ויקח אחת
מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה:
כב ויבן יהוה אלהים | את־הצלע
אשר־לקח מן־האדם לאשה ויבאה
אל־האדם: כג ויאמר האדם זאת
הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי
לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה־
זאת: כד על־כן יעזב־איש את־אביו
ואת־אמו ודבק באשתו והיו לבשר

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלֹהִים שִׁינְתָא. [יג שִׁנְתָּא] עַל אָדָם וּדְמוּךְ. וּנְסֵיב. חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי. וּמְלֵי בִּשְׂרָא תְּחוֹתַהּ: כב וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת עִלְעָא. דִּנְסֵיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא. וְאַיְתְיַהּ לְוָת אָדָם: כג וַאֲמַר אָדָם. הָדָא זִמְנָא. גַּרְמָא מִגַּרְמַי. וּבִסְרָא מִבִּסְרִי. לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא. אֲרֵי מִבַּעְלַהּ נְסִיבָא דָּא: כד עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר. בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ. וְיִדְבּוֹק בְּאִתְּתֵיהּ. וִיהוֹן לְבִסְרָא חַד:

ת"א ויסגור בשר. ברכות סא עירובין יח נדה מה: ויבן ה'. ברכות סא שבת נה עירובין יח נדה מה: ובהם אל. עירובין ח: זאת הפעם. יבמות סג: על כן. סנהדרין נח: ודבק באשתו. סנהדרין נח: והיו לבשר. סנהדרין נו נח:

תפסיר הרס"ג

פנאם. פאסתל. אחדי' מן אצ'לאעה. וסד מכאנהא בלחם: כב) פבנא מנהא אמראה. ואתי' בהא אלי' אדם: כג) פקאל אדם. הד'ה אלמרה. (שאהדת) עצ'מא מן עצ'אמי. ולחמא מן לחמי. פינבג'י אן תסמא אמראה. לאנהא מן אמר אכ'ד'ת: כד) לד'אלך יתרך אלרגל. אבאה ואמה. וילאזם

נוה שלום

(אלסבאת, אלנום אלת'קיל). ויקח, ואסתל, לקח בנחת ובהסתר מן האדם בשעה שישן. (כג) עצם, שאהדת עט'מא וכו' ענינו עתה מצאתי עזר שהוא עצם מעצמי. לזאת, וינבג'י וכו'. ויאות שתק' אשה לא בשם דומה לשמי. כי מאיש, לאנהא מן אמר בכסר אלאלף. בעבור שנלקחה מאיש, דהיינו מצלעותיו לא מן האדמ', ותיבת אמר או מר בפתח אלמים שם לאיש, וכנגדם שם אמראה או מראה לאשה. (כד) יעזב איש, יתרך אלרגל, שם מיוחד לזכר מאישי האדם כמו גבר בעברי.

חלק הדקדוק

כח הדיבור ודו"ק: כג) לוקחה זאת, הלמ"ד במאריך והקו"ף רפ' ובקמץ חטף

בעל הטורים

שהרג שוגג ואחד מזיד שהקב"ה מזמנן בפונדק אחד ועולה בסולם וכו' וזהו ויפל בקרב מחנהו שהקב"ה מזמנן במחנהו: ויסגור. ב' במסרה הכא ואידך ויסגור ה' בעדו רמז לסגירת בשר שהיו אסורים בתשמיש מעט כתיבה כשסגר ה' בעדו אז ויסגור בשר (כב) ויבאה. כתיב חסר והוא עולה כ"ד שקשטה בכ"ד קשוטין והביאה לו. ויביאה ד' במסרה ויביאה אל האדם ויביאה יואב האהלה ויבאה אל עיר דוד ויפקוד ה' על הרעה ויביאה. וקודם שנשא בת פרעה משל בעליונים וזהו דוגמת אדה"ר שנטרד מן העליונים ע"י חוה ובילחק היה בהיפך כי היא היתה במקום שרה כן איתא במדרש: (כג) לזאת. ב' במס' הכא ואידך אף לזאת יחרד לבי לומר שחוה היתה לחרדת אדם: (כד) והיו לבשר אחד. וסמיך ליה:

רש"י

הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: מצלעותיו. מסטריו ח כמו (שמות כו) ולצלע המשכן זה שאמרו (עירובין יח) שני פרצופין ט נבראו: ויסגור. י מקום החתך: ויישן ויקח. (שם יז) שלא יראה חתיכת הבשר כ שממנו נבראת ותתבזה עליו: (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן. את הצלע. לאשה. להיות ל אשה כמו (שופטים ח) ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. (יבמות סג) מלמד מ שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש נ (ב"ר): (כד) על כן יעזב איש. רוח הקדש ס אומרת כן לאסור על בני נח את ע העריות (סנהדרין כז): לבשר אחד. הולד נוצר ע"י שניהם

שפתי חכמים

חיה הוא כי נפש חיה כולל בהמות וחיות ועופות ועוד איך נאמר ויקרא האדם שמות לכל הבהמה וגו' והלא אין כאן כ"א שם נפש חיה לבדו: ח פי' מצדדיו: ט ר"ל דלפי פי' זה צ"ל מצלעותיו מסטריו אבל לפי פשוטו של מקרא דלעיל הוא צלע ממש: י כתב הרא"ם זה אליבא דמ"ד ויבן ה' את הצלע זנב שלא נחסר מגופו כלום וכו' אבל למ"ד פרצוף יהיה כמשמעו למלאות החסרון וכו' ואני אומר אפילו למ"ד פרצוף לא היה חסר מגופו כלום כי היה כמין ב' פרצופין עם גופין מדובקים זה בצד זה ולא נחסר אלא מקום החתך וק"ל כ"ל ואע"פ דקאמר בגמרא בשלמא למ"ד ב' פרצופין היינו דכתיב ויסגור אלא למ"ד זנב מאי ויסגור ומשני מקום החתך י"ל דאי נמי הוה ב' פרצופין היו מחוברין קצת ביחד (נח"י). ולפי שפשוט יותר אליבא דמ"ד פרצוף לפי שהיה כל חלל הגוף פתוח שלא ה"ל גב הוצרך לומר ויסגור כמו שסוגרין בית פתוח או תיבה פתוחה אבל למ"ד זנב לא אתי שפיר כל כך לפיכך המשיך ופי' המקרא גם לדעתו ור"ל מקום החתך: ב (נח"י) ב"ר וסנהדרין דף ל"ט ופירש"י שלא יראה בחתיכה קודם גמר תיקונה ושם מוכח שזה התירוץ אליבא דמ"ד זנב לפיכך הקדים הרב לפרש ויסגור מקום החתך שהוא ג"כ אליבא דמ"ד זנב כדי ללמד שזה התירוץ ג"כ אליביה וכ"כ הרא"ם: ל דק"ל ויבן את הצלע אינו משמע שברא את האשה מן הצלע אלא משמע שבנה את הצלע לאשה להיות לה שום דבר לכך מפרש להיות אשה וכן קרא שמביא רש"י ויעש אותו גדעון לאפוד אין פירושו שתיקן אותו לצורך אפוד אלא תקנו שהוא עצמו יהיה אפוד: מ לאו בתשמיש איירי אלא אין זה אלא רמז ועיקרו מן והאדם ידע את חוה אשתו נפיק מהר"מ ועי"ל שהיה משיג בשכלו טבע כל בהמה וחיה דאי לא היה יודע טבעם לא היה יודע לקרות להם שמות. נ לכך ל' נופל על ל' אבל בלשון אחר אין טעם כל' שלכך נקראת אשה כי אין שם אשה בשום ל' חוץ מלה"ק ס ר"ל דאדם אינו יכול לומר כן דהא לא היו לו אב ואם וגם לא היו לו בנים בעת הזאת ולמה הוצרך לכך. ע ודבק באשתו ולא באשת חבירו דהא מהאי קרא נפקו עריות כאלו אמר על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו שלא ישמש עמהם הרא"ם ואי"ל מנ"מ בזה שרות הקודם מגוס וכו' לאפוקי שלא תאמר

בריאת האשה

תרדמה על האדם ויישן. להראות לו סיפי' בענין זה כישן שלא יחקור מאין יבא עזרו כי הקב"ה יזמין לו פרנסתו עבורו ועבור אשתו ובניו לחם לפי הטף. ואל ישא אשה עסקנית שהיא תפרנסו. כי אמרו חז"ל אוי לו לאיש שאשתו מפרנסו. וע"כ נבראת האשה מן הצלע. כי יש מי שפרנסתו מן חקירת הראש ויש מן עינים הרואות. ויש מן הפה. אוי מן הי"ד. אוי מן הרגל. אבל בצלע לא יוכל לפרנס א"ע כן תהי' האשה שלא תפרנס את בעלה רק הוא יפרנס אותה:

יהנחש

אבן עזרא

יפתח ואת שמואל ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם. ופה אמר כי העוף נוצר מהאדמה ולמעלה מהמי'. כי משני' נוצר: (כא) ויפל. מהבנין הכבד הנוסף. וכן וישב אותם אברם: תרדמה. יותר משינה ושינה יותר מתנומה והתי"ו נוסף: אחת מצלעותיו שתי צלעות הי"ו מכענין ולצלע המשכן השנית ומלת צלע לשון נקבה והטעם צד: תחתנה. מקומה והוא לשון יחיד והנו"ן נוסף ותחתיה לשון רבים וכן תחתני גם תחתי: (כב' ויבן.

אבי עזר

תוקי הדקדוק תיכס מכריתים הרב נפרש כך. כי אפשר שנטע גן במקום עדן ועונג ולפעמים נסמך עדן אל גן ולפעמים גן אל עדן. כמו (יחזקאל כח) בעדן גן אלהים. וכן דוגמתו. מאור החכמים מאכמיש נור. האדם יש לו סוד) המדקדקים מגלים סוד כוונר שהוא ג"כ שם עלם כללי כפי שאדם אדם נופל על כל חי מדבר גם האשה בכלל אדם. כדכתיב ויקרא את שמם אדם אבל לדעתי אין זה כוונתו כי במקום שכתב יש לו סוד הוא על ג' פנים. לפעמים הוא דבר חכמה אשר אין בקיאין בה. כוונתו מפני שאין אנו בקיאין בחכמה זו. ולפעמים הוא דבר אשר נעלם ג"כ ממנו כי לא ידע לפרש וקאמר שיש לו סוד. על דרך שאנו אומרים על אגדת רבה בר בר חנה או בשאר הגדול וגם ידעת מנדר הל' שיש ב' נוספים. כמו טרף בפיה. והוא באחד. וכמוה רבים. וכן בעדן. והוא כתבו לתוך ג"ע: שם (וה"ה שאין אנו יכולין להעמידן על דרך פשט אם לא שיש לן סוד אשר נעלם ממנו ונגלה ליודעי חן. גם לפעמים יודע הרב כוונת סודו ונם יכול להסביר לן כוונתו ולא רצה

מרפא לשון

אח"כ: י. ומשם יפרד והיה. ומתמן מתפרש והוי. ה"ג בל' בינוני, וכצ"ל לפי שכל הפ' מדבר בלשון בינוני ויש עליו מסורת והיה. יהוי, ט, וסי' לארבעה ראשים. בכל יחם. אם בא אל אשת אחיו. ירים משה. כל מבקש ה'. כצאת משה את האהל. כבא משה האהלה. טעמו כטעם לשד. אם נשך הנחש ודין. ומינה לא תזוז. ויש ליתן טעם למה אמר הכתוב והיה לד' ראשים ולא אמר ויהיה לד' ראשים כמ"ש ונהר יוצא. והוא לרמוז שסוד ד' נהרות אלו הם כנגד ד' אותיות השם שהם אותיות והי"ה וז"ש בתרג' ש"ה ע"פ גן נעול. ונשיך וכו' דכין כמבועא דמיין חיין דנפיק מתחות אילנא ומתפרש לד' רישי נהרין ואלמלא דהוא חתיב בשמא רבה וקדישא הוה נפיק ומבע ושטיף כל עלמא: יא. הוא הסבב. הוא מקיף. כ"ה בכל הנוסחאות הישנות. וכן הוא הסובב תנינא. וכן הוא ההולך. הוא מהליך ולא כדגרסינן האידנא הוא דמקיף. הוא דמהליך. ונראה שדיוקו כי אין לומר הוא דמקיף אלא א"כ יש פישון אחר ולזה הוא נותן סימן שהוא הסובב וגו' וכן כולם. וטעם ה"א הידיעה בל' המקרא אינה לסימן איזהו הנהר בין שאר נהרות שבארץ אלא להודיע שבח הנהר היוצא מעדן שנדע שכחו מכח הראשים היוצאי' מפניו שגדולתם כך. ובכמו הא זו אין לה גילוי בתרגום כמו ויקח ה' אלהי' את האדם כמתר' ית אדם: יח. אעשה לו עזר כנגדו, כקבליה, ה"ג בכ"ף, ולא כנ"א לקבליה. ואולי טעמם שכבר נבראה דבוקה בו לאחריו או כמאן דאמר בברכות ס"א כמין זנב או כמ"ד דו פרצופין. ועתה רצה הקב"ה לנוסרה שתהיה לפניו אבל אין זה מוכרח

נחל קדומים

בלא שמחה והוא עצל. רבינו אפרים ז"ל: כג (יז) לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת. אפשר כמ"ש הרב שבלי הלקט ח"ב כ"י סימן ע"ג כי בתחילה ראשונה לא היתה נשמעת לו ולקח אחד מצלעותיו ועשה הוה והטיל ב' אותיות משמו הגדול י"ה יו"ד באדם וקראו איש וה"א בחוה וקראה אשה ושם ביניהם חוה כי בתחילה היו אדם והראשונה אש אש ע"ש באורך. וז"ש לזאת יקרא אשה זאת דייקא לאפוקי הראשונה כי מאיש לקחה זאת ועתה נקראת אשה ואני איש. וז"ש פ"ג דסוטה זכו יה ביניהם לא זכו אש אוכלתן שנדמו כמו אדם והראשונה שהיו אש אש. על כן יעזוב איש וגו' והיו לבשר אחד אפשר לרמוז בשר אחד גימטריא חת"ן כל"ה עם שני כוללים. גם רמז חתן כלה לרמ"ח איבריו ורנ"ב אבריה הם ת"ק אח"ד גי' חתן כלה: ג (יח) אמר אלהים

מסורת הקריאה

ובכמה ספרים מצאתי זה השני בקדמא עכ"ל: חדקל,

אֶחָד׃ כה וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃ ג א וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר

ת"א אמר אלהים סנהדרין סס פ

תרגום אונקלוס

כה. נַהֲווֹ תַרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין, אָדָם וְאִתְּתֵיהּ, וְלָא מִתְכַּלְמִין׃ א. וְחִוְיָא הֲוָא חַכִּים. [נ"א עָרִים] מִכָּל חֵיוַת בָּרָא. דַּעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים. וַאֲמַר לְאִתְּתָא. בְּקוּשְׁטָא אֲמַר יְיָ. לָא תֵיכְלוּן. מִכָּל אִילַן

תפסיר הרס"ג

זוגתה. פיכונא גסמא ואחדא: כה) פכאנא גמיעא עריאנין. אדם וזוגתה. ולם יתחשמאן ד'אלך: א) ואלת'עבאן כאן חכימא. מן גמיע חיואן אלצחרא. אלד'י כ'לקהא אללה. פקאל לאלמראה. איקינא קאל

אבן עזרא

מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו ויפן ויקץ: ויבא'. חשב בהקיצו בראותו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו. וכן האנשים רדפו אחריהם. או נבנתה חוץ לגן ואח"כ הובאה אליו וכאשר הסתכל ידע שנגזרה ממנו כי צלעו הא' עם בשרה איננה והרגיש שבשר אחר הובא בו: (כג) ויאמר. אז אמר זאת הפעם מצאתי עזר כנגדי כמוני כי ממני הי'. ודבר לילית דרש: לזאת. בעבור זאת. וכן אמרי לי אחי הוא. ודגשות שי"ן אשה תמורת היו"ד הנח הנעלם שהוא באיש, ויתכן שסבת דבור אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי פעם יחסרו הראות הה"א. ונשים מן אנוש ואנשי' וטעם יקרא על שם. ולא נדגש קו"ף לקחה זאת להקל על הלשון. והוא מהבנין הכבד ואם לא נמצא. וטעם והיו לבשר א' כאילו הם. או שידמו כאשר היו. ויש אומרים שיולידו אחר והוא רחוק: (כה) ערומי'. שם התאר וכן בגדי ערומים תפשיט. ויש אומרים כי גם ערום ראה רעה ונסתר כמוהו. וטעמו שהרות ערום בלי מכסה כדמות העין: יתבששו. מבושת והוא מהשנים שיש נח נעלם ביניהם והאות אחרון כפול. כמו יתבונן ונקמץ השי"ן בעבור שהוא סוף פסוק: (א) והנחש. יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת ל' החיות. ויפרש ויאמר הנחש ברמיז'. ואחרי' אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר. ומה טעם לקללת הוא ישופך ראש. ורבים השתבשו לחקו' למה הוא קולל הנח' ואם היתה לו דעת שלמה. או צוה שלא ישיא האשה ויאמר רב סעדיה גאון אחר

אבי עזר

לגלות לפי שהוא חוץ להענין אשר מדבר כוונת הסיפור. ולכל הכך טעמא דאמרן לא שייך דעת המדקדקים שפירשו בדברי הרב. וע' פ' שמות כתב הרב והאדם הוא שם תואר ויש לו סוד. תקתיע דאין כוכתו על סוד המדקדקים אכן אם תראה בפרקי ר' אלי' בתור במין התמישי בענין שם המתגבר ובדברי הרב בספר מאזנים אז תבין סוד: (טז) (ויצו צווי עם על מצות ל"ת וכו') ומצינו לפעמים צווי בלא על והוראתו על לא תעשה. ע' פ' ואתחנן כאשר צוך ה'

בעל הטורים

(כה) ויהיו שניהם ערומים רמז למה שאמרו הוא בבגדו והיא בבגדה יוצאין ויתן כתובה

רש"י

ושם נעשה פ בשרם אחד (שם כח): (כה) ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צ צניעות להבחין בין טוב לרע (ב"ר) ואע"פ שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצה"ר וידע מה בין טוב לרע (ב"ר): (א) והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו ק כתנות עור וילבישם אלא ללמדך מאיזו סיבה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש ר לעין כל ונתאוה לה: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו ש היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל (ב"ר): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם ת לא תאכלו מכל

שפתי חכמים

נ טעה הוא כן דא"כ הל"ל עוזב ולא יעזוב (מהרש"ל). (נח"י) ונראה לפרש תיבת על כן דה"ק הואיל ועשיתי לו טובה כזאת ובניתי לו אשה ע"מ כן עשיתי שיקיים אלו העריות כמו שנאמר לישראל אשר הוצאתיך מארץ מצרים ופירושו ע"מ כן הוצאתיך שתקיים המצות: פ כ"ר למעוטי בהמה וחיה שאינם נולדים מן האדם. (נח"י) ונ"ל דס"ל להרב דזה הוא כמו נתינת טעם על איסור העריות כדי שלא להרבות ממזרים אע"פ שהביאה אסורה אפי' בילדה וזקנה שאינם ראוים להוליד וגם עם בהמה וחיה שאינם נתעברות מן האדם מ"מ יותר נראה וניכר האיסור כשמוליד ממזר והוי מעוות שאינו יכול לתקן: צ (נלה לדרך) יש לומר שלא היו יודעים דרך צניעות כלל ולא מחמת חסרון חכמה אלא מחמת שלא היו צריכין לידע דרך צניעות כיון שלא היה להם יצה"ר: ק כתב הרא"ם ומנ"ל לומר שהכתנות הללו בתחלת בריאתן מיד נעשו מפני הצינה והחום עד שיקשה עליו מה ענין זה לכאן וכו' דלמא לא נעשו הכתנות הללו אלא לאחר שחטאו ואכלו מן העץ והכתנות הללו היו מפני הבושה שהיו ערומים ויהיו המקראות כסדרן וכו' ונ"ל דהוכחתו מדכתיב ויקרא האדם שם אשתו חוה וגו' וסמיך ליה ויעש ה' אלהים וגו' ופרש"י ויקרא האדם חוזר לענין ראשון וגו' וא"כ קריאת שם חוה קודם החטא היה וסמיך ליה ויעש ש"מ דבתחלת בריאתן עשה להם הכתנות ולא אחר שחטאו מפני הבושה ועי"ל מדכתיב בקרא ויעש להם כתנות עור וילבישם דמשמע הקב"ה הלבישם וכי מפני שחטאו הוכרח הקב"ה להלבישם ולמה לא הלבישו את עצמם כמו שעשו להם חגורות מעצמם והיה לו לכתוב ויעש להם כתנות עור ללבוש אלא ע"כ בתחלת בריאתן עשאם מפני הקור והחום. ועל מה שהקשה הרא"ם איך היו ערומים וכו' י"ל דלמ"ד שפי' כתנות עור חלקים כצפורן מדובקים לעורן ע"כ היו ערומים רק על העור היה מבוקק כעין צפורן אבל הכל בגלוי היה וגם אבר התשמיש וק"ל ואפי' למ"ד שעשאן מלמר ארנבת והיו נעשים לו מפני הצינה והחום כיון שבריאתן היה בתשרי לדעת ר"א או בניסן לדעת ר"י ובשני חדשים אלו אין בהם לא קור ולא חום לא היו מלובשים בהם אלא ערומים היו בלי לבוש כי לא יתבוששו ממה שהיו ערומים כי לא אכלו עדיין מן העץ לידע בין טוב ובין רע וכיון שהיו ערומים והיו משמשים לעין כל נתאוה הנחש וכו' וא"ל למה לקחו עלי תאנה ויעשו להם חגורות היה להם ללבוש הכתנות אין ה"נ אך ורק שבאותו הפעם לא היו מצויין אצלן ולא רצו להיות עומדים ערומים אפי' רגע אחד. (נח"י) ומ"מ כ"ל שבמחלוקת שנויה (פסחים דף נד) והכי איתא התם עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות וכו' וי"א אף בגדיו של אדם הראשון וא"כ לי"א נבראו אחר החטא דאיכא סרכא בעשירית דהיינו קודם בין השמשות ולת"ק דס"ל דקודם בין השמשות נבראו אפשר נמי דס"ל דנבראו קודם החטא: ר (אב"א) וא"ת ותשמיש היכן רמוזה י"ל לא היה צ"ל רק ויהיו שניהם ערומים מה ת"ל האדם ואשתו אלא הכוונה מלבד שהיו ערומים היו מתיחדים כדרך איש ואשתו: ש דק"ל למה נאמר מכל אלא לפי ערמתו וכו' ר"ל מתוך שהיה ערום מכל לכך היה ארור מכל: ת שא"א לפרשו כ"ש מפני שהוא תחלת דבור:

עניני חטא אדם וחוה

(א) והנחש היה ערום מכל חית השדה וגו'. הנה לבאר הפרשה הזאת ע"פ דעת אחד המפרשים הוא כמעט נמנע. כי כל אחד מפרש הפרשה ע"פ רוח מבינתו אשר מנט ה' ע"כ יצאתי ללקט אורות מאיזה ספרים אשר יאירו לנו נתיב יושר בענין העמיק הזה האלשיך ז"ל כתב על הפסוק ויהיו שניהם ערומים וגו'. כי מהתדבקותם בקדושה ובדברים עליונים ולא בחלק חומר ויצר הרע ע"כ לא ידעו מהות ואיכות הרע וככן הי' אצלם אברי המשגל כאזנים וידים ודומיהם. ובהזדווגם לא הי' להם הדבר כפועל מגונה. ותאות המשגל הי' להם כתאות הרעב לאכול והצמא לשתות [וכאשר לא יתבייש האדם לאכול ולשתות בפני כל רואה. כן לא בושו בהמשגל בפני כל רואה]. וחז"ל אמרו (סנהדרין כט) שהנחש ראה אותם עסוקים בתשמיש. דקדקו זאת מהכתוב ויהיו שניהם ערומים. הלא שניהם קאי על אדם וחוה. ולמה כתב עוד האדם ואשתו; ועוד דהול"ל האדם וחוה. אלא כך משמעו. שניהם היו ערומים והיו עוסקים בעניני האישות. וזהו האדם ואשתו. שעסקו במשגל ועכ"ז ולא יתבוששו והנחש ראה זאת והתאוה לה. [ע"כ נכנס עמה בדברים בעניני עץ הדעת להמית את אדם וישא את חוה כמאמר חז"ל]: והנה על דרך הפשט ראוי לשום לב מי הכניס את הנחש בתגר זה לפתות את חוה בכל מאמצי כחו. מה יתן ומה יוסיף לו. אמנם הנה נודע כי השטן הוא היצר הרע הוא מלאך המות [והוא כאחד מלכת המרום במרום. ונברא לשלשה דברים אלא יורד ומחטא עולה ומסטין יורד ונוטל נשמה ועד כה לא עשה מאומה. כי את מי יחטא ועל מי יסטין וממי יקח הנשמה] ואם האדם לא יחטא ואי לעולם יבולע הוא לנצח ע"כ השתדל בכל עוז ותעלומות להחטיאו [ויתבונן כי לא יכול לו כי קדוש ונורא הוא יציר כפיו של הקב"ה. ונשמתו בקרבו נפוחה כביכול מעצמותו ית'] ע"כ פנה עצמו אל האשה [ואף כי היא ג"כ יציר כפיו של הקב"ה. אבל נשמתה הוא מנשמת אדם לא מעצמותו ית']. ומחמת כי השטן הוא רוחני. וחטאי ומסיתי האדם לחטא מוכרחים להיות גשמים ע"כ חרש חכם בקש לו לסרסור והוא הנחש והוא יהי' לו לפה אל האשה וכל דבריו באים מסמאל המלובש בו וכל אשר הנחש עושה הוא היה עושה. כי הנחש הי' אז בעל דעה וכתפארת אדם [ע"כ אין חידוש שהכחיש דברי הקב"ה. כי לזה נברא להתעות האדם ולהביא בלבו עניני הכחשה בה' ובתורתו וכל מה שמתאמן יותר להכחיש דברי ה' בזה עושה רצון ה'. כמשל השפחה שהביא הזוהר (תרומה קסג) והנחש עשה כדרך השטן בכ"מ שלא יבא בעקיפין על האדם לאמר לו לעבור על דברי הקב"ה רק יכנס בשלום שהאדם יעשה עוד גדר שלא יעבור על דברי ה'. והולך מענין לענין. עד שהאדם יאמין בו כי דורש ה' גם הוא. עד שיביאהו להפיך דברי אלהים חיים ולכפור בו ובתורתו. וכן קרה עם חוה. וכן היה ראשית דברו אליה. אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן אפילו אם אמר וגזר אלקים עליכם

חומת אנ"ך

ח ויהיו שניהם ערומים. כל לשון ערטילאין דגושין וכל ל' חכימין רפין. כי ערום בחולם הרי"ש. ואשר הוא ענין חכמה הוא בשורק וכשהוא בלשון נקבה גם ערטילאות הוא בשורק ונדגש כמו פן אפשיטנה ערומה והס"כ לשון

מסורת הקריאה

מס"ק לית וא, חדקל, ר"ל לית עוד בסגול וא' בקמץ והוא בדניאל (י' ד'), והוא מן א"ב (ר"ת אל"ף בי"ת) חד וחד חד פתח וחד קמץ נמסר במס"ר ערך אות פ"א: הוא פרת, בכל המדויקים הוא בטעם מרכא, וכן הוא שמו דלקמן פסוק י"ט: (טו) לעבדה ולשמרה, עי' מש"כ לעיל א' כ"ט. ושניהם במפיק הה"א: (טז) מכל עץ הגן, כתב רוו"ה וז"ל במקרא כ"י של ב"ד כתיב מכל בטעם תביר ועץ במרכא וכתוב עליו בגליון בן נפתלי מכל-עץ במקף עכ"ל ומשמע מיניה שזה שכתוב בפנים הוא דעת בן אשר ובתיבת עץ אין פלוגתא דלכ"ע הוא במרכא והפלוגתא רק בתיבת מכל אם הוא מוקף או מוכרת ואנן כב"א ס"ל שהוא

נחל קדומים

לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. פירש"י הוסיפה על הציווי לכך באה לידי גרעון וכו' דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה עכ"ל. והדבר קשה דאם היא הוסיפה נגיעה איך נתפתית מהנחש שאמר כשם שאין מיתה בנגיעה וכו' הרי אשה יודעת שהנגיעה הוא תוספת שהוסיפה. ופי' הרב כלי יקר שחוה לא שמעה מפי הגבורה רק אדה"ר ציוה לה ואדה"ר הוסיף הנגיעה לסייג ולא אמר לה שהנגיעה לסייג וסברה חוה שגם הנגיעה ציווי יתברך ומשו"ה הלך אל חוה ולא אל אדם כי אדה"ר ידע דהנגיעה הוא סייג ע"ש באורך. וכן כתב הרב תורת חייב בשיטתו על סנהדרין דף כ"ט ע"ש. ונעלם מהרבנים דתניא כוותייהו באבות דר' נתן פ"א דאדה"ר

מרפא לשון

ושפיר גרסי' בקבליה כל' המקרא הזה ושאחריו ולאדם לא מצא עזר כנגדו. דלא לאפוקי לאחריו אמר קרא כנגדו. שא"כ הי"ל לפניו אלא כמ"ש ביבמות ס"ג זכה כנגדו דהיינו שתהיה כמותו בדעותיה ומדותיה וימצא בה קורת רוח ויאהבנה כמוהו: (שגגה היא, ובש"ס איתא זכה עזר לא זכה כנגדו. ופשוט. יק"א): כג. כי מאיש לקחה זאת. ארי מבעלה. ה"ג כמו מאישה. נראה טעמו שכן כוונת הכ' לזאת יקרא אשה שהיא מלשון אישות כי מאישה דוקא לקחה לא מפני שמאיש לקחה אפילו שאינו אישה. כי כל אשה היא ג"כ לקוחה מאיש שהוא אביה אבל חוה מדה

אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃
ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי
עֵץ־הַגָּן נֹאכֵל׃ ג וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר
בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ
מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן־תְּמֻתוּן׃
ד וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת
תְּמֻתוּן׃ ה כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם
אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם
וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע׃
ו וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל
וְכִי תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ

תרגום אונקלוס

גִּנְתָא: ב וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא. מִפֵּירֵי אִילַן גִּנְתָא נֵיכוֹל: ג וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּבְמְצִיעוּת גִּנְתָא. אֲמַר יְיָ. לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ. וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ. דִּלְמָא תְמוּתוּן: ד וַאֲמַר חִוְיָא לְאִתְּתָא. לָא מְמָת תְּמוּתוּן: אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ. אֲרֵי. בְּיוֹמָא דְּתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ. יִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן. וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין, חָכְמִין בֵּין טָב לְבִישׁ: ו וַחֲזַת אִתְּתָא. אֲרֵי טָב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרֵי אָסוּ הוּא לְעַיְנִין. וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא

תפסיר הרס"ג

אללה. לא תאכלון. מן גמיע שגר אלגנאן: ב)פקאלת לה. מן ת׳מר שגר אלגנאן נאכל: ג)לכן מן ת׳מר אלשגרה. אלד׳י פי וסט אלגנאן. קאל אללה. לא תאכלו מנהא. ולא תדנו בהא. כלא תמותון: ד)וקאל להא. לא מות תמותון: ה)לאן אללה עאלם. אן פי יום תאכלון מנהא. תנפץ׳ עיונכם. ותכונו כאלמלאיכה. עארפי אלכ׳יר ואלשר זיאדה: ו)פלמא ראת אלאמראה. אן אלשגרה טייבה׳ אלמאכל שהייה׳ אלמנצ׳ר.

נוה שלום

ג (ה) טוב ורע, אלכ׳יר ואלשר בזיאדה, בלומר נוסף על מה שבידיעתכם עתה. (ו) לעינים, ללמנט׳ר, למראה העינים. (ז) להשכיל, ללעקל, לפקח השכל, שלא

אבן עזרא

שהתברר לנו שאין דבור ודעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו רק מלאך דבר בשבילם. והשיב עליו רב שמואל בן חפני. והנה קם ר׳ שלמה הספרדי בעל השירים השקולים וחכם גדול היה והשיב על רב שמואל. **והישר בעיני שהם הדברים** כמשמעם והנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו. והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם. ופי׳ ערום חכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערו׳ אחרי ערומי׳ והם שני טעמים. כי באלה הצחות בלשון כמו בלחי החמור חמור חמורתים וכן על שלשי׳ עיירים ושלשים עיירים להם. ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש. וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם ואין המלאך ממרה פי השם. והשואלים איך מצא הנחש את האשה איננה שאלה. וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרים ואמר בסוף ק״ו שאמר לכם לא תאכלו כל פרי עץ כלל לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצות ה׳

אבי עזר

אלהיך לפי דעת הרב: (ו) (ורדים ישאלו). להבין הענין ארחך כי נחלקו חכמינו בדבר לומר שכל. אבר מוליד אבר ובכח הזריעה צלמו ודמותו. אולם הקשו לנפשה מדוע סומא מוליד פקח וחגר מוליד ישר רגלים. אפס זאת מוחלטת שאם גשם האב זך. ואף אחד כן מוליד תולדתו כמוהו וכן גבור וחלש בלתי אם סבובים אחרים מונעים את תולדתו להיות כמוהו. וידוע שאין גשם

בעל הטורים

(ו) לעינים. ד׳ במס׳ הכא ואידך כי האדם יראה לעינים. ומתוק האור וטוב לעינים. **ובעשן לעינים. האדם יראה לעינים.** פ״כ לפי ראותו מתוק וטוב לעינים אבל אחריתו כעשן לעינים שגרמו מיתה לכל:

רש״י

וגו׳. ואע״פ שראה אותם אוכלים א משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: (ג) **ולא תגעו בו.** הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר (משלי ל׳) אל תוסף על דבריו: (ד) **לא מות תמותון.** דחפה עד ב שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה ג כך אין מיתה באכילה (ב״ר): (ה) **כי יודע.** כל אומן שונא את בני ד אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם (ב״ר): **והייתם כאלהים.** יוצרי עולמות: (ו) **ותרא האשה.** ראתה דבריו של נחש ה והנאו לה והאמינתו (ב״ר): **כי טוב העץ.** להיות ו כאלהים: **וכי תאוה הוא לעינים.** כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: **ונחמד העץ**

שפתי חכמים

א כ׳ הרא״ם אע״פ שלא נודע זה מן הכתוב מוכרח הוא דאל״כ מה היו אוכלין ואין זה ראייה דלמא היו אוכלים ממיני עשבים וזרעוני גינה. ונראה דהוכחת רש״י מדכתיב בקרא לא תאכלו מכל עץ הגן לא היה לו לכתוב אלא לא תאכלו מעץ הגן כיון שראה אותם שאכלו עשבים וזרעונים א״כ כל ל״ל אלא ודאי ראה אותם אוכלים פירות אך שראה אותם אוכלים בסירוגין ר״ל מהתאנים אכלו ומהגפן לא אכלו ומאילן אחר שהיה עומד אצלם אכלו ואז שאל אותה כיון שראה אותם מקצת פירות אכלו ומקצתן לא אכלו היה לו מקום שאלה אם זה הוא משום בחירה בעצמא שאין טובים כשאר פירות מ״ה אין אתם אוכלים אותם או מפני ציווי הש״י שצוה לכם לא תאכלו מכל עץ הגן ולכן אתם אוכלים ממקצתן וממקצתן אינכם אוכלים וק״ל: ב דאל״כ היאך האמינו לו במה שאמר לא מות תמותון ולא עמדה להכחישו: ג ותימה והלא עדיין היתה יכולה למות שהרי היום גדול עדיין והקב״ה אמר ביום אכלך ממנו מות תמות ויש עוד להקשות אם על הנגיעה ימותו כ״ש על האכילה דאי אפשר לאכילה בלא נגיעה וא״כ למ״ל למימר לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. ונראה דה״פ על האכילה ימותו ועל הנגיעה יפלו בחולי מיד וא״כ יהיה הולך ופוחת וימות ג״כ באותו יום וא״כ כשראתה שלא חלתה על הנגיעה ודאי לא תמות עוד. ויש מקשים מה ראיה הוא זה לנחש שדחף את האשה עד שנגעה בעץ ולא מתה והא באמת לא הוזהרו אלא על האכילה ולא על הנגיעה והאשה עצמה למה לא יראה לנפשה כיון שהיא ידעה בעצמה שלא צוה ה׳ כ״א על האכילה לבד וע״ק מאי דעתה דאשה שהוסיפה לומר על הצווי. וי״ל דהצווי היה אל האדם ולא אל הוה אך אדם צוה לחוה ובשעת ציוויו לחוה הזהירה גם על הנגיעה כי ידע שנשים דעתן קלות הם והאשה היתה סברה באמת שהש״י צוה גם על הנגיעה ומה שפרש״י הוסיפה על הצווי והא לפי מה שצוה לה אדם בשם הקב״ה לא הוסיפה כלום אעפ״כ לא היה לה להשיב לנחש יותר ממה ששאל ממנה שהוא לא שאל אותה אלא על אכילה ולא על הנגיעה וא״כ כשראתה האשה שלא מתה בנגיעה לפי סברתה וציוויים מן בעלה אז לקחה גם מן הפרי ואכלה ודו״ק. ויש מקשים עוד מה ראייה היא מן הנגיעה על האכילה בשלמא הנגיעה היה באונס שהוא דחפה עד שנגעה אבל האכילה יהיה ברצון וי״ל דהאשה סברה שהעץ הוא כמו סם המות שכל מי שאוכל ממנו הוא ימות כמו מי שאוכל מעץ החיים שהפרי עצמו הוא הנותן בו חיים כך הפרי הזה הוא סם המות ולכך אמרה ולא תגעו בו כי הוא מושג בחוש שיש סם המות חריפים שאף בנגיעה ממית וסברה האשה זה הפרי כן ומ״ה דחף אותה הנחש ואמר כשם שאין מיתה וכו׳ מלאתי: ד קשה לרש״י אדרבא היה לו להקב״ה להאכילה כדי שיהיו חכמים ויודעים טוב ורע ומתרץ כל אומן שונא בני אומנותו: ה דקשה לרש״י מה ראתה עכשיו שלא ראתה מקודם לכן דהא לא אכלה עדיין מן העץ ל״פ ותרא פי׳ ותתבונן: ו וא״ת למה לא מפ׳ רש״י כסדר שאמר לה הנחש ונפקחו עיניכם בתחלה ואח״כ להיות כאלהים וי״ל לפי

עניני חטא אדם וחוה

אליכם שלא תאכלו מכל עץ הגן. ורצה לסיים דבריו „צריכים אתם לשמור גזרתו ולא לאכול" אך הוא אשר טבע נכים לה. לא נתנה אותו לגמור דבריו. ותאמר האשה אל הנחש [לא אסר לנו הקב״ה את כל עצי הגן] מפרי עץ הגן נאכל. רק מפרי העץ אשר בתוך הגן. על אילן זה לבד אמר לנו הקב״ה לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון. רצונה הקב״ה אמר לנו

חומת אנ״ך

רבות ערומות בדגש ולשון חכימות ערומות בשורק ורפה. דברי אמת כ״י להרב מהר״ר שלמה עדני ז״ל: ט ויאמר הנחש אל האשה. וא״ת איך ידעה האשה בלשון הנחש י״ל חוה היתה יודעת בכל לשון ולזה נקראה חוה תרגום של ויגד וחוי ולכך נקראת אם כל חי א״כ שדיבר בלשון הקדש כי בתחילת הבריאה היו מדברים כלם בלשון הקדש כמו שאמרו רז״ל על פסוק ויהי כל הארץ שפה אחת וחיה ועוף בכלל. א״כ השטן היה מדבר עמה כמו שאמרו רז״ל שרכב

מסורת הקריאה

מוכרת ובחולם וממילא שצ״ל בטעם תביר עכ״ל. (יז) אכלך, השוא הוא נח: (יח) אעשה לו, הלמ״ד דגושה מדין דחיק והוא המין הא׳: (יט) ויצר, הטעם ביו״ד: (כ) לא מצא עזר, אין כאן נסוג אחור ומלת מצא מלרע: ויישן, נמסר עליו במס״ג ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח, זה דבפ׳ מקץ (מ״א ה׳) בקמץ וא׳ במ״א (י״ט ה׳) בפתח: תתחתנה, תי״ו שני׳ בסגול והנו״ן בדגש: ועיין ויקרא ו׳

נחל קדומים

עשה סייג לדבר שהוסיף הנגיעה לחוה ולקמן באותו פרק אמר דיצא תקלה מכאן אמרו אל יוסיף אדם על דברים ששומע ע״ש. והדבר פשוט דהכוונה דצריך לעשות סייג כדקתני ברישא. אמנם צריך לומר ציווי ה׳ כהלכתו אח״ך לומר שהוא עושה סייג לא כמו שעשה אדם הראשון שהוסיף בסתם וסברה חוה שגם ה׳ ציוה על הנגיעה ומזה יצאת תקלה ולא זכרו הרבנים הנז׳ מהא דאבות דר׳ נתן. וגם על רש״י קשה דמפשט דבריו משמע דחוה היא הוסיפה מדעתה ולכך באה לידי גרעון. ומלבד שהענין עצמו אינו מתישב ק׳ מאבות דר׳ נתן. ומ״ש בסנהדרין דף כ״ט מנין שכל המוסיף גורע וכו׳ הכונה ממה שהוסיף אדה״ר לחוה בסתם ולא פירש דהוא סייג וכמ״ש הרב תורת חיים ודוק כי קצרתי: ו (יט) וכי תאוה הוא לעינים. פירש הרב כלי יקר שבכל חטא יש

מרפא לשון

יתירה שלה שנלקחה מאישה דוקא. על כן יעזב איש את אביו. בית משכבי אבוהי. הוסיף בית משכבי, לתקן תחלת הפסוק עם סופו לפי שמסוף הפסוק ודבק באשתו. משמע שמתחלה היה דבק באביו ואמו כמו שהוא בא להתדבק עכשיו באשתו ע״י זיווג אשר זה מגונה ואסור. לזה פירש שאין העזיבה לאביו ואמו שנקיש אותם לאשתו אלא לבית שהיה שוכב בו כשהיה אצל אביו ואמו: א. והנחש היה ערום. הוה ערים. כ״ה בכל הישנות וכ״כ היא״ר ז״ל ונתן בה טעם שאין נופל ל׳ חכמה במיני הנבראים השפלים אלא במין האדם לבדו. ועוד, כי לא מחכמה העביר הנבראים על מצות בוראם

תפסיר הרס״ג

מנאא לאלעקל. אכ׳ד׳ת מן ת׳מרהא ואכלת. ואעטת בעלהא איצ׳א מעהא ואכל: ז)פאנפצ׳ת עיונהמא. פעלמא. אנהמא עריאנין. פכ׳ייטא מן ורק אלתין. וצנעא להמא מיאזרא: ח) פסמעא צות אללה. מאר פי אלגנאן ברפק בחרכה׳ אלנהאר. פאכ׳תבא אדם וזוגתה חיאא. מן בין ידי אללה. פי מא בין שגר אלגנאן: ט)פנאדא אללה באדם. וקאל לה מקררא אין אנת: י)קאל. אני סמעת צותך פי אלגנאן. ואתקית. אד׳

נוה שלום

כת״א. (ח) לרוח היום. ברפק כחרכה׳ אלנהאר, בנחת כתנועת היום וחוזר אל הקול וכן פי׳ הרמב״ן ז״ל. וי״ג בחרכה׳ אלנהאר בבית. וכ׳ הראב״ע שזה היה סמוך לערב בעת התנופף רוח היום. מפני, חיאא, ביאור, ור״ל שלא נתכונו להעלים עצמם אלא שנזרקה בהם הבושה שהרגישו שהם ערומים. (ט) ויאמר לו, וקאל לה מקררא, מורה לו המקו׳ שהו׳ נחבא בו, כתב הגאון בביאורו לספר איוב, שאמירת השאלה מאת ה׳ או שלוחיו היא בדרך פתיחת דבור, כי יודע ה׳ מה שבדעת הנשאל להשיב על אותה השאלה, ומנה ט״ו שאלות שבאו בכל המקרא על אופן זה. הא׳ איכה דהכא, הב׳ אי הבל אחיך, הג׳ מאמר המלאך להגר אי מזה באת, הד׳ מאמר המלאכים לאברהם איה שרה אשתך, הה׳ מאמרו למשה מה זה בידך, הו׳ לבלעם מי האנשים האלה, הז׳ מאמר ישעיה לחזקיהו מה אמרו האנשים לך, הח׳ לעמוס מה אתה ראה עמוס ואומר אנך. הט׳ בעמוס ואומר כלוב קיץ. היה

אבן עזרא

ולא תגעו בו וכן הוסיפ׳ אשת מנוח עד יום מותו: (ה) והייתם כאלהי׳. כמלאכי׳: (ו) ותרא האשה. בלבה: ונחמד העץ. בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה וטעם עמה. שיחד אכלוהו וגלתה לו סוד הנחש. והנה לא היה אדם שוגג ע״כ נענש. ורבי׳ אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנה. ואלו הי׳ כן הי׳ הכתוב או׳ ויתפרו עלה עץ הדעת. גם רבים אמרו שחטה הי׳ והנכון בעיני ששני עצים הם בתוך ג״ע ואינם במקום אחר על כל פני האדמה. והא׳ עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל וע״כ כסו האדם ואשתו ערות׳. ופי׳ ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי. והמבקשים מחט מהבילים. כי בעץ דק יעשו צרכם וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו. וזאת הידיעה כיבוי למשגל ובעבור עץ הדעת נקרא כן. גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל: ועץ

בראשית ג

לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן
גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל׃ ז וַתִּפָּקַחְנָה
עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם
וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
חֲגֹרֹת׃ ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה
אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם
וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃ ט וַיִּקְרָא
יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ
אַיֶּכָּה׃ י וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי
בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃

* בסת״י

תרגום אונקלוס

בֵּיהּ. וּנְסֵיבַת מֵאִבֵּיהּ וַאֲכַלַת. וִיהַבַת אַף לְבַעְלַהּ. עִמַּהּ וַאֲכַל: ז וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַּרְוֵיהוֹן. וִידַעוּ. אֲרֵי עַרְטְלָאִין אִינּוּן. וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תְּאֵנִין. וַעֲבַדוּ לְהוֹן זְרָזִין: ח וּשְׁמַעוּ. יָת קָל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלֹהִים. מְהַלֵּךְ בְּגִנְּתָא לִמְנַח יוֹמָא. וְאִטְּמַר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ. מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים. בְּגוֹ אִילָן גִּנְּתָא: ט. וּקְרָא. יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם. וַאֲמַר לֵיהּ אָן אַתְּ: י. וַאֲמַר. יָת קָל מֵימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִנְּתָא. וּדְחֵילִית. אֲרֵי עַרְטְלָאִי אֲנָא וְאִטְּמָרִית:

ת״א ויתפרו עלה. ברכות מ׳ סנהדרין ע: ויקרא ס׳. סנהדרין לח:

רש״י

להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא ז וישא אחרת: גם. לרבות בהמה ח וחיה: (ז) ותפקחנה וגו׳. לענין החכמה ט דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי עירומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירומים הם מלוה א׳ היה בידם ונתערטלו הימנה (ב״ר): עלה תאנה. הוא העץ שאכלו י ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע׳) אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ כ שאין הקב״ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו (מדרש רבי תנחומא): (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב״ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. מה שמעו שמעו את קול הקב״ה שהיה ל מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (ס״א לשם ודוק כי כן עיקר) וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית (שם לח): (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב״ר) וכן בקין אמר לו (בראשית ד׳) אי הבל אחיך וכן בבלעם (במדבר כב) מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברים מ וכן בחזקיהו בשלוחי מרודך בלאדן

שפתי חכמים

שכתוב אחר כן בהדיא וכי תאוה הוא לעינים דהיינו ונפקחו עיניכם ונחמד להשכיל דהיינו מה שאמר לה יודעי טוב ורע לכך נ״ל דמה שכתוב כי טוב העץ למאכל היינו מה שאמר לה הנחש להיות כאלהים: ז הוכחתו מדכתיב עמה: ח דאל״כ למה נקנסה עליהם מיתה אבל לא היתה כוונתה שימותו: ט כלומר לענין החכמה של ידיעה נאמר שנודע להם עכשיו מה שאבדו ר״ל היא מלות ומעץ הדעת וגו׳ (נח״י) ונ״ל דלענין החכמה של דעת טוב ורע הכתוב מדבר וכמ״ש הרב לעיל ואע״פ שניתנה בו דעה לקרות שמות לא ניתן בו יצה״ר עד אכלו מן העץ ומ״ש וסוף המקרא מוכיח היינו שלא אמר הכתוב ויראו כי ערומים הם אלא וידעו ש״מ שנתחדש בהם ידיעה וכו׳: י הוכחתו היה לו לכתוב ויתפרו עלים ויעשו להם חגורות ותו קשה לרש״י ולמה לקח אדם העלין מן אותו העץ שחטא בו ולא מן האחרים כדי שלא יבינו באיזה עץ חטא כמה דאמרי חליף עלי מאן דמפרסם חטאו ומשני אבל שאר העצים וכו׳: כ פי׳ כיון דכתיב ויתפרו עלי תאנה שאין ת״ל אלא להודיע במה שקלקלו א״כ קשה למה לא פירסם בפירוש איזה עץ הוא ולמה לו ברמזים וק״ל: ל הוסיף מלת היה כי בזולת זה תורה על הזמן ההוא והוסיף שי״ן ואמר שהיה שמלת מתהלך חסרה פי״ן: מ ר״ל דהקב״ה היה חפץ ממנו שיאמר חטאתי ויהרהר תשובה בלבו דהקב״ה רוצה בתשובתן ואינו חפץ במיתתן וא״ת דכאן פי׳ וכן בבלעם מי האנשים וגו׳ כדי להכנס עמו בדברים ובפ׳ בלק פירש כדי להטעותו ויש לומר דהתם נמי הוא כדי להכנס עמו בדברים אלא ששם נתן טעם על ההכנסה שהוא להטעותו ששם א״א לפרש

עניני חטא אדם וחוה

לנו הזהרו שלא תגעו בו כי אם תגעו בו יש לירא פן תבואו לידי מיתה. כי אולי תאכלו ממנו ג״כ ואז תמותו ודאי [מחמת כי חוה לא נצטוה בפירוש מהקב״ה. כי בעת שצוה הקב״ה לאדם על אכילת עץ הדעת עדיין חוה לא היתה בעולם. רק אדם צוה על חוה. יוכל היות כדי להרחיק את חוה מהעבירה ומעונש מיתה ע״כ צוה אותה שלא תאכל ולא תגעו ג״כ. וחוה סברה כי גם אדם נצטוה מה׳ על הנגיעה והבינה גם היא כי הנגיעה הוא סייג ונגדר שלא לבוא אל אכילה. ע״כ אמרה על הנגיעה פן תמותון. ר״ל פן תבוא לידי מיתה כנ״ל]. ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון. כפל לה ענין המיתה. לא תמות מהנגיעה ולא תמות מהאכילה. והבין הדבר באיזה סברא היה יכול להכחישה שתאמין לו כי לא תמות. ונראה כי הנחש דקדק בדברי ה׳. רק האשה בחפזה לא דקדקה בדברי הנחש. כי בתחלת דברי ה׳ אל אדם הי׳ „מכל עץ הגן אכל תאכל״. לא הזכיר ה׳ הפרי רק העץ. ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. לא הזכיר הפרי רק העץ. הגם כי באמת הכר

נחל קדומים

ויכוח ליצה״ר עם יצר הטוב כי היצר הטוב מבטיחו שכר רוחני לעה״ב ויצר הרע משיבו כי טוב לילך אחר התאוות המוחשות לעין כי תאוות העה״ז נראות לעין לא כן תאוות העה״ב עין לא ראתה. ותרא האשה ראתה דברי הנחש וישרו בעיניה כי תאוה הוא לעינים שתאוות וחמדות העה״ז נראות לעין וחמדות העה״ב אין העין שולט זהו תורף דבריו. זאת היתה לי כונת הכתוב ישעיה סי׳ כ״ח שגו ברואה פקו פליליה הכונה שג׳

מרפא לשון

ע״כ, אבל עכשיו נשתכחה גי׳ זו ומתרג׳ חכים כגי׳ הדפוסים אבל לא כמו שניקדו חכים אלא על משקל הגי׳ הראשונה ערים כי רשומו אינו מתבטל ופוסחים על ב׳ הסעפים: אף כי אמר אלהים בקושטא אמר ה׳. ה״ג ומלת כי בלא תרגום ודכותיה בפ׳ וילך ואף כי אחרי מותי. ואף בתר וכן בכ״מ ישמיט התרג׳ מלות ואותיות שאין להם מקום כפי התרג׳ וכמו שאכתוב בסמוך: ה. ונפקחו עיניכם. יתפתחן. כ״ה בכל ני״ש וכ״כ היא״ר ז״ל. ואין בו וי״ו. ודכוותיה לקמן ל״ג ופירושו אינו כפישוטו על העינים החושיות אלא על פיקות עיני השכל וכמשי״ת בפ׳ ו׳: ה. והייתם כאלהים. כרברבין. וכן תרגם לקמן ויראו בני האלהים. רברביא והוא ל׳ שרים וגדולים וכמ״ש הרב המורה ז״ל בפ״ב מח״א ולכן שם זה הוא חול. ונר׳ שטעם שלא תרגמו ל׳ אלהות מפני שפירש הכ׳ כ״ף הדמיון כאלהים שהוא יודעי טוב ורע ולא סלקא דעתין שידיעת טו״ר הוא אלהות. ואמרו כרברבין ולא כרברביא נר׳ לפי שאין הכוונה על שרים וגדולים ידועים

מסורת הקריאה

י״ד: (כב) הצלע, הצדי״ק בצירי ודגושה והלמ״ד בקמץ והטעם מלרע: (כג) ויאמר האדם, בטעם זרקא סגול, והוא חד מן יו״ד ויאמר פלוני ר״פ בטעם זרקא, ר״ל שנמצא יו״ד ריש פסוק ויאמר ואח״כ שם בר נש בטעם זרקא סגול, ומנויים במערכת אות א׳, ואלה הם א׳ זה ויאמר האדם, ב׳ ויאמר יעקב, (לקמן ל״ב י׳) ג׳ ויאמר יתרו (שמות י״ח י׳) ד׳ ויאמר משה* (שם ט״ז כ״ח) ו׳ ויאמר דוד (ש״א י״ז ל״ז) ז׳ ויאמר נתן (מ״א א כ״ד) ח׳ ויאמר נעמן (מ״ב ה׳ י״ז) ט׳ ויאמר המן (אסתר ה׳ י״ב) י׳ ויאמר חירם (דה״ב ב׳ י״א): לזאת, מס״ק ומס״ג ב׳ רפין, ר״ל שהלמ״ד בשו״א, ונקרא רפי מפני שאחר שוא נע לא יבוא לעולם דגש, א׳ זה, ב׳ אף לזאת (איוב ל״ז א׳): לקחה זאת, הלמ״ד במתג והקו״ף בחטף קמץ ורפי והזי״ן דגושה מדין דחיק: (כה) ערומים, נכתב בוי״ו ודגש המ״ם שלא כמנהג עפ״י המסורה ב׳ מלאים ודגשים, וחבירו באיוב (כ״ב ו׳):
ג (א) האשה, הה״א במונח: (ב) הגן, בקמץ ע׳ לעיל ב׳

* (במדבר י״א כ״א) ה׳ ויאמר משה

יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה
הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי
אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ׃ יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם
הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא
נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל׃ יג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת
עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ
הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃ יד וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֱלֹהִים ׀ אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת
אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל
חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר

תרגום אונקלוס

יא. ואמר. מן חוי לך ארי ערטלאי את. המן אילנא. דפקידתך. בדיל דלא למיכל מניה אכלתא: יב. ואמר אדם. אתתא דיהבת עמי. היא. יהבת לי מן אילנא ואכלית: יג. ואמר יי אלהים. לאתתא מא דא עבדת. ואמרת אתתא. חויא אטעיני ואכלית: יד. ואמר יי אלהים לחויא ארי עבדת דא. ליט את מכל בעירא. ומכל חית ברא. על מעך תיזיל. ועפרא תיכול כל

תולדות אהרן

המן העץ. חולין קל"ח: האשה אשר. עבודת כוכבים ס': ארור אתה, סוטה ט בכורות ח:

בעל הטורים

(יא) המן. ג' במס' הכא ואידך המן הסלע הזה המן הגורן או מן היקב כמ"ד אילן שאכל ממנו אדה"ר חטה היה וזהו המן הגורן וכמו שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם התם נקנסה מיתה על ידי המן הסלע: אשר צויתיך לבלתי אכל. ס"ת רכיל שהלכת בעצת רכיל: (יב) ויאמר האדם האשה אשר נתתה וגו'. זש"ה משיב רעה תחת טובה' לא' תמוש' רעה' ס"ת האשה. שהיה כפוי טובה באשה שנתן לו לעזר: היא נתנה לי מן העץ ואוכל. לפי הפשט שהכיתני בעץ עד ששמעתי לדבריה:

רש"י

(ישעיה לט): (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בשת יש בעומד ערום: המן העץ. ם בתמיה: (יב) אשר נתתה עמדי. (ע"ז ה') כאן כפר בטובה. (יג) השיאני. הטעני כמו (ישעיה לו) אל ישיא לכם חזקיהו: (יד) כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת. היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד ע דברי מי שומעין (סנהדרין כ"ט): מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם הבהמה נתקלל מחיה פ לא כל שכן. העמידו רבותינו מדרש זה במס' בכורות (דף ח) ללמד שימי עיבורו של נחש צ שבע שנים: על גחונך תלך. רגלים היה לו

שפתי חכמים

שלא יהיה נכהל דהא עדיין לא התחיל בעבירה: ב וא"ת למה לא מפרש רש"י ג"כ מי הגיד לך שעירום אתה מן המצוה כמו שפי' לעיל וי"ל דמה שאמר הקב"ה מי הגיד לך כי עירום אתה קאי אדברים של אדם שאמר ואירא כי ערום אנכי משמע דבשביל שהיה עדום לכך ירא לכך לא מצי לפי' מאין לך שעירום אתה מן המצוה דבשביל שאין לאדם מצוה אין לו לירא לפי שאין חייב לקיים רק מה שנצטווה לו אבל מה שלא נצטווה לו אין לו לירא שמא יענש עליו אם עובר עליו. ואם בשביל שנצטווה לו ועבר עליו ירא דא"כ היה לו לומר כן בפירוש ואירא כי עברתי על המצוה אבל מה שערום היה מן המצוה לא היה לו לירא לכך מפרש מאין לך לדעת וכו' ועי"ל דכאן א"א לפרש מי הגיד לך שעירום אתה מן המצוה דודאי היה יודע שעבר על המצוה (לידה לדרך). ואני שמעתי פירוש אחר כלומר מי הגיד לך אם אתה ערום אם לאו למה אתה משיב לי יותר ממה ששאלתי אותך כי כשאמרתי לך איכה לא שאלתי אותך למה אתה ערום איני אומר לך אלא אם חטאת ואכלת מן העץ וגו': ם דאל"כ היה לו להשיב כן על שאלתו אבל כשהוא לשון בתמיה השיב על תמיהתו של הקב"ה האשה וגו' וק"ל: ע וא"ת כל מסית שבעולם לעולם יפטור עצמו בטענה זו וי"ל דדוקא נחש שלא נצטווה שלא להסית ולא נענש אלא לפי שבאה תקלה על ידו לפיכך שייך לומר דברי הרב וכו' אבל מסית שנצטווה בתורה שלא להסית כמלא כשהסית עובר על מצות השם שצוה שלא להסית וכזה יש קצת ישוב לתמיהר הרא"ם מכתיבת יד אבא מורי ז"ל וכן מצאתי בשם מהרש"ל (חזקוני) וא"ת הא קי"ל דאין מסית אלא לע"ז אלא מדאמר לה והייתם כאלהים ש"מ היינו דע"ז: פ שנתקללה בימי עיבור שלה יותר מבהמה שימי עיבורה של בהמה יותר מעיבור של חיה: צ פי' דימי עיבורה של חתול נ"ב ימים וימי עיבורה של חמור שנה א"כ בהמה גרוע מחיה ז' פעמים כך יהא הנחש ארור מהבהמה ז' פעמים נמצא שימי עיבורה ז' שנים וא"ל מכל החיה ר"ל ארי או אפעה שעיבורה לג' שנים ולע' שנה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) המן העץ. איתא במדרש אני אומר לתלותך על עץ ועתה יגנו וישמר להמן שיתלה עליו. קרי ביה המן העץ אל

עניני חטא אדם וחוה

אסר הקב"ה גם הפרי. אבל יש במשמעו שרק העץ אסר לא הפרי. אם העץ הוא עצמו עץ מאכל. ומחמת שביתה הארץ והוציאה עץ עושה פרי ולא העץ פרי כדאיתא ברש"י. וחוה ראתה כי כל האילנות המה רק עושים פרי והעץ עצמו אין ראוי לאכילה סברה כי העץ הדעת ג"כ הוא כן. שאין העץ ראוי לאכילה. וע"כ רק על הפרי הזהיר. כי מה לו להזהיר על העץ כי אין ראוי לאכלו כי אינו עץ מאכל. והנחש ידע כי העץ הדעת משונה מכל האילנות כי גם העץ טוב למאכל. וליכנס עמה בדברים אולי היא אינה מבינה. ע"כ אמר לה כדברי ה' „אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן". הזכיר העץ ולא הזכיר הפרי. והאשה השיבה לו מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו והיא הזכירה הפרי ולא העץ. כיון ששמע הנחש כי חוה לא

תפסיר הרס"ג

אנא עריאן פאכ'תבית: יא) קאל מן אכ'ברך. אנך עריאן. אמן אלשגרה. אלד'י אמרתך. אן לא תאכל מנהא אכלת: יב) קאל אדם. אלאמראה אלד'י געלתהא מעי, הי, אעטתני מן אלשגרה פאכלת: יג) פקאל אללה לאלאמראה מא ד'א צנעת. קאלת. אלת'עבאן אטג'אני פאכלת: יד) פקאל אללה לאלת'עבאן אד' צנעת הד'א בעלם. פאנת מלעון מן

נוה שלום

לירמיה מקל שקד. הי"א בירמיה סיר נפוח. הי"ב בירמיה תאנים. הי"ג ביחז' התחיינה העצמות האלה. הי"ד מאמר המלאך לזכריה ראיתי מנורת זהב, הט"ו שם מגלה עפה, וגם ויאמר ה' אל השטן אי מזה תבא ע"כ. (יד) זאת, בעלם.

אבן עזרא

החיים. שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות. ואין מלת לעולם עד עולם ועד. והנה כן ועבדו לעולם וישב שם עד עולם. ורבים אחרים. ומפרשים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות. ורבים ישאלו מה חטאו זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעוה"ז וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה. וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא ייתכן שלא יהיה לחיי האדם קצב: (ח) וישמעו. מתהלך בגן. קול השם וזה היה סמוך לערב בעת התנופף רוח היום. ומצאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך. קול השופר הולך וחזק מאוד. ויאמר ר' יונה המדק' הספרדי כי הטע' והאד' מתהלך בגן גם. הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש. ואחרי' אמרו כי ביום ו' נברא וביום ו' מת. ואחרים אמרו אז תהיי' חיי' מיתה. ואחרי' אמרו כי יש מות עונש כמו כי בן מות האיש העושה זאת ואחרים אמרו כי מאז תחל שתמות. והביאו ראיה מהתינוק. והישר בעיני מ"ש הקדמונים יעשה תשובה. כטעם רגע אדבר: (ט) ויקרא. טעם איכה פתחון הדברים וכן אי הבל אחיך והנה כחש קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים: (יא) לבלתי. עם למ"ד כטעם שלא ובלא למ"ד כטעם רק אך: אכל ממנו. שם הפועל. וכן לבלתי שמור מצותיו: (יב) אשר נתתה עמדי. אתה

אבי עזר

בעולם אשר אין בו חי הרוחני מעט. וע' בספר חוקר ומקובל. ובטרם חטא האדם היה גופו זך מאד מאד יושב בהיכלי מלך וכח לעמוד בהם. אולם בעת שחטא נלקר

חומת אנ"ך

על הנחש. רבי אפרים ז"ל בפי' כ"י: י האשה אשר נתת עמדי. ועע"ז מאהבת אדם מותר כמ"ש הראב"ד פ"ג דע"ז אך הש"ת קדם וסלקו דאין זה בניווי פרטי וז"ש אשר צויתיך לא תאכל ממנו והוא לא הבין עומק דברי ה'. ועיין בראש דוד באורך: יא הנחש השיאני. פירשו ז"ל דהטיל בה זוהמא והוא לשון נשואין. ועוד רמזו שהפגם היה בשני דלתין ד' משדי וד' מאדני ונשאר מהשני שמות אותיות שיאני וז"ש הנחש השי"אני: יב ועפר תאכל כל ימי חייך. עם האותיות ג' ואפילו ליוות המשיח. רבינו מהר"א

מסורת הקריאה

פסוק ח': (ג) בתוך הגן, בגליון נמסר כ"כ קמץ דסמיך לסגולה עכ"ל וצ"ל כ"ב קמץ כו' כמו שנמסר בפ' ויקרא ב' י"ג עי"ש, ועי' ג"כ בפ' מקץ מ"ב כ"ה מש"כ שם, וכבר כתבנו לעיל ב' ח' כי כל הגן בקמץ: אמר אלהים, ברביע: פן תמתון, כתב רוו"ה בשום שכל וז"ל בכל הספרים פן במקף וזה תמה כי על פי משפטי הטעמים לעולם יקדים טפחא לאס"ף

נחל קדומים

מפני מראית העין רואה הבלי העה"ז יונראין לעין ויחנו בקברות התאוה ועי"ז פקפקו במש"י ה'. וקרוב לזה יתבאר במה שאמרו בסוטה דף ח' גמירי אין יצר הרע שולט אלא במה שהעין רואה. וז"ש שגו ברואה שהתירו להם הראיה הסתכלות בעריות וכיוצא מראיות אסורות כי יצרם הטעם שאין איסור בראיה ועל ידי זה נלכדו באיסורים פקו פליליה. ומקרא מלא ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם. וכתבו ז"ל דאמרו רז"ל שהמ"ה בא לאדם מלא עינים. הן הן הפגמים שפגם האדם בעינים ולוקח מאור עיניו מהקדושה וקב"ע את קובעיה"ם עינים להם. ועל ידי זה מתחזק עין של עשו דכתיב חזיר מיער והעין תלויה רמז לעשו כמ"ש רבינו בחיי ז"ל. ואפשר לומר דהנשאר ממ"י גימטריא עמלקי והעין תלויה לפי מעשה ישראל במראית העין שאם ח"ו יפגמו בראות ילכדו בעבירה ויתחזק עין של עשו ועמלק ואם יתחזקו לשמור ראות העין, ימחה עשו ועמלק ויבא גואל. וזה רמז כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון כי ע"י שמירת העין מהבלי העה"ז ולא נלך אחר עצת הנחש כי תאוה לעינים ונשמור ברית העינים שלא לפגום בראיה זה לראות בשוב ה' ציון וזה רמז כי עין בעין הן שלא לפגום בראיה בהסתכלות בעריות וכיוצא והן בהבלי העה"ז הנראין לעין שלא ליהנות מהם בזכות שמירת שתי עינים יראו בשוב ה' ציון ותנתק ותמוש עין של עשו ועמלק שהם שתי עינים מהסט"א עיני רשעים תכלינה. ויען רוב חטאות הצבור והיחיד תלויות בעין ודיבור כידוע נאמר שזה אחד מרמזי עין דלת שבפ' שמע ישראל שהם גדולות

בראשית ג

תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃ טו וְאֵיבָה ׀ אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב׃ ס טז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ׃

ת"א ואיבה אשית. סוטה ט: אל האשה עירובין ק: במלב. פסחים קח: ואל אישך יבמות כב:

תרגום אונקלוס

יוֹמֵי חַיָּיךְ: טו. וּדְבָבוּ אֲשַׁוֵּי בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא. וּבֵין בְּנָךְ וּבֵין בְּנַהָא. הוּא יְהֵי דְּכִיר מָה דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ מִלְּקַדְמִין. וְאַתְּ תְּהֵי נָטַר לֵיהּ לְסוֹפָא: טז לְאִתְּתָא אֲמַר. אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרִיכִי וְעִדּוּיָיכִי. בְּצַעַר תְּלִידִין בְּנִין. וּלְוָת בַּעְלִיךְ תְּהֵי תְּיאוּבְתִּיךְ [נ"י

תפסיר הרס"ג

גמיע אלבהאים. וגמיע וחש אלצחרא. ועלא צדרך תסלך. ותראבא תאכל טול איאם חיאתך: טו) ועדאוה אגעלהא. בינך ובין אלאמראה. ובין נסלך ונסלהא. הו ישדכ'ך אלראס. ואנת תלד'ג'ה אלעקב: טז) וקאל לאלאמראה. לאכת'רן משקתך וחמלך. במשקה תלדין בנין. ואלי' בעלך יכון נוה שלום

בכונה ובזדון להחטיאם. (טו) ישופך, ישדכ'ך. פוצע ראשך. תשופנו, תלדג'ה, לשון עקיצה ונשיכה, עקב אלעקב.

אבן עזרא

בתת הנותנת לי. וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי. אכן לא מצאנוהו כי אם בל' יחיד המדבר: ואכל. האלף סי' המדבר והנח הנעלם שיש אחריו תמורת אלף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא ו' קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו"א: (יג) השיאני. פתני: (יד) ארור. לנחש שיהיו חייו קצרים והנכון שיהי' חסר בהליכתו: על גחונך. החזה ולא נדע אם הנו"ן שרש כאדון או נוסף כזדון. והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח ממנו זה דרך דרש. וכן אמרו על גיחון. גם פישון מגזרת כי תפושו גם פרת מגזרת פרו ורבו. והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור. ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים: (טו) ואיבה. הוא ישופך ראש זרעה יככה בראש וכן אשר בשער' ישופני הלא תרא' מהכתוב אחריו. ויחסר הבי"ת כמו בי"ת הנמצא בית ה': עקב. הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן את עקבו' מים: (טז) הרבה ארבה שם הפועל: עצבונך. בעת הענוי בצאת דם בתולים: והרנך. הנו"ן נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה: תשוקתך. משמעתך. והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך

אבי עזר

ממנו מין הרוחני אשר היה בבשרו ונתעב גופו ומוכן למות ככל דברים גשמים ואז מוליד כדמותו וכצלמו. ומה ששואלים מה חטא זרעו. יקשו על פסוק לא יבא ממזר בקהל ה' בניו מה חטאו רק כן גזרה חכמתו ולא מחשבותינו מחשבותיו. וע' דברי הרב בפתיחה לספר קהלת: (יא) (וכן לבלתי שמור מצותיו) תיבת וכן מקומה למעלה לאחר תיבת רק לך ומביא ראיה כי לבלתי עם למ"ד פירושו כטע' שלא: (יב) (ואוכל האלף סי' המדבר וכו') פה ביאר הרב בקצרה. שמא תאמר אוכל הוא שם הפועל

בעל הטורים

(טו) עקב. ב'. דין ואידך הגדיל עלי עקב. והוא יגוד עקב. זה שדרו"ל על נחש הכל על שמש גדול שאבד מן העולם וזהו גם איש שלומי וגו' הגדיל עלי עקב עוד אמרו גבי ברכת השבטים אע"פ שדימה יהודה לאריה ונפתלי לאילה חזר וכרכם כולם בברכה אחת דכתיב איש אשר כברכתו ברך אותם לומר שהשוום לגבורת ארי ולקלות אילה וזהו והוא יגד עקב אע"פ שדימה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה: (טז) הרבה ארבה. ב' במס' הכא ואידך הרבה ארבה את זרעך פירוש עצבונך הוא דם נדות רמז למ"ע כל אשה

שפתי חכמים

דא"כ לכתוב מכל החיה ולשתוק מכל הבהמה: ק דאם לא היה לו רגלים מה קללה היא על גחונך תלך הלא מעיקרא נמי לא היה לו רגלים. ברא"ם: ר וא"ת למה לא ירא הנחש שמא האכל חוה תחלה דהא לא נתן בתחילה וי"ל דהנחש סבור דדרך הנשים שמכבדות את בעליהן ומתכין לנם תחלה וחוה גם היא תתן לאדם תחילה וימות וכיון שתראה חוה שימות הוא לא תאכל היא או הנחש היה סבור שלא יניחה הוא לאכול ועי"ל דסבר הנחש אדם מלווה שלא לאכול מעץ לכך ימות הוא אבל האשה אינה מלווה שלא תאכל מן העץ כי דוקא לאדם אמר הקב"ה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל לכן אף אם תאכל היא לא תמות: ש דאל"כ מאי ואיבה אשית דמשמע דקפיד אהכאתם: ת רלונו לתרץ דק"ל הא הקב"ה קלל אדם בפני עצמו וא"כ למה מערב כאן קללתו של אדם בקללתו של נחש ומתרץ דהכל קללתו של נחש הוא וכנאי שלו כלו' לא יהיה לו קומה כו'. והרא"ם פי' דאל"כ מה ענין ואתה תשופנו עקב בקללתו של נחש הא לאו קללה היא זו ומעל גחונך תלך לא נפקא דהתם לקיצת רגלים הוא דאתא אבל אם רולה לקום בקומה יקום כתב רהמגא תשופנו: א דקשה לרש"י כתיב הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב משמע שאין חילוק בין אדם לנחש אלא הוא יכתת ראשו והנחש ישופנו עקב והרי שוד יש הפרש ביניהן שאדם ממית הנחש והנחש אינו ממית את האדם אע"כ לריך לומר אף משם תמיתנו הרא"ם. א"נ י"ל דקשה לרש"י דכיון דלעיל כתיב ישופך ראש ובודאי מיתה וכאן כתיב תשופנו שהוא ג"כ מלשון ישופך וא"כ אם יכתת הראש ודאי מת הנחש ואם ישופנו עקב אינו מת והא הכל לשון א' הוא למה משמע כאן לשון מיתה וכאן אינו לשון מיתה וע"ז פירש ואף משם וכו': ב פי' דקשה לרש"י למה לא נאמר כפי' תשכנו. והרא"ם פי' אע"פ שישופך הוא לשון כתיתה והיא אינה נופלת אלא בראש ותשופנו לשון שריקה שאינו נופל רק בנחש מ"מ מנהג הכתוב מדרך הצחות להשוות הלשונות אף שהם מחולפים בפירוש: ג ואע"פ שזו מדה יפה בנשים י"ל דהא דקאמר כנמרא זו מדה יפה לה שלא שינתה מליווי המקום ואינה תובעו לתשמיש מאחר שקללה השי"ת (מהרש"ל): ד פא דמאריך רש"י אע"פ שלא לצורך הוא שסברי ככר פירש אין לך מלא וכו' אלא

רש"י

ק ונקללו: (טו) ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא ר תחלה ותשא את חוה ש ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים דעתן קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. (סוטה ט) יכתתך. כמו (דברים ט) ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה: ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ת ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו א ולשון תשופנו כמו נשף בהם (ישעיה מ) כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הל' ב כתב לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך. זה צער גידול בנים (עירובין ק): והרונך. זה צער העיבור: בעצב תלדי בנים. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך ג מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ד ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו (ישעיה כט) ונפשו שוקקה:

עניני חטא אדם וחוה

לא הכינה את לווי ה' אמר לה לא מות תמותון. כאשר תאכלו הפרי לבד כאשר אמרת לא מות תמותון. כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו מהעץ עצמו. אז ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. אבל כשתאכלו מן הפרי לבד. לא יהי' לכם שום שינוי. ולא יהי' לכם ידיעה יותר מאשר תדעו היום. ומחמת כי חדשות הגיד לה הנחש. שגם העץ עצמו טוב למאכל ורק על אכילת העץ לבד הזהיר הקב"ה ולא על אכילת הפרי. ע"כ הלכה חוה אל העץ לראות אם אמת כדברי הנחש שהעץ עצמו טוב למאכל. ותרא האשה כי כיים דבריו באמת. כי טוב העץ למאכל. וכי תאוה הוא לעינים כל מה שמסתכלת בו יותר ימלא האילן יותר חן בעיניה. ותראה בו נפלאות הבריאה יותר מבאשר אילנות שהם עלים פשוטים. אז ראתה כי אמת דברי הנחש שאמר שמהאילן עצמו יפקחו עיניהם. ועל השלישי שאמר הנחש והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. ראתה "ונחמד העץ להשכיל" כי מהעץ עצמו תבא ההשכלה. ע"כ אלה בטחה לבה בדברי הנחש כי אמת בפיו. שרק על העץ לוה הקב"ה כאמרו ומעץ הדעת. מהעץ דייקא לא יאכל. ע"כ ותקח מפריו ותאכל. וכל דברי הנחש ואשר ראתה היא בעצמה ספרה לבעלה ואמרה לו שטעה בדבר ה' כי לא לוה הקב"ה על הפירות רק על העץ עצמו. ע"כ ותתן גם לאישה עמה ויאכל. וספרה התורה כי שקר דבר הנחש. כי מיד אחר אכילת הפרי ותפקחנה עיני שניהם וגו' ויאמר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) אל האשה אמר וגו'. פי' ר' שלמה ברבי משה שתהיה בעצבון ובעמל כל ימיך. וא"ת מאי איכפת לי הרבה שפחות לשמשני. ת"ל והרונך על כרחך תהי הרה. וא"ת תלד בשופי ת"ל בעצב תלדי בנים. וא"ת אשמור עצמי מליזקק לבעלי ת"ל ואל אישך תשוקתך וא"ת אכוף יצרי ולא אזקק לו. ת"ל והוא ימשל בך בעל כרחך תזקק לו: והוא ימשל בך. אמרינן בב"ר יכול ממשלה מכל צד ת"ל לא יחבול ריחים ורכב ופי' ר' יצחק יכול ממשלה מכל צד שיהא לו רשות למשכן אשתו ת"ל לא יחבול ריחים ורכב. ואשה נקראת ריחים כדכתיב ויהי טוחן בבית האסורים כדדריש בסוטה וכתיב תטחן לאחר אשתי. ובירושלמי תרגם פסוק זה לא תמשכנון ריחיא ורכבא ארי צרכי נפשאתא אינון. ולא תאסור כליין וחתנין ארום כל דעבד אלין כמה דכפר בעלמא דאתי ופי' לא תאסור כליין וחתנין שאם אירס אשה לא יניחנה לישב עגונה באירוסין זמן מרובה:

נחל קדומים

משמע אחד כי זה כל האדם ליזהר בעין ודיבור בשמרם עקב רב וזה רמז פ' שובה ישראל ע"ד ה' אלהיך ודוק והארך: יג (כ) הנחש השיאני. פירשו המקובלים ז"ל שהיה הפגם בשני דלתין משדי ואדני ונשאר משם שדי שי ומשם אדני אני וזהו הנחש השיאני" שפגמו הדלתין ונשאר אותיות שיאני מהשמות: טו (כא) הוא ישופך ראש. הראשונים

מרפא לשון

דלפי הפשט שהיה זה בג"ע שבארץ עדיין לא היה בעולם שרים וגדולים מהם שירמוז אליהם. ולפי דרך הסוד שעדיין היה כ"ז בג"ע של מעלה, הלא מעלת אדה"ר היתה למעלה מן המלאכים כידוע ואין שם שרים וגדולים מהם. אבל הכוונה שיהיו גדולים בערך ממה שהם עתה במה שיהיו יודעים טו"ר לפי דבריו. וזהו שתרגם כרברבין שהוא כמו כגדולים סתם. ונר' שזהו כוונת הכ' בתהלים אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו שא' עליהם וכאחד השרים תפולו היפך מ"ש להם הנחש שיהיו כשרים ובמ"א פירשתי זה באורך. ו. וכי תאוה הוא לעינים. אסו הוא לעינין. ה"ג ולא כנ"א אסותא. כי הוא ל' זכר ולא ילבש גבר שמלת אשה. ומפני כפל תאוה ונחמד, תרגם תאוה אסו ולא מרגג. ואמר אסו כנגד מה שאמר לה הנחש ונפקחו עיניכם ור"ל שראתה שהוא מועיל לטמטום עיני השכל: ונחמד העץ להשכיל. לאסתכלא ביה. פירושו הסתכלות שכלית לא חושית כמו לו חכמו ישכילו זאת דמתר' אלי חכימו אסתכלו בדא. ודכותה בישעיה (מא) למען יראו וידעו וישימו וישכילו ת"י ויסתכלון. ואינו כמו

חומת אנ"ך

מנרמיזא ז"ל בכ"י וסם הגהה דאתיא כרבנן דאמרי ימי חייך העו"הז כל ימי חייך לימות המשיח: יג ואיבה אשית. פירשו ז"ל דבמקום שחשבת שימות אדם ותשא חוה כמשז"ל ודעתך על ביאה יהיה במקום ביאה איבה: יד הוא ישופך ראש. פירש הרב מהרח"ו ז"ל בכ"י כי האדם בתחילת פתוי היצר אפי' על דבר קל יתגבר עליו ולא יתן לו שום אחיזה כלל ובזה לא יוכל עמו היצר שהוא הנחש כלל וז"ש הוא ישופך ראש שיתגבר עליך הלא מראש ואתה תשופנו עקב בעבירות שאדם דש בעקביו ואפ' הוא ישופך בתו' שנקראת ראש כמשז"ל ואמר הקב"ה בראתי יצ"הר בראתי לו תורה

מסורת הקריאה

אף אם אין שם כ"א מלה אחת כמו ולא יתבששו, לא מות תמותון, לעולם המלה שקודם לאס"ף בטפחא ובדקתי במקרא כ"י שנת ג"ד ומצאתיו כהוגן בטפחא ושמעתי לו כי אמר כדין וכהלכה עכ"ל: (ה) אכלכם, הלמ"ד בשוא נח: (ו) לעינים, הלמ"ד בקמץ, ונמסר עליו ד' ב' קמץ וב' פתח, א' דין, ב' משלי י' כ"ו,

וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ׃ ס יז וּלְאָדָם אָמַר
כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל
מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא
תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה
בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי
חַיֶּיךָ׃ יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ
וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃ יט בְּזֵעַת
אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־
הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר
אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ כ וַיִּקְרָא
הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא
הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃ כא וַיַּעַשׂ יְהוָה
אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר

תרגום אונקלוס

תְּ[יוּ]תִיךְ] . וְהוּא יִשְׁלוֹט בִּיךְ : יז וּלְאָדָם אֲמַר . אֲרֵי קַבֵּילְתָּא לְמֵימַר אִתְּתָךְ . וַאֲכַלְתְּ מִן אִילָנָא . דְּפַקֵּידְתָּךְ לְמֵימַר . לָא תֵיכוֹל מִנֵּיהּ . לִיטָא אַרְעָא בְּדִילָךְ . בַּעֲמַל תֵּיכְלִינַּהּ . כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ : יח וְכוּבִּין וְאַטְדִין [נ״י ואטטין] תַּצְמַח לָךְ . וְתֵיכוֹל יָת עִסְבָּא דְחַקְלָא : יט . בְּזֵיעֲתָא [נ״י בדיעתא] דְאַפָּךְ תֵּיכוֹל לַחְמָא . עַד דְּתְתוּב לְאַרְעָא . דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא . אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ . וּלְעַפְרָא תְּתוּב : כ . וּקְרָא אָדָם . שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה . אֲרֵי . הִיא הֲוָת אִמְּהוֹן [נ״י אִמָּא] דְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא : כא וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים . לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ . לְבוּשִׁין דִּיקָר עַל

תולדות אהרן

בעלזון . פסחים קיח : וקוץ ודרדר . פסחים נס : בזעת אפיך . ברכות כו : כי עפר . סנה קנב : כי הוא . כתובות סח : ויעש ה׳ . סוטה יד נדה כה :

תפסיר הרס״ג

קיאדך. והוא יתסלט עליך: יז) וקאל לאדם. אד׳ קבלת קול זוגתך. ואכלת מן אלשגרה. אלד׳י אמרתך קאילא. לא תאכל מנהא. מלעונה אלארץ׳ בסבבך. במשקה תאכלהא. טול איאם חיאתך: יח) ושוכא ודרדרא תנבת לך. ותאכל עשב אלצחרא: יט) בערק וגהך תאכל אלטעאם. אלי׳ [חין] רגועך אלי׳ אלארץ׳. אלד׳י אכ׳ד׳ת מנהא. לאנך תראב. ואלי׳ אלתראב תרגע: כ) וסמי׳ אדם. אסם זוגתה חוה. לאנהא כאנת אם כל חי נאטק: כא)וצנע אללה. לאדם וזוגתה. ת׳יאב בדן

נוה שלום

(מוכ׳ר אלקדם). (יז) תשוקתך, קיאדך, נשמעת ונכנעת לו. (יח) ודרדר, ודרדרא, אילן שכל עליו מלאים קוצים, וכת״א ואטדין, והוא ממיני הקוצים עי׳ מסכת שביעית פ״ז משנה ה׳ ופי׳ רמב״ם שם. (כ) חי, חי נאטק, חי מדבר שאם כפישוטו יהי׳ היפך המורגש עי׳ בפתיחה. (כא) כתנות עור, ת׳יאב בדן, לבוש לעור

חלק הדקדוק

(מהרי״ב): יט) בזעת מלרע בכל התיגאז: עד שובך, תרגומו עד דתיתתב, פ׳ ע״י אחרים כי בעל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת, משא״כ לגי׳ הדפוס דתתוב: כי עפר אתה, אתה מלעיל

בעל הטורים

שדמיה מרובים בניה מרובים: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך. על שנטמא ישראל מדבר בעכו״ם שהן כקוץ ודרדר לישראל רמוז בכאן קוץ ודרדר שהן העכו״ם תצמיח לך: (כ) ויקרא וגו׳ אשתו חוה: ע״ש שמחוה וזהו שאמרו י׳ קנין שיחה ירדו לעולם ט׳ נטלו נשים:

רש״י

(יז) ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלים. ה משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות ו והן נאכלים ז ע״י תיקון (בינה לך): ואכלת את עשב השדה. ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו׳ אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה ועל כרחך תאכלם: (יט) בזעת אפיך. לאחר שתטריח ח בו הרבה: (כ) ויקרא האדם. חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שע״י קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה וע״י שכתב ויהיו שניהם ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה אותם ערומים וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה ט שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הוה לאדם (קהלת ב) בל׳ היה: (כא) כתנות עור. יש דברי אגדה אומרים י חלקים כצפורן היו מדובקים על עורן. וי״א דבר הבא

שפתי חכמים

לכך נקטו לומר לך דהכל תלוי בו אע״פ שהיא אינה רוצה אלא הוא רוצה יכול לכופה או אם הוא אינו רוצה אע״פ שהיא רוצה אינה יכולה לכופו וזה שנקט רש״י ממנו ולא ממך: ה ה״ג ד״א משל ליוצא לתרבות רעה וכו׳ דלפי׳ הראשון הקללה היא לאדם ע״י האדמה אבל לפי המשל היתה הקללה לאדמה דאף כאן האדם נברא מן הארץ לכך קלל האדמה אבל קשה דהכא משמע דלכך קלל האדמה ולעיל פי׳ רש״י משום דלא עשתה ציווי של מקום וי״ל הא והא גרמא (דאי הוה נתקללה כעון עצמה היה לה להתקללה שתעשה פירות על חד תלת אבל בקוצים ודרדרים זה היה בשביל עון פניהם): ו פירש בעל הערוך ירקות מרים מתוקנים ע״י האור ברותחין וקונדס בלשון לעז קרד״י: ז ר״ל לפי שנאמר אח״כ את עשב השדה כלומר ע״כ מהם תיזון מאחר שלא תצמיח מכל מיני זרעונים שזורעים אלא אלו לכך צריך לפרש דנאכלין ע״י תיקון קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה פירוש קוץ ודרדר לאו דוקא דא״כ מה זה דכתיב ואכלת עשב השדה והלא אין שם אלא קוץ ודרדר: ח לא שתאכל לחם מעורב בזיעה: ט ר״ל דקשה לרש״י היה לו לקרותה חיה ועל זה פי׳ נופל וכו׳: י תלקים לשון חלוק ר״ל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) ארורה האדמה בעבורך. פי׳ בתאותך מלשון בעבור הארץ כמו שאמר אחר כך וקוץ ודרדר: (יט) בזעת אפיך. נמצא בספר ר׳ יהודה חחסיד שזו הקללה אינה מתקיימת אלא בעיבדי אדמה ולא במלכים ושרים. אבל בעצב תלדי בנים מתקיימת בכל הנשים. ולפי שהאשה חטאה והחטיאה לפיכך קללתה מרובה: להט

אבן עזרא

כי את ברשותו לעשות חפצו: (יז) ולאדם. ארורה האדמה שלא תוציא תבוא׳ רבה. בעצבון תאכלנה. תאכל תבואתה והיא דרך קצר׳. וכן והיו באוכלי שולחנך: (יח) וקוץ. גדול. וקטן ממנו דרדר. והוא לבדו דר כי אחיו נעדר וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע. ועוד רעה חולה שיצמח קוץ בתוך התבואה. וטעם את עשב השדה הוא הלחם כי בג״ע חיותו מפרי העץ וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמות. ופירוש בזעת ידוע מדבריה׳ ז״ל והוא על משקל שינה ושרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ביזע עד שיבואו לידי זיעה ואחר שידענו שהאד׳ נברא מהד׳ שרשים מה טעם כי ממנו לקחת. והתשובה כי העצמות תולדותם מהעפר וע״כ הם כבדו׳ ואין להם הרגש׳ והם מוסדי הגוף הלא תראה ותקרבו עצמות עצם אל עצמו. כי הם דמות בית בנוי ואח״כ והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליה׳ עור. וכן והעליתם את

מרפא לשון

וגוברא שהי בה מסתכל דלקמן כ״ד כ״א וזולתו: טו. הוא ישופך ראש — יהי דכיר מה דעבדת ליה מלקדמין. לכאורה נראה שתרג׳ ישופך מל׳ צפייה בהילוף השי״ן בצד״י שהם ממוצא א׳. ור״ל הוא יצפה ויזכור לך ראש הדבר שעשית לו שהיא ההסתה. ואתה תשמור ותצפה לו סוף הדבר שנתקללת בשבילו, ואמנם זה רחוק. והנכון שהוא פתרון ענין לא פירוש מלה וכך פתרונו. ונקמה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה ע״ע כי הוא יהיה זוכר מה שעשית לו מתחלה ואתה תהיה נוטר לו מה שיעשה לך בסוף שיתקן עצמו ויקח הטוב שלך ואז בלע המות. ולפ״ז לא הוצרך לתרג׳ ישופך תשופנו שכבר נכלל תרגומם בתרגום ואיבה שהוא ל׳ נקמה כמשי״ת בפ׳ קדושים ע״פ לא תקו׳ ולא תטור בס״ד. והנה המפרשים פי׳ ישופך ל׳ כיתות וריצוץ כמו אשר בסערה ישופני. אבל מפני שאין הדברים כפשטן תרג׳ כן, ול׳ הכתוב שאמר ואיבה אשית כאלו אמר ומלחמה אשית וכיוצא ואינו ל׳ שנאה בלבד כמשי״ת לקמן סוף פרשת חיי שרה: יח. וקוץ ודרדר. וכובין ואטדין. ה״ג הדלת רפויה כמו שהוא בלה״ק אטד והיא״ר כ׳ שהיא בדגש וכן מצאתיה ג״כ מתחלפת בטי״ת בקלף ישן ואטטין. וגירסא זו נכונה לפי הנגינה ואף בלא דגש כדגרסינן במשנה מסכת שביעית פ״ז הבטנה והאטדין, (גם בתרג׳ יונתן בהושע י׳ הנוס׳ שם כספרי תימן ואטטין): יט. עד שובך.

נחל קדומים

פירשו, דאם האדם יתגבר על יצרו תחילה וראש ולא יתן לו שום יד אפי׳ על דבר קל

חומת אנ״ך

תגלין: טו כי שמעת לקול אשתך וכו׳. אפשר במה שכתבו הרב תורת חיים והרב כלי יקר ז״ל דאד״הר הזהיר לחוה על הנגיעה לגדר וכן ראוי לעשות גדר ומשמרת למצות ה׳. אך היה לאד״הר לומר לחוה דהמצוה היא האכילה וצריך לעשות גדר שלא לנגוע. אך אד״הר אמר סתם דאכילה ונגיעה אסור ובאדא מתחלת מתחילתו. וחוה סברה דגם נגיעה היא מצות ה׳ וזה גרם דדחפה הנחש ומזה נאה

מסורת הקריאה

ב׳ אלי בקמץ, ג׳ ש״א ט״ז ז׳, ד׳ קהלת ד׳ ז׳ בפתח: ותאכל, בפתח באתנחתא, ונמסר עליו כ״ב פתח באתנחתא, וצ״ל באתנחתא וסוף פסוק,, כי בתרויהון ביחד הם כ״ב: ויאכל, פתח בס״פ: (ט) איכה, היו״ד והכ״ף דגושים והנגינה מלעיל: (י) אנכי, מלעיל עפ״י מס״ג כאן דנמסר אנכי ח׳ בטעם מלעיל וסי׳ א׳ דין, ב׳ איש דברים (שמות ד׳ י״א) ג׳ בן ימיני (ש״א ט׳ כ״א) ד׳ לוי אנכי (שופטים י״ז ט׳) ה׳ מצרי אנכי (ש״א ל׳ י״ג) ו׳ הראש כלב (ש״ב ג׳ ח׳) ד׳

וַיַּלְבִּשֵׁם: פ רביעי כב וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה
אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ
לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח
יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי
לְעֹלָם: כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים
מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
לֻקַּח מִשָּׁם: כד וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם
וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים
וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת
לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים: ס
ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ

תפסיר הרס"ג

ואלבסהמא: כב) ת'ם קאל אללה. הוד'א אדם קד צאר כואחד מנה מערפה' אלכ'יר ואלשר. ואלאן כלא ימד ידה. ויאכ'ד' מן שגרה' אלחיוה. פיאכל ויחיא אלי' אלדהר: כג) פטרדה אללה מן גנאן עדן. ליפלח אלארץ'. אלד'י אכ'ד' מנהא: כד ולמא טרד אדם. אסכן שרקא מן גנאן עדן מלאיכה. ולמע סיף מתקלב. ליחפצ'ו. טריק שגרה' אלחיוה: א) ואן אדם ואקע חוה

נוה שלום

בשרם. (כד) כאחד ממנו. כואחד מנה מערפה' וכו' כת"א, ותיבת ממנו חוזר אל האדם כמו אל תאכלו ממנו נא, ולא תותירו ממנו, וענינו הן האדם היה יחיד במינו לדעת הטוב והרע מצד בחירתו עי' פ"ח משמנה פרקיב לרמב"ם ז"ל על מסכת אבות. (כג) וישלחהו, פטרדה, ויגרשהו, עי' ראב"ע ז"ל שכתב שכל שלוח ואחריו מים הוא לגנאי כמו גירוש. ד (א) ידע, ואקע, כינוי לשכיבה וכן

חלק הדקדוק

(מהרי"ב): כב) היה כאחד ממנו בא כולו בפתח בלא סמיכות כי אין על

אבן עזרא

עצמותי: (כ) ויקרא חוה. הוי"ו והיו"ד מתחלפים וכן הנה יד ה' הוי'. ואתה הוה להם למלך ולא קרא' ביו"ד כי מה הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: אם כל חי. מבני אדם: (כא) כתנות עור. יש אומר כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור. וי"א כתנות לעורם. ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם והשם צוה ונפשט עורה ואין לנו לבקש בזאת רק נאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו: (כב) ויאמר. כאשר יהיה אחד בפת"ח קטן יהי' בטעם וענינו מוכרת. ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך וכן כאחד שבטי ישראל. ע"כ לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו. והיה בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת. ופי' ממנו ל' רבים כמו איש ממנו. וכבר ביארתי בספר היסוד למה נדגש נו"ן הרבים. ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשות יטעו. וטעם הפסוק כמו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. או פירוש על מחשבתו. ואל תתמ' על מלת ממנו כי כמוהו נעשה

תרגום אונקלוס

מְשַׁךְ בִּסְרְהוֹן וְאַלְבֵּישִׁינוּן: כב וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים. הָא אָדָם הֲוָה יְחִידַאי בְּעָלְמָא. מִנֵּיהּ לְמִדַּע טָב וּבִישׁ. וּכְעַן דִּלְמָא יוֹשִׁיט יְדֵיהּ. וְיִסַּב אַף מֵאִילַן חַיַּיָּא. וְיֵיכוֹל וְיֵיחֵי לְעָלַם: כג. וְשַׁלְּחֵיהּ. יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן. לְמִפְלַח בְּאַרְעָא. דְּאִתְבְּרִי מִתַּמָּן: כד. וְתָרֵיךְ יָת אָדָם. וְאַשְׁרֵי מִלְּקַדְמִין לְגִנְּתָא דְעֵדֶן יָת כְּרוּבַיָּא. וְיָת שְׁנַן חַרְבָּא דְּמִתְהַפְּכָא. לְמִיטַּר. יָת אוֹרַח אִילַן חַיַּיָּא: א. וְאָדָם. יְדַע יָת חַוָּה אִתְּתֵיהּ. וְעַדִּיאַת

תולדות אהרן

ואת נחש . סנהדרין סז :

בעל הטורים

(כא) וילבשם. ב' במס' הכא ואידך גבי אהרן וילבשם כתנות לומר שעשה הקב"ה לאדה"ר בגדי כהונה ואיתא בב"ר שבהם היו עובדין הבכורות וח' תיבות בזה הפסוק כנגד הח' בגדי כהונה (כד) לשמר. נוטריקון לילין שדין מזיקין רוחין:

רש"י

מן העור כגון למר הארנבי שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: (כב) היה כאחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד ב בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו וגו'. ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו: (כד) מקדם לג"ע. במזרחו ל של ג"ע חוץ לגן: את הכרובים. מלאכי חבלה: החרב המתהפכת. ולה מ להט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו שלף שננא ובלשון לע"ז למ"א (קלינגע) ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו: (א) והאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה נ קודם שחטא ונטרד מג"ע וכן ההריון

שפתי חכמים

כתונת כעין לפורן מדובקים לעורן: ב ול"נ דה"ק כשם שאני יחיד בעליונים בידיעה שידיעת הקב"ה יתברך ויתעלה מקיף הכל הן מה שהוא שכל ומדע שהוא הידיעה של אמת ושקר וגם ידיעת טוב ורע שהוא ידיעת נאה ומגונה כי ידיעת הקב"ה מקיף בכל כמו כן האדם אשר בארץ מכח השכל שיש לו מן העליונים יודע להבין בין האמת והשקר שהוא השכל ומדע ומכח אכילתו מעץ הדעת יודע להבחין בין הנאה והמגונה משא"כ בבהמה וחיה אף שאכלה מעץ הדעת אין לה הבחנה בין הנאה והמגונה אך בין המועיל והמזיק יש לה הבחנה לברוח מן המזיק לה ולקרב אל המועיל א"כ הוא יחיד בתחתונים כמו שאני בעליונים שהמלאכי' אינן יודעין להבחין בין הנאה והמגונה רק בין האמת והשקר שהוא שכל ומדע ועתה פן ישלח וכו' הוא קרוב להטעות לבריות וכו' ודו"ק נ"ל: ל ויהיה מ"ם מקדם פירושו מפאת קדם והיינו במזרחה של גן חוץ לגן ר"ל הכרובים היו חוץ לגן דאלו היו במזרחה של גן ולפנים ממנו היה האדם נכנס לגן על שיבא סמוך להם אבל כשהוא חוץ לגן לא יכול לכנוס כלל וק"ל: מ להט היינו כמו מראה מלוטש ומראה בלא חרב לא משכחת לכך פירש חרב המתהפכת ולא להט כאלו אמר ואת החרב המתהפכת שיש לה להט בהפיכתה: נ דקשה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כד) להט החרב. זו גיהנם המתהפכת מחמין לצונן ומצונן לחמין על הרשעים:

ענייני חטא אדם וחוה

(כב) ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו וגו'. וקשה מה איכפת ליה להקב"ה אם יאכל אדם מעץ החיים ואם יחי' לעולם מה זה. אך ידוע מאמר חז"ל (ברכות ה) לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע. נצחו מוטב. ואם לאו יעסוק בתורה. נצחו מוטב. ואם לאו יקרא ק"ש. נצחו מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה. וזה הי' דבר ברור להז"ל כי בהזכרת יום המיתה תבטל ממנו התאוה לחטוא. וקודם מותו יעשה תשובה על מה שחטא. אבל כאשר ידע האדם שלא ימות איזה דבר יעכבנו שלא יחטא ולא ילך בשרירות לבו. ואיזה דבר יעוררהו לשוב אל ה'. כי ממה יש לו לפחוד. ע"כ קודם שאכל אדם מעץ הדעת ולא הי' מוכשר לחטוא. הי' יכול להיות חי לעולם. אבל אחר שאכל מעץ הדעת טוב ורע והיה עלול לחטוא. אמר הקב"ה הן האדם הי' כאחד ממנו לדעת טוב ורע. מאחר שיודע גם מרע נכון הדבר שיחטא. אם ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ויאכל ממנו בכדי שיחי' לעולם. לבטל גזרת הקב"ה ממנו. שאמר לו ביום אכלך ממנו מות תמות. גם כי עפר אתה ואל עפר תשוב, מתי ישוב אל ה'. ואיזה דבר אשר יפחדהו לשוב אל ה'. והעידו חז"ל אשר אמרו בדרשותיהם אין ועתה אלא תשובה. וזהו אמרו ית' ועתה. אם אדם יודע גם רע. בעת יחטא. ועתה. יצטרך לעשות תשובה. ואם יאכל מעץ החיים וחי לעולם. לא ישוב לעולם. ע"כ וישלחהו ה' מגן עדן. שלא יוכל לבוא לעץ החיים. ועוד זאת עשה לו הקב"ה שלא ילך אחרי שרירות לבו ברע. ע"כ הזהיר אותו שיעבוד האדמה. שיגיעת פניהם משכחה עון. כמו שאמרו חז"ל כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לחם לאכול. וזהו אמרו ית' בזעת אפיך תאכל לחם. כי מחמת יגיעתו על פת לחם. ע"כ ישכח מלחטוא:

ויהי

מסורת הקריאה

בוקר אנכי (עמוס ז' י"ד) ח' וגאלתיך אנכי (רות ג' י"ג) וכל אתנחתא וס"פ וזקף דכותי' מלעיל במ"א מלרע חוץ אנכי (איוב ל"ג ט') ר"ל אף שהוא באתנחתא הוא מלרע, ובמס"ק נמסר עליו ח' מלעיל וכל איוב דכותי', הוא טעות וצ"ל וכל זקף ואס"פ דכותי', כי כן נמסר במס"ק ש"א ט' כ"א, ול' י"ג: (יא) לך, נמסר עליו במס"ק ומס"ג י"ד זקפין בתורה, ופירושו דכל לך לשון נקבה לעולם הלמ"ד בקמץ והכ"ף בשוא וכל שהוא בלשון זכר אם שלא בהפסק הוא לעולם לך הלמ"ד בשוא והכ"ף בקמץ ואם בטעם אתנח וס"פ או בטעם זקף שגם הוא בא להפסק הענין במקומות רבים כמנהג האס"ף לעולם הלמ"ד בקמ"ץ והכ"ף בשוא חוץ מן י"ד מקומות בתורה שבאין בטעם זקף וכתיבין לך הלמ"ד בשוא והכ"ף בקמץ נסי' א' דין, ב' ולך לך (לקמן כ"ב ב') ג' וקרא לך (שמות ל"ד ט"ו) ד' תעשה לך (שם כ' ב') ה' נתתי לך (במדבר י"ח ח') ו' עשיתי לך (שם כ"ב

נחל קדומים

מאד בזה יכניע היצר הרע כי לא ימצא מקום לשלוט בו וזהו הוא ישופך ראש שיבטלך כתותי מכתת מראש שלא ישמע אפי' כחודה של מחט: ואתה תשופנו עקב אם נלכד בדבר קל תשופנו בסוף כי מרעה אל רעה יצא. ואני בעניי פירשתי דהתורה נקראת ראש כמשרז"ל ויקרא רבה פ' י"ט ובמדבר רבה פ' ב' ואמרו פ"ק דקדושין אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין אלמא אין ביטול ליצה"ר אלא ע"י התורה וז"ש הוא ישופך ראש ע"י התורה שנקראת ראש. ואתה תשופנו עקב לשון שכר כלומר אם לא יהיה תורה לשמה רק על מנת לקבל פרס אז תמצא מקום להחטיאו כיון שהלימוד אינו כתקנו כי התורה שמבטלת יצה"ר היא תורה לשמה: כא (כב) ויעש ה' אלהים

מרפא לשון

עד דתיתתב. ה"ג, וכ"ה בכל נוסחי דיקני. ויש נוסחאות דתיתב, ונר' שהיא היא. וטעם התר' כן כ' מהרי"ץ ז"ל בח"ה דר"ל שישוב ע"י אחרים כי בעל כרחך אתה חי ובע"כ אתה מת. וכ"כ היא"ר ז"ל והקשה עוד למה לא תרגם ג"כ ואל עפר תשוב. תתתב. ותירץ כי מעצמו שב אל יסודו בטבעו אחרי קבורתו. ולעד"ן הטעם מפני שהוא ל' מצוה שכן נר' מל' הכתוב שכפל מלת הטעם כי עפר אתה אחר שכבר אמר כי ממנה לקחת. ועוד שאמר ואל עפר תשוב ולא אמר ולעפר תשוב דהכי פי' מה טעם אמרתי עד שובך אל האדמה ולא אמרתי עד אשר תמות. כי כאשר תמות צריך אתה להקבר באדמה שממנה לקחת כי עפר אתה. ולכך מצוה אני אותך שאל עפר תשוב דווקא. וז"ש בב"ר

וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי
אִישׁ אֶת־יְהוָה: ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־
אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן
וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה: ג וַיְהִי מִקֵּץ
יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה
לַיהוָה: ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא

ת"א ותוסף ללדת. יבמות סב: והבל הביא. אבות קטו:

תרגום אונקלוס

וִילִידַת יָת קַיִן. וַאֲמַרַת
קְנֵיתִי גּוּבְרָא מִן קֳדָם יְיָ.
ב. וְאוֹסֵיפַת לְמֵילַד. יָת
אֲחוּהִי יָת הָבֶל. וַהֲוָה הֶבֶל
רָעֵי עָנָא. וְקַיִן. הֲוָה פָּלַח
בְּאַרְעָא: ג. וַהֲוָה מִסּוֹף
יוֹמִין. וְאַיְתִי קַיִן. מֵאִבָּא
דְאַרְעָא. קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ:
ד. וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא.

תפסיר הרס"ג

זוגתה. פחמלת וולדת קין. פקאלת. קד רזקת רגלא מן ענד אללה: ב) ת'ם עאודת פולדת אכ'יה הבל. פכאן הבל ראעי ג'נם. וקין. כאן יפלח אלארץ': ג) פלמא כאן בעד איאם. אתי קין מן ת'מר אלארץ'. הדייה ללה: ד) והבל אתא הו איצ'א.

רש"י

והלידה שאם כתוב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד ם היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה ע שותפים אנו עמו (נדה לא): את קין את אחיו את הבל. ג' אתים ריבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר פ ותוסף (ב"ר): (ב) רועה צאן. לפי שנתקללה האדמה פירש צ לו מעבודתה: (ג) מפרי האדמה. מן ק הגרוע ויש אגדה שאומרת ר זרע פשתן היה (ד"א מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע. ויפן. וכן ואל

שפתי חכמים

לרש"י דהיה לו לכתוב וידע כליר"י החת סיו"ד: ס הא דנקט רש"י היו לו בנים ולא נקט אחר שנטרד ידעה משום דהוה משמע שאחר שנטרד ידעה הא קודם לכן לא ידעה והרי לעיל כתיב זאת הפעם וגו' ופי' רש"י מלמד שבא וכו' משמע דאף קודם לכן בא עליה וכזה נמי ניחא מנ"ל לרש"י דוהאדם ידע כבר קודם שנטרד קאי אף על ההריון והלידה דלמא על תשמיש לחודיה קאי אלא יש לומר דאם כן למה לי קרא דהואדם וגו' והא כבר שמעינן ליה מקרא דזאת הפעם וגו': ע כי ג' שותפין יש באדם. הקב"ה ואביו ואמו: פ רוצה לומר הוסיפה עוד את כלו' דשני אתים משמעו שתים לכך מיושב נמי היטב מה שכתיב ותוסף: צ דקשה לרש"י למה היה רועה צאן הא לא הרשה להם להמית בריה וא"ת דקשה לו למה היה רועה צאן מאחר שאין לו הנאה מהם דיש לומר משום החמאה והחלב והגבינה והצמר דהוא מותר מ"ה היה עוסק במלאכה זו: ק דקשה לרש"י דהיה לו לכתוב

מראשית פרי אדמה כמו שכתוב אלא הבל מבכורות צאנו ומחלביהן: ר דקשה למה כתיב מפרי האדמה היה לו לכתוב מן האדמה או מפרי העץ אלא שהביא פרי מדבר שהוא שמו אדמה שאין גזעו מחליף דאמרינן בגמרא שאין גזעו מחליף ונקרא אדמה ופשתן נמי אין גזעו מחליף ונקרא ג"כ עץ שנאמר ותטמנם בפשתי העץ לכך אמר מפרי האדמה שהוא פרי כמו מן העץ והוא אדמה שאינ

שנאת אחים והריגת הבל

(ב) ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה. מדוע אינו חושב את קין ראשונה. הלא הוא היה הבכור. ואפשר לומר שהכתוב מספר לנו צדקת הבל. כי היה אוהב שלום ורודף שלום. ע"כ לא רצה הבל לתפוס אומנות אחיו ולהיות גם הוא עובד אדמה. אע"פ שרק שניהם לבדם היו בעולם לעבוד האדמה. כי הי' ירא שמא באיזה פעם יבואו לידי איזה מחלוקת. ע"כ תפס הוא אומנות אחרת לרעות צאן. ופי' הפסוק כך הוא ויהי הבל רועה צאן. מחמת וקין היה עובד אדמה. בשביל שקין בחר לו בראשונה עבודת אדמה ע"כ הי' מוכרח הבל ליקח לו עבודה אחרת ובחר ברעיית הצאן:

(ג) ויבא קין מפרי האדמה וגו'. ופי' רש"י מהגרוע. ומהיכן משמעו של דבר שמהגרוע הביא. וכתב הק"י כל דבר שאדם עוסק בו בתמידות נקרא הדבר על שמו. כמו עובד אדמתו ישבע לחם. מחמת שעובד באדמה הוא בתמידות בכל שנה שנה. ע"כ נקראת על שמו אדמתו. וכמו ובתורתו יהגה יומם ולילה. מחמת שהוגה בתורה יומם ולילה ע"כ נקראת על שמו תורתו. וכמו כן כאן אלו הי' קין מביא הפירות מהאדמה שעובד בה בחרישה וזריעה וקצירה. הי' נקרא האדמה על שמו. והי' כתוב ויבא קין מפרי אדמתו מנחה אבל כיון שנאמר מפרי האדמה. משמע שלא הביא הפירות שגדלו באדמתו. שעבד אותה בעצמו. והביא רק ממקום שהאדמה הוציאה הפירות מעצמה. והפירות ההם גרועים מחמת עצמן. להכי כתב רש"י ז"ל. מפרי האדמה. ר"ל ולא כתיב מפרי אדמתו. ש"מ שהביא מן הגרוע. אבל הבל הביא מבכורות צאנו. ר"ל מהמיוחדים אלו. שהוא בעצמו פטמם וגדלם. ע"כ וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה. הנה ענין המנחות של קין והבל. איזה התעוררות נעשה בלבם להביא המנחות האלה. כתב הרב אברבנאל לפי שנתחדשה מריבה ביניהם. שקין אמר שמלאכתו ואומנתו יותר טובה ורצויה לפניו ית' להיותו עובד אדמה נותן לחם לכל בשר שכל זולתו יצטרך אליו והוא לא יצטרך אליהם. ומלבד שמביא כל מיני מאכל לעולם הוא מביא ג"כ פשתים שממנו יהי' מלבושי כבוד שבו יתכסו כל אנשים הילודים מערומיהם. והבל אמר להיפך שאומנתו נכבדת יותר. שהוא המגדל בעלי חיים. שנית שהאדמה נתקלקלה בעבור אדם וקוץ ודרדר תצמיח לך. אבל מרעה הצאן לא נתקללה. שלישית שהקב"ה נקרא רועה. ומשה הי' רועה צאן. ודוד היה רועה צאן. ומי יכריע ביניהם. ע"כ אמרו הקב"ה יכריע. ולכן הביא כל אחד מנחה מאומנתו. ואת אשר יבחר ה'. שישלח אש מן השמים לקבל מנחתו. האיש ההוא ואומנתו נרצים לפניו ית'. והרלב"ג אמר שמי שישלח ה' ברכה מופלגת במעשה ידיו ידעו שאומנתו נרצית לפניו ית'. ואמר הכתוב שעשה הקב"ה אל הבל ואל מנחתו. ר"ל ששלח הקב"ה ברכה מופלגת בצאן הבל וזהו אל הבל. ושלח אש מן השמים לקבל מנחת הבל. וזהו ואל מנחתו. ואל קין ואל מנחתו לא שעה. שלא נתנו השמים טלם והארץ לא נתנה יבולה. והמנחה נשארה מונחת על הארץ. ואש ה' לא שרפה. וכיון שראה קין שלא טוב בעיני ה' לא אומנתו ולא מנחתו. ע"כ ויחר לקין מאד ויפלו פניו. ר"ל שחרה לו על היות אומנות אחיו הקטן ממנו טובה מאומנתו. ומעתה הבל יתגאה עליו. ויהי' שר ומושל עליו. והוא יהיה כעבד לפניו. והקב"ה הוכיח לקין ע"ז באמרו למה חרה לך ולמה נפלו פניך. ר"ל למה חרה לך על משפטי שקללתי האדמה. ומחמת שהאדמה נתקללה. לא יכולתי לקבל מנחתך. שהבאת פרי האדמה שצמחו בקללה ולמה נפלו פניך כמתביים ומקנא באחיך. הלא אם תטיב שאת. ר"ל אם מעתה תעשה הישר והטוב בעיני שתהי' נכנע ותקבל הבל בסבר פנים יפות יהי' לך יתר שאת ויתר עז על הבל אחיך. ואם לא תטיב. רק תבער כמו אש קנאתך וכעסך על אחיך. לפתח חטאת רובץ. החטא הזה הוא פתח והתחלה להחטאים שתעשה עוד. כי עוד הרבה חטאים ירבצו בך. וימשכו מהחטא הזה. ואליך תשוקתו. ואתה תמשול בו. ופי' הראב"ע הלא אליך תשוקת אחיך ודורש הטבתך. ומסכים הוא שאתה תמשל בו. ולמה לא תטיב מעשיך. אבל קין לא שעה ולא פנה לדברי הקב"ה. ובלבבו שם רק להרוג את הבל. וכדי שלא ירגיש הבל שקין רוצה להרגו ע"כ הראה לו עניני אהבה ואחוה. ולכל דבר שהי' קין רוצה לדבר עם הבל. לא קרא אותו „הבל" רק קרא לו „אחי". וזהו ויאמר קין אל הבל אחיו. בכל עת שהי' קין מדבר עם הבל היה קורא אותו שהוא אחיו. ויהי בהיותם בשדה. ואחר קרה פעם אחד שהיו שניהם לבדם בשדה. רחוק מאביהם ואמם. ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו:

ויאמר

אבן עזרא

אדם בצלמנו הבה נרדה וזה דבור השם עם המלאכים: (כג) וישלחהו. כל שלוח ואחריו מ"ם כמו גרוש והוא לגנאי כמו שלח מעל פני ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך עמם לשלחם וכמו וישלחהו וילך בשלום. שאם כן יהיה כבוד האדמה גדול מכבוד ג"ע ואם אמר למה נכתב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו. כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובים ומלת כרובי' יש אומרי' כנערי' תרגום ארמית כרביא ולפי דעתי שהיא מלת כלל צורות כול' ויחזקאל שאמר בתחלה ופני שור לא התחלפה הצורה שהעגל לא נעשה בימיו ואחר כן באמרו פני הכרוב בה"א הידיעה הצורה צורת שור כאלו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראיה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובים. והם המלאכים הידועים וביד' חרב יש לה להט ולה שתי פיות וזה פירוש המתהפכת והמפרשי' שאומרים כי על השמש דבר איננו אמת: (כד) מקדם. פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצא' כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ומהשני העולה למעלה. כי תנועת החפץ לפנים היא. גז עלה תאנה לאות ונקרא השלישי בשם הבחינה. כי בתחלה יש כח בלי מפעל. והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר. ומה סוד ג"ע וכתנות העור גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם: (א) והאדם. כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה'. ואין שם זכר למלת אלהים. כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הו' במעל' בעצמום ומלת טוב כלל וכן כת' וירא אלהי' את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק: (ג) ויהי מקץ ימים שעבד קין

אבי עזר

כמו את כל אוכל הצנים וו"ד ע"ג. גם לא מצינו שם אכל בזירי כלל אף בסוף כמו בכנוי יעזבנו ואל יטשנו וליחיד כסתר הכו"ן דגושה אבל לאנשי מערב כל ממנו שבתורה הנון דגושה ולא תוכל להכירם אלא לפי הענין וכבר כ' הצאור בס' מסורת המסורת שאנחנו סומכין על קריאת מערבאי וכן מוכח לכאורה בתוס' ערכין ט"ו ובד"ה אל תקרי ממנו אלא ממנו. ואתה תראה

חומת אנ"ך

לטעות. וכמלא דאד"הר הוא היה גרמא דלא פירש הצווי שהוא האכילה לבד ומשום גדר צריך להתרחק מנגיעה. וזהו התוכחה כי שמעת וכו' אשר צויתיך לאמר לחוה לא תאכל ממנו ואתה אסרת הנגיעה בסתם וסברה דהנגיעה ג"כ ציווי ועי"ז טעתה ואכלה והאכילתך ונמשך זה דלא נזהרת הציווי והגדר. ובמ"א כתבתי דהרבנים כתבו כן

מסורת הקריאה

כ"ח) ז' בצר לך (דברים ד' ל') ח' ייטב לך (שם ושם מ') ט' ייטב לך (שם ו' ג') י' נתן ה' לך (שם י"ב כ"א) י"א והגידו לך (שם י"ז ט') י"ב יגידו לך (שם י"ז י') י"ג ויד תהיה לך (שם כ"ג י"ג) י"ד אמרתי לך (שם כ"ח ס"ח), ובמס"ג דשמות (ל"ד י"א) על שמר לך מסיים וכל שמר השמר לך בין בזקף בין בלא זקף דכותי': אכל. הכ"ף בקמץ, ונמסר עליו במס"ג ב' א' בחטף קמץ וא' בחולם וסי'דין בקמץ לפי שהוא במקף ב' לבלתי אכל הדם (דברים י"ב כ"ג) בחולם לפי שהוא בטעם נגינה: (יב) נתנה לי,

נחל קדומים

לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו. שמעתי במ"ש בי"ד סי' רנ"א דין ח' דלכסות מקדימין אשה לאיש והטעם משום צניעות. וז"ש לאדם ולאשתו וכי תימא הול"ל לחוה אדם כי בכסות מקדימין לאשה לז"א הן האדם היה כאחד יחיד בתחתונים. והשתא ליכא צניעו' ע"כ שמעתי. ולי ההדיוט נראה דהדין הוא כלפי דידן דצריך לעשות לבוש אחד ואח"ך השני. אמנם כלפי מעלה לא שייך כי ברגע א' נעשו שניהם ולבשום וז"ש ויעש ה' אלהים שהכל ברגע לזה אני אומ' לאדם ולאשתו משום וילבישם לשניהם ברגע א' ודוק: (כג) כתנות עור וילבישם. כתב

מרפא לשון

עד שובך אל האדמה, א"ל הקב"ה קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזולה היא בידך. ע"כ הרי שצוהו להשיב את הגזילה לבעליה ואין להקשות שאין זו מז' מצות בני נח. שהרי אמרו במס' חולין (ד' צ"ב ע"א) שלשים מצות נאמרו לבני נח יעו"ש. ובפי' א' שכ' רש"י ז"ל עוד י"ל טעם אחד שתרגם ואל עפר תשוב, כפישוטו מפני שיש בו רמז לתחיית המתים כדאיתא שם ז"ל ואל עפר תשוב מכאן לתחיית המתים מן התורה. ואל עפר תלך לא נאמר אלא ואל עפר תשוב ודו"ק: כ. אם כל חי. אמהון דכל בני אנשא. ה"ג דלא כנ"א אמא (מיהו בנ"י גרסי' אמא) וטעם שתרג' כל חי כל בני אנשא מפני שיש להק', וכי היא אם כל בהמה וחיה. יטעם שקראה הכ' כן פרשו רז"ל לדרוש עם כל חי שהעשיר עולה עמו והעני אינה יורדת עמו. א"נ לרבות השדים

מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה
אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ ה וְאֶל־קַיִן
וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן
מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃
ז הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא
תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ
תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ׃ ח וַיֹּאמֶר
קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם
בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו
וַיַּהַרְגֵהוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי
הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר
אָחִי אָנֹכִי׃ י וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל

תרגום אונקלוס

מבכירי ענה ומשמיניהון. והות רעוא מן קדם יי. בהבל ובקורבניה: ה. ובקין ובקורבניה לא הות רעוא. ותקיף לקין לחדא. ואתכבישו אפוהי: ו. ואמר יי לקין. למא תקיף לך. ולמא אתכבישו אפך: ז. הלא אם תוטיב עובדך ישתביק לך. ואם לא תוטיב עובדך. ליום דינא חטאך נטיר. עתיד לאתפרעא מנך אם לא תתוב. ואם תתוב ישתביק לך: ח. ואמר קין להבל אחוהי. והוה במהויהון בחקלא. וקם קין. להבל אחוהי וקטליה: ט. ואמר יי לקין. אן הבל אחוך. ואמר לא ידענא. הנטר אחי אנא: י. ואמר מא עבדתא. קל דם זרעין

תפסיר הרס"ג

מן בכור ג'נמה ומן סמאנהא. פקבל אללה. הבל והדייתה: ה) וקין והדייתה לם יקבלהא. פאשתד עלא קין גדא. ווקע עלא וגהה חיאא: ו) פקאל אללה לקין. לם אשתד עליך. ולם וקע וגהך: ז) אלא אן גודת קבלת. ואן לם תגווד. פאין מא אתגהת כ'טאך ראבץ'. ואליך קיאדה. ואנת אלמסלט עליה באלאכ'תיאר: ח) ת'ם קאול קין הבל אכ'אה. פלמא כאנא פי אלצחרא. קאם קין. אלי' הבל אכ'יה וקתלה: ט) קאל אללה לה מקררא. אין הבל אכ'אך. קאל לא אעלם. אחאפץ' אכ'י אנא: י) קאל מא ד'א צנעת.

נוה שלום

תרגום לשון ידיעה שהוא כענין שכיבה כדלקמן (יט ה): (ה) ויפלו פניו, פוקע עלי' וגהה חיאא, כבש פניו נכלם וכת"א. (ז) הלא אם תטיב שאת, אלא אן גודת קבלת, אם תעשה טוב תהי' רצוי, ואשא לעונך, ויהי' שאת מלשון ונשאתי לכל המקום בעבורם. ואם לא תטיב, ואן לם תגוד, ואם לא תטיב, לכל רוח שתלך חטאך רובץ כלו' לא תמחה חטאתך, ועניננו כת"א, ואליך תשוקתו, ואליך קיאדה, דהינו היצר תשוקתו להחטיאך. ואת', ואנת אלמסלט עליה באלאכ'תיאר, אבל אתה מושל עליו שהבחירה בידך ואינו יכול להכריחך: (ח) ויאמר קין,

חלק הדקדוק

המים סמיכות: יד) ויבא קין, האזלא בבית, והיא מלרע ועיין מ"ש בגליון

אבן עזרא

את האדמ' הבי' המנח' אל המקו' שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרי' כי המנח' הביאה אל אביו ובעבור שכ' מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים: (ד) וישע. על משקל ויחר לקין. וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני כדרך סוד הקרבן. ויתכן שירדה האש ודשנ' מנחת הבל ולא מנח' קין. ועל דעתי כי נקראת השנה תמימה ימים. וכן כתוב ימים תהי' גאולתו. בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה. וכן מימים ימימה ופרו' שנתים ימים ימים שלמים שנתי' ואם נכתב שנתים יתכן שאינן שלמות מיום אל יום. וכן עד חדש ימים שישוב החדש כאשר הי' על כן אמרתי בפי' דניאל כי ימים אלף ומאתים וצ' שהם ימים ולא שנים בעבור שהם במספר: (ז) הלוא. ופי' שאת על דעת מפרשי' רבי' שאת עונך והנכו' בעיני שאת פני' כי כתוב בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם ואיך אשא פני וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום: חטאת רובץ. יש אומרים שחטא תחת עון גם יש מפרשים לפתח

אבי עזר

מדברי הרב שגם הוא הלך בעקבות מערבאי וכן עמא דבר: (א) (קניתי איש את ה' וגו') ע' בדברי הרב בפ' שמות בד"ה ועתה אזכיר הטע' אמר המחבר הכה נשמע מדברי

ת"א כלא אם. ברכות כח יומא נב קידושין סח: לפתח חטאת. יומא כ קידושין ל סנהדרין צא נדה ל: קול דמי. סנהדרין לז:

בעל הטורים

(א) תשוקתו. ב' במסו' הכא ואידך אני לדודי ועלי תשוקתו והוא שאחז"ל ג' תשוקות הן תשוקתן של רשעים לעבירה שנאמר ואליך תשוקתו ותשוקתו של הקב"ה על ישראל שנאמר אני לדודי ודודי לי ועלי תשוקתו:

רש"י

מנחתו לא שעה לא פנה. וכן ואל ישעו (נ"א ולא ישעה. ישעיה יז יח) אל יפנו. וכן (איוב יד) שעה מעליו פנה מעליו: וישע. ירדה אש ולחכה מנחתו: (ז) הלא אם תיטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך ת חטאך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: (ח) ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה א להתעולל עליו להרגו. ויש בזה מדרשי אגדה אך זה יישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת אולי ישיב ב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב ג דעת העליונה: השומר אחי. לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה

שפתי חכמים

מן הא כילד אלא זה זרע הפשתן שהוא אדמה ומן מהרש"ל: ש כלו' במה ידע שפנה אליו ומפרש ירדה אש כו'. ת דקשה לרש"י מאי לפתח דהא לגבי דינא דגיהנם אין שייך פתח וע"ז תירץ לפתח קברך דהיינו לאחר חיבוט הקבר: א ק"ל שלא מפרש בקרא מה היה האמירה אלא ש"מ נכנס וכו'. בב"ר מפרש לפי שקין עובד אדמה היה והבל היה רועה צאן והיה קין אומר האדמה שלו וא"כ לא היה להבל מקום בכל העולם ולא הניחו לרעות צאנו וע"כ באו לידי ריב: ב והא דלא פירש"י כן לעיל גבי אדם יש לומר דגבי אדם לא שייך לומר אולי יאמר חטאתי דהא כבר הודה בזה שהיה נחבא. עוד יש לומר דאדם צדיק גמור היה שהוא היה יציר כפיו של הקב"ה ובודאי יודה על חטאו מה שאין כן קין מ"ה היה צריך ליכנס עמו בדברים כדי שישוב וכו' מהרש"ל. ג שחושב שאין הכל גלוי לפניו דאל"כ

שנאת אחים והריגת הבל

(ט) ויאמר ה' אל קין אי הבל ,אחיך'. איה הבל. מדוע הרגתו (ד) הלא אחיך ואוהבך הי'. ומעולם לא חשב עליך שום רעה. ויאמר לא ידעתי. וקין השיב לא ידעתי אם האמת כן הוא שאחי ואוהבי היה. [ובזה נכון תיבת ידעתי בלשון עבר. כי (ח) לפי פירוש כל המפרשים הי' לו להשיב לא אדע או איני יודע]. השומר אחי אנכי. האם שמרתי את אחי והייתי תמיד עמו לידע מה בלבבו. כי לפי דעתי הי' נראה לי שהוא שונא אותי ע"כ הרגתיו: (י) ויאמר מה עשית. הקב"ה אמר לקין האם דבר קטן עשית. שלא חקרת ודרשת תחלה היטב אם נכון הדבר שהוא שונא ושב מעליו אפו. ומשם ואילך חשב הבל שכבר נתקררה דעתו ולא נשמר ממנו מליך עמו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. מכאן תשובה למינים שכופרים בעה"ב. דבמה שעה אליו והרי נהרג מיד. אלא ע"כ צ"ל שקבל קרבנו וזכהו לעה"ב:
(ח) ויאמר קין אל הבל אחיו. פי' שסיפר לו דברי הקדוש ברוך הוא. ומה שאמר לו והראה לו שחרה לו היטב על אשר לא שעה אליו כמו אל הבל. ושמח הבל ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו בקנאתו. ובשם ה"ר יוסף קרא שמעתי ויאמר קין וכו' כי מתחלה היה ירא מפני קין מכעסו והיה נשמר ממנו. וכשאמר לו יתברך הלא אם תיטיב שאת מיד ייאמר קין אל הבל אחיו שאמר לו כי הקב"ה נתרצת לו
לכן

מרפא לשון

שהיתה מולידה לילין ורוחין באותן ק"ל שנה שפירש ממנה אדה"ר. (דוקא אדם הוא שהוליד רוחין ושרין ולילין. כדאיתא בעירובין יח ב. יק"א). וכמו שדרשו ז"ל בפ' נח מפסוק ומכל החי שאפי' השדים נכנסו לתיבה: כא. כתנות עור, לבושין דיקר על משך בשרהון. תרגם עוד בב' פנים. הא' שהם לכבוד וזה ע"ד מה שת"י במיכה ג' ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וממון דיקר נסבין מידהון, וכמו שנת' במחברת הכללים. והב' שהם על עור בשרם כמדתם ממש. ונר' טעמו שתיבת עור נדרשת לפניה ולאחריה לומר כתנות עור. עור וילבישם. ור"ל כתנות חשובות שהם של עור בענין ואנעלך תחש שת"י ויהבית מסן דיקר ברגליכון, וגם כפי עור בשרם שמלבישים אותם יפה. ויש לרמוז ב' פנים אלו כנגד ב' השמות ה' אלהים שנשתתפו בעשיתן כמו שנ' ויעש ה' אלהים וגו' שמצד שם הרחמים היו לכבוד ולתפארת ומצד שם הדין היו מצומצמים כמדתם וגם זה הוא דין ממותק שבצמצום זה הם מלבישים אותם יפה: כב. הן האדם היה כאחד ממנו. הוה יחידי בעלמא מניה למדע טב וביש, גם זה התרג' נר' שהוא דורש ממנו לפניה ולאחריה ולשני לשונותיו כמו שדרשום הז"ל ע"פ כי הזק הוא ממנו, אל תקרי ממנו אלא ממנו, ושלפניה שהוא כאחד ממנו זהו שתר' הוה יחידי בעלמא מניה. וכמו שפי' רש"י ז"ל הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ושלאחריה ממנו לדעת טוב ורע זהו שתר' מניה למדע טב וביש והיינו שהבחירה בידו כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכ' תשובה: כג. לעבד את

מסורת הקריאה

הלמ"ד בדגש בדין דחיק בכל המדויקים: (יג) לאשה, הלמ"ד בקמץ ונמסר עליו במס"ג ה' קמצין וסי' א' דין, ב' הכהן (במדבר ה' כ"א) ג' וידבר (שופטים י"ד ז') ד' וידרש (ש"ב י"א ג') ה' הולך (מ"ב ח' ו') וחד ולאשה (ש"א כ"ח כ"ד): עשית, נמסר עליו במס"ג ד' (ר"ל ד' דכתיב עשית לנקבה נמצאת) א' דין, ב' ראי דרכך בגיא (ירמיה ב' כ"ג) ג' איפה לקטה היום (רות ב' י"ט) ד' אשר עשית את (שם ב' י"א) ונכלמת (מלה זו יתירה היא) ומן הודע את ירושלים (יחזקאל ט"ז ב') עד ונחלת בך (שם כ"ב ט"ז) דכותי', כתיב עשית התי"ו לנמצאת, (המנורת שלמה לא הבין כונת המסרה ודרך בה דרך אחרת שלא בדרך המסורה ע"ש): (יד) ויאמר, התלשא קטנה ביו"ד: אלהים, כתב רח"ה הה"א דאלהים במרכא ופסק אחריו, והחכם בעל א"ת הגיה מונח במקום מרכא והעתיק דבריו בעל מ"ש, ואילו לא היה שם פסק ודאי שהיתה הגהתו נכונה אבל עכשיו שיש

בראשית ד

דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה׃
יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־
דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ׃ יב כִּי תַעֲבֹד אֶת־
הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ
נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר קַיִן
אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ יד הֵן
גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ
וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר
לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם

בס״ת * מנשא חסר ו

ת״א גדול עוני. סנהדרין קא עירובין סו: וקיימי נע. סנהדרין לז: והיה כל. נדרים מא:

תרגום אונקלוס

דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ. קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא: יא. וּכְעַן לִיט אַתְּ. מִן אַרְעָא דִּפְתַחַת יָת פּוּמַהּ. וְקַבִּילַת. יָת דְּמֵיהּ דַּאֲחוּךְ מִן יְדָךְ: יב. אֲרֵי תִפְלַח בְּאַרְעָא. לָא תוֹסֵף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ. מְטַלְטַל וְגָלֵי תְּהֵי בְּאַרְעָא: יג. וַאֲמַר קַיִן קֳדָם יְיָ. סַגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבַּק: יד. הָא תָרֵיכְתָּא יָתִי יוֹמָא דֵין. מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא. וּמִן קֳדָמָךְ לֵית אֶפְשַׁר לְאִטְּמָרָא. וְאֵיהֵי. מְטַלְטַל וְגָלֵי בְּאַרְעָא. וִיהֵי כָּל דְּיַשְׁכְּחִנַּנִי יִקְטְלִנַּנִי: טו. וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ. בְּכֵין כָּל קָטוֹלָא קַיִן. לְשִׁבְעָה דָרִין יִתְפְּרַע מִנֵּיהּ. וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן

תפסיר הרס״ג

צות דם אכ׳אך צארך׳ אליי מן אלארץ׳: יא) ואלאן פאנת מלעון. מן אלארץ׳ אלד׳י פתחת פאהא. וקבלת דם אכ׳יך מן ידך: יב) באן תפלחהא. ולא תעאוד תעטיך קואהא. נאיעא ונאידא תכון פי אלארץ׳: יג) פקאל קין בין ידי אללה. אן ד׳נבי אעט׳ם מן אן יג׳פר: יד) פאן טרדתני אליום. ען וגה אלארץ׳. הל מן בין ידיך אנסתר. ואן כנת נאיעא ונאידא פי אלארץ׳. כאן כל מן וגדני קתלני: טו) פקאל אללה לה. לד׳אלך כל מן קתל קין.

נוה שלום

פקאול, נכנ׳ עמו בדברי רצוים, (קאולה, פאוצ׳ה). (י) קול דמי אחיך: דם אכ׳יך צארך׳. אין תרגום לתיבת קול והיא בכלל צעקים וענינו דמי אחיך שנשפך על פני האדמה צעקים אלי. (יב) נע ונד תהיה, נאיעא ונאידא תכון, כתב הגאון בס׳ האמונות והדעות מאמר ב׳ פ״ג שה׳ דן את קין להיותו נע ונד בלבד לא בהריגה, לפי שבזמן שהרג קין את הבל לא היה בנמצא לא דיין ולא עדים ולכך ענשו בזולתה, ע״כ. (יד) הן גרשת, פאן טרדתני וכו׳, אם תגרשני היום מעל פני האדמה כלום אוכל להסתר מפניך, ואם אהיה נע ונד והיה וכו׳ והנה קין מתודה על חטאתו ומתחנן על עונשו הקשה, כי בהיותו נע ונד הנה הוא מופקר להרג ביד כל מוצאו. (טו) שבעתים

חלק הדקדוק

הכ״ד גדול על תיבת ויבא לו יין ויישת אע״ג דלההיא לא קי״ל כוותיה, כהא קי״ל כוותיה כיון שבכל התיגאן כן הוא

אבן עזרא

הקבר ירבץ עוניך ביו׳ הדין ויפרשו וי״ו תשוקתו על הבל וטעם למה הרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו. ואחרים אמרו על היצר ואיננו כתוב ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאת רובצת והיא הולכת עמך. ויש אומר לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך. והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו. ואליך תשוקו. כי היצר ישוב אל משמעתך ברצונך. גם יש בך כח למשול בו: ח) ויאמר קין. הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם. ושואלים נולדו ביום סגריר ישאלו איך הכהו ואין הרב. וזאת שאלת תהו כי הרגו בידו בחנק ואלף עץ ואבן נמצאים וטעם אי כמו איה ומלת איפה מורכבת ממלו׳ שתי׳: (י) צועקים אלי. איננו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא. אל דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירים והטעם כי שמע צעקת דמיו שנשפכו על האדמה

בעל הטורים

(י) צועקים. ב׳ במס׳ הכא ואידך על כן הם צועקים וגו׳ ופרש״י התם מלמד שגלטרע והיה שוחט תינוקות של ישראל ורוחץ בדמם וזה קול דמי אחיך צועקים: (יד) מוצאי. ב׳ במס׳ הכא ואידך כי מוצאי מצא חיים וזה שאחז״ל למיינינים בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא וזהו והיה כל מוצאי יהרגני:

רש״י

בהעף פת״ח. (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו. ד״א שעשה בו פצעים הרבה ד שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה (סנהדרין לז): (יא) מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר ה בעונה וגם בזו הוסיפה ו לחטוא: אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו׳. והנני מוסיף לה קללה אליך לא תוסף תת כחה (ס״א הכל דבור אחד ממן האדמה ע״כ): (יב) נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה ז אתה טוען עליונים ותחתונים ח ועוני א״א לך לטעון (ב״ר): (טו) לכן כל הורג קין. זה א׳ מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ט ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והוא נקמת הבל י מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה הוא שלא תהא בריה

שפתי חכמים

לא היה מכחישו: ד (סנהדרין דף לז) ומסיים שם מי שהגיע לאחריו: ה פי׳ בעון שהוציאה עץ פרי וכשנתקלל אדם נפקדה גם היא על עונה אבל לא עון זה שפלתה את פיה שעדיין לא נתקללה על עון זה ואיך יאמר ארור אתה יותר מקללת האדמה: ו (נח״י) נראה דס״ל להרב דלשון פצתה היינו פתיחה יתירה וזהו החטא וכמ״ש התוספות (סנהדרין לז) שאין רישומן ניכר כלל: ז וחסר ה״א התימה כי לא יתכן כניחותא ופי׳ מנשוא על עצמו פי׳ שחטא חטא גדול שאין ראוי לסליחה דא״כ היה מגדיל החטא על עצמו ואיך יאמר הן גרשת אותי שרי הודה על חטאו וראוי לזה: ח (לדם לדרך כשם מהרש״ל) ע״ד כי עמך הסליחה למען תורא ר״ל מאחר שעמך הסליחה ואין אצלך שום סעדר ומונע למען זה תורא אבל מלך בשר ודם אין בידו למחול רק כפי דת נימוסו שוכרח לעשות אז מיד כשחטא יחשוב כאשר אבדתי אבדתי ויוסף לחטוא וכך אמר קין אתה טוען וכו׳ והכל ברשותך ואין מי מוחה בידך ועוני אי אתה יכול לטעון תגרום לומר ח״ו שהעדר הסליחה מחמת שהוא נגד הנימוס ואין הסליחה בידך: ט דהל״ל תעשה לו כך וכך: י אין פירושו על הורג קין שבעתים יוקם דהא למך הרג את קין ולא נעשה בו נקמה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) לכן כל הורג קין. פשטיה דקרא הכי לפי שהיה קין דואג שיהרג. א״ל הקב״ה כל הורג קין לאחר שבעה

שנאת אחים והריגת הבל

אותך. איך הרגת אלפים ורבבות אנשים רק כאומדן דפתך שהוא שונא אותך. קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. לא קול דמי שונאך צועקים אלי מן האדמה. שתוכל לפטור עצמך אולי

פי׳ רוצה להרגני והבא להורגך השכם והורגו. רק קול דמי אחיך והבכך צועקים אלי. ואין לך שום תירוץ הדם ש׳ ת [ולפי פירוש הרמב״ע הנ״ל שהקב״ה אמר לו כפירוש שהבל איננו שונא אותו. הלא חטאו יותר גדול שלא האמין כרי פ׳. וכן איתא במדרש שלש טעאות טעה קין באותו יום ואחד מהם הוא שלא האמין לדברי ה׳]:

עונש קין וקללתו

(יא) ועתה ארור אתה. וממי תהי׳ מקולל. מן האדמה אשר פצתה את פיה וגו׳. האדמה ההיא היא תקלל אותך. וכמה תקלל אותך. ומה תהי׳ קללתה. כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך. ומחמת שלא תתן האדמה את יבולה. ע״כ תהי׳ מוכרח לילך בכל פעם אל מקום אחר וממילא נע ונד תהי׳ בארץ:

(טו) ויאמר ה׳ לכן. מחמת שהתודית על עונך. כל הורג קין שבעתים יוקם וגו׳. רכינו משה האלשיך ז״ל כתב וז״ל לכן לאתוב

חומת אנ״ך

מדנפשייהו וכן מוכח מאבות דר׳ נתן: טז לפתח חטאת רובץ. רובץ גי׳ רצח כי היצה״ר רוצח לאדם, ואם זכה האדם ירצח ליצה״ר כמ״ש דוד הע״ה ולבי חלל בקרבי. ק״י רובץ גי׳ רחץ דאם זכה עושה היצה״ר טוב וזהו ואליך

מסורת הקריאה

כאן פסק ונמנה בהדי פסקין דספרא במערכת ערך פס לכן הגהתו מתנגדת אל המסרת ואל קבלת החכמים הקדמונים ובפרט קבלת בן אשר שאנו סומכין עליו ובכגון דא לא נאבה לו ולא נשמע אליו, וזה לשון המסורה במערכת ערך טע ובפ׳ ויצא (ל׳ ס״ז) י״ה מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא (עי׳ מש״כ שם פירושה) וסי׳ וכו׳ וכל פסקתא דכותי׳ מאריכין במרכא וכו׳. פי׳ וכל היכי דכתיב פסק כתיב במרכא, וכן מסר בן אשר במשפטי הטעמים שלו, גם אביר הדייקנים החכם ר׳ משה הנקדן ז״ל סמך ידו עליהם וז״ל זרקא וכו׳ ואם יש פסק בין המשרת לזרקא אותו המשרת מרכא וכו׳, הרי לך שלשה עדים נאמנים יכל

נחל קדומים

רבינו אפרים ז״ל בפירושו כ״י כתנות עור מן העורות והבהמות אשר טבח לסעודת אדם וחוה כי לא נכון לומר שברא עורות לצורך אדם וחוה כי אין כל חדש תחת השמש מיום הששי ואילך עכ״ד. ולפום ריהטא יש להבין דלא הותר בשר לאדה״ר לאכילה כמ״ש בסנהדרין דף נ״ט. ואין לומר דהוא לא הותר לו לשחוט ולאכול אבל מלאכי השרת היו שוחטים ונותנים לו לאכול. דהא שם פריך מבריתא דמה״ש היו צולין לו בשר ומשני בבשר היורד מן השמים ופריך מי איכא בשר היורד מן השמים ומשני אין וכו׳ ואם איתא דמה״ש הותר שישחטו ויתנו הא הו״ל לשנויי ועיין בתוס׳ דף נ״ט. ועוד דלאו סברא הוא דמה״ש ישחטו ויתנו לו ומה גם לפי מ״ש רבינו האר״י זצ״ל בטעם שה׳ אסור לאכול בשר. ותו דבחולין דף כ״ה ודף פ״ה מבואר דמותר לנחור אם צריך לדם כי הצבי״ע הצבי״ע או להמית תולע ע״ש וה״נ נימא דנשחטו בהמות לצורך עורן שיהיה מלבוש לאדם וחוה ובפירוש רבינו אלעזר מגרמיזא זצ״ל כ״י כתב כתנות עור מעור של לויתן שמלת לצדיקים לעת״ל ומזהיר כחמה עכ״ד. ובתרגום המיוחס ליב״ע כתוב לבושין דיקר ממשך חויא דאשלח מיניה על משך בשריהון חלף שופריהון דאשתלחו: ז (כד) אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ. פירש הרב שפתי

מרפא לשון

האדמה. למפלח בארעא. כצ״ל ולא כדמתר׳ לעיל (ב׳ ה׳) ואדם אין וגו׳. אשר לקח. דאתברי. תר׳ כפי הנאות לעניך. ודכותיה על דבר קרח על פלוגתא: כד. וישכן מקדם

תפסיר הרס"ג

יקאד בה כת'ירא. פגעל אללה לקין איה. ללא יקתלה כל מן וגדה: טז) פכ'רג קין מן בין ידי אללה. ואקאם פי בלד נוד שרקי עדן: יז) פואקע קין זוגתה. פחמלת וולדת חנוך. פבנא קריה. ואסמאהא כאסם ולדה חנוך: יח) ת'ם ולד לחנוך עירד. ועירד אולד מחויאל. ומחייאל אולד מתושאל. ומתושאל אולד

נוה שלום

שבעים ושבעה דלמך תרגם רבוי כלומר נקמות רבות וכמו כי שבע יפל צדיק וקם פעמי' רבות, וכ' רד"ק בס' השרשים כי יבוא הרבוי בזה החשבון לפי שכל ימי העולם שבועות, והגאון בפירושו לאיוב כתב הטעם לפי שבאו בתורה מצות רבות כמנין שבעה כגון שבת

חלק הדקדוק

וע"פ המסרה: טו) לכן כל הורג קין תרגומו כל קטוליא קין, רמז כי הרצחנים משורש קין באו כמ"ש האר"י ז"ל, טז) וישב בארץ נוד, תרגומו דהות עבידא

אבן עזרא

ומתר' אמר על בניו שהי' בכחו להוליד: (יא) ועתה ארור אתה מן האדמה שיבא לי חסרון מפאת האדמ' שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ (ז) הלוא. ופי' שאת על דעת מפרשי' רבים שאת עונך והנכון בעיני שאת פני' כי כתוב בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם יאיך אשא פני וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום: חטאת רובץ. יש אומרים שחטא תחת עון גם יש מפרשים לפתח רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום א' רק ינוע: (יב) ונד. וי"א כי ונד מקונן כמו לנוד לו. ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה ארחיק נדוד: (יג) גדול עוני מנשוא. ופירוש על דעת כל המפרשים שהודה חטאו ופי' נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון. ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב שכר. והעונש הרע הבא בעבור העון חטאת. וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון. ויגדל עון בת עמי. והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה הפי' הפסוק הבא אחריו. ופי' פצתה פתחה וכן הבל יפצה פיהו: (יד) וטעם ומפניך אסתר. שיש מקום יקבל כח ותראה בו גבורת השם ואם הכל מלא כבודו: (טו) שבעתים. עד שבעה דורות. כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ומ"ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דבריו ואמר כאור שבעת הימים:

בראשית ד

יקם וישם יהוה לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו: טו ויצא קין מלפני יהוה וישב בארץ נוד קדמת עדן: יז וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך: יח ויולד לחנוך את עירד ועירד ילד את מחויאל ומחייאל ילד את מתושאל ומתושאל ילד

ת"א וישב נארץ. סנהדרין ט׳

תרגום אונקלוס

אתא. בדיל דלא למקטל יתיה כל דישכחניה: טו. ונפק קין מן קדם יי. ויתיב בארעא גלי ומטלטל דהות חשיבא [י"נ עבידא] עלוהי מלקדמין כגנתא [נ"י בגנתא] דעדן: יז. וידע קין ית אתתיה. ועדיאת וילידת ית חנוך. והוה בני קרתא. וקרא שמה דקרתא כשום בריה חנוך: יח. ואתיליד לחנוך ית עירד. ועירד. אוליד ית מחויאל. ומחייאל. אוליד ית מתושאל. ומתושאל אוליד ית למך: יט. ונסיב

רש"י

מזיקתו וכיולא בו (ש"ב ה) ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז ב כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים ל וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא אלא תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדה"א (יא י) פירש יהי' לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו מ במצחו. (ס"א ד"א כל מלאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם יק אביו ואמו ומהם לא היה ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו היה פחדתי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וכו' ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו על הכל): (טז) ויצא קין. יצא בהכנעה נ כגונב דעת העליונה: בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשנורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לג"ע וגו' לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שים ללמוד שהיה אדם שם ם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנאמר (דברים ד) אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש. ד"א בארץ נוד כ"מ שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו ע והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר פ ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה ניסטר"א בלעז וזריעת תולדות האיש איגזינדר"ר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד

שפתי חכמים

שיהרג לאחר שבעתים אלא תחילת המקרא לכן כל הורג קין נשון גערה הוא ושבעתים יוקם קאי אקין ר"ל כי לא יקבל כל נקמתו מקין אלא עד ז' דורות וכמו שמוכיח סוף המקרא שבעתים יוקם קאי אקין ולא אהורג את קין. ועי"ל דא"כ איך פי' כל הורג קין יוקם שבעתים א"כ היה ק' למה יוקם שבעתים יותר משאר רוצחים אלא ע"כ מלת שבעתים יוקם הוא ענין בפ"ע שהקב"ה יוקם מקין עד ז' דורות וע"כ זה אחד מן המקראות שקצרו וכו' ב ר"ל דכאן דבר הכתוב ברמז ובמקום אחר מפרש בהדיא כל מכה וכו' ל ועורים ופסחים צלמי עכו"ם היו ופסח נגד יצחק ועור נגד יעקב והיה כתוב עליהן את השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שלא יעשה עמו מלחמה וכן אבימלך לו אבל בימי דוד כבר בטלה השבועה: מ פי' אות משמו של קין וכו' (אות תי"ו רמז בו תחיה. כלומר שלא יהרגנו אי נמי אות אחת משמו של הקב"ה והוא אות ה"א רמז על כל הורג קין (מהרש"ל) ב הוכחתו מלשון ויצא דהיה לו לכתוב וילך דלשון יציאה לא שייך אלא כמי שיצא מדבר המוקף אבל הכא כתיב מלפני ה' דלא שייך דבר המוקף פיה כי מלא כל הארץ כבודו: ם דאל"כ למה היו המלאכים במזרח ולא ברוח אחרת ע ופי' הד"א לבד לא יכול להיות דא"כ למה אמר קדמת לכן צריכים אנו ג"כ לפשט הראשון כי שם גלה אביו ופי' הראשון לבד אינו יכול להיות דא"כ גמה נאמר בארץ נוד היה לו לומר במדינה (מהרש"ל): פ כלומר דבא לפרש דויהי בונה עיר קאי על קין ולא על חנוך הסמוך לו דאם

עונש קין וקללתו

אחשוב לפי מה שידענו מרז"ל (ב"ר פ"ו) כי לכן הוא שבועה. וכזה אפשר כי השביע הוא ית' את ברואיו כל יהרגיהו וז"א לכן כל הורג. כי יהי' אומר שבועה על כל הורג קין. והטעם כי קין שבעתים יוקם. הבטחתי את קין לחכות ולהאריך ימיו עד שבעה דורות. ואז אנקם ממנו ועד הזמן ההוא אין רשות לשום בריה לנגוע בו לרעה:

(טז) ויצא קין מלפני ה' קין יצא מהשגחת ה'. ונעזב למקרי הזמן. וישב בארץ נוד. בתחלה פי' הגזרה נע ונד. הנע הי' שלא יהי' יושב במקום אחד רק יהי' מטולטל ממקום למקום. ומארץ לארץ. ונד הוא. כי גם במקום אשר ימצא לא יהי' מיושב בו. רק יהי' נד. ויאמר כי עתה וישב בלי טלטול ממקום למקום. וישב במקום אחד. רק בארץ ההיא היה נד מינה ובה. קדמת עדן. ואפשר הי' במקום קדמת עדן למען יזכור אבדתו כעדן גן אלהים אשר אבד ברשעו למען עי"כ יגמור תשובתו. או יאמר מאמר קין אל ה' הי' הן גרשת אותי היום

דעת זקנים מבעלי התוספות

אנקום מהורגו. ולפ"ז ה"פ קרא דלקמיה ויאמר למך לנשיו היה מקונן למך על עצמו כי איש הרגתי לפצעי זה קין שהיה גדול בקומה וילד בשנים. לפצעי לחבורתי כלו' לצערי ולמיתתי כי אמר הקב"ה שבעתים יוקם כל הורג קין. ולמך שבעים ושבעת. וא"כ אפי' יוליד למך שבעים ושבעה בנים כולם ימותו באותו עון:

מרפא לשון

לגן עדן. ואשרי מלקדמין, ה"ג. אבל בקדמוניות ואשרייה קאי על אדה"ר לא על הכרובים. וכן אמרו בב"ר מאמר מסכים לזה ז"ל. אמר רב בכל מקום רוח מזרחית קולטת אדה"ר ויגרש את האדם וישכן מקדם לג"ע עכ"ל. אבל נר' שאין זה אלא דרך דרש דלפי הפשט לא יתכן להיות שארית הפ' את הכרובים ואת להט החרב וכו' נפרדים ואולי שפשטו כן הוא ותיבת וישכן נדרשת לכאן ולכאן ולהיות ענינים אלו של מעשה בראשית סודות סתומים, הפשט שלהם ג"כ סתום. ומה שתרגם מקדם מלקדמין טעמו כדאי' בילקוט ז"ל. מקדם לג"ע מכאן שהכרובים קודמין לכל מעשה בראשית. אבל הרא"ם ז"ל הקשה על תרגום זה ואמר שאין טעם לומר שהשכין הכרובים קודם ג"ע כדי לשמור הדרך שאפי' אם לא היה משכין אותם עד אחר ג"ע היו יכולים לשמרו. ועוד שהלמ"ד לגן ימאן זה ע"כ, וא"א שאין להקשות כן אלא אם היה התרג' מתולדות שכל אנושי. אבל מאחר שידענו שהוא דברי אלהים חיים מסיני אין לנו להקשות עליו כן אלא נבקש טעם למה הוצרך להיות כן. ואם רק הוא ממנו ובפרט בסוד מעשה בראשית, ואיברא שיש לפרש התרגום עפ"י פירש"י ז"ל דקדם ל' מזרח אלא דלפי שלא יצדק בג"ע ל' מזרח לפי שאינו תחת השמש לכן נק' הפנים שלו קדם דהיינו קדמות מעלה לא קדמות זמן. ותרג' וישכן בנוס' ישנות ואשרייה וצריך עיון. ד. א. קניתי איש את ה' מן קדם ה'. ה"ג וכ"כ הא"ר ז"ל ונימוקו עמו לפי שא"א לקנין ההוא בלתי ה' ית' כי הכל מאתו וכן תרג' הגאון ז"ל בל"ע ואית דל"ג מן כמו שכ' הרמב"ן ז"ל

חומת אנ"ך

תשוקתו שתתקנהו ויהיה טוב: יז וישם ה' לקין אות. הרב מהר"ש אלקבץ ז"ל והרב שפתי כהן ז"ל על התורה כתבו דהוא אות יו"ד. ולפ"ז אפשר וישם הוא צירוף יו"ד שמו והוא כמש"ה והחכמה תחיה בעליה כי יו"ד היא חכמה. אומנם רבינו האר"י ז"ל כתב שהוא אות וי"ו. וכן הוא בתקוני הזהר וידוע דאות וי"ו רומז לקיים כמ"ש בזו"הק. ואפשר כי אות ר"ת אות וי"ו תחיה. ורז"ל אמרו

מסורת הקריאה

אחד חשוב כמאה עדים נוסף על מציאת הספרים המדויקים כשיש פסק לעולם מרכא לפניו כ"א בשתי מקומות נמצא מונח ופסק עפ"י המסורה, ולכן בנדון דידן שיש פסק בלי ספק וודאי שצריך לקדמנו במרכא לא מונח: כי, בס"ס הוא במונח לא במקף: זאת, הזי"ן דגושה לסבת הדחיק ומהמין הג': (טז) עצבונך, הצד"י דגושה: בעצב, העי"ן בסגול, רד"ק בשרשיו: (יז) שמעת הניגון במ"ם כי דינה להיות מלעיל: אשתך, הניגון בתי"ו: תאכלנה, הכ"ף בשוא לבדו כמנהגנו:

את־למך : חמישי יט ויקח־לו למך
שתי נשים שם האחת עדה ושם
השנית צלה : כ ותלד עדה את־
יבל הוא היה אבי ישב אהל
ומקנה : כא ושם אחיו יובל הוא היה
אבי כל־תפש כנור ועוגב : כב וצלה
גם־הוא ילדה את־תובל קין לטש
כל־חרש נחשת וברזל ואחות
תובל־קין נעמה : כג ויאמר למך
לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי

ת"א ויאמר למך . סנהדרין לח :

תרגום אונקלוס

לי למך תרתין נשין . שום חדא עדה . ושום תנייתא צלה : כ. וילידת עדה ית יבל . הוא הוה . רבהון דיתבי משכנין ומרי בעיר : כא. ושום אחוהי יובל . הוא הוה . רבהון דכל דמנן על פום נבלא ידעי זמר כנרא ואבובא : כב. וצלה אף היא . ילידת ית תובל קין . הוא הוה . רבהון . דכל דידעי עבידת נחשא וברזלא . ואחתיה דתובל קין נעמה : כג. ואמר למך לנשוהי . עדה וצלה שמעא קלי . נשי למך .

תפסיר הרס"ג

למך : יט)ואתכ'ד' לה למך זוגתין. אסם אחדאהמא עדה. ואלאכ'רי' צלה : כ)פולדת עדה יבל. הו כאן. אול מן סכן אלאכ'ביה ומלך אלמאשיה : כא)ואסם אכ'יה יובל. הו כאן. אול מן חט'ל אלטנבור ואלקיתאר : כב) וצלה הי איצ'א. ולדת תובל קין. והו כאן אול סיקל גמיע צנעה' אלנחאס ואלהדיד. וכאנת אכ'תה נעמה : כג) פקאל למך לנסאה ואת'קא. יא עדה וצלה אסמעא צותי. ויא נסא למך. אנצתא

נוה שלום

ומילה פסח וסכה ושמטה וזולתן. (כא) כנור ועוגב, אלטנבור ואלקיתאר, מיני כלי זמר, ובתלים תרגם כנור ועוגב מיני כלי זמר אחרים. (כב) לטש כל חו"ש נחשת, אול ציקל גמיע צנעה' אלנחאס, (אלציקל. אלדי יסן אלסיוף ויגלוהא), מחדד ומצחצח כלי נחשת וכלי זיין של ברזל. ותיבת אבי בפ' שלפניו משמשת גם לפסוק זה ועניגה ראשון, עי' ראב"ע. (כג) ויאמר למך, פקאל למך לנסאיה:

חלק הדקדוק

עלוהי מלקדמין כגנתא דעדן כגנתא בכ"ף לא בבי"ת : יז) האזנה, השו"א תחת האל"ף נח. (מהרי"ב) :

רש"י

את אשתו בן או בת וכשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלעז אנגידרי"ר : (יט) ויקח לו למך לא היה לו לפרש כל זה אלא צ למדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין ועמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו' : שתי נשים . ב"ר כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין (סא"א) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב (כד כא) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק : עדה . היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (ס"א ממאכלו) עדה תרגום של סורה : צלה . היא של תשמיש ק על שם שיושבת תמיד בצילו דברי אגדה הם בב"ר : (כ) אבי יושב אהל ומקנה . הוא היה הראשון ר לרועה בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר . ומדרש אגדה בונה בתים לעבודת אלילים כמה דאת אמר (יחזקאל ח') סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לעבודת אלילים : (כב) תובל קין . תובל אומנתו של קין . תובל לשון תבלין תבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים : לטש כל חרש נחושת וברזל . מחדד אומנות נחושת וברזל כמו (איוב טז) ילטוש עיניו לי . חורש איננו לשון פועל בסגול אלא לשון פועל בצירי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה . כלומר מחדד ומצהלה כל כלי אומנות ש נחושת וברזל : נעמה . היא אשתו של ת נח בב"ר : (כג) שמען קולי . שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן : שמען קולי . להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא

שפתי חכמים

לא כן מאי כשם בנו חנוך : צ אלא כך היה לו לכתוב ומתושאל ילד את למך ולמך ילד את יובל למה לי למכתב ויקח לו למך שתי נשים : ק פי' שהשקה, אותה כוס של עיקרין כדי שתהיה עקרה ולא יכחיש את יפיה וא"ת והלא כתיב וצלה גם היא ילדה וי"ל דילדה קודם ששתתה כוס של עיקרין ועי"ל דמה שאמר וצלה גם היא ילדה רבותא נקט אע"פ ששתתה כוס של עיקרין אפילו הכי ילדה ולא הזיק לה כלום (רא"ם) : ר וכן פי' אבי כלומר ראשון ליושב אהל במקנה ואמר במדברות כלומר לא כהבל שהיה רועה בישוב וזו אומנות גדולה : ש רצונו בזה לפרש שהמקרא מסורס הוא והכי קאמר לוטש וחורש כל כלי נחושת וברזל והוסיף מלת כל כלי אומנות כלומר כלי אומנות הם כלי המחרישה והחיתוך ודומיהם שנופל בהם הלטישה ולשונות אלו : ת וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל דהא לכך נקראת נעמה על שם שמעשיה נעימים והיתה לנועה והואיל וכן הוא א"כ למה מתה במבול ולא ניצלה כנח אלא על כרחך הוא אשת נח והרי אשת נח ניצלה מן המבול . ועי"ל דהוכחתו היא דלמה נזכרה נקבה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) ושם השנית צלה . פירש"י שדרכן ליקח ב' נשים אחת לתשמיש ואחת לפרי' ורביה . ואותה של תשמיש משקין אותה כוס עיקרין . ופי' דצלה היתה אותה של תשמיש . וקשיא לי דהא כתיב אח"כ וצלה גם היא ילדה . וי"ל דלהכי כתיב גם כלומר אף צלה שנבחרה לתשמיש ילדה ולא הועיל לה כוס של עיקרין :

עונש קין וקללתו

היום מעל פני האדמה . ומפניך אסתר . והייתי נע ונד בארץ . ולמה לי חיים כאלה . הלא טוב מותי מחיי . והי' כל מוצאי יהרגני . שלואי כל המוצא אותי ראשון יהרגני . ויאמר לו ה' לכן . כיון שאותה נפשך למות . אני גוזר על כל הבריאים . כל הורג קין . ויבטל גזרתי שגזרתי עליו . שבעתים יוקם . אעשה לו נקמה ואעניש אותו שבעה פעמים יותר מאשר אני מעניש את קין . וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו רק יחיה ויקבל עונשו . ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד לקבל גזרת הקב"ה עליו :

ויירא

אבן עזרא

וטעם יקם שתלקח נקמתו וכן לא יקם. והטעם כי השם האריך אפו על קין עד ז' דורות ואל תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים. והנה שת אחיו חיה עם נח שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביהם כמו ישראל. ויש אומר כי האות קרן ואחרים אמרו שנתן הוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות עד שהאמין והכתוב לא גלה האות : (טז) בארץ נוד. קראו כן בעבור שהיה נע ונד : קדמת עדן. מזרח עדן והוא צפון מהגן. ונקרא שם העיר חנוך כשומרון על שם שמר. וכן מצרים ולמך ששי לקין ושביעי לאדם : וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות כי אלו היינו יודעים כל לשון הקדש מאין נוכל לדעת כל הקורות כטעם משה וישכר. ופירוש אבי ראשון וכמוהו אב גם אביב. ולעולם לא יסמך כי אם ביו"ד ואחיו אח : (כא) כנור ועוגב. מיני כלי נגינות והיא חכמה גדולה : (כב) לוטש. כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את מחרשתו : (כג) ודע כי ויאמר למך מאוחר בפרשה וכבר הזכרתי

מרפא לשון

וכן נר' ממסורת התרג' דבפ' וארא מסיר את דמת"ר מ' ה', ולא מסרו זה בכללן [נ"ב במח"כ לא דק שכ"ה במוס' התרג' בפ' תולדות סי' כ"ה כ"ב את דמתרג' מן. תלת. קניתי ויתרוצצו את היד הגדולה ע"כ. מהר"י קאפח ז"ל]. ג. מנחה לה'. קורבנא קדם ה' ה"ג דלא כנ"א תקרובתא וכ"כ במסורת התרג' דגירסא זו לא דייקא ונר' הטעם מפני שאין מתרג' תקרובתא אלא אצל מנחה של כ"ו כמו מנחה לעשו אחיו. והורידו לאיש מנחה. וכאומרם תקרובת ע"ז. אבל אצל הקב"ה שם קרבן עליה. ד. ויישע ה'. והות רעוא קצת קשה למה תרג' והות בל' נקבה. ובל' התפלות מצאנו שבתחלה אומרים יהי רעוא בל' זכר אבל בחתימה אומרים וכן תהי רעוא מן שמיא. ודכוותיה בפ' וישלח ויהי חתת אלהים. והות דחלא : ז. הלא אם תטיב שאת. ישתביק לך. לשון נשיאה מתר' לכמה פנים יש כמשמעו. כמו וישא ונטל. ויש ל' קבלה. כמו נשא קביל. ויש ל' שבועה כמו לא תשא. לא תימי, ויש ל' עזיבה כגון זה וכגון נושא עון. וזה נר' להיפך ל' המקרא, אמנם אין זה אלא מצד החיצוניות של לשונות. אבל מצד פנימיותם כוונתם אחת. והטעם מפני שזה מתחייב מזה כי החייב כל זמן שלא פרע חובו נקרא נושא את חובו וכשבא בעל חובו ונפרע ממנו חובו או מחל לו החוב ההוא נק' נושא את החוב ההוא מעל החייב וממילא שהוא עוזב אותו מעליו. אלא שמצד החייב נק' בעל החוב נושא משאו של חייב מעליו ומצד בעל החוב אינו אלא עוזב שמחל החוב והשליכו מעל חבירו. ולפי שתכלית נשיא' העון היא העזיבה והמחילה, הלך התרג'

חומת אנ"ך

אות שבת מסר לו ודרוש אות שהוא שבת כמ"ש אות היא ביני וביניכם ועיין בתנחומא ובס' נאה ישראל כ"י מכמה"ר יהודה מהלאל ז"ל כתב ששמע מפי חכם גדול שמסר לו שם הויה בזה האופן שכשהוא הולך ויהיה רעה או איזה דבר רע נגדו יחזיק פניו לקראתם ויכוין אזנו שהוא יו"ד וריסי עיניו עם לחיו שהוא ה"א וחוטמו שהוא וי"ו וריסי האחרת עם לחיו ה"א האחרת בכונה גדולה ולא יכסו כל מולאו וכן יכוין כל אדם בלכתו בדרך בכונה וינצל : יח ויקח לו למך שתי נשים. ראיתי בס' רבינו אפרים ז"ל

מסורת הקריאה

(יח) ודרדר, שני הדלתי"ן בפתח : (יט) בזעת, מלרע המהפך בעי"ן : תאכל, המונח בתי"ו כי הוא נסוג אחור : אתה, מלעיל ונמסר עליו במס"ק י"ב מלעיל, והנה זה בודאי ט"ס שהרי הוא בזקף ובכמה מקומות נמסר י"ד בזקף, וכן הוא המנין כמש"כ לקמן (כ"ב י"ב) וא"כ גם כאן צ"ל י"ד, או אפשר שהוא ב' מסורות והסופר ערבב אותם ביחד וכצ"ל ו' מלעיל, ב', רצוני

לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי
לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי׃ כד כִּי
שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים
וְשִׁבְעָה׃ כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־
אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
שֵׁת כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר
תַּחַת הֶבֶל כִּי הֲרָגוֹ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת
גַּם־הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה׃

ת"א כי שם יבמות סב:

תרגום אונקלוס

אֲצִיתָא לְמֵימְרִי. לָא גוּבְרָא קְטֵילִית דִּבְדִילֵיהּ אֲנָא סָבֵיל חוֹבִין. וְאַף לָא עוּלֵימָא חַבֵּילִית דִּבְדִילֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי זַרְעִי: כד. אֲרֵי שִׁבְעָה דָרִין אִתְלִיוּ לְקָיִן. הֲלָא לְלֶמֶךְ בְּרֵיהּ שִׁבְעִין וְשִׁבְעָה: כה. וִידַע אָדָם עוֹד יָת אִתְּתֵיהּ. וִילֵידַת בַּר. וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ שֵׁת. אֲרֵי אֲמַרַת. יְהַב לִי יְיָ בַּר אָחֳרָן. חֲלָף הֶבֶל. דְּקַטְלֵיהּ קָיִן: כו. וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר. וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ אֱנוֹשׁ. בְּכֵין בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְּנֵי אֲנָשָׁא. מִלְּצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַּיְיָ:

תפסיר הרס"ג

למקאלתי. אתרי קתלת רגלא בשגתי. ולא צבי בגראחתי: כד) פאן כאן כת'ירא יקאד בקין. פבלמך אכת'ר ואכת'ר: כה) ואן אדם ואקע איצ'א זוגתה. פולדת אבנא. ואסמתה שת. קאלת. קד רזקני אללה נסלא אכ'רא. בדל הבל. אד' קתלה קין: כו) וולד לשת איצ'א אבנא. ואסמאה אנוש. חינידי' תבד'לת אלדעוה

נוה שלום

ואת'קא, דרך הבטחה, וראיתי טעם נכון שזה עפ"י המדרש לפי שפירשו נשיו ממנו מפני שהיו מילדי קין, כי איש הרגתי, אתראא קתלת רגלא וכו' האם תחשבו שהרגתי איש ע"י פצע או ילד ע"י חבורה. (כד) כי שבעתים ואן כאן וכו' ואם קין שהרג את הבל אמר לו ה' שההורגו יקם נקמות רבות הנה הורג למך יקם יותר ויותר. (כו) הוחל, תבד'לת, לשון חילול שחללו עבודת האל וקראו בשם אלהים אחרים, עי' רמב"ם פ"א מהלכות ע"ז.

חלק הדקדוק

כה. כי שת בקצ' תיגאן תיבת שת במק"ף וא"כ הקמ"ץ חטף ומקצת' במרכ' ולפ"ז

אבן עזרא

כמוהם שנים. וכמוהו ויקח האיש נזם זהב וכן אמור אל בני ישראל אתם עם קשה עורף וכן ואתחנן. והטעם כאשר אמרו חכמינו שעדה וצלה נמנעו כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיי' לקין ויהרגו או ימותו ועל כן אמר למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפצעני אדם שהוא גדול או ילד יעשה לי חבורה אז הרגתיו. ומלת הרגתי תמורת אהרוג וכמוהו נתתי כסף השדה. אשר לקחתי מיד האמורי ורבים כמוהם. ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעים ושבעה. בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי והטע' שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזירה על קין ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא נשאר לקין שם מחמס אחיו: (כה) וטעם תחת הבל במקומו: (כו) ודקדוק הוחל מפעלי הכפל ולולי היות החי"ת מהגרון היה נדגש

אבי עזר

חז"ל דתיבת קנה הוא שם המושאל לאיש הגובר נגד יצרו הרע במלחמתו. וכמו איש אשר ילחם בשונאיו בהלחמו בגבור' ובתחבול' לכלות את שונאו יעשנו המלך לשר גדול ויקנה אותו השם לדורותיו אותו כאלו קנה בכסף. כי אין הפרש אם יקנה אדם חפץ בדמים או אם יקנה אותו במע"ט. נקרא

רש"י

נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זה חבורתי: **פצע**. מכת חרב או חץ מקאדור"ה בלעז: (כד) **כי שבעתים יוקם קין**. קין שהרג מזיד נתלה לו עד ז' דורות אני שהרגתי שוגג לא כש"כ שיתלה לי שביעיות הרבה: **שבעים ושבעה**. לשון רבוי שביעיות אחז לו כך דרש רבי תנחומא. ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה **א** לפי שנגזרה גזירה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל **ב** והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה בא[ו]תו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כש"כ שיתלו לי שביעיות הרבה וזה ק"ו של שטות **ג** א"כ אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו: (כה) **וידע אדם וגו'**. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום **ד** אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמדך שנתוספה לו תאוה **ה** על תאותו (בב"ר): (כו) **אז הוחל**. לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של

שפתי חכמים

א זו יותר משאר נקבות אלא ודאי לפי שמצינו שנעמה היו ג' אחין יבל ויובל ותובל קין היה רשע כמו שפי' רש"י שהיה עושה כלי זיין לרוצחים ויבל היה צדיק יושב אוהלים לפי פירוש אחר שפירש רש"י ויובל ג"כ צדיק היה ונמצא דשנים היו צדיקים ואחד היה רשע וגם לנוח היו שלשה בנים שם חם ויפת ושם ויפת היו צדיקים כמו שפירש רש"י בפרשת נח ואחד היה רשע כדמשמע ג"כ שם וא"כ אל יקשה לך למה היו שני צדיקים ואחד רשע לכך פי' ונעמה היא אשתו של נח ורוב בנים אחר אחי האם וק"ל: **א** (נח"י) ואין זה בב"ר שלפנינו ול"נ שהרב הוסיף זה מדעתו לתרץ ולמה עסקו בפריה ורביה והולידו עד הנה וע"ז תירץ כדי לקיים המצות ועיין בהרא"ם: **ב** ר"ל כלם ימותו. וא"ת בתחילה פרש"י לכך פירשו הימנו לפי שנגזרה גזירה על זרעו של קין וכאן משמע דבשביל המבול היו פורשות וי"ל דנשיו היו יודעות שיבא המבול בימי למך וסוברות היו שבימי למך בן מתושאל מזרע של קין יהיה אבל טעות היה שלא בא אלא בימי למך בן מתושלח וק"ל: **ג** אבל לפי מדרש רבי תנחומא אינו של שטות משום שאותו ק"ו אינו מבטל שבעתים יוקם קין שהק"ו אינו אלא בעבור החטא שלו. ומהרש"ל כתב וא"ת מה דעתו של למך וי"ל שאמר בלבו מה קין שהרג במזיד והיה ראוי למות מיד שנאמר שופך דם האדם וגו' אפילו הכי עכב הגזירה בתפלתו לז' דורות אני שהרגתי שוגג על אחת כמה וכמה שאעכב הגזירה בתפלה: **ד** וקשה לפי פי' הראשון שפירשו ממנו משום רציחה מה השיב להם אדם י"ל דהשיב להם וכי מפני שעשה עבירה אחת שהרג יעשה עוד עבירה ויבטל פריה ורביה אלא מעתה מי שאכל שום וכו' מהרש"ל: **ה** פי' בתחילה לא היתה לו תאוה אלא כשראה את חוה אבל אתה נוסף לו תאוה על תאוותו דגם כשלא היתה לפניו נתאוה והיתה עליו התאוה. ול"נ דהוכחת רש"י הוא למה לא אמר בקרא ותהר עוד אשתו ולהורות על הקללה שנתקללה חוה בלער העיבור ולמה כתב עוד גבי וידע דמילתא דפשיטא הוא דאין הריון בלא תשמיש אלא לדרשה שנתוספה לו תאוה וכו'. ועי"ל דלא שייך לישנא דעוד אלא כשהפעולה השנייה סמוכה לפעולה הראשונה כתב עוד להורות על תכיפת הפעולה כמו גבי לאה דכתיב ותהר עוד תיכף אחר לידה ראשונה אבל הכא שפרוש היה מאשתו ק"ל שנים לא היה לו לכתוב שם עוד אלא וידע אדם את אשתו וגו' או לקוחים שניים כמו גבי עמרם שפירש מאשתו וכתיב

עונש קין וקללתו

(כו) **ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם ה'**. בספר ד"ש כתיב וז"ל הכונה דהנה כבר אמרו בתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין כיון שראה שאין העולם יכול להתקיים במדת הדין שיתף מדת הרחמים למדת הדין. והנה בשת כתיב שהולידו אדם בדמותו כצלמו וא"כ עוד הי' כליר כפיו של הקב"ה וסי' יכול להיות במדת הדין לבד. אבל כאשר שת הוליד את אנוש ולא כתיב שם שהוליד בדמותו כצלמו וסי' אנוש אנוש והוא הוחל לקרא בשם ה' דהיינו שם הוי"ה שהו צריך להשתמש במדה"ר:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כו) **אז הוחל** לקרוא בשם ה'. פי' לישבע לשקר מלשון לא יחל דברו:

מרפא לשון

אחר התכלית שהיא העיקר ותרגמו ל' שביקה אבל הכ' תפס הסבה הראשונה כיון שידיעת ההפכים אחת. אמנם חידוש גדול יוצא לנו מל' התרג' והוא שאין נשיאה זו אלא אחר וידוי ותשובה לא בחנם או במקרה שא"כ היה התרג' בל' נטילה כמשמעו. וחידוש זה צא"ל אותו בפ' יג' מדות נושא עון. ונקה לא ינקה כי מדת נושא דווקא לשב בתשובה אבל לשאינן שבין, נא' ונקה לא ינקה שאינו מנקה לשאינן שבין. ומה שתר' ונקה סלח לדתייבין לאוריתיה וכן מ"ש רז"ל מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשובבים. אינו אלא מכה מדת נושא עון שהיא לשבים דווקא. ועל מה שתר' שאת ל' מחילה יש מקשים ממה שאמרו ביומא נ"ב דה' מקראות אין להם הכרע וזה אחד מהם וא"כ איך הכריע התר' דשאת ל' מחילה. ושהוא דבוק למעלה. אמנם אין זה קשה דודאי יש להם הכרע כפי התר' אלא שע"ד המדרש אמרו שאין להם הכרע ועיין עוד מ"ש החכם ראב"ע ז"ל בפ' וילך ע"פ וקם העם הזה: **ואליך תשוקתו**, עתיד לאתפרעא מנך, ה"ג דלא כנ"א ועתיד. ודכוותיה מתר' ונקה סלח בלא וי"ו וכיוצא בזה רבים. וצ"ל והיאך תר' כן, וגר' טעמו שחצי הפ' האחרון הוא טעם חציו הראשון והכי פי' ומה טעם לפתח חטאת רבץ כי אליך תשוקתו מה טעם אם תטיב שאת כי אתה תמשל בו וזה שתרגם ואליך תשוקתו עתיד לאתפרעא מנך כל' חטאך דנטיר שהוא חטאת רובץ עתיד לאתפרעא מנך ליום דינא רבא דהיינו לפתח שאמר הכת'. שכן הוא משתוקק לך למשל בך. וזש"ה ואליך תשוקתו וז"ה ע"ד ותמוגינו ביד עונינו וכמו

חומת אנ"ך

מלקוטי גאוני קמאי אשכנז ז"ל ענין מחודש ובודאי דהוא ממדרש רז"ל שהיה להם כמה מדרשי' וחסרים לנו כידוע. וז"ל ויקח לו למך ב' נשים הלך לזרע שת ורצה לקחת לו משם אשה ולא רצו ליתן לו כי בני שת לא היו מתחתנים עם בני קין כי קין וזרעו היו רצחני' וגזלנים ונגזר עליהם כליה והיה למך גבור ושר. ועדה וצלה אחת כשואה לאב ואחת כשואה לבן ורצה למך לקחתם בחזקה ובא האב ופצע ללמך וקם עליו למך והרגו ורצה הבן לעזור לאביו ועשה

מסורת הקריאה

כי על מלת אתה מוסר ו' [וזה שכתוב י' הוא בעבור שהסופר סבר שהוא מסרה אחד עם אות ב' וכתב י"ב ועשה מן הו' י'] מלעיל, והכוונה על התורה בלבד שהם ששה מלעיל, ומה שמוסר ב' קאי על ואל עפר. שהוא ב' דסמיכי כמו שנמסר כאן במס"ג, א' דין, ב' ואל עפר תשיבנו, (איוב י' ט'), ואלו הן הששה מלעיל שבתורה, א' דין, ב' ירא אלהים אתה (לקמן כ"ב י"ב) ג' הכי אחי אתה (לקמן כ"ט ט"ו)

ס ששי א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם
בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים
עָשָׂה אֹתוֹ׃ ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם
וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם
בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃ ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים
וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ
וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ ד וַיִּהְיוּ יְמֵי־
אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה
מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס
ו וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃ ז וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי

תרגום אונקלוס

א. דֵּין סְפַר. תּוֹלְדָת אָדָם. בְּיוֹמָא. דִּבְרָא יְיָ אָדָם. בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵיהּ. ב. דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָנוּן. וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן. וּקְרָא יָת שׁוּמְהוֹן אָדָם. בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִיאוּ: ג. וַחֲיָא אָדָם. מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין. וְאוֹלֵיד בִּדְמוּתֵיהּ דְּדָמֵי לֵיהּ. וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ שֵׁת: ד. וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם. בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת שֵׁת. תַּמְנֵי מְאָה שְׁנִין. וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: ה. וַהֲווֹ. כָּל יוֹמֵי אָדָם דַּחֲיָא. תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין. וּמִית: ו. וַחֲיָא שֵׁת. מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין. וְאוֹלֵיד יָת אֱנוֹשׁ: ז. וַחֲיָא שֵׁת. בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת אֱנוֹשׁ.

ת"א זה ספר. סנהדרין לח עבודת כוכבים ה': זכר ונקבה. ברכות סא עירובין יח מגילה ט יבמות סג כתובות יח: ויחי אדם. עירובין יח:

רש"י

הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות: (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם. ומדרשי אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא ו הוליד: (ג) שלושים ומאת שנה. עד כאן

שפתי חכמים

ביה לקוחים שניים ודו"ק נ"ל: ו שהרי כתיב זה ספר תולדות אדם ביום ברא וגו' משמע דביום שנברא היה לו תולדות ויהי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) זה ספר תולדות אדם. שאפי' סרגול הספר מסר לו הקב"ה לאדם הראשון. ובת"כ מסיק ואהבת לרעך כמוך אר"ע זה כלל גדול בתורה. בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם גדול יותר. פי' אסיפיה דקרא קאי בדמות אלהים עשה אותו דמקרא דר' עקיבא לא שמעינן אלא דעלך סני לחברך לא תעביד. ובא בן עזאי ואמר שאף אם הוא אינו חושש לכבוד עצמו יש לו לחוש לכבוד חבירו. לפי שרואה דמות חבירו ואינו רואה דמות עצמו. ולזה אמר שמקרא זה כולל יותר מטקרא דואהבת לרעך כמוך:

סדר הדורות ושנותיהם

(א) זה ספר תולדות אדם וגו'. הנה התחילה הפרשה הזאת בלשון זה ספר תולדות אדם ולא אמר אלה תולדות אדם [כמ"ש ואלה תולדות ישמעאל. ואלה תולדות יצחק] להודיע שכל מה שקדם עד פה ממלאכת ששת הימים ומנוחת יום השביעי ומספור אדם ואשתו וקללותיהם ומספור קין והבל ושת. ונכתבו בתורה להיותם הקדמה והצעה הכרחית לכללות התורה והם כלם תולדות השמים והארץ. אבל מכאן ואילך התחילה התורה בענין יותר פרטי והוא לספר תולדות אדם. ר"ל אותם העשרה דורות שהיו ממנו עד נח. ואחר כן תספר ג"כ התולדות שהיו מנח עד אברהם. וכן תספר אחריו תולדות אברהם וזרעו שהם שלשלת התחלת האומה הישראלית. ומפני זה התחילה הפרשה הזאת זה ספר תולדות אדם. כי ספר מלשון ספור כאלו אמר נעזוב עניני טבע העולם בכללו הרמוז בספורים שנזכרו ונתחיל בספר תולדות אדם הראשון כאילו היה זה ספר אחר כי כל מה שקדם לזה היו תולדות השמים והארץ וזהו ספר תולדות אדם. ואמנם אמרו ביום ברוא אלהים אדם נ"ל שאינו חוזר לספור תולדות אדם אבל כאשר בא לספר השתלשלות הדורות התחיל מאדם עצמו שהיה ראשון במין ואב היחס וע"ז אמר בדמות אלהים עשה אותו. ר"ל שלא היה אדם כתולדותיו כי לא נולד מאיש כמוהם אבל בדמות אלהים עשה אותו מבלי מולידים אחרים. והודיע ג"כ שבאותו יום שברא אלהים את אדם מיד עשה אותו בשלמות החכמה בדמותו כאלו אמר באותו יום שברא אלהים אדם לא נברא עיר פרא אבל בדמות אלהים בשכלו ובדעתו עשה אותו וג"כ באותו יום שברא אלהים אדם ברא ג"כ את אשתו וברכם והוא אמרו זכר ונקבה בראם ויברך אותם. ומה טוב אמרו עשה אותו בלשון יחיד עם היות שאמר זכר ונקבה בראם ויברך אותם ויקרא את שמם אדם בלשון רבים. כי הנה גלה בזה שהדמות השכלי האלהי שנאמר על השגה והידיעה בפועל קנה בבריאתו אדם לבד לא חוה אשתו כי הוא אשר נעשה בדמות אלהים. עם היות שלענין הפריה ורביה זכר ונקבה בראם. וגם לענין החברה בכלל שיהיו לעזר ולהועיל זה לזה קרא את שמם אדם:

(ד) ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת וגו'. ויהיו כל ימי אדם אשר חי וגו'. נוסח כזה לא נמצא בכל התולדות. עיין עליהם. לכן נ"ל דאיתא ברש"י ז"ל בפ' האזינו על הפסוק וכימיך דבאך. כימיך הם ימי הנעורים אשר הם טובים. הרי הימים משמעותם ימים טובים. ומצינו מי שאין לו בנים קרוי שכול וחייו אינם חיים. ע"כ טרם שנולד לו הבן הזה שת. הבל נהרג ועל קין נגזר שיכלה זרעו. הרי חייו אינם חיים. אך כיון שנולד לו הבן לשלשים ומאת שנה וראה שנולד בדמותו כצלמו. ולזה קרא שמו שת ע"ש שממנו הושתת העולם. אז הי' נקרא ימי אדם. ימים של טובה. ע"כ אמר הכתוב ויהיו

מרפא לשון

מידכם היתה זאת לכם וזהו אם לא תטיב דהיינו אם לא תתוב. אבל אם תתוב דהיי' אם תיטיב, ישתביק לך. וז"ש ואתה תמשל בו דהיי' היפך ואליך תשוקתו שכשישוב יכניע הוא את החטא המקטרג בו וימשול בו להאבידו. ולזה תר' חצי הפ' האחרון כפי כונת הענין לא כפי משמעות הלשון: י. קול דמי אחיך. — דם זרעיין דעתידין למפק מן אחוך. במשנה סנהדרין פ"ו פי' קול דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו, וכ' הרא"ם ז"ל שלא הזכיר התר' דמו מפני שהוא מבואר מן הכתוב ועדין קשה וכי כל דבר שהוא מבואר בכתוב לא מתרגם. ועוד היכן הוא מבואר בכתוב ולעד"ן דאף בכתוב לא נזכר דמו של הבל שאלו רצה לפרשו היה או' קול דם אחיך ודמי בניו צועקים אלי כמ"ש במלכים ב' ט"ו אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וכמ"ש בסנהדרין מ"ח דהיינו בנים הראוים לצאת ממנו אלא שבמשנה אמרו דמו ודם זרעיותיו משום דדמו אתי בק"ו. ועוד אחז"ל כי הבל נתחייב מיתה מפני שהציץ בשכינה. ואפשר שמט"ז ג"כ לא נזכר דמו אלא דמי זרעיותיו משום דגוברא קטילא קטל אבל מפני שמיתתו לא נמסרה לב"ד נתחייב בדמי בניו שהיו ראוים לצאת ממנו: צעקים אלי, קבלן. ה"ג ל' נקבות דלא כנ"א קבלין: יא. לקחת וקבילת. ה"ג וטעם שלא תרגמו למיסב פי' היא"ר ז"ל לפי שלא אמר הכ' ותפתח הארץ את פיה ותקח. אבל הפתיחה עצמה היא הקבלה שאל"כ היתה נחשבת עם הדברים שנבראו בע"ש בה"ש, זת"ד: טו. לכן כל הרג קין. כל קטליא קין. ה"ג וכ"כ היא"ר ולהבין טעם התרגום צריך להעמיד טעב

תפסיר הרס"ג

באסם אללה: א)הד'א שרח תיאליד אדם. כמא אנה פי יום כ'לקה אללה. בשבהה מסלטא צנעה: ב) ד'כר ואנת'י' כ'לקהמא. ובארך פיהמא. וסמאהמא אדם. פי יום כ'לקהמא: ג)ולמא עאש אדם. מאיה ות'לאת'ין סנה. אולד אבנא. בשבהה כצורתה. וסמאה שת: ד)פעאש בעד ד'אלך. ת'מאן מאיה' סנה. אולד פיהא בנין ובנאת: ה)פצאר גמיע עמרה. תסע מאיה ות'לאת'ין סנה. ומאת: ו) ולמא עאש שת. מאיה וכ'מס סנין. אולד אנוש: ז) פעאש בעד ד'אלך.

נוה שלום

ה (א) זה ספר. הד'א שרח, זה ביאור תולדות וכו', והוסיף מלת שרח בכל תרגום ואלה תלדות מורה שמלת ספר

אבן עזרא

והוא מגזרת תחל' והטע' שהחלו להתפלל. ואלו היה מחילול היה השם סמוך אל המלה: (א) זה ספר תולדות אדם. הבנים ובני בנים שהוליד רק הוא לא הולידהו אב ואם רק בדמות אלהים נעשה. ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו כצלמו שנתן בו השם כח תולדות להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין ובן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמח' שם הבל גם קין במבול והזכיר הריגת קין להראות צדקת השם ואם האריך אפו הענישו בסוד כטע'

אבי עזר

בשם קונה. ולכן כתבו חז"ל קנה שם טוב קנה לעצמו וזה אמת קנה על יד מעשיך ואל תמכור ע"י מעשים הרעים חלילה. הטעם הלא הוא אביך קנך. כי קרב אותך בכל מילי מיטב כאלו קנה אותך בדמים ולכן נקרא קונה שמים וארץ. וזה לב נבון יקנה דעת וכן תוכל לפ' בכל מקומות הכפולות בתנ"ך תיבת קנה אשר לא נוכל ועתה די לך: (כו) (אז הוחל. ודקדוק הוחל מפעלי הכפל וכו') מ"ש הרב היה השם סמוך אל המלה וכו' דעתו שתיבת בשם היה נסמך אל מלת לקרוא בנגינה דהיינו לקרוא במרכא בשם בטפחא וכשתבין למה נא' בפ' לך ויקרא בשם ה' ובפ' תשא נא' ויקרא בשם תבין שדברי כנים ודברי אהל יוסף רחוקים מפשט. ושאלת כמה קו' בדברי הרב וזאת תשובתי. א' שאלת בדברי ראב"ע פ' בראשית בדקדוק אז הוחל וכו'. ע"כ אשיבך מלין ואת רעיך עמך. ובטרם אשיבך אעירך שנית בדברי ראב"ע. חדא איך יוכל לבא דגש אחר ת"ג שאין בה נגינה. שנית איך יפול הדגש בבנין הפעול וגם אם יורה על אות הכפל איך יבוא בפ"א הפעל. גם קשה הלא כבר חשבו המדקדקים ד' תיבות לזרים אשר המה בנת עם הדגש ואיך

חומת אנ"ך

בו חבורה והרגו למך ולקח הכשי' ואמר למך לנשיו לפי שהרג בעליהן ולא רצו להיות עמו בחיבה ולהודות לו שהיו נשיו והיו רוצות לברוח ואמר להם למך דעו לכן כל מי שישא אתכם אהרגנו כמו שהרגתי איש לפצעי וילד לחבורתי שעשו לי. ולפי שהיו ללמך שוכאי' למד לבניו ללטוש חרבו' וכלי זין וכו' ע"כ תודו לדברי שאתם נשי וכסיה בשלום עכ"ל: יט בדמות אלהים עשה אותו. ס"ת תמהי

מסורת הקריאה

ד' למי אתה (לקמן ל"ב י"ח) ה' בכרי אתה (לקמן מ"ט ג') ו' עם קשה ערף אתה (שמות ל"ג ג'): (כא) ויעש, הטעם ביו"ד: לאדם, נמסר עליו במס"ק י"ב, ר"ל י"ב פעמים כתיב לאדם הלמ"ד בשוא וזולתם כתיבי הלמ"ד בקמ"ץ, וסימנם נמסר באיוב ל"ג, אך שם נמסר לאדם ולאדם י"ג, והוא טעות כי באמת לאדם י"ב ולאדם בזי"ן ג' וא"כ בכללן ט"ו המה, אבל חסרים שם במסרה תרין והן משלי כ"ד ט', ישעיה מ"ד ט"ו, ולפיך סבר המעתיק שי"ג המה וקא מסר י"ג: וילבשם, השי"ן רפה:

הולידו את־אנוש שבע שנים
ושמנה מאות שנה ויולד בנים
ובנות: ח ויהיו כל־ימי־שת שתים
עשרה שנה ותשע מאות שנה
וימת: ס ט ויחי אנוש תשעים שנה
ויולד את־קינן: י ויחי אנוש אחרי
הולידו את־קינן חמש עשרה שנה
ושמנה מאות שנה ויולד בנים
ובנות: יא ויהיו כל־ימי אנוש חמש
שנים ותשע מאות שנה וימת: ס
יב ויחי קינן שבעים שנה ויולד את־
מהללאל: יג ויחי קינן אחרי הולידו
את־מהללאל ארבעים שנה ושמנה
מאות שנה ויולד בנים ובנות:
יד ויהיו כל־ימי קינן עשר שנים
ותשע מאות שנה וימת: ס טו ויחי
מהללאל חמש שנים וששים שנה
ויולד את־ירד: טז ויחי מהללאל
אחרי הולידו את־ירד שלשים שנה ושמנה
מאות שנה ויולד בנים ובנות: יז ויהיו כל־
ימי מהללאל חמש ותשעים שנה ושמנה
מאות שנה וימת: ס יח ויחי־ירד שתים

תרגום אונקלוס

תמני מאה ושבע שנין. ואוליד בנין ובנן: ח. נהוו כל יומי שת. תשע מאה ותרתא עסרי שנין. ומית: ט. נחיא אנוש תשעין שנין. ואוליד ית קינן: י. וחיא אנוש. בתר דאוליד ית קינן. תמני מאה וחמיש עסרי שנין. ואוליד בנין ובנן: יא. נהוו כל יומי אנוש. תשע מאה נחמש שנין. ומית. יב. וחיא קינן שבעין שנין. ואוליד ית מהללאל: יג. נחיא קינן. בתר דאוליד ית מהללאל. תמני מאה וארבעין שנין. ואוליד בנין ובנן: יד. נהוו כל יומי קינן. תשע מאה נעסר שנין. ומית: טו. נחיא מהללאל. שתין וחמיש שנין. ואוליד ית ירד: טז. נחיא מהללאל. בתר דאוליד ית ירד. תמני מאה ותלתין שנין. ואוליד בנין ובנן: יז. נהוו כל יומי מהללאל. תמני מאה ותשעין וחמיש שנין. ומית: יח. נחיא ירד. מאה ושתין

תפסיר הרס"ג

ת'מאן מאיה וסבע סנין. אולד פיהא בנין ובנאת: ח) פצאר גמיע עמרה. תסע מאיה ואת'נתי עשר סנה. ומאת: ט) ולמא עאש אנוש תסעין סנה. אולד קינן: י) ועאש בעד ד'אלך. ת'מאן מאיה וכ'מסה' עשר סנה. אולד פיהא בנין ובנאת: יא) פצאר גמיע עמרה. תסע מאיה וכ'מס סנין. ומאת: יב) ולמא עאש קינן סבעין סנה. אולד מהללאל: יג) ועאש בעד ד'אלך. ת'מאן מאיה וארבעין סנה. אולד פיהא בנין ובנאת: יד) פצאר גמיע עמרה. תסע מאיה ועשר סנין. ומאת: טו) ולמא עאש מהללאל. כ'מסה וסתין סנה. אולד ירד: טז) ועאש בעד ד'אלך. ת'מאן מאיה ות'לאת'ין סנה. אולד פיהא בנין ובנאת: יז) פצאר גמיע עמרה. ת'מאן מאיה. וכ'מסה ותסעין סנה. פמאת: יח)

מרפא לשון

הזקף בתיבת קטוליא ונגינת הטפחא בתיבת קין שבזה טעמו ית' ע"ד מ"ש רש"י ז"ל שזה א' מן המקראות שקיצר דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הרג קין ל' גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פי' עונשו שבעתים יקם אני איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף ז' דורות אני נוקם נקמתי ממנו עכ"ל. וכוונת התרגום ג"כ כך. לכן כל קטוליא ל' גערה קין לז' דרין יתפרע מניה ולא עכשיו ודוק: טז. וישב בארץ נוד. ו'תיב בארעא גלי והטלטל ר"ה בנוס' דוקני: קדמת עדן. דהות עבידא עלוהי מלקדמין כגנתא דעדן. ה"ג כגנתא בכ"ף אבל בנוסחאות ישנות לא מצאתי אלא בבי"ת ונר' שהיא משבשתא לפי שכבר מצינו הרבה חלופים דכותיה כתרגום אעשה לו עזר כנגדו שי"ג בקבליה וכתר' ויתעצב אל לבו שי"ג ברעותיה וכתר' ובגוים לא יתחשב שי"ג ובעממיא, שמכל זה נרא' שמפני שהכ"ף יהבי"ת מתדמים ובפרט בכתיבת הראשונים לכך נפל בהם השבוש. ולכן יש לנו להכריע בהם כפי מ"ש כוונת התרגום: (ואני הצ' מצאתי הגיר' בקלף ישן נושן. בכ"ף ולא בבי"ת וכ"ב הרי"ץ ז"ל: מהרי"ק). כא. כל תפש כנור ועוגב. כל דמנן על פום נבלא ידעי זמר כנורא ואבובא. כ"ה הגי' בספרים הקדמונים ולא כגי' העולם עכשיו דמנגן. ופי' שהיו מונין התנועות בקצב א' כפי הנאות לשיר ודכותיה. בעמו ו' הפורטים על פי הנבל ת"י דמנן על פום נבלא ידע זמר כנרא ואבובא והנה נוסחא זו דייקא ומוכרח מתוך הלשון שכן מנגן בל"ר כמו ידעי, אבל לנ"א דמנגן קשה למה התחיל בל' יחיד וסיים בל"ר. הל"ל כל דמנגנין על פום נבלא ידע זמר כנרא. ולפי הטעם ג"כ קשה למה הוצרך להוסיף כ"ז הל"ל כל דמנגן על פום כנרא ואבובא ודיו, ולגי' זו אתי שפיר שתרג' כל תפש כמו כל הפורטים על פי הנבל לו' שכוו' הכ' לספר בגנותם לא בשבחם כדאי' בב"ר, ואח"כ תרגם כנור ועוגב עם פי' מה שתר' כבר ואמר ידעי זמר כנרא ואבובא לומר שענין מנן על פום נבלא הינו ידעי זמר כנרא ואבובא. והנה ראיתי בדפוסים בת"י על הפורטים על פי הנבל והנה הגי' שם דמנגן על פום נבלא. ונמצא שגיר' הראשונים חלוקה עליהם בב' המקומות: כב. לטש כל חרש נחשת. הוא הוה רבהון דכל דידעי וכו', ה"ג הוא הוה רבהון אעפ"י שלא נאמר בכ' הוא היה אבי לפי שהוא דבוק בכתובים הראשונים כמ"ש הרמב"ן ז"ל: כג. כי איש הרגתי לפצעי, לא גוברא קטילית דבדיליה אנא סביל חובין (לממת) ה"ג אבל בספרי הראשונים לא נמצא תיבת לממת ונר' דאינה אלא תוס' ביאו' וטעם שתר' פצעי עונש עצמו וחבורתי עונש זרעו. נר' שהוא מפני הכפל וכן דרך התר' בכ"מ כשיבא ענין א' כפול במלות שונות יעשה הא' קל והב' חזק ממנו. והטע' כמ"ש בילקוט רמז קי"ז שאפי' הדיוט אינו חורש ושונה וכוונתו בענין זה דלפי שעונש הרציחה ב' מינים בדין הקל שמסר לב"ד ובדין חמור שלא מסר לב"ד של דמו ודם זרעיותיו. לכן מלת איש ומכת פצע ירמוז לדין הקל. וזהו שתר' כי איש הרגתי לפצעי לא גברא קטילית דבדיליה אנא סביל חובין. וילד ומכת חבורה של כפל ירמוז לדין החמור וזהו התר' וילד לחבירתי ואף לא עולימא חבילית דבדיליה ישתיצי זרעי. כי בעונש דמו ודם

סדר הדורות ושנותיהם

ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת. אחר שנולד לו הבן הזה. הן נעשו ימי אדם. ימים של טובה. ודרך האנשים כאשר בתחלתן יסורים וסופן שלוה. נחשב אלום כאלו כל שנות חייהם היו בשלוה. שהשנים הטובות משכחות הרעות. ע"כ אמר ויהיו כל ימי אדם אשר חי. נחשב לאדם כאילו חי כל ימי חייו בשלוה ונחת כי הימים הראשונים יפלו:
ויתהלך

מסורת הקריאה

(כב) כאחד, בפתח, ונמסר עליו י"ב פתחין, ור"ל בי"ב מקומות בתנ"ך כתיב מלת כאחד בפתח ושארא כתיב כאחד, וסי' נמסר ביחזקאל (מ"ח ח') וב' מהם בתורה א' דין ב' דן ידין עמו כאחד (בראשית מ"ט ט"ז): פן, הפ"א בדגש אחר ה"א נעלם בעבור הלגרמיה שלפניו כי הוא מפסיק: (כג) לקח, נמסר עליו ה' ב' קמצין וג' פתחין, וזה מן הג' פתחין: (כד) וישכן נמסר עליו ב', ורצונו ב' כתיב היו"ד בפתח, א' דין, ב' תלים ע"ח נ"ה, וזולתם וישכן היו"ד בחירק והכ"ף בחולם. ד (ב) רעה, מלעיל המונח ברי"ש כי הוא נסוג אחור והעי"ן בצירי כי הוא מן ד' דכתיב בה"א ובצירי, (עיין לקמן מ"ו ל"ד): (ג) ויבא קין, ויבא מלרע הקדמא בבי"ת בספרים מדויקים, מ"ש ועיין מש"כ לקמן י"ט י"ד: (ד) ומחלבהן, הבי"ת רפה מס"ק ומ"ש: (ו) למה, ולמה, שניהם המ"ם דגוש והנגינה מלעיל, עפ"י מס"ג תלים מ"ג כל למה דגוש וטעמו למעלה חוץ מן ג'

וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
חֲנוֹךְ׃ יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד
שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃
כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כג וַיְהִי כָּל־
יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ
מֵאוֹת שָׁנָה׃ כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־
הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ
אֱלֹהִים׃ ס שביעי כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח
שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃ כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם

תרגום אונקלוס

וְתַרְתֵּין שְׁנִין. וְאוֹלֵיד יָת חֲנוֹךְ׃ יט. וַחֲיָא יֶרֶד. בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת חֲנוֹךְ. תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין. וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ כ. וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי יֶרֶד. תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין. וּמִית׃ כא. וַחֲיָא חֲנוֹךְ. שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין. וְאוֹלֵיד יָת מְתוּשָׁלַח׃ כב. וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחְלְתָא דַּיְיָ. בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת מְתוּשֶׁלַח. תְּלָת מְאָה שְׁנִין. וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ כג. וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ. תְּלָת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין׃ כד. וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחְלְתָא דַּיְיָ. וְלֵיתוֹהִי. אֲרֵי אֲמֵית יָתֵיהּ [י"נ אֲמִיתֵיהּ] יְיָ׃ כה. וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח. מְאָה וּתְמָנַן וּשְׁבַע שְׁנִין. וְאוֹלֵיד יָת לָמֶךְ׃ כו. וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח. בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת לֶמֶךְ. שְׁבַע

תפסיר הרס"ג

ולמא עאש ירד. מאיה ואת'נין וסתין סנה. אולד חנוך: יט) ועאש בעד ד'אלך. ת'מאן מאיה' סנה. אולד פיהא בנין ובנאת: כ) פצאר גמיע עמרה. תסע מאיה ואת'נין וסתין סנה. ומאת: כא) ולמא עאש חנוך. כ'מסה וסתין סנה. אולד מתושלח: כב) וסלך חנוך פי טאעה' אללה. בעד מא אולד מתושלח. ת'לאת' מאיה' סנה. אולד פיהא בנין ובנאת: כג) פצאר גמיע עמרה. ת'לאת' מאיה וכ'מסה וסתין סנה: כד) ולמא סלך חנוך פי טאעה' אללה. תופי וקבצ'ה אללה: כה) ולמא עאש מתושלח. מאיה וסבעה ות'מאנין סנה. אולד למך: כו) ועאש בעד ד'אלך. סבע מאיה

נוה שלום

נסתרת. (כד) ואיננו, תופא, כמו ויגוע. (כט) מן האדמה, פי אלארץ', ערש"י וראב"ע.

חלק הדקדוק

הקמ"ץ רחב וזוהי ד' רי"ל ז"ל: כד) כי לקח אותו וכו' יש מתרגמין ארי לא אמית יתיה יי', וכן מיישב רבי' בחיי ז"ל, ובנוסחאות שלנו ארי אמית יתיה יי' ועיין בתוס' יבמות ד' ע"ז ולדעתי דאין לשנות גירסתנו כי היא מסכמת לגרסת הדפוסים שכל דבר הנעדר ונעלם קרו ליה מיתה דכיוצא בזה מצינו הרבה

אבן עזרא

ונקה לא ינקה: (כב) חנוך בן ירד. נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח. ויש מפרשים התהלך נח כמו הרגיל: (כד) כי לקח אותו אלהים. מת וכן קח נא את נפשי. הנני לוקח ממך את מחמד עיניך ואח"כ פי' מה היה ותמת אשתו. וזאת הלקיחה

אבי עזר

רצה הרב להוסיף עוד זריס. ועתה אענד דע דבנין הפעול בקמץ או בשורק הנקרא קובץ. ובנחי עין המה במלאפום להורות על אות נחה כמו הושב כספי הוקס על ובנחי פ"י כמו הורד מצריימה להורות על יו"ד פ"א הפעל. ובכפולים כמו הוסב. אתה אחי עיי' הושע ה' כל מצריך יושב. ישעיה לג רהתימך שודד תושד: וכן ישעיה כד ושאיה יוכת שער לפי דעת רוב מדקדקי' כולם בדגש עם הנח ודגש בפ"א הפעל להורות על אות החסרה. ופשוט הוא שאות הראשון מכפל חסר תמיד וע"כ מורה דגש פ"א הפעל על אות שאחריו החסרה. ופשוט

בעל הטורים

(כד) הנה בשמים עד"י בגימ' חנוך ושהד"י בגי' מטטרון שלקח הקב"ה אחד מאותן של קודם דור המבול וא' של אחר דור המבול דהיינו חנוך ופנחס והעלם לשמים שיעידו עליו ובחר בחנוך שהי' דור שביעי שהקב"ה חפץ בשביעיות וכן משה שהיה שביעי לאבות כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים:

רש"י

פירש ז מן האשה (ב"ר): (כד) ויתהלך חנוך. (ב"ר) צדיק היה וקל (ס"א וקבל) בדעתו לשוב ח להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: כי לקח אותו. לפני זמנו כמו (יחזקאל כד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך:

שפתי חכמים

ביום ברוא דבוק עם תולדות אדם ולא עם בדמות אלהים הבא אחריו דאל"כ יום ברוא למה לי לא היה לו לכתוב אלא תולדות אדם בדמות אלהים עשה אותו וסגי ויתוייב מזה שזה ספר תולדות אדם שב אל והאדם ידע את חוה אשתו ותלד את קין והבל: ז דקשה לרש"י והלא ביום שנברא הוליד ואם כן למה לא היה לו בנים עד עכשיו: ח ר"ל כיון דכתיב ויתהלך חנוך את האלהים א"כ צדיק היה ולמה מת קודם זמנו אלא שקל

סדר הדורות ושנותיהם

(כד) ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו אלהים. יקשה מהו ואיננו. ואם לקח אותו אלהים פשיטא כי איננו פה בעולם. אך ידוע כי הסתלקותם של צדיקים לפני זמנן הוא לאחת משתי סבות. או מחמת כי מוכן ה' להביא פורענות לעולם. ומפני הרעה העתידה לבא שלא יראהה הצדיק ולא יסכול הרעה הביא ע"כ מסלקו הקב"ה מן העולם. או מחמת שהגיע העת לצדיק אחר לבוא בעולם. ע"כ נדחה זה הצדיק מפניו. כמו שדרשו חז"ל על פסוק וזרח השמש ובא השמש. עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל [והמדרש מושב והולך כמה צדיקים שמתו קודם זמנן מהמת הצדיק החדש שהגיע זמנו לבא בעולם. וכן אמרו חז"ל (שבת לא) שבקש דוד מה' שיחי' עוד יום אחד ולא רצה הקב"ה ואמר לו כבר הגיע מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת במלכות אפילו כמלא נימא]. והנ"מ ביניהם אם הצדיק נסתלק מן העולם בשביל צדיק אחר שיבוא אחריו. הצדיק הנפטר מניח מהודו להצדיק הבא אחריו. כמו דוד שהניח מלכותו לבנו. ואם הצדיק מסתלק בשביל הרעה. מסתלק מן העולם מכל וכל. וכזה הי' אצל חנוך כי נסתלק מן העולם מפני הרעה אשר היתה עתידם לבוא ע"כ לא נשאר ממנו כלום בעולם אחר מותו. וזה אומרו ואיננו כי לקח אותו אלהים. הקב"ה לקחו מן העולם ולא נשתייר ממנו כלום בעולם מחמת מדת הדין שהי' עתיד לבא בעולם:

ויהי

מרפא לשון

זרעיותיו יכרת הוא וזרעו. ולפי שסתם ילד עדין לא הוליד ודמו ודם זרעיותיו צועקים לכן הזכירו בל' הכפל. וכן בלה"ק חבורה גדולה מפצע שיש בה בשר מת, כע"ש הבאישי נמקו חבורותי והיא נעשית אחר הפצע כשיכאב יותר ונק' חבורת פצע כע"ש חבורות פצע תמרוק ברע (משלי כ'): (כי שבעתים יקם קין ארי שבעה דרין, כ"ה בנ"י מהריק"א). כו. אז הוחל לקרא בשם ה'. בכין ביומוהי חלו בני אנשא. הוחל. חלו. והיא"ר ז"ל פי' מל' חולין אחר שפירשו בלשונות אחרים. ולעד"ן שהוא כפשט לה"ק מגזרת תחלה כמ"ש הראב"ע ז"ל ובא הלשון קרא ותר' ולא תר' שריאו כדרך ל' חטא ול' טומאה שבאו בקצת מקומות קרא ותר' ודרך התרגום בכל מקום לתרגם כל ל' קריאה בשם ה' בל' צלותא. ונר' שאינו ל' תפלה דוקא, כי מה טעם שיאמר שהוחלו מלהתפלל ואינו מן החיוב להם להתפלל, אלא כל הזכרת ש"ש לשבח ולהודאה נק' ג"כ צלותא. והעד כי שם ה' אקרא דמתר' אנא מצלי ולא מצינו שהתפלל אלא שאמר הצור תמים פעלו שהוא שבחו של השי"ת. וכן נר' לפרש התר' ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה' וצלי בשמא דה'. וכן כל אותם דכותיה דלאו תפלה של בקשת צרכים אלא דרך שבח והודאה, והנה בכאן בדור אנוש שפסקו מליתן שבח והודאה להי"ת על הטובות שנתן להם זהו מחיוב הכפירה ומזה יבאו לעע"ז. ולכן מכלל שנ' אז הוחל לקרא בשם ה' ומתרג' מלצלאה בשמא דה', לימד שהיו עע"ז: א. זה ספר. דין ספר ה"ג ספר קרא ותרג' ובני"ש ספר (שוא ופתח): ג. ויולד בדמותו כצלמו. בדמותיה דדמי ליה. י"ל

חומת אנ"ך

שהמלאכים המה ראו כן תמהו לראו' האדם כמ"ש רז"ל רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בכ"י: כ ואיננו כי לקח אותו אלהים. בגימ' והוא חנוך בן ירד זה מטטרו"ן המלאך. הנה בשמים עדי בגימ' חנוך. ושהדי ע"ה בגימטריא זה

מסורת הקריאה

רפוין וסי' תלים מ"ג ב' מ"ב י', איוב ז' ב', וכל למה הסמוך למלה המתחלת באחד מאותיות אה"ע רפה וטעמו מלרע כמו למה ה' [אע"פ שכתיב יו"ד דינו כאילו כתיב א' בעבור קריאת השם באל"ף דל"ת] (שמות ל"ב י"א) למה העליתנו (במדבר כ"א ו') למה עליתם (שופטים ט"ו י') חוץ מן חמשה שיצאו מן הכלל שאע"פ שהם סמוכים לאות א"ה נדגשים וסי' א' ש"א כ"ח ט"ו, ב' ש"ב י"ד ל"א, ג' ירמיה ט"ו י"ח. ד ש"ב ב' כ"ב, ה' תלים מ"ט ו': הרה. מלעיל בעבור שהוא נסוג אחור מפני קירוב הטעמים: לך, הלמ"ד קמץ עיין לעיל ג' י"א וגם הוא רפה: (ז) תשוקתו, תי"ו ראשונה

וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי
מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כח וַיְחִי־לֶמֶךְ
שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בֵּן׃ כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ
וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה
וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים
שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס
לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה

תרגום אונקלוס

מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין. וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: כז. וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח. תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין. וּמִית: כח. וַחֲיָא לֶמֶךְ. מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין. וְאוֹלֵיד בַּר: כט. וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ. נֹחַ לְמֵימַר. דֵּין. יְנַחְמִנַּנָא מֵעוּבָדַנָא וּמִלֵּיאוּת יְדַנָא. מִן אַרְעָא. דְּלָטַהּ יְיָ: ל. וַחֲיָא לֶמֶךְ. בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת נֹחַ. חֲמֵישׁ מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵישׁ שְׁנִין. וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: לא. וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ. שְׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וּשְׁבַע שְׁנִין. וּמִית: לב. וַהֲוָה נֹחַ. בַּר חֲמֵישׁ מְאָה שְׁנִין. וְאוֹלֵיד

תפסיר הרס"ג

ואת'נין ות'מאנין סנה. אולד פיהא בנין ובנאת: כז)פצאר גמיע עמרה. תסע, מאיה. ותסעה וסתין סנה. ומאת: כח)ולמא עאש למך. מאיה ואת'נין ות'מאנין סנה. אולד אבנא: כט) וסמאה נוח קאילא. הד'א. יעאזינא מן אעמאלנא ומשקה' אידינא. פי אלארץ'. אלתי לענהא אללה: ל)ועאש בעד ד'אלך. כ'מס מאיה וכ'מסה ותסעין סנה. אולד פיהא בנין ובנאת: לא)פצאר גמיע עמרה. סבע מאיה וסבעה וסבעין סנה. ת'ם מאת: לב)ולמא צאר נוח אבן כ'מס מאיה' סנה. אולד שם

חלק הדקדוק

ודו"ק כט) אררה לחוד, ומפיק ה"א

אבן עזרא

על חנוך אין שם זכר מגפה. ולא וימת. והטעם אשר כתוב בדברי אסף ואחר כבוד תקחני. וכן במזמור בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה. והמשכיל יבין: (כט) וטעם זה ינחמנו ממעשינו שידע ע"י אדם כי נביא היה כי על ידי זה הנולד תחיה האדמה. או ראה זה בדרך חכמה וכן היה כי על ידו נתקיים העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב. גם יתכן שנקרא שמו נח כמו ירובעל אחר שעבד האדמה והצליחה ונח הפך העצבון. והטעם זה ינחמנו ולנוח מעצבון ידינו. גם נחמה מנוחה מעצבון הלב. כי העברים ישמרו

אבי עזר

שדוקא דגש התורה על הבנין מקומה בעין הפעל אבל דגש שמורה על שאר דברים לא מקומה מכבדה. ועתה אשכילך שהנה בתיבת יוסף תוסף המה תחת ה"א הפעול וכמבואר במדקדקים ודגש הפ"א היא להורות על אות הכפל. ובתיבת הוחל יש לטעות שהוא מגזר' יחל כמו אשר יחלתני או מגזרת חיל ורעדה. והרב ראה מקומה והוראתו מעיד שהוא מן הכפולים. ע"כ מפרש הוראתו וקאמר שאם לא הי' חי"ת פ"א הפעל ודאי מתקני הנקוד שמו דגש בפ"א הפעל שלא לטעות בהן שהמה מנחי עין או נחי פ"א יו"ד גם מטעם זה הוסף הדגש ביוסף תוסף שלא לטעות בו שהוא מגזרת סוד כדבר שכל' גם תכין אלצו שד וכדומה. נמצא דברי ראב"ע כנים על חכמת הדקדוק ולית נגר המעתיק אותו ממקומו. ועתה אשיבה אחד אל א' אשר הקשית איך יוכל לבוא דגש אחר ת"ג שאין בו נגינה אשיבך שת"ג היא תחת ת"ק שנקודה העצמית היא קובץ וכשתכית לת"ג ביוסף יוכל להורות על פ' הפעל ע"כ נאבדה גבורתה ותקפה ודגש במקומה עומדת כידוע בספרי המדקדקים כי לא מלבי. ואף שת"ג בתיבת הוחל הוא למותר. אולם כיון דהוכרח לבוא בעתיד

תולדות אהרן

זה ינחמנו. סנהדרין קיג: ויהי נח. סנהדרין סט:

רש"י

(כח) ויולד בן. ט שממנו נבנה העולם: (כט) זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו. ואם לא תפרשהו כך י אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: (לב) בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א לזרע של צדיק זה) לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כ כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין ל לפני המבול (ב"ר) דכתיב (ישעיה סה) כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מ מתן תורה:

שפתי חכמים

סקל בדעתו היה כו': ט דקשה לרש"י למה נאמר כאן טפי בן מבשאר תולדות ולא כתיב ויולד את נח אלא בן ל' בנין: י אלא תרצה לפרש לשון נחמה אין טעם השם נופל על שם נח דקרא משמע ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו דלכך נקרא נח משום זה ינחמנו ונח אין לשון נחמה ואין טעם השם נופל על השם אלא היה לו לקרא את שמו מנחם דאז הוי שפיר טעם השם נופל על השם. והא דלא קאמר ינית ממנו את מעשנו דהא עדיין לא ינוחו ממעשי ידיהם דהא עדיין יצטרכו לחרוש ולזרוע ולדוש לכן קאמר זה ינחמנו זה ינית ממנו את עצבון ידינו שלא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם. והא דלא נקט רש"י ממעשינו ומעצבון ידינו כמו דכתיב בקרא ולמה הקדים עצבון ידינו למעשה ידינו י"ל דעצבון קאי על שהוציאה הארץ קוצים ודרדרים ומיד כשנולד נח פסקה מיד אותה קללה אבל תיקון המחרישה לא היה אלא עד שגדל נח מ"ה הקדים רש"י והורה בזה שכן ראוי להיות נמי בקרא וק"ל: כ הקשה מהר"ם יפה ז"ל אדרבה אם יהיו צדיקים יהיו הם ונשיהם יותר מעשרה והיו מגינים על כל העולם ולא היו צריכין להיבות שהרי כן פי' רש"י בפ' וירא גבי תפלת אברהם ועל פחות מי' לא בקש שהרי דור המבול ח' היו נח ובניו ונשיהם ולא הגילו משמע שאם היו עשרה היו מגילין (נד"ל) י"ל דעשרה צדיקים לא יצילו שלא יבא מבול כלל רק יצילו על עירם וזהו שאמר אטריח לעשות תיבות הרבה לכל יושבי עירם אבל המבול עכ"פ יבא לשטוף שאר העולם: ל והא דלא הספיק לו במה שאמר אם היה מוליד קודם ת"ק אם היו רשעים כו' אלא מפני שבזולת זה עדיין יש להקשות מה הרוית נח בהמתנתו דהא עדיין אם יהיו רשעים יאבדו משום הכי צריך לטעם אחר כי מבן ת"ק ומעלה כל הנולדים לא יהיו בני עונשין ויועיל להן זכותו של נח שאף אם יהיו רשעים ינצלו בזכותו משא"כ בשאר התולדות שלא הגיעו לעונשי' ונאבדו במבול משום שלא היה להם זכות ומ"ה לא צריך אלא לתיבה אחת אע"פ שלא היו בני עונשים לאו לצדיקים היו נחשבים אך ורק בזכותו ניצולו מ"ה לא בנה לכל אחד מהם תיבה בפ"ע וק"ל מ (נת"י) וקשה דלקמן פרשת חיי שרה פירש בת ק' שנה כבת כ' לחטא משמע דלאחר כ' שנה הוא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כח) ויולד בן. ולא כתיב ויולד את נח כמו באחרים רמז שממנו יבנה העולם שכל העולם נחרב בימי המבול והוא ובניו נשארו. ד"א מתושלח הצדיק נתן לו עצה שלא ימהר לקרוא לו שם. לפי שאנשי הדור מכשפים היו. ויהיו מכשפים אותו אם ידעו שמו:

לא

מרפא לשון

למה לא תרג' בדמותיה כצלמיה כמו שתרג' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו בצלמנא כדמותנא. ואפשר כי לא רצה לתרגם כן מפני שהצלם קודם לדמות ואין מקום לתאר הנעלם אחר התאר הנגלה, ולכן עשאו כפל לנגלה היפך משמעותו. כג. ויהי כל ימי חנוך. והוו. ה"ג וכן ויהי כל ימי למך. נהוו וכמ"ש במסורת התרג' ויהי דמתרג' ויהיו. ט', (צ"ל י') חנוך. למך. ולאברם היטיב. מקנה צאן. ויפרץ האיש. שור והחמור. ימי יעקב. קולות וברקים. כל בכור זכר. אנשים. ע"כ. ומסורת זו מסייעת לספרינו שאנו קורין ויהיו כל ימי נח (לקמן ט' כ"ט) ולא כנ"א ויהי שא"כ היו מוסרים זה בכללם. וכבר כתבתי במ"א דדוקא אלו חנוך ולמך נאמר בהם ויהי מפני שלא השלימו שנותיהן: כד. ואיננו כי לקח אתו אלהים. וליתוהי ארי אמיתיה ה'. כ"ה נוסחת ספרי תימן וכ"כ מהרי"ץ ז"ל בח"ה. וכ"ה גי' התוספות ביבמות ט"ז ולא כנ"א ארי לא אמית יתיה. ומתוך ל' התרג' נר' שכן עיקר כי לא יאות שיאמר וליתוהי מטעם דלא אמיתיה ה' כי אדרבא צ"ל ואיתוהי. ומצינו בב"ר פ' כ"ה, שלא היה צדיק גמור ושזו היא דעת מינים שלא מת שכן אמרו המינים שאלו לר' אבהו ז"ל אין אנו מוצאין מיתה לחנוך א"ל למה. א"ל נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן (מלכים ב' ב') כי היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך. אמר להם אם ללקיחה אתם דורשים נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן (יחזקאל כ"ד) הנני לוקח ממך מחמד וכו'. א"ר תנחומא יפה השיבן רבי אבהו. מטרוניתא אחת שאלה את ר' יוסי לא מצינו מיתה בחנוך. א"ל אלו נאמר ויתהלך

מסורת הקריאה

דגושה: (ט) השמר, נמסר עליו במס"ק לית רפי, וחבירו השמר אמת לעולם (תלים קמ"ו ו') הה"א בפתח ודגש אחריו, ונמסר עליו לית דגש, וחד רפה השמר אחי: (י) מה, המ"ם בסגול, דכללא הוא כל מה הסמוך למלה המתחלת באות חי"ת ועי"ן בסגול בר מן ז' ה' קמוצין וב' פתחין כמו שנמסר בפ' ויצא (ל"א ל"ב ול"ו) ובפ' כי תשא (ל"ב א') עיי"ש: (יב) תסף, הסמ"ך בצירי ומלרע, ונמסר עליו ג' חסר ומלרע וסי' א' דין, ב' דברי' י"ג א', ג' תלים ק"ד כ"ט, ושאר' כתיב הסמ"ך בסגול ומלעיל, ובמס"ק נמסר ג' חסר מלרע וסי' חילא דמלתא רוחא, ופירושו דבעלי המסורה נתנו סימן דרך הלצה בתרגום מלה הסמוכה לכל א' מג' מלות תסף, חילא הוא סימן על זה כי הוא תרגומו דמלת כחה דכתיב בתרי', דמלתא תרגום מלת הדבר דפסוק דברים י"ג א', רוחא תרגום מלת רוחם דסמיך ליה תלים שם: (יד) הן, הה"א בצירי ועיין בפ' בלק כ"ג ט': כל

וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃
ו א וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי
הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ
בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי
טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל
אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן
רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר

ת"א ויהי כי. מגילה י בפרה פג: ויאמר ה'. סנהדרין קו קח: בשגם הוא. חולין קלט:

תרגום אונקלוס

נֹחַ. יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת: א. וַהֲוָה כַּד שָׁרִיאוּ [נ"י שָׁרִיו] בְּנֵי אֱנָשָׁא. לְמִסְגֵי עַל אַפֵּי אַרְעָא. וּבְנָתָא אִתְיְלִידָא לְהוֹן: ב. נַחֲזוֹ בְּנֵי רַבְרְבַיָּא יָת בְּנָת אֱנָשָׁא. אֲרֵי שַׁפִּירָן אִינִּין. וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין. מִכֹּל דְּאִתְרְעִיאוּ [נ"י דְּאִתְרְעִיו]: ג. נַאֲמַר יְיָ. לָא יִתְקַיַּם דָּרָא בִּישָׁא הָדֵין קֳדָמַי לְעָלַם. בְּדִיל דְּאִינּוּן בִּסְרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין.

רש"י

את שם את חם את יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש ב את שהוא לדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו' (בב"ר): (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים. ד"א בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבים בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח (שמות ד) ואתה תהיה לו לאלהים (שם ז) ראה נתתיך אלהים: כי טבת הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין ם אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה (ב"ר): מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל ע אף הזכר והבהמה (ב"ר): (ג) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל פ האדם: לעולם. לאורך ימים צ הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם ק לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בסגו"ל ר כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה.

שפתי חכמים

במחשבה להשחית ודאי וזה אינו שהרי אח"כ כתיב ויאמר י"י אמחה את האדם דהיינו אמירה ראשונה אבל קודם לכן לא עלה במחשבה להשחית וק"ל: ר ר"ל השי"ן בסגו"ל שהוא ל' גם וכן שקמתי בפת"ח כמו שקמתי בסגו"ל תחת השי"ן שאתה

בת עונשין. ועוד דוחק לומר דיעקב אבינו ע"ה ובניו כל אחד מהם לא הגיע לימי ק"נ שנה ואיך יעלה על הדעת לומר ששני חלקי חייהם לא יהיו בני עונשין וע"ש: ב וקשה לכתוב ליפת אחר שם י"ל שלא רצה לשנות כ"כ כי שם וחם נולדו בזה אחר זה מ"ה לא רצה להפסיק (מהרש"ל): ם מלשון מטיבין את הנרות פי' דטבת משמע דעתה היו טבת ר"ל מקושטות כמו עפרון ישב שישב עתה ועוד טבת חסר הוא מלשון יחיד כלומר דלא היו טובות אלא נשים יחידות דהיינו הכלות שהן מקושטות ולא כולן אבל אי כתיב טובות מלא וי"ו היה משמע שתמיד היו טובות ר"ל מקושטות כיון דכתיב מלא ל' רבים וק"ל: ע (רא"ם) דאל"כ נשים מכל אשר בחרו ל"ל אלא נשים לבעולות אשר בחרו לזכר ולבהמה (נח"י) הקשה הרא"ם דבפ"ק דקידושין (דף י"ג) משמע שלא נכשלו באשת איש וי"ל דבני אלהים שהם השרים חטאו בא"א ולא שאר העם דהא קאי אוירא בני אלהים לפיכך נקט הרב היה גדול נכנס והרא"ם אמר שמא אגדות חלוקות הם: פ ויהיה פי' בי"ת באדם כמו ויעבוד יעקב ברחל שפי' בשביל רחל: צ וא"ת לעולם ממש וי"ל דזה א"א דמשמע לא ידון רוחי באדם לעולם דמשמע לא לעולם אבל מ"מ לזמן ארוך ידון ואח"כ כתיב והיו ימיו ק"ך שנה ש"מ שנגזרה הגזירה לאלתר לכך פירש"י לאורך ימים ר"ל לא ידון לאורך ימים אלא לאלתר: ק משמע דעדיין לא עלתה במחשבה להשחית ודאי ולמה לא פי' לא אמתין לו עוד כו' ועוד מנ"ל לרש"י זה י"ל משום דאי פירושו כן היה משמע שכבר עלה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) לא ידון רוחי באדם. כשיעלה נשמתן למעלה איננה אחזירה להם. ד"א איני בורא עוד נפש לאדם: בשגם הוא בשר. נוטריקון הוא משה חושבניה דדין כחושבניה דדין. והיו ימיו וכו' ימי משה. ונ"ל דה"פ דקרא לא ידון רוחי באדם. עד שיבא משה שיהיה לו יצר טוב דהיינו לב בשר כדכתיב ונתתי לכם לב בשר וזהו בשגם הוא בשר:

עניני קלקול הדורות וחטאם

(א) ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה וגו'. כתב אברבנאל האדם הוא שם כולל לכל מין האנושי. ואמר הכתוב כאשר החל האדם לרוב. שנתרבו האנשים מאד התחברו שתי סבות להשחתתם. א' כפי רבוים חלק לבם ופרצו פרץ ולא עמדו בהנהגת האבות ואחדותם. והב' שבנות יולדו להם. שבתחלה לא הי' לאיש רק אשה אחת [לבד למך שלקח לו שתי נשים]. אבל כאשר בנות רבות יולדו להם. וכל אחד לקח לו נשים רבות או נתפרצו בזמה. וסיפר הכתוב איך נתפרצה הזמה ביניהם. כי אדם הוליד שני בנים. בני שת היו נקראים בני אלהים ומפני שלמותו ולדקתו והיותו איש אלהים כמעשיו. נקראו בניו בני האלהים. ובנות קין היו נקראים בנות האדם. מפני שהיה אביהם עובד אדמה ע"כ נקראים בנותיו בנות האדם. ובתחלה היו בני שת שומרים יחוסם. ולא התחתנו עם בנות קין. אבל אחר כך כאשר נפרצה הזמה ביניהם התערבו זה בזה ויראו בני האלהים [בני שת] את בנות האדם [בנות קין] כי טובות הנה. יפות הנה. ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו. כי אלל בנות קין הי' לכבוד שבני שת מתחתנים עמהם. ע"כ לא מנעו עלמם מלהיות אשה לכל בני שת למי שירצה לקחתם לו לאשה:

(ג) ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם וגו'. הנה נשמת האדם הנפוחה בקרבו נחלקת לשלשה מיני בני אדם. יש אדם שהנשמה מושכת את הגוף אחריה. וכל עניני הגוף נמשכים רק אחר הנשמה. ביראת ה' ואהבתו ישגה תמיד. והגוף נעשה נשמה והאיש הזה נקרא איש אלהים כמו שהיו האבות ומשה רבינו ע"ה. ויש אדם שתמיד מלחמה אללו. פעם יתגבר הגוף על הנשמה ופעם תתגבר הנשמה על הגוף. ויש אדם שהגוף מושך הנשמה כלה אללו. וכל עניני נשמתו נמשכים אחר הגוף ומעיין תמיד בנשמתו איך לגנוב ואיך לגזול ואיך יתאוה כל תאוה למלאות חשק ורלון הגוף. והנשמה נעשה ג"כ גוף. וזהו מאמר הקב"ה לא אומר עוד על הדור הזה שיהי' מכני עליה. שהגוף יהי' נקרא ג"כ נשמה. אלא אף מהבינונים שיהי' מחלוקת בין הגוף והנפש ופעם יתגבר הגוף ופעם תתגבר הנפש ג"כ לא יהיו. והיינו לא ידון רוחי באדם לעולם. כל ימי חיי האדם לא יריב הרוח שלי שנפחתי באדם עם האדם. כי עשו שלום ביניהם. בשגם הוא בשר. כי גם הרוח נעשה בשר. והנשמה גם היא מסכמת עם הגוף. וזה הוא מחמת אריכות ימיו. ע"כ הוא שוכח קלו וסופו. ועד שבא לידי זקנה ושיבה כבר השתרגו עלו עוונות וחטאים ופשעים עד כי רבו מלמנות. והנשמה נכתמה ונמנע מן הנמנע לטהרה עוד. ע"כ אמרתי והיו ימיו מאה ועשרים שנה לא יומשך יותר. ויסי' בזה שני תועליות. א' כי במהרה יזקין ויזכור סופו ואחריתו. ב' כי בעונות לא יתרבו כ"כ. ויפי

תפסיר הרס"ג

חם ויפת: א)ולמא אבתדא אלנאס. אן יכת'רו עלי' וגה אלארץ'. וולד להם בנאת: ב)ראו בני אלאשראף בנאת אלעאמה. אנהן חסאן. אתכ'ד'ו להם נסאא. מן גמיע מא אכ'תארו: ג)פקאל אללה. לא ינג'מד רוחי פי הולא' אלנאס אלי' אלדהר. אד' הם בשריון. ותכון מדתהם. מאיה

נוה שלום

ו (ב) בני האלהים, בני אלאשראף, השרים והשפטים. האדם, אלעאמה, המון העם. (ג) לא ידון, לא ינג'מד, משרש נדן כמי וישב חרבו אל נדנה, כי הגוף לרוח כנדן, והענין רוח חיים שנתתי בהם לא לנצח יעמוד בקרבם, ועיין דקדוק המלה בס' השרשים לרד"ק שרש דן. באדם

אבן עזרא

הטעמי' ולא המלו' והעד ירבשת וירבעל. והשואלים מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באדם ויולד בנים ובנות וכן כלם: (א) ומלת החל. מתחלה והוא מבנין הפעיל: לרב. שם הפועל: (ב) בני האלהים. בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהים. ויש אומרים כי האלהים במקום הזה קודש והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם בנים אתם. וי"א כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהית' מערכת שמי' כל אחת נמשלת לכל אחד והתולדו' כתולדות על כן יצאו מהם גבורים ויתכן שלקחו הנשים גם בחזקה: (ג) לא ידון רוחי. יש אומר שהוא כמו וישב חרבו:

אבי עזר

יוחל תוחל אוחל נוחל ע"כ לא זזה ממקומה ולכן שפיר לא חשבוהו המדקדקים התיבות האלה לזרים כי נח ודגש יקדיו כי השם קדא טעמא להם לפי שאין לנח שום הוראה כמו לנער היולד וכדומה שאין לנח שום הוראה אבל הכא ביוסד תוסד יוכת הנח מורה על ה' הפעול והדגש על אות החסרה לכן לא חשבוהו לזרים. עתה דברי הרב נכונים ואין בהם פקפוק וזרות: (כט) (כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות וכו') ע' דבריו בצחות וז"ל תמלא נח ואיככו מגזרת יכחמנו. כי המ"ם הוא שורש. ולא יסור שורש רק מאותיות נח שהם אהו"י או מאותיות הכפל. רק טעם המלה שמרו. כי הכתמה הוא להסיר ענב האצילות והוא נות לנפש ע"ש. וע' פ' פנחס לימין משפחת הימיני מ"ש הרב שם: (וינחם ה' וכו'). ע' בדברי הרב בפ' תשא בפסוק וינחם ה' על הרעה:

מסורת הקריאה

מצאי, הכ"ף רפה: (טו) יקם, נמסר עליו ג' ב' בקמץ וא' בפתח וכו', והוא ט"ס וצ"ל ב' בפתח וא' קמץ כי כן נמסר בפ' משפטים (כ"א כ"א) במס"ג ומס"ק וסי' א' דין, ב' שבעתים יקם (לקמן פסוק כ"ד) ג' לא יקם (משפטים שם) קדמאה קמץ, והוא זה דכאן: כל מצאו, הכ"ף בדגש: (טז) ויצא, מלעיל המרכא ביו"ד: (יז) בנה, מלעיל כי הוא נסוג אחור, והנו"ן בסגול כי כן נמסר במס"ר כולם בסגול בר מן חד בצירי בנה ירושלם (תלים קמ"ז ב'): (יח) מחויאל ומחייאל, הראשון החי"ת במלאפום והיו"ד רפה והשני החי"ת בחירק והיו"ד בדגש. והוא חד מן ז' זוגין מתחלפין מן ב' ב' בחד ענין קדמאה וי"ו תניינא יו"ד, וסי' נמסר בפ' בהעלתך (ח' ט"ז): (כ) ומקנה, הנו"ן בסגול, ונמסר עליו במס"ג ו' נ' פתחין [סגול שהוא פתח קטן] וג' קמצין [צירי שהוא קמץ קטן] א' דין, ב'

נחל קדומים

כהן פ' קרח דהאי קרא על קרח נאמר והכי פירושו אם תטיב שאת תהיה מנושאי הארון דכתיב בכתף ישאו והוא מקהת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ שתפתח הארץ את פיה

מרפא לשון

חנוך את האלהים ושתק, הייתי אומר כדבריך. עכשיו שנ' ואיננו כי לקח אותו אלהים הרי מיתה אמורה. ע"כ. והנה גם המתר' הירושלמי תרג' כן וכן תרג' ג"כ הגאון ז"ל בל"ע וכן פירשו רש"י והראב"ע ז"ל ואמנם חכמי הקבלה קיימו וקבלו שחנוך לא מת. וכן ראיתי להר"ר בחיי ז"ל שכתב כי בתרג' מדוקדק ואיתוהי ארי לא אמית יתיה ה'. וזה התרג' היפך משמעות הכ' לגמרי וטוב לתרג' כפי גרסתינו אפי' למאן דאמר חנוך זה מטטרון ולפרש מיתה זו בטול גשמיותו מלתרג' כן היפך לשון המקרא. ולא עוד אלא שלא נמצאת נוס' זו בשום ספר אצלנו: ו. א. לא ידון רוחי באדם, לא יתקיים דרא בישא הדין קדמי. זהו כפי המתחייב מל' המקרא כי ידון תרגומו יתוכח ל' שת"י ויהי כל העם נדון, מתוכחין. (שמואל ב י"ט) שהוא ל' דין. ותרגום זה הוא היוצא מכלל אמרו לא ידון דמכלל אמרו' לא ידון רוחי באדם שומע אני שר"ל שלא יתקיים כי מלך כל הארץ ה' והוא ישפוט תבל, ואינו אומר כן לסלק עצמו מלדון את האדם אלא לסלק את האדם מהיות נדון לפניו. וכדי לקשר תחלת הפסוק עם סופו והיו ימיו מאה

וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃
ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם
וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי
הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ
לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם
אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ מפטיר ה וַיַּרְא יְהוָה
כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־
יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם׃

ת"א וירא ס'. מגילה י סנהדרין קח קי: רק רע. סוטה נב קידושין ל ברכות סו:

תרגום אונקלוס

אַרְכָּא יְהֵיב לְהוֹן. מְאָה וְעַסְרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן: ד. גִּיבָּרַיָּא. הֲווֹ בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִינּוּן. וְאַף בָּתַר כֵּן. דְּעָלִין בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לְוָת בְּנָת אֱנָשָׁא. וִילִידָן לְהוֹן. אִינּוּן גִּיבָּרַיָּא. דְּמֵעָלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא: ה. וַחֲזָא יְיָ. אֲרֵי סְגִיאַת. בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא. וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ. לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא: ו. וְתָב

תפסיר הרס"ג

ועשרין סנה: ד) וכאן אלגבאברה פי אלארץ' פי ד'אלך אלזמאן. ובעד ד'אלך איצ'א. כאן ידכ'ל אלאשראף אלי' בנאת אלעאמה חראמא. פילדן להם. הם אלגבאברה. אלד'ין מן אלדהר ד'וי אסמא: ה) ולמא ראי' אללה. אן קד כת'ר שר אלנאס פי אלארץ'. וגמיע כ'אטר אפכאר קלובהם. שר מחץ' טול אלזמאן:

נוה שלום

בבני אדם אלו. בשגם, לאנהם בשריון, לפי שהם בשר מוטבעים בתאות הגופניות. ימיו, מדתהם, ויהיה זמנם, כלו' הזמן שאאריך להם. (ד) בנות האדם, בנאת אלעאמה חראמא, היו לוקחים פנויות או נשואות ביד רמה ובאים עליהם בדרך זמה. (ה) רק רע, שר מחץ' וכו', רע גמור כל אותם הימים.

חלק הדקדוק

(מהרי"ב): ד) אשר יבאו, תי' יבאו באתי לא באזלא כן הוא בכל התיג' וג' בדפו':

אבן עזרא

אל נדנה כי הגוף לרות כנדן. והעד איתכרי' רוחי רק יהיה ידון שורש אחר כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא מנחי העי"ן. וכמוהו נשא ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: בשגם השי"ן כמו שככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתי היתה וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור זה החמס ועוד בעבור שהאדם בשר והוא יגיע עד עת ויחסר כאשר ינצח העשוי לעושה: והיו ימיו. י"א שזה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר כן מצאנו מעט. רק על הרוב ידבר. ואין זה אמת כי הנה שם חיה שש מאות וכל הדורות אחריו חיו שני' רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה. והאמת מה שאמר המתרגם ארמית שנתן קץ לאדם. כטעם ועוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו. ואל תשיב לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. והנה כתוב וימת תרח בחרן ואחריו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש ושלשים שנה ורבים כמוהו: (ד) ופירוש נפילים. שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם. וטעם אחרי כן אחר

בעל הטורים

(ד) הנפלים. ג' במס' א' מלא ושנים חסרים הנפלים היו בארץ חסר ושם ראינו את הנפילים מלא בני ענק מן הנפלים חסר וזהו סיחון ועוג כו' כדאי' בנדה סיחון ועוג בני שמחזי ועזאל ונפלו מן השמים בימי דור המבול לכן כתיב כאן הנפלים היו בארץ חסר:

רש"י

כיוצא בו (שופטים ה) עד שקמתי דבורה כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו א בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ב ק"ך שנה אאריך להם ג אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. וא"ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו) כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם. ויש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא לאלות פשוטו: (ד) הנפלים. על שם שנפלו ש והפילו ת את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא: בימים ההם. (ב"ר) בימי דור אנוש א ובני קין: וגם אחרי כן. אע"פ ב שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ג ללמוד מהם: אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו ע"ש אבדן ד שנמוחו והותשו. ד"א אנשי שממון

שפתי חכמים

כמו שאתה והוסיף מלת זאת בו משום דבזונת זה היה משמע שפי' בשביל שגם הוא בשר כמו אחר ואין שם אחר לכך הוסיף זאת בו וק"ל: ש ב"ר ור"ל נהרגו: ת ר"ל זרעם למדו ממעשיהם הרעים ונהרגו ג"כ כלו' שהנפילים אשר היו בימים ההם כלומר בימי דור אנוש ובני קין נפלו מן העולם כשהציף עליהם את מי האוקיינוס וכל' עברית ל' ענקים הוא פי' דל' הנפילים וגו' פירושו שהפילו בני אדם בגבורתן. מהרש"ל וגם אחרי כן בימי דור המבול היו ג"כ וממי היו הרי כולם שטפם המבול של מי אוקיינוס ומפרש אשר יבאו בני האלהים ומהם ילדו הענקים ההם וק"ל: א (נח"י) לכן נ"ל העיקר כמו שפי' בפ' שלח לך בפסוק ושם ראינו את הנפילים וז"ל ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש עכ"ל ולפי זה שנפלו מן העולם ר"ל מעולם העליון שהם השמים: ב ר"ל גם אחרי כן היו רעים וחטאים: ג (נח"י) יש מקשין דכפ' עקב על פסוק ואבדתם מהרה פי' הרב דור המבול לא היה להם ממי ללמוד וע"ש: ד היינו מחויאל והותשו היינו מתושאל דאל"כ למה קרא אותן אנשי השם והם היו אנשי

עניני קלקול הדורות וחטאם

ויהי אפשר עוד לטהר נשמתו. ואחר מאמר זה עוד חלפו שנים רבות ובני אדם נתקלקלו עוד יותר מאשר היו עד וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ. ושתי ראיות ראה הקב"ה כי שני מיני חטאים יש באדם. חטא במעשה וחטא במחשבה. כי האיש ההולך אחר תאותו מחמת ההרגל. כי הורגל בנעוריו לאכול כל מאכל טוב ולשתות משקה טובה ואכל ושבע ודשן ובא לידי זנות ועוד תאות רבות. אבל אחר עשותו המזמתה הוא מתחרט כי יודע כי דרכו לא טוב. אך לא יוכל לעצור בעד תאותו. על איש כזה עוד יש תקוה לאחריתו כי יזקין ויתקרר דמו ויזכור אחריתו כי סופו רמה ותולעה וישוב אל ה'. אבל החוטא במחשבה. שכופר בעיקר ואין אלהים כל מזימותיו ולית דין ולית דיין ואין מנהיג. לאיש כזה אין שום תקוה כי כל אשר יזקין יותר ישתרשו אלו הדעות הנשחתות. ע"כ אמר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ. כי רעת האדם יתרבו ויתגדלו בכל יום יותר. והסבה לזה כי יצר מחשבות לבו רק רע. מפני שמחשבותיו ודעותיו המה רעים מאד. וזה יהי' כל היום. כל ימי חייו. ולא יתחרט לעולם על מעשיו הרעים. וחטאים כאלו יולידו גם בבניהם אחריהם. וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. כביכול התחרט על אשר לקח נשמה טהור' וקדושה משמים ממעל מתחת כסא כבודו יתברך ולמי נתנה. לאדם. אשר הוא עפר מן האדמה. ובאיזה מקום הושיב את האדם בארץ. וע"ז אמר ויתעצב אל לבו. כביכול הקב"ה התעצב על לבו של האדם שהאדם הי' יכול למלא את לבו ביראה ואהבה

אל ה' ובמחשבות קדושות וטהורות והיא מלא את לבו בדברים המטמאים הגוף והנפש. והעקדה אומר כי ענין התנחמות הזו כשיובן כפי אמתתו בערכנו לא בערכו ית' והיה זה כמו שיקרה לאדם נוטע עץ עושה פרי שיעמול בו ויגדלהו ואח"כ יקצץ ענפיו לקחת ממנו שנים שלשה גרגרים או בדים קטנים להבריע [להרכיבו] בגזעו או בגזע זולתו שאין ספק שכאשר יעשה זה לא נשתנתה מחשבתו וידיעתו ממה שהיתה בתחלה אבל נשתנו מעשיו שעד עתה היה טורח ועמל לגדל אותו עץ ועתה קוללו ומאבדו. והרואים יחשבו שהוא תוהה ומתנחם על מעשיו ואינו כן כי לכן נתכוון בתחלה וכן היה יודע שיהי'. כן הי' הענין בזה שה' ית' לא נחם על שברא את האדם והמציאו ולזה לא אמר וינחם ה' כי ברא את האדם אלא כי עשה ולא אמר נחמתי כי בראתים אלא כי עשיתים. לפי שמתחלת הבריאה היה ידוע לפניו שלא יהי' כח בנבראים אשר מעפר יסודם שיגיעו אל שלמותם אם לא כשיתגלגלו עליהם כל אותם הגלגלים שנזכרו בספורים האלה כדי שילאו מהם שנים שלשה גרגרים לחיות מהם זרע על פני כל הארץ. הנה א"כ ענין ההתנחמות שנאמר בו ית' אינו שנחם ה' לברוא את האדם אלא על מה שעשה אותם כלומר שתקנם ברבוי גדול כי במעשה והגדול שעשה בהם נראה ענין ההתנחמות אבל זה רק בערכנו שאנחנו הרואים מעשיו שהוא הורס וקוצץ מה שבנה. אמנם אצלו ית' אין שם לא נחמה ולא שנוי רצון ולא חדוש ידיעה כי גלוי וידוע היה לפניו שכן יהי' הכל ועל מנת כך עשה והתקין כל מה שעשה. ויאמר

נחל קדומים

וכתב זה ע"פ מ"ש מהר"ם ריקאנטי ז"ל ששמע שבו נתקיים קללת ארור אתה מן האדמה ע"ש באורך. ויומתק מאד ע"פ מ"ש רבינו האר"י זצ"ל כי קרח הרע של קין. וגם פירשו הראשונים כי אירע לקרח שלבני קהת אמר בכתף ישאו ולבני גרשון ומררי נתן עגלות. ועפ"ז מה טוב פי' אם תטיב שאת האמור. ואפשר לרמוז כי תיבות שאת ואם לא צירוף אתא שמואל כי קרח ראה שמואל וסמך עליו כמשז"ל אבל היא ירד לשאול. ושמואל בא מבניו שעלו. ורמז גם הצלתו באומרו לפתח כמ"ש מי שיעלה את השערים יעלה את אבא שבא לידו בשאול פתח בית המקדש כמ"ש באורך בס' הקנין דברים אחדים ע"ש ודוק: ט (כה) ונח מצא חן. כל מי שאינו כועס מוצא חן ונח כשמו כן הוא נח ואינו כועס ולכן מצא חן כי נח אותיות חן. הרב ס' חרדים ז"ל:

חומת אנ"ך

מטטרו"ן. רבינו מהר"א מגמריזא ז"ל כ"י: כא ונח מצא חן בעיני ה'. אפ' לרמוז ונח מי שנח לבריות שהוא עניו רוח המקום נוחה הימנו וז"ש מצא חן בעיני ה' על דרך הרב ס' חרדים ז"ל והבאתיו בנחל קדומים בס"ד. והנה אמרו משם הרב מהר"ר אברהם הלוי ברוכים ז"ל דמי שהוא עניו אין שולט בו יצ"הר ולכן דהע"ה אמר

מרפא לשון

ועשרים שנה תפס התרג' הדבר היוצא מכלל לא ידון רוחי: ה. וכל יצר. יצר קרא ותרגום ה"ג כי יצר סמוך הוא ונ"א יצרא מפני נגינת הטעם: ו. ויתעצב אל לבו. ואמר למתבר תוקפהון כרעותיה. ה"ג. ול"ג ואמר במימריה ונראה הטעם מפני שכבר אמר בתחלה הפסוק ותב ה' במימריה, לא רצה לכפלה עוד. א"נ שלא יתכן לומר כן כמו שנ' מפי עליון לא תצא הרעות והטוב שפירושו כתרגומו מפום אלהא לא תיפוק בשתא אלהין על ברת קלא רמיזא בגין חטופין דאתמליאת ארעא ובעדן דבעי למגזר טבא בעלמ' מפום קודשא נפקא. ותיבת כרעותיה ה"ג בכף ולא כנ"א בבי"ת והוא תרג' אל

מסורת הקריאה

ומקנה רב (פ' מטות ל"ב א') ג' רכוש ומקנה (ד"ה א' כ"ח א') ד' ומקנה בקר (בראשית כ"ו י"ד) ה' ומקנה הבהמה (שם מ"ז י"ח) ו' ומקנה צאן (דה"ב ל"ב כ"ט) ב' קדמאי פתחין, וזה טעות וצ"ל ג' קדמאי פתחין כמו שהתחיל, וכולם כדין כי הקמוצים סמוכים והפתוחים נפרדים: (כב) תובל, נמסר עליו ו' פתחין וסי' ב' בפסוק זה, ג' ושמתי בהם אות (ישעיה ס"ו י"ט) ד' יון תובל (יחזקאל כ"ז י"ג) ה' ראש משך ותובל [זה הוא טעות וצ"ל שם משך תבל יחזקאל

ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃ פ פ פ

תרגום אונקלוס

יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יָת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא. וַאֲמַר לְמִתְבַּר תּוּקְפְהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ: ז. וַאֲמַר יְיָ. אֶמְחֵי יָת אֱנָשָׁא דִּבְרֵיתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא. מֵאֲנָשָׁא עַד בְּעִירָא. עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָּא. אֲרֵי תָּבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּינוּן: ח. וְנֹחַ. אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ.

ת"א וינחם ה'. סנהדרין קח: כי נחמתי סנהדרין קח: ונח מצא: סנהדרין שם: קמ"ו. אמצי"ה. יחזקיה"ו סימן. ומפטירין בישעיה (כה אמר) בסימן מ"ב:

רש"י

שממו את העולם: (ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאלו היה מן העליונים היה ממרידן. (בב"ר): ויתעצב. האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם ז שעשה בארץ. וכן כל ל' ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות (במדבר כג) ובן אדם ויתנחם (דברים לב) ועל עבדיו יתנחם (שמות לב) וינחם ה' על הרעה (שמואל א טו) נחמתי כי המלכתי כולם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו (ש"ב יט) נעצב המלך על בנו. וזה כתבתי לתשובת המינים. אפיקורוס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושימחתי ח את הכל. א"ל ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך הקב"ה ט אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין ברא"ם) בשביל הצדיקים י העתידים לעמוד מהם: (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם עד בהמה. אף הם כ השחיתו דרכם (ב"ר). ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתם. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים: חסלת פרשת בראשית:

שפתי חכמים

נליפל: ה שהרי המריד כל בהמה וחיה שכולן קלקלו ואלו היה בעליונים היה ממריד גם את העליונים: ו דאל"כ קשה הרי כתיב וינחם מלשון נחמה ואיך כתיב ויתעצב מלשון עצב אלא כלומר נעצב האדם אל לבו של מקום להכריתו. ומהרש"ל פי' אל לבו של מקום פי' מאחר שפי' שהיה נחמה לפניו מוכרח אתה לומר שקאי ויתעצב על האדם אבל לד"א שנהפך מדה"ר למה"ד קאי ויתעצב על הקב"ה: ז כלומר מתחלה לא עלה במחשבתו לעשות באדם מאומה ועכשיו עלה במחשבתו לחקור עליו מה לעשות בו לא שנהפכה מחשבתו לרעה ופסק עליו המבול שהרי אחר זה כתיב ויאמר י"י אמחה את האדם שהוא תחלת דיבורו ואינו פי' ההפוך לומר שהפך מחשבתו ממדה"ר למדה"ד הוא מה שאמר אמחה את האדם דא"כ ויאמר אמחה את האדם מבע"ל ולמה נאמר ויאמר ה' אמחה וגו' אלא ודאי תחילת דיבור הוא וכיון שהוא תחלת הדיבור משמע שעדיין לא פסק עליהם את הדין אלא שנכנס לחקור מה לעשות בהם: ח ר"ל שמחתי בעצמי ושימחתי גם את אחרים: ט וק' היאך מדמה מעשה הקב"ה למעשה ב"ו וי"ל שזה היה לדחות המין אבל באמת הוא בשביל הצדיקים כו'. מהרש"ל: י ועוד בשביל הצדיקים דאל"כ לא היה המשל דומה לנמשל כי הבן אינו לשום תועלת אלא בשעת חדוה חדו' והרשעי' לתועלת שיעמדו צדיקי' מהם אלא ע"כ צ"ל שהוא כמו ועוד דק"ל: כ ולפי זה קשה הל"ל אדם ובהמה ל"פ ד"א וכו' ולפי הד"א קשה היה לו לומר אדם וגם בהמה ל"פ אף הן וכו': מהרש"ל: חסלת פרשת בראשית

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ו) ויתעצב אל לבו. אמר ר' אחא בר' חנינא כיון שראה ית' עולמו חרב כביכול ישב לו והיה מתאבל. ד"א מוסב על האדם שלא נתאבל אלא על לבו של אדם שנתן שאור בעיסה ואמר אני הוא שנתתי אני הוא שעשיתי. וידעתי כי יצר לב האדם רע:

(ז) אמחה את האדם. פרש"י אדם הוא עפר אביא עליו מים ואמחנו מדכתיב לשון מחוי ולא כתיב אשמיד או אכלה:

עניני קלקול הדורות וחטאם

(ז) ויאמר ה' אמחה את האדם וגו'. יתכן שאמר למתושלח ולנח ולשאר חסידי הדור כדי שיוכיחום ויתרו בהם ויודיעם את אשר יקרה אותם באחרית הימים. והנה אמר אמחה את האדם אשר בראתי לפי שהאדם היה החוטא והראוי לעונש לא הכ"ת שאין להם שכל. אבל יקשה מה שאמר מיד מאדם עד בהמה וגו' כי נראה מזה שבהמה ורמש ועוף מכלל האדם. אלא שכיון הכתוב לומר שכל הדברים החמריים נבראו לתכלית האדם וכאשר יאבד התכלית ראוי לאבד כל מה שקודם התכלית. ומפני זה כאשר החליט הגזרה אמחה את האדם אמר שג"כ הכ"ת שנבראו בעבורו יאבדו באבדו. וכן אמרו במ"ר (באיכה) משל למלך שעשה חופה לבנו סיידה וכיירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו. מה עשה המלך נכנס לחופה והתחיל לשבר את כל הכלים אמר כלום עשיתי אלא בשביל בני בני יאבד וזו קיימת. לפיכך מאדם עד בהמה ועד רמש ועד עוף השמים. ועם היות הגזרה כוללת הנה נח מצא חן לעשות עמו ה' חסד להצילו ממי המבול. וזה להיותו מרוחק מפשעי דורו. והגיד עוד כי שלא נכלל נח במשפט כי לא היתה מדרגתו בחסידות כ"כ אלא בדרך חסד שמצא חן בעיני ה':

תפסיר הרס"ג

ו) פתואעדהם אללה. כמא צנעהם פי אלארץ'. ואוצל אלמשקה אלי' קלובהם: ז)באן קאל אללה. אמחו אלנאס אלד'ין כ'לקתהם ען וגה אלארץ'. מן אנסאן אלי' בהימה. אלי' דביב ואלי' [וחש ו] טאיר אלסמא. אד' תואעדתהם כמא כ'לקתהם: ח)ונוח וגד חצ'אא ענד אללה:

נוה שלום

(ו) וינחם, תואעדהם, דבק למעלה, אל לבו, אלי' קלובהם, אל לבם, ודבק למטה באן קאל וכו', ור"ל שהביא העצב דהינו עונשם אל לבם והוא מה שאמר אמחה וכו'. (ז) כי נחמתי, אד' תואעדתהם, כמו מתנחם לך להרגך ור"ל חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים וכן פירש"י ז"ל. ותיקן הגאון תרגם פסוקים אלו ביחס ההגשמה אל הברואים עיין מה שכתבתי משמו לקמן (שמות לא יז). (ח) מצא חן, וגד חט'אא באות ט', וכן כל תרגום חן. (אלחט', אלפצ'ל ואלנציב מן אלכ'יר).

אבן עזרא

המבול והנה בני ענק בתחל' היו ממשפח' בני האלהים: (ו) וינחם ה'. ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כל' בני אדם כי המשחית מה שעשה יראה שניחם וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח ה' במעשיו כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו וי"א כי וינחם כמו מתנח' לך להרגך ויפרשוהו ויעד ואמרו כי לבו הוא הנביא. ואלו הי' כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל. ואנה מצאנו שנקרא הנביא לב: (ז) ויאמר. אל לבו. או אמירה למלאכים. וי"א לנח. והנכון בעיני שהוא דבק עם לבו הכ' למעל': (ח) חן מגזרת רחמים וממנו תחנה ומשקלו קץ ושניהם מפעלי הכפל וטעם מציאת חן כמו לא חסה עליך עין:

מסורת הקריאה

בכל המדויקים וכ"י הנו"ן בפתח והעי"ן בח"פ: (כג) האזנה. הה"א בפתח והאל"ף בשוא לבדו והזי"ן בצירי והנו"ן בדגש, זהו לדעת המ"ש, וכתב בעל ת"ס לא מצאתי בשום ספר שהאל"ף בשוא לבד רק בח"פ, וכן כתב רוו"ה האל"ף בח"פ: (כד) יקם, עיין לעיל פסוק ט"ו: (כה) שת, נמסר במס"ג ד' קמצין וסי' נמסר (שמות ז' כ"ג) א' דין, ב' שמות שם, ג' שת קציר (הושע ו' י"א) ד' איוב (ל"ח ל"ו):

מרפא לשון

לבו כמו שת"י (בשמואל ב' ז') בעבור דברך, וכליבך. בדיל מימרך וכרעותך: ח. ונח מצא חן. אשכח רחמין, הני רחמין אהבה נינהו כתרג' ויאהב ורחים. ור"ל מצא אהבה וכן בכל מקום שנ' מצא חן תרגומו רחמין מענין אהבה ואינו מענין רחמים כרחם אב על בנים. רחום וחנון. וכן רמז פי' זה הרא"ם ז"ל בריש פ' ואתחנן. וי"ל למה לא תרג' אשכח חנא. כמו שתרג' וחנותי את אשר אחון. ואחון למן דאחון ונר' שלא רצה לתרג' כן לפי' שאין ענין החן הזה כענין ותהי אסתר נושאת חן. שקר החן והבל היופי. כי אין ה' רואה לעינים כי אם לליבב. גם אין נופל בו ל' מציאה ואפשרות שמי שהוא יפה ובעל חן יהיה לו החן בטבע לעולם. ולכן צ"ל שהוא ל' אהבה. ודבר הלמד מענינו הוא שמפני שהיה איש צדיק תמים אהבו הקב"ה. וכ' רבינו בחיי ז"ל בפירוש י"ג מדות שאין ל' חנינה אלא באדם והנה מצאנו אילת אהבים ויעלת חן. אבל ב' הוראות לחן הא' בחינת היופי וב' בחי' אהבה וע"ז אמר שלא ימצא אלא באדם:

חומת אנ"ך

לא גבה לבי במזמור קל"א עכ"ד ובזה אפשר סמיכות והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו ה' לא גבה לבי הכונה והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו וכי תימא באיזה אופן לזה סמך ה' לא גבה לבי דמי שהוא עניו נמחלים כל עונותיו. וזהו שסיים במזמור קל"א יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם דמאחר דמי שהוא עניו אין שולט בו יצה"ר יחל ישראל אל ה' שימחול עונותיהם כשיהיו ענוים וזה רמז ונח מצ"א חן. מצ"א גימט' קל"א דמי שהוא נח שהוא עניו אין שולט בו יצה"ר וגם נמחלים עונותיו לכן מצא חן בעיני ה'. וכתב בספר ארץ החיים דמי שהוא עניו אם נגזר שימותו בניו מתבטלת הגזרה ויחיו בניו ואפשר דזהו הסמיכות אלה תולדות נח שמתקיימין תולדות העניו שהוא נח לבריות:

הפטרת בראשית

ישעיה סימן מב

א כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם
רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ
וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃ ב אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק
וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם׃
ג לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית
כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ ד אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי
לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ ה הָרִאשֹׁנוֹת
הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה
אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃ ו שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ
מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃
ז יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ
יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ ח יָשִׂימוּ
לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ ט יְהוָה כַּגִּבּוֹר
יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף־
יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃ י הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם
אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃
יא אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ
וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ יב וְהוֹלַכְתִּי
עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ

רד"ק

(א) כה אמר האל ה'. האל שהוא בורא שמים מענין הזה אמרו סנכיא כמה פעמים לפי שהיו בדורו בעלי אמונה רעה שהיו מאמינים כי העולם לא נברא אלא כך היה קדמון אבל הוא עלול ויש לו עלה ויש שהיו מאמינים כי העולם מקר' אין לו בורא ולא עלה כמו שכתבנו. ומפני האמונות הרעות ההם הי' שונ' תמיד הענין הזה כי השם יתעלה הוא בורא עולם ומחדשו והוא מוליאו מאין ליש ואמר בורא השמים אמר אל יחשוב אדם כי השמים בעבור שהם קיימים ולא יקרה אותם שום הפסד ושום שנוי שהם קדמוני' אלא האל בראם וחדשם: ונוטיהם. שנטה אותם כאהל על הארץ ומלא ונוטיה' נכתב' ביו"ד הרבוי בל' רבים כמו אים אלהי עושי ישמח ישראל בעושיו: רוקע הארץ. הרקיע הוא הפרישה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב ורקע ברגלך והנה הארץ עגול' ככדור והנה האל כשהקוה המים אשר על פני הארץ אל מקום א' להיות עלי' למחיה וכולל אותן במלת ולאלאיה עשה הארץ שהיא היבשה כאלו היא שטוח לשבת עליה כאדם הרוקע דבר ושוטח אותו כמו הצורף השוטח הטסי': ולאלאיה. פי' ברא לאלאיה עליה כי אחר שאמר ותרא' היבשה אמר תדשא הארץ ואחר כן נתן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה וזה הי' ביום הששי שברא האדם ונפח בו נשמ' כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיי' והוא נותן נשמה לעם עליה וילר שאר בעלי חיים כמו שאמר תולא הארץ נפש חיה למינ' וזהו ורוח להולכים בה כי לא יאמר נשמה אלא על האדם ופי' כל אשר נשמת רוח חיים באפיו אמר נשמה בעבור האדם ואמר רוח בעבור שאר בעלי החיים והקדים אדם אע"פ שהי' אחרון לפי שהוא עיקר היליר' וכן אמר עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי זכר אדם לבדו לפי שהוא עיקר היליר': (ב) אני ה'. אומר לישראל אני ה' שעשיתי כל זה יכול להוליאך מהגלות ואני הוא שקראתיך בלדק כשהגיע זמנך ללאת שתלא ולא תירא בלאתך כי אני אחזיק בידך: ואלרך. אשמרך מן הגוים שלא ירעו לך. ואחזק בנר"י והחי"ת בשוא לבדו: לברית עם. לקיום כל עם ועם כי בעבורם מתקיים כל העולם וכל ברית הוא ענין קיום וכן תהיה ג"כ לאור גוים כמו שאמר והלכו גוים לאורך והאור היא התור' שתלא להם מליון וישראל יהיו קיום האומות על שני פנים הא' שיהי' שלום בעבורם בכל הגוים כמו שאמר על המשיח ודבר שלום לגוים ואמר והוכיח לעמים רבי' וכתתו חרבותם לאתים וגו' והשני' כי בשבת ישראל יהיו הגוים שומרים שבע מלות וילכו בדרך טובה כמו ויורנו מדרכיו ונלכ' באורחותיו וגו': (ג) לפקח. אני ה' קראתיך לפקוח עינים עורות כלו' עיניכם שהם עורות בגלות מרוב הלרות וכן להוליא ממסגר אסיר אתה שאתה אסור בגלות ובבית כלא ויושב בחשך. אסיר בדגש: (ד) אני ה' הוא שמי. הוא שמי המיוחד לי לא כשם הפסילים אע"פ שעובדיהם ישתתפו אותם עמי בשם אלהים ולא יוכלו לשתפם עמי בזה השם כי אני הוא אדון על הכל ועוד לא אתן כבודי לאחר כמו שעשיתי עד הנה שלא עשיתי משפט ברשעים על כן לא הכירוני ונטו אחרי האלילים ואחרי הוליאו ישראל מהגלות ואעשה עמהם נפלאות גדולות יכירוני כל העמים כי אין בלעדי אחרי עשותי משפט ברשעים כמו שאומר והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא וגו': ותהלתי לפסילים. ולא תהלתי. ולא שזכר עומד במקום שנים וכן תקות ענוים תאבד ורבי' כמוהם: (ה) הראשונות הנה באו. אמר הנביא הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה באו כי בימי ישעיהו הנביא באו: וחדשות אני מגיד. ועתה אני מגיד לכם נבואות חדשות שלא שמעת' ואשמיע אותן אתכם בטרם תלמחנה ותדעו כי כמו שנתקיימו הראשונות כן יתקיימו האחרונות ואלה הם העתידות שאומר להוליא ישראל מגלות זה ואמר תלמחנ' על דרך משל וכן אלמיח קרן לדוד אלמיח קרן לבית ישראל כי הדבר החדש הוא כמו הלמח שיתחדש ויתגל' על פני הארץ אחרי הסתרו כן תהיה תשועת ישראל: (ו) שירו לה'. בעת גאולת ישראל: מקלה הארץ. תהלתו יגידו הגוים מקלה הארץ כי ממזרח שמש ועד מבואו ידעו בגאולת ישראל כי הם מפוזרים בכל פאות והגוים בראות' הנפלאות ההם ישירו תהלתו: וכן יורדי הים באניות. כלומר בים וביבש' ישירו לה'. ואמר ומלואו על דגי הים שהם מלא הים והוא על דרך משל כמו וכל עלי השדה ימחאו כף וכן איים ויושביהם באלו המקומות ישירו: (ז) ישאו. קול: מדבר ועריו. על דרך משל כאלו ישאו קול בשירה המדבר והערים כי יש מקומות במדבר שיש שם ערים: חלרים תשב קדר. וכן ישאו קול החלרים שתשב קדר בהם כי בני קדר שוכנים במדבר באהלים שהם כמו החלרים שהם הכפרי' כמו ובתי החלרים כי בני קדר אינם יושבים כאחד אלא מפוזרים במדבר שהם בו הנה והנה כמו הפרזים ופי' תשב קדר עדת קדר כמו ותהי ישראל ותהי ארם וזכר מדבר ובני קדר כי דרך מדבר ילאו ישראל מהגלות: ירונו יושבי סלע. וכן יושבי סלע ר"ל המגדלי' הבנוי' על סלעים ועל ההרים ירונו ויצוחו ושניהם ענין לעקה וזכר יושבי סלעים והרים שהם רואים הולכי מדבר והערבה מרחוק: (ח) ישימו. יתנו לו בפיהם הכבוד והתהלה: (ט) ה' כגבור ילא. לתשועת ישראל כמו הגבור שילא למלחמה בלא פחד: יעיר קנאה. קנאת ישראל שהעבידום בגלות כמה שנים: יריע אף ילריח. הכל דרך משל למנלחים במלחמה שהם מריעים ומלריחים להתגבר על אשר כנגדם. וילריח. כמו יריע וכאמרו אף ילריח כי הלריחה יותר כהגבהת קול מהתרוע' ויתגבר על אויבי: (י) החשיתי. אמר האל ית' מזמן רב החשיתי ושתקתי בלער ישראל בגלות והתאפקתי כשבל לחלם כאדם המתאפק ולא יראה לאחרי' מה שבלבו ומתחזק להסתיר רלונו כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם ויתאפק המן: כיולדה אפעה. עתה אלעק כמו היולדת שלועקת בחבליה כן אזעק על הרשעים שהם אויבי כמו שאמר בפסוק של מעלה מזה כי יותר מדאי התאפקתי ולא אוכל עוד לסבול בלער: אשום ואשאף יחד. אשומם ואבלע' יחד כל אויבי וכן כי שאפני אנוש שאפה רוח שמום ושאוף ענין בליעה והשחתה: (יא) אחריב הרים וגבעות. משל על מלכי ז' האומות וכן עשבם משל על ז' האומות. וכן נהרים ואגמים משל על ז' האומות שהם מלאים כל טוב כמו הנהרות והאגמים עתה יחסרו כל הטוב ההוא ויהיו כמו הנהרות והגמים שיבשו ושבו איים שהם מקומות לשבת: אחריב. ענין חרבן: (יב) והולכתי. אבל ישראל שהם כעורים בגלות אוליך אותם בדרך לא ידעו שאוליכם לארלם

לכד

מוסרי של"ה והגהות

דרך חיים תוכחות מוסר התועליות למעלות חמדות היוצאות מפר' זו. וכן מכל פרשיות התורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. ואני ארשום קצת מן הקצת כטפה מן הים הגדול בכל פ' ופ' וישמע בהם ויוסיף לקח. סור מרע ועשה טוב סור מרע תנן הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן עולם כי הם הוציאו אדה"ר וכל זרעו לטורדם מן העולם. הנחש קנא והתאוה לחוה וכן חוה ראתה כי תאוה לעינים ורדפה אחר הכבוד להיות כאלהים (אח"י מצא חן במדב"ר קדמו"ת שלש ערי"ם תבדיל לך הקנאה והתאוה והכבוד מלפניך. מאי"ן):

עוד לקחת מוסר לראות כל עמל אדם לפיהו דהיינו לה"ר. וגם מאכל פיהו האסור לו. לכל חיה תקנה זולת לנחש שדבר לה"ר. ואדם וחוה חטאו במאכל האסור להם ועץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תכרות. ע"כ יש ליזהר מאד בקדושת מאכלים שלא יהיה בו שום נדנוד ספק ספיקא. יחזקאל הנביא לא אכל מבהמה שהורה בה חכם. רק כל אכילתו בקדושה במותר. וכמו שהאכיל' מסטרא דשמאלא גורמת מיתה כן האכילה הקדושה הנרמז במה שאמר מכל עץ הגן תאכל. והרמז אם כל חי אם כל אותיות מאכל. והארכתי מאד בזה הענין באלפא ביתא באות ק' קדושה בענין קדושת המאכל ושם נתבאר ג"כ ענין המאמר בראשית

מסורת הקריאה

המשך פרשת בראשית

ה (ד) ויהיו ימי אדם, כתב רל"ה וז"ל חנה בכל ספרי הדפוס אשר ראיתי תיבת ימי מוקף וזה שלא כדרך משפטי הטעמים כי אדם טעמו מלרע ולכן נמלט ימי מן ההקפה, אכן במקרא כ"י משנת נ"ד מצאתיו על נכון ויהיו ימי אדם במונח לגרמיה ומונח רביע, וזה וודאי כמשפט עכ"ל: הולידו, המונח בדלית וכולהו וכן: ויולד בנים, כולהו בטעם במ"א וישא לו יהוידע נשים שתים, מס"ג, ור"ל כל ויולד בנים, הוא בטעם מרכא טפחא במ"א בטפחא מרכא וסי' וישא לו (בד"ה ב' כ"ד ג'): (ה) ויהיו, בטעם גרשיים, ומסר עליו לית בטעם בענין וסי' ויגרש את האדם, ר"ל ויהיו דאדם בגרשיים: (ו) ויחי שת, נמסר עליו במס"ק ובמס"ג ד' בטעם וסי' שילנ"ע, ר"ל ד' כתיב בטעם זקף גדול וסי' שילנ"ע, שת, ירד, למך, נח, עבר, ומה שמסר ד' והרי ה' המה. לפי דגבי נח כתיב ויהי נח ובהני ד' כתיב ויחי, ולקמן אצל ירד ולמך נמסר במס"ק ה' בטעם, משום דהטעם שוה בכולם דבכולהו בזקף גדול: (ט) ויחי אנוש, ג' בטעם מרכא טפחא, וסי' אנוש, קינן, שר"ג: (טו) ויחי מהללאל, ג' בטעם מונח זקף קטן. וסי' מהללאל, חנוך, מתושלח: (יח) ויחי ירד, ו' מקפין בענין, ר"ל דמלת ויחי מוקף, והם ב' דשת, וב' דירד, וב' דלמך, ישארא ויחי בטעם: שתים, הדרגא בתי"ו: (כד) כי לקח, כי במקף לא בתביר: (כט) זה, נמסר במס"ג ה' מלין בתרי טעמא בתלשא גדולה וגריש סי' זה, קרבו (ויקרא י' ד') שבו (מ"ב י"ז י"ג) ולאלה (יחזקאל מ"ח י') זאת להם הגרשיים והגריש רק היכא כשהטעם מלעיל בשתנה (צפניה ב' ט"ו), (ואף דהך דמלכי' ויחזקאל בטעם אזלא הגרשיים לגריש יא"כ שפיר קא מסר ה' בתלשא וגריש גריש ולא גרשיים כבר ידוע לבעלי הדקדוק כי כח א' וכולל ביחד כל המלות) והקורא יטעים הגריש קודם התלשא מקודם הגרישין ואחר כך התלשא וסי' כי תכלה בגרשיים לעשר אף על פי שהתלשא גדולה עומדת בראש התיבה אפילו הכי בתלשה גדולה כן צריך לנגן כאן מקודם הגרשיים ואח"כ התלשא גדולה, והטעם שהקדים התלשא גדולה מקומה לעולם בראש התיבה: ומעצבון הצד"י בדגש: ארורה, נמסר עליו לית ומפיק ה"א:

ו (א) לרב, הלמ"ד בקמץ ונמסר עליו כולם כן (רצונו הלמ"ד בקמץ) במ"א לרוב אחיו, (אסתר י' ג') דשם הלמ"ד בשוא: (ב) ויקחו, הקו"ף רפה: בחרו, נמסר במס"ג ג' בקמץ וסי' א' דין, ב' ישעיה ס"ו ד' ג' משלי א' כ"ט, אנ"ך, ר"ל אוריתא נביאים כתובים, חד באורייתא וחד בנביאים וחד בכתובים: (ד) ההם, הה"א בצירי לעולם: (ה) וירא ה', נמסר עליו ד' דסמיכי באורי', פי' דסמוך מלת וירא אל ה', ובמס"ק דברים ל"ב י"ט נמסר ד' בתורה ומשונים בטעמא, א' דין הוא בזקף קטן. ב' וירא ה' כי שנואה (לקמן כ"ט ל"א) במהפך פשטא, ג' וירא ה' כי סר לראות (שמות ג' ד') ד' וירא ה' וינאץ (דברים ל"ב י"ט הני תרי במרכא טפחא: יצר היו"ד בצירי: (ח) מצא חן, המרכא במ"פ שהוא נסוג אחור:

אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים
לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃
יג נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים
לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃ יד הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים
הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃ טו מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ
כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃
טז רָאִית רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃
יז יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃ יח וְהוּא
עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים
הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃
יט מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃ כ מִי־
נָתַן לִמְשׁוֹסָּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא יְהוָה זוּ
חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃
כא וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ
מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃
כב וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל
אַל־תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־אָתָּה׃
כג כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ־אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ
כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־
בָּךְ׃ כד כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ
נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃ כה מֵאֲשֶׁר
יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם
תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃ כו אַל־תִּירָא כִּי־

ראות ק׳ למשסה ק׳

רד״ק

דרך מדבר העמים. לאור. כי ההולך בחשך בדרך מעקשים יכשל וההולך בדרך לא ידע כאילו הולך בחשך או במעקשים וישראל ילכו כהולך באור ובדרך מישור: עשיתים. עבר במקום עתיד וכמוהו רבים בדברי הנבואות ברוב העתידות כאלו נעשו: (יג) נסוגו. ואז יבושו עובדי פסילים וכן הבוטחים בהם ויסוגו אחור ממחשבתם: (יד) החרשים. אמר האל כנגד ישראל אשר בדור הנביא אתם ישראל שאתם חרשים לשמוע דבר ה׳ ועורים לראות שמעו אלו הטובות שאני עתיד להטיב לישראל ומן הראשונות שבאו תדעו שהאחרונות העתידות יבואו ואיך תקשו לבבכם ולא תשמעו לי להטיב דרכיכם ולא עוד אלא שאתם אומרים לנביאי כשאקרא אתכם שאתם חרשים ועורים: (טו) מי עור. אתם תאמרו על נביא ה׳ שהוא עבדי שהוא עור: כמלאכי. נביאי שאשלח לכם תאמרו מי עור וחרש כמוהו וכפל הענין במ״ש: כמשולם. עבדי הנביא שהוא שלם בראות הלב תאמרו עליו מי עור כמוהו: (טז) ראות. ואתם תראו צרות רבות ולא תשמור בעין לבבכם למה באה עליכם הצרות האלו והנה עיניכם רואות ועורות כי מה מועיל הראיה לרואה אם לא ישמור את דרכו וכן אזניכם פקוחות ולא ישמע אחד מכם התוכחה והנה אתם כחרשים. ראות מקור וכן פקוח ואמר תשמור ישמע לשון יחיד כי אפי׳ אחד מכם לא ישמור ולא ישמע לשוב אל הדרך הטוב׳ ובאמרו תשמור בתי״ו הנוכח ואחר כך אמר ישמע אין תימה בזה כי כמוהו רבים במקר׳ ידבר לנכח ושלא לנכח בפסוק א׳ כמו שמעו עמים כולם וזולתו: (יז) ה׳ חפץ למען צדקו. יעשה לא למענכם שיגדיל תורתו עדיין בימי הגאולה ויאדיר אותה כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה׳ ואז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תשמענ׳ אבל עתה הם חרשים ועורים ובזויים כי הוא עם בזוז ושסוי ולא יבינו ולא ישכילו כי בעונותיהם היה להם זה: (יח) והוא עם. ישראל הוא עם בזוז שבוזזים אותם אויביהם ושוסים אות׳ תמיד: הפח בחורי׳ כולם. כמו על חור פתן אומר כי בחורים אשר התחבאו שם יפיחו אותם אויביהם כלו׳ ילכדו אותם בפח שלהם ובאמר׳ חורים ר״ל מערות ואמר חורים על דרך גנאי כמו שאמרו פלשתים הנה עברים יוצאים מן החורי׳ אשר התחבאו שם: ובבתי כלאים החבאו. אמר כשילכדום אויביהם יחביאום בבתי כלאים ובכל הרע הזה ובכל הבזיון הזה לא ישובו אל לבם לומ׳ בעונינו הוא זה: השב בפתח השי״ן מקום צרי בעבור ההפסק ורוצה לומר אין אומר לאויב השב הבזה: (יט) מי בכם יאזין זאת. זאת התוכחה מי בכם שיאזין ויקשיבנו וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים וזהו לאחור ויתוד׳ ויאמר מי נתן למשיסה. (כ) מי נתן. שלא יאמר מקרה הוא הי׳ לנו אלא שהקדוש ברוך הוא עשה זה בחטאתינו: למשיס׳ כתיב בוי״ו וקרי בלא וי״ו והענין אחד אלא שבכתיב הוי״ו במקום אות הכפל: זו חטאנו. זו אשר חטאנו לו ויש מפרשים זו במקום אשר וכן ברשת זו טמנו: לא אבו. כן דרך המקרא כמו שכתב כמה פעמים שיאמר בפסוק אחד בכנוי משוני׳ זה מזה והענין א׳ ודומה לזה היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: (כא) וישפוך. לפי שחטא ישראל לפניו שפך עליו חמה אפו כמו חמת באפו או הוא מוכרת במקום סמוך כאלו אמר חמת אפו וכן כאיפה שעורים אסיפ׳ אסור: ועזוז. שם שלם והוא כמו עז אלא שברוב יבא חסר הכפל וזה בא שלם וכן ועזוזו ונפלאותיו: ותלהטהו. המלחמה: ולא ידע. ולא ישים על לב כי בעונותיו בא לו כל זה וישוב בתשובה ותסיר מעליו הרעה ואמר והלהטהו מסביב על ביאת סנחריב על ערי יהודה ויתפש׳: ותבער בו. כאשר בא חילו לירושלים כן פירש אדוני אבי ז״ל: (כב) ועתה כה אמר ה׳. יש מפרשי׳ פ׳ זו בענין כורש מלך פרס ששלח ישראל מגלות בבל ואדוני אבי ז״ל פירש אותה בענין סנחריב והוא הנכון והנה הענין הזה דבק במה שלמעלה מזה ותלהטהו מסביב כמו שפירשנו ועתה הבטיח יושבי ירושלים מסנחריב ויש לפרש ג״כ זאת הפרש׳ עתיד׳: בוראך יעקב. שתזכיר כי אני בוראך ובורא העולם: אל תירא כי גאלתיך. מחרב סנחריב כי לא ילכוד ירושלים ואם היא עתידה פי׳ גאלתיך מן הגלות: לי אתה. ועלי לגאלך: (כג) כי תעבור במים. לפי שהמשיל חיל סנחריב למי הנהר כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו׳ ואמר שטף ועבר עד צואר יגיע אמר ליושבי ירושל׳ כי לא ישטפוך נהרות מלך אשור ולא תבער בהם אשו כי המשיל ג״כ לאש כמו ותלהטהו מסביב ואם היא עתידה יאמר כי בצאתך מהגלות ותעבור בין העמים שהם כנהרות או כמו אש לא יזיקך: (כד) כי אני ה׳ קדוש ישראל. אני קדוש ישראל אביך ואני מושיע אותך: נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך. כאשר בא חיל סנחריב ושם פניו לירושלים שמע אל תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש וסבא ומצרים ושב לו עם השבי ההוא להלחם בירושלם ושם נגף האל מחנהו ועתה אומר כי כוש וסבא ומצרי׳ נתנם האל כופר לישראל ונתנם ביד מלך אשור תחת ישראל ואף ע״פ שסבא בן כוש כלל בכוש הבנים האחרים ואם הוא עתידה יהי׳ הענין מה שנאמר בנבואת דניאל כי בא מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהי׳ לפליטה ואמר ומשל במכמני הזהב והכסף וכל חמודות מצרים ולודי׳ וכושים במצעדיו ואמר בעת ההיא ועמד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו׳: (כה) מאשר יקרת. כפל הענין עוד ואמר מאשר יקר ונכבד ישראל בעיני אתן אלה העמים תחתיך הם יגלו וישראל יגאלו ויצאו מהגלות: (כו) אל תירא. זה לא יתכן פירוש׳ אלא עתידה ולמס

מוסרי של״ה והגהות

המשך פרשת בראשית

בזכות חלה תרומה וביכורים ועש״ב הכל שייך כאן (אח״י כל עמל ר״ת עינים מאכל לשון נפש כי תמעול מע״ל. מאי״ן)

ועשה טוב, כל אדם ילמד מקונו להיות נדיב לב להטיב לזולתו מצד נדבת לבו. לא ע״מ לקבל גמול כי זה אינו נקרא נדיב רק סוחר. כי חושב אני לדודי ודודי לי. וילמוד מהקב״ה אשר ברא העולם מצד נדבתו הטובה להטיב לזולתו דהיינו לנבראים. ואין צורך להקב״ה בהעולם רק בראו בנדבה טובה רצה להמציא מציאות שיקבלו טובה ממנו: (אח״י וזהו ואהבת לרעך כמוך לא לשום גמול והנאה אני ה׳ תלמוד ממני שעשיתי הכל נדבה וחסד. מאי״ן):

עוד ללמוד מהקב״ה ליקח מוסר מדת הענוה מהש״י שהיה נמלך בקטן כמו שפירש״י בפ׳ נעשה אדם בצלמנו:

זכור ימות עולם בריאת של כל יום ויום מעורר האדם לענין עצום כתבתי בארוכה במס׳ חולין ע״ע כי שייך לכאן:

ענין כתונת אור נתהפך לעור ע״כ צריך האדם לזכך חומרו להחזיר חומרו לאור ולעתיד אור חדש וכו׳ ובכלל זה שיקבל יסורין באהבה כי בהם נחלש כח החומר ונזדכך, ואפי׳ המיתה היא טובה במאד. ויקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו ועיין בעמק ברכה דף פ״ה מ״ש על פסוק ועתה פן ישלח ידו ולקח מעץ החיים ואכל וחי לעולם שייך לכאן:

עוד יקח מוסר באם היה נכשל באיזה חטא תכף ומיד לעשות תשובה דאל״כ עבירה גוררת עבירה. הנה כשהיה שב קין כשאמר לו הקב״ה הלא אם תטיב שאת וגו׳ או לא היה חוטא אח״כ ומאחר שלא שב בא לידי עבירה גדולה של ש״ד וגם כפר בכל שאמר לית דין ולית דיין וכו׳ כדאמר בת״י השיבנו ה׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם אמן:

רבינו בחיי

(ג) **לא** ידון רוחי באדם לעולם. מלת ידון נגזרה מן נדנה הוא שכתוב (דניאל ז) אתכריית רוחי אנא דניאל בגו נדנה, ופירש נדנה תיק. ונרתיק החרב נקרא נדנה ויקרא תיק. וכן הגוף תיק וכלי לנפש. וע״כ יאמר הכתוב רוחי שהיא הנפש השכלית שנתתי מרוחי לא יעשה תיק באדם לעולם. כלומר לא יתקיים בו לעולם לפי שאינו ראוי לאותו הרוח. יבאר הטעם בשגם הוא בשר שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרומש על הארץ כעוף וכבהמה וכחיה. כי רוחי שנתתי בו הוא השכל והם נמשכים אחר הבשר והתאוות לא אחר השכל. והיו ימיו מאה ועשרים שנה כלומר ומפני זה אאריך להם אפי ואקבע להם מאה ועשרים שנה שישובו בתשובה ואם אינם חוזרים בתשובה יאבדו במבול והקמחי פי׳ בשם אביו לא ידון מגזרת מדון יאמר לא יהיה רוחי השכלי במריבה עם האדם עוד לעולם. כי רוחי אין עסקו בתאוות והגוף נמשך אחריהם זהו שאמר בשגם הוא בשר:

ונראה לי בטעם המספר הזה כי מפני שהעולם הזה נברא בה״א והוא רוצה בקיומו של עולם לכך המתין להם מאה ועשרים שנה שמאה הוא חמשית השנים של מהלך עץ החיים כדי שיתבוננו וישובו. וכן עשרים חמשית ק׳ ואין הקב״ה מעניש עד ישרים. וכן לעתיד שכתוב (ישעיה סה) כי כימי העץ ימי עמי. אינו מעניש עד ק׳, והוא שכתוב כי הנער בן מאה שנה ימות וגו׳. וזה לשון והיו ימיו כלומר כאלו היום נולדים ורוטפש בשרם מנוער. בשגם הוא בשר נרמז כאן משה וכן מנין שנותיו. ואמרו במדרש שלא היה נח ראוי להנצל שהרי כתיב (בראשית ו) כי נחמתי כי עשיתים. אלא שנצול בזכות משה שעתיד לצאת ממנו וזהו רמז בשגם:

לפרשת נח

(יט) ומכל החי דרשו רז"ל לרבות השדים וצוהו ית' שיכניסם אל התיבה. ויתכן לפרש כי אי אפשר להם שישארו במקומם שהוא האויר בגלגלי היסודות לפי שהגזרה היתה לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים וזה כולל כל בעלי נפש התנועה שעל הארץ. והוסיף לומר עוד מתחת השמים שגזרת המבול היתה אף על הבריות שהן מתחת גלגלי היסודות והם השדים על כן הוצרך להכניסם אל התיבה פן ימחו באויר אשר מתחת השמים. ומה שאמר תביא אל התיבה אין להבין שהוא יביאם ממש שהרי כתוב אחריו יבאו אליך להחיות באר כי מעצמם יבאו. אבל הכונה כשאמר תביא אל התיבה שיעזור אותן בכניסתן וישתדל בהן שיחיו. והנה זה היה בצווי אבל במעשה היכן מצינו שבאו השדים לתוך התיבה בכלל שאר המינין הוא שכתוב וכל העוף למינהו כל צפור כל כנף. וכל העוף למינהו אלו עופות טמאים. כל צפור אלו עופות טהורים. כל כנף אלו השדים שהם טסין באויר וסמך לו מיד ויבאו אל נח אל התיבה:

(כב) ויעש נח. זה מעשה התיבה כן עשה שהכניס שנים מכל המינים ומזונות לכולם וכן דרשו רז"ל הכניס נח זמורות לפילין וזכוכית לנעמיות:

אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך:
כז אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני
מרחוק ובנותי מקצה הארץ: כח כל הנקרא בשמי
ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו: כט הוציא
עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו: ל כל
הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד
זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו
ויאמרו אמת: לא אתם עדי נאם יהוה ועבדי אשר
בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא
לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה:

ולמה שפירשנו מה שלפני זה ע' סנחריב יאמר אל תירא כי כמו שעשיתי עמך כאשר עבר כן אעשה עמך בעתיד ואקבץ גלותך מארבע כנפות העולם ומה שאמר זרעך ר"ל אפי' הקטנים אנהגם לאטם או אמר זרעך בעבור שהנבואה עתידה לזה הגלות והנבואה נא' לאותם שהיו בזמן ההוא והם לא יהיו בזה אלא זרעם הוא שיהי' לפיכך אמר אביא זרעך ומה שאמר אקבצך יורה על תחית המתים שיחיו אותם שהיו בדור ההוא וגלו: (כז) אומר. והנה זכר ארבע רוחות כי תימן הוא דרום ואמר תני תכלאי הביאי בל' נקבה לפי שהרוח בלשון נקבה. ומה שאמר לרוחות הוא ע"ד משל כאלו הרוחות ישאום במקומ' ויביאם אל ארץ ישראל או אמר על יושבי הרוחות כמ"ש והביאו בניך בחצן וגו' וטעם בני ובנותי האנשים והנשים כי ינהל לאט הנשים עם ילדיהם כמו שאמר עלות ינהל: (כח) כל הנקרא בשמי. כי ישראל נקרא עם ה' ובאמרו מישראל והם הצדיקים כי יצרפם האל כל אומר כי לא ישאר אחד מהם אע"פ שהם מפוזרים בכל פאות או אמר כל הנקרא בשמי בלאתם והטובים ימלטו כמו שאמר כל הכתוב לחיים בירושלים והם הנקראים בשם ה': ולכבודי בראתיו כמו שאמר בורא יעקב ויוצרך ישראל שהם מכירים ויודעים כי האל בראם וברא העולם והם מודים בזה והנה הם נבראים לכבוד האל כי הם מודים בו ומודיעים שהשם ברא יצירת האדם מאין ליש לא מאין ממש שהרי נברא מן העפר אלא כיון שלא נברא מכמותו שהוא בשר כאלו נברא מאין. היצירה תקון איבריו. העשיה תקון מזונותיו וצרכי גופו לפיכך אמר עשיתיו לפיכך צריך אדם להתבונן ביצירת האדם ומתקון איבריו האיך נעשו בחכמה ובתקון פרנסתו מיום הולדו וזאת החכמה מביאה האדם להכיר בוראו ולשבחו ולהודות לשמו וזהו כבוד האל לפיכך אמר ישראל שבראתיו לכבודי הוא מתבונן במעשי ומודה על יחודי דין הוא שהוציאנו מהגלות ויש לפרש הפסוק על העולם כולו לפי שאמר אומר לצפון תני וגו' אמר אני ראוי לצוות לארבע רוחות העולם כי כל העולם הוא הנקרא בשמי כמו שאמר בראשית ברא אלהים את השמים וגומר ולכבודי בראתיו שהוצאתיו מאין ליש כי לא היה שם דבר שנברא ממנו: יצרתיו. צורותיו וגבורתו: עשיתיו. ר"ל תקון פרטיו וי"ת כל דא כדיל וגו': (כט) הוציא מקור כלומר אמרתי להוציא עם עור שהם בגלות כעורים וכחרשי': (ל) כל הגוים נקבצו. עבר במקום עתיד יאספו הם וחכמיהם כולם: מי בהם שיגיד זאת העתידה: וראשונות ישמיענו הראשונות הם ענין סנחריב ישמיענו אותם טרם היותם כמו שהשמעתיך אני על ידי נביאי: יתנו עדיהם שאמרום טרם היותם: ויצדקו נאמר עליהם כי צדיקים הם במאמרם ונאמנים בדבריהם. וישמעו ויאמרו אמת. ואם לא ידעו ישמעו מה שיאמר הנביא ויאמרו כי אמת הוא ויודו על האמת (לא) אתם עדי אמר לישראל ועבדי אשר בחרתי הוא הנביא אמר אתם עדי כי מה שאמרתי לכם בדבר סנחריב על הרעה שעשה לכם ועל מפלתו הכל אמרתי לכם על ידי הנביא קודם שיהיה וכן הנביא עד שאמר לכם בשמי וכאשר אמר כן היה: למען תדעו. מן הראשונות תדעו האחרונות כי יתקיימו ותאמינו לי כן אקיים העתידות כמו שאמרתי להוציא בניכם מהגלות האחרון ותבינו כי אפי' לא היה לכם עדות בזה מדעתכם תוכלו להבין כי מה שאני אומר אמת הוא כי אני הוא אמת ודברי אמת והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' אני הוא זה היחוד שאין למעלה ממנו כי כל יש איננו הוא בעצמו: לפני לא נוצר אל. הדבר הזה קשה למפרשים בעבור שאמר לפני ואחרי והוא יתברך אין לו ראשית ואחרית ועוד שאמר נוצר לפיכך פירשו מקצתם נוצר כמו יצר ור"ל לפני שיצרתי היצירות לא יצר אל זולתי שום יצירה ואמר זה על האלילים ואחרי שיצרתי גם כן לא יצר אל זולתי שום יצירה וא"א ז"ל פי' נוצר כמשמעו נפעל ופירשו סמוך כי הוא פתוח ר"ל לא היה דבר נוצר על ידי אל זולתי לפי שהיו נוצרים היצירות על ידי וכן לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל אחר גם כן כלומר אחר שנוצרו על ידי לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל. וי"ת אתון סהדין וגו':

בראשית ו נח

תרגום אונקלוס

ט אלה תולדת נח נח איש צדיק

ט. אלין תולדת נח. נח ת"א איש צדיק. עבודת כוכבים נח זבחים פ"ז:

תפסיר הרס"ג

ט) הד'א שרח תיאליד נוח, וכאן נוח.

ד'ד'ו' למנחת שבת וב"ה.

בעל הטורים

(ט) אלה תולדות נח. ד' דסמיכי אלה תולדות השמים אלה תולדות נח אלה תולדות שם אלה תולדות יעקב בכולן פסל שלפניו אלה תולדות השמים פסל תוהו ובוהו. אלה תולדות נח פסל דורות שלפניו. אלה תולדות שם פסל בני חם ובני יפת. אלה תולדות יעקב פסל עשו ואלופיו: נח נח וגו'. ג"פ כתיב נח בפסוק שראה ג' עולמות ד"א שהיה משלשה שכל אחד הציל ג' בזכותו נח הציל ג' בניו שהם שם וחם ויפת דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה בחלום איוב הציל שלשה רעיו אליפז

שפתי חכמים

א נח"י כתב הרא"ם ואע"פ שכבר הזכיר תולדותיו בפרשה העוברת חזר והזכירם כאן להודיע שלא הוליד רק אלה ולא שהוליד אחריהם בנים ובנות ולא היו ראוים לבא אל התיבה עכ"ל. ולא נהירא דהא לעיל פירש הרב דלכך כנס את מעיינו שאע"פ שיהיו רשעים לא יאבדו במים לפי שאינן ראוים לעונשין לפני המבול אלא לכך חזר והזכירם להורות שהיו צדיקים שנאמר כאן אלה פסל את הראשונים דור המבול ולכך קראן תולדות אבל דור המבול לא נקראו תולדות: ב נ"ל דר"ל מדכתיב אלה תולדות נח ומפרש נח איש צדיק ש"מ דמעשים

רש"י

(ט) אלה תולדת נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו א שנאמר (משלי י) זכר צדיק לברכה. ד"א למדך שעיקר תולדותיהם ב של

אבן עזרא

(ט) אלה תולדות. כמו הקורות כטעם מה ילד יום וכמוהו אלה תולדו' יעקב: איש צדיק. במעשיו: תמים. בלבו.

אבי עזר

(ט) (ותמים תואר השם). כתב אהל יוסף דסבר הרב תמים בלבו דלא שייך לומר צדיק תמים דא"כ איך יעמדו שני תוארים יחדיו ע"ש ואני אראנו דוגמתו ככס אלף כמו גבור ציד חכמי יועצי פרעה חכם חרשים

מי נח

(ט) אלה תולדות נח וגו'. כתב מהרי"א אחרי אשר כסדר בראשית ספרה התורה האלהית עניני אדם הראשון בראשית והתחלת מינו באה לספר בסדר השני עניני נח וקורותיו להיותו ההתחלה הב' למין האנושי והתחלת היחוס וראשית המין כדמות וערך אדם הראשון ולכן התחילה הפרשה אלה תולדות נח כחוזר מראש לספר עניניו. ואמנם אמרו איש צדיק תמים והם שני תוארים האחד שהיה צדיק מתנהג עם הבריות במשפט ובצדקה לא בחמס כאנשי דורו. והב' שהיה תמים בעל תכונה שלמה בלתי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ט) אלה תולדות נח נח. נח לעליונים נח לתחתונים וכל טעם בטבעו אל הדברים המגונים כבני דורו. וזכר אל זה להגיד שבכל הדורות שהיה בהם שהאריך ימים רבים וקבל דורות הרבה אנשי

נחל קדומים

י (א) נח איש צדיק. ישרן כמו דברי צדיקים ומתרגמינן פתגמין תריצין. איש צדיק גי' היש"ר. ד"א שהיה רגיל בתפלה כמו שנאמר צדק לפניו יהלך וכמו שאמרו רז"ל לעולם יתפלל ואח"ך יצא לדרך שנאמר צדק לפניו יהלך ואח"ך וישם לדרך פעמיו מכלל שהתפלה נקראת צדק. אי"ש צדי"ק גי' תפל"ה רבינו אפרים בפירושו כ"י. ואפשר לומר במשז"ל ע"פ מי הקדימני עתידה ב"ק להיות מתפוצצת בראש ההרים ולומר מי מל שלא נתתי לו בן מי עשה ציצית שלא נתתי לו בגד וכו' ונמצא שאין לאדם כלום אצל הבורא. ומיהו כתבו המפרשים שמי שהוא עושה המצות בזריזות וחשק אינו בסוג מי הקדימני וסימניך זריזין מקדימי"ן למצות עכ"ד. ורבינו מהר"א מגרמיזא זצ"ל כתב

חומת אנ"ך

א אלה תולדות נח. אמור בי מדרשא במדבר רבה מזרק אחד כסף זה נח שנזרק מדור המבול כסף על שם המצוה נקרא כסף שנא' אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו. וכבר בעניותי כתבתי במאמר זה. ועתה אומר בסגנון אחר בס"ד. במ"ש בתנחומא פ' ראה הרבה כשרים היו בדור המבול כגון נח ונמחו עם הדור וכתבנו בעניותנו במ"א שהטעם שנמחו אותם הכשרי' היינו משום שלא

מסורת הקריאה

(ט) ההלך, הלמ"ד בסגול מפני המקף: (טז) תכלנה.

תרגום אונקלוס

גְּבַר זַכַּאי. שְׁלִים הֲוָה
בְּדָרוֹהִי. בְּדַחְלְתָא דַיָי הֲלִיךְ
נֹחַ: י. וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא
בְנִין, יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת
יָפֶת: יא. וְאִתְחַבַּלַת אַרְעָא
קֳדָם יְיָ. וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא

ת"א תמים היה. פירושין ית כ״הדרין קט עבודת כוכבים ו נח זכתים לי״א: ותשחת סנהדרין מ:

תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים
הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ י וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה
בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃
יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים

תפסיר הרס"ג

רגלא צאלחא צחיחא פי אגיאלה. פי טאעה' אללה סלך נוח: י) ואולד נוח ת'לאת'ה בנין. שם וחם ויפת: יא) ואנפסדת אלארץ' בין ידי אללה.

בעל הטורים

התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ד"א נח לשמים נח לבריות נח לעליונים נח לתחתונים נח בעוה"ז נח בעוה"ב: תמים היה. הי"ה עולה למנין כ' לומר שהיה תמים בכל כ' דורות שמאדם עד אברהם אבל משבא אברהם לא נחשב תמים: את האלהים התהלך נח. ס"ת חכם וזה שנאמר ולוקח נפשות חכם: (יא) ותמלא הארץ. ב' דסמיכי הכא ואידך ותמלא הארץ אותם שהארץ עצמה היתה מלאה מהם שהיו יולדות ששה בכרס אחד והיו נבלעים תחת הקרקע ואח"כ מבלבלים ועולים וה"נ הארץ עצמה היתה מלאה חמס שהיה מפקיד כסו אצל חברו והאפרסמון עמו והיה הנפקד מניח הכיס עם האפרסמון תחת הקרקע עם אוצרותיו והמפקיד בא בלילה ומריח האפרסמון ולוקח הכל: חמס. בגי' מי נח מלמד שפרע להם מדה כמדה. חמס בגי'

רש"י

צדיקים מעשים טובים: בדורותיו. (סנהדרין קח) יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כל שכן שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי ג לפי דורו היה צדיק ואלו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברהם ד הוא אומר (לקמן כד) אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר ה וזהו שמושו של ל' בלשון ו כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון א' קום התהלך (שם יג) להבא התהלך נח לשעבר התפלל בעד עבדיך (ש"א יב) להבא ובא והתפלל אל הבית הזה (מלכים א ח) ל' עבר אלא שהוי"ו שבראשו ז הופכו להבא: (יא) ותשחת. לשון ערוה ח וע"א (סנהדרין

שפתי חכמים

טובים איקרי נמי תולדות ומדנקט בתחלה איש צדיק ואח"כ ויולד נח וגו' ש"מ דמעשים טובים עיקר תולדותיהם: ג כתב מהרש"ל וקשה היאך דורשין לגנאי כיון שהיה צדיק וי"ל שהיה סומך על את האלהים כמו שפירש"י ז"ל ואידך שדורש לשבח מפרש לקרא אדרבא גבי אברהם כתיב התהלכתי ולא בתמידות לפי שהיה לו עסק כדי להכניס הבריות תחת כנפי השכינה אבל נח לא היה עוסק עם בני דורו לפי שהיו רשעים גמורים כתב את האלהים כלומר שלא היה לו שום עסק כ"א עם אלהים. מהרש"ל: (נח"י) ואפשר נמי דהוקשה דהל"ל בדורו ומדאמר בדורותיו משמע בכל העשרה דורות שמאדם עד נח היה צדיק תמים לכך אמר מ"ס לשבח ומ"ס לגנאי לפי מעשים אלו עשרה דורות היה צדיק אבל וכו'. ואפשר נמי דבהא פליגי דמ"ס דבדורותיו קאי על עשרה דורות שמאדם עד נח ומ"ס על עשרה דורות מנח עד אברהם הא בדורו של אברהם וכו'. וכתב הרא"ם ואע"פ ששניהם מודים שלא היה צדיק גמור אלא לפי דורו דאם לא כן מאי כ"ש דקאמר מ"מ בפי' בדורותיו קמפלגי מ"ס בדורותיו לשבוחי' הוא דאתי לומר אף בדורותיו שהיו רשעים והיה לו ללמוד ממעשיהם אפילו הכי היה צדיק כ"ש אם היה וכו' ומ"ס לגנותו הוא דאתי וכו' כדפי' לעיל אבל כ"ע מודו שאלו היה בדור צדיקים והיתה צדקתו כמו שהיתה עכשיו לא היה נחשב לכלום וכ"ע מודו שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר לפי שאינו דומה מי שגדל בתוך צדיקים למי שגדל בתוך רשעים והא דדרש בדורותיו חד מינייהו לגנאי וחד מינייהו לשבח אע"פ שאין להם הכרע אם לגנאי אם לשבח משום דחד מינייהו סובר דבדורותיו קאי אהיה דסמוך ליה לומר שזה היה בזמן דורותיו שהיו רשעים וכ"ש וכו' וחד מינייהו סובר דבדורותיו קאי אצדיק דלעיל מיניה כאלו אמר צדיק בדורותיו שפי' צדיק לפי דורו וזהו לגנאי בלי ספק (הר"ס): ד דעת רש"י דאת האלהים התהלך נח משמע דלא היה הליכתו של נח אלא במקום שאין אדם שם כי אם אלהים לבד והיה פורש מבני אדם לפי שהיו כולם רשעים וירא שמא ילמד ממעשיהם הרעים דנח לא היה צדיק כל כך אלא צריך סעד לפי את האלהים התהלך נח כלומר במקום שאין שם אלא אלהים לבד אבל אברהם מתחזק בצדקו מאליו לפי שהיה צדיק גמור והולך בין הרשעים ומוכיחן ומגיירן ולא היה ירא שמא ילמד ממעשיהם לפיכך לא היה צריך סעד: ה מבנין התפעל: ו ר"ל שהלמ"ד ממלת התהלך דגושה והוא ל' כבד: ז ר"ל אם לא היה הוי"ו של והתפלל היה פירושו ג"כ לשעבר (קל"מ) ואני קבלתי שפי' הוי"ו שבראשו מהוי"ו של ובא שאם כתב בא והתפלל ע"כ יש לפרש אותו עבר כמו פעל ועשה יצר וברא אבל עכשיו דכתיב ובא מהפכו לעתיד: ח ר"ל כיון דשניהם

דעת זקנים מבעלי התוספות

שנכפל שמו בידוע שהוא צדיק כמו אברהם אברהם. ומקשי' בירושלמי והכתיב תרח תרח ומשני הדא אמרת שעשה תרח תשובה: איש. פתח ר' תנחומא פרי צדיק עץ חיים בשעה שנסתלק אדם מן העולם בלא בנים הוא מיצר ובושה מפני שלא העמיד דורות אומר לו הקב"ה יש לך פרי התורה אשר יגעת בה שכתוב בה פרי צדיק עץ חיים בניו אין כתיב כאן אלא עץ חיים וזו הוא התורה שנקרא עץ חיים. גם פסוק זה מוכיח אלה תולדות נח איש צדיק אלה תולדות נח שם וחם ויפת אין כתוב כאן אלא איש צדיק ואמרו רז"ל לא מת נח עד שראה את כל העולם כולו בישובו וראה שבעים אומות יוצאים מחלציו ומכולם לא נזכר אלא צדקו שנאמר איש צדיק תמים. איתא בב"ר פ' ל' סי' ז' שכל מי שנאמר בו תמים בידוע שנשלמו שנותיו למדת השבוע ופירש ה"ר יצחק בר אברהם ששנותיו הולכין בשביעיות כמו שמצינו באברהם ע"ה שחי קע"ה שנים ונח שחי תשע מאות וחמשים שנה והם ה' שנים יתרים על השביעיות י"ל שיש לחשוב משעה שנאמר בו תמים דהיינו כשאמר ה' יתברך לעשות התיבה והוא נתעסק בה מאה ועשרים שנה. וש"נ שנח חי אחר המבול הרי לך ת"ע סלק שנת המבול שאינה נחשבת לפי שנשתנו בה סדרי בראשית והנשארים הולכים לשביעיות: היה. כל מקום שנאמר בו היה ראה עולם חדש ופרנס אחרים נח יוסף משה איוב בכלן נאמר היה ובכלן תמצא שני דרכים הללו:

מי נח

אנשי רשע וחמס לא נפתה לבו ללמוד ממעשיהם. והיא זה לפי שאת האלהים התהלך נח. ר"ל שעם היות שדר בתוך רשעים לא הלך כדרך אתם אבל נתחבר ונדבק אל האלהים לא נפרד ממנו כל ימיו:

(י) ויולד נח שלשה בנים וגו'. ספר הכתוב שמהשגחת ה' על נח הי' שלא נתן לו אלא שלשה בנים. כי הבנים הרבים לא יוכל האדם על הנהגתם כמו שיוכל על המעטים שבהיות הדור הפרוץ הזה בהיות הבנים רבים אין ספק שקלתם ילמדו ממעשה דורם. אבל בהיותם מעטים ישקיף האב על עניניהם ויגער בהם בעשותם אשר לא טוב בעיניו ובעיני ה'. ולזה לא הוליד בנות כי יהיו נשואות לזרים. והאשה תלך אחרי בעלה בדעותיה ומדותיה. וספרה התורה השגחת ה' על נח שלא היו לו אלא שלשה בנים. לא יותר. ולא בנות כלל:

(יא) ותשחת הארץ לפני האלהים וגו'. מחמת כי סוגי העונות שנים. בין אדם למקום ובין אדם לחברו. אמרה תורה ותשחת הארץ לפני האלהים כנגד המצות בין אדם למקום. ותמלא הארץ חמס כמה שבין אדם לחברו שהיו גוזלים זה את זה

ותמלא

אבן עזרא

ותמים תאר השם מפעלי הכפל והיא תמים וטעם בדורותיו בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה והסי' הוא ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח: (יא) והשחת הארץ. הטעם אנשי הארץ וכן ארץ כי תחטא לי. וכל הארץ באו וי"א כי טעם לפני האלהים בפרהסיא ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם. והקרוב אלי שהתורה דברה כל' ב"א על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראנו. והאומרים כי האלהים במקום הזה איננו קדש לא אמרו מאומה: חמס. בגזל ועשק וקחת גם הנשים בחזקה. ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו כל חי לא שמר דרך תולדתו ועות הנתיב הנטוע הידוע נכון הוא. ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים וכאשר מימיהם ממעל ומתחת כן היו

אבי עזר

ע' נ"ה שמות לה וכן אנשי בני בליעל וכן גבורי חיל מלאכת עבודת בית אלהים ואף דמפרשי' דחקו עצמם לפרש תוארי' הסמוכי' להיות כ"א תואר בפני עצמו כמו חכמי יועצי יאמרו חכמים יועצים ברם מצינו תוארים סמוכים ותואר על תואר לאלפים בתנ"ך אשר לא סבלו הדחוקי' האלה ולדעתי אין זרות כלל בתואר על תואר. והנ"ל בדעת הרב כי לא שייך מלת תמים רק באיש הולך לתומו כמו גבר תמים איש תמים איש זה. ולא מצינו חסיד תמים או קדוש תמים כי צדיק וחסיד סובל כל מילי מיטב ותמימות וכ"א דלא מקרי תמים לא מקרי צדיק לכן קאמר הרב צדיק במעשיו לעיני כל תמים בלבו בסתר וכפיו כן לבו וזה מעיד הקב"ה עליו שהוא יודע לבבות וז"ש פ' קדושים וז"ל דע כי השלם שלם מאד ע"ש בדברי הרב. כי שם כתבתי באריכות ולדקו דברי רש"י בפ' חוקת שמפרש אדומה

נחל קדומים

נח איש צדיק ס"ת חשק. ובזה אפשר רמז אלה תולדות נח המעשים טובים של נח כמשז"ל עיקר תולדותיהם של צדיקים מצות ומעשים טובים וז"ש אלה המ"ט נקרא: תולדות נח על שמו וכי תימא מאי אולמיה דנח הרי יש טענת מי הקדימני ואשלם והן

מרפא לשון

ט. את האלהים התהלך נח. בדחלתא דה', ויש שתרגם ל' זה בל' פולחן כמו התהלך לפני (לקמן י"ז ט"ו) אשר התהלכו אבתי לפניו (מ"ח ט"ו) דמתרג' פלח קדמי. דפלחו אבהתי קדמוהי: ויש שמתרגם בלשון שמוש כמו שת"י חי יי' אשר התהלכתי לפניו. דמשמישנא קדמוהי וכולהו איתינהו דמאן דאית ביה דא אית ביה דא אלא דנקט התרג' המדה הנאותה לענין ואפשר שאלו נאמר לפני האלהים התהלך נח היה תרג' קדם ה' פלח נח: יא. ותמלא הארץ חמס. חטופין, פי' חמסנים ולא חמסים וכ"כ היא"י ז"ל

חומת אנ"ך

מיחו כמו שנגזר על הצדיקי' בימי יחזקאל דכתיב וממקדשי תחלו. משא"כ נח שמיחה בהם כמ"ש רז"ל בב"ר על פסוק שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו. כי הוא היה מוכיחם ובני דורו היו מתעבים אותו ולזה ניצול. וז"ש מזרק אחד זה נח שנזרק מדור המבול כלו' שדור המבול שנאוהו ותעבוהו על תוכחתו כדבר הנזרק ונמאס ועל כן הוא לבדו ניצול וזה רמז א' כלומר משום שהיה נמאס ככלי אין חפץ בו. לזה אחד הוא לבדו ניצול משא"כ הכשרים אחרים שלא מיחו. כסף על שם המצוה וכו' אפשר כמ"ש ר' האר"י ז"ל כי כשנבראו אד"הר תכף הבהמות היו מתוקנו' במה שקרא להן שמות ולכן נאסר בשר לאדה"ר

ותמלא הארץ חמס: יב וירא אלהים
את־הארץ והנה נשחתה כי־
השחית כל־בשר את־דרכו על־
הארץ: ס יג ויאמר אלהים לנח קץ
כל־בשר בא לפני כי־מלאה הארץ
חמס מפניהם והנני משחיתם
את־הארץ: יד עשה לך תבת
עצי־גפר קנים תעשה את־התבה
וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר:

תרגום אונקלוס

חֲטוֹפִין: יב. וַחֲזָא יְיָ. יָת אַרְעָא וְהָא אִתְחַבַּלַת. אֲרֵי חַבִּילוּ כָּל בִּסְרָא. אֱנָשׁ אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא: יג. וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ. קִצָּא דְכָל בִּסְרָא עָל לְקֳדָמַי. אֲרֵי אִתְמְלִיאַת אַרְעָא. חֲטוֹפִין מִן קֳדָם עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא. וְהָאֲנָא מְחַבֵּילְהוֹן עִם אַרְעָא: יד. עֲבֵיד לָךְ תֵּיבְתָא דְאָעִין דְקַדְרוֹס. מְדוֹרִין תַּעְבֵּיד יָת תֵּיבְתָא. וְתַחְפֵּי יָתַהּ. מִגָּיו וּמִבָּרָא בְּכוּפְרָא: טו. וְדֵין. דְתַעְבֵּד

ת"א כי השחית. סנהדרין מ יא קח עבודת כוכבים כג חולין כו בכורות נו תמורה כח: ויאמר אלהים. סנהדרין קח: פסק ע. סנהדרין שם:

תפסיר הרס"ג

ואמתלת צ'למא: יב) וראהא אד' אנפסדת. באן אפסד כל בשרי. טריקה עליהא: יג) פקאל אללה לנוח. קד דני אגל כל בשרי בין ידי. אד' אמתלת אלארץ'. מן קבלהם צ'למא. והאנא מהלכהם מנהא: יד) אצנע לך תאבות מן כ'שב אלשמשאר. ואצנעהא טבקאת. וקפרהא. מן דאכ'ל ומן כ'ארג

נוה שלום

(יג) את הארץ, מנהא, מן הארץ, כמו כצאתי את העיר. (יד) גפר, אלשמשאר, וכן תרגם אבן גנאת משם הגאון ז"ל, בכפר, באלקפר וכן תרגם והחמר והוא כמו טיט מדבק ונדבק, וכמו כן בספר השרשים לאבן גנאח שהכפר הוא החמר,

אבן עזרא

המים שהשחיתם בם: (יג) ויאמר קץ כל בשר. הוא הגוף. וטעם בא. הגיע קץ אידם: את הארץ. מן הארץ וכן כצאתי את העיר או עם כמו את יעקב איש וביתו. והנכון בעיני שמל' משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה וכן אלהים צבאות. כסאך אלהים והוא כן והנני משחית' ומשחית את הארץ (יד) גופר. שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקרא: קנים. להיות כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו. ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטים: וכפרת אותה. י"א שהוא מגזרת כפרת. והטעם מכסה משיחה וי"א שהכופר בדמות זפת. וי"א שיש טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת. וי"א שהוא הנקרא בלשון ישמעאל. בתמור' הכ"ף בקו"ף והנכון שמלת וכפרת מגזרת בכופר: מבית. כמו לפנים: (טו) וזה אשר תעשה. טעמו וזה השיעור אשר תעשה. והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה צפה על פני המים ולא יהפכנה רוח: (טז) צהר. מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים. והוא נעשה למעלה כמשפט ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב ששית אמה והנה התיבה כדמות משלש וראשו חד וכן מקצועותיו על כן לא תתהפך והפתח בצד הא' והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התיבה גדולה מאד גם יתכן להיות קומת נח גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו. ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר אמות. וי"א כי רבים

בעל הטורים

גיהנם מלמד שברותחין נידונו: (יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר. רמז לו לימי המבול שהם כמנין קץ מ"ם יום של מטר וק"ן של תגבורת: כי מלאה הארץ חמס מפניהם. בגימט' גלוי עריות: והנני. ג' במסו' והנני משחיתם והנני אומר לבנות בית בשילה. והנני מקושש שניס עצים. אמר הקב"ה אני אמרתי לבנות שהיה עולם בנוי וקלקלו מעשיהם. והנני משחיתם והנני מקוששת לומר לך שלא נשאר שום אילן עומד אלא כולם נתלשו: משחיתם. בגי' היא שלשה טפחים: משחיתם את הארץ ר"ת מאה לומר לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה:

שפתי חכמים

במשמעות ותשחת א"כ הי מינייהו מפקית: ט לאפוקי חמסן דרבנן שיש חילוק בין חמסן לגזלן דחמסן יהיב דמי וגזלן לא יהיב דמי אבל בחמסן דתורה אין חילוק דחמסן הוא כמי גזלן ועיין בכ"ק (דף סב): י ר"ל מדכתיב את דרכו ול' דרך גילוי עריות כדכתיב דרך גבר בעלמה והא דלא נקט כמי דגים משום דכתיב על הארץ ולא דגים שבים: כ אינו ר"ל שעכ"פ תבא אלא כשתבוא עליהם גזרת מות אינו אלא מזה המין: ל פי' דרכה להרוג רעים וטובים שהרי עד עכשיו לא הרגה רעים וטובים. מהרש"ל: מ וא"ת והרי לעיל פי' כל מקום שאתה מולא זנות וכו' משמע דמשום זנות מתו וי"ל דהא והא גרם דאי לא היה אלא גזל לחוד לא היה נחתם אלא על רעים ולא על טובים ואי לא היה אלא זנות לחוד לא היה נחתם כלל אפילו על הרעים אבל השתא דהיו שניהם נחתם על הרעים ועל הטובים ומוכרח אתה לחלק כן דאי לאו הכי הפסוקים סתרי אהדדי דמתחלה אמר כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ וכתיב אחריו ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני משמע בשביל זנות הביא המבול ואחריו כתיב כי מלאה הארץ חמס משמע בשביל גזל הביא המבול אלא ע"כ לריך אתה לחלק כן והשתא א"ש הא דמפרש רש"י לעיל ותשחת הארץ ל' אלילים וגילוי עריות אע"ג דקרא לא מפרש אח"כ אלילים אלא גילוי עריות בלבד כדכתיב כי השחית כל בשר את דרכו דהיינו ג"ע כדפי' אלא משום דאין עונש כליה על אלילים ואינה הורגת טובים ורעים ועי"ל משום שגזלו כל אחד את נשותיהם של חבריהם דהיינו שניהם גזל ועריות לכן נחתם על שניהם. כתב מהרש"ל ק' למה לא אמר ג"כ גזל כמו שאמר ערוה וע"א וי"ל דלעיל כתיב וירא אלהים דמשמע העבירות שבין אדם למקום אבל גזל הוא עבירות שבין אדם לחברו עכ"ל: נ פי דג' טפחים עומק נקרא ארץ ומכאן ואילך נקרא אדמה וכאן כתיב את הארץ. ד"א את הארץ וכו'. דקשה נפי פי' ראשון למה לא כתיב מארץ ל"פ ד"א עם הארץ רק קשה כיון דמלת את לאו שם תואר הוא למה לא נאמר עם לכן לריך גם לפירוש ראשון. מהרש"ל: ם ר"ל מים רותחין אינו אלא מגפרית שבארץ ובאותן מים אמין מחה את העולם ועיין בפרק חלק ובפ"ק דר"ה וא"ת מנ"ל דמים חמין היו י"ל מדכתיב הכא וישוכו המים ובאחשורוש כתיב וחמת המלך שככה מה להלן שנה מחום דהא כתיב לפניו וחמתו בערו בו אף וישוכו דכתיב כאן שנחו מחמימתן ונעשו קרים: ע וא"ת והיאך תלוי זה בכאן וי"ל דבלא פי' דלעיל לא היה קשה למה

רש"י

כז) (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"א) כמו (דברים ז) פן תשחיתון: ותמלא הארץ חמס ט גזל (ס"א שנאמר (יונה ג) ומן החמס אשר בכפיהם): (יב) כי השחית כל בשר. אפי' בהמה חיה ועוף נזקקין י לשאינן מינן: (יג) קץ כל בשר. כל מקום שאתה מולא זנות וע"א אנדרלמוסי' באה כ לעולם והורגת ל טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם מ אלא על הגזל (סנהדרין קה): את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו (שמות ט) כלאתי את העיר מן העיר (מ"א טו) חלה את רגליו מן רגליו. ד"א את הארץ עם הארץ שאף ג' טפחים של נ עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תבת. הרבה ריוח והללה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גפר. כך שמו ולמה ממין זה ע"ש גפרית ם שנגזר עליהם להמחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכפר. זפת בלשון ארמי. ומלינו בגמ' כופרא. בתיבתו של משה ע"י שהיו המים תשים ע דיה בחומר מבפנים

מי נח

ממונו ואשתו מכל אשר בחרו. ולפי שלא פי' המין הא' מן ההשחתה. כמה הי' ההשחתה לפני האלהים. חוזר לבארו וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית וגו'. ר"ל שההשחתה לפני האלהים היתה בשהשחיתו את דרכם הטבעי. ועוד נתמלא הארץ חמס בין אדם לחברו:

(יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני. פ"כ בא קילם ועונשם שהם ראוים להענש מפני החמס המגיע לארץ מפניהם ואין ראוי להאריך אפי עליהם עוד:

וזה

נחל קדומים

נגרע מעבודתו ומה יצדק אנוש עם אל. לזה רמז נח איש צדיק ס"ת חשק דעבד עבודת ה' בחשק גדול ולכן אינו בסוג מי הקדימני. הלא מרא"ש בסד"ר דברתי בסגנ"ן אחר. ועוד יש לרמוז איש צדיק תמים היה בדורותיו ר"ת גימט' צבאות עם הכולל כי מנה יצאו צבאות והיה לעולם שארית: (ב) במדבר רבה. מזרק אחד כסף מזרק זה נח שנזרק

מרפא לשון

ומטעם שאין דרך התרג' לתרגם בלשון שהחוש מכחישו שהחמס אין בו ממש שתתמלא הארץ ממנו: יד את דרכו על הארץ. אנש אורחיה על ארעא ה"ג את בלא תרגום. ומלת אנש יש מי שכ' שאינה מן התרגום ולא דיבר נכונה כי ודאי צריכה היא מב' טעמים הא' למלא מקום תרגום את שחסר ומקלקל את הנגינה. והב' לתקון הלשון במקום מלת בני שצריך להוסיף כמו וידעו כל בשר שת"י וידעון כל בני בסרא וכן יבא כל

חומת אנ"ך

וכשהטא לא היה בו ולעשרה דורות כח לברר מרוב הפגם עד שבא נח ובלדקתו היה לו כח לברר והותר לו הבשר. וז"ש כסף על שם המלוה אך בשר דהיה בו כח לברר והותר לו הבשר ונלטוה אך בשר וכו' ועכתה בו לדקתו: ב נח איש לדיק. ס"ת חשק כ"כ רבינו אפרים ז"ל בפי' כ"י. ואפשר לומר בסגנון זה דהס"ת הוא חשק וידוע דהלדיק חושק נכסוף נכסף לעשו' האומר נורה זה חו"מר בקדש וכל ישעו לאלת הנשמה המשולה לשמים כמשז"ל

מסורת הקריאה

הנו"ן בדגש, והוא חד מן ח' מלין דכל חד וחד לית דכותיה ודגש וסי' נמסר במס"ג כאן, ובפ' צו (ו' י"ד)

טו וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים
אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה
קוֹמָתָהּ׃ טז צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה
וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח
הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם
שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ יז וַאֲנִי
הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־
הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ
רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־
בָּאָרֶץ יִגְוָע׃ יח וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי

תרגום אונקלוס

יָתַהּ. תְּלָת מְאָה אַמִּין. אוּרְכָּא דְתֵיבְתָא. חַמְשִׁין אַמִּין פּוּתְיַהּ. וּתְלָתִין אַמִּין רוּמַהּ: טז. נְהוֹר תַּעֲבֵיד לְתֵיבְתָא. וּלְאַמְּתָא תְּשַׁכְלְלִינַּהּ מִלְעֵילָא. וְתַרְעָא דְתֵיבְתָא בִּסְטְרַהּ תְּשַׁוֵּי. מְדוֹרִין אַרְעָאִין. תִּנְיָנִין וּתְלִיתָאִין תַּעְבְּדִינַּהּ: יז. וַאֲנָא. הָאֲנָא מֵיתֵי יָת טוֹפָנָא מַיָּא עַל אַרְעָא. לְחַבָּלָא כָּל בִּסְרָא. דְּבֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי. מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא. כָּל דִּבְאַרְעָא יְמוּת: יח. וַאֲקֵים יָת קְיָמִי עִמָּךְ. וְתֵיעוֹל

ת"ז צהר תעשה. שם טב : ואני הנני. שם עח :

תפסיר הרס"ג

באלקפאר : טו) והד'א מקדאר מא תצנעהא. ת'לאת' מאיה' ד'ראע טולהא. וכ'מסין ערצ'הא. ות'לאת'ין סמכהא : טז) ואצנע להא צ'יאא. ואלי' ד'ראע תכמלהא מן אלעלו. וצייר להא באבא פי גאנבהא. אספלא. ות'ואניא ות'ואלת'א תצנעהא : יז) והאנא אתי בטופאן אלמא [י"נ באלטופאן מא] עלי' אלארץ'. לאהלך כל בשרי. פיה רוח אלחיוה. מן תחת אלסמא. וכל מא פי אלארץ' יתופא: יח)ואת'בת עהדי

נוה שלום

(טו) קמתה, סמכהא בפתח אלסין. (יז) את המבול מים, באלטופאן מא, הגשמים המרובים עד שמכסים פני הארץ נקרא טופאן.

אבן עזרא

היו והכתוב אחז דרך קצרה. תחתי' תואר השם וכן שניים וכן שלישים והשואלים למה לא אמר ושלישיים עינים להם ולא יראו הלא יראו סלת קשת גנב תואר השם. ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונבון תאר השם וכל אלה כפי משקלם ומערכתם. ומשקל שלישי' כמשקל נגידי' חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד. או יתכן שיו"ד שניים משמשת עצמה ומלת שלישי' עמה. אולי תנוח דעת השואלים : (יז) ואני. מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת הנו"ן מובלע כמו מבוע. והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ. ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן והיה ראוי להיות על משקל מסלול. וכמוהו המשור והחולם והשורק מתחלפי' וטעם המבול מים דרך קצרה וכן הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה שטעמו ולמן היום הוסדה : (יח) והקימותי את בריתי. לאות שהשם נשבע

אבי עזר

תמימה באדמימות : (טז) (תחתיים תואר השם). דע לך. כי שנים מלפרד שני ולמ"ד הפעל חסרה ומשפטו שנוי בפלס שלישי. לכן באו בתואר הרבים שנים. ושלישים דעת מדקדקים שהיא מנפרד שלישי. ויש כתבו מנפרד שליש. ודעת הרב מורה שהנפרד שליש. וניחא שפיר ושלישים תעשיה בלא חירק היו"ד בפלס קול נגידים אדבר. ומה שהביא הרב סלת קשת גנב היא דוגמא בעלמא להראות איך שמשקלי שמות שונין זה מן זה : (יז) (החולם והשורק

בעל הטורים

(טו) וזה אשר תעשה. ב' דסמיכי הכא ואידך וזה אשר תעשה על המזבח לומר כשם שהמזבח מכפר כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כבתלא : (טז) צהר. בגי' לאור האבן : ושלשים. ב' במס' הכא ואידך ושלשים ישעו רמז למ"ד שהדגלים נסעו כתיב' מרובעת ד"א שבונות הדגלים נטעו. תעשה ואני סמך ואני לתעשה לומר שאני אסייעך בעשייתה שאלמלא כן לא היה יכול לעשות אותה :

רש"י

וזפת מבחוץ ועוד כדי שלא יריח אותו לדיק ריח רע ש: וזפת אבל כאן פ מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ : (טז) צהר. צ י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם (ב"ר שם) : ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי ק שיזובו המים למטה מכאן ומכאן (סא"א) : בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים ר בה : תחתים שנים ושלשים. ג' עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתים לזבל (שם) : (יז) ואני הנני מביא. הנני מוכן ש להסכים עם אותם ת שזרזוני ואמרו לפני כבר (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו : מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך א וזהו ל' אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס"א מימי וכן הגיה מהרש"ל בח"ש במס' שבת) : (יח) והקמתי את בריתי. (ב"ר) ברית היה צריך על הפירות ב שלא

שפתי חכמים

היה כאן כופר מבפנים ומבחוץ ותיבתו של משה לא היתה אלא זפת בחוץ לפי שבלאו הכי נמי מחולקים היו שהרי הכא היה כופר והתם היה זפת אבל עתה שפי' רש"י דכופר היינו זפת א"כ ש"מ דגם הכא היה זפת כמו התם א"כ למה לא היה ג"כ התם מבפנים ובחוץ כמו הכא. ועי"ל דבלא זאת הייתי אומר דכופר טוב יותר מחומר וגרוע הוא מזפת הלכך חומר בפנים וזפת מבחוץ טוב הוא כמו כופר מבפני' ומבחוץ אבל כיון שפירש"י דכופר זפת היא א"כ קשה למה לא היו שוין : פ דק' והלא נח ג"כ צדיק היה לכך פי' אבל כאן וכו' : צ צהר ל' צהרים דהיינו דבר המאיר וי"א חלון מדכתיב ויפתח נח את חלון התיבה : ק ר"ל ולא יפלו לתוכה וא"ת ולמה לא היה עושה אותה שוה ויעשה אותה חזק ועבה כל כך עד שלא יכנסו בה המים וי"ל דמה שפירש"י ועומד על אמה היינו אויר אמה לפי שבית בלא אויר א"א לדור בתוכה ואם יעשה אותה כולה אויר יפלו בה הגשמים אבל עתה לא עשה אורה כולה אויר אלא אמה באורך וברוחב והיה קצר מאוד ואין ברחבו אלא ששית שבאמה והוא טפח דאורך התיבה למטה שלש מאות אמות ולמעלה ארכה אמה דהיינו חלק אחת משלש מאות אמות וא"כ למטה שרחבה לא היתה כי אם חמישים אמות א"כ רחבה למעלה ששית שבאמה והוא טפח שהוא חלק אחד מחמשים אמה שהוא שלש מאות טפחים : ר ר"ל והא כל פתחי הספינה למעלה הם : ש דקשה לרש"י דכך משמע ל' ואני כלומר הוא רצה וגם אני וכלפי מעלה לא שייך זה ח"ו שאחר יסייעו ומתרץ דואני קאי על הסכמת המלאכים שהסכימו כבר כן אני מסכים

עמהם א"נ דקשה לרש"י למה כתיב ואני הנני כפול לשון וק"ל : ת ר"ל שנמלך הייתי במלאכים אם אעשה את האדם והיו אומרים מה אנוש כי תזכרנו וגו' ועכשיו מסכים אני עמהם : א וא"ת מנ"ל לרב"י אלו ג' פירושים וי"ל דבי"ת ממלת מבול דגושה וכל דגוש מביא יו"ד או נו"ן פ"א הפעל או אות כפל וא"כ לפי' הראשון שפי' בלה את הכל ר"ל דהוי כאלו כתיב נבול דהוא ל' נבול תבול ולפי' ב' שפי' שבלבל את הכל דהוי כאלו כתיב מלת מבול כפל דהיינו בלבל ולפי' אחרון פי' שהוביל את הכל ר"ל שהביא את הכל מגבוה לנמוך דהוי כאל כתיב יובל דהוא ל' מביא כמו יובל שי למורא : ב כאלו אמר והקימותי את בריתי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) ואל אמה וגו'. פי' שלא יתעכבו הגשמים וירקיבו התיבה. וא"ת כיון שרהבה אמה יתעכבו לכך פי' הרב יוסף קרא דקאי אצהר .העשה לתיבה כלו' שאותו צהר יהי סמוך לאמה מן הכסוי :

אתך

חומת אנ"ך

יקרא אל השמים מעל זו הנשמה והשביע בנחלאות וזה רמז הס"ת שתק כי כל מעייניו בשמים שהיא הנשמה נבעו מצפוניו ועזו בשחקים : ג את האלהים התהלך נח. לפי פשוטו אפשר דהיה מקיים שויתי ה' לנגדי תמיד כמ"ש הרמב"ם ז"ל במורה והביאו מור"ם ז"ל בהגהה דהוא כלל גדול בתורה ובמעלת הצדיקי' כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו הוא לבדו בביתו כמו כשהוא לפני מלך גדול וכו' ע"ש וז"ש את האלהים התהלך נח כי תמיד היה מצייר בדעתו שהוא עומד לפני ה'. ועוד שהיה לפניו מדת הדין וחרד על הכל וזהו את האלהים מדת הדין התהלך נח. ובספר נצח ישראל כ"י כתב את האלהים התהלך נח ס"ת חכם למפרע כדכתיב והחכמה תחיה בעליה וכתיב והחכמה תעוז לחכם ונדרש על נח עכ"ל. ואפשר דרמז בזה שהוא למפרע תיבת חכם דארז"ל שלמד נח

מסורת הקריאה

ועיין שם : מלמעלה, הה"א נוסף וה"א השרש נגרעה לפיכך המלה מלעיל מכלול, ויהב"י הנקדן אמר כל מלמעלה למ"ד הראשון רפה וכל מלמטה הלמ"ד

נחל קדומים

מדור המבול כסף על שם המצוה שנצטוה נקרא כסף שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו. וצריך ביאור וכבר קדמו המפרשים. ולי הצעיר יש לפרש קרוב לדבריהם בסגנון אחר כמ"ש דנמחל לנח על שהקריב ואכל מהקרבן כמ"ש כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים אבל אדה"ר שלא הותר לו בשר לאכילה לא נתכפר. וז"ש במאמר מזרק א' כסף מזרק זה נח שנזרק מדור המבול שלא היה הדין נותן שינצל כמשז"ל על פסוק נחמתי כי עשיתים ונח ולהכי קאמר שנזרק מדור המבול כלומר שהיה בכלל דור המבול והצלתו היה כדבר הנזרק ח"ו כסף על שם המצוה שנאמר אך בשר וכו' כלומר שצפה הקב"ה שעתיד נח להקריב קרבן וכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ויהיה לו כפרה ולכן ניציל וזה רמז במצוה אך בשר שהותר לו האכילה ומזה נמשך שהקרי' וכהנים אוכלי' וכו' ודוק היטב : (ג) אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו. אפשר על פי

מרפא לשון

בשר להשתחות לפני ייתון כל בני בסרא ובלא תוספת מלת בני או אנש יהיה הל' מגומגם דמשמע דקאי על בשר גרידא. וא"ת למה השמיט תרגום את מעיקרא ולמה לא תרגם. כל בשר כל אנשא. כמו שתרג' בפ' תזריע או בשר, או אנש, וכה יאמר ארי חבילו כל בני אנשא ית אורחיהן על ארעא. ונר' שלא רצה לתרגם כן כי הכתוב ירצה באומרו כי השחית כל בשר אפי' בהמה חיה ועוף שהיו נזקקין לשאינן מינם ולכן לא

אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה
וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ:
יט וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל
תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ
זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ: כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ
וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ
הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ
אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת: כא וְאַתָּה קַח־לְךָ
מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ
אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה:
כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה
אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה: שני
ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה

תפסיר הרס"ג

מעד. ותדכ'ל אליי אלתאבות. אנת ובניך. וזוגתך ונסא בניך מעך ; יט) ומן כל חי. מן גמיע אלבשר. אזואגא מן אלכל. תדכ'להם אליי אלתאבות ליחיון מעך. ד'כר ואנתי' יכונו ; כ) מן אלטאיר לאצנאפה. ומן אלבהאים לאצנאפהא. ומן סאיר דביב אלאר'ץ לצנופה. אזואגא מן אלכל. ידכ'לון אליך ליחיון ; כא) ואנת כ'ד' לך. מן כל טעאם יוכל. וצ'מה אליך. פיכון לך. ולהם מאכלא ; כב) פצנע נוח. כגמיע מא אמרה אללה. כד'אך צנע ; א) וקאל אללה לנוח. אדכ'ל

חלק הדקדוק

כל אוריתא חסר בר מן חד מלא יו"ד והקימתי כתיב דאם בחקתי, וה' כתיב בן בנביאים וכתובים, ותלת מלא דמלא:

אבן עזרא

לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא' בתחל' מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה נשלחה אנשים לפנינו. ומלת והקימותי שאקים את שבועתי והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת. וטעם ברית הסכמ' ודבר שבחרו שנים והוא מגזרת ברו לכם איש והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית יעקב ובנותיו בשבית ויש אומרים שברית גבול כרות. ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אחר כן מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה. זה כלל לחיות השדה וכל קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו כל הנולדים בלי התחברו' שנים. וכן חיות המים שגם הדג יקרא בשר. והעד שאמר

אבי עזר

ותחלפים). כמו ישפוטו הם. לא תעבורי ... ארון העדות. ועדותי אלמדם: שם (וטעם המבול). וכן עץ הדעת טוב ורע. כי לא תבוא ה"א הדעת על הידוע בסופו ועל סמוך: (יח) (והקימותי את בריתי לאות שהשם נשבע וכו'). הייתו בתחלת הדברים נאמר ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו. אף שלא מצינו במקרא שאמרו נשלחה אנשים נשלחה אנשים סופו מוכיח שאמרו כן ומצינו ישעי' נ"ד אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ. שמע מניה שזאת היא

תרגום אונקלוס

לְתֵיבְתָא. אַתְּ. וּבְנָךְ. וְאִתְּתָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ: יט וּמִכָּל דְּחַי. מִכָּל בִּסְרָא. תְּרֵין מִכּוֹלָא. תַּעֵיל לְתֵיבְתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ. דְּכַר וְנוּקְבָא יְהוֹן: כ. מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי. וּמִן בְּעִירָא לִזְנַהּ. מִכָּל. רִחְשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי. תְּרֵין מִכּוֹלָא. יֵיעֲלוּן לְוָתָךְ לְקַיָּמָא: כא. וְאַתְּ סַב לָךְ. מִכָּל מֵיכָל דְּמִתְאֲכִיל. וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ. וִיהֵי לָךְ. וּלְהוֹן לְמֵיכָל: כב. וַעֲבַד נֹחַ. כְּכֹל. דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ. יְיָ כֵּן עֲבַד: א. וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ. עוֹל אַתְּ וְכָל אֱנָשׁ

תולדות אהרן

ובאת אל שם ע"ב ומכל החי. עבודת כוכבים ס נח זבחים קי"ז להחיות אתך עבודת כוכבים ו נח זבחים קי"ז . מקבוץ סנהדרין נח:

בעל הטורים

(יט) להחיות אתך זכר ונקבה מהעוף למינהו. רמז לו שהעוף יסכון אצלו ונש"ה וישלח את היונה מאתו מלמד שהיתה שכונה אצלו: להחיות אתך. בגי' לא טריפה ולא מחוסר אבר: (כא) ולהם ג' במס' הכא וגבי יוסף ולהם לבדם. ולהם ולגמליהם אין מספר. כמו גבי יוסף שאכל הוא לבדו והמצרים לבדם כך נח ובניו והחיות והבהמות כל א' לבדו לכל א' מאכלו וזה הוא ולהם ולגמליהם שהכנים זמורות לפילים ומאכל לגמלים וכן לכל מין ומין:

שפתי חכמים

אתך ובאת אל התיבה ולולי זה לא תוכל: ג וא"ת ודילמא להאי טעמא לחוד וי"ל דה"ל למימר ואקים את בריתי וכו' הואיל וכתיב והקימותי פי' כבר כשברא"תי אותם הקימותי את בריתי אתם שיקיימו דברי. מהרש"ל: ד והוכחתו מדשינה ביאת התיבה ליציאה דביציאה כתיב צא אתה ואשתך ואין להקשות והא כתיב ויבא נח ובניו ואשתו לקמן אפרש בע"ה: ה דהא כתיב אחריו מכל בשר ומשמע את הכל שיש בו בשר אלא לכך נאמר ומכל החי להביא אפילו שדים דלא הוי בכלל מכל בשר דהא לאו בשר ניניהו: ו דקשה לרש"י דהא כתיב בסמוך תקח שבעה: ז ר"ל כולם באו אף אותם שהשחיתו דרכם אלא שכל שהתיבה כו': ח דקשה לרש"י דויעש נח משמע שבא אל התיבה כמו שאמר הקב"ה וזה אינו דהא אח"כ נאמר ויאמר ה' אל נח בא אתה ואשתך וגו' ש"מ דעדיין לא בא אל התיבה אלא זה בנין התיבה:

רש"י

ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו ג רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו ד בתשמיש המטה (שם): (יט) ומכל החי. אפי' ה שדים (חגיגה טז): שנים מכל. מן הפחות שבהם ו לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. (ב"ר) אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו ז וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: (כב) ויעש נח. זה בנין ח התיבה (סנהדרין קח):

מי נח

(א) ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה וגו'. תחלה נאמר ע"ד הדרש ביאור הכתוב אומרו את האלהים התהלך נח וכתב רש"י ז"ל ובאברהם הוא אומר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו נח הי' צריך סעד לתומכו אבל אברהם הי' מתחזק מאליו בצדקו. והת"נ כתב בזה עוד ביאור בתיבת לפניו והוא היות נודע שמדתו של אברהם הי' שהי' הולך וסובב ומכריז שם שמים בקרב המון עמים רבים כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן והי' מגלה עיניהם של האומות להיות רואה מי הוא אדון העולם ובהיות שרבים מהם נסעו לקולו והאמינו בו ובמופתיו אשר שם להם במושכלותיו ובהיותו מוכה רבים עמים נכון זכות הרבים תלוי בו וקבל שכר כולם או כנגד כולם. ובזכות הערה זו ניצולו כל העמים ולכן אמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. כלומר שהיו הולכין קודמין לו ית' כ"י ומכריזין שם תפארתו [כדרך המכריזין שהולכין לפני המוכרזין. כמ"ש ויקראו לפניו אברך

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) ומכל החי פרש"י לרבות שדים ונמצא בב"ר שרצה שקרא להכנס לתבה אמר לו נח לך ובקש בן זוגך לפי שכל הנכנסין הן איש ואשתו הלך ומצא פחתא שהוא הממונה על בני אדם להפחיתם ולחסר ממונם אמר לו מנסבת לי אמר לו מה תתן לי אי מנסיבנא לך אמר לו כל מה דמרווחנא אינסיבא ליה מיד נכנסו לתיבה והיינו דאמרי אינשי מה דמסגל שיקרא פחתא נסבא מסגל לשון סגולה:

חומת אנ"ך

תורה ודרשו רז"ל ויבן נח שנתבונן. ורמז שהיה מקיים הפוך בה והפוך בה דכלא בה. וזה טעם דהעניו מכוין להלכה וכמו שאמרו דהלכה כבית הלל שהיו ענותנין דהעניו אינו מאמין בסברתו וחוזר חוזר אור חוזר ואור מקיף עד שמקיף לדון את שתקיף ועי"ז מכוין אל האמת. ועוד טעם אחר דהעניו נעשה מרכבה לשכינ' והלכה רומז לשכינה ולכך מכוין ההלכה. ושתים זו איתנהו בנח תמים שהיה עניו כמ"ש רש"י פ"ק דע"ז דף ה' ועי"ז את האלהים התהלך נח דהיה בו השראת שכינה כמ"ש אני את דכא. וזה גרם שהיה חכם בס"ת האלהים התהלך נח והוא למפרע לרמוז שע"י ענותנותו לא היה מאמין בעצמו שכיון אל האמת ועי"ז היה חכם באמת דמכוין לאמיתה של תורה

נחל קדומים

מ"ש הרב האר"י זצ"ל כי מי שבא בגלגול יקרא בן והטעם הראשון הוא אבי גם כתבו גורי האר"י זצ"ל דנח נתגלגל ביוסף הצדיק ומשה רבינו וז"ש ונח מצא חן בעיני ה'. ובכלל המציאות חן הוא אלא תולדות שגלגוליו שנים נח נח הוא כיוסף שהוא איש צדיק

מרפא לשון

יתכן לתרגמו ארי חבילו כל בני אנשא גם לא תרג' את דרכו ית אורחיה דמשמע שהיא דרך כמשמעה ודרך זו היא כינוי כמו דרך גבר בעלמה ומליצה זו כך היא גם בל' התרג' כדמתרג' בפ' וישב ושחת ארצה ומחביל אורחיה על ארעא. ואין להקשות מאחר שאמר כתר' כל בשרא. לכלול כל בעלי החיים איך חזר לומר אנש. לסתור כי מלת אנש בכאן כינוי לזכרים מכל ב"ח לשלול הנקבות שאינן בני השחתת דרך וע"ד שאמר הכ' שבעה שבעה איש ואשתו: יז. ופתח התבה, ותרגו' ה"ג במפיק ה"א: ו. ב. מכל הבהמה הטהורה. מכל בעירא דכיא. ומן הבהמה אשר לא טהורה. ומן בעירא דליתוהי

מסורת הקריאה

דגוש: בצדה תשים, הה"א במפיק ולפיכך התי"ו דגוש: (יח) ובאת, מלרע, ונמסר עליו ז, בטעם מלרע, וסי' א' דין, ב' ושמעו לקלך (שמות ג' יח) ג' ובאת אל הכהנים (דברים י"ז ט') ד' ובאת אל הכהן (שם כ"ו ג') ה ושלשת (ש"א כ' י"ט) ו' וקראת (ירמיה ל"ו ו') ז' לקוח ((זכריה ו' י') קדמא דפסוק, ושארא מלעיל: (יט) החי, הה"א בקמץ שלא כמנהג, ונמסר עליו ל', וכונתו לית עוד בקמץ הה"א כי כל שארא הה"א בפתח, והמנחת כליל כתב החי"ת בקמץ וכ"ה במס"ק עכ"ל, וטעות הוא כי המס"ק קאי על קמץ הה"א דאילו החית

וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ
רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃
ב מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־
לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ
וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא
שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ ג גַּם־מֵעוֹף
הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה
לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃

תרגום אונקלוס

וּבֵיתָךְ לְתֵיבְתָא. אֲרֵי יָתָךְ חֲזֵיתִי. זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא הָדֵין: ב. מִכֹּל בְּעִירָא דַּכְיָא. תִּסַּב לָךְ. שִׁבְעָה שִׁבְעָה דְּכַר וְנוּקְבָא. וּמִן בְּעִירָא. דְּלֵיתַהָא דַּכְיָא [נ"י דְּלֵיתוֹהִי דְּכֵי]. תְּרֵין דְּכַר וְנוּקְבָא: ג. אַף מֵעוֹפָא דִּשְׁמַיָּא. שִׁבְעָה שִׁבְעָה דְּכַר וְנוּקְבָא. לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא: ד. אֲרֵי

תפסיר הרס"ג

אנת וגמיע אלך אליי אלתאבות. פאני ראיתך. צאלחא בין ידיי פי הד'א אלגיל: ב) מן' גמיע אלבהאים אלטאהרה. תאכ'ד' סבעה סבעה ד'כורא ואנאת'א. ומן אלבאהאים. אלתי ליסת בטאהרה. זוגין ד'כורא ואנאת'א: ג) ואיצ'א מן טאיר אלסמא. סבעה סבעה ד'כורא ואנאת'א. ליחיון עליי וגה

תולדות אהרן

כי אותך. עירובין יח: מכל הבהמה. סנהדרין קח: לחיות זרע עבודת כוכבים פ נח זבחים קיה:

נוה שלום

ז (ב) שנים, זוגין, שני זוגות, איש ואשתו, ד'כורא ואנאת'א זכרים ונקבות.

רש"י

(א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב"ר): (ב) הטהורה. העתידה להיות טהורה לישראל למדנו ט שלמד נח תורה (עירובין יח): שבעה שבעה. כדי שיקריב י מהן קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו'. בטהורים הכתוב מדבר ולמד כ סתום

שפתי חכמים

ט דאל"כ מנא ידע טהורים וטמאים בהאי שעתא מי היה (קל"מ) ומ"מ הוצרכו לומר בגמרא שהתיבה קולטתו ומאליהן באו דאל"כ היאך היה יכול לבדוק אותם שהרי אחד מן סימני טהרה הוא קורקבן נקלף ואין לידע אלא לאחר שחיטה (בשם גור אריה) וא"ת מנא ליה לרש"י דלמד נח תורה דלמא מה שלקח שבעה שבעה משום שהתיבה לא קלטה אלא שבעה זוגות י"ל דזה לרש"י דוחק דמפשוטו של מאמר משמע דכל שלא דבקו במינן אין התיבה קולטתן וא"ת שממין הטמאים לא היו אלא שנים וממין הטהורין לא היו אלא ז' אלא ודאי הרבה זוגות היו משני המינין ולקח נח מן הטהורין ד' ומן הטמאים ב' ומהיכן ידע אלא שלמד תורה ודיקא נמי קרא דכתיב תקח לך משמע הקיחה היתה ביד נח ודו"ק כ"ל: י דמה שנאמר בקרא שבעה שבעה היינו ר"ל דבין כולן היו ז' דהיינו ג' זוגות ואחד נשאר בלא זוג והא דכתיב בקרא שבעה שבעה לאו למימר שיהיו ז' זוגות אלא ז' עופות ואותן ז' יהיו איש ואשתו כמו גבי שנים שנים איש ואשתו דהיינו שני עופות ואותן שנים יהיו איש ואשתו ה"נ גבי שבעה שבעה וא"כ נשאר אחד בלא זוג וע"ז קשה לרש"י למה נשאר אחד בלא זוג אלא כדי שיקריב כו' ואותו היה זכר מלאתי. (קל"מ) קבלתי הטעם שנח ביציאתו מן התיבה הוצרך להקריב ד' עולות לד' זוגות שניצלו מן התיבה הוא ואשתו וג' בניו עם נשותיהם אולי חטאו במחשבה וד' נקבות בשביל ד' זוגות הנ"ל לקרבן תודה כי ד' צריכין להודות כו' וחם ואשתו שחטאו בשימושם בתיבה הקריב עליהם חטאת לכל אחד ואחד ויצאו בזה ו' זוגות וזוג אחד לקיום המין כמו בטמאים. ומהר"ן וגור אריה כתבו בזה דברים אחרים והרוא' יבחר: כ אין להקשות ולמה לא כתיב גבי עופות טהור וגבי בהמות סתם ונלמוד בהמות מעופות שהרי גם לעיל הקדים עופות לבהמות דכתיב מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה י"ל דלכך הקדים בהמות טהורין וכתב בהן שבעה שבעה לרמז לו דמשום הכי לוה שיקח טהורין ז' כדי שיקריב קרבן אבל אי הוה כתיב עופות ברישא לא הוה אמרינן דמשום קרבן צוה ליקח ז' דהוה אמינא בהמות דומיא דעופות ובעופות כתיב לחיות זרע על פני כל הארץ א"כ ה"א דבהמות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) מכל הבהמה הטהורה. פרש"י העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה ותימה מהא דאמרינן בזבחים פ' פרת חטאת מנא ידע כל שהתיבה קולטתו טהור. וכל שאין התיבה קולטתו טמא אלמא לא ידע אלא מתוך קליטת התבה. ויש מפרשים שאין להוכיח שלמד תורה אלא מדלא הקריב קרבן ביציאתו מן התיבה אלא מן הטהורה. והאי נמי לא נהירא שהרי הבין זה ממה שאמר לו ית' להכנים מהם שבעה. כי כן פירש"י גבי ויקח מכל הבהמה הטהורה אמר נח לא צוה לי הקב"ה להכנים מאלו שבעה אלא כדי להקריב מהן קרבן. לכך נ"ל דמה שלמד נח תורה כדפרש"י והא דקאמר בזבחים מנא ידע לא קאי אטהורים וטמאים דמזה לא היה מתרץ כלום כל שהתבה קולטתו טהור שהרי התבה קלטה טמאים לכל הפחות שנים מכל אם לא נפרש כל שהתבה קולטתו יותר משנים טהור אלא קאי אקרא דמהעוף למינהו דפרש"י מאותן שדבקו במינו ועל זה פי' מנא ידע נח ומשני כל שהתבה קולטתו טהור פי' שדבקו במינם וכל שאין התבה קולטתו טמא פי' דבקו בשאינן מינן וטהורה וטמאה שיבא גבי ערוה דכתיב אל תטמאו בהם:

מי נח

אברך ואומר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש] אבל נח לא הי' מתערב עם בני דורו כלל רק הי' מתיחד עם אלהים לבד ולכן אמר את האלהים התהלך נח. לומר עם אלהים לבד הי' מתהלך ומתבודד ועם רשעים לא ישב למען הצדיקם וא"כ לא הי' עליו זכות ושכר אחרים כלל. ובזה יבואר מה שנאמר שם ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. שיש להבין מדוע בשעה שצוהו על בנין התבה והצלתו ממי המבול לא אמר לו מדוע צוהו כן להצילו. מפני שראה אותו צדיק לפניו. ועתה בשעה שצוהו על ביאתו אל התבה. אמר לו כי אותך ראיתי צדיק לפני. ונראה הביאור מפני שיש להבין בהפרש מאמרו ית' בתחלה אל מה שאמר לו עתה. שבתחלה הזכיר ה' ית' תחלה רשעת הדור וכליונו ואמר קץ כל בשר בא לפני וגו' והנני משחיתם את הארץ וגו'. ואח"כ הזהירו על בנין התבה. ואמר עשה לך תבת עצי גופר וגו'. והקמותי את בריתי אתך וגו'. ובמאמר שני הזכיר השי"ת תחלה הצלת נח ואמר בא אתה וכל ביתך אל התבה ואח"כ הזכיר כליון הדור ואמר כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי וגו'. ובמה שהקדמנו יבא על נכון. שתחלה שלא הי' נח מוכיח ומיסר את בני דורו רק הי' מתהלך עם האלהים לבד לא נראה צדקתו גדולה כל כך זולת נגד רשעי דורו במה שהיו המה רשעים גדולים וכנגדם הי' נח נחשב לצדיק תמים וראוי להצלה. ולכן הזכיר ה' ית' תחלה רשעת הדור ומחית' לומר שהם גורמים ברשעתם שהוא ינצל. אבל אח"כ מעת שהחל בבנין התבה וכששאלו רשעי דורו מה הוא עושה אמר להם שעתיד הקב"ה להביא מבול לעולם (וכ"כ רש"י ז"ל) א"כ הרי הוכיחם כל אותן ק"כ שנה של בנין התבה והי' גם הוא מכריז יראת שמים לפניהם הרי אחז במדתו של אברהם גם הוא ואז הי' ראוי להצלה מצד עצמו ומזכותו לכן הקדים השי"ת הצלתו למפלת הרשעים. וזה שאמר לו הש"י בא אתה וכל ביתך אל התיבה כלומר אתה מצד זכותך תבא אל התבה להנצל כי אותך ראיתי צדיק לפני. דייק תיבת לפני. כמו שנאמר על אברהם האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו שגם אתה היית הולך ומכריז את שמי לפני באזניהם וכיון שבדור הזה אתה צדיק במעלת לפני לכן אני אומר לך תחלה דרך הצלתך ואח"כ אני אומר את אשר יבוא לרשעי דורך בעוד שבעת ימים ואתה תנצל בזכותך. כי

אבן עזרא

משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' אם את כל דגי הים וגומר ומלת תביא אל התיבה מצוה על נח שלא יעזב' רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין. ומלת יבאו אליך שהם יבואו מעצמ' ולא ייגע לבקש אות' באיים ולצוד כל מיני העוף. וצוה שיתקן מיני מאכל לכל. ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יחיה כי אם מבשר וזאת איננה שאלה כי מי שלא ימצא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב. וכן דרש שיש בבהמות גדול והוא רוע' אלף הרים טוב הוא להשמעת אזני' וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו יש לו סוד ואיננו כמשמעו והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה ובעבור צריכת הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהור' ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה

אבי עזר

הקמת ברית ושבועה: (ד) (ומלה היקום לא). נעלם מן הרב ואת כל היקום אשר

נחל קדומים

ובמשה רבינו שהיה תמים מבחר המין האנושי והוא היה בדורותיו שני דורות אחרות. ובלקוטי גאוני אשכנז הקדמונים כ"י ראיתי למה מצא חן שיצא ממנו אברהם שהיה בדור עשרים לאדה"ר וז"ש תמים היה בדורותיו היה גימט' ך' וכתיב באברהם והיה

מרפא לשון

דכי, כ"ה נוסחת ספרי תימן וכן לקמן בפסוק ח' וכ"כ היא"ר ז"ל והאריך בישובה עם כל דכותיה. יעויין שם כל התרגומים שכ' כי כולם נוסחאות מדוייקות. ואני אפרש לך כלל גדול בעין שנוי הל' הזה. דע כי כל תיבה שבל' ארמי תחתיים שניים ושלישים תיעשה למשל בעיר בעירא בעירתא. דחיל דחילא דחילתא. כי בעיר או דחיל במדרגה ראשונה. ובעירא ודחילא במדרגה שנייה ובעירתא או דחילתא במדרגה הג' וכן אימר אימרא אימרתא שלים שלימא שלימתא דכי דכיא דכיתא. וכל שהוא מהתחתיים הוא ל' זכר ודאי ואשר הוא מהשניים הוא בינוני משמש זכר ונקבה ואשר הוא מהשלישים ל' נקבה ודאי ולכן יש אשר לא יעלה אל השלישים כגון גבר גוברא שלא יתכן לומר גברתא לפי שאין השלישית בחינתו ואם ל' גברת הוא מהבנין הג' לגבר הנה הוא לנקבה ודאי וכן יש אשר לא יבנה תחתיים כמו איתא איתתא שלא יתכן לבנות ממנו בא' אית

חומת אנ"ך

וכן רמוז בפ' ויבן נח שהיה מתבונן ומגדד כמה צדיק ומתון בדין: ד ותמלא הארץ חמס. ותמלא הארץ אותם ג' במסרה. פי' ותמלא הארץ אותם שהארץ עצמה היתה מלאה שהיו יולדות בשדה ששה בכרס אחד והיו נבלעים תחת הארץ ואח"כ מגדלים ועולים הכא נמי הארץ עצמה היתה מלאה חמס שאחד מפקיד כיסו אצל חבירו והפרסמון והיה הנפקד מכניס תחת הקרקע עם אוצרותיו ומפקיד בא בלילה ולרית אפרסמון לוקח הכל. כנת ישראל כ"י: ה אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. פירש"י לא נאמר כאן תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו. ובס' מנחת יהודה כתב שהקשה רבינו מרדכי בר נתן על רש"י ז"ל דא"כ מאי קאמר בפ"ק דבתר' גדול הנאמר באיוב יותר מהנאמר באברהם הא באברהם בפניו היה ע"ש ויש להעיר על הרבנים ז"ל דמאי

מסורת הקריאה

והרי יש עוד בקמץ בויקרא ט"ז כ' ובמ"א ג' כ"ב וכ"ג: (כא) לאכלה, האל"ף בקמץ לבד ובלא מתג: ז (ד) היקום, כל היקום שבמקרא

ד כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי
מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־
הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת
שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃
ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו
אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃
ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־
הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃

תרגום אונקלוס

לזמן יומין עוד שבעה . אנא מחית מטרא על ארעא . ארבעין יממין . וארבעין לילון . ואמחי . ית כל יקומא דעבדית . מעל אפי ארעא: ה. ועבד נח . ככל דפקדיה יי: ו. ונח . בר שית מאה שנין . וטופנא הוה . מיא על ארעא: ז. ועל נח . ובנוהי . ואתתיה ונשי בנוהי . עמיה לתיבתא. מן קדם מי טופנא: ח. מן בעירא דכיא . ומן בעירא . דליתוהי דכי . ומן עופא . וכל דרחיש על

תפסיר הרס"ג

אלארץ׳: ד) פאן בעד סבעה איאם. אנא ממטר עלי׳ אלארץ׳. ארבעין יומא. וארבעין לילה. ואמחו גמיע אלנאס אלד׳ין צנעתהם. ען וגה אלארץ׳: ה) ועמל נוח. כגמיע מא אמרה אללה: ו) וכאן נוח. אבן סת מאיה׳ סנה. חין כאן מא אלטופאן עלי׳ אלארץ׳: ז) פדכ׳ל נוח. ובניה. וזוגתה ונסא בניה. מעה אלי׳ אלתאבות. מן קבל מא אלטופאן: ח) מן אלבאהים אלטאהרה. ואלבהאים אלתי ליסת בטאהרה. ומן אלטאיר. וסאיר אלדאב עלי׳ נוה שלום

(ד) היקום, אלאנאם, בעלי חיים בכלל.

חלק הדקדוק

[ובאת, לרע, ר"ח] ז) ויבא נח, השופר ביו"ד והיא מלעיל: ח) [ומן הבהמה. ומן העוף, אין דרכן על הבהמה, ולא על ומן השניה ר"ח) וכל אשר הטפחה

אבן עזרא

נקבות: (ד) כי לימים עוד שבעה. כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשור לחדש השני: ובסוף המ׳ יום מהתחלה ישוב האמצעי אל הנכח והוא סוד. ומלת היקום לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת. ושרשו מהפעלי׳ שהפ"א שלה׳ איננו שלם על משקל כרוב וי"א שהוא מהפעלים נחי העי"ן והוא הפוך. כמו ריבה ה׳ את יריבי. ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה: (ה) ויעש נח. כאשר צוהו ובא עם ביתו קרוב אל התיבה: (ז) מפני מי המבול מפני פחד מי המבול והנה באותם השבעה ימים באו מעצמ׳ מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהו׳ ומהאחרים וכל רומש זכר ונקבה באו:

מרפא לשון

לפי שאינו בחינתו והנה בל׳ הקדש ובל׳ ערבי יש קצת מזה כי בלה"ק יוסיף או יקבע לסימן הנקבה ה"א בסוף התיבה כגון טהורה תמימה שהה"א הנוספת בסוף היא סימן הנקבה וכגון תבה בהמה שמלה שהה"א הקבועה בסופם היא סימן הנקבות ובל׳ ערבי ג"כ מוסיף אות אל"ף בסוף להרחבת הלשון לא לסי׳ נקבה כמו צנע. צנעא. רגל דגלא עמל עמלא. אמנם בלשון ארמי ישנם לכל הג׳ מדרגות לכל שם ופועל ובזה תבין מ"ש המקובלים ז"ל שהתרג׳ הוא בעלמא דנוקבא ולה"ק בעלמא דדכורא שכן לפי מה שנת׳ יהיה התרג׳ בערך לה"ק כנקבה שהוא מיוסף אות האל"ף ועדיין אין ממנה הכרע אם

תולדות אהרן

ונח בן. סנהדרין מט: מן הבהמה פסחים ג בתרא קנג:

בעל הטורים

(ד) היקום אשר עשיתי. בגימ׳ לא חיים לתחיית המתים: היקום. ג׳ במס׳ ומחיתי את כל היקום וימח את כל היקום ואת כל היקום אשר ברגליהם לומר כשם שחטאו דור המבול מחמת רוב טובם ועושר שהיה להם כך קרח מרוב עושר שהיה לו נתגרה ונפל:

רש"י

מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה. (סנהדרין קח) אלו ז׳ ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות לא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"כ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: (ז) נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מ מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים:

שפתי חכמים

במי מסוס דלחיות זרע לוה ליקח שבעה מ"ה נקט בהמות כרישא וק"ל ומהרא"י תירץ בענין אחר ע"ש: ל (קל"מ) דאם לא כן מה ענין של השבעה ימים שזכר הכתוב כפי׳: מ נ"ל דקשה לרש"י למה סמך ויבא נח וגו׳ לקרא דלעיל מיניה ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ ויבא נח וגו׳ אלא להודיע הטעם למה נאסרו בתשמיש המטה מפני שהמבול היה והעולם היה שרוי בצער ומ"ה כתיב אחריו ויבא נח ובניו וגו׳ כלומר מ"ה באו האנשים לבד והנשים לבד ולא סמכו ומה שאמר ביציאתו ג"כ הכי אע"פ שמותר בתשמיש היה היינו לפי שנח היה דואג לעסוק בפריה ורביה אחר המבול כדפירש"י לקמן עד שנתן לו הקב"ה אות שלא יבוא עוד מבול לכן כתיב ג"כ ויצא נח ובניו וגו׳ וק"ל נ"ל:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ו) והמבול היה. יש לשאול מאי שנא שהביא הקב"ה מבול יותר משאר מכות רז"ל אמרו ברותחין קלקלו וברותחין נדונו. אמנם יש להמשיל הדבר למלך שבנה דירה נאה לחבורה של עורים וצוה לכלכלם בריות וכל זמן שהי׳ המלך עובר דרך שם היו עומדים ומשתחוים כנגד המלך ומשבחים לו בקול גדול פעם אחת שמע המלך קולם. אמר מה הקול הזה באזני אמרו לו הם הסימן שצוית לכלכלם שם וכן עושין בכל עת ששומעין קול סוסים שלך אמר אלו׳ היו רואין אותי על אחת כמה וכמה היו משבחין לי מיד צוה להחזירם לאחור ולתת במקומן בני אדם שרואין ולכלכלם כמו הסומין ואותן בני אדם כשראו עצמן בהנאה גבה לבם וכשרואים המלך עובר היו מקללין אותו ואמרו אוי לו לזה שכבש אותנו בזה פעם אחרת שמע קולם ושאל מה הן אומרים אמרו לו מקללין אותך ואינן עושין כמו העורים שהחזרת לאחור צוה המלך עליהם שיהרגום כך העולם מתחלה היה כלו מים שאינן רואין ולא שומעין ואפ"ה היו מקלסין להקב"ה שנא׳ נשאו נהרות ה׳ וגו׳ אמר הקב"ה אלו הייתי בורא אדם ששומע ורואה כמה קילוסין וכמה שבחות היו נותנין לי מיד צוה יתברך יקוו המים ותראה היבשה ובה ברא אדם במקום המים והשפיע להם טובה שהיו זורעין הארץ ומעלה להם לארבעים שנה ומרוב טובה מרדו בהקב"ה שמע הקב"ה במרדן וצוה למים שיבואו עליהם וישטפו אותן מ"ר ששמע מפי הרב נתן אפניאל:

(ז) ויבא נח ובניו. פירש"י האנשים לבד והנשים לבד לפי שבכל ימי המבול נאסרו בתשמיש המטה כמדרש שאמר הקב"ה אני קובר אני הורס ואתה בונה המתן עד שיעבור זעם שנים.

מרפא לשון

זכר אם נקבה אלא הרחבת לשון וביאור ידיעה ולא יושלם בו סימן הנקבות אלא בב׳ אותיות התי"ו והאל"ף וזה יורה על היות מדתו כנקבה שכן דרך הנקבה להיותה תשושת כח וחלושת שכל להרבות דברים ולהוסיף בהם אותיות יתירות סימן בתוך סימן וכענין מ"ש בפ"ד דקידושין מי סני אתרוג כדקריוה רבנן או אתרוגא כדאמרי אינשי כי החכמים אומרים בלשון קצר שהוא בלה"ק אתרוג והם בבחי׳ זכר ושאר אינשי מרבים דברים לומר אתרוגא בתוספת אלף ובזה הם בבחינת נקבה והנה בפ׳ זה תרגם הבהמה הטהורה בעירא דכיא וזה התרגום אינו ל׳ נקבה כלה"ק דדוקא בלה"ק בא שם המין בהמה בל׳ נקבה כמו שם מין שה יונה. מטעם סוד שרשם ובחינתם אבל בל׳ התרג׳ שם המין בעירא. הוא ל׳ זכר כי על הזכר ידבר שבעה שבעה איש ואשתו טפילה לו וכן תרג׳ איננה טהורה דליתוהי דכי בל׳ זכר ולא דליתהא דכיא בלשון נקבה מטעם שנת׳ ועוד שא"כ צריך לתרגם שנים בל׳ נקבה תרתין וזה שיבוש גורר שיבוש גם

חומת אנ"ך

אית להו עם רש"י ז"ל הלא דבריו הם תלמוד ערוך בעירובין דף י"ח והו"ל למירמי סוגיי להדדי. והרב עיון יעקב פ"ק דבתרא הקשה קושיא זו על השני סוגיות. ומה שתירץ דבמקום אחר לא אמר כלו אינו מחוור כאשר יראה המעיין. ומ"ש עוד דמהרש"א כתב שלא יתגאה ואברהם היה עניו ולגביה לא נאמר זה ע"ש אשתומם להרבינים ז"ל מ"ש רז"ל על פסוק אמרו לאלהים מה נורא מעשיך דאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו כלו׳ כשמדבר לנכח. הרי דאפי׳ לכביכול אומרים מקצת שבחו ויש לישב קצת. ובמ"א כתבתי בעניותי דמאמר

מסורת הקריאה

היו"ד רפה והה״א בלי מתג: (ז) ויבא נח, מלעיל כי המונח ביו"ד שהוא נסוג אחור: (ח) ומן הבהמה, ומן העוף, מוקפים ומלת ומן בקדמא לתיקון הנגינה: (יא) השני, זקף קטן בנו"ן: מעינות, העי"ן גם היו"ד שניהם בשו"א: (יז) וישאו, השי"ן רפה: (כ) מלמעלה

ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־
הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה
אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃ י וַיְהִי לְשִׁבְעַת
הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃
יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־
נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר
יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־
מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם
נִפְתָּחוּ׃ יב וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃
יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־
וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ
וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־
הַתֵּבָה׃ יד הֵמָּה וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ
וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ
הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל־
הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף׃

בסת״י * מעינות חסר ו

תרגום אונקלוס

אַרְעָא: ט. תְּרֵין תְּרֵין. עָלוּ עִם נֹחַ. לְתֵבְתָא דְּכַר וְנוּקְבָא. כְּמָא. דְּפַקִּיד יְיָ יָת נֹחַ: י. וַהֲוָה לִזְמַן שִׁבְעָה יוֹמִין. וּמֵי טוֹפָנָא. הֲווֹ עַל אַרְעָא: יא. בִּשְׁנַת שֵׁית מְאָה שְׁנִין לְחַיֵּי נֹחַ. בְּיַרְחָא תִּנְיָנָא. בְּשִׁבְעַת עַסְרָא. יוֹמָא לְיַרְחָא. בְּיוֹמָא הָדֵין. אִתְבְּזַעוּ. כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹם רַבָּא. וְכַוֵּי דִּשְׁמַיָּא אִתְפְּתַחָא: יב. וַהֲוָה מִטְרָא נָחֵית עַל אַרְעָא. אַרְבְּעִין יְמָמִין. וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן: יג. בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עָל נֹחַ. וְשֵׁם וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ. וְאִתַּת נֹחַ. וּתְלָת נְשֵׁי בְנוֹהִי. עִמְּהוֹן לְתֵיבְתָא: יד. אִינּוּן וְכָל חַיְתָא לִזְנַהּ. וְכָל בְּעִירָא לִזְנַהּ. וְכָל רִחְשָׁא. דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לִזְנוֹהִי. וְכָל עוֹפָא לִזְנוֹהִי.

בעל הטורים

(י) לשבעת הימים. בגימ׳ לימי אבל מתושלח: (יא) בשבעה עשר יום לחודש. וזהו יכלו ימיהם בטוב כמנין טוב לחודש ירד המבול. וארובות השמים בגימטריא שלקח שני כוכבים מכימה:

תולדות אהרן

ת״א ויהי לשבעת. סנהדרין קח: בשנת שש. ר״ה יא: נבקעו כל. יומא עו סנהדרין קח: וארבות יומא עו:

רש״י

(ט) באו אל נח. נ מאליהן: שנים שנים. כלם השוו במנין זה ם מן הפחות היו שנים: (יא) בחדש השני רבי אליעזר אומר זה מרחשון ר׳ יהושע אומר זה אייר (סנהדרין קח): נבקעו. להוציא ע מימיהן: תהום רבה מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים אם יחזרו יהיו גשמי ברכה וכשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו׳. אין יום א׳ מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמלאו ארבעים יום כלים בכ״ח בכסליו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י״ב ממרחשון וכ״ח מכסליו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אילו אנו רואים אותו נכנס לתיבה פ אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב״ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: (יד) צפור כל כנף. דבוק הוא צ לפור של כל מין כנף לרבות הגבים (כנף זה ל׳ נוצה כמו (ויקרא א) ושסע אותו בכנפיו שאפי׳ נוצתם

שפתי חכמים

נ דאל״כ הוצאו מבעיא ליה ם דאל״כ תקשה לך הא כתיב מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה: ע (קל״מ) ולא כפתם בקיעה שמורה על קלקול הנבקע ושבירתו אבל הבקיעה הזאת היתה לתגבורת המעינות: פ דאל״כ ביום הזה מיבעי ליה דומיא דביום הזה דלעיל: צ כלומר אל תאמר לפור בפני עצמו וכנף בפני עצמו דהא גם לצפור יש כנף אי נמי דאי כל כנף הוא בפני עצמו א״כ איך קאמר שכל כנף באו עמו לתיבה כי לא יתכן להיות כנף בלתי עוף אלא דבוק הוא וכו׳ ומפרש והולך למה צריך למכתב כנף דפשיטא הוא שיש לעוף כנף ועוד איך שייך לומר כל כנף וכי יש לצפור כל הכנפים שבעולם ומתרץ כל מין כנף לרבות חגבים דגם להם יש כנף אבל משמעות לפור לא משמע חגבים דהא לאו לפור הוא ומהרש״ל פי׳ אלו לא היה דבוק הוי דרשינ כמו כל לפור כנף והוה ממעטינן דבר שאין לו כנף וחגבים

תפסיר הרס״ג

אלארץ׳: ט) אזואגא אזואגא. דכ׳לו אלי׳ נוח. אלי׳ אלתאבות ד׳כור ואנאת׳. כמא אמרה אללה: י) ולמא כאן בעד סבעה׳ איאם. כאן מא אלטופאן עלי׳ אלארץ׳: יא) פי סנה׳ סת מאיה מן עמר נוח. פי אלשהר אלת׳אני. פי יום סבעה׳ עשר מנה. פי ד׳אלך אליום. תשקקת עיון אלג׳מר אלעצ׳אם. ורואזן אלסמא אנפתחת: יב) ואקאם אלמטר עלא אלארץ׳. ארבעין יומא. וארבעין לילה: יג) פי ד׳את ד׳אלך אליום דכ׳ל נוח. ושם וחם ויפת בניה. וזוגתה ות׳לאת׳ נסא בניה. מעהם אלי׳ אלתאבות: יד) הם וגמיע אלוחש לאצנאפה. וגמיע אלבהאיב לאצנאפהא. וסאיר אלדביב. אלדאב עלי׳ אלארץ׳ לאצנאפה. כל טאיר

נוה שלום

(יא) וארבות, ורואזן, אוצרות מים. (טו) ויבאו אל נה, דכ׳לו דבק למעלה. (יז) ויסגור, וחגב, כת״א. בעדו, דונה, כנגדו, (מלת דון בערבי תבא על פנים רבים, במקום זולת, ובמקו׳ למטה ממנו ובמקו׳ לפניו דהיינו כנגדו, ושי דון, גרוע.

אבן עזרא

(יא) נקבעו כל מעינות תהום רבה. מעינות סמוך. באין מעינות מוכרת: תהום. ל׳ זכר ונקבה וכן תהום רוממתהו ולא הזכיר הנחלים כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עליו המים ונפתחו הלינו׳ האוצרות בשמים וירדו המים ונתבלבל׳ הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והעד שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו זה הסוד וארבות כמו הנה ה׳ עושה ארבות והאוצר והחלון כלשון בני אדם ומשפט׳. ויש אומר שהאל״ף שורש כמו כבודות וי״א שהאל״ף נוסף כמו אלף אגורות והם מפעלי הכפל. וביום י״ז שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיב׳ והכניס בתיבה החיה והבהמה והרמש והעוף. ומלת צפור. שם כלל לאשר יש לו כנף והפלא שבאו כלם

מרפא לשון

הכ׳ לא אמר שתים כי על הזכר מהמין ידבר ואשתו טפילה לו: ט. באו אל נח. עם נח ה״ג ולא כנ״א לות נח. וכן ויבאו אל נח. עם נח תרג׳ וכ״כ היא״ר ז״ל וכ׳ הטעם מפני שדרשו בו בב״ר שמאליהן באו ואין זה מוכרח שלא יתכן לומר עלו לות נח. אלא אתו. וביאה זו לשון כניסה היא לכן צ״ל עלו עם נח כמו שיאמר בלה״ק נכנסו עמו ולא נכנסו אליו כיון שנשארו שם כמותו. יא. בחדש השני. בירחא תנינא. בספר נל״ג רצה לחדש כאן טעם שלא תרגם בחדש השני באייר. כמו שתרג׳ בפ׳ בא בראשון בניסן. מפני שאונקלוס תרג׳ מפי ר״א ור״י ולפי שהם חלוקים בזה אם הוא באייר או במרחשון לפיכך לא רצה להכריע זת״ד ואינם אלא דברי תימה שלא די שהוא מייחס התרג׳ שהוא מדעת אונקלוס ושכבש דבריו האמתיים מזה התרג׳ אלא שנתן טעם שאין לו ידים ורגלים שהרי תרג׳ בחדש השלישי בירחא תליתאה. ולא בסיון ואין מי שיחלוק ע״ז שבסיון ניתנה תורה. ומאי אית לך למימר שכך הוא עצמו של תרגום בכ״מ ואין בעצמות בנותן טעם ומה שתרגם בראשון בניסן ית׳ טעמו במקומו: תהום רבה. קרא ותרגום ה״ג וכן בישעיה נ״א הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה ובעמוס ז׳ ותאכל את תהום רבה בספרי תימן קרא ותרגום בפנים אבל בתהלים ל״ו משפטיך תהום רבה אין לו תרג׳ מיונתן ולא יש אצלינו תרגום אחר כלל ונר׳ הטעם דל״ג תהומא רבה לפי ששם תהום סמוך כמו עומק גדול כדמתרג׳ ברכו׳ תהום ברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע. ואינו שם דבר כמו נוקבא דתהומא רבה שיש בדברי הזוהר. ששם כינוי למדה ידועה כיל״ח: יג. בעצם היום הזה. בכרן. בערוך פי׳ כרן מל׳ עת וזמן בל׳ רומי

חומת אנ״ך

זה נעלם מכמה גדולים: ו אנכי ממטיר על הארץ מ׳ יום ומ׳ לילה. אפשר לומר דרך דרש ורמז שהם חטאו בע״ז זנות גזל ר״ת גזע ובעונות אלו אבד גזעם גם גזע גימט׳ פ׳ ולזה היה המבול מ׳ יום ומ׳ לילה שהם פ׳ והוא כמנין אף עם הכולל כי אף ה׳ חרה בהם וישאר א״ך כ״ח עם הכולל גי׳ פ׳ לפי שלא חטא לא הוא ולא אשר אתו בג׳ אלה ריחם ה׳ עליהם בשם אהי״ה גי׳ אך להושיעם מצרתם עד״ש אהיה עמם בצרה. ובזכות שנשמרו מג׳ אלה אהיה הגין לנח. וגי׳ אהיה נח פ׳. ור״ת וישאר אך נח גי׳ אל הוי״ה לרחם עליהם בחסד ורחמים: ז והמבול היה מים. היה לו לומר והמים היה מבול

מסורת הקריאה

עין לעיל ו׳ ט״ז: (כב) בחרבה, המתג בחי״ת בכולם: מתו, מלעיל במ״ם: (כג) וימח, כתב המ״שנז״ל

טו וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם
שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ
חַיִּים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־
בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים
וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ שלישי יז וַיְהִי
הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ
וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה
וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם
וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה
עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ יט וְהַמַּיִם גָּבְרוּ
מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־
הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־
הַשָּׁמָיִם׃ כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה
מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃
כא וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ
בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ
הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃
כב כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו

תרגום אונקלוס

כֹּל צִפַּר כָּל דְּפָרַח: טו. וְעָלוּ עִם נֹחַ לְתֵיבְתָא. תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל בִּסְרָא. דְּבֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי: טז. וְעָלַיָּא. דְּכַר וְנוּקְבָּא מִכָּל בִּסְרָא עָלוּ. כְּמָא דְפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ. וַאֲגֵין יְיָ עֲלוֹהִי: יז. וַהֲוָה טוֹפָנָא. אַרְבְּעִין יוֹמִין עַל אַרְעָא. וּסְגִיאוּ מַיָּא. וּנְטַלוּ יָת תֵּיבְתָא. וְאִתְרַמַת מֵעַל אַרְעָא: יח. וּתְקִיפוּ מַיָּא. וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל אַרְעָא. וּמְהַלְכָא תֵּיבְתָא עַל אַפֵּי מַיָּא: יט. וּמַיָּא, תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא. וְאִתְחַפִּיאוּ (י"ג וְאִתְחֲפִיו) כָּל טוּרַיָּא רָמַיָּא. דִּתְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא: כ. חֲמֵישׁ עַסְרֵי אַמִּין מִלְּעֵילָא. תְּקִיפוּ מַיָּא. וְאִתְחַפִּיאוּ (י"ג וְאִתְחֲפִי.) טוּרַיָּא: כא. וּמִית. כָּל בִּסְרָא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא. בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא. וּבְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא. וְכֹל אֱנָשָׁא: כב. כֹּל. דְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי. מִכֹּל דִּבְיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ: כג. וּמְחָא.

תפסיר הרס"ג

ד'ו גנאח: טו)ודכ'לו אלי' נוח אלי' אלתאבות. אזואגא אזואגא מן כל בשרי. פיה רוח אלחיוה: טז) ואלדאכ'לין. ד'כור ואנאת' מן כל בשרי דכ'לו. כמא אמרה אללה. וחגב אללה דונה: יז) ולמא אקאם אלטופאן. ארבעין יומא עלי' אלארץ'. כת'ר אלמא. פחמל אלתאבות. וארתפעת ען אלארץ': יח)ולמא עצ'ם אלמא. וכת'ר גדא עלי' אלארץ'. סארת אלתאבות עלי' וגה אלמא: יט)ועצ'ם אלמא. גדא עלי' אלארץ'. וג'טא. גמיע אלגבאל אלשאמכ'ה. אלתי תחת גמיע אלסמא: כ)ולמא עצ'ם אלמא. כ'מסה' עשר ד'ראע ע'ל' אלארץ'. ותג'טת אלגבאל: כא) תופי כל בשרי דאב עלי' אלארץ'. מן טאיר אלי' בהימה אלי' וחש. וסאיר אלדביב אלדאב עלי' אלארץ'. וכל אלנאס: כב) כל מן נסמה' רוח אלחיוה פי אנפה. מן כל מן פי

נוה שלום

ופחות. ועוד פנים אחרים. (כא) ויגוע,

חלק הדקדוק

בתיבת וכל בכל התיגאן: [כב) נשמת,

אבן עזרא

מעצמם שנים שנים: (טז) והבאים זכר ונקבה. טעמו הבאים בתיבה. וטעם ויסגור ה' בעדו היא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור על איש. ויסך אלוה בעדו והעד ראש הפסוק והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה א"כ מה טעם ויהי המבול על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המי' ונשאו התיבה וגבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה: (יט) מאד מאד. פעמים שאין לרוב ממנו וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהי' למה אמר ויכסו ההרים. וכן פירוש כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון, ופירוש ויגוע וכבר גוע ורבים בתור' כמוהו כמו ואתחנן וכן וימטר עליהם

בעל הטורים

(טז) והבאים ב' במסו' הכא ואידך והבאים וגו' עם זרובבל לומר כמו בכאן באו מאליהם כך התם נמי עלו מאליהם

ת"א והבאים זכר. זבחים קטז: חמש עשרה. יומא כא. כל אשר. יומא פה שוטה מה:

רש"י

אלא עולה אף כאן לפור כל מין מראית עולה): (טז) ויסגר ה' בעדו. הגין עליו ק שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם. ופשוטו של מקרא סגר כנגדו ר מן המים וכן כל בעד שבמקרא ל' כנגד הוא (בראשית כ) בעד כל רחם בעדך ובעד בניך (איוב ב) עור בעד עור (תהלים ג) מגן בעדי (ש"א יב) התפלל בעד עבדיך כנגד עבדיך: (יז) ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה ש במים י"א אמה כספינה טעונה המשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו: (יח) ויגברו. ת מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים א לאחר שהשוו המים לראשי ההרים: (כב) נשמת רוח חיים.

שפתי חכמים

ג"כ הוה ממועט מפני שלא נקרא לפור (מהרש"ל): ק (קל"מ) דאל"כ מאי ויסגור ה' בעדו הרי כבר עשה התיבה ונכנס בתוכו כמו שלוהו כדי להנצל על ידה אלא ע"כ שזהו מ"ש מתחלה והקמותי וגו' ולולי זה לא תוכל: ר (נח"י) פי' פ"י שליווהו לעשות התיבה וליכנס לתוכה זו היא סגירתו מן המים: ש דקשה לרש"י לאחר ארבעים יום כבר נדלו המים ולמה לא נתנשא התיבה כבר אלא משוקעת וכו': ת דאל"כ אלא היה התגברות המים מפני המבול הל"ל בקרא ויהי המבול וגו' ויגברו המים וירבו מאוד וגו' וישאו את התיבה ותרם מעל הארץ ותלך וגו' אלא ודאי להכי כתיב ויגברו המים לבסוף לומר שתגבורת לא היה מפני המבול שבתוך המ' יום אלא מאליו כלומר שהיה התהום עולה מאליו ומפני זה נתגברו המים ודוק. והרא"ם תירץ בענין אחר שהרי כבר פסקו גשמים מסוף מ' יום ואי אפשר לומר בתוך ארבעים יום היה תגבורת זה שהרי כתיב ויגברו המים על הארץ ק"ן יום ואין סברא לומר תגבורת הראשון היה ממי המבול והשני מן התהום עכ"ל: א וא"ת מנ"ל לרש"י דילמא למעלה מן הארץ ע"ו אמה וי"ל דא"כ הרים הגבוהים לא נתכסו מן המים וקרא כתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים ל"פ למעלה וכו'

נחל קדומים

תמים ויצאו ממנו ישראל דכתיב בהו תמים תהיה: יט (ד) ויכסו כל ההרים אשר תחת כל השמים. ׳כ׳ יש הר שאינו תחת השמים אלא שלא ליתן פתחון פה למינים שאומרים שלא ירד מבול לארץ ישראל שנאמר לא גשמה ביום זעם לכך כתיב תחת כל השמים ואף ארץ ישראל במשמע. כן כתב רבינו אפרים בפירושו כ"י. ודברים קשים הם. דאע"ג דאמרו במדרש דכותי א' אמר שלא ירד מבול על הר גריזים ובארץ ישראל והשיב לכותי מהאי קרא ע"ש. מ"מ הכי ר' יוחנן בזבחים דף קי"ג סבר לפי האמת דארץ ישראל לא ירד בה מבול. וכבר התוס' שם הקשו מהאי מאמר דמדרש רבה ותירצו. ויש לישב קצת: כא (ה) ויגוע כל בשר וכו' וכל האדם כל אשר נשמת רוח חיים וגו'. אפשר

מרפא לשון

וזה דחוק שאין כוונת בעצם היום הזה כמו בזמן היום הזה אבל הרמב"ן ז"ל בפ' אמור פירש שהוא מלשון קרן בחילוף הכ"ף בקו"ף שהם ממוצא אחד ור"ל בקרנו של יום דהיינו גופו וכוחו מל' וכל קרני רשעים אגדע. מגני וקרן ישעי וזה פי' נכון לענין הכתוב אבל לעד"ן שיותר קרוב לפרש כרן כמו גרם שהוא תרג' עצם ממש מלפרשו כמו קרן ודכותיה תרגום כולו באדרת שער ככלן דסער שהוא כמו כגלים דסער בחילוף המוצאות כידוע ודו"ק: ושלשת נשי בניו. ותלת. ה"ג וכצ"ל דלא כנ"א ותלתא: יו. ויסגר ה' בעדו. ואגין ה' עלוהי. כן היא נוסחת הראשונים ול"ג במימריה ונר' שכן עיקר כי תוספת במימריה אין לה צורך. דמה שתרג' ושכתי כפי. ואגין במימרי אינו

חומת אנ"ך

אלא מלמד שגם העצים והאבנים נוזלים היו מים והיו מי מבול. ר' מהר"א מגרמיזא ז"ל כ"י: ח ויעבר אלהים רוח. ס"ת רמז ג' אברהם כלומר זכר הקב"ה זכות אברהם שהיה ראוי לצאת משם בן נח ועתיד לירד לכנען

מסורת הקריאה

בספרים מדויקים כ"י המ"ם רפה בלי דגש שהוא מן הקל וכן כתב בעל אור תורה כי הקורא וימח במ"ם דגושה נמצא אומר ששונאו של הקב"ה נמחק עם כל היקום כי וימח הדגוש הוא מהנפעל כמו ימח שמם אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל יהוא פועל יוצא וצריך להזהר בזה מאד עכ"ל ושפתים יושק עכ"ל: וימחו, הטפחא בחי"ת: וישאר, מלעיל הדרגא בשי"ן ובמסורה כ"י נמסר עליו לית ומלעיל, וכן ראוי להיות כי האל"ף בצירי כמו ותשאר היא דרות (א' ה') מ"ש;

מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ כג וַיִּמַח
אֶת־כָּל־הַיְקוּם ׀ אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי
הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־
רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־
הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ
בַּתֵּבָה׃ כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ
חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ח א וַיִּזְכֹּר
אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה
וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה
וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ
וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃ ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת

תרגום אונקלוס

יָת כָּל יְקוּמָא דְּעַל אַפֵּי אַרְעָא. מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָּא. וְאִתְמְחִיאוּ מִן אַרְעָא. וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם נֹחַ. וּדְעִמֵּיהּ בְּתֵיבְתָא: כד. וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל אַרְעָא. מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין: א. וּדְכִיר יְיָ יָת נֹחַ. וְיָת כָּל חַיְתָא וְיָת כָּל בְּעִירָא. דְּעִמֵּיהּ בְּתֵיבְתָא. וְאַעְבַּר יְיָ רוּחָא עַל אַרְעָא. וְנָחוּ מַיָּא. ב. וְאִסְתְּכַרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא. וְכַוֵּי

תולדות אהרן

מכל אשר. קידושין יג סנהדרין קח זבחים קיג בכורות מז: וימח את. ברכות סא שבת קיג עירובין יח סנהדרין קח: וישכו המים. ר״ה יב סנהדרין קח זבחים קיג:

בעל הטורים

וזהו כמ״ד עלו מאליהם ודלא כמ״ד שעורת העלם: (כג) וישאר אך נח. אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות לומר שאף עוג

רש״י

נשימה ב של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא ג דגים שבים (סנהדרין קח): (כג) וימח. ל׳ וַיִּפְעַל ד הוא ואינו ל׳ וַיִּפָּעֵל והוא מגזרת ה וַיִּפֶן וַיִּבֶן כל תיבה ו שסופה ה״א כגון מחה קנה כשהוא נותן וי״ו יו״ד בראשה נקוד בחירק תחת היו״ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה (ב״ר) גונח וכוהה דם ז מטורח הבהמות והחיות ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם: (א) ויזכר אלהים. זה השם מדת הדין הוא ונהפכה למדת רחמים ע״י תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר (בראשית ו) וירא ה׳ כי רבה רעת האדם וגו׳ ויאמר ה׳ אמחה והוא שם מדת רחמים: ויזכר אלהים את נח וגו׳. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ח ושלא שמשו בתיבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין ט והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו (אסתר ב) כשוך חמת המלך ל׳ הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינת. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם י כגון חמי

שפתי חכמים

וכו׳: ב (הרא״ם) כל אשר נשמת רוח חיים אין שב אל האדם לבדו. אבל הרא״ם כתב והגיר׳ היא נשימה של רוח חיים כלומר שיש בו נשימה של רוח חיים אבל א״ל נשמה דהא אין לבהמות נשמה דדוקא גבי האדם כתיב ויפח באפיו נשמת חיים אבל לא גבי בהמות וחיות ועופות: ג (קל״מ) ושמא לזה כיון רש״י באמרו כי השחית כל בשר אפילו בהמה וחיה ואלו דגים לא קתני וקרא ה״נ דייק דכתיב על הארץ אבל לא דגים שבים: ד ויפעל מבנין קל על משקל וירא ויתן רק שהם עומדים וזה יוצא ולא ל׳ ויפעיל ובנין נפעל כמו וימחו מן הארץ: ה דקשה לרש״י כיון שהוא ל׳ ויפעל למה נקוד וימח בחיר״ק שהוא מבנין הכבד ולא נקוד וימח בקמץ שהוא מבנין הקל ומתרץ שהוא מגזרת ויפן ויבן דנקוד ג״כ יו״ד בחיר״ק ודלא כפי׳ הרא״ם שהוא ממשקל ויפן והא דמ״ם בפת״ח מפני הח׳ שהיא גרונית: ו דקשה לרש״י מה טעם בכולהו למה נקוד חיר״ק תחת היו״ד: ז וא״ת מנ״ל לרש״י כל זאת וי״ל דכתיב אך נח ואך מיעוט הוא ואין כאן שום דבר למעט אלא נח עצמו היה מתמעט מגניחתו שהיה גונח וכו׳: ח (קל״מ) מהכא משמע ששאר הבהמות השחיתו מעצמן לא ע״י המזיקיקין דאל״כ מאי זכות לאלו וכן משמע ממה שאמר אחריו שלא שמשו בתיבה שזהו פי׳ על עצמן. (נח״י) והא דאיצטריך לשני מיני זכות י״ל דבזה שלא השחיתו דרכם קודם לכן לא סגי משום דאין זה פעולת מצוה אלא מניעת עבירה (ואע״ג דאמרי׳ במסכת מכות ד׳ כ״ג כל היושב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה הא אמרינן בקידושין דף ל״ט דמיירי כשבא לידו עבירה וניצול ממנה) לכן איצטריך ג״כ לזכות שלא שמשו בתיבה שזהו פרישות הגוף במותר להם. ובהאי טעמא לחוד נמי לא סגי משום דהוי קלת כמי שאינו מצווה ועושה דלא מצינו שנאסרו בתשמיש בתיבה דלנח ובניו לחוד אזהר רחמנא. והא דכתב הרב ושרצו בארץ מגיד שאף הבהמה וחיה נאסרו בתשמיש י״ל דמעצמם קבלו האיסור ולא בגזירת הש״י: ט דקשה לרש״י דאי הוה רוח ממש הא כתיב אח״כ וישוכו המים וזה אינו דהא כתיב ישב רוחו יזלו מים. א״כ הוכחתו דאי רוח ממש הא כתיב על הארץ והרי היו המים על הארץ והאיך עבר הרוח על פני הארץ אבל אם תפרש רוח תנחומין אתי שפיר דעל הארץ פירוש על עסקי הארץ ר״ל דלכך העביר רוח תנחומין בשביל בני האדם שעל הארץ: י וא״ת כיון דצורך עולם הם למה לא נבראו מששת ימי בראשית ז״ל דקודם המבול לא היה צורך לעולם לפי שאין הבריות היו צריכים להם לפי שהיו בריאים וחזקים אבל אחר המבול נעשו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כג) וישאר אך נח. נמצא בשם ר׳ יהודה חסיד מכאן רמז לעוג שפלט מן המבול. א״ך נ״ת עולה בגימטריא עוג: (א) ויעבר אלהים רוח. אותו רוח שנאמר בו מרחפת הולך על המים בשעת המבול והחזיר המים לכשהיו בתחלה ואותו רוח העביר עכשיו ונחו המים: תהום

תפסיר הרס״ג

אלגפאף מאתו: כג) ומחא אלמא. כל אלאנאם אלד׳י עלי׳ וגה אלארץ׳. מן אנסאן אלי׳ בהימה אלי׳ דביב ואלי׳ טאיר אלסמא. ואמתחו מן אלארץ׳. ותבקא נוח פקט. ומן מעה פי אלתאבות: כד) ולמא עצ׳ם אלמא עלי׳ אלארץ׳. מאיה וכ׳מסין יום: א) ד׳כר אללה נוח. וגמיע אלוחש ואלבהאים. אלד׳ין מעה פי אלתאבות. פאמר אללה ריח עלי׳ אלארץ׳. סכן בהא אלמא: ב) ואנסדת עיון אלג׳מר.

נוה שלום

תופת, דבק אל ולמא. (כג) וימח, ומחא אלמא, דבק אל גברו המיב.

ח (א) ויזכר, ד׳כר, דבק אל ולמא.

חלק הדקדוק

מלעיל ר״ח] כג) וימח המם רפה וכ״ב א״ת, ובקצת דפוסים המם דגש והוא סערה גדול רח״ל עיי׳ א״ת ז״ל: את כל היקום אשר, אין פסיק בין תיבת אשר לתיבת על בכל התיגאן: [השמים, אין כאן דרבנן, ר״ח] וימחו, מלרע:

אבן עזרא

מן על פירוש האמת. ומלת ויגוע מיתה ובפי׳ ויגוע וימת אבאר לך זה. והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם. ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם. ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שני שרשים ימצא כמוהו: (כג) וימחו מן הארץ. נמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבד ואשר אתו והנה זאת תשוב׳ גמורה על חסירי הדעת מאחינו שאמרו שלא היה המבול בכל הארץ: (כד) ויגברו המים חמשים ומאת יום בעבור שנבקעו המעינות גם היה גשם יורד יום א׳ ופוסק יום אחד כי פי׳ אנכי ממטיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר ויכלא הגשם: (א) ויזכור אלהים

אבי עזר

ברגליהם פ׳ עקב: (כג) תשובה גמורה על חסני). הנה רבים הביטו אחרי הרב ותחילתו בוואזכיא השתכחו חסר ברס קושטא קאי כי לא נעלם ממנו מאן דאמר שלא היה מבול בארץ ישראל כאשר כתב הרב מאחינו וכו׳. וחלילה לרב מרשע לדבר סרה על חכמינו רק בצחות לשונו כפלה התחת הכונה חסרי הדעת וכונתו על שלילת דעה זאת. כמה דתימר דלא סתרי דעה זאת כמה ששמשו חכמים בל׳ שלילה. ושלילה

נחל קדומים

במ״ש בתנחומא פ׳ ראה וז״ל אמרו רבותינו הרבה כשרים היו בהן כגון נח ונמחו עם הדור עכ״ל ובקונט׳ פני דוד הרגשתי דלכאורה זה סותר משז״ל דאברהם אע״ה על פחות מעשרה לא בקש שדור המבול היו ח׳ ולא הצילו דורם ולפי התנחומא היו יותר מעשרה ולא הצילו ונמוחו. ואפשר דנח הציל עצמו ובניו בעבור שהוכיחם כמשז״ל אבל שאר הכשרים לא הוכיחום ונתפסו בעונם כמ״ש פ״ה דשבת וידוע דהתוס׳ כתבו משם ר״ת דכי כתיב האדם הוא על הגוים וז״ש וכל האדם פי׳ כל הגוים וגם כל אשר נשמת רוח חיים שהיו כשרים מתו והט״ט שלא הוכיחו. וז״ש רז״ל דאברהם אע״ה לא בקש על פחות מעשרה דבמבול היו ח׳ ולא הגינו. כי שאר כשרים נתחייבו על שלא

מרפא לשון

תוספת תיקון אלא תרג׳ כפי: ח. א. ויזכר אלהים את נח. ודכיר. כ׳ היא״ר ז״ל שכל מקום שתמצא ל׳ זכירה או פקידה אצל הי״ת תרגומו בל׳ בינוני לפי שאין שכחה לפניו ותמיד הוא זוכר הכל ואף שדיברה תורה בלה״ק כל׳ בני אדם התרגום לא דיבר שלא ניתן לו רשות זת״ד. ולדעתי זהו מבנין נפעל וכן תרגם וזכרתי להם ברית ראשונים ואזכור את בריתי ודכירנא הוא ג״כ ל׳ נפעל ואפילו אצל האדם ואמר כן כמו שתרג׳ זכור את יום השבת, הוי דכיר. זכרנו את הדגה, דכירין, ועמש״ת לקמן ע״פ ויז׳

חומת אנ״ך

הלא על קדושת שמו. רבינו אפרים ז״ל בכ״י ולי הדל אפשר לרמוז עוד כי ר״ת ויעבר אלהים רוח עם הכולל ג׳ יצחק גם תיבות ויעבר אלהים רוח ג׳ ליעקב למשה עם הכולל שם רמז דבזכות אבותינו הקדושי׳ אברהם יצחק יעקב ומרע״ה ניצולו ונתקיים העולם ומלבד זכות מרע״ה כי רב הוא עוד יש ליתן טעם ויתישבו איזה רמזים בס״ד הנה בס׳ נגא ישראל כ״י כתב פ׳ בראשית בפ׳ האדם נפש חיה ס״ת משה ור״ת נפש חיה נח. ובפרשתנו נח איש צדיק תמים היה ס״ת איש תמים היה משה וצדיק היינו בכלל כי מרע״ה היה יותר מצדיק וחסיד. ואמרו בזו״הק דהיה פקפוק על נח שלא התפלל על דורו כלל. ומרע״ה תקן שמסר עצמו ואמר מחני נא. ויתישב הכל במ״ש הרב

מסורת הקריאה

ח (א) וישכו, השי״ן ימיני והכ״ף בדגש והטעם מלעיל בשי״ן: (ב) מעינת העי״ן גם היוד שניהם בשוא:

תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם
מִן־הַשָּׁמָיִם׃ ג וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל
הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם
מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ד וַתָּנַח
הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט׃
ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ

תרגום אונקלוס

דִשְׁמַיָא. וְאִתְּכְּלִי מִטְרָא מִן שְׁמַיָא: ג. וְתָבוּ מַיָא. מֵעַל אַרְעָא אָזְלִין וְתָיְבִין. וַחֲסָרוּ מַיָא. מִסוֹף. מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין: ד. וְנָחַת תֵּיבְתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה. בְּשִׁבְעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא עַל טוּרֵי קַרְדוּ: ה. וּמַיָא. הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין. עַד יַרְחָא עֲסִירָאָה.

תפסיר הרס"ג

ורואזן אלסמא. ואנחבס אלמטר מן אלסמא: ג) ותראגע אלמא עלי אלארץ׳. כל מא מר רגע. ונקץ אלמא בעד מאיה וכ׳מסין יומא: ד) פאסתקרת אלתאבות פי אלשהר אלסאבע. פי יום סבעה׳ עשר מנה. עלי׳ גבאל קרדא: ה) וכאן אלמא. כלמא מר נקץ. אלי׳ אלשהר

נוה שלום

(ד) הרי אררט, גבאל קרדא, כת"א. (י)

אבן עזרא

את נח. גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העיקר: ואת כל החיה. כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ וטעם ויזכור השבוע׳ שנשבע לנח׳ ויעבר אלהים רוח. העבירו תמיד: וישכו המי׳ וינוחו ולא גברו וכן וחמת המלך שככה ודגשות הכ"ף לחסרון העי"ן ושניהם מהבנין הקל: (ב) ויסכרו. כמו ויסגרו ואין הכ"ף מתחלפת בגימ"ל רק הם שתי מלות והטעם א׳ כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יה"וא וסמ"ך בשי"ן: ויכלא הגשם. נכלא בתוך האוצר: וישבו המים. למטה מהארץ כמשפטב בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נבואה ידעו. והאומרים כי הנה מצאנו מאה וחמשים יום חמשה חדשים וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונה על דבריהם כי שנים ימים יחסרו. גם האומר כי בחשבון העבור היה עושה וישים בחדש השני מרחשון ותהי׳ השנה שלימה ולמה כל זה ואפי׳ היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה או תחל׳ השנ׳ מתשרי לא נתנו המועדי׳ על יד נח. גם יתכן על מנוח התיבה

אבי עזר

וחסר שמות נרדפים. ולכן דקדק בלשונו חסרי הדעת ולא כתב חסרי דעת. ודעת הרב כריש לקיש דפליג בזבחים על ר׳ יוחנן. ולפי דברינו דברי הרב כאוד מוצל משטף אף ולא גושמו ביום זעם. ראה מה שכתב בפ׳ וישלח בענין בלעם בן בעור וכו׳. כי לא יפול מדברי רז"ל ארצה ובכמה מקומות כתב כן: (ב) (ויסכרו כמו ויסגרו) אמנם בס׳ משלי כ׳ הרב על גפי כמו על גבי. ובפ׳ מקץ נצטדק הטי"ת בעבור תי"ו התפעל. מכלל דהדר בי׳ רב מההוא וסבר כדעת מדקדקים דאותיות הבאות ממוצא אחת מתחלפות ג"כ. ודוחק לו׳ בכל הני שהם ב׳ מלות. וע׳ ריש קדושים בפ׳ לא תלך רכיל או בחר לך דברי המכלול שהבאתי

בראשית א׳:

בעל הטורים

נשאר: אך נח בגי׳ עוב: (ב) ויכלא. ב׳ במס׳ הכא ואידך ויכלא העם מהביא לומר לך שבזכות ישראל כלה הגשם: (ג) ושוב. ב׳ הכא ואידך וילא יצוא ושוב עד יבושת המים והחיות רצוא ושוב. זה הוא שאמרו שמזיעת החיות יוצא נהר דינור כמו ושוב דהכא איירי בנהר אף התם נמי: (ד) ותנח ב׳ במסורה ותנח התיבה. ותנח עליהם הרוח. לומר שרוח הקודש נחה על אותם אשר נשארו בתיבה וזה הוא ותנח עליהם הרוח: אררט. ג׳ במסורה הכא ושנים גבי סנחריב ויהי וגו׳ בית נסרוך אלהיו וגו׳ והמה נמלטו ארץ אררט ואחז"ל לקח נסר אחד מן התיבה אמר דין אלהא דשיזביה לנח מטופנא. נסרוך לשון נסר:

שפתי חכמים

אלשים וק"ל: ב דלא תימא שאז כבר היו חסרים וזה א"א דנימא דבסוף ק"ן יום כלו לחסור שהרי המים היו הלוך וחסור עד כ"ז לחדש השני שבו יבשה הארץ אלא התחילו לחסור: ל וא"ת והא לעיל פירש"י בכ"ח בכסליו פסקו גשמים וי"ל דמאי שפי׳ לעיל בכ"ח בכסליו לפי שאין יום ראשון מן המנין הייגו לא חשוב כיום שלם לפי שאין לילו עמו דכתיב ביום הזה נבקעו וגו׳ ביום ולא בלילה. אבל מ"מ יום א׳ הוא נחשב א"כ נשאר ממרחשון י"ב יום ויום חסר לילה ומכסליו כ"ז ימים ולילה כי לא פסק הגשם עד לבקרו של כ"ח יום ותצטרף אותה לילה ליום ראשון הרי ארבעים יום לכך קרוי כ"ח לפי שהיו עדיין גשמי׳ יורדין בליל כ"ח וקרוי כ"ז לפי שפסקו ביום כ"ח הרי ג׳ מכסליו ר"ל עם לילה שלאחריו וכן כ"ט מטבת עם לילה שלאחריו והוא ז׳ לכסליו שבו פסקו הגשמים דא"א לומר לירידה שהרי לא כלו ארבעים יום של הגשמים וק"נ יום של תגבורת עד אחד בסיון ואין סברא שהק"ן יום היו מ׳ של ירידה וק"י של תגבורת אלא או כולם של גשם או כולם של תגבורת וא"א שיהיו של גשם א"כ לד׳ ימים נמלא שבי"ו בסיון לא חסרו אלא ד׳ אמות ונחה התיבה

רש"י

טבריא וכיוצא בהם. ויכלא. וימנע כמו (תהלים מ) לא תכלא רחמיך (בראשית כג) לא יכלה ממך: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור ב והוא אחד בסיון כילד בכ"ז בכסליו פסקו ל הגשמים הרי ג׳ מכסליו כ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר קי"א הרי ק"כ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה. שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה ליום המוהרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום. היינו באחד בסיון ותנח התיבה בחדש השביעי הוא סיון שהוא שביעי ז׳ לכסליו שפסק ב׳ הגשמים שאין לפרש שביעי לירידת גשמים דהיינו מרחשון ויהיה שביעי אייר שהרי עם כל זה חשוב ארבעים ימים ומירידה ק"נ יום מתגבורת לא תמצא שהיו כלין עד אחד בסיון וא"כ לא נחה התיבה מאייר עד יום שבעה בסיון ונחה בי"ו ימים לאחר שפסק תגבורת בעשירי וגו׳ זהו אב שהוא עשירי למרחשון שבו התחילו הגשמים לירד שאין לפרש עשירי להפסקה והוא אלול שהרי פירש"י ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח וגו׳ מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים. וא"כ לפירושו ולפי המקראות יש ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה ואם הייתי אומר שלא נראו עד אלול כשתחשוב ח׳ יום אחרי כן תמצאם כלים באחד במרחשון. וכן בראשון באחד לחדש נראו וגו׳ חרבו פני המים מכאן מאן דס"ל שהוא מרחשון קרוי ראשון אלא ודאי עשירי הוא אב ובאחד בו נראו ראשי ההרים וכשתחשוב ששים יום תמצאם כלים באחד בתשרי שהוא ראשון לרבי אליעזר מכאן דשביעי הוא סיון ועשירי הוא אב א"כ מהפסקת התגבורת דהיינו אחד עד שנראו ראשו ההרים דהיינו אחד באב יש ששים יום וט"ו למעלה מן ההרים היו המים מכלל דבששים יום חסרו המים ט"ו אמות דהיינו אמה בד׳ ימים. וא"כ בט"ז ימים חסרו ארבע אמות בט"ז ימים משהתחילו לחסר נחה על ההרים וא"כ תמצא שהיתה משוקעת במים אחד עשר אמות כל זה פירש"י. וק׳ הא דפרי׳ מקץ ארבעים יום ויפתח נח דהיינו משנראו ראשי ההרים דא"כ היונה אשר שלח ז׳ יום לאחר אותם ארבעים יום מדוע לא מצאה מנוח והלא היתה יכולה להיות נחה על ההרים לכך פירש"י ויהי מקץ ארבעים יום שהתחילו המים לחסור ולפי עניות דעתי צ"ל שהיו אילנות על ההרים שנראו כבר וכן היה מעשה ויחסרו המים מקצת חמשים ומאת יום והוא אחד בסיון ותנח התיבה בחדש השביעי בשבעה עשר בסיון וארבעים יום אחר שהתחילו המים לחסר ויפתח נח חלון התיבה והוא בי׳ בתמוז וישלח את העורב מיד ולא עשה שליחותו והוא המנין ז׳ ימים וישלח את היונה והיה שבעה עשר בתמוז ולא מצאת היונה מנוח. ואומר אני שגם רמז לתחלת החרבן שהית בשבעה עשר בתמוז שהובקעה העיר ולא מצאו ישראל מנוח בו שנקראו יונה והמתין עוד שבעה ימים ומצאה זית כדכתיב והנה עלה זית טרף בפיה ואותו היום צ"ל שנראו ראשי האילנות והמתין עוד שבעה ימים וישלח עוד והוא חדש שהוא אב י׳ לירידה באחד לחדש ולא יספה שוב אליו עוד כי מצאה מנוח על ראשי ההרים שנראו באותו היום והא לך ששים יום מפסי׳ תגבורת עד שנראו ראשי ההרים כמו לפי׳ רש"י מאחד באב שנראו עד אחד בתשרי שיש ששים יום ביניהם חרבו המים כדכתי׳ בראשון באחד לחדש חרבו המים וכו׳ חשוב ותמצא משנראו ראשי ההרים עד שחרבו המים ששים יום כמו לפירש"י וכן מצאתי בסדר עולם כמו שפירשתי. אמנם אין זה לשונו. אבל קשה לי דמאחר שצ"ל שהיו אילנות על ההרים ונתראו קודם שנראו ההרים כדפי׳ רש"י מדוע לא כתב יום ראיית האילנות כמו שכתב יום ראיית

מרפא לשון

אחזת: ב. ויכלא הגשם. ואתכלי. וכן בפ׳ חיי שרה את קברו לא יכלה. לא יכלי ותעצר המגפה. ואתכלי וצ"ל למה לא תרגמו ופסק ונר׳ שטעמו שכלה ממקורו ממש ואלו תרגם ופסק היה משמעו שנפסק ע"י דבר מעכב ולא ממקורו וכמ"ש יונתן ויעמד השמן דהשונמית. ופסק משחא לפי שלא פסק אלא מפני שאמרה אין עוד כלי ואלו עדיין היה להם כלים היה יורד שמן עוד יבזה נבין כוונת הכתובים ויזכור אלהים את נח וגו׳ ויסכרו וגו׳ ויכלא הגשם מן השמים. לומר שבזכות נח עשה הקב"ה כל הסבות האלו ואז כלה הגשם ממקורו מן השמים. וכן ותעצר המגפה שבזכות הקטרת כלה הדבר מעיקרו לא שעכבה אותו בסגולתה דרך עכוב. וכן את קברו לא יכלה ממך ר"ל שמי שיש לו מקום הראוי לבית קבורה לא יכלה אותו ממך לומר שאין לו ואצ"ל שימנע

חומת אנ"ך

מגלה עמוקות ז"ל בסיום פ׳ תרומה ותחילת תצוה כתבת ואתה רמז דמרע"ה גלגול נח שת וז"ש כתבת ר"ל נח שת ואתה זהת"ד וא"כ מרע"ה דהיה גלגול נח תקן מה שלא התפלל נח וומסר עצמו ואמר מחני נא. והוא גי׳ מכת אני. וא"ש רמז האדם נפש חיה דר"ת נח דבזכותו היה לעולם שארית ועל מה שלא התפלל תקן משה בסוף ולכן רמוז משה בס"ת. וא"ש נח איש תמים היה ס"ת משה דנח בא בסוף במשה. ורמוז בקראין ויעבר אלהים רוח משה בצירוף האבות דמה שלא התפלל נח תקן משה ולכן ניצול

מסורת הקריאה

(ג) ושוב, במס"ג נמסר ג׳, ר"ל שהוי"ו בקמץ א׳ דין, ב׳ לקמן פסוק ז׳, ג׳ יחזקאל א׳ י"ד: (ד) אררט, נמסר עליו במס"ג ד׳ ג׳ קמץ וחד פתח וסי׳ התבה, (דין) והמה נמלטו (מ"ב י"ט ל"ז) והבירו (ישעיה ל"ז ל"א) ממלכות (ירמיה נ"א כ"ז) ושם בפתח כתיב מפני

הָעֲשִׂירִ֑י בָּעֲשִׂירִי֙ בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֔דֶשׁ
נִרְא֖וּ רָאשֵׁ֥י הֶהָרִֽים׃ ו וַיְהִ֕י מִקֵּ֖ץ
אַרְבָּעִ֣ים י֑וֹם וַיִּפְתַּ֣ח נֹ֔חַ אֶת־חַלּ֥וֹן
הַתֵּבָ֖ה אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃ ז וַיְשַׁלַּ֖ח אֶת־
הָעֹרֵ֑ב וַיֵּצֵ֤א יָצוֹא֙ וָשׁ֔וֹב עַד־יְבֹ֥שֶׁת
הַמַּ֖יִם מֵעַ֥ל הָאָֽרֶץ׃ ח וַיְשַׁלַּ֥ח אֶת־
הַיּוֹנָ֖ה מֵאִתּ֑וֹ לִרְאוֹת֙ הֲקַ֣לּוּ הַמַּ֔יִם

תרגום אונקלוס

בַּעֲסִירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא .
אִתַּחְזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא : ו.
וַהֲוָה . מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין .
וּפְתַח נֹחַ . יָת כַּוַּת תֵּיבְתָא
דַּעֲבַד : ז. וְשַׁלַּח יָת עוֹרְבָא .
וּנְפַק מִיפַּק וְתָאִיב . עַד
דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא :
ח. וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה מִלְוָתֵיהּ .
לְמִחֱזֵי אִם קַלּוּ מַיָּא . מֵעַל

תפסיר הרס"ג

אלעאשר. ופי יום ואחד מנה. צ'הרת רוס אלגבאל : ו) ולמא כאן בעד ארבעין יומא. פתח נוח כוה' אלתאבות אלתי צנעהא : ז) ואטלק אלג'ראב. ואקאם יכ'רג וירגע. אלי' אן יבס אלמא ען אלארץ'. ח) ת'ם אטלק אלחמאמה מן ענדה. לינצ'ר הל כ'ף אלמא. ען וגה אלארץ' ·

נוה שלום

אחרים, אכ'ר, וכמו כו תרגם אחרית

אבן עזרא

לדבר דברים ארוכים לכן לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה : (ה) בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים. והנה נח קבע אחד לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעשור לחדש שבט שלח את העורב ותמיד היה הולך ושב עד שיצא נח כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים ששלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המבט המרובע והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימי' אחרי'. ומלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל כמו וייקץ או ויחל כמו וישב יעקב ויתכן להיות' מלה זרה בדקדוק : (י) ויוסף שלח את היונה מן התיבה. בארבעה ועשרים

אבי עזר

(ח) (ויחל עוד). על דעתי מתחלה דעת מדקדקים מחולקים בבנינה בזרתה. יש סוברים שהוא מן נחי עיין מבנין הפעיל. וי"ס מבנין נפעל. כמו ונבל כעלה כלנו. ויש סוברים מנחי פא יו"ד מפועל הדגש על דרך וינשהו. וכאז נשתנו להשלים חי"ת הדגושה אף כי ברוב לא נשלם חי"ת הדגושה. ולפי דעת הרב שיהיה מכופלים אין פתרונו עולה יפה ויפה כתב הרב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק. והראיה שכ' הרב דתבנה לזרה לפי שאין פתרונן עולה יפה דלקמן ויחל כת איש אדמה כתב שם מתחלה מפעלי הכפל וכו'. ושם לא כתב שהוא זרה מפני דשם עולה יפה : (יא) (טרף בפיה יש אומרים וכו') דעת הרב שהוא שם דבר. כמו אדמת עפר. שהמה שני שמות מורים על הוראה אחת והמה נרדפים. וכן כאן

תולדות אהרן

וישלח את העורב . סנהדרין קח : וישלח את היונה . סנהדרין שם :

בעל הטורים

(ז) יבושת . בגי' נחל כרית א"ל הקב"ה מזומן אתה בשליחות אחרת בימי אליהו . יבשת אותיות תשבי :

רש"י

מעל ראשי ההרים : (ה) בעשירי וגו' נראו ראשי ההרים . זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם . וא"ת הוא אלול מ ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון נ והעשירי א"א למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה וא"ת באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן : (ו) מקץ ארבעים יום . משנראו ס ראשי ההרים : את חלון התבה אשר עשה . ע לצהר (ב"ר) ולא זה פתח פ התיבה העשוי לביאה ויציאה : (ז) יצוא ושוב . הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק (סנהדרין קח) : עד יבשת המים . פשוטו כמשמעו . אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת (כשיבשו המים) בעצירת גשמים צ בימי אליהו שנאמר (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר : (ח) וישלח את היונה . לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים : וישלח . אין זה ל' שליחות

שפתי חכמים

יחויב שהיו כולן של תגבורת א"כ מ' יום לחוד וק"ן יום לחוד ולא כלו עד אחד בסיון : מ וא"ת הוא אלול וא"כ לא תוכל ללמוד שהתיבה היתה משוקעת י"א אמות כיון דבעשירי באחד לחודש הוא אלול א"כ מאחד בסיון עד אחד באלול ג' יום הרי אמה לה' או לו' ימים וא"כ לפי זה היתה משוקעת י"ב אמות ושליש : נ והתיבה לא נחה אלא לאחר שכלה מ' יום של גשמים וק"ן ימים של תגבורת המים וזה היה בסיון ולא באייר הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים כו' שהרי פי' מקץ מ' יום תחלת ארבעים יום שהם שלשים ותשעה שלמים ובצירופם עם אחד ועשרים שהוחיל בשליחות יונה יעלו ששים ומפני שאב ואלול אינו כ"א חמישים וט' יום הוכרח שר"ח תשרי ממנין האחד ועשרים יום : ס שאין לומר משנחה התיבה ועשירי עשירי להפסקה דומיא דשביעי שהיא שביעי להפסקה ויהיה שקוע י"ב אמות ושליש א"כ היה לו לעיל לכתוב מקרא זה ולא לסמוך אל נראו ראשי ההרים . כתב הרא"ם אך קשה מאחר ששילוח יונה היה אחר מ"ז יום משנראו ראשי ההרים מדוע לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה הרי לא נשארו עד שחרבו המים רק י"ד יום ומסתמא נראו כל ראשי ההרים הגבוהים והשפלים וגם קצת מהאילנות הגבוהים וכו' ונראה אף שנראו ראשי ההרים כיון שלא חרבו קצת מ"מ לא יכלה לעמוד על הארץ וגם האילנות הגבוהים נעקרו ונמחו בימי המבול כדמשמע במדרש ודו"ק כ"ל : ע ר"ל דחלון זה עשוי כדי להאיר : פ רצונו לתרץ למה כתיב לעיל פתח וכאן חלון ומתרץ ולא זהו פתח כו' . (קנ"מ) ואע"פ ששם פירש אותו במסופק י"א חלון וי"א אבן טובה מהאי קרא משמע שהוא חלון . וי"מ לצוהר לאורה מגזרת צהרים כאלו אמר אשר עשה לאורה כלומר לא לביאה כו' וא"ת א"כ מה הוצרך לאורו של אבן טוב וי"ל בעבור הלילות ובעבור הימים שהחלון היה סגור כדמשמע ויפתח וגו' : צ ורמז לזה שהרי מלת יבשת כתיב חסר לפי שיש בו אותיות תשבי דהוא אליהו . ועוד מדכתיב יבשת המים ולא כתב יבשת הארץ אלא יבשת המים

דעת זקנים מבעלי התוספות

ראיית ההרים וכי תימא שלא נשאר שום אילן כי אם זית בדכתיב וימח וגו' כי כן משתמע לפרש דגבי ויטע כרם שכשנכנס נח בתיבה הכניס עמו חבילי זמורות מכלל דלא נשארו אילנות ומשום ראיית אילן אחד לא כתב יום ראיתו . מ"מ ק"ל מפני מה נשאר זית משאר אילנות . וא"ת שנשאר בזכות שעתידין לעשות מפירותיו שמן למאור גם כרם עתידין לעשות מפירותיו נסכים . ומיהו י"ל שכרם היה לו תקנה בהכנס' זמורות לתבה אבל לזית לא היה יכול נח לעשות תקנה א כי תתיבש בשנת המבול יותר מכרם ולכך נשאר זית ולא כרם :

מי נח

(ז) וישלח את העורב וגו' . (ח) וישלח את היונה מאתו וגו' . כי פליאה שנית הראה הש"י במה שלא שמשו המזלות כל שנת המבול ובזה הי' נראה תוקף הנס ליושבי התבה והוא כמ"ש מהר"י מינץ בדרשותיו (דרוש ג) שע"י תנועת הגלגלים יתקיימו דרי הארץ ובהשקטם כלם פגרים מתים . והטעם כי תנועות הגלגלים מזכך ומטהר את עובי האויר הארצי המעופש וחיו ואם לא יטהר האויר ימיתם בעפושו ובעבותו ולא יוכלו להתקיים . והנה יושבי התבה ישבו משך שנה בתבה המסוגרת הזו ומ"מ לא שלט בהם האויר המעופש מבית ומחוץ כי התבה היתה מגנת ומצלת אותם . ובזה נבין כששלח נח את העורב מן התבה נאמר ויצא יצוא ושוב עד יבושת המים מעל הארץ . ר"ל ויצא יצוא ושוב תיכף כשיצא העורב מן התבה שב תיכף אל התבה כי לא היה יכול לסבול את עובי האויר החוצי . אמנם כששלח נח את היונה בפעם הראשון נאמר ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה כי מים על פני כל הארץ וישלח ידו ויקחה ויבא

מרפא לשון

ממך מאחר שהוא מודה בו ודו"ק : ז. ויצא יצוא. ונפק מיפק. ה"ג אבל בנוסחאות ישנות ונפיק מפק, והיא מדוקדקת יותר לפי ל' התרג' בל' הווה שכן היה עושה תמיד

חומת אנ"ך

הוא ואשר אתו : ט וישלח את העורב. דע כי שר עשו נק' עורב ושר ישמעאל נקרא רהב והוא זרזיר כי רהב

מסורת הקריאה

שאינו באתנחתא וסוף פסוק : (ז) וישלח, נמסר במס"ג כ"ב וכו' וכד נחית למנינא אינן כ"א כ"א וכן בספר קונקורדאנץ לא הובאו רק כ"א דהובאו במסרה, וכתב רוו"ה וקהינא בה טובא כי על רובם נמסר במס"ק כ"ב עכ"ל, אבל באמת המעתיק המסרה העתיק כמה מסורות מהקונקורדאנץ כמו שמפורש בהקדמתו למקראות גדולות וכן מסרה זו העתיק משם לכן הסר אחד בשניהם, אבל המסרה אמת הוא שחסר שם עוד פסוק אחד והוא וישלח ה' בעם (במדבר כ"א ו') וא"כ כ"ב הם : (ח) הקלו, מלעיל תחת הקו"ף מ"ש.

מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ט וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה׃ י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יב וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־

ת"א יהנה עלה. עירובין יח:

תרגום אונקלוס

אַפֵּי אַרְעָא. ט. וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנָח לְפַרְסַת רַגְלַהּ. וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבְתָא. אֲרֵי מַיָּא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא. וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ. וְאַעֵיל יָתַהּ. לְוָתֵיהּ לְתֵיבְתָא: י. וְאוֹרֵיךְ עוֹד. שִׁבְעָה יוֹמִין אָחֳרָנִין. וְאוֹסֵיף. שַׁלַּח יָת יוֹנָה מִן תֵּיבְתָא: יא. וַאֲתָת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִידָּן רַמְשָׁא. וְהָא טְרַף זֵיתָא תְּבִיר מַחֵית בְּפוּמַהּ. וִידַע נֹחַ. אֲרֵי קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא: יב. וְאוֹרֵיךְ עוֹד. שִׁבְעָה יוֹמִין אָחֳרָנִין. וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה. וְלָא אוֹסֵיפַת

תפסיר הרס"ג

ט) פלם תגד אלחמאמה מסתקרא לרגלהא. פרגעת אליה אלי' אלתאבות. אד' כאן אלמא עלי' גמיע וגה אלארץ'. פמד ידה ואכ'ד'הא. ואדכ'להא אליה אלי' אלתאבות: י) פצבר סבעה' איאם אכ'ר. ועאוד אטלקהא מן אלתאבות: יא) פגאת אליה וקת עשא. ואד'א בורקה' זיתון מקטועה פי פאהא. פעלם נוח. אן אלמא קד כ'ף ען אלארץ': יב) פצבר איצ'א סבעה' איאם אכ'ר. ת'ם אטלקהא. פלם

אבן עזרא

בשבט: (יא) טרף בפיה. י"א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית וכן כל טרפי צמחה. והראיה שיש תחת הרי"ש קמ"ץ גדול כמו זהב ועשן. והנכון בעיני שיהי' הבי"ת נוסף כבי"ת ברוחו שמי' שפרה. והוא באחד ובא בקמץ. כמו כי הוא טרף אריה שאג וחבריהם. או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול: (יב) וייחל. מבנין נפעל ובא מלעיל כמו וילחם ויצמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקום דוד ובא יו"ד וייחל בשרשו השלם כיו"ד או ירה ירה. ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספ' כמשפט' לשוב אליו: עוד. לעולם. וכן עוד טומאתו בו. עוד כל ימי הארץ: (יג) חרבו המים לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבדם ואח"כ יבשה הארץ והאומרי' על שנת הלבנה נשען בעבור י' ימים

אבי עזר

עלה וטרף ואם היה פעל היה לו לנקד הכיו קמץ והכיו פתח כמו שפירש רש"י בהרבה מקומות. ואח"כ קאמר הרב שהוא לעולם פעל. ומצינו פועלים דוגמתו בשני קמצין כמו אריה שאג כי הוא טרף. והוראתו שעל' הזית טרף ושבר פיה מן האילן ולא מצאה כן על פני המים. אך הבי"ת נראה כנוסף. כי נראה שמלת טרף קאי על היונה והוי למימר טרפה. כי יונה נאמרה בכל מקום בלשון נקבה אמר הרב דבי"ת נוסף וכאלו נאמר טרף פיה ופה נאמר לשון נקבה ול' זכר. והדר קאמר הרב אפשר שהוא תואר השם והוראתו שבורה כמו שפירש התרגום: (יב) (וייחל מבנין נפעל וכו'). הנה אין כאן הכרעה בין דברי הרב לדברי רש"י שמפרש שהוא מבנין התפעלות כי לכולם אית ליה פירכא. אם מבניין נפעל הוה למכתב וייחל. ואם מבניין התפעל ויתיחל כמו ויתיעצו

בעל הטורים

(יא) טרף. ב' במס' הכא ואידך כי הוא טרף וירפאנו מה התם ל' שבירה אף ה"נ שהיא שברתו מן האילן ולא מצאה אותו לף על המים ובזה הכיר כי קלו המים·

רש"י

ק אלא ל' שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: (י) ויחל. ל' המתנה וכן (איוב כט) לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא· (יא) טרף בפיה. אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים ל' זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה ר כמו (שה"ש ה) כיונים על אפיקי מים רוחצות (יחזקאל ז) כיוני הגאיות כלם הומות (הושע ז) כיונה פותה: טרף. חטף ש ומדרש אגדה ל' מזון ודרשו (עירובין יח) בפיה ל' מאמר ת אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל. הוא ל' ויחל אלא שזה ל' ויפעל וזה

שפתי חכמים

שבימי אליהו. מהרש"ל: ק דלא שייך ל' שליחות אלא בכר דעת ולעיל לא רצה רש"י לפרש זה שהרי כתיב בהדיא דלאו שליחות היה שהרי כתיב יצוא ושוב ופירש"י הולך ומקיף כו'. (קל"מ) דלכך לא פי' כלום בשליחות העורב דקשה ליה למה לא אמר בשליחות העורב לראות הקלו המים כמ"ש בשליחות היונה לכך אפשר לומר דלא שלחו לראות הקלו המים אלא שלחו לילך באשר ימצא בשביל שהיה שונאו בתיבה ומה שלא שלחו מיד אחר המעשה לפי שהיו מים על פני כל הארץ ואם היה שלחו או היה מינו נעדר ובזה מתורץ נמי למה הוחיל ז' ימים עד ששלח היונה ה"ל לשלוח מיד כיון שלא שלח העורב בשליחותו כלל אלא שלא היה בדעתו לשלחו לראות ולפ"ז יהיה פי' וישלח כמו וישלח משה את חותנו ודומיהם שאין הכוונה להטיב שולחו דבר לכך לא פירש בו כלום אבל בשליחות היונה ששלחו לראות שהוא כעין שליחות כו': ר כלומר וגם אי הוה כתיב טרפה בפיה מ"מ היה הלשון משמע גם על זכר והואיל וזה זכר היה ניחא לו לכתוב טרף לשון זכר: ש לא מל' הריגה כזאב יטרף אך מפני שכל טורף חוטף נקרא החוטף טורף. והא דשלח את הזכר והלא יש לחוש שלא יחשדהו כמו שחשדו העורב וי"ל כל הפוסל במומו פוסל והעורב שימש בתיבה משום הכי חשדו שימשם ג"כ אבל נח כוונתו היה לגלות זה לכל שהרי היונה ג"כ זכר היה והלך בשליחותו מפני שהיונה ג"כ לא שימש בתיבה מ"ה לא יחשוד גם את נח שימשם עם בת זוגו. מהרש"ל: ת וכן מסייע הלשון של קרא וס"פ עלה זית ר"ל מרורים כזית טרף מזונותי בפיה כך אמרה בפיה:

מי נח

ויבא אותה אליו. ולכאורה קשה שהי' לו לצרף הסבות ואח"כ המסובב. ולומר ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה כי מים על פני כל הארץ ותשב אליו אל התבה. ועוד שכיון שאמר ותשב אליו אל התבה וישלח ידו ויקחה למה הוצרך לסיים ולומר ויבא אותה אליו. ונראה שבא הכתוב בזה להודיע מה בין העוף הטמא לטהור שהעורב שהוא עוף טמא מיד שיצא מן התבה הזיקו האויר הטב ורץ במהירות לשוב אל התבה וישב שם עד יבושת המים מעל הארץ ואז שבו הגלגלים להעותם והי' יכול לצאת חוצה. אבל היונה הטהורה והצנועה ההיא נעשה לה יש גם בצאתה מן התבה לעשות רצון משלחה לראות הקלו המים מן הארץ והיתה היונה פורחת ועפה מהר לגבעה לחפש אולי תמצא מקום שכבר חרבו עליו המים ומ"מ לא הזיק לה האויר המעופש בכל הדרך הרב הזה שהיתה פורחת כי נעשה לה נס חוץ לתבה כמו בתוך התבה. וסיפר הכתוב שהיונה היתה פורחת במקומות רבות ובשום מקום לא מצאה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה. ואמר הכתוב שמה ששבה אל התבה לא היתה אלא מפני כי מזה ירגיש נח כי עוד מים על פני כל הארץ ושלא קלו עוד המים מעל הארץ ולא ששבה מפני הפסד האויר החוליי שהזיק לה. וכראות נח הנס הגדול הזה שעמד לה וישלח ידו ויקחה ולא הקיבה עוד אל המדור שהיה לה תחלה עם שאר המינים אלא ויבא אותה אליו והחזיקה אצלו במדור של בני אדם למען כבדה על אשר עשתה שליחותו בשלמות וגם על הנס שנעשה לה מן השמים:

יפה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) והנה עלה זית טרף בפיה. מלשון כל טרפי צמחה תיבש שהוא מתפרש סמדר ולכך ידע נח כי קלו המים. שאם לא כן אלא על הגדול מנא ידע והלא שמא על המים מצאו אלא לפי שראהו סמדר ידע כי מאילן נטלו:

מרפא לשון

עד יבושת המים ואולי שלזה נתכוון היא"ר ז"ל: יא. והנה עלה זית טרף בפיה. טרף זיתא תביר מחת בפומה. ה"ג מחת כולו פתח ולא כנ"א מחית או נחית ופירושו מונח והפתח הראשון משמש במקום שורק קיבוץ כנהוג בתרגום בכמה מקומות וכמו שיתבאר בפ' פקודי ט"ל י"ג בתרגום מוסבות משבצות זהב ומה שהקשה ע"ז ביא"ר שהי"לל מחית אחר המחילה לא דק שאין זה מדרך הלשון ואין לדמות משקל תביר כמשקל מחית שתי"ו תביר היא שרשית ומי"ם מחית נוספת ושיעור הכ' לפי התרגום כן והנה עלה זית טרוף ומונח בפיה. הוסיף לומר שהוא מונח בפיה שלא תאמר שהשבירה דוקא בפיה ולא שהביאתו בפיה אלא שיברה אותו דהיינו חתכתו מהאילן בפיה והביאתו בפיה:

חומת אנ"ך

ג' זר וזהו מ"ש רז"ל וילך עשו אל ישמעאל הלך זרזיר אצל עורב כי עשו וישמעאל הם זרזיר ועורב. ונח שלח את העורב רמז שעשו יטול המלכות ואח"כ ישראל שהם

מסורת הקריאה

(יא) טרף, כולו קמץ לפי שהוא שם תואר לעלה כלומר עלה זית היה טרף בפי היונה כן כתב רד"ק במכלול ושרשים שלא כדעת רש"י ז"ל בפי' הפסוק, מ"ש: כי קלו, כתב המ"ש וז"ל כתב בעל המסורת ד' וסי' המים (דין) מנשרים קלו (ש"ב א' כ"ג) ימי קלו מני ארג (איוב ז' ו') וימי קלו מני רץ (שם ט' כ"ה) וחד וקלו מנמרים סוסיו (חבקוק א' ח') יהוא מלרע כמ"ש המכלול, ועל פסוק מנשרים קלו נמסר דלי"ת בטעם הקו"ף, משמע שהד' אלו כולם מלעיל, וכן בס' פתח דברי הביא וימי קלו מני רץ עם הדומים שהם מלעיל, עכ"ל המ"ש. אבל הא איכא עוד קלו מנשרים סוסיו (ירמיה ד' י"ג, וא"כ צ"ל דההוא מלרע כיון שלא נמנה במס"ג הנ"ל בין הני דלעיל, אבל במס"ק שם נמסר עליו ד', משמע שהוא בכלל הד' מלעיל, וכן נמסר על הני ב' דאיוב ועל דין דשמואל שם במס"ק ד', משמע שהני ד' שוים הם להדדי לענין מלעיל, ועל דין דאורייתא לא נמסר כלום במס"ק, א"כ מוכח לדעת המס"ק שהך דאורייתא מלרע, וא"כ אין להכריע מהמסורה באיזה מקום נפל הטעות אם במס"ג דלא לחשוב הך דאורייתא בכלל הד'. והוא מלרע, או הטעות הוא במס"ק, ודוק: (יג) ויהי, מלת בתלשא גדולה ולכן מלת באחת הבי"ת

תרגום אונקלוס

לְמִתַּב לְוָתֵיהּ עוֹד : יג. וַהֲוָה. בְּשִׁית מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין. בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא. נְגוּבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא. וְאַעְדִּי נֹחַ יָת חוֹפָאָה דְתֵיבְתָא. וַחֲזָא. וְהָא נְגוּבוּ אַפֵּי אַרְעָא : יד. וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא. בְּעַסְרִין וְשִׁבְעָה. יוֹמִין לְיַרְחָא. יְבֵישַׁת אַרְעָא : טו. וּמַלֵּיל יְיָ עִם נֹחַ לְמֵימַר : טז. פּוֹק מִן תֵּיבְתָא. אַתְּ. וְאִתְּתָךְ. וּבְנָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ. יז. כָּל חַיְתָא דְעִמָּךְ מִכָּל בִּסְרָא. בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא. וּבְכָל רִחְשָׁא. דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא אַפֵּיק עִמָּךְ. וְיִתְיַלְדוּן בְּאַרְעָא. וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוֹן עַל אַרְעָא : יח. וּנְפַק נֹחַ. וּבְנוֹהִי. וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ : יט. כָּל חַיְתָא. כָּל רִחְשָׁא וְכָל עוֹפָא. כָּל דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא. לְזַרְעֲיָתְהוֹן. נְפַקוּ מִן תֵּיבְתָא : כ. וּבְנָא נֹחַ.

בראשית ח

יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃ יג וַיְהִי
בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל
הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה
וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
יד וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים
יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס רביעי
טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃
טז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ
וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יז כָּל־הַחַיָּה
אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־
הָאָרֶץ *הוֹצֵא אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ
וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יח וַיֵּצֵא־נֹחַ
וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃
יט כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף
כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם
יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ

* היצא קרי

שני״ר פסת״י

תפסיר הרס"ג

תעאוד אלרגוע אליה איצ'א : יג) ולמא כאן פי סנה' אחדי וסת מאיה. פי אליום אלאוול מן אלשהר אלאוול. נצ'ב אלמא ען אלארץ'. פנזע נוח ג'טא אלתאבות. ונצ'ר. פאד'א קד גף וגה אלארץ' : יד) ופי אלשהר אלת'אני. פי אליום אלסאבע ואלעשרין מנה. גפת אלארץ' : טו) פכלם אללה נוח קאילא : טז) אכרג' מן אלתאבות. אנת. וזוגתך. ובניך ונסא בניך מעך : יז) וגמיע אלוחש אלד'ין מעך. מן כל בשר. מן אלטאיר ואלבהאים. וגמיע אלדביב. אלדאב עלי' אלארץ'. אכ'רגהם מעך. ליתואלדו פי אלארץ'. ויתת'מרו ויכת'רו עליהא : יח) פכ'רג נוח. ובניה. וזוגתה ונסא בניה מעה : יט) וגמיע אלוחש ואלדביב ואלטאיר. וסאיר אלדאב עלי' אלארץ' לאגנאסהם. כ'רגו מן אלתאבות : כ) ובנא נוח מד'בחא ללה. ואכ'ד'

נוה שלום

כי בל"ר שוה לזכר או לנקבה. (יג) חרבו המים, נצ'ב אלמא, נבלע המים בארץ אבל עדיין לחותו ניכרת על פני האדמה. חרבו פני, גף וגה יבשו פני האדמה במראיהן. (יד) יבשה הארץ, גפת אלארץ, יבשה הארץ מלחות המים לגמרי. (כ) מכל, מן בעץ' וכו' ומכל, ומן בעץ'

חלק הדקדוק

יג) ויסר נח, נח בפשטא אחת והיא מלרע וכ"ה בירושלמים : מכסה כל דסמיך בשתי נקודות וכל מוכרת בשלש (מהריב"ש) : [יח) ויצא נח, הטעם נטויה ולא טפחה. ובתיגאן מנו עשר נטויה בכל התנ"ך. ובמסורת גדול מנה אחת

אבן עזרא

שהם נוספים בעבור שנת החמ' צריכים להיות שנתם שלימה. ועוד מי מלל להם ששנה עמד נח בתיבה. רק עמד שנת החמה ועוד עשרה ימים : (יז) היצא. כמו השלם וכן הישר לפני דרכך : ושרצו. יולידו : (יט) למשפחותיהם. כמו למינם ויש אומרים שהולידו בתבה וכל משפח' יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק : (כ) הבהמה הטהורה. עשר ולא

אבי עזר

ויתילדו : (יז) (היצא כמו השלם וכו'). כמו הפגמים על הדרך הפקר ניווי מבנין הפעול. וכן כתב הרב פרשת וישב נבלתי נתן זרע כמו השלם. ודברי הגהה באהל יוסף בארוכות וזה נכון כמו שכתבתי :

תולדות אהרן

חסר באחת . ר"ה : לא מן . סנהדרין קח : למשפחותיהם יצאו . סנהדרין שם : ויבן נח זבחים קח :

רש"י

ל' ויתפעל ויחל א וימתן וייחל ויתמתן : (יג) בראשון . לר"א הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן (ר"ה יב) : חרבו . נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה : (יד) בשבעה ועשרים . וירידתן בחדש השני בי"ז. אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה : יבשה . נעשה גריד כהלכתה : (טז) אתה ואשתך וגו' . איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה : הוצא . הוצא כתיב היצא קרי ב היצא אמר להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה : ושרצו בארץ . ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש : (יט) למשפחתיהם . קבלו

שפתי חכמים

א ר"ל כי היה דבר שמלייר השכל וא"ל עיון ע"ז מאחר שייבשו בשבעת ימים שימתין עוד שבעת ימים וייבשו יותר . מהרש"ל : ב ומהרש"ל פי' כי גם באלו וי"ו הוא הולא והוי הוי"ו פועל נח לכך אמר שיקרא אותו ביו"ד כי ו' י' מתחלפים והוי היצא . (קנ"מ) כי פי' היצא שיעשה שיצאו מעצמם אבל הוצא פי' שיוציאם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) למשפחותיהם יצאו מן התיבה . וכי יש משפחה לבהמה אלא אותן שדבקו במינן זכו ליכנס וליצא מן התיבה :

הבטחת ה' על קיום העולם

(כ) ויבן נח מזבח לה' וגו' . הנה ספרה לנו התורה כי נח בנה מזבח והקריב עליו קרבנות . הגם כי סודי הקרבן נעלם מאתנו עם כ"ז אנו רואים כי מראש מקדמת דנא רוח היא באנוש שיתן לפני ה' דבר מה תמורת נפשו . והקרבן אינו ח"ו מתנה או שוחד לה' . רק התעוררו' והתנוגים לפני ה' שיהי' לרצון לפניי כל

מרפא לשון

יז. ושרצו בארץ. ויתילדון. י"ל למה תרג' בל' התפעל והי"לל ויולדון באר' ולכאורה בר' שלא רצה לתרג' כן שמשמעו מפני שילדו פעם אחת אם כבר הם מעוברים ובל' התפעל משמע שיתעברו וילדו. פעם אחר פעם וזהו פי' ושרצו בארץ וכן תרג' אשר הולידו בארצכם דאתילדו מט"ז אמנם כן הוא דרך התרג' להפוך הפעל למתפעל בכ"מ וזה כאחד מהם שהרי פעל זה אינו ברשות האדם ולא יפול בו ל' פעל אלא מתפעל.

חומת אנ"ך

יונה. ס' כ"י : י יבשה הארץ. ג' תרי"ג בזכות תרי"ג שקבלו ישראל יבשה הארץ. כנא ישראל כ"י : יא ויבן נח מזבח. תרגם בתרגום המיוחס ליונתן וז"ל ובנא נח מדבחא קדם ה' הוא מדבחא דבנה אדם וכו' ועלוי אקריבו קין והבל וכו' ובנייה נח ונסב מכל בעירא דכיא ומן כל

מסורת הקריאה

דגושה: (טז) הוצא, כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד היצא והה"א בפתח והיו"ד מורגש : פרו רבו, שניהם מלרע : (יח) ויצא נח, במקף והצד"י בצירי וטעמו מלעיל, מכלול, והטעם הזה הוא נקרא מאיילא וצורתו כצורת הפטחא ואיננו מפסיק אמנם הוא משרת לאתנחתא או סוף פסוק בי"א מקומות כמו שנמסר בפ' אמר בתיבת להחלו (כ"א ד') ובפ' פינחס בתיבת בשבעתיכם (כ"ח כ"ו), עיי"ש, וזהו שנמסר עליו כאן במס"ק י"א בטעם, ולהכיר בינו ובין הטפחא הוא זה, כי המאיילא תביא תמיד עם האתנחתא וס"פ במלה כדא לכן יש כאן מקף בין מלת ויצא למלת נח וכבר ידוע כי המקף מורה כאלו השתי מלות הם מלה חדא, ועוד הוא כלל גדול בטבע טעמי המקרא בכל מלה שהיא סמוכה במקף למלה שלאחריה לא יבוא באותה מלה נגינה טעם ופשיטא שלא יבוא טפחא שהוא טעם מפסיק, אין זה אלא

לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה
וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהוֹר וַיַּעַל עֹלֹת
בַּמִּזְבֵּחַ: כא וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ
הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לֹא
אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה
בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם
רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת
אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי: כב עֹד
כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם

ת״א ויקח מכל. זבחים קטו: וירח ה׳ עירובין סה זבחים עז: כי יצר. סוטה נב חגיגה טז קידושין ל:

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ. וּנְסֵיב. מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא. וּמִכֹּל עוֹפָא דַכְיָא. וְאַסֵּיק עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא. כא. וְקַבֵּיל יְיָ בְּרַעֲוָא יָת קוּרְבָּנֵיהּ. וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ. לָא אוֹסֵיף. לְמִלְט עוֹד יָת אַרְעָא בְּדִיל חוֹבֵי אֲנָשָׁא. אֲרֵי. יִצְרָא לִבָּא דַאֲנָשָׁא. בִּישׁ מִזְּעוּרֵיהּ. וְלָא אוֹסֵיף עוֹד. לְמִמְחֵי יָת כָּל דְּחַי כְּמָא דַעֲבָדִית: כב. עוֹד כָּל יוֹמֵי אַרְעָא. זְרוּעָא. וַחֲצָדָא. וְקוֹרָא וְחוּמָא.

תפסיר הרס״ג

מן בעץ׳ אלבהאים אלטאהרה. ומן בעץ׳ אלטאיר אלטאהר. וקרב צואעד עלי׳ אלמד׳בח: כא) פקבל אללה אלקרבאן אלמרצ׳י. וקאל אללה מן ד׳אתה. לא אעוד לען אלארץ׳ איצ׳א בסבב אלאנסאן. עלי׳ אן כ׳אטר קלב אלאנסאן. רדי מן צג׳רה. ולא אעוד זיאדה׳ קתל כל חי כמא צנעת: כב) ואבדא טול עמר אלארץ׳. אלזרע ואלחצאד. ואלקר ואלחם. ואלקיץ׳ ואלכ׳ריף.

נוה שלום

אלטאיר וכו׳ המים, בתחלה מלת כל הוראת המקצת ובסוף התיבה להוראת הכלל. במזבח, עלי׳ אלמד׳בח, בפתח אלמים ופתח אלבא. (כא) וירח ה׳ את ריח הניחח, פקבל אללה אלקרבאן אלמרצ׳י, כתב הגאון במאמר שני פרק עשירי כי וירח ה׳ משמעותה קשה, אבל ענינו קבול כאמרו מריח מים יפריח (איוב יד). ועיין עוד בראב״ע ז״ל. אל לבו, מן ד׳אתה, מרצונו שכן יבא שם לב בשתוף על הרצון עי׳ במורה ח״א פל״ט. כי יצר, עלי׳ אן וכו׳ לפי יצר וכו׳, כלומר כי כן היא תולדתו וטבעו. עוד להכות את כל חי, זיאדה׳ קתל כל חי, תרגם עוד זיאדה כלומר פעם אחרת. (כב) עוד כל, ואבדא טול עמר אלארץ׳, ותמיד כל ימי הארץ כלומר כל זמן

אבן עזרא

נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמא. והנה המזבח בנהו באחד הרי אררט: (כא) וירח. על משקל וינח בכל גבול מצרים ונפתח הרי״ש בעבור החי״ת שהיא מהגרון כמשפט ל׳ הקדש וחלילה חלילה להיות השם מריח ולא אוכל. כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו רק הטעם שקבל העולה וישרה לפניו כאד׳ שמריח ריח טוב והוא ערב: הניחח מל׳ מנוח׳ והחי״ת כפול כהכפל פ״א ונאפופי׳. והטעם שהניח הריח מהזעף או שיניח כח עליון: אל לבו. כמו עם לבו ואח״כ גלה סודו לנח כי נביא היה. וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קלל׳ ע״י אדם כי כן כתוב ארורה האדמה: יצר. היא התולד׳ אשר נוצרה לו: ולא אוסיף עוד. על המבול. ומלת עוד לעולם. או פעם שנית וכן ויבך על צואריו עוד: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו׳. לאות כי יש לה קץ קצוב ומה נכבד דרש סביב בשמנה עשרה אלף. רק לא ידענו אחד

בעל הטורים

(כא) וירח. ב׳ במס׳ הכא ואידך וירח את ריח בגדיו וזהו שדרשו רז״ל אפי׳ פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח בגדיו א״ת בגדיו אלא בוגדיו וירח ה׳ את ריח הניחוח שעתידין ליתן ריח ניחוח. ד״א רמז שנכנס עמו ריח ג״ע כשהריח ריח בגדיו אז וירח ה׳: מנעריו. ג׳ במס׳ הכא ואידך איש מלחמה מנעוריו שאכן מואב מנעוריו. שמנעוריו צריך אדם להלחם עם יצה״ר ואם יגבר עליו וגלתו שאכן מואב מנעוריו ושוקט הוא על שמריו: (כב) וקציר. ב׳ במס׳ הכא ואידך כפי

רש״י

עליהם על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה. אמר לא צוה לי הקב״ה להכניס מאלו ז׳ ז׳ אלא ג כדי להקריב קרבן מהם (ב״ר פ׳ כ״ו ופ׳ ל״ד): (כא) מנעריו. מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא אסף. ולא אסף. כפל הדבר לשבועה ד הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ה ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים במסכת שבועות (דף לו): (כב) עוד כל ימי הארץ וגו׳ לא ישבתו. ו׳ עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט ו קור וכו׳ בב״מ (דף קו) (ס״א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו עוד טומאתו בו): קור. קשה מחורף:

שפתי חכמים

בעצמו: ג כתב הרא״ם שלא כיון רש״י בזה אלא מנא ידע שצריך להקריב קרבן והלא לא מצינו שצוה הקב״ה לנח על זה וע״ז פירש״י שהסברא מוכח ע״ז שלא צוה הקב״ה להכניס כו׳ אלא דק׳ לפ״ז שראוי היה לפרש על ויבן מזבח או על ויעל עולות. ונראה לי לפרש דודאי יודע היה נח שיקריב קרבן לה׳ כמו שכל שהקריב קרבן על הטובה שהיה לו מאת הש״י וכ״ש נח שניצל ממבול שיביא קרבן במקום תודה דארבעה צריכין להודות אך דקשה לרש״י מ״ש שהביא עולה מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור די לו שיביא קרבן בשבילו ובשביל אשתו ובניו וכלותיו ולמה הביא מכל המינים וע״ז תירץ אמר לא צוה וכו׳ ובזה יתורצו קושיות הרא״ם וק״ל: ד דא״ל דלא אוסיף חד לקללת האדמה להשחית ג׳ טפחים של מחרישה וחד להכות כל חי דהיה לו לכלול כחד לא אוסיף עוד לקלל את האדמה ולהכות את כל החי אלא כפל לא אוסיף לשבועה כן נ״ל ודלא כהרא״ם שפי׳ לא אוסיף לקלל משמע להשחית ג׳ טפחים של מחרישה וגם משמע להכות כל חי אלא כופלו לשבועה: ה כתב הרא״ם וא״ת למה לא הביא לראיה על שכפל לשבועה מקרא דוהקימותי את בריתי דהכא משמע דכבר כרת ברית ורוצה לקיימו ולמה הוכרחו להביא ראיה מדברי קבלה דאשר נשבעתי כו׳ ונ״ש. ושמא י״ל דמלשון ברית לא משתמע שהוא לשון שבועה אלא הבטחה בעלמא ומ״ה הוכרחו להביא ראיה מקרא דאשר נשבעתי דשפיר משמע דלאו תרי זמני הוא שבועה וק״ל נ״ל: ו ה״ג חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף (נח״י). ול״נ דאין לשבש הספרים אלא כמו

הבטחת ה׳ על קיום העולם

כל מה שנעשה בהקרבן כאילו נעשה בגופו ממש. ובעת שחיטת הבהמה וזריקת דמה ושרפתה על האש אשר על המזבח. כ״ז הי׳ ראוי להיות נעשה בו בעצמו עבור חטאו. וע״י נכנע לבו לפני ה׳ ושב ומתודה חטאתו לה׳ ומקבל עליו שלא לשוב עוד לסור מה׳. ונרצה לו לכפר עליו. וכן עשה כעת נח בצאתו מן התבה לרצות את ה׳ ולהודות לו על חסדו אשר עשה עמו ועם כל באי התבה שהחיה אותם. ולהבטיח לה׳ שלא יחטאו עוד בנה מזבח והקריב עליו קרבן. וירח ה׳ את ריח הניחוח. כי נחת רוח הי׳ לו להקב״ה ממחשבה זו. ונח בטח ישמע מחשבות כאלה בלב בניו אחריו. וכמו כן יהי׳ דור אחר דור. ואף אם יחטאו. לא יהיה כדור המבול. אנשי רשע כמו הם. ע״כ ויאמר ה׳ אל לבו. כביכול הקב״ה חשבו מחשבות בלבו אח״ז הודיע זאת בתורה. כי לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם. כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ר״ל שדור המבול חטאו בכפירה לית דין ולית דיין. ולאנשים כמו אלה אין עוד שום רפואה ותרופה. כי הדעות המשובשות הנשרשות באדם. בכל יום הולכים ומתגברים. עד יום מותו. וע״ז אמרו רשעים אפי׳ על פתחו של גיהנם אינם חוזרים וכו׳ כדרשת חז״ל ע״פ וכל באיה לא ישובון זו המינות והאפיקורסות. ועוד ענין אחר הי׳ בעוכרם רוב טובה שהשפיע להם הקב״ה מלך הטבע. כי האדמה היתה בילדותה וכחה הי׳ רב לתת די תבואה למכביר. כמו שאמרו חז״ל אחת לארבעים שנה היו זורעים. והיו בטלים מכל מלאכה ועבודה. וזה הביא אותם לזנות ולכל תאוה. והמבול תיקן הכל. כי המינות לא יהי׳ עוד בכלל כלל האנשים. כי עין בעין ראו כי יש דין ויש דיין וכל העולם נכרא מבורא אחד ואין שני לו והוא אדון העולם וכל יכול. ואם יחטא איש. הוא רק מנעריו. הילדות יגרום לו זאת. כמאמר דוד הע״ה חטאת נעורי ופשעי אל תזכר. מה שחטאתי ופשעתי בנעורי אין מהראוי שיחשוב לי הקב״ה זאת לחטא ופשע. מחמת כי הרוע נטוע בלבו מלד התולדה. כי הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי. ע״כ אין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. כי תולדת האדם היא בפשולת. כמו שיש בכל הבריאם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) עוד כל ימי הארץ. אקרא דלעיל קאי דלא אוסיף להכות את כל חי וגו׳ עד הנה דרכי להאריך עד שבעתים או עד שבעים ושבעה כדאשכח גבי קין כי עוד כל ימי הארץ וגו׳:

מרפא לשון

בא. כי יצר לב האדם. יצרא לבא דאנשא ולא מתרג׳ יצר ליבא סמוכין כדמתרג׳ לעיל (ו׳ ח׳) יצר מחשבות לבו יצר מחשבת לביה ואם לא מפני שינוי הנגינה נר׳ שפירושו שהיצר של האדם הוא הלב עצמו וכן נראה ממה שתרג׳ רע מנעוריו, ביש מזעוריה, כמו מקטנותו ולא תרגם מרביותיה כמו שתרג׳ בנעוריה בית אביה כי רביותיה הוא מל׳ גדלותו ונקרא הנער בשם תאר רביא ע״ש שהוא עדיין גדל והולך ולא יתכן לומר שיצרו שהוא לבו רע מסבת גדלותו אלא מסבת קטנותו שבקטנות הוא רע אבל בגדלות

חומת אנ״ך

עוף דכי ואקריב עלוי ארבע על ההוא מדבחא עכ״ד ושאלוני מה פי׳ ואסיק ארבע אם כונתו דהקריב ד׳ מז׳ טהורים מי גילה לו ומה טעם ד׳ לא פחות ולא יותר. ואני בעניי השבתי דהדבר מפורש בפרקי ר׳ אליעזר פ׳ כ״ג וז״ל הביא נח ממין בהמה טהורה שור וכשב ועז וממין עוף טהור תורים ובני יונה ובנה המזבח הראשון שהקריבו עליו

מסורת הקריאה

כדאמרן שהוא טעם מאיילא אשר טבעו תמיד לבוא עם אתנחתא וסוף פסוק במלה חדא: (כא) וירח, היו״ד בקמץ): הניחח, מלעיל הסגול בחי״ת הראשון: אסף. ב׳ בפסוק ושניהם הסמ״ך בחיר״ק והנגינה מלרע: (כב) זרע, מלעיל, וקציר מלרע: וחם, וחרף, ולילה, הווי״ן בקמץ, כי הסכמת המדקדקים ב׳ ווי״ן החיבור בב׳ מלות רצופים אשר הנגינה באות שאחר הוי״ו הוא בטעם מפסיק אזי תשתנה השוא לקמץ:

וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ׃
ט א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־
בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ
אֶת־הָאָרֶץ׃ ב וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם
יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־
עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ
הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם
נִתָּנוּ׃ ג כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי
לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב

תרגום אונקלוס

וְקַיְטָא וְסִתְוָא. וְיֵימָם וְלֵילֵי לָא יִבְטְלוּן: א. וּבָרֵיךְ יְיָ. יָת נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי. וַאֲמַר לְהוֹן. פּוּשׁוּ וּסְגוֹ וּמְלוֹ יָת אַרְעָא: ב. וְדַחְלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי. עַל כָּל חֵיוַת אַרְעָא. וְעַל כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא. בְּכֹל דְּתַרְחֵישׁ אַרְעָא. וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן מְסִירִין: ג. כָּל רִחְשָׁא דְּהוּא חַי. לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכָל. כְּיָרוֹק עִסְבָּא. יְהָבִית

תולדות אהרן

ויום ולילה. סנהדרין נח: ומוראכם שם שבת קנא: כירק עשב סנהדרין נו נט נח קט:

רש"י

חורף. עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר ז קור הוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש"ל קציר חצי ניסן ואייר וחצי סיון): קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו (שמואל ב טז) והלחם והקיץ לאכול הנערים: חום. הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קייטא ח קשי' מקייטא: ויום ולילה לא ישבתו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו ט המזלות י ולא ניכר בין יום ובין לילה (ב"ר פכ"ה ופ' לד): לא ישבתו. לא יפסקו כל אלה כ מלהתנהג כסדרן: (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת (איוב ו) ואגדה ל' חיות (סנהדרין נח שבת קנא) שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים: (ג) לכם יהיה לאכלה. (סנהדרין קט) שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ל ולכם כירק עשב

שפתי חכמים

ספי' הרב וע"ש: ז ה"ק קור והוא חצי כסליו וטבת וחצי שבט: ח לפי שכל הקיץ הבריות עדיין קרין הן מחמת קור של חורף אלא שבסוף הקיץ נתחממו ונמצא שסוף הקיץ קשה מעיקרו של קיץ וכן הקור קשה מחורף ג"כ ע"ז הדרך דהא בפ' המקבל משמע שהחורף הוא תוקו ותרפו של סתיו וימי לנה. ואיך כתב הכא הקור קשה מחורף אלא שתפרש ג"כ ע"ז הדרך וכן משמע מדברי הרא"ם: ט הא דנקט רש"י דוקא שלא שמשו המזלות ולא נקט מכלל שלא נזרע ולא נקצר שהרי קאי על ו' עתים משום דמלתא דפשיטא הוא דכל אותן שש עתים תליין בארץ והרי המים היו על פני כל הארץ אלא נקט אפי' יום ולילה שאינן תלויין בארץ לא הוי לפי שלא שמשו כו': י שלא שמשו המזלות כל ימי המבול פי' כל הי"ב חדש כו' כתב הרא"ם כו' וא"כ איך יוכל לראות באחד בתשרי אם חרבו המים שהוא תוך י"ב חודש ועוד מהיכן הוה ידע מספר הימים שאמר ויהי מקץ מ' יום וגו' ועוד וישלח את היונה וגו' איך פרחה בלתי אור ואיך ראתה אם יש מקום לנוח ומה תועלת התיבה בחלון אם לא היה אור וכו' והניח הדבר בקושיא. ול"נ דמה שאמרו שלא שמשו המזלות היינו שלא היתה תנועת הגלגלים אלא במקום שהיה השמש עומד שם היה אור כל י"ב חודש ולא היה יום ולילה כשאר ימים שהוא י"ב שעות יום וי"ב שעות לילה אלא חצי הכדור היה אור וחצי כדור היה חשך כל י"ב חודש כמו שהיה בתחלת הבריאה קודם שנתלו המאורות בגלגלים ונח כשנכנס בתיבה מפני מי המבול היה השמש על הארץ כדכתיב בעצם היום הזה וגו' וכן דייקו לישנא שאמרו שלא שמשו המזלות ולא אמרו שלא האירו המאורות אלא ודאי המאורות האירו אך יום ולילה לא היה כשאר ימים וזהו שנקט רש"י ולא ניכר בין יום ולילה כלומר במקום אחד היה כולו יום ובמקום אחר היה כולו לילה ומפני שהשמש היה על הארץ חרבו פני האדמה מחום השמש אף שהיה בתוך י"ב חדש ובזה יתורצו כל קושיות הרא"ם אך מה שהקשה מאין ידע מספר הימים כו' אפשר שהיה מספר הימים ע"י שיעור הזמן כמו שפי' בעל העקדה בפ' בראשית או על ידי כלי שיעור שקורין זייגע"ר (זאגען אוהר) שהיה לו כיון שהחמה היתה זורחת בחלון התיבה כי לא לחנם עשאו כי לא היה נח יושב בחשך לת"ד צהר היינו חלון. או ע"י בעלי חיים כמו דאמרינן משמרה ראשונה חמור נוער כו' או ע"י עורבים ותרנגולים כמה דאמר הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה או ע"י סגולת אבן טוב או ד"א וכמ"ש גבי מרע"ה מנין היה יודע אימת יום ואימת לילה כו' ודו"ק וה' יראנו נפלאות מתורתו: כ דעת רש"י שלא תפרש ישבתו לשון שביתה ומנוחה משום דלא שייך לשון מנוחה אלא על הפועל שעושה דבר בו שייך ל' מנוחה ששבת ממלאכה זו אבל על הפעולה עצמה כגון הכא על העתים אין שייך לומר שבתו (אלא פועל שלהן דהיינו הקב"ה) אלא פי' לשון הפסקה: ל (קנ"מ) מה שהתיר לנח הבשר יותר מלאדם נלע"ד לפי שקודם היה האדם והבהמה שוין כלם מעשי ה' ילדם מן האדמה ואין לזה יתרון על זה ולמה ימית האחד את חבירו אבל בזמן המבול שחטאו

תפסיר הרס"ג

ואלנהאר ואלליל לא יבטלון: א) ובארך אללה. פי נוח ופי בניה. וקאל להם. את'מרו ואכת'רו ועמו אלארץ': ב) וכ'ופכם וד'ערכם יכונאן. עלי' גמיע וחש אלארץ'. וטאיר אלסמא. וכל מא ידב עלי' אלארץ'. וסמך אלבחר פי אידיכם מסלמון: ג) וכל דביב טאהר חי. לכם יכון מאכלא. ככ'צ'ר אלעשב.

נוה שלום

עמידת הארץ ועד עת מחייתה, וכמ"ש הגאון במאמר ט' פ"ו כי באחרית הימים יאבד המתקע הזה ויהי לאין כמ"ש לפנים הארץ יסדת וכו' המה יאבדו ואתה תעמוד ואתה הוא ושנותיך לא יתמו ע"כ, ועפ"י זה תרגם והארץ לעולם עומדת, ואלארץ' קאימה מדה' עאלמהא גם הראב"ע כתב שזה הפסוק לאות כי לימי הארץ קץ קצוב. וקר, ואלקר, קור הגשמים. וקיץ, ואלקיט' (שדה' חר אלציף) תוקף ימות החמה מעת צמיחת כימה א(לת'ריא) עד צמיחת כסיל (סהיל), וחרף ואלכ'ריף, (אלפצל אלד'י בין אלציף ואלשתא).
ט (ג) כל רמש, וכל דביב טאהר חי,

חלק הדקדוק

עשרה, וכתב הר"ת עש' בטעם נטויה ומקף ואתנח]. ג) תיבת *לכם בטפחא

אבן עזרא

מני אלף: זרע וקציר חלק השנה לשנים ואח"כ לארבעה. קור כנגד החום. וקיץ כנגד החורף והם כנגד ארבע תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואח"כ ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה: (ב) וחתכם. מפעלי הכפל מגזרת תראו חתת כמו חתתכם: בכל אשר תרמש האדמה. הטעם על האדמה. או תהיה האדמה פועלת: בידכם נתנו. כי בידכם. וי"א כי בי"ת בכל ובכל מקום ווי"ו והקרוב שהוא דבק עם מוראכ': (ג) כל' רמש שם כלל לחית השד' ולבהמות

אבי עזר

(ג) (כירק עשב על שני משקלים). כי ירק יש לו ג' משקלים. בשש נקודות ירק לא היה (ישעיה טו) ומשקל פעול ואחר כל ירוק ידרוש איוב לט. ובשני קמצים כגן הירק. וכן עשו לו שני משקלים. בשני קמצים ובשש נקודות. וכן הבל יש לו ב' משקלים. ע' קהלת י' ב' תמה אני על בעל הגה במרגליות טובה שכתב בדברי הרב דברי' אשר לא עלו על לבו. וע' נאות כה ע"ב:

הבטחת ה' על קיום העולם

הבריאה פסולת כן יש פסולת באדם מצד התולדה. ושיהיה האדם יולד אשה גזר הקב"ה כן והשבית ריב הטובה. שהשפעתי להם. ג"כ המבול קלקל. כמו שאחז"ל ברותחין קלקלו ברותחין נדונו. כל טפה וטפה של גשמים הרתיחה הקב"ה בגיהנם ולמה הי' צריך הקב"ה להרתיח מי המבול. שלא במים קרים ג"כ יוכלו לגוע ולמות. זאת עשה הקב"ה לקלקל האדמה כפי' רש"י ע"פ הנני משחיתם את הארץ שאף שלשה טפחים של עומק המחרישה נתקלקל. ומעתה לא יהי' רוב טובה. לזרוע אחת לארבעים שנה [אשר ע"י זה נשחתו כל הבהמות וחיות ועופות לטרוף טרף ולגזול כמו שאמר הכתוב ותמלא הארץ חמס. כי כשבני אדם זורעים בכל שנה. הבהמות והחיות והעופות מוצאים מה לאכול בשדה אבל כשלא זרעו והאדמה נעשה שממה ועלה כולה קמשונים כסו פניה חרולים וקוץ ודרדר ולא מצאו הבהמות והחיות והעופות בשדה כלום. ע"כ נעשו טורפים. והאדם נעשה טרף לשיני הגבור ממנו מפני הרעב וע"כ אמר הכתוב ותמלא הארץ חמס. והמבול שטף גם אותם כי מחמת

חומת אנ"ך

עולות (אדם) והבל והקריב עולות ארבע וכו' עכ"ל. אתה הראת לדעת דדעת פרקי ר' אליעזר דלא הקריב נח אלא ד' הכשרים בלבד ע"פ התורה שהם שור כשב עז תורים ושניב תורים ובני יונה לאחד. והנה בזבחים דף קט"ו מפורש דלבני נח כשרים כל מין טהור להקרבה כגון חיות טהורות ואווזין וכיוצא ויליף מנח דכתיב מכל הבהמה הטהורה ולא נאסר לנח אלא מחוסר אבר כמבואר שם וכן פירש הרמב"ן ז"ל בפירושו. אמנם דעת פרקי ר' אליעזר דלא הקריב נח אלא מה שכשר לישראל לקרבנות ויתכן דלא פליגי לענין דינא עם הש"ס וגם פרקי רבי אליעזר סובר דלבנ"י כשרים כל מיני הטהורי' אבל הוא דוקא בבמות. אמנם הקריב על מזבח שהקריבו אד"הר וקין והבל שהוא בירושלים כמשז"ל יונב"הש לא הותרו הקרבה אלא מינים שהותרו לישראל וכמ"ש

מרפא לשון

אדרבה יהיה טוב כאשר ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה שבזה יהיה לו יצר טוב
ט. ב. בידכם נתנו בידכון מסירין. ה"ג ול"ג יהון: ו. שפך דם האדם. ודיישוד דמא

מסורת הקריאה

ט (ב) יהיה, היו"ד במתג והשוא הוא נח וכן כולהו: (ט) הנני.

נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל׃ ד אַךְ־בָּשָׂר
בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ׃ ה וְאַךְ
אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד
כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד
אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם׃
ו שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ
כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם׃
ז וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ
*וּרְבוּ־בָהּ׃ ס חמישי ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר׃

* שלישי בסה״ת

תרגום אונקלוס

לְכוֹן יָת כּוֹלָּא : ד. בְּרַם בִּסְרָא . בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵיהּ לָא תֵיכְלוּן : ה. וּבְרַם יָת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתְכוֹן אַתְבַּע . מִיַּד כָּל חַיְתָא אַתְבְּעִנֵּיהּ . וּמִיַּד אֱנָשָׁא . מִיַּד גְּבַר דְּיֵישׁוֹד יָת דְּמָא דַּאֲחוּהִי . אַתְבַּע יָת נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא : ו. דְּיֵישׁוֹד [י״ג וְדִיֵישׁוֹד] דְּמָא דֶּאֱנָשָׁא . בְּסָהֲדִין מְמֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמֵיהּ יִתְאֲשַׁד. אֲרֵי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים. עֲבַד יָת אֱנָשָׁא : ז. וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוֹ . אִתְיַלְּדוּ בְּאַרְעָא וּסְגוֹ בַהּ : ח. וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ . וְלִבְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְמֵימַר : ט.

תפסיר הרס״ג

אעטיתכם אלכל : ד)ואמא אללחם. פלא תאכלוה בדמה פאנה נפסה ה) ואמא דמאכם מן אנפסכם פאטלבהא באלנהי. ומן יד אלחיואן פאטלבהא באלמנע. ומן יד סאיר אלנאס אטלבהא באלאמר. אי אנסאן קתל אכ׳יה טאלבתה בנפסה : ו)אן יכון סאפך דם אנסאן. באנסאן אכ׳ר דמה יספך. לאן בצורת אללה מסלטא צנעה : ז)ואנתם פאת׳מרו ואכת׳רו. ואסעו פי אלארץ׳ ואכת׳רו פיהא : ח)ת׳ם קאל אללה לנוח.

נוה שלום

כ״ה גיר׳ כל הספרים וכן גריס הר״ז הרופא בספרו, ונראה דעת הגאון בביאור זה שבתחלה כשהתיר ה׳ לנח אכילת בשר לא התיר לו אלא בשר בעלי חיים הטהורים אשר כבר הודיעו מיניהם וסימניהם כשנצטוה להכניסם אל התיבה ומהם הקריב קרבנו, כי לא יתכן שהנביא ואנשי ביתו יהיו מותרים במאכל בלתי טהור, ואחרי כן כשניתנה תורה לישראל ובני נח לא קבלוה הותר להם כל רמש שאינו טהור, והכי איתה במדרש הגדול פר׳ במדבר, ראה ויתר גוים, כיון שראה שאין אוה״ע מקבלים את התורה דנם והתיר וכו׳, דבר אחר שהתיר להם שקצים ורמשים ע״כ. (ד) אך בשר, אמא אללחם וכו׳ אך הבשר לא תאכלו עם דמו לפי שדמו הוא נפשו וכן פי׳ רמב״ן. (ה) ואך את דמכם וכו׳ ואמא דמאכם מן אנפסכם, אם הרג את עצמו. באלנהי, באזהרה שמתחייב בנפשו. מיד כל היה, ומן יד אלחיואן וכו׳ באלכ׳וף, שכבר

אבן עזרא

הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה : כירק. על שני משקלי׳. וכן תנור עשן. כעשן הכבשן : (ד) אך בשר בנפשו דמו. כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו. כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. וזאת הנפש המתנועעת והמרגשת היא הגוף : (ה) ואך את דמכם פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם אדם לא התרתי רק אדרשנו כטע׳ דורש דמים וזה כלל ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרוש הדם. גם אדרשנו מיד כל חיה שאצוה לאחרת שיהרגנה. והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן

ת״א אך בשר. סנהדרין נט : ואך את. בבא קמא צא סנהדרין עב : שופך דם. יבמות סג סנהדרין נז נז עב : כי בצלם. ברכות לא יבמות סג אבות ג : ואתם פרו. יבמות סג סה סנהד׳ נט עבודת כוכבים ה : שרצו בארץ. סנהד׳ ט :

בעל הטורים

ויגש ועיין שם : (ה) ואך. ג׳ במס׳ הכא ואידך ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם ואך את הדבר. לומר כמו שאסור להרוג עצמו כך אסור לקלל עצמו והוא ואך את דמכם לנפשותיכם ואך את הדבר שאפילו הדבור אדרוש. ואך אם טמאה לומר שמכל חיה אדרשנו בין טמאה בין טהורה :

שפתי חכמים

כולם והיה ראוי שיאבדו כולם אלא שנתקיימו בזכות נח ובזה היה לו יתרון על הב״ח וכו׳ : מ כתב הרא״ם הנוסחא הנכונה שמצאתי בנפשו בעוד נפשו בו לא תאכלו הרי אבר מן החי בעוד נפשו בדמו לא תאכלו הרי דם מן החי וכי״ת מן בנפשו במקום עם כאלו אמר הבשר בעודו עם הנפש לא תאכלוהו ומיתורא דדמו דרשו שמלת בנפשו נדרש לפניו ולאחריו בשר בנפשו בנפשו דמו ופירושו הבשר בעודו עם נפשו וכן בשעת נפשו דמו כלומר כשדמו עודנו עם נפשו לא תאכלו ומה שהוצרך לומר בעוד נפשו בו ולא אמר בלשון הכתוב בשר אם נפשו כמובן ממלת נפשו הוא מפני שבשר עם נפשו לא תאכלו מורה שלא תאכלו הנפש עם הבשר יחד לפיכך פי׳ בנפשו בעוד נפשו בו וכו׳ : נ (קנ״מ) דאי משופך דם אחר הא כבר נאמר ומיד האדם : ם דאל״כ לנפשותיכם ל״ל : ע (קנ״מ) שסובר דפסוק דפ׳ בראשית ויאמר להם פרו ורבו הוא פי׳ של ויברך אותם אלהים וכן נמי קרא דלעיל פסוק א׳ דויאמר להם פרו ורבו דבני נח הוא פירוש של ויברך אלהים אבל מצות פריה ורביה לא למדנו אלא בקרא

רש״י

שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל : (ד) בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי מ כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר : בנפשו דמו. בעוד נפשו בו : בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי : (ה) ואך את דמכם. אע״פ שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש נ מהשופך דם עצמו לנפשתיכם. אף החונק עצמו ס אע״פ שלא יצא ממנו דם : מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר (תהלים מט) נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות : ומיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש : מיד איש אחיו. מיד שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב״ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב״ה מזמנן לפונדק אחד וכו׳ : (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו׳ : עשה את האדם. זה מקרא חסר צריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא : (ז) ואתם פרו ורבו. (כתובות ה) לפי פשוטו ע הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה

הבטחת ה׳ על קיום העולם

הרגלם לא ישתנו עוד] אבל מעתה לא אוסיף עוד להכות כל חי. והטעם כי עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו׳ ולא ישבותו. מעתה בכל שנה ושנה יצטרך כל אדם לחרוש ולזרוע ולקצור וכל מלאכה בשדה. ויהיה האדם טרוד בעבודתו. ויצטרך לישא עיניו לשמים. אל טל ואל מטר ואל יבא חרבה בגבולו ע״כ לא יחטא. וכאשר יהי׳ עשב בשדה והשדות מלאות בר. יהי׳ לבהמות ולחיות ולעופות השמים לאכול ולא יטרפו טרף. כן תקן הקב״ה עולמו אחר המבול. ולקיום הבטחה זו כרת הש״י ברית עם נח שנאמר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ה׳ ואך את דמכם וגו׳. אזהרה לחונק עצמו ואמרו בב״ר יכול אפי׳ כחנניה מישאל ועזריה ת״ל אך פירוש יכול אפילו כמו אלו שמסרו עצמן לקדוש השם שלא יוכל לחבול בעצמו אם הוא ירא שלא יוכל בעצמו לעמוד בנסיון ת״ל אך כי בשעת השמד יכול למסור עצמו למיתה ולהרוג עצמו. וכן בשאול בן קיש שאמר לנערו שלוף חרבך ודקרני בה וכו׳ ת״ל אך שאם ירא אדם שמא יעשו לו יסורין קשים שלא יוכל לסבול ולעמוד בנסיון שיכול להרוג את עצמו. ומכאן מביאין ראיה אותן ששוחטין התינוק בשעת הגזירה. ויש שאוסרין ומפרשים כן יכול כחנניה וחביריו שכבר נמסרו למיתה ת״ל אך אבל אינו יכול להרוג את עצמו יכול כשאול שמת:

נחל קדומים

הוכיחום ודוק : ד (ו) בשר בנפשו דמו לא תאכלו. כלומר בשר שאדם משים דמו בכפו להרויחו כמו בגזל וגניבה לא תאכלו כי בני נח נצטוו על הגזל וכן מצינו בדהע״ה שאמר הדם האנשים האלה ההולכים בנפשותם ולא אבה דוד לשתותם (רבינו אפרים

מרפא לשון

דאנשא בסהדין כ״ה בכל נוסחי דוקני נרג׳ שפך כמו והשופך וטעמו דבק למעלה ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם שזה מדבר בהורג את חבירו בלא עדים שמיתתו בידי שמים אבל אם יש עדים ע״ז אמר שפך דם האדם וגו׳ ור״ל ואם שפך דם האדם הוא באדם דהיינו בעדים אז באדם דמו ישפך ולזה תרגם שפך ודיישוד וכמו שפירש״י ז״ל : באדם דמו ישפך, ממימר דיינא דמיה יתאשד, נר׳ לפי התרג׳ דתיבת

חומת אנ״ך

הרב נמת דוד דף ל״ד ע״ד והביא ע״ש התוס׳ בע״ז דף ה׳ ע״ש. ומאחר עלות כל האמור הרי הוא כמבו׳ דדעת התרגום המיוחס ליונתן הנז׳ כדעת פרקי ר׳ אליעזר. והרב נמת דוד ז״ל לא זכר דברי התרגום ופרקי ר׳ אליעזר הנזכר. ועמ״ש אני הדל בענין זה ברא״ש דוד ובקונט׳ פני דוד ע״ש : יב אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו. כלומר בשר שאדם משים נפשו בכפו להרויחו כמו בגזל וגניבה לא תאכלו כי בני נח נצטוו על הגזל וכן מצינו בדוד המלך עליו השלום שאמר הדם האנשים ההולכים בנפשותם ולא אבה לשתותם. רבינו

ט וַאֲנִ֕י הִנְנִ֥י מֵקִ֛ים אֶת־בְּרִיתִ֖י
אִתְּכֶ֑ם וְאֶֽת־זַרְעֲכֶ֖ם אַֽחֲרֵיכֶֽם׃
י וְאֵ֨ת כָּל־נֶ֤פֶשׁ הַֽחַיָּה֙ אֲשֶׁ֣ר אִתְּכֶ֔ם
בָּע֧וֹף בַּבְּהֵמָ֛ה וּֽבְכָל־חַיַּ֥ת הָאָ֖רֶץ
אִתְּכֶ֑ם מִכֹּל֙ יֹצְאֵ֣י הַתֵּבָ֔ה לְכֹ֖ל חַיַּ֥ת
הָאָֽרֶץ׃ יא וַהֲקִמֹתִ֤י אֶת־בְּרִיתִי֙
אִתְּכֶ֔ם וְלֹֽא־יִכָּרֵ֧ת כָּל־בָּשָׂ֛ר ע֖וֹד
מִמֵּ֣י הַמַּבּ֑וּל וְלֹֽא־יִהְיֶ֥ה ע֛וֹד מַבּ֖וּל
לְשַׁחֵ֥ת הָאָֽרֶץ׃ יב וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים
זֹ֤את אֽוֹת־הַבְּרִית֙ אֲשֶׁר־אֲנִ֣י נֹתֵ֗ן
בֵּינִי֙ וּבֵ֣ינֵיכֶ֔ם וּבֵ֛ין כָּל־נֶ֥פֶשׁ חַיָּ֖ה
אֲשֶׁ֣ר אִתְּכֶ֑ם לְדֹרֹ֖ת עוֹלָֽם׃ יג אֶת־
קַשְׁתִּ֕י נָתַ֖תִּי בֶּֽעָנָ֑ן וְהָֽיְתָה֙ לְא֣וֹת

תרגום אונקלוס

וַאֲנָא . הָאֲנָא מְקִים . יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן . וְעִם בְּנֵיכוֹן בָּתְרֵיכוֹן : י. וְעִם כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְעִמְּכוֹן . בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא . וּבְכָל חֵיוַת אַרְעָא דְעִמְּכוֹן. מִכֹּל נָפְקֵי תֵיבוּתָא. לְכֹל חֵיוַת אַרְעָא : יא. וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן . וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי כָל בִּשְׂרָא. עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא. וְלָא יְהֵי עוֹד. טוֹפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא ; יב. וַאֲמַר יְיָ. דָא אָת קְיָמָא [י"נ קְיָם] דַאֲנָא יָהֵיב . בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן . וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְעִמְּכוֹן . לְדָרֵי עָלְמָא : יג. יָת קַשְׁתִּי. יְהָבִית בַּעֲנָנָא . וּתְהֵי לְאָת

תולדות אהרן

ולא יכרת. שבועות לו : ולא יהיה. שבועות שם ;

תפסיר הרס"ג

ולבניה מעה קאילא : ט) האנא מת'בת עהדי מעכם. ומע נסלכם מן בעדכם : י) ומע גמיע נפוס אלחיואן אלד'י מעכם. מן טאיר אלי' בהימה. וגמיע וחש אלארץ' אלד'י מעכם. מן גמיע אלכ'ארגין מן אלתאבות. לגמיע וחש אלארץ': יא) ואת'בת עהדי מעכם. ולא ינקטע כל בשרי איצ'א מן מא אלטופאן. ולא יכון אבדא. טופאנא ליהלך אלארץ' : יב) וקאל אללה. הד'ה עלאמה' אלעהד אלתי אנא גאעלהא. ביני ובינכם. ובין כל נפס חיה אלתי מעכם. לאגיאל אלדהר : יג) קוסי. קד ת'בתהא באלג'מאם. [י"ב

נוה שלום

אמרתי ומראכם וחתכם וכו' וי"ג באלמנע, והענין אחד, ואעפ"י שאין בהם דעת דנים אותם בב"ד ונהרגים. מיד איש אחיו, ומן יד סאיר אלנאס וכו' באלאמר, בצווי ובמאמר נפש תחת נפש. (ו) שפך, והו אן יכון סאפך בכף דגושה ולשון המוני בכף רפויה, כי בצלם אלהים, לאז

אבן עזרא

והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני. והוסיף לבאר או היא מצוה לבני נח והוא הישר להרוג ההורג. וטעם באדם בעדים. או לעיני הכל. או בעבור האד' שנשפך דמו וכמוהו רבים : (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. ע"י אביהם. ויש אומרים שארבעת' נביאים : (ט) ואת זרעכם. עם ואתכם השלישי שיהיה אתכם. או נכפל לתוספת ביאור והברית שאקים היא שלא יכרת כל בשר : (יא) ומלת בשר. גוף כי הוא מרגיש כי העצם לא ירגיש. והנה הברית שלא יכרת גוף במימי מבול ויתכן שימלטם אם יבא מבול הכניס בברית שלא יהיה עוד מבול. ועל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח : (יב) אות. זכר ונקבה : (יג) את קשתי. הנה

אבי עזר

(ט) (ואת זרעכם). הרב פי' הוראת את פירש עם. וקשה ליה דאתכם השלישי נראה למותר כיון דכתיב נפש החיה אשר אתכם מה למימר שנית ובכל חית הארץ אתכם וזה שכתב הרב ואתכם השלישי פי' אותו ברית שהיה אתכם ולא קאי על החיות אשר אתכם בתיבה רק על הבריות שהיא אתכם וע' במרגליות טובה בארוכות והנכון כמ"ש. וע' פ' תולדות בדברי רש"י תהי נא אלה בינותינו ובדברי הרב שם ומ"ש הרב או נכפל לתוס' ביאור נכון הוא וכן מצינו בנפניה בעת ההיא אביא אתכם וגו'

בעל הטורים

ט) מקים את בריתי אתכם. ס"ת מתים רמז לתחיית המתים שהשם מקים להם בריתו להחיותם :

רש"י

ורביה לשוטף למים (יבמות סה) : (ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה ובאחרונה פ' אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחוזק ברית להבטחתי ואתן לך אות : (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות : מכל יוצאי התבה. להביא שקצים ורמשים : לכל חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם שאין הילוכן עם הבריות : (יא) והקימותי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך : (יב) לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך

שפתי חכמים

דואגים פרו ורבו דלא כתיב ביה ברכה : פ וכן עשה באחרונה ר"ל וכן עשה בפעם שנית כלומר אע"פ שהבטיחו כבר לעיל מ"מ היה דואג לפי שהבטחתו של הקב"ה על תנאי הוא אם עושין רצונו מקיים הבטחתו ואם לאו אין מקיים הבטחתו ולכך היה דואג עד שהבטיחו הקב"ה שלא להביא מבול עוד כנ"ל. ובזה יתורץ ג"כ למה צוה לנח על מצות פריה ורביה הא כבר צוה לאדם אלא משום שהיה נח דואג מ"ה היה צריך לצוות לו. ואין להקשות למה היה דואג הא כבר נשבע הקב"ה כדפירש"י לעיל לא אוסיף כפל הדבר לשבועה די"ל לפי שכתוב ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף וגו' ר"ל כך עלה בלבו של הקב"ה אבל נח לא ידע כלום בדבר : צ שקצים הם עופות טמאים שנאמר בהם שקץ הם ורמשים כמשמען. מהרש"ל : ק דקשה לרש"י והלא כבר כתיב ואני הנני מקים את בריתי : ר וא"ת היאך נשמע דרש זה ממ"ש חסר וצ"ל דכך פירושו לדרת עולם את קשתי נתתי בענן ר"ל בזמן שהדורות חסרים שהן רשעים צריכין לאות הקשת ובזמן שהדורות מלאים שהם צדיקים אין צריכים לאות הקשת וק"ל. ועי"ל דהכי משמע הואיל וכתיב לדרת חסר קרינן לדרת בקמץ תחת הדל"ת ופת"ח תחת הרי"ש לשון דירה והוא לשון יחיד וה"פ לדרת עולם ר"ל לאותן משפחות הדרין בעולם את קשתי נתתי בענן והא כיון דלכל עולם הוא נותן אלא שיש דורות וכו' רא"ם. ומהרש"ל פי' אלו נכתב לדורות מלא ה"א לכל הדורות עד עולמי עד הוצרכו לאות אבל עכשיו שכתוב לדרת חסר לדורות שהם לעה"ז הם צריכים לאות אבל דורות שהם לעה"ב

דעת זקנים מבעלי התוספות

שמסר עצמו למיתה ת"ל אך פי' שאינו יכול לחבול בעצמו כלל ושאול שלא ברשות חכמים עשה מהר"ש בר אברהם הטכונה אוכמן. ומעשה ברב אחד ששחט הרבה תינוקות בשעת השמד כי היה ירא שיעבירום על דת והיה רב אחד עמו והיה כועס עליו ביותר וקוראו רוצח והוא לא היה חושש. ואמר אותו רב אם כדברי יהרג אותו רב במיתה משונה וכן היה שתפסוהו עכו"ם והיו פושטין עורו ונותנין חול בין העור והבשר ואחר כך נתבטלה הגזרה ואם לא שחט אותן התינוקות היו ניצולין :

ענין אות וברית הקשת

ויאמר אלהים זאת אות הברית. (יג) את קשתי וגו'.

ברית

מרפא לשון

באדם. נדרשת לפניה ולאחריה לפניה שפך דם האדם באדם ר"ל בפני עדים ולאחריה באדם דמו ישפך ר"ל ע"פ ב"ד יהרג ומה שתרג' בסהדין בל' רבים כך הוא פשטו של כתוב כמו למען הרבות סוס שהוא שם הכלל ואעפ"י שבא בקבלה דאפי' בעד א' וסוס א' זהו מדרך הדרש שדרשו אדם וסוס כאלו הוא שם הפרט וכמשי"ת בפ' שמיני אצל סנפיר וקשקשת והגל"ג הרבה ע"ז דברים זרים לא מהם ולא מהמוניהם ולא נוח בהם :

חומת אנ"ך

אפרים ז"ל בפירושו כתיבת יד : יג את קשתי נתתי בענן. שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם קשת סי' מלחמ' והקב"ה נתן הקשת לאות שלו'. רבינו אפרים ז"ל בפנ"י כ"י : ואפשר דלעולם הקשת סי' מלחמה דלפי מעשיהם היה הדין נותן לגזור ח"ו איזה גזרה ונברו רחמיו

מסורת הקריאה

במרכא לא בדרגא : (י) בבהמה, שני הביתי"ן דגשות, ונמסר עליו ו' דגשים (ר"ל שהבי"ת הראשון בפתח והבי"ת השניה בדגש) וסי' א' דין, ב' מעלת גרה בבהמה (ויקרא י"ן מ') ג' וחברו דמשנה תורה (דברים י"ד ו') ד' ולא תשקצו (ויקרא כ' כ"ה) ה' ואם בבהמה (שם כ"ז כ"ז) ו' גבור בבהמה (משלי ל' ל') וד' רפין [ר"ל שהבי"ת הראשון בחירק והבי"ת השניה רפא] וסי' ;ז' ונפש כי תגע (ויקרא

ברית ביני ובין הארץ: יד והיה
בענני ענן על־הארץ ונראתה
הקשת בענן: טו וזכרתי את־בריתי
אשר ביני וביניכם ובין כל־נפש
חיה בכל־בשר ולא־יהיה עוד
המים למבול לשחת כל־בשר:
טז והיתה הקשת בענן וראיתיה
לזכר ברית עולם בין אלהים ובין
כל־נפש חיה בכל־בשר אשר על־
הארץ: יז ויאמר אלהים אל־נח
זאת אות־הברית אשר הקמתי
ביני ובין כל־בשר אשר על־הארץ:
פ ששי יח ויהיו בני־נח היצאים מן*
התבה שם וחם ויפת וחם הוא אבי
כנען: יט שלשה אלה בני־נח

תרגום אונקלוס

קְיָם. בֵּין מֵימְרִי וּבֵין אַרְעָא: יד. וִיהֵי. בְּעַנָּנוּתִי עֲנָנָא עַל אַרְעָא. וְתִתַּחְזֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא: טו. וְדָכִירְנָא יָת קְיָמִי. דְּבֵין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן. וּבֵין. כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל בִּסְרָא. וְלָא יְהוֹן עוֹד מַיָּא לְטוֹפָנָא. לְחַבָּלָא כָל בִּסְרָא: טז. וּתְהֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא. וְאַחְזֵינַהּ. לְדוּכְרַן קְיָם עָלַם. בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ. וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא. בְּכָל בִּסְרָא דְעַל אַרְעָא: יז. וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ. דָּא אָת קְיָם דַּאֲקֵימִית. בֵּין מֵימְרִי. וּבֵין כָּל בִּסְרָא דְעַל אַרְעָא: יח. וַהֲווֹ בְּנֵי נֹחַ. דִּנְפָקוּ מִן תֵּיבוּתָא. שֵׁם וְחָם וָיֶפֶת. וְחָם. הוּא אֲבוּהִי דִכְנָעַן: יט. תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי

תפסיר הרס"ג

קד געלתהא פי אלג'מאם] ותציר עלאמה' עהד. ביני ובין אהל אלארץ': יד) ויכון אד'א ג'יימת ג'מאמא עלי' אלארץ'. צ'הרת אלקוס פי אלג'מאם: טו) וד'כרת עהדי. אלד'י ביני ובינכם. ובין כל נפס חיה לכל בשרי. ולא יציר אלמא איצ'א טופאנא. ליהלך כל בשרי: טז) פתציר אלקוס פי אלג'מאם. אצ'הרהא. ד'כרא לאמאן אלדהר מן אללה. לכל נפס חיה. פי כל בשרי אלד'י עלי' וגה אלארץ': יז) פקאל אללה לנוח. הד'ה עלאמה' אלעהד אלתי ת'בתהא. ביני ובין כל בשרי אלד'י עלי' אלארץ': יח) וכאן בני נוח. אלכ'ארגין מן אלתאבות. שם וחם ויפת. וכאן חם יכנא אבא כנעאן: יט) האולי אלת'לאת'ה בני נוח.

נוה שלום

בצורתה מסלטא כ'לקה ע"ל (א כז). (יג) נתתי, קד ת'בתהא. וכן תרגם לקמן הקימתי, ור"ל קשתי כבר קיימתיה בענן מעת הבריאה תהיה לאות ברית ביני ובין יושבי הארץ. ורד"ק בפירוש על התורה כתב משם הגאון שהקשת שנתתי בטבע בענן יהיה לכם לאות כי לעולם כשיכלה הגשם תראה הקשת ע"כ וכן דעת הרמב"ן ודייק מדכתיב נתתי דהינו אשר נתתי מיום הבריאה תהיה מהיום והלאה לאות ברית וכו' ע"כ. (טו) וזכרתי, ד'כרת, דבק למעלה. (יו) וראיתיה, אט'הרהא, אראה אותה לכל בשר זכר הבטחה עולמית שלא יהיה עוד המים למבול, ובקצת נ"י אט'הארא. (יח) הוא אבי כנען, יכנא אבא כנעאן, שהיה נקרא בכנוי זה, אולי דעת הגאון כי בעבור שהיה כנען בנו הגדול וגם כשאירע זה המעשה עדיין לא היה לו בן אחר וכמו שסובר הרמב"ן ז"ל ולפיכך נתכנה על

רש"י

(יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם (לחייב אתכם) אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב

שפתי חכמים

ש דעת רש"י לפי דהאי בענני ענן לאו עננים ממש קאמר אלא כלומר אם ראוים אתם למבול ותעלה במחשבה לפני להביא חושך ואבדון בעולם ונראתה הקשת בענן וזכרתי וגו' ולא יהי' עוד וגו' אבל אי פי' עננים ממש למה אמר ולא יהיה עוד המים למבול וכי בשביל שיהיו עננים על הארץ ראוים הם למבול (מהרמ"ס) כ"ל דיוקו דרש"י הוא מדכתיב ענן על הארץ שייחס הענן אל הארץ וכי מה שייכות יש לענן אל הארץ הל"ל בענני ענן בשמים ל"פ שאינו לשון ענן ממש אלא חושך וכו' ועל הארץ ר"ל על הדריך בעולם אין צריכים לאות. מהרש"ל: יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב"ר):

ענין אות וברית הקשת

(יד) והיה בענני ענן וגו'. (טו) וזכרתי את בריתי וגו'. (טז) והיתה הקשת וגו'. (יז) ויאמר אלהים וגו'. הפסוקים האלה המה קשי ההבנה מאד. עוד יש להבין שמקרא השני שאמר והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם וגו' הוא מיותר כי מה מוסיף בו על מה שאמר מקודם. ועוד שתחלה אמר וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם ובין כל נפש חיה. ובמקרא השני לא אמר רק לזכור ברית עולם בין אלקים ובין כל נפש חיה. ולא הזכיר ביני וביניכם. ונראה שכיון הש"י בזה לכרות ברית הזאת על כל דורות העתידים. והנה הנם מחולקים על שלשה חלקים. יש דור שאיו צריך לאות הקשת כלל כמ"ש רש"י ז"ל כמו דורו של רשב"י ושל ר' יהושע בן לוי מפני שאותו הצדיק הגדול מגין על הדור עד שלא יהיו ראוים כלל להביא מבול עליהם. ויש דור שאע"פ שאין בהם צדיק גדול כל כך מ"מ עכ"פ המה ראוים אל ההצלה ממי המבול מפני שחס הקב"ה על מין האדם שלא לכלותו כי בצלם אלהים עשה את האדם. אמנם יש דור אשר המה משחיתים את דרכם ואת עלילותם כ"כ עד משחת מאיש מראיהם ותוארם מבני אדם ואין עוד צלם אלהים עליהם ואז אין הדור ההוא ניצל ממי המבול רק בזכות שאר בעלי חיים וכמו שאמרו רז"ל שלפעמים אדם ניזון בשביל הבהמות שנאמר אדם ובהמה תושיע ה'. והנה בין הדורות שצריכין לאות הקשת יש הפרש בהוראות הקשת. שאם הדור ראוי שבשביל בני האדם ובעבור החמלה על מין האדם חס הקב"ה לבלתי הביא את המבול. אז נראה הקשת בגלוי לכל למען הראות לעיני האדם כי למענם יחמול הש"י על הארץ לבלתי השחיתה ויראו כל אדם ויגידו פועל אלהים כי רב הוא בחמלתו עליהם. אבל כשאין הדור ראוי כלל אל ההצלה ובהמה שמה נפש ואין הצלת הארץ רק בשביל שאר

אבן עזרא

נתתי עתה קשת בענן. ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחל' הית': (יד) בענני ענן. קל הנו"ן הראשון והי' ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי אתך: ונראתה הקשת. אלו חיינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולד הקשת. יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול והיא דרך נכונה למבין: (טו) מלת יהיה עם המים איננה ראיה כי המי' לשון יחיד וכן ויהי אנשי' וטעם והיתה הקשט בענן שהיא לעולם שם בסתר והשם רואה אותה: (יז) ויאמר אלהים אל נח. זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי: (יח) וחם הוא אבי כנען. ללמד ששניהם רעים כמעשה אבות יעשו בנים. והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי הכנעני' מקוללי' וכן בנותיה' מימות נח. וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכן רבקה

נחל קדומים

כ"ין: טז (ז) וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים ובין הארץ. ק' דהול"ל ביני ובין הארץ מאי בין אלהים. ונ"ל בין מדת הדין ובין הארץ שלא יניח עוד מדת הדין לפגוע יתברך לבטל גזרה רעה. אמנם הוא סי' לעורר שישובו בתשובה דהדין מחייב מלחמה ולכן בדורו של רשב"י לא

חומת אנ"ך

מסורת הקריאה

ד' כ"א) ב' אשר יתן שכבתו (שב כ' ט"ו) ג' לא יחליפנו (שם כ"ז י") ד' אך בכור (שם ושם כ"ו) (יז) הקמתי, מלעיל, ונמסר עליו ג' בטעם מ"ם וסי' א' דין, ב' הקמתי את בריתי (שמות ו' ד') ג' הקימתי את דבר (ש"א ט"ו י"ג), אמנם והקימתי עם וי"ו הוא מלרע שהוי"ו ההיפוך מעבר לעתיד הוא הגורם להיות מלרע: (יח) שם, גמסר עליו כל שום בר נש קמצא, פי' קמצא צירי שהוא קמץ קטן, וכוונתו כל מלת שם שהוא שם איש הנקרא שם אז הוא נקוד לעולם בצירי, משא"כ אם יאמר הפסוק שם פלוני כמו ושם האיש או שם העיר

וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־הָאָרֶץ: כ וַיָּחֶל נֹחַ
אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם: כא וַיֵּשְׁתְּ
מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה:
כב וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת
אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ:
כג וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה
וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ
אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם
וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם

תרגום אונקלוס

נח. וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ בְּכָל אַרְעָא: כ. וְשָׁרֵי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא. וּנְצַב כַּרְמָא: כא. וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוִי. וְאִתְגַּלִּי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ: כב. וַחֲזָא. חָם אֲבוּהִי דִּכְנַעַן. יָת עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי. וְחַוִּי לְתְרֵין אֲחוּהִי בְּשׁוּקָא: כג וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יָת כְּסוּתָא. וְשַׁוִּיאוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן. וַאֲזַלוּ מַחְזְרִין. וְכַסִּיאוּ. יָת עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהוֹן. וְאַפֵּיהוֹן מַחְזְרִין. וְעֶרְיְתָא דַּאֲבוּהוֹן.

ת״א ויחל נח. סנהדרין ע: וישת מן. ברכות מ סנהדרין ע: וירא חם. סנהדרין שם: ויקח שם. סנהדרין שם: וערות אביהם. ברכות כה שבת קכ:

בעל הטורים

(כ) ויטע. ג׳ במס׳ ויטע כרם. ויטע ה׳ אלהים גן בעדן. ויטע אשל. דרשו רבותינו מהיכן לקח הנטיעה מג״ע וכן אברהם לקח האשל מג״ע: היין בגי׳ יללה: ויתגל אותיות גליות שגלו בראש גולים ע״י היין:

רש״י

תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: ויחל. (ב״ר) עשה עצמו חולין ת שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו (רות א) איש א נעמי: ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי ב תאנים (ב״ר): (כא) אהלה. אהלה כתיב רמז לי׳ שבטים שנקראו על שם שומרון ג שנקראת אהלה ד שגלו על עסקי היין שנאמר (עמוס ו) השותים במזרקי יין: ויתגל. לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען. (ב״ר) יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. יש אומרים ה סרסו (סנהדרין ע). וי״א רבעו (ב״ר): (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח (סנהדרין ע) לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנאמר (יחזקאל לט) אתן לגוג מקום שם קבר. וחם שביזה את אביו נאמר בזרעו (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף ו וחשופי שת וגו׳: ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שניה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך

שפתי חכמים

העולם: ת (קל״מ) דאל״כ ויחל ל״ל לא הל״ל אלא ויטע כרם: א (קל״מ) דאין לפרש איש של נעמי מפני שאין האיש קנוי לאשתו כמו האשה שקנויה לבעלה עד שנאמר איש אשה כמו שיאמר אשת איש כי סמיכות אשת איש הוא ע״ד הקנין: ב וא״ת מנ״ל לרש״י שהכניס עמו זמורות של תאנים בשלמא זמורות של גפן שהכניס עמו מדכתיב ויטע כרם ואין נטיעה אלא זמורות דזריעת הזרע של אילן שהוא הגרעינן שבתוך הפרי אינו נקרא נטיעה. אלא זמורות של תאנים מנ״ל. ורבי איסרל בביאורים שלו תירץ דהוכחתו מדכתיב ויחל ופי׳ עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת כדפירש״י משמע שהיה לו ג״כ שאר נטיעות ואנו לא ידעינן מאיזה מין אילן היה לו נטיעות אלא הואיל ולא הוזכר בתורה עד כאן מין אחר אלא תאנים כדכתיב בפ׳ בראשית ויתפרו עלה תאנה לכן אנו אומרים מין תאנים היה לו. וכ״ל כיון דחם בנו סרסו כדי שלא יוליד בן רביעי והיכן ראה חם שמבקש להוליד עוד בן רביעי אלא מדנטע נטיעות המביאין לידי תאוה ולא מצינו שום פרי המביאה לידי תאוה כמו התאנה כמו שאמרו ז״ל עץ שאכל ממנו אדם הראשון תאנה היה שנאמר ויתפרו עלה תאנה וגו׳ במה שקלקלו בזה נתקנו ומכח אותו עץ נלבש בתאוות הגופנית כמו שנאמר וידע אדם עוד את אשתו ופירש״י הוסיף תאוה על תאותו מ״ה פירש״י כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים. והרא״ם מביא תירץ אחר בשם ר״י מאורלייג״ש לפי שזמורות ויחורי תאנים מתקלקלין טפי ממים לפיכך הכניסם יותר משאר אילנות: ג (קל״מ) ביחזקאל ותלדנה בנים ובנות ושמותיהן שומרון אהלה וגו׳ ומדכתיב כאן אהלה במקום אהלו רמז לגלות שומרון: ד ולפ״ז ניחא לי׳ ויתגל שהוא ל׳ גלות: ה י״א סרסו וי״א רבעו בסמוך אפרשנו בע״ה: ו וחשופי לשון גילוי שת לשון ערוה

כלומר בגילוי ערוה שיהיו ערומים ולא יהיה להם בגד לכסות ערותן אבל יפת שכסה זכה ג״כ לכיסוי דהיינו קבורה ושם שנתאמץ במצוה יותר וכסה במצוה זכה לטלית של ציצית. והא דאמר בגמרא במס׳ סוטה בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשני מצות לחוטין של תכלת ולרצועות של תפילין דמשמע דמצות ציצית לא זכו בה אלא מדיבור מחוט ולא משום כיסוי של שם. וי״ל דטלית של ציצית לחוד ותכלת לחוד דמשום כיסוי של שם זכו לטלית עם ציצית של לבן ומשום

ענין אות וברית הקשת

אחר ב״ח אשר על פני האדמה. אז מראה הקשת נסתר ונחבא בתוך הענן ורק האלהים הוא יראהו לו האות ההוא ואין בני אדם זוכים שיראוהו לבלתי יתפארו לאמר כי למענם יהי׳ האות הזה ושעוד יש בהם שמץ זכות. וע״ז נאמר לעושה נפלאות גדולות לבדו. שאין בעל הנס מכיר בנסו מפני שאיננו ראוי להראותו אכה יתרה בפומבי. ואלה דברי הברית אשר כרת הש״י אז עם נח והוא שתחלה דבר על המדרגה הראשונה שאינה צריך לאות ברית רק די בברית לבד. שיהי׳ הצדיק מגין על הדור ועליו אמר והקימותי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ. ור״ל שלא יהי׳ מבול לשחת כל בשר אשר על הארץ וגם לא יהי׳ מבול להשחית את הארץ עצמה [כמו שנשחתה הארץ ע״י המבול כנ״ל ולא הצריכו בני אדם חייהם אחר המבול כמו אותן שחיו קודם המבול מפני שע״י המבול בא תשות כח לארץ. ומתבואותיה לבריות. כנ״ל]. והורה הש״ת במאמר ההוא שיהי׳ דור שלא יהיו צריכי׳ לאות על הברית. רק הבריה עצמו יועיל שיגין הצדיק על דורו לבלתי היות מבול בדורו. ואח״כ אמר אלהים עוד זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לדורות עולם שיהיו צריכים לאות על הברית ולא זכוי

תפסיר הרס״ג

ומנהם תפרק אלנאס פי אלארץ׳. כ) ואד׳ אבתדא נוח בפלאחה׳ אלארץ׳. וג׳רס כרמא: כא) פשרב מן אלכ׳מר וסכר. ותכשף פי כ׳באיה: כב) פראי׳ חם אבא כנעאן. סוה׳ אביה. פאכ׳בר אכ׳ויה באלסוק: כג) פאכ׳ד׳ שם ויפת ת׳ובא. וגעלא עלי׳ מנכביהמא. ומצ׳יא מסתדברין. וג׳טיא סוה׳ אביהמא. ווגוההמא מסתדברה. וסוה׳ אביהמא לם יריא:

נוה שלום

שמו. (כ) איש האדמה, בפלאחה׳ אלארץ׳, וכשהחל נח בעבדת האדמה נטע כרם. ותרגם בהוראת הענין וכן פי׳ רמב״ן. (כג) שכם, מנכביהמא, (אלמנכב, מגמע ראס אלכתף באלעצ׳ד). ופניהם אחרנית, ומצ׳יא מסתדברין, הלכו והפכו פניהם

חלק הדקדוק

בכל התיגאן: [כא) וישת מן, השוא שבתיו נע כאלו קורא ויש־תמן. וכן יפת אלהים כאלו קורא יפ־תאלקים. ועיין בחלק הדקדוק במגלת רות על פסוק וטבלת פתך. עכ״ל ר״ח. וכתב על זה סבי ז״ל זוהי דעת קצת מדקדקים אבל

אבן עזרא

מבנות חת כאלה. ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען: (כ) ויחל. מתחלה מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסך בדלתים ים. איש האדמה. יודע עבודת האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטע שתה מיינו יש לו סוד ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא הי׳ ביום א׳: (כא) ויתגל מל׳ גלוי מבנין התפעל וכן ואל יתעל וה״א אהלה מקום וי״ו וכן את קול העם ברעה כי פרעה אהרן: (כג) על שכם שניהם. כל אחד שם קצת השמל׳ על שכמו. ומלת שכם לא תתחבר: אחרנית. הפך הלוך האדם כי כל תנועתו לפנים: (כד) וייקץ נח. הכתוב לא גלה מה נעשה והעושה הי׳ כנען. וכן היה

אבי עזר

וכן נחמיה ד׳ ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פושטים בגדינו: (יז) (אות זכר ונקיבה וכו׳). כמו וזה לך האות. והרבוי אותות. וטעות בפי המון לומר אותיות כי מן רבוי אותיות הנפרד אתה מרבנות קודש. ולא כן דעת

מרפא לשון

כב. ויגד לשני אחיו בחוץ. בשוקא, תרגם בחוץ בשוקא ולא בברא כמו שתרגם בחוץ תעמוד וזולתו פי׳ הרמב״ן ז״ל שטעמו שהגיד הדבר בפני רבים להלעיג עליו וז״ש בחוץ: כג. את השמלה. כסותא. אורחא דמילתא נקט שדרך לכסות גוף ערום בבגד מכסה גדול ולא במטפחת הנק׳ שושיפא כמו ופרשו השמלה או במלבוש ולכן לא תרג׳ ית שושיפא או ית מלבושא: ויכסו וכסיאו. ולא וחפיאו. לשון נופל על לשון כסותא

חומת אנ״ך

נראה הקשת דזכותיה מצלא ומגנא והוא אות בעולם וזה דרך דרש ורמז. ומדברי הזהר דף רכ״ה מפשטן של דברים נראה דבימי רשב״י נראה הקשת בגבל וכפ״ז צ״ל דמה שלא נר׳ הקשת בימי רשב״י היינו באקלי׳ שלו וכ״כ הרב אספקלריא המאירה אמנם לפענ״ד אין האמת כן וצריך

מסורת הקריאה

כך וכך יש מהם בסגול כמו שם בנו בראשית ט״ז ט״ו וחבירו ע״ש: ויפת, הוי״ו בקמץ: (כג) ויפת, הוי״ו בקמץ: ראו, מלרע: (כד) וייקץ,

לא ראו: כד וייקץ נח מיינו וידע
את אשר עשה לו בנו הקטן:
כה ויאמר ארור כנען עבד עבדים
יהיה לאחיו: כו ויאמר ברוך יהוה
אלהי שם ויהי כנען עבד למו:
כז יפת אלהים ליפת וישכן באהלי
שם ויהי כנען עבד למו: כח ויחי
נח אחר המבול שלש מאות שנה
וחמשים שנה: כט ויהיו כל ימי נח

תרגום אונקלוס

לָא [illegible]חֲזוֹ: כד וְאִתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵיהּ. וִידַע. יָת דַּעֲבַד לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא: כה וַאֲמַר לִיט כְּנָעַן. עֶבֶד פָּלַח יְהֵי לַאֲחוֹהִי: כו וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּשֵׁם. וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: כז יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת. וְיַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵיהּ בְּמַשְׁכְּנֵי שֵׁם. וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: כח וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא. תְּלַת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין: כט וַהֲווֹ כָּל

ת״א וייקץ נח. סנהדרין יג: ויאמר ארור. סנהדרין נח: יפת אלהים יומא ט מגילה ט:

תפסיר הרס״ג

כד)ולמא אפאק נוח מן סכרה. עלם מא צנע בה אבנה אלצג׳יר: כה) פקאל מלעון אבא כנעאן. עבדא מסתעבדא יכון לאכ׳ותה: כו) ת׳ם קאל. תבארך אללה אלאה שם. ויכון אבא כנעאן עבדא לה: כז) יחסן אללה ליפת. ויסכן פי אכ׳ביה׳ שם. ויכון אבא כנעאן עבדא להם: כח)ועאש נוח בעד אלטופאן. ת׳לאת׳ מאיה וכ׳מסין סנה: כט)פצאר גמיע

נוה שלום

לאחור ויכסו וכו׳. (כה) כנען, אבא כנעאן, דהינו חם, ותחסר מלת אבי, וכבר הביא הראב״ע מה שכתב הגאון ראיה לפירושו זה ע״ש ועוד שכן הוא דרך המקרא וכבר נחסרה תיבת אבי כדלעיל (ד כב). וכלקמן (כה כג). (כג) יפת, יחסן, יטיב, ונגזר מן יפה, ויהי כנען, ויכון אבא כנעאן עבדא להם, לשני אחיו.

חלק הדקדוק

דובם ס״ל דהשוא נח]. כו) אלקי שם, ג׳ בטעם מלעיל (מהריב״ש); כט) ויהיו כל ימי נח, כתב מהריב״ש מסתברא

אבן עזרא

כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה. וטעם בנו הקטן לעד כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי״ו בנו שב אל חם הנזכר על כן קלל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך ה׳ את בניו זה דרך דרש: (כה) עבד עבדי׳ טעמו עבד כאחד העבדי׳ ואילו הי׳ עבד העבדים היה עבד לעבדי׳ והעד קדש קדשי׳. בקדש הקדשי׳. וטע׳ לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו. וי״א כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל: (כו) ברוך ה׳ אלהי שם. חייבים אנו להוסיף תודות לשם שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם. והטעם שיכריחנו לעבוד את שם. כי מלת למו כמו להם והוי״ו נוסף כוי״ו תביאמו לכן בחסרון ה״א

אבי עזר

הרב בעל לוח ארש: (כה) (עבד עבדים) וכן תרגום אונקלוס ויונתן. בפ׳ לו כתב הרב קדש קדשים כאחד הקדשים. אבל קודש הקדשים על קדושה גדולה: (יג) (ובעבור שהבן מאון האב וכו׳). וע׳ ברש״י בראשית בד״ה ועירד ילד ותמצא טעם למה נאמר פעמים בזכר הוליד ופעמים ילד. וקרובים לדברי הרב:

בעל הטורים

(כה) עבד עבדים יהיה. יהיה עולה למד רמז לדמי שקליו של עבד:

רש״י

עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו (ירמיה מט) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי: (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג׳ בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה׳ אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכון באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע״פ שיפת אלהים ליפת שכנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם

שפתי חכמים

דיבורו של אברהם זכו לתכלת: ז דאל״כ למה קרא אותו קטן והלא גדול מיפת הוא שהרי הקרא מונה אותו קודם יפת ואין לומר משום חשיבתו מונה אותו קודם יפת כמו שמונה את שם ראשון משום חשיבתו כמ״ש רש״י גבי ויולד את שם ואת חם ואת יפת דהא חם הוא הפחות שבכולם. ומהרש״ל פי׳ דקשה ליה והלא שם היה הקטן דכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה וגו׳ וכתיב ונח בן ת״ר שנה והמבול היה וגו׳ וכתיב שם בן מאת שנים שנתים אחר המבול ש״מ שנולד שם תק״ב שנה לאביו ש״מ שהוא הקטן עכ״ל: ח מ״ד סרסו הוכחתו מכאן מדכתיב ארור כנען למה קלל כנען אלא משום שחם סירס את אביו לכך אמר אתה גרמת לי וכו׳ ומ״ד רבעו הוכחתו מדכתיב וירא חם וכתיב התם וירא אותה שכם מה להלן שרבעה אף כאן שרבעו והא דקלל את כנען הא והא הואי רבעו וגם סרסו ופירשו התוספות הא שלא קילל את חם בעצמו לפי שכתוב ויברך אלהים את נח ואת בניו ואין קללה במקום ברכה מהרש״ל: ט וא״ת מהיכן ראה חם שמבקש נח בן רביעי וי״ל משום דכתיב ויתגל בתוך אהלה אהלו קרי ואהלה כתיב ופירש״י ויתגל ל׳ ויתפעל כלומר שנח התפעל את עצמו כאלו היה עם אשתו ובזה הכיר בו שמבקש בן רביעי וק״ל. ועיין לעיל שכתבתי ישוב אחר על זה ושניהם כאחד טובים: י הא דמפרשים הקרא על זרעו של שם ולא על שם עצמו נ״ל משום דכתיב ויהי כנען עבד למו ואי קאי על שם היה לו לכתוב ויהי כנען עבד לו א״נ משום דכתיב אלהי שם ולא מצינו שנאמר אלהי גבי יחיד (בחייו) אלא דוקא גבי אומה מייחד שמו כגון אלהי ישראל אלהי העברים לכך מפרשו על זרעו של שם: כ דאי בזמן המלכות הרי כבר כתיב ברוך ה׳ אלהי שם וגו׳ ומה ת״ל פעם שניה ויהי כנען עבד למו אלא אף משיגלו וכו׳ וא״ת בשביל יפת א״כ הל״ל יפת אלהים ליפת ויהי כנען עבד למו וא״כ וישכון באהלי שם אלא לומר לך אף משיגלו כו׳:

ענין אות וברית הקשת

יהי׳ די להם בברית לבדו. ובשביל הדורות הללו את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ. ואמנם הבני מטיל תגאי על הברית היא. והות. והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן שיהי׳ נראה אות הקשת בענן לכל מראה עיני האדם. הנה זה יהי׳ לסימן שאז וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם ובין כל נפש חיה בכל בשר וגו׳ שאצרף גם זכותם אל הזכרת הברית ההוא ונראתה עין בעין האות ההוא. אמנם בעת שהיתה הקשת שקועה בתוך הענן פנימה וראיתיה אך אני ועיני האדם לא יראנה. אז אראה אות ההוא כדי לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ ולא ביני וביניכם. ומפני

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כה) ויאמר. אמרו חז״ל עד שהיה נח בתיבה נתן בלבו ואמר מי יתן יהיו לבני עבדים שיהיו הם יושבים ועבדים משמשין לפניהם. ואמר כשאצא מכאן מה שאני מוליד עושה אות׳ עבדים לפני הלך כנען וסרסו אמר נח אתה מנעתני מלהוליד בן רביעי לעשותו עבד לאחיך הרי בנך הרביעי יהיה עבד לאחיו. וא״ת למה קלל כנען יותר מכל שאר בני חם בשלמא למאן דאמר סרסו ניחא כדפי׳ אלא למ״ר חם רבעו מה תאמר. והחכם ר׳ אהרן מצא במדרש שחם ראה וספר לאחיו כמלעיג ולא עשה דרך כבוד. אך בשוק גלה הדבר ושמע כנען הנבזה ורבעו הה״ד את אשר עשה לו בנו הקטן של חם דבני בנים הרי הם כבנים שהרי חם עצמו לא היה הקטן שהרי הכתוב מונה אותו אמצעי אלא ר״ל קטנו של חם והוא כנען ולכך כתיב וירא חם אבי כנען אבי של עובר עבירה. ולמאן דאמר סרסו קורא חם בנו הקטן כלומר הבזוי כמו הנה קטן נתתיך בגוים. ועוד אמרינן בפרקי ר׳ אליעזר מה ראה לקלל בנו בעבד דכתיב בן יכבד אב ועבד אדוניו וה״פ אם בן יכבד אב הרי זה טוב ואם לאו יהיה עבד לאדוניו. ד״א לכן קללו בעבד לפי שהיה ראשון שראה הדבר והיה מוטל עליו אותו עבדות ולא עשה ושעבד אחיו לעשותה לכך נתקלל בעבד מדה כנגד מדה. ולכך כתיב נמי עבד עבדים ב׳ עבדות

מרפא לשון

אבל והפיאו אינו אלא בדבר שא״צ לכסותו: כה. עבד עבדים. עבד פלח לא תרגמו כצורתו עבד עבדין לפי שקורא ג״כ לאחיו עבדים והוא עבד לעבדים. ואמר עבד פלח ל׳ עבודות כפולה שיהיה פי׳ עבד עבדים עבד יותר מכל העבדים או עבד עובד: כז. יפת ה׳ ליפת. יפתי, פי׳ ירחיב ה׳ ליפת אלא שדבר הכ׳ בל׳ ארמי וז״ש רז״ל מכאן לתרגום מן התורה ואינו מחויב שיהיה מל׳ יופי אפי׳ אם יהיה יפת מל׳ יופי כמו שמפרשים אותו בל׳ ערבי חסן (ויש סמך לכך בדחז״ל שדרשו יפיותו של יפת יהיה באהלי שם. יק״א) שהכ׳ תפס לשון הנופל על הלשון: כט. ויהיו כל ימי נח. והוו

חומת אנ״ך

לידקק בלשון הזהר כמ״ש בעניותי בפתח עינים בקונטרים אחרון שנקרא שומר הפתח דף נ״ח ע״א: יד ויחל נח איש האדמה וכו׳. נראה לפי הפשט שתכף אחר יציאתו מן התיבה התחיל ליטע כרם דאין ויחל יוצא מידי פשוטו שהוא התחלה כמ״ש הרב יפה תואר דף רכ״ג ע״ד. וא״כ איך קלל כנען והיכן היה בעולם. ומה גם דמפירש״י ז״ל נראה דכנען בן רביעי לחם כמו שהוא פשט הכתובים. ועוד

מסורת הקריאה

הקו״ף בסגו״ל, ונמסר עליו לית, ר״ל לית הקו״ף בסגול, כי שארא הקו״ף בפתח: עשה לו, הטעם בעי״ן כי הוא נסוג אחור: (כו) אלהי, מלעיל המונח בלמ״ד מטעם נסוג אחור, ונמסר עליו ג׳ מלעיל וסי׳ א׳ דין, ב׳ כסף (שמות כ׳ כ״ג) ג׳ קדם (דברים ל״ג כ״ז), ושארא כלם מלרע המה: (כז) וישכן, הוי״ו בשוא, ונמסר עליו לית וכל שארא יישכן הוי״ו בפתח:

תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה
וַיָּמֹת׃ פ י א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ
שֵׁם חָם וָיָפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר
הַמַּבּוּל׃ ב בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי
וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃ ג וּבְנֵי גֹּמֶר
אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה׃ ד וּבְנֵי יָוָן
אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים׃
ה מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם
אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃
ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃
ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה
וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא
וּדְדָן׃ ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא
הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ׃ ט הוּא־
הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן

תרגום אונקלוס

יוֹמֵי נֹחַ. תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין. וּמִית: א וְאִלֵּין תּוֹלְדָת בְּנֵי נֹחַ. שֵׁם חָם וָיָפֶת. וְאִתְיְלִידוּ לְהוֹן. בְּנִין בָּתַר טוֹפָנָא: ב בְּנֵי יָפֶת. גּוֹמֶר וּמָגוֹג. וּמָדַי וְיָוָן וְתוּבָל. וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: ג וּבְנֵי גוֹמֶר. אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָה: ד וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ. כִּתִּים וְדוֹדָנִים: ה מֵאִלֵּין. אִתְפָּרַשׁוּ. נַגְוָות עַמְמַיָּא בְּאַרְעֲתְהוֹן. גְּבַר לְלִישָּׁנֵיהּ. לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: ו וּבְנֵי חָם. כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: ז וּבְנֵי כוּשׁ. סְבָא וַחֲוִילָה. וְסַבְתָּא וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא. וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: ח וְכוּשׁ אוֹלֵיד יָת נִמְרוֹד. הוּא שָׁרִי. לְמִהְוֵי גִּיבָּר בְּאַרְעָא: ט הוּא הֲוָה גִּיבָּר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ. עַל

תפסיר הרס"ג

עמרה. תסע מאיה וכ'מסין סנה. ת'ם מאת: א)והד'א שרח תיאליד בני נוח. שם וחם ויפת. אד' ולד להם. בנין בעד אלטופאן: ב) בני יפת. אלתרך ויאגוג. ומאהאת ואליונאנייה ואלצין. וכ'ראסאן ופארס: ג) ובני גמר אלסקאלבה ופרנגה ואלברגאן: ד) ובני יון. אלמציצה וטרסוס. וקברס ואדנה: ה)מן האולי. תפרקת. גזאיר אלאמם פי בלדאנהם. כל פריק ללג'תה. לעשאירהם ואממהם: ו) ובני חם. אלחבשה ומצר ותפת וכנעאן: ז) ובני כוש. סבא וזוילה. וזגאוה ואלקאקו ואלדמס. ובני רעמה אלסנד ואלהנד: ח) וכוש אולד נמרוד. הו אבתדי'. אן יכון גבארא פי אלארץ': ט) הו כאן גבארא מכ'ופא בין ידי אללה. ולד'אלך

תולדות אהרן

בני יפת. יומא י: ובני חם. כתובות קי"ב סוטה לד: נמרוד. עירובין נג.

רש"י

עבדים מבני כנען: (ב) ותירס. ל זו פרס (בראשית רבה): (ח) להיות גבור. להמריד מ כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. לד לעתן של בריות בפיו והטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין

שפתי חכמים

ל ואע"ג דלא מפרש תירס יותר ממה שמפרש האחרים וי"ל לפי שפי' לעיל אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיו מבני יפת וכו' שאל תקשה מנ"ל דכורש מבני יפת היה לכך מפרש תירס זו פרס ש"מ דפרס היו מבני יפת וכורש היה מלך פרסיים מסתמא גם הוא היה פרסי וק"ל. ועי"ל משום דכתיב כאן מדי ולא כתיב פרס תקשי הרי בכל המקרא מלינו מדי ופרס יחד לכ"פ תירס זה פרס הרא"ס. (לדה לדרך) ואני אומר וכו' שהיא גמרא בפ"ק דיומא ופרסאי מנ"ל דמיפת קאתו דכתיב בני יפת גומר וגו' ותני רב יוסף תירס זו פרס: מ (קנ"מ) דאל"כ החל ל"ל שהרי הוא לא היה מתחיל למרוד בהקב"ה שעדיין בימי אנוש הוחל וכו' אלא שהוא מענין חילול שחילל השם בפרהסיא (נח"י) וכ"ל דמוכרח הוא לפרשו מענין התחלה דאי הוא מל' מרד תרתי ל"ל והכי הל"ל הוא החל להיות גבור ציד לפני ה' אבל אם הוא מלשון התחלה א"ש וה"פ הוא החל ר"ל שהוא היה

דעת זקנים מבעלי התוספות

עבדות שעבד חם לאחיו וכנען לאחיו. עבד עבדים שאינו יוצא לחירות לעולם ומי גרם לו כל הקללה הזאת שביזה לאביו. וכן עתיד הקב"ה ליפרע מבניו ולבזותם דכתיב את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים יחדו ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים שהוא יוליך אותן בבזוי ערומים. אבל יפת שכבד אביו פרע לו האל כשיבא גוג ומגוג ישפילו הקב"ה ומכסה עליו שנאמר והיה ביום ההוא אתן לגוג שם מקור קבר (וחם) (וגם) פרע לבני שם בשעה שנכנסו בני אהרן להקריב נשרפה נשמתן ולא גופן ולא לבושיהן לפי שהיו מבני בניו של שם וגם כשנשרף סנחריב מלך אשור נשרף ולא בגדיו לפי שהיה מזרעו:

ענין אות וברית הקשת

שלא ידומה שתהי' הקשת בתוך הענן ולא יהי' נראה [כי הקשת אינה אלא ניצוצי השמש המושלכים על העננים שכנגדו] לכן נאמר עוד ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקימותי ביני ובין כל בשר אשר על הארץ ולא ביני וביניכם. וזה שכתב רש"י ז"ל שהראהו דמות הקשת. ואי לקשת הנגלה לא הי' צריך להראותו שהרי כל אדם רואים אותו אלא שהראהו הקשת הנסתר מראהו ותמונתו:

(ח) וכוש ילד את נמרוד הוא החל להיות גבור בארץ: (ט) הוא הי' גבור ציד לפני ה' וגו'. נראה שעד אותו הזמן היו בני האדם כולם שוים במעלתם להיותם כולם בני איש אחד ונמרוד זה התחיל להתגבר ולמלוך על אנשי דורו ועל זה נאמר הוא החל להיות גבור בארץ. ר"ל שוטר ומושל בה. ואמנם אמרו עוד הוא הי' גבור ציד לפני ה' חז"ל פירשו שהי' צודה דעת הבריות בתחבולותיו. ושני מיני תחבולות עשה להשתרר על עמו. הא' שעשה עצמו גבור ציד צודה החיות וכובש אותם. וכראות בני אדם שהדובים והאריות היו נכבשים לפניו עם כל חוזקם היו הם

נוה שלום

י (ב) גמר, אלת'רך וכן יחס אותם מהר"י צ'אהרי ז"ל בהקדמתו לספר המוסר וז"ל בשנה ההיא (שנת השכ"ח) גבר הישמעאלי (אלאמאם אלמטהר) על עם גמר (עם התרכים) כידוע בספרי ימי מלכי תימן, אולם התרגום ירושלמי

חלק הדקדוק

דהוא ויהי דאינון תלת, סי' חל"נ, ופליג ביה ולא ידעינן אידין קושטא אי האי אי האי, עכ"ל, ותימה עליו איך נסתפק

אבן עזרא

ובלא וי"ו לא ימצא. והזכיר עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת כמוהו. ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען אמר כי כמוהו לעיני חנמאל דודי שהוא בן דודו ויתכן שהי' גדול מירמי' בשנים והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב. וכן אשת אחי האב. קראה הכ' דודתך. וזה אבי כנען איננו כן ופירש יפת מן יפה ולא פירש יפה. רק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו ומלכים ירד ובפסוק הזה ברך יפת גם שם כי פירוש וישכון באהלי שם שישכון אלהי' באהלי שם כי בפסוק הראשון ברך השם: ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד עולם. כי מאלה נפצה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: (ד) כתים. שם והוא בן יון ע"כ אמרתי בפי' ספר דניאל

מרפא לשון

עיין מש"ל בפ' בראשית (ה כ"ג): איש ללשנו. ללישניה, שם לישן הוא בל' ארמי כבד בדגש השין כמו שהוא בל' ערבי ועכשיו אנו מתרג' כל לשון לישן בתורה בל' קל. אבל בתרג' ההפטרות עדיין יש בידינו קצת מזה כמו שמתרג' לקבץ את כל הגוים והלשונות אומיא ולישנא בדגש השי"ן ואמנם בספרי קמאי מצינו השי"ן דגש גם בתרג' התורה ומזה נר' כי שם לשון ושן מגזרה אחת ולמ"ד לשון נוסף אלא שאח"כ שב להיות שורש ושמור דבר זה ודעהו: יט. הוא היה גבור ציד. גיבר תקיף. נר' של' גבור ציד זה הוא תאר כמו איש חיל ולפי שעדיין לא מלך מלך בעולם ועשה לו חיילות לא נהגו לכנות מי שהוא גבור בתאר איש חיל אלא גבור ציד ע"ש צידת ההיות שהיו

מסורת הקריאה

י (ז) שבא, בפשטא לא במונח: ורעמה, רעמה, שניהם העי"ן בשוא

חומת אנ"ך

קצת מפרשים הרמ"א והרב כלי יקר ודעמייהו כתבו דחם למד מכנען ג"ע. וראיתי להרב יפה תואר דף רכ"ה ע"ד שכתב דעבר מיציאתו מן התיב' עד מעשה זה של נטיע' הכרם זמן רב שהוליד חם ד' בנים וכנען הקטון כבר היה גדול דחטא ונתקלל עכ"ד. ופשט הכתוב ויחל נח נראה שהיה תכף ליציאתו מן התיבה. אמנם ראיתי להרמב"ן ורבינו בחיי ז"ל שכתבו דהכנען היה הבכור לחם ומנאו רביעי לפי שנתקלל. והרב החזקוני ז"ל כתב דהורתו של כנען בתיבה ונולד בצאתם מן התיבה ע"ש ולפי שיטה זו יש קצת ישוב דאחר ימים שיש בהם ירקים שהיו מגודלים מאד בצאתם מן התיבה נתישב נח ויטע כרם וכנען אז בחדשים גדל כי היה סמוך לזמן המבול שהיו גדולים בצאתם מרחם. אמנם

יֹאמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃
י וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל
וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃
יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן
אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־
כָּלַח׃ יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין
כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃ יג וּמִצְרַיִם
יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־
לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־
פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ
מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס
טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־
חֵת׃ טז וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי
וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ יז וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־
הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ יח וְאֶת־הָאַרְוָדִי
וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר

תרגום אונקלוס

כֵּן יִתְאֲמַר. כְּנִמְרוֹד. גִּיבַּר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ: י וַהֲוָת רֵישׁ מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל. וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה. בְּאַרְעָא דְבָבֶל: יא מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק אַתּוּרָאָה. וּבְנָא יָת נִינְוֵה. וְיָת רְחוֹבוֹת קַרְתָּא וְיָת כָּלַח: יב וְיָת רֶסֶן. בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח. הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא: יג וּמִצְרַיִם. אוֹלֵיד. יָת לוּדָאֵי וְיָת עֲנָמָאֵי. וְיָת לְהָבָאֵי וְיָת נַפְתּוּחָאֵי. יד וְיָת פַּתְרוּסָאֵי וְיָת כַּסְלוּחָאֵי. דִּנְפַקוּ מִתַּמָּן. פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת קְפוּטְקָאֵי: טו וּכְנַעַן. אוֹלֵיד. יָת צִידוֹן בּוּכְרֵיהּ וְיָת חֵת: טז וְיָת יְבוּסָאֵי וְיָת אֱמוֹרָאֵי. וְיָת גִּרְגִּישָׁאֵי: יז וְיָת חִוָּאֵי וְיָת עַרְקָאֵי וְיָת אַנְתּוּסָאֵי: יח וְיָת אַרְוָדָאֵי וְיָת צְמָרָאֵי וְיָת חֲמָתָאֵי. וּבָתַר כֵּן אִתְבַּדַּרוּ.

תפסיר הרס״ג

יקאל. כנמרוד. גבאר מכ׳ווף בין ידי אללה: י) פכאן אול ממלכתה באבל. ואלברס ואלכרך ואלכופה. פי בלד אלשינור: יא) מן ד׳אלך אלבלד כ׳רג אשור. ובנא נינוה. ורחבה׳ אלקריה ואלאבלה: יב) ואלמדאין. בין נינוה ובין אלאבלה. הי אלקריה אלכבירה: יג) ומצרים אולד אלתניסיין ואלאסכנדראניין. ואלבהנסיין ואלפרמיין: יד) ואלבימיין ואלצעידיין. אלד׳י כ׳רג מן ת׳ם. אלפלסטיניין ואלדמיאטיין: טו) וכנעאן. אולד צידון בכרה וחת: טז) ואליבוסיין ואלאמוריין ואלגרגשיין: יז) ואלחויין ואלערקיין ואלטרבלוסיין: יח) ואלארודיין

נוה שלום

יחסם אל תירס הקטן בבני יפת, ועפ״י קצת ספרים רגילים ליחס גוי זה אל תגרמה הקטן בבני גמר, אולי התקרבות השמות ודמיונן הולידו חילופי יחסים אלו, ותרגם הגאון ז״ל שמות בני יפת ושם וחם על שם המקומות שנתישבו בהם זרעיותיהם והתיחסם אליהם כפי מה שהיה ידוע אצלו ובשמותיהם המפורסמים בזמנו ועיין מ״ש משמו להלן. (כז) וסימני מקומות אלו כתובים בספרי מבארי הלשון. (ט) גבור, גבארא, גדול בגופו ואמיץ בכחו, ציד, מכ׳ופא, יראוי כלומר באימת גבורתו הוא היה הראשון שכבש ומלך על ארצות עיין רמב״ן ז״ל. (י) בבל וארך, באבל וכו׳

חלק הדקדוק

היכן האמת, והנה מחברת ר׳ סעדיא גאון ז״ל לפניו ושירו וזמירו, כי ממנו תוצאות חיים פני״ו ירצ״ו דלים, במניך

אבן עזרא

כי מלכות יון ורומי אחת היא: (ח) נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות אם לא נכתב והוא החל להראות גבורות בני אדם על החיות כי היה גבור ציד וטעם לפני ה׳ שהי׳ בונה מזבחו׳ ומעלה אותם החיות עולה לשם וזו דרך הפשט. והדרש דרך אחרת: (ט) על כן יאמר. משל היה גם בימי משה: (יא) וטעם מן הארץ ההיא יצא אשור. הוא בן יפת וזה היה אחר הפלגה והמלך אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל סדר עולם פי׳ כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים: (יב) היא העיר הגדולה. הקרו׳ אלי שהוא דבק עם ויבן

תולדות אהרן

ופסי ראשית. יומא י:

בעל הטורים

(ט) יאמר. ג׳ במסו׳ על כן יאמר כנמרוד. על כן יאמר בס׳ מלחמות ה׳. ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. מלמד שהיה נמרוד איש מלחמה ולוכד ערים כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזה הוא על כן יאמר בס׳ מלחמות ולעתן יאמר שיבא כל הילוד בה גבור וגבה קומה כנמרוד ויהא ניכר ויאמרו שכל זה יולד בה:

שפתי חכמים

המתחיל להיות גבור להמריד. והוא היה גבור ציד לפני ה׳ מתכוין להקניט ע״ש: ב דקשה לרש״י הא בכל מקום שהוא הוא לפני ה׳: ם משום דלא ידעינן אי העיר הגדולה קאי על נינוה או על כלח (נח״י) בשם תוספות דיומא דף י׳ דאס״ד דכלח הגדולה הל״ל ובין כלח העיר הגדולה היא ל״ל וע״ש: ע כל היכא שהשם הוא מלה עברית מפרש למה נקרא כן אלא מורה על דבר זה אבל היכא שאין השם מלה עברית לא פי׳ כלום: פ (נח״י) דאס״ד מכסלוחים לבד הל״ל וכסלוחים ילד את פלשתים ולא לומר אשר יצאו משם גם אין לפרש כוונת המקרא שנותן סימן והבדלה שזהו הכסלוחים אשר יצאו דהא לא מצינו כסלוחים

רש״י

ב להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד (ב״ר): (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם (ב״ר): (יב) העיר הגדולה. היא ם נינוה שנאמר (יונה ג) ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: (יג) להבים. שפניהם דומים ע ללהב: (יד) פתרוסים ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם פ אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים:

ענין אות וברית הקשת

ג״כ יראים ממנו ונכבשים לפניו וזה אמרו הוא היה גבור ציד לפני ה׳. שר״ל לפני ה׳ תחת כל השמים לא הי׳ גבור ציד כמוהו עד שנאמר בפי בני אדם למשל ולשנינה עד זמן כתיבת התורה כנמרוד גבור ציד לפני ה׳. והאופן הב׳ מהתחבולה הוא שעשה בארץ מגדלים וערים בצורות חזקים מאד למשול משם על כל הארץ כי בהיותו יושב במגדל עז תפול אימתו ופחדו על כל יושבי המישור ועז נאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל כי עשה שם במדינות המוקפות אשר בנה מושב למלכותו [סרי״א]: גפצו

מרפא לשון

מתעסקין בה ומתפארים בהצלחתה באותן הימים ולפי שדרך התרג׳ לילך בזה אחר פתרון הענין או כפי שמוש הלשון לכן תרגמו גיבר תקיף וכמו כן תרג׳ יודע

חומת אנ״ך

מרז״ל ורש״י ז״ל נראה דכנען בן ד׳ לחם: (טו) ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען. הם ד׳ קליפות והם נגה אש רוח ועשן ועליהם אמר דהע״ה יגמר נ״א ר״ע רשעים ר״ת

מסורת הקריאה

נח: (י) בבל, הנגינה מלרע בסגול: וארך, האל״ף בסגול: וכלנה, הנו״ן בצירי: (יב) רסן, זקף קטן ברי״ש: (יז) הערקי, בכ״י וברובי נוסחי דיקי הה״א בקמץ: (יט) ויהי, בגרשיים ונמסר עליו במס״ג ה׳ בטעם גריש בספרא וסי׳ א׳ דין, ב׳ ויהי כאשר התעו (כ׳ י״ג) ג׳ ויהי בצאת נפשה (ל״ה י״ח) ד׳ ויהי כי באנו (מ״ג כ״א) ה׳ ויהי ברכת (ל״ט ה׳): וצבים, הנגינה ביו״ד מלרע: לשע, נמסר עליו ל׳, ר״ל לית עוד ובקמץ: (כ) אלה בני, הבי״ת רפה: (כג) ומש, הוי״ו בקמץ והמ״ם בפתח, ומסר עליו לית פתח וחד קמץ ומש

נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ יט וַיְהִי
גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה
עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה
וְאַדְמָה וּצְבֹיִם* עַד־לָשַׁע׃ כ אֵלֶּה
בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם
בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס כא וּלְשֵׁם יֻלַּד
גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת
הַגָּדוֹל׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם
עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד
יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃
כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד
פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם
אָחִיו יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן יָלַד אֶת־

* וצבוים קרי

תרגום אונקלוס

(נ"י אִתְבַּדָרָא) זַרְעֲיָת כְּנַעֲנָאֵי׃ יט. וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאָה מִצִּידוֹן. מָטֵי לִגְרָר עַד עַזָּה. מָטֵי לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה. וְאַדְמָה וּצְבוֹיִם עַד לָשַׁע. כ. אִלֵּין בְּנֵי חָם. לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָׁנְהוֹן. בְּאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃ כא. וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף הוּא. אֲבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עֵבֶר. אֲחוּהִי דְּיֶפֶת רַבָּא׃ כב. בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר. וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ כג. וּבְנֵי אֲרָם. עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד. וְאַרְפַּכְשַׁד אוֹלֵיד יָת שָׁלַח. וְשָׁלַח אוֹלֵיד יָת עֵבֶר׃ כה. וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין. שׁוּם חַד פֶּלֶג. אֲרֵי בְיוֹמוֹהִי אִתְפְּלֵגַת אַרְעָא. וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן׃ כו. וְיָקְטָן אוֹלֵיד. יָת אַלְמוֹדָד וְיָת שָׁלֶף. וְיָת

תולדות אהרן

ולשם יולד. סנהד' סט:

רש"י

(יח) ואחר נפצו. מאלה נפוצו צ משפחות הרבה: (יט) גבול. סוף ארצו כל גבול ל' סוף וקצה: באכה. שם דבר. ול"נ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשונותם בארצותם. אע"פ שנחלקו ללשונות וארצות כולם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר. הנהר ק היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ר ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזהו בזהו: (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו ע"ש העתיד. ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו ש שא"ת בתחלת ימיו ת הרי יקטן אחיו לעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואח"כ ויהי כל הארץ וגו'. וא"ת באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: (כה) יקטן. שהיה ענו ומקטין א עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו:

שפתי חכמים

אחר מוזכר במקרא: צ דא"ל ואחר נפוצו קאי על אותן הנזכרים לעיל שהם בני כנען דא"כ לא הו"ל לכתוב אלא ואחר נפוצו דודאי קאי על אותן דלעיל למה ליה למכתב משפחות הכנעני אלא מאלה נפוצו משפחות הרבה ר"ל שאר משפחות וקאי על שלשה בני נח. הרא"ם: ק דלפי פשוטו של קרא משמע דעבר שם אדם הוא וא"כ למה אמר אבי כל בני עבר וכי לא היה שם אלא אבי בני עבר לבד והלא גם שאר בנים היה לו לשם ל"פ דעבר לאו שם אדם הוא אלא עבר הנהר ולא כפי' הרא"ם שפי' לאו בני עבר בן בנו דמאי רבותא דעבר דהא כל אחד ואחד אבי כל משפחה ומשפחה היוצאת ממנו אע"כ עבר ר"ל עבר הנהר: ר וא"ת ומה הוכחה זו דלמא חם היה בן ק' שנה כשבא המבול ושם היה בן ק"ב שנה אחר המבול ויפת היה בן ק"ג או ד' שנה אחר המבול וי"ל משום דבדורות הראשונים כל בנים שהולידו היו מולידין שנה אחר שנה כדאמרינן בפ' בן סורר ומורה ואחר שהודיענו שנולד שם בשנת תק"ב לנח שהוא שנתים אחר המבול למדנו ששם היה האחרון כי יפת וחם נולדו בשנת ת"ק ותק"א לחיי נח וק"ל: ש והאיך ידע אלא נביא היה: ת ר"ל ולא נביא היה אלא כך היה המעשה בתחלת ימיו וקראו כן על שם המעשה הרי יקטן וכו' וא"ת באמצע ימיו ר"ל וקודם לכן היה לו שם אחר אלא כשאירע המעשה קרא שמו כן לא בא הכתוב וכו' אלא בסוף ימיו נתפלגו והשתא א"ל דלמא קודם לכן היה לו שם אחר אלא כשאירע המעשה נקרא פלג דכיון שהיה בסוף ימיו אין דרך לקרות למות שם אחר בעבור המקרה שקרה בשעת מותו או סמוך למיתה אלא ודאי בתחלת ימיו קרא אותו ע"ש העתיד: א דקשה לרש"י כיון דמשני שקרא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כה) פלג. פי' הרב יוסף קרא ז"ל שקרא שמו פלג לפי שבימיו נפלגו ימי חיי בני אדם שהתחילו ימי בני אדם לקצר. כי מיום שנולד פלג לא בא אדם לכלל שלש מאות שנה:

אלמודד

תפסיר הרס"ג

ואלחמציין ואלחמאויין. ובעד ד'אלך תפרקת. עשאיר אלכנעאניין: יט) וכאן תכ'ם אלכנעאניין מן צידא. אלי' אן תגי אלי' אלכ'לוץ ואלי' ג'זה. אלי' אן תגי אלי' סדום ועמורה. ואדמה וצבוים אלי' לשע: כ) האולי בני חם. לעשאירהם ולג'אתהם. פי בלדאנהם לאממהם: כא) וולד לשם הו איצ'א. אבי גמיע בני עבר. אכ'י יפת אלאכבר: כב) בני שם כ'זסתאן ואלמוצל. וארפכשד ולוד וארמאן: כג) ובני ארם. אלג'וטה ואלחולה ואלג'ראמקה ואלמישא: כד) וארפכשד אולד שלח. ושלח אולד עבר: כה וולד לעבר אבנאן. אסם אחדהמא פלג. לאן באיאמה אנקסמת אלארץ. ואסם אכ'יה קחטאן: כו) וקחטאן

נוה שלום

מדינות וערים ידועות בנפת עראק. (כג) ובני ארם עוץ, אלג'וטה, (מדינה' דמשק או כורתהא). וארץ עוץ דאיוב היא ארץ עוץ בן נחור עיין לקמן

חלק הדקדוק

בפספר, ואם מהר"ם לונזאנו הכריע בהיפך לא סיימו קמיה האיי מסרתא. דרס"ג ז"ל דדבריו דברי קבלה, מה גם דעיניך לנוכח יביטו כמה רבוותא שמביא הר"ס דכולם פה א' יעידון יגידון דהאי דנת ויהיו בוי"ו, וכבר ראיתי פסק ארוך על זה שנכתב ממהר"ר שלום צבטאני נע"ג בכתיבת תלמידו מהר"ר צאלח ז"ל בחתימת כמה זקנים ת"ח, ועיקר יסודם שבנו עליו הכרעתם הוא המנין שמנתה המוסרה ווי"ן שבכל התורה ושם העידו שעמדו למנין ווי"ן שבתורה ואכשהו וי"ו בכלל הנמנין והכו על קדקד מי שכבר רצה להגיה ולמחוק אות הוי"ו, ומסיימי שם ומסורת סייג לתורה, וס"ת שנמצא חסר וי"ו זה הרי הוא פסול כחומש בעלמא, והכרעתם תכריע שהם דברי קבלה ומינה לא תזוז, וצופה עתידות נגלה לפניו שעתידין לאתפלוגי בהאי תיבותא ונתן בלב יועצים וחכמי חרשים לספור אותיות התורה להיות האמת נהדר"ת, [גם ר' יעקב ספיר בס' חדרי תימן שלו הכריע שהיא ויהיו כמ"ש הר' לעיל ע"פ ספר הרמב"ם ז"ל. זה פסול:] (יב) ואת רסן הויו געי׃) [וכ"כ הר"ח] (יז ואת הערקי

אבן עזרא

את נינוה. ולהיותו דבק עם רסן או עם כלח איננו רחוק: (יג) ומצרים ילד את לודים. על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה משפחה על כן הם כלם ל' רבים גם פתרוסים לעד והראיה הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרים ובעבור שהבן מאון האב ומכוחו בצלמו בדמותו יאמר לו ילד: (יט) באכה גררה. אל גרר: (כ) אלה בני חם ללשונם. וכן אמר על בני יפת ועל בני שם: (כא) וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברי' כי אין למעלה ממנו והשם אלהיו וכן כתוב כה אמר ה' אלהי העברים וכנען אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול. וטעם אחי יפת הגדול שהיה יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו והעד שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון כי אין פחות מת"ק שנה ובשנת ת"ר שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול. ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם. על כן הזכירו הכתוב בתחלה. ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטים כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון וכשבא המבול היו לנח תקצ"ט שנה וימים והנה אין לשם צ"ט שנה שלימות לשנת המבול ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאה שנה וחדשים. ופי' שנתים שנכנס השנה השנית מחשבון ראשית המבול גם י"א כי אחר חמשה חדשים מיום המבול שחסרו המים הרתה אשת שם והנה היה שם בן מאת שנה

מרפא לשון

ציד, נחש ירכן כמשי"ת לקמן (כ"ה כ"ז): יא. א. שפה אחת ודברים אחדים. לישן חד וממלל חד. צ"ל מה כוונתו בלישן וממלל ונר' כי לישן הוא הלשון בכללו שהיה להם לשון אחד שהוא לדעת חז"ל לשון הקדש הזה שבידינו וממלל הוא מוצא כ"ב אותיות שהיה להם מבטא אחד לכל האותיות בשלימות אחה"ע בגרון גיכ"ק בחיך

חומת אנ"ך

נגה לא רוח עשן. כוגה לא גימ' השטן. רוח עשן גימ' סטרי מסאבי. ס' כ"י ועיין בספר מגלה עמוקות אופן רכ"א: טז שפה אחת. גי' לשון הקדש. רבינו מהר"ל מגרמיזא ז"ל וכ"כ רבינו בעל הטורים ז"ל גם שפה

אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת
וְאֶת־יָרַח׃ כז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־
אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ כח וְאֶת־עוֹבָל
וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ כט וְאֶת־
אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־
אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַיְהִי מוֹשָׁבָם
מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃
לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃
לב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם
בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ
אַחַר הַמַּבּוּל׃ שביעי פ יא א וַיְהִי כָל־
הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים׃
ב וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה

* ששי בספרדי

תרגום אונקלוס

חֲצַרְמָוֶת וְיָת יָרַח: כז. וְיָת הֲדוֹרָם וְיָת אוּזָל וְיָת דִּקְלָה: כח. וְיָת עוֹבָל וְיָת אֲבִימָאֵל וְיָת שְׁבָא: כט. וְיָת אוֹפִיר וְיָת חֲוִילָה וְיָת יוֹבָב. כָּל אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן: ל. וַהֲוָה מוֹתַבְהוֹן מִמֵּישָׁא. מָטֵי לִסְפָר טוּר מַדְנְחָא: לא. אִלֵּין בְּנֵי שֵׁם. לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנְהוֹן. בְּאַרְעָתְהוֹן לְעַמְמֵיהוֹן: לב. אִלֵּין זַרְעֲיָת בְּנֵי נֹחַ. לְתוֹלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן. וּמֵאִלֵּין. אִתְפָּרְשׁוּ עַמְמַיָּא. בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹפָנָא: א. וַהֲוָת כָּל אַרְעָא לִישָּׁן חַד. וּמַמְלַל חַד: ב. וַהֲוָה בְּמִיטַּלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא. וְאַשְׁכַּחוּ

תולדות אהרן

ויהי בנסעם. מגילה י':

תפסיר הרס"ג

אולד. אלמודד ואלסלף. וחצ'רמות וירח: כז) והדורם ואוזל ודקלה: כח) ועובל ואבימאל וסבא: כט) ואופיר וחוילה ויובב. כל האולי בני קחטאן: ל) וכאן מסכנהם מן מכה. אליי אן תגי אליי אלמדינה אלי אלגבל אלשרקי: לא) האולי בני שם. לעשאירהם ולג'אתהם. פי בלדאנהם ואממהם: לב) האולי עשאיר בני נוח. לתיאלידהם ואממהם. ומנהם תפרקת אלאמם. פי אלארץ' בעד אלטופאן: א) וכאן גמיע אהל אלארץ' לג'ה ואחדה. וכלאם ואחד: ב) ולמא רחלו מן

חלק הדקדוק

ההא בפתח:) [וכ"כ הר"ח] (לב) ומאלה, אתי:) [ומאלה, באזלא, ר"ח: ב) וימצאו

נוה שלום

בסמוך. (כז) ואת הדורם ואת אוזל ואת דקלה, בכל הנוס' הישנות תרגם פסוק זה כצורתו, ובקצת נוס' מאוחרות מתורגם ודמאר וצנעא וצעדה מאיזה סופר שתרגם כרצון נפשו, וכבר כתב הגאון בפירושו לאיוב שאין לתרגם השמות מהעברי אל הערבי אלא אם יש הוכחה או ראיה ובזולת זה יותר טוב להניחו כצורתו העברית ולכך לא תרג' באיוב ארץ עוץ אף שאחד המפרשים תרגם ארץ עוץ אלגוטה כי לא הביא ראיה ע"כ. וכך היא דרך הגאון שהניח שמות ערים ומדינות רבות בלי תרגום ובפרט שמות מקומות המסעות ולא תרג' כי אם מה שהיה אצלו ראי' עליו. ובספר נ"ר אלט'לאם תרג' בדרך דמיון הדורם, דמאר. אוזל, יזל והי צנעא. דקלה, ביחאן, ויש אומרים דקלה נגראן לפי שיש בה דקלים הרבה, דקלה מל' דקלים, ועוד תרגם עובל, אלאעבאל אבימאל אלגוף. שבא מארב ע"כ. (כח) ואת עובל וכו' (כט) ואת אופר, גם שני פסוקים אלו כצורתן זולת שם יקטן שתרגם כשמו המפורסם קחטאן. (ל) ממשא, מן מכה, היא העיר הידועה שאליה חוגגים הישמעאלים פעם אחת בכל שנה, באכה ספרה. אלי' אן תגי אלמדינה אלי' תרג' ספרה בשם שמכנים אות' בזמנו ועד היו' אשר שמה מלפני' ית'רב. הר הקדם אלי' אלגבל אלשרקי כ"ה הנוס' המדוייקת. ובספר נ"ר אלט'לאם תרגם פסוק זה כפי השערתו וכתב ויהי מושבם ממשא מן הצפון אל קצה המזרח: משא, מכה וית'רב ואלחגאז ואלטאיף וגדה, וארץ, נגד דתהאמה אלמקאבלה לנגד מן אלאקלים אלת'אני כלומר נפת עראק, ושגג במה שכתב אלחגאז שם פרטי והוא השם הכול' לכל מדינות ועירות חצי אי ערב הצפוני'. ספרה הר'הקד', אלגבל אלשרקי והו צנעא ובלארהא, דהינו ההר הגבוה

בעל הטורים

(א) שפה אחת ודברים. ב' הכא ואידך והכלים ודברים הרבה שהרבו לדבר הכלים הרבה: שפה אחת. בגימ' לשון הקדש: (ב) בנסעם ב' במס' הכא ואידך בנסעם מן המחנה זה סוף שדרשו רז"ל אותו היום סרו מאחרי ה' משל לתינוק שבורח מן הספר כו'

רש"י

(כו) חצרמות. ע"ש ב מקומו דברי אגדה (ב"ר): (א) שפה אחת. ל' ג הקודש: ודברים אחדים. באו בעלה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. ד"א על יחידו ד של עולם. ד"א ודברים אחדים (ס"א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמוכות (ב"ר): (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור

שפתי חכמים

(כו) בלידת בניו של עבר דכתיב ולעבר יולד שני בנים ולא נקט קקרא כמו בשאר הנולדים כמו וארפכשד ילד את שלח ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף וגו' אלא להכי שינה וכתב ולעבר יולד שני בנים וקרא את שמותם ע"ש המאורע וא"כ קשה בשלמא פלג נתן הכתוב טעם למה נקרא פלג אלא יקטן מ"ט אלא על שם שהיה מקטין את עצמו וכל זה ראה עבר ברוח הקודש אשר עליו. והרא"ם כתב הטעם מפני שזה השם נגזר מהקטנות פי' שם זה יותר משאר שמות: ב דכל אנשי המקום שהיו שם מלפים בכל יום על המיתה שאוכלין כרישין: ג דאי ל' אחר היה לא היה שפה אחת דהא הכל מודים דבלה"ק נברא העולם כדפירש"י לעיל בפרשת בראשית בפסוק ויאמר האדם זאת הפעם וגו' וא"כ ע"כ היה ל' הקודש אותו לשון וק"ל: ד דלפי פי' ראשון קשה א"כ הל"ל בדברים אחדים מ"ה קאמר ד"א כו' ותו קשה הל"ל ודברים אחד מהו אחדים מש"ה פי' ד"א כו' ר"ל דברים חדים כו' מהרש"ל:

ענין דור הפלגה

(א) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים. הנה כל הארץ הי' בימים ההם שפה אחת. ואף שבשפה אחת יש דבורים שונים. בעיר הזאת מדברים בסגנון זה ובעיר אחרת מדברים בסגנון אחר. אבל אבל הקבוץ הזה לא הי' שום שינוי לשון ולא ב'ינוי דבור. רק שפה אחת ודברים אחדים [איינע שפראכע אוג איינע ווארטין]. והסכימו כולם לעשות עיר ומגדל ולהיות מקובלים יחד. והיו האנשים האלה חרבות אנשים חטאים אע"פ שלא היו עדיין חייבים כליה. לפה הקב"ה שאם ינוחים לבנות העיר והמגדול כאשר החלו לעשות יפלו אחר כך ברעות גדולות עד להשחית. ויתחייב כל העולם כלו כליה בעת אחת. בעבור שתהי' כל הארץ נשחתת כמו בדור המבול. ויאבדו כלם מן הארץ כפי הגזרה העליונה אשר לא תשתנה. וכבר נשבע הקב"ה שלא יעשה עוד כן. ע"כ ברחמיו וברוב חסדיו תקן הדבר טרם בא עד קצו. כי בלל לשונם שלא ישמע איש שפת רעהו ויצטרכו להפרד ולהנפץ על פני כל הארץ. ויאחזו מחוזות ומדינות שונות. וינהגו כל עם וכל משפחה במנהגים שונים. ועי"כ גם לדקתם גם רשעתם לא תהיינה שקולים. ואם ארץ אחת תחטא ותתחייב כליה. הנותר האחרת שלדקה ממנה. וכמו שיקרה בכל דור ודור. וזה שאמר הכתוב ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכלם. וזה החלם לעשות. ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. פירוש הכם כ"ה אמר שהן עם אחד ושפה אחת לכלם. והם משתתפים בעצה אחת ורצם אחד להם. ואשר ינוה מנהיגם יעשו כלם. והנה זה בהלם

אבן עזרא

שחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומות: (א) שפה אחת, בפתח קטן תחת האל"ף כשהוא מוכרת ואם היה נסמך ובא בפתח גדול ובס' הדקדוק בארתי למה חסר דל"ת אחת. והפלגה היתה נראה משקול הדעת כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה, ונקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ כתרגום ארמית הצי, וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים שהנהר יחולק, וכן אי כבוד, גם עמנואל שהוא בן הנביא. גם דברי סדר עולם נכונים ועליו נסמוך וא"כ הוא היה אברהם מבוני המגדל ואל תתמה כי נח ושם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים ויותר. וטעם שפה אחת ל' אחת. והקרוב אלי שהיה ל' הקדש ושם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעדים. וטעם דברים אחדים בעבור שימצא היום בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הל' ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם רבים מגזרת אחד. וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח. וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה. ופירוש בקעה ערבה ישרה הפך הרכסים. וכן כבהמה בבקעה תרד ויתכן שהיא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך: (ג) נלבנה מגזרת לבנים ואע"פ שהחבור עם מ"ם לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשים. והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבנין התקיף שלא ימס במים ולא באש: ותהי להם הלבנה לאבן, תחת אבן. והחמת תחת טיט ופירושו כמשמעו בל' ישמעאל. ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול

מרפא לשון

בומ"ף בשפתים לא כמו היום שיש שאין יכולים לבטא מהגרון אלא א"ה, וחי"ת ועי"ן אין יכולים ומהחיך ג"כ אין יכולים לבטא אלא גי"כ והקו"ף כמו הכ"ף ויש קורין גם הגימ"ל כמו הקו"ף וכן יש עוד שנוים אחרים בשאר מוצאות וחסרון אותיות כמו שימצא בלשון אנשי אירופה והיושבים בקצה העולם: ב. ויהי בנסעם מקדם, בקדמיתא, טעמו

מסורת הקריאה

חצי ההר, (זכריה י"ד ד') (ל) ממשא, בשי"ן ימין: ספרה הפ"א בקמץ ומלעיל, ינמשך עליו לית ומלעיל: (לא) אלה בני, הבי"ת רפה: (לב) אחר, כל אחר שבכל המקרא הנגינה בו מלרע:

בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ ג וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים
וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם
הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם
לַחֹמֶר׃ ד וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀ נִבְנֶה־לָּנוּ
עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־
לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃
ה וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־
הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃
ו וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה
אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת
וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר

תרגום אונקלוס

בִּקְעֲתָא . בְּאַרְעָא דְבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן: ג. וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ . הַבוּ נִרְמֵי לְבֵנִין . וְנִשְׂרוֹפִינּוּן בְּנוּרָא . וַהֲוָת לְהוֹן לְבֵינְתָא לְאַבְנָא . וְחֵימָרָא . הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ : ד. וַאֲמַרוּ . הַבוּ נִבְנֵי לַנָא קַרְתָּא . וּמִגְדְּלָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא . וְנַעֲבֵיד לַנָא שׁוּם . דִּלְמָא נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא : ה. וְאִתְגְּלִי יְיָ . [י"נ לְאִתְפְּרָעָא] עַל עוֹבַד קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא . דִּבְנוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא : ו. וַאֲמַר יְיָ . הָא עַמָּא חַד וְלִישָּׁן חַד לְכוּלְהוֹן . וְדֵין דְּשָׁרִיאוּ [י"נ דְּשָׁרִיוּ] לְמֶעְבַּד . וּכְעַן לָא יִתְמְנַע מִנְּהוֹן . כֹּל דְּחַשִּׁיבוּ לְמֶעְבַּד:

תולדות אהרן

שופר . שבת קיג . הבה נבנה . מגילה י עבודת כוכבים יט חולין סט : ונעשה לנו . סנהדרין קט : וירד ה'. סנהדרין שם :

תפסיר הרס"ג

אלמשרק. וגדו בקיעא. פי בלד אלשינור פאקאמו ת'ם : ג) פקאל בעצ'הם לבעץ'. תעאלו נלבן לבנא. וננצ'גה טבכ'א. וכאן להם אללבן הגארא. ואלקפר. כאן להם מלאטא : ד) קאלו. תעאלו נבני לנא קריה. ומגדל וראסה ידאני אלסמא. ונצנע לנא אסמא. כילא נתבדד עלי' וגה גמיע אלארץ' : ה) פאורד אללה אמרא מוגלא. לינצ'ר אלקריה ואלמגדל. אלד'י אכ'ד' פי בנאהמא בני אדם : ו) פקאל אללה. הוד'א הם כשעב ואחד ולג'ה ואחדה לגמיעהם. והד'א מא אבתדו אז יפעלו. ואלאן לא יפותהם. גמיע

נוה שלום

אשר במזרח צנעא ע"כ, וזה החלק האחרון בחצי אי ערב הדרומי הנק' ימן.
יא (ב) מקדם, מן אלמשרק, בנסעם מהר הקדם שלא כת"א, בקעה, בקיעא, מקום מישור ראוי לישוב לזריעה ולנטיעות. (ג) לחמר, מלאטא, לטוח בו וכת"א. (ה) ואת המגדל, ואל מגדל (אלקצר אל־מחכם אלבנא), אשר בנו, אלדי אכ'ד' פי, בנאהא, אשר הם מתעסקים בבנינם. (ו) עם אח', שעב בפת' אלשין, ובצ'מהא

חלק הדקדוק

הוו געי. ר"ח] ג) ונשרפה לשרפה, בדפוסים מתרגם ונוקידנון, תרגמו כן כפי מה שבא בתרגום כל לשון שריפה לשון יקידת אש, מה גם כי בכל מקום שנזכר שם שריפה במקרא מתורגם יקידא, וגירסתינו ונשרופינון, ונראה שתרגמו כן בעבור שבכל מקום שנא' שריפה ותרגום שלו יקידא היינו כליון הדבר ההוא הנשרף עד שייעשה אפר משא"כ כאן שאינו כשאר שריפת עץ רק הוא דרך בישול לחזקן ולחסמן כדרך הקדרו' שמכניס' לכבש' לשרפן, שבודאי אין זה שריפה כשאר שריפות, ואין להקשות לומר דאין זה לשון תרגום' דגם בגירסת נוקידנין איכא לאקשויי דלשון מקרא הוא ותיקד עד שאול תחתית והרבה כן ותרגום שלו נכון שתרגם אחר הבנת הענין וגם רבי' סעדיא גאון פי' בו בלשון ערב וננצ'גה

אבי עזר

(א) (שפה אחת בפתח קטן) וכן נקי יהי' לביתו שנה אחת (דברים כד). ובתשלומו אחרת אך שכבר על הל' לדבר שני אותיות רפות ממולא א'. וזה מ"ש הרב ונס' הדקדוק בארתי למה חסר ד' אחת. הנה דעת הרב כנראה בעליל אף שלא יתכן סמיכת ענין בשם מספר המחובר אל המתואר. אבל במנה אחד כיון שהוא התחלת המספר שוה בסמיכות לשאר שמות. וע' יסוד הניקו' (שמות טו) : (ו) ויאמר ה' זה הדבר אמר למלאכים) דעת הרב כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. וכאלו נאמר קודם הנה נרדה ואח"כ וירד ה'. זה שכתב הרב וזה טרם וירד וכיון שנאמר למלאכים הנה נרדה

בעל הטורים

בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם : (ג) איש אל רעהו הבה . ס"ת שלום מפני שלוה יתירה שהיה להם חטאו : לאבן . ב' במס' הכא ואידך וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן גבי נבל מה להלן מיתה אף כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל :

רש"י

להם מקום ה להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער׃ (ג) איש אל רעהו . אומה לאומה ו מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען : הבה . הזמינו עצמכם . כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא . הבה הזמינו אפקרלייי"ר בלעז (בעריטען צוזאמען) : לבנים . שאין אבנים בבבל שהוא בקעה : ונשרפה לשרפה . כך עושין הלבנים שקורין טוול"ש (ציגעל דאכשטיינע) שורפים אותן בכבשן : לחמר . לטוח הקיר : (ד) פן נפוץ . שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו ז מכאן : (ה) וירד ה' לראת . לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו . במדרש רבי תנחומא : בני האדם . אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתתה עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול : (ו) הן עם אחד . כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכולם ודבר זה החלו לעשות : החלם . כמו אמרם עשותם ח להתחיל הם לעשות : לא יבצר מהם וגו' לעשות . ט בתמיה . יבצר לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור

שפתי חכמים

ה דבשביל זה נסעו שהרי כתיב אח"כ וימצאו בקעה משמע דמתחילה בקשו זה : ו וי"ל דהוכחתו מדכתיב אחריו ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו והתם ע"כ צ"ל שפי' אומה באומה דאי שפת רעהו ממש נמצא שיותר מע' לשונות הם אלא ע"כ צ"ל אומה באומה וזה קאי אויאמרו איש אל רעהו דלעיל ס"מ דלעיל ג"כ פירושו כן ודלא כפי' הרא"ם שפי' כי העצה היתה בין האומות לא בין איש לרעהו : ז זה קאי דוקא אמלת עיר שכתוב לפניו אבל לא קאי אמלת מגדל דא"כ סותר זה מה שפירש לעיל שהרי לעיל פי' ודברים אחדים באו בעצה אחת וכו' ומשמע כדי למרוד בהקב"ה בנו המגדל וכאן פי' שלא יביא עלינו כו' אלא ודאי זה קאי אמלת עיר : (נ"א) פי' שהוא טעם של המגדל שאם יביא עליהם שום מכה להפילם יעלו במגדל לרקיע ללחום נגד הש"י וכן ללשון השני שרצו לעשות סמוכים לרקיע וכו' : ח פי' שהוא מקור והכנוי בא על הפועל כי אמרם הוא כמו אמר הם עשותם כמו עשות הם אף כאן החלם חלם הם : ט וכי לא תמנע מהם זאת המחשבה והלא אנחנו נרדה ונבלבל שפתם וגו' וההכרח שתמנע המחשבה אבל

ענין דור הפלגה

החלם לעשות . כלומר עתה החלו לעשות הרעה ועדיין לא שלם עונם . אבל אם אניחם בשלותם לא יבצר מהם לעשות כל הפשעים הגדולים אשר יזמו ברשעתם . ופתאום יתחייבו כליה ואנכי לא חפצתי בזה . ע"כ אתקן הדבר בראשיתו . וע"ז אמר הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמע איש שפת רעהו . כלומר ע"ז הדרך יתוקן הכל . כי יצטרכו לריב זה עם זה ויתפרדו איש מעל אחיו . וכן אמר ויפץ ה' אותם משם ע"פ כל הארץ ויחדלו לבנות העיר . ומלת יזמו ירמוז ע"ז . כי לשון מזמה מורה על מחשבת רשע גדולה . והודיעה התורה שהאנשים האלו יזמו לעשות פשעים גדולים ולמרוד בה' כאשר תכלה בנין העיר והמגדל [כמו שאמרו חז"ל "נעשה ע"ג בראשו וניתן חרב בידה ותעשה עמו מלחמה ועוד דרכים כאלה] ולכן תקן הקב"ה שדברים בהתחלם כבדי שלא יצטרך להענישם יותר :

חומת אנ"ך

הכולל ג' לשון : יז הבה נרדה. אמר לע' שרים אשר ברקיע לע' שרי האומות. ויפץ ה' אותם משם מה שלא הזכיר שבלבל לשונם כמו כן לפי שע"י ע' שרים נעשו כי נוה לכל א' לשון א'. רבינו אפרים ז"ל בפי' כ"י :

נחל קדומים

בעולם שלם (רבינו אפרים כ"י) : ו (ח) ויאמר ה' הן עם אחד וכו'. במדרש רבי יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר הואיל והן עם א' ושפה אחת אם עושין הן תשובה אני מקבלם ר' נחמיה אמר מי גרם להם שימרדו בי לא ע"י שהם עם א' ושפה אחת. ועתה לא יבצר א"ר אבא בר כהנא מלמד שפתח להם הקב"ה פתח של תשובה שנאמר ועתה ואין ועתה אלא תשובה המד"א ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה והן אמרין לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות עכ"ל. ואפ' במ"ש הרמ"ע דהגוים אין להם תשובה

מסורת הקריאה

יא (ב) בנסעם, הנו"ן בקמץ חטוף והסמ"ך בשוא נח : וישבו, המרכא ביו"ד מטעם נסוג אחור : (ג) ויאמרו, בגרשיים ונמסר עליו ו' ריש פסוק בטעם גריש, וסי' נמסר בש"א (י"א ט') א' הבה נלבנה (דין) ב' הבה נבנה (לקמן פסוק ד') ג' אבל אשמים (לקמן מ"ב כ"א) ד' לכו ונפילה גורלות דיונה (א' ז') ה' למלאכים הבאים (ש"א י"א ט') ו' ויאמרו אל ירמיהו (ירמיה מ"ב ב'), וכן נמסר בירמיה שם : הבה, כל הבה הטעם מלעיל בר מן א' לקמן כ"ט כ"א : לאבן, הלמ"ד בשו"א והאל"ף בקמץ, ובמסרה ב' דין, ובש"א כ"ה ל"ז : (ד) ויאמרו, בגרשיים עיין לעיל פסוק ג' : נבנה

מרפא לשון

דבק למ"ש למעלה ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול ומ"ש בנסעם מקדם ר"ל בנסעם להפרד תחלה ממקום שישב נח אחר שיצאו מן התבה : ג. ונשרפה לשרפה. ונשרופינון בנורא. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל ופי' מל' משרפות המים. ומהרי"ץ ז"ל בח"ה כ' הטעם שבכל מקום שנזכר שריפה ותרגום שלו יקידא הינו כליון הדבר ההוא הנשרף עד שיעשה אפר משא"כ כאן שהוא רק דרך בישול בעלמא לחזקן כדרך קדירות שמכניסין לכבשן האש לשרפן שודאי שאין שריפה זו כשאר שריפות ואין להקשות דאין זה ל' תרגום דגם בגי' ונוקידנון י"ל דלשון מקרא הוא כמו ותיקד עד שאול תחתית עכ"ל : ד. וראשו בשמים. ורישיה מטי עד צית שמיא. צ"ל מלת צית מה משמעותה בכל מקום ומצאתי להר"ר אליה ז"ל בעל המתורגמן שעמד עליה ופירשה כמו ציד בדמתרג' אל

יזמו לעשות: ז הבה נרדה ונבלה
שם שפתם אשר לא ישמעו איש
שפת רעהו: ח ויפץ יהוה אתם
משם על־פני כל־הארץ ויחדלו
לבנת העיר: ט על־כן קרא שמה
בבל כי־שם בלל יהוה שפת כל־
הארץ ומשם הפיצם יהוה על־פני
כל־הארץ: פ י אלה תולדת שם
שם בן־מאת שנה ויולד את־
ארפכשד שנתים אחר המבול:
יא ויחי־שם אחרי הולידו את־
ארפכשד חמש מאות שנה ויולד
בנים ובנות: ס יב וארפכשד חי
חמש ושלשים שנה ויולד את־
שלח: יג ויחי ארפכשד אחרי
הולידו את־שלח שלש שנים

תרגום אונקלוס

ז. הבו נתגלי. ונבלבל תמן לישנהון. דלא ישמעון. אנש לישן חבריה: ח. ובדר יי יתהון. מתמן על אפי כל ארעא. ואתמנעו מלמבני קרתא: ט. על כן. קרא שמה בבל. ארי תמן. בלבל יי לישן כל ארעא. ומתמן בדרינון יי. על אפי כל ארעא: י. אלין תולדת שם. שם בר מאה שנין. ואוליד ית ארפכשד. תרתין שנין בתר טופנא: יא. וחיא שם בתר דאוליד ית ארפכשד. חמש מאה שנין. ואוליד בנין ובנן: יב. וארפכשד חיא תלתין וחמש שנין. ואוליד ית שלח: יג. וחיא ארפכשד בתר דאוליד ית שלח.

תפסיר הרס"ג

מא המו בה אן יצנעוה: ז)לכנא נורד אמרא. נשתת בה לג'אתהם. חתי' לא יסמע כל פריק לג'ה' צאחבה: ח)פבדדהם אללה מן ת'ם עלי' וגה גמיע אלארץ'. ואנתהו עז בנא אלקריה: ט)לד'אלך סמת באבל. לאן ת'ם. שתת אללה לג'ה' כל אהל אלארץ'. ומן ת'ם בדדהם אללה. עלי' גמיע וגההא: י)הד'א שרח תיאליד שם. למא כאן שם אבן מאיה' סנה. אולד ארפכשד. לסנתין בעד אלטופאן: יא)ועאש בעד ד'אלך כ'מס מאיה' סנה. אולד פיהא בנין ובנאת: יב)ולמא עאש ארפכשד. כ'מסה ות'לאת'ין סנה. אולד שלח: יג)ועאש בעד ד'אלך ארבע מאיה ות'לאת' סנין. אולד

נוה שלום

ענין אחר ע"ל (כב יב). (ז) הבה נרדה, לכני אורד אמרא מוגלא בצ'ם אלמים

חלק הדקדוק

טבכ'א: (ח ויחדלו, הוו געי, ר"ח.) (י) יא, ארפכשד, שניהם בקמץ בכל

תולדות אהרן

הבה נרדה. מגילה ט סנהדרין לח: ויפץ ה' שם קז: בבל. שם פד: כי שם בלל. שם קט: ומשם הפיצם. שם קז קט: אלה תולדות שם. שם קט:

אבן עזרא

כי נח ובניו שנשבע להם השם שם הי' וכלם סריס אל משמעת' כי בניהם היו. והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזה שאמר הכתוב ונעשה לנו שם. ומלת הבה כמו תנה ושרשו יהב והעד השלך על ה' יהבך ובעבור שידברו בה הרבה תמצא כן לשון רבים הבה נתחכמה גם לנקב' הבה נא אבא אליך. ואל תתמה על מלת וראשו בשמים כי הנה כן דב' מש' ערים גדולות ובצורו' בשמים. ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יעץ כן והם לא ידעו: (ה) ומלת וירד ה'. בעבור שכל מעשה התחתיים תלוים הם בכח הגבוהים ומהשמים יתכנ' כל העלילות ע"כ נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים. וכדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד: (ו) ויאמר ה' הן עם א'. זה הדבר אמר למלאכים. וזה טרם וירד. וטעמו ירד בעבור שאחר כן: עם אחד. שיש להם דת אחת. כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה גם כן בהשתנות הל'. על כן צוה מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו. ונפתח ה"א החלם בפתח גדול בעבור החי"ת שהוא אחריו וכן החילותי ומלת יבצר כמו ימנע וכמוהו ערים בצורות. וזה הטעם אם אעזבם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם. ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים: (ז) הבה נרדה דבור השם עם המלאכים ומלת ונבלה שם שפתם כל המדקדקים אומרי' שהוא מהבנין נפעל. וכמוהו ונבק' רוח

בעל הטורים

(ח) ויפץ. ג' במס' הכא ואידך ויפץ העם בכל ארץ מצרים. ויפץ העם מעליו גבי שאול. וה"ש חז"ל ראוין אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענות א' ואלו נפוצו מן המגדל ואלו ממצרים וזהו ויפץ העם מעליו: ויחדלו. ב' במס' הכא ואידך ויחדלו הקולות והברד מלמד שאף אלו נדונו בקולות וברד: (י) שנתים אחר. ב' דסמיכי הכא ואידך שנתים לפני הרעש שגם במבול היה רעש גדול:

שפתי חכמים

אי אפשר נפרש בניחותא שהרי באמת נמנע מהם: י (גור אריה) דאל"כ הבה שפירושו לשון הזמנה ל"ל הרי כבר הכל מוכן לפניו ית': כ כלומר אל תאמר מדכתיב ונבלה בה"א ולא כתיב ונבל ודאי לשון רבים הוא אלא הרי הוא כמו נפלה שאע"פ שכתוב בנו"ן מ"מ אינו לשון רבים אלא נו"ן הוא פ"א הפעל וה"ה"א היא ה"א הנקבה ולא שהנו"ן היא נפעל לרבים א"כ ה"נ נימא הכי לכך פירש וה"א אחרונה כו' כלומר דלא דמי מלת ונבלה למלת ונפלה אלא הרי הוא כאלו כתוב ונבל בלא ה"א שהוא ל' רבים וה"א אחרונה כו' והראיה שהנו"ן של ונבלה הוא נו"ן הרבים מדכתיב בתר הכי כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ש"מ דנבלה לאו נו"ן הנפעל היא אלא היא נו"ן הרבים ודו"ק כ"ל. ודלא כפירוש הרא"ם שפי' כי אין טעם לומר נרדה ונבלבל לשונם אלא נבלבל לשונם בעבור הירידה: ל דאל"כ אלא מפני שלא היו מבינים אחד לשון חבירו חדלו לבנות א"כ למה נפוצו ולא היו דרים יחד אע"ג שאין אחד מבין ל' האחר אלא מפני שנפל

שדור המבול היו גוזלים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד

רש"י

רוח נגידים (תהלים עו): (ז) הבה נרדה. בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה: הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר י הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כ כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ל ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם. בעוה"ז מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה (משלי י) מגורת רשע היא תבואנו: (ט) ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעוה"ב וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא

שנתים

חומת אנ"ך

יח אלה תולדות שם. לא כתיב תולדות נחם ויפת כי מפני תולדות שם נבראו שמים וארץ רבינו מהר"א גרמיזא ז"ל בכ"י: יט אלה תולדות תרח. תרח דכפל שמו כמו הצדיקים מלמד שעשה תשובה. רבינו אפרים ז"ל בפירוש:

מסורת הקריאה

לנו, ונעשה לנו, הלמדי"ן דגושין בדין דחיק: (ח) בנו, מלרע בנו"ן: (ו) ויאמר ה', ברביע לא בז"ק: החלם, הה"א בפתח ובמתג: (ט) על כן, ז"ל רוו"ה בכל ספרינו בטעם גרשיים אבל בכ"י בטעם רביע וכן נראה כי דקדקתי במקרא ומצאתי כל על כן שאחריו טעם מהפך מבלי מתג ביניהם ואחריו פשטא ואחריו זקף קטן לעולם יהי' על כן בטעם רביע כמו על כן הם צעקים (שמות ה' ח') על כן הביא ה' עליהם (מ"א ט' ט') על כן חלוצי מואב (ישעיה ט"ו ד') על כן רחק משפט ממנו (ישעיה נ"ט ט'), וכן כשאחריו דרגא ותביר בתנאי הנזכר כגון על כן ברך

נחל קדומים

ויש ב' טעמים במפרשים אחד דהגוים אין להם תשובה כי הם עבדים ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. והב' דבשלמ' ישראל שנצטוינו תרי"ג מצות הן וענפיהן ושריגיהן

מרפא לשון

תגשו אל אשה. לציד אתתא וכן ומשה נגש אל הערפל לציד אמטתא, ולעד"ן לפרשה כלשונה מל' האזנה שתרג' צית כמו האזינו השמים אציתו וכן הסכת ושמע אצית ועניגה כמו עד לב השמים שכן תרג' לב השמים צית שמיא והמתרגם בתהלים ק"ז תרגם יעלו שמים ירדו תהומות סלקין לצית שמא נחתין עמקי תהומא עשה צית במקום רום היפך עומקי תהומא ומתרגום זה למדתי שכן יש לפרש כל צית שמיא ל' רום מרומים וכן שמים ל' גובה דווקא. ואמנם ממה שתרג' מהביט אל האלהים מלאסתכלא בצית יקרא דיי' י"ל כי יש לו פי' אחר ובמסורת שם לנהרדעי בצית וצ"ע. ה. וירד ה' לראות את העיר. ואתגלי ה' על עובד קרתא, כ"ה נוסח"י ול"ג לאתפרעא וצריך לחוש לגי' זו שכן לא נאמר בירידה זו אלא ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם ואח"כ נאמר הבה נרדה ונבלה שם שפתם. משמע מפשטי דקראי דעל הראייה נאמר וירד ה' תחלה ועל הפורענות אמר אח"כ הבה נרדה וגו' ואין לפרש ירידה ראשונה לפורענות שא"כ למה חזר לומר הבה נרדה וגו' ועוד שאין הקב"ה מיחד שמו על הפורענות ואלו רצה לתרג' כן היל"ל ואתגלי ה' למדן על עובד קרתא כמו שתרג' ארדה נא

וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס יד וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃
יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יח וַיְחִי־פֶלֶג
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃
יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ
תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃
כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג
שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כד וַיְחִי
נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח׃ כה וַיְחִי
נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה
שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כו וַיְחִי־

תרח

תרגום אונקלוס

אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין . וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן : יד. וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין . וְאוֹלֵיד יָת עֵבֶר : טו. וַחֲיָא שֶׁלַח . בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת עֵבֶר . אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין . וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן : טז. וַחֲיָא עֵבֶר . תְּלָתִין וְאַרְבַּע שְׁנִין . וְאוֹלֵיד יָת פָּלֶג : יז. וַחֲיָא עֵבֶר . בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת פֶּלֶג . אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין . וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן : יח. וַחֲיָא פֶלֶג תְּלָתִין שְׁנִין . וְאוֹלֵיד יָת רְעוּ : יט. וַחֲיָא פֶלֶג . בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת רְעוּ . מָאתַן וּתְשַׁע שְׁנִין . וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן : כ. וַחֲיָא רְעוּ . תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין . וְאוֹלֵיד יָת שְׂרוּג : כא. וַחֲיָא רְעוּ . בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת שְׂרוּג . מָאתַן וּשְׁבַע שְׁנִין . וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן : כב. וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין שְׁנִין . וְאוֹלֵיד יָת נָחוֹר : כג. וַחֲיָא שְׂרוּג . בָּתַר . דְּאוֹלֵיד יָת נָחוֹר מָאתַן שְׁנִין . וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן : כד. וַחֲיָא נָחוֹר . עֶשְׂרִין וּתְשַׁע שְׁנִין . וְאוֹלֵיד יָת תֶּרַח : כה. וַחֲיָא נָחוֹר . בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת תֶּרַח . מְאָה וּתְשַׁע עַשְׂרֵי שְׁנִין . וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן : כו. וַחֲיָא תֶּרַח שִׁבְעִין שְׁנִין .

תפסיר הרס"ג

פיהא בנין ובנאת : יד)ולמא עאש שלח ת׳לאת׳ין סנה. אולד עבר : טו)ועאש בעד ד׳אלך. ארבע מאיה ות׳לאת׳ סנין. אולד פיהא בנין ובנאת : טז)ולמא עאש עבר ארבעה ות׳לאת׳ין סנה. אולד פלג: יז)ועאש בעד ד׳אלך. מאיה ותסעה׳ עשר סנה. אולד פיהא בנין ובנאת : יח) ולמא עאש פלג ת׳לאת׳ין סנה. אולד רעו : יט)ועאש בעד ד׳אלך. מאיתין ותסע סנין. אולד פיהא בנין ובנאת : כ)ולמא עאש רעו. את׳נין ות׳לאתין סנה. אולד שרוג : כא) ועאש בעד ד׳אלך. מאיתין וסבע סנין. אולד פיהא בנין ובנאת : כב)ולמא עאש שרוג ת׳לאת׳ין סנה. אולד נחור : כג)ועאש בעד ד׳אלך. מאיתין סנה. אולד פיהא בנין ובנאת : כד)ולמא עאש נחור תסעה ועשרין סנה. אולד תרח : כה)ועאש בעד ד׳אלך. ארבע מאיה ות׳לאת׳ין סנה. אולד פיהא בנין ובנאת : כו) ולמא עאש תרח סבעין סנה. אולד

אבן עזרא

מצרים יכן אבלה נבלה וזה רחוק. כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה, רק ונבלה כמו ונעשה. והראי׳ שאמר בסוף כי שם בלל ה׳ וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל. והיה ראוי להיות שלם ונבלילה. ובבילוע הכפל ונבלה על משקל ונסכה את ארון ה׳ ובחסרון הכפל ונבל׳ שם ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבל׳. ואילו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנו"ן. וי"א שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל א׳ הידש ל׳. וי"א כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם. והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפוצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים במות הדור הראשון נשכח הל׳ הראשון, והשם הפיצם והוא טוב להם וכן אמר ומלאו את הארץ : (ח) וטעם. ויחדלו לבנות העיר. להשלימה. כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם. או יהיה פי׳ אשר בנו בני האדם במחשבתם. וכן וילחם בישראל על בלק והראשון נכון בעיני : (ט) בכל שתי מלות ואל"ף חסר. וכן בגד ובמה : (י) ופי׳ שנתי׳. בפסו׳ אחי יפת הגדול. ויתכן

אבי עזר

ל׳ הזמנה והכנה וכדרך שישמעו אדם כאמר ג"כ וירד. וז"ש הרב וטעמו ירד בעבור שאח"כ וכבר המתיק הרב מלת וירד בפסוק שלפני זה מה שיש בו די למבינים: (ז) (הבה נרדה) ע׳ דבור הרב בארוכות. ומ"ש ונבלע על משקל ונסכה טעות המדפיס. וצ"ל ונבלה על משקל ונסכה (ד"ה א יג).

מסורת הקריאה

ה׳ (שמות כ׳ י"א), אבל כשיהיה מתג בתיבה אשר בה המהפך או הדרגא אז יוטעם על כן בטעם גרשיים כגון על כן לא היה ללוי (דברים י׳ ט׳) על כן אנכי מצוך (דברים כ"ד י"ח וכ"ב) גם כשיבוא בין הפשטא והזקף קטן טעם מונח יהיה על כן בגרשיים כמו על כן לבי למואב (ירמיה מ"ח ל"ו) וכשאין שם התנאים האלה יהיה בטעם רביע דוק ותמצא עכ"ל : (יא) ארפכשד, השי"ן בקמץ ונמסר עליו לית קמץ זקף יכל אתנחתא דכותיה, והוא מן א"ב מן חד חד קמץ בזקפא נמסר בריש ס׳ ויקרא : (יג) ויחי ארפכשד, נמסר עליו במס"ק ג׳ בטעש, ר"ל תיבת ויחי במונח אחריו רביע, ובכל ספרינו גם בכ"י מצאנו ד׳ הם יחי ארפכשד, ויחי רעו אחרי, ויחי שרוג אחרי, ויחי נחור אחרי, וכולם נכונים ע"פ משפטי הטעמים ולכן נראה להגיה ד׳ במקום ג׳, רוו"ה : (טז) ויחי עבר, לית בטעם בענין מס"ק, ר"ל,

נחל קדומים

ודקדוקיהן לא אפ׳ למיקם בהו ויאתה לנו התשובה כי האדם מתוך חומ"ר קורץ ולא נתנה תורה למלאכי השרת. אמנם הגוים כי לא נצטוו אלא על ז׳ מצות הם יכולים לעמוד עליהם בנקל ואין ראוי להם התשובה. ונפקא מינה בין תרי טעמי דלטעם שהם עבדים אם המצא ימצא גוי שמצא חן בעיניו ית׳ ואמר אליו בני אתה יש לו תשובה. אבל לטעם אחר דלא יש להם אלא ז׳ מצות ליתנהו בתשובה כלל. וכתב הרב עוללות אפרים דטעם כשיש שלום נוצחים דעל ידי השלום על הרוב חוזרים בתשובה דאחד מוכיח לחבירו ומצד אשר ש׳ ביניהם מקבל דבריו אדהכי והכי אחרים מוכיחים לחבריהם ויחזרו בתשובה. אמור מעתה רבי יהודה ס"ל דטעם דגוים אין להם תשובה היינו מטעם שהם עבדים ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ואם ה׳ חפץ למען צדקו להחשיב כבן מועלת התשובה וא"כ בדור הפלגה יתכן דה׳ ברחמיו יוציאם מכלל עבדים וימחלם והיינו דאמר רבי יהודה הואיל שיש ש׳ ביניהם כי הן עם א׳ ושפה אחת לכלם לשון הקדש ויאמר ה׳ מדת רחמים אם עושין ה"ן תשובה הן לאפוקי גוים אחרים אנ"י שיכול

מרפא לשון

ואראה : ז. איש שפת רעהו. אנש. דלא כנ"א גבר וכצ"ל שבלבול הלשון היה לנשים ואנשים לקטנים ולגדולים : כח. באור כשדים. באור דכשדאי. ה"ג ודכותיה, באר מים חיים. מתרג׳ ביר דמיין נבעין וכן פיה כבשן פי׳ דאתונא. ול"ג אורא דכסדאי בירא דמיין.

תֶּרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃
כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד
אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן
הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ כח וַיָּמָת הָרָן עַל־
פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר
כַּשְׂדִּים׃ מפטיר כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר
לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי
וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן
אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי
שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד׃ לא וַיִּקַּח
תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־
הָרָן בֶּן־בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת
אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר
כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ
עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־

תרגום אונקלוס

וְאוֹלֵיד יָת אַבְרָם. יָת נָחוֹר וְיָת הָרָן: כז. וְאִלֵּין תּוֹלְדָת תֶּרַח. תֶּרַח אוֹלֵיד יָת אַבְרָם. יָת נָחוֹר וְיָת הָרָן. וְהָרָן אוֹלֵיד יָת לוֹט: כח. וּמִית הָרָן. עַל אַפֵּי תֶּרַח אֲבוּהִי. בְּאֲרַע יַלָּדוּתֵיהּ בְּאוּר דְּכַשְׂדָּאֵי: כט. וּנְסֵיב אַבְרָם וְנָחוֹר. לְהוֹן נְשִׁין. שׁוּם אִתַּת אַבְרָם שָׂרָי. וְשׁוּם אִתַּת נָחוֹר מִלְכָּה. בַּת הָרָן אֲבוּהָא דְּמִלְכָּא וַאֲבוּהָא דְּיִסְכָּה: ל. וַהֲוָת שָׂרַי עַקְרָא. לֵית לַהּ וְלַד: לא. וּדְבַר תֶּרַח יָת אַבְרָם בְּרֵיהּ. וְיָת לוֹט בַּר הָרָן בַּר בְּרֵיהּ. וְיָת שָׂרַי כַּלְּתֵיהּ. אִתַּת אַבְרָם בְּרֵיהּ. וּנְפַקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּר דְּכַסְדָּאֵי. לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִּכְנַעַן. וַאֲתוֹ עַד חָרָן וִיתִיבוּ תַּמָּן: לב.

תולדות אהרן

אבי מלכה. מגילה יד: ותהי שרי. יבמות סד:

תפסיר הרס"ג

אברם. ונחור והרן: כז) והד׳א שרח תיאליד תרח. אד׳ אולד אברם. ונחור והרן. והרן אולד לוט: כח) ומאת הרן. בחצ׳רה׳ תרח אביה. פי בלד מולדה פי אתון אלכסדאניין: כט) ואתכ׳ד׳ אברם ונחור. להמא נסאא. אסם זוגה׳ אברם שרי. ואסם זוגה׳ נחור מלכה. אבנת הרן אבו מלכה ואבו יסכה: ל) וכאנת שרי עאקר. ליס להא ולד: לא) פאכ׳ד׳ תרח אברם אבנה. ולוט אבן הרן אבן אבנה. ושרי כנתה. זוגה׳ אברם. אבנה. וכ׳רגו מעהם מן אתון אלכסדאניין. לימצ׳ו אלי׳ בלד כנעאן. פגאו אלי׳ חרן ואקאמו ת׳ם:

נוה שלום

וכסר אלגים, וכן תרגם ארדה נא ואראה, ויט שמים וירד, הט שמיך ותרד, ותיבת מוגלא משרש וגל שעניינו דבר נפלא מפחיד ומרעיד אשר בו אפזר את לשונו. (כח) על פני בחצ׳רה׳, בפני, מלת על במקום בית וכן על פני שבכל המקרא. (לא) מאור כשדים, מן אתון אלכסדאניין,

חלק הדקדוק

התיגאן ובקצת דפוסים :) (כט) שם אשת אברם שרי ל׳ זקף קמץ :)

אבן עזרא

שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף. כי שם חי ת"ק שנה אחר המבול וארפכשד תל"ח שנה ושלח בנו תל"ג ועבר בנו תס"ד והנה כל ימי פלג רל"ט שנה והנה הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחי רל"ט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעים לשונות וכשאת׳ סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים. וזה איננו נכון כי פי׳ כפתרים ופתרוסי׳ איננו שני אנשים. ועוד שלא הביא במספר נח ובניו. ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל: (כו) ואברם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו ה׳ והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברם רק משה כתב השם הנודע בימיו. והעד כי שם נולד אברם ששם מת הרן

אבי עזר

גם יש בדברי הרב ארבע תיבות נוספות ואלו הן. (ונחסרון הכפל ונבלע שם) אולי תלמיד א׳ כתב כן בגדו פי׳ על דברי הראשונים בד"ה ונבלוע הכפל ונבנע והגיגוס המדפיסים ביחד ונכלס. ומה יפו דברי הרב ר׳ משה העניים שכתב לכן הוקלה ונבלה לפי משפטה ונבל כדרך הכפולים בבנין זה בעתיד. וכיון שמשפטה כן אף שבא ה"א נוספת כשארה התיבה על משפטה הראשון וניטל הדגש:

בעל הטורים

(כט) שרה. בא"ת ב"ש בג"ן. שהוא בגמ׳ יסכה זו היא רמז למה שאחז"ל יסכה זו שרה:

שפתי חכמים

בהם ריב כו׳: מ רצונו לפרש דמה שכתוב שנתים אחר המבול קאי אויולד את ארפכשד וגם קאי אשם בן מאת שנה: ב וא"ת מנ"ל לרש"י וע"ק מאי נפקותא בזה שפי׳ יסכה זו שרה. וי"ל דהוכחתו ממה שכתוב לפניו אבי מלכה ואבי יסכה א"כ הקרא מונה בני הרן וא"כ למה לא מנה גם שרה שגם היא היתה בת הרן לכ"פ דיסכה זו שרה ועי"ל דשרה כא"כ דא"ת ב"ש הוא בג"ן שהוא כמנין יסכה וק"ל. והא דפרש"י בשם יסכה ג׳ טעמים משום דהי מינייהו מפקית. א"כ דהתם בגמרא בפ׳ בן סורר ומורה דורש ב׳ טעמים לכן הביאם רש"י והא דהוסיף רש"י על ל׳ הגמרא וכתב עוד ל׳ נסיכות משום דק"ל למה לא קרא אותה בשם העלם שלה שרי. אלא יסכה ג"כ ל׳ נסיכות שהוא לשון

רש"י

שנתים אחר המבול: (כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו (ב"ר) ומ"א י"א שע"י אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן (ישעיה כד) באורים כבדו ה׳ וכן (שם יא) מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור: (כט) יסכה. זו שרה על שם שסוכה ב ברוח הקודש והכל סוכין ביפיה (ס"א כמו שנאמר ויראו אותה שרי פרעה). ועוד יסכה לשון נסיכות (וכן הוא בסנהדרין ל"ע להדיא) כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם.

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ל) ותהי שרה עקרה. ק"ל אין לה ולד למה לי. וי"ל דאיצטריך לומר דאפילו מקום יציאת הולד לא היה לה כדאמרינן אברהם ושרה טומטומין היו ונקרעו שנא׳ הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם. ד"א אין לה עכשיו ויהיה לה לאחר זמן כדאמרי׳ ותהר ותלד שרה ודומה לזה וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת דרשינן במס׳ חולין אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן:

תרח

נחל קדומים

להוציאם מסוג עבדים מקבלם. ור׳ נחמיה אמר הא דשלום מהני הוא מטעם תשובה וגוים ליתנהו בתשובה והשלם רע להם וז"ש מי גרם שימרדו בי לא ע"י שהם עם א׳ ושפה אחת ונמצא דהש׳ בגוים מחטיאם. וז"ש ועתה שהם בש׳ לא יבצר דמסכימים כלם להרע וטבעם רע ולכן צריך להפרידם כי אין להם תשובה דדוקא לישראל שיש לנו תרי"ג מצות וענפיהם דין הוא שיהיה לנו תשובה משא"כ הגוים דאין להם אלא ז׳ מצות והשלום רע להם. ואפשר שזכ"ה כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו יתפרדו כל פועלי און. הכונה כי הנה אויביך ה׳ הם הגוים אין להם תשובה ולכן כי הנה אויביך יאבדו תכף ומאחר שאין להם תשובה והש׳ אדרבא רע להם יתפרדו כל פועלי און והיא תחילת נפילתם. כל קבל דנא אמר הכתוב ה׳ עז לעמו יתן שהיא התורה ובה תרי"ג מצות ולכן ה׳ יתברך יברך את עמו בשלום שמועיל לתשובה דישראל יש להם תשובה. ור׳ אבא בר כהנא סבר דטעם דגוים אין להם תשובה כר׳ יהודה דהיינו משום דהם עבדים ואם יש את רצונו מקבלם בתשובה וידוע מ"ש פ"ב דקידושין הרי את מקודשת ע"מ שאני צדיק גמור מקודשת שמא הרהר תשובה ולחד מ"ד שהביא רבינו ירוחם ז"ל ה"ד בעברות שבין אדם למקום אבל אם גזל וכיוצא לא מהני הרהור. וז"ש מלמד שפתח להם שיש להם ש׳ זה עם זה ופשעיהם הם למקום לבד פתח להם פתח תשובה שיהרהרו בתשובה ותכף מועיל וזהו ועתה באותו רגע אם הרהרו היא תשובה כמ"ד ועתה ישראל ולישראל מועיל תכף כשהוא עבירות שבינם למקום כי חפץ ה׳ בם בעבור שנשמותיהם

חומת אנ"ך

כתיבת יד וזכה בשביל שהוליד את אברהם: כ וימת תרח בחרן. פירש"י ז"ל נו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום עכ"ל ויש שואלין דכיון דכתב וימת תרח הרבה קודם שמת כימא דהנון הפוכה לומר שאין כאן מקום פסוק זה כמו שדרשו רז"ל בנונין הפוכות דכתיבי גבי ויהי בנסוע הארון דעשאן סימן דאין כאן מקומו אלא כדי להפסיק בין פורענות לפורענות ולי הדל אין כאן שאלה דהתם הנונין אינן מגוף הפסוק אלא לסימנא אתו. אבל הכא הנון של חרן מגופיה דקרא ובעי למדרש לענם הענין והכתוב. וה"כ אתא להפסיק דהיה חרון אף עד עתה ופסק חרון אף. ועוד יש מי ששאל דכל פסוק זה יתר ואעיקרא למה טרח וכתב קרא וימת תרח בחרן ואי משום להודיע דעד אברהם היה חרון אף של מקום אעיקרא ממילא רואה והדבר מפורסם האי"ר ממזרח צדק וכתיב בהבראם באברהם. וי"ל דעיקר הכתוב בא להודיע שהקב"ה פטרו לאברהם מכבוד אב ואם כאלו כבר מת כמ"ש רז"ל שא"ל הקב"ה לך אני פוטר מכבוד או"א. ואגב

תרגום אונקלוס

וַהֲווֹ יוֹמֵי תֶרַח מָאתַן וְחָמֵשׁ שְׁנִין. וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃

בראשית יא נח

תֶּרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃ פ פ פ

קנג בצלאל סימן. אב"י יסכ"ה לו"ע סי'. ומפטירין רני עקרה בישעיה סימן נ"ד

תפסיר הרס"ג

לב) פכאן עמר תרח. מאיתין וכ'מס סנין. ומאת פי חרן:

רש"י

ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה שהרי כתיב ואברם בן חמש שנים וע' שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ם ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (ס"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרוים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת פרשת נח

שפתי חכמים

שרי מצאתי: ם כ' הרא"ם לא הבינותי בעד איזה זמן הוא חושש אם חושש בזמן אברהם מהו לפיכך קראו הכתוב מת והא בימיו לא נכתבה התורה ואם בזמן שאחר כתיבת התורה מהו ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם דקאמר והלא בלדה כתיב ויאמר ה' אל אברם לך לך ולא היה יכול לעמוד עם אביו ולבטל גזירת הש"י עכ"ל. ונ"ל דקאי אאחר זמן כתיבת התורה והעיקר שיאמרו על אברהם שלא קיים כבוד אביו הוא מפני שלא לקח את אביו עמו כמו שלקח אותו מאור כשדים מ"ה יאמרו עליו שלא קיים אברהם כבוד אביו וכו' והטעם שלא לקחו עמו משום שהיה רשע ועובד עבודת אלילים ואע"פ ששב בתשובה היינו בסוף ימיו קודם מותו אבל בהליכת אברהם ממנו מחרן אז היה רשע וק"ל (לדה לדרך) ונ"ל שלא הבין דברי הרא"ם כו' כי כל עצמו לא אמר הש"י לאברם לך לך וגו' ומבית אביך אלא בעבור זה שאין אני רוצה שתקח את אביך עמך שלא תעשה עליך טפל לאביך כמו בהליכה ראשונה דכתיב ויקח תרח את אברם בנו וגו' ומה שכתב המחבר כמו שלקח אותו מאור כשדים זה אינו שהרי אדרבה תרח לקח את אברם כנ"ל ולכן יפה הקשה הרא"ם (ועיין בנח"י ושם תמצא תירוץ הגון לקושית הנ"ל): חסלת פרשת נח

נוה שלום

מכבשן הכשדים כן תרגם אשר אור לו בציון, ועל שם להב הכבשן נקרא אור כמו ולא תאירו מזבחי חנם. וקרוב יהיה לקבלת רז"ל שהכשדים השליכו אאע"ה לכבשן אש וניצול. עיין בפי' הרמב"ן שהאריך בענין נס זה וכתב שכן הוא רמוז בכתוב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים:

חלק הדקדוק

לב) וימת תרח בחרן, כתב רש"י נון דבחרן הפוכה ע"כ ובכל התיגאן אין הנון הפוכה גם בירושלמים, ומצאתי שכ' בה"ט הל' ס"ת סי' רע"ה: סק"ג וז"ל, ובלקט הקמח דף צ"ו קורא תיגר ומקלל הסופרים שעושין אותיות הפוכין כגון ד' דדרך עץ החיים ן' דוימת תרח בחרן ל' דלנכרי תשיך

אבן עזרא

אחיו וכתוב בארץ מולדתו ויתכן שאור עשו הכשדים במקום הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. וטעם על פני לפני אביו. שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם: (כט) והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה. וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברהם היה עקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו. ובני קטורה. והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם. ואלו הי' כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו. גם כן אלו היתה אחות לוט היה הכ' אומ' ואת שרי בת בנו כאש' כת' על לוט. ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברם קוד' זה הפסו' שהוא ויקח תרח. וכמוהו בתורה באחד לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית והעד שאמר הכתוב ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקום בעיניו וישב שם ומת ואין מוקד' ומאוחר בתורה:

מסורת הקריאה

בכל שמות דעניינא לית בטעם זקף גדול זולת דין, אבל בפ' בראשית יש לו חברים כמו שנמסר לעיל ה' ו' עיי"ש: (יז) ויחי עבר, נמסר עליו במס"ק ג' בטעם בענין ומלעיל, ר"ל ג' כתיב ויחי במקף למלה שלאחריו והמלה השניה ברביע, והם ויחי שלח, ויחי עבר, ויחי פלג. וכולם מלעיל המה ולא השיב ויחי שבי דלא שייך עליו לומר מלעיל לפי שהוא בתיועה אהו"י: (יח) ויחי פלג, נמסר עליו ג' בטעם מלעיל, ור"ל ג' כתיב בטעם טפחא ובמקף למלת ויחי, והם ויחי נח (לעיל ט' כ"ה) ויחי פלג, ויחי תרח: (כג) אחרי, נמסר עליו לית בטעם תביר בענין, ור"ל דכל אחרי הולידו שבענין בטעם פשטא זולת דין דשרוג בטעם תביר: כד) ויחי נחור נמסר עליו ב' בטעם, ר"ל ב' כתיב בטעם זקף קטן והם ויחי רעו, ויחי נחור, וצ"ל דכוונתה בענין זה אבל בפ' בראשית יש עוד שלשה עיי"ש: (כט) אשת אברם שרי, כתב בעל מנחת כליל וז"ל בכל הספרים מלת שרי בקמץ הרי"ש אף שאינו באס"פ רק בז"ק ותמיהני טובא שלא נמצא רמז לא במסורה ולא בספרי ההגהה וכו' ונקדתי גם אני מלת שרי בפתח עכ"ל, ואחריו הדפיסו כן כל המדפיסים בפתח, ובאמת הדין עם כל הספרים הראשונים שהרי היא מסרה מפורשת בריש ס' ויקרא דבמסרה שם כל קמץ בזקף וזה חד מנהון, (והבעל מנחת כליל מפרש

הפטרת נח

בישעיה סימן נד

א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה
כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃
ב הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ
אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃
ג כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים
נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ ד אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־
תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי
וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ ה כִּי בֹעֲלַיִךְ
עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי
כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ ו כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ
קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃
ז בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃
ח בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם

רד"ק

(א) רני עקרה. כתרגומו כי ההרה תחיל קרוב ללדתה וכן חיל כיולדה: בני שוממ'. אע"פ שהיתה ירושלם ימים רבים שוממה רבים יהיו בניה: מבני בעולה. והם רשעי העולם שהם כבעולות כלו' כאשה שיושבת עם בעלה ובניה והאשה האלמנה והשכולה שהיא שוממה והיא ירושלים שהיא כאלמנה ואמר כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיים. וי"ת ארי סגיאין וגו' זכר פרס לפי דעתי שהיא מלכות הרביעית כי מלכות ישמעאל אע"פ שהיא תקופה מלכות פרס גוברת עליה: (ב) הרחיבי. מרוב בנים שיבאו לך: מקום אהלך. היא ירושלם: ויריעות משכנותיך. שארי ערי ישראל: יטו. המטים היריעות וימשכו אותם למרחוק להרחיב האהל והמשכנות כמו שאמר זכריהו הנביא משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו ואמר וגם חמת תגבל בה צור וצידון ואמר וראמה וישבה תחתי' וגו' ואמר ירמיה הנביא הנה ימים באים נאם ה' ונבנת' העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה ויצא עד קו המדה וגו': (ג) כי ימין ושמאל תפרוצי. על דרך ופרצת ימה וקדמה וזכר דרום וצפון: וזרעך גוים ירש. כולל מזרח ומערב: וערים נשמות. בין מא"י בין מאשר ארצות ישראל יושיבו אותם. (ד) אל תיראי. אל תפחדי שיהיה לצאתך מגלות זה כצאתך מאחר גלות שמצאוך בארצך צרות רבות ורעות בבית ראשון ובבית שני: כי לא תבושי. לעולם אחר שתצאו מזה הגלות לא תהי' לך צרה לעולם כי בעלות האדם לגדולה ותמצאהו שפלות אח"כ יבוש ויכלם: כי בשת עלומיך. הצרות שהיו לך בארצך ובהיות הימים ההם קדמונים קראם עלומים: וחרפת אלמנותיך. הצרות שהיו לך בגלות שהיית כאלמנה ומרוב טובה תשכחו כל הצרות הראשונו' כמו שאמר בסוף הספר כי נשכחו הצרות הראשונות: ולא תכלמי. במקום אל תיראי שזכר כלומר אל תכלמי מפחד שתפחדי אחר היותך בארצך לא יהי' זה כי לא תפחדו והוא כמו לא תבושי והיא פעל עומד מן הכבד וכן החפיר לבנון: (ה) כי בועליך. מי שהי' אדוניך הוא עושיך ומי שעשאך וכוננך הוא יהי' בעליך כי בגלות בעליך אדונים אחרים כמו שאמר בעלונו אדונים זולתך: ה' צבאות שמו. והיכולת בידו כי הוא אדון הצבאות מעלה ומטה: אלהי כל הארץ יקרא. אז יקרא כמו שאמר ולעבדו שכם א' כי כל העמים יודו בו אז: ובועליך עושיך ל' רבים דרך כבוד כמו מלת אלקים וכן ישמח ישראל בעושיו: (ו) כי כאשה. אין את כמו האשה שמת בעלה כי בעלך חי וקיים לעולם אלא הרי את כאשה שקצף עלה בעלה ועזבה ימים רבים: ועצובת רוח. כן קרא שמך ה' אשה עזובה לא אשה אלמנה וא"ת שיעזבך לעולם כי מאס בך. הלא את אשת נעורים. ולא ימאס אותה בעלה לעולם: (ז) ברגע. אע"פ שארכו ימי הגלות כלם יהיו נחשבים כרגע קטן כנגד הרחמים שיהיו גדולים כשאקבצך וי"ת ברגע ר"ל בימים שעזבתיך אותם ימים הם ברגע כנגד ימי הטובה: (ח) בשצף קצף. זה הפסוק כענין הפסוק הראשון אלא שכפל הענין כמ"ש לחזק הענין ומל' בשצף פי' מנחם לפי הענין

נחל קדומים

הם נשמות ישראל כמ"ש המקובלים ודוק היטב: לב (ט) בחרן כתב רש"י בחרן, הנון הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום. בס' מנחת שי כתב משם ס' תאגי דהנון הפוכה כזה] ור' עקיבא שהיה דורש כתרי אותיות היה קורא לנו"ן זו נון מגולגלת ודרש עליה שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות הקב"ה מגדילו ומנחילו חיי עוה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חטא עכ"ל. ואפשר לפי שהנון הזה כאן רמז דעד אברם היה חרון אף של מקום רמז נמי מעלת אברהם שהיה לו ענוה גדולה ובזה נסתלק חרון והענוה רמזה בנון הפוכה כצורה הנז' שהיא נון פשוטה רמז לאדם פשוט ישר והוא נכפף כנון קצרה והפוכה באופן שרמז דעד כאן היה חרון אף של מקום מפני שאברהם היה עניו ושפל כי הוא האדם הגדול בענקים ואמר ואנכי עפר ואפר ומי שיש בו ענוה הקב"ה מגדילו כמ"ש ואגדלה שמך והמליכו א"ה את אברהם אע"ה ומנחילו חיי עה"ב והגם כי גדלו מאד מעלות א"א ע"ה השב"ח השבי"ח הענוה כי היא עיקר הכל וכמו ששיבח למשה רבינו ע"ה והאיש משה עניו מאד ועמ"ש במדבר קדמות מערכת נון אות ה' משם הנשי"א:

חומת אנ"ך

הודיענו בהפוך הנון דע"כ היה חרון אף ומלבד דפסק חרון אף היה נחת כרמוז בס"ת וימת תרח בחרן שהות נחת. ועוד אפשר לומר דתרח עשה תשובה והו"א דכשמת כבר נתקן ונתכפר לו לזה רמז וימת תרח ועדיין היה חרון אף עליו עד שנתנסה אברהם אע"ה בעשר נסיונות והיו לכפר' על תרח ועד אחרון שבא באיוב ונתקן והנון הפוכה לרמוז דלעתיד יפסק חרון אף ויתוקן:

הפטרת נח

רחמתיך אמר גאלך יהוה: ט כי־מי נח זאת לי
אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן
נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך: י כי ההרים
ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש
וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:

כאן מסיימין הספרדים

יא עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך
אבניך ויסדתיך בספירים: יב ושמתי כדכד
שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל־גבולך
לאבני־חפץ: יג וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום
בניך: יד בצדקה תכונני רחקי מעשק כי־לא
תיראי וממחתה כי לא־תקרב אליך: טו הן גור
יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך יפול:
טז הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא
כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל:
יז כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־
אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה
וצדקתם מאתי נאם־יהוה: יח הוי כל־צמא לכו
למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו

°הנה קרי

רד"ק

הענין כמו בחרי קלף ואדוני אבי ז"ל פי' במעט קלף וכן ת"י בשעה זעירא סלקית אפי שכינתי זמן זעירא מינך: (ט) כי מי נח. יש מחלוקת בספרים במלה הזאת ברוב הספרים הם שתי מלות ופי' מנחם מי המבול וסמכה לנח שבאה בימיו ונגאל מהם ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי נדת דותה וכן ת"י כי ומי נח מ"מ הענין א' אמר כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ והיא גזר' שלא תבטל כן נשבעתי אחרי לאתך מהגלות מקלוף עליך ומגער בך ופי' זאת הגלות והשבי' היא לך כמו מי נח כמו שהם לא יהיו עוד כן לא יהי' לך גלות עוד ושבועת מי נח הוא שאמר ב"פ ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר כך פירשו רבותינו ולמדו מזה כי לאו לאו שבועה ומדלאו לאו שבוע' הן הן נמי שבועה ויש לפרש כי הברי' הוא השבועה כמ"ש והקימותי את בריתי אתכם והברית הוא קיום הדבר וכן שבועה היא קיום הדבר: ומגער בך הע"ן נקרא בחטף קמץ: (י) כי ההרים ימושו. ההרים והגבעות הם הדברים הקיימים אשר בארץ ואע"פ כן פעמים ימושו ותמוטנה ברעש הארץ אבל חסדי ובריתי אתך הוא יותר קיים שלא ימוש לעולם ויש לפרש שהרים והגבעות משל על שרי העכו"ם: (יא) עני' סוער'. סוערת בסערת הגלו': לא נחמה. פי' עד עתה לא נחמ' וי"ת חשוכתא מקבלא עולבן קרתא וגו': מרבין. מושיב או משכיב כלו' שיהיו אבני היסוד אבני פיך שהם כעין חול והם מרגלית ועליהם ארבין אבני הקיר וכן ויסדתיך בספירים וזה אומר לירושלים וי"ת הא אנא כבים וגו': ספיר. פי' הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה והחכם רבי אברהם כתב שהיא אדומ' וי"ת באבנין טבין כמו שתרגום אונקלוס לבנת הספיר כעובד אבן טבא: (יב) ושמתי כדכד. תרגום ירושלמי נפך ספיר כדכדינא וספרינא ונפך היא מרגלית שחורה: שמשותיך. החלונות שתכנס בהם השמש אפשר כי פנות החלונות יהיו אבן כדכד או אפשר אויר החלונות יבנה בכדכד כמו שעושין אותו בזכוכית לבועה במיני לבעונים וכשיכה נילון השמש עליהם יהיה המראה יפה מבפנים: לאבני אקדח. הלמ"ד מורה על העלם כלמ"ד לכל כליו תעשה נחשת הרגו לאבנר. והשליטי לאבשלום: אקדח. אבן מזהירה כאש וכן בתוך אבני אש התהלכתי לפיכך נקראת אקדח מן קדחי אש. וכן ת"י לאבני גמר כתרגום גחלת גומרא: לאבני חפץ. אבנים שיש חפץ בהם ומה שאמר כל גבולך כלומר לא ירושלים לבדה אלא אף ערי גבולה ויתכן לפרש למ"ד לאבני אקדח לאבני חפץ משמשות כלומר האבנים שהיו בהם מתחלה אשים אותם לאבנים טובות ומרגליות וכן למ"ד ושמתים ליער והדומים להם והדברים האלה אפשר שיהיו כן כמשמעם או אפשר שהם משל לרוב הגדולה שתהיה לישראל ושפע הטובה עד שהם ירצו יעשו בניינים באבנים טובות ומרגליות: (יג) וכל בניך למודי ה'. למודי תאר כמו שפירשנו לשמוע בלימודים וזה כענין שאמר ירמיה הנביא ולא ילמדו עוד איש אל רעהו ואיש את אחיו לאמור דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: ורב שלום בניך. ר"ל וירבה כי רב פעל עבר מבעלי הכפל מוסב ומורה לעתיד מפני הוי"ו: (יד) בצדקה. בצדקה שתעשי תהיו נכונה בגדולה לעולם ותהיו רחוקה מעשק בני אדם: כי לא תיראי. אפי' פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחיתם שלא תקריב אליך והענין כפול במלות שונות: רחקי. כמו תרחקי וכן ומות בהר כמו ותמות ושים בסלע קנך כמו ותשים: (טו) הן גור יגור. פירושו כתרגומו ענין אסיפה כמו יגורו עלי עזים ודרך פשוטו יתפרש כן הנה יאספו עליך עמים: אפס מאותי. לא במלותי כמו שנאספו עליך פעמים אחרים במלותי כסנחריב ונבוכדנצר אבל אלה הגוים שיאספו עליך והם גוג ומגוג לא במלותי ואין האסיפה ההיא מאתי ואע"פ שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותך אל הרי ישראל ומה שאמר יעצו דברים על לבבך זהו הענין בעצמו כי האל שם בלבו לבא שם לא לרעת ישראל אלא לטובתם ולקחת נקמת ישראל ממנו ומן העכו"ם האחרים שהרעו לישראל ובארץ ישראל יקח נקמתו מהם לכבוד שמו ולכבוד ישראל ולהנאתם שיהיה בזתם ושללם לישראל זהו פי' אפס מאותי לא יעלו מאתי להרע לך כמו שתהיה מחשבתם כן: מי גר אתך. מי שיאסוף אתך להלחם עליך יפול כמ"ש על הרי ישראל יפול: (טז) הן כן כתיב וקרי הנה והענין אחד. אמר אע"פ שכלי המלחמה הם מעשה האדם ויבא גוג ומגוג והעכו"ם אשר עמו בכלי מלחמה לרוב מי שיעשה כלי המלחמה אני עשיתי אותו וכיון שאני עשיתי העושה ובידי לחבל העושה כל שכן המעשה ואם הם באים בכלי מלחמתם אני בראתי משחית לחבל הם וכליהם כמו שאמר והכתי קשתך מיד שמאלך וחיציך מיד ימינך אפילו באש פחם. כי בפחם יפעלו חרשי ברזל וי"ת הפך בית השמוש שתרגם נפח נור בפחורין: ומוציא כלי למעשהו. למה שהוא רוצה לעשות חץ או חרב או חנית או רומח: (יז) כל כלי יוצר. ענינו יפעל כמו שפירשנו ובמקבות יצרהו וצרשו יצר ויוצר מבניו שלא נזכר שם פעלו מהנוסף ואם לא נמצא: לא יצלח. לא יצלח לבעליו ולא יזיק לך: וכל לשון. אם יהיה לך משפט עם גוי אחד תרשיע אותו במשפט ויצא הוא חייב ותהיה טענתו בטלה ואת תצאי מהמשפט זכאי כלומר לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדברים וזאת הברכה היא נחלת עבדי ה' כלומר בנחלה היא להם לעולם וישראל יהיו עבדי ה' מיום הגאולה עד עולם: (יח) הוי כל צמא. הוי לשון קריאה וכן הוי ציון המלטי. ואחר מלחמת גוג ומגוג יכירו העכו"ם כי האל הוא מולך על כל ואין זולתו ואז יבאו אל ירושלם ללמוד משפטי האל ותורותיו כמו שאמר בתחילת הספר לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו ויהיה הענין כאלו קראם לבא וללמוד והמים משל לתורה ולחכמה כמו שאי אפשר לעולם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא חכמה וכמו שהצמא מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמה כמו שנאמר בנבואת עמוס לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה': ואשר אין לו כסף. לא יחוש כי אינו צריך כי בחנם יתנו לו יין וחלב נמשלה תורה ליין מה יין משמח הלב כמו שנאמר ויין ישמח לבב אנוש אף דברי תורה כן שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב וחלב כמו שהחלב קיום

מסורת הקריאה

אותה שם בעצמו וכאן שכח אותה) וא"כ בודאי צ"ל שרי בקמץ כבכל ספרי הישנים וכדעת המסרה, וכן כתב דוו"ה שבמקרא כ"י נמסר עליו לית זקף קמץ: (ל) ולד, בכל הספרים הלמ"ד בקמץ: (לא) ואת לוט, האל"ף בסגול והוא במקף ובלא קדמא: בן בנו, בזקף קטן לא ברביע, הרי"ש בפתח:

מוסרי של"ה והג"ה

ד"ח ת"מ זהירות גדול ושמירה יתירה במאד מאד בברית המעור ראה מה עלתה לדור המבול ולקדש עצמו בשעת תשמיש מאד ולזווג להגונה ובעת הזיווג קדושים יהיו דאל"כ עליו נאמר ארור שוכב עם כל בהמה כמ"ש רז"ל וזהו רמז בפרשה זו לכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהורה היא שנים איש ואשתו.

גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה. וק' למה שינה הלשון אצל בהמה אמר איש ואשתו. ע"ק איב שייך לו' אישות בבהמה אלא הרמז שדור המבול נתקיים בהם ארור שוכב עם בהמה והם כבהמה והבהמה כמותם. וע"ד הסוד אפשר שקצת מהם נתגלגלו בבהמות ואז אתי שפיר איש ואשתו ולא זכו להתגלגל בעופות וברוך היודע וכבר הארכתי בענינים האלו בשער האתיות באות ק' קדושה ע"ש. (אח"י הכל תלוי בקדושת המחשבה ובזה תבין כמה בנים חבל על דמשתכחין ודין גרמא מחשבת אב ואם ר"ל (מאי"ן):

מוסרי של"ה והגהות

הזוהר כתב כמה פעמים בפ' זו והזהיר כעת הדבר ב"מ וכיוצא בזה כשיש השחתה יכנס אדם רגליו ויסתר במסתרים ולא יצא מפתח ביתו שלא יביט בו המשחית כי כל זמן שאין המשחית רואה פניו אינו יכול לשלוט עליו. והנה במבול היה המשחית ע"כ כתב מבול מים כי אף שהיו מים היה בהם משחית ושמו מבול וצוה הקב"ה לנח שיסתיר עצמו ממנו דהיינו בתיבה כדי שלא יקטרג ע"כ כל שומר נפשו ירחק מכל השחתה ויסתיר עצמו עד

כי יעבור זעם (אח"י ומי לנו גדולים צדיקים כחברי רשב"י וצום שיסתרו בעת זעם הדבר ר"ל (מאי"ן)

ויאמר ה' לנח בא אתה וגו' מכאן למדנו שאין רשות לאורח ליכנס בבית להתאכסן בו כ"א ברצון וברשות ב"ה שכן נח לא רצה ליכנס בתיבמ עד שהקב"ה בעל התיבה ציוהו שיכנס בה ואז ויבא נח וגו' (אח"י) ובקונט' ברית עולם שם מבואר מההולכים להתאכסן ונשארים זמן מה בע"כ של הב"ה משום כיסופא והו"ל גזל. (מאי"ן):

הפטרת נח

שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ יט לָמָּה
תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן
נַפְשְׁכֶם׃ כ הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי
נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד
הַנֶּאֱמָנִים׃ כא הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה
לְאֻמִּים׃ כב הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ
אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
כִּי פֵאֲרָךְ׃

רד"ק

שיינק ונלוונו כן דברי תורה קיום הנשמה וגדולה שהיא הולכת וגדלה בלמודה במדרגתה כמו שהיא ואמר אכילה על היין והחלב כי הם מאכל ומשקה לגוף: (יט) למה תשקלו כסף. פי' החכם רבי אברהם שייגעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו ויפה פירש וזהו בלא לשבעה וגם הם לא יקראו לחם כי לא יועילו לגוף ולנפש: ואכלו טוב. זה התורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: ותתענג בדשן נפשכם. לעולם הבא וכן ותחי נפשכם כי כמו שהדבר שהוא שמן ודשן הוא תענוג הגוף כן התורה וחכמה הוא תענוג הנשמה וחייה: (כ) הטו אזניכם. חסדי דוד הנאמנים. הוא המשיח כי יקרא שמו דוד וכן נאמר עליו ודוד עבדי נשיא להם לעולם: הנאמנים. הקיימים כמו במקום נאמן כלומר כמו שחסדי עם דוד קיימים כן תהיה בריתי עמכם קיימת ועוד זכר דוד בעבור שהוא יהיה המורה לעמים כמ"ש בתחילת הספר ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים: (כא) הן עד. מזהיר ומעיד בכם כמו העדותי בכם היום העד העיד בנו האיש לאמר והועד בבעליו ואע"פ שאלה והדומים להם ענין התראה לשון עדות הם גם כן כי המתרה מתרה בפני עדים כדי שלא יכחיש בו המותרה וכן אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כאלו אמר בפניהם אני מתרה בכם שיהיו עדים ביני וביניכם ועל המשיח אמר שיהיה מזהיר העם ומוכיחם וי"ת הא רב: לאומים. בוי"ו עם הדגש כמו נגיד ומצוה בלר"י שלא כמנהג. אמר כי יהיה נגיד עליהם ומצוה אותם כמו שהאדון מצוה על עבדיו: (כב) הן גוי. אמר כנגד ישראל גוי שלא תדע שהוא רוחק מארץ ישראל תקרא אותו ויבא לפניך אע"פ שלא תדעם ולא ידעוך עד היום כשמעם הנפלאות שעשה האל עמך ויראו ממך וירוצו לעבודתך למה שתאוס. ומי נתן לך זה התפארת פ' אגסיך:

מוסרי של"ה והגהות לפרי' נח

כי אותך ראיתי צדיק וגו' מכאן למדנו שלא יקבל אורח בביתו אא"כ שאינו נחשד בעיני בע"ה ולמדנו מכאן שאם בע"ה נותן לו רשות ליכנס להתארח בביתו אין רשות לאורח ההוא להכניס עמו אורחים אחרים אם לא ברצון ב"ה שנא' בא אתה וכל ביתך וגו' וכל זה כתב הזוהר. להתרחק מאד מן השכרות צא ולמד מה אירע לנח מהשכרות וי"ג פעמים ו"י נרמז בפ' זו של שכרות וכבר הארכתי בזה באות ק' קדושה ע"ש (אח"י אות וא"ו גימט' י"ג רמז שבשכרות מסלק מורא שמים הרומז לאות ו' ובמילוי גי' אח"ד. (מאי"ן):

מנין המצות בסדר לך לך יש בה מצות עשה אחת

ב (עשה ב) למול את הבן שנאמר זאת בריתי תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר וכו':

בראשית יב לך

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ
מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית
אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃

תרגום אונקלוס

א. וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם. אִיזֵל לָךְ. מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלָּדוּתָךְ וּמִבֵּית אֲבוּךְ. לְאַרְעָא דְּאַחֲזֵינָּךְ:

ת"א ויאמר פ'. ר"ס ע"ט:

בעל הטורים

(א) לך לך. פתח באמירה בל' שנברא בו העולם שבי' מאמרות נברא העולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך כתיב עליו מאמר. לך לך רמז לו כשתהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק. ד"א רמז לו שלאחר שתלך מארצך תחיה כמנין לך לך שהרי בן ע"ה שנה היה כשיצא וכל שנותיו קע"ה. ד"א רמז לו הגליות השנים שב"פ ילכו ישראל בגולה. ד"א רמז לו שאחר נ' דורות כמנין לך ילכו בגלות בימי צדקיהו ובזכותך שדברתי עמך בן ע"ה שנה (נ"ל ע') בברית בין

רש"י

(א) לך לך. להנאתך ולטובתך. ושם אעשך א לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד

שפתי חכמים

א ר"ל דרש"י קאי אדלעיל שפי' להנאתך ולטובתך ופ"ז פי' מה הוא הטובה שאעשה לך ששם אעשך לגוי גדול ועוד שאודיע טבעך בעולם כו' ר"ל ומהו ההנאה שאודיע טבעך בעולם ור"ל הואיל ואח"כ מפרש הפסוק ואעשך לגוי גדול ואגדלה שמך א"כ בתחלה כשאמר לו לך לך ש"מ שע"מ כן אמר לו. כתב הרא"ם אף שלך לך אינו קושיא דהא כתיב הגשם חלף הלך לו א"כ ה"כ נימא אורחא דקרא הוא אפ"ה היכא דאיכא למדרש דרשינן אבל ל"נ שקושיא הוא בכל מקום וגבי הגשם חלף הלך לו ר"ל לטבעו ולרצונו אבל כאן הקב"ה אמר לו לך לך והוא אין רצונו בכך לכך אמר לו לך לך להנאתך כו'. ב' מפרש"ל לפי פי' ראשון קשה דצריכין אנו להגיה שם לכך מפרש רש"י ועוד כו' ולפ"ז קשה מאי ואעשך לגוי גדול לכך

עניני הליכת אברם מארץ מולדתו

(א) ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וממולדתך וגו'. הנה שלשה התחלות הי' לאומה הישראלית. התחלה אחת כוללת. וזהו בריאת אדם הראשון. אשר ממנו נולדו כל הדורות. ואח"כ כאשר ספו תמו כל בעל חי. במי המבול. היה התחלה השניה ג"כ כוללת. נח ושלשה בניו. אשר מהם נשתכלל העולם עוד פעם. והתחלה השלישית הוא אברהם אשר ממנו באה האומה הישראלית. ע"כ עשתה התורה שלשה סדרים. סדר ראשון מספר מאדם. סדר שני מספר מנח. סדר שלישי מספר מאברהם. בארצך וממולדתך ומבית אביך. נודע הקושיא בתחלה אדם יוצא מבית אביו ואח"כ ממולדתו ואח"כ מארצו. ומדוע הפך הקב"ה הסדר לומר תחלה מארצך ואח"כ מולדתו ואח"כ בית אביו. וי"ל דאמרו חז"ל (עדיות פ"ב מ"ט) האב זוכה לבן בחמשה דברים. דהיינו הטבעיות שיש באב נמצא בבנו. ויש ג"כ טבעיות אצל האדם ממשפחתו. דהיינו על ידי ההרגל שהוא אצלם ולומד ממעשיהם. ויש עוד טבעיות אצל האדם מאנשי ארצו. מחמת שיושב בתוכם לומד ממעשיהם. וידוע שא"א לעלות למעלה רמה בפ"א כמו שא"א לעלות בפ"א על סולם גבוה. ע"כ אמר הקב"ה לאברהם לך לך דייקא שילך בקרבו להוציא מלבו כל הטבעיות הרעות

דה"ד למנחת שבת וב"ה

תפסיר הרס"ג

א) אד' קאל אללה לאברם. אמץ' מן ארצ'ך ומולדך ובית אביך.

נוה שלום

יב (א) ויאמר ה' אל אברם, אד' קאל אללה וכו', וכבר אמר ה' לאברם לך לך

מסורת הקריאה

(א) אראך, הכ"ף דגוש לתפארת הקריאה: (ב) והיה ברכה,

אבן עזרא

השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו והטעם שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן. ותרח לא מת עד אחר ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן רק הכתוב לא פי' שניו בצאתו מאור כשדים. ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד. כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען. או יהיה טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה

רבינו בחיי

(ב) ואעשך לגוי גדול. דרשו רז"ל הדרך גורם ג' דברים ממעטת פריה ורביה ממעטת הממון וממעטת את השם. לכך הבטיחו בשלש ברכות אלו. ואעשך לגוי גדול הרי פריה ורביה. ואברכך הרי ברכת ממון. ואגדלה שמך כנגד ממעט את השם. אשימך אין כתיב כאן אלא ואעשך הריני עושה לך בריה חדשה כענין שנא' (בראשית א) ויעש אלהים את הרקיע. לגוי גדול אלו ישראל שכתוב בהם (דברים ד) ומי גוי גדול. ואעשך לגוי גדול זה שאומר אלהי אברהם. ואברכך זה שאומר אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומר אלהי יעקב. והיה ברכה בך חותמין ולא בכולן. אמר הקב"ה כשבראתי עולמי הייתי זקוק לברך בריותי. ברכתי אדם וחוה שנא' (בראשית א) ויברך אותם אלהים. ברכתי נח ובניו שנא' ויברך אלהים את נח ואת בניו. מכאן ואילך והיה ברכה הרי הברכות מסורות לך לברך לכל מי שתרצה: (ג) ואברכה מברכיך ומקללך אאר. זה יורה שאנשי אור כשדים היו מבזים אותו ומקללין אותו ולכך אמר לו שילך אל הארץ אשר יראנו. ושם יברך מברכיו ויקלל מקלליו ואם יחיד יקללנו יואר. כן פי' הרמב"ן. ואמר עוד כי התורה תקצר בויכוח שהיה בינו ובין הכשדים כאשר קצרה בענין דור אנוש ע"כ. ויתכן לפרש ומקללך על נמרוד המלך כי כשיואר המלך יואר העם. ומן הנראה עוד כי אנשי אור

נחל קדומים

א (א). ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וכו'. אפשר דרך רמז ומוסר ויאמר ה' התורה בשם ה' אומרת אל אברם שהיא הנשמה לך לך מארצך התפרש מחומר גופך הארציי. ורמז בלך לך שצריך לשית עצות בנפשו ע"ד שדרשו רז"ל וילך איש

חומת אנ"ך

א ואעשך לגוי גדול. בפסחים דף קי"ז ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך ז"ש אלהי יעקב

ב וְאֶֽעֶשְׂךָ֙ לְג֣וֹי גָּד֔וֹל וַאֲבָ֣רֶכְךָ֔ וַאֲגַדְּלָ֖ה שְׁמֶ֑ךָ וֶהְיֵ֖ה בְּרָכָֽה׃

תרגום אונקלוס

ב. וְאֶעְבְּדִינָךְ לְעַם סַגִּי. וַאֲבָרְכִינָךְ. וַאֲרַבֵּי שְׁמָךְ. וּתְהֵי מְבָרָךְ׃

תפסיר הרס״ג

אלי׳ אלבלד אלדי׳ אוריך: ב) ואצנע מנך אמה כבירה. ואבארך פיך.

תולדות אהרן

ואברכך. פסחים קי״ז:

נוה שלום

וכו׳ לפני מות תרח שהרי חיה תרח ששים שנה אחר שיצא מחרן ודבק אל

מסורת הקריאה

בכל ספרינו הה״א בשוא לבד והוא שוא נח: (ג) מברכך, מונח

בעל הטורים

הבתרים ישובו לאחר פ׳. ולכך סמך בחרן ללך לך לפי שבחרון אפו של הקב״ה בעו״ה גלו: (ב) ואעשך לגוי גדול וגו׳ ברכו כאן ז׳ ברכות והם אלו. ואעשך לגוי גדול והיא הגדולה שבכולם שיעשהו לגוי שעם זאת נכלל השיעבוד והשחרור. והשנית שבהיותו אברם טרם הכנסו בברית יברכהו ברכת הממון כמ״ש ואברם כבד מאד. והשלישית שיגדל שמו מאברם לאברהם. והרביעי׳ שיהי׳ הוא בעצמו ברכה. והחמישי׳ שיברך השם מבורכיו. והששי׳ שיאור כל מבקשי רעתו: והשביעי׳ שיתברכו בו כל משפחות האדמה: אשר אראך. ב׳ במס׳ הכא ואידך בזכריה גבי גליות מלמד שהראה הקב״ה לאברהם הגליות: אראך. בגי׳ בענקים מלמד שהיו ענקים הולכים לפניו ומראים לו הדרך: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך. ג׳ ברכות כנגד ג׳ ברכות כהנים. וכן מברכך ג׳ תגין על ך׳ לומר לך כי ג״פ כ׳ הם ס׳ כנגד ס׳ אותיות שבברכת כהנים והם יברכך יאר ישא: ואברכך בגי׳ אברהם: והיה. ו׳ במס׳ והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקר. עלה אלי ההרה והיה שם. והיה לי לאב. והיה לנו לאב.

רבינו בחיי

הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע:

יב שלמה המלך ע״ה יזהיר בפסוק הזה (משלי יג) על אדם להשתדל בחברת החכמי׳ ולהתרחק מחברת הכסילים. ואומר הולך שהולך אחריהם תמיד ומתחבר אליהם ועושה עצמו טפל להם ונותן אותם עליו אלופים לראש מי שיש לו מדה זאת אין ספק שיחכם. והמתחבר עם הכסילים שיהיה הוא להם ראש ידוע. כלומר ישבר. והנה הפסוק מבאר הנזק המגיע מחברת הכסילים והתועלת המגיע לאדם מחברת החכמים כי זה ישבר וזה יחכם. וידוע כי המתחבר אל החכם יהנה והחכם איננו חסר כלום. וע״כ נמשלה התורה לנר כענין שאמר דוד ע״ה (תהלים קיט) נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי. לפי שהנר הכל מדליקין ממנו ואין אורו חסר כלום. ומזה אמרו במד׳ הולך את חכמים יחכם. משל למה הדבר דומה לאדם שנכנס לחנותו של בשם וקלט ריח הבשמים כשיצא כל בגדיו מבושמים והוא לא קנה מן הבשם כלו׳ והבשם לא מכר לו כלום. וזהו שאמר הולך את חכמים יחכם. ורועה כסילים ירוע יאמר כי המתחבר עם כסילים ישבר. כלומר יגיע הענין לנזק גדול כי המתחבר אליהם מזיק לעצמו גם להם יגיע נזק וחסרון. והנה הוא בהפך מן המתחבר אל החכמים: והעולה לנו מזה כי יש בחברת הכסילים נזק מבלי תועלת ויש בחברת החכמים תועלת מבלי נזק. ולשון כסילים הם בוחרי המדות המגונות והתאוות הגופניות ומבזים עניני השכל והם הם שאין ראוי להוכיחם מפני שהכת היא מן השלש כתות שצוה שלמה ע״ה שלא להוכיחם. ואלו הם כסילים לצים רשעים. כסילים הוא שאמר (משלי כג) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז שכל מליך. לצים הוא שנאמר (שם ט) אל תוכח לץ פן ישנאך. רשעים הוא שנאמר (שם) יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו. וכשם שחברת החכמים סבה גדולה והזמנה רבה בקיום עבודת הש״י וההתמדה עליה. כן חברת הכסילים והרשעים הזמנה גדולה וסבה לבטולה שכן כתוב (דברים ז) כי יסיר את בנך מאחרי.

רש״י

שאודיע טבעך בעולם: (ב) **ואעשך לגוי גדול.** לפי שהדרך גורמת ב לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלשה ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ג ועל הממון ועל השם (ס״א וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ״ח כנגד איבריו של אדם ברש״י ישן): **ואברכך.** בממון. ב״ר: **והיה ברכה.** הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ. ב״ר. ד״א ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי ד אברהם. ואברכך זהו שאומרי׳ אלהי יצחק. ואגדלה שמך זהו שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת״ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: **מארצך.** והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם ה ולא מבית אביך: **אשר אראך.** לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה ו בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור. וכיוצא בו (בראשית כב) את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק. כיוצא בו (שם) על אחד ההרים אשר אומר אליך. כיוצא בו (יונה ג) וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך:

שפתי חכמים

צריך לשני פסוקים: ב דקשה לרש״י למה ברכהו בג׳ ברכות הללו ולא בשאר ברכות: ג משמע שר״ל לפי שהדרך ממעט פריה ורביה לכך הבטיחו על הבנים ואמר לו הדרך אינו מזיק לך אלא כמו שאם לא היית בדרך היו לך בנים כן הדרך אינו מזיק לך. וקשה הא לעיל פירש״י בכאן אי אתה זוכה לבנים וכן מה שפירש כאן שהבטיחו על השם משמע לפי שהדרך ממעט את השם לכך הבטיחו שהדרך אינו מזיק לו כלום אלא כמו שאם לא היה בדרך היה בעל שם טוב כך יהיה עכשיו וזה סותר מה שפי׳ לעיל ועוד שאודיע טבעך בעולם משמע דבח״ל אין לו שם כלל וע״ק למה מפרש מתחלה מלת והיה ברכה ואח״כ מפרש ד״א ואעשך לגוי גדול וכו׳ שלא על סדר הקרא וע״ק למה מפ׳ בתחלה מלת ואעשך לגוי גדול ואח״כ מפ׳ מלת מארצך וממולדתך שלא על סדר קרא והרא״ם פי׳ דרש״י כתב באחרונה ב״ר כלומר שהוא מורה שחולק על מה שפי׳ להנאתך ולטובתך. וי״ל כדרך הפלפול דה״פ דמה שאמר ואעשך לגוי גדול וגו׳ לפי שהדרך וכו׳ לא בא לפרש על ואעשך לגוי גדול אלא רש״י מקשה קושיא על פירושו שפירש לעיל וכאן אי אתה זוכה לבנים והא בב״ר אמר ואעשך לגוי גדול לפי שהדרך וכו׳ א״כ משמע דכאן היה נמי זוכה לבנים. וא״ל דהמדרש רבה משובש הוא לפי שבנים ושם מפורשים בקרא אבל ממון אינו מפורש ל״פ ממון נמי מפורש ואברכך בממון וא״ת עדיין י״ל דהמדרש משובש דהא המדרש רוצה לדרוש כל היתורים שבקרא ומה הוא דורש במלת והיה ברכה וע״ז פי׳ והיה ברכה נמי למדרש אתא הברכות נתונות בידך כו׳ א״כ ש״מ שאינו משובש וא״כ קשה על פירושו דלעיל ומתרץ ד״א ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים כו׳ ר״ל בב״ר יש עוד פירוש אחר על ואעשך לגוי גדול וא״כ מה דפירשתי לעיל וכאן אי אתה זוכה לבנים אליבא דד״א פירשתי וק״ל: ד פי׳ דהכי משמע מקרא לפי שאין אומרים אלהי אלא על רבים כמו אלהי ישראל אלהי העברים אבל על יחיד אין אומרים אלהי שלא מצינו בשום מקום שנכתב על יחיד אלהי לכך אמר הקב״ה ואעשך לגוי גדול ר״ל שאתה חביב כמו גוי גדול ואומרים עליך אלהי אברהם כמו על גוי גדול ומפני שמלת ואברכך מורה תוספת ברכה אמר שאף בנו יזכה לאותה ברכה שאומרים עליו אלהי יצחק ולפי שמלת ואגדלה שמך מורה על תוספות גדולה אמר שאף בן בנו יזכה לאותה מעלה שיאמרו אלהי יעקב והא דתלה זה בהליכתו לא״י ולא בח״ל י״ל משום דאמרו כל הדר בח״ל כאלו אין לו אלוהי ולכך אין לו ליחיד לומר אלהי אברהם אלא כשילך לא״י וק״ל. ד״א ואעשך לגוי גדול וכו׳ דלפי פירושו הברכות נתונות כו׳ הול״ל והיה מברך לכן פי׳ ד״א כו׳ ואגב זה פירש אחור הפסוק ומ״ש והיה ברכה והיה בגימ׳ שם של ד׳ כלומר בך יהא החתימה שאומרים בא״י מגן אברהם. מהרש״ל: ה מפני שמלת לך אלל ומבית אביך שהיה עומד שם שייך לשון יציאה ואלל מארצך שכבר יצא משם שייך לשון התרחק עוד הוכרח לפרש מלת לך מלשון הרחקה ומלשון יציאה: ו רצונו לתרץ למה מאריך כל כך וכתב יציאתו מהיכן היה וכי לא ידענו שילא מהמקום שהיה שם שהוא מבית אביו וא״כ הול״ל לך לך אל הארץ וגו׳ וע״ז פי׳ לא גלה לו מיד כדי לחבבה בעיניו וכו׳ כלומר כדי לחבב את ארצו בעיניו כדי ליתן לו שכר טוב על כל דבור ודבור ועל כל פסיעה ופסיעה כי בריבוי התיבות והתוארים שמחבב את ארצו שילך משם ירבה לערו בעזיבת המקום ההוא וככה יהיה שכרו ולפוז לערא אגרא מ״ה כתיב מארצך וממולדתך ומבית אביך וגו׳ כדי לחבב עליו את ארצו בריבוי תוארים והשתא א״ש מה שכתב רש״י אחריו מיד כיוצא בו את בנך כו׳ שהאריך בריבוי תוארים כדי לחבב את בנו בעיניו כל׳

עניני הליכת אברם מארץ מולדתו

הרעות שנשרשו בלבו. תחלה מארצך שתוציא מלבך טבעיות הרעות של ארצך שנשרשו בלבך מחמת היותך יושב בקרבו. ומחמת שהמה מעטים ע״כ זה בנקל עליך להסירם מלבך. אח״כ ממולדתך תוציא מלבך טבעיות הרעות שנשרשו בלבך ממשפחתך. שזה יותר קשה מהראשונה. מחמת שהי׳ רגיל עמהם ביותר ולמד מהם יותר ממה שלמד מאנשי ארצו. אח״כ מבית אביך. שזה קשה מכולם. להוציא מלבו הטבעיות הרעות שנשרשו בו מאביו ואמו מבטן ומהריון ומלידה. ע״כ פי׳ רש״י ז״ל שהקב״ה אמר לו כאן אי אתה זוכה לבנים. כי אם תשאר כאן. אע״פ שאברהם הי׳ צדיק עכ״פ ישאר בבנו טבעיות ההרגל שאצל משפחתו וטבעיות הארץ. ומי יודע אם יכול להתגבר עליהם כמו אביו אברהם. ע״כ איעצך שתרחק עצמך משלשה מקומות אלו ותלך אל הארץ אשר אראך ושם תוכה לבנים ולבן הצדיק:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) ואברכך. אני בעצמי ובכבודי: ואגדלה שמך. שאוסיף אות אחת על שמך למנין רמ״ח איבריך ונמצא גופך שלם ישם שלם: והיה ברכה ברכתך קודמת לברכתי שאומרים בתחלה מג״א ואחר כן מחיה המתים. ד״א והיה ברכה שעד עכשיו הברכות בידי מכאן ואילך מסורות בידך ותברך כל מי שתרצה וכשרצה לברך את יצחק וראה עשו עתיד לצאת ממנו לא רצה לברך אמר אמתין עד שיבא מי שמסר לי הברכות ויברכנו אם ירצה הה״ד ויהי אחרי מות אברהם

עניני ברכת ה׳ לאברם

(ב) ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה. יש להבין למה אמר שני פעמים ברכה „ואברכך והיה ברכה״ נוכל לומר דידוע מאמר חז״ל מי שמוצא מציאה גדולה [או שזוכה בגורל סך רב] תיכף יקנה מהמעות דבר מצוה תפלין או ספר תורה ויתקיימו המעות בידו. כי אין הברכה שורה בדבר דתהו ביה אנשי. מחמת עין הרע. כי הברכה שורה רק בדבר הסמוי מן העין. ולכן אדם

רבינו בחיי

כשדים עובדי ע״ז במינים רבים חלוקים יש שהיו עובדים מין אחד ממיני ע״ז כגון מולך. והיו חכמיהם מפרסמים באומתם שכל הנותן מזרעו למולך יצליח זרעו הנשאר לו ויהיה לגוי גדול. ויש עובדין מין אחר וחושבין שבו יגדל שמם ויתפרסם בעולם. ויש עובדים מין אחד וחושבין שבו יצליחו בממונם. ויש שהיו עובדים מין אחר וחושבין שבו יגדל שמן ויתפרסם בעולם. ויש עובדים מין אחר והושבין שבו יהיה העובד עצם ברכה להפיק כל רצונו עד שכל המתקרבים אליו יתברכו מברכתו. ולכך הזכיר לו הש״י כנגד כל המינין האלו. ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה. מפני שכל הכוחות כולן שהן מיני ע״ז אין בידם להוסיף ולגרוע אלא כפי מה שנמסר להם בפקודתם וכ״ש שאין להם כח לעשות דבר והפכו. שהרי כוכב מאדים גם כי יעמוד לימין האדם ויהיה בעוזריו אין כח בידו לעזור ולא להועיל כי אם בפורענו׳ ובדרכי ההיזק לא בדרכי הטובה, וכן זולתם משאר כחות המטיבים או מריעים אין בהם כח להועיל אלא כפי מה שנמסר להם בלבד. יהיה טוב או רע אין להם כח לעשות הפכו. ולכך הוסיף כאן ואברכה מברכיך ומקללך אאר כי הוא דבר והפכו אין כח זה ביד הכחות כולן כי אם ביד הכח הקדמון העליון חלק יעקב יוצר הכל הוא. ממנו יבא הרע והטוב כענין שאמר הנביא (ישעיה מד) אני ה׳ עושה כל אלה. ובמדרש ואברכה מברכיך הכהנים מברכין לישראל שנא׳ (במדבר ו) ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. אמר הקב״ה אני מברך לאותו השבט. אמר הקב״ה בעולם הזה שבט לוי מברך אתכם אבל לעתיד לבא אני בכבודי אברך אתכם הה״ד (ירמיה לא) יברכך ה׳ נוה צדק הר הקדש.

נחל קדומים

מבית לוי בעצת בתו. גם כאן רמז יתיעץ להפרד מארצו היאמר חומ״ר. והטענות שיתיעץ בהם לפרוש הם וממולדתך בוי״ו כולל כי אתה והקודמים לך מאין אתם כמ״ש מאין באת מטפה סרוחה. ומבית אביך רמז חלוקת ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה

חומת אנ״ך

יכול וכו׳ והביאה רש״י ז״ל. ושמעתי משם רבני אשכנז כי הנה יש י״ג אותיו׳ בשמות האבו׳ אברהם יצחק יעקב והם כנגד י״ג מדות רחמי׳ וז״ש ואגדלה שמך שתקרא אברהם וז״ש שאומרים אלהי יעקב כלומר שאם היו אומרים אלהי

תרגום אונקלוס

וּתְהֵי מְבָרֵךְ: ג. וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ. וּמְלַטְטָךְ אֱלוּט. וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ. כָּל זַרְעֲיָת אַרְעָא: ד. וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ. וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט. וְאַבְרָם. בַּר שַׁבְעִין וַחֲמֵישׁ שְׁנִין. בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן: ה. וּדְבַר

ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃
ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ

ת"א ואברכה. ברכות נה סוטה לח: ונברכו בך. יבמות סג חולין מט:

תפסיר הרס"ג

ג) ואבארך מבארכיך. ואלען שאתמיך. ויתבארך בך. גמיע עשאיר אלארץ׃ ד) פמצ'א אברם. כמא קאל לה אללה. ומצ'א מעה לוט. וכאן אברם. אבן כ'מס' וסבעין סנה. חין כ'רג מן

בעל הטורים

אם תהיה תמים ונכון אז תהיה ברכה ועלה אלי ההרה והיה לי לאב: (ג) ואברכה מברכיך. בגימ' כהנים המברכים בניך על כן מברכיך ל' רבים ומקללך לשון יחיד: ומקללך אאור. בגי' זה בלעם הבא לקלל בניך: ואברכה. ב' במס' הכא ואידך ואברכה שמך לעולם שברכו ברכה שאין לה הפסק וזהו ואברכה שמך לעולם:

רש"י

(ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח (בראשית מח) בך יברך ישראל לאמר ישימך

שפתי חכמים

שיתן לו שכר טוב על כל דבור ודבור כי כפי ריבוי תוארים כן יהיה לערו בזכיתהו והפרדו ממנו ולזה נמי לא גילה לו המקום אשר יביא אותו שמה כדי שלא ידע את המקום ההוא ושמא הוא גרוע ממקומו שילא משם וילטער יותר ובזה יהיה שכרו יותר הרא"ם. ומהרש"ל פי' שמקשה תרי קושיות חדא למה לו להאריך בכל הסיפורים הללו הל"ל מיד מבית אביך ועוד למה לא גילה לו מיד ומתרץ מה שהאריך כדי לחבבה כו' ומה שלא גילה כו' כדי לתת שכר כו' כיולא בו וכו' האריך בסיפור כדי לחבב לו את ילחק בעיניו ולא גילה לו המקום מיד כדי לתת לו שכר כו' עכ"ל (לדה לדרך) ונ"ל ג"כ כפי' זה רק הדין עם מורי מהר"ם יפה שהכינוי של לחבבה קאי על הארץ הנזכר מקודם דהיינו לא גילה לו הארץ דאילו ארלו שילא משם מאן דכר שמיה שיפול עליו לחבבה וכן גבי קח נא את בנך את יחידך כו' מלת לחבב עליו את המלוס

דעת זקנים מבעלי התוספות

ויברך אלהים את יצחק בנו משל למלך שיש לו פרדס נאה ומסרו לאוהבו לשמור ולהשקותו מים התחיל השומר מטייל בו וראה שם שני אילנות אחד טוען סם המות ואחד טוען סם חיים וצריכין להשקות ולא היה יכול להשקות זה בלא זה אמר מה אשקה את הטוב ונמצא אני מחיה את הרע ואם לא אשקה ימות הטוב חזר ואמר אניח הכל עד שיבא בעל הפרדס ויעשה כרצונו. ד"א והיה ברכה לשון צווי שצוהו שבכל מקום שילך שילמד בני אדם להכיר בוראם ולברכו וכן עשה כדכתיב לקמיה ויקרא בשם ה' שאמר לו הבורא ית' והם לא הכירוהו ולכך ויהי רעב בארץ:

(ג) ואברכה מברכיך. מדרש תנחומא אמר לו הקב"ה לאברהם ממך יצא שבט שמברך את בני זהו שבט לוי שיצאו ממנו כהנים שמברכים את ישראל אמר לו אברהם ואותו שבט מי מברכו אמר לו אני אברכנו כדכתיב ואני אברכם הה"ד ואברכה מברכיך ונ"ל דהיינו מה שאז"ל במס' חולין ברכה לכהנים מנא לן מאברכה מברכיך: ונברכו בך וגו'. כי יתערבו כל המשפחות שהכל יתאוו להתחבר עמך ונברכו לשון המבריך:

(ד) ואברם בן חמש שנים וגו'. וקשה שהרי ברית בין הבתרים היה לאחר יציאתו מחרן ובפ' בא אל פרעה קרא דויהי מקץ שלשים שנה וגו' שיש שלשים שנה מברית בין הבתרים עד שנולד יצחק ואברהם היה בן מאת שנה כשנולד יצחק וא"כ לא היה אברהם בין הבתרים כי אם בן שבעים. וצריכן לומר ששתי יציאות הי' בפעם ראשונה כשהיה בן שבעים וילך אתו לוט ובאותה שעה נשבה לוט ואברהם כבש המלכים ומיד היתה ברית בין הבתרים כי כן נמי פירש"י גבי אחר הדברים האלה כל מקום שנאמר אחר סמוך והיינו מיד שכבש המלכים ונמצא שלא היה כי אם בן שבעים באותו שנה ואחר ברית בין הבתרים חזר לחרן ושהה שם חמש שנים ויצא ועל אותה יציאה קא מהדר קרא ואברם בן חמש שנים וגו' וכן מצאתי בסדר עולם בפי' וזה לשונו אבינו אברהם היה בהפלגה בן מ"ח שנה וכשדבר הקב"ה עמו בין הבתרים היה בן שבעים שנה שנאמר ויהי מקץ וגו' חזר ובא לו לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן נמצא מהפלגה ועד שיצא אברהם מחרן כ"ז שנה עכ"ל. ואיציאה שניה קאי:

עניני ברכת ה' לאברם

אדם שאינו מפורסם וידוע בין הבריות אף שיש לו כמה בתים וקרקעות ונכסים לא תהו ביה אנשי ולכן הברכה שורה אצלו יותר כי אינו נחשב בפני העולם לכלום. ולכן אין עין הרע שולטת בו. מה שאין כן אדם שהוא מפורסם בין הבריות ויש לו שם גדול כשם הגדולים שעל מעט נכסים אשר לו תהו ביה אנשי יותר. ולז"א ואברכך בממון שיהי' לך נכסים הרבה ואח"כ ואגדלה שמך שיהי' לך שם גדול כשם הגדולים. וא"ת זה מזיק לברכה דאחר שיהי' לך שם גדול אז תהו ביה אנשי ואין הברכה שורה בדבר דתהו בי אנשי. לז"א והיה ברכה שהגם שאגדלה שמך ותהו בך אנשי עכ"ז הנני מלוה את הברכה עוד אצלך שעדיין תשרה בך הברכה ולא תלך ממך וזהו הפך מן הנהוג שבעולם:

עניני התחברות לוט עם אברם

(ד) וילך אברם וגו' וילך אתו לוט. ובפסוק זה לא הזכיר את שרה. וגם כתיב וילך אתו לוט. משמע שלוט מעלמו הלך עם אברהם. ולא שאברהם לקח אותו עמו. מדלא כתיב ויקח את לוט. ובפסוק השני כתיב ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו. א) כתיב ויקח. וכ"מ שכתיב קיחה אצל אנשים הוא קיחה בדברים טובים. ואיזה דברים טובים היה לריך אברהם לדבר אל לוט שילך עמו. ב) למה מזכיר את לוט שני פעמים. ג) ולמה עכשיו מזכיר את שרה. ולא הזכירה בפסוק הקודם והגאון בעל פ"נ כתב בשם הסדר עולם והובא בילקוט שאברהם הלך מחרן לכנען ב' פעמים. וכן הי' הענין. בתחלה בעוד היותם באור כשדים כתיב ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבואו עד חרן וישבו שם. ושם בא אליו מאמר ה' לך לך מארלך וגו'. ומשמעו שהוא לבדו ילך לארץ כנען ע"כ הניח אברהם את אשתו שרי אצל אביו וכל הנפש אשר עשו בחרן נשארו עובדי ה' בחרן והוא הלך לבדו לארץ כנען. וגם את לוט לא רצה אברהם ליקח עמו. רק לוט לא רצה לפרוש מאברם. מחמת כי ראה כי אין לאברם בנים ליורשו והוא רצה לירש אותו. ובע"כ של אברהם וילך אתו לוט. ואברהם לא היה חושש אז שהלך מאביו הזקן ואינו מקיים מלות כבוד אב. מחמת שאביו הי' אז רשע. ואינו מלווה עליו לכבדו. ושם כרת ה' את אברם ברית בין הבתרים. ושם גילה לו גלות מצרים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי והבטיח לו על זרע. ואמר לו ג"כ ואתה תבא אל אבותיך בשלום ופי' רש"י ז"ל בשם המדרש שהבטיחו הקב"ה שאביו יעשה תשובה ויהי' לו חלק לעולם הבא. וכאשר שמע אברהם שאביו יחזור בתשובה הי' מוכרח לחזור לחרן תיכף שהי' חושש על כל יום ויום שמא היום הוא עושה תשובה ומחויב אנכי בכבודו. וע"כ חזר תיכף לחרן אצל אביו ושהה שם חמש שנים. ואח"כ עוד הפעם בא אליו דבר ה' שילך לארץ כנען.

נמס

רבינו בחיי

ונברכו בך. ע"ד הפשט כנגד מה שהכל מקללים אותך עכשיו אתה עתיד שיתברכו כל האומות מברכותיך. וע"ד המדרש ונברכו בך הגשמים והטללים בזכותך. ונברכו בך יעקב ברך את פרעה. יוסף גלה לו החלום. דניאל גלה לנבוכדנצר כשהם נכנסים לצרה הם שואלים אותנו ואנו מגלים להם הה"ד ונברכו בך. ע"כ בבראשית רבה. וע"ד הקבלה ונברכו בך הברכה מלמעלה מדתו של אברהם תחלת המדות. ולזה רמזו במה שדרשו ונברכו בך שתהא ברכתם עוברת בך. והענין שהוא תחלה לקבל הברכה וממנו תתפשט הברכה בכל העולם. וזה ענין שכתוב (תהלים קיז) שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו, וזה מבואר:

המשך מעמוד הקודם

וע"כ ראה דוד ע"ה להתחיל ספרו בהרחקת חברת הרשעים והזכיר מיד ענין התורה. הוא שאמר (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים וגו', וסמך מיד כי אם בתורת ה' חפצו. והנה שלמה ע"ה אחז הדרך הזה בעצמו שהתחיל בראש דבריו ענין התורה והוא שאמר (משלי א) שמע בני מוסר אביך וגו'. וסמך מיד הדברים המעכבים אותה והיא חברת הרשעים הוא שאמר (שם) בני אם יפתוך חטאים אל תבא. והנה אברהם אבינו ע"ה רצה לקיים ענין התורה והעבודה וכמו שדרשו רז"ל קיים אברה' אבינו אפילו ערובי תבשילין. והוצרך להזהר מחברת אנשי דורו הרשעים שהיו סבה לבטול הבחירה. וע"כ בא אליו דברי הש"י שיתרחק מהם ואל יתלכלך עמהם ושילך מארצו וממולדתו אל הארץ אשר יראנו. וזהו שכתוב ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך. ודרשו רז"ל היה דומה אברהם לצלוחית של פליטון הנתונה בבית הקברות ולא נודע ריחה מה עשו נטלוה וטלטלוה ממקומה והודיעו ריחה לעולם. כך היה אברהם דר בתוך עובדי ע"ז א"ל הקב"ה לך לך התרחק מהם ואל תתלכלך עמהם וזהו שתפש לשון לך לך. והנה זה מעשרה נסיונות שנתנסה אברהם ועמד בכולן שלם וזהו הראשון. והאחרון הוא ענין העקדה ונא' בלשון

נחל קדומים

היא הקבר עד"ש ליחרב ביתך שהיא הקבר. ואמרו ומבית אביך רמז כי הוא מילתא פסיקתא אין נקי וז"ש ומבית אביך פי' מקבר אביך שהוא גזרה שוה בעוד קבר"ת ארץ. אל הארץ אשר אראך רמז חלוקה שלישית ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני

מרפא לשון

יב. ג. ואברכה מברכיך. מברכך. ל' התרג' מברכך דומה לל' יחיד ואינו כן כי יתכן שיהיה ל' רבים ג"כ וכן עבדיך. תרג' עבדך, והוא ל' רבים ולקמן (י"ג י"ג) ית' דקדוק זה הלשון ונברכו בך, ויתברכון בדילך, תרגם בך כמו בשבילך מפני שאמר ונברכו בל' נפעל ואינו כמו בך יברך ישראל כמ"ש שפירש"י ז"ל וכן והתברכו בזרעך

חומת אנ"ך

ישראל אם כן היה לריך דיקרא אברם ולא יגדיל שמו אברהם. משום אברם ילחק ישראל הם י"ג אותיות אך אם אומרים אלהי יעקב לריך להגדיל שמו ולקרותו אברהם ואז הם י"ג אותיות אברהם ילחק יעקב וא"ש ואגדלה שמך ז"ש אלהי יעקב דבאמור אלהי יעקב לריך להגדיל השם ולקרותו אברהם עכ"ד ועם שיש הרבה להשיב ונ"מ הוא חריף. ואפשר לומר בפשיטות כי יעקב אע"ה נקרא ישראל שהקב"ה קראו אל וז"ש ואגדלה שמך ז"ש אלהי יעקב. דאם היו אומרים אלהי ישראל היה ח"ו איזה גריעות באברהם אע"ה שלא זכה שיקרא אל כיעקב. ולזה אמר ואגדלה שמך שאומרים אלהי יעקב כלו' בזה יתגדל שמו של אברהם שאומרים אלהי יעקב שילא מחלציו אבל אם אומרים אלהי ישראל רמוז שנקרא אל מה שלא זכה אברהם והיה נגד מה גריעות לאברהם אע"ה: ב ואברכה מברכיך.

תפסיר הרס"ג

חרן: ה) פאכ'ד' אברם שרי זוגתה ולוט אבן אכ'יה. וג'מיע סרחהם אלד'י מלכוה. ואלנפוס אלתי אכתסבוהא פי חרן. וכ'רג'ו. לימצ'ו אלי בלד כנעאן. וג'או אליה: ו) פטאף אברם פי אלבלד. אלי מוצ'ע נאבלוס. אלי מרג מורה.

נוה שלום

ויבאו עד חרן, עיין רמב"ן, וטעם הכתוב שהפסיק במיתת תרח ערש"י ושאר מפרשים. (ה) רכושם, סרחהם, מקנה צאן ובקר וגמלים. הנפש אלנפוס, עבדים ושפחות. עשו, אכתסבוהא קנו אותם, כמו עשה לי את החיל הזה. (ו) אלון מורה, מרג, וכן תרגם באלוני

בראשית

מחרן: ה ויקח אברם את־שרי אשתו
ואת־לוט בן־אחיו ואת־כל־רכושם
אשר רכשו ואת־הנפש אשר־
עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה
כנען ויבאו ארצה כנען: ו ויעבר
אברם בארץ עד מקום שכם עד
אלון מורה והכנעני אז בארץ:

ת"א ואת הנפש סנהדרין לט עבודת כוכבים ט: ויעבור. סוטה לג:

תרגום אונקלוס

אברם ית שרי אתתיה וית לוט בר אחוהי. וית כל קנינהון דקנו. וית נפשתא דשעבידו לאוריתא בחרן. ונפקו. למיזל לארעא דכנען. ואתו לארעא דכנען: ו. ועבר אברם בארעא. עד אתר שכם. עד מישרי מורה. וכנענאה בכן בארעא: ז.

אבן עזרא

רואה לך אתננה: (ג) מברכיך, רבים: ומקללך. יחיד: (ה) רכושם. מקנה וכן כי הי' רכושם רב: ואת הנפש. עבדים ילידי בית. או עשו כמו קנו. וכן עשה לי את החיל הזה. וי"א הנפשות שהורם האמת לעבוד את השם. וטע' ויצאו ללכת אל המקום אשר אמר ה': (ו) גם זה המקום שכם. משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברהם: אלון. כמו אלה והם עצים ויש אומרים שדה כמו איל פארן: מורה. יש אומרים שהוא ממרא

רש"י

אלהים כאפרים וכמנשה: (ה) **אשר עשו בחרן.** שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ז ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו (שם לא) עשה את כל הכבוד הזה (לשון קנין) (במדבר כד) וישראל עושה חיל לשון קונה וכונס: (ו) **ויעבר אברם בארץ.** נכנס ח לתוכה: **עד מקום שכם.** להתפלל על בני יעקב ט כשיבאו להלחם בשכם: **אלון מורה.** הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל י ששם קבלו ישראל שבועת התורה: **והכנעני אז בארץ.** היה הולך וכובש כ את א"י מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר (בראשית יד) ומלכי צדק ל מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם:

שפתי חכמים

שהזכיר רש"י שם דהיינו מצות העקידה: ז הוכחתו מדכתיב הנפש אשר עשו בחרן בלשון רבים היינו אברהם ושרה: ח משום דכל ויעבור שבמקרא משמע דעבר הארץ ולא דר שם הוצרך לפרש דזה אינו פירושו כן אלא נכנס לתוכה ומנ"ל לרש"י לפ' כן י"ל דדייק מדכתיב בארץ ולא כתיב הארץ. א"נ י"ל דדייק מדכתיב עד מקום שכם ושכם היא בארץ כנען: ט דקשה לרש"י למה לא השמיענו הכתוב שבא לסכות שהוא ראשונה בגבול א"י כדמשמע לקמן בפרשת וישלח וע"ז פירש להתפלל א"נ דקשה לרש"י למה נאמר עד מקום שכם ולא כתיב עיר שכם כדכתיב גבי יעקב ויבא עיר שכם וע"ז פי' שבא להתפלל כו' ומ"ה נקט מקום דכל המתפלל צריך לקבוע מקום לתפלתו ודלא כפי' הרא"ם שפי' דא"כ עד מקום שכם ל"ל (מהר"ן) וא"ת כיון שאברהם ידע זה בנבואה א"כ למה אמר אח"כ ואנכי הולך ערירי הן לי לא נתת זרע וגו' שהיה חושש שימות בלי זרע וי"ל שמ"מ היה דואג שימשך הדבר שלא יוליד עד הזקנה ויקח אליעזר את ממונו. ע"ש: י דקשה לרש"י הא כתיב עד מקום שכם עד אלון מורה וכיון דשכם הוא למה קראו אלון מורה ומפרש שהראהו הר גריזים והר עיבל ושם כתיב אלון מורה בפרשת ראה. ששם קבלו כו' כי אלון ל' אלה ומורה לשון הוראה וזו היא תורה. מהרש"ל: כ דקשה לרש"י דאז מיעוט הוא משמע דבימי אברהם היה אבל אחר כך לא היה בארץ והא בימי משה עדיין היה בארץ משום הכי הוכרח לפרש דאז ולא קודם אלא היה הולך וכובש: ל מלכי צדק היינו שם בן נח כדפירש"י לקמן ומלך שלם זה מלך ירושלים ומה שכתוב שבחלקו של שם נפלה אע"פ שזה סותר מה שפירש"י גבי וחברון שבע שנים נבנתה אין זה קושיא דאיכא למימר אגדות חלוקות הן. ואיכא למימר שכל ארץ ישראל בחלקו של חם נפלה חוץ מירושלים וגבוליה שנפלה בחלקו של שם דמלשון היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם משמע במשמעות הלשון שכל א"י בחלקו של שם נפלה הרא"ם. אבל יותר נ"ל שירושלים וגבוליה בחלקו של שם נפלה והא דנקט רש"י היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם אין במשמעות הל' כל א"י אלא במשמעות הלשון הוא שהיה הולך וכובש את מקצת ארץ ישראל שלא היה בידו של כנען בן חם ממה שנפרש שהם מדרשות חלוקות וק"ל. (מהר"א אשכנזי) בודאי בחלקו של שם נפלה כל א"י כמשמעות רש"י כאן ומ"ש בפ' שלח ה"פ כי ידוע אם אדם א' הוא הבנאי יש להניח סימן שבנה העיר אחת לפני השנית ואם היה חם הבנאי בודאי יש להניח סי' שבנה העיר הנז לפני האחרת ואז הוה הסי' שפיר שהקדימה אבל כזה א"א שיהיה חם הבנאי מכח זה הקושיא אפשר שבנה חברון כו' אלא שמשם בנה חברון וחם בנה צוען א"כ א"א כלל ליתן סימן שזה העיר חברון נבנה משם ז' שנים לפני צוען שבנה חם מאחר ששני אנשים הבנאים ועל זאת לא צריך להביא סתירה אלא ודאי פירושו שהיתה מבונה כו':

רבינו בחיי

הזה עצמו ולך לך אל ארץ המוריה כדי להשוות האחרון לראשון, והדבור הזה היה בחרן כי הוא ארצו ומולדתו ועליה אמר אברהם (בראשית כד) אם לא אל בית אבי תלך וגו'. ובודאי זה היה נסיון גדול שילך מארצו וממולדתו שנולד בה ואשר ישב בה מאז ושם כל משפחתו ובית אביו אל ארץ לי אדעה. ודע כי קודם שיזכיר הכתוב ויאמר ה' אל אברם היה ראוי להודיענו מעלותיו ומדותיו כדי שנכיר מי הוא ואחרי כן יזכיר הדבור כי כן עשה בנח. אבל י"ל כי כבר גלה לנו הכתוב בפרשה של מעלה על מעלתו הגדולה ברמז במלת אור כשדים כמו שנתבאר שם:

אבי עזר

(ו) (יתכן שארץ כנען כו') הנה גם רש"י כתב כדברי הרב. אבל בפ' שלח לך כתב רש"י בד"ה וחברון שבע שנים נבנתה וגו'. שחם בנה כנען לבנו. ודברי רש"י סותרין אהדדי. וכבר תירץ המזרחי בפ' בראשית שרש"י מצא שני אגדות. באחת מבואר שבחלקו של שם נפלה הארץ וכנען תקפה מבניו. ובאחת מבואר בחלקו של חם נפלה. ודעת הרב ג"כ נוטה בחלקו של שם נפלה. סוד מבואר במפרשים. ובסודם אל תבא

עניני התחברות לוט עם אברם

(ו) ומה שאתה חושש על כבוד אב. א"ל הקב"ה לך לך. ודרשו חז"ל לך אני פוטר מכבוד אב ואין אני פוטר אחרים מכבוד אב. וכדי שלא יהי' מכשול לדורות שיאמרו הרי אברהם הניח אביו הזקן אחר שעשה תשובה ולא כבדו. ע"כ כתבה התורה בתחלה וימת תרח. ואח"כ ויאמר ה' אל אברם לך לך. ויאמרו שאחר מיתת תרח הלך אברם מחרן לכנען. וכעת בהליכה זאת לקח אברם את שרי אשתו ואת כל הנפש אשר עשו בחרן ללכת ארצה כנען. אך לוט לא רצה ללכת אתו כעת. כי שמע לוט שיהי' לאברם זרע קימא. שירשו אותו כמ"ש לו הקב"ה לא יירשך זה כי אם בנך היוצא מחלציך הוא יירשך. ומה לו ללוט לילך עם אברם. ע"כ לא רצה לוט לילך עמו ואברם רצה להניח את לוט אצל אביו. וכשמוע אברם שהקב"ה מתרעם ע"ז. ואמר לו לכל האנשים אתה מתדבק וללוט בן אחיך אין אתה מתדבק. ע"כ ויקח אברם את לוט. מחמת שהוא בן אחיו. ויקחהו בדברי' טובים. וימשכהו אתו [מחמת כי ידע הקב"ה שמלוט יצא מלכות בית דוד ומלך המשיח ע"כ רצה שילך לוט עם אברם. ככתיב להלן בסדר וירא] ודו"ק כי נכון הדבר כהמשך הפסוקים:

נירא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ו) **והכנעני אז בארץ.** פירש"י שהיה הולך וכובש מזרעו של שם שהארץ בחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו הארץ. ותימה דבפרשת שלח לך פירש"י על קרא דוחברון שבע שנים נבנתה דמצרים נתן לבנו הגדול אלא שהיתה מבונה מכל טוב על אחת משבעה בצוען וכן מסיק בסוטה פרק ואלו נאמרין אלמא משמע דחברון שהיא מארץ ישראל נפלה בחלקו של חם. וי"ל דפלוגתא היא שהרי בת"כ מסיק מפני מה זכו הכנעניים לישב בארצם ט"ז שנה יותר מן המצריים כיצד ז' שנבנית חברון קודם צוען מצרים וארבעים שנה שישבו ישראל במדבר לאחר שחרבה מצרים לפי שברורו תלך לאברהם הצדיק ואמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו:

נחל קדומים

ממ"ה וז"ש אל הארץ רמז לג"ע אשר אראך כביכול. ואעשך לגוי גדול כי כל המצוות שאתה מקיים נבראים מלאכים וז"ש ואעשך לגוי גדול שופרך וחיל"ך כתות מלאכים הנעשים מתורתך ומצותיך וכמ"ש הראשונים ע"פ ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל

מרפא לשון

וטעמו כמ"ש בב"ר הגשמים בזכותך הטללים בזכותך: ה. **ואת הנפש אשר עשו בחרן.** דשעבידו לאוריתא בחרן. צ"ל למה לא תרגם אשר עשו. דקנו, כמו שתרג' עשה את כל הכבוד, עשה לי את החיל הזה. ונר' שמפני שתרגם ואת כל רכושם אשר רכשו וית כל קנינהון דקנו לא רצה עוד לתרגם אח"כ וית כל נפשתא דקנו מפני הכפל ולכך תרג' דשעבידו לאוריתא. ופירושו כמו דקנו. אלא שזה הוא המסובב מהקנין שכן דין ישראל הקונה עבד כנעני שחייב למולו ולהטבילו כדין תורה להתחייב במצות שהנשים חיבות בהן וזוהי עשייתו להיות עבד ובזה נק' ג"כ שמשעבדו לתורה ואין טעם התרג' כפי המדרש שכ' רש"י ז"ל שא"כ הי"ל וית נפשתא דגיירו בחרן. ועוד של' דשעבידו לאוריתא אינו אלא ל' בכפייה כמו שת"י בישעיה נ"ג ואת פושעים נמנה. וית מרודיא שעביד לאורתא. והגרי' אין כופין אותם להתגייר אלא אדרבא מחמירים עליהם שאם ירצו לחזור הוזרי' ואכתי איכ' למידק דהי"ל דשעבידו לפקודיא דה' והחשובה דנקט אוריתא לגלות לנו שמאז התחילו ב' אלפים תורה כדאיתא בפ"ק דע"ז: ו. **עד אלון מורה.** עד

חומת אנ"ך

הרב כלי יקר פי' דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ולכן והברכה ברישא לרמוז שקודם שיברכוך הם יתברכו אבל בקללה אין המחשבה מצטרפת ולכך כתיב אחר ומקללך עכ"ד ובקונט' פני דוד על הסדר אנכי העירותיהו דבגוים מחשב' רעה הקב"ה מצרפה למעשה וישבתי לזה ע"ש. ואכתי פש גבן חלוקת ומחשב' טובה דבגוים אינו מצרפה למעשה ואפשר ליישב דהכא אינו בסוג מחשבה מצרפה למעשה אלא משום טובת אברהם אע"ה דכשהמברך מבורך מה' ברכתו מהכיל ומועלת ולז"א והברכה מברכיך על דרך שהיה כותב ר"ת בכתביו יברכוך טובים כמ"ש הרא"ש ז"ל בתוספותיו למגילה על דף כ"ה וכן הוא בס' הישר דר"ת כ"י והכוונה יברכוך המבורכי' וזהו טובים שיש להם טובה ור"ת אגב אורחיה ללמד יצא דאין הקפידא שלא כשמדבר לפני ה' כמ"ש אני עני בפתח עינים שם ושם כתבתי שכונת ר"ת יברכוך אנשים צדיקי' ולפי דרכנו אפשר לומר שהכוונה יברכוך מי שיש להם טובה ומבורכי' דברכתם תעשה פירות וז"ש

ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר
לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן
שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃
ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם
לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל
מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ
לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ט וַיִּסַּע
אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ י וַיְהִי
רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה
לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃

תרגום אונקלוס

ז וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם. וַאֲמַר. לִבְנָךְ. אֶתֵּין יָת אַרְעָא הָדָא. וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא. קֳדָם יְיָ דְּאִתְגְּלִי לֵיהּ׃ ח. וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא. מִמַּדְנַח לְבֵית אֵל וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ. בֵּית אֵל מִמַּעְרְבָא וְעַי מִמַּדְנְחָא. וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ. וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַּיְיָ׃ ט. וּנְטַל אַבְרָם. אָזֵיל וְנָטֵיל לְדָרוֹמָא׃ י. וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא. וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן. אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא

ת"א ויפי רעב. ב"ק נב:

תפסיר הרס"ג

ואלכנעאניין חינידׂ' פיה: ז) ת'ם תגלי' לה אללה. וקאל. לנסלך. אעטי הד'א אלבלד. ובנא ת'ם מד'בחא. ללה אלמתגלי לה: ח) ואנתקל מן ת'ם אלי' אלגבל. מן שרקי בית אל ומד ת'ם כ'באה. בית אל מן אלמג'רב ועי מן אלמשרק. ובנא ת'ם מד'בחא ללה. ודעא באסמה: ט) ורחל אברם. כל מא מר רחל אלי' אלקבלה: י) ת'ם כאן גוע פי אלבלד. פאנחדר אברם אלי' מצר ליסכן ת'ם. אד' אשתד

נוה שלום

ממרא, מקום רבוי דשאים. (ט) הנגבה, אלי' אלקבלה, כנגד פניו, כלומר לצד א"י מקום העבודה וכן פירש"י ז"ל ותרגם אל הקיר דחזקיהו אלי' אלקבלה.

חלק הדקדוק

ע"ש: [וכ"כ הר"ח]: (ח) מקדם בקצת סת"י בתביר:) (מקדם, בתביר. ר"ח) ויבן שם מזבח בפשטא א' כי לא יבואו בס"ס שני פשטין בתיבה אלא אם יש

אבן עזרא

בעל ברית אברם. ויתכן שהוא אחר ויהיה אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ. יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: (ז) וירא ה'. בדרך נבואה. והמלה מבנין נפעל והנח נעלם בין היו"ד והרי"ש תחת הדגש הראוי להיות ברי"ש להתבלע נו"ן נפעל: הנראה אליו. שם התאר מהבנין הנזכר וכמוהו ואשר היה נעשה: (ח) ויעתק. מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול אהלה וגם הוא פעול ויט. וטעם ויעתק ויסע. והנח נעל' אחר יו"ד ויט תחת נו"ן שהוא פ"א הפעל וכן ויז נצח' ושניה' פועלי' יוצאי'. וטעם מי' ממערב. כי למערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי. ואיננו ים אוקינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכרת ממנו. והנה נסע ממזרח בית אל מערבה עד שב העי מזרח למחנהו. וטעם ויקרא בשם ה' תפלה או קריאת בנ"א לעבוד השם: (ט) הנגבה. פאת דרו' ונקרא כן בלשון ארמית נגיבו מיא כי צד דרו' חם ומרוב החם ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: (י) ויהי רעב באר'. באר' כנען:

בעל הטורים

(ז) הנראה. ב' במס' הכא ואידך ביעקב לומר כשם שנראה לאברהם כשגלה כך נראה ליעקב כשגלה:

רש"י

(ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל מ בשורת א"י: (ח) ויעתק משם. נ אהלו: מקדם לבית אל. במזרחה של בית אל ם נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל ע אשתו ואח"כ את שלו. ב"ר: ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו פ להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה צ ללכת לדרומה של א"י והיא לצד ירושלים (פירוש ירושלים היתה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל כ"פ בישעיה) שהיא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של א"י הר המוריה שהיא נחלתו. בב"ר: (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה:

שפתי חכמים

מ דק"ל למה בנה עכשיו מזבח דאי משום גילוי שכינה כדמשמע בקרא א"כ היה לו לבנות ג"כ מזבח בחרן כי שם נראה לו הש"י ג"כ באמרו לך לך ואע"פ שלא נכתב שם וירא ה' מ"מ גילוי שכינה היה ולכן פירש"י על הזרע ר"ל על הבנים ועל הארץ שנאמר לזרעך אתן את הארץ הרי שניהם בשורת הבנים ובשורת הארץ. ועי"ל דהוכחתו הוא מדכתיב לה' הנראה אליו דקשה לו למה לו למכתב הנראה אליו לא היה לו לכתוב אלא לה' אלא להכי כתב הנראה אליו כי בנין המזבח היה על המראה שנראה אליו עכשיו דהיינו בשורת הבנים והארץ וק"ל: נ דקשה לרש"י דהעתקה לא שייך בגוף שיש בו רוח חיים אלא לי' יציאה כמ"ש לעיל ויקח אברם וגו' או לי' נסיעה וגו' כמ"ש ויסע אברם וגו' ועל זה פירש"י אהלו היה מעתיק משם: ם רצונו לפרש שמלת מקדם דבוק הוא למלת ההרה ומפרש באיזה מקום היה ההר אבל אינו חוזר על ויעתק משם ולפרש מאיזה מקום היה נסיעתו והוכחתו מדכתיב אחריו בית אל מים והעי מקדם ואם הוא פירוש על נסיעתו מהיכן היה למה היה בית אל מים כיון שנסע מקדם לבית אל אדרבה קודם שנסע היה בית אל מים כיון שהיה במזרחו של בית אל אבל כיון שנסע משם לרוח האחרת לא היה כן אלא ע"כ מקדם-דבוק למלת ההרה וזהו שנקט רש"י נמצא בית אל מים כלומר דעכשיו א"ש מה דכתיב בית אל מים. ואין להקשות כיון דמקדם פי' במזרחו היה לו לכתוב בקדם דמקדם משמע דקאי על ההר שהיה עומד מקדם לבית אל. לכן פירש"י במזרחו שפירושו במזרחו: ע וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא איפכא וי"ל הואיל ואמרינן בגמרא דחייב אדם לכבד את אשתו יותר מגופו א"כ ודאי שלה נטה בראשונה: פ רצונו לתרץ למה בנה עוד מזבח דהא כבר בנה מזבח על בשורת הזרע ועל בשורת הארץ: (קל"מ) נלע"ד דהקב"ה הראה לו צרה זו יותר מאחר לרות דהוה כמו שיור במתנתו שאמר לו לזרעך אתן את הארץ שהוא על תנאי שאם יחטאו בניו כמו עכן שיפלו בידם: צ דקשה לרש"י דכאן משמע שנסע תמיד ולעיל כתיב ויעתק אהלה משמע שחנה בנתיים וע"ק לרש"י דכתיב הלוך ונסוע הנגבה משמע שהיה נוסע לנגבה של עולם שהוא חוצה לארץ וזה אינו דהא היה נוסע מחרן לא"י גלכך פירש"י לפרקים יושב כאן כו' וכל מסעיו לנגבה כל מה שהיה נוסע לנגבה של א"י היה נוסע:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) ויט אהלה. פירש רש"י אהלה כתיב מלמד שבתחלה נטה אהל אשתו. וא"ת ויתגל בתוך אהלה דנח מאי דרשית ביה. ויש לומר דעשרת השבטים גלו על ידי יין דכתיב השותים במזרקי יין והם היו בשומרון שנקראת אהלה דכתיב ביחזקאל ויקרא לשומרון אהלה ולירושלים אהליבה:

ויהי

נחל קדומים

שיש להם מלאכים מרוב המצות שקיימו. ואברכך ברכות שמים בעדן גן אלהים: ועוד אוסיף ואגדלה שמך לעלות במעלות יותר עליונות והיה ברכה. א"נ אפשר רמז והיה ברכה כי כל הברכות והמצות הם ליחד קבה"ו בדחילו ורחימו ורמוז בתיבת והיה קבה"ו י"ה בדחילו ורחימו וזה רמז והיה ברכה צריך לכוין והי"ה בברכה. וזה רמז היום

מרפא לשון

מישרי מורה. כ"ה נוסת"י מישרי בל' רבים וכ"כ היא"ר ז"ל והטעם שכן בפ' ראה נאמר אצל אלוני מורה. והוא מלמד ע"ז שהוא ג"כ כמו אלוני ובא בל' כלל: ח. ויט אהלו. ופרסיה למשכניה. ה"ג וכ"כ היא"ר דלא כנ"א ופרס וכן ויט אהלו דיצחק אשר נטה שם אהלו דיעקב בכולהו מתרג' ופרסיה במפיק ה"א ודייקא הכי מפני שלא היה להם בית אחר אלא זה האהל לפי שהיו גרים בארץ: י. כי כבד הרעב בארץ. ארי תקיף. ולקמן ואברם כבד מאד. תקיף. אנכי מגן לך. תקוף, ג' לשונות אלו בסדרא צריך לדקדק

חומת אנ"ך

ואברכה מברכיך. ומקללך אאור ולא יועילו כלומר דקללתם כי אתה מבורך ונברכו בך כל משפחות האדמה: ג ואת הנפש אשר עשו בחרן. אמרו רז"ל אפילו מתכנסין כל בריות שבעולם אינם יכולים לבראת שום בריה אפי' יתוש אלא שגיירום. יש מי ששאל דהיו יכולים לבראת בני אדם ע"י ספר יצירה וכמ"ש בסנהדרין רבא ברא גברא. וכתב הרב של"ה ז"ל דהשבטי' היו בוראי' צאן ע"י ס' יצירה וכו' ואני הדל או' שגם העושה בס' יצירה הוא אינו עושה רק מצרף אותיות ומכוין כוונות ומן השמים עושים וקרא דדייק טובא הול"ל ואת הנפש אשר נעשו בחרן לא יאמר עשו כי הם אינם יכולי' לעשות שום דבר רק בצירוף וכוונות נעשו. ועוד דייק ואת הנפש אשר עשו דמשמע

מסורת הקריאה

בב"ית והרי"ש בשוא לבד, והמנחת שי הביא דעות שהרי"ש בח"פ וכן בכל כיוצא בו, ולבסוף כתב ואנכי לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה או אם שניהם טובים, ואני בתומי אלך בדרך הספרים שהם כולם בשוא לבד והמדקדק לקרותן כהוגן תע"ב, עכ"ל:

(ה) רכשו, הכ"ף קמץ בזקף: (ז) הנראה, האל"ף בסגול, וכל ספר בראשית הנראה האל"ף בסגול וכל שאר קריה הנראה בקמץ נמסר בסוף המערכת בשטה חלופין כל קרי' חדא מלה וכל ספר חילוף לה וכו': (ח) ההרה, מלעיל בה"א: ויבן שם, במקף בלי קדמא:

אלגוע פי אלבלד: יא) פלמא קרב מן אלדכ׳ול אלי׳ מצר. קאל לשרי זוגתה. האנא אעלם. אנך חסנה׳ אלמנצ׳ר: יב) אכ׳אף אן ראך אלמצריון. קאלו הד׳ה זוגתה. קתלוני ואסתבקוך: יג) קולי אנתי אכ׳תי. לקבל אן יחסן אלי בסבבך.

נוה שלום

(יא) הנה נא ידעתי, אנא אעלם, כב־אני יודע, וכלשון אחרון שכתב רש״י ז״ל. (יב) והיה כי יראו, אכ׳אף אן דאוך, ירא אני כי כשיראו אותך המצרים ואמרו וכו׳ ור״ל כי מיראת הסכנה

חלק הדקדוק

אחריה תיבה א׳ או ב׳ קודם הזקף והיא מלרע. וכ״כ מהרמ״ל ז״ל [וכ״כ הר״ת]: (יג) בעבורך, גם הבית הראשונה רפי,

אבן עזרא

(יא) כאשר הקריב. מחנהו. או הוא מהפעלים העומדים. כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו: ומלת נא. כמו עתה וכן הנה נא זקנתי אוי נא לנו. והיא הפוכה בל׳ ישמעאל. וטעם הנה נא ידעתי. שהיה כיופי שרה בארצה רק במצרים בארץ הנגב לא היה כמוה כי הצורות משתנות בעבור האויר. וטעם ואותך יחיו שיתנו לך כל צרכיך כי ימי רעבון היו: ובאת מלת אחותי את. מלעיל בעבור היות הטעם במלה שלאחריה באות הראשון וכן קרא לילה. וזה משפט הלשון ודגשות תי״ו את בהתבלע הנו״ן

אבי עזר

כפשי ובפ׳ וירא תמלא דעתי: (יג) (ובאה אחותי את מלעיל) ובאה כן בעלילת כס:נ אחור. ולא כן אחותי בת אבי פ׳ וירא׃

יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא
מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ
הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־
מַרְאֶה אָתְּ: יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ
הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ
אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ: יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי
אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה

ת״א הנה נא. בפרת יט ׃

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא: יא. וַהֲוָה. כַּד קְרֵיב לְמֵיעַל לְמִצְרָיִם. וַאֲמַר לְשָׂרַי אִתְּתֵיהּ. הָא כְּעַן יְדַעְנָא. אֲרֵי. אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ אַתְּ: יב. וִיהֵי. אֲרֵי יִחְזוּן יָתִיךְ מִצְרָאֵי. וְיֵימְרוּן אִתְּתֵיהּ דָא. וְיִקְטְלוּן יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּימוּן: יג. אֱימַרִי כְּעַן דַּאֲחָת אַתְּ. בְּדִיל דְּיִיטַב לִי בְּדִילִיךְ. וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי

בעל הטורים

(יב) יחיו. ב׳ במס׳. הכא ואידך יחיו דגן ויפרחו כגפן שכיון שיחיו אותך יתנו לך מתנות שדות וכרמים: (יג) אחותי את. ב׳ במס׳. הכא ואידך אמור לחכמה אחותי את לומר שאברהם וגם שרה היו גדולים בחכמה:

שפתי חכמים

ק ר״ל פי׳ ראה בבואה שלה במים שעברו דרך המים וראה בבואה שהיתה יפה מאוד. ד״א מנהג העולם כו׳ משום דעדיין קשה הלשונות סותרים זא״ז הנה נא משמע ל׳ הוה וידעתי לשון עבר מהרש״ל. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע שעה שיש לדאוג כו׳ ר״ל לפי זה צריך לחלוק הכתוב הנה נא הגיע השעה כו׳ ומלת ידעתי הוא התחלת ענין ידעתי זה מימים רבים ולזה מייתי רש״י ראייה שמחלקין הכתוב ודומה לו הנה נא אדוני סורו נא הגיע שעה שצריכים אתם לתת לב על רשעים וכו׳: ר ואע״פ שאצל אבימלך לא היו אנשיו שחורים ואע״פ כן אמר אמרי נא אחותי את כבר תירץ אברהם בעצמו זה באמרו רק אין יראת אלהים במקום הזה ופירש״י אכסניא שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא ודלא כתירוץ הרא״ם שתירץ שכבר יצא הקול שהיא אחותו: ש דקשה לו הא אין שייך כאן הטבה רק שלא יהרגוהו וזהו הצלה ולא הטבה ולכך פי׳ יתנו לי מתנות. וא״ת א״כ משמע שאברהם רוצה במתנות והא לקמן גבי מלך סדום אמר מחוט ועד שרוך נעל לא אקח אע״פ שמן הדין היה שלו שהרי נצלו מן המלכים אפ״ה לא רצה במתנות וכ״ש במתנת חנם שאינו רוצה דכתיב שונא מתנות יחיה. וי״ל מתנה מועטת ע״ד כל הרוצה ליהנות יהנה כאלישע דהיינו אכילה ושתיה ופונדק והא ראיה דלקמן כתיב והרכוש קח לך והשיב לו אברהם הרימותי ידי וגו׳ ולא תאמר אני העשרתי את אברם ועי״ל דהנשים הומדות ממון ולכך אמר לה אמרי נא וגו׳ כדי לפייסה אבל לא היה בדעתו ליקח מהם. ועי״ל דעכשיו לא היה לו עושר לכך היה נועל מתנות

רש״י

(יא) הנה נא ידעתי. מ״א עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה ע״י מעשה ק. ד״א מנהג העולם שע״י טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ר ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו (בראשית יט) הנה נא אדוני סורו נא: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי ש מתנות:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) הנה נא ידעתי וגו׳. פי׳ הרב יוסף קרא הנה נא ידעתי שיהרגוני ויקחו אותך כי אשה יפת מראה את וקאי אקרא דבתריה והיה כי יראו אותך וגו׳ והרגו אותי משמע שהיה מתירא שיהרגוהו אם יאמר שהיא אשתו מפני שירצו לשכב עמה והם מצווים על העריות. ותימה שהרי כמו כן מצווים על שפיכות דמים ואם יודע הוא שהיו נזהרין על מה שהן מצווין א״כ לא היה לו לירא שיהרגוהו. וי״ל כי טוב יהיה להם שיהרגוהו ויעשו עבירה דשפיכות דמים פעם אחת משיבואו עליה בלא הריגה כי יהיו יראים המצרים פן יצעוק עליהם למלך:

עניני ביאת אברם מצרימה

(יא) ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה וגו׳ הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את וגו׳. הנראה בהמשך הענין כי הרואה אשה שהיא יפה מאד בתכלית היופי יוכל לחשוב עליה ב׳ סוגי יופי. הא׳ אפשר להיות שהאשה הזאת מצד עצמה אין בה כל זה היופי הנראה בה אלא ע״י שהיא קישטה עצמה בלבשונין ובתכשיטי הנשים לכן היא נראית יפה מאד אבל מצד עצמה אם לא היתה מקשטת עצמה כמנהג הנשים לא היתה נראית יפה כ״כ. והסוג הב׳ הוא שאפשר להיות שכל זה היופי העצום הנראה בה הוא מצד עצמה והיא אינה מקשטת עצמה כלל. והנה דבר זה אין לו מובחן בהיות האשה בתוך ביתה בעירה ובשער מקומה כי מי יודע מה שהאשה עושה בתוך ביתה בהסתר ליפות עצמה. ואמנם המבחן יהי׳ אם זו האשה תלך בדרך מעיר לעיר שבודאי אם דרכה לקשט עצמה בלבשונין ובתמרוקי הנשים לא תעשה כן בדרך. גם אם היא קישטה עצמה בצאתה מן ביתה ללכת מן העיר ג״כ אחר שתלך ב׳ וג׳ ימים בדרך לא ישאר שום רושם בפניה ובכל מקום שבה מאותם הלבשונין והתכשיטין שעשתה. וא״כ השתא אם גם אחר שהלכה בדרך ב׳ וג׳ ימים וכ״ש יותר ועדיין היופי וההידור שלה עליה כמו שהוא א״כ זה מבחן עצום שהיופי שלה הוא מצד עצמה והיא אין דרכה לעשות בתכשיטי הנשים כי אינה צריכה לכך. ואם נראה הפרש ביופי שלה א״כ מזה ניכר שהידור היופי שלה בא ע״י שהיא מקשטת עצמה וע״ז נאמר בשעת המחקר יקל האדם או יקר. גם עוד בזה יבחן היופי שלה יותר והוא כי טבע הדרך להחליש הידור היופי ולהשחיר מעט הפנים ואם גם בזאת עמד יופיה בה ולא ניכר בה הפרש הנה זה הוכחה על עוצם היופי שבה שהוא רב למאד. והנה שרה אמנו שהיתה יפה עד מאד. נוכל לעשות הספק ביופיה משני הסוגים הנזכרים. ואמנם כאשר יצאו מן העיר ללכת מצרימה וכבר עבר כל הדרך והקריבו לבא מצרימה והביט בה אברהם אבינו ע״ה וראה עוצם יפיה כי רב הוא מאד ולא נשתנית כלל הנה בזה הכיר כי כל היופי שלה הוא מצד עצמה ולא מכח לבשונין ושאר קישוטין שאם היה בסיוע זה לא היה נשאר רושם מכל זה וז״ש ויהי כאשר הקריב שכבר היה להם זמן גדול בדרך שהתחילו להתקרב למצרים ואפ״ה עודנה שרה אמנו עליה השלום יפה כלבנה ברה כחמה לכן א״ל הנה נא ידעתי נא דייקא. ר״ל עתה הוא שידעתי כי אשה יפת מראה את. את דייקא. כלומר את מצד עצמיך יפה ולא מחמת מיני קישוטין ולבשונין שעושים הנשים. ובזה שכן ויראו המצרים את האשה כי יפה היא מאד. דתיבת היא לכאורה מיותרת והול״ל כי יפה מאד. ובזה אתי שפיר. ר״ל היא מצד עצמה ולא מצד קישוטין: (יב) והיה כי יראו אותך המצרים וגו׳ (יג) אמרי נא אחותי את וגו׳. הגאון מהרי״ק ז״ל הביא קושיית כל המפרשים ז״ל וביחוד הרמב״ן ז״ל איך הביא א״א ע״ה את אשתו אהובתו לסכנה כזו לטמאה בידי המצרים. ואי משום סכנת נפשו. הלא גילוי עריות הוא א׳ מהג׳ דברים שאמרו יהרג ואל יעבור. א״כ היתה שרה צריכה למסור נפשה. ומה אזית דדמא דידיה סומק טפי עי״ש כיעב

נחל קדומים

לעשותם והי״ה עקב. וכן והי״ה אם שמוע תשמעו ודוק והארך: יג (ב) אמרי נא אחותי את. אמור לחכמה אחותי את. כן הוא במסרה. הנה בזהר הקדוש דרשו אחותי את ומייתו

מרפא לשון

בקריאתן שלא ישנה כמו שהם מנוקדים האחד קל והשני כבד והג׳ מקור: יב. והיה כי יראו אותך, ארי יחזון יתיך, ה״ג ולא כנ״א כד יחזון וכ״כ היא״ר וטעמא טעים שלא מצינו שתרגם כד אלא במקום כ״ף כמו כאשר הקריב לבוא מצ׳ ויהי כבא אברם מצרימה אבל תרגם כי בכל מקום ארי מלבד כי צחקת ואפי׳ במקום שמשמעותו כאשר כמו כי יקרא לכם פרעה וזולתו ע״ב. יג. אמרי נא אחתי את. דאחת את. ה״ג כמו שאחות את וכן כולם מתרג׳ הכי ודייקא הכי משום דאי מתרג׳ כצורתו הנה עם נגינת הטפחא שבתיבה הקודמת הוא מגומגם דמשמע שאומר לה בל׳ רצוי הלא את אחתי. לכך מתרג׳ דאחת בתוספת דל״ת וטעם דל״ג דאחתי ביו״ד הכינוי, משום דמשמע שמאליה תהיה אומרת אחותו אני מבלי שישאלוה שזה אינו מן הנכון דפרצה קוראה לגנב וזה מעומק דקדוק התרגום שרמז בזה שהם היו שואלין אותו מה שאינו דרך ארץ כמ״ש חז״ל אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא ולפי׳ היתה תשובתם כן אחות היא בלא כינוי היו״ד שכן

חומת אנ״ך

דעשו הנפש ולא הגוף ולז״א שגיירום ותקנו נפשם: ד עד מקום שכם עד אלון מורה. פירש״י להתפלל על בני יעקב כשיבואו להלחם בשכם. אפשר לומר במ״ש רבינו האר״י זצ״ל דדינה היתה גלגול אמתלאי בת כרכנו אמו של אאע״ה שבא עליה תרח בנדתה ותקונה היה ע״י שכם שבא עליה ולקח כל הזוהמא בסוד ותהי נדתה עליו ודבקתו הרעה ונתקנה אמתלאי ואפשר דעל זה התפלל דבשכם יהיה תקון אמו וכן תיבות עד מקום שכם בני לת״קן א״ם וכיוון על השבטים שהרגוהו להצילם. א״כ יש לרמוז כפי הפשט שהתפלל על השבטים שהרגו לשכם ויקשה על השבטי׳ דאיך הורו הלכה בפני רבם יעקב אביהם והתירוץ לזה דדין פשוט ליכא משום מורה הלכה וכמ״ש הרב בני חיי בשיטתו לעירובין דנ״ה וכן לא יעשה כלומר דהוא דבר פשוט ואפשר זה רמז עד אלון מורה ות״א עד מישר מורה ר״ל דזו הוראה במישור פשוט וישר ויוכל להיו׳ מורה ואין כאן מורה הלכה בפני רבו דהוא פשוט במישור׃ א״כ אפשר שהתפלל על יוסף הצדיק ע״ה שלא יהרגוהו

נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ׃ שני יד וַיְהִי* כְּבוֹא אַבְרָם
מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־
הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד׃ טו וַיִּרְאוּ
אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־
פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה׃
טז וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ
צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת
וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים׃ יז וַיְנַגַּע יְהוָה | אֶת־
פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־
דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃ יח וַיִּקְרָא

תרגום אונקלוס

בְּפִתְגָּמַיכִי: יד. וַהֲוָה. כַּד עַל אַבְרָם לְמִצְרָיִם. וַחֲזוֹ מִצְרָאֵי יָת אִתְּתָא. אֲרֵי שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא: טו. וַחֲזוֹ יָתַהּ רַבְרְבֵי פַרְעֹה. וְשַׁבַּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה. וְאִדְּבַרַת אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה: טז. וּלְאַבְרָם אוֹטֵיב בְּדִילַהּ. וַהֲווֹ לֵיהּ עָן וְתוֹרִין וַחְמָרִין. וְעַבְדִּין וְאַמְהָן. וְאַתָנַן וְגַמְלִין: יז. וְאַיְתִי יְיָ עַל פַּרְעֹה. מַכְתָּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ. עַל עֵיסַק שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם: יח. וּקְרָא

ת"א ולאברם. מניעא נם: וינגע ה'. ערכין יז:

תפסיר הרס"ג

*ותחיא נפסי בגרירתך: יד) פלמא דכ'ל אברם אלי' מצר. ראא אלמצריון אלאמראה. אנהא חסינה גדא: טו) וראוהא ריסא פרעון. פמדחוהא ענדה. ואכ'ד'ת אלי' מנזלה: טז) ואחסן אלי' אברם בסבבהא. וצאר לה ג'נם ובקר וחמיר. ועביד ואמא. ואתן וגמאל: יז) פתואעד אללה פרעון. בבלאיא עצ'ימה ואלה. בסבב שרי זוגה' אברם: יח) פדעא פרעון באברם. וקאל לה. מא ד'א צנעת בי. ולם

נוה שלום

הוכרח לצוותה לשקר. (יו) ושפחות, ואמא, בכסר אלאלף. ואתנת, ואתן, בצ'מתין. (יז) וינגע, פתואעד, ע"ל (כ טו). (יט) לי לאשה, לתכון לי זוגה, שתהיה לי לאשה ולא לשכב עמה דרך

חלק הדקדוק

ר"ח] טו) ויהללו, השוא שבלמד נח כי

אבן עזרא

כי אתה מגזרת אני: בגללך. ובעבורך לא יבאו כי אם בבי"ת והשר המסיך הבי"ת הוא סר טעם. וטעם ייטב לי דורון ומנחה. וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה: (טו) ויהללו. קל הלמ"ד הראשון להקל על הל' והוא ראוי להדגש וכמוהו ואתפללה בדניאל: ותקח האשה. מהבנין הכבד הנוסף. ואם לא נמצא והשל' ותושלכי: (יז) וינגע ה' את פרעה על דבר שרי. כמו בעבור. והטע' על זה הדבר: (יח) ומלת הגדת. מבעלי הנוני"ן: (יט) וטעם. ואקח אותה לי לאשה. שלקחה להיותה אשתו ולשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע בה. והנגעים שלחם השם לשמור אשת אוהבו והיו הנגעים גדולים ולא יכול

אבי עזר

(טז) (ויהללו קל הלמ"ד הראשון וכו'). כי קשה על הלשון לדבר שלשה למדי"ן רצופין בבת אחת. לכן חסר דגש הבנין: (יט) (וקמצות וי"ו ולך וכו') דעת הרב כיון שהיא בהפסק ואין אחריה מלה בוי"ו

רש"י

(יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם ת מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה וע"י שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה. הללוה ביניהם לומר א הגונה זו למלך: (טז) ולאברם היטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו'. במכת ראתן לקה ב שהתשמיש קשה לו (ב"ר): ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש ביתיה (ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו בר"י): על דבר שרי. ע"פ

שפתי חכמים

כמו שפירש רש"י לקמן בפסוק וילך למסעיו לפרוע הקפותיו אבל גבי מלך סדום היה לו עושר מ"ה אפילו מה שהיה מן הדין ליטול לא נטל משום שונא מתנות יחיה וק"ל. יש מקשים והאיך היה אברהם רוצה להכשיל באיסור א"א במה שאמר להם שהיא אחותו וי"ל שאמר להם שהיא אחותו אבל מ"מ היא א"א ובעלה במדינת הים. ובזה יתורץ נמי נגה שאמר וחיתה נפשי בגללך לא היה לו לומר אלא וחיתה נפשי אלא הכי אמר אברהם לשרה אני אדבר שאת אחותי וא"א את ובעלך הלך ממך ואני חוזר ומבקש אותו אולי אמלא אותו ויתן לך גט או שמא מת הוא ותנשא לאיש אחר מ"ה יחיו אותי שלא יכשלו באיסור א"א ומ"ה נתרצית נמי לזה כיון שאמר להם שהיא ספק א"א בודאי לא ישכבו אלא ר"ל. ועיין בחזקוני: ת וקשה למה לא פירש"י זה לעיל על וירד אברם מצרימה ועל ויהי כאשר הקריב לבא היה לו להקשות למה לא כתיב וירדו ויקרבו אלא משום דפשיטא ליה כיון שמזכיר אברהם גם שרה וכל אנשי ביתו בכלל כיון שהוא עיקר הבית א"כ ה"נ נימא הכי וי"ל דלעיל ל"ק מידי משום שאברהם היה עיקר ולכן תלה הכל באברהם אבל הכא היתה שרה עיקרת שהרי היה אברהם מבקש ממנה אמרי נא אחותי את א"כ היא היתה עכשיו עקרת הבית והיה לו לומר כבואם כלומר לכל הפחות להשוות שרה לאברהם וק"ל. ומהרא"י תירץ דדוקא הכא שייך למידק אמאי לא קאמר כבואם משום דהאי קרא מיירי בשרה דכתיב ויראו המצרים את האשה דלא מיירי באברהם מידי אבל קרא קמא מיירי באברהם ועוד דאיהו חשוב טפי: א דאל"כ היה לו לכתוב לפני פרעה או לפרעה: ב כ"ד מיני שחין הם ואין לך רע מכולם לתשמיש אלא ראתן

עניני ביאת אברם מצרימה

היטב ברמב"ן ז"ל. ועוד נראה מפשטות המקרא כאלו עשה בה סחורה באמרו למען ייטב לי בעבורך. אמנם יתכן כי אף שבודאי א"א ע"ה היה בוטח בחסדו ית' כי לא יתן לעולם מוט לצדיקים וישמור רגלי הצדקת מלכד ביד תועים עכ"ז לא נמנע מלעשות תחבולה אנושית כדי להציל נפשו ונפש אשתו. והוא כי מנהג תושבי ארץ קדם. כי הרוצה לקחת אשה אשר בחר לו ישלח בתחלה מנחה ההולכת לפניו לקרובי האשה. לאביה לאמה ואחיה או לאפוטרופוס שלה ומי שבידו להשיאה. ולפעמים יכפול וישלש המתנה טרם יגיע שאלתו ובקשתו. אולם לא ימנע ידו גם מרצח ושפיכות דמים אם יבא אל הקרובים ולא יתנו לו הנערה. וזה הי' כונת א"א כי אם יאמר האמת כי אשתו היא. מי בעלתו ישאל לשלול ממנו אשת חקו. אבל יפול עליו בפתע פתאום ויהרגהו. ובמקום דשכיח היזקא אין לסמוך על הנס. ובפרט בהיות הסכנה מבנ"א בעל בחירה וכמ"ש הזוה"ק (פ' וישב ד"ה ויקחוהו) מכאן אמרו יפיל בר נש גרמיה לאשא או לגובא דנחשין ועקרבין ולא יתמסר בידא דסנאוי. בגין דהכא אתר דנחשים ועקרבים אי איהו צדיקא קב"ה ירחיש ליה ניסא וכו' אבל כיון דיתמסר בידא דסנאוי זעירן איגון דיכלין להשתזבא וכו' ע"ש. ע"כ חשב מזימה לומר לשרה. "אחותי היא" ואז השרים גבהי לב יאמרו בלבם כי לא ימנעה ממנו אם ישלח לו מנות כדרך הארץ. א"כ כבר יהי' שמור לבל יפול לב אדם עליו פתאום כ"א יבקש ממנו ברצי כסף ליתן לו את אחותו. ואז ידע להתבונן אם החושק הוא בלי חיל וכח ידע להתקומם כנגדו לומר איני רוצה ליתן לך אחותי. ואם יראה שהחושק הוא בעל זרוע וגבורה ואתו חיל ורכב. באופן שהמיאון והסירוב נגדו הוא סכנה. ידחהו קלת בלך ושוב עד שימצא מקום וזמן לנוס מפניו עם אשתו וביתו. והוא תחבולה נמרצה. וז"ש אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך. כלומר שידברו טובות עלי בעבורך שאתרצה להם לתת אותך לאשה ואראה מי הוא המטיב אתנו לדעת אם אוכל ללחום נגדו. והדרש מוסיף יתנו לי מתנות כמנהג במדינות פרס וערב. שנותנין מתנות לקרובי האשה להתרצות לו. ומי שיתן מתנות אדע כי נפשו חשקה בך. ואתבונן אם לירא מפניו או לא. ואמר וחיתה נפשי בגללך. כלומר נפשי אשר גם בלעדך היא ג"כ בקלת סכנה מפני שודד ליקח רכושי. תחיה עי"ז בלי פחד. כי מי ישלח ידו באחי האשה האהובה לשרים ונקה. והיתה העצה הזאת טובה מאד נגד כל איש משרי מצרים. אשר לפי נימוסי המדינה הוא צריך להמלך בקרוביה לשאול רשיונם. אמנם הקב"ה הראה. כי מחשבות ותחבולות האנושיות המה מהבל יחד. כי המלך חפץ בה ונקראה אליו. והוא א"צ לבקש רשיון ולא שלוח מנות קודם הנשואין. כי הקרובים יודעים שייטיב עמהם כיד המלך. וכן נאמר ותקח האשה וגו' ולאברם הטיב בעבורה וגו' עד שהפליא ה' לעשות עמו. וזה הוא הנסיון שעמד עי"ז כי לא במחשבות תרון ינצל איש כי אם בישועתו סלה:

נחל קדומים

פרעה

קרא דאמור לחכמה על דרך האמת ע"ש. ועל פי הפשט אפשר במשז"ל דעונתן של ת"ח משבת לשבת וכבר כ' הר"ן דאם מתחדש להם ענין בלמודם פטורים אף בליל שבת.

חומת אנ"ך

אחיו בשכם וינצל וימלוך וימצאהו אביו כשהיה קורא שמע כמשז"ל דכאשר בא יוסף לקראת אביו יעקב אע"ה בו בפרק היה קורא יעקב אע"ה שמע ולכך לא נשקו. וזה רמז עד מקום שכם מקום הסמוך לשכם דותן שינצל יוסף ור"ת עד מקום שכם שמע כי נתקבל' תפלתו ובא אביו אצלו והיה קורא שמע ולכך דמס בס"ת עד מקום שכם. והיה במצרים עד אלון מורה מרע"ה אישר מור"ה שנטלו משם. ועד"ה ויעבר ע"ב רי"ו אברהם המשב' החסדים בארץ מ' עד ת"ת מקו' מ' שכם גי' שי"ן של תפילין עד ת"ת אלון גי' אני ה' מורה גי' עסמ"ק אהיה עם ב' כוללי' וא"ש ההי"ב: ה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. כתב מהר"ס ריקאנטי ז"ל שידע שהיא עקרה ולא בא עליה ואני בעניי כתבתי בקונטרס פני דוד שהוא חידוש ושם אעשה לו עזר מדברי רבינו האר"י זצ"ל.

מרפא לשון

דרך השואל לשאול מה היא לך זו אשה או אחות ומשיב אחות ואצ"ל אחותי היא אא"כ הוא מודיע להם מאליו מה שלא שאלוהו: וחיתה נפשי בגללך. בפתגמכי. שינה מפני הכפל כמ"ש היא"ר אבל צ"ל למה הקדים המאוחר שבתחלה נתן את נפשו ואח"כ יתנו לו מתנות דלכאורה נר' שכוונתו באומרו והרגו אותי ואותך יחיו שהיה חושש שיהרגו אותו ממש כדי ליקה את אשתו ואמנם נראה דחשש יותר קרוב יותר מזה היה

מסורת הקריאה

לה' בז"ק: (יב) יחיו, מלרע: (יג) אחתי מלעיל בחי"ת: (יד) יפה, מלרע ובקמץ: (יח) עשית לי, הלמ"ד דגוש וכן למ"ד של הגדת לי: אשתך, נמסר עליו ז', ור"ל ז' פעמים כתיב אשתך התי"ו בשוא, ושארא התי"ו בסגול, וסי' נמסר במס"ג לקמן י"ז ט"ו עיי"ש:

פַּרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת
עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי
אִשְׁתְּךָ הִוא׃ יט לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי
הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה
הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ׃ כ וַיְצַו עָלָיו
פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־
אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ יג א וַיַּעַל
אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ
וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃
ב וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף
וּבַזָּהָב׃ ג וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־
בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה
שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל
וּבֵין הָעָי׃ ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ
אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה לְאַבְרָם. וַאֲמַר. מָא דָא עֲבַדְתְּ לִי. לְמָא לָא חַוֵּית לִי. אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא: יט. לְמָא אֲמַרְתְּ אֲחָת הִיא. וּדְבַרִית יָתַהּ. לִי לְאִתּוּ. וּכְעַן. הָא אִתְּתָךְ דְּבַר וְאִיזֵיל: כ. וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי. פַּרְעֹה גּוּבְרִין. וְאַלְוִיאוּ [נ"י וְאַלְוִיו] יָתֵיהּ. וְיָת אִתְּתֵיהּ וְיָת כָּל דְּלֵיהּ: א. וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם. הוּא. וְאִתְּתֵיהּ וְכָל דְּלֵיהּ. וְלוֹט עִמֵּיהּ לְדָרוֹמָא: ב. וְאַבְרָם תְּקֵיף לַחְדָּא. בִּבְעִירָא. בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא: ג. וַאֲזַל לְמַטְלָנוֹהִי. מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל. עַד אַתְרָא. דִּפְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא. בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי: ד. לַאֲתַר מַדְבְּחָא. דַּעֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא. וְצַלִּי תַּמָּן.

תולדות אהרן

ויצו עליו סוטה מו׳ וילך. ערכין יח: עד המקום. ערכין שם:

תפסיר הרס"ג

לם תכ׳ברני. אנהא זוגתך: יט)לם קלת הי אכ׳תי. חתי׳ אתכ׳ד׳תהא לי זוגה. ואלאן. הוד׳א זוגתך כ׳ד׳הא ואמץ׳: כ)פוכל עליה פרעון קומא. בד׳רקו בה. ובזוגתה וכל מאלה: א)פצעד אברם מן מצר. הו וזוגתה וכל מאלה. ולוט מעה אלי׳ אלקבלה: ב) ואברם עצ׳ים גדא. באלמאשיה. ואלפצ׳ה ואלד׳הב: ג)ומצ׳א פי מראחלה. מן אלקבלה אלי׳ בית אל. אלי׳ אלמוצ׳ע. אלד׳י כאן ת׳ם כ׳באה פי אלאבתדא. בין בית אל ובין עי: ד) אלי׳ מוצ׳ע אלמד׳בח. אלד׳י צנעה ת׳ם אולא.

נוה שלום

זנות. (כ) וישלחו, בד׳רקו, לשון הרחקה כלומר שהפקיד עליו פקידים להוציאו מן העיר.

יג (א) ולוט עמו הנגבה, אלי׳ אלקבלה, ובקצת העתקות הגיהו אלי׳ אלדארום מבלי הבין, ותיבת דארום יתבאר ענינה בפירוש עלו זה בנגב (במדבר יג יז).

חלק הדקדוק

אין געיא בה"א בכל סת"י: (ג) היה

אבן עזרא

לגעת בה. וכמוהו וחשקת בה ולקחת לך לאשה ואמר אחר כן והבאתה אל תוך ביתך וגלחה ואחר כן תבא אליה ובעלת׳ וקמצות וי"ו ולך בעבור שהטע׳ הנקרא ענין מוכרת וכן לחם ויין: (כ) וישלחו אותו. דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם והנכון בעיני להיות פי׳ ויצו עליו בעבור היות על אחרי׳ המצוה שהזהיר וצוה להכריז של׳ יגע איש בו ובאשתו: (א) ודקדוק ויעל. פירשתיו בספ׳ היסוד: (ב) ואברהם כבד מאד. שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה הלא תראה כי כבוד מגזרת כובד אבן וקלון מגזרת קל ברגליו והוא היה בעל מקנה רב גם כסף וזהב הרבה היה לו: (ג) למסעיו. שנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת

אבי עזר

החיבור. וכן יצא ושוב מנחה וכסף. עוד כלל אחר אמרו המדקדקי׳ דוקא שתהיה נגינה באות שאחר הוי"ו. אולם אם הנגינה רחוקה אז נקוד בשוא. כמו שמש וירח קדרו (יואל א׳). והטעם כי כן משפט הלשון שכשתהיה התנועה לשוא כשהנגינה רחוקה ממנה כדי להקל על הלשון. עיין יסוד הנקוד שו"א כ"ו: (א) (ודקדוק ויעל פרשתיו בספר היסוד), כי כתי למ"ד

בעל הטורים

(יט) ולך. ה׳ במס׳ הכא ואידך הנה רבקה לפניך קח ולך נהג ולך באבישג השונמית. מלמד שהיתה לדקת כמו האמהות. קח משענתי בידך ולך המגלה אשר קראת בה קחנה בידך ולך מלמד שאע"פ שאינו מפרש בכאן שנתן לו מתנות כמו באבימלך ודאי נתן לו וזהו קחנה בידך ולך שנתן לו דבר הניתן מיד ליד:

רש"י

דבורה ג אומרת למלאך הך והוא מכה: (יט) קח ולך. לא כאבימלך שא"ל הנה ארצי לפניך אלא א"ל לך ועל תעמוד שהמצרים שטופי זימה הם שנא׳ (יחזקאל כג) וזרמת סוסים זרמתם: (כ) ויצו עליו. על אודותיו ד לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו: (א) ויעל אברם וגו׳ הנגבה. לבא לדרומה של א"י ה כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומ"מ כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של א"י כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ב) כבד מאד. טעון משאות: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. ד"א (ב"ר) בחזרתו פרע הקפותיו ו: מנגב. מארץ מצרים ז בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם. ואשר קרא שם ח אברם בשם ה׳. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם

שפתי חכמים

וכו לקח פרעה דאל"כ מנא ידע שהיא אשתו שמיד קרא לאברהם: ג רצונו לתרץ דהיה לו לכתוב על אודות שרי: ד דק"ל אי צוה אותם שום דבר א"כ הל"ל על מה צוה אותם לכך פירש"י על אודותיו לשלחו ולשומרו. אבל אכתי קשה מנ"ל לרש"י שזה צוה אותם דילמא צוה שיניחוהו לילך לשלום ולא יעכבוהו ומנ"ל לשמרו ולכך פירש"י וישלחו כתרגומו ואלויאו פירוש לשומרו ואבתי קשה מנא ליה לתרגום לפרש כן ולכך פירש"י כבד מאוד טעון משאות א"כ הואיל והכתוב מספר והולך בשבחו ודאי יליאתו היה ג"כ דרך כבוד וזהו שמפרש רש"י מלת כבד מאד קודם מלת ויעל אברם שלא על סדר הקרא: ה דק"ל דהא אברם בדרום היה דארץ מצרים בדרומו של א"י הוא ובדרומו של עולם וא"כ היה לו לכתוב ויעל אברם לפונה דהא מדרום לצפון היה נוסע על זה פירש לבא לדרומה של א"י כו׳ וק"ל: ו ולפי פי׳ זה ק׳ א"כ הל"ל במסעיו לכן אמר ד"א בחזרתו פרע הקפותיו וא"כ הל"ל ויחזור למסעיו מהו וילך לכן צריך ג"כ לפי ראשון. מהרש"ל: ז דקשה לרש"י והא לעיל כתיב הנגבה וא"כ ה"נ היה לו לכתוב וילך למסעיו הנגבה וע"ז פי׳ ארץ מצרים כו׳ כלומר הנגב קאי על מצרים וק"ל: ח רצה לתרץ שלא תקשה כיון דכבר עשה מזבח וקרא שם א"כ למה נאמר ג"כ ויקרא שם אברם וגו׳ ל"פ ואשר קרא שם כו׳ ר"ל דקרא רוצה להודיעך

חומת אנ"ך

ועתה ראיתי ל׳ תנחומ׳ וז"ל הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מכאן אתה למד שלא היה יודע אותה קודם לכן כדרך הנשים עכ"ל וזה הלשון משמע כדברי מהר"ש ריקאנטי ז"ל: ו אמרי נא אחותי. ר"ת גי׳ ב"ן שהיא השכינה כלו׳ השכינה עמך וס"ת גי אהי"ה את למען ייטב לי ר"ת גי׳ עם הכולל ע"ב חסד בעבורך גי׳ אלהים דיודין למתק הדינין ומשם יצא לי טובה כי אני בוטח בשמו יתברך. וזה רמז שלא מתכו׳ יחיה ר"ת שמי כי הוא בוטח בשמי ואטה אליו חסד כס"ת אתה בסוד אתה כהן לעולם כמ"ש בזו"הק. ור"ת אתה כהן לעולם עם הכולל ב"ן להשפיע חסד למ׳: ז ולאברם הטיב בעבורה. בש"ר ריש בשלח וינגע ה׳ את פרעה על דבר שרי אשת אברם טובים השנים מן האחד ואומר ולאברם הטיב בעבורה. אפש׳ דקשיא ליה דהול"ל על דבר שרי לחוד ותירץ דלאו"נ דזכותה סגי אבל כ"ש בהצטרף זכות אברהם וז"ש על דבר שרי אשת אברם דהוו תרי זכות אברהם ושרה. ואומר ולאברם הטיב בעבורה שהוא פרעה כמו שפירש"י ז"ל

נחל קדומים

ואמרו בזהר הקדוש ע"פ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי דמסרסי גרמייהו בחול ועוסקים בתורה ובחרו באשר חפצתי זיווגא דמט׳ עש"ב וכפי דברי הזהר הקדוש יש

מרפא לשון

חושש אב׳ אע"ה והוא שיתקנאו בו מפני שיש לו אשה יפת מראה וימנעו מלפרנסו עד שימות ברעב ולשרה ייטיבו לה כדי לישא אותה אח"כ ולכן אמר אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך דהיי׳ שימצא חן בעיני המצרם לפרנסו בשבילה ובזה וחיתה נפשי שלא ימות ברעב ולפי זה כפל הלשון בא על הסדר שכשייטב לו בעבורה להתפרנס אז יחיה ע"י דבר זה ולא ימות ברעב. וכבר פירשתי ענין זה במ"א בראיות מן הכתובים.

מסורת הקריאה

(יט) למה, מלרע והמ"ם רפה כמ"ש לעיל ד׳ ו׳. ונמסר עליו במס"ק ג׳ ר"פ רפה, והמה א׳ דין, ב׳ ה׳ ברחוק תלים (י׳ א׳) ג׳ תזנה (שם פ"ח ט"ו): ולך, הוי"ו בקמץ, ונמסר עליו ה׳ וסי׳ א׳ דין, ב׳ הנה רבקה (לקמן כ"ד כ"א) ג׳ נהג ולך (מ"ב ד׳ כ"ד) ד׳ וקח משענתי (שם כ"ט) ה׳ קחנה בידך (ירמיה ל"ו י"ד): (כ) וישלחו, ז"ל רוו"ה בשום שכל, במקרא כ"י ובתנ"ך ברלין תע"א בטעם מרכא וכן נכון בלי ספק, והנה במקרא גדול של רפ"ו וקטן של ד"ש הוא בטעם דרגא וכן ביתר ספרי הדפוס אשר ראיתי ובעל א"ת והמ"ש לא השגיחו בו וזה תימה גדולה שהרי הוא שיבוש גמור בלי פקפוק, ואעידה לי שלשה עדים

תרגום אונקלוס

אַבְרָם בִּשְׁמָא דַיְיָ: ה. וְאַף לְלוֹט. דְאָזֵיל עִם אַבְרָם. הֲוָה עָן וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין: ו. וְלָא סוֹבַרַת יָתְהוֹן. אַרְעָא לְמִיתַּב כַּחְדָא. אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי. וְלָא יְכִילוּ לְמִתַּב כַּחְדָא: ז. וַהֲוָת מַצּוּתָא. בֵּין רָעָן בְּעִירֵיהּ דְאַבְרָם. וּבֵין רָעָן בְּעִירֵיהּ דְלוֹט. וּכְנַעֲנָאָה וּפְרִזָּאָה. בְּכֵן יָתֵיב בְּאַרְעָא: ח. וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט. לָא כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ. וּבֵין רָעֲוָתִי וּבֵין רָעֲוָתָךְ. אֲרֵי גּוּבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא: ט. הֲלָא כָל אַרְעָא קֳדָמָךְ. אִתְפָּרַשׁ כְּעַן מִלְּוָתִי. אִם אַתְּ לְצִפּוּנָא אֲנָא לְדָרוֹמָא. וְאִם אַתְּ לְדָרוֹמָא אֲנָא לְצִיפּוּנָא:

ת״א וגם ללוט. ב״ק נג: כי אנשים. יבמות יז:

בראשית יג

שֵׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה׃ שלישי ה וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃
ו וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃
ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃
ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃
ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה׃

תפסיר הרס״ג

פדעא ת׳ם. אברם באסם אללה: ה)ואיצ׳א ללוט. אלסאיר מע אברם. כאן ג׳נם ובקר ואכ׳ביה: ו) ולם יחמלהמא אלבלד אן יקימא גמיעא. אד׳ כאן סרחהמא כת׳ירא. ולם יטיקא אן יקימא גמיעא: ז)וכאנת כ׳צומה. בין רעא מאשיה׳ אברם. ובין רעא מאשיה׳ לוט. ואלכנעאניין ואלפרזיין. חיניד׳ מקימין פי אלבלד: ח)חתי קאל אברם ללוט. לא תכון כ׳צומה ביני ובינך. ולא בין רעאתי ורעאתך. לאנא קום ד׳ו קראבה: ט) אלא אן גמיע אלבלד בין ידיך. אנפרד ענִי. אמא יסרה פאתיאמן. ואמא ימנה

נוה שלום

(ג) אשר נטה, אלד׳י מד כת״א. (ט) אם השמאל ואימנה וכו׳, אמא יסרה פאתיאמן וכו׳, שתי הרוחות דרום וצפון נקראים בעברי ימין ושמאל וכן בערבי והשמות מושאלים, לפי שהעומד ופניו לצד מזרח רוח דרום לימינו ורוח צפון לשמאלו, עוד בעברי נקרא רוח מזרח שכנגד פני העומד קדם, ורוח מערב שהיא לאחוריו אחור, ותרגם בישעיה

חלק הדקדוק

שם אהלה, היה הי מלעיל:) (ה) וגם ללוט, הגימל בדרבן: היה צאן, תי׳ היה מלרע:) ט) ואשמאילה, תרגום שלנו

אבן עזרא

דרום אל בית אל שהוא בצפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום: (ה) ואהלים. לפי דעתי שלשון יחיד על משקל קדש. והוא הנמצא. והרבים כי באהלים. כמו בקדשים לא יאכל ואהלים כחולם בין האל״ף והוי״ו ל׳ יחיד כמו גורל ואם לא נמצא: (ו) יחדיו. ל׳ שנים:

אבי עזר

ה״א שלשה משקלים להם. כמו ויבן ויקש. ואם פא הפעל או עי׳ הפעל גרונית כפתח פא הפעל מקום הסגול והאות הנוספת בציירי או בחירק. כמו תחת גערה. אל יחר וישע. אבל העי״ן לא בא לעולם בחירק או בציירי רק בפתח. ויעל ויען ויעש. וע׳ פ׳ וישלח ויחן את העם: (ה) (ואהלים בחולם בין האלף לשון יחיד כמו גורל) זאת ידוע למדקדקים כי הנפרד מן אהלים בחולם אהל בקמץ הה״א. כמו גורל גוזל בקמץ. והרבוי מן אהל בסגל אהלים בחטף כמו קודש קדשי׳ וטע׳ על זאת תמצא בספרי המדקדקי׳ ועיקר הטעם כיון שמצינו כן במקרא פרידתם ורבוים וראיתי בספר מדקדק שכתב אהלים בקמץ א׳ נקרא ריבוי פורט. ואוהלים בחולם נקרא רבוי כולל. ואין דעתי כוחה. סימנו: (ו) (יחדו לשון שנים). פירוש

בעל הטורים

(ו) ולא נשא. ב׳ במסרה. הכא ואידך ולא נשא דוד מספרם שהיה להם רכוש הרבה אין נספר: (ז) רועי ב׳ במס׳ הכא ואידך גלא דרשו רועי את צאני. מלמד שהוכיחם על שלא היה רועים הצאן כראוי וע״ז היה הריב וזהו ולא דרשו רועי את צאני:

רש״י

בשם ה׳: (ה) ההולך את אברם. מי גרם שהיתה לו זאת ט הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אתם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ול׳ קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ י לפיכך כתב ולא נשא בל׳ זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר כ והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה ל אברם עדיין (ב״ר): (ח) אנשים אחים. מ קרובים. ומ״א דומין בקלסתר פנים (ט) אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב (אשב) לא אתרחק נ ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו׳: ואימנה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי וא״ת היה לו ליכתב ואיימינה כך מצינו במקום

שפתי חכמים

לאיזה מקום הולך למקום שקרא שם כבר בשם ה׳: ט דקשה לרש״י דהא לעיל כתיב ויעל אברם וגו׳ ולוט עמו הנגבה: י דקשה לרש״י דהרי הארץ ל׳ נקבה וא״כ לא הל״ל נשא לשון זכר וע״ק וכי אפשר זה שהארץ אינה יכולה לסבול ולישא בני אדם ל״פ להספיק מרעה ר״ל דנשא קאי אמרעה ומרעה לשון זכר: כ דרש״י רצה לפרש למה היה הריב ולמה נאמר עתה והכנעני יושב בארץ ל״פ שהיו כו׳ והכתוב אומר והכנעני פי׳ הקב״ה היה משיב זה ואין להקשות היה להם לומר עדיין אברם מוליד יורש די״ל דעדיפא מיניה קאמר דאפילו לדידהו שלא ידעו שסופו להוליד מ״מ הרי הכנעני וכו׳: ל (ג״א) דאל״כ יתן להם אברם רשות לרעות בכל מקום שירצו: מ דקשה לרש״י והא לאו אחים היו אלא קרובים ומדרש אגדה נקראו אחים שהיו דומים כו׳ ולפי המדרש נ״ל דאחים כמו כאחים: נ דקשה לרש״י דאברם אמר אנשים אחים ועכשיו אמר אם השמאל ואימינה דמשמע שרצה להתרחק כי יש איזה שנאה ביניהם וקשה מי הוליד השנאה והלא לא היה ריב ביניהם לכן פי׳ לא אתרחק כו׳ (רי״ק) אמר זה לפי שנראה שאלו המלו׳ מיותרות שדי שיאמר הפרד נא מעלי

עניינו הריב בין רועי אברם ולוט

(ז) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגו׳. צריך להבין מה שייכות ענין הריב של הרועים לפסוק של מעלה ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו וגו׳. ונוכל לומר שאם הי׳ רכושם מעט שיוכלו לשבת יחדיו במקום אחד ביחד ממש ומקניהם קרוב לפניהם לא היו יכולים הרועים לעשות מריבה כי תיכף הי׳ באים אברהם ולוט והיו רואים מי הוא מהם העושה עול ועושים בו משפט והשאר ישמעו וייראו. אבל מאחר שהיו רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדיו. וממילא גם מרעה מקניהם צריך להתרחק כי רוב מקנה כאלו צריכים מקום גדול ולא יכלו לרעותם בסמוך להם ולכן מזה דין גרמא כי היה ריב בין רועי מקנה אברם וגו׳ כי אין רואה אותם כדי להוכיחם בפעם ראשונה ולהשקיט מכאן ולהבא את הריב שלא יהיה עוד. וזה שאמר ולא נשא וגו׳ כי היה רכושם רב ולא יכלו וגו׳ ודין גרמא ויהי ריב וגו׳:

נישא

חומת אנ״ך

ודעתו בשביל שרה דוקא אבל הול״ל ותוקח האשה בית פרעה וייטיב בעבורה לאברם אמנם הכתו׳ רמז והקדים ולאברם לומר דזכותו אהני עם זכות שרה וז״ש ולאברם הטיב בעבורה: ח למה לא הגדת לי כי אשתך היא. פי׳ הגדת לי בסוף. למה אמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה כלומר דמה שאמרת אחותי היא מורה שיקפנו עליה ... הנושא אשה יבדוק באחיה ואתה אדם גדול ויש לך שם והזותך מוכיח ולכן ואקח אותם לי לאשה: ט ואברם כבד מאד. אפשר לרמוז כבד ג׳ הוי״ה מאד גימ׳ שם מ״ה במקנה בסוד קנה חכמה בכסף ובזהב חסדים וגבורות שהיה כל מעייניו ליחד הדודים נבעו מצפוניו למתק הדינים והיו לאחדים: י וישא לוט את עיניו וירא וכו׳ לפני שחת ה׳ את סדום ואת עמורה. יש להעיר אמאי הוצרך הכתוב לומר לפני שחת וכו׳ וכי צריכא למימר היה ס״ד לומר שהיה אחר השחתה ועוד סדרן של כתובים ופרשה פתוחה פ׳ וירא מכרזת ואומרת. ואפשר כי הנה אמרו רז״ל בנזיר והוריות על פסוק זה שכל הפסוק נאמר לדבר עבירה וכל

נחל קדומים

להכריע נגד מ״ש הר״ן על דרך האמת כמבואר לי״ת. ואין ראיה ממאי דלא תנן עונת ת״ח כמ״ש הר״ן דיפה כתב מהר״מ שיף דלא נשנה משום צניעות. וביותר יומתק עד״ה דתלוי ביחוד למעלה וכתיב והצנע לכת ע״ם אלהיך דייקא: וזה רמז המסרה דיאמר הת״ח לביתו אמרי נא בחול אחותי את אסורה כאחותי: נ״א גימט׳ בהחול. ואם

מרפא לשון

יג. ולא נשא אותם הארץ, ולא סוברת. תרג׳ נשא כמו נשאה כנגד הארץ ולא כנגד המרעה כמו שפי׳ רש״י ז״ל שכן מוכח פשט הכ׳ שאמר לשבת בה ולא לאכול ממנו ועוד שחבירו מלמד עליו ג״כ שבפי׳ וישלח נאמר ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם ואמנם ממה שנאמר אח״כ מפני מקניהם נלמד דקאי על המרעה ולשון הכתוב לא ישתנה ממשמעו: ז. ויהי ריב בין רעי. בין רען. ה״ג בתרויהו ולא כנ״א רעי וכצ״ל שהוא ל׳ רבים וכמשי״ת בפ׳ ויגש מ״ו ל״ב: ט. ואם הימין ואשמאילה. ואם את לדרומא אנא לציפונא כ״ה בכל ספרי הראשונים וגם בדפוסים כ״ה הגירסא המפורסמת ומקרוב הגיהו ואצפנך משם קצת מן המפרשים ובחנם שיבשו התרגום שאפי׳ לפי המדרש שא״ל בע״כ אשמיל אותך דהיינו שלא ילך אלא לימין א״צ לשנות התרג׳ שאינו אומר שיצא לחוצה לארץ ולא תתבטל נסיעתו הנגבה אם יפרד לוט אל הימין אלא שהדרשה תדרש והפשט לא יפשט והרב רבי׳ בחיי ז״ל שהוא א׳ מהאומרים שהתרג׳ ואצפנך לא העיד שהתרג׳ כך אלא מפני השמועה ואולי לא סמך עליה לשנות מהנוסחא שראה ועמ״ש

י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כׇּל־
כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀
שַׁחֵת יְהֹוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה
כְּגַן־יְהֹוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה
צֹעַר׃ יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כׇּל־כִּכַּר
הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ
מֵעַל אָחִיו׃ יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־
כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל
עַד־סְדֹם׃ יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים
וְחַטָּאִים לַיהֹוָה מְאֹד׃ יד וַיהֹוָה אָמַר

תרגום אונקלוס

(וְאַצְפְּנָךְ): י. וּזְקַף לוֹט יָת עֵינוֹהִי. וַחֲזָא יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא. אֲרֵי כוּלֵּיהּ בֵּית שַׁקְיָא. קֳדָם חַבָּלוּת יְיָ. יָת סְדוֹם וְיָת עֲמֹרָה. כְּגִנְּתָא דַיְיָ כַּאֲרַעָא דְמִצְרַיִם. מָטֵי צֹעַר: יא. וּבְחַר לֵיהּ לוֹט. יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא. וּנְטַל לוֹט בְּקַדְמֵיתָא. וְאִתְפָּרַשׁוּ. גְּבַר מִלְּוָת אֲחוּהִי: יב. אַבְרָם יְתֵיב בְּאַרְעָא דִכְנָעַן. וְלוֹט. יְתֵיב בְּקִרְוֵי מֵישְׁרָא. וּפְרַס עַד סְדוֹם: יג. וַאֲנָשֵׁי סְדוֹם. בִּישִׁין בְּמָמוֹנְהוֹן וְחַיָּבִין בְּגוּפְתְהוֹן. קֳדָם יְיָ לַחְדָּא: יד. וַיְיָ אֲמַר לְאַבְרָם. בָּתַר

תפסיר הרס"ג

פאתיאסר: י) פרפע לוט עינאה. וראי' גמיע מרג אלארדן. אן כלה סקי. קבל אן יהלך אללה סדום ועמורה. כגנאן אללה כארץ' מצר. אלי' אן תגי אלי' זג'ר: יא)פאכ'תאר לה לוט. גמיע מרג אלארדן. ורחל מן אלמשרק. ואנפרד כל אמר ען אכ'יה: יב) אברם אקאם פי בלד כנעאן. ולוט. אקאם פי קרי' אלמרג. וכ'יים אלי' סדום: יג)ואהל סדום. אשראר כ'אטיין. ללה גדא: יד)ת'ם

נוה שלום

ארם מקדם ופלשתים מאחור, אן יכון אלארמניין מן אלמשרק ואלפלסטיניין מן אלמג'רב. (ח) אחים, ד'ו קראבה, בפתח אלקאף; (י) ככר, מרג, מקום דשאים למרעה וכמו כר בחסרון כף הכפל וכן תרגם בישעיה שלחו כר מושל ארץ, יבעת'ון פי אלמרג סלטאן בלדהם, כר ברחב, מרג ואסע. (יב) ויאהל, וכ'ים אהל עשוי מענפי האילנות.

חלק הדקדוק

ואצפנך, פי' בעל כרחך שכל כוונת אברהם לילך לדרום שהוא הימין, וכ"כ ר' בחיי והר' של"ה שכן הוא בנוסחאות מדוקדקו' וכ"כ בס' עיר גבורים: י) לפני שחת ה', תרגום שלנו קדם חבלות ה', תרגם כן שלא לייחס הפורענות אליו ית' עצמו שהוא הפועל כי אם הרעה שעושה אדם היא הפועלת כמאמר הנביא תיסרך רעתך, וכן כתו' כי גמול ידיו יעשה לו, לא אמר יעשה לו בפתח, וכן נמי מתרג' גם הדפוס לקמן פרש' וירא ויהי בשחת בחבלות ואין לחוש לגידוף דהא כתי' אחריו ית קרוי ומה שהזכיר השם להגר כי גזירתו ית' היא: [יא)

אבן עזרא

ורבים ויענו כל העם יחדו והיא מלה זרה ואין פירושו כמו יחד רק כמו יחיד וטע' יהכנעני והפריזי כרעיו ויתכן היו' הפריזי מבני כנען והוא א' מהנזכרי' ויש לו שני שמות כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל. וגם לאבי אביו: (ט) ואימינה. מגזרת ימין. ונראה אל"ף שמאל ולא ידענו אם הוא שורש כי נעדר ממלת הימיני השמילי: (י) ככר

אבי עזר

אין פרושו כמו משלי כ"ז ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו. כי שם שרשה חדה מלשון חידוד. וכאן מנחי פ"א יוד. ובעל אהל יוסף פירש דברי הרב באופן אחר. והמעין יראה. שדבריו סובלין כמו שפרשתי.

ת"א ויטא לוט. נזיר כג הוריות י: וירא. נזיר שם: את כל. שם: כי כלה. שם: כגן ה'. כתובות קיא סוטה לד: ויאהל עד. יומא לח: ואנשי סדום יומא שם סנהדרין קז קט עבודת כוכבים יט: וה' אמר. יומא לח:

בעל הטורים

(יא) ויפרדו איש מעל אחיו אברם. ס"ת שלום לומר כדי לעשות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו וזהו שנאמר אל תצר את מואב: אברם. ב' ר"פ הכא ואידך אברם הוא אברהם. וזהו שדרשו רז"ל כ"מ שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף וזהו הוא אברהם הוא אברם בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם ישב ליפרד מלוט הרשע: (יג) ואנשי סדום. ב' ואנשי ריש פסוק הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי ואידך ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ. פי' ואנשי קדש וכשר בשדה טריפה זה אבר מן החי זהו ואנשי תמיד יבדילו שהיו מזהירים להיות קדושים שלא להטמא וגם הקוברים ליקטו אברי ההרוגים ואנשי סדום רעים וחטאים מה היה רעתה מעכבים העוברים בארץ שלא יכנסו להם אורחים וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ הם הסדומים המבדילין והמעכבים העוברים בארץ: וחטאי'. ד' במסר' הכא ואידך ושבר פושעים וחטאים יחדו ועוזבי ה' יכלו וחטאים אליך ישובו וחטאים בעדת צדיקים. פי' רעים וחטאים ע"כ פושעים וחטאים יחדו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב.

שפתי חכמים

לכ"פ לא אתרחק כו' וא"ת מה היה צריך להבטיחו על זה לז"א אעמוד למגן וכו' (רש"א) דק"ל פשיטא אם הוא ילך על השמאל ישאר הוא בימין לז"א שיהיה לימינו ממש שלא יתרחק וכו': ם דקשה לרש"י דמשקה לשון מפעיל הוא ומה מפעיל שייך הכא ועוד שאין הכוונה פה על ההשקה רק על הנחלים שבו וע"ז פירש ארץ נחלי מים וקראם מלשון השקה מפני שמהם תהיה ההשקה: ע רצונו לפרש דהאי לפני שחת ה' וגו' הוא דבוק עם כגון ה' כארץ מצרים דאין לפ' דלפני שחת דבוק עם כלה משקה דמה בא להודיענו דהא ככר כתיב וישא לוט את עיניו וירא וזה היה לפני שחת ה' אלא ע"כ דבוק הוא למטה (הרא"ם) דרש"י דייק מדכתיב בפ' בראשית ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ וגו' בתוך הגן א"כ ש"מ היכא דכתיב גן מיירי גן לאילנות. ומה שפי' כארץ מצרים לזרעים זה דייק מדכתיב בפ' עקב לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך א"כ ש"מ שארץ מצרים ארץ זרעים היא (רי"ק) לפי שנראה שאלו הדמיונות הם לדבר אחד וא"כ די שיאמר הטוב שבכלם ואם ירצה לומר שניהם הל"ל היפה באחרונה כארץ מצרים כגן ה' שאם הוא כגון ה' פשיטא שהיא כארץ מצרים לז"א שהדמיון היא בשני דברים כו': פ דקשה לרש"י כי בית אל בצפון היה כדכתיב לעיל ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה ש"מ דבית אל בצפון היה ואם כן היה לו לכתוב ויסע לוט מצפון לכך פי' וכו'. כתב הרא"ס ותימה שמגבולי הארץ נראה שככר הירדן במזרחה של ארץ ישראל ובית אל תוך ארץ ישראל ונמצא שההולך מבית אל שהיה אברם דר שם אל ככר הירדן הולך מאללו למזרחו הוא וצריך עיון. וי"ל כי ככר הירדן היה מישור גדול והולך ומתפשט לתוך א"י עד שהיה סמוך לירושלים שהוא רחוק מבית אל והוא תוך א"י כי ככר הירדן היה סמוך לסדום שאינו רחוק כ"כ מירושלים ודו"ק כ"ל: צ (קל"מ) דאל"כ ויסע לוט מאברם מיבעי ליה שהרי היו יושבין ביחד ונסע לוט ממנו: ק דקשה לרש"י למה נאמר ויאהל עד סדום לכן פי' נטה אהלים היה לו ונטה מן הככר עד סדום: ר ר"ל כדכתיב הכא ואנשי סדום רעים וחטאים ולא צריך למכתב כלל אלא משום דצריך להזכיר אנשי סדום כדכתיב ויאהל עד סדום כתיב נמי ואנשי סדום רעים וחטאים ומזה למד שלמה ע"ה דשם רשעים ירקב דצריך לזכור אותם לרעה: ש ופירוש היפך מת"א שתרגם בישין בממונהון וחייבין בגויתהון וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל דגבי יוסף כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים והתם מיירי בגוף ה"נ רעים מיירי בגופם וכתיב בפרשת כי תצא גבי שכיר ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא והתם

רש"י

אחר (ש"ב יד) אם יש להימין ואין נקוד להיימין: (י) כי כלה משקה. ארץ ם נחלי מים: לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה. היה אותו ע מישור. כגן ה' לאילנות. כארץ מצרים. לזרעים (ב"ר): באכה צוער. עד צוער ומ"א דורשה לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט כשכונתם במסכת הוריות: (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע פ מאצל אברם (למזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו צ של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל. נטה אהלים ק לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים. ואעפ"כ לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו (יומא לח) למדו ר מכאן (משלי ט) ושם רשעים ירקב: רעים. (סנהד' קט) בגופם ש וחטאים בממונם: לה' מאד. יודעים רבונם

חומת אנ"ך

קבל דלא אמרו בזו"הק פ' וירא דף ק"ה ע"א על פסוק אשר ישב בהן לוט דבזכותו היו מיושבים. ואם כן אפשר לדרוש לזכותו כי האמת דלוט בפנימיותו היה קדושה כשמת דהע"ה והמשיח. גם רבינו האר"י ז"ל כתב דנשמת רבא נגוזה בו והוא ר"ת רכושו בן אחי. ואפשר דלכן נקרא לוט דהוא לשון קללה דחיצוניותו היה רע. אבל בפנימיותו היה קדושה. ולכן נרמז ברמז כי לוט גי' אדם בסוד אדם דוד משיח. גם היה בו בחינת מרע"ה שהוא הבל כמשז"ל. ולכן אפשר דלוט היה סובר דהשבועה שנשבע ה"י שלא יביא מבול היינו אף על אומה אחת ועל כן אף דידע שסדום רעים וחטאים עכ"ז בחר לוט לדור עמהם דלגבי דידהו הוא צדיק וכמש"ל במה שאמר לוט עצמו פן תדבקני וכו'

מרפא לשון

לקמן פ' י"א: י. כי כולה משקה, ארי כוליה בית שקיא ה"ג כוליה בל' זכר וכ"כ היא"ר והכ' בל' עבירה נאמר: לפני שחת ה'. קדם חבלות ה' ה"ג ולא כנ"א דחבילו וכן בפ' וירא (י"ט כ"ט) ויהי בשחת אלקים את ערי הככר מתרג' והוה בחבלותיה ול"ג כד חביל ועמ"ש מהרי"ץ ז"ל בחלק הדקדוק: באכה צער, מטי צער, כ' היא"ר ז"ל צ"ל למה לא תרג' מטי לצער וקושיא זו תמיה שאין לתרג' כן אלא כשהמקרא באכה צערה שהה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה: יא. ויסע לוט מקדם. בקדמיתא. פי' כמ"ש לו אברהם הפרד נא מעלי וגו' שכך היא כוונת אברהם אע"ה שיסע לוט תחלה לצד אחד והוא יסע אחריו לצד האחר ימין או שמאל: יג. ואנשי סדום רעים וחטאים. ואנשי סדום בישין בממונהון וחיבי' בגויתהון. פירוש פרוצים בגזל וצרות העין ובעריות וכמו שמפורש בפ' וירא בענין המלאכים שלא היו מקבלים אורחים ואדרבא אמרו איה האנשים הוציאם אלינו ונדעה אותם וכן אמרו בסנהדרין (ק"ט) רעים בממונם דכתיב ורעה עינך באחיך האביון וחטאים בגופם דכ' וחטאתי לאלהים ואית

מסורת הקריאה

באמנים ובראשם בן אשר שאמר במשפטי הטעמים שלו וז"ל סימן דרגא ומרכא, כאשר יהיה בין טעם לתביר ג' מלכים (ר"ל ג' תנועות עם התנועה שבו התביר) יהיו בדרגא, ואם יהיו ב' מלכים או פחות יהיו במרכא כמו ויבא משה (שמות כ"ד י"ח) וכו' חוץ ממן י"ג פסוקים וכו', וכל דקדים לאדכרה לעולם בדרגא נכתב ונקרא כגון צוה ה', דבר ה', עכ"ל, ואחריו החזיק החכם הנקדן בשער הנגינות שלו שאמר תביר אם יש לו משרת אחד ויש בין המשרת לתביר ב' מלכים (זולת המלך שהתביר בו) או

אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ
שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה
וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ טו כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ
עַד־עוֹלָם׃ טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ
כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר | אִם־יוּכַל אִישׁ
לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם זַרְעֲךָ
יִמָּנֶה׃ יז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ
וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ יח וַיֶּאֱהַל
אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא
אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃
פ רביעי יד א וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־
שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר
מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃

* שלישי בסת"י

תרגום אונקלוס

דאתפרש לוט מעמיה. זקוף כען עינך וחזי. מן אתרא דאת תמן. לצפונא ולדרומא ולמדנחא ולמערבא: טו. ארי ית כל ארעא. דאת חזי לך אתנינה. ולבנך עד עלמא: טז. ואשוי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא. כמא דלית אפשר לגבר. לממני ית עפרא דארעא. אף בנך לא יתמנון: יז. קום הליך בארעא. לאורכה ולפותיה. ארי לך אתנינה: יח. ופרס אברם. ואתא ויתיב. במישרי ממרא דבחברון. ובנא תמן מדבחא קדם יי: א. והוה. ביומי אמרפל מלכא דבבל. אריוך מלכא דאלסר. כדרלעמר מלכא דעילם. ותדעל מלכא דעממי: ב.

ת"א קום התהלך. שבת קיח בתרא ק: סנהדרין קיא: ויהי בימי. עירובין נג מגילה י:

תפסיר הרס"ג

קאל אללה לאברם. בעד מא פארקה לוט. ארפע עיניך ואנצ'ר. מן אלמוצ'ע אלד'י אנת ת'ם. שמאלא וג'נובא ושרקא וג'רבא: טו) אן גמיע אלארץ'. אלתי תראהא לך אעטיהא. ולנסלך אלי' אלדהר: טז) ואציר נסלך כתראב אלארץ'. חתי' אן אמכן אנסאן. אן יחצי תראב אלארץ'. פנסלך איצ'א יחצא: יז) קם פאמש פי אלארץ'. טולהא וערצ'הא. פאני לך אעטיהא: יח) פכ'יים אברם. וגא ואקאם. פי מרג ממרא אלד'י פי חברא. ובנא ת'ם מד'בחא ללה: א) ת'ם כאן פי איאם אמרפל מלך אלשינער. אריוך מלך אלסר. כדרלעמר מלך כ'וזסתאן.

חלק הדקדוק

ויסע, לרע. ר"ח] יח) ויבא וישב בכל התיגאן ויבא בתביר לא בדרגא, וב"כ הרמ"ל ז"ל וכ"ב בירושלמיים: [וכ"ב הר"ח] ד) ושלש עשרה שנה, ז"ל הרד"ק בחלק הדקדוק דפוס קטן ד' ר"ב סוף ע"א וז"ל וכן יבא עם המקף כחולם כשהמלה איננה זעירא ולא מלעיל ע"כ הכא נמי דתיבת ושלש לרע, לכן באה

אבן עזרא

הירדן, מקום צמחי'. והכ"ף כפול או נעדר מכר נרחב. וכן בת עין, מן בבת עינו: משקה. זכר אחר נקבה וכן תאכלהו אש לא נפח: לפני שחת ה'. קודם שישחית והוא שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש: (יא) ויסע לוט מקדם. כי סדום מערב בית אל: (יב) ויאהל. נטה אהליו: (יג) רעים. לבני אדם ויחזקאל פירש זה ויד עני ואביון לא החזיקו: (טו) לך אתננה. בדבור וכן ונתן אותם על ראש השעיר. ופה פי' כי אלוני ממרא בחברון היא: (א) מלך גוים. שם

אבי עזר

שם (וטעם הכנעני והפריזי כרעיו) כי קשה לרב שנא' אז יושב הוי לומר יושבים וע' פי' בא שכ' הרב ז"ל ולפי דעתי כי אמר ויושב את משה ואת אהרן. ולא אמר

מסורת הקריאה

חטף בראש תיבה ומלך הוא דרגא כגון אהרן הכהן (ויקרא א') ושני אדנים (שמות ל"ו כ"ד) שהחטף בראש תיבה הוא מלך בכמה מקומות אצל נגינות, גם אם יש ביניהם מלך וחטף בראש תיבה המשרת דרגא כגון וה' המטיר על סדם (בראשית י"ט כ"א) וגם אם יש בין המשרת לתביר מלך אחד ושני חטפין רצופים כמו כן המשרת דרגא כמו וכי תזבחו (ויקרא י"ט ה') ביום זבחכם (שם י"ט ו') אבל אם אין ביניהם כ"א מלך אחד או מלך וחטף מובלע (הוא שוא נח) אז המשרת הוא מרכא כמו ההר הטוב (דברים ג' כ"ה) כי עזבו (ירמיה י"ז י"ג) כי לא קדמו (נחמיה י"ג ב') בר מן י"ג מקומות יוצאים מכלל זה שהמשרת דרגא אע"פ שאין בין המשרת לתביר רק מלך א' או מלך וחטף מובלע וסי' וכו' עכ"ל, ואחריהם החזיק חכם קדמון לא ידענו שמו וגם הוא אמר לעולם קודם לתביר דרגא במקום שיש ביניהם ג' מלכים כמו כל ירק בעץ (שמות י' ט"ו) למען אנסנו (שם יו"ד) וכבסתם בגדיכם (במדבר ל"א כ"ד) ובמקום שאין שם ג' מלכים בזה המשפט תשוב הדרגא למרכא כמו ושרה שומעת (בראשית י"ח י') שה תמים (שמות

מרפא לשון

דמפרשי איפכא שרעים בגופם שטופים בזמה וחטאים בממונם והתרג' אחד א"נ מפני שעון העריות גדול מגזל וצרות העין לכן הוא רמוז אחרון בכפל הלשון וחטאים שבו דרך הכ' לכפול בחמור יותר: יו. אשר אם יוכל איש. כמא דלית אפשר לגבר. ל' המקרא תלוי בספק והתרג' הכריע בל' ודאי וכן הוא דרכו בכ"מ ובזה תבין היאך הוא בסוד הטיקלא קדישא מכריע לכף זכות: יד. א. מלך גויים. מלכא דעממי, ה"ג וכ"כ היא"ר וצ"ע למה לא תרגם דעממין וגו' שכן הוא דרך הלשון כמו בפ' חוקת ויצאו מים רבים שתרג' מיא סגיאי, או שהוא סמוך למלה נעלמת כמו מל' דעממי אוחריני וכתרג' לא תכירו פנים כמו שית' בפ' דברים בס"ד: ב. עשו מלחמה. עבדו קרבא.

בעל הטורים

יחטאים אליך ישובו יהיו בעדת לדיקים כדכתיב וחטאים בעדת לדיקים: (יד) לפונה ונגבה וקדמה וימה. וליעקב אמר ימה וקדמה ולפונה ונגבה לאברהם התחיל להראות זכות הקרבנות שנשחטים בלפון וליעקב הראה שבזכותו יעברו הים והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ישראל סבא: (יח) ויבן שם מזבח. וסמיך ליה ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו' עשו מלחמה רמז שלריכין להביא קרבן קודם שילאו למלחמה והיינו דכתיב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה יתן לך כלבבך וכל עלתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול: (א) ויהי בימי. ה' דסמיכי. הכא ואידך ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי

רש"י

מתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו. (ולעיל שהיה לוט אללו כתיב וירא ה' אל אברם בחותה שעה ת כשר היה וק"ל): (טז) אשר אם יוכל איש. כשם שא"א לעפר להמנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. א שם אדם: (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם ב פול לתוך כבשן האש (ב"ר): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים

שפתי חכמים

והתם מיירי בממון: ת כמו שמוכח מתוך פירש"י שפי' לעיל על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט כו' זה בא לו שהיה שטוף בזמה מפני שהיה במלרים שהיו שטופי זמה למד מהם. ועוד פי' רש"י הסיע עלמו מקדמונו של עולם משמע דקודם לכן לדיק היה: א כלומר ולא שם מקום כדכתיב ענר אשכול וממרא: ב דק"ל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) אריוך מלך אלסר. מכאן רמז למה שאמרו חז"ל הלכה כשמואל בדיני וכרב באיסורי אריוך הוא שמואל שנקרא אריוך על שם שהלכה כמותו בדינין דאריוך לשון מלכות היא כמו לא ריכא ולא בר ריכא וה"פ אריוך מלך אלא סר כלומר אלא מאיסור דהלכתא כרב:

עניני מלחמת אברם עם המלכים

(א) ויהי בימי אמרפל וגו'. רש"י ז"ל פי' הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן אש. נוכל לומר כי רש"י לקח לו הדרש הזה כי לא יתכן לומר ויהי בימי אלא על מי שמפורסם בדורו כמו ויהי בימי אחשורוש. שכבר נזכר שמו בספר עזרא ונחמיה והי' מלך מפורסם בכל העולם. אבל אמרפל עד הנה שמו לא נזכר בשום מקום. שילדק לומר עליו ויהי בימי. שבימיו נעשה הדבר הזה. ולמה לא אמר ויהי בימי ברע מלך סדום. אלא ע"כ שכבר הי' האיש הזה מלויין ומפורסם בכתבי הקודש. לכך אמר זה נמרוד. שכבר היה לו שם בארץ כנאמר לעיל והוא החל להיות גבור בארץ. והוא הי' מלך בבל הראשון. וידוע כי שנער הוא בבל. ולכך יתכן אללו לומר ויהי בימי. כי בימיו נעשה הדבר הזה. וע"ד אסמכתא סמכו רז"ל הדבר על שמו. כי באמת כופר ממנו כי הוא הפיל א"א לתוך כבשן האש. ועי"ז ג"כ נתפרסם שמו:

חומת אנ"ך

דעד האידנא הייתי בסדום ולגבי דידהו לדיק הייתי וכמו שאמרה הלרפית לאליהו הנביא זכור לטוב. וא"כ הנס דנושא עיניו וירא לשון עבירה עכ"ז בחר לוט להיות אללם שיהא נחשב לדיק לגבי דידהו. והוה ס"ד דלא אפשר דהקב"ה ישחיתם דסבר דגם אומה אחת בכלל השבועה. וזש"ה לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה דעדיין לא ידע דעל אומה אחת מביא מבול וכיולא ולכך בחר להיות אללם. ואחר זמן ראיתי בס' למח דוד להרב הגדול מהר"ר יוסף דוד ז"ל דף נ"ג ע"ד שכתב משם רבינו האר"י ז"ל דהטוב שבאד"הר נתגלגל באבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב ע"ה והרע של אד"הר נתגלגל בישמעאל לוט עשו ובזה רמז הרב הנז' פסוק מוקש אדם ילע קדש ר"ת ישמעאל לוט עשו שהם מוקש אד"ם הרע של אד"הר ע"ש באורך. ולפ"ז מה טוב הרמז האמור כי לוט גי' אדם והוא לשון קללה כי הוא הרע של אדם. גם ישמעאל עשו לוט ס"ת הוא לוט ובא ורמה מפלאות תמים דעים כי מלוט שהיה הרע של אדם ילא דהע"ה כי הוא טוב

ב עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם
וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀
מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים*
וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ ג כָּל־אֵלֶּה
חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם
הַמֶּלַח׃ ד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ
אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
מָרָדוּ׃ ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא
כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ
וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם
וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים
בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם׃ ו וְאֶת־הַחֹרִי
בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר
עַל־הַמִּדְבָּר׃ ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין
מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה

*צבוים קרי

תפסיר הרס"ג

ותדעל מלך אלאמם: ב) אנהם חארבו. ברע מלך סדום. וברשע מלך עמורה. שנאב מלך אדמה. ושמאבר מלך צבוים. ומלך בלע הי זג'ר: ג) כל האולי אצטחבו. אלי' עמק אלסדין. הי אלבחירה אלמיתה: ד) את'ני' עשר סנה. אטאעו כדרלעמר. ופי אלת'אלת'ה' עשר עצוה: ה) ופי סנה' ארבעה' עשר אקבל כדרלעמר. ואלמלוך אלד'ין מעה. פקתלו אלשגעא אלד'ין בעשתרות קרנים. ואלזהקין אלד'ין פי הם. ואלהיביון. אלד'ין פי שוה קריתים: ו) ואלחוריין אלד'ין פי גבל אלשראה. אלי' מרג פארן. אלד'י פי טרף אלבריה: ז) ת'ם רגעו וגאו. אלי' עין אלחכם הי רקים. פקתלו. כל מן כאן פי צ'יאצ

נוה שלום

יד (ב) צמק השדים, כצורתו, וי"ג מרג אלחקול, והוא כת"א, ים המלח, הו אלבחירה אלמיתה, ים שמם שאין ספינות עוברות בו ולא דגים ושאר בעלי חיים גדלים בו, ומלת בחירה הוראת קטנותו. (ה) הזוזים, אלדהקיין, האימים, אלהיוביין,

חלק הדקדוק

בחולם: [ושלש, לרע, ר"ח] ו) בהררם שעיר, השו"א שבריש נח כי אין מאריך בכל התיגאן, וראב"ע כתב שהריש דגש על משקל בדברם, ומביאו ר"א הבחור בס' ההרכבה ר' ח' ע"א ע"ש, וכתב עליו וז"ל ואומר אני כי לפי זה היתה הה"א ראויה להינקד בקמץ לתשלום הדגש שאין הרי"ש מקבלת אותו, ויותר נכון להיות שם ורוצה לומר בהר שלהם והנפרד ממנו הרר בשש נקודות ותאמר

אבן עזרא

מדינה כמו עילם כי שושן הבירה ארמון היה בתוכה או מלך גוים. ולא הזכיר'. והטע' כי הם אחרים מהשנערי' וחבריה'. (ג) חברו. מהבנין הקל: השדים. כמו ושדת אותם בשיד. ותשם בסד רגלי. כמו פת פתים: ועמק. מושך עצמו ואחר עמו כמו אל באפך תוכיחני. וכן הוא עמק ים המלח: (ד) וטעם ושלש עשרה. בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה

אבי עזר

ויושבו נעבור כי משה הוא העיקר. וככה ותדבר מרים ואהרן. גם בפ' כי יביאך כ' הרב להזכיר הכנעני לבדו. כי הוא אב לכולם עכ"ל. לכן שפיר כא' כאן יושב על הכנעני כי הוא עיקר. והפרזי הוא

תרגום אונקלוס

עֲבַדוּ קְרָבָא. עִם בֶּרַע מַלְכָּא דִסְדוֹם. וְעִם בִּרְשַׁע מַלְכָּא דַעֲמוֹרָה. שִׁנְאָב מַלְכָּא דְאַדְמָה. וְשֶׁמְאֵבֶר מַלְכָּא דִצְבוֹיִם. וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר: ג. כָּל אִלֵּין אִתְכַּנַּשׁוּ. לְמֵישַׁר חַקְלַיָּא. הוּא אֲתַר יַמָּא דְמִלְחָא: ד. תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין. פְּלַחוּ יָת כְּדָרְלָעֹמֶר. וּתְלָת עַסְרֵי שְׁנִין מְרַדוּ: ה. וּבְאַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין אֲתָא כְּדָרְלָעֹמֶר. וּמַלְכַיָּא דְעִמֵּיהּ. וּמְחוֹ יָת גִּבָּרַיָּא דִבְעַשְׁתְּרַת קַרְנַיִם. וְיָת תַּקִּיפַיָּא דִבְהָמְתָא. וְיָת אֵימְתָנֵי. דִבְשָׁוֵה קִרְיָתַיִם: ו. וְיָת חוֹרָאֵי דִבְטוּרַיָּא דְשֵׂעִיר. עַד מֵישַׁר פָּארָן. דִסְמִיךְ עַל מַדְבְּרָא: ז. וְתָבוּ. וַאֲתוֹ. לְמֵישַׁר פִּילוּג דִּינָא הִיא רְקַם. וּמְחוֹ. יָת כָּל

תולדות אהרן

עשו מלחמה. מגילה שם: שתים עשרה. שבת יא: את כדרלעומר. חולין פט:

בעל הטורים

אחשורוש כו' כדאי' במדרש שכולם היתה ביניהם ווי: (ה) ובארבע עשרה. ב' ר"פ הכא ואידך (מ"ב י"ח) ובי"ד למלך חזקיהו עלה

רש"י

על שם שנתקבלו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל (ב"ר): (ב) ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשעו: שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם ג אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם ד העיר: (ג) עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה ה ומדרשו אגדה יש הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים ו לתוכו ונעשה ים המלח. ומ"א אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו ז יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. ה' מלכים הללו את כדרלעומר: (ה) ובארבע עשרה שנה. למרדן ח בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: והמלכים. אלה שלשה מלכים: הזוזים. הם ט זמזומים: (ו) בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור ואומר אני שאין איל לשון מישור י אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכולם מתורגמין מישור וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה: (ז) עין משפט הוא קדש. על שם העתיד שעתידין משה

שפתי חכמים

והא נמרוד מלך שנער היה: ג שם אבר ר"ל דעשה לו כנפים לעופף: ד דדייק רש"י מדכתיב בלע היא צוער דאם הוא שם אדם לא שייך למימר היא צוער וא"ל מנ"ל לרש"י שהכתוב הזכיר שמותם של מלכים אלו להודיע רשעתם דדרש שנאב שונא אביו שבשמים כו' וי"ל מדלא הזכיר בקרא ג"כ שמו של מלך צוער אלא ודאי מה שהזכיר הכתוב שמות של מלכים אלו להורות על רשעתם ואפשר שמלך צוער לא היה רשע ושמו לא היה מוכיח על רשעתו כמו שנאמר בלוט אמלטה נא וגו' כפירש"י שם: ה (רש"א) ר"ל לפי שנכתב השדים בה"א הידיעה ולא פי' הכתוב באיזה מקום היה זה עמק לכ"פ כו' (נח"י) ונ"ל דהרב פי' שם העצם שלו ע"ש התואר שבו וה"פ ועמק השדים כך שמו ואין לו שם עצם אחר: ו כי לא יתכן שיהיה עמק וים בזמן אחד: ז פי' כי מלת הוא מורה שהוא עצמו הים לא שנמשך הים לתוכו דא"כ [illegible] ים מיבעי ליה: ח ר"ל במלת למרדן שלא תפרש המקרא כן שתים עשרה שנה עבדו ובשלש עשרה שנה לעבדן מרדו ובארבע עשרה שנה לעבדן בא כדרלעומר וגו' דא"כ היה לו לומר ובי"ג שנה כמו שנקט אח"כ ובארבע עשרה שנה לכך מפרש למרדן ר"ל דמה שכתוב וי"ג שנה מרדו לא קאי אאותן י"ב שנה דלעיל אלא י"ג שנה בפני עצמן מרדו ועל אותן י"ג שנה אמר אחר כך ובי"ד שנה: ט ר"ל דרש"י דייק מדכתיב הכא רפאים ואימים וכתיב בנביאים הזוזים ובפרשת ואלה הדברים כתיב רפאים ואימים וזמזומים ודאי הזוזים היינו זמזומים: י דקשה לרש"י והלא על

מרפא לשון

ה"ג דלא כנ"א סדרו ובכ"מ תרגום עשה מלחמ' עביד קרבא: ה. ויכו את רפאים. גיבריא. יש שמות רבים שנ' בלה"ק שהם שמות עצמיים ומתורגמים בשמות תאר כמו זה וכמו זוזים, תקיפיא. קני, שלמאה, אבל הדעת מחיבת שיהיו גם בלה"ק שמות תאריב דמה טעם ישנה התרג' את טעמו בשמות אלו ואעפ"י שאין אנו יודעים לפרש רפאים מל' גבורה וזוזים מל' חוזק ועצמה וכל שאר השמות יתכן שאלו היינו יודעים לה"ק בשלימות כבזמן קודם הפלגה היינו יודעים משמעות התארים האלה ולכן נלמוד לפרש עתה לה"ק מל' התרג' בדרך קבלה ולא נבקש פירוש מדרך הסברא כי רק הוא ממנו ואם אפשר ליתן טעם לשנויים אלו נאמר כי לא רצה לתרג' רפאים. רפאי. מפני שיש לו משמעות אחרת מל' רפיון או מל' רפואה. וכן זוזים לא רצה לתרג' זוזי מפני שמשמעותו שם מטבע וכן קני לא רצה לתרג' קינאה, מפני שמשמעותו עם אומן הצורף כמו שת"י ויחזק חרש את צורף. ורתוקות כסף צורף קינאה. ולפ"ז בלה"ק הם שמות עצמיים ובתרג' הם שמות תארים אבל צריכיב אנו למודעי מה טעם בחר בתארים אלו ולא בזולתם ונר' לפרש שתרג' כן ע"ד המדרש כמו שמצינו בב"ר שדרשו ואת הזוזים בהם וית זיותני דבהון. שפי' זוזים מל' זיו כמו מזיז כבודה כמ"ש רש"י ז"ל וכן תרג' זוזים. תקיפיא. מטעם זה. ועד"ז נאמר בשאר השמות שהתרג' רומז בהם כפי המדרש: בעשתרות קרנים. קרא ותרגום וכן בשוה קריתים. ובב"ר איתא בעשתרות קרנים בעשתרת דקרנא ע"כ ולאו למימרא שתרגומו כן אלא מפני שיש סברא לומר

חומת אנ"ך

בחינת אד"הר וזה רמז מוקש אדם ילע כמר שרמז הר' הנז' מוקש אד' הרע של אד' ישמעא' לוט עשו. ובתוכו יש קדש אפי' ברע כמו שהיה בלוט כאמור. וכמש"ה מי יתן טהור מטמא לא אחד לא אחד גימ' אדם עם הכולל וגימטריא לוט עם הכולל. גם ישמעאל עם הכולל והמלה גימטריא חלק רע אדם. וכן עשו עם הכולל והמלה גימטרי' זהו הרע מאדם ודוק כי קצרתי: יא גם זרעך ימנה. ס"ת מכה דאם ימנו יהיה מכה נהם. רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י ואפשר לרמוז באופן אחר שרמז שאם ימנו יהיה בהם נגף וימותו וזה גם לשון גוומו עם השופי כמו שדרשו רז"ל באסתר רבתי על פסוק גם ושתי המלכה שנהרגה ע"ש: יב ומלך בלע היא צוער. צריך לדעת למה לא הזכיר שם המלך כמו דהזכיר האחרים והמפרשים כתבו על שצוער ניצולה. ויש מי שכתב שהיו אנשים בה מעט לכך לא נזכר שם המלך ולדבריו א"ש דהכתוב עצמו מפרשה ומלך בלע ולא נזכר שם המלך ומעטה היות צוער שהיתה קטנה וכמ"ש הלא מצער כפי פשט הכתוב. הד

הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב
בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם
וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ
צְבֹיִּים* וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ
אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃
ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל
מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר
וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים
אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים
בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם
וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה
נָּסוּ׃ יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם
וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃
יב וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי
אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃

*צבוים קרי

תרגום אונקלוס

חַקְלֵי עֲמָלְקָאָה. וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה. דְּיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי: ח. וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה. וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִם. וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר. וְסַדַּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא. בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא: ט. עִם [י״ג יָת] כְּדָרְלָעֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם. וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמֵי. וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל. וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר. אַרְבְּעָא מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא: י. וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא. בֵּירִין בֵּירִין מַסְּקָן חֵימָרָא. וַעֲרַקוּ. מַלְכָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן. וּדְאִשְׁתְּאַרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ: יא. וּשְׁבוֹ. יָת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה. וְיָת כָּל מֵיכַלְהוֹן וַאֲזַלוּ: יב. וּשְׁבוֹ יָת לוֹט וְיָת קִנְיָנֵיהּ. בַּר אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזַלוּ. וְהוּא

תפסיר הרס״ג

אלעמאלקה. ואיצ׳א אלאמוריין. אלמקימין פי אלתפאף אלנכ׳ל ח)פכ׳רג מלך סדום ומלך עמורה. ומלך אדמה ומלך צבוים. ומלך בלע הי זג׳ר. וצאפפוהם לאלחרב. פי עמק אלסדין: ט) מע כדרלעמר מלך כ׳וזסתאן. ותדעל מלך אלאמם. ואמרפל מלך אלשינור. ואריוך מלך אלסר. ארבעה׳ מלוך לאלכ׳מסה: י)ועמק אלסדין. פיהא אבאר תכ׳רג חמרא. פהרב. מלך סדום ועמורה ווקעו ת׳ם. ואלבאקיון הרבו אלי׳ אלגבל: יא) פאכ׳ד׳ו גמיע סרח סדום ועמורה. וגמיע טעאמהם ומצ׳ו: יב)ואכ׳ד׳ו לוט אבן אכ׳י אברם וסרחה ומצ׳ו. והו מקים פי

נוה שלום

ענינים אחד בעלי כח וגבורה. (ז) בחצצן תמר, אלתפאף אלנכ׳ל, מקום רבוי דקלים, וכן תרגם ויצא חצץ כלו. (י)

חלק הדקדוק

מן הרר כהררם כמו מן ארץ בארצם ויש ספרים הרי״ש הראשונה כחטף פתח עכ״ל, וזו ראיה גמורה שאין עליה תשובה דלספרים שלנו שאין הרי״ש בשוא פתח וגם אין מאריך בה״א, **א״כ השוא נח, ודו״ק: (ז) ויבאו, באזלא** ר״ת] יב) והוא ישב בסדום, בקצת תיגאן הטפחא בתיבת והוא: [והוא, בטפחא,

אבן עזרא

ה׳ ובעל ס... עולם חברם ודעתו החבה מדעתינו: (ה) רפאים. שכל הרואה אותם ימות לבו ויחשב מהרפאים שהם מתים: האימים. שיש מהם אימה: (ו) בהררם. מהבנין הדגוש כמו בדברם ופי׳ בעלות׳ אל הר שעיר: (ט) את כדרלעומר. כמו עם: (י) בארות. באר בכל המקרא נובעת והיא משונה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה. ברצונ׳ להמלט וכן ויפל על פניו: הרה נסו. אל ההר נסו והיא מלה זרה: (יב) והוא יושב. והוא הי׳ ביום ההוא יושב בסדו׳. ופי׳ הפליט שברח ונמלט מבני סדום וכן בא אלי

אבי עזר

כריע ונותא בעלמא: (י) (הרה נסו אל ההר נסו) ידוע לנו מאמר ר׳ נחמיה ביבמות י״ג כל תיבה שצריכה למ״ד בתחילתה הטיל לה ה״א בסופה. וכן כאן והוא מכפולי׳. והכפרד משקלה הרה בוי״ו נקודו׳. ומשמע דרב לא סבר כרש״י. וה״א בסופה משמש כשי שמושים. דהיינו אל ההר ידוע:

בעל הטורים

סנחריב לומר לך כשם שבאו האומות על חזקיהו ונפלו בידו כך באו על אברהם ונפלו בידו

רש״י

משה ואהרן לשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצון תמר. הוא עין גדי מקרא מלא (בד״ה ב׳) ביהושפט: (ט) ארבע׳ מלכים וגו׳. ואעפ״כ ב נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ״כ לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) בארת בארת חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה ל לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם מ לפי שהיו באומות מקלתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע (ב״ר): הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה. ויש חילוק בין הרה לההרה שה״א שבסוף התיבה עומדת במקום למ״ד שבראשה אבל (ס״א זו) אינה עומדת במקום למ״ד (ס״א לנקוד) ונקודה פת״ה תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד נס באשר מלא הר תחלה וכשהוא נותן ה״א בראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו לההר (להר) ומשמע לאותו הר הידוע ומפרש בפרשה: (יב) והוא יושב בסדום. מי

שפתי חכמים

מלת אזוני ממרא נמי מתרגם מישור וא״כ אם חד מינייהו פירושו מישור ודאי השני לאו פירושו מישור ל״פ ואומר אני וכו׳: ב דקשה לרש״י למה לריך למימר ד׳ וכי לא ראינו דארבע הם ל״פ אעפ״כ וכו׳: ל דק״ל למה נאמר בארות בל׳ רבים וע״ק כיון דבארות של חמר היו שם א״כ למה כתיב וינוסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה הל״ל ויטבעו שמה דהרי ל׳ טביעה שייך בחמר וע״ק כיון דחמר היה למה לא מתו שם כשטבעו בחמר דהיינו טיט ל״פ בארות הרבה כו׳ א״כ מתורץ נמי למה לא כתיב ויטבעו דלא היה הטיט רך: מ דק״ל א״כ למה קרא אותו בארות

מרפא לשון

כי קרנים היינו קרני הרפאים דהיינו הגבורים שבהם לכך הוצרך בעל המדרש לפרש עשתרות דקרנא שהוא שם מקום אמנם לא הוצרך לפרש דיוק זה בכאן: ו. אל עין משפט. למישר פלוג דינא פי׳ הרמב״ן ז״ל אולי הוא מל׳ פלגים יבלי מים מי פלג לשטף תעלה וכן בל׳ חז״ל פלגו של ים יאמר כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין כי היה מישור נאה מעותד למלכים שם ישבו לשפוט את כל הגויים בארצות ההם עכ״ל והרדב״ז ז״ל בשו״ת החדשות סי׳ צ״ט כ׳ וז״ל שאלת ממני אודיעך מה היא כוונת המתרגם שתרג׳ עין משפט מישר פלוג דינא, תשובה כבר תמהו עליו רבים והרמב״ן ז״ל כ׳ עליו במקומו ע״ש כי לא נתיישבו לי דבריו ז״ל וגם הוא לא כתבן אלא כמסתפק ומה שנר׳ לי אחר בקשת המחילה מרבותי כי כבר ידעת כי מבחר הדבר הוא עינו כמו עיני העדה ורביב כאלה וכן הלשון מורגל בערבי ואמר איזהו מבחר המשפט ועינו. פילוג הדין דהיינו פשרה שהוא פילוג הדין בין בעלי הדין ואם תשאל למה נק׳ קדש עין משפט אפשר לפי ששם נשפט הקב״ה עם חסידיו משה ואהרון ונקרא ע״ש העתיד ועשה עם משה פשרה שיראה את כל הארץ ושמה לא יעבור א״נ וכו׳ יע״ש ואיני יודע למה תמה על פי׳ הרמב״ן ז״ל והוא קרוב אל הפשט יותר ולעד״ן דל׳ התרג׳ הוא כפישוטו בין אם נפרש עין משפט מבחר המשפט או מעין המשפט כי פלוג דינא הוא היפך גזל משפט וצדק. וזהו בכלל פי׳ עין משפט לכ״ע. ויותר נראה קרוב שכוו׳ התרג׳ להשוות מליצת שם עין משפט כמליצת שם סלע המחלקות שבשמואל

חומת אנ״ך

לכאורה אין זה מספיק כיון דעכ״פ הי״ל מלך הו״ל להזכיר שמו. ואין לומר דמשום כבוד המלכים האחרים לא הוזכר שם מלך צוער מכמה טעמים. והיותר נראה דשם המלך גם הוא בלע כשם העיר. וכן ראיתי בס׳ הישר שכתב ובלע מלך צוער: **יג וישובו** ויבואו וכו׳. אפשר לרמוז דעל ישראל רומז וישובו כאשר ישובו ישראל בתשובה אז נאמר ואשיבה שופטיך כבראשונה וז״ש ויבואו אל עין משפט ואז יהיה עילוי לשכינה שיצא לה הארה מחכמה סוד קדש וז״ש הי״א קד״ש ואז ויכו את שדה העמלקי שימחה זכר עמלק וגם את האמורי היושב בחצצון גי׳ עמלק כלומר כל הנמצא עם עמלק מר לו וזה רמז תמר. ומה שתרגם אונקלוס עין משפט פלוג דינא עמ״ש בש״ות הרדב״ז דפוס

מסורת הקריאה

י״ב ה׳) וכו׳ עכ״ל, הרי שלדעת כולם לא יכון כאן דרגא כ״א מרכא, ואגב גררא למדנו כי אשתבש כהנא הוא רז״ה בספרו שערי זמרה שער רביעי שהביא שה תמים דשמות (י״ב ה׳) בכלל היוצאים

יג וַיָּבֹא֙ הַפָּלִ֔יט וַיַּגֵּ֖ד לְאַבְרָ֣ם הָעִבְרִ֑י
וְה֨וּא שֹׁכֵ֜ן בְּאֵלֹנֵ֨י מַמְרֵ֣א הָאֱמֹרִ֗י
אֲחִ֤י אֶשְׁכֹּל֙ וַאֲחִ֣י עָנֵ֔ר וְהֵ֖ם
בַּעֲלֵ֥י בְרִית־אַבְרָֽם׃ יד וַיִּשְׁמַ֣ע
אַבְרָ֔ם כִּ֥י נִשְׁבָּ֖ה אָחִ֑יו וַיָּ֨רֶק אֶת־
חֲנִיכָ֜יו יְלִידֵ֣י בֵית֗וֹ שְׁמֹנָ֤ה עָשָׂר֙
וּשְׁלֹ֣שׁ מֵא֔וֹת וַיִּרְדֹּ֖ף עַד־דָּֽן׃
טו וַיֵּחָלֵ֨ק עֲלֵיהֶ֧ם ׀ לַ֛יְלָה ה֥וּא וַעֲבָדָ֖יו
וַיַּכֵּ֑ם וַֽיִּרְדְּפֵם֙ עַד־חוֹבָ֔ה אֲשֶׁ֥ר

תרגום אונקלוס

יָתֵיב בִּסְדוֹם: יג. וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא. וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה. וְהוּא שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה. אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר. וְאִינוּן אֱנָשׁ קְיָמֵיהּ דְאַבְרָם: יד. וּשְׁמַע אַבְרָם. אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲחוּהִי. וְזָרֵיז יָת עוּלֵימוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵיהּ. תְּלָת מְאָה וְתַמְנֵת עֲסַר. וּרְדַף עַד דָּן: טו. וְאִתְפְּלֵיג עֲלֵיהוֹן בְּלֵילְיָא. הוּא וְעַבְדוֹהִי וּמְחָנוּן. וּרְדַפִינוּן עַד חוֹבָה. דְּמִצְּפוּנָא

ת"א ויבא הפליט. מדה סא: וירק את. נדרים לב: וירדוף עד. סנהדרין צו: ויחלק. סנהדרין צו:

סדום: יג) ת'ם גא אלפלית. ואכ'בר אברם אלעבראני. והו מקים פי מרג ממרא אלאמורי. אכ'י אשכול ואכ'י ענר. והם ד'וי עהד אברם יד) פלמא סמע אברם. אן קד סבי קריבה. גרד נצחאה אלמולודין פי ביתה. ת'לת' מאיה ות'מאניה' עשר. וכלבהם אלי' באניאס: טו) ותפרק עליהם לילא. הו ועבידה פקתלוהם. וכלבוהם אלי' חובה. אלתי ען יסאר

נוה שלום

חמר, חמרא ממיני הזפת. (יד) וירק, וגרד כת"א, וכן תרגם חלוצים, חניכיו, נצחאה, אהביו וידידיו, עד דן, אלי'

חלק הדקדוק

ר"ת :] טו) ויחלק עליהם לילה, ברוב התיגאן יש פסיק בין תיבת עליהם לתיבת לילה, וכ"ה בדפוסים: ה) וספור הכוכבם, הפא רפ"ה מטעם שורק שבוי"ו

אבן עזרא

הפליט מירושלם ויש דרך דרש: (יד) וירק. שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטעם על הארץ יריקו מריקים שקיהם. גם יש לחנית כן: חניכיו. שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר. וחשבון אותיות אליעזר דרך דרש כי אין הכתוב מדבר בגי' כי יכול יוכל הרוצ' להוציא כל שם לטוב ולרע רק

מסורת הקריאה

ובאים בדרגא ואיננו כ"א במאריך בעדות החכם הנזכר שהביאו לדוגמא בכלל המאריכין, עכ"ל רוו"ה, ועיין עוד מש"כ לקמן י"ח י"ח, וכן הוא ע"פ המסורה שנמסר בשמות (כ"א ל"ה) י"ג מקומות משרת הדרגא לתביר אף שאין ביניהם רק מלך אחד, ואין זה ביניהם משמע שצ"ל במרכא ועיין מש"כ שם: ונמסר עוד עליו כאן במס"ק ובמס"ג כל אורתא ויישלחו במ"א, ר"ל בכל התורה כתיב וישלחו השי"ן בפתח במ"א כתיב וישלחו. היו"ד בחירק והשי"ן בשוא וישלחו האנשים (לקמן י"ט י') וכל נביאים וכתובים דכו' (ר"ל היו"ד בחירק) בר מן ד' וישלחו את ארון (ש"א ה' י') וישלחו את ירמיה (ירמיה ל"ח ו') ויכרתו את ראשו (ש"א ל"א ט') ויפשיטו את ראשו (דה"א י' ט'): יג (ג) היה שם, הקדמא בה"א בספרים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס, מ"ש: שם, השי"ן רפה: (ד) עשה, הטעם מלעיל משום נסוג אחור: שם, השי"ן רפה: (ו) רב, נמסר עליו רב ורב ל"ו קמצין, ונמסרו בד"ה ב' כ"ח ח', וצריך לסיים וכל אס"פ דכותיה, כמו שנמסר בפ' חקת (כ"א ו') במס"ק: (ח) אל נא תהי, התיו רפויה שמלת נא בקדמא על הנו"ן ואינו טעם מפסיק: (ט) הפרד, הטעם מלעיל מפני הנסוג אחור ולכן הרי"ש בסגול כידוע: (יב) ישב, השי"ן בפתח, והוא חד מן טו פתחין נמסר במס"ר ערך ישב, ובירמיה מ"ט ותהלים כ"ט נמסרו ה' קמצין, ור"ל שהשי"ן בקמץ, ואין זה מהם, ומה שנמסר כאן במס"ק ה', הוא טעות, ואפשר שצ"ל כ' ה' קמצים, רצוני מלת ישב כ' המה וה' מנהון בקמץ וכמו שנמסר במס"ר: (יד) וה', בגרשיים והוא חד מן ח' ר"פ בטעם גרשיים וסי' נמסר במערכת ואלו הם א' דין, ב' וה' ברך (לקמן כ"ד ל"ח) ג' וה' נתן (שמות י"ב ל"ו) ד' וה' האמירך (דברים כ"ו י"ח) ה' וה' הוא ההלך (שם ל"א ח') ו' וה' אמר (מ"א י"ד ה') ז' וה' חפץ (ישעיה נ"ג י') ח' וה מציון (יואל ד' ט"ז): הפרד, גם זה המתג מלעיל בפ"א, עיין לעיל פסוק ט': (טז) גם זרעך, גם במרכא ובלא מקף כ"כ א"ת וכן בכ"י:

בעל הטורים

(יג) ויבא הפליט. בפדר"א בשעה שהפיל הקב"ה לסמאל ממקומו אחז בכנפות מיכאל להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו. וכן ביחזקאל בא אלי הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר:

רש"י

מי גרס לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן נ המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא. ומדרש ב"ר זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים ם היו בארץ וגו' ומתכוין שיהרג אברם ע וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר (ב"ר): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית (ס"א דבר אחר שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק. כתרגומו פ וזריז וכן (ויקרא כו) והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן (שמות טו) אריק חרבי וכן (תהלים לה) והרק חנית וסגור: חניכיו. חנכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן (משלי כב) חנוך לנער (במדבר ז) חנכת המזבח (תהלים ל) חנכת הבית ובלע"ז קורין לו אינצנייא"ר (אונטערריכטען) וברש"י כ"י איסטרייני"ר (לוס ערשטען מאלע ברויכען): שמנה עשר וגו'. (נדרים לב) רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה צ והוא מנין גימ' של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה ק שעתידין בניו להעמיד שם עגל (סנהדרין לו): (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים ר כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחציו הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות ש לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו

שפתי חכמים

אמר והלא נוטלין כל האמר מהן ובאחרות אמר משמע שתמיד היו מלאים טיט לכן אמר ומ"א כו'. מהרש"ל: ב לא שפלט מדור המבול דהא כתיב וישאר אך נח ואשר אתו בתבה: ם שנאמר הנפילים היו בארץ ר"ל דרפאים היינו ענקים ונפילים הם ג"כ ענקים שהיו בדור המבול והוא נשאר מאותן ענקים שבדור המבול ופי' וישאר אך נח שהיה גונח כדפי' רש"י ואשר אתו פי' מעורת הבהמות אשר אתו בתיבה: ע רוצה לפרש לפי המדרש מה טעם היה לעוג שבא לאברם ואמר לו שנשבה לוט בשלמא לפי פי' ראשון שפלט מהמלחמה בא והגיד לאברם בשביל שיעשה נקמה באמרפל וחביריו שהרגו אבותיו אלא לפי המדרש למה אמר לו אלא צ"ל מתכוין כו': פ והא דפי' רש"י בפרשת בשלח ואין לדחוק ולפרש אריק חרבי מלשון וירק את חניכיו אזדיין בחרבי. נראה כוונת רש"י דהכא א"א לפרש אלא ל' זיין מדכתיב את חניכיו רצונו נמי לדחוק ולפרש כל אריק בל' זיין כדי שלא תקשה בתחלת המחשבה על פירושו מאותן המקראות אבל באמת פשוטו בכל מקום הוא לשון הרקה לבד מהכא וזהו דנקט רש"י בפרשת בשלח ואין לדחוק ולפרש כו' ודוק. ועיין בהרא"ם פי' אחר: צ מהר"ן והא אין מקרא יוצא מידי פשוטו שנאמר שמונה עשר וגו' ותי' בשם רבינו בחיי כי כל מספר הזה היו בני ביתו ולאחר שנזדרזו למלחמה מיעטן וריקנן וזהו שיחזרו כל החוטאים כדין תורה דכתיב מי האיש הירא וגו' ונשאר הוא ואליעזר לבדו. (ג"א) ודאי כל הש"ח הלכו עמו כדי להבהיל המלכים שלא יתחזקו כנגדו ואע"ג דהוא לבדו היה ג"כ מנלא אותם כי אין מעצור לה' מ"מ לקחם כדי להסתיר הנס שיהא לו התחזקות מן הטבע כענין שים לך אורב וגו' ולכך לקח כמנין אליעזר לרמז שהכל היה בשביל אליעזר: ק (קנ"מ) דאל"כ וירדוף עד דן ל"ל הרי כתיב וירדפם עד חובה: ר (קנ"מ) אבל בלתי סרוס יהיה החלק ללילה ושוב אין טעם להוא ועבדיו הבא אחריו: ש והוא ועבדיו קאי אדלעיל הוא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יג) ויבא הפליט. זה מיכאל ולמה נקרא שמו פליט שכשהפיל הקב"ה סמא"ל וכת שלו אחז בכנפו להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו ועליו אמר יחזקאל בא אלי הפליט מירושלים: (יד) וירק את חניכיו וגו'. שאמר להם אברהם למלחמה אנו יוצאין מי האיש הירא מעבירות שבידו ילך וישוב לביתו כיון ששמעו כך הלכו וחזרו להן ולא נשאר עם אברהם כי אם אליעזר עבדו אמר לו הקב"ה לאברהם הניחו אותך כולן חייך אני נותן כח לאליעזר כנגד כולן ומנין אותיות של אליעזר יעלו למנין י"ח ושלש מאות וכן מסיק בפ"ד דנדרים ועוד מסיק וירק את חניכיו רב אמר שהוריקן בתורה ושמואל אמר שהוריקן בזהב פי' כדי שלא יהא לבם נוטה אלא להצלות נפשות: (טו) ויכם וירדפם. תנחומא וכי יש אדם רודף אחר הרוגי' אלא אברהם רודף והקב"ה הורג: ומלכי

מרפא לשון

א' סי' כ"ג ולשון משפט בכאן הוא ל' נקמה ופורענות כמו אעשה שפטים ולזה יהיה פי' עין משפט מקום שיוצא משם הפורענות וכן פילוג דינא שמשם מתחלקת הפורענות וכמו שראיתי לגוים אנשי המזרח שיש להם עמק מוכן בתוך ארצם שאל שם יתקבצו כל השבט ההוא כשיש להם קטטה עם גוי אחר ושם מתיעצים ומסכימים לדעת אחת ומשם הולכים להלחם לד' רוחות העולם אל אשר יהיה שמה רוח של מלחמה וכמו זה המקום יאות לו להקרא עין משפט או עמק המחלקות והו"ק: יג. ויבא הפליט. משיזבא איתא בילקוט רמז ס"ח דהוא מיכאל. ולכאורה נר' דהיינו דמתרגם משיזבא בל' פועל לרמז דהוא מיכאל שמלמד זכות על ישראל תמיד ומבקש להצילם. ואמנם לא מצינו אותיות השנים בל' ארמי דגושים. ובכ"מ הוא נוהג בהם כאותיות הגרון כשתבוא עי"ן הפעל מאותיות זסשר"ץ כמו בפועל זה וכמו בפועל שיצי ופעל גזא אם יהיו מהבנין הכבד אינן מקבלות דגש ותבא במקום הדגש תנועה גדולה ולכן תרג' פליט. משיזבא הוא במקום משוזבא בדגש הזי"ן והשי"ן שורק קבוץ או משזבא על משקל משקען. מרמצן: והם בעלי ברית אברם. אנש קימיה. ה"ג והוא ל' רבים כמו אנשי ודכות' בהפטרה תבקשם ולא תמצאם אנשי מצותך. ת"י לאנש מצותך ובמ"א אנש ל' יחיד ואין הפרש ניכר בקראיתה אצלינו בין ל' יחיד ללשון רבים. וצ"ל הטעם אמנם אצל היודע ל' הערבי נקל לדעת כי אנש היא ל' יחיד הוא במקום אינש וקמץ הנו"ן חטוף במקום פתח כמו בערבית אנס או אנסאן ואנש שהוא ל' רבים קמץ הנון

משמאל לדמשק: טז וישב את כל־
הרכש וגם את־לוט אחיו ורכשו
השיב וגם את־הנשים ואת־העם:
יז ויצא מלך־סדם לקראתו אחרי
שובו מהכות את־כדרלעמר ואת־
המלכים אשר אתו אל־עמק שוה
הוא עמק המלך: יח ומלכי־צדק
מלך שלם הוציא לחם ויין והוא
כהן לאל עליון: יט ויברכהו ויאמר
ברוך אברם לאל עליון קנה שמים
וארץ: כ וברוך אל עליון אשר־מגן

תרגום אונקלוס

לדמשק: טז. ואתיב. ית כל קנינא. ואף ית לוט אחוהי וקנייניה אתיב. ואף ית נשיא וית עמא: יז. ונפק מלכא דסדום לקדמותיה. בתר דתב. מלממחי ית כדרלעמר. וית מלכיא דעמיה. למישר מפנא. הוא בית ריסא דמלכא: יח. ומלכי צדק מלכא דירושלם. אפיק לחים וחמר. והוא משמיש קדם אל עלאה: יט. וברכיה ואמר. בריך אברם לאל עלאה. דקנייניה שמיא וארעא: כ. ובריך אל עלאה. דמסר סנאך בידך. ויהב ליה

ת״א והוא כהן. נדרים לב: ויברכהו. עירובין שם אבות יב: וברוך אל. נדרים שם:

בעל הטורים

(טז) לדמשק. שנים במס' הכא ואידך והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. בשביל חטא שעשו בדמשק גלו והו חובה אשר משמאל לדמשק: (יח) מלך שלם. ר״ת שם לומר לך שזה שם בן נח: (יט) ברוך אברם לאל עליון. ז' פסוקים בתורה שכתוב בהם ברכה להקב״ה ברוך ה' אלהי שם. וברוך אל עליון. ויאמר ברוך ה' אלהי אדני אברהם. ואקוד ואשתחוה לה' ואברך. ויאמר יתרו ברוך ה'. ואכלת ושבעת וברכת את ה'. ולנגד אמר ברוך. ובהם ק' תיבות כנגד ק' ברכות שבכל יום וז' פסוקים כנגד ז' ברכות שבשבת ויו״ט. ובחמשה מהם השם אחר ברוך כנגד ה' חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה ואם תלרף

רש״י

חובה ודן קורא חובה על שם ע״א שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו ותרגומו למישור מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית רים א' שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לשחק שם. ומ״א עמק ששוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מ״א הוא ת שם בן נח (נדרים לב): לחם ויין. כך עושים ליגעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ״א רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים וארץ. כמו (תהלים קמו) עושה שמים וארץ ע״י עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר.

שפתי חכמים

ועבדיו ויכם וירדפם וכו': ת ר״ל דמלך שלם ר״ת למפרע שם: א דכתיב אחרי הכותו את כדרלעומר וכדרלעומר היה מלך עילם ועילם הוא מבני שם ומסתמא גם עמו מבני שם היו. והא דפירש״י כך עושין ליגיעי מלחמה פי' שאם תאמר כדי להאכילו כדרך האורחים א״כ למה לא הוציא להם בקר ולאן לשחוט להם לאכילה. והרא״ם פי' דא״כ למה הזכיר שהוציא לחם ויין דהא כן דרך הקרא בכל מקום שלא להזכיר אלא לחם לבד כמו ואקחה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) ומלכי צדק. שכן דרך להוציא לבאי מלחמה שהם עייפים ורעבים וצמאים. ד״א לחם ויין רמז למנחות

עניני מלחמת אברם עם המלכים

(יח) ומלכי צדק מלך שלם וגו' (יט) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון וגו' (כ) וברוך אל עליון וגו'. רבותינו ז״ל במדרש אמרו שהוכיח אברהם למלכי צדק ואמר לו כלום מקדימין ברכת עבד לברכת רבו. גם אמרו כי לזה נענש מלכי צדק שהוא שם שניטלה הכהונה ממנו וניתנה לאברהם. ולכן כתיב והוא כהן לאל עליון. הוא כהן ואין זרעו כהן. והנה לכאורה יש לדעת כי איך שגג בזה מלכי צדק להקדים ברכת עבד לקונו ויטעה בדבר קטן כל כך שאפי' תינוקות של בית רבן לא יטעו בו. ונוכל להמליץ טוב בעד מלכי צדק. דהנה כונת מלכי צדק בדברים אלו שאמר לא היתה בשביל ברכה כי אם ספור דברים להוכיח צדקתו של אברהם ולומר שהוא ראוי לברכה יותר מזולתו. והכונה הוא לומר שיש הפרש בין הברכה הבאה לאברהם לבין הברכה הבאה לזולתו. שאם הקב״ה ישלח ברכה לאברהם אז מזה יצא פעולה טובה שאברהם יברך להקב״ה ויודה לו על כל הטובה והברכה שנתן לו. גם העולם אחד הרואה ואחד השומע יברך ויודה להקב״ה. כי הכל יודעים שהברכה באה לו מהקב״ה ולא יתלו הטובה בעולם ידו וכחו וגבורתו מאחר שהוא עצמו מודה ומשבח. אבל אם הקב״ה ישלח ברכה לזולת אברהם אין יוצא מכח זה שיברך אותו האדם להקב״ה. כי אותו האדם ודאי יהי' כפוי טובה ולא יודה שהקב״ה שלח לו הברכה אלא או תולה הטובה בעולם כחו וכינתו או ילך ויודה בזה לע״ג שלו. יען כי אותו הדור דוקא אברהם הוא שהכיר את בוראו ומודה בו אבל כל יתר בני אדם היו עובדים ע״ז וכופרים בטובת הש״י. וא״כ מן הראוי שדוקא אברהם יהי' מבורך באותו הדור וכל הברכות יהיו אליו ומן התמלית יזונו שאר הגוים. וזה הי' כונת מלכי צדק. ויאמר הנה מן הראוי הוא שיהיה ברוך אברם דוקא לאל עליון ולא יתברך שום אדם זולתו מן האומות. יען שעי״ז שיתברך אברהם הנה ממילא ברוך אל עליון וגו'. שמזה יצא פעולה טובה שיתב' אל עליון. אבל אם יותר הגוים יתברכו יהיו כפוי טובה ולא יברכו ה'. וא״כ השתא לא היתה כונת מלכי צדק בדברים אלו בשביל ברכה שיצטרך ליזהר שלא להקדים ברכת עבד לברכת קונו. אלא דברים אלה הם כדי להפליג ההפרש שיש בין ברכת אברהם לזולתו כדי לעורר מליצי יושר וזכות על אברהם אבינו ע״ה שהוא דוקא ראוי לברכה. ואמנם הגם שכונתו היתה לכך עכ״ז נענש וניטלה הכהונה ממנו. יען כי דברים אלו שאמר הם מורים שאמרם בשביל ברכה ונראה שהוא מקדים ברכת עבד לרבו והיה לו ליזהר ולברר דבריו שידעו הכל כונת דבריו ולא יפול בהם שום טעות:

ויאמר

תפסיר הרס״ג

דמשק: טז) פרד גמיע אלסרח. ולוט קריבה וסרחה רדהמא. ואלנסא איצ׳א וסאיר אלקום: יז) פכ׳רג מלך סדום תלקאה. בעד רגועה מן חרב כדרלעמר. ואלמלוך אלד׳ין מעה. אלי׳ עמק שוה. הו מלעב אלמלך: יח) ומלכי צדק מלך דאר אלסלאם. אכ׳רג טעאמא ושראבא. והו אמאם לאלטאיק אלעאלי: יט) פבארך עליה וקאל. יכון אברם מבארכא לאלטאיק אלעאלי. מאלך אלסמאואת ואלארץ׳: כ) ותבארך אלטאיק אלעאלי. אלד׳י אסלם

נוה שלום

באניאס (בלד במצר). (יז) עמק המלך. מלעב אלמלך, מקום צחוק והתול ערש״י ז״ל. (כ) אשר מגן, אלמסלם.

אבן עזרא

השם כמשמעו: (יח) ומלכי צדק. נק' כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק וי״א כי הוא שם. ושלם היא ירושלם. והעד ויהי בשלם סכו: והוא כהן. כדברי המתרגם ארמית. וכן כל כהן. והעד וכהנו לי ופי' על דברתי מלכי צדק בספר תהלות. כי כהוגן דבר ויפה עשה שבירך אברם בתחלה בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן אמר וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידו: (כ) מגן. כמו נתן. וכן עטרת תפארת תמגנך והמ״ם שורש. ואברם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי

מסורת הקריאה

(יח) ויבא וישב, שניהם בתביר לא בדרגא, כ״כ א״ת וכן בכ״י, עיין לעיל י״ב כ', וכן נמסר עליו ויבא בתביר ולא בדרגא, כי אינו מן הי״ג מקומות שמשרת הדרגא לתביר אף שאין ביניה׳ רק מלך אחד, ונמסרו בשמות (כ״א ל״ה) ועיין מש״כ שם: יד (א) אמרפל, דטעם בפ״א דוגמת בבל ערפל: שנער, בשי״ן ימנית: (ד) ושלש, הלמ״ד בחולם, מ״ש בשם ספרים כ״י מדויקים וא״ת: (ה) בשוה, הוי״ן בצירי לא בסגול: (ז) את כל, האלו״ף בסגול ובמקף: (י) בארת בארת, הבית בסגול והאל״ף בחטף סגול: הרה, הה״א בסגול מ״ש ורד״ק: (יא) נסו, הנו״ן בדגש: (יא) ויקחו, כל ויקחו הקו״ף רפה: (יב) והוא ישב, נמסר עליו במס״ק ה' בטעם בתורה, וכתב רוו״ה וז״ל וצ״ל ה' בטעם בספרא, והכוונה שבחמשה מקומות בס' בראשית מלת והוא בטעם מרכא, ובתיבה שאחריה טפחא ואלו הו א' דין ב' לקמן פסוק י״ח והוא כהן, ג' והוא יושב (כ״ד ס״ב) ד' והוא צלע (ל״ב ל״ב) ה' והוא יתן (מ״ט כ') עכ״ל, ושארא והוא בטפחא ובתיבה שאחריה מרכא או מונח: (יד) וירק, הקדמא ביו״ד: שמנה, הנו״ן בקמץ: (טו) עליהם לילה, בפסק, ולולי הפסק לא יתכן להעמיד מלת עליהם בדרגא כמבואר היטב לעיל י״ב כ', אבן כשיש פסק ביניהם יכון הדרגא וכן כתב ב״א וכ״כ הנקדן: (טז) וישב, נמסר במס״ג ג' בספרא, (ור״ל בס' זה) א' דין, ב' ויבא לך (כ' י״ז) ג' וישב את שר (מ' כ״א) וחד וישב אותם אברם (לקמן ט״ו י״א), ור״ל דשם כתיב היו״ד בפתח והשי״ן בצירי, והג' היו״ד בקמץ והשי״ן בסגול, ושארא היו״ד והשי״ן בקמץ: (יז) שוה, הוי״ן בצירי: (יח) ויין, היו״ד בקמץ, והוא חד מן ז' ויין שהוי״ו בקמץ ונמסר בישעיה ה' ב: (יט) קנה, כל קנה בשתי נקודות, רצונו הנו״ן בצירי, רד״ק במכלול: (כ) מעשר, העי״ן בחטף פתח והשי״ן בצירי, ונמסר עליו ג' רפין [ור״ל שהעי״ן בחטף פתח שהוא נקרא רפי שלא יבוא דגש אחריה] א' דין, ב' ולבני לוי (במדבר י״ח כ״א) ג' ואל הלוים (שם כ״ו) וכל המעשר דכותיה, כצ״ל ור״ל דכל היכי דכתיב המעשר בה״א בתחלתו כולהו העי״ן בח״פ, וכל שהעי״ן בח״פ השי״ן בצירי, ושארא כתיב העי״ן בשוא לבד והוא נח והשי״ן בפתח: (כא) תן, התי״ו בסגו״ל:

מרפא לשון

רחב כינוי לרבים כמו בל״ע אנאס וכן הענין בכינוי עבדך. מברכך. וכיוצא שבל' יחיד כינוי הקמץ במקום פתח תנועה קטנה ובל״ר כינוי הקמץ כראוי בתנועה גדולה לסי' הרבים. כמו שהוא בל' ערבי ליחיד. עבדך. מבארכך. ולרבים עבדאך. מבארכאך. והיה כן מפני שאין הקמ״ץ עיקר בל' ארמי ושמעתי שהסימן הוא כי ח״ק לישראל הוא שאין ב' תנועות אלו חול״ם וקמ״ץ מיוסדים אלא בלה״ק ולפי שנשתמשו ישראל בל' ארמי בתרג' וזולתו נהגו לקרותו בתאר לה״ק בתנועות קמ״ץ וחו״לם כפי הנאות לקריאה: יד. כי נשבה אחיו. אחוהי. ל״ג בר אחוהי ובדרש שהיה קלסתר פניו דומה לו: טו. ויחלק עליהם לילה. בליליא. ה״ג וכן כל דכוותיה כמו ויקם פרעה לילה ולילה בעמוד אש. וכמו ערב וידעתם ובקר וראיתם. דמתרג' ברמשא ובצפרא. ויש גורסין ואתפליג עליהון לליליא אולי הגיהו כן מטעם המדרש שנחלק הלילה מאליו. א״נ מטעם המדרש דנפחא ובר נפחא בפ' חלק שהוא מלאך ששמו לילה אבל לפי פשטן של כתובים צ״ל בליליא: יז. הוא עמק המלך. הוא בית ריסא דמלכא. עמ״ש רש״י ז״ל ובירמיה ל״א תי״ו עד פנת שער הסוסים. בית ריסא דמלכא והוא הנקרא קמפון

צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל:
חמישי כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם
תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ:
כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם
הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כג אִם־מִחוּט וְעַד
שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־
לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־
אַבְרָם: כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ
הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ

תרגום אונקלוס

חַד מִן עַסְרָא מִכּוֹלָא: כא. וַאֲמַר מַלְכָּא דִסְדוֹם לְאַבְרָם. הַב לִי נַפְשָׁתָא. וְקִנְיָנָא סַב לָךְ: כב. וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם. אֲרֵימִית יְדִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ אֵל עִלָּאָה. דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא: כג. אִם מִחוּטָא וְעַד עַרְקַת מְסָנָא. וְאִם אֶסַּב מִכָּל דְּלָךְ. וְלָא תֵימַר. אֲנָא עַתַּרִית יָת אַבְרָם: כד. בָּר מִדַּאֲכַלוּ עוּלֵימַיָּא. וְחוּלָק גּוּבְרַיָּא. דַּאֲזַלוּ עִמִּי.

תפסיר הרס"ג

אעדאך פי ידיך. ואעטאה אלעשר מן כל שי: כא) פקאל מלך סדום לאברם. אעטני אלנפוס. ואלסרח כ'ד'ה לך: כב) פקאל לה אברם. רפעת ידי חאלפא באללה אלטאיק אלעאלי. מאלך אלסמאואת ואלארץ': כג) מן כ'יט אלי' שסע נעל. אן אכ'ד'ת מן גמיע מאלך. ולא תקול. אנא אג'נית אברם: כד) ג'יר מא אכלוה אלצביאן. ונציב אלקום אלד'י מצ'ו מעי. ענר אשכול

נוה שלום

כת"א. (כב) הרימתי ידי, רפעת ידי חאלפא, כפירוש וראב"ע שלא כת"א, שרוך שסע, (אחד סיור אלנעל).

אבן עזרא

לתתו לו כמלכי צדק: (כב) הרימותי ידי. שבוע' כמו כי אשא אל שמים ידי. וטעם אל עליון כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן: (כג) אם מחוט. שממנו תופרין כל בגד. שרוך. העור הקושר הנעל: (כד) בלעדי. אשר לקחו

מסורת הקריאה

(כב) הרמתי, מלעיל הקדמא במ"ם: (כד) בלעדי, הדל"ת בפתח והיו"ד מורגשת במבטא: טו (ג) הן, הה"א בצירי כי אינו מן החמשה הן בסגול נמסר במס"ג פרשת בלק (כ"ג ט') ועי"ש מש"כ: (ד) כי אם, במקף, ונמסר עליו במס"ק ג' מוקפים, ר"ל מחוברים במקף, וכוונתם דבכל מקום שנאמר כי אם הטעם במלת כי ומלת אם במקף למלה שלאחריה בר מן ג' אשר המקף במלת כי והטעם במלת אם וסי' א' דין, ב' כי אם בדם שפכו (במדבר ל"ה ל"ג) ג' אין זה כי אם רע לב (נחמיה ב' ב') מס"ג במדבר שם: יצא, מס"ג כל בראשית יצא (ר"ל בקמץ) במ"א יצא בצירי וסי' והנה דבר ה' (דין) וכל שאר אוריתא יצא [בצירי] במ"ב יצא [בקמץ] וסי' ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה (במדבר י"ז י"א) הנה עם יצא (שם כ"ב ה'): (ו) הלמ"ד בדגש בדין דחיק כי לעולם יש ה"א נח נעלם אחר הקמץ הזה ואם איננו במכתב: (ז) לתת, בכל ספרינו לתת בטעם דרגא ומלעיל והתי"ו בסגול וכן בכ"י: (ח) במה, המ"ם בקמ"ץ, ונמסר עליו ט' קמץ ור"ל כי זה הכלל כל במה המ"ם בסגול ואם אחריו בראשית המלה אות אל"ף או ה"א המ"ם בקמץ ואינון ט' ח' במה ואחד במה ונמסרו במ"א כ"ב ומיכה ד': (יא) העיט, הה"א בקמץ, וכתב המנחת שי וז"ל בספרים כ"י מדויקים העי"ן בפתח וכ"כ א"ת ודלא במסורת שבמקרא גדולה בדפוס עכ"ל. ובמכ"ת שגה בכוונת המסורה, דזה לשונה העיט ד' ב' קמץ וב' פתח וסי' וירד העיט (דין) וקץ עליו העיט (ישעיה י"ח ז') העיט צבוע נחלתי ב' בפסוק (ירמיה י"ב ט') אילין ב' פתחין עכ"ל, וסבר הרב דכוונת המסרה על העי"ן דב' דירמיה פתחין וב' הראשונים קמצין, אבל האמת הוא דכוונת המסרה הוא על הה"א דב' דירמיה גם הה"א בפתח וזה דהכא ודישעי' הה"א בקמץ אבל העי"ן בכולהו בפתח כמציאת הספרים, וארבעתן כדין כי הקמוצין קמוצין בדין ה"א הידיעה הקודמת לעי"ן, והפתחין גם הם פתוחין בדין ה"א התימה הקודמת לעי"ן: וישב. עיין מש"כ לעיל י"ד ט"ז (יג) וענו, מלרע בנו"ן: (יד) יעבדו, הנגינה תחת הבי"ת והוא בחולם בעבור ההעמדה אף שאינו בהפסק, מכלול שער דקדוק הפעלים: (טו) ואתה, י"ה בטעם תביר מס"ק, יש מהם זאתה, ומהם ועתה ונמסרו במס"ג במדבר י"א ו' ועיין מש"כ שם: (טז) הנה, כל הנה מלעיל והנו"ן דגש: כי לא שלם, כתב רוו"ה וז"ל בכל ספרינו כי בדרגא ומלת לא במקף, אבל בכ"י כי בטעם מונח ומלת לא במרכא ובלא מקף, וכן נכון, כי כן משפט כל כי לא כשיהיה טעם תביר בתיבה שלאחריהם בתנועה השנית, וכן כי לא שלף (שופטים ג' כ"ב) וכו' חוץ כי לא יכלו המנוי במסרת פרשת

בעל הטורים

עמהם וברוך אל עליון יהיו ששה כנגד ששה סדרים: (כב) הרימתי. ב' במסורה הכא ואידך כי הרמתי קולי ואקרא וזהו שאמרו

רש"י

וכן (הושע יא) אמגנך ישראל: ויתן לו. אברם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: (כב) הרמותי ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן (בראשית כב) בי נשבעתי נשבע אני וכן (בראשית כג) נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. וא"ת לתת לי שכר מבית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי ועוד ענר אשכול וממרא וגו' ואע"פ שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר היא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אפי' הכי הם יקחו חלקם וממנו למד דוד שאמר (ש"א ל) כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב הכלים יחדו יחלוקו ולכך

שפתי חכמים

פת לחם ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם ומ"ש אמר לחם ויין אלא שהם צריכין ליגיעי מלחמה: ב דק"ל מי נתן למי ומפרש אברם נתן לו וכו' ומה טעם נתן ל"פ לפי שהיה כהן: ג ואע"פ שאין כאן זכר שבועה כמו גבי כי אשא אל שמים ידי דכתיב בתריה ואמרתי חי אנכי לעולם קצר הכתוב פה וסמך על המבין הרא"ם. ועי"ל דנשא נמי לשון הרמה הוא וכמו שמצינו באשא שהוא לשון שבועה ה"נ האי הרימותי שהוא לשון אשא נמי לשון שבועה אף שאינו מפורש בהדיא: ד ר"ל דרש"י דייק מדכתיב ואם אקח משמע מחוט ועד שרוך נעל מילתא בפ"ע ופירושו אם אעכב לעצמי מן השבי ואם אקח לתת לי שכר כו'. א"כ דק"ל הא כבר היה בידו ולא היה לו לומר ואם אקח אלא ע"כ ואם אקח ממה שתתן לי מבית גנזיך וק"ל: ה ר"ל דצריך לחלק הקרא לג' חלקים וכן פי' בלעדי רק אשר אכלו הנערים היינו עבדים אשר הלכו אתי כדכתיב לעיל הוא ועבדיו וזה אשר הלכו אתי לשון רש"י הוא ומה דכתיב בקרא וחלק האנשים אשר הלכו אתי ג"כ בפני עצמו ר"ל חניכיו דאמר לעיל הם האנשים אשר הלכו אתו וענר אשכול וממרא נמי בפ"ע ר"ל הם יקחו חלקם והוכחתו מדכתיב בקרא עוד פעם שנית הם יקחו חלקם ודאי קאי על ענר אשכול וממרא דאי קאי על האנשים אשר הלכו אתו לא הוה ליה למכתב חלק דהא כבר כתיב וחלק האנשים אלא ודאי הם יקחו חלקם קאי על ענר אשכול וממרא לחוד: ו הוכחתו מדכתיב לעיל והוא שוכן באלוני ממרא וגו' וכתיב בתריה וישמע אברם וגו' וירדוף וגו' ואלו ענר וחבריו לא קאמר ש"מ שנשארו שם לשמור את הכלים:

תולדות אהרן

מן לי. נדרים שם: הרמותי. סוטה ד. קונה שמים. פסחים פז: אם מחוט. סוטה יז חולין פט: בלעדי רק. חולין שם.

דעת זקנים מבעלי התוספות

ונסכים שבתחלה היה כהן כד"א והוא כהן לאל עליון ואבד כהונתו על שהקדים ברכת אברהם לברכתו של הקב"ה הה"ד נשבע ה' ולא ינחם על דברתי מלכי צדק כלומר על דבורו של מלכי צדק והיינו דכתיב והוא כהן הוא כהן ואין זרעו כהן כך מסיק בנדרים:

עניני מלחמות אברם עם המלכים

(כא) ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש והרכוש קח לך. הקשה הרב אור החיים ז"ל וז"ל נריך לדעת לאיזה ענין אמר לו והרכוש קח לך הלא לקוח אצלו ולא הי' לו לומר אלא דבר שהוא שואל ממנו שיתן לו בתורת מתנה. כי מאמרו קח לך מגיד כי הוא צריך להסכים שיקחנו והוא מנגד לאומרו תן לי הנפש. עכ"ד ע"ש. ונוכל לומר כי הנה ודאי הרכוש שלקח אברהם מאנשי המלחמה ודאי הוא לו וממונו הוא מן הדין. וגם הנפשות אשר הציל אברהם ג"כ המה שייכים לו לעבדים וקנאם לעצמו. והנה ודאי נשאר ממון בסדום של אלו הנפשות שלא לקחום במלחמה או ממון בעין וטמון בבתיהם כדרך העולם או שדות וקרקעות שאינם נגזלים. והנה הגם שרכוש זה עדיין לא בא ליד אברהם. עכ"ז יש לו לאברהם לזכות בו מדין כל מה שקנה עבד קנה רבו. שאלו הנפשות כולם עבדים לו וא"כ השתא אם יתן הנפשות האלו למלך סדום במתנה אזי ממילא זכה מלך סדום בהם וברכושם אשר להם בסדום כי כל מה שקנה עבד קנה רבו. ואברהם עדיין לא בא לידו אותו הרכוש שבסדום כדי שיזכה בו קודם שיתן הנפשות למלך סדום. והשתא בא מלך סדום לומר תן לי הנפש שהם שלך וצריך אתה ליתן אותם לי במתנה. ואל תחשוב אחר שאקחם ויהיו עבדים לי אזי אקח גם הרכוש שלהם שיש להם עתה בסדום. אלא והרכוש שבסדום קח לך. ואין הכונה על הרכוש אשר הציל מן המלחמה כי זה ודאי שלו הוא וגם ברשותו הוא ולא צריכא למימר: (כב) ויאמר אברם אל מלך סדום הרמותי ידי אל ה' וגו'. ואברהם השיב למלך סדום כי לא יקח ממנו מאומה. שהאדם בס' המדות כתב שהנדיב האמתי הוא מי שמקבל ממי שראוי ויתן למי שראוי. ולא יקבל ממי שאינו ראוי ולא יתן לגמי

נחל קדומים

כה יעשה ויעסוק בתורה יהיו לו ד"ת ברורים אמור לחכמה אחותי את כמו שאמרו רז"ל בשבת פ' חבית ודוק: כ (ג) ויתן לו מעשר מכל. ראיתי בדרשות כ"י מהרב המקובל עיר וקדיש כמה"ר נתן שפיר"א ז"ל (הרב המחבר מצת שמורים וכו') שכתב מכ"ל גימט' צ' דהפריש מעשר מק' ונשאר צ' עכ"ל. ואפשר במ"ש בירוש' דפאה דמפרי' חומש דכתיב עשר אעשרנו ע"ש. ואאע"ה קיים הכל ורמז שנתן מעשר מצ' הנשארים אחר שהפריש מעשר מק' כלומר חומש ויותר נכון דהפריש מעשר ב' והוא מעשר מצ'

מרפא לשון

במשנה כלים פ' כ"ג: כב. הרימותי ידי. ארימית ידי בצלו. איתא בזוהר בלק דף קצ"ה ע"ב ז"ל תנינן אסיר ליה לב"נ לארמא ידוי לעילא בר בצלו ובברכאן ובתחנונים למריה דכ' הרימותי ידי אל ה' אל עליון ומתרג' ארימית ידי בצלו קיי' ע"כ, ועמ"ש הרמב"ן ז"ל: קונה שמים וארץ. דקניניה. לא תרגמו כצורתו קני בל' בינוני וגם לא בל"ע דקנא. מפני שהיא ל' שבח לא ל' ידיעה ופירוש קנין זה ית' לקמן בפ' ויגש: כג. העשרתי. עתרית. ה"ג בדגש התי"ו פועל יוצא והיא"ר לא היה גורס כן:

תרגום אונקלוס

עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא. אִינוּן יְקַבְּלוּן חוּלָקְהוֹן: א. בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין. הֲוָה פִּתְגָמָא דַיְיָ עִם אַבְרָם. בִּנְבוּאָה לְמֵימַר. לָא תִדְחַל אַבְרָם. מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ. אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא: ב. וַאֲמַר אַבְרָם. יְיָ אֱלֹהִים מָא תִתֵּין לִי. וַאֲנָא אָזֵיל דְּלָא וְלַד. וּבַר פַּרְנָסָא הָדֵין דִּבְבֵיתִי. הוּא דְמַשְׂקָאָה אֱלִיעֶזֶר: ג. וַאֲמַר אַבְרָם.

ת״א הוא דמשק. יומא כח:

רביעי בסח״י

אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ

חֶלְקָם: ס טו א אַחַר | הַדְּבָרִים

הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם

בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם

אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד:

ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה

תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן

מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר:

תפסיר הרס״ג

* וממרא. הם יאכ׳ד׳ו נציבהם: א)בעד הד׳ה אלאמור. כאן קול אללה אלי אברם. בוחי קאילא. לא תכ׳אף יא אברם. אנא תרסך. אגרך עצ׳ים גדא: ב)קאל אללהם יא רבי מא תעטיני. ואנא מאץ׳ עקימא. וד׳ו קיאד מנזלי. אליעזר אלדמשקי

בעל הטורים

אמיתו ז״ל שאשת פוטיפרע נתכוונה לטובה כמו שנתכוין אברהם לשם שמים: (ב) ערירי. ב׳ במס׳ הכא ואידך כתבו את האיש הזה ערירי ביהויכין. שהראהו גלות יהויכין שאברהם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שהוא בבל:

רש״י

נאמר (שם כה) ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם: (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. ב״ר אחר הדברים האלה. אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד: (ב) הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה (מלאכי ב) ערירי בלא יורש כאשר תאמר (איוב לא) ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלע״ז דעזענפאנט״ס (קינדרלאז). ולי נראה ער ועונה מגזרת (שיר ה) ולבי ער וערירי לשון חרבן וכן (תהלים קלז) ערו ערו וכן (חבקוק ג) ערות יסוד וכן (ירמיה נא) ערער תתערער וכן (צפניה ב) כי ארזה ערה: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו (בראשית מא) ועל פיך ישק אפוטרופא שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) אל תירא אברם. נמצא כשהרג את המלכים נתירא שמא נתמעטו זכיותיו אמר לו ית׳ בערת קוצים מן הכרם אל תירא אנכי מגן לך ולכך מגן אברהם ובשעה שנעקד יצחק פרחה נשמתו ועלתה למרום וחזרה לגופו והחיהו לכך התקין מחיה המתים. ונמצא במדרש כשפרחה נשמתו של יצחק עלתה למרום נסתכלה בזיו שכינה דכתיב כי לא יראני האדם וחי ולכך ותכהן עיניו מראות ובשעה שראה יעקב המלאכים עולין ויורדין ומלווין לו בכל רגע היו מודין ומקלסין להקב״ה ולכך התקין האל הקדוש:

עניני מלחמת אברם עם המלכים

למי שאינו ראוי לתת לו. וזהו שאמר אברהם למלך סדום „הרמותי ידי אל ה׳ אל עליון״ כלומר לענין קבול חסד ומתנה טוב לי יותר שאפרוש כפי אל ה׳ ואקבל כל מה שיתן לי ה׳. כי הוא אל עליון קונה שמים וארץ ולכן עם ה׳ החסד והמתנות לתת לי וממנו אקח לא ממך מלך סדום שאתה בשר ודם. אף מחוט ועד שרוך נעל. ואם אקח מכל אשר לך דבר קטן או גדול האם לא תאמר היום או מחר אני העשרתי את אברם. אין ספק שתאמר כן. ואינו כבודי שתאמר שנתעשרתי משלך. כי אם ממה שיתן לי האלהים. ויהיה אמרו „ולא תאמר אני העשרתי את אברם״ בתמיה. ולכן תדע שלכך לא לקח אמ[...]ס הרכוש ההיא לפי שהיה דעתו שלא ליהנות משום אדם כי אם מאת האלהים. גם שלא יאמרו בני אדם שלמלחמת הרכוש מסר עצמו לסכנה ולא בשביל הצלת לוט:

עניני הבטחת ה׳ אל אברם

(א) אל תירא אברם וגו׳. איתא בתנא דבי אליהו שאין אומרים אל תירא אלא למי שיש בו יראת שמים לאמתו. נראה שכונתו. דאיתא במדרש אין אומרים אל תירא אלא למי שהוא מתירא. וקשה אם האדם מתירא. מה יועיל לו שיאמרו לו אל תירא. וכי מי שהוא מתירא משונאו החזק ממנו. אם יאמרו לו סתם אל תירא. עוד לא יצא המורא מלבו. ואף אם המבטיח הוא גבור יותר משונאו. מ״מ המתירא לא יבטח עליו. כי מי יודע מה יקרה לו להמבטיח. אולי לפי השערתו ידמה לו שיגלא את שונא חברו. וטעות הוא שהשונא יותר גבור ממנו. אבל הבוטח בה׳ באמת. ומאמין שכל דבריו אמת וצדק. אם ה׳ יאמר לו אל תירא. אז אינו מתירא ויושב בהשקט ובטח. ע״כ אמר התנא דבי אליהו אין אומרים אל תירא. הקב״ה אינו אומר לאדם אל תירא. אלא למי שיודע בו שיש בו יראת שמים לאמתו. והאיש הזה יבטח על דברי ה׳ באמת ולא יירא עוד. ע״כ כל היראות שהי׳ לו לאברהם מלך האויבים והשונאים. חלפו עברו ממנו. בדברו ית׳ אליו אל תירא אנכי מגן לך. אבל על ההבטחה שהבטיחהו ה׳ שכרך הרבה מאד. ע״ז ענה אברהם ואמר אדני ה׳ מה תתן לי. אברהם לא שמח בלבו על הבשורה הזאת לומר גם עושר גם כבוד וסגולת מלכים יתן לי אלהים כדרך בעל נפש רחבה. כי לא חפץ באלה. כי נפשו היתה שפלה בקרבו. והסתפק במועט ומאס בכל קניני העולם ומחמדיו. ולכן השיב„ה׳ אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי״כלומר אתה אמרת אלי שכרך הרבה מאד. מה תוכל לתת לאיש כמוני שתחשב בעיני לשכר. אם תתן מלא ביתי כסף וזהב וסגלת מלכים ומדינות רבות וכל תענוגות בני אדם אינו נחשב בעיני לכלום. לא מלאתי בכל המתנות שתחת השמש דבר עומד וקיים זולתי מתת הזרע. שכל המניח בן ממלא מקומו בחכמה ובירא[ת] ה׳ כאלו לא מת. והוא דבר קיים ומזכה לנפשו. כדכתיב (בראשית יח) אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳. וכן אמר דוד המלך ע״ה. הנה נחלת ה׳ בנים שכר פרי הבטן. כלומר

נוה שלום

טו (א) מגן לך, תרסך, מחסה ומסתור, כמו המגן המציל לובשו ממכת חרב וזולתה, (אלתרס, צפחה מסתדירה תחמל ללוקאיה מן אלסיף וג׳ירה). וכן תרגם מגננו ראה אלהים, כי שמש ומגן ה׳ אלהים. (ב) ערירי, עקימא, (אלעקים, מן לא יולד לה). ובן משק ביתי, וד׳ו קיאד מנזלי, ואשר בני ביתי מוקירים ונשמעים

אבן עזרא

והוא שאכלו עבדיו: (א) במחזה. במראו׳ הנבואה. וטעם אנכי מגן לך. אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי. ויו״ד ערירי כיו״ד אכזרי. וסר ממלת ערירים יהיו והטעם כאשר אמר המתרגם: (ב) משק ביתי. על משקל מכס. והוא מפעלי הכפל מגזרת שוקק בו. כטעם דבוק בסגול ובן מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ובן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר:

מסורת הקריאה

שמיני (י״א י״ב) ובשער הנגינות עכ״ל. (יז) באה, מלעיל עיין רש״י. ונמסר עליו כולם מלעיל בר מן י״א מלרע, ונמסרו במס״ר, ואנכי אמנה אותם לגמן כ״ט ו׳ בס״ד: טז (א) ולה, נמסר עליו במס״ק ומס״ג ד׳ ג׳ במפיק וקמץ וא׳ בלא מפיק ופתח וסי׳ ולה שפחה (דין) ולה אמר (ש״א כ״ה ל״ה) ולה שני פיות (שופטים ג׳ ט״ז) ולה נפין ארבע (דניאל ז׳ ו׳, בתראה פתח, שהוא לשון ארמי: (ג) שרי אשת, בלא פסק בין שרי לאשת ובמקף בין אשת לאברם, כי כן הוא ברוב ספרים כ״י, מ״ש: לשבת, נמסר עליו ב׳]ור״ל ב׳ שהלמ״ד בשוא וכל שארא הלמ״ד בקמץ) וסי׳ לשבת אברם (דין) לשבת ער (במדבר כ״א ט״ו): (ד) ותהר, התי״ו בפתח באתנח מכלול: ותרא, מלעיל: ותקל, מלרע עיין לקמן כ״א י״א: (ה) עליך, הסגול בלמ״ד מלעיל: אנכי, ברביע ולא בגרשים: ותרא,

אבי עזר

(א) ויו״ד ערירי כיו״ד אכזרי וכו׳). ע׳ משלי כ״ז אכזריות חמה. וזה שכ׳ הרב וסר ממלת ערירים יהיו והת״ס שנפרד לא יסור לעולם היו״ד שלא תוכל לומר עריר כמו אכזר. וכרנים נחסר וע׳ בס׳

חומת אנ״ך

ויכילא סימן נ״ט: יד היה דבר ה׳ אל אברם במחזה. רמז כי הנבואה היתה מאברהם עד חגי זכריה מלאכי ורמוזים בר״ת מחז״ה וה׳ הנוספות רומזת על הנבואה. ס׳ קדמון כ״י. ולי הדל אפשר לרמוז במ״ש פ״ק דמגילה מ״ח נביאים וז׳ נביאות היו בישראל וזהו שהוצרכה נבואתם לדורות אבל כמה וכמה נביאים היו שלא היתה נבואתם לדורות וזה רמז היה דבר ה׳ נבואה לאברהם ונמשכה במ״ה נביאים וז׳ ביאות וז״ש במח״ז. ה׳ רומזת לנבואה.

נחל קדומים

ודו׳ : א (ד). אנכי מגן לך. מגן תרגום חנם ר״ל אתן לך אותו מקום הנק׳ מתנת חנם אשר שם אינו מגיע פגם מעשה התחתונים ובחנב רוצים להתאחז הקליפות שם כי אין להם שם שום אחיזה כלל. רבינו האר״י זצ״ל בקיצור. ובזה אפשר לפ׳ רבים אומרים

מרפא לשון

טו. ב. ערירי. דלא ילד כתב היא״ר ז״ל שלא יתכן לומר בלא ולד. כי יהיה משמעותו שיהיה הולך עם אותו הדבר או על אותו הדבר אבל כאן משמעו בלא אותו הדבר וכן ערירים יהיו ויצאה חנם אין כסף דלא כסף. ולא בלא כסף עכ״ל: ה. הבט נא השמימה. אסתכי כען לשמיא. ול״ג לצית שמיא וכן בפ׳ ואתחנן ופן תשא עינך השמימה ל״ג צית

ג ויאמר אברם הן לי לא נתתה
זרע והנה בן־ביתי יורש אתי׃
ד והנה דבר־יהוה אליו לאמר לא
יירשך זה כי־אם אשר יצא ממעיך
הוא יירשך׃ ה ויוצא אתו החוצה
ויאמר הבט־נא השמימה וספר
הכוכבים אם־תוכל לספר אתם

תרגום אונקלוס

הָא לִי. לָא יְהַבְתְּ וְלַד. וְהָא בַּר בֵּיתִי יָרֵית יָתִי׃ ד. וְהָא פִּתְגָמָא דַיְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר. לָא יֵירְתִינָּךְ דֵּין. אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלֵיד. הוּא יֵירְתִינָּךְ׃ ה. וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא. וַאֲמַר אִסְתַּכִּי כְעַן לִשְׁמַיָּא. וּמְנִי כוֹכְבַיָּא. אִם תִּכּוֹל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן. וַאֲמַר

תפסיר הרס"ג

ג) פקאל אברם. אד' לם תרזקני ולדא. פאן אלאבן אלד'י פי מנזלי ירת'ני׃ ד) פאד'א בקול אללה אליה קאילא. לא ירת'ך הד'א. אלא אלד'י יכ'רג מן צלבך הו ירת'ך׃ ה) ת'ם אכ'רגה אלי' ברא. וקאל לה אלתפת אלי' אלסמא. ואלתמס אחצא אלכואכב. הל תטיק אן תחציהם.

נוה שלום

לו, וע"ל (מא מ). (ט) משלשת, מת'לת'א,

אבן עזרא

(ד) ממעיך. כנוי לאבר בעבור היותו קרוב׃ (ו) צדקה. כמו וצדקה תהיה לנו. וצדקה ומשפט אחים. רק בדברי קדמונינו ז"ל דרך צדקה אחרת׃ (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים. לעד כי פ'

תולדות אהרן

והנה בן. שבת קנו: כי אם. שבת שם. ויוצא אותו. שבת שם נדרים לו:

בעל הטורים

(ה) ויוצא אתו החוצה. בגי' אילטגנינותו. כה יהיה זרעך. פי' כשיהיה לו עוד כ"ה שנים כמנין כ"ה יהיה לו זרע שהרי בברית בין הבתרים היה אברהם בן ע"ה שנה: יהיה. בגי' שלשים לומר לך שאין דור שאין בו ל' צדיקים וכן אמר כמנין יהיה יהיו צדיקים

רש"י

דמשק. ובגמרא שלנו דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתתה זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אתו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הככבים. ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן ז אבל אברהם יש לו בן וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. ד"א הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה ח מלמעלה

שפתי חכמים

ז אע"ג שהיה לו ישמעאל בעוד שנקרא אברם דבנך הכא מן השפחה וכותית אינו קרוי בנך ואינו ראוי לירש אותו: ח וא"ת והא כתיב והביט אל נחש הנחושת ותי' י"ל דה"פ והביט אליו הנחש והא דכתיב הביטו אליו ונהרו דגם זה מלמטה למעלה י"ל דמלא כל הארץ כבודו מלאתי. והרא"ם פי' דה"פ אין הבטה האמור

רבינו בחיי

(ה) ויוצא אותו החוצה. אין דרך העולם לראו' הכוכבים מתוך הבית עד צאתם חוץ לבית. והזכיר הלשון הזה באברהם לפי שהתנבא עד עתה מתוך המדרגה הנקראת בית אל וקראה דוד ע"ה (תהלים מה) כבודה בת מלך פנימה לכך הוצרך להזכיר עתה לשון ויוצא. ודעת רז"ל שהוציאו חוץ מן המערכה וכן דרשו ויוצא אותו החוצה אמר לו צא מאצטגנינות שלך. הבט נא השמימה. אין לשון הבטה אלא מלמעלה למטה וכענין שכתוב (שם פ) הבט משמים וראה. וכתיב (שם קב) ה' משמים אל ארץ הביט. ודרשו רז"ל שהגביהו למעלה מן הכוכבים והמזלות והיו הכוכבים ומזלות מדרס לרגלו. ולפי דעתי זהו באור (ישעיה מא) צדק יקראהו לרגלו, על כוכב צדק. ומכאן הוכיחו ז"ל אין מזל לישראל כי הם למעלה מהם. וכן אמרו במדרש (שיר ח) ברח דודי ודמה לך לצבי זה אברהם שנקרא אוהבי. על הרי בשמים אל תקרי בשמים אלא בשמים. ואמרו אין מזל לישראל. באור הדבר בכלל ישראל אבל בפרטם יש מזל לכל אחד ואחד. שהרי חכמת המזלות חכמה גדולה ומפוארה היא אין רז"ל מכחישין אותה כלל:

עניני הבטחת ה' אל אברם

כלומר מתנת הבנים היא נחלה גמורה. ופרי הבטן הוא שכר גמור. לא הקניינים והתענוגות. וכדי שלא יקשה על א"א ע"ה הלא זה שלשה פעמים שמע מהקב"ה שיתן לו זרע. ואעשך לגוי גדול. לזרעך נתתי את הארץ הזאת וגו'. לך אתננה ולזרעך וגו'. וכי לא האמין בו יתברך חלילה. אמנם ידוע דרשת חז"ל (יומא כח) אברהם זקן ויושב בישיבה. אליעזר עבדו זקן ויושב בישיבה. ודמשק הוא ראשי תיבות דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים. ע"כ כך הי' אברהם למד עם אליעזר ואליעזר למד עם אחרים. ואמרו חכמינו ז"ל כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו. וכאשר ראה אברהם כי זה זמן רב חלף הלך לו מעת שהבטיח לו הקב"ה על הזרע. ועד הנה לא נפקד בזרע חשב בלבו אולי נקרא אליעזר זרעו. ומחמת שלמדו תורה ע"כ נחשב כאילו ילדו. וזהו שאמר א"א ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר. ודרשו חז"ל דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים. ע"כ אמר אברהם עוד הפעם לפני הקב"ה. אמת שאליעזר נחשב אצלי כאילו ילדתיו. זה הי' ניחא אם אמרת לי לבניך אתננה. הייתי סובר שעל אליעזר אמרת. אבל אמרת לי לזרעך אתננה. וזרע משמע היוצא מגופו של אדם ומולידם ממש לא כאילו ילדו. והן לי לא נתת זרע. והזרע אשר אמרת עדיין לא נתת לי. ומחמת שאין אדם יודע יום מותו אולי עד שיהי' לי זרע אמות. או תתן לי הזרע סמוך למיתתי והילד יהי' נער קטן וכן ביתי יורש אותי. או נאמר דכתיב בן ביתי יורש אותי. ולא כתיב ירש בעתיד. שיהי' במשמע שאחרי מותו ירש אותו. אלא כתיב "" יורש. בהוה. וכך אמר אברהם אלו "" הי' לי בן מכבר. והי' גדול ומשגיח בביתי על כל אשר לי ובעת שאין לי בן. בן ביתי. האנשים הזרים הבאים לביתי תדיר יורשים אותי בכל יום. גונבים וגוזלים ולוקחים כל אשר טוב בעיניהם. כי אומרים סוף כל סוף אנו יורשים אותו כי אין לו מי ליורשו. ומאי נפקא מינה בחייו או במותו. והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה וגו'. מהיום הזה והלאה לא יגע שום אדם בכל אשר לך. ולאחר מותך לא יירשך שום אדם כי אם בנך היוצא מחלציך הוא יירשך:

(ה) ויוצא אותו החוצה וגו' הבט נא השמימה וגו'. הנה התוס' במס' ברכות (דף ז ע"ב) מקשה מפשטיות הכתובים נראה שהיה הוכוח הזה ביום. כמ"ש (פסוק יב) ויהי השמש לבוא. וביום לא יוכל לראות הכוכבים. ומכ"ש שלא יוכל לסופרם. ונוכל לומר שלפ"ז אמרו חז"ל שהקב"ה הגביה לאברהם למעלה מכיפת הרקיע. ושם יוכל לראות הכוכבים גם ביום ולסופרי אם יהי' אפשר. ולפשט הכתוב נראה. כי טבע האדם אם נצרך לו לילך ממקום למקום. שיחפוץ יותר לילך ביום. כמ"ש חז"ל לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב. וכשנצרך לו לילך בדרך בלילה הוא מסתכל תמיד בכוכבי' שיאירו מעט את חשכת הלילה. אבל כשהולך ביום אינו מסתכל בכוכבים. א' כי מה לו אור הכוכבים שלא השמש זורח ומבהיק אורו. ב' הכוכבים אינם נראים ביום. וכן הי' מאמר הקב"ה לאברהם הבט נא השמימה וספור הכוכבים. האם תוכל לספור אותם? בטח לא תוכל לסופרם. כי אף לראותם לא תוכל. מחמת אור השמש הזורח ומכסה ומכהה אור הכוכבים. [כי המראה הזה הי' ביום כנ"ל]. כה יהי' זרעך. ר"ל כל האומות שאין להם חשיבות אחר רק גופם. יש מספר לרבוים. כמו המנהג בכל מדינה ומדינה לספור כמה אנשים יש במדינה. אבל לישראל שעיקר הויתם הוא נפשם מחמת זה אין להם מספר. כמו שאחז"ל שקול משה כנגד כל ישראל. הלא מצד גופו נמנה משה רק לאיש אחד. אבל מצד נשמתו הוא בערך ששים רבוא. וכן אמרו על יאיר בן מנשה שהי' שקול כשלשים וששה אנשים. ועל אנשי בית שמש אמרו כי שבעים איש היו שקולים כחמשים אלף. כמטבע קטנה של זהב עם מטבעות הרבה של כסף או של נחשת. אף כי המטבע של זהב אחת היא וקטנה במשקלה. עכ"ז כוללת בתוכה כמה מטבעות גדולות של כסף וחשיבות נשמות ישראל באה מצד התורה. כאשר אור התורה זורח על נשמתם של ישראל אין לשער את מספר בני ישראל. ונמצא כאשר נשמותיהם של ישראל אין להם אור התורה. רק כחשכת הלילה. נוכל לספור אותם. ככל שאר עמי הארץ. אבל כשזורח עליהם אור תורה. וכל נשמה ונשמה יש לה חשיבות כנגד כמה גופים. אז לא נודע מספרם. כי מי יוכל לשער חשיבות כל נשמה ונשמה. ואז המספר הוא נודע רק לה'. ודוגמא זו אמר הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה „הבט נא השמימה וספור הכוכבים. התוכל לספור אותם? בטח לא. מפני מה. מחמת שבעת השמש זורח. ומכהה אור הכוכבים ולא תוכל לראותם. כה יהי' זרעך כשתזרח עליהם [על נשמתם] אור התורה. אז לא תוכל לידע מספרם. כנ"ל. ובזה ניחא הקב"ה אמר לאברהם וליעקב שיהיו זרעם כחול הים. כעפר הארץ. אשר לא יהי' להם מנין. והלא מצינו מנינים בתורה. רק המנין שכתוב בתורה הוא מצד גופם. והמנין שהבטיח הקב"ה להאבות שלא יהי' להם מנין הוא מצד נשמותיהם: והאמין

אבי עזר

מאזנים בנקודת הסירק: (י) (ויבתר אותם. כי בהמה ואדם שנים המה) תרגום יונתן מסייע לי' שכ' וסידר פסגא. וע' דיש עוקצין פסיגא של אשכול וכו'. ואשר נכתב

מסורת הקריאה

מלעיל: (ו) בעיניך, נמסר במס"ק ב' א' פתח וא' קמץ, הכא בקמץ, ובש"א א' כ"ג בפתח: שרי, הרי"ש בפתח: (ז) וימצאה, בגרשיים, והצד"י בקמץ בעבור האל"ף שאחריו ועיין מכלול: (ה) באת, התי"ו נח נראה לנקבה נמצאת. ונמסר עליו במס"ק ב' קמץ לחסות, וכן הלשון במס"ג ב' בקמץ וכו', וקשה מאי שייך למסור עליו ב' קמץ הרי לא נמצא בלא קמץ והעיקר היה לה למסור לנו שהתי"ו בלא קמץ ושארא בקמץ, וכמו שמסר לקמן פסוק י"א על וקראת, ד' רפין, עיי"ש, לכן נראה שחסר כאן מלת ב', והמה ב' מסורות והמעתיק ערבבם יחד, וכן צריך להיות, ב' לחסות, ב' קמץ, פי' ב' לחסות קאי על מלת באת, ומסר לן שהמה ב' לנקבה נמצאת א' דין, ב' לחסות (רות ב' י"ב) ומסרת ב' קמץ קאי על מלת תלכי, שהלמ"ד בצירי הנקרא קמץ קטן, ומסר עליו ב' קמץ ר"ל בצירי א' דין, ב' אחור תלכי (ירמיה ט"ו ו') ושארא הלמ"ד בשוא, והמעתיק אחרי שהשמיט מלת ב', ועשה מהם מסרה אחת ב' קמץ לחסות, כתב נמי זה הלשון במס"ג והעתיק ב' בקמץ, והאמת כמו שכתבתי: ואנה, הנגינה מלעיל והנו"ן רפה, וזה הכלל כל אנה שהוא לשון איה ה"א כתיב בסוף תיבותא והנו"ן רפה והנגינה מלעיל בר מן ב' שהנגינה בהם מלרע וסי' אנה אנחנו עלים (דברים א' כ"ח) אנה אלך

וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ: ו וְהֶאֱמִן
בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה: ששי
ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר
הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: ח וַיֹּאמַר
אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה:
ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה
מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ

תרגום אונקלוס

לֵיהּ. כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ: ו. וְהֵימֵין בְּמֵימְרָא דַייָ. וְחַשְׁבַהּ לֵיהּ לְזָכוּ: ז. וַאֲמַר לֵיהּ. אֲנָא יְיָ. דְּאַפֵּיקְתָּךְ מֵאוּר דְּכַסְדָּאֵי. לְמִתַּן לָךְ. יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ: ח. וַאֲמַר. יְיָ אֱלֹהִים. בְּמָא אֵדַע אֲרֵי אֵירְתִנַּהּ: ט. וַאֲמַר לֵיהּ. קָרֵב קֳדָמַי עִגְלִין תְּלָתָא. וְעִזִּין תְּלָתָא. וְדִכְרִין תְּלָתָא. וְשַׁפְנִינָא וּבַר יוֹנָה: י. וְקָרֵיב

תולדות אהרן

והאמין בה'. שבת לג: ויאמר אדני. ברכות ז תענית כז מגילה לא נדרים לב: קחה לי עגלה. שם:

בעל הטורים

בזרעך שנא' ויאמר לו כה יהיה זרעך: (ו) ויחשבה. ג' במס'. הכא ואידך ויחשבה לזונה גבי תמר. ויחשבה עלי לשכורה גבי חנה. היינו דאר"י יהא חלקי עם מי שחושדים אותו ואין בו שסברי תמר בשביל שחשדה יהודה זכתה ויצא ממנה פרץ וזרח שילאו מהם מלכים ונביאים. חנה בשביל שחשדה עלי זכתה וילאה ממנה שמואל. בשביל שנחשדו לזונה ולשכורה. נחשב להן לצדקה. (א"א הרא"ש): (ח) במה אדע. במה בא"ת ב"ש שי"ן ושולם לחשבון ת' לכך נגזר על בניו גזרת ת'. חשבון במה אדע.

רש"י

למטה: (ו) והאמין בה'. לא שאל לו אות על זאת ט אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה. י הקב"ה חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו. ד"א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה כ אמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משלשת. (ב"ר) שלשה עגלים רמז לג' פרים פר יהכ"פ ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משלשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר ל חטאת יחיד: ואיל משלש. אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותר

שפתי חכמים

פה אלא מלמעלה למטה: ט ר"ל וכי תעלה על דעתך שאברהם לא האמין בהקב"ה ובנבואת עצמו והלא אברהם נביא היה וא"כ ל"ל למכתב והאמין בה' ומתרץ לא שאל לו אות. ואין להקשות למה לא ביקש אות על בשורת הבנים כמו על ירושת הארץ כבר תירץ הרמב"ן. והרא"ם תירץ כי ירושת הארץ לא היה עתה הבטחה אלא ספור דברים בעלמא אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ע"ד לתת לך את הארץ הזאת לרשתה מ"ה בקש ממנו אות על ספק הבטחתו אבל הבנים היה הבטחה גמורה מ"ה לא בקש ממנו שום אות. ול"נ דגבי בנים לא בקש אות לפי מדרש רז"ל שהוציא אותו החוצה ואמר לו צא מאיצטגנינות שלך וכו' אברם אינו מוליד וכו' וזה ראה אברם מ"ה לא בקש אות כי אין לך אות גדול מזה משא"כ גבי הבטחת הארץ מש"ה בקש ממנו אות על זה ועי"ל דמש"ה נכנס ספק לאברהם על הבטחת ירושת הארץ כיון שלא כלל הבטחת ירושת הארץ עם הבטחת הבנים אלא חלקן לשנים מש"ה נכנס ספק בלב אברם על ירושת הארץ. נראה לי

וק"ל: (רי"ק) אמר זה לפי שנראה שמלת והאמין בה' מיותרת שאחר שאברהם לא דבר כלום ע"מ שא"ל הש"י כה יהיה זרעך פשיטא שהאמין לז"א שמלת והאמין לאו גופיה איצטריך אלא למידק מיניה ר"ל ע"ז דוקא האמין ולא שאל אות אבל כו': י פי' דמלת ויחשבה וגו' שבה אל הש"י ומלת לו שבה אל אברם לא שמלת ויחשבה שבה אל אברם ומלת לו שבה אל השם והוכחתו כי מלת לדקה אינו נופל אלא מהגדול להקטן שהגדול מתחסד עם הקטן ולא מהקטן אל הגדול: (רי"ק) אמר זה לפי שאם היה חוזר לאברם פשיטא שאפילו שלא היה רואה במזלו שאינו מוליד היה מחשבה לצדקה ולא שיהיה ראוי לכך כ"ש שמזלו מנגד לו לזה אמר הקב"ה וכו': כ וכך פי' של קרא אדע במה אירשנה כלומר בשביל איזה זכות. כתב הרא"ם אבל אינו יודע איך יתיישב לפי זה והאמין בה' וגו' כי תפול הקושיא דלעיל איך לא יאמין בנבואתו הוא בעצמו ותי' שהאמין שיזכה בזרע ולא נשארה בו מבוכה משא"כ בירושת הארץ שנשאר נבוך באיזה זכות יתקיימו בה. ול"נ דגבי זרעו האמין שיתקיים זרעו אף שלא יהיה בהם זכות וכמו שדרשו ואת הצפור לא בתר רמז לישראל שיתקיימו לעולם וכמו דכתיב חצי אכלה בם ודרשו רז"ל חצי כלין והם אינן כלין אבל בירושת הארץ אע"פ שהאמין שיירשוה אבל אם יתקיים בידם היה ספק אצלו באיזה זכות יתקיים בידם כי לא היה יודע אם יהיה להם זכות בידם אע"פ שהיה יודע שעכ"פ יירשוה אף שלא יהיה להם זכות כי כדאי זכות אבות שיירשו את הארץ וכמו שפירש"י בתחלת פרשת וארא לכן אמר במה אדע וגו' כ"ל: ל כתב הרא"ם אע"פ שאינה בא לכפרת כל ישראל דומיא דפרים ושעירים דלעיל מ"מ מאחר שהיא באה על כל חוטא מישראל כפרת כל ישראל מקרי. ול"נ משום דאין לדיק אשר יעשה טוב

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ה) כה יהיה זרעך. א"ר תנחומא בשם ר' אחא אין העולם חסר שלשים צדיקים כמנין יהי"ה:

עניני אמונת אברם בה'

(ו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. אין אנו יודעים מי חשב למי. ונראה כי חז"ל אמרו (יומא כח) אצטגנינות גדולה היתה בלבו של אברהם. שכל מלכי מזרח ומערב היו משכימים לפתחו. נמצא כי אברהם אבינו הי' חוקר ופילוסוף ואצטגנין. ואמרו חז"ל (במ"ר פ' ו) אברהם אמר להקב"ה המזל דוחקני שרואה אני במזלי שאיני מוליד ואמרו עוד (שבת קנ"ב) שאמר הקב"ה לאברהם אבינו אתי סברת דקאי צדק במערב מהדרנא למזרח. ודרך החוקרים לילך אחרי מראה עיניהם ושכליהם. ואמר לנו הכתוב כי מעתה השליך א"א כל חקירותיו ועזב עצמו רק על האמונה. והאמין בה'. והקב"ה חשב זאת לאברהם לצדקה. כמ"ש הכתוב ומצאת את לבבו נאמן לפניך. כמוצא מציאה בהיסח הדעת. כן כביכול הקב"ה מצא בדרך מציאה ובהיסח הדעת את לב א"א בגדר אמונה. לא בגדר חקירה. ומיד אמר לו הקב"ה אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. ותאמין כי גם על הדבר זה שאקיים לך מתנת וירושת א"י: (ח) ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה. רבו הפירושים על שאלת א"א במה אדע והנראה כי שאלה גדולה שאל א"א. כי בהבטחה זו לא אמר לו הקב"ה שזרע אברהם ירשו א"י. כי הקב"ה אמר לו „לתת לך את הארץ הזאת לרשתה„ משמע שהבטיחו הקב"ה לאברהם שהוא בעצמו יירש הארץ. ע"כ תמה אברהם ע"ז ואמר לפני הקב"ה במה אדע כי אירשנה גם לזרעי

תפסיר הרס"ג

ת'ם קאל לה. כד'א יכון נסלך: ו) פאמן באללה. וכתבהא לה חסנה: ז) וקאל לה. אנא אללה. אלד'י אכ'רגתך מן אתון אלכסדאניין. לאעטיך הד'א אלבלד לתחוזה: ח) קאל. אללהם יא רב. במא ד'א אעלם אני אחוזה: ט) קאל לה. קדם לי עגלא מת'לת'א. וענזא מת'לת'א. וכבשא מת'לת'א. ושפנינא ופרך'

נוה שלום

שלשה כת"א ומשפטה בתיו נחה, וגוזל, ופרך' חמאם, מלת חמאם ביאור הנסתר, כי רק תרים ובני יונה הם הנרצים לקרבן מכל מין העוף הטהור.

אבן עזרא

לך לך נאמרה שם כאשר פירשתיו. ולא נא' בחרן: ואברהם האמין בשם כי בנו יירשנו ועל ירושת הארץ בקש אות כאשר עשה גדעון ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר בלא תנאי. כי כלל כל נבואות הם על תנאי. והנה לא חטא אברהם בעבור שבקש לכרות אתו ברית: (ט) עז משולשת יש אומרים ג' עזים והישר בעיני בת שלש שנים: ואיל. הוא הכבש הגדול: וגוזל בן יונה. כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף העולות

רבינו בחיי

(ו) והאמין בה'. האמין ענין הבשורה כי נכון הדבר לפני האלהים. ויחשבה לו צדקה. ויחשבה אברהם להקב"ה לצדקה כי הש"י יעשה זאת בצדקתו לא בזכות אברהם כן פירש הרמב"ן ז"ל. ואפשר לפרש ויחשבה לו הקב"ה לאברהם האמונה במחשבה כאלו עשה צדקה במעשה: (ז) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו'. פי' הרמב"ן ז"ל מעת אשר הוצאתיך מאור כשדים ועשיתי לך נס היה הרצון לפני לתת לך הארץ הזאת. והנה עתה לא גזר שיתננה לו אבל אמר שהוציאו מאור כשדים על דעת שיתננה לו. ולכן חשש אברהם פן יהיה בירושת הארץ תנאי המעשים אע"פ שאמר פעמים לזרעך אתן את הארץ הזאת. כי עתה לא יגזור המתנה כאשר גזר לו הזרע ולכן אמר במה אדע כי אירשנה, ואינו שואל האות וגם הקב"ה לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא. אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למונעה מהם או שמא יעשו הכנענים תשובה, והשם יתברך כרת עמו הברית הזה שיירשנה על כל פנים:

מרפא לשון

ודייקא פי לא יתכן לומר הבט אל צד השמים. או אל לב השמים. ועמש"ל בפ' נח י"א ד': ט. קחה לי. קריב קדמי. ל' תקרובת קרבן הוא. ונר' שאלו לא היה צריך לכרות עמו ברית בין בתריהם היה אומר והעלם לי לעולה כי כמו קרבן הם: עגלה משולשת. עגלין תלתא ועזין תלת ודכרין תלתא. כ"ה בנוס' ישנות וכ"כ היא"ר ז"ל ופירש לפי שעזים הוא ל' נקבה לכן תרג' תלת, וי"ל למה תרגם משולשת תלתא ולא בת ג' שנים כמו שתרג' הירושלמי ונר' שכפי דקדוק הלשון צ"ל כן שאלו אמר הכ' שלשית הייתי אומר בת ג' שנים וכן אלו אמר שלישית הייתי אומר שלשית לבטן וכשאמר משולשת משמע משולשת במינה כמו והחוט המשולש והרמב"ן ז"ל כ' כי בת שלש שנים תקרא פרה ולא עגלה כמו ששנינו וחכמים אומרים עגלה בת שתים ופרה בת שלש ע"כ. ועז ואיל ילמדו מהקש עגלה: י. ויבתר אותם בתוך. בשוי. ולא תרג' במציע כמו והעיר בתוך דמתרג' וקרתא במציע לפי שבכאן פירושו כפי הענין שחלקם כחלוקת השותפים זרוע כנגד זרוע דופן כנגד דופן ירך כנגד ירך באופן שיהיו כל שני החלקים שוים כל אחד כנגד חברתה כדי לכרות ברית ולעבור בין ב' החלקים לומר שהן כשותפין שלא חלקו: יא. וירד העיט על הפגרים. על פלגיא.

וְתֹר וְגוֹזָל: י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר:
יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם: יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו:

תרגום אונקלוס

קֳדָמוֹהִי יָת כָּל אִלֵּין. וּפַלֵּיג יָתְהוֹן בִּשְׁוֵי. וִיהַב פַּלְגַיָּא פַּלְגָּא לָקֳבֵיל חַבְרֵיהּ. וְיָת עוֹפָא לָא פַלֵּיג: יא. וּנְחַת עוֹפָא עַל פַּלְגַיָּא. וְאַפְרַח [נ"י נָאְתִיב וי"נ וְאַתֵּיב] יָתְהוֹן אַבְרָם: יב. וַהֲוָה שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל. וְשִׁינְתָא [י"נ וְשִׁנְתָּא] נְפַלַת עַל אַבְרָם. וְהָא אֵימָה. קְבַל סַגִּי נְפַלַת עֲלוֹהִי: יג.

תולדות אהרן

ידוע פדע עבת נע סוטה יא׳

בעל הטורים

שהם נ"ב שנים לא עבר איש ביהודה ושבעים היו בגלות: (יב) ויהי השמש. ב' במס'. הכא ואידך ויהי השמש באה כנגד שני מקדשים כדכתיב ושמתי כדכוד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח ואחרכו:

רש"י

וגוזל. תור ובן יונה: (י) ויבתר אותם. חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר (ירמיה לד) העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות עכו"ם נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר (תהלים כב) סבבוני פרים רבים וגו'. ואומר (דניאל ח) והאיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס. ואומר והצפיר והשעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר (שה"ש ב) יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז על האומות עכו"ם: ואת הצפור לא בתר. רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט. הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו (ש"א טו) ותעט אל השלל: על הפגרים. על הבתרים (ס"א הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש בתרו ויהב פלגיא נתחלף להם תיבת פגליא לפלגיא ותרגומו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקים בתרים לפגרים שבתרים תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פגול כמו פגול הוא (ויקרא ז) לשון פגר) (כך שמעתי מפי רבינו יהודה ב"ר שמואל) (וכן הגי' ברש"י כ"י ובכ"י אחרת כתיב כך פי' רבינו מאיר ב"ר שמואל): וישב. ל' נשיבה והפרחה כמו (תהלים קמז) ישב רוחו רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות:

שפתי חכמים

ולא יחטא מ"ה כפרת כל ישראל מקרי: מ (רי"ק) אמר זה לפי שפגר לא נקרא אלא ב"ח שהוא שלם וכאן לא היו שלימים לפי שבתר אותם בתוך לז"א הפגרים הבתרים. וכוונת הרב שלא נאמר שירד העיט גם על הצפור ונראה שג"כ יבא לכלות לישראל

עניני אמונת אברם בה'

לזרעי אחרי. ואירשה הוא פועל יוצא לאחרים. כי כעת אתה מבטיח ירושת א"י רק לי לבדי. ומה יהי' בזרעי. ע"ז ענהו הקב"ה ויאמר אליו. אתה תירש הארץ מיד. ובניך לא יירשו את הארץ עד אחר זמן רב. ודרך העולם כשאחד מבטיח לחברו דבר. יהי' דבר גדול או דבר קטן. אם מבטיחו ליתן לו למחר או לזמן קצר. לא יבקש מחברו המבטיח שיתן לו קיום או שבועה על הדבר. כי בעוד יום או יומים יקבל מהמבטיח את אשר הבטיחו. אבל אם מבטיחו על זמן רחוק. או מבטיחו ליתן לבניו אחריו בעת שלא יהי' עוד בעולם. מבקש מהמבטיח קיום על הדבר. וכן הי' כאברהם אבינו. מחמת שירושת הארץ הבטיח הקב"ה לאברהם לזרעו אחריו בעת שלא יהי' עוד בעולם. ע"כ בקש מהקב"ה קיום ע"ז. ובפרט לפי מה שראה א"א באצטגנינותו שעבד יורש אותו. ולא הי' יכול בשום אופן להכחיש את עצמו מה שרואה באצטגנינותו. וה' אמר לו פשר דבר זה ברמז. „לא יירשך זה" ר"ל לא יירשך העבד הזה. כי אם עבד אחר. והוא בנך אשר יצא ממעיך. הוא יהי' בנך. וגם עבד. והוא יירשך. ואברהם אבינו לא הבין הדבר. כי איך יהי' בנו עבד. וכעת פי' לו הקב"ה הדבר באר היטב. כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. ויהיו עבדים ממש. ואחרי כן יצאו משם ברכוש גדול ויירשו את הארץ ונמצא שניהם אמת. כי בנך אשר יהי' עבד יורש אותך. וע"ז כרת הקב"ה עם אברהם ברית עולם שלא תופר:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) ותרדמה נפלה על אברם. נפלה ובתוך אותה שינה הראה לו הקב"ה שעבוד מלכיות וממשלתם ואבודם שנאמר קחה לי עגלה משולשת זו מלכיות רביעית שהיא קשה שנאמר דחילא ואמתא עז זו מלכות יון שנא' והשעיר [וצפיר] הגדול מאד ואיל משולש זו מלכות מדי ופרס שנא' האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס. ת"ר אמר ר' ישמעאל לא התור הזה אלא בלשון ארמי תר זה השור כשיצמד השור זכר עם נקבה יפתחו וישדדו כל העמקים שנאמר ארום חויא רביעאה וכו' וגוזל אלו ישראל שנא' יונתי בחגוי הסלע וכתיב אחת היא יונתי תמתי ר' אחא אומר לא נאמר משולש אלא לשון גבורי כח כמו והחוט המשולש לא במהרה ינתק. רבי משרשיא אומר משולשים היו שלשה פעמים לשלוט בארץ פעם ראשונה כל אחד בפני עצמו שניה בשנים שנים שלישית כלם כאחד נלחמים עם משיח בן דוד שנאמר יתיצבו מלכי ארץ. א"ר יהושע לקח כל אחד חרבו ובתר כל אחד לשנים שנאמר ויבתר אותם בתוך ומיד תשש כחם ואלו לא בתרם לא היה העולם יכול לעמוד בפניהם. ואת הצפיר לא בתר והוא בן יונה שאין לך צפור כתוב בתורה אלא בן יונה וירד העיט על הפגרים להאכילם ולאבדם ואין עיט אלא בן דוד הנמשל לעיט צבוע שנאמר העיט צבוע נחלת לי שנראה קורא ממזרח עיט כצאת השמש ממזרח. וישב אותם אברם שהיה מניף בסודרו שלא ישלוט בהם העיט עד הערב.

א"ר אלעזר מכאן אתה למד שממשלתן של ארבע אומות הללו אינן אלא יום אחד של הקדוש ברוך הוא אמר לו ר' אלעזר ודאי כרברבך נתגני שומשה כל היום דוה חוץ משתי ידות שעה ותדע שכן הוא שהרי כשהשמש נוטה לבא

תפסיר הרס"ג

חמאם: י) פקדם לה גמיע ד'אלך. וסטרהא פי אוסאטהא. וגעל כל סטר תלקא צאחבה. ואלטאיר לם יסטרה: יא) ת'ם וצ'ע אלטאיר עלי' אלאגסאד. וחרכהא אברם פתחרכת: יב) ולמא כאן ענד מג'יב אלשמס. וקע סבאת עלי' אברם. פאד'א בהיבה. צ'למה עצ'ימה קד וקעת

נוה שלום

(יא) וירד העיט, ת'ם וצ'ע אלטאיר, אברם הניח העיט, וישב, פחרכהא, הניף או נענע אותם ויהיה וישב כמו ישב רוחו, ובמדרש הגדול איתה אמר רב אשי נשא אברהם מכישה והוה מיכש

אבן עזרא

וכל קרבן: (י) ויבתר. חתכם והפרידם וכמוהו על הרי בתר. בין בתריו: ויתן איש בתרו. דע כי מלת איש כמו בעל. וכן איש מלחמה. והאיש גבריאל ופי' בעל כמו עצם הדבר וכן איש בליעל סמוך ג"כ בחיות ובירי‍עות אשה אל אחותה נתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים המה: הצפור לא בתר. התור והגוזל כי צפור שם כלל: (יא) העיט. העוף וכן העיט צביע נחלתי: על הפגרים. על הגופות: וישב. בדגשות השי"ן תחת הנו"ן המובלע. כמו יגרש וישלח מהפגרים. וכן ישב רוחו. או השיב הפגרים להבריח העיט: (יב) ויהי השמש לבא. זה לנו לאות כי ויקח לו את כל אלה ביום אחר

רבינו בחיי

(כב) ויעל אלהים מעל אברהם. האבות חשובים ככרובים של מעלה ע"כ הזכיר הכתוב מעל אברהם כלשון שכתוב וכבוד ישראל נעלה מעל הכרובים, ומפורש אמרו רבותינו ז"ל האבות הן הן המרכבה:

אבי עזר

ביריעות אחותה. וכאן לא נא' אחיו. לכן כ' הרב כי הבהמה ואדם שנים. היינו זכר ונקבה ושייך לו רעהו. ולא שייך כן ביריעות כי איש באחיהו ידובקו. ומ"ש הרב פרשת משפטים שאין לשור ריע כ"א בן זוגא כ' כן בנחות לשונו כאשר כ' פ' ויצא ובן אפרים חסר אלף. ועיקר תפיסתו על בן זוגא מפני ששור סמוך לאיש וקאי רעהו על איש הנה מקור חיים ואהל יוסף פירשו באריכות וומוקים גי' רא"ע שלפנינו. ולפי

מרפא לשון

ה"ג וכצ"ל וכמו שפירש"י ז"ל על הפגרים על הבתרים ובס"א שברש"י שאמר שהמתרג' כן טועה ותרג' פגליא אלו לא היה תלמיד טועה לא כתב כן שפיגל בקדשים חנם: וישב אותם. ואתיב (תו דגושה). כ"ה בכל ספרי הראשונים וכ"כ היא"ר ודייקא הכי שהתרג' אינו מפרש וישב על העיט כמ"ש רש"י ז"ל שא"כ היל"ל ונחתו עופיא בל' רבים כמו שמסיים ואתיב יתהון בל"ר או יתרג' הכל בל' יחיד ויאמר ואתיב יתיה אלא שהשיב הפגרים ולכן צ"ל ואתיב שאין נופל ל' הפרחה על הפגרים ופי' שהשיב הפגרים כדי להבריח העיט וכמ"ש הראב"ע ז"ל והיא"ר כתב שלא נוכל לפרשו מל' נשיבה כמו שדרך השי"ן לשוב תי"ו בהרבה מקומות לפי שמצאנוהו בפ' האזינו בשין כרוחי מטרא דנשבין וכן ורוח אלהים מרחפת מנשבא ואני אומר שאפשר שמפני שנפלה הנו"ן שלא אמר ואנשיב לכן נתחלפה השי"ן בתי"ו ומה גם שהיא מאותיות השנים. ואמנם כשהצצתי בניקוד הספרים מצאתי שהיא נקודה ואתיב בל' קל כתרג' וישב את כל הרכוש ודוחק לומר שהתרג' חולק על הקריאה. (אני הצעיר מצאתי נוסחא א' ישנה

חומת אנ"ך

וזהו לאמר שהוצרכה נבואתם לאמר לדורות: טו ואת הצפור לא בתר. פירש"י ז"ל אלו ישראל שנמשלו ליונה וא"ה לבהמות. הקשה רבינו ישעיה ז"ל דבישראל נמי כתיב ואתנה נאני צאן מרעיתי עכ"ד ואפשר דשאני התם ודכוותיה דכב יכול הוא הרועה שלנו ואנחנו צאן מרעיתו וזה חשיבות ישראל ואם אל סודו תדרוש קח לך בשמי' ראש כי לא גי' הוי"ה אדנ"י ן' ש"ב ובמ"א הארכתי בס"ד: טז והנה אימה חשכה גדולה. דרשו רז"ל על ד' גליו' וכ' ר' אפרים ז"ל בפי' כ"י גדולה קרי ביה ד' גולה שהם ד' גליות עכ"ד ואפ' לו' ד' גולה היא השכי' הנקראת ד' שהשכינה עמהם וכ"י היא גולה עמהם נופלת כמש"ה סוכת דוד הנופלת עליו בעבור ישראל ואתא לנחומיה לאאע"ה שהשכינה עמם

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר לְאַבְרָם. מִידָּע תִּדַּע. אֲרֵי דַּיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ. בְּאַרַע לָא דִּילְהוֹן. וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן. אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין: יד. וְאַף יָת עַמָּא. דְּיִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא. וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּ נִכְסִין סַגִּי: טו. וְאַתְּ. תִּתְכְּנֵישׁ לְוָת אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם. תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא: טז. וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָלְכָא. אֲרֵי לָא שְׁלִים. חוֹבָא דֶּאֱמוֹרָאָה

יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀
יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם
וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃
יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן
אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃
טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם
תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ טז וְדוֹר
רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֺן

תפסיר הרס״ג

עליה: יג) וקאל לאברם. אעלם עלמא. אן נסלך סיכון ג׳ריבא. פי בלד ליס להם. פיסתכ׳דמונהם ויעד׳בונהם. ארבע מאיה׳ סנה: יד) ואלקום אלד׳ין יסתכ׳דמונהם איצ׳א סאחכם עליהם. ובעד ד׳לך יכ׳רגון בסרח עצ׳ים: טו) ואנת תציר אלי׳ אבאיך בסלאב. ותדפן בשיבה צאלחה: טז)ואלג׳יל אלראבע ירגע אלי׳ ההנא. אד׳ לם יכמל.

ת״א ועבדום. ברכות ט סוטה מו סנהד׳ לט עדיות ג: ואתה תבוא. ברכות סד מועד קטן כט: ודור רביעי. עדיות ג:

בעל הטורים

(יג) כי גר. סופי תיבות עולה למנין רד״ו: (טז) ודור. ב׳ במסרה הכא ואידך דור הולך ודור בא. פי׳ דור הולך בזמן שילאו כניך מהארן ודור אחר בא לרשת את הארן. ודו״ר רביעי ישובו הנה. רד״ו שנים יהיו שמה ואז ישובו הנה:

רש״י

(יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד ילחק עד שילאו ישראל ממלרים ת׳ שנה. כילד ילחק בן ששים שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למלרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק״ל ובמלרים היו מאתים ועשר כמנין רד״ו הרי ארבע מאות שנה. וא״ת במלרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מלרים היה לא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשילאו ישראל ממלרים אין אתה מולא אלא שלש מאות וחמשים ואתה לריך להוליא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ב ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארן מלרים אלא לא להם ומשנולד ילחק ם ויגר אברהם וגו׳ ויגר ילחק בגרר (תהלים קה) ויעקב גר בארן חם (בראשית מז) לגור בארן באנו: (יד) וגם את הגוי. ע וגם לרבות הכשדים שאף הם כלים על שיעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר פ מכות: ברכוש גדול. בממון צ גדול כמו שנאמר (שמות יב) וינללו וגו׳: (טו) ואתה תבוא. ולא תראה ק כל אלה: אל אבותיך. אביו עע״ז והוא מבשרו שיבא אליו ר למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא ילא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה׳ שנים קודם זמנו ובו ביום ש מרד עשו: (טז) ודור רביעי. לאחר שיגלו למלרים יהיו שם ג׳ דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זה כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה יעקב ירד למלרים לא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחלרון וכלב בן חלרון ת מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמורי. להיות משתלח מארלו עד אותו זמן שאין הקב״ה נפרע מאומה עד שתתמלא

שפתי חכמים

לפי שהלפור הוא רמז לישראל לז״א הבתרים רמז לעכו״ם: נ וגם השנים שהיו לקהת קודם שירד למלרים וא״כ הואיל ולא היה השיעבוד ד׳ מאות שנה למה כתיב ועבדום ועני אותם ארבע מאות שנה וי״ל ארבע מאות שנה קאי אגר יהיה זרעך בארן לא להם דהרי משנולד ילחק היו כגרים בשאר ארלות כדכתיב ויגר ילחק שהוא לשון גרות ולא קאי על ועבדום ועני אותם דעבדות לא היה אלא רד״ו שנה אבל הגרות היה משנולד ילחק: ם לכך כתיב בארן לא להם שהרי לא באו מיד למלרים אלא בסוף ימי יעקב: ע והם מרומזים בפסוק דלמעלה והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו אימה זו בבל חשיכה זו מדי שחשכו עיניהם של ישראל בלום ובתענית. גדולה זו יון. נופלת זו אדום: פ לאפוקי דין כמשמעו כי לא מלינו שעמד עמהם בדין: צ לא כשאר רכוש שבמקרא המורה על קנין כי זה הממון שהשאילום אינו מקויימם: ק פי׳ העבדות והעינוי אבל הגרות גם הוא היה בכלל גרות כי מיד כשנולד ילחק התחילו הד׳ מאות שנה וכמ״ש רש״י: ר בניחותא ולא בתמיה מדלא אמר בתר הכי אלא ללמדך כו׳ מהרש״ל: ש (קל״מ) דכתיב ויבא עשו מן השדה והוא עיף ודרז״ל ברליחה ואותו יום מת אברהם ע״ש: ת וא״ת והרי דור חמישי היה שהרי יעקב מיורדי מלרים היה יעקב יהודה פרן חלרון וכלב וי״ל דיעקב זקן היה ולא חשיב דור אלא נחשב כמת. ועוד י״ל דבימי יעקב לא היה שיעבוד כלל אבל בימי יהודה התחיל קלת השיעבוד כמו שפירש רש״י בפרשת ויחי.

דעת זקנים מבעלי התוספות

לבא במער׳ תשש כוחו ואורו עד שיבא הערב שיצמח אורן של ישראל שנאמר לעת ערב יהיה אור. ועוד יש להוכיח מכאן שעבוד ארבע מלכיות אימה במלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל מכל מצות שבתורה. גדולה זו מלכות מדי שגדלה עד מאוד למכור ישראל חנם. נופלת עליו זו במלכות בבלי שנפלה עטרת ישראל בידה. עליו אלו בני ישמעאל שעליהם בן דוד יצמח שנאמר אויביו אלביש בושת ועליו יציץ נזרו. ר׳ אלעזר בן עזריה אומר לא נבראו המלכיות האלו אלא לעצים לגיהנם שנאמר והנה תנור עשן ולפיד אש ואין תנור אלא גיהנם שנא׳ נאם ה׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים כך הראה הקב״ה לאברהם שעבוד מלכיות וגיהנם והראה לו תורה וקרבנות אמר לו כל זמן שישראל עוסקין בתורה ובקרבנות יהיו נצולין מן השנים האלו ומצליחין. אבל עתיד בית המקדש ליחרב וקרבנות ליבטל במה אתה חפץ שישתעבדו בניך בשעבוד מלכיות או בדינה של גיהנם והיה תמה אברהם ולא היה יודע מה לענות ולבחור א״ל ית׳ ממה אתה תמה בחר לך בשעבוד מלכיות ואל ידונו בגיהנם הה״ד אם לא כי צורם מכרם וה׳ הסגירם צורם זה אברהם שנא׳ הביטו אל צור חצבתם: (יג) ועבדום וענו אותם. כנגד במה אדע וגו׳ ארבע מאות שנה כנגד ד׳ תיבות. ד״א במ״ה עולה ארבע מאות בא״ת ב״ש. ועוד מסיק בפרק ראשון מנדרים מפני מה נענש אברהם שנשתעבדו בניו מפני שהפריד בני אדם מליכנס תחת כנפי השכינה שנא׳ תן לי הנפש: (יד) ואחרי כן יצאו. א״ר אחא כתיב כאן אחרי ולא כתיב אחר כאן רמז לו עשר מכות שעתיד להביא על המצרי׳ במצרים: האמורי

נוה שלום

להו והוו מתכתשין, ע״כ. (יג) ארבע מאות שנה, תמאם ארבע מאיה׳ סנה, כלומר עד סוף ארבע מאות שנה מהיום וכן פי׳ ראב״ע ז״ל. ועלטה, אלדהמה, חשכה גדולה, לפיד אש, פליל נאר, ניצוצי אש. תנור עשן כשביה תנור דכ׳אן בדמות תנור מעלה עשן.

אבן עזרא

שהקיץ ממחזה הנבואה: יג) כי גר יהיה זרעך. נקרא בלה״ק האיש שיש לו משפחה כסעיף שהוא דבק בשרש ע״כ נק׳ אזרח כי טעמו כאזרח רענן. וטעם גר כמו הגרגיר שנכרת מן הסעיף. ויש חסרי לב שזה הטעם רחוק בעיניהם ואלו היו יודעים טעם כל אות וצורתו אז יכירו האמת: ארבע מאות שנה עד סוף זה הקץ מהיום: (יד) אשר יעבדו. שיהיו להם עבדים: (טו) תבא אל אבותיך. כנוי על המיתה כדרך כל הארץ. וטעם בשלום שתהיה בכבוד ולא כמו זרעך: (טז) ודור רביעי. רבי המפרשי׳ השתבשו בפי׳ דור והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות. והנכון בעני כי פי׳ דור כמו דורות והנכון בעיני כי פי׳ דור כמו יושב. מדור באהלי רשע. ומדתו הקץ שידור אדם בחלדו. ויש ארוך ויש קצר ודור רביעי אחר היות זרעו גר והטעם על מצרים. וכן כתו׳ כי גר היה בארצו. וכן היה קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן. ובניהם שבו אל ארץ כנען: עון האמורי. מפורש בפסוק גדול עוני מנשוא. והזכיר האמורי בעבור תקפו.

אבי עזר

דבריכו ניחא שפיר: (3) (וכן חסר ה״א כו׳) כי שרשו בנה וחסר הה״א כמו שחסר

נחל קדומים

לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה ואתה ה׳ מג״ן בעדי ודוק כי קצרתי: יג (ה) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. נודע משז״ל י״פ ואת העם העביר אותו לערים כדי שלא יחרפו ישראל שעתידים להיות גרים ביניהם כי הלא גם הם מטולטלים וז״ש ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ואל תאמר כי חרפה להם להיותם גרים לז״א בארץ לא להם שהארץ למצריים השוכנים בה כי את העם העביר אותו לערים וא״כ בארץ לא להם חוזר למצריים ובהכי ניחא כפל הכתוב. רבינו האר״י זצ״ל. ובזה אפשר פ׳ וגר לא תונה ולא תלחצנו כי

חומת אנ״ך

ועמה יפקון כמ״ש בז״הק: יז הנה נא עצרני ה׳ מלדת וכו׳. יש לרמוז מ״ש רז״ל לעולם אל יפתח אדם פיו וכו׳ ואדרבא לעולם יפתח פיו לטובה כמ״ש אאע״ה ונשובה אליכם. ולזה אמרה שרה אע״ה הנה נא עצרני פי עתה עצרני אבל לימים עוד אלד ולפי שעה בא אל שפחתי וכו׳ גם הורה עצרני ה׳ מדת רחמים כמ״ש כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד וכאוס איש גם זו היה אומר גם זו לטוב. וכן שרה זאת אומרת הנה עצרני ה׳ מדת רחמים

הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ
בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן
וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים
הָאֵלֶּה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה
אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ
נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר
מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃
יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת
הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי
וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־הָאֱמֹרִי
וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־
הַיְבוּסִי׃ ס טז א וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם*
לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית

חמישי בספרדי

תרגום אונקלוס

עַד כְּעַן: יז. וַהֲוָת שִׁמְשָׁא עָלַת. וְקַבְלָא הֲוָא. וְהָא תַנּוּר דְּתָנָן וּבְעוֹר דְּאִישָׁא. דַּעֲדָא. בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין: יח. בְּיוֹמָא הַהוּא. גְּזַר יְיָ. עִם אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר. לִבְנָךְ. אַתֵּין [י״נ יְהָבִית] יָת אַרְעָא הָדָא. מִנְּהַר מִצְרַיִם. עַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת: יט. יָת שַׁלְמָאֵי וְיָת קְנִזָּאֵי. וְיָת קַדְמוֹנָאֵי: כ. וְיָת חִתָּאֵי וְיָת פְּרִזָּאֵי וְיָת גִּבָּרַיָּא: כא. וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת כְּנַעֲנָאֵי. וְיָת גִּרְגְּשָׁאֵי וְיָת יְבוּסָאֵי: א. וְשָׂרַי אִתַּת אַבְרָם. לָא יְלֵידַת לֵיהּ. וְלַהּ. אַמְתָא מִצְרֵיתָא

תפסיר הרס״ג

ד׳נב אלאמוריין אלי׳ אלאן: יז) פלמא ג׳אבת אלשמס. וכאנת אלדהמה. פאד׳א בשביה דכ׳אן תנור ופליל נאר. גאז בין תלך אלאסטאר: יח) פי ד׳לך אליום. עהד אללה מע אברם עהדא קאילא. לנסלך אעטי הד׳א אלבלד. מן נהר מצר. אלי׳ אלנהר אלכביר נהר אלפראת: יט) אלקיניין ואלקניזיין ואלקדמוניין: כ) ואלחתיין ואלפריזיין ואלשגעא: כא) ואלאמוריין ואלכנעאניין ואלגרגשיין ואליבוסיין א) ושרי זוגה׳ אברם. לם תלד לה. ולהא אמה מצרייה אסמהא הגר: ב)

חלק הדקדוק

[וכ״כ הר״ח]: יז) ועלטה ל׳ מלרע (מהריב״ש): בין הגזרים, הטפחא בתיבת הגזרים וכן עיקר. וכ״ה בהללי דלא בדפוסים. [הגזרים, כטפחא ר״ח]: [ב) לקול שרי, שרי בשנ״י קמצין, ר״ח]

אבן עזרא

והנה משה הרג המלכים הגדולים והם מלכי האמורי. וחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע. ויש ראיות אחרות וכן אמר הנביא אשר כגבה ארזים גבהו. המפרש האמורי מגזרת אומר לא אמר כלום: (יז) ויהי השמש באה. בתחלה עודנה לא באה. וכ״כ לבוא: ועלטה. חשך. ורעיו ביחזקאל והטעם כי הלילה מעונן, או פירושו אחר בוא האור הנראה בעבים: והנה תנור עשן. כדמות תנור העולה עשן ממנו ובתוכו לפיד אש: בין הגזרים בין הבתרים וזאת היא השבועה. וכן העגל אשר כרתו לשנים ע״כ כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית: (יח) מנהר מצרי׳. הוא שיחור ולא היאור: (יט) וקיני וקנזי וקדמוני מבני כנען ויש להם שני שמות. והרפאים. זה. שכתוב ארץ רפאי׳ תחשב. ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני והיבוסי אחריו. דע כי השבעה גוים כנענים הם כלם ועשתי עשר בנים היו

אבי עזר

מן שורש חיה. ונכתב וארפכשד חי פעל עבר. וכן חי הוא יודך תואר לאיש חי:

בעל הטורים

(יז) ועלטה היה והנה תנור. ר״ת בהיפך תוהו שהראה לו הגליות שדומין לתוהו: (א) ושרי. ב׳ במסרה ושרי אשת אברם ושרי בישככר עם דבורה מלמד שהיתה חשובה כאמהות: ולה. ד׳ במסורה. ולה שפחה מצרית. ולה שני פיות. ולה אמר עלי לשלום. ולה גפין ארבע כחיה שראה דניאל. וזהו שדרשו ותלך ותתע שחזרה לגלולי אבי׳ והיינו ולה שתי פיות שחזרה לה פה אחר להודות לעכו״ם וכיון שעשתה תשובה חזר ולקחה כמו שאמרו קטורה זו הגר וזה הוא ולה אמר עלי לשלום. ולה גפין ארבע

שפתי חכמים

ויהיה ועבדום וענו אותם דבוק עם דור רביעי: א רצונו לפרש למה כתיב ויהי ל׳ זכר והשמש ל׳ נקבה מדכתיב באה והוה ליה למכתב ותהי השמש ומתרץ דה״פ ויהי דבר זה השמש באה וגו׳ ומלת ויהי קאי אדבר זה וכמו כן ויהי הם מריקים וגו׳ כאלו אמר ויהי דבר זה שהם מריקים: ב כ״ל דעוג שהיה אמורי דכתיב שני מלכי האמורי מלך על החוי שהם רפאים והוא היה מבני האמורי ונקרא יתר הרפאים מפני שמלך עליהם דאי תימא

רש״י

שאתה שנאמר (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה: (יז) ויהי השמש באה. כמו (בראשית מב) ויהי הם א מריקים שקיהם (מ״ב יג) ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו׳. רמז לו שיפלו הכותים ע״א בגיהנם: באה. טעמו למעלה לכך הוא

מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באל״ף היה מבואר כשהיא שוקעת וא״א לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חילוק בכל תיבה לשון נקיבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה. קמה אלומתי. הנה שבה יבמתך (רות א) וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבקר היא שבה (אסתר ב): (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב״ה כאלו היא עשויה (ב״ר): הנהר הגדול נהר פרת. לפי שהוא דבוק לא״י קוראהו גדול אע״פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך: (יט) את הקיני. (ב״ר) עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון הם קיני קניזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישעיה יא): (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג ב שנא׳ בה (דברים ג) ההוא יקרא ארץ רפאים: (א) שפחה מצרית. בת

עניני שרה והגר

(א) ושרי אשת אברם לא ילדה לו וגו׳. (ה) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וגו׳. הנה רבותינו ז״ל במדרש אמרו. כי שרה אמרה אולי אבנה ממנה. בזכות שאכניס לרתי לביתי. ולא פירשו מהו הזכות הזה. והרב בעל מעשי ה׳ כתב כאשר ראתה שרה היותר עקרה ואברהם זקן אמרה לתת לו שפחתה. ואפילו שלא הוליד עד אותו הזמן שהי׳ זקן אולי עוד יוליד. ולכך נסתפקה ואמרה אולי. ואומרה אבנה. ר״ל שהבנים שיהי׳ לו משפחתה יהיו לה לבנים. שהיא תגדלם. וזה אומרה אבנה ממנה. ר״ל אזכה לגידול בנים שיהיו לך ממנה. כי תשוקת הנשים היא לגדל בנים. וזה מנהג העולם שהאשה שאין לה

רבינו בחיי

(יז) והנה תנור עשן. לפי הנראה היה לו לומר והנה עשן תנור כשם שנאמר במעמד הר סיני ויעל עשנו כעשן הכבשן. אבל יתכן על דרך הקבלה כי בא הכתוב להודיענו הכח הזה שעבר וקבל קרבנותיו של אברהם וכי יש בו כח זכרות וכח נקבות. יש בו כח זכרות לפעול הפעולות. וכח נקבות שהוא מקבל מזולתו כנקבה זו שמקבלת מן הזכר. וכל הפעולות מתגדלות בה מכחו ועל כן נקרא הכח הזה שכינה בלשון נקבה ותרגם אונקלוס (שמות ל״ג) פני ילכו שכינתי תהך ולא יהך. ושם הכח הזה ידוע. ויש בזה התעוררות ורמז במלת תנור בחלוף תי״ו בטי״ת (באלפ״א ביתא של א״ת ב״ש) ועל כן הזכיר בכאן תנור עשן שהוא הכלי המקבל האש. וזהו רמז לכח הנקבות. ולפיד אש הוא הזכרות. וזהו שכתוב אשר עבר ולא אמר אשר עברו. וזה לשון כרת ה׳ את אברם ברית כי השכינה שהיא הברית העביר בין הבתרים. ודע כי על כח הזה הזכיר למעלה בראש הפרשה ויבן שם מזבח לה׳ הנראה אליו. והמשכיל יבין:

מרפא לשון

והיא נקודה כך ואתיב (פתח וצירי) בל׳ כבד. מהרי״ק). יב. ויהי השמש לבא. והוה. אבל לקמן ויהי השמש באה. והות מפני שאמר באה בל׳ נקבה וכ״כ יא״ר ז״ל ואין לתמו שפעמים השמש ל׳ זכר ופעמים ל׳ נקבה דכל שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו: יג. בארץ לא להם. בארע לא דילהון. ה״ג ול״ג דלא דילהון ונר׳ הטעם לפי שאינו אומר כן על גלות מצרים דוקא אלא מצרים ושאר ארצות כידוע ודכוותיה נת׳ בפ׳ בראשית: טז. ישובו הנה. הלכא. ה״ג ובמסורת התרג׳ הנה דמיתרג׳ הלכא. ד׳. ודור רביעי. אל

תרגום אונקלוס

שְׁמַהּ הָגָר : ב. וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם. הָא כְעַן. מַנְעַנִי יְיָ מִלְּמֵילַד. עוֹל כְּעַן לְוָת אַמְתִּי. מָאִם אִתְבְּנֵי מִנַּהּ. וְקַבֵּיל אַבְרָם לְמֵימַר שָׂרָי : ג. וּדְבָרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם. יָת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתַּהּ. מִסּוֹף עֲסַר שְׁנִין. לְמִתַּב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן. וִיהָבַת יָתַהּ. לְאַבְרָם בַּעְלַהּ לֵיהּ לְאִתּוּ : ד. וְעָל לְוָת הָגָר וְעַדִּיאַת. וַחֲזָת אֲרֵי עַדִּיאַת. וְקַלַּת רִבּוֹנְתַהּ בְּעֵינַהָא :

בראשית

וּשְׁמָהּ הָגָר׃ ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־
אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת
בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה
מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃
ג וַתִּקַּח שָׂרַי ׀ אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת־
הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר
שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ
לְאִשָּׁה׃ ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר
וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ
בעיניה

ת"א מקץ עשר · יבמות סד :

תפסיר הרס"ג

פקאלת שרי לאברם. הוד'א קד מנעני אללה מן אלולאד. אדכ'ל אלי' אמתי. לעל יבנא ביתי מנהא. פקבל אברם כלאם שרי : ג)פאכ'ד'ת שרי זוגה' אברם. הגר אלמצריה אמתהא. בעד עשר סנין. מן מקאם אברם פי בלד כנעאן. פאעטתהא. אברם זוגהא לתכון לה זוגה : ד) פדכ'ל אלי' הגר וחמלת. פלמא ראת אנהא קד חמלת. האנת

חלק הדקדוק

ג) ותקח שרי* אשת אברם. בתיגאן אין פסיק בין תי' שרי לתי' אשת וכן העיד מהר"ם לונזאנו שכ"ה בס"ס [וכ"כ הר"ח] : [ד) ותהר, התיו בפתח, ר"ח :]

אבן עזרא

לכנען. ואחר שהזכיר הששה יאמר הכנעני על הנשארים וכן בפ' הזאת הם עשרה בפרט ובמקו' אחר בכלל. וכן יהודה וישראל רבים. אע"פ שיהודה מישראל הוא : (ב) אולי אבנה. מגזרת בן. ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בנין והאב כמו היסוד ובן חסר ה"א וכן בל חי תאר. או פעל עבר : וישמע אברם אמר לה כן : (ג) מקץ עשר שנים. העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא : (ד) ותקל. הנה הנעלם אשר בין האות המשרת ואות השרש תחת הדגש הנתון להתבלע אות הכפל והוא

מסורת הקריאה

מרוחך (תלים קל"ט ז') : תלכי, התי"ו רפויה כי אין כאן דין אתי מרחוק להיות כי מפסיק בין ב' הטעמים יותר ממלך אחד כמו ועשית פרכת, מ"ש : ותאמר, בטעם זקף גדול : ברחת, הרי"ש בפתח אף שהוא סוף פסוק וכ"כ במכלול ד' י"ד וכן נמסר עליו שהוא חד מן פתחין דסוף פסוק דבראשית, ואולם מה שמסר המדפיס שהוא חד מן א"ב מן חד חד פתח וחד קמץ כו' שקר ענה כי לא נמנה זה בהדייהו במערכת ערך פת, ועוד שסתר ד"ע שמנה זה בהדי פתחין דספרא וחבירו הוא בירמיה ד' כ"ט וגם הוא פתח בלי

בעל הטורים

איירי ג"כ במלכות ישמעאל : (ג) לשבת. ב' במס' הכא ואידך אשר נטה לשבת עד מי שנשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה דהיינו לשבת עד ישא אחרת ואין ישיבת ח"ל עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען. פי' כשישב עד בארץ

רש"י

פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה ג אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר : (ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס : אבנה ממנה. בזכות ד שאכניס צרתי לתוך ביתי : לקול שרי. (ב"ר) לרוח ה הקודש שבה : (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים ו אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ב"ר) : מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה ז עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת (יבמות סד) : לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י : (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ח ראשונה (ב"ר) : ותקל גברתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאלו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי ט מביאה ראשונה

שפתי חכמים

ואת הרפאים זה עוג והם אמוריים כולם מאי ואת האמורי הא ככר חשיב האמורי שנאמר ואת הרפאים והוא עוג שהוא אמורי הרא"ם : ג הוכחתו מדכתיב ולה שפחה והא כל מה שקנתה אשה קנה בעלה אלא ודאי בת פרעה היתה ונתן לה בתו כשראה וכו' מ"ה כתיב לה לרמז ע"ז כלומר שראה מעשים שנעשו לה לשרה וק"ל : ד ר"ל וכי אם הגר תלד תהא היא בנויה ומתרץ דממנה פי' בשבתה : ה הוכחתו מדכתיב לקול שרי היה לו לכתוב לשרי אלא ה"פ לקול הבא לשרי דהיינו רוח הקודש : ו כיון דעיקר האדם הוא דעתו ולא יוכל לקחת דעתו כי אם בדברים טובים מושך דעתו לרצונו : ז דאל"כ מקץ עשר שנים למה לי אלא וכו' : ח וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל מדכתיב ויבא אל הגר ותהר היה לו לכתוב ויבא אליה ותהר הגר ל"ל אלא למדרש שהיתה עוד שמה הגר ותהר הא כיצד אלא נתעברה מביאה ראשונה והוה כאלו היתה עוד בתולה ונתעברה. א"נ מדסמיך הגר אל ותהר איכא למדרש הגר ותהר אבל לא שאר נשים הא כיצד אלא נתעברה מביאה ראשונה משא"כ שארי נשים שאין מתעברין כלומר שנעשה לה נס והא אין אשה מתעברת מביאה ראשונה אלא ע"י נס וק"ל. ודלא כהרא"ם שפי' שלטה בעצמה כו' ע"ש ברא"ם : ט וא"ת מנ"ל דמשום שמביאה ראשונה נתעברה מ"ה ותקל כו' דלמא מסיבת הריון הוא ותקל ולא מסיבת ביאה ראשונה וי"ל דאל"כ הל"ל ותהר ותקל וגו' ועי"ל דאי מסיבת הריון למה ותקל דלמא שרה עקרה היא מ"ה לא זכתה להריון בשלמא אי משום מביאה ראשונה נתעברה א"ש דאמרה הגר ודאי אינה צדקת דאי צדקת היתה למה לא הועיל לה זכות דהא אני נתעברתי מביאה ראשונה

עיני שרה והגר

לה בנים כאשר תוליד אשה אחרת הנאהבת לה יהיו בעיניה בני שהוכתה כבניה והיא תגדלם ותהי' להם אומנת כבניה. ועל דרך זה נאמר יולד בן לנעמי. וכן נאמר ברחל כאשר אמרה אל יעקב הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה. אח"כ כאשר ילדה בלהה בן ליעקב אמרה רחל ויתן לי בן. התייחסה הבן אליה. כאילו ילדה אותו. ולפי שהגר היתה אז אהובה אצל שרה ע"כ נתנה אותה לאברהם. ואח"כ כאשר ראתה שרה שלא היתה לה הגר אהובה כבתחלה ותקל בעיניה. הנה לא נתקיימה כונתה לגדל בן אהובה ע"כ צעקה אל אברהם לאמר חמסי עליך. כלומר אני חשבתי שתהי' הגר חבובה לי ואגדל בניה והנה מעתה נקלותי בעיניה. ע"כ כאשר ילדה הגר הבן הזה לא קראה אותו שרה שם כאשר רחל ולאה קראו שמות לבני השפחות שלהן. רק אברהם קרא שם לבן הגר. ומה שאמרה שרה חמסי עליך ופי' רש"י ז"ל שאתה שומע בזיוני ושותק. וזה פי' נאה לתת טעם אל מה שהיתה מתרעמת על אברהם. אבל העיקר חסר שאין זה בכתוב. אבל יתכן לומר שאומרה אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא ר"ל שאברהם ראה שהרתה וראה שהקלה בגבירתה מפני הריונה. כי כן תאמר ותרא לנוכח לזכר [וכמוהו ותרא את עני אבותינו במצרים]. א"כ זה הי' תרעומת שלה באומרה שבזמן שהשפחה היתה ברשותה היתה נוהגת בה כבוד. אבל עתה שנתתי אותה בחיקך ויצאה מרשותי היא מקלת בי. והית' מתרעמת שאברהם הי' רואה שמפני הריונה היא מקלת בגבירתה. וזה אומרה ותרא כי הרתה ואקל בעיניה. ולכן אמר לה אברהם הנה שפחתך בידך עשי לה כטוב בעיניך. כלומר אני אין עלי להוכיחה אחרי היותה שפחתך. שאין דרך מוסר שאחר יוכיח או ייסר שפחת רעהו ודרך מוסר עשיתי כן שאילו הייתי אני מוכיח אותה הי' נראה כאילו יצאה מרשותך. ואין הדבר כן כי עדיין שפחתך היא ולכך לא הוכחתי אותה. וזה הוא אומרה ישפוט ה' ביני וביניך. כלומר מעתה שאתה רואה ואינך מוכיח אותה הרי דיני עמך לא עמה. עכ"ל :

מרפא לשון

שת"י בירמיהב' פרא למוד מדבר. כערודא. ולכן התרג' הזה פתרון עניך לא פי' מלה וצריך להיות כן כי פרא זה אינו אלא משל וצריך פתרון : ויד כל בו, ואף אנשא יהון צריכין ליה ה"ג ול"ג בני אנשא מפני שהוא מדבר כנגד שב הכללי כמו שתרג' פרא אדם מרוד באנשא ובנוס' ישנות ואף אנשא יהי צריך ליה הכל בל' יחיד כנגד הכלל וכ' היא"ר ז"ל צ"ל למה דילג כל, ואני אומר שלא דילג כל אלא החליף כל באדם והטעם יובן כאשר נדע יהיה צריך להם וגם יהיו צריכים לו ובזה לא יוכל לשלוט בהם

תחלה מה טעם הכתוב ולמה אמר לה זה כי היה ראוי לבשרה במלכותו ובצלחתו אבל טעם הכ' כי המלך רצה לנחמה על מה שאמר לה שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה שבשכר זה אמר לה הנך הרה ויולדת בן והוא יהיה פרא אדם ר"ל שיהיה חפשי לעולם ולא ישתעבד לשום אדם מדה כנגד מדה והוסיף עוד לפרש היאך יהיה חפשי ואמר ידו בכל ויד כל בו ופי' כתרג' הוא יהי' צריך לכולא וכו' ר"ל. שמני זה יהיה פרא מורד בהם כי הוא והם לא יוכלו לשלוט בו והנה נתב' מזה כי מש"ה אדם כל' אינו

בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם
חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי
בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל
בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ׃
ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי הִנֵּה
שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב
בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃
ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־עֵין הַמַּיִם
בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃
ח וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה
בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי
גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת׃ ט וַיֹּאמֶר לָהּ
מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּךְ
וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר לָהּ
מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־
זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ יא וַיֹּאמֶר לָהּ

* נקוד על י׳ בתרא

תרגום אונקלוס

ה. נַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּינִי לִי עֲלָךְ. אֲנָא יְהָבִית אַמְתִי לָךְ. נַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאַת. וְקַלִּית בְּעֵינַהָא. יְדִין יְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ: ו. נַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי. הָא אַמְתִיךְ בִּידִיךְ. עֲבִידִי לַהּ דְּתָקִין בְּעֵינַכִי. וְעַנִּיתַהּ שָׂרַי. נַעֲרַקַת מִן קֳדָמַהָא: ז. וְאַשְׁכְּחַהּ. מַלְאֲכָא דַיְיָ. עַל עֵינָא דְמַיָּא בְּמַדְבְּרָא. עַל עֵינָא בְּאֹרְחָא דְחַגְרָא: ח. וַאֲמַר. הָגָר. אַמְתַהּ [נ״י אַמְתָא] דְשָׂרַי. מְנָן אַתְּ אָתְיָא וּלְאָן אַתְּ אָזְלָא. נַאֲמַרַת. מִן קֳדָם שָׂרַי רִבּוֹנְתִי. אֲנָא עָרְקָא: ט. נַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ. תּוּבִי לְוָת רִבּוֹנְתִיךְ. וְאִשְׁתַּעְבִּידִי תְּחוֹת יְדַהָא: י. נַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ. אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנַיְכִי. וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי: יא. נַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ. הָא אַתְּ

תפסיר הרס"ג

סיידתהא ענדהא: ה) פקאלת שרי לאברם צ׳למי עליך. אנא אעטיתך אמתי. פלמא ראת אנהא קד חמלה. הנת ענדהא. יחכם אללה ביני ובינך: ו) קאל להא אברם. הוד׳א אמתך פי ידך. אצנעי בהא מא חסן ענדך. פעד׳בתהא שרי. חתי׳ הרבת מן בין ידיהא: ז) פוגדהא מלך אללה עלי׳ עין מא פי אלברייה. עלי׳ אלעין פי טריק חגר: ח) פקאל. יא הגר אמה׳ שרי. מן אין ג׳ית ואלי׳ אין תמצ׳ין. קאלה. מן בין ידי שרי סיידתי. אנא הארבה: ט) וקאל להא מלך אללה. ארגעי אלי׳ סיידתך. ואסתכדי תחת ידיהא: י) ת׳ם קאל להא לאכת׳רן נסלך. חתי׳ לא יחצא מן כת׳רה׳ יא) וקאל להא. הא אנת חאמל

נוה שלום

יז (ז) שור, חגר, בכסר אלחא, מקום ידוע באי ערב בדרך המובילה לסוריא וקרוב לת"א. (ט) והתעני, ואסתכדי, ל׳

חלק הדקדוק

ז) וימצאה, הוו געי, ר"ח:] ח) בורחת,

אבן עזרא

מבנין נפעל: (ז) וימצאה. מלה זרה כי המשפט כמו וישנאה: (ח) אי מזה. כמו איה וכן אי הבל. וטעם מזה מקום. כאלו אמר אי מזה מקום באת: בורחת. נפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו. וכן בורחת כל העיר. והיא כפורחת. ברחת ובמזרה. וכן יודעת איש בעבור אותיות הגרון שהם אחה"ע וכן

מסורת הקריאה

ספק וא"כ תרויהון פתחין, רוו"ה: (יא) וקראת ד׳ רפין מס"ק ר"ל שהתי"ו בשוא שנקרא רפה ולא בקמץ לנמצאת, וסי׳ א׳ דין ב׳ וקראת אתכם (דברים ל"א כ"ט) ג׳ עמנו אל (ישעיה ז׳ י"ד) ד׳ ישועה (שם ס׳ י"ח): ישמעאל, הצירי תחת העי"ן והאל"ף נעלם: יב) פרא, הפ"א בדגש: בכל, הבי"ת רפה, ומה שנמסר במס"ר במערכת אות כ"ף ז׳ דגשים וזה הראשון מהם לענין דגשות הכ"ף איתמר לא על הבי"ת והראיה שיש ג"כ באלו חז׳ ערוכה בכל ושמורה (ש"ב כ"ג ח׳) וכן ויכלו בכל אנשים (עזרא י׳ י"ז) ששניהם הבי"ת רפויה שהיא סמוכה לאהו"י בלי מבטל וכן דרך המסרה לקרוא לתיבות הפתחין דגושים

תולדות אהרן

ויאמר הגר. ב"ק נג: ותכרס בן. מגילה יד ב

בעל הטורים

כנען: הרתה. ב"פ בפרשה מכאן רמז לפירש"י שהכניסה בה עין הרע והפילה וחזרה ונתעברה: (ה) חמסי. ב׳ במס׳ חמסי עליך. חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון מקיש שרה לציון כאמר בשרה כי שרה עקרה וציון עקרה ומה שרה הכניסה צרה אף ישראל העכו"ם הן צריהן: (ז) על עין המים. ב׳ במס׳ דין והידך הנה אנכי נצב על עין המים. שטוב הוא להתפלל על המים כדכתיב מקול מחללים בין משאבים שם יתנו צדקות ה׳ וכן התפלה נמשלה למים דכתיב שפכי כמים לבך: ברחת. ב׳ במס׳ הכא והידך מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר מפני שסרה הבריחה את ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפניו כי רובה קשת

שפתי חכמים

שאין שום אשה מתעברת אלא ודאי אין לה זכות מהרש"ל: י לא חמס שאני עושה כי יו"ד הכינוי של חמסי מורה פה על הפועל והוא שרה. ועוד דבריך אתה חומס זהו פי׳ אחר: כ ר"ל מהגר כמו שמפרש הקרא אנכי נתתי כו׳: ל ר"ל יו"ד שנייה והכ"ף נקוד בקמ"ץ והנו"ן בשו"א שהוא נוכח לזכר וכאן שאין יו"ד בין הנו"ן ובין הכ"ף קרי ביה ביניך הנו"ן בציר"י כי יו"ד הנא מורה על הציר"י והכ"ף נקוד בשו"א שהוא נוכח לנקבה ויהיה לנוכח הגר שאף להגר אמרה כן כו׳: מ דאל"כ האי אי מזה מאיזה מיבעי ליה כי המ"ס בתחלת התיבה מורה על השאלה כמו מאין תבא:

רש"י

(ב"ר): (ה) חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש י כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע כ בזיוני ושותק (ב"ר): אנכי נתתי שפחתי וגו׳ ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר ל וזה מלא קרי ביה וביניך (ר"ל נוכח לנקבה) שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עיבורה הוא שהמלאך אמר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי (ב"ר): (ח) אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה מ אני באה: (ט) ויאמר לה מלאך ה׳ וגו׳. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה:

סגר

מרפא לשון

תעצבו. לא אתם שלחתם אותי. ומהרתם והורדתם. ופירושה כמו אל הנה וע"ע מ"ש היא"ר ז"ל: יז. אשר עבר. עדי. ה"ג ומלת אשר בלא תרגום: ז. ט. והתכני. המקרא על המסובב ו׳ התרג׳ על הסיבה: יב. פרא אדם. מרוד באנשא, תרג׳ פרא. ערוד. כמו

נחל קדומים

גרים הייתם בארץ מצרי"ם פי׳ אל תונהו לקרותו גר כי ראו שאני עשיתי שתהיו גרים במקום שגם הם גרים בו להצילכם מרפה זו וא"כ גם אתה וגר לא תונה ודוק: יד (ו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ס"ת לשון דנגאלו שלא שינו לשונם כ"כ רבינו אפרים כ"י אפשר דרמז בזה שלא היה בהם זנות דבזה נגאלו ממצרים כמשז"ל במדבר רבה פ"ג וידוע דעל ידי שמירת הלשון נשמר ברית המעור וכמו שנתבאר אצלנו בפ׳ אמרתי אשמרה דרכ"י מחטוא בלשון נ"י. וזה רמז ס"ת לשון דבשמירת הלשון משם נודע כי נשמרו מזונות. ולפי מ"ש רבינו האר"י זצ"ל כי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הוא שיבררו ניצוצות הקדושה שנפלו שם א"כ הברורים באים לשכינה וזה רמז ס"ת לשון ג"י שכינה א"נ במה שרמזנו בעניותנו בפ׳ היום אתם יוצאים בחדש האביב רמז דבזכות השכינה והאבות וי"ב שבטים היתה יציאת מצרים וזה רמז האבי"ב ה׳ היא השכינה א"ב רמז לג׳ אבות במוטב תלתא. י"ב בזכות השבטים. ובזה יש לרמוז כאן ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ס"ת לשון ג"י שכינה. ר"ת יצאו ברכוש גדול הוא י"ב ג׳ דבזכותי"ב שבטים וג׳ אבות יצאו

מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן
וקראת שמו ישמעאל כי־שמע
יהוה אל־עניך: יב והוא יהיה פרא
אדם ידו בכל ויד כל בו ועל־פני
כל־אחיו ישכן: יג ותקרא שם־
יהוה הדבר אליה אתה אל ראי
כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי
ראי: יד על־כן קרא לבאר באר לחי
ראי הנה בין־קדש ובין ברד:
טו ותלד הגר לאברם בן ויקרא
אברם שם־בנו אשר־ילדה הגר
ישמעאל: טז ואברם בן־שמנים

תרגום אונקלוס

מעדיא ותלידין בר. ותקרין שמיה ישמעאל. ארי קביל יי צלותיך: יב. והוא יהי מרוד באנשא. הוא יהא צריך לכולא. ואף אנשא יהי צריך (נ"י יהון צריכין) ליה. ועל אפי כל אחוהי ישרי: יג. וצליאת בשמא דיי דאתמלל עמה. אמרת את הוא אלהא חזי כולא. ארי אמרת. אף אנא שריתי חזיא בתר דאתגלי לי: יד. על כן קרא לבירא. בירא דמלאך קימא אתחזי עלה. הא היא בין רקם ובין חגרא: טו. וילידת הגר. לאברם בר. וקרא אברם שום בריה. דילידת הגר ישמעאל: טז. ואברם. בר

תפסיר הרס"ג

סתלדין אבנא. ותסמיה אסמאעיל. אד' סמע אללה לצ'עפך: יב) והו יכון וחשיא מן אלנאס. ידה פי אלכל. ויד אלכל פיה. ובחצ'רה' גמיע אכ'ותה יסכן: יג) פאסמת אסם אללה אלמתגלי להא. אנת אלטאיק אלנאצ'ר. לאנהא קאלת. אני ראית ההנא רחמתך בעד רויאי אלשקא: יד) לד'אלך סמית אלביר. ביר אלחי אלנאצ'ר. הוד'א הי בין רקים ובין ברד: טו) פולדת הגר. לאברם אבנא. פסמא אברם אבנה. אלד'י ולדת לה הגר אסמאעיל: טז) וכאן אברם. אבן סתה ות'מאני

נוה שלום

עמל ויגיעה, ועניננו כת"א. (יג) אחרי ראי, בעד רואי אלשקא, ראיתי רחמיך אחר שראיתי העצב והעמל. (יד) לחי ראי, אלחי אלנאט'ר. החי הרואה כלומר המשגיח, ברד, כצורתו שלא כת"א שהשוה לתרגום שור.

חלק הדקדוק

הריש בפתח, ר"ת :] [יא) ויולדת בן, התיו בשוא נע, כאלו אומר ויולד־המן, ואין להקשות מודגשות הבית, ועיין חלק

אבן עזרא

משפט הלשון אין זר אתנו: (יא) הנך. לנקבה כי הן מלת ענין. כמו עם ומשקלו עמך: ישמעאל. בהעלם האל"ף להקל על הלשון: (יב) פרא אדם. חפשי בין האדם. כטעם מי שלח פרא חפשי. והטע' שלא ימשול בו זר ממשפחתו. ויש אומר פרא ואדם. כמו שמש ירח עמד זבולה ובעבור שהוא פרא ידו בכל. ובעבור שהוא אדם ויד כל בו. והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא שינצח הכל בכחו ואח"כ ויד כל בו. וכן מפורש בדניאל כי היא החיה הרביעית: ועל פני כל אחיו. שהם בני קטורה. וכ"כ על פני כל אחיו נפל. וכן בני מדיני' מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתורה ובס' שופטים: (יג) אל ראי. על משקל ראה עני כטעם אל מראה. הגם הלום. כמו עתה והנכון שהוא כמו. פה. וכן הבא עוד הלום איש. והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעיני. כי הוא ראי תמיד: (יד) באר לחי. לאשר יהיה חי לשנה האחרת כטע' כה לחי. כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלים אל הבאר הזאת גם היום.

בעל הטורים

הוא ישמעאל כדכתיב ביה רובה קשת: (יא) וקראת. ד' במס' הכא. וקראת אתכם הרעה וקראת את שמו עמנו אל וקראת ישועה חומותיך שע"י קריאת ישמעאל קראת הרעה אבל ע"י

רש"י

(יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי נ כמו הנך הרה לאשת מנוח (שופטים יג): וילדת בן. כמו וילדת ם ודומה לו (ירמיה כב) יושבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו. צווי הוא ע כמו שאומר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות פ לצוד חיות כמו שכתוב ויהי רובה קשת וישב במדבר פארן: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכן. שיהיה זרעו גדול (ב"ר): (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמ"ץ מפני שהוא שם דבר אלהי הראי' שרואה צ בעלבון של עלובין (ס"א ד"א אתה אל ראי משמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם הלום. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ד' זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי ראי. כתרגומו בארא דמלאך קיימא אתחזי עלה: (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקודש ק עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמנים וגו'. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה

שפתי חכמים

נ לא שבשרה על ההריון שעבר שהרי כבר הפילה כדפירש"י לעיל: ם בקמ"ץ תחת התי"ו שהוא בינוני ואל תתמה על השו"א שתחת התי"ו כי כמוהו יושבת בלבנון מקוננת בארזים שהם ג"כ בינוני ונקוד שו"א תחת התי"ו: ע ר"ל אע"פ שנקוד וקראת ולא נקוד בשו"א תחת התי"ו מ"מ ל' ציווי הוא כמו שאמר לזכר וקראת: פ ונקרא פרא כדכתיב פראים במדבר. (נח"י) ב"ר כר"י ולפ"ז א"ש ידו בכל לסטים. אבל לר"ל שפי' פרא אדם בווז נפשות א"כ צריך לדחוק ולפ' פי' אחר ידו בכל ודוחק שם: צ (ג"א) בשלמא בבית אברהם ראיתי מלאכים בשביל צדקת אברהם ושרה אבל במדבר לא נמצא כי אם לא שהוא רואה בעלבון וגו': ק (ג"א) דאי ממנה שמע אחר שהיא מלווה ולא הוא היתה לה לקרותו ישמעאל אלא שצרתה עליו רוח הקודש והשתא הוא כמו מלווה:

עניני הגר עם המלאך

(יג) ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי וגו'. על כן קרא לבאר באר לחי רואי וגו'. כתב הרב ת"י בתחלה אמר הכתוב ותקרא. שהגר קראה. ואח"כ אמר הכתוב על כן קרא דמשמע דהמלאך קרא. ונראה דהגר נסתפקה אם הוא מלאך או השכינה מדבר מתוכו. וכאשר הזכיר שישמעאל ישוב בתשובה ודבר זה הוא כגלוי דרחמנא ואין מלאכי השרת יודעין. מזה הרגישה דהשכינה מדברת לכך קראה למקום ההוא „אל ראי" הקב"ה בעצמו ראיתי. רק זה הי' בח"ל וא"כ איך אפשר לגילוי שכינה. רק הזוהר תירץ על יחזקאל שראה שכינה בבבל מחמת כי ראה תחלה בא"י עוד קודם לכן. ע"כ אמרה הגם הלום ראיתי. אחרי רואי ככר. אצל אברהם. ובאמת הי' זה טעות אצל הגר. כי אצל אברהם לא ראתה השכינה. רק מלאכים ראתה. ובמראה הזאת היא ראתה השכינה פעם ראשונה ואיך יתכן שתראה השכינה פעם ראשונה בח"ל. אבל הזוהר תירץ עוד תירוץ אחר על ראיית יחזקאל את השכינה מחמת כי הי' אצל המים. על נהר כבר. וזהו המשך הכתוב ותרא [הגר] שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי. כלומר פה ראיתי השכינה. כי אמרה הגם הלום ראיתי [השכינה. מחמת שזהו] אחרי ראי. כלומר אחר שראיתי השכינה כבר אצל אברהם. כך אמרה לפי סברתה. שסברה שראתה השכינה אצל אברהם. והמלאך שידע שהגר מעולם לא ראתה השכינה אצל אברהם וזהו פעם ראשונה שזכתה לראות השכינה. והלא אפילו נביא לא יוכל לראות השכינה פעם ראשונה בח"ל. ע"כ קרא המלאך

מרפא לשון

אלא כפל לשון במלות שונות כי היה יכול לומר והוא יהיה פרא אדם ידו באדם ויד אדם בו או יאמר והוא יהיה פרא בכל ידו ויד כל בו ולכן מה שתרג' ויד כל ואף אנשא לא דילג ולא שינה מל' הכתוב אלא תרגם כל' המקרא ומפני שהוצרך להוסיף מלה ואף החליף כל באדם כפי הנאות בלשון כי לא יאות בלשון לומר ואף כולא כמו שיאמר ואף אנשא ואלו בלא חילוף הוא יהי' צריך לכולא לא הוסיף ואף היה נאות לתרג' וכולא יהון צריכין לה וטעם שהוצרך להוסיף ואף מפני שהוא לרבות' כי מי שהוא צריך לאחרים אין דרך שיהיו אחרים צריכים לו וזה אעפ"י כן יהיו צריכים לו וטעם שתפס הכ' ב' לשונות אדם. כל נראה שכוו' ליתן את האמור בזה לזה וכאלו אמר והוא יהיה פרא בכל אדם ידו בכל אדם ויד כל אדם בו וכדי שלא יהיו בני הגבירה בכלל שא"כ הוא סותר דבריו שובי אל גברתך לכך לא אמר כן בפירוש: (יג) אתה אל ראי. אתה הוא אלהא חזי כולא. ה"ג ולא כנ"א דחזי והכי דייקא שכן פירוש אל ראי. אלוה הראיה כמ"ש רש"י ז"ל וראב"ע ז"ל ועם דל"ת דחזי יהיה כמו הצל הרואה ומלת כולא תוספת: הגם הלום. אף אנא. כ"ה בכל נוסחי דוקני אצ"ל בני"ש וכן עיקר דלא כנ"א אף הכא והטעם לפי שכבר תרגם אל ראי חזי כולא והיי' הנבראים ולא המקומות לכן לא יתכן עוד לתרג' הגם הלום אף הכא. משום דקאי אמקום והויא ראיה שלא ממין הטענה שלא אמרה הגם הלום.

נחל קדומים

טו (ז) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. אמרו רז"ל מכאן שתרח עשה תשובה. ומקשים דילמא תרח הוא ברשעו אך ברא מזכה אבא ובזכות אברהם ניצול תרח. ופירש הרב מהר"ר שמואל פרימו ז"ל דרז"ל דקדקו דהול"ל תבא אל אביך ואמאי קאמר אבותיך אלא מוכרח דעשה תרח תשובה ובזה זיכה אל אביו של תרח עצמו דע"י שתרח שב וזיכה לאביו וזהו אל אבותיך אביו ואבי אביו ודוק: ח (ח) ויאמר הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי. שמעתי מהרב כמהר"א קסטיל זלה"ה במאי דז"ל עבד שברח מא"י לח"ל מחזירין אותו לאדוניו וז"ש הגר שפחת שרי אי מזה

תפסיר הרס"ג

סנה. חין ולדת הגר אסמאעיל לאברם: א)פלמא צאר אברם. אבן תסעה ותסעין סנה. תגלא לה אללה. וקאל לה אנא אלטאיק אלכאפי. אסלך פי טאעתי וכן צחיחא: ב)ואגעל עהדי ביני ובינך. ואכת׳רך גדא גדא: ג)פוקע אברם
נוה שלום

יז (א) אל, אלטאיק, בעל היכולת, שדי אלכאפי, המספיק, המזמין לברואיו די ספוקם. גם הרב המורה בח"א בס"ג כתב שענינו אשר די, והכונה שהוא לא יצטרך במציאות מה שהמציא ולא בקיום מציאותו לזולתו אבל מציאותו מספקת בו ע"כ, וקרוב לזה פי' ספורנו ולכל אלו הפירושים השין שמושית, תמים, צחיחא, שלם באמונה, ובכל מדה טובה, וי"מ שלם במילה, וכתב הר' משה ן' עזרא בספרו ערוגת הבושם שהערלה יתרה במין האדם שכן אינה בשאר בעלי חיים ובהסרתה במילה יהיה האדם תמים ושלם לא יתר ולא חסר ע"כ, והנה הנולד מהול שלם הוא מעת בריאתו, וכדרז"ל נזכרו לשבח השלמים שנולדו

אבן עזרא

יקרא באר זמום: (א) אל שדי. שם התואר וטעמו תקיף וכן כקול שדי. והיה שדי בצריך כי טעמו כטעם. ושית על עפר בצר. ושדי על משקל לבי דוי. ורבים פירשוהו מגזרת שודד. שהוא מנצח ומתגבר. וטעם להזכיר השם הזה בפרשה הזאת לירא אברהם וימול והנכון כי השם הנכבד והנורא נק' כנגדו וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות. והמבין סוד השם יאמין: והיה תמים. שלא תשאל למה

מסורת הקריאה

מפני הדגש הבא אחר פתח, מ"ש, וזולתם בכל הבי"ת בשוא והכ"ף רפה: (יג) ראי, נמסר עליו לית חטף קמץ. ר"ל לית עוד הרי"ש בחטף קמ' זולת דין והוא שם על משקל עני: אחרי ראי. הרי"ש בחולם והאל"ף בחירק, ונמסר עליו במס"ג ו' בחולם וסי' א' דין, ב' בפסוק שלאחריו, ג' מבוא (לקמן כ"ד ס"ב) ד' וישב (לקמן כ"ה י"א) ה' והוא אדמוני (ש"א ט"ז י"ב) ו' לא תשורני (איוב ז' ח'), וכתב המנחת שי באיוב דארבעה דאורייתא מלרע שהיו"ד בהם כנוי למדבר בעדו וב' בתראי מלעיל שהמה שם: (טו) שם בנו, השי"ן בסגול, ונמסר עליו במס"ק, כל שם קמץ (ר"ל בצירי שהוא קמץ

בראשית טז יז לך

שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־
יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃ ס יז א וַיְהִי אַבְרָם
בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא
יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־
אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים׃
ב וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה
אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ ג וַיִּפֹּל אַבְרָם
עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃

שישי

תרגום אונקלוס

תְּמָנַן וְשִׁית שְׁנִין. כַּד יְלֵידַת הָגָר יָת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם: א. וַהֲוָה אַבְרָם. בַּר תִּשְׁעִין וְתְשַׁע שְׁנִין. וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם. וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אֵל שַׁדַּי. פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי שְׁלִים: ב. וְאֶתֵּין קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ. וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא: ג. וּנְפַל אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי. וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ. יְיָ

תולדות אהרן

אני אל. חגיגה יב: התהלך. נדרים לא לב מכות כד: ואתנה. נדרים לב:

שפתי חכמים

ר שהרי אברהם היה בן צ"ט כשמל אותו וכשנולד היה בן פ"ו שנה. וא"ת והא לקמן בהדיא כתיב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וי"ל דמ"ה נכפל ללמד שהכתוב עצמו מעיד ע"ז שעשה זה משום מצות השם ולא משום יראת אביו שהכריחו לזה וק"ל נ"ל. ומהרא"י תירץ דמהכא לא הוה שמעינן דהוה בן י"ג שנה מעת לעת דזהו שיעור ימי גדולתו ומ"ה לא עיכב ומהאי קרא שמעינן שפיר: ש פי' אברהם אמר להקב"ה רבש"ע אם אמול אז אהיה נמאס בעיני הבריות לכן אמר לו הקב"ה אני הוא שאמרתי לעולמי די כו' מהרש"ל: ת ר"ל דהא כתיב התהלך לפני וא"כ והיה תמים ל"ל ומפ' דאף זה פירושו כן דצווי אחר צווי הוא כלומר היה שלם בכל נסיונותי: א כתב הרא"ם הם האיברים המסרסרים העבירה ואין מסורים ביד אדם ומרוב צדקתו מסרם בידו דכתיב רגלי חסידיו ישמור כשאדם מתגבר על יצרו סוף שהקב"ה מוסרו בידו עכ"ל: ב וי"ל דודאי היו לו אבל אינם ברשותו וכאלו היה חסר מהם דהיינו ה' אברים אמר לו הקב"ה שהכל יהיה ברשותו וק"ל. וקשה והלא היה חסר ג"כ הלב דהא ערל לב היה וי"ל דלא חשיב רק איברים הגלוים ועי"ל דכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך ואח"כ וכרות עמו הברית וגו' אלמא דאפילו לפני המילה לא היה לו ג"כ ערלת לב. מהרש"ל: ג והא דכתיב לעיל וירא ה' אל אברם ולא כתיב שנפל על פניו וי"ל דלעיל נמי היה נופל ומכאן אתה למד והא דלא נכתב הנפילה עד השתא למד על ההפרש שקודם שנימול ולאחר שנימול שהרי אחר שנימול כתיב

רש"י

ר כשנימול ולא עכב: (א) אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה ש לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירשו כך די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה צווי אחר צווי היה שלם בכל נסיונותי ת ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' אברים א ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה ב ואוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין איבריך: (ב) ואתנה בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו: (ג) ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ג ורוח הקודש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים. בברייתא דר"א

עניני הגר עם המלאך

[המלאך] לבאר באר לחי ראי. ר"ל המלאך הודיע סבת ראייתה את השכינה. מחמת הבאר שבמקום זה ע"כ לחי רואי. מחמת הבאר היה לה גילוי שכינה. ומפרש הפסוק הטעם כי הלא היא בין קדש ובין ברד ומתרגמינן רקם והגר והוא א"ל כמבואר בחז"ל:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) התהלך לפני. לפי וגו' נתוספה ה"א על שמו ונעשה שלם ותמים למספר רמ"ח איברים שבאדם. וכן מסיק בשלהי פרק רביעי דנדרים אמר רמי בר' אבא כתיב אברם וכתיב אברהם בתחלה המליכו הקב"ה על רמ"ג איברים ולבסוף על רמ"ח ואלו הן שתי עינים ושתי אזנים וראש הגויה ובא וראה כמה גדול כח של מילה כדאיתא בפרק רביעי דנדרים ואיתמר במכילתא מה שאין קורא הכתוב אברהם ושרה בשמם אחר שנשתנה כמו שמצינו ביעקב שנקרא יעקב אחר שקראו הקב"ה ישראל מפני ששמם של אברהם ושרה הראשון לא נתעקר לגמרי אך נתוספה אות אחת של ה' על שמם ונתקן השם ומכיון שנתקן נשתקע הראשון. אבל יעקב נקרא לו שם חדש והשם הראשון לא זז ממקומו ועוד אמרו שלכך לא נשתנה שמו של יצחק מפני שלא נקרא לו שם אלא מפי הגבורה שנא' וקראת את שמו יצחק:

עניני הקמת הברית ה' עם אברם

(א) ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים. הנה אחרי אשר עברו י"ג שנים מלידת ישמעאל. ואז הגיע הזמן קרוב ללידת יצחק. כי אמרו חז"ל אין קורין אבות אלא לשלשה. אברהם יצחק יעקב. והתימה האם כאשר לא נראה לקרוא את תרח בשם אבי לא יהי' אביו הלא בע"כ הוא אבי אברהם. ועוד למעלה למעלה עד אדם הראשון. כלם נקראו אבות אלינו. האם בסכינא חריפא חתוך את אברהם מתרח. ונראה כאשר רצה הקב"ה לנטוע כרם ישראל עשה באופן שיפסק שלשלת הדורות. וההתחלת אבות ישראל לא יהי' נחשב רק מאברהם ולמטה ולא מאברהם ולמעלה. כי הנה המוליד בטבע הוא נקרא אב אל הילד הנולד. ואבי האב נקרא זקנו של הילד. בהיות השתלשלות הילד רק מגזעו והוא בא מכחו. א"כ אבי הילד הוא אבי ואבי אביו ולמעלה הלאה הלאה כלם המה אבות. אבל אם אצל איש אחד כבר פסק כח הלידה וכדרך גם אשר הקב"ה חזר אותו לנערותו הוליד, וגם אשתו היתה זקנה וכבר פסק גם ממנה כח הלידה. והקב"ה גם אותה החזיר לנערותה וילדה. כבר נפסק שלשלת האבות כי כח הלידה שיש באב שניתן בבנו כבר פסק ממנו בבנו. והבן הנולד מאב זה אין לו שום שייכות עם אבי אביו. ע"כ המתין הקב"ה עד אשר אברהם ושרה נעשו זקנים ולא היו ראוים עוד להוליד. ופסק כח ההולדה שנתן תרח באברהם והרן בשרה. ויצחק נולד מכח ההולדה שנתן הקב"ה באברהם ושרה. ע"כ אין שייכות תרח והרן ליצחק. וזהו שאחז"ל אין קורין אבות אלא לשלשה. כי ההתחלה של אומה הישראלית הוא רק מאברהם לא מתרח. וזהו שכתוב ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים. קרוב לשנת המאה אשר עליו אמרו חז"ל בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם. אז עשה הקב"ה הכנה ללידת יצחק. וההכנה הראשונה היתה. וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי. והרבה פירושים נאמרו על שם שדי. יש שפירושו שהוא מלשון עוד. שהקב"ה

מרפא לשון

אלא להביא ראיה למה שנק' אל ראי ואמרה שכן גם אני רואה אותו שאני ראיתיו אחר שנראה לי. והיי' דמתרג' אף אנא שריתי חזיא בתר דאתגלי לי. והנה יש לשאל למה זה כפל הלשון ראיתי אחרי ראי והיל"ל הגם הלום ראה אותי ודיו שזוהי הראייה לאל ראי דוקא. וכן מה שתרג' שריתי חזיא בתר דאתגלי לי למה תפס ב' הלשונות ל' חזיא ול' גילוי והי"ל שריתי חזיא בתר דאתחזי לי. ואמנם כבר פי' רש"י וראב"ע ז"ל טעם הכפל בכתוב אבל טעם התרג' י"ל שטעמו כמ"ש רש"י ז"ל. הגם הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחר שראיתי אותם בביתו של אב' ע"כ. לכן בראייתה במדבר אחר חזיא שהיא ראיה חושיית ממש לפי שלא היתה יכולה לראות בראיה שכלית מתוך טרדת המדבר משא"כ בביתו של אברהם שהיה בראה לה ראיה שכלית ולכן אמר בה ל' גילוי, א"נ כמו שפירש הראב"ע ז"ל ראיתי מלאך ה' אחר שראה ה' בעניי כי הוא ראי תמיד שלז"א על ראית המלאך ל' חזיא כי המלאך ראתה אותו בגלוי ועל ראית ה' אמר בל' גילוי כי ה' ראה אותה בהעלם ומצינו ג"כ שאין ל' אתגלאה אלא אצל הראוי לנבואה שכן ת"י וירא מלאך ה' אל האשה דאשת מנוח ואתחזי מלאכא דה' לאתתא ולא אמר ואתגלי כמו דמתרג' בכ"מ וירא ואתגלי שמזה נראה שטעם הדבר דגבי אשת מנוח מצד היותה אשה שאינה מוכנת לנבואה ולא היתה שכינה שרויה עליה תמיד אף שהיתה צדקת ולכך נק' הצללפוני מ"מ הרי לא ידעו כי מלאך ה' הוא ולכן תרג' ואתחזי כי לא היה מתחלה שורה עליה בהעלם ועכשיו בגלוי שיאמר ואתגלי ואפשר שזה רמוז בל' הכ' ג"כ שאמר וירא מלאך ה' אל האשה ולא אמר וירא אליה מלאך ה' כי אליה ל' רבים שהיא רואה ואין אחרים רואים וזו לא היה כן אלא ראתה מלאך כחוש ממש וכן נר' לפרש מש"ה כאן ראיתי אחרי ראי כי ראיתי שהוא ל' פועל מיירי בראיה בפועל ולכן תרג' חזיא. וראי שהוא ל' מקור מיירי בראיה בכח

ד אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב
הֲמוֹן גּוֹיִם: ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־
שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם
כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ: ו וְהִפְרֵתִי
אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם
וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ: שביעי ז וַהֲקִמֹתִי
אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת
לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ:
ח וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת ׀
אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן
לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים:
ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר: ד. אֲנָא. הָא גְּזַר קְיָמִי עִמָּךְ. וּתְהֵי. לְאַב סְגֵי עַמְמִין: ה. וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד. יָת שְׁמָךְ אַבְרָם. וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם. אֲרֵי. לְאַב סְגֵי עַמְמִין יְהַבְתָּךְ: ו. וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא. וְאֶתְּנִינָּךְ לִכְנִשָׁן. וּמַלְכִין דְּשָׁלְטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן: ז. וַאֲקִים יָת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ. וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ. לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם. לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ. וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ: ח. וְאֶתֵּין לָךְ. וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ. יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ. יָת כָּל אַרְעָא דִּכְנַעַן. לְאַחֲסָנַת עָלַם. וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ: ט. וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם. וְאַתְּ יָת קְיָמִי

תולדות אהרן

והיית לאב. נדרים שם: ולא יקרא ברכות יג נדרים שם: והיה שמך. ברכות שם נדרים שם: כי אב. שבת קה: להיות לך. יבמות מב סד ק:

בעל הטורים

קריאת עמנו אל קראת ישועה: (ד) שני פעמים אב המון בפרשה והוא עולה כחשבון יצחק וכן ארבה בגימטריא יצחק

רש"י

מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ואפי' רי"ש שהיתה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע: (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: (ז) והקמותי את בריתי. ומה הוא הברית להיות לך לאלהים: (ח) לאחוזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים אבל (בר ישראל) הדר בחוצה לארץ ה כמו שאין לו אלוה: (ט) ואתה. וי"ו

שפתי חכמים

ואברהם עודנו עומד לפני ה': ד רצונו לתרץ למה לא נקרא שמו אברם והיה לו להחליף ה' תחת ר' ולמה לא זזה הר' ממקומו ומתרץ כדי שלא תתרעם על הקב"ה שהרי אף יו"ד של שרי נתרעמה והא דזזה היו"ד משרי אפשר משום דעתידה להנתן בשמו של יהושע מ"ה זזה וק"ל. ועי"ל שהיו"ד היתה יכולה להתקיים אף בהם שהרי חלקה ונתנה חציה לשרה וחצי לאברהם אבל הר' א"א לקיימה בשמם. מהרש"ל: ה (מהר"ן) לפי שא"י נחלת ה' ולקחה לחלקו כמבואר בכמה פסוקים וח"ל חלק לשרים ולכך כל

ענייני הקמת הברית ה' עם אברם

שהקב"ה יכול לסדר המערכות כפי חפצו ורצונו. ומחמת שאברהם הי' חוזה בכוכבים. וידע אותותיהם ומופתיהם אל מה ירמזון. ע"כ אמר הקב"ה לאברהם אל תסמוך על הוראת הכוכבים. כי אנכי שסדרתי' באופן זה. וכאשר ארצה אוכל לפרדם מרבצם ולסדר אותם באופן אחר ולהוראות אחרות. ועל כחי זה אני נקרא שדי. ע"כ אני אומר לך התהלך לפני והי' תמים. כי המאמין ע"פ הקבלה בלא שום אות ומופת. זה נקרא תמים [כמו שאמר הכתוב תמים תהי' עם ה' אלהיך. אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'. הם עושים רק ככתוב בתורת ה'] וכאשר כן תעשה ואתנה בריתי ביני וביניך וגו'. וכל ההבטחות האמורים בפסוקים שאח"ז עד פסוק י'. וכאשר אברהם ישנה את טבעו זאת לבבו. מדה טובה זו ירש ממנו גם בנו אשר יולד ממנו. כמו שאח"כ הולך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו. וההכנה השנית צוהו הקב"ה על המילה. שימול א"ע קודם שתתעבר שרה עם בנה אשר יולד לה בכדי שיהי' אברהם בתוספת קדושה. שהבן הנולד מהם יהי' בקדושה ובטהרה. מחמת שהוא יהי' יסוד האומה הישראלית. והקדושה תמשוך לזרעו אחריו עד סוף כל הדורות. וכאשר היסוד חזק כל הבנין חזק. והמשך כל הפסוקים נבאר ע"פ משל שהביא בעל מעשי ה'. מלך אחד חשק באשה שפלת המצב בת איש עובד אדמה והיא בארץ נכריה. והמלך מפתה אותה שתצא מבית אביה ושתלך עמו לארצו מחמת שהיא ממשפחה פחותה. ואחר שהביאה לארצו הוא מפייסה ונותן לה מנות אף גם זאת אינו אומר לה לקחתה לאשה. והנה כאשר מצאה חן בעיניו הוא מדבר על לבה שרוצה לכונסה לו לאשה ורוצה לעשות עמה שטר שדוכין בקנס כפי המנהג עם היות הוא מלך והיא שפלה ופחותת המצב. הנה ודאי אותה אשה כאשר תשמע הבשורה ההיא שהמלך רוצה לעשות עמה שטר תנאים בקנס על השדוכין תפול על פניה ארצה לומר לו תשואות חן. והנמשל הוא הקב"ה אשר בהאבות כמו שאמר הכתוב רק באבותיך חשק ה'. וכאשר חשק באברהם והוא בן לעובדי כו"ם. אמר לו הקב"ה לך לך מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך. אבל לא אמר לו עדיין להיות לו לאלהים. רק אמר לו לתת לו מתנות. כמו שנאמר ואברכך ואגדלה

תפסיר הרס"ג

על׳ וגהה, וכ'אטבה אללה קאילא: ד) האנא גאעל עהדי מעך. ותכון אבא גמהור אלאמם: ה) ולא יסמי אסמך אבדא אברם. ויכון אסמך אברהים לאני געלתך. אבא גמהור אלאמם: ו) ואנמיך גדא גדא. ואגעל מנך אממא. ומלוך מנך יכ'רגון: ז) ואת'בת עהדי ביני ובינך. ובין נסלך מן בעדך. לאגיאלהם עהד אלדהר. לאכון לך אלאהא. ולנסלך בעדך: ח) ואעטי לך. ולנסלך בעדך בלד סכנאך. גמיע בלד כנעאן חוז אלדהר. ואכון להם אלאהא: ט) ת'ם קאל אללה לה. ואנת תחפץ' עהדי. אנת ונסלך

נוה שלום

מהולים. (ד) המון גוים, גמהור אלאמם, אב לאצילי ואדירי כל הגוים וכן תרגם

חלק הדקדוק

הדקדוק ומגלת רות, ר"ח] (ח) ונתתי לך,

אבן עזרא

המילה: (ה) אברהם. תוספת הרי"ש אביר המון גוים ולא בא השם לחסר משמו אות כי אם להוסיף: ושרה. שב תאר כלל לא כשרי. וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות שהקדי' וצוה אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו

מסורת הקריאה

קטן ואפילו הוא מוקף) בר מן ך פתחין (ר"ל בסגול שהוא פתח קטן) וסי' אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא, בעל' המסרת נתנו סימן בדרך הלצה תרגום של המלות הסמוכות למלת שם, אברם הוא דין, אברהם (לקמן כ"א ג') נטר, הוא תרגום לשון שמר דסמוך ליה (מ"א ט"ז כ"ד) קרתא, תרגום מלת עיר (יחזקאל ל"ט ט"ז) דבריה תרגום מלת בנו (משלי ל' ד') בוכרא, תרגום מלת הבכור (ש"א ח' ב') וכן חמה מנוים במס"ג, ומפני שהמה מוקפים למלה זעירא או אל מלה מלעיל: (טז) ואברם, הרי"ש בזקף גדול והאל"ף בלא קדמא:
יז (א) ותשע, הוי"ו בשוא לפי שהוא בסמיכות אל מלת שנים משא"כ בסוף הסדר בפסוק כ"ד שהוא מוכרת נקיד ותשע הוי"ו בקמץ כדין אם הטעם סמוך בנקודה ראשונה שאחריה בשמות, דברי אמת: והיה, הה"א בשוא נח, עיין לעיל י"ב ב': (ב) ואתנה, הוי"ו בשוא, ונמסר עליו במס"ק כל אוריתא ואתנה בשוא הוי"ו בר מן א' קמץ ואתנה את הלוים (במדבר ח' י"ט) ועיין מש"כ

מרפא לשון

ולכן תרג' בל' אתגלאה: יז (ד) הנה בריתי אתך. הא גזר קימי עמך. המקרא קצר ושיעורו הנה כרת בריתי אתך ולכן תרג' הא גזר. ופירוש הלשון ית' לקמן בריש פ' פינחס ומשם ית' טעם שהלשון קצר: (ו) ונתתיך לגוים. לכנשן. ה"ג ובמסורת התרג' יש סי' אברהם ושרה לכנשן. יעקב ומשה לכנשת ע"כ. ופי' לקהלות וכוונתו על ישראל שנק' קהל דקהל גרים לא איקרי קהל כ"ש גוים וכאלו נאמר לקהל גוים: ומלכים. ומלכין דשלטין בעממיא. ה"ג ול"ג דשליטין והכי דייקא מכמה טעמי וטעם שהוסיף זה משום

רבינו בחיי

(ד) אני הנה בריתי אתך. כתב הרמב"ן ז"ל על דרך האמת טעם הנה בריתי אתך כטעם והנה אנכי עמך (שמות יב) ויאמר כי אהיה עמך. (מלכים א' ח') יהי ה' אלהינו עמנו. יאמר כי הברית יהיה עמו ולכן יפרה וירבה ואחרי כן צוה שישמור אברהם הברית הזאת ותהיה המילה לאות ברית והנה האות הזה הוא אות השבת ולכן ידחה אותו והבן זה, עכ"ל ז"ל:
(ה) והיה שמך אברהם. הה"א הזאת שנתוספה בו היא אחרונה שבשם ועמה היה לו כח התולדה ומשתלשלת ממנו. וכן מצינו באברהם שנקרא משרה והיא תשלום בנינו כי כן הוא למעלה תשלום המרכבה העליונה:

אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם׃ י זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר
תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃
יא וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה
לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ יב וּבֶן
שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר
לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף
מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃
יג הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת
כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם
לִבְרִית עוֹלָם׃ יד וְעָרֵל ׀ זָכָר אֲשֶׁר
לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה

תרגום אונקלוס

תִּטַּר. אַתְּ. וּבְנָךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן: י. דֵּין קְיָמִי דְּתִטְּרוּן. בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן, וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ. מִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא: יא. וְתִגְזְרוּן. יָת בִּסְרָא דְּעָרְלַתְכוֹן. וִיהֵי לְאָת קְיָם. בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן: יב. וּבַר תְּמָנְיָא יוֹמִין. יִגְּזַר לְכוֹן. כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן. יְלִיד בֵּיתָא. וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִכֹּל בַּר עַמְמִין. דְּלָא מִבְּנָךְ הוּא: יג. מִגְזָר יִגְּזַר. יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ. וִיהֵי (י"ג ותהי) קְיָמִי. בִּבְסַרְכוֹן לִקְיָם עָלַם: יד. וְעָרֵל דְּכוּרָא. דְּלָא יִגְּזַר יָת בִּסְרָא דְּעָרְלְתֵיהּ. וְיִשְׁתֵּיצֵי. אֱנָשָׁא הַהוּא

ת"א ואתה את. סנהדרין נט עבודת כוכבים כו כז מנחות מב: המול לכם. שבת קלז קידושין כט: ובן שמנת. שבת שם: המול ימול. יבמות עב עבודת כוכבים כז מנחות מב: וערל זכר שבת קח קידושין כט:

תפסיר הרס"ג

בעדך לאגיאלהם: (י) הד'א עהדי אלד'י תחפצ'וה. ביני ובינכם. ונסלך בעדך. אן יכ'תתן מנכם כל ד'כר יא) פאד'א תכ'תנון אלקלפה מן אבדאנכם. תציר עלאמה' עהד ביני ובינכם: יב) ואבן תמאניה' איאם, יכ'תתן כל ד'כר מנכם לאגיאלכם. אלמולוד פי מנאזלכם. ואלמשתרי' לך בת'מן מן כל ג'ריב. אלד'י ליס הו מן נסלך: יג) ואד'י כ'תאנה יכ'תן. אלמולוד פי ביתך ואלמשתרי' לך בת'מן. ויכון עהדי, פי אבדאנכם עהד אלדהר: יד) ואי רגל אקלף. לא יכ'תן אלקלפה מן בדנה. ינקטע ד'לך אלרגל מן

נוה שלום

ואהיה אצלו אמון. (יא) בשר ערלתכם, אלקלפה מן אבדאנכם, וכאשר תמולו הערלה מגופכם תהיה לאות וכו' חתום בגופכם זכרון ברית עולם ביני וביניכם, ולכך תרגם בבשרכם פי אבדאנכם כמו שתרגם ורחץ את בשרו דהינו גופו ונלמד מקום המילה מתיבת אלקלפה שהיא בערבי שם הערלה הידועה (אלקלפה, ג'רלה' אלצבי והי אלתי תקטע ענד אלכ'תאנה) ובפרשת תזריע תרגם בשר ערלתו בלשון מפורש. (יד) ונכרתה

חלק הדקדוק

תיבת לך בתלשא ימין. ר"ח] [יב) בית, הבי' בקמץ. ר"ח:] [יד) וערל זכר, אין פסיק בין תיבת וערל לתיבת זכר. ר"ח:]

אבן עזרא

קדוש: (י) ומלת המול לכם. כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלי' השניי' הנראי' כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכין: ונמלתם. כמו ושמרת' והנו"ן שורש וכן ולא ידון רוחי. עם נדגה: (יב) ימול לכם. מבנין נפעל. וכן המול ימול. ומה טעם נאמר המול ימול יליד בית פעם שנית. וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם ג"כ יליד בית או מקנת כסף. ואתה אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היו' ואם הם גדולי': (יד) וערל זכר אשר לא ימול. פי' ימול

אבי עזר

(י) (וכן לא ידון רוחי עם נדגה). כי שני שרשים להם. גם כאן שרשה נמל וגם מול כי המול ימול כ' הרב אח"כ שהוא מבנין נפעל. ואם איתא ששרשה נמל הוי למכתב ימל כמו נקם ינקם כי אין דגוש אחר

רש"י

זו מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרה ומה היא שמירתה זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך. העתידין להוולד אחריך: המול. כמו להמול ו כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם ז והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל ח כמו יעשה ט יאכל (ברש"י ישן איתו): (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית: מקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו י ולא אמר לשמנה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחד (ס"א כ לאחד) שמנה ימים ל כמו שמפורש במס' שבת (דף קל"ה): (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום מ שהוא ניכר בין זכר לנקבה (ב"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין נ ונכרתה. אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת

שפתי חכמים

סדר כח"ל דומה כאלו הוציא את עצמו מתחת רשותו של הקדוש ברוך הוא כביכול. כך הם דברי הג"א: ו אף על פי שהוא לשון ליווי א"א שהוא ליווי שהרי כתיב אחריו ונמלתם: ז כלומר שאע"פ שמשמעותו אינו לשון ליווי מכל מקום ליווי הוא: ח כלומר שהוא הנימול עצמו לא המל את אחרים למו ונמלתם שא"כ יחסר בקרא הפועל: ט יאכל יעשה בציר"י תחת היו"ד: י דהא למעלה ג"כ כתיב כל זכר לדורותיכם יליד בית וגו' וכתיב בן ח' ימים וגו' וכאן כפל עוד יליד ביתך ולא כתיב סתם: כ ר"ל ליום אחד כמו שמפורש שם כשלקחו שנים שפחה מעוברת זה שפחה וזה עוברה: ל כגון שקנה שפחה משנתעבר' וילדה בשבת אינו דוחה את השבת: מ (רא"ם) דאל"כ זכר ל"ל (נח"י). ול"נ דה"פ דהל"ל וזכר ערל אלא ודאי להכי לא כתיב וזכר ערל משום דהוה משמע דהליווי הוא לזכר ולא לנקבה ואע"פ שהמלוה שייך גם גבי נקבה ולא להורות מקום הערלה אבל השתא דכתיב וערל זכר משמע דבעי להורות מקום הערלה וה"פ שהערלה היא במקום שמבדיל בין זכר לנקבה וע"ש: נ ר"ל והרי עדיין קטן ולא בר

עניני הקמת הברית ה' עם אברם

ואגדלה שמך וגו'. ואחר שבא אל ארץ כנען עוד נדר לו מתנות הארץ במראה בין הבתרים. אבל עכ"ז לא אמר להיות לו לאלהים. אמנם הראה לו אהבה רבה באמור לו אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד. ועתה אחר כל זה אמר לו התנאים שביניהם כמו שהחתן מתחייב עצמו אל הכלה והיא מתחייבת עצמה אל החתן. כמו כן אמר ה' אל אברהם. אני הנה בריתי אתך כלומר הנה התנאים שאני מתחייב לך והיית לאב המון גוים ולא יקרא עוד שמך אברם וגו' והפריתי אותך והקימותי את בריתי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגורך וגו'. [וע"ז ויפול אברהם על פניו וישתחוה בתשואות חן לה' ובהודאה על כל הטובות שעשה לו עד עתה] הנה אלו הם התנאים שנתחייב הקב"ה לאברהם. אח"כ אמר לו מה שיתחייב הוא. ולכך אמר ואתה את בריתי תשמור וגו' כאלו אמר ואלו הם התנאים שתתחייב אתה: זאת בריתי אשר תשמרו וגו' ונמלתם את בשר ערלתכם וגו' וערל זכר אשר לא ימול וגו' וכאן נגמרו התנאים עם הקנס לאמר אשר לא ימול ונכרתה וגו' ואמר עוד והייתי לך ולזרעך וגו'. ואחר שנגמרו התנאים מה שנתחייב השי"ת ומה שצריך אברהם להתחייב ופירש לו ענין הקנס עוד הוסיף לו הקב"ה מתנה באומרו בשורה והבטחה לשרה ושינוי שמה. נפל אברהם שנית על פניו כנושא חן על המתנה שניה ולא נתחייב בה בברית התנאים שביניהם. א"כ נתבאר המשך הפסוקים. ומאמת שבמראה בין הבתרים הראה הקב"ה לאברהם את שפלות בניו שיהיו גרים ועבדום וענו אותם. ע"כ בשר אותו כאן שעוד מלכים ממנו יצאו. כמ"ש מלכי עמים ממנה יהיו:

הנפש

מרפא לשון

דמלכי' לעצמ' ליכא רבותא כן דר' כל עם לשום להם ראש ומלך ועוד שכן מפו' במ"א מלכי עמים ממנה יהיו: זאת בריתי. דין קימי. ה"ג בל"ז וכן והיתה בריתי ויהי קימי וכמ"ש היא"ר ז"ל. טז. וברכתי אתה וגם נתתי ממנה. ואבריך יתה ואף אתן מנה. ה"ג והקשה היא"ר למה בפ' לזרעך נתתי את הארץ הזאת תרג' יהבית וניחא ליה מטעם שכתב רש"י ז"ל אמירת הקב"ה כאלו היא עשויה וא"כ הי"ל ג"כ יהבית מטעם הנזכר ותירץ דשאני הכא דעדיין הוא דבר שלא בא לעולם ולא יצדק לומר בו כבר הוא עשוי וזה דוחק דכמה בשורות וכמה נבואות נאמרו בל' עבר והן לעתיד. כידוע בדברי הנביאים והן דבר שלא בא לעולם, ומ"מ קושיא מעיקרא ליתה דדרך התרגום להשוות הלשון ולפי שאמר ואבריך. בתחלה ובסוף בל' יתיד אמר ואף אתין

מסורת הקריאה

שמות כ"ד י"ב: (ה) אב, כל אב קמץ בכל קריא בר מן חד פתח כי אב המון גוים, מ"ש: (ו) ממך, מ"ם שניה בדגש: יצאו, נמסר עליו ד' א' דין, ב' מחלציך (לקמן ל"ה י"א) ג' מהרסיך (ישעיה מ"ט י"ז) ד' והנשיא בתוכם (יחזקאל מ"ו י') וחד מבית שכם ויצאו (לקמן ל"ד כ"ו) ור"ל דהני כולהו בהפסק מאמר ולכן הצד"י בצירי והטעם מלעיל ושארא הצד"י בשוא והנגינה מלרע: (יב) בית, הבי"ת קמץ בזקף ונמסר עליו ד' ימנוים לקמן פסוק כ"ז: (יד) הפר, הפ"א

הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי
הֵפַר׃ ס טו וַיֹּאמֶר* אֱלֹהִים אֶל־
אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא
אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ׃
טז וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה
לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי
עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם
עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן
מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־
תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר
אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל
יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל
שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ

שביעי בספ״י

תרגום אונקלוס

מֵעַמֵּיהּ . יָת קְיָמִי אַשְׁנִי : טו. וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם . שָׂרַי אִתְּתָךְ . לָא תִקְרֵי יָת שְׁמַהּ שָׂרָי . אֲרֵי שָׂרָה שְׁמַהּ : טז. וַאֲבָרֵיךְ יָתַהּ . וְאַף אֶתֵּין מִנַּהּ . לָךְ בַּר . וַאֲבָרְכִנַּהּ וּתְהֵי לְכִנְשָׁן . מַלְכִין דְּשָׁלְטִין בְּעַמְמַיָּא מִנַּהּ יְהוֹן : יז. וּנְפַל אַבְרָהָם . עַל אַפּוֹהִי וַחֲדִי . וַאֲמַר בְּלִבֵּיהּ . הַלְבַר מְאָה שְׁנִין יְהֵא וְלַד . וְאִם שָׂרָה . הֲבַת תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד : יח. וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ . לְוַי דְּיִשְׁמָעֵאל יִתְקַיַּם קֳדָמָךְ : יט. וַאֲמַר יְיָ . בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ . תְּלִיד לָךְ בַּר . וְתִקְרֵי

תפסיר הרס״ג

קומה. למא פסך׳ עהדי : טו) ת׳ם *קאל אללה לאברהים. שרי זוגתך. לא תסמיהא שרי. בל אסמהא שרה: טז) פאני אבארך פיהא. וארזקך מנהא אבנא. ואבארך פיה ויכון מנה אמם. ומלוך אלשעוב מנה יכ׳רגון : יז) פוקע אברהים. עלי וגהה וצ׳חך. וקאל פי נפסה. הל אבן מאיה׳ סנה יולד. או שרה. אבנה׳ תסעין סנה תלד : יח) פקאל אברהים בין ידי אללה. לית אסמאעיל יחיה מעה בין ידיך : יט) פקאל אללה. לכן שרה זוגתך.

תולדות אהרן

את בריתי. יבמות עב סנהדרין נה מד נס : שרי. ברכות יג ר״ה יז : שרה. ברכות שם : וברכתיה. ר״ה שם : ויפול. סנהדרין שם : ואם שרה. מגילה כו׳

בעל הטורים

(יד) הפר. ב׳ במס׳ הכא ואידך ואת מלותו הפר שדורש אותו במדרש על המוסך ערלתו כמו הפר דהכא בברית מילה אף מלותו הפר בכר״מ.

רש״י

קודם זמנו (שבת קד) : (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל (ברכות יג) : (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה ם לנערותה שנאמר (לקמן יח) היתה לי עדנה : וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ע ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כלם הוא שנאמר היניקה בנים שרה . ב״ר רמזו במקצת : (יז) ויפל אברהם על פניו ויצחק. זה ת״א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב״ה על שרה ולא הקפיד על אברהם : הלבן. יש תמיהות שהן קיימות פ כמו (ש״א ב) הנגלה נגליתי (ש״ב טו) הרואה אתה אף זו היא קיימות וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב״ה עושה לי : ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד ואע״פ שדורות הראשונים היו מולידין בני ת״ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים צ כבר ובא תשות כח בעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמיהרו תולדותיהן ק בני ס׳ ובני ע׳ : (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל ר מתן שכר כזה : יחיה לפניך. יחיה ביראתך ש כמו התהלך לפני פלה קדמי : (יט) אבל. לשון אמתת דברים וכן (לקמן מב) אבל אשמים אנחנו (מ״ב ד) אבל בן אין לה : וקראת

שפתי חכמים

עונשין ולמה יתחייב כרת וק״ל : ם דאל״כ מאי וברכתי אותה ואח״כ וגם נתתי ממנה לך בן אלא ודאי קאי על הברכה שקודם לכן והיא הנערות : ע דאל״כ מאי וברכתיה אחר לידת הבן דהא כל יולדת מניקה את בנה וה״ה שרה כשחזרה לנערותה . לכן פי׳ כשנצרכה לכך וכו׳ : פ כלומר שאין באין להכחיש הענין כלומר יש בכח השם לעשות אף שהוא נגד הטבע אך אין כל אדם זוכה לזה שיתחסד עמו השם כמו שעושה לי ואע״פ שכתב רש״י אחר זה כך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב״ה עושה לי א״כ גם זה מאותן שבאו להכחיש י״ל דאין זה הכחשת הענין שיהא אחד מן הנמנעות אבל היא נתינת שבח להש״י שמתחסד עמו יותר מעם אחר ודו״ק כ״ל ודלא כפי׳ הרא״ם : צ כתב הרא״ם לא הבינותי דבריו בזה כי אע״פ שנתמעטו השנים בימי אברהם עדיין הקושיא במקומה עומדת שלא היה לו לתמוה ע״ז כי יחס הק׳ אל קע״ה שהם שנותיו של אברהם כיחס הת״ק אל תתקע״ה שהם שנותיו של נח בקרוב כו׳ והאריך בקושיא . ונראה כי עיקר תמיהת אברהם היה על שהיו שניהם זקנים דאפשר שיוליד זקן אם אשתו ילדה אבל אם שניהם זקנים וילדו הוא דבר תמוה ובזה יתיישב קושיית הרא״ם ודו״ק . עוד הק׳ מה פריך רש״י מנח והרי גבי נח על פי הגזרה היתה שנסתם מעיינו כדי שלא יוליד בן שיגיע לעונשין קודם המבול י״ל כי לא היה בגזירה אלא שנסתם מעיינו אבל מה שהוליד אחר ה׳ מאות שנה לא בגזירה היה אלא בטבע ודו״ק : ק פי׳ כי הק׳ שנים בתחלה לא היו ראוין להוליד מיד אלא לאחר ק׳ שנים כי באותן שנים היה בן מאה נער כבן י״ג עכשיו ואח״כ נתמעטו השנים והתחילו להוליד לשלשים שנה ומה שהוליד אברהם שהיה בן ק׳ שנה ל״ק מידי כי עיקר התימה הוא שזקן שנחלש טבעו שיוליד עם זקנה ובזה יתורצו כל התמיהות הרא״ם ודו״ק וכעין זה מצאתי בשם מהרש״ל . ר לא שלא היה חפץ בבשורת יצחק : ש וא״ת והאיך היה מתפעל על יראת שמים הא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים

נוה שלום

הנפש, כל נפש שאצל כרת תרגם אנסאן כמו נפש כי תקריב, נפש אשר תגע וזולתן ובפ׳ ונכרתו הנפשות העושות תרגם אלנפוס ר״ל האנשים כמו נפש תחת נפש שתרגם נפסא בדל נפסא, וכן בערבי שם נפס משותף גם לגוף האדם וכת״א בכלן, וכ״כ הגאון ז״ל במאמר ו׳ רפ״ה שהנפש והגוף פועל אחד יחשבו בכל פעלות האדם ושניהם יחדו מקבלים העונש או הגמול ע״ש, והכי אי׳ בפ׳ חלק דצ״א לעת״ל הקב״ה מביא את הנשמה וזורקה בגוף ומעמידן בדין כאחד שנ׳ יקרא אל השמים מעל זו נשמה, ואל הארץ לדין עמו זה הגוף ע״כ. (יז) ויצחק, וצ׳חך, סרורא, כ״ה

אבן עזרא

יפעול. כמו כי ידור נדר. והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכם. וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת. כי מצות הנער הקטן על האב. ואם אביו לא מלהו ימול א״ע בהיותו ברשותו. וכרת בידי שמים. והטועים יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעוה״ב. ואין פירוש הנפש כרצונם כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש. וכן נפש כי תחטא. וי״א כי כרת המת קוד׳ נ״ב שנה וי״א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו. על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בנים כאילו הוא חי ושמו לא נכרת : (טז) וגם נתתי. כמו נתתי כסף השדה. והנה שניהם על ל׳ עבר במקום עתיד :

אבי עזר

משלים שני כוני״ן אבל ונמלתם שרשה נמל והוא פועל מדכתיב את. המורה על הפעול. לכן וערל זכר אשר לא ימול :

נחל קדומים

באת שהוא א״י ואנה תלכי בת״ל והדין הוא שובי אל גבירתך וכו׳ : יט (ט) וקראת את שמו יצחק. אמרו בירושלמי פ״ק דברכות למה נשתנה שמו של אברהם ושמו של יעקב ושמו של יצחק לא נשתנה אלא אבותן קראו אותן בשמן אבל יצחק הקב״ה קראו יצחק שנאמר .קראת את שמו יצחק והק׳ הרב יפה מראה מה זו שאלה אברהם ויעקב היה טעם לשנות שמם אבל יצחק לא היה טעם לשנות שמו ותירץ ע״ש. ותו ק׳ דאמרו במדרש הביאו בספר אמרי נועם ומפרשים אחרים דאמר הקב״ה לאבות אם ימעטו אות משמם ידלג קץ מצרים ואברהם אע״ה ויעקב אע״ה לא יכלו אמר יצחק קח ש׳ ותן צ׳ ישאר רדו עכ״ל וא״כ הרי יצחק נשתנה שמו גם כן, ולזה יש לומר דאינו ניכר השינוי

מרפא לשון

בל׳ עתיד : יז. ויפל אברהם על פניו ויצחק. וחדי. וחבירו בפר׳ וירא צחוק עשה לי אלהים מתרג׳ חדוא וכן כל השמע יצחק לי. יחדי לי. לפי שצחוק זה הוא לשון שמחה תרג׳ לשון חדוה אבל ותצחק שרה תרג׳ וחייכת. וכן ותרא שרה את בן הגר המצרי׳ מצחק, מחייך, לפי שצחוק זה ל׳ ביזוי תרג׳ ל׳ חוכא וכדמתרג׳ כן נהיה לבוז דלמא נהי חוך, ונר׳ לי שכל צחוק שבא לשון שמחה הצד״י בו הוא במקום שי״ן שמאלית. וזהיה ראוי לומר כאן ויפול אברהם על פניו וישחק וכן שחוק עשה לי אלהים וכמו שם יצחק העצמי שעיקרו היה להיות בשי״ן כמו שהוא בתהלים ק״ה ושבועתו לישחק, אלא שאחז״ל שנתן יצחק אות שי״ן משמו ונטל צד״י לטעם ידוע וכן הוא ע״ד הסוד

חומת אנ״ך

דודאי גם זו לטוב הוא והוא רחמים : **יח ויאמר** אלהים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה. פירש״י ז״ל לא תקרא שרי דמשמע שרה לי ולא לאחרים כי שרה שמה שתהא שרה על כל. ואפשר לומר בסגנון אחר על פי מ״ש הרמ״ע ז״ל והביאו הרב עמודיה

מסורת הקריאה

בפתח, ונמסר עליו במס״ג ב׳ באורי׳ פתח חד בס״פ וחד באתנחתא וסי׳ את בריתי הפר, דין, כי דבר ה׳ בזה (במדבר ט״ו ל״א) : (טו) אשתך, האל״ף בחירק והתי״ו בשוא, ונמסר עליו במס״ג ז׳ וסי׳ א׳ ויקרא פרעה (לעיל י״ב י״ח) ב׳ למה אמרת (שם י״ט) ג׳ שרי אשתך (דין) ד׳ אבל שרה (לקמן פסוק י״ט) ה׳ ויקרא אבימלך (לקמן כ״ו ט׳) ו׳ וכמו השחר עלה (לקמן י״ט ט״ו) ז׳ אשתך בעיר תזנה (עמוס ז׳ י״ז) (ור״ל דאלה כולהו האל״ף בחירק והתי״ו בשוא) וחד אשתך כגפן פוריה (תהלים קכ״ח ג׳) ור״ל דדין האלף בסגול. ושארא כתיב האלף בחירק והתי״ו בסגול : (טז) יהיו.

אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי
אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃
כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה ׀
בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי
אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר
נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃
כא וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־יִצְחָק
אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה
בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃ כב וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ
וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃ כג וַיִּקַּח
אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־
יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ
כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל
אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃ מפטיר
כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה

תפסיר הרס"ג

סתלד לך אבנא. ותסמיה יצחק. ואת'בת עהדי מעה. עהד אלדהר ולנסלה בעדה: כ) ופי אסמאעיל קד שפעתך. האנא מבארך פיה. ואנמיה ואכת'רה גדא גדא. את'ני עשר שריפא יולד. ואגעל מנה אמה כבירה: כא) ועהדי את'בתה מע יצחק. אלד'י תלדה לך שרה פי מת'ל הד'א אלוקת. מן אלסנה אלקאבלה: כב) פלמא פרג' מן מכ'אטבתה. ארתפע נור אללה ען אברהים: כג) פאכ'ד' אברהים אסמאעיל אבנה. וגמיע אלמולודין פי מנזלה. ואלמשתראיין בת'מן. כל רגל מן אהל בית אברהים. פכ'תן אלקלפה מן אבדאנהם. פי ד'את ד'לך אליום. כמא אמרה אללה: כד) וכאן אברהים. אבן תסע ותסעין סנה. חין כ'תן אלקלפה מן

נוה שלום

הגירסא הנכונה והמבוארת שזהו צחק של שמחה וכן תרגם לקמן (כא ו). (יח) יחיה, יחיא מעה, כלומר עם יצחק. (כ) שמעתיך, קד שפעתך כת"א. (כא) האחרת, אלקאבלה, הבאה.

אבן עזרא

(יז) הלבן מאה שנה יולד. תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה והבן מהדם יבנה ויכונן. וכאשר תסתכל ותרא כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם כי הנה מצאנו אבות שכל אחד הוליד בן והוא גדול יותר מתשעים שנה וחיי הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור ודור וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו:

מסורת הקריאה

בלא דגש ביו"ד: (יז) ויצחק, החי"ת בקמץ, ומה שנמסר עליו חד מן י"ב פתחין באתנחתא דספרא, טעות הוא כי לא נמנה זה עמהם כ"כ א"ת ומ"ש: הלבן, הבי"ת בסגול והלמ"ד דגוש, ונמסר עליו ז' בטעם, וכן במס"ג נמסר ז' בלישנא בניגון ופתחין, פי' דבכל מקום אם מלת בן בסגול הוא במקף ואם הוא בצירי הוא בנגינת טעם וז' יוצאים מן הכלל שהם בסגול ובנגינת טעם, ונמסר לקמן למ"ד י"ט, וע"ין מש"כ שם: מאה, כתב המ"ש במקצת ספרים כ"י הטעם באל"ף ובלא מקף בין שתי המלות וכ"כ א"ת שהוא מלרע בכל ספרי ספרד, עכ"ל, וכן כתב בעל תיקון סופ' מאה שנה המתג

תרגום אונקלוס

ית שמיה יצחק. ואקים ית קימי עמיה. לקים עלם לבנוהי בתרוהי: כ. ועל ישמעאל קבילית צלותך. הא בריכית יתיה. ואפישית יתיה. ואסגיתי יתיה לחדא לחדא. תרי עסר רברבין יוליד. ואתניניה לעם סגי: כא. וית קימי אקים עם יצחק. דתליד לך שרה לזמנא הדין. בשתא אוחרנתא: כב. ושיצי למללא עמיה. ואסתלק יקרא דיי מעלוהי דאברהם: כג. ודבר אברהם ית ישמעאל בריה. וית כל ילידי ביתיה וית כל זביני כספיה. כל דכורא. באנשי בית אברהם. וגזר ית בסרא דעורלתהון. בכרן יומא הדין. כמא דמליל עמיה יי: כד. ואברהם. בר

בעל הטורים

(כא) ואת בריתי אקים את יצחק. אקים נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן:

רש"י

את שמו יצחק. על שם הצחוק. וי"א על שם העשרה נסיונות ת וצ' שנה של שרה וח' ימים שנימול וק' שנה של אברהם. (ס"א ואת בריתי למה נאמר הרי כבר כתיב ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאמר והקמותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקמותי את בריתי אתו ולא עם אחרים. ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן. ד"א אמר רבי אבא מכאן למד ה"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב הנה ברכתי אותו והפריתי אותו והרביתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק:) את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו א כמו (משלי כה) נשיאים ורוח: (כב) מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו (ב"ר) שהצדיקים מרכבתו של מקום: (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתיירא לא מן העכומ"ז ולא מן הלצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אילו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום: וימל. ל' ב ויפעל:

שפתי חכמים

וי"ל דה"פ לו ישמעאל יחי' ר"ל שהתפלל עליו שיחי' ומ"ש לפניך דהיינו ביראתך לא שהיה מתפלל ע"ז אלא כך אמר וטוב שיחיה ביראתך ויהיה שתי בקשות הא' שיחיה והשניה ביראתו דאל"כ לפניך למה לי. (נח"י) דה"ק ביראתך באם יהיה צדיק אבל אם יהיה רשע איני מליץ על הרשעים ואין זו בקשה: ת (גור אריה) וצריך לשני הפירושים דאלו משום הצחוק ה"ל למקרי צחק ומאי ענין היו"ד אלא ע"ש הי' נסיונות ואין לפ' הי' נסיונות רק עם ח' של מילה וצ' וק' של אברהם ושרה ובהאי טעמא לחוד לא סגי דקאמר בקרא בפירוש לחוק עשה ונראה דמשום לחוק נקרא כן: א (קצ"מ) דאל"כ למה לא קרא אותם שבטים כבני יעקב שהוא ל' גבורה או שרים וראשים אלא נשיאים כו': ב כלומר שמל את

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כא) ואת בריתי אקים את יצחק אקי"ם נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן:

עניני מילת אברהם

(כד) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו בשר ערלתו. ואצל ישמעאל כתיב את בשר ערלתו. ואצל כל אנשי ביתו כתיב נמולו אתו. ושתי תיבות אלו „נמולו אתו" נראים כמיותרים. שבפסוק כ"ג כתוב נאמר ויקח אברהם את ישמעאל בנו וכן ילידי ביתו ומקנת כספו וימל את בשר ערלתם אמנם יבואר הדבר ע"פ מה

נחל קדומים

בהברה כי אין הפרש במבטא בין ש' שמאלית לצ' וגם לצחי הלשון בני מסתערב השינוי הוא דק שאינו ניכר. אמנם עדיין קשה דבתורה לא נזכר ישחק כי אם בנביאים וכתובים והיה ראוי שיאמר וקראת שמו ישחק או ויקרא את שם בנו וכו' ישחק. ואפשר לישב הכל דשאלת הירוש' הוא במונח זה דיצחק נשתנה שמו מישחק ליצחק ועל זה שאל למה לא נשתנה שם ישחק כלומר דהכתוב בתורה לא הזכיר ישחק אלא בכל התורה כתיב יצחק והשיב דכיון דהקדוש ברוך הוא קרא שמו לא נזכר השינוי ומעיקרא נכתב יקראת את שמו יצחק וכן בכל התורה מאחר שהקב"ה קרא שמו הגם דלצורך גדול מעט גלות מצרים יצחק ע"ה סבר וקביל לא נרמז בתורה כיון שהקב"ה קרא שמו והשינוי הוא

מרפא לשון

כי שחוק הוא בסוד החסדים שהוא עולה ב"פ אור אבל צחוק הוא בסוד הדינים שהוא עולה ב' אלהים וב"פ י"ג אותיות מלואיהם כידוע וכענין חילוק שבין צעקה וזעקה ג"כ וזהו ההבדל בלה"ק שבין השחוק שהוא מענין שמחה של אמת לצחוק שהיא שמחה של שקר שהיא דרך ליצות ובזיון ומה שבא לפעמים בחילוף הוא מפני שדרך המוצאות הדומים להתחלף והרי יש רמזים המכריחים לזה כמו בכאן ואם תשכיל זה תמצא טוב וטעם ודעת היאך הועיל מה שנתן יצחק אות שי"ן ונטל אות צד"י לכפר על אורך הגלות וזה לפי שהקטין עצמו וסבל צער זה ופגם זה להקרא יצחק בל' קטנות ואיתא

חומת אנ"ך

שבעה ז"ל דאברהם ושרה היו שוים כשמש וכירח וא"ת שיולידו מיעט שרה כלבנה שמיעטה והרבה נפלאותיה כן מיעט לשרה ונתן לה יצחק וז"ש פקד את שרה ונ"ל חסרון ועי"ז זכתה לילד זהת"ד בקצור. ואפשר לא תקרא שמה שרי דנראה כאלו שרה עליך דתקונה הוא שתתמעט ואתה תהיה גדול ממנה ולכן לא יכון שם שרי דהיא שרה עליך. אלא שרה שמה לכל ולא עליך: יט שנים עשר נשיאים. אפשר לרמוז ר"ת עשן כמו שפירש רש"י ז"ל נשיאים שיכלו כעננים' וזהו ר"ת עשן כמ"ש כעשן תכלה: כ ויקח אברהם את ישמעאל בנו וכו'. וימל את בשר ערלתם וכו'. ואברהם בן צ"ט שנה בהמולו בשר ערלתו וכו'. בעצם היום הזה נמול אברהם וכו'. כל אדם חזו שלא ככתב דמל אברהם את עצמו רק תחילה דיבר כתיב ויקח אברהם את ישמעאל וכו'. ואח"כ כתב זמן מילתו ואברהם בן צ"ט שנה וכו' ואח"כ בעצם היום הזה נימול אברהם. והו"ל לומר בראש אמי"ר שאברהם מל עצמו ואחר כך ויקח אברהם את ישמעאל

תרגום אונקלוס

תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין. כַּד גְּזַר בִּסְרָא דְּעָרְלְתֵיהּ : כה. וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ. בַּר תְּלָת עֲסַרֵי שְׁנִין. כַּד גְּזַר. יָת בִּסְרָא דְעוּרְלְתֵיהּ : כו. בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין. אִתְגְּזַר (נ"י גְּזַר) אַבְרָהָם. וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ : כז. וְכָל אֱנָשֵׁי בֵיתֵיהּ יְלִידֵי בֵיתָא. וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בְּנֵי עַמְמַיָּא. אִתְגְּזַרוּ (נ"י גְּזַרוּ) עִמֵּיהּ :

בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כה וְיִשְׁמָעֵאל
בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ
אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם
הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃
כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־
כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃ פ פ פ

קכ"ו נמל"ו סימן מכנדי"ב סימן : ומפטירין למה תאמר בישעיה סימן מ':

רש"י

(כד) בהמולו. בהפעלו. כמו ג בהבראם (לעיל ב). (נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ורצה לחתוך והיה מתירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו, ב"ר רש"י ישן): (כה) בהמולו את בשר ערלתו. באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך. אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ד ולפרוע המילה לכך נאמר בו את (ב"ר): (כו) בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם צ"ט שנה ה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

שפתי חכמים

האחרים: ג מבנין נפעל שקיבל המילה כמו בהבראם שקיבל הבריאה והוא ג"כ ל' נפעל: ד דכל אתין גמין רבויין הם (קל"מ) ואע"פ דאמרינן בפ' הערל לא נתנה פריעה לאברהם קיימה הוא מעצמו כמו שקיים כל התורה אבל מילה משום דיודע היה שעתיד להצטוות עליה לא קיים עד שנצטווה ואז יהיה מצווה ועושה: ה וא"ת והרי לעיל ג"כ כתיב בעצם היום הזה ופירש"י בו ביום שנצטווה וכתיב אחריו ואברהם בן תשעים ותשע שנה וגו' וי"ל דאי לא כתיב עוד בעצם היום הזה ה"א דעדיין לא כלתה לו שנת צ"ט שנה והא דכתיב ואברהם בן תשעים ותשע שנה היינו דמקצת שנה ככולה לכן צריך למיכתב עוד בעצם היום הזה ללמדך שבו ביום מלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנה.

חסלת פרשת לך לך

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כו) בעצם היום הזה. ר"ג אומר שלח אברהם וקרא לשם בן נח ומל אותו ואת ישמעאל בנו ומהו בעצם בגבורתו של יום. ולא עוד אלא בעשור של חודש השביעי הוא יום הכפורים. נאמר כאן בעצם ונאמר להלן תענו את נפשותיכם בעצם היום הזה מה להלן יוה"כ אף כאן יוה"כ ובכל שנה ושנה הקב"ה רואה דם בריתו של א"א ומכפר לנו על כל עונותינו. ואתמר בב"ר שנטל אברהם סכין ואחז בערלתו ובשבא לחתוך הי' מתיירא מפני שהי' זקן וסייעו הקב"ה כביכול שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית מלמד שעזרו:

עניני מילת אברהם

מה שנודע כי מילת הבשר הוא המועיל למילת ערלת הלב לשלמות הנפש וזיכוך הלב כמובא בעקדה (שער יח) ולכן אצל אברהם שכבר השלים נפשו בכל אופני השלמות גם קודם שמל ולא הי' צריך רק למילת הבשר נאמר בהמולו בשר ערלתו בלא תיבת את. אבל אצל ישמעאל נאמר וישמעאל בנו וגו' בהמולו את בשר ערלתו. ריבה בתיבת את להורות שע"י מילת הבשר נתוסף לו עוד מילת הלב עד שבסוף ימיו עשה תשובה [כמ"ש רש"י ז"ל עה"פ ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו]. אבל וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף אע"פ שגם עליהם נאמר למעלה וימל את בשר ערלתם להודיע שגם לבם נמול עם בשרם מ"מ הם נמולים רק אתו בהיותם עמו בעודנו בחיים. אבל אח"כ שבו לתעתועם ולא נשאר להם זולת מילת בשרם לבד:

רד"ק

(א) למה תאמר יעקב. אומר כנגד ישראל שהם בגלות למה תאמר זה כי בעבור אורך הגלות תאמר כי נסתרה דרכך מה' ולא ישגיח עליך ועל צרות הגלות שאתה סובל: דרכי. רוצה לו' ענייני שאני בו. וכן מדוע דרך רשעים צלחה והדומים לו רבים: משפטי יעבור. משפטי דיני שהיה לו לריב עם העכומ"ז העובדים בי יעבור ממנו ולא יהיה לפניו לזכרון כי איננו חושב בו ולמה תאמר זה: (ב) הלא ידעת. מדרך השכל מדעתך: אם לא שמעת. ממלמד ומורה: כי אלהי עולם ה'. אלהי שופט כמו עד האלהים יבא דבר שניהם וכן כל אלהים שהוא על האל ית' רוצה לומר שופט העולם ומשגיח בו ושופט כל אחד לפי מה שהוא אלא שאין אנחנו משיגים דעת משפטו בכל מקום לפיכך אמר איך תחשוב כי לא ישגיח עליך והוא משגיח על כל העולם כלו כי הוא בראו וכיון שמעשה ידיו הוא באמת משגיח עליו ואחר שהוא שופט העולם באמת יקח משפטיך מן העובדים בך ומה שאמר בורא קצות הארץ להודיע שברא הארץ עגולה באמצע הגלגלים המקיפים סביבותיה והיא כנקודה בתוך העגולה והקב"ה מעמיד' בכחו באמצע בלי שום סמיכה כמו שנאמר תולה ארץ על בלימ' ואין אחת מקצותי' נוטה לאחת משש הפאות אלא כול' באמצע מכל צד ומכל קצה וזהו שאמר בורא קצות הארץ ואם תאמרו הנה כי הוא אלהי עולם וברא אותו ומשגיח עליו אבל לא יוכל בכל עת לשפוט כי ייגע לפעמים וילאה לפיכך אמר לא ייעף ולא ייגע שהרי אתה רואה כי הוא מסבב הגלגלים והם סובבים סביב שאין לו הפסק וזה בכח מסבב שאין הפסק לכחו ולפיכך אין הפסקה לסבוב הגלגלים שהם סובבות בכח שאין לו הפסק א"כ אתה רואה כי לא ייעף ולא ייגע א"כ איננו מלך לאות ויגיעה כאשר איננו עושה משפט מעכומ"ז המעבידים את ישראל וא"ת מאחר שברא העולם ומעמידו בכחו הגדול ומשגיח בו ושופטו והכח בידו לשפוט בכל עת ואין לכחו הפסק למה ראה זה הזמן הארוך בצרות ישראל בגלות ולא יושיעם מצרתם ולא יעשה משפט ברשעים התשובה אין חקר לתבונתו אין אנחנו יודעים ויכולים להשיג חכמתו ותבונתו ולא נוכל לחקור עליה ולדעת אותה אבל הוא יודע מה יעשה אלא שאין אנחנו מכירים ויודעים וזהו נותו

הפטרת לך בישעיה סימן מ

א לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי
מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ ב הֲלוֹא יָדַעְתָּ
אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת
הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃

חומת אנ"ך

בנו וכו' והוס ניחא דאחר שהוא נימול מל אותם וכדכתיב המול ימול ואחז"ל המול שנימול הוא ימול לאחרים. אמנם אמרו רז"ל שהיה מתיירא אברהם וכ"י הקב"ה אחז הסכין עמו הוי וכרות עמו הברית. ויש מדרש שהיה מצטער אאע"ה ובא עקרב ועקצו ונימול ורמז הרב מהר"ר אברהם היכיני ז"ל בעצם היום הזה נימול אברהם בעצ"ם ר"ת בעקיצת עקרב צדיק מל. ובזה א"ש דלא כתיב בהדיא בתחילה ואברהם מל עצמו כיון שכ"י היה ע"י יתברך או להבדיל היה ע"י עקיצת עקרב. ולכל הדברות ניחא דסתם הכתוב מעשה מילת אאע"ה והתחיל לומר ויקח אברהם את ישמעאל ומסתמא כבר היה נימול דבעינן המול ימול. ואחרי כן כתיב בהמולו בן צ"ט שנה. וכתיב בעצם היום הזה נימול לרמוז שלא היה מילה כפשטה אלא באיזה אופן ויומתק מאד רמז הרב הנזכר כי בתיבת בעצם שם רמז בעקיצת עקרב צדיק מל. אחר זמן ראתה עיני דמפורש להדיא דמשום הכי אמר הכתוב נמול אברהם ולא כתיב מל אברהם שעקצו עקרב ומאלי עצמו מהול ע"ש:

תפסיר הרס"ג

בדנה: כה) ואסמאעיל אבנה. אבן ת'לת'ה' עשר סנה. חין כ'תן אלקלפה מן בדנה: כו) פי ד'את ד'אלך אליום. אכ'תתן אברהים. ואסמאעיל אבנה: כז) וכל רגל פי מנזלה אלמולוד פי ביתה. ואלמשתרי' בת'מן מן כל ג'ריב אכ'תתנו מעה:

חלק הדקדוק

יז) מלה. מלעיל. ר"ח] כז) נטלו אתו, המ"ם דגו' בעבור נון הנפעל (הריב"ש):

אבן עזרא

(כו) בעצם היום הזה. ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואח"כ נמול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו ברצונם. והטעם שלא הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאות רצון השם: (כז) נמולו אתו. מבנין נפעל מן נמל וכן ונשלות ספרים:

רבינו בחיי

(כג וימל את בשר ערלתם. השתדל תחלה במילתם ובאחרונה מל את עצמו וכן כתב אהרי כן בעצם היום הזה נמול אברהם שאלו הקדים מילתו למילתם היה חולה ומסוכן ולא היה אפשר להתעסק בהם:

מסורת הקריאה

באל"ף והוא מלרע, ובמקף עכ"ל, ורוו"ה כתב דלפי הכללים דין המתג להיות במ"ם לא באל"ף שלא כדעת בעל א"ת, גם במקרא כ"י של נ"ד המתג במ"ם והוא מוקף עכ"ל: הבת. הה"א בחטף פתח והבי"ת רפי, ונמסר עליו במסורת קטנה לית רפי, פי' דבכל קריא כתיב הבת הה"א בפתח והבי"ת בדגש זולת זה כתיב הה"א בח"פ ונקרא רפי שלא יבוא אחריה דגש כמשפט שוא נע: (יט) אשתך, בטעם רביע אחד פשטא ועיין לעיל פסוק ט"ו: וקראת, מלעיל: (כ) ברכתי, מלעיל: והפריתי, והרביתי, שניהם מלרע כמשפט עם וי"ו המהפך: (כד) ותשע, הוי"ו בקמץ כדין מוכרת, עיין מש"כ לעיל פסוק א': (כז) בית. קמץ בזקף, ונמסר כאן במס"ג ד' קמץ בלישנא וסי' א' וליד בית (לעיל פסוק י"ב) ב' יליד בית (דין) ג' ויעש לבית (מ"א ו' ד') ד' ליסד הבית (מ"א ה' ל"א), וצריך לסיים וכל אתנחתא וסוף פסוק דכותיה, וכן נמסר במ"א ה' ל"א במס"ק ומס"ג:

נחל קדומים

מעט מאות לאות ודוק כי קצרתי: כו (י) בעצם היום הזה נמול אברהם. בעצם היום הזה נמול בגימטריא יו"ם הכפורי"ם ובכל שנה נראה דם מילתו לפני הקדוש ב"ה כדם קרבנות ומכפר על עונותיהם של ישראל של כל ימות השנה ולכך מן ויהי אברהם בן תשעים ותשע בפ' מילה שנ"ה תיבות כמנין הכפורי"ם שמכפר על כל ימות השנה. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל:

מרפא לשון

במסורת שבטים י"ו פסוק כ"ה ויצחק כל לישנא שחוק כתיב שי"ן בר מן תרין ב' צד"י וסי' ויצחק לפניהם תהיה לצחק וללעג וכל אוריתא דכותיה כתיב צד"י עכ"ל ופליאה היא זו שבכל התורה כל ל' צחוק בצד"י ובשאר נביאים וכתובים בש' במ"ב:

הפטרת לך

ג נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה: ד ויעפו
נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו: ה וקוי יהוה
יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו
ילכו ולא ייעפו: ו החרישו אלי איים ולאמים
יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה:
ז מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו
גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף
קשתו: ח ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא
יבוא: ט מי־פעל ועשה קרא הדרות מראש
אני יהוה ראשון ואת־אחרנים אני־הוא: י ראו
איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון:
יא איש את־רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק:
יב ויחזק חרש את־צרף מחליק פטיש את־
הולם פעם אמר לדבק טוב הוא ויחזקהו
במסמרים לא ימוט: יג ואתה ישראל עבדי
יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי: יד אשר
החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך
ואמר לך עבדי־אתה בחרתיך ולא מאסתיך:

עיר מקלט והגהות

במצות מילה. הטעם שהקב"ה רצה לקבוע בעמו אשר בחר בהם והבדילם משאר האומות להיותם נקראים על שמו באות קבוע וחותם קדש בגופם בכדי שיהיו מובדלים מן העמים בגופם כמו שהם מובדלים בנפשותם וכדי לתת להם א"י ארץ אשר ה' דורש אותה ילא ע"י שר ואמצעי וישראל הם חלקו שנאמר כי חלק ה' עמו. וא"א לזכות לא"י אם לא בהסרת הערלה שהיא הקליפה וסביב רשעים יתהלכון כנודע לבאים בסוד ה' ע"כ נצטוינו במצוה זו. ומה שהקפידה תורה דוקא ליום הח' ימול בשר ערלתו טעם הדבר כי השבעה ככבי לכת משפיעים כחם בדבר הנולד ובא לעולם בז' ימים כל א' ביומו לכך צוה הקב"ה להמתין שבעה ימים כדי שכולם ישפיעו חלקם בילד ההוא וביום הח' צוה למולו ולהתיש כחם לשמו של הקב"ה והבן אין בכל התורה מ"ע שחייבין עליה כרת כ"א זו ושחיטת פסח ותיקון המבטלה קבלה הוא בידינו מי שעומד בעלות השחר ואינו ישן כל הלילה שלאחריו אלא אוכל כדי שובעו ועוסק בתורה ובמצות עד עלות השחר ניצול מכרת אחד (אח"י כתב זה אגב לכריתות אחרו' כי מי שלא מל אינו חייב כרת עד מותו והתיקון הוא שימול ואם עבר כרת א' יהיה נעור כל הלילה וכו' כ"כ גורי האר"י והרמ"ע מאי"ן)

רד"ק

(ג) נותן ליעף כח. והוא יתן כשירלה כח ועלמה לישראל שהם בגלות עיפים ויגעים מאין אונים: (ד) ויעפו נערים ויגער. רשעי העכומ"ז שמוסיפים כח בכל יום כמו הנערים יעפו כשיהיה רצון האל ייגעו ויפסיק כחם ולא יהיה להם אפי' כח נערים ובחורים ורשעי העכומ"ז שהם ג"כ הבחורי' שהם שלמים בכחם בימי הבחרות לא יועילם כחם כשירלה האל אלא כשל יכשלו: (ה) וקוי ה'. וקוי כתיב ביו"ד אחת לבד והוא עי"ן הפעל ויוד הרבים נעלמת מהמכתב ונשארה במבטא אמר העכומ"ז כשול יכשלו אבל ישראל שהם קויי ה' בגלות ואפס כחם עוד יחליפו כח כמו העץ אם יכרת ועוד יחלוף והוא ענין התחדשות הדבר בתמורת הדבר שחלף ועבר: יעלו אבר כנשרים. כתב רבינו סעדיה כי הנשר יעלה לעשר שנים גבוה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לחום האש ויפיל עלמו לים מרוב חומו וימרט ויתחדש אחר כן ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו וכן כל עשר שנים עד מאה ובשנת המאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות: ירולו. בשובם לארלם ולא ייגעו. ילכו בדרך ולא ייעפו: (ו) החרישו אלי איים. החרישו שתקו והאזינו אלי כי המדבר לא יאזין ופירש איים שוכני איים: יחליפו כח. יתאמלו בטענות אם יוכלו להשיבנו: יגשו אלי. לשמוע דברי: אז ידברו. אז אחר שישמעו דברי ידברו אם יש להם טענה: יחדיו. אני והם נקרב למשפט על טענותי וטענותיהם כי הם מחסרים כחי ויכולתי ואומרים שאין בי כח להציל ישראל מידם ועובדי כומ"ז שאין בהם ממש יאמרו לי: (ז) מי העיר ממזרח. והוא אברהם אבינו שהעיר אותו האל לצאת מארץ מזרח שהיתה ארץ מולדתו כמו שאמר ארלה בני קדם והעיר אותו האל מבית עובדי כומ"ז: לדק יקראהו לרגלו. בכ"מ שהי' הולך זהו לרגלו בכ"מ שהי' רגלו שם היה קורא לדק ואמת כמו שאמר ויקרא שם אברם בשם ה'. וכנוי יקראהו ללדק זהו הלדק והאמת שהי' אומר להם עזבו עבודת כומ"ז כי אין בהם ממש ועבדו מי שברא העולם והי' מלמד אותם דרכי האמונה היש פלא כזה איש אחד בין כל בני הארץ שהיו כלם עובדי כומ"ז ומוכיחם על אמונתם ולא אחד מהם וממלכיהם מי העיר לבבו לעשות זה הלא אנכי ה': יתן לפניו גוים. ומי הוא שנתן לפניו גוים והרדה אותו במלכים והם ארבעה מלכים כדרלעומר והמלכים אשר אתו רדפם אברהם בשלש מאות ושמנה עשר איש והכה והציל מהם כל השבי וכל הרכוש אשר לקחו וזה היה ברוב בטחונו בי: ירד. ענין ממשלה והוא מבנין הפעיל ומעניינו כמו לא תרדה בו בפרך ורדו בכם שונאיכם ופי' ומלכים ירד ובמלכים ר"ל שהשליטו במלכים והוא במעט עם. יקראהו יתן ירד ירדפם יעבור יבא כלם עתיד במקום עבר וכמוהו רבים והטעם שאמר אלה כלם בל' עתיד כי כמו שעשה האל עם אברהם אז כן יעשה בכל דור ודור עם כל לדיק שיהיה בו אהבת האל כמו אברהם: יתן כעפר חרבו. נתנם האל כעפר לדוש לפני חרב אברהם ונתנם כקש נדף לפני קשתו. וכן ת"י רמא כעפרא קטולין קדם חרביה כקשא רדופין קדם קשתיה. וי"מ נתן חרב של כל אחד מהמלכים וקשתו כעפר וכקש נדף: (ח) ירדפם יעבור שלום. רדף אות' ועבר בשלו' כי לא מת במלחמה אחד מאנשיו. שלום בחסרון בי"ת השמוש וכן הנמלא בית ה' כמו בבית ה' וכמוהו רבים. ויש לפרש שלום שם תאר כמו ויבא יעקב שלם ויהיה בשקל קרוב רחוק וכמוהו שלח ידיו בשלומיו: אורח ברגליו לא יבא. וזהו תימה אורח שלא כאבו רגליו ולא עפה בו בלילה בא עליהם והכם. וי"ת אורח רע ברגליו לא יבא שלא קרה לו שום רע בדרך ההיא וי"ת מיילת ארח ברגלוהי לא עלת וי"מ הענין הזה ענין נבואה על כורש שיעירהו האל ממזרח לבא על בבל ויתפשה ולא יעמדו לפניו גוים ומלכים והנכון כמו שפירשנו וכן פירש אחז"ל וכן פי' יונתן שתרגום מי העיר ממזרח מאן אייתי בגלאי ממדינחא אברהם בחיר לדיקיא: (ט) מי פעל ועשה. כפל הענין במלות שונות אמר מי פעל ועשה גבורות אלו: קורא הדורות מראש מי שקורא הדורות העתידות מקדם והחזיק באברהם וגדלו שידע שילא ממנו זרע שיהיה נכון לפניו נבחר מכל העמים: אני ה' אני הוא שאני ראשון ואני עם אחרונים שעתידים להיות כלומר שאני יודע כל הדורות מראש ועד סוף ופי' קורא כאלו קורא כך וכך יהי' בעתיד וכן קורא ע"י נביאיו עתידות רבות: (י) ראו איים. יושבי האיים ההם כשראו ושמעו זה הדבר הגדול שעש' יראו ויפחדו ג"כ קלות הארץ ששמעו זה הדבר מפי המגידים חרדו לזה הדבר קרבו ויאתיון קרבו ובאו לפני אברהם כמו מלך סדום שילא לקראתו ואעפ"כ איש את רעהו יעזורו לעשות הפסילים ולא נתנו אל לבם לא דעת ולא תבונה איך היה זה הדבר באברהם שלא היה אלא בשלש מאות וי"ח איש ונלח ארבעה מלכים גדולים וזה דבר פלא שאם תאמרו המלכים היו חלשים הרי הם שהיו ארבע' ונלחו מתחלה חמשה מלכים והכו כל הארץ אם כן היה להם לתת לב למה היה זה הפלא ע"י אברהם אלא שאמונתו נבדלת מאמונת כל העכומ"ז והאל אשר דבק בו ועבד אותו הוא עזרוהו על המלכים האלו' ולא די שלא אמרו זה אלא שהחזיקו יותר בפסילי' ואמרו בפחדם וביראתם מן המעשה הגדול אשר ראו נתחזק ונתאמץ בעבוד' אלהינו כל אחד בפסלו והם יעזרני: (יא) איש את רעהו ולאחיו. כמו ואיש אל אחיו והפסו' כפל הענין במ"ש: (יב) ויחזק חרש. חרש עלים עושה תחלה הפסל מעץ ומחזק בדברו לורף הכסף והזהב לעשות לפוי הכסף מהרה וילפנו: מחליק פטיש. והלורף מה יעשה ממהר מלאכתו ומחליק פטים להכות בו עשי הכסף או הזהב. מחליק מענין ואנכי איש חלק. חלקלקות: את הולם פעם. הולם שם דבר כי הוא מלעיל ופי' הולם מכה מן והלמה סיסרא ופירוש פעם הסדין במכין עליו ופי' מחליק פטים להכות בו העסין על הסדין ואת במקום למ"ד השמוש כאלו אמר למכת הסדן וי"ת מחא בפטישא עם דמעפח בקורנסא. ויהיה לדבריו פטיש המקבת הגדולה ופעם המקבת הקטנה תקרא בדברי רז"ל קורנס וכן דרך הלורף מתחלה מכה במקבת גדולה ואח"כ בקטנה: אומר לדבק טוב הוא. כשמדבק העסין על פסל העץ וכשמדבק יפה שמח ואומר טוב הוא ואחר כן יחזקהו במסמרים כדי שלא ימוט היום או מחר עם הכסף מעל פסל העץ: (יג) ואתה ישראל עבדי איניך כגויי הארלות כי עבדי אתה ואני בחרתיך להיות לי עבד ולמה שאתה זרע אברהם אוהבי שאהבני ודבק בי ויצא מתוך עובדי פסילים ואלילים: (יד) אשר החזקתיך. עבר במקום עתיד כדרך הנבואות ר"ל אחזיק בך להוליאך מהגלות: מקלות הארץ ומאליליה. מגדולי הארץ וממלכיה קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעלור אותך: ולא מאסתיך. אע"פ שארך הגלות:

אל

רבינו בחיי

(כד) בהמולו בשר ערלתו. כמו שנצטוה למעלה ונמלתם את בשר ערלתכם והיה אלות ברית. ובאר לנו כי המצוה היא אות קבוע בבשר והיה הבשר לאות ברית. וע"כ נקראת המצוה הזאת אות. ושלש מצות בתורה הן שנקראו אות ואלו הן מילה שבת תפילין ושלשתן עדות ואות על היחוד והאמונה. ואין ראוי לכל אחד מישראל לעמוד זולת השתים מהן כי קיום כל דבר ע"פ שנים עדים ועל זה יצטרך שילכו ב' עדים עמו. ולפיכך חייב אדם להזהר במצות תפילין ואז יהיו ב' עדיו נמצאים עמו והם מילה ותפילין לא יסורו ממנו. והאותו שנשתבח בה אותו חכם מימי לא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין. וביום שבת שהוא פטור מתפילין מילה ושבת נמצאת בו מלמד שכל הזהיר במצות תפילין אין שני עדיו זזין ממנו לעולם לא בחול ללא בשבת:

מוסרי של"ה והגהות

ד"ח ת"מ בזוהר בפרשה זו בסתרי תורה מפרש כל הפרשה הזו על ענין הנפש והגוף ואברהם סוד הנשמה ושרה סוד הגוף נקי ולוט הוא היצה"ר האריך מאד בהנהגתם ע"ש. גם בעל העקידה בענין נצחון המלחמה הוציא איזה רשומות למוסר וז"ל ומכאן אסמכתא גדולה לדורשי רשומות על תחילת דינו של אדם ומה ישיב וכו' ע"ד זה מתת אלהים היא עכ"ל. מצוה לאדם שיקרב קרוביו בכל יכולתו ונלמוד מאברהם עם לוט שמסר גופו עליו. הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שביניהם ראה היאך גודל הצניעות אפי' בין איש לאשתו שיהיו צנועים ובביישנים ביחד:

ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב וילך למסעיו. כבר פי' למעלה הנה מסעיו היה מהשגה להשגה ובא לאשמוע' שלא שם עיניו על העושר שלא לפקח בעניני ממונו להרויח ולא רצה לבטל עבור זה רגע מלימודו (אח"י ואני בעניי אמרתי רמז בפ' מתיחס לזה בריש שמחת הרגל מאי"ן):

להרחיק מאד ממחלוקת ובאם ח"ו מתחיל איזה ריב לכבות תכף אש הריב כמו שדרשו רז"ל ע"פ פוטר מים ראשית מדון וכן עשה אאע"ה שאמר ללוט אל נא תהי' מריבה בינינו ושמעתי צחות בתיבת מריבה שאמר בלשון נקבה ולא אמר אל תהי ריב אלא ריב כבר הותחל בין הרועים אמר אברהם למען השם יפסיקו דברי ריב ולא יוליד כדרך המחלוקת שתמיד עושה פרי ומתרבה ע"ז אמר אל נא תהי מריבה לשון נקבה כאשה המולדת ופרי מפרי ודי בזה שהתחיל הריב יהיה כזכר שאינו מוליד:

הפטרת לך

טו אַל־תִּירָא כִּי עִמְּךָ אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ
אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃
טז הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן
וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ יז תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם
אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃
יח כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ
אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ יט אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב
מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ כ הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל
פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃
כא תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אֹתָם וְאַתָּה
תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃

רד"ק

(טו) **אל תירא**. **וזהו כי עמך** אני ואמר אחריו בפרשת החרשים שמעו אל תיר' כי אתך אני ואחד פסוק סי' וירדתי ודברתי עמך שם וגו': אל תשתע כי אני אלהיך. לפי ענינו אל תפחד וי"ת לא תתבר ובדברי רז"ל אל תשתע כי אני אלהיך אל תהיה בשעוה כלומר כדונג שנמס מפני האש בן אל תמס אתה ואדוני אבי ז"ל פירש מענין שעו ממני שפי' הרפו ופי' אל תשתע אל תתרפה כענין אל ירפו ידיך: (טז) הן יבושו. הנחרים בך. כמו בני אמי נחרו בי מן חרה: יבשו ויכלמו. כיון שלא תעלה מחשבתם שהיו חושבי' שלא יצאו מרשותם לעולם: (יז) תבקשם. אפי' אם תבקשם לא תמצאם כל כך יאבדו ויהיו כאין וכאפס: מצותך. כמו הן לריב ומצה: (יח) כי אני. ואחר שאני אומר לך אל תירא בטוח תהיה כי לא איש אל ויכזב: (יט) אל תיראי תולעת יעקב. לפי שהם חלשי' בגלות כתולעת ובילמדנו למה נמשלו ישראל לתולעת לו' לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה כך ישראל כל כחם בתפלה ומכים רשעי העכומ"ז שהם חזקים כארזים ונמשלים בהם שנאמר ארז בלבנון: מתי. כמו אנשי: עזרתיך. ל' נקבה כנגד התולעת אע"פ שאמר מתי: (כ) הנה שמתי' למורג חרוץ. כמו למורג וחרוץ וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואע"פ שהמורג הוא החרוץ הכלי ההוא עשוי בשתי תכונות לאחד קוראי' מורג ולאחד חרוץ או יהיה חרוץ תואר למורג ר"ל מורג מחתך היטב כי חרוץ ענין חתוך כמו אם חרוצים ימיו אמר כנגד תולעת יעקב הנה שמתי אותך לרשעים כאחד מהכלות למורג וחרוץ חדש: בעל פיפיות. בעל פיות דבות לפיכך נכפל בו הפ"א והיו"ד כי כל מורג הוא בעל פיות והם המסירי' הקליפה מעל הבר: הרים וגבעות. משל למלכי העכומ"ז ושריהם: (כא) הזרם. אתה תזרה אותם כאדם שזורה התבואה אחר הדישה והרוח תשא ותפוץ המוץ והם יהיו כמו המוץ:

מוסרי של"ה והגהות

שלא ליהנות ממעשה נסים כדאיתא במסכת תענית לא רצה ליהנות מחטי' שנתמלאו בנס בחדר וכן במ' שבת לזה שנעשו דדיו כדדי אשה שחשבו לגריעותא שנשתנו עליו סדרי בראשית ודבר זה נלמוד מאברהם שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל ואל תאמר אני העשרתי את אברם כי כבר הבטיחני הקב"ה על העושר וקשה היעשה ה' ארובות בשמים וימטר לו כסף וזהב. אלא ודאי הש"י מזמין לו סיבה להעשירו א"כ זהו הסיבה. אלא הענין שכל הנצחון הזה היה מחוץ לטבע ממעשה נסים. ובודאי אין כונת הקב"ה לאדם יכיר את עצמו כי מצד מעשיו אין ראוי לכך אלא הקב"ה עושה עמו צדקה צא ולמד מאברהם אבינו שהבטיח לו הש"ית הבטחות והאמין אברהם לה' ואותן הבטחות ויחשבה אברהם לצדקה להקב"ה כן פי' ב"ע:

בראשית יח וירא

תרגום אונקלוס

א. וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ. בְּמֵישְׁרֵי

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא

ת"א וירא אליו. סוטה יד מציעא פו:

דד"ה למנחת שבת וב"ה

בעל הטורים

(א) **וירא** אליו. סמוך נמלו אלל וירא מלמד שנראה לו בשביל המילה ד"א נמלו אתו וסמיך ליה והוא יושב פתח האוהל כחום היום. זהו שאחז"ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנמול ליכנס שם חוץ ממי שבא על הכותית שנמשכה ערלתו ואינו מכירו: וירא אליו ה'. ס"ת אוה מלמד שאוה לשכון באהלו של אברהם: וירא אליו. בגי' זה בכבוד מילה נגלה אליו: וירא אליו ה' באלוני. בגי' לבקר החולה: יושב פתח האוהל. בגי' להכנים את האורחים: כחם. ד' במקרא כחם היום. כחם השמש. כחם לא עלי אור. ויבאו כחם היום אל בית איש בושת. שאברהם יושב פתח האהל ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחם לא עלי אור דהיינו בג"ע כדכתיב

רשב"ם

(א) **וירא אליו ה'**. האיך שבאו אליו שלשה אנשים שהיו מלאכים. שבהרבה מקומות כשנראה המלאך קוראו בלשון שכינה כדכתיב כי שמי בקרבו שלוחו כמותו. וכן וירא מלאך ה' אליו בלבת אש

תפסיר הרס"ג

א ותגלי' לה אללה. פי מרג' ממרא. והו גאלס עלי' באב אלכ'בא ענד

רבינו בחיי

(א) **וירא** אליו ה' באלני ממרא והוא יושב פתח האהל כחם היום. הפרשה הזאת דבקה ומחוברת עם הפרשה של מעלה על כן אמר וירא אליו כלומר לאברהם שהזכיר שאלולי כן היה ראוי שיאמר וירא ה' אל אברהם כשם שהזכיר למעלה וירא ה' אל אברם. אבל אמר וירא אליו והכוונה לומר כי בזכות המילה נראה לו השם. וכן דרז"ל לבקר את החולה:

רש"י

(א) **וירא אליו**. לבקר א את החולה. (ב"מ פו) אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ב ובא הקב"ה ושאל בשלומו: **באלוני ממרא**.

שפתי חכמים

א ואם תאמר מנ"ל לרש"י. וי"ל דרש"י דייק מדכתיב וירא אליו ה' ולא כתיב וירא ה' אל אברהם בהדיא אלא ודאי לכך לא נאמר אל אברהם דקאי אפרשת מילה דלעיל והתם כתיב בהדיא אל אברהם וא"כ למה נראה אליו ואין לומר שצוה לו המילה דהא כבר צוה לו וכבר מל את עצמו ובני ביתו אלא ודאי לבקר את החולה. **עוד** יש לומר דרש"י דייק דלא מפרש אחר כך הפסוק למה נראה אליו אם כן מסתמא ודאי לבקר את החולה. (רי"ק) יש להקשות למה פירש"י לבקר את החולה ולא אמר לבקרו לפי שמכאן אנו למדין מצות ביקור חולים כמבז"ל לכך אמר לבקר את החולה ולא להיותו אברהם בלבד: **ב** כיון דמשום זה נגלה אליו כדי לבקרו א"כ סברא הוא דביום ג' הוא נגלה אליו דאז הוא חולה ביותר כמ"ש ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. ומהרא"ם הקשה דאדרבה סכנה דיום ג' פחותה מסכנה ב' ימים הראשונים כדתניא בפ' ר"א דמילה מרחילין את הקטן כו' ע"ש ומנ"ל לרבי חמא בר חנינא שיום ג' למילתו היה דלמא ביום ב' היה נהי דביום ראשון לא היה מפני שהיה ערוד במילתו ובמילת עבדיו אבל מ"מ דלמא ביום שני היה כו'. **וג"ל דלק"מ**

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) **וירא** באלוני ממרא. פירש"י הוא שנתן לו עצה על המילה. ותמה וכי אדם חשוב וצדיק כאברהם ונתנסה בעשר נסיונות יעמד בכולן ולא שאל עצה איך שאל עצה על המילה שצוהו הקב"ה. וי"ל שחם ושלום שישאל עצה אם ימול אם לאו אלא אם יעשה בצנעה או בפרהסיא וממרא נתן לו עצה לעשותה בפרהסיא כדי שיראו העולם וימולו אחריו והיינו דכתיב בעצם היום הזה נימול אברהם בעצומו של יום. **ד"א** ששאל לו עצה מאיזה מקום ימול והוא נתן לו עצה שימול במקום זכרות כדכתיב המול לכם כל

הראת ה' אל אברהם

(א) וירא אליו ה' באלוני ממרא. והוא ישב **פתח האהל** כחם היום. הרמ"א מקשה מדוע לא כתוב וירא ה' אל אברהם כמו שכתוב עד הנה. שנית מדוע לא הקדים ה' לעלמותו של אברהם ולכתוב וירא ה' אליו. אמנם בא להורות כמה מעלות טובות מקנה המצוה בעושיה. כי תקדשנו ותזכנו עד יהי' כבריה חדשה. כנוכח הברכה שאנו מברכים אשר קדשנו במצותיו.

נחל קדומים

א (א) **וירא** אליו ה' באלוני. ר"ת איוב. ה' באלוני ממרא ר"ת יבם כי תרח נתגלגל באיוב ואיוב בן יבמה ואמרו רז"ל שאברהם אבינו עליו השלום יושב בפתח גיהנם להוציא הנמולים ולא היה לו זה עד שנמול ואחר שנמול נשמתו היתה מוציאה משם והוציא את תרח כדי שיתגלגל אח"כ באיוב וזהו יושב פתח האהל כחום היום היום גי' ביבום וגם גימט' בנדה כי זה העין היה לו עכ"ל מהרח"ו ז"ל. בחידושיו כ"י ודבריו חיים וקיימים וצריכין קצת ביאור כאשר יראה המעיין ועמ"ש אני הדל בקונטרים פני דוד ע"ש: (ב) רש"י. וירא אליו. לבקר את החולה א"ר חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בו שמעתי משם הרב מהר"ר יעקב בן צור ז"ל בדין בקור חולים שמבקרין ביום הג' ואין מבקרין לא בג' שעות ראשונות ולא בג' שעות אחרונות ואם הוא חולי מעיים אין מבקרין אצלו אלא באין בחוץ ושואלין כמבואר בי"ד סי' של"ה וז"ש לבקר את החולה א"ר חמא יום ג' והוא כדין בקור חולים דמבקרין ביום הג' וה"נ יום ג' למילתו היה וכי תימא זה דומה לחולי מעיים שאין מבקרין לז"א בא הקב"ה ושאל בו כ"י גם הקדוש ב"ה לא נכנס אלא מבחוץ וכמ"ש פ'

חומת אנ"ך

א **וירא** אליו ה'. ס"ת אוה. יושב פתח האהל ר"ת יפה כמש"ה ויתאו המלך יפיך רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בכ"י. ואפשר אליו גימ' אליה עם הכולל רמז שיבא אליהו הנביא **זכור** לטוב בכל מילה. עוד אפשר דע"י המילה מתגלים החסדים וזה רמז וירא גימ' גבורה עם הכולל אליו ה' מדת רחמים רומז לחסדים ומתמתקים הדינים. ור"ת וירא אליו ה' גימ' טוב שהוא יכוד. והנה אמרו במדרש רבה על פ' זה ואחר עורי נקפו זאת אמר אברהם אחר שמלתי הרבה גרים באו לידבק בזאת הברית ומבשרי אחזה אלוה אלולי שעשיתי כן מהיכן היה הקב"ה נגלה עלי וירא אליו ה' עכ"ל. והנה אני הדל פירשתי בס' הקטן ראש דוד בדין תדיר ומקודש שהוא היה סבור שע"י שנימול יבטל מצוה תדירית דהכנסת אורחים ועכ"ז מל שהוא מקודש וכדעת הרמב"ם שאזה שירצה יקדים ע"ש. ועתה אני עבדי מוסיף דגם לרבינו עובדיה ז"ל דסבר בעלמא דתדיר עדיף הכא מודה דיש לדחות התדיר

מרפא לשון

יח. א. **וירא אליו ה'** — ואתגלי ליה ה'. ובסוף הענין נאמר וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ותרגם ואסתלק יקרא דה'. וצ"ל למה לא תרגם הכא ג"כ ואתגלי ליה יקרא דה', ונראה דבכגון זה שנאמר וירא אליו א"צ להוסיף יקרא לפי שהוא לשון מתוקן מורה כי מלא כל הארץ כבודו אלא שפעמים מתמלא ופעמים מתגלה משא"כ כשאמר ואסתלק שמורה על סלוק מוחלט, שבזה צריך להוסיף בו מלת יקרא לתקון לשון.

וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃

ת"א כתוס פיוס ברתוס כו׃

תרגום אונקלוס

מַמְרֵא. וְהוּא. יָתֵיב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא׃ ב.

תפסיר הרס"ג

חמא אלנהאר׃ ב) פרפע עינאה

רשב"ם

מתוך הסנה וכתוב שם וירא ה' כי סר לראות: כחם היום. מה צורך לכתוב היום אלא להודיעך כי בלוט כתיב ויבאו המלאכים סדומה בערב ולכך אמר להם לוט סורו נא אל בית עבדכם ולינו אבל אברהם לפי שבאו אליו כחם היום בבקר שאין דרך אורחים ללון אלא לאכול ולעבור לפיכך לא אמר להם ללון אלא

בעל הטורים

והיה לך ס' לאור עולם אבל אים בושת פי' שבא על הכותית שאין לך בושת גדול ממי שבא על הכותית כחם השמש יכנס לגיהנם דכתיב הנה יום בא בוער כתנור. כחם היום בגי' זהו בגיהנם ובגי' דם מילה: והנה שלשה. בגימ' אלו מיכאל גבריאל ורפאל׃

שפתי חכמים

דע"כ לא פליגי אלא במילת קטן ואין ה"נ דבמילת קטן יום ראשון ושני יותר הם בסכנה מיום ג' דס"ל לת"ק דבשר של קטן סליק הייא ור"א אינו מחלק ומביא ראיה מן המקרא אע"פ שאין כ"כ ראיה לדבר זכר לדבר אבל במילת גדול כ"ע לא פליגי דיום ג' הוא יותר סכנה מיום ראשון ושני וכמו שהעיד הכתוב ויהי ביום השלישי ות"א כד תקיפו עליהון כיביהון וכדפי' הרמב"ן כי הליחות נגרות ויורדות ומתהוה מהן חבורה וירבה המכאובות ואפשר דזה לא שייך בקטן שאין בו ליחות כ"כ אך סכנה דיליה הוא המכה עצמה ומ"ה יום ג' ליכא סכנה טפי האי כיון דסליק בשר הייא משא"כ בגדול דמתחלה אינן מתגברין ויורדין הליחות והמכה עצמה אין בה סכנה כיון שהוא בעל כח ויכול לסבול מכת חרב והוא דבר הנראה לעינים והמפורסמות אין צריכין ראיה. (נח"י) וני"ל לתרץ כדקי"ל דאין נכנסין לבקר את החולה בג' ימים הראשונים: הרא"ם הקשה דבב"ר אמרו לוטי ועשי עגות הדא אמרה ע"פ היה וכן לקמן ומלות אפה פי' הרב פסח היה וכו' וא"כ ע"כ לומר דהב"ר ס"ל דהביקור היה ביום המילה שהוא בט"ו בניסן ורבי חמא ס"ל דהביקור היה בי"ז בניסן. ויש לתמוה על הרב שהביא אגדות חלוקות כו' והאריך שם ולא נהירא כו' ע"ש. לכנ"ל פשוט הוא דכ"ע ס"ל דהמילה היתה בי"ג בניסן והביקור היה בט"ו בניסן והשריטה בכותל היה בט"ז בניסן כשאמר לו הקב"ה למועד אשוב אליך ואף על גב דלמועד הזה נאמר ביום המילה וביום הביקור נאמר סתם למועד ולא נאמר הזה מ"מ הואיל והרב פי' שם למועד שקבעתי לך אתמול איכא למימר נמי איפכא דכשא"ל ביום המילה למועד הזה נתכוין ליום הביקור. וכן פי' הרב לקמן למועד אשר דבר אתו אלהים וע"ש: ג נראה דרש"י אינו מתרץ למה נראה אליו שם כי שמא מעשה שהיה כך היה דבאותו זמן היה אברהם שם אלא רצה לתרץ מה צריך הקרא להודיע ששם נראה אליו דהא כבר נאמר לעיל שהוא שוכן באלוני ממרא ומסתמא שם נגלה כי שם מל את עצמו ובני ביתו ובודאי שלא יצא משם שהיה עדיין חולה ממילתו כיון שהקב"ה בא לבקרו כ' הרא"ם וא"ת מי הכריח לרש"י דממרא נתן לו עצה דלמא לא נגלה לו שם אלא משום דשם היה אהלו באותו יום וכו'. ותירץ דמיתורא דקרא קדריס ליה דלא ה"ל למיכתב אלא וירא אליו ה' והוא וגו' כמנהג בשאר נבואותיו עכ"ל והוא כעין מה שפירשתי לעיל. א"כ כך משמע ממלת (ממרא) ר"ל שאמר לאברהם עשה מה שצוה לך הקב"ה. אך קשה דהאיך יתכן לומר דאברהם אבינו יטול עצה אם לקיים מצות בוראו אם לאו והא לדיק גדול היה ועמד בעשרה נסיונות. והרא"ם מפרש דודאי גם בלאו הכי נמי היה מקיים מצות המילה שהיא מצות בוראו אלא דבשביל זה נטל עצה לפי שאשכול ענר וממרא היו בעלי ברית אברם ובפה היו נראים לו כאלו הם אוהבים אותו ואברהם היה רוצה לשקול דעתם אם איגם אחת בפה ואחת בלב עמו ואם היו אומר' לו שימול ודאי בלב נמי אוהבים אותו וסוף דבר אשכול וענר נתנו לו עצה שלא ימול אלא ממרא לבד נתן עצה שימול ובזה היה מכיר אברהם בהן. ועי"ל דמשום זה נטל אברהם עצה לפי שהיה סבור ודאי יתנו לו עצה שלא ימול ואעפ"כ ימול את עצמו יאז יהיה שכרו יותר גדול ע"כ לשון הרא"ם. ועי"ל דנטל עצה אם ימול את עצמו בצנעה או בפרהסיא לפי שאברהם אמר שמא לא יניחוהו למול והוא אמר מול בפרהסיא שלא יהיה בהם כח לעכב את הדבר כדכתיב לעיל בפ' לך לך בעצם היום וגו'. (מהר"י מהרמ"ש). ול"נ ששאל אם ימול עצמו בפרהסיא כי לא מצינו שנצטווה למול בפרהסיא דוקא וא"כ ענר ואשכול היה מוחין בידו כדמשמע במדרש אבל ממרא החזיק לבו למול בפרהסיא ולא יחוש לשונאיו כלל לכך נפרע לו מדה כנגד מדה שנגלה בחלקו דייק ומה שפרש"י לעיל שהקב"ה אמר לו אל תירא זה היה אחר שנתן לו ממרא העצה והסכים הקב"ה עמו. ועוד יש מדרש אגדה שמל את אשכול ואת ענר ומתו אמר לו ממרא לא יתקיימו אותם שתמול עד שתמול עצמך שנא' המל ימול והוא חסר וי"ו לומר המל עצמו ימול אחרים בא אברהם והתחיל למול את עצמו ולא היה יכול מתוך הצער בא הקב"ה וסייעו שנאמר וכרות עמו הברית ולפי שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה בחלקו. אבל תימה אם לא יגלה עליו בחלקו היכן יגלה כי בחלקו היה דר. וי"ל כי האלהים אנה לידו שידור שם כדי לגלגל זכות עליו. (לד"ל) ולמה לקח עצה יותר על מצות מילה מבשאר מצות שבכל התורה י"ל דבשלמא שאר מצות לא היה צריך ליקח עצה אם ימתין עד שיהיה מצווה מפי הקב"ה מפני שידע שלא יהיה מצווה על שום מצוה אחרת א"כ אף אם יהיה מצווה אח"כ מפי הקב"ה על איזה מצוה אפ"ה לא נמנע מלקיים אותם מקודם שנצטוה שהרי הוא יכול לחזור ולקיים אותה ג"כ אח"כ ויהיה מצווה ועושה משא"כ במצות מילה שאם ימול פעם אחת שוב אין יכול לחזור ולמול עצמו פעם שנית. שוב שמעתי שתירוץ זה כתוב בספר משפטי שמואל עכ"ל: ד ר"ל דיושב הוא בינוני משמע דישב כבר קודם וגם עתה אבל ישב משמע פועל עבר שכבר ישב ולא עתה א"כ למה עמד לכן פי' ביקש לעמוד מפני כבוד השכינה ואמר לו הקב"ה שב וכו' ודלא כהרא"ם כו' (נח"י). כ"ל דה"פ מדכתיב ישב חסר משמע שהיתה ישיבה חסירה והיינו לפי שביקש לעמוד וכן הוא הפי' של ועפרון ישב שהיתה ישיבה חסרה לפי שבאותו יום מינוהו וע"ש: ה (לדה לדרך) כ"ל דק"ל דהא אמרינן בסוף מ"ק לכל אומרים שב חוץ מלאבל ולחולה דמשמע שב באבלותך שב בחולי שלך וכאן בא הקב"ה לבקר את החולה איך אמר לו שב ל"פ ואתה סימן כו': ו קשה לרש"י וכי דרכה של חולים לישב על פתח האוהל הלא דרכם לישב או לשכב על המטה ומפרש לראות כו': ז וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא בלאו הכי היה החום גדול. י"ל דרש"י דייק מדכתיב כחם ולא כתיב בחם היום אלא ודאי ה"פ כחם המפורש במקום אחר דכתיב הנה יום ה' בא בוער כתנור לכך הוצרך

רש"י

הוא שנתן לו עצה על המילה ג לפיכך נגלה עליו בחלקו (ב"ר): ישב. (ב"ר) ישב ד כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים ה והן יושבין שנא' (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל: פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ו ויכניסם בביתו: כחם היום. (ב"מ פו) הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה ז שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא

נוה שלום

יח (ב) שלשה אנשים, תל'את'ה נ'ס'ר

אבן עזרא

וירא הנה קצת אמרו כי השם ג' אנשי' הוא אחד והוא ג' ולא יתפרדו והנה שכחו ויבאו שני המלאכים סדומה.

רבינו בחיי

והוא יושב פתח האהל כחם היום. ע"ד הפשט לפי שהיה חלוש ממצות מילה היה יושב שם כחום היום כי השמש מרפא בכנפיה. וע"ד המדר' כחום היום ארבע שעות מן היום היה שהוא עת האוכל והיה ממתין לאורחים שם. וע"ד הקבלה והוא יושב פתח האהל ירמוז לכנסת ישראל שהיה מישב דעתו ורואה בה. כי מפני שהתחיל בה וירא אליו ה' ואנו יודעים כי השם המיוחד לא נראה לאבות כי אם באל שדי על כן הוצרך לומר והוא יושב פתח האהל, והבן זה:

הראת ה' אל אברהם

כי ע"י מצותיו מתקדשים האברים העושים אותם. וע"כ הם רמ"ח מ"ע לעומת רמ"ח אברים ושס"ה מצות ל"ת כנגד שס"ה גידים וכמאמרנו על פסוק את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. ר"ל את האלהים ירא מלעבור מצות ל"ת. ואת מצותיו שמור לקיים מ"ע כי זהו כללות כל האדם בין אברים וגידים ליקדש. גם רמ"ח מ"ע ושס"ה מצות ל"ת הוא כללות כל האדם שהוא רמ"ח אברים ושס"ה גידים כמספרן. וזהו ענין מאמר תורתנו פה באומרו וירא אליו ה'. לומר ראה והביטה

דעת זקנים מבעלי התוספות

כל זכר ממקום שניכר בין זכר לנקבה. ד"א כשצוה הקב"ה למול כל אנשי ביתו הלך אצל ענר ואשכול לשאול מה יעשה על אנשי ביתו שאינן רוצין להמול ולא ידעו מה להשיב לו הלך אצל ממרא ונתן לו עצה שימול עצמו וישמעאל בנו תחלה וכשיראו כן אז יקבלו להמול וכן עשה בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו והדר כתיב וכל אנשי ביתו נמולו אתו. ואי קשיא ממרא שנתן לו עצה מדוע לא מל עצמו לסוף נמול כדאיתא באגדה. כחום היום. שעת אכילה והיא שעה רביעית שהתחיל היום בחום ואז מאכל כל אדם וכדפי' רב פפא בריש מסכת שבת. ועמד פתח האהל לראות אם יעבור אדם לעת מאכל ויכניסנו לביתו׃
נישא

נחל קדומים

הפועלים דקאי אבבא וכו' והיה כחום היום שעה הראויה לבקור חולים ע"כ שמעתי. ולי ההדיוט אפ' דזהו שהקדים רש"י לימר מקדמי אר"ש לבקר את החולה ויש לדקדק שהוא יתר ידי' בדברי ר' חמא. ותי דהול"ל וירא אליו לבקרו. אמנם אלו הדינין לא שייכי לצד עילאה דאין מבקרין ביום הא' דלא ליתרע מזליה גם אין מבקרין בתלת שעי קמיתא דבבקר מיקל חוליו ולא יבקש עליו רחמים ובתלת שעי בתריתא דמכביד החולי ויתיאש גם מה שמבקרין מבחוץ לחולי מעיים היינו למען דעת אשר לשלו"מו וכל זה לא שייך כלפי מעלה. לזה הקדים רש"י ואמר לבקר את החולה סתם כלומר כ"י נהג כדין בקיר חולים הנהוג בבני אדם אף דלא שייך בו יתברך ואחר זה כתב רש"י אמר רבי חמא דהיינו שנהג דין בקור חולים דעלמא ודוק כי קצרתי: (ג) וירא אליו ה'. ר"ת אוה כי נתאוה הקדוש ברוך הוא לראותו יושב פתח האהל ר"ת יפה וכן דרשו

חומת אנ"ך

שהם האורחים מפני המילה מתרי טעמי תרילי חדא דהמילה נלטוה מפי ה' ומלות הכנסת אורחי' היה עושה מעלמו בלי צווי פרטי רק שהוא מלד עלמו קבל לעשות כל המלות ואין ספק דליווי ה' אשר ליוהו קדים ודוחה מלוה שלא נלטוה. ותו דלא דמיא מלות מילה לשום מלוה שהיא שקולה ככל התורה ונכרתו עליה י"ג בריתות ואינו שלם ונלעדה

ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃ ג וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל

תרגום אונקלוס

ב וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא. וְהָא תְּלָתָא גּוּבְרִין. קָיְמִין עִלָּווֹהִי. וַחֲזָא. וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא. וּסְגִיד עַל אַרְעָא: ג. וַאֲמַר. יְיָ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ (י"ג קֳדָמָךְ). לָא כְעַן תִּעְבַּר

ת"א וישא עיניו. מליצא שם: ויאמר אדני שבת קכז מליצא שם שבועות לה:

רש"י

המלאכים עליו ח בדמות אנשים: (ב) והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה ט ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות (ב"ר). תדע לך י שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו. ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי (ב"ר). ורפאל שרפא את אברהם כ הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו. ל לפניו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה. אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא ב' פעמים הראשון כמשמעו ושני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעים היו שילא לקראתם עמדו במקומם לכבודו ולהראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם (כך הגירסא ברש"י ישן) בבבא מציעא (שם) כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם מ כד חזיוהו דהוה שרי ואסר פירשו ממנו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם נ אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול (שבועות לה) ד"א קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכנים את האורחים ואע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וא"א לומר כן אא"כ קודם גזירת

שפתי חכמים

לפרש שהוליא כו' (נח"י). ול"נ דאס"ד דבא להורות על הזמן סעודה ה"ל לאברהם להקדים עצמו לישב פתח האהל אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו דהא אמרינן בברכות דף כ"ז ובב"ר כתוב היום ו' שעות ותום השמש ד' שעות ואלו זמן סעודה כד' שעות כדאמרינן בשבת דף י' ובפסחים דף י"ב ע"כ לומר דבא להורות הטעם על ישיבת פתח האהל: ח דק"ל הא בלא"ה נמי לריך להביאם כלמפרש ואזיל. ומפרש ודאי בלא"ה נמי לריך להביאם אבל לא בדמות אנשים ובשביל אברהם הביאם בדמות אנשים ט דק"ל למה הביא שלשה אנשים היה לו להביא מלאך אחד ומתרץ דהא בלא"ה לריך להביא שלשה מלאכים אחד לבשר את שרה כו': י הקשה מהרש"ל והרי זה תדע מן הקושיא דדלמא מלאך אחד עושה שתי שליחות ולמה כתב גבי כל מעשה ומעשה חד וקבלתי מאמ"ז שה"ק דילמא לעולם לאו משום שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות הלא משום שלשה היו נזקקים לשליחות אחד ועל זה אמר תדע כו'. עכ"ל: כ וקשה ל"ל רש"י להביא זה לכאן וי"ל דק"ל לפי פירושו שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות דהא גבי בשורה נאמר לשון יחיד וכן גבי הפיכת סדום אבל גבי רפואה של אברהם לא מלינו ל' יחיד וע"ק לרש"י למה לא הביא ד' מלאכים אחד להליל את לוט כו' לכך כתב ורפאל שריפא כו' הלך כו' והוי כאלו כתב גבי רפואה נמי ל' יחיד הרא"ם. ועוד י"ל דלכך לריך להביא שאל תקשה לו הא לקמן גבי הפיכת סדום כתיב ויבאו שני המלאכים סדומה וגו' ש"מ שלריך להפיכת סדום שני מלאכים ואף על פי שכבר עשה המלאך שליחותו ועל זה פי' ורפאל שריפא את אברהם ר"ל אותן שני המלאכים דכתיב בקרא אחד מהם היה רפאל והלך משם להליל את לוט ולא סייע לזה שהפך את סדום: (הרא"ם) פרש"י רפאל שריפא את אברהם הלך להליל את לוט. ואם תאמר איך ייחס עלמו באמרו משחיתים אנחנו יש לומר זה שבא להליל את לוט בעלם והשחתת סדום היה במקרה כמ"ב ולוט בא לוערה וה' המטיר על סדום אם כן הללת לוט היה סבת ההפכה במקרה וע"כ ילדק מאמר מלאך הממונה לטוב אין עושה וכן להיפך. ויש ספרים שגורסין ושליחות של רפואה והללה אחת היא דקשה לרש"י א"כ למה הביא ג' מלאכים הא בשנים סגי דאותן שנים שרפאו את אברהם ובשרו את שרה הם ילכו אל סדום ואחד יהפוך את סדום ואחד יליל את לוט לכן פי' הללה ורפואה אחת היא אבל בשורה והללה שני דברים הם ובמקלת פירושים איתו והטעם דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות להודיע שאין מספר לגדודיו של הקב"ה ואין עניות במקום עשירות מלאתי: נח"י האריך שם בפלפול וסיים ונ"ל דודאי הביא שלשה שלא יצטער אחר אורחים ואפי' אם היה מלאך אחד יכול לעשות שתי שליחות ומ"מ למה פרט הכתוב שהיו שלשה מה לי אם היו פחות או יותר ועל זה תירץ שהכתוב בא להודיענו שהיו שלשה לקיים שלשה מיני שליחות: ל ואין להקשות לפ"ז אמאי כתב והוא עומד עליהם הול"ל לפניהם. ויש לומר משום דשימש אותם בסעודה שייך למכתב והוא עומד עליהם כלומר בסמוך להם ממש כדי שיהא מוכן מיד לשמש אותם משא"כ גבי נלבים דלא שייך האי טעמא וה"כ מלינו בתלמוד בפרק ערבי פסחים והוי קאי עלייהו רב ייבא סבא לשמשם לגרבי סעודה כו' מהרא"י: מ יש מקשים לפי מ"א שעמדו אצלו ואח"כ פירשו ממנו והלכו להם לפי פי' זה היה לו לכתוב בקרא וירץ אחריהם וי"ל דבביתו של אברהם היו ארבע פתחים וכיון שהלכו לדרכם היה רץ אברהם מפתח זה שהיו עומדים אצלו אל פתח שהיתה ברוח לפונית או דרומית לעכב אותם לכך כתיב לקראתם וק"ל. (תולדות ילחק) וי"ל דאין גב למלאכים כמ"ש לא יסבו בלכתם ואע"ג שבאו אליו בדמות אנשים מ"מ לא נשתנו ממדתן להראות אחור וקדם: נ דק"ל למה אמר מתחלה אדני ל' רבים ואחר כך אם נא מלאתי חן בעיניך לשון יחיד ועל זה פי' לגדול שבהם אמר ואין חילוק בין קמ"ץ לפת"ח כי כולם לשון רבים הם. וא"ת האיך ידע אברהם איזה גדול וי"ל לפי שסבור שהיו אנשים רב ושני תלמידים ודין

הראת ה' אל אברהם

המעלות אשר קנה אברהם ע"י המילה הנזכר. כי הנה נתקדש איכותו על מה שהי' מתחלה בכמה דברים. א' כי וירא אליו ה' והוא ענין מאמרם ז"ל על מה שמלינו פעם כתוב מזמור לדוד ופעם כתוב לדוד מזמור. ואמרו ע"ד פירושם ע"פ שאמר איוב לדק לבשתי וילבשני. יש אדם נאה ללבושו ויש אדם שלבושו נאה לו. כך אמר איוב אני נאה להלדקה להתלבש בה ולהלדקה נאה להתלבש בי. כך לא זו שהמזמור נאה לדוד כ"א גם דוד נאה אל המזמור. וע"כ נאמר ג"כ לדוד מזמור. עד"ז יאמר הכתוב שקנה אברהם ע"י המילה. כי הנה עד שלא נימול אברהם. לא נאמר רק ויאמר ה' אל אברם. וירא ה' אל אברם. היה דבר ה' אל אברם. כי ה' שנזכר תחלה הוא נאה אל אברם להתפאר ולהתנאות בו אברם [שיש לו אלוה כזה. שהוא עובד לאלהי השמים והארץ]. אך לא הי' הוא נאה לה' בעלם להתפאר כי ערל היה וע"כ לא היה יכול לסבול הארת קדושת נבואה מבלי יפול. אך עתה

מרפא לשון

ב. נצבים עליו — קיימין עלוהי. לשון זה לשון עלוים רבים דהיינו עלוי אחר עלוי בענין מלת דנן הבאה בתרגום בקצת מקומות כמשי"ת בריש פ' וישלח וכן תפרש כל כיוצא בזה כמו והוא עומד על הגמלים דמתרג' עילוי גמליא שהוא מופלג עליהם ממש בעלוי רב וטעמו מובן שלא תאמר שהוא עומד עליהם ממש אלא שעומד עליהם לשמרם כדרך העולם שמביט עליהם מרחוק וכן כאן שלא תאמר נצבים עליו ממש כמו הנצבים על החומה אלא שהם נצבים עליו מופלגים ממנו וזה הדקדוק ישנו בלה"ק ג"כ כי עליו הוא ל"ר אלא שלא תוכל לעשות ממנו לשון יחיד לומר מן על עלו כמו שהוא בל"ר עליו מפני שאינו משתמש בלשון זה בשום מקום אבל מן הראוי להיות כן כמו שיש מן את אתו ולכן צריך להבין זה ויש דוגמתה בלשון אחר כמו בלש"ן אל שבכנוי ליחיד לו. ובכנוי לרבים אליו, ומזה עשו חז"ל דרש בפ' ויקרא הובא ברש"י ז"ל קול לו קול אליו יע"ש וכמו אחר שהוא בלשון יחיד אחר ובל"ר אחרי מופלג כמו שפי' הרב דבק טוב בכלליו כלל ה' וכמו מלת יחדיו דמתרג' כחדא מפני שהיא ל"ר כמו שנתבאר בפ' בראשית. ג. אם נא מצאתי חן בעיניך — בעינך. כ"ה בכל נוסחי דווקני וגם היא"ר כתב שיש עליה מסורת בעינך ולא כנ"א קדמך. והוא ז"ל תמה עליה כי אצל לוט תרגם קדמך וכן בכ"מ שנמצא לשון זה אצל הי"ת הוא מתורגם קדמך ודוקא אצל ב"ו הוא מתורגם בעינך, וכיון שתרגם פ' זה כלפי הי"ת שתרגם ה' קדש למה תרגם בעינך כמעשהו בחול, ונדחק לתרץ זה הרבה וכתב מה שכתב

תפסיר הרס"ג

וראי. פאד'א בת'לאת'ה נפר. וקוף אמאמה. פלמא ראהם. חאצ'ר תלקאהם מן באב אלכ'בא. וסגד עלי' אלארץ': ג. פקאל יא ולי אללה. אן וגדת חצ'אא ענדך. פלא

נוה שלום

כל קבוצת אנשים משלשה עד עשרה נקרא נ'פ'ר, עליו, אמאמה, לפניו, ערש"י ז"ל וכן תרגם והוא עמד עליהם. (ג) אדני, יא ולי אללה, לגדול שבהם אמר דרך כבוד, וכתב הגאון ז"ל במאמר ב' פ"ו אחר שידע אברהם שאלו האנשים חסידים ויראי ה' על כן אמר להם אדני וכו' מלאכי ה' על דרך הנסתר הנמצא

חלק הדקדוק

ג) ויאמר, כתב רבינו יונה כי כל ויאמר ויאכל פתח באתנח וסוף פיסוק לזה הטעם לפי שהם מועתקים בצרי ואעפ"י שהצורי אכול אמור ומנהג הלשון להיות הצרי והאיתן שווים עיין הרד"ק, (מהריב"ש) וזו ראיה כי כל ויאמר ויען דאיוב בפתח מלרע, דכלל הוא דכל ויאמר בסגול מלעיל ובפתח מלרע,

אבן עזרא

ומפרשי' אמרו שהשם נרא' אליו במראו' נבואה ואח"כ נשא עיניו וראה ג' מלאכי' הא' בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי' ויאכלו כי נאכל הלחם כטעם אשר תאכל האש. ופי' כי ע"כ עברתם כדברי קדמונינו ז"ל הואיל ועב"ת'. כמו כי

מסורת הקריאה

יח (ג) אדני, הנו"ן קמוצה:
(ד) יקח, נמסר עליו במס"ק ג' וסי' מוי

חומת אנ"ך

לא יכונו כל המלות. ויש להסמיך זה במאמר הנז' ובכתוב דאמר אאע"ה אחר שמלתי הרבה גרים באו וכו' שהוא היה סבור שלא יבואו ולא יבא שום אורח אללו כמ"ש במדרש נקוון ובסוף פ' לך לך והיה חידוש אללו שבאו אחר המילה וז"ש ואחר עורי נקפו זאת וכי תימא ולמאי דכ"ד שלא היו באים איך הכית מלוה תדירית לז"א ומבשרי אחזה אלוה אלולי שעשיתי זאת מהיכן היה הקב"ה נגלה עלי וירא אליו ה' ובזה כלולים כל הטעמים א' שזה מקודש ואין זה כמקודש דעלמא כי קודם המילה אינו כדאי לחזות בנועם ה' ואינה כשאר המלות שהיא עיקר קבלת האלהות וירא אליו ה' והיינו שקיים מלותו ולזה וירא אליו ה' וא"כ מה שליוה הוא ית' קודם. ועוד המלוה עלמה גדולה מכל המלות והראיה והוא יושב וקודם זה היה נופל ועוד שמלוה זו היא פתח האהל ר"ל התורה ע"ד אדם כי ימות באהל והיא יסוד הדת ומללת מגיהנם וזהו כחום היום ואפילו שתתבטל מלות אורחים אין לחוש: ב וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים וכו'. פירש הרב גנת ורדים ז"ל

עֲבְדֶּךָ׃ ד יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃ ה וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־

ת"א יקח נא מעיעא שם : ורחצו . מעיעא שם : ואקחה פת שם פו : אחר תעבורו . נדרים לו :

תרגום אונקלוס

מֵעַל עַבְדָּךְ: ד. יִסְּבוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא. וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן. וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא: ה. וְאֶסַּב פִּתָּא דְלַחְמָא. וּסְעוֹדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תִּעְבְּרוּן. אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן.

תפסיר הרס"ג

תגוז ען עבדך: ד) יקדם לכם קליל מן מא. ואג׳סלו ארגלכם. ואסתנדו תחת אלשגרה: ה) ואקדם כסרה מן אלטעאם. ואסנדו קלובכם בעד ד׳לך תמצ׳ון. פאן עלי ד׳לך מררתם בעבדכם. קאלו אצנע כמא

נוה שלום

בלשון וכו׳ ע"כ. (ד) פת, כסרה, פרוסת

מסורת הקריאה

דגבר פרזלא, בעלי המסרה נתנו סימן תרגום שלש מלות הסמוכים למלת יקח. ובמס"ג הביא הפסוקים, מוי הוא דין דסמיך ליה מלת מים, דגבר הוא תרגום מלת גבור דסמיך ליה גם שבי גבור יקח (ישעיה מ"ט כ"ה) דפרזלא הוא תרגום מלת ברזל דסמיך ליה (איוב כ"ה ב׳) ברזל מעפר יקח, ומסיים המס"ג ב׳ קמץ וא׳ פתח, קדמא פתח. והוא דין: ורחצו, נמסר במס"ג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ, וסי׳ א׳ דין ב׳ סורו נא (לקמן י"ט ב׳) ג׳ רחצו הזכו (ישעיה א׳ ט"ז) בתרא קמץ, והוא טעות כי גם דישעיה פתח שהוא ציווי לרבים, וכתב רוו"ה וז"ל ורחצו, מס"ק ג׳, אבל במס"ג אמר וז"ל ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ וכו׳, יהיא מוטעית ויפה אמר בעל סייג לתורה שצ"ל ג׳ בלישנא ופתחין וחד קמץ מ"א כ"ב ל"ח, וכן בכ"י נמסר עליו ג׳ פתחין, גם בישעיה נמסר ג׳ פתחין בלישנא וחד קמץ עכ"ל, ולדעתי לא יפה הגהת בעל סייג לתורה, דא"כ משמע דליתא רק ג׳ פתחין וחד קמץ ר"ל הרי"ש בקמץ, והרי איכא עוד ד׳ קמצין ב׳ בפ׳ כי תשא, ורחצו ממנו, ורחצו ידיהם, וא׳ בפ׳ פקודי ורחצו ממנו, וא׳ בויקרא ט"ו י"ח ורחצו במים, ומה שכתב נמי דגם בישעיה נמסר ג׳ פתחין בלישנא וחד קמץ, בספרים שלנו לא נמצא כן אלא כלישנא דהכא ג׳ בלישנא ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ וכו׳, רק במס"ק שם נמסר ג׳ וסי׳ מיא דעבדא דכיא וא׳ רחצו, ור"ל ג׳ בפתח וסי׳ מיא, הוא דין יקח נא מעט מים, דעבדא הוא דלק׳ סורו נא מעל עבדכם, דכיא, הוא רחצו הזכו דישעיה וא׳ רחצו, הוא הך דמ"א כ"ב ל"ח, ולא נזכר לא פתח ולא קמץ, לכן נראה דזה שכתוב במס"ג דהכא ודישעיה ב׳ פתח וא׳ קמץ, היא הוספה מהמעתיק שהוסיף מדעתי׳, דראה המס"ק דישעיה דמסרה ג׳ כו׳ וא׳ רחצו, שנרשם מתחתיו קמץ, וסבר דחד מהני ג׳ הוא בקמץ הרי"ש, וכתב כן במס"ג בפירוש ב׳ פתח וא׳ קמץ, אבל באמת זה הוא כוונתה, ג׳ מיא דעבדא דכיא, ור"ל דהני ג׳ הרי"ש בפתח והחי"ת בחטף פתח, וחד רחצו, ר"ל דחד כתיב הרי"ש והחי"ת בקמץ, דשארא כתיב הרי"ש בקמץ והחי"ת בחטף פתח, ולפ"ז גם במס"ג צ"ל

בעל הטורים

(ד) יוקח. ג׳ במס׳ הכא ואידך ברזל מעפר יוקח גם שבי גבור יוקח. פי׳ גם שבי צדיק מגבור יוקח בזכות יוקח נא מעט מים. ברזל מעפר יוקח פי׳ ברזל חרב של פורעניות יוקח מישראל שנמשלו לעפר בזכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר. יוקח נא מעט מים. כנימט׳ מכאן זכו לבאר: ורחצו רגליכם. ב׳ במס׳ הכא ואידך בהאי פרשה גבי לוט מהכא ילפינן שחשש לע"א מדלוט הקדים לינה לרחיצה ואברהם הקדים רחיצה ללינה מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו ע"א לתוך ביתו: (ה) ואקחה פת לחם. הל"ל קחו פת לחם מכאן רמז שבעה"ב בוצע: לבכם. ג במס׳ הכא ואידך שיתו לבכם לחילה וראיתם ושם לבכם וזהו שאמרו

שפתי חכמים

זוא שהרב הולך באמצע וגדול מן התלמידים לימינו וקטן לשמאלו: ם (קנ"מ) ר"ל שתי הלשונות של קודש ושל חול הם בב"ר ולא אשתי לשונות של לא ידון כו׳: ע (הרא"ם) אין ההודעה של רש"י על מלת יוקח שפירושו ע"י שליח דזה הוא דבר פשוט דאל"כ הל"ל אקחה אלא ההודעה הוא על שילם לבניו וכו׳: פ אבל הלחם שלקח הוא בעצמו שנא׳ ואקחה פת לחם הקב"ה נתן להם גם כן בעצמו והמטיר להם המן. מהרש"ל: צ (נח"י) תמוה בעיני דזה הפסוק נאמר בפרשת חקת והוא לפורעניות ואלו בב"מ דף פ"ו הביאו פסוק מפ׳ בשלח והכית בצור וגו׳. והוא של ברכה שזהו באר"ה של מרים כדפירש"י שם וכן בב"ר הביא פסוק עלי באר ענו לה שהוא ג"כ פסוק של ברכה. וע"ק למה הביא זה הדרוש כל עיקר והוא אינו צורך לפשוטו של מקרא: ק דק"ל למה שינה הכתוב כאן מבלוט דהכא אמר רחיצה קודם לינה וגבי לוט נאמר לינה קודם רחיצה אלא ודאי משום ע"א וזה הקפיד וזה לא הקפיד ולכך נקט רש"י כאן ולוט לא הקפיד כו׳ (נח"י) קשה לי דלמא לוט נמי היה מקפיד והא דאמר לוט ולינו ורחצו לפי שלא נדמו לו כערביים ע"ש: ר לא בקעת עץ כמו ונשל הברזל מן העץ והוא עץ תלוש דא"כ איך ישענו תחת עץ תלוש לכן פי׳ אילן וכן התרגום מתרגם כאן תחות אילנא ולא תחות אעא: ש (נח"י) ועל ד׳ בני אדם שייך לומר לבבכם לפי שאין דעותיהם שוות כדאי׳ בסנהדרין ד׳ ל"ח והטעם מפני הגזלנים והחמסנים והיינו היצה"ר ששולט באדם אבל המלאכים אין להם יצה"ר א"כ שוים הם בדעותיהם שייך לומר לבכם: ת דק"ל דבפסוק משמע אחר שתלכו תאכלו. לכן מפרש אחר כן תלכו דהיינו אחר האכילה ותעבורו פי׳ ותלכו: א ר"ל המשמע דכוונתם היה לאכול אצלו והוא סותר מה דכתיב

רש"י

ק"כ שנה ם ושתי הלשונות בב"ר: (ד) יקח נא. ע"י שליח ע והקב"ה שלם פ לבניו ע"י שליח צ שנאמר (במדבר כ) וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכנים ע"א לביתו (ב"מ פו). אבל לוט שלא הקפיד ק הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת ר האילן: (ה) וסעדו לבכם. בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא. בתורה סעדו לבכם. בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם. בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד. א"ר חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם ש מגיד שאין יצה"ר שולט במלאכים (ב"ר): אחר תעבורו. אחר כן ת תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם א עלי לכבודי: כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא (לקמן יט) כי על כן באו בצל קורתי (לקמן לג) כי על כן ראיתי פניך (שם לח) כי על כן לא נתתיה (במדבר י) כי על כן ידעת חנותנו:

הראת ה׳ אל אברהם

פתח שנימול אינו אומר וירא ה׳ אליו. אלא וירא אליו ה׳. כי הוא נאה לה׳. ע"ד לדוד מזמור. וז"א אליו. כלומר אל הנימול הנזכר. ולא אמר אל אברהם. כי לא אל השם אברהם נראה ה׳. כי אם אל עצמותו של אברהם. ואמר אליו ולא הזכיר למי. כדי שנבין שהוא אברהם הנזכר בסוף סדר הקודם אצל המילה. לרמז אותו כי המילה עשתה זאת שנתקדשו כל אבריו לגמרי. משא"כ קודם המילה ועוד שנית והוא יושב פתח האהל. וקודם שמל כתיב ויפול אברם. וכל נביא דרכו להתבודד במקום שאין אנשים להשיג הנבואה. אך עתה ע"י זכות המצוה נראה אליו ה׳ פתח האהל מקום שבני אדם נכנסים ויוצאים ואי אפשר להתבודד שם. ועוד רביעית כחום היום. אף כי אין הנבואה שורה מתוך עצב אלא מתוך שמחה והנה אברהם היה מצטער הרבה מחום השמש כמ"ש רז"ל שהוציא הקב"ה חמה מנרתיקה. ואין צער גדול מזה. ועכ"ז לא נמנעה ממנו הנבואה ויכול לסובלה. אך אין זה כי אם זכות המילה היא שעמדה לו:

סדר הכנסת אורחי אברהם

(ד) יקח נא מעט מים וגו׳. רש"י פי׳ כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק שעל רגליהם. שעובדים לאדמה ע"כ האבק של אדמה קדוש אצלם. והאבק שעל רגליהם ג"כ קדוש אצלם. ואברהם לא רצה להכנים ע"ז לביתו. ומחמת שאין ישראל יכול לבטל ע"ז של עכו"ם. אלא העכו"ם בעצמו צריך לבטל ע"ז שלו. ע"כ אמר להם יקח נא מעט מים. ר"ל אתם מעצמכם תקחו מעט מים ורחצו רגליכם. ומחמת דרך כבוד אמר יקח נא. ע"י אחרים. ואם לא ירצו מביאים מים. יקחו בעצמם המעט מים [ואיתא במדרש שאמר אברהם לפני הקב"ה קודם שמלתי את עצמי היו אורחים מצוים אצלי ועכשיו לא יהיו אורחים מצוים אצלי. וצריך טעם למה חשב כך. ונראה דידוע מאמר חז"ל ע"פ ויטע אשל. אכילה שתיה לויה. שהי׳ ביתו של אברהם פתוח לרוחה לכל מי שרצה לאכול. וכל זה עשה למען הודיע שם ה׳. כי אחר האכילה הי׳ אומר להאורח שיברך למי שברא האוכל והיה מדבר עמו אריכות וקצרות עד שהבינו שיש אלוה שברא העולם והכל שלו. ובאופן זה הי׳ אברהם מגייר גרים הרבה. וכל זה הי׳ קודם שמל עצמו. אבל אחר המילה חשב אברהם שאורחים לא יבואו עוד אצלו שיתיראו שמא ירצה אברהם מהם שימולו עצמם. והם לא יתרצו לזה. וכן הי׳ כעת כאשר ראה אברהם שהאנשים האלו רוצים לילך לדרכם ואינם נכנסים לביתו כסבור שמא מחמת המילה הם יראים ליכנס לביתו. ע"כ אמר להם אברהם לא אכריח אתכם לקבל עליכם מצות מילה רק רחצו רגליכם שלא תכניסו ע"ז לביתי]:

(ה) ואקחה פת לחם וגו׳ כי על כן עברתם על עבדכם וגו׳. ונראה שאברהם רצה לומר להמלאכים על הדרך שאמר המלאך לאליהו הנביא קום אכול כי רב ממך הדרך ויקם ויאכל וישת וילך בכח האכילה ההיא וגו׳. שהאכילה נותנת כח באדם ומעמידהו על רגליו שיוכל להתחזק במהלך הדרך. ורז"ל אמרו (בבא קמא צב) שתין רהוטי רהיט ולא מטו לגברא דמצפרא כריך. והוא אמרו ואקחה פת לחם שתאכלו באופן שיסעד ויתחזק לבכם. ואחר האכילה הזאת תעבורו כי תוכלו לעבור ולילך לדרככם בכח האכילה הזאת מה שלא הייתם יכולים לעבור הלאה בלא אכילה

מתולצת

נחל קדומים

דז"ל ויתאו המלך יפייך על אברהם. רבינו מהר"א מגרמיזא כ"י: ה (ד) רש"י. וסעדו לבכם. בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדא דלבא בתורה וסעדו לבכם בנביאים סעד לבך פת לחם בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד א"ר חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים. ויש להעיר על רש"י שמונה על טיפת דיו כחרדל ז׳ נקיים מה צורך להביא בתורה ובנביאים וכו׳ והלא מזה לא למדנו לפי׳ המקרא אדרבא מפ׳ זה למד לעלמא. ותו דאדרבא זה סותר מה שאומר אח"ך לבכם שאין יצר הרע וכו׳ והכתיב סעד לבך פת לחם שהביא בסמוך. ועל רבי חמא קשה מהפסוק סעד לבך. וגם קשו קראי אהדדי דכתיב סעד לבך וכתיב ולחם לבב והול"ל לב אנוש. ואפשר לישב במ"ש בבתרא דף י"ב א"ר אבדימי דמן חפא קודם שיאכל אדם

מרפא לשון

עיין עליו אבל הנה נמצא בשופטים סימן ו׳ שת"י אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות — בעינך כמו שתרגם אונקלוס הכא וכולם מדברים כלפי הי"ת, ולכן כל מה שנדחק לישב אין לו מקום ולעד"ן דקושיא מעיקרא ליתה דטעמא מאי לתרגם כלפי השם קדמך וכלפי ב"ו בעינך הלא אינו אלא מפני שהקב"ה נסתר מעיני המדבר ולא

חומת אנ"ך

א"ח כלל ג׳ סי׳ ט"ו שאאע"ה לא היה מסתכל חוץ מד׳ אמות וברוח הקדש לצורך מצוה כתיב וישא עיניו וירא והנה איל והכא וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים ולכן הקב"ה אמר לו שא נא עיניך וכו׳ עכ"ד. ואפשר לרמוז במ"ש רז"ל אין והנה אלא לשון שמחה והכא אאע"ה היה סובר שאחר שנימול לא יבואו אורחים אצלו כמשז"ל ועתה וישא עיניו וירא והנה שמח שמחה רבה שאחר שנימול ג"כ זוכה לקיים מצות הכנסת אורחים וכתב רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל והנה שלשה גימט׳ אלו מיכאל גבריאל ורפאל: ג וירץ לקראתם מפתח. ס"ת נמח א"ל הקב"ה אתה רצת לקראת מלאכים חייך אני פורע לך בזמן המשיח שנאמר רץ לקראת רץ ירוץ ומתי יהיה זה כשיבא המשיח שנקרא צמח רבינו אפרים ז"ל בפירוש כ"י: ד כן תעשה כאשר גימט׳ זהו אין מסרבין לגדול. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל

עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ׃ ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה
אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים
קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃
ז וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח
בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר
וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ ח וַיִּקַּח חֶמְאָה
וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן

תרגום אונקלוס

וַאֲמַרוּ. כֵּן תַּעֲבֵיד כְּמָא דְּמַלֵּילְתָּא: ו. וְאוֹחִי אַבְרָהָם. לְמַשְׁכְּנָא לְוָת שָׂרָה. וַאֲמַר. אוֹחַא. תְּלָת סָאוִן קִמְחָא סוּלְתָּא. לוּשִׁי וַעֲבִידִי גְּרִיצָן: ז. וּלְבֵית תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם. וּנְסֵיב בַּר תּוֹרֵי. רַכִּיךְ וְטָב וִיהַב לְעוּלֵימָא. וְאוֹחִי לְמַעְבַּד יָתֵיהּ: ח. וּנְסֵיב שְׁמַן וַחֲלַב. וּבַר תּוֹרֵי דַּעֲבַד.

ת"א כן תעשה. מציעא פז: קמח סלת. מציעא פז: ואל הבקר. שם פו פז: ויתן א. שם פו: ויקח חמאה. שם פו פז:

תפסיר הרס״ג

קלת: ו) פאסרע אברהים. אלי אלכ׳בא אלי׳ שרה. וקאל אסרעי בתלאת׳ה׳ אצואע מן סמיד דקיק. אעג׳ניה ואצנעיה מלילא: ז) ואלי׳ דמן אלבקר תאצ׳ר אברהים. פאכ׳ד׳ עג׳לא. רכ׳צא וטייבא ודפעה אלי׳ אלג׳לאם. ואסתעג׳לה פי אצלאחה: ח) ואכ׳ד׳ סמנא ולבנא. ואלעג׳ל אלד׳י אצלחה. וג׳על ד׳לך בין אידיהם. והו ואקף אמאמהם.

נוה שלום

לחם, והכף שבורה. (ו) סאיב, אצואע, שם מדה, ומפורש שיעורה בספרי מבארי הלשון, אמנם לא יהיה מכוון לשיעור סאה שבדברי רז"ל, גם מבארי הלשון עצמם לא שוו שיעוריהם במדות ובמשקולות, והגאון לקח שמות המדות והמשקולות הבאים בספריהם אשר הם קרובים לשיעורי חז"ל ועין ריש פ' כי תשא. (ו) עגות, מלילא, (אלכבזה אלמנצ׳גה). (ז) ואל הבקר, ואלי׳ דמן אלבקר, רפת בקר וכת"א. רך, רכ׳צא בצאד מהמלה ענוג וכן תרגם והילדים רכים, הרכה כך, (אלרכ׳ץ, אלנאעב אלליןן). ובאות צ׳ נקודה אין לו שרש בלע"ר כל עיקר, וימהר, ואסתעג׳לה,

אבן עזרא

על כן באו. (ה) כן תעשה. דרך מוסר שפת לחם די: (ו) לושי. כמו ותלש:

מסורת הקריאה

ורחצו ג׳ וסי׳ וכו׳, ותו לא, ולא הזכירו מהרביעי דזה ממילא ידענו כיון שמסרו ג׳ כתיב בפתח ידענו שהשארא כולהו בקמץ הרי"ש והד׳ כיון שהוא באתנחתא גם החי"ת בקמץ, וכמו שהביא רוו"ה דבכ"י נמסר ג׳ פתחין, ותו לא: (ה) פת, הפ"א רפה כדין אהו"י בלי מבטל: דברת, פתח בסוף פסוק, ובמסרת אמר כל שברת ושברתי דברת ודברתי והצלת והצלתי פתחין באתנחתא וסוף פסוק: (ו) האהלה, נמסר עליו במס"ק ח׳, ומנוים במס"ג שופטים ד׳ י"ח, ששה מהם בתורה, וכולהון הנגינה באל"ף והה"א בחטף סגול, ויאמר ר"מ הנקדן כל נגינה מוקדמת מבטלת ח"פ כמו נשבענו אנחנו שמענו ידענו, ומלת האהלה יצאה מן הכלל כי הנגינה מוקדמת ובח"פ עכ"ל: ענות, בכל הספרים כ"י הגימ"ל רפה, מ"ש: (ז) רץ, בקמץ: רך, בכל הספרים בפתח: וטוב, הוי"ו בקמץ, ונמסר עליו במס"ק ה׳ קמץ וסי׳ שמואל טליא בחירא רהט ואשכח הוכמא, בעלי המסרת נתנו סימן בדרך הלצה בלשון תרגום מלה הסמוכה

בעל הטורים

שהיה מלטער על שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבכם שהיה מלטער בלבו כיון שראה אלו ושם לבכם: (ז) ואל הבקר. ג׳ תגין על הקו"ף לומר שג׳ בהמות היו בזכות זה ניתן לו בן לק׳ שנה: ואל הבקר רץ. אותיות ואל הקבר רץ שרץ אחריו למערה. ואל הבקר רץ. בגי׳ רץ למערה:

רשב״ם

וסעדו לבכם ואחר תעבורו: (ו) קמח סולת. קמח של חטים שבכל מקום שכתיב סולת מחטים הוא כדדרשינן ממלואים דכתיב סולת חטים תעשה אותם: כי על כן עברתם על עבדכם. וכן כי על כן באו בצל קורתי. כי על אשר באו דרך המקרא לחסר אשר ברוב מקומות. (ז) ואל הבקר רץ אברהם. לפי שאמר להם פת לחם דבר מועט לפי שדרכם נחוץ ללכת הוצרך לרוץ ולמהר לפי שאמר להם מעט ועשה הרבה. ולהגיד חשיבותו של אברהם נכתב כל זה: (ח) ויקח חמאה וחלב. לפי פשוטו של מקרא לא הוצרך לפרש שהביא את פת לחם על השלחן אלא התוספת שלא אמר להם

רש״י

(ו) קמח סולת. סולת לעוגות קמח לעמילן של טבחים ב לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא: (ז) בן בקר רך וטוב. ג׳ פרים היו ג כדי להאכילן ג׳ לשונות ד בחרדל (ב"מ פו): אל הנער. זה ה ישמעאל לחנכו במצות (ב"ר): (ח) ויקח חמאה וגו׳. ולחם לא הביא ו לפי שפירסה שרה ז נדה שחזר לה אורח נשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב"מ שם): חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן. קמא קמא שתקן ח אמטי

שפתי חכמים

לעיל אם נא וגו׳ משמע שלא באו אלנו לאכול אלא ע"פ בקשתו ל"פ כי הדבר הזה כו׳ וק"ל. ועל כן כמו על אשר: ב ק"ל דמשמע שתלוש אותם ביחד ותעשה מהן עוגות וכי הי׳ אברהם רע עין שלא זה לעשות עוגות מסולת לבד ל"פ סולת לבד לעוגות וקמח כו׳: ג וא"ת מנ"ל לרש"י ג׳ פרים דילמא לא היה אלא בקר אחד וי"ל דרש"י דייק מדכתיב בן בקר ודאי הוא רך בשנים ולמה כתיב רך ועוד קשה מאי וטוב ולא כתיב טוב אלא ש"מ דג׳ היו בן בקר א׳ רך ב׳ וטוב ג׳. ומהרא"ם פי׳ רך טוב מיבעי ליה ש"מ לדרשא ומדטוב לדרשא רך נמי לדרשא והוא גמ׳ פ׳ הפועלים ד וא"ת מנ"ל לרש"י ללשונות היה וי"ל דק"ל למה שחט ג׳ בשביל ג׳ אנשים והלא איבוד ממון הוא. וכ"ת לכבודם עשה והלא גם בבקר אחד יש כבוד גדול ועוד דבשחיטת ג׳ בקרים נראה שהם זוללים ואין זה כבוד אלא קלון לכך תירץ שרצונו היה להאכילם ג׳ לשונות. ואין להקשות ולמה ג׳ י"ל כי טעם הלשון אינו שוה כי חתיכה האמצעית היא יותר טובה והחתיכה התחתונה היא יותר שמינה לכן רצה להאכיל אותם ג׳ לשונות כדי שיאכל כל אחד מה שירצה או מה שיאכל חבירו וק"ל: (ג"א) דאל"כ היה צריך לחתכן ולא הוי חתיכה הראויה להתכבד לפני אורחים חשובים ומ"ש חרדל כמו שפירש"י בב"מ דף פ"ז לפי שמעדן מלכים ושרים הוא ע"ש. (עקידה) ג׳ פרים היו כדי להשוות המנות שלא להטיל קנאה בסעודה שבכבוד שלשתן שוה בעיניו: ה רש"י דייק מדכתיב הנער משמע הנער הנזכר לעיל דהיינו ישמעאל (רי"ק) כ"ל שאחר שהוא בעצמו רץ אל הבקר למה הניח סיום המצוה לאחר לזה אמר שהוא בנו ולחנכו: (דב"ט) דק"ל למה לא מצינו שנענש על זה כמו גבי יוקח נא מעט מים לכ"פ כו׳ וא"כ ראוי לקבל שכר: ו וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא מה שלא הביא משום שלא נאפה עדיין וי"ל דעיקר הסעודה הוא הלחם כדכתיב עבד לחם רב ואי לא נאפה הלחם לא היה מכין שאר צרכי סעודה וק"ל: ז לאו דוקא שפירסה נדה דהא כתיב אחרי בלותי היתה לי עדנה ש"מ שלא היה לה עדן וסת אלא שחזר לה אורח נשים דהיינו שראשה ואיבריה היו כבדין עליה וחששה בשיפולי מעיה והיתה יראה שמא תהיה נדה ותטמא את העיסה ואברהם היה אוכל חולין בטהרה לכך פירשה מן העיסה והלכה לה ומתוך כך קודם שבא אחר אל העיסה נחמץ ואותו זמן פסח היה ואסור בחמץ וק"ל. א"כ יש לומר דבאמת פירסה נדה והא דכתיב אחרי בלותי היתה לי עדנה והא היה לה ומה תמיהתה י"ל דסבורה היתה מקרה בעלמא היא והיא ידעה שאברהם היה אוכל חולין בטהרה כדפירש הרא"ם. ואם תאמר והאיך נתן להם חמאה וחלב ובן הבקר והא בשר בחלב הוא י"ל דמתחלה נתן להם חמאה וחלב ואח"כ נתן להם הבשר א"נ דס"ל כמ"ד דבקנות והדחה מותר: ח כ"ל הא ג׳ לשונות היו וקרא משמע שלא הביא אלא א׳ מדכתיב בן הבקר לשון יחיד. (מהרמ"ש) ק"ל והלא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) ויקח חמאה וחלב וגו׳. מלמד שהאכילם בשר בחלב וכשרצה הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו המלאכים תנה הודך על השמים אמר להם כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו ואתם כשירדתם למטה אכלתם בשר בחלב שנאמר ויקח חמאה וחלב. מיד הודו להקב"ה והיינו דכתיב בפ׳ כי תשא כי על פי הדברים האלה כרתי וגו׳ וכתיב לעיל מיניה לא תבשל גדי בחלב אמו. ומדרש זה חולק על מדרש אחר קיים אברהם אבינו ע"ה אפילו עירובי תבשילין פירוש תבשילין מערבין שלא היה אוכל בשר בחלב

סדר הכנסת אורחי אברהם

מחולשת הדרך שעליו נאמר ענה בדרך כחי כי הלא ידעתי ג"כ שעל כן עברתם על עבדכם. כי בשביל ובעבור דבר זה שהיא האכילה הי׳ בכם כח שעברתם על עבדכם ובאתם עד הנה. כי מסתמא מתחלה הסכמתם לאכול ולפיכך עברתם בלי חלישות כח עד הנה. כי בזולת זה לא הייתם יכולים לעבור עד המקום הזה. וא"כ גם עתה עשו כן וסעדו לבכם פת לחם כדי שתוכלו אח"כ

נחל קדומים

וישתה יש לו שתי לבבות לאחר שאוכל ושותה אין לו אלא לב אחד שנאמר ואיש נבוב ילבב וכתבו התוספות בחולין דף ה׳ דפריך דאימא עורבים על שם מקומן ומשני א"כ עורביים מיבעי ליה דאע"ג דכתיב עברים מצרים התם ליכא למטעי ע"ש. והשתא כתיב סעד לבך דכשסעד אין לו אלא לב א׳. אמנם קודם שיסעוד יש לו שתי לבבות וז"ש ולחם לבב אנוש יסעד פי׳ הלחם ב׳ לבבות שיש לאנוש יסעד ויהיה לו לב אחד ור׳ חמא דריש דאין יצר הרע שולט במלאכים דאלת"ה הול"ל ואקחה פת לחם ולבבכם סעדו ע"ד ולחם לבב אנוש יסעד כדי שלא נטעה לפרש דאין יצה"ר שולט במלאכים אלא ודאי לזה בא הכתוב לומר שאין יצר הרע שולט במלאכים עד"ש התו׳ גבי עורביים מיבעי ליה ובזה תירצנו כמה קושיות במקומות שונים. ונבא לדברי רש"י שמוכרח להקדים הא דבתורה נביאים וכתובים וכו׳ שמתוך זה נבין דברי ר׳ חמא כי מהני קראי ידענו דקודם אכילה יש לו ב׳ לבבות כמ"ש ולחם לבב אנוש וכמש"ל ואחר אכילה לב א׳ כמ"ש סעד לבך פת לחם. ואחר שידענו זה נבין דברי ר׳ חמא שאמר לבבכם אין כתיב כלומר דהיה לו לו׳ ואקחה פת לחם ולבבכם סעדו כדי שלא נאמר דכתוב לבכם כי אין יצה"ר שולט במלאכים אלא ודאי מדכתב וסעדו לבכם מגיד שאין יצה"ר שולט דהיכא דאיכא למטעי היל"ל לשון ברור כמ"ש התוס׳ ולבך שפיר יליף דאין יצה"ר שולט במלאכים. ועכ"פ למדנו דפתא סעדא דלבא וניחא הכל כאשר יראה המעיין ודוק: ו (ה) שלש סאים קמח. ס"ת שמח כי היה שמח לעשות רצון קונו שנאמר עבדו את ה׳

מרפא לשון

יאות לומר לפניו בעינך אלא קדמך משא"כ בב"ו והנה כשהקב"ה נגלה לנביא כמו בכאן שנא׳ וירא אליו ה׳ וכמו בגדעון שנאמר בו ג"כ וירא אליו כמו שמפורש בפרשה שלו אז מתרגם בעינך כמו שהוא אצל ב"ו שכן הוא מדבר עמו פנים בפנים כאשר ידבר איש אל רעהו כדמוכחי פשטי דקראי וכמו שפירש הרשב"ם ז"ל וכן כתב הוא ז"ל בפרשת בלק על פסוק אם רע בעינך אשובה לי וא"כ הוא הדין הכא וצריך שתדע שהגילוי הזה שנגלה הקב"ה היא גלוי ממש ואינו יוצא מידי פשוטו ואעפ"י כן שיקשה עליך שזה הוא הגשמה כלפי מעלה הנה זה הוא מדרך הנס של נבואה וע"י התלבשות וכמ"ש ביומא ובסוף מנחות על יוחנן כ"ג שהיה רואה בבית קה"ק דמות זקן לובש לבנים וכן ר׳ ישמעאל כ"ג וזה ביאור נכון כתב הרב צמח דוד ע"פ זה שהקשה על מש"ה וירא אליו ה׳ ופירש רש"י ז"ל לבקר את החולה דאם כן היה לו לומר ויבא,

לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ: ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל: י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה

ת"א והוא עומד קידושין לב מציעא פז. ויאמרו. יבמות עז *נקוד על איו

תרגום אונקלוס

וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן. וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ עִלָּוֵיהוֹן. תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכַלוּ: ט. וַאֲמַרוּ לֵיהּ. אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ. וַאֲמַר הָא בְּמַשְׁכְּנָא: י. וַאֲמַר. מְתָב אֲתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן

תפסיר הרס"ג

תחת אלשגרה פאכלו: ט)פקאלו לה. אין שרה זוגתך. קאל הוד'א היא פי אלכ'בא: י קאל. סארגע אליך פי מת'ל הד'א אלוקת מן קאבל. ויכון אבן לשרה זוגתך. ושרה תסמע. ענד באב אלכ'בא

חלק הדקדוק

ודו"ק: י) שוב אשוב אליך, תרין, עד

אבן עזרא

(י) כעת חיה. כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי. והוא אחריו. זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה וי"א פתח האהל שלה היה

מסורת הקריאה

לכל חד וחד, :במס"ג הביא כל הפסוקים, א' שמואל טליא, תרגום מלת והנער שמואל וגו' (ש"א כ' כ"ו) ב' בהירא, תרגום מלת בחור (שם ט' ב') ג' רהט, תרגום מלת רץ (הוא דין) ד' ואשכח, היא תרגום מלת וימצאו (דה"א ד' מ') ה' חוכמא, תרגום מלת חכמה (מ"א י' ז'): (ח) והוא עמד, במקף ובלא קדמא: ויאכלו, מלעיל: (ט) באהל, הבי"ת בקמץ, ונמסר עליו במס"ק י' קמץ, ור"ל כי כל שארא כתיב הבי"ת בשוא וששה כתיב בקמץ, והמה מנוים במס"ג במדבר י"ט י"ד דעיי"ש: (י) שמעת, נמסר במס"ג ו' ה פתחין וחד קמץ וסי' א' דין, ב' ורבקה שמעת (לקמן כ"ז ה') ג' ומלכת שבא (מ"א י' א') ד' אזן שמעת (משלי ט"ו ל"א) ה' אזן שמעת (שם כ' י"ב)

רשב"ם

הוצרך לומר שהביא. הבאת פת על השלחן אינו תידוש אבל החמאה והבשר שאינו מזומן לכל האורחים הוצרך לפרש: עומד עליהם. כשאיש יושב ואחד עומד קוראו עומד עליו וכן וארא ה' יושב על כסאו. שרפים עומדים ממעל לו. וכן במיכיהו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו: תחת העץ. אילנות שבפרדס: (ט) איה שרה אשתך. אף ע"פ שהיו יודעים היו שואלים כדרך שמצינו בשכינה שאמר לאדם איכה. וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך.

בעל הטורים

(ח) ויאכלו. והדר ויאמרו אליו רמז למ"ש אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט: (ט) ויאמרו אליו. בגי' אמרו אליה איו:

רש"י

ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראה כמו שאכלו מכאן שלא ישנה ט אדם מן המנהג (ב"מ פו. ב"ר): (ט) ויאמרו אליו. נקוד על אי"ו י שבאליו ותניא ר' שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו' וכאן הנקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בב"מ (דפ"ז) אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס כ של ברכה: הנה באהל. צנועה ל היא: (י) בעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה מ ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת נ אלא כעת: בעת חיה. כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלימים וקיימים: שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב

שפתי חכמים

חמאה וחלב לא נזכר מקודם א"כ הל"ל ויקח בן הבקר ואח"כ חמאה שהוא הנוסף ל"פ קמא קמא כו' ר"ל שחמאה וחלב היו מוכנים לפניו קודם עשיית בן הבקר ודו"ק. ועי"ל מאשר עשה דייק שהוא מיותר ל"פ קמא כו' ר"ל אשר תקן בראשונה הביא מיד: ט וא"ת ומנ"ל לרש"י דילמא מש"ה כתיב ויאכלו דמשום שהיו מלאכים ואין שייך בהם אכילה ומש"ה כתיב ויאכלו להראות לאברהם שהם אורחים ולא מלאכים וי"ל דא"כ מה בא הכתוב להשמיענו לא לכתוב כלל ויאכלו דפשיטא הוא דלא אכלו או מאי נפקא מינה בזה אם אכלו או עשו עצמן כאלו אכלו לכך פי' מכאן כו' וק"ל: י וא"ת לא היה לו לנקוד רק ל' לחוד ויהיה הכתב מרובה ותדרוש הכתב. וני"ל דבכל מקום דורשין הכתב קודם הנקודה ואילו היה נקוד על ל' א"כ לא היה הכרח בכתוב למי שאלו מתחלה אי שאלו לשרה תחלה על אברהם או לאברהם תחלה על שרה כיון דלא נקוד אלא על הל' הוה כאלו כתיב בקרא איו איה א"כ לא היינו יודעין על מי שאלו תחלה ואדרבה מן הכתב היה משמע דשאלו תחלה לשרה על אברהם דהא להכי לא נקוד אלא הל' למדרש איו תחלה אבל עכשיו שנקוד אי"ו א"כ אנו דורשים הכתב קודם דהיינו איה דכתיב בקרא כלומר ששאלו מתחלה לאברהם איה שרה אשתך ואחר כך שאלו לשרה איו אברהם. וא"ת מאי נ"מ בזה י"ל ללמדך דרך ארץ ששואלים מתחלה לאיש על האשה ואחר כך לאשה על האיש וק"ל. (רש"א) והתירוץ הנכון בזה הוא שמאחר שהתורה עלמה כל ענינה ע"פ הכתב הוא הנה מן המחויב שאם נניח הכתב רבה שיהיה אותו הכתב הנדרש נודק בקשורו עם השאר שהכל כתב וזה לא ימצא בכאן כי איו הוא רומז אל זכר נסתר ואיך יומשך לו אומרו שרה אשתך והביא ראיה לזה מפסוק או בדרך רחוקה שנקוד על הה' ע"ש ואולם כשנקוד אי"ו ותדרשהו לא נחוש אל הכתב האחר הבא בפסוק אך נקח מלת אי"ו מופשט לעצמו אחר שהכתב והנקודה הם שני דברים מתחלפים. ועי"ל לכך נקוד אי"ו כי כל הנקודות באו לעקור האותיות והנה נשארה הלמ"ד לבדה כדי שתקח הל' ותשים על איה והוי כמו אליה פי' שאף אליה שאלו על אברהם דא"כ היכן מצינו ששאלו לשרה על אברהם דילמא לאחר שהיה בבית שאלו איו אברהם משום הכי נקוד על איו למדרש זה. כך מצאתי בכתיבת יד אבא מורי ז"ל. וכזה מתורץ נמי מה ששמעתי להקשות מנ"ל לרש"י ששאלו לשרה על אברהם דילמא לאדם אחר שאלו עליו וק"ל. כתב הרא"ם והלא אין שואלין בשלום אשה כבר תירצו בגמרא דוקא כששואלין לאשה עלמה אבל ע"י בעלה מותר וע"ש. (ג"א) וא"ת אימתי שאלו לשרה איה אברהם הא בתחלה ראו אותו והוא הכניסם לביתו. וי"ל בעת שהיה אברהם רץ אל הבקר ועוסק בסעודה: כ ר"ל דאחר שהיו אוכלין היו מברכין ברכת המזון על הכוס ושרה לא היתה אצלם ואברהם לא היה רוצה לשלוח לה לפי שפירסה שרה נדה ולא תטמא המשקין עם הכוס והוא לא רצה לגלות שפירסה נדה לכן לא רצה לשפוך לכוס אחר ולשלוח לה. אי נמי י"ל דעיקר מצוה שתשתה מאותו כוס שברכו עליו. ולפ"ז יש לפרש מה שהשיב אברהם הנה באהל רמז להם שפירסה נדה מ"ה יושבת בדד כדרך נשים נדות וק"ל: ל זה קאי אפירושו שפירש לעיל אלא להודיע שצנועה היתה כו' ר"ל לכך שאלו כדי שישיב הוא הנה באהל ומתוך זה יראה שהיא צנועה ופירושו להודיע לאברהם שהיא צנועה: מ וא"ת מנ"ל לרש"י דפסח היה. וני"ל דלשנה אחרת נולד יצחק וכתיב בפרשת בא ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו וגו' וארבע מאות שנה היו מתחילין מיום שנולד יצחק כשהיה זרע לאברהם וכאותו יום שהתחילו ארבע מאות שנה בו היו כלים וביום שכלו בו יצאו כדפירש"י שם והם היו יוצאים בט"ו בניסן הוא יום א' של פסח א"כ הבשורה והלידה של יצחק היה נמי בפסח. ועי"ל דרש"י דייק מדכתיב גבי לוט ומצות אפה ש"מ דפסח היה וזה היה באותו היום שדבר המלאך כן: נ מדלא קרינן כעת בשו"א אלא כעת בקמ"ץ דכעת בשו"א דבוק לחיה ואין זמן מפורש אחריו. לכן נ"ל שהוא כמו בעת כלומר בעת

סדר הכנסת אורחי אברהם

לעבור מכאן ואילך. והם השיבו ע"פ דרכו כן תעשה כאשר דברת. היה נאה דורש ונאה מקיים. כמו שאתה מדבר אלינו ומייעצנו שנאכל כדי לסעוד הלב ולהתחזק עשה כן גם אתה ואכול למען תחזקנה ידיך ויהי' לך כח אל הטורח והעמל אשר אתה עושה ומה גם באותה שעה שהי' מראה סימני חולשה מחמת היום השלישי למילה: כן תעשה כאשר דברת. הנה רש"י ז"ל הביא שאחד מן המלאכים בא לרפאות את אברהם ולא אלינו רמז בכתוב אל הרפואה הזאת. לכן יראה שזו היתה ברכה לאברהם שנתרפא שכאשר אמר אברהם ואקחה פת להם שר"ל לעשות להם סעודה והוא היה חולה מן המילה הנה אמרו לו כן תעשה כאשר דברת. כלומר דרך ברכה שתתרפא ותוכל לעשות

דעת זקנים מבעלי התוספות

בחלב גם לא בשר ואח"כ חלב אלא חלב ואח"כ בשר דכתיב ויקח חמאה וחלב והדר בן הבקר אשר עשה וכן נמי פירש"י קמא קמא דתקין אמטי ואייתי לקמייהו. ובן הבקר אשר עשה. פי' תקן וחברו ויעש אלהים את הרקיע שפירש"י לשון תקון: ויאכלו. פי' היו שורפין את המאכל מלשון והסנה איננו אוכל איננו נשרף:

רבינו בחיי

(יג) ויאמר ה' אל אברהם. השליח נקרא בשם השולח ועל כן קרא הכתוב את המלאך בשם המיוחד. והוא שאמר היפלא מה' והיה לו לומר ממני אלא שהוא דבר המלאך. וזהו שאמר למועד אשוב כי התופש את שרה למה זה צחקה הוא עצמו אמר למועד אשוב אליך: היפלא מה' דבר. יאמר המלאך מיכאל היתכסה ויפסד אצילות הה"א בשמך המתקבלת מאת ה' שלא יתן לך ההולדה. והלא כשם שאתה כנגד מדת החסד כן יתן לך בן כנגד מדת הדין שהרי יש לו להשלים המרכבה מעלה ומטה. למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן:

נחל קדומים

בשמחה קמ"ח ג' פס"ח כי פסח היה. רך וטוב ג' בחרדל כמו שאמרו רז"ל. רבינו

מרפא לשון

ועוד כיון שבא לבקר את החולה למה המתין עד יום ג' דאי משום דביום ג' תקיף טפי וכי בשביל דלא תקיף ליה עלמא לחולה א"צ לבקרו ומסיק דמה שהמתין עד יום ג' הוא משום דמצות בקור חולים על הרוב ביום ג' כדמבואר בטי"ד סימן של"ה, ובזה נייתא דקאמר וירא משום שהשכינה למעלה ממטתו של חולה כד' בפ"ק דשבת ובפרק אין בין המודר דף מ' וזה ודאי הוא מיד ביום א' לא כמו הבקור שהוא ביום ג' וא"כ לכן אמר וירא כי אינו יכול לומר ויבא שהרי כבר היה שם מיום א' אלא אמר וירא שעד עכשיו היה בהעלם ועכשיו נתגלה אליו בשביל בקור זת"ד. והוא מסייע למ"ש ולתרגום בעינך כמו שנתבאר ודו"ק. ו. וימהר אברהם — ואוחי. מהרי — אוחא. ה"ג כינוי לזכר בחירק החית ולנקבה בפתח ול"ג אוחא כמ"ש היא"ר ז"ל וכן מתרג' מהר המלט־אוחי. ז. ואל הבקר — ולבית תורי. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל ול"ג ולות שאין לתרגם כן אלא אם כן הולך אצלם לאיזה צורך לבד ומטעם זה כתב לך נא אל הצאן איזיל כען לענא ולא לות ענא. ה. והוא עומד עליהם — משמיש. וכן לקמן עודנו עומד לפני ה', משמיש בצלו. נראה שעמידה זו לשון משל לשימוש שכן דרך להשמש להיות עומד ולזה תרגם עומד, משמש א"נ שמי"ם עומד מתחלפת בבי"ת באותיות

חומת אנ"ך

נכ"י: ה ויאמרו אליו איה שרה אשתך. פירש"י ז"ל נקוד על איו שבאליו ותניא רשב"א אומר הכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה דאף לשרה שאלו איו אברהם וכו' עכ"ל והקשו הראשונים שהכא ינקד הלמ"ד ואני דורש הכתב איו. ואפשר ליישב דרך דרש במה שסיים רש"י ז"ל למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. והשתא אם נקד הלמד ונשאר הכתב איו הייני דורשים דלאשה שרה אמנו שאלו איו אברהם. אבל אין ללמוד לעלמא לכך ננקד איו ונשאר למ"ד רמז ללמד לעלמא כמשמעות אות למ"ד. א"כ להפך שאם היה ננקד למ"ד ה"א שבא ללמד לעלמא אבל הכא ה"א מ"הם לא ידעו היכן שרה ולא שאלו. להכי ננקד אי"ו ואנו דורשים איו. ומזה שלא ננקד הלמ"ד רמז דיש ב' לימודים א' לגופיה דמה"ש ידעו היכן שרה ושאלו וגם לעלמא ושמעינן תרתי ועמ"ש הרב נוקי יוסף פ' הפועלים. ומ"ש אני הדל בפי'

וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה
שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃
יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים
בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח
כַּנָּשִׁים׃ יב וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ
לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה
וַאדֹנִי זָקֵן׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־

תרגום אונקלוס

קַיָּמִין. וְהָא בְרָא לְשָׂרָה
אִתְּתָךְ. וְשָׂרָה שָׁמְעַת.
בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי:
יא. וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סִיבוּ.
עָלוּ בְּיוֹמִין. פְּסַק מִלְּמֶהֱוֵי
לְשָׂרָה. אֹרַח כִּנְשַׁיָּא: יב.
וְחַיֵּיכַת שָׂרָה בִּמְעָהָא לְמֵימַר.
בָּתַר דְּסֵיבִית תְּהֵי לִי עוּלֵימוּ.
וְרִבּוֹנִי סִיב: יג. וַאֲמַר יְיָ
לְאַבְרָהָם. לְמָא דְנַן חַיֵּיכַת

ת"א ותלחק. מגילה ט מליעא כז: אחרי. יומא פב מליעא שם: ואדני זקן. יבמות סה מליעא פז: ויאמר ה'. מליעא שם:

תפסיר הרס"ג

והו וראה: יא)ואברהים ושרה שאכ'א. וטענא פי אלסן. ואנתהי' אן יכון לשרה. סביל כאלנסא: יב) פצ'חכת שרה פי נפסהא קאילא. בעד אן בלית יכון לי זי. וסיידי שיך': יג)פקאל אללה לאברהים. לם צ'חכת שרה קאילא. איקינא. אלד

נוה שלום

זירז את הנער לעשותו. (יא) באים בימים, וטענא פי אלסן, הפליגו בזקנה. (יב) בקרבה, פי נפסהא. במחשבתה, עדנה,

אבן עזרא

אחרי אהל אברהם: (יא) באים בימים הגיעו לימים רבים: (יב) היתה לי. כמו תהיה לי: עדנה. כמו עדן ועונג וכן ויתעדנו. והטעם אחרי שבלותי וזקנתי איך תתחדש לי עדן ועינג הנער. ועוד כי אדוני זקן. וטעם בקרבה בנפשה

בעל הטורים

(יא) ארח כנשים. ר"ת וס"ת בגימ' נדה: (יב) ואדוני זקן. בגימ' טוחן ולא פולט:

רשב"ם

וכן ישעיה שהיה יודע שאל כך לחזקיהו בשלוחי אויל מרודך. וכל זה דרך התחלת הדבור: (י) והוא אחריו. הפתח של אהל שרה היה אחרי המלאך לפיכך שמעה שרה את דבריהם: כעת חיה. כעת יולדת דכתיב עת יולדת ילדה וכן בהלכה קרויה יולדת וקרוב לדבר כי חיות הנה כעין מילדת: (יב) עדנה. יתעדן הבשר ויתפשטו הקמטין: (יג) ויאמר ה'. המלאך הגדול שבהם:

רש"י

אליו אלא בשליחותו של מקום ס א"ל כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום א"ל כן (ב"ר). (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך. אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו שוב אשוב אמר לה אלישע אותן המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו שוב אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו'): והוא אחריו. הפתח היה ע אחר המלאך: (יא) חדל להיות. פסק פ ממנה: אורח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב (תנחומא): עדנה. צחות בשר. ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. ד"א לשון עידן זמן וסת

שפתי חכמים

הזאת וחיה דבור בפ"ע כדמפרש והולך שתהא חיה כו' (מהרמ"ם) נ"ל כעת בקמ"ץ משמע עת הרמוז כמו הכא שרט לו שריטה לפי שהוא כאלו נכתב כהעת אבל כעת בסו"א לא נראה בו איזה עת וק"ל: ס וא"ת מנא ליה לרש"י (מהרמ"ם) נ"ל דק' מעיקרא ליתא כי ה"פ לא בשרו המלאך שהוא ישוב אליו אלא בשליחותו של מקום ר"ל שהקב"ה ישוב אליו וכמ"ש אח"כ למועד אשוב אליך וכו' ואע"ג שאמר שוב אשוב כמדבר בעדו דרך השליח לדבר כן בשם משלח כמו אני חותנך יתרו למ"ד שליח שלא לו. ודייק רש"י זה דלמא יתלה המלאך הגדולה בעצמו שוב אשוב והרי מלינו שנענשו על זה כמ"ש כי משחיתים אנחנו כו' אלא בשליחותו של מקום אמר. ועי"ל דאל"כ שמא הש"י ישלח אותו בשליחות אחרת ולא יהיה לו פנאי לבא עם הקב"ה ונמצא שקרן בדבריו אלא ודאי בשליחותו של מקום אמר לו וכזה מתורץ למה פי' כעת קודם שוב אשוב שלא כדרך המקרא: ע וא"ת מנ"ל לרש"י דילמא איפכא (מהרמ"ם) יי"ל דא"כ הל"ל והוא לפניו ר"ל המלאך היה לפני הפתח דאז שפיר משמע שהמלאך לא היה תוך האהל אלא לפני פתח האהל כאשר הוא האמת שאברהם ישב על פתח האהל ודיבר המלאך עמו אבל אי קאי אחריו על הפתח דהיינו הוא המלאך היה אחר הפתח א"כ יהיה הפירוש שהמלאך היה אחר הפתח והוא תוך האהל וק"ל: פ וא"ת והלא פירש"י לעיל שאותו יום פירסה נדה ונטמאת העיסה ש"מ דהיה לה אורח כנשים. וי"ל שהיתה סבורה שמקרה הוא ולא חזרת וסת וזהו שאמרה היתה לי עדנה אמרה כן כמסופקת כלומר הדם שראיתי כבר מסופקת אני בזה אם הוא וסת שלי או לא כי אם מקרה בעלמא מכח מהירת הלישה שאמר אברהם מהרי שלש סאים קמח וכו' ודלא כפי' הרא"ם שפירש"י גבי שינה הכתוב מפני השלום אמרה שרה אני אחרי בלותי כבר היתה לי עדנה אבל אדוני זקן וכו' כתב מהרש"ל ומ"ה נתן לה הקב"ה שנה ללידה כדי שיהיה לה ג' חדשים שתקבע לה וסת כיון

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) חדל להיות לשרה ארח כנשים. פי' שראתה דם בזקנותה מה שאין כן בשאר הנשים אבל אין לפרש שאינה רואה שהרי למעלה פירש"י שפירסה נדה:

סדר הכנסת אורחי אברהם

לעשות הכל בעצמך. ולכך נאמר וימהר אברהם האהלה וכו' נאמר שרץ אל הבקר לומר שתיכף שאמרו לו כן תעשה נתרפא ומיהר ורץ אל הבקר. ובזה יתיישב מה שנאמר וירץ לקראתם מפתח האהל שפשוטים הדברים אחרי שכבר סיפר שהיה יושב פתח האהל ואמר שראה ורץ לקראתם ודאי מפתח האהל רץ. ועוד מה טעם לומר מאיזה מקום רץ והיה מספיק אומרו אל מקום שרץ דהיינו לקראתם מבלי שיספר מאיזה מקום רץ. אבל הדברים מגיעים להודיע שלא רץ הרבה לקראתם מפני חליו אבל רק נעתק מעט מפתח האהל לקראתם. אמנם אחר כך [אחר שאמרו לו כן תעשה כאשר דברת] רץ אל הבקר. ובמקום שנאמר שהי' ושב מחמת נער במילה אמר מעתה והוא עומד עליהם. שנתרפא מכל וכל במה שאמרו לו כן תעשה. וזהו טעם אל מה שהלך הוא בעצמו אל הבקר ולא שלח אחד ממשרתיו [מעשי ה']:

וכוח שרה

(יג) ויאמר ה' אל אברהם וגו'. (יד) היפלא מה' דבר וגו'. (טו) ותכחש שרה וגו'. ידוע קושיות הכנת פסוק זה אם שרה היתה יראה מה' מדוע לא יראה להכחיש את ה' לאמר לא צחקתי. ורבו התשובות ע"ז. והרב בעל מעשי ה' כתב כי כך הוא פירוש הפסוק וז"ל וראוי שנאמר כי אברהם לא גילה לשרה הנאמר לו מאת ה' אבל שרה אשתך יולדת לך בן. אולי שמתין עד שלוח ה' אליה הבשורה ביום מחר כי ידע לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. או מרוב זריזותו במצות הי' טרוד במילתו ובמילת עם רב אשר בביתו ואח"כ בחולשתו ישב לו פתח האהל והמלאכים באו טרם שהגיד לה

מרפא לשון

בומ"ף ושיעורה עובד ותרג' ל' שימוש ולא פולחן כפי הנאות לענין. י. כעת חיה — כעידן דאתון קימין. וכן ת"י בהפטרת סדרא ומ"כ שתרגם זה הוא כפי שימוש הלשון, שבלה"ק אומרים על הזמן שיבא כעת חיה ובלשון ארמי אומרים כעדן דאתון קימין ואפשר עוד לפרש טעם לשני לשונות אלו עד"ה והוא שידוע ליודעי חן שהזמן נברא והוא סוד פרצוף שלם הנקרא ספר שבו כתובים ורשומים כל באי עולם וכל דור ודור חקוק בו בזמנו ובגבולי' הם הולכים ונגללים עמו דור הולך ודור בא, ולכך חיי האדם ומדת ימיו הם בו בעצם תמיד אבל באדם אינם אלא במקרה ולז"א הכתוב כעת חיה ותלה החיים בזמן וזה מפני שלה"ק מדבר כפי שרשי הדברים ורומז לסודות הענינים כי הוא ירד מלמעלה בסוד מ"ד אבל התרגום אינו כן שמדתו לדבר כפי המוחש למטה שהוא בסוד מ"ן ולז"א כעדן דאתון קימין ותלה החיים בבני האדם שהחיות נרגשת בהם ודאי, ועוד דבשל תורה לית ברירה כי חיי הזמן הוא לטובים ולרעים. לצדיקים ולרשעים ובמדת התרגום יש פחד מהרע וצריך לברור הטוב מהרע ולכן ייחס החיים לראויים אליו ואמר כעדן דאתון קימין, אתון דוקא שאתם צדיקים ודו"ק. והנה בן — ברא. ה"ג ובמסורת בן, הבן, ברא, ג', האבנים, כל הבן הילוד. וכ' היא"ר ז"ל שהטעם כדי להראות הטרחא כמו ולרבקה אח, אחא עכ"ל. ונכון, אמנם תרגם אם בן הוא חבירו אין בו טרחא אבל יש לו טעם אחר כדי שלא יצטרף לתיבה שלאחריו ע"ד משי"ת לקמן בפ' ויחי ע"פ בן פורת יוסף ובפ' בא ע"פ זכר בן שנה.

מסורת הקריאה

ו' מוכיח אדם (שם כ"ה י"ב) בתרא קמץ: (יב) היתה לי, הלמ"ד בדגש מדין דחיק: (יג) למה, מלעיל ועיין מש"כ לעיל ד' ו': זה, הזי"ן דגושה: האף, הה"א בפתח עיין לקמן פסוק כ"ג: אמנם, האל"ף בשורק, ונמסר עליו במס"ק לית וכל האמנם דכותי', פי' לית עוד במקרא מלת אמנם האל"ף בשורק זולת זה, וכל היכי דכתיב האמנם עם ה"א בתחלתו דכותי' כתיב בשורק ושארא אמנם כתיב האל"ף בקמץ: זקנתי, הקו"ף בפתח, ונמסר עליו פתח דספרא, ור"ל שהוא חד מן פתח בסוף פסוק דספרא: (יד) מה, זה הכלל כל לשון אדנות שבראשו אחת מאותיות מ'ש'ה כגון מאדני, שאדני, האדני, לעולם האל"ף בשוא ופתח, ואם השם נכתב ביו"ד ה"א יהי' היו"ד בשוא לעולם (במ"א שהיו"ד נעלם היהוה אין בציון (ירמיה ח' י"ט) ככתוב במכלול מ"ה) ועיין פסוק י"ז, והמ"ם בצירי לעולם כאלו כתיב אל"ף אחריו וזה בעבור קריאת השם ב"ה באל"ף דל"ת, וזה עד כי כן הקריאה הנכונה שאלו היה נקרא ככתבו ביו"ד ה"א היה המ"ם ראוי להנקד בחירק והיו"ד בלא שוא דוגמת מימין מידי אביר יעקב, וכן הדין לעולם כל אות המשמשת על השם הויה ב"ה ניקודה כאלו כתיב אלף אחריה, וכן האותיות אחריו לעולם ינקדו כאילו שם אדני נכתב לפניה כגון ביהוה בגדו (הושע ה' ו') בי"ת של בגדו דגוש שלא כדין בג"ד כפ"ת הבא אחר אהו"י וזה בעבור קריאת השם באדני והנה יו"ד נראה בקריאה ולכן אחריו דגש כמשפט:

אברהם למה זה צחקה שרה לאמר
האף אמנם אלד ואני זקנתי:
יד היפלא מיהוה דבר למועד אשוב
אליך כעת חיה ולשרה בן: שני
טו ותכחש שרה לאמר לא צחקתי
כי | יראה ויאמר | לא כי צחקת:

תרגום אונקלוס

שרה למימר. הבקושטא אוליד ואנא סיבית: יד. היתכסא מן קדם יי פתגמא. לזמן. אתוב לותך. כעדן דאתון קימין ולשרה בר: טו. וכדיבת שרה למימר. לא חייכית ארי דחילת. ואמר לא ברם חייכת:

ת"א ואני זקנתי. יבמות סה מליעא פז: למועד. ר"ה יא:

תפסיר הרס"ג

וקד שכ'ת: יד) איכ'פא ען אללה אמר. לאלוקת. ארגע אליך. פי מת'ל הד'א אלוקת מן קאבל ולשרה אבן טו) פגחדת שרה קאילא. לם אצ'חך אד' כ'אפת. קאל לא בל קד צ'חכת:

נוה שלום

זי, תאר ימי הנערות. (יג) האף אמנם, איקינא, כמו האמנם וכן תרגם אף בלי אמנם לעיל (ג א) והאף דלקמן. (כד) וכן ת"א זולת האף דלקמן שת"א מל'

חלק הדקדוק

שוב הרודפי' ודין, (מהריב"ש): יג) ואני זקנתי הקוף בפתח וכ"כ במחברת עם פתחין באתנח: טו) ותכחש שרה| לאמר, ברוב התיגאן שבדקתי לא יש פסיק בין שרה ובין לאמר, ובפסיקתא שבמוסרה רבתא בפסיק וכן לקמן בין ויאמר ובין לא כי צחקת ובמקצת מהקדמונים ומחשוביהם ראיתי פסיק: [כי יראה, אין

אבן עזרא

והשם גלה סודה למלאך: (יג) ואני זקנתי פירושו אחרי בלותי והמלאך אמר אמת. ומ"ם אמנם נוסף כמ"ם שלשם ומפרשים אחרים אמרו כי אלו ג' אנשי' נביאים היו. ואם טען טוען והלא אברה' נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבוא' כמשה ואהרן. ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה. וכן אמרו איה שרה אשתך והשני' הלכו אל סדום ואל תתמה על מלת כי משחיתים אנחנו. כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים. והשם עשאום. וסמכם אליהם בעבור שנעשו על ידם. והנה יהיה פי' ויאכלו כמשמעו. ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן איננו קדש רק הוא כמו רבותי. על כן פתוח הנו"ן. ולא נקמץ כמשפטו. ובספרי' שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם: וטעם בעיניך. שדבר בתחלה עם הגדול שבהם ואח"כ עם כולם ומצאנו שנקרא הנביא מלאך בחגי. וי"א כי אברהם בקש רשות מהשכינה. וי"א שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא וישא. וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך ואח"כ נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם. גם זעקת סדום. ואלו ההולכי' הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני ה'. ועל כל פנים וה' אמר עם אברהם ידבר. או עם המלאכים שיאמרו לו. רק ויאמר ה' זעקת סדום עם אברה' דבר ואברהם נגש ואמר האף תספה.

רשב"ם

ואני זקנתי. שאמרה אחרי בלותי וגו': (יד) היפלא מה'. ששלחנו אליך דבר. וכן וה' המטיר על סדום גפרית ואש מאת ה' מן השמים. הראשון שבפסוק הוא גבריאל. והשני שבפסוק הוא הקב"ה. וכמפורש בספר האגדה: (טו) כי צחקת. אלא צחקת רוב כי שאחר לא מתפרשים אלא. שהרי כי משמש בארבעה לשונות אי דילמא אלא דהא. וכן לא תשתחוה לאלהיהם כי הרס תהרסם. לא תקפוץ את ידך כי פתח תפתח וגו':

שפתי חכמים

שפסקה מלראות ועכשיו חוזר לנערותה ותשעה חדשים ללידה אבל לפי מה שאמרו בר"ה נפקדה שרה משמע דלא ילדה אלא לז' חדשים וצ"ע וק"ל: צ (מהרמ"ם) מרש"י נשמע שלא לפרש היפלא לשון פלא ותימה ור"ל וכי יש לתמוה ולהתפלא מן הש"י שיעשה דבר חידוש ושלא כתרגומו וכו' דלתרגום ק' איך ילדק מ"ם הקב"ה היפלא ור"ל היתכסי על צחיקת שרה לפי שהיא אמרה ואדוני זקן משמע שהוא דבר נמנע שתלד וא"כ הל"ל היכלר מה' דבר או היד ה' תקלר משא"כ לפי לשון פלא ותימה א"ש ל"פ לעולם היפלא כתרגומו היתכסי ואפ"ה א"ש לתשובה על דברי שרה שהוא נמנע ר"ל וכי יש דבר וכו' מלעשות כרצונו כי כל דבר המכוסה מאדם הוא מופרד ממנו מלעשותו כשירצה שאם יכול לעשות כשירצה יכול לומר אני יודע שיהיה זה. ומה שלא בחר רש"י בפי' לשון פלא ותימה משום דא"כ הל"ל היפלא על ה' וגו' דגבי תימה שייך לומר יותר לשון על ותו שא שרה לא אמרה בלשון תימה רק שהליטה דבריה שהוא, נמנע ואיך יתכן על זה תשובת שיפלא ודו"ק

רש"י

כלות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שינה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיועד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה וגו' כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה. והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדבריך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא:

וכוח שרה

לה דבר. ואח"כ כאשר באו המלאכים בדמות אנשים ושרה שומעת פתח האהל באומר האחד לאברהם שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך [בכרה מחמת שהוא אורח ורוצה לברך את בעל הבית וראה או שמע שבעלת הבית אין לה ולד מברך א"ע ואותם. ואומר בדרך ברכה הלואי שאזכה לשוב אליכם כעת חיה והנה בן לשרה אשתך] ע"כ צחקה שרה על דבריו. ותאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה. בתמיה. ואדני זקן [וה' הבוחן לבות ידע כי אללה מן הנמנעות שתלד. ואינה מאמנת שיוכל היות שתלד. האשים אותה לאברהם. למה הדבר נמנע בעיניה. ראוי לה שתאמין שיוכל היות שתלד או שתאמר בדרך תפלה אמן כן יעשה ה'. ולא די שלא אמרה כך אלא גם צחקה] לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי. [ומה שאמרה עוד ואדוני זקן. לא אמר לו ה'] ותיכף אברהם אמר לשרה. מדוע לא תאמין. היפלא מה' דבר. הלא דבר ה' הוא מה שאמר האורח. למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן. בהכרח הוא דבר ה'. כי מי יכול להבטיח ולומר למועד אשוב. וכיון ששרה הבינה מדברי בעלה אברהם כי נכון לבו בטוח שתלד בן. על כן התחרטה על שצחקה ותכחש [לפני אברהם] לאמר לא צחקתי. כי יראה ממנו. ויאמר [אליה אברהם] לא כי צחקת. אז הבינה בודאי כי בנבואה נאמר לו כן א"כ שתקה לא ענתה אותו דבר:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יג) ואני זקנתי. מכאן אחז"ל (מציע' פ' השוכר) שמותר לשנות מפני השלום שהיא אמרה ואדוני זקן והקב"ה שינה ואמר ואני זקנתי ואע"ג דלפום ריהטא משמע שגם היא אמרה ואדוני זקן דכתיב אחרי בלותי י"ל לי יכול להיות תקנה ללדת בנים שהרי אחרי בלותי היתה לי עדנה שהרי פרסתי נדה אבל לבעלי אין תקנה שהרי ואדוני זקן וכן נ"ל דמשמע הלשון היתה לי ולא תהיה. ויש מי שאומר חלילה שישנה המקום שהרי דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו וגם היא אמרה ואני זקנתי והיא פירוש אחרי בלותי וגו' בתמי' ושינה מפני השלום שלא ספר כל דבריה אלא קצתם וכל שאר בני אדם מותר לשנות לגמרי. וא"ת מה הקפדה יש לאברהם אם אמרה שהוא זקן י"ל ר"ל שטוחן ואינו פולט:

(יד) למועד אשוב אליך. מכאן רמז למה שאחז"ל כי בפסח נולד יצחק למוע"ד בגימ' בפסח: כעת חיה. פירש"י כעת הזאת שתהיו חיים לשנה הבאה מדלא קרי בעת חיה ה"א לעת שהאשה יולדת דהיינו לתשעה חדשים וחיה קרי ביה לאשה יולדת כד"א שלש מפתחות לא נמסרו לשליח. של תחיית המתים. של גשמים. ושל חיה. השתא דקרי' כעת לאמור שאתם חיים וקיימים ונ"ל דשטת רש"י כשטת סדר העולם ומכילתא דהכי אתמר התם בט"ו בניסן דבר הקב"ה עם אברהם. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת לבשר שרה. בט"ו בניסן נולד יצחק ואמרינן נמי בב"ר לושי ועשי עוגות הדא אמרה שפסח היה וכן משמע בפרשת מילה לעיל דכתיב אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת אמנם כל זה פליג אפרק קמא דר"ה דמסיק למועד אשוב אליך דקאי בחג הסוכות וקאמר למועד ראשון שיהיה דהיינו פסח. וגם לפרקי ר' אליעזר דביום הכפורים נמול אברהם אבינו ובפרק השוכר את הפועלים אמרי' דביום שלישי למילתו באו המלכים אצלו ואז נתבשרה שרה והא דאמרינן בר"ה דקאי בחג ר"ל שני ימים לפני החג. ועוד דבר"ה מסיק נמי בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה וזהו כשטת רש"י נ"ל דהכא. ואי קשיא לשיטה דהתם מאי למועד הזה בשנה האחרת כיון דבסכות קאי וקא"ל לפסח א"כ באותה שנה היתה י"ל דסבירא ליה כר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם ולהכי קרי פסח שנה אחרת:

ויקמו

רבינו בחיי

(טו) ותכחש שרה לאמר לא צחקתי. שרה אמנו שהיתה צדקת היאך אפשר שלא האמינה דברי המלאך והלא נביאה היתה. ודרז"ל אברהם היה טפל לשרה בנבואה. שנא' (בראשית כא) כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. ובודאי אין לך נבאי שלא ידע כי המלאכים שלוחיו של הקב"ה וכל דבריהם מפי הש"י. ועוד לא די שלא האמינה אלא היתה מכחשת אחר שאמר לו המלאך למה זה צחקה שרה. והתשובה בזה כי אברהם אבינו ידע שהיו אנשים והכיר בחכמתו בהם שהיו מלאכים וכמו שרמזתי. אבל ההכרה והידיעה הזאת לא היתה בשרה והיתה סבורה שהיו אנשים כשאר אנשים ולא האמינה לדבריהם וע"כ צחקה. ומה שהיתה מכחשת שלא צחקה עשתה כן מפני פחד אברהם וחשבה כי אברהם היה אומר כן בהכרת פניה. וכאשר נתחזק בדברו באמרו לא כי צחקת אז הוברר לה כי מאת הש"י ידע זה בנבוא' ושתקה. כן פיר' הרמב"ן:

מרפא לשון

יב. ותצחק שרה בקרבה — במעהא. י"ל למה לא תרגם בקרבה בגוה כתרגום וקרבו וכרעיו וכן בכ"מ מתרג' קרב בל' בטן ונראה דאצל אדם וכיוצא בו כגון ע"ז כמ"ש בחבקוק ב' וכל רוח אין בקרבו ומת"י במעוהי, לא מתרגם בגויה מפני שאין דרך לפתוח הכרס שלו להוציא קרביו כמו שהוא אצל הבהמה שעומדת לשחיטה ולנתוח, כי אין נופל אצלו ל' גוא הוא"ל ואין דרך לפתוח חלל שלו אלא לשון מעיים שהוא תרגום בטן כמו שקורין אותו בני

טז ויקמו משם האנשים וישקפו על־
פני סדם ואברהם הלך עמם
לשלחם: יז ויהוה אמר המכסה אני
מאברהם אשר אני עשה:
יח ואברהם היו יהיה לגוי גדול
ועצום ונברכו־בו כל גויי הארץ:
יט כי ידעתיו למען אשר יצוה את־
בניו ואת־ביתו אחריו ושמרו
דרך יהוה לעשות צדקה ומשפט

תרגום אונקלוס

טז. וְקָמוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא. וְאִסְתַּכִּיאוּ עַל אַפֵּי סְדוֹם. וְאַבְרָהָם. אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָאוּתְהוֹן: יז. וַייָ אֲמַר. הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם. דַּאֲנָא עָבֵיד: יח. וְאַבְרָהָם. מִהְוָה יְהֵי. לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף. וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ. כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא: יט. אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי. בְּדִיל דִּיפַקֵּיד. יָת בְּנוֹהִי וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ בָּתְרוֹהִי. וְיִטְּרוּן אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ. לְמַעְבַּד צִדְקְתָא וְדִינָא. בְּדִיל.

ת"א הולך עמם. מליעה פו. וה' אמר. יומא לח: ואברהם היו. יומא שם: כי ידעתיו. יומא שם יבמות עט כתובות ח סנהדרין ט"נ מכות כו:

תפסיר הרס"ג

טז) ת'ם קאם אלקום מן ת'ם. ואשרפו קבאלה' סדום. ואברהים מאצ'י מעהם לישייעהם: יז) פקאל אללה. אמכ'פי אנא מן אברהים. מא אנא צאנעה: יח) ואברהים. סתכון מנה. אמה כבירה עצ'ימה. ויתבארך בה. גמיע אמם אלארץ': יט) ואנא מערפה. אנא סיאמר בניה ואלה מן בעדה. באן יחפצ'ון טריק אללה. ליעמלו באלעדל ואלחכם. לקבל אן יפי אללה לאברהים. במא

נוה שלום

חרון אף. (יז) לשלחם, לישיעהם, ללותם וכת"א. (יט) כי ידעתיו, ואנא עאלם באנה וכו'; גלוי וידוע לפני כי הוא יצוה את בניו וכו' (ובנ"י) ואנא מערפה

חלק הדקדוק

פסיק בין כי ליראה. ר"ח]. יז) המכסה אני, כ' א"ת המ"ם כשוא פתח ע"כ, וזה מפני שהמאריך בה"א: אשר אני, *אני בטפחא בכל התיגאן: [וכ"כ הר"ח]

בעל הטורים

(טז) על פני סדום ס"ת מיל שיעור מיל הלך עמהם לשלחם דשיעור לויה מיל: הולך עמם לשלחם וה'. מלמד שהשכינה מלוה לצדיקים: (יח) ואברהם. ה' ר"פ ואברהם ושרה זקנים ואברהם היו יהיה ואברהם זקן ואברהם בן ל"ע שנה ואברהם בן מאת שנה פי' אף על פי שאברהם ושרה זקנים. ואברהם היו יהיו לגוי גדול. היו יהיה לגוי בגימ' ק' פי' כשיהיה בן ק' אז יהיה לגוי גדול וזהו שנאמר כ"י כ"ן יבורך גבר: (יט) אשר יצוה את בניו.

רשב"ם

(טז) ויקמו משם האנשים שנים מהם הלכו לסדום כדכתיב ויבאו שני המלאכים סדומה וגדול שבהם היה מדבר עם אברהם. וזהו שכתב בו וה' אמר המכסה אני וגו' וכן אברהם עודנו עומד לפני ה'. פסוקים אלו מדברי שלישי: (יז) המכסה אני מאברהם. מה שאני רוצה להפוך את סדום ואני יודע שבניו ישמרו דרך ה' ויזכו להביא עליהם את אשר דבר לאברהם לתת להם את ארץ כנען ואלו העיירות מנחלת בניו הם כדכתיב בגבול בני כנען בפ' נח ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה באכה סדומה ועמורה אדמה וצביים עד לשע. ואיך אחריב קרקע שלו וקרקע בניו

רש"י

(טז) וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך (דברים כו) שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללותם כסבור אורחים ר הם: (יז) המכסה אני. בתמיה: אשר אני עושה. בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת והמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון וגו' בואכה סדומה ועמורה וגו'. קראתי אותו אברהם ש אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברהם היו יהיה. מ"א זכר לדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: (יט) כי ידעתיו. לשון חיבה כמו (רות ב) מודע לאשה (שם ג) הלא בועז מודעתנו (שמות לג) ואדעך בשם. ואמנם עיקר לשון כולם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי. ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון: יצוה.

שפתי חכמים

ק (מהרש"ם) ר"ל שלא תטעה לומר שמלת לשלחם הוא כמו בשלח פרעה ששלחם מרשותו דא"כ יהיה המקרא מסורס דהא כבר כ' וילכו משם ואיך אמר אח"כ הולך עמם לשלחם וע"ק שהרי הם לא היו ברשות אברהם כי הוא ביקש מהם אל נא תעבור וגו' ל"פ לויה וכו': ר וא"ת והא בלאו קרא דלשלחם אנו ידענו שסבור שאורחים הם כיון שהכין להם סעודה לאכול ונתן להם מים לרחוץ וי"ל כי ע"י הבשורה והרפואה ה"א שהרגיש בדבר שהם מלאכים לכן קאמר כסבור שהם אורחים וכו'. הרא"ם: ש דאי לא פי' אלא טעם ראשון לבד ה"א מה שימלא הוא שלו ומה שלא ימלא לא יהיה שלו ולכך פי' קראתי אותו וכו' ואלו אמר זה הטעם לבד ה"א מה שהוא בארצו הוא שלו אבל הארבעה

אבן עזרא

ונכנס פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום. וכן אמור לנער ויעבור לפנינו ויעבור ואתה עמוד כיום ואין לנו צורך לתיקון סופרים והעד שאמר באחרונה אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. והנכון בעיני תמצאנו רמוז בפרשת ואלה שמות. (יד) ומלת היפלא. היעלם יכן עשה פלא וי"א איננו דבר פלא בעיני השם לעשות כן. ואלו היה כן לא היה מ"ם דבק עם השם: (יח) ונברכו בו. מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כן רק הם מתברכים בו. ופירוש

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) המכסה אני וגו' ואברהם היו יהיה. אמר אילו לא היה עתיד להוליד בנים לא הייתי מגלה לו משפט סדום כי לאדם שימות בלא בנים שיצוה אותן לשמור דרך ה' ולקבל שכר מה לו לגלות משפטים. אבל אברהם היו יהיו וגו' כי ידעתיו וגו'. ולפי שיהיה לגוי גדול אגלה לו דין של סדום כי יודע אני בו כי למען דין שאעשה ברשעים הללו יצוה את בניו לשמור דרך ה' ולעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' וגו'. ייזכו לירש את הארץ שאם לא יהיו שומרים משפט וצדקה לא יזכו לזה:

הליכת המלאכים לסדום

(טז) ויקומו משם האנשים וישקיפו על פני סדום. הקושיות רבו בפסוקים אלה. אבל פשט הענין הוא. אחרי הסעודה והבשורה הנזכר רצו המלאכים ללכת בדרך שהולכים לסדום. אבל כשראו שאברהם הולך עמם לשלחם. ללוותם. השקיפו על פני סדום אבל לא פנו ללכת בדרך ההולכת לסדום כדי שלא יבין אברהם שהולכים לסדום. כי אז יחקור מהם על מה הם הולכים שמה [כי ידע אברהם שלוט בן אחיו יושב בסדום אולי יש להם איזה דבר אליו]. וכאשר ראה ה' שמחמת אברהם המלאכים משתהים בדרך ואינם הולכים מהר לסדום. ע"כ אמר ה' המכסה אני מאברהם אשר אני עושה אגלה לו כל ענין סדום ואגלה לו כי המלאכים הולכים לסדום לעשות שליחותם כאשר צויתים לעשות. ואחרי הודיע אלהים את אברהם ענין שליחות המלאכים לסדום לא נשמרו עוד המלאכים מאברהם. רק ויפנו משם האנשים וילכו סדומה. אבל אברהם עודנו עומד לפני ה' להתפלל למען

אבי עזר

(יח) ונברכו בו. ומלת והתברכו איננה כן רק הם מתברכי' לפי שבנין התפעל איננו יוצא לשני ופרושו שכל הגוים יתלו ברכתם וזרעך לומר האל יברכנו כמו שברך זרע אברהם. וכן מבואר במכלול. ונברכו מקבל הפעולה מאביה. ולא כן דעת אונקלוס. כי לפי תרגומו גם והתברכו הוראת כפעל לו. ועיין דברי הרב בפ' מסעי ובד"ה והתנחלתם אותם. ומבואר מדבריו שיש להתפעל גם כן פעול. והשיב להולמו:

מרפא לשון

אדם. יט. כי ידעתיו — ארי גלי קדמי. ה"ג ול"ג ידעתניה ועמ"ש היא"ר ז"ל. כא. עשו כלה — עבדו אעביד עמהון גמירא אם לא תייבין. ה"ג וכ"ה הגירסא המפורסמת בספרים חדשים גם ישנים, וטעם תרגום זה עפ"י גי' זו הוא כמ"ש בב"ר ע"פ זה ז"ל א"ר אבא בר כהנא מלמד שפתח להם הקב"ה פתח של תשובה יע"ש. ומה שתרגם אעביד עמהון גמירא ולא אעביד בהון כן הוא דרך הלשון הזה גם בלה"ק כמש"ה כי אעשה כלה בכל הגוים. ואותך לא אעשה כלה וכן בסליחות ב' וה' אל תעש עמנו כלה. וטעם שהוסיף לבאר תנאי אם לא תיבין, כן הוא דרך התרגום לומר דבר והפכו כמו שתרגם בפרשת בראשית ואליך תשוקתו, עתיד לאתפרעא מנך אם לא תתוב וגו'. וכן בתרגום

מסורת הקריאה

למועד, בגרשיים ולא ברביע: כעת, הכ"ף בקמץ: (טז) ויקמו, המהפך בקו"ף: האנשים, הה"א במתג לא במונח, וישקפו מלעיל: (יז) וה', כבר כתבתי לעיל פסוק י"ד שימוש לשון אלהות ואדנות שבראשו אחת מאותיות מש"ה, ולכן דע עתה כי כל לשון אדנות בין שהוא כתיב באל"ף דל"ת בין שהוא כתיב ביו"ד ה"א עם אחת מאותיות ב'ו'כ'ל בראשו לא מפיק אל"ף במ"ז וסי' נמסר לקמן מ' א עיי"ש: אמר, נמסר במס"ג ג' קמצין וסי' א' דין, ב' וה' פקד (לקמן כ"א א') ג' וישמע משה (שמות י"ח כ"ד) וכולהו כמשפט באתנחתא וסוף פסוק: המכסה, המ"ם רפה: מאברהם, במדויקים גם בכ"י המ"ם במתג וכן נכון: (יח) ואברהם,

חומת אנ"ך

מס' סופרים: ו הלך עמם לשלחם. גי' תרי"ג כי העושה לויה כאלו מקיים כל התורה כמו שאמרו רז"ל ושיעור לויה מיל והוא ר"ת לשלחם לויה שעושין לאורח חכם מיל. נלא ישראל כ"י: ז כי ידעתיו למען אשר יצוה וכו'. למען הביא וכו' שאלוני דא"כ היה ע"מ לקבל פרס והשבתי דרש"י ז"ל במת"ק וד"שן עדיו פי' כך הוא מצוה לבניו ושמרו דרך ה' כדי שיביא וכו' והכוונה דיפתה את בניו ואומר להם שמרו כדי שיביא וכו' כמו שמפתים לתינוקות ע"ד מש"ה אם בחוקותי וכו' ונתתי גשמכם וכמ"ש הרמב"ם ז"ל דלא נכתבו יעודים הרוחניים בתורה אלא הגשמיים כמו שאומרים לתנוקו' וככה יעשה אברהם לקרב זרעו לעבודתו יתברך. שוב ראיתי מי שפירש כי לגדולים יש לומר שישמרו דרך ה' לעשות נחת רוח לפניו דוקא ולקטנים צ"ל שיעבדו ה' לזכות לטובות הע"הז וזה כונת הכתוב כי אעפ"ה לגדולים יצוה לשמור דרך ה' שלא על מנת לקבל פרס ולקטנים הוא אומר למען הביא שהם טובות הע"הז ולזה כתיב למען ב"פ עכ"ד ועד"ה ושמרו דר"ך

ועדה: כ) פקאל אללה. צראך׳ סדום ועמורה קד עצ׳ם. וכ׳טייתהם קד עצ׳מת גדא: כא) אורד אמרא מוגלא ואנצ׳ר אכצראכ׳הם אלואצל אלי. צנע גמלתהם אם לא: כב) פולו אלקום מן ת׳ם. ומצ׳ו אלי סדום. ואברהים. עאדה ואקף יצלי בין ידי אללה: כג) פתקדם אברהים וקאל. איקינא תסיף. אלצאלח מע אלטאלח: כד) לעל יוגד פי אלבלד כ׳מסין צאלחא. איקינא תסיפהם ולא תצפח ענהם. לקבל אלכ׳מסין אלצאלח אלד׳י פי מא בינהם:

נוה שלום

ואני מודיעו שיצוה וכו׳. (כ) זעקת סדם, צראך׳ סדום וכו׳ וי״ג צראך׳ אלמט׳לומין פי סדום וכו׳. (כא) ארדה נא ואראה, אורד אמרא מוגלא, נת׳ לעיל (יא ז) כלה, גמלתהם, כלם, וכן פירש בספר השרשים לאבן גנאח. וכפי׳ ספורנו, ואם לא, אם לא, ותיבת אדעה בלי תרגם לפי שהיא בכלל ואראה, ותיקן הגאון ז״ל תרגם פסוק זה כפי מה שמכריחים הפסוקים הבאים. (כב) עודנו עומד. עאדה ואקף וכו׳ מעת שנגלה אליו באלוני ממרא, עיין דברי הגאון במאמר ב׳ פ״ו. (כג) תספה, תסיף, תכלה, כת״א, רשע, טאלח, היפך צאלח.

אבן עזרא

(כ) זעקת סדום. שדברו דברים כנגד השם או זעקת החמס: וחטאת׳ כי כבדה. ולא תכילנה הארץ: (כא) וי״א. הכצעקת׳ הבאה אלי. א״כ עשו אעשה בהם כלה: ואם לא אדעה. ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהים. ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת. כי האמת שהכל ידע כל חלק. על דרך כל. ולא על דרך חלק והעד כי זה הפירוש הוא האמת ואם הוא סוד גדול שאמר אברה׳ האף תספה. ונפתח ה״א האף ואם הוא לתימה בעבור האל״ף שהוא מהגרון שמשפט לשון הקודש להרחיב אשר לפניו: (כג) תספה פועל יוצא וטעמו תכלה וכן אספה עלימו רעות, ואם הם

אבי עזר

(כא) (ואם לא אדעה וגו׳). כבר נוהו קמאי על דברי הרב שנתן מקום לטעות בדבריו. גם אנשים אשר מבעטים ארחותם למדו מתוכם לשקר וכאן עלה להשחית דבריו. ותולין דבריהם הנשחתים באילן גדול. ע״כ אמרתי עת לדבר ולפרש. שפטו נא ראו. כי אין רמי׳. ודעת כוזבת במחשבותיו. הביטו בספר (קהלת א) וז״ל היוצר לנס

לְמַעַן הָבִיא יְהֹוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת
אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו׃ כ וַיֹּאמֶר יְהֹוָה
זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה
וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד׃ כא אֵרְדָה־
נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה
אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה׃
כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה
וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהֹוָה׃
כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה
צַדִּיק עִם־רָשָׁע׃ כד אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים
צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה

ת״א ויאמר ה׳ · יומא שם סנהדרין קט:

תרגום אונקלוס

דַּיְיתֵי יְיָ עַל אַבְרָהָם. יָת דְּמַלֵּיל עֲלוֹהִי: כ. וַאֲמַר יְיָ. קְבִילַת. סְדוֹם וַעֲמוֹרָה אֲרֵי סְגִיאַת. וְחוֹבַתְהוֹן. אֲרֵי תְּקֵיפַת לַחֲדָא: כא. אִתְגְּלֵי כְעַן וַאֲדוּן. הַכְּקְבִילַתְהוֹן. דְּעָלַת לִקְדָמַי עֲבַדוּ אַעְבֵיד עִמְּהוֹן גְּמִירָא אִם לָא תָּיְבִין. וְאִם תָּיְבִין לָא אֶתְפְּרַע: כב. וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא. וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם. וְאַבְרָהָם. עַד כְּעַן מְשַׁמֵּישׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: כג. וּקְרֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר. הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי. זַכָּאָה עִם חַיָּבָא: כד. מָאִם אִית. חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא.

רשב״ם

שלא מדעתו: (כ) ויאמר ה׳. המלאך לאברהם שלוחים הללו אני שולח בשביל זעקת סדום כמו שאמר למעלה אנשי סדום רעים וחטאים: (כא) עשו כלה. פסיק יש בנתיים להפריד את הדבר כלומר א״כ עשו אעשה אותם כלה: (כב) עומד לפני ה׳. לפני המלאך לבקש פניו: (כג) תספה. תכלה כדכתיב אספה עלימו רעות חצי אכלה בם. אכלה כפל לשון של אספה: (כד) בתוך העיר.

בעל הטורים

ס״ת תורה אשר יצוה בגימ׳ תורה ובגימ׳ ברית: (כ) כי רבה בגימ׳ בחטא ריבה: (כד) צדיקם. הצדיקם. ד׳ כנגד ד׳ דיינים שהיו בסדום וכולם חסרים דשכי דכהתא הוו:

רש״י

לשון הווה כמו (איוב א) ככה יעשה איוב (ע״פ ה׳ יהכו): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה׳ כדי שיביא ה׳ על אברהם וגו׳ על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת: (כ) ויאמר ה׳. אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי״ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי״ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה יבמתך: (כא) ארדה נא. למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה את הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. ד״א ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של א מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם ב כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר (שמות לג) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך. ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה. ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגוה מיתה משונה ג על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: (כב) ויפנו משם. ממקום שאברהם ליוום שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה׳. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב״ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה׳ עודנו עומד לפני אברהם אלא תיקון סופרים ד הוא זה (ב״ר) (אשר הפכוהו רז״ל לכתוב כן): (כג) ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה (ש״ב י) ויגש יואב וגו׳ הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה ה. והגשה לתפלה (מ״א יח) ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגמו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקם. עשרה צדיקים לכל

שפתי חכמים

כרכים הללו אינם שלו לכך צריך לשני הטעמים. מהרש״ל: ת לאו למימרא דממלת וארפא מפיק לה אלא מלשון ירידה כאדם שיורד מכסאו ללכת ולראות ולחקור בדבר דאל״כ מאי ד״א ארדה לסוף מעשיהם. קאי בראיה ואומר ד״א ארדה נא ועוד שלא היה לו לפרש לימד על הדיינים על מלת ארדה נא אלא על מלת אראה שכתוב אחר כן. מהרש״ל: א רצונו לתרץ בזה דהיה לו לכתוב הכצעקתם כמו שכתוב לעיל וחטאתם ולמה כתיב לשון נקבה אלא וכו׳: ב דאל״כ מאי עשו הא כבר כתיב וחטאתם כי כבדה מאד דמשמע שכבר עשו: ג שהפשיטוה ערומה והיו טחין אותה בדבש והדבורים נשכו אותה עד שמתה ומנ״ל דריבה היתה י״ל מגזירה שוה על דבר אשר לא צעקה בעיר גבי נערה המאורסה משום דלטעם ראשון קשה. ומי איכא ספיקא קמי קב״ה שאם עשו אעשה בהם כלה לכן פי׳ צעקת ריבה וכו׳ אם הוא כדבריה שאמרה שבלא כדין הרגוה ואע״פ שהרגוה כדין אדעה מה אעשה וכו׳ אבל המעשה היה ידוע וגלוי לפניו. מהרש״ל: ד אין הכוונה חלילה שהוסיפו או שהותירו על מה שכתוב בתורה אפי׳ אות אחת חלילה אלא הענין תיקון סופרים הוא שהם דקדקו ומצאו לפי ענין כל או״א מן הכתובים ההם שעיקר הכוונה לא היתה כמו שנראה ממה שנכתב בספר אלא לד כוונה אחרת ולא היה לו לכתוב ואברהם עודנו עומד לא היה לו לומר אלא וה׳ עומד אלא שכינה הכתוב ולא קראם תיקון סופרים אלא שהם דקדקו ופירשו שהם כינוים ל׳ הרשב״א: ה (נח״י)

מרפא לשון

י״ב מדות סלח לדתייבין לאוריתיה ולדלא תיבין לא מזכי, ויש גירסא אחרת בתרגום הביאה היא״ר ז״ל ואני מצאתיה ג״כ בקלף ישן אחד וכה תארה: אעביד עמהון גמירא אם תיבין ואם לא יתפרע, ונוסחא זו היפך הראשונה וטעמה ג״כ היפך טעם הא׳ והוא דכבר נתמלאה סאתם ואין התשובה מועלת להם, וז״ש אם תיבין ואם לא אתפרע, כלומר בין שבים ובין לא שבים יפרע מהם מכל מקום שאין תשובה מועלת לו עוד. וגם טעם זה יש לו ראיות רבות מהכתובים, הא׳ שכן נראה ממה שנאמר בפ׳ לך לך. ואנשי סדום רעים וחטאים לה׳ מאד שכונת הכתוב להפליג בגנותם מאד בסאה גדושה וגם בפרשה זו אמר כן זעקת סדום ועמורה כי רבה ואין לך קטרוג גדול מזה עד שאין סברא לומר שמספיקים בידם עוד לעשות תשובה, ועוד שלא מצינו שפתח להם הקב״ה פתח של תשובה כמו שמצינו בנינוה וכיוצא אלא מיד ויבואו שני המלאכים סדומה בערב, וכמו השחר עלה, וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה וגו׳. ולפי פירוש זה יהיה פירוש ואם לא אדעה שאפילו אם יהפך ההין ללאו ע״י תשובה, אדעה, ר״ל שיפרע מהם מכל מקום, (עוד יש ראיה לנוס׳ זו במדרש הגדול פ׳ זו וז״ל ד״א ארדה נא ואראה הכצעקתה, מלמד שנתן להם הקב״ה ארכא ואמר אם כצעקתם הבאה אלי מקודם עשו היום הזה הרי גזר דינם נחתם, ואם לא אם אינן עומדים ברשעם היום אדעה, אגלה להם מדת הדין כדי שידעו שיש דין. מהרי״ק) אבל פירוש עשו כלה לעולם הוא כמו שפירש״י ז״ל עשו וכן

חומת אנ״ך

ה׳ יחוד קבה״ו לעשות צדקה לתקן המ׳ לחברה עם יסוד ות״ת וזהו ומשפ״ט: ח אשר יצוה את בניו. ס״ת תורה כ״כ רבינו מהר״א מגרמיזא ז״ל ורבינו בעל הטורים ז״ל ולי הדל אפשר לרמוז אשר יצוה ג׳ יראת גם ג׳ גמילות חסדים והם ג׳ תורה והם שלשה דברים שהעולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג״ח והעבודה בכלל הוא יראת ה׳ תדיר. ושמרו דרך ה׳ לעשות שמירה וסייגים לתורה: ט זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד. מהזעקה. ורבינו אפרים ז״ל כתב כי רבה אותיו׳ כריבה שריבה א׳ היתה נותנת לחם לעני ועשו בה

מסורת הקריאה

בקדמא זקף קטן: היו יהיה, בטעם דרגא תביר אע״פ שאין בין המשרת לתביר רק מלך וחטף מובלע (הוא שוא נח) כמ״ש לעיל י״ב כ׳ עיי״ש, וכן נמסר במס״ג בפ׳ משפטים (כ״א ל״ה) וכן העתיק הנקדן אחר שכתב דיני דרגא ותביר שהעתקנו לעיל י״ב כ׳ אמר בר מן י״ג מקומות יוצאים מכלל זה שהמשרת דרגא

וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ כה חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃ כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר

תרגום אונקלוס

הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא. בְּדִיל. חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּבְגַוַּהּ: כה. קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ. מִלְּמֶעֱבַד כְּפִתְגָמָא הָדֵין. לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם חַיָּבָא. וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא. קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ. דַּיָּין כָּל אַרְעָא. בְּרַם יַעֲבֵיד דִּינָא: כו. נַאֲמַר יְיָ. אִם אֶשְׁכַּח בִּסְדוֹם. חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ

ת"א חלילה לך. עבודת כוכבים ד:

רשב"ם

סדום ומלך סדום היה ראש לכל המלכיות שבמקום ההוא: (כה) השופט כל הארץ. ששלחך כאן לא יעשה משפט: (כו) ויאמר ה'. המלאך:

רש"י

ו כרך וכרך כי ה' מקומות יש: (כה) חלילה לך. ואו"ת לא יצילו ז הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנתו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור ח המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא ט כיוצא בו: חלילה לך. לעולם י הבא: השופט כל הארץ. נקוד בחטף פת"ח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה כ משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו' לכל המקום. לכל הכרכים ולפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב:

שפתי חכמים

רבים מקשים על ראיה זו דהא הרב גופיה פי' לקמן שדבר אליו קשות ובאמת שט"ס הוא וצ"ל ויגשו בני יהודה והוא ביהושע י"ד: ו דאינן נקראים רבים אלא עשרה דנקראין עדה: ז ר"ל שנראה שהקרא סותר אהדדי דבתחלה אמר ולא תשא למקום משמע שאף על הרשעים התפלל ואח"כ אמר חלילה לך וגו' להמית צדיק עם רשע משמע שלא התפלל אלא על הצדיקים ומתרץ דה"ק וא"ת לא יצילו וכו': ח ואע"פ שבדור המבול נשארו נח ובניו ואיך יאמרו שכך הוא אומנתו להמית צדיק עם רשע וגם בדור הפלגה לא המית כולם אלא ויפץ אותם וי"ל כי יאמרו בדור המבול היו גם יותר צדיקים ושטפם אך נח ובניו נשארו לקיום המין אבל בלאו הכי היה שוטף הכל אפי' נח ובמקום שאין שוטף הכל וחרון אפו יצא על איזה אקלים לבד אזי הוא מכלה כל האקליב צדיקים ורשעים וכן היה בודאי בדור הפלגה. עיין בהרא"ם מה שהקשה ויש לתמוה שא"כ יאמר לו השם מאחר שאין אומנתו כן ואעפ"כ הם אומרים כן א"כ אפילו אם לא אמית הצדיק עם הרשע אלא שיגלו הצדיקים עדיין יאמרו כך הוא אומנתו לשטוף הכל וכו' ופי' שם דהאי חלילה אדלעיל קאי חלילה לך מעשות שלא תשא למקום בזכות הצדיקים הנמצאים כי יאמרו העולם כך הוא אומנתו שטוף הכל הצדיקים ורשעים יחד כי אינם יודעים שהיו רשעים לבד רק חושבים שגם הצדיקים נשטפו עמהם ואח"כ כדי לתקן מאמר להמית צדיק עם רשע שאין לו קשר עם מה שלמעלה הימנו שהרי לא אמר עד כאן אלא שיצילו הצדיקים את המקום ולא שיגלו הצדיקים עצמם הוסיף וא"ת והוא נמשך עד חלילה לך האחרון וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים אבל תרצה לעשות כליה כללית חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט ואחר שתיקן פי' המקראות שב לפ' מלת חלילה עכ"ל. ויש קצת ישוב גם כן במה שכתבתי וק"ל: ט וק"ל דפשוטו של קרא משמע דאברהם לא היה מתפלל אלא שלא יעשה עוד כיוצא בזה ולא היה מתפלל על אנשי סדום וא"כ איך אמר בתפלתו אולי יש חמשים צדיקים ש"מ על אנשי סדום היה מתפלל לכן פי' לא הוא ולא כיוצא בו דל' הזה כולל שניהם לעתיד ולהווה ר"ל היה מתפלל גם על ישראל כשיהיו חוטאין שלא ימית צדיקים עם רשעים וזהו שפי' אח"כ חלילה לך לעולם הבא ר"ל לדורות הבאין: י ר"ל כדאמרינן בחלק דאנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא ומהרש"ל פי' אם כך הוא בעולם הזה הרי יש חילול השם אפילו לעולם הבא שאין שייך חילול השם מ"מ לא נמלא טעם לדבר למה תשחית צדיק עם רשע עכ"ל: כ ומה [illegible]וצרך לפרש ה"א התימה הזה לומר וכי מי שהוא שופט וכו' ולא הספיק לו מה שפי' ה"א של השופט לשון תימה הוא שרולה להודיע שה"א התימה הזה אע"פ שהוא במלת השופט בתמיה הוא קאי על מלת לא יעשה משפט:

בקשת אברהם עבור אנשי סדום

(כה) חלילה לך מעשות כדבר הזה וגו'. הבעל מעשי ה' מקשה. א' אומרו חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע. מאחר שאין התרעומת רק על מיתת הצדיק כבר הי' מספיק שיאמר חלילה לך מעשות הדבר הזה להמית צדיק. ועוד למה חזר לומר שנית והיה כצדיק כרשע. ב' אומרו השופט כל הארץ לא יעשה משפט שנראה שמי שאינו שופט כל הארץ לא יתחייב לעמוד על קו המשפט. וזה אינו. שגם מי שאינו שופט אחרים מחויב שישפוט ויראה חובה לעצמו. ג' אומרו פעמים חלילה. אבל נראה שאברהם היטיב לומר כן. כי אין ספק שמלך אשר מאספות ירים אביון להושיבו עם נדיבי עמו מבלתי סבה שיגיע או שהגיע לו מן האיש ההוא שום הנאה או תועלת ולא הקדים לו שום עבודה רק כך רצון שפוט עלה בלב המלך לעשות כן. אם אחר שהגדיל אותו האיש והרים כסאו על כל השרים אשר אתו יעלה על רוח המלך או המושל ההוא להחזיר האיש ההוא אל היכנו מושפל כבראשונה ולהושיבו עם בני אשפתו עם היות שלא מצא בו חטא או עון כלל. אין ספק שאפילו הכי אין לאיש ההוא מקום אל תרעומת על המלך ההוא כלל. אבל עוד יש להחזיק לו טובה ותשואות חן על אותו מעט הזמן אשר הגדילו על כל שריו ועבדיו. וא"כ השי"ת אשר יצרנו מן העפר מבלתי שיצפה תועלת או יתרון אלתנו. בשגם ישיבנו אל העפר כמו שהיינו לא יסתפק כל משכיל שאין לאיש מקום לתרעומת עליו בשגם ישיב את האיש אל העפר והוא חף בלי פשע. אמנם כי כן כאשר המלך ההוא לא הורגל מעולם להוריד אחד משריו מגדולתו בלי חטא ופשע. הנה כאשר יוריד את זה אפילו אם לא יהי' לו תרעומת על הענין בעצמו. כיון שכבר נוגו הפשוט הגדילו אף גם זאת כבר יהי' קצת מקום לתערומת על שנינה עמו מהמורגל אצלו ולא התנהג עמו ע"פ מדותיו אשר יתנהג עם כל עמו. וגם אם המלך ההוא הורגל להרים בלא תועלת ולהשפיל בלא חטא. אם יוריד שרים אחרים לסבת חטאם ומרדם והוריד גם את זה בלי חטא ואשם יחד עמהם בלווי אחד ג"כ יהי' לו תרעומת שני שמאחר שהורידו מגדולתו יחד עם שאר שרים שנתחייבו הורדה מפני חטאם. הרי השוה גם את זה שלא חטא עמהם ומצד זה יהי' לו תרעומת. ולכך אמר אברהם שודאי אין לו תרעומת עליו ית' בשגם ימית הצדיקים כיון שמן העפר בראם. אבל אם ימית אותם יחד עם הרשעים שהשוה אותם עם הרשעים יהי' לצדיקים תרעומת. ועוד תרעומת שני על המנהג. שאחרי שהשי"ת הוא מתנהג במשפט לשפוט כל הארץ לבלתי היות מיתה בלא עון למה ישנה המנהג. ולכך אמר אברהם ראשונה ג"כ והיה כצדיק כרשע שר"ל על השואת הצדיק אם הרשע. ואמר עוד השופט כל הארץ לא יעשה משפט. כיון שהוא מורגל להתנהג עם בריותיו במשפט. ועל שתי התרעומות כללו אמר פעמים חלילה:

ונשאתי

מרפא לשון

עומדים במרדם כלה אני עושה בהם וזהו הנראה פירוש התרגום עפ"י נוסחא זו בדרך ישר"ה, וכן פירש החכם בעל המלמד הביאו היא"ר אבל הרב בעל היא"ר עצמו דחה פירוש זה בשתי ידים ופירש פירוש אחר שאינו מתישב על הדעת מכמה קושיות וגדולה מכולם שהוא מפרש גמירא טובה גמורה מה שלא יתכן להיות פירושה כן בשום מקום ועוד כמה דוחקים כ' שא"צ להשיב עליהם. כג. האף תספה — הברגז תשיצי. תרגם האף לשון רוגז מלשון אף וחימה וכן דרז"ל בב"ר אתה גודר את האף (פי' כורת) ואין האף גודרך ורש"י ז"ל כתב שפשט הכתוב הגם תספה, ונראה שאף לדעת התרגום הוא כן אבל כמו שלא תרגם אף של כי אמר אלהים ואף דאמנם אלך לא תרגם את זאת, מפני שהיא מלה הבאה לצחות לשון והרחבת דבר וכדי למלאות מקומה תרגמה הברגז שכן מלה זו ממלאה את מקומה ע"ד המדרש וכלשונה ממש שהוא קרוב להיות כפשטה. כה. חלילה לך — קושטא אנון דינך. גם זאת המלה חלילה פירשו המפרשים ז"ל מלשון חול וחלול ולעד"ן שכן הוא פירושה גם לדעת התרגום. ומה שתרגם קושטא אנון דינך הוא דרך תקון לשון כפי כונת הענין ואין זה מדעת אונקלוס ח"ו אלא מסיני כעין תקון סופרים שניתן ג"כ למשה מסיני, והנה משה חלילה לך הוא מושלל במי"ם מעשות כדבר הזה והחיוב שכנגדו הוא צדוק הדין העליון ולכן תרגם קושטא אנון דינך ודכותיה בשמואל א' ועתה נאם ה' חלילה לי כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ת"י ובען אמר ה' קושטא אינון דיני ארי לדמיקרין קדמי איקר

תפסיר הרס"ג

כה) אנת מעאד'. מן אן תצנע מת'ל הד'א אלאמר. אן תהלך אלצאלח מע אלטאלח. ויכון אלצאלח כאלטאלח. אנת מעאד'. אחאכם גמיע אלעאלם. לא יעמל באלחכם: כו) קאל אללה. אן וגדת פי סדום כ'מסין צאלחא. צפחת לגמיע אהל אלמוצ'ע בסבבהם: כז) פאגאבה אברהים וקאל. הוד'א קד אמענת

נוה שלום

(כה) חלילה לך, אנת מעאד', ענינו אין זה מדרכך, ונמנע הוא ליחס לך שתעשה

חלק הדקדוק

[כה) לך קדמאה הלמד בשוא, ובתראה הלמד בקמץ. ר"ח] [כו) אמצא. כולן

אבן עזרא

שני בנינים: (כד) ולא תשא למקום. כטעם תסלח, כמו נושא עון. ולמקום הוא סדום. כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט: (כה) חלילה. דבר שלא יתכן וי"א שהמלה כטעם חלול שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע. כאשר יתחברו שני כפי"ן היא דרך קצרה. והט' והי' הצדיק כרשע והרשע כצדיק. וכן כי כמוך כפרעה. כעמי כעמך. כחשכה כאורה. ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ: (כו) וטעם בתוך העיר. שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלי':

אבי עזר

יודע הכלל ופרט. (עיין בדבריו (תהלים) כי יודע ה' דרך צדיקים) עתה אשכילך בינה ואמשול לך משל. כי נגיע כסף מחובר מחלקים דקים לאין מספר. ונגיע שלם הוא כלל כל החלקים כולם. ואם נחלקו לחלקים נקראו כל אחד מהם חלק. ואם הנגיע שלם. אז יודעים כולם שהוא נגיע מחובר מחלקים. ואם נשבר לשנים אף שאבד שם הכלל. ושם שני חלקים יוכר קצת במראה ובתבניתו שהי' מקדם בהתחב' יחדו גביע שלם. ואם נשבר לארבע חלקים. הרואה חלק רביע מהן. אם הוא אומן או יודע בין. מבין ג"כ את הכלל שהיה גביע. אולם אם נשבר לחלקים דקים. אין איש בארץ אשר רואה חלק מהן כחוט השערה. או גדל מעט שנהם ויבן את הכלל. שאלו חלקים היו מחוברים בדרך כלל והיה גביע בראשונה. ברם לא ידע. אם היה גביע או קערה או סכין או שאר דבר הרי לפניך דלית איניש דיבשתא אשר רואה חלק ויודע כללות הדבר. ועתה אשכילך בינה. אם אנו רואים איש אחר נוהג במדה טובה לעינינו או עשה מצוה אחת. אין אנו יודעים כללות האיש הלזה. אם תמים הוא במצו' זו בלבד או גם בשאר מצות. לא כן אנשי ביתו הסובבים סביביו תמיד המה רואים חלקים יותר בסתר ובגלוי. אך המה ידעו לשפוט

מסורת הקריאה

אע"פ שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסי' א' ואברהם היו יהיה דין. ב' המקריב את דם השלמים לו תהיה ב' בו (ר"ל השני שבו) (ויקרא ז' ל"ג) ג' וכי יגוף (שמות כ"א ל"ה) ד' וכל אשר אין לך דמשנה תורה (דברים י"ד י') ה' וישלחם יהושע (יהושע ח' ט') ו' וחבירו פסוק י"ב, ז' וקם שאון (הושע י' י"ד) ח' עתה ירע לנו (ש"ב כ' ו') ט' ואיש משך (דה"ב י"ח ל"ג) י' הפוך ידך (מ"א כ"ב ל"ד) י"א כי לא יכלו (דה"ב ל' ג') י"ב כל אשר תמצא (קהלת ט' י'), וכל פסק דדרגא דכותי' כגון המול ימול (לעיל י"ז י"ג) ואפילו אין בי' המשרת לתביר לא חטף ולא מלך כמו כן הוא בדרגא תביר כמו אחשורוש — מס (אסתר י' א') ואם יש ביניהם מלך וחטף פתח או מלך וחטף סגול הרי הם נחשבים כמלך וישרת דרגא כמו אשר קנה יעקב (יהושע כ"ד ל"ב) נתן אלהים (קהלת

וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃
כז וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃
כח אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃
כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃
ל וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃
לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃
לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה

תפסיר הרס"ג

פי אלכלאם בין ידי אללה. ואנא תראב או רמאד: כח) לעל ינקצון אלכ׳מסין אלצאלח כ׳מסה. אתהלך בסבב אלכ׳מסה גמיע אלבלד. קאל לא אהלכהם. אן וגדת ת׳ם. ארבעין וכ׳מסה: כט) פעאוד איצ׳א מכ׳אטבתה לה וקאל. לעל יוגד ת׳ם ארבעין. קאל לא אצנע ד׳לך. בסבב אלארבעין: ל) קאל. לא יצעב בין ידי אללה אן אתכלם. לעל יוגד ת׳ם ת׳לאת׳ין. קאל לא אצנע ד׳לך. אן וגדת ת׳ם ת׳לאת׳ין: לא) קאל. הוד׳א קד אמענת פי אלכלאם בין ידי אללה. לעל יוגד ת׳ם עשרין. קאל לא אהלכהם. בסבב אלעשרין: לב) קאל. לא יצעב בין ידי אללה חתי׳ אתכלם הד׳ה אלמרה. לעל יוגד

נוה שלום

כדבר וכו׳. (כו) הואלתי, אמענת, אלאמעאן, ההתבוננות והחקירה על הדבר עד תכליתו. עפר ואפר, תראב או רמאד. ויו ואפר במקום או וכמהו רבים וכלומר או אפר שהוא פחות יותר מן העפר. (לב) אך הפעם, הד׳ה אלמרה פקט, זאת הפעם לבד, ותבא תיבת פקט להחלטת הדבר שלא ידבר או יעשה זולתו להבא.

חלק הדקדוק

לר"ע. ר"ח] כז) תרגום הנה נא הואלתי תרויהון, הא כען אסגיתי ולא שריתי, כי לא היה תחלת דיבור שיצדק עליו לומר

אבן עזרא

(כז) ואין מלת הואלתי כמו החלותי רק פירושו רציתי. וכן הואיל משה. וכ"ף מלת אנכי נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד. וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב. והעקר על יסוד הגוף. ומה העצמות: (כח) אולי יחסרון חמשה והטעם אולי תחסר עשירית מהמספר וטעם התשחית בחמשה בעבור החמשה שיחסרו את הכל ואח"כ אמר אולי יחסרון התשיעית מהמספר אשר אמרתי. אם ימצאון שם לא אשחיתם. וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא

אבי עזר

יותר כללות האיש ההוא כי בראות חלקים הרבה ישפוט השכל להכיר את הכלל. לא כן הקב"ה בוחן לבות יודע כל חלק בדרך כלל כי הוא בוחן לבות ולא על דרך חלק. ועתה נחקרה נא שאמר אברהם האף תספה וגו׳ כאלו מוחלט אצלו שיש שם צדיקים בבירור. ולמאי לא אמר אולי יש בה צדיקים

תרגום אונקלוס

קַרְתָּא. וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא בְּדִילְהוֹן: כז. וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר. הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ. וַאֲנָא עֲפַר וּקְטָם: כח. מָאִם. יַחְסְרוּן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא. הַתְחַבֵּיל בְּחַמְשָׁא יָת כָּל קַרְתָּא. וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל. אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן. אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא: כט. וְאוֹסֵיף עוֹד. לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר. מָאִם. יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין. וַאֲמַר לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא. בְּדִיל אַרְבְּעִין: ל. וַאֲמַר. לָא כְעַן יִתְקַף רוּגְזָא דַיְיָ וַאֲמַלֵּיל. מָאִם. יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן תְּלָתִין. וַאֲמַר לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא. אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין: לא. וַאֲמַר. הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ. מָאִם. יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן עַסְרִין. וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל. בְּדִיל עַסְרִין: לב. וַאֲמַר. לָא כְעַן. יִתְקַף רוּגְזָא דַיְיָ וַאֲמַלֵּיל בְּרַם זִמְנָא הָדָא. מָאִם. יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן עַסְרָא. וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל. בְּדִיל

תולדות אהרן

ואנכי עפר סוטה יז: ונשאתי סנהדרין נט

בעל הטורים

(כז) ואנכי עפר ואפר. מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה עפר בגימ׳ לסוטה בשי"ן שמאל ואפר בגימ׳ בפרה. עפר ואפר ב׳ במס׳ הכא ואידך באיוב ונחמתי על עפר ואפר וזש"ה גדול מה שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם:

רש"י

(כז) ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר ע"י המלכים ואפר על ידי נמרוד לולי רחמיך אשר עמדו לי: (כח) התשחית בחמשה. והלא הן ט׳ לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: (כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד׳ הכרכים ל׳ וכן ל׳ יצילו ג׳ מהם או כ׳ יצילו ב׳ מהם או י׳ יצילו א׳ מהם.: (לא) הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: (לב) אולי ימצאון שם עשרה. על פחות לא ביקש אמר דור

שפתי חכמים

ל (נח"י) זה לשון מהר"י קולון בשורש קנ"ב פי׳ שאברהם ביקש שאם ימצא בעיר אחת חמשים צדיקים אפ"ה יגלל המקום ר"ל שם כולל לה׳ עיירות וכ"ש אם ימצא בכל עיר ועיר והקב"ה הודה לדבריו והוסיף לומר ונשאתי לכל המקום ר"ל אף לכפרים וע"כ אמר פעם אחד עיר ופעם אחד מקום ופעם אחד לכל המקום וע"ש: מ אין להקשות למה לא פי׳ מיד כן אהואלתי דאשונה וי"ל דא"כ היו דבריו של רש"י סותרין זה את זה דהא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כז) ואנכי עפר ואפר. ראוי אני להיות עפר במלחמת ארבעה מלכים. ואפר באור כשדים לולי רחמיך אשר הצלתני:

(לב) אולי ימצאון שם עשרה. פירש"י ותשעה ע"י צירוף כבר בקש ולא מצא ולא ידענא מאי שנא דגבי מ"ה כתיב

נחל קדומים

אפרים בפירושו כ"י: כז (ו) ואנכי עפר ואפר. אפשר לפרש דנתן טעם למה שהיה לו פתחון פה לדבר דבר לפני אל עליון ולז"א הנה אנכי הואלתי לדבר כי ראיתי ענותנותך במלכים שנלחמת בעדי והעפר היה לחרבות כמ"ש פ"ג דתעניות ולכך רמז באומרו ואנכי עפר וכמ"ש שם האי עפרא מעפרא דאברהם וכו׳. ואפר רמז לאור כשדים שאמר הקב"ה אני יחיד והוא יחיד והצילו כ"י בעצמו ושתים הנה החילות להראות ענוה יתירה

מרפא לשון

ודמבסרין על שמי יתשטון ותרגום זה כפי הכונה אצל הי"ת אבל כשהוא אצל ב"ו תרגום חלילה חס וכמשי"ת לקמן בס"ד סוף פ׳ מקץ. השפט כל הארץ — דיין כל ארעא. כ"ה בספרי דווקני וכן נראה עיקר דלא כנ"א הדיין לשון תמיה, שאלו תרגם כן לא היל"ל ברם יעביד דינא אלא לא יעביד דינא כלשון הכתוב, ועוד שאין דרך התרגום לתרגם התמיה כמו שהוא תלויה אלא מכריע אל החיוב כפי הטעם וכמו שתרגם בפ׳ בלק ההוא אמר ולא יעשה הוא אמר ועביד וי"ג דדיין כל ארעא וגירסא נכונה היא עפ"י הנגינה ועפ"י הטעם. לא יעשה משפט — ברם יעביד דינא. מלת ברם בכאן אינה לשון מיעוט ככל תרגוב אך כי אדרבא צריך להיות לשון רבוי, שכן כונתו לומר ששופט כל הארץ כ"ש שיעשה משפט ודכותיה לקמן בפ׳ ויצא ויאמר לבן הן דמתרג׳ ברם פי׳ אדרבא לו יהי כדברך, לפי שהיה חושב לבו שלא יחפץ יעקב בזה השכר אלא יותר ולכן השיבו כ"ש שאני חפץ בתנאי זה ולו יהי כן. ודכותיה נמי בשמואל א׳ י"ת

חומת אנ"ך

שפטים כמ"ש רז"ל: י ואנכי עפר ואפר. פירשו כת הקודמין שכונתו לפי רוב הענוה שהוא כמו עפר ואפר מעורבין שאינו מועיל כי כל א׳ בפני עצמו יש בו תועלת

מסורת הקריאה

א י"ג) ואם תהיה התיבה אשר בה התביר במתג וחטף כגון צירי לפני חטף המניע או חולם לפני חטף שהוא מתוג או קמץ לפני חטף מתוג אז יהיה המשרת מירכא במקום המתג בתיבת התביר כגון יצאו שמרים, ישתרגו (איכה א׳ י"ד), אבל אם הוא בח"פ אין משרתו מרכא בתיבתו בר מן ג׳ וסי׳ לכן הנבא (יחזקאל ל"ו ג׳) דה"ב י"ג י"ב, דה"ב ל"א ט׳, עכ"ל, והקשה הרז"ה הרי אינן כ"א י"ב, ועוד שבעל המסרה מנה הפוך ידך, ובהדיא נמסר בפרשת שמיני הפוך ידך דמלכים ודד"ה עם ו׳ זוגין מתחלפין בטעמא חד בדרגא וחד במאריך וסי׳ כו׳ ש"מ שאין שניהם בדרגא, לכן אמר רז"ה שיש להכניס שנים

תרגום אונקלוס

עַסְרָא: לג. וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַּיָי כַּד שֵׁיצִי. לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם. וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵיהּ: א. וְעָלוּ. תְּרֵין מַלְאֲכַיָּא לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא. וְלוֹט יָתֵיב בְּתַרְעָא דִסְדוֹם. וַחֲזָא לוֹט וְקָם לְקַדָּמוּתְהוֹן.

ת"א ויבאו שני. בליעא פו:

בראשית יח יט וירא

ויאמר לא אשחית בעבור העשרה:

לג וילך יהוה כאשר כלה לדבר אל־אברהם ואברהם שב למקמו:

שלישי יט א *ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער־סדם וירא־לוט ויקם לקראתם

תפסיר הרס"ג

ת'ם עשרה. קאל לא אהלכהם. בסבב אלעשרה: לג) וארתפע נור אללה. כמא פרג' מן מכ'אטבתה. ואברהים רגע אלי' מוצ'עה: א) ת'ם גאא אלמלכאן אלי' סדום וקת עשא. *ולוט גאלס עלי' באבהא. פלמא

רש"י

המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הגינו על דורם ועל ט' ע"י צירוף כבר בקש נ ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור ם והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו ב' המלאכים סדומה להשחית. א' להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות את אברהם והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים ע כשהיתה שכינה עמהם פ קראם אנשים. ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט ישב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום צ מינוהו שופט ק עליהם כ"ר: וירא לוט וגו'. מבית

שפתי חכמים

לקמן בפ' אלה הדברים כתיב הואיל משה ופירש"י שם התחיל כמו הנה נא הואלתי א"כ ש"מ הואלתי פי' התחיל כמו שפרש"י והואלתי הב' פירושו רציתי וק"ל: נ דכיון שמצינו גבי חמשים שביקש ע"י צירוף כמו שנאמר לעיל אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה א"כ ביקש על ט' וע"י צירוף א"כ לא צריך עוד לבקש בודאי אם ימצא הש"י ט' צדיקים לא ישחית עיר אחת אך שהקב"ה לא מצא והוא מדברי רש"י כלומר כיון שלא הציל אפי' עיר אחת ודאי לא מצא וכו'. יש מקשים על פרש"י ל"ל לרש"י לפרש חמשים צדיקים לה' ומ' לד' ל' לג' וכ' לשנים וי' לאחד מי הכניסו לדוחק זה ודילמא על כל הה' ערים היה מתפלל ומתחלה היו מתפלל על החמשים לתת חשבון שלם של י' לכל אחד ואחד מן הכרכים וחזר ופיחת וכדי שיוכל להציל הכל היה כוונתו וכמ"ש הרמב"ן ז"ל ולא ידעתי מי הכניסו להרב במ"ש כו' ונראה דרש"י דייק מדשני הכתוב בלשונו דלפעמים כתיב לא אעשה ולפעמים כתיב לא אשחית אלא ודאי ה"ק דמתחלה שביקש על מ"ה ע"י צירוף על ה' כרכים כתיב לא אשחית ר"ל לא אשחית אותם לגמרי אבל מ"מ יסורין אביא עליהם כיון דע"י צירוף הוא וכשביקש אח"כ על מ' בלא צירוף על ד' כרכים כתיב לא אעשה משמע לא אעשה לגמרי אפילו יסורין לא אביא עליהם וכן גבי ל' נמי כתיב לא אעשה כיון דבלא צירוף היה ואח"כ כשביקש על כ' ועל י' כתיב לא אשחית בשניהם משמע אבל יסורין אביא אע"פ שביקש בלא צירוף מ"מ כיון דהכרכים לא היה אלא ה' והג' מהם היו רשעים וכיון דהרוב היו רשעים אע"ג דבהני שנים היו בכל א' וא' י' בלא צירוף כתיב לא אשחית אבל יסורין אביא א"כ ש"מ דמתחלה בקש על כל הערים ואח"כ על ארבע ואח"כ על שלשה ואח"כ על שנים ואחר כך על אחד וק"ל: ם פי' בא ללמדנו שהש"י מבקש דברי הסניגור מפני שאין חפץ במות הרשע וכשנשתתק אז הלך לו דאם לא כן מ"ש הכא מכל הנבואות שאין כתוב בם וילך: ע רצונו להרץ בזה דמשמע מן המקרא שהיו מלאכים ממש שלבשו לבוש מלאכים וזה א"א שהרי לוט מצות אפה וא"כ נראו לו כדמות אנשים לכן פי' קראם אנשים כו' כלו' בקריאת השם לבד לא שנתפשטו מהגשמיות ומה שקראם גבי אברהם אנשים הוא מפני כבוד השכינה אבל גבי לוט שלא היתה השכינה קראם מלאכים: פ וקשה לפי פי' זה פשיטא הוא שהמלאכים אינן נחשבים לכלום נגד השכינה לכן אמר ד"א ולד"א ק' א"כ יקראם בכל מקום אנשים וכי תימא לא היינו יודעים שהיו מלאכים א"כ יקראם מלאכים ואי משום להודיענו שהיו תדירים וכי לא ידעינן שאברהם צדיק גמור יותר מלוט לכן צריך לטעם ראשון מהרש"ל: צ דק"ל למה כתיב חסר דאין לדרוש כאן כמו גבי אברהם וה"כ למה כתיב חסר וע"ז פי' באותו יום כלומר שישיבתו היה חסרה קודם לכן: ק וא"ת מנ"ל לרש"י שהיה שופט לגמרי וי"ל מדכתיב יושב בשער וסתם שער הוא מקום שדנין בו כדאשכחן גבי בועז ועי"ל מדכתיב

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לג) כתיב לא אשחית וגבי מ' ול' כתיב לא אעשה והדר כתיב לא אשחית גבי עשרים ועשרה. לכך נראה לפרש קראי הכי. ויאמר אברהם אולי ימצאון שם חמשים צדיקים דהיינו מנין שלם לחמשה כרכים והשיב הקב"ה אם אמצא וכו' ונשאתי לכל המקום בעבורם כלו' דכיון שהוא מנין שלם אסלח לעונם ולא אשחיתם וגם לא אדונם ביסורין. ויאמר אולי יחסרון חמשה דהיינו תשעה לכל כרך וכרך ואתה תצטרף עם כל תשעה ותשעה ותשלם המנין. והשיב הקב"ה לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה כלו' לא אשחיתם אך אדונם ביסורין מכיון שלא ימצא בהם מנין שלם בלא צירוף. ויאמר אברהם אולי ימצאון שם ארבעים דהיינו מנין שלם לארבעה כרכים. וכן לשלשה כרכים ויאמר הקב"ה לא אעשה בעבור הארבעים ולא בעבור השלשים כלו' אסלח ולא אעשה להם שום דבר לא השחתה ולא יסורין כיון שהמנין שלם וגם הם יהיו רוב הכרכים. ויאמר אברהם אולי ימצאון שם עשרים דהיינו מנין שלם לשני כרכים וכן עשרה לכרך א'. ויאמר הקב"ה לא אשחית בעבור העשרים וכן בעבור העשרה פי' לא אשחיתם לגמרי אמנם אדונם ביסורין מאחר שלא יהיה זה כי אם המיעוט של חמשה כרכים אע"פ שהמנין שלם לשנים או לא' והיינו דפירש"י על תשעה וצירוף לא שאל אברהם כשלא מצא עשרה שהרי כבר בקש ולא מצא וחקר מה יהיה הצירוף מועיל ולא מצא בדברי הקב"ה שיהא הצירוף מכפר כמו מנין שלם והצירוף אינו מציל כי אם מהשחתה ולא מהיסורין. וי"א שעל פחות מעשרה לא בקש שהיה סבור שיהיו לוט ואשתו וארבע בנותיו וארבעה חתניו שהן עשרה כדאי להציל העיר בזכותם: (א) ויבואו המלאכים סדומה וגו' אמר להם למה באת' אמ' לו כי משחיתם אנחנו כי אמרו בלבם אם נאמר ללוט צא מן המקום ולא נגלה לו הטעם לא ישמע אלינו ולפי שגלו מסתורין של הקב"ה דנם ית' ונדחו ממחיצתו קל"ח שנים ואע"פ שכוונתם לטובה כי המלאכים נדונין בדבר קל מפני החכמה יתירה שבהם כמו שמצינו במטטרון אפקיה ומחיוה שתין פולסי דנורא מפני שהיה יודע מה בלבי של אדם וכו'. והרב ר' יהודה חסיד אמר טעם למה סלקין למעלה

הליכת המלאכים לסדום

(לג) וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם וגו'. יתכן שהודיענו שאם לא היתה מסתלקת השכינה עוד היה מבקש עד הצדיק האחד שהיה מפרט את לוט. ולכך הקדים בלשון יחיד לומר חלילה להמית צדיק עם רשע. ומטעם זה נאמר ויזכור אלהים את אברהם שבוחן כליות היה יודע שכוונת אברהם היתה לבקש על לוט ועוד הי' מבקש הצלת העיר בלתי שום צדיק כי לא הי' רוצה בהשחתת העיר עצמה כיון שהיא מא"י ונתנה לבניו וזהו שאז"ל נסתלק הדיין נסתלק הסניגור לומר לנו שאם לא נסתלק עוד היה הסניגור:

אבן עזרא

אעשה השחתה ושלא יאריך חבר שני החסרונים אח"כ. אם יחסר הרביעית גם השלישית גם החצי. וי"א למה לא הפחית מעשרה בעבור היות שנים בכל עיר כי חמש ערים היו. וזה איננו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה ואע"פ שחכמינו ז"ל העתיקו שאין תפלה בצבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: (לג) ואברהם שב למקומו. אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכים ומשם ישקיף על פני סדום ואע"פ שהוא כתוב וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום. אחר צאת השמש היה כי לא נהפכה סדום בלילה כי כן העיר הכתו': (א) ופי' בערב. בפסח מצרים. אפים עד שם אפיו בארץ והם הנחירי' שהם

אבי עזר

יצילו המה א"ע אולם אברהם אבינו ע"ה בצדקתו ובתמימות לבו ראה או שמע כמה אנשים אוחזים מדה אחת טובה לעיני השמש וחשב זאת לודאי שהמה צדיקים לפי ראות אדם כאשר הקדמנו. כי האדם ידע כל חלק בדרך פרט ולא ידע כללות הדבר. אבל הקב"ה הוא ידע בדרך כלל כי כל מעשיהם תוהו והכל בנוי על שוא ותוהו. לכן כתב הרב והעד שזה הפי' הוא אמת שאמר אברהם האף תספה בל' תימה כמו שהקדמנו ע' בס' חוקר ומקובל דף יד ע"ב ונפקחו עיניך בדברי הרב. אולם לא נתקררה דעתי בדברי החוקר כי המה לכאורה מתנגדים נגד חז"ל. ומרגלא בפי לומר על רב אהבי לי' צלותא הן על לבי שואף זורח לפרש דברי הרב בכמה אופנים הלא המה כתובים אצלי. ואין זה תוכן כוונת חבורי לכן קצרתי. ומ"ש הרב ונפתח ה"א האף. כי ה"א התימה נקודתה בשו"א וכאן בפת"ח

מרפא לשון

ויאמר דוד אל שאול מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל, ת"י מאן אנא ומאן חיי ברם זרעית אבא בישראל פי' מי אנכי זמי חיי כ"ש משפחת אבי בישראל. ר"ל מה היא. ונראה כי מלת ברם שרשה בר שפי' חוץ כדמתרג' בלעדי רק אשר אכלו הנערים בר מדאכלו עולימיא ובלשון רבים אומר ברם והוא לשון מיעוט ממש ופעמים ישמש בלשון רבים מטעם שאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. כו. אם אמצא בסדם — אם אשכח. כ' היא"ר ז"ל צ"ע כי מצא תרגומו ג"כ אשכח וכן הקשה לקמן י"ט ה' על תרגום הוציאם אלינו, אפיקנון, שהוא כתרגום ברעה הוציאם. ואני אומר שאין זה אלא מחסרון הניקוד כי תרגום אמצא בלשון עתיד הוא אשכח בפתח האלף כמו אתרו עפייה (דניאל ג') ומצא בלשון עבר הוא אשכח בחירק האלף כמו אשתיו חמרא (שם ד') וכן תרגם הוציאם אלינו אפיקנון בפתח האלף ותרגם ברעה הוציאם אפיקנון בחירק האלף וכן כל כיוצא באלו, כן הוא שורש הלשון, אבל לא נהגו לדקדק בזה ועיין עוד משי"ת בפ' וארא ז' כ"ח. כז. הנא נא הואלתי — אסגיתי. ה"ג ולא כנ"א שריתי וכ"כ היא"ר ז"ל ושכן הוא במסורת התרגום ושכן הדין נותן שכבר דבר אברהם וכ"כ מהרי"ץ ז"ל בחלק הדקדוק. יט. ב. הנא נא אדני — בבעו כען רבוני. מלת הנה בלא תרגום מפני שהיא באה לצחות הלשון והיה די לומר אנא אדוני וב' מלות בבעו כען הם תרגום מלת נא בב' לשונות שהיא משמשת. הא' לשון בקשה והב' לשון עתה כדי למלאות מקום מלת הנה שלא תרגמה. ודע כי מלת נא משמשת שתי לשונות בב'

מסורת הקריאה

אחרים והם שה תמים (שמות י"ב ה') ונתן ה' לכם (במדבר י"א י"ח) עכ"ל ואשתבש כי שנים אלה במרכא בס"מ ובמקרא של כ"י נ"ד, וכבר כתבתי לעיל י"ב כ' כי בפירוש אתמר שה תמים בכלל המאריכין במשפטי הטעמים, ולכן שניהם במרכא בלי ספק, וא"ת א"כ איה אפוא י"ג והלא אינן כ"א י"א במספר, כלך אצל מסרת בן אשר ותמצא שם עוד ב' והם אשר ברכו (ישעיה י"ט כ"ה) ארבע מאות (ש"א ל' י"ז) ונמסר עליו במס"ק י"ג מלין וא"כ הוויין להו י"ג על נכון, ובענין הספק דמלכים אי דד"ה גם זאת באר בן אשר בפירוש איזה הוא הפוך ידך בדרגא אי דמלכים אי דד"ה גם זאת באר בן אשר בפירוש ואמר הפוך ידך דד"ה נשמע מינה כי הך דמלכים במרכא, ובסוף המסרה הזאת הוסיף בן אשר ואמר וכל דקדיב לאדכרה לעולם בדרגא נכתב ונקרא כגון צוה ה', דבר ה', וכ"כ במסרת כל דסמיך

וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֶּה
נָּא אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם
וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם
וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי
בָרְחוֹב נָלִין׃ ג וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ
אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם
מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ ד טֶרֶם
יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם
נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־
הָעָם מִקָּצֶה׃ ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט
וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ
אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה

ת"א ויפצר בם

תרגום אונקלוס

וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ ב. וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְעַן. לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן. וְתַקְדְּמוּן וּתְהָכוּן לְאוֹרַחְכוֹן. וַאֲמַרוּ לָא. אֱלָהֵין בִּרְחוֹבָא נְבִית׃ ג. וְאַתְקֵיף בְּהוֹן לַחֲדָא. וְזָרוּ לְוָתֵיהּ. וְעָלוּ לְבֵיתֵיהּ. וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא. וּפַטִּיר אֲפָא לְהוֹן וַאֲכַלוּ׃ ד. עַד לָא שְׁכִיבוּ. וְאֱנָשֵׁי קַרְתָּא. אֱנָשֵׁי סְדוֹם אַקִּיפוּ עַל בֵּיתָא. מֵעוּלֵימָא וְעַד סָבָא. כָּל עַמָּא מִסּוֹפֵיהּ׃ ה. וּקְרוֹ לְלוֹט וַאֲמַרוּ לֵיהּ. אָן גּוּבְרַיָּא. דַּאֲתוֹ לְוָתָךְ בְּלֵילְיָא. אַפֵּיקִנּוּן לְוָתַנָא׃

תפסיר הרס"ג

ראהם קאם תלקאהם. וסגד עלי׳ וגהה עלי׳ אלארץ׳: ב)קאל יא סיידאי. מילא אלי׳ בית עבדכמא וביתא ואג׳סלא ארגלכמא. ותדלגא ותמצ׳יא לטריקכמא. קאלא לא. אלא נבית פי אלרחבה: ג)פאלח עליהמא גדא. פמאלא אליה. ודכ׳לא אלי׳ מנזלה. וצנע להם מגלסא. וכ׳בז להם פטירא פאכלו: ד) קבל אן ינצ׳געו. אד׳ באהל אלקריה. אהל סדום קד אחאטו באלבית. מן צ׳גיר אלי׳ כביר. גמיע אלקום אלד׳י פי נאחיתה: ה) פדעו בלוט וקאלו לה. אין אלרגאל. אלד׳י דכ׳לו אליך אללילה. אכ׳רגהם אלינא. חתי׳ נואקעהם:

נוה שלום

יט (ב) והשכמתם, ותדלגא, בעוד לילה קודם אור היום. (ה) ונדעה אותם, חתי׳ נואקעהם, כדי שנענה אותם במשכב

רשב"ם

(ב) כי ברחוב נלין. אלא ברחוב נלין: (ד) כל העם מקצה. להודיע שאפילו אי מן עשרה שאמר אברהם לא נמצא בהם: (ה) ונדעה אותם. משכב זכור. וכן נאמר אותו פסוק: מקלה. ב׳ במס׳ כל העם מקלה כי נלכדה העיר מקלה גבי נ"כ לומר לך שראוין אלו למפולת כאלו ועוד כי כשנכנסו מכאן נלכדה גם עירם מקלה:

בעל הטורים

(ג) ומלות. ב׳ במס׳ דין ואידך ללי אם ומלות מלמד שפסח היה דילפינן מלות דהכא ממלות דהתם: (ד) ישכבו. ג׳ במס׳ טרם ישכבו. ערלים ישכבו. יחד על עפר ישכבו. פי׳ ערלים ישכבו העכו"ם שהם כאנשי סדום כי על סדומים וכיוצא בהם

שפתי חכמים

אח"כ וישפוט שפוט משמע שהיה שופט: ר וא"ל שהיה מדקדק במלות שהרי לא היה מדקדק על ע"ז מדהקדים לינה לרחיצה: ש ופירושו עתה שעברתם עלי אתם אדונים לי: ת ופירושו בבקשה מכם סורו וכו׳ דאל"כ למה אמר סורו נא היה לו לומר בואו אל עבדכם: א והא דאמר גבי אברהם לושי ועשי עוגות ולא אמר מלות שהרי פסח היה והיה לו לומר עוגות מלות י"ל דאברהם לוה שתעשה מלה עשירה לפי כבוד האורחים וק"ל: ב אנשי רשע כלומר בשרולה לומר רשעים אומר אנשי סדום שאנשים רשעים היו: ג ר"ל וכי אפשר דבר זה שבמקום קטן כזה דהיינו מה שסובב הבית יחזיק כל אנשי העיר ומתרץ שאין אחד מהם מוחה בידם וכיון שלא מיחו הרי כאלו הם עצמן עשו: ד וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל מדכתיב אחר כך הנה נא לי שתי בנות יגו׳ משמע דגם הם היו מבקשים מתחלה בענין הזה דהיינו

רש"י

אברהם למד ר לחזור על האורחים: (ב) הנה נא אדני. הנה נא אתם אדונים ש לי אחר שעברתם עלי. ד"א הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עלה נכונה: סורו נא. עקמו את הדרך ת לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכך נאמר סורו (ב"ר): ולינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואח"כ לרחוץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחילה ורחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואח"כ רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו. עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה. פסח א היה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך נדרש בב"ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו׳. ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע ב נסבו על הבית ועל שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מהם מוחה בידם ג שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה אותם. במשכב זכור ד כמו אשר לא ידעו איש (ב"ר):

חלק הדקדוק

שריתי: ב) [הנה, לרע, ר"ח]: ויאמרו לא, אעפ"י שאין זה דחיק ואתי מרחיק בשורק וצרי, כאן צריך להיות (הלמ"ד) דגש ע"פ המוסרה שמנו ג׳ דגשין, (עיי׳ במ"ר ובהקדמת ז׳ אדוניהו ז"ל): ד) טרם ישכבו, הנעימה בטי"ת דטרם ובכ"ף דישכבו כי הזרקא והסגלא לא יטעימו כי אם כפי טעם שורש התיבה, וכשתאמר שכב הנה הטעם בכ"ף ועיין במחברת

אבן עזרא

גבוהים על הפנים: (ב) הנה נא אדוני. רבותי. לשון חול וכאשר תמצא מלת סור ואחרי׳ מ"ם היא כמשמעה. ואם אחריה אל"ף הפתוחה בפתח קטן טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא. אם לא תפצר וזאת המלה רבוי דברי׳ כטעם פיוסי׳. וכן ואון ותרפים הפצר: (ד) נסבו. מבנין נפעל: כל העם מקצה. שלא היו סמוכים אל הבית

דעת זקנים מבעלי התוספות

למעלה ששים וב"ד של מטה מלקין ארבעים חסר אחד לפי שלמטה עונשין מבן י"ג מלקין ארבעים חסר אחד שלשה פעמים י"ג. ולמעלה אין עונשין כי אם מבן עשרים ולכן מלקין ששים שהם שלשה פעמים עשרים: אתם

מסורת הקריאה

לאדכרא לעול׳ בדרגא, וכ"כ ר"א הלוי בטוב טעם פ"ה כאש׳ השם המיוח׳ הוא בתבי׳ המשר׳ שלפניו תמי׳ בדרג׳ אפילו אין ביניהם רק נקודה אחת כמו הרחיב ה׳ לנו (בראשית כ"ו כ"ב) וכו׳ אמנם קשה מה שמנה בהדייהו אשר ברכו, והלא הוא בדרגא כדין בעבור הרי"ש שהוא בח"פ בכל המדויקים וכמשפט לשון ברכה שהטעם בכ"ף, ואפשר שאיננו הך דישעיה כי הפסוקים בלתי מסומנים בספרו ואנכי לא מצאתי כ"א הך, עכ"ל רוו"ה, ובאמת ליכא עוד מלות אשר ברכו בדרגא תביר זולת הך דישעיה, ולא קשה מה שהרי"ש בח"פ דלדעת המסורה לא נחשב הרי"ש בכלל ה"פ כ"א אותיות אחה"ע, וא"כ אתי שפיר מה שנמנה במספר הי"ג בדרגא תביר אף שאין ביניהם כ"א תנועה אחת, דהשוא של הרי"ש הוא נקרא חטף מובלע, ר"ל שוא נח: ונברכו בו, בי"ת בו רפויה והטעם שעל הנו"ן הוא מקל הבא לפעמים על המלה במקום מתג כמו אבני שהם, וכן ואברהם שבפסוק והדומים להם, מ"ש: (כ) רבה, הבי"ת דגש והנגינה ברי"ש והוא קמוץ, ונמסר במס"ק לית מלעיל, עיין פי׳ רש"י: כי כבדה, במרכא טפחא: (כא) הבאה, מלעיל, ונמסר עליו ג׳ מלעיל א׳ דין, ב׳ ובני יוסף (לקמן מ"ו כ"ז) ג׳ וישמעו (איוב ב׳ י"א): עשו כלה, יש פסק ביניהם ולכך הכ"ף דגושה: (כב) האנשים, הה"א במתג לא במונח: (כג) האף, הה"א בפתח וכן חבירו שבסמוך, וכן נמסר במס"ג האף ג׳ פתחין וכו׳ האף תספה, דין, וחברו שבסמוך, האף אמנם (לעיל פסוק י"ג) ור"ל בתורה: (כה) לך, הלמ"ד בדגש: השפט, הה"א בח"פ כי הוא

מרפא לשון

צרופיה. הא׳ נא כסדרה והוא לשון בקשה כמו אנא והב׳ אן למפרע והוא לשון עתה בלשון ערבי כמ"ש הראב"ע ז"ל בפ׳ בהעלותך (י׳ ל"א) ולכן לפעמים מתרג׳ נא, כען ולפעמים בבעו ואם תשכיל בסוד הצירוף תמצא כי היושר שהוא רחמים הוא לשון בקשה שהיא רחמים והמפרע שהוא דין הוא לשון עתה שהוא לשון דין. ג. ומצות אפה — אפא להון. ממה שהוסיף התרג׳ להון יובן כי מלת להם דויעש להם משמשת במקום שתים כאלו אמר ויעש להם משתה ומצות אפה להם וכן להם דויעשו להם

אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה
וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־
נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃ ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי
בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־
נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב
בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־
תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל
קֹרָתִי׃ ט וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ
הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה
נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט
מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ י וַיִּשְׁלְחוּ
הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט
אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃
יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת
הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ

וְנִדַּע יָתְהוֹן: ו. וּנְפַק לְוָתְהוֹן. לוֹט לְתַרְעָא. וְדַשָּׁא אֲחַד בָּתְרוֹהִי: ז. וַאֲמַר. בְּבָעוּ (כְּעַן) אַחַי לָא תַבְאֲשׁוּן: ח. הָא כְעַן לִי תַּרְתֵּין בְּנָן. דְּלָא יְדַעִינִּין גְּבַר. אַפֵּיק כְּעַן יָתְהוֹן לְוָתְכוֹן. וַעֲבִידוּ לְהוֹן. כִּדְתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן. לְחוֹד. לְגוּבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא תַעְבְּדוּן מִדָּעַם. אֲרֵי עַל כֵּן עָלוּ בִּטְלַל שָׁרִיתִי: ט. וַאֲמַרוּ קְרַב לְהַלָּא. וַאֲמַרוּ. חַד אֲתָא לְאִתּוֹתָבָא וְהָא דָאֵין דִּינָא. כְּעַן. נַבְאֵישׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן. וְאַתְקִיפוּ בְּגוּבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא. וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דַּשָּׁא: י. וְאוֹשִׁיטוּ גוּבְרַיָּא יָת יְדֵהוֹן. (נ"י יְדֵיהוֹן) וְאַעִילוּ יָת לוֹט. לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא. וְיָת דַּשָּׁא אֲחַדוּ: יא. וְיָת גּוּבְרַיָּא דִּבְתְרַע בֵּיתָא. מְחוֹ בְּשַׁבְרְרַיָּא. מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא. וּלְאִיוּ

רשב"ם

בפלגש בגבעה: (ח) כי על כן. על אשר באו: (ט) גש הלאה. כדכתיב קרב אליך אל תגע בי כי קדשתיך התקרב לצד הלאה. כלומר ברח לך מאצלנו: בא לגור. לוט היה גר בסדום: נרע לך מהם. יותר מהם נעשה לך רעה: (יא) בסנורים. מכת עורון ושממון: וילאו. פירושו לא יכלו עוד למצא הפתח. לא בקשו הפתח. וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור. לא יכלו לשתות מאחר שהיה הדם וכן מוכיח לבסוף ולא יכלו לשתות ממימי היאור ובכמה מקומות ל' נלאו מכופל כמו [נלאיתי] כלכל לא אוכל. וכן והיה כי נראה כי נלאה מואב אל הבמות ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל. וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצור במילין מי יוכל. כלומר בשביל שנסה אותך הקב"ה ביסורים אתה

רש"י

(ח) האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי ה על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שרותי תרגום של קורה שרותא: (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה ו כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון ריחוק כמו (במדבר יז) זרה הלאה (ש"א כ) הנה החצי ממך והלאה. גם הלאה המשך להלן בלשון לע"ז טריט"י דכו"ש (ווייכע פאן אונז) ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו (ישעיה סה) קרב אליך אל תגע בי. וכן (ישעיה מט) גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך. אתה מליץ על האורחין איך מלאך לבך. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גם הלאה לשון נחת ועל שהיה מליץ על האורחים אמרו האחד בא לגור. אדם נכרי ז יחידי אתה בינינו שבאת לגור וישפוט שפוט ונעשית מוכיח ח אותנו: הדלת. דלת הסובבת לנעול ולפתוח: (יא) פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. ב"ר הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם:

שפתי חכמים

משכב זכור: ה (ג"א) דאל"כ וכי בשביל זה באו אצל לוט שלא יעשו להם דבר הרי לא היו נרדפים קודם לכן מאנשי סדום: ו ר"ל דלשון גם משמע שיקרב אליהם והלאה משמע שיתרחק מהם לכך מפרש קרב להלאה כלו' לך מאתנו ונמצא שהוא מתקרב לאותו מקום שהולך לשם: ז יחידי מדכתיב האחד. נכרי מדכתיב האחד בא לגור שהוא לשון גירות: ח מדכתיב וישפוט שפוט

עוד

מרפא לשון

חגורות חוזרת גם למעלה וכאלו אמר ויתפרו להם עלי תאנה ויעשו להם חגרות. ז. אל נא אחי — בבעו אחי. כ"ה בנסת"י וע"ל פ' ח"י. ח. אשר לא ידעו איש — דלא ידעינין גבר. כצ"ל, ותרגום זה הוא היפך ל' הכתוב והיל"ל דלא ידעו גבר, אבל מפני שכפי הענין כך נאות לו לפייסם ולומר להם שלא ידעם איש לומר שעדיין הם חביבות עליו כ"כ ושעדין הם חשובות לביאה יותר שזהו חפצם ותאותם של אותם רשעים לטעום טעם בתולה לכך תרגם דלא ידעינין גבר שהוא תרגום אשר לא ידעם איש ואין זה חוץ מכונת הכתוב שהרי הסבה שלא ידעו איש הוא מפני שלא ידעם איש וזו מדה בתורה מכלל לאו אתה שומע הין, ומה שלא נאמר אשר לא ידעם איש כמו בתרגום אפשר שהטעם מפני שכך היה בדעתו של לוט לספר בשבח בנותיו שהיו כשרות לפני המלאכים וכמו שאמרו אח"כ ואת שתי בנותיך הנמצאות ומתרג' דאשתכחא מהימנן עמך וגירסת העולם דלא ידעונין גבר תמוהה ואינה אלא משבשתא מפני שהמקרא ידעו בל"ר הרכיבוהו על לשון התרגום לומר ידעונין ובנ"י מצאתיה כתקנה ידעינין בל"י. כי על כן באו בצל קורתי — בטלל שריתי. צריך לפרש למה לא אמר בטולא דשריתי והיאך נקרא הקורה שריתא, שלא יתכן שתהיה שם עצם מלשון כשורא שבדברי רז"ל שא"כ היל"ל בטלל כשורתי שהכף שרשית בשם כשורא ונראה כי תרגום קורה שריתא הוא שם תאר נגזר מלשון מחסה ומנוחה כמ"ש בשופטים ט' בואו חסו בצלי ות"י שרו בטולי, ופי' בטלל שריתי כמו בצל מחסי שהכונה בו כמו בצל כנפי וכענין זה שאמר

תפסיר הרס"ג

ו) פכ'רג לוט. אליהם אלי' אלבאב. ואג'לק אלמצראע וראה: ז) קאל. יא אכ'ותי לא תסו אליהם: ח) הוד'א לי אבנתאן. לא יערפאן רגל. אכ'רגהן אליכם. ואצנעו בהן מא חסן ענדכם. עדא בהאולי אלקום לא תצנעו שיא. לאנהם דכ'לו תחת צ'לאל סקפי: ט) פקאלו תקדם אלי' ההנא. ת'ם קאלו, ואחד גא ליסכן מענא צאר יחכם עלינא. אלאן. נסי אליך אכ'תר מנהם. פאלחו עלי' לוט גדא. ותקדמו ליכסרו אלמצראע: י) פמד אלקום אידיהם. ואדכ'לו לוט. אליהם אלי' אלבית. ואג'לקו אלמצראע: יא) ואלקום

נוה שלום

זכור. (ח) לא ידעו איש, לם יערפן רגל, שלא כת"א שתרגם לא ידעם איש. והטעם במה שאמר לוט אשר לא ידעו איש כלומר שלא היו לאיש ויצאו מרשותו אלא עדיין הם תחת רשותו ויכול הוא להפקירם, בצל קורתי, תחת ט'לאל סקפי, תחת צל תקרתי. (יא) בסנורים, באלאעשא, חולי חולשה בעינים שלא

אבן עזרא

(ה) ונדעה אותם. כנוי לשכיבה: (ו). הפתחה. אל הפתח. תי"ו דלת סי' נקבה ונמצא חסר: (ח) ידעו איש. לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה: האל. כמו האלה. ויאמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן. וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונו' תמצאם בלשון ארמית: (יא) בסנורים. מלה רביעית וחברתה במעשה אלישע.

רבינו בחיי

(ג) ומצות אפה ויאכלו. מפני שלא הביאו הלחם בסעודת אברהם באר כאן ומצות אפה ויאכלו. כי בכאן אכלו לחם ושם היה הבשר מסתלק ראשון כקרבן הקרב על גבי המזבח:

(ד) ואנשי העיר אנשי סדום. בא לרמוז כי אנשי סדום היו אנשי העיר והמגדל רשעים גמורים. הם דור הפלגה שאמרו נבנה לנו עיר ומגדל. ויהיה אנשי העיר באור לאנשי סדום:

מסורת הקריאה

ה"א התימה, ונמסר במס"ג ג' ההי"ן בתורה דנראות תמוהות ואינן תמוהות (ר"ל דכתובים בה"א התימה ואינן תמוהות דהתימה אינה בהמלה ההיא רק התימה היא אחרי כך) וסי' א' השפט כל הארץ (דין דהתימה אינה מה שהוא שופט כל הארץ רק התימה הוא מה שלא יעשה משפט) ב' האחד בא לגור (לקמן י"ט ט') (דזה אינו תימה רק התימה הוא וישפט שפוט איך מלאו לבו להיות שופט) ג' האיש אחד יחטא (במדבר ט"ז כ"ב) (דזה אינה יתמה אבל התימה ועל כל העדה תקצף), וכל ה"א תמוהה פתח כשהתימה בה"א כמו האלהים אני (מ"ב ה' ז') אבל אלו אינו בה"א אכן בא אחרי כן וישפט שפוט עכ"ל המסורה, ור"ל דזה הכלל כל ה"א התימה בא בח"פ כמו הך השפט, אבל לפני אחה"ע הוא בא בפתח לבד, והני תרי האחד בא לגור, האיש אחד יחטא, המה בקמץ, וע"ז אמרו במסרה כל ה"א תמוהה בפתח (ר"ל לפני אחה"ע)

לִמְצֹא הַפָּתַח׃ יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים
אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ
וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא
מִן־הַמָּקוֹם׃ יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ
אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם
אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה
לְשַׁחֲתָהּ׃ יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר אֶל־
חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ
צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית
יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי
חֲתָנָיו׃ טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ
הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח
אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ
הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃
טז וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים
בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו

תרגום אונקלוס

[י"נ ולאיאו] לְאַשְׁכָּחָא תַּרְעָא: יב. וַאֲמַרוּ גֻּבְרַיָּא לְלוֹט. עוֹד מָא לָךְ הָכָא. חַתְנָךְ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ. וְכָל דְּלָךְ בְּקַרְתָּא. אַפֵּיק מִן אַתְרָא: יג. אֲרֵי מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא. יָת אַתְרָא הָדֵין. אֲרֵי סְגִיאַת קְבִילַתְהוֹן קֳדָם יְיָ. וְשַׁלְחַנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ: יד. וּנְפַק לוֹט. וּמַלֵּיל עִם חַתְנוֹהִי נָסְבֵי בְּנָתֵיהּ. וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין. אֲרֵי מְחַבֵּיל יְיָ יָת קַרְתָּא. וַהֲוָה כִּמְחַיֵּיךְ בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי: טו. וּכְמִסַּק צַפְרָא הֲוָה. וּדְחִקוּ מַלְאֲכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימַר. קוּם דְּבַר יָת אִתְּתָךְ. וְיָת תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתְּכַחָא מְהֵימְנָן עִמָּךְ. דִּלְמָא תִלְקֵי בְּחוֹבֵי קַרְתָּא: טז. וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ גֻּבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבִיַד אִתְּתֵיהּ. בִּיַד תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ. בְּדְחָס

תולדות אהרן

ויאיצו. פסחים פד: כמצחק. יבמות טז:

תפסיר הרס"ג

אלד'י בבאב אלבית. צ'רבוהם באלאעשא. מן שאב אלי' שיך. ועגזו ען וגוד אלבאב: יב) קאלו אלקום ללוט. מן לך ההנא. מן צהר ובניך ובנאתך. וגמיע מא לך פי אלקריה. אכרגה מן הד'א אלמוצ'ע: יג) לאנא מהלכין הד'א אלמוצ'ע. למא עצ'ם צראכ'הם בין ידי אללה. פבעת' בנא לנהלכהם: יד) פכ'רג לוט. וכלם אצהארה אלמתזוגין בנאתה. וקאל קומו אכ'רגו מן הד'א אלמוצ'ע. לאן אללה מהלכה. פכאן ענדהם כאללאעב: טו) פלמא כאן ענד טלוע אלפגר. אלחו אלמלאיכה עלי' לוט קאילין. קם כ'ד' זוגתך. ואבנתיך אלמוגודתין. כילא תנסאף בד'נב אהל אלבלד: טז) פתלבת' ואמסך אלקום בידה וביד זוגתה

נוה שלום

יוכל לראות בלילה. (יג) חתן, צהר, בכסר אלצאר, שם זה בערבי לבעל בתו או בעל אחותו. (טו) ויאיצו, אלחו, הפצירו. (יו) ויתמהמה, פתלבת', כת"א.

חלק הדקדוק

התאג: יד) וידבר אל חתניו, וידבר בשופר ואין כאן פסיק: [וכ"כ הר"ח] קומו צאו, הצד"י דגש עפ"י המוסרה:

אבן עזרא

ופירושו מחשך העין והלב: (יב) עוד מי לך פה. אם יש לך חתן ובניך. או חתנים שהם כבניך וכבנותיך והנה פה טענה על האומר כי הא' הלך להציל את לוט. כי הנה שניהם דברו אליו ועוד כי משחיתים אנחנו. גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר: (יד) לוקחי בנותיו. ב' בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והעד הנמצאות: (טו) וכמו. אמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי לא יתכן לאמר. וכמו עלה השחר. ושכח ורבו כמו רבו: ויאיצו. כמו ויציקו כמו אצים לאמר: (טז) ואתמהה מהפי' שחבר בן אפרים שאמר כי ויתמהמה. מגזרת מה. והנה שכח כי שני ההי"ן מפיקין רק הוא לשון עכוב. ושרשו משולש והפ"א כפול: ויחזיקו. יבאר שפחד ואין בו כח לברוח. ומלת

אבי עזר

בשביל האל"ף שהוא מן הגרון וכו': (טז) (והנה שכח כי שני ההי"ן מפיקין) שרשו מה"א ופ"א כפול וכתב המכלול העין שלו כראות ה"א וכפלה והמה נמפיק כמו גגה

רשב"ם

נלאה. כלומר אין אתה יכול להיות שותק והשבת בלבך ואמורת ועצור במילין מי יוכל: (יב) עוד מי לך פה. העוד לך קרובים בעיר מלבד אלו שבבית: (יג) וישלחנו. משקל דגש. ואע"פ שכל שליחות של שלוחים והחוזרים כתוב בהם וישלח משקל רפי באלו כתב משקל דגש. לפי שהוא שילוח של השחתה כדכתיב ושן בהמות אשלח בם. ישלח בהם ערוב: (טו) וכמו השחר עלה. נכתב פסוק זה בשביל שכתב לפנינו השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה להודיע שכל כך המתינו לו המלאכים בשביל חבתו של אברהם:

בעל הטורים

(יב) מי לך פה. בגימ' בועז רמז לבועז שיצא ממנו: (יד) קומו צאו מן המקום. ב' במס' הכא ואידך קומו צאו מתוך עמי מלמד שנתחלקו ישראל לכתות ומהם שלא היו רוצים לצאת ומתו בג' ימי אפלה:

שפתי חכמים

שאין לפרש משפט שאין כאן טוען ונטען: ט כי עוד מי לך פה משמע שלא ידעו וחתן ובניך וגו' עם הכנוי משמע שידעו לכן פי' אם יש לך כו': י ות"ת מנ"ל לרש"י דילמא בניו היו ולא בני בניו וי"ל מדכתיב חתן תחילה ואח"כ בניך ובנותיך משמע דקאי בניך ובנותיך על חתן דהיינו בנות הנשואות: כ והא דפי' לעיל שאמר לוט שרובם רשעים י"ל מתחלה אמר כן אבל אחר כך כשראה שהמלאכים רוצים להשחית היה מליץ עליהם מהרש"ל: ל אבל אין לומר חתניו ולוקחו בנותיו הכל אחד שיו דזה פשיטא אם חתניו היו ודאי לוקחו בנותיו ולמה היה צריך לכתוב: מ כמו שפירש"י בעצמו בסמוך גבי המלט על

רש"י

(יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת ט חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנותיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך י הנשואות ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ כ עליהם טובות קרי ביה מי לך פה: (יד) חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לקחי בנותיו. שאותן שבבית ל ארוסות להם: (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומ"א יש וזה ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה עד תום כל הדור מתורגם עד דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את מ ממונו: ויחזיקו. (ב"ר) א' מהם היה שליח להצילו והכירו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו המלט.

נחל קדומים

מאד. ועל זה סמכתי לדבר לפניך: יב (ז) ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פ"ה. גי' בועז שניצול לוט בזכותו כמ"ש רז"ל שתי בנותיך הנמצאות וכתיב מצאתי דוד

מרפא לשון

דוד ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן, וסמיך ליה אומר לה' מחסי ויהיה תרגום בצל קורתי בטלל שריתי כתרגום כי במקלי, ארי יחידאי וכתרגום על משענתו, על בריה, ששם קורה משל או שם מדה וכלי לכח המחסה והמנוחה ולכן לא אמר בטולא דשריתי והנה בזה תבין טעם מ"ש ברבה פ' נשא בענין הצללפונית ז"ל להלן שהיה לוט צדיק יותר מאשתו באו המלאכים בצל קורתו ולא בצל קורתה, ברם הכא שבא המלאך אצלה לפי שהיתה צדקת, לכך נקראת הצללפונית ע"כ. וכן אמרו בפ' זו ז"ל בצל קורתי מלמד שהטתה את הבית עליהם, אמרה ליה אי בעית מקבילתון קבילת בחולקך ע"כ, וזהו כי מפני שהיתה אשת לוט רשעה כאנשי סדום לא היתה בכלל מדה זו שהמלאך יחסה בצלה שאין מחסה זו וקורה זו כפישוטו אלא כח הזכות והמצות המגינות, ולרשעה ההיא אין חלק וצדקה בזה ואל תתמה היאך נחשב זה אצל המלאכים זכות שהיא כמו האכילה וכבר הארכתי בביאור זה במחברת יעוי"ש. יא. הכו בסנורים — בשבריא. מ"כ שפירושו בל' ערבי צ'הרת אלשמס ושהוא מלשון חז"ל שברירי דשמשא קשי משמשא, ור"ל שהכו אותם במכת חולי העינים הבא מחמת הכאת קיי השמש בעינים בחוזק ולא יכלו לראות עוד וקרוב לזה פירש בס' נל"ג בשם הד"ר לוי ז"ל

חומת אנ"ך

אבל אם נתערבו לא יועילו: יא ויהי כמצחק בעיני חתניו. אמרו במדרש רבה אדרוכולין במדינה פי' כלי זמר

מסורת הקריאה

כשהתימה בה"א כמו האלהים אני, אבל אלו התימה אינו בה"א וכו' ולפיכך באה בקמץ: (כו) ונשאתי, הנגינה מלעיל, וזה הכלל כל פעל עבר לנוכח ולמדבר מבנין הקל מפעלי ל"ה ול"א מלעיל, וזה הכלל כל פעלעבר לנוכח ולמדבר מבנין הקל מפעלי ל"ה ול"א מלעיל אף עם ו' בראשם במ"א מלרע ואפית (ויקרא כ"ד ה'): (כח) אולי, הנגינה מלרע בלמ"ד: (כט) ויאמר, ויאמר חד מן ג' פסוקים ויאמר ויאמר קדמא בפתח ובתרא בסגול וסי' נמסר במס"ג מ"ב ז' י"ח, א' דין, ב' ויען השליש (מלכים שם) ג' ויען השליש (שם ז' ב'): (ל) ויאמר, הנגינה ביו"ד: לאדני האל"ף נחה: ואדברה, הבי"ת בצירי בעבור הזקף, ונמסר עליו ד', ור"ל ד' כתיבי בצירי בעבור ההפסק, א'

בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ
מִחוּץ לָעִיר׃ יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם
הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ
אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד
בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־
תִּסָּפֶה׃ יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם
אַל־נָא אֲדֹנָי׃ יט הִנֵּה־נָא מָצָא
עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ
אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־
נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט
הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי׃

שלישי

תרגום אונקלוס

יְיָ עֲלוֹהִי. וְאַפְּקוּהִי וְאַשְׁרְיוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא: יז. וַהֲוָה כַּד אַפִּיק יָתְהוֹן לְבָרָא. וַאֲמַר חוּס עַל נַפְשָׁךְ. לָא תִסְתַּכֵּי לַאֲחוֹרָךְ. וְלָא תְקוּם בְּכָל מֵישְׁרָא. לְטוּרָא אִשְׁתֵּיזֵב דִּלְמָא תִלְקֵי: יח. וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן. בְּבָעוּ יְיָ: יט. הָא כְעַן. אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ. וְאַסְגֵּיתָא טֵיבוּתָךְ. דַּעֲבַדְתְּ עִמִּי. לְקַיָּמָא יָת נַפְשִׁי. וַאֲנָא. לֵית אֲנָא יָכֵיל לְאִשְׁתֵּיזָבָא לְטוּרָא. דִּלְמָא תְעָרְעִנַּנִי בִּשְׁתָּא וַאֲמוּת: כ.

תולדות אהרן

ויאמר לט. שבועות לה: סנה' נח. שבועות שם:

רשב"ם

(יז) אל תביט אחריך. בשביל צער חתניך שבעיר. ועוד כי המביט אחריו מתעכב בדרך. גם שלא להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך כדכתיב מות נמות כי אלהים ראינו. וכן ביעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי:

רש"י

(יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ב ובזכות אברהם אתה ם ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה. ואף עכשיו היה יושב שם אל המקום אשר היה שם אהלו בתחילה ואע"פ שכתוב ויאהל אברם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון. המלט לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אשמולי"ר (ענטשליפפען) בלעז וכן (ישעיה סו) והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם (תהלים קכד) כצפור נמלטה (ישעיה מו) ולא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני. (שבועות לה) רבותינו אמרו שם זה קדש ע שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמר אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי פ להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפית לאליהו (מ"א יז) כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה:

שפתי חכמים

נפשך: ב וא"ת והא לעיל מיניה כתיב פן תספה בעון העיר משמע שלא הרשיע עמהם. (מהרמ"ש) ולק"מ דה"ק פן תספה בעון העיר אם תשאר בעיר עמהם ולזה לא יועיל זכות אברהם דהא אפי' זכות של צדיק עצמו אינו מועיל לזה כדמצינו שעל פחות מעשרה צדיקים לא ביקש כו' להציל כל העיר בשבילם ונספו בעון העיר כיון שנשארו עמהם ומ"ש רש"י ובזכות אברהם אתה ניצול ר"ל שתהיה נחשב כאלו לא הרשעת עמהם וכאלו אין אתה ראוי ליענש בשביל עצמך ולכן תצא משם ואתה ניצול אבל אם תשאר בעיר אלים אפשר שתספה עמהם בעון העיר ולא יועיל לזה זכות אברהם. ועי"ל דלמ"ש רש"י הכא אינך כדאי לראות כו' ממילא לק"מ דלפ"ז לעיל נמי ה"ק פן תספה בעון העיר לפי שאינך כדאי לראות בפורענותם ואם כן תהיה נענש אם תשאר בעיר כמו שאירע לאשתו וק"ל: ם מקשים העולם הא פירש"י גבי ויזכור אלהים את אברהם שזכר ללוט שהי' יודע ששרה אשתו כו' וא"כ הוה מצי לפרש משום האי טעמא ניצול שהוא זכות עצמו וקשה נמי למה הזהירו שלא יביט אחוריו. (מהרמ"ש) וי"ל דאי לאו זכות אברהם שהיה צדיק גדול כ"כ שהוא כדאי להציל את לוט ממיתה מדה כנגד מדה שהצילו לוט מן המיתה במה שלא גילה כו' לא היה לוט כדאי להנצל מתוך ההפיכה בשביל טובה זו אלו עשה טובה זו לאדם אחר שאינו צדיק גדול כ"כ כאברהם וא"כ תלוי זכותו בטובה זו בזכות אברהם דוקא וז"ש ויזכור אלהים את אברהם דהנ"ל את לוט לפי פירש"י הנ"ל אלא כדפרישית וק"ל: ע (מהרמ"ש) ולפי זה צריך לומר כדפירש"י אח"כ אל נא אל תאמר אלי כו' נא לשון בקשה. ור"ל דסכינא חריפא פסקי להאי קרא וה"פ ויאמר לוט אליהם אל ור"ל אל תאמר אלי כו' ואחר כך מתחיל תפלתו להקב"ה וה"פ נא ה' הנה מצא עבדך וגו' להחיות נפשי וזהו שכתב רש"י נא ל' בקשה ר"ל במלת נא מתחיל בקשתו וכמ"ש קודם זה ותרגומו בבעו כו' ר"ל בבעו הוא תרגום של נא לשון בקשה ולכך מהפך רש"י הסדר לפרש תחילה מלת אדני שהוא קודם שהוא מאוחר בפסוק ואח"כ אל נא שהם מוקדמים בפסוק אלא כדפירש רש"י שבא לומר מאחר שרבותינו אמרו שם זה קדש כו' לכן צ"ל שמלת נא מחולקים ואל פירושו אל תאמר אלי כו' ולא לשון בקשה ודו"ק: פ (נח"י) ואע"ג דלעיל פירש אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול י"ל שהאמת הוא. כן אבל לוט טעה בזה והיה סבור שבזכות עצמו הוא ניצול והא דפי' הרב בסמוך אף כל העיר אציל בגללך לאו למימר בזכותך אלא כדי שתנצל אתה ומ"מ הכל בזכות אברהם (מהרמ"ש) אבל קשה איך טעה לוט והא כבר שמע ממלאך אל תביט לפי שהרשעת כו' ואתה ניצול בזכות אברהם כו' אלא י"ל דלא על הצלתו ממהפכת סדום קאמר אלא על שאר זמן שדר בסדום קאמר שהיה כדאי להנצל מעונש על מעשיו בהיותו נחשב לצדיק כנגדם וק"ל:

הנה

תפסיר הרס"ג

ואבנתיה. בשפקה' אללה עליה. *ואכ'רגוה וודעוה כ'ארג אלקריה: יז) פלמא אכ'רגהם אלי' ברא. קאל לה אנג בנפסך. לא תלתפת וראך, ולא תקף פי שי מן אלמרג. ותכ'לץ אלי' אלגבל כילא תנסאף: יח) פקאל לוט להמא. לא יא רסול אללה: יט) הוד'א קד וגד עבדך חצ'אא ענדך. וכת'רת פצ'לך. אלד'י צנעתה מעי. לתחיי נפסי. ואנא לא אטיק אלתכ'לץ אלי' אלגבל. כילא תלחקני

נוה שלום

(יח) אל נא אדני, לא יא רסול אללה מלאך ה' ולדעת הגאון שהוא חול עיין

אבן עזרא

כהוציאם שם הפועל. ואינו כמו להוציאם מארץ מצרים. והמ"ם סי' הפועלים והם המלאכים ואתם פועלים: (יז) אל תביט אחריך. אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: (יח) אל נא אדני חול ונקמץ בעבור שהוא סוף פסוק. ויאמר ר' שמואל הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא מגזרת הואיל ועל דעתי שהוא כמו לא כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי. ואמר לאחד מהם עבדך שחשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים. ותי"ו מות מובלע בתי"ו ומתי כי התי"ו והיו"ד סימן היחיד בפעלים והיה כן בעבור התחברות שני תוי"ן.

אבי עזר

תמה אבל אם המה משורש מה לא שייך מפיק כלל ע"ש. ומסוורתא שהיא מרובע וגזרתה מהמה. ואין לנו לחקור על זאת כמו שאין לנו לשאול מדוע קורא בעל הלשון כרסה וכדומה. גם שרשה לא נמצא בתנ"ך רק על גזרת מרובעים. ואין לנו לחקור על הנפלאות ממנו: (שם) (ומלת כהוציאם שם הפועל) ע' פ' עקב בפ' השמידך אותם ואינה דומה ממש למלת להוציאם שמות י"ב כי שם הכנוי מורה על הפעול וכאן הכנוי מתכונת הפועל ומלת

נחל קדומים

עבדי שיצא מבועז וכן פ"ה גימט' בועז וכן פ"ה פסוקים במגילת רות. לקוטים בס' רבינו אפרים כ"י. והנה מצינו שבזכות אברהם ניצול לוט כדכתיב ויהי בשחת אלהים

מרפא לשון

שהוראת שבירירא הוא על זכות הראיה משורש ברר ופי' אחר מ"כ במדרש קדמון בל' ערבי (מאור האפלה מהדורתי עמוד צ"ב. ונוסחא אחרת היתה לרבנו שם. יק"א) ז"ל מועתק סנורים היא מלה מורכבת סונא אורים ר"ל מנגד לאור והם אדים יבשים יעלו מן האצטומכא אל המות ואז יחלש כח הראות אשר הוא בא מהעצבים היוצאים מן המח אל העינים וזה הנקרא בלשון חז"ל בולמוס, אמרו שהוא חולי בפי האצטומכא למי שהוא רגיל לאכול הרבה כשלא ימצא די ספוקו יעלו האדים אל העינים וימנע מהם האור ומפני זה אמרו מאכילין אותו עד שיאורו עיניו ואפילו ביוה"כ לפי שזה חולי הורג מי שיחוש בו ולא יאכל מיד. ושם בלומוס הוא שור בלשון יון שור שזה האדם אוכל מאכל שור וזהו שת"א בשברריא שהוא כמו בתוריא עכ"ל. טו. הנמצאת — דאשתכחא מהימנן עמך. פי' שהם מאמינות במציאות הי"ת ושהוא מלך העולם ושאר כל האמונות הישרות כמותו וכמו שלימדו אברהם והוצרך לתרגם כן לפי שא"א לפרשו כמשמעו לאפוקי אותן שאין נמצאות שאם עדין יש לו בנות הראויים להמלט מוכרחים הם להוציאם כדי לעשות שליחותם בשלימות ואפילו אין נמצאות אתו יכולים הם להוציאם מ"מ. יח. אל נא אדני — בבעו ה'. ה"ג וכתרג' אל

מסורת הקריאה

דין, ב' האזינו (דברים ל"ב א') ג' אגידה (תליב מ' י') ד' שמעה עמי (שם ב' ז') וחד אדברה (בלא ו') גם אנכי (איוב ט"ז ד'): יט (א) ויבאו, הנגינה בבי"ת: (ב) הנה, הנו"ן בסגול, ונמסר עליו לית', כי כל הנה בצירי בר מן זה שהוא בסגול ובדגש הנו"ן. והנה במק"ף, ונא במונה, ונו"ן של נא בדגש: אדני, בפתח, ונמסר עליו לית פתח, כי כל אדני קמץ בר מן זה שהוא פתח: ורחצו, עיין מש"כ לעיל י"ח ד': ויאמרי לא, ויאמרו מלרע, והלמ"ד בדגש, כן נמסר כאי במס"ג, לא ב' דגושין וסי' א' דין, ב' ויאמרו לא כי מלך ימלך עלינו, והוא טעות וצ"ל כי אם מלך יהיה עלינו (ש"א ח' י"ט) וב' לו (דגושין) וסי' ויאמרו לו חכמיו (אסתר ו' י"ג) ויאמרו לו החרש (שופטים י"ח י"ט), ובשמואל שם נמסר במס"ק ב' בטעם ודגש כ' ברחוב נלין, ור"ל ב' בטעם זקף קטן ודגושים, א' דין דשם, ב' כי ברחוב, והוא חד מן דגושים בתר

כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס
שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה
הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ רביעי
כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ
גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־
הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כב מַהֵר הִמָּלֵט
שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־
בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר
צוֹעַר׃ כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ
וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃ כד וַיהוָה הִמְטִיר

תרגום אונקלוס

הָא כְעַן. קַרְתָּא הָדָא קָרִיבָא. לְמֵעֲרַק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא. אֶשְׁתֵּיזֵב כְּעַן לְתַמָּן. הֲלָא זְעֵירָא. הִיא וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי: כא. וַאֲמַר לֵיהּ. הָא נְסֵיבִית אַפָּךְ. אַף לְפִתְגָּמָא הָדֵין. בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְפַּךְ יָת קַרְתָּא דְּבָעֵיתָא עֲלַהּ: כב. אוֹחִי אִשְׁתֵּיזֵב לְתַמָּן. אֲרֵי לָא אִכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא. עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן. עַל כֵּן. קְרָא שְׁמַהּ דְּקַרְתָּא צוֹעַר: כג. שִׁמְשָׁא נְפַק עַל אַרְעָא. וְלוֹט עַל

תפסיר הרס"ג

אלמנייה פאהלך: כ) הוד'א הד'ה אלקריה קריבה. אן אהרב אליהא והי צג'ירה. אתכ'לץ אליהא ועליי אנהא צג'ירה ותחיא נפסי: כא) קאל לה. הוד'א קד שפעתך פי הד'א אלאמר איצ'א. ללא אקלב אלקריה. אלתי סאלת ענהא: כב) אסרע תכ'לץ אליי ת'ם. פאני לא אטיק אן אצנע שיא. אליי אן תדכ'להא. לד'לך סמית אלקריה זג'ר: כג) אלשמס כ'רגת עליי אלארץ'. ולוט דכ'ל אליי זג'ר: כד) ואללה. אמטר

נוה שלום

ראב"ע. (כא) נשאתי פניך, שפעתך, נעתרתי לך. (כב) צוער, זג'ר (קריה באלשאם).

חלק הדקדוק

[יט) כ) הנה נא, כולן מקף. ר"ח] כ) אמלטה נא ל' מלרע, וחד מלעיל אמלטה נא ואראה את אחי, (מהריב"ש) נא, הנון דגש בסת"י, וכ"כ א"ת משום ס"ס ואין בזה טעם וקבלתם תכריע: הלא מצער, כתוב בתיגאן בפתח: כא) הפכי, הכף דגש מפני הקמץ שהוא חטף שדינו כדין תנועה קטנה, ולא דמי לתיבת מירדי ביר, רדפי טוב, ששם הקמץ רחב מפני המאריך, משא"כ כאן, ודכוותה וה' יגיה

אבן עזרא

וכן אותו תשחית וכרת: (כ) מצער. קטנה מגזרת צעיר. והוא תאר השם ובא

מסורת הקריאה

יהו"א בלי מבטל נמסרו בדניאל ה', ומה שנמסר כאן במס"ק ד' דגושים, ר"ל ב' לא, וב' לו: ברחוב הבי"ת בקמץ והרי"ש בשוא לבדו: (ד) טרם, הנגינה מלעיל בטי"ת: ישכבו, הנגינה בכ"ף: מקצה הצד"י בסגול: (ה) ויאמרו, המונח ביו"ד: באו, מלעיל בבי"ת: הוציאם, המונח באל"ף: (ז) ויאמר, נמסר במס"ק כל לישנא פתח, ופי' המבין חידות דכל לישנא הבא באתנחתא וסוף פסוק וזולתם בהפסק מאמר הוא בפתח, ושארא בפתח קטן שהוא סגול ויאמר ע"כ, ולא הבין החידה, דמאי קמ"ל בזה דכל ויאמר הוא בפתח, ונראה דהמס"ק קאי על מלת אחי שבפסוק, דבכל מקום דכתיב לישנא דאח בלשון יחיד, רצוני, על אח אחד, כתיב האל"ף בקמץ כגון אח, אחי, אחיך, אחיו, אחינו, אחיה, ובלשון רבים (כלומר על אחים רבים) כתיב בפתח, וזה דקא מסרה על מלת אחי, כל לישנא פתח, ר"ל כל לישנא דאחים

תולדות אהרן

הנה נא העיר. שבת י: אמלטה נא. שבת שם: וה' המטיר. סנהדרין לח קד:

בעל הטורים

(כג) השמש יצא על הארץ וגו'. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שהלך חמשה מילין קודם שיצא השמש:

רשב"ם

(כ) הלא מצער היא. ועמה מועטים ויכול אתה להניחה עכשיו שאין בה רוב חוטאים: (כד) וה' המטיר.

רש"י

(כ) העיר הזאת קרובה. (שבת פ"ק) קרובה ישיבתה נתיישבה ונקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה ע"כ נ"ב צ שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנאמר אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער היא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר ק קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצול אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני ר כמו על בואי אחרי רואי מדי דברי בו (ירמיה לא): (כב) כי לא אוכל לעשות. זהו עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל ש שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד: על כן קרא שם העיר צוער. על שם ת והיא מצער: (כד) וה' המטיר. כ"מ שנאמר וה' הוא ובית א דינו: המטיר

שפתי חכמים

צ וא"ת מנ"ל לרש"י דבשאר מקומות היה ישיבתן נ"ב שנה דלמא הרבה שנים המתינו מלבנות אחר הפלגה. (מהרמ"ש) ולק"מ דהא פירש"י תחלת דבור זה וז"ל ומה הוא קריבתם מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש איש במקומו כו' ומשם וע"כ נ"ב שנה כו' הרי שרש"י עצמו פי' הוכחתו דכשנתפלגו האנשים תיכף התחילו לבנות ולהתישב איש איש במקומו וכן הדעת נותנת באמת שמתחלה רצו לבנות העיר והמגדל להתישב שם ואחר כך כשנפוצו משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנות המגדל באו כ"א במקומו ונתיישבו שם. אבל מאמלטה נא גי' נ"א אין הוכחה כל שאינו פשוטו של מקרא רק רמז בעלמא לסיוע וכן מוכח מל' רש"י הרי מדור הפלגה כו' ואח"כ אמר הוא שנאמר אמלטה נא וגו' נא בגי' נ"א וכן מבואר בפי' רש"י ותוספות בפ"ק דשבת וגם בעין יעקב כתב שם וכן פירש"י בתורה ודלא כמנחת יהודה: ק הרא"ם הקשה לא ידעתי איך יתוקן קושיית רבותינו שהקשו הא קחזי לה והלא כל עצמן של רבותינו ז"ל שהוציאו מפשוטו אינו אלא מפני קושיא זו כדמפרש בפ"ק דשבת. (ממ"ש) לק"מ דפשוטו של מקרא שמפר' רש"י הוא אסיפא דקרא הלא מצער היא ולא אתחילת הפסוק הנה וגו' קרובה ומ' והיא מצער וה"פ הנה העיר הזאת קרובה וגו' ודאי צ"ל כמדרשו ישיבתה קרובה. והיא מצער ר"ל עונותיה מועטים וכו'. אבל הלא מצער דסיפא דקרא שפירש"י תחלה גם כן על פי מדרשו וז"ש אח"כ ופשוטו של מקרא ר"ל מצער השני יכול להיות כפשוטו עיר קטנה אין לך להקפיד כו' ומה שהוכרח רש"י להביא הפשוטו של מקרא על סיפיה דקרא דהא ע"כ צ"ל דרישא דקרא הוא לפי מדרשו כנ"ל י"ל שנראה שלפי מדרשו קשה הלא מצער השני כפול הוא דל"ל לומר שני פעמים שעונותיה מועטים לכך הביא הפשוטו שהלא מצער פירוש עיר קטנה: ר (ממ"ש) שלא תטעה לפרש הופך אותי שזה ג"כ פי' אחד על מדבר בעדו אבל לא יתכן כאן: ש אבל מדלעיל דכתיב ויאמר המלט על נפשך ולא כתיב ויאמרו אין ראיה דלמא בהצלה לא היה אלא אחד אבל בהפיכה היו שניהם יחדו: ת כלומר דע"כ אוהיא מצער קאי ולא אדסמיך ליה: א כלומר בית דינו וה' הסכימו לדבר זה וא"ת למה הקדים הב"ד קודם ה'. (מהרמ"ש) ולק"מ דהב"ד לא נכתב בהדיא בקרא רק נרמז באות וי"ו דוה' וא"כ איך אפשר להקדים ה' קודם הב"ד במלה א'. ואין להקשות למה לא מפ' ג"כ לעיל גבי וה' אמר המכסה אני מאברהם וכן לקמן גבי וה' פקד את שרה והרא"ם נתן טעם לכלם ע"ש באורך (מהרמ"ש) ולק"מ דכ"מ שנאמר וה' הוא וב"ד ר"ל

נחל קדומים

את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט. וגם מצאתי בליקוטים הנז' אמלטה נא שמה הלא מצער ר"ת משה וגם שמה אותיות משה וכן מהר המלט שמה ר"ת משה כי בזכות משה נעשו ללוט כל הנסים האלו עכ"ל. ולפ"ז לוט ניצול בזכות אברהם משה דוד ור"ת אברהם משה דוד הוא אדם והוא בגימ' לו"ט. ואפשר לתת טעם להצלתו בזכות משה כי כתוב בס' הגלגולים כי לוט הוא הבל בן אדה"ר. וידוע דמשה

מרפא לשון

נא אחי תרעו שאין בו כען כמ"ש לעיל פ' ז' וכ"כ היא"ר ז"ל דלא כגירסת רש"י ז"ל בבעו כען ה', והכי דייקא מפני הכפל ולא מפני כח קושית הרא"ם ז"ל שהקשה וז"ל: אבל המתרגם השמיט מלת אל ואמר בבעו כען ה' ולא ידעתי מה נעשה במלת אל גם לא ידעתי איזה מלה היא שתרגם אותה כען שכבר תרגם מלת נא בבעו שהוא לשון בקשה ולא יתכן לתרגם אותה ל' בקשה ול' עתה עכ"ל. כי כבר נתבאר לעיל בפ' ב' שכן דרך התרגום לתרגם מלה אחת בשתי לשונות ולהשמיט המלות שאינן אלא לצחות לשון, אבל מה שלא תרגם כאן בבעו כען הוא מפני הכפל שהרי הוא אומר עוד הנה נא ולא יאות לתרגם בבעו כען ה' הא כען דמה מקום לכפול כען כען בדבור אחד וכן הוא לעיל בפ' ז' שאמר אל נא אחי תרעו הנה נא לי שתי בנות, לא תרגם בבעו כען אחי מפני הכפל שלא יתכן לומר כען כען על דבר אחד ואף תרגם נא הא' בבעו והב' כען נראה שאינו אלא מפני הכפל כ"ש שאין להוסיף כען ולעשות כפל

חומת אנ"ך

והמדינה נהפכת ע"ש ואפשר דהכונה דכשיש שמחה גברה מדת רחמים והעולם שקט וזהו תמיהת אתניו דכלי זמר במדינה ששון ושמחה אשר זה מורה כי גדול יותר מאד מדת רחמים ואיך יתכן שהעיר נהפכת. והם לא ידעו כי הרשעים מהפכים מדת רחמים למדת הדין וכמ"ש רז"ל וה' המטיר על סדום שהרשעים מהפכים מדת רחמים למדת הדין כי בעוד שהרחמים גוברים ברגע קטון נהפך למדת הדין. וזה רמז הפיכת סדום כי היתה הארץ רחבת ידים מלאה כל טוב ובפשע ארץ רבים נרי"ה הפוכה כמו רגע לדין קשה ולאות לבני מרי נהפכה העיר כלומר חזו השתא מעשה רשעים שמהפכים מדת רחמים לדין: יב וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים. שמעתי במ"ש פ"ב דחגיגה מכון שבו אוצרות שלג וכו' והני ברקיעא איתנהו בארעא איתנהו דכתיב הללו את ה' מן הארץ תניני' וכל תהומו' אש וברד שלג. וקטור וכו' א"ר יהוד' א"ר עד שלא בא דוד היו ברקיע וכשבא דוד בקש עליהם רחמים והורידן לארץ וכו' ע"ש וא"כ

עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ
מֵאֵת יְהוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃ כה וַיַּהֲפֹךְ
אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר
וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח
הָאֲדָמָה׃ כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו
וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃ כז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם
בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם
אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי
סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ
הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר
הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ כט וַיְהִי
בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר

תרגום אונקלוס

לצער: כד. ויי. אמטר על סדם ועל עמרה גופריתא ואישתא. מן קדם יי מן שמיא: כה. והפך ית קרויא האלין. וית כל מישרא. וית כל יתבי קרויא. וצמחה דארעא: כו. ואסתכיאת אתתיה מבתרוהי. והות קמא דמלחא (י"נ דמלח): כז. ואקדים אברהם בצפרא. לאתרא. דשמיש תמן בצלו קדם יי: כח. ואסתכי. על אפי סדם ועמרה. ועל כל אפי ארע מישרא. וחזא. והא סליק תננא דארעא. כתננא דאתונא: כט. והוה. בחבלות יי ית קרוי מישרא.

תולדות אהרן

ויהפך את. מגילה פז: ותבט. ברכות נד: וישכם. ברכות ו יומא כח: עלה קיטור. מנחות ט: ויפי בשחת. ברכות נד:

תפסיר הרס"ג

עלי' סדום ועמורה כברית ונאר. מן ענדה מן אלסמא: כה) פקלב תלך אלקרי'. וסאיר אלמרג. וגמיע סכאנהא. חתי' נבאתהא: כו) פאלתפתת זוגתה מן וראה. פצארת נצבה' מלח: כז) פאדלג אברהים באלג'דאה. אלי' אלמוצ'ע. אלד'י וקף פיה בין ידי אללה: כח) פאטלע עלי' וגה סדום ועמורה. וסאיר בלד אלמרג. פנצ'ר. פאד'א בדכ'אנה קד צעד. כדכ'אן אלאתון: כט) פלמא אהלך אללה קרי' אלמרג. ד'כר

חלק הדקדוק

חשכי: [כח) וישקף, דרבן. ר"ה]

אבן עזרא

בלא סי' נקבה כמו שגל: (כד) מאת ה'. לשון צחוא והטעם מאתו וכן תמצא בפסוק אחד ה' פעמים בני ישראל: (כה) וצמח האדמה נשרפו האילנות: (כו) מאחריו. מאחרי לוט: נציב כטעם מצבה כי נשרפו עצמי' בגפרית והיתה עם מלח כי כן כתוב גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום גם זה הפסוק יורה שנמלט' צוער ג"כ אמר המלאך: (כח) כקיטור. כעשן מגזרת קטורת. הכבשן

בעל הטורים

(כו) ותבט אשתו. בגימ' היא עירית: הוא בב"ר ובתנחומא: (כח) וישקף. לדעת אם נמצא שם עשרה וניצולו אם לאו:

רשב"ם

המלאך גבריאל: מאת ה'. שכינה ממש. וכן

רש"י

על סדום. בעלות השחר ב כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום ג יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבים. ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבים לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר וגו' גפרית ואש. בתחלה מטר ד ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח): מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד (מ"א א) קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר מעבדי וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא שאמר הכתיב (איוב לו) כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום וכשבא להוריד המן מן השמים (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכו מלמעלה למטה שנאמר (איוב כח) בחלמיש שלח ידו וגו': (כו) ותבט אשתו מאחריו. מאחריו ה של לוט: ותהי נציב מלח. (ב"ר) במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו א"ל אף המנהג הרע הזה אתה באת להנהיג במקום הזה: (כח) קיטור. תימור של עשן שור"א (ברא̇נדפאקקעל) בלעז: כבשן. חפירה ששורפין בה את אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: ויזכר

שפתי חכמים

ר"ל כשאינו נמשך משלפניו דוקא דאל"כ הל"ל הפעולה קודם ה' כשהוא תחלת דיבור וענין כגון הכא וימטר ה' ולא וה' המטיר דמשמעותו אמצע ענין והרי הוא באמת תחלת ענין לכך צ"ל לרמז בו הוא וב"ד אבל וה' אמר המכסה היא וי"ו החבור נמשך משלפניו ויקומו משם וגו' שהלכו להשחית ועי"כ וה' אמר המכסה וגו' כפירש"י שם אני נתתי וכו' עד ולא אודיע לאב וכו' וכן וה' פקד וגו' פירש"י סמך פרשה זו לכאן ללמד כל המבקש וכו' ש"מ דרש"י פירש וי"ו של וה' פקד להורות שנמשך למעלה אבל הכא לא נמשך אשלפניו כלל ואדרבה כתיב השמש יצא וכו' ואח"כ המטיר וגו' ובאמת המטיר קודם שיצא השמש כמ"ש וכמו השחר עלה וגו' ופירש"י בזמן שהחמה ולבנה שולטים וכו' ודו"ק: ב כלומר דוה' המטיר לא קאי אקרא שלפניו השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה ואח"כ כשבא לצוער המטיר אלא ה"ק וה' המטיר כלומר כבר קודם שבא לוט לצוער אלא מעלות השחר קודם שיצא השמש על הארץ: ג וקשה והלא כולם יהיו נשחתים ומה יכולים לדבר. וי"ל דהקב"ה היה רוצה להראות שאע"פ שלא יהיה להם פתחון פה אפ"ה לא יחזרו בתשובה מהרש"ל. (מהרמ"ש) לק"מ דר"ל עובדי חמה ולבנה שבשאר מקומות יאמרו כן ולא עובדי חמה ולבנה שבסדום שנשחתים והא דפירש"י לא היינו חריבין דמשמע שאותן שבסדום יאמרו כן על עצמן י"ל דגם על אותן שבשאר מקומות שייך לשון זה כאלו מדברים על עצמן ע"ד ויחד יתרו נעשה בשרו חדודין: ד דקשה לרש"י למה כתיב המטיר ולא כתיב השליך. (מהרמ"ש) ק"ל המטיר וגו' דברים סותרים זה את זה גפרית אינו מטר ל"פ בתחילה וכו': ה דק"ל למה לא כתיב מאחריה אלא ה"פ כשהיתה מאחריו היתה מבטת. ומהרש"ל פירש מאחריו של לוט שהיתה סוברת מאחר שהיא נגלת בעבורו רשאית היא לראות מאחוריו אך מאחוריה לא

מרפא לשון

אלא כל מקום שכפל הכ' נא נא ב' פעמים תרגם הא' בבעו והב' כען כמ"ש ביעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך שתרגם בבעו אם כען אשכחית רחמין וכמו אל נא רפא נא לה שתרגם בבעו אסי כען יתה ובין שיבא סוף פסוק בנתים או לא הטעם אחד.

מסורת הקריאה

לש' רבים בפתח, כמו אחי, אחים, אחינו, אחיך, או בסגול שהיא פתח קטן, כמו אחיו, וכן נמסר בפירוש במס"ק לקמן מ"ט ה' על אחים כולם פתח, עיי"ש: (ח) נא, הנו"ן דגושה: להן, כל להן בסגול בלה"ק ובלשון ארמי בצירי: לאנשים, הלמ"ד בקמץ, ונמסר עליו ל', ור"ל לית עוד בקמץ כי כל שארא הלמ"ד בפתח: באו, מלעיל: בצל, עיין מש"כ בקהלת ז' י"ב: (ט) גש, הגימ"ל דגוש בעבור הפסק שלפניו, והוא בסגול בעבור המקף: הלאה, כל הלאה מלעיל והלמ"ד בשוא נח: האחד, הה"א בקמץ ועיין מש"כ לעיל י"ח כ"ה: נרע, מלרע: ויפצרו באיש, בקדמא ולכן הבי"ת רפויה: באיש, הבי"ת בקמץ, ונמסר עליו ח' קמץ, ונמנו בפ' קדשים (כ' ג'): (י) וישלחו, נמסר עלין לית בתורה, ר"ל לית עוד בתורה שהשי"ן בשוא, ועיין מש"כ לעיל י"ב כ': הביתה, כולהון מלעיל כי הה"א בסוף במקום למ"ד בתחלה, והיו"ד בשוא נח, וכתב רוו"ה וז"ל, שוא נח דגוש הוא יסוד רעוע כי לא קבלנו מאבותינו הקדמונים כ"א כל ומה שהניחו המדקדקים האחרונים ליסוד מוסד כי כל בג"ד כפ"ת שאחר שוא נח דגוש הוא יסוד רעוע כי לא קבלנו מאבותינו הקדמונים כ"א כל שוא שלפני בג"ד כפ"ת הדגוש הוא נח, וחשבו האחרונים שזה משפט מתהפך ואיננו, ובפירוש אמר הראב"ע בצחות אות ה' כי יו"ד הידעתם אשר היה נע בתחלה הנההשיבוהו להיות נח וכו', וכן אמר באות ו' ואם היה יו"ד סימן העתיד בשוא נח יפתח הוי"ו כמשפט ולא ידגש היו"ד רק ישוב נח נראה כמו וידבר, וכ"כ במקומות רבים הרי לך כי ימצא שוא נח ואחריו בג"ד כפ"ת רפה, וכמהו המותה לחסידיו (תהלים קט"ז ט"ו) והטעם בעבור שהם בני שתי אותיות ואין הוי"ו והיו"ד יסוד בהם כמו שאפרש עוד להלן כ"ה ב' אצל ביתה בתואל עיי"ש, עכ"ל: (יא) וילאו, מלרע: (יד) ויצא לוט, מלת ויצא מלרע ואינו נסוג אחור, כ"ה בכל המדוייקים ובכ"י, ויאמר עליו בעל דברי אמת אולי בקדמא ואזלא לא שייך נסוג אחור: וכן ויבא קין לעיל ד' ג' עכ"ל: צאו, הצד"י דגושה בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסרה, וסי' נמסר בדנ"י ה', וגם במס"ק נמסר עליו ב' דגש, והב' הוא מתוך עמי (שמות י"ב ל"א): (טו) אשתך, עיין מש"כ לעיל י"ז ט"ו: (טז) ויתמהמה, מ"ם שניה בקמץ מפני השלשלת כי יש לה משפט הפסק והוא חד מן ז' מרעימין, עיין פ' צו ח' כ"ג: ויצאהו וינחהו, תרויהון מלעיל: (יז) ויהי כהוציאם, ויהי בתלשא קטנה וכ"ף כהוציאם רפה: תביט, הבי"ת בחירק: (יט) תדבקני, הקו"ף בפתח מקום צירי, מכלול ד"מ: ומתי, מלעיל בעבור ההפסק והוא פתח, מכלול ד"ז וקי"א: (כ) אמלטה נא, מלרע ונו"ן נא דגושה, והוא חד מן י"ב זוגין חד מלרע וחד מלעיל, דין מלרע, אמלטה נא ואראה (ש"א כ' כ"ט) מלעיל וסי' לוט למטה ודוד למעלה, עיין לעיל פסוק י"ד: (כא) אליו, בזקף קטן מ"ש ע"פ ספרים כ"י: הפכי, הה"א בקמץ קטן והפ"א בשוא נח, וכתב המנחת כליל יז"ל אף כי לדעת הת"ס הכ"ף בדגש וכ"ה נכון ע"פ כללי הדקדוק עכ"ז נקדתי ברפי כי הוא נגד מציאות כל הספרים וכבר מבואר כי יד הקבלה איש מפי איש תקיפה על כללי הדקדוק עכ"ל, ורוו"ה כתב וז"ל הכ"ף בדגש

וַיִּזְכֹּ֥ר אֱלֹהִ֖ים אֶת־אַבְרָהָ֑ם וַיְשַׁלַּ֤ח
אֶת־ל֙וֹט֙ מִתּ֣וֹךְ הַהֲפֵכָ֔ה בַּהֲפֹךְ֙
אֶת־הֶ֣עָרִ֔ים אֲשֶׁר־יָשַׁ֥ב בָּהֵ֖ן לֽוֹט׃
ל וַיַּעַל֩ ל֨וֹט מִצּ֜וֹעַר וַיֵּ֣שֶׁב בָּהָ֗ר וּשְׁתֵּ֤י
בְנֹתָיו֙ עִמּ֔וֹ כִּ֥י יָרֵ֖א לָשֶׁ֣בֶת בְּצ֑וֹעַר
וַיֵּ֙שֶׁב֙ בַּמְּעָרָ֔ה ה֖וּא וּשְׁתֵּ֥י בְנֹתָֽיו׃
לא וַתֹּ֧אמֶר הַבְּכִירָ֛ה אֶל־הַצְּעִירָ֖ה
אָבִ֣ינוּ זָקֵ֑ן וְאִ֨ישׁ אֵ֤ין בָּאָ֙רֶץ֙ לָב֣וֹא
עָלֵ֔ינוּ כְּדֶ֖רֶךְ כָּל־הָאָֽרֶץ׃ לב לְכָ֨ה
נַשְׁקֶ֧ה אֶת־אָבִ֛ינוּ יַ֖יִן וְנִשְׁכְּבָ֣ה עִמּ֑וֹ
וּנְחַיֶּ֥ה מֵאָבִ֖ינוּ זָֽרַע׃ לג וַתַּשְׁקֶ֧יןָ אֶת־
אֲבִיהֶ֛ן יַ֖יִן בַּלַּ֣יְלָה ה֑וּא וַתָּבֹ֤א
הַבְּכִירָה֙ וַתִּשְׁכַּ֣ב אֶת־אָבִ֔יהָ וְלֹֽא־

תרגום אונקלוס

וּדְכִיר יְיָ יָת אַבְרָהָם. וְשַׁלַּח יָת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵיכְתָא. כַּד הֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא. דַּהֲוָה יָתֵיב בְּהוֹן לוֹט: ל. וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵיב בְּטוּרָא. וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ. אֲרֵי דְחֵיל לְמִתַּב בְּצוֹעַר. וִיתֵיב בִּמְעַרְתָּא. הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ: לא. וַאֲמַרַת רַבְּתָא. לִזְעֵירְתָּא אֲבוּנָא סִיב. וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלַנָא. כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא: לב. אִיתָא (י"נ אֵיתוֹ) נַשְׁקֵי יָת אֲבוּנָא. חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ. וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין: לג. וְאַשְׁקִיאָה יָת אֲבוּהוֹן. חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא. וְקָמַת רַבְּתָא וּשְׁכֵיבַת עִם אֲבוּהָא. וְלָא יְדַע

תפסיר הרס"ג

אללה אברהים. פכ'לץ לוט מן וסט אלמקלב. בעד מא קלב אלקרי'. אלתי כאן לוט יסכנהא: ל) פצעד לוט מן זג'ר ואקאם פי אלגבל. ואבנתיה מעה. אד' כ'אף אן יקים פי זג'ר. פאקאם פי אלמג'ארה הו ואבנתיה: לא) פקאלת אלכברי'. לאלצג'רי' אן אבינא שיך'. וליס רגל פי אלבלד אן ידכ'ל עלינא. כסביל אלנס: לב) תעאלי נסקי אבינא. כ'מרא ונצ'אגעה. ונסתבקי מנה נסלא: לג) פסקתא אביהמא. כ'מרא פי תלך אללילה. פקאמת אלכברי' וצ'אגעתה. ולם יעלם

אבן עזרא

מקום אש דולקת תמיד: (כט) אשר ישב בהן. באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד. בן אתונו. באש ישרפו אותו ואתהן: (לא) ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנות חשבו כי אש וגפרית היה בכל

אבי עזר

אותם לעד: (לא) (ותאמר הבכירה) מדרך הסברא שנתן לוט בנותיו הגדולות לחתניו. אם כן לא שייך בכירה רק בכירה לאמה.

רשב"ם

(ל) כי ירא לשבת בצוער. שלא הניחו המלאך אלא שלא היה לו פנאי להמלט ההרה ועכשיו שהיה לו פנאי קיים דברי המלאך לשבת בהר אולי יהפוך העיר: (לא) ואיש אין בארץ. סבורות היו שהעולם

בעל הטורים

(לא) כדרך. ב' במסרה כדרך כל הארץ כדרך יום כה גבי שליו מה כאן השמים המטה אף להלן וזהו מה שאמרו ז"ל שנתאוו לעריות בשאלת השליו: (לב) ונחיה. ג' במסרה ב' כאן ואידך ונחיה סוס ופרד ולא נכרית מהבהמה מלמד שעשו

שפתי חכמים

תביט עכ"ל: ו (ממ"ש) דכל מקום שנאמר ויזכור צ"ל שהזכירה נאמרה על אותו שהולרך לישועה והללה כמו ויזכור אלהים את רחל וגו' וגם בחנה ויזכרה ה' אבל כאן יהיה הזכירה לאברהם וישועה ללוט ל"פ ויזכור אלהים את לוט שלריך לישועה ומ"ש את אברהם ר"ל זכר ללוט הטובה שעשה עם אברהם ואת אברהם כמו עם אברהם וק"ל: ז והקשה מהרא"ם אבל על כל זה יש לשאול מדוע לא נזכר הטובה שעשה לוט לאברהם שעזב את ארצו ומקום מולדתו והלך אחריו בכל מקום שהלך. ול"נ שאין זה טענה לרבותינו ז"ל דיש לומר דמה שהלך לוט עם אברהם לא היה לטובת אברהם אלא לטובתו שאם ימות אברהם יירש הוא אותו כמו שפירש"י גבי ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגו' אבל מה שלא גילה אותן שסרה אשתו היא חשבה לטובה לו כיון שהליכתו לא היה אלא ליורשו היה לו לגלות שסרה אשתו היא ויהרגו את אברהם כיון שנתן עניו בממון לכן חשבה לו לטובה ודו"ק: ח כתב הרא"ם אבל יש לתמוה איך הניח דעת מי שאמר בבראשית רבה ומניין היה להם יין במערה אלא מתוך שהיה להם הרבה היו כונסים אותן למערות ותפס דעת רבי יודן בר סימון שאמר נעשה להם מעין כו' שנראה מזה דלשם שמים נתכוונו ורש"י פירש בכירה שפתחה בזנות ש"מ לשם זנות נתכוונו ולא לשם שמים ותירץ דעת רש"י אפילו לדברי האומר לדבר זנות נתכוונו זימן להם הקב"ה יין כדי להוציא מהם ב' האומות והנ"ל כתבתי: ט וא"ת והא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה וי"ל מתחלה לא ידע בשכבה ובקומה ואחר כך בליל שני כשהתחיל לשתות יין היה נזכר מה שעשה ואפ"ה שתה. מהרש"ל. (ג"א) וא"ת למה כתיב ובקומה מאחר שידע וי"ל שודאי בקומה ידע

רש"י

(כט) ויזכר אלהים את אברהם. (ב"ר) מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר ו שהיה לוט יודע שסרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר ז שהיה חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות שהיו כל העולם נחרב כמו בדור המבול (ב"ר): (לג) ותשקין וגו'. יין נזדמן להן במערה ח להוציא מהן שני אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כתיב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה חיסה עליה הכתוב ולא פירש גנותה. אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד על וי"ו של ובקומה לומר שבקומה ידע ט ואעפ"כ לא נשמר ליל שני מלשתות. (ה"ר לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לא) ואיש אין בארץ לבא. פי' ר' אברהם אבן עזרא ז"ל איש אין בארץ ראוי לבא עלינו כי הי' מחזיקות עצמן במיוחסות:

מסורת הקריאה

בכל המדויקים גם בכ"י ומסר עליו לית ודגש, וכ"כ יהב"י הנקדן, וכמוהו בנגפו את מצרים (שמות י"ב כ"ז) הפ"א דגוש, עכ"ל, והכי נקטינן כי הרב בעל מנחת כליל לא ראה ספרים מדויקים ולא כ"י ולא ידע, ורוו"ה כתב שכ"ה בכל המדויקים ומכש"כ שמסר כן במסרה כ"י בודאי הכי עבדינן: דברת, הבי"ת בפתח בס"פ, עיין מש"כ לעיל י"ח ה': (כב) שם, בצירי עיין לעיל ט"ז ט"ו: צוער, במסרת כ"י מסר עליו ג' מלא ומלעיל. (כג) צערה, הנגינה סוף פסוק תחת הצד"י לבד והעי"ן בח"פ ותחת הרי"ש ולא כלום, והוא על משקל האהלה: (כד) וה', בטעם רביע ונמסר עליו ז' בטעם רביע ר"פ וסי' א' המטיר על סדם (דין) ב' נתן חכמה (מ"א ה' כ"ו) ג' נתן קולו (יואל ב' י"א) ד' הטיל רוח גדולה (יונה א' ד') ה' שב את שבות (איוב מ"ב י') ו' ברך את אחרית (שם מ"ב י"ב) ז' וה' השמיע (מ"ב ז' ו'), והנה מה שמונה הך וה' השמיע לא דמי לאינך כי הוא בגרשיים, וגם הוא באדנות, לכן צ"ל ו' ואפיק דין דמ"ב, וכ"ה במס"ג סוף איוב ו' ר"פ: (כז) עמד, הנגינה מלעיל בעי"ן: (כט) וישלח, עיין מש"כ לעיל ח' ז': בהן, הה"א בצירי, ובמערכת ערך הן מסר וז"ל בהן י"ח ט"ו קמץ (היינו צירי שהוא קמץ קטן) וג' פתח (היינו סגול שהוא פתח קטן) וסי' כו' וחסרים שם מן המנין ב' והם אלה לנתר בהן (ויקרא י"א כ"ו) וחלצו את האבנים (שם י"ד מ') והכלל כי כולם בצירי בר מן ג' בסגול וסי' אשר ישרתו בהן (יחזקאל מ"ב י"ד) ולכל בהן (ישעיה ל"ח ט"ז) וישבו בהן (ש"א ל"א ז') וזולתם כולם בצירי, וכתב הבעל מבין חידות ג' בסגול מפני שהם במקף לא יתכן לקיים בהם הצירי עכ"ל, והוא מבין מדעתיה ולא ראה בפנים שכולם בטעם ולא במקף, דיחזקאל בטפחא, ודישעיה בפשטא, ודשמואל בסוף פסוק: (ל) ויעל, הנגינה ביו"ד: מצוער מלעיל וכן בצוער שבפסוק, כי המה מן ג' מלעיל עיין פסוק כ"ב: לשבת, הלמ"ד בקמץ, עיין לעיל ט"ז ג': (לד) ממחרת, הרי"ש בקמץ והמ"ם שניה במתג

חומת אנ"ך

בסדום היו עדיין בשמים. וז"ש גפרית ואש מאת ה' מן השמים דבו בפרק היו בשמים: יג ותאמר הבכירה אל הצעירה. פירש הרא"ע ז"ל אולי היה לו אשה אחרת ומתה. כונתו דמפסוק וידבר אל חתניו לוקחי בנותיו ידענו שהיה לו בנות נשואות בעיר ובודאי היו גדולות משתים זו. וא"כ הכתוב הי"ל לומר ותאמר הגדולה אל הצעירה ואז ידענו דאלו השתים האחת גדולה ואחת צעירה מלבד הגדולות מהן אשר היו בעיר ומאי קאמר הבכירה. לז"א מאשה אחרת ומתה בתחי' והיא היתה אם הבנות אשר בעיר. ואמר אולי דאפשר דבדרך השאלה קראה בכירה ולמה שגידד הרא"ע ז"ל דמתה אשתו ראשונה ניחא דמסתמא כשהיה אצל אברהם אשתו ראתה בבית אברהם רובי חסדיו ומוכח דאשתו זאת היתה כסדומיים מענין המלח וממ"ש רז"ל והמפרשים. ואם היא שניה לקחה בסדום ומינייהו הוא ויש לגדד. ואין הפנאי מסכים לחפש במדרשים ובמפרשים:

מרפא לשון

כו. ותהי נציב מלח — קמא דמלחא. ובישנים קמא דמלח. לג. ותשכב את אביה — עם אבוהא. במסורת התרגום כל שכיבה דעריות את קרא, ית תרגום חוץ משכיבה ד[illegible]ת לוט את קרא, עם תרגום ע"כ. ונראה הטעם מפני שהיא שכיבה שלא כסדרה שלא יתכן שתהיה הנקבה הפועלת השכיבה אלא היא באה ושוכבת עמו והוא יעשה את שלו.

יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃ לד וַיְהִי
מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־
הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־
אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי
שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃
לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־
אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב
עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ׃
לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃
לז וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃
לח וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן
וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־
עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם׃ ס כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם
אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־

רביעי בספ"י

*נקוד על ו

תרגום אונקלוס

בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקְימַהּ: לד. וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְּבָתְרוֹהִי. וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָא. הָא שְׁכֵבִית רַמְשִׁי עִם אַבָּא. נַשְׁקֵינֵיהּ חַמְרָא אַף בְּלֵילְיָא. וְעוּלִי שְׁכוּבִי עִמֵּיהּ. וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין: לה. וְאַשְׁקִיאָה. אַף בְּלֵילְיָא הַהוּא. יָת אֲבוּהוֹן חַמְרָא. וְקָמַת זְעֵירְתָא וּשְׁכִיבַת עִמֵּיהּ. וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקְימַהּ: לו. וְעַדִּיאָה. תַּרְתֵּין בְּנָת לוֹט מֵאֲבוּהוֹן: לז. וִילֵידַת רַבְּתָא בַּר. וּקְרָת שְׁמֵיהּ מוֹאָב. הוּא אֲבוּהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי עַד יוֹמָא דֵין: לח. וּזְעֵירְתָא אַף הִיא יְלֵידַת בַּר. וּקְרָת שְׁמֵיהּ בַּר עַמִּי. הוּא אֲבוּהוֹן דִּבְנֵי עַמּוֹן עַד יוֹמָא דֵין: א. וּנְטַל מִתַּמָּן אַבְרָהָם לַאֲרַע דָּרוֹמָא. וִיתֵיב

תולדות אהרן

ובקומה. נזיר כג הוריות יא: מואב. ב"ק לח הוריות יא: בן עמי. ב"ק שם הוריות שם:

תפסיר הרס"ג

בניאמהא וקיאמהא: לד) ולמא כאן מן ג'ד. קאלת אלכברי' ללצג'רי'. הוד'א קד צ'אגעת אמס אבי. תעאלי נסקיה כ'מרא אללילה. וצ'אגעיה. ונסתבקי מנה נסלא: לה) פסקתא פי תלך אללילה. אביהמא כ'מרא. וקאמת אלצג'רי' וצ'אגעתה. ולם יעלם בניאמהא וקיאמהא: לו) פחמלתא. אבנתא לוט מן אביהמא: לז) פולדת אלכברי' אבנא. ואסמתה מואב. הו אבו אלמואביין אלי' אליום: לח) ואלצ'גרי הי איצ'א ולדת אבנא. ואסמתה אבן עמי. הו אבי בני עמון אלי' אליום: א) ת'ם רחל מן ת'ם אברהים. אלי' בלד

חלק הדקדוק

לה) בשכבה, שתיהן הבית רפי. ר"ח]

אבן עזרא

הארץ כמבול המים: (לג) בשכבה שם הפועל ואם הוא בחירק וכן בשברי לכם: (לז) מואב. כמו מאב. וטעם עד
*היום הזה שלא התערב עמם גוי זר או

מסורת הקריאה

ולא במונח וכן בחבריו: הן, הה"א בצירי, ועיין בפרשת בלק (כ"ג ט'): (לז) הוא אבי מואב, מלת הוא בטעם מרכא לא בתביר וחבירו בסמוך הוא אבי בני עמון מלת הוא בתביר: (לח) ילדה בן, בספרים המדויקים הבי"ת בדגש אף שהוא נסוג אחור, וכן כתב יהב"י הנקדן וז"ל כל ילדה דסמוך למלת בן בת לי לו, ילדה מלעיל והמלות הקטנות שמאחריו דגש עכ"ל: כ (ג) לקחת והיא בעלת. במקראות גדולות יש סימן עיגול על תיבת לקחת ונכתב בגליונו וז"ל יש מדגישים הלמ"ד וטועים עכ"ל ופירש בו בעל מבין חידות והעתיק דבריו בעל תיקון סופרים כמסכים עמו וז"ל אלו המדגישים השבו שראוי להיות דגש בעבור שלפניה תנועה קטנה וכמ"ש הרד"ק במכלול כו' אבל טעו בזה שכבר התנה הרד"ק שתהיה לפניה נח נסתר וכו' כי האריכו בו למדי, וכל השומע יצחק להם ולפירושיהם שאילו כן דעת המדגישים מדוע לא הדגישו השי"ן של ויקח את שרה שבפסוק הקודם, ומתחלת בראשית עד

בעל הטורים

בנות לוט מעשה בהמה: (לג) ובקומה. נקוד על הוא"ו לומר בשכבה עמו קודם ו' שעות וקודם אלות בעוד שעניתו חזק ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר ו' שעות היינו דכתיב ותקם בטרם יכיר איש את רעהו בוי"ו שלא קמה עד לאחר ו' שעות על כן ידע בקומה: (לד) הצעירה הן שכבתי אמש. ס"ת

רשב"ם

נהפך שהביא מבול של אש: (לז) עד היום. בימי משה. וכן כל עד היום עד ימי הסופר שכתב את הדבר:

רש"י

אותו מבשרו): (לו) ותהרין וגו'. אע"פ שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (ס"א עדותן) לחוץ ונתעברו מביאה ראשונה: (לז) מואב. זו שלא היתה צנועה פירסמה שמאביה היא אבל צעירה קראתו בל' נקיה וקבלה שכר בימי משה שנאמר בבני עמון (דברים ב) אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם ב (ב"ר). ד"א להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו:

שפתי חכמים

ממטתו ידע אבל לא ידע שבעלה. (מהרמ"ש) אבל קשה על זה דלפ"ז ידע בקומה ממטתו והדרא קושיא לדוכתא הא כתיב לא ידע בשכבה ובקומה אלא ה"פ בשעת קומה ממטתו לא ידע והנקוד בא לומר שאח"כ נודע לו משכיבה וקומה כמו שנ"ל ג"כ לפשוטו שבשעת קומה נודע לו דממילא נודע לו גם משכיבה שאין קומה בלא שכיבה ומ"ש רש"י לומר שבקומה ידע ר"ל לאפוקי בין שכיבה לקומה לא ידע ודו"ק: י פי' רבעו דמתרגמינן לרבעה למשלט. ויש גורסין עדותן בדל"ת והיא היא אלה בתולי בתי תרגום יונתן אלה עדות בתי: ב ועל הפי' הזה קשה למה שלך

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לו) ותהרן. פירש"י אע"פ שאין מתעברת אשה מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן. עדותן גרסי' ב"ר פי' בתוליהן וראיה מב"ר ואלה בתולי בתי. ולא גרסינן ברי"ש כמו שאו' העולם:

לקיחת שרה לאבימלך

(א) ויסע משם אברהם ארצה הנגב וגו'. על נסיעת אברהם משם הרבה טעמים נאמרו. והנראה שסדום ועמורה היתה ארץ רעננה ודשנה והיו מביאים משם מזונות לכל סביבותיה וכאשר נשחתה ונהפכה סי' אברהם והיושבים במקומו חסרים מהמזונות ולכך נסע משם. וי"א שנסע משם מפני שכאשר השחית ה' את סדום ואת עמורה שדלו ארחות ונתבעלה אכסניא מביתו ולא הי' לו למי לפרסם שמו של הקב"ה:
הדש

נחל קדומים

רבינו בחיי הבל ומ"ה אהניא ליה זכות משה ודוק הטב: לח (ח) הוא אבי בני עמון עד היום עד היום ויסע משם אברהם וגו'. במדרש רחב"א עביר הוי קומי כנישתא ושמעתי קל ינוק' אמרין ויסע משם אברהם אמרתי כמה גדולים דברי חכמים שאמרו הוי זהיר בגחלתן וכו' שמיום שפירש אברהם מלוט היתה פריחתו פריחת עולם. פי' הרב יום טוב אריפול ששמע קול התינוקות שהיו קורין עד היום ויסע משם אברהם והיו מחברין שני הפסוקים יחד ומזה נתעורר לדרוש כן עכ"ד. נמשך לזה נבין מה שאמרו במדרש לתאוה יבקש נפרד זה לוט וכו' ובכל תושיה יתגלע שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וכו'. ואפשר במ"ש בס' חלק בני יהודה שלוט בהקיץ התאוה לבנותיו וכשהיה שכור עשה ונצטרפה המחשבה עם המעשה ונאסרו הזכרים עכ"ד. וידוע שאברהם מעת שנימול יצא מכלל בני נח לדעת הרמב"ן. ובישראל אין המחשבה מצטרפת לא כן הגוים דמחשבה רעה מצטרפת. ולכך ללוט מחשבתו נצטרפה ונענש גם על המחשבה וז"ש לתאוה יבקש דאשר התאוה לבנותיו מעלה עליו הכתוב לצרפה וכי תימא מעת שנימול יש לו דין ישראל ובישראל אין המחשבה מצטרפת לז"א נפרד כי לוט פירש מאברהם ויה' אך יצא יצא לתרבות רעה ועי"ז בכל תושיה יתגלע שהזכרים אסורים מטעם תאותו לעבירה. ורמז בכל תושיה למה שהתינוקות קורין עד היום ויסע כאמור ובלא"ה הסמיכו' הנה נדרש שפרישתו פרישת עולב ושפיר קאמר נפרד ולזה נענש על המחשבה והזכרים אסורים. א"נ במ"ש עוד בס' חב"י הנז' שעבירת תאות בנותיו העניש'תו להיותו נופל לכפור באלהי ישראל ע"ש וז"ש לתאוה יבקש זה לוט שהתאוה לבנותיו וזה גרם נפרד שפירש מאלהי ישראל ולכן בכל תושיה יתגלע בכל בתי כנסיות ומדרשות שהזכרים אסורים כמדובר: ד (ט) הגוי גם צדיק תהרוג. פירשו רבני אשכנז במ"ש התוס' בכמה דוכתי משם ר"ת דביאת גוי לא חשיבא ביאה והיא כביאת בהמה ומותרת וז"ש הגוי שהוא גוי וביאתו כבהמה שאינה אוסרת גם צדיק שלא בא עליה עכ"ד. ומיהו בסברת ר"ת חולקים ואעיקרא יש לדון מה היא סברת ר"ת לא ע"ט האסף: ו (י) ואחשוך גם אנכי אותך מחטו לי. פירשו בזהר הקדוש דהם דברי השר של אבימלך וחטא אבימלך

קדש ובין שור ויגר בגרר: ב ויאמר אברהם אל־שרה אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את־שרה: ג ויבא אלהים אל־אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על־האשה אשר־לקחת והוא בעלת בעל: ד ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני הגוי גם־צדיק תהרג: ה הלא הוא אמר־לי אחתי הוא והיא־גם־הוא אמרה אחי הוא בתם־לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת: ו ויאמר אליו האלהים בחלם גם אנכי ידעתי כי בתם־לבבך עשית זאת ואחשך גם־אנכי

תרגום אונקלוס

בֵּין רְקָם וּבֵין חַגְרָא. וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר: ב. וַאֲמַר אַבְרָהָם. עַל שָׂרָה אִתְּתֵיהּ אֲחָת הִיא. וּשְׁלַח. אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִּגְרָר. וּדְבַר יָת שָׂרָה: ג. וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ. לְוָת אֲבִימֶלֶךְ בְּחֶלְמָא דְּלֵילְיָא. וַאֲמַר לֵיהּ. הָא אַתְּ מָאֵית עַל עֵיסַק אִתְּתָא דִּדְבַרְתָּא. וְהִיא אִתַּת גְּבַר: ד. וַאֲבִימֶלֶךְ. לָא קְרֵיב לְוָתַהּ. וַאֲמַר. יְיָ. הַעַם אַף זַכַּאי תִקְטוֹל: ה. הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אֲחָת הִיא. וְהִיא אַף הִיא אֲמַרַת אֲחִי הוּא. בְּקַשִּׁיטוּת לִבִּי. וּבְזַכָּאוּת [נ"י וּבְזַכְיוּת] יְדַי עֲבָדִית דָּא: ו. וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא. אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְּקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָּא. וּמְנָעִית אַף אֲנָא. יָתָךְ מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמַי.

תפסיר הרס"ג

אלקבלה. ואקאם בין רקים ובין אלג'פאר. וסכן פי אלכ'לוץ: ב) פקאל אברהים. ען שרה זוגתה הי אכ'תי פבעת' אבימלך מלך אלכ'לוץ פאכ'ד'הא: ג) פגא מלך אללה. אלי אבימלך פי חלם אלליל. וקאל לה. אנך מאית בסבב אלאמראה אלתי אתכ'ד'תהא. והי ד'את בעל: ד) ואבימלך. לם ידן בהא. פקאל. יא רב. ארגל צאלח תקתלה: ה) אליס הו קאל לי הי אכ'תי. והי איצ'א קאלת הו אכ'י. בצחה' קלבי. ונקא כפי צנעת ד'לך: ו) פקאל לה מלך אללה פי אלחלם. אנא איצ'א קד עלמת אנך בצחה' קלבך צנעת ד'לך. פצדדתך באלתעריף מן אן

נוה שלום

כ. (א) קדש, רקים, (מדינה בקרב אלבלקא), ובין שור, אלג'פאר עיר במצרים, ואינה שור שאצל הגר. (ג) ויבא אלהים, פגא מלך אללה, מלאך אלהים, בעלת בעל, ד'את בעל, בעלת בעל, כלומר אשת איש וכת"א. (ד) הגוי, אאנסאן, ויש גורסים ארגל כמו האם איש, וכתב רד"ק בס' השרשים בשם ר' יונה המדקדק כי שם גוי נופל על אדם אחד, ובעל המחברת כתב הרבה מלוח העומדות זו במקום זו וכמו לעם נכרי שענינו לאיש אחר ועיין לקמן (מט ו). (ו) ואחשך, פצדדתך, באל תעריף, הודעתיך שתפרוש קודם שתחטא

תולדות אהרן

הנך מת. מכות ט: והיא בעולת. כתובות סא קידושין ב י: אדני הגוי. ב"ק לב מכות ט: הלא הוא. ב"ק שם מכות שם:

רשב"ם

(ד) ואבימלך לא קרב אליה. להעיד מה שהקב"ה אומר על כן לא נתתיך לנגוע אליה:

בעל הטורים

(ד) הגוי גם צדיק תהרג. פי' אם תהרג אותי גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא נמפרע שינה נומר לך שיסן היה ולא הרגיש בה:

רש"י

(ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו. וכיוצא בו (ש"א ד) אל הלקח ארון וגו' ואל מות חמיה. שניהם בלשון על: (ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו ל כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרוג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני: (ה) גם הוא. לרבות עבדים וגמלים וחמורים מ שלה (שומרי גמלים ורועי חמורים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אמת שלא דמית מתחילה ב לחטוא אבל נקיון כפים ם אין כאן (הדא אמר משמוש

שפתי חכמים

לגרר שהוא רחוק הרבה ומ"ה הביא ד"א גו' ומאחר שהיה רוצה להתרחק ממנו נסע לגרר למקום ישוב. מהרש"ל: ל (נח"י) הוצרך לפרש כדי שלא תקשה קראי אהדדי וכתיב בסמוך ואחשוך דמשמע המניעה היה מהש"י ואלו הכא משמע דמעצמו לא קרב: מ כך היא הגירסא וקאי על אנשים מנהיגי הגמלים והחמורים וק"ל: נ ר"ל דהיל"ל גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך ובנקיון כפיך עשית זאת כמ"ש אבימלך בעצמו: ם וא"ת סוף סוף הא נקי מן החטא שהרי לא עשה העבירה וי"ל כך אמר הקב"ה נקיות החטא

לקיחת שרה לאבימלך

(ג) ויבא אלהים אל אבימלך וגו' הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל. להודיעו שהוא חייב מיתה מחמת שני דברים א' מפני שלקחה בחזקה ומבלי רצונה ובין שתהי' פנויה ובין שתהי' אשת איש לא הי' לו ללקחה שלא ברצונה. ועל זה אמר על האשה אשר לקחת. וזהו גזלה. והב' להיותה אשת איש. והוא אמרו והיא בעולת בעל. כי היו בני נח מצווים ומוזהרים על הגזל ועל אשת איש ושזהרתם הוא מיתתם. ואבימלך השיב הגוי גם צדיק. אפילו אם הוא צדיק תהרגנו. וביאר את צדקתו. תחמם שהיא בעולת בעל אין לי טעם כי אבימלך לא קרב אליה ולא נגע בה. ועוד אף אם הייתי בא עליה אין לי שום עון ע"ז כי שלא הוא אמר לי אחותי היא. והיא. ומה אמרה היא. גם היא אמרה אחי הוא. ואם שניהם כחשו האישות שביניהם הרי היא פנויה. כי האישות שהי' נוהג בבני נח הי' כל זמן שרצו לעמוד יחד. איש ואשתו. אבל כאשר הוכיחו מעשיהם שהם רוצים לספרד הותר האישות לגמרי כי אין להם גירושין בכתב [כדאיתא (בכתובות פ"ו) מאימתי הותרה מספרעה ראשה בשוק] ומזה הוכיח שלבבו ישר והמעשה שעשה הי' נראה בעלמו. והקב"ה השיבו ידעתי כי לא הי' כונתך לתאוה. וגם אנכי חשכתי אותך לנגוע

אבן עזרא

זה הדבר ידוע עד היום: (ב) אל שרה אשתו. כמו על. יכן אל הנער הזה. ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד אברהם ופה כתוב לקיח' וכן עם פרעה. רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן כי צדיק היה מפרעה. וטעם הגוי גם צדיק תהרוג בעד נפשו וביתו וממלכתו. וכן כתוב ואל תשמע אל דברי חולם החלום המחליף מלה במלה שפי' הגוי איש. ובמלת לעם נכרי אאריך מעט:

מסורת הקריאה

הנה תמצא תיבות לאלפים אשר היו ראוים להדגש ע"פ דרכם זה, אמנם האמת יורה דרכו שהעיגול הזה מקומו על תיבת בעלת, וע"ז אמר כי יש מדגישים הלמ"ד וחשבו שהוא ממשקל הדגושיב דוגמת סגלת מלכים

מרפא לשון

לד. הן שכבתי אמש — הא שכיבית רמשי. ה"ג ולא כנ"א רמשא, ואיכא נפקותא ביניהם בלשון ובטעם. בלשון, שאם תאמר שכיבית רמשא משמע ששכבה עם דבר הנקרא רמשא. ובטעם שאם תאמר שכיבית רמשא משמע שכן אומרת לחברתה דרך חלוקה הא שכיבית רמשא חדא ית אבי עולי שכובי עמיה ג"כ רמשא חדא ולא יותר כאלו דיא מקפדת עליה שלא תשכב עמו יותר וכאלו הן רוצית להיות מזנות עמו תמיד משא"כ כשתאמר הא שכיבית רמשי דמשמע שכן אומרת דרך התנצלות הא שכיבית רמשי דאיהו מצוה דדמיא עלי וכבר יצאתי י"ח וענתה בם צדקתם על פי גירסא זו דלשם שמים נתכוונו. כ. ג. ויבא אלהים אל אבימלך — ואתא מימר מן קדם ה'. וכן ויבא אלהים אל לבן, ויבא אלהים אל בלעם והוא תיקון לשון כלפי מעלה וכן מזה הענין תרגם ונועדתי לך, ואזמין מימרי לך. וכן ויקר אלהים אל בלעם, וערע מימר. וזה כי מופתי החכמה מעידים כי מלא כל הארץ כבודו ורק הדיבור יבא ויזדמן אל הנביא למקום שהוא במקום המוכן לדיבור ולכן מ"ש לקמן פ' ו' ויאמר אליו האלהים אין לתרגם בו ואמר מימר מן קדם ה' כמו שהוא בנ"א כי זה שנוי שא"צ ולא יתכן לפי הלשון. הנך מת — מאית. ה"ג והוא לשון עתיד וכן ברחל ואם אין מתה אנכי, מייתא וכן ביעקב ויוסף אנכי מת, מאית וכענין בא לזכר או באה לנקבה כמו שיתבאר

חומת אנ"ך

יד וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה ויבא אלהים אל אבימלך וכו'. ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדוני הגוי גם צדיק וכו'. לכאורה יש לדקדק שבאמצע דברי השר שלו ותשובתו כתוב ואבימלך לא קרב אליה והוי כמו הפסק והול"ל ויקח את שרה ולא קרב אליה ויבא אלהים וכו' והיא בעולת בעל ויאמר אדני הגוי גם צדיק וכו' ולמאי הככים בין הדבקים ואבימלך לא קרב אליה. ונראה פשוט דאיתר הכתוב לומר ואבימלך לא קרב אליה ללמד כי לא מצדקתו אלא הוא מכח השר כמו שאמר לו ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי על כן לא נתתיך לנגוע אליה וכמו שפירש"י ז"ל דאין כאן נקיון כפים ונתחייב על הלקיחה כמ"ש פ' החובל שהיה לו ללמוד מאכסנאי שבא לעיר וכו' ולנ"א ועתה השב אשת האיש ואין ועתה אלא תשו' אך הגוי אינו נמחל בתשובה כמ"ש הרמ"ע ז"ל ואינו כמו ישראל דאם שב והשיב הגזלה נמחל לו ואתה לא כן ולכן ויתפלל

אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ*־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ
לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃ ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־
הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ
וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת
תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃
ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא
לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים
מְאֹד׃ ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־
חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־
מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים
אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי׃
י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה
רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃

*חסר א'

תרגום אונקלוס

עַל כֵּן לָא שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ: ז. וּכְעַן. אֲתֵיב אִתַּת גּוּבְרָא אֲרֵי נְבִיָּא הוּא. וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי. וְאִם לֵיתָךְ מְתִיב. דַּע אֲרֵי מְמָת תְּמוּת. אַתְּ וְכָל דְּלָךְ: ח. וְאַקְדֵּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא. וּקְרָא לְכָל עַבְדּוֹהִי. וּמַלֵּיל. יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן. וּדְחִילוּ גּוּבְרַיָּא לַחֲדָא: ט. וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם. וַאֲמַר לֵיהּ. מָא עֲבַדְתְּ לַנָא וּמָא חֲטֵית לָךְ. אֲרֵי אֵיתֵיתָא עֲלַי. וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבָּא. עוּבָדִין דְּלָא כָשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא. עֲבַדְתְּ עִמִּי: י. וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם. מָא חֲזֵיתָא. אֲרֵי עֲבַדְתָּא יָת

תולדות אהרן

מחטו לי. מכות שם : ועתה השב. ב"ק שם מעט שם : כי נביא. ב"ק שם :

בעל הטורים

פשע וגרם לי זאת : (ז) ויתפלל. ג' במס' הכא ואידך ויסגוד לו וישתחו ויתפלל ואידך ויתפלל בעדו תמיד מלמד שהיה אבימלך צריך לבקש לאברהם שיתפלל בעדו וזהו ויסגוד לו וישתחו ויתפלל ולא באותה שעה לבד אלא תמיד היה צריך לתפלתו כדכתיב ויתפלל

רשב"ם

(ז) כי נביא הוא. לשון ניב שפתים. רגיל אצלי ומדבר את דברי ואני אוהב את דבריו ושומע תפלתו: ויתפלל בעדך. שהרי היה צריך רחמים ככתוב לפנינו

רש"י

ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח. וכן (לקמן לא) ולא נתנו אלהים. וכן (שופטים טו) ולא נתנו אביה לבוא: (ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך (א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה. א"ל): כי נביא הוא. ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך (ב"ק לב): (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה פ באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל

שפתי חכמים

לאו ממך הוא כאשר אמרת אלא ממני הוא כי אתה היית שוכב עמה אף אם הגידה לך שהיא אשתו: ע רצונו לפרש שבקרא משמע ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא דמשמע דוקא דמש"ה צריך לחזור מפני שהוא נביא והיא אשת איש אבל אי לא היה נביא לא היה מחזירה לו ואף שהיא אשת איש והרי גם ב"נ הוזהרו על עריות ומתרץ דמה דכתיב כי נבוא הוא ה"פ אל תהיה סבור כו': פ אבל אין לפרש דאמעשים אשר לא יעשו קאי

לקיחת שרה לאבימלך

לנגוע אליה. לפי שמנע ממנו כח תאות המשגל. ועתה השב אשת האיש. ועתה מוכרח להשיבה לאברהם. כי עדנה אשת איש היא ולא התירו קשר הנשואין שביניהם. אבל עוד עליך עון אשר חטא עבור שלקחת אותה בחזקה. וזהו גזלה. ואתה הוזהרת על הגזל כי בן נח מוזהר על הגזל. ואזהרתן זו היא מיתתן. ונתחייבת מיתה. רק אם תפייס את אברהם ויתפלל בעדך שתפיס וסיס. ואם אינך משיב מות תמות על עון גזל:

(ט) ויקרא אבימלך וגו' מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי. נראה שכוונת אבימלך הי' שאמר לאברהם הרעה אשר עשיתי לקחת אשתך. גם ידך היתה במעל הזה. על שאמרת אחותי היא. ויש לך חלק גדול בהעון הזה אשר עשיתי. וז"ש מעשים אשר לא יעשו. מעשים שהיו ראוים שלא לעשותם. עשית עמדי. כלומר שנינו ביחד עשינו הרעה הזאת. וידך כידי. והאשם על שניש כשוה:

דאמר

תפסיר הרס"ג

תכ'טי לי. ולד'לך לם אדעך אן תדנו מנהא: ז) ואלאן ארדד זוג'הי אלרג'ל אנה נבי. וידעו לך פתחיא. ואן לם תרדהא. אעלם אנך האלך. אנת וג'מיע מא לך: ח) פאדלג' אבימלך באלג'דאה. ודעא בג'מיע קואדה. וכלמהם בהד'א אלכלאם. פפזע אלקום ג'דא: ט) פדעא אבימלך באברהים. וקאל לה. מא ד'א צנעת בנא ומא אכ'טאת לך. אד' ג'לבת עליי. ועלי' ממלכתי כ'טיה עצ'ימה. ואעמאל לם יצנע מת'להא. צנעתהא מעי: י) קאל לה. מא ראית. אד'

נוה שלום

במה שאמר לו הנך מת וכו'. (ז) לא קרב אליה, לם ידן מנהא, (דנא אלי' אלשי ומנה קרב), ותרגם כל הנגע בהר.

חלק הדקדוק

ד) ויאמר, מלרע. ר"ח). ז) וחיה, הוי"ו בגעיא בתיגאן המדוקדקות וכן הוא

אבן עזרא

(ו) לנגוע. לגעת. כמו לנטוע ולטעת וכלם הם שמות פועל: (ט) מה עשית לנו. בפתח קטן תחת מה בעבור אות

מסורת הקריאה

ודומיהם בעבור השורק שבעי"ן, ומעו כי באמת הוא פעול סמוך ובא השורק תמורת המלאפום דוגמת קברת רחל לקמן ל"ה כ', וכן העטפים ללבן לקמן ל' מ"ב, ורבים כמוהם חסר וי"ו ובשורק ורפה אחריהם, רוו"ה: (ד) ויאמר, בפתח, ואינון מ"ם בתורה דכתיבין פתח: הגוי, הה"א בח"פ, ונמסר עליו במס"ק לית ורפי, וצ"ל לית רפי, ור"ל לית עוד הה"א בח"פ והגימ"ל רפי, כי זולתו כולם הה"א בפתח המדגיש אחריו: (ה) אמר, המתג באל"ף: אחי הוא, הגגינה תחת החי"ת ואינו נסוג אחור וכן להלן פסוק י"ג, ומ"א כ' ל"ב, וכן אחי אתה להלן כ"ט ט"ו בלתי נסוג אחור, וכתב רוו"ה וז"ל והנראה לי בזה נכון כי כל אחי הוא אחי אתה בלתי נסוגים אחור בעבור התחברות שנים אותיות הגרון שלא תבולע האחת בחברתה, לשווי הברתם ולכן העמידו הנגינה מלרע להבירה היטב ולהבדילה מחברתה הדומה לה ובאה לבלעה, והניגון מעכבה מלנפול פתאום על אות שלאחריה, וכמו שכ' הנקדן, וכן כי שגגה היא (במדבר ט"ו כ"ה) מלרע בעבור התחברות שנים ההי"ן, וכן מי ברא אלה (ישעיה מ' כ"ו) וכן בכל דומיהם, ולא כן אבי אתה (ירמיה ב' כ"ז) אחתי את, אחותי

נחל קדומים

היה קשה כמחט בבשר החי ע"ש. ויובן זה היטב במ"ש מז"ה ז"ל בחסד לאברהם דמדור הפלגה חטא האומות אינו פוגם למעלה אלא בש"ר להם וז"ש מחטו לי דייקא שהחטא

מרפא לשון

בפ' וישלח ל"ג א'. ה. אחתי היא — אחת. ה"ג וכמו שנתבאר לעיל (י"ב י"ג) ואין לחלק בזה מפני שהוא דברי אבימלך. ט. מה עשית לנו ומה חטאתי לך — ומא חטית לך. ה"ג בל' חטאה ול"ג ומא חבית לך, ואעפ"י שתרגם חטאה גדולה, חובא רבה. והטעם לפי שלשון חטא בלה"ק ישמש לב' ענינים: הא' על פעולת החטא עצמו והב' על עונש החטא ולכן כשהוא מדבר על פעולת החטא עצמו מתרגם בל' חטא כמו שהוא שמו זה אפילו בל' ערבי ובחילוף החית וכשהוא מדבר על עונש החטא מתרגם בל' חטא שענשו ידוע בל' חז"ל, פלוני חייב, חב המזיק, חוב זקוף. והבן חלוק זה לכל מקום וכבר הוקשה הענין הזה על היא"ר ז"ל ונדחק לתרץ, ומה שכתבתי הוא הנכון

חומת אנ"ך

בעדך ותפלתו אהניא ותחיה: טו הגוי גם צדיק תהרג. פירשו רבני אשכנז ז"ל וכמודומה בספר ברית שלום במ"ש התוס' בריש כתובות וכמה דוכתי משם ר"ת דביאת גוי לא חשיבא ביאה והיא כביאת בהמה ומותרת וז"ש הגוי וביאתו כבהמה שאינה אוסרת עכ"ד ואפשר לפרש דהכא גם לסברא זו היינו דאהניא שהיא מותרת לבעלה ישראל. אמנם גם לר"ת הגוים נאסרו בעריות וגוי הבא על אשת איש חייב מיתה. גם אמרו מחשבה רעה בגוים מצטרפת למעשה. אך מסתברא דבמחשבה אינו חייב מיתה וז"ש הגוי דביאתו כבהמה ולא נאסרה וכי תימא מ"מ הגוי חייב מיתה לז"א גם צדיק דלא באתי עליה וכי תימא דמחשבת גוי כמעשה לז"א תהרוג נהי דמחשבה רעה בגוי איסור

יא וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק
אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה
וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי: יב וְגַם־
אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא
בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה: יג וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית
אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר
תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא:
יד וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים
וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ
אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ: טו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ

תרגום אונקלוס

פתגמא הדין: יא. ואמר אברהם. ארי אמרית. לחוד לית דחלתא דיי. באתרא הדין. ויקטלונני על עיסק אתתי: יב. וברם בקושטא. אחתי בת אבא היא. ברם לא בת אמא. והות לי לאתו: יג. והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון. ויתי קריב יי לדחלתיה מבית אבא. ואמרית לה. דא (י"ג דין) טיבותיך. דתעבדין עמי. לכל אתר דנהך לתמן. אמרי עלי אחי הוא: יד. ודבר אבימלך ען ותורין. ועבדין ואמהן. ויהב לאברהם. ואתיב ליה. ית שרה אתתיה: טו. ואמר אבימלך. הא ארעי קדמך. בדתקין בעינך תיב:

ת"א וגם אמנה. סנהדרין נח:

תפסיר הרס"ג

צנעת הד'א אלאמר: יא)קאל אברה'. אני קלת. לעל ליס כ'וף אללה פי הד'א אלמוצ'ע. פיקתלוני בסבב זוגתי: יב) ובאלחקיקה הי קריבתי מן אבי. לכן ליס מן אמי. פצארת לי זוגה: יג)פלמא אכ'תלעני אללה מן בית אבי. קלת להא. הד'א פצ'לך. אלד'י תצנעיה מעי. פי כל מוצ'ע נדכ'ל אליה. קולי עני הו אכ'י: יד) פאכ'ד' אבימלך ג'נמא ובקרא. עבידא ואמאא. ואעטי' אברהים. ורד לה שרה זוגתה: טו) וקאל אבימלך. הוד'י בלדי בין ידיך. אין מא צלח לך קם פיה:

נוה שלום

וכל מן דנא בה. (יב) אחתי בת אבי, קריבתי מן בית אבי, קרובתי ממשפחת בית אבי. (יג) התעו אתי אלהים, אכ'תלעני אללה, הוציאני והגלני כמ"ש התעו לשון עקירה והסרה כמו שני

חלק הדקדוק

בירושלמי. [יג] ויהי, בתריץ טרסין:

אבן עזרא

הגרון הבא אחריו וכן המשפט. (יב) אחותי בת אבי. י"א שהוא כמו אלהי אבי אברה' והנכון בעיני שדחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה ובפסוק אנכי עשו בכורך אביא חברים: (יג) התעו אותי אלהים. ל' קדש והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך. וכן והנה תועה בשדה. ואין זה התעייה בלב. גם כן כתוב למה תתענו ה': אמרי לי. בשבילי וכן ואמר פרעה לבני

אבי עזר

וכן פירשו כל המפרשים: (יג) (התעו אותי אלהים. לה"ק). אל תאמר שאלהי

מסורת הקריאה

היא, ודומיהם כולם מלעיל בדין קירוב הטעמים, ומטעם זה בעצמו כל למה הסמוך לאותיות אה"ע טעמו מלרע כמבואר היטב לעיל ד' ו': (ו) גם אנכי ידעתי, גם במונח ובלא מקף: עשית זאת, הזי"ן בדגש בדין דחיק: ואחשך, השי"ן שמאלי: (ז) ויתפלל, נמסר עליו במס"ק ומס"ג ג' רפוים (ר"ל שבכל הקריאה כתיב ויתפלל הוי"ו בפתח המדגיש אחריו חוץ מן ג' דכתיבין בשוא הוי"ו ומרפה אחריו) וסי' א' דין, ב' ויתפלל אליו (ישעיה מ"ד י"ז) ג' ויתפלל בעדו (תלים ע"ב ט"ו) אנ"ך, ר"ת אוריתא נביאים כתובים, ורצונו חד כתיב בתורה וחד בנביאים וחד בכתובים: וחיה, בכל הספרים גם בכ"י החי"ת בשוא נח: (ט) מה עשית ומה, המ"ם בסגול בשניהם כדין כל מה דסמיך לח"ע כמש"כ לעיל ד' י', ועיין בפ' ויצא ל"א ל"ב: לך, הלמ"ד בקמץ, עיין מש"כ לעיל ג' י"א: (י) מה ראית, המ"ם בקמץ כדין כל מה הסמוך לאחת מאותיות אה"ר וד' דסמיכין לה"א ופתוחין עיין בפ' תשא ל"ב א': (יב) אמנה, האל"ף בקמץ והוא חטוף והמ"ם בשוא נח: (יג) ויהי, בגרשיים, עיין לעיל י' י"ט: כאשר, בדרגא בכל הספרים: אל, במהפך ולא במקף: נבוא, מלרע, אחי הוא, מלרע, עיין מש"כ לעיל פסוק ה': (יד) וישב, השי"ן בסגול: (טו) בטוב, הבי"ת בפתח, ונמסר עליו ט' דגושין, ור"ל ט' כתיב הבי"ת בפתח והטי"ת דגוש, וסי' נמסר בישעיה ו', ושארא הבי"ת בשוא, ועיין דברים כ"ג י"ז: כא (א) אמר, עיין לעיל י"ח י"ז: דבר, הבי"ת בצירי לסבת הסוף פסוק:

רשב"ם

עצור עצר וגו': (יב) אחותי בת אבי. כי בני בנים הרי הם כבנים והוא היתה בת הרן בן תרח: אך לא בת אמי. לא אהותי ממש שיצאה מבטן אמי והיא מותרת לי ותהי לי לאשה: (יג) כאשר התעו אותי. הגלני ממקומי שנאמר לך לך מארצך וזהו שכתב ארמי אובד אבי משום שהוגלה משום כי התעו אותי ואובד אבי כפל לשון הוא כדכתיב תעיתי כשה אובד צאן אובדות היו

בעל הטורים

בעדו תמיד: (יא) והרגוני.. ב' במס' והרגוני על דבר אשתי והרגוני ושבו אל רחבעם גבי ירבעם שהשוה ישראל שבאותן הימים לעו"א ומיהו הכא כתיב מלא והתם חסר שאינם רשעים כל כך

שפתי חכמים

על אברהם דהא לא עשה שום מעשה אלא דיבור בעלמא: צ כלומר היה לו לומר בת אבי היא ולא היה צ"ל בת אמי אלא כדי לאמת את דבריו הראשונים שאמר אחותי הוא אמר כך. וא"ת לעיל גבי פרעה למה לא השיב אברהם כלום וי"ל דפרעה לא שאל אתו אלא פעם אחד מ"ה לא השיבו אבל אבימלך שאלו שני פעמים מ"ה הוצרך להשיב לו. מהרש"ל: ק דאי על לקיחת אשתו הרי לא נגע בה וכאלו לא לקחה. (נח"י) הא דאבימלך הוצרך לפייס את אברהם ולא כן פרעה י"ל דפרעה אונס גמור היה כי אברהם מעצמו התחכם ואמר לשרה אמרי נא אחותי את כו' אבל הכא ששאלו אשתך היא או אחותך היא וירא שמא יהרגוהו והיה מוכרח לומר אחותי היא ולפיכך לא נלקה פרעה רק במכת ראתן שהתשמיש קשה לו ואחר שהשיבה לא הוצרך עוד לרפואה אבל אבימלך גם אחר שהשיבה ופייסה ונתן מתנות אפ"ה כי

רש"י

קטנים ורעי ואזנים וחוטם: (יא) רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו (ב"ק שם) אשתך היא או אחותך היא: (יב) אחותי בת אבי היא. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לעכומ"ז. וכדי לאמת דבריו צ השיבו כן. וא"ת והלא בת אחיו היתה. בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח. וכן הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה: (יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם. ויש ליישב עוד דבור דבור על אופניו. כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך וגו': באשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים. אשר הלכו אלהים. אלהים חיים. אלהים קדושים. וכל ל' אלהים ל' רבים. וכן ויקח אדוני יוסף. אדוני האדונים. אדוני הארץ. וכן בעליו יומת. והועד בבעליו. וא"ת מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו (לקמן כא) ותלך ותתע. (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד (איוב לח) יתעו לבלי אוכל ילאו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן (לקמן כו) וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו. וכן (שמות יד) ואמר פרעה לבני ישראל כמו על בני ישראל (שופטים ט) פן יאמרו לי אשה הרגתהו: (יד) ויתן לאברהם. כדי ק שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי שנתיירא

בהמלריים

מרפא לשון

ועיקר. יב. וגם אמנם — וברם בקושטא. תרגם כמו ואף אמנה וכ' היא"ר ז"ל צ"ע כי אתין וגמין רבויין ותרגם גם אף, ואף אין לו תרגום, אבל ברם הוא תרגום של אך שהוא מיעוט כמו רק כי אכין ורקין מיעוטין. ונ"ל כי לה"ק בא לרבות האמת כמו שאמרתי שהיא אחותי והתרגום בא למעט שלא כיחש להם ולא דבר שקר וכל אחד אחז דרך לדבר בענין הנאות לפי לשונו, וכן דרך התרגום בשאר מקומות וכן ראוי לכל חכם ומשכיל המעתיק מלשון אל לשון אחרת לישר ולכוין לשונו לפי הנאות אל הלשון שהוא מעתיק אליו לא כפי הלשון שהוא מעתיק ממנו כדי שלא יכבד הבנת הענין אל הקורא בו, וכן צריך לפרש ואף גם זאת עכ"ל. ולפי מה שנתבאר לעיל סי' כ"ה, יתכן שיהיה ברם ג"כ ל' ריבוי כמו גם בלה"ק ולא קשיא אלא מפני שאין אנו נוהגין להפריש בקריאתה בתנועה קטנה הריש או בת"ג. אך לא בת אמי — ברם לא בת אימא. ה"ג על משקל בת אבא להיישיר הנגינה. יג. ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי — כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון ויתי קריב ה' לדחלתיה מבית אבא. ה"ג ויתי והכי דייקא וטעם התרגום לפרש הכ' כפישוטו ממש, כי התעו לשון רבים מדבר כנגד ע"ז וכנגד הי"ת וכן אלהים בל' רבים משמש קדש וחול ואמר ששניהם התעו אותו שאלו לא היתה ע"ז לא היה יוצא מביתו ואלו לא צוהו הקב"ה לך לך מארצך לא היה יוצא מביתו ג"כ ועל כונת ב' צדדים אלו סידר לשון התרגום בלשון

תרגום אונקלוס

טז. וּלְשָׂרָה אֲמַר. הָא יְהָבִית. אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לַאֲחוּיִיךְ. הָא הוּא לִיךְ כְּסוּת דִּיקָר. חֲלָף דִּשְׁלַחִית דְּבַרְתִּיךְ. וַחֲזֵית יָתִיךְ וְיָת כָּל דְּעִמִּיךְ. וְעַל כָּל מָא דַּאֲמַרְתְּ אִתּוֹכַחְתְּ: יז. וְצַלִּי אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ. וְאַסִּי יְיָ, יָת אֲבִימֶלֶךְ וְיָת אִתְּתֵיהּ. וְאַמְהָתֵיהּ וְאִתְרְוָחוּ: יח. אֲרֵי מֵיחָד אֲחַד יְיָ. בְּאַפֵּי כָּל פְּתַח וַלְדָּא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ.

בראשית כ

שָׁב׃ טז וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי
אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ
כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת
כֹּל וְנֹכָחַת׃ יז וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם
אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־
אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו
וַיֵּלֵדוּ׃ יח כִּי־עָצֹר עָצַר יְהוָה בְּעַד
כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר

ת"א הנה הוא. מגילה טו כח ב"ק לג: ויתפלל. ב"ק לג: כי עצור. תענית ח ב"ק פט: בעד כל. ב"ק פט:

בעל הטורים

כמו פכומ"ז: (טז) ולשרה. ב' במס' ולשרה אמר ולשרה בן שכתוב כאן גבי שרה הנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה שיהיה לו כסות עינים דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו

רשב"ם

עמי רועיהם התעום: אמרי לי. אמרי עלי: (טז) ולשרה אמר. דברי פיוסים ותנחומים הנה לקחתי אותך בתחלה לא באונס ולא בכח אלא כמנהג נשואין שהרי נתתי מהר ומתן אלף כסף לאחיך בשביל שהייתי סבור שהיה אחיך כמו שאמרת לי ולא זהו מתן של צאן ובקר שנתן אבימלך לאברהם לבסוף אלא קודם שהביאה אל ביתו שאפי' פרעה שנענש יותר כתיב בו ולאברם הטיב בעבורה קודם נישואין וכ"ש אבימלך: נתתי אלף כסף. מתחלה כדכתיב בפרעה וכדכתיב הרבו עלי* מהר ומתן כדכתיב ומגדנות נתן לאחיה ולאמה: הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל. אלף כסף שנתתי לאחיך בתחילה כבוד גדול הוא לך וכסות עיניהם של כל בני ביתך אשר אתך וגם לכל העולם שלא יסתכלו בך לגנאי לומר אשה זו מנהג הפקר נהג בה אבימלך כי הכל ידעו כי דרך כבוד לקחה ובעל כרחו החזירה. כסות עינים. שלא יראו בך לגנאי כדכתיב וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ וכשמסתכלים באדם לבזותו כתב לראות בך. עיני תראינה בה. ותחז בציון עינינו: ונוכחת. מפורסם ומתווכחת יפה כי דרך כבוד נהגתי בך ואל תשימי לבבך רק טוב זהו עיקר לפי פשוטו כי

רש"י

שהמלריים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה ר הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך וע"י נס: ואת כל. ועם כל באי העולם: ונכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחת בכ"מ ברור דברים ובלעז אשפורפי"ר. (הוא אפרוביר להלן ל"א ל"ז ערלייטערן. בעשיידן. בעשטיממען) ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגומו וחזית יתיך וית כל דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו. כתרגומו ואתרוחו. נפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר

שפתי חכמים

עלור עלר לפי שהיה קרוב למזיד כמי ששאלוהו אשתך וכמ"ש אכסנאי שבא לעיר כו': ר כלומר ואף על פי שאבימלך לא נתן לאברהם אלא כדי שיתפלל עליו כמו שפי' לעיל ואיך אמר לשרה שלכבודה נתנם לו לא היפך הדברים אלא כדי לפייסה. והקשה מהרא"ם ואם תאמר מנ"ל לרש"י שנתנם לאברהם כדי לפייסו דלמא כשנתנם לאברהם ע"מ כן שיהיו לכבודה. וי"ל שמדברי הפסוק שא"ל השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך ידענו שכל עלמו של אבימלך לא היה אלא לפייסו כדי שיתפלל עליו ומסתמא המתנות נמי נתן לו בשביל זה. וג"ל דאי משום כבודה למה נתנם לאברהם לשרה היה לו ליתנם ולא לאברהם כי זה היה לה לכבוד יותר לפי דברי אבימלך אלא ודאי עיקר נתינה לאברהם היה כדי להתפלל עליו ודבריו עם שרה לא היה אלא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. אלף לשון למוד כמו ואאלפך חכמה כסף לשון חימוד כי נכסוף נכספת. והפי' הנה נתתי ולמדתיך עצה טובה וחמודה על אודות אחיך. לאחיך על אחיך על אודות אותו שאמרת עליו אחי הוא הנה. וי"מ אלף כמו שגר אלפיך כסף לשון חימוד כדפירש"י הנה הוא לך כסות עינים אותו שם דאח שאת קוראה לו לשון כיבוד וצנוע הוא שלא לומר בעלי הוא

לקיחת שרה לאבימלך

(טז) ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך וגו'. נודע הלחץ אשר המפרשים לוחצים עצמם בפסוק זה והראב"ע מביא כמה פירושים ע"ז. והרב בעל ספר קה"ק פי' דאחר שגלה אברהם לאבימלך טעמו ונימוקו מדוע קראה אחותי. והיא אמרה אחי. גלה לו ג"כ שדבר זה הוא סוד בינו לבין שרה. ואף משרתיו ואנשיו לא ידעו מזה. דאל"כ בלי ספק כבר נתגלה הדבר בשער בת רבים. אבל כל אנשי אברהם עבדיו וביתו חשבו שהיא אחותו ולכך לא נתגלה הסוד. וז"ש הנה נתתי אלף כסף לאחיך. וע"ז בא במאמר מוסגר הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך. מוסב על מה שמכנהו אחיך. ואף שידע עתה שהוא בעלה. אמר לה בהסגר מאמר. הנה הוא לך כסות עינים. כלומר לכסות עינים הנה הוא אחיך לכל אשר אתך ואת כל. דהיינו לתועלת זה נקרא אחיך שהם יחשבו כן ולו נתתי האלף כסף. ואמר ונכחת. הוא מלשון נכח. מנגד. כלומר נתן לה רשות שתתרחק ממנו ותלך לביתה. כי אין מדרך ארץ שתלך מבית המלך בלי רשות מהמלך:

שרה

תפסיר הרס"ג

טז) וקאל לשרה. הוד'א קד אעטית אכ'יך אלף דרהם. תכון לך פי כסוה חסנה. לכל מן מעך. והוד'א אלכל חיאלך: יז) ת'ם דעי' אברהים אלי' אללה. פעאפא אללה אבימלך וזוגתה. ואמאה וולדו: יח) לאן אללה כאן קד תואעד. בחבס כל רחם לבית אבימלך. בסבב שרה זוגה'

נוה שלום

כפירים נתעו. (טז) כסות עינים, פי כסוה חסנה, לקחת בה בגדים יפים למראה עינים, ואת כל ונכחת, והוד'א אלכל חאלך, והנה הכל נכחך. (יח) עצר עצר, כאן קד תואעד, כבר חשב לעצור אם לא ישוב כמו שהתרה בו ואם אינך משיב דע וכו' וכעין זה פירש ספורנו.

אבן עזרא

ישראל: (טז) הנה הוא לך כסות עינים. י"א כי הוא רמז על כהות עיני בנה וזה דרך דרש. והישר בעיני שיהי' כסות עינים מושך עצמו ואחר עמו כמו אל בקצפך תוכיחני ורבים אחרים: והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברה' שהוא בעלך והטעם שלא ישא איש את עיניו עליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו. ויהיה וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובמקרא אלפים כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא. והנה פי' ואת כל ועם כל זה נתוכחת שרה. וי"א כי הנה הוא לך על הכסף לקנות מלבוש. ומלת נתתי מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעינים ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר נתתי לאברהם צאן ובקר ועבדים ושפחות. ויותר נכון להיות פירוש כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נתתים גם אני: ואת כל. ועם כל בני אדם הוא לך כסות עינים ונוכחת. דברי משה ויעמוד טעם

אבי עזר

קול. כיון שכתב התעו בל' רבים לכן כתב שהוא קודש. וכן מלינו בל' רבים אלהים חיים. אלהים קדושים. ע' בס' דעת קדושים דף ק"ה תמלא טעם על מה שכת' אלהים בל' רבים. גם לקמן תמלאם בדברי הרב.

מסורת הקריאה

(ב) ותהר, הנגינה בתי"ו: דבר אתו, נמסר עליו ט' רפין בלישנא, וכן במס"ג כל דבור אתו אתם אתך (ור"ל כל דסמיך לדבור כתיב אתו האל"ף בחירק והתי"ו בדגש וכן כל אתם אתך כולהו בדגש) במ"ט אותו אותם אותך (ור"ל ט' פעמים כתיב אותו כו' האל"ף בחולם והתי"ו רפי אף שהם סמוך אצל דיבור) וסי' נמסר במס"ג, ובתורה אין מהם כ"א ב' א' דין, ב' וידבר משה ואלעזר הכהן אתם (במדבר כ"ו ג') ושארא בנ"ך, וכל יחזקאל דכותיה כתים רפין: (ג) שם, השי"ן בסגול, עיין מש"כ לעיל ט"ז ט"ו: ילדה לו, הלמ"ד דגוש כמש"כ לעיל י"ט ל"ח: (ו) עשה לי, הטעם מלעיל והלמ"ד רפה דוגמת חרה לך, עשה שם לעיל י"ג ד': יצחק לי, כתב רוו"ה וז"ל, היו"ד במתג והצד"י בז"פ והחי"ת בפתח בכל המדויקים וכ"י, ובסוף המערכת נמסר שטה חדא דכל חד וחד מלעיל לית דכותיה מלעיל וסי' וכו'

מרפא לשון

א' מקושר ובזה יבא פירוש הכתוב דבר דבור על אפניו מבלתי שום תקון אחר שיצטרך לפרש התעו כמו התעה ודו"ק. זה חסדך — דא טיבותיך. ה"ג ולא כנ"א דין ויש עליה מסורת. זה, דא ד'. זה חסדך, מהנה אלהים זה, עלו זה, בעבור זה. ומסורת סייג לתורה. טז. הנה הוא לך כסות עינים — הא הוא ליך כסות דיקר. ה"ג ואין בו עיינין ואינה אלא יותרת הכבד כי מה הלשון יקר עיינין, ועוד, שתרגום עינים הוא מ"ש חלף דשלחית דברתיך וחזית יתיך, אלא שאנו נוהגין להטעים הזקף במלת דיקר ויתכן שהיא תרגום עינים ג"כ וטעמו לדרוש עינים לפניה ולאחריה אכסות ואעצמו שזן עיניו בה ובכל אשר אתה, א"נ שדורש עינים במקום שנים כמו שתי' על פסוק חכלילי עינים ואיכא למידק אמרו הא הוא ליך למה לא אמר הא אינון ליך אם כונתו על אלף הכסף שנתן, ילכן נראה שכונתו על אברהם ושאמר זה טעם למה נתן לה האלף הכסף ביד אחיה ולא נתן אותם לידה כי הנה הוא לך כסות עינים ר"ל בעל, כי הבעל לאשה כסות עינים שמכסה אותה מעיני אחרים כי אין להם תקוה עוד בה משא"כ כשהיא פנויה הכל רצים להסתכל בה ונושאים ונותנים ביפיה ובזה יש לה זלזול כבוד וכן צריכה להיות פעם בחוץ פעם ברחובות בשביל צרכיה ולזה נקרא הבעל לאשה כסות עינים. ואת כל ונוכחת — ועל כל מה דאמרת אתוכחת. אפשר שכונתו שעל מה שאמרה אחי הוא ואח"כ התנצלה באותם דברים שאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים וגו' וגם אמנה וגו' בוזה נוכחה שאין עמה שום מרמה והדין עמה ואמר לה כ"ז כדי

שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם: ס כא א וַיהוָה
פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ
יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר: ב וַתַּהַר
וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו
לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים:
ג וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־בְּנוֹ
הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה
יִצְחָק: ד וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק
בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה

חמישי בפסח

תרגום אונקלוס

עַל עֵיסַק שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם: א. וַיָי. דְכִיר יָת שָׂרָה כְּמָא דַאֲמַר. וַעֲבַד יָיָ. לְשָׂרָה כְּמָא דְמַלִּיל: ב. וְעַדִּיאַת וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם. בַּר לְסֵיבְתוֹהִי. לִזְמְנָא. דְמַלִּיל יָתֵיהּ יָיָ: ג. וּקְרָא אַבְרָהָם. יָת שׁוּם בְּרֵיהּ דְאִתְיְלִיד לֵיהּ. דִילֵידַת לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק: ד. וּגְזַר אַבְרָהָם יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ. בַּר תְּמָנְיָא יוֹמִין. כְּמָא דְפַקֵּיד יָתֵיהּ יָיָ:

תולדות אהרן

וה' פקד ר"ה יא גב תענית ח מגילה יא ב"ק צב: וימל. קידושין כט: כתאג עט. קידושין שם

תפסיר הרס"ג

אברהים: א) ת'ם ד'כר אללה שרה כמא קאל. וצנע להא כמא ועד: ב) פחמלת וולדת לאברהים. אבנא פי שיכ'וכ'תה. פי אלוקת אלד'י קאלה אללה: ג) פסמא אברהים. אבנה אלמולוד לה. אלד'י ולדת לה שרה יצחק: ד) וכ'תנה אבן ת'מאניה' איאם. כמא אמרה אללה:

קריאה ליום א דר"ה

א) וה' פקד.
ב) ותרא שרה.
ג) וישכם אברהם.
ד) ויהי בעת.
ה) ויקח אברהם צאן.

ואם חל בשבת

א) וה' פקד.
ב) ותאמר שרה.
ג) ותרא שרה.
ד) וישכם אברהם.
ה) קומי שאי.
ו) ויהי בעת.
ז) ויקח אברהם צאן.

רשב"ם

לכבוד של שרה אמר אבימלך כל זה ולא לקנתרה

בעל הטורים

מרחות: (א) וה' פקד. כ"מ שנאמר וה' הוא ובית דינו שלמדו עליה סניגוריא ואמרו אם לא תתן לה עתה בן א"כ תאחר את הקץ שגזרת ועינו אותם ת' שנה משיהיה לו זרע והוא בן מאה עתה וצריך שיתחיל מעתה. ד"א שאמרו בנות לוט נתעברו מאביהן ושרה לא תתעבר מאברהם. ד"א שאמרו נסתרה עם אבימלך וכתיב ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע. ומה שלא נפקדה אחר סתירת פרעה לפי שכאן היה ממשמש ידים ולא היה חסר כי אם ביאה: פקד את שרה. בגי' אף כל העקרות

שפתי חכמים

לכבודה ולפייסה אמר כך וק"ל: ש ואין לומר שפירושו על אודות שרה כמו על דבר אשר לא קדמו וגו' שהרי כתיב לעיל גם אנכי ידעתי וגו' ואחשוך אותך מחטוא לי דמשמע שלא עצר הקב"ה כח לשמש אלא לאבימלך בלבד והכא כתיב כי עצר ה' בעד כל רחם וגו' אלא ע"כ צ"ל ע"פ דבורה של שרה עשה זה ומעתה מה שפירש"י לעיל גבי וינגע ה' את פרעה וגו' על פי דבורה של שרה מהכא נפקא בגז"ש כ"ל: ת וא"ת מה הוכחה יש מכאן דילמא מה שפקדה עתה לפי שעתה היה המועד שקבע לו הקב"ה דהא לא עכשיו אימתי דהא בפסח נצריכה לילד ובראש השנה היתה הפקידה וי"ל דרש"י בעצמו תירץ זה במה שכתב פקד כבר קודם שריפא את אבימלך וקשה מה בא להשמיענו שקודם שריפא את אבימלך ריפא את שרה אלא ודאי שבא להשמיענו כל המבקש כו' רח"ס. כתב הרא"ם תימא דמהכא משמע שאין כאן מקומו דא"כ מאי סמך פרשה זו דקאמר ואין הדבר כן שהרי בט"ו בניסן בשר המלאך את שרה ובט"ו בו נהפכה סדום וניצול לוט עם בנותיו וכשנעשה מעשה לוט עם בנותיו מיד נסע אברהם וישב לו בגרר ושם נלקחה שרה ועצר השם בעד כל רחם לבית אבימלך והתפלל אברהם עליהם ונתרפאו ובראש השנה נפקדה שרה הרי כל הסיפורים האלה נמשכים זה אחר זה על הסדר ומה זה שאמר סמך פרשה זו וכו' תירץ כיון דכתיב וה' פקד את שרה דמשמע שפקד אותה קודם שריפא את אבימלך אם כן לא היה לו להקדים אלא ללמדך וכו': א הקשה מהרא"ם אבל יש לתמוה למה לא פירש גבי כאשר אמר לאברהם ולא לשרה ותירץ ואפשר מפני שאמר אמירה ויאמר אבל שרה וגו' שזו האמירה לאברהם נאמרה לא רצה לפרש וגבי כאשר דבר נמי לא היה צריך לפרש מכיון שאמר גבי דיבור היה דבר ה' אל אברם אלא כדי להודיע ההפרש שבין ויעש ה' לשרה כאשר דבר ובין למועד אשר דבר שהראשון שב לאברהם והשני למועד כמו שכתב אחר זה: ב וא"ת ל"ל לרש"י לפרש זה וי"ל דר"ל אעפ"י שלא אמר הקב"ה לא יירשך זה וגו' אלא לאברהם אבל לא הבטיחו שיהיה היורש משרה מ"מ ויעש ה' לשרה אע"פ שלא דבר אלא לאברהם. מהרש"ל: ג דק"ל למה כתיב אתו בחול"ם היה לו לינקד בחיר"ק תחת האל"ף דהא עם אברהם היה הדבור ועל זה פי' דאותו קאי אמועד ולפי שאין נופל ל' דבור על המועד מ"ס הוצרך להוסיף דבר וקבע וכו' כדי שיפול הדיבור על קביעת המקום

רש"י

שרה. ע"פ דבורה של שרה: (א) וה' פקד את שרה וגו'. (ב"ק צב) סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה ת תחילה שנאמר ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שריפא את אבימלך: כאשר אמר. בהריון: כאשר דבר. בלידה. והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור. אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים א ושם נאמר לא יירשך זה וגו'. והביא היורש משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. ב לאברהם: (ב) (למועד אשר דבר אתו. רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר מלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים): למועד אשר דבר אתו. דמליל יתיה את המועד ג אשר דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל ואמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד: (לזקניו. שהיה זיו איקונין שלו

חלק הדקדוק

ואמר, הנעימה בוו. ר"ח] [ג) שם.

אבן עזרא

הוי"ו במקומו. והגאון אמר שהוא מן נוכח ואין דבריו נכונים: (יז) וילדו. שב אל אשת אבימלך ואמהותיו. לא אל אבימלך. וכן וישם דמי מלחמה בשלום. בעמוד ענן ידבר אליהם. אלה בני עדה. אשר עבדתי אותך בהן. אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו. הלא תראה שהוא מפורש בפסוק השני כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך. והארכתי כל כך בעבור מפר' שהיו אומרים שהיה עצור לצאת לחוץ ומלת כל רחם טענה עליהם. ומלת וילדו לנשים כמו ויחמו הצאן: (ב) למועד אשר דבר אתו. המלאך ששאל איה שרה אשתך. גם שב אליו כי כן אמר לו. ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו

אבי עזר

ועי' בירושלמי ברכות פ' הרואה מאמר ר' שמלאי. והדר מפרש על מלת התעו שאין פירושו הטיה בלבו. חלילה לאל להטות לבות בני אדם רק לירא. ובזה לא שייך לשון תועה וטעמו והוראתו על טלטול הדרך אנה ואנה. כי ההולך בארץ נכרי הוא כאיש נדהם ומתעתע: (טז) (וטעם ונוכחת

לידת שרה את יצחק

(א) וה' פקד את שרה וגו'. במדרש הכ"ד מושיבי עקרת הבית זו שרה שנאמר ותהי שרי עקרה אם הבנים שמחה שנאמר היניקה בנים שרה. כתב הא"י המאמר הזה אומר הביני כי איך שייך ענין עקרת הבית למלת עקרה. וכדי להבינו נזכיר עוד דבריהם ז"ל היניקה בנים שרה היניקה בן אין כתיב. אמנו שרה

דעת זקנים מבעלי התוספות

ולמה תאמר כן לכל אשר אתך כלו' לאנשים הרגילים אצלך שיודעים שבעליך הוא. ואת כל ונוכחת אבל לכל העולם שאין מכירין בדבר תוסרי ותוכיח שלא תאמרי אחי הוא שלא תבא לידי תקלה:
(ב) ותהר. מה עיבורה בלא צער אף לידתה בלא צער:
(ד) בן שמונת ימים. ועכשיו נוהגין העולם כשמביאין קטן לבית הכנסת אומרים ברוך הבא לפי שהבא עולה שמנה בגימטריא והיינו ברוך הנמול לשמונה: ותאמר

נחל קדומים

שלך היה פוגם בו כנועץ מחט בבשר כי חטאך אינו פוגם אלא בי: ג (יא) ויקרא אברהם את שם בנו. לרבות שקרא שם אל יעקב בן בנו. בנ"ו הנול"ד ל"ו גימ' יעקב בנו.

חומת אנ"ך

ונענש אבל אינו חייב וז"ש תהרוג ועוד לא חטאתי אף במחשבה כי הוא אמר אחותי היא. אמנם אני הכל כתבתי

מרפא לשון

לפיסה ושתמחול לו ותברכנו. יז. וילדו — ואתרוחו. עיין מה שפירש רש"י ורמב"ן ז"ל. כא. ז. ותאמר מי מלל לאברהם — ואמרת מהימן דאמר לאברהם וקיים. ה"ג ול"ג מאן מהימן וטעות הוא לתרגם כן ואעפ"י שהרמב"ן ז"ל העלה נוסחא זו האמת עד לעצמו דמשבשתא היא שכל עצמו של תרגום לא אמר מהימן דאמר אלא כדי שלא יתרגם מי כמשמעה וכן בכל מקום שנאמר מי דרך תמיהה אינו מתרגם מאן כמו מי

מסורת הקריאה

ומסר בנוה יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי עכ"ל, ובעל ת"ס חשב שהרצון במלעיל שהטעם צ"ל מלעיל ובעבור שאין בתיבה זאת נגינת טעם לכן אמר שהכוונה במלעיל על המתג שתחת היו"ד, ואיננו נכון אך הכוונה במלעיל שהצד"י בשוא ופתח וכל זולתו יצחק בשוא פשוט וקראו לשוא פשוט מלרע ושכנגדו

אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ חמישי ה וְאַבְרָהָם בֶּן־
מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ׃
ו וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים
כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי׃ ז וַתֹּאמֶר מִי
מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה
כִּי־יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו׃ ח וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד
וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל
בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק׃ ט וַתֵּרֶא
שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־
יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ י וַתֹּאמֶר

ת״א ואברהם בן. מגילה טז. ותאמר מגילה טו: ויגדל הילד. פסחים קיט סנהדרין כט:

תרגום אונקלוס

ה. וְאַבְרָהָם בַּר מְאָה שְׁנִין. כַּד אִתְיְלִיד לֵיהּ. יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ: ו. וַאֲמַרַת שָׂרָה. חֶדְוָא. עֲבַד לִי יְיָ. כָּל דְּשָׁמַע יִחְדֵּי לִי: ז. וַאֲמַרַת. מְהֵימַן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם וְקַיֵּים. דְּתוֹנֵיק בְּנִין שָׂרָה. אֲרֵי יְלֵידִית בַּר לְסֵיבְתוֹהִי: ח. וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסִיל. וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא. בְּיוֹמָא דְּאִתְחֲסִיל יִצְחָק: ט. וַחֲזַת שָׂרָה. יָת בַּר הָגָר מִצְרֵיתָא. דִּילֵידַת לְאַבְרָהָם מְחַיֵּיךְ:

תפסיר הרס״ג

ה)וכאן אברהים אבן מאיה' סנה. חין ולד לה יצחק אבנה: ו)וקאלת שרה. קד צנע לי אללה סרורא. כל מן סמע פרח לי: ת'ם קאלת. צדק מן קאל לאברהים. אן שרה סתרצ'ע אולאדא. אד' ולדת לה אבנא פי שיכ'וכ'תה: ח) ת'ם כבר אלצבי ופטם. וצנע אברהים מגלסא עצ'ימא. פי יום פטם יצחק: ט)ת'ם ראת שרה. אבן הגר אלמצריה. אלד'י ולדת לאברהים לאעבא: י) פקאלת

נוה שלום

כא (ו) צחק, סרורא, יצחק, יפרח, ישמח. (ז) מי מלל, צדק מן קאל, כת״א. (ח) משתה, מגלסא, מקום אסיפה וקבוץ. (ט) מצחק, לאעבא, וכן תרגם כמתעתע,

חלק הדקדוק

בסגול. ר״ח]. ו) יצחק לי השוא שבצדי נח הגם שבא מאריך ביו״ד וזה מפני היות התיבה בטעם מקף וכל זה לשיטת מחברת התיגאן ע״ש. ח) (ויגמל. המים בפתח, ר״ח) ביום הגמל, הטפחא בתי״*הגמ׳ בכל התיגאן.

אבן עזרא

כי הוא צוה לקראו כן: (ט) מצחק. כי כן מנהג כל נער ותקנא בו בעבור היותו

אבי עזר

דברי משה). שאם היה דבר אבימלך לשרה היה התי״ו דגושה לנוכחה אבל המה דברי משה. כמו ונשכחת צור. ע׳ במכלול:

מסורת הקריאה

הפתח מלעיל וזה ידוע לכל מעיין במסרה איננו ידוע לי שיקראו לשוא וסייג לתורה עכ״ל רוו״ה, ואנכי המעיין ומסרה איננו ידוע לי שיקראו לשוא נח מלרע רק לשוא נע ובאותיות המשמשות בוכ״ל אבל לא באותיות אחרות וכמו כן מלעיל לא יקראו רק לקמץ ופתח לחוד, אבל לא לחטף פתח, וגם רק לאותיות המשמשות בוכ״ל ולא לשאר האותיות וא״כ במלת יצחק, לא שייך לומר עליו מלעיל על הצד״י כיון שהוא בח״פ ולא מאותיות בוכ״ל וגם על שכנגדו יצחק בשוא פשוט לא שייך לומר עליו מלרע, כיון שהוא שוא נח ולא באותיות בוכ״ל וכ״כ בעל סייג לתורה ז״ל במלת מלעיל כיוונו לאותיות השמוש וכל״ב שפעם ינקדו בשוא או בחירק או שורק קודם המלה שמתחלת בשוא או קודם אותיות בומ״ף ודומיהם כו׳ וא״כ קראו לנקודות בשוא ובסגניו מלרע ולהנקודות בפתח קראו מלעיל וכו׳ עכ״ל, ועוד דכל השטח שבסוף מערכת הנ״ל דכל חד וחד מלעיל, היא כולה על הטעמים והנגינות ולא על הנקודות, לכן האמת הוא כבעל ת״ס שהרצון במלעיל שהטעם מלעיל, וקאי על המתג שתחת היו״ד, דכן נמנה שם נמי הנה שכר עלינו (מ״ב ז׳ ו׳) דבמלת שכר

בעל הטורים

פקד: (ז) מלל ב׳ בתרי לישנא הכא ואידך שומר מה מליל מדבר במפלת ארם לומר שבזכות אברהם יהיה מפלת ארם: מלל. בגי׳ ק׳ לומר כשהיה אברהם בן ק׳ היניקה בנים שרה: (ט) מצחק.

רשב״ם

ולהוכיחה: (ו) צחוק. שמחה של תמהון: (ז) ותאמר מי מלל לאברהם. כלומר ידעו ויבינו כל השומעים מי האלהים שמלל לאברהם להיות לו בן משרה כי היניקה בנים שרה אחרי זקנותה ולזקוניו של אברהם כי אין גדול כאלהים: (ח) ויגמל. נבדל מן הדדים כדכתיב בשמואל עד גמלך אותו: ביום הגמל. שעשה אז משתה כמו שמצינו בשמואל כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבנות עמו: (ט) מצחק. שכבר גדל הרבה ולא רצתה להשהותו עוד פן ירצה להחזיק בירושת

רש״י

דומה לו): (ו) יצחק לי. ישמח עלי. ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם. ל׳ שבח ד וחשיבות כמו (ישעיה מא) מי פעל ועשה (ישעיה מ) מי ברא אלה ראו מה הוא ומי הוא (וכמה הוא גדול) שומר הבטחתו הקב״ה מבטיח ועושה: מלל. שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק׳ כלומר לסוף מאה לאברהם: היניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות את בניהן עמהן והניקה אותם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק: (ח) ויגמל. לסוף ה כ״ד חדש (גיטין עה): משתה גדול. שהיו שם גדולי ו הדור שם ועבר ואבימלך. (ב״ר): (ט) מצחק. לשון ע״א כמו שנאמר (שמות לב) ויקומו לצחק. ד״א לשון גילוי עריות כמה דתימא לצחק בי. ד״א לשון רציחה כמה דתימא (ש״ב ב) יקומו נא הנערים

שפתי חכמים

וק״ל: ד שמלת מי כמלת מה והיא משמשת למעלה וכבוד כמו מה רב טובך מה גדלו מעשיך. רא״ם. ול״נ דאי כפשטן מה אמרה מי מלל הלא הקב״ה מלל אלא לשון שבח וכו׳: ה מהרש״ל למה לא כתיב ותגמל אלא ויגמל הילד מעצמו לפי שהיה לסוף כ״ד חדשים שתינוק מעצמו פוסק מלינק שמואס בחלב אמו עכ״ל: ו פי׳ הרא״ם דבגביא מאי נ״מ אם היתה הסעודה גדולה בימים או באנשים רבי המספר אלא להודיע שגדולי עולם היו שם:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) ותאמר מי מלל. ותאמר לשון שבח ודומה לו אמרו צדיק כי טוב פי׳ שבחו לצדיק ה״נ שבחה שרה לאותו שמלל לאברהם הניקה בנים שרה דהיינו הקדוש ברוך הוא. ד״א מי מלל. מי יאמר לאברהם שיש בו לחלוחית והוא כמו מלילות:

(ח) ביום הגמל את יצחק. ביום הג״מל את יצחק והיינו לשמונה ימים:

לידת שרה את יצחק

היתה צנועה יותר מדאי אמר לה אבינו אברהם אין זו שעת הצניעות אלא גלי דדיך כדי שידעו הכל שהתחיל הקב״ה לעשות לנו נסים מיד גלתה דדיה והיו נובעים חלב כשני מעינות והיו מטרונות באות ומניקות בניהן ממנה ע״ש. גם ע״ז ראוי לעמוד מדוע הפליא יתב׳ עשות נוראות כאלה ללא צורך הלא גם זה הוא לה מן המופתים הנוראים מה שתניק בנה יצחק לבדו. אבל כלל הענין בזה הוא עם מה שאמרו ז״ל במדרש בשעה שנפקדה שרה נפקדו הרבה עקרות עמה ואם הדבר כן יפול ספק ביניהם לומר מי נפקד עבור מי ומי יבוא ויעיד על שרה אמנו שע״י פקידתה נפקדו גם המה כי מקום להם לומר שהיא נפקדה ע״י זולתה. אי זאת הי׳ מההכרח להוכיח על פניהם ולברר כי רק ע״י שרה נפקדו כולם והוא מה שהשפיע יתברך לשרה חלב כדי הספקת כל הילדים הנולדו מסיבתה ממש ע״ד אם יבא נכרי וזר לבית אחד ויראה כמה אנשים מסובים על השלחן איש איש חלקו ומנתו לפניו וכרצותו לדעת מי בהם הבעה״ב אזי ימתין עד שיביאו הקערה על השלחן אז יראה כי תנתן לפני הבעה״ב והוא יושיט לכל אחד מנתו. כן הדבר בפקידת שרה אמנו ע״ה כי בעבור שהיו כלם נבוכים בשל מי נפקדו היתה עלתו ית׳ להשפיע לה חלב מה שיספיק לכל הילדים הנולדו בזכותה והוא לעד כי היא היתה עיקר בהפקידה ופקידת כלם הי׳ אך באמצעותה והיא האם מכל הבנים וע״כ אמר אברהם אין זו שעת הצניעות אלא גלי דדיך וידעו הכל שהקב״ה עשה לנו נסים. כלומר הנס שעשה ית׳ נעו הוא ועבורו נפקדו כולם. והוא מ״ש המדרש הניקה בנים שרה הניקה בן אין כתיב אלא היונקה בנים כי מזה יבחן אשר

רבינו בחיי

(ח) ויעש אברהם משתה גדול. אין ספק שהיו גדולי הארץ באותו משתה כי היה הפלא גדול ביצחק גם העושר בבית אברהם רב. ואפשר שהיו שם מלכים ויעצי ארץ שכבר מצינו שהיו מלכי הארץ דורשים שלומו ורוצים לכרות ברית עמו אבל מפני שהיה ענין משתה ושמחה לא נתפרשו שמותם. והנה מצינו בבית האבל שהכתוב מפרש שמות הבאים שם אלו חביריו של איוב שכתוב בהם (איוב ב) ויבאו איש ממקומו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ומזה אמר שלמה ע״ה (קהלת ז) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה. באר לנו הכתוב כי כל שמחת העוה״ז הבל וריק:

לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־
בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת
עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק׃ יא וַיֵּרַע הַדָּבָר
מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ׃
יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־
יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ
כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע
בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃
יג וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ
כִּי זַרְעֲךָ הוּא׃ יד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀

תרגום אונקלוס

י. ואמרת לאברהם. תריך אמתא הדא וית ברה. ארי לא יירת בר אמתא הדא. עם ברי עם יצחק: יא. ובאיש פתגמא. לחדא בעיני אברהם. על עיסק בריה: יב. ואמר יי לאברהם. לא יבאש בעינך על עולימא ועל אמתך. כל דתימר לך. שרה קביל מנה. ארי ביצחק. יתקרון לך בנין: יג. ואף ית בר אמתא לעמא אשוייניה. ארי ברך הוא: יד. ואקדים אברהם בצפרא. ונסיב לחמא

תפסיר הרס"ג

לה. אטרד הד'ה אלאמה ואבנהא. פאנה לא ירת' מע אבני יצחק: יא)פשק אלאמר. גדא עלי' אברהים. בסבב אבנה: יב) פקאל אללה לה. לא ישק עליך אלאמר בסבב אלצבי ואמתך. כל מא תקולה לך. שרה אקבל מנהא. לאן ביצחק ידעא לך אלנסל: יג) ואבן אלאמה איצ'א אצייר מנה אמה. לאנה נסלך: יד) ואדלג אברהים באלג'דאה.

אבן עזרא

גדול מבנה: (יא) אודת כמו דבר: (יד) וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או

רבינו בחיי

(ט) מצחק, לשון ע"ז לשון רציחה לשון גלוי עריות. כי היו ישמעאל ויצחק מריבים על הירושה והיה אומר ישמעאל ליצחק אני בכור ואני נוטל פי שנים והיה יוצא לשדה וזורק בו חצים הה"ד (משלי כו) כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא מצחק אני. ולמדנו זה מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה, כך פירש רש"י ז"ל. והחכם ר"א פי' מצחק משתעשע כדרך כל נער ושרה אמנו קנאה בו שהיה גדול מבנה. אבל הרמב"ן ז"ל פי' מצחק מלעיג ומפני זה אמר את בן הגר המצרית כלומר בן שפחה כי היה יכול לומר ותרא את ישמעאל מצחק. וע"כ אמרה לו שרה גרש האמה וגו'. כי העבד המלעיג על אדוניו חייב מיתה אבל איני רוצה שתמיתהו אלא שתגרש אותו ואת אמו. והוקשה הדבר בעיני אברהם כמו שמעיד הכתוב וירע הדבר מאד בעיני אברהם. ואמר על אודות בנו גלה בזה מעלתו של אברהם שלא הוקשה לו על חשק הפילגש רק על אודות בנו כי אילו אמרה לגרש הפילגש לבדה לא היה קשה בעיניו:

מסורת הקריאה

נמי אין שם טעם נגינה רק מתג: והחי"ת בפתח כי נמנה בהדי פתחין יחידאין במערכת ערך פת: (ח) ויגמל, חד מן י"ב פתחין באתנחתא בספרא: (יא) וירע, הטעם מלעיל בעבור הוי"ו המהפך דוגמת ותקע לקמן ל"ב כ"ו, וכן כל וידע וילך ותתע ויפן ויקם וכל דומיהם כשבראשם וי"ו פתוח, ולא כן ותקל לעיל ט"ז ד' שהוא מלרע: (יב) אל ירע, מלרע בכל המדויקים וכ"י: (יד) לחם, הטעם בלמ"ד: וחמת, בכל הספרים וכ"י הוי"ו בשוא והחי"ת בצירי והמ"ם בפתח, והטעם מלעיל בחי"ת: הגר, בת"ג והטעם בגימ"ל: וישלחה, החי"ת בסגול: ותתע, מלעיל עיין פסוק י"א: במדבר, הבי"ת הראשון בשוא והשני בפתח כי התיבה רהוטה וסמוכה אל אשר אחריה, וכן כל במדבר פארן, במדבר סיני, אבל כל המדבר במדבר כמדבר למדבר כשאות בכל"ה בפתח הבי"ת בקמץ כי אז אין התיבה רהוטה וסמוכה, גם הר"מ הנקדן אמר כל מלאך מדבר מספר קמוצים וכשהם דבוקים פתחין: (טו) החמת, בכל ספרינו החי"ת בצירי, והמ"ם בסגול: אחד, האל"ף והחי"ת בפתח, והוא חד מן כ"ה פתחין נמסר במס"ר: (טז) ותלך, הת"ק בתי"ו: (יז) הנער, הנגינה בנו"ן: ונמסר עליו י"ב בתורה, ור"ל דבכל מקום כתיב עמד המ"ם בקמץ אף בלשון זכר אך בי"ב מקומות בתורה כתיב המ"ם בשוא והכ"ף בקמץ, ולא נמסרו בשום מקום

תולדות אהרן

כל אשר. מגילה יד סנהדרין כט: כי ביצחק נדרים לא סנהדרין נט:

רשב"ם

אביו עם יצחק: (יב) יקרא לך זרע. בריתי שהקימותי לזרעך לתת להם את ארץ כנען כדכתיב כי גר יהיה

בעל הטורים

בני' להרג וזהו שאחז"ל שהיה יורה בו חץ כדי להרגו: (י) גרש ג' במס' גרש את האמה. גרש לץ. כלה גרש יגרש. גרש האמה הזאת ואת בנה ולא תגרש הלץ ובשביל שגרש' שרה להגר מביתה

שפתי חכמים

ז (ממ"ס) דאי רק א' הל"ל בהדיא מהו מצחק אלא אמר לשון כלל מצחק דמשמע כולהו בהדדי הוו בי' וק"ל. והקשה הרא"ם ואמר אם כדברי הרב הא דאמר הקב"ה עכשיו מה הוא צדיק או רשע ואמרו צדיק והא אין רשע כמוהו וי"ל שעל אותו עון שקטרגו עליו אמרו צדיק ומה שאין זה דומה לבן סורר ומורה משום דבן סורר ומורה התחיל לעשות דברים המביאים אותו לידי חיוב מיתה לבסוף אבל ישמעאל לא עשה ענין המביא אותו למות בלמא עכ"ל: ח (ממ"ס) דאל"כ ב"פ עם ל"ל הל"ל עם בני יצחק אלא בא לומר מעלת בני לבד כדאי שלא ירש ישמעאל עמו וכן מעלת יצחק בלבד כדאי וק"ל ודלא כת"י: ט (ממ"ס) הביא מדרש ופשוטו דלפשוטו לבד קשה שהקב"ה א"ל אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך ש"מ שהרע בעיניו ג"כ על אמתו ולמה אמר וירע וגו' על אודות בנו לבד לכן פי' וכו' ר"ל שילא לת"ר דזה לא שייך גבי אמתו ואי לאו פשוטו ק' מאי קאמר הקב"ה אל ירע וגו' על הנער וגו' כל אשר תאמר אליך שרה וגו' מאי שייך אמירת שרה לשמוע בקולה לענין ילא לת"ר גם כ"ע כי ביצחק וכו' איכו שייך לשלא ירע בעיניו שילא לת"ר לכך הוצרך גם לפשוטו כו' ונראה מזה שניהם כמ"ש על אודות בנו שהוא כפול כי תיבת אודות ג"כ פירושו כמו על וב"פ על ל"ל והל"ל על בנו כמ"ש אחר כך אל ירע וגו' על הנער ולא כתיב על אודות הנער אלא להורות שהורע בעיניו ב' דברים ועל הגירושין לבד אמר הקב"ה אל ירע וגו': י (ממ"ס) דייק הל"ל שמע לדבריה כמ"ש כל אשר תאמר או שמע אליה כדרך המקרא והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וע"ק דקול בלא דיבור הוא רק הברת קול בעלמא ומה שייך לציית להברת קול לבד ל"פ בקול רוח הקודש להורות שהיא לא דברה מעצמה כלום אלא מקול רוח הקודש ודומם לו קלת שימוש לשון יצאה בת קול מ"ה נמי דרשו גבי אדה"ר על פסוק לקול אשתך שהיתה מיללת עליו בקולה

רש"י

ז וישחקו לפניו וגו': (י) עם בני וגו'. מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים וגו' ואמר הלא משחק אני: עם בני עם יצחק (ב"ר) מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק ח או הגון כיצחק אפי' אם אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהן בו: (יא) על אודת בנו. (ב"ר) על ששמע שילא ט לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקולה. (בקול רה"ק שבה) למדנו י שהיה

לידת שרה את יצחק

אשר אך באמצעות פקידתה נפקדו הם. וז"ל הכתוב וה' פקד את שרה. הפקידה היתה לשרה לא לזולתה. כי היא נפקדה משמי מרום ואגבה נפקדו שאר עקרות וזהו שאמרו ז"ל וה' פקד את שרה הה"ד מושיבי עקרת הבית זו שרה שנאמר ותהי שרי עקרה. כלומר היא היתה העקרית בפקידת ה'. והעד אם הבנים שמחה שנאמר היניקה בנים שרה. כלומר היתה כאם לכל בנים כנ"ל. וז"ש הכתוב מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה. כלומר מי יברר הנס לאברהם. היניקה בנים שרה. כלומר מה שהיניקה בנים רבים הי' לו לאות ולמופת כי חסד הנס לאברהם הוא הי' רצון מיוחד אך אליו ולא להיות מהנפקדים:

שלוחי הגר ובנה

(יד) וישכם אברהם בבוקר וגו'. כתב הבמ"ח הכתוב מגיד בזה לדקת אברהם אבינו שאף שהיה בזה קלת אכזריות לשלח אמתו ובנה [שהיא כאשתו ובנו] למדבר ובפרט כי זרעו הוא ואמנם כיון שהיה לווי הבורא ית' בזה זירז עצמו למצוה כדין זריזין מקדימין למצות ואין מקדימין טפי מצפרא וקם בבקר בהסכמה לגרש ממנו אמתו ובנו במצות בוראו וביותר ויותר שהיה זאת נגד טבעו מכל וכל כי הנה חפץ חסד הוא וכל עבודתו תמיד לעשות חסד לכל כאשר יוכל מ"מ לקיים מצות הבורא עשה נגד טבעו וקם שד בבקר בבקר והתאכזר על בנו כי אין גדול כאלהים:

רבינו בחיי

(יד) וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים. היה לו לתת לה כסף וזהב וגמלים נושאים אותם לפי שפע הממון שהיה בבית אברהם כי בנו היה שהתפלל עליו לו ישמעאל יחיה לפניך. אבל מפני שאמרה לו שרה שיגרש אותו ואת אמו וה' אמר לאברהם כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ע"כ שמע לקול שרה וגרש אותו ואת אמו בלחם וחמת מים כך פירש הרמב"ן ז"ל. ויתכן לומר כי מה שגרש אותו בלחם ומים שיכלול ענין אחר והוא שאברהם ראה במראה הנבואה שעתידים בניו להשתעבד תחת ידי ישמעאל וכי ישנאו אותם שנאה גדולה שאין אומה בעולם שיהיו שונאים לישראל כבני ישמעאל. וע"כ התנהג אברהם עמו כמו שראוי להתנהג עם השונא ונתן לו לחם ומים הוא שכתוב (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים:

בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן
אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד
וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר
שָׁבַע׃ טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת
וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד
הַשִּׂיחִם׃ טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד
הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־
אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד
וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ יז וַיִּשְׁמַע
אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ

תרגום אונקלוס

וּרְקֻבָּא דְמַיָּא. וִיהַב לְהָגָר. שַׁוִּי עַל כַּתְפַּהּ. וְיָת רָבְיָא וְשַׁלְּחַהּ. וַאֲזַלַת וּטְעָת. בְּמַדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע: טו. וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן רוּקְבָא. וּרְמָת יָת רָבְיָא. תְּחוֹת חַד מִן אִילָנַיָּא: טז. וַאֲזַלַת וִיתֵיבַת לַהּ מִקֳּבֵיל. אַרְחֵיקַת כְּמִיגַד בְּקַשְׁתָּא. אֲרֵי אֲמַרַת. לָא אַחֲזֵי בְּמוֹתֵיהּ דְּרַבְיָא. וִיתֵיבַת מִקֳּבֵיל. וַאֲרֵימַת יָת קָלַהּ וּבְכָת: יז. וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָלֵיהּ דְּרַבְיָא. וּקְרָא מַלְאֲכָא דַּיְיָ

תפסיר הרס"ג

ואכ'ד' טעאמא וקרבה' מא. ודפעה אלי הגר. ציירה עליי כתפהא. ואעטאהא אלצבי ואטלקהא. פמצ'ת וצ'לת. פי ברייה' ביר סבע: טו) פפני אלמא מן אלקרבה. וטרחת אלצבי. תחת בעץ' אלשגר: טז) ומצ'ת וגלסת חד'אה. בעידא כג'לוה' קוס. לאנהא קאלת. לא ארא מות אלצבי. וגלסת חד'אה. ורפעת צותהא ובכת: יז) פסמע אללה צות אלצבי. פנאדא מלך

בעל הטורים

...ונשתעבדו בניה והולרכו לסתגרס משס: (טו) ויכלו. ג' במס' הכא ואידך ויכלו האפס תקוה. ויכלו בבושת ימי. כיון שכלו המים ימי כלו ויכלו בבושה שמיתת אמה מגונה מאוד:

רשב"ם

זרעך וגו' על יצחק הבטחתיך: (יד) ותתע במדבר באר שבע. לפיכך ויכלו המים מן החמת שאלו הלכה דרך ישר היה מספיק לה החמת מים שנתן לה אברהם עד המלון: (טז) כמטחוי. כתרגום:

רש"י

אברהם שפל לשרה בכניאות: (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו ב על שילא לתרבות רעה: ואת הילד. (ב"ר) אף הילד שם על שכמה ל שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו (ב"ר): ותלך ותתע. חזרה מ לגלולי בית אביה (ב"ר): (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים נ לשתות הרבה: (טז) מנגד. ס מרחוק (ב"ר): כמטחוי קשת. כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו ע"ש שהזרע יורה כחץ. וא"ת היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו (שה"ש ב) בחגוי הסלע מגזרת (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת (תהלים קז) יחוגו וינועו כשכור וכן (שם סה) קצוי ארץ מגזרת קצה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: (יז) את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה

שפתי חכמים

וכו': ב ולפשוטו שלא ילא לתרבות רעה למה לא נתן לו כסף וזהב י"ל דאברהם היה סבור במיעוט זמן אחר שילא הרוגז משרה אשיבנו אללי מהרש"ל. ולפי פי' מהרמ"ש לעיל בסי' א' לק"מ לפי שאין הפשוטו חולק על המדרש והולרך לשניהם ע"ש אבל תירץ מהרש"ל אינו נכון דא"כ הו"ל לרש"י לכתוב טעם מהרש"ל שרלה להשיבו וכו' דמספיק לפשוטו ולמדרשו ולא הו"ל לרש"י לכתוב רק הטעם שמספיק למדרשו לבד ודוק: ל דקרא ואת הילד קאי אדסמיך ליה ולא על ויתן אל הגר דאל"כ שם על שכמה אף הילד הוה ליה למכתב בהדיא ותשאהו והדר ותשלך את הילד וגו': מ (ממ"ש) דייק ותלך משמע לדעתה ולרלונה כהוראת לשון הליכה בכל מקום ואח"כ אמר ותתע משמע שלא ידעה להיכן תלך שהיתה תועה במדבר וא"כ הוו תרי מילי דסתרי אהדדי וא"ל מתחלה ותלך קודם שהיתה תועה ואח"כ ותתע וגו' א"כ ותלך ל"ל פשיטא שהלכה מתחלה בלא תעות הדרך עדיין ואו לכוונת הכתוב לומר שהעתה במדבר ועי"כ לא היה לה מים ושאר הספור אבל אל"ל שהלכה בדרך ל"פ שותתע היה בכוונה א"ש ותלך ותתע שהלכה לתעות בכוונה דהיינו שחזרה כו' ומ"ש ותתע הוא ע"א והוא ע"ד ויהי כאשר התעו וגו' וכמו שת"א כד טעו עממיא בתר ע"א כו': נ (ממ"ש) דייק דהל"ל ויכלו הלחם והמים כמ"ש תחלה ויקח לחם וחמת מים ויתן וגו' דמסתמא נתן ...ם האכילה והשתיה לפי ערך הראוי זה לזה א"כ היה ראוי להיות שניהם כלים בפעם אחד בשוה ל"פ שבא להורות ששתה מדאי ולא לפי ערך האכילה והיינו לפי שדרך חולים וכו' ולכ"א ויכלו המים ולא הלחם. (נח"י) נראה לי דר"ל מדלא כתיב ...היה עוד מים לשתות דלשון ויכלו משמע פתאום שלא בעונתן: ס לא לשון נגד כפשוטו דמאי נ"מ בזה דבשלמא לפירוש מרחוק ...שנתן הפסוק אח"כ הטעם כי אמרה וגו' אל אראה וגו' ואו מלינו שויתי ה' לנגדי תמיד שהוא לשון נוכח וע"כ הוא לשון קירוב ...אמר אח"כ הרחק וגו' והם דברים סותרים ל"פ דמנגד במ"ס הוא בהיפך כמו מן נגד שהמ"ס בחיר"ק פי' כמו מן ור"ל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) ויכלו המים. פירש"י לפי שדרך חולים לשתות הרבה. ותימ' דאמרי' במציעא דעד יעקב אבינו לא הוה חולשא. י"ל דעד יעקב לא חלה אדם מעצמו. אך זה לא חלה אלא מחמת שרה שהכניסה בו עין הרע:

שלוחי הגר ובנה

ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר וגו'. חז"ל (בב"ר פ נג) אמרו בזה ביתו של א"א ותרנים היו. ולכאורה מהו הותרנות בנתינת לחם ומים. לכל עני יותן לחם ומים. וגם מה הוא הלשון ביתו של א"א הלא כאן לא הי' הנותן כ"א אברהם אבינו לבד לא אחד מאנשי ביתו. אמנם לפי הנזכר לעיל כי ...ם כיון כזה לקיים מאמרו של הקב"ה אף נגד טבעו וחסדו ולהתאכזר גם על בנו ולא לחוס עליו וע"כ כיון ששמע מפי ...ה שאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ושרה אמרה גרש האמה הזאת ולא אמרה שלח האמה כי גירושין הוא באכזריות ...ה כעין ויגרש את האדם וכדומה וכזה ודאי לא הי' ראוי לאברהם לתת לו אף לחם ומים כדי לקיים דברו של ממ"ה הקב"ה ...ד שישמע לכל אשר תאמר שרה. אם היה שבח יותר לאברהם שלא חס על נפש בנו נגד צווי שבורא. ואמנם אמר אברהם

נוה שלום

ועניינו התול. (יד) בבקר, באלג'דאה, כן נקרא בלשון ערב הזמן מעלות השחר עד הנץ החמה. (יז) כמטחוי קשת, כגלוה' קוס. (אלגלוה, מקדאר רמיה סהם מן תלאת מאיה' ד'ראע אלי' ארבע

חלק הדקדוק

(וכ"כ הר"ח): [טו) כמטחוי, הכף געי.

אבן עזרא

מעץ וכמוהו מספח חמתך. ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלח בן עם אמו ריקם ואיה נדבת לבו והתימה מאלה שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו ה' ואלו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם. והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני ישמעאל: לחם וחמת מים. נתן אל הגר ושם על שכמה ואמר לה קחי אתך בנך וישלח' ויתכן שנתן לה כסף וזהב ולא פי' הכתוב. ונתן לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע כי בגרר היה אברהם. והנה היא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצא בצמא השליכתו: (טו) תחת אחד השיחים. האילנים: (טז) כמטחוי קשת. בדד ישב וטעמו ידוע

מסורת הקריאה

לכן אמנה אותם פה ואלו הן, א' אלהים עמך דין, ב' עשיתי עמך בפסוק כ"ג, ג' ואהיה עמך (לקמן כ"ו ג') ד' עשינו עמך רק טוב (לק' כ"ו כ"ט) ה' אציגה נא עמך (לקמן ל"ג ט"ו) ו' ארד עמך (לקמן מ"ו ד') ז' ודברתי עמך שם (במדבר י"א י"ז) ח' ועשתה עמך (דברים כ' י"ב) ט' עמך מלחמה (שם כ' כ') י' עמך ישב בקרבך (שם כ"ג י"ז) י"א והיה עמך (שם כ"ב ב') י"ב כרת עמך היום (שם כ"ט י"א): (כג) השבעה לי, תיבת השבעה מלעיל הקדמא בשי"ן והב' בשוא נע, והלמ"ד דגוש בכל הספרים וכ"י וכן חבירו לקמן כ"ה ל"ג: נרתה בה, הבי"ת דגושה מדין דחיק: (כד) אשבע, האל"ף בחירק: (כח) לבדהן, הדל"ת דגוש בכל המדויקים וכ"י וכן לבדנה

רבינו בחיי

(יז) כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם. כלומר באותו המקום שהוא שם אתן לו מים וישתה טרם יפרד מן המקום. ודרשו רז"ל אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו שבאותה שעה שנאמר אל קול הנער באשר הוא שם:

אלהים | אל־הגר מן־השמים ויאמר
לה מה־לך הגר אל־תיראי כי־שמע
אלהים אל־קול הנער באשר הוא־
שם: יח קומי שאי את־הנער והחזיקי
את־ידך בו כי־לגוי גדול אשימנו:
יט ויפקח אלהים את־עיניה ותרא
באר מים ותלך ותמלא את־החמת
מים ותשק את־הנער: כ ויהי אלהים
את־הנער ויגדל וישב במדבר ויהי
רבה קשת: כא וישב במדבר פארן
ותקח־לו אמו אשה מארץ מצרים:

תרגום אונקלוס

לְהָגָר מִן שְׁמַיָא . וַאֲמַר לַהּ מָא לִיךְ הָגָר . לָא תִדְחֲלִין. אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ . קָלֵיהּ דְרַבְיָא בַּאֲתַר דְהוּא תַמָן : יח. קוּמִי טוּלִי יָת רַבְיָא . וְאַתְקִיפִי יָת יְדִיךְ בֵּיהּ . אֲרֵי לְעַם סַגִי אֲשַׁוֵינֵיהּ . יט. וּגְלָא יְיָ יָת עֵינַהָא . נַחֲזָת בֵּירָא דְמַיָא . וַאֲזַלַת . וּמְלָת יָת רוּקְבָא מַיָא . וְאַשְׁקִיאַת יָת רַבְיָא : כ. וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ . בְּסַעֲדֵיהּ דְרַבְיָא וּרְבָא . וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא . וַהֲוָה רָבֵי (נ"י רַבְיָא) קַשָׁתָא : כא. וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן . וּנְסֵיבַת לֵיהּ אִמֵיהּ . אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם : כב. וַהֲוָה בְּעִדָנָא

ת"א כי שמע . ר"פ יז:

תפסיר הרס"ג

אללה בהגר מן אלסמא. וקאל להא מא לך יא הגר. לא תכ'אפי. אן אללה קד סמע צות אלצבי חית' הו: יח)קומי אחמליה. ואשדדי ידך עליה. לאני אציר מנה אמה כבירה: יט)פכשף אללה ען בצרהא. וראת ביר מא. פמצ'ת ומלת אלקרבה מאא. וסקת אלצבי: כ)וכאן אללה מעה חתי' כבר. ואקאם פי אלבריה. וכאן ג'לאם ראם: כא)פאקאם פי בריה' פארן. ואכ'ד'ת לה אמה.

נוה שלום

מאיה'. (יח) והחזיקי, ואשדדי, וכן תרג' כלשון יד חזקה. (כ) רבה קשת, ג'לאם ראם כת"א, בנוסח תימן רביא קשתא, ויהיה רבה נער כהוראתו בל' ארמי וכן פירש השרשים לאבן גנאח ונסמך על

חלק הדקדוק

ר"ח] יט) ותלך ותמלא, תיבת ותלך בטרם לא באזלא וכ"ה בתיגאן ובדפוסים: (ותלך, באזלא, הר"ח)

אבן עזרא

כהשלכת החץ: (כ) רבה קשת. כמהו השמיעו אל בבל רבים ואם הם שני שרשים כמו שרר ושרה. גם רבה ורבב מגזרת רבה: קשת. שם התאר כמו גנב: הגם הלום. ששם נראה לה המלאך

רבינו בחיי

(כג) אם תשקור לי ולניני ולנכדי, ביקש אבימלך שתי בריתות. הא' שלא יגרש אברהם את בניו מארצם. והשנית שלא ישחיתו להם פירות הארץ זהו שאמר ועם הארץ אשר גרתה בה. ואברהם הודה בדבר ואמר אנכי אשבע. והבן היטב כי זאת השבועה היא הראשונה הנזכרת בתורה. ומפני שלשון שבועה נגזר מן שבעה כידוע בקבלה לכך הציב אברהם שבע כבשות הצאן. וקרא המקום על שם השבועה באר שבע. וכן ביצחק מצינו שקרא הבאר על שם השבועה. והענין כי הנשבע נכלל בשבעת הנקראים צרור החיים. ומאמין בתורה ובחיי העוה"ב. והעובר על השבועה הוא כופר בעיקר ומוציא עצמו מכלל השבועה ואין לו חלק לעוה"ב. וכבר ידעת כי ששה קצוות עליונים הם שמו וששה קצוות התחתונים חתומים בשמו וע"כ בא המאמר לחכמי האמת בדבור לא תשא שכל העולם כלו נזדעזע מה שלא אמרו כן בשאר הדברות.

רשב"ם

(יז) באשר הוא שם. לפי שלא היתה רואה אותו שהרי נתרחקה מאותו מקום הוצרך לומר במקום אשר הוא שם נתן לו את המים: (כ) רובה קשת. מושך בקשת ושני גזרות הן. וימררהו ורבו וגם יסבו עלי רבוו מלשון רבב כמו סובו מן סבב שומו שמים מן שמם. דומו יושבי אי מן דממה דקה כולם נכפלים באות אחרונה. אבל רובה מגזרת רבה. עשה. בנה. קנה. שיאמר עושה. בונה. קונה: (כא) במדבר פארן.

שפתי חכמים

דלא ישבה נוכח הילד בקרוב אלא מרחוק הרחק כמטחוי וגו' ודו"ק: ע נ"ל הא גם היא בכתה כדכתיב ותשא קולה ותבך ולמה לא שמע לקולה. והא דאמרינן בפ"ק דברכות ולוקים ר"י לנפשיה ומשני אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין נ"ל משום דלא מלי מכוין אבל אי מלי מכוון טפי עדיף רא"ס: פ מה שקשה מכאן על בן סורר ומורה שהוא נדון על שם סופו בפרשת כי תצא אפרשנה בס"ד. כתב הרא"ס אבל יש לתמוה למה לא קטרגו עליו מאותן עבירות שבידו וקטרגו עליו מאותן עבירות שעתיד לעשותם ולא הוא אלא בניו ותירץ ושמא י"ל שהאגדה הזאת אתיא אליבא דר"ש דפליג עלייהו דר"ע ושאר הדורשין שדרשו קרא דמלחק לגנאי. אבל בעיני נראה שדוחק הוא שנאמר מדרשות חלוקות הן אם לא שהוא מפורש בהדיא שהוא כן לכן נראה שלא היו יכולין לקטרג עליו ממעשים שבידו כי אין ב"ד מעניסין אלא מבן כ' שנה ומעלה ולישמעאל לא היה כי אם י"ז שנה והא דלא קטרגו ממעשים שבידו ע"ש העתיד י"ל דאמעשים שבידו עכשיו עשה תשובה בסוף ימיו כמו שפירש"י לקמן בפרשת חיי שרה גבי ויקברו אותו יצחק וישמעאל ודו"ק נ"ל: צ וא"ת והא כתיב לא יומתו אבות על בנים י"ל שהקב"ה שאל למלאכי השרת אם עשה עבירה במים כלומר אם הוא צדיק במים או רשע והשיבו לו צדיק הוא במים אבל רשע הוא ממקום אחר ועוד שבניו ימיתו בניך בצמא ואתה מעלה לו את הבאר והקב"ה השיב להם כיון שעתה

רש"י

ע מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל (ב"ר): באשר הוא שם. (ר"ה טז) לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון פ ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבש"ע מי שעתיד זרעו צ להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם. והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנאמר (ישעיה כא) משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו שנא' (שם כה) אורחות דודנים א"ת דודנים אלא דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שמלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת: (כ) רובה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל ציד לפיכך השי"ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו': (כא) מארץ מצרים. ממקום גדוליה שנאמר ולה שפחה מצרית וגו' היינו דאמרי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כ) ויהי רובה קשת. היה מטיל ומשליך החצים בקשתו ודומה לו ורבו. וי"מ רובה לשון ילד כדמתרג' רביא. וכן יקבלו הרובין תשובתן במסכת חולין והפי' ויהי הילד קשת בעל קשת:

שלוחי הגר ובנה

אברהם ידעתי באשתי שרה הצדקת אשר ודאי היא אינה מקפדת על לחם ומים וזאת אינו נחשב בעיניה לכלום ממש ולא כיונה בשום אופן באמירת גרש האמה בלתי לתת לה צידה לדרך פת ומים כי אין זה נחשב בעיניה למאומה ורק כונתה הי' באמרה בלשון גירושין ולא בלשון שליחות כי המשלח את בנו למרחקים הנה הוא נותן לו מכל טוב הנמצא בידו מאכל ומשקה וכסף וזהב ובגדים הרבה לרוב מאד וגם אפילו בשילוח עבדים מאתו נאמר בתורם הענק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך וע"ז כיונה שרה בדבריה שלא לומר בלשון שליחות שיהא לפתות משמע כשילוח עבדים

רבינו בחיי

(יח) קומי שאי את הנער. אחר שישתה והחזיקי את ידך בו. ודע כי לפי סדור הפרשיות כבר היה ישמעאל בעת הזאת בן י"ו שנה שהרי כשנולד היו לו לאברהם פ"ו שנים שנא' ואברהם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל וגו' ובן מאה שנה הוליד אברהם ליצחק שנאמר ואברהם בן מאה שנה בהולד לו את יצחק בנו וב' שנים אחר שגמלתו ליצחק הרי לך י"ו שנה לישמעאל במעשה הזה. אע"פ שיקשה לזה מה שהזכיר הכתוב ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד היאך ישים על שכמה בן י"ו שנה ואם תאמר שאין ואת הילד חוזר למה שאמר על שכמה הרי מצינו ותשלך את הילד ונראה שהיתה מביאתו בחיקה ועתה בצער הצמא השליכתו מחיקה. ועוד שקראהו ילד כשם שקרא הכתוב את יצחק תכף שנגמל והוא בן שתי שנים שנא' ויגדל הילד ויגמל. ועוד שאמר לה מלאך ה' קומי שאי את הנער והיה ראוי שיאמר לכי עם הנער. ועוד שכתוב אחרי כן ויהי אלהים את הנער ויגדל. והמובן מזה כי קטן היה במעשה הזה. ואם אין הפרשיות כסדרן נצטרך לומר אין מוקדם ומאוחר בתורה:

מרפא לשון

כמוכה באלים, מי ה' אשר אשמע בקולו וכמו שנת"ל ח"י כ"ה ופשוט. (טז.) הרחק כמטחוי קשת — כמיגד בקשתא. ה"ג דלא כנ"א כמיגד קשתא ואין ללמוד מהתרגום במשוך היובל שתרגם במיגד שופרא שלא יתכן לומר במיגד בשופרא וזה הוא כמו ואיש משך בקשת. (כ) ויהי רבה קשת — רבי קשתא. ה"ג בדגש השין כמו שהוא בלה"ק ובנ"י רביא קשתא וצ"ע (ואני הצעיר מצאתי בס' מ"י שהביא ת"א כמו שהוא בנ"י רביא כתרגום הנער וכן העתיקו הרס"ג בערבי גלאם ראם. וגירסת הדפוסים רבי קשתא בל' קל ופי' מורה בקשת וכפי' רש"י ז"ל והמפרשים. ומקרוב התחכמו למחוק האלף ולהגיה רבי והניחו תי' קשתא בל' כבד ולא הרויחו בזה כלום כי גם תרגום והוא נער, רבי. וטוב להחזיר הנוסחא ישנה שהיא יותר מבוררת מלפסוח על ב' הסעיפים וכ"כ רי"ו בן גנאה שכן תרגם

תרגום אונקלוס

הַהוּא . נַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ . וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ . לְאַבְרָהָם לְמֵימַר . מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדָךְ . בְּכֹל דְּאַתְּ עָבֵיד: כג. וּכְעַן . קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ הָכָא . דְּלָא תְשַׁקַּר בִּי . וּבִבְרִי וּבְבַר בְּרִי . כְּטֵיבוּתָא . דַּעֲבַדִית עִמָּךְ תַּעֲבֵיד עִמִּי . וְעִם אַרְעָא דְּאִתּוֹתַבְתְּ בַּהּ: כד. נַאֲמַר אַבְרָהָם . אֲנָא אֲקַיֵּים: כה. וְאוֹכַח אַבְרָהָם יָת אֲבִימֶלֶךְ . עַל עֵיסַק בֵּירָא דְמַיָּא . דַּאֲנַסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ: כו. נַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ . לָא יְדַעִית . מַן עֲבַד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין . וְאַף אַתְּ לָא חַוֵּית לִי. וְאַף אֲנָא. לָא שְׁמַעִית אֱלָהֵין יוֹמָא דֵין: כז. וּדְבַר אַבְרָהָם עָן וְתוֹרִין. וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ . וּגְזָרוּ

פ ששי כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־
אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל
אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ כג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה
לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי
וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי
עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃ כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם
אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם
אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם
אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי
וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃
כז וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן

תפסיר הרס"ג

זוגה מן בלד מצר : כב) ולמא כאן פי ד'לך אלוקת. קאל אבימלך. ופיכל רייס גישה. לאברהים קאילא. אללה מעך. פי גמיע מא תצנעה כג) ואלאן אחלף לי באללה ההנא. אנך לא תג'דר בי. ובנסלי ובעקבי. כאלאחסאן. אלד'י צנעתה מעך תצנעה מעי. ומע אלבלד אלד'י סכנתאה : כד) קאל אברהים. אנא אחלף : כה) פובך אברהים אבימלך. בסבב ביר אלמא. אלתי ג'צבוהא עבידה : כו) קאל. לא אעלם מן צנע הד'א אלאמר. ואנת לם תכ'ברני. ואנא איצ'א לם אעלם אלא אליום : כז) ואכ'ד' אברהים ג'נמא ובקרא. פאעטא אבימלך. ועהדא גמיעא:

נוה שלום

ת"א כפי גיר' זו. (כג) תשקר, תג'דר, תפר ברית וכן תרגם בנים לא ישקרו וכל לשון בגידה שבמקרא תרגם כן.

רבינו בחיי

והבן סוד הלשון שלא תמצא ממנו פעל קל שיאמר שבעו או שבע אלא נשבעו ונשבע כי פירוש נשבע הכניס עצמו בכלל השבעה אם הוא מקיים שבועתו. ואם הוא עובר על שבועתו יהיה פי' נשבע הוציא עצמו מכלל השבעה, והנה היא מלה כוללת דבר והפכו וכן ודשנו את המזבח. והבן זה :

אבן עזרא

בתחלה בפעם הראשונה : (כג) אם תשקר לי. מהבנין הקל ואין לו אח : נכדי. בן

אבי עזר

(כג) (אם תשקור לי. מבנין קל ואין לו אח) אבל יש לו אח בבנין פועל ולא תשקרו:

ת"א אם תשקר . סוטה י חולין פט

בעל הטורים

(כג) לנכדי בגימטריא בן בני :

רשב"ם

(כב) ויהי בעת ההיא . שנולד יצחק משרה וידע אבימלך נסים שעשה לו הקב"ה לכך בא עתה לכרות ברית עמו. וכן כל בעת ההיא צריך לפרש לפי המאורע : (כג) ולנכדי . בן בני :

רש"י

אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך . לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך (ב"ר): (כה) והוכח. נתוכח עמו על כך:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) אלהים עמך. שהיו אומרים אילו היה צדיק לא היה דוחה בנו הבכור כיון שראו מעשיו אמרו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה :

שלוחי הגר ובנה

עבדים הנאמר בהם וכי תשלחנו לא תשלחנו ריקם רק בגירושין בסנאה ואכזריות אבל ודאי לא כיונה על לחם ועל מים כי לא נחשב זאת בעיניה וע"כ לא עבר אברהם בזה על שמיעת קול שרה בכל אשר תאמר . וע"כ אמרו חז"ל מכאן שביתו של א"א ותרנים היו ונודע אומרם ביתו זו אשתו ולאו דוקא שרה לבד כי כל ביתו ותרנים שלא הי' נחשב בעיניהם לחם ומים לשום דבר ומזה ידע אברהם אשר ודאי לא כוונה שרה בדבריה לזה . וע"כ נתן להם לחם ומים . ולזה כתיב ויתן אל הגר לשון נתינה במתנה כי לא נתן לה זאת בתורת הענקה הניתנת להעבד כי שמע לקול שרה שלא תלא כלאת העבדים לשלחה בהענקה מגורנו כ"א בתורת גירושין וגרשה מביתו וגם אמר הקורא ויקח לחם וגו' ויתן אל הגר שם על שכמה הכל להגיד לדקת אברהם כי מה שהי' ברשותו ליתן לא נתן ע"י שליח לקיים מצוה בו יותר מבשלוחו ובעצמו לקח ובעצמו נתן ושם על שכמה כי אביבין היו עליו המצות :

כריתת ברית אברהם עם אבימלך

(כג) ועתה השבעה לי באלהים הנה וגו'. לכאורה קשה הלא אבימלך הי' מלך הארץ ומה הי' צריך לחסד של אברהם. הלא אדרבה הוא נתן לאברהם צאן ובקר ועבדים וגו' וגם איזה חסד יעשה עם הארץ שאמר אליו ועם הארץ אשר גרתה בה. אבל במדרש אמרו חז"ל (ב"ר פ' נט) אפילו ספינות שהיו מפרישות לים הגדול היו ניצולות בזכותו של אברהם הגשמים בזכותו הטללים בזכותו ע"כ רצה אבימלך שהוא ואנשי מדינתו יקבלו זה החסד מאתו שיתברכו על ידו ויהי ברכת ה' עליהם בזכות אברהם שימשוך הברכה ברכות שמים מעל אל הארץ אשר גר שם להיות הגשמים והטללים מצוים בה ותתברך בזכותו והכל תעשה כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם האנשים הגרים בארצי :

לאבימלך

מרפא לשון

אונקלוס רביא. מהרי"ק). (ז"ל ר' יואל בן שועיב בפ' זו, ויהי רובה קשת, פי' ר' חננאל רובה נער, קשת תואר, כלומר נער מורה בקשת, כי אם הוא שם היה ראוי להיות קשת רובה אלא כמו שפי' בלישטירו בלע"ז תרום נער רביא וכן הם בניו דכתיב ושאר מספר קשת גבורי בני קדר ימעטו. עכ"ל. מכ"י, יק"א) כח. כבשת הצאן — חורפן דעאן. פי' היא"ר ז"ל חורפן ילדות מל' בימי חרפי, ועוד מ"כ בשם ס' נפוצות יהודה דף פ"ט כי חורפן מל' בימי חרפי וששם קשיטה בלשון יון מורה על מי שעדין הוא תם וכן הכבשים הקטנים

רבינו בחיי

(לג)ויטע אשל. שם אילן, ועל כן אמר ויטע כי כיון שהיה לו שם באר רצה לטעת שם אילנות ופרדסים להשקות ממי הבאר שחפר שם כדי שיהנה מן הפירות הוא והאורחים הבאים אל ביתו ומפני שהשתדלות הצדיק בנטיעות אינו אלא הכנה לפעולות שכליות לכך סמך מיד ויקרא שם בשם ה': ובמדרש ויטע אשל א' אכילה ש' שכיבה ל' לויה. והן הן אותיות של שא"ל. כי אברהם היה אומר לכל עובר ושם שאל מה אתן לך ונותן לו כל מה ששואל. ודע כי מצות לויה היא גמר המצוה באכסניה ותכלית השכר. וכן כתוב (בראשית יח) ואברהם הולך עמם לשלחם ומתרגמינן לאלויותהון וסמך לו מיד וה' אמר לבאר כי בזכות הלויה בא אליו הדבור לגלות לו ענין סדום. וכן כתוב (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה קרי' בחר לויה. וכן נרמז

לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃
כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת
הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ כט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃
ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח
מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי
חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ לא עַל־כֵּן
קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי
שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית
בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל
שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃
לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־
שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם׃ לד וַיָּגָר
אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים

תרגום אונקלוס

תַּרְוֵיהוֹן קְיָם: כח. וַאֲקִים אַבְרָהָם. יָת שְׁבַע. חוּרְפָּן דְּעָן בִּלְחוֹדֵיהוֹן: כט. וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם. מָא אִנּוּן. שְׁבַע חוּרְפָּן אִלֵּין. דַּאֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן: ל. וַאֲמַר. אֲרֵי יָת שְׁבַע חוּרְפָּן. תְּקַבֵּיל מִן יְדִי. בְּדִיל דִּתְהֵי לִי לְסָהֲדוּ. אֲרֵי חֲפָרִית יָת בֵּירָא הָדֵין: לא. עַל כֵּן. קְרָא. לְאַתְרָא הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע. אֲרֵי. תַּמָּן קַיִּימוּ תַּרְוֵיהוֹן: לב. וּגְזָרוּ קְיָם בִּבְאֵר שָׁבַע. וְקָם אֲבִימֶלֶךְ. וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ. וְתָבוּ לַאֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי: לג. וּנְצַב נִצְבָּא בִּבְאֵר שָׁבַע. וְצַלִּי תַמָּן. בִּשְׁמָא דַּיְיָ אֱלָהּ עָלְמָא: לד. וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם. בַּאֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין:

תולדות אהרן

ויטע אשל. סוטה שם: ויקרא שם. סוטה שם:

תפסיר הרס״ג

עהדא: כח) ואוקף אברהים. סבע נעאג מן אלג׳נם וחדהא: כט) קאל לה אבימלך. מא הד׳ה אלסבע אלנעאג. אלד׳י אוקפתהא וחדהא: ל) קאל. אנך תאכ׳דהא מן ידי. לקבל אן תכון לי שאהדא. אני חפרת הד׳ה אלביר: לא) לד׳אלך. סמי אלמוצ׳ע ביר סבע. לאנהם גמיעא חלפו ת׳ם: לב) ולמא תעאהדו פי ביר סבע. קאם אבימלך. ופיכל ריס גישה. ורגעא אלי׳ בלד אלפלסטיניין: לג) ונצב נצבה פי ביר סבע. ודעי׳ ת׳ם. באסם אללה רב אלעאלם: לד) ת׳ם סכן אברהים.

נוה שלום

ולנכדי, ובעקבי, זרע זרעי. (לג) ויטע אשל, ונצב נצבא, העמיד כמו נס במקום גבוה הוראה לעין כל.

חלק הדקדוק

[לב) בבאר, לרע. ר״ח] (לג) אשל, האלף בסגול: בבאר, לרע. ר״ח)

אבן עזרא

בני: (כט) מה הנה. ל׳ נקבות: לבדנה. עם ה״א והיא לבדה: (ל) לעדה. כמו לעדות. ודע כי מלת שבועה עקרה שבעה ובמלת או השבע שבועה אפרשנה: (לג) אשל. אילן גם ויטע לאות: (א) והאלהים נסה את אברהם. יש אומר כי הסמ״ך תחת שי״ן והה״א תחת האל״ף וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו. ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעות הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היש הנמצא וזה פי׳ נסה. גם כי עתה ידעתי. והגאון אמר שמלת נסה להראות צדקתו לבני אדם. גם מלת ידעתי כטע׳ הודעתי. והלא ידע זה הגאון כי בשעה שעקד בנו לא היו שם אפילו נעריו. ואחרים אמרו כי פי׳ והעלהו שם לעולה שיעלהו אל ההר וזאת תחשב לו לעולה. ואברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת ואחרים אמרו הראה שתעלהו לעולה כמו והשקיה אותם יין. והוצרכו אלה הגאונים לפי׳ האלה. כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה. והנה לא שמו על לב הבכורי׳ שהחליפם

רשב״ם

(לג) ויטע אשל. פרדס היה להתפלל שם:

בעל הטורים

(כט) הלכת. שנים במס׳ שלכת לבדנה. אתה שלכת כל נטלות

שפתי חכמים

הוא נדיק בענין זה מעלה אני לו הבאר. מהרש״ל: ק והא דלא כתיב לעד וכתב לעדה מפני שהוא לשון נקיבה כי עדה לנקבה כמו עד לזכר: ר דאל״כ איך הוכיח זה דאין לומר ע״י עדים א״כ מאי טעם דעבדי אברהם שלא תבעו לפני אבימלך שהרי היה להם עדים וק״ל: ש מה שצריך לפרש זאת משום פסוק שלאחריו שכתוב ויהי אחר הדברים האלה וגו׳ שהוא סמוך דכל מקום שכתב אחר הוא סמוך כדפירש״י בפרשת לך לך וזה היה י״ב שנה אחרי כן ואם כן למה נאמר אחר לכך מפרש אחר דבריו של שטן כו׳ ולא אחר הדברים שהיה בין אברהם לאבימלך דסמיך

רש״י

(ל) בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקבה ק כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו הפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ר ויעלו המים לקראתו שלו הוא ועלו לקראת אברהם: (לג) אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסני׳ ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנאמר (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו: ויקרא שם וגו׳. על ידי אותו אשל נקרא שמו של הקב״ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלים ושותים אמר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם (סוטה י): (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ״ה שנה וכאן כ״ו שהרי בן ע״ה שנה היה בצאתו מחרן אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח הונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אברם. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה. ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ״ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אללו המלאכים הרי כ״ה שנה וכאן כתיב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ״ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו ש של יצחק י״ב שנים. כך שנויה בסדר ע״ש

מרפא לשון

הם בטבעם תמימות ומפני שאמר הכ׳ כבשות הצאן בסמיכות מורה שהן כבשות קטנות כרכות אחר אמותיהן ע״כ ת״ד. לג. ויטע אשל — ונצב נצבא. ה״ג דלא כנ״א ונצב אילנא, והטעם שלא תרגם ונצב אילנא או פרדיסא מפני שמשמעו שנטעו לאכול מפירותיו ומאי רבותא שעשה זה, כל העולם נוטעים וזורעים ג״כ אבל כשתרגמו ונצב נצבא, משמעו שנטע נטע לסימן ורמז על נטיעתו אמונת היחוד בעולם וזש״ה ויקרא שם בשם ה׳ אל עולם. כב. ב. אל ארץ המוריה — לארע פולחנא. כתב הרמב״ן ז״ל שהמתרגם עשה

רבינו בחיי

באליעזר באמרו (בראשית כד) אל תאחרו אותי וה׳ הצליח וגו׳. ושיעור לו״ה כתבתי בפסוק ואברהם הולך עמם לשלחם. ובמסורת תרי ויטע בספרא ריש פסוק הא׳ (בראשית ב) ויטע גן בעדן מקדם. השני באברהם. וזה ללמדך שכל המחזיק במצות אכסניא יורש גן עדן: ויקרא שם בשם ה׳. לשון קריאה והכרזה. וכן יקרא איש חסדו כי שם ה׳ אקרא. וכוונת הכתוב כי אברהם מכריז ומודיע לבריות שהעולם מחודש ויש לו מנהיג יחיד וקדמון. ועל כן יאמר כי ההכרזה הזאת היתה בשם ה׳ היחיד אל עולם הקדמון אשר הויתו ואלהותו קודם העולם והוא שאמר אל עולם כלומר שקדם לעולם. או יהיה ויקרא כמו ויתפלל כדעת אונקלוס ע״ה והוא מלשון (תהלים ל) אליך ה׳ אקרא:

בראשית כב וירא

רַבִּים: פ שביעי כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר

שביעי בסת"י

ת"א ויהי אחר. סנהדר' פט: והאלהים. מגילה לג:

תרגום אונקלוס

א. וַהֲוָה. בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין. וַיָי. נַסִּי יָת אַבְרָהָם. וַאֲמַר לֵיהּ. אַבְרָהָם וַאֲמַר הָאֲנָא: ב. וַאֲמַר. דְּבַר כְּעַן. יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִּרְחֵימְתָּא יָת יִצְחָק. וְאִיזֵיל לָךְ. לַאֲרַע פּוּלְחָנָא. וְאַסְּקֵהִי קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא. עַל חַד מִן טוּרַיָּא.

בעל הטורים

ארץ. בזכות אברהם נכרתו כל גבולות ארץ: (ב) אל ארץ המריה. בגי' בירושלים:

תפסיר הרס"ג

* פי בלד פלסטין מדה טוילה: א) פלמא כאן בעד הד'ה אלאמור. אמתחן אללה אברהים. פקאל לה יא אברהים. קאל לביך: ב) קאל. כ'ד' אבנך וחידך אלד'י תחבה הו יצחק. ואמץ' אלי' בלד אלעבאדה. וקרבה ת'ם ללקרבאן. עלי' אחד

קריאה ליום ב' דר"ה

א) ויהי אחר.
ב) ביום השלישי
ג) ויאמר יצחק.
ד) וישלח אברהם.
ה) ויקרא מלאך.

רשב"ם

(א) ויהי אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר הדברים האלה מחובר אל הפרשה שלמעלה. אחר הדברים האלה שהרג אברם המלכים אמר לו הקדוש ברוך הוא אל תירא אברם מן האומות. ויהי אחר הדברים האלה שנולד יצחק ויוגד לאברהם לאמר כו' ובתואל ילד את רבקה. וכן אחר הדברים האלה שהגיד מרדכי על בגתן ותרש גדל המלך אחשורוש את המן שרצה להרוג את מרדכי והועיל לו מה שהציל את המלך ונתלה המן. אף כאן אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן וחרה אפו של הקדוש ברוך הוא על זאת שהרי ארץ פלשתים *(ניתן לאברהם וגם ביהושע מטילי' על ערי חמשת סרני פלשתים גורל בכלל גבול ישראל והקדוש ברוך הוא צוה עליהם לא תחיה כל נשמה) לכן והאלהים נסה את אברהם קנתרו וצערו כדכתיב הנסה דבר אליך תלאה. על נסותם את ה'. מסה ומריבה בחנני ה' ונסני. כלומר נתגאיתה בבן שנתתי לך לכרות ברית ביניכם ובין בניהם. ועתה לך והעלהו לעולה ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך וכן מצאתי אח"כ במ' של שמואל. ויהי ארון ה' בארץ פלשתים שבעה חדשים. כתב את שבע כבשות הצאן תקח מידי אמר לו הקב"ה את נתת לו שבע כבשות חייך שבניו עושים שבע מלחמות עם בניך ונוצחין אותן. ד"א חייך שבניו הורגים שבע צדיקים מבניך ואלו הן שמשון חפני ופנחס שאול ושלשה בניו. ד"א חייך שבניו מחריבים שבע משכנות ואלו הן אהל מועד וגלגל נוב ושילה וגבעון ובית עולמים תרין ד"א שארון מחזיר בשדה פלשתים שבעה חדשים: נסה. קונטר אריא"ת: (ב) המוריה. האמוריה ארץ האמורי. הרבה אלפי"ן חסרים. וימש חושך כמו ויאמש. לא יהל. כמו לא יאהל שם ערבי:

נוה שלום

כב (ב) ארץ המריה, בלד אלעבאדה כת"א ועיין ראב"ע ורמב"ן, לעלה, ללקרבאן וכן תרגם בכל הסדר והוא

רש"י

עולם (כ"ר): (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פט) אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני. כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: (ב) קח נא. אין נא אלא לשון בקשה ת אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש (סנהדרין פט): את בנך. אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק. ולמה לא גילה לו מתחילה שלא לערבבו פתאום א ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה. ירושלים וכן בדברי הימים (ב ג) לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו. לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהא הצדיקים. (ס"א משהא לצדיקים) ואח"כ מגלה להם וכל זה כדי להרבות

שפתי חכמים

ליה: ת פי' אין נא האמור כאן אלא לשון בקשה דהא מליעו בכמה מקומות נא שאינו ל' בקשה הרא"ם: א כדי שלא יאמרו הקב"ה הטריף דעתו ולכך עשה אבל אי לא הוה מטורף בדעתי לא היה עושה: (נח"י) וצ"ל דבטעמא קמא לא סגי דאם כן הל"ל את בנך יחידך אשר אהבת ומדאמר את ש"מ לחלק אתא והיינו שבכל פעם השיב הקב"ה על שאלת אברהם ובטעמא בתרא לחוד לא סגי דא"כ הול"ל איפכא קח את יצחק את בנך את יחידך אשר

רבינו בחיי

(ב) קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק. האריך הכתוב בלשון הצוואה כדי להגדיל המצוה. וזהו שדרז"ל קח נא את בנך איזה בן א"ל את יחידך. זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. א"ל אשר אהבת. שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק: ולך לך. עשרה נסיונות נתנסה אברהם ונמצא שלם בכולם והראשון לך לך מארצך וענין העקדה היה נסיון אחרון.

אבן עזרא

בלוים אחר שנה. ואחר שהכתוב אומר בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר: וטעם כי עתה ידעתי כמו ואם לא אדעה. ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם אם יעזרני השם יודע הנסתרות: (ב) אחד ההרים. שם נבנה הבית. וכן מפורש ויבן שלמה את הבית בהר המוריה ואיננו הר גבוה. ובו היה

עקדת יצחק

(א) ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם וגו'. וקשה למה הי' צריך ה' לנסותו במעשה עקדת בנו הרי כבר נתפרסם גודל אהבתו לה' במסירת נפשו באור כשדים וק"ו שיעמוד בנסיון זה למסור את נפש בנו. וכתב המחבר שב"ר שהענין הוא כי כבר סיפרו על גנב אחד שנתפס על גנבתו ויכחש לומר שלא גנב. ויצו השופט להכותו למען יודה על הגנבה וימאן להודות. ויצו השופט להביא את בנו יחידו ויחל להכותו בשבט עברתו. ויבן לעק אבי אבי כאבי נעכר. ולא יכול הגנב להתאפק לנעקת בנו והודה על הגנבה. וישאלו אותו לאמר מהו הנסבה. דכאשר הכו אותך לא חפצת להודות ובמכת בנך הודית. ויאמר לא אכחד כי בעת לכתי במחתרת לגנוב עלה במחשבתי דאפילו אם יתפסוני ויכוני לא אודה בשום אופן. לכן כאשר הכוני לא עלה בלבי הרגש פנימי לעורר כח ההודאה. אבל על בני לא עלה על דעתי שיכוהו מכות אכזריות בשביל גנבתי. לכן כאשר לקחו את בני והכוהו פלצות אחזתני לשמוע קול צעקתו לכן הוכרחתי להודות. דשלשה שותפין יש באדם וכו' והרי בשרו ממני לכן הרגשתי

מסורת הקריאה

נדגש הדל"ת: (כט) מה הנה, המ"ם בקמץ כדין כל דסמיך לאה"ר: (ל) לעדה, הטעם מלרע, ונמסר עליו ג', ור"ל ג' כתי' הלמ"ד בשוא ושארא הלמ"ד בקמץ, וסי' א' דין, וב' כתיבי ביהושע כ"ד כ"ז: (לג) אשל, האל"ף בצירי: כב (ב) ויאמר, נמסר עליו י"ד ממעם, ר"ל י"ד ויאמר בטעם פזר, וסי' נמסר בשמות ל"ד ט' עיי"ש: לך, נמסר עליו חד מן י"ד זקפין באוריתא, עיין מש"כ לעיל ג' י"א: אחד, חד מן כ"ה פתחין נמסר במ"ב ו' י"ב: (ה) שבו לכם, במקף: (ו) המאכלת, הכ"ף בסגול: (ז) הנני, נו"ן ראשונה

רבינו בחיי

אל ארץ המוריה. הר המוריה הוא ירושלים וקרא הקב"ה לכל ארץ מוריה על שם הר המוריה שבתוכו. ומה שנקראת ירושלים הר לפי שהוא מלשון אלך לי אל הר המור והקנמון והבשם הטוב היה גדל שם. וכן דרז"ל קנמון היה גדל בארץ ישראל והעזים וצבאים אוכלים ממנו. ואונקלוס תרגם ארץ פולחנא. עשאו מן מורא כי שם עתידין לירא מלפני הש"י ולעבוד לפניו. ובמדרש הר המוריה שמשם יצאה הוראה לעולם: והעלהו שם לעולה. היה ראוי שיאמר והעלהו שם לעולה. אבל על דרך הפשט הלמ"ד הזאת באורה במקום כלומר שתעלה אותו שם במקום עולה. וכמוהו (בראשיתו) הלבנה לאבן במקום אבן. שאם הפירוש לעולה עולה ממש איך יצוה הקב"ה ואח"כ יחזור מצוויו. ואברהם מתוך תוקף האהבה הבין עולה ממש והקב"ה שבא לנסות לא כוון אלא במקום עולה. וזהו אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. גם ויתכן שירמוז על סוד הקרבן. וע"כ אמר לעולה שיעלהו שם למדה העשירית המתעלה. וכן הנסיון הזה עשירי וכן באיל אשר הוקרב תחתיו בא הלשון הזה בעצמו כי לא אמר ויקח את האיל ויעלהו עולה אבל אמר ויעלהו לעולה. ומפני זה הוסיף לומר תחת בנו שעליו נאמר והעלהו שם לעולה. וכן אמר יצחק ואיה השה לעולה וכן השיבו אביו אלהים יראה לו השה לעולה בני. והנה מלת לעולה הי' המזבח שיזכיר בסמוך בה"א הידיעה, והמשכיל יבין:

בראשית כב

אֵלֶיךָ: ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים: ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם

תרגום אונקלוס

דְּאֵימַר לָךְ: ג. וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא. וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ. וּדְבַר. יָת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ. וְיָת יִצְחָק בְּרֵיהּ. וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא. וְקָם וַאֲזַל. לְאַתְרָא דַּאֲמַר לֵיהּ יְיָ: ד. בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה. וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי. וַחֲזָא יָת אַתְרָא מֵרָחִיק: ה. וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי. אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא. וַאֲנָא וְעוּלֵימָא. נִתְמְטֵי עַד כָּא. וְנִסְגּוּד וּנְתוּב לְוָתְכוֹן: ו. וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת אָעֵי דַּעֲלָתָא. וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ. וּנְסֵיב בִּידֵיהּ. יָת אִישָּׁתָא וְיָת סַכִּינָא. וַאֲזַלוּ

תפסיר הרס"ג

אלגבאל. אלד'י אקול לך: ג)פאדלג אברהים באלג'דאה. ואסרג חמארה. ואכ'ד' ג'לאמיה מעה. ויצחק אבנה. ושקק חטבא ללקרבאן. וקאם ומצ'א. אלי' אלמוצ'ע אלד'י קאל לה אללה: ד) ולמא כאן פי אליום אלת'אלת'. רפע אברהים עינאה. וראא אלמוצ'ע מן בעיד: ה)וקאל לג'לאמיה. אגלסא ההני' מע אלחמאר. ואנא ואלג'לאם. נמצ'י אלי' ת'ם. ונסגד ונרגע אליכם: ו)פאכ'ד' אברהים חטב אלקרבאן. וציירה עלי' יצחק אבנה. ואכ'ד' מעה אלנאר ואלסכין. ומצ'יא

נוה שלום

כפי הנאות בענין. (ג) ויחבש, ואסרג,

אבן עזרא

גורן ארונה: (ג) ויבקע עצי עולה. ושמם על החמור: (ד) ביום השלישי. שיצא מבאר שבע. יש אומרים איך אמר אברהם ונשובה. ואחרים ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו ואברהם דחם כדי שלא יסורו עד שובו. ושלא ירגיש יצחק ויברח. ורבותינו ז"ל אמרו שהי' יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים. ואם דברי קבלה נקבל. ומדרך סברא אין זה נכון. שהי' ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיט' ואין בכתוב מאומה על יצחק. ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה. והקרוב אל הדעת שהיה קרוב לי"ג שנים. והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמר אלהים יראה לו השה. כי אילו אמר לו אתה

רבינו בחיי

(ג) ויבקע עצי עולה. מזריזותו במצוה כי אולי לא ימצא במקום ההוא עצים והוליכם ג' ימים. או שהיה אברהם פוסל עץ שנמצא בו תולעת כדין התורה ולקח מביתו עצים טובים ראוים לעולה ועל זה אמר ויבקע עצי עולה. א"ר ברכיה בשכר שבקע אברהם עצי עולה זכה שבקע הקב"ה הים לבניו שנא' (שמות יד) ויבקעו המים. א"ל ר' לוי דייך ברכיה אלא אברהם לפי כחו והקב"ה לפי כחו, עד כאן בב"ר:

תולדות אהרן

ויחבש. פסחים ד סנהד' קה חולין נא: ויאמר. יבמות סב כתובות קיא ב"ק צג נדה ו: ונשתחוה. מועד קטן יח

רשב"ם

(ו) המאכלת. סכין. ע"ש וחרבי תאכל בשר:

בעל הטורים

(ד) את המקום. בגי' זה ירושלים: מרחק. חסר כתיב קרי ביה מרחיק שהשטן היה מרחיק המקום מלפניהם: (ה) ונשובה. ו' במסרת ונשתחוה ונשובה נתנה ראש ונשובה לכו ונשובה נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה השיבנו ה' אליך ונשובה לכו ונשובה אל ה'. בזכות אברהם שאמר נשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה והיינו לכו ונשובה נחפשה דרכינו ונשובה השיבנו ה' אליך ונשובה

רש"י

שכרן וכן (לעיל יב) הארץ אשר אראך וכן ביונה (יונה ב) וקרא עליה את הקריאה: (ג) וישכם. נזדרז למצוה (פסחים ד): ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו. (ב"ר) ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך ב בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע. תרגומו וצלח כמו (ש"ב יט) וצלחו הירדן ג לשון ביקוע סינדר"א בלעז (שפאלטען): (ד) ביום השלישי. למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואלו היה לו שעות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום. ראה ענן קשור על ההר: (ה) עד כה. כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו. ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא שישובו שניהם: (ו) המאכלת. סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא (דברים לב) וחרבי תאכל בשר ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א זאת נקראת מאכלת ד על שם שישראל אוכלים מתן שכרה: וילכו שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך

שפתי חכמים

אהבת דהוה נמי חיבוב מלוה: ב וכי לא היו לו אלא שני נערים אלא נעריו המיוחדים לו שהם ישמעאל ואליעזר. עיין לקמן בפרשת בלק מה שפירשתי גבי שני נערים דבלעם למה שינה רש"י פירוש דהתם מהכא. ומהרש"ל פי' דבלעם שהית רוחו גבוהה והיה צריך לשימוש פי' שהיו משמשים זה את זה אבל אברהם שהיה רוחו נמוכה לא היה צריך לשימוש שהיה משמש את עצמו רק שלא יהא יחידי שאם יצטרך אחד מנעריו לנקביו משום הכי לקח שני נערים עמו לכך פי' טעם זה עכ"ל: ג ונראה לי דאינו מביא ראיה מן התרגום אלא בא לפרש דצלח נמי לשון ביקוע כדאשכחן וצלחו את הירדן: ד והא דצריך לשני טעמים דלפי טעם א' קשה לקרות אותו אוכלת ל"פ שמכשרת ולטעם זה לחוד ק' לקרות אותו סכין כמשמעו ל"פ עוד ע"ש שישראל כו'. (ממ"ש) יהא דלא סגי בפי' בתרא לחוד דלפ"ז א"ש שנקרא מאכלת ולא

עקדת יצחק

הרגשתי ביסוריו יותר מיסורים שלי. כי אמנם אנכי חטאתי ואלה הצאן מה עשו. וחז"ל אמרו (ב"ב קלה) דכריה עדיפא ליה מדנפשיה. שאדם אוהב את בנו יותר מגופו. כן עד"ז היו עם נסיון זה. כי האבות הקדושי' בודאי היו מקבלים עליהם עול מ"ש והיו אומרים פ' ק"ש בכל יום שנאמר בה ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. אפי' הוא נוטל את נפשך. לכן יצחק שהי' רגיל לקבל עליו עול מ"ש למסור נפשו על ק"ש לא הי' ענין העקדה נסיון גדול לפניו. שהי' מוכן בכל יום לזה. אבל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ה) שבו לכם פה. מדרש כשראה אברהם את המקום מרחוק וענן קשור עליו אמר ליצחק בנו מה אתה רואה אמר לו הר נאה וענן קשור עליו חזר אצל נעריו ואמר להם

מרפא לשון

מורי"ה מלשון מורא ע"ש ששם ייראו האלהים ויעבדו לפניו. ח. אלהים יראה לו השה — קדם ה' גלי אימרא. ה"ג ול"ג גלי ליה וכ"כ היא"ר ז"ל ופירש שלא יתכן לתרגם גלי ליה שלא מצינו לו אצל הי"ת, ויוסף עוד לדבר אליו, קדמוהי. ויאמר אליו, קדמוהי. יג. והנה איל אחר — והא דכרא. ה"ג ול"ג חדא והיא מלה זרה ואינה תרגום אחר שכבר הקדים תרג' אחר למעלה שתרג' בתר אלין ובס' נל"ג ביקש לבנות לה בית ואין זר אתנו. יד. ויקרא אברהם — ופלח וצלי. תרג' ויקרא, ופלח וצלי כנגד מש"ה יראה יראה וכמו שמפרש התרג' ה' יראה לשון תפלה בהר ה' יראה על העבודה שם המקום תמן. תרגם שם כמו שם בקמץ ולא מפני שהוא

רבינו בחיי

(ד) וירא את המקום מרחוק. אמרו במדרש אמר לו אברהם ליצחק רואה אתה מה שאני רואה אמר לו רואה אני הר נאה ומשובח וענן קשור עליו אמר לנערים רואים אתם כלום אמרו לו אין אנו רואים כלום אלא מדברות והרים. אמר להם שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור מה החמור אינו רואה אף אתם אינכם רואים, שבו לכם פה ואני והנער נלכה עד כה. מה יהיה בסוף שהקב"ה אמר לי כה יהיה זרעך. בן ל"ז שנה הי' והכתוב קורהו נער. אבל דרך הכתובים בכך וכן מצינו ביהושע כתוב (שמות לג) ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש והוא היה בן נ"ו שנה:

יַחְדָּו: ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם
אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי
וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה
הַשֶּׂה לְעֹלָה: ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם
אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי
וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: ט וַיָּבֹאוּ אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן
שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ
אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ
וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל
לָעֵצִים: י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ
וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־
בְּנוֹ: יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־
הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם | אַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: יב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח
יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה

ת"א השה לעולה. סנהדרין פט: אלהים יראה. ברכות סב: וישלח. זבחים לו מנחות פב חולין יז:

תרגום אונקלוס

תַּרְוֵיהוֹן כַּחְדָּא: ז. וַאֲמַר יִצְחָק. לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא. וַאֲמַר הָאֲנָא בְּרִי. וַאֲמַר. הָא אִישָׁתָא וְאָעַיָּא. וְאָן אִמְּרָא לַעֲלָתָא: ח. וַאֲמַר אַבְרָהָם. קֳדָם יְיָ גְּלֵי אִמְּרָא לַעֲלָתָא בְּרִי. וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחְדָּא: ט. וַאֲתוֹ. לְאַתְרָא דַּאֲמַר לֵיהּ יְיָ. וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא. וְסַדַּר יָת אָעַיָּא. וַעֲקַד יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ. וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא. עֵיל מִן אָעַיָּא: י. וְאוֹשֵׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ. וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא. לְמִכַּס יָת בְּרֵיהּ: יא. וּקְרָא לֵיהּ. מַלְאֲכָא דַּיְיָ מִן שְׁמַיָּא. וַאֲמַר אַבְרָהָם אַבְרָהָם. וַאֲמַר הָאֲנָא: יב. וַאֲמַר. לָא תוֹשֵׁיט יְדָךְ בְּעוּלֵימָא. וְלָא תַעֲבֵיד לֵיהּ מִדְּעַם. אֲרֵי כְעַן

תפסיר הרס"ג

גמיעא: ז) פקאל יצחק. לאברהים אביה יא אבאה. קאל לביך יא אבני. קאל. הוד'א אלנאר ואלחטב. ואין אלחמל ללקרבאן: ח) קאל אברהים. אללה יצ'הר אלחמל ללקרבאן יא אבני. ומצ'יא גמיעא ט) חתי' גאא. אלי' אלמוצ'ע אלד'י קאל לה אללה. פבנא ת'ם אברהים מד'בחא. ונצ'ד אלחטב. וכפת יצחק אבנה. וציירה עלי אלמד'בח פוק אלחטב: י) פמד אברהים ידה. ואכ'ד' אלסכין. לידבח אבנה: יא) פנאדא אליה. מלך אללה מן אלסמא. וקאל יא אברהים יא אברהים. קאל לביך: יב) קאל. לא

נוה שלום

קשר על החמור כמין אוכף. (ט) ויעקד, וכתף, (כתף, שד ידיה אלי' כ'לף). ומי

אבן עזרא

העולה יתכן שיברח: (יא) אברהם

מסורת הקריאה

בסגול ושתי הנוני"ן דגושות, ונמסר עליו ב' דגושים, והב' הוא בפ' תולדות כ"ז י"ח: (ח) לו, הלמ"ד בדגש: (י) המאכלת, הכ"ף בסגול: (יא) הנני, נו"ן הראשון דגוש והוא בציר"י בעבור ההפסק: (יב) מאומה, כולם מלעיל כי הה"א נוסף: אתה, האל"ף בפתח ומלעיל ונמסר עליו י"ד מלעיל, ור"ל אותם שהם בזקף, דבטעם אחר נמצא עוד מלעיל, ולא נמסרו עליו בשום מקום רק במס"ר, ושם נמנו בטעות, לכן אמנה אותם כמו שמנה הרוו"ה ואלה הם, א' כי עפר אתה (לעיל ג' י"ט) ב' ירא אלהים אתה (דין) ג' אחי אתה (לקמן כ"ט ט"ו) ד' בכרי אתה (לקמן מ"ט ג') ה' קשה ערף אתה (שמות ל"ג ג') ו' נער אתה (ש"א י"ז ל"ג) ז' המיתני אתה (שם כ' ח') ח' למי אתה (שם ל' ג') ט' עיר אתה (ש"ב ט"ו ב') י' עבדי אתה (ישעיה

בעל הטורים

וכזכותם הגליות מתקבלות לכו ונשובה אל עיר ה' ואם לא זכו אומר נתנה ראש ונשובה הכל בזכות אברהם: (י) לשחוט. ב' במס' לשחוט את בנו לשחוט עליהם העולה בס' יחזקאל גבי קרבנות שאנו לומדים ענין הקרבנות מאברהם כדאמרו כופתין היו התמיד יד ורגל כעקידת יצחק בן אברהם: (יא) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים. ס"ת בגי' מיכאל היה:

רש"י

לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואע"פ שהבין יצחק שהוא הולך להשחט וילכו שניהם יחדו בלב שוה: (ט) ויעקד. (שבת כד) ידיו ורגליו מאחוריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו: (יב) אל תשלח. לשחוט אמר לו א"כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם ה. א"ל אל

שפתי חכמים

אוכלת ולא סכין דא"כ קשה דה"א הידיעה של המאכלת מורה על דבר ידוע כבר והא עד הנה לא היה לסכין שם של מאכלת כלל מעולם רק עכשיו ע"י מעשה זה קורא אותו הפסוק כך לכך הוצרך לפ' ג"כ לטעם א' שאוכלת ושמכשרת וכו' וא"כ הוא שם לכל סכין: ה וק' וכי הוצאת דם הוה מום אלא י"ל אברהם אמר אוציא ממנו דם ואקריב אותו א"ל הקב"ה אל תוציא ממנו דם ואברהם סבר שלא די בהוצאת דם א"ל א"כ אקריב ממנו אבר

דעת זקנים מבעלי התוספות

מה אתם רואים אמרו לו אין אנו רואים שום דבר אמר להם אתם והחמור שוים שאינכם רואים כמוהו א"כ שבו לכם פה עם החמור. וג"ל דהיינו הך דאמרו רז"ל עם הדומה לחמור ולפיכך עבד אין לו חיים כמו חמור:

(י) ויקח את המאכלת. שמכשרת הבשר לאכילה. ד"א שכל ישראל אוכלין זכותה בעה"ז:

עקדת יצחק

אבל אברהם שמעולם לא עלה על דעתו שה' יצוהו להקריב את בנו לקרבן. לכן כאשר נצטוה לעוקדו ולשוחטו לשמו ית' בודאי עשה הענין הרגש חזק בנפשו בדבר שלא עלה על רעיונו ומ"מ נתרצה לזה ועשה זאת בשמחה הרי זה נסיון גדול. וז"ש הכתוב והאלהים נסה את אברהם ולא ליצחק לפי שאברהם הי' מרגיש את לער יצחק יותר מיצחק עצמו. ואלו צוה הקב"ה לאברהם שימסור עצמו לשחיטה לא הי' הנסיון גדול כל כך

כי

נחל קדומים

הניק"ה בנים כמגין הניק"ה חי יצחק. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בכ"י: ד (יב) וירא את המקום מרחוק. גימ' הוא ראה שלהבת בהר. את המקום גימט' ירושלם עם האותיות רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י: ט (יג) ויעקד את יצחק בנו. ראיתי בספר לקוטי תורה לרבינו האר"י ז"ל הנדפס באיוב דף כ"ט שכ' את איוב בשחין רע מכף ר"ת אברם. כי הנה רז"ל אמרו כי זה היה בעת העקידה של יצחק שטרד הקב"ה השטן שלא יקטרג על אברה' וימות יצח' נתן לו איוב למרק עונו אז לכן ר"ת אברם כי היה תמורת אברהם עכ"ל ולפי דברי קדשו אפ' לרמוז כי ר"ת ויעקוד את יצחק בנו הוא איוב שם רמז ענין האמור דבעת העקידה נמסר איוב לידון שלא יקטרג על אברהם ודוק:

חומת אנ"ך

בת"א דיש לפקפק דאין זה כונת ר"ת ואכמ"ל: טז ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה וכו'. אפשר דאאע"ה הגם שהיה מדבר אל נעריו לצורך הע"הז דקרבו ישים אורב"ו מילין לגד עילאה יתלגי. וכאן רמז דכל כונתו וכונת יצחק ליחד קנה"ו וזהו ואני והנער נלכה ע"ד תפארת. כ"ה מלכות כידוע: יז אלהים יראה לו השה. ראיתי בס' לקוטי תורה כ"י לגורי האר"י ז"ל שפירש שהתפלל אאע"ה שיבא שה וישחטהו תחת יצחק ע"ש באורך ובהא אשכחנא

כי | עתה ידעתי כי־ירא אלהים אתה ולא חשכת את־בנך את־יחידך ממני:
יג וישא אברהם את־עיניו וירא והנה־איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את־האיל ויעלהו לעלה תחת בנו:
יד ויקרא אברהם שם־המקום ההוא יהוה | יראה אשר יאמר היום בהר

ת"א כי ירא. סוטה לא בתרא קו: ויעלהו. זבחים מ מנחות כב: אשר יאמר. פסחים פח: בהר ה'. ברכות סב:

תרגום אונקלוס

יְדַעְנָא. אֲרֵי דָחֲלָא דַיָי אַתְּ. וְלָא מְנַעְתָּא. יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ מִנִּי: יג. וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין. וַחֲזָא וְהָא דִכְרָא. אֲחִיד בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי. וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב יָת דִּכְרָא. וְאַסְּקֵיהּ לַעֲלָתָא חֲלָף בְּרֵיהּ: יד. וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם. תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא. אֲמַר קֳדָם יְיָ הָכָא יְהוֹן פָּלְחִין דָּרַיָּא. בְּכֵין יִתְאֲמַר כְּיוֹמָא (י"ג בְּיוֹמָא) הָדֵין. בְּטוּרָא הָדֵין אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ פְּלַח:

תפסיר הרס"ג

תמד ידך אלי אלג'לאם. ולא תצנע בה שיא. פאן אלאן ערפת אלנאס. אנך תקי אללה. ולם תצד אבנך וחידך עני: יג) ת'ם רפע בעד ד'אלך אברהים עינאה. פנצ'ר פאד'א בכבש. מלתחמה פי שעב אלשגר קרנאה. פמצ'י' ואכ'ד'ה. וקרבה קרבאנא בדל אבנה: יד) פסמי' אברהים. אסם ד'לך אלמוצ'ע אללה אלמתגלי. לכי יקאל פי מת'ל הד'א אליום. פי הד'א אלגבל אללה יתגלא: טו) ת'ם דעא מלך אללה

נוה שלום

שהגיה וכפת לא ידע שענינו אחר. (יב) ידעתי, ערפת אלנאס, הודעתי לבני אדם בנסיון זה כי ירא אל הים אתה וכ"כ הרב המורה בח"ג פכ"ד, ולא חשכת, ולם תצד, ולא מנעת כת"א. (יג) אחר, בעד ד'לך, ושיעור הכתוב, וישא אברהם את עיניו אחרי כן והנה איל נאחז וכו', בסבך, פי שעב אלשגר, בצ'ב אלשיז ופתח אלעין, בענפי האילן. (יד) היום, פי מת'ל הד'א אליום, בימים הבאים כהיום הזה וכן פירש"י ז"ל הימים העתידים וכו'.

חלק הדקדוק

יג) נאחז בסבך, החי"ת והביתי"ן בפתח

אבן עזרא

אברהם. פעמים כמו בחפזון: (יג) אחר נאחז. אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם היה חי"ת נאחז קמוץ אז תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז. ורבים כמוהו. ויש מפר' כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו. ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת. כמשפט הלשון בכל התורה: (יד) וטעם בהר ה'

אבי עזר

(יג) (אחר שנאחז וכו') פי' אחר שנאחז האיל קרניו בסבך כשא אברהם עיניו וראה אותו. אבל אם חי"ת נאחז קמ"ץ א"כ בינוי כפעל כמו נכתב בקמץ ולינו סובל עליה הוראת אחר שמשמע שהתחיל לאחז קודם שראה אותו. וא"כ יצאה מכלל בינוי ונכנס בגדר עבר בלתי נשלם. וז"ש הרב חסר מלת היה. ידוע ממדקדקים כשתרצה לעשות עבר בלתי נשלם מאיזה פעל שיהיה. תחבר אל הבינוני מלת היה כמו היה אומר וכן כאן כמו היה נאחז וק"ל. ומ"ש הרב ויש מפרשים כי אחר דבק היינו כמו שכתבנו. ויהי אחר כן שאמר המלאך אליו אל תשלח

רשב"ם

(יב) כי עתה ידעתי. כלומר עתה אני רואה ונתפרסם לכל העולם כי ירא אלהים אתה: (יג) וירא והנה איל. עובר לפניו: אחר נאחז בסבך בקרניו. כלומר אחר כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו ודאי זה המלאך בא בשליחותו של הקב"ה וזימן לי איל זה תחת בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו. וכן קדמו שרים אחר נוגנים ושבו העבים אחר הגשם. ואח"כ ובא הגשם. וכן ואחר באו משה ואהרן כולם פירושם אחרי כן: (יד) אשר יאמר היום ולמחר בהר ה' נראה הקב"ה לאברהם:

בעל הטורים

(יד) ה' יראה. בפסיק לומר לך שקרא שם המקום ה' וזה שאז"ל אפי' שם חדש שעתיד הקב"ה לחדש לירושלים ידע. וזהו שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה: בהר ה'. ג' במס' בתנ"ך בתורה בהר ה' בנביאים לכה בהר ה' בכתובים מי יעלה

שפתי חכמים

ה' א"ל אל תעשה בו מום מהרש"ל: ו דהיה לו לכתוב וירא איל אחר נאחז והנה למה לי אלא מלמד שהיה מוכן לכך כו': ז כלומר דאחר קאי אדלעיל ואין כאן מקומו וה"ק קרא וישא אברהם את עיניו אחר וירא והנה איל נאחז ועל זה מביא ראיה מן התרגום שסברי תרגם וזקף אברהם עיינוהי בתר אלין ר"ל אחר אלה: ח (ממ"ש) כיון שאמר נאחז לשון יחיד וע"כ צ"ל דקאי על האיל א"כ בקרניו צ"ל נ"פ להורות שהיה פני האיל דהיינו קרניו לקראת פני אברהם שהיה רץ כדי להקריבו והשטן סובכו כדי

רש"י

תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי. א"ר אבא א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער אמר לו הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: (יג) והנה איל. מוכן היה לכך ו מששת ימי בראשית: אחר אחרי שאמר לו המלאך ז אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף עיינוהי בתר אלין. (ס"א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם): בסבך. אילן: בקרניו. שהיה רץ אצל אברהם ח והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יה"ר שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו בני מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן: (יד) ה' יראה. פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו: היום. הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו. ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל הדורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של

עקדת יצחק

(יג) וישא אברהם את עיניו וגו' איל אחר וגו'. וקשה מהו אחר. ועוד שהי' לו לאברהם לחוש אולי האיל הזה הוא של איזה בעה"ב שברח מעדרו והרי גזל הוא ופסול לקרבן. אך חז"ל אמרו (אבות פ"ה) עשרה דברים נבראו ע"ש בין השמשות ואחד מהן הוא האיל הזה. ומבין השמשות שבו נברא עד שנזדמן לפני אברהם אבינו הי' אלפים ומאת שנה. נמצא שנותיו של האיל הי' אלפים ומאת שנה וכדברי חז"ל הי' האיל הזה רועה בג"ע תחת עץ החיים ומן המים שתחת עץ החיים הי' שותה. ע"כ אין ספק כי האיל הזה הי' משונה מכל האילים אשר הוציאה הארץ הנמצאים ע"פ האדמה כי הי' מעין המקום שנברא ומעין העת שנברא ומעין המקום שהי' רועה בו. והי' כולו קודש לה'. כמו שאחז"ל שמשני קרנותיו הי' שני שופרות כאח' תקע הקב"ה בשעת מ"ת וכשני עתיד ליתקע כשיבא משיח וזהו השופר הגדול

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יג) אחר נאחז פסיקתא אמר לו לאברהם ראה בניך העומדים אחריך כשיהו מסובכין נאחזין בעבירות מה יהיו עושין בקרנות יהי' תוקעין אותן לפני ואני אזכור להם עקידת יצחק יאזכה אותם בדין ומה עסקו של שופר מכנים בזו ומוציא בזו כך בניך אפילו יש להם כמה קטיגורין אני אכנים אותם בזו ולא אשמע להם. ולכך אמר משה לישראל השופר סניגוריא הוא לכם תקעו שופר בראש השנה כדי שיזכור לכם הקב"ה עקידת יצחק ותזכו בדין:
(יד) ויקרא שם המקום וגו'. והוא הר המוריה ונקרא כן לפי שמיראה נעשה הר שהיה בתחלה עמק מיד נעשה

מרפא לשון

חולק על הקריאה אלא מפני שלא תרגם ויקרא וקרא ובכל פסוק זה התרגום הולך אחורי המקרא לא אחריו כדי לגלות לנו הפנים השניים של כתוב כי הלוחות מזה ומזה הם כתובים מכלל לאו הין ומכלל הין לאו. ה' יראה — אמר קדם ה' הכא יהון פלחין דריא. תרגם זה אחר הסבה המחיבת שהשם יראה, וזה כי כשיהיו הדורות עושים רש"מ במקום ההוא אז ה' יראה וישרה שכינתו שם כע"ש והיו עיני ולבי שם כל הימים ות"י ותהי שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן וצריך להטעים נגינת הפסיק בתיבת ה' לא במלת אמר שהוא לשון תפלה לא לשון נבואה. אשר יאמר היום — בכין יתאמר ביומא הדין. תרגמו כמו על כן יאמר היום והוא מאמר בפע"צ ואינו שיך לתחלת הפסוק אלא סיום כולל כנגד כל הפרשה כמו על כן יאמר בספ' מלחמות ה'. בהר ה' יראה — בטורא הדין אברהם קדם ה' פלח. נראה שהוא מתרגם יראה כמו נראה עתיד במקום עבר וכך שיעורו על כן יאמר היום בהר זה

חומת אנ"ך

פתרי פורתא לקטרוג שר אמון מגא על שלא נשחט יצחק כמ"ש הרמ"ק ז"ל והבאתיו במדבר קדמות מערכת קו"ף ע"ש וכן ראיתי בספר כ"י משם מדרש ולכאורה יפלא כי ה' לו ציוה אל תשלח ידך אל הנער וכו' ומה שמן קטרוג שייך. ועל פי האמור יש קצת מקום ליישב: יח ויעקוד את יצחק בנו. אני בעניי בנחל קדומים רמזתי מ"ש רבינו האר"י זצ"ל על פסוק איוב בשחין רע מכף ר"ת אברם כי בעת העקידה שלא יקטרג נתן לו איוב וזהו ר"ת אברם כי היה תמורת אברהם ורמזתי אני עני כי ויעקוד את יצחק בנו ר"ת איוב. ועתה ארחיב הדבר קצת כי הנסיונות שנתנסה אאע"ה היה למרק עונות תרח ואמרו

יהוה יראה: טו ויקרא מלאך יהוה
אל־אברהם שנית מן־השמים:
טז ויאמר בי נשבעתי נאם־יהוה כי
יען אשר עשית את־הדבר הזה
ולא חשכת את־בנך את־יחידך:
יז כי־ברך אברכך והרבה ארבה
את־זרעך ככוכבי השמים וכחול
אשר על־שפת הים וירש זרעך את
שער איביו: יח והתברכו בזרעך
כל גויי הארץ עקב אשר שמעת
בקלי: יט וישב אברהם אל־נעריו
ויקמו וילכו יחדו אל־באר שבע
וישב אברהם בבאר שבע: פ מפטיר

תרגום אונקלוס

טו. וּקְרָא. מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאַבְרָהָם. תִּנְיָנוּת מִן שְׁמַיָא: טז. וַאֲמַר. בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ. אֲרֵי. חֲלָף דַּעֲבַדְתָּא יָת פִּתְגָמָא הָדֵין. וְלָא מְנַעְתָּא. יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ: יז. אֲרֵי בָּרָכָא אֲבָרְכִינָּךְ. וְאַסְגָאָה אַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָא. וּכְחָלָא. דְּעַל כֵּיף יַמָּא. וְיֵירְתוּן בְּנָךְ. יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן: יח. וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ. כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא. חֲלָף. דְּקַבֵּילְתָּא לְמֵימְרִי: יט. וְתָב אַבְרָהָם לְוָת עוּלֵימוֹהִי. וְקָמוּ. וַאֲזַלוּ כַּחֲדָא לִבְאֵר שָׁבַע. וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:

תפסיר הרס"ג

אברהים. ת'אניה מן אלסמא: טז) קאל. באסמי אקסמת יקול אללה. אנך לאגל מא צנעת הד'א אלאמר. ולם תצד אבנך וחידך עני: יז) לאבארכן פיך. ואכת'ר נסלך ככואכב אלסמא. וכאלרמל. אלד'י עלי שאט אלבחר. ויחוז נסלך קרי' אעדאיה: יח) ויתבארך בנסלך. גמיע אמם אלארץ'. גזא מא קבלת קולי: יט) ת'ם רגע אברהים אלי' ג'לאמיה. פקאמו. ומצ'ו גמיעא אלי' ביר

חלק הדקדוק

בכל סת"י וכ"כ א"ת ז"ל: (טז) כתב סבי ז"ל בצעירותו בהיותו תלמיד לפני הר"ח וז"ל: יען אשר עשית, אע"פ שהתופר בתיבת יען קודם לנקודות אינו בכלל יתיב, ועיין במוסרה פ' ויקרא על פ' או בנבלת בהמה טמאה שלא מנה בה בכללן. ע"כ לשון מהרי"ץ בן יעקב ובתאג אחר מצאתי כתוב וז"ל י"א בטעם יתיב סמוך לפשטא או בנבלת, את סיחון, וכו' וזו אינה בכללן, ולא הושם השופר בתחלת המלה אלא להראות נגון המלה. ודי בזה, ע"כ. ואחר החיפוש מצאתי במחברת התיגאן וז"ל שופר הפוך המשרת לא יהיה אחריו לעולם אלא יתיב דהיינו פשטא מלמעלה, וזה שהוא יתיב מוקדם לא יהיה אחריו לעולם אלא זקף ובי"א מקומות נמצא אחריו יתיב מלמעלה, ע"ש. הרי לך מזה שלא יבא אחר היתיב אלא זקף בלבד בלי הפסק פשטא חוץ מאלו הי"א. ולפי זה נוכל לומר כי לא הושם הטעם קודם הנקודות אלא להטעים ולמשוך היוד. שוב מצאתי בתאג אחד והנה הטעם תחת הפתח וכן העידו לי זקנים שכן שמעו מפי הר"א הלוי שהיא בשופר מן הטעם הנזכר. ולפי זה ברור לקרות תיבת יען בשופר, וכך הוא נוסח קריאתה אצלינו בשופר, ומנהג

אבן עזרא

יראה. באל' הדברים: (טז) בי נשבעתי. זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: יען. מטעם ענה. זה המעשה יענה ועד: (יז) שער אויביו. מדינות בעלות שערי': (יח) עקב שכר באחרית: (יט) וישב אברה'. ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו והאומר ששחטו ועזבו ואח"כ חיה אמר

אבי עזר

ידך. כשא עיניו וכו'. אולם קשה לכתוב אחרי כן אחר זאת וכו':

תולדות אהרן

אחוי חסר. בהלת ד ב

בעל הטורים

בהר ה' כנגד שלש רגלים שעולין להר ה' לרגל: (יז) והרבה ארבה את זרעך. ג"פ כתיב זרעך בפ' זו כנגד ג"פ זרע שנקראו ישראל. זרע ברך ה' בני זרע אברהם דכתיב וה' ברך את אברהם בכל. זרע קדש מצבתה כנגד יצחק שקדש שמו של הקב"ה. כלה זרע אמת כנגד יעקב שהיה מטתו שלימה והיינו דכתיב תתן אמת ליעקב: וכחול ב' במס' דין ואידך וכחול ארבה ימים וזהו שנאמר כי כימי העץ ימי עמי שהבטיחו ג"כ באריכות ימים: (יח) עקב אשר שמעת בקולי. ס"ת ברית:

רש"י

יצחק צבור ועומד לכפרה: (יז) ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ט ואחת לבן: (יט) וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה:

שפתי חכמים

לעכבו. ואפשר שגם מהרא"ם כיון לזה ע"ש: ט (נח"י) וצ"ל דה"פ שני הברכות ליצחק אחד בזכות עצמו ואחד בזכות אברהם

דעת זקנים מבעלי התוספות

הר גבוה ותלול ומנושא ולפי שמתחלה נקרא שלם שנא' ומלכי צדק מלך שלם. ואברהם קראו יראה נקרא אתה ירושלים שיש במשמעות יראה ושלם. ה' יראה ה"פ דקרא ה' יראה שרצוני וחפצי לשחוט את בני כאשר צוני אשר יאמר היום בהר ה' יראה כלו' ידעתי שיאמר היום מכמה בני אדם בהר ה' יראה אפי' אברהם ירא אלהים אם שוחט את בנו במצות הצור וכשיראו אותנו חוזרין יאמרו שלא רציתי לקיים מצות ה' ואז יראה שאין העכוב מצדי. ואתמר במדרש כשאמר לו הקב"ה לאברהם אל תשלח ידך אל הנער והעל האיל תחת בנו לא רצה אברהם להניחו עד שנשבע לו הקב"ה שיחשב לפניו אפרו של איל כאילו היה אפרו של יצחק ונשבע לו ומיד הורידו מעל המזבח ואחר שהורידו אמר לו הן לי חותמך על הדבר הזה. א"ל מן הדין אין לי למסור חותמי מכיון שלא שאלת אותו בשעת מעשה ועוד שכבר נשבעתי לך. אמנם אעשה חסד עמך וליעקב בן בנך אמסרנו הה"ד תתן אמת ליעקב חסד לאברהם כלו' התן אמת שהוא חותמו של הקב"ה בשביל חסד שאמרת לעשות לאברהם:

(יט) וישב אברהם. ויצחק הכין הלך שלחו בלילה מפני עין הרע שכן חנניה מישאל ועזריה משעה שיצאו מתוך כבשן האש לא נתפרש להיכן הלכו. וי"א בחלק שמתו בעין הרע. ומשום ר' שמעון בן יהוצדק אמרו ששינו מקומן והלכו ללמד תורה לפני יהושע הכהן הגדול הה"ד שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה מאי כי אנשי מופת וכו':

עקדת יצחק

הגדול. ע"כ אברהם אבינו כשראה את האיל פיכף הכירו כי אחר הוא ואינו כשאר האילים. ותיכף עלה על דעתו כי הוא האיל שנברא בע"ש בין השמשות ומג"ע שלחו ה' למקום הזה. ומדוע שלחו ה' למקום הזה ובעת הזאת, בטח להיות קרבן תמורת בנו. כי כמעט שניהם שוים. כי גוף האדם וגוף הבהמה שוים המה. כי מותר האדם מן הבהמה אין. לבד הנשמה הטהורה. והאיל הזה אשר נברא בע"ש בין השמשו' ורועה בעדן גן אלהים. בטח הי' בו רוח קדוש. וכל גופו היה קדוש. והיה יכול להיות קרבן תמורת יצחק. ע"כ אמרו חז"ל שאפרו של האיל מונח לפני הקב"ה לזכור תמיד זכותו של העקדה לזרעו של יצחק:

את

חומת אנ"ך

רז"ל שהי"ל להביא עוד נסיונות על אברהם וסבל יסורין איוב כי בא תרח בגלגול איוב והי"ל יסורין גדולים לכפר עונותיו וכמ"ש אני הדל במקומות שונים. ובזה יומתק רמז רבינו האר"י זצ"ל איוב בשחין רע מכף ר"ת אברם כי רגת שבעה לה נפשו אברהם ע"ה לסבול על אביו. ועתה שבא בגלגול איוב הוא יסבול ואפשר לרמוז כי בשחין רע גימ' הוא היה תרח. ולכך כשעקד אאע"ה את יצחק אע"ה ונשלמו עשר נסיונות שם רמז ויעקוד את יצחק בנו ר"ת איוב כי עתה נגול אברהם ונשלמו נסיונות כי כבר בא תרח בגלגול איוב והוא יסבול. ואפשר עוד לרמוז ויעקוד ואחר זה את יצחק גי' תרח עם הכולל כלומר עד העקידה סבל אברהם בעד אביו ואחר זה בא תרח עצמו: יט המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום. ר"ת בני' אליה רמז מ"ש רז"ל דאליהו מקריב תמידין בכל יום בבית המקדש ופירשתי בעניותי פ' והשימותי את מקדשכם אפי' כשהן שוממין יש קדושה וכ"ט כי לא אריח בריח ניחוחכם אבל אני מריח ריח תמידין שמקריב אליהו הנביא זכור

מרפא לשון

ה' נראה לאברהם מפני שעבד לפניו עבודה. יז. שער אויביו — קרוי סנאיהון. כל לשון איבה תרגומו דבבא וכל לשון שנאה קרא ותרגום, ויש לשון איבה שתרג' לשון שנאה אבל לשון שנאה לעולם הוא קרא ותרגום ודכוותייהו לשון זביחה ושחיטה דלשון זביחה תרג' דבחא ולשון שחיטה תרג' נכסא. ויש לשון זביחה שמתורגם בלשון שחיטה אבל לשון שחיטה לעולם תרגומו נכסא וטעמו יתבאר בפ' משפטים (כ"ג ח"י). ואמנם טעם שמתורגם לשון איבה בלשון סנאה, נראה דכל לשון איבה מורה על שנאה שיש עמה נקמה ולשון שנאה מורה על שנאה בלא נקמה שאינו לא אוהב ולא אויב ולכן כל לשון שנאה אין לתרגם בעיל דבבא אפילו שיש לפרשו שהוא כלשון איבה

מסורת הקריאה

מ"א ט') י"א עבד לי אתה (שם מ"ד כ"א) י"ב עמי אתה (הושע ב' ה') י"ג צדיק אתה (עזרא ט' ט"ו) י"ד אלקינו אתה (דה"ב י"ד י') אלה י"ד בזקף ומלעיל, והבעל מבין חידות ובעל תיקון סופרים מוגים גם גברי אתה (ש"ב ט"ו י"ט) וכן בכל ספרינו הוא מלעיל, אבל מדברי רוו"ה משמע שהוא מלרע: (יג) נאחז, הגו"ן בסגול והאל"ף בח"ס והחי"ת בפתח: בסבך, שני הביתי"ן בפתח והסמ"ך

בראשית כב וירא

כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ: כא אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם: כב וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל: כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם: כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה: פ פ פ

קמ״ז אמנו״ן סימן, ומפטירין ואשה אחת במלכים ב׳ סימן ד׳:

תפסיר הרס״ג

סבע. ואקאם ת׳ם: כ) ולמא כאן בעד הד׳ה אלאמור. אכ׳בר אברהים וקיל לה. הוד׳א קד ולדת מלכה הי׳ איצ׳א. בנין לנחור אכ׳יך: כא) עוץ בכרה ובוז אכ׳יה. וקמואל אבי ארם: כב) וכשד וחזו. ופלדש וידלף. ובתואל: כג) ובתואל אולד רבקה. האולי ת׳מאניה ולדת מלכה. לנחור אכ׳י אברהים: כד) ואמתה אסמהא ראומה. ולדת הי איצ׳א טבח וגחם. ותחש ומעכה:

תרגום אונקלוס

כ. וַהֲוָה. בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין. וְאִתְחַוָּא לְאַבְרָהָם לְמֵימַר. הָא. יְלֵידַת מִלְכָּה אַף הִיא. בְּנִין לְנָחוֹר אֲחוּךְ: כא. יָת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיָת בּוּז אֲחוּהִי. וְיָת קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַּאֲרָם: כב. וְיָת כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ. וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת יִדְלָף. וְיָת בְּתוּאֵל: כג. וּבְתוּאֵל אוֹלֵיד יָת רִבְקָה. תְּמָנְיָא אִלֵּין יְלֵידַת מִלְכָּה. לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְּאַבְרָהָם: כד. וּלְחֵינֶתֵיהּ. וּשְׁמַהּ רְאוּמָה. וִילֵידַת אַף הִיא יָת טֶבַח וְיָת גַּחַם. וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה:

אבן עזרא

הפך הכתוב: (כ) ילדה מלכה. להזכיר יחס רבקה:

אבי עזר

נשמט מן פרשת לך אות א׳ ולדידי נראה דרב מוכיח מן הגמ׳ כדעה אגדה דנחלקו של שם נפלה וע׳ בחלק צ״א מה שהשיב גביהה בן פסיסא אל בני אפריקא עבד שקנה נכסים וכו׳ ארור כנען עבד עבדים ועמ״ש בפ׳ בראשית אות י״ט בענין הסוד ועתה תבין דברי הרב וסודו:

רש״י

(כ) אחר הדברים האלה ויגד וגו׳. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב״ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה י הרהורי דברים שהיו ע״י עקידה: גם הוא. אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם ג״כ מה אברהם י״ב שבטים שילאו מיעקב ח׳ בני הגבירות וד׳ בני שפחות אף אלו ח׳ בני גבירות וד׳ בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה: חסלת פרשת וירא

שפתי חכמים

זה אחת לאב ואחת לבן: י כתב הרא״ם ולא ידעתי מי הכריחו לרש״י ז״ל להניח פשוטו של מקרא שהוא מורה על הדברים האמורים למעלה כנראה ממלת האלה שהם דברי המלאך שהבטיחו בהרבה ארבה ונתבשר אחר הדברים ההם בבת זוגו של יצחק וללכת אחרי המדרש של הרהורי דברים שלא נזכרו בכתוב כלל וכו׳ עד ובשרו הקב״ה שנולדה רבקה דמשמע מיד אע״פ שכתוב בו אחרי ורש״י ז״ל פי׳ בכמה מקומות כ״מ שנאמר אחרי מופלג הוא י״ל דקרוי מופלג כל זמן שלא יהיה תכף ממש בלי שום איחור עכ״ל: חסלת פרשת וירא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כא) את עוץ בכורו. אומרים במדרש זה איוב שנא׳ איש היה בארץ עוץ איוב שמו. קמואל. זה בלעם ולמה נקרא שמו קמואל שקם על אומתו של אל:

מוסרי של״ה והגהות

וירא אליו ה׳ באלוני ממרא לפי שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו. והרבה שואלים איך א״א שאל עצה אם יקיים ציווי המקום וכל התירוצים שראיתי כזה אין להם קורת רוח ונראה בעיני דלא ח״ו שהיה שואל עצה אם יקיים מאמר האל אך שאל עצה איך יאחז צדיק דרכו לראות שיקיים מאמר האל שהיינו כי נצטווה ג״כ למול את ישמעאל בנו וכל מקנת כספו ואולי לא ינוחו את עצמם למול והא ראיה שישמעאל התפאר שלא עיכב והיה צריך א״א לייעץ איך יפתה אותם ומה ידבר על לבם. ללמוד מזה מוסר אם בא מצוה לידו יתייעץ באיך

הפטרת וירא במלכים ב׳ סימן ד

(א) וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי

תוספתא עוד אתתן ושתין וחמשא זמנין לוחא אתת עובדיה כה״ג ולא הוה משגח ולא ידע מה למעבד עד דאזל׳ לבי קיבריה ולוחא דחלא דה׳ דחלא דה׳ ואשתמע לה קלא מכיני מיתיא מאן הדין דחלא דה׳ דקא בעית ארבעה איקרי דחלא דה׳ אברהם ויוסף ואיוב ועובדיה אותיב׳ ואמר׳ לא בעינ׳ אלא האי דכתיב ביה דחלא ה׳ לחדא וכד אודיעוה קיבריה הוה קא מתפלשא בקבריה וקא לוחא ואמרה מרי מרי היכא רוחלניך לי בשעתא די דמכתא ודמותא כד אמרי׳ למאן את שביק לי וית תרין בני ואתיבתני דרבון דעלמא רחלן לי ואמרת לי שבוק יתמך ואנא אקיימינן וארמלתך עלי תתרחן וכדו לא נהשכת משזיב ויתמי נמי לוחי ואמרי קבלן אבא אתיב׳ עובדי׳ ואמר לה זילי לגבי אלישע בפורתא דמשח׳ דאשתאיר גביך ולברכיך ביה דאנא כי אטמרתינהו למאה נביאים וזנתינהו במערת׳ בלחמ׳ ובמיא לא איטפין בולינא דמשח׳ מינייהו לא ביממא ולא בליליא לידכר ליה נביא מילי דידי להקב״ס וישלם לכו מאן דאוזפיניה דהכי אמר קרא דמוזיף למרי עלמא ה׳ כל מאן דרקים על עניא ועל מסכינא וכן אזלת ואודעתים לאלישע

רד״ק

(א) ואשה אחת. אמרו שהיתה אשת עובדיה: עבדך אישי מת. י״ת עבדך עובדי׳ בעלי מת ואת ידעת ארי עבדך היה דחיל מן קדם ה׳ כד קטילת איזבל רשיעת׳ וגו׳ כבעמוד ובתרגום של

מרפא לשון

משום דלשון איבה עדיף ותפשת מרובה לא תפשת, אבל לשון איבה כשיש לפרשו בלשון שנאה כמו זה שחברו מוכיח עליו שהוא לשון שנאה כמ״ש לקמן (כ״ד נ״ט) ויירש זרעך את שער שונאיו מתרגם בלשון שנאה מפני שיש בכלל איבה שנאה ותפשת מועט תפשת ועמש״ת בפ׳ משפטים (כ״ג ד׳) ובפ׳ בחוקותי (כ״ו ל״ו).

מסורת הקריאה

בדגש בכל הספרים: (יד) שם, השין בצירי ועיין לעיל ט״ז ט״ו: (טז) יען, בטעם יתיב ותיבת אשר במהפך: ולא חשכת, מלת ולא במרכא ולא במקף: (כ) הנה, הת״ק בנו״ן: (כב) ידלף, נמסר עליו ב׳ חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ חד דין מלרע, ובשפלות ידים ידלף, מלעיל, ואין הכיונה על גניבת הטעם כי שניהם מלרע, רק דקאי על הניקוד כי בכאן ידלף הלמ״ד בקמץ והוא מלרע כי הוא תחת האות, ושם בקהלת (י׳ י״ח) ידלף הלמ״ד בחולם שהוא על האות מלמעלה ונקרא מלעיל: ואת בתואל, מלה ואת בטפחא והאל״ף בצירי: (כג) שמנה, הנו״ן בקמץ כי הוא לשון זכר:

חומת אנ״ך

לטוב. ועתה אני מוסיף כי ר״ת נרית ניחוחכם בגימט׳ אליהו. וזה רמז ר״ת המקום ההוא ה׳ יראה בג׳ אליה. וז״ש בהר ה׳ יראה בחרבן שנקרא הר שם מקריב אליהו זכור לטוב תמידין בכל יום כמדובר: כ ויקרא מלאך ה׳ אל אברהם שנית מן השמים. ר״ת משה. רבינו מהר״א מגרמיזא ז״ל בכ״י. ואפשר כי יצחק אע״ה היה הבל ולכן היה בן ל״ז שנה כשנעקד כי הבל גימ׳ ל״ז והוא ר״ת השה לעולה בני הבל כמו שכתבו גורי האר״י ז״ל וכן יש לרמוז כי ראשי תיבות אליך כעת חיה ולשרה בן גימט׳ ל״ז רמז שהוא הבל וגם שרה תחיה עמו שבע ושלשים שנה. וגם דאחר שבע ושלשים שנה יהיה לו נשמה דדכורא וזהו שוב אשוב אליך דייקא מסטרא דדכורא כמו שפירשו המפרשים ז״ל. והנה משה היה הבל כמש״ה שגם זה הבל כמ״ש בזהר הקדוש דלהסתיר הדבר חיסר ב׳ מן בשגם וכמ״ש רבינו האר״י ז״ל בכמה מקומות. ואפשר דלכן נרמז משה כאן שהוא בחינת יצחק הבל:

עבדך היה ירא את־יהוה והנשה בא לקחת את־
שני ילדי לו לעבדים: ב ויאמר אליה אלישע מה
אעשה־לך הגידי לי מה־יש־לכי בבית ותאמר אין
לשפחתך כל בבית כי אם־אסוך שמן: ג ויאמר
לכי שאלי־לך כלים מן־החוץ מאת כל־שכניכי
כלים רקים אל־תמעיטי: ד ובאת וסגרת הדלת
בעדך ובעד־בניך ויצקת על כל־הכלים האלה
והמלא תסיעי: ה ותלך מאתו ותסגר הדלת בעדה
ובעד בניה הם מגישים אליה והיא מיצקת: ו ויהי
כמלאת הכלים ותאמר אל־בנה הגישה אלי עוד
כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן:
ז ותבא ותגד לאיש האלהים ויאמר לכי מכרי את־
השמן ושלמי את־נשיכי ואת בניכי תחיי בנותר:
ח ויהי היום ויעבר אלישע אל־שונם ושם אשה
גדולה ותחזק־בו לאכל־לחם ויהי מדי עברו יסר
שמה לאכל־לחם: ט ותאמר אל־אישה הנה־נא
ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד:
י נעשה־נא עלית־קיר קטנה ונשים לו שם מטה
ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה:
יא ויהי היום ויבא שמה ויסר אל־העליה וישכב־
שמה: יב ויאמר אל־גיחזי נערו קרא לשונמית
הזאת ויקרא־לה ותעמד לפניו: יג ויאמר לו אמר־
נא אליה הנה חרדת | אלינו את־כל־החרדה הזאת
מה לעשות לך היש לדבר־לך אל־המלך או אל־
שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת: יד ויאמר
ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אבל בן אין־לה ואישה
זקן: טו ויאמר קרא־לה ויקרא־לה ותעמד בפתח:
טז ויאמר למועד הזה כעת חיה אתי חבקת בן
ותאמר אל־אדני איש האלהים אל־תכזב

°לך קרי °שכניך קרי °מוצקת קרי °נשיך קרי °ובניך קרי °את קרי

רד"ק

לאלישע מלי האי : והנשה בא לקחת. בדרש מי היה זה זה יהורם בן אחאב עובדיה קיים כספו לא נתן בנשך ויהורם שנתן ברבית אמר לו הקב"ה עד עכשיו הוא חי יבוא יהוא ויהרגהו שנאמר בנשך נתן ותרבית לקח חיו לא יחיה וכתיב ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועותיו ויצא החצי מלבו על שהקשה לבו ופשט זרועותיו ליטול רבית : (ב) מה יש לכי. כתיב לכי וקרי לך וכן שכיניכי נשיכי ובניכי כתובין ביו"ד באחרונה כמו הסולח לכל עוניכי תחלואיכי חייכי והקרי אחר הרוב : אסוך שמן. לגין שיש בו שמן והאל"ף נוספת והיא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נק' כן : (ד) והמלא תסיע. כתרגומו תסלקי כלו' שתסלקי אותו ממקומו ושימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי ואמר לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו : (ה) מוצקת. כ' ביו"ד על דרך הכתובין ביו"ד מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מטיבים את לבם וקרוי בוי"ו על דרך הרוב בבנין הפעול מנחי הפ"א שמומרת בהם היו"ד בוי"ו : (ו) ויהי כמלאת הכלים. באגדה והתרגום של תוספת' והוה במשלם מניא ואמרת לבנה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דיגזר על מאנין ריקנין דימלון יגזר על מאנין תבירי ויתקנון והוא לקוט מאני שבירי משוו חד על חד ומתחברי במימר' דה' קב"ה ועמוד' דמישח' טייף על כולהון עד דשלימו כל פסקי מאני' אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמוד' דמישח' ופסק : (ז) ושלמי את נשיכי. ושלמי למרי חובותיך ובתוספתא וכד איתרחים לה ההוא ניסא אמרה ליה לנביא דה' אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה בעליך זן נביאי דה' במילתא דליכא עליה עשור' ואף את לית על משחך עשור דמן ניסא הוא הדרה ואמרה ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעו עלי ואנסי לי מתיב ואמר לה דסגר פומה דכלבי מצרים ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אדניהון דלא לבאשו לך יהבית אודיתא ותושבחתא ואזלת : (ח) אשה גדולה. חשובה בעלת נכסים ובעלת שם ובדרש כי אחותה של אבישג השונמית היתה אמו של עדו הנביא וי"ת דחלת חטאין : (ט) הנה נא ידעתי כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש ואע"פ שאמרה נא אינו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר כיון שהוא רגיל אצלינו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד וניחד לו מקום בבתינו וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה אינו אומר כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה ורבותינו ז"ל דקדקו מלת נא ר"ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידעה ואמרו שלא ראתה לו קרי במטתו : (י) עלית. עלייה בנויה בקירות אבנים או לבנים לא במספס : (יג) חרדת אלינו. לשון תנועה והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו יחרדו כצפור ממצרים וכענין זה ת"י הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא : היש לדבר לך. ר"ל שידבר בעבור' אם תצטרך והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת כלומר בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך ואמר אלישע לגיחזי כי היא הלכה מלפניו אחר שענת' לו לפיכך שאל אלישע לגיחזי : (יד) ומה לעשות. כלומר במה נוכל לגמל' טובה לטובה שעשת' עמנו אמר גיחזי אבל בן אין לה כלומר לזה שאלה אינה צריכה ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכ' כי בן אין לה ואישה זקן. כלומר אם תאמר אין לה עתה יהיה לה בן לזמן שיבא אישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל שיהי' לה בן ממנו זו תהיה לה טובה גדול' וי"ת בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוכרא : (טו) קרא לה. כי כבר הלכה מלפניו : (טז) ויאמר למועד הזה. אפשר שנאמר לו בנבואה העת בנבוא' או אמר מלבו ובטח באל ית' שיקיים דברו כמ"ש קודם הצדיק ותגזר אומר ויקם לך וכן כתוב בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וכן אמר בדרש רצון יראיו יעשה עשה הקב"ה רצונו של נביא והרתה וילדה : כעת חיה. למועד הזה כעת שתהי' ראויה שתהי' יולדת לשבע' חדשים או לתשעה והיולדת תקרא חיה בדברי רז"ל והחי' תנעול את הסנדל : חובקת בן. שתטלו אותו בחיקך : אל אדני. אמרה שני פעמים אל לחזק הדבר לבקש

ומה ובאיזה אופן היותר טוב והיותר שריר וקיים ועצת ה' היא תקום (אח"י וז"ש אם בחוקותי תלכו לשון עצה כמשנ"ל וילך איש שהלך בעצת בתו ודוק (מאי"ן) עוד י"ל א"א קיים כל התורה כולה ובמצות מילה ידע שיצוה אותו הקב"ה על המילה וקודם שנצטוה היה אברהם מהרהר מה יעשה אם ימול את עצמו או ימתין עד שיצוה אותו הש"י ויעץ בזה עם ממרא ונתן לו עצה על המילה הזו כלומר על מילה בזמנה שצוה לו המקום כי כן המצוה יותר מהודרת :

ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך. ראוי למי שייטיב לאנשים שיראה להם שהוא מקבל טובה מהם במה שיקבלו ממנו לא שיתפאר על הטוב שייטיב להם ולזה תמצא שאברהם הראה לאלו האנשים שהם נותנים לו מתנה בבואם אל ביתו לקבל הטבתו :

ואקה פת לחם וגו' ואל הבקר רץ אברהם. אברהם אמר מעט ועשה הרבה. ויאכלו בב"ר ר' תנחומא בשם ר' אלעזר ור' אבין בשם ר"מ מתלא אמר עלת לקרתא הלך בנימוסה למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה למרום ולא אכל. אבל למטה שיש אכילה ושתיה ויאכלו :

כל הפרשה זו ופ' הפיכת סדום וענין לוט וכו' יש בו רמזים גדולים ות"מ מענין יום הדין של פטירת נשמה האר"ך מאד במדרש הנעלם מהזוהר בפ' זו ז"ל קרי ביה :

כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו אחריו וגו'. דבר גדול ת"מ אב לבנו ולביתו ולא יזוז מלהוכיחם תמיד כל ימי חייו ואף אחרי מותו יניח להם מוסרים לכתוב דברי מוסר ולהנחיל המוסר לכל אחד ואחד כל מה ששייך לו זהו שרמז בתיבת אחריו. ארדה נא ואראה וכן לעיל בדור הפלגה מוסר לדיינין וכו' כדפירש"י :

ויקומו משם אנשים וישקיפו על פני סדום. ז"ל הזוהר. ר"א אומר תא חזי כמה הנהיג קב"ה טובו על כל בריין וכ"ש לאינון דאזלין באורחוי דאפי' בעדנא דבעי למידן עלמא איהו גרים למאן דרחים ליה למזכי במלה עד לא ייתי ההוא דינא לעלמא דתנינן בשעתא דקב"ה רחים ליה לבר נש משדר ליה דורונא ומאן איהו מסכנא בגין דיזכי ביה וכיון דזכי ביה איהו אמשיך עליה חד חוטא דחסד דאתמשך מסטרא ימינא ופריש ארישיה ורשים ליה בגין דכד ייתי דינא לעלמא ההוא מחבלא יזדהר ביה וזקיף עינוהי וחמא לההוא רשימו כדין אסתלק מיניה ואזדהר ביה בג"כ אקדים ליה קב"ה במה דיזכי. ות"ח כד בעא קב"ה לאייתאה דינא על סדום אזכי קודם לאברהם ושדר ליה דורונא ומזכי עמהון בגין לשזביה ללוט בר אחוה מתמן הה"ד ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה ולא כתיב ויזכור אלהים את לוט דהא בזכותא דאברהם אשתזב ומאי ויזכור מאי דאזכי קודם עם אינון תלת מלאכין כגוונא דא בר נש דיזכי בצדקה עם בני נשא בשעתא דדינא שריא עליה קב"ה אדכר ליה להוא טיבו דעבד וזכה עם בני נשא כד"א וצדקה תציל ממות בג"כ אקדים ליה הקב"ה לאברהם בגין דיזכי וישזיב ללוט עכ"ל (אח"י וצדקה תציל ממות ר"ת מות מלבד הכתוב בפי' שמצלת ממיתה משונה וממיתה עצמה להאריך שניו ואפי' לרשע תולין יזהו ס"ת תלה (מאי"ן) :

בשפחתך: יז ותהר האשה ותלד בן למועד
הזה כעת חיה אשר־דבר אליה אלישע: יח ויגדל
הילד ויהי היום ויצא אל־אביו אל־הקצרים:
יט ויאמר אל־אביו ראשי | ראשי ויאמר אל־הנער
שאהו אל־אמו: כ וישאהו ויביאהו אל־אמו וישב
על־ברכיה עד הצהרים וימת: כא ותעל ותשכבהו
על־מטת איש האלהים ותסגר בעדו ותצא:
כב ותקרא אל־אישה ותאמר שלחה נא לי אחד
מן־הנערים ואחת האתנות וארוצה עד־איש
האלהים ואשובה: כג ויאמר מדוע אתי הלכתי
אליו היום לא־חדש ולא שבת ותאמר שלום:

כאן מסיימין הספרדים

כד ותחבש האתון ותאמר אל־נערה נהג ולך
אל־תעצר־לי לרכב כי אם־אמרתי לך:
כה ותלך ותבוא אל־איש האלהים אל־הר
הכרמל ויהי כראות איש־האלהים אתה מנגד
ויאמר אל־גיחזי נערו הנה השונמית הלז:
כו עתה רוץ־נא לקראתה ואמר־לה השלום
לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום:
כז ותבא אל־איש האלהים אל־ההר ותחזק ברגליו
ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה־לה
כי־נפשה מרה־לה ויהוה העלים ממני ולא הגיד
לי: כח ותאמר השאלתי בן מאת אדני הלא
אמרתי לא תשלה אתי: כט ויאמר לגיחזי חגר
מתניך וקח משענתי בידך ולך כי־תמצא־איש
לא תברכנו וכי־יברכך איש לא תעננו ושמת
משענתי על־פני הנער: ל ותאמר אם הנער חי־
יהוה וחי־נפשך אם־אעזבך ויקם וילך אחריה:
לא וגיחזי עבר לפניהם וישם את־המשענת על־
פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו
ויגד־לו לאמר לא הקיץ הנער: לב ויבא אלישע
הביתה והנה הנער מת משכב על־מטתו:
לג ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל־
יהוה: לד ויעל וישכב על־הילד וישם פיו על־פיו
ועיניו על־עיניו וכפיו על־כפו ויגהר עליו ויחם:

ויגש אברהם וכו' במדרש הנעלם מהזהר אמר רבי מצוה לו לאדם שיתפלל על הרשעים שיחזרו למוטב ולא יכנסו לגהינם דכתיב ואני בחלותם לבושי שק וגו' ואמר רבי אסור לו לאדם להתפלל על הרשעים שיסתלקו מן העולם שאלמלא סלקו קב"ה לתרח מן העולם כשהיה עע"ז לא בא א"א לעולם ושבטי יה לא היו והמלך דוד ומלך המשיח והתורה לא נתנה וכל אותן הצדיקים והחסידים לא היו בעולם (אח"י ויכוין לעשות נ"ר ליוצרו וכך היא המדה ורחמיו על כל מעשיו ומרגיל לעשות טובה (מאי"ן): אל תבט אחריך. כשנותן הקב"ה לאדם טובה שאינה ראוי לו מצד עצמו יכלם ויבוש ומכ"ש שלא יעשה גבהות ע"כ זירז ללוט די לך בזה אבל אומה ישראלית שבחר הש"י בצאתם ממצרים והיו הנסים ראוין לבוא כתיב אשר עשה ה"א במצרים לעיניך כי לא די שנצלתם מהמכות אף עיניך רואות בכל מכה אשר שם במצרים זהו לעיניך. (אח"י והטעם שהנסים נעשו בשם הויה כמ"ש בפני דוד. עקב. (מאי"ן. אמרז"ל לעולם יקדים אדם לדבר מצוה. שבשביל לילה אחת שקדמה הצעירה וכו' הנה בוחן לבות ידע שכונת בנות לוט היה לש"ש אף שהמעשה עצמו נר' מכוער מ"מ היה עבירה לשמה וקבלה שכר על שהקדימה את עצמה ומכ"ש דצריך אדם להקדים עצמו במצוה המקודשת בכל מיני קידום שאפשר יהיה זהיר וזריז:

וה' פקד את שרה ולמדו רז"ל מזה המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה וכו' ורש"י הבי"או זה ע"כ מדה טובה ומצוה רבה עושה האדם כשמתפלל בעד צרת אחרים הן בעד רבים ואפילו בעד יחיד כמו שדייקו רז"ל בלשונם ואמרו המתפלל על חבירו (אח"י צריך שיכוין דוקא על חבירו ולא שמזה ימשך לעצמו וזה פירשו הראשונים לא לנו ה' כי אם לכבוד השכינה לא לנו שאין כונתינו שימשך תועלת לנו. (מאי"ן)

לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהי' הדבר על כל פנים אחר שיחל אותה עליו ושיהי' בן של קיימא כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא ופי' אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו וי"ת אל אדוני בבעו רבוני ותרגום אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך: (יז) כעת חיה. כעדן דהית קיימא: (יט) ראשי ראשי. היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הכוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה: (כג) אתי. כתיב ביו"ד וכן הולכתי כתיב ביו"ד כמו שמצאנו יודי"ן נוספות כמו אהבתי לדוש מלאתי משפט והקרי הולך אחר הרוב: לא חדש ולא שבת. למדו רז"ל מזה כי חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל שנאמר לא חדש ולא שבת מכלל דבחודש ושבת היה לה ללכת אליו ואדוני אבי ז"ל פי' לא עבר לא חדש ולא שבת שראית אותו מה לך ללכת אליו עתה: ותאמר שלום. לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא: (כד) נהג ולך. י"מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שיכה האתון במתג למהר ללכת ופי' אל תעצור לי לרכוב אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת וי"מ כי היתה הולכת ברגל במר נפשה ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעצור האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו ועל הדרך הזה תרגום יהונתן אלא שתרגם אל תעצור על האשה שתרגם לא תדחוק עלי למירכב אלהין כד אומר לך: (כז) להדפה. בעבור כבודה שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו: העלים ממני. עד עתה כי באותה שעה שנפלה לרגליו נאמר לו בנבואה: (כח) לא תשלה אותי. כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך ותשלה כמו תשגה תרגום שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי ומה לי לבן אם לא יחיה ות"י הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תכסים יתי: (כט) חגור מתניך. אמר לו זה לפי שילך במהרה בזריזות: כי תמצא איש לא תברכנו. זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהיה כונתו בשליחותו ולא יפנה לבו לדבר אחר לא במעש' ולא בדבור. ובדרש שהי' כשחוק בעיניו וכל האדם שהי' פוגע בו הי' אומר לו התאמן שהמט' הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו: (לא) ואין קול. לענות: ואין קשב. לשמוע כי אילו הי' שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה: לא הקיץ הנער. מצאנו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמה בזה הנער שהחי' אלישע ומצאנו לו סמך בדברי רז"ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא והית' התשוב' מת מטמא ואינו מטמא חי: (לד) וישם פיו על פיו. כמו שפירשנו באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוון לשון התפלה על מי שמתפלל עליו כמו שאמר ביצחק לנוכח אשתו ואפשר גם כן להכניס על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם: ויגהר עליו. התנפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה אבל זה ת"י ואגחי

בשר

והוכיח אברהם את אבימלך א"ר יוסי בר חנינא התוכחת מביאה לידי אהבה שנאמר הוכח לחכם ויאהבך הוא דעתיה דר"י ב"ח דאמר כל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה אמר ר"ל תוכחה מביאה לידי שלום והוכיח אברהם את אבימלך היא דעתיה דר"ל דאמר כל שלום שאין עמה תוכחה אינה שלום ע"כ אם יש לאדם שנאה בלב על חבירו שחשב שעבר עליו הדרך לא ישטום אותו בלבו אלא יוכיח את חבירו ויקבל התנצלות ויהיה אהבה ושלום ביניהם (אח"י זה פשט הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא לשטום. א"נ במילי דשמי' שנתפס עליו מאי"ן):

מהעקידה ילמוד האדם מוסר וימסור נפשו על קדושת הש"ית ומכ"ש שימסור אבר מאבריו או שבירת איזה תאוה כגון לעמוד בהשכמה לתורה ולתפלה או לשבור שאר תענוגים וכן שיחה בטלה וכיוצא בזה ויבטל רצונו מפני רצון המקום (אח"י וישים אל לבו שהוא מתפלל תמיד להאיר עיניו ולעובדו וכשבא לידו דבר עבירה נסוג אחור וכדי בזיון ר"ל. (מאי"ן):

רד"ק

ואלהי עלוהי: (לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה. וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אשר הנער שם ושכב עליו והתכפל עליו עד שחם בשרו ואח"כ שב לארץ והתפלל והתכפל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר וכן אמר דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי: ויזורר הנער. נתעטש ותרגום עטישותיו תהל נור אירוהי: (לז) ותצא. מעלית אלישע:

הפטרת וירא

בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ לה וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה
וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־
שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃ לו וַיִּקְרָא
אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ
וַתָּבֹא אֵלָיו וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ׃ לז וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־
רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת־בְּנָהּ וַתֵּצֵא׃

מוסרי של"ה

עוד יחשוב האדם אם באה לידו איזה עבירה אי איזה מצוה יחשוב אולי ה' מנסה אותי עתה אם אעבור או אקיים כדרך שניסה את אאע"ה ובודאי אלו ידע האדם שהקב"ה מנסה אותו עתה היה נזהר מאד ע"כ יחשוב האדם תמיד בבוא איזה ענין לידו כי כן היא מדתו של הקב"ה שולח איזה ענין לאדם כדי לנסותו. ואשרי אדם שה' אלהיו תמיד במחשבתו (אח"י זה כלל גדול שויתי ה' לנגדי תמיד כמ"ש הרמב"ם והביאו מור"ם ריש א"ה. וכתבו שלכך נקרא ר"ש בר שיל"ת. (מאי"ן)

בראשית כג חיי שרה

תרגום אונקלוס

א. וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה. מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין. שְׁנֵי

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה
וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי

גד"ה למנחת שבת וב"ה

בעל הטורים

(א) חיי שרה. כתיב לעיל מיניה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה: שרה מאה שנה. ר"ת שמש וזרח השמש ובא השמש: שני חיי שרה. לא אמר ימי לפי שחזרה לימי נערות וכשהזקינה עוד פסקו ממנה ימי הנערות לפיכך אמר שני. ד"א מנין ויהיו היה עיקר שנותיה משנולד יצחק דבת צ' היתה כשנולד וכל ימיה

רשב"ם

(א) ויהיו חיי שרה. אע"פ שבשאר נשים לא נתפרש ימי חייהן בשרה הוצרך לפרש בשביל שהוצרך להזכיר מיתתה בשביל קנין המערה פירש

רש"י

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו א בת ק' כבת כ' לחטא ב מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין ג אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני

שפתי חכמים

א פירוש ולא כלל האחדים עם העשיריות לחוד והמאות לחוד כדלעיל בפ' בראשית ופ' נח וא"ל דק' לרש"י למה נאמר גבי מאה שנה וגבי שבע שנים דהא בפ' בראשית ובפ' תולדות נח כתיב בכולן גבי מאה שנה וכן גבי השנים הפחותים ממאה נמי כתיב בהו שנים אלא שנה אמצעי קשה לרש"י שכתוב גבי עשרים דלא מלינו לכולן שנכתב ג"פ שנה וע"כ נ"ל דאתי למדרש וכיון דחד אתי למדרש כולן נמי אתי לדרשא שכל אחד נדרש בפ"ע פי' כל כלל מתפרש לעצמו ואינו מתחבר עם הכללים האחרים עד שיהיו שלשתן יחד סך אחד כמנהג המספרים מאחדים ומעשיריות וממאה משום דשנה ושנה לחלק ומחלק האחדים לחוד והמאות לחוד. ולפ"ז העשרים ושבע אינם הנוספים על המאה אלא הראשונים שבתוך המאה: ב משמע שר"ל דמזה ההיקש אנו למדין שכל ימיה היו טובים ובסמוך פי' רש"י שני חיי שרה כולן שוין לטובה משמע דמשני חיי שרה למדין אנו שכל ימיה היו טובים ואם כן דבריו סותרין זא"ז. ולק"מ דאדרבה לפי ההיקש דבת ק' כבת כ' לחטא לא ידענו שהיתה בת ק' ליופי כבת כ' שכל כלל נדרש לעצמו למעלה לבד לכך צריך שני חיי שרה כולן שוים וכו'. (ממ"ס) ועי"ל דלפי שנכתב שנה להקיש זה לזה בת ק' כבת כ' ר"ל כ' שנים מלידתה ואם כן הכ"ז שנים שבפסוק הם אותן הכללים בתוך המאה ולא אותן שנוספים על המאה כפשוטו של המקרא וא"כ אפשר לומר שהכ"ז שנים שאחר המאה היה בה חטא ולא היתה יפה לכך הוצרך שני חיי שרה כולם שוים ומשני חיי שרה לבד לא היינו יודעים רק במעלה אחד כולם שוים ל"פ ג"כ שנה בכל כלל להורות ההיקש בב' מעלות חטא ויופי ועל שניהם קאי שני חיי שרה ודו"ק: ג הכא משמע דמיד אחר כ' היתה בת עונשין ובפ' בראשית גבי ויולד נח את שם וגו' פירש"י בעצמו דקודם מ"ת עד ק' לא היה בר עונשין וי"ל דגבי אברהם ושרה שאני משום דהם קבלו עליהם את התורה ולאחר מ"ת העונש הוא מבן כ' ולמעלה ובא הכתוב להודיענו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) ויהיו חיי. כי תשעים שנה היתה בלא בנים ומי שאין לו בנים חשוב כמת. וחשוב מתשעים שנה עד סוף ימיה שהיו קכ"ז יעלו ל"ז כמנין ויהי"ו. חיי שרה פירש"י כולן שוין לטובה. ואע"ג דגבי ישמעאל כתיב ואלה שני חיי ישמעאל איכא למימר שעשה תשובה כדפירש"י גבי ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי וכל השנים שהיו קודם לכן כל הרע שעשה לא נחשב לכלום והיה כמי שעשה תשובה כל ימיו. אי נמי שני דגבי ישמעאל לא נתנו לידרש שהרי עדיין לא פי' מנין שנותיו אבל הכא כבר פירש בכתוב מנין שנותיה שני חיי שרה למה לי ש"מ לדרשא:

פטירת וקבורת שרה

(א) ויהיו חיי שרה וגו'. פי' רש"י ז"ל ונסמכה מיתת שרה לעקדת יצחק. לפי שע"י בשורת העקדה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה. וקשה והלא אברהם הי' טפל בנביאות לשרה ואיך לא עמדה בנסיון. ועוד שהי' לו לרש"י ז"ל לכתוב וכמעט שנשחט פרחה נשמתה. כי עבור השחיטה פרחה נשמתה. לא על שלא נשחט. ויוכל היות שכונת המאמר הזה הוא להיפך. שרה שמעה בשורת העקדה והי' לה שמחה גדולה. ומיד אח"ז שמעה שנשחט תמורתו איל. ונתעצבה מאד כי שמא נמצא איזה פסול ביצחק שאיננו ראוי להקרבה. ושאלה אם יש עכ"פ איזה חבלה בגופו להיות עכ"פ התחלה במצוה גדולה זו. גם יהי' לזכרון תמיד לפני ה'. והטפת דם קרבן זה יהי' לרצון כאלו כל דמו נזרק. וכיון ששמעה „כמעט לא נשחט" פי' אפי' מעט לא נשחט ואפי' טפת דם אחת לא יצא מיצחק. אז אמרה הרי ברור הוא שיצחק לא נרצה לה' לקרבן. או שאין אני או בעלי זכאים בעיני ה' שיקבל ממנו קרבן כזה. והעיקר תלתה החטא בה בעצמה שהיא אינה כדאי לזה. ומרוב צערה מתה: ויהיו חיי שרה. כל עיקר החיות של שרה בעולם היו כמספר ויהיו בגימטריא ל"ז. כי עד תשעים שנה שהיתה עקרה חייה לא היו חיים. כאשר אמרה רחל ליעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי. לא אמרה ואם אין אמות. רק אמרה ואם אין מתה אנכי. הנני כמתה אף בחיי. כי חיי אינם חיים. ועיקר חיות שרה הי' מיום שנולד יצחק עד העקדה שמתה היא והם ל"ז שנים. ע"כ אמר הכתוב ויהיו חיי שרה. חיי שרה היו כמספר ויהיו. אע"פ שחיתה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. עכ"ז חייה לא היו רק ל"ז. או נאמר כי ידוע אם האדם מצליח בילדותו ולעת זקנותו ירד מהצלחתו ונעשה עני. דומה עליו כאלו הי' עני כל ימיו. כי כשזוכרו ימי שלותו שהי' לו אז עוד תגדל צערו יותר ויותר. ואם הוא להיפך אם בילדותו לא הצליח והי' עני ולעת זקנותו זרחה עליו שמש ההצלחה. ונתעשר. אז ישכח כל רישו ועניו ועמלו שהי' לו בימי קדם. ויהי' מאושר כלכבו

תפסיר הרס"ג

א) פכאן עמר שרה. מאיה וסבעה

אבן עזרא

חיי לשון רבים ולא יתפרדו. ומנהג הל' להקדים המספר הרב על המעט. והפך הדבר כמו שני יעקב:

אבי עזר

(א) (חיי. ל' רבים ולא יתפרדו). וכן זקונים נעורים בתולים עלומים:

רבינו בחיי

(א) מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. היה הכתוב ראוי לומר מאה ועשרים ושבע שנים. אבל ע"ד הפשט מנהג הכתוב להזכיר שנה בכל פרט ופרט. והטעם כדי לחלק בין חלקי המספר שהם ג' אחדים עשרות מאות. וכן תמצא באברהם (בראשית כה) מאה שנה ושבעים שנה וחמש שנים. גם בישמעאל הזכיר (שם) מאה שנה ושלשים שנה ושבע שנים. שני חיי שרה כולם היו שוים בזכות. וע"ד המדרש מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. בת מאה כבת עשרים לחטא ובת עשרים כבת שבע ליופי. ובאורו שהיה יפיה הולך ומוסיף בהיותה בת עשרים שהוא זמן העמידה כמו בת שבע שהוא זמן התוספת בשכבר ידעת כי זמנו של אדם ג' חלקים נערות ובחרות וזקנה. הנערות הוא זמן התוספת והעלוי. הבחרות הוא זמן העמידה בתכונה אחת. הזקנה הוא זמן החסרון וירידה. ועוד ע"ד המדרש שני חיי שרה כמנין ויהי"ו ל"ז כי מיום שנולד יצחק עד יום העקדה ל"ז שנה היו והם היו עקר חייה של שרה כי קודם לכן לא היה לה בן ומי שאין לו בנים חשוב כמת ולכן יאמר ויהיו חיישרה כי עקר החיים שלה כמספר ויהי"ו. אבל שני חיי שרה כלומר כל השנים שהיתה קכ"ז שנה היו. כיוצא בו (בראשית מז) ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה כשפירש יוסף ממנו וי"ז שנה במצרים הרי שלשים וארבע מנין ויח"י כי הם היו עקר חייו של יעקב וכל מה שבינתים היו חיי צער: ואפשר עוד לומר ויהיו חיי שרה על חיי העוה"ב נאמר ויהיה זה למה שתמצא בסמיכות הפרשה שמועת העקדה ופרחה נשמתה. ולכך הזכיר ויהיו שהוא לשון קיום ולא הזכיר שני כי החיים ההם אינם נופלים תחת הזמן ואינם מחוברים משנים. שני חיי שרה הוא חיי העוה"ז ולכך הזכיר במספר ואמר בו שני כי הוא המספר המחובר משנים:

נחל קדומים

א (א) ויהיו חיי שרה מאה. ס"ת שם הויה הקב"ה ייחד שמו עליה להעיד שהיא צדקת גמורה. רבינו אפרים ז"ל בפי' עה"ת כ"י ועוד האריך ברמז שמות הקדש היוצאים מפסוק זה. ורבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל ברמזיו כ"י כתב ויהיו חיי שרה מאה ר"ת משוח דבזכות שרה יבא המשיח עכ"ד. ואפשר כי כל עיקר הקלקלה היתה חוה ושרה אמנו ע"ה הרבתה לתקן חוה וא"כ בזכותה יבא משיח שהגדילה לתקן עון חוה. ובלקוטים כ"י ראיתי ר"ת ויהיו חיי שרה מאה גי' בשמחה עם הכולל. ואפשר דס"ת הויה כאמור ור"ת בשמחה שהוא כינוי לשכינה לומר דבמעשיה הטובים היה יחוד קבה"ו ודוק: (ב) כתב רש"י. בת ק' כבת כ' לחטא מה בת ך' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין וכו'. פירש הרא"ם דבשמים אינם מענישים עד בן ך'. והרב מהר"ר צבי

ועשרין סנה. סני חיותהא: ב)ומאתת שרה. פי קרית ארבע. היא חברא פי בלד כנעאן. פאקבל אברהים. ינדבהא ויבכיהא: ג)פקאם אברהים. מן חצ'רה' מייתה. וכלם בני חת קאילא: ד) אנא ג'ריב או צ'יף מעכם. אעטוני חוז קבר מעכם. ואדפן מייתי מן בין ידי: ה)פאגאבוה

נוה שלום

כג (ג) לספד, לינדבהא, אלנדב, סיפור

מסורת הקריאה

(ג) ויקם אברהם מעל, נמסר עליו קדמאה ויקם בטעמא מלעיל תניינא דיקם אברהם וישתחו מלרע, סי' מעל מלעיל וישתחו מלרע, ור"ל ויקם קדמאה מלעיל, אין הכוונה במלת מלעיל שהטעם מלעיל ביו"ד שהרי בשניהם מלעיל, רק הכוונה שהטעם בפשטא קטן שהוא עומד על האות מלמעלה, תניינא הוא בדרגא תביר שהוא מלמטה תחת האות וזהו מלרע, וסי' שלא תחליף מעל מלעיל ר"ל הראשון כתיב ויקם אברהם מעל, הוא מלעיל, ובשני כתיב ויקם אברהם וישתחו, הוא מלרע לפי שהמשתחוה הוא למטה: (ו) נשיא, במס"ג ז' רפין, (ר"ל שהנו"ן בשוא ונקרא רפי בעבור שלא יתכן להיות אחריו דגש לעולם,

אבן עזרא

(ב) ארבע. שם אדם גדול בענקי' ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש כי לא היה מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברה' במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: ולבכתה. לבכות עליה. וכן ובכתה את אביה: (ג) פני מתו. רמז לגוף. ועוד תמצא פי' לאמר: (ד) גר. לבדו הוא הלן: ותושב הוא הגר היושב בארץ. אמר הנה אני תושב עמכם והמות גוזר עלינו ואין לי מקום שיהיה לי. אחזה כמו נחלה. או מקום שאוחז אותו בכסף

אבי עזר

(ב) (ולבכותה לבכות עליה) דקשה לרב. כיון דשורש בכה הוא פועל עומד לא שייך בה פעול. לכן פירש לבכות עליה. ומה טעמו דברי ארקוולטי שכתב שבא כן לרמוז דביקות הבוכה עם מי שהבכי על אודותיו ונעשו כגוף אחד. וכן ויבך אותו אביו ע"ש.

חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת
אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא
אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃
ג וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר
אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ ד גֵּר־וְתוֹשָׁב
אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר
עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ ה וַיַּעֲנוּ
בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃

חַיֵּי שָׂרָה: ב. וּמִיתַת שָׂרָה. בְּקִרְיַת אַרְבַּע. הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן. וַאֲתָא אַבְרָהָם. לְמִסְפַּד לְשָׂרָה וּלְמִבְכַּהּ: ג. וְקָם אַבְרָהָם. מֵעַל אַפֵּי מִיתֵיהּ. וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימַר: ד. דַּיָּיר וְתוֹתָב אֲנָא עִמְּכוֹן. הַבוּ לִי אַחְסָנַת קְבוּרָא עִמְּכוֹן. וְאֶקְבַּר מִיתִי מִן קֳדָמָי: ה. וַאֲתִיבוּ בְּנֵי חִתָּאָה. יָת אַבְרָהָם

ת"א קרית ארבע. עירובין נג: ויבא אברהם. ר"ה יו ב"מ נג סנהדרין מז: ויקם אברהם ברכות יח:

רשב"ם

מתי מתה לאחר תשעים של הורתה: (ב) ויבא אברהם. אפילו לא בא ממקום אחר אעפ"כ ראוי לומר כי בא לסופדה: (ד) גר ותושב אנכי. מארץ נכריה באתי לגור כאן ונתישבתי עמכם לכן אין לי מקום קברות אבות הנה: בקרית ארבע. שם האיש ארבע כדכתיב ביהושע קרית ארבע אבי הענק כמו קרית סיחון: הנו לי אחוזת קבר. הניחו לי לקנות קרקע כאן ותתרצו אתם יושבי העיר להניח לקבור בה מתי ממשפחתי כי אחוזת קבר אין יכול להיות אלא ברצון כל בני העיר. וכך מוכיח לפנינו כשנתן אברהם הכסף לעפרון ויקם לאברהם למקנה אח"כ קבר אברהם וקם לו לאחוזת קבר מאת כל בני חת: מלפני. אוציאנו מלפני לקוברו:

בעל הטורים

קכ"ז: (ב) ולבכתה. כ"ף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה א"נ שהיתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין ועל כן נענשה היא תחלה והמאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו: (ג) ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר. מלמד שאסור לספר לפני המת: י"פ בני חת בפ' לפי שהמברר מקחו של ת"ח

רש"י

חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע. ע"ש ד ארבע ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם. ד"א ע"ש ד' זוגות שנקברו ה שם איש ואשתו (ב"ר) אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה. יעקב ולאה: ויבא אברהם. מבאר ו שבע: לספד לשרה ולבכתה. נסמכה מיתת שרה ז לעקידת יצחק לפי שע"י בשורת העקידה ח שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה ט נשמתה ממנה ומתה: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומ"א אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שא"ל הקב"ה לזרעך אתן את י הארץ הזאת: אחזת קבר. אחוזת

שפתי חכמים

שאפי' לפי הזמן שאחר מ"ת שבני עונשים הם מבני כ' ולמעלה לא חטאה. הרא"ם: ד כתב הרא"ם אבל לא ידעתי מי הכריחם למדרש קרית ארבע ע"ש ארבע ענקים וכו' כי אחר שמצאנו שנקרא מושל העיר ארבע כדכתיב ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים היה ראוי לומר שפי' קרית האדם שנקרא ארבע ויפרשו למה נקרא שמו ארבע ולא למה נקרא שם העיר ארבע. ושמא י"ל משום שמצאו הטעם לקריאת העיר למה נקרא שמה ארבע ולא לקריאת אדון העיר בשם ארבע מ"ה פי' שהעיר נקרא ע"ש ד' זוגות וכו' ומושל העיר ג"כ נקרא ארבע ע"ש עירו עכ"ל: ה (ממ"ש) הוצרך לשני טעמים כי לכל אחד מהטעמים לבדו קשה דהי"ל לקרות העיר ע"ש הענין עצמו שהוא סבה לשם העיר לפי' ד' ענקים הו"ל קרית ענקים ולפירוש ב' הי"ל קרית זוגות ולא ארבע דאין שייך לקרות שם העיר אחר המספר שאינו סבה לשם העיר דאין בו נפקותא אם היו ד' או פחות או יותר מכן בזוגות ל"פ שניהם ר"ל דקרית ארבע נקרא ע"ש שיש בה איזה דברים של מספר ד' ד' והיינו ד' ענקים וד' זוגות ולא ע"ש ענין אחר לבדו ותו אפי' את"ל שסבת שם העיר הוא הענין עצמו מ"מ קראו ע"ש המספר כדי לקצר ולכלול ולרמוז במלת ארבע ב' ענינים שהיו שם כל א' של מספר ד' דהי מינייהו מפקת ודו"ק: ו וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל דהוא"ל וכתיב סתם ולא מפרש מהיכן בא ודאי קאי אמקום שישב שם לא נזכר בפסוק שישב בשום מקום אחר העקידה אלא בבאר שבע כדכתיב בפ' וירא: ז (הרא"ם) לאו בסמיכות פרשיות קאמר דא"כ הל"ל זה בתחלת הפרשה ועוד מנ"ל שאין זה מקומו אלא בסמיכות ומניות דקבלה היתה בידם שמתה סמוך לעקידה ומסמיך ליה אקרא ויבא אברהם: ח דאל"כ למנ"מ כתב רחמנא ויבא אלא בא לומר שבא מהר המוריה ע"י וכו': ט וא"ת כמעט שנשחט הו"ל למנקט וי"ל דה"פ שליח בא מהר המוריה והגיד לה ענין העקידה והתחיל להגיד לה שנזדמן בנה לשחיטה ואיחר המגיד לסיים דבריו ולומר לה שניצל ולא נשחט וכמעט שאמר לה שלא נשחט ר"ל שעה מועטת קודם לכן נבהלה כל כך מדבריו ופרחה רוחה ונשמתה. מהרא"י: י וא"ת והלא בפ' לך לך כתיב והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ושם פרש"י ולא זכה בה אברהם עדיין ע"מ דעדיין לא היה לאברהם חלק בה וי"ל דלעיל לא היה עדיין זרע לאברהם אבל עתה הי"ל זרע ולכך נקט הכא

פטירת וקבורת שרה

נלבכו כאלו הי' עשיר כל ימי חייו. וזה הי' גם בשרה. הגם כי כל הצלחתה לא הי' אלא מיום שנולד יצחק והם ל"ז שנה עכ"ז נחשב לה כאילו היתה בשלוה כל ימי חייה. וז"ש הכתוב ויהיו חיי שרה. אף שכל חיי שרה לא היו רק כמספר ויהיו. עכ"ז ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. היו נחשבים אצלה שנות חיים כל הקכ"ז שנים שחיתה בעולם: (ב) ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון וגו'. וקשה הלא בסוף העקדה כאשר שב אברהם עם יצחק ועם שני נעריו כתיב וישב אברהם בבאר שבע. ואיך א"כ היתה שרה בחברון ולמה נפרדו בקייםם שישב אברהם בארץ פלשתים ושרה תלך לארץ כנען. ונוכל לבאר ולומר שכאשר ראה אברהם שהוא ושרה זקנים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) בקרית ארבע. שם אדם כדכתיב האדם הגדול בענקים הוא ארבע:
(ה) ויענו בני חת. א"ר אלעזר כמה קולמסין נשברין וכמה דיו משתפכין לכתוב עשרה פעמים בני חת בתורה ללמדך שכל מי שמברר חלקו של צדיק מעלה עליו הכתוב כאילו קיים חמשה חומשי תורה. וכי האי גוונא דריש

נחל קדומים

ז"ל בתשובותיו היקרות סימן מ"ט דחה דבריו ומ"ש בהגדא דאמר רבי יצחק דל ד' דלא ענשת היינו בדרך תהינה שידונם כדור המדבר ע"ש באורך. ותמהני דנעלם ממנו ירושלמי פ"ב דבכורים וכמה מדרשים והזהר בכמה מקומות שפה אחת לכלם דבשמים אין מענישין עד ד' שנים ועיין בתוס' פ' אין דורשין גבי מחייוה למ"טט: (ג) עוד כתב רש"י. ובת ד' כבת ז' ליופי. והקשה הרא"ם דדילמא חטאה מבת שבעה עד בת י"ט. ושמעתי במה שפירש הרב מהר"ם אלשיך ז"ל שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל דהכונה אשה יראת ה' שיש לה יופי היא תתהלל אבל אם לא יש לה יראת ה' אין להללה דשקר החן. והשתא שרה אמנו דהכתוב משבחה ביופי בת ד' כבת ז' ליופי מוכרח שהיתה יראת ה' דאם לאו אין להללה ביופי ומזה נשמע דלא

מרפא לשון

כג. ב. לספד לשרה ולבכתה — למספדה דשרה ולמבכה. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל וטעמו בו מפני שאחרים הם הספדנים והאבלים בוכים, ולי נראה שכן הוא רמוז גם במקרא שאמר לספוד לשרה ולא לספוד את שרה דמשמע בשביל לספד לשרה מי שיספיד, ומשום דהספדא יקרא דחיי ג"כ ולכבודו יגדילו הספדה ובזה מתורץ ג"כ מה שהקשו המפרשים ז"ל, למה הקדים הספד לבכי ושאין דרך האבל להספיד

חומת אנ"ך

א ויהיו חיי שרה. אפשר לרמוז כי ויהיו חיי שרה גי' השוו לטובה כמ"ש רבותינו והביאו רש"י ז"ל:
ב בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען. אפשר לומר דחברון היא טרשין שבארץ ישראל ולכך הקנוה לקברות כמו שפירש"י ז"ל פ' שלח. ושינו האיר פני כל המזרח עד שהוא בחברון ופירשו בירושלמי דהיה אומר כך להזכיר זכות אבות. ונמצא כי לפי מהות חברון לא סלקא בשמה כי היא פסולת א"י אבל מאחר ששם קברי אבות אפילו בב"המ שהוא המקום המובחר והמעולה שבא"י היו מזכירין בכל יום חברון

מסורת הקריאה

אבל צ"ל ו' רפין כבמס"ק כאן וכ"ה במס"ג ומס"ק במדבר ז' י"ח, ושארא כולהו כתיב הנו"ן בקמץ) וסי' א' דין, ב' לקמן ל"ד ב', ג' נשיא יששכר (במדבר ז' י"ח) ד' נשיא בית אב (שם כ"ה י"ד) ה' נשיא מדין (שם כ"ה י"ח) ו' נשיא בני יהודה

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר לֵיהּ: ו. קַבֵּיל מִנַּנָא רִבּוֹנַנָא. רַב (נ"י רָב) קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינַנָא. בִּשְׁפַר קִבְרַנָא. קְבַר יָת מִיתָךְ. אֱנָשׁ מִנַּנָא. יָת קִבְרֵיהּ. לָא יִמְנַע (נ"י יַכְלֵי) מִנָּךְ מִלְמִקְבַּר מִיתָךְ: ז. וְקָם אַבְרָהָם. וּסְגֵיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה: ח. וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר. אִם אִית רַעֲוָא נַפְשְׁכוֹן. לְמִקְבַּר יָת מִיתִי מִן קֳדָמַי. קַבִּילוּ מִנִּי. וּבְעוֹ לִי מִן עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר: ט. וְיִתֵּין לִי. יָת מְעָרַת כָּפֵילְתָּא דְּלֵיהּ. דִּבְסְטַר חַקְלֵיהּ. בִּכְסַף שְׁלִים. יִתְּנַהּ

ו שְׁמָעֵנוּ | אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים* |
אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר
אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ
לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃
ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ
לִבְנֵי־חֵת׃ ח וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר
אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־
מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי
בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃ ט וְיִתֶּן־לִי אֶת־
מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר
בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה

תפסיר הרס"ג

בני חת וקאלו לה: ו) אסמע מנא יא סיידנא. אנת שריף אללה פי מא בינ‍נא. פי כ'יאר קבורנא. אדפן מייתך. וכל רגל מנא. לא יבכ'ל עליך בקבר לה אן תדפן פיה מייתך: ז) פקאם אברהים. וסגד שכרא לאהל אלבלד בני חת: ח) ת'ם כלמהם וקאל להם. אן שאת אנפסכם. אן אדפן מייתי מן בין ידיי. אסמעו מני. ואשפעו לי ענד עפרון אבן צחר: ט) ויעטיני אלמג'ארה אלמצ'אעפה אלתי לה. אלתי פי טרף צ'יעתה. בת'מן כאמל. יעטיניהא פי מא בינכם חוז

נוה שלום

שבחי המת וטוב מעשיו בפרט. (ו) יכלה, יבכ'ל, כת"א. (ז) וישתחו. וסגד שכרא, כפף קומתו דרך הודאה על שנענו

חלק הדקדוק

אבותינו תורה היא. ישׁ"ק) ו) נשיא *אלקים אתה, ברוב התיגאן אין כאן פסיק:

אבן עזרא

להיות קבר למתי: (ו) אדני. ולא אדונינו ל' המדבר ואין מדרך מוסר לשום אחרי' שותפים עמו: נשיא אלהים. דרך גדולה בעבור כי אתה נביא: יכלה. ימנע. כי ימצא בה"א גם באל"ף באחרונה: (ז) ודקדוק וישתחו בספר היסוד. והאומרים כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחוה לבני חת. והשתחוי' שישוח ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחר וגם משה השתחוה לחותנו (ט) מערת המכפלה. מערה בתוך

אבי עזר

ואפשר על זה הדרך שמת שמחהו :(ז) (ודקדוק וישתחו בס' היסוד) הרב בס' אחות ושאר מדקדקים הארכו למעניתם בתיבת וישתחו. הכל השוה שבהן שרשו שחה ובניינו התפעל: (ט) (בכסף מלא. וההיפך חסר) ע' פ' תולדות. כתב הרב איש שער. וההיפך חלק וכן בפ' עקב ההיפך חלק וז"ל ערוגת הבושם. ומנהג הכתובים להניח דיבור עצמי וישתמש בדבור מושאל. להשכילנו למוד מה אגב אורחייהו. כמו כי קלו המים. הדבור העצמי היה כי מעטו המים וכו' ע"ש. וע' פ' מצורע מ"ש הרב על ואם דל הוא ודע כי חסר יש לה שני מיני הפכיים שלם ומלא. והיפך מלא הוסף' על דברים לחים. כמו מלא על גדותיו. ותיבת שלם בנוי על דברים הנמנים היבשים וכיון דהיפך מתרוייהו חסר

בעל הטורים

כאלו קיים עשרת הדברות שיש בהם י"פ אות ח"ת: (ו) מתך. ד' במסרה הכא ג' וחד יחיו מתיך וגו' דהכא חסרים דבחד מת איירי והביא דהתם מלא דאיירי ברבים ויש כאן רמז למה שאמרו שמתי א"י חיים תחלה דהכא כתיב מתך והתם כתיב יחיו מתיך פי' מתך דהכא יחיו מתיך דהתם: לא יכלה. ב' הכא ואידך בשבט עברתו יכלה על כן לא יכלה ממך מקבור מתך כי צריך כל האדם לירא מן המות ואם לא יתן לו מקום קבורה גם לו לא יהיה מקום קבורה:

רשב"ם

(ו) נשיא אלהים. ולא גר ותושב ואין אתה צריך לקנות: במבחר קברינו. במקום שקוברין שרי הארץ והרי לך קבר מזומן:

(ט) מערת המכפלה. כל הבקעה קרויה מכפלה כמו ככר הירדן. וכן מוכית לפנינו שדה עפרון אשר במכפלה: בכסף מלא. בכל שוויו: בתוככם. לעיניכם ותהיו עדים: לאחוזת קבר שתתרצו כלכם לקבור בה מתי:

רש"י

קרקע לבית ה הקברות: (ו) לא יכלה. לא ימנע ל כמו (תהלים מ) לא תכלא רחמיך. וכמו (לעיל ח) ויכלא הגשם: (ח) נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו (רות א) אל תפגעי בי: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו. ד"א שכפולה מ בזוגות (עירובין נג): בכסף מלא. שלם כל שויה וכן דוד אמר לארונה (דה"א

שפתי חכמים

שאמר לו הקב"ה לזרעך אתן וגו' ועתה יש לי זרע ולכך לכל הפחות תנו לי אחוזת קבר אף שעדיין אין זרעי ראוי לרשת את הארץ כיון שעדיין מועטים הם: ב דק"ל דאין לשון אחוזה נופל אלא בדבר שיש בו ממש לא על קבר שהוא בור חלול לכן פירש"י אחוזת קרקע לקבר ואחוזה קאי אקרקע. והרא"ם פי' דאחוזה שייך על קרקע שהוא תחת רשות האדם לא כן קבר שהוקצה למת לכן פי' שיתנו לו קרקע לאחוזה לעשותה קברות: ל (ממ"ש) אע"פ שזה בסוף בה"א וזה באל"ף מ"מ שוין בפירושו אבל אין פירושו ל' כליון כמו עשו כלה כלה ונחרצה שהם בה"א לבסוף כמו הכא לא יכלה דכאן אין לו שום משמעות אם הוא ל' כליון וק"ל: מ (ממ"ש) ב' פירושים אלו הם ב' מ"ד בעירובין פרק כילד מעברין וכוונתם שלא נטעה לפרש מערה עצמה כפולה מערה לפנים ממערה או ע"ג מערה דא"כ מערה הכפולה מבע"ל דאי פי' מערה שהיא כפולה מאחר שלא היה תי"ו המורה על הסמיכות והדביקות וה' הנקבה של תיבת כפולה היה מוסב על המערה אבל השתא דכתיב מערת בתי"ו הסמיכות והדביקות גם המכפלה הוא שם דבר של כפלות פי' מערה של כפלות אחר שהיה בה למר ע"ש כפילות הבנין בית ועליה ע"ג ולמר ע"ש כפלות הזוגות ורש"י לא הכריע ביניהם איזה מהם קרוב לפשוטו של מקרא ולכן הביא גם שניהם כי שניהם כא' טובים ועי"ל דרש"י ס"ל דעל כ"א לבדו קשה למ"ל לקרות המערה שם מכפלה ע"ש זה שאינו עיקר הסבה הי"ל לקרותו עפי בשם סבה העקרית למר מערה בית ועליה או מערה בנין כפול ולמר מערה זוגות או מערה

דעת זקנים מבעלי התוספות

בהגדה גבי ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים. ופריך וכי אלישע כהן אוכל בכורים היה אלא כל המביא דורון לתלמיד חכם מעלה עליו הכתוב כאלו בנה בית המקדש ומביא בכורים וכן גבי חרם עכן כתיב חמשה פעמים גם לומר שכל המועל בחרם כאלו עבר על חמשה חומשי תורה. ד"א קח אות ראשונה ואות אחרונה מכל תיבות של סופי חמשה חומשי תורה ויעלו חרם. ב"מ של במצרים דסוף ספר בראשית מ"מ של מסעיהם דסוף אלה שמות ס"י של סיני דסוף ספר ויקרא י"ו דיריחו דסוף ספר במדבר סיני י"ל של ישראל דסוף אלה הדברים הרי חרם:

פטירת וקבורת שרה

זקנים באים בימים חשש שמא ימותו מהרה ועוד לא הי' להם אחוזת קבר בארץ כנען ולא היה רוצה להקבר חוצה לארץ. ועוד שכבר ראה המערה ש"ס וחוה מונחים שמה והי' מתאוה מאד שהוא ואשתו וזרעו יהיו ג"כ קבורים שמה. ואם ימות אחד מהם הוא או אשתו חוצה לארץ. ויבא אח"כ לבני חת [הוא או אשתו מי שישאר עוד בחיים] לקנות מהם המערה הזאת. שאול ישאלו בהבל המבלי אין קברים במקום שהמת שם באת פה לקנות מקום קבורה ובדוקא המערה הזאת. הלא דבר הוא. ואז יאמרו בני חת וביחוד עפרון מי יודע מה טיבה של המערה הזאת. שאברהם [או שרה מי שישאר בחיים] רוצה לטלטל המת להוליכו עד פה. ואז לא ירצה עפרון למכור המערה הזאת בכל הון דעלמא. או אף אם יתרצה למוכרה ירצה כל כך הון רב עד שיהי' כבד על אברהם ליתן לו מחירה. ע"כ בעודם בקיים טרם

חומת אנ"ך

להזכיר זכות אבות וז"ש בקרית ארבע שנקראת כן שבה קבורת אדם וחוה ושלשה אבות ואמהות. וזה טעם שיש לה שם לחברון בארץ כנען דאי לאו הכי לא אתיא זכירה לחברון שהיא הפסולת אבל מסיבת שהיא קרית ארבע יש שם ושבח לחברון וז"ש בקרית ארבע מסיבה זו היא חברון בארץ כנען יש לה שם ונזכרת בארץ כנען. והיינו דכתיב נמי בסוף אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא ולכן היא חברון מיוחדת ונזכרת בארץ כנען. ואפשר לרמוז

מסורת הקריאה

(ד"ה א' ב' י') וכל יחזקאל דכותיה במ"ה וסי' וכו', ובפ' נשא ז' י"ח נמסר ו' רפין וכל יחזקאל דכותיה במ"ד, ויאמר רש"ד בעל ת"ס הטעם שאמר שם במ"ד הוא לפי שכאן כללה א' ונשיא בוי"ו והתם נשיא לבד חשבה ונשיא לא חשבה עכ"ל, וכתב רוו"ה שהוא מס' סייג לתורה וכשל עוזר ונפל עזור,

נחל קדומים

חטאה מבת ז' עד בת ד': (ד) במדרש אמרו רבי עקיבא היה יושב ודורש וראה הצבור מתנמנמין בקש לעוררם אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינה אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז ותמלוך על קכ"ז מדינות. וצריך ביאור. ושמעתי משם הרב מהר"ר אליהו הכהן ז"ל בעל שבט מוסר שפירש שישראל עייפי הגלות הוזיב שוכבים וז"ש ראה הצבור מתנמנמין בצרות הגלות. ורצה לישב דעתם וז"ש בקש לעוררם להשקיטם. אמר מה ראתה אסתר כלומר שאמרו ז"ל שהחביאה עצמה שלא יקחוה למלך ועל זה שאל מה ראתה וכו' שהוצרכה להחביא עצמה ומה עלה בדעתה שיקחוה סריסי המלך עד שהחביאה עצמה. והשיב שסברה דבזכות שרה ראויה לכך וכך הות לה וזו נחמה גדולה לגאולה שבזכות אבות ואמהות תפרח ישועת ישראל ע"כ שמעתי. ולי

מרפא לשון

משום יהללך זר ולא פיך. ו. נשיא אלהים — רב קדם ה'. ה"ג רב בקמץ לומר שהוא רב באיכו' ולא רב בכמו'. (ול"נ לש' רבנו' ושרר' ומל' רב משמש' בארבע' לשונו', הרבה, רבנות, מריבה, ידיה, יק"א). במבחר קברנו — בשפר קברנא. ה"ג הקוף בפתח ולא בחירק, והטעם מפני שהשם קברא בלשון ארמי יוצא בפתח כמו שהוא עכשיו בלשון ערבי. ולכן בפ' בשלח מתרגם המבלי אין קברים המדלית קברין ובפ' חוקת מתרגם

לִי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר: וְעֶפְרוֹן
יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן
הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־
חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר:
יא לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי
לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ
לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר
מֵתֶךָ: יב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי
עַם־הָאָרֶץ: יג וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן
בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־
אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה
קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי
שָׁמָּה: יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם

תרגום אונקלוס

לִי. בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת קְבוּרָא: י. וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּאָה. וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה. לְכֹל. עָלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ לְמֵימַר: יא. לָא רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי. חַקְלָא יְהָבִית לָךְ. וּמְעָרְתָא דְבֵיהּ לָךְ יְהַבְתַּהּ. לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי. יְהַבְתַּהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ: יב. וּסְגִיד אַבְרָהָם. קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא: יג. וּמַלֵּיל עִם עֶפְרוֹן. קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא לְמֵימַר. בְּרַם. אִם עָבֵדְתְּ לִי טֵיבוּ קַבֵּיל מִנִּי. אֶתֵּין. כַּסְפָּא דְמֵי חַקְלָא סַב מִנִּי. וְאֶקְבַּר יָת מִיתִי תַּמָּן: יד. וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן. יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר

תולדות אהרן

נתתי. כסף קידושין ג יד

רשב"ם

(יא) השדה נתתי לך. נותן אני אותה עכשיו לך רויי"ץ בלעז: והמערה אשר בו. אינך שואל כי אם המערה אשר בקצה השדה ובמכירה אני נותן לך במתנה כל השדה והמערה: (יב) וישתחו אברהם לעפרון

רש"י

כא) בכסף מלא: (י) ועפרון ישב. כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם ב מפני חשיבות של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ם ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך ע אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דוני"ש בלעז (געבען) מוכן הוא אצלי והלואי נתתי פ לך כבר:

שפתי חכמים

זוגות כפולים לכן פי' שניהם ור"ל שנקראת כן ע"ש שיש בה אויה ענינים של כפלות בנין וזוגות ולא ע"ש הענין עצמו או כדי לקלר ולכלול במלת מכפלה ב' ענינים דהי מינייהו מפקת ועד"ז ה"ל גבי קרית ארבע וק"ל: ב דאם היה כתיב בוי"ו יושב היה בינוני והיה משמעותו שישב כבר וגם יושב עכשיו בתוך בני חת בשוה אבל אם כתיב חסר ישב הוא עבר משמע שכבר ישב בתוך בני חת עמהם בשוה ולא היום לפי שאותו היום וכו': ם (נח"י) ונראה שדקדק זה משינוי לשון דכאן כתיב באי שער עירו ובפרשת וישלח במעשה דשכם כתיב יוצאי שער עירו אלא דהכא והתם רבותא קמ"ל דהכא קמ"ל שאפילו מי שהי"ל מלאכה ביטל מלאכתו ובא לגמול חסד והתם קמ"ל שאפילו מי שהיה לו נחוץ לצאת אפ"ה לא יצא עד שמל א"ע תחלה כדי לדבק בזרע יעקב: ע הולרך לזה בעבור מלת אך שלעולם הוא בא למעט מהדברים האמורים למעלה אף כאן למעט בא אני אי אפשי וכו': פ דהכא קאי על הכסף שלריך נתינה מיד ליד לאפוקי קרקע שהיא ברשותו פי' הרי היא כמו שנתתי לך כי אינו מחוסר גוביינא (מהרש"ל): (ממ"ס) הא דשינה לפרש מלת נתתי כסף וגו' שהוא עבר והל"ל ל' עתיד אתן כסף. וגו' פירש דר"ל הלואי שנתתי כבר ולעיל השדה נתתי וגו' שהוא ג"כ ל' עבר והיל"ל ל' עתיד ופירש"י הרי היא כמו שנתתיה וכו' משום דכאן אמר אח"כ קח ממני וגו' ואם פירושו הרי הוא כמו שנתתי כבר לא יפול עליו שוב לומר קח ממני שאם הוא כאלו כבר נתן לעפרון א"כ ע"כ הוא כאלו כבר קבל עפרון שאין נתינה שייך אלא ליד המקבל לכן פי' הלואי שנתתי וכו' ולפ"ז א"ש שאמר אח"כ ולכן עתה קח ממני וגו' ולעיל לא מצי לפרש כדהכא דכאן כתיב לו שמעני נתתי וגו' דלו פי' הלואי ואפשר לומר דקאי על שמעני הלואי ותשמעני ועל נתתי הלואי נתתי וכו' משא"כ לעיל ומ"מ אלו לא כתיב הכא קח ממני וגו' הייתי צריכים לדחוק דלא קאי נמי על נתתי רק על מלת שמעני לחוד והיינו מפרשים עפי שרי היא כמו שנתתי וכו'

תפסיר הרס"ג

קבר: י)וכאן עפרון גאלס פי מא בינהם. פאגאבה עפרון אלחתי בחצ'רתהם. וסאיר מן דכ'ל באב קריתה קאילא: יא)לא יא סיידי אסמע מני. אלצ'יעה קד אעטיתהא לך. ואלמג'ארה אלתי פיהא. בחצ'רה' בני עמי. אעטיתהא לך אדפן פיהא מייתך: יב) פסגד אברהים שכרא. בחצ'רה' אהל אלבלד: יג) ת'ם כלמה בחצ'רתהם קאילא. אמא אנת בל ליתך תסמע מני. אן אעטיד ת'מן אלצ'יעה אקבלה מני. חתי' אדפן מייתי ת'ם: יד) פאגאבה

נוה שלום

לבקשתו. (יא) בני עמי, בני עמי תרגם כדומה לעברי, (אלעם, אלגמאעה אלכת'ירה). (יב) וישתחו, וסגד שכרא,

מטורת הקריאה

ואלו כדבריו ה"ל למימר במ"ג שהרי תרין מנחון ונשיא כתיבין בוי"ו והן ז' כ"ג, ל' י"ג, ומחורתא שגם שם צ"ל במ"ה, אמנם אחרי רואי שגם בס' יחזקאל נבוכו המסורות כי על מקצתן נמסר ד' בספרא ועל מקצתן ה' בספרא, ובכלל אינון ט' בס' יחזקאל ד' מנהון בשוא וה' בקמץ לכן אומר אני כי שתיהן נכונות אלא שנהרסו ממצבן הראוי ומאן דמסר ה' בספרא רצונו הקמוצין, ומאן דמסר ד' רצונו השוואין, ובזה נכון גם מס"ר שמסרה נשיא י', רפין, והיינו בכל קריא, עכ"ל רוו"ה: (ז) ויקם, עיין פסוק ג': (ח) וידבר אתם, עיין לעיל כ"א ב': (ט) ויתן, הוי"ו בשווא ואינון י"ג במקרא וכן נמסר עליו י"ג רפין (כי מה שנמסר במסרה י"ג ר"פ הוא טעות כי יש מהם באמצע פסוק וצ"ל י"ג

אבן עזרא

מערה: בכסף מלא. וההפך חסר: (יא) לא כן אדני אך שתשמעני: (יב) לפני עם הארץ. וזאת ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון לתת שבח לו: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אם אתה תעשה כן לו תשמעני. או טעמו אם אתה תעשה

אבי עזר

לא דקדק הכתוב להשתמש בהורא' א' תחת חבירו כמו שמלינו בדברי חז"ל היפך כשר טריפה או פסול. והשתמשו במראות הריאה לומר מראות פסולות היינו כדאמרן משום

פטירת וקבורת שרה

[שרה ואברהם] התיעלו על לפוגותיהם שתלך שרה לארץ כנען בני חת ולא עפרון. כה הי' עלתם. אבל אחרת חשב הקב"ה ותאמר שאגב אורחה תרלה לקנות שם איזה שדה. ואח"ז תבחר כמאמר חז"ל רגלוהי דבר אינש איגון ערבין ביה לאתר דמתבעי בשדה של עפרון לקנותה. כי היא ישרה בעיניה וכאשר תקנה תמן מובלין יתיה. ע"כ תיכף כבואה לחברון נתבקשה נשמתה השדה ממילא תקנה גם המערה. באופן שלא ירגישו בה לא לעלות למעלה ומתה שמה והי' אברהם מוכרח לבוא לחברון עבור קבורתה ולקנות המערה ככתוב בתורה:

לאמר

נחל קדומים

ההדיוט אפשר לומר דרך רמז דידוע שהשינה דרגא דמותא ודוד המלך עליו השלום שלא טעם טעם שינה שלא ישן ששים נשמי חי אקרי ואפשר שז"ש בסנהדרין דף ע"א כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים שנאמר וקרעים תלביש נומה כי הוא עוסק בתורה עץ חיים וישן מכניס דרגא דמותא במקום עץ החיים ובבית המדרש מקום קדוש יותר מבית הכנסת וקליפת נוגה בחי' תרגו"ם גימ' תרדמ"ה כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל ולכן תורתו נעשית קרעים ששוכח כמ"ש רש"י ז"ל דהשכחה מסט"א וידוע דמהתורה נעשה מלבוש לרוח ועל ידי השינה זה הלבוש קרעים קרעים וז"ש וקרעים תלביש נימה הכונה נומה שהוא השינה תלביש לאדם מלבוש קרעים על ידי שישן במדרש. ואפשר כי נומ"ה גימטריא ק"א וכלפי שונה פרקו ק"א פעמים שתלמודו מתקיים בידו וכל

מרפא לשון

בעצם אדם או בקבר. או בקברא בפתח הקוף, ומצאתי נוס"י גם שם קמחא נקוד כן ואין לשאול טעם ע"ז, כי כן הוא עיקר יסוד הלשון שיש שמות נקודים בחירק ויש בפתח כמו חמרא, משחא, אבנא, תבנא, תורא, חמרא וכיוצא אבל אין הטעם כדי שיהיה לשון רבים כי אין הפרש בלשון זה בין יחיד לרבים שהוא כמו בבנינו ובנותינו דמתרגם בברנא, ובבן סורר ומורה, בננו זה, ברנא דין. לא יכלה — לא יכלי. כ"ה

חומת אנ"ך

ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספוד דנודע דאברהם ושרה היו גלגול אדם וחוה וז"ש ותמת שרה בקרית ארבע היא חב"רון ר"ת חוה בנפש רוח ונשמה. ור"ת אשובה שבה אל מקומה. וס"ת ויבא אברהם לספוד אדם ותיבת ויבא גי' חוה. והרמז מחובר עם הפשט מתמת שהיא חוה והוא אדם ויבא אברהם לספוד לשרה. ומאחר שכבר נתקנה לכן רמז ולבכותה כ"ף זעירא שלפי האמת יומא דהלולא דילה והוא בבשורות בכי ושריות: ג גר ותושב אנכי עמכם תנו לי וכו'. יש לחקור מה טעם הוצרך אאע"ה לעשות כל הענין לפני בני חת ועל ידם. ובז"הק נתנו טעם כדי שלא ירגישו עפרון ואחרים על טוהר זהר מערת המכפלה ובהמלאה עשה הכל ולמדנו דרך ארץ להשיג האדם מבוקשו. ואפשר לומר דגם על פי הדין עשה אאע"ה להיות עיקר משאו ומתנו עם בני חת כנראה מהכתובים לבסוף כתיב נמי ויקם השדה והמערה אשר בו לאחוזת קבר מאת בני חת ולעיל כתיב לאברהם

לאמר לו: טו אדני שמעני ארץ
ארבע מאת שקל־כסף ביני ובינך
מה־הוא ואת־מתך קבר:
טז וישמע אברהם אל־עפרון וישקל
אברהם לעפרן את־הכסף אשר
דבר באזני בני־חת ארבע מאות
שקל כסף עבר לסחר: שני יז ויקם
שדה עפרון אשר במכפלה אשר
לפני ממרא השדה והמערה אשר־
בו וכל־העץ אשר בשדה אשר
בכל־גבלו סביב: יח לאברהם
למקנה לעיני בני־חת בכל באי
שער־עירו: יט ואחרי־כן קבר

תרגום אונקלוס

ליה: טו. רבוני קביל מני. ארעא שויא ארבע מאה סלעין דכסף. בינא ובינך מא היא. וית מיתך קבר: טז. וקביל (נ"י ושמע) אברהם מן עפרון. ותקל אברהם לעפרון. ית כספא. דמליל קדם בני חתאה. ארבע מאה סלעין דכסף. מתקבל סחורה בכל מדינה: יז. וקם חקל עפרון. דבכפילתא. דקדם ממרא. חקלא ומערתא דביה. וכל אילני דבחקלא. דבכל תחומיה סחור סחור: יח. לאברהם לזבינוהי לעיני בני חתאה. בכל עלי תרע קרתיה: יט. ובתר כן קבר

ה"א ארץ ארבע. מליעא פז: וישמע אברהם. מליעא שם: ארבע מאות. בכורות נ: ויקם שדה. בתרא סט:

תפסיר הרס"ג

עפרון וקאל לה: טו)יא סיידי אסמע מני. ארץ' תסוי ארבע מאיה' מת'קאל פצ'ה. ביני ובינך מא הי אדפן פיהא מייתך: טז)פלמא סמע אברהים מנה ד'לך. וזן לה אלפצ'ה. אלתי ד'כרהא בחצ'רתהם. ארבע מאיה' מת'קאל פצ'ה. גאיזא פי אלתגאראת: יז) פוגבת צ'יעה' עפרון אלמערופה באלמצ'אעפה. אלתי בחצ'רה' ממרא. אלצ'יעה ואלמג'ארה אלתי פיהא. וגמיע אלשגר אלד'י פיהא. ופי גמיע תכ'מהא מסתדירא: יח) שראא לאברהים בחצ'רה' בני חת. וסאיר

נוה שלום

השתחוית תודה על קיום הבטחתם. (טו) ארץ, רוצ'ה שדה אילנות ופרחים וכמ"ש לקמן וכל העץ אשר בשדה. (יח) בכל, וסאיר וכו' הבית במקום ויו המוסיף.

חלק הדקדוק

(טו) ארץ, בתלשא שמאל. ר"ח)

מסורת הקריאה

רפין ונמנו במס"ג במ"א י"ד ובדה"ב י"ח ה', והכוונה ברפין שהוי"ו בשוא המרפה אחריו ושארא בפתחין הווי"ן המדגיש אחריו: ויתן לי, בטעם רביע לא בגרשיים: בכסף, נמסר עליו ט"ו רפויים, ר"ל הבי"ת בשוא ושארא הבי"ת בפתח, ונמנו במס"ג יהושע כ"ב

בעל הטורים

(טז) לעפרן. חסר בגי' עין רע. עפרן עולה ת' כנגד ארבע מאות שקלים שלקח במערה: (יז) ויקם שדה עפרון. ר"ת בהפך עשו רמז לעשו שיקום לערער על המערה:

רשב"ם

לפני עם הארץ: (טו) ארץ ארבע מאות. ארץ שאינו שוה אלא ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה הוא והיה לך לקחתה ממני בחנם ואת מתך קבור בחנם אם תרצה: (טז) וישמע אברהם. די לחכימא ברמיזא: עובר לסוחר. כסף צרוף ומתקבל לכל מיני סחורה. וכן ביהודע מצינו כסף עובר. טוב בכל מקום. וכן אצבעותיו מור עובר. טוב בכל מקום: (יח) לאברהם למקנה.

רש"י

(טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמוהו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר (ב"ר) צ ואת מתך קבור: (טז) וישקל אברהם לעפרן. (בכורות נ) חסר וי"ו לפי ק שאמר הרבה ואפי' מעט לא עשה (ב"מ פז) שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין לגשיקא"ש (צענטנער) בלעז: (יז) ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו ר שיצא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ ש לאברהם למקנה וגו': (יח) בכל באי שער עירו. בקרב כולם ובמעמד כולם ת הקנהו לו:

שפתי חכמים

כדלעיל ודו"ק: צ ר"ל למה אמר ביני ובינך מ"ש הוא משאר בני אדם ומתרץ בין שני אוהבים ותו ק"ל למה אמר ואת מתך קבור וי"ו של ואת למ"ל ומתרץ דכך אמר לו הנח את המכר ואת מתך קבור וא"כ ואת קאי אהנח את המכר: ק וא"ג דיעקב ואהרן ג"כ חסרים וי"ו מ"מ הואיל ועפרון מלא הוא בכל הפרשה אלא זה חסר בלבד אתי למדרש אבל יעקב ואהרן בכ"מ חסרים הם ובמקום שהם מלאים למדרש אתא: ר לא מל' קנין כמו וקם הבית אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתות לקונה אותו שפי' רש"י יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה דהתם הקונה כתיב אחר הקימה והכא לא כתיב כי לאברהם למקנה אינו דבוק עם פסוק הקודם מפני פיסוק הטעמים: ש (ממ"ש) לכאורה קשה ממ"נ אי פשוטו א"ש ולק"מ אין דרך רש"י להביא דרש בחנם ואי פשוטו לא א"ש א"כ למה הביא לפשוטו וכה"ג צריך נדקדק בכל מקום שמביא רש"י שניהם. וי"ל דלפשוטו לבד קשה ויקם שדה עפרון וגו' עד השדה אשר בו וגו' מיותר הי"ל ויקם השדה והמערה וגו' לאברהם למקנה וגו' למ"ל שדה עפרון אטו עד השתא לא ידענו שהיתה שדה עפרון לכך צריך לומר תקומה היתה לשדה של עפרון דייקא שמתחלה היתה ביד הדיוט דהיינו עפרון ולמדרש תקומה לבד וכו' קשה כיון דכבר אמר ויקם שדה עפרון למה הזכיר פעם ב' השדה והמערה וגו' הי"ל ויקם שדה עפרון וגו' והמערה וכל העץ וגו' גם לפי' תקומה וכו' אין לו חיבור עם סיפיה דקרא לאברהם למקנה ולכן צ"ל גם פשוטו שבא להורות שקם השדה והמערה וכל העץ לאברהם למקנה ולהורות ב' פירושים אלו לכך אמר שדה עפרון ואח"כ פעם ב' השדה והמערה דויקם קאי אתרווייהו על שדה עפרון ר"ל תקומה וכו' ועל השדה והמערה וגו' ר"ל שקם לאברהם למקנה ולפשוטו פי' ויקם ר"ל שיצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה כדפירש"י גבי וקם הבית וכו' ול"ק מה שהקשה הרא"ם ומנחת יהודה אחריו ואין צריך לתירוצים דחוקים שלהם אלא הכא והתם פי' אחד להם דלפשוטו בכאן פי' הוא ויקם שעומד בכחו של קונה והוא כדפירש"י התם וקם הבית וגו' לקונה שעומד בכחו של קונה כי רש"י מפרש וקם הבית ר"ל עמידה שעמד הבית ומ"ש בכחו של קונה מדכתיב אחריו לקונה וה"נ הכא ויקח לשון עמידה שעמד השדה לאברהם. והרא"ם ומ"י הבינו דוקם הבית לשון קנין לפירש"י דהתם. [illegible] כן ותימה מנין להם זה: ת מפני שבי"ת בכל מקום מורה על תוך ומפני שאין תוך ובקרב שייך במקום הזה אמר

אבן עזרא

כן לו נתתי כסף השדה: (טז) עובר לסוחר. שלא יקח כ"א כסף נבחר: (יז) ויקם. נתקיים ועמד השדה למקנה. והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה וכן גר ותושב אנכי. והעשרה שהזכיר הגאון אינם דבוקים: וטעם לעיני בני חת. את אנשי המקום: וטעם לכל באי שער עירו. כל עובר ושב: (יט) ואחר כן קבר אברהם את שרה. ומאז נתקיים השדה לאחוזת הקבר לו ולזרעו ונזכרה זאת הפרשה להודיע מעלת א"י על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר ה' לאברהם להיות לו

אבי עזר

שהיפוכן אחת הן וזו כוונת הרב: (יז) (ויקם השדה) ואף שנאמר ברבוי שדות וכרמי' נאמר שפיר ויקם כמ"ש כמה פעמי' בדברי הרב כל דבר שאין בו רוח קיים

נחל קדומים

קבל דנא נומ"ה גימ' ק"א שמשכח הלימוד כשישן בבית המדרש. והנה מי שהוא ער סטרא דחיי מתקן רע הפוך אותיות ער. ואסתר בחי' מילוי אדני גי' תרע"א חוץ י' נגד הנקודה הפנימית ונשאר תרס"א אסת"ר. והיא היתה בבבל שמדברים תרגו"ם והיתה מבררת על דרך מ"ש רז"ל שומר מצוה לא ידע דבר רע זו אסתר שהיתה מבערת החמץ לא ידע דבר רע שניצולה מהמן והיא היתה מבערת חמץ סט"א לא ידע דבר ר"ע שהיתה בסוד ער. והנה אסת"ר גימ' תרדמה ועוד י"א עם הכולל שהיתה מבררת י"א סמנים מנוגה ששם תרדמ"ה ועלתה למקום עליון בשרש שרה אמנו. וכן חי"י שר"ה קכ"ז גימטר' אסתר עם הכולל. גם קכ"ז הוא אדני ברבוע עם הכולל. ואסתר גימט' מי' אדני.

מרפא לשון

נוסחת ספרי תימן וכ"כ היא"ר ז"ל ולא כגירסת לא ימנע ויש חילוק ביניהם כי לא יכלי עדיף מלא ימנע, אינו אלא על מה שהוא בגלוי וידוע לכל שלא ימנעוהו ממנו מאחר שדעתו לשאול אותו, אבל לא יכלי משמע שלא יחשוך ממנו מאומה ממה שי' לו אפילו אין יודע אותו אלא הוא ואין דעת השואל עליו. ט. בכסף מלא — בכסף שלים. ה"ג ול"ג בכספא וכצ"ל מפני שהכונה לומר בשויה כענין שתרגם הגאון ז"ל בתמן כאמל ואינו כמו כסף השדה. יתננה לי — יתנה. ה"ג ול"ג יתנינה וכ"כ היא"ר

חומת אנ"ך

למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו כי הנה כתב רבינו אפרים ז"ל בפירושו על התורה כ"י דאחר דאברהם סבר וקביל לשקול לעפרון ת' שקל כסף היה רוצה עפרון לחזור בו ולא הניחוהו בני חת והיינו דכתיב את הכסף אשר דיבר באזני בני חת שהוא היה רוצה לחזור ולהוסיף דמים יותר עד שכפאוהו בני חת שלא יקח יותר מאשר דבר בפניהם וזהו אשר דיבר ולא יותר עכ"ד ר' אפרים ז"ל. ואפ' דאברהם אע"ה ידע דעפרון איש כזב ומרמה הפכפך ואינו עומד בדיבורו ועינו לא תשבע. לכן דבריו היו עם אדוני הארץ בני חת כי דבר שהצבור אומרים אינו צריך קנין כמ"ש הרא"ש ז"ל בתשובה כלל ו' והביאו מור"ם בח"מ סימן קס"ג בסוף כי כל דברי הקהל אינם צריכים קנין ע"ש וגם כתבו הגהות מיימוניות והביאו מור"ם בח"מ סימן כ"ב דין א' כי כל דבר שמקבל האדם לפני ראשי העיר לא יוכל לחזור בו ע"ש זאת היתה לו לאברהם אע"ה להיות כל דבריו עם בני חת ראשי העיר והייני

תפסיר הרס״ג

מן דכ׳ל באב קריתהם : יט)ובעד ד׳לך דפן אברהים שרה זוגתה. פי מג׳ארה׳ אלצ׳יעה אלמצ׳אעפה. בחצ׳רה׳ ממרא הי חברא. פי בלד כנעאן : כ) פת׳בתת אלצ׳יעה ואלמג׳ארה אלתי פיהא. לאברהים חוז קבר. מן בני חת : א)ולמא שאך׳ אברהים. וטען פי אלסן. בארכה אללה פי כל שי : ב)פקאל אברהים. לעבדה שיך׳ מנזלה. אלמסלט עלי׳ גמיע מאלה. אום בידך אלי׳ עהדי: ג)ואחלפך. באללה רב אלסמאואת ואלארץ׳. אן לא תאכ׳ד׳ זוגה לאבני מן בנאת אלכנעאניין. אלד׳י אנא

נוה שלום

(יט) אל מערת, פי מג׳ארה׳, במערת ומלת אל במקום בית וכן רבים.
כד (א) בא בימים, וטען פי אלסן בפתחין, הפליג בזקנה. (ב) שים, אום בידך אלי׳ עהדי, תושיט ידך אל נכח מה שאני משביעך, והרב חטר בן שלמה ז״ל בספרו סראג אלעקול בחר בדברי האומר שענין שים נא ידך וכו׳ שישבע במקום הקבוע ומיוחד לאברהם להתפלל בו וכן הוא ענין מה שאמר יעקב ליוסף

מסורת הקריאה

ח׳: בכסף מלא, בקדמא ואזלא ולא במונח רביע: יתננה לי, הלמ״ד בדגש

אבן עזרא

נחלה: (א) ברך את אברהם בכל. באורך ימים ועושר וכבוד ובנים מכל חמדת האדם. ודרש שבתו היתה שמה בכל צריך להוסיף בי״ת משרת: (ב) שים נא ידך תחת ירכי. יש אומרים רמז למילה. ואילו היה כן הי׳ נשבע בברית המילה ולא בשם. והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי. והאדון יושב והירך על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך. וזה המשפט עדיין בארץ הודו: (ג) וטע׳ אלהי השמי׳ ואלהי הארץ. במקום הזה כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים. והוא סוד:

אבי עזר

זכרהו וקנהו: (א) (ודרש שבתו היתה בכל וגו׳) ומצינו כמה פעמים שנחסר בי״ת המשרת כמו הנמצא בית ה׳: (ג) כי בת

אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא הוא חברון בארץ כנען:
כ ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: ס
כד א ואברהם זקן בא בימים ויהוה ברך את אברהם בכל: * שני
ב ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי:
ג ואשביעך ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו:

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם יָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ. בִּמְעָרַת. חֲקַל כָּפֵילְתָּא. עַל אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן. בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: כ. וְקָם חַקְלָא. וּמְעָרְתָּא דְבֵיהּ. לְאַבְרָהָם לְאַחְסָנַת קְבוּרָא. מִן בְּנֵי חִתָּאָה: א. וְאַבְרָהָם סִיב. עָל בְּיוֹמִין. וַיְיָ. בָּרֵיךְ יָת אַבְרָהָם בְּכוֹלָא: ב. וַאֲמַר אַבְרָהָם. לְעַבְדֵּיהּ סָבָא דְבֵיתֵיהּ. דְשַׁלִּיט בְּכָל דְּלֵיהּ. שַׁוִּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי: ג. וַאֲקַיֵּים עֲלָךְ. בְּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. וֶאֱלָהָא דְאַרְעָא. דְלָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי. מִבְּנָת כְּנַעֲנָאֵי. דַּאֲנָא

תולדות אהרן

ואברהם זקן יומא כח קידושין פב מליעא פז סנהדרין קז: ברך את. סוטה ה׳ קידושין פב בתרא יו יז יט: ויאמר אברהם. יומא כח: ואשביעך. שבועות לח:

רשב״ם

קם לאחר נתינת הכסף כדכתיב ונתן הכסף וקם לו אבל לאחוזת קבר מאת בני חת לא קם והוחזק לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז ויקם לאחוזת קבר מאת בני חת: (א) בא בימים. והרי הגיע עת להשיא את בנו בחייו: וה׳ ברך את אברהם. להודיע האמור לפנינו שלא שלח עבדו לקחת אשה ממשפחתו מחמת חוסר נשים בארץ כנען שלא היו רוצים להזדווג לו שהרי נתברך בכל וכל העולם מתאוים להזדווג לו אבל הוא לא רצה כי אם ממשפחתו. וזהו שאמר העבד וה׳ ברך את אדני מאד ויגדל ולכך הוצרך לפרש תחלה ברך את אברהם בכל. כמו וחם הוא אבי כנען: (ב) שים נא ידך תחת ירכי. וכן ביוסף כשנשבע ליעקב כריתות ברית ושבועה של בן ועבד לאדוניו כך היתה שדומה ענין השעבוד וכן כתיב בן יכבד אב ועבד אדוניו. אבל תקיעת כף אל כף או כריתות ברית דבר לשנים ולעבור בין בתריו מצויה בשאר בני אדם:

בעל הטורים

(א) ואברהם זקן. וסמיך ליה וה׳ ברך כשהזקין ולא יכול עוד ללכת ולבא ליטא וליתן אז הולרך לברכה וה׳ ברכו: בא בימים. כשבא במנין ימים שנים ברכו בבן שנולד ילחק: (ב) המושל. ב׳ במס׳ הכא ואידך אם רוח המושל יעלה עליך שא״ל אברהם אפילו אם רוח המושל או שום אונס יעלה עליך מקומך אל תנח אלא לך לארלי: נא ידך. בגי׳ מילה שהשביעו במילה:

שפתי חכמים

אמר במעמד כולם וכאן לא רלה לפרש רש״י כמו שפי׳ לעיל שכולן בטלין ממלאכתן וכו׳ דא״כ הול״ל לכל כמ״ש לעיל ולמה כתב בכל משמע שבא בתוכן א״ו אתי למדרש במעמד כולן: א (ג״א) דאל״כ מה ענינו לכאן והא דלא כתב כן בפי׳ הוא להודיענו שהבן נחשב כל. שעד שלא היה לו בן אמר מה תתן לי וגו׳ אבל עכשיו כל שברכות שלו ברכות שלמות:

רש״י

(א) ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימ׳ בן ומאחר שהיה לו בן היה א צריך להשיאו אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקד זקן: תחת ירכי. (שבועות לח) לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפילין. והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו ע״י צער והיתה חביבה עליו ונטלה. (ור״ל מה שלא אמר תחת ירכך וה״ל להשביע העבד במילתו לפי שמל אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד וק״ל):

נסיעת אליעזר לחרן

(ב) ויאמר אברהם אל עבדו וגו׳. וקשה לאיזה ענין צלרך להתורה לחשוב כל כך מעלות על אליעזר ולספר בשבחו. שהיה זקן ביתו של אברהם. ומושל בכל אשר לאברהם. הלא בקילור הי׳ די. ויאמר אברהם אל עבדו שים נא ידך תחת ירכי. ומדוע לא האמין אברהם לאליעזר בלי שבועה. והר״ן בדרשותיו כתב כי המלות והעבירות אשר בתורה הם על ב׳ פנים מהם שיעשו רושם בגוף ובנפש כמדות וכמעשים. ומהם אשר יעשו רושם בנפש בלבד כאמונות. והנה אותם שיעשו רושם בגוף ובנפש הם אשר יעשו רשומם אל הבנים המשתלשלים מהם כשנאה והנקמה והאכזריות והזימה והכילות ודומיהן שהם יעשו רושם בנפש מהלל שהם עבירות. ובגוף לפי שהמדות יפעלו בליחות כמו שהליחות יעשו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) ברך את אברהם בכל. בזכות הפרשת מעשר כד״א ויתן לו מעשר מכל:

נחל קדומים

ורבי עקיבא ראה הציבור מתנמנמין ויצר לו שהיו מכניסין דרגא דמותא בתוך החיים שהיא התורה. בקש לעוררן להודיע כי ר״ע הפך ער ומי שהוא ער מודבק בחיים. לכן אמר מה ראתה אסתר וכו׳ שהיתה בת בתה של שרה כי אסתר מבררת י״א סמנים מנוגה הם תרדמ״ה והרמז תרדמ״ה י״א גי׳ אסתר. ולכך זכתה למלוך על קכ״ז מדינות גי׳ אדני בריבוע והוא גי׳ מילוי אדני ועלתה למקום גבוה כי חיי שרה קכ״ז גימ׳ אסתר. ולכן מלכה בחי׳ מלכות שהיתה מבררת ער הפך רע לכן יזהרו שלא יתנמנמו ונמצא שיש יחס למה שהיו מתנמנמין ועוזרים לשמוע תודה לאסתר. וא״ש ההי״ב: ואחר

מרפא לשון

ז״ל וכן יש עליה מסורת. יג. **אם** אתה לו — אם עבדת לי טיבו. ה״ג ולא כנ״א אם את עביד ודכותיה בפ׳ כי תשא ל״ב אם תשא חטאתם, אם שבקת לחוביהון. **נתתי** כסף השדה — אתין. ה״ג במסורת התרגום נתתי, אתין ב׳ וברכתי אותה, נתתי כסף השדה, ובקצת דפוסים גורסין איהב, וטעות הוא שאין לשון יהיבה בעתידים ובמקורים בכל התרגום כמ״ש הר״ר אליה ז״ל בעל המתורגמן אלא בעוברים ובבינוניים ובצוויים לבד. ונ״ל הטעם כי מפני שפעל יהב פ״א הפעל ועין הפעל מאותיות הנחות לא רצה מיסד הלשון להשתמש בו בעתידים ובמקורים מפני שצריך להוסיף בו אל״ף אית״ן

חומת אנ״ך

דלהכי אה ליה שכפו לעפרון שלא יקח יותר וכן כתיב בסוף ויקם השדה מאת בני חת כי הם היו סיבה לגמר הקנין. ועפרון הלך אשכים דבתחילה רצה לתת הכל במתנה ואמר ארץ ת׳ שקל כסף ביני ובינך מה היא כלמור אע״ג דהיא מתנה מרובה והחוזר אין בו משום מחוסרי אמנה ת״מ כתב מהר״י ויול סי׳ פ״ב והביאו הרב ככ״הג ח״מ סימן ר״ד אות כ״ג דאי גברא אמיד הוי מתנה מועטת לגביה ואינו יכול לחזור ע״ש. וזה עפרון מראה טלפים באומרו ארץ ת׳ שקל כסף ביני ובינך מה היא כלו׳ אף שהיא מתנה מרובה לאחרים. ביני ובינך עשירים וגדולים מה היא דלגבי דידן פחת״ת היא. וישמע אברהם לעפרון שעיקר כונתו לו׳ ששוה ת׳ והיא מתנה מרובה וישקול אברהם לעפרון את הכסף וכו׳ עובר לסוחר אלא (בכמה דוכתי כתבנו מיסוד האר״י ז״ל על דרך זה) גימ׳ רואה והעיין שכתב הרב ש״כ ז״ל ע״הת עפרון בן צוחר אותיות רואה שהיה כראה לעפרון מזיק שם. וזה רמז כי עתה שקנאה אברהם

ד כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי
תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק׃
ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־
תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־
הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־
בִּנְךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ
מִשָּׁם׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם
הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃
ז יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי
מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר
דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר

תרגום אונקלוס

יָתֵיב בֵּינֵיהוֹן: ד. אֱלָהֵין לְאַרְעִי. וּלְיַלָּדוּתִי תֵּיזֵיל. וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק: ה. וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא. מָאִם לָא תֵיבֵי אִתְּתָא. לְמֵיתֵי בָּתְרַי לְאַרְעָא הָדָא. הַאֲתָבָא אָתֵיב יָת בְּרָךְ. לְאַרְעָא דִּנְפַקְתָּא מִתַּמָּן: ו. וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם. אִסְתְּמַר לָךְ. דִּלְמָא תְתֵיב יָת בְּרִי לְתַמָּן: ז. יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּדַבְּרַנִי. מִבֵּית אַבָּא וּמֵאֲרַע יַלָּדוּתִי. וּדְמַלֵּיל לִי. וּדְקַיֵּים לִי לְמֵימַר. לִבְנָךְ. אֶתֵּין יָת

תפסיר הרס"ג

מקים פי מא בינהם: ד)אלא אלי בלדי. ומולדי תמצ'י. ותאכ'ד' זוג[ה] לאבני ליצחק: ה)פקאל לה אלעבד לעל לא תשא אלאמראה. אן תתבעני אלי' הד'א אלבלד. הל ארד אבנך אלי' אלבלד אלד'י כ'רגת מנה: ו)קאל לה אברהים. אחד'ר. אן תרד אבני אלי ת'ם: ז) אללה אלאה אלסמאואת. אלד'י אכ'ד'ני. מן בית אבי ומן ארץ' מולדי. ואלד'י קאל לי. ואקסם לי קאילא. לנסלך אעטי

נוה שלום

שים נא ידך וכו'. (ז) לקחני אצטפאני, רצה ובחר בי, וכן תרגם ואתכב לקת

חלק הדקדוק

ד) תיבת נשבע במאר'יך בכל סת"י ולפיכך היא מלרע: (נשבע, הנעימה

מסורת הקריאה

מדין דחיק: (י) ויען, הנגינה ביו"ד: (יא) נתתיה לך, הלמ"ד בדגש: (טו) ארץ, הטעם באל"ף: מה הוא, המ"ם בפתח כי הוא חד מן סמוכים לה"א ופתחין, ועיין שמות ל"ב א': (טז) לסחר, נמסר עליו לית וכ"כ, ור"ל שהלמ"ד בפתח לא בשוא: (יח) למקנה, נמסר עליו במס"ק לית בספרא, ור"ל לית עוד בקמץ בספרא, וכן נמסר למס"ג כל בראשית מקנה בסגול במ"א לאברהם למקנה בקמץ, וכל ירמיה מקנה בקמץ במ"א ולא שמעו קול מקנה בסגול וכל קריין דכותיה, ור"ל בסגול או בצירי הבא מכחו מפני הסמיכות אבל הקמץ ישתנה בסמיכות

אבן עזרא

הכנעני כלל לעשתי עשר גוים: (ד) כי אל ארצי. זאת חרן דרך שם: מולדתי. אור כשדים: (ה) אולי. ימצא על טעמי רבים וכן אולי יעשה זרים נפתח ה"א ההשב בפת"ח קטן בעבור שיש ה"א הבנין קמוץ ואילו נפתח בפת"ח גדול היה כבד על הלשון: (ו) כל השמר מלעיל מלשון שמירה. ואשר מלרע ל' שמרים כמו השמר והשקט. כטעם שקט

אבי עזר

פלוני לפלוני) עיין רש"י (בראשית ט') בד"ה לא טוב היות האדם לבדו ותבין סודו: (ה) נפתח ה"א ההשב בפתח קטן וכו') וכן החכם עיניו בראשו. הע' נדף תערוץ. כולם היה משפטם בפתח לולי חית

רשב"ם

(ד) כי אל ארצי. ולא לאותם שאינם קרובי אלא למולדתי שבארצי תלך: (ה) ההשב אשיב את בנך. אל ארץ אבותך ואע"פ שזרעו של אברהם לא היה שם קורא אותו השבה הואיל והיה אברהם שם: (ז) ה' אלהי השמים. שהביאני כאן ויתן לזרעי זאת הארץ ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן שא"כ

רש"י

(ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ב ואשביעך וגו'. אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור ג כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי כמו אשר דבר עלי. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על. ותרגום שלהם (רצונו שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור ל' לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל ל' לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים:

שפתי חכמים

ב כלומר שלמעלה נאמר ואלהי הארץ: ג (נח"י) הרא"ם והרמב"ן האריכו ודבר פשוט הוא שהרב סובר דארץ מולדתו היינו אור כשדים ומולדתו היינו בני משפחתו עיר חרן ע"ש (וזהו מבית אבי)

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) אלהי השמים וגו' ולא אלהי הארץ כי באותה שעה לא נודע אלהותו לבריותי. ומטעם זה ליכא מלכות בברכה ראשונה של שמונה עשרה דלא שייך לומר אלהי אברהם כי בפרק שהתחיל להיות אלהי אברהם עדיין לא היה על כל העולם:

נסיעת אליעזר לחרן

יעשו תכונה במדות. כי כמו שכאשר יהי' דם הלב רותח יהי' האדם כעסן כן מי שיכעס יעשה דם לבו רותח. הנה א"כ אותן המדות יחייבו המזגים הגופיים. ולזה ימשך ענינם לבנים וזה הי' רוע אנשי כנען. אמנם הדברים שעושים רושם בנפש בלבד. והם האמונות עם היותן כוזבות ורעות לא יתפשטו בבנים. ולכן ובהואל עם היותם עובדים לכוכבים לא הי' מחויב שיעבור רושמם לבניהם. ולכן בחר בהם אברהם והרחיק בנות הכנעני. ובעבור שהי' אברהם עומד בשכונת ענר אשכול וממרא והם היו בעלי בריתו עשירים אדוני הארץ וראה אברהם שאליעזר אוהב אותם מאד ונפשו קשורה בנפשם חשש שמא אליעזר אחרי מותו של אברהם לאהבתו אותם ומפני מתנות שיתנו לו יסית וידיח את יצחק בנו להתחתן עמהם. אם לרוב עשרם שיתנו לו ואם כי בקרבם הוא יושב ויצטרך לעזרתם. לכן השביעו בדרך כלל שלא יקח אשה לבנו מבנות כנען. ופרט אליהם עוד באמרו אשר אנכי יושב בקרבו. רומז לענר אשכול וממרא. כמ"ש חז"ל כלומר אע"פ שאנכי יושב בקרבו והוא גדול ממני בעושר וכבוד. איני רוצה בכבודו ולא במתנתו. ויותר אחפוץ שתלך אל ארצי ואל מולדתי שם משפחתי ולקחת אשה לבני ליצחק. ר"ל אשה בלי נכסים ומבלי שיתנו לה דבר. כי אע"פ שלא יתנו לה כלל ותהי' נכריה מארץ אחרת. היא האשה אשר הוכיח ה' לבני. בהיותה מבני שם ומשפחתי או לפחות מארצי. שבעבור זה תדמה בטבעה ותכונתה לטבע בני ותכונתו. וזו היא הצלחת הזווג. ר"ל הסכמת האיש ואשתו בטבעיהם. ולכן נאמר בתחלת הענין וה' ברך את אברהם בכל להגיד שלא הי' חפץ באשה בעלת נכסים כי עשרו רב לו אלא באשה רבת השלמות. וספר הכתוב כי כל כך הי' אברהם ירא וחרד על זווג זה. אף אליעזר הי' עבדו נאמן ביתו. שהי' זקן מכל העבדים שבבית אברהם. כי הוא הי' עבד הראשון של אברהם [כדאיתא בפדר"א] ואברהם בטח ידע בכל אמונתו וצדקתו. ואת כל רכושו נתן בידו כי הוא הי' המושל בכל רכוש אברהם. עכ"ז על לקיחת האשה לבנו לא רצה להאמינו בלא שבועה. להראותו כי כל רכושו אינו כדאי נגד זווגו של בנו. יען כי כל בית ישראל נשען על זווג זה. שיולדו מהם בנים צדיקים עובדי ה' מקבלי התורה יורשי הארץ אשר אליהם יקיים ה' שבועתו והבטחתו לאברהם לתת את הארץ לזרעו אחריו:

נחל קדומים

זמן רב ראיתי בליקוטי גורי האר"י זצ"ל כי שרה חיתה קכ"ז נגד אדני בריבוע ואח"כ ראיתי בשער הפסוקים שסידר מהר"ש ויטאל ז"ל מהאר"י זצ"ל שכתב כן בטעם חיי שרה יותר באורך ע"ש עלץ לבי בגרגיר זה שכיונתי אל האמת הלכ"ט כל"ח:
א (ה) ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. אפשר לרמוז במשז"ל דשאל אברהם אע"ה שלא ינסנו עוד והבטיחו ליסר לאיוב ונתבאר אצלנו כי היה סובל יסורין בשביל תרח אביו והביאו באיוב לקבל הוא עצמו היסורין. ואפשר שזה רמז זקן בא בימים וה' ברך ר"ת איוב גימט' שם רמז שהקב"ה הציל לאברהם אע"ה ותרח יבא באיוב

מרפא לשון

ויכבד על הלשון לומר איהב ייהב וכיוצא, ודקדוק זה אינו אלא בתרגום התורה ושמונה נביאים שיסדוהו הנביאים, אבל בל' הגמרא ושאר לשון ארמי יתכן שיבא ל' יהיבה בעתידים ובמקוריב כאמרם ז"ל גמירי מן שמיא מיהב יהבי, ולכן יש לומר עוד טעם אחר שאין התרגום משתמש בלשון יהיבה בעתיד ובמקור כדי שלא יתחלף לבעלי לה"ק בלשון אהבה וגם זה טעם יקר הוא אין ראוי אלא לסבור מלכא אבל מ"ש מהרי"ץ ז"ל בשו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' קפ"ז לא צהיר ולא בהיר. טז. עבר לסחר — מתקבל סחורה בכל מדינה. ה"ג סחורה, מדינה מן השניים ול"ג סחורתא מדינתא מן השלישית.

חומת אנ"ך

עבר רואת דלא נראה עוד כי נראה לעפרון כדי שימכרנה לאברהם. א"כ רמז כמ"ש רז"ל דיען לא עמד בדיבורו נכתב עפרון חסר ו' עפרן והוינן בה דמה איכפת לעפרון אם הכתוב יחסר לו וי"ו. ופירשנו בעניותנו דאות וי"ו הוא חיים כמ"ש בז"הק והכתוב חיסר וי"ו רמז דנחסרו חייו. וזה רמז עובר לסוחר כי על אשר אמר הרבה ולא עשה ולא עוד אלא שרצה קנטרין גדולי' דבר זה היה רואת לעפרון דנחסרו חייו וז"ש עובר לסוחר. יען הוא היה עובר על דבריו מן הקנה לקנה במקום מתנה למוכרה יותר ויותר משיוויה ובקנטרין גדולים זה גרם לסוחר אותיו' לחסרו ובגי' רואת כי. הוא רואת לעצמו. והאע"ה ברוח קדשו רמזה בתחילת דיבר ופגעו לי בעפרון לשון לך פגע בו שבסוף יהיה לרעתו ולחסרו כמדובר: ד נשיא אלהים אתה בתוכנו. כלו' לא לפנים רק כן הוא בתוכנו ולבנו. ה"ה מהר"ר וידאל הצרפתי הראשון בפירושו כ"י: ה וישתחו אברהם לפני עם הארץ. פי' כי ימנעו אנשים לתת כבוד ליחיד בפני קהל ועדה. אבל אאע"ה ברוב ענותנותו

לזרעך

לזרעך אתן את־הארץ הזאת הוא
ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה
לבני משם: ח ואם־לא תאבה
האשה ללכת אחריך ונקית
משבעתי זאת רק את־בני לא
תשב שמה: ט וישם העבד את־
ידו תחת ירך אברהם אדניו וישבע
לו על־הדבר הזה: שלישי י ויקח
העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו
וילך וכל־טוב אדניו בידו ויקם
וילך אל־ארם נהרים אל־עיר נחור:
יא ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל־
באר המים לעת ערב לעת צאת
השאבת: יב ויאמר | יהוה אלהי
אדני אברהם הקרה־נא לפני היום

ת"א ואם לא. קידושין סא:

תרגום אונקלוס

ארעא הדא. הוא. ישלח מלאכיה קדמך. ותסב אתתא. לברי מתמן: ח. ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרך. ותהי זכא. ממומתי דא. לחוד ית ברי. לא תתיב לתמן: ט. ושוי עבדא ית ידיה. תחות. ירכא דאברהם רבוניה. וקיים ליה. על פתגמא הדין: י. ודבר עבדא. עסרא גמלין. מגמלי רבוניה ואזל. וכל טוב רבוניה בידיה. וקם. ואזל. לארם דעל פרת לקרתא דנחור: יא. ואשרי גמליא. מברא לקרתא עם בירא דמיא. לעדן רמשא. לעדן דנפקן מליתא: יב. ואמר. יי אלהיה דרבוני אברהם. זמין כען קדמי יומא דין. ועביד

תפסיר הרס"ג

הד'א אלבלד. הו יבעת' במלכה בין ידיך. ותאכ'ד' זוגה. לאבני מן ת'ם: ח) ואן לם תשא אלאמראה אן תתבעך. כנת [י"ג פאנת] ברייא. מן ימיני הד'ה. עדא אבני. לא תרדה אלי ת'ם: ט)פאומי' אלעבד בידה. אלי עהד אברהים מולאה. וחלף לה. עלי' הד'א אלכלאם: י) ת'ם אכ'ד' אלעבד. עשר גמאל. מן גמאל מולאה ומצ'א. וכל כ'יר מולאה פי ידה [י"ג מעה]. וקאם ומצ'א. אלי' ארם נהרים אלי' קריה' נחור: יא) פאנאך' אלגמאל. כ'ארג אלקריה עלי' ביר אלמא. וקת עשא. וקת כ'רוג אלנסא יסתקין: יב) וקאל. אללהם יא אלאה מולאי אברהים. ופק בין ידיי אליום. ואחסן בד'לך.

נוה שלום

ה'. (יא) ניברך, פאנאך, הרביצם על ברכיהם. (אסתנאך' אלגמל, ברך).

חלק הדקדוק

בבי"ת ר"ח) ט) הטפחא בתיבת הדבר בכל התיגאן: (י) וילך, היוד בלעיל.

מסורת הקריאה

לפתח וההה"א שאחריו לתי"ו:

כד (א) בכל, הבי"ת בפתח, ונמסר עליו ז' דגושים, ור"ל שהבי"ת בפתח והכ"ף בדגש ועיין לעיל מ"ז י"ב: (ו) השמר, כולהון מלעיל בר מן א' השמר והשקט (ישעיה ז' ד'): (ח) תשב, השי"ן בצירי ומלרע, כן נמסר במס"ג ד' קמץ [ר"ל קמץ קטן והוא צירי] ומלרע וסי' וכו': (ט) וישבע, המונח בשי"ן שהוא נסוג אחור: (י) העבד, הטעם בעי"ן: טוב, הטי"ת במלאפום, ונמסר במס"ג טוב בטוב מטוב י"ט בלישנא, ור"ל י"ט פעמים כתיב במלאפום ושארא כתיב בחולם וסי' במס"ר. ויקם, רביע ביו"ד

אבן עזרא

הוא על שמריו: (ז) הוא ישלח מלאכו. תפלה. ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: (ח) לא תשב שמה. שיעמוד בארץ ישראל. וטעם לא תשב בעבור אברה' שהוא העיקר: (יא) ויברך

אבי עזר

הקמוצה: (ח) (וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר). פירושו שתיבת השבה לא שייך אלא באיש שהיה כבר באותו מקום. לכן פי' הרב דקאי על אברהם. ודברי הרב

רשב"ם

מה לו להקב"ה להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להצליח דרכך לקיים לי הבטחתו: (ט) על הדבר הזה. על התנאי שפירש לו אברהם: (י) וכל טוב אדוניו. האנשים החשובים של בית אברהם הוא שנא' לפנינו והאנשים אשר עמו: (יא) ויברך הגמלים. שני ברכים יש לגמל זה על גב זה וצריך להבריכו

בעל הטורים

(ז) ישלח מלאכו המיוחד לו כדכתיב כי ילך מלאכי לפניך אבל לא אותו שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניך מלאך. ב"פ כתיב מלאכו ופי' שביקש על ב' א' בהליכה ואחד בחזרה: (י) וכל טוב. ב' במס' הכא ואידך וכל טוב דמשק אליעזר לקח

שפתי חכמים

ד מדכתיב אשר אנכי יושב בקרבו א"כ משמע דמהכנעני היושב בקרבו נזה שלא ליקח דהיינו מבנות ענר אשכל וממרא דהיו בעלי בריתו וא"כ ממילא נמי הא דכתיב הכא ונקית משבועתי אם לא תאבה ללכת וגו' קאי נמי על ענר אשכול וממרא: ה מדכתיב ויפתח הגמלים משמע דעד עכשיו היו זמומין וק"ל. ואע"ג דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמתן של צדיקים כדאיתא בחולין דף ז' י"ל דאעפ"כ זמם אותם שלא יאכלו אפי' מלידי רשות הרבים והוא הפקר כי מסתמא הבעלים מתייאשין מהם אך אליעזר עבד אברהם מרוב חסידותו שהיה בו לא רצה ליהנות משל אחרים אפי' מן המותר. והרא"ם תי' שאין סומכין על הנס א"נ היכא דברי היזקא שהלכו בין שדות אחרים שאני: ו דהפסוק דקאמר וילך וכל טוב אדוניו בידו משמע דרבותא קאמ' אע"פ שהולך עדיין הוה כל טוב אדוניו בידו ואי הוה הפי' ברשותו מה בא ללמדנו שכל טוב אדוניו עוד בידו כי מאי רבותא איכא. ועי"ל

רש"י

(ח) ונקית משבועתי וגו'. וקח לו אשה מבנות ד ענר אשכול וממרא (קידושין סא): רק את בני וגו'. רק מיעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו. (ב"ר) נכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין ה מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדניו בידו. (ב"ר) שטר מתנה כתב ליצחק ו על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרים. בין שתי נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים. הרביצם:

נסיעת אליעזר לחרן

(יב) ויאמר ה' אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום וגו'. כתב הרב במ"ת מה שלא אמר ה' סתם ולא לפרש הסימן מי הוא וגם מה שאמר לפני ולא אמר סתם הקרה נא היום. לפי שהוא לא סמך על זכותו לבקש אשר יעשה הקב"ה זה הנס בזכותו להצלית דרכו אשר לפניו כ"א בזכות אברהם שהוא ראוי שיעזור לו ה' בזכותו ולא הוא וע"כ הזכיר אלהי אדני אברהם לפי שאתה אלהיו ואתה עוזר לו תמיד וע"כ גם כעת בזכותו תעזור לי כי דבר זה שלו הוא לא שלי. וגם נתכוין לומר אלהי אדני אברהם כי נודע אמרם ז"ל בפסוק ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ א"ר פנחס עד שלא הודעתי אותו לבריותיו אלהי

מרפא לשון

אבל בפ' וישלח שבו וסחרוה מתרג' עבידו בה סחורתא מן השלישים. והטעם בכאן מפני שנסמך שם סחורה אל מלת מתקבל שהיא מן התחתיים ושלא אמר מתקבלא ולכן לא עלה אלא מדריגה אחת להיות מן השניים משא"כ בפ' וישלח שנסמך אחר מלת בה שהיא מן השניים עלה אל השלישים ונעשה סחורתא ואלו אמר מתקבלא היה צ"ל סחורתא ועמ"ש בפ' נח ו' ב'. (ומיהו קושטא קאי כי שתיהן דהיינו שבכאן ושבפרשת וישלח בנ"י מדוקדקות גרסינן סחורה וכ"כ היא"ר ז"ל. מהרי"ק). יח. לאברהם למקנה — לזבינוהי. תרגמו בלשון רבוי כמו עלוהי שכן מוכרח לשון המקרא שאמר למקנה ולא אמר לקנין, והטעם נראה שכן המקרא מברר הקנין באופן היותר אפשר לקיים שלא יהיה עליו עוד שום טענה אם מצד המכר אם מצד הממכר. מצד המכר שכן פי' ויקם שדה עפרון אשר במכפלה סימן בתוך סימן שלא יתחלף במקום אחר ומצד הממכר שכן פירש השדה והמערה אשר בו וכל העץ ולא שייר בו כלום, ובפסוק זה ביאר מצד הקונה ואמר לאברהם למקנה פי' להיות קנין גדול וחזק מכל צד לעיני בני חת שהיא קניה גלויה לכל, שלא יוכל עוד שום אדם לערער שהיא גזולה בידו או מכורה ומשועבדת, וזהו טעם מ"ש במד"ר לאברהם למקנה וגו' א"ר אלעזר כמה דיות משתפכות כמה קולמוסין משתברין כדי לכתוב בני דת עשר הפעמים כתיב בני חת בני חת כנגד י' הדברות ללמדך שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק כאלו מקיים י' הדברות ופי הר' מ"כ מבררו מכל ערעור ופקפוק ע"כ ועיין עוד משי"ת בפ' בא

חומת אנ"ך

וישתחו אברהם לעפרון לפני עם הארץ. הרב מהר"ר וידאל הנז' ז"ל נפי' כ"י: ו עבר לסחר. אפשר לרמוז דקודם אותיות סחר הם אותיות נזק. ועובר לשון קודם כמו עובר לעשייתן. וכן לעפרון דהיה רע עין היה לו נזק וכמו שרז"ל דרשו עליו הכתוב ולא ידע כי חסר יבואנו דאותיות סחר נעשה חסר. וזו תוכחת מוסר לכל סחר דישים נגד עיניו כי לפני סחר נזק. ואותיות חסר. דיש כמה לאוין לא תגנוב. לא תונו. לא תעשוק. לא תגזול. לא תשקרו. ואם יזהר בכל אז יהיה סוח"ר טוב ומבקש רצון ה'. ואם יעבור נזק לפניו גם חסר. ועוד יש לרמוז משז"ל מלא ממון חסר וזה רמז אם חסר לצדקה יהיה סחר ויצליח. ועוד יש לצדד ברמזים אלו: ז אל מערת שדה המכפלה. כתב רבינו אליעזר מגרמיזא ז"ל בכ"י מערת שדה המכפלה ר"ת משה והמשכיל יבין עכ"ל. ואפשר לרמוז מ"ש בילקוט. ראובני פ' וזאת הברכה משם ס' התבונה דמרע"ה ולפורה נקבר במערת המכפלה אצל אבות העולם ע"ש ועפ"ז פ"ש ר"ת מערת שדה המכפלה משה. גם אל משה שהוא ב"ת מערת

וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃
יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת
אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם׃
יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ
הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה
וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ
לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ
חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃ טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם
כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת
אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה
אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־
שִׁכְמָהּ׃ טז וְהַנַּעֲרָ* טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד

*הנערה קרי *והנערה קרי

תרגום אונקלוס

טִיבוּ. עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם: יג. הָא אֲנָא קָאֵים עַל עֵינָא דְמַיָּא. וּבְנָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא. נָפְקָן לְמִמְלֵי מַיָּא: יד. וּתְהֵי עוּלֵימְתָא. דְאֵימַר לַהּ אַרְכִּנִי (י״ג אַרְכִּנִי) כְּעַן קוּלְתִיךְ וְאֶשְׁתֵּי. וְתֵימַר אִשְׁתְּ. וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי. יָתַהּ זַמֵּינְתָּא לְעַבְדָּךְ לְיִצְחָק. וּבַהּ אֵדַע. אֲרֵי עֲבַדְתְּ טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי: טו. וַהֲוָה הוּא. עַד לָא שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא. וְהָא רִבְקָה נָפְקַת. דְּאִתְיְלֵידַת לִבְתוּאֵל בַּר מִלְכָּה. אִתַּת נָחוֹר אֲחוּהִי דְּאַבְרָהָם. וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפַּהּ: טז. וְעוּלֵימְתָא. שַׁפִּירָא לְמֶחֱזֵי

תולדות אהרן

יטיב הנערה. תענית ד: וכדה על. פ״ו כט: והנערה. יבמות כה:

בעל הטורים

גם מטוב דמשק: (יב) עם אדוני אברהם. ס״ת מים לומר בשכר יוקח נא מעט מים עשהו על המים וכשתוסיף דל״ת של חס״ד ס״ת דמים שאמר בזכות דמו שנשפך בפחד העקידה עשני: (יד) וכה. ג׳ במס׳ הכא ואידך וכה יחסו עניי עמי. וכה אכן יקרה. פי׳ וכה אדע כי עשית חסד אם תהיה צדקת גומלת חסדים וכה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקרה כן

רשב״ם

פעמים קודם שישתה מפני גובהו והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין וכנגדו בגמל ניכר: (יד) אותה הוכחת. כלומר אותה שהוכחת ליצחק היא תאמר לי כן ולא

רש״י

(יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומ״ח וכדאי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת בררת אפרובי״ט בלעז (דוא האזט עטעדען): ובה אדע. לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו

שפתי חכמים

למה לא הודיענו הקרא בפרשה שלפני זה שכל טוב אדוניו ברשותו א״ו שטר מתנה נתן ליצחק. והרא״ם כ׳ דאל״כ איך היה בידו דודאי לא נתן כל ממונו ברשות אליעזר ואין להקשות והא כתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק דמשמע דעד השתא לו נתן לו שטר מתנה ליצחק דבכבר פירש״י בשם רבי נחמיה ברכת דייתיקי שא״ל הקב״ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורים בידך ואברהם מסרם ליצחק ועי״ל שהנכסים אשר קנה לאחר שנתן המתנה ליצחק באותן עשר שנים לאחר מיתת שרה אותן נכסים נתן לו קודם מותו וק״ל: ז לא שע״י הסי׳ ידע זה אלא הוא התחלת דבור שהתחנן לה׳ שיודיע לו בה כי עשה חסד.

נסיעת אליעזר לחרן

אלהי השמים פי׳ אלהי השמים לבד כי לא נודע שמו עדיין בארץ ועכשיו שהודעתי את שמו לבריותיו אלהי הארץ. והכל יודעין שיש אלהים בשמים ובארץ וידוע אשר עבור כן נאמר אלהי אברהם ועוד היום אנו אומרים אלהי אברהם הכל עבור טעם זה לבד שעל ידו נתודע אלהותו בעולם ונתוודע לבריות כי יש אלהים בעולם בורא שמים ונוטיהם רוקע הארץ וצאצאיה וגו׳ וע״כ הזכיר זכות זה עתה לומר כיון שאתה אלהי אדני אברהם שעל ידו נתגלה אלהותך בעולם ע״כ הקרה נא לפני היום וגו׳ וגם בזה יודע כי אתה אלהי עולם ותעשה פלאות רבות להכיר בבאר המים הנערה אשר מוכנת לזווג יצחק וכאשר עד הנה נתגלה אלהותך בעולם ע״י אברהם כן עתה על ידו יתגלה אלהותך בדבר הפלא ופלא שיקרה לפני המלטרך לי בדרך נס. ואמר הקרה נא לפני פי׳ אני רוצה שאדע זווגו של יצחק דוקא בזה האופן שתקרה לפני בדרך הנס משא״כ כשאבא בעיר ואתחיל לשאול על משפחת בית אברהם וודאי ימצא ביניהם כמה בתולות וכולם ירצו להנשא ליצחק ובידי אין משפט הבחירה את מי אבחר ומי לא וגם כשאבחר לא אדע בבירור אם מעשיהם טובים ואם הגונה היא ליצחק ומה גם שצריכה היא שתבא באהלה שרה שיהא ענן קשור על אהלה ונר דולק מע״ש לע״ש והברכה מצויה כמחז״ל בב״ר פ״ט ולזה צריך צדקת גדולה ובחי׳ גבוה והאדם יראה לעינים ולא אוכל להבחין בזה משא״כ כשאתה תקרה לפני בנס זווג יצחק אז ודאי אדע כי מאתך הוא והיא היא זווגו של יצחק המוכן לו מאז וגם נא לפני שאהי׳ שליח לזה ועל ידי יהי׳ זאת ואז גם אני אודה את שמך אשר גלית דברים כאלה ע״י צעיר אנשים עבד אברהם. והוסיף לומר הקרה לפני היום כלומר כשם שהיום יצאתי והיום באתי והראת נפלאותיך בזה כן עוד תראה נסיך להקרות לפני זה אשר אני מבקש היום דוקא ואז אדע אשר זה שהיום יצאתי והיום באתי הכל הי׳ בזכותו למהר למצוא זווגו ולבוא אליו שלא יהי׳ אותו לדיק מלטער באיחור הימים אולי לא תאבה האשה ללכת או אולי לא יקרה ממשפחתו כאשר חפץ ואז אדע כי עשית חסד עם אדוני כלומר גם מה שעשית כבר בקפיצת הארץ ונחילת הדרך הי׳ בשביל אדוני משא״כ אם לא יקרה היום לא אדע אם זה שעשית בנחילת הדרך היה בשביל אדני כי אם היה בשבילו גם זה תמהר להקרות בנס כאשר בדרך ואהי׳ סבור אשר בשביל דבר אחר מהרתי לבוא ביום אחד ולא אדע כי עשית חסד עם אדני. כלל הדברים שלש אלה אני מבקש שיהי׳ בדרך מקרה הנס ושיהי׳ לפני והוא על ידי ושיהיה היום והכל לטעמים האמורים:
בתולה

מרפא לשון

על תרגום מקרא קדש. **כד. א. ואברהם** זקן — סיב. ה״ג בחירק ולא בצירי וכן בכ״מ והוא לשון פועל עבר ובמסורת התרגום סיב כלהון בצירי לבר מאתנח וס״פ ואצלינו אין חלוק וגם במסורת התרגום לקמן כ״ז א׳ אי׳ שאין חלוק. **ב. שים נא ידך** — שו. ה״ג ולא כנ״א שוי שהוא תרגום שם בלשון עבר וכן כל דכותה כמו הגידה לי — חו לי. **ה. ללכת אחרי** — למיתי. לא תרגם כצורתו, לפי שאין הכונה על ההליכה ממש דמה לי, אם תלך ברגלה או תלך ע״ג בהמה אבל הכונה לומר אם לא תרצה לבא מכל מקום. **ז. ואשר דבר לי** — ודמליל. הקשה הי א״ר ז״ל כי תרגום דבר אל בנ״י — מליל. ובמה שנתבאר בפ׳ וירא ע״פ אם אמצא בסדום (ח״י כ״ו) יתורץ זה ג״כ כי לשון עבר ראוי להיות בחירק המים כמו מי מלל לאברהם וכן זה ראוי להיות ודמליל (בחירק) אבל **לא** כמ״ש שצ״ל ודמליל (בפתח המים) שאין זה מדרך הלשון, ועיין במסורת התרגום לקמן פ׳ ל״ג **ח. ונקית** — ותהי זכא. ה״ג בלשון קל וכן אז תנקה מאלתי, והיית נקי וכן בפ׳ משפטים ונקה המכה ובעל השור נקי כולם יהי׳ זכא בלשון קל. ונראה הטעם שהוא לשון פעול מאחרים כגון שיהיה נקי ע״י בי״ד ולכך לא מתרגם יהי זכאה שהוא שם תאר כמו יהיה צדיק כיון שאינו ברשות עצמו להיות צדיק בטענתו משא״כ בפ׳ סוטה הנקי דמתרג׳ הוי זכאה וכן ונקתה ותפוק זכאה, וכן כל דם נקי דמתרגם דם זכאי כולם שם תאר דמעיקרא תארו עליו הוא צדיק או י״ל באופן אחר דכל נקי מחיוב בידי אדם מתרגם זכא בלשון קל, וכל נקי מחיוב שבידי שמים זכאה בלשון כבד.

חומת אנ״ך

שדה המכפלה גימט׳ לפרס ע״ה ומשז״ל קרית ארבע ע״ש ד׳ זוגות שנקברו שם היינו בעת פטירתם. אך בז״הק פ׳ ויחי דף ר״ן אומר דלא קבלה מערתא ב״כ אחרא ע״ש ואפשר לדחוק קצת: **ח ואברהם** זקן וכו׳ אפשר במ״ש בכמה מקומות מיסוד רז״ל והמפרשים דוי״ו ברא״ש תיבה מולדת תיבה כמותה. וה״כ הכא אברהם ואברהם ובמדרש הנעלם דרשו אברהם על נשמה וזה רמז שזיכך גופו כנשמה וזהו אברהם הנשמה ואברהם הגוף הנשמה שזיככו תרין דאיכון הד זקן שקנה חכמה בא בימים שתקן ימיו וה׳ ברך את אברהם את הגוף אברהם הנשמה בכל: **ט והי׳** ברך את אברהם בכל. אפשר במ״ש רז״ל את פריו אף הטפל לפריו. ואמרו כל הנוטל פרוטה ואיזו מתברך. וז״ש וה׳ ברך אפי׳ הטפל לאברהם וז״ש את אברהם והחידוש הוא דנתברך הטפל אפי׳ ממדת הדין כמ״ש רז״ל בעלמא וה׳ הוא ובית דינו: **י בכל.** אמרו בב״ר ר׳ יודן אמר שנתן לו זקנה א״ל ר׳ נחמיה בתו של מלך אין כתוב בה ברכה אלא בכל שלא נתן לו זקנה. ואפשר לפרש במה

תפסיר הרס״ג

אלי׳ מולאי אברהים: יג) האנא ואקף עלי׳ עין אלמא. ובנאת אהל אלקריה. יכ׳רג׳ן פיסתקין מאא: יד) פאייה׳ גאריה. אקול להא מיילי גרתך חתי׳ אשרב. פתקול אשרב. ואיצ׳א גמאלך אסקי. פקד ופקתהא לעבדך ליצחק. ובהא אעלם. אנך קד אחסנת אלי׳ מולאי: טו) פהו קבל אן יפרג׳ מן כלאמה. פאד׳א ברבקה קד כ׳רגת. אלתי ולדת לבתואל אבן מלכה. זוגה׳ נחור אכ׳י אברהים. וגרתהא עלי׳ כתפהא: טז) ואלגאריה. חסנה׳ אלמנצ׳ר גדא. בכר. ורג׳ל

נוה שלום

(טו) לדבר, אלכלאם פי נפסה, לדבר

אבן עזרא

הגמלי׳ הבריכם על ברכיהם: (יב) הקרה נא לפני. כטעם הכן חפצי לפני. וכן כי הקרה ה׳ אלהיך: (יד) אותה הוכחת נסמך העבד על תפלת הנביא. שהשם ענהו והוכיח בחלום על יד המלאך. שהוא שליח השם לעזרו. והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו. ורבים יתמהו באמרם שלא שאל כהוגן. ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו ותשקה לגמליו ומצאה שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אותה ולא הפסיד כלום. כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום. וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו. וההוכח׳ שתעשה דרך מוסר כמו בת נדיב והשם

מסורת הקריאה

של ויקם: (יב) ויאמר ז׳ בטעם מלרע ופסקין מס״ק, זצ״ל ז׳ בטעם מרעים, והוא השלשלת שנקרא כן אצל בעלי המסרה בעבור נגינת טעמו הארוך והחזק כקול רעם, ומנוים במס״ג פ׳ צו ח׳ כ״ג ועיי״ש: חסד, בזקף גדול: (יד) וגם גמליך, במס״ג סי׳ היכא דכתיב גם לגמליך (ר״ל בלמ״ד בתחלתו) אין גם במקף וכל היכא דכתיב גמליך (בלא למ״ד) גם מוקף, וסי׳ מ״ם גם זריז אל גם פי׳ אם כתיב גם גמליך, אזי מלת גם הוא זריז ונמהר במקף אצל גם של גמליך, אבל אי כתיב לגמליך בלמ״ד אז הלמ״ד מפסיק בין מלת גם לגם של גמליך ואינו מוקף רק מלת גם הוא

תפסיר הרס"ג

לם יערפהא. פנזלת אלי' אלעין. ומלת גרתהא וצעדת: יז) פחאצ'ר אלעבד תלקאהא. וקאל. אסקיני קליל מאא מן גרתך: יח) פקאלת אשרב יא סיידי. פאסרעת. ואנזלת גרתהא. עלי' ידהא ואסקתה: יט) ופרג'ת מן סקיה. וקאלת איצ'א גמאלך אסקי. אלי' אן יפרג' שרבהם: כ) פאסרעת. ואכפת גרתהא אלי' אלסאקיה. וחאצ'רת איצ'א. אלי' אלביר לתסתקי. חתי' אסתקת לגמיע גמאלה: כא) ואלרגל מסתסקי

נוה שלום

במחשבתו בינו לבין עצמו. (יו) לא ידעה, לם יערפהא, אין איש מכיר אותה מרוב צניעותה ותהיה מלת ידעה כמו הידעתם את לבן בן נחור, אבל מילת ידיעה שהוא בענין שכיבה תרגם בלשון אחר, ע"ל (ד א). (כ) ותער, ואכפת, בכף דגושה לשון הרקה (אכפא אלאנא, אמאלה וקלבה ליצב מא פיה). (כא) משתאה לה מסתסקי להא, כ"ה גיר' הספרים וקשה להלמה, וראיתי בגליון מועתק כתיבת הר"ר חיים אלכסאר ז"ל שדחה נוס' זו וגרים מתפרס פיהא ובאמת שגיר' זו נראית עיקר, ויש גור' ובקי אלרגל מתאמלא להא ונוס' זו כעין גיר' מתפרס פיהא (תפרס פי אלשי, תאמלה וחדק אליה בבצרה), ונמצא תר' הגאון מכיון לת"א, מחריש, ממסך, דומם ושותק, וכן תרגם כל ל' יחריש החריש, ותרגם דום לה' ואמסך לאמרה.

חלק הדקדוק

ר"ח). כא) מחריש, תיבת מחריש בזקף

אבן עזרא

שמע תפלתו. ודרך יהונתן אחרת: (טז) ואיש לא ידעה. רחוק שידבר הכתוב על חוץ הדרך רק פי' שיתכן שתהיה הנערה בתולה וישכב עמה איש גם תהר ואין ראוי לגלות דבר ערוה: (כא) והאיש משתאה. כמו משתומם. מגזרת שאו ערים. תשאה שממה. וטעם לה כמו בשביל'. וכן אשתומם כשע' חדא והתי"ו מבנין התפעל' כמו נתראה פנים ולא

מסורת הקריאה

בטעם: (טו) טרם, הנגינה בטי"ת: יט) גם, עיין מש"כ בפסוק י"ד:

בתולה ואיש לא ידעה ותרד העינה
ותמלא כדה ותעל: יז וירץ העבד
לקראתה ויאמר הגמיאיני נא
מעט מים מכדך: יח ותאמר שתה
אדני ותמהר ותרד כדה על ידה
ותשקהו: יט ותכל להשקתו ותאמר
גם לגמליך אשאב עד אם כלו
לשתת: כ ותמהר ותער כדה אל
השקת ותרץ עוד אל הבאר
לשאב ותשאב לכל גמליו:
כא והאיש משתאה לה מחריש

ת"א הגמיאיני

תרגום אונקלוס

לחדא. בתולתא. וגבר לא ידעה. ונחתת לעינא. ומלת קולתה וסליקת: יז. ורהט עבדא לקדמותה. ואמר. אשקני (י"ג אשקיני) כען. זעיר מיא מקולתיך: יח. ואמרת אשתי רבוני. ואוחיאת. ואחיתת קולתה. על ידה ואשקיתיה: יט. ושציאת לאשקיותיה. ואמרת. אף לגמלך אמלי. עד דיספקון למשתי: כ. ואוחיאת. ונפצת קולתה לבית שקיא. ורהטת עוד. לבירא למימלי. ומלת לכל גמלוהי: כא. וגברא שתי (י"ג שהי) ובה מסתכל.

רשב"ם

אשה אחרת שלא הוכחת: (טז) ואיש לא ידעה. אפילו מעשה חידודין. כי צנועה היתה: (יט) גם לגמליך אשאב. הבין שזימן לו הקב"ה מה שביקש: (כ) ותער. כמו ותערה כמו ותכל ותכלה מגזרת וקיר ערה מגן: השוקת. מלשון וישק צאן לבן. שם דבר כמו בושת מלשון גם בוש לא יבושו: (כא) והאיש משתאה. מלשון תשאה שממה והתי"ו כמו תי"ו בישתבח מן שבח. וישתמר חוקות עמרי. מלשון שמר כלומר משתומם ומחשב על שאמרה לו זאת הנערה. והמפרש לשון שתייה אי אפשר מפני שהאל"ף שבו לא תהיה בלשון שתייה. ועוד שלא אמרה לו רבקה

בעל הטורים

איתא בב"ר רב הונא בשם רבי יוסי אבן יקרה היתה משקלת בקע: (טז) לא ידעה. ב' במס' הכא ואידך והמלך לא ידעה מה להלן לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה אף הכא נמי: (יט) ותכל. ב' במס' הכא ואידך ותכל דוד וגו' לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת. ותכל דוד לצאת למה ותכל

שפתי חכמים

ומהרש"ל פי' דאל"כ ה"ל ניחוש ממש: ח דק"ל למה נאמר לקראתה כיון שכבר מלאה הכד ועלתה מן הבאר הל"ל וירץ אחריה שהרי גם העבד היה עומד על הבאר אלא כדכתיב הנה אנכי נצב על עין המים אלא לקראתה ה"פ שרץ העבד אחריה בשביל שהמים עלו לקראתה. כן מצאתי בשם מהר"ר אברהם מפראג. ומהרש"ל פי' וז"ל ונראה שכך הוא הפשט שלא היה עומד אצל המעיין ממש אלא רחוק ממנו ורש"י דייק מדכתיב וירץ העבד וגו' עבד דכתב קרא ל"ל דהא כל הענין משתעי ממנו וכמ"ש לקמן והאיש משתאה וגו' ויאמר בת מי את אלא בעבור שהיה עבד אברהם וידע שאברהם הורגל באלו נסים כדלעיל גבי שבע כבשות האלה היה רץ לקראתה ואמר ראויה היא לבית אברהם שהרי המים עולים לקראתה כמו לאברהם עכ"ל: ט ולא מלשון כליר כי תרגום כלה גמירא: י ר"ל למה לי האל"ף בשלמא לפי התרגום שפי' לשון שהייה השורש הוא שהי או שהה ותבא האל"ף תחת היו"ד למ"ד הפעל או תחת ה"א למ"ד הפעל אבל אם הוא לשון שתייה שהשורש שלו הוא שתה הא כל ג'

רש"י

אלא כי עשית חסד (ב"ר): (טז) בתולה. ממקום בתולים (ב"ר): ואיש לא ידעה. שלא כדרכה לפי שבנות הגוים היו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו ח המים לקראתה (ב"ר): הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומיי"ר בלעז (שלוקקען שלירפען): (יח) ותורד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר: אם כלו. ת"א די ספקון שזו היא גמר שתייתן ט כששתו די ספוקן: (כ) ותער. לשון נפילה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה. (תהלים קמא) אל תער נפשי. (ישעיה נג) אשר הערה למות נפשו: השקת. אבן חלולה ששותים בה הגמלים: (כא) משתאה. לשון שהיה כמו שאו ערים. תשאה שממה (ישעיה ו): משתאה. משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיותיה של עיקר היסוד כגון משתאה מגזרה שאה משתולל (ישעיה נט) מגזרת שולל וישתומם (שם נט) מגזרת שממה. (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי מגזירת וישמר אף כאן משתאה מגזירת תשאה וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו (איוב יח) על יומו נשמו אחרונים (ירמיה ב) שומו שמים (דניאל ד) אשתומם כשעה חדא כך תפרש לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה וגברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתיה י שאין אל"ף נופלת בלשון שתיה: משתאה לה. משתומם עליה כמו (לעיל כ) אמרי לי אחי הוא. וכמו

מרפא לשון

ועוד יש אצלינו לשון דומה לזה תרגום שם חי שאצל ב"ו מתרגם חייא (בלי דגש) בלשון קל ואצל הקב"ה חייא (בדגש) בלשון כבד. וית' לקמן בפ' תזריע בס"ד. (אחר הדברים האלה והמה בכתובים הראיתי להרב המחבר בספרים ישנים מדוקדקים שכלן בדגש היוד והדר ביה מר משמעתיה דא והיה בדעתו למחוק זה ולכתוב בפ' תזריע היפך זה אלא שלא הספיק. מהרי"ק). י. וכל טוב — וכל טוב. קרא ותרגום, ה"ג וכ"ה היא"ר ז"ל דלא כנ"א וכל שפר, והמתרגם כן הרי זה בור. יא. ויברך הגמלים — ואשרי גמליא. זהו מלשון חנייה כלומר הרביץ אותם אבל ויפתח הגמלים שתרגם ושרא מן גמליא הוא מלשון התרה שהתיר זממיהם. (ול"נ שפירק מטענם אם כי קאמרי כדברי המחבר ז"ל. יק"א) אל באר המים — עם בירא דמיא. פירש היא"ר ז"ל כלומר סמוך כמו עם באר לחי, עם אבן הזוחלת. יב. הקרה נא לפני — זמין. יש לשאול למה לא תרגם ערע ככל לשון מקרה, ונראה שלא יפול לשון מקרה ממש אצל הי"ת כי הוא נורא עלילה וכ"ש שמזויג זויגין בחכמה גדולה ולא באקראי בעלמא. יג. יצאת לשאב מים — יפקן. כ"ה נסח' וכ"כ היא"ר דלא כנ"א נפקן ומוכרח לתרגם כן שכן בספור שני נאמר והיה העלמה היוצאת לשאוב ומתר' דתיפוק ולא דנפקא ועוד דלגרסת נפקן נמצא מתפלל על מה שעבר שתפלתו תפלת שוא אבל על העתידים לצאת שאל וזימן הקב"ה שתצא רבקה מה שלא היתה רגילה לצאת כמ"ש חז"ל, וגם הגאון ז"ל תרגמו בל"ע (יכרגן) שהוא כמו יפקן. יד. והיה הנערה — ותהי כצ"ל, ובמסורת התרגום יהיה-ותהי ה'. והיה הנערה, והיה העלמה, והיה המחנה, והיה מחניך,

חומת אנ"ך

שידוע מ"ש פ' חלק בת לאביה מטמונת שוא וכו' ואמרו דכשנולדה בת אמ"ה עושה בשמים ובארץ. גם אמרו נקבה ג' נזק הבת ג' ארור. וז"ש ר' נחמיה עיקר בתו של מלך כלו' אפילו נולדה בת למלך לא פלוג ואין כתוב בה ברכה אלא אני אומר שלא נתן לו בת דהעדר הנזק והקללה היא הברכה. א"כ דר' יודן סבר דנתן לו נקבה דלעולם הנקבה נזק והיינו רבותא דאברהם דלו הנקבה היא ברכה. ור' נחמיה א"ל עיקר ביתו ר"ל עיקר הבית שהוא יצחק עד עתה אין כתוב בה בבית ברכה אלא שלא נתן לו נקבה: יא ויאמר אליו העבד. בב"ר הה"ד כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב זה אליעזר בידו מאזני מרמה שהיה יושב ושוקל את בתו ראויה היא או אינה ראויה לעשוק אהב לעשוק אוהבו של עולם זה יצחק אמר אולי לא תאבה ואתן לו בתי א"ל אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מתדבק בברוך עכ"ל. וצריך לדעת מה היה שוקל אליעזר במאזנים לעלות אם בתו ראויה. ואפשר במ"ש רבינו האר"י ז"ל דנשמת אליעזר היתה קדושה שאתה

לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃
כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת
וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ
וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב
מִשְׁקָלָם׃ כג וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי
נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ
לָלִין׃ כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל
אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר׃
כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא
רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן׃ כו וַיִּקֹּד
הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה׃ רביעי כז וַיֹּאמֶר
בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם
אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם

תרגום אונקלוס

שָׁתֵיק. לְמִדַּע. הַאַצְלַח יְיָ. אוֹרְחֵיהּ אִם לָא: כב. וַהֲוָה. כַּד סְפִיקוּ גַמְלַיָּא לְמִשְׁתֵּי. וּנְסֵיב גּוּבְרָא קְדָשָׁא דְדַהֲבָא. תִּקְלָא מַתְקָלֵיהּ. וּתְרֵין שֵׁירִין עַל יְדַהָא. מַתְקַל עֲסַר סִלְעִין דִּדְהַב מַתְקָלְהוֹן: כג. וַאֲמַר בַּת מַן אַתְּ. חַוַּאִי כְעַן לִי. הַאִית בֵּית אֲבוּיִךְ. אֲתַר כְּשַׁר לַנָא לִמְבָּת: כד. וַאֲמַרַת לֵיהּ. אַף תִּבְנָא אַף כִּסְתָּא סַגִּי עִמַּנָא. אַף אֲתַר כְּשַׁר לִמְבָּת: כו. וּכְרַע גּוּבְרָא. וּסְגֵיד קֳדָם יְיָ: כז. וַאֲמַר. בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם. דְּלָא מְנַע טֵיבוּתֵיהּ. וְקוּשְׁטֵיהּ מִן רִבּוֹנִי. אֲנָא. בְּאוֹרַח

תפסיר הרס"ג

להא. ממסך. ליעלם. הל אנגח אללה. טריקה אם לא: כב) ולמא פרג'ת אלגמאל מן שרבהא. אכ'ד'י אלרגל שנף מן ד'הב. וזנה נצף מת'קאל ואעטאהא. וגעל סואריין עלי' ידיהא. וזנהמא עשרה מת'אקיל ד'הב: כג) בעד מא קאל להא אכ'בריני אבנה מן אנת. הל מוגוד פי בית אביך. מוצ'ע לנא נבאת פיה: כד) פקאלת לה. אנא אבנה' בתואל. אבן מלכה. אלד'י ולדת לנחור: כה) ת'ם קאלת. אלתבן ואלקת איצ'א כת'יר מענא. ואיצ'א מוצ'ע ללמיבת: כו) ת'ם כ'ר אלרגל. וסגד ללה: כז) וקאל. תבארך אללה אלאה מולאי אברהים. אלד'י לם יתרך פצ'לה. ואחסאנה מן מולאי. וסיירני פי טריק מסתקים. אליי

נוה שלום

(כג) ויאמר בת מי את בעד מא קאל להא, וכבר שאלה בת מי את קודם שיתן לה נזם זהב וכו' וכמו שכתוב לפנינו בסיפור אליעזר ואשאל אתה בת מי את ואשם הנזם וכו' וכן הבין רשב"ם וכתב שהקדים הכתוב מעשה הנתינה כדי שלא להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה ע"כ. (כה) גם מספוא, ואלקת, (אלפצפצה אד'א יבס סמי באלקת והי נבאת תעלפה אלדואב), והנה מספוא שם פרטי וגם כללי לכל דבר הראוי למאכל בהמה כדלקמן (מב כז). עיין ספר

אבן עזרא

יתכן היותו מן שתה: (כב) נזם. יש נזם שהוא באף גם באזן ושעל האף ידוע מעל פתיל קשור במצח. בקע. חצי שקל מגזרת נבקע: וצמידים. מגזרת צמיד פתיל. כי על היד האחת הצמיד האחד הוא שנים. וצורתו ידועה: (כג) ללין. מן בנין הכבד הנוסף. כי ללון מן הקל.

אבי עזר

מקומם לעיל: (כב) (וצמידים מגזרת צמיד פתיל) דקשה להרב לכתוב וצמידים על ידיה אבל הפסוק מודיע דצמיד נעשה כפול משתי שרשרות. כי יש צמיד אשר נעשה מפתיל א' ויש כפול שנים. וזה מודיע הפסוק דרבקה היה לה צמיד כפול על כל יד. וזה מדוקדק מאד בלשון הכ' ושני צמידים: (כג) (ללין מן הבנין הכבד הנוסף וכו') והוא מקור מבנין הפעיל. כמו להלין כמו לשיר לדין. וקמץ ה"א החסרה הונח על הלמ"ד משרתה.

בעל הטורים

להשקותו כי שתה כוס תנחומין על אמנון: (כב) בקע. ב' במס' הכא ואידך בקע לגלגלת שרמז לה זכות השקלים:

רשב"ם

להשקות את גמליו עד לאחר שתייתו ואז התחיל להיות מחשב ותוהא: (כב) ויקח האיש נזם זהב. יש לומר שאחר ששאל לה בת מי את נתן לה. כמו שכתוב בפנינו בסיפור דבריו אלא שלא להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה לכן הקדים מעשה נתינתה שנתן לה: בקע. חצי שקל כמו נטה ידך על הים ובקעהו: (כג) מקום לנו ללין. מקום לנו בביתך ולמה אנו צריכין. ללין. לבית לינה שם דבר הוא. כמו כי יהיה ריב בין אנשים. מן וירב בלבן. בין דין לדין. שם דבר מן וילן שם בלילה הוא. אבל היא שאמרה גם מקום ללון. פירושה ללון גופכם כמו לקום לשוב מצרימה ואלו אי אמרה גם מקום לכם כמו שאמרו הם מקום לנו היה לה לומר ללין כמו שאמרו הם שהיה משמע גם מקום לכם ולמה לבית לינה. אבל ללון אין צריך פי' שהרי משמע ללון בו בני אדם וזהו עיקר פשוטו למדקדק לשון הקדש: (כה) גם תבן. שלא שאלת גם מקום ללון ששאלת דרך המקרא לכפול גם כמו

רש"י

וכמו (לקמן כו) וישאלו אנשי המקום לאשתו: (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל ב בקע לגלגלת: ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה ל לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין. לינה מ אחת. לין שם דבר ב והיא אמרה ללון כמה לינות (אתה יכול ללון אצלינו): (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא

שפתי חכמים

אותיות שרשיות הן מפורשות במלת משתאה ודו"ק: ב דאל"כ בקע משקלו ל"ל הרי לא היה משקלו מופלג וכן עשרה זהב משקלם ובשני צמידים דרשו מה שדרשו משום דקשה להם שני ל"ל הא מיעוט צמידים שנים: ל רא"ם ואע"פ שבסיפור העבד ללבן כתב ששאל תחלה ואחר כך נתן כבר פי' רש"י שם שלא יתפסו אותו בדבריו וכו' וליכא למימר שסיפורו ללבן היה עיקר והכא אין מוקדם ומאוחר בתורה דבחד ענין מאי דמוקדם מוקדם וכו' אבל קשה לדבריו דהא לעיל ר"פ וירא פרש"י גבי ויאמר אדני וגו' דאין מוקדם ומאוחר אפי' בחד ענין וכמו שפרש"י גבי לא ידון רוחי באדם ע"ש: מ דאל"כ למה לא אמר בשניהם ללין או בשניהם ללון: נ שם דבר על משקל שיר ניר וללון מקור

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) ויקח האיש נזם זהב. החכם ר' משה דורש מקרא וכשהגידה לו משפחתה אז נתנם לה והכתוב קצר דבריו זה לפי פשוטו ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים כמו שמצינו בכמה מקומות. וכן מוכיח בספור דבריו בידו לתת עליה אם תהיה הגונה ויאמר לה בת מי את דכתיב ואשאל ואחר ואשים. וגם כאן לא כתוב ויקח האיש נזם זהב ויתן על ידה:

אדני

מרפא לשון

והיה העיר. הטי נא כדך — ארכני. וכן הגמיאיני, השקיני תרגם אשקני בנוסחאות ישנות. ואולי שכן הוא לנקבה ודוקא לזכר יאמר אשקיני וצ"ע. יז. הגמיאיני—אשקיני. כצ"ל דלא כנ"א אטעימני שאין לשון טעימה נופל במים. גם בספור שני אמר במקום הגמיאיני השקיני לימד שענינם אחד. גם אטעימני הוא תרגום הלעיטני ופשוט שהמתרגם הגמיאיני, אטעימני שאינו אלא בור. אלא שראיתי לבעל סי' נל"ג שהביא עצות מרחוק לתרגם כן ואמנם לשון הגמיאיני והלעיטני בלשון המקרא הוא פועל פרטי להשקאה מועטת ולאכילה מועטת ואין בלשון אדמי כנגדם, ולכן תרגם בלשון הפעולה הכללית שלהם ובלשון המשנה ג"כ אין גמיעה אלא במשקה ואין הלעטה אלא במאכל, ומה שנמצא בלשון הפוסקים טעימה במים אינו אלא בדרך השאלה אגב גררא דשאר משקין ולשון חכמים לחוד והנה גם בתרגום הגאון ז"ל הערבי תרגם הגמיאיני (אסקיני) וכן הלעיטני (אטעמני) כלשון התרגום. ומי שבא בסוד ה' יבין עוד שאין לתרגם הגמיאיני אטעימני מטעם שאין במים מאורות הטעמים ומותר לשתות מים קודם תפלה. יט. עד אם כלו לשתת — עד דיספקון. וכן בפ' מקץ כאשר כלו לאכול את השבר כד ספיקו, נראה שכל ג"ר אכילה ושתיה נקרא בלשון התרגום סיפוקי, ר"ל שיעור המספיק לרוות הצמאון ו[illegible] הרעבון ודכותיה בלשון חז"ל במשנה פ' ל' דכלים נקרא כלי המראה אספקלריא שהיא מלה מורכבת הספק לראיה, (ובערוך „מפקלר" א"ב בלשון יוני

חומת אנ"ך

בקליפה הארורה ואח"כ יצאת אותה נשמה מהקליפה הנק' ארור ויצא מכלל ארור כמ"ש בא ברוך ה' ואח"כ נתגלגל בכלב והוברר יותר ואח"כ הוברר יותר ונתגלגל בבניהו בן יהוידע ע"ש באורך בס' לקוטי תורה הנדפס ואליעזר ידע שנשמתו קדושה וגם ראה שאברהם אע"ה למדו תורה וכמ"ש שדולה ומשקה מתורת רבו וכיוצא ומכל זה עלה ונסת"פק שבתו היה מקום לומר שהיא ראויה ועל זה אמר הכתוב כנען בידו מאזני מרמה דאלו המאזנים הם מרמה דנהי דנשמתו קדושה והוא הולך ומתתקן לאט לאט ורבו החשיבו כמשוחרר. מ"מ אביו ואמו ואשתו כנעניים ואע"ג שהוא יצא מארור ויהיה בכלל ברוך הא הוא נולד מכנעניים ואשתו כנענית ובתו נולדה כשהוא ארור. ואח"כ שקל את שקלו במרמה לעשוק אהב שהרע שבו סט"א זה דרכה לעשוק מהקדושה וזה פריה לגנוב ניצוצות הקדושה וגם עתה רצתה לעשוק יצחק עולה תמימה. וזה כונת המאמר ויאמר אליו העבד תיפת אליו יתירה ועל זה תייתי קרא

אדני אנכי בדרך נחני יהוה בית
אחי אדני: כח ותרץ הנער* ותגד
לבית אמה כדברים האלה:
כט ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן
אל האיש החוצה אל העין: ל ויהי
כראת את הנזם ואת הצמדים
על ידי אחתו וכשמעו את דברי
רבקה אחתו לאמר כה דבר אלי
האיש ויבא אל האיש והנה עמד
על הגמלים על העין: לא ויאמר
בוא ברוך יהוה למה תעמד
בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום
לגמלים: לב ויבא האיש הביתה

* רביעי בספ״י

*הנערה קרי

תרגום אונקלוס

תקנא דרבני יי. לבית (ר״ג בית) אחוהי דרבוני: כח. ורהטת עולימתא. וחויאת לבית אמה. כפתגמיא האלין: כט. ולרבקה אחא ושמיה לבן. ורהט לבן לות גוברא. לברא לעינא: ל. והוה כד חזא ית קדשא. וית שיריא על ידי אחתיה. וכד שמע. ית פתגמי. רבקה אחתיה למימר. כדין מליל עמי גוברא. ואתא לות גוברא. והא. קאים עלוי גמליא על עינא: לא. ואמר. עול בריכא דיי. למא את קאים בברא. ואנא פניתי ביתא. ואתר כשר לגמליא: לב. ועל גוברא לביתא. ושרא

תפסיר הרס״ג

בית אכ׳י מולאי: כח) פחאצ׳רת אלגאריה. ואכ׳ברת פי מנזל אמהא. בגמיע הד׳ה אלאמור: כט) וכאן לרבקה אך׳ אסמה לבן. פחאצ׳ר לבן אלי׳ אלרגל. אלי׳ ברא אלי׳ אלעין: ל) ולמא ראי׳ אלשנף. ואלסוארין עלי׳ ידי אכ׳תה. וסמע כלאמהא קאילא. כד׳א קאל לי אלרגל. פמצ׳א אליה. פאד׳אה ואקף עלי׳ אלגמאל עלי׳ אלעין: לא) וקאל. אדכ׳ל יא מבארך אללה. לם תקף ברא. ואנא קד נגלת אלבית. ואצלחת מוצ׳ע ללגמאל: לב) ודכ׳ל אלרגל

חלק הדקדוק

גדול בכל התיגאן. (ל) ואת הצמידים,

מסורת הקריאה

אשאב, קמץ בזקף, ונמסר עליו ל׳, ר״ל לית עוד בקמץ: כלו, מלרע: (כא) משתאה, האלף בצירי: לדעת, ברביע :, (כב) כלו, המהפך בלמ״ד: (כג) לנו, מלעיל: ללין, זה כתיב ביו״ד והלמ״ד בחירק: (כה) ללון, וזה כתיב בוי״ו והלמ״ד במלאפום, ונמסר עליו קדמאה ללין תניינא ללון ואפ״ס (ר״ת ואחד פסוק סימן) הלילה, ר״ל דבמלה זו למ״ד הראשון בחירק והשני במלאפום וגם כאן כן: (כו) וישתחו, מלעיל: (כז) אחי אדני, החי״ת בצירי, ונמסר עליו קדמאה אחי, (החי״ת בצירי) תניינא אחי (החי״ת בחירק והוא לקמן פסוק מ״ח) ואפ״ס אחי וראש, ור״ל דבמלת אחי מקודם צירי ואח״כ חירק אף כאן

אבי עזר

אבל ללון הוא מקור מהקל כמו אקים יקום. ועל השנות דברי אליעזר מדברי רבקה בשני בניינים כי כן דרך המבקש טובה מחבירו שואל צרכיו בל׳ כבידות לומר טובה גדולה אני מבקש ממך. וידוע דאם מבוקש א׳ עומד בשני בניינים אז השני או השלישי מורה על חוזק הפעולה. וכן בקש אליעזר מדרך כבוד לומר שקשה עליו לתבוע זאת בדרך הכרחי לפי שהוא אצלו דבר גדול למצוא בית לינה אצל אנשים טובים. וז״ש ללין בל׳ כבד הנוסף. אבן רבקה בטוב לבה בחורים השיבה ברוח נדיבה הלא קטן הוא בעינינו. וזה שאמרה גם מקום ללון בל׳

בעל הטורים

(כט) ולרבקה ב׳ במס׳ חד ר״פ ולרבקה אח וחד ס״פ ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה שכהו עיניו מעשן ע״א של עשו אבל לרבקה לא הזיק לפי שהיא ראתה כן בבית אביה שהיה כומר לע״א וע״כ הקדים הכתוב שם יצחק לומר שלא היו מורת רוח לרבקה כמו ליצחק. א״נ רמז למ״ש המוצא אשה יבדוק באחיה שרוב בנים דומין לאחי האם ובשביל שהיה אחיה רשע ילדה עשו הרשע וזהו ולרבקה אח ושמו לבן ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה: (לא) ומקום. ב׳ הכא ואידך ומקום לזהב יזוקו. בשביל מקום לזהב שראה עם

רש״י

כגון (נ״א כגון עלה) תבן ושעורי׳: (כז) בדרך. דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי״ת ולמ״ד וה״א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפת״ח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: (כח) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת ם מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ע ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן פ כמו (לעיל יח) והוא עומד עליהם. לשמשם: (לא) פניתי הבית. מעבודת

שפתי חכמים

הכולל ליצות רבות ואינה אחת וכו׳: ם והא דכתיב גבי רחל ותגד לאביה משום שמתה אמה. בב״ר: ע (ממ״ש) אין כוונת רש״י להקשות למה רץ וכו׳ ולתרץ הקושיא במ״ש אמר עשיר וכו׳ רק רוצה ליישב ולתקן ל׳ הפסוק שהוא מסורס ומהופך דהל״ל תחלה ויהי כראות וגו׳ וכשמעו וגו׳ ואח״כ וירץ כסדר ראה ושמע מאחותו ואח״כ רץ גם לא יתכן לומר רץ מתחלה ואח״כ ראה הנזם ושמע מרבקה ואח״כ ויבא אל האיש וגו׳ וגדולה מזו שאמר ויהי כראות באמצע הענין דה״ל להסמיך וירץ ויבא ולא להפסיק במ״ש ויהי כראות וגו׳ ל״פ וירץ למה רץ ור״ל לכך נכתב הפסוק כסדר זה ליתן דגלמו טעם למה וירץ כלל ותו יש כאן ב׳ סבות על הריצה דהיינו כראות וגו׳ וכשמעו וגו׳ וז״ש ועל מה רץ כלומר על איזה סיבה רץ ובא הכתוב במה שסמך ויהי כראות לוירץ וגו׳ לפרש ויהי הריצה כראות הנזם וגו׳ אמר עשיר וכו׳ ולא היתה מחמת שמיעת דברי רבקה לאדונו לזכות שעשה לכבוד אליעזר או מחמת סבה אחרת ולא מחמת ממון משא״כ אם היה נכתב ויהי כראות וגו׳ וכשמעו וגו׳ קודם לוירץ וגו׳ לא היינו יודעים על איזה סבה רץ או אם על שניהם ודו״ק וכזה מדוקדק פרש״י שהזכיר בדבריו לשון הפ׳ למה וירץ וכו׳ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר וכו׳ שניכרין בזה דברי אמת שכוונתו לתקן לשון הפסוק שיהיה לו סדר וחיבור נכון ומתקנו בהוספתו באמצע איזה תיבות כדרכו ברוב המקומות לבקי בדברי רש״י דאלו היה כוונתו להקשות ולתרץ כהבנת המפרשים הי״ל למה רץ וכו׳ אמר עשיר וכו׳ ומ״ש ויהי כראות את הנזם קודם מ״ש אמר עשיר וגו׳ אין לו שחר והבנה כלל: פ דאם לא כן

נסיעת אליעזר לחרן

(לא) ויאמר בוא ברוך ה׳ וגו׳. ואנכי פניתי הבית וגו׳. הנה תיבת ואנכי יתור הוא. ויובן זה כי הנה דרך האורח אשר נוטה ללין בבית בעה״ב כשילך לדרכו אזי יתן דבר מה למשרת של הבעה״ב כי לא יכלר שודאי זה טרח בשבילו לפנות לו מקום וכיוצא והנה לבן היה צר עין וידע שבודאי כשילך אליעזר לדרכו יתן איזה דבר מתנה למשרת שלהם כדרך העולם ואמנם הוא עינו רעה ואינו רוצה שיהנה שום אדם מאליעזר אלא הוא והכל רוצה ליקח לעצמו ע״כ תיכף ומיד קודם שנכנס אליעזר לביתו עשה לו הקדמה שאל תחשוב שהמשרת טרח בשבילך אלא כל הטורח הי׳ עלי שאפי׳ פינוי הבית בידי עשיתי וזהו ואנכי פניתי הבית אנכי דייקא שאני לבדי פניתי הבית ולא המשרת וא״כ כל מה שיש לך ליתן נריך אתה ליתן לי ולא לזולתי ויפתח

מרפא לשון

דרומי מראות ודקועי זכוכית. יק״א). ר״ל שהיא כלי המעמיד הראיה ועושה לה סיפוק שכן היא מעכבת קוי הראות והמוחש שלא יעברו הלאה עד שיכלו ולכן הם חוזרים ונחקקים בה ומצטיירים בצורתם וכל דבר עושה הספק זה שמעכב קוי הראות והמוחש אלא שאין עושה הספק לראיה אלא המלוטש יפה (ובס׳ המספיק פי׳ בענין אחר וזה נ״ל עיקר), ולפי שנופל ל׳ שביעה על הנאת הראות כמ״ש לא תשבע עין לראות נופל בו ג״כ לשון סיפוק כי השובע וההספק שוים ומלת דיספקון באה הסמך בפתח במקם שורק קיבוץ כנהוג בכ״מ ושיעורו דיסופקון כלומר עד שיסתפקו לשתות וכן כד ספקו למיכל הוא מבנין נפעל. כא. והאיש משתאה — וגוברא שהי. ה״ג דלא כנ״א שתי וכמ״ש הרשב״א ז״ל בתשובותיו סי׳ תקכ״ד שכן הוא פירוש מה שאמרו בירושלמי פ״ק דר״ה דברה תורה בכל לשון והאיש משתאה לה דר״ל אעפ״י שלשון משתאה מלשון שאיה ושממה הכונה בו ענין שהיה ועכוב אלא שדברה תורה בכל לשון עב״ל. וזה ודאי קרוב לענין שאין ראוי שישתומם אליעזר אלא אם רואה הוא היפך רצונו אבל מאחר שהוא רואהדברו קרוב להצליח אדרבא ישמח ויעלוז. ולפי התרגום שהוא לשון שהיה נראה עוד שענין הפסוק הזה בא לתרץ למה הניח אליעזר לרבקה לשאוב לגמלים ולהשקותן ואח״כ כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב, היה די לו במה שאמרה גם לגמליך אשאב שבזה כבר נתקימה שאלתו ואמרה שתה וגם גמליך אשקה ולתרץ זה אמר והאיש משתאה לה פירוש שהיה משתהה

חומת אנ״ך

ואמר הה״ד כנען וכו׳ וז״ש ויאמר אליו כלומר שנשמתו היא קדושה ועתיד לצאת מארור אמר אולי לא תאבה לתת לו בתו וא״ל אתה ארור כלומר הוייתך ארור ואשתך ארורה ובתך ארורה ואין ארור מתדבק בברוך. ואאע״ס רמזה לו השמר לך פן תשיב את בני שמה דתיבת לך יתירה אך רמז לו שישמור עצמו ויבטל מחשבתו דלא כיוין יפה וז״ש השמר לך מאומדנות שקר. ועל אשר דיבר בפיו בפירוש אולי לא תאבה אמר לו פן תשיב וכו׳. ומ״ח בדבר אליעזר עם לבן ובתואל להפקידם רמז להם שהוא יצא מכלל ארור ויכול לתת בתו ועל כן התם כתיב אלי לא תאבה אלי כתיב חסר כמ״ש רש״י ז״ל שם: יב ה׳ אלהי השמים אשר לקחני וכו׳ ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר וכו׳. אפשר לומר במ״ש הרא״ס ז״ל פ׳ וישלח דהבטחה שאין בחילופה הכזבת הנביא אם יחטא אינה מתקיימת והנה אם ה׳ אמר ההבטחה בפירוש אף אם יחטאו ודאי מתקיימת אף דאין בחילופה הכזבת הנביא. וכתב מהרי״ל ז״ל דאם קנה הקרקע בכסף ונשבע לקיים

תרגום אונקלוס

מִן גַּמְלַיָּא. וִיהַב תִּבְנָא וְכִסְתָּא לְגַמְלַיָּא. וּמַיָּא לְאַסְחָאָה רַגְלוֹהִי. וְרַגְלֵי גּוּבְרַיָּא דְּעִמֵּיהּ: לג. וְשַׁוִּיאוּ קֳדָמוֹהִי לְמֵיכַל. וַאֲמַר לָא אֵיכוֹל. עַד דַּאֲמַלֵּיל פִּתְגָּמָי. וַאֲמַר מַלֵּיל: לד. וַאֲמַר. עַבְדָּא דְּאַבְרָהָם אֲנָא: לה. וַיְיָ. בָּרֵיךְ יָת רִבּוֹנִי. לַחֲדָא וּרְבָא (י״ג וּסְגִי). וִיהַב לֵיהּ. עָן וְתוֹרִין וּכְסַף וּדְהַב. וְעַבְדִּין וְאַמְהָן. וְגַמְלִין וַחֲמָרִין: לו. וִילֵידַת. שָׂרָה אִתַּת רִבּוֹנִי בַּר לְרִבּוֹנִי. בָּתַר דְּסֵיבַת. וִיהַב לֵיהּ יָת כָּל דִּלֵיהּ: לז. וְקַיֵּים עֲלַי רִבּוֹנִי

ת״א ויאמר עבד .. ב״ק נב:

בראשית כד חיי שרה

וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃
לג וַיּוּשַׂם לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃ לד וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי׃
לה וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃
לו וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי לֵאמֹר לֹא

תפסיר הרס״ג

אלי׳ אלבית. וחל ען אלגמאל. ואעטא תבנא וקתא לגמאל. ומאא יג׳סל רגליה. וארגל אלקום אלד׳י מעה: לג) ת׳ם צייר בין ידיה ליאכל. פקאל לא אכל. חתי׳ אקול כלאמי. קאל תכלם: לד) קאל. אנא עבד אברהים: לה) ואללה בארך למולאי. גדא פכת׳ר. ואעטאה ג׳נמא ובקרא ופצ׳ה וד׳הב. ועביד ואמא. וגמאל וחמיר: לו) פולדת שרה זוגה׳ מולאי אבנא לה. פי שיכ׳וכ׳תהא. פאעטאה גמיע מאלה: לז) פחלפני

אבן עזרא

(לב) ומספוא. שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו שעורה: (לג) ויישם. מבנין שלא נזכר פועלו כמו ויושב את משה. ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו. והנכון שדבריו

מסורת הקריאה

הראשון בצירי ואח״כ בחירק: (לח) וה׳ נמסר עליו במס״ק ז׳ בטעם ר״פ, ור״ל בטעם גרשיים, ובמערכת ערך אדני מסר ח׳ בטעם גרשיים וכו׳, וכן במס״ק בשמות י״ב ל״ו נמסר ה׳ ר״פ בטעמא, וכן נכון כמו שמניתים לעיל י״ג י״ד, ואולם מאן דמסר ז׳ חילופי איתחלפי ליה הנך דכתיבין בגרשיים עם אותם דכתיבין בטעם רביע כמבואר לעיל י״ט כ״ד ועיי״ש:

נחל קדומים

לקבל היסורין ועתה הוא שקט ומבורך והיינו רמז איוב דאחר איוב אין כאן נסיונית וה׳ ברך את אברהם בכל ודוק: לג (ו) לא אוכל עד אם דברתי דברי. פירש בס׳ משנת אליעזר ע״פ מאי דקי״ל השולח סבלונות לבית חמיו וחזרו אם אכל החתן אצל הכלה אין חוזרין הסבלונות כמ״ש בא״ה סי׳ ד׳ והכא אליעזר נתן לה הנזם והצמידים ואם היה אוכל לא היו חוזרין ויפסיד הסבלונות לכן אמר לא אוכל עד אם דברתי וכשאמרו מה׳

בעל הטורים

*ויושם קרי

בכתן לאחותו פינה מקום לגמלים: (לב) ויפתח. ב׳ הכא ואידך ויפתח על הלוחות ידותיה בבנין הבית מה התם לשון ציור אף הכא היו הגמלים של אברהם מצוירין ומסומנים ונכרים לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים: (לג) ויישם. כתיב מלמד שנתנו לו סם המות בקערה גמיהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש: ויישם. ב׳ דסמיכי הכא ואידך ויישם בארון רמז שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי כי עבד אברהם אנכי והנהגתי בביתי שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכת נטילת ידים ברכת המוציא ובזה חשב כי יגלגל שכום של ברכה לטובה מצטרף ולא לרעה וכן היה לו שבא המלאך והחזיר סם המות לצד בתואל ואכל ומת. וי״מ שנתנו לו דבר

רשב״ם

גם לי גם לך: (לב) ויפתח. כמו אל יתהלל חוגר כמפתח. התיר חבישתם: (לג) עד אם דברתי דברי אחרי שראה שהסכים הקב״ה על ידו לא היה לו להתעסק באכילה ושתיה תחילה: (לה) ברך את אדוני. לכן הקדים למעלה ברך את אברהם בכל ויגדל וכל אנשי המלכות היו חפצים להזדווג עמו אך אינו חפץ: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. לא יחלקו

רש״י

צ אליליס (ב״ר): (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים (ב״ר): (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי ק כמו (לקמן מט) עד כי יבא שילה וז״ם חז״ל כי משמש בד׳ לשונות והאחד אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר מתנה הראה להם: (לז) לא

שפתי חכמים

מאי עומד רוכב מבע״ל · צ דאל״כ פניתי הבית מיותר דמה לי בזה שמעיקרא לא היה פנוי בים מקום ללון ולגמלים די. ק דק״ל דאם משמע דספק לו אם דיבר והא דיבר ומתרץ אם משמע בל׳ אשר ובל׳ כי כמו עד כי יבא שילה דהיינו אם ופירושו

נסיעת אליעזר לחרן

(לד) ויאמר עבד אברהם אנכי. אליעזר בא להגדיל שבחו של אברהם ויאמר איש כאברהם להיותו אהוב ונחמד לשמים ולבריות אין צריך לקנות עבדים ושפחות במעות אלא כל אדם יתרצה להיות לו עבד עולם ולהקנות גופו אליו בחנם. וז״ש עבד אברהם אנכי. אנכי מעצמי נתרציתי להיות לו עבד עולם. ואפילו אנכי שאתם רואים אותי איש חכם ונבון אפילו עבד כמוני א״צ אברהם לקנות במעות. אלא מעצמו ומנפשו יתרצה להיות עבד לו. כי מי יזכה להסתופף בצלו. כמו שאמרו חז״ל בשעה שנלקחה שרה לבית פרעה וראה פרעה כל מה שנעשה לו בשבילה. אמר לבתו הגר הלא טוב לך יותר להיות שפחה לשרה מלהיות גבורה בביתי וכמו כן דרשו חז״ל על תמנע שהיתה פלגש לאליפז בן עשו. שהיא היתה בת מלכים. שאמרה מוטב לי להיות פלגש לזרעו של אברהם ולא גברת באומה אחרת. ונמצא שהם באים מעצמם ומקנים גופם לעבדים ולשפחות לזרעו של אברהם אע״ה וכ״ש לאברהם עצמו עה״ש

(לה) וה׳ ברך את אדני מאד ויגדל וגו׳ הנה יש אדם עם בלא מעות ובלא עשירות אבל הוא חכם ופקח ומחמה חכמתו ודעתו הרחבה מינוהו אנשי העיר לנשיא עליהם וממילא נתעשר. ונמצא הגדולה שהגדילוהו אנשי העיר עליהם היא גרמה לו את כל העושר. שאחר שנתגדל ממילא נעשה עשיר. ויש שהענין הוא להפך שמתחלה הי׳ להאיש הזה עשירות גדולה ומחמת עשרו קבלוהו אנשי העיר לנשיא עליהם מפני דהשררה והנשיאות ראויה להיות לבעל עושר ונכסים. נמצא שהעשירות גרמה לו הגדולה. וידוע הי׳ לכל שאברהם הי׳ נשיא בארץ כנען וכמ״ש בני חת נשיא אלהים אתה בתוכנו וכמ״ש חז״ל על פסוק עמק שוה הוא עמק המלך שהישוו כל המלכים ביניהם להמליך את אברהם עליהם ובא אליעזר להפליג עוד שבח אברהם שאל תחשבו שהעושר בא לו מהגדולה שלו. דאחר שמינוהו נשיא ושר ממילא בא לו העושר הזה מהמתנות רבות שנתנו לו [כדרך שנאמר בשאול (ש״א י) ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה. זה עשו בבני

נחל קדומים

יצא הדבר אז אכל זה ת״ד. והרואה יראה דאין הנדון דומה לראיה מכמה אנפי ואכמ״ל. אך יש לקיים פי׳ זה דכיון דיש דין זה בעולם בצד מה הם רשעים ויטענו שגם בזה כן

מרפא לשון

ומסתכל בה כדי לדעת ההצליח ה׳ דרכו אם לא כי בכל מה שהיה מתקיים הדבר בפרטות היה מתאמת לו שהצליח ה׳ דרכו יותר ואז נתחזק ליקח נזם זהב ולעשות כל מה שעשה. והנה לנ״א שתי אין טעם וריח לומר שהיה שותה ומסתכל בה וכ״ש שאינו מדרך המוסר, ואולי שגירסא זו משבשתא דגירסת שתיק שהביא הרשב״א ז״ל שהיא כמו שהי׳ נשמטה הקוף מפני שהיא באחרונה או אפשר שהגיהו כן עפ״י מ״ש בב״ר על פ׳ זה ז״ל ר׳ יוחנן דציפורין אמר ממצמץ ומביט בה. כג. **היש** בית אביך — אבויך. ה״ג וכדלעיל (כ׳ י״ו) דמתרגם אלף כסף לאחיך, לאחויך. מה. **אני** טרם אכלה לדבר אל לבי — למללא בלבי. ה״ג וכ״כ היא״ר ז״ל ונימוקו עמו כי לא יתכן לומר עם אלא בב׳ גופים. נה. **ימים** — עדן בעדן. פירוש כמו מעת לעת ובעתות השנה מזרע עד זרע או מקציר עד קציר וכיוצא ולשון בית בעדן, כלומר עד שיבא זמן על זמן זה בשוה

חומת אנ״ך

השוקת השבועה משוי ליה כפריש אי בעינא בכספא איקני דקנה וה״ה הכא אם נשבע הו״ל כפריש אף אם יתעשר וז״ש ואשר דיבר לי וכ״ת אין בתילופה הכוונת הכניות ואם יתעשו אינה מתקיימת לזה אמר ואשר נשבע כי דהשבועה משוי ליה כמפרש: **יג וכל** טוב אדוניו בידו. פירש רבינו אפרים ז״ל עשרה גמלים כנגד עשרה נסיונות א״ל אברהם קח עשרה גמלים ויזכור לי הקב״ה עשרה נסיונות וז״ש וכל טוב אדוניו בידו הון אדוניו לא נאמר אלא טוב לרמוז אל עשר נסיונות עכ״ד ונמטו ווניה דמר הדבר קשה דאברהם אע״ה יאמר דיזכור לו הקב״ה עשר נסיונות דאמרו רז״ל דאברהם לא רצה להתחנן להקב״ה על לוט הנס שמסר עצמו עליו כדי שלא ינוכה משכרו והיה ירא על זה כשנלח המלכים וא״ל אל תירא ועל הכל שהיה עושה שלא ע״מ לקבל פרס ולכך כ״ל דלשון שלא יגרע משכרו לאו דוקא ואיך יאמר לאליעזר שיזכור לו עשרה נסיונות. אך אפשר דאליעזר מעצמו כיון נכח עשר נסיונות דודאי הפליא לעשות אברהם אע״ה. ואם כך

תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי
אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃ לח אִם־לֹא
אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי
וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃ לט וָאֹמַר אֶל־
אֲדֹנִי אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃
מ וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי
לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ
דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי
מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי׃ מא אָז תִּנָּקֶה
מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי
וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃
*מב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר יְהוָה

חמישי

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר. לָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי. מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי. דַּאֲנָא יָתֵיב בְּאַרְעֲהוֹן: לח. אֱלָהֵין לְבֵית אַבָּא. תֵּיזֵיל וּלְזַרְעִיתִי. וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי: לט. וַאֲמָרִית לְרִבּוֹנִי. מָאִם. לָא תֵיתֵי אִתְּתָא בָּתְרָי: מ. וַאֲמַר לִי. יְיָ דִּפְלַחִית קֳדָמוֹהִי. יִשְׁלַח מַלְאֲכֵיהּ עִמָּךְ וְיַצְלַח אוֹרְחָךְ. וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי. מִזַּרְעִיתִי וּמִבֵּית אַבָּא: מא. בְּכֵין תְּהֵי זַכָּא מִמּוֹמָתִי. אֲרֵי תְהָךְ לְזַרְעִיתִי. וְאִם לָא יִתְּנוּן לָךְ. וּתְהֵי זַכָּא מִמּוֹמָתִי: מב. וַאֲתֵיתִי יוֹמָא דֵין לְעֵינָא, וַאֲמָרִית. יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי

תפסיר הרס"ג

מולאי קאילא. לא תאכ'ד' זוגה לאבני. מן בנאת אלכנעאניין. אלד'י אנא מקים פי מא בינהם: לח) אלא אלי' בית אבי. תמצ'י ואלי' עשירתי. ותאכ'ד' זוגה לאבני: לט) פקלת למולאי. לעל לא תתבעני אלאמראה: מ) פקאל לי. אללה אלד'י סלכת פי טאעתה. יבעת' במלכה בין ידיך וינגח טריקך. חתי תאכ'ד' זוגה לאבני. מן עשירתי ומן בית אבי: מא) חינידֿ' תברו מן חרגי. אד'א צרת אלי' עשירתי. ואן הם לם יעטוך. כנת ברייא מן חרגי: מב) פגית אליום אלי' אלעין. וקלת. אללהם יא

נוה שלום

אלכאפי שרש אספסתא. (מא) מאלתי,

רבינו בחיי

(כז) אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדני. יתכן לפרש כי הכתוב הזה ירמוז שקפצה לו הארץ כדעת רז"ל כמו שאמר אני הייתי הולך בדרך הגדול הזה. הוא שאמר אנכי בדרך נחני ה' ואני בתחלת הדרך ומצאתי עצמי בית אחי אדני. וזהו שדרשו רז"ל ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי:

(לב) ויפתח הגמלים. פירש רש"י ז"ל התיר זממב שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים. וכן דרשו רז"ל בב"ר התיר זממיהן. ר' ירמיה שאיל לר' חייא בר אבא לא היו גמליו של אברהם דומים לחמורו של ר' פנחס בן יאיר. ופי' הרמב"ן ז"ל כי הכוונה במדרש הזה לומר א"א שתהיה החסידות גדול בביתו של ר' פנחס בן יאיר יותר מביתו של אברהם. וכשם שחמורו של ר' פנחס לא היה צריך להשתמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכיל. כ"ש הגמלים של בית אברהם וא"צ לזממן. וע"כ פירש הוא ז"ל כי לשון ויפתח הגמלים שפתח מוסרי צוארם, כי היה מנהגם להוליכם קשורים מלשון (ישעיה נב) התפתחי מוסרי צוארך. ומלת ויפתח חוזר אל לבן כי הוא המפתח והנותן תבן ומספוא ומים לרחוץ רגלי האנשים ע"כ:

אבן עזרא

כמשמעם: (מא) אז תנקה מאלתי. ולא אמר משבועתי והטעם כי אפחד מאדני

תולדות אהרן

אז תנקה קידושין סח. יתבה כיום סנהדרין לב

רשבים

אחיו עמו: (מ) ישלח מלאכו. יודע אני שיתנו לך: (מב) ואמר ה' אלהי אדוני אברהם וגו'. כל אריכות דברים להודיעם שמאת הקדוש ברוך הוא יצא הדבר:

בעל הטורים

איסור ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי עבד אברהם אנכי ואיני אוכל דבר איסור: (מא) אז תנקה מאלתי. ואברהם אמר משבועתי שהוא החמיר עליהם לומר שהביאו באלה שהיא חמורה יותר כדי שיתרצו: כי תבא אל משפחתי. ולא אל בית אבי לומר

שפתי חכמים

משמש בל' אשר דכיון דאם כמו כי הא כי אינו משמש אלא בד' לשונות והם אלא דילמא אי דהא אבל לא אם וא"כ מנ"ל דאם משמש בל' אשר ומתרץ וכו' א"כ ש"מ דכי משמש בלשון אם אף כאן אם כמו כי דהיינו אשר: ר תקן בזה ב' ענינים האחד שהדביק מלת תלך אל מלת לא כאלו כתיב אם לא תלך אל בית אבי מפני שמלת לא אין לה קשר עם מלת אל והב' ולא תאבה האבה וכו' שבזולת זה היה משמע שאם תלך אל בית אבי מיד תפטר משבועתי בין לא תאבה והוסיף מלת תחלה מפני שבזולת זה משמע שאם תקח מבנות הכנעני וא"כ תלך ולא תאבה אתה פטור ג"כ ואינו כן שאין לו היתר כלל אם לא שילך תחלה ולא תאבה ומאמר ולקחת אשה לבני הוא תחלת דיבור כאלו אמר אבל תקח אשה לבני ממשפחתי הנזכרים למעלה: ש וא"ת ולמה לא כתיב אולי דלעיל חסר מתחלה כשאמר העבד לאברהם אולי לא תאבה כדי למדרש וי"ל משום דלעיל כתיב אח"כ ההשב אשיב וגו' לא משמע שהיה מחזר עילה אלא שאל אותו אם לא תאבה לילך עמו אם יכול להשיב ליצחק שמה אבל כאן לא כתיב אח"כ הכי מידרש שפיר הכי. מהרא"י. ועי"ל כשא"ל בן בוא ברוך ה' אמר אליעזר מעכשיו אני ברוך ושמא יקח יצחק את בתי לכן חסר באחרונה למידרש הכי ולא בראשונה כי עדיין לא היה ברוך ומהרש"ל תירץ כי מעולם לא עלתה על לבו שיתחתן באברהם כיון שהוא ברוך והוא ארור אלא אליעזר היה מתירא כיון שהגיד להם שהשביעו אברהם שלא ישא אשה אלא מבני משפחתו שיענשוהו שיתן להם ממון הרבה מש"ה א"ל אלי רמז להם שבת יש לו עכ"ל: ת ר"ל דאליעזר בא מכנען דכתיב ביה ארור כנען וא"ת והלא ענר אשכול וממרא נמי ארורים היו דהיו אמוריים וי"ל מ"מ בו היתה הקללה מתקיימת כיון דהיה עבד וא"כ היה ארור טפי מהם ובזה יתורץ תמיהת מהרא"ם ע"ש.

רש"י

תקח אשה לבני מבנות הכנעני. אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ר ללכת אחריך: (לט) אלי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר ש היה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ת ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום.

נסיעת אליעזר לחרן

בבני בליעל. אבל מסתמא כל העם הביאו לו מנחה כמ"ש חז"ל גדלהו משל אחיו] תדעו כי לא כן הוא אלא אדרבה להיפך שהעושר שלו גרם לו הגדולה. וז"ש וה' ברך את אדני תחלה שנעשה עשיר גדול. ואח"כ ויגדל. שהעושר גרם לו שנתגדל ונעשה נשיא ושר בארץ. באופן שכל עשרו הוא מה' ית' ולא ממתנות אנשי ארץ כנען כי לא לקח מידם מאומה ואף בעד מערה ושדה אחת קטנה שילם בכסף מלא אף שרצו ליתנה לו חנם אין כסף:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לט) אלי לא תאבה האשה. פירש"י ז"ל שלכך כתיב אלי חסר וא"ו למדרש א"כ שהיתה בת לאליעזר וכו'. ותימה שגם ר' שלמה פי' על קרא דונקית משבועתי זאת ותקח אשה לבני מבנות ענר אשכול וממרא וגם הם כנעניים היו. וי"ל שבו נתקיימה כבר הקללה שהרי הוא עבד אבל הם לא היו עבדים ועוד י"ל דזילא ביה מילתא טפי למשיא לבנו בת עבדו ועוד אמרינן בב"ר אליעזר בנו של חם היה. ובפרקי ר' אליעזר אומר אליעזר עבד אברהם הוא עוג מלך הבשן והכי איתמר התם זקן ביתו של אברהם אבינו היה אליעזר וכתב עליו עבד עולם וכשגמל חסד עם יצחק הוציאו לחירות עולם ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה והעמידו מלך והוא

רבינו בחיי

(לג) ויושם לפניו לאכול. ויושם קרי ויישם כתיב בשני יודי"ן. ודרשו רז"ל סם המות הטיל לו בקערה כדי שימות ויטלו כל ממונו ולא עלתה בידם כי נתחלפה לו בשל בתואל. ולכך כתוב ויישם כי אות הוא"ו ושני היודי"ן כמספר השם. ורמז לך הכתוב שהיה אוכל עד שדבר כל דבריו. והזכיר בסוף הדברים ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו. להוציא בני בית שלא אכלו כי היו מתאבלים על בתואל שמת ע"י הסם כי העבד נצל בזכותו של אברהם ויבא רשע תחתיו, וזהו שכתוב ויאמר אחיה ואמה ולא הזכיר אביה:

(מו) ותאמר שתה. זהו ספורו של אליעזר שהיה מספר לבני הבית והיה לו לומר ותאמר שתה אדני כי כן היה האמת. וכן אמרה לו בראש דבריה, אבל בבית אביה לא רצה להודיע זה דרך מוסר:

(נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה שהקדים לדבר קודם אביו. ועיד יעידו על תכונתו הרעה שהקדים רע לטוב ממה שאמר לא אוכל דבר אליך רע או טוב: מה' יצא הדבר. כלומר המעשים שאירעו לך מוכיחים. ומכאן למדנו שענין הזווג הוא נגזר מן השמים כענין שאמרו רז"ל ארבעים יום קודם יצירת הולד בת

חומת אנ"ך

אמרו רז"ל בא"זה מדרש אפשר דהכוונה שאמר אאע"ה דנתנסה עשר נסיונו' והקב"ה הבטיחו שלא לנסותו יותר כי לזאת תזדמן בת זוג ליצחק בלי צער. ולכל הדברות כבר אמרנו דיכולים אנו לומר דאליעזר כיון לזה ואפשר לרמוז וכל טוב אדוניו בידו אותיות ביו"ד רמז על עשר נסיונות. ועוד רמז בידו גי' כ"ב לומר זכות התורה שלמד ושלימד שהתורה נבנית מכ"ב אותיות. וז"ש וכל טוב אדוניו בידו אין טוב אלא תורה שאדוניו קבל התורה מעצמו וקיים אפי' ערובי תבשילין בידו גי' כ"ב אותיות שבתורה. א"כ אפשר לרמוז מ"ש במקום אחר בסגנון חדש ונאמר בקצרה. ויאמר אל עבדו לעשותו שליח לקדושין כמ"ש התוס' פ"ק דכתובות והשביעו ושתים זו קשים דהוא עבדו לז"א זקן ביתו

אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃ מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ מד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃ מה אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃ מו וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֵשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ מז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃

ת"א וכדה על. עבודת כוכבים כט:

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם. אִם אִית כְּעַן רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְאַצְלָחָא אוֹרְחִי. דַּאֲנָא אָזֵיל עֲלַהּ: מג. הָא אֲנָא קָאֵים עַל עֵינָא דְמַיָּא. וּתְהֵי עוּלֵימְתָא דְּתִפּוֹק לְמִמְלֵי. וְאֵימַר לַהּ. אַשְׁקַנִי (י"ג אַשְׁקִינִי) כְּעַן זְעֵיר מַיָּא מִקּוּלְּתִיךְ: מד. וְתֵימַר לִי אַף אַתְּ אֵשְׁתְּ. וְאַף לְגַמְלָךְ אַמְלֵי. הִיא אִתְּתָא. דִּזְמֵין יְיָ לְבַר רִבּוֹנִי: מה. אֲנָא עַד לָא שֵׁיצֵיתִי לְמַלָּלָא בְּלִבִּי. וְהָא רִבְקָה נְפָקַת וְקוּלְּתַהּ עַל כַּתְפַּהּ. וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלָת. וַאֲמָרִית לַהּ אַשְׁקַנִי (י"ג אַשְׁקִינִי) כְּעַן: מו. וְאוֹחִיאַת. וַאֲחֵיתַת קוּלְּתַהּ מִנַּהּ. וַאֲמַרַת אֵשְׁתְּ. וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי. וּשְׁתֵיתִי. וְאַף גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיאַת: מז. וּשְׁאֵלִית יָתַהּ. וַאֲמָרִית בַּת מַן אַתְּ. וַאֲמַרַת. בַּת בְּתוּאֵל בַּר נָחוֹר. דִּילֵידַת לֵיהּ מִלְכָּה. וְשַׁוִּיתִי קְדָשָׁא עַל אַפַּהּ. וְשֵׁירַיָּא עַל יְדָהָא:

תפסיר הרס"ג

אלאה מולאי אברהים. אן כנת מנגח טריקי. אלד'י אנא סאיר פיה: מג) הוד'י אנא ואקף עלי' עין אלמא. פאייה'. גאריה תכ'רג תסתקי. פאקול להא. אסקיני קליל מא מן גרתך: מד)ותקול לי אשרב. ואיצ'א גמאלך אסקי. הי אלאמראה. אלד'י ופקהא אללה לאבן מולאי: מה)אנא קבל אן אפרג' מן אלכלאם פי נפסי. פאד'א ברבקה כ'רגת וגרתהא עלי' כתפהא. פאנחדרת אלי' אלעין ואסתקת. וקלת להא אסקיני אלאן: מו)פאסרעת. ואנזלת גרתהא ענהא. וקאלת אשרב. ואיצ'א גמאלך אסקי. פשרבת. ואסקת אלגמאל: מז)פסאלתהא. וקלת להא אכ'בריני אבנה' מן אנת. קאלת. אבנה' בתואל אבן נחור. אלד'י ולדת לה מלכה. פצירת אלשנף עלי' אנפהא. ואלסואורין עלי'

נוה שלום

מן חרגי משבועתי החמורה (נא) דבר

אבן עזרא

ומאלתו: (מט) חסר. דבר שאינו חייב: ואמת. לקיים דבר החסר. והמלה מגזרת

נחל קדומים

יהיה ודוק: טל (ז) ואומר אל אדוני אולי אל תלך האשה אחרי. פירש"י אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר וכו' יש לדקדק דכשדיבר לאברהם כתיב אולי מלא ואמאי נרמז כאן. ונראה במשז"ל דאמר ליה אליעזר על בתו והשיבו דהוא ארור ועתה שאמר ליה בא ברוך ה' ויצא מכלל ארור כמשז"ל שכ"י שם בפי לבן שיאמר זה וידע אליעזר זה עתה שפיר קאמר אלי שבת היתה לו והוא ברוך ודוק. מב (ח) ואבא היום אל העין. פירש"י היום יצאתי וכ' אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות וכו' י"ל מה ראו אלו להתקרב. ושמעתי כי הנה רצה ללמוד שקפצה לו הארץ. ויש להעיר דדילמא הלך בדרך

בעל הטורים

אשם לא ימלא מבית אב יקח מבית אם: (מז) ואשם הנזם. חסר יו"ד לומר שלא נגע בבשרה (ואפילו לא ביו"ד אצבעותיה)

רש"י

היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ. אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה: (מד) גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: (מה) טרם אכלה. טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו (איוב א) כי אמר איוב הרי לשון עבר. ככה יעשה איוב הרי ל' עתיד ופי' שניהם ל' הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו' והיה עושה כך: (מז) ואשאל ואשם. שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואח"כ שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו

דעת זקנים מבעלי התוספות

והוא עוג מלך הבשן. וקשה שהרי עוג רשע היה ומשה הרגו ואליעזר היה צדיק. וגם במס' סופרים חשיב ליה מתשעה שנכנסו בגן עדן מחיים ועל דבר זה נכנס כי כשהביא רבקה ולא מצא לה יצחק בתולים כמו שאפי' בע"ה היה חושדו שבא עליה ואמר לו כן תחיה ותכנס בגן עדן כמו שאתה נקי ממנה ונתקיים לו אותה ברכה ונכנס חי בגן עדן. וצ"ל ששני עוג מלך הבשן היו אחד רשע שהרגו משה אחר שהיה עבד ומלך וכשמלך נקרא שמו עוג כי כל מלכי הבשן נקראים עוג כמו שמצינו בכל מלכי מצרים שנקראים פרעה:

ואקד

חומת אנ"ך

שקנה חכמה ולמדו תורה ושחררו ולכך שלחו שליח קדושין והשביעו. ויקח העבד וכו' ולא יקשה דאיך כשבע ונעה שליח קדושין לב"א וכל טוב אדוניו אין טוב אלא תורה ומוכרח דשחררו. וזה רמז ויאמר עבד אברהם ולא שעתה אני עבד. אנכי שרומז לתורה דכתיב אנכי ה"א כלומר שחרר אותי ולמדני תורה וישביעני וגוים ליתנהו דבל יחל אלא שאני משוחרר: יד בתולה ואיש לא ידעה. פירש הרא"ע ז"ל רחוק שידבר הכתוב על חוץ הדרך רק פירושו שיתכן שתהיה נערה בתולה וישכב עמה איש וגם תהר וכו' ע"ש וכונתו כדאמר שמואל פ"ב דחגיגה דף ט"ו יכול וכו' בהטיה. והנה דאמרו שם דשמואל לא שכיחא היינו שתתעבר כמ"ש התוס' אבל בלא עבור אמרו פ"ק דכתובות

רבינו בחיי

קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני ואפילו מעבר לים. וזהו שהזכיר שלמה ע"ה (משלי יט) בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת, באר הכתוב מה שהאבות מנחילים לבנים והוא הבתים והממון אבל אשה משכלת אין כח בידם להנחיל אותה להם כי מאת ה' תבא. והודיענו בזה כי אשה משכלת יקרה היא מבית והון וכענין שכתוב (משלי לא) אשת חיל מי ימצא. ובמדרש תהלים בא וראה כמה קשה כח הזיווג שהרי מצינו שהקב"ה יחד שמו על הזווג בג' מקומות בתורה בנביאים בכתובים. בתורה שנאמר מה' יצא הדבר. בנביאים שנא' (שופטים יד) ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא. בכתובים שנא' (משלי יח) ומה' אשה משכלת. וכתיב (משלי יח) מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה'. ועוד דרשו במקום אחר שהנשואין נגזרין משעת יצירה שנא' (ישעיה מו) העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם. וזהו בת פלוני לפלוני ואפילו מעבר לים: וע"ד הקבלה בת פלוני לפלוני ואפילו הוא האל"ף שהוא מעבר לים החכמה והכל דבק ומיוחד. ולכך לא אמרו פלוני ישא פלונית או פלונית תנשא לפלוני כי רצו להקדים הנקבה ולהזכיר אביה ובעלה. וזה לשון גן בעדן מקדם, ונטיעה זאת קודם יצירת העולם היתה, והמשכיל יבין:

מח ואקד ואשתחוה ליהוה ואברך את־יהוה אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את־בת־אחי אדני לבנו: מט ועתה אם־ישכם עשים חסד ואמת את־אדני הגידו לי ואם־לא הגידו לי ואפנה על־ימין או על־שמאל: נ ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או־טוב: נא הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן־אדניך כאשר דבר יהוה: נב ויהי כאשר שמע עבד אברהם את־דבריהם וישתחו ארצה ליהוה: חמישי נג ויוצא העבד כלי־כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת נתן לאחיה ולאמה: נד ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר־עמו וילינו ויקומו בבקר ויאמר שלחני

* שישי בספ"י

תרגום אונקלוס

מח. וּכְרָעִית וּסְגִידִית קֳדָם יְיָ. וּבָרֵיכִית. יָת יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם. דְּדַבְּרַנִי בְּאוֹרַח קְשׁוֹט. לְמִסַּב. יָת. בַּת אֲחוּהִי דְּרִבּוֹנִי לִבְרֵיהּ: מט. וּכְעַן. אִם אִיתֵיכוֹן עָבְדִין. טֵיבוּ וּקְשׁוֹט. עִם רִבּוֹנִי חַוּוּ לִי. וְאִם לָא. חַוּוּ לִי. וְאֶתְפְּנֵי עַל יַמִּינָא אוֹ עַל שְׂמָאלָא: נ. וַאֲתֵיב לָבָן וּבְתוּאֵל וַאֲמַרוּ. מִן קֳדָם יְיָ נְפַק פִּתְגָמָא. לֵית אֲנַחְנָא יָכְלִין. לְמַלָּלָא עִמָּךְ בִּישׁ אוֹ טָב: נא. הָא רִבְקָה קֳדָמָךְ דְּבַר וְאֵיזֵיל. וּתְהֵי אִתְּתָא לְבַר רִבּוֹנָךְ. כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ: נב. וַהֲוָה. כַּד שְׁמַע. עַבְדָּא דְּאַבְרָהָם יָת פִּתְגָמֵיהוֹן. וּסְגִיד עַל אַרְעָא קֳדָם יְיָ: נג. וְאַפֵּיק עַבְדָּא. מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין. וִיהַב לְרִבְקָה. וּמִגְדָּנִין. יְהַב לַאֲחוּהָא וּלְאִמַּהּ: נד. וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ (נ"י וּשְׁתִיו). הוּא וְגוּבְרַיָּא דְּעִמֵּיהּ וּבָתוּ. וְקָמוּ בְצַפְרָא. וַאֲמַר שַׁלְּחוּנִי לְוָת

תפסיר הרס"ג

ידיהא: מח) פכ'רית וסגדת בין ידי אללה. ובארכת אללה אלאה מולאי אברהים. אלד'י סיירני פי טריק מסתקים. לאכ'ד' אבנה' אכ'י מולאי לאבנה: מט) ואלאן. אן כנתם צאנעין. פצ'ל ואחסאן. מע מולאי אכ'ברוני. ואלא אכ'ברוני. חתי' אולי ימנה או יסרה: נ) פאגאבה לבן ובתואל וקאלו. מן ענד אללה כ'רג הד'א אלאמר. לא נטיק נכלמך בשר ולא בכ'יר: נא) הוד'א רבקה בין ידיך כ'ד' ואמץ'. ותכון זוגה לאבן מולאך. כמא ופק אללה: נב) פלמא סמע עבד אברהים כלאמהם. סגד עלי' אלארץ' ללה: נג) ואכ'רג אלעבד. אניה' פצ'ה ואניה' ד'הב ות'יאבא. ואעטא רבקה. ופואכה. אעטא אכ'אהא ואמהא: נד) ואכלו ושרבו. הו ואלקום אלד'ין מעה ובאתו. פלמא קאמו באלג'דאה. קאל אטלקוני

נוה שלום

ה', ופק אללה, רצה ה' שזימנה לך. (נג) ומגדנות, ופואכהא, מיני מאכל

חלק הדקדוק

הוו געי. ר"ח). (מט) ושתה, בתלשא

אבן עזרא

אמונה והתי"ו לשון נקבה: (נא) דבר ה'. גזר וכן בדבר ה' שמים נעשו או הוכיח בחלום: (נג) ומגדנות. מגזרת מגדים. או פי' מלבושים נכבדים ויהיה

אבי עזר

קל ונל' גם וטפל. כן נראה לי: (מט) (והמלה מגזרת אמונ') ונראה שהיא נקבה. כאמר ותהי האמת נעדרה. כן הסכימו המדקדקים וכן הובא בספר מאיר כתיב כי אמת גזרתה אמן. לכן נהפכה תי"ו הנקבה לתי"ו הדגושה במלת חסדו ואמתו. והוראתו על נו"ן החסירה כי כן דרך הנו"ן לחסר בהרבה מקומות כי גם מפני נגש גזירתה היא בורחת. ולא השבוהו המדקדקים תיבת אמת לשם ו' נקודות כמו ארץ גפן. הלא שאין הכינוי מורה עליה כי מן שם נקודות לא נאמר חסדו ואמתו. גם לא רצו להרבות בשמות כמו שלא רצו להרבות בשרשים. כי אשר סופר להם ראו שרשים שלישים קרוב לט' אלפים ושניים תס"ב. וכן בשמות נהגו מנהגים למעט משקלם לכן הונג השם הזה בתוך שמות אמן ונקודתו ורבוי מורה ע"ז. וע' קהלת ט' בפסוק עת ופגע יקרה את כולם: (נג) ומגדנות. פי' מלבושים נכבדים

תולדות אהרן

ויען לבן. מועד קטן יח.

רשב"ם

(מח) בדרך אמת. שנאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולכם: (מט) על ימין או על שמאל. אל שאר קרובים שיש לאדוני: (נ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב. לא הסתירה ולא הבנין תלוי ברצוננו כי על כרחנו רוצים ולא רוצים כי הקב"ה עשה שהיכולת בידו: (נג) כלי כסף וכלי זהב. תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכתיב איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וגו' וכתיב

בעל הטורים

מחמת לניעות: (מט) על ימין או על שמאל. (עם התיבות והכולל. בגימ' ישמעאל ועמון ומואב. עם האותיות):

שפתי חכמים

א וא"ת למה לא פירש"י כן לעיל גבי ויקד האיש וישתחו. וי"ל דלעיל כתיב אחריו ויאמר ברוך ה' אלהי וגו' דאיכא למימר דכך השתחוה לפי שאמר ברכה והזכיר השם דברוך לשון ברכה אבל הכא לא כתיב אחריו ברכה. (קצ"מ) בב"ר כתבו על ויקד האיש ורש"י כתבו כאן שהרי אין לומר שמודים על בשורה טובה עד שאמרו קח ולך אבל בדברו עם רבקה עדיין לא ידע אם

רש"י

ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: (מט) על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם (ב"ר): (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא ע"י תשובות דבר רע ולא ע"י תשובות דבר הגון לפי שניכר שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך (ב"ר): (נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים א על בשורה טובה (ב"ר): (נג) ומגדנות. ל' מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י: (נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד:

ויאמר

נחל קדומים

כל הארץ ולא חש הכתוב לאומרו לז"א א"ר אחא יפה שיחתן וכו' שפרשתו כפולה ואלו היה כדרך הכתוב יכתוב כל מקרהו ולמה כפל הדברים וכ"ש שלא היה מחסר מה שהיה עובר אורח: נז (ט) נקרא לנערה ונשאלה את פיה. יש לדקדק דהול"ל ונשאל אותה ומה ת"ל את פיה. ואפשר דהיו מעוננים ורצו לקסום מה שיבא לפיה ואותם הדברים שתאמר וכפי נחש שלהם יעשו ולהבדיל מעין דוגמא אמרו אם שגורה תפלתי וכו' ומשום הכי תלו הדבר בפיה ולא בדעתה. ורבקה שהיתה חכמה וידעה רשעותם נתחכמה לומר

מרפא לשון

שמש. נט. וישלחו את רבקה — ושלחו ולא תרגם ואלויאו. וכתב הא"ר הטעם לפי שאמר למעלה שלחוני ואלכה לאדני אמר אח"כ שעשו כן ועוד שאח"כ אמר ותקם רבקה ונערותיה וגו' ויקח העבד את רבקה וילך. אבל על אברהם נאמר ויצו עליו פרעה

חומת אנ"ך

רוב בקיאין בהטיה. וזה כונת הרא"ע ז"ל ואיש לא ידעה דרוב בקיאין בהטיה. ומ"ש ונם תהר היינו שמודיע דיש מליאות. אבל פי' הפסוק היינו דרוב בקיאין בהטיה. אמנם מה שפירש"י ז"ל הם דברי רז"ל בב"ר ודבריו קיים וקיימים: טו ויאמר לא אוכל. כתב רבינו אפרים ז"ל תימא איך עבר על מ"ש רז"ל כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה וכ"ל כדי לצאת מידי שמים מיד ולפטור עצמו מהשבועה עכ"ל. ולי הדל הנס דכימא דאאע"ה למדו גם מדה טובה זו מ"מ שאני הכא דכל עצמו לא בא אלא על כשולי רבקה ואם לא ירצו ילך תכף מביתם ואין זה כאורח דעלמא. ובתרגום המיוחס ליונתן כתוב שהיה סם המות בקערה שלפניו ולכך לא אכל וכן אמרו רז"ל במדרשים ובא מלאך והפך הקערה של בתואל והניחה לפני אליעזר ושל אליעזר לפני בתואל ואכל ומת. ולפי הדברים האלה

לַאדֹנִי׃ נה וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃ נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃ נז וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ׃ נח וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ׃ נט וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃ ס וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ

תרגום אונקלוס

רִבּוֹנִי׃ נה. וַאֲמַר אֲחוּהָא וְאִמַּהּ. תִּתֵּיב עוּלֶימְתָא עִמַּנָא. עִדָּן בְּעִדָּן אוֹ עַסְרָא יַרְחִין. בָּתַר כֵּן תֵּיזִיל׃ נו. וַאֲמַר לְהוֹן לָא תְאַחֲרוּן יָתִי. וַיָי אַצְלַח אוֹרְחִי. שַׁלְּחוּנִי וְאֵהָךְ לְוָת רִבּוֹנִי׃ נז. וַאֲמַרוּ נִקְרֵי לְעוּלֶימְתָא. וְנִשְׁמַע מָא דְהִיא אָמְרָא׃ נח. וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמַרוּ לַהּ. הַתֵיזְלִין עִם גּוּבְרָא הָדֵין. וַאֲמַרַת אֵיזִיל׃ נט. וְשַׁלַּחוּ. יָת רִבְקָה אֲחָתְהוֹן וְיָת מֵינִקְתַּהּ. וְיָת עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיָת גּוּבְרוֹהִי׃ ס. וּבָרִיכוּ יָת רִבְקָה וַאֲמַרוּ לַהּ. אֲחָתַנָא. אַתְּ הֲנִי לְאַלְפִין וּלְרִבְּוָון.

ת"א ויאמר אחיה. כתובות מ: אחר פלג. נדרים לז:

תפסיר הרס"ג

אלי' מולאי: נה) פקאל אכ'והא ואמהא. תקים אלגאריה מענא. חולא או עשרא. ובעד ד'לך תמצ'י נו) קאל להם לא תוכ'רוני. ואללה קד אנגח טריקי. אט'לקוני. ואמצ'י אלי' מולאי: נז) קאלו נדעו באלגאריה. ונסאלהא עז קולהא: נח) פדעו ברבקה וקאלו להא. אתמצ'ין מע הד'א אלרגל. קאלת נעם: נט) פאטלקו רבקה אכ'תהם ודאיתהא. ועבד אברהים ורגאלה: ס) ודעו לרבקה וקאלו להא. יא אכ'תנא. יכן מנך אלוף ורבואת. ויחוז נסלך.

נוה שלום

חשובים ומתוקים. (נה) ימים. חולא. שנה. או עשור. או עשרא. עשרה חדשים. (נט) מנקתה. דאיתהא. אומנתה. אשר ניטפלה בהנקתה וגדולה מעת לידתה.

אבן עזרא

הנו"ן שרש כמו מטפחות: (נה) ויאמר אחיה ואמה. הם שקבלו המתנות והאב מחריש. ויתכן שלבן היה גדול מאביר בחכמה וכבוד כי כן מצאנו ויען לבן ובתואל: (נט) מנקתה. בימים הקדמוני׳:

מסורת הקריאה

(מט) ועתה. הת"ג בתי"ו: (נ) מה'. עיין מש"כ לעיל י"ח י"ד: רע. הרי"ש בפתח, והוא חד מן י"א פתחין וסימן במס"ר, וזה לשונה שם רע י"א פתחין וסי' כו', וכל דסמיך לעשיה ואמירה ועין ולשון ויצר דכותיה פתחין במ"ס קמצין וסי' ובעיני משה רע (במדבר י"א י') ועתה שוב ולך בשלום (ש"א כ"ט ז') ויתעם מנשה (מ"ב כ"א ט') ויתע מנשה (דה"ב ל"ג ט') ויגעם במדבר (במדבר ל"ב י"ג) על כן מלא לב בני האדם (קהלת ח' י"א) הוגעתם

אבי עזר

ע' פ' כל כתני. לביש גונדאי. פי' בגדים ויוכל להיות שהיא כזו הגזרה על דרך כבש

בעל הטורים

יהנערה קרי ילנערה קרי

(נו) אל תאחרו אותי וה'. ס"ת לויה שלויהו: (נח) עם האיש הזה. ס"ת משה לרמז שהלך כדת משה וישראל: (ס) את היי. היי בגימ' כ"ה כלומר תזכי למה שנאמר כה יהיה זרעך: רבבה. ד' כמס' היי לאלפי רבבה ושנים יניסו רבבה ומתה מכם רבבה ירדופו רבבה כצמח השדה נתתיך שאמרו לה שתהיה מאותם שכתוב

רשבים

ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם: (נו) וה' הצליח דרכי. אין הקב"ה רוצה שיהא איחור בדבר שאין זה עיקר הצלחה אם יתעכב: (נז) נקרא לנערה. אם תרצה להתעכב ימים או עשור כדברינו או מיד ליד

כברכיך. דרך ארץ הוא כן כלומר אף על פי שהקב"ה חפץ בזיווג זה אעפ"כ אמרו לה התלכי עם האיש הזה או עם אדם אחר לאחר ימים או עשור שמנהג הוא כמו ששנינו נותנים לבתולה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה: (נח) ותאמר אלך. איני חושש להתעכב בשביל קשוטי עצמי: (ס) את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך. ממך יצאו אותם הבנים שנא' בהם בשעת עקידה ויירש זרעך את שער אויביו. זהו פירוש ר' יוסף בר שמעון קרא:

רש"י

(נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה הוא היה רוצה לעכב ב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס את עצמה בתכשיטים (כתובות נז): או עשור. י' חדשים וא"ת ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נז) ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין ג את האשה אלא מדעתה (ב"ר): (נח) ותאמר אלך. מעצמי ד ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם

שפתי חכמים

תאכה: ב ר"ל היה נותן סם המות בקערה באכילה ומיהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש בדבר דכאן כתיב ויושם לפניו לאכול וגבי יוסף נמי כתיב ויושם באהרן אף כאן כן שרצו להמיתו וליתני באהרן והוא הרגיש בדבר ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי ובתוך כך סבב המלאך הקערה ובא סם המות לפני בתואל ואכל ומת מאליו: ג דקשה והא לעיל אמר לא נוכל וגו' וניכר שמה יצא הדבר: ד דק"ל למה כתיב אלך ולא כתיב הן או כן דהא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(נה) ויאמר אחיה ואמה. פירש"י ובתואל יצא לעכב ובא מלאך והמיתו. ואע"ג דכתיב לעיל ויען לבן ובתואל צ"ל שרצה לחזור ולעכב הדבר. ד"א שבקשו להאכיל לאליעזר סם המות כדי שישאר להם הממון ובא גבריאל והחליף הקערה אשר בה סם המות ליתנה לאליעזר ונתנה לבתואל ומת:

נסיעת אליעזר לחרן

(נה) ויאמר אחיה ואמה וגו'. וקשה הלא קודם שאכלו ושתו אמרו לבן ובתואל לאליעזר הנה רבקה לפניך קח ולך ומדוע תיכף שינו דבריהם והתחרטו בלבביהם למצוא עלילת דברים לאמר תשב הנערה אתנו ימים או עשור. אבל ידוע הוא מה שפירשו ז"ל על וירץ לבן אל האיש וגו' כי לא מחמת לקיים מצות הכנסת אורחים רץ אל אליעזר להכניסו לביתו. רק מחמת כראות את הנזם והצמידים על ידי אחותו אמר עשיר הוא זה כי מחמת השקאת מים נתן נזם וצמידים מה עוד יתן עבור סעודה שלמה ומחמת טרחתי שאטריח בגמליו והתבן והמספוא שאתן להם בטח יעשרני עושר גדול ע"כ תיכף כאשר בא אליעזר אל הבית פנימה ויושם לפניו לאכול. וכאשר אליעזר דבר דבריו אודות הפקדון. אז תפר לו לבן שק גדול כי בטח אליעזר ימלאהו בכסף וזהב. ע"כ מיהר לבן את דבריו קודם לבתואל. ויאמר אל אליעזר אם באת רק בשביל רבקה לא הי' לך להאריך כל כך ולהגדיל הענין כי רבקה אצלנו ברשיתנו וכאשר נלוה עליה שתלך עמך לא הקרב בדבר ע"כ אמרו הנה רבקה לפניך קח ולך. והזכיר לו הליכתו. כי זה הי' העיקר אצל לבן שאליעזר ימהר הליכתו ואז במהרה יבא על

מרפא לשון

אנשים. עכ"ל. ומ"מ אשה לא בת לויה היא אלא שמפני שהם קרוביה ראוי להם ללוותה ובפרט נשי הבית וגם זה לא פירש הכתוב. סב. ויצחק בא מבוא — עאל במיתוהי. ה"ג אבל הרמב"ן ז"ל גריס אתא ממיתוהי וכן אמרו בב"ר ז"ל ויצחק בא מבא, אתא ממיתא. ואמנם גירסתנו עיקר והיא הגירסא המפורסמת והטעם שאין דרך לתרגם כל לשון ביאה אל מקום או אל בית בלשון אתא אלא בלשון עאל כמו ויבא עשו מן השדה והוא עיף,

חומת אנ"ך

הנאמרים באמת מרז"ל מעיקרא קושיא ליתא: **טז את** היי לאלפי רבב"ה. ר"ת רבקה בת בתואל הארמי ולכך תזכי בזה. ס' קדמון כ"י. ובזה יומתק יותר מה שאמרו רז"ל שהיתה עקרה כדי שלא יאמרו ברכתנו עשתה פירו' שרמזו בברכתם שתזכה לברכה בעבור שהיתה בת בתואל הארמי ומוכרת להראות לעולם כי שקר ענו כי הויתה

רבינו בחיי

(ב) **ותמת** שרה בקרית ארבע. הודיענו הכתוב כי הצדקת הזאת מתה בארץ ישראל ונקברה בא"י שהרי במיתתה כתיב היא חברון בארץ כנען. ובקבורתה כתיב בסוף הפרשה ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו וגו' היא חברון בארץ כנען. ובא ולמד על זכותה הגדול כי מיתתה וקבורתה היו במקום אשר שם עתיד להיות בית אלהים ושם שער השמים. ויקרא הכתוב לחברון קרית ארבע על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה. או על ד' הגבורים אחימן ששי ותלמי ואביהם שהיו דרים שם. או על שם שהיתה מחלק שבטו של יהודה שהיה הבן הרביעי. ויתכן לומר עוד בשם קרית ארבע היא חברון היא נקראת חברון על שם שכל הקבור שם נפשו מתחברת למעלה בעיר אלהים עם ד' מחנות שכינה. ולא לחנם המדוה אבות העולם אלא שמשם זוכות הנשמות להתחבר לשרשן שהוא כסא הכבוד וזהו קרית ארבע היא חברון:

זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו: סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ: סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב: סג וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים: סד וַתִּשָּׂא רִבְקָה

ת"א ותקם רבקה. פסחים ג : ותלכנה. ברכות סא עירובין יט : ויצא יצחק. ברכות כו פסחים פח עבודת כוכבים :

תרגום אונקלוס

וְיֵירְתוּן בְּנַכִי. יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן: סא. וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֵימָתַהָא. וּרְכִיבָא עַל גַּמְלַיָּא. וַאֲזַלָא בָּתַר גּוּבְרָא. וּדְבַר עַבְדָּא. יָת רִבְקָה וַאֲזַל: סב. וְיִצְחָק עָל בְּמֵיתוֹהִי. מִבֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחְזֵי עֲלַהּ. וְהוּא יָתֵיב בְּאַרְעָא דָּרוֹמָא: סג. וּנְפַק יִצְחָק. לְצַלָּאָה בְּחַקְלָא לְמִפְנֵי רַמְשָׁא. וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא. וְהָא גַמְלַיָּא אָתַן: סד. וּזְקַפַת

תפסיר הרס"ג

קרי' שאניהם: סא) פקאמת רבקה וגוארהא. ורכבא עלי' אלגמאל. ומצ'תא מע אלרגל. ואכ'ד' אלעבד. רבקה ומצ'י': סב) וכאן יצחק קד גא פי מגייה. מן אלביר אלתי לאלחי אלנאצ'ר. והו מקים פי בלד אלקבלה: סג) פכ'רג יצחק. ליצלי פי אלצחרא ענד תולי אלליל. פרפע עיניה ונצ'ר. פאד'א בגמאל מקבלה: סד) ולמא רפעת רבקה עינאהא.

נוה שלום

(סא) ותרכבנה על הגמלים, פרכבן אלגמאל, כ"ה הגיר' כפי משפט הלשון, וכן הוא בארמי וכגון מאי דאיתה בפסח' דף נ"ד עולא הוה רכיב חמרא, וגם בלה"ק תיבת על להרחבה ונמצא כמו רכבי סוסים כלם, ורוכב הסוס, רכבי אתונות צחורות, והמעתיקים הוסיפו עלי' ע"ל במדבר (כב ל). (סג) לשוח, ליצלי, כת"א וכמו ולפני ה' ישפך שיחו.

אבן עזרא

(סא) ותרכבנה על הגמלים. שהביא העבד: וילך. פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא קמץ כי בתחלה היה פתח קטן ולא יוכל לעלות שתי מדרגות וכן כל ויאמר. וטעם ויקח העבד את רבקה וילך. הוא היה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד בא יצחק: (סב) בא מבוא. שב מקום יקרא בב' שמות. וי"א בא מבא מבפנים וכן יפרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי: והוא יושב. כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל: (סג) לשוח. ללכ' בין השיחים: לפנות ערב. קרוב מביאת השמש וההפך לפנות בקר ובפרשת כי תצא אבארנו

אבי עזר

כשב: (סג) (לשוח ללכת בין השיחים) בניה קל. ומשקלה ללון. וכל שיח השדה

רשב"ם

(סב) ויצחק בא מבוא. כמו באכה סדומה. ויצחק באותו היום שבא העבד בא מבאכה של באר לחי ראי שהרי יצחק יושב בארץ הנגב ששם באר לחי ראי כדכתיב על העין בדרך שור. וכתיב ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ולפי שבא משם ביום ההוא ולא היה יודע מה היו עושים פועלי' שלו. והיו נוטעים גנות ופרדסי': (סג) ויצא יצחק לשוח בשד'. כדכתיב וכל שיח השדה. כלו'

בעל הטורים

ושניס יניסו רבבה ורבבה כצמח השדה וכו': (סב) והוא יושב בארץ הנגב. וסמיך ליה ויצא יצחק לשוח בשדה רמז למה שאמרו הרוצה שיחכים ידרים: (סג) לשוח בשדה. היינו שיצחק תקן תפלת המנחה ואז נזדמנה לו רבקה והיינו דכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב: לפנות ערב. ב' במסורה הכא ואידך והיה לפנות ערב ירחץ במים רמז למה שאמז"ל עובלים מן המנחה ולמעלה דמה הכא מנחה שיצחק תקן תפלת המנחה אף התם נמי מנחה:

שפתי חכמים

הס שאלו אותה התלכי עם האיש. הרא"ם: ה לכך נקט זרעך דהא הברכה ליצחק נתנה' ולא לה והא דכתיב את והיא לא היתה בכלל הברכה אלא מכיון שזרעה זוכה בה הוי כאלו היא עצמה זכתה בה: ו ברד ושור חדא הוא דהתרגום מתרגם על שניהם חגרא ומאחר שבאחד מהם כתוב ארצה הנגב ובאחד כתוב ששם היה הבאר למדו שארץ הנגב קרוב לאותו באר: ז וקשה דעל ישפוך שיחו פי' כמו לשות בשדה. והתוספות תירצו כי כן סוגיית הגמרא שהרי מלינו גבי אסתר שמביא ראיה שהיא לדקת מדכתיב ויהי אומן את הדסה וכתיב והוא לג בין ההדסים מה התם לדיקים אף כאן וכו' ובלג מביא ראיה מאסתר וכו'. אבל אין כ"ל. וי"ל דתרוויהו צריכי דאי מהתם ה"א דיבור ולא תפלה דהא לעיל כתיב תפלה לעני אבל לשוח בשדה עם מי דיבר אלא

רש"י

בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו' י"ר שיהא אותו הזרע ממך ה ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי ראי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (ב"ר): יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ו ובין ברד: (סג) לשוח. (ב"ר) לשון תפלה ז כמו (תהלים קב)

נסיעת אליעזר לחרן

על שכרו. כי שכירות אינה משתלמת אלא בסוף. ואליעזר אשר לא עלה על דעתו כי לבן נתן בכיס עינו וחשב כי לבן ובתואל דברו באמת ובתמים כי רוצים להתחתן עם אברהם. היחסן והעושר. וכל אשר לו יהי' לבהם וכי יש לבתם הצלחה גדולה מזו. ובפרט כי שני פעמים הזכירו את ה' בדבר זה „מה' יצא הדבר" „כאשר דבר ה'". ע"כ וישתחו ארצה לה'. וכאשר מחותן אחד שולח שליח מיוחד למחותנו לגמור שם השידוך. והשידוך נגמר בכי טוב ועשו שמה משתה לכבוד האורח ולכבוד המחותן ולכבוד השידוך. היעלה על דעתם לתבוע מהאיש שישלם להם בעד אכילתו. בטח אפילו קמצן שבקמצנים לא יעלה על לבו לתבוע כזה. ע"כ כאשר אליעזר גמר השידוך נתן מתנות להכלה רבקה כנהוג ומגדנות נתן לאחיה ולאמה [כי בתואל מת כדרשת חז"ל] ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו. ולבן ואמו וכל בית בתואל לא אכלו ושתו כי היו טרודים באבלם. ויקומו בבקר ויאמר שלחוני לאדוני. ולבן חשב בלבבו איה הכסף עבור טרחתו ועמלו עם הגמלים ועבור התבן והמספוא ועבור הלינה והאכילה והשתי' אין קול ואין כסף. ואליעזר חשב כי מחמת ההתחתנות אין צריך לשלם כלום. וקהו שיני לבן ולא ידע מה לעשות. לתבוע התשלומין בפה חרפה היא לו. ולעכב בפירוש ג"כ אין מדרך ארץ אחרי שכבר הסכים לזה. ע"כ לירף את אמו לזה כי היא עדיין לא הסכימה ולא אמרה שום דבר בענין השידוך ובפרט כי בתואל אינו הרי היא במקום בעלה. ואמרו בגוף השידוך כאשר אמרנו כן הוא. אינו מתחרטים בזה. אך תשב הנערה אתנו ימים או עשור. מחמת כי עודה נערה. ולבן ידע והבין מדברי אליעזר כי לא ירצה לילך מזה מבלי לקחת אתו את רבקה. ומבין הדבורים והוכוחי' שיהי' ביניהם ירמז לאליעזר את מחשבת לבו. אבל אליעזר השיבם אחרת. אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי. אם לא הי' נשואי יצחק כ"כ נחוצים לא הי' הקב"ה עושה לי נסים למהר דרכי ביום אחד. ואם אתם תאחרו אותי [כי בלי לקחת את רבקה אתי לא אלך מזה. ואם תעכבו את רבקה ימים או עשור גם אותי תעכבו] אתם עוברים את פי ה'. כי רצון ה' שאשוב מהר מזה. כי בשביל זה קפצה הדרך לפני. ע"כ שלחוני ואלכה לאדוני. כי גם אדוני אברהם מחכה לתשובתי לביתי כי נפשו קשורה בנפשי. אבל לבן לא היה יכול למצוא עצה מה לעשות. כי לא הי' יכול להעיז פניו נגד אברהם ונגד אליעזר עבדו ע"כ עוד עצה המציא לזה. ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה. מה תאמר רבקה. ויאמרו אליה בלשון תמיה. התלכי עם האיש הזה?. כדי שתבין שאין רצון אמה ואחיה שתלך. ומה גם לדברי חז"ל שהיו מרמזין לה בנענוע ראשם שתאמר לא אלך. אבל ה' נתן בלבה אחרת. ותאמר אלך. ואחרי דבריה לא היו יכולים לשנות והציל אליעזר את רבקה כמבין שיני אריות:

שאלת רבקה על יצחק

(סד) ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק וגו'. וקשה הלא רבקה עדיין לא ידעה מי הוא האיש. כשאלתה את אליעזר. והיה צריך לכתוב ותרא והנה איש הולך. שנית מה שאלתה מי הוא האיש. האם סברה רבקה שאין שום אדם הולך בדרך רק היא לבדה. אולי האיש הזה מהולכי דרכים ומה לך לידע מי הוא. יהי' מי שיהי'. אבל הכונה כמה שאמר הכתוב ותרא

מרפא לשון

ועאל עשו. וכן, ויבא יעקב מן השדה שהוא לשון כניסה וכן הוא בלשון המשנה מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן, שאמרו נכנסין ולא באים כי מתחלה היו נקראים יוצאים ומזה ג"כ תרגם כי בא השמש, ארי עאל שמשא, כי ההפך יצא כמו השמש יצא על הארץ וכן יצחק יצא מביתו והלך אל באר לחי (להביא את הגר) ועכשיו בא להכנס אל ביתו ולזה תרגם עאל במיתוהי ודכותיה בשופטים י"ח בבואכם תבואו אל עם בטח ת"י במיתיכון תיעלון אלא שמפני שבני דן היו הולכים לכבש להם מקום ולהיות שם לעולם, לכן תרגמו בחלוף כמיתיכון תיעלון שבתחלה הם באים אל אותה העיר ואח"כ נכנסים לישב שם ולא יתכן לתרגם בא מבוא אתא ממיתוהי, וכן בבואכם תבואו במיתיכון תיתון דלשון אתא הוא כמו לשון קריבה שהרחוק כשמתקרב נקרא אתי וכמ"ש קרבו ויאתיון שבאו לשון קריבה ואתיא נרדפים וכשיאמר אתא ממיתוהי הוא כפל לשון כמו קריב מקרבתו ואין לו שחר. והנה עדין יש לומר היאך תרגם בא מבוא עאל במיתוהי, ולמה לא תרגם עאל ממיתוהי, ונראה שהתרגום מפרש הכתוב כמו ויצחק בא בוא מבאר לחי וזה ע"ד גורעין ומוסיפין ודורשין שגורעין אות מתיבה זו ומוסיפין אותה על תיבה זו ודורשין אותו כמו ולקח מדם הפר קרי ביה ולקח דם מהפר, ר"ל ולא מן הקרקע ואף זה כן שגורעין מ' מבוא ומוסיפין על באר ודורשין קרי ביה ויצחק בא בוא מבאר לחי ומלת בוא מקור כמ"ש ר"י לומברוזו ז"ל, ולכן תרג' במיתוהי בל' רבים כמו שתרג' לאברהם למקנה, לזבינוהי

חומת אנ"ך

בת בתואל היה סיבה שהיא עקרה: יז רבקה וילך. גי' והאפס"ר ביד"ו שהוליכה כדרך שמוליכין השרות. רבינו

מסורת הקריאה

את ה' (מלאכי ב' י"ז) אשר חטא עשה רע (קהלת ח' י"ב) וטוב משניהם את אשר עדן (שם ד' ג') עכ"ל, וקשה האיכא עוד בקמץ אצל לשון עשיה. לעשות עמכם רע (בראשית ל"א כ"ט) מעשות כל רע (ישעיה נ"ו ב') לעשות רע (משלי ב' י"ד) בעשי רע (תלים ל"ד י"ז) לעשות רע (קהלת ד' י"ז) ויעש הרע (דה"ב י"ב י"ד) לכן נ"ל דחסר במסרה לסיים וכל אתנחתא וסוף פסוק דכותי' קמצין, וכל הני שהבאתי כולם אתנחתא וס"פ, אבל לפ"ז צריך לאפוקי מהמסרה הנ"ל ממספר הט' קמצין את הפסוק ובעיני משה רע, על כן מלא לב בני האדם, דהמה בס"פ, וצריך להכניס במקומם טהור עינים מראות

תרגום אונקלוס

רִבְקָה יָת עֵינַהָא. וַחֲזָת יָת יִצְחָק. וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַּמְלָא: סה. וַאֲמַרַת לְעַבְדָּא. מַן גּוּבְרָא דֵיכִי דִּמְהַלֵּיךְ בְּחַקְלָא לְקַדָּמוּתַנָא. וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי. וּנְסֵיבַת עִיפָא וְאִתְכַּסִּיאַת: סו. וְאִשְׁתַּעִי עַבְדָּא לְיִצְחָק. יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּעֲבַד: סז. וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא (י"ג דְּשָׂרָה אִמֵּיהּ). וַחֲזָא וְהָא תַקְּנִין עוֹבָדַהָא כְּעוֹבָדֵי שָׂרָה אִמֵּיהּ. וּנְסֵיב יָת רִבְקָה. וַהֲוָת לֵיהּ לְאִתּוּ וְרַחֲמַהּ. וְאִתְנַחַם

בראשית כד

אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ סה וַתֹּאמֶר אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃ סו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ סז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי

ת"א ויעלה יצחק. כ"ק נ"ב ג

תפסיר הרס"ג

וראת יצחק. כאדת אן תסקט ען אלגמל: סה) פקאלת ללעבד. מן הד'א אלרגל אלסאיר פי אלצחרא תלקאנא. קאל אלעבד הו מולאי, פאכ'ד'ת אלקנאע ותג'טת בה: סו) פקץ אלעבד עלי' יצחק גמיע אלאמור אלתי צנעהא: סז) פאדכ'להא יצחק. אלי' כ'בא שרה אמה. ואכ'ד' רבקה. פצארת לה זוגה פאחבהא. ותעאזא יצחק עלי' אמה.

נוה שלום

(סד) ותפל מעל הגמל, כאדה' אן תסקט, קרוב היה שתפול מעל הגמל ולא נפלה וקרוב לפירש"י ז"ל וכלומר שנרתעה לאחוריה מפני הבושה. (סה) הצעיף אלקנאע ולקמן (לח יד) תרגם אלכ'מאר ושני שמות הן בענין אחד.

אבן עזרא

באר היטב: (סד) וטעם ותפל מעל הגמל. ברצונ' כמו ויפל על פניו. והפסוק הבא מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד: (סה) ותתכס. מבנין התפעל התי"ו הראשון לנקבה שאיננה נמצאת והשני להתפעל; (סז) האהלה שרה אמו דרך קצר האהל אהל שרה אמו וכן הנבואה עודד הנביא

מסורת הקריאה

רע (חבקוק א' י"ג) שהוא סמוך לעין, זה רע בכל אשר נעשה (קהלת ט' ג') שהוא סמוך לעשיה: (נא) ותהי, י"ד רפין, ר"ל שהוי"ו במלאפום והתי"ו רפי, ושארא ותהי, הוי"ו בפתח והתי"ו בדגש, ומנוים במס"ג ש"א י"ח כ"א: (ס) ויאמרו לה, המונח ביו"ד והוא נסוג אחור: (סא) וילך ז' פתחין נמסר במס"ג: (סז) וינחם, החי"ת בצירי ולכן הטעם מלרע, ונמסר עליו ב' מלרע א' דין, ב' וינחם כרוב חסדיו (תלים ק"ו מ"ה) ושארא החי"ת בסגול והטעם מלעיל;

אבי עזר

גזרתה: (סו) (האהלה שרה אמו דרך קצרה וכו') ודוגמתו הדעת טוב ורע. כי מגדר הדקדוק שלא יבא ה"א הדעת על סמוך. והוי כאלו נכתב הדעת דעת טוב. וכן כסלך כסא אלהים. כי גם לא יבא

בעל הטורים

(סז) ויבאה. ב' במסרה בספ' בראשית וכתיב חסר ועולה כ"ד ללמד שקשטה בכ"ד קשוטים: האהלה. ח' במסורה רמז בשמונה מקומות שרתה שכינה משכן גלגל שילה נוב גבעון בית ראשון בית שני לעתיד לבא: ותהי לו לאשה ויוסף אברהם. דרך ארץ שמי שמתה אשתו והניחה לו בנים ישיאם קודם שישא אחרת. ד"א זהו שאמרו שתין תכלי מטיי' לככא וקל חבריה שמע דאכיל והיינו לא אכל: ויאהבה. ב' במסורה הכא ואידך ויאהבה אמנון התם היתה אהבה התלויה בדבר על כן בטלה אבל הכא אינה תלויה בדבר על כן לא בטלה: וינחם. ב' במס' וינחם יצחק וינחם כרוב חסדיו. וינחם יצחק למה כרוב חסדיו פי' שהיתה לדקת וחסידה:

רשב"ם

לטעת אילנות ולראות ענייני פועליו ואז בהיותו בשדה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהוליך העבד: (סד) ותפול מעל הגמל. לצניעות לפי שהיתה רוכבת כמו איש משום ביעתותא דגמלא כדמפרש בפסחים: (סה) הלזה. מרחוק רגיל לומר כן. וכן בעל החלומות הלזה בא. אבל כשאדם בקרוב אומר המן הרע הזה: (סו) ויספר העבד ליצחק. להודיעו נסים שנעשו לו לדעת כי בת מזלו היא;

רש"י

שפוך שיחו: (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהא (ס"א ותמהה) מפניו (ב"ר): ותפל. השמיטה עצמה לארץ ט כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני (ש"ב כא) זע שמים וארכין ל' מוטה לארץ ודומה לו (תהלים לז) כי יפול לא יוטל י כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (סה) ותתכס. לשון ותתפעל כמו ותקבר כ ותשבר: (סו) ויספר העבד. (ב"ר) גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמן לו רבקה בתפלתו: (סז) האהלה שרה אמו. ויבאה האהלה והרי היא שרה אמו כלומר ונעשית דוגמת ל שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל מ ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו (ב"ר): אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה נ ומשמתה

שפתי חכמים

ע"כ תפלה קבע ואי מהכא ה"א לשוח הוי מלשון בנות שוח כלומר שהלך לטייל בין האילנות שבשדה מ"ה מביא ראיה מישפוך שיחו עכ"ל מהרש"ל: ח דאם לא כן היאך ידעה שהוא יצחק שנפלה מעל הגמל: ט מדכתיב ותפול מעל הגמל ולא כתיב מהגמל או ותפול לארץ אלא משמע מעל גב הגמל נפלה אבל לא על הארץ: י אף על פי שיפול לו יושלך לארץ כמו שמפרש והולך לא יגיע וכו': כ שהן מקבלין הפעולה מאחר שהן מבנין נפעל כך מלת ותתכס היא מתפעלת ומקבלת פעולה מאחר: ל דהו"ל ויביאה לאהל שרה אמו דאהל דבוק הוא לשרה אבל האהלה דבור באנפי נפשיה היא: מ (ג"א) כנגד ג' מצות שהכניס מצות בהן. כנגד חלה ברכה מצויה. נגד הדלקה נר דלוק. וענן קשור הוא ענן השכינה וזהו לכבוד קדושת טהרה שהיתה זהירה בנדתה לטהר עצמה כי הטהרה מביאה לידי רוח הקדש: נ דאל"כ

שאלת רבקה על יצחק

ותרא את יצחק" על חשיבתו ומעלתו שראתה בו. כי לפעמים ס העלם של האיש מראה על חשיבתו ומעלתו. כמו בעבדי משה. עם בני עם יצחק. ופי' רש"י בעבדי אע"פ שאינו כמשה. משה אע"פ שלא היו עבדי וכן פי' עם בני אע"פ שאינו כיצחק. ס יצחק אע"פ שלא הי' בני. וזהו שפי' רש"י ז"ל ראתה אותו הדור ותווהא מפניו. כלומר מאור קדושת השכינה אשר הופיעה על פניו נבהלה רבקה. כי אדם כזה לא ראתה מעולם. ע"כ שאלה לאליעזר מי הוא האיש הלזה. הלזה דייקא. אם היתה ראה איש אחר לא היתה שואלת עליו. כי מסתמא כמה אנשים הולכי דרך פגעה בדרך ולא שאלה עליהם מי המה. כי מה לה להם רק על איש נכבד כזה שנראה ממנו שאינו מעוברי דרכים ק הוא הולך לקראתנו. לקראתנו דייקא. ע"כ חפצי לדעת מי הוא. וכאשר אליעזר אמר לה כי הוא אדוני כסתה פניה בצעיף

לבל יראה פניה מפני הבושה. כי הרגישה כי מעלתו מאד רמה ונעלה ממעלתה. אשר לא תוכל להאמין כי תהי' אשת חיקו. וגם יצחק בעצמו חשב מי יודע את מי הביא לי העבד הזה להיות אשתי. ע"כ גם יצחק הי' מבולבל בדעתו ולא ידע מה לעשות. וכאשר אליעזר הבין את מבוכת יצחק. ע"כ סיפר לו אליעזר את כל אשר ה' עשה לו בדרך. מהחל ועד כלה. ומזה ידע ויבין כי היא האשה אשר הוכיח ה' למענו. ולא יהי' לבו נוקפו עליה. ועכ"ז עוד לא יצא הספק מלבו אולי אליעזר טעה בסימניו עד אשר הביא יצחק אותה האהלה היינו באהל שרה אמו. ותיכף כבואה בבית קדוש הזה. נלחה גם עליה רוח ה' והתעורר בקרבה נצוצי הקדושה אשר בקרבה. אשר הקיפה קדושתה את כל גופה ונעשית כשרה אמו. ע"כ ויאהבה וינחם כה אחרי אמו:

אמר

מרפא לשון

כמו שנתבאר לעיל. סד. ותפל מעל הגמל — ואתרכינת. פירש לשון הטיה כמתרגמינן הטי נא כדך ארכיני, ולא הטיה בלבד אלא שירדה מעל הגמל לגמרי. ואע"פ שיש מפרשים שהטתה עצמה לצד אחר ולא ירדה ממש כמ"ש הרמב"ן ז"ל. וכן נראה קצת מלשון רש"י ז"ל שאמר השמיטה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע, אין כונת התרגום כן שכן (יהושע ט"ו) ותצנח מעל החמור ת"י ואתרכינת, ובישעי' ב"ד איך נפלת משמי' הילל בן שחר תרג' איכדין איתרכינתא' ובכל אלו הפסוקי' אין הכונה בהם אלא על נפיל' לגמרי. וטעם שלא תרגם בלשון נפילה כדרכו בכל מקום, מפני שאינה נפילה פתאם שלא מדעת ובאונס, אלא מדעתה היא מטה את עצמה עד שירדה מהגמל לגמרי, ולכן לא יתכן לומר בה ונפלת, דמשמע שנפלה באונס ואולי נשתברה. וכן יש לפרש מ"ש בב"ר ז"ל ותפל מעל הגמל ואתרכינת היך דאתאמר כי יפול לא יוטל, פירש כי בעל המאמר הרגיש הקושיא דיתפול משמע שנפלה מעל הגמל מפחד יצחק ולזה פירש ותפול יאתרכינת, כלומר לא נפלה ממש, אלא הטתה עצמה וירדה מעל הגמל כדרך העולם. ודקא קשיא לך אמרו ותפול ולא ותרד מצינו לשון נפילה אף שאינה נפילה ממש כמא דאתאמר כי יפול לא יוטל ולא בא בעל המאמר לומר שלא ירדה לגמרי ולשון הכתוב שאמר מעל הגמל מוכח שלא נשארה על הגמל לגמרי. ונראה דמה שנאמר בעכסה ותצנח או ברבקה ותפול ענינם אחד, שירדו מעל מרכבתן אלא שמפני שהגמל גבוה יותר נקראת הירידה מעליו נפילה, והחמור שאינו גבוה כ"כ נקראת הירידה מעליו צניחה, שהיא לשון נעיצה כי אין רגלי הרוכב עליו גבוהות מן הארץ אלא מעט והיורד מעליו הוא כמו נועץ רגליו בארץ והנה כמו שתרגם הנפילה בכאן בלשון הטיה מפני שאינה נפילה ממש, כן תרגם בפרשת ויחי ויפול רוכבו אחור וימגר, (שהיא תרגם יישמט כמו שת"י במלכים ב' ויאמר שמטוה וישמטוה דאיזבל ואמר מגרוהא ומגריהא). וכמו שיתבאר שם מפני שהיא הפלה חזקה שאין בלשון נפילה אלא הנפילה הטבעית ולפי זה יהיה טעם ותפול מעל הגמל שהיא ירדה מעל הגמל לכבוד יצחק שלא יהיה מהלך והיא רוכבת אעפ"י שעדין לא ידעה שהוא יצחק עשתה כן מפני שראתה אותו אדם גדול. סה. מי האיש הלזה — דיכי. נראה כי מלת דיכי מלה מורכבת מב' מלות,

אִמּוֹ: פ ששי כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח
אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה: ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן
וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ: ג וְיָקְשָׁן יָלַד
אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ
אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים: ד וּבְנֵי
מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע
וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה:
ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ
לְיִצְחָק: ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר
לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת

תרגום אונקלוס

יִצְחָק בָּתַר אִמֵּיהּ: א. וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם. וּנְסֵיב אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה: ב. וִילֵידַת לֵיהּ. יָת זִמְרָן וְיָת יָקְשָׁן. וְיָת מְדָן וְיָת מִדְיָן. וְיָת יִשְׁבָּק וְיָת שׁוּחַ: ג. וְיָקְשָׁן אוֹלֵיד. יָת שְׁבָא וְיָת דְּדָן. וּבְנֵי דְדָן. הֲווֹ. לְמַשְׁרְיָין וְלִשְׁכוּנִין וְלִנְגְוָן: ד. וּבְנֵי מִדְיָן. עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ. וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה. כָּל אִלֵּין בְּנֵי קְטוּרָה: ה. וִיהַב אַבְרָהָם. יָת כָּל דְּלֵיהּ לְיִצְחָק: ו. וְלִבְנֵי לְחֵינָתָא דִּלְאַבְרָהָם. יְהַב אַבְרָהָם

תולדות אהרן

ויוסף אברהם. ב"ק שם פסחים סב ויתן אברהם. סנהדרין נח ולבני הפילגשים. סנהדרין נח.

רשב"ם

(א) קטורה. לפי הפשט אין זו הגר: (ו) הפילגשים. הגר וקטורה: מתנות. ממון הרב:

רש"י

הוא מתנחם באמו: (א) קטורה. (ב"ר) זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ם ושקשרה פתחה. שלא נזדווגה ע לאדם מיום שפרשה מאברהם: (ג) אשורם ולטושם. שם ראשי פ אומות (ב"ר). ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא. (שפירש למשריין לשון מחנה. וא"ת שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף ונתוספה אל"ף בראשם כמו אומת אנך שהוא מן נכה רגלים וכמו אסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת: ולטושם. הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אפדנו וכן הוא אומר (ש"א ל) והנם נטושים על פני כל הארץ שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו): (ה) ויתן אברהם וגו'. (ב"ר) א"ר נחמיה ברכת דייתיקי נתן לו צ שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרם ליצחק: (ו) הפילגשים. (ב"ר) חסר כתיב ק שלא היתה אלא פילגש אחת. היא הגר היא קטורה. נשים בכתובה. פילגשים ר בלא כתובה. כדאמרינן (בסנהדרין ד' כא) בנשים ופילגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פי' רבותינו שם ש טומאה מסר ת להם (שם צא). ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם:

שפתי חכמים

אחרי אמו נ"ל: ם אבל קשה למה לא קרא אותה קטרת מ"ה פי' ושקשרה פתחה ולפי' האחרון קשה היה לו לקרותה קשורה לכן פירש פי' הראשון. מהרש"ל: ע (ג"א) והא דפירש"י שחזרה לגלולי בית אביה נ"ל שהיתה בדעתה לחזור לגלולי וכו' דסברה כיון שנטרדה מבית אברהם גם אלהיו הסתיר פניו ממנה וכו' וכשראתה הנס שנעשה לבנה בבאר ושנגלה לה המלאך לא הוציאה עצמה מתחת כנפי רשותו. והג"א כ' שאחר שנעשה לה הנס חזרה בתשובה: פ ר"ל האחד מבניו נתייחסו אליו כל האשורים וכן להשני דאל"כ אשור ולטוש מבע"ל. (ג"א) דאל"כ ובני דדן אשורים ולטושים מבע"ל מאי היו דקאמר אלא שם וכו': צ ק"ל והלא כבר נתן כל אשר לו ליצחק. ודייתיקי פי' מלשון עתיק יומין כלומר זה הקב"ה. א"כ ג' מלות הן דא תהא קאי כלומר שתהא המתנה קיימת שהחזיק אותו בנכסים שנתן לו כבר וק"ל: ק כלומר שלא נכתבו האחרות אלא הגר. מצאתי: ר דק"ל לפ"ז שהפלגש דכתיב הכא היינו הגר הא לעיל קרי לה אשה וי"ל דהא דקרי לה אשה לפי שהיה לה כתובה כמו אשה והא דקרי לה פלגש י"ל שלא לקחה אלא לשכיבה בעלמא ולא לפריה ורביה ול' פילגש פלג אשה כלומר לשכיבה ולא לפריה ורביה ודו"ק: ש פי' מעשה שדים א"כ שם שרשאים להזכירו בטומאה דיודע היה דבניו הללו לא יהיו נזהרין בטהרה ולכך לא מסר להם שם טהרה וק"ל: ת והא כבר נתן ליצחק כל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) ויקח אשה ושמה קטורה. ואע"ג דישראל אסור במצרית דכתיב בנים אשר יולדו להם דור שלישי הא דור שני לא יבא. והגר בת פרעה היתה כדפי' רש"י לעיל. איכא למימר גר הוא וגר מותר במצרים ובמדרש איתא על פי הדבור עשה:

(ה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. תימה היכי עביד הכי הא אמרי' אסור לאעבורי אחסנתא אפי' מברא בישא לברא טבא דלא ידעי מאי זרעא נפיק מנייהו וכתיב יכין צדיק ורשע ילבש וקי"ל בעלמא דקיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין. וי"ל דאברהם וישמעאל גרים היו ואמרינן דגר אינו יורש את חבירו אביו לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים מה"ר שמואל. וקודם שנולדו האחרים כבר נתן לו כדכתיב לעיל ויתן לו את כל אשר לו:

(ו) נתן אברהם מתנות. אמרו בפ' חלק שמות בטומאה מסר להם פי' שיהו יכולין להזכיר שם המפורש בטומאת הגוף ולא יזיק להם וגם היום יש ישמעאלים שבקיאין בשם ומזכירין אותו בטומאה. וקשה לה"ר משה האיך אדם חשוב וצדיק כאברהם ילמד השם לרשעים לכן פי' ה"ר יעקב בה"ר נחמן שם טומאה שם השדים שמשביעין אותן באדוניהם הטמונים עליהם לעשות כל מה שרוצים כמו ספר בילא"ד

תפסיר הרס"ג

א) פעאוד אברהים. ואתכ'ד' זוגה אסמהא קטורה: ב) פולדת לה. זמרן ויקשן. ומדן ומדין. וישבק ושוח: ג) ויקשן אולד. שבא ודדן. ובני דדן. כאנו. אשורים ולטושים ולאמים: ד) ובני מדין. עיפה ועפר וחנוך. ואבידע ואלדעה. כל הולאי בני קטורה: ה) פאעטא אברהים. גמיע מאלה ליצחק: ו) ולבני אלאמא אלד'י לאברהים. והב אברהים

נוה שלום

כה (ב) אשורים ולטושים ולאמים, בכל הנסחות ישנות כצורתו ובקצת העתקות מאוחרות המציאו בו תרגם בחלופי

אבן עזרא

כסאך אלהים: (א) קטורה. איננה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם. ופירוש פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פלגשים נשים: (ג) אשורים. יש אומרים כי אשורים שהיו יודעים הדרכים. ולטושים. צופים מרחוק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם תאר שם: (ו) מתנות. ממון

מסורת הקריאה

כה (ח) ויאסף, הסמ"ך בסגול והטעם מלעיל באל"ף, ונמסר עליו ה' מלעיל וב' מלרע, ר"ל ה' כתיב בסגול והטעם מלעיל וסי' א' אברהם דין, ב' ישמעאל (לקמן פסוק י"ז), ג' יצחק (לקמן ל"ה כ"ט) ד' יעקב (לקמן מ"ט ל"ג) ה' אהרן (דברים ל"ב מ"ט) הני

אבי עזר

כינוי בסמוך: (ג) (אשורים כו') והנכון בעיני כי הם שמות. המעין יראה שבתורה נחשבו בני קטור' ששה עשר ובדברי הימים לא קחשיב רק שלשה עשר. ולפי תרגום אונקלוס ניחא. דפירש למשרין וכו'. ויוכל להיות שבני דדן שהיו למשריין היו מבנות דדן. כמו בני יעקב בני ישראל. או שיש טעם אחר מה דלא חשיב בתורה שמות בני דדן. נכן לא קחשיב גם כן בדברי הימים. אבל רש"י ז"ל לא הלך בעקבותיו. לכן פירש בשיר השירים ששים המה מלכות וגו'. דקחשיב לבני קטור' ע"ז. וגם הרב לא הלך בדרך התרגום. ולפי דבריהם יקשה מאד דסתרי חשבון התורה נגד בדברי הימים:

נחל קדומים

תיבה אחת לבד מבוררת אלך ותו לא שלא יהיה להם שום אחיזה. וכשמעם בטלה דעתם ימת. חוש"ם דבק לשונם וישלחו את רבקה ולא פצו פה ודוק: ו (י) הפלגשים. פירש"י היא קטורה היא הגר נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה. וי"ל מאי בעי בהא אמנם על מ"ש שהיא הגר יקשה א"כ מאי ויוסף הא כבר הוליד ממנה ישמעאל לז"א נשים בכתובה וכו' והיינו ויוסף אברהם ויקח אשה דעד עתה היתה פלגש ועתה אשה בכתובה וזהו

מרפא לשון

כי דא, כלומ' כמו זה, שאינו זה ממש וענינה בלשו' ארמי כמו בלשון ערבי (דאך) ודכותיה בדניאל וקרנא דכין עיינין ליה וקרנא דכין עבדא קרב וכן מצאתיה בכ"י ישן שתי מלות די כין, ומלת די נקוד צירי ומלת כין חירק, וזה קרוב למה שפירשתי ועוד יתבאר לקמן בפרשת תולדות על תרגום מכרה כיום שהיפך דיכי דלהי ושהיא ג"כ מלה מורכבת מב' מלות. סז. ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה. ה"ג ובקלף ישן אחד מצאנו הנוסחא כן ואעלה יצחק למשכנא דשרה אמיה וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה ונוסחא זו מפרשת טעם התרגום יותר. ונראה שהתרגום מתרץ ד' קושיות הנופלות על הפסוק א') שכל הלשון מיותר והיל"ל ויקח יצחק את רבקה ותהי לו לאשה וגומר. האי ויביאה האהלה שרה אמו למה לי מאי נפקא מנה. ב) שהיה לו לומר לאהל שרה אמו או האהלה אהל שרה אמו ג) שהיה לו לומר תחלה ויקח את רבקה ואח"כ ויביאה יצחק האהלה. ד) אמרו וינחם יצחק אחרי אמו איך יצחק השלם היה דואג על מיתת אמו ואין ראוי לחכם לדאג על המת כיון שהוא יודע שנפשו צרורה בצרור החיים ואם היה לו סבה

חומת אנ"ך

אפרים בפירושו כ"י: יח אשה ושמה קטורה. בגי' זו היא הגר המצרית רבינו אפרים ז"ל בפי' כ"י: יט ותלד לו את זמרן וכו'. ימים רבים הוקשה לי לפי מה שאמרו רז"ל שהסיגים שהיו באאע"ה מכח תרח ואמתלאי הלכו להגר ונשאר זך ונקי ואז הוליד את יצחק נקי ובר וקדוש. אם כן אחר כל זה איך הוליד כל אלה מקטורה ועמ"ש בזה קצת בפתח עינים בסנהדרין על דף צ"א. ואחר זמן מצאתי בס' לקוטי תורה הגדול לגורי האר"י זצ"ל כ"י שעמד בחקירה זו ותירץ דבני קטורה הם גבורות מפני שעתידין להיות לישראל עבדים לעתיד לבא עכ"ל והם

וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי
קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם׃ ז וְאֵלֶּה יְמֵי
שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת
שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃
ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה
זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ ט וַיִּקְבְּרוּ
אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־
מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־
צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃
י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת
בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה
אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב
יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ פ שביעי
יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־
אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית
שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ יג וְאֵלֶּה

תרגום אונקלוס

מַתְּנָן. וְשַׁלְּחִינּוּן. מֵעַל יִצְחָק בְּרֵיהּ עַד דְּהוּא קַיָּם. לְקִדּוּמָא לַאֲרַע מַדִּנְחָא: ז. וְאִלֵּין יוֹמֵי. שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דַּחֲיָא. מְאָה וְשִׁבְעִין וַחֲמֵישׁ שְׁנִין: ח. וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם. בְּסֵיבוּ טָבָא סִיב וּסְבַע. וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ: ט. וּקְבַרוּ יָתֵיהּ. יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי. בִּמְעָרַת כָּפֵילְתָּא. בַּחֲקַל. עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר חִתָּאָה. דְּעַל אַפֵּי מַמְרֵא: י. חַקְלָא. דִּזְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה. תַּמָּן. אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵיהּ: יא. וַהֲוָה. בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם. וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ. וִיתֵיב יִצְחָק. עִם בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחְזֵי עֲלַהּ: יב. וְאִלֵּין. תּוֹלְדַת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם. דִּילֵידַת. הָגָר מִצְרֵיתָא. אַמְתַּהּ דְּשָׂרָה לְאַבְרָהָם: יג. וְאִלֵּין. שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל.

תפסיר הרס"ג

הבאת. וטרדהם. ען יצחק אבנה ועאדה באקי. שרקא אלי' בלד אלשרק: ז) והד'ה איאם סני חיוה אברהים אלד'י עאש. מאיה וכ'מסה וסבעין סנה: ח) ת'ם תופי אברהים ומאת. בשיבה צאלחה שיכ'א קד שבע מן אלעמר. וצאר אלי' קומה: ט) ודפנוה יצחק ואסמאעיל אבנאה. פי מג'ארה' אלצ'יעה אלמצ'אעפה. פי צ'יעה עפרון אבן צוחר אלחתי. אלד'י קבאלה' ממרא: י) אלצ'יעה. אלתי אשתראהא אברהים מן בני חת. ת'ם דפן אברהים ושרה זוגתה: יא) ולמא כאן בעד מות אברהים. בארך אללה פי יצחק אבנה. ואקאם יצחק. ענד ביר אלחי אלנאצ'ר: יב) והד'א שרח תיאליד אסמאעיל אבן אברהים. אלד'י ולדת הגר אלמצריה. אמה' שרה לאברהים:

נוה שלום

נוסחאות. (ו) וישלחם, וטרדהם, גירש

אבן עזרא

נתן להם: קדמה. פי' אל ארץ קדם וכן אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר וקדם מזרח ארץ ישראל וי"א אל מקום בן ישמעאל והראשון נכון: (ח) מלת ויגוע. צאת הרוח מהגוף רגע א' בלי ענוי ועכוב. הלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע. והנה כל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתו' במבול ויגוע. ופי' וימת אברהם. שמת בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו. יש אומרים כי על כבוד הנפש אמר כי בהיותו מתעסק עם הגוף הוא כחלק נפרד. ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו. וי"א כי זה משפט הל' והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאלו יתחבר אליהם וכן אתה תבא אל אבותיך

מסורת הקריאה

מלעיל, וב' מלרע א' ויאסף משה (במדבר י"א ל') ב' כל איש (שופטים כ' י"א) הני ב' הסמ"ך בצירי ומלרע (יא) ראי, הרי"ש בחולם, עיין לעיל ט"ז י"ג: (יג) נבית, בכל ספרים מדויקים הזקף קטן על מלת נבית, ומלת וקדר במרכא: (יד) ומשמע, בכל המדויקים המ"ם שניה בקמץ וכן נמסר עליו לית וחד משמע, דה"א א' ל' ואילו התם ליכא חילוף דלכ"ע בקמץ: (טז) לאמתם, לית וחד לאמתם

תולדות אהרן

ויקברו. בתרא יז: השדה אשר. קידושין ג: ויהי אחרי. סוטה יד: ואלה. סנה' לח:

רשב"ם

קדמה אל ארץ קדם. שירשו בניו נחלותיו שיש לו שם: (ח) בשיבה טובה. כמו שאמר לו הקב"ה ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה שלא אירע העינוי בימיו: (יב) אשר ילדה הגר המצרית כלומר אין זה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה. אבל ביצחק כתוב לפנינו אלה תולדות יצחק בן אברהם. כיצד היה בנו. אברהם הוליד את יצחק. כלומר זה הוא עיקר תולדתו של אברהם כמו פרץ הוליד את חצרון וגו':

רש"י

(ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. (ב"ר) מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו א והוא שיבה טובה שנאמרה באברהם:
(יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו ב תנחומי אבלים (סוטה יד). ד"א אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק ג מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך

שפתי חכמים

ממונו: א ר"ל למה הזכיר יצחק קודם ישמעאל כיון שהוא הגדול: ב (נח"י) דאס"ד ברכו כפשוטו למה אמר הכתוב אחרי מות מה לי אם ברכו בחייו או לאחר מותו: ג ואת"ת והא לעיל פירש"י דאברהם נתן ליצחק הברכות וי"ל דנתן לו הברכות שיברך

דעת זקנים מבעלי התוספות

בילא"ד ישם טומאה נקרא על שם רוח הטומאה כדאמרינן במס' חגיגה הלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה רמז לזה שהרי מתנות כתיב חסר וא"ו והוא עולה בגימט' למדם להשביע השדים. מה"ר משה: שמות

מרפא לשון

חזקה לדאגתו עליה איך נתנחם בלקחו אשה וכי אבל שוטה הוא אבל במה שתרגם והוסיף וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה נתישב הכל שלמדנו מזה כי מה שהביאה אל אהל שרה אמו הוא כדי לבדק אותה אם היא כשירה כשרה אמו ולהכי אצטריך קרא ויבאה יצחק האהלה שרה אמו. עוד למדנו שאין הכונה שהביאה אל אהל שרה אמו דוקא ולא אהל אחר אלא שהביאה לאהל וזכותה עמדה בו כשרה אמו. ולזה אמר הכתוב אל אהל שרה אמו אלא האהלה סתם. עוד למדנו שלא רצה יצחק לישא אותה אלא אחר שהכיר במעלתה ובכשרון מעשיה בעצמו ואלו לא מצאה כשרה אמו לא היה לוקח אותה שכן לא אמר ויקח את רבקה אלא אחר ויביאה האהלה שרה אמו. עוד למדנו שלא היה מתאבל יצחק על שרה אמו אלא מצד שאין עוד צדקת כמותה דכיון שבאת רבקה ומלאה את מקומה נתנחם עליה והואיל זרח השמש של רבקה קודם בא השמש של רבקה ומלאה את מקומה נתנחם עליה והואיל וזרח השמש של רבקה קודם בא השמש של שרה. וינחם יצחק אחרי אמו — בתר אמיה. ה"ג ולא כנ"א בתר דמיתת אמיה ותוספת זו נטל"ף דמשמע שהיה מתאבל על חיי אמו ואחר שמתה אז הויא ליה נחמה. אבל לגירסתנו, הכונה כמו תחת אמו שנתנחם ברבקה להיות תחת אמו. כה, ג. אשורם ולטושם ולאמים — למשריין ולשכונין ולנגוון. פירש הרמב"ן ז"ל שאונקלוס סבר באשורם שהם המחנות שיירות ההולכים מעיר לעיר כמ"ש אורחת ישמעאלים עשאו מלשון לא תמעד אשוריו. וסבר בלטושם שהם השוכנים באהליהם שהם נטושים על פני האדמה, היום ישכנו במקום ההוא ולמחר במקום אחר, כי הלמ"ד והנו"ן יתחלפו במקומות רבים כמו לשכה ונשכה חרב לטושה ינטושה. ואמר בלאומים ולנגוון מלשון איים, ומלת היו עוררה אותנו לזה שהיל"ל כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים, עכ"ל. ונ"ל דלאו למימרא שהיו ג' כתות מחולקים קצתם אשורים וקצתם לטושים אלא כלם כת אחת ופירש הכתוב שמתחלה היו הולכים פראים מחנות מחנות ואח"כ נתישבו קצת ועשו להם אהלים והיו תוקעים אהליהם מעט כאן ומעט כאן ואח"כ נתישבו קצת ועשו להם אהלים והיו תוקעים אהליהם מעט כאן ומעט כאן ואח"כ נתישבו במדינות ונעשו

שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם
לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת
וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ יד וּמִשְׁמָע
וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר
נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃ מפטיר טז אֵלֶּה הֵם בְּנֵי
יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם
וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם
לְאֻמֹּתָם׃ יז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל
מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע
שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃
יח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה
עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל׃ פ פ פ

תפסיר הרס"ג

יג) והד'ה אסמא בני אסמאעיל. באסמאיהם לתיאלידהם. בכר אסמאעיל נביות. וקדר ואדבאל ומבשם: יד) ומשמע ודומה ומשא: טו) חדד ותימא. יטור נפיש וקדמה: טז) האולי הם. בני אסמאעיל והד'ה אסמאיהם. פי ארבאצ'הם וקצורהם. את'ני עשר שריף לאממהם: יז) והד'ה סני חיוה' אסמאעיל. מאיה וסבעה ות'לאת'ין סנה. ותופי ומאת. וצאר אלי קומה: יח) וסכנו מן חוילה אלי' אלגיפאר. אלד'י בחצ'רה' מצר. אלי' אן תגי אלי' אלמוצל. בחצ'רה' גמיע אכ'ותה סכן:

מסורת הקריאה

יאמרו, ור"ל לית בשורק וחד בחירק (איכה ב' י"ב):

נוה שלום

אותם, ע"ל (ג כג). (יו) בחצריהם, ארבאצ'הם, המושבות והבתים שחוץ לעיר מסביב, ובטירתם, וקצורהם ארמנותיהם. (יח) חוילה, זוילה, שור, ג'פר, מקומות ידועים בארץ מצרים, נפל, סכן, כת"א, וזהו פישוטו כפי ענינו ערש"י ז"ל, וכמו שאמר המלאך להגר ועל פני כל אחיו ישכן.

תרגום אונקלוס

בִּשְׁמָהָתְהוֹן לְתוּלְדָתְהוֹן. בּוּכְרֵיהּ דְּיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת. וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: יד. וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא: טו. חֲדַד וְתֵימָא. יְטוּר נָפִישׁ וְקֵדְמָה: טז. אִלֵּין אִנּוּן. בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין שְׁמָהָתְהוֹן. בְּפַצְחֵיהוֹן וּבְכַרְכֵיהוֹן. תְּרֵי עֲסַר רַבְרְבִין לְאוּמֵּיהוֹן: יז. וְאִלֵּין. שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל. מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין. וְאִתְנְגִיד וּמִית. וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ: יח. וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד חַגְרָא. דְּעַל אַפֵּי מִצְרַיִם. מֵטֵי לְאַתּוּר. עַל אַפֵּי כָל אֲחוּהִי שְׁרָא:

פ פ פ

תולדות אהרן

ואלה שני מגילה יד:

ק"ה יהוידע סימן ומפטירין והמלך דוד זקן במלכים א' סימן א':

רשב"ם

(יז) ואלה שני חיי ישמעאל. חכמים פירשו במגילה למה נמנו שנותיו של ישמעאל. ולפי הפשט לכבודו של אברהם הואיל ונתפרש שעת לידתו ואברהם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל וגם שעת מילתו כדכתיב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וגו' חזר עתה ופי' כל ימי חייו: (יח) על פני כל אחיו נפל. שכן כדכתיב על פני כל אחיו ישכן:

בעל הטורים

(יח) על פני כל אחיו נפל. סמיך ליה ואלה תולדות יצחק לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק:

שפתי חכמים

את אחרים אבל יצחק גופיה לא נתברך וכ"ה דעת נח"י: ד ופי' בשמותם לתולדותם שמונה שמותם כאן לסדר תולדותם דאל"כ בשמותם לתולדותם למ"ל וז"ש אח"כ בכור ישמעאל נביות: ה פי' לא נכתב שנה בכל כלל אלא לדרשה שלא נכתבו אלא כדי לייחס וכו' ולא שכולם שוים לטובה. מהרש"ל: ו ואע"ג דבדור המבול ג"כ נאמר גויעה פי' בגמרא דדוקא היכא דכתיב גויעה גבי ויאסף בצדיקים משתעי ובדור המבול לא נאמר ויאסף:

חסלת פרשת חיי שרה

רש"י

את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו: (יג) בשמותם לתולדותם. סדר ד לידתן זה"ז: (טז) בחצריהם. כרכים שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפולשים לשון פתיחה כמו (תהלים צח) פצחו ורננו: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל ה כדי לייחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגילה נקראת (ורש"י הביאו סוף פרשת תולדות): ויגוע. לא נאמרה גויעה ו אלא בצדיקים: (יח) נפל. שכן כמו (שופטים ז) מדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק. כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון (לעיל טז) עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

חסלת פרשת חיי שרה

אבן עזרא

בשלום: (טז) ובטירותם. ארמונים כמו טיר' כסף: לאמותם. בשורק מצאנו אמות ואומים ולמ"ד לאמותם נוסף כלמ"ד לגוייהם ואיננו כלמ"ד בלאמים כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ. והטעם שהוא בלמ"ד ובחסרונו שוה והם שני שרשים: (יח) על פני כל אחיו. הם זמרן ויקשן: נפל. חלקו או גורלו. או שרוב בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל. וזה מעט רחוק בעבור שאחיו במזרח ומצרי' ואשור למערב א"י. ויתכן שהכתוב דבר על ישמעאל שמת בחיי אחיו אחר שנפל כי לא ידענו סבת מותו:

אבי עזר

(טז) לאמותם. בשורק מצאנו ואומים וכו' במרגליות טובה גורס מצאנו אומת ואומים וכו'. ומ"ש הרב הלמ"ד נוסף היינו שמושית. והם שני שורשים לאום אומה:

והמלך

חומת אנ"ך

מפנאות תווים דעים: כ ימי שני חיי. ס"ת ג' יודין שם של ברכת כהנים לפי שא"ל הקב"ה ואתה תבא אל אבותיך בשלום לכך רמז בסוף ימיו שם של יברכך שמסיים בשלום ושמו של הקב"ה נקרא שלום ואמרו בעלי הסוד שלום גימטרי' הוי"ה שמי. רבינו אפרים ז"ל ועד"ה מה טוב ומה נעים כי שלום גימטריא הוי"ה שמי בסוד ויעש דוד שם יו"ד על שם המחשבה כמ"ש בזוהר הקדוש אחותי בת אבי וכו':

מרפא לשון

לאיים, וראיה לזה מ"ש בב"ר ז"ל ר"ש בר נחמן אמר אע"ג דאנן מתרגמין ואומרים תגרים לופדים כולן ראשי אמות הן ע"כ פירש דבריו אעפ"י שהם מפרשים אשורים תגרים ולטושים בעלי אומניות כמ"ש רש"י ז"ל לופדין בעלי אומנויות לאו למימרא שהם כתות מחולקות אלא כולם כת אחת שנקראו אח"כ לאומים, דהיינו ראשי אומות, וכמו שפירש רבי שמואל

נחל קדומים

ויוסף והיא הגר ודוק כי קצרתי: (משנת אליעזר) יד (יא) ומשמע ודומה ומשא חדד ותימא יטור נפיש וקדמה. פי' בס' אמרי נועם כל השומע חבירו מחרפו. ודומה שאינו עונהו. ומשא שסובל כל מה שאומר לו. זוכה להתחדד בתורה. ותימא יאמר טעמים. יטור נפיש וזוכה לשמור הרבה מצות וקדמה שנתנו מימים קדמונים עכ"ד ואפשר לומר קצת בסגנון אחר כי הנה תכלית הענוה מד' הנשתוון, שהמשבחו והמחרפו שוים אצלו ופחות ממנה שמצטער אך מעביר ובזה פי' מהר"ח כהן ז"ל פ' לא גבה לבי וכו' וכי תימא הרי ענין שמעי שאירע בעיניך וצוית לשלמה על זה ואיה אפה מדת הנשתוון לז"א אם לא שויתי שלא זכיתי למדת הנשתוון על כל פנים ודוממתי זכיתי לידום ולקבל חרפתי עכ"ד. וז"ש ומשמע ודומה השומע חירופיו. ודומה והוא דמם. גם שלא זכה למדת הנשתוון וזהו ומשא כיום משא במדב"ר. עם כל זה זוכה לתורה לחדד בדבר שהיה תימא והוא בחכמתו לתרוצי סוגיא עביד. וגם בזה מאריך ימים ומוסיפין לו משני נספה בל"א משפ' דיהבי ליה לצורבא מרבנן דמעבי' אמיליה. ומ"ש בג' דר"ע אמ' זכה משלימין לו כבר תירצו תוספות ביבמות דהשנים כבר היו בעולם (ונעלם מהרי"ף בחגיגה) וז"ש יתור נפיש הקדוש ברוך הוא שומרו בעולם הזה יותר משניו ואל תתמה דזכה משלים דזהו משנים קדמוניות שכבר נגזרו וז"ש וקדמה. וק"ל:

א והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא
יחם לו: ב ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך
נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי־לו סכנת
ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: ג ויבקשו נערה
יפה בכל גבול ישראל וימצאו את־אבישג
השונמית ויבאו אתה למלך: ד והנערה יפה עד־
מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה:
ה ואדניה בן־חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש
לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו: ו ולא־
עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם־
הוא טוב־תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום:
ז ויהיו דבריו עם יואב בן־צרויה ועם אביתר
הכהן ויעזרו אחרי אדניה: ח וצדוק הכהן ובניהו
בן־יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים
אשר לדוד לא היו עם־אדניהו: ט ויזבח אדניהו
צאן ובקר ומריא עם אבן הזחלת אשר־אצל
עין רגל ויקרא את־כל־אחיו בני המלך ולכל־
אנשי יהודה עבדי המלך: י ואת־נתן הנביא
ובניהו ואת־הגברים ואת־שלמה אחיו לא קרא:
יא ויאמר נתן אל־בת־שבע אם־שלמה
לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן־חגית
ואדנינו דוד לא ידע: יב ועתה לכי איעצך נא
עצה ומלטי את־נפשך ואת־נפש בנך שלמה:
יג לכי ובאי | אל־המלך דוד ואמרת אליו הלא־
אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי־

רד"ק

(א) והמלך דוד זקן. בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים הי' במלכו וארבעים שנה מלך: בא בימים. בימי הזקנה חלש ונפל למטה ואע"פ שלא היה אלא בן שבעים שנה מפני המלחמו' אשר נלחם תשש כחו וקפצה עליו הזקנ' והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו ויש בו דרש שכל המבז' את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם ולפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנ' מהבגדים בעת זקנתו וזה הדרש רחוק ויש עוד בו דרש קרוב מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונצטנן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב המלאך: ויחם לו. ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם לאדני המלך וחם להם ר"ל וחם הבשר ויחם שרשו ויחם מבנין הקל והוא כתוב ביו"ד האיתן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהכתב וכן וירא שאול מלפני דוד וירש זרעך ואחרים זולתם: (ב) נערה בתולה. כי היא יותר מחממת מן הבעולה: סוככת. י"ת קריבא ויש מפרשים מחממת כמו ובוקע עצים יסכן בם לדעת קצת המפרשים וכן בל' ערב לדבר חם יאמרו סכון ויש מפרשים אוצרות כמו לך בא אל הסוכן ואין טעם לפירוש הזה כי מה צורך למלך שתהי' אוצרות ובעלת אוצרות והנכון בעיני פירוש מועילה כלומר שיהי' למלך תועלת בה מפני הצנה אשר אחזתהו וזהו שפי' אח"כ ושכבה בחיקך וחם לאדוני המלך וכמוהו כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מהעתתי וכן הוכח בדבר לא יסכן ומלים לא יועיל בם: (ד) והמלך לא ידעה. כמו שפי' שהבתולה טובה לחמם מן הבעולה וכתב זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה אע"פ שהיתה סוככת בחיקו ורבותינו ז"ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמנה עשרה וכבר היה לו שמנה עשר וסמכו זה על פסוק ואוסיפ' לך כהנה וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל: (ה) מתנשא. מתפאר ומתגאה אני אמלוך כי חשב לפי שהיה יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמר וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שאביו היה אוהב אותו יותר מאחיו לפי שלא עצבו מימיו ולא הכעיסו לפיכך היה מתנשא לאמר אני אמלוך: וחמשים איש רצים לפניו. שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכים שהולכים לפניהם רגלים בכלי זיין וכן אמר באבשלום וחמשי' איש רצים לפניו ובדברי רז"ל מאי מעליותא אלא שהיו נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלים: (ו) ולא עצבו. ולא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע לא היה מכלימו ומיסרו לאמר מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו כי יודע היה אדוניהו כי דוד אמר להמליך שלמה אע"פ שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל חשב בלבו אבי אוהב אותי ולא גער בי מימי אכנס בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך: וגם הוא טוב תואר. וגם לרבות על אבשלום ואע"פ שלא זכרו הנה זכר מעשה אדוניה לעשות לו רכב ופרשי' למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב ג"כ למלוך ויפים גרם להם לשניהם להתגאות ולמרוד: ילדה. חגית אם אדוניהו ילדה אותו אחרי שילדה מעכ' את אבשלום כי אבשלום היה גדול מאחיו כמו שכתוב השלישי אבשלום הרביעי אדוניהו ואמנון שהי' הבכור כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו מת אף על פי שלא נכתב' מיתתו ולפיכך היה חושב אדוניהו למלוך: (ז) ויהיו דבריו. דבריו ועצתו בדבר הזה היו עם יואב ועם אביתר כי יואב ידע כי דוד היה שונא אותו שהרי קללו על שהרג את אבנר וגם אבשלום הרג שצוהו עליו לשמור שלא יהרגו וגם עמש' הרג ועל כל אלה הדברים הי' שונא דוד אותו אלא שהי' דוד ירא אותו כל ימי חייו לפי שהיה נלחם מלחמותיו לפיכך הי' אחרי אדוניהו כדי שיניחנו שר צבא אם ימלוך כמו שהי' חושב בלבו שדוד יצוה אל בנו המולך תחתיו להמיתו ואביתר הכהן גם כן לפי שדוד סלקהו מן כהונה גדולה ושם תחתיו לצדוק כשהי' בורח מפני אבשלום כמו שפירשנו בספר שמואל ולפיכך עזרוהו אלה השנים והיו אחריו והטו לב בני המלך ואנשי יהוד' אחריו כמו שאמר ויעזרו אחרי אדוניה: (ט) ומריא. כתרגומו ופטימין הצאן והבקר היו מהמרע' והמריא הוא צאן ובקר שהם מפוטמים בבית על האבוס ובמשנה אמרו מלשון מריא אין ממרים את העגלי' ואמרו איזו היא המראה מרביצ' ופוקם את פיה ומאכיל' כרשינין ומים בבת אחת: עם אבן הזוחלת. סמוך לאבן הזוחלת זבחו הצאן והבקר ופירוש הזוחלת שהיו מים זוחלין אצל האבן לפיכך נקראת זוחלת כמו שאמר אצל עין רוגל ויונתן תרגם סכות' ותרגום מלפ' סכות': עין רוגל. כתרגומו עין קצר' וקצר' הוא הכובס ובמעין הזה היו מכבסין בגדים ונקר' הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא מפספס בגדים ברגליו: (י) לא קרא. לא קרא לאלה לפי שידע כי ידם עם שלמה: (יא) ויאמר נתן. חשש בדבר יותר לפי שהוא אמר בנבוא' לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כ': ואדנינו. בהגעת האל"ף והוא אחד מן השבע': לא ידע. שאם ידע היה מוחה בדבר שהרי נאמר לו בנבוא' כי שלמה ימלוך: (יב) ומלטי את נפשך. כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימות אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יצא לו ערעור במלכות או פי' ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדים לאדוניהו: (יג) נשבעת לאמתך.

יודע

מרפא לשון

המשך מעמוד הקודם

בר נחמן התרגום האחרון שהיו מתרגמין כן יש לפרש התרגום של אונקלוס הזה שהוא התרגום הראשון הקודם לכל וכל המפרשים למדו ממנו מאחר שהוא פירוש נאה ומתקבל לשניהם. ו. קדמה אל ארץ קדם — קדומא לארע מדנחא. כל לשון פאת קדם בלה"ק אחד הוא לשון מזרח וצ"ל למה אין תרגומם שוה דבקצתן מתרגם לשון קידום ופעמים לשון מזרח כמו הכא שתרגם קדמה, קדומא. ותרגם ארץ קדם, ארע מדנחא, ואין זה מפני הכפל שהרי תרגום הר הקדם טור מדנחא. ולפרש זה צריך לחקר על שמות אלו בלה"ק עצמו מה טעם קדמה מזרחה שמכפיל הכתוב בכל מקום, והראב"ע ז"ל פירש בפרשת במדבר ע"פ והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה שהוא מזרח השמש במקו' התחברות העגלות. ר"ל כנגד קו משוה היו', וזה דחו' שלא מצינו בשום מקום שצריך לכיון כנגד קו משוה היום בדבר שצריך כנגד המזרח ולמה יכפיל הכתוב שלא לצורך. ועוד, למה אינו אומר כנגד זה אחורה מערבה ומלבד זה לא יתכן לפרש כן בתרגום כיון שהנושא אחד שאם יהיה כונתו בארע בני מדנחא שהם כנגד קו משוה היום יהיה קדומה ג"כ כנגד הקו ההוא ולמה אמר קדומא מדנחא, והנכון כי שני תארים הם לזאת הפאה, אחד מצד בחינת עצמה שהיא בחינת הפנים ולזה נקרא קדמה ואחד מצד סגולתה שהכוכבים זורחים ממנה ולזה נקרא מזרח. ותואר קדם הוא כולל ב' צדדים בחינת פנים ובחינת מזרח, אבל תאר מזרח הוא תאר פרטי לבחינת זריחת השמש ולזה תמצא שכל לשון מזרח מתרגם מדנחא דוקא אבל לשון קדם יש מתרגמים קדומא ויש מדנחא. וע"ד מה שנתבאר לעיל כ"ב י"ז בשם אויב ושונא. ובזה יתבאר כל מקום שתמצא לשונות אלו כמו בכאן אבאר תחלה שתאר זה הוא לשון כלל שהוא לפאת פנים ואח"כ אמר לארע בני מדנחא שתאר זה הוא לשון פרט לומר שפנים זה הוא של מזרח. וזו היא הכונה גם בלה"ק כשאומר קדמה מזרחה ומה שלא מצינו בהיפך זה אחורה מערבה הוא מפני שאינו אומר קדמה מזרחה אלא דרך שבח לרוח הזאת לומר שהיא פאת הפנים שהוא הצד המעולה ושהיא פאת המזרח שממנה האור מתגלה ושהפעולה המתיחסת לזה היא פעולה חשובה ואם יאמר כנגד זה בפאת מערב אחורה מערבה יהיה הדבר לגנאי ואין דרך הכתוב לגנות לשום דבר וכמו כן תמצא בפאת דרום שבאו לה שני תארים נגבה תימנה מפני שהיא הפאה החשובה של הצדדים שהיא צד ימין משא"כ בפאת צפון שכנגדה שלא נאמר בה צפונה שמאלה שזה גנאי לה ולפעולה ההיא המתיחסת לה, וביאור זה כגון מש"ה ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם וגו', קדמה אל ארץ קדם כוונת הכתוב לומר שבזה החליקם אברהם לשלחם מעל יצחק בנו במה שנתן להם מתנות ושלחם לפאת קדמה אל ראש תבל ארצה בני קדם והנה מצאתי מגלת יוחסין משל גוים היושבים במזרח תימן הנקראים „בני שדאד" שהם מתיחסים לראש בית אבותם קדם „קאדם" שמזה יש ללמוד שאף אם אינם בני קדם שהזכיר הכתוב מכל מקום ידענו שגם אלו אנשי מזרח תימן היו נקראים ג"כ בני קדם שהם יושבים בפאת פני העולם ובמקום כבודו כי ידענו נאמנה שבראשית הימים היו אנשי הארץ הזאת נכבדי הארץ ושריה גם חכמיה ונבוניה כמאמר הכתוב ותרב חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם, אלא שבזמן האחרון הזה שהוא אחרית הימים נעשה הדבר בהיפך שאנשי הצפון נעשו נכבדי הארץ ושריה גם חכמיה ונבוניה והראש נעשה זנב והאחור נעשה פנים שזהו סוד עקבות משיחא ועד"ז יתבאר ג"כ מש"ה והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן דר"ל שהראוי להיות יושב בפאת קדמה שהיא היותר מעולה הם משה ואהרן ובניו היותר גדולים מכל ישראל, ולזה הזכיר ב' תארים אלו של רוח מזרח לפרש מעלתה בכלל ובפרט, ואמנם משמזכיר הכתוב תאר קדם לבד הנה אם הכונה לתאר הדבר מצד מזרח השמש כמו הוא ההולך קדמת אשור מתרג' מדנחא, שר"ל מצד שהשמש זורחת על אשור ואם תהיה הכונה לתאר הדבר מצד פניו כמו והזה באצבעו על פני הכפורת קדמה שאין לומר מזרח השמש שהרי אינה תחת אויר השמים ולזה מתרגם קדומא גם אפילו יהיה תחת אויר השמים, אם הכונה לצד פני הדבר ההוא כמו והשליך אותה אצל המזבח קדמה מתרגם קדומא, שאין זה למעלת בחינת מזרח השמש אלא למעלת בחינת פני הכפרת והמזבח, ולהבין דבר זה על נכון צא"ל סוד טבע אבן השואבת על פי מ"ש בס' אבן השואבת וממנה תקיש לכל דבר שכמו שאבן השואבת יש לה בחינת הרוחות ומשתוקקת תמיד שיהיו ב' קטביה כנגד ב' קוטבי מעלותיהם ובזה יש לו ימין ושמאל פנים ואחור והפעולה הנכבדת כן כל דבר אפילו מהדומם קונה בחי' ד' רוחות לד' צדדין בכל העולם דרום וצפון ופניה ואחוריה כנגד מזרח העולם ומערבו תתייחס לו לצד פנים והפחותה לצד אחור והמיומנת לצד ימין והכבדה לצד שמאל ואעפ"י שהוא דומם כי גבה מעל גבוה יש

המשך מעמוד הקודם

לכל נברא ומזה הוא מעלת פני הכפרת ופני המזבח לא מצד מזרח השמש ויתכן שיהיה מזה מש"ה ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם, וכן וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים דהיינו מצד פנים של עולם ופנים של גן. ומה שתרגם מלקדמין הוא לשון פנים לא לשון ראשית אבל אחר שתעמיק בדבר הכל הולך אל מקום אחד שהפנים הוא הראשית ואין חלוק. ח. ויגוע וימת אברהם — ואתנגיד ומית. ולמעלה בפרשת נח תרגם ויגוע כל בשר, ומית וצ"ל מה טעם הכא תרגם ויגוע ואתנגיד, ומה הל' ואתנגיד על ויגוע שהוא מלשון חולשה והיל"ל וחלש וכל' רז"ל בגמרא ר"פ חלש, וכן מ"ש רז"ל שלא נאמרה גויעה אלא בצדיקים, והקשי והכתיב כל אשר בארץ יגוע, ויגוע כל בשר, ותירצו גויעה ואסיפה קאמרינן צל"ד מה טעם לומר גויעה ואסיפה בצדיקים, נראה דג' לשונות אלו גויעה ומיתה ואסיפה הם ג' פעלים שישנן במיתה הטבעית וסדרן כן כמ"ש ביצחק ויגוע וימת ויאסף אל עמיו ופירושם כך: בתחלה יעלה הרוח החיוני וימשך אל מקורו וזוהי הגויעה ונקרא כן ע"ש שאז בחלש מהרגשת כל חושיו ובלשון התרגום נקרא נגידא ע"ש משיכות החיים ממנו ואח"כ יסתלק גם החום הטבעי ויתקרר הגוף וזוהי הנקראת מיתה שאז הגוף מת לגמרי ואח"כ יתחיל הגוף להפסד ויתפרדו יסודותיו אל מקומם וזוהי הנקראת אסיפה אל עמיה בין בלה"ק בין בלשון תרגום ע"ש שכל יסוד שב אל יסודו וישב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה. וב' פעולות אלו הא' והאחרונה גויעה ואסיפה אינן אלא בצדיקים כי הרשעים לא יזכו לגויעה שקודם המיתה ולא ימשך מהם החיות אלא ידחה וישבר בתוכם לצערם וכן לא יזכו אחר המיתה ליאסף יסודותם אל מקומם ורוחם ישוב אל מקורו אלא הולכים נעים ונדים ואת נפשם יקלענה בתוך כף הקלע ולזה לא נאמר גויעה אלא בצדיקים כי המות שוה הוא לכל כמות זה כן מות זה אבל הצדיקים נאמר בהם גויעה תחלה לפי שאינם מרגישים בצער המיתה ונאמר בהם אסיפה אח"כ מפני שהם זוכים לשוב למחציתם ולפי זה מיבעיא גויעה ואסיפה שניהם אלא אפי' לא נאמר אלא אחד מהם עם המיתה הרי הוא סימן שהוא צדיק מטעם הנז'. זקן ושבע — סיב וסבע. ה"ג אין בו יומין.

שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי
ומדוע מלך אדניהו: יד הנה עודך מדברת שם עם־
המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את־דבריך:
טו ותבא בת־שבע אל־המלך החדרה והמלך
זקן מאד ואבישג השונמית משרת את־המלך:
טז ותקד בת־שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך
מה־לך: יז ותאמר לו אדני אתה נשבעת ביהוה
אלהיך לאמתך כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא
ישב על־כסאי: יח ועתה הנה אדניה מלך ועתה
אדני המלך לא ידעת: יט ויזבח שור ומריא־וצאן
לרב ויקרא לכל־בני המלך ולאביתר הכהן וליאב
שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא: כ ואתה אדני
המלך עיני כל־ישראל עליך להגיד להם מי ישב
על־כסא אדני־המלך אחריו: כא והיה כשכב אדני־
המלך עם־אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים:
כב והנה עודנה מדברת עם־המלך ונתן הנביא בא:
כג ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני
המלך וישתחו למלך על־אפיו ארצה: כד ויאמר נתן
אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא
ישב על־כסאי: כה כי ׀ ירד היום ויזבח שור ומריא־
וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולשרי הצבא
ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו
יחי המלך אדניהו: כו ולי אני־עבדך ולצדק הכהן
ולבניהו בן־יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא:
כז אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא
הודעת את־°עבדיך מי ישב על־כסא אדני־המלך
אחריו: כח ויען המלך דוד ויאמר קראו־לי לבת־
שבע ותבא לפני המלך ותעמד לפני המלך:
כט וישבע המלך ויאמר חי־יהוה אשר־פדה את־
נפשי מכל־צרה: ל כי כאשר נשבעתי לך ביהוה
אלהי ישראל לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי
והוא ישב על־כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה:
לא ותקד בת־שבע אפים ארץ ותשתחו למלך
ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם:

°עבדך קרי

יודע היה נתן שנשבע לה ששמע זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפי' יהי' לי ממך בן של קיימא יבוזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחל' ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהי' לו ממנה ראשונ' ימלוך אחריו ואמר לו כי ע"פ הנבוא' נאמר לו זה: (טו) זקן מאד. אלום מאד כי קפלה עליו זקנה כמו שפירשנו: משרת את המלך. בשכבה בחיקו ומחממת אותו וכמה שהי' צריך שירות אחר ואמר הספור הזה לפי שנכנס' בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בצנע' במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס שם בלא רשות אבל היא לפי שהית' אשתו נכנסה החדרה בלא רשות ומלת משרת חסר ממנה התי"ו למ"ד הפועל מפני כובד קריאת שני תוי"ן רפות כאחד כי משפטן משרתת וכא הרי"ש בפתח גדול תמורת הקטן: (טז) מה לך. לפי שלא היתה רגילה לבא אללו ידע כי על דבר באה לפיכך אמר לה מה לך או לפי שנכנס' החדר שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ הי' לה: (יח) ועתה אדני המלך לא ידעת רבי' מהסופרים טעו בזה המל' וכתבו ואת' באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלינו כי הוא ועתה בעי"ן מפי ספרים המדוייקים ומפי המסורת: (יט) ולשלמה עבדך לא קרא. כיון שלא קרא לשלמה בסעודה זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכה עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו: (כ) ואתה אדני המלך. זהו ואתה באל"ף וטועים בו בעי"ן לפי שהענין יותר קרוב. להגיד להם. שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמ' חטאי' מדבר המלוכה: (כא) חטאי'. ת"י מתרכין כלומר מגורשין מן המלוכה ויש מפרשים אם לא יהי' בני מלך גלוי עין יהי' לנו יאמרו כי מפני עון שנמלא בי ובן שנולד ממני לא היתה לו מלוכה ויש מפרשים כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהיה חוטא בזה אם לא תמלוך שלמה בני כי אתה נשבעת לי בה': (כב) ונתן הנביא בא. בחצר או בבתים החיצונים עד שיאמרו למלך ויכנס ברשות ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכך עשה ויבא לפני המלך: (כד) אתה אמרת. על דרך תמיה כלומר נראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח זבחים וקרא למי שרצה: (כה) כי ירד. ירד היום אל עין רוגל לזבוח: (כו) ולי אני עבדך. זה שלא קרא לנו ידמה כי בדבר המלוכה עשה הזבח: (כז) ולא הודעת את עבדך. תמה אני אם מאתך נהי' הדבר הזה איך לא הודעתני טרם שהמליכהו כתוב עבדיך ביו"ד כלומר לי ושאר עבדיך הנאמני': (כח) קראו לי לבת שבע. לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפיכך אמר קראו לי ודרש הכתוב בזה רחוק מאד שאמר כי להשמיש קראה להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לסבה שהית' אסורה לו לא מפני שלא היה יכול: (לא) יחי לעולם. פי' חיי נפש לעולם הבא כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן ת"י יתקיים וכל שאר וחי המלך תרגם יצלח

מוסרי של"ה והגהות

ואברהם זקן בא בימים. יוצא מיזה מוסר גדול שצריך האדם לראות שבכל יום ויום מימי חייו יעשה בו טוב ולא רע, ואז יש מציאות חיות לזה היום ויראת ה' תוסיף ימים כלומר שבכל יום ויום יש בו חיות מחמת מעשה הטוב שנעשה בהם אבל שנות רשעים תקצרנה. כלו' אפי' שנים רבות שהה נחשב בחייו כמת מאחר שלא פעל בהם טוב. ואברהם זקן בא בימים בכל יום ויום היה בו חיות ונעשה זקן. והארכתי במאד בת"מ במקומו שצריך האדם לעשות תשובה בכל יום ויום ולתקן מעשיו (אח"י עוד ישים בדעתו שבכל יום הוא מזקין וקרוב ח"ו וישוב בתשובה וזה רמז ואברהם זקן ודוק כי קצרתי: (מאי"ן)

המושל בכל אשר לו. יש לפרש שזה קאי על אברהם שאליעזר היה עבד וזקן בית של המושל בכל אשר לו והרמז הוא מי שחננו הש"י עושר גדול והוא מקמץ ואינו מרבה בצדקות ובנדיבות בודאי יש קלי' ושטנים ב"מ השוכנים על עשרו המינעים איתו שאל יוכל למשול בשלו אבל א"א היה נדיב גדול ובעל צדקה ומושל בכל אשר לו (אה"י והרב כלי יקר מפרש דקאי דאליעזר ע"ד זה מאי"ן):

מי שמזכהו הש"י לשדך בניו או בנותיו וראה לדבק במיוב מטובים כמו שהזהירו רז"ל במאד על זה וילמוד מא"א שבחר ברבקה הצדקת הנביאה והיא היתה ממשפחה גדולה בזמן ההוא ואשרי אנוש יעשה זאת (אח"י יש לרמוז רבקה גי' יצחק וק' יותר שזכתה לתקן י' בחי' כל א' כלולה מעשר מאי"ן):

ותמהר ותער כדה אל השקת וגו'. ראה והתבונן בחכמת המוסר שהיה ברבקה לנהוג כבוד הבריות כי מתחלה שתה אליעזר ונשארה מים בכדה ולא ידעה רבקה מה לעשות אם תתן אלו המים הנותרים לגמלים אז יהיה נראה כאלו היא משוה הבהמה לאדם להשקותם מכלי אחד ואם תשפוך מים הנותרים לחוץ הוא ג"כ העדר כבוד להיות המים הנותרים משתייתו נידונין כשופכין ונתחכמה ותרץ להשוקת ומכח הריצה הגדולה עשתה כאלו נפל הכד מאיליו מידיה ונשפך והיתה ממלאת בו מים ובזה נשאר אליעזר בכבודו (אח"י עמ"ש בענותי בקונט' פני דוד. מאי"ן):
ב"ר א"ר יודן לימדתך תורה שאם יהיה לארם בנים גדולים יהיה

תרגום אונקלוס

יט. וְאִלֵּין. תּוֹלְדָת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם. אַבְרָהָם אוֹלֵיד יָת יִצְחָק: כ. וַהֲוָה יִצְחָק בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין. כַּד נְסֵיב יָת רִבְקָה. בַּת בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה. מִפַּדַּן אֲרָם (נ״י דַּאֲרָם). אֲחָתֵיהּ. דְּלָבָן אֲרַמָּאָה לֵיהּ

תו״א ואלה סנהדרין לח: אברהם ב״מ מז: ויהי יצחק. יבמות סד:

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק׃ כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן

תפסיר הרס״ג

יט) והד׳א שרח תאליד יצחק אבן אברהים. בעד מא כ׳ץ אברהים מן אולאדה יצחק: כ) ולמא כאן יצחק אבן ארבעין סנה. תזוג ברבקה. אבנה׳ בתואל אלארמני. מן פדן

ד׳ ה׳ ז׳ למנחת שבת ובי״ה

בעל הטורים

(יט) הוליד. בגי׳ דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומה לאברהם: (כ) בקחתו. ב׳ במסורה בקחתו את רבקה. בקחתו והוא אסור באזיקים גבי ירמיה מה קחתו דהתם אסור אף הכא אסור ללמד שאף יצחק עקר היה וילפי׳ ממנות ליצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתיב התם ויעתר מנוח: לכן וכן בדברי הימים לאחר שכתב כי בני אברהם היו יצחק וישמעאל ובני קטורה חוזר וכותב סתם ויולד אברהם את יצחק: (כ) בן מ׳ שנה. וכתיב בן ס׳ שנה בלדת אותם משני הפסוקים הללו למדנו שהיתה

רשב״ם

(יט) ואלה תולדות יצחק. אברהם הוליד את יצחק. לפי פשוטו של מקרא לפי שאמר למעלה בישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית. אבל כאן יצחק עיקר בן היה לאברהם שהוא הוליד את יצחק מאשתו גמורה כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע.

רש״י

(יט) ואלה תולדות יצחק. יעקב ועשו א האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. לאחר שקרא הקב״ה שמו אברהם אח״כ הוליד את יצחק. ד״א ע״י שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק ב לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב״ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם (היה) שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי ג כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל״ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל״ז שנה דבת צ׳ היתה כשנולד יצחק ובת קכ״ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו׳ הרי ליצחק ל״ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה ד המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג׳ שנים ה ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ו ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין. ויש פותרין פדן ארם כמו שדה

שפתי חכמים

א פי׳ דכ״מ דכתיב ואלה מוסיף על ענין ראשון וכמו שאברהם הוליד צדיק ורשע כך יצחק הוליד צדיק ורשע: ב (נח״י) כ׳ הרא״ם ומה שהוזקק לאמת שיצחק הוא בן אברהם הוא לפי שליצני הדור וכו׳. ולא נהירא דא״כ לא לכתוב לא וי״ו ולא ה׳ רק לכתוב אלה תולדות יצחק כמו אלה תולדות נח או אלה תולדות יעקב לכנ״ל דה״פ ע״כ לפרש על עשו ויעקב האמורים בפרשה שהיה אחד צדיק ואחד רשע והשתא א״ש שע״י שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לחזור ולומר וכו׳ ואל תקשה לא לכתוב לא זה ולא זה לפי שהיו ליצני הדור אומרים שזמן לידת יצחק מאבימלך וכו׳ שהרי שהתה וכו׳ ועכשיו מלאו מקום לחזק את דבריהם שהרי אחד היה צדיק כמו שרה וא׳ רשע כמו אבימלך ואלו היו מאברהם היו שניהם צדיקים לכך הוצרך לומר בן אברהם ולחזק כתב אברהם וכו׳ וזהו שקיים הרב וזהו שכתב כאן וכו׳ שאילולא אחד צדיק ואחד רשע לא היה כותב זה בכאן אלא במקום אחר ודו״ק ג אין המקרא צריך שעד לדבריו שהיה בן ארבעים שנה אלא ה״ק מפני מה לא נשא ל״ח או כ׳ שנה שהרי קיים כל התורה ויחיד וחביב לאביו ולאמו ה״ל להשיאו משהיה ראוי לזרע ועי״ז פי׳ שהרי וכו׳: ד דאל״כ למה שהה כ״כ ולא נשאה תיכף לבשורה ר״ל דמן הדין הי״ל ליסא כבר אשה אבל לא היה יכול מפני שלא רצה אברהם להשיאו אשה מבנות כנען כמו שפירש״י לעיל בפסוק ויהי אחר הדברים האלה אחרי הרהורי דברים וכו׳: ה ואע״פ שאינה ראויה להריון אפ״ה נשאה כדי שלא יהיה בהרהורי עבירה: ו וא״ת כבר שמעינן כיון שכתב לעיל בת בתואל אחות לבן וי״ל דר״ל דמהכפל שמעינן שהכתוב

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) יצחק אברהם הוליד את יצחק. הוליד בגימ׳ דומה שהיה קלסתר פניו דומה לאברהם:

(כ) ויהי יצחק בן ארבעים שנה. פירש״י שנשא יצחק את רבקה כשהיתה בת שלש שנים וקשיא דבשלהי ספרי מסיק ג׳ שנותיהן שוין קהת ורבקה ובן עזאי. וא״כ חיתה רבקה קל״ג שנים כמו קהת ואם לא היתה כי אם בת שלש שנים כשנשאה יצחק תמצא שחסר משנותיה י״א שנים ביצד בת ג׳ נשאה ובת כ״ג היתה כשילדה. וא״כ כשילדה

לידת יעקב ועשו

ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק. ידוע שאלת המפרשים ורש״י ז״ל על הכפל לשון "יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק". ואולי יש לומר כי דרך העולם כי אם יש לעני איזה קרוב עשיר. הוא מתפאר בפני בני אדם פלוני העשיר הוא קרובי. אבל העשיר לא יתפאר עם העני ולא יאמר פלוני העני הוא קרובי. או עם הארץ אם יש לו איזה קרוב ת״ח. הוא מתפאר בפני בני אדם פלוני הת״ח היא קרובי. אבל הת״ח לא יתפאר עם העם הארץ ולא יאמר פלוני העם הארץ הוא קרובי. כי לעולם הקטן מתפאר עם הגדול ממנו. וכן אב ובנו. אם האב גדול במעלה או בעשירות יותר מבנו. הבן מתפאר באביו. פלוני הוא אבי. ואם הוא בהפך אם הבן גדול במעלה יותר מאביו או עשיר ממנו. אז האב מתפאר בבנו. פלוני הוא בני. ואם שניהם שוים במעלות. או שיש להאב מעלות מה שאין בבן ויש מעלות בבן מה שאין באב. כגון שאחד עשיר ואחד ת״ח אז הבן מתפאר באביו והאב מתפאר בבנו. וכן היה באברהם ויצחק. אברהם הי׳ מתכבד ביצחק שהוא בנו. ויצחק הי׳ מתכבד באברהם שהוא אביו. וז״ש הכתוב אלה תולדות יצחק בן אברהם. יצחק הי׳ מתפאר שהוא בן אברהם. אברהם הוליד את יצחק. אברהם הי׳ מתפאר שהוליד את יצחק שיצחק הוא בנו:

(כ) ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וגו׳. רש״י ז״ל פי׳ להודיעך שבח רבקה וכו׳ ונוכל לומר דרש״י ז״ל פי׳ על פסוק ויקח עשו את בשמת בת ישמעאל אחות נביות על נשיו לו לאשה. דעשו יעדה לו לאשה בחיי ישמעאל ואח״כ מת

נוה שלום

ואלה תולדות, והד׳א שרח תיאליד, וזה ביאור תולדות וכו׳, ע״ל (ה ח). (יט) אברהם הוליד, בעד מא כ׳ץ וכו, אחר ששילח בני הפילגשים ובחר מתולדותיו את יצחק. (כ) מפדן, מן פדאן, שדה, והוא מקום חרישת צמד בקר ביום אחד.

אבן עזרא

(יט) ואלה אחר שהזכיר תולדו׳ ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב. וי״א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו. וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו. וי״א כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בנו: (כ) מפדן. שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן. הוא ידוע ונכבד מאביה וכן

מסורת הקריאה

(כ) מפדן, הדלי״ת בפתח לפי שהוא

אבי עזר

(יט) (ויש אומרי׳ שטע׳) כי בני הפילגשי׳ שלא ממנו ואת יצחק בנו גדל עמו.

מוסרי של״ה והגהות

המשך מעמוד הקודם

משיאן תחילה ואח״כ הוא נושא לו אשה ממי אתה למד מאברהם בתחילה ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ואח״כ ויוסף אברהם ויקח אשה:

נחל קדומים

יט (א) ואלה תולדות יצחק. מה כתיב למעלה וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים בואכה אשורה על פני כל אחיו נפל ואלה תולדות יצחק. אפשר דרך רמז ומוסר. במ״ש כי לענין התורה והמצות יסתכל האדם למעלה ממנו וכל ישעו וכל חפץ יהיה להשיג עוד מעלה לעבוד ה׳ אבל בענייני הגוף יראה למטה ממנו ורמזוהו בפ׳ ארח חיים למעלה למשכיל. למען סור משאול מטה. גם ידוע חמדת הממון חיילא בכולל וכתבו ז״ל כי בן ממון במילוי הוא ממון. והעריות גם המה קשות וכל אדם התאוה תאוה דבר שבערוה אם מעט ואם הרבה. וזה הרמז וישכנו מחוילה אשר שם הזהב עד שור לראות בעריות וזה רמז אשר על פני מצרים שהוא ערות הארץ והיו מסתכלין בענייני הגוף למעלה וזה רמז בואכה אשור״ה על פני כל אחיו כי שתים רעות הממון והעריות דין גרמא בואכה אשורה על פני כל אחיו שהיו מסתכלין אשורי״ם ולטושים למעלה מהם על פני כל אחיו והמה רואים לעלות על פני כל אחיו. ועל ידי זה נפל כל אחד בזמנו לגהינם. כל קבל דנא אלה תולדות יצחק גבורה שכובש את יצרו ומאיר נשמתו ותצחק ליום אחרון בעה״ב ע״ד שדרשו במדרש הנעלם. וזה שהצדיק תמיד רואה הנשמה לתקנה ולצחצחה וזה הרמז בן אברהם היא הנשמה כמו שדרשו במדרש הנעלם. וכיון שכל מעייניו בנשמה שהוא אברהם גם הנשמה תעזרהו ותשלימהו עד יכון בצדק לשמוח בעה״ב וזהו אברהם הוליד את יצחק ודוק ורבינו אפרים כתב אברהם הוליד גי׳ דומה לאקונין: (ב) כתב רש״י לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה וכו׳.

חומת אנ״ך

א ואלה תולדות יצחק בן אברהם. מה כתיב למעלה בישמעאל על פני כל אחיו נפל אפשר במ״ש גורי האר״י זצ״ל דגרים באים מעשו ולא מישמעאל וז״ש נפל דאין גר בא ממנו. אך ואלה תולדות יעקב ועשו דגם מעשו באים גרים. ותולדות חסר כי הם מיעוטא דמיעוטא: ב אברהם הוליד את יצחק. פירש״י לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה וכו׳ מה עשה הקב״ה צר קלסתר של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וז״ש כאן יצחק בן אברהם שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק עכ״ל ומקשי׳ דהממזר דומה לנורת הבעל דהאשה יראה וחושבת בבעלה. ומתרצים דהיינו דוקא בנואף דעלמא אבל כשהמלך הוא הנואף האשה אינה מתפחדת ואינה מהרהרת בבעלה. ועוד מתרצים דיצחק כשנולד לא היה דומה לאברהם ואחר שנולד שהיו אומרים מאבימלך אחר כך צר קלסתר עכ״ד. ולתירוץ שני קשה דאמאי הוצרך לשנות קלסתר פניו שידמה לאברהם והלא מה שאינו דומה לאברהם תסגי דאם היה ממזר היה דומה

הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק
לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא
וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה
אִשְׁתּוֹ׃ כב וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ

תרגום אונקלוס

לְאִתּוּ׃ כא. וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם
יְיָ לְקָבֵיל אִתְּתֵיהּ. אֲרֵי
עַקְרָא הִיא. וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ
יְיָ. וְעַדִּיאַת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃
כב. וְדָחֲקִין בְּנַיָּא בִּמְעַהָא׃

תו"א ויעתר יצחק. סוכה יד יבמות סד: ויעתר לו. בתרא פד:

תפסיר הרס"ג

ארם. אכ'ת לבן אלארמני. פצארת לה זוגה: כא) ת'ם שפע יצחק אלי' אללה חיאל זוגתה. אד' כאנת עאקר. פשפעה אללה פחמלת: כב) פאזדחם אלאולאד פי בטנהא. פקאלת. לו

רשב"ם

עקרה עשרים שנה: (כא) ויעתר. רבוי דברים. כדכתיב העתרתם עלי דבריכם: לנכח. בשביל: (כב) ויתרוצצו הבנים בקרבה. לשון רץ לקראת רץ שהיו רצים ומתנענעים בתוך גופה כדרך עוברים. וכן מן קם מתקוממים מן לן מתלוננים. אבל מלשון רצץ עזב

בעל הטורים

הארמי. אותיות הרמאי: (כא) כי עקרה הוא. הוא כתיב לומר לך שאף הוא היה עקר ואית דדריש המקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע אלמא לאו עקר היה: ותהר רבקה אשתו. אשתו בגי' קש ואש והיה בית יעקב אש ובית עשו לקש: ויתרוצצו. זה הולך אחר לו את בני ישראל וזה הולך אחר עכו"ם דכתיב הואיל הלך אחרי צו. זה מתיר ציווי של זה

אבן עזרא

אחות נחשון: (כא) ויעתר. מבנין הקל. כי העתירו אל ה' מהכבד וטעמו שרצה השם בדבריהם: ויעתר ויתרצה מבנין נפעל: (כב) ויתרוצצו. מלשון מרוצה והצד"י כפול ואחיו כברקים ירוצצו. ונקראו בנים על שם סופם. וכן ובגדי ערומים תפשיט. והיא שאלה לנשים שילדו אם אירע להן ככה ותאמרנה לא: וטעם ותאמר א"כ הדבר והמנהג למה

רש"י

ארם שבלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ז ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי ח הוא וכן (יחזקאל ח) ועתר ענן הקטורת מרבית עליית העשן וכן (שם לה) העתרתם עלי דבריכם וכן (משלי כז) ונעתרות נשיקות שונא דומות למרובות ט והנס למשא אנקריש"א (געהייפט) בלעז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת (יבמות סד): ויעתר לו. לו ולא לה כ שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה: (כב) ויתרוצצו. ע"כ המקרא הזה אומר דורשני שסתם מה היא רצילה זו ל וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתחי ע"ז עשו מפרכס לצאת. ד"א מתרוצצים זה עם

שפתי חכמים

מעיד בעצמו דצדקת היתה ולא למדה ממעשיהם: ז כי כאן במקבל הפעולה אי אפשר לפרשו מענין רבוי כי אם הפצרה הקרוב לרבוי ולכך כ' ג"כ ברישא והפציר ולכן פירשו קודס לנוכח אשתו וגם כי לא יאמר להקב"ה לשון נתפצר ולכן העתיקו למלת נתפתה כלומר שהקב"ה היה מתרצה לו: ח ר"ל דמלת ויעתר אין משמעותו לשון תפלה אלא לשון הפצרה ורבוי הוא ולא לשון תפלה: ט ר"ל איך אפשר לומר דונעתרות נמי ל' ריבוי הוא א"כ קשה היאך שייך לומר שהשונא ינשק הרבה ועז"פ דומות למרובות והנס למשא ר"ל אע"פ שאינו נושק אלא פעם אחד מ"מ דומה בעיניו כאלו נשק הרבה פעמים והנשיקה האחת היא כמשא עליו והא דלא הביא האי וכן נעתרות וגו' לעיל גבי ויעתר שהוא נמי לשון ריבוי י"ל דלעיל הוי מלי למימר דמלת ויעתר משמש ב' לשונות ל' הפצרה ול' ריבוי כמו שפירש"י גבי לשבור אוכל שמשמש ב' לשונות ל' מכר ול' קנין וגבי ויעתר לו פי' שלשון ויעתר ל' הפצרה הוא דלא שייך גבי הקב"ה ל' ריבוי לומר שנתרבה ח"ו וא"כ פי' של נעתרות נשיקות שונא נמי ל' הפצרה הוא כלומר שצריכים להפציר בשונא שישק לשונאו אבל עכשיו שפי' שגם ויעתר לו פירושו ל' ריבוי וא"כ כל לשון ויעתר הוא ל' ריבוי וא"כ צריכין אנו לפרש קרא דונעתרות נשיקות שונא ל' דומות למרובות וק"ל: י לפי שאין דרך המתפללים להתפלל זה לעומת זה: כ דק"ל ויעתר להם מבע"ל דהא שניהם התפללו ומתרץ לו ולא לה וכו': ל ר"ל כיון שסתם מה היא רצילה זו א"כ מסתמא היא רצילה כדרך שאר נשים מעוברת וא"כ למה כתיב אח"כ א"כ למה זה אנכי וכי אינה יודעת שיהיה לה צער העיבור אלא ודאי כמו שדרשו רז"ל שהיא ל' ריצה דאין דרך להיות כן בשאר נשים ועז"פ אח"כ ותאמר א"כ שצער העיבור שלי יותר

רבינו בחיי

(כד) והנה תומים בבטנה. תומים חסר לפי שהאחד מהם רשע אבל תאומים שבפרץ וזרח מלא ששניהם צדיקים: (כה) ויצא הראשון אדמוני. אמרו במדרש בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון אני נגלה לכם ראשון ופורע לכם ראשון. ובונה לכם ראשון. ומביא לכם ראשון. אני נגלה לכם ראשון שנא' (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון. ופורע לכם ראשון זה עשו הרשע שנאמר ויצא הראשון אדמוני. ובונה לכם ראשון זה בית המקדש

לידת יעקב ועשו

מת ישמעאל והשיאה נביות אחיה. וכך פירושו דקרא ויקח עשו את בשמת בעודה בת ישמעאל. בחיי ישמעאל אביה. אחות נביות על נשיו לו לאשה. אבל בשעה שעשו לקחה לו לאשה היתה אחות נביות לבד. כי ישמעאל לא הי' אז בעולם. וביצחק ורבקה ג"כ כך הי'. בתחלה אמר בתואל לאליעזר הנה רבקה לפניך קח ולך. ונגמרה השידוכין. ואח"כ מת בתואל. והשיאה לבן אחיה והוא שלחה ליצחק. וכך פירושו דקרא „בקחתו את רבקה בת בתואל". בתחלת הלקיחה היתה בת בתואל כי בתואל עודנו חי. אמנם לבן הארמי לו לאשה. כשהיתה לו לאשה לא היתה רק אחות לבן. ולא בת בתואל. כי בתואל לא הי' אז בעולם:

(כא) ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו וגו' ותהר רבקה אשתו. וקשה הלא בתחלה הי' לו להזכיר שמה. „לנוכח רבקה אשתו" ולא זכר שם רבקה. רק סתם אשתו. ולבסוף מסיים רבקה אשתו. ונוכל לומר כי יצחק ידע שאמו שרה לא זכתה להוליד עד שהשי"ת שינה שמה. שרי אינה מוליד אבל שרה תוליד. לכן חשב יצחק איך אתפלל בשם רבקה. שרבקה תוליד. אולי גם היא צריכה לשינוי השם. רבקה אינה מוליד. אבל כשתקרא בשם אחר אז תוליד. לכן התפלל סתם שאשתו תוליד. אבל ה' ית' עשה לה נס יותר גדול מאשר עשה לשרה. שבלי שינוי השם ג"כ הולידה. וז"ש הכתוב ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו. בקש שהשי"ת יפקוד את אשתו. באיזה שם שירצה הקב"ה. בשם זה או יתן לה שם אחר. אבל ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו כמו שהיתה בשמה הראשון נתעברה ולא שינה הקב"ה את שמה [כ"ח]:

ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה' וגו'. לכאורה הג' תבות ויעתר לו ה' מיותרים. כיון שכתוב אח"כ ותהר רבקה אשתו בודאי שמע ה' תפלתו. לכן פי' רש"י ז"ל לו ולא לה. ואפשר לומר שבא הכתוב להגיד לנו טעות יצחק. שלא ידע כי גם הוא עקר. אך הי' סבור כי רק אשתו עקרה. ע"כ כתיב ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא. זה הי' לפי סברתו ובאמת גם הוא הי' עקר כדאיתא בדברי רז"ל. ומחמת כי המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה. ע"כ ויעתר לו ה' מקודם שהוא נרפא שלא יהי' עקר. ואח"כ ותהר רבקה אשתו. פי' אח"כ גם היא נרפאת: (כב) ויתרוצצו הבנים בקרבה וגו' שני גוים בבטנך וגו'. וקשה היתכן הולד המונח בשליא וכל ולד מונח בשליא אחת. ואף אם יהיו תאומים יש לכל ולד שליא בפני עצמו. ואיך יוכל היות שיתרוצצו הבנים. ומה כונת אמרה למה זה אנכי

דעת זקנים מבעלי התוספות

יעקב היתה בת כ"ב ויעקב בן ס"ג כשנתברך כדפירש"י בסוף הסדר הזה וי"ד שנה נטמן בבית עבר וכו' שנה שמש בבית לבן ושתי שנים נשתהה בדרך ובאותו פרק נתבשר על מיתת אמו כדפירש"י בפ' וישלח גבי אלון בכות וא"כ לא היתה כי אם בת קכ"ב שנים. ל"נ שהיתה רבקה בת י"ד שנים כשנשאה יצחק והכי איתא בסדר עולם וכן אמר ר' יהודה ואז תמצא שחיתה קל"ג שנים מכוונים. ולפי זה צ"ל מה ששנינו בסדר עולם כשחזר אברהם מן העקדה נתבשר שנולדה רבקה שנולדה כבר עבר י"א שנים. ועל זה הקשה הרב משה שלמה בר אברהם המכונה אנסימא"ן מאי האי דאמרינן נותנין זמן לבתולה שנים עשר חודש וילפי לה מקרא דכתיב תשב הנערה וכו' והאיך מצינו למילף מרבקה והלא בוגרת היתה באותו זמן ואמרי' התם דלבוגרת אין נותנין כי אם ל' יום כמו לאלמנה וצ"ע:

(כא) לנוכח אשתו. בגימטריא אש וקש רמז שתלד יעקב שנא' בו והיה בית יעקב אש ועשו שנא' בו ובית עשו לקש:

מסורת הקריאה

סמוך: (כא) לנכח, כולם מלעיל: ויעתר, התי"ו בסגול כי הנגינה מלעיל: (כב) ויתרוצצו, הצד"י בשוא לבדו לפי דרכנו מ"ש: למה, עיין

אבי עזר

וזה: (כא) (העתירו אל ה' מהכבד) נ"ל

נחל קדומים

צריך להבין שהיו רשעי הדור אומרים הול"ל ומה הלשון אומרת ליצני ופירש מר זקני אב"י אבי כמהר"ר ישעיה זלה"ה דאלו לא היו רשעים וידעו כי יצחק נולד מאברהם רק כי בעבור שהתפלל אברהם אע"ה על אבימלך נפקדה שרה וז"ש מאבימלך מסיבת אבימלך נתעברה שרה ור"ל מאברהם אך מפקי לה בלשון ליצנות ופתאים עברו יסברו שהוא כפשט הדברים לכן צר קלסתר וכו' ע"כ שמעתי כד הוינא טליא ואחר כמה שנים נדפס ס' טירת כסף וראיתי שפירש כך לפי הרשום בזכרוני: (ג) אברהם הוליד את יצחק. פירוש דאלו בנו הוא עקר וסריס לא קיים פריה ורביה ועתה שיצחק הוליד למפרע קיים אברהם פריה ורביה וז"ש אלה תולדות יצחק בן אברהם ועתה שהיו לו תולדות עתה אני אומר אברהם הוליד את יצחק וקיים פריה ורביה דעד עתה יצחק היה עקר. הרב מהר"ם ן' חביב בדרשותיו כ"י. ויש מי שפירש דכתב רבינו בעה"ט לא יבא פצוע דכה וסמיך ליה לא יבא ממזר לומר שהממזר אינו מוליד ע"כ. וק' דראינו כמה ממזרים הולידו כמ"ש הוא ענה. וכן באלופי עשו וחורי ומוכרח דה"ד בישראל הוא שממזר אינו מוליד דוקא. ואברהם מעת שנימול ונקרא אברהם יש לו דין ישראל. וז"ש אלה תולדות יצחק אף שהיה בן אברהם ויש לו דין ישראל ואיך הוליד יצחק אם לא שאברהם הוליד את יצחק ולכן יצחק ג"כ הוליד כי הוא זרע קדש מאברהם: כא (ד) לנכח. גימט' גהינ"ם היה מתירא שאם לא היו לו בנים היה רואה פני גיהנם וכן אמרו רז"ל בחזקיה לפי שלא היו לו בנים נאמר כי מת הוא בעה"ז ולא יחיה לעה"ב. רבינו אפרים בפרישתו

חומת אנ"ך

לאברהם. ומוכרח לצרף תירוץ ראשון דהכותף היה מלך ויאמרו דלכך לא נדמ' לאביו ולכן הוצרך לשנות אה"ד. וזה מדוקדק בדברי רש"י ז"ל שהיו אומרים מאבימלך נתעברה שרה כלומר ולהיותו מלך אינו דומה לכך אחר כך צר קלסתר. ואפשר לפרש הכתוב באופן זה ואלה תולדות יצחק בן אברהם. ואחר שהיה בעולם יצחק הוסיף אברהם הוליד את יצחק את ריצה זיו קלסתר פניו דומה לו. וזה רמז רבינו בעל הטורים הוליד גי' דומה דאח"כ נעשה דומה לו. ורז"ל במדרש תנחומא לא נברא העולם אלא בשביל יצחק וכו' ע"ש ואפשר לומר במשרז"ל בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית. ובשביל יצחק ניצולו ישראל ממצרים שנקרא יצחק ונתרצה שיקרא יצחק. וגם היה מתפלל בפי הצירות על ישראל גם נחמו גי' יצחק ולעת"ל יליץ טוב על ישראל כמשז"ל ע"פ כי אתה אבינו וכל אלו הקדמות מרז"ל כמ"ש בס"ה ונמצא דבשביל יצחק נתקיימו ישראל וא"ש שלא נברא העולם אלא בשביל יצחק שבזכותו נתקיימו ישראל וזה רמז הפסוק ואלה תולדות

תרגום אונקלוס

וַאֲמַרַת אִם כֵּן. לְמָא דְנָן אֲנָא. וַאֲזַלַת לְמִתְבַּע אוּלְפָּן מִן קֳדָם יְיָ: כג. וַאֲמַר יְיָ לַהּ. תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַכִי. וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן. מִמְּעַכִי יִתְפָּרְשָׁן. וּמַלְכוּ מִמַּלְכוּ תִּתְקַף. וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבַּד לִזְעֵירָא: כד. וּשְׁלִימוּ יוֹמָהָא

(מקרא)

וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה: כג וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים* בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר: כד וַיִּמְלְאוּ

* גוים קרי

ת"א שני גוים ברכות נז עבודת כוכבים יא: ולאם מלאם פסחים מב מגלה ו סוטה מא סנהדרין צד: וימלאו ברכות ה

תפסיר הרס"ג

עלמת אן אלאמר הכד'א לם אטלבה. ומצ'ת לתלתמס עלמא מן ענד אללה: כג)פקאל אללה להא. אן אבא אמתין פי בטנך. וחזבין מן אמעאך יתפרקאן. ויתאייד אחדהמא מן אלאכ'ר. ואלכביר יכ'דם אלצג'יר: כד) ולמא כמלת איאם ולאדהא.

בעל הטורים

זהו מתיר ליוויו של זה: לדרוש. בגי' מן שם בן נח: (כג) גוים. גיים כתיב רמז לעשרה אומות שבאו להחריב את ביהמ"ק אהלי אדום וישמעאלים וגו' והם יו"ד. דבר אחר גיים עולה ס"ג זה נתברך בן ס"ג וזה בא בס"ג אומות בחורבן בית שני דז' אומות נעקרו והיינו דכתיב הכל ס"ג יחדיו נאלחו: שני גוים בבטנך בגימטריא זה רבי יהודה ואנטונינוס: ולאום מלאום יאמץ. יגבר על חבירו ויחריבו

רשב"ם

דלים הי' לו לומר ויתרצצו כמו בטרם יתנגפו רגליכם: לדרוש את ה'. אל הנביאים שבאותן הימים כדכתיב לדרוש את ה' מאתו. וכתיב כי יבא אלי העם לדרוש את ה': (כג) ויאמר ה' לה. ע"י נביא: שני גוים. אל תיראי כי צער העיבור שלך בשביל ששני תאומים יש בבטנך שמרובה צער העיבור של שנים מעיבור אחד: ושני לאמים. מלכיות. כדכתיב מלכי ארץ וכל לאמים כפל לשון הוא. אבל לאמים הוא עמים ומתוך שהנביא התחיל לומר לה גמר ופירש לה כל העתידות: ורב יעבוד צעיר. ולכן אהבת את יעקב שאהבו הקב"ה

נוה שלום

(כב) אם כן למה וכו', לו עלמת אן אלאמר הכד'א לם אטלבה, אלו ידעתי שיהיה לי הריון משונה כזה לא הייתי מבקשת רחמים עליו, לדרש, לתלתמס עלמא כת"א, עיין רשב"ם וראב"ע ז"ל. (כג) שני גוים, אבא אמתין, בתוספת אבא ביאר הנסתר בלשון המקרא, ושני לאומים, וחזבין, (אלחזב אלטאיפה

רש"י

זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרש. לבית מדרשו מ של שם: לדרש את ה'. שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה' לה. ע"י שליח נ לשם נאמר ברוח הקודש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך. גיים כתיב ם כמו (המו) גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת ע לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ע"א י"א): ושני לאמים. אין לאום פ אלא מלכות: ממעיך יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו צ וזה לתומו: מלאום יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל ק וכה"א אמלאה החרבה (יחזקאל כו) לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים: (כד) וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת

שפתי חכמים

מ דאל"כ ותדרוש את ה' מבע"ל מאי מאמר נפיש למה זה אנכי: ותלך והלא מלא כל הארץ כבודו ואין סברא שהלכה לבית מדרשו של עבר בזמן שהיה שם קיים דהוא היה בן בנו של שם. וא"ל למה לא הלכה אצל אברהם שהרי גם הוא היה נביא. וי"ל דהקב"ה סיבב כן להעלים מאברהם ענין ההריון שלא יצטער שהרי מת אברהם קודם שיצא עשו לתרבות רעה כדי שתהא מיתתו בשיבה טובה: נ דאין שייך לומר דהוא עצמו קאמר לה כיון שהיא עצמה לא היתה מדברת אל השכינה ועי"ל דרש"י דייק מדכתיב ויאמר ה' לה ולא כתיב ויאמר לה ה' כמ"ש גבי הגר ויאמר לה מלאך או ויאמר לה בועז אלא ודאי ה"פ ויאמר ה' לשליח שיאמר לה: ם והוא ל' גאים כי היו"ד בא במקום אל"ף: ע פי' דאנטונינוס בא מעשו ורבי בא מיעקב. וקשה הא אמרינן בכתובות בשעת פטירתו של רבי זקף י' אצבעותיו כלפי מעלה וכו' ואמר לא נהניתי מעולם הזה לפי הטורח שיגעתי אפי' באצבע קטנה. וי"ל דבני ביתו היו אוכלין ולא פסקו משולחנו וזה הוא גאות אבל רבי בעצמו לא היה אוכל. רא"מ ועיין בנח"י: פ דאל"כ ושני לאמים ל"ל. (מהר"ן) דיוקו ממלת יאמץ דלא שייך אלא במלכים וכ"ה בהדיא ברש"י ע"ז ד' כ': צ פי' שאין הכוונה בזה להודיע לה מה שיש במעיה שהרי כבר אמר שני גוים בבטנך רק הכוונה הוא להודיע לה איכות הגוים שבבטנה מה היא ואומר שבעודם במעיה בטרם יצאו לאויר העולם הם נפרדים זה מזה שלא כמנהג זה לרשעו וזה לתומו בעודם במעיה ולכן כתב במקום יפרדו שהוא לשון עתיד נפרדים שהוא ל' בינוני לומר שכבר הם נפרדים במעיה. הרא"ם. וא"ת הרי מצינו בספרי שאין יצה"ר שולט באדם במעי אמו כדכתיב מנעוריו פי' משנגער ממעי אמו. הג"א פי' שאין האדם מתאוה בילה"ר לחטוא קודם שנולד אבל מה שעשו רץ ומפרכס בעבירה לפני ע"א זה היה בטבעו שרצה להתדבק במינו ע"ש: ק כלומר לא יהיו שניהם בגדולה בזמן א' אלא וכו' ומ"ש מלאום כמו מכל מלמדי שהוא כמו מן ולא יותר

אבן עזרא

זה אנכי בהריון משונה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו שנה: ורב. הוא הפועל וכן בן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסוק: (כד) תומים. בחסרון אלף השורש. כמו אם לא שריתיך לטוב שפירושו נתתי שאריתיך

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כג) ורב יעבוד צעיר. פי' והרבה יעבוד צעיר כלומר זמן גדול כמו יש לי רב:

לידת יעקב ועשו

אנכי. ומהו התשובה אשר בא אליה מן השמים ע"ז. ולמה לה לידע כל זה. ומדוע הראו לה דבר זה מן השמים. ומדוע בפסוק הא' נאמר ויתרוללו הבנים בקרבה. ובפסוק הב' נאמר שני גוים בבטנך. מדוע נשתנה הלשון מן בקרבה לבבטנך. הלא בפסוק הא' הי' יכול לכתוב ויתרוללו הבנים בבטנה. ובפסוק הב' הי' יכול לכתוב שני גוים בקרבך. כי בקרבך ובבטנך כונה אחת להם ומדוע בא השינוי. עוד יש להבין להלן על הפסוק עלי קללתך בני. מפרש התרגום אלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ברי. מתי נאמר לרבקה הנבואה הזאת. ונוכל לומר דלשון בקרבה הנאמר כאן אין פירושו בבטנה. רק כמו שנאמר בקרבו יקדישו את קדוש ישראל. ר"ל במחשבתו. וכמו כן כאן ויתרוללו הבנים בקרבה ה"פ כשהיתה עוברת על בתי ע"ז במחשבתה נדמה לה שאחד מפרכס לצאת וכאשר היתה עוברת על בתי שם ועבר הי' נדמה לה שאחד ג"כ מפרכס לצאת. וידעה מזה כי בודאי לא בחנם מראין לה מן השמים הדבר הזה. רק הכונה היא שצריכה לדעת זאת. ע"כ התפלאה הפלא ופלא ותאמר אם כן. פי' אף אם אמת הדבר שאני מעוברת בשני בנים ואחד יהי' צדיק ואחד רשע אבל יהי' כן לאחר ימים רבים כשיגדלו. למה זה אנכי. צריך לדעת זאת כעת. ומה אוכל לעשות לזה. ולמה מראין אותי זאת מן השמים. לזה באה התשובה מן השמים ויאמר ה' לה ע"י נביאו נאמן ביתו. שני גוים בבטנך. הילדים אשר בבטנך המה שני גוים. ומחמת זה המה רחוקים מאד במדותיהם. ויוכל אחד להזיק לחברו. לכן מוטל עליך לשמרם מיום הולדם שלא יהיו האחים יחדו. רק הפרוד נאה להם ונאה לעולם. גם עליך מוטל לעשות שהרב יעבוד לצעיר. מה שיהי' ביכלתך לעשות מוטל עליך לעשות. וזה פי' הפסוק שני גוים בבטנך. הילדים אשר בבטנך המה שני גוים. ושני לאומים. והחיוב עליך לעשות כל מה שתוכל אשר ממעיך יפרדו. תיכף כשיולדו ויצאו מן המעים. יהיו נפרדים זה מזה. ולאום מלאום יאמץ. וכאשר תחזה שאחד יחפוץ להתאמץ ולהתחזק על חברו. החיוב עליך להתערב בדבר ולעשות תחבולות שיהי' ורב יעבוד לצעיר. ע"כ בענין הברכה שרצה יצחק לברך את עשו. בברכה הוי גביר לאחיך. הי' החיוב מוטל על רבקה לקיים דבר ה' שהברכות יחולו על ראש יעקב כדי שיקוים ורב יעבוד לצעיר. ולזה אמרה רבקה ליעקב בנבואה אתאמר לי דלא ייתון

מסורת הקריאה

לעיל ד' ו': זה, הזי"ן בדגש: (כג) מלאם, הלמ"ד רפויה שלא כמנהג כי כן נמסר עליו לית ורפי: יאמץ, המ"ם בקמץ בזקף. גליון מס"ק ומס"ג ריש

אבי עזר

מהכבד הנוסף: (כג) (ורב הוא הפועל) הנה חסר את המורה על הפעול ולא ידענו אם הרב יהיה עבד לצעיר או צעיר לרב. אבל פתרונו לפי ענינו וכן בן יכבד אב. ומה נעמו דברי המדרש בפרשה זו וז"ל את דרשינן ברבות הפשע חלילה הפועל זכה יעבוד לא זכה יעבד ע"ש כיון בחסר

נחל קדומים

כ"י. זאגב שטפיה כתב כן דלשון הש"ס פ"ק דברכות משום דלא עסקת בפריה ורביה והיינו שלא נשא אשה כמבואר שם. איברא דמי שאין לו בנים ג"כ מילתיה אמורה בזהר הקדוש: (ה) כתב רש"י לפיכך לו ולא לה. הני מילי דרש"י נראים שפת יתר דכבר אמר בתחילה לו ולא לה לפי שאינו דומה. וכבר כתבנו בעניותינו בזה. ועתה אפשר לומר דנרגש רש"י שתי הרגשות אחת תיבת לו יתר. ותו הול"ל ויעתר ה' ליצחק ולכך פירש לו ולא לה ואיני למעט בכבודה רק שאינו דומה וכו' ומאחר דאין החסרון מצדה לכך לא כתב ויעתר ה' ליצחק כי אז היה לאפוקי רבקה וליתא כי אשת חיל היא אלא הפגם מצד אבותיה. וז"ש לפיכך לו ולא לה בהעלם ולא כתב ויעתר ה' ליצחק ודוק הטב: (ו) ותהר רבקה אשתו. ותה"ר אותיות תורה אמרו בעלי הסוד כמנין לילות שלומדין בהם תורה כך ימי הריון של אשה מט"ו באב עד ט"ו אייר וסי' זר"ע יעבדנו כי ט' חדשי עבור הם ר"ע ימים והז' של המילה ואז יעבדנו במצוה. רבינו אפרים בפירושו כ"י;

חומת אנ"ך

ר"ל אלה תולדות השמים והארץ יצחק דבעבור יצחק נבראת העולם ובהא א"ש מ"ש דורשי רשומות בהבראם נבר אהה דהיינו יצחק דנולד כשהיה אאע"ה בר מאה דבשביל יצחק נברא העולם כמדובר: ג ויעתר לו ה'. פירש"י לו ולא לה לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק וכו' לפיכך לו ולא לה עכ"ל כאשר ירדוף הקורא יסב"ור ולא ידע אמאי אצטריך רש"י לו' לפיכך לו ולא לה ואני בעניי כתבתי בזה על פכ"י ועל שפ"ת הנח"ל. איכו השתא אמינא מילתא כמ"ש הר"ן ז"ל הובא בעין יעקב פ"ק דיומא דיש הפרש בין תיבת לו לתיבת אליו דתיבת לו אף שהוא יחוד הוי"ו נחה ואינה נרגשת אך תיבת אליו הוא יחוד יותר עצמי דהוי"ו נרגשת ומורה יחוד פרטי יותר מתיבת לו עכ"ד ואפשר דז"ש רש"י ז"ל לו ולא לה דתיבת לו הוא יחוד ומיעוט וצריך לדרוש לו ולא לה. אמנם מה שמיעט רבקה אינו מגד עצמותה דצדקת היא אלא לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק. וכי תימא אמאן ליתא לן דהיינו מיעוט לגמרי לרבקה מגד עצמה שאינה ראויה להתקבל תפלתה לכך סיים

מרפא לשון

כב. ותלך לדרש את ה' — למתבע אולפן מן קדם ה', וכן בשמואל א' ט' בענין שאול כשהלך לדרש את שמואל בעד האתנת נאמר לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרש אלהים ות"י למתבע אולפן מן קדם ה' וצ"ל היאך תקרא שאלת מקרי האדם אלפן ואפשר שהיו שואלים מהנביא אפי' טעמי המקרים ההם להיותם

יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃
כה וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת
שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ כו וְאַחֲרֵי
כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו

תרגום אונקלוס

לְמֵילַד. וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא:
כה. וּנְפַק קַדְמָאָה סְמוֹק
כּוּלֵּיהּ כְּכָלַן (י"נ כִּגְלוֹם)
דִּסְעַר. וּקְרוֹ שְׁמֵיהּ עֵשָׂו:
כו. וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי.
וִידֵיהּ אֲחִידָא בְּעִקְבָא דְעֵשָׂו.

ת"א ויצא. פסחים סו:

תפסיר הרס"ג

פאד'א בתאמין פי בטנהא: כה) פכ'רג אלאול אחמרייא. כלה ככסא מן שער. ואסמוה עשו: כו) ובעד ד'לך כ'רג אכ'יה. וידה מאסכה בעקב עשו. פסמאה יעקוב. וכאן

רשב"ם

יכדכתיב ואהב את יעקב: (כד) והנה תומים. בכל דבר חדוש רגיל לומר כן. וכן ויהי בבקר והנה היא לאה כי עד עתה הי' סבור שהיא רחל וכן ויקץ פרעה והנה חלום כי לא היה סבור שהיה חלום עד שניער משנתו: (כה) אדמוני. רו"ש בלעז: כאדרת שער. שלובשים הרועים: ויקראו. כל העולם שמו עשו. אדם עשוי ונגמר

בעל הטורים

(כד) תומם. חסר יו"ד וא' שחסרה והיינו דכתיב אמלאה החרבה: י"א כנגד י"א שבטים שהיתה ראויה להוליד כדאיתא במדרש: (כה) אדמוני. ב' במס' הכא ואידך והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו וע"כ נאמר עם יפה עינים עם דעת סנהדרין הוא עושה שנקראו עינים שנאמר ואם מעיני העדה: אדמוני. מלמד שהשחית רחם אמו ונתגולל בדם. ד"א אדמוני מל' אדם שילא בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שאם הוא מלשון אודם אדרת שער אינה אדומה: עשו שהיה עשוי ונגמר. עשו בגימ' שלום שאלמלא שמו שהוא שלום היה מחריב העולם ד"א עשו ע' ש"ו שבא והשליט ע' אומות שברא׳תי בעולם: (כו) ואחרי כן יצא אחיו. כ"ן עולה ע' שע' אומות הן חוץ מיעקב: וידו. ג' במס'. הכא. ואידך וידו

חלק הדקדוק

ימין, ר"ח). כז) יודע ציד. כ' הרשב"א בתשו' סי' קס"ד, הכי מתרגמינן גבר נה שידכן מל' כשדכא שאמ' ביש נחלין, יפי' אדם בטל שאין לו מלאכה אלא כאחד השרים שהם נחים ומתעסקים בציד לתענוג, ותשקוט הארץ ושדוכת ארעא, וי"ש מן הגדולים שהיו גורסים שירכא ברי"ש ומתרגמינן ותשקוט ושרוכת וכן יודע ציד נה שירכן עכ"ל, (והנוסחא הישנה נחש

שפתי חכמים

ממנו כלומר שהאחד יקח האומץ מחבירו. ועור הוא מלכות עשו: ר פי' לא נכתב זה פה אלא כסימן דאל"כ מה בא להודיענו שהוא אדמוני בשלמא כאדרת שער בא לתת טעם למה שמו עשו. והא דכתיב גבי דוד והוא אדמוני כבר פי' רז"ל בדוד כתיב עם יפה עינים שפיכות דמים שלו היה ע"פ סנהדרין הנקראים עינים: ש ר"ל דשער דכתיב בקרא לא קאי על אדרת דכב"ח חוץ מאדם אין נקרא שער אלא נוצה או צמר אלא ה"ק כולו שער כאדרת שהוא כולו צמר. (נח"י) הרא"ם שכת פסוק מלא בזכריה י"ג ולא ילבשו אדרת שער הרי דשער קאי אאדרת וה"פ דקרא כולו היה מלא שער כאדרת המלאה שער והל"ל כולו שער כאדרת שער אלא שכ"ף הדמיון מורה ע"ז וכ"פ הרד"ק בשורש שער האדרת בעלת שער עיין שם: ת כיון דכתיב ויצא הראשון הל"ל נמי ויצא השני ומתרץ שמעתי מ"א וכו' פי' מ"ה לא כתיב שני דמן הדין הי"ל לצאת ראשון כמו שהיה בילירה

רש"י

לדתה. שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומם. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד צדיק ואחד רשע: (כה) אדמוני. סימן הוא ר שיהא שופך דמים (בראשית רבה): כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית ש של צמר המלאה שער פלוקיר"א בלעז (הארריג. פול מיט האר): ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: (כו) ואחרי בן יצא אחיו וגו'. שמעתי מדרש אגדה ת הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן בה שתי אבנים זו תחת זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשון ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטר את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: בעקב עשו. סימן

אבן עזרא

לטוב: (כה) יו"ד אדמוני, נוסף כיו"ד אכזרי. ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כלו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה: ויקראו שמו. רואיו. ויתכן שפירושו מעש' בפני עצמו ופליא' גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בשליא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו רגע א':

לידת יעקב ועשו

ויתון עלך לוטיא כרי. כפי' התרגום. כי ידעה זאת מהנבואה שבאה לבית מדרשו של שם ועבר ורב יעבוד לעיר. וכן עלתה ליעקב ברח לך אל לבן אחי חרנה. הי' ג"כ דבר ה'. שאמר לה ממעיך יפרדו. שהוא ענין נווי על רבקה שתראה ששני בניה יהיו תמיד נפרדים איש מעל אחיו:

(כד) וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה. כ"מ שנאמר תיבת והנה הוא מורה על דבר חדש שלא נודע עדיין [כמו ויהי בבקר והנה היא לאה. שכל הלילה סבר יעקב שהיא רחל. ובבקר נתודע לו שהיא לאה] ושיש תומים בבטנה לא הי' דבר חדש אצלה. שכבר נאמר לה שני גוים בבטנך. ונוכל לומר שלכן כתיב תומים חסר א' להורות ג"כ לשון תמימות. כל עוד שלא מלאו ימיה ללדת הי' לה צער עיבור גדול מאד כמ"ש המפרשים לפי שאחנו שניהם מדם בטנה כ"א לפי כחו זה הטוב וזה הרע וע"כ ויתרוצצו הבנים בקרבה שכל אחד לא הניח לחברו לשאוב מחלקו ואולם זה הי' בתחלת יצירתם והויתם בבטנה אבל אחר שמלאו ימיה. וכ"א שאב כל הצריך אליו הגם שהתעכבו עוד בבטנה עד מלאות להם תשעה ירחי לידה מ"מ לא רצצו עוד זה את זה והיו תמימים ושלמים בבטנה. ולא הי' לה עוד צער העיבור. ע"כ יכלה להיות מעוברת עד תום תשעה ירחים. כדכתיב וימלאו ימיה ללדת. נתמלא לה כל זמן העיבור כדרך כל שאר הנשים. ואמר הטעם והנה תומים בבטנה. והיה זה דבר חדש אצלה כי אחרי כל הקטטות והמריבות שהי' להילדים בתחלת עבורה שקטו כעת והנם תמימים זה עם זה בבטנה. גם צער לידה לא הי' לה. ע"כ לא כתב ותלד. רק ויצא הראשון. כאדם היוצא מחדר לחדר [במ"ח בתוספת נופך]:

(כה) ויצא הראשון אדמוני וגו'. רז"ל אמרו (שבת קל"ד) מעשה בנתן הבבלי שהביאו לפניו תינוק למולו וראהו שהוא אדום ואמר המתינו עד שיבלע בו דמו. כי מחמת שהדם הוא בין העור והבשר ע"כ כשימולו אותו יצא הדם ממנו וימות. וזה הי' הסבה בכאן שעשו לא הי' נמול כי כשנולד ראהו יצחק אדמוני וסבר שאינו רשאי למולו מחמת כי אדום הוא. וכשנתגדל לא הניח את אביו שימול אותו. אבל הכתוב מעיד כי היה טעות בעיני יצחק אביו כי אדמומיתו לא הי' מחמת שהדם בין העור לבשר. רק הי' אדמוני כלו. מבפנים ומבחוץ היה אדום מחמת רוב דמו אשר שאב בבטן אמו. כל הדם נדות של אמו שאב בתוכו. ומחמת רוב הליחות שבו ע"כ נתגדל ונתרבה שערו מאד עד שהיה מלא שער כאדרת. ומה' סיתה זאת שהרשע הזה לא יהי' חתום באות ברית קדש מחמת שהיה עתיד לטמאו כדרשת חז"ל:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כה) ויצא הראשון אדמוני. מדרש כשראהו אביו אמר עדיין לא נבלע בו דמיו ולא רצה למולו לשמונה ימים כדאמרינן גבי מעשה דשתי נשים שבאו לפני נתן הבבלי וכו' כשעבר שנה או שנתים וראה יצחק שלא החליף מראיתו ידע שזו תולדתו ואפ"ה לא מל אותו אמר הואיל ולא מלתי אותו לשמנה כמוני אמתין עד שיהא בן י"ג כמו ישמעאל אחי ואמול אותו וכשהיה בן י"ג שנה הוא עכב בעצמו ולא

מסורת הקריאה

ויקרא: (כד) ללדת, הלמ"ד בסגול

אבי עזר

מגיר: (כה) (ואין מלת כאדרת סמיכ' וכו') שאין הכרע אם סמוכה כבהמת או מוכרת כנהרת ודעת הרב שהיא נפרדת: (ויתכן שפרושו מעשה וכו') פי' שם עשו נגזר מפעל עשה, וממנו מעשה. ועיין

ויקרא

חומת אנ"ך

רש"י ז"ל ואמר לפיכך לו ולא לה כלומר דאי הוי מיעוט גמור הול"ל ויעתר אליו ה' דאליו היה יחוד פרטי ועצמי. והשתא דכתיב לו שאינו יחוד עצמי אני אומר שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא אליו: ד ותהר רבקה אשתו. יש לדקדק דהול"ל ותהר אשתו כמ"ש לנכח אשתו. ויש מי שפירש דהחידוש הוא שלא שינה שמה כמו שרה דהיה שמה שרי ואח"כ נקראת שרה דבשלמא יצחק לא נשתנ' שמו לפי שה' אמר וקראת שמו יצחק וכמו שאמרו בירושלמי. אך רבקה היה לו לשנו' שמה. והיינו רבותא דהגם שלא נשתנה שמה נתקבלה תפלתו ותהר רבקה בשמה בלי שינוי והנה היא הרה: ה ותאמר אם כן למה זה אנכי. פירשו כת הקודמין דחשבה רבקה דאאע"ה דהיה לו איזה פגים מאב ואם הוצרך ליקח שפחה ולהוליד ישמעאל. ואח"כ הוליד משרה יצחק קדוש מרחם ולהכי לא נשא יצחק שפחה דאין בו פסולת. ועתה כשראתה שחיה רעה שרוי בתוך מעיה וכשעובר על פתח ע"ז מפרכס לצאת וז"ש ויתרוצצו הבנים. ותאמר אם כן שהיה פסולת

מרפא לשון

מכירים שהאדם מושגח השגחה פרטית גם מטעם בכל דרכיך דעהו וזהו שנאמר לדרש את ה' לא את הנביא כי היו דורשים הסוד שהוא חלק אלוה ממעל. כה. אדמוני — סמוק, ה"ג בל' קל כל' המקרא ובפרה אדומה מתרגם סמוקתא בל' כבד כל' המקרא ג"כ ובנ"י גרס' סמוק בל' כבד וכל שיש בו קצת גוון אדום נק' סמוק כן תרגם שער צהוב — סער סומק. כאדרת שער — כגלים, ה"ג ויש נוסחאות ישנות ככלן (למד בפתח) וכ"כ היא"ר ואני אומר שהיא היא אלא שהאחת לא דיקה בלשונה ונתחלפו מוצאותיה שהגימ"ל מתחלף בכ"ף באותיות גיכ"ק והמי"ם בנו"ן כנהוג בכ"מ וכמו שנת"ל בפ' נח על תר' בעצם היום הזה — בכרן. ופי' כגלים ל' גלימא בדרז"ל וי"ל למה לא תרגם כאדרת — כשושיפא, כמו שת"י אדרת אליהו ונו' שלא רצה לתרגם שושיפא מפני שהוא בגד פשוט כמטפחת כמו שתרג' ופרשו השמלה שושיפא כי לא יתכן לדמות גוף עשו לבגד פשוט ולכן דימה אותו לגלימא שהוא בגד שעשוי כדמות הגוף ומלביש אותו. כו. וידו אחזת — וידיה אחידא. ה"ג ובקלף ישן אחד מצאנו ידוהי. ואיכא למידק למה תרגם אחזת אחידא בלשון נפעל וכן בכ"מ תרגם כן כמו בפרשת מקץ עלות אחריהן, סליקא, ובפרשת בשלח תמכו בידיו, סעידין, וכן בהפטרת חיי שרה וחמשים איש רצים לפניו, רדיפין, ונראה שטעמו מפני שלא יקרא פועל אא"כ הוא פועל בכונה וגם יש שם דבר נפעל אבל בלא"ה לא יקרא פועל אלא נפעל מאחר שהוא פועל בלא כונה או בלי דבר נפעל ממנו הרי הוא נפעל מעצמו ולכן

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ כז וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ כח וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃

תרגום אונקלוס

וּקְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב. וְיִצְחָק. בַּר שִׁתִּין שְׁנִין כַּד יְלֵידַת יָתְהוֹן: כז. וּרְבִיאוּ עוּלֵימַיָא. וַהֲוָה עֵשָׂו. גְּבַר. נְחַשׁ יִרְכָן (נ"א נַחְשִׁידְכָן) גְּבַר נָפֵיק חֲקַל. וְיַעֲקֹב גְּבַר שְׁלִים. מְשַׁמֵּישׁ בֵּית אוּלְפָנָא: כח. וּרְחֵים יִצְחָק. יָת עֵשָׂו אֲרֵי מְצֵידֵיהּ הֲוָה אָכֵיל. וְרִבְקָה רְחִימַת יָת יַעֲקֹב: כט. וּבַשֵּׁיל

תפסיר הרס"ג

יצחק. אבן סתין סנה אד' ולדא : כז) ולמא כבר אלג'למאן. פכאן עשו. רגלא עארפא באלציד רגלא צחרויא. ויעקוב רגלא סאדגא. מקימא פי אלאכ'ביה : כח) פאחב יצחק עשו למערפתה באלציד.

ת"א ויצחק בן . מגילה יז : ויעקב איש . כתרא קכג :

בעל הטורים

הנטויה ואידך וידו אוחזת להם בישעיה במפלת העכו"ם שבשעת לידתו רמז שיפלו בידו העכו"ם : (כז) איש תם . ס"ת שם שישב באהלי שם ללמוד . ת"ס שנים (יושב) משנכנסו לארץ עד שנבנה הבית רמז לאחר ת"ס שנים יושב אהלים של שכינה : יושב אוהלים . עולה ת"י שכך שרתה שכינה באהל : יעקב בגימ' מלאך אלהים ובגימטריא הגן עדן ובגי' (וירחך) לא יאסף :

רשב"ם

ונגמר שהיה בעל שער : (כז) יודע ציד . לצוד ציד להביא : יושב אהלים . רועה צאן אביו . כמו שפירשתי אצל יושב אהל ומקנה : (כח) ציד בפיו . פשוטו כתרגום : אוהבת את יעקב . שהיתה מכרת בתומתו וגם ממה שאמר הקב"ה ורב יעבוד צעיר והוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו ורבקה אוהבת את יעקב להודיע מה שכתב לפנינו יצחק רצה לברך את עשו ורבקה העריכה לברך את יעקב :

רש"י

שאין זה מספיק א לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו : ויקרא שמו יעקב. ב הקב"ה. (אמר אתם קריתון לבכורכם שם אף אני אקרא לבני בכורי שם הה"ד ויקרא שמו יעקב). ד"א אביו קרא לו יעקב על שם ג אחיזת העקב : בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה ד כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה (יבמות סד) : (כז) ויגדלו הנערים ויהי עשו. כל זמן ה שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"א : יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו ו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין ז את המלח ואת התבן שסבור אביו שהוא מדקדק במצות (תנחומא) : איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו ח חיות ועופות : תם. אינו בקי בכל אלה אלא כלבו כן פיו. מי שאינו חריף לרמות קרוי תם : ישב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר : (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו:

שפתי חכמים

ראשון וכו' : א דאל"כ וידו אוחזת בו מאי : ב דק"ל למה לא כתיב מי קרא אותו ועוד כיון דכתיב ויצחק בן ס' שנה ש"מ דעד השתא לאו ביצחק משתעי קרא לכן פי' הקב"ה קראו ד"א אביו קראו ולמה לא כתיב יצחק שלא יאמרו האומות אביו קראו יעקב כי ידע שיעקבהו פעמים . מהרש"ל : ג דלפי' ראשון קשה למה צריך לכתוב בעקב עשו מכ"מ בזה ובשביל פי' אין זה מספיק וכו' אבל לפי' ד"א שאביו קרא לו א"כ בעקב עשו אין מיותר לגמרי כי צריך למכתב כדי ליתן טעם מפני מה קרא לו אביו שם יעקב : ד דק"ל למה המתין כל כך מלהתפלל עד שנעשה בן ס' שנה יותר מאברהם שלא המתין אלא י' שנים כמו שפירש"י לעיל בפ' וירא והוא המתין כ' שנה ל"פ וכו' וכי תימא כלף מהכא דאם המתין י' שנים אז צריך להתפלל ולא ליקח אשה לכן אמר ושפחה וכו' ולאו דוקא שפחה : ה דק"ל והא ממעים היו נפרדים זה לרשעו וזה לתומו ועז"פ כ"ז כלומר אע"פ שהיה עשו עושה רעה היו תולין בנערותו והבריות לא הכירו בו עד שנעשה בן י"ג שנה וא"ת והא עשו לא יצא לתרבות רעה עד שהיה בן ט"ו שנה ולמה נתקצרו ימי אברהם חמש שנים כמו שפירש"י לקמן וי"ל דאותן שתי שנים עשה בצנעה ואח"כ עשה בפרהסיא : ו מדכתיב יודע משמע דבר שצריך חכמה דאם לא כן הייתו איש שדה . ועוד יש לומר דאיש ציד הוא היפך של איש תם כמו שאיש שדה היפך של יושב אהלים ואי היה פירושו צד חיות לא הוה היפך של איש תם דאפשר הוא דאיש תם נמי יכול לצוד חיות : ז דאינן חייבים במעשר אפילו מדרבנן והוא מדקדק במצות וק"ל. (קל"מ) ומ"ש שהטעה אותו במצות המעשר נ"ל משום דהמצוה הזאת מצינו בפי' שהחזיק אברהם שנאמר ויתן לו מעשר מכל ודאי החזיקו בניו אח"כ ג"כ במצוה זאת כדלקמן ביצחק בפ' מאה שערים וכן ביעקב עשר תעשרנו לך ודו"ק : ח לא עובד בשדה דא"כ איש אדמה מבע"ל כמו בנח או עובד אדמה כמו בקין :

דעת זקנים מבעלי התוספות

רצה למול והיינו דכתיב אם לא דם שנאת ודם ירדפך : (כו) ויקרא שמו יעקב אותיות יעקב ד' כנגד ד' עטרות שעתידין בניו לעטר הקב"ה י' כנגד הדברות ע' כנגד שבעים זקנים ק' כנגד היכל שבנו להקב"ה שנאמר בו וההיכל מאה אמה . ב' כנגד ב' לוחות ובזכות יעקב נגאלו ישראל ממצרים שנא' ויעמידה ליעקב לחק לישראל וגו' ואלמלא יעקב לא נפדה אברהם מן הכבשן שנאמר כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם . ד"א דרשו רז"ל שפדאו מצער גידול בנים : (כז) ויגדלו הנערים . פירש"י כל זמן שהיו קטנים לא היו מעשיהן נכרין כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש לבית המדרש וזה פירש לע"ז משל לנעצוצית והדס שהן גדלין זה עם זה כל זמן שהם קטנים אין אדם מבחין בין זה לזה הגדילו זה נותן ריחו וזה חוחו ב"ר . ואי קשיא דפרש"י שעשו לא היה כי אם בן י"ג שנה כשפירש לע"ז שהרי הוא עצמו פי' ויזד יעקב נזיד שאותו יום מת אברהם שלא יראה עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה וזהו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה . ולפי זה שאמרנו שהוא בן י"ג שנה א"כ מרד בחיי אברהם ב' שנים שהרי אברהם חי קע"ה שנה ובן מאה שנה היה כשנולד יצחק ויצחק בן ששים שנה כשנולד עשו ומשם עד קע"ה יש ט"ו שנים מכלל שהיה עשו בן ט"ו שנים כשמת אברהם א"כ מרד שתי שנים בחייו בירושי' פריך לה הכי ומשני שנתים מרד במטמוניות פי' בצנעה אבל לאחר מותו מרד בפרהסיא :

ויזד

מרפא לשון

תרגם הכא וידו אחזת אחידא, לפי שאינה אחזת בכונה שעדיין הוא עובר בן יומו אלא שהמזל גרם כן ולזה אינה אוחזת ממש אלא נאחזת מכח המזל. וכן עלות אחריהן, לפי שהוא מראה חלום לא היו מתכונים לעלות אחריהן ממש אלא שהיה מדמה שיש פרות שעלו אחריהן ג"כ, וכן תמכו בידיו, סעידין מטעם שיתבאר במקומו, וכן רצים לבניו לפי שאינם רצים אחר דבר להשיגו אלא דרך כבוד מלכות ומאלו תקיש לכל כיוצא בזה. כז. יודע ציד — נחש ירכן. כ"ה נסח"י, וכן הנהיג הר"ר אברהם אלשיך הלוי ז"ל לומר בביהכ"נ שלו וכן הוא בתרגום המיוחס ליונתן והמפרש שם כתב שהיה לו דמות נחש על ירכו אבל יש בזה הפירוש דוחק הרבה כי לשון הכתוב וענינו אינו סובל זה וא"כ ניחס ליעקב צורה כנגדו ולא עשה כן התרגום, לכן נראה לי פירושו שהוא ע"ד שימוש הלשון שכן נקרא בלשון ארמי מי שהוא אומן לצוד נחש ירכן על שם שהוא צד ואורב לירכים של חיות ללכדן כנחש ופשוט שהציד צ"ל רמאי ואורב לחיות וזהו ממש היפך מ"ש ביעקב איש תם יושב אהלים וקרוב הוא זה למ"ש בנמרוד גבור ציד דמתרגמינן גיבר תקיף וע"ד שפירשתיו והנה זו הגירסא ופירושה נכונה ומיושבת לפי הענין כראוי וגירסתנו נחשרכן גם היא מפורסמת והזכירוה המפרשים רבותינו בעלי התוספות והרשב"א בתשובותיו סימן קס"ד ואני אומר שהיא היא גירסת נחש ירכן אלא שעשאוה מלה אחת דרך קצור כנהוג בכ"מ כמו אחבוהי תרגום דודו אח אבוהי וכן רבים. אבל הגירסא נחשדכן שהזכירוה רבותינו בעלי התוספות

נוה שלום

וגמאעה' אלנאס). (כז) תם, סאדגא, ותר' גם חף אנכי ולא עון לי, וסאדג ולא ד'נב לי, (איוב לב), את האדם ישר, אלאנסאן סאדגא קימא, (קהלת ז). ורגילים לגרוס בדלת דגושה במקום דלת רפויה וענינו שלם בכל מדות היושר, והיא מלה פרסית כי לא יתחברו הסין והדלת הרפויה במלה ערבית, ואולי מפני זה הורגלו להדגיש הדלת. ישב אהליב, מקים פי אלאכ'ביה, אהל מיריעות של צמר, (אלכ'בא, בית מן ובר או צוף, ואלובר צוף אלאבל ואלארנב ואלתעאלב). (כח) כי ציד, למערפתה באלציד, על שהיה חכם ובקי במלאכת הצידה, ומלת בפיו מוסב אל עשו.

רבינו בחיי

שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון. ומביא לכם ראשון זה מלך המשיח שנאמר (ישעיה מא) ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן : כלו כאדרת שער. פירוש כלו שעיר כאדרת כי כן נולד. ועל כן נקרא איש שעיר שהוא כולל השער גם השעירים שהם בחלק הכח שלו. וכן אמרו במדרש שהכח שלו יש לו שער כנגד לבו. ובזמן הגאולה יפול אותו שער בתקיעת שופר שנא' (זכריה ט) וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן :

אבן עזרא

(כו) ויקרא שמו. הקורא או יצחק אביו: (כז) יודע ציד. לעולם מלא מרמות כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו. ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם. גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים. ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה : (כח) כי ציד בפיו. היה מביא ציד בפיו :

חומת אנ"ך

ביצחק למה זה אנכי ולא נקח שפחה הי"ל ליקח שפחה להפריד הסיגים כמו שעשה אברהם בהגר עכ"ד ואני הדל כ"כ לסיים הכתוב וגם ליישב מ"ש רז"ל שני גוים בבטנך אלו אנטונינוס ורבי ויש לדקדק מ"ש דנקט הני והלא כל חמדת ישראל יצא מרבקה. אמנם כתבו גורי האר"י ז"ל דמישמעאל אינם באים גרים וועשו באים גרים זהת"ד בקצור נמרץ ואפשר דלהיות עשו במעיה של רבקה אהכיא ליה שיצאו גרים ממנו משא"כ ישמעאל שהיה בהגר וז"ש שני גוים בבטנך אלו אנטונינוס שהיה עוד שבעשו ונתגייר ורבי יעקב אבינו ע"ה והכונה הלא יש יתרון גדול במה שעשו בבטנך שיצאו גרים מעשו והראיה אנטונינוס ובמ"א כתבתי באורך בס"ד. והנה פירשו למה זה גי' י"ב שהיה לה להוליד י"ב שבטים ולא רצתה מרוב צערה עכ"ד. ואפשר דז"ש ב' גוים בבטנך גיים כתיב כמשז"ל ולדרכנו אפשר דכלפי שאמרה למה ז"ה אנכי שאינה רוצה להוליד י"ב רמזו לה דעשו שקת רחמיו ובאתו יהיה

כט וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן
הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף: ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו
אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם
הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן
קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם: לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי:
לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ
לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה: לג וַיֹּאמֶר

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא. וְעָל עֵשָׂו. מִן חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי: ל. וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב. אַטְעֵימְנִי כְעַן מִן סְמוֹקָא סָמְקָא הָדֵין. אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא. עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ אֱדוֹם: לא. וַאֲמַר יַעֲקֹב. זַבִּין כְּיוֹם דִּלְהֵי. יָת בְּכֵירוּתָךְ לִי: לב. וַאֲמַר עֵשָׂו. הָא אֲנָא אָזֵיל לִמְמָת. וּלְמָא דְנַן לִי בְּכֵירוּתָא: לג. וַאֲמַר יַעֲקֹב. קַיֵּים לִי

תפסיר הרס״ג

ורבקה אחבת יעקוב: כט) ת׳ם טבד׳ יעקוב טביכ׳א. פדכ׳ל עשו. מן אלצחרא והו לג׳ב: ל) פקאל ליעקוב. אטעמני מן הד׳א אלאחמר. פאני לג׳ב. לד׳לך סמי אלאחמרי: לא) פקאל יעקוב. בעני אליום בכורתך: לב) קאל עשו. האנא מאר ללמות. ולמא ד׳א לי בכורה: לג) קאל לה אחלף לי. פחלף לה. ובאעה

חלק הדקדוק

ירכן ועיין מרפא לשון): ל) האדום, הא דהאדום ראשונה בגעיא ולא השניה והעולם עושים בהיפך והיא טעית: לא) מכרה כיום, תרגומו זבין כיום

אבן עזרא

(כט) והוא עיף, כטעם בארץ עיפה רעב וצמא: (ל) הלעיטני. אין לו חבר והטע׳ האכילני וטעם נזיד תבשיל. רק ויזד מהשניים הנחים והם שני שרשים והפי׳ אחד. וכן לא ידון רוחי עם נדנה: (לא) מכרה. בחירק כמו שלחה הנער. שכבה עמי. והבכורה שיקח פי שנים בממון אביו. ויש אומרים שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו כבן לאב: (לב) וטעם הנה אנכי הולך למות. שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו

מסורת הקריאה

בהפסק שלא כמנהג, מכלול, (ל) קרא, במ״ג וקטן המתג בקו״ף וכן בכ״י של נ״ד: (לא) מכרה, הה״א רפי בלי מפיק, כן נמסר עליו לית ורפה וחד מפיק ה״א, והוא במשלי ל״א י׳, והמה חד מן י״א זוגין חד מפיק ה״א וחד לא מפיק ה״א נמסר במס״ר: בכרתך, המתג בריש לא בכ״ף: (לב) ולמה, מלעיל עיין לעיל ד׳ ו׳: זה, הזי״ן

ת״א ויזד יעקב. סוטה יא סנהדרין סט בתרא יז: ויבא עשו. בתרא יז: הנה אנכי. סוטה יב בתרא יז:

רשב״ם

(ל) מן האדום האדום הזה. דרך אדם הממהר לשאול מחבירו כופל את דבריו וזה שהיה רעב הרי הוא כאומר תן לי מהרה לאכול: על כן קרא שמו אדום. הוא אדמוני ונתאוה לאכול אדום. ובשביל רעבתנותו מכר בכורתו ולשם בזיון קרא לו כן שבשביל מאכל אדום מכר בכורתו: (לא) מכרה כיום. כלומר לאלתר מיד מכור לי חלק בכורתך הראוי לך בממון אבי בממון שאתן לך ואח״כ אתן לך המאכל לעדות ולקיום כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל׳ לקיום ברית בין לבן ליעקב: (לב) הנה אנכי הולך למות. בכל יום אני הולך לצוד חיות ביערים המצויים שם דובים ואריות וחיות רעות ואני מסוכן למות למה זה לי להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אבינו. כך פי׳ אבי הרב רבי מאיר מ״כ:

בעל הטורים

(כט) נזיד. בגימטריא אל אכלו: הלעיטני נא מן. ר״ת המן לומר כשם שיעקב קנה מעשו בכורתו בלחם ועדשים כן קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם: (לב) ולמה זה. ב׳ במסורה במקף דין

שפתי חכמים

ט דאם לא כן והוא רעב מבע״ל: י דכתיב בסמוך נזיד עדשים וכ״כ הלעיטני נא מן האדום: כ ואם תאמר דלמא הגיעו עת שנותיו למות וי״ל מדכתיב גבי אברהם זקן ושבע ולא כתיב ימים כמו גבי יצחק זקן ושבע ימים וכן באחר צדיקים: ל דאם מפני שרעב אמר כן הנה אנכי מת מבע״ל.

רש״י

(כט) ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. (ב״ר) ברציחה ט כמה דתימא (ירמיה ד) כי עיפה נפשי להורגים: (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות י ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב״ה לפיכך קצר הקב״ה ה׳ שנים משנותיו כ שיצחק חי ק״פ שנה וזה קע״ה שנה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות את האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרינן במועד קטן אבל כל ג׳ ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ״ש שאינו שואל בתחלה מג׳ ועד ז׳ משיב ואינו שואל וכו׳. ברש״י ישן): (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך. לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב״ה: (לב) הנה אנכי הולך למות. (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא תהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה ועוד) אמר עשו מה טיבה ל של עבודה זו א״ל כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאותה ששנינו (סנהדרין פג) אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה א״כ מה חפץ לי בה:

מכירת הבכורה ליעקב

(לא) ויאמר יעקב מכרה כיום את בכרתך לי. הגאון בעל תפ״י כתב הא דביקש יעקב מעשו שימכור לו הבכורה עבור עדשים נראה דיעקב אמר לעשו הלא הוגד לאמנו בנבואה ורב יעבוד צעיר א״כ נהיכי תיתי אני אסרת אותך להכין לך לאכול אם לא שתמכור לי בכורתך אז אהיה אני הרב ואתה הצעיר ואהי׳ מחויב לשרתך. ובמדרש איתא שיעקב נתכוון שעשו לא יעבוד בקדשים. והיינו כי יעקב פשיטא דיכול לעבוד עבודה היותו בכור ליצירה ואין זה ענין דמוזכן בדברי רק יעקב אינו צריך ללוקחה כלל וכל המכירה הי׳ שיסלק עשו עצמו מזה וזה ברשות אדם לסלק עצמו מדבר:

(לב) ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה. כי עשו ידע כי לעבוד לפני ה׳ צריך מחשבה זכה ואם לא מרה תהי׳ באחרונה [ונדב ואביהוא וכדומה יוכיחו] והרשע הזה ידע בעצמו כי הוא מלוכלך במחשבות זרות וכדומה וא״כ ודאי ה׳ יגפנו. וזה אמרו כי הולך למות ע״י הבכורה ומסכן בנפשו ולמה זה לי בכורה. ע״כ הבכורה עבורי אין רצוני להחזיקה ולא להשתמש בה. וגם לבני אחרי לא יהי׳ הבכורה כי אחרי מותי בעת יקח יצחק מבני הבכורה ויתנגה ליעקב. מחמת שבני ג״כ לא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ל) הלעיטני נא וגו׳ על כן קרא שמו אדום. פשיטא דעל כן משמע שקראו אדום משום הלעטה של מעט עדשים ויותר היה לו לקרותו אדום מפני שיצא אדמוני. לכן נראה לפרש קרא הכי הלעיטני נא מן תבשיל זה אדום לי שאני אדום לשון נופל על הלשון על כן שהוא קרא עצמו אדום על שיצא אדמוני קרא שמו אדום: כי עיף אנכי. שאותו היום הרג לנמרוד שנלחם עמו כי כאשר התחיל עשו לצוד בשדה מצאו נמרד שהיה גבור ציד ואמר לו שאין שום אדם רשאי לצוד בשדות אלא הוא ולקחו יום מלחמה ובא עשו ונטל עצה מיעקב ואמר לו כל זמן שיהיה נמרוד לבוש בגדיו החמודות לא תוכל לו אך תאמר לו שיפשיטם אז תוכל לו וכן עשה והרג את נמרוד. ולכך אמר כי עיף אנכי כדכתיב כי עיפה נפשי להורגים: (לא) מכרה כיום. כמה שהיא שוה היום דהיינו בטובת הנאה דבר מועט שהרי אם תמות בחיי אבא לא

מרפא לשון

והרשב״א ז״ל לא נתפרסמה אצלינו וא״צ לדבר בה. ל. הלעיטני — אטעימני. כבר נתבאר לעיל (כ״ד י״ז) שלשון הלעטה בלה״ק הוא פועל פרטי לאכילה מועטת בבדי טעימה, ולכן תרגם אטעימני. ולכאורה נראה שאינו כן בלשון המשנה פ׳ כ״ד דשבת אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין ואין ממרין את העגלים אבל מלעיטין. ואמרו איזוהי המראה ואיזוהי הלעטה א״ר יהודה המראה למקום שאינה שיכולה להחזיר הלעטה למקום שיכולה להחזיר ע״כ. אמנם י״ל דלכך א״ר יהודה הלעטה למקום שיכולה להחזיר דהלעטה לשון טעימה היא וכל זמן שיכולה לטעום המאכל יכולה ג״כ להחזיר שבמקום שיש חוש הטעם בפה יש יכולת להחזיר המאכל כשאינו ערב ובמקום שאין עוד הרגש טעם המאכל אין יכולת עוד ג״כ להחזיר, וראיה לזאת מצאתי להרב צמח דוד ז״ל שהקשה ע״פ זה שאמר הלעיטני ולא אובסני מלשון אין אובסין את הגמל. ותירץ דלפי שלא היה יודע עשו מאותו תבשיל שהרי אמר מן האדם האדם הזה משמע שלא הכיר רק שהיה אדום ולכן חשש שמא הוא מאכל שהוא שונא אותו ולכן לא רצה לומר אבסני או המריאני לפי שלשון זה הוא שיכניסני לפנים למקום שאינו יכול להחזיר כמ״ש ר׳ יהודה, ושמא יהיה מאכל שהוא שונא אותו וירצה להחזירו ולא יוכל, לכן אמר הלעיטני דהיינו, למקום שיוכל להחזירו כדי שאם היה מאכל שהוא שונא אותו יחזירנו ויפליטנו לחוץ עכתד״ק. מן האדם האדם — מן סימוקא סמקא הדין. ה״ג ולא בנ״א סמוקא סמוקא, ונראה שטעם גירסתנו לומר שהא׳ מקור והב׳ פועל כדרך כל

חומת אנ״ך

מטרין שלה שלא תתעבר כמשז״ל וז״ש גיים בבטנך לשון היתוך כמו גיים גיד הנשה ועיין בערוך: ו והנה תומים בבטנה. כי הבינה שני גוים בשני עיבורים. עתה ראתה דבר חדש שהיו תאומים ולא אמר תאומים לכבוד יעקב ולא זיווגו עם עשו. ויצא הראשון אף כי בבכורה אין לה מכירה עם כל זה יעקב הוא היה ראשון ליצירה וליציאה ג״כ דוגמת פרץ וזרח שהוציא ידו הראשון זרח ויהי כמשיב ידו יצא פרץ ואח״כ יצא אחיו זרח. כן פה כי הוא הלשון עצמו ואמר כן שם וכאן וא״כ ליצירה וליציאה היה יעקב קודם רק שעשו לאדמימותו וזריזותו יצא ראשון ואח״כ אחיו אף כי היה רוצה לצאת קודם וזהו מכרה כיום שיצאת שנראה שקדמת ראשון כי לאמת לא כן וזהו וימכור את בכורתו ליעקב כלומר בכורת יעקב ליעקב ע״ד מימינו בכסף שתינו. הרב הגדול מהר״ר וידאל צרפתי ז״ל בפירושו כ״י. ויש להשיב על דברי הרב ז״ל: ז ורבקה אוהבת את יעקב. פי׳ כי היא היתה חוה ויעקב אד״הר ועשו היה הנחש שהטעה אותה וכמ״ש רבינו מהרק״ו ז״ל.

יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע
לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃
לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד
עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז
עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ כו א וַיְהִי רָעָב
בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר
הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־
אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃
ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד
מִצְרַיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר
אֵלֶיךָ׃ ג גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה
עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן
אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי
אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי

תרגום אונקלוס

בְּיוֹם דִּלְהֵי. וְקַיֵּים לֵיהּ. וְזַבֵּין יָת בְּכֵרוּתֵיהּ לְיַעֲקֹב: לד. וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו. לְחֵים וְתַבְשִׁיל דִּטְלוֹפְחִין. וַאֲכַל וּשְׁתִי. וְקָם וַאֲזַל. וְשָׁט עֵשָׂו יָת בְּכֵירוּתָא: א. וַהֲוָה כַּפְנָא בְּאַרְעָא. בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה. דַּהֲוָה בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם. וַאֲזַל יִצְחָק. לְוָת אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִּפְלִשְׁתָּאֵי לִגְרָר: ב. וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ. וַאֲמַר לָא תֵיחוֹת לְמִצְרָיִם. שְׁרִי בְּאַרְעָא. דְּאֵימַר לָךְ: ג. דּוּר בְּאַרְעָא הָדָא. וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וַאֲבָרְכִנָּךְ. אֲרֵי לָךְ וְלִבְנָךְ. אֶתֵּין יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין. וַאֲקֵים יָת קְיָמָא. דְּקַיֵּימִית

תולדות אהרן

ויבז את. ברכות ז: עדשים. בתרא שם: גור בארץ. סנהדרין קיא: כי לך. שבת פ"ח:

תפסיר הרס"ג

בכורתה: לד) פאעטאה יעקוב. כבזא וטביכ'א מן עדס. פאכל ושרב. וקאם ומצ'י. ואזרא עשו באל-בכוריה: א) ת'ם כאן גוע פי אלבלד. סוי' אלגוע אלאול. אלד'י כאן עלי' עהד אברהים. פמצ'י יצחק. אלי' אבימלך מלך פלסטין אלי' אלכ'לוץ: ב) פתגלא לה אללה. וקאל לא תנזל אלי מצר. אסכן אלבלד. אלד'י אקול לך: ג) ובאלעאגל קם פי הד'א אלבלד. ואכון מעך ואבארך פיך. לאן לך ולנסלך. אעטי גמיע

נוה שלום

כו (ג) גור בארץ, ובאלעאגל אסכן וכו' ל' זירוז כלומר חיש מהר לקבוע ישיבתך בארץ הזאת אשר בה תצליח ואהיה עמך וכו', וזהו טעם כפל הצווי באמרו גור וכו' אחר שאמר לו שכן בארץ וכו'

חלק הדקדוק

דלהי בלא גו"ן: ב) אשר אמר, הטפחא

מסורת הקריאה

דגוש: (לג) השבעה לי, המהפך בשי"ן כי הוא נסוג אחור והבי"ת בשוא נע והלמ"ד בדגש מדין דחיק: (לד) עדשים, הדל"ת בקמץ: וילך, הלמ"ד בפתח באתנחתא מס"ג:

אבן עזרא

החיות ויתכן שימות קודם אביו: (לד) ויבז עשו גם זאת הבכורה בעבור שראה שאין לאביו עושר. ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו. והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צרכו. ואילו היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד. ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמים מה טעם אמר הביאה לי ציד ולמה לא היה ליעקב בגדים חמודות ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא אומ' ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלח' אליו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן. והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו. ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה לצדיקים והנה אליהו יוכיח. ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק. אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו. ואל ידחוני בקנה של דרש כי יש לו

בעל הטורים

ויאכל ולמה זה הכל תהכלו מלמד שכפר בעיקר והלך אחרי ההבל: (לד) ויבז. ב'. ויבז עשו. ויבז בעיניו גבי המן דהיינו בוזה בן בוזה זה המן שיצא מעשו: (א) ויהי רעב. סמך לויבז עשו לומר כה"ה כשבא רשע בא גם בוז: (ג) הארצות האל. רמז ל"א מלכים: האל חסר וי"ו שיתננה לו אחר ו' דורות והם יצחק יעקב

רשב"ם

(לד) ויבז עשו את הבכורה. וימכור את בכורתו בדמים. ואחר כן ויעקב נתן לעשו וגו' כמנהג בני אדם לקיום דבר: ויבז עשו. לפי שלסוף נתחרט על כך כדכתיב את בכורתי לקח. לכן הקדים כאן להודיע שטותו עתה בשביל אכילה ביזה את הבכורה אבל לבסוף היה מתחרט: ויבז. כמו ויבזה מן דבר ה' בזה כמו ויקן מן קנה: (א) מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. כדכתיב ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. לא הוצרך פסוק זה אלא להודיעך שכשם שאברהם אביו היה הולך בשביל הרעב למצרים כך יצחק היה יורד למצרים דרך ארץ פלשתים דרך קצרה כדכתיב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ולכך אמר לו הקדוש ברוך הוא אל תרד מצרימה לפי שיודע הקדוש ברוך הוא שהיה יורד למצרים: (ג) כי לך וגו'. ובשביל שנתתי לו ולזרעו את הארץ הזאת צויתי לו לצאת מארצו וממולדתו כדכתיב שם אל הארץ אשר

רש"י

(לד) ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו מ שביזה עבודתו של מקום: (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת למצרים כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה נ ואין חוצה לארץ כדאי לך: (ג) האל. כמו האלה:

שפתי חכמים

מ ר"ל כיון שכתב שמכר בכורתו ליעקב ש"מ שלא רצה בה וא"כ ל"ל למיכתב ויבז אלא העיד וכו' ר"ל דבלא זה נמי ידעינן שרשע היה אלא שזה הוא כאלו העיד הכתוב וכו' כדפי' לעיל גבי בת בתואל מפדן ארם: נ י"ל דעולה היא קדשי קדשים שאין רשאין להוציאן לחוץ לעזרה אף א"י עזרה שלך היא

דעת זקנים מבעלי התוספות

תירשנו ולא תועיל לך הבכורה כלום. ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות. פי' בכל יום ויום אני מסתכן ביערים וכשבע ביני ובין המות וספק גדולה אם אירש את אבא ולמה זה לי בכורה מוטב שאמכרנה לך כאשר אמרת בטובת הנאה: (לד) ויבז עשו וגו'. פי'. מכבר היה מבזה אותה ועל כן לקחה יעקב ממנו. ונמצא בס' ר' יהודה החסיד מכאן אתה למד שאם יש ביד רשע ס"ת או מצוה אחרת דמותר לצדיק לרמותו וליטלו ממנו:

מכירת הבכורה ליעקב

לא יהיו הגוזים להבכורה כמוני היום. וזה יכול יצחק לעשות ע"פ דין [כמ"ש הרמב"ן ז"ל דלא יוכל לבכר לא קאי רק אם הבכור חי אבל במותו בחיי אביו יוכל האב לבכר וליטול הבכורה מבנו הבכור וליתנה לבנו הצעיר]. וא"כ אנכי הולך ע"י הבכורה למות בחיי אבי ובלא"ה יצחק אבי יעבור הבכורה ממני שהם בלתי הגונים ויתננה ליעקב ע"כ אמכרנה כעת ליעקב:

לאברהם

מרפא לשון

כפל לשון כמו כי נתונים נתונים המה לי (בהעלותך ח' ט"ז). לא. מכרה כיום — זבין כיום דלהי. כ"ה נסת"י וכ"כ הי"א ר' ז"ל וגם הרמב"ן ז"ל כתב שכן היא בנוסחאות בדוקות ומדוקדקות ופי' וז"ל, כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם אמר מכרה לי הבכורה לאיזה יום שתפול בו עכ"ל. ולפי שמצאנו בתרגום יונתן במלכים א' בפ' ויגד לשלמה לאמר הנה אדוניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע לי כיום המלך, שתרגם יקיים לי כיומא דין, וכן בשופטים י"ג הנה נראה אלי האיש אשר בא ביום אלי תרגם יונתן דאתא ביומא דיכי, נראה כי דרך הכתוב באמרו כיום בלי ידיעה שבדגש היו"ד לרמוז לאיזה יום הוא אם של עכשו או לשעבר או לעתיד ואינו מפרש בפירוש אלא סומך על הלמד מענינו והתרגום מפרשו כפי מה

חומת אנ"ך

והבאתיו בס' הקטן ראש דוד. ואפשר לרמוז ורבקה אהבת את יעקב אהב"ת ר"ת אדם הראשון בטלה תחילה נמשך לזה יומתק מ"ש הרב רבינו יעקב בעל הטורים ז"ל בפרפראותיו הלעיטני נא מן ר"ת המן כי גם הוא נמכר למרדכי על פת לחם כמשז"ל ומרדכי נגזר יעקב אע"ה והמן הוא הנחש כמ"ש גורי האר"י זצ"ל. וכאשר אני בעניי הארכתי בדרושים בס"ד. ורבקה לא שנאה עשו כי עתידים גרים לצאת ממנו וכמו שאז"ל ה' שני גוים אנטונינוס ורבי שהטוב שבעשו יתוקן באנטונינוס ויצאו כמה גרים מעשו

לאברהם אביך: ד והרביתי את־זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל־הארצת האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ: ה עקב אשר־שמע אברהם בקלי וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי: שני
ו וישב יצחק בגרר: ז וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן־יהרגני אנשי המקום על־רבקה כי־טובת מראה הוא: ח ויהי כי־ארכו־לו שם הימים וישקף אבימלך מלך

* שני בספרי תימן

תרגום אונקלוס

לאברהם אבוך: ד. ואסגי ית בנך ככוכבי שמיא. ואתין לבנך. ית כל ארעתא האלין. ויתברכון בדיל בנך. כל עממי ארעא: ה. חלף. דקביל אברהם למימרי. ונטר מטרת מימרי. פקודי קימי ואוריתי: ו. ויתיב יצחק בגרר: ז ושאילו. אנשי אתרא על איתתיה. ואמר אחת היא. ארי דחיל למימר אתתי. דלמא יקטלונני. אנשי אתרא על רבקה. ארי שפירת חיזו היא: ח. והוה. כד סגיאו ליה תמן יומיא. ואסתכי. אבימלך מלכא

ת"א עקב אשר. יומא כח נדרים לא קידושין כב:

תפסיר הרס"ג

הד'ה אלבלדאן. ואפי באלקסם. אלד'י אקסמת לאברהים אביך: ד) ואכת'ר נסלך ככואכב אלסמא. ואעטיהם גמיע הד'ה אלבלדאן. ויתבארך בהם. גמיע אמם אלארץ: ה) גזא מא קבל אברהים אמרי. וחפץ' מא אסתחפצ'תה. מן וצאיאי ורסומי ושראיעי: ו) פאקאם יצחק פי אלכ'לוץ: ז) פלמא סאלוה אהל אלמוצ'ע ען זוגתה. קאל הי אכ'תי. לאנה תכ'וף אן יקול הי זוגתי. קאילא כילא יקתלוני. אהל אלמוצ'ע בסבבהא. אד' הי חסנה' אלמנצ'ר: ח) פלמא טאלת איאם מקאמה ת'ם. אטלע. אבימלך מלך פלסטין. מן

נוה שלום

שצריך להחזיק בה לו ולזרעו תכף בלי איחור. (ו) וישב, פלמא אקאם, וכאשר ישב וכו' וישאלו סאלוה דבק כלומר תכף שהתחיל להתישב שאלוהו על

חלק הדקדוק

בתיבת אמ*ר בכל התיגאן: (ז) וישאלו.

אבן עזרא

סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינם וכן אחרים אמרו הנה צאן יש לו. כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן ויתכן שנשאר לו מקנה מעט. גם נכון הוא להיות פי' לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן נמכרות: (ה) וישמור משמרתי. שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור ממצות וחוקי' ותורות ויתכן המצוה לך לך גם קח נא את בנך: והחוקים. הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז. ואלה החוקות נטועות בלב. והתורה שמל עצמו ובניו ועבדיו. ובפסוק התורה והמצוה והמצוה אבארם היטב: ו) וישב יצחק בגרר. עשה כאשר צוהו השם: (ז) לאשתו. בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי: כי ירא. פועל עבר. וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני. וכן כי הפרני אלהים:

רשב"ם

אראך: (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. על העקידה כתיב אשר שמעת בקולי: וישמור משמרתי. כגון מילה דכתיב בה ואתה את בריתי תשמור: מצותי. כגון מצות שמנה ימים דכתיב כאשר צוה אותו אלהים: חקותי ותורותי. לפי עיקר פשוטו כל המצות הניכרות כגון גזל ועריות וחימוד ודינין והכנסת אורחים כולם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדש ונתפרש לישראל וכרתו ברית לקיימו: (ח) ויהי כי ארכו לו שם הימים. לא נזהר מעתה כל כך שלא להתנהג עם אשתו מנהג אישות מאחר שלא נתנו לב לגוזלה ממנו:

בעל הטורים

לוי קהת עמרם משה: (ה) עקב אשר שמע וגו'. יש בפסוק יו"ד תיבות כנגד יו"ד הדברות שבהם עק"ב תיבות וכנגדם נתנסה יו"ד נסיונות וקיים עולם שנברא בי' מאמרות: עק"ב שנים שמע בקולי דכן ג' שנים הכיר בוראו ושנותיו קע"ה: עקב אשר שמע אברהם. בגימטריא קיים אף עירובי תבשילין ונתוסף לו ה"א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרתי מצותי חקותי ותורותי:

שפתי חכמים

ואין אתה רשאי לצאת לח"ל: ם רצונו לפרש והתברכו בפה לא שיתברכו בסבת זרעך דאם כן היה לו לומר והתברכו מזרעך: ע וא"ת כיון שקיימו כל התורה למה נשא יעקב שתי אחיות ושמעון דינה אחותו ועמרם יוכבד אחות אביו. וי"ל דלא קיבלו עליהם לקיימם אלא בא"י והם היו בח"ל. הרמב"ן: פ דמשמע בפסוק ששאלו את רבקה ויצחק השיב והיאך שייך זה אע"כ פי' על וכו': צ פי' וישקף הניח מקום ההשקפה פתוח ולא חשש לכן וישקף אבימלך: ק דאל"כ מנא ידע דאשתו היתה. יל"ע דלמא גפוף ונשוק ראה (לח"י) נראה דדייק תיבת אשתו מיותר הוא נולמד שהיה מצחק מעשה אשתו דהיינו שמוש. ומה שפירש"י על וישקף ולא על וירא דלא תימא שראהו ממש

רש"י

(ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו ם יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת (יבמות כא): מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראוין הן להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצה"ר ורשעים משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורותי. להביא תורה שבעל פה הלכ' למשה מסיני (ב"ר): (ז) לאשתו. על אשתו פ כמו (לעיל כ) אמרי לי אחי הוא: (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאוג מאחר שלא אנסוה עד צ עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך וגו'. ק שראהו משמש מטתו:

ישיבת יצחק בגרר

(ז) וישאלו אנשי המקום לאשתו וגו'. כתב הגאון בעל ת"י נראה הא דלא מצינו שגם רבקה אמרה אחי הוא כדמצינו בשרה. הטעם הוא כי כבר הי' ליצחק בנים גדולים יעקב ועשו רק שהם אמרו שהבנים הם של יצחק בית לו מאשה אחרת. או שהבנים הם של רבקה שיש לה מבעל אחר כמ"ש הרמב"ן ז"ל והיה רבקה מפחדת שעשו לרוע מעלליו יגלה הסוד ויהיו הם לבזיון וקלף וגם אם היא אחות יצחק ועשו יקדיח תבשילו ברבים והיא תאמר שהם בניה מאיש אחר ויצחק הוא אחיה יהי' זאת לחרפה וקלון ליצחק כי יאמרו רוב בנים דומין לאחי האם ולא הי' רצונה לגרום לו קלון. משא"כ יצחק שאהב לעשו וחשבהו לצדיק נאמן [ונאמן רוח מכסה דבר] כי ציד בפיו לא הי' לו מניעה משני טעמים הנ"ל למנוע לומר אחותי היא פלשתים

חומת אנ"ך

כמש"ל בס"ד: ה עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי. אפשר לרמוז דרך אסמכתא. והענין, שהראשונים חקרו מדוע בושש אאע"ה לימול והלא היה מקיים כל התורה והרב משפטי שמואל ז"ל בתשובה סי' י"ג תירץ דכל המצות היה יכול לקיימם כמה פעמים ולכן קיימם עד שלא נצטוה שאם יצווה הוא יתברך עליהם יכול לקיימם אחר שיצטוה ויהיה במדרגת גדול המצווה ועושה אבל אם ימול עצמו שוב אי אפשר לזכות לסוג מצווה ועושה כי המילה עשויה. ובס' הקטן ראש דוד פ' לך לך חקרתי דלפי מ"ש הרב פרשת דרכים ז"ל דמעת שקבל אאע"ה לקיים התורה ח"ו היה נענש אם יעבור על דבר א' והיה דינו כמצווה ועושה לפי מ"ש התוס' דטעם גדול המצוה דיצרו תוקפו. וכתבתי שם דלפי מ"ש הריטב"א ז"ל פ"ק דקדושין דגדול המצווה ה"ט שזוכה לקיים גזרת מלך ועל זה נקרא גדול. כיתא ע"ש באורך. ואפשר שזה ירמוז עקב אשר שמע אברהם אחר שנקרא אברהם שמע בקולי מצות המילה ולא עשאה מקודם. ואם

מרפא לשון

שהענין מלמד אם לעכשיו אומר ביומא דין ואם לשעבר אומר כיומא דיכי ואם לעתיד אומר כיום דלהי, והיא מלה מורכבת ור"ל די להוי ובהיפך מלת דיכי כמו שנת"ל (כ"ד ס"ה) ולכן נוסחא זו דייקא ואמנם מאן דגריס דילהן לא משתבש שאני אומר שכמו שאמר בדניאל וקרנא דכין במקום דיכי כן אמרו דילהן במקום דילהי שדרך להוסיף נון בסוף תיבה לצחות לשון, אלא דגירסת דילהי היא הגירסא העיקרית של תרגום דוגמת דיכי שהוא לשון התרגום שקדם לדניאל. כו. ח. בעד החלון — מן חרכא. ובפ' נח' חלון התיבה כות תיבתא פי' היא"ר ז"ל כי חרכא חלון קטן וצר כמו מציץ מן החרכים ואין אדם יכול להזהר ולהישמר מהיזק ראייה שלו כמו שנשמר מן הגדול שאלו היה גדול היה יצחק רואה את אבימלך והיה נשמר ממנו וגם אבימלך לא היה מסתכל בו עכ"ל וקשה שאין דרך המלך לישב אצל חלון קטן ולהיות מציץ רואה ואינו נראה כגנב ועוד מצינו בכ"מ שתרג' חלון חרכא והוא חלון גדול כמו ותורידם בחבל במרגלים דיהושע שת"י ושלשלתנון באטונא מן חרכא וכן באיזבל נאמר ותשקף בעד החלון ותרגם אסתכיאת מן חרכא ואעפ"י כן ראה אותה יהוא שנאמר וישא פניו אל החלון הרי שהיתה רואה ונראית מן החלון בפרהסיא ולכאורה נראה שחלון התיבה

מסורת הקריאה

כו (ג) ואברכך. הכ"ף פשוטה בדגש: (ח) ויהי כי, מלת כי במונח לא במקף:

תרגום אונקלוס

דִפְלִשְׁתָּאֵי. מִן חֲרַכָּא. וַחֲזָא. וְהָא יִצְחָק מְחַיֵּיךְ. עִם רִבְקָה אִתְּתֵיהּ: ט. וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק. וַאֲמַר בְּרַם הָא אִתְּתָךְ הִיא. וְאֵיכְדֵין אֲמַרְתְּ אֲחָת הִיא. וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק. אֲרֵי אֲמַרִית. דִלְמָא אִתְקְטֵיל עֲלַהּ: י. וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ. מָא דָא עֲבַדְתְּ לָנָא. כִּזְעֵיר פּוֹן. שְׁכֵיב. דִמְיַחַד בְּעַמָּא יָת אִתְּתָךְ. וְאֵיתֵיתָא עֲלַנָא חוֹבָא: יא. וּפַקֵּיד אֲבִימֶלֶךְ. יָת כָּל עַמָּא לְמֵימַר. דְיַנְזֵיק לְגוּבְרָא הָדֵין. וּלְאִתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יב. וּזְרַע יִצְחָק בְּאַרְעָא הַהִיא. וְאַשְׁכַּח. בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל חַד מְאָה בִּדְשַׁעֲרוֹהִי. וּבָרְכֵיהּ יְיָ: יג.

בראשית כו תולדות

פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה
יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃
ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר
אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ
אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק
כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃
י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ
לָּנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־
אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם׃
יא וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר
הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת
יוּמָת׃ יב וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא
וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים
וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ שלישי יג וַיִּגְדַּל הָאִישׁ

בסת"י

תפסיר הרס"ג

טאקה לה. פנצ'ר. פאד'א יצחק ילאעב. רבקה זוגתה: ט) פדעא אבימלך ביצחק. וקאל לה אד' הי זוגתך. ולם קלת הי אכ'תי. קאל. לאני תכ'ופת. אן אקתל בסבבהא. י) פקאל לה אבימלך. מא ד'א צנעת בנא. ען קליל. לו צ'אגע אחד קומנא זוגתך. גלבת עלינא את'מא: יא) פנאדי' אבימלך. גמיע קומה וקאל. מן אד'א הד'א אלרגל. וזוגתה פליקתל קתלא: יב) פזרע יצחק פי תלך אלארץ'. פוגד פי תלך אלסנה מאיה באלחזר. ובארך לה אללה: יג) פעצ'ם אלרגל. וכאן כל מא מר

נוה שלום

אשתו. (יא) הנגע, מן אד'א, כת"א, וכן תרגם לבתלי נגעך דרות (יג) מאה,

אבן עזרא

(יב) מאה שערים. בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מצא מאה משיעור הזרע. והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו: (יג)

מסורת הקריאה

(י) מה זאת, הזי"ן דגושה: לנו, הלמ"ד דגושה והטעם מלעיל: כמעט, הנגינה בעי"ן: אחד, חד מן כ"ה פתחין וס' במס"ר: אשתך, התי"ו בסגול ועיין לעיל י"ז ט"ו: והבאת, כתב רוו"ה וז"ל במקרא כ"י של נ"ד הנגינה מלעיל וכן מסתבר מפני שהוא עבר, אכן בכ"י הנ"ל מסר על והבאת דש"ב ט' י' לית בטעם. ואם איתא שגם זה מלעיל ה"ל למ"סר ב' בטעם, ובכל ספרי הדפוס אין עליו שום מסרה עכ"ל, ובכל הספרים הוא מלרע: (יא) באיש, הבית בקמץ, ונמסר עליו ח' קמץ ונמנו בפ' קדשים כ' ג': (יג) עד כי גדל, בכל ספרינו מלת עד במרכא וגדל בטפחא ואולם בכ"י של נ"ד עד בטפחא כי גדל במרכא וכן נכון, כי כן כל מלת עד שאחריו מלת כי סמוך

בעל הטורים

(ח) מצחק. ב' הנה יצחק מצחק אשר ילדה לאברהם מצחק מלמד שהיה ישמעאל לד נשים תחת בעליהן ומזנה עמהן מה מצחק דהכא אשת איש אף התם אשת איש: (י) אחד העם. ב'. דין ואידך כי בא אחד העם והתם איירי בדוד המלך כשלקח האנית מראשותיו של שאול מה התם איירי במלך אף הכא אמר בשביל עצמו שהיא המלך: (יג) ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל. שלשה גדולות כנגד ג' ברכות שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והתברכו

רשב"ם

מצחק. תשמיש כדכתיב בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי. ובמקום אחר הוא אומר בא אלי לשכב עמי: (יב) בארץ ההוא. אע"פ שהארץ קשה היא: בשנה ההיא. אע"פ שהיא שנת בצורת ורעבון: מאה שערים.

רש"י

(י) אחד העם. המיוחד ר בעם זה המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב כבר ש הבאת אשם עלינו: (יב) בארץ ההוא. אע"פ שאינה חשובה כא"י עצמה ת כארץ שבעת הגוים (ב"ר): בשנה ההוא. אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון (ב"ר): בארץ ההוא בשנה ההוא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה א לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותנו אמרו אומד

שפתי חכמים

משמע דחלילה לצדיק כמוהו להניח חלון פתוח אלא שסגר החלון ומכח זה הבין אבימלך וזהו וישקף ר"ל השגחה והבנה בעד החלון ר"ל כנגד החלון כמו כל בעד שבמקרא (וע"ש שסותר דברי הרא"ם): ר דרש"י דייק מדכתיב והבאת עלינו אשם ואי קאי אמלך א"ש דהא גבי מלך נמי מלינו ל' רבים וכן גבי אדם חשוב וק"ל. (נח"י) כ"ל דדייק מדהל"ל אחד בסגו"ל תחת החל"ף ולא בפת"ח וכן פי' בפסוק דן ידין עמו כאחד: ש (נח"י) א"א לפרשו לשון עתיד דהא אמר שכב שהוא עבר ועוד דהא לוה להכריז שהיא אשתו וממילא לא ישכבו אצלה: ת דק"ל דהא גרר נמי א"י היא כדפי' לעיל: א ומאה שערים

ישיבת יצחק בגר.

(יג) ויגדל האיש וילך הלוך וגדל וגו'. פי' רש"י ז"ל שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך. רבים אומרים כי הפשט הוא שזבל פרדותיו של יצחק שוים יותר מכספו וזהבו של אבימלך. ולפי הנראה גוזמא הוא. גם הלשון אינו מובן ומגומגם. והנראה כי חז"ל אמרו (ב"ב טו) כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך דכתיב מעשה ידיו ברכת. וכן הי' ביצחק כל מי שנטל דבר מיצחק הי' מתברך. ואם אדם נטל זבל פרדותיו של יצחק וזבל בו שדהו. היתה שדהו מתברכת והצמיחה תבואות מאה שערים. אבל מי שנטל מאבימלך כלום לא הי' בזה ברכה. וזהו כונת רש"י שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק. כונתם טוב יותר ליקח הזבל של פרדות יצחק ולא [ליקח] כספו וזהבו של אבימלך. כי בזבל פרדות יצחק יש בהם ברכה ששוה יותר מכספו וזהבו של אבימלך שאין בהם ברכה זו:

וילד

מרפא לשון

היה בגג התיבה, ומפני כך תרגמו כות תיבתא שהוא תרגום ארובה כמו וארובות השמים שתרג' וכוי דשמיא וחלון דהכא היה מן הצד ולכך תרגם חרכא ע"ש מציץ מן החרכים אבל לא יתכן לפרש כן שהרי תרגום חלוני שקופים אטומים כוין פתיחן מלגיו וסתימן מלברא וכן במלכים (ב' י"ג) ויאמר פתח החלון קדמה תרג' פתח כוין למדנחא וב'ניאל וכוין פתיחן ליה בעיליתיה ולכן נראה לי עיקר שאצל פעולת השקפה וההבטה נופל שם חרכא שכן הוא שמוש הלשון וכמו כן מציץ מן החרכים ואצל פעולת העשייה או הפתיחה נק' כוותא וכמו וארובות השמים נפתחו, הנה ה' עושה ארובות, ובין יהיה חלוז עשוי ארובה מלמעלה או מן הצד נק' כוא בלשון ארמי אצל פתיחתו או עשייתו ולא יתכן בלשון ארמי לומר ועבד חרכא אז ופתח חרכא אלא כוותא דווקא. י. כמעט שכב — כזעיר פון. צ"ל מלת פון הבאה בתרג' בכ"מ למה אצטריכא וכבר ראיתי מ"ש המתורגמן בשורש פון שהיא משמשת במקום לו או לולי או פן גם מה שכ' היא"ר ז"ל בפ' יארא ע"ש ולא נת' טעמה יפה ואני אפרש יותר מלת פון היא כמו פום במי"ם שפירושה ל' שיעור כמו איש לפי אכלו דמתרגם לפום מיכליה וכמו שתרגם כל תופש כנור ועוגב כל דמנגן על פום נבלא והיא משמשת בתרג' לצורך שלילה לדבר לומר שאינו כפישוטו ודאי שלא לפי אותה הנחה כמו בכאן שאמר כזעיר פון שכיב כלומר לפי זה כבר שכב אחד העם ואלו לא אמר פון היה משמעו כזעיר שכיב ודאי ואינו כן וכמו בפ' בשלח עוד מעט וסקלוני שתרג' עוד זעיר פון ורגמוני כלומר עוד

חומת אנ"ך

יקשה בעיניך דלפי טעם מצוה ועושה דיצרו תוקפו כבר אאע"ה היה בסוג זה וא"כ הי"ל לימול מקודם. לז"א אע"ג דכבר וישמור משמרתי. מ"מ מצותי דגדול המצוה שמקיים גזרת המלך כמ"ש הריטב"א ז"ל ולזה לא מל עד אשר שמע בקולי שצויתיו. ואם נפשך לומר הא אמרו בירושלמי כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט ואאע"ה איך מקיים התו'. לז"א חוקותי כלומר זה שהוא הדיוט הוא כשאינו מצוה אבל אם הוא מצוה שנצטוו אחרים עושה מצוה ולזה אאע"ה מקיים מצות ועוסק בתורה אף שלא נצטוה כיון שהם מצות ה' ותורת ה' ובזה לא כאמר כל הפטור הדיוט כמ"ש הרמב"ן ז"ל והריטב"א ז"ל פ"ק דקדושין וז"ש חוקותי ותורותי. ודברי הריטב"א הנז"ל נעלמו מהרב שלטי הגבורים ז"ל (שהוא הדפיסם) ומהרב יד אהרן ז"ל כמ"ש בעניותי במקומו בס"ד. וכבר כתבתי דנעלם מהרב משפטי שמואל ז"ל ומהמפרשים דברי רז"ל בב"ר ובתנחומא ובשוחר טוב סימן טו"ב דטעם אאע"ה שלא מל עד זקנותו כדי שיוכלו הגרים להתגייר בזקנותם

וילך הלוך וגדל עד כי־גדל מאד׃
יד ויהי־לו מקנה־צאן ומקנה בקר
ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים׃
טו וכל־הבארת אשר חפרו עבדי
אביו בימי אברהם אביו סתמום
פלשתים וימלאום עפר׃ טז ויאמר
אבימלך אל־יצחק לך מעמנו כי־
עצמת ממנו מאד׃ יז וילך משם
יצחק ויחן בנחל־גרר וישב שם׃
יח וישב יצחק ויחפר | את־בארת
המים אשר חפרו בימי אברהם
אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות
אברהם ויקרא להן שמות כשמת
אשר־קרא להן אביו׃ יט ויחפרו

ת"א ויחפרו. כרכום נו:

תרגום אונקלוס

וּרְבָא גּוּבְרָא. וַאֲזַל אָזֵיל סָגֵי וְרָבֵי. עַד דִּרְבָא לַחֲדָא: יד. וַהֲוָה לֵיהּ גֵּיתֵי עָנָא וְגֵיתֵי תוֹרֵי. וַעֲבִדָה סַגִּי. וְקַנִּיאוּ בֵּיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי: טו. וְכָל בֵּירֵי. דַּחֲפַרוּ עַבְדֵי אֲבוּהִי. בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי. טָמוּנִין פְּלִשְׁתָּאֵי. וּמְלוֹנִין עַפְרָא: טז. וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק. אִיזֵיל מֵעִמַּנָא. אֲרֵי תְקֵיפְתְּ מִנַּנָא לַחֲדָא: יז. וַאֲזַל מִתַּמָּן יִצְחָק. וּשְׁרָא בְּנַחְלָא דִגְרָר וִיתֵיב תַּמָּן: יח. וְתָב יִצְחָק. וַחֲפַר יָת בֵּירֵי דְמַיָּא. דַּחֲפַרוּ בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי. וְטָמוּנִין פְּלִשְׁתָּאֵי. בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם. וּקְרָא לְהוֹן שְׁמָהָן. כִּשְׁמָהָן. דַּהֲוָה קָרֵי לְהוֹן אֲבוּהִי: יט. נַחֲפַרוּ עַבְדֵי

תפסיר הרס"ג

עצ'ם. אלי' אן עצ'ם גדא: יד)וצאר לה מאשיה' ג'נם ובקר. וחשם כתיר'. חתי' חסדה אלפלסטיניין: טו) וגמיע אלאבאר. אלתי חפרהא עביד אברהים אביה עלי' עהדה. כאן קד סדהא אלפלסטיניין. ומלוהא תראבא: טז)פקאל אבימלך ליצחק. אמץ' ענא. לאנך קד עצ'מת מנא גדא: יז) פמצ'א מן ת'ם יצחק. פנזל פי ואד אלכ'לוץ ואקאם ת'ם: יח)ת'ם עאוד יצחק. וחפר אלאבאר. אלתי כאנת מחפורה עלי' עהד אברהים אביה. וכאן קד סדהא אלפלסטיניין בעד מותה. וסמאהא באסמא. כמא כאן קד סמאהא אביה:

נוה שלום

שערים, מאיה באלחזר, כת"א. (יד) ועבדה וחשם, (חשם אלרגל, כ'אצתה אלד'ין יג'צבון לה מן אהל או עביד

חלק הדקדוק

(ז) וישאלו, (הוו געי. ר"ח): (יא) הנגע, בטרם לא באזלא ברוב התיגאן. ובמקצתן באזלא. ר"ח): (יד) ועבדה רבה, תרגום שלנו ועבדה בלשון הפסוק, אתיא כרש"י שפי' עבדה פעולה, עבודה בחולם משמע עבודה אחת, והדפוס דגריס פולחנא משמעו עבודה אחת, והראב"ע פי' שהוא כמו סגולה, וא"כ אין לשנות ולתרגם פולחנא שהוא שם פעולה הנמשכת מהשם וכן תרגמו בכ"ד גדול עבדה: (טז) כי עצמת ממנו מאד, סי' מנצפ"ך

אבן עזרא

וגדל. פועל עבר: (יד) ועבדה. עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם או שם כמו סגולה: (טו) בא סמיכו' בארות

מסורת הקריאה

אל פעל מן הפעלים אשר יצטרך להגבלתו עוד תיבה אחרת לעולם מלת עד נפרד בטע' והפעל שאחריו מחובר בטע' אל התיבה המגבלת אותו, וכן עד כי חדל לספור לקמן מ"א מ"ט, עד כי יבוא שילה לקמן מ"ט י', עד כי יגעה ידו (ש"ב כ"ג י') עכ"ל רוו"ה: (יד) מקנה, הנו"ן בצירי עיין לעיל כ"ג י"ח: ומקנה, ו' ג' קמץ וג' פתח עיין לעיל ד' כ' מש"כ שם, ושארא מקנה בלא וי"ו בראש: ויקנאו, הנו"ן רפה וכולהו כן, מכלול: (טו) וימלאום,

רשב"ם

שדה ששיערוהו שיוציא כור א' הוציא מאה כורין: (יד) ועבדה רבה. עבודת שדה וכרמים. כי סהם עבודה עבודת קרקע היא: (טו) סתמום פלשתים. שלא יחזיקו בניו בהם אחרי מותו והוצרך לכתוב בשביל כשנתרחק משם שב וחפרם דוגמת והם הוא אבי כנען: (יח) אשר קרא להן אביו. כדי שלא יוכל אדם לערער עליהם:

בעל הטורים

בזרעך: (יד) ועבדה רבה. ב' במס' הכא ואידך באיוב מה התם גדול מכל בני קדם אף הכא היה גדול מכל ואף מאבימלך שהיה מלך: (טו) וימלאום. ב'. הכא. ואידך וימלאום למלך שאול גבי מאה ערלות של פלשתים רמז למה שנותנין הערלה בעפר. ד"א לפי שעבר אבימלך על שבועתו ומלא הבארות בעפר מלא

שפתי חכמים

פי' ל' שיעור ששערה נפשם: ב דק"ל למה אמדוהו והא קי"ל דאין ברכה מצויה בדבר המנוי והמדוד אלא בדבר הסמוי מן העין ל"פ שהיה רוצה ליתן מעשר וקי"ל דאין מעשרין אומדות: ג דאל"כ עד כי גדל מאוד ל"ל ולהכי נקט פרדותיו דרבותא קאמר דגבי פרדות אין הברכה מצויה כלל כדפירש"י בפ' ראה וק"ל: ד וא"ל משום קנאה דאל"כ ויקנאו אותו פלשתים ויסתמו את כל הבארות אשר חפרו מבע"ל: (נח"י) ול"נ דמפני הקנאה סתמו וכדי שלא להראות הקנאה אמרו תקלה וכו' דאל"כ ה"ל להסמיך ויקנאו וגו' ויאמר אבימלך לך מעמנו וגו' ואח"כ וישב ויחפור וגו' ולמה סמך וכל הבארות וגו' לפסוק ויקנאו ש"מ מפני הקנאה סתמו וחשבו שירגיש בקנאתם וילך מהם וכאשר ראה אבימלך שלא נתקיימה מחשבתו א"ל בפירוש לך מעמנו: ה רש"י נשמר שלא תפרש התרגום כמו טמוני חול שהוא לשון מטמון ל"פ דהוא ג"כ ל' סתימה: ו דק"ל דהא אבימלך אמר לו לך מעמנו דהיינו מגרר ולמה חנה בנחל גרר כיון שהוא קרוב לעיר: ז רלל"ת דהא ככר הלך יצחק משם והיאך חפרן ועוד קשה כיון שחפרן אברהם למה חזר יצחק וחפרן ועוד קשה למה כתיב ויסתמום פלשתים דמשמע שחזר יצחק וחפרן וחזרו פלשתים וסתמום ואין הענין כן כי לא מצינו שסתמום אחר חפירת יצחק. ומתרץ ופלשתים כו'. נח"י האריך בזה וגרס ופלשתים סתמום וקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן להראות שאחר שנסע מגרר יחזו

רש"י

ב זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל ג פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (ב"ר): (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לעז אובדווינ"א (ארבייט. געשעפט. גווערב) עבודה משמע עבודה אחת. עבדה משמע פעולה רבה: (טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות ד הבאות עלינו. טמונין פלשתאי ל' סתימה ה ובל' התלמוד מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר. רחוק ו מן העיר: (יח) וישב ויחפר. את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום וקודם ז שנסע יצחק מגרר חזר

חומת אנ"ך

ויש לרמוז דס"ת עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי בגי' יעיר גרים עם הכולל: ט ויאמר אחותי היא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגוני וכו'. יש להעיר דהוה ליה לכתוב לומר פן יהרגוהו דכוליה קרא כתיב בסגנון זה ויאמר כי ירא לאמר מדבר בעד יצחק. ואפשר דכתיב הכי לרמוז דעשה כן לפי שאאע"ה עשה כן ואמר רק אין יראת אלהים והרגוני ונשא ק"ו מאביו ולכן נקט בלשון שאמר אביו והרגוני. וז"ש כי ירא לאמר אשתי פן יתקיים בו יהרגוני שאמר אביו אנשי המקום שאין להם יראת אלהים. ומיהו אמר פן אף על פי שאמר אביו והרגוני ודאי כי שרה היתה יפה מאד מאד ורבקה איכה כמותה אלא טובת מראה לבד לנ"א פן: י ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק וכו'. אפשר לרמוז בפסוקים אלו בתוכחות מוסר בסגנון אחר ממה שרמזתי בקונטרים פני דוד בס"ד. ונקדים מ"ש פי היה נוטל דעבירה מכבה מצוה ואינה מכבה תורה וזה היה טעות אחיתופל. ויש לחקור דכפי מ"ש רבינו האר"י זצ"ל ויסודתו בהררי קדש דברי הזה"ק

מרפא לשון

מעט לפי שעור זה וסקלוני ואלו לא אמר פון היה משמעו עוד זעיר ורגמוני ודאי וזה אינו כי לא היה יודע בודאי מה שהם עתידים לעשות אלא שכך היה משער בדעתו לפי מה שעבר וכמו בהפט' חזון בפ' לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד שת"י אלו לא פון מותר טוביה דה' צבאות שהוסיף פון לשלול פשט הלשון שאינו אלא לפי אותה הנחה ואלו לא אמר פון היה ל' חרוף וגדוף דמשמע שאומר אלו לא מותר טוביה דה' ממש וזהו כפוי טובה ומבעט בחסדי ה' טובתו ועד"ז הוא טעם מלת פון בכל מקום ובזאת תבחן מלת פון אם היא צריכה או משבשתא שאם סלוקה עושה רושם כנזכר צריכה היא ואם אדרבא מציאותה עושה רושם משבשתא היא וזה כמו בפ' וארא בתרג' ולמען ספר שמי בכל הארץ שא"ת ובדיל דיהון משתען פון גבורת שמי נמצא שכוונתו שאין ראוי שיהיה כן ח"ו אלא בדרך השאלה וזה אינו ומשבשתא היא. וכמו בתרגום לו חכמו ישכילו זאת שאם תאמר אלו פון חכימו נמצא שאינו רוצה שיחכמו אלא שאומר בדרך שלילה ואם כן איך אומר אח"כ יבינו זאת אלמא אין לומר פון בזה שאדרבא משבשת הלשון ועד"ז תקיש לכל מקום שתסתפק בה והנה בלה"ק היה ראוי לפרש כן אלא שדרך המקרא לסמוך על דבר הלמד מענינו שזה א' מי"ג מדות התורה אבל בתרגם צ"ל מפורש ואינו סומך על דבר הלמד מענינו. אחד העם — דמיחד בעמא. טעמו כמ"ש רש"י ז"ל המיוחד שבעם זה המלך וכ' הרא"ם ז"ל הטעם דאל"כ והבאת עליו אשם מבעי ליה ר"ל שאלו היתה כוונתו לומר כמעט שכב אחד מן העם את אשתך היל"ל

עבדי־יצחק בנחל וימצאו־שם
באר מים חיים: כ ויריבו רעי גרר
עם־רעי יצחק לאמר לנו המים
ויקרא שם־הבאר עשק כי
התעשקו עמו: כא ויחפרו באר
אחרת ויריבו גם־עליה ויקרא שמה
שטנה: כב ויעתק משם ויחפר באר
אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה
רחבות ויאמר כי־עתה הרחיב
יהוה לנו ופרינו בארץ: רביעי כג ויעל *
משם באר שבע: כד וירא אליו יהוה
בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי
אברהם אביך אל־תירא כי־אתך
אנכי וברכתיך והרביתי את־זרעך
בעבור אברהם עבדי: כה ויבן שם
מזבח ויקרא בשם יהוה ויט־שם

* רביעי בספ״י

תרגום אונקלוס

יִצְחָק בְּנַחְלָא. וְאַשְׁכַּחוּ תַּמָּן. בֵּיר דְּמַיִין נָבְעִין: כ וּנְצוֹ רָעֲוָתָא דִּגְרָר. עִם רָעֲוָתָא דְּיִצְחָק. לְמֵימַר דִּילַנָא מַיָּא. וּקְרָא שְׁמַהּ דְּבֵירָא עֵשֶׂק. אֲרֵי אִתְעַסַּקוּ עִמֵּיהּ: כא. וַחֲפַרוּ בֵּיר אָחֳרִי. וּנְצוֹ אַף עֲלַהּ. וּקְרָא שְׁמַהּ שִׂטְנָה: כב. וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן. וַחֲפַר בֵּיר אָחֳרִי. וְלָא נְצוֹ עֲלַהּ. וּקְרָא שְׁמַהּ רְחוֹבוֹת. וַאֲמַר. אֲרֵי כְעַן. אַפְתִּי יְיָ. לַנָא וְיַפְשִׁנַּנָא (י״נ וְנִפּוּשׁ) בְּאַרְעָא: כג. וּסְלֵיק מִתַּמָּן לִבְאֵר שָׁבַע: כד. וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּלֵילְיָא הַהוּא. וַאֲמַר. אֲנָא. אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ. לָא תִדְחַל אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ מֵימְרִי. וַאֲבָרְכִינָּךְ וְאַסְגֵּי יָת בְּנָךְ. בְּדִיל אַבְרָהָם עַבְדִּי: כה. וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא. וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַּיְיָ. וּפְרַסֵיהּ תַּמָּן

תפסיר הרס״ג

יט) ולמא חפר עביד יצחק פי אלואד. וגדו ת׳ם. ביר מא נאבע: כ) פכ׳אצם רעאה׳ אלכ׳לוץ רעאה׳ יצחק. קאילין אלמא לנא. פסמאהא שג׳לא. למא אשתג׳לו מעה: כא) ׳למא חפרו ביר אכ׳רי׳. כ׳אצמו איצ׳א עליהא. פסמאהא ד׳את אלענאד: כב) ת׳ם אנתקל מן ת׳ם. וחפר ביר אכ׳רי׳. ולם יכ׳אצמוה עליהא. פסמאהא ד׳את אלסעה. לאנה קאל. אלאן יוסע אללה. לנא וינמינא פי אלבלד: כג) ת׳ם צעד מן ת׳ם אלי׳ ביר סבע: כד) פתגלא לה אללה פי תלך אללילה. וקאל. אנא אלאה אברהים אביך. לא תכ׳אף פאני מעך. אבארך פיך ואכת׳ר נסלך. בסבב אברהים עבדי: כה) ובנא ת׳ם מדבחא. ודעא באסם אללה. ומד

נוה שלום

או ג׳ירה אדא אצאבה אמר). (כב) ופרינו, וינמינא וכן ת״א ויפשיננא, עיין מ״ש

חלק הדקדוק

לגאולה כ״כ בתיגאן וצל״ע: (כב) הרחי בה׳, בתאג אחד מצאתי כאן

אבן עזרא

על שני דרכים: (יט) מים חיים. שהם נובעים תמיד: (כ) עשק. ידוע בדברי

מסורת הקריאה

הלמ״ד רפה דוגמת ויקנאו שבפסוק הקודם: (יח) ויחפר, החי״ת בשוא נח והפ״א דגוש בכל הספרים וכ״י: להן, בסגול, והמה י״ד במספר ומנוים במס״ג בפ׳ פינחס כ״ז ז׳: (כ) לנו, מלעיל: שם, במקף והשי״ן בצירי ומתג בכל הספרים, ועיין לעיל ט״ז ט״ו: (כב) ויעתק, העי״ן בשוא נח כי התי״ו שאחריו דגוש: רבו, מלרע שלא כמנהג נהי העי״ן, מכלול: כי עתה, לבן אשר מלת כי במקף ובמתג: לנו, מלעיל: (כד) אתך אנכי, הטעם זקף מלעיל עיין לעיל ג׳ י׳: (כה) ויט, בכל המדויקים היו״ד בסגול ומקף:

תולדות אהרן

מים חיים. שם: ויריבו רועי. סנהדרין קיא:

בעל הטורים

דוד לשאול ק׳ ערלות פלשתים בכפלים ונתן לו ר׳ במקום ק׳: (כ) עשק. כנגד בכל שעשקו את בית יהודה ומיד עושקיהם כח: (כא) שטנה. כנגד המן שכתב שטנה על ירושלים ולכן שטנה ב׳ הכא והיא דהתם: (כב) רחובות. כנגד יון שגזרו שלא יטבלו כדי למועטם מפריה ורביה ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה לכל א׳ וא׳ וזהו ופרינו בארץ: (כד) אנכי אלהי אברהם אביך. ולא כתב ה׳ אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנתייסר ביסורים בלי

רשב״ם

(כב) ולא רבו עליה. לפי שנתרחק ממרעיתם דכתיב ויעתק משם: (כג) ויעל משם באר שבע. כי היה

רש״י

חוץ וחפרן: (כ) עשק. ח ערעור: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור: (כא) שטנה. נוסמנ״ט (מלה נוסכ׳ הינדערונג שטעררונג): (כב) ופרינו בארץ. תרגומו וניפוש ט בארעא:

שפתי חכמים

ויחן בנחל רר רחוק מן העיר חוץ וחפר הבארות וכו׳ ע״ש: ח ר״ל בזה שלא תפרש עשק לשון ערעור אלא הוא עסק מ״ש כלומר העסק הזה הוא של ערעור וכמ״ש בסמוך נתעסקו וכו׳ במריבה וערעור: ט דלא יתכן לומר שהוא ל׳ עבר כיון שאמר כי עתה הרחיב ה׳ לנו ואיך יאמר ופרינו כבר בארץ אלא ל׳

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כא) ויקרא שמה שטנה. כלו׳ מן הראשון אקראי הוא אבל מזה ודאי שטנה הוא:

מריבת הבארות

(כ) ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק וגו׳ כי התעשקו עמו ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה. צריך להבין מדוע בבאר הראשון כתיב כי התעשקו עמו. ובשני כתיב ויריבו גם עליה. משמע שהמריבה הי׳ על הבאר. ר״ל עם יצחק. ובבאר הארץ. רק אחר שמצאו מים אמרו לנו המים. ונמצא כי לא רבו על הבאר רק רבו על המים. באשר יצחק רצה להשתמש במים. ע״כ היתה המריבה עם יצחק. כי רצו לגזול ממנו המים. ע״כ קרא יצחק שם הבאר עשק. לשון גזלה. כי התעשקו עמו. וכי חפר הבאר ויקלקל

מרפא לשון

והבאת עליו אשם. את אשתך — ית אתתך. כצ״ל ולא כנ״א עם וכמשנת״ל י״ט ל״ג ממסורת התרגום. יד. ועבדה רבה — ועבדה סגי. ה״ג ועבודה קרא ותרגום וכ״ה במסורת התרגום וכ״כ היא״ר ז״ל ופי׳ כלומר שהיו לו עבדים ושפחות הרבה ונר׳ שהמתרגם ופולחנא סגי טועה הוא דמשמע שהיה לו טורח הרבה ואולי בלי תועלת ואין זה שבח אלא גנאי גם לא נאמר ועבודה אלא ועבדה. יט. באר מים חיים — ביר דמיין נבעין. ה״ג וכן באר אחרת — ביר אוחרי. וכמשנת״ל ס״פ נ״ח. כב. ופרינו בארץ — ויפשננא בארעא. כ״ה נסת״י וכ״כ היא״ר ז״ל ונימוקו עמו כי מאחר שתרגם הרחיב — יפתי תלה הדבר בשי״ת צריך לגמור אותו על הדרך ההוא כי כן יתכן כפי הלשון ע״כ, ועכשיו גרסת העולם ונפוש כמ״ש רש״י ז״ל. ג. ויעל משם באר שבע — וסליק מתמן. כ״ה בנוסחי דווקני דלא כנ״א ואסתלק שאין דרך לתרג׳ כן אלא אצל הקב״ה כמו ויעל מעליו אלקים דאב׳ שתרג׳ ואסתלק. כו. ואחוזת מרעהו — וסיעת רחמוהי. כ״ה נסת״י וכ״כ היא״ר ז״ל וכן נראה שהיתה גרסת הרשב״ם ז״ל שכתב ואחוזת מרעהו כתרגומו רבים אהוביו ע״כ ועכשיו הגיהו מרחמוהי עפ״י רש״י ז״ל ולא מחכמה ביטלו גיר׳ הראשונים נוחי נפש שהרי תי״ו הסמיכות מוכיח כפי׳ הרשב״ם ז״ל ומה. שהקשה רש״י ז״ל ע״ז שאין דרך ארץ לדבר על המלכות כן שא״כ כל אוהביו הביא עמו אינה קושיא דאה״נ כל אוהביו הביא עמו שלא היה אבימלך מלך בימי קדם כאחד מהמלכים שבזמננו שכל אחד שולט על שליש העולם כי לא היה אלא מלך עיר

חומת אנ״ך

כל התורה שלומד בעודו רשע הולכת לסט״א. וקרא הכי כתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך ואיך אמרו דעבירה אינה מכבה תורה. ונראה לומר דיש הפרש בין כשעבר עבירה או עבירות והוא בדעתו להיות צדיק רק ד׳צדיה אנסיה בשוגג או במזיד לעבור העבירות אבל קיים זה מ״ש פ׳ הרואה בכל דרכיך דעהו אפי׳ לדבר עבירה דכיון שהוא רוצה להיות ירא שמים ולפי שעתא טרדא מהיצ״הר הוא מבקש לו מצוה אפי׳ בעבירה ההיא והגם שהוא טועה מ״מ הוא בדעתו רוצה להיות ירא שמים ובענין זה אמרו עבירה אינה מכבה תורה. אבל כשעובר עבירה ופורק עול ודעתו להיות רשע אז הסט״א לוקח התורה שלומד ועליו כתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ומשו״ה אמרו בכל דרכיך דעהו אפי׳ לדבר עבירה כלומר אפילו שעובר עבירה ואנוס הוא מיצרו לא יפרוק עול ואדרבא יבקש איזה לו מצוה בעבירה ובכגון זו עבירה אינה מכבה תורה. ואפשר שז״ש דהע״ה יבושו זדים כי שקר עותוני אני אשיח בפקודיך כי

תפסיר הרס"ג

ת'ם כבאיה. וכרו ת'ם עביד יצחק בירא: כו) ואבימלך. צאר אליה מן אלכ'לוץ. ואחזת נדימה. ופיכל דייס גישה: כז) פקאל להם יצחק. מא באלכם גיתמוני. ואנתם שניתמוני. וטרדתמוני מן ענדכם: כח) קאלו. אנא ראינא אן אללה מעך. פקלנא. יכון חרג בינגא ובינך. ונעאהדך עהדא: כט) אלא תצנע בנא שרא. כמא לם נוד'יך. וכמא צנענא מעך

בראשית

אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר: כו ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל שר צבאו: כז ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם: כח ויאמרו ראו ראינו כי היה יהוה | עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך: כט אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר

תרגום אונקלוס

לְמַשְׁכְּנֵיהּ. וּכְרוֹ תַמָּן עַבְדֵי יִצְחָק בֵּירָא: כו. וַאֲבִימֶלֶךְ. אֲתָא לְוָתֵיהּ מִגְּרָר. וְסִיעַת (מֵ)רַחֲמוֹהִי. וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ: כז. וַאֲמַר לְהוֹן יִצְחָק. מָדֵין אֲתֵיתוּן לְוָתִי. וְאַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי. וְשַׁלַּחְתּוּנִי מִלְּוָתְכוֹן: כח. וַאֲמַרוּ. מִחְזָא חֲזֵינָא אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַיָי בְּסַעֲדָךְ. וַאֲמַרְנָא. תִּתְקַיַּים כְּעַן מוֹמָתָא. דַּהֲוָת בֵּין אֲבָהָתָנָא בֵּינָנָא וּבֵינָךְ. וְנִגְזַר קְיָם עִמָּךְ: כט. אִם תַּעֲבֵיד עִמַּנָא בִּישָׁא. כְּמָא דְּלָא אֲנֵיקְנָךְ

נוה שלום

א"א ז"ל בספר מרפא לשון. (כו) ואחזת מרעהו, ואחזת נדימה, אחזת שם האיש ומים מרעהו נוסף עיין מכלל יופי, שלא כת"א. (כח) אלה, חרג שבועה תמורה.

חלק הדקדוק

פסיק בין הרחיב לה', וצ"ע. (כה) ויכרו, מלעיל: עבדי מלעיל, והדלת

אבן עזרא

קדמונינו רק במקרא אין לו ריע: (כה) ויכרו. חפרו וכן אשר כריתי לי. וכן כי יכרה. כורה שחת: (כח) בינותינו.

מסורת הקריאה

(כו) מרעהו, המ"ם בצירי ובמתג: (כח) ראינו, הנגינה באל"ף: (כט) תעשה, השי"ן בציר, והוא חד מן ד' קמצין (ר"ל צירי) נמסר במס"ג: עמך, חד מן י"ב בתורה דכתיב המ"ם

רשב"ם

מתיירא מהם שכן מוכית שא"ל הקב"ה אל תירא כי אתך אנכי נמצא שהיה מתיירא: (כה) ויכרו שם עבדי יצחק באר. ולא קרא לו יצחק שם עד לבסוף שאבימלך הלך אליו מגרר ונשבעו איש לאחיו ואז באו עבדיו והגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו ואז קרא לו שבעה על שם השבועה שנשבעו הוא ואבימלך: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגום חבורת אהוביו כמו ויתנה למרעהו והמ"ם כמו מ"ם של מריע ותוקע וכמ"ם של אנכי מסב כלי מלחמה. וכן יתר מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם הצדיק יתר ויכונן דרך ישר את מרעהו כמו ויתורו את ארץ כנען אבל דרך רשעים לעצמם ושכ'ניהם תתעם פייט' אשגרור בלע"ז. יתר הוא את עצמו. יתיר הוא את אחרים כמו ישוב ישיב יקום יקים זה פועל וזה מפעיל: (כח) תהי נא אלה אשר בינותינו. ביני ובין אביך שתתקיים גם עתה שכן היה

בעל הטורים

מדת רחמים: (כח) ראו. ד' במס' וב' כתיבי בוי"ו וב' בה"א. ראו ראינו. וראו ראו. ראה ראיתי. אם ראה תראה בעני אמתך וחד שבתי וראה תחת השמש. הנך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בוא"ו והנך דאיירי ביחיד כתיבי

שפתי חכמים

פתיד ורש"י פליג על תרגום שלנו שמתרגם ויפסיננא והוא ל' עבר לכן פירש"י כתרגומו ל"ל וניפוש וק"ל: י דק"ל כפל לשון דקאמר בינותינו בינינו וביניך וע"ז קאמר תהי נא וכו' ר"ל דהמקרא כאלו הוא מסורס וכל"ל תהי אלה בינותינו נא ביני וביניך וה"פ תהיה האלה אשר בינותינו וכו' והוסיף ה"א על מלת אלה ומלת אשר מפני שהוא סיפור דברים מה שהיה עם אברהם וגם הוסיף מלת גם מפני שאותו ברית שעשה כבר עם

רש"י

(כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו (ב"ר). ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו (שופטים יד) שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחוזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שא"כ כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכן יש לפותרו כלשון הראשון. ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואע"פ שאינה תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא (תהלים ס) עזרת מצר (ישעיה נא) ושכורת ולא מיין: אחזת. ל' קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראו ראינו. ראו באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך י תהי גם אתה בינינו וביניך: (כט) לא נגענוך.

מריבת הבארות

עמו. ורצו לגוזלו. אבל בבאר השני לא הסכימו הפלשתים כלל לחפור את הבאר. כי אמרו הארץ שלנו היא ואין לך רשות לעשות חפירות בקרקע. ולא רצו לגזול מיצחק מאומה. ע"כ אמר הכתוב ויריבו גם עליה. כי על הבאר גופה רבו מדוע חפרוהו. ומחמת כי יצחק ידע כי רק מחמת קנאה ושנאה אומרים כן. ע"כ קרא שם הבאר שטנה לשון שטן [סטערונג]. מחמת שנאה אינם רוצים שיהי' לו באר ע"כ באו בעלילה ואמרו שמקלקל הארץ:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיע' מרחמוהי חבורת מאוהביו. וי"א אחוזת שם אדם וכן מוכיח המסרת שנמסר עליו לית שום בר נש מרעהו פי' חבירו והמ"ם בו יסוד כמו ויתנה למרעהו וכן מרעהו גבי שמשון: (כט) כאשר לא נגענוך וגו'. משל לארי שהיה לו עצם בגרונו אמר כל מי שיבא ויטלנו יעשרנו המלך עושר גדול בא עוף אחד ששמו אגרון שצוארו ארוך אמר אני אטלנו הכנים העוף ראשו בגרון הארי והוציא העצם לאחר שהוציאו שאל שכרו אמר לו הארי לא דייך ששלחתיך בשלום ולא אכלתיך כשהכנסת ראשך בגרוני אלא שעדיין אתה שואל שכר כך אמר לו אבימלך ליצחק חסד גדול עשינו במה ששלחנוך בשלום כי דרכנו להזיק כל הבא:

פיוסי אבימלך ליצחק

(כט) אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וגו' ונשלחך בשלום. וקשה וכי איזה רעה עשה יצחק לפלשתים. שהיה להם לשלם ליצחק מדה כנגד מדה ולעשות לו ג"כ רעה. ויתפארו לאמר כי אנשים טובים וישרים המה שלא עשו עמו רעה. תמיה. וזהו כמשל שאמרו חז"ל ארי טרף בהמה או חיה ועמד עצם בגרונו והי' לו צער גדול ויללו ויעבירו קול ביער כל מי שיבוא ויוציא העצם מגרונו של הארי יעשרנו עושר גדול. ויבא העוף ששמו עגור וצוארו ארוך והכניס פיו בגרונו של הארי והוציא העצם

מרפא לשון

א' או מחוז א' כענין ל"א מלכים שהיי בארץ וכבשם יהושע וטבע הזמן מחייב זה כמו שידוע לחוקרים או למי שראה מלכי התימן שעברו בזמננו והגע עצמך כיצד אמר אבימלך ליצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד וכי דרך ארץ הוא זה שהמלך יאמר לעשיר אחד כן אם היה כמלך קושטא וחבריו אלא ודאי כמו שהיה ממונו מועט כן היו אוהביו מתי מספר ובהיותי מחפש אחר הנוסחאות הקדמוניות מצאתי גם הגיר' הזאת מרחמוהי כמ"ש רש"י ז"ל אבל מי"ם ראשונה נקודה בשו"א לא בציר"י וגדולה היא אלי שהולכת עפ"י הסמיכות ותופשת המי"ם מיסוד התיבה כמי"ם ויתנה למרעהו דשמשון וקרוב לודאי שזו הנוס' נזדמנה לרש"י ז"ל ורק הנקוד היה ציר"י תחת המי"ם בטעות וכן יש לגרוס מ"ש בב"ר ע"פ זה ר' נחמיא אומר סיעת מרחמוהי. ואחר שזכינו לפרש תרג' מרעהו בדקדוקו צריך לפרש טעמו עוד והוא דלמה ת"א מרעהו דהכא ורעהו העדולמי בל' רחימא ומרעהו דשמשון ת"י בל' חברה בכוליה ענינא ונר' לפרש בהקדים, מ"ש הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה מסכת אבות פ"א שהאהבה ד' מינים והא' מהם אהבת התועלת וכן אהבת הבטחון יעש"ב ומטע"ז נר' שאצל אבימלך ומסעדיו ...ש ביניהם אהבת התועלת שכן הוא מועיל להם להתפרנס ממנו והם מועילים להחזיק בידו את המלכות לכן תרג' לשון רעות שנא' בהם בל' אהבה וכן רעהו העדולמי מפני שהיה יהודה מתאכסן אצלו ובזה היה ביניהם אהבת התועלת כענין מה שנת' אצל אבימלך ומסעדיו ונוסף עוד ג"כ שהיה ביניהם אהבת הבטחון שכן בטח בו

חומת אנ"ך

הם סברו דעבירה מכבה תורה וכיון שעבר עבירה אסור לו ללמוד כמש"ה מה לך לספר חקי אבל הם טועים כי שקר עותוני לומר דעבירה מכבה תורה דזה לא נאמר אלא ברשע שפרק עולו יתברך. אבל אני אשית בפקודיך כי אני אשית בפקודיך כי אני נושא בעולו יתברך. וזה רמז הפ' ויריבו רועי גרר הם המקטרגים והסט"א שגוררים האדם ליכנס עם רועי יצחק מליצי יושר ונקראים רועי יצחק על שם הצדיק שנקרא יצחק לעת"ל על שם ותשחק ליום אחרון כמ"ש במדרש הנעלם. לאמר לנו המים התורה שלמד הרשע היא שלנו וז"ש לנו המים התורה שנמשלה למים. והמליצים היו אומרים דעבירה אינה מכבה תורה. ורועי גרר היו טוענים דכתי' ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ואם כן לנו המים וזכו בדין ויקרא שם הבאר מים חיים היא התורה עסק שעשקוה. ונתן טעם כי עשקוה מסיבת כי התעשקו עמו כלו' דמה שאמרו עבירה אינה מכבה תורה היינו כשלא פרק עול אבל זה כי התעשקו עמו ופרק עול ונתחבר עם הסט"א לכך זכו בדין. ויתפור

תרגום אונקלוס

כְּמָא דַעֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד טָב. וְשַׁלַּחְנָךְ בִּשְׁלָם. אַתְּ כְּעַן בְּרִיכָא דַיְיָ: ל. וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא. וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ: לא. וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא. וְקַיִּימוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי. וְשַׁלְּחִינּוּן יִצְחָק. וַאֲזַלוּ מִלְּוָתֵיהּ בִּשְׁלָם: לב. וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא. וַאֲתוֹ עַבְדֵי יִצְחָק. וְחַוִּיאוּ לֵיהּ. עַל עֵיסַק בֵּירָא דַחֲפַרוּ. וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא: לג וּקְרָא יָתַהּ שִׁבְעָה. עַל כֵּן שְׁמָהּ דְּקַרְתָּא בְּאֵר שֶׁבַע. עַד יוֹמָא הָדֵין: לד. וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין. וּנְסֵיב אִתְּתָא יָת יְהוּדִית. בַּת בְּאֵרִי חִתָּאָה. וְיָת בָּשְׂמַת.

עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ
בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃
חמישי ל וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ
וַיִּשְׁתּוּ׃ לא וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ
אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ
מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃ לב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא
וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־
אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ
לוֹ מָצָאנוּ מָיִם׃ לג וַיִּקְרָא אֹתָהּ
שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר
שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ס לד וַיְהִי* עֵשָׂו
בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־
יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־

* חמישי בספ"י

תפסיר הרס"ג

כ'ירא מחצ'א. ואטלקנאך בסלאם. פאנת אלאן מבארך אללה: ל) פצנע להם מגלסא. אכלו פיה ושרבו: לא) ואדלגו באלג'דאה. פחלף כל אמר לאכ'יה. ואטלקהם יצחק. ומצ'ו מן ענדה בסלאם: לב) פלמא כאן פי ד'לך אליום. גאו עביד יצחק. ואכ'ברוה בסבב אלביר מאא: לג) פסמאהא סבעה. לד'לך אלד'י חפרו. וקאלו לה קד וגדנא אסם אלקריה ביר סבע. אלי' הד'א אליום: לד) ולמא כאן עשו אבן ארבעין סנה. תזווג באמראה אסמהא יהודית. אבנה' בארי אלחתי.

נוה שלום

(לה) מרת רוח, מכ'אלפתא ראי וכו' ממרות רצון יצחק ורבקה.

מסורת הקריאה

בשוא ועיין לעל כ"א כ"ב: (לב) ויא מרו לו, הטעם ביו"ד והוא נסוג אחור: (לג) שם, עיין לעיל ט"ז ט"ו: (לד) בשמת, המ"ם בפתח והבי"ת בקמץ ובמונח כי מלת ואת מוקפת אליו: (לה) מרת, מלעיל:

בעל הטורים

כה"א דיש אם למקרא קרי ביה רחה ונהוא ל' יחיד: (כט) אתה עתה. ג' במס' הכא אתה עתה ברוך ה' ואידך אתה עתה תעשה מלוכה. אתה עתה הקל מן העול. מלמד שהמליכו ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עולם מעליך: ברוך ה'. ב' במס' הכא אתה עתה ברוך ה' ואידך בוא ברוך ה' לומר כמו שכוונתם של לבן ובתואל להרוג לאליעזר כדפרישית ויושם לפניו לאכול כך היה כוונת אבימלך להרוג את יצחק והכי מוכח קרא דכתיב כאשר לא נגענוך כלומר לא עשינו עמך רעה כמו שהיה בדעתנו ועשינו עמך רק טוב: (לג) שבעה. כנגד אדום על כן בכולם כתיב שמה או שם וכאן כתיב ויקרא אותה שבעה ולא כתיב שם משום קטן נתתיך בגוים ולא שם לו על פני חוץ: (לד) בארי. ב' במסו' הכא בת בארי החתי ואידך הושע בן

רש"י

כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. כ גם אתה (ס"א עתה) עשה לנו כמו כן: (לג) שבעה. ע"ש הברית: (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר שנאמר (תהלים פ') יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת יד בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר

רשב"ם

תנאי אם תשקור לי ולניני ולנכדי: (כט) אתה עתה ברוך ה'. כמו כן כרות ברית עמנו ושלחתנו בשלום כמו שעשינו לך. אתה שאתה ברוך ה' דוגמת בא ברוך ה' שכתוב בלבן. וכן עשה יצחק וילכו מאתו בשלום: (לג) על כן שם העיר באר שבע. ואין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע היו כדכתיב ויבא באר שבע אשר ליהודה: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה. ואז היה יצחק בן מאה כי בן ששים היה בלדת רבקה אותם. להודיענו בא מה שכתב אחריו ויהי כי זקן יצחק. ויקח אשה את יהודית כו':

שפתי חכמים

אברהם רולה הוא לעשות גם עם יצחק לכן הוסיף מלת גם עתה ומפירושו מוכח דמלת עתה הוא בא במקום נא: כ והוסיף מלת גם כאלו אמר שמלת אתה הכתוב בתורה פירושו גם אתה ולפי גירסא זו שהיא ברוב ספרים נ"ל דעתה ברוך ה' מלתא באפי נפשה היא וה"פ שהוא נתינת טעם אשל מעלה למה אנו מבקשים

פיוסי אבימלך ליצחק

העלם מגדולתו. ואחר שהוציא העלם שאל מאחרי שיתן לו שכרו. א"ל האחיי שוטה וכי דבר קטן הוא אלך שראתך הי' בגרוני ולא אכלתיך ויצאת בשלום. ואתה עוד תבקש שכר. כן אמר אבימלך ליצחק חסד גדול עשינו עמך כי דרכנו להזיק את כל הבא אלינו ואותך שלחנו בשלום. והרה"ק בעל במ"א אמר כי ע"כ אמרו הפלשתים בתחלה ליצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד כי דמו בנפשם אשר כל הברכה שמקבל יצחק מאתם הוא והוא מחסרם בזה. כי אם לא הי' הוא בארץ עכ"ז היתה הארץ מוכרחת בתולדתה נמחה ותשפיע ברכתה להם עכ"פ כדוגמת האשה המניקה כאשר יחלה בנה תתן החלב לאותו העת לתינוק אחר להניק בכדי שלא תיבש חלבה מכל וכל כן הוא ברכת הארץ הלזו המוכנת לזרע אברהם וכשהיה שם יצחק קבל הוא בעת הזאת ברכתה משא"כ אם לא הי' יצחק שם היתה מוכרחת הארץ להניקם באותו העת. ע"כ אמרו לו בתחלה לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד. מה שעצמת מאד הוא ממנו. מהברכה שהיתה ראויה אלינו. וכאשר הלך מארצנו תשאר הברכה לנו. וכאשר אבימלך ומרעיו באו כעת אל יצחק שאל יצחק אותם מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי. יען אמרתם כי ברכתכם לקחתי וע"כ ותשלחוני מאתכם

אבן עזרא

ריבוי אחר ריבוי: (לג) באר שבע. נקרא כן על ב' דברים. או היא עיר אחרת: (לד) יהודית, שם ולא הוליד

רבינו בחיי

(לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת. דרשו רז"ל כל ארבעים שנה היה עשו צד נשי אנשים ומענה אותן וכיון שהגיע לארבעים שנה דמה עצמו לאביו אמר מה אבא נשא אשה בן ארבעים אף אני בן ארבעים, ועל אומתו הזכיר אסף (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער. ודרשו רז"ל מה חזיר מוציא טלפיו ואומר ראו שאני טהור כך בני עשו היו גוזלין וחומסין ומראין עצמן כאלו הם עובדי הש"י. והיו נשי עשו חתיות והחתי משבעה עממין שנצטוו ישראל להחרימם שנאמר (דברים כ) כי החרם תחרימם החתי האמורי וגו'. והגיד הכתוב כי עשו הרשע לקח נשיו מזרע הרשעים וזהו שכתוב (תהלים קכה) והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון. כלו' מתחברים הם לפועלי האון ואז שלום על ישראל שלא יתערב זרע פסול בזרעם. והנה עשו הלך אחר מינו, ואמרו רז"ל לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו. ייתי הדין מחיק שמא ויסב להדין מחיקת שמא:

מרפא לשון

ג' נתאכסן אצלו גם הלך עמו לגזז את צאנו ולקחת הערבון מיד האשה לכן תרג' ג"כ רחמיה עדולמאה אבל מרעהו דשמשון לא היה ביניהם שום אהבה ואדרבא היו מתנצחים זה עם זה להונות זה את זה כדרך כל אדם עם חברו לכן תרגם כל מרעהו דהתם בל' חברא שהוא כמו כי יתן איש אל רעהו וכיוצא שתרג' ל' חברא וראיתי בס' נל"ג פ' משפטים שמקשה על תרג' וכי יזיד איש על רעהו למה תרג' על חבריה ולא רחמיה ותירץ דשם חבר אינו אלא על מי שהוא שוה בדת וששם חברא ורחמא הם תארים שוים ונרדפים ולא דק שהרי שמשון והפלשתים הטמא והטהור חברים בת"י וכן שם חברא ורחמא נפרדיב ולא נרדפים כי תואר חבר יורה על השואת איזה גוף לבד שאפי' שתי אבנים יאמר זו חברתה של זו לא על שום אהבה ותאר אוהב הוא ענין אחר מורה על התדבקות רצון בין ב' בעלי חיים שזוהי הנקראת אהבה דווקא ותבין זה יותר ממה שתרג' בשפטים סי' כ' כאיש אחד חברים כגוברא חד שוון והכא תרג' ואחזת מרעהו סיעת רחמוהי. כה. תהי נא אלה בינותינו — תתקיים כען מומתא דהות בין אבהתנא. תרג' תהי — תתקיים לפי שהווית הברית הקדום אינו אלא קיומו ותרג' בינותינו דהות בין אבהתנא, מפני כפל הלשון בינותינו בינינו שאין הדיוט חורש תלם בתוך תלם כ"ש הכתוב ונר' שזהו רמז התי"ו הנוסף במלת בינותינו שמורה על תוכיות

חומת אנ"ך

באר אחרת שהת׳יל הו׳שע להרהר בתשובה אבל לא נפרד מהסט"א ולא שב כהוגן ויריבו גם עליה שעדיין מלוכלך בעבירה ויקרא שמה שטנה אותיות השטן כי הוא חלקו. ויעתק משם שנפרד מהסט"א משם גי' שף כלו' שף מדוכתיה ועשה תשובה ולמד ולא רבו על באר מים חיים התורה. ויקרא שמה רחובות לשון רבים שבשב מאהבה וזדונות נעשו כזכיות וזהו רחובו'. ויאמר כי עת"ה היא התשובה כמשז"ל אין ועתה אלא תשובה ע"ז הרחיב ה' לנו דגם עבירות נעשו זכיות. ופרינו כל הפירות מתורה ומצות הם בארץ החיים הכל לג"ע שאין היד שולטת אוכל מפירותיהם מקלת הפירות בעוה"ז כמ"ש רבינו האר"י ז"ל והכיתו יתרם עם הקרן קיימת לעוה"ב. עוד אפשר לרמוז כי בכח התשובה ועסק התורה נהפך הדין לרחמים כי אלהים במילוי יודי"ן גי' ברחמים. וז"ש כי עתה הרחיב ה' לנו גי' אלהים שהוא דין וה' מדת רחמים הרחיב לנו גי' אלהים שיהיה במילוי

בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי׃ לה וַתִּהְיֶיןָ
מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה׃ ס
כז א וַיְהִי כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו
מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו ׀ בְּנוֹ הַגָּדֹל
וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּנִי׃
ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי
יוֹם מוֹתִי׃ ג וְעַתָּה שָׂא־נָא כֵלֶיךָ

תרגום אונקלוס

בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה: לה. וַהֲוָאָה מְסָרְבָן וּמַרְגְּזָן. עַל מֵימַר יִצְחָק וְרִבְקָה: א. וַהֲוָה כַּד סִיב יִצְחָק. וּכְהַיָא עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי. וּקְרָא. יָת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא. וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי. וַאֲמַר לֵיהּ הָאֲנָא: ב. וַאֲמַר. הָא כְעַן סֵיבִית. לָא יְדַעִית יוֹם מוֹתִי: ג. וּכְעַן סַב כְּעַן

תו"א ויהי כי יומא כת מגילה כח ע"ו: ותכהין ב"ק צג:

תפסיר הרס"ג

ובשמת. אבנה' אלון אלחתי: לה) פכאנתא מכ'אלפתא. ראי יצחק ורבקה: א) ולמא שאך' יצחק. קאמתא עיניה מן אן ינצ'ך. פנאדי' בעשו אבנה אלאכבר. וקאל לה יא אבני. קאל לביך: ב) קאל. הוד'א קד שכ'ת. ולם אעלם יום מותי: ג) ואלאן פאחמל אלתך. סלאחך וקוסך.

מסורת הקריאה

כז (ב) זקנתי, הקו"ף בפתח לעולם אף באתנחתא וסוף פסוק, וכן נמסר עליו כל לישנא פתח, ור"ל שלא ישתנה באוס"פ: (ג) וצודה לי, הלמ"ד דגוש: (ד) והביאה לי, הטעם מלעיל

רשב"ם

(לה) ותהיין מרת רוח. לפי שעתיד לומר אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה לכך הוצרך לפרש תחלה מרת רוח. כמו מן עושה לזכר יאמר עושה דברו לנקיבה. וכשהוא דבוק יאמר עושת. כן יאמר מן מורה לשון ממרה מן ימרה את פיך יאמר מורה לנקיבה וכשהוא דבוק יאמר מורת רוח קונט"רדיאנ"ץ אבל לב יודע מרת נפשו חטף קמץ לפי שהוא שם דבר לשון מררות אבל זה מלאפו"ם הוא לשון פועל מגזרת כי מרה מריתי מחטופי למ"ד הפעל: (א) ותכהין עיניו. מן הזקנה כמו שמצינו בספר שמואל ועיניו החלו כהות: (ב) הנה נא. אני מבקש ממך בשביל שזקנתי ואני רוצה לתת לך ברכות אשר בידי לחלוק לך בחיי כמו דכתיב אצל אברהם בירושת הארץ: (ג) שא נא כליך כופל נא שני בכאן כמו שפירשתי אצל הנה נא ידעתי

בעל הטורים

כאדי שאמר' הושע לפני הקב"ה החליפם באומה אחרת בזרעו של עשו: (א) ותכהין עיניו מראות. משום דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו: מראות בגי' בעשן הצלמים: (ג) שא נא כליך. כלומר חדד סכינך כמו משיאה על גבי חברתה:

שפתי חכמים

ממך כן לפי שעתה ראינו שברוך ה' אתה: ל דאם הוא ל' מרירות אין נופל בו תי"ו הדביקות כיון ששרשו מרר אבל לשון ממרים ששרשו מרה וכאה תי"ו הדביקות תחת ה"א למ"ד הפעל. ופי' כל אחת ואחת היתה ממרת הרצון אבל לשון מרירות אין נופל על הרצון וק"ל: מ ונ"ל דרש"י דייק מדכתיב יצחק קודם רבקה לומר דליצחק היה הצער יותר גדול לפי שלא היה רגיל כל ימיו בע"א אבל רבקה היתה רגילה באביה ובאחיה שהיו עובדי אלילים: נ כמשמעו שעשן קשה לעינים אבל רבקה היתה רגילה בו כדפרישית. (מהרש"ל) ונ"ל דצריך רש"י לג' טעמים אלו דבתחלה מפרש משום עשן והוא מכח סמיכות ואח"כ ק"ל ואיך סבית הקב"ה תקלה לידו אלא מפני הברכה לא מנעו הקב"ה מן הסבה וקשה סוף סוף מאחר שהיה העשן למה רבקה אינה נסמת לז"פ שבכר כהו עיניו במקלת ע"י העקידה וכא זה ואיבד את הכל:

רש"י

אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: (לה) מורת רוח. ל' המראת רוח כמו (דברים ט) ממרים הייתם ל כל מעשיהן היו להכעיס ולעצבון: ליצחק ולרבקה. שהיו מ עובדות ע"א (ב"ר): (א) ותכהין. בעשן נ של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"א). ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. ד"א כדי שיטול יעקב את הברכות: (ב) לא ידעתי יום מותי. א"ר יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהם וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא בת קכ"ז מתה והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק

רבינו בחיי

(לה) ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה. החפץ והדעת יקרא בלשוננו רוח, מלשון רז"ל שיכול להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד. והכתוב יאמר באלו כי כל אחת היתה מסרבת הרוח ליצחק ולרבקה כלו' שהיתה מכעסת אותם ועושה כל מה שעושה כנגד דעתם. ובמדרש מורת רוח מרימות רוח מסלקות רוה"ק מיצחק ומרבקה. ובא הענין כי סלוק רוה"ק מפני ב' דברים, האחד מפני הכעסות ומקרים הבאים על האדם ומתוך כך הוא עצב ואין רוה"ק שורה מתוך עצבון אלא מתוך דבר שמחה. והשני מפני חברת הרע, וכענין שכתוב באברהם (בראשית יג) אחרי הפרד לוט מעמו. ואמרו ז"ל שרבקה היתה בת כומרים ולא היתה מקפדת על טנופת ע"ז. ויצחק ע"י שהיה בן קדושים היה מקפיד על טנופת ע"ז לפיכך ליצחק תחילה:

פיוסי אבימלך ליצחק

מאתכם. כדי שתשאר הברכה אצלכם. ומדוע באתם אלי. וענו ואמרו ראו ראינו כי הי' ה' עמך. רק עמך ה'. והברכה לא הי' בארץ רק בשבילך. ולא לקחת מאתנו שום דבר. ע"כ חפלנו קרבתך שתכרות ברית עמנו. אם תעשה עמנו רעה. ר"ל שלא תעשה עמנו רעה. כי ראה ראית שאפילו בעת שטעינו ודמינו שברכתנו לקחת. ואם היינו אנשים רעים. הי' לנו לבא אליך ולקחת כל רכושך ולאמר הלא לנו הוא כל רכושך. ועכ"ז לא נגענוך. ולא לקחנו מידך מאומה. ולהיפך ועשינו עמך רק טוב. ואפילו כאשר הליקתנו הרעב והמחסור והסכמנו כלנו לשלח אותך מאתנו. ועכ"ז לא רכנו אתך ונשלחך בשלום. ובדרך כבוד. אתה עתה ברוך ה'. ועתה אנו רואים כמוש כי אתה ברוך ה':

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) ותכהין עיניו מראות. משום שאהב עשו כי ציד בפיו וכתיב כי השחד יעור. ד"א כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות ולהא דפרש"י שכהו עיניו מעשן ע"ז קשה קצת למה לא כהו ג"כ עיני רבקה. ואומר במדרש משל למקיש כלי עצם בכלי חרש הכלי חרש משתבר אבל מקיש כלי עצם בכלי עצם אין משתבר זה מזה כך יצחק נברא מן האדמה לכך הזיקו לו מעשה כלותיו

ברכת יצחק לבניו

(א) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות וגו' ועשה לי מטעמים וגו' בעבור תברכך נפשי וגו'. וקשה. א) קושיות המפרשים איך עלה על דעת יצחק לברך את עשו. ולמנוע ברכתו מיעקב. היתכן לומר שיצחק לא ידע ולא הכיר בין מעשה עשו למעשה יעקב. ואפילו כי עשו צד ורימה את יצחק איך מעשרין את התבן ואיך מעשרין את המלח ודומה יצחק כי עשו הוא צדיק. אבל עכ"ז הלא ראה כי יעקב ג"כ הוא צדיק. ועשו כל היום בשדה ויעקב כל היום באהלי תורה. ואיך עלה על דעתו של יצחק ליתן ברכות אלו שהם כל הצלחות עוה"ז לעשו ולא להשאיר ליעקב מאומה. כי כן אמר יצחק לעשו אחרי אשר נתן ברכתו ליעקב. הן גביר שמתיו לך וגו' ולכה אפוא מה אעשה בני. ולו הי' להיפך אם נתן הברכה לעשו הי' אומר כן ליעקב ולכה אפוא מה אעשה בני. משמע מדברי יצחק כי רק לעשו הי' רצונו לברך ולא להשאיר ליעקב מאומה. ומדוע לעם

מרפא לשון

יותר אפילו בכח ואין זה אלא מכח המולידים. גם היא תי"ו הנקהה רומזת כנגד האלה וזוהי האלה שנאמר בה אם תשקר לי ולניני ולנכדי. ואולי מלה מורכבת בין אבותינו ודרך הלשון כך כמו „מתופקנו" במקום מתופק אני. יק"א) כט. ונשלחך — ושלחנך. ה"ג דלא כנ"א ונשלחך ופשוט. לה. מרת רוח. — מסרבן ומרגזן נראה שטעם מורת רוח היפך נחת רוח וכמוהו את רוחו שבתהלים

ע"ת. ודרך לדרוש הסמוכים נפרדים בכ"מ כמו שדרשו בפ' ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל קהל ועדה וישראל וכן רבים. כז. א. ותכהין — וכהיא. ה"ג דלא כנ"א וכהן והוא לשון עבר והווה לומר שכהו ועדין הן כהות, אבל וכהן משמע שעכשיו אינם כהות עדין וכמשי"ת הסמוך בתר' לא ידעתי. ב. לא ידעתי יום מותי — לית אנא ידע יום מותי. ה"ג יום מותי קרא ותרגום וכתו:

תרגום אונקלוס

זֵינָךְ. סֵיפָךְ וְקַשְׁתָּךְ. וּפוֹק לְחַקְלָא. וְצוּד לִי צֵידָא: ד. וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין. כְּמָא דִּרְחֵימִית. וְאַעֵיל לִי וְאֵיכוּל. בְּדִיל. דִּתְבָרְכִינָּךְ נַפְשִׁי עַד לָא אֵמוּת: ה. וְרִבְקָה שְׁמַעַת. כַּד מְלֵיל יִצְחָק. עִם עֵשָׂו בְּרֵיהּ. וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמִצַד צֵידָא לְאֵיתָאָה: ו. וְרִבְקָה אֲמַרַת. לְיַעֲקֹב בְּרַהּ לְמֵימַר. הָא שְׁמַעִית מִן אֲבוּךְ. מְמַלֵּיל. עִם עֵשָׂו אֲחוּךְ לְמֵימַר: ז. אֵיתָא לִי צֵידָא. וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין וְאֵיכוּל. וַאֲבָרְכִינָּךְ. קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי: ח. וּכְעַן בְּרִי

בראשית כז

תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה
לִּי צָיִדה: ד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים
כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה
בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת:
ה וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־
עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד
צַיִד לְהָבִיא: ו וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל־
יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת־
אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו אָחִיךָ לֵאמֹר:
ז הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים
וְאֹכֵלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי
מוֹתִי: ח וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי

*ציד קרי

תפסיר הרס"ג

ואכ'רג אלי' אלצחרא. וצד לי צידא: ד) ואצלחה לי אלואנא כמא אחב. ואיתני בה ואכל מנה. לכי תבארכך נפסי קבל אן אמות. ה) פסמעת רבקה. חין כלם יצחק בד'לך עשו אבנה. פלמא מצי' עשו אלי' אלצחרא. ליצטאד צידא יאתי בה: ו) קאלת ליעקב אבנהא. הוד'א קד סמעת יצחק אביך. יקול לעשו אכ'יך קאילא: ז) איתני בציד. ואצלחה לי אלואנא אכל מנה. חתי אבארכך. בין ידי אללה קבל מותי.

נוה שלום

כז (א) הנני, לביך, מזומן לעשו' חפצך' (ג) תליך, סיפך, על שדרך לתלותו ערש"י ז"ל. (ד) מטעמים, אלואנא, מיני תבשילין. (ו) ורבקה אמרה, קאלת רבקה.

אבן עזרא

היותו שם כלל. והפרט תליך וקשתך. ותליך האשפה התלוי' ששם החצים. או תליך כמו חרב ויחסר וי"ו מן תליך. כאדם שת אנוש: (ה) ורבקה שומעת היתה שומעת: (ז) לפני מותי. כמו

אבי עזר

באריכות המשך דברי הרב: (ה) (ורבקה שומעת. היתה שומעת וגו'). הנה זה עבר בלתי נשלם כמו שכתבתי לעיל ס"פ וירא בפסוק נאחז בסבך. ועל משקל אנכי בורחת. וכלל אמסור לך. דלא שייך ל' בינוני. רק כשגם עתה בשעת הסיפור ישנה המעשה הזאת כמו פוקד עון אבות. צדיק אוכל לשובע נפשו אבל לספר בדרך שמועה מעשה שכבר עברה לא שייך לספר רק בל' עבר בלתי נשלם: לכן כתב הרב היתה שומעת דהיינו באותו פעם שהיה מדבר יצחק עם עשו אז היתה בינוני וזה עבר בלתי נשלם. וכן ופרעה חולם כתב הרב היה חולם ע"ש וכולהו חדא טעמא אית להו. ובפ' מקץ האריך במרגליות טובה בדברי' דחוקי' וע' רד"ק דף מ"ב שכתב וז"ל. ומ"ש ר' יונה ופרעה חולם הוא בינוני במקום עבר ואינו אלא בינוני בעצמו ופרושו היה חולם שהוא עומד על היאור עכ"ל. ולפי שכתבתי ניחא דברי ר' יונה כי גם הוא יודע שהוא תחת עבר בלתי נשלם אלא שחסר היה כמו שהזכרתי. וע' בפ' וילא בד"ה והנה רחל באה. וע' פ' שמות כתב הרב בד"ה ויפגעו וכו' תחסר מלת והם היו נגשים. וכמוהו ופרעה חולם היה חולם והנה היה.

בעל הטורים

ולא . ד' במס'. ואת השדה. ילא הלחם. כדאיתא בב"ר: כליך זה בבל שבאו שם כלי ב"ה: תליך זה מדי ע"ש המן שבא ממדי: קשתך זה יון: השדה זה אדום ורמז לו כל ד' גליות שעתידין ליפול ביד ישראל שהקב"ה ילחם בהם והיינו דכתיב ולא הלחם בעמק: ציד. צידה כתיב ה"א יתירה שלמדו ה' הלכות שחיטה וה' סימני טהרה בעוף. אינו דורס. אצבע יתירה. זפק. קרקבו נקלף. ואינו חולק את רגליו. ובחיה מפרסת פרסה. מעלה גרה. ואין לה שנים למעלה. קרנים. ובשרה הולך שתי וערב תחת העוקץ: (ה) בדבר. ב' ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו בנו ואידך ותעלוזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים. שאמרה ליעקב תעלוזנה כליותי אם תדבר מישרים ליצחק כדי שיברכך: לצוד. בגי' מן גזל: להביא. בגי' בגלוי: (ז) הביאה. ג'. הביאה לי ציד הביאה למוסר לבך האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה שאמרם

רשב"ם

כי אשה יפת מראה את: תליך. אשפתו שתלויים בה החצים: תליך. מגזרת ושר האופים תלה. וכן שביך בן אבינועם. מגזרת שבה ענה: (ז) לפני ה'. בשם ה'. אבל נמרוד גבור ציד לפני ה'. פירושו בכל העולם. וכן נינוה היתה עיר גדולה לאלהים. בכל עולמו של

רש"י

אכלה: (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. ל' השחזה כאותה ששנינו (ביצה כח) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה ם שלא תאכילני נבלה. (ב"ר): וצודה לי. מן ההפקר ע ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ז) לפני ה'. ברשותו פ שיסכים

שפתי חכמים

ם פי' שלא יהיה בסכין פגומה. כתב הרא"ם וא"ת נהי דעשו הוי מהימן לו ליצחק דבחזקת כשר היה בעיניו סוף סוף כיון דהוא שחיט ליה לעוף בהדי דפרת ניחוש דילמא עביד ליה חלדה ותירץ כמו שתירצו בגמ' חולין דף ל'. (נח"י) ואין צורך לאריכת הרא"ם דהא יצחק לא ביקש שיביא לו עופות אלא חיות וכדפרש"י בסמוך כי טעם הגדי כטעם הצבי ועוד וכו' ואע"ג דקרא הזכיר גם קשתך דמשמע קלא לירות עופות מ"מ איכא למימר דקשת קאי על החיה ר"ל שיורה בחיה במקום שאינו עושה טריפה כדי שלא תוכל לברוח ואח"כ ישחטנה בחרב: ע דאם לא כן לי ל"ל הא כתיב והביאה לי ל"פ וכו': פ וקשה ואיך אמרה רבקה לפני ה' מה שלא אמר יצחק. (נח"י) דהוקשה לרש"י מאחר שעשו צדיק בעיני יצחק למה הוצרך להזהירו היום כ"כ שלא יאכילנו נבלה ושלא יביא מן הגזל וע"ז תי' כוונת יצחק היתה שהברכות יהיו ברשות ה' ושיסכים על ידו לפיכך זרזו היום יותר וע"ז אמרה רבקה שהלך לצוד ציד להביא ואפי' מן הגזל וממילא

דעת זקנים מבעלי התוספות

שנבראו מן הצלע אבל רבקה שנבראת מן העצם כמו כן לא הזיקו לה מעשה כלותיה: ויקרא את עשו בנו הגדול מכאן שמחניפין לרשעים בשעתן. דבר אחר לפי שהעולם בידו קראו גדול:

(ג) וצודה לי צידה. ציד זה כתובה בה"א יתירה בסוף לפי שהזהירו על חמשה דברים המפסידים את השחיטה:

ברכת יצחק לבניו

ב) למה היה צריך יצחק כל ההכנות האלו להברכה. הלא בכל עת ובכל שעה שהי' יצחק רוצה לאכול ציד אם הי' אומר לעשו שיכין לו מטעמים מאיזה ציד. היו עשו עושה זאת בכל אות נפשו, ועל הפסוק כי ציד בפיו מתרגם אונקלוס ארי מצידיה הוה אכיל. הרי אף אם לא הי' אומר לו יצחק שיברכנו ג"כ הי' מכין לו עשו מטעמים כאשר אהב. ולמה הי' צריך יצחק להמשיך השני דברים יחד. ולתלות זה בזה. ג) מדוע ספרה רבקה אל יעקב ענין מטעמים אשר אמר יצחק לעשו. ולא אמרה לו בקיצור אביך רוצה לברך את עשו אחיך. התלבש אתה בלבושי עשו והבא לאביך מטעמים לאכול. ויברך אותך מחמת שיסבור שאתה הוא עשו. שעשו מביא לו מטעמים בכל יום. ועוד קושיות ודקדוקים על המפרשים ז"ל. והנראה מה שאחז"ל (ברכות ה) אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח. בודאי לא אמרו זאת על זה שיש

רבינו בחיי

(ג) ועתה שא נא כליך. פרט בכאן החרב והקשת כי כך דרך היוצא השדה שיחגור חרבו וקשתו שיצוד בו העופות זהו פשוטו. וירמוז ג"כ לזרעו שיהיו כלי הזיין שלהם: ובמדרש שא נא כליך זה מלכות בבל שנאמר (דניאל א) ואת הכלים הביא בבלה. תליך זה מדי שנאמר (אסתר ד) ויתלו את המן. וקשתך זה יון שנא' (זכריה ב) כי דרכתי לי יהודה קשת וגו'. וצא השדה זה אדום שנאמר (בראשית ל) ארצה שעיר שדה אדום:

מסורת הקריאה

והלמ"ד בדגש כדין: (ה) שמעת, נמסר עליו ו' ה' פתח וא' קמץ, עיין לעיל י"ח י': (ו) אמרה, כתב רוו"ה וז"ל בכל ספרי הדפוס אשר ראיתי האל"ף בטעם מונח, ואפילו רש"ד בעל ת"ס הטעים כן ולא שם על לב שלעולם לא יבוא מונח תמורת המתג שבתנועה הראשונה של התיבה כמו שכתב הוא בעצמו לעיל י"ח ט"ז על ויקמו משם האנשים, והדין דין אמת כמבואר שם, וראיתי במקרא כ"י של נ"ד האל"ף במתג לא במונח ואמרתי לזה שומעין כי אמר כדין וכהלכה, עכ"ל: (ז) הביאה לי, הלמ"ד בדגש: (ח) מצוה.

לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתָךְ: ט לֶךְ־נָא
אֶל־הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי
עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים
לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב: י וְהֵבֵאתָ
לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ
לִפְנֵי מוֹתוֹ: יא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־
רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר
וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק: יב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי
אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ
וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה:

תרגום אונקלוס

קַבֵּיל מִנִּי. לְמָא דַאֲנָא מְפַקֵּד יָתָךְ: ט. אֱיזֵיל כְּעַן לְעָנָא. וְסַב לִי מִתַּמָּן. תְּרֵין. גַּדְיֵי עִזִּין טָבִין. וְאַעֲבֵיד יָתְהוֹן תַּבְשִׁילִין. לַאֲבוּךְ כְּמָא דְרָחֵים: י. וְתַעֵיל לַאֲבוּךְ וְיֵיכוֹל. בְּדִיל, דִיבָרְכִנָּךְ קֳדָם מוֹתֵיהּ: יא. וַאֲמַר יַעֲקֹב. לְרִבְקָה אִמֵּיהּ. הָא עֵשָׂו אֲחִי גְּבַר סַעֲרָן. וַאֲנָא גְּבַר שְׁעִיעַ: יב. מָאִם יְמוּשְׁנַנִי אַבָּא. וָאֱהֵי בְעֵינוֹהִי כְּמִתְלַעַב. וְאַיְתִי עֲלַי. לְוָטִין

תו"א אולי ימשני. מכות כד: וכייפי בעיניו. סנהדרין נב:

תפסיר הרס"ג

ח) ואלאן יא אבני אקבל מני. מא אמרך בה: ט) אמץ' אלי' אלג'נם. וכ'ד' לי מן ת'ם. גדיין מן אלמאעז גיידין. אצלחהמא אלואנא. לאביך כמא יחב: י) ותדכ'להמא אלי' אביך יאכל מנהמא. לכי יבארכך קבל מותה: יא) קאל להא. הוד'א עשו אכ'י רגל שעראני. ואנא רגל אגרד: יב) לעל אבי אן יגסני. פאציר ענדה כאללאעב. ואגלב עלי נפסי. לענה

נוה שלום

דבק אל פלמא מצ'א. (ט) שני גדיי, גדיין. שם גדי בערבי מיוחד לזכר מן העזים כל זמן שלא יצאה שנתו, ולכן אין תרגום למלת עזים הסמוכה לתיבת גדי כי היא שפת יתר בלער'. טובים, גידיו, בפתח אלדאל ע"ל (מא י). (יא) שעיר,

מסורת הקריאה

הוי"ו בקמץ כי לשון נקבה היא ואין לו דומה במקרא ולכן מסר עליו לית: (י) והבאת, מלרע: (יא) הן, הה"א בצירי ועיין בפ' בלק כ"ג ט': חלק, נמסר עליו ג' קמצין, א' דין, ב' ומקסם חלק (יחזקאל י"ב כ"ד) ג' ופה חלק (משלי כ"ו כ"ח) אנ"ך, וחד וחלק משמן (משלי ה' ג'), ור"ל דשארא כתיב חלק או חלק: (יב) ימשני, דגש שי"ן וז"ל רוו"ה, והנה במס"ג מסר עליו וז"ל ימשני ה' חסר בלישנא וסי' אולי ימשני דין, ואמשך (לקמן פסוק כ"א) וימשהו (לקמן פסוק כ"ב) אל נא תמש (שופטים ו' י"ח) אם ימשו החקים (ירמיה ל"א ל"ו) בני מררי מחלי ומשי (דה"א ו' ד'), ותמה עליו בעל מ"ח ואמר והרי שלשתן דעינינו מגזרת הכפולים הם והשי"ן דגוש וא"כ חסרים הם בהכרח ולא שייך למסור עליהן חסר וכו' גם רש"ד מל.: אחריו להחזיק תמיהתו, ויש להפליא עליהם אחר שעמדו על המסרה

אבן עזרא

בטרם אמות: (יא) שעיר. בעל שער וההפך חלק. ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שוים: (יב) ימושני כמו יסובני מבעלי הכפל: כמתעתע. כפול מגזרת תועה כאיש שמתעה אחר:

רשב"ם

הקב"ה לא היתה עיר גדולה בנינוה: (ט) לך נא אל הצאן. ממקום אומנותו שהיה יושב אהלים: גדיי עזים. בשביל העורות ששערן קשה כשער אדם לקח עזים ולא כבשים: (יב) ימשני אבי. מן ממשש בצהרים. כמו יסבוהו ערבי נחל מן סבב דגש תחת אות החסרה:

בעל הטורים

לו רבקה הביאה למוסר לכך וקח מוסרי ושמע בקולי והביאה לאביך שיאכל וישתה: (ט) לך נא אל הצאן. ר"ת נאה לך. פי' נאה לך ונאה לבניך כי פסח היה ולקח ב' אחד לפסח ואו'

שפתי חכמים

שעשו לא ישגיח בדברי אביו ויאכילנו נבילה א"כ בודאי הקב"ה לא יסכים על ידו לכן אמרה קח לי משם ולא מן הגזל: צ וכ"ל דבפסח נולד יצחק כמו שפירש"י בפ' וירא הקב"ה ממלא ימיהם של לדיקים באותן הימים שנולדין באותן הימים הם מתים דכתיב נבי משה בן מאה ועשרים שנה אנכי היום שפירש"י היום מלאו ימי ומדאמר יצחק לא ידעתי יום מותי שמא היום אמות ודאי

רש"י

על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום. (ב"ר): שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא פסח היה האחד הקריב צ לפסחו והאחד עשה מטעמים. בפרקי דר"א: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שער. בעל שער: (יב) ימשני. כמו (דברים כח) ממשש בצהרים:

ברכת יצחק לבניו

שיש לו חנות מלאה סחורה. ומוכר סחורתו להקונה אותם. כי אז בודאי המוכר ג"כ שמח ופעמים עוד יותר מהקונה. אלא אמרם ז"ל על מי שמוכר חפץ מביתו מחמת עניו ודוחקו. אז המוכר עלב. והלוקח שמח. אבל אך בלבו הוא שמח. ובעת לא יראה שמחתו בפני המוכר כי הוא כלועג לרש. ושמח בתקלת חברו. ואם הלוקח הוא איש ישר לא ילך מהמוכר עד שיפייסנו בדברים טובים וינחמהו ויאמר לו המקום ימלא חסרונך ועוד תהי' עשיר כאשר היית מלפנים ועוד תזכה לקנות לך חפצים טובים ויפים מחפץ זה קוה לה' ובטח עליו. ועוד דבורים כאלה. ואם רואה שהמוכר עוד עלב ומתאנח. עושה כמאמר שלמה המלך ע"ה ויין למרי נפש. ושותה עמו כוס יין. ויין ישמח לבב אנוש. עד שגם המוכר שמח מעט. ואז הקונה ילך לו לדרכו. כמ"ש הא"י כי מטבע האדם בהזדמן לפניו דבר שאין עם לבו לעשותו ואין רוחו נוחה הימנו משפטו לעורר א"ע ע"י היין כי כן מטבע היין והשכר לתת לשותיו עוז ואומץ והתעוררות הזריזות למהר ולהחיש מעשהו. והוא הדבר בילחק ע"ה ברלותו לברך את עשו כי הוא הבכור אבל לא נשאו לבו לתת החפץ היקר הזה היא הברכה הזאת לאיש רשע הזה. [כי ילחק ידע מרשעות עשו ולא הי' נעלם ממנו דבר אך עשה כמו שאמר שלמה המלך ע"ה אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך וכו' האלשיך ז"ל ר"ל אל תוכח אותו ותאמר לו בדברי ריבות ומלה שהוא לץ שבודאי ישנאך. ולא ירלה לשמוע דבריך ויהפוך אליך עורף וילך מאתך. רק הוכח אותו לחכם ותאמר לו הלא חכם אתה ולא יאות לחכם כמוך לעשות מעשים מתעועים כאלה. ויאהבך וישמע דבריך ותמלא חן בעיניו. וכזה היה התנהגות ילחק עם עשו יודע הי' ילחק כי עשו רשע הוא ואם ידחנו בשתי ידים יתפקר יותר ועוד קוה אולי ימשכנו בעבותות אהבה אליו ויחזירנו למוטב (כי ראה ילחק אם יוכיחנו בדברים קשים כלענה בודאי לא יקבל תוכחתו ושמא יעזבנו לגמרי וילך ויתחבר לכל עובדי עבודת כוכבים [עיין רש"י דברים (פסוק ג) אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי] ומה יעקב הי' ירא על ראובן כך כש"כ שהי' ע ילחק לירא על עשו) ע"כ התקרב אליו ואכל מצידו. וכאשר ירא עשו כי אהבת אביו גדלה מאד אליו. לא יעיז פניו נגדו ולעשות בפרהסיא מה שאביו שונא. והי' במחשך מעשיו. וכסה רשעתו בפניו והדרבה הראה א"ע בעיני אביו ללדיק גמור ובעל מעשים טובים וילחק קבל זאת באהבה וגם הוא עשה עצמו כאלו לא ידע מעשה עשו. ובפיו דבר עמו דברי אהבה ושלום אבל לא כן ידמה בלבבו. כי להשמידו בלבבו] שאינו ראוי אליה ע"כ נתן מועלות בלבו לבקש לו סבות מועילות להעיר את עלמו לדבר זה. ובתחלה רלה לעורר את לב עשו אולי יהרהר איזה חרטה בלבו על מעשיו הרעי' מחמת כי ישמע דברי ילחק אביו המדבר אליו בנמיכת רוח ובנפש שפלה. ויסתכל באביו שבילדותו הי' לו יופי וקלסתר פנים כאמו שרה ונעשה עור לזקנתו והזכיר לו יום המתה „לא ידעתי יום מותי". ודימה ילחק אולי יענהו עשו „אבי הנני מתחרט על מעשי הרעים. ולא אשוב עוד לעשות הרע בעיני ה' ובעיניך" ועוד דברים כאלה דברי חרטה ותשובה. וכאשר עשו לא ענהו דבר. הבין ילחק כי דבריו הנעימים שחת ללא יועילו מאומה. ע"כ אמר ילחק „ועתה" ר"ל ומה לעשות כעת. וחשב ילחק מחשבות רבות ויסתער לבו. אם יברך את יעקב בברכה היחידה הטובה הזאת [כי הברכה יעבדוך עמים וגו' היה לא תוכל להנתן רק לאחד. ליעקב או לעשו. כמ"ש ילחק לעשו הן גביר שמתיו לך וגו'] אז תתגבר שנאת עשו על ילחק ועל יעקב. ופן יטרוף כאריה את יעקב ויהרגנו כרגע [כאשר כן רלה בסוף]. וגם מי יודע מה יוסיף לעשות עם ילחק בחרות אפו בו. ע"כ נגמר הדבר אצל ילחק שיברך את עשו כדי להליל ממות את נפש יעקב. וה' הטוב בעיניו יעשה [ע"כ לא אמר

מרפא לשון

היא"ר שאלו אמר לא ידעית משמע לא ידעתי לשעבר אבל עתה אני יודע אבל לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה תרג' לא ידעית כלו' לא ידעתי עד הנה כמ"ש בלתי היום עכ"ל. ג. שא נא כליך — זיינך. לשונות אלו כפי שמוש הל' ובל' רז"ל נתחברו שניהם לשון אחד כלי זיין, וכמו כן תרג' כלי גבר — תקון זין דגבר. ו. הנה שמעתי את אביך — מן אבוך. ה"ג יכמ"ש במסורת התרג' את מן ט' הנה שמעתי, ויצל אלקים, ויגנב יעקב, מזבח אדמה, ב' בו, את עם הארץ לא יגש, ב' בו, את הנכרי ע"כ, ונר' שטעמו בכאן לומר שלא שמעה את אביו ממש שדיבר לה כי אם שמעה ממנו ממה שדיבר לעשו א"נ תרגם כן לרמוז ששמעה ברוח הקדש ש[illegible] כשו[illegible] מאחורי הפרגוד.

מסורת הקריאה

הזאת איך לא הרגישו כי בכללן נמסרו ה' ובפרטן נמנו ו', ואולם נראה ברור כי אין ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו מן המנין כי בזה אין חולק שהשי"ן בו דגוש ואין צורך למסור עליו חסר ו' וכקושיות בעל מ"ח, ואולם ואמשך רפה בכל הספרים, גם אולי ימשני השי"ן רפה בספרים רבים, (אף שאנן לא ס"ל כוותייהו כמ"ש) ולכן ראוים הם למימסר עליהון חסר, ואם נמנה בהדייהו עוד הג' הנזכרים שהשי"ן בהם

תרגום אונקלוס

וְלָא בִרְכָן: יג. וַאֲמַרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ. עֲלַי אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה דְלָא יֵיתוּן לְוָטַיָא עֲלָךְ בְּרִי. בְּרַם. קַבֵּיל מִנִּי וְאִיזֵיל סַב לִי: יד וַאֲזַל וּנְסֵיב. וְאַיְתִי לְאִמֵּיהּ. וַעֲבַדַת אִמֵּיהּ תַּבְשִׁילִין. כְּמָא דְרָחֵים אֲבוּהִי: טו. וּנְסֵיבַת רִבְקָה. יָת לְבוּשֵׁי עֵשָׂו. בְּרַהּ רַבָּא דִּכְיָיתָא. דְּעִמַּהּ בְּבֵיתָא. וְאַלְבֵּישַׁת יָת יַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא: טז. וְיָת. מַשְׁכֵי דְגַדְיֵי בְנֵי עִזֵּי. אַלְבֵּישַׁת עַל יְדוֹהִי. וְעַל שְׁעִיעוּת צַוְרֵיהּ: יז. וִיהַבַת יָת תַּבְשִׁילָא. וְיָת לַחְמָא דַּעֲבַדַת. בִּידָא יַעֲקֹב בְּרַהּ: יח. וַאֲתָא לְוָת אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא. וַאֲמַר הָאֲנָא. מַן אַתְּ בְּרִי: יט. וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲבוּהִי. אֲנָא עֵשָׂו בּוּכְרָךְ. עֲבָדִית. כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא עִמִּי. קוּם כְּעַן אִסְתְּחַר. וְאֵכוּל מִצֵּידִי.

בראשית כז

יג וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי
אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי׃ יד וַיֵּלֶךְ
וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ
מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו׃
טו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ
הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת
וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃
טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה
עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ יז וַתִּתֵּן
אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר
עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ יח וַיָּבֹא אֶל־
אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי
אַתָּה בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו
אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה

* שלישי בסת"י

ת"א ואם עורות. חולין קיג ב׳

תפסיר הרס"ג

ולא ברכה: יג) קאלת לה אמה. עלי אסתדפאע לענתך יא אבני. לכן. אקבל מני ואמץ׳ כ׳ד׳ לי ד׳לך: יד) פמצ׳א ואכ׳ד׳ ד׳לך. ואתי׳ בה אלי׳ אמה. וצנעתה אלואנא. כמא אחב אביה: טו) פאכ׳ד׳ת רבקה. ת׳יאב עשו. אבנהא אלאכבר אלפאכ׳רה. אלתי ענדהא פי אלבית. ואלבסתהא יעקוב אבנהא אלאצג׳ר: טז) וגלוד גדיי אלמאעז. אלבסתהם עלי׳ ידיה. ועלי מלוסה׳ חלקה: יז) וגעלת אלאלואן. ואלכ׳בז אלד׳י צנעת. ביד יעקוב אבנהא: יח) פדכ׳ל אלי׳ אביה וקאל יא אבה. קאל לביך. מן אנת יא אבני: יט) קאל יעקוב לאביה. אנא עשו בכרך. צנעת כמא אמרתני. קם אלאן אגלס.

נוה שלום

שעראני, מכוסה בשערות. (יג) עלי, עלי אסתדפאע עלי להסיר הקללה שלא תחול, ופירש רשב"ם שהיתה בוטחת במה שאמר לה ה׳ ורב יעבוד צעיר ע"כ ואולי שלזאת הנבואה נתכוון הת"א.

חלק הדקדוק

רפי. ר"ח) (יז) ביד יעקב, כ"ה בתיגאן

אבן עזרא

(יג) עלי קללתך. אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הנשים והגאון פי׳ עלי להסיר קללתך. ויש אומרים חלילה לכזב הנביא רק הוא כן: אנכי. מי שאנכי ועשו בכורך. ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי ונשא קול במלת עשו בכורך. ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לב׳ חלקים החלק הא׳ שליח במצות והחלק השני נביאי העתיד ואם יצטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל. גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים. ואמר רוח ה׳ דבר כי בלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לצורך שעה גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אע"פ שפירושו חיה תחיה מחולי זה הראני השם כי יהרג. וכן מיכיהו אמר תפלת שוא עלה והצלח דרך מוסר. וכן אמר דניאל מרי חלמא לשנאך ולהיות כנגד השם דרך דרש. וכן אמר אברהם וגם אמנה ונשתחוה ונשובה: (יט) ואכלה מצידי. כמו זכרה

בעל הטורים

לחגיגה: וקח לי מסם שני. ר"ת משלי. מסם בגי׳ משלי שכן כתב לה בכתובתה: (יט) בכורך. ב׳ עשו בכרך. אנכי הורג את בנך בכורך. שאמר יעקב אני הוא שנאמר עלי בני בכורי ישראל אבל עשו בנך בכורך נאמר עליו אנכי הורג את בנך

רשב"ם

(יג) עלי קללתך. עלי ועל צווארי כלומר כי היתה בוטחת במה שאמר לה הקב"ה ורב יעבוד צעיר: (טו) החמודות. שהיה עובד בהן אביו בשעת אכילה: (יט) ואכלה מצידי. חטף קמץ לפי שהוא לשון צווי כמו אכל

בשמחה לחמך, אבל ואכלה מציד בני הוא מלאפום שהוא לשון אפעל. כמו זכור ה׳ לדוד יאמר זכרה לחסדי

רש"י

(טו) החמודות. הנקיות כתרגומו דכייתא. ד"א שחמד אותן מן ק נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן: (יט) אנכי עשו בכורך. אנכי המביא לך ר ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם אסתחר:

שפתי חכמים

פסח היה: ק פי׳ שהבגדים היו בהם ציורין של כל מיני חיות וכשלבשן נמרוד ויצא לשדה היו החיות סוברין שהוא חיה ובאין אצלו ועשו הרג את נמרוד ולקחן: ר דאל"כ היה יעקב מדבר שקר ח"ו וא"ת והלא עדיין היה משקר כיון שעשו מכר לו הבכורה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יג) עלי קללתך בני. פי׳ לא יקלל אותך כי אם אותי שכן דרך העולם כשהילדים עושין שלא כדת שמקללין אביהן ואמן ואומרים ארור שזה גדל:

(טו) החמודות. שחמדן מנמרוד וחמודין היו שהיו מצויירין עליהם כל החיות ועופות שבעולם ונראין כאלו הן חיין וכשהיה בשדה היו החיות והעופות באין אצלו וניצודין

ברכת יצחק לבניו

אמר בברכתו ויתן לך ה׳. שהוא מדת הרחמים. ולא רצה יצחק לעורר מדת הרחמים על עשו [כי סבר שהוא עשיו] ואמר ויתן לך האלהים שהוא מדת הדין. ור"ל אם תזכה במעשיך שע"פ דין יחולו עליך הברכות. אז תשיגם. ומכלל הן אתה שומע לאו. כי אם לא יזכה בדין. גם יצחק אינו מסכים לברכו]. ומחמת שעל אפו ועל חמתו של יצחק הי׳ למכור החפץ הזה ולתנו במתנה לעשו והיה המוכר עלב. ע"כ רצה שלא להראות פנים עליבות לעשו. שלא ירגיש בו שמברך אותו רק בשפתים ולא בלב. ע"כ אמר לו שא נא כליך וגו׳ בעבור תברכך נפשי. רצוני. וחשב יצחק כשיתבל המטעמים וישתה יין [כמ"ש להלן ויבא לו יין וישת] לפתות על אותה שעה היין ישמח לבבו. ופניו יהיו נראים

מרפא לשון

יג. עלי קללתך — עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטייא עלך ברי. ובקלף ישן אחד הנוסחא עלי יתאמר וטעמו יתבאר בפרשת שמות בתרג׳ חתן דמים למולות ואין המקרא יוצא מידי פשוטו בתרג׳ זה שכן הוא לשון ערבות ודאי אבל התרג׳ הודיע סיבת הערבות על מה סמכה לומר כן שא"א שתאמר עלי קללתך אלא והיא יודעת בודאי שלא תהיה לו קללה וראיתי בס׳ נל"ג שכתב ב׳ ספר לחם ושמלה שסמכה הנבואה הזאת על מ"ש השם לה ב׳ גוים בבטנך ולפי זה נר׳ שמלת עלי דייקא שלא אמר לי אתאמר בנבואה כי שם הוא שנתנבא עליה, אמנם אין זה מוכרח שכל האמהות נביאות היו כמ"ש רז"ל ועוד אלו סמכה על מה שנ׳ שני גוים בבטנך לא היה לה לומר למה אשכל גם שניכם יום אחד ומ"ש התרג׳ עלי אתמר ולא לי לפי שכן דרך הלשון כשיקדים האמירה אומר אתאמר לי וכשתתאחר יאמר עלי אתאמר ובזה התרג׳ איחר האמירה כדי לתרג׳ עלי כלשון המקרא. יט. קום נא שבה — אסתחר, תרגם שבה, כמו הסב, וכן כל ישיבה לאכול תרגומו ל׳ הסבה וטעמו פשוט מדרך הקבלה כע"ש במשנה ברכות

חומת אנ"ך

יודי"ן שהוא גי׳ ברחמים: יא ותקח רבקה את בגדי עשו החמודות. אמרו רז"ל שהיו מעור לויתן ופירשו רבני אשכנז ז"ל דז"ש את בגדי עשו וכ"ת בגדי ע"ס טתאין לז"א החמודות שחמד מנמרוד שהם מאד"הר מעור הדג ועור הדג אינו מטמא כמ"ש אני הדל על שפת הנה"ל בס"ד ומה טוב לפ"ז מה שתרגם אנקלוס ית לבושי עשו ברא רבא דכייתא שפי׳ טהורות: יב אנכי עשו בכורך. אפשר דשרש נשמתו למעלה והוא למטה הם יעקוב יעקוב ני׳ עשו כמ"ש בזה"ק בתוספתא פ׳ נח כי כל הצדיקים נכפל שמותם על שרש נשמתם למעלה והענף שיורד למטה. וז"ש אנכי ר"ל עם שרשי למעלה שהם באחדות הם שני יעקוב יעקוב גימט׳ עשו בכור"ך גי׳ רמ"ת שאני מקיים

מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃
כ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה
מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃ כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק
אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי
הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא׃ כב וַיִּגַּשׁ
יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ
וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי
עֵשָׂו׃ כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי
עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ׃ כד וַיֹּאמֶר
אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי׃
כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד
בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ
וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ׃ כו וַיֹּאמֶר
אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־

תרגום אונקלוס

בְּדִיל דִּתְבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ׃ כ. וַאֲמַר יִצְחָק לִבְרֵיהּ מָא דֵין. אוֹחִיתָא לְאַשְׁכָּחָא בְּרִי. וַאֲמַר. אֲרֵי זַמֵּין. יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָי׃ כא. וַאֲמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב. קְרַב כְּעַן וַאֲמוּשִׁנָּךְ בְּרִי. הַאַתְּ דֵּין. בְּרִי עֵשָׂו אִם לָא׃ כב. וּקְרֵיב יַעֲקֹב. לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי וּמַשְׁיֵהּ. וַאֲמַר. קָלָא קָלֵיהּ (נ"י קָלָא) דְּיַעֲקֹב. וִידַיָּא יְדֵי עֵשָׂו׃ כג. וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ. אֲרֵי הֲוָאָה יְדוֹהִי. כִּידֵי. עֵשָׂו אֲחוּהִי סַעֲרָנִין. וּבָרְכֵיהּ׃ כד. וַאֲמַר. אַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו. וַאֲמַר אֲנָא׃ כה. וַאֲמַר. קָרֵיב לִי וְאֵיכוּל מִצֵּידָא דִּבְרִי. בְּדִיל דִּתְבָרְכִנָּךְ נַפְשִׁי. וְקָרֵיב לֵיהּ וַאֲכַל. וְאַיְתִּי לֵיהּ חַמְרָא וּשְׁתִי׃ כו וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי. קְרַב כְּעַן וְשַׁק

תולדות אהרן

הקול קול. גיטין מ:

תפסיר הרס"ג

וכל מן צידי. לכי תבארכני נפסך׃ כ)קאל. מא ד'א אסרעת אלוגוד יא אבני. קאל. אן אללה רבך ופק בין ידי׃ כא)קאל. תקדם חתי' אגסך יא אבני. הל אנת. אבני עשו אם לא׃ כב)פתקדם אליה וגסה. פקאל. אלצות צות יעקוב. ואלידין ידי עשו׃ כג)פלם ית'בתה. אד' כאנת ידאה. כידי עשו אכ'יה שעראניתין. פבארכה׃ כד)בל קאל לה. אנת אבני עשו. קאל אנא הו׃ כה)קאל. קדם לי חתי' אכל מן ציד אבני. לכי תבארכך נפסי. פקדם לה ואכל. ואתאה בכ'מר ושרב׃ כו)פקאל לה יצחק אביה. תקדם קבלני יא אבני׃

חלק הדקדוק

הטפחא ב'יעקב: (כא) ואמשך השין בשוא נח ברוב התיגאן:) (כו) ושקה לי, השוא שבשין נח מחמת המקף. ע' במחברת שבריש התיגאן. וכ"כ הר"מ לונזאנו מטעם שאין כאן בעיא.

אבן עזרא

לי אלהי לטובה. והאל"ף שורש: (כא) ואמושך. קל השי"ן להקל על הלשון: (כה) ואכל' מציד בני. האל"ף סי' המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השורש וכן אומרה לאל סלעי: דגשות נו"ן תברכני לחסרון נו"ן הנוסף כמו יסובבנהו. וכן ישחרונני. נשיק עם למ"ד ביד או בכתף או בצואר ובלי למ"ד

אבי עזר

עומד על היאור עכ"ל: (כא) (ואמושך קל השי"ן כו') כי שרשו משש מכפולים. אבל מוש מנחי עין הוא ל' הסרה. כמו לא ימושו מפיך וגו': (כה) (דגשות נו"ן תברכני לחסרון נו"ן וכו') ויותר היה נראה לומר שהדגש לתפארת מלומר שבא דגש תחת אותיות זרים כי כן כתב הרד"ק הכנויים עם שני נוני"ן או נו"ן עם כינוי כמו יעברכהו נחשבים לזרים ויוצאים מן כללי הדקדוק עכ"ל. אולם כיון דכבר נפלה מחלוקת בין המדקדקים יש אומרים שדגש מורה תמיד על בנין או גזרה וכדומה. וי"א כיון דלפעמים היא בהכרח תנועה קטנה לפניה ומוכרח לבוא אחר"ה דגש אף שאינו מורה על שום דבר ונראה דעת הרב כסברא ראשונה. לכן דחק עצמו לפרש כל הדגושים. יאף שמצינו ברכני וכדומה בלא דגש. ואחר כתבי מצאתי בפירוש ברד"ק שכתב בתיבת תברכני וגם דכני הדגש הוא לתפארת הקריאה. ויפה דקדק כי מצאנו כמוהם

רשב"ם

רוד לשון ציווי: (כב) הקול קול יעקב. לפי שתאומים היו היה קולן דומות קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שער על צוארו: (כד) אתה זה בני עשו. נראה שאתה בני עשו:

רש"י

(כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמי' שגור בפיו ש וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בל' תחנונים ת קום נא אבל עשו בל' קנטוריא דבר א יקום אבי: (כד) ויאמר אני.

שפתי חכמים

יאיך אמר עשו הוא בכורך. וי"ל דהוא לא לקחה מעשו אלא לענין עבודה אבל הבכורה נשארה עדיין לעשו לענין נחלת פי שנים. ועי"ל דעשו היה בכור ללידה וק"ל: ש וא"ת והא יצחק היה מחזיק את עשו לצדיק גמור וי"ל דהיא הגותנת כיון שצדיק גמור הוא לכך אינו מוציא שם שמים לבטלה ואע"פ דכ"ש היא ביעקב דהא היה מחזיקו יותר לצדיק מעשו כדפרישית לעיל מ"מ סבר כיון שעשו אינו יכול ליזהר שלא ילך במקום טנופת מיזהר זהיר שלא להזכיר שם שמים יותר מיעקב מפני שיעקב יושב אוהלים ולא בא למקום מטונף: ת דאי. כמשמעות אטביעות עינא דקלא קאי מיד ה"ל למימר כשאמר לו אנכי עשו בכורך ועוד לעיל כשאמר לאמו אולי ימשני אבי למה לא פחד שיכירו בטביעות קולו אלא קולם היו שוים ל"פ שקאי על דברי תחנונים: א ואף על פי שסיפ

ברכת יצחק לבניו

נראים שמחים עד שישמע עשו ברכתו וילך לו. ורבקה הבינה ובחנה את לבב יצחק וידעה היטב כל מחשבותיו. אך לא גלתה מחשבת בעלה אף ליעקב. ולבה לפומה לא גליא. כי יראה אולי פעם יתקוטטו יעקב ועשו ויגלה יעקב לעשו ויתפאר עליו כי באמת אביו שונאו. ומאמת כי רבקה אוהבת את יעקב אהבה בלי מצרים ואת עשו שנאה שנאה בלי מצרים לא רצתה אף בזה שבדבר שפתים יברך יצחק את עשו אף כי לבו בל יהי' עמו. והתחילה לדבר עם יעקב ולספר לו כל המאורע ולמען חזק

דעת זקנים מבעלי התוספות

מאליהן. ולמדרש זה קשה למה הלבישן ליעקב ונראה שרצתה להתנדדו לגמרי לדמיון עשו:
(כ) כי הקרה ה' אלהיך לפני. כשם שהעבד שהלך לבקש לך אשה אמר הקרה נא לפני היום וגם האיל שנזדמן בעקידתך לפי שעה כך הקרת לפני בשבילך:
(כב) הקול קול יעקב והידים ידי עשו. אומר במדרש הידים לעשו שאין בו כח אלא בידים להזיק מקרוב אבל הקול ליעקב בתפלה מכלה כל המרעין ואפי' מרחוק:
(כה) ויבא לו יין. מהיכן היה לו יין שלא מצינו שמסרה לו אמו יין אלא שמיכאל הביא לו יין מגן עדן ואי אתה מוצא של טובה וברכה אלא זה ושל אברהם שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין גם זה כיון ששתה ברכו:

לו

נחל קדומים

טו (ז) ותקח רבקה את בגדי עשו החמודות וכו' ותלבש את יעקב. ארז"ל שחמד אותם מנמרוד. וי"ל למה הוצרכו להודיענו זה. ופירשו רבני אשכנז במ"ש שנמרוד לקח בגדי אדה"ר שעשה לו הקב"ה מכתנות עור ואז"ל שהיו מעור לויתן. והשתא ק' איך רבקה הלביש' את יעק' בגדי עשו והא קי"ל דבגדי ע"ה מטמאי' לז"א החמודו' שחמ' מנמרוד

מרפא לשון

פ"ו מ"ו היו יושבים לאכול כל א' מברך לעצמו היסבו א' מברך לכולם ופירשו הפוסקים ז"ל שכן היה דרכם. לקבוע סעודה בהסיבה על צד שמאל והסיבה זאת קובעת את הסעודה דווקא שאם היו האוכלים ב' או רבים א' מברך לכולם כיון שנקבעו לסעודה כהוגן והנה האידנא שאין אנו רגילין עוד בהסיבה זו אין לנו קביעות סעודה כדי שיוכל אחד לפטור חבירו בברכת המוציא אא"כ הם אוכלים בחבורה א' על שולחן אחד אבל אם כל אחד אוכל על שולחן בפע"צ אינו יוצא בברכת חבירו כיון שאין אנו רגילים לאכול בהסבה כמנהג הראשונים וכמבואר כ"ז בדברי מרן הש"ע א"ח סי' קס"ז ושאר פוסקים ז"ל ומזה מבואר שמנהג ההסיבה לאכילה מנהג נביאים הוא מעולם ואפשר שהוא סימן שמחה וחרות כמו שהוא מצותה עתה בליל פסח. ומפני שסוד האכילה לברר ניצוצות הקדושות צריך להגביר כח הקדושה בתורת השמחה והחירות לשם שמים כדי להכניע הקלים והאידנא ערבה כל שמחה לבד בליל

מסורת הקריאה

רפה בכל המדויקים וכ"י גם נמסר עליהן חסר, א"כ אינון ה' חסרים על נכון עכ"ל רוו"ה, והנני להפליא גם עליו איך הוציא הפסוק ויגש יעקב וגו' וימשהו מן המנין אחרי שנמסר עליו במס"ק ה' חסר בלישנא ש"מ שהוא מן המנין, ועוד הרי אולי ימשני דגוש השי"ן כמ"ש הוא בעצמו ואם שמצא כן באיזה ספרים שהוא רפה הרי כתב שאנן לא ס"ל כוותייהו, ואם לפי דבריו דכן הוא ע"פ המסרה שהוא רפה כיון שמסר עליו חסר, וא"כ היה לן לפסוק כהמסרה דבכ"מ עבדינן כוותייהו אלא ש"מ שגם ע"פ המסרה הוא דגוש. אבל הנראה דעיקר תמיהתם ליתא שדרך המסרה למסור חסר גם על הדגושים כיון שנמצא גם מלאים, כמו ימושו, וא"כ צריך למימני בודאי הני ג' דעניננו, אך צריך לאפוקי זה דשופטים אל נא תמש, כיון דנמסר

תרגום אונקלוס

לִי בְּרִי: כז. וּקְרֵיב וְנַשֵּׁיק לֵיהּ. וַאֲרַח. יָת רֵיחַ לְבוּשׁוֹהִי וּבָרְכֵיהּ. וַאֲמַר. חֲזִי רֵיחָא דִבְרִי. כְּרֵיחַ חַקְלָא. דְּבָרְכֵיהּ יְיָ: כח. וְיִתֵּן לָךְ יְיָ. מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא. וּמִטּוּבָא דְאַרְעָא. וְסַגִּיּוּת עֲבוּר וַחֲמַר: כט. יִפְלְחוּנָךְ עַמְמִין. וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ מַלְכְוָן. הֱוֵי רַב לַאֲחָךְ. וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ. לִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין. וּבָרִיכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין: ל. וַהֲוָה. כַּד שֵׁיצֵי יִצְחָק לְבָרָכָא

לִי בְּנִי: כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה: ששי כח וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ: כט יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ* לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ: ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה

*וישתחוו קרי

תפסיר הרס"ג

כז) פתקדם וקבלה. ושם ראיחה ת'יאבה ובארכה. וקאל. אנצ'ר ראיחה' אבני. כראיחה' רוצ'ה. קד בארכהא אללה: כח) יעטיך אללה. מן טל אלסמא. ודסם אלארץ'. וכת'רה' אלבר ואלעציר: כט) יכ'דמוך אלאמם. ותכ'צ'ע לך אלאחזאב. וכן מולא אכ'ותך. ויכ'צ'ע לך בני אמך. לאענך מלעוז. ומבארכך מבארך: ל) פלמא פרג'

נוה שלום

(כח) ורב דגן, וכת'רה' אלבר וכן לקמן ודגן ותירוש, ובאלבר ובקצת נוס' תרגם דגן, דגן, ודמיון הוא שאין למלת דגן בערבי הוראה לשום מין ממיני הזרעים.

תולדות אהרן

וירח את. סנהד' לו: ראה ריח. תענית כט:

בעל הטורים

בכורך: (כז) וירח. ב' במס' דין ואידך וירח ה' את ריח הניחוח מלמד שנכנס עמו ריח ג"ע: וירח. בגימ' ליל פסח: (כז) כריח. ב'. כריח שדה. כריח לבנון. שזכות ריח ניחוח העולה מן לבנון פי' בהמ"ק עמד לו: (כח) ויתן לך. י' תיבות בפסוק וי"ב ברכות נתברך כנגד עשרת הדברות שעתידין י"ב בניו לקבל: (כט) וישתחו לך. חסר וי"ו כנגד ו' דורות שמדוד עד יורם שעבדו אדום את ישראל ומכאן ואילך פשע בו ויש בזו הברכה כ"ו תיבות לומר לך שברכו בשם הנכבד שעולה כ"ו: הוה. ב' במס' הוה

רשב"ם

(כז) ריח בגדיו. החמודות ובגדיהם היו מבושמים במוגמר: אשר ברכו ה'. השדה שהוא מלא נרד וכרכום קנה וקנמון. וכן פייט רבי אליעזר הקליר שדה מבורך כהריח ברכו במתן טל: (כח) ויתן לך. מוסב על ברכו ה' והוא הקב"ה יתן לך מטל השמים כעין ברכת השדה: (כט) בני אמך. אבל ביעקב שהיו לו נשים הרבה כתוב בו וישתחוו לך בני אביך:

רש"י

לא אמר אני עשו אלא אני: (כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ב ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים ג כן דרשו רז"ל: (כח) ויתן לך. יתן ויחזור ויתן ד (ב"ר). ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו': מטל השמים. כמשמעו ומדרש אגדה יש להרבה פנים. (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידר תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך (מ"א ח) ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר ברש"י ישן מדויק): (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת ה אמר בני אמך (ב"ר): אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור (ב"ר) הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם ו לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים

שפתי חכמים

מחזיקו לצדיק גמור מ"מ אין זה מורה על רשעתו כי יש הרבה בני אדם שדבריהם בלשון קנטוריא אע"פ שהם כשרים: ב לפי שעשו חמד הבגדים האלו מנמרוד ונמרוד ירשן מאדם הראשון ואדם היה לובשן בג"ע: ג ואשר ברכו ה' שב אל השדה כאלו אמר כריח השדה אשר נתן בו ה' ריח טוב והוא שדה של תפוחים: ד דק"ל למה כתיב ויתן בוי"ו אלא פי' ויתן לך ואם יפסוק הברכה מפני החטא אפ"ה יחזור ויתן ופירוש זה היינו לפי מדרשם ז"ל דלפי פשוטו מוסיף על ענין ראשון ר"ל נתן לך ברכה אחת לכן קאמר ויתן לך עוד ברכה זו והיכן מצינו לעיל שברכו י"ל מדכתיב אשר ברכו ה' שנתן לו הקב"ה ברכה כי אשר ברכו ה' שב אל בני הכתוב למעלה כאלו אמר ראה ריח בני אשר ברכו ה' כריח השדה שנתן לו הקב"ה ריח טוב: ה (ג"א) שלא רצה לתלות הקללה בעצמו לומר שבניו יהיו עבדים: ו כלומר יסורין וצרות שלהם באין תחלה לפיכך יצחק הקדים קללות אוררים וכו'. והרמב"ן טען למה כתיב בפ' לך ואברכה מברכיך ומקללך אאור ותי' שהרי כתיב אחריו ונברכו וגו' הרי גם קללות אוררים קודם לברכת מברכים. ואע"פ שבלעם אמר לישראל מברכיך ברוך וגו' לא אמר זה אלא למה שהורגל לדבר עם הרשעים א"נ שהיה מברך

אבן עזרא

בפה: (כז) וירח. בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון וכן וינע לבבו. וינח בכל גבול מצרים. וכלם מהשניים הנראים: ראה. דבור עם הלב והיה ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו והוא בא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנים כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון. מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו וכן האתן בכורי פשעי: (כט) לאחיך. בני הפילגשים: בני אמך. עשו ובניו. אורריך ארור. כל א' מאורריך וכן וצדיקים ככפיר יבטח. ורבי' ככה.

אבי עזר

הרבה דגושים כמו בישראל חללו. הריס כזולו: שם (נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף וכו') דבריו האלה אינם מצד דקדוק הל'. ולא מצד השכל. אולי קבל כן מאבותיו. וערש"י פ' וילא בד"ה וישק לו אמר שמא יורגליות הביא והם בפיו. וכל דברי רש"י לקוחים מן המדרשים. ודברי הרב בטלין

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כח) ויתן לך האלהים. זו מדת הדין כלומר אם אתה ראוי לכך ואולי גבי עשו כתיב הנה משמני הארץ יהיה מושבך בין ראוי בין אינו ראוי וכן מצינו בתפלת שלמה ע"ה גבי ישראל אמר ועשית לאיש כדרכיו לפי שלא יקרא תגר וגבי נכרי ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי וגו' שאם לא כן יקרא תגר ויטיח דברים כלפי מעלה. וכן אתה מוצא עשרה ברכות כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם וכנגד

ברכת יצחק לבניו

ואמן את לבו שלא יתעצל בדבר ע"כ אמרה לו שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר הביאה לי ציד וגו' ומזה תבין כי אין נפש אביך ורצונו לברך את עשו. כי לולא זאת מה זה ועל מה זה דרוש דרש ממנו על מעשי המטעמים טרם יברכהו. ע"כ שמע בקולי וגו'. ומחמת שידע יצחק מרשעת עשו ע"כ ידע בודאי כי הבטחת הקב"ה שהבטיח לאברהם שיתן לו במתנה את ארץ כנען. ולזרעו אחריו. לא לעשו יהי' ארץ כנען לנחלה. רק ליעקב. ע"כ מה לו ליעקב ברכת אביו יצחק הלא ברוך ומבורך הוא מהקב"ה. ומוכן לפניו ברכת הקב"ה שברך לאברהם. וכמו שיצחק בעצמו אמר ליעקב ואל שדי יברך אותך וגו' ויתן לך את ברכת אברהם וגו'. אבל רבקה חששה עבור יעקב בנה אהוב נפשה. שתי חששות. א' אולי בעת שיברך יצחק את עשו יכמרו רחמיו

מרפא לשון

פסח שגומרין בו ההלל שמחה וחירות כמו שהוא מצותה והוא זמן שמחה גדולה ולכן צריך לקיים בו מצוות הסיבה ג"כ וענין הסי' זו רמוז במקרא ודאי שאמר קום נא שבה שאם תאמר ישיבה כמשמעה וכי הוא צריך לומר כן הלא אי אפשר לאכול כשהוא מושכב וכן בכ"מ שנא' וישבו לאכול מה ת"ל וישבו אלא לומר שישבו בהסיבה לאכול אכילת קבע ואינו רחוק שתקרא ההסיבה ישיבה שכן דרך השי"ן ימנית להתחלף לשמאלית. כב. הקול קול יעקב — קלא קליה דיעקב. ה"ג ואע"פ כן ידי עשו קרא ותרגום וכמ"ש היא"ר ז"ל ולא מתרגם ידוהי דעשו והטעם נר' מפני שלא היו ידיו באמת וע"ד משנת"ל (י"ב ח'), על תרגום ויט אהלו. כו. ושקה לי — ושק לי. ה"ג דלא כנ"א ונשיק והכי דייקא לפי שהוא ל' ציווי כתרג' וקח וסב אבל ויגש וישק לו מתרג' ונשיק כתרגום ויקח ונסיב. כח. ורב דגן — וסגיות. ה"ג בלשון קל וכן עד כל מרבה רגלים לפי רב השנים אם עוד רבות בשנים כולם מתרג' סגיות ולא כנ"א סגיאות מפני שהוא ל' כבד ומכביד על הקריא' אבל כגדל חסדך דפרשת שלח לך מתרגם כסגיאות בלשון כבד. כט. וישתחוו לך לאמים — וישתעבדון. ישתחוו לך בני אמך — יסגדון. תר' ישתחוו קדמאה ישתעבדון ותנייתא יסגדון והטעם פי' היא"ר ז"ל כי אצל מלכיות שבכללם אנשים רבים אין נופל אלא לשון שעבוד שא"א שישתחוו לו כל איש ואיש ואצל בני אמך שהם אנשים יחידים יפול בו ל' השתחואה שאפשר שישתחוו לו ממש, א"כ כדי שלא לכפול לשונו תרג' כן כמו מסירין יהיבין עכ"ל ועוד נ"ל לפרש כי סדר

מסורת הקריאה

עלו במס"ר ביחוד ג' חד כתיב תמוש (ישעיה כ"ב כ"ה) יחד כתיב תמיש ביו"ד (משלי י"ז י"ג) וחד כתיב תמש חסר זה דשופטי וא"כ אין צורך למנותו כאן: כמתעתע, נמסר עליו במסרת לית ורפה התי"ו קמייתא, וכן הוא בספרים מדויקים כ"י: והבאתי, מלרע: (יג) קללתך, הלמ"ד במתג: (יז) עשתה, השי"ן בקמץ בעבור ההפסק, ונמסר במס"ג ה' קמץ וכו': (יח) הנני, נו"ן ראשונה בסגול ושני הנוני"ן בדגש, ונמסר עליו ב' דגש, והב' הוא לעיל כ"ב ז': (יט) ואכלה, האל"ף בקמץ קטן והכ"ף בשוא נח: (כא) גשה נא, הנו"ן דגוש: ואמשך, השי"ן רפה: האתה זה, הזי"ן בלא דגש: (כב) וימשהו, השי"ן בדגש, ועיין מש"כ לעיל פסוק י"ב: (כג) היו, מלרע: (כה) לי, הלמ"ד בדגש: ויגש, נמסר עליו ה' פתחין (ור"ל שהיו"ד בפתח) א' דין, ב' מזקן (לקמן מ"ח י') ג' ויקח יוסף (שם י"ג) ד' פר (ויקרא ח' י"ד) ה' אביתר (ש"א ל' ז') וחד ויגש (שופטי' ו' י"ט) ע"כ.

יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא
יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו
וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ: לא וַיַּעַשׂ גַּם־
הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר
לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ
בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ: לב וַיֹּאמֶר לוֹ
יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי
בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו: לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק
חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־
אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל
מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־
בָּרוּךְ יִהְיֶה: לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־

תרגום אונקלוס

ית יעקב. והוה. כרם מיפק נפק יעקב. מן קדם יצחק אבוהי. ועשו אחוהי. על מצידיה: לא. ועבד אף הוא תבשילין. ואעיל לאבוהי. ואמר לאבוהי. יקום אבא וייכול מצידא דבריה. בדיל דתברכנני נפשך: לב. ואמר ליה. יצחק אבוהי מן את. ואמר. אנא. ברך בוכרך עשו: לג. ותוה יצחק תוהא רבא עד לחדא. ואמר. מן הוא דיכי. דצד צידא ואעיל לי. ואכלית מכולא. עד לא תיעול ובריכתיה. אף בריך יהי: לד. כד שמע עשו ית פתגמי אבוהי. וצוח צוחא. רבא ומרירא

ת"א מאת פני. סוטה ס: מי אפוא בתרא טז: ואוכל מכל. סוטה ס בתרא יז

תפסיר הרס"ג

יצחק מן תבריך יעקוב. כאן כמא כ׳רג מן בין ידיה. ועשו אכ׳יה. אקבל מן צידה: לא)פצנע הו איצ׳א אלואנא. ואתא בהא אלי׳ אביה. דקאל. יקום אבי ויאכל מן ציד אבנה. לכי תבארכני נפסך: לב) פקאל לה מן אנת. קאל. אנא אבנך בכרך עשו: לג) פזעג יצחק זעגה עצ׳ימה גדא. וקאל מן הו אלד׳י אצטאד צידא ואתאני בה. פאכלת מנה. קבל או תגי ובארכתה. וליכון איצ׳א מבארכא: לד) פלמא סמע

חלק הדקדוק

(לב) הוא הצד ציד, הקמ"ץ רחב מפני המאריך: (ואברכהו, הוו בקמץ בכל

אבן עזרא

וכן ומברכיך: (לג) מי איפוא מי זה ואנה הוא שתי מלות. וי"ו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואלו

מסורת הקריאה

והכוונה שחמשה אלו היו"ד בפתח והגימ"ל בצירי (זולת דין שהוא בסגול מקום הצירי בעבור המקף) וחד היו"ד והגימ"ל בפתח, הן דגדעון, וכל זולתם היו"ד בחירק, והבעל מבין חידו׳ והת"ס נתקשו בה על לא דבר כי לא הבינו החידה, רוו"ה, ויותר נראה לי מדנמצא נמי מסרה זו בויקרא ו׳ י"ד, ושם נמסר במס"ק ה׳, ר"ל ה׳ בצירי וכן במס"ג שם נמסר ה׳ קמצין, ר"ל בצירי שהוא קמץ קטן, מוכח מזה דעיקר המסרה קאי על הצירי של הגימ"ל והמה ה׳. והך דהכא דכתיב בסגול הוא מחמת המקף נשתנה הצירי לסגול תולדתו, וחד ויגש ר"ל שגם הגימ"ל בפתח, ושארא היו"ד בחירק והגימ"ל בפתח וא"כ גם כאן צ"ל במס"ג ה׳ קמצין, כמו שנמסר שם: ויבא, ברוב הספרים מלעיל וכ"כ א"ת והאי דכתיב במסרה דדפוסא כל ויבא מלרע בר מן חד מלעיל נראה לי דמשבשתא היא דהא איכא נמי וגם הוא חכם ויבא רע (ישעיה ל"א ב׳) שהוא מלעיל בכל ספרים מדויקים וכו׳ עכ"ל מ"ש, וכתב עליו רוו"ה ואנכי מצאתיו (ויבא רע) מלרע בכ"י נ"ד עכ"ל: לו, במרכא כפולה, ונמסר עליו י"ד בטעם בתרין חוטרין (הוא מרכא כפולה) ונמסר במדבר ל"ב מ"ב: (כו) גשה נא, הנו"ן בדגש: ושקה, כתב רוו"ה וז"ל השי"ן רפה ובשוא לבד בכל ספרי ספרד ובירושלמים ובהללי, ולפ"ז קריאת השי"ן בשוא נח שהרי אין בוי"ו געיא וכן עיקר, ודלא כמאירי שכתב השי"ן נקראת בתנועת השוא כ"כ א"ת והוא הפך ממה שהעתיק בעל מ"ש בשמו לכן מסתבר דברי בעל ת"ס שאמר כפי הנראה יהיה חסרון איזה מלות בלשון המ"ש וכצ"ל אחר מלת שביך, אבל בשאר ספוים השי"ן בשוא לבד וכ"כ א"ת וכו׳, והנה בעל צוהר התיבה חולק על הרב א"ת ואמר שהשוא של ושקה שוא נע, ונשען על התנועה הקלה אשר המציא. ובאמת קלה היא על פני המים ורוח עברה בה ואיננה, ומדברי הרד"ק נראה להכריע כדעת א"ת דכתב במכלול אבל אם המלה שבראשיתה וי"ו נקשרת עם המלה שבצדה אע"פ שהוי"ו במאריך השוא נח ולא יקרא כמו שוא ופתח כמו ושלח לי (דה"ב ב׳ ז׳) וכמהו ושקה לי דענינינו שהוא סמוך למלה זעירא

רשב"ם

(ל) ויהי אך יצא יצא. להגיד נסים שנעשו ליעקב בא הכתוב. שאלו הקדים עשו לבא רגע אחד קודם לא נתברך יעקב: (לג) ויחרד יצחק. על שמצא שער בחלקת צוארו של יעקב: מי איפוא. תיקון לשון הוא כמו איזו שבתלמוד אימא לי איזו את אור"ש ב"ל: גם ברוך יהיה. שמיהר לעובדני וגם ידע שבעצת רבקה עשה הכל והיא

בעל הטורים

גביר לאחיך כי לשלג יאמר הוה ארץ בזכות יעקב יורד גשם ושלג: (לג) ויאמר מי איפוא. ר"ת אמי מי. נעשה סרסור בדבר רבקה. איפוא בגימ׳ גיהנם. שנכנס גיהנם עמו: ואברכהו. ב׳ דין ואידך כי אחד קראתיו ואברכהו גבי אברהם רמז ברכת אברהם בירך

שפתי חכמים

אותם שיגיע להם כמעשה הרשעים שיהיה להם ג"כ תחלה שלוה כו׳ וק"ל: ז דאל"כ שתי יציאות למ"ל אלא שזה יצא מאהל אביו וזה יצא מן השדה ובא אל הבית. והרא"ם פי׳ דאך מיעט היציאה: ח וא"כ לפי מדרש רז"ל יהיה פי׳ של ויחרד אינו כמשמעו לשון תמיהה אלא ל׳ פחד על פתיחת גיהנם. ואע"פ דלפי פשוטו נמי ויחרדו אינו ל׳ תמיהה אלא לשון חרדה אלא ר"ל דהחרדה היה כמשמעו על דבר המתמיה של מי איפוא ולאפוקי לפי המדרש החרדה הוא הגיהנם: ט (ג"א) פי׳ מתחתיו תחת עשו כי עם יעקב נכנס ג"ע ועם זה גיהנם: י פי׳ שאינה מלה מורכבת מאיה ואיפה רק הוא לשון בפ"ע והוא משמש לכמה עניינים וכו׳: כ דאל"כ מכל ל"ל: ל וק׳ והלא קרא דויעקבני הוא אחר פסוק גם ברוך יהיה. וי"ל דבודאי עשו צעק מיד בקול רם מה עשה לי האח הזה ויעקבני זה פעמים ושמע אביו ואמר גם ברוך יהיה והנה כשמוע עשו דברי אביו שאמר גם ברוך יהיה אחר שאמר ויעקבני זה פעמים ולא השגיח בו או אמר לו הכי קרא שמו יעקב כלומר אני משיג שאהוב בעיניך עקיבתו ורמאותו ומש"ה

רש"י

ברכ׳ לקלל׳: (ל) יצא יצא. זה יוצא ז וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה ח גיהנם פתוחה ט מתחתיו: מי אפוא. ל׳ לעצמו משמש עם כמה י דברים. ד"א איפוא איה פה מי הוא ואיפוא הוא הצד ציד: ואכל מכל. מכל טעמים כ שבקשתי לטעום טעמתי בו (ב"ר): גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולא שרימה יעקב לאביו לא נטל את ל הברכות לכך הסכים וברכו

ברכת יצחק לבניו

רחמיו עליו ויברכהו בכל לבו ויתפלל לה׳ שיקוס ברכתו על עשו. ואז לא יועיל שום דבר רק עשו ימשול תמיד על יעקב. כאמרו הוה גביר לאחיך וגו׳. בינת הבינה רבקה כי מתנת ה׳ שנתן ארץ כנען לאברהם ולזרעו הוא על תנאי אם ישמרו בניו מצות ה׳ וילכו בדרכיו. כמ"ש הקב"ה ליצחק גור בארץ הזאת וגו׳ ואברכך וגו׳ והרביתי את זרעך וגו׳ עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו׳. הרי בפירוש כי ברכת ה׳ היא על תנאי זה שישמרו בניו מצות ה׳. וכאשר לא ישמעו למצות ה׳ ולא ילכו בדרכיו. או לא יתן הקב"ה לכתחלה ארץ כנען לישראל. ואף אם יתן להם את ארץ

דעת זקנים מבעלי התוספות

עשרת הדברות ובשבעה מקומות נתברך כאן ולקמן ואל שדי יברך אותך. והנה ה׳ נצב עליו ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני. וירא אלהים אל יעקב ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך וכן אברהם נתברך בשבע ברכות ואעשך לגוי גדול וגו׳ וכנגדן ז׳ מועדות בשנה שבת פסח שבועות ר"ה יום הכפורים סוכות שמיני עצרת וז׳ כוכבים רועים ומשמשים את השמש ואת הירח ושבעה אינם רועים ושמם כסיל וז׳ כוכבים של כימה בעת שהיא שוקעת הגיע זמן הארץ לזרוע וכשהיא עולה הגיע עת הקציר:

(ל) ויהי אך יצא יצא. זה נכנס וזה יוצא ויעקב שהיה בחדר ראה עשו נכנס שהיה במקום אורה וטמן עצמו אחורי הדלת עד שראה עשו נכנס ועשו לא ראהו לפי שהיה בחשך: (לג) ויחרד יצחק חרדה וגו׳. שתי חרדות חרד יצחק אחת כשנעקד ואחת כאן ולמדך הכתוב שזו היתה גדולה ועכשו ממה חרד לפי שאמר בלבו מה עון ומה מכשול היה בידי שברכתי הקטן לפני הגדול והתחיל עשו נונח ואמר וכו׳ כדפי׳ רש"י ז"ל: מי איפוא. שאל יצחק מי יהיה אפה בגיהנם ורוח הקדש משיבו הוא הצד ציד כלומר עשו והיינו

נחל קדומים

כתנות עור מאדה"ר מעור של לויתן ועור דג אינו מטמא ודוק: לג (ח) גם ברוך יהיה. פירש"י דהיה מצטער יצחק אבינו ע"ה שבירך הקטן קודם הגדול וא"ל עשו ויעקבני וכו׳ את בכורתי לקח ואמר יצחק אע"ה א"כ לגדול ברכתי גם ברוך יהיה. ויש לדקדק תיבת גם יתירה. ואפשר דיצחק אע"ה קיים הבכורה ולז"א גם ברוך יהיה כלומר אני מקיים הבכורה וז"ש גם ברוך מלבד הבכורה שהיה לו ואני מקיימה מלבד זה ברוך יהיה. ותיבת ברוך

מרפא לשון

הברות הללו הם ב׳ שהן ד׳ זו למעלה מזו כנגד מלך ישראל בתחלה אמר יעבדוך עמים דהיינו עמי הארץ וזו מדריגה קטנה מכולם ואח"כ ישתחוו לך לאומים דהיינו גדולי עמי הארץ ושריהם וזו מדריגה למעלה מן הראשונה ואח"כ הוה גביר לאחיך דהיינו אף לאחיו שכחם גדול ככחו ומעלתם כמעלתו יהיה מלך עליהם וזו מדריגה למעלה מן הראשונה שנתן לו גדולה על החשובים כמהו שבזה יהיה לו כבוד יותר ממה שיש לו בהיותו מולך על עם אחר ואח"כ וישתחוו לך בני אמך דהיינו החשובים שבאחים וזו מדריגה למעלה מכולם ועד"ז ראוי שיהיה ענין העבדות שעמי הארץ משאר האומות יהיו עבדים מעלים מס וגדוליהם יהיו משועבדים להיות נוגשים בהם שלא יגרעו מחוקם וזוהי ההשתחויה האמורה בהם והמוני ישראל יהיו מנשאים אותו ונותנים לו מנחה וגדולי ישראל יהיו עומדים סביביו ומשתחוים לפניו בבאם ובצאתם

דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה
וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו
בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי׃ לה וַיֹּאמֶר בָּא
אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃
לו וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב
וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי
לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר
הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה׃ לז וַיַּעַן יִצְחָק
וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ
וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים
וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא
מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ לח וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־
אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי

תרגום אונקלוס

עַד לַחֲדָא. וַאֲמַר לַאֲבוּהִי. בָּרֵיכְנִי אַף לִי אַבָּא: לה. וַאֲמַר. עָל אֲחוּךְ בְּחָכְמָא. וְקַבֵּיל בִּרְכְתָךְ: לו. וַאֲמַר. יָאוּת קְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב. וְחַכְמַנִי דְּנָן תַּרְתֵּין זִמְנִין. יָת בְּכֵירוּתִי נְסֵיב. וְהָא כְעַן קַבֵּיל בִּרְכְתִי. וַאֲמַר. הֲלָא שְׁבַקְתְּ לִי בִּרְכָא: לז. וַאֲתֵיב יִצְחָק וַאֲמַר לְעֵשָׂו. הָא רַב. שַׁוִּיתֵיהּ עֲלָךְ וְיָת כָּל אֲחוֹהִי. יְהָבִית לֵיהּ לְעַבְדִּין. וּבַעֲבוּר וּבַחֲמַר סְעַדְתֵּיהּ. וְלָךְ כְּעַן. מָא אַעֲבֵיד בְּרִי: לח. וַאֲמַר עֵשָׂו לַאֲבוּהִי. הֲבִרְכְתָא חֲדָא הִיא לָךְ אַבָּא. בָּרֵיכְנִי אַף

תפסיר הרס"ג

עשו כלאם אביה. צרך' צרכ'ה. עצ'ימה ומרה גדא. וקאל לה. בארכני אנא איצ'א יא אבאה: לה) קאל. קד גא אכ'יך במכר. ואכ'ד' ברכתך: לו) קאל נעמא סמי יעקוב. אד' תעקבני מרתין. אלאולה אכ'ד' בכורתי. ואלאן אכ'ד' ברכתי. ת'ם קאל. אלא בקית לי ברכה: לז) פאגאבה וקאל. הוד'א קד צירתה מולאך. וגמיע אכ'ותה געלתהם לה) עבידא. ובאלבר ואלעציר אסנדתה. ולך אלאן. מא אצנע יא אבני: לח) קאל עשו לאביה. אברכה ואחדה הי לך יא אבה. בארכני

נוה שלום

(לו) הכי, נעמא, כת"א, ופירש רד"ק בפירוש התורה שהוא לאמתת הדבר כהא המן הסלע הזה, הרצחת ודומיהן.

חלק הדקדוק

כת"י, ר"ח) (לו) הכי קרא שמו, תיבת

אבן עזרא

הי' בפתח גדול הי' לעתיד: (לה) במרמ' שלא דבר אמת: (לו) הכי. כמו אמת. וכן הכי אחי אתה: קרא. הקורא שמו יעקב: ויעקבני כמו מרמה וכן בעקב' ויתכן היותו מגזר' עקוב הלב. והעקוב הפך המישור: אצלת לי. עזבת לי אצלך. והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח: (לז) הן גביר שמתיו לך. בברכתי ג"כ נתתי לו בדבור. י"א כי איפא עם אל"ף בסוף

אבי עזר

נגדם: (לז) (הן גביר שמתיו לך בברכתי וכו') משום דמלת שמתי מלינו לרוב בפסוק על ברכה ועל רצון. כמו וישם את פניו. וישם לאל מלתי. לא ישימני עלינו לב. ועיין רש"י ויחי. וישם את אפרים. ל' שימה נופל בדברים כמו ואלה המשפטים וגו' אבל מלת נתן לא מלינו לרוב רק על דבר הניתן מיד ליד. לזה קאמר הרב מלינו גם לפעמים נתן בדבור. וכמוהו ולתת עליכם היום ברכה. ועיין פ' מקץ ואותי השיב על כני. וכן ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים. ועיין פ' בא בפסוק קדש לי כל בכור: שם (כי איפא עם אל"ף בסוף מלה אחת וכו'). כבר גבלו ראשונים. דמלת איפא לו שם בשלשה. אנה. מי. עתה. איפה הם רועים. איפה האנשים אשר הרגתם. איפה מה אעשה בני. ותרגומו לך כען. הנה בעל מבין הידות כתב. מלת איפה בה"א משמשת במקום איה. ומורכב מן איה פה. וכשהיא באל"ף בסוף משמשת במקום אם כן עכ"ל. וכעלם ממנו א"כ איפא בפ' מקץ. וגם לא ראה דברי רש"י שם שמפרש איה פה. אף שהיא כתוב'

תולדות אהרן

פמי קרא. ברכות ו: ותירש. סנהדרין ע: הברכה. סנהדרין קא.

בעל הטורים

את יעקב. וכתיב נמי ויתן לך את ברכת אברהם: (לה) במרמה. ב' במס' דין ואידך ויענו בני יעקב וגו' במרמה בשביל שהוא בא לאביו במרמה באו בניו במרמה: ברכתך ב' במס' ויקח ברכתך. על עמך ברכתך סלה. שמזו הברכה היה לבניו ברכה סלה: (לו) ברכתי ג' במס' לקח ברכתי. קח נא את ברכתי. ולויתי את ברכתי. שהקב"ה צוה את ברכתו ולא חסר כלום מכל הדורון

רשב"ם

היתה מכרת בו שראוי לברכות: (לו) הכי קרא שמו יעקב. בתמיה הלמען אשר קרא שמו יעקב בשעת לידה בשביל שידו אוחזת בעקבי ונמצאתי אני בכור והוא פשוט והיה לו ליטול פחות ממני יטול פי שנים ממני וכן הכי אחי אתה ודייך ליטול שכר הרבה ועבדתני חנם בתמיה וכן בבבא בתרא שנינו בפ' מי שמת בזמן שהנכסים מרובין הבנים יירשו והבנות יזונו. נכסים מועטים הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים. אדמון אומר וכי בשביל שאני זכר ויפה כחי בנכסים מרובים הורע כחי בנכסים מועטים בתמיה: (לז) נתתי לו

רש"י

מלעתו מ (ב"ר): (לה) במרמה. נ בחכמה: (לו) הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו (לקמן כט) הכי אחי אתה. שמא לכך נקרא שמו יעקב ע"ש סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל (ס"א ויצל): (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה. אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולכה אפוא מה אעשה. איה איפה אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת.

שפתי חכמים

קראתו יעקב לשון עתיד ולא עקב שיעקבני פעמים (מהרש"ל): מ דאל"כ גם ברוך יהיה ל"ל הלא כבר ברכו: נ דאל"כ מאי ברוך יהיה: ם שהוא מבואר ממ"ש אחריו ועבדתני חנם הגידה

דעת זקנים מבעלי התוספות

והיינו דקאמר ליה יצחק לעשו ולכה איפה מה אעשה בנך כלומר אתה עתיד להיות אפי' בגיהנם אם כן מה אעשה לי: (לז) ולכה איפוא ולכה כתיב בה"א מלא אמר לו יצחק לעשו לאחר שיעברו חמשת אלפים אז ימלוך מה אעשה לך שאז יתן הקב"ה נקמתו באדום:

ברכת יצחק לבניו

כנען וישבו שמה אם לא ישמרו מלות ה' יגרשם מארצו. ע"כ רצתה רבקה שיעקב יתברך מיצחק אף בלא תנאי. שלעולם יהי' ארץ כנען שייך לזרע יעקב. וע"כ עשתה מה שעשתה. ואח"כ כאשר בא עשו ונתודע ליצחק כי ברך את יעקב. לא התחרט על הברכה שברכו. רק ויחרד יצחק חרדה גדולה ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד. חרדתו הי' כי עד עכשיו התנחם עם יעקב. כי הוא הצדיק. ויחולו עליו ברכות אברהם אביו. והביא לפחות צדיק אחד בעולם אשר ממנו יולדו האומה השלמה המקבלת התורה ויורשת הארץ. ויעקב אינו צריך לברכתו. ועכשיו שראה שיעקב השתדל מאד מאד להתברך ממנו. מסתמא יודע יעקב בלבו כי גם הוא לא טוב מעשו וגם עליו לא תחול ברכת אברהם. ע"כ חרדה גדולה נפלה עליו. ועל מי יחול ברכת אביו. אם גם

מרפא לשון

וז"ש וישתחוו לך בני אמך וזו דוקא השתחויה ממש ולכן תרג' ויסגדון. אורריך ארור ומברכיך ברוך — ליטך יהון ליטין ובריכך יהון בריכין. ה"ג ומשמעו שמי שיקללם יהיו ארורים וכן מי שיברך אותם יהיו ברוכים וצ"ל למה לא תרגמו כמשמעו ונר' שהוצרך לתרג' כן מפני שלא אמר ארור אורריך וברוך מברכיך, והנה יש להתבונן למה נאמרה ברכה זו בסוף כל הברכות גם מה כונתו בארור וברוך אם כבר המארר ארור והמברך ברוך מכח ברכה זו או שצריך עוד לקלל ולברך אותם מחדש שאם נאמר שהוא ברוך מעתה או בהיפך והלא ארז"ל המקשה עצמו לדעת יהיה בנדוי וכן השומע הזכרת ש"ש לבטלה ולא נידה כמ"ש בנדרים שצריך לנדותו אח"כ ואם לא נידוהו אינו מנודה כמ"ש רש"י ז"ל שם שלא יהא חמור השומע ושותק מהמזכיר עצמו וא"כ מה הועיל יצחק בברכתו, ובמה שתרג' בלשון זה ליטך יהון ליטין וכו' יתישב הכל כי אחר שסידר כל הברכות עפ"י מה שנת"ל חתם בברכה זו אורריך ארור וכו' הוא קיום כל הברכות והכוו' שברוח שפתיו ימית רשע המורד במלכות ומי שאינו נכנע לעבודתו וכן בהיפך למי שהולך אתו באמונה ומשתעבד לו כראוי כשיברך אותו לא תשוב ברכתו ריקם ובאופן זה אמר ארור וברוך שכשיקלל הוא את הרשע או יברך את הצדיק יהיה כן ולא תשוב ריקם וזוהי תועלת ברכה זו ועד"ז י"ל מ"ש רז"ל המקשה עצמו לדעת יהיה בנדוי ר"ל כשינדה אותו החכם נדויו נדוי והועילו חכמים ז"ל בדבריהם לסייע

מסורת הקריאה

ולכן אין להשוותו עם וסגר דלתיך, ושבה שביך, וזהב האר' המנוקדי' בשוא ופת' כי אלה בלתי סמוכי' למלה זעירא, עכ"ל רוו"ה: לי, הלמ"ד בדגש: (כז) ויברכהו, הרי"ש בשוא לבדו כמנהגינו מ"ש: ברכו, הרי"ש בשוא לבדו, מ"ש: (כח) ומשמני, השין רפה והוא בשוא נח: (כט) יעבדוך, היו"ד במתג: הוה, הה"א בח"ס, והמלה בטעם מהפך כי יש בינו ובין הפשטא שוא כמבואר לקמן ל"ו י"ז: (לא) ויאכל, הוי"ו בשוא, ונמסר במס"ג ה' רפין (ר"ל שהוי"ו בשוא והיו"ד רפה, וזולתם הוי"ו בפתח והיו"ד בדגש) וסי' א' דין, ב' נטה את ידך בארבה (שמות י' י"ב) ג' קראן לו (שם ב' כ') ד' ויאמר לו גם אני נביא (מ"א י"ג י"ח) ה' יבוא דודי לגנו (ש"ה ד' ט"ז): (לג) ציד, הגגינה בצד"י: ויבא לי, כתב רוו"ה בכל המדויקים אשר ראיתי הקדמא ביו"ד והוא מלעיל ולא כן ויבא קין

בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ
וַיֵּבְךְּ: לט וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו
הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ
וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל: מ וְעַל־חַרְבְּךָ
תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה
כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל
צַוָּארֶךָ: מא וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב
עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר
עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי
וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב אָחִי: מב וַיֻּגַּד
לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל
וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן
וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ
מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ: מג וְעַתָּה בְנִי

תו"א והיה כאשר. שבת פט: וישטם עשו. ברכות ז:

תרגום אונקלוס

לִי אַבָּא. וַאֲרֵים עֵשָׂו. קָלֵיהּ וּבְכָא: לט. וַאֲתֵיב. יִצְחָק אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ. הָא. מִטּוּבָא דְאַרְעָא יְהֵי מוֹתְבָךְ. וּמִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא: מ. וְעַל חַרְבָּךְ תֵּיחֵי. וְיָת אֲחוּךְ תִּפְלַח. וִיהֵי כַּד יִעְבְּרוּן בְּנוֹהִי עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא. וְתַעְדֵּי נִירֵיהּ מֵעַל צַוְרָךְ: מא. וּנְטַר עֵשָׂו דְּבָבוּ לְיַעֲקֹב. עַל בִּרְכְתָא. דְּבָרְכֵיהּ אֲבוּהִי. וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ. יִקְרְבוּן יוֹמֵי אֶבְלֵיהּ דְּאַבָּא. וְאֶקְטוֹל יָת יַעֲקֹב אֲחִי: מב. וְאִתְחַוָּא לְרִבְקָה. יָת פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא. וּשְׁלַחַת. וּקְרָת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא. וַאֲמַרַת לֵיהּ. הָא עֵשָׂו אֲחוּךְ. כָּמֵין לָךְ לְמִקְטְלָךְ: מג. וּכְעַן בְּרִי

תפסיר הרס"ג

אנא איצ'א. ורפע צותה ובכי: לט פאגאבה יצחק אביה וקאל, הוד'א מן דסם אלארץ' יכון מסכנך, ומן טל אלסמא מן אלעלו: מ) ועלי' סיפך תחיא. ואכ'יך תכ'דם. ויכון אד'א אסתולית. פככת אצרה ען ענקך: מא) פחקד עשו עלי' יעקב. בסבב אלברכה. אלד'י בארכה אביה. וקאל פי נפסה. סתקרב איאם חזן אבי. ואקתל יעקוב אכ'י: מב פאכ'ברת רבקה. בכלאם עשו אבנהא אלאכבר. פבעת'ת. ודעת ביעקוב אבנהא אלאצג'ר. וקאלת לה. הוד'א עשו אכ'יך. מתואעדך ליקתלך:

נוה שלום

(מ) כאשר תריד, ויכון אד'א אסתולית. כשתמשול וכן תרגם ורדו בדגת הים. וכן פי' ראב"ע ורד"ק בלא'!, עלו, אצרה לשון כובד מסים או עבודה. (מא) וישטם, פחקד, נטר איבה בלבו. (מב) מתנחם לך, מתואעדך, גומר בלבו להרגך.

חלק הדקדוק

קרא מלרע: (לח) ויען יצחק אביו. תיבת * יצחק בתביר. ותיבת אביו בטפחא, כן ראיתי בתיגאן מדוקדקים. (מא) ואהרגה את יעקב, הטפחא

אבן עזרא

מלה אחת כמו עתה: (מ) והיה כאשר תריד. כמו תרדה והם ב' שרשים. וי"א שהוא כמו אריד בשיחי. והטעם כאשר תריד לשם ירחמך. ופרקת. מגזרת מפרק הרים ומהם מפרקתו ויש בברכתו אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו נבוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה. ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני. ועוד למה בירך לעשו בעבור שבכה. ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה. גם אלה טעו כי הכתוב אמר וירא ה' אליו גם אמר דוד ובנביאי אל תרעו. ואחרים אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אצלו כי כן אמר

אבי עזר

עם אלף. והנכון שמלת איפה יש לו כמה הוראות ופתרונו לפי ענינו: (מ) (והיה כאשר תריד. כמו תרדה וכו') בנינה הפעיל וזמנה עתיד. ולה שני שרשים מנחי למ"ד

רשב"ם

לעבדים. מה שקנה עבד קנה רבו: (מ) ועל חרבך תחיה. אומנתך שהיית צד חיות בכלי זיינך: כאשר תריד. כמו אריד בשיחי כשיעבוד בך בפרך לא תוכל לסבול ופרקת עלו:

רש"י

ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו (במדבר יג) הבמחנים השמנה היא (ש"ב ג) הכמות נבל: (לט) משמני הארץ וגו'. זו איטליא"ה ע של יון (ב"ר): ועל חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם בחרבכם (שמות ו) על צבאותם בצבאותם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו (תהלים נה) אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה פ להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו': (מא) יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו שלא אצער את אבא צ ומ"א לכמה פנים יש: (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומין ולפי פשוטו לשון תנחומין ק מתנחם הוא על

שפתי חכמים

לי וגו': ע לאפוקי ממה שנאמר לעיל מטל השמים ומשמני הארץ דלעיל קאי אפירות הארץ שהתבואה והפירות שבארצך יהיו שמנים וטובים אבל כאן נאמר על המקום שיהיה המקום ממקום השמן שבארץ וזהו שנאמר מושבך ולא כמושבך ע"כ שמורה על המקום שיושב שם דאל"כ קשה הא בירך את יעקב בברכת משמני הארץ: פ (מהר"ן) וא"ת שלא נמצא שנתן יצחק ליעקב הברכות על תנאי וי"ל דכתיב ויתן לך האלהים מלת האלהים משמע בדין שאם אתה ראוי וכו': צ אע"פ שהיה רשע את זה לא עשה שיהא מצער את אביו כי היה נוהג בו כבוד באביו והא ראיה ממה שנאמר וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וגו': ק וא"ת והלא גם לפי המדרש הוא לשון תנחומין י"ל דה"פ אם כאינו לפרש מל' המדרש שהוא ל' תנחומין ואינו ל' מחשבה או תוכל

ברכת יצחק לבניו

גם הוא לא זכה לבן צדיק. הרי דברי הקב"ה והבטחתו שדבר והבטיח לאברהם בטלים ומבוטלים. היתכן להיות כזאת. עד אחר כל טענותיו עם עשו אז גלתה לו רבקה כי בשניהם לא טעה ויעקב הוא הצדיק באמת ועשו הוא הרשע באמת וקצתי בחיי מפני בנות חת. וכל עיקר תקותי תלוי רק בבני יעקב. וממנו תהי' האומה המבורכת ע"כ כאשר אתה לקחת אותי לך לאשה מאמת כי ממשפחתך אנכי. והקב"ה הסכים לזווגנו. שיחול עלינו ברכתו אשר הבטיח לאברהם אביך. והראה הקב"ה אותות ומופתים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(מ) והיה כאשר תריד. פי' וירד מיעקב והיה כאשר תמשילהו עליך שתעבדהו ברצון נפשך ופרקת עולו. פי' כי בזאת תעשה שתפרוק עולו מעל צוארך שלא ישתעבד בך כל כך: (מא) יקרבו ימי אבל אבי. פי' אגרום שיקרבו ימי אבל אבי אם אהרגה את יעקב אחי ולפיכך אניח מלהרגו עד שימות האב:

מרפא לשון

את החכם שלא ישוב דברו ריקם כע"ש ותגזר אמר ויקם לך. לד. ברכני גם אני — בריכני אף לי. ה"ג וכן לקמן בפ' ל"ח. לז. הלא אצלת לי ברכה — ברכא. כ"ה נוסחת ספרי תימן וכ"כ היא"ר ז"ל ודלא כנ"א ברכאן בל"ר אבל והבאתי עלי קללה ולא ברכה ברכאן תרג' וכן ולתת עלכם היום ברכה ברכאן. מ. והיה כאשר תריד — כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא. נ"ל של' תריד לדעת התרג' הוא מן תרדה ל' מלכות כמו שפי' המפרשים ז"ל אבל מפני שלא יאות לתרגמו ויהי כד תמלוך מפני שהוא סותר מ"ש תחלה וית אחוך תפלח גם הוא תמוה שאינו לא ל' ברכה ולא ל' נבואה לכן תרג' טעם הדבר וסיבתו והוא כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא שכשאין ישראל עושים רש"מ זוהי סיבה שימלוך עשו כמ"ש שהעדר האור סיבה לביאת החושך וממילא שאז ופרקת עולו מעל צוארך ועמשי"ת בפ' בחוקותי. מב. מתנחם לך — כמין לך, פ' אורב לך בלבו ופשוטו הוא כמ"ש רש"י ז"ל מתנחם הוא על הברכות בהריגתך והתרג' כמין לך הוא כפי המתחייב מזה שבהיותו מתנחם על הברכות בהריגתו לכן הוא אורב

מסורת הקריאה

לעיל ד' ג', ועיין מ"ש לעיל פסוק כ"ה, עכ"ל, ועיין מש"כ לעיל י"ט י"ד: ואכל, הכ"ף בפתח ומלרע, וכן נמסר במס"ק לית מלרע, ור"ל לית בפתח מלרע כי כל זולתו הכ"ף בצירי: ואברכהו, הוי"ו בקמץ, וכן נמסר עליו ב' א' קמץ וא' פתח וסי' בטרם תבוא ואברכהו, ואברכהו וארבהו (ישעיה נ"א ב') דאירי' קמץ, ועיין במ"ש: (לד) אני, האל"ף בקמץ ומלעיל בעבור ההעמדה: (לו) הכי, נמסר במס"ג ה'. ור"ל ה' רפין, שהה"א בחטף פתח והכ"ף רפי: ויאמר הלא, מלרע והמ"ם בפתח, והוא חד מן ז' פסוקים דאית בהון ויאמר ויאמר, ר"ל הראשון המ"ם בסגול והשני בפתח, וסי' נמסר במס"ג איוב א': לקח, הקו"ף בקמץ

תרגום אונקלוס

קַבֵּיל מִנִּי. וְקוּם אִיזֵיל לָךְ. לְוָת לָבָן אֲחִי לְחָרָן: מד. וְתִתֵּיב עִמֵּיהּ יוֹמִין וְעֵירִין. עַד דְּתְתוּב חִמְתָּא דַּאֲחוּךְ: מה. עַד דִּיתוּב רוּגְזָא דַּאֲחוּךְ מִנָּךְ. וְיִתְנְשֵׁי יָת דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ. וְאֶשְׁלַח וְאֶדְבְּרִנָּךְ מִתַּמָּן. לְמָא אִתְכּוֹל. אַף תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חַד: מו. וַאֲמַרַת רִבְקָה לְיִצְחָק. עֲקִית בְּחַיַּי. מִן קֳדָם בְּנָת חִתָּאָה. אִם נָסֵיב יַעֲקֹב. אִתְּתָא מִבְּנָת חִתָּאָה כְּאִלֵּין מִבְּנָת אַרְעָא. לְמָא לִי חַיִּין: א. וּקְרָא יִצְחָק. לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ. וּפַקְדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ. לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנָת כְּנַעַן: ב. קוּם אִיזֵיל לְפַדַּן דַּאֲרָם. לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְאִמָּךְ. וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא. מִבְּנָת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ: ג. וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ. וְיַפְשִׁינָךְ וְיַסְגִּינָךְ. וּתְהֵי לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין: ד. וְיִתֵּן לָךְ

בראשית

שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן
אָחִי חָרָנָה: מד וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים
אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת
אָחִיךָ: מה עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ מִמְּךָ
וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי
וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־
שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד: מו וַתֹּאמֶר רִבְקָה
אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי* בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת
אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת
כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים:
כח א וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ
אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח
אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: ב קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה
אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־
לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי
אִמֶּךָ: ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ
וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים: ד וְיִתֶּן־

*ק' זעירא

ד"א לפי אשכל סוטה יג:

תפסיר הרס"ג

מג) ואלאן יא אבני אקבל מני. וקם אמץ׳. אלי׳ לבן אכ׳י אלי׳ חרן מד) וקם ענדה איאמא יסירה. אלי׳ אן תרגע חמייה׳ אכ׳יך: מה) אלי׳ אן ירגע ג׳צ׳בה ענך. וינסי׳ מא צנעת בה. ואבעת׳ ואכ׳ד׳ך מן ת׳ם. ללא את׳כלכמא פי יום ואחד: מו) קאלת רבקה ליצחק. קד צ׳גרת פי חיותי. מן קבל בנאת חת. אן תזוג יעקוב באמראה מן בנאת חת. או מן בנאת אהל אלבלד. פלמא ד׳א לי חיוה: כח. א) פדעא יצחק. יעקוב ובארכה. ואוצאה וקאל לה. לא תאכ׳ד׳ זוגה מן בנאת כנעאן: ב) קם אמץ׳ אלי׳ פדן ארם. אלי׳ בית בתואל גדך. וכ׳ד׳ לך מן ת׳ם אמראה. מן בנאת לבן כ׳אלך: ג) ואלטאיק אלכאפי יבארך עליך. וינמיך ויכת׳רך. ויכון מנך גוק

נוה שלום

כח (א) אבי אמך, גדך כן יקרא אבי האב או אבי האם, ותרגם במשלי, ותגל יולדתך, ותסר אגדאדך, דהינו יולדי אביך ויולדי אמך.

אבן עזרא

הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם. ויש אומרים איך אמר השם ורב יעבוד צעיר ג"כ אמר יצחק ואת אחיך תעבוד והגאון דחה זו השאלה בקנה רצוץ בעבור שמצא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. והנה שכח וישתחו ארצה שבע פעמים. והנכון בעיני שברכת הנביא כעין תפלה היא והשם שמע תפלתו. כי עיקר זאת הברכה על זרעם. וישנים שלא הקיצו משנת האולת יחשבו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתיב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום. ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו. והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ויותר היה קשה על ישראל החרפה שהיה אדום מחרף אותם מרעתם

אבי עזר

ה"א וגם מנהי ע"ן. כמו יהודה עוד רד עם אל: שם (מגזרת מפרק הריס. ומהם מפרקתו וכו׳). דעת הרב דשם מפרקת נגזר מפועל. כיון שהוא עלול לשבור. גם הוא בנוי מפרקים ובניגה קל יוצא: (מח) ויאמר עשו בלבו. והראשון קרוב. אמר

בעל הטורים

בדכתיב ויבא יעקב שלם: (מו) קצתי בחיי. קו"ף קטנה שראתה שעתיד ליחרב הבית שגבהו ק׳ אמה וקו"ף של ודרור קן לה גדולה שבקש דוד על ההיכל שגבהו ק׳ אמה שלא יחרב:

רשב"ם

(מה) גם שניכם. אם יהרוג אותך גם הוא יהרג על ידי גואלי הדם: (מו) אם לקח יעקב. דרך חכמה אמרה רבקה ליצחק להרחיק יעקב מעשו ולא גילתה לו שבשביל שטימת אחיו עשתה כן:

רש"י

הברכות בהריגתך: (מד) אחדים. מועטים: (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. (למד על) הקובר את בניו קרוי שכול. וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאה שביום אחד ימותו כמו שמפורש בפרק המקנא (סוטה יג): (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי: (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה (יבמות יג): (ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו יש למתברכין מפיו יברך אותך:

שפתי חכמים

לפרשו שמתנחם על הברכות בהריגתך ואין צריך לפרשו על כוס של תנחומים: ר נאו דוקא כל תיבה דלא נמצא כלל זה אלא דוקא בשמות המקומות והארצות כמו בבלה חברונה וקאת בכלים המזבחה: ש דאל"כ מה ענין זה השם לכאן:

ברכת יצחק לבניו

זמופתים לזה ע"י אליעזר עבד אביך. כן בננו יעקב ילך לפדן ארם לבית אמי ויקח את בנות אחי לו לאשה. ומהם תולד האומה המבורכת ועליו יתקיים הבטחת הקב"ה. ומיד השכים יצחק למטה והקב"ה הסכים למעלה כמפורש בהסדרות הכתובים להלן: לד.

נחל קדומים

אותיות בכור ונמצא שיצחק אע"ה קיים הבכורה והברכות: מה (ט) למה אשכל גם שניכם יום אחד. פירש בתרגום המיוחס ליב"ע למה אתכל אף תרויכון יומא חד דאנת מתקטיל והוא מטריד היכמא דאתכלת חוה מהבל דקטליה קין וכו׳ ע"ש. ויצדק מאד במ"ש האר"י ז"ל דרבקה היתה גלגול חוה ובאת עתה לתקן כמ"ש בר"ד משם מהרח"ו.

מרפא לשון

לו להרגו וע"ע משי"ת בר"פ בשלח. מג. וקום ברח לך — איזיל לך. ולקמן ל"ה א׳ בברחך מפני עשו אחיך תרג׳ במערקך ואין לתמוה מזה דכל לשון בריחה אינו לשון ניסה ודאי אא"כ מפורש מפני מי הוא בורח אבל כל ל׳ בריחה שהיא מרצון עצמו אינה ל׳ ניסה אלא ל׳ הליכה כמו זו וכמו ויברח הוא וכל אשר לו (לקמן ל"א כ"א) וכמו כי ברח העם (שמות י"ד ה׳) וכמו ועתה ברח לך אל מקומך (בלק כ"ד י"ב) ולכן מתורג׳ בל׳ אזל. מד. ימים אחדים — זעירין, פי׳ כמ"ש רש"י ז"ל ימים מועטים וכ׳ הרד"ק ז"ל שלהיות האחד קטן בכל המספרים לכן יכנו כל דבר קטן באחד עכ"ל ונר׳ שכן אמרה לו רבקה שלא ידאג שיהיה גולה ומטולטל ימים רבים שאינו צריך לישב אלא ימים מועטים עד שתשוב חמת עשו. עד אשר תשוב — עד דתתוב. בנוס׳ ישנות נקוד הדל"ת בשוא והתי"ו בחירק כמו עד שתושב וכתרג׳ ואל עפר תשוב וטעם גדול יש בניקוד זה ע"ד מה שנת׳ שם בפ׳ בראשית ב׳ י"ט. מו. קצתי בחיי — עקית. בכל מקום

מסורת הקריאה

בזקף, ונמסר עליו ב׳ קמץ ז"ק וסי׳ א׳ דין, ב׳ לא לקח (יחזקאל י"ח י"ז) והוא חד מן ה׳ פסוקים דמיין מן ב׳ ב׳ קדמאה קמץ ותניין פתח וסי׳ נמסר לקמן ל"א י"ח עיי"ש: לי, הלמ"ד בדגש: (לז) הן, הה"א בצירי ועיין בפ׳ בלק כ"ג ט׳: מה, המ"ם והבי"ת בשוא לבדו ורפה: אני, האלף בקמץ ומלעיל: (לט) משמני, השין רפה כחברו דלעיל פסוק כ"ח: מעל, נמסר עליו ג׳ קמץ, א׳ דין, ב׳ ברכת שמים (לקמן מ"ט כ"ה) ג׳ אל השמים (תהלים ג׳ ד׳): (מא) ברכו, הרי"ש בשוא לבדו כמנהגינו מ"ש: ואהרגה, הוי"ו בשוא והאל"ף בפתח והוא בטעם טפחא. את יעקב, במרכא: (מב) הקטן, הטי"ת בקמץ, ונמסר עליו במס"ג קטן הקטן ה׳ קמצין וסי׳ א׳ בנה הקטן דין, ב׳ עוד נשאר הקטן (ש"א ט"ז י"א) ג׳ בן קטן (ש"ב ט׳ י"ב) ד׳ למאה הקטן (דה"א י"ב י"ד) ה׳ ועד קטן (אסתר א׳ ה׳) וכל אתנח וסוף פסוק דכוותיה. בקמץ וזולת׳ בחול׳: להרגך, ההא בקמ׳ חטף והרי"ש בשוא נח והגימ"ל רפה: (מה) למה, מ"ם רפה

לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ
אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ שביעי
ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ
פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל
הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃
וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב
וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ
מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו
לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃
מפטיר ז וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־
אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ ח וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי
רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃
ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־
מָחֲלַת | בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת

תו"א וירא עשו. מגילה יז: וילך עשו. מגילה יז ב"ק לב:

תרגום אונקלוס

בִּרְכְּתָא דְאַבְרָהָם. לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ. לְמֵירְתָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ. דִּיהַב יְיָ לְאַבְרָהָם: ה. וּשְׁלַח יִצְחָק יָת יַעֲקֹב. וַאֲזַל לְפַדַּן דַּאֲרָם. לְוָת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה. אֲחוּהָא דְּרִבְקָה. אִמֵּיהּ דְּיַעֲקֹב וְעֵשָׂו: ו. וַחֲזָא עֵשָׂו. אֲרֵי בָרֵיךְ יִצְחָק יָת יַעֲקֹב. וְשַׁלַּח יָתֵיהּ לְפַדַּן דַּאֲרָם. לְמִסַּב לֵיהּ מִתַּמָּן אִתְּתָא. בְּדִבְרֵיךְ יָתֵיהּ. וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי לְמֵימַר. לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנָת כְּנָעַן: ז. וְקַבֵּיל יַעֲקֹב. מִן אֲבוּהִי וּמִן אִמֵּיהּ. וַאֲזַל לְפַדַּן דַּאֲרָם: ח. וַחֲזָא עֵשָׂו. אֲרֵי בִּישָׁן בְּנָת כְּנָעַן. בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי: ט. וַאֲזַל עֵשָׂו לְוָת יִשְׁמָעֵאל. וּנְסֵיב. יָת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם. אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת. עַל נְשׁוֹהִי:

תפסיר הרס"ג

אמם: ד) ויעטיך ברכה' אברהים. לך ולנסלך מן בעדך. אן תחוז בלד סכנאך. אלד'י אעטא אללה אברהים: ה) פבעת' יצחק ביעקוב. ומצ'י אלי' פדן ארם. אלי' לבן אבן בתואל אלארמני. אכ'י רבקה. אם יעקוב ועשו: ו) פלמא עלם עשו. אן יצחק קד בארך יעקב. ובעת' בה אלי' פדן ארם. ליתכ'ד' לה מן ת'ם זוגה. ואד' אוצאה וקאל לה. לא תתזוג אמראה מן בנאת כנעאן: ז) פקבל יעקוב מן אביה ואמה. ומצ'א אלי' פדן ארם: ח) פלמא ראי' עשו. אן בנאת כנעאן שראר. ענד יצחק אביה: ט) מצ'א עשו אלי' אסמאעיל. ותזוג במחלת אבנה' אסמאעיל

חלק הדקדוק

בתיבת יעקב. ר"ח) (ט) את מחלת. מחלת דאוריתא החי"ת בקמץ חטף (מהריב"ש). ישבתהילים בשוא.

אבן עזרא

וכן טעם שישי ושמחי בת אדום. ג"כ אל תשמח לבני יהודה. גם בימי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלים והכניסם בברית מילה. גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלים באו גדודי אדום לעזור ליהוד'. ורומי שהגלתנו היא מזרע כתים. וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכית יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל. ג"כ יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ עילם ישמעאלים. ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאל. כי אם מתי מעט: (מא) וישטום. נטר איבה. וכן וישטמוהו: ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו. ויש אומרים על דרך נבואה היה והראשון קרוב: (מב) מתנחם. מגזרת נחמה. והטעם זאת היה נחמתו שיוכל להרגך. והגאון אמר מגזרת ווע"ד בלשון ערבי: (מד) ימים אחדים. כמו ימים תהיה גאולתו. שנים מועטות והאחדים פחותים מעשר: (מה) למה אשכל. פחדה שמא יהרוג זה את

אבי עזר

המחבר הראשון קרוב. והשני אמת כי אמותינו נביאות היו וכן תרגם יונתן: (מו) (קצתי בחיי. כמו הפוך וכו'). שני שרשים יש לו. קוץ. כמו בקוץ העתים. וגם קוץ כמו נעלה ביהודה ונקיצנה. וזה כתב הרב כמו הפוך וכן בפ' בלק כתב הרב על הפסוק ויקץ מואב כמו הפוך. והנך תרתי תלא פתרון אית להו:

רשב"ם

(ד) לרשתך את ארץ מגוריך. מאחר שלא תקח אשה מבנות כנען שהיו עבדים כמו שציוה אברהם ליצחק: (ו) וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב. בברכות אחרונות הללו נתן לו את ארץ כנען שניתנה לאברהם וגם אמר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם צוותו שלא לקחת מבנות כנען חשב עשו בלבו מה שנשאתי מבנות כנען גזל ממני ברכת אברהם ולקח את בת ישמעאל ממשפחת אברהם חשב בלבו שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם: (ט) אחות נביות. לפי שהיה ראשון שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות וכן ותקח מרים הנביאה אחות

רש"י

(ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך. ת ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע א מה מלמדנו: (ז) וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ט) אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נשואיה והשיאה נביות אחיה. ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב. שי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם הרי ע"ד ושנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ב ואח"כ הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה

שפתי חכמים

ת דאל"כ ויתן לך ברכת אברהם מבע"ל לא את ברכת אברהם דמשמע שנטלה ממנו ונתנה לזה ומה שלא פי' ברכת אברהם לירושת הארץ שיזכה בה הוא יותר מכל שאר בניו משום דירושת הארץ מתנה היא ולא ברכה (הרא"ם): א (קל"מ) יש מקשים מה בא להודיענו שאינו יודע אם לא יודע ישתוק וי"ל דרש"י ידע שיש ליישב בכמה אנפי כפירושי המפרשים וע"ש אבל לא ידע איזה הוא אמתי ליישב הפשיטות של מקרא. וע' בלד"ל: ב וקשה דמ"ש דנקט הכא עבר ולעיל גבי לדרוש את ה' נקט שם וגבי ויתרוצצו נקט שם ועבר וי"ל דכיון שנקט סתם ויתרוצצו ללמד והוראות דכשהלכה אצל בתי מדרשות היה יעקב מפרכס לצאת ושם

נחל קדומים

ז"ל ע"ש באירך. ולזה נתפחדה שלא יארע כמו גלגול ראשון ששני בניה קין והבל זה נהרג וזה נטרד ודוק: ה (י) אם יעקב ועשו. כתב רש"י איני יודע מה מלמדנו. ורבינו אפרים בפירושו כ"י כתב כלומר אל תתמה שהוא רשע ואחותו צדקת שהרי רבקה עצמה

מרפא לשון

מתרג' ל' קיצה עקא כל' צוקה בחלוף אותיות וכמו שפי' הראב"ע ז"ל שהוא כמו הפוך וכן נעלה ביהודה ונקיצנה. מפני בנות חת — חת. קרא ותרג' ה"ג מפני האתנח וכ"כ היא"ר ז"ל. כח. ג. לקהל עמים — לכנשת שבטין. ה"ג השי"ן בקמץ לסי' הרבים וכן שמות בני ישראל מתרג' שמהת הה"א בקמ"ץ לסי' הרבים ולא כנ"א בפת"ח ואעפ"י

מסורת הקריאה

ומלרע כמבואר לעיל ד' ו': (מו) בחיי, הבי"ת רפה: יעקב, הנגינה בקוף: למה, מלעיל עיין לעיל ד' ו': הלמ"ד בדגש:
כח (ב) פדנה, ד' פעמים כתיב מלה זאת בפ' זו ונמסרו במס"ג, ובכל ספרי הדפוס יש בנו"ן מרכא מלבד הטעם שתחת הדל"ת, ויהב"י הנקדן הזכירו ואמר בסימן אחד למטה תחת הנו"ן ונראה שהוא בעבור תקנת האל"ף עכ"ל, ועי' מש"כ לעיל כ' ה' אצל אחי הוא, וראוי לקורא לנגן עיקר הנגינה בדל"ת כי המלה מלעיל ולהאריך קצת גם בנו"ן: (ד) ברכת, הכ"ף דגוש: (ה) אם יעקב, בטעם מרכא טפחא: (ו) וירא עשו, ברביע: פדנה, עיין פסוק ב': בברכו, הרי"ש בשוא נע, ונמסר עליו לית ינקוד בקמץ: (ט) את מחלת, את במקף, ומלת מחלת המ"ם בקמץ והחי"ת בשוא ופתח והלמ"ד בפתח:

חומת אנ"ך

רמ"ח מ"ע: יג וילך פדנה ארם וכו' אחי רבקה אם יעקב ועשו. אפשר דרמז הכתוב מדת הקב"ה דמהמכה עצמה בורא הרפואה כמ"ש רז"ל ע"פ וממכותיך ארפאך. והנה עשו נולד רשע כלבן אחי אמו ועת צרה היא ליעקב וממנה מהצרה עצמה יושע. דלבן היה סיבה שניצול על ידו שהלך אצלו ונשא בנותיו וזה רמז וילך וכו' אל לבן אחי רבקה שלבן סיבה אם יעקב ועשו ועי"ז נמלט מעשו ונצול:

לֵיהּ לְאִתּוּ: ס ס ס

עַל נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃ ס ס ס

ק"ו פסוקים על"ו סימן. ומפטירין בתרי עשר משא דבר ה' במלאכי סימן א':

תפסיר הרס"ג

אבן אברהים. אכ'ת נביות עלי' נסאיה. וצארת לה זוגה:

רשב"ם

אהרן. לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן אבל במקום שהזכיר משה ואהרן בפסוק אחד קורא אותה אחותם כדכתיב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם. וכן ואחות לוטן תמנע. לפי שהיה ראשון כדכתיב לוטן ושובל וצבעון וענה:

רש"י

ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שובע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה לא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפירש יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוא בימות הגשמים וסכות הוא בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל מספירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים שאנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה. ע"כ מצאתי ברש"י ישן): על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות: חסלת פרשת תולדות

שפתי חכמים

ועבר שתי מדרשות היו דכתיב ויעקב איש תם יושב אוהלים ופי' מסתמא על שניהם נאמר. וגבי ותלך לדרוש את ה' הואיל והלכה אל אחד ודאי הלכה לשם דהוא היה אבי אביו של עבר והיה גדול ממנו. ומה שנקט הכא עבר לבד משום דשם כבר מת היה באותה שעה: חסלת פרשת תולדות

אבן עזרא

זה או יהרגוהו אם יהרוג אותך. ויש דרש שביום א' מתו שניהם: (מו) קצתי בחיי. כמו הפוך וכן נעל' ביהוד' ונקיצנ' וכן אמר הכתוב אשר אתה קץ. וכאשר שמע עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת גם מחלת כמו יתרו שהוא על דעתי חובב: (ט) אחות נביות. נכבד היה מכל אחיו או שהיו לישמעאלים נשים רבות וזאת היתה אחות נביות:

הפטרת תולדות בתרי עשר במלאכי סי' א

א מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי׃ ב אָהַבְתִּי
אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־
אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב׃
ג וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־
נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ ד כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ
וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה
יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם
אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ ה וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם
תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל׃ ו בֵּן יְכַבֵּד
אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־
אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם
הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃

רד"ק

(א) משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי. חגי זכרי' ומלאכי הם שנבאו בבית שני ובחגי וזכרי' נכתב זמן נבואתם ובמלאכי לא נכתב ואפשר שהי' אחרון שבהם וכן יראה כי לא נזכר בדבר בנין הבית כמו שנזכרו חגי וזכרי' כמש"כ והתנבאו חגי וזכרי' בר עדוא נביאיא ואמר יושבי יהודאי בנין ומצלחין בנבואת חגי נביא' וזכרי' בר עדוא ורז"ל אמרו מלאכי זה עזרא ולא מצאנו בשום מקום שקראו נביא אלא עזרא הסופר. ופי' אל ישראל להוכיחם על מעשיהם כי הדור העולה מבבל היו רובם מחזיקים במעשים שאינם טובים שהיו נושאים נשים נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה וכן מלאכי הוכיח' בזה כמו שאמר ובעל בת אל נכר וכן בחילול שבתות לא היו נזהרים ובדברים אחרים כמ"ש בספר עזרא: (ב) אהבתי אתכם. ואמרתם במה אהבתנו פי' וא"ת במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב אחים היו בני יצחק אוהבי ובחרתי ביעקב ובזרעו אחריו אעפ"י שהם מכעיסים אותי ונתתי לזרע יעקב הארץ אשר נשבעתי לאברהם וליצחק: (ג) ואת עשו שנאתי. לפי מעשיו ומעש' זרעו אחריו ולא רציתי שיחלקו עם אחיו יעקב בארץ כנען ונתתי לו לירושה הר שעיר ולזרעו אחריו וכשהרבו להרע לישראל ושמחו בחרבנ' ובגלותם שנאתים: ואשים את הריו שממה. לפי שנקר' ארצו הר שעיר אמר הריו ואף ע"פ שארצכם היתה שממה ג"כ אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה אבל הם לא ישובו לארצם לעולם כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר הנה תראו כי אהבתי זרע יעקב ושנאתי זרע עשו: לתנות מדבר. שישכנו בארצם תנים ובנו' יענה כמו במדבר: (ד) כי תאמר אדום רששנו. וא"ת עדת אדום רששנו אע"פ שאנו רשים ודלים וארצנו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישראל: כה אמר ה' לבאות המה יבנו ואני אהרוס. אם יבנו אני אהרוס: וקראו להם גבול רשעה. כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושביה היא חרבה לעולם כי גדלה רשעתם לפני השם שבגדו באחיה' בני יעקב והאל יתב' נוה לישראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחרבנה ובגלות' כמו שנאמר בנבואת עובדיה לפיכך זעם ה' אותם עד עולם וי"ו ונשוב כוי"ו וישא אברהם את עיניו והדומים להם ויונתן פירשה עם תוספת שהוסי' ארי יימרון אדומאי אתמסכננא. כען עתרנ' ונתוב ונבנה חרבתא: (ה) ועיניכם תראינה. פי' תראינה בחורבנ': ואתם תאמרו יגדל ה'. פי' ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה' כלומר תתנו שבח וגדולה שאתם בגבולכם יושבים וגבולם חרב וגבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה: (ו) בן יכבד אב ועבד אדוניו. פירוש ייראה את אדוניו כמ"ש איה מוראי ובאמרו בן יכבד אב ועבד אדוניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח ליירא את אדוניו: לכם הכהנים בוזי שמי. הפך כבוד הבן לאב הוכיח תחלה לכהני' שהיה להם להוכיח ולהורות כמ"ש ובאת אל הכהנים הלוים ולא די שאין אתם מוכיחי' אלא שאתם עומדי' ידי הרעים שמביאים קרבן נכוה: ואמרתם במה בזינו את שמך. והתשובה באמרכם שלחן ה' נבזה הוא אלא שהקדי' לזכור הגיאול שעושים

מוסרי של"ה והגהות

ד"ח ת"מ ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה.

כתב רש"י שהרי כשבא מהר המוריה וכו'. מקשים על רש"י ומאי נ"מ רוצה למצוא חשבון שהיה בן מ' הלא בהדיא כתיב ויהי יצחק בן מ' שנה ומתרצים דרש"י רוצה לתרץ למה עבר יצחק על הא דארז"ל מי שהוא בן כ' שנה ואינו נושא אשה אמר הקב"ה תפח עצמותיו ע"כ ממציא רש"י החשבון שלא היה אפשר לו לישא אשה קודם מ' שנה כי לא היתה בת זוגו מוכנת לו. ע"כ צריך אדם מאד ליזהר בזה. ומה שאמרו תפח עצמותיו הענין כי האשה היא עצם מעצמות האיש ואינו מתוקן עד שנושא אשה והיו לבשר א' ואם לא תפח עצמותיו כי הוא חסר עצם. ומה שנתנו זמן כ' שנה כי אז נקרא איש יוצא צבא ורמז לזה ג"כ בפ' בראשית פרו ורבו וגו' וכבשה וגו' וארז"ל האיש שדרכו לכבוש מצוהר על פו"ר ודרכו לכבוש במלחמה הוא מבן כ' שנה:

נחל קדומים

ילדה יעקב ועשו צדיק ורשע: ט (יא) על נשיו לו לאשה. אפשר במ"ש בריש סוטה אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו ופריך ממ"ש מ' יום ב"ק יוצא בת פ' לפ' ומשני כאן בזווג ראשון כאן בזווג שני ולפי פשט הדברים בזווג שני הוא לפי מעשיו. וז"ש על נשיו דזה לא היה זווג א' ולזה לו לאשה הראויה כפי מעשיו דאין זה זיווג א' והיתה רשעה כמוהו ודוק:

מרפא לשון

שהם סמוכים התי"ו הוא סימן הסמיכות שהנפרד כנשן שמהן ומה שנקראים השבטים עמים הוא דרך חיבה וחשיבות וסימניך אף חובב עמים, עמים הר יקראו וכתרג' שבטיא.

ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אוהבת את יעקב. בכאן רמוז הא דתנן כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה וכו' וכל שאינה תלויה בדבר האהבה מתקיימת. ע"כ יצחק שאהב את עשו בשביל ענייני עה"ז כתב ויאהב ל' עבר כי כשלא הביא ציד בטלה האהבה ורבקה אוהבת את יעקב בשביל עה"ב הנצחי אומר אוהבת שאוהבת תמיד ולא פוסק וזהו מוסר גדול שלא יאהב האדם ענייני העה"ז באהבה רבה וחקוקה אבל התורה והמצות אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי:

ויעקב איש תם. כמה צריך אדם להרחיק מן הרמאות שמכל מעלות ומדות שהיו ביעקב לא הזכיר אלא שהיה איש תם ושהוא יושב אהלים עוסק בתורה תמיד:

הלעיטני נא מן האדום הזה. יש מוסר גדול מענין אכילתו של אדם שיהיה מצד קדושה ובצניעות כאוכל לפני מלך וסימניך ויאכלו וישתו ויחזו את האלהים. שאף בשעת אכילתו לא יזוז מדבקות אלהים והארכתי מאד בענין זה בסוד השלחן באות קדושה (אח"י ישים אל לבו כי ע"י אכילתו מברר נ' הק' מרצח"ם וע' צוארי שלל הפטרת שלח. מאי"ן):

גור בארץ הזאת ואהיה עמך וגו' על כל זאת קיבל יצחק באהבה כשרבו עמו רועי גרר ולא רצה יצחק להחזיק עמהם במריבה והניחם על רצונם ויעתק משם. אח"כ כשבאו אליו אבימלך ופיכל קבל דבריהם ועשה רצונם לכרות ברית גם עשה משתה. והם המדות המובחרות שיהיה אדם מבקש שלום ויעביר על מדותיו למחול לכל אדם ויוסיף להם אהבה. (אח"י וז"ש ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה שעי"ז מקיים כמה עשין ונזהר מכמה לאוין ואם כל ח"י הצדיק הוא הענוה. מאי"ן):

ז מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה
גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא׃ ח וְכִי־
תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה
אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא
פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ ט וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־
אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ י מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם
וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃
יא כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם
וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה
כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ יב וְאַתֶּם
מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה מְגֹאָל הוּא
וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ יג וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה
וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל
וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה
הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה׃ יד וְאָרוּר
נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי
כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא
בַגּוֹיִם׃ טו וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃
טז אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת
כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־
הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי

שעושי' והוא שאומר מגישי' וגו': (ז) מגישים. לחם מגואל. קרבן כמו את לחם אלהיך לחם אשה קרבני לחמי. מגואל מתועב ומטונף והוא הפסח והעור והחולה: ואמרתם במה גאלנוך. ואיך תאמרו במה גאלנוך אם תגאלו בדם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי: שלחן ה'. הוא המזבח וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה': נבזה הוא. המקריבים שם הדם והחלבים שהם דברים נבזים ואינם משימים אל לבם למה צוה האל יתברך להקריב דם וחלב: (ח) וכי תגישון. כשמביאים להם שה עור לזבוח ולהקריבו אתם אומרים אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן נבזה והקרבן אינו רע שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והי' עליכם לומר למביאים אותו זה רע הוא להקריבו כמש"כ בתורה עורת או שבור וגו' לא תקריבו אלה לה' ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפחות ותאמרו אין רע: הקריבהו נא לפחתך. איך תוכלו לומר שאינו רע להקריבו לפני ואם תקריבהו לפחתך בו"ד הירצך באות' המנחה או הישא פניך בעבורה אם תבקש ממנו דבר אבל ישנאך בעבור' ויכעס עליך. פחתך מן פחת יהודה וסגול הפ"א תחת פתח גדול והוא המושל והשלטון כתרגום שלטונך: (ט) ועתה. אם תשובו אליו ותחלו פניו בלב עדיין יחון אתכם וייטיב לכם ואמר ויחננו כי הנביא יש לו צרה בצרתם ועוד לכלול עצמו בכלל ישראל כמ"ש משה רבינו ע"ה וסלחת לעונינו ולחטאתינו ומהאל ית' למד דבר זה שאמר לו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי: מידכם היתה זאת. זאת המאר' שיבא לכם כמ"ש למטה וגם אורתי' מידכם היא זאת המארה שאתם עושים רע בעיני ה' לפיכך הוא שולח בכם מאר': הישא מכם פנים. וכי סבורים אתם שישא פנים לאחד מכם שלא יוכיחכם על מעשיכם הרעים והוא לא ישא פנים ולא יקח שוחד וי"ת היתנסבון לכון אפין וכן אונקלוס תרגום אשר לא ישא פנים דלית קדמוהי מיסב אפין לא ראוי ליחס לו נשיאות פנים: (י) מי גם בכם. שאתם רעים מי יתן שיהיה בכם איש אחד שיתן אל לבו דבר הקרבנות הנבזים: ויסגור דלתי'. יסגור דלתי העזרה שלא יביא שם אדם קרבן כי טוב הוא שלא יביאו קרבן משיביאוהו נבזה: ולא תאירו על מזבחי חנם. ולא תבעירו כמו נשים באות מאירות אותה פי' וכאנס תבערו אש על המזבח כי הקרבן שתקריבו עליו לא לרצון יהיה לכם ולא למביאים אותו ז"ש אין לי חפץ בכם כי מעשיכם רעים ומנחתכם אינם רצוים אפילו היתה טובה כ"ש שהיא רעה ואין לי חפץ ורצון לא במנחתכם ולא בכם: (יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו כל הישוב הוא ממזרח למערב ואיננו כן מצפון לדרום כי איננו מיושב כולו: גדול שמי בגוים. כי אע"פ שעובדים לצבא השמים מודים כי שאני הסבה הראשו' אלא שעובדים אותם לפי דעתם שיהיו אמצעי' ביני וביגם ואמרו רז"ל דקרי ליה אלהא דאלהין: ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי. אם הייתי מצו' אותם כמו שצויתי אתכם היו מקטירים ומגישים לשמי ועוד כי מנחה טהורה היו מגישים לא כמו שאתם עושים שאתם מגישים מנחה טמאה ונבזה או פירושו אע"פ שהם מקטירים ומגישים לעכו"ם דעתם לשמי: (יב) ואתם מחללים אותו. הפך הגוים שהם מכבדים ומגדלים שמי וכי יש חילול גדול מזה שתאמרו שלחן ה' מגואל הוא שפירושו נבזה הוא: וניבו נבזה אכלו. ניבו דברו כמו ניב שפתים רצונו לומר דברו של הכהן המקריב מה הוא שאומר תמיד נבזה אכלו כלומר לחם המזבח ואכלו שהוא חלב ודם מגואל ונבזה הוא וי"מ וניבו מענין תנובה ויונתן תרגום בסיר הוא ובסירן מתנתא מיניה: (יג) ואמרתם. עתה יוכיח ישראל המביאים הקרבן תאמרו בהביאכ' השה לעזרה הנה מתלאה כלומר כ"א לחברו בהביאו הקרבן כמה אני יגע ולואה מזה השה שנשאתי על כתפי ר"ל שהוא שמן ובעל בשר: והפחתם אותו. והפילו אותו על הקרקע דרך בזיון וכת"י ושניקתון יתיה כמו וינער ה' שתרגומו ושניק ה' וי"מ אותו מענין מפח נפש שענינו דאבון נפש כלומר תכאיבו ותדאיבו נפש בעל השה כי גזלתם אותו כמו שאמר והבאתם גזול ואמז"ל פירש והפחתם מענין נופח באש פחם כלומר הם אומרים כי יגעים הם ונלאים מטורח הקרבן שנשאו על כתפם לומר שהוא שמן ובעל בשר והוא בהפך כי כל כך הוא כחוש ודל בשר שאם תפחו בו יפול לארץ ות"י הנה מתלאה הא דאיתינא מליאותנא: (יד) וארור נוכל. חושב מחשב' רעה ועושה בערמה וכן מן הבג"ד אשר נכלו לכם ויתנכלו אותו להמיתו וכן תרגום להרגו בערמה למקטליה בנכילו: ויש בעדרו זכר. פי' זכר תמים וכן כלומר יהיו כלמר לבן דבר הלמד מענינו ורבים כמוהם: ונודר וזובח משחת. זכר הנודר לפי שיש קרבן שהוא כשר לנדבה ואינו כשר לנדר כמו שרוע וקלוט לפיכך אמר ונודר כי אפילו לנדר מביאין קרבן משחת: משחת. ר"ל שיש בו מום ענין השחתה כמו כי משחתם בהם אלא שהוא שם וזה פעול: כי מלך גדול אני. ואיך תבזו אותי: ושמי נורא בגוים. ואתם שאהבתי אתכם מכל הגוים לא תיראו ממנו: (טו) ועתה הכהנים. לפי שהם מקבלים הקרבן המשחת מיד המביאים אותו והיה להם למנוע אותם ולהורותם כי אין זה הקרבן ראוי להקריבו לפני כמו שמנעה אותו התורה: (טז) בכם. במקבלים ובמביאים את ברכותיכם. שברכתי אתכם אחר בנין הבית כמו שכתוב אמר אחר שאתם מבזי' אותי בקרבנותיכם אהפוך לכם הברכה למארה: וגם ארותיה. כלומר עד עתה ארותי הברכה שנתתי לכם מעט שהתלות' לבזותי בהבאת הקרבנות ועתה אוסיף עוד במארה אם לא תמנעו

כנגי

שפתי כהן

ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו וגו'. למה קרא אותו. אלא בירך אותו בחשאי ואמר לו, ואל שדי יברך אותך וגו' וזו ברכה כוללה לכל ישראל שיאמר די לצרותינו. ובברכה זו אנו יכולים לדור בין העכו"ם ולזה אמר לרשתך את ארץ מגוריך ל' מורא כמו ויגר מואב. וכן מגור מסביב וכו' ע"כ. וכתב הרב ר' יהודה החייט ז"ל מה שבירך יצחק לעשו בטל באומרו הנה משמני הארץ, ומטל השמים וכו' הוא כדי להחליק השער שהיה איש שעיר והשער יוחלק בשמן הטל לפי דעתו של עשו היה במורך. וגם אחר שנודע לו האמת וברך את עשו אמר לו הנה משמני הארץ ומטל לכוונה הנ' ע"כ. ומה שבאה הברכה כך בערמה. היה סיבה כדי להסיח דעתו של שטן שיאמר שאין ברכה שבאה על ידי ערמה היא מתקיימת ולא יערער. וגם שלא יהיו בניו של יעקב בטוחים שהברכה תתקיים על כל פנים אף על פי שלא ילכו בדרכי ה' וכשיראו הברכה היא על ידי מרמה אז יפחדו וייראו את ה' ויהיו עיניהם תלויות לאביהם שבשמים וילכו בדרכו ויעבדוהו בכל לבם ובכל נפשם. וכשתדקדק בברכת יעקב אע"ה תמצא עשרה מינים טל. ומשמני הארץ וכו'. וכן תמצא י' פעמים נא' ליעקב ברכה. שעירות ויברכהו, תברכך נפשך, ריח בגדיו ויברכהו, אשר ברכו ה', ומברכיך ברוך, לברך את יעקב, בטרם תבא ואברכהו, גם ברוך יהיה, ויקרא יצ' אל יעקב ויברך אותו, ויתן לך את ברכת אברהם, ובעשו לא תמצא אפי' אחת כי ודאי לא בירכו אדרבא מנעו מהברכה. ולפי שיעקב הוא תיקון אדה"ר כמ"ש שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם, ופי' שופריה תקון כמו ברוחו שמי שפרה, וכמו שנתקלל אדם ע"י אשה ובלא דעת, כן נתקן ע"י אשה שהיא רבקה ובלא דעת ולקח הברכות

אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃ ז הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע
וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם
אֵלָיו׃ ח וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה
הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃
יט בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ
מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא׃ כ תּוֹרַת אֱמֶת
הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם
וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן׃ כא כִּי־
שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי
מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃

רד"ק

(יז) הנני גוער לכם. ענין השחתה כמו גערת גוים. לכם בעבורכם: וזריתי פרש. וזריתי מלעיל והוא מבנין הדגוש כמו מזרה ישראל פרש זבל הבהמות כמו ואת פרשה אמר תחלה פרש ואח"כ פירש ואמר פרש חגיכם והוא כמו כבשים ר"ל כי בהמות הקרבנות יקראו חגים וכן אסרו חג בעבותים חגים ינקופו אלא הגי ונקרא הקרבן חג לפי שרוב הקרבנות קרבי' בחג ור"ל בזה הענין כמו שאתם מבזים אותי בקרבנות כן אבזה אתכם כהם כי הדבר הבזוי שבבהמות והוא הפרש אזרה אותו על פניכם כלומר אשים אתכם לבושת ולבזיון מפני הרעב שאשחית הזרע שתזרעו ואתם תאמרו בחסרון לחם ותהיו לבושת בין הגוים אשר סביבותיכם כי ברעב יהיו לבושת כמ"ש ובעבטם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים והרי אתם לבושת ולבזיון כאלו זריתי פרש על פניכם: ונשא אתכם אליו. העון ישא אתכם אל הבזיון הזה מדה כנגד מדה אתם בזיתם אותי ותפיו נבזים וי"ת הא אנא נזיף לכון בעללת ארעא וגו': (יח) וידעתם וגו'. להיות בריתי את לוי. לפיכך אני מזהיר אתכם כ"כ לפי שאהבה שתהי' בריתי עם שבט לוי שקיימתי: (יט) בריתי היתה אתו. עם ראש השבט לכהונ' והוא אהרן קדוש ה' ופנחס אשר קנא לאלהיו ובפנחס נאמר הנני נותן לו את בריתי שלום ונאמר לו עוד והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם והחיים נתן לו כי מלאנו לו חיים יותר מג' מאות שנה אפי' למי שאמר כי פנחס אינו אליהו שהרי מלאנו אותו שהי' בפלגש בגבע' כמ"ש ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן עמד לפניו בימים ההם והיו לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר מג' מאות שנה: ואתנם לו מורא החיים והשלום נתתי לו בעבור מורא שיראני: ומפני שמי נחת הוא. פרשו חתת ופירשו נשבר ונדכה מפני שם ה' וי"ת ויהבי' ליה אולפן אוריתא שלים וגומר: (כ) תורת אמת היתה בפיהו. כמו שהיתה תורת ה' בפיו שהיה מורה אותה לרבים כן היתה בלבו והו תורת אמת שלא היה אחד בפה ואחד בלב זהו ועול' לא נמצא בשפתיו: בשלום ובמישור הלך אתי. בשלום שהי' דבק בי לעשות חפצי ע"ד יעשה שלום לי ובמישור שהלך בדרכי בני אדם בדרך ישרה ובשניהם הוא אתי כי באלה חפצתי לעשות חסד ומשפט וצדקה בארץ: ורבים השיב מעון. שהי' מורה התורה תמיד לכל ורבים שמעו לו והשיב' מעון: (כא) כי שפתי כהן ישמרו דעת. כי כן יאות לכל כהן שישמרו שפתיו דעת המצות והחקים להורותם בשפתיו לישראל כמו שאמר בתורה ולהורות את בני ישראל את כל החקים אשר דבר ה' אליהם ביד משה ונאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל לפיכך יבקשו ישראל תורה מפיהו: כי מלאך ה' צבאות הוא. כי הוא שליח האל יתברך להורות דברי האל לישראל ותרגם יונתן ארי משמש קדם ה' צבאות הוא:

שפתי כהן

שלו. ומנען מעשו כדי שלא יתברך כמא"ל שהוא כחו. ועל ידו ניתקנו הי' צנורות שהן סוד העשר ברכות ונתקן הסולם לעלות ולהוריד שפע בלי הפסק ובלי לעכב:

עוד נאמר שהיו הברכות עד"ז שהיו ברמאות בנואה היתה סבה אלהית שאם הוא בירכו בפירוש לא היו בני יעקב סובלין עול הגלות. ודיו אומרים אבינו יעקב בירכנו מטל השמים ומשמני הארץ. א"כ נאכל משמנים ונשתה ממתקים ונתענג בזה העולם ינקנה עבדים ושפחות שכן בירכנו אבינו יעבדוך עמים וגו' ולא כן כוונת השי"ת. אלא יהיו עיניהם תלויות לשמים ולא יבטחו על הברכות ולזה היו ברמאות. ובזה יפחדו מעשו שרימוהו. ולעולם יהיה ביניהם שנאה ואיבה ושיהיו עיניהם נשואות לאדוני' ויסבלו עול הגלות וכן היא הכוונה: **ויבא** לו יין וישת' הם סודות התורה שכת' יי"ן בגי' סו"ד. א"ל שקה לי ושקה לי והשקני מיין הרקח' לזה בירכו ויתן לך מטל השמים. הוא המל שעתיד הקב"ה להחיות בו המתים בשכר שעוסקין ברמ"ח מצות עשה ושס"ה לא תעשה שנ' כי טל אורי"ת בגי' תרי"ג וזהו כל העוסק בתורה של תורה מחייהו. (ש"ך)

תפסיר הרס"ג

(י) ת'ם כ'רג יעקוב מן ביר סבע.

ד'ד' למנחת שבת וב"ה.

בראשית כח ויצא

תרגום אונקלוס

י. וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע.

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ

ת"א ויצא יעקב. סנהדרין לה חולין לא. מקידה שער כב:

בעל הטורים

(י) **ויצא יעקב.** י"א שפרשה זו סתומה (שאין בכל הסדרה לא פתוחה ולא סתומה) הטעם לפי שיצא בסתר וברח בהחפזה. לעיל מיניה כתיב לו לאשה וסמיך ליה ויצא יעקב שיצא לישא אשה: ויצא יעקב מבאר. בגי' פנה זיוס הודס הדרה: יעקב מבאר שבע. ס"ת עבר שנטמן בבית עבר: ויצא יעקב מבאר שבע. ס"ת ארבע: מבאר שבע. ס"ת ע"ר

רשב"ם

(י) **ויצא** וילך חרנה. הלך לצד חרן:

רש"י

(י) **ויצא יעקב.** על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר א לענין הראשון: **ויצא.** לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ב ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם ג שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה ד הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה ה פנה זיוה פנה הדרה. וכן (רות א)

שפתי חכמים

א קצ"מ פי' מתחלה ק"ל למה חזר וכתב ויצא יעקב והלא כבר כתיב וישלח יצחק את יעקב וגו' פי' ע"י שהפסיק בפרשתו של יעקב בענין עשו ונתן הסבה למה הפסיק שבשביל וגו' ובשהשלים סבת ההפסקה שב להשלים סבת החזרה ואמר ומשגמר וכו' ע"ש: **ב** דהא כתיב וילך פדנה ארם ולא כתב קודם לכן ויצא יעקב אלא שכיון שהלך פדנה ארם ודאי יצא מבאר שבע וא"כ ה"נ לא היה צריך לכתוב אלא וילך: **ג** דהוי כאלו נכתב שתי יציאות ויצא יעקב וגם וילך חרנה אלא אחד שיצא גופו ואחד שיצא זיוה הדרה הודה (רא"ם). וכתב עליו מהרש"ל ופירושו דלא כפי' שב"ר דפי' מדכתיב ויצא ולא כתיב ויצאו שהרי גמלים ושאר הבהמות נמי יצאו אלא מגיד לך שפנה זיוה וכו'. ונ"ל דצריכים לדברי הרא"ם ולדברי הב"ר וכוונת הפסוק מדכתיב ויצא וגם וילך יתירה הוא אלא מגיד הוא יצא ולא אחר ואח"כ הקשה והלא גמלים ג"כ יצאו אלא כשהוא יצא אז פנה הודה וזיוה וכו' ולא כשהיה אחר יוצא עכ"ל: **ד** ר"ל בעוד שהצדיק בעיר האנשים והעם ג"כ צדיקים לפי שמתביישין מן הצדיק וגם הוא מוכיחן: **ה** ר"ל העם שבעיר עושין עבירות.

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) **ויצא יעקב.** לפיכך פרשה זו סתומה מפני שיצא בצנעא מפני עשו:

מדוע תפלת ערבית רשות

(י) **ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה.** רש"י ז"ל הקשה למה כתיב ויצא וגו' לא הי' צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו. כי אם הלך חרנה ע"כ יצא מבאר שבע. והנראה כי רש"י ז"ל כתב על וישכב במקום ההוא באותו מקום שכב אבל י"ד שנה ששימש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה. ולפ"ז לא אחז הצדיק יעקב אבינו דרכו מבאר שבע חרנה. כי הי' ירא מעשו. כי עשו ידע שיעקב הלך חרנה ובטח

נוה שלום

(י) וילך חרנה, לימצ'י אלי' חרן, ללכת אל חרן כתרגום ירושלמי וכן

מסורת הקריאה

(י) שבע, כתב המ"ש במקרא גדולה השי"ן בפתח וכתוב שם חד מן פתחין דספרא, עכ"ל, ובכל הספרים בקמץ וכן דינו בפני ההפסק וכ"כ א"ת שבע השי"ן בקמץ, ובס' חתן דמים כתוב דשי"ן שבע בסגול והרבה על זה דברים

נחל קדומים

יוד (א) **ויצא** יעקב מבאר שבע. ס"ת ארבע מה כתיב למעלה לאשה כלומר הוא יצא לישא אשה ולבסוף היו לו ארבע כלומר לאה רחל בלאה זלפה. וס"ת לאשה ויצא יעקב מבאר גימטריא יצחק וכתב רבינו מהר"א מגרמיזא בכ"י מבאר אותיות אברם בזכות אברהם. עכ"ד. וא"ש שרמוז יצחק דבטח בזכות אבותינו אברהם ויצחק עליהם השלום וכמשז"ל על פסוק אשא עיני אל ההרים. ועד"ה ויצא רמוז ת"ת מקבל מחכמה בסוד בת אבי ותהי לי לאשה ואז חיבור צ"א הוי"ה אדנ"י יחוד קבה"ו יעקב מבאר שבע וכתב רבינו האר"י זצ"ל דמכריזין בשמים מי רוצה לראות כבודו של מלך ובורח עשו וזהו וילך חרנה סט"א ויפגע במקום פיוס וילן שם כי ב"א השמש ויש כ"ב אותיות במקו"ם וא"ש ההי"ב ודוק כי קצרתי. ובהקדמה הנז' אפ' ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה דישיגו ישראל שיזדוגו ששון יסוד כמ"ש פ"ק דמגילה ושמחה מ' ומכריזין מי רוצה לראות בכבודו של מלך ובורחים ונסו יגון ואנחה פ' ופ' ודוק:

חומת אנ"ך

א ויצא יעקב. פירש"י מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם וכו' בס' תולאות חיים חדש פירש שכאן הזכיר באר שבע שהרושם אינו ניכר בעיר אלא החסרון אצל אותו הצדיק הנשאר שהיה משתעשע עמו ולכן נזכר שם העיר אצל ברות שלא נשאר בעיר שום צדיק להזכיר המקום והאריך בזה וכתב כי נכון הוא מאד עיין בדבריו באורך. ואני בעניי אומר דאדרבא לשון רש"י לפירושו אינו מתישב שכתב פנה הודה פנה זיוה וכו' וגם שיים וכן ותצא מן המקום. ופשט וכן הוא השואה הגם שיש אריכות דברים בזה. ותו הרי מפו' בב"ר דדרשו פ' זה ופ' ותצא מן המקום ופריך שם בב"ר ניחא תמן שלא

חרנה: יא ויפגע במקום וילן שם כי־בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב

תרגום אונקלוס

נאזל לחרן: יא. וצרע באתרא. ובת תמן ארי על שמשא. ונסיב מאבני אתרא. ושוי איסדוהי. ושכיב

תו"א ויקח מאבני חולין נא

תפסיר הרס"ג

לימצ'י אלי' חרן: יא) פואפי' אלמוצ'ע אלכ'אץ. ובאת ת'ם אד' ג'אבת אלשמס. ואכ'ד' מן חגארת אלמוצ'ע. וציירהא מתוסדה. ונאס

נוה שלום

פירש רש"י וספורנו. (יא) במקום, אלמוצ'ע אלכ'אץ, במקום המובחר ומיוחד דהיינו הר המוריה, ערש"י ז"ל, וישם מראשותיו, וגעלהא מתוסדה, אבן אחת מאבני המקום שם אותה תחת ראשו. (אלוסאד. מא יגעל תחת אלראס

רשב"ם

(יא) ויפגע במקום. אירע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לוז: כי בא השמש. ולא היה לו פנאי ליכנס בעיר ביום. כדאמר רב יהודה לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב: ויקח מאבני המקום. כדכתיב ויקח

בעל הטורים

ושי"ן של שבע. עשר. שי"ד שנים נטמן בבית עבר: מבאר שבע. ר"ת שם שגם נטמן בבית שם: וילך. בגימ' בו ביום: (יא) ויפגע במקום. ג"פ כתיב מקום בפסוק רמז לג' רגלים שיעלו בניו למקום ההוא: כי בא השמש ר"ת ככה שככה מאור השמש שלא

שפתי חכמים

ואין להקשות והא יצחק עדיין נשאר בעיר ככר תירלו בב"ר אינו דומה לדקת של לדיק א' ללדקת של ב' לדיקים: ו וקשה דהכא הביא ראיה מהתם לכאן והתם גבי נעמי ורות מביא ראיה מכאן. וי"ל דאי לא הביא ראיה מהתם הייתי אומר דלמא שתי יליאות האמורים כאן בא לאשמעינן דאחד יליאת גופו ואחד יליאת ממונו ולאנו ובקרו שילאו עמו לכך לריך להביא ראיה מהתם שיליאת לדיק עושה רושם כמו שפי' הכא דהתם א"א לפרש על יליאת ממונם דהא התם אמרה וריקם השיבני ש"מ שלא היה לה שום ממון והתם מביא ראיה מהכא דאי מהתם ה"א דוקא התם עושה רושם משום שלא נשאר שום לדיק זולתם אבל במקום לדיקים מנ"ל דעושה רושם משום הכי מביא ראיה מהכא דהא נשארו יצחק ורבקה ואפ"ה עשה רושם יליאת יעקב וק"ל (עיין בלד"ל ושם האריך מאד ליישב זה): ז דק"ל וילך חרנה משמע שבא לחרן וזה א"א שהרי אח"כ כתיב ויפגע במקום וזה היה קודם ביאתו לחרן ודוחק לומר שיהיה וילך כמשמעו שבא לחרן ואח"כ שב לבאר שבע מה שפגע לו בדרך כי אין זה דרך המקרא לכן פירש יצא ללכת: ח דק"ל והלא בא הכתוב לפרש ולא לסתום והכתי אינו מפרש באיזה מקום ל"פ במקום וכו': ט שפי' לשון חניה ולא פגיעה: י פי' ויפגע במקום כהקב"ה שקראו מקום ע"ש שהוא מקומו של עולם (רא"ם): כ דבשלמא ואל תפגע בי פי' אל תגש בי להפליר אבל אלל הקב"ה לא שייך למימר הכי א"כ קשה למה שינה וכו'. (מהרש"ל) אלא שלכך כתיב ויפגע שהוא נמי לשון פגישה כדי שתלמוד ממנו ג"כ קפילת הדרך ואי הוה כתיב ויפגוש לא הייתי לומד ממנו תפלה לכך כתב הפסוק ויפגע דמשמע ביה תרווייהו: ל אע"פ שאין הפרש בין ויבא השמש וילן שם ובין וילן שם כי בא השמש מ"מ הי"ל לסדר הענינים כפי הסדר וכמו דכתיב הנה נא רפה היום לערוב לנו נא וגו' אלא ודאי על שקיעת הפתאומית נאמר. ועי"ל מדכתיב כי בא השמש משמע אבל אי לא בא היה הולך עוד וא"כ ש"מ שהיה עוד היום גדול וא"כ מאי כי בא השמש אלא ששקעה וכו'. כך פירש"י בפ' חלק: מ דאל"כ ויקח אבן מבע"ל. נ דאל"כ היו הכתובים מכחישין זה את זה דכאן כתיב ויקח מאבני המקום משמע שהיו אבנים הרבה ובסמוך כתיב ויקח את האבן לכך לריכין לתרץ דודאי מתחלה היו אבנים הרבה אלא התחילו מריבות כו'. וא"ת מנ"ל שלקח אבנים הרבה דלמא ויקח אבן אחד מאבני המקום הוא דקאמר והיינו דכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו ותי' התוס' דה"ל ויקח אבן כמו ויקחו אבן

רש"י

ותלא מן המקום ו האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. יצא ללכת ז לחרן: (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באיזה מקום ח אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. (כמו יהושע טז) ט ופגע ביריחו ופגע בדבשת. (ברכות כז) ורבותינו פירשו לשון תפלה י (ירמיה ז) ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך כ שקפצה לו הארץ כמו שמפרש בפרק גיד הנשה (חולין צ"א): כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם ל כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב מ סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות זו עם זו נ זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקדוש ברוך הוא אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב

אבן עזרא

(י) אמר הגאון כי וילך חרנה ללכת. ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן: (יא) וטעם פתחות בי"ת במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל. ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס ובספר עמוס מבואר. ועל דרך הפשט לא יתכן להיות. ויפגע כמו ואל תפגע בי. כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום ואל תשים לבך לדרש ממקום אחר. כי איננו כלל על השם ומלת אחר לעד: מאבני המקום. טעמו אחת מאבני המקום: מראשותיו. לשון רבים כמו מרגלותיו והתימה מרב שמואל שעירב חלומות בני אדם עם

מדוע תפלת ערבית רשות

ובעת ירדפנו בדרך זה וישיגנו ויהרגנו. ע"כ עיקס יעקב דרכו והלך אל בית מדרשו של שם ועבר והתחבא שם י"ד שנה. ומשם נסע חרנה. ע"כ לא ידע עשו אנה פנה יעקב. ושתי נסיעות עשה יעקב. אחת נסע מבאר שבע לבית מדרשו של שם ועבר. ואחר זמן רב נסע משם חרנה. וז"ש הכתוב ויצא יעקב מבאר שבע. כי רק מבאר שבע יצא. אבל לא ללכת חרנה. כי לא הלך בעת לחרן. רק לשם ועבר. ואחרי כן וילך חרנה. מבית שם ועבר הלך לחרן. ויציאתו מבאר שבע עם הליכתו לחרן היו רחוקים זה מזה. כמשך י"ד שנה. ע"כ חלקם הכתוב לשתים וספר כל אחד לבד. יציאתו מבאר שבע לבד והליכתו חרנה לבד. ועיין באלשיך ז"ל:

(יא) ויפגע במקום וילן שם וגו'. בגמרא (חולין נא) דרשו מפסוק זה שיעקב תיקן תפלת ערבית. וחז"ל אמרו (ברכות כז) תפלת ערבית רשות. וצ"ב. למה יגרע תפלת ערבית שתיקן יעקב מתפלת שחרית שתיקן אברהם ומתפלת מנחה שתיקן יצחק. שתפלת שניהן חובה ותפלת יעקב רשות. הלא מקובל אצלנו שיעקב הוא הבחיר שבאבות [וכן איתא בב"ר פרשה עו]. ונראה דבאמת יעקב לא רצה לתקן תפלה אחרת כלל. ורצה יעקב בעת ההיא להתפלל מנחה. והתחיל להתפלל תפלת שמנה עשרה לשם מנחה. ומחמת שהקב"ה פתאום השקיע החמה ונעשה לילה ממילא נעשה תפלה זו תפלת ערבית. ולכך אם היה יעקב באמת מתקן תפלת ערבית. היתה תפלת ערבית חובה כמו שחרית ומנחה. אבל יעקב לא הי' מתכוון לתקן תפלת ערבית רק התחיל להתפלל תפלת מנחה ומחמת ששקעה החמה פתאום ונעשה לילה אז ממילא נעשה תפלה זו תפלת ערבית. ע"כ תפלת ערבית רשות. והיום קבלנוה עלינו חובה [ועיין בפני יהושע במס' ברכות]: וישכב במקום ההוא. רש"י ז"ל פי' במקום ההוא שכב אבל כל אותן י"ד שנה ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה. אבל קשה מפני מה שכב בלילה ההוא. ולמה לא עסק בתורה גם בלילה ההוא. והנראה כי כל הנביאים [חוץ ממשה רבינו] בא נבואתם אליהם בחלום הלילה כמ"ש הכתוב בחלום אדבר בו. ויעקב אבינו אחר שהחזיק בדרך לילך חרנה רצה לידע מה יאמר לו ה'. אם ה' מסכים לדרכו והלוכו שמה. ע"כ וישכב במקום ההוא. אולי יבא לו דבר ה' בחלום חזיון לילה וכן הי' כי נתגלה אליו ה' ודבר עמו והבטיחהו שיהיה עמו וישמרהו מלבן ומעשו בהליכתו ובחזרתו. וזהו שאמר המדרש וישכב במקום ההוא הה"ד אם תשכב לא תפחד ושכבת וערבה שנתך. אם תשכב לא תפחד מעשו ולבן. ושכבת וערבה שנתך וישכב במקום ההוא. ר"ל כי לכך לא שכב יעקב בכל הי"ד שנה כי ידע שהצלתו תלוי אך בלמוד התורה וכל העוסק בתורה. התורה אגוני ומצלי אבל כאן שגם שינתו הי' לתכלית הנבואה ע"כ שכב במקום ההוא. וז"ש אם תשכב. ר"ל אף אם תשכב ולא תלמוד תורה עכ"ז לא תפחד מעשו ומלבן. ושכבת וערבה שנתך. כי הקב"ה יבשר לך בשנתך בשורות טובות:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) ויפגע במקום. לשון תפלה חו תפלת ערבית טרם בא השמש שהרי כתיב ויפגע במקום והדר כי בא השמש אמנם לפי השטה דברכות משמע דזמן ק"ש דערבית לא הוי עד צאת הכוכבים:

ויתלום

מסורת הקריאה

ואת כולם ישא רוח עכ"ל: (יא) מראשתיו, מפיק אל"ף קדים לשי"ן ודכותיה אשר שם מראשתיו בפסוק

נחל קדומים

(ב) וילך חרנה כתב רש"י. יצא ללכת לחרן. הכונה דבתחילה היה דעתו ללכת תכף לחרן כי היה לו ממון וביש לו פרנסה ישא אשה ואחר כך ילמוד תורה כמ"ש פ"ק דקדושין דף כ"ט לפיר"ת אך אחר כך בא אליפז ולקח לו הכל א"כ הוא עני וצריך ללמוד תורה קודם ואח"כ ישא אשה ומשו"ה הלך ונטמן במדרשו של שם ועבר י"ד שנה ואח"כ נשא אשה וז"ש רש"י יצא ללכת לחרן דבתחילה כך היה דעתו לילך לחרן תכף ומשום מעשה שהיה אשתהויי אשתהאי ללמוד תורה. מהר"ם הכהן ז"ל: יא (ג) ויפגע במקום. בפסוק זה יש ט"ו תיבות כנגד ט"ו שנים שהיו האבות ביחד. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל. וראיתי בקונטרים ישן כ"י על קלף מתלמידי רבינו יהודה החסיד כי ט"ו שנים למדו האבות התורה ביחד בכל יום ולילה ט"ו שעות והאריך בזה. ואפשר כי אלו ט"ו שנים היו יסוד קיום עולמות כי בי"ה ה' צור עולמים. ולזה זכו שבטי י"ה עדות לישראל

מרפא לשון

יא. וישם מראשותיו — איסדוהי. ה"ג ונר' ששם איסד זה בארמי הוא שם וסאד שבערבי וכמו שתרגמו הגאון ז"ל וגעלהא מתוסדה ואינו מל' תרג' בקרקע המשכן

חומת אנ"ך

היתה שם אל אותה צדקת בלבד אלא הכא הוה יצחק ורבקה ר' עזריה בשם ר' סימון אמר לו דומה זכותו של צדיק אחד לזכות שני צדיקים ופירש הרב יפ"ת ז"ל דאינו דומה זכותו של א' בעצמו אל זכותו כשהם שנים יחד שכל א' מוסיף בשלמות בצרפו אל השני כמו שבסמים הסגוליים תתחדש בהרכבתם סגולה אשר לא היתה בפשוטיהם לכן בצאת יעקב אמר פנה הודה לפי דאף בזכות יצחק הנשאר נעשה רושם וחסרון עכ"ל. ולפ"ז מ"ש ויצא יעקב מבאר שבע הוא ללמד דגם דהיה מבאר שבע והיה שם יצחק ורבקה אפ"ה יציאת יעקב עושה רושם ופנה הודה של עיר פנה זיוה וכו' דאינו דומה זכות ב' צדיקים ועוד כי עתה הן נגרע משלמו' יצחק ורבקה גם כן כמ"ש הרב יפ"ת ז"ל אך ברות שלא נשאר שם צדיק א"צ להזכיר

בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ יב וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם
מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה
וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים
בּוֹ׃ יג וְהִנֵּה יְהֹוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר
אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ
וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה

תרגום אונקלוס

בְּאַתְרָא הַהוּא: יב. וַחֲלַם. וְהָא סוּלְמָא נְעִיץ בְּאַרְעָא. וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא. וְהָא מַלְאֲכַיָּא דַייָ. סָלְקִין וְנָחֲתִין בֵּיהּ: יג. וְהָא יְקָרָא דַייָ. מְעַתַּד עִלָּווֹהִי וַאֲמַר. אֲנָא יְיָ. אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ. וֵאלָהֵיהּ דְּיִצְחָק. אַרְעָא. דְּאַתְּ שָׁכִיב עֲלַהּ.

ת"א ויחלום והנה. שם ג והנה מלאכי. שם: והנה ה' סנהדרין קי"א חולין שם:

בעל הטורים

במונתו: (יב) חלום. בגי' זה בנבואה: סולם. בגימ' זה כסא הכבוד: סולם. בגי' קול שקול תפלת הצדיקים הוא סולם למלאכים לעלות בו וכן עלה המלאך בלהב הקרבן והתפלה היא שעבודה לכך כל מי שמכוין בתפלתו הסולם שלם בשליבותיו ויכולים לעלות בו: סולם. בגימ' ממון ובגי' עוני כי זה ישפיל וזה ירים: סלם. אותיות סמל שהראהו היאך בניו עובדי ע"א: והנה סלם. בגימ' וקץ שהראהו קיצי הגליות: סלם. בגי' סיני שהראהו מעמד הר סיני: סולם מוצב. בגי' מרכבו: מוצב. ג' הכא ואידך אלון מוצב אשר בשכם. וצרתי עליך מוצב. שהראהו ביאת הארץ היינו מוצב אשר בשכם שאותו מקום כבשו תחלה והגלו ממנה היינו וצרתי עליך מוצב: סלם. אותיות למס. שרמז לו הגליות. ורמז לו הקרבנות. והנה סולם מוצב בגי' הכבש: ארצה. רמז למזבח אדמה: וראשו מגיע השמימה. רמז לריח הקרבנות העולה השמים. ד"א והנה סלם בגי' וזהו מזבח העולה: והנה מלאכי. אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדים בכבש: מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. רמז למי שמושלך לארץ לפי שעה יעלה השמימה: מלאכי אלהים. ב' דסמיכי. הכא ואידך ויפגעו בו מלאכי אלהים ז"ש במדרש מלאכים שליווהו בארץ לא ליווהו לח"ל זהו מלאכי אלהים עולים אותם שליווהו בארץ: ויפגעו בו מלאכי אלהים. היינו מלאכי אלהים שעלו אז פגעו בו עתה ללוותו בארץ: עולים (ויורדים). בגימ' בכל מדי יון: (יג) והנה ה' ד' במסו' והנה ה' נצב עליו והנה ה' נצב על חומת אנך והנה ה' עושה ארובות בשמים ה"נ כתיב וזה שער השמים וכן והנה ה' עובר דאיירי במרכבה אף הכא והנה סולם מוצב ארצה במעשה מרכבה: ואלהי יצחק. תימה למה לא אמר יצחק אביך כמו

רשב"ם

את האבן אשר שם מראשותיו: (יב) סולם מצב ארצה. מוצב על ידי אחרים. נצב בעצמו. וכן נגש אל הערפל מעצמו מוקטר ומוגש על ידי אחרים. וכן אשר אתה מראה בהר. אחרים הראו לו. אבל נראה מעצמו: עולים ויורדים. לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים שכן דרך ארץ להזכיר עליה קודם ירידה: (יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך.

רש"י

במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: עולים ויורדים. עולים תחלה ם ואחר כך יורדים. מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: (יג) נצב עליו. ע לשמרו: ואלהי יצחק. אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר (איוב טו) הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו. (תנחומא):

שפתי חכמים

וישימו תחתיו שהרי הכתוב לא בא לסתום אלא לפרש אלא מדכתיב מאבני (שתס) ש"מ אבנים טובא הוו: ם ק"ל דהול"ל יורדים תחלה דהא דירת המלאכים בשמים הוא: ע דאל"כ הא מלא כל הארץ כבודו ומאי נצב עליו אלא עליו על יעקב והא דהוצרך לשמרו באותו שעה ולא קודם לכן אמרו בגמרא לפי שדיוקנו של יעקב חקוק בכסא הכבוד ועכשיו ראו המלאכים את יעקב וידעו שדיוקנו הוא ונתקנאו בו הואיל שהוא קרוב לכסא הכבוד יותר מהם והיה בדעתם להזיקו לכך שמרו הקב"ה ועי"ל הואיל שהמלאכים של א"י היו עולים ומלאכים של ח"ל היו יורדים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) והנה סלם. סלם בגימטריא סיני שראה דוגמא שעתיד הקב"ה לתת תורה לישראל על הר סיני: מוצב ארצה וגו'. וכנגדו בסיני בוער באש עד לב השמים. והנה מלאכי אלהים. זה משה ואהרן. והנה ה' נצב עליו זהו שנאמר וירד ה' על הר סיני. ויאמר אני ה' זהו שנאמר אנכי ה' אלהיך. ד"א סולם ממש והנה מלאכי אלהים הראה הקב"ה ליעקב שר של מצרים עולה (כדכתיב בפי' הרמב"ן ז"ל). ד"א והנה מלאכי אלהים עולים היינו המלאכים שהלכו להפוך את סדום שתלו הכבוד לעצמן שאמרו כי משחיתים אנחנו. וגם גלו מסתורין של הקב"ה ולכך נדחו ממחיצתו של הקב"ה קל"ח שנים ועכשיו עלו:

(יג) והנה ה' נצב עליו. לא מצינו כן בשאר האבות א"ר סימון אין המלך עומד על שדהו לא כשהיא נחרשת ולא כשהיא נזרעת אלא כשהתבואה עומדת בכרי כך אברהם חרשה שנאמר קום התהלך בארץ. יצחק זרעה שנא' ויזרע יצחק. בא יעקב שהוא כרי התבואה שנא' קדש ישראל לה' ראשית תבואתה עמד עליו: הארץ אשר אתה שוכב עליה. פי' אותה שאתה שוכב עליה לך אתן ומעצמך תפרוץ כל הרוחות ותכבוש כל סביביך כמו שעושים לפרשים חשובים שנותנים להם מעט קרקע והם כובשין בגבורתם כל הסביבות:

חלום הסולם

(יב) ויחלום והנה סלם מוצב ארצה וגו'. הנה ידוע מאמר חז"ל (בב"ר פ' סח) רבי שמואל בר נחמן פתח שיר למעלות אשא עיני אל ההרים. למלפני ולמעבדני. ר"ל למלמדי ולמורי [וההרים הוא כמו הורים] ר"ל אבותי שהורוני עבודת ה' אליהם אשא עיני שתושיע בזכותם. מאין יבא עזרי. אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וכל טוב אדוניו בידו. ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד. חזר ואמר מה אנא מוביד סברי מן ברייה לית אנא מוביד סברי מן בריי. עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ וגו'. מדברי מדרש זה נראה שיעקב הי' אז בערום וחוסר כל. או כדעת רבי חנינא ששלחו אביו מביתו בחוסר כל [כי יצחק הי' ירא אם יתן ליעקב כסף וזהב אולי יודע הדבר לעשו בעת ירדוף אחריו להשיגו ויטול ממנו כל מה שיש לו ואולי יהרגנו ג"כ. ע"כ לא נתן לו מאומה. וכשידע עשו שיעקב הלך בערום וחוסר לא ירדוף אחריו] או כדעת רבי יהושע בן לוי שיצחק נתן ליעקב כסף וזהב ואליפז רדף אחריו ונתן לו יעקב כל אשר לו. כין כך וכך בעת שפגע יעקב במקום זה הי' גברא ערטילאי דלית ליה ולא מידי. וכן הוא המשך הפסוק ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש. כי דרך הולכי דרכים הרוצים להגיע מהרה למחוז חפצם לילך שעה או שתים בלילה. אבל יעקב מפחדו מעשו ובפרט מהמקרה שקרה לו כיום זה כי לקח אליפז כל אשר לו ורצה להרגו ויפדה את עצמו בממונו שנתן לו. עד שאמר מאין יבא עזרי כנ"ל. היה נרעש ונפחד מכל התלאה עד אשר כל כחותיו עזבוהו. ע"כ ויפגע במקום וילן שם. ר"ל במקום הראשון שפגע רצה ללון שם כי בא השמש. תיכף כאשר

חומת אנ"ך

שם המקום: ב והנה ה' נצב עליו. כתוב בס' אמרי נועם מן וה' נצב עליו עד ויקץ יעקב משנתו יש כל אותיות אלפא ביתא ונעלם אותיות שטן אף בורח מתפלות ישראל וכתיב אף אלהים כי הולך הוא לשטן לו הרי השטן אף אינו עם הנצור לכן ויקץ יעקב משנתו ויאמר ס"ת נצור אכן יש ה' במקום הזה במקו' הנצור השכינה עמהם עכ"ל וצריך להבין כי יש כמה אותיות ש' בפסוקים אלה וגם ש' שמתחלת איכא דכתיב עד אשר אם עשיתי. גם הרבה אלפין יש ונראה דכונתו דלא יש ס' וט"ם נפל בדבריו וצ"ל ונעלם אותיות סטן ף' כי סטן אף בורח כנ"ל ואתיא כי הא דאמור רבנן דלא יש ס' בברכת כהנים וכיוצא. וגם כתבו ז"ל דלא יש ף' בברכת המזון לרמוז כי אינו שולט אף כי אות ף' מורה על האף, ורמז בפ' אף אלהים כי הולך הוא הכונה האף הוא כשהוא ביחיד כמ"ש כי הולך הוא יחיד וכן לשטן לו דייקא כשהוא ביחיד ונצור שהשכינה שם אינו שולט. ובהכי ניחא מ"ש גורי האר"י ז"ל כי ענוה מספר ס"ת דאינו שולט במי שהוא עניו ואמר הרב עיר וקדיש מהר"ר אברהם הלוי ברוכים ז"ל דמזמור לא גבה לבי הוא מזמור קל"א גי' ס"ת דאינו שולט בו עכ"ד דכיון דהעניו הוא מרכבה לשכינה כדכתיב אני את דכא וכמ"ש פ"ק דסוטה כשיש שכינה אינו שולט. וזהו שאמרו וה' עמו שכינה עמו והוא חוטא דכשיש שכינה אינו שולט יע"ה. וזה רמז הכתוב והנה ה' נצב עלי ר"ת עניו. שם רמז דלהיותו עניו היה מרכבה לשכינה ואינו

תפסיר הרס"ג

פיה: יב) פראי' חלמא. כאן סלמא מנתצבא עלי' אלארץ'. וראסה ידאני אלסמא. ומלאיכה' אללה. תצעד ותנזל פיה: יג) ואד'א בנור אללה. ואקף אמאמה וקאל. אנא אללה. אלאה אברהים אביך. ואלאה יצחק. אלארץ'. אלתי אנת

נוה שלום

ענד אלנום). (יב) והנה סלם, כאן סלם, כל והנה שאצל חלום או דמיון מתרגם כאן, שהוראתו כאלו, עיין ביאורו לתרגום ספר איוב. (יט) מגיע, ידאני,

מסורת הקריאה

יח:(יב) מצב, הצד"י בקמץ, ונמסר ג' בקמץ א' דין, ב' אשר בשכם (שופטים ט' ו') ג' וצרתי עליך (ישעיה כ"ט ג'):

אבן עזרא

חלום הנבואה: (יב) ודרך סלם להיות סמל או על מספר סיני דרש הוא. והר"ר שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהים מחשבות החכמ'. ויאמר ר' ישועה כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשים לא ראו נבואת זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל כי כל דבר לא יכחד מן השם. ודברי מטה תלוים בעליונים וכאילו סלם ביניהן שיעלו המלאכים בו להודיע הדברי' אחר שהתהלכו בארץ. ג"כ כתיב ומלאכים אחרים יורדים למלאות שליחות השם

רבינו בחיי

(טו) והנה אנכי עמך. תרגם אונקל' והא מימרי בסעד'. ומה שכתוב במשה (שמות ג) כי אהיה עמך תרגום ארי יהא מימרי עמך. והטעם כי מדרגתו של יעקב באל שדי לא בשם המיוחד, וכיון שהזכיר למעלה השם המיוחד והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' ע"כ הוצרך לתרגם בסעדך כענין שאמר היה לך לעזרני. אבל במשה התנבא בשם המיוחד הוצרך לתרגם מימרי עמך. ואם תקשה ותאמר הרי שתרגם ביעקב (בראשית מו) אנכי ארד עמך אנא איחות עמך. יש להשיב כי ענין מוכרח היה לתרגם כן הן בלשון איחות שלא אמר אתגלי הן בלשון עמך שלא אמר בסעדך, כדי לרמוז על מה שאמר גלו למצרים שכינה עמהם:

תפסיר הרס"ג

נאים עליהא. לך אעטיהא ולנסלך: יד) ויכון נסלך כתראב אלארץ׳, ותנמו. ג׳רבא ושרקא ושמאלא וגנובא. ויתבארך בך. גמיע עשאיר אלארץ׳ ובנסלך: טו) והאנא מעך. אחפצ׳ך אין מא סלכת. וארדך אלי׳ הד׳א אלבלד. לא אתרכך. אלי׳ אן

שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃
יד וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ
יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ
בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃
טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל

תרגום אונקלוס

לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ: יד. וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא. וְתִתַּקַּף. לְמַעְרְבָא וּלְמַדִּנְחָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא. וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ. כָּל זַרְעֲיָת אַרְעָא וּבְדִיל בְּנָךְ: טו. וְהָא מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ. וְאַטְּרִינָּךְ בְּכָל אֲתַר דִּתְהָךְ. וְאֲתִיבִנָּךְ. לְאַרְעָא

ת״א ופרלת ימה. שבת קיח: והנה אנכי ברכות ד׳ סנהדרין לה:

נוה שלום

קרוב אל השמים. (יג) נצב עליו, ואקף אמאמה, נצב לפניו וכן תרגם לעיל (יח

רשב״ם

ואם תאמר דבר מועט הוא. ופרצת ימה וקדמה. לארבע רוחות העולם: (יד) ונברכו. לשון מבריך ומרביב. כלומר יתערבו במשפחתך משפחות האדמה שהרי

בעל הטורים

באברהם. וי״א לפי שאמר באברהם אני ה׳ אמר אלהי אברהם אביך וביצחק שלא אמר אני ה׳ לא אמר אלהי אביך: (יד) ופרצת ימה בגימ׳ קריעת ים וזהו ויראו ישראל ישראל שבא

אבן עזרא

כדרך מלך עם משרתיו: (יד) ופרצת

שפתי חכמים

בין כך ובין כך לא היו המלאכים אלו לכך שמרו הקב״ה עכשיו. רא״ם: פ דאל״כ מאי רבותיה הוא שנתן לו את הארץ אשר שכב עליה שהוא רק ד׳ אמות וע״ז קאמר קיפל הקב״ה וקשה למה קיפל אותה לו בתוך ד׳ אמות. וי״ל כדי שתהיה נוח לכבוש כל ארץ ישראל כארבע אמות אשר הוא שוכב עליהם שכל ארץ ישראל כלולה בה וכעין ירה ויור ויאמר אן תשועה לה׳: צ לא כמו פן יפרוץ בם שהוא לשון הריסה: ק דאל״כ מאי אנכי עמך דמשמע מגן לך. (נח״י) ירא בהליכה מעשו שלא ירדוף אחריו

רש״י

שוכב עליה. (חולין שם) קיפל הקב״ה כל ארץ ישראל תחתיו פ רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (כל׳ אמות שזה מקומו של אדם): (יד) ופרצת. וחזקת צ כמו וכן יפרוץ: (טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא ק מעשו

מסורת הקריאה

(יג) נצב, הצד״י בקמץ: (טו) עמך, ג׳ דין, אנכי עמך (לקמן ל״א ל״ח) גר אנכי עמך (תלים ל״ט י״ג) ושארא עמך מסרה כ״י עכ״ל רוו״ה. ובאמת הלוא עמך המ״ם בקמץ רבים הם על פני המקרא ורוו״ה הביא המסרה ולא פירשה, ונראה דקאי על ב׳ מלות אנכי עמך. ועלה קא מסרה ג׳, דרק בהני ג׳

חלום הסולם

כאשר בא השמש. ואף בגד או כר לא הי׳ לו לשום מראשותיו בעת שכבו. רק ויקח אבן מאבני המקום ההוא וישם מראשותיו. ואז רעיונוהו על משכבו סליקו. הלא הוא בעצמו גרם לו כל זאת. ראשונה בלקיחת הבכורה מאחיו. שנית בהברכות שלקח ממנו. ולולא זאת הי׳ יושב בביתו שלו ושקט. הלא עשו לא הרע לו מאומה כל משך שבתו בבית אביו. ואולי הלדק עם עשו ובדין הוא רודפו להורגו. ואולי גם בעיני ה׳ רע כל אשר עשה ואז ה׳ לא יצילנו מיד אחיו ויעזבנו למקרי הזמן. ובדאגתו זה ובחרדתו הפיל ה׳ עליו תרדמה וירדם ובחלום חזיון לילה הראה לו הקב״ה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. הנה כשיש לבעה״ב בית ועליה על גבו הוא מחברם יחד ע״י סלם. שמעמיד סלם בבית וראשו מגיע לעליה. ותמיד הוא עולה ויורד דרך הסלם לבית ולעליה. ויודע מה בבית ומה בעליה. והבית והעליה נעשו אחד. כך הראה הקב״ה ליעקב שהשמים עם הארץ הכל אחד. ומלאכי אלהים הם תמיד בארץ בעולם הזה. וכל הנעשה בעולם הם המסבבים הסבות שכן יעשה. ובלעדם לא יוכל להעשות שום דבר בעולם. כי הם הנותנים העצות בלב איש מה יעשה ואחר שנגמר אצל האדם מה יעשה הם המביאים הסבות שאחד אל אחד ידובקו. לפעמים נעשה דבר ע״י סבה אחת ולפעמים ע״י כמה סבות. לפעמים הסבות רעים ולפעמים הסבות טובות. כדרך הרופא המרפא את החולה ולפעמים נותן לו רפואות מרים ולפעמים רפואות מתוקים. הכל כפי מה שעיניו רואות לטובת החולה. כן כל מה שמביא הקב״ה על האדם הכל לתכלית הטוב. לפעמים נצרך לטובתו סבות רעות ולפעמים גם הסבות טובות הנה. אבל בלעדי הקב״ה לא נעשה דבר. רבות מחשבות בלב איש. ועליהם בא עלת ה׳. והיא תקום. והמלאכים אחר שגמרו והכינו כל הסבות המה עולים לפנים ומלאכים אחרים יורדים להשלים כל הענין. וזהו שאחז״ל (חגיגה טז) שני מלאכי השרת הולכין תמיד עם האדם. אחד לסבב לו סבות טובות וא׳ לסבב לו סבות רעות. הכל כפי ראות עיניהם. וכפי שנפקדו משמים ממעל. ע״כ אל תירא עבדי יעקב ואל תאשים את עצמך כי אתה בעצמך הבאת עליך כל הרעה הזאת. הלא אנכי ה׳ עשיתי כל אלה. אנכי הבאתי עליך כל הסבות הרעות האלה. אבל הסבות האלה לא לתכלית רע יביאוך רק לתכלית טוב. ולא תדאג אולי לא תוכל לנשוא את הסבות והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך. ותסבול מעט שנים אבל אחריתך ישגה מאד. כי אנכי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. הזכיר אביך אצל אברהם ולא אצל יצחק. אבל כך אמר לו הקב״ה. מיצחק לא ירשת כלום. כאילו אינו אביך. אבל מאברהם ירשת. כי ברכתי שברכתי את אברהם יהי׳ לך לירושה. כאילו אברהם הוא אביך ממש ואתה תירשנו. ואתה סימן לבניך כי גם עם בניך כן אתנהג כי הסבות יהי׳ רעות והם יביאום לתכלית טוב. שכאשר בניך ירדו מטה והי׳ זרעך כעפר הארץ. אז ופרצת ימה וקדמה לפונה ונגבה ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך וגו׳ ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה׳ במקום הזה. ר״ל הקב״ה הביאני אל המקום הזה. ומאתו נעשה כל הדברים שעשיתי. ואנכי לא ידעתי. כי סבור הייתי שאנכי הסבותי כל מה שעשיתי. ובעת שמעתי כי יד ה׳ עשתה זאת. אבל זאת הי׳ קשה לו הלא הי׳ י״ד שנה בבית שם ועבר מקום קדוש לתורה ולתפלה. מדוע לא הודיעו הקב״ה כל זה בהיותו שמה. רק במקום הזה מקום שמם כמדבר. ובתוך כך כאשר תמה על המקום הזה. ויירא. נפלה עליו חרדה גדולה ובתחלה לא ידע סבת הפחד והיראה. רק לבו יחיל בקרבו. ומתיירא לעמוד במקום הזה. אך זאת הרגיש בעצמו כי אין זה יראת אויב ושונא רק יראת קדושה. חרדת הנפש ולא חרדת הגוף. ע״כ ויאמר מה נורא המקום הזה. שהספיק להטיל מורא עלי. אבל יש להבין למה הי׳ ירא מן קדושת המקום. ונראה כי כאשר יעוף איש בגבהי מרומים אז נקל לו ליפול. כאשר מצינו (חגיגה י״ד ע״ב) ארבעה נכנסו בפרדס [ופי׳ רש״י עלו לרקיע ע״י שם] בן עזאי הציץ ונפגע וכו׳ רק רבי עקיבא יצא בשלום. וכל מה שאדם עולה יותר במדרגה עליונה נוח להסתכן מבלי יעמוד על כנו. ויעקב שהי׳ שפל בעיניו נתמלא רתת וזיע ואמר איך אוכל להתקיים במקום גבוה כזה אין זה כי אם בית אלהים. ר״ל אנשים אלהיים [כמו משה איש אלהים] יוכלו עמוד במקום הזה. וזה שער השמים ולא שער הארץ שיוכל לעמוד במקום זה איש כמוני ואנה אני בא. ונוכל עוד לומר ולברר הלשון „מה נורא המקום הזה. אין זה. כי אם בית אלהים״. שתיבות „אין זה״ הוא כוכות. או עם חברו. או עם עצמו. שסותר מחשבותיו הראשונים. ואומר אין זה כאשר חשבתי תחלה. רק הוא באופן אחר. ונראה כי עניני מצות ה׳ יש מהן שעריבים לגוף ולנפש. כמו להתענג בשבת ויו״ט באכילה ושתיה ולאכול ולשתו׳ בעיה״כ וכמו כל סעודות מצוה. וכדומה. ויש מהן שעריבים לנפש וקשים לגוף. והנה בכל מצוה צריך האדם לכוון שעושה המצוה לשמה. מחמת צווי הקב״ה ולא לשום הנאת גופו ולתועלת עצמו. והמצות שעריבים לגופו קשה מאד לכוון בהם רק לשם מצוה ולא ירגיש בהם הנאת הגוף. כי כשאוכל בשבת חתיכת דג ובשר צלי. או שלוק ומבושל ומתובל בבשמים. קשה מאד שלא ירגיש בזה הנאת גופו. ויאכל רק לשם מצוה. אבל המצות שקשים הם לגופו כגון תענית יו״כ או תענית שבעה עשר בתמוז או ליתן לדקה כך מסוים. בודאי מכוון בעשייתו רק לש״ש. כי איזה כונה אחרת יוכל להיות לו בזה. ונמצא המצות שיש בהם הנאת הגוף המה במאזנים אם יהיו מצוה או לאו. אבל עכ״ז אם לא יועיל לא יזיק. אם אינו אוכל בשבת לשם מצוה. אבל אין בזה עבירה ג״כ

אבי עזר

(יד) (ופרלת כמו ורבית וכו׳) כי התיבה הזאת משמשת הדבר והפוכה כמולמ׳ פרצת גדריה. לכן פי׳ הרב פתרונה לפי ענינה ורבית והמה פעלים נרדפים כמו כן יפרה

נחל קדומים

ועיין בריה עולם דף צ״ז ובהגהות טבור הארץ בס״ד: יד (ד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצה ימה וקדמה. אפשר לרמוז כי בגאולה העתידה ועלו מושיעים לשפוט את הר עש׳ וכו׳ וזה רמז ופרצת גי׳ עשו ת׳ שהם מקור הסט״א עשו ות׳ איש שיהרסם מלשון פורץ לעשות לו דרך שזה יהיה בסוף לאבד עשו ות׳ גונדא דחימה והיתה לה׳ המלוכה

חומת אנ״ך

שולט שטן ואף. ומה טוב ומה נעים מ״ש ריב״ל גדולים כמוכי הרוח לפני הקב״ה וכו׳ מי שדעתו שפלה עליו כאלו הקריב כל הקרבנות כלם ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת דכיון דהעניו מרכבה לשכינה נעשה בית המקדש ומקום המזבח שמקריב כל הקרבנות הוא כלבור לשכינה עמהם

רבינו בחיי

(יד) והיה זרעך כעפר הארץ. ע״ד הפשט הבטיח הש״י ליעקב בכתוב הזה על רבוי זרעו כעפר. והיה יכול לומר ככוכבי השמים אבל יכלול כונה אחרת מלבד הרבוי. והוא שלשון עפר כולל השפלות והמעלה. השפלות שיהיה זרעו בגלות בין האומות שפלים כעפר ומדרך כף רגל. והמעלה שיעלו לבסוף על כל העו״ג ויתגברו באחרונה כעפר הזה שהוא מדרך לכל והוא מתאבק ועולה באחרונה על הדורכים אותו. ופענין שאמר הנביא (ישעיה יד) והיו שוביהם לשוביהם ורדו בנוגשיהם. וע״ז המשיל הכתוב זרע יעקב לעפר. וכן אמר הנביא בשפלותן של ישראל (ישעיה כו) יגיענה עד עפר. א״ר יוחנן ומשם עתידים להגאל שנאמר (ישעיה נב) התנערי מעפר. כן אמרו מפ׳ ראוהו ב״ד: ובמדרש שה״ש והארץ לעולם עומדת אלו ישראל שנאמר (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו ארץ חפץ. ומפני כן כמך לו מיד ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה

אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃
טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃
יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית

תרגום אונקלוס

הָדָא. אֲרֵי לָא אֲשְׁבְּקִינָךְ. עַד דְּאַעֲבֵיד. יָת דְּמַלֵּילִית לָךְ: טז. וְאִתְּעַר יַעֲקֹב מִשֵּׁינְתֵיהּ [נ"י מִשְּׁנְתֵיהּ]. וַאֲמַר. בְּקוּשְׁטָא יְקָרָא דַיְיָ. שְׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין. וַאֲנָא לָא הֲוֵיתִי יָדַע: יז. וּדְחֵיל וַאֲמַר. מָא דְחִילוּ אַתְרָא הָדֵין. לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט. אֱלָהֵין אֲתַר

תו"א ואנכי לא. עקידה שער כג : מה נורא. עקידה שער כג :

בעל הטורים

(טו) והשבתיך אל האדמה. בגימטריא זה מארבע מלכיות : (טז) וייקץ יעקב משנתו ויאמר. ס"ת לכור לומר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בצבור. משנתו קרי ביה ממשנתו מתוך שהוא עוסק בתורה ביום גם בלילה לא שכב לכן מלאכות בא בחלומו :

רשב"ם

משקל רפי הוא וכבר פירשתיו בפ' לך לך : (טו) כי לא אעזבך. בדרכים עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי עליך. להשיבך אל האדמה הזאת כי בדרכים אתה צריך שמירת מלאכים יותר. כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך : (טז) אכן יש ה' במקום. לא כמה שהייתי סבור כששכבתי כאן שהוא

רש"י

ומלבן: עד אשר אם עשיתי. אם משמש ר בל' כי (גיטין ל): דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דיבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר ש קודם לכן : (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי ת במקום קדוש כזה : (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע א ואמצע שיפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שיפועו נגד ירושלים. וכלפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אומר אני שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום. וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש ב מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו. יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים ועל שם שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המורי' שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן אמרו בסוטה לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פרש"י מדוייק) : מה נורא. תרגום מה דהילו אתרא הדין. דהילו שם דבר הוא כמו

שפתי חכמים

וכחזרתו מלבן כמעשה שהיה וגהו שסיים ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך : ר דק"ל כי לא אעזבך עד אשר משמע שודאי לא אעזבך עד אשר עשיתי ומלת אם משמע שהוא ספק אם יעשה אם לא לכך מפרש אם משמש בלשון כי דהוא כמו לשון ודאי כלומר כיון שכי משמש לשון אם גם אם משמש לשון כי : ש וא"ת דלמא אשר דברתי לך קאי על הדיבור שדבר עמו עתה והוא ויאמר אני ה' וגו' וי"ל דא"כ הל"ל כל אשר אני מדבר עמך ולא לשון דברתי שהוא ל' עבר כיון דהדא נבואה היא והכל בחלום אחד ולא הקיץ משנתו בנתים וק"ל : ת דאל"כ מנ"מ אם לא ידע : א דק"ל כיון שאמר יעקב כי אם בית אלהים משמע שהיה בבית אל כמ"ש ויקרא את שם המקום ההוא בית אל א"כ משמע שסולם היה עומד בבית אל ולעיל משמע שהיה עומד בבאר שבע מדכתיב לעיל ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו' ולא מפרש באיזה מקום של ארץ היה א"כ ודאי קאי אמאי דכתיב לפניו בתחלה דהיינו באר שבע ודרשינן סמוכות א"כ קשיא קראי אהדדי לכך מפרש הסולם הזה עומד בבאר שבע כדמשמע מהפסוק ואמצע שיפועו נגד בהמ"ק דהיינו ירושלים וראשו בבית אל כדמשמע נמי בפסוק דאין לומר סוף שיפועו היה כנגד בהמ"ק אם כן היה יעקב חוץ מהסולם שהרי באר שבע בדרום יהודה ובהמ"ק בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימין ולוז הוא בצפונו של בנימין וא"כ מה היה מעלת לוז שקרא לו בית אלהים ושער השמים הרי לא היה שם לא רגלי הסולם ולא ראשו לכן פי' שאמצע שיפועו היה כנגד בהמ"ק וסוף הסולם היינו ראשו היה כנגד בית אל שהוא לוז. כתב מהרש"ל כך נ"ל פירוש הפסוק והלעת רש"י וכלפי שארז"ל שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה ובית מלונו של הקב"ה היינו ירושלים וכאן משמע שלן בבית אל ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזהו לוז כדכתיב ואולם לוז שם העיר כו' ואפי' אם אתה יכול לתרץ הכתוב שתוכל לומר לוז היא ירושלים עדיין קשה מהיכן למדו לומר כן אני אומר וכו' ואז קראו לוז שהוא שם העיר לראשונה וירושלים שקפץ לשם קראום ביחד בית אל ובזה יתורץ ד"א שפירש לאפוקי דעת הרא"ם דלפי פירושו שבנוסחאות שלנו כתיב יעקב קראו לירושלים בית אל ועיקר שלדבריו זהו לוז ולא ירושלים ג"כ מדברי חכמים הוא וזה לא מצאתי בשום מקום ועוד לפי התירוץ ג"כ קשה דלמא לוז היינו ירושלים וקפיצת הארץ היינו כשבא לאמצעית הדרך בא לוז כנגדו אלא ודאי שהיה ברור לרש"י שירושלים לא לוז היא כדמוכח קרא כדפירשתי עכ"ל : ב ר"ל כך המאמר התם בגמרא ולשון קושיא היא למה לא עכבוהו שם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) אין זה כי אם בית אלהים. פי' מאחר שאני רואה שהם עולים מכאן תחלה ויורדים ונשארים למטה א"כ מקום זה והשמים מדור אחד הוא והם עולין מכאן לשמים ויורדין כאדם עולה מבית לעליה ואחר יורד אל הבית ונשאר שם. אם

חלום הסולם

ג"כ. לא כן הוא ענייני המקדש. גם בהם הי' הנאת הגוף

תפסיר הרס"ג

אפי לך. במא ועדתך: טז) פאסתיקץ' יעקוב מן נומה. וקאל. אד'ן נור אללה פי הד'א אלמוצ'ע. ואנא לם אעלם: יז) פכ'אף וקאל. מא אכ'וף הד'א אלמוצ'ע. ומא הד'א אלא בית

נוה שלום

ב). (יו) וייקץ, פאסתיקט' באות ט', אכן, אדן, עתה ידעתי נאמנה וקרוב

חלק הדקדוק

(טו) לא אעזבך, הקמץ שבזיין חטף כי הוא במקום חולם והמאריך באלף, והעולם קורין אותו בהרחבה ומניעים השוא שבבית והוא טעות. וכצ"ל בתיבת אעבדך לחטפו כתיבת אעזבך. טז) אכן יש ה' תרגום שרי, הרי"ש בחירק כי כשהקריב אברהם ליצחק ע"ג המזבח הנה שם כבוד ה' לעת הצורך לבד. כי מוכן הוא להשראת שכינה לעת הצורך אמנם לא בקביעות, וכן התרגום בפרשת יתרו אשר הוא חונה שם שרי בחירק כי לא היה שם בקביעות, ואף ששם לשון הפסוק חונה ומשמע לשון הווה, הנה ההווה משמש עבר ועתיד כמו שכתבו המדקדקים, אמנם בדניאל אמר ונהורא עמה שרי שם בא להורות דבר תמידי שאין לו הפסק לעולם ועדיין צל"ע עם תרגום:

מסורת הקריאה

מקומות כתיב אנכי עמך : אעזבך, העי"ן בחטף סגול והזי"ן בקמץ חטף והבי"ת בשוא נח : (טז) וייקץ, הקו"ף בפתח : (יז) אין זה, ברביע לא בזקף:

אבן עזרא

כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש : (טז) אכן יש ה', הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים. ולא אוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא : (יז) כי אם בית אלהים. שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי המקום נבחר ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמר לא תקים לך מצבה אשר שנא.

נחל קדומים

ודוק : טו (ה) אעזבך עד אשר אם עשיתי. ס"ת מרדכי שהוא סוף הנסים שנתנו ליכתב כך כתב רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בפי' כ"י. ולפי הקדמת גורי האר"י זצ"ל דניצוץ יעקב אע"ה בא במרדכי לתקן אשר השתחוה לעשו ואני בעניי בדרושים הארכתי קצת בזה לזווג זה עם דברי הזהר הקדוש דהשתחוה לשכינה. ועל פי האמור א"ש רמז זה דהבטיחו ה' לא יעזבנו אף בסוף הדורות כשיבא במרדכי : טז (ו) ויקץ יעקב משנתו.

מרפא לשון

באסודי לנ"א. טז. אכן יש ה' — בקושטא יקרא דה'. ה"ג מלת יש בלא תרגום ולא כנ"א בקושטא אית יקרא דה' כי מה שהוסיף אחר זה מלת שרי היא במקומה ויהיה כפל לשון ואמנם צריך לומר למה לא תרג' מלת יש שיש לה עיקר מן המקרא והוסיף מלת שרי שאין לה עיקר דלכאורה נר' שאלו תרג' כן בקושטא אית יקרא דה' באתרא הדין הוה אתי שפיר ונר' דלא רצה לתרג' כן משום דמשמע דעד עכשיו לא היה יודע יעקב אע"ה שמלוא כל הארץ כבודו ואין כוו' אלא שיש כאן כבוד הקב"ה שרוי יותר משאר מקומות שבשאר מקומות אין השכינה שורה בהם בגלוי והשגחה פרטית ומלת שרי גרסינן הרי"ש בחירק והוא לשון פעול כמו שדרך לומר שכינה שרויה ביניהם אבל תרגום אשר עמי עומד עליה שרי גרסינן השי"ן בקמץ והרי"ש בצירי וכן תרגום חנה שם הר האלקים שזהו ל' הווה ודכוותיה בדניאל ונהורא עמיה שרי ואעפ"י

חומת אנ"ך

ואיכו שולט שטן ואף וז"ש ולע"א שאין תפלתו נמאסת תפלתו דייקא ביחיד דכתפלת צבור דמי דמאי דעדיפא תפלת הצבור דיינו ששכינה עמהם ואיכו שולט שטן ואף וכן הענין שכינה עמו וגופו בית המקדש ומקו' המזב' כמדוב'. והשתא יצא על נכון מ"ש ז"ל דאם נגזר על הענין מיתה או מיתת בנים וכיוצא ע"י הענוה מתבטלות הגזרות כמ"ש בס' ארץ החיים מזמור קי"ו והטעם דכשהשכינה עמו לא יש שטן אף וממילא מתבטלות גזרות רעות ועוד דהוי כאלו הקריב כל הקרבנות והוי מזבח כפרה וזה רמז הנה ה' נצב עליו כאמור וס"ת גימט' חי דע"י הענוה מתבטלות כל גזרות רעות וחי : ג והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכו'. לפי פשוטו מובן במ"ש וה' עמו אפשר שכינה עמו והוא חוטא וז"ש והנה אנכי שהיא השכינה כמ"ש בז"הק עמך ומזה תדע ושמרתיך בכל אשר תלך דכיון דהשכינה עמך ממילא תהיה שמור בגוף ונפש בנא תבא לידי חטא. וכן אמר אם יהיה אלהים עמדי בתח...

אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃ יח וַיַּשְׁכֵּם
יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־
שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה
וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ יט וַיִּקְרָא
אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל
וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃
כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה
אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה
אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם
לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ כא וְשַׁבְתִּי

תרגום אונקלוס

דרעוא ביה מן קדם יי: ודין תרע קביל שמיא: יח. ואקדים יעקב בצפרא. ונסיב ית אבנא דשוי איסדוהי. ושוי יתה קמא. ואריק משחא על רישה: יט. וקרא. ית שמיה דאתרא ההוא בית אל. וברם. לוז שמה דקרתא מלקדמין: כ. וקיים יעקב קים למימר. אם יהי מימרא דיי בסעדי. ויטרנני באורחא הדא דאנא אזיל. ויתן לי לחים. למיכל וכסו למלבש: כא. ואתוב בשלם

תו"א ונתן לי לחם. פקידה אבר מז

תפסיר הרס"ג

אללה, והד'א באב אלסמא: יח) פאדלג יעקוב באלג'דאה', ואכ'ד' אלחגר אלד'י געלהא מתוסדה, וגעלהא דכה, וצב דהנא עלי' ראסהא: יט) וסמא ד'לך אלמוצ'ע בית אל, וכאן אסם אלקריה אולא לוז: כ) פנד'ר יעקוב נד'רא וקאל, אן כאן אללה מעי, וחפצ'ני פי אלטריק אלד'י אנא סאלכה, ורזקני כ'בזא אכלה ות'יבא אלבסה: כא) ורגעת בסלאם אלי בית אבי, וכאן

אבן עזרא

ובגעתי אל מקומו אפרשנו: (יח) ויצק

מסורת הקריאה

קטן: (יח) מראשתיו, עיין פסוק י"א: ויצק, הצד"י רפה גם בכ"י של נ"ד ושל רמ"ט רוו"ה: (יט) שם, ב' בפסוק ושניהם השי"ן בצירי ובמתג, ועיין לעיל ט"ז ט"ו: (כ) וידר, נמסר עליו ג' פתח א' דין, ב' וידר ישראל (במדבר כ"א ב') ג' וידר יפתח (שופטים י"א ל'): נדר, בשני סגולין, וכולהו כן במ"ה נמסר בפ' אמר (כ"ב כ"ג): לחם, בתביר לא במרכא: (כא) ושבתי, נמסר במס"ג ושבתי ב' וסי' ושבתי בשלום, דין, ושבתי בבית ה'. (תהלים כ"ג ו') וכל שבות דכותיה, וכתב המנורת שלמה וז"ל כי אלין תרין הפי' מלשון ישיבה ומה שהוא לשון שבות והשבה איכא טובא עכ"ל, הנה מלבד הדוחק שהרי גם כאן הוא מלשון השבה קשה מאי קמ"ל האי מסורה דאיכא ב' ושבתי וכל שהוא מלשון השבה דכותיה ומאי ממעט, ועוד במה הם דכותיה, ונראה דזה פירושה, ושבתי ב'. ר"ל דב' פעמים כתיב ושבתי בטעם מלרע הכא ואידך בתהלים כ"ג, וכל שבות דכותי' ר"ל וכל היכא דכתיב מלת ושבתי אצל מלות שבות, כגון ושבתי שבות עמ' דכותיה כתיב מלרע, ושארא מלעיל ובא למעט הני דקהלת ושבתי אני, ושבתי וראה, המה מלעיל:

רשב"ם

מקום חול אך כן הוא שהוא מקום קדוש. וכן כל אבן שבמקרא אך כן ולא כמו שהייתי סבור. וכן אכן נודע הדבר: (יח) ויצק שמן על ראשה. ומשח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו כדכתיב במשכן וכליו וימשחם ויקדש אותם וכן מוכיח לפנינו. אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו' יהיה בית אלהים לקרבנות: (יט) ואולם לוז שם העיר. ועל שם המקום שחוץ לעיר ששכב יעקב נקרא שם העיר עצמה בית אל: (כא) ושבתי בשלום. כמו שאמר לי והשיבותיך אל

בעל הטורים

(יז) וזה שער השמים ושכם. לומר שבעלות השחר פותחין שער השמים והוא זמן טוב לתפלה: (כ) וידר. ג' במס' וידר יעקב וידר ישראל וידר יפתח. לומר שהצדיקים היו נודרין והראשון שנדר היה יעקב וזהו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה: ללבוש. ב' במס' הכא ואידך ללבוש את הבגדים מלמד שיעקב היה כהן גדול כדאי' בב"ר אמר הקב"ה למיכאל אתה עשית יעקב כה"ג שלי בעל מום שהוא

רש"י

סוכלתנו וכסו ג למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של מעלה ד מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות ה עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכול. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי נעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים לז): (כא) ושבתי כמו

שפתי חכמים

ומתרץ איהו לא יהיב וכו' עד ומן השמים יעכבוהו ר"ל כיון דהוא עצמו לא התפלל ומן השמים יעכבוהו בתמיה אין כופין אדם לדבר מצוה: ג מביא ראייה שדחילו בוי"ו לאו לשון רבים הוא אלא דרך התרגום הוא כן כמו תבונה דהוא נמי שם דבר ואפ"ה תרגומו סוכלתנו בוי"ו וכן בגד ללבוש נמי שם דבר הוא ותרגומו בוי"ו וכסו וא"כ ש"מ שדרך התרגום כן: ד (נח"י) נ"ל דהמדרש אינו חולק אלא שמפרש הטעם למה דוקא זה המקום הוא שער לעליית התפלה לפי שהוא מכוון נגד בהמ"ק של מעלה ומ"מ שער השמים הוא דרך משל כי אין לשמים שער או חלון: ה רל"ת דהא לישנא דקרא כפל הוא דכתיב אם יהיה אלהים עמדי היינו ושמרני ועז"פ אם ישמור לי וכו' כלומר דהאי אם יהיה אלהים עמדי קאי אשמירת הבטחות וא"ת איך יתכן לומר שיעקב היה מסופק אם יקיים הקב"ה הבטחתו אם לאו. וי"ל שהיה ירא שמא יגרום החטא ולא ישמור לו. וא"ת כיון שרש"י בא להוכיח ההבטחות מן המקרא היכן הבטיחו נמי על בגד ללבוש וי"ל כיון שהבטיחו על הלחם ודאי שהבטיחו נמי על בגד ללבוש כמו שאחז"ל עשיק לגבך ושוי לכריסך פי' זכין בגדים יקרים ועשיק ממונך בשביל בגדים. שוי לכריסך פי' אכל לכריסך אל תוכן אלא בשויה ולא ביוקר מכדי דמיה ואמר נמי בפ' כיסוי הדם לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה כפי מה שיש לו וכיון שהקב"ה הבטיחו על הלחם לאכול א"כ ודאי הבטיחו נמי על בגד ללבוש

חלום הסולם

והנפש. הכהנים בהקריבם קרבנות. הי' להם בשר לאכול והעורות. והיו יכולים לכוון בקרבנות הנאת עצמם [כדמצינו בבני עלי ש"א ב]. והיו יכולים לכוון ג"כ לשם ה' לבדו בלי הנאת עצמם. אבל בזה הנאת הגוף הוא עבירה כי הקרבן הוא שלא לרצון לפני ה' ואינו מכפר וכל כלל ישראל הי' להם ב' כונות אלו. א) השראת השכינה במקדש להשפיע קדושה על ישראל כמ"ש הכתוב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ב) הנאת הגוף כי בזמן המקדש נאמר עליהם ישראל ויהודה רבים כחול אשר על הים לרוב אוכלים ושותים ושמחים כמ"ש הכתוב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך. וגם בזה הנאת הגוף הוא עבירה. ואם ישראל יכוונו שכל ענין המקדש והשראת השכינה במקדש הוא רק להשפיע ברכה לצורך הגוף בשביל זה נחרב המקדש כמ"ש הנביא ירמיה ויאמר ה' על עזבם את תורתי. ופירשו חז"ל לא עזבו ממש התורה. רק לא ברכו בתורה תחלה. מחמת שסברו כי לא נתנה להם הארץ בשביל שמירת התורה רק העיקר נתנה להם הארץ בשביל הנאת הגוף לאכול ולשתות ולשמוח. נמצא כי המקדש אם האדם מכוון בו כראוי. העיקר עניני הנפש. יש בו ג"כ הנאת הגוף. ואם מכוון בו רק תועלת הגוף. יאבד הכל. תועלת הגוף ותועלת הנפש. ע"כ יעקב אבינו כאשר ראה מקום המקדש אמר מה נורא המקום הזה. המקום הזה מביא מורא גדול על האדם ועל כלל האומה הישראלית

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כ) אם יהיה אלהים עמדי. פשטיה דקרא אין זה תנאי אלא לשון שבועה כן יהיה אלהים עמדי וגו' וכל אשר תתן לי מדרש יעקב תקן לתת מעשר מן הממון ואמרי בב"ר שאל מין אחד את ר' יהושע בן לוי היכן מצינו

מרפא לשון

שהוא נקוד השי"ן בשוא בנוס' ישנה מספרי תימן שלא ראו ניקוד אור אנשי כנה"ג מצאתיה בקמץ כמשפטה ומ"ש מהרי"ץ בח"ה ע"ז לא נהיר ולא בהיר ולא עיין יפה בספרי הראשונים. יז. מה נורא המקום הזה — מה דחילו. דחילו ל' נפעל הוא כל' נורא ותרג' נורא תהלות דחיל תושבחן דכוותיה שאין הפרש בין דחיל או דחילא או דחילו או דחילות אלא בהעמדה ובסמיכות ואלו לא נגינת הטפחא בכאן הוה מתרג' מה דחיל בתרג' נורא תהלות ורש"י ז"ל כ' דחילו שם דבר כמו סוכלתנו וכו' ואין זה הפי' מחוור שא"כ היל"ל מה דחילו דאתרא הדין וכמו שהקשה הרא"ם ז"ל ועוד מה נשתנה נורא דהכא שתרג' שם דבר מנורא תהלות שתרג' לשון נפעל ועוד אם נורא שם דבר

חומת אנ"ך

השכינה שרומז שם אלהים עמדי. ויש לרמוז כי תיבת עמך עם הכולל גי' ענוה רמז לו דע"י הענוה השכינה אהלך כמ"ש אני את דכא וכמ"ש לעיל ושמרתיך וכו' כמדובר. ורז"ל אמרו שהתפלל על ע"ז ג"ע ש"ד וכן פירש בתרגום המיוחס ליונתן. ואפשר כי יען יעקב אע"ה הוא גלגול אד"הר ואאע"ה תקן ע"ז ויצחק אע"ה ש"ד והוא מתקן ג"ע היה ירא וחרד שלא יחטא בא' מג' אלה ויחזור הפגם לאד"הר וגם מה שתקנו אבותיו יחזור להתקלקל

בשלום אל־בית אבי והיה יהוה
לי לאלהים: כב והאבן הזאת
אשר־שמתי מצבה יהיה בית
אלהים וכל אשר תתן־לי עשר
אעשרנו לך: כט שני א וישא יעקב
רגליו וילך ארצה בני־קדם: ב וירא

תרגום אונקלוס

לבית אבא. ויהי מימרא דיי לי לאלה: כב. ואבנא הדא דשויתי קמא תהי דאיהי פלח עלה קדם יי. וכל דתתין לי חד מן עסרא אפרשניה קדמך: א. ונטל יעקב ברגלוהי. ואזל לארע בני מדנחא: ב. וחזא

דת"א והאבן הזאת. ספר הזוהר פ' ש:

תפסיר הרס"ג

אללה לי ולייא: כב) פאן הד'ה אלחגר. אלד'י געלתהא דכה. יכון לי בית אללה. וכל מא תרזקני. אעשרה לך: כט. א) פרפע יעקוב רגליה. ומצ'י אלי' בלד אהל

נוה שלום

לת"א. (כא) לאלהים, וליא, תומך ועוזר, * עיין רשב"ם.
כט (א) וילך, לימצ'י, ללכת אל ארץ

אבן עזרא

שמן על ראשה: להכירה בשובו: (כא) וטעם והיה ה' לי לאלהים זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה ה' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות תמצאנו: וטעם יהיה בית אלהים. מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה'. ולהיות לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מעשר בקר וצאן ותבואה: (ב) וירא. מלה זרה בעבור שנפתח היו"ד והמלה מהבנין הקל. ואין אחר היו"ד אחת מאותיות הגרון שהיא משפט להרחיב את אשר לפניהם ואין ראוי לאדם לחסר הו"ו. או שיאמר כן עם חברי היו"ד שהם סימני המשרתים. ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי והנה חסר ה"א ראה ג"כ לא יתכן

אבי עזר

וכן ירנה. (כא) [וטעם והי' ה' לי לאלהים וגו'] הלה במגילת איכה ג' כתב הרב. כרוב חסדיו. כמו ירחם. כמו והיה ה' לי לאלהים ע"ש. ולכאורה דבר יעקב אבינו חלילה. כבעלי משכונות. שהביא בעל חובת הלבבות שהוא תנאי שאינו יכול להתהפך ודברי הרב שכתב כאן זה השם הנכבד וכו' עמוק מאוד. אמנם לפי הפשט הוא על דרך אמרתי לה' אדוני אתה טובתי בל עליך כי אינך חייב לי בטובות האלה רק לפי שאתה אדון ויד על העליונה על כל הברואים גמלת חסדיך עמדי. עוד אפשר לפרשו באופן שאמר דוד הע"ה היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמור אלי כל היום איה אלהיך. אם אתה עובד אותו באמת ובתמי' מדוע אינו מושיעך. וכמאמר עזרא כי בושתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך. כי אמרנו למלך לאמר. יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה וגו' לכן אמר יעקב אבינו אם שוב ישיבני ה' בשלום אל בית אבי. ידעו כולם כי ה' לי לאלהים ולא אבוש משוכחי כמ"ש אליהו בהרוג את נביאי הבעל וידעו כי ה' הוא אלהי'. וכן הבטיח הקב"ה לאברה' והקימותי את בריתי אתך וגו' להיות לך לאלהים. והדברים כנים וע' פ' שמות. כתב הרב

בעל הטורים

אלא על ירכו חייך שאתה צריך להיות כה"ג למעלה במקומו ז"ש ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שיתקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות: (כב) עשר אעשרנו. בגי' וזהו כל המנובו אל יבזבז יותר מחומש:

רשב"ם

האדמה הזאת: והיה ה' לי לאלהים. שיסייעני בכל מעשי: (כב) עשר אעשרנו לך. להקריב לפניך עולה: (א) וישא יעקב רגליו. מתוך שהבטיחו הקב"ה הלך בשמחה ובמרוצה: בני קדם. ארם כדכתיב ארם

רש"י

שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא ו אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחילה ועד סוף שלא ימצא פסול ז בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (לעיל יז) (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת. כך מפורש וי"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו אהי פלח עלה קדם ה' וכן ח עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (לקמן לה) מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך: (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת.

שפתי חכמים

דאל"כ היה צריך לצמצם ממאכלו כדי ליקח בגדים ונמצא שלא יהיה לו לחם לאכול והקב"ה הבטיחו על הלחם לאכול (מהרש"י): ו (נח"י) וזהו ג"כ מכלל ההבטחות של הש"י דהא אמר את אשר דברתי לך ופרש"י לברכך ועליך ואם לא יהיה שלם מן החטא וילמוד מדרכי לבן בודאי שלא יתקיים מה שנאמר עליו כמו כל הבטחות של הקב"ה שהן על תנאי שלא יגרום החטא: ז ר"ל שגם והיה ה' לי וגו' הוא מכלל ההבטחות ולא שהוא הנדר שנדר דהא אף אם לא יתקיימו ההבטחות הללו מחויב הוא שיהיה ה' לו לאלהים: ח לכך מייתי רש"י וכן שלא תקשה על התרגום מנ"ל שתרגומו כן דדוקא על מצבה זו יפלח לפני הקב"ה ותי' דהא לסוף כן עשה א"כ ש"מ שגם מתחלה היה דעתו כן ויהיה והיה ה' לי לאלהים על תנאי ולא נדר ולכן תרגם אהי פלח עלה קדם ה' ר"ל ודאי הוא שיקריב קרבנות אפי' לא ישמור

דעת זקנים מבעלי התוספות

שעישר בניו אמר לו לוי שהקדישו לשמים אמר לו ומה ראה להקדיש לוי והוא לא הי' עשירי אמר לו שעשה יעקב מכל בניו כטלאים קנכנסין לדיר להתעשר והכנים דרך תולדותם וכו':

חלום הסולם

הישראלית אין זה. המקום הזה אינו כשאר מקומות וכשאר עניני המנות שיכול לכוון בהם הנאת הגוף ג"כ. כי אם בית אלהים. הוא רק בית אלהים. ואסור לכוון בו וליהנות ממנו שום הנאת הגוף. כי הנהנה מן ההקדש מעל והכהן העומד לשרת בקדש והכה"ג בבואו לפני ולפנים וכל מלבושיו אסור ליהנות מהם שום הנאת הגוף רק לשם ה' ממש וזה מביא את האדם לידי יראה כמ"ש הכתוב ומקדשי תיראו. וזהו שאחז"ל הראו לו ליעקב בית המקדש בנוי וחרב ובנוי. כשהכהנים והעם היו יראים מן המקדש ועשו הכל לכוונת ה'. הי' המקדש בנוי. וכשהי' קדושת המקדש קל בעיניהם ורק טובת עצמם היו דורשים מהמקדש. נחרב המקדש. וכשהקב"ה יעשה שנלך בחקיו ונשמור מצותיו ואת היצר הרע ירחיק מעלינו. אז יבנה המקדש ויעמוד כימי השמים על הארץ:

(כא) והיה ה' לי לאלהים. ובתרגום ויהי מימרא דה' לי לאלהא. והגאון מוהר"ש כ"ז הביא שאיש אחד הקשה לו למה שינה התרגום מפשט הכתוב ולא פירש כפשוטו שה' יהי לי לאלהא. ותי' הוא ז"ל שקשה לו להתרגום דאיך שייך שם הוי"ה יהי' לאלהים. והלא שם הוי"ה הוא שם העלם יותר משם אלהים. שאלהים הוא תואר לשופטים ורוזנים ודיינים. ואיך יתכן שיעקב יאמר ששם הויה יהי' לאלהים ומחזי כשתי רשויות ח"ו. וע"כ ביאר האונקלוס שכונת יעקב הי' שמימרא דה' יהי' לי לאלהים. פי"ק שאלהים הוא שופט. ולקח לו מימרא דה' למשפט עליו אם לא יקיים נדרו כפי שיקבל עליו. וכמו שלוקחין איזה דבר למצבה ועד ע"ד שלקח יהושע האבן שתשמע ותעיד כמו כן לקח יעקב מימרא דה' שתעיד עליו. ועיין באבן עזרא על פסוק זה וברמב"ן:

הליכת יעקב לחרן

(א) וישא יעקב רגליו. איתא במ"ר כיון שנתבשר בשורה טובה טעין לבא לרגלוהי הדא אמרה כרסא טעין לרגלוי. הנה שלמה אמר עת ללדת ועת למות. איזה דבר חכמה או מוסר מודיע לנו שלמה בזה. אבל בנוהג שבעולם שאם יקרה איזה מקרה באשה שעברו אחר חתונתה איזה שנים ולא נתעברה. ושאלה ברופאים ובצדיקים שיתפללו עבורה ולא נענתה. ופעם אחד באה איזה לצדיק לעירה ותבך ותתחנן לפניו ויתפלל עבורה ונתעברה. והיו כלם אומרים שאילו נסעה לצדיק זה בכמה שנים קודם היתה מתעברת זה כמה. ותלו שהסיבה גרמה לה שתתעבר. ע"כ אמר שלמה כי לא כן הדבר. עת ללדת. העת הביאה הסבה ולא הסבה הביאה העת. מחמת שבאה עתה להתעבר שלח לה הקב"ה הצדיק שיסייע בתפלתו להריונה. ולפני זמן זה גם הצדיק הזה לא הי' פועל מאומה כמו האחרים. ואם אחד יוצא לרחוב ורואה בני אדם עומדים אצל חצר אחד ושואל על מה הם עומדים. ואומרים לו שמחכים ללוות המת. ושואל מי הוא המת. אומרים לו איש פלוני. ואם לא הי' מכירו שואל עליו באיזה שנים מת. בזקנותו או בבחרותו. אם אומרים לו בזקנותו. חושב בלבו שהזקנה היתה סבת מיתתו. ואם אומרים לו בבחרותו מת. שואל מאיזה סבה מת. מאיזה חולי מת. מחמת שרוצה לתלות המיתה בהסבה. ע"כ אמר שלמה לא כן הוא הדבר. עת למות. בא עת פקודתו למות הביא לו הקב"ה הסבה שממנה ימות. אבל אם לא הי' עת מותו. כל הסבות וכל החליים לא המיתוהו. וז"ש חז"ל במליצתם. כרסא טעין רגלוי. לפי הנראה הוא להפוך הרגלים נושאים הכרס. אבל האמת הוא אם לא הי' נותן מאכל ומשקה בכרסו לא הי' כח ברגליו שילכו. כמאמר חז"ל דוק בכבי ותשכח בגרי. וכן טעין לבא לרגלוי. לפי הנראה הרגלים נושאים הלב. ובאמת הוא בהפך הלב נושא הוא הרגלים. בתחלה מחשב הלב דרכו. לאיזה רחוב ילך. וכאשר נשאר בלבו שילך לרחוב פלוני לא ילכו רגליו לרחוב אחר רק לרחוב זה שלבו חפץ ילכו גם הרגלים. נמצא שהלב נושא רגליו למקום שהלב רוצה

מרפא לשון

כמו מורא שפירש הרא"ם ז"ל דעת רש"י ז"ל היל"ל מא דחלא דאתרא הדין כמו שתרג' ומוראכם וחתכם ודחלתכון ולא מחוורתא כדפרישנא ואעפ"י שאפשר שיהיה שם דבר במו שם סוכלתנו נהירו או סגידו וכמ"ש ל"י קבה"ו ברחימו ודחילו ל' תרגום לחוד ולשון חז"ל להוד וצריך לפרש כי אי אפשר שיהיה שם דבר מכח הקושיות הנזכרים והנה ידוע דמה שהוצרך רש"י ז"ל לפרש כן הוא כדי שלא נבין דחילו זה שהוא פועל עבר לרבים נסתרים כמו יראו ולזה ודאי שצ"ל מה חילוק יש ביניהם וגר' שהחילוק הוא בניקוד כי דחילו שהוא תרג' וייראו משפטו להנקד החי"ת בצירי כמו שהוא ליחיד נסתר ודחיל וכן תרג' וייראו האנשים ראוי להיות נקוד ודחילו בצירי אלא שנהגו לקרותו בחירק ודכלתיה פועל רחים ג"כ שכשהוא ליחיד הוא נקוד צירי וכשהוא לרבים הוא נקוד חירק. אין זה — לית דין אתר הדיוט. פי' הדיוט ידוע היפך בעל גדולה ולהבין טעם הלשון צריך אתה לדעת טעם מליצתו והוא כי הכ' כיון הענין הזה של יעקב כמי שפגע באדם אחד וחשב שהוא איש הדיוט מהמון העם ולא נהג בו יראה וכבוד ואח"כ ראה שהמלך בא לדבר עמו מיד תמה וחרד ממנו ואמר מה נורא זה האיש אין זה אדם הדיוט כי אם איש אשר המלך חפץ ביקרו. כי אם בית אלהים — אלהין אתר דרעוא ביה מן קדם יי'. טעמו שהוא מקום בית הבחירה כע"ש במקום אשר יבחר ה'

נחל קדומים

אמרו בב"ר משנתו ממשנתו. ואפשר במשז"ל גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם דבזכות המשניות נגאלים ואמרו בב"ר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים דהראה לו ד' מלכיות ע"ש. ואפשר שנצטער יעקב אע"ה על הקץ וכמ"ש בשיר השירים אני ישנה מן הקץ וז"ש ויקץ יעקב משנתו שיש מציאות להתעורר משנת הקץ ע"י המשניות דבזכות' תבא הגאולה וזה רמז ויקץ יעקב משנתו ממשנתו. ותיבת ויקץ רמוז ויקץ דאמר ויעל הקץ והתקון ממשנתו: כב (ז) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. אפשר לומר כי הנה אברהם ויצחק אבותינו ע"ה קיימו מעשר כמ"ש הרמב"ם והראב"ד פ"ט דמלכים וא"כ

מסורת הקריאה

כט (א) בני קדם, הבי"ת רפויה בנוסחאות כ"י ואין כאן דין אתי מרחוק כמו עשה פרי שבני קדם נחשבות כמלה אחת מפני המקף שביניהם המחברן ונמצא

וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם
שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי
מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים
וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃
ג וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ
אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ
אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־
פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃ ד וַיֹּאמֶר לָהֶם
יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן
אֲנָחְנוּ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־
לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ ו וַיֹּאמֶר
לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם
וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃
ז וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת

תרגום אונקלוס

והא בירא בחקלא, והא תמן תלתא עדרין דען רביעין עלה. ארי מן בירא ההיא משקן עדריא. ואבנא רבתא על פומא דבירא: ג. ומתכנשין תמן כל עדריא ומגנדרין [נ"י ומנדרין] ית אבנא מעל פומא דבירא. ומשקן ית ענא. ומתיבין ית אבנא. על פומא דבירא לאתרה: ד. ואמר להון יעקב. אחי מנן אתון. ואמרו. מחרן אנחנא: ה. ואמר להון. הידעתון (י"ג הידעיתון) ית לבן בר נחור. ואמרו ידעין: ו. ואמר להון השלם ליה. ואמרו שלם. והא רחל ברתיה. אתיא עם ענא: ז. ואמר. הא עוד יומא סגי. לא עדן למכנש

ת"א הן עוד היום ס' הזוהר פ' ואתחנן:

תפסיר הרס"ג

אלשרק: ב) פראי' פאד'א בביר פי אלצחרא. ואד' בת'לאת'ה' קטוע מן אלג'נם ראבצ'ה עליהא. לאן מנהא יסקון אלקטוע. וצכ'רה עצ'ימה עלי' פאהא: ג) וכאן אד'א אגתמע אלי' ת'ם רעא אלקטוע. דחרגו אלחגר ען פם אלביר. וסקו אלג'נם. ת'ם רדוהא אלי' מוצ'עהא: ד) קאל להם יעקוב. מן אין אנתם יא אכ'וה. קאלו נחן מן חרן: ה) קאל להם. הל תערפו לבן אבן נחור. קאלו נעם: ו) קאל אהו סאלם. קאלו נעם. והוד'א רחל אבנתה. גאיה מע אלג'נם: ז) פקאל להם. הוד'א אלנהאר

חלק הדקדוק

אשר עמי עומד עליה דנקוד בציר"י שרי, עלה: ב) עדרי צאן, תיבת עדרי במקף והיא מלעיל. ה) הידעתם, השו"א שביו"ד נח כי אין מאריך בה"א בכל התיגאן ובדפוסים הראשונים והיו"ד במבטא יוצאה עם הה"א כאלו אמר

אבן עזרא

שיהיה האל"ף נראה בסוף המלה. והנה ישאר בחירק תחת היו"ד. והנה יהיה משקלו וייף בגדלו (יחזקאל לא) ויתערב עם לשון ירה. על כן פתחו היו"ד: (ג) וגללו. הרועים את האבן: (ד) מאין. שאלה על מקום. ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז יהיה לאין. גם נמצא כן עם מ"ם הן אתם מאין: (ו) והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תאר השם כמו

רשב"ם

מקדם: (ב) רובצים עליה. ממתינים:

בעל הטורים

(ב) וירא והנה באר בשדה. אמרה לו אמו כמו שאלכי יפת תואר ונזדמנתי על הבאר כן יהיה לך מבנות אחי אם תראה שהיא כתוארי היא בת מזלך: והנה באר בשדה. רמז לבאר שהיה לישראל במדבר: שלשה עדרי. בגי' זה אהרן ומשה ומרים: כי מן הבאר ההוא. בגי' משה: והאבן. ב' בפ' ע"ש שני לוחות אבנים. ז"פ באר בפרשה כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד שבעה שקורין בתורה בשבת. וה' מהם פי הבאר כנגד ה' שקורין בי"ט וג' מהם מע"פ הבאר כנגד ג' שקורין בחול: (ו) ויאמרו שלום. ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלוה לרשעים:

אבי עזר

וז"ל ואם תחכם הכשמ' תעמוד בסוד המלאכי' ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל ע"י אור המלאכים אז יהיה דבק בשם הנכבד. וזה שנדר יעקב והיה ה' לי לאלהי'. כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם ע"כ. ובדרך הפשט נ"ל אם יעמוד אדם בגדרה כנודר נדר שיעשה לדקה או מצוה אחת או שתים ויעקב אבינו קבל על עצמו בדרך כלל לומר שכל מעשיו יהיו מרוצים לשמים ובכל כחו יעבוד את אלהיו בלבבו ובמאודו בהסתר ובגלוי על צד היותר טוב כטעם שויתי ה' לנגדי תמיד והוא מעלה גדולה אין גדולה ממנו. ועתה תבין מאמר חז"ל. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו היו לש"ש ע' ביצה פ"ב. ועוד לאלוה מלים לפרש ע"פ מאמר רבה בר רב הונא מעלה יתירה יש בין ישראל וכו'. דאלו בישראל כתוב והייתי להם לאלהים וגו'. ע' קדושין ע' אכן סר מר טרדות הדפוס וגדולה היא אלי לכן קצרתי: [בפסוק ונאספו שמה]

שפתי חכמים

הבטחתו אבל לא על המזבח זה דוקא ומ"ש וכל אשר תתן לי וגו' דמשמע שאם לא ישמור לו ההבטחות לא יעשר ל"ק די"ל דה"ק אבל כל אשר תתן לי עשר וגו' אף אם לא תשמור ההבטחות. ומהרש"ל כתב ול"נ שכך אמר יעקב אם תשמור ההבטחות אז עשר אעשרנו שתי מעשרות ואם לאו אעשר פעם אחת וכן עשה עכ"ל: ט שפירושו היו משקים וכן ונאספו וגללו עתיד במקום הוה ופי' היו נאספים והיו גוללין תמיד: י ר"ל שכך הי' ראוי לכתוב והנה ג' עדרי לאן רובצים עליה ולמה רובצים משום ונאספו שמה וגו' ולמה ונאספו מפני שהאבן גדולה ע"פ הבאר: כ הא דלא מביא התרגום מיד לעיל על ישקו העדרים ועל ונאספו משום דכאן כתיב וגללו ומתרגם ומגנדרין דהוא ל' הוה ובסמוך נמי כתיב וגללו ומתרגם ויגנדרון דהוא ל' עתיד א"כ מוכח בהדיא מן התרגום דכל הפסוק מדבר לשון הוה אבל גבי ישקו לא מוכח מתוך התרגום דלא כתיב ב"פ ישקו אלא לעיל כתיב ישקו וכאן כתיב והשקינו וכן כל הלשונות

רש"י

כך מפורש בב"ר: (ב) ישקו העדרים. משקים ט הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו. רגילים היו להאסף לפי שהיתה י האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו ומגנדרין. כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון כ עבר לפי שכל דבר ההוה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן. הטעם בבל"ף ותרגומו אתיא. ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים

הליכת יעקב לחרן

רולה. וכן וישא יעקב רגליו. לא הרגלים נשאו את יעקב. ר"ל בתחלה כסבור יעקב שבמקרה הוא הולך לחרן מחמת שנאת עשו הוא מוכרח לברוח לחרן. וזה הי' נקרא שרגלי יעקב נושאים את יעקב. ר"ל הסבות והמקרות שקרו ליעקב המה נושאים אותו לחרן [כמ"ש המי"כ ע"פ ויברך ה' אותך לרגלי כלומר בסבתי]. אבל אחר ענין החלום שהראה הקדוש ברוך הוא ליעקב כי לא במקרה הי' כל מה שאירע לו עם עשו והכל הי' מאתו ית'. ע"כ אמר וישא יעקב רגליו. יעקב נשא כל סבותיו. יעקב בעצמו הי' מוכרח לילך לחרן לישא שם בנות לבן שמהן יבנה כל בית ישראל. רק זה הענין הביא את הסבות שיסבו בלכתו לחרן. וגם הסבות בעצמן כל סבה וסבה היתה תכלית בפני עצמה כמו שיבואר:

ויהי

נחל קדומים

דבר שנהגו אבותיו צריך לקיים מדין תורת המנהגות והיינו רבותיה דיעקב אע"ה לתת חומש וז"ש עשר אעשרנו דהיינו חומש כמ"ש בכתובות דף ן'. ואף שאני מוסיף תוספת מרובה ובתוספת שרי על מנת לקבל פרס אני דעתי הכל לשמך ולזכרך וזהו עשר אעשרנו חומש ל"ך לשמך דוקא ולא לקבל פרס ח"ו. ובעניותי כתבתי בקונטריס פני

מרפא לשון

ומה שקראו יעקב בית אלהים אינו אלא ע"ש העתיד ובאותה שעה אין כוונתו אלא על בית הבחירה. וזה שער השמים — ודין תרע קביל שמיא. טעם קביל שמיא בכאן כענין צית שמיא שבב"מ וכמשנ"ת בפרשת נח ע"פ ומגדל וראשו בשמים ולפי הנאות לענין אמר קביל ולא צית ועניננו הוא שזה המקום קדוש דבק אל השמים ולכן הוא כדמות שער למי שירצה להסתכל בלבו אל השמים ואין בכל מקום שער לפנות אל השמים אלא זה וצריך לפנות אליו וממנו יפנה לנגד השמים וענין זה ידוע לי"ח מתוך ציור העולמות וז"ש שלמה המלך ע"ה בתפלתו והתפללו אליך דרך ארצם שאמר כן לפי ששם שער השמים לעלות התפלה משם דווקא שאם אין בהמ"ק שער השמים אלא מכוון כנגד שער השמים היה ראוי שנתפלל כנגד השמים עצמה כיון שכל הארץ כגרגיר חרדל באמצע השמים וכולה תחת כוכב אחד. יט. שם המקום ההוא — שמיה. ה"ג במפיק. בית אל — קרא ותר' שמעתה היא שם עצם ותשמיש חול למקום ההיא

מסורת הקריאה

שיש הפסק בין שני הטעמים יותר ממלך אחד כמו ועשית פרכת מ"ש (ב) באר, הבי"ת רפה: (ג) וגללו, הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגינו, מ"ש: (ה) הידעתם, כתב הראב"ע בצחות אות ה', ואם היה האות שאחרי הה"א יו"ד לא ידגישוהו רק ישיבו השוא שהי' נע להיותו נח, כמו הידעתם את לבן, והוא בטפחא: (ו) באה, מלרע, והוא חד מן י"א בטעם מלרע נמסר במס"ר ואלו הן, א' רחל בתו באה, דין, ב' ארחת ישמעאלים (לקמן ל"ז כ"ה) ג' והעגלה באה (ש"א ו' י"ד) ד' הנני אחריכם (שם כ"ה י"ט) ה' ומחשבתיהם באה (ישעיה ס"ו י"ח) ו' קול שמועה הנה באה (ירמיה י' כ"ב) ז' באה תרשיש (יונה א' ג') ח' לא תעלה ולא באה (זכריה י"ד י"ח) ט' ועץ חיים תאוה באה (משלי י"ג י"ב) י' ובזה הנערה (אסתר ב' י"ג) י"א בערב היא באה (שם ב' י"ד) וכל מלכים ויחזקאל דכותיה מלרע במ"ב מלעיל וסי' והשמועה באה (ש"א

הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ
רְעוּ׃ ח וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר
יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן
מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃
ט עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל ׀ בָּאָה
עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה
הִוא׃ י וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־
רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן
לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־
הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־
צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ יא וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב
לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּד
יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי

תרגום אונקלוס

כְּנִישׁ. אַשְׁקוֹ עָנָא וְאִיזִילוּ רְעוֹ: ח. וַאֲמַרוּ לָא נִכּוֹל. עַד דְּיִתְכַּנְשׁוּן כָּל עֶדְרַיָּא. וִיגַנְדְּרוּן [נ"י וִינַדְּרוּן] יָת אַבְנָא. מֵעַל פּוּמָא דְּבֵירָא. וְנַשְׁקֵי עָנָא: ט. עַד דְּהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן. וְרָחֵל אֲתָת. עִם עָנָא דִּלַאֲבוּהָא. אֲרֵי רָעִיתָא הִיא: י. וַהֲוָה. כַּד חֲזָא יַעֲקֹב יָת רָחֵל. בַּת לָבָן אֲחוּהָא דְּאִמֵּיהּ. וְיָת עָנָא דְּלָבָן אֲחוּהָא דְּאִמֵּיהּ. וּקְרֵיב יַעֲקֹב. וְגַנְדַּר [נ"י וְנַדַּר] יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְּבֵירָא וְאַשְׁקִי. יָת עָנָא דְּלָבָן אֲחוּהָא דְּאִמֵּיהּ: יא. וְנַשִּׁיק יַעֲקֹב לְרָחֵל. וַאֲרֵים יָת קָלֵיהּ וּבְכָא: יב. וְחַוִּי יַעֲקֹב לְרָחֵל. אֲרֵי בַּר אֲחָת אֲבוּהָא הוּא. וַאֲרֵי בַּר

תפסיר הרס"ג

עאדה כביר. וליס הו וקת אנצ'מאם אלמאשיה. אסקו אלג'נם ואמצ'ו ארעוהא: ח) קאלו לא נטיק ד'לך. אלי' אן יגתמע רעא אלקטוע. וידחרגו אלחגר ען פם אלביר. ונסקי אלג'נם: ט) בינאה יכ'אטבהם. ואד' קד אתת רחל. מע ג'נם אביהא. לאנהא ראעיה: י) פכמא ראי' יעקב רחל. אבנה' לבן כ'אלה. וג'נם לבן כ'אלה. תקדם ודחרג אלחגר ען פם אלביר. וסקי' ג'נמה: יא) פקבל יעקוב רחל. ורפע צותה ובכי':

נוה שלום

וכו' ע"ל (כח ד). (יב) אחי אביה, אבן

אבן עזרא

פועל: (ט) ורחל באה. מלעיל והוא פועל עבר: (יב) ויגד יעקב לרחל. מאוחר וטעמו וכבד הגיד יעקב לרחל ואחר כן

אבי עזר

היה מנית הל' השתמש בגזרת אסיפה בל' נפעל כמו ונאספו עלי והכוני. נאספו עלי נכים. כי לא יאספו אנשים יחדיו. כ"א ע"י איש המאסף אותם. לכן נקראים לתולדותם. גם אפשר לפרש בדרך רחוק: על דרך ועמשא לא נשמר: (ג) [וירא מלה זרה וכו'] מ"ש הרב לחסר ו'. פי' שלא תוכל לומר ירא בלא ו'. ולא תוכל לומר כן עם משרתי יו"ד לומר ונרא ותרא ואירא שהם חברו אותן. וכתב הרד"ק שעשו כן מפני רוב השתמשות יו"ד איתי"ן שנו נקודתם בהתחבר עמה ו'. ונקדו בפתח וירא בלבד. ודברי הרב עולים יפה שלא להתערב עם גזרת ירה שהעתידים ממנה אייר ייר תיר ניר. כתוב מעוט מ"ש הרב עם סבירי יו"ד. היינו אותיות כשתיל אב המון שהמה משרתים שלא תוכל לומר ונן וירא כמו אמרם אמרתם וכו'. וכתב שכן הוא בספר מאזנים ולא אמר כלום כי מלינו וארא הו בישועתי אשר ארלך. ויראס את בית נכותה ארחנו כפלאות. ומחורתא כדפרש"י. וכן מלאתי באהל יוסף גם נעלם מן מטוט מ"ש הרב בצחות דף ל"ח בדקדוק וירא בלבד. ולאחר העיון ראיתי גם בס' מאזנים דף ט"ז כאשר דברתי: (ד) (מאין שאלה על מקום ולאמרו בלא מ' לא יתכן וכו') הכותן רוזנים לאין הוא בלא מ'. ופי' אפס ותוהו וכן הם אתם מאין. וכן לדעת ר' יוחנן בסוטה פ"ג והחכמה מאין תמצא: (ו) (והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תואר השם וכו') כיון שאין בלה"ק מלות מיוחדות להורות על הזמן בינוני ומה שאנחנו קוראים בינוני המה שמות הפועלים והפעולים כדמות תוארים. ומשמשים במקום בינוני כי אין מלות מיוחדות לבינונים. כיון שאין הזמן בינוני נמצא והוא מורכב מן עבר ועתיד. וזה שכ' הרב תואר השם כמו פועל

תולדות אהרן

ויהי כאשר. מגילה י: ויגד יעקב. מגילה יג בתרא קנג:

בעל הטורים

(ט) כי רועה היא. ב' במס' הכא ואידך שן רעה ורגל מועדת אותו פסוק נדרש בגליות וכן כי רעה הוא נדרש ג"כ בב"ר בגליות: (י) ויגל. ב' הכא ואידך ויגל כבודי שכיון שראה אותה שרתה עליו רוה"ק וזהו ויגל כבודי כדכתיב עורה כבודי. ד"א אימתי ויגל כבודי כשיתקיים ויגל את האבן כשיסור יצה"ר שדומה לאבן:

רשב"ם

(ח) עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן. והאבן גדולה על פי הבאר. שלא יפול שם אדם. או שלא ישאבו ממנה שאר בני אדם: (י) ויגל את האבן. לבדו. להודיע גבורתו בא הכתוב:

רש"י

לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול כלו' אם שכירי יום אתם לא שלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכם אעפ"כ לא עת ל האסף המקנה וגו' (ב"ר): (ח) לא נוכל. להשקות לפי מ שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא ל' עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית נ להודיעך שכחו גדול (ב"ר): (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו ם לקבורה ד"א לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום. לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להורגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לציווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו (לעיל יג) אנשים אחים אנחנו. ומדרשו אם לרמאות הוא

שפתי חכמים

אינן שוין חוץ מן וגללו: ל דק"ל דהפ' כופל הענין דכיון שאמר הן עוד היום גדול לא הי"ל תו למכתב לא עת האסף המקנה דודאי כן הוא לכך מפרש דשני ענינים הם: מ פי' וא"א לגוללה כדפירש"י לעיל מרוב כבדה ולא שכך הסכימו ביניהם: נ פי' כיסוי מהצלוחית ר"ל שלא גלל האבן כמו הרועים אך בקל ודייק זה מדכתיב ויגל שהוא לשון גילוי ולא כתיב ויגלל: ם ולפ"ז קשה אם היתה אומרת לו למה אתה בוכה בודאי לא הזכיר לה מיתתה וא"כ מה השיב לה לכ"פ ד"א וה"ה לאוד קשה

שיחת יעקב ורחל

(י) ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וגו'. הנה שלשה פעמים נזכר בפסוק זה אחי אמו ומה היתה הנשיקה והבכיה. והנה רש"י פי' לפי שצפה ברה"ק שאינה נכנסת עמו לקבורה וקשה למה עכשיו הראו לו מן השמים ענין קבורת רחל. מה שייכות יש להקבורה עם הנשיקה. והנראה כי וע"ק יעקב ראה פה שתי ראיות ראה את רחל ואת הצאן אשר הביאה אל הבאר. כמו שאמר הכתוב ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וגו' ואת צאן לבן וגו'. בתחלה וישק יעקב את צאן לבן ואח"כ וישק יעקב לרחל. מדוע התקרב יעקב עצמו אל הצאן יותר מהתקרבותו לרחל. הלא כל עיקר הליכת יעקב לחרן הי' לקחת לו אשה מבנות לבן ולא בשביל להשקות צאן לבן. ומדוע לא דבר תחלה עם רחל ולנשק אותה ולספר לה מי הוא. ואח"כ ישקה הצאן. אבל ידוע דברי רז"ל כי בזווג ראשון מכריזין בשמים ארבעים יום קודם יצירת הולד בת פלוני לפלוני. ומדוע קודם יצירתו דוקא. הלא הכרזה זו יכול היות אף אחר שיגדלו קודם השידוכין. אבל גם זה ידוע כי עיקר אהבה הוא אהבה שאינה תלויה בדבר. ואם אהבת איש ואשתו הוא רק מחמת הנאה וטובת עצמם היא אהבה התלויה בדבר. ואינו שרוי השלום ביניהם לעולם. כי פעמים רבות יקרה בין איש לאשתו שהאהבה התלויה בדבר בטלה לזמן מה. כמו בנדתה או בלידתה. או סבה אחרת מלדה. או מלדו

מרפא לשון

ולא לשמים ועיין לקמן ל"ה ז'. כ. וידר יעקב נדר — וקיים יעקב קיים. פי' נשבע שבועה ולא תרג' ונדר נדר כתרג' איש כי ידור נדר לפי שאין נקרא נדר ממש אלא הנודר הרי עלי כך וכך בהפלאה דומיא דנודב ואומר הרי זה אבל בכגון זה שהאומר אם אזכה לממון אקיים מצות מעשר אינו נדר אלא שבועה ע"ד נשבעתי ואקיימה ולכן תרגמו בלשון שבועה והשבועה נק' נדר כמ"ש אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב ודו"ק. והיה ה' — ויהי מימרא דיי'. טעמו שהוא ל' תנאי כהנחת הטעמים וכפי' רש"י ז"ל ולזה אמר ויהי מימרא דה' לי לאלה לומר שבמאמרו יגזור לקיים לי הבטחות אלו שהבטיחני ואינו ל' נדר כמ"ש הרמב"ן ז"ל שא"כ היל"ל ויהי ה' לי לאלה ודו"ק. כב. יהיה בית אלהים — תהי דאיהי פלח עלה קדם ה' תרג' כן לפי שאין טעם שתהיה בית אלקים בלתי שיעשה עליה שום דבר כמ"ש הרא"ם ז"ל א"נ תרגמו אחר הסיבה כי העבודה היא הסיבה להיות בית אלקים. עשר אעשרנו — חד מן עשרא אפרשיניה. לא תרג' עשרא אעשריניה כמו שתרג' עשר תעשר לפי שאין נקרא מעשר אלא מעשר הארץ

מסורת הקריאה

ב' כ"ח) באה הצפירה (יחזקאל ז' ז'): (ח) ויאמרו, נמסר עליו ג' ר"פ בטעם זרקא וסי' א' דין, ב' המבלי (שמות י"ד י"א) ג' הנשארים (נחמיה א' ג'): וגללו, הלמ"ד בשוא כמנהגינו מ"ש: (ט) באה, מלעיל עיין רש"י ועיין לעיל פסוק ו': רעה, העי"ן בקמץ ומלרע, ונמסר עליו ג' בג' לישני ב' מלרע וא' מלעיל וסי' דין, לשון מרעה, ב' רעה התרועעה (ישעיה כ"ד י"ט) לשון שבר והוא מלעיל, ג' שן רעה (משלי כ"ה י"ט) לשון רעה כפירוש התרגום איך שנא בשתא: (י) ויגל, מלעיל, ונמסר עליו ב' בתרי לישני ומלעיל וסי' דין לשון גלילה, ב' ויגל כבודי (תלים

בֶּן־רִבְקָה הוּא וַתָּרׇץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃
יג וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע ׀ יַעֲקֹב
בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרׇץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ
וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר
לְלָבָן אֵת כׇּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
יד וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי
אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים׃ טו וַיֹּאמֶר
לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי
חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃
טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה

תרגום אונקלוס

רִבְקָה הוּא. וּרְהַטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָא: יג. וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן. יָת שֵׁימַע יַעֲקֹב בַּר אֲחָתֵיהּ. וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפֵּיף לֵיהּ וְנַשֵּׁיק לֵיהּ. וְאַעֲלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ. וְאִשְׁתַּעִי לְלָבָן. יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין: יד. וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן. בְּרַם. קָרִיבִי וּבִסְרִי אַתְּ. וִיתֵיב עִמֵּיהּ יְרַח יוֹמִין: טו. וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב. הֲמִדְּאַחִי אַתְּ. וְתִפְלְחִנַּנִי מַגָּן. חַוִּי לִי מָא אַגְרָךְ: טז. וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן. שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה. וְשׁוּם

תפסיר הרס"ג

יב) ואכ'ברהא. אנה אבן עמתהא אבן רבקה. פחאצ'רת ואכ'ברת אבאהא: יג) פלמא סמע לבן. בכ'בר יעקוב אבן אכ'תה. חאצ'ר תלקאה זעאנקה וקבלה. ואדכ'לה אליי מנזלה. ואכ'ברה. גמיע הד'ה אלאמור: יד) קאל לה לבן. אמא אנת עצ'מי ולחמי. פמכ'ת ענדה שהרא: טו) ת'ם קאל לה לבן. ואן כנת קריבא מני. פתכ'דמני מגאנא. אכ'ברני מא אגרתך: טז) וכאן ללבן

נוה שלום

עמתהא, בן אחות אביה. (יג) ויחבק לו, פעאנקה, שם ידיו על צואריו והדביקו אליו, וינשק לו, וקבלה, נשיקת שפתים. (טו) הכי אחי, ואן כנת קריבי. ואף שאתה קרובי. דרך לה"ק לכנות קרובי המשפחה בלשון אחוה כמו כי אנשים אחים אנחנו, וגם אמנה אחותי בת אבי היא, ואפליו קרובים מבני השבט כמו

חלק הדקדוק

הידעתם והוא פשוט ועיין במחברת שבריש התיגאן וכמו הילדים היחברך שוב ראיתי בתא"ג שכ' מהריב"ש שכ' על זה וז"ל השוא שתחת היו"ד נ"ח ע"כ: יג) ויספר ללבן את כל הדברים האלה, תיבת *את בטפחא בתיגאן הישנות: [ותיבת הדברים במארכא.

אבן עזרא

וישק ורבים כמוהו: (יג) את כל הדברי' האלה. דברי הברכה: (יד) חדש ימים. כבר פירשתיו: (טו) משכרתך. על משקל

אבי עזר

שהוא נאמת תואר. אך הוא מושאל לפעלים. ותימ' על הרב שלא כ' כאן חס' ה' כמ"ש

רשב"ם

(יג) את כל הדברים האלה. שאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו:

(יד) אך עצמי ובשרי אתה וגו'. ויפה כוונת לבא אלי: (טז) וללבן שתי בנות. והפסיק תשובת דבריו

בעל הטורים

(יג) שמע. ב' במס' שמע יעקב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור מתי יהיה זה מקויים כשבא שמועת גאולת יעקב: ויחבק לו וינשק לו. תחלה חבקו לראות אם הוא חגור מעות במתניו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טובה בפיו: ויחבק לו וינשק לו. ב"ג' חיבקו לגזול מה שעליו:

רש"י

בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה. (ב"ר) לפי שאמה מתה ע לא היה לה להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו. (ב"ר) כסבור ממון הוא פ טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים צ הביא והנם בחיקו (ב"ר): וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא ק והם בפיו (ב"ר): ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ר ושנטלו ממונו ממנו:

(יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה ש הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים ת וכן עשה ואף זו לא להנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה א תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר והוסיף וי"ו בראשה היא הופכת

שפתי חכמים

איך לדיק כזה יבכה על חסרון ממון. מהרש"ל: ע דברבקה כתיב ותגד לבית אמה לכ"פ אמה מתה: פ דאל"כ למה רץ: צ כלומר כיון שלא רץ אלא בשביל הממון א"כ למה חבק אותו לכ"פ וכו': ק מהרש"ל. אין דרך להביא אבנים טובות בפיו אלא י"ל שדרך העולם כשאדם מביא אבנים טובות מביאם בסתר ואין מגלה אותם לכן אמר אנשק אותו ואפייסנו כדי שיגלה לי מה שיש לו עכ"ל: ר דאל"כ מאי את כל הדברים האלה: ש ר"ל כי כל אך הוא מיעוט לז"פ מעתה וכו': ת וא"ת מנ"ל לרש"י שדוקא חדש ימים וי"ל כיון שעשה כך כמ"ש וישב עמו חדש ימים למדנו שמתחלה כך א"ל: א פי' אין התימה כזה נופל על אחי אתה כי באמת אחים היו כמו כי אנשים אחים

שיחת יעקב ורחל

מלדו. אבל כשיש ביניהם אהבה השניה ג"כ. היא האהבה שאינה תלויה בדבר אם האחת בטלה. תשאר השניה. אבל אהבה שאינה תלויה בדבר הוא מצד השתוות המדות. ע"כ מכריזין למעלה קודם יצירת הולד בת פלוני לפלוני. כדי שהמלאך הממונה על ההריון ידע קודם יצירת הילדים איזה ולד זכר יזדווג עם בן זוגו הנקבה כדי שבילרתן ישוה מדותיהן ודעותיהן שיוכלו לדור באהבה וחבה. כמ"ש חז"ל המלאך הממונה על ההריון שואל טפה זו מה תהא עליה חכם או טיפש וכו'. ע"כ גבי יעקב שילא מבית אביו על מנת כן שישא אחת מבנות לבן לו לאשה. כמצווה מאביו ואמו. חשב בלבו שעוד קודם שיראה בתו של לבן תתעורר בלבו אהבה אליה. אותה אהבה שאינה תלויה בדבר. רק בהשתוות הדעות והמדות. וכאשר הרועים אמרו לו שרחל תבא הנה עם הצאן סבור יעקב כי בטח כשיראנה תתעורר בלבו אהבה שאינה תלויה בדבר. אבל לא מצא בלבו שום אהבה אליה. ע"כ תחלה השקה הצאן. ועוד לא התעוררה אהבה בלבו ונשקה. אולי מזה תתעורר אהבה בלבו. וכיון שראה שאף בנשיקה לא התעוררה האהבה לא בלבו ולא בלבה. סבר כי מסתמא אינגה זווגו ע"כ ויבך. על כי לא זכה לקחת לו לאשה נערה נוטה כמוה. ומספר הכתוב שאף מצד התולדה הי' צריך להיות בהם אהבה שאינה תלויה בדבר. כי ידוע מאמר חז"ל כי רוב בנים דומין לאחי האם. ובנות מתיחסות לאב. נמצא כי צריך להיות השתוות הדעות והמדות ביעקב ורחל מצד התולדה לבד מצד הזווג. וזה שאמר הכתיב ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אחי אמו. רחל מתיחסת אחר אביה וגם הוא מתיחס אחר אביה כי אחי אמו הוא. והיה צריך להמצא בקרבם אהבה מצד התולדה. ועוד הי' צריך להתעורר אהבה מחמת טוב לבה ומדה זו הכיר בה מצד הנהגת הצאן. ועוד הרגיש בעצמו אהבה להצאן. מחמת שהצאן הם של לבן שהוא אחי אמו. ויגל את האבן וישק את הצאן. מחמת כי הצאן הם של לבן שהוא אחי אמו. ע"כ תמה יעקב עוד יותר. אם להצאן התעוררה אהבת התקרבות בלבי. מחמת כי צאן לבן המה [כי מדוע לא התעוררה אהבה בלבי להצאן של שלשת הרועים לגול האבן מעל הבאר ולהשקות צאנם. אין זה רק מחמת התקרבות של לבן מצד התולדה. ומדוע לא תתעורר בלבי אהבה לרחל] ע"כ וישק יעקב לרחל. וכאשר ראה שאין בו שום התעוררות אהבה אליה לא מצד התולדה ולא מצד הזווג. ע"כ וישא קולו ויבך בכי גדול. ומחמת כי שערי דמעות לא ננעלו הראו לו מן השמים כי לא תקבר עמו במערת המכפלה. ולא יהיו נאהבים ונעימים רק בחייהם אבל במותם יפרדו. כי רחל פקי' אלא יעקב זווג שני ועל זווג שני אין מכריזין. ולא בהם אהבה אחרת רק אהבה התלויה בדבר:

ויאמר

נחל קדומים

דוד בהעלותך דהוציא חומש גם מהבנים דהיינו לוי וישכר ע"ש באורך בס"ד: יב (ח) ויגד יעקב [illegible]חל כי אחי אביה הוא. אמרו במדרש א"ל רחל אית לי אבא רמאה א"ל אחיו אנא ברמאות וכו' א"ל ומי שרי לצדיקי לסגויי ברמאות' א"ל אין עם עקש תתפתל. אפשר לרמוז בפסוק כי היצה"ר סט"א וצריך לילך עמו ברמאות וזהו עם עק"ש ע' רומז לעשו. ק"ש ת' איש שהם מקור הסט"א ומשם היצה"ר תתפתל. ומהיצה"ר הביא ראיה יעקב דכתיב עם עקש תתפתל והוא היצה"ר וכן יעשה לאביה ושרי ואריך. וזה רמז

מרפא לשון

ומעשר בהמה שחייבה תורה ונהגו לקרותו כן ב' עצם אפי' לא נשאר אלא קצת ממנו. כט. ג. וגללו את האבן — ומגנדרין ה"ג. ובנוס' ישנות ומנדרין וכן וגללו תנינא ויגדרון וכן ויגל ונדר וביא"ר הביא תרג' ויגל וגדר וצ"ע. ה. הידעתם את לבן —

מסורת הקריאה

ט"ז ט') לשון גילה ושמחה, ושניהם מלעיל: (יג) כשמע, הכ"ף רפי, שמע השי"ן בצירי ונמסר עליו ה', ועיין שמות כ"ג א': הכי, חד מן ה' רפין עיין לעיל כ"ז ל"ו: (טו) אחי, מלרע ואיננו נסוג אחור לטעם המבואר לעיל כ' ה': אתה, מלעיל והוא חד מן י"ד זקפין מלעיל ונמסרו לעיל כ"ב י"ב: משכרתך, התי"ו בסגול, ונמסר עליו לית פתח (ור"ל סגול) ואחד משכרתך שלמה (רות ב' י"ב) שם התי"ו בצירי: (יח) אעבדך, מלרע בפשטא אחד לבד בכ"ף, והבי"ת בקמץ חטף והדלי"ת בשוא נח, כמו אעזבך

לֵאָ֔ה וְשֵׁ֥ם הַקְּטַנָּ֖ה רָחֵֽל׃ יז וְעֵינֵ֥י
לֵאָ֖ה רַכּ֑וֹת וְרָחֵל֙ הָֽיְתָ֔ה יְפַת־תֹּ֖אַר
וִיפַ֥ת מַרְאֶֽה׃ שלישי יח וַיֶּאֱהַ֥ב יַעֲקֹ֖ב
אֶת־רָחֵ֑ל וַיֹּ֗אמֶר אֶֽעֱבָדְךָ֙ שֶׁ֣בַע
שָׁנִ֔ים בְּרָחֵ֥ל בִּתְּךָ֖ הַקְּטַנָּֽה׃ יט וַיֹּ֣אמֶר
לָבָ֗ן ט֚וֹב תִּתִּ֣י אֹתָ֣הּ לָ֔ךְ מִתִּתִּ֥י אֹתָ֖הּ
לְאִ֣ישׁ אַחֵ֑ר שְׁבָ֖ה עִמָּדִֽי׃ כ וַיַּעֲבֹ֧ד
יַעֲקֹ֛ב בְּרָחֵ֖ל שֶׁ֣בַע שָׁנִ֑ים וַיִּהְי֤וּ
בְעֵינָיו֙ כְּיָמִ֣ים אֲחָדִ֔ים בְּאַהֲבָת֖וֹ
אֹתָֽהּ׃ כא וַיֹּ֨אמֶר יַעֲקֹ֤ב אֶל־לָבָן֙
הָבָ֣ה אֶת־אִשְׁתִּ֔י כִּ֥י מָלְא֖וּ יָמָ֑י

תרגום אונקלוס

וּזְעֵירְתָא רָחֵל: יז. וְעֵינֵי לֵאָה יָאֲיָן. וְרָחֵל. הֲוָת. שַׁפִּירָא בְּרֵיוָא וְיָאְיָא בְּחֶזְוָא: יח. וּרְחֵים יַעֲקֹב יָת רָחֵל. וַאֲמַר. אֶפְלְחִנָּךְ שְׁבַע שְׁנִין. בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ זְעֵירְתָא: יט. וַאֲמַר לָבָן. טָב דְּאֶתֵּין יָתַהּ לָךְ. מִדְּאֶתֵּין יָתַהּ לִגְבַר אָחֳרָן. תִּיב עִמִּי: כ. וּפְלַח יַעֲקֹב. בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין. וַהֲווֹ בְּעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין זְעִירִין. בִּדְרָחֵים יָתַהּ: כא. וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יָת אִתְּתִי. אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵי פּוּלְחָנִי.

תולדות אהרן

ועיני לאה. בתרא שם:

תפסיר הרס"ג

אבנתאן. אסם אלכברי׳ לאה. ואסם אלצג׳רי׳ רחל: יז) ועינא לאה חסנאואן. ורחל כאנת. חסנה׳ אלחליה ואלמנצ׳ר גמיעא: יח) פאחב יעקוב רחל. וקאל אכ׳דמך סבע סנין. ברחל אבנתך אלצג׳רי: יט) קאל לבן. אלאצלח אן אעטיהא לך. מן אן אעטיהא לרגל אכ׳ר. קם ענדי: כ) פכ׳דמה ברחל סבע סנין. וכאנת ענדה כאיאם יסירה. מן מחבתה להא: כא) פקאל לה יעקוב אעטני זוגתי. אד׳ קד כמלת איאמי.

בעל הטורים

(יז) ועיני לאה רכות. ג' ר"פ. הכא ואידך ועיני ישראל כבדו מזוקן ועיני רשעים תכלינה למה היו עיניה רכות לפי שהיתה יריאה שמא תנשא לעשו וכן ועיני ישראל כבדו מזוקן לפי שראה ירבעם ואחאב יצאו ממנו וזה הוא ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו כשביל ועיני רשעים. רכות שנים. ועיני לאה רכות. אם ידבר אליך רכות אעפ"כ לא היה אוהב אותה:

רשב"ם

של יעקב כי לפי שהיה לו שתי בנות והקטנה מצאה חן בעיניו לפיכך ביקש את הקטנה: (יז) רכות. נאות ווי"ש בלע"ז. וכלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה. ועינים שחורות אינן רכות כלבנות: יפת תואר. כמו במחוגה יתארהו. דפוס החוטם והמצח והפה והלחיים: יפת מראה. לבן ואדמדם: (כא) כי מלאו ימי. שבע שנים עבדתיך:

רש"י

התיבה להבא: (יז) רכות. (ב"ב קכ"ג) שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ב ובכתה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תאר. הוא צורת הפרצוף לשון (ישעיה מד) יתארהו בשרד קונפא"ס בלעז (ניירקעל): מראה. הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים. (ב"ר) הם ימים אחדים שאמרה לו אמו ג וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו ד כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה. כל הסימנים הללו למה לפי שהיה יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק ת"ל בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל הקטנה ה ואעפ"כ לא הועיל שהרי רמהו: (כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה אימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר

שפתי חכמים

אנשנו ועוד האחי אתה מבע"ל אלא התימה נופל על ועבדתני חנם: ב ר"ל וכי בא הפסוק לספר בגנות של הצדקת לכ"פ לפי שהיתה וכו' ומתוך גנותה תלמוד שבחה. וא"ת דמשמע דגם לאה היתה יפת תואר אלא שעיניה היו רכות וא"כ אין זה ההיפך של ורחל היתה יפת תואר וגו' אלא כן הל"ל ועיני רחל יפות וי"ל כיון שעיניה לא היו יפים גם היא לא היתה יפה כדאמר בגמרא כלה שעיניה יפות כל גופה אין צריך בדיקה וא"כ נופל שפיר עליו ורחל היתה יפת וגו' וק"ל: ג דאל"כ איך עבר על מצות אמו: ד כלומר הסברא נותנת משום שאהב את רחל יהיו ימים מועטים כמו זמן ארוך כמו דכתיב תוחלת ממושכה מחלת לב אע"כ צ"ל כימים אחדים שאמרה לו אמו וק"ל: ה וא"ת לא הי"ל רק בתך הקטנה וי"ל דאי לא היה אומר רחל היה נותן לו זלפה דהיתה נמי בתו מפלגש כדפרש"י לקמן והיתה קטנה יותר מרחל וא"ל למה לא היה ירא יעקב שמא ישנה שם זלפה בשם רחל ויתן לו זלפה ששמה רחל בתו הקטנה וי"ל דזלפה אינו בתו ממש כיון דהיתה הפלגש וגם אין שנה רחל אלא שישנה את שמה לרחל ומשום שני רמאות לא היה ירא ועי"ל שאם לא אמר רק בתך הקטנה שמא תלד אשתו עוד בת ויתן אותה ליעקב כיון שהנשואין לא היו אלא אחר שבע שנים של עבודה ואף שתהיה קטנה הא תהא ראויה לביאה אחר כך שהרי יצחק נשא רבקה שהיתה רק בת שלש שנים וגם כן לא היתה ראויה לביאה והמתין לה עשר שנים ולא יעשה שום רמאות בעולם שהרי התנאי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) ועיני לאה רכות. לשון רך וטוב כלומר שהיתה נראית יפה מתוך שהיו עיניה יפות ונראית רכה וילדה אבל רחל היתה משובחת ביפיה אלא שהיו עיניה כאובות מן הבכי לפי שראתה שתפול לגורלו של עשו לפי שהיתה עקרה ויגרשנה יעקב וישאנה עשו:
(כא) כי מלאו ימי. כמנין מלאו שנים היו לי כשבאתי אצלך כי בן ס"ג היה כשנתברך וי"ד נטמן הרי ע"ז שנים כמנין מלאו:

ביאור כונת רש"י ז"ל

(כא) ויאמר יעקב ללבן הבה את אשתי וגו'. ופי' רש"י וכי קל שבקלים אומר כן אלא שהי' רוצה להעמיד תולדות. נוכל לפרש ולבאר כונת רש"י ז"ל הוא כי כבר נודע מ"ש הרמב"ן ז"ל והובא בשל"ה ור"ח דהזווג כשהוא בקדושה הוא ענין קדוש. ואם הוא מצד התאוה הוא לחרפה. וידוע שיעקב אבינו הי' פ"ד

ויאסוף

נוה שלום

ומן בני בנימין אחי שאול. (יז) רכות. חסנאואן תרגם כפי כוונת הכתוב לא כפשוטו וכת"א יאין, שלא בא הכתוב אלא לספר יופי תאר האמהות לא לגנות את האחת ולשבח את האחרת ועיין לקמן (לט כג), מראה, ואלמנט"ר בפתחין.

חלק הדקדוק

ר"ח] יח) ויאמר אעבדך הקמץ שבבית חטף ועיין מה שכתבתי לעיל בתיבת אעזבך: כא) כי מלאו ימי השו"א שתחת הלמ"ד נע כי הוא עין

אבן עזרא

מתכונות הלבנים: (יז) רכות. כמשמעו. ויש שואלים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבותיהם כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות צורתן להיות שוות. ובן אפרים אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא הה' חסר אלף: יפת תואר. כמו ותאר לכם הגבול. כל אבר כעין והאף והפה יפה. ומראה הכל יפה. או מראה על עין הפנים הנרא': (כ) ויעבד

אבי עזר

גבי ורנקה שומעת ופרעה חולם: (יז) יפת תואר (כמו ותאר לכם הגבול) דעת הרב שתתכונת הפנים כמו האף והעינים ופה כולם נכונו יחד כמו צייר אומן שמצייר הכל לפי גדלם ולפי מרחקם וזה יפת תואר כאילו מתואר בשרד. ויפת מראה קאי אכל הנך. שהמה גם יפים למראה בצבע הפנים לבנות ואדמימות והנכון אצלי שהמה שמות נרדפים. ומלאות הל' לכפול הדבר במלות

מרפא לשון

הידעתון. ויאמרו ידענו — ידעין. ה"ג וקשה מה טעם נשתנה ל' התשובה מל' השאלה או יאמר בשניהם ל' בינוני הידעיתון ידעין, או יאמר בב' ל' עבר ידעתון ידענא ונראה שאין גיר' זו מדוקדקת ומחוורתא כמ"ש היא"ר ז"ל וכן מצאתי בקלף ישן הגיר' הידעיתון שהוא ל' בינוני כמו ידעין וכמו דמתרג' בהפ' בשלח גדולים חקרי לב הלא ידעיתון. יב. כי אחי אביה הוא — ארי בר אחת אבוהא הוא. ה"ג ועיין מה שכתב היא"ר ז"ל. עצמי ובשרי — קריבי ובשרי. כתב היא"ר ז"ל צ"ע למה לא תרג' גרמי כמו שתרגם ובשרי ולעד"נ שתרג' קריבי הוא תרגום עצמי ובשרי דרך פתרון ענין וכדי להשוות ל' התרג' עם ל' המקרא הוסיף ובשרי הואיל וטעמה כמו קריבי כמו שתרג' איש איש אל כל שאר בשרו קריב בשריה וכמו ומבשרך לא תתעלם ואין

חומת אנ"ך

ח"ו זאת היתה לו להתפלל עליהם: ד ויאהב יעקב את רחל. שראה שהיתה נאותה לו כי ראה כי שם יעקב ורחל במאזנים ישאו יחד כי יכלו ז' ז' במספרם לא כן לאה לזה אהב את רחל. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל:

מסורת הקריאה

לעיל כ"ח ט"ו עיי"ש: הקטנה, הנו"ן דגושה: (כא) הבה, מלרע, ונמסר עליו לית בטעמא מלרע, כי כל שארא מלעיל, ועיין לעיל י"א ג': ימי, המ"ם בקמץ

וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ: כב וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־
כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה:
כג וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ
וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ: כד וַיִּתֵּן
לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה
בִתּוֹ שִׁפְחָה: כה וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־
הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת
עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ
וְלָמָּה רִמִּיתָנִי: כו וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־
יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה
לִפְנֵי הַבְּכִירָה: כז מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת
וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה
אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים
אֲחֵרוֹת: כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא

תרגום אונקלוס

וְאֵיעוֹל לְוָתַהּ: כב. וּכְנַשׁ לָבָן, יָת כָּל אֱנָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא: כג. וַהֲוָה בְרַמְשָׁא. וּדְבַר יָת לֵאָה בְּרַתֵּיהּ. וְאַעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ. וְעָל לְוָתַהּ: כד. וִיהַב לָבָן לַהּ. יָת זִלְפָּה אַמְתֵּיהּ. לְלֵאָה בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ: כה. וַהֲוָה בְּצַפְרָא. וְהָא הִיא לֵאָה. וַאֲמַר לְלָבָן. מָא דָא עֲבַדְתְּ לִי. הֲלָא בְּרָחֵל פְּלַחִית עִמָּךְ. וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי: כו. וַאֲמַר לָבָן. לָא מִתְעֲבֵיד כֵּן (י"נ יִתְעֲבֵיד כְּדֵין) בְּאַתְרַנָא. לְמִתַּן זְעֵירְתָא קֳדָם רַבְּתָא: כז. אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא. וְנִתֵּן לָךְ אַף יָת דָא. בְּפוּלְחָנָא דְתִפְלַח עִמִּי. עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אָחֳרָנִין: כח. וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן. וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא

תולדות אהרן

ויהי בבקר. מגילה יג בתרא קנג:

תפסיר הרס"ג

אדכ'ל אליהא: כב)פגמע לבן. אהל מוצ'עה וצנע להם מגלסא: כג) ולמא כאן באלעשי'. אכ'ד' לאה אבנתה. פזפהא אליה. ודכ'ל אליהא: כד) ואעטאהא זלפה אמתה. לתכון להא אמה: כה)פלמא כאן באלג'דאה. פאד'א בהא לאה. פקאל ללבן. מא ד'א צנעת בי. אליס ברחל כ'דמתך. ולם וארבתני: כו) קאל. לא יצנע כד'א פי בלדנא. אן תזוג אלצג'רי' קבל אלכברי': כז) אכמל אסבוע הד'ה. ונעטיך הד'ה איצ'א. בכ'דמה תכ'דמני. סבע סנין אכ'ר: כח)פצנע

חלק הדקדוק

הפעל: כז) עוד שבע שנים אחרות. תרגום אחרנין. תרויהון הנו"ן בחירק. משא"כ אחרות שבפרשת מקץ שבע פרות אחרות התרגום אחרנין היו"ד והנו"ן פשוטה בקמץ. והוא ע"ד מ"ש ר' עזרא כל שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו, כאן גבי שנים דאין בהם רוח חיים הנו"ן בחירק. אבל בפרשת מקץ שיש בו רוח חיים לא יתכן כי אם בלשון נקבה. ונראה בשינוי הלשון כאן מנקבה לזכר שרמז לו לבן שלא יפעול עמו בעצלות כדרך פעולת הנקבה וכן היה שפעל עמו בזריזות וכן העיד עליו הפסוק כי בכל כחי עבדתי את אביכן. וכן הוא מנוקד גם בדפוסים, ואין לנו לשנות מן הרשום אשר גבלו ראשונים. ואחר זה זכיתי ומצאתי סיוע בס' כלי חמדה, כי באמרו אחרות כיון שאינו מתרצה כמעין אותה עבודה אלא עבודה אחרת מלב ומנפש בעוז ותעצומות על הראשונות והסכים לו יעקב על הטורח הגדול המחודש והיינו ויעבוד עמו שבע

אבן עזרא

יעקב ברחל. בעבור רחל: (כז) מלא שבוע זאת. ז' ימי המשתה וזאת על

רשב"ם

(כה) והנה היא לאה. בדבר שלא נודע החלה אומר והנה. וכן והנה חלום. (כז) מלא שבוע זאת. שבעת ימי המשתה של לאה: ונתנה. ותנתן לך גם את זאת מיד בעבודה אשר תעבוד עמדי אחרי נשואי רחל: עוד שבע שנים אחרות. כדכתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו' כי

שפתי חכמים

הוא שיתן לו בתו הקטנה לכן אמר ברחל בתך הקטנה: ו שאין מדרך מוסר שיאמר השכיר תיכף שהשלמו שני עבודתו הבא את

רש"י

כן ו אלא להוליד תולדות אמר כך: (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים (מגילה יג): (כז) מלא שבוע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במועד קטן. וה"א לומר שבוע ממש שאם כן היה צריך לינקד בקמץ השי"ן. ועוד ששבוע לשון זכר דכתיב שבעה שבועות תספר לך לפיכך אין משמע שבוע אלא שבע שטייג"א בלעז (איין זיעבענטליגג): ונתנה לך. לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה לשון רבים ונתנה וגו': גם את זאת. מיד לאחר שבעת

ביאור כונת רש"י ז"ל

(כב) בזה כשנשא את לאה. והתפאר בעצמו שלא ראה קרי מימיו כמו שאמר לראובן כחי וראשית אוני ולא הי' מכוון רק להעמיד תולדות. א"כ התהלך בתומו ואמר ללבן ואבואה אליה לקיים מצוה זו כמו שקיים בבית לבן כל המצות [כמש"ה עם לבן גרתי ופי' רש"י ותרי"ג מצות שמרתי]. ולכן ג"כ הבין מיעקב כי לא לשם תאוה יבקש ממנו את בתו לאשה רק לקיים מצות ה' [כמאמר חז"ל שאמר יעקב ללבן לא בשביל ממונך באתי אליך רק בשביל תרין טליותך] ע"כ פרסמה התורה המסחר שעשו רחל ולאה בהדודאים לשכור את יעקב לשכיבת הלילה ותצא לאה לקראת יעקב ותאמר אליו אלי תבא ואמרה לו בפירוש כי שכור שכרתיך ויעקב לא גער בה לאמר הלא בושה וכלימה תכסך לדבר כדברים האלה. מחמת כי ידע שלש"ם מתכוונת. והלילה הזה הי' ליל ששה בכיון המוכן לנ"ת ונולד מזווג זה יששכר ושבטו המיוחד בלמוד התורה כמו שדרשו חז"ל ע"פ יששכר חמור גרם ויששכר באהליך [ד"ם בתוספת נופך]:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) ויאסף לבן. לבן רמאי היה ועל כן נקרא לבן הרמאי ונתכוין לשכר את יעקב ביין כדי לרמותו ולא יבחין בין רחל ללאה ותדע שהרי ברחל לא עשה משתה: (כה) ויהי בבקר. שכל הלילה היתה עושה עצמה כרחל מתוך השלשה סימנין שמסרה לה נדה וחלה והדלקת הנר כמו שמסרן יעקב לרחל. מדרש כל הלילה היו משוררין אותן הקרואים הא לייא הא לייא ולמחר כשראה שהיא לאה אמר בוודאי זהו שהיו משוררין הא לייא שהיו מרמזין לי שהיא לאה ואמר לה רמאיתא בת רמאי בלילה קראתי לך רחל ועניתי לי השתא קרינא לך לאה ועני' לי אמרה ליה גבר דלית

ויהא

נחל קדומים

דור עק"ש ופתלתול ופ' לבב עק"ש יסור ממני. יבזה שמעתי משם הח"ר דוד ז' שנג"י כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם. כי הנה למדנו דעם רשיעי שרי לרמאותם וז"ש כי לא ינוח שבט וכו' שאם ינוח שרי לצדיקי לסגויי ברמאותא מן הדין וז"ש למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם דאז מותר לצדיקי לסגויי ברמאות': כא (ט) ואבואה אליה. ואבואה גימ' כ"א כי רחל ולאה תאומו' בנות כ"א שנים רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בפירושו כ"י: כו (י) ויאמר לבן לא

מרפא לשון

לתרג' עצמי כמשמעו שהרי הוא לשון יחיד ולפי הפשט הן עצמות רבים. יז. ועיני לאה רכות — יאיין. יש לפרש ל' המקרא רכות כמו רך וטוב הרכה בך והענוגה וזה השבח נופל על העינים כע"ש יצא מחלב עינימו ותרגם כפי ענינו יאיין ומוכרח לפרש כן לפי שאי אפשר לומר שכונת הכתוב לגנאי שלא נאמר אלא לשבח האמהות ואלו לא כן הי"ל אח"כ ועיני רחל יפות שיהא דבר והפכו ואיתא בב"ר אמוריה דר' יוחנן הוה מתרג' קמיה ועינייא דלאה רכיכין אמר עיניא דאמך רכיכין ומהו דכתיב רכות רכות מבכי וכו' ולפי זה לא נאמר רכות אלא לומר דבלאו הכי הם יפות ולכן תרג' יאיין, וע"ע משי"ת בתרג' האשה הכושית שפירתא. יפת תאר ויפת מראה — שפירא בריוא ויאיא בחזוא. ל' התרגום הוא ענין א' כפול במלות שונות, כי שפירא ויאיא הוא ענין

חומת אנ"ך

בפירושו כ"י: ה ויתן לבן לה את זלפה שפחתו ללאה בתו שפחה. איחר הכתוב בתיבת זלפה אחר דכתיב ויבא אליה וגם הכתוב שינה ממה שכתוב בבלהה. להודיענו טעם ויבא אליה שחשב שהיא רחל גם ממה שראה שנתן לה השפחה קטנה ודאי שהיא רחל הקטנה ולכך נתן לה שפחה קטנה. ולכן כתיב בהעלם ויתן לבן לה את זלפה שפחתו להטעותו שהיא רחל אבל האמת ללאה בתו שפחה: ו הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני וכו'. אני עני הבאתי בקונטרים

מסורת הקריאה

והי"ד מפיק: (כג) בערב, בזקף, ונמסר עליו ברוב הספרים בזקפא: (כה) מה, בפתח: זאת, הזי"ן דגושה: לי, הלמ"ד דגוש: עמך, המ"ם בקמץ, ועיין לעיל כ"א כ"ב: ולמה מלעיל עיין לעיל ד' ו': (כו) יעשה, מלרע ואינו נסוג אחור: (כז) מלא, נמסר ה' דגש, ר"ל המ"ם בפתח והלמ"ד בדגש, וסי' במס"ג: (כח) וימלא, ט' דגושים, ור"ל המ"ם בפתח והלמ"ד בדגש

בראשית כט ויצא

שְׁבֻ֖עַ זֹ֑את וַיִּתֶּן־ל֛וֹ אֶת־רָחֵ֥ל בִּתּ֖וֹ
ל֥וֹ לְאִשָּֽׁה׃ כט וַיִּתֵּ֤ן לָבָן֙ לְרָחֵ֣ל בִּתּ֔וֹ
אֶת־בִּלְהָ֥ה שִׁפְחָת֖וֹ לָ֥הּ לְשִׁפְחָֽה׃
ל וַיָּבֹא֙ גַּ֣ם אֶל־רָחֵ֔ל וַיֶּאֱהַ֥ב גַּֽם־אֶת־
רָחֵ֖ל מִלֵּאָ֑ה וַיַּעֲבֹ֣ד עִמּ֔וֹ ע֖וֹד שֶֽׁבַע־
שָׁנִ֥ים אֲחֵרֽוֹת׃ לא וַיַּ֤רְא יְהוָה֙ כִּֽי־
שְׂנוּאָ֣ה לֵאָ֔ה וַיִּפְתַּ֖ח אֶת־רַחְמָ֑הּ
וְרָחֵ֖ל עֲקָרָֽה׃ לב וַתַּ֤הַר לֵאָה֙ וַתֵּ֣לֶד
בֵּ֔ן וַתִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ רְאוּבֵ֑ן כִּ֣י אָֽמְרָ֗ה כִּֽי־
רָאָ֤ה יְהוָה֙ בְּעָנְיִ֔י כִּ֥י עַתָּ֖ה יֶאֱהָבַ֥נִי
אִישִֽׁי׃ לג וַתַּ֣הַר עוֹד֮ וַתֵּ֣לֶד בֵּן֒ וַתֹּ֗אמֶר
כִּֽי־שָׁמַ֤ע יְהוָה֙ כִּֽי־שְׂנוּאָ֣ה אָנֹ֔כִי
וַיִּתֶּן־לִ֖י גַּם־אֶת־זֶ֑ה וַתִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ
שִׁמְעֽוֹן׃ לד וַתַּ֤הַר עוֹד֙ וַתֵּ֣לֶד בֵּ֔ן
וַתֹּ֗אמֶר עַתָּ֤ה הַפַּ֙עַם֙ יִלָּוֶ֤ה אִישִׁי֙

* שלישי בפסו״י

תרגום אונקלוס

וִיהַב לֵיהּ, יָת רָחֵל בְּרַתֵּיהּ. לֵיהּ לְאִתּוּ: כט. וִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ. יָת בִּלְהָה אַמְתֵּיהּ. לַהּ לְאַמְהוּ: ל. וְעָל אַף לְוָת רָחֵל. וְרָחֵים אַף יָת רָחֵל מִלֵּאָה. וּפְלַח עִמֵּיהּ. עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אָחֳרָנִין: לא. וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סְנוּאֲתָא לֵאָה. וִיהַב לַהּ עִידוּי. וְרָחֵל עַקְרָא: לב. וְעַדִּיאַת לֵאָה וִילֵידַת בַּר. וּקְרָת שְׁמֵיהּ רְאוּבֵן. אֲרֵי אֲמַרַת. אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ עֻלְבָּנִי. אֲרֵי כְעַן יְרַחֲמִנַּנִי בַּעְלִי: לג. וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר. וַאֲמַרַת. אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֲרֵי סְנוּאֲתָא אֲנָא. וִיהַב לִי אַף יָת דֵּין. וּקְרָת שְׁמֵיהּ שִׁמְעוֹן: לד. וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר. וַאֲמַרַת הָדָא זִמְנָא יִתְחַבַּר

תולדות אהרן

וירא ה׳ כי שנואה לאה. בתרא שם: ויפתח את. בתרא שם בכורות מה:

תפסיר הרס״ג

יעקוב כד׳אך. ואכמל אסבוע הד׳ה. ואעטאה רחל אבנתה. לתכון לה זוגה: כט) ואעטאהא בלהה אמתה. לתכון להא אמה: ל) ודכ׳ל אלי׳ רחל. ואחבהא אכת׳ר מן לאה. ת׳ם כ׳דמה סבע סנין אכ׳ר: לא) פעלם אללה אן לאה משנייה. פרזקהא ולדא. ורחל עאקר: לב) פחמלת לאה וולדת אבנא. ואסמתה ראובן. לאנהא קאלת. אן אללה נצ׳ר לצ׳עפי. ואלאן יחבני רגלי: לג) וחמלת איצ׳א ולדת אבנא. קאלת. אן אללה סמע אני משנייה. פרזקני הד׳א איצ׳א. ואסמתה שמעון: לד) פחמלת איצ׳א וולדת אבנא. וקאלת. הד׳ה אלמרה ינעטף אלי רגלי. אד׳

אבן עזרא

לאה: (לב) יאהבני בפתחות הבי״ת כמו פן תדבקני הרעה: (לד) ילוה אישי. כמו

מסורת הקריאה

ונמסר בפ׳ שלח י״ד כ״ד: (לב) יאהבני, הבי״ת בפתח: (לד) קרא, המתג בקו״ף

נחל קדומים

יעשה כן במקומינו לתת הצעירה לפני הבכירה. רמז לו ענין הבכורה והברכות שנטלם מעשו שהוא הגדול ונטלם ממנו לז״א לא יעשה כן במקומנו כלומר לא יעשה כמעשיך שאתה הצעיר ודחית הבכור לא יעשה כן במקומנו דייקא כי במקומך עשית כן אבל במקומנו לא יעשה לתת הצעירה לפני הבכירה. צידה לדרך. ואפשר לומר דזה כיון יעקב אע״ה באומרו מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני ויש לדקדק מ״ש מה זאת עשית לי נראה יתר ואפשר שכונתו מה זאת לאה עשית לי שאני קטן וזו לעשו שהוא הגדול. וכי תימא שאני לקחתי הבכורה והברכה ואני גדול הלא ברחל עבדתי עמך זה היית יכול בסתם אבל אני פירשתי הלא ברחל למה רמיתני שגנבת דעתי

בעל הטורים

(לא) וירא ה׳ כי שנוא׳. ס״ת אהיה לפי שחשדה יעקב כמו שהפקירה עצמה לו כך הפקירה עצמה לאחר לכך העיד הקב״ה שמו עליה: (לב) ותקרא שמו ראובן. ואח״כ כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן אלא תחלה הוא מפרש טעם השם ואח״כ השם:

רשב״ם

עכשיו הושלמו ארבע עשרה שנה בשתי בנותיו: (ל) ויאהב גם את רחל. וגם אהבה יותר מלאה כלומר בא אליה וגם אהבה. רוב גם הפוכים כן בתורה. וכן וברכתם גם אותי גם תברכו אותי. וכן גם אותך הרגתי הנה לחצתי רגליך ונעשית שפי ופסח גם עדיין הייתי הורג אותך: (לא) ורחל עקרה. בשביל שכתוב לפנינו שאמרה ליעקב הבא לי בנים כתב כן: (לב) יאהבני. כמו יאהבני. וכן הבדל יבדילני (ישעי׳ נו) כמו יבדילני (בצירי):

רש״י

ימי המשתה ז ותעבוד לאחר נשואיה: (ל) עוד שבע שנים אחרות. (ב״ר) אחרות הקישן לראשונות ח מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שרמאות בא עליו: (לב) ותקרא שמו ראובן. (ברכות ז׳) רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שביקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי. (ב״ר) לפי שהאמהות נביאות היו

שפתי חכמים

שכרי: ז בכ״כ וימלא שבוע זאת ויתן לו וגו׳: ח דייק מדכתיב אחרות דיתור הוא אי נמי מדכתיב עוד משמע עוד אחרות הדומות לראשונות מה הראשונות באמונה דהא עדיין לא רמאו אף האחרונות באמונה אף על פי שרמאו וק״ל:

דעת זקנים מבעלי התוספות

ליה תלמידוי אבוך קרי לך עשו ועניית ליה. כלומר ממך למדתי זה הרמאות ואביך ענה בך שאמר בא אחיך במרמה ומתוך הדברים התחיל יעקב לשנאתה הה״ד וירא ה׳ כי שנואה לאה:

שמות השבטים

(לא) וירא ה׳ כי שנואה לאה וגו׳. הכונה מאת ה׳ הי׳ שהי״ב שבטים יבנו מלאה ורחל ובלהה וזלפה [ואין לנו עסק בנסתרות]. אבל הבחירה ניתנה להאדם וה׳ לא ישנה לעולם רצון האדם רק מסבב סבות שהאדם בעצמו יהי׳ מוכרח לעשות נגד והיפוך רצונו שיתקיים כונת ה׳ ורצונו. וכאשר ראה הקב״ה שאהבת יעקב גדלה מאד לרחל. ואת לאה מדחה בשתי ידיו. אולי יוליד יעקב כל הי״ב בנים רק מרחל לא מלאה וכ״ש מהשפחות בודאי לא. ע״כ לא הפך הקב״ה לבב יעקב לאהוב את לאה. רק עשה את רחל עקרה. שלא תוכל להוליד. וכאשר ראה יעקב שרחל לא נתעברה. והוא מוכרח להוליד תולדות ע״כ בע״כ הי׳ מוכרח להתדבק עם לאה. וכאשר לאה עמדה ג״כ מלדת. הי׳ מוכרח להתדבק עם השפחות. וכאשר נולדו לו עשרה בנים ובת אחת באה רחל באחרונה וילדה גם היא:

אלי

מרפא לשון

אחד וכן ריוא וחזוא ענינם אחד וכן יהיה המקרא מפורש ג״כ כי תאר ומראה הוא ענין אחד ואין תאר מל׳ ותאר לכם הגבול כמ״ש הראב״ע ז״ל וכן מוכח בכמה מקומות שהוא ל׳ מראה כמו ותארו מבני אדם, חשך משחור תארם. כ. באהבתו אותה — בדרחים יתה. פי׳ בשביל אהבתו אותה וטעמו שכפי אהבתו היה מקבל עליו לעבוד יותר ואלו הז׳ שנים היו בעיניו ימים מועטים לפי הראוי ומכאן רמז לתוספת כתובה. כא. כי מלאו ימי — ארי שלימו יומי פולחני. ה״ג ולא כנ״א אשלימית וכן פי׳ הרמב״ן ז״ל כונת התרג׳ וכתב שכן הוא משמעות הכ׳ באמת על ימי העבודה של תנאי לא על ימים שאמרה לו אמו או על ימי חייו שהגיעו לקחת לו אשה כמ״ש רש״י ז״ל וזהו כגרסתנו בתרג׳ שלימו ודו״ק. כו. לא יעשה כן במקומנו — לא מתעביד. ה״ג וכ״ה במסורת התרג׳ וחבירו מכל אשר יעשה מגפן היין, דמתעביד. כז. מלא שבוע זאת — שבועתא דדא. ה״ג כמו מלא שבוע של זאת והיי׳ ז׳ ימי המשתה של לאה כמ״ש רש״י ז״ל. שבע שנים אחרות — שבע שנים אחרנין. ה״ג בתרויהון הנון בחירק וכ״כ מהרי״ץ ז״ל משא״כ שבפ׳ מק׳ שבע פרו׳ אחרו׳ אחרנין היוד קמו׳ והטע׳ כפי זיווג המלו׳ וכן בפ׳ מצו׳ אבנים אחרות אבנין אחרנין כמ״ש שנין אחרנין. לב. כי ראה ה׳ בעניי ארי גלא קדם ה׳ עולבני. פירש עניי עולבני דהיינו מה שניתנה ליעקב בלי רצונה אלא בהכרח אביה כי ודאי שלא תרצה להנשא לעקב מאחר שהיא יודעת שאינו אוהב אותה ואחר שניתנה

חומת אנ״ך

פני ד״ד מה שפירש הרב עיר וקדיש מהר״ן שפירא ז״ל בעל מגלה עמוקים וכו׳ דלאה ע״ג רחל ודרכנו לעלות לקדושה ממטה למעלה וסט״א להפך וז״ש לאה רימיתני העליתני לקחת לאה העליונה והשיבו לא יעשה כן וכו׳ דהסט״א מלמעלה למטה עכ״ד ואפשר להרחיב עוד במ״ש רבינו האר״י ז״ל בפ׳ עקב ענוה יראת ה׳ דעקביים וכו׳ וכתב עוד דלאה לוקחת ג״ס אורות ורחל א״ת וב׳ גי׳ מדת ע״ש באורך ובזה אפשר לתת טוב טעם ליעקב אע״ה שלקח לאה ורחל שתי אחיות דהכא שאני שהם נכללים כאחד כמ״ש עקב ענוה יראת ה׳. וזה רמז יעקב אע״ה הלא ברחל הלא אותיות לאה ברחל שכן הם כלולות ורמז לו שרוצה ליקח רחל שאינן כשתי אחיות דעלמא. והשיבו מלא שבוע זאת ונתנה לך ג״ס א״ת שהן לאה ורחל כלולות וזהו ג״ס א״ת זאת נחשבות אחת. וז״ש ויבא ג״ס אל רחל ג״ס שהיא לאה מעורבת ברחל ויאהב ג״ס א״ת רחל מלאה כלו׳ גם את לאה רחל כלולות וז״ש רחל מלאה שגם

אלי כי ילדתי לו שלשה בנים על
כן קרא שמו לוי: לה ותהר עוד ותלד
בן ותאמר הפעם אודה את יהוה
על כן קראה שמו יהודה ותעמד
מלדת: ל א ותרא רחל כי לא ילדה
ליעקב ותקנא רחל באחתה
ותאמר אל יעקב הבה לי בנים
ואם אין מתה אנכי: ב ויחר אף
יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים
אנכי אשר מנע ממך פרי בטן:
ג ותאמר הנה אמתי בלהה בא
אליה ותלד על ברכי ואבנה גם
אנכי ממנה: ד ותתן לו את בלהה

תפסיר הרס"ג

ולדת לה ת'לאת'ה' בנין. וסמאה לוי: לה) וחמלת איצ'א וולדת אבנא. וקאלת הד'ה אלמרה אשכר אללה. לד'לך אסמתה יהודה. ווקפת ען אלולאד: א) פלמא ראת רחל. אנהא לם תלד ליעקוב. חסדת אכ'תהא. וקאלת לה אסתרזק לי ולדא. ואלא פאנא מאיתה: ב) פאשתד ג'צ'בה עליהא. וקאל. אמן דון אללה אנא. אלד'י מנעך ת'מר אלבטן: ג) קאלת. הוד'א אמתי בלהה אדכ'ל אליהא. תלד פי חגרי. ויבני' ביתי אנא איצ'א מנהא: ד) פאעטתה

תרגום אונקלוס

לי בעלי. ארי ילידית ליה תלתא בנין. על כן קרא שמיה לוי: לה. ועדיאת עוד וילידת בר. ואמרת הדא זמנא אודי קדם יי. על כן קרת שמיה יהודה. וקמת מלמילד: א. וחזת רחל. ארי לא ילידת ליעקב. וקניאת רחל באחתה. ואמרת ליעקב הב לי בנין. ואם לא מיתא אנא: ב. ותקיף רוגזא דיעקב ברחל. ואמר. המני את בעיא הלא מן קדם יי תבען. דמנע מניך נלדא דמעי: ג. ואמרת. הא. אמתי בלהה עול לותה. תליד ואנא ארבי. ואתבני אף אנא מנה: ד. ויהבת ליה. ית בלהה

תו"א הפעם אודה. ברכות ז: הבה לי בנים נדרים סד ע"ח: התחת אלהים. עקידה שער ח:

נוה שלום

ל (ב) התחת אלהים אנכי, אמן דון אללה אנא, המבלעדי אלהים אנכי, כלומר אין בלעדי אלהים אשר מנע ממך וכו' ועל זה חרה אף יעקב שראה מדבריה שכבר היא מתיאשת מלבקש רחמים עוד באמרה ואם אין וכו' והוכיחה שאין זולת הרצון האלהי ושלא תסיר בטחונה מהאל אז האמינה כי יש תקוה והתמידה בתפלה ותחנון עד ששמע אליה אלהים כמ"ש להלן ויזכר אלהים את רחל וישמע וכו'. (ג) על ברכי; פי חגרי, אומנת בין

חלק הדקדוק

שנים אחרות כדבר לבן ע"ש: א) ואם אין מתה אנכי, ל' בטעם מלרע:

מסורת הקריאה

בספרים מדויקים כ"י: (לה) ותהר עוד, מס"ק לית בטעמא, ר"ל לית בקדמא ואזלא זולת זה:

ל (א) הבה לי, המתג מלעיל תחת הה"א, עיין לעיל כ"ט כ"א, והלמ"ד של לי דגוש: מתה, מלרע, כי נמסר עליו לית מלרע. וכל זולתו מלעיל, ונמסר בחדי שטה חדא כל חד וחד

אבן עזרא

ונלוו עליך: (לה) הפעם אודה את ה'. כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד. כאמור אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי. על כן עמדה מלדת: (א) הבה לי בנים. שתתפלל לשם כאשר עשה אביך: (ב) התחת אלהים אנכי. כאילו אני במקום השם. ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו:

רשב"ם

(לד) על כן קרא שמו לוי. יש לומר שיעקב קרא לו שם: (א) מתה אנכי. טעמו למטה שהוא פועל (להבא). אבל מתה עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר:

בעל הטורים

(ג) הנה אמתי בלהה. ולא אמרה שפחתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה בת לבן מפילגש:

שפתי חכמים

ט וא"ת והא בפ"ק דמגילה לא חשיב אלא ז' נביאות שרה מרים דבורה חנה אביגיל וחולדה ואסתר. וי"ל דהתם חשבו מה שהקרא מעיד עליהן ושרה הקרא מעיד עליה דכתיב כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה מלמד שאברהם היה טפל לשרה בנביאות וכן כולם אבל גבי אמהות לא מלינו שהיו מתנבאות כי אפשר לפרש הקרא דהכא כפשוטו. ומהרש"ל פירש שהאמהות לא היו מתנבאות כ"א על עצמן שהיו יודעות מה שיבא עליהן אבל מה שיבא לעתיד על האחרים לא היו יודעות מ"ה לא חשב אותם בכלל שאר נביאות עכ"ל: י כלומר דשבט לוי היו נושאין ארון הקודש ולא היו יכולין להזהר בו כ"כ ומתוך כך מתו הרבה מינייהו: כ דאל"כ הא אסור לקנאות: ל הוכחתו מתשובתו של יעקב שהשיב לה אשר מנע ממך ולשון ממך משמע כמו שפירש"י בסמוך שהשיב לה אתה אמרת שאעשה כאבא אני איני כאבא וכו' אלא ממך מנע ולא ממני משמע שהיא הזכירה לו אביו: מ דאל"כ למה בקשה בנים. ומלת מתה הוא תואר ולא בינוני ועומד ולא יוצא: נ מהרש"ל יש להקשות והלא כמה נביאים היו מתפללים על אחרים כמו אלישע על האשה הצרפית ואף יעקב הי"ל להתפלל אף שהי"ל בנים וע"ק למה ויחר ליעקב ה"ל להשיב בנחת כי דברי חכמים בנחת נשמעים אלא י"ל דיעקב אמר לה שהתפלל עליה והתפלה אינה מקובלת בעיני המקום אמרה לו א"כ רשע אתה לכן חרה אפו בה שהחזיקה אותו לרשע ואמר לה איני דומה לאבא כי אבא היה ג"כ עקר והיה תפלתו נשמעת מחמת זכות שניהם אבל אני איני עקר כי ממך מנע ולא ממני ואין כאן אלא זכות של אחד ולכן אין תפלתי נשמעת עד כאן לשונו: ס כלומר אע"פ שהיו לו בנים מהגר וכו' [ואף גם אתה אף על פי שיש לך בנים עשה כן עמי.

רש"י

ט ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן. כל מי שנאמר בו ע"כ מרובה באוכלסין חוץ מלוי שהארון י היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. בכולם כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: (א) ותקנא רחל באחותה. קנאה במעשיה הטובים כ אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים (ב"ר): הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך ל והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים מ שחשוב כמת (ב"ר): (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אמרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע נ ולא ממני: (ג) על ברכי. כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר ס וחגר מתניו כנגד שרה. אמר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לה) הפעם אודה את ה'. ראתה שיהודה הודה על מעשה תמר כן אמרה הפעם אודה את ה' נפתולי

נחל קדומים

שאתה מרוצה. אי נמי אפשר מה זאת עשית לי שאני ישראל וכיונתי לקדש רחל וכו' והנה היא לאה וצר לי מאד לזה אמר לא יעשה כן במקומנו ואתה רצית שאעשה שלא כדין. ומ"ש על הקדושין דע שהמקדש במלוה אינה מקודשת ואין כאן קדושין רק לתת דרך מתנה נתתיה ועוד כי אין ערוך אליה ולא יעשה כן לתת הצעירה לפני הבכירה הורה בזה שאין טעמו שמחשיבו לגדול ולבכור אלא שרוצה לתת שתיהן לו כמו שמפרש מלא שבוע זאת ונתנה בדרך מתנה ודוק: כז (יא) מלא שבוע זאת וכו'. כונתי היה לאשר ולקיים נשואי לאה שיעשה לה מדעתו שבעת ימי משתה ויתפרסם שנתרצה. ומשו"ה לא מייתי בתלמודין פ"ק דמ"ק ראיה מהכא דאין מערבין שמחה בשמחה מדהכתוב כתב דברי לבן. דהכא שאני דאצטריך לקיים נשואי לאה. ותו דאין למדין מלפני הדבור. אך בירוש' שם מייתי מהאי קרא דמלא שבוע זאת דאין מערבין שמחה

מרפא לשון

בעל כרחה ביקשה מאת השם שיתן לה חן בעיניו שיאהב אותה וז"ש כי עתה יאהבני אישי. ופירוש עלבון ידוע אצלנו כמו שהוא בלשון ערבי בחלוף העין בגימל רפויה כדרכו שהוא ענין צער של אונאה וניצות הבא מסיבת עזות וחוצפה שבא על האדם מחבירו ואינו ענין חוצפא עצמה כמו שפירש רש"י ז"ל בפ"ט דשבת הובא בע"י סימן נ"ט על מה שאמרו ז"ל עלובה כלה שמזנה מתוך חופתה כי לא יתכן לומר ארי

חומת אנ"ך

רחל יש בה מלאה. וא"ש ההי"ב: ז ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים וכו'. יש לדקדק מ"ש כי לא ילדה ליעקב תיבת ליעקב נראית יתירה. ותו להבין בעלם מ"ש ותרא רחל וכו'. ואפשר כי רחל הפליאה לעשות במה שמסרה הסימנים ללאה כדי שלא תתבייש והיא בתוקף אהבה ליעקב ולא ידיעה אם יתרצה אביה להשיאה גם היא ליעקב ואם יעקב יתרצה לקחתה גם היא ועם כל זה מסרה הסימנים והיה פשוט אללה שעשתה מצוה גדולה. אך עתה נקפה לבה שמא

מסורת הקריאה

מלרע וכל קריה מלעיל: (ג) ותלד, מס"ק לית רפה דין לחוד כתיב כן הוי"ו בשוא המרפה התי"ו ושארא בפתח המדגיש אחריו, ברכי, הכ"ף בדגש, כן נמסר במסרת כל לשון ברכי ברכיו דגש בר מן שנים רפים כרעו על ברכיהם (שופטים ז' ו') ברך על ברכותי

שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃
ה וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃
ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע
בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ
דָּן׃ ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת
רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ ח וַתֹּאמֶר רָחֵל
נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי
גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃
ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת
וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן
אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה׃ י וַתֵּלֶד זִלְפָּה
שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן׃ יא וַתֹּאמֶר
לֵאָה בגד* וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גָּד׃

*בא גד קרי

תרגום אונקלוס

אַמְתַּהּ לְאִנְתּוּ. וְעָל לְוָתַהּ. יַעֲקֹב: ה. וְעַדִּיאַת בִּלְהָה. וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר: ו. וַאֲמַרַת רָחֵל דָּנַנִּי יְיָ. וְאַף קַבֵּיל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בַּר. עַל כֵּן. קְרָת שְׁמֵיהּ דָּן: ז. וְעַדִּיאַת עוֹד. וִילֵידַת. בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל. בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב: ח. וַאֲמַרַת רָחֵל. קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ בְּאִתְחַנָּנוּתִי בִּצְלוֹתִי. חֲמֵידִית דִּיהֵי לִי וְלַד כַּאֲחָתִי אַף אִתְיְהֵיב לִי. וּקְרָת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי: ט. וַחֲזָת לֵאָה. אֲרֵי קָמַת מִלְּמֵילַד. וּדְבָרַת יָת זִלְפָּה אַמְתַּהּ. וִיהָבַת יָתַהּ. לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ: י. וִילֵידַת זִלְפָּה. אַמְתַּהּ דְּלֵאָה לְיַעֲקֹב בַּר: יא. וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גָד. וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ גָּד:

רשב"ם

(ח) נפתולי אלהים נפתלתי. חיבור הק' נתחברתי. נו"ן ראשונה בשביל נו"ן שנייה. וכן נכסוף נכספתה. נשאל נשאל דוד: (יא) בא גד. בא אלינו מזל טוב כמו העורכים לגד שולחן. וכן במסכת שבת גד גדי וסינוק לא. וכן בב"ר אתא מזלא דביתא. והמפרש לשון גדוד טועה שאעפ"י שהשמות מעין האמירה כמו ראובן כי ראה ה' בעניי. שמעון כי שמע ה'. אמירת האשה אין לנו לכותבה אלא בעין עיקר הדיבור. וגד אינו יכול להיות לשון גדוד בלא כפולות של שני דלתי"ן. יגודו על נפש צדיק דגש תחת דל"ת שני' החסרה. כמו וימכו בעונם. ויסולו עלי אורחות אידם יסובו עלי רביו בכלם דגש תחת אות החסרה:

רש"י

לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי ואבנה גם אנכי ממנה כשרה: (ו) דנני אלהים. דנני וחייבני ע וזכני (ב"ר): (ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירשו במחברת פ צמיד פתיל חבורים. מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכלתי. הסכים על ידי. ואונקלוס תרגם לשון תפילה. נפתולי אלהים נפתלתי כמה בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונתעתרתי כאחותי: נפתלתי. נתקבלה תפלתי. ומ"א יש רבים בלשון נוטריקון: (י) ותלד זלפה. בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהגן ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו (שבת סז ע"ב) גד גדי וסינוק לא ודומה לו (ישעיה סה) העורכים לגד שלחן. ומ"א שנולד צ מהול כמו (דניאל ד) גדו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה

שפתי חכמים

ע (קנ"מ) ב"ר דנני וחייבני ורחל עקרה דנני וזכני ויתן לי בן וא"כ יהיה דנני אלהים וגם שמע בקולי ב' ענינים (וע' בהרא"ם): פ פירוש בחיבור שלו שמחבר התיבות הדומין וז"ז היה מחבר נפתולי אלהים נפתלתי עם צמיד פתיל: צ וגד הוא ל' חיתוך

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) נפתולי אלהים נפתלתי. כמו נפתלי כלו' צער גדול סבלתי עם אחותי ועצרתי כח לסבול יכולתי עד עתה. ד"א לשון עקש ופתלתל כלו' עקשות נתעקשתי אצל אחותי שהייתי עקרה גם יכולתי מעתה שיש לי בנים כמותה. ד"א לשון צמיד פתיל כלו' חבורין של שם נתחברתי עם אחותי מבני אחותי עתיד לצאת בצלאל שהיה מלא רוח חכמה שנאמר ובצלאל בן חור למטה יהודה ואמלא אותו רוח אלהים. ואני נתחברתי עם אחותי באותה מלאכה דכתיב ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן. גם יכלתי כמו כן בבית ראשון שבנה שלמה שסיים חירום שהיה משבט נפתלי: (ט) את זלפה שפחתה. והלא בנות היו אלא כתיב בנימוסי הארץ בנותיו של אדם מפלגש קרויות שפחות: ותלד

נחל קדומים

בשמחה ע"ש: לב (יב) ותקרא שמ וראובן כי אמרה כי ראה ה' וכו'. יש לדקדק כי אמרה יתר. ותו דכאן כתיב ותקרא שמו ראובן בתחילת דיבר. ובאינך שבטים כתיב קריאת שם בסוף כמבואר. ותו רז"ל שאמרו דכונתה ראו מה בין בני לבן חמי מנא להו דהפ' פירש בהדיא טעמא כי ראה ה' בעניי. ושמעתי מהרב המובהק חסיד ועניו כמהר"ר משה מזרחי זלה"ה דרז"ל דאמרו שהוא הטעם ראו מה בין בני וכו' נפקא להו מהדקדוקים הללו כי עיקר הטעם ראו מה בין בני וכו' אך להיות כי עשו רשע מפורסם נתיראה

מרפא לשון

גלי קדם ה' חציפותי שאינו לשון צער כמו עניי אלא בהיפך לשון עבירה וזדון הוא שתרגם עז פנים חציף אפין ואעפ"י שאמרו בגיטין ד' ל"ו ע"ב אמר שמואל האי פרוסבלא עולבני דדייני הוא אי איישר חילי אבטלינה וכו' רבי יוחנן אמר אקימינה, ואיבעיא להו האי עולבנא לישנא דחוצפא או לישנא דניחותא ת"ש דאמר עולא עלובה כלה שמזנה מתוך חופתה ע"כ לאו למימרא שפירוש עולבנא לישנא דחוצפא ממש שא"א להיות כן ומ"ש שמואל האי פרוזבילא עולבנא דדייני פירוש צער עלבון של דיינים שגורם ללוה לשלם למלוה ואעפ"י שהשמיטתו שביעית ומה ששאלו האי עולבנא לישנא דחוצפא או לישנא דניחותא אין כונתם לידע פירוש הלשון עצמו דא"כ הילי"ל מאי עולבנא חוצפה אבל שאלו על הוראת הלשון אם הוא לשון קושי או נחת כדי לידע מה אמר שמואל

תפסיר הרס"ג

בלהה אמתהא זוגה. ודכ'ל אליהא: ה) פחמלת בלהה. וולדת לה אבנא ו) פקאלת רחל. קד חכם אללה לי. ואיצ'א סמע צותי. פרזקני אבנא. ואסמתה דן: ז) פחמלת איצ'א. בלהה אמה' רחל. וולדת אבנא ת'אניא ליעקוב: ח) פקאלת רחל. עטפה מן ענד אללה אנעטפת. מע אכ'תי וטקת ד'לך. ואסמתה נפתלי. ט) פלמא ראת לאה. אנהא קד וקפת עז אלולאד. אכ'ד'ת זלפה אמתהא. ואעטתהא ליעקוב זוגה: י) פולדת לה אבנא: יא) וקאלת קד צח אלכ'בר.

נוה שלום

זרועותי. (ח) נפתולי, עטפה; כמו שתרגם ילוה, ויהיה לשון חבורים כפי' מנחם בן סרוק שהביא רש"י ז"ל. (יא) בא גד, קד צח אלכ'בר, לשון הגדה

חלק הדקדוק

(מהריב"ש) ח) נפתולי אלהים, בקצת תיגאן אין פסיק בין תיבת אלהים

אבן עזרא

(ג) ואבנה. מפור' בדברי שרה: (ו) דנני. דגושה' הנו"ן לחסרון הנו"ן הנוסף. (ח) נפתולי. שם מבנין נפעל. וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו. וכן תתפל. וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי. או השם עזרני בהאבקי: (יא) בגד. שתי מלות והאל"ף חסר. וכן בכל וכן במה כאשר מפו' ביחזקאל וטעם גד גדוד כי יש לה גדוד בנים. וי"א שפי' גד מזל טוב כאשר הוא בל' ישמעאל. וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא ככב צדק. והנכון להיותו כמו גדודי

אבי עזר

שורות: (ו) (דנני דגשות הנו"ן לחסרון הנו"ן הנוסף) אמר המחבר אין כאן נוספת כלל כי שרשו דון או דין וכן דעת המדקדקי'. וכן יגידו עליו רעיו וכל בית אביו. ודגשות הנו"ן יצ"פ המסורת. והרב סובר דשרשו דנן עליו להביא ראיה: (ח) (נפתולי. שם מבנין נפעל) היינו מקור מבנין נפעל שנק' בפי המדקדקי' שם הפועל וכן נכסף נכספתי והוראתו ידוע להגדיל הענין. כאשר מצינו כמה פעמים בתנ"ך שסמכו הענין אל שמות הקדושים כדי להגדיל הענין. כמו שלהבת יה. ארזי אל. לחרדת אלהים: (יא) [בגד. שתי מלות. והאלף חסר] כן נמסר במסורת. ע"ו מלין בתנ"ך דכתיבין חד וקריאן תרתי

חומת אנ"ך

נענשה בעבור שציערה ליעקב כי נבקר כשידע שהיא לאה גדל צערו מאד וזו היא סיבה שלא ילדה וז"ש ותרא רחל בעין השכל כי לא ילדה בעבור יעקב וז"ש ליעקב בשבילו שציערתו. ותקנא רחל באחותה שהיא דהטעיתה ליעקב ממש יש לה בנים. והיא שהיתה גרמא לקתה. ומזה תשבה דהכל תלוי ביעקב דמחל ללאה ולה לא מחל ולכך נענשה.

מסורת הקריאה

(דניאל ו' י"א): (ו) דנני, נו"ן שניה דגוש, ונמסר עליו לית דגש, והדגש הוא לתפארת הקריאה: (ז) בן שני, הבי"ת בצירי בספרים מדויקים ובלא מקף כמו בן שני ליעקב שבסמוך, ובמקרא גדולה בצירי ובמקף ונמסר עליו כל בן מוקף פתח (פירש בסגול) במ"ד, והמקף טעות הוא ומה שנמסר עליו אין זה מקומו רק על בן ששי שבפרשה כמו שנמסר שם במס"ג, מ"ש.

יב ותלד זלפה שפחת לאה בן שני
ליעקב: יג ותאמר לאה באשרי כי
אשרוני בנות ותקרא את־שמו
אשר: רביעי יד וילך ראובן בימי קציר־
חטים וימצא דודאים בשדה ויבא
אתם אל־לאה אמו ותאמר רחל
אל־לאה תני־נא לי מדודאי בנך:
טו ותאמר לה המעט קחתך את־
אישי ולקחת גם את־דודאי בני
ותאמר רחל לכן ישכב עמך
הלילה תחת דודאי בנך: טז ויבא
יעקב מן־השדה בערב ותצא

תרגום אונקלוס

יב. וילידת. זלפה אמתה דלאה. בר תנין ליעקב: יג. ואמרת לאה. תושבחתא הות לי. ארי בכין ישבחונני נשיא. וקרת ית שמיה אשר: יד. ואזל ראובן ביומי חצד חטין. ואשכח יברוחין בחקלא. ואיתי יתהון. ללאה אמיה. ואמרת רחל ללאה. הבי כען לי. מיברוחי דבריך: טו. ואמרת לה. הזעיר דדברת ית בעלי. ותסבין אף ית יברוחי דברי. ואמרת רחל. בכין ישכוב עמיך בליליא. חלף יברוחי דבריך: טז. ועל יעקב מן חקלא ברמשא.

תפסיר הרס"ג

אמהי לאה. אבנא ת'אניא ליעקוב: ואסמתה גד: יב) פולדת. זלפה יג) פקאלת. מן וצפי. אן יצפני אלנסא. ואסמתה אשר: יד) ת'ם מצ'א ראובן פי איאם חצאד אלחנטה. פוגד לפאחא פי אלצחרא. ואתי בהא. אלי' לאה אמה. פקאלת להא רחל. אעטיני מנהא: טו) קאלת להא. אמא כפאך אן אכ'דת רגלי. חתי' תאכ'ד'ין לפאח אבני. קאלת רחל. לכנה ינאם ענדך אללילה. בדל ד'לך: טז) פלמא גא יעקוב מן

נוה שלום

והודעה שנתקיימה מחשבתה. (יג) באשרי, מן וצפי מאושר שלי שהיה לי בו יאשרוני בנות, וכן תרגם ואשר בארץ. (יד) דודאים, לפאחא, בצ'ם אללאם ופתח אלפא ותשדידהא, וכן תרגם הדודאים נתנו ריח, והוא עשב שריחו טוב ושרשיו קראו בלשון ישמעא' ויש לה' ריח טוב. ישכב, ינאם ובסמוך וישכב וינאם, לשון שינה כמו וישכב במקום ההוא, ובחר לשון נקיה, ועוד תבא מלת שכיבה על המנוחה והמרגוע כמו ושכבתם ואין מחריד, לא שכב לבו, ומזה אמר הפיטן ושכבה יחד חברים, ויש מהם שכיבה לחולי כמו ונפל למשכב, ועל המשגל ועל שכיבת הקבר, עיין ספר השרשים

חלק הדקדוק

לתיבת נפתולי. (טז) יעקב מן השדה, אין פסיק בין תיבת יעקב לתיבת מן.

אבן עזרא

השמים: (יג) באשרי. בעבור אשרי: (יד) דודאי'. אמר המתרגם יברוחין. וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח. והם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידים ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדות' קרה: (טו) תחת דודאי

תולדות אהרן

וילך ראובן בימי קציר. סנהדרין נט: ומצא לאה. עירובין ק:

רשב"ם

(יג) באשרי. אני עומדת באישור ובשבח שמאשרות אותי בנות: (יד) דודאים. דודאי תאנים כדכתיב הדודאים נתנו ריח:

בעל הטורים

(יד) דודאים. בגי' כאדם. בכל שמות השבטים אין ס' אלא ביוסף רמז שהוא שטנו של עשו ובכולם אין עי"ן אלא בשמעון על שם ועין נואף שמרה נשף משום מעשה דזמרי: (טו) לכן ישכב עמך הלילה. ע"כ לא נקברה עמו במערה: לכן. בגי' מדה כמדה. בלוי כתיב כי ילדתי לו ג' ובזבולון כתיב כי ילדתי לו ו' כשילדה ג' אמרה הרי ילדתי ג' שהם חלקי וכשילדה עוד ג' אמרה הרי ילדתי ו' ב' חלקים:

שפתי חכמים

כלומר שמילתו היה נחתך: ק דאל"כ מאי תחת דודאי בנך דקאמר דמשמע חליפין גמורים שזה נותן שלו וזה נותן שלו:

רש"י

אחת. ד"א למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת כי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. (סנהדרין נט) סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמי"ן: (טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה ק זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה

ובותי רחל ולאה עבור הדודאים

(יד) וילך ראובן בימי קציר חטים וגו'. התורה ספרה לנו דדרך הצדיקים שלא לומר על שום דבר שהוא במקרה רק שהוא בהשגחה פרטית. וכן הי' הענין בראובן שהלך בימי קציר חטים אשר מהדרך אז למצוא באותו זמן חטים בשדה אשר עוזבים הקוצרים ומפקירין אותם והוא מצא דודאים בשדה. לזאת חשב כי לא במקרה נזדמנו לו הדודאים אלא כדי להביאם לאמו כי הדואים הם מסוגלים לעורר אהבת דודים כשמם כן הם. ובענין וכוח רחל ולאה בדבר הדודאים אבית פה מה שכתב הרב הגאון בעל במ"ח ז"ל וז"ל ואמנם מה שנראה לי הוא כי לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש מה שקראם סתם דודאים ולא פי' מהם מה מעליותם וחשיבותם כי שמם מוכיח עליהם שהוא לשון אחים ורעים אהובים ומין זה הוא סגולה להכניס חבה ואהבה בין אדם לחברו ובין איש לאשתו וע"כ נקראים דודאים מלשון דודים שהוא אחים ורעים האהובים וע"כ ראובן בן לאה כשהלך בשדה ומצא הדודאים האלו ונודע מכבר אשר ראובן נתן לבו על מה שאביו קבע דירתו בקביעות אצל רחל ולא אצל אמו. לזה הביא הדודאים לאמו וסבר אולי ע"י זה יכנוס האהבה בלב אביו אל אמו כי הדודאים מסוגלים לזה. והנה כבר כתבנו הגם שהיה קביעת דירת יעקב אצל רחל מ"מ נשתנה האהבה הרבה מאשר היה בראשונה בראותו שאיננה מוליד ואף אם לא היה בלב יעקב כזה מ"מ רחל בודאי סברה כן אשר נתקטנה אהבת יעקב אליה. וע"כ אמרה אל לאה אחותה תנה נא לי מדודאי בנך. ואמרה מדודאי ולא אמרה דודאי. כי לא רצתה כל הדודאים רק קצת מהם. כי רצתה שתהי' עכ"פ שוה באהבתה אל לאה וע"כ חפצה ג"כ קצת מהדודאים האלו שתהי' אהבת יעקב אל שניהם בשוה. ולזה אמרה לאה אל רחל המעט קחתך את אישי וגו' הנה עוד מעט לך מה שבעלי קבע דירתו אצלך בקביעות ותמיד הוא עמך ולקחת גם את דודאי בני. זה הוא פי' עם. כלומר אתה רוצה ליקח עוד אהבת יעקב אליך גם עם הדודאים שיהי' עוד יותר ממה שהוא עתה אצלך. וכאשר ראתה רחל שאינה חפצה לאה לתת לה הדודאים בחנם. אמרה רחל בנפשה מוטב לחלל שבת אחת וכו' כלומר אתן ללאה לילה אחת משלי ולא יבטל האהבה הערבה מבעלי [וכל זה לא כוונה בפשטות הדברים כהנהגת שטותי הבלי העולם הזה וכל כונתה הי' ביחודים וזווגי עולמות עליונים כנודע] ואך בעשותה הדבר הגדול הזה להניח לה משלה משכב הצדיק על לילה אחת לא תפלה בעד קצת הדודאים כי אם שתקח כל הדודאים וכזה תהי' שוה עם לאה והבן. ולזה אמרה לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך. כלומר אם תתן לי את כל הדודאים אוותר לך זאת. ולאה נתרצתה לזה כי סברה מוטב שאקדים לדבר מצוה להעמיד שבטים ותהי' האהבה כמו שהיתה. וע"כ אמרה לאה ליעקב

כי

נחל קדומים

ישמא ידע בדבריה ויהרגנה ולכן אמרה טעם אחר וז"ש ותקרא שמו ראובן וכונתה ראו מה בין בני וכי תימא זה סכנה מעשו הרשע לכן כתיב כי אמרה כי ראה ה' וכו' ר"ל בגלוי אמרה טעם זה מפני הפחד. אך עיקר כונתה לטעם ראו מה בין בני והוא סוד נכמס שגילוהו רז"ל ולטעם זה כתיב ותקרא שמו ראובן כאן בתחילה שהדרך הוא לאמרו בסוף לומר שלפי טעם העיקרי גמרה אומר ותקרא שמו ראובן. ומה שאומר הכתוב כי אמרה אינו טעם עיקרי ולזה קדים ותקרא שמו ראובן: ו (יג) על כן קראה שמו דן, בדברי הימים דן יוסף ובנימין דבזכות דן נולדו יוסף ובנימין. רבינו מהר"א

חומת אנ"ך

ולזה ותאמר ליעקב הבה לי בנים שתתפלל לי. ואם אין מתה אנכי שעוני לא נמחק והרשע בחייו קרוי מת. ויחר אף יעקב ברחל שחשדו שלא מחל ולכך נענשה ואיך חשבה כזאת מאחר שידעה תוקף אהבתו אותה ואיך ס"ד וחשבה שהיה מראה לה אהבה ובקרבו ישים ארבו שלא למחול עונ' הא ודאי חושדת בכשרים דאמנם בכל חטא אשר יחטא איש לחבירו חוטא בשתים לה' יתברך א' כי הוא ציוה

מרפא לשון

אי אישר חילי אבטליניה או אקימינה שאם היה עלבון מורה על חוצפא וקושי צ"ל אבטליניה ואם מורה לשון ניחותא צ"ל אקימיניה כמו רבי יוחנן כי לא ביקש שמואל אלא לעשות תיקון טוב וזה כי הפרוזבול קשה ללוה ונוח למלוה וכשאמר שמואל שהיא עולבנא דדייני צ"ל אם כוונתו לומר שהדיינים עושים לו ניח למלוה או חוצפא על הלוה וצריך לבטל אותו ופשטו שהוא לשון חוצפא מדאמר עולא עלובה כלה שמזנה מתוך חופתה שהרי בחוצפא נבעלה והרי היא עלובה מזה ולכן יהיה העלבון קבלת צער מנצחון של חוצפא שהוא קשה ביותר לא קבלת צער נצחון של פיוס והפצרת טענות וכיוצא וכמו הפרוזבול שמחייב הלוה לשלם אעפ"י שלא נתפייס ליתן לב"ד.

מסורת הקריאה

(י) זלפה, קדמאה בטעם תביר, תנינא בפשטא: (יא) בגד, בא גד קרי, והוא מן ט"ו מלין דכתיב מלה חדא וקריין ב' וסי' נמסר בדה"א כ"ז י"ב: (יד) זלפה. עיין פסוק י"ד: (טו) המעט, במתג תחת הה"א: גם את, מלת גם במרכא לא במקף: עמך, המ"ם בקמץ עיין לעיל כ"א כ"ב: (טז) ויבא יעקב מן השדה, כתוב

תרגום אונקלוס

ונְפַקַת לֵאָה לְקַדָּמוּתֵיהּ. וַאֲמַרַת לְוָתִי תֵּיעוֹל. אֲרֵי מֵיגַר אַגַרְתָּךְ. בְּיַבְרוּחֵי דִּבְרִי. וּשְׁכִיב עִמַּהּ בְּלֵילְיָא הוּא: יז. וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתַהּ דְּלֵאָה. וְעַדִּיאַת. וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר חֲמִישָׁי: יח. וַאֲמַרַת לֵאָה. יְהַב יְיָ אַגְרִי. דִּיהַבִית אַמְתִּי לְבַעְלִי. וּקְרָת שְׁמֵיהּ יִשָּׂשכָר: יט. וְעַדִּיאַת עוֹד לֵאָה. וִילֵידַת בַּר שְׁתִיתַאי לְיַעֲקֹב: כ. וַאֲמַרַת לֵאָה. יְהַב יְיָ יָתֵיהּ לִי חוּלָק טָב. הָדָא זִמְנָא יְהֵי מְדוֹרֵיהּ דְּבַעְלִי לְוָתִי. אֲרֵי יְלֵידִית לֵיהּ שִׁתָּא בְנִין. וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ זְבוּלוּן: כא. וּבָתַר כֵּן יְלֵידַת בְּרַתָּא. וּקְרָת יָת שְׁמַהּ דִּינָה: כב. וְעָל דּוּכְרָנַהּ דְּרָחֵל

לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא
כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי
וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא: יז וַיִּשְׁמַע
אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד
לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי: יח וַתֹּאמֶר לֵאָה
נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי
שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
יִשָּׂשכָר: יט וַתַּהַר עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד
בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב: כ וַתֹּאמֶר לֵאָה
זְבָדַנִי אֱלֹהִים | אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם
יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה
בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן:
כא וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־
שְׁמָהּ דִּינָה: כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־

תולדות אהרן

בלילה הוא. נדה נה: ואחר ילדה בת ותקרא. ברכות ס': ויזכור אלהים רחל. כתובה יח:

תפסיר הרס"ג

אלצחרא עשאא. כ׳רגת לאה תלקאה. פקאלת אדכ׳ל אלי. לאני אסתחקיתך בלפאח אבני. פנאם ענדהא פי תלך אללילה: יז) פסמע אללה להא. פחמלת. וולדת ליעקוב אבנא כ׳אמסא: יח) פקאלת. קד אעטאני אללה אגרי. למא זווגת אמתי לרגלי. ואסמתה יששכר: יט) פחמלת. וולדת אבנא סאדסא ליעקוב: כ) קאלת. קד פווצ׳ני אללה תפויץ׳ כ׳יר. הד׳ה אלמרה יסאכנני רגלי. אד׳ ולדת לה סתה בנין. פאסמתה זבולון: כא) ובעד ד׳לך ולדת אבנה. פאסמתהא דינה: כב) ת׳ם ד׳כר

נוה שלום

לרד"ק. (יו) שכר שכרתיך, קד אסתחקיתך, כבר זכיתי בהתיחדותך. (כ) זכר טוב, תפ׳ויץ׳ כ׳יר שפע טוב, יזבלני יסאכנני,

חלק הדקדוק

ר"ח) (יח) בן, בצירי. ר"ח) (יט) זבד, הזיין בצירי. ר"ח) (כא) בת,

מסורת הקריאה

במסרת וז"ל, י"ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באוריתא סי׳ א׳ דין, ב׳ ויקרא פרעה (לקמן מ"א מ"ה) ג׳ מן הדם אשר (שמות כ"ט כ"א) ד׳ ויעבירו קול (שם ל"ו ו׳) ה׳ כאשר יוסר חלב הכשב אזלא וב׳ מונחים (ויקרא ד׳ ל"ה) ו׳ והעמיד הכהן (במדבר ה׳ י"ח) ז׳ והשביע הכהן (שם ה׳ כ"א) ח׳ וביום שמחתכם (שם י׳ י׳) ט׳ כל תרומת (שם י"ח י"ט) י׳ ויאמרו אליו (שם כ׳ י"ט) י"א ולא נתן סיחן (שם כ"א כ"ג) י"ב ואם החרש יחריש לה (שם ל׳ ט"ו) י"ג והיו לאחד מבני שבטי (שם ל"ו ג׳) י"ד ובאו הר האמרי (דברים א׳ ז׳)

אבן עזרא

בנך. חלף ושכר: (כ) זבדני אלהי׳. כטע׳ נתן לי חלק ואין לו אח במקרא: יזבלני. יזבול עמי יהיה זבולו עמי תמיד. כמו בנה בניתי בית זבול וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני. ויבואני כלם הם פעלים עומדים (כא) ואחר ילדה בת. יש אומרים כי עם

רשב"ם

(יח) יששכר. שני שכרים א׳ שכר הדודאים וא׳ שכר שנתתי שפחתי לאישי: (כ) זבד. לשון חלק ומנה יפה לפי הענין: יזבלני. כמו בנה בניתי בית זבול לך. לשון דירה: (כא) ותקרא את שמה דינה. ולא נכתבה הודאה על לידת הבת לדעת למה נקראת כן שאין מודים על הבת כמו על הבן ולהודיעך בא שכל בני יעקב היו זכרים חוץ מזו. וכן בת אשר סרח. בכל שבעים נפש לא היו רק שתי בנות. יוכבד וסרח:

רש"י

ד להקבר עמו (נדה לא): (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו ש שילא משם יששכר (ב"ר): (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת ת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגו׳: יזבלני. ל׳ בית זבול הורבריו"א בלעז (הערבערגע) בית מדור א מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי ב שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפך לנקבה (ברכות ס): (כב) ויזכור אלהים את רחל. (ב"ר)

שפתי חכמים

ר ואע"פ שאחז"ל כדי שתהא לעזרה לבניה כשיגלו נבוזראדן וכמו שפירש"י לקמן בפרשת ויחי י"ל דאלו לא זלזלה היתה לאה נקברת במקומה והיתה היא לעזרה לבניה ומפני שזלזלה לא זכתה ליקבר עמו וק"ל: ש ר"ל דהוא היינו הקב"ה דאל"כ ההוא מבע"ל והיאך סייעו י"ל שיעקב בא מן השדה ורוכב על החמור והיה רוצה לרכוב באהל רחל והקב"ה נתן דעה בחמור והיה נוער כדי שתשמע לאה ותלא לקראתו כדי שילך באהל לאה וכן היה והלך שם באהל לאה ובאותה לילה ילא מביניהם יששכר וזהו מ"ש יששכר חמור גרם ר"ל היאך באה שנולד יששכר חמור גרם ר"ל שהחמור היה הגורם כדפי׳: ת ר"ל דאין ל׳ וישמע שייך אלא במי שמתפלל והכא לא מצינו שהתפללה על בנים לכ"פ שהיתה מתאוה כו׳ ועי"ז נחשב לה כאלו התפללה ונתן לה הקב"ה רצונה: א פי׳ שבית זבולו יהיה עמי וכנוי יזבלני הוא במקום עמי לא שפירושו שיקח אותי לבית זבולו: ב כתב הרא"ם ולא ידעתי למה אמר בל׳ שלילה לא תהא וכו׳ ולא אמר מעתה תהא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) יששכר. יש בו שני שינין אחת בשביל משמעות דנתן אלהים את שכרי ואחת כנגד שכר שכרתיך שהוא לשון גנאי ולכן אינה נקראת. ד"א משום הכי אינה נקראת לפי שניתנה ליוב בנו כדכתיב ובני יששכר וכו׳. אמר יששכר אין יוב שם הגון אוסיף לו אות אחת משמי ויקרא שמו ישוב והיינו דכתיב בסדר פנחס לישוב:

(כא) ותקרא שמה דינה. פירש"י שדנה בעצמה שהיא היתה מעוברת מיוסף ועל ידי תפלתה נתחלף בדינה. וי"ל מדלא כתיב ותהר ותלד אלא ואחר ילדה בת משמע בשעת הלידה היתה בת ולא בהריון:

וכוחי רחל ולאה עבור הדודאים

כי סכור שכרתיך בדודאי בני. כלומר כפל סכר נתתי. כי אילו נתתי קלת מהדודאים היה מגיע לי איזה סכר ועכשיו שנתתי

רחל

נחל קדומים

מגרמיזא ז"ל בכ"י: יח (יד) ותקרא שמו יששכר. יששכ"ר. גימט׳ רחל מסרה ללאה סימנין ע"ה רבינו מהר"א גרמיזא בכ"י ואפשר דכלפי לאה שאמרה שהוא שכר שנתנה

מרפא לשון

ל. ג. ותלד על ברכי — תליד ואנא ארבי, ה"ג ול"ג ותליד בוי"ו ודייקא שאין בידה לילד מעצמה שתאמר לו בא אליה והיא תלד דשמא תהיה עקרה גם היא. ואמנם כונתה לומר שכשתלד תלד על ברכי וזהו לשון משל שיהיה מוטל עליה לגדלו וכן הוא משל זה בלשון ערבי (ולדת אלא צררי). ו. נפתולי אלקים נפתלתי — קביל בעותי ה׳ באתחננותי בצלותי. ה"ג תרגום נפתולי קביל בעותי ולא כנ"א קביל יי׳ בעותי ולפי התרגום הוא מקרא קצר ולמ"ד נפתולי נקוד חירק כאלו אמרה שמע נפתולי אלקים אשר נפתלתי ונפתולי כמו תפלתי שדיברה תורה בכל לשון כדלעיל (כ"ז כ"א) וטעמו שאמרה כן כנגד מה שאמר לה יעקב התחת אלקים אני שאמר לה שתתפלל לפני ה׳ שיתן לה בנים כמו שבא תרגומו המני את בעיא הלא מן קדם ה׳ תבען ולכן אמרה אז כשנתן לה יי׳ בן זה שהשם שמע תפלתה. עם אחתי גם יכולתי — חמידית דיהי לי ולד כאחתי ואף אתיהיב לי. ה"ג ואף עם וי׳ וטעם אמרו חמידית דיהי לי ולד באחתי הוא כנגד מש"ה ותקנא רחל באחותה ולמדנו שאין קנאה זו מהמדות הרעות אלא מהמדות הטובות כע"ש אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה׳ כל היום וכדאיתא

חומת אנ"ך

להיות ישר ונאמן ולאהוב ריעו כנפשו וחטא לה׳ במה שציער לחבירו. והב׳ מה שחטא לחבירו ממש וציערו והיינו דקאמר יעקב התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך כלומר אני ודאי מחלתי לך מה שציערתני אך חלק הבורא שחטאת לו עדיין נשאר והוא מנע ממך וכו׳. ותאמר הנה אמתי בלהה וכו׳ וזה אני מקבלת לעינוי לכפר מה שחטאתי לה׳. ואדרבא אלהים חשבה לטובה ויזכור אלהים את רחל שמסרה סימנים ללאה כמשז"ל וישמע אליה אלהים מדת הדין אף שהיתה נזקקת בת רשע כשמעה תפלתה אף לגבי מדת הדין. ותאמר אסף אלהים את חרפתי שהיו או׳ שאני נשאתי באיסור ליעקב דב"נ בביאה תליא מילתא ויש איסור שתי אחיות באחרונה ולכך אני עקרה. ועתה נתגלה דאין כאן איסור ב׳ אחיות. ואפשר לומר בסגנון אחר בפ׳ הנז׳ ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב בעבור שלקח שתי אחיות. ותקנא רחל באחותה דלפי האמת קדושי רחל קדמו ונהפכה השיטה דלאה מותרת והיא אסורה. ותאמר ליעקב הבה לי בנים

רחל וישמע אליה אלהים ויפתח
את־רחמה: כג ותהר ותלד בן
ותאמר אסף אלהים את־חרפתי:
כד ותקרא את־שמו יוסף לאמר יסף
יהוה לי בן אחר: כה ויהי כאשר
ילדה רחל את־יוסף ויאמר יעקב
אל־לבן שלחני ואלכה אל־מקומי
ולארצי: כו תנה את־נשי ואת־ילדי
אשר עבדתי אתך בהן ואלכה
כי אתה ידעת את־עבדתי אשר
עבדתיך: כז ויאמר אליו לבן אם
נא מצאתי חן בעיניך נחשתי

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ. וְקַבֵּיל צְלוֹתַהּ יְיָ. וִיהַב לַהּ עִדּוּי: כג. וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר. וַאֲמַרַת. כְּנַשׁ יְיָ יָת חִסְדָּי: כד. וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ. יוֹסֵף לְמֵימַר. יוֹסֵף יְיָ. לִי בַּר אָחֳרָן: כה. וַהֲוָה. כַּד יְלֵידַת רָחֵל יָת יוֹסֵף. וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן. שַׁלְּחַנִי וְאֵהָךְ. לְאַתְרִי וּלְאַרְעִי: כו. הַב יָת נְשַׁי וְיָת בְּנַי. דִּפְלַחִית יָתָךְ. בְּהוֹן וְאֵיזֵיל. אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ. יָת פּוּלְחָנִי דִּפְלַחְתָּךְ: כז. וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן. אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ. נַסֵּיתִי. וּבָרְכַנִי

תפסיר הרס"ג

אללה רחל. וסמע להא. ורזקהא ולדא: כג) פחמלת וולדת אבנא. וקאלת. קד צ'ם אללה ענִי אלעאר: כד) ואסמתה יוסף קאילא. יזידני אללה אבנא אכ'רא: כה)פלמא ולדת רחל יוסף. קאל יעקוב ללבן. אטלקני ואמצ'י. אלי' מוצ'עי ובלדי: כו) אעטני נסאי ואולאדי. אלד'ין כ'דמתך בהם חתי' אמצ'י. פאנך תעלם. כ'דמתי אלד'י כ'דמתך: כז) פקאל לה לבן. אן וגדת חצ'א ענדך. קם. פאני קד גרבת. ובארכני

נוה שלום

ידור אצלי כמו בית זבול לך. (כה) נחשתי, פאן קד גרבת לפי שכבר נסיתי

חלק הדקדוק

הבית דגושה. ר"ח) : כה) כ"ה

אבן עזרא

זבולון היתה בבטן אחת : (כג) אסף אלהי' את חרפתי כטע' כרת. וכן ונאסף שמחה וגיל ואחרים אמרו כי השם ראה החרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו נאספו ונתחברו אצל השם. והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים וכאשר ספרי' הקדמונים מצאום בני ששה חדשים וימים במספר ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי גם הרתה רחל קודם שנולד זבולון וגם דינה לא ידענו מתי נולדה : (כו) אשר עבדתי' אותך בהן. שב אל נשי לא אל ילדי כמו וישם דמי מלחמה בשלום : (כז) נחשתי כמו נסיתי כי הולך לקראת נחשים ויש

מסורת הקריאה

ט"ו כי ירחיב ה' אלהיך (שם י"ב כ') ט"ז ואשר יבא את רעהו (שם י"ט ה') י"ז וסקלתם אתם באבנים (שם כ"ב כ"ד) י"ח ואכל פרי בהמתך (שם כ"ח נ"א) כל אלו במאיילא וכל פסיקתא (ר"ל כל היכא דכתיב פסק קדים לזרקא) דכותי' מאריכין במרכא אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה, במ"ב

תולדות אהרן

וישמע אליה אלהים ויפתח. תענית ב. ויהי כאשר. בתרא קכג:

רשב"ם

(כג) אסף אלהים. כמו ואספתו אל תוך ביתך. וכמו אספתי את שלומי הכנסת והטמנת את חרפתי שהייתי נקראת עקרה: (כד) ותקרא את שמו יוסף. על שאמרה אסף אלהים את חרפתי. ואם כן תקראהו אסף יוד של יוסף למה על שם שהתפללה יוסף ה' לי בן אחר. הרי שם זה משמש שני אמירות אסף ויוסף: (כה) שלחני. כי עתה כשנולד יוסף נשלמו שבע שנים אחרות של רחל:

רש"י

זכר לה שמסרה ג סימניה לאחותה ד ושהיתה מצירה שלא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט ה האדמון כשט שלא אלה לבה לקחתה לו ונתבהלה: (כג) אסף. הכניסה במקום שלא תראה ו וכן (ישעיה ד) אסף חרפתנו (שמות ט) ולא יאסף הביתה (יואל ד) אספו נגהם (ישעיה ס) וירחך לא יאסף לא יטמן: חרפתי. שהייתי להרפה שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות ז סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יוסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנא' (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו'. איני רוצה לצאת כי אם ברשות: (כז) נחשתי. מנחש הייתי נסיתי בנחש

שפתי חכמים

עיקר דירתו עמי בחיוב כל' הכתוב: ג דאל"כ מה זכר לה דבכל מקום זכירה נופל על מעשה שעשה כמו ויזכור אלהים את נח וגו' כמו שפירש"י שלא שמשו כתיבה וכמו זכירה דגבי לוט שלא הגיד שסרה אחתו של אברהם וכו': ד (ג"א) שהוא מדה כנגד מדה היא עשתה שלא תלא אחותה בחרפה מבעלה לכך אין ראויה שלא תלד ותלא בחרפה מבעלה: ה האדמון עשו כשט כשהביט. שלא אלה שלא היו לרחל חבלי לידה. לבה חשק. לקחתה לו לאשה והיא נבהלה: ו לא שקבץ אותה במקום אחד כי זה הוא לרעתה שלא תראה חרפתה יותר: ז ופי' חרפתי

וכוחי רחל ולאה עבור הדודאים

כולם ודאי מגיע לי שכר גדול וע"כ אלי תבוא וגו' יען לא חמלתי על עלמי ולא חשבתי על הסוף בכדי שאקדים למצוה. ולזה כראות יעקב טוב כונתה כונת אמת שבה שכל תאותה הוא רק להעמיד שבטים שמע אליה וישכב עמה בלילה הוא:

וכוח יעקב עם לבן

(כו) תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן וגו'. לכאורה העבודה הי' בשביל הנשים ולא בשביל הילדים והול"ל תנה את נשי אשר עבדתי אותך בהן ואת ילדי. אבל לפי מה שכתבנו לעיל (פסוק כא) כי כונת יעקב בנשואי נשיו לא היה רק בשביל להעמיד תולדות. נמצא כי עיקר עבודת יעקב ללבן לא הי' בשביל נשיו רק בשביל ילדיו שיוליד מנשיו. ע"כ אמר ואת ילדי ללבן בפירוש תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן. בעבור הילדים עבדתיך כי המה העיקר אצלי: כי אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך. כלומר כל זמן היותי אצלך לא נתת לי מתנת חנם כ"א בכל כחי עבדתיך יומם ולילה ואיזה טובה עשית לי בזה. בכל מקום ובכל אדם אשיג עבודה. וכאשר אעבוד בכל כחי יבוא' לי פת לחם לאכול ובגד

נחל קדומים

זלפה או דודאים. הזמין הקב"ה בפיה שם יששכר שהוא גימט' רחל מסרה ללאה סימנין שרחל יש לה כל זכות הזה. ובהכי ניחא לי מאז"ל דבחרבן בה"מ באו האבות והאמהות ורחל אמנו הועילה בטענתה שהיא ב"ו ולא נתקנאת בלאה וא"ל הקב"ה מנעי קולך וכו' כי יש שכר לפעולתך וכו' ורמז לה הקב"ה דטענתה מתקף תקיפא וזהו כי יששכר לפעולתך ותיבות יש שכר גימ' רחל מסרה ללאה סימנין כלומר הוא דבר גדול אשר

מרפא לשון

בב"ר שקינאה במעשיה הטובים. יג. באשרי — תושבחא הות לי צ"ל מלת הות כנגד מי אמרה כן ונראה שאמרה כנגד הלידה שלידה זו היתה לה לתהלה ולתפארת ולפי שראתה שעמדה מלדת אמרה זה כנגד הלידה. טו. ולקחת גם את דודאי בני — ותסבין ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל בפ' בראשית וכן תרגם הגאון ז"ל בתרגומו הערבי והטעם שלא תרגם ולמיסב כלשון המקרא הוא כמ"ש הרא"ם ז"ל שהתמיהה לא תפול אלא על מעשה אחר מעשה או על רצון אחר רצון לומר עשית זאת ועוד תעשי זאת או תרצי זאת ועוד תרצי זאת לא שיאמר עשית זאת ועוד תרצי זאת ע"כ ולפי' תרג' ולקחת שהוא לשון רצון כמו ולקחת בידך עשרה לחם (מלכים י"ד) שהוא לשון מעשה ומ"ש רש"י ז"ל שתרגומו ולמיסב אינו חולק על גירסא זאת ואדרבא אלו ראה גירסא זו לא זז מחבבה ובכן אל תחוש ג"ב למ"ש בעל המתורגמן בשורש סב שזה טעות שאדרבה כצ"ל.

חומת אנ"ך

כי אני סמכתי עליך שאתה עוש הכדין ונשאתי לך ועתה אני רואה דיש איסור בנשואין שלי ולכן התפלל שיהיו לי בנים ליישב דעתי שלא יש איסור. ויחר אף יעקב ברחל שחשדו דעביד איסורא דשתי אחיות. ויאמר התחת אלהים אנכי והוא התיר לי וע"פ הדיבר אני נשאתי' ואני אש"א בלהה וזלפה אחיות אשר מנע ממך שחטאת ולא ממני כי לא חטאתי: ח הבה לי בנים. אפשר דרך הלציי דהאמהות היו נביאות וידעו דד' נשים ישא ויוליד י"ב שבטים ולאה זכתה והיו לה ד' בנים ואני מתרצה להיות לי שני בנים והב' אחרות שלשה שלשה וזה רמז הב"ה גי' י"ב כלומר מהי"ב בנים אני מתרצה בשנים וזהו בנים. ויחר אף יעקב שהיא עקרה ורוצה שנים ואין לדבר כן לפני ה': ט ואחר ילדה בת. אמרו בתנחומא אתה מוצא בלאה אחר שילדה ששה בנים וכו' ונתעברה מן השביעי וכו' אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות מיד שמע הקב"ה תפלתה ונהפך העובר שבמעיה לנקבה שנאמר ואחר ילדה בת ואחרת

בראשית ל ויצא

וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי כח וַיֹּאמַר
נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ כט וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ
וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ ל כִּי
מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ
לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה
מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃
לא וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־
לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ
אֶשְׁמֹר׃ לב אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם

תרגום אונקלוס

יְיָ בְּדִילָךְ: כח. וַאֲמַר. פָּרֵישׁ אַגְרָךְ. עֲלַי וְאֶתֵּין: כט. וַאֲמַר לֵיהּ. אַתְּ יְדַעְתְּ. יָת דִּפְלַחְתָּךְ. וְיָת. דַּהֲוָה בְעִירָךְ עִמִּי: ל. אֲרֵי. זְעֵיר דַּהֲוָה לָךְ קֳדָמַי וּתְקֵיף לְסַגִּי. וּבָרֵיךְ יְיָ. יָתָךְ בְּדִילִי. וּכְעַן. אֵמָתַי. אַעֲבֵיד אַף אֲנָא לְבֵיתִי: לא. וַאֲמַר מָא אֶתֵּין לָךְ. וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא תִתֵּין לִי מִדָּעַם. אִם תַּעֲבֵיד לִי פִּתְגָמָא הָדֵין. אֲתוּב. אֶרְעֵי עָנָךְ אֶטַּר: לב. אֶעְבַּר בְּכָל עָנָךְ יוֹמָא דֵין. אַעְדֵּי מִתַּמָּן.

תפסיר הרס״ג

אללה בגרירתך: כח) קאל. בין לי אגרתך חתי אעטיך: כט) קאל לה. אנת תעלם. כיף כ׳דמתך. וכיף כאנת מאשיתך ענדי: ל) פאנהא כאנת קלילה ונמת כת׳רה. ובארך אללה לך בסבבי. ואלאן. מתי אצנע אנא איצ׳א לביתי: לא) קאל מא אעטיך. קאל יעקוב לא תעטיני שיא. בל אן צנעת לי הד׳א אלאמר. בה ארגע ארעא ג׳נמך אחפצ׳הא: לב) והו אן אמר פי ג׳נמך אליום.

חלק הדקדוק

בתיגאן כאשר בתביר: כח) נקבה. השוא שתחת הקוף נח (מהריב״ש).

אבן עזרא

לו תרפיס (כח) נקבה. ל׳ ציווי. במשקל זכרה לי אלהי לטובה. ופירושו פרש. וכן אשר פי ה׳ יקבנו. ודגשות הקו״ף להתבלע הנו״ן בו כמו אשר ידבנו לבו: (ל) לרגלי.

מסורת הקריאה

פסק ועילוי [הוא מונח] וסי׳ ויאמר אלהם ראובן (לקמן ל״ז כ״ב) הנה חרדת אלינו (מ״ב ד׳ י״ג) ובג׳ מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסי׳ איתמר בניו (ויקרא י׳ י״ב) יצאו בנות שילה (שופטים כ״א כ״א) לאוצרות לתרומות (נחמיה י״ב מ״ד) עכ״ל המסורה, ובפירוש המסורה האריך כאן החכם רוו״ה ולבסוף כתב לקמן מ״א מ״ה וז״ל ועתה הקרה ד׳ לידי ס׳ טעמי המקרא להחכם ר״י בן בלעם ולמדתי ממנו כי כל אלה הי״ח ראוים למרכא בעבור הגעיא שיש בתיבה שלאחריה וזה לך דבריו וכו׳ ומדבריו למדנו ג׳ דברים, למדנו כי כשיש שם געיא בתיבת הזרקא או בתיבה המוקפת לזרקא דינו כאילו יש שם פסק, וישתנה המונח למרכא, ולמדנו פי׳ יותר נכון על המסרה של י״ח מאיילין שמאריכין בין אזלא לזרקא. והמסרת מאריכין ממה שפירשנו לעיל ל׳ ט״ז. והכוונה י״ח געיות בתורה גורמים קראה מאיילא לגעיא בעבור שיוד׳ הצורות וכמו שכתב החכם הנזכר כי צורת הגעיא כצורת המאיילא והטפחא וכולם נוטים משמאל לימין הקורא, [ואזלא הוא מה שאנו קוראים קדמא] ולמדנו ממנו כי בכל הי״ח מקומות יש שם געיא היינו מאיילא וכ״ה בכל הספרים המדויקים ולכן דינם במאריך לא במונח ולכן בכל ספרינו וכ״י תמצא בהם מרכא כדין והמאיילא היינו הגעיא בתיבה שאחר המרכא עכ״ל רוו״ה, געיא הוא מתג, אך מה שכתב דלכן בכל ספרינו וכ״י תמצא בהם מרכא כדין והמאיילא היינו הגעיא בתיבה שאחר המרכא, באמת נמצא הרבה שאין בהם שום געיא וגם אין ראוי להיות בהם געיא, כמו כאשר יוסר חלב הכבש (ויקרא ד׳ ל״ה) שם הוא ב׳ מונחים ואין שם געיא וכן הוא מפורש במסרה שכאן הוא אזלא וב׳ מונחים, וכן ואם החרש יחריש לה אישה (במדבר ל׳ ט״ו) במלת אישה אין געיא וכן ואשר יבא את רעהו ביער (דברים י״ט ה׳) אין במלת ביער געיא, וכן נמצא שיש בהם מתג אבל הב במונה בכל ספרינו כמו והעמיד הכהן את האשה (במדבר ה׳ י״ח וכן והשביע הכהן (שם ה׳ כ״א) ובים שמחתכם (שם י׳ י׳), לכן נראה לי דמה שנמסר במסרה י״ח מאיילין מאריכין וכו׳ כוונתם בכל תנ״ך ולא בתורה לחוד. ומה שכתוב שם באורייתא הוא מן המעתיק וגם מספר הפסוקים הכל הוא מהמעתיק בעבור שחשב שכולם רק בתורה מצא י״ח פסוקים שהמה באזלא ומרכא או במונה וזרקא

תולדות אהרן

ויברכני ה׳ בגללך. נדה לא ברכות מב
סנהדרין לט: נקבה שכרך עלי ואתנה שם:

רשב״ם

(ל) לרגלי. בשבילי. דוגמת לרגל המלאכה אשר לפני: (לא) לא תתן לי מאומה. מכל הצאן שיש לך עכשיו שהרי עבדתיך בשביל בנותיך אבל כמה שארעה צאנך מכאן ולהבא תן לי העקודים והנקודים. ואותן עקודים ונקודים שיש עכשיו בצאנך הסר משם ותן ביד בניך שלך להפרידם מעל העתודים להוולד מעכשיו שיהיו שכרי:

רש״י

שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים ועכשיו היו לו בנים שנאמר וישמע את דברי בני לבן: (כח) נקבה שכרך. כתרגומו פריש אגרך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מיעוט מקנך ט שבא לידי מתחלה כמה היו: (ל) לרגלי. (ב״ר) עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה כמו (שמות יא) העם אשר ברגליך. (שופטים ח) לעם אשר ברגלי. הבאים עמי: גם אנכי לביתי. לצורך ביתי י עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני

שפתי חכמים

סרחוני וחטאתי על שבירת כלי בית בעלי: ח וא״ת דלמא הי״ל בנים קטנים וי״ל דמ״מ לא הי״ל לשלוח רחל בתו מאשתו נשואה אלא או בלהה או זלפה מפלגש בשלמא אי לא הי״ל בנים א״ש דשלח רחל לפי שאין לו בנים א״כ היא בת יורשת דבנות מאשתו נשואה קודמת לבנות מפלגש ובודאי היא תשמור יפה אבל אי הי״ל בנים א״כ היא לא תירש מנכסיו כלום דלעולם הבנים קודמין לבנות אם כן לא הי״ל לשלוח רחל אלא ודאי לא היו לו בנים כלל. מהרא״י: ט פירוש שאין הכוונה שידע שהיה מקנהו אתו רק מיעוט כמותו וכו׳: י רצ״ל דאי כמשמעו שיעקב אמר לביתי אלך אל בית אבי ואעשה שם שהרי כתיב אחריו ויאמר

וכוח יעקב עם לבן

ובגד ללבוש וגם עבור כל נשי וילד יהי׳ לי כן וגם אצלך אין לי יותר. ולמה אשב אצלך אשר תתפאר עלי כי אתה מפרנסני ע״ז ענה אותו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך וגו׳ ויברכני ה׳ בגללך פי׳ הנה כל אשר נתתי לך לא מרוב עבודה היא מה שעבדתני כאשר אמרת כי אם מה שנחשתי ויברכני ה׳ בגללך זה הוא העיקר בעיני מה שעל ידך יגיע אלי הברכה וזה לאו כל אדם יודע כי רק אני הוא היודע לנחש ולא אחר. וע״כ לא יהי׳ לך בכל מקום ברכה כאשר אתי ובזה אני ראוי למצוא בעיניך חן להיות אתי ולא במקום אחר לכך שאני יודע מעלתך וחשיבתך:
(כח) ויאמר [עוד לבן] נקבה שכרך עלי ואתנה. אין אני חפץ בשום עבודה ממך כי לא זה העיקר אצלי אוכל למצוא פועלים אחרים לעבודתי וכל עיקר כונתי היא שתהי׳ בביתי שאתברך על ידך וע״כ נקבה שכרך פריש אגרך. מה שאתה תוכל להשתכר בפני עצמך ואתנה לך במתנת חנם ולא תעבוד כלל רק תהי׳ בביתי. ועכ״ז השיב יעקב:
(כט) ויאמר אליו אתה ידעת את אשר עבדתיך וגו׳. פי׳ לא כדבריך רק שתיהם אמת הן כי אני עבדתיך עבודה שלמה בכל מאמצי כחי כאשר אמרתי וגם בירך ה׳ אותך לרגלי:
(ל) ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי. פי׳ שאעשה אני מקצת דבר גם לביתי כדי שתשרה הברכה על מעשי ידי כי בכל עבודתי שאני עובד אותך כל הברכה הכל אליך הוא ולא אלי ועתה אני חפץ לעשות ג״כ קצת למעני ויהי׳ עשייתי טפל לברכת ה׳ ומברכתו יבורך בית עבדו לעולמים:
(לא) ויאמר מה אתן לך וגו׳. לבן אמר עוד ליעקב איני חפץ בעבודתך כלל רק מתנת חנם אתן לך רק בעבור זה שתהי׳ בביתי ואתברך בגללך. ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה וגו׳. יעקב אמר ללבן איני חפץ במתנתך כי שכר עבודה אני מבקש ולא מתנת חנם. גם איני רוצה שתתן לי שכר קצוב כאשר נתת לי עד הנה וכל הברכה יהי׳ שייך לך. כי מתי אעשה גם אנכי שתהי׳ הברכה שרויה בעמלי ואם אקח כאשר אומר לך והוא לא דבר המנוי ולא דבר המגיד אבוכה ארעה לאנך בכדי שאקבל שכר גם אני מברכת ה׳ עלי. והנה רבים תמהים על ענין המקלות שעשה יעקב. כנראה זה עול. וגם למה נצרך יעקב להמקלות אחרי שהכל נעשה ע״י המלאך. ולמה נצרך להמלאך אחרי שהכל נעשה ע״י המקלות. ונראה שכן התנו ביניהם בפסוק:
(לב) אעבור בכל צאנך היום וגו׳. דהיינו שהי׳ התנאי ביניהם שיקח יעקב כל הנקודים וגו׳ שיש בעדרו בשכרו. ולפי שהטבע מחייב שהמוליד מוליד דוגמתו ע״כ ע״פ הרוב יולידו הלבנים לבנים והנקודים נקודים. ואם יקרה כה שפעם אחת יוליד המנומר את הלבן או הלבן יוליד המנומר התנו ע״ז מתחלה שיהיו לעולם הלבנים ללבן והנקודים ליעקב. ועי״ז הי׳ יכול יעקב לרעות כל העדר ביחד ואם בתחלת המו״מ הי׳ למשל

חומת אנ״ך

אין כתיב כאן אלא ואחר עכ״ל וראיתי בס׳ זרע אהרן הנדפס מחדש בסדר היום שכתב וז״ל וכדאיתא בתנחומא מדכתיב ואחר בלשון זכר ולא כתיב ואחרת בלשון נקבה דרשו שהיתה לאה הרה ללדת עוד בן אחר וכו׳ עכ״ל ועמו הסליחה דאיך יאמר ואחרת ילדה בת ואין לו שחר גם ואחר ילדה ואחר אינו לשון זכר. ואמרו לי שבדפוס אחר מתנחומא כתוב ואחרת אין כתיב כאן ונתסא מוטעית היא כמבואר ולי הדל נראה דכונת מאמר התנחומא הוא ואחריו אין כתיב כאן אלא ואחר. ופירושו דהול״ל ואחריו כלו׳ ואחריו של זבולון ילדה בת. ומדכתיב ואחר למדנו שרמז שהיה איזה ענין בינתים והיינו שהיתה מעוברת זכר ונהפכה לנקבה. ושם בס׳ הנז׳ הביא מאמר מדרש רבה שאמרו דאין להתפלל שיהיה זכר כיושבת על המשבר איתיביה הכתיב ואחר ילדה בת א״ל עיקר ברייתה זכר ומתפלתה של רחל שאמרה יוסף ה׳ לי בן אחר וכו׳. והאמת שהוא תמוה. ומה שפירש בס׳ הנז׳ יש להשיב הרבה על דבריו ואין

הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀ נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־
שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד
בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃ לג וְעָנְתָה־בִּי
צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־
שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד
וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב
הוּא אִתִּי׃ לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי
כִדְבָרֶךָ׃ לה וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־
הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת
כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל

תרגום אונקלוס

כָּל אִמַּר נְמוֹר וּרְקוֹעַ. וְכָל אִמַּר שְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא. וּנְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא. וִיהֵי אַגְרִי׃ לג. וְתַסְהֵיד עֲלַי זָכוּתִי בְּיוֹם מְחַר. אֲרֵי תֵיעוֹל עַל אַגְרִי קֳדָמָךְ. כָּל דְּלֵיתוֹהִי נְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא. וּשְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא. גְּנוּבָא הוּא עִמִּי׃ לד. וַאֲמַר לָבָן בְּרַם. לְוֵי יְהֵי כְּפִתְגָמָךְ׃ לה. וְאַעְדִּי בְּיוֹמָא הַהוּא יָת תֵּישַׁיָּא רְגוֹלַיָּא וּרְקוֹעַיָּא. וְיָת כָּל עִזַּיָּא נְמוֹרָתָא וּרְקוֹעָתָא. כָּל דְּחִוָּר

תפסיר הרס"ג

ואעזל מנהא. כל מנקט ואבלק. וכל חמא פי אלצ'אן. ובלקא ומנקטה פי אלמאעז. ויכון ד'לך אגרתי: לג) וישהד עליי עדלי ג'דא. אד'א חצ'רת אן אטלב אגרתי בין ידיך. פכל מא ליס הי מנקטה ובלקא פי אלמאעז. וחמא פי אלצ'אן. פהו מסרוק ענדי: לד) קאל לבן נעם. לית יכון כמא קלת: לה) פעזל פי ד'לך אליום אלתיוס אלמחגלה ואלמנקטה. וגמיע אלענוז אלמנקטה

נוה שלום

ויברכני וכו' (ל) טלוא, אבלק, גון שחור ולבן, חום, חמא בפתח אלחא, שחור. (לג) העקדים, אלמחגלה לובן בידיה

אבן עזרא

בעבור רגלי כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני. והטעם כי התברכת משעה שבאתי לביתך: ה"א מאומה

מסורת הקריאה

ומנאב. והעד ע"ז שמסיימה המסרה וכל פסיקתא דכותי' מאריכין במ"ב פסק ומונח וסי' ויאמר אלהם ראובן, הנה חרדת אלינו (מ"ב ד' י"ג) הרי הביא פסוק דמלכים, ואם הי"ח המה כולם בתורה היה להם נמי לסיים במ"א דין דאוריתא ותו לא. וכן מסיימה ובג' מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת וסי' א' באורי' וא' בשופטים וא' בנחמיה, הרי משמע שהמסרה קאי על כל התנ"ך, וליכא בכל התנ"ך רק י"ח באזלא ומרכא: והנה הקרה ד' לידי כ"י המיוחס להגר"א, וכתוב שם מאיילא משמש לפני סוף פסוק ואתנחתא וזרקא, לפני אס"פ צורתו כטפחא ולפני זרקא צורתו כמרכא, עכ"ל, ולמדתי מזה פי' הגון ופשוט על המסרת הנ"ל, דמה שכתוב במסרה י"ח מאילין מאריכין בין אזלא לזרקא, פירושו מאריכין שהם כתמונת מרכא, ור"ל בי"ח מקומות משמש מאיילא בתמונת מרכא בין אזלא לזרקא, ומה שכתוב במסרה שם שהמאיילא כתמונת טפחא קאי על הני שהם לפני אס"פ, וניחא נמי מה שמסיימה וכל פסיקתא דכותיה מאריכין במרכא אך לא במאיילא,

רשב"ם

(לב) נקד. נראה לי טלאי הקרקד והצוואר. שהרי ויקד ארצה כפיפת הצוואר והקדקד. והוא נדגש שהוא כמו ויפל מגזרת נפל. ונקוד מן ויקוד הוא על שם הקדקד. כמו עקוד ברגל על שם ויעקוד את יצחק קשירה ברגל: הסר משם. לצורכך: והיה שכרי. מכאן ולהבא אותן שיוולדו: (לג) וענתה בי צדקתי. היום ולהבא לפניך כשתבא לראות שכרי ולא תמצא בהם אלא נקודים ועקודים חום בכשבים. אבל לא בעזים כי רובם חום הם:

בעל הטורים

(לג) ביום מחר. ב' במס' הכא ואידך אל תתהלל ביום מחר אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה ביום מחר אל תתהלל ביום מחר למחר בתך דינה יוצאה ממך:

רש"י

ב וצריך (אני) להיות עושה גם אני עמהם לסמכן וזהו גם: (לב) נקד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודות פונטר"א בלעז (פונקטירט): טלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות: חום. שחום ל דומה לאדום רוס"ו בלעז (ראטה) לשון משנה שחמתית ונמלאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה מ ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים נ שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ס ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה ע הוא שרוי אצלי: (לד) הן. לשון פ קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי צ שתחפוץ בכך: (לה) ויסר לבן ק ביום ההוא וגו': התישים. עזים זכרים: כל

שפתי חכמים

מה אתן לך וגו' תשובה תרעה וגו' משמע שלא היה בדעתו לילך מעמו אלא לשמור צאנו אלא לביתי פירוש לצורך ביתי: ב רל"ת גם אנכי משמע דקודם לכן היה אחר שעשה לצורך ביתו לכ"פ עכשיו כו': ל ר"ל התרגום שמתרגם על חום שחום דהוא לשון אדום: מ הקשה הרא"ם א"כ הסי' היה בעזים נקוד וטלוא ולא בכשבים והכתוב אמר הסר משם כל שה נקוד וטלוא ומתרץ דשה דאמר קרא הוא תיש מדכתיב שה כשבים ושה עזים ש"מ עז נמי קרוי שה. (מהרש"ל) וק"ל על דברי הרא"ם אדרבה מדהוצרכה התורה לפרש בו עזים ש"מ כ"מ שנאמר שה סתם שה הוא ולא תיש ועוד קשה לפי דבריו היה לו למנקט בחד כללא ולא היה לי' לומר אלא נקוד וטלוא בעזים ועוד קשה למה התחיל הכתוב בתיש וסיים בשה ועוד קשה פעם קרא שה ופעם קרא תיש שנאמר ויסר ביום ההוא את התישים וגו' לכך נראה לי ששה הוא שה ממש ולא תיש והסי' היה נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים ומה שאמר הסר משם כל שה נקוד וטלוא כך אמר יעקב על כל פנים תסיר נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים ואפילו נקוד וטלוא בכשבים שראוים להיות שלי גם אותם תסיר שלא יהיו עכשיו לא עזים נקוד וטלוא ולא כשבים נקוד ועקוד וטלוא רק אותן שיולדו מכאן ואילך נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים יהיו שלי ומה שלא אמר להסיר חום בעזים מפני שאינם במצא ומעתה הותרו כל הקושיות כנ"ל: נ פי' הרא"ם שקשה לפי טעם ראשון ימנו אותם כמה הם עכשיו וממילא ידעינן מה שיהיו יותר שנולדו אח"כ ועל זה אמר רש"י שלא תאמר וכו': ם והתי"ו תבא לנקבה נסתרת לא אנוכח והוכחתו מדכתיב לפניך ר"ל הצדקה כאלו אמר כי תבא לפניך צדקתי וענתה בי על שכרי: ע הוצרך לפרש גנוב הוא אתי שלא נחשוב שפירושו אני בהיתר קניתי ונמצא שהיה גנוב ואני לא ידעתיו לכ"פ וכו' לא שבא לידי בהיתר ואח"כ נמצא שהוא גנוב ביד המוכר אותו לי: פ לא כמו הן לי לא נתתה זרע שפירושו ל' הנה: צ פי' אע"פ שאמרו כפיו חשב לבן אולי לא אמרו בלבו או יתחרט: ק לא יעקב שהרי כתיב אחריו ויתן ביד בניו וישם דרך ג' ימים בינו ובין יעקב

וכוח יעקב עם לבן

למשל מחלית העדר נקודים. הנה ישאר לעולם ליעקב ערך מחלית העדר. אם לא שתלדנה המנומרים אחוז ולדות לבנים יותר מאשר תלדנה הלבנים מנוקדים. אולם לבן הארמי ארב במסתר כאריה לדקדק בלשון יעקב אשר בתומתו אמר אעבור בכל צאנך היום הסר משם [כלומר להסיר משם] כל שה וגו'. ויאמר לבן הן לו יהי כדברך. כלומר אני מקפיד שלא יפול שום דבר מדבריך ארצה. ולא תוכל לענות כי לא היתה כונתך על זה האופן כ"א על זה. אף שיראה בהדיא כי כך וכך היתה כונתך. לא נדרוש הכונה. כי דברים שבלב אינם דברים. כ"א כאשר יצא מפיך וכדבריך כן יסי' וכן יקום. בין לטובה בין לרעה

מסורת הקריאה

פי' כל היכא דכתיב פסיק אזי הוא במרכא ולא במאיילא, כי כן כתוב בכ"י הנ"ל, ועם זרקא יבוא בשני תיבות ובלבד שיהיה לפניה קדמא ובלא פסיק, וכשיבוא פסיק אזי הוא מרכא לעולם, ע"כ: מן, המ"ם בגעיא שהוא מתג ובמקף: בערב, הנגינה בעי"ן: (יח) יששכר, כתב בעל מ"ש כל אורייתא תרין שיני"ן כתיב חד

נחל קדומים

עשית יש שכר לפעולתך ודוק: כז (טו) ויברכני ה' בגללך. פירושו משעה שגלית

מרפא לשון

כג. אסף אלקים את חרפתי — חסדאי, ה"ג ולא כנ"א חסודי. לב. וכל שה חום — שחום. לשון הקדש ולשון ארמי שוין אלא שבארמי נוסף שי"ן כמו בשם שחרור ופעמים

חומת אנ"ך

להאריך. והיותר נראה בפירוש המאמר הוא דידענו כמה מתאוה לאה לבנים זכרים ואם איתא דיכולה להתפלל עד שעה שיושבת על המשבר איך לא התפללה שיהא זכר ובודאי דלאה תפלתה נשמעת אלא דאינה מועלת התפלה אלא עד מ' יום ולאה בגו' יום לא הוה דעתה ואחר ארבעים אין תפלה מועלת. ותירץ דהיה זכר ותפלת רחל נשמעה. והמדרש פליג על גמרין ותנחומא. ואין ס' יפ"ת ושאר מפרשים כעת אצלי: י נחשתי ויברכני ה' בגללך. אפשר דפיו ענה בו כי הוא מגיד נחש המקולל ובא בפיו נחשתי דאת מסטרא דנחש. ויברכני ה' בגללך שאתה יצאת מתקללות ונתברכת מאבין ויברך ה' אותך לרגלי גימט' רחל לאה

אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים
וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃ לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה
אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ לז וַיִּקַּח־לוֹ
יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן
וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף
הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃ לח וַיַּצֵּג
אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרְהָטִים
בְּשִׁקֲתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן
לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן

תרגום אונקלוס

בֵּיהּ. וְכָל דִּשְׁחוּם בְּאִמְּרַיָּא וִיהַב בְּיַד בְּנוֹהִי: לו. וְשַׁוִּי, מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין. בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב. וְיַעֲקֹב. רָעֵי. יָת עָנָא דְּלָבָן דְּאִשְׁתְּאָרָא: לז. וּנְסֵיב לֵיהּ יַעֲקֹב. חֻטְרִין דְּלִבְנָן. (י״נ רַטִּיבִין) רַטִּיבָן וּדְלוּז וּדְדִלּוּב. וְקַלִּיף בְּהוֹן קִלָּפִין חִיוָּרִין. קְלוּף חִיוָּר. דְּעַל חֻטְרַיָּא: לח. וְדַעִּיץ. יָת חֻטְרַיָּא דְּקַלִּיף. בְּרָטַיָּא אֲתַר בֵּית שְׁקָיָא דְּמַיָּא. אֲתַר דְּאָתְיָן עָנָא לְמִשְׁתֵּי לְקִבְלְהוֹן דְּעָנָא. וּמִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהוֹן לְמִשְׁתֵּי:

רשב״ם

(לה) ויתן ביד בניו. של לבן: (לו) ובין יעקב. צאן לבן שהיה רועה נתרחק דרך שלשת ימים מצאנו של לבן העקודים והנקודים שהסיר לצאנו של לבן: (לז) מקל לבנה. לפי שהוא דבוק. מקל של לבנה לפיכך הוא פתח. וכן מעשר בקר. מספד תמרורים ובלא דבקים ויך את האתון במקל. בכל רחובות מספד. מעשר מן המעשר: לח. שאינו יבש: מחשוף. גילוי כמו וזרועך חשופה. חשף ה׳ את זרוע קדשו: (לח) ויחמנה. כמו וישרנה הפרות* מגוי יעמדנה. חציים לשון זכר וחציים לשון נקבה* שהיה לו לומר כמו ותקרבנה בנות צלפחד:

רש״י

אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורות לבנות: ויתן. לבן ביד בניו: (לו) הנותרת. הרעועות שבהן החולו׳ והעקרות שאינן אלא שירים אותן מסר לו: (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה ר כמה דתימא (הושע ד) תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרימב״ל שהוא לבן (עזפעניהאלץ): לח. כשהוא רטוב: ולוז. ועוד לקח ש מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר״י בלעז (האזעלנוס שטרויך): וערמון. קשטניי״ר בלעז (קאזטאניעס בוים): פצלות. קלופים קלופים שהיה עושהו מנומר: מחשף הלבן. גלוי לובן של מקל. כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקלוף: (לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמית והרבה יש בגמ׳ דלה ושלפה דן ביה מידי דלה כמו דעלה אלא שמקלר את לשונו: ברהטים. במרוצות המים ת בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו׳. ברהטים אשר תבאן הצאן לשתות שם הציג המקלות א לנכח הצאן: ויחמנה וגו׳. (ב״ר) הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה ב והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. ר׳ הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו׳. (ר״ל בתיבה זו התחברו ל׳ זכר

שפתי חכמים

ר דאל״כ היל״ל בקמץ תחת הבי״ת והנו״ן. (רא״כ) דאי העץ היה לבן למה צריך יעקב לפצלו כדי שיהיה לבן בלא״ה כמי היה לבן: ש דק״ל הא לבנה לאו לוז הוא לבן פי׳ ועוד וכו׳. והרא״ם פי׳ דמלת לח מפסיק בין לבנה ולוז א״כ הוכרח לומר שלוז וערמון אינם דבקים עם מלת לח רק הם כמו ענין אחר: ת דתרגום וירץ ורהט: א דאשר תבאן הצאן דבוק הוא לשקתות המים כדי שיהא לנוכח הצאן שב אל ויצג את המקלות כלומר שהציג המקלות ברהטים בשקתות המים כדי שיהא נוכח הצאן בשעת שתיה ויחמנה: ב דאל״כ מאי ויחמנה דאין דרך שמים לחמם הבהמות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לז) ויקח לו יעקב מקל לבנה לח וא״ת צדיק גמור כיעקב האיך עשה רמאות. וי״ל כי יעקב אמר ללבן בתנאי שלא הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים וגו׳ ר״ל הקטנים כדי שלא יאמרו גנובי׳ הם אתי אבל הגדולים לא אמר לו להסיר כדי שיוליד כמותן והיא שינה את התנאי והסיר אפילו הגדולים כדכתיב ויסר ביום ההוא את התישים וגו׳ אפי׳ הגדולים לפיכך עשה יעקב כל מה שיכול לעשות. ועוד אומר החכם ר׳ חיים שלבן שינה תנאו שלא התנה להסיר אלא הנקודים והוא הסיר אף העקודים ולכן הציג את המקלות כדכתיב ועם עקש תתפל:

זכות יעקב עם לבן

לרעה. והנה יעקב אבינו ע״ה אמר אעבור בכל לאנך. הנה המחשבה ניכרת ברור כשמש שהכונה הוא בכל הצאן שהוא שלך בשעה שהוא מדבר עמו. וממנו יקח כל נקוד וטלוא. והעידה התוה״ק ממרמת לבן ואמרה „ויסר ביום ההוא״ כלומר ביום שהיה מיועד שיעקב יעבור בכל העדרים לקחת משם שכרו. בעלם היום ההוא לבן הקדים א״ע תחלה ויסר מהם כל התישים העקודים כו׳ ויתן ביד בניו. כאיש המבריח נכסיו מפני בע״ח ונתנם ביד בנו או קרובו ואח״כ נשבע שאין לו. אף כאן כשבא יעקב אל העדרים לא מצא בעדר לבן כ״א לבנים. ולכן טען כי כ״ז שלא קנה יעקב חלקו היה הוא יכול לעשות כאדם העושה בשלו ונתנם ביד בניו. וממחשש פן יקח יעקב בחזקה מה שבאמת הוא שלו. הרחיק את בניו מהלך שלשה ימים. והעידה התוה״ק כי יעקב היה רועה את צאן לבן הנותרות כי החזיק עצמו אסור בכחלי הקנין והתנאי שעשה עם לבן. ובתמימות יעקב ולדקתו מחל מרצונו או שלא ברצונו כל עדר הנקודים והטלואים שהיו שלו ונגזלם הרמאי במרמה. אך מה יעשה בימים הבאים. הכי יעבוד לעולם בעד שנים או שלשה כבשים אשר ע״ל המקרה יולדו מן הלבנים ואם לעולם לא יולידו אלא בדמותם. ע״כ שת עצות בנפשו כי עכ״פ מכאן ולהבא יולידו אלו הלבנים במספר אשר ילדו

נחל קדומים

האבן מעל פי הבאר שרתה ברכה במעשה ידי. רבינו אפרים ז״ל: לז (טז) לח ולוז וערמון. ס״ת גי׳ אדני הכונה שלא תיקשי איך יעקב אע״ה עשה כזאת לכן רמזו כי אמת ליעקב שה׳ עשה הכל ועל פי הדיבר נתנם. ור״ת גימט׳ מ״ב כי כל מ״ב הוא

מרפא לשון

תשתנה עוד אות מ״ם כתרגום וחם לאדני המלך — וישחן. לז. מקל לבנה לח ולוז וערמון — חוטרין דלבן רטיבן ודלוז ודדלוב. ה״ג כאלו אמר מקלות של לבנה לחים ושל לוז ושל ערמון וערמון בלשון ארמי דלוב כן בלשון ערבי והדלת בו שרשית.

מסורת הקריאה

השיני״ן, ויש שאמרו עד פרשת פינחס וכולם ישא רוח, וכבר בטל דבריהם המדקדק רז״ה בסוף חיבורו שערי תפלה סי׳ שכ״ג, גם החכם ר״א מווילנא בספרו מכתב מאליהו, עכ״ל, וכן כתב בעל מנחת כליל דהלכה כבן אשר שלא לקרותה כלל והכי נקטינן: (יט) בן ששי, מלת בן בצירי ובמתג ובמקף, וכן נמסר עליו במס״ק ד׳ מקפין וקמץ, ור״ל בצירי, ובמס״ג נמסר כל בן המוקף פתח [ר״ל סגול הוא פתח קטן] במ״ד וסי׳ בן ששי, דין, וימלט בן אחד (ש״א כ״ב כ׳) בן קטן (ש״ב ט׳ י״ב) בן פריץ (יחזקאל י״ח י׳) ואם הנגינה בו קמץ [צירי שהוא קמץ קטן] כגון בן חכם, בן כסיל ופירושו בן שהוא חכם במ״ו וסי׳ ושחט את בן הבקר (ויקרא א׳ ה׳) בן הישראלית (שם כ״ד י׳) בן יברכיהו (ישעיה ח׳ ב׳) בן משלמי (דה״א ט׳ כ״א) בן יאיר (אסתר ב׳ ה׳) בן משלם בן ברכיה [צ״ל

תפסיר הרס״ג

ואלבלק. כל מא פיה ביאץ׳. וכל חמא מן אלצ׳אן. ודפע ד׳לך אלי בניה: לו) וגעל מסאפה׳ ת׳לאת׳ה׳ איאם. בינה ובין יעקוב. וכאן יעקוב ירעא. ג׳נם לבן אלבאקיה: לז) ת׳ם אכ׳ד׳ יעקוב. עצי לבנא רטבה וחור ודלב. וקשרהא אלקשר אלאביץ׳. חתי׳ קשט אלביאץ׳ אלד׳י עליהא: לח) ווצ׳ע אלעציי אלתי קשרהא. פי אלחיאץ׳ פי מסאקי אלמא. חתי׳ תגי אלג׳נם לתשרב פתכון חיאלהא. פתתוחב

נוה שלום

וברגליה. (לה) לבנה, לבנא, אילן שהשרף שלו מתוק, ולוז וחור, בפתח, או חור בפתחין אילן ידוע וכן תרגם בספר השרשים לאבן גנאח, ואולי נוס׳ אחרת היתה לראב״ע ונסחתינו עיקר, כי לוז בעברי מין אילן בפע״צ אין לו שתוף עם הלוז הערבי ורק השקדים לוזא בערבי כדלקמן (מג יא). וערמן, ודלב, אילן גדול שאינו מוציא פרח ולא עושה פרי. (לח) ברהטים, פי אלחיאץ׳, ברכות

חלק הדקדוק

לח) ויצג, נפל הדגש לריבוי: (מהריב״ש). בשקתות המים. השו״א שתחת הקו״ף נע (מהריב״ש) עוד

מסורת הקריאה

קרי בקמץ ודגש וחד לא קרי הרמ״ה ז״ל וכ״כ אבן עזרא ורד״ק כו׳ עכ״ל, וכ״כ רוו״ה וז״ל כבר הורו החכמים המובהקים כי השי״ן השני נכתב ואיננו נקרא כלל וכלל כמבואר במ״ש לכן אל תשעה אל דברי חלומות של בעל נחלת יעקב והסומכים עליו האומרים כי רק בפעם הראשון קורין ב׳

אבן עזרא

נוסף ונמצא חסר. (לט) עקדים. ברגל והטע׳ שומא שעקדה הרגל: ונקודי׳ שיי בו נקודות נקודו׳. וברודים. מגזר׳ ברד שיש לו שומות לבנות. ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת בלות ומטולאות והטע׳

אבי עזר

וזה אחת מהן: (לז) [מקל. בפתח הקו״ף בעבור שהוא סמוך וכו׳] ולפי דבריו יהיה מקל שקד לזרה. והמעיין במדקדקים יראה שיש להם שני משקלי׳. לא ראי זה כראי זה:

חומת אנ״ך

ע״ה שנהתחנרותם ליעקב נאה הברכה: יא ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון. אפשר לרמוז מקל ס״ת אברהם יצחק ישראל. לבנה קרי ביה לבנה שהוא ירח הרומז למ׳. גם לבנה גימט׳ אני ה׳ יחוד קבה״ו רמז שבעת בזכ ג אבות אברהם ויצחק ושהוא עתיד ליקרא ישראל ובעת בה׳ שא״ל אני ה׳ שיגילהו ובזה יכלו מלבן ועשו. וכן לח ולוז וערמון גי׳ לבן עשו עם הכולל וכיוון ליחד קבה״ו:

לִשְׁתּוֹת׃ לט וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־
הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים
נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ מ וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד
יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־
חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים
לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃
מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת
וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי
הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃
מב וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה
הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃
מג וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ
צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים

תרגום אונקלוס

לט. וְאִתְיַחֲמָא עָנָא בְּחֻטְרַיָא. וִילִידָן עָנָא. רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּרְקוֹעִין: מ. וְאִמְּרַיָא אַפְרֵישׁ יַעֲקֹב. וִיהַב. בְּרֵישׁ עָנָא כָּל דִּרְגוֹל. וְכָל דִּשְׁחוֹם בְּעָנָא דְלָבָן. וְשַׁוִּי לֵיהּ עֶדְרִין בִּלְחוֹדוֹהִי. וְלָא עָרֵיבִנּוּן עִם עָנָא דְלָבָן: מא. וִיהֵי. בְּכָל עִידָן דִּמְתְיַחֲמָן עָנָא מְבַכְּרָתָא. וּמְשַׁוֵּי יַעֲקֹב יָת חֻטְרַיָא. לְעֵינֵי עָנָא בְּרָטַיָא. לְיַחָמוּתְהוֹן בְּחֻטְרַיָא: מב. וּבְלַקִּישׁוּת עָנָא לָא מְשַׁוֵּי. וְהָוָן לַקִּישַׁיָא לְלָבָן. וּבַכִּירַיָא לְיַעֲקֹב: מג. וּתְקֵיף גַּבְרָא לַחֲדָא לַחֲדָא. וַהֲווֹ לֵיהּ עָן סַגִּיאָן. וְאַמְהָן וְעַבְדִּין.

תפסיר הרס"ג

ענד ד'לך: לט) פתוחמת אלג'נם באלעציי. פולדת. מחגלה ומנקטה ובלקא: מ) פלמא פרד יעקוב אלצ'אן. געל פי אול אלג'נם כל מחגלא. וחמא פי צ'אן לבן. וגעל לה קטועא וחדהא. ולם יצ'יפהא אלי ג'נם לבן: מא) וכאן יעקוב. פי כל וקת וחאם אלג'נם אלרביעייה. יצייר אלעציי חד'אהא פי אלחיאץ'. לתתוחם בהא: מב) ואד'א כ'רפת לם יצייר ד'לך. פתציר אלכ'ריפייה ללבן. ואלרביעייה ליעקוב: מג) פאיסר אלרגל גדא גדא. וצאר לה ג'נם כת'יר. ואמא ועביד. וגמאל

נוה שלום

לכינוס מים, ותרגם כיור, חוץ'. (מב) העטופים, אלכ'ריפיה של ימי תשרי, והקשורים, ואלרביעיה של ימי ניסן. (מג) ויפרץ, פאיסר, הרויח והצליח וכן תרגם וכן יפרץ.

חלק הדקדוק

כתב על תיבה זו וז"ל בבא מאריך עם החירק אעפ"י שאין נקוד פת"ח עם השו"א אתה קורא השו"א כמו שוא ופתה עכ"ל: מא) והיה בכל יחם הצאן המקשרות, השו"א במ"ס נע מפני המאריך שבה"א וכ"ה בכל התיגאן

אבן עזרא

כמו שומות וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש. וכן כתוב שה כשבים ושה עזים ואחר ששם טלוא כלל הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד וברוד: (לב) וכל שה חום. הוא השחרות ויתכן שנקר' השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן: וטלוא ונקוד בעזים. עקוד וברוד ונקוד: (לג) אשר איננו נקוד וטלוא. נקוד וברוד ועקוד: בעזים. זכרים ונקבות: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים. שפירש הנקודים וברודים: הנקודות והטלואות פי' העקודות והברודות. וזה טעם כל אשר לבן בו. וכל שה חום כבש שחור. והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב. ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי. ופי' ויתן ביד בניו של יעקב. רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא. וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן

רשב"ם

(לט) ויחמו הצאן. כולן לשון זכר: (מ) והכשבים הפריד יעקב. העקודים והנקודים הפריד מצאן לבן שנה ראשונה ושנייה והיה נותן את פני צאן לבן אליהם כדי שיראו אותם ותתעברנה כמותם. וגם המקלות היה נותן בשקתות המים. שני מעשים הללו היה עושה כדי שתלדנה עקודים ונקודים: (מא) המקשרות. בזמן שרובן רגילות להתעבר ביחד: (מב) ובהעטיף. כשעבר זמן המבכירות להתעבר לא היה תושש על המאוחרות:

בעל הטורים

(מב) העטופים. ב' במס' העטופים ללבן העטופים ברעב. פי' שנתן לו הכחושים שמתו ברעב א"נ בשביל שעשה יעקב דבר שנראה כרמאות גרם לבניו שנתעטפו ברעב:

רש"י

ונקבה כמ"ש הראב"ע): (לט) אל המקלות. אל מראות המקלות: עקדים. משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהן ורגליהן: (מ) והכשבים הפריד יעקב. הנולדים עקודים נקודים הבדיל והפריד לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות עליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיה פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שנמצא ד בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפירשתי: (מא) המקשרות. כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים (שמואל ב' טו) ויהי הקשר אמיץ (שם). אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף. לשון איחור כתרגומו ובלקשות. ומנחם חברו עם (ישעיה ג) המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחס ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות. פרות ורבות ה משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים וכוח יעקב עם לבן

שפתי חכמים

ולדעת ר' הושעיא החמוס הוא העיבור: ג כי לא המקלות הם סבה שילדו הצאן עקודים נקודים וטלואים כי אם מראיהן והוא מחשוף הלבן וא"ת היאך עשה יעקב רמאות כזה במקלות ורכו בו בדיעות. וי"ל אותן שנולדו מצאן יעקב אף שלא היו להם סימנים הנ"ל מן הדין הם של יעקב כיון שנולדו מהצאן שלו ולכן רצה ליקח ממנו אף הנולדים מצאנו אמר יעקב אעשה מקלות כדי שילדו הצאן שלי כולם עקודים ונקוד וטלוא כדי שאראיות את מה שהוא שלי מהרש"ל: ד פי' צאן שבכאן הם העזים כי כל חום בכשבים הפריד לבן כמו שכתוב לעיל אבל חום בעזים לא הסיר לבן מפני שלא פיה שכרו כמו שלא הסיר העקודים והטלואים מן הכשבים רק מן העזים כמו שכתבתי לעיל מפני שלא היו שכרו ודו"ק. עיין ברא"ם שהאריך כאן ועוד כתב ויתכן שמלת הנולדים שאצל עקודים נקודים מסובבת בדברי הרב אם לא תפרש הנולדים ככר קודם הסרה כאלו אמר הרב העקודים נקודים שככר נולדו בצאן לבן שלא הסירם לבן מפני שאינם שכרו: ה דאין לפרש כמשמעו שהיו לו צאן הרבה הלא ככר כתיב ויפרוץ האיש מאד מאד וכודאי הוא דקאי על הצאן דכתיב לעיל מיניה אלא שהיו פרות וכו' רא"ם:

ילדו הנקודים אם נשארו שלו. ואם בהכרח מחל לו הקרן לא מחל לו הפירות. למשל אם נשארו הנקודים ליעקב כהמדובר הי' מחלית העדר לבנים ומחליתו נקודים. כי כל אחד מוליד בדמותו. ע"כ עשה תחבולה שבמספר ההוא יולידו גם הלבנים מקלתם נקודים. ולכך נאמר „ובהעטיף הצאן לא ישים והיה העטופים ללבן והקשורים ליעקב". כי משך ידו מן הגזל. ושער שלא ישיג מהנולדים מכאן ולהבא כ"א בערך מחליתם. כאשר הגיע לו מן הצאן אם לבן הי' מקיים התנאי בלי רמיה ושקרן שלו

מסורת הקריאה

בת משלם בן ברכיה והוא בנחמיה ו' י"ח] וכל מבן ומבן הלבן פתח עכ"ל, וכתב בעל ת"ס מה שאמר במ"ו צ"ל במ"ז כפי מספר הפסוקים שהביא וכ"ה במס"ג ויקרא א' ה', וכ"ד י', ובמס"ר בערך אות ב' עכ"ל, ואף שהדין עמו כי בהרבה מקומות מסר עליהם ז' מ"מ לא עיין היטיב כי כאן אינן כ"א ו' בכללן ובפרטן, והמדפיס הטעהו כי חלק בן משלם בן ברכיהו לב' פסוקים ואינם כ"א אחד את בת משלם בן ברכיה וכמ"ש, ואמנם מאן דמסר ז' גם הוא לא אישתבש כי הוא מונה בהדייהו הלבן מאה שנה (לעיל י"ז י"ז) ומסיים כל מבן ומבן דכותי' פתח, וכאן כולל אותו עם מבן: (כ) אלהים אתי, יש פסיק ביניהם ולכן מלת אלהים במרכא, עיין פסוק ט"ז ועיין לעיל ג' י"ד: זבד, הזי"ן בסגול: (כא) ילדה בת, המונח ביו"ד והלמ"ד בשוא נע והבי"ת דגושה בכל המדויקים ועיין לעיל י"ט ל"ח, והוא חד מן פתחין באתנח בספרא: (כו) בהן, הה"א בצירי, ועיין לעיל י"ט כ"ט: ואלכה, נמסר עליו ב', ור"ל ב' בצירי הלמ"ד א' דין, ב' אקומה ואלכה (ש"ב ג' כ"א) וחד אלכה (ישעיה ל"ח י') ושארא הלמ"ד בשו"א: (כז) ויברכני, הרי"ש בשוא: (ל) כי, נמסר עליו חד מן כ"ב פזרין, ר"ל כ"ב מלות כי בטעם פזר, מנוים במס"ר: היה, מלרע הקדמא ביו"ד: (לא) אתן לך, תתן לי, תרויהון התי"ו בסגול לפי שהם במקף ונשתנה הצירי' לסגול: מאומה, מלעיל: תעשה לי, הלמ"ד דגושה: (לב) שה חום, במקף לא במרכא בשי"ן: (לג) וענתה בי, הבי"ת דגוש מדין דחיק דוגמת ילדה לו לעיל כ"א ג': (לד) הן, הה"א בצירי, ועיין במדבר כ"ג ט': (לז) מקל, הקו"ף בפתח: לבנה, הנו"ן בסגול: לח, נמסר עליו ג' ב' פתח וא' קמץ, וסי' א' דין, ב' כל עץ לח (יחזקאל כ"א ג') ג' עץ לח (שם י"ז כ"ד) בתראה קמץ: בהן, הה"א בצירי, ועיין לעיל י"ט כ"ט: מחשף, השי"ן שמאלית: (לח) פצל, הצד"י בצירי: בשקתות, הקו"ף בשוא

תרגום אונקלוס

וּגְמָלִין וַחֲמָרִין׃ א. וּשְׁמַע. יָת פִּתְגָמֵי בְּנֵי לָבָן דְּאָמְרִין. נְסֵיב יַעֲקֹב. יָת כָּל דִּלְאֲבוּנָא. וּמִדִּלְאֲבוּנָא. קְנָא. יָת כָּל נִכְסַיָּא הָאִלֵּין׃ ב. וַחֲזָא יַעֲקֹב יָת סְבַר אַפֵּי לָבָן. וְהָא לֵיתֵינוּן. עִמֵּיהּ כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי׃ ג. וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב. תּוּב. לַאֲרַע אֲבָהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ. וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ׃ ד. וּשְׁלַח יַעֲקֹב. וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה. לְחַקְלָא לְוָת עָנֵיהּ׃ ה. וַאֲמַר לְהוֹן. חָזֵי אֲנָא יָת סְבַר אַפֵּי אֲבוּכוֹן. אֲרֵי לֵיתֵינוּן עִמִּי כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי. וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא. הֲוָה בְּסַעֲדִי׃ ו. וְאַתִּין יְדַעְתִּין. אֲרֵי בְּכָל חֵילִי. פְּלָחִית יָת אֲבוּכוֹן׃ ז. וַאֲבוּכוֹן שַׁקַּר בִּי.

בראשית ל לא ויצא

וְהַמֹּרִים׃ לא א וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי
בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־
אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה
אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ ב וַיַּרְא יַעֲקֹב
אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל
שִׁלְשׁוֹם׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב
שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ
וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃ ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא
לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃
ה וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי
אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם
וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃ ו וְאַתֵּנָה
יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־
אֲבִיכֶן׃ ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף

* שישי בפת"י

תפסיר הרס"ג

וחמיר: א) פסמע. כלאם בני לבן יקולון. אכ'ד' יעקוב גמיע מאל אבינא. ומן מאלה אכתסב הד'א אליסאר: ב)וראי' יעקוב וגה לבן. פאד'א ליס הו מעה מת'ל אמס ומא קבלה: ג) ת'ם קאל אללה ליעקוב. ארגע אלי' ארץ' אבאיך ומולדך. ואכון מעך: ד) פבע'ת יעקוב. ודעא ברחל ולאה. אלי' אלצחרא אלי' ג'נמה: ה)פקאל להן. הוד'א אנא ארא וגה אביכן. אד' ליס הו מעי מת'ל אמס ומא קבלה. ואלאה אבי. לם יזאל מעי: ו)ואנתן תעלמן. אני כ'דמתה. בגמיע קותי: ז) ואביכן סכ'ר בי. ובדל אגרתי

נוה שלום

לא (א) הכבוד אליסאר, ממון רב, וכתב רשב"ם שהוא כמו ואברם כבד מאד

אבן עזרא

ועוד אין לו ז' שנים. וכן פי' הפרשה הסר משם כמשמעו לשון צווי. וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם: (לג) וענתה בי צדקתי. לפניך היא תעיר כאשר תבא ותראה שכרי והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא מצאת התישים והעזים עקודים נקודים וברודי' והכשבי' שחורי' גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבי': (לד) ויאמר לבן הן. כמו הנה כי הה"א נוסף כמו האלה האל: (לה) ויסר ביום ההוא. לבן הסיר: (לו) וישם. גם הוא לבן: (לז) מקל. בפתח הקו"ף בעבור שהוא סמוך. לבנה לוז וערמון. עצים הם רק לח שם התואר. והגאון אמר כי לוז שקדי' בעבור שנקרא כן בל' ישמעאל כי הב' לשונו' והארמית ממשפחה אחת היו: מחשף הלבן. שחשף הקלף. כמו חשף ה': (לח) פצל. הטעם כרת כריתות קטנות: ברהטי'. מקום חיבור המים שישתו הצאן שם. ויחמנה. נתחברו פה לשון זכרים ונקבות כמו וישרנה הפרות: (לט) ויחמו. נתעברו. ובאה זאת המלה משונה בנקוד בעבור אות הגרון. והיה ראוי להיות כמו וישבו

אבי עזר

(ה) את פני אביכן. [ראיתי בפניו] דקשה לרב כיון שאיננו ל' יחיד לא שייך ל' פני שהוא ל' רבים. אלא לומר. רואה אני בפניו שלבן איננו עמי כתמול שלשום. ועוד נא

תולדות אהרן

ויקרא לרחל וללאה השדה. ברכות ח:

בעל הטורים

(ו) ואתנה. ג' ואתנה ידעתן. ואתנה לאני צאן מרעיתי. ואתנה גשם שוטף אבני אלגביש תפלנה מה צאן מרעיתי דלהלן מדבר בישראל אף צאן האמור כאן דורש במדרש על הגליות גשם

רשב"ם

(א) הכבוד. עוצם ממון. כמו ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב: (ה) ואלהי אבי היה עמדי. אע"פ שפניו רעים אני לא גזלתי ממנו כלום אלא הקב"ה היה עמדי ונתן לי:

רש"י

יקרים ו ולוקח לו כל אלה: (א) עשה. כנס כמו (ש"א יד) ויעש חיל ויך את עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך ז אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר ח להשרות שכינתי עליך (ב"ר): (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים

שפתי חכמים

ו דאל"כ קאי בצאן ומזכיר שפחות ועבדים (ממ"ש) דאל"כ היה מהראוי להקדים אדם לבהמה ותו דאח"כ חזר והזכיר בהמה גמלים וכו' ל"פ שמכר וכו' ר"ל לכך הקדים הצאן שהי"ל מתחלה ואח"כ נקט מה שקנה בדמיהן וסדרן כסדר אדם קודם לבהמה ולפ"ז שהן כסדר אנ"ל כמו בצאן שמכר ג"כ עבדים ושפחות ולוקח מהן גמלים וחמורים וז"ש רש"י ולוקח לו כל אלה ר"ל מדמי הצאן: ז לא שהוא תנאי שאם תשוב אהיה עמך אלא מראה מקום הוא לו מפני שכאן א"א כו': ח אבל אין לפרש ואהיה עמך לשמרך בדרך כי כבר הובטח על זה והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' ר"ל שם אמרה שכינתי עליך ויקשה מזה שיובטח שלא יהרג בדרכך. ויתורץ בזה מה שפרש"י בפרשת וישלח שתי הבטחות וכו' שנראה משם שאהיה עמך האמור פה ר"ל לשמרך

וכוח יעקב עם לבן

שלו הפסיד. ואולי התחבולה הזאת הוגד לו בחזיון. כי בתומתו לא ידע ממנה. ומאת ה' נתגלה לו להציל קנת מהעושק אשר עשקו לבן. ע"כ הי' יכול לספר לנשיו כי מלאך האלהים הראהו בחזיון כל העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים. דהיינו שהמלאך הגיד לו התחבולה שיסכל בזה לפחות במקלת עלת לבן הנפתלה והנעקשה. והדברים ארוכים ועוד נדבר מזה אי"ה:

בריחת יעקב מלבן

(ד) וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה וגו'. וקשה למה הי' יעקב מאריך כ"כ הדבור עם נשיו והלא אמרו חז"ל ואל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו. וי"ל שהי' מוכרח לזה. כי בתחלה אמר יעקב להן רואה אנכי וגו' פי' וראוי לברוח מסונא. ולא השיבו לו. שוב אמר להן ואתנה ידעתן וגו' ואביכן התל בי וגו' ולא נתנו אלהים להרע עמדי. כלומר אף שלא נתנו אלהים להרע עמדי אבל מכל מקום לאו בכל יומא מתרחיש ניסא על כרחך ראוי לברוח ולא השיבו לו. שוב אמר להן כל ענין המלאך ובעת כאשר ה' הציל לי מעט עושר נוכל לברוח. וגם כן לא השיבו לו. וכאשר ספר להן ענין הנדר שחייב לשלם נדרו ובעון נדרים אשתו של אדם מתה. מיד ותען רחל ולאה וגו':

את

מרפא לשון

לט. ויחמו הצאן אל המקלות — ומתיחמן ענא בחוטריא. ה"ג ולא כנ"א לחוטריא דפשוט. לא. א. וישמע את דברי בני לבן לאמר — דאמרין. ה"ג ול"ג למימר לפי שאמרו כן בינב לבין עצמם ולא ציוו לומר ליעקב. את כל הכבד הזה — ית כל נכסיא. ודכוותיה בשפטים י"ח וישימו את הטף ואת המקנה ואת הכבודה לפניהם וי"מ שהוא מלשון כבדות ולפ"ז יהיה פירוש כל הכבד מלשון כבדות ג"כ והחולם במקום צירי כמו שפירשו רז"ל ואת הכבודה מלשון כבדות וראיה לזה שנכתב הכבד חסר, ובאמת שכולם ל' כבוד והכבודה כמו כל כבודה בת מלך פנימה ונקרא הממון והעושר כבוד בכ"מ. מפני שהכבוד דבק בו. ב. את פני לבן — יתסבר אפי לבן, פי' הכרת פניו, כי המחשבות שבלב נכרים בפנים ומהם הבין יעקב שאיננו שלם עמו וליודעי חן מובן זה יותר מטעם סוד התפלין של ראש. ז. ואביכן התל בי — שקר בי. תרג' לשון היתול, שקר בכ"מ וכל כל לשון מעילה ולכן אין פירושו כמשמעו ממש אלא לשון ביזוי וחטאה ולפי שיש בכלל השקר כל מדה רעה נקראים כל המדות הרעות שקר וכמו שהוא בהיפך במדת האמת שכל מדת טובה היא אמת. יג. אנכי האל בית אל — אנא

מסורת הקריאה

ופתח: (לט) ויחמו, היו"ד בסגול בעבור שהחי"ת בחטף סגול: (מ) ויתן, הנגינה בתי"ו: שתם, התי"ו בקמץ: (מא) יחם, היו"ד בפתח והטעם מלרע: המקשרות, המ"ם רפה: ליחמנה, המ"ם בצירי והנו"ן בדגש והנגינה במ"ם והחי"ת בשוא פשוט: (מב) ובהעטיף, הה"א במתג והעי"ן בחטף פתח, ומה שכתב המ"ש שבחילופים כ"י הוי"ו והט' לבדם במאריך, צ"ל הה"א והטי"ת:

לא (א) וישמע, ברביע במ"ם ולא בגרשיים, דנמסר במס"ק ובמס"ג על וישמע יתרו ב' בטעם גרשיים ר"פ א' וישמע יתרו, ב' וישמע הכנעני בפ' חקת, מכלל דשארא אינן בגרשיים: את כל הכבד, בלא מקף בין את למלת כל: (ה) להן, הה"א בסגול עיין

אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־
נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־
כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ
כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר
עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן
עֲקֻדִּים׃ ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה
אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃ י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם
הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם
וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן
עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃ יא וַיֹּאמֶר
אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב
וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ
וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־
הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי
רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה
לָּךְ׃ יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר
מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי

תרגום אונקלוס

וְאַשְׁנִי יָת אַגְרִי עֲסַר זִמְנִין. וְלָא שַׁבְקֵיהּ יְיָ. לְאַבְאָשָׁא עִמִּי: ח. אִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר. נְמוֹרִין יְהֵי אַגְרָךְ. וִילִידָן כָּל עָנָא נְמוֹרִין. וְאִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר. רְגוֹלִין יְהֵי אַגְרָךְ. וִילִידָן כָּל עָנָא רְגוֹלִין: ט. וְאַפְרֵישׁ יְיָ. מִן בְּעִירָא דַּאֲבוּכוֹן וִיהַב לִי: י. וַהֲוָה. בְּעִדָּן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא. וּזְקַפִית עֵינַי. וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא. וְהָא תֵּישַׁיָּא דְּסָלְקִין עַל עָנָא. רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפַצִּיחִין: יא. וַאֲמַר לִי. מַלְאֲכָא דַּיְיָ. בְּחֶלְמָא יַעֲקֹב. וַאֲמָרִית הָאֲנָא: יב. וַאֲמַר. זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזִי. כָּל תֵּישַׁיָּא דְּסָלְקִין עַל עָנָא. רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפַצִּיחִין. אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי. יָת כָּל דְּלָבָן עָבֵיד לָךְ: יג. אֲנָא אֱלָהָא דְּאִתְגְּלֵיתִי עֲלָךְ בְּבֵית אֵל. דִּמְשַׁחְתָּא תַמָּן קָמָא. דְּקַיֵּימְתָּא

תפסיר הרס"ג

עשרה' אעדאד. ולם ידעה אללה אן יסי אלי: ח) אן קאל כד'א יכון אגרתך מנקטה. ולד גמיע אלג'נם כד'אך. ואן קאל כד'א יכון אגרתך מחגלה. ולד גמיע אלג'נם כד'אך: ט) פאפאד אללה. מן ג'נם אביכן ואעטאני: י) פלמא כאן פי וקת וקת וחאם אלג'נם. רפעת עיני וראית פי אלמנאם. כאן אלתיוס אלצאעדה עלי' אלג'נם. מחגלה ומנקטה וכ'לנגייה: יא) פקאל לי מלך אללה. פי אלמנאם יא יעקוב. קלת לביך: יב) קאל. ארפע עינאך ואנצ'ר גמיע אלתיוס אלצאעדה עלי' אלג'נם. מחגלה ומנקטה וכ'לנגייה. פאני ראית. גמיע מא לבן צאנע בך: יג) אנא אלטאיק

נוה שלום

במקנה בכסף ובזהב. (ז) עשרת מונים עשרה' אעדאד, עשרה מנינים דהיינו עשרה פעמים, רשב"ם, כתב דלאו דוקא עשר, אבל רד"ק בפירוש התורה כתב משם אביו שעשרה הם בדוקא וביאר אותם ע"ש. (י) וברדים, וכ'לנגיה מרוקמת

אבן עזרא

לאכול לחם. ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים. כי משפט הל' להפריש בין זכרים לנקבות בל' יחיד רק בלשון רבים לא יחושו: אל המקלו'. מן המקלות. ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא. ואמת שהוא מפלאות התולדות. וכן המשפט אפי' האשה שנבראה בצלם המלאכים: וטלואים. הם הברודים כי שם כלל הוא: (מ) והכשבים הפריד יעקב. ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ובחר מהם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן. וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכשבים הפרידם מעדרי' שלו: (מא) הצאן המקושרות בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקי' ובריאים: (מב) ובהעטיף הצאן. הם בימי תשרי וז' עש' יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות: עטופים שאין כח בהם כמו נפשם בהם תתעטף: (א) דברי בני לבן. בנים זכרים היו לו וכן הוא או' ויתן ביד בניו: (ה) את פני אביכן. ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום או ישוב איננו אל

רשב"ם

(ז) מנים. מניינים. עשר אינו דוקא. כמו עשר נשים לחמכם. עשר פעמים הכלימוני כלומר הרבה מניינים: (ח) וילדו כל הצאן נקדים. בזה לא הועיל מחשף הלבן: (ט) ויצל. הפריש וכן כל לשון ישועה והמלטה וחליצה לשון הפרשה הם: (יג) אשר משחת. להקדישה ועדיין לא הקרבת עליה נדריך:

בעל הטורים

שוטף ואבני אלגביש שאמר להן אתם ידעתן שהיה גשם שוטף ואבנים יורדים עלי בהיותי בשדה עם הצאן:

שפתי חכמים

בדרך: ט דמונים הוא לשון מנין דהוא עשרה וכתיב עשרת מונים משמע עשרת פעמים יו"ד דהיינו ק' אבל מונים אין פירושו פעמים: י הא דנקט רש"י תנאי ולא נקט משכורתו משום דאין הפסד בזה אם מחליף משכורתו כגון אם היה חייב ליתן לו מעות ונתן לו מטלטלין אין הפסד בזה לכך נקט תנאו עיקר התנאי היה מחליף כדפירש"י לקמן (פמ"א) היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לעלות וכו': כ כלומר מ"ש והנה העתודים העולים וגו' ודאי לא קאי על אותן שנולדו לו ליעקב דא"כ מה אתא לאשמועינן אלא מוכרח אתה לומר שלאן לבן היו והאיך באו לכאן ועז"פ אע"פ וכו': ל ר"ל שאין שחור מעכבו אלא אותו חוט של

רש"י

כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם וגו' הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מנים. אין מונים פחות ט מעשרה: מנים. ל' סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו י מאה פעמים: (י) והנה העתודים. אע"פ שהבדילם לבן כולם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן כ לעדר שביד יעקב (ב"ר): וברדים. תרגומו ופציחין פיס"ר בלעז (גישפריינקלט) חוט של לבן מקיף את גופו סביב וחברבורית שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו ל (ס"א מזו אל זו) ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל בית אל. כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך המקראות לדבר כן כמו (במדבר ב) כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה

מרפא לשון

אלקא דאתגליתי עלך בבית אל. ה"ג ובנוסחאות ישנות מצאנו בית אל קרא ותרגום וכ"כ היא"ר ז"ל והוא תמה על תרג' זה, וגם בעיני יפלא וא"א לפרשו אלא עד"ה כמ"ש הרמב"ן ז"ל. טז. לנו הוא ולבנינו — דילנא הוא ודבננא. ה"ג ולא תרגם כצורתו דמשמע שההצלה להם עצמם. יח. וינהג את כל מקנהו — ודבר, כ"ה כל נוסחי דווקני בלשון קל, אבל בפ' שמות וינהג את הצאן תרג' ודבר בלשון כבד וכ"ה במסורת התרג' והטעם כי אצל ב"ח מפני שצריך להנהיגם תמיד אומר ודבר בלשון כבד כמו וינהג את הצאן דמשה וכאן מפני שנכלל עמהם הממון שאינו ב"ח מתרג' ודבר בלשון קל. מקנה קנינו — גיתוהי וקניניה, טעמו כי מקנה הוא כפל מקנהו, וקנינו הוא כפל רכושו אשר רכש ואינם סמוכים שפירושו כמ"ש רש"י ז"ל מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות ושם גיתא נופל על הצאן והבקר דווקא כמשי"ת בפ' ויגש מ"ז י"ז ושם קנינא כולל כל מה שיהיה לאדם. יט. ותגנב רחל — ונסיבת. וכן פסוק כ' ויגנב יעקב את לב לבן הארמי תרג' וכסי ולא תרגמו כמשמעו כי לא תקרא גניבה אלא גניבה של גזל כעין שאסרה התורה אפילו ע"מ למיקט אבל כשהוא לטובת חבירו כגון גניבת התרפים שנתכוונה כדי להפריש אביה מע"ז אינה נקראת גניבה שאינה אלא כגונב סכין מלפני התינוק כדי שלא יחתוך ידו וכן אם הוא כדי להציל עצמו כענין יעקב שגנב דעת לבן כדי להנצל מרמאותו ותחבולותיו ויתכן שמזה הטעם גנבה רחל את התרפים כדי שלא יגידו לו כי ברח יעקב כדעת קצת מן המפרשים וכענין זה ג"כ תרג' בפסוק

חומת אנ"ך

יב ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה. כלומר שגעת שלקחתם פירשה שאינה רוצה לקנותם ח"ו רק יהיו התרפים לאביה תרו"ף תור"ף והיא פירשה נפה ונלב שאינה ח"ו רוצה לזכות בהם שהם ע"ז והם לאביה: יז וידבק אותו בהר הגלעד. כתוב בתרגום המיוחס ליונתן וארע יתיה דשרי בטוור דגלעד מודי ומצלי קדם אלהיה. ואפשר לרמוז כי

מסורת הקריאה

לעיל י"ט ח': (ו) ואתנה, התי"ו בצירי: (ז) התל, הה"א בצירי: והחלף, החי"ת בחטף סגול: להרע, הרי"ש בפתח, ונמסר עליו ו' פתח, וסי' נמסר בויקרא ה' ד': (ח) שכרך, הרי"ש בסגול בעבור טעם הזקף: (ט) ויתן לי, התי"ו בסגול מפני המקף: (י) יחם, היו"ד בפתח והחי"ת בצירי: ואשא עיני, השי"ן במאריך והנו"ן בתביר לא בזקף קטן: העתדים, הדלי"ת רפה בכל הספרים: (יב) עשה לך, הלמ"ד דגוש מדין דחיק: (יג) שם, השי"ן דגוש בדין דדחיק:

שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ
הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ׃
יד וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמַרְנָה לוֹ
הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃
טו הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי
מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃
טז כִּי כָל־הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים
מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כֹּל
אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃
* שביעי בס"ת
ששי יז וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־
נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃ יח וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־
מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ
מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם
לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃
יט וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב
רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃

תרגום אונקלוס

קֳדָמַי. תַּמָּן קְיָם. כְּעַן. קוּם פּוּק מִן אַרְעָא הָדָא. וְתוּב לַאֲרַע יַלָּדוּתָךְ: יד. וַאֲתֵיבַת רָחֵל וְלֵאָה. וַאֲמַרָא לֵיהּ. הַעוֹד לַנָא. חוּלָק וְאַחְסָנָא בְּבֵית אֲבוּנָא: טו. הֲלָא נוּכְרָאָן. אִתְחֲשַׁבְנָא לֵיהּ אֲרֵי זַבְּנַנָא. וַאֲכַל אַף מֵיכַל יָת כַּסְפַּנָא: טז. אֲרֵי כָל עוּתְרָא. דְאַפְרֵישׁ יְיָ מֵאֲבוּנָא. דִילָנָא הוּא וְדִבְנַנָא. וּכְעַן. כֹּל דַאֲמַר יְיָ. לָךְ עֲבֵיד: יז. וְקָם יַעֲקֹב. וּנְטַל. יָת בְּנוֹהִי וְיָת נְשׁוֹהִי עַל גַּמְלַיָא: יח. וּדְבַר (י"נ וְדַבַּר) יָת כָּל גֵּיתוֹהִי. וְיָת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִקְנָא. גֵּיתוֹהִי וְקִנְיָנֵיהּ. דִּקְנָא בְּפַדַּן אֲרָם. לְמֵיתֵי. לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי לְאַרְעָא דִכְנָעַן: יט. וְלָבָן אֲזַל. לְמִיגַּז יָת עָנֵיהּ. וּגְנֵיבַת רָחֵל.

תפסיר הרס"ג

אלמבשרך פי ב"ת אל. אלד"י מסחת הנאך לי אלנצבה. ונד'רת לי ת'ם אלנד'ר. ואלאן. קם אכ'רג מן הד'א אלבלד. וארגע אלי' בלד מולדך: יד) פאגאבתא רחל ולאה. וקאלתא לה. הל בקי לנא. נציב או נחלה פי בית אבונא: טו)אלא אן כאלג'רבא. חסבנא ענדו. וכאנה באענא. ואכל ת'מננא: טז) אן גמיע אליסאר. אלד'י אפאדה אללה מן אבינא. הו לנא ולבנינא. ואלאן. כל מא קאלה אללה לך אצנעה: יז) פקאם יעקוב. וחמל בניה ונסאה עלי' אלגמאל. יח)וסאק גמיע מאשיתה. וגמיע סרחה אלד'י מלכה. מע מאשיתה וסאיר מלכה. אלד'י מלכה פי פדן ארם. ליגי. אלי' יצחק אביה אלי' בלד כנעאן: יט)וכאן לבן. קד מצ'א ליגז

נוה שלום

חוטים חוטים. (טו) כי מכרנו, וכאנה וכו', כאלו מכרנו ואכל את כסף ממכרנו עיין ראב"ע ז"ל. (יט) ותגנב, פאכ'ד'ת

אבן עזרא

פני. כמו פני ה' חלקם: (ז) התל בי. מלה זרה. בעבור היות התי"ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל בהם אליהו דרך לעג. עשרת מונים. מלשון מנה את העם והטעם עשרה במספר. או הזכיר עשרה בעבור היותו סך חשבון. וזה שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקודים לבדם וכן פעם אחרת נקודים: (ט) ויצל אלהים. כטעם וינצלו את מצרים ושניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מעט רחוק. וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות: (יג) אנכי האל בית אל. טעמו האל אל בית אל וכן ועץ

אבי עזר

לומר גם פני ל' יחיד כמו פני ה' חלקם. וקאי איננו על פני כן הבנתי מדברי המפרשי' אשר דברו בדברים קצרים. הרי לפניך דכל המפרשים סבבו על קוטב אחת דמלת איננו ל' יחיד ומתוך כך דחקו עצמם לומר דגם פני ל' יחיד אולם אראך תיבת איננו על רבים נסתרים כמו על בני' כי איננו. וכן על רבים מדברים איננו שומעים אליך גם מדברי התרגום תראה דמפרש מלת איננו ל' רבים. שכתב ארי ליתנון. וכן בפסוק הקודם כתב והא ליתנין. אבל בפ' מקץ בפסוק יוסף איננו כ' ויוסף ליתוהי. וכן

רשב"ם

(טו) כספנו. שנשתכר בנו בנשואינו שהיה לך להשתכר ביגיע כפך ולפרנסינו: (יח) ותגנוב רחל את התרפים. שלא יגידו ויודיעו ללבן כי רוצה יעקב לברוח כענין שנאמר אין אפוד ותרפים. כי התרפים דברו און.

רש"י

אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה נעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש בנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלא נכריות נחשבנו לו. אפי' בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו בנו י"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר מ פעולתך: (טז) כי כל העושר. כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפרש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים ב שנאמר (לקמן לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו': (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו ם עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזוז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים ע בינו ובין יעקב: ותגנב רחל את התרפים. להפריש

שפתי חכמים

לבן פתוח ומסבב כל גופו: מ פי' של אותן שש שנים שעבדת אותו בשכר כי על הי"ד שנים כבר אמרו כי מכרנו: ב מפני שהיה שטוף בזימה והיו נשיו עיקר. רא"ם: ם פי' המקנה של קנינו שקנאו ע"י מכירת לאנו ופי' וינהג את כל מקנהו המקנה שנולד לו בשכרו: ע אמר זה משום קרא שאחריו שכתוב ביום

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) ותגנוב רחל את התרפים. אומר בפרקי רבי אליעזר מהו תרפים היו שוחטין אדם בכור וחותכין אותו ומולחין אותו במלח ובשמים וכותבין על טס של זהב שם רוח טומאה ומניחין אותו תחת כלי לשונו ונותנין אותו בקיר ומדליקין לפניו נר ומשתחוים לו והוא מדבר כדכתיב התרפים דברו

בריחת יעקב מלבן

(יט) ותגנוב רחל את התרפים ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי וגו'. שניהם לדבר אחד נתכוונו. ופי' כן מה

מרפא לשון

כ"א ויברח ואזל וכן כי ברח העם ארי אזל, כי לפי האמת אינה בריחה מפני רודף אלא שלפי דעת לבן נקראת בריחה או גניבה ועמ"ש לעיל כ"ז מ"ג. את התרפים — ית צלמניא. יש תרפים שתרג' צלמניא כגון דהכא ודמיכל בת שאול בשמואל ויש תרפים שתרג' דמאין אותם דבשופטים י"ז בענין פסל מיכה ויש שתרג' ומחוי ביהושע ואין אפוד ותרפים ת"י ומחוי ומזה נראה כי שם תרפים הוא שם תאר לא שם עצם וכעמים יתואר הצלם בכלל בשם תרפים ופעמים ידבר הכתוב על התרפים בפרט וכשיתואר הצלם בשם תרפים מתרג' צלמניא כגון הכא שרחל לקחה הצלם בכלל; וכשידבר הכתוב על התרפים בפרט כמו בפסל מיכה שפירט הכתוב ארבעה דברים של ע"ז פסל ומסכה ואפוד ותרפים מתרגם תרפים, דמאין, וזה תרגומו בפרט מלשון

מסורת הקריאה

לי, הלמ"ד דגוש בדין דחיק: נדר, הנו"ן בסגול עיין לעיל כ"ח כ': (יח) רכש, קמץ בזקף קטן מס"ג ריש פ' ויקרא, וכאן נמסר עליו במס"ג ה' פסוק דמיין מן ב' מלין קדמאה קמץ תניין פתח וסי' א' את ברכתי לקח והנה עתה לקח (לעיל כ"ז ל"ו) ב' אשר רכש דין, ג' אלה פקודי המשכן משכן (שמות ל"ח כ"א) ד' והמכתב מכתב (שם ל"ב ט"ז) ה' והמנהג כמנהג

כ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי
עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃
כא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם
וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר
הַגִּלְעָד׃ כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו
עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים
וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כד וַיָּבֹא
אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם
הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־
תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃
כה וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע
אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־
אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן
לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־
לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת

תרגום אונקלוס

יָת צַלְמָנַיָא דִלַאֲבוּהָא: כ. וְכַסִּי יַעֲקֹב. מִן לָבָן אֲרַמָּאָה. עַל דְּלָא חַוִּי לֵיהּ. אֲרֵי אָזֵיל הוּא: כא. וַאֲזַל הוּא וְכָל דְּלֵיהּ. וְקָם וַעֲבַר יָת פְּרָת. וְשַׁוִּי יָת אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְגִלְעָד: כב. וְאִתְחַוָּא לְלָבָן בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה. אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב: כג. וּדְבַר יָת אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ. וּרְדַף בָּתְרוֹהִי. מַהֲלַךְ שִׁבְעָה יוֹמִין. וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא דְגִלְעָד: כד. וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ. לְוָת לָבָן אֲרַמָּאָה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא. וַאֲמַר לֵיהּ. אִסְתְּמַר לָךְ. דִּלְמָא תְּמַלֵּיל עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ: כה. וְאַדְבֵּיק לָבָן יָת יַעֲקֹב. וְיַעֲקֹב. פְּרַס יָת מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא. וְלָבָן. אַשְׁרֵי יָת אֲחוֹהִי בְּטוּרָא דְגִלְעָד: כו. וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב. מָא עֲבַדְתָּא. וְכַסִּיתָא מִנִּי. וְדַבַּרְתְּ יָת בְּנָתַי. כִּשְׁבְיַת

תפסיר הרס"ג

ג'נמה. פאכ'ד'ת רחל. אלתמת'אל אלד'י לאביהא: כ) וכתם יעקוב. מן לבן אלארמני. ולם יכ'ברה אנה מנצרף: כא) ואנצרף הו וגמיע מאלה. וקאם ועבר אלפראת. וגעל קצדה גבל גרש: כב) פאכ'בר לבן פי אליום אלת'אלת'. אן יעקוב קד אנצרף: כג) פאכ'ד' אצחאבה מעה. וכלב וראה. מסאפה' סבעה' איאם. ולחקה פי גבל גרש: כד) פואפא מלך אללה. לבן אלארמני פי חלם אלליל. וקאל לה. אחד'ר אן תכלם יעקוב מן כ'יר אלי' שר: כה) פלחק לבן יעקוב. וכאן יעקוב. קד צ'רב כ'באה פי אלגבל. ולבן. נזל אכ'ותה פי גבל גרש: כו) וקאל לבן ליעקוב.

נוה שלום

כת"א, התרפים, אלתמת'אל שם לכל צורה בולטת. (כ) יגנב, וכתם, העלים. (כא) הנהר אלפראת, נהר פרת כי הוא

אבן עזרא

הדעת דעת טוב ורע: (טו) כי מכרנו כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור צאני וקח בנותי במשכרתך: (יח) רכש. מגזרת רכוש: (יט) ולבן הלך לגזוז את צאנו שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי: התרפים. י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות תדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און. ופי' הפסוק איננו כן. והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש. והעד שהתרפים כן. התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד. והפסוק שאמר אין אפוד ותרפים. יש לו ב' פרושים. הא' שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי השם לא בחר מלך רק

אבי עזר

בראשית ואיננו כי לקח וליתוהי. הרי לפניך שלא הקפיד הכתו' בתיבת איננו כלל. ולדעתי שמלת איננו משמש במלים כמו הוראות מקור בפעלים ליחיד ורבים שוה. וכן משמע בפסוק איננו גדול בבית הזה. א"א כיון דהשתמשו בה הרבה מדברים בה בין ליחיד ובין לרבים ומ"ש הרב בפסוק יתמו הלאן.

תולדות אהרן

כתמר ע' יבמות קג נזיר כג

רשב"ם

רגילים היו לקסום בהם: (כג) דרך שבעת ימים. כי יעקב היה הולך לאט בשביל צאנו ולבן שהיה רחוק ממנו הלך לגזוז את צאנו כדכתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא מיהר לרדוף והשיגו לסוף שבעת ימים:

בעל הטורים

(כב) כי ברח. ב' במס' כי ברח יעקב כי ברח העם. איתא במדרש שעמלק הגיד ללבן על בריחת יעקב וגם לפרעה על בריחת ישראל. כי ברח. בגי' עמלק:

שפתי חכמים

השלישי וגו' למה לא נודע עד יום השלישי: פ דאל"כ אשר לאביה מיותר אלא להפרישו וכו': צ כלומר אלו היה אצל מקום לאן לבן (היה ז' ימים): ק ונ"ל דה"ק שלא תדבר עמו מה שהוא טוב בעיניך כלומר שיטוב עמך לאחרן והיא רעה אצלו כי כל זמן שיהיה מחובר אצל רשע אין השכינה שורה עליו. וק"ל:

רש"י

את אביה פ מע"א נתכוונה (ב"ר): (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן שלשה ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים צ הלך לבן ביום אחד (שנאמר וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז' ימים): (כד) מטוב ועד רע. כל טובתן ק של רשעים רעה הוא אצל הצדיקים (יבמות סג): (כו) כשביות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי

בריחת יעקב מלבן

שגנבה רחל את התרפים ומה שגנב יעקב את לב לבן הכל היה על בלי הגיד לו כי בורח הוא. שלא ידע לבן כי יעקב בורח. כי אם לא גנבה רחל את התרפים הי' התרפים מגידים ללבן כי ברח יעקב ואם הי' יעקב מראה ללבן פנים עצובים וזועפים הי' לבן ירא מיעקב אולי יברח ממנו. אבל כאשר הראה יעקב ללבן פנים שמחים. לא עלתה על דעת לבן שיעקב יברח ממנו.

דעת זקנים מבעלי התוספות

דברו און ולכך גנבה אותן שלא יגידו ללבן כי ברח יעקב. א"כ נתכוונה לעקור ע"ז מבית אביה:

מרפא לשון

דמיון אפשר שהם מעשה כשפים כדוגמת אורים ותומים שעל ידם יבאו להם דמיונות ורמיזות ממה שישאלו מע"ז ולכך נקראו תרפים מלשון תורפה ומטעם זה תרג' ביהושע ואין אפוד ותרפים ומחוי כי הם המגידים המקרים והעתידות והנה ממעשה דפסל מיכה מפורש שהפסל הוא עיקר ע"ז ועושין לו עוד מסכה ואפוד ותרפים ומטעם שמות אלו נראה כי הפסל הוא הצלם של ע"ז והוא מעץ כע"ש הפסל נסך חרש והמסכה ממיני מתכת עושין לפסל לציפוי וכיוצא והאפוד הוא לבוש לפסל שיהיה מקולס בו בתאר

מסורת הקריאה

יהוא (מ"ב ט' כ') ובריש פ' פקודי מונח ז' ועיי"ש: מקנה, הנו"ן בצירי עיין לעיל כ"ג י"ח: (כד) השמר, עיין לעיל כ"ד ו': (כו) מה, המ"ם בסגול כדין לפני אותיות הח"ע: (כז) למה, מלעיל עיין לעיל ד' ו': ואשלחך, הוי"ו בקמץ: (כט) מדבר, נמסר עליו ח'

רבינו בחיי

(כב) ויוגד ללבן ביום השלישי. היה דרך שלשה ימים בין צאן יעקב לצאן לבן וכשהלך המגיד להגיד ללבן ביום השלישי לקח לבן את אחיו עמו וחזר ממקום הצאן עד פדן הרי ששה ימים. שלשה ימים של מגיד וג' של חזרת לבן וביום השביעי השיגו. הוא שכתוב וירדף אחריו דרך שבעת ימים, נמצא כל מה שהלך יעקב בששה ימים הלך לבן ביום אחד וכמו שכתב רש"י. ואפשר שהתחיל יעקב לנסוע מפדן ארם ביום ראשון ויום השביעי שבו הלך לבן והשיגו היה יום שבת:

(כט) יש לאל ידי. הרשעים מתהללים במעשיהם הרעים וכן לבן הרשע היה מתהלל בכאן במעשה רע. ומה שאמר יש לאל ידי דבוק עם ואלהי אביכם. אמר יש לאל ידי כל העשרים שנה שהיית בביתי לעשות עמכם רע שלא היה לי מונע שהרי אלהי אביכם לא נראה לי מעולם עד אמש וזה לאות כי אין כוונתי רעה עמכם. ועתה שהלכת מטעם שנכספת לבית אביך למה גנבת את אלהי. וכפל האמירה בכתוב לחזק כלומר באמירה מוחלטת:

חרב: כז למה נחבאת לברח ותגנב
אתי ולא הגדת לי ואשלחך
בשמחה ובשרים בתף ובכנור:
כח ולא נטשתני לנשק לבני ולבנתי
עתה הסכלת עשו: כט יש לאל
ידי לעשות עמכם רע ואלהי
אביכם אמש | אמר אלי לאמר
השמר לך מדבר עם יעקב מטוב
עד רע: ל ועתה הלך הלכת
כי נכסף נכספתה לבית אביך
למה גנבת את אלהי: לא ויען יעקב
ויאמר ללבן כי יראתי כי אמרתי
פן תגזל את בנותיך מעמי: לב עם
אשר תמצא את אלהיך לא יחיה
נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח
לך ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם:
לג ויבא לבן באהל יעקב | ובאהל

תרגום אונקלוס

חֲרַב: כז. לְמָא אִטְּמַרְתָּא (נ"י טְמַרְתָּא) לְמֵיזַל. וְכַסֵּיתָא מִנִּי. וְלָא חַוֵּית לִי. וְשַׁלַּחְתָּךְ פּוֹן. בְּחֶדְוָא וּבְתֻשְׁבְּחָן בְּתוּפִּין וּבְכִנָּרִין: כח. וְלָא שְׁבַקְתַּנִי. לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי. כְּעַן אַסְכֵּילְתָּא לְמֶעְבַּד: כט. אִית חֵילָא בִידִי. לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן (י"נ בִּישׁ) בִּישָׁא. וֶאֱלָהָא דַּאֲבוּכוֹן. בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר. אִסְתְּמַר לָךְ. מִלְּמַלָּלָא (נ"י דלמא תמלל) עִם יַעֲקֹב מִטָּב עַד בִּישׁ: ל. וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתָּא. אֲרֵי חַמָּדָא חַמֵּידְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ. לְמָא נְסֵיבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי: לא. וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן. אֲרֵי דְחֵילִית. אֲרֵי אֲמָרִית. דִּלְמָא תֵינוּס יָת בְּנָתָךְ מִנִּי: לב. אֲתַר. דְּתַשְׁכַּח יָת דַּחַלְתָּךְ לָא יִתְקַיַּים. קֳדָם אַחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ. מָא דְעִמִּי וְסַב לָךְ. וְלָא יְדַע יַעֲקֹב. אֲרֵי רָחֵל נְסֵיבַתְנוּן: לג. וְעַל לָבָן. בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא

תו"א למה נחבאת. מנחות סג:

בעל הטורים

(כח) עשו. ד' במס' הסכלת עשו למען עשה כיום הזה עשה סטים שנאמר עשה לדקה הכא איירי ברמאותו של לבן וכן ביוסף חשדוהו אחיו ברמאות כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה סטים שנאמר אותן שעושים רמאות כלכם וכיוצא בו עשה לדקה זה יוסף שעשה לדקה עם אחיו שהם חשבוהו לרעה והוא חשבה לטובה:

רשב"ם

(כט) ואלהי אביכם וגו'. ואני חולק לו כבוד: (לא) כי יראתי וגו': (לב) עם אשר תמצא. השיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: לא יחיה. כלומר אני אעשה נקמה מגופו: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל שתי השפחות ולמה לא מצאם באהל רחל שהרי כשיצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ישבה רחל על כר הגמל שהתרפים בתוכו ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל כלומר אף על פי שאמרנו למעלה באהל לאה ובאהל שתי השפחות לא כך היה אלא בתחלה כשיצא מאהל לאה נכנס באהל רחל אבל מפני אורך דברים שאמר לבן לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק את הפסוק הראשון:

רש"י

ר הרב: (כז) ותגנב אתי. גנבת את דעתי: (כט) יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עוזו ורוב אונים הוא: (ל) נכספתה. חמדת. והרבה יש במקרא (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי (איוב יד) למעשה ידיך תכסוף: (לא) כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו': (לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך (ב"ר): מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אוהל רחל ש שהיה יעקב תדיר אצלה וכה"א בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב

שפתי חכמים

ר דהא לא נופל לשון שביה גבי חרב אלא הל"ל כשבויות חיל: ש רצל"ת למה נאמר אהל יעקב וכי היה חשוד בעיניו לעבוד ע"א ובפרט בשובו אל בית אביו שגם הוא עצמו אמר כי נכסוף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי והלא בית אביו לאו

תפסיר הרס"ג

מא ד'א צנעת בי. אד' כתמתני. וסקת בנאתי. כאלמסבייאת באלסיף: כז) ולם אכ'תפית ואנצרפת. וכתמתני. ולם תכ'ברני. פכנת אשייעך. בפרח וג'נא ודפוף וטנאביר: כח) ולם תדעני. אן אקבל בניי ובנאתי. אלאן קד גהלת פי מא צנעת: כט) הל מוגוד פי ידי טאקה. אן אצנע בכם שרא. ואלאה אביכם קאל לי אלבארחה. אחד'ר אן תכלם יעקוב מן כ'יר אליי שר: ל) ואלאן מצ'ית מצ'יא. אד' אשתקת אליי בית אביך. פלם סרקת מעבודי: לא) פאגאבה יעקוב וקאל. לאני תכ'ופת וקלת. כילא תג'צבני עליי בנאתך: לב) ומן וגדת מעבודך מעה לא יחיא. חד'א אצחאבנא את'בת. אי שי הו לך מעי וכ'ד'ה. ולם יעלם יעקוב. אן רחל אכ'פתהם: לג) ודכ'ל לבן. כ'בא יעקוב וכ'בא

נוה שלום

הנקרא נהר סתם ע"ל (ב יד) (כח) ולא נטשתני ולם תד'רני, ולא עזבתני וכן תרגם כל לשון נטישה שבמקרא ושרשו ודר. (כט) אמש, אלבארחה (אקרב לילה

חלק הדקדוק

דלא כמהריב"ש: כט) ואשלחך בשמחה הוי"ו בקמץ בכל התיגאן, ויש בזה

אבן עזרא

ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את ה' אלהיהם ואין זבח ומצבה לע"ז. ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמות אפוד משה על כן אמר אפוד ולא אמר האפוד כמו הגיש' האפוד. ואפוד ירד בידו. איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי. והפי' הב' שלא יעבדו השם ולא ע"ז. והנה התרפים קראם לבן אלהיו. ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל עבודת כוכבים מאביה. ואילו הי' כן למה הוליכה אותם עמה

אבי עזר

כי ברבים לא חש הכתוב להפריש בין זכרים לנקבות. כן מצינו כי יהיה נערה בתולה כיון שהשתמשו הרבה במלת היא לא חש להבדיל בין זכר לנקב' ובחנם דתקו המפרשי' וגם הרב עמהם: (ז) התל בי. [מלה זרה. בעבור היות וכו']. כי נקודתה מראה באלבע שאינו מן הקל. גם אין לה חבירים בקל.

מרפא לשון

אלילי והתרפים הם מעשה כשפים עושים אותם לצלם ההוא שעל ידם ידמה להם שהוא מגיד נסתרות ולכן ודאי שאין תרג' תרפים צלמניא כפי משמעותם אלא כפי שם הכללי של ע"ז וכמו שפירשנו. לא. פן תגזל — תוניס. כ"ה הגירסא הנכונה וכן לא תגזול שבפרשת קדושים תוניס ע"מ יוכיל תרג' כי יבער איש וכן תוניק תרג' ותיניק לך את הילד שהוא פועל יוצא כמו תאנוס אבל תינוס הוא כמו תיאנס שהוא ע"מ

מסורת הקריאה

דגושין]ר"ל שהדלי"ת בדגש[וסי' א' דין, ב' ובבא משה (במדבר ז' פ"ט) ג' ויכל משה (שמות ל"ד ל"ג) ד' ועתה דעי (ש"א כ"ה י"ז) ה' ותבוא בי רוח (יחזקאל ב' ב') ו' ואשמע מדבר (שם מ"ג ו') ז' אהבת רע (תלים נ"ב ה') ח' נצר לשונך (שם ל"ד י"ד): (ל) למה, עיין לעיל ד' ו': (לב) אלהיך, הנגינה

רבינו בחיי

(ל) כי נכסוף נכספת לבית אביך. כפל הלשון לרמוז כי נכסף לאביו ונכסף לארץ הקדושה כלשון (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות אלהי. ויתכן לומר כי תוספת הה"י רמז לכבוד שכתוב בו (ישעיה סד) בית קדשנו ותפארתנו. ואליו היה נכסף כי בית קדשנו הוא הכבוד ותפארתנו תפארת ישראל. וכתיב (תהלים צו) עוז ותפאר במקדשו והבן זה. ומי שלא נכסף אליו הוא החוטא. וכלשון הזה מצינו שהוכיח הנביא את ישראל כאשר לא היו נכספים ליראת הש"י ושמירת מצותיו, הוא שאמר (צפניה ב) התקוששו וקושו הגוי לא נכסף:

לאה ובאהל שתי האמהת ולא
מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל
רחל: לד ורחל לקחה את־התרפים
ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם
וימשש לבן את־כל־האהל ולא
מצא: לה ותאמר אל־אביה אל־יחר
בעיני אדני כי לוא אוכל לקום
מפניך כי־דרך נשים לי ויחפש ולא
מצא את־התרפים: לו ויחר ליעקב
וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן
מה־פשעי מה חטאתי כי דלקת
אחרי: לז כי־מששת את־כל־כלי
מה־מצאת מכל כלי־ביתך שים כה
נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו:
לח זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך

תרגום אונקלוס

דלאה. ובמשכנא. דתרתין לחינתא ולא אשכח. ונפק ממשכנא דלאה. ועל במשכנא דרחל: לד. ורחל נסיבת ית צלמניא. ושויאתנון [נ"י ושויתנון]. בעביטא דגמלא ויתיבת עליהון. ומשיש לבן. ית כל משכנא ולא אשכח: לה. ואמרת לאבוהא. לא יתקף בעיני רבוני. ארי לא אכול למקם מן קדמך. ארי אורח נשין לי. ובלש. ולא אשכח ית צלמניא: לו. ותקיף ליעקב ונצא עם לבן. ואתיב יעקב ואמר ללבן. מא חובי מא סורחני. ארי רדפתא בתרי: לז. ארי משישתא ית כל מני. מא אשכחתא מכל מני ביתך. שו הכא. קדם אחי ואחך. ויוכחון בין תרננא: לח. דנן עסרין שנין אנא עמך. בחלך

תו"א כי דרך נשים. ע"א ס: זה עשרים. ע"ז ס:

תפסיר הרס"ג

לאה. וכ'בא אלאמתין ולם יגד שי. ת'ם כ'רג מן כ'בא לאה. ודכ'ל אלי כ'בא רחל: לד)והי קד אכ'ד'ת אלתמת'אל. וציירתה. פי קתב אלגמל וגלסת עליה. פגסס לבן. גמיע אלכ'בא ולם יגד שי: לה)וקאלת לה. לא ישתד עלי סיידי. פאני לא אטיק אן אקום מן בין ידיך. אד' סביל אלנסא קד ערץ' לי. פפתש. ולם יגד אלתמת'אל: לו) פאשתד ד'לך עלי יעקוב וכ'אצמה. ואגאבה וקאל. מא גרמי מא כ'טאי. אד' דהקתני: לז) וקד גססת גמיע אניתי. מא וגדת מן גמיע אניה' ביתך. ציירה ההנא. חד'א אצחאבי ואצחאבך. ויובכ'ונא עלי' אלבדל: לח) הוד'א לי עשרין סנה מעד.

רשב"ם

(לד) בכר. כר או כסת שנותנים על הגמל כדי לשבת עליו:

בעל הטורים

(לג) מאהל. ד' במס' ויצא מאהל לאה. מאהל מועד לאמר. ואהיה מתהלך מאהל אל אהל יתהלך לנצח יחתך ויסחך מאהל. פי' משעה שהוקם המשכן נאסרו הבמות והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דוקא ולאחר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו המשכן שעשאו בצלאל שבא משבט יהודה שילא מלאה ויבא באהל רחל זה שילה שבחלק יוסף ואז ואהיה מתהלך מאהל אל אהל משילה לנוב ומנוב לגבעון ומשם לבית עולמים ואז נאסרו הבמות והיינו יתלך לנצח ויסחך מאהל שלא היה שום היתר. אדוני אבי הרא"ש ז"ל: (לה) לוא. ב' במס' מלאים הכא ואידך אם לוא יגיד ונשא עונו לומר לא אוכל לקום מפניך מפני התרפים אבל מפני אחר אקום כי היכי דדרשינן התם אם לו לא יגיד פי' (לדיינים) [לתובע] ונשא עונו אבל לאחר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו:

שפתי חכמים

עו"א הם לכ"פ הוא אהל רחל וכו': ת ר"ל הא אהל יעקב הוא אהל רחל כדפירש"י בסמוך וא"כ למ"ל ויבא באהל רחל הא כבר חפש בו וע"ק היל"ל ויצא מאהל שתי האמהות ויבא באהל רחל דהא כבר יצא מאהל לאה ובא לאהל שתי האמהות לכ"פ כשיצא וכו': א מל' אותם הוכחת לעבדך לא מל' והוכיח אברהם את

רש"י

יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל ת קודם שחפש באהל האמהות (ס"א השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית: (לד) בכר הגמל. ל' כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והוא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין (דף יז) הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בסט"ו בלעז (זאטטעל): (לו) דלקת. רדפת כמו (איכה ד) על ההרים דלקונו וכמו (ש"א יז) מדלוק אחרי פלשתים: (לז) ויוכיחו. ויבררו א עם מי הדין אפרובי"ר בלעז (פריפפען)

בריחת יעקב מלבן

(לו) ויחר ליעקב וגו'. וקשה הלא לבן בקש את שלו הוא התרפים ולמה חרה ליעקב ונוכל לומר כי לא על מעשה לבן ח:ס ליעקב. רק על דברי לבן. שאמר למה גנבת. ולא אמר למה לקחת. כי לשון גנבה שייך לאיש רשע. ע"ז ענהו יעקב מה פשעי. מה חטאתי. האם יודע אתה שאנכי איש רשע לפשוע במזיד או לחטוא בשוגג שתחשדני בגנבה או שיש לי מדות רעות וחומד לדברים שאינם שלי. מה עול בי מצאת. הלא לא מזמן קצר תכירני רק זה לי עשרים שנה אנכי בביתך ולא למדתי ממך כלום. אלא הייתי תמים בדרכי [וז"ש כי משפת את כל כלי ר"ל כל מדותי. כמבואר ברבינו בחיי בהקדמתו כי המדות נקראים

נוה שלום

מצ'ת. (לד) בכר הגמל, קתב אוכף קטן וכן תרגם בישעיה בכרי מדין, אקתאב. (לז) בין שנינו, עלי אלבדל, ויוכיחו או

חלק הדקדוק

טעם למדקדקים, הרב רבי' בחיי. גם הראב"ע בס' צחות דף ק"ן, גם בהקדמת בן אדוניהו למ"ר כתב דכל עתיד פת"ח וכל עבר קמ"ץ חוץ ממלת ואעמוד עליו ואמותתהו, הוי"ו בפתח כי הקמ"ץ בכל מקום נאמר על אמתת הענין לא כן הפתח, לכן וי"ו שלו אעמוד קמ"ץ, כי בזה דבר נכונה, אבל וי"ו ואמותתהו בחלף הקמץ בפתח מפני כי שקר ענה יער"ש, אלא דקשה לי הא כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו והלא הוא עבר, ולפי מה שלמדתי מס' ערוגת הבושם לא קשה לי, כי הנה הדבר

אבן עזרא

ולא טמנתם בדרך. והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה דרך ברחו: (כ) את לב. לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר הדעת בלב: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. קודם וידבק אותו ופי' וכבר

אבי עזר

ובא בצירי הה"א תחת דגש ע"ד אהחע"ר. כמו ברך. ולכן היתה לזרה וכן אל יוסף פרעה התל. מקור מבנין הדגש. והכת תמורתה ע"ד הזרות: (כח) [הסכלת עשו.

מרפא לשון

תיכול. לו. מה חטאתי — מה סורחני. כן הוא תרג' כל חטא שאינו חטא בדין שמים אלא כפי נימוסי בנ"א כמו זה וכמו את חטאי אני מזכיר היום שאינו אלא דבר בושה וחרפה וכן תרג' את כל מאומה דשר בית הסהר כל סורחן. לט. טרפה לא הבאתי — דתבירא. מתוספת הדלת משמע שהפסוק הזה מפרש הפסוק הקודם שאמר רחליך ועזיך לא שכלו שפירש לא שכלו שלא הבאתי לך טריפה. אנכי אחטנה מידי תבקשנה — דהות שגיא ממגינא מני את בעי לה. אין בתרג' זה העמדת הטעם שבתיבת אחטנה וכוליה מלתא חדא וטעמו ג"כ שהוא פירוש מ"ש ואילי צאנך לא אכלתי שבהיות אחריות הנפקדת והאובדת עליו זהו ואילי צאנך לא אכלתי שהוא כמו ואכלת את כל העמים. גנבתי יום וגנובתי לילה — נטרית ביממא ונטרית בליליא. לא תרגמו כמשמעו לפי

מסורת הקריאה

בה"א: מה עמדי, מלת מה המ"ם בקמץ, והוא חד מן ה' קמץ דסמיכי לח"ע, דכל מה הסמוך למלה המתחלת בחי"ת או בעי"ן בסגול בר מן ה' בקמץ וסי' א' מה עמדי דין, ב' מה עבדך (מ"ב ח' י"ג) ג' על מה (מלאכי ב' י"ד) ד' ומה חשחן (עזרא ו' ט') ה' מה עבדת (דניאל ד' ל"ב): גנבתם, התי"ו בפתח והנגינה מלעיל, ונמסר עליו לית ופתח, והוא חד מן ח' מלין מלעיל ופתחין נמסר בפ' יתרו י"ח ח' עיי"ש.

וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃ לט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃ מ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃ מא זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃ מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ׃ שביעי מג וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־

תרגום אונקלוס

וְעִזָּךְ לָא אַתְכִּילוּ. וְדִכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית: לט. דִּתְבִירָא לָא אַיְתֵיתִי לָךְ. דַּהֲוָת שָׁגְיָא מִמִּנְיָנָא מִנִּי אַתְּ בָּעֵי לַהּ. נָטְרִית בִּימָמָא. וְנָטְרִית בְּלֵילְיָא: מ. הֲוֵיתִי בִּימָמָא. אֲכַלַנִי שַׁרְבָא וּגְלִידָא נְחַת עֲלַי בְּלֵילְיָא. וְנַדַּת שֵׁינְתִי [נ"י שִׁנְתִּי] מֵעֵינָי: מא. דְּנָן לִי. עַסְרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ. פְּלַחְתָּךְ. אַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין בְּנָתָךְ. וְשֵׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ. וְאַשְׁנֵיתָא יָת אַגְרִי עֲסַר זִמְנִין: מב. אִלּוּלֵי לָא פוֹן. אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם. וּדְדָחֵיל לֵיהּ יִצְחָק הֲוָה בְּסַעְדִּי. אֲרֵי כְעַן רֵיקָן שַׁלַּחְתָּנִי. יָת עַמְלִי וְיָת לֵאוּת יְדַי. גְּלֵי קֳדָם יְיָ וְאוֹכַח בְּרַמְשָׁא: מג. וַאֲתֵיב לָבָן וַאֲמַר לְיַעֲקֹב.

תו"א ואילי צאנך בבא קמא סה: הייתי ביום מליעא סג: זה לי עשרים. ע"ח ע׳.

תפסיר הרס"ג

רכ'אלך ומואעזך לם תת'כל. וכבאש ג'נמך לם אכל: לט) ופריסה לא אדפעהא אליך. ומא אסתהלכתהא מן ידי תטלבהא. כדדת נהארא ולילא: מ) וכנת פי אלנהאר. יחרקני אלסמום ואלגליד פי אלליל. ונפר נומי מן עיני: מא) הוד'א לי עשרין סנה פי ביתך. כ'דמתך. מנהא ארבעה' עשר סנה באבנתיך. וסת סנין בג'נמך. ובדלת אגרתי עשרה' אעדאד: מב) לולא אלאה אבי אלאה אברהים. ופזע יצחק כאן לי עונא. לכנת אלאן אטלקתני פארג'א. לצ'עפי ותעב כפי. נצ'ר אללה וובך' אלבארחה: מג) פאג'אבה לבן

נוה שלום

אותי או אותך. (לט) אנכי אחטנה, ומא אסתהלכתהא, כלומר מה שאבד או נגנב, גנבתי וכו', כדדת נהארא ולילא, טרחתי ויגעתי יומם ולילה, ודבק לפ' שאחריו, ותרגם כפי הענין, לפי שהגניבה, בכלל אחטנה, גם הת"א נטה מלתרגמו כפישוטו. (מב) היה לי, כאן לי עונא, היה לי לעזר,

חלק הדקדוק

המעציב לאדם נוח לו שהעתיד להיות יהיה כעבר וחלף והלך לו, והיפוך העבר לעתיד הוא מבחינת שמחה נמשכת בספור ההוא, כי הדבר המשמח, העבר כסוף האדם שעוד יקום ויהיה,

אבן עזרא

בא אלהים וכבר הראיתיך רבים כמוהו ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע. שתחשוב אתה שהוא טוב לו תדבר לו להשיבו: (כה) ולבן תקע את אחיו. עם אחיו. אהל יעקב. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו: בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד: (כח) הסכלת עשו. שם הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן: (כט) יש לאל. כח. כמו כגבור אין איל; (ל) נכסוף. שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם. ומלת נכספת כמו התאוית. וכן יכסוף לטרוף: (לב) לא יחיה. רק אהרגנו. ויש אומרים שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך: א"כ יודיענו מי התפלל על אשת פנחס: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות. שאהל אחד היה

רשב"ם

(לח) לא שכלו. מתוך חוסר מרעה ומתוך שמירה פחותה: ואילי צאנך. דרך רועי צאן במדבר לאכול מן הכבשים הזכרים: (לט) אחטנה. כמו אחטאנה אני הפסדתי משלי כמו אני ובני שלמה חטאים הרבה אלפין חסרים: גנבתי יום. יו"ד יתירה גנובת יום וגנובת לילה שלמתי כמו רבתי עם שרתי במדינות. אבל גנבתי קמץ פתרונו גנובת שלי: (מב) שלחתני. ולא בשמחה ובשירים:

רש"י

חוטערזוכלען): (לח) לא שכלו. לא הפילו עיבורם כמו (הושע ט') רחם משכיל (איוב כא) תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך. (ב"ק סה) מכאן אמרו איל בן יומו ב קרוי איל שאל"כ מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל א"כ גזלן הוא: (לט) טריפה. ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה. ל' (שופטים כ) קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (מ"א א) אני ובני שלמה חטאים. חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה ג חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא ממניא שהיתה נפקדת ומחוסרת כמו (במדבר לא) ולא נפקד ממנו איש תרגומו ולא שגא: גנבתי יום וגנבתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנבתי. כמו (איכה א) רבתי בגוים שרתי במדינות (ישעיה א) מלאתי משפט (הושע יא) אוהבתי לדום: (מ) אכלני חורב. לשון אש ד אוכלה: וקרח. כמו (תהלים קמז) משליך קרחו תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. ויעקב נתיירא לומר ה ואלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון

שפתי חכמים

אבימלך דאל"כ יוכיחו אותנו מבע"ל: ב והא דכפ' שלא פירש"י בתוך שנתו קרוי כבש ולי"ג חדשים קרוי איל היינו לענין קרבן ועי' בתוספות ב"ק דף ס': ג הוסיף מלת אם חסרה שלא תאמר כיון שאמר ועזיך לא שכלו וכו' א"כ מאי זה דכתיב אנכי אחטנה לכ"פ אם חסרה כלומר אם קרה מקרה בשום פעם שחסרה שום בהמה אנכי אחטנה פי' עלי היה להשלים חסרונה: ד שהוא לי כלייה: ה וקשה והא בפרשת וישלח כתיב ואלהי יצחק וי"ל

בריחת יעקב מלבן

בקראים כנים. כי הם כלים נמעשים טובים ולמעשים רעים] ולולי אלהי אבי בעזרי כי עתה ריקם שלחתני ריקם מעניני הגוף וריקם מעניני הנפש. כמו שאמר הכתוב (תהלים לז) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו. בעולם הזה ובעולם הבא. את עניי הוא בעניני הנפש ואת יגיע כפי הוא בעניני הגוף ראה ה' ויוכח אמש:

יעקב

מסורת הקריאה

(לג) באהל, עיין במדבר י"ט י"ד: (לה) ויחפש, עיין לקמן מ"ד י"ב: (לו) מה חטאתי, המ"ם בפתח ונמסר עליו ב' פתחין דסמיכין לחי"ת וסי' מה חטאתי דין, מה חפצו (איוב כ"א כ"א), וכל שארא הסמוכין לחי"ת בסגול במ"א בקמץ עיין פסוק ל"ב: (לז) כלי, הלמ"ד בצירי, ויוכיחו, הוי"ו בשוא: (לח) עמך, המ"ם בקמץ עיין לעיל כ"א כ"ב, ועיין כ"ח ט"ו: שכלו, הטעם בכ"ף: אכלתי, נמסר עליו בגליון בקמץ וסוף פסוק לחם הפחה (נחמיה ה' י"ד), והמסרת הזאת מתנגדת לכל ספרינו, וכתב הרוו"ה דבמקרא כ"י של נ"ד נמסר ע"ז אכלתי ב' ס"פ א' קמץ וא' פתח וסי' כו' והיא הגרסה הנכונה מסכמת עם מציאות הספרים, דבכל ספרינו הך דנחמיה בפתח: (לט) תבקשנה, הקו"ף רפה: גנבתי יום וגנבתי, הנו"ן במתג והבי"ת בשוא נע: (מא) בביתך, הנגינה בתי"ו: ותחלף, הלמ"ד בצירי: (מב) היה לי, הטעם בה"א כי הוא נסוג אחור: שלחתני, השי"ן בחירק כי הוא מבנין פיעל הדגש: ויוכח מלעיל ביו"ד: (מג) מה אעשה, מלת מה בקמץ כדין לפני אות האל"ף: (מד) ועתה, ברביע לא בזקף גדול: ואתה, הוי"ו גם האל"ף

חומת אנ"ך

תיבות וידבק אותו בהר גימ' מתפלל וגם מודה לה' עם ג' כוללים: יד הבנות בנותי והבנים בני. כתב רבינו בחיי ז"ל משם רבינו חננאל ז"ל כזב לבן באומרו והבנים בני שהרי כשאמרו בני בנים הרי הם כבנים לא אמרו כן על בני בנות עכ"ל ותקשים שהרי ביבמות דף ס"ב אמרינן אמר ליה רבה לרבה בר מרי בני בנים הרי הם כבנים אלימא מדכתיב הבנות בנותי והבנים בני אלא מעתה והשתא נמי הכי כמי אלא דקנית מינאי הכי נמי דקנית מינאי אלא מהכא ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד ותלד לו את שגוב וכתיב מני מכיר ירדו מחוקקים וכתיב יהודה מחוקקי הרי דמסיק דבני בנות הרי הם כבנים ממכיר. ומעתה גם הבנים בני דבני בנות הם כבנים ותו דנפקא מינה לענין דינא כדאמרי' התם ואיך פסיק ותני רבינו חננאל דבני בנות אינם כבנים ואע"ג דיש סברא זו במדרש פ' ויגש מ"מ לא קי"ל הכי ואיך רבינו חננאל אתי דלא כתלמודא דידן ודלא כהלכתא. ואפשר לומר דר"ח ז"ל לא איירי לדינא ודבריו ז"ל הם בפירושו לתורה. ופירש

יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי
וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה
לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה
הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ מד וְעַתָּה
לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה
לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ מה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן
וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים
וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃
מז וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב
קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃ מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל
הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־
שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ מט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר
יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ
מֵרֵעֵהוּ׃ נ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־
תִּקַּח נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ
רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃
נא וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה הַגַּל הַזֶּה
וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי

תרגום אונקלוס

בְּנָתָא בְּנָתַי. וּבְנַיָא בְּנַי וְעָנָא עָנִי. וְכֹל דְאַתְּ חָזֵי דִילִי הוּא. וְלִבְנָתַי. מָא אַעֲבֵיד לְאִלֵין יוֹמָא דֵין. אוֹ לִבְנֵיהוֹן דִילִידָא: מד. וּכְעַן. אֵיתָא נִגְזַר קְיָם אֲנָא וְאַתְּ. וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ: מה. וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא. וְזַקְפַהּ קָמָא: מו. וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲחוֹהִי לְקוֹטוּ אַבְנִין. וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבַדוּ דְגוֹרָא. וַאֲכַלוּ תַמָן עַל דְגוֹרָא: מז. וּקְרָא לֵיהּ לָבָן. יְגַר סָהֲדוּתָא. וְיַעֲקֹב. קְרָא לֵיהּ גַלְעֵד: מח. וַאֲמַר לָבָן. דְגוֹרָא הָדֵין סָהִיד. בֵּינָא וּבֵינָךְ יוֹמָא דֵין. עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ גַלְעֵד: מט. וְסָכוּתָא דַאֲמַר. יִסֵךְ מֵימְרָא דַיְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ. אֲרֵי נִתְכַּסֵי גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ: נ. אִם תְּעַנֵּי יָת בְּנָתַי. וְאִם תִּסַּב נְשִׁין עַל בְּנָתַי. לֵית אֱנָשׁ עִמָּנָא. חֲזִי. מֵימְרָא דַיְיָ סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ: נא. וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב. הָא דְגוֹרָא הָדֵין. וְהָא קָמְתָא. דַאֲקֵימִית בֵּינָא וּבֵינָךְ: נב. סָהִיד דְגוֹרָא הָדֵין.

תולדות אהרן

הבנות בנתי יבמות סב. יגר שהדותא. שבת קטו מגילה ט: אם תענה את. יומא עז כתובים פ:

תפסיר הרס"ג

וקאל לה. אלבנאת בנאתי. ואלאולאד אולאדי ואלג'נם ג'נמי. וגמיע מא תראה הו לי. פמא עסי' אן אצנע בבנאתי אליום. ובאולאדהן אלד'ין ולדן: מד) ואלאן. תעאל נעהד עהדא אנא ואנת. ויכון שאהד ביני ובינך: מה) פאכ'ד' יעקוב חגר. ונצבהא דכה: מו) פקאל יעקוב לאצחאבה אלקטו חגארה. וגמעו חגארה וצנעו רגמא. ואכלו ת'ם עלי' אלרגם: מז) פסמאה לבן רגם אלשהאדה. ויעקוב. סמאה באלעבראנייה גלעד: מח) פקאל לבן. הד'א אלרגם שאהד. ביני ובינך אליום. לד'לך סמאה גלעד: מט) ואלמטלע אד' קאל. יטלע אללה ביני ובינך. אד' נגסתר כל אמר ען צאחבה: נ) אן לא תעד'ב בנאתי. ולא תאכ'ד' עליהן נסאא. ליס מענא אנסאן ג'ריב. אנצ'ר. אללה שאהד ביני ובינך: נא) וקאל לה

חלק הדקדוק

יעו"ש. ולפי' זה נראה לי כאן כי להיות שאין חפץ לה' במעשה הכסילים לכן העתיד נהפך לעבר כאלו עבר וחלף, וכבר אמרו דברה תורה כלשון בני אדם. ועל פי זה קם דינא לקרות וי"ו דואשלחך בקמץ וכן מוכח ת"א שתרגם ושלחתך פון ולא תרגם ואשלחינך ודו"ק: לב) [מה, בקמץ.

אבן עזרא

לשתיהן. או באהל כל אחת מהן. ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה. גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל. והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל. וכן היה בא באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל רחל ואח"כ באהל שתי האמהות. והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היו שם כלום ובעת צאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו התרפים שם כבר לקחתם רחל ושמם בכר הגמל: (לד) וי"מ בכר. כדמות מרדעת והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו כר מושל ארץ. וכן בכרכרות ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי. והנה רחל לקחה התרפים ושמה אותם במקום ששם כר

רשב"ם

(מג) מה אעשה. היאך אוכל לעשות להם רעה: נתתיך. כמו ירב בארץ. מן פרה ורבה: (נא) יריתי. (מט) והמצפה. דכתיב את מצפה גלעד: יצף. מן צופה זקפתי יעקב ירה אותה בעצת לבן כמו ירה בים:

שפתי חכמים

דס"פ שיעקב אמר איך שהקב"ה אמר אלהי יצחק: ו לא שאל ליעקב מה תרצה שאעשה להן שיעקב לא ביקש זה ממנו: ז הוקיל וכתיב סתמא ודאי קאי אדלמעלה אלהי אבי ועי"ל דאי קאי אברית והיתה מבע"ל: ח ר"ל דהא דמלינו שהר הגלעד נקרא מצפה כמו שמביא רש"י הפסוק (שופטים יא) ולמה נקרא כן

רש"י

הוכחה הוא: (מג) מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי ו להרע להן: (מד) והיה לעד. ז הקב"ה: (מו) לאחיו. הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה (ב"ר): (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: (מח) (ע"כ קרא שמו) גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. ח והמצפה אשר בהר הגלעד. וכמ"ש ויעבר את מצפה גלעד (שופטים יא) ולמה נקרא שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני וביניך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנתי בנתי. ב' פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנתי. למנוע מהן עונת תשמיש (יומא עז): (נא) יריתי. כמו ירה בים כזה שהוא

מרפא לשון

שהוא מיותר דבמה שאמר כבר אנכי אחטנה מידי תבקשנה נכלל הכל אפילו גנובת לילה ולא אמר זה אלא לרבותא בעלמא כלומר נטרית לך נטירותא יתירתא כחזני מתא (פי' שומרי העיר). מז. יגר שהדותא. לשון לבן זה איננו כמו לשון התרגום שכפי לשון התרגום היל"ל דגור שהדותא ואין זה קשה שכן דרך הלשון להשתנות קצת בין אנשי הלשון ההוא וב"ש בין שני אומות ולפי הדקדוק ל' יגר קרוב הוא ללה"ק יותר משם דגור כי יגר כמו גל בחלוף ל"ר ותוספת אות נחה בראש השם ואמנם כבר חלק

מסורת הקריאה

בקמץ כמשפט ונמסר עליו ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' א' דין, ב' אשר דברנו (ש"א כ' כ"ג) ג' אני ואתה רכביב (מ"ב ט' כ"ה) בתרא פתח: (מו) ויקחו, הקו"ף רפה: ויאכלו, הטעם ביו"ד שהוא נסוג אחור: (מז) קרא, מלעיל שהוא נס"א: (מח) הגל, הגימ"ל בפתח: קרא, המתג בקו"ף: (נ) תענה, הנו"ן בסגול, ובמס"ק ומס"ג נמסר ב' קמץ (ר"ל בצירי) א' דין, ב' אם ענה תענה (שמות כ"ב כ"ב), ומשמע מינה שגם זה דהכא בצירי, אבל בעל אור תורה כתב שמצא מסרה מדוייקת האומרת כך תענה ב' א' סגול וא' צירי, ונתן סימן מצא מין את מינו, פי' הך

חומת אנ"ך

הכא דלבן שקורי קמשקר דמה שאומרים העולם בני בנים הרי הם כבנים העולם לא כיונו לבני בנות וזה היה רגיל בפי ההמון על דרך מה שאמרו שהתנוקות קורין להבי אביהם אבא. ולבן באומרו הבנים בני כזב דכשאמרו ר"ל מה שאומרים העולם בני בנים אין כונת העולם על בני בנות. וכן יש לדקדק מהכתוב דכתיב ולבנותי מה אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו. ואם כונת לבן באומרו הבנים בני ר"ל שכך אומרים העולם בני בנים וה"ה בני בנות הרי הם כבנים הול"ל מה אעשה לבנותי ולבני. אלא מוכרח דמ"ש הבנים בני רמות רואה ודבר כזב קאמר ומשו"ה אצטריך לומר אח"כ או לבניהן אשר ילדו. וגם משמעתין מוכח הכי דהגם דאנן ילפי' מקרא דמכיר דבני בנות הם כבנים. ומ"מ מאי דקאמר לבן הבנים בני אין זה הכונה. ויש הוכחה לזה מדקאמר מנא הא מילתא דאמור רבנן והול"ל מנא הא מילתא דבני בנים וכו' אלא מוכח דההמון לא אמרי על בני בנות אלא דרבנן לימדונו זה. ותו דאי לקושט' סבר הש"ס דהבנים בני היינו דבני בנות

תרגום אונקלוס

וסהדא קמתא. אם אנא. לא
אעבר לותך ית דגורא הדין.
ואם את. לא תעבר לותי. ית
דגורא הדין. וית קמתא הדא
לבישו: נג. אלהיה דאברהם.
ואלהיה דנחור ידינון בינגא.
אלהיה דאבוהון. וקיים יעקב.
בדדחיל ליה אבוהי יצחק:
נד. ונכס יעקב נכסתא בטורא.
וקרא לאחוהי למיכל לחמא.
ואכלו לחמא. ובתו בטורא:
א. ואקדים לבן בצפרא. ונשיק
לבנוהי. ולבנתיה ובריך
יתהון. ואזל. ותב לבן
לאתריה: ב. ויעקב אזל
לאורחיה. וערעו ביה מלאכיא
דיי: ג. ואמר יעקב כד חזנון.
משרי מן קדם יי דא. וקרא.

בראשית לא לב ויצא

וּבֵינֶךָ׃ נב עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה
אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל
הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי אֶת־
הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת
לְרָעָה׃ נג אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר
יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע
יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק׃ נד וַיִּזְבַּח
יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו
לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃
מפטיר לב א וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק
לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ
וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃ ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ
לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃
ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה
אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם

תו"א ויפגעו בו. חולין יח פ' האשר פ' מצורע ופ' פנחס: ויאמר יעקב. ברכות סב:

תפסיר הרס"ג

איצ'א. הד'א אלרגם והד'ה אלנצבה. אלתי זדותהא ביני ובינך: נב) הד'א אלרגם שאהד והד'ה אלנצבה. עליא אן לא אגוזהמא אליך. ועליך אן לא תגוזהמא אלי לשר: נג) אלאה אברהים. ואלאה נחור יחכמו בינגא. אלאה אביהמא. וחלף יעקוב. בפזע אביה יצחק: נד) פד'בח יעקוב ד'בחא פי אלגבל. ודעי' באצחאבה ליאכלו טעאמא. פאכלו טעאמא. ובאתו פי אלגבל: א) פאדלג לבן באלג'דאה. וקבל בניה ובנאתה ודעי' להם. ת'ם מצ'א ורגע אלי' מוצ'עה: ב) ויעקוב מצ'א אלי' טריקה. פפאגתה מלאיכה' אללה ג) פקאל יעקוב למא ראהם. הד'א

גוה שלום

ויוכח, ווב"ך, לשון תוכחה, ויש גורסים ווכב"ך. (נא). אשר יריתי, אלד'י סדות בהא, בסין לשון יריה כמו ירה בים, ובספרים זדות בזין אין לה משמעות ונתחלף בסין בזין להיותם ממוצא אחד.

חלק הדקדוק

ר"ח] כי רחל גנבתם, בפתח על משקל אחזתם: לט) מידי תבקשנה. קל הקו"ף וכן רוב הבנין בשו"א הקו"ף: (מהרי"ב ב' רד"ק): גנבתי יום. בכל התיגאן אין מאריך בנו"ן בתרויהון והשו"א שבבית נח וזוהי מחלוקת בין בן אשר ובן נפתלי עי' במחברת: (וכתב הר"א הלוי בקצת תיגאן הנון במאריך. ר"ח)

אבן עזרא

הגמל: ותשב. עליהם ולא היתה באהל: (לו) כי דלקת רדפת וכן ידלוק עני: (לט) אנכי אחטנה אם היתה טרפה החטא היה עלי ופרעתי כמוה: גנבתי יום. היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי. וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: (מ) ופחד יצחק. יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן. מ"ם ריקם נוסף והוא שם. ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים. וכן מ"ם אמנם. גם חנם: (מג) ולבנותי מה אעש'. הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה

אבי עזר

שם הפועל והוא סמוך] כאלו כתב הסכלת עשו זה או עשו כן וכהנה רבות כמו

רשב"ם

(ב) ויפגעו בו. לשומרו כדכתיב והנה אנכי עמך.

רש"י

שהוא יורה החץ: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר ט כמו (לעיל כד) עד אם דברתי דברי ופירושו עד אשר דברתי דברי: לרעה. (ב"ר) לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: (נג) אלהי אברהם. י קדש (ב"ר): ואלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול: (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו כ שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם ל כמו (דניאל ה) עבד לחם רב (ירמיה יא) נשחיתה עץ בלחמו: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים.

שפתי חכמים

ומפרש הפסוק בעצמו בשביל זה נקרא גמי מלפה לפי שאמר יגף ה' וגו': ט ר"ל דאם משמע לשון ספק וכאן א"א לפרשו כן ל"ש אם משמש בל' אשר פי' במקום שי"ן כאלו אמר עדה המצבה שאני לא אעבור וכו': י פי' ואינו רשאי למחקו: כ כאן לא פרש"י כמו גבי ויאמר יעקב לאחיו ופרש"י שם בניו דכאן אין שייך לומר שעשה משתה לבניו והא דלא פי' לעיל כמו הכא י"ל דלעיל אמר יעקב לקטו אבנים שהוא לשון ציווי ולא שייך לצוות לאנשים שאינן סרים למשמעתו לכ"פ על בניו: ל ר"ל דהל"ל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(נב) עד הגל הזה. נעצו חרב בגל גם לעדות ולכך בלעם לקה בשניהם דאמרי' הוא לבן הוא בעור הוא כושן רשעתים שכן דרך המכזבים והמשקרים באמונתם להיות לוקים ע"י העדים ובלעם נלקה בגל כדכתיב ותלחץ רגל בלעם אל הקיר ואותו קיר הגל היה ובחרב דכתיב ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. וכן מצינו בבחור שקדש בחורה ונשבע לה שלא ישא אחרת עליה ומסר לה בעדות חולדה ובור לימים נשא אחרת וילדה לו שני בנים האחד גררה חולדה והאחד נפל בבור נמצא שלקה בעדיו ויש סמך לזה טדכתיב יד העדים תהיה בו בראשונה:

בריחת יעקב מלבן

(ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים וגו'. הנה המלאכים האלו מסתמא באו אליו בדמות אנשים. ע"כ בראיה ראשונה לא הכירם מי המה. מלאכים בדמות אנשים או אנשים ממש. אבל מחמת פגיעתם בו בפתע פתאום ולא ראה מרחוק ביאתם. הבין כי מלאכים הם. כי אלו הי' אנשים הי' רואה מרחוק שפעת אנשים באים. ועוד מהפסוק משמע שכל ביתו של יעקב ואנשיו לא ראו את המחנה. רק יעקב לבדו ראה אותם. ע"כ ידע בודאי כי מלאכים הם. וז"ש הכתוב ויפגעו בו מלאכי אלהים. המלאכי אלהים לא פגעו רק בו. ע"כ ויאמר יעקב כאשר ראם. ר"ל הוא לבדו ראם. מחנה אלהי' זה. ועיין באוה"ח:
תהוא

נחל קדומים

להעלות וזה היה בירור מצאן לבן: א (טו"ב) וינשק לבניו וכו'. זהו שאמר הכתוב סכות לראשי ביום נשק ר"ת לראשי ביום נשק לבן לראשי אותיות ישראל. רבינו אפרים בפירושו כ"י. ואפשר לרמוז ר"ת סכות לראשי ביום נשק גימטריא בק"ם ס"ת אברהם יצחק ויעקב. והוא שדי בחילוף אתב"ש ודו"ק:

מרפא לשון

לו הכתוב כבוד על כך. נג. אלהי אברהם ואלהי נחור — אלהיה דאברהם ואלהיה דנחור. ה"ג שניהם אלהיה במפיק אבל אלהי אביהם אלהא גרסינן בלא מפיק ונראה הטעם שבשנים הראשונים שהוא לשון פרטות תרגם אלהיה במפיק שהוא בנוי יחיד

חומת אנ"ך

הרי הן כבנים. מעיקרא הכי הול"ל אלימא דכתוב הבנות בנותי והבנים בני דילמא הכי קאמר דקנית מינאי כי היכי דקאמר הכא נמי דקנית מינאי. ואי הוה נקיט בסגנון זה ידעינן דלקושטא הבנים בני קאמר משום דכך היו אומרים לבני הבנות בנים. אך עתה בהך לישנא דקמן דנקט הש"ם מוכח דגם לפי האמת דבני בנות נקראים בנים לבן לא כיוון לזה ודבריו לעו וכמ"ש ר"ת ז"ל דכזב לו ומילתא בעלמא קאמר: טו ויפגעו בו מלאכי אלהים. רש"י פירש

ההוא מחנים: פ פ פ

תרגום אונקלוס: שְׁמֵיהּ דְּאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם: פ פ פ

קמ"ח הלק"י מחני"ם סימן. ומפטירין ויברח יעקב כמבואר בלבוש והובא במ"א

בעל הטורים

(ג) מחנים. נוטריקון מאותם חיילים נעל יעקב מלאכים:

שפתי חכמים

לאכול בשר שהרי שחט להם בהמות: מ וק' והא גבי עולים ויורדים פירש"י שלא היו שניהם יחד אלא עולים תחלה ואח"כ יורדים לפי שפירש"י בריש פרשת וישלח יעקב מלאכים ממש נ"ל דה"פ דודאי המלאכים של ח"ל רצו נמי לעלות קודם שירדו מלאכי א"י אלא יעקב עיכבן בעל כרחן לפי שרצה לשלחן לעשו א"כ ש"מ מלאכים ממש היו: חסלת פרשת ויצא

רש"י

מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללותו לארץ: (ג) מחנים. שתי מחנות מ של חוצה לארץ שבאו עמו ע"כ. ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו (ב"ר ותנחומא):

חסלת פרשת ויצא

הפטרת ויצא בהושע סימן י"ב

א ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה
ובאשה שמר: ב ובנביא העלה יהוה את־ישראל
ממצרים ובנביא נשמר: ג הכעיס אפרים תמרורים
ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו: ד כדבר
אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימת:
ה ועתה | יוספו לחטא ויעשו להם מסכה מכספם
כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה* להם הם
אמרים זבחי אדם עגלים ישקון: ו לכן יהיו
כענן־בקר וכטל משכים הלך כמץ יסער מגרן
וכעשן מארבה: ז ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים
ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי: ח אני
ידעתיך במדבר בארץ תלאובת: ט כמרעיתם
וישבעו שבעו וירם לבם על־כן שכחוני: י ואהי
להם כמו־שחל כנמר על־דרך אשור: יא אפגשם

*כלו קרי

רד"ק

(א) ויברח יעקב. והם אינם זוכרים הטוב שעשיתי עם אביהם שברח מפני עשו אחיו: ויעבוד ישראל באשה. אף כשהיה שם הוצרך לעבוד את לבן בעבור אשה שיתן לו בתו והעבודה שמר את צאנו וכן בבתו האחרת שנתן לו שמר צאנו ג"כ ואני הוא שהייתי עמו וברכתיו ושב משם בעושר ובנכסים: (ב) ובנביא העלה. ועוד עשיתי חסד עם בניו שירדו למצרים ונשתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרים ברכוש רב והוא משה: ובנביא נשמר. ארבעים שנה שהיו במדבר נשמר ע"י נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר וכל הטובות האלו אינם זוכרים ומכעיסים אותי בתועבות ובלא אל ז"ש: (ג) הכעיס אפרים תמרורים. הכעיס אפרים את האל יתי' בתמרורים והם המזבחות שהם כגלים וציונים וכמוהו שומי לך תמרורים וי"פ ג"כ מענין מרורים ופירושו כעס תמרורים כלומר כעס רע ומר: ודמיו עליו יטוש. דם נקי ששפך אפרים יטוש עליו אדוניו וכן חרפתו שחרף את האל יתי' בעשותו העגלים הכל ישיב לו גמולו בראשו. יטוש' כמו והנם נטושים על פני כל הארץ ויטוש על המחנה ענין התפשטות. ואדוניו הוא הקב"ה ואע"פ שהוא אינו מכיר באדנותו על כרחו אדוניו הוא והוא ישיב לו גמולו בראשו: (ד) כדבר אפרים רתת. מתחלה קודם שחטא אפרים הי' מוראו על העמים אשר סביבותיו כי בדברו הי' אוחז רתת ורעד' השומע אותו והוא רם וגדול בשבטי ישראל. כמש"ל עליו וזרעו יהי' מלא הגוים וז"ש נשא הוא בישראל כלומר נשא ראשו בישראל וכיון שאשם בבעל מת כלומר נגף לפני אויביו כאלו אזלת יד ועדה"ז ת"י כד ממלל חד מדבית אפרים וגו': (ה) ועתה יוספו לחטוא. ואתה בשמלך ירבעם הוסיפו הם עוד לחטוא כי מתחלה כשהיו עובדים בימי השופטים היה עובדי הבעלים שבים אל השם כשהיה עומד השופט והחזירם למוטב אבל פתה חשבו לעקור מכל עבודת אלהים ית' שלא יעלה אדם לירושלים לעבודת בהמ"ק ויעבדו לפני העגלים לעולם ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים ויעשו להם מסכה מכספם והנה העגלים לא היו כסף אלא זהב אלא ר"ל מכספם שנתנו כ"א לקנות זהב לעשות העגלים עשו להם בתבונה עצבים והם העגלים ופי' כתבונם. כמו שהתבוננו בדבר איזה צורה יעשו והסכימו לעשות עגל כמו שעשו במדבר והטעם פירשנו בס' מלכים וי"ת כתבונם כמו כתבניתם שתרגם כדמוההון ומלת כתבונם היה ראוי כתבונתם וכן צורם לבלות שאול כמו וצורתם כי הנפרד תבונה צורה וי"א כי הם משקל אחד יאמר מהם בלא ה"א תבון צור: מעשה חרשים כלה. כל העגל הוא מעשה ידי חרש אין דבר רוחני בו כמ"ש וכל רוח אין בקרבו: להם הם אומרים. בעבורם הם אומרים כהני העגל לבני אדם הבאים לזבוח זובחי אדם כלומר מי מבני אדם שירצה לזבוח: עגלים ישקון. ישקו העגלים על פיהם כי לא תהיה עבודתם שלימה עד שישקו אותם כי כן היה מנהגם כמ"ש וכל הפה אשר לא נשק לו ורז"ל פי' זובחי אדם שהיו זובחים בניהם לע"ז ז"ש אדם והיו אומרים להם כומרי ע"ז מי שיזבח בנו לע"ז כדי הוא להיות נושק לעגל שהרי קרבן חביב הקריב לו: (ו) לכן יהיו כענן בקר. לפיכך יכלו לאבדן ויהיו כענן לבקר וכטל שהולך בהשכמה מהרה הוא נפסק כשישגנו חום השמש כן הם יכלו מהרה וכן יהיו כמוץ יסוער מגורן כמו המוץ והוא שתבן הדק שתסערנו הרוח מהגורן כן יסוערו הם מארצם: וכעשן מארובה. או כמו עמוד העשן היוצא מהחלון שיהי' במהרה בטל ונפסק. יסוער בצרי כמו בפת"ח והוא מהבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש: (ז) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים. כמו שפירשנו למעלה ואלהים זולתי לא תדע לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראו כי אין מושיע בלתי: (ח) אני ידעתיך. הי' לך שתדעני כי אני ידעתיך במדבר וספקתי צרכך במדבר במקום שאין בו שום מחיה: בארץ תלאובות בארץ צמאה והיא המדבר והביא אחז"ל ראי' למלה הזאת מלשון ערבי שאומרים לאב אל דגול ר"ל צמא האיש וי"ת בערע' דהוותון וגומר: (ט) כמרעית' וישבעו. כאשר באו למקום מרעיתם והוא ארץ כנען הי' להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני כמ"ש בתורה שעתידים לעשות כן ואמר פן תאכל ושבע' ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וגו' ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ואמר וישמן ישורון ויבעט וגו': (י) ואהי להם. כיון שהם שכחוני גם אני זנחתי' ונתתים ביד העמי': והייתי להם כמו שחל. או כמו נמר שאשור על הדרך שנכון לטרוף מה שיעבור עליו בדרך כן הייתי להם שהשלטתי בהם אויביהם ולא היה להם כח להנצל מידם עד שהיו שבים אלי והייתי מרחם עליהם: אשור. פעול מבנין הקל וכן הלווי מהקל ואשרו בדרך בינה בשקל שאמרו זכרו: (יא) אפגשם כדוב

תפסיר הרס"ג

עסכר אללה. פסמא ד'לך אלמוצ'ע ד'את אלעסכרין:

נוה שלום

לב (ג) מחנה, עסכר, וכן תרגם כל מחנה שבמקרא והוא שם הקבוץ והרבוי, מחנים ד'ו אלעסכרין, שני מחנות עיין ראב"ע.

חלק הדקדוק

מא) עבדתיך, בתיגאן מדוקדקות תיבת עבדתיך באזלא לא אתי: ארבע עשרה שנה. כ"ה בכל התיגאן המאריך בבי"ת: מט) יצף ה' ביני ובינך. הטעם ביו"ד בכל הספרים הוא מלעיל ואפשר דבא על דרך הזרות: נב) אם אני. בקמץ האלף שלא בהפסק. אבל הוא בהעמדת טעם והוא א' מג' שבאו כן (מהריב"ש): ואם אתה. תיבת אתה מלרע כי התלשא לא תטעים ועיין במ"ר שמונה כל תיבות אתה דמלעיל ושארא מלרע ועיין במחברת שבריש התיגאן שוב ראיתי למהריב"ש שהכריח כן מטעמינו ע"ש: כג) בפחד אביו יצחק, בתיגאן מדוקדקות תיבת בפחד במארכה ותיבת אביו טפחא: כאשר ראם מחנה אלהים זה. תרגום משרי מן קיי' דא. כי מחנה בצרי ל' זכר הוא לא כן מחנה בסגו"ל דלשון נקבה הוא דלכך מתורגם משריתא:

אבן עזרא

אוכל לעשות להם: (מה) מצבה. שהציב אותה: (מו) גל. שיגולו שם אבנים עד שהתחברו גם קראה מצפה: (מט) וטעם יצף ה'. כמו ה' יראה. וכן צופה נתתיך. כי נסתר אנחנו שיהיה כל א' ממנו רחוק מחברו ולא יראנו השם רואהו. וטעם אשר אמר. שב אל לבן. ויעקב קרא מצפה בעבור שאמר לו יצף ה': (נ) אם תענה את בנותי. אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכרי' לא נשמע כמוהו בכל המקרא

אבי עזר

יפלו בלב אויבי המלך כאלו כאמר יפלו אליך: (מא) [אשר יריתי הוא ואחיו וכו'] הכה הרב נכנס בדברים. לפי שמצינו בפסוק שאחיו לקטו אבנים ועשו גל ויעקב הרים לבן למצבה. ויעקב אמר עד המצבה אשר יריתי. ואם קאי על אבנים בשביל תיבת יריתי. הלא יעקב לא לקט אבנים רק אחי

מרפא לשון

שכל א' קרא אלוהו של אביו שפטה משפטי משא"כ אלהי אביהם שהוא לשון כללות תרג' אלהא והיא"ר כתב כי אלהיה דאברהם במפיק מפני שהוא לשון יחיד ואלהא דנחור בלא מפיק לפי שהיה עובד לאלוהות הרבה ול"ג הכי אלא ב' במפיק גם אין לו ראיה שהיה עובד לאלוהות הרבה. לב. ג. מחנה אלהים — משרי, ה"ג כ"ה במסורת התרגום לסוראי ועדא סוראה.

מסורת הקריאה

דהכא דסמיך למלת את בסגול, אם ענה תענה דסמיך למלת ענה בצירי גם תענה בצירי: (נב) אם אני, בקמץ האל"ף שלא בהפסק ומלעיל: אתה,

חומת אנ"ך

מלאכי א"י והרמב"ן הקשה כי עודנו יעבור מעבר יבוק ועוד צריך לעבור עמון ומואב וארץ אדום ואיך באו מלאכי א"י עתה. וי"ל כי הדבר יקח שם כפי התכלית וכיון שנפרד מלבן לתכלית לכתו לא"י אפי' הליכתו בדרך יקרא א"י ובאו מלאכי רום ללותו. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י ואין זה מספיק כפי משז"ל דמלאכי א"י אינן יוצאין לח"ל אמנ' דרך דרש י"ל לפי משז"ל דבסיו' יעקב אע"ה בחרני' היה אויר א"י עמו וה"נ י"ל הכא ויש להאריך יותר:

כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא
חית השדה תבקעם: יב שחתך ישראל כי־בי
בעזרך: יג אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל־עריך
ושפטיך אשר אמרת תנה־לי מלך ושרים: יד אתן־
לך מלך באפי ואקח בעברתי: טו צרור עון אפרים
צפונה חטאתו: טז חבלי יולדה יבאו לו הוא־בן
לא חכם כי־עת לא־יעמד במשבר בנים: יז מיד
שאול אפדם ממות אגאלם אהי דבריך מות אהי
קטבך שאול נחם יסתר מעיני: יח כי הוא בין אחים
יפריא יבוא קדים רוח יהוה ממדבר עלה ויבוש
מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל־כלי חמדה:
יט תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו
עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו: כ שובה ישראל
עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך: כא קחו עמכם
דברים ושובו אל־יהוה אמרו אליו כל־תשא עון
וקח־טוב ונשלמה פרים שפתינו: כב אשור | לא
יושיענו על־סוס לא נרכב ולא־נאמר עוד אלהינו

רד"ק

כדוב שכול. שהרגו בניו והוא שכול ומר נפש ואם ימלא אדם או בהמה יבקעם מהרה וכזכרו דוב שכול ולא אמר אריה או נמר שכול אומרים כי הדוב כשתלד תלד כמו חתיכות בשר כי הולד מכוסה כולו בהולידו בשליא עבה מאד והדוב מלחכת השליא וחותכת מעט כדי שלא תזיק לולד והיא יגיעה בזה מאד עד שתעביר כל הבשר ויצא הולד ולפי שטרחה הרבה בו היא מרת נפש יותר כשיהרגו אותו: ואקרע סגור לבם. לבם שהוא סגור ולא יבין אקרענו. וזה דרך משל כי כן יעשה האריה בטרפו יקרע הגוף עד הלב ויאכלנו וישתה דמו: ואוכלם שם כלביא. שם בעריה' אוכלם בדבר ובחרב האויב כמו הלביא הטורף בלי חמלה גם חית השדה תבקע' בחוץ כמו שאמר בתורה והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו' וי"ת כחות סינא וגו': (יב) שחתך. העגל שזכר למעלה אמר הוא שחתך כי לולא זה כי היה עוזרך ובאו שני בית"י השמוש לאחד ויספיק באחד אלא ששני הקשרים נכונים בענין וזה מנהג הלשון לדבר ככה ופי' כי היה עוזרך או כי שמי היה בעוזרך וכן כי שלח ברשת ברגליו או ברשת רגליו וכן המנהג בשני כפ"י הדמיון כעבד כאדוניו כי כמוך כפרעה: (יג) אהי. אני אהיה קיים לעולם אבל מלך איפה שמאסת במלכותי ושאלת מלך שיושיעך ואיה הוא שיושיעך: בכל עריך. שבאים עליהם האויבים כמו שאמרת ויצא לפנינו ונלח' את מלחמותינו: ושופטיך. שממת עליך מדעתך הרי אתה רואה כי לא יועילך מלך ושלטונים ושרי' כי אם בעזרתי וי"ת אהי הפוך כמו איה שתרגם אן מלכך וגומר: (יד) אתן לך. נתתי לך מלך באפי. כי לא ברצוני שאלתם מלך כמו שאמר אותי מאסו ממלוך עליה' ולקחתי אותו בעברתי שמת במלחמת פלשתים ולא מלך אלא שנתיב זתוכלו להכיר כי אין לכם מלכות אלא מלכותי והמלך שאמנה עליכ' אם יעשה רצוני תגללו הוא ואתם מכל רע. וי"מ אתן לך על שאול כמו שפירשנו ואקח על צדקיהו שהיה המלך האחרון. וי"מ במלכי השבטים ירבעם והושע בן אלה. ומה שאמר על ירבעם באפי כי באף שהיה לו על מלכות בית דוד נתנו: (טו) צרור. שמור הוא אצלי כמו הדבר השמור בתוך הצרור כמו שאמר איוב חתום בצרור פשעי והעון וחטאת הוא עון העגלי': (טז) חבלי יולדה. צירי' כצירי יולדה יבואו לו בצרות שתביא עליו: והוא בן לא חכם. לפי שהמשיל חבליו לחבלי יולדה אמר כי הנולדים אינם חכמי' כלומר הדורות הבאי' שראו אבותיהם בצרה בעונותיה' לא היו חכמים ולא התבוננו כי אבותם בעונם מצאתם הצרה ולא שבו ממעללי אבותיהם ועשו רע כמוהם: כי עת לא יעמוד במשבר בני'. כי אם הי' חכם לא היה עומד עת אחת במשבר כי במהרה היה יוצא מן המשבר לאויר העולם והמשבר הוא הרחם ויש בנים זריזי' בטבעם בצאתם מן הרחם ויצאו מהרה כן הם אם היו חכמים לא היו עומדי' שעה אחת בצרה כי מיד שהיו שבים אל השם יתברך היו נצלי' מהצרה: במשבר. פתוח כי הוא סמוך למלת בנים ונקרא הרחם משבר מפני חבלי היולדה ושבריה שיש לה בהיות הולד ברחם ולא יוכל לצאת מהרה: (יז) מיד שאול אפדם. הייתי פודה אותם מיד שאול אם היו חכמים: ממות אגאלם. כפל הענין במלות שונות: אהי דבריך מות. אבל עתה שאינו חכם אלא נבל וכופר בטובתי לא די שלא אפדך ממות אלא אביא עליך המות בדבר ובחרב וברעב ובחיה רעה ופי' דבריך דברי ששלחתי לך ולא שמעת בקולי הוא יגרום לך המות ואמר דבריך כמו דברי כי הכנויים יפלו על הפעל ועל הפעול וכן ושמחתים בבית תפלתי שמעתי את תפלתך וי"מ דבריך מן דבר לפי שסמכו למלת קטבך וכה"א מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים וי"ת יהא מימרי בהון וגו': אהי קטבך שאול. ואני אהיה גורם כריתתך לשאול. וקטבך ענין כריתה וכן מקטב ישוד צהרים ותרגום ירושלמי לחטוב עצי' למקטב אעין. וקטבך בא בקמץ הקו"ף שלא כמנהג משקלו וכמוהו קטני עבה: נוחם יסתר מעיני. הנוחם שהייתי מנח' על רעתם כמו שאמר וינחם ה' על הרעה עתה יסתר מעיני כל כך הרבה לפשוע: (יח) כי הוא. כי אפרי' היה מפריא בין אחים עד שלא עשה העגלים היה הולך וגדל ובורה בין אחיו כמו שאמר יעקב עליו ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ועתה שחטא יבא קדים רוח ה' והוא מלך אשור. והמשילו לקדים שהוא רוח מזרחית כי ארץ אשור מזרחית לארץ ישראל. ועוד אמר קדים לפי שהוא רוח קשה ואמר רוח ה' להגדיל הרוח ולחזקו כמו כהררי אל שלהבת יה ואמר ג"כ רוח ה' לפי שהאל יתברך העיר את רוחו לבא על ישראל וכן אמר ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח פלאסר מלך אשור וגו' וכן כתוב כשמלך מנחם בא פול על ארץ ישראל ובימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה עלה שלמנאסר מלך אשור על שומרון ויצר עליה: ממדבר עולה. כי הרוח הוא תמי' במדבר או פי' כי מדבר יש בין א"י לארץ אשור ומפני אותו הרוח שהוא מלך אשור יבוש מקור אפרי' שהוא היה מתחל' כמו עץ פורה על הים כמו שנא' עליו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ועתה יבוש מקורו ויחרב מעינו מפני אותו הרוח: יבוש. שרשו יבש בשקל יאות מן יאת ויחרב כמו יבש מן חרבו המי': הוא ישסה. אותו הרוח ישסה אוצר כל כלי חמדה: (יט) תאשם. האל"ף בשו"א לבד והוא ענין שממה וכן ויאשמו יושבי בה וזכר שומרון כי הוא ראש ממלכת אפרי' וכן אמר וראש אפרי' שומרון והיא נלכדה אחרוני' שבארץ ישראל: כי מרתה באלהי'. כי היא החזיקה בעבודת העגלים כי אם היו המלכי' טובים היו מחזירים ישראל למוטב: ירטשו. דרך אכזריות להפיל הקטנים בקרקע או אל הקירות לבקעם וכן דרך אכזריו' לבקע הנשי' ההרות: והריותיו. בשקל צליותיו: (כ) שובה ישראל. כי כשלת בעונך. כי אתה רואה שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה' יתברך כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו וכאמרו עד כמו אל וכן ושבת עד ה' אלהיך שובו עדי ואמרו רז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' עד ה' אלהיך: (כא) קחו עמכם דברי'. איני שואל מכם בתשובה לא כסף וזהב לא עולות אלא דברים טובי' שתתודו בהם עונותיכם ושובו אל ה' בכל לבבכם ולא בשפתים בלבד או פירושו אחר שתשובו תתודו לפניו: אמרו אליו. כלו' אמרו לפניו כדברי' האלה וכיוצא בהם: כל תשא עון. כל עון תשא והוא הפוך כמו מקום שם קבר שהוא כמו מקום קבר שם או פי' לכל תשא עון: וקח טוב. וקח דבר טוב או לב' טוב: ונשלמה פרים שפתינו. במקום פרים נשלמה לפניך וידוי שפתינו כי אתה רוצה בדברי תשוב' יותר כי אין הקרבנות מועילות בלא וידוי העון כי בכולם נאמר והתודה אשר חטא ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הוידוי כמו שנאמ' והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגומר: (כב) אשור לא יושיענו. והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לה' התשועה: על סוס לא נרכב. שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה: ולא נאמר עוד. מבואר הוא: אשר בך ירוחם יתום. כי ידענו כי בך

אבן עזרא

המשך מפרשת ויצא

ואם היה כמשמעו מה יזיק. והטעם שאל יעשה להם רע ויכריחם על דבר שאין חפיצות בו. ותרגום גלעד יגר סהדותא: (נא) אשר יריתי. הוא ואחיו שירו אבנים מגזירת ירה בים. וירים אל מקום אחד. (נב) לא אעבור. ברית זה הגל כמו עברו חק: וטעם לרעה לעשות רע. ויש או' לא תעבור אלי אתה להרע לי גם אני כן. כל אחד אמר ישפוט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד עבודת כוכבים וכן העיר יהושע: (נג) וישבע יעקב בפחד אביו. במי שהיה אביו מפחד ממנו. ויש או' זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננו רחוק: (א) לבניו. הם בני בנותיו: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. לעזרו בדרך והוא לבדו ראה מחנה המלאכים סביב מחנהו. על כן קרא שם המקום מחנים. על שב שנים אחד שלו ואחד של מלאכים:

אבי עזר

המשך מפרשת ויצא

לבן. ואם קאי על המצבה הוה למימר אשר רמיתי. לזה פירש הרב כיון שתכלית לקיטת האבנים היו למצבה ולגל לא דקדק הכתוב כלל מי יריס או ירה כן הוכרחתי לפרש בל' הרב. גם בס' אוהל יוסף כראין כל דבריו. והכרא' אלי כאשר אבאר אי"ה בפסוק והכני אם על בנים כי מדרך הלשון שאיש מנהל מלחמה אם נפלה מהכהו נק' בפי' המון ובפיו שאשר נלקה מכה רבה. וככה משפט הלשון באיש אשר יצוה לבנות בית או לעשות דבר נקרא על שמו כמו בנה בניתי בית זבול לך. ויבן שלמה את הבית. וז"ש יעקב אשר יריתי אף שהוא צוה לאחיו ללקוט אבנים וכן הכה שאול באלפיו. ואין צורך לדברי הרב הוא ואחיו שירו אבנים וכו'. גם ידוע לך מדרך הדקדוק כשיסופרו שני ענינים יחד ליפול פעמים הלשון על הקודם וכן בשמות ב"א כמו סוף מגילה ותכתוב אסתר. גם כאן נאמר ל' יריתי על הקודם. ועתה די לך:

מסורת הקריאה

המשך מפרשת ויצא

מלרע כי הנגינה בתי"ו: (נד) לאכל, הכ"ף בקמץ בעבור המקף: ויאכלו, הטעם ביו"ד לפי שהוא נסוג אחור: לב (ג) מחנה, במרכא לא בתביר: שם, השי"ן בצירי, עיין לעיל ט"ז ט"ו:

מוסרי של"ה והגהות

ד"ה ת"מ ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה. ראוי לאדם שיעמוד במקומות הנכבדים באימה וביראה ובתוספת קדושה ויהיה מורא שמים עליו בדבור ובמחשבה ובמעשה ע"כ המספר שיחת חולין בבה"כ או בבה"מ אף שלא בשעת לימוד ושלא בשעת תפלה מסלק מורא שמים מעליו והוא איסור מוסיף על איסור של שיחת חולין (אח"י ירעש כלבנון מדברי הזהר הק' שהמדבר בבה"כ לית ליה חולקא באלהא דישראל ח"ו. באי"ן):

ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. אין ראוי לאדם שיהיה בהול להון אבל יספיק לו ההכרחיי הלא תראה שיעקב אבינו לא שאל כ"א ההכרחיי והוא לחם לאכול ובגד ללבוש (אח"י וז"ש יגיע כפיך כי תאכל שיעסוק בסחורה כדי לאכול לא לאצור אוצרות. מאי"ן):

ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם. ראוי לאדם שיהיו דבריו עם הבריות בנחת ובדברי כבוד הנה יעקב קרא אותם אחים: לא עת האסף המקנה. ראו לאדם שישתדל להיישיר האנשים אל הטוב בדרך מוסר ובענוה (אח"י אין קץ למעלת מזכי לחייבא והוא דעתו

של אהרן כמו שכתב תד"א ללמד ולשים שלום. מאי"ן):

בזוהר פ' ואתחנן הן עוד היום גדול וגו' האי קרא אוקמוה דכד ישראל יתרעון תשובה לקמיה דקב"ה בזכות אורייתא יתובון לארעא קדישא ויתכנשון מן גלותא דהא ודאי יומא חד יהא גלותא לישראל ולא יתיר הה"ד נתנני שוממה כל היום דוה. ואי לא יתובון קב"ה אמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה בלא זכות ובלא עובדין דכשרן. אבל אסותא חד לכו השקו הצאן אשתדלו באורייתא דאתשקיין מימי אורייתא ולכו רעו ואתר דנייחא לאתר טבא וכסופא יאחסנתיכון. (אח"י ורמוז ג"כ בס"ת עוד היום גדול ס"ת למ"ד. מאי"ן (ד"א הן עוד היום גדול דא הוא יום דאיקרי יום מהומה ומבוכה דבההוא יום אתחריב בי מקדשא ונפלו ישראל בגלותא ומן קדם עובדין בישין ההוא יומא אתמשיך ואתרבי הה"ד הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה בגין דאינון משכי ליה לההוא יומא. השקו הצאן כמה דאתמר במילוי דאורייתא דהא בזכותא דאורייתא יפקון ישראל מן גלותא ישראל מאי קאמרי ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו כל העדרים עד דיתכנשון כל שאר יומין עלאין. וגללו

רכח מוסרי של"ה והגהות

את האבן. ויגנדרון לההוא דינא קשיא דההוא יומא דשלטא על פי הבא"ר ואשתכח ההוא באר בגלותא עמנא וכד אתגליא ההוא בא"ר וההוא אבן לא שלטא עלה מיד והשקינו הצאן וזמין קב"ה בסוף יומיא לאהדרא לישראל לארעא קדישא ולאתכנשא לון מן גלותא. ומאן אינון סוף יומיא ההיא דאיהי אחרית הימים בהאי אחרית הימים ישראל סבלי גלותא הה"ד והיה כי יבואו כל הדברים האלה והיה באחרית הימים דייקא והיא כ"י בגלותא ועם אחרית הימים דא יקבילו עונשא בגלותא וברא יעביד קב"ה נוקמין לישראל תדירא הה"ד אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים ובכל אתר דא היא וקב"ה זמין לאתבא לה לאתרהא והה"ד והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' וגו' ודא הוא יום עכ"ל. (אח"י יהיה לשו"ן שמחה והיינו דאמרו ז"ל הי"א שעמדה לאבותינו ולנ"ו מאי"ן) : ,

וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה וגו' אין ראוי לאדם כשירצה דבר מה מאנשי ביתו שיכריחם על זה על צד האונס והנצוח אף כי הוא מושל בהם. אבל ישתדל לפתות אותם אל מה שירצהו בתכלית מה שאפשר כדי שיתעוררו לזה מעצמם כי זה הוא יותר טוב משיעשו זה על צד האונס וההכרח ראה כמה הרבה יעקב דברים עם רחל ולאה כדי שיתרצו בטוב לב ואעפ"י שהקב"ה צוה לו שישוב לביתו (אח"י וכמ"ש ז"ל הני תלת מלי בעי למימרינהו בניחותא ואמרו באבות דר"ן כל מי שיש לו שלום בתוך ביתו מעלה עליו כאלו יש לו שלום עם כל העולם. מאי"ן) :

הפטרת ויצא

למעשה ידינו אשר בך ירחם יתום: כג ארפא
משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: כד אהיה
כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון:
כה ילכו ינקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון:
כו ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין
לבנון: כז אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי
ואשורנו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא: כח מי
חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי יהוה
וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

רד"ק

לבדך ירוחם היתום ימי שאין בו כח אתה תתן בו כח ותצילהו וכן תעשה לנו: (כג) ארפא משובתם. ואם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם אעלה ארוכה ומרפא למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה: אהבם נדבה. אהבם אהבת נדבה מלב טוב כי אפי שהיה לי עליו שב ממני כיון שהוא שב בתשובה אלי ואומר לשון רבי' על דרך פרט ולשון יחיד על דרך כלל: (כד) אהיה כטל לישראל. הפך מה שאמר ויבש מקורו ואמר טל לפי שאינו נפסק כן טוב האל יתברך לא יהיה נפסק מהם וזה יהיה לעתיד בסוף הגלות: יפרח כשושנה. אמר כשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה כמו שכתוב אני חבצלת השרון שושנת העמקי' ואמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות. ואם תאמר השושנה אין לה שרשי' ונוחה להיעקר: ויך שרשיו כלבנון. כמו עצי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם רבי' כן יהיו נטועים באדמת' ויתנו שרשי' חזקים לא יוכלו להנתש ממקומם כמו שאמר ולא ינתשו עוד מעל אדמתם ועל דרך הזה אמר הבאים ישרש יעקב ומה שאמר ויך על דרך ומחה אל כתף ים כנרת כלומר יכו השרשי' הנה והנה באורך וברוחב: (כה) ילכו ינקותיו. וכמו שהשרשי' ינתו למרחק כן יונקותיו ילכו למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפי' הרכים כמו היונק. והיונקות הם משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום. או יהיה משל השרשי' תורת משה רבינו עליו השלום שתהא קיימת לעד והיונקות הם הדעות המתחדשות להם בידיעת האל ית' יום ויום: ויהי כזית הודו. שיהא כח לחותו קיים כמו כזית שעליו לחים כל השנה כלומר שלא יפסק טובו כל הימים: וריח לו כלבנון. כמו כריח השדה אשר ברכו ה' כי הלבנון יש בו מינים רבי' מעצים ומעשבי' ויש בהם נותן ריח טוב רוצה לומר שילך שמם הטוב למרחוק: (כו) ישובו יושבי בצלו. ישובו לארצם ויהיו יושבי' בצל האל ית': יחיו דגן. יחיו עצמם בכל עת במצות האל ית' שיקיימו כמו שדגן המחיה את האדם ברוב דגן חסר כ"ף הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב גהה כי חטאת קסם מרי והדומים להם ואם תאמר יפסק טובם כמו הדגן הפוסק ויבש עד שיזרעו אותו פעם אחרת לא אלא ויפרחו כגפן כמו הגפן כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה: זכרו כיין לבנון. ריחו כמו אזכרתה לה' אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב. וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין ירושלים ויין הרי ישראל ויין הרי כפתור מצרים אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמים לעתיד ויש מפרשים ישובו ינוחו כמו בשובה ונחת ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שנוי טבע בדגן לעתיד בבא הגואל שיחיו אותו כמו הגפן ולא יצטרכו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן וכיוצא בזה זכרו רבותינו ז"ל בשנוי טבע שיהיה לעתיד בחטה: (כז) אפרי'. ואז יאמרו מה לי עוד לעצבים כי בעוד שהייתי עובד אותם היה לי כל הרע ועתה שאעבוד את ה' יהיה לי כל הטוב הזה. ואמר הקב"ה כשיאמר אפרים זה: אני עניתי ואשורנו. כלומר אביט אליו בעת רצון הפך והסתרתי פני מהם ומה אומר לו: אני כברוש רענן. אני אהיה לך כמו הברוש רענן שכופפין ראשו אצל שרשיו כן אני מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ואם תאמר הברוש אינו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן: (כח) מי חכם ויבן אלה. וכשהשלי' הושע נבואתו אמר מי בכם חכם ויבין אלה התוכחות שדברתי עד הנה: כי ישרים דרכי ה'. לא כאותם שאומרים לא יתכן דרך ה' כמו שאמר ביחזקאל כי אם תשובו בתשובה שלמה לא תזכרנה לכם תועבותיכם הראשונות: וצדיקי' ילכו בם. כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפט. ואם יראו צדיק ורע לו או רשע וטוב לו יחשבו כי הכל אמת ודרך ישר מהאל ית' כי הצדיק שאנו רואים אולי אינו צדיק בלבו כמו שהוא בנראה והאל בוחן לב וחוקר כליות או מיסרו לטובתו לעולם הבא שהוא עולם השכר וכן הרשע וטוב לו אולי עשה קצת טובות ומשלם לו האל ית' בחייו כדי שיאבד ברוב רשעו לעולם הבא כמו שאמר בתורת משה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו: ופושעים יכשלו בם. כי יאמרו אין מסדר ומנהיג העולם ואיננו בדרך ישר כי הצדיק יבואהו רע והרשע יבואהו טוב לפיכך אינם שבים מרשעם וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו ואדוני אבי ז"ל פירש ופושעים יכשלו בם כאשר ישובו הפושעים לדרכי ה' ולא היו רגילים בהם כמו הצדיקים יכשלו בהם כאדם שאינו יודע הדרך וזה נאמר על הפושעים שלבם עוד בדרך פשעם אך השבי' בכל לבם אלהיהם יעזרם כדי שלא יכשלו והצדיקים במנהגם ילכו דרך סלולה וישרה:

מנין המצות

בסדר וישלח יש בה לא תעשה אחת

(לאו א) שלא לאכול גיד הנשה שנאמר על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה:

בראשית לב וישלח

ד וישלח יעקב מלאכים לפניו אל
עשו אחיו ארצה שעיר

תרגום אונקלוס

ד. ושלח יעקב אזגדין קדמוהי. לות עשו אחוהי. לארעא דשעיר לחקלי אדום:

תפסיר הרס"ג

ד) ת'ם בעת' יעקוב ברסל בין ידיה. אלי' עשו אכ'יה. אלי' בלד

גד"ג למנחת שבת וב"ה.

צוה שלום

(ד) ארצה שעיר, אלי בלד אלשראה

רש"י

(ד) וישלח יעקב מלאכים. מלאכים ממש (ב"ר): ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה

שפתי חכמים

א דאל"ב מלת לפניו ל"ל וה"פ וישלח יעקב מלאכים לפניו ר"ל אותן דכתיב לפני השליחות דהיינו ויפגעו בו מלאכי אלהים וגו' [ועוד דברים רבים נאמרו בזה עיין גג"א ובמהר"ן

שליחות המלאכים לעשו והשובתם

(ד) וישלח יעקב מלאכים לפניו וגו'. כתב הגר הרי"א אפשר עד לפרש שהיו המלאכים אשר פגעו בו ביעקב שעברו דרכים אנשים מדינים סוחרים או אנשים ארחה אחת או שתים שעברו עליו והמה גלו את יעקב וספרו לו שהיה עשו בדרך שעיר בפגשו לדך

אבן עזרא

(ד) וישלח הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם. ואלה המלאכים הם

רבינו בחיי

(ד) כה תאמרון לאדני לעשו. לא היה יעקב קורא לעשו אדוני שלא בפניו אבל פירוש צוה אותם שיאמרו לכל שואל מעבדיו ואנשי ביתו לאדני לעשו כמו שכתוב מנחה היא שלוחה לאדני לעשו: עם לבן גרתי. הוצרך יעקב בשליחות הזה להודיע ג' ענינים. האחד כי מה שפירש מאביו כ"ב שנה לא היה זה מפני פחדו ויראתו כי לא נשמר ממנו כלל רק שדר עם לבן בכובד עבודה כלשון (תהלים קכה) כי גרתי משך וע"כ הוצרך להתאחר עד עתה. השני הודיע שהוא עשיר. וכי הש"י העשיר אותו בשכר עבודתו והנה עשרו יגיע כפיו לא ירושת אבות שיהיה לו בהם חלק, וזהו שאמר ויהי לו שור וחמור צאן וגו'. השלישי הודיע שהוא דורש שלומו ומבקש אהבתו ושואל חנו וזהו ואשלחה להגיד לאדוני למצא חן בעיניך:

נחל קדומים

ד (א) וישלח יעקב מלאכים לפניו. רש"י ז"ל פירש מלאכים ממש. והראשונים דורשי רשומות אמרו דתיבת מחנים מסוף פ' ויצא הוא נוטריקון מאותו חיל נטל יעקב מלאכים עכ"ד. ולפי מה שפירשתי בעניותי כי יעקב ממצותיו ולימודו היו

מרפא לשון

ד. וישלח יעקב מלכים — אזגדין. פי' שלוחים כמו וציר בגוים שולח שת"י ואזגד בעלמיא שליח וע"ד המדרש שהם מלאכים ממש כמו שביאר רש"י

חומת אנ"ך

א וישלח יעקב מלאכים לפניו אל. ס"ת גי' אלהים אפשר שכיוון לעורר הדינין. ארצה שעיר שד"ה אדו"ם גימ' שטן אפשר לרמוז מ"ש הרב מהר"ר יהונתן ז"ל בפי' ההפטרות בהפטרת הסדר כי שני ת' יש ת' תחיה ת' תמות ויעקב אע"ה לקח מהב' תוי"ן אמת ונשאר שטן לעשו וז"ש נולד שטנו של עשו עכ"ד ואפשר זה רמז

שְׂדֵה אֱדוֹם: ה וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר
כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר
עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר
עַד־עָתָּה: ו וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר
צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד
לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ: ז וַיָּשֻׁבוּ

תרגום אונקלוס

ה. ופקיד יתהון למימר. כדין תימרון. לרבוני לעשו. כדנן אמר עבדך יעקב. עם לבן דרית. ואוחרית עד כען: ו. והוו לי תורין וחמרין. ען ועבדין ואמהן. ושלחית לחואה לרבוני. לאשכחא רחמין בעינך: ז. ותבו אזגדיא. לות יעקב

תפסיר הרס"ג

אלשראה אלי' בלד אדום: ה) ואוצאהם קאילא. כד'א קולו. לסיידי עשו. כד'א קאל עבדך יעקוב. אני סכנת ענד לבן. ותאכ'רת אלי' אלאן: ו) פצאר לי בקר וחמיר. וג'נם ועביד ואמא. ובעת'ת לאכ'בר סיידי. לאגד חצ'א ענדך: ז) פרגע

בעל הטורים

(ה) עם לבן גרתי. כלומר אע"פ שהייתי בבית לבן קיימתי תרי"ג מצות: ואחר עד עתה. וא"ת א"כ שקיימת המצות בוא והלחם עמי ואחר עד עתה כלומר אני צריך להתאחר עד שיעברו פת"ה ע' של בבל ות' של מצרים וה' אלפים ויבא אלף הששי שהם ימות המשיח ואח"כ ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ד"א גרתי אותיות תגרי שהייתי עם לבן שהיה לו עמי תגרי ואני איש ריב ובעל מלחמה והכל כדי להפחידו: גרתי. ב' במס' הכא ואידך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב"ה הבטיחו ככר ושמרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות: (ו) ויהי לי שור וחמור. ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקול קול יעקב בבתי מדרשות: לי שור. בגי' שנולד יוסף שור בגי' קרן יוסף ויהי לי שור. ווי לי שיתחברו

רשב"ם

(ד) וישלח יעקב ויצו אותם לאמר. צוה אותם ואמר להם כה תאמרון. והשלוחים לא יודעין דאגתו של יעקב: (ה) עם לבן גרתי כאשר ידעת במצות אבי ואמי שלא יחשוב בשבילי ברח: ואחר. כמו ואאחר כמו ואהב את יעקב כמו ואאהב. וכן ואכל.

רש"י

שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב ב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי. ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ג ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן ד הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדוני. להודיע ה שאני בא אליך: למצא חן בעיניך. שאני

שפתי חכמים

וכנח"י): ב דאם לא כן עם לבן אחרתי היה ליה לומר: ג כלומר ואין אתה יכול לי דהא דכירך אותך אביך ועל חרבך תחיה היינו דוקא בוזיה כאשר תריד אבל אני קיימתי את כל התורה. ומהרש"ל פי' ר"ל לפי שק"ל למה א"ל בתחלה לא נעשיתי שר וכו' אדרבה בזה יהיה לו לאותו רשע פתחון פה לומר א"כ אין הברכות מקיימות בך בודאי לא קיימת מצות ויש לי לקיים בך והיה כאשר תריד וגו' לכן אמר כל תרי"ג מצות שמרתי ואעפ"כ לא נעשיתי כו': ד לומר שהוייתן אינו מן הארץ אע"פ שנזונין מן הארץ דאל"כ מעיקרא אמר גרתי להודיעו שלא נתקיימו הברכות והדר אמר ויהי לי שור וחמור וע"כ שפי' כדרך בני אדם לומר על שוורים הרבה שור דהא שלא ליה דורון כל אותה המחנה הרי ימצא שקרן בדבריו שאמר ויהי לי שור אחד. ולפי ד"א דלעיל י"ל דה"ק ליה אע"פ שתרי"ג מצות שמרתי עדיין לא נתקיימה בי ברכת אבי שהרי אין לי אלא שור וחמור ולא קבלתי שאר ברכת אבי שהוא משמני הארץ ולכן אין אני ירא ממך וק"ל: ה דאם הוא שולח לו בשביל זה להגיד לו עם לבן גרתי ויהי לי וכו' א"כ למצא חן בעיניך נמי קאי על זה וזה א"א דהא אין להגדה הזאת סבה למציאת חן אלא שלא ישטמנו לכן מפרש להודיע שאני בא אליך להשתעבד לך ובזאת אמצא ג"כ חן בעיניך. ומהרש"ל כתב דק"ל והלא אמר למעלה כה תאמרון מהו דכתיב אח"כ להגיד וגו' אלא לומר שאני בא וכו' ובזה יהיה לי מציאות חן לפי שדרך ב"א

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) וישלח יעקב כה תאמרון לאדוני לעשו. ולפי שקראו אדון נענש אמר לו ית' אני אמרתי ורב יעבוד צעיר ואתה קראתו אדון שמונה פעמים שכן תמצא בפ' חייך שימלכו שמונה מלכים מעשו קודם שימלוך מלך על ישראל והיינו דכתיב בסוף הפ' ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל:

שליחות המלאכים לעשו ותשובתם

דרך שיעקב הולך ושיפגעו בו בהכרח לכן קרא הכתוב מלאכי אלהים כי היו בעיניו כמלאכי אלהים מודיעים לו הדברים הנצרכים לו בשמירתו וקרא יעקב לאנשים ההם מלאכי אלהים כאילו שלחם אלהים להישרתו. ובעבור שהתחברו אתו מחנה וארחת אנשים עם מחנהו ע"כ קרא שם המקום ההוא מחנים וכאשר ידע יעקב שעשו בדרכו וקרוב אליו הסכים בדעתו לשלוח לו מלאכים והם אנשים שילכו לו מלדו בדרך שליחות לבקרו ולתת לו שלום. והיתה כונת יעקב בשליחות הזה. כי כאשר ידע שעשו הוא שר וגדול בשעיר אדון כל השדה אדום חשש שכאשר ידע עשו בואו מארץ רחוקה ורוצה להראות לפניו ולומר לכל שהוא אחיו שיהי' לו בזה כדי בזיון וקלף לפני כל עמו בראותם אחיו בא משוט בארץ ומתהלך בה נע ונד כאורח נטה ללין עני ורש חוזר על הפתחים ויבזהו בעיניו להיותו הולך מעיר לעיר כאחד הרקים. מפני זה שלח יעקב להודיעו קודם שיתראה לפניו שלא יחשוב שלפי שהלך בדרך מרחוק היה לעבד נקלה. לא כן הדבר כי הוא ישב תמיד עם לבן אחי אמו שמפני ההתקרבות היה לו לכבוד ולתפארת בעבודתו אותו. וגם לא יחשוב שיבא לפניו כעני ודל ערום ועריה נשאל מתנה מאתו. כי יש לו צאן ועבד ושפחה שור וחמור ושהוא מודיע לו כל זה ע"י שלוחיו למצוא חן בעיניו כאשר ילך לראותו ויקבלהו בסבר פנים יפות כי כדאי הוא להיות אחיו כפי כבודו וכפי עשרו. וז"ש הכתוב וישלח יעקב מלאכים לפניו שהיה עיקר השליחות להישיר דרכו ולכבדו כשיבא הוא בעצמו עם כל עשרו וכבודו להראות את פני האדון אחיו. ושהוצרך לזה השליחות ל שהיה עשו בארץ שעיר שדה אדום שהיה שם מושל הארץ והיה ראוי לו שבמקומו ובארצו יחניף לו בדברי שלום ואמת. ואין ספק אלולי טעם זה ג"כ כיון בשליחות השלוחים ההם לרגל מה הוא עושה כי אם הוא תמיד שוקט ובוטח בארץ שעיר מקום מושבו. יורה שאין לבו למרע. אבל אם יראו שהוא יוצא משם ובא לנכח הדרך שהיה יעקב הולך בו יגלו את אזנו להכין עצמו כי להלחם בו בא. וזה טעם ארצה שעיר שדה אדום. שלוה אותם ששם ילכו ושם ידברו כל זה. אבל אם לא ימצאוהו בארץ שעיר שדה אדום לא ידברו אליו כלל. כי אין ראוי להחניף האויב להיותו מפורסם באיבתו ושנאתו פן יחשבהו למורך לב. ובהיותו בא כנגדו כבר פרסם שהוא שונא לו ומבקש המיתו ולכן אין ראוי לדבר לו כלל. והנה צוה את שלוחיו כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב כדי להכנים בלבם שלא היה שולח אליו השליחות הזה מפני מורך לבבו ופחדו ממנו אלא מפני שהיה אדונו כי הוא אחיו הגדול ממנו ויחשב לו לאדון ולכן הזהירם שיאמרו לו כה אמר עבדך יעקב. כלומר אין הדברים האלו מלבנו אבל יעקב

נוה שלום

(בין דמשק ואלמדינה). (ה) שור, בקר, תרגם בשם הכולל לזכר ונקבה כמו שם שור בעברי שהוא שם המין. צאן, ג'נם,

אבן עזרא

העבדיו: (ה) כה תאמרון לאדוני. אמר כן להם עד שיתברר אצלם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד: ואחר עד עתה. האל"ף סי' המדב' והנוח הנעל' שהוא אחריו תחת אל"ף השרש. וכן אני אהבי אהב. כי כבד על הל' להוציא ב' אלפי"ן והוא מהבנין הקל: (ו) שור וחמור. שם המין: ואשלחה להגיד. כי רצוני לעשות כל אשר יצוה וזה טעם

מסורת הקריאה

(ה) לאדני, הלמ"ד בפתח והאל"ף נחה:

נחל קדומים

נבראים מלאכים וכך היא המדה כדתנן עשה מצוה א' קנה לו פרקליט א' והמלאכים הללו הנבראים מתורה ומצות סביב אותו האדם יחנו ויעקב אע"ה עיניו תחזינה המלאכים האלה הנבראים מתורתו ומצותיו והיו מהלכים עמו ברואין זה את זה. ויפגעו בו מלאכי אלהים מלאכיו ית' מצבא המרום ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה כלומר אין אלו המלאכים הנבראים מהתורה ומצות שלנו ויקרא שם המקום ההוא מחנים תרתי מחנה מלאכיו שנבראו מתורתו ומצותיו. ומחנה אלהים מלאכי עליון. ואחר זמן אמרו לי שכיונתי לדעת גדול. הרב המבי"ט ז"ל. ולפי זה אפשר שנטל מאותם המלאכים הנבראים מתורתו ומצותיו לשלוח לעשו. והנוטריקון האמור נאמר באופן זה מחנים ר"ת מאותן חיילות נטל יעקב מלאכיו. ובהכי ניחא מ"ש רז"ל והביאו רש"י ע"פ מי לך כל המחנה שפגע כתות מלאכים ואמרו של עשו הכו הכו בן יצחק וכו' אחיו של יעקב א"כ משלנו אתם. ולפי האמור אפשר דהן ממלאכים שנבראו מתורה ומצות של יעקב אבינו עליו השלום והאמת אמרו משלנו אתם כי הם מיעקב ודאי. ואפשר שזה טעם מה ששלח לומר יעקב אבינו ע"ה עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי רצה להודיעו כי כעת יאמר דכל מצוה קנה סניגור א' וא"כ יש לו מלאכים הרבה לשומרו, וכלפי זה הביא גונדא דחימה ת' איש עמו מקור הסט"א כידוע. ויש לרמוז ארצה שעיר ר"ת אש שדה אדום למפרע ר"ת אש כי בית יעקב אש ובית יוסף להבה ודלקו בהם ואכלום: ה (ב) עם לבן גרתי ואחר עד עתה ויהי לי שור וחמור וכו'. פירש"י עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי. ויהי לי שור זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ כלומר שלא נתקיימו הברכות. ויען כי יצחק אמר והיה כאשר תריד ופרקת עולו וכו'. ועתה בראות עשו כי אמר לו עבדך יעקב וגם ויהי לי שור שלא נתקיימו הברכות יסבור עשו כי ח"ו יעקב עבר על התורה ומשום הכי לא נתקיימו הברכות וגם הוא ידע בנפשיה ומשום הכי אמר לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב. לז"א יעקב אע"ה תרי"ג מצות שמרתי ולא עברתי עליהם ועכ"ז לא נתקיימו הברכות וכדומה שכן ראיתי באיזה מפרש. ואפשר לומר עוד שהוצרך לומר ותרי"ג מצות שמרתי להוציא מלבו שסבר כי יעקב

מרפא לשון

י"ל דיליף סמוכים ממלאכי אלהים דלעיל אבל פישוטו כתרג' ודכוותיה בשמואל כ"ג ומלאך בא אל שאול שי"א שהוא מלאך ממש כד"א ישלח משמים ויושיעני ויונתן תרג' ואזגד פשוטו וכמו וישלח משה מלאכים. ה. כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר. — כדין תימרון לרבוני לעשו כדנן אמר. תרגם כה אמר הא' כדין וכה הב' כדנן. וכוותיה בשמואל א' ב' ועתה כה תאמר לעבדי לדויד כדנן אמר ה' ובמלכי' ב' י"ט ויאמר להם לעבדי לדויד כד אמר ה' ובמלכי' ב' י"ט ויאמר להם ישעי' כה תאמרון אל אדוניכ' כה אמ' ה' כדין תימרון לרבונכון כדנן אמ' ה' ולב נבון יבק' דע' מה טע' הא' כדין והב' כדנן. וא"א לומ' שמפני הכפ' שינה הלש' כי גם בכמה מקומו' מתחל' תרגו' מלת זו או כה שפעמי' תרגומו דין ופעמים תרגומו דנן. כמו הדבר הזה למועד

תפסיר הרס"ג

אלרסל. אלי׳ יעקוב קאילין. צרנא אלי׳ אכ׳יך אלי׳ עשו. ואד׳א בה מאצ׳י תלקאך. ומעה ארבע מאיה׳ רגל: ח) פכ׳אף יעקוב. גדא וצ׳אק בה אלאמר. וקסם אלקום אלד׳ין מעה. ואלג׳נם ואלבקר. ואלגמאל

אבן עזרא

למצוא חן: (ז) וגם הולך לקראתך. שהוגד לו שאתה בא: (ח) ויצר לו. זה הדבר מהבנין הכבד כמו והצר לך: ויחץ. נפתח היו"ד בעבור אות הגרון

אבי עזר

(ח) ויצר לו. (זה הדבר מבנין הכבד) כי לפי דקדוק הלשון נראה לפום ריהטא שהיא מן הקל מנחי פ"א יו"ד על משקל וישב שאות אית"ן מהם בצירי כמו אשב תשב ישב. אבל הוראתו מעיד עליו כי את נראה יולד מגזרת נור. כמו והצרותי להם. מהפעול. ומשקלה צירים אחזוני. הנה ראיתי במדקדקים שרוצים לומר דיש לתיבה הזה שני שרשים יצר וצור כמו הלך ילך. בעבור שלא מצאו דוגמתו על משקל עתיד בנחי עין. ולפי דעתי אפשר להיות מנחי למ"ד ה"א. כמו אל תפן. אולם כיון שבין כך ובין כך אין לו ריעים ואחים בבנינו ובגזרתו. הטיבו המדקדקים שאמרו שהוא מנחי פ"א יו"ד. שהוא נאה לבנין בכל אופניה. ולפי דעת רשב"ם שרשו מכפולים ובנינה כפעל כמו ותקל גבירתה [בראשית יז] ואקל בעיניה גם זאת איננה רחוק כי מצינו צורר היהודי'. הצורר אתכם: שם (ויחץ. נפתח היו"ד בעבור אות הגרון) וע' פ' לך בפסוק ויעל

נחל קדומים

ביטל מצות כבוד אב ואם ומצות ישיבת ארץ ישראל וביטל איסור שתי אחיות וזה מפורסם. עוד לבו הלך חשבים דבהיותו עם לבן ביטל כמה מצות ובכח דמיונות אלו הוא בא להלחם עמו כי ה' סר מעליו ח"ו. לז"א עם לבן גרתי לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר ומזה מורה כי אני ולבן שונאים זה את זה ולא למדתי ממעשיו הרעים. גם מה שאתה חושב שביטלתי כבוד או"א וישיבת א"י ועברתי איסור לקיחת שתי אחיות דע כי תרי"ג מצות שמרתי דתנינא להלכותיהן. ועל איסור שתי אחיות ויהי לי שור זה יוסף ברא קדישא וזה אות לטובה שהזיווג כהוגן כמשז"ל: ח (ג) ויירא יעקב מאד ויצר לו. אפשר במ"ש פ"ק דמגילה האי מאן דמבעית אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי ויעקב נצטער מאד בזה וצר לו. ובעבור זה נתירא יעקב מאד ונ"ט וייצר לו ומתוך מה שראה דצר לו לכן נתירא דאע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי: ט (ד) והיה המחנה הנשאר לפליטה. שמעתי דאמרו רז"ל דבין שתי המחנות היה יום א' ורבקה אמרה למה אשכל גם שניכם יום אחד שנתנבאה שימותו שניהם ביום אחד וא"כ אם יכה עשו המחנה האחד המיוחד שבו יעקב אבינו עליו השלום והכהו מוכרח שימיתו גם עשו ביום ההוא כנבואת רבקה ומאחר שכן והיה המחנה הנשאר שהוא רחוק יום אחד לפליטה שכבר

המקרא

הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר. אֲתֵינָא לְוָת אֲחוּךְ לְוָת עֵשָׂו. וְאַף אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ. וְאַרְבַּע מְאָה גוּבְרָא עִמֵּיהּ: ח. וּדְחֵיל יַעֲקֹב. לַחֲדָא וַעֲקַת לֵיהּ. וּפַלֵּיג יָת עַמָּא דְעִמֵּיהּ. וְיָת עָנָא וְיָת תּוֹרֵי. וְגַמְלַיָּא לְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָן: ט. וַאֲמַר.

תולדות אהרן

ויירא יעקב מאד ויצר לו - ברכות ד׳ סנהדרין לח:

רשב"ם

ואחר חסרון אלף של יסוד: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת וגם הנה הוא מתוך ששמח בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך. זהו עיקר פשוטו. וכן גם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו: (ח) ויירא יעקב. בלבו אעפ"י שהראה לשלוחים כי לכבודו מתכוין הוא לא האמין שמחשבת עשו לטובה אלא לרעה: ויצר. מגזרת צרור את המדינים. וכן הוא ותקל גברתה. מן קלל: ויחץ. מן אשר חצה משה:

בעל הטורים

עתה השור והחמור הטמא והטהור יחדיו: (ח) ויירא יעקב. אע"פ שנא׳ לו והיה זרעך כעפר הארץ אפשר שיתקיי׳ בזרע אחר שיולד אחר כן:

שפתי חכמים

כששולחים לפייס אין כאים בעצמן אבל אני בא ג"כ בעצמי וכ"ז בעבור שאני שלם עמך: ו דאל"כ עשו ל"ל והלא אין לו אלא אח א' אלא עשו המפורסם בתכלית הרשע רא"ם. ועי"ל דק"ל הל"ל באנו אל עשו אחיך ולא אל אחיך אל עשו כמו דכתיב בתחלת הפ' אל עשו אחיו וק"ל. ומהרש"ל פי' אל אל ל"ל וא"ל למה אמר לאדוני לעשו י"ל הוא צוה להם לעשות תואר ללשון אבל כשהשיבו לו תשובה מה להם לתאר הלשון לכך מדקדק וכו' עכ"ל: ז וא"ת והלא כבר הבטיחו הקב"ה בצאתו מבית אביו והשיבותיך אל האדמה הזאת כבר תי' בגמרא (ברכות ד' וסנהדרין לח) שמא יגרום החטא. ועי"ל דההבטחה לא היתה אלא והשיבותיך אל האדמה הזאת כלומר להביאו אל א"י אבל לא הבטיחו שיביאו אל בית אביו (ועי' בהרא"ם והר"ן וג"א ומ"י): ח י"ל דיעקב היה ירא שמא יהרוג את עשו ויצחק יצטער ביותר לפי שהיה אוהב לעשו כי בחזקת כשרות היה עשו בעיני יצחק ויקלל את יעקב תנחומא. א"נ י"ל דיעקב ודאי לא היה ירא שמא יהרוג את עשו דקי"ל הבא להרגך השכם להרגו אלא שיעקב היה מתירא שמא יהרוג הוא אנשים של עשו ואולי הם לא באו להרוג את יעקב אלא אנשים של יעקב רק עשו בא להרוג את יעקב ואע"פ שאנשיו של עשו היו רודפין אחר אנשיו של יעקב וכל אדם ניתן להציל את הנרדף בנפשו של רודף מ"מ אם יכול להציל באחד מאבריו והרגו נהרג עליו ויעקב היה ירא שמא יהרוג אותן מכח בלבול המלחמה אע"פ שהיה יכול להציל באחד מאבריהם. יש מקשים למה ירא יעקב שמא יהרג והא עשו אמר יקרבו ימי אבל וגו' ויצחק היה עדנו חי ועוד יש להקשות היאך שלח את אליפז שירדוף אחר יעקב ויהרגהו לכן נראה שמה שאמר עשו יקרבו ימי אבל וגו'

רש"י

שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע ו עודנו בשנאתו (ב"ר פ' ע"א): (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא ז יהרג (ב"ר ותנחומא) ויצר לו אם יהרוג הוא את ח אחרים. (ס"א שמא יהרוג את אחרים ועוד גירסות אחרות וצ"ע במזרחי ההפרש שביניהם):

שליחת המלאכים לעשו ותשובתם

יעקב בעצמו שולח לומר לך כן. ואמר עם לבן גרתי ר"ל לא תחשוב שזה לי עשרים שנה שנפרדתי ממך והלכתי מדחי אל דחי ומעיר אל עיר ועבדתי אצל אנשים נקלים ועבדים. אין הדבר כן. כי תמיד גרתי עם לבן. ולא גרתי מעולם עם אדם אחר. וזה ודאי אינו קלון גם לך. כי לבן אחי אמנו הוא ואדם גדול ונכבד בארצו. והישיבה בביתו הוא כמו הישיבה בבית אבינו. וכזה הסיר מלבו הגנות הראשון שמלך הכבוד שלא יגיע ממנו גנאי למעלתו בהיותו אחיו. וכנגד הגנות השני שאפשר שיחשוב אמר ויהי לי שור וחמור. כלומר אל תחשוב שאני בא אליך עני ואביון וחסר לחם שתתבזה באחותי כי הנה יש לי קנינים גשמיים הרבה. עבדים ושפחות עושר וכבוד אתי שהם שלמות האדם בחיים ומנייס האלה. והנה שלחתי להגיד כל זה לאדוני ע"י שליחות כדי שאמצא חן בעיניך כשאלך לראותך ולא אקל בעיניך כי ממה שתשמע מהשלוחים האלה תדע מעניני עד שאמצא חן בעיניך בבואי לפניך. והנה השלוחים הלכו ולא הגיעו לארצה שעיר שדה אדום לדבר לו כי כבר מצאו את עשו בדרך וכפי צואת יעקב אליהם לא הי' ראוי להם לדבר לו דבר ולכן שבו אל יעקב ואמרו לו באנו אל אחיך אל עשו. ר"ל לא באנו אל ארצה שעיר אבל באנו אל עשו לפי שהוא כבר בדרך. כמו שאתה הולך לקראתו. וארבע מאות איש עמו כאדם נכבד וגדול. ולכן לא דברנו לו דבר מן השליחות כדי שלא לעבור על מצותיך. והנראה עוד שהשלוחים לא ידעו משטמת עשו ליעקב. וחשבו שעשו הולך לקראת יעקב לכבדו ומפני זה שבו אל יעקב ואמרו לו באנו אל אחיך אל עשו. כלומר למה תקראהו אדוני ואות אליך כאח אוהב נאמן כי הנה גם הוא הולך לקראתך. לקבל אותך בכבוד. וארבע מאות איש עמו לכבודך. אבל יעקב שהיה יודע אמתת הדבר ורשעתו לא נתפתה בזה. אבל ויירא יעקב מאד מביאת עשו. ויצר לו מהארבע מאות איש בהביאו עמו. כי ידע כי למלחמה הוא בא:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) ויירא יעקב. ירא היה שיועיל לעשו זכות שכבד אב ואם והוא לא קיים כבר עברו עשרים שנה. אי נמי שיועיל לו זכות ארץ ישראל והוא היה בחוצה לארץ: ויצר לו מיצר היה על שהיה ירא מעשו לאחר שהבטיחו הקב"ה מהרב אליאב הכהן ז"ל ד"א ויירא כדפרישית ויצר לו לפי ששמע שהיה בא לקראתו להרגו ומתחלה אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה וגו' אמר א"כ יצחק אבי ודאי מת ולהא ניחא הא דקאמר אלהי אבי יצחק אע"פ שאין מיחדין שם הקב"ה על אדם כל זמן שהוא חי:

יראת יעקב

(ח) ויירא יעקב מאד ויצר לו וגו'. רבו הפירושים על יראת יעקב ופחדתו. והרי"א אומר פחד יעקב ויראתו מעשו לא הי' מחולשת אמונתו ובטחונו ביעודיו ית' כי באמת הי' לבו בטוח בה'. אבל היה פחדו כדרך הגבור האמתי שבהכנסו למלחמה יפחד מהמות ויירגיש בסכנה אבל מפני המעלה יבזה החיים ויבחר המות היפה וכמו שזכר הפילוסוף בספר המדות מי שיכנס למלחמ' לחשבו שלא ימות לא יקרא גבור וכן מי שמפזר ממונו יותר מדאי לא יקרא נדיב כי לא עשה זה לטוב בחירתו אלא מפני היותו מבזה את הממון ולכן ראוי לגבור שיתעצב מן המות ועכ"ז יבחר בה מצד המעלה ולנדיב שיאהב הממון אבל יתנהג מצד המעלה. וכן היה ענין יעקב כי אם היה בלתי ירא ולא מפחד מעשו שיהרגו ויהרוג את נשיו ובניו. הנה בלכתו אליו לא היה מורה על בטחונו בשם יתברך וביעודיו כי היה

מרפא לשון

הזה הדין תרג׳ למה זה אמצא חן. למה זה לי בכורה דנן תרג׳. וכן כל למה זה. דנן. כה תאמר אל בני ישראל. כדנן. כה תאמר לבית יעקב. כדין וצריך לפרש זה. והרב בעל היא"ר ז"ל פירש כדנן ל׳ נקבה ולא נתיישב פירש זה לכל המקומות עיין שם

רבינו בחיי

(יב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו. שאינו נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע. ויתכן לפרש כי התפלל לשעה ולדורות. מיד אחי לשעה מיד עשו לדורות. והוא שכתוב (בראשית כז) והידים ידי עשו. ועליו התפלל דוד ע"ה (תהלים י) שבור זרוע רשע: כי ירא אנכי אותו מפני שאין לו רחמנות. וכן אמר הנביא ע"ה (עמוס א) על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו. פן יבא והכני והכה אח"כ אם על בנים: וע"ד המדרש פן יבא והכני אם על בנים והלא ציות בתורה (ויקרא כב) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד ובעופות כתיב (דברים כו) לא תקח האם על בנים והוא עתיד לקיים (הושע י) אם על הבנים רוטשה:

לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת: ט וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה: י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה

תרגום אונקלוס

אִם יֵיתֵי עֵשָׂו. לְמַשְׁרִיתָא חֲדָא וְיִמְחֵינַהּ. וִיהֵי. מַשְׁרִיתָא דְּתִשְׁתְּאַר לְשֵׁיזָבָא: י. וַאֲמַר יַעֲקֹב. אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא אַבְרָהָם. וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא יִצְחָק. יְיָ דַּאֲמַר לִי. תּוּב לְאַרְעָךְ. וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטֵיב

תולדות אהרן

ותיט במחנה. סנהדרין לט ב

תפסיר הרס"ג

עלי' עסכרין: ט)וקאל. אן גא עשו. אלי' אחדהמא פאהלכה. צאר. אלעסכר אלבאקי פליתה: י) ת'ם קאל יעקוב. יא אלאה גדי אברהים. ואלאה אבי יצחק. יא אללה אלד'י קל'ת לי. ארגע אלי' בלדך. ומולדך

מסורת הקריאה

(י) ויאמר יעקב, נמסר עליו ד' בטעם כתודה, ר"ל ד' ר"פ בטעם זרקא ומלה שלאחריה שם אדם, אבל צ"ל ה' ועיין

בעל הטורים

(י) ואיטיבה. מלא יו"ד התפלל שיעמדו לו י' נסיונות של אברהם:

רשב"ם

(ט) לפליטה. שהיו רחוקים המחנות זה מזה ואם יראו פורענות יברחו: המחנה האחת. לשון נקבה הוא כדכתיב אם תחנה עלי מחנה: הנשאר. לשון זכר. הרבה תיבות מצינו פעמים זכר פעמים נקבה. כמו השמש יצא על הארץ. ותך השמש. רוח סערה עושה דברו. ורוח באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית: (י) אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. שהבטחתני בלשון זה בצאתי מבאר שבע ויאמר אני ה' אלהי

רש"י

(ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה הרי לשון נקבה (לקמן לג) המחנה הזה לשון זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה (לעיל יט) השמש יצא על הארץ (תהלים יט) מקצה השמים מוצאו הרי לשון זכר (מ"ב ג) והשמש זרחה על המים הרי לשון נקבה. וכן רוח (איוב א) והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה ויגע בארבע פנות הבית הרי לשון זכר (מ"א יט) ורוח גדולה וחזק מפרק הרים הרי לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש (במדבר טז) ואש יצאה מאת ה' לשון נקבה (תהלים קד) אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו ט התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון. ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי אבי אברהם. למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. י ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות האלו אני בא

שפתי חכמים

אבל כל זמן שיהיה אביו חי לא יהרגהו היינו כשיהיה אצל יצחק אבל כשיהיה במקום אחר יהרגהו (עיין במ"י): ט ר"ל כי אלחם עמו אזי בודאי יהיה פנאי למחנה שנייה להמלט. ומהרש"ל כתב נראה דמדקדק מדלא כתיב אולי וכתיב והיה משמע דבע"כ וכל זה מדקדק כדי לקיים הדרש שהתקין עצמו לג' דברים (נח"י) דא"א לפרש אולי דא"כ יותר היה מסתבר לקבץ הכל למחנה א' ולהלחם עמו אולי יתגבר עליו ברוב עם בשלמא אם המחנה הנשאר בעל כרחו תהיה לפליטה שפיר עבד שחלק לשני מחנות כי מוטב לתפוס את ודאי ההצלה למחנה הנשאר אע"פ שהמחנה האחת תהיה יותר בסכנה מלכנוס בספק סכנה לכולם ולספק הצלה לכולם ומפרש שלשתן מן המקראות ומלחמה מפרש מן המחנה הנשאר לפליטה א"כ ש"מ דקאי על המלחמה להכי מפרש אלחם עמו: י וכך אמר לו כיון שהבטחתני להיות עמי כשאבא אל ארץ אבותי

אבן עזרא

הבא אחריו כמו ויעל משה: (ט) מחנ'. זכר ונקבה כבית ומקום. והיה המחנה הנשאר לפליטה. אולי יהיה שיברחו. או תשוך חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיית לי לישועה. ומה שאמר רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש. ואם השם אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים. כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם. ואלישע אמר וה' העלי' ממני. גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו. והוא או' ואהיה עמך. גם זה פי' ואיטיבה עמך. שיתכן שימלט הוא לבדו. ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה ע"כ העון הקל לגדול יקרא גדול. ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהיה השם עמו. ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו

יראת יעקב

היה הולך אליו לחשבו שיתנהג עמו כאח. אבל עתה ששער בשנאו אותו וידע זה בבירור עד שהכח החיוני אשר ליעקב התפעל מזה כי ראה ופחד ועכ"ז שכלו המנהיג את הכח המתעורר אשר לו כמו שראוי לבעל המעלה גער בו על פחדו והתאמץ והלך לקראת אחיו זה באמת ראוי להקרא מאמין בנכונתו ובוטח ביעוד אלהיו ואין זה אלא כמו מי שרואה אשה יפה אשר אסורה לו מן התורה והתאוה אליה בכחו החמרי. אבל שכלו בחשק תורתו לא יעזוב את הכח החמרי לרדוף אחריה אבל יטה ממנה. שאין ספק שאם לא רדף אחרי התאוה ההיא לא היה לו זכות בנטית ממנה. וכמ"ש לא יאמר אדם אי אפשי לאכול חזיר וכו'. הנה א"כ פחד יעקב היה ע"פ הכרת החומר ובטחונו היה מפאת שכלו להבטחתו ביעודיו כי אלו לא הי' בוטח היה מבקש אופנים אחרים להצלתו מהבריחה או האסיפה לעיר דלתים ובריח וכיון כך וכך היה שולח אל יצחק אביו שישמע אליו עשו. והוא לא חשש לדבר מזה אבל לן בלילה ההוא במחנה כי לא ירא מעשו והלך כנגדו כי הי' בוטח בה' וביעודיו והי' פחד יעקב כפי חמרו. ואמונתו ובטחונו כפי שכלו. ומפני שהי' יעקב בוטח ביעודיו לא הוצרך ית' להבטיחו עוד ולחזקו לאמר אל תירא יעקב כי אתך אני. ולפי שראוי לכל אדם שלא יתרפה ביום צרה אבל ישתדל בהכנות הראויות לשיגיע למבוקשו ושלא יסמוך במעשיו על הנס מבלי השתדלותו. לכן זכר הכתוב כל מה שעשה מההשתדלות בזה. מה שחלק הכל לשני מחנות. הנשים והילדים וכל הנלוה והנצרך אליהם מחנה אחת. וכל המותר מהצטרכותו מחנה שניה. ואמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו. המחנה האחת. בה' הידיעה. ר"ל אם יבא עשו אל המחנה האחת אשר היא יותר מכדי צרכי. והכהו. יוכל היות שיכה אותה אבל והיה המחנה הנשאר לפליטה. המחנה אשר היא תשאר לפני. ולפני נשי וילדי. להצטרכותם. היא בעת תשאר לפליטה:

תפלת יעקב

(י) ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם וגו' קטנתי מכל החסדים וגו'. לכאורה יש לתמוה כיון דהוא עצמו אמר קטנתי מכל החסדים וגו' וא"כ היה מתירא שמא נתמעטו זכיותיו. ואיך אמר אח"כ ואתה אמרת היטב וגו' אולי הואיל ונתמעטו זכיותיו כפי' רש"י על קטנתי בטלה ההבטחה. ונוכל לומר ע"פ פי' רש"י שפירש על פ' אלהי אבי אברהם ואחר כך אמר ה' האומר אלי בשתי הבטחות כו' ולכן קאמר עוד ה' האומר אלי ולא האומר אלי ע"ש. ונראה הפשט דשתי ההבטחות. דהבטחה אחת שאמר בלשון אלהי אביך היא שהיתה עמו בזכות אבות. והבטחה השניה היתה בזכות עצמו. ולכן קאמר האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך. היינו בזכות שעמך. ולכן על זכות עצמו היה מתירא ואמר קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך. היינו כדפי' רש"י דנתמעטו זכיותי. וא"כ לא נשתייר כ"א זכות אבות דהיינו ההבטחה הראשונה דאלהי אבי וגו'. וזו ההבטחה

מרפא לשון

בלשונו דו"ק ותשכח. ואני אומר של' דין הוא ל' יחיד ול' דנן הוא ל' רבים וע"ד מ"ש לעיל ר"פ וירא וזה הרבוי מוסגל בל' ארמי לבד כי בלה"ק לא תוכל לומר מזה זים ומזאת זאתות וכמו שפירשתי בר"פ וירא בתרג' נצבים עליו עלוהי. ואמנם הראב"ע ז"ל בס' צחות שער מלות הטעם פ' שמלת זה היא ל' רבים זכרים כמו עם זו קנית עם זו יצרתי לי ולפ"ז תהיה מלת דנן כמלת זו שהוא ל' רבים. ולכן כל זה שהוא ל' יחיד דהיינו מה שאמרו כל זה מורה באצבע ושהונח על הענין ההוא עצמו תרגומו דין וכ"ז שאינו מורה באצבע ושהונח על ענין הדומה לאחר תרגומו דנן שהוא ל' רבים דין וכ"ז שאינו מורה באצבע ושהונח על ענין הדומה לאחר תרגומו דנן שהוא ל' רבים שכן עדיין יש זה אחר זה ואינו זה ממש אלא דומה לזה ומטעם זה כל מילי דממסרן לשליח לא ממסרא בהון מלת דין משום דמילי ממש לא ממסרן לשליח ודמיון זה מ"ש שאמר יעקב כה תאמרון לאדני לעשו זה תרג' כדין שכן עיניהם רואות ואזניהם שומעות דברים אלו יוצאים מפי יעקב ושפיר אומר להם כה תאמרון כזה ממש אבל כשיאמרו לעשו כה אמר עבדך יעקב אינו כה ממש אלא שפיהם כפיו ולשונם כלשונו ואמרם כה אמר עבדך יעקב הכוונה כמו שאנחנו אומרים כך אמר ואז צריך עשו לצייר בלבו דברים אלו איך הם מפי המלאכים תחלה ואח"כ יעתיקם אל המשלחם איך אמרם יעקב ולזה תרג' כדנן. בל' רבים לפי שיש כאן דמיון וזה אחר זה, ועד"ז הוא תרג' דשמואל א' ז' ודמלכים ב' י"ט הנז"ל שהם כמו תרגום זה ממש וסגנון אחד להם גם מט"ז תרג' כה תאמר אל בני ישראל וכל דכותיה בל' רבים לומר שהכוונה כענין הזה שדבריו דומים לדברי השי"ת אבל כה תאמר לבית יעקב תרג' כדין לפי שאמרו רז"ל בלשון הזה וכסדר הזה כמו שכתוב רש"י ז"ל שם וכן כה תברכו את בני ישראל תרגום כדין לפי

עִמָּךְ׃ יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־
הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי
בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה
וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃
יב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־
יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם
עַל־בָּנִים׃ יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב
אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ

תרגום אונקלוס

עִמָּךְ: יא. זְעֵירָן זָכְוָתִי. מִכֹּל חִסְדִּין וּמִכָּל טָבְוָן. דַּעֲבַדְתְּ עִם עַבְדָּךְ. אֲרֵי יְחִידַי. עֲבָרִית יָת יַרְדְּנָא הָדֵין. וּכְעַן הֲוֵיתִי לְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָן: יב. שֵׁיזֵבְנִי כְעַן. מִידָא דַאֲחִי מִידָא דְעֵשָׂו. אֲרֵי דָּחֵיל אֲנָא מִנֵּיהּ. דִּלְמָא יֵיתֵי וְיִמְחֵינַנִי. אִמָּא עַל בְּנַיָּא: יג. וְאַתְּ אֲמַרְתְּ.

תולדות אהרן

קטנתי מכל שבת לב תענית כג

רשבים

אברהם אביך וגו׳ ואלהי יצחק: (יא) קטנתי מכל. מלהיות לי החסדים וגו׳ וכן קטן מהכיל את העולה ואת השלמים ולפי שעשית לי חסדים ואמת יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קיימתי נדרי ולא עבדתיך כראוי לכך אני ירא אעפ״י שהבטחתני שאינך דן את האדם אלא לפי מעשיו כמו שמצינו בחזקיה שאמר לו הנביא מת אתה ולא תחיה ואעפ״כ בתפלת חזקית הוסיף הקב״ה על ימיו חמש עשרה שנה: (יב) פן יבא והכני. לפי שקטנתי מכל החסדים כאשר פירשתי: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. אעפ״י שאין אתה מחויב לקיים לי הבטחתך שהרי קטנתי וגו׳ אעפ״כ עשה למען כבוד שמך שתתקיים הבטחתך כמו שאמר משה להקב״ה כשרצה לכלות את ישראל למה יאמרו מצרים ברעה. ובמקום אחר מבלתי יכולת ה׳ וגו׳ וישחטם במדבר וגו׳ ואמר לו הקב״ה סלחתי כדברך וינחם ה׳ על הרעה:

בעל הטורים

(יא) קטנתי. יו״ד כפופה אע״פ שנתברכתי ביו״ד ברכות ירא אני שמא יגרום לי החטא: במקלי. בגי׳ יעקב פי׳ בגופי לבדי. ר״א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן: (יב) הצילני נא מיד. ר״ת המן רמז להמן שילא להכות אם על בנים כדכתיב טף ונשים: והכני ב׳ במס׳. הכא ואידך אם יוכל להלחם אתי והכני גבי גלית לומר מה יעקב נתיירא אף דוד נתיירא מה יעקב נרדף אף דוד נרדף וכשם שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצל מגלית וזכות יעקב עמד לדוד וכשם שגבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג׳ דברים: אם על בנים. ב׳ במס׳ הכא ואידך אם על בנים רוטשה בסנחריב מלך אשור שאמר להשחית את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על הבנים רמז לגליות

רש״י

לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. (שבת לג) נתמעטו זכיותי ע״י החסדים והאמת ב שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ל ויגרום לי להמסר ביד עשו: ומכל האמת. אמתת דבריך מ ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן נ ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח ס אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב ע בזכות אבותיך (ב״ר): ושמתי את

שפתי חכמים

אם כן כשאמות בדרך נמצא שלא נתקיימה כי הבטחתך: ב ר״ל מכל החסדים היינו בשביל החסדים ואת עבדך היינו שעשית עמי ומפ׳ דאת פי׳ עם: ל דאי היה טעם בשביל מיעוט זכיות לחוד בשביל זה לא היה צריך לירא דקי״ל אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון לכך הוצרך לפרש נמי הטעם של שמא יגרום החטא ואי היה הטעם של שמא יגרום החטא לחוד ה״א דמשום זה נמי לא היה לו לירא דזכיותיו יהיו מכריעין לו על חובותיו לכך הוצרך נמי לפ׳ הטעם של מיעוט זכיות וא״כ בשביל ב׳ טעמים הללו היה ירא: מ ק׳ לרש״י וכי בשביל שהקב״ה אמת יתמעטו זכיותיו כדפרש״י לעיל גבי זכיותי וכו׳ וגם מה שפי׳ ששמרת לי במקום ועשית משום דבדבור אינו נופל ל׳ עשייה אלא ל׳ שמירה ושמירתו היא עשייתו: נ ולפ״ז פי׳ ועתה וגו׳ כמו ועוד פי׳ שעשה לו שתי טובות אחד בנבקע לו הירדן והשני ב׳ מחנות. משא״כ לפשוטו אין כאן אלא חסד אחד: ס ה״נ מדקדק מדכתיב תרי זימני מיד מיד שאין שייך לומר תואר הל׳ כשמדבר עם הקב״ה. מהרש״ל: ע ואע״פ דאמרינן דברה תורה כלשון בני אדם הכא מוכח דלדרשה בא דהל״ל היטב תיטב לנוכח כמו הענק תעניק וכו׳ ולא כהרא״ם שפירש היכא דאיכא למדרש דרשינן וא״ת הא לעיל פירש רש״י שיעקב היה אומר נתמעטו זכיותי וי״ל דכאן ודאי לא היה מתפלל בשביל זכיותיו אלא

תפלת יעקב

ההבטחה יש ג״כ בעשו כי הוא ג״כ אחי שנולד מיצחק אבי. ולכן קאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו ולא קאמר מיד עשו לחוד. לפי שהיה מתירא ממה שהוא גם כן אחיו ויש לו גם כן ההבטחה ראשונה דזכות אבות. וקאמר עוד ואתה אמרת היטב איטיב עמך. ופי׳ רש״י היטב איטיב. דהיינו איטיב בזכותך איטיב בזכות אבותיך. וקאמר עוד ושמת את זרעך כחול הים. ולמי אמר זאת. לאברהם. וזה ג״כ כאשר נתן לי הזכות אבות. ממילא נודע כי אף הברכה דושמתי את זרעך כחול הים עלי נאמר. וא״כ גם הזכות אבות נתת לי וע״כ גם אם נתמעטו זכיותי ואין לי ההבטחה השניה מן ה׳ שאומר אלי איטיב עמך. בכי זאת נשאר לי ההבטחה הראשונה דאלקי אבי אברהם ואף דעשו ג״כ אחי בכל זאת ראיתי כי גם הזכות אבות נתת רק לי לבד כחול

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) כי ירא אנכי אותו. שאלה מטרוניתא היאך ירא מעשו אחר שהבטיחו הקב״ה. ענה ת״ח אחד תשובה בצדה שאמר כי במקלי עברתי את הירדן הזה כלומר כשהבטיחני הקב״ה לא הייתי כי אם בעצמי ועתה הייתי לשני מחנות ולכן אף אם איני ירא ממנו שהבטיחני הקב״ה אמנם ירא אנכי פן יבא והכני אם על בנים כי על האם ועל הבנים לא הבטיחני וכו׳:

תפסיר הרס״ג

ואחסן אליך: יא) אנא אקל. מן אסתחקאק אלפצ׳ל ואלאחסאן. אלד׳י צנעתה מע עבדך. לאן בעצאי. עברת הד׳א אלארדן. ואלאן פקד צאר לי עסכרין: יב) אסאלך אן תכ׳לצני. מן יד אכ׳י מן יד עשו. לאני אכ׳אפה. כלא יאתי ויקתל מן מעי. אלאם מע אלבנין קסאוה: יג) ואנת קלת. אני אחסן אליך. ואצייר נסלך כרמל אלבחר. אלד׳י

נוה שלום

כבשים ועזים זכר ונקבה. (יא) קטנתי, אקל מן אסתחקאק כת״א. (יב) אם על בנים, אלאם וכו׳ קסאוה. באכזריות לב, ותיבת על במקום עם כמו אם על בנים רטשה, וכדלקמן (שמות לה כב) על

חלק הדקדוק

יא) כי במקלי. נפל הדגש בכינוי, (מהרי״ב): יב) הצילני נא. סי׳ מנצפ״ך

מסורת הקריאה

לעיל ב׳ כ״ג: (יא) כי במקלי, הבי״ת רפה כמנהג, ועיין לקמן מ׳ ז׳: (יב) והכני, הכ״ף בפתח, ונמסר עליו ב׳ חד פתח וחד קמץ וסי׳ פן יבוא והכני, דין, אם יוכל להלחם (ש״א י״ז ט׳) אורייתא פתח, דשמואל קמץ: (יג) היטב, הטי״ת

אבן עזרא

(יא) קטנתי. כמו גם יכלתי. הטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים. וכבר פירשתי חסד ואמת: (יב) והכני. משרת עצמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים וכן הוא והכני והכ׳ אם על

אבי עזר

אברס מתארים: (קטונתי. כמו יכולתי) וכן מה יכולתי עשות ככס. אשר יגורתי מפניהם. והוא מדבר בעדו לגזרת פעול: (שם) [וכבר פירשתי חסד ואמת] וע׳ נפ׳ חיי שרה תראה דקדוק חסד ואמת: (והכני משרת עצמו ואחר עמו) ולדעתי תיבת והכני משרת לעצמו לבד. כי כן עמא דבר אם שר גדול הולך עם מחנהו לפני שונאיו. וקם עליו והכה מחנהו. אף אם השר נשאר חי אמרו עליו נלקה השר ההוא מכה רבה. כי הוא ומחנהו כגוף אחד. וזה שאמר יעקב והכני אם על בנים. גם נל׳ הטעמים מדוקדק

נחל קדומים

מת עשו: יב (ה) הצילני נא מיד אחי. דורשי רשומות אמרו הצילני נא מיד ר״ת המן שהתפלל על צרת המן. וכתבנו בעניותינו בקונטרים כסא דוד שיצדק מאד לפי מ״ש גורי האר״י זצ״ל דמרדכי היה בו ניצוץ יעקב אבינו ע״ה והוא בעצם הצילני נא מיד שיצילהו לו בעצמו מהמן. ואפשר לומר דס״ת הצילני נא מיד הוא י״ה בגימטריא רמז זכות ט״ו שנים שלמדו יחד הוא עם אברהם ויצחק ע״ה ובזה נתקיים העולם כמ״ש באורך במ״א וגם עתה רמז שזכות זה הצל יצילהו מיד עשו הרשע ולהזכיר רשעתו שהוא היה ג״כ

מרפא לשון

שברכת כהנים אינה נאמרת אלא בלה״ק וגם אין מוסיפין עליה שום פסוק של ברכה לכן תרג׳ כה זה כדין שהכוו׳ על הנוסח שיהיה כזה שלא ישתנה ושלא יוסיף עליו ולא יגרע ממנו וכן למה זה תרג׳ דנן לפי שלא באה מלת זה אלא לצחות לשון ולהטעים הענין כמו למה זה לי בכורה שהמכוון אינו אלא למה לי בכורה וכן למה זה אמצא חן המכוון למה אמצא חן כמו למה זה תשאל לשמי שהמכוון למה תשאל לשמי ולפי שהוא לצחות ולהטעים באה בל׳ חשוב ל׳ רבים וכוותה מה שאומרים בנוסח כתובות ושטרות חתנא דנן פלוני דנן שכדי לחלוק לו כבוד קורין לו דנן בל׳ רבים כשם הגדולים אלקים צבאות שהם בל׳ רבים דרך כבוד וגדולה וראיה לזה שמקדימין השם ואומרים חתנא

חומת אנ״ך

שד״ה אדו״ס גי׳ שטן עם הכולל: ב קטנתי מכל החסדים. תנא דבי אליהו אין קטנתי אלא מעט ואין מעט אלא צדקה וכו׳ ע״ש ופירש הרב עיר יקדיש כמוהר״ר יהודה חאביליין ז״ל במ״ש רבינו האר״י ז״ל דבעת צרה יזכיר זכיותיו ולכן יעקב אע״ה הזכיר שעשה צדקה ונתמעט ממונו ע״י הצדקה וז״ש קטנתי שנתמעט ממוני מכל החסדי׳ שעשיתי עכ״ד ואני הדל לומדתי מזה דכשמזכיר זכיותיו בעת צרה יהיה בדרך נעלם שאם יזכור זכיותיו בפירוש יקטרגו עליו דהמצות לא היו כתקנן ונמצא מעורר הדין חסרות״יו בתהלה ולכן יאמר בל׳ נסתר וקמי שמיא גליא וכמה וכמה ק״ו מיעקב אע״ה שהלבים דברים דפשטן מורה ענין אחר. ועין דוגמא למאי דאתמר בתנא דבי אליהו אפשר לומר עוד דרצה יעקב אע״ה לרמוז שהיה לו מדת הענוה שמי שהוא עניו יעשה לו סגולה לבטל גזרו׳ רעו׳ ואין שטן שולט בו והוא צריך לאותו דבר כי עשו נמ״ש יגמ״ש והוא שטן עצמו כמ״ש בסמוך. ועוד כתב רבינו האר״י זצ״ל

כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב׃ שני
יד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן
הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃
טו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים
רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃
טז גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים
פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה
אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃
יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ
וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח

תרגום אונקלוס

אוֹסָבָא אוֹטֵיב עִמָּךְ. וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּחָלָא דְיַמָּא. דְּלָא יִתְמְנוֹן מִסְּגֵי: יד. וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא. וּנְסֵיב. מִן דְּאַיְתִי בִּידֵיהּ. תִּקְרוּבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי: טו. עִזֵּי מָאתַן. וְתֵישַׁיָּא עַסְרִין. רַחְלֵי מָאתַן וְדִכְרֵי עַסְרִין: טז. גַּמְלֵי מֵינְקָתָא. וּבְנֵיהוֹן תְּלָתִין. תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרֵי עַסְרָא. אֲתָנֵי עַסְרִין. וְעִלֵּי עַסְרָא: יז. וִיהַב בְּיַד עַבְדּוֹהִי. עֶדְרָא עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי. וַאֲמַר לְעַבְדּוֹהִי עִיבַרוּ (נ"י עִבַרוּ) קֳדָמַי.

תולדות אהרן

רשלים מאתים חולין קלז:

תפסיר הרס"ג

לא יחצא מן כת'רה: יד) פבאת ת'ם תלך אללילה. ועזל ממא גא בה. הדיה לעשו אכ'יה: טו) מאיתי ענז. ועשרין תיס. מאיתי נעגה ועשרין כבש: טז) ת'לאת'ין נאקה. מרצ'עה מע אולאדהא. ארבעין בקרה ועשרה ת'יראן. עשרין אתאן ועשרה גחאש: יז) ואעטי' ד'לך עבידה. קטיעא קטיעא עלי' חדה.

נוה שלום

הנשים, עם הנשים ועוד רבים. (יד) ויקח, ועזל, הפריש. (טו) עזים, ענז, שם לנקבות העזים. (יז) ופרים, ות'יראן שם ת'ור בערבי מיוחד לזכר במין הבקר, אתנת, אתן, בצ'מתין, הנקבות בל"ר במין החמורים... ועירים, גחאש,

בעל הטורים

(יד) מן הבא בידו מנחה לעשו. ששלח לו אבנים טובות שאדם צורכן בידו: מנחה. בגימטריא אבנים: (טו) עזים מאתים. כל הפסוק מסיים במ"ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שבשביל הבהמות ששלח לעשו הם תק"ל קרבנות בשנה וחוץ התמידים כדמפרש בפרשת פנחס והם ח' ממי"ן וכנגדם מלכו שמונה מלכים באדום לפני מלך מלך בישראל ד"א לכך מסיים הכל במ"ם לפי שכל הבהמות ששלח לו היו בעלי מומים שלא יקריב מהם קרבן. (יז) ורוח. ב' הכא ואידך רוח והצלה יעמוד ליהודים רמז לדורות הבאים שיתנו דורון לשריהם:

רשב"ם

(טז) ובניהם. לפי פשוטו בניהם ממש והיה בהם זכרים: (יז) ורוח תשימו. דרך כבוד הוא למחנות

רש"י

זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן והלא לא א"ל אלא (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שא"ל (שם) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם פ אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. צ ברשותו וכן (במדבר כא) ויקח את כל ארצו מידו. ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. ד"א מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כולם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובב"ר דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכיון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש לעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ד' נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מיניקות ובניהם שלשים. ובניהם עמהם. ומ"א ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ש ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב (ב"ר): ועירים. חמורים זכרים: (יז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ת ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חבירו ב מלא עין כדי להשביע עינו של אותו רשע ולתווהו על רבוי הדורון:

שפתי חכמים

בשביל זכות אבותיו לכך מפרש נמי איטיב בזכות אבותיך וק"ל: פ מכאן נמי משמע דאת אשר דברתי לך קאי על אברהם כדפירש"י בפרשת ויצא דאל"כ קשה והלא לא אמר ליעקב כן: צ וקשה א"כ למה אמר בידו לכך הביא ומ"א כו'. ועז"ק דהי"ל לפ' כ"א בשמו לכך אמר ד"א מן החולין אך עכ"ז ק' דחולין ככר הן בידו ל"ל לכל הפירושים. מהרש"ל: ק (נח"י) כוונת הרב דדרך הטבע לכל בעל חי להרבות בתשמיש לפי הנאתו ולפי הפנאי שלו לכך התיש והאיל יש להם פנאי כל היום נתן להם עשר נקבות או למלאות תאותם או להרבות ולדות לבעליהם וכן לכולם לפי הפנאי שלהם וא"כ הוקשה להרב והלא התיש והאיל אף שיש להם פנאי כל היום מ"מ לאו בר דעה הוא שיבין שיש לבעלים ריוח כשישמש עם הרבה נקבות ואולי ימלא תאותו עם נקבה אחת וישמש עמה כמה פעמים שיתאוה ועז"פ ובהמה וכו' ומוכרח לפרוש ממנה וילך אל השניה והשלישית וכו' והרא"ם דרך אחרת לו והאדם יראה לעינים ויבחר בין דברי לדבריו יעיין בכתובות דס"ב דבפנאי תליא מילתא: ר ר"ל גם בניהם היו ל' דאל"כ הרי בא להגדיל הדורון ולמה כוללן במספר יחד עם הבנים ואין הבנים נחשבים אצל אמותיהן אלא סרס המקרא כאלו כתיב גמלים מיניקות שלשים וכו': ש א"כ א"ם דכתיב שלשים אחר בניהם להורות שבין הכל היו ל' והא דלא הזכיר מנין הזכרים בפירוש ומספר הנקבות בפי' משום שצנועין בתשמיש וכו' (מהרש"ל) ובניהם עמהם ר"ל גם בניהם ל' וקשה א"כ הי"ל גבי בניהם ג"כ שלשים כמו גבי גמלים ע"כ הביא ומ"א שכולם היו שלשים וא"ל א"כ למה לא מפרש לן כמה היו הנקבות וכמה היו הזכרים ל"פ ולפי וכו' וה"ל ט"ו זכרים וט"ו נקבות: ת לא לפניו ממש מדכתיב בסמוך ותעבור וכו' והוא לן ואי לא היו מיעקב אלא דרך מועט אז היו לנין כולן במלון אחד. וזה נמי א"א שהיה יותר מדרך יום דהא בו ביום היה יעקב נותן לעשו את המנחה כמו שמוכח מן המקראות הבאים אחרי כן: א מדיעקב צוה להם לומר והנה גם הוא אחרינו א"כ ודאי גם להם אמר כן עברו לפני ואני אבא אחריכם: ב ר"ל עדר אחר עדר באורך דאלו תשימו

חלק הדקדוק

לגאולה. וצל"ע: יז) ועירם עשרה. בא העי"ן בשו"א לבדו וכן ועצור במלין

מסורת הקריאה

בצירי: איטיב, הטי"ת בחירק: (טז) ועירם, העי"ן בשוא לבדו והוא נח:

אבן עזרא

בנים: (טו) עזים מאתים. בצאן שם הנקבות עשר לזכר. ולפרים ד' ולעיירים שנים. כי ידע תולדותם: (יז) ורוח תשימו. הפרש וקרוב ממנו כי היתה הרוחה. והפרשה בין מכה למכה כמו

נחל קדומים

בו בפרק ופושע מבטן קורא לו: יד (ו) וילן שם ב'לילה. ס"ת ג' לוטן אפשר לרמוז במ"ש מהרי"ז ז"ל משם רבינו קולונימוס ז"ל דיעקב אע"ה נקבר בא"י משום דדחה לוטן וזה רמז וילן שם בלילה שזכה ללון בקבר בא"י בשביל שדחה לוטן הרמוז בס"ת ור"ת יישב שב לא"י ונקבר שם ועיין בכסא דוד דרוש ב': טו (ז) עזים מאתים ותישים עשרים וגו'. רז"ל אמרו מכאן לעונה האמורה בתורה ע"ש ובפירש"י. ולכאורה יקשה מה טעם דקדק יעקב אע"ה לשלוח לו כל הסדר הזה שיהיה בהם נקבות לצרכן. ושמעתי

מרפא לשון

דנן, פלוני דנן, ואין אומרים דנן חתנא, דנן פלוני. ועד"ז הוא פירוש כל מלת דנן בכל מקום דוק ותשכח. ז. וגם הלך לקראתך — ואף אתי. ה"ג דלא כנ"א אזיל וכמו שנת"ל בפ' חיי שרה. ח. ויצר לו — ועקת ליה. כינוי הנקבה כנגד הצרה כלו' ותצר לו הצרה הזאת ודכוותה בפ' שמות ויקוצו מפני בני ישראל. ועקת למצראי, וכן רבים בת"י. יא. ומכל האמת — ומכל טבון. תרג' חסד. טיבו. ומפני שלא יתכן לתרג' האמת בכאן כמשמעו קשוט תרגמו לשון חסד שכן הם תארים נרדפים וכבר נת"ל (ל"א י"ג) שכל טוב הוא בכלל אמת. כי במקלי — ארי יחידאי. הכ' דיבר בל' משל והתרג' כפי פתרונו וממה שסיים הכ' לומר ועתה הייתי לב' מחנות מוכח שפתרונו יחידאי שאלו אמר ועתה היה לי רכוש גדול היה פתרונו ארי עניא וכיוצא והמשל הוא אחד מל"ג

חומת אנ"ך

דמי שהוא עניו שם י"ה עזרו ומגינו ושומרו מכל רע על כן בא דברו של יעקב אע"ה קטנתי רמז בהעלם שהיה מקטין עצמו והיה עניו וסיים מכל החסדים שלא יובנו דבריו אך בוחן לבות וכליות אלהים ידע כונתו דאגב נעריה ויירא ויצר לו מאד הוכרח להזכיר בהעלם שהוא עניו. וכן רמז באומרו הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי וכו' ור"ת אחי מיד עשו כי גימ' ענוה. וס"ת נא מיד אחי גימט' י"ה דשם י"ה שומר הענוים. ועוד אפשר כרמוז כיונא בזה מ"ש במדרש קהלת דג' דברים מבטלים גזרות רעות תשובה צדקה תורה והראשונים רמזו כי נוס קול ממון מספרם שוה ושלשתם גי' זאת וז"ש בזאת אני בוטח וכיונה. ואני בעניי אסמכתיה אקרא עת ה' היא תקום עצ"ת ר"ת עינוי צדקה תורה. ואפשר להסמיך דיעקב אע"ה רמז בהעלם ג אלה קטנתי שעינה נפשו. מכל החסדי' שעשה צדקה ומכל האמת היא התורה דאגוני מגנא ואצולי תצלא וקמי שמיא גליא ג.ס כונתו אך הדברי' כפשוטן רוח אחר'

תשימו

תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ יח וַיְצַו
אֶת־הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִֽפְגָּשְׁךָ
עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵֽלְךָ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה
וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶֽיךָ׃
יט וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה
הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה
גַם־הוּא אַחֲרֵֽינוּ׃ כ וַיְצַו גַּם אֶת־
הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־
כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר
כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל־עֵשָׂו
בְּמֹצַאֲכֶם אֹתֽוֹ׃ כא וַאֲמַרְתֶּם גַּם
הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּֽי־אָמַר
אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי
וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא

תרגום אונקלוס

וּרְוָחָא תְּשַׁוּוֹן. בֵּין עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא: יח. וּפַקֵּיד יָת קַדְמָאָה לְמֵימַר. אֲרֵי יְעָרְעִנָּךְ עֵשָׂו אָחִי. וְיִשְׁאֲלִנָּךְ לְמֵימַר. דְּמַן אַתְּ וּלְאָן אַתְּ אָזֵיל. וּדְמַן אִלֵּין דִּקְדָמָךְ: יט. וְתֵימַר דְּעַבְדָּךְ דְּיַעֲקֹב. תִּקְרֻבְתָּא הִיא דִּמְשַׁלְחָא. לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו. וְהָא אַף הוּא אָתֵי בַּתְרַנָא: כ. וּפַקֵּיד אַף יָת תִּנְיָנָא. אַף יָת תְּלִיתָאָה. אַף יָת כָּל דְּאָזְלִין. בָּתַר עֶדְרַיָּא לְמֵימַר. כְּפִתְגָּמָא הָדֵין תְּמַלְּלוּן עִם עֵשָׂו. כַּד תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ: כא. וְתֵימְרוּן. אַף. הָא. עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי בַּתְרַנָא. אֲרֵי אֲמַר אֲנִיחֵינֵיהּ לְרוּגְזֵיהּ. בְּתִקְרֻבְתָּא דְּאָזְלָא קֳדָמַי. וּבָתַר כֵּן אֶחֱזֵי אַפּוֹהִי. מָאִם

תפסיר הרס״ג

וקאל להם תקדמוני. וציירו פרגה. בין קטיע וקטיע: יח) ואמר אלאול קאילא. אן פאגאך עשו אכ׳י. וסאלך קאילא. למן אנת ואלי׳ אין תמצ׳י. ולמן האולי אלד׳ין בין ידיך: יט) פקל לעבדך ליעקוב. הד׳א הדייה מבעות׳ה. לסיידי לעשו. והוד׳א הו איצ׳א וראנא: כ) ואמר אלת׳אני איצ׳א כד׳אך. ואלת׳אלת׳ וסאיר אלמאצ׳יין מע אלקטוע קאילא. כד׳א קולו לעשו. אד׳א ואפיתמוה: כא) וקולו איצ׳א והוד׳א עבדך יעקוב וראנא. לאנה קאל אתרצ׳אה אולא. באלהדיה אלמתקדמה בי׳ ידי. ובעד ד׳לך אנצ׳ר אלי וגהה.

נוה שלום

ילדי החמורים. (כא) אכפרה פניו, אתרצ׳אה אולא, ארצהו תחלה במנחה וכו׳. ישא פני, ישפעני יעתר לרצני וכן

חלק הדקדוק

(רד״ק מהרי״ב): יח) כי יפגשך עשו אחי. אין בגימל געיא בכל התיגאן והשו״א נח וזו פליג ב״א וב״נ וזוהי סברת ב״א ז״ל. עיין במחברת: (בכ״י שברשותי מוסיפי. וכתב על זה ר׳ אברהם הלוי ז״ל וז״ל לא נחלקו ב״א וב״נ אלא על הגימל שב״א אומר שהוא רפי, וב״א אומר שהוא דגש. אבל על השוא לא דברו בו. והרד״ק ז״ל בחלק הדקדוק וגם בשרשים כתב שהוא קמץ רחב מועמד בגעיא. עכ״ל.) למי אתה. תיי׳ אתה בא בפתח ומלעיל בלי הפסק וזקף אבל היא מועמדת בטעם (מהרי״ב): במצאכם אתו. המ״ם בחולם והצדי בפתח להרחיב על האלף ולבאר המלה ולולי זה היה המ״ם בקמץ חטף

אבן עזרא

ורוח לשאול: (יח) ושאלך לאמר. כמו כי אהבך: (כ) גם את כל ההולכים כי חמש היו שם: במוצאכ׳. נפתח הצד״י בעבור אות הגרון ואין כמוהו: (כא) כי אמר יעקב בלבו אלה דברי משה. ופירש אכפרה פניו אכסה ואסתיר. ופניו כעסו

אבי עזר

היטב: (ג) (במולאכם כפתח הלדיק וכו׳) והוא מקור מבנין הקל. ודינו במלאכם על פלם במשמעכם או כתפשכם את העיר.

רשב״ם

הרבה זה אחר זה: (יח) למי אתה. עבד. והם השיבו לעבדך ליעקב: (יט) מנחה. כמו שפירשתי בפ׳ בראשית: והנה גם הוא אחרינו. לפי שרצה יעקב לברוח בלילה דרך אחר׳ אם לא מפני שעכבו המלאך לכך היה מתכוון להטעותו לעשו שלא יפגעהו: (כא) כי אמר אכפרה פניו. כן חשב יעקב בלבו ואין זה מדברי

בעל הטורים

(יח) ויצו את הראשון. ד״פ את כנגד ד׳ מלכיות: ולמי. ג׳ במס״ דין. ואידך ולמי כל חמדת ישראל. ולמי אני עמל. לומר כל חמדת ישראל ועמלם נטלו בני עשו וזהו ולמי כל חמדת ישראל ולמי אני עמל ולמי אלה לפניך ד״א כך אמר יעקב למי אני עמל לתת כל חמדת ישראל למי אלה לפניך: (יט) שלוח׳. ג׳ במס׳ הכא ואידך נפתלי אילה שלוחה והנה יד שלוחה גבי דניאל פי׳ מה התם אמרי ספר אף כאן שע״י המנחה נתן לו אמרי ספר וכבוד וא״ל מנחה היא שלוחה לאדוני

שפתי חכמים

ברוחב מאי ראשון שני ושלישי שייך ביה הא כולם ראשונים נקראו: ג ר״ל למי השני כפשוטו כמ״ש רש״י ואמרת לעבדך ליעקב על ראשון ראשון וכו׳ ואי הוה הראשון ג״כ כפשוטו הי״ל ואמרת לאדוני לעשו שהוא היה תשובה על שאלתו: ד מדכתיב גם את כל ההולכים אחרי כו׳ א״כ האחרון ג״כ אמר כך והא אחריו לא היה כלום אע״כ צ״ל דקאי על יעקב ונלמוד ממנו על כולם והא דקאמר בקרא אח״כ ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו למה ליה והא כבר אמרו זה כל העדרים וי״ל דס״ק

רש״י

(יח) למי אתה. של מי אתה מי שלחך ותרגום דמאן את: ולמי אלה לפניך. ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת ג שלוחה למ״ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו (לעיל לא) וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא (תהלים כד) לה׳ הארץ ומלואה של ה׳: (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו לעבדך דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה הוא שלוחה וגו׳: והנה גם הוא אחרינו. ד יעקב: (כא) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן (ישעיה כח) וכופר בריתכם את מות (שם מז) לא תוכלו כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כולן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידיה בההוא גברא. וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן

שליחת הדורון

(כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו וגו׳. סדקדוק מבואר כיון שלוה יעקב לעבדו הראשון לאמר והנה גם הוא אחרינו ואת כל ההולכים אחרי העדרים לוה יעקב לאמר כדבר הזה תדברון אל עשו במוצאכם אותו. ולמה חזר ושנה עליהם לאמר ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. וגם נראה כיתור לשון במה שאמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני. הי׳ די לומר אכפרה פניו במנחה ולא יותר. עיין במפרשים. ואפשר לומר לפי מה שאיתא בדחז״ל דמעלת קודמת לעולה שאם ריצה הפרקליט נכנס

נחל קדומים

בשם מהר״ש פרימו ז״ל דאמרו במדרש דא״ה מחזירין כל אותן דורונות למשיח שנאמר מנחה ישיבו. וק׳ דמאי רבותא שיתנו למשיח כמו דורון זה. אמנם הכונה שיתנו ולדן וולד ולדן מאותו זמן עד כי יבא שילה. ולכן נתחכם יעקב לשלוח לו כל מין הצריך לו כי בזה יולידו כדרכן וצריכים הן להשיב הכל הן גם ולדותיהן על

דרך מה שעשה רבי חנינא בן דוסא באחד שהניח תרנגולין וכו׳ ושוב ראיתי בפרשת דרכים דרוש כ״ו שהביא דרך זה באריכות ע״ש. וזה רמז וישלח יעקב מלאכים לפניו אל ר״ת וי מלא שעל מנחה זו ייולי יליל עשו כי נפרעין ממנו כל הדורונות ופירותיהן עד עולם: טז (ח) גמלים מניקות ובניהם. פירש״י בנאיהם. פירש

רבינו בחיי

(יב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו. שאינו נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע. ויתכן לפרש כי התפלל לשעה ולדורות. מיד אחי לשעה מיד עשו לדורות. והוא שכתוב (בראשית כז) והידים ידי עשו, ועליו התפלל דוד ע״ה (תהלים י) שבור זרוע רשע: כי ירא אנכי אותו. מפני שאין לו רחמנות. וכן אמר הנביא ע״ה (עמוס א) על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו. פן יבא והכני והכה אח״כ אב על הבנים: וע״ד המדרש פן יבא והכני אם על בנים. והלא צוית בתורה (ויקרא כב) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד ובעופות כתיב (דברים כו) לא תקח האם על בנים והוא עתיד לקיים (הושע י) אם על בנים רוטשה:

תרגום אונקלוס

יַסַּב אַפָּי: כב. וַעֲבַרַת תִּקְרוּבְתָּא עַל אַפּוֹהִי. וְהוּא. בָּת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא: כג. וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא. וּדְבַר. (נ"י וּנְסֵיב) יָת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיָת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ. וְיָת חַד עֲסַר בְּנוֹהִי. וַעֲבַר. יָת מַעֲבַר יוּבְקָא: כד. וּדְבַרִינוּן. וְאַעֲבַרִנּוּן יָת נַחְלָא. וְאַעֲבַר יָת דְּלֵיהּ: כה. וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי. וְאִשְׁתַּדַּל גּוּבְרָא עִמֵּיהּ. עַד

פָּנָיו: כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה: כג וַיָּקָם | בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק: כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ: כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ

תו"א ויותר יעקב. שם לא: ויאבק. שם:

תפסיר הרס"ג

לעלה אן ישפעני: כב) פתקדמתה אלהדיה אוולא. והו באת תלך אללילה פי אלעסכר: כג) וקאם פי תלך אללילה. ואכ'ד' זוגתיה ואמתיה. ואחדי' עשר אבנא לה. ועבר בהם עבר יבק: כד) פאכ'ד'הם. ועבר בהם אלואד. ועבר בגמיע מאלה: כה) פבקי יעקוב (י"ג פי ד'לך אלגאנב) וחדה. וצארעה רגל.

נוה שלום

תרגם לעיל (יט כא). (כה) לבדו, פי ד'אך אלגאנב וחדה, במעבר יבק וכן תיב"ע,

מסורת הקריאה

(יח) יפגשך, היו"ד במתג והגימ"ל בקמץ ובמתג והשי"ן בשוא נע, מ"ש בשם ספרים כ"י מדויקים ורד"ק: ושאלך, האל"ף בצירי: למי אתה, האל"כ בפתח ומלעיל, ונמסר עליו כ"ו מלעיל וכל א"ו [וצ"ל אוס"פ, רצוני אתנחתא וסוף פסוק] דכותיה, מלעיל יהמה י"ד בטעם זקף ונמנו לעיל כ"ב י"ב עיי"ש, וי"ב בטעמים אחרים: (כ) ההלכים, הה"א השניה במונח: במצאכם, הצד"י בפתח והאל"ף בח"פ והמ"ם במתג: (כא) במנחה, הבי"ת בפתח, ונמסר עליו לית דגש, ור"ל לית עוד שהבי"ת בפתח והמ"ם בדגש, כי כל זולתו הבי"ת בשוא והמ"ם רפה:

אבן עזרא

וכן ופניה לא היו לה: (כג) ויעבר את מעבר יבק. הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם. והנה פירוש ויעבר כבר עבר. ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום: (כה) ויאבק מגזרת

נחל קדומים

הרב מהר"ר משה חיים בן הרב מהרח"ש ז"ל דקי"ל דהמוכר לחבירו בהמה וא"ל בהמה מנקת אני מוכר לך כונתו שיהנה מהחלב אבל אם היא טמאה מכר הולד ולז"א בהמה מנקת אני מוכר לך דאי לא מה איכפת אם היא מנקת. וא"כ באומרו גמלים מניקות ידענו כי ולדותיהן עמהן וא"כ אמאי הוצרך לומר ובניהם אלא ודאי פירושו בנאיהם ודפח"ח. ויש להוסיף קצת במה שכתב רבינו האר"י וצ"ל דעשו אין לו יחס כלל בגמלים והם אסורים אצלו כי הן מעלה גרה אותיות הגר אם ישמעאל וא"כ מוכרח דגמלים מניקות ר"ל הם ובניהם למשא דוקא ואייתר ובניהם

בעל הטורים

לעשו כה אמר עבדך יעקב וכמו התם יד שלוחה אף כאן שאעפ"י שלא רצה בפיו לקבלה הנה ידו שלוחה לקבלה: (כג) ילדיו. ג' במס'. אחד עשר ילדיו. כי ברחותו ילדיו. ילדיו אל אל ישועו. זהו שיש במדרש שראה יעקב ל' רבואות מבני בניו כמו שראה י"א ילדיו כך ראה רבואות מילדיו וכמו התם ילדיו אל אל ישועו גם כאן אמר לילדיו שיתפללו לאל שילים מיד עשו כמו שיש בב"ר שהליג כ"א לבדו ואמר כ"א יתפלל לבדו כפ"ע: (כד) ויעברם. ב' במס' הכא ואידך ויעבירם ביבשה מלמד שנבקע לו מעבר יבוק ועבר ביבשה: (כה) ויאבק. בגי' כסא הכבוד מלמד שהעלו האבק עד כסא הכבוד: איש עמו. בגי' עשו אדום: ויאבק איש עמו. ס"ת

רשב"ם

השלוחים: (כג) ויקם בלילה הוא. נתכוין לברוח דרך אחרת לפיכך עבר הנחל בלילה כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכים הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב ובלילה כמו כן ויאמרו אל דוד קומו עברו את המים וגו' ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר את הירדן וגו' ודוד בא מחנים ואבשלום עבר את הירדן וגו': מעבר יבק. מעברות המים כדי לברוח: (כה) ויותר יעקב לבדו. כלומר שהעביר כל אשר לו שלא היה עוד לעבור אלא הוא לבדו ורצה לעבור אחריהם כדי לברוח דרך אחרת שלא יפגשנו עשו נתכוין: ויאבק. מלאך עמו שלא יוכל לברוח ויראה

רש"י

בשפת המזרק: (כב) על פניו. כמו לפניו וכן (ירמיה ו) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן (ישעיה סה) המכעיסים אותי על פני. ומ"א על פניו אף הוא שרוי בכעס ה שהיה צריך לכל זה (ב"ר): (כג) ואת אחד עשר ילדיו. (ב"ר) ודינה היכן היתה ו נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ז ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו ח שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: (כד) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר ט נוטל מכאן ומניח כאן: (כה) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים י וחזר עליהם (חולין צא): ויאבק איש. מנחם פי' ויתעפר איש מלשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם.

שפתי חכמים

להו יעקב מה שאני מלוה אתכם שתאמרו לו והנה גם הוא אחרינו אל תאמרו זה שהם בסתר שמי אלא כך תאמרו לו בפירוש גם הנה עבדך יעקב וגו' כלומר שתזכירו לו העבדות: ה (ג"א) מדכתיב על פניו שהוא כמו על אפו ולא כתיב לפניו: ו וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא דינה היתה מאחד עשר ילדיו ואחד משבטיו היה חסר. וי"ל מדכתיב בפ' מקץ אלהים יחנך בני פי' יוסף אמר כן לבנימין ופירש"י שם דבשאר י"א שבטים שמענו לשון חנינה דכתיב אשר חנן אלהים וגו' ובנימין עדיין לא היה נולד לכך ברכו יוסף בחנינה א"כ ש"מ בהדיא די"א ילדים קאי אי"א שבטים חוץ מדינה דאל"כ הדרא קושיא לדוכתא: ז כלומר לכך אנו צריכין לפרש שדינה היתה חסרה ושם אותם בתיבה מפני עשו דאם לא כן למה נענש יעקב בדינה א"ו מפני זה נענש שהי' מתיירא מפני עשו ושם אותה בתיבה וק"ל ובזה יתורץ קושיא דלעיל: ח וא"ת והרי לקמן כתיב קום עלה בית אל ופירש"י שם לפי שאחרת בדרך נענשת וכו' וי"ל דזה וזה גרמו וק"ל: ט דאל"כ הול"ל אחר ויעבר את מעבר יבק עוד פ"א ויעבר שחזר אלא נשיו ואח"כ ויקחם וגו'. עוד י"ל דרש"י דייק מדכתיב ויקחם ויעבירם דלא הל"ל אלא ויעבירם] אלא ודאי עשה עצמו כגשר וכו': י (קל"מ) לפי שכל הכלים חשובים כבר העביר דכתיב ויעבר את כל אשר לו. ולאו דוקא פכים אלא כלים שאין חשובים נקראים

שליחת הדורין

נכנס דורין אחריו. והפרקליט הוא החטאת עם ודוי דברים. וכאשר רצה יעקב אבינו ע"ה לשלוח דורין לעשו חשש שעוד יעלה חמתו עליו כי יראה ממעשיו שאינו מרגיש בנפשו שום חטא לפני ולכן שולח לי דורין. מקודם היה לו לבא ולהודות על חטאתו אשר חטא נגדי ואח"כ ליתן לי דורין. לכן צוה יעקב אבינו לאמר לשלוחיו שתאמרו לו לפיכך עבדך יעקב אחרינו ולא עמנו בשוה או הוא בעצמו הי' לו להביא הדורין אליך יען בזה מראה ומתודה אשמתו כי רבה היא אליך אשר לא ירהב בנפשו עוז להביא הדורין אליך בעצמו. לכן שלח הדורין ע"י שלוחיו. וא"כ הרי הוא כמודה לפניך שחטא נגדך והרי זאת במקום החטאת וא"כ ירצה הדורין אחריו. וזה פי' המקרא ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו פי' שתאמרו לו הטעם למה הוא אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה מן איזה טעם יען ההולכת לפני. והרי הוא במקום החטאת כמודה על פשעיו. ואחרי כן אראה פניו אז ודאי הדורין צריך לרצות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כה) ויותר יעקב לבדו פירש"י מלמד שנשאר על פכים קטנים וסמך לדבר מדכתיב לבדו. אל תיקרי לבדו אלא לבדו. ד"א לשון בית הבד שמושכין ממנו שמן זית ודרך הוא להצניע שמן בפכים קטנים:

אביקת המלאך עם יעקב

(כה) ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וגו'. להתודע ולהגלות מי הי' האיש הנאבק עם יעקב. הלא אמרו חז"ל שזה היה שרו של עשו. ע"כ צריך להבין איך יוכל היות שיבא שר ממרום להאבק עם אדם. האם בכח אנושי בא להלחם עם יעקב הכי בכח ובאגרוף בשר יתגבר המלאך על האדם. ומה הי' אם לא היה יעקב מתגבר עליו. מה היתה סוף המלחמה הזאת. האם היה הורג את יעקב. היוכל מלאך לעשות דבר מבלעדי ה' כאם

חומת אנ"ך

אתם. גם כיון ליחד הדודי' ובא הרמז בר"ת כא מיד אתי גי' הוי"ה אדנ"י וס"ת גי' י"ה להמשיך מוחין וא"ש הסי"ב: ג ואת אחד עשר ילדיו. פירש"י ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן עשו עיניו בה ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם עכ"ל. מקשים במה שכתב בפשיטות דינה היכן היתה דמהיכן פשיטא ליה שדינה לא היתה שם ודילמא

מרפא לשון

מדות של ר"י הגלילי. יח. למי אתה — דמן את. ה"ג וכן התשובה לעבדך ליעקב דעבדך דיעקב. כא. אכפרה פניו — אניחיניה. כצ"ל האל"ף בחטף והנו"ן כפי שהוא לשון הנחה והשקט. כג. מעבר יבק — מעבר יובקא. צ"ל למה לא תרג' מגזת יובקא כדלקמן (במדבר כ"א י"א) ונר' דלפי שאמ' כאן ועבר יאות להיות שם הפועל ב"כ מעבר. אבל לקמן לא יאות לתרג' עיי העברים מעבר עבראי שבזה הוא כפל וגמגום

עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ כו וַיַּרְא כִּי
לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע
כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃
כז וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר
וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־בֵּרַכְתָּנִי׃
כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר

תרגום אונקלוס

דִסְלֵיק צַפְרָא: כו. וַחֲזָא. אֲרֵי לָא יָכֵיל לֵיהּ. וּקְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכֵּיהּ. וְזָע פְּתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב. בְּאִשְׁתַּדָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ: כז. וַאֲמַר שַׁלְּחַנִי. אֲרֵי סְלֵיק צַפְרָא. וַאֲמַר לָא אֲשַׁלְּחִינָךְ. אֱלָהֵין בָּרֵיכְתָּנִי: כח. וַאֲמַר לֵיהּ מַן שְׁמָךְ. וַאֲמַר יַעֲקֹב:

תו"א וירא כי לא. ס' הזוהר פ' בראשית: בהאבקו עמו. חולין שם · ויאמר שלחני שם לא וע"ז ס' הזוהר פ' תזריע:

תפסיר הרס"ג

אלי' מטלע אלפגר: כו) פלמא ראי' אנה לם יטיקה, דנא בחק ורכה, פזאל חק ורך יעקוב. פי מצארעתה לה: כז) קאל אטלקני. אד' קד טלע אלפגר. קאל לא אטלקך. דון אן תבארכני: כח) קאל לה מא אסמך.

נוה שלום

ויאבק, וצארעה, השכיבו לארץ. (כז) ויאמר שלחני, ולמא טלע אלפגר קאל לה אטלקני, דבק למעלה לעד עלות השחר, וכאשר עלה השחר אמר לו

אבן עזרא

אבק עד שעלה אבק ביניהם: עד עלות השחר. ער סור שחרות הלילה. וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבי' טרם זרוח השמש. וכן אשר אין לו שחר: (כו) כי לא יכול לו. המלאך: ויגע בכף ירכו של יעקב: ותקע. כמו

אבי עזר

אולם נעבור האל"ף כפתח: (כח) [עד עלות השחר וכו'] וכמוהו כעלות גדיש

מסורת הקריאה

לפני, הנו"ן בקמץ ונמסר עליו לית קמץ בזקף קטן: (כו) ותקע. בב' פשטין כי המלה מלעיל: (כז) ברכתני.

מרפא לשון

לשון ודו"ק ועמש"ש. כו. ויגע בכף ירכו — בפתי ירכיה. פי' ברוחב ירכו ובלה"ק יקרא הדבר הרחב כף שהוא כמו כף איש רחב קצת ודכותיה כף אחת. כפות זהב. ותרג' בזיכא כפי עינינו שם. ול"נ בכף כמו בכנף שהוא קצה הדבר. כנפי בגדיהם. ותרגומו בפתי כמו פאת זקנך פתא דדקנך (ויק"א) כח. מה שמך — מן שמך. ה"ג וכן ויאמרו לי מה שמו מן שמיה וכמ"ש במסורת התרג'. מה. מאן ב' ובדפוסים קרא ותרג' אולי טעמם כי מאן הוא תרג' מי ולעולם לא ימצא אלא על אדם כמ"ש הראב"ע ז"ל לקמן (ל"ב ח') בפ' מי לך כל המחנה הזה. מיהו השם של אדם כמהו ונופל עליו ל' מי כמ"ש ויאמר מנוח אל מלאך ה' מי שמך ופי' מי מהשמות הוא שמך. כט. כי שרית עם אלהים — ארי רב את קדם ה' ה"ג ולא כנ"א רברבת וצ"ל למה לא תרג' ארי אתרברבת עם מלאכא כמו שת"י ובאונו שרה את אלהים ובתוקפיה אתרבב עם מלאכא ונר' שמפני שלשון זה הוא ל' המלאך עצמו לא יתכן שיקרא עצמו אלהים אלא להקב"ה משא"כ בל' שאמר הושע

רשב"ם

קיום של הקב"ה שלא יזיקהו עשו: (כו) כי לא יכול לו. המלאך ורצה לעבור ולברות בעל ברחו: ותקע. נבדלה מן הירך כמו פן תקע נפשי ממך: (כז) כי עלה השחר. וכיון שהאיר היום מעתה יש לילך לדרכך: כי אם ברכתני. שתשלחני מאתך בשלום שלא אהיה נזוק במה שנתאבקתי עמך כי עתה עלה השחר אז ידע יעקב שהוא מלאך:

בעל הטורים

קשו על שם בית עשו לקש: (כו) ויגע בכף ירכו. לראות אם הוא מלאך כמותו אם היו לו קפיצים שהמלאכים אין להם קפיצים. א"נ לפוסלו מן העבודה לפי שקנה מעשו הבכורה שבהן העבודה: בכף ירכו. בגי' לפוסלו מכהונה: (כז) ברכתני. בגי' הודה לברכתי ששרו של עשו היה:

שפתי חכמים

פנים וכבר נאמרו בזה דברים רבים בג"א וכהר"ן אבל רש"י פי' כן בב"ק דף טו: ב כדמוכיח רש"י לקמן גבי אם נא מצאתי חן בעיניך וגו'. וכתב מהרש"ל ואם תקשה למה צריך רש"י לדחוק ולפרש שהוא מלה ארמית ולא פי' כפי' מנחם י"ל לפי שפי' רז"ל שהוא שרו של עשו לפיכך פי' פירוש אחר משום שאין שייך לומר שהעלו עפר עד כסא הכבוד כיון שהוא שרו של עשו עכ"ל: ל וא"ת דלמא ביקש ממנו שיברכו ממש. וי"ל מדהשיב לו המלאך לא יעקב וגו' היאך באה תשובה זו לזה

רש"י

ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואבק ליה מיבק ל' עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא כ שרו של עשו (ב"ר): (כו) ויגע בכף ירכו. קולית הירך התקוע בקלבוסת קרוי כף ע"ש שהבשר שעליה כמין כף של קדירה: ותקע. נתקעקע ממקום מחברתה ודומה לו (ירמיה ו) פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום (ב"ר חולין צא): ברכתני. הודה לי על הברכות ל שברכני אבי שעשו מערער עליהן. (כאן קשה לרש"י הברכני הל"ל

אביקת המלאך עם יעקב

האם הוא בעל בחירה כאדם לעשות מה שיחפוץ. הלא כל מלאך אין לו רשות לירד משמים ארץ בלתי שלוח מאת הקב"ה. ואם הקב"ה שלחו להרוג את יעקב. איך היה יעקב ניצול מידו. ומה חטא יעקב שהקב"ה ירצה להרגו. ועוד דקדוקים אחרים רבים מאד ולפי כבדות הענין הנכבד הזה נציע הקדמה קטנה. הלא ידוע כי ההכרח לא יגונה ולא ישובח. דהיינו אם היו מכריחים איש אחד לעשות איזה עבירה [לא מהג' עבירות שיהרג ולא יעבור] והאיש הזה עשה העבירה ההיא. לא נוכל לגנותו ע"ז. כי נראה בעליל שאינו חפץ לחטוא. ולולא ההכרח לא הי' חוטא. וכן אם היו טבע עצמו מצד התולדה מכריחו לחטוא. דהיינו שהוא איש נחומס מאד. והתגבר בו כח האש והתכעס מאד על חברו וחרפו וגדפו. ג"כ אין להאשימו כ"כ. כי טבעו הכריחו לזה. וכן להפך אם היו מכריחין אותו ליתן מעות לצדקה ונתן. לא נוכל לשבחו ע"ז. כי נראה ג"כ שאינו חפץ ליתן לצדקה ולולא ההכרח לא הי' נותן. וכן אם האיש הזה הי' נדיב לב מצד התולדה ואינו יכול לשמוע זעקת דל ולא יכול לראות עני בעניו. ובא איש אחד עני ורש ובכה לפניו. ונתן לו איזה מטבע הגונה. ג"כ לא נוכל לשבחו כ"כ. כי לא מחמת מצות נתינת הצדקה נתן להעני מה שנתן לו. רק כדי לגול מעליו כובד משא הרחמנות. אשר לבו נמס כדונג ברואתו איזה איש קשי יום כמו שאחז"ל. הרחמנים חייהם אינם חיים. וכן הוא בכל עניני המצות והעבירות. אם אדם עושה אותם מצד טבעו החמרי לא יגונה ולא ישובח. וזה הי' טעות יצחק על שני בניו יעקב ועשו. יצחק ראה את עשו כי הוא נולד אדמוני. סימן לאכזר ורוצה שופך דם. ואף אם ידע מכל מעשי עשו הרעים. לא האשימו בדבר. רק חשב כי מצד ההכרח עושה זאת. כי טבעו מכריחו לזה. ע"כ התגבר אצל יצחק רחמנות על עשו על כי נולד בטבע רעה כ"כ. וחשב יצחק שעשו שופך אכזריותו על צידת חיות ועופות הטורפות למען שכך כזה טבעו. ע"כ ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו. ר"ל בפיו של עשו הי' תמיד מורגל לומר תיבת ציד נצרך לי לילך לצוד ציד. ובדבר שלא הי' נגד טבעו הי' צדיק לפניו. ושאל לו איך מעשרין התבן והמלח ואת יעקב ראה כי הוא איש תם. וחשב עליו ג"כ כי זה הוא מצד טבעו. ע"כ אין לשבחו ע"ז. ואין לו שום יתרון בתמימותו זאת. ובזה לא ראה יצחק גנות בעשו ולא מעלה גשבה ביעקב. והיו שניהם שוין אצלו. ואדרבה הי' לו התקרבות הדעת לעשו יותר מליעקב כנ"ל. ועוד יתרון לעשו על יעקב מצד הבכורה. כי הוא הבכור. ע"כ שפט יצחק בדעתו כי הברכה ראויה לעשו יותר מיעקב. ואילו ידע יצחק כי רשעת עשו הוא לא רק מצד טבעו רק במרד ובמעל. ויכולת בידו לכבוש יצרו רק הוא הפקיר עצמו לכל תועבה. ושונא הוא את הקדושה בתכלית שנאה. ולהפך יעקב הוא איש חכם. וכל אשר הוא עושה הוא מצד החכמה. אף דברים שהם נגד טבעו. בעת היה הוא בעצמו מתחלה מברך ליעקב. ע"כ אחרי אשר עשו הודה לפני אביו יצחק כי יעקב לקח מאתו הבכורה והברכות. וראה יצחק כי יעקב בתחבולות חכמה עיבד ה' והשתדל לקנות הבכורה ע"כ הסכים גם כן שהברכה תשאר אצל יעקב. וכאשר שמע עשו מאביו כי הסכים על הברכות שברך את יעקב ומעתה אין הברכות ביד יעקב בטעות. וישטום עשו את יעקב ורצה להרגו. וכאשר יעקב לא יהי' עוד בעולם ע"כ ברכות יצחק וברכות אברהם ישובו אליו כי על מי יחולו אם לא עליו וע"כ ברח יעקב מפני עשו ומעט חמת עשו שככה. ועכשו כאשר נשמע ביאת יעקב ברכוש גדול. השר של עשו בא לעזור את עשו לבטל הברכות מיעקב. הלא ידוע כי ברכת יעקב הי' על תנאי אם ישמור תורת ה'. ואם לאו יחולו הברכות על עשו. והשר של עשו הוא השטן הוא היצר הרע. וידוע כי יש להשטן רשות לירד למטה ולהתלבש באיזה צורה שירצה להחטיא את האדם. ולהכותו בכל מכה שירצה. כמו שמצינו באיוב (איוב ב) כשאמר השטן להקב"ה שלח נא ידך וגע אל עצמו וגו' ויאמר ה' אל השטן הנו בידך וגו' ויצא השטן מאת פני ה' ויך את איוב בשחין רע וגו'. וכן היה פה. השטן ירד למטה והתלבש באיזה צורת איש ובעת שנותר יעקב לבדו ויאבק איש [הוא השטן] עמו. להחטיאו ולהכותו. וירא כי לא יכול לו השטן לא הי' יכול להחטיאו רק ויגע בכף ירכו. והראה לו השטן כי בזה חטא. בנשאו שתי אחיות [כי הירך הוא כנוי לאבר התשמיש כמו שאמר אברהם לאליעזר עבדו שים נא ידך תחת

חומת אנ"ך

אחד מהשבטים לא היה שם. ואע"ג דהדבר מיושב באומרנו דינה יתיב שהתיבה קולטתה. מ"מ רש"י ז"ל דדייק טובא בלישניה לא הול"ל ודינה היכן היתה רק הכי הול"ל ואת אחד עשר ילדיו שדינה נתנה בתיב' וכו'. ופירשו רבני אשכנז ז"ל דמוכרח דכל השבטים היו שם בלא דינ"ה. שהרי ב"המ לא נכנה אלא בחלק בנימין שכלם השתחוו לעשו ואם

יעקב: כט ויאמר לא יעקב יאמר
עוד שמך כי אם־ישראל כי־שרית
עם־אלהים ועם־אנשים ותוכל:
ל וישאל יעקב ויאמר הגידה־נא
שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי
ויברך אתו שם: שלישי לא ויקרא יעקב
שם המקום פניאל כי־ראיתי אלהים
פנים אל־פנים ותנצל נפשי:
לב ויזרח־לו השמש כאשר עבר
את־פנואל והוא צלע על־ירכו:

* שני בסת״י

תרגום אונקלוס

כט. ואמר. לא יעקב יתאמר עוד שמך. אלהין ישראל. ארי רב את קדם יי. ועם גוברייא ויכילתא: ל ושאיל יעקב. ואמר חו כען שמך. ואמר. למא דנן את שאיל לשמי. ובריך יתיה תמן: לא. וקרא יעקב. שמא דאתרא פניאל. ארי חזיתי מלאכא דיי אפין באפין. ואשתיזבת נפשי: לב. ודנח ליה שמשא. כד עבר ית פנואל. והוא

תפסיר הרס״ג

קאל יעקוב: כט) קאל. לא יסמי׳ אסמך אבדא יעקוב פקט. אלא אסראיל. לאנך תרווסת ענד אללה. וענד אלנאס וטקת ד׳לך: ל) פסאלה יעקוב. וקאל אכ׳ברני מא אסמך. קאל מא סואלך ען אסמי. למא בארכה ת׳ם: לא) פסמי׳ יעקוב. אסם אלמוצ׳ע פניאל. קאילא אני ראית מלך אללה שפאהא. ותכ׳לצת נפסי: לב) פאשרקת לה אלשמס. כמא עבר פנואל. וכאן אליי וקתה

תולדות אהרן

כי שרית עם. חולין לב: ויזרח לו. סנהדרין נב חולין נא:

נוה שלום

המלאך שלחני ויאמר לא וכו׳. (לא) ויקרא יעקב, סמי׳ יעקוב דבק אל פלמא בארכה ת׳ם. (לב) צלע, יטלע באות ט׳

רבינו בחיי

(כח) כי שרית עם אלהים. זה המלאך שרו של עשו. ועם אנשים. זה לבן ועשו. ובב״ר כי שרית עם אלהים שאיקונין שלך חקוקין למעלה:

מסורת הקריאה

לית קמץ מס״ק: (ל) הגידה נא. הנו״ן בדגש מדין דחיק: למה זה, הזי״ן

מרפא לשון

שאמר כנגד המלאך עצמו. לג. גיד הנשה — גידא נשיא. ה״ג דלא כנ״א גידא דנשיא וכצ״ל כי שם נשיא אינו שם עצם אחר אלא תאר לגיד כמ״ש רז״ל למה נק׳ שמו גיד הנשה שנשה ממקומו וצ״ל גידא נשיא רמ׳ בשרא דיא ואולי גיר׳ גידא דנשיא היתה

רשב״ם

(כט) כי שרית. מגזרת שרה את אלהים כמו קנה קנית. עשה עשית. אבל וישר אל מלאך ויוכל מגזירת שב קם רץ שיאמר ויקם וישב וירץ ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שהקב״ה הבטיחו והוא היה בורח. וכן מצינו בכל ההולכי׳ בדרך שלא ברצון הקב״ה או ממאנים ללכת שנענשו במשה כתיב שלח נא ביד תשלח ויחר אף ה׳ במשה. ולפי הדרש אעפ״י שאמרו חכמים בכ״מ חרון אף עושה רושם וכאן מה רושם יש הלא אהרן אחיך הלוי עתיד הוא להיות לוי ואתה כהן ועכשיו הוא יהיה כהן ואתה לוי. אך לפי הפשט לפי שהיה מתעצל ללכת כתיב ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה׳ ויבקש המיתו. וכן ביונה שנבלע במעי הדגה. וכן בבלעם ויחר אף אלהים כי הולך הוא ונעשה חיגר כדכתיב ותלחץ רגל בלעם. וילך שפי חיגר כמו ושפו עצמותיו: (לב) והוא צולע על ירכו. עתה כשהיה השמש ראוהו צולע על ירכו. כמו ויהי בבוקר והנה היא לאה כי עד

רש״י

אלא הודה וכו׳ וכן איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד מ״ה ודוק): (כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב״ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך מ ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן וזהו שכתוב (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל. להם: (ל) למה זה תשאל. (ב״ר) אין לנו שם קבוע משתנין ב שמותינו (הכל) לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים: (לב) ויזרח לו השמש. ל׳ בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו ומ״א ויזרח לו לצרכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא (מלאכי ג) שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו ם כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו: והוא צולע.

שפתי חכמים

אלא ודאי ה״פ כדמפרש רש״י לא יאמר עליך וכו׳ א״כ ש״מ שיעקב היה מבקש ממנו דבר זה שיודה לו על הברכות והוא היה משיבו שפיר. רא״ם: מ ר״ל לא שהחליף המלאך כאן שמו אלא היה אומר לו שהקב״ה עתיד להחליף את שמו ואמר לו שאותו חילוף אני מפי׳ אותו עליך על הברכות וכו׳: נ לא שבעם כששאל זה ממנו שהרי גם הוא שאל כזה מיעקב: ם דק״ל אפי׳ אם זרחה בשבילו מ״מ מה זה לו וכי לו לבדו

אביקת המלאך עם יעקב

תחת ירכי וכמו כן אמר יעקב ליוסף. עיין רש״י שם ושם] ותקע כף ירך יעקב. נשה הכף ממקומו. להראותו כי בזה ודאי חטא. אבל השטן לא הי׳ יכול לענישו ע״ז. ולא ליקח ממנו הברכות ע״ז כי בעת הזאת הי׳ קודם מ״ת. רק עתידה תורה לאסור. וזהו חטא לפי ערך יעקב. אבל להשטן אין רשות לענוש ע״ז. כי לפי ענין השטן אין זה עבירה. כי לע״ע לא נאסר זאת ליעקב. ויאמר שלחני כי עלה השחר. וכאשר ראה השטן כי לא מצא עון ביעקב ולא יוכל להענישו ולא להחטיאו. והברכות ישארו אצל יעקב ע״כ אמר ליעקב שלחני כי עלה השחר. כי לע״ע לא ניתן לי רשות לעכבך יותר. כי צריך אתה לילך לדרכך כי כל המחנה שלך מחכים עליך שתבא אליהם. ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני. אף שהיה לו הברכות מכבר ולמה לו חתימה מחדש מהמלאך. אך יעקב הי׳ ירא לנפשו. הגם כי השטן נסהו היום ועמד בנסיונו. מה יעשה לו אם יבא יום אחר יום לנסותו כאשר עשה לאיוב. וכן יעשה לו שיאמר הנסיון הראשון לא היה בו ממש ולמחר יבא מחדש עליו בנסיון אחר ואולי לא יוכל לעמוד בו. ואז יחזרו הברכות לעשו. ויהי׳ דבר שאין לו סוף. ע״כ אמר לו יעקב לא אשלחך כי אם ברכתני. שתאמר בפה מלא כי הברכות שלי המה. ולא תתבע אותם ממני ולא תנסני עוד. ע״ז השיב לו המלאך הזה הוא השטן לא יעקב יאמר עוד שמך. כי שם זה הוא לגנאי עבורך. כמו שאמר עשו „הכי קרא שמו יעקב ויעקבנו זה פעמים״. ומהיום ישראל יהי׳ שמך. כי הברכות שייכים אליך מצד הדין. ואתה שר עליהם. ואתה מוחזק בהברכות מהיום והלאה. כי בטעות רצה יצחק לברך את עשו. ולו ידע יצחק מראש אשר נודע לו בסוף לא הי׳ מתאוה כלל לעשו ולא הי׳ אוהב אותו. עוד נוכל לומר ויגע בכף ירכו ר״ל שרמז לו על בניו יוצאי ירכו. שאלם לא יתקיימו הברכות בשלמות. ע״כ והוא צולע על ירכו. ר״ל הי׳ מצטער עבור בניו. וזה שאמר הכתוב על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. שיהי׳ להם למזכרת כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה. ולהבין מה שייכות יש לגיד הנשה של בהמה לענין גיד הנשה של יעקב. אבל ידוע כי מכל מאכל אשר יאכל האדם נעשה באדם מהמזון

אבר

שפתי כהן

וירץ עשו לקראתו ויחבקהו, וגו׳ וישקהו׳ ר״ל שרץ עשו להרגו והקב״ה רץ להצילו, שכן תמצא ר״ת של פסוק זה בגי׳ ר״ץ וס״ת קפ״ו, לומר לך שהקב״ה נקרא מקום, ומקום במספר מרובע עולה קפ״ו, לפי׳ תדע לך שעשו רץ להרגו, והקב״ה רץ להצילו, ובמדרש אמרו שאמר עשו איני הורגו בקשת ובחצים אלא בפי יבשנים שלי ומוצץ את דמו שנ׳ וירץ עשו וישקהו, א״ת וישקהו אלא וישכהו ונעשה צווארו של יעקב אע״ה כמגדל השן, ויש אומרים כעמוד של שיש, ועליו הכתוב אומר צווארך כמגדל השן, וקהו שיניו של עשו והתחיל כועס וחורק עליו שיניו ה״ד רשע יראה וכעס, שיניו יחרק ונמס, ופי׳ על שי״ן של וישקהו שאמר וי שני קהו, ואז ויבכו שניהם. זה בוכה על צווארו. וזה בוכה על שיניו:
עכ״ל:

חומת אנ״ך

כן כל השבטים היו נגלים והשתחוו כלם. וגם אמרו דיוסף הצדיק ע״ה לבנימין אמר אלהים יחנך בני דכלם נא׳ בהם הילדי׳ אשר חנן אלהים את עבדך וא״כ מוכח דדינה לא היתה שם. ומיהו עדין צריכין אנו למודע״י שאר דברי רש״י ז״ל ויתבארו לקמן בענין דינה בס״ד: ד מה שמך ויאמר יעקב. אפשר לרמוז כי הנה האיש נקרא אדם ואם זכה יושפע משם מ״ה. ואם לא זכה יהיה אדם ר״ת אפר דם מרה כמ״ש פ״ק דסוטה. וזה רמז לו מה שמך כלו׳ זכית לבחינת אד״ם גי׳ מה הויה דאלפין כ״י והשפי״ע בצלאות כפשך ויאמר יעקב לרוב הענוה אמר ששמו יעקב לשון עקבה. ויאמר לא יעקב יאמר אלא ישראל דמורה על היושר והשררה ודבק עם אל. א״כ אפשר לרמוז א״ל מה שמך מה גי׳ אד״ם שתקנת אד״הר מג״ע ולא חטאת באיסור שתי אחיות כי אם ישראל רמז לו שיקרא אל כב יכול ואין כמו

תרגום אונקלוס

מַטְלַע עַל יִרְכֵּיהּ : לג. עַל כֵּן . לָא אָכְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת גִּידָא נַשְׁיָא . דְּעַל פֶּתֵי יִרְכָּא. עַד יוֹמָא הָדֵין . אֲרֵי קְרֵיב בְּפֶתֵי יִרְכָּא דְּיַעֲקֹב . בְּגִידָא נַשְׁיָא : א וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי . וַחֲזָא וְהָא עֵשָׂו אָתֵי . וְעִמֵּיהּ . אַרְבַּע מְאָה גּוּבְרָא . וּפַלֵּיג יָת בְּנַיָּא . עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל . וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא : ב. וְשַׁוִּי יָת לְחֵינָתָא . וְיָת בְּנֵיהוֹן קַדְמוּתָא . וְיָת לֵאָה וּבְנַהָא בָּתְרָאִין . וְיָת רָחֵל וְיָת יוֹסֵף בָּתְרָאִין : ג. וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן . וּסְגִיד עַל אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין . עַד מִקְרְבֵיהּ לְוָת אֲחוּהִי . ד. וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ . וּנְפַל עַל צַוְּרֵיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ. וּבְכוֹ : ה. וּזְקַף יָת עֵינוֹהִי . וַחֲזָא יָת נְשַׁיָּא וְיָת בְּנַיָּא. וַאֲמַר מַן אִלֵּין לָךְ . וַאֲמַר . בְּנַיָּא . דְּחַן יְיָ יָת

לג עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד
הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב
בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃ לג א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו
וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע
מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־
לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃
ב וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן
רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים
וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃
ג וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה
שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃
ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל
עַל־צַוָּארָו* וַיִּשָּׁקֵהוּ* וַיִּבְכּוּ׃ ה וַיִּשָּׂא
אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־
הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר

*צוואריו קרי *נקוד על וישקהו

תפסיר הרס"ג

ד'אך יצ'לע מן ורכה: לג) לד'לך. לא יאכלון בני אסראיל ערק אלנסא. אלד'י מע חק אלורך. אלי' הד'א אליום. למא דנא בחק ורך יעקוב. בערק אלנסא: א)ת'ם רפע יעקוב עינאה. פראי פאד'א עשו אקבל. ומעה ארבע מאיה' רגל. וקסם אלאולאד. עלי' לאה ועלי' רחל. ואלאמתין: ב) פצייר אלאמתין ואולאדהמא אוולא. ולאה ואולאדהא אכ'רא. ורחל ויוסף בעד ד'לך· ג)והו תקדמהם. וסגד עלי' אלארץ' סבע מראר. אלי' אן דנא מן אכ'יה: ד) פחאצ'ר עשו תלקאה פעאנקה. ואנכב עלי' ענקה וקבלה. ובכיא ה) פרפע עיניה. וראי' אלנסא ואלאולאד. קאל מן האולי מעך.

נוה שלום

לשון פסחות וכת"א. (לג) בגיד הנשה, פי ערק אלנסא דומה לעברי ואמרו חכמי הלשון שהוא גיד עבה בירך האדם משוך מהירך עד תפות העקב.
לג (ד) ויפל על צואריו, ואנכב עלי ענקה, הטה עצמו ושם כתפו על צואריו ונשקו, ויהיה ויפל כמו על פני כל אחיו

חלק הדקדוק

והצד"י בשו"א: א) והנה עשו בא. אין כאן פסיק בכל הספרים שבדקתי גם בספרי הדפוס לא נמצא עיקר: ג) עד גשתו עד אחיו. תרגם אונקלוס

אבן עזרא

פן תקע נפשי ממך. סרה כף הירך ממקומו: (כב) בגיד הנשה. ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת. ותולדת שמפרשים שהוא האבר ויפרשו הנשה מגזרת נשים לדעת זה המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפרשת כי שמי בקרבו. ושם רחל ויוסף באחרונה אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם. הדרש על נקודות וישקהו טוב הוא לעתיקי משדים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו: (ה) מי אלה לך. מי אלה עמך או מי

תולדות אהרן

על כן לא. פסחים כב חולין צ: אשר על כף. חולין צו כריתות כא: הירך. קידושין כא הוריות יב חולין צא וקצו: והוא עבר. פסחים ז סוכה לט מגילה כא נדר רג: וירא את הנשים ס' הזוהר פ' בלק:

רשב"ם

עכשיו לא נודע שהיא לאה: (לג) על כן לא יאכלו. לזכרון גבורתו של יעקב ונס שעשה לו הקב"ה שלא מת: הירך, טעמו למטה ברי"ש כי כן שמה וכן גדר מזה וכן גזל וכשירך דבוק נהפכים להיות פתח קטן וטעמו באות

בעל הטורים

(ג) וישתחו ארצה ז' פעמים. ע"ש כי שבע יפול צדיק וקם ולהעביר ז' תועבות מלבו: (ד) וישקהו. נקוד למעלה שכיון

שפתי חכמים

זרחה וכו': ע ר"ל כשהתחילה השמש לזרוח היה צולע אבל מיד אח"כ נתרפא: פ ר"ל מלת וישקהו נקוד לכך השי"ן שבו אינה נקודה והוי כאלו כתיב ויקה"ו ל' הקהה את שיניו שהיה בדעתו לנשכו: צ רל"ת דמי אלה משמע שלא ידע של מי הוי

רש"י

היה צולע כשזרחה השמש: (לג) גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן (ירמיה נא) נשתה גבורתם וכן (לקמן מא) כי נשני אלהים את כל עמלי: (על כף הירך. פולפ"א בלעז (גראבע דיקע) כל בשר גבוה ותלול ועגול קרוי כף כמו עד שתתמרך הכף בסמני בגרות): (ב) ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון חביב: (ג) עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם בי תחילה: (ד) ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחוואות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו (ב"ר). אר"ש בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו (ב"ר): (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות צ שלך:

אביקת המלאך עם יעקב

חלב דם בשר. נמצא מלחם או משאר מיני מזון נעשה בשר אדם ומבשר בהמה נעשה בשר אדם. וידוע כי טבע המזון משנה את טבע הנזון. וע"כ הזהירה תורה שלא לאכול מבהמות וחיות ועופות הטורפים. כי האדם יהי' ג"כ רוצח וטורף. וידוע כי תאות המשגל עקרו בהירך [ע"כ אמרה תורה כשוקס ירכך נופלת כי עיקר התאוה היא בירך] בין באדם ובין בבהמה וכאשר יאכל האדם גיד הנשה של בהמה יתרבה בו כח התאות המשגל. ע"כ אסרה תורה לישראל אכילת גיד הנשה של בהמה שישראל יהי' פרושים ומובדלים מכל תאוה ויצר ויהי' קדושים לאלהיהם:

הילדים

מרפא לשון

עפ"י חסרי הדעת ותולדות שכ' הראב"ע ז"ל המפרשים שהוא האבר ונשה מגזרת נשים. לג. א. והנה עשו בא — אתי. ה"ג בל' הווה דלא כנ"א אתא וכן הנה בנך יוסף בא. חתנך יתרו בא. ב. ראשונה — קדמותא. וכן לקמן (ל"ח כ"ח) זה יצא ראשונה. קדמותא. והוא שם המקרה ול"ג קדמיתא שהוא תאר לנקבה כמו שתא קדמיתא אֲתתא קדמיתא. ג. עד אחיו — לות אחהי. ה"ג וכ"ה במסורת עד, לות ב'. עד אחיו. עד איש עדלמי. והטעם שתרג' לות מפני שהוא עד ולא עד בכלל שהוא כמו אל. ט. יהי לך אשר לך — אצלה בדילך. ל' היא"ר ז"ל כי התרג' בא לפרש משמעות הכ' שלא היתה כוו' עשו באמרו יהי לך אשר לך. לפי שלא היה הדורון חשוב והגון בעניו או לשנאת המשלחו אלא כאדם האומר לחבירו ה' יתן לך ברכה במה שיש לך ואין לי צורך במה שיש

חומת אנ"ך

איסור עריות ושריותא כינהו כמ"ש המפרשים וגם אני בעניי כתבתי בדרושי' דבריהם ז"ל: ה יש לי רב. אפשר דעשה עצמו חסי"ד כמדתו לכל רוח עועים מראה טלפים כחזיר כי היא בחינתו. וזהו יש לי רב כלומר שאינו כאחרים דכל אשר בידם נראה בעיניהם שהוא מעט. אך אומר בפה ושבע תועבו' בלבו יש לי רב מה שיש לו נראה בעיניו רב. וכלפי זה דובר אמת ליעקב קושטא קאי וזרעו למינהו קוש"ט שנים עשר ההוא אמר חנני אלהים וכי יש לי כל כי מה שהוא צרכי יש לי הוא נקרא שלי והיותר על צרכי

הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־
עַבְדֶּךָ׃ רביעי ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה
וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה
וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף
וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־
הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר
לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ ט וַיֹּאמֶר
עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־
לָךְ׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי
מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת

תרגום אונקלוס

עַבְדָּךְ : ו. וּקְרִיבָא לְחֵינָתָא. אִנִּין וּבְנֵיהוֹן וּסְגִידָא : ז. וּקְרִיבַת אַף לֵאָה. וּבְנַהָא וּסְגִידוּ. וּבָתַר כֵּן. קְרִיב. יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ : ח. וַאֲמַר. מָא לָךְ. כָּל מַשְׁרִיתָא הָדָא דְּעַרְעִית. וַאֲמַר. לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי : ט. וַאֲמַר עֵשָׂו אִית לִי סַגֵּי. אָחִי. אֲצְלַח בְּדִילָךְ : י. וַאֲמַר יַעֲקֹב. בְּבָעוּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ. וּתְקַבֵּל תִּקְרוּבְתִּי מִן יְדִי. אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִנּוּן לְאַפָּךְ.

תולדות אהרן

כראות פני. סוכה ה סוטה עח ס' הזוהר פרשת תרומה :

בעל הטורים

לנשכו : וישקהו. בגימ' לנושכיהו דור הרכות שני"ו בגי' עשו : (ח) מי לך. ג' במס' הכא ואידך מי לך פה כי חצבת לך פה קבר עוד מי לך פה ומי לך פה חתן וכניך זהו שיש במדרש דהיו כתות מלה"ש פוגעין בעשו ובאנשיו ומכים בהם וזהו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו חוצבים להם קברים לקבור המתים וכשפגע בו וראה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ובנות לא כך אמרת כשהיינו בבטן אמנו מריבים על שני עולמות שאתה בחרת בעוה"ב שאין בו פריה ורביה א"כ מי לך אלו הבנים : (ט) אחי יהי לך אשר לך. בגימטריא זה הברכות : (י) כראה

רשב״ם

ראשונה : ירך יעקב. ירך המשכן : (ז) נגש יוסף ורחל. לפי הפשט דרך להזכיר את האיש תחלה אבל למעלה מתוך שאמר לאה וילדיה אמר כמו כן רחל ויוסף : (ח) מי לך כל המחנה. של עדרים ששלחת :

רש״י

(ז) נגש יוסף ורחל. בכולן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין : (ח) מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי ק שהוא שלך כלומר למה הוא לך. ופשוטו של מקרא על מוליכי המנחה. ומדרשו כתות של מלאכים פגע ר שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והן אומרים הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו. בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחים. אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם : (ט) יהי לך אשר לך. כאן הודה ש לו על הברכות (ב"ר) : (י) אל נא. אל נא ת תאמר לי כן : אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך א והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי ב שר שלך ועוד על שנתרצית לי למחול על סורחני. ולמה הזכיר לו כי ראיית המלאך כדי שיתיירא ממנו ויאמר ראה מלאכים ונצול אין אני יכול לו מעתה :

שפתי חכמים

ואח"כ אמר לך לכן פי' להיות שלך כלומר מאיזה לך הם שלך אם הם בניך או עבדיך או שכיריך : ק דהכא א"א לפרש כמו גבי מי אלה לך כלומר עבדיך או בניך דהא היה יודע עשו שהם מוליכי המנחה ובודאי עבדיו הם ועוד מה השיב לו למצוא חן בעיניך אלא וגו' כלומר למה טרחת לכל זה. ומהרש"ל כתב כי בודאי פי' של מי לך פירושו של מי הם. וא"ל א"כ מה השיב לו למצוא חן בעיניך ה"ל להשיב תחלה שהם שלו אין זה קושיא כי כך שאל אותו עשו מי לך כל המחנה כלומר למי הם כל המחנה שפגשתי שאני צריך לומר למה הוא לך לכך השיב לו יעקב למצוא חן בעיניך כי עיקר שאלתו היה על למה הוא לך וכו' עכ"ל : ר דאל"פ מאי כל המחנה דהא מוליכי המנחה לא היו כ"א ה' עבדים. ומה שהשיב ויאמר למצוא חן בעיני אדוני וכי בשביל שהכו אותו המלאכים ימצא חן בעיניו. וי"ל דכיון כשאמרו אחיו של יעקב הוא היו משגיחין א"כ ראה שיעקב היה חשוב בעיניהן של מלאכים לכך וימצא חן בעיניו כלומר להודיע שיש לו הרבה אוהבים ועי"ז גם הוא ישוב להיות אוהבו : ש רש"י דייק מכפל ל' יהי לך אשר לך כיש לי רב סגי : ת שמלת אל תמיד לעולם דבוק עם אזהרה לכך אמר אל נא תאמר לי כן שפירושו בבקשה אל כו' (מהרש"ל) שלא תאמר אל נא קאי על הודאתו שהודה לו על הברכות זה לא יתכן אלא על האמירה שא"ל יש לי רב ואינו רוצה לקבלה לחוד קאי : א הוצרך לתוספת הזה מפני שפי' כי על כן הוא כי על אשר כן א"כ היה די בא' מהם או שיכתוב על אשר ראיתי פניך וגו' או כי ראיתי פניך לפיכך הוצרך להוסיף תוספת זה כדי שתהיה אלת כי טעם על ולקחת מנחתי מידי שלמעלה היינו כאלו אמר ולקחת את מנחתי מידי כי כדאי והגון לך שתקבלנו ומלת על כן דבקה עם ראיתי פניך וכו' ועד"ז פי' בכ"מ שכתוב כי על כן : ב לא שכראות כ"ף הדמיון כלומר ראיתי פניך כמו שראיתי ג"כ

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ו) ותגשן השפחות וגו' ותשתחוין השפחות אבל ילדיהן לא השתחוו שאמרו אמותינו אינן חשובות כמוני אבל בני לאה כשראו לאמן שהשתחוה גם הם השתחוו כמוה :

פני

נחל קדומים

לכך פירשו שהם בעליהן והפירוש בנאיהם ודוק : ט (ט) יש לי רב. הנה אלה רשעים יש להם ג' מדות רעות אסורות אחת אשר דימו כי בכחם ועוצם ידיהם עשו חיל. וזאת שנית מתגאים בעושרם. ועוד בה שלישיה כי עדיין מתאוים עוד עושר גדול ועינם לא תשבע וכל ג' מדות רעות קרי בחיל עשו ההוא אמר יש לי רב כאלו בכחו עשאו ועוד מתגאה בעושרו יש לי רב אמנם לא רמז במלאת ספקו. וכלפי זה יעקב אע"ה אמר חנני אלהים תלה הכל ברחמיו יתברך אשר חנן אלהים ולא נתגאה בעושר אך אמר וכי יש לי כל הצורך ויפצר בו שתמיד התאוה תאוה ויקח והוי"ו הנה נדרש יקח ויקח על דרך שדרשו רז"ל ויתן לך יתן ויחזור ויתן : יוד (י) כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני. פירש הרב מהר"ר יהונתן דכונת יעקב אבינו ע"ה להשוות ראיתו לראות פני אלהים דאסור להסתכל בקשת ולבנה ובעת נשיאות כפים לכהנים וזה מחמת הקדושה וכן אסור להסתכל בפני רשע מצד סט"א ובזה השוה אותם עכ"ד. ואפשר לישב הדרך

מרפא לשון

לך. כי יש לי כל עכ"ל. יא. כי חנני ה' — ארי רחים עלי. ה"ג ולא גרסי' חס עלי כמ"ש היא"ר ז"ל והכי דייקא כי חס עלי הוא תרג' חמל עלי ואינו נופל אלא על הצלה וישועה ולא על הרוחת עושר שהוא מצד האהבה והחנינה ואין דרך התרג' לשנות מל'

תפסיר הרס״ג

פקאל. אלאולאד אלד'ין רזקהם אללה עבדך : ו) פתקדמתא אלאמתין. ואולאדהם וסגדו : ז) פתקדמת לאה איצ'א. ואולאדהא וסגדו. ובעד ד'לך תקדם. יוסף ורחל וסגדו : ח) פקאל. למא לך גמיע אלעסכר אלד'י פאגיתה. קאל. לאגד חצ'אא ענד סיידי : ט) קאל עשו מוגוד לי אכת'ר מן ד'לך. בק לך יא אכ'י מאלך : י) קאל יעקוב. לא יא סיידי אן וגדת חצ'אא ענדך. אקבל הדייתי מן ידי. פאני קד ראית וגהך. כרויא וגה אלאשראף פארץ' עני : יא) אקבל הדייתי אלתי גבת לך. פאן אללה קד ראפני ומוגוד לי אכתר מן ד'לך. פאלח

נוה שלום

נפל. (ה) חנן, רזקניהם אללה, נתן לי ה' כמו חנונו אותם (שפטים כא כב).

חלק הדקדוק

לות : ז) ואחר נגש. תיבת נגש בתביר בכל התיגאן לא במארכה : ה) אשר פגשתי. הגימל בקמץ כדינו גם לא נמנה בכלל פתחין באתנח עיין במחברת ובמוסרה וכ"כ הרמ"ל דלא כדפוסים

אבן עזרא

אלה שלך הם : חנן. כמו נתן וכמוהו חנוני אתם גם חנן כמו הם : (ח) מי לך. מי לעולם ימצא על אדם. ופי' מי הוא זה ששגרת לו כל המנחה הזה או מי במחשבתך : (י) אל נא. אל יאמר אדוני

מסורת הקריאה

בדגש בדין דחיק : (לג) על כן, בטעם פזר, ונמסר עליו ט' בטעם פזר גדול וסי' א' דין, ב' מחנה דן (שופטים י"ח י"ב) ג' שם המקום (דה"ב כ' כ"ו) ד' על כן חרה (ישעיה ה' כ"ה) ה' על כן לא ידרכו (ש"א ה' ה') ו' על כן אבכה

אבי עזר

בעתו : (ה) [חנן כמו נתן וכו'] כיון דתניכה הוא פעל עומד לא שייך בה מלת את המורה על הפעול. לכן קאמר הרב דכאן הוראתו כמו נתינה שנתן לו מתנת חנם ליתן לו בנים. ומצאנו במקרא יוצא כמו לא תחנם יחנן אותם : (ח) [מי לך. מי לעולם ימצא על אדם וכו'] ולא תוכל לומר דקאי על חשופי עזים ובהמות אשר פגש. כי אינו מדרך הלשון לומר. מלת מי אלא על חי מדבר. או מי במחשבתך אשר תרצה

חומת אנ״ך

הוא של הקב"ה על דרך שפירש הרב מהר"ר יעקב אשכנזי ז"ל במשנת תן לו משלו וכו'. א"כ דעשו גי' שלום כי הוא להפך כמ"ש תמורת מלחמה שלום. והנה שלום הוא יסוד ויש קליפה על הזנות ושמה לר"י כמ"ש הרב עיר וקדיש מהר"ר שמשון מאסטרפולי ז"ל בסוד ותזני על שמך שאותיות הקודמות לאותיות שמך הם לר"י וניטלה לקליפה זו יעקב אע"ה בפ"ד שנים שלא ראה קרי וכן ר"ת יעקב רחל לאה הוא לר"י שלא שלטה בו זהת"ד. והנה עשו שהוא הפך שלום יסוד היה אחוז בקליפה זו ורמוז בר"ת יש לי רב לר"י שהיא הקליפה הנז' וס"ת ביש. ויעקב אע"ה אמר חנני אלהים ובעינם כונתו מהודא ומשבח שהקב"ה קארו אל דהיינו דקאמר חנני אלהים ורחל ולאה שריותא כינהו כמ"ש בסמוך. וכי יש לי כל שהוא יסוד דתקנתי ג"ע דאד"הר וקליפת לר"י לא שלטה בי והיא חלקך ודיבר בקצרה ומשתעי בלשון חכמה אך למראה עינים הדברים

פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי: יא קַח־נָא אֶת־
בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי
אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ
וַיִּקָּח: יב וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה
לְנֶגְדֶּךָ: יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ
כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר
עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ
כָּל־הַצֹּאן: יד יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי
עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל
הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים

תרגום אונקלוס

קְדָמַי אַפֵּי רַבְרְבָיָא וְאִתְרְעִיתָ לִי: יא. קַבֵּיל כְּעַן יָת תִּקְרֻבְתִּי דְּאִתֵּיתִיאַת לָךְ. אֲרֵי רַחֵים עֲלַי יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כוֹלָא. וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְקַבֵּיל: יב. וַאֲמַר נִטּוֹל וְנֵיהָךְ. וְאֵהָךְ לְקִבְלָךְ: יג. וַאֲמַר לֵיהּ. רִבּוֹנִי יָדַע אֲרֵי יַנְקַיָּא רַכִּיכִין. וְעָנָא וְתוֹרֵי מֵינְקְתָא עֲלָי. אִם אַדְחוֹקִנּוּן יוֹמָא חַד. יְמוּתוּן כָּל עָנָא: יד. יִעְבַּר כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם עַבְדֵּיהּ. וַאֲנָא אֲדַבַּר בְּנִיחַ. לְרֶגֶל עֲבִידְתָּא דְּקֳדָמַי וּלְרֶגֶל

תולדות אהרן

וכי יש לי כל. סוטה ה בתרא יז: ויאמר נסעה חגיגה ה ע״א ס

תפסיר הרס״ג

עליה חתי׳ קבלהא: יב) קאל לה. נרחל ונמצ׳י. ואסיר מעך: יג) קאל לה. סיידי יעלם אן אלאולאד רכ׳ק׳, ואלג׳נם ואלבקר מרצ׳עאת ענדי. פאן כדדתהא יומא ואחדא. תמאות כת׳יר מנהא: יד) יתקדם סיידי

נוה שלום

(י) פני אלהים, וגוה אלאשראף נשיאים וחשובים, כמו ויראו בני האלהים וכת״א. ותרצני, פארץ׳ עני, כמו ותרצני בשוא הויו ורפי התיו ודרך בקשה. (יג) רכים, רכ׳ק׳, בצאד מהמלה. (אלרכ׳ץ אללין אלנאעם) ודפקום, פאן כרדתהא ענינו כת״א, ומתו כל הצאן, תמאות אכת׳רהא ע״ל (מא כז). (יד) לרגל המלאכה, לקבל

חלק הדקדוק

והוא טעות: יג) אדני ידע כי הילדיכ רכים. תיבת ידע בפשטא אחת והיא מלרע: יד) ואנ אתנהלה לאטי. האלף

אבן עזרא

כן. וכבר הודעתיך דקדוק הנגיד: כראות פני אלהים. מלאך. ורבי המפרשים או׳ כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם. ואין מלת שרית עם אלהים כמו וישר אבימלך על ישראל כי אין עם כמו על. רק פירושו שר תחשב עם המלאכים ועם אנשי שרים. ושואלים ישאלו מה טעם ויזרחו לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם ושאלתם תהו כי עת זרות השמש בכל מקום ישתנה. והנ׳ בין ירושלים ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי׳ ושמה לוקי״א שעה ושליש שעה וברחב י״ב מעלות. וזה הדבר ברור בלא ספק ופי׳ והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת. וטעם על כן זכר לדבר: (יב) נסעה. יש אומרים שהוא לשון צווי כמו שלח׳ הנער וכן נפלו עלינו: ונלכה. כולנו ושאני אלך לנגדך לא אזוז ממך ויתכן להיותו כמו ונסעה מנהר ההוא נסע כולנו ואני אלך לנגדך: (יג) כי הילדים רכים. כי הגדול שבהם י״ב שנה יש לו וימים מספר. עלות. כמו עלות ינהל. הנה ההרות שעלו עליהם העתודי׳ על כן נקראו עלות. וטעם עלי. עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק: ודפקום ואם דפקום המנהיגי׳ אז ימותו כל הצאן:

רשב״ם

(יא) חנני (ס״א חנגני) חנני:

בעל הטורים

פני אלהים בגימ׳ שר שלך שרמז לו שראה שרו וניצול ממנו: (יב) לנגדך. ב׳ במסו׳ ואלכה לנגדך. שתה עונותינו לנגדך שפטו רלא לילך עם יעקב ואמר יעקב למה תלך עמי ותזכור עונותי שפשעתי נגדך וכשלא אהיה עמך שמא תשכח: (יג) עלות. ה׳ במסו׳ דין ואידך (ש״א ו) פרות עלות ב״פ ובדוד מאחר עלות הביאו ואידך ובחקו ישא עלות ינהל ארז״ל דוד המלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיו מרעין אותן במרעה רך וז״ש כאן עלות ובדוד מאחר עלות הביאו ומה היו עושים כרועה עדרו ירעה:

שפתי חכמים

פני אלהים שאין השוות הראיה סבה לנתינת המנחה ל״פ חשובים וכו׳: ג הודיענו בזה שהוי״ו של ותרצני הוא במקום ועוד סבה שנייה לקבלת המנחה דאל״כ איך נופל ותרצני על ראות פני אלהים: ד פירוש מאחר שלא טרחת בה כמותי ראוי שתקבלנה. פי׳ עד שבאה לידך עד הזמן הזה שבכר באה לידך: ה כמו שמעה שלחה שהשי״ן היא מן היסוד והה״א היא נוספת אף כאן הטו״ן היא מהיסוד והה״א נוסף והוא מבנין הקל ולא מבנין נפעל ולא נו״ן האית״ן הרא״ס. דאי הוה נו״ן האיתן הול״ל ב׳ נוני״ן חד נו״ן מן היסוד וחד נו״ן מן השימוש והיה ראוי לכתוב ננסעה: ו ר״ל דהתרגום נמי מוכיח כך שמתרגם על נסעה טול משמע שהוא ליווי כיון שלא מתרגם נטל אבל נלכה קאי גם על עשו לכך תרגומו ונהך וק״ל: ז כלומר לא שילך הוא לפניו והוא אחריו וק״ל: ח ולמ״ד לרגל הוא במקום כפי רגל ר״ל כפי כח

רש״י

לו ראיית המלאך כדי שיתירא הימנו ויאמר ראה מלאכים ויכול איני יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי ג וכן כל רצון שבמקרא לשון פיום אפיזומנ״ט בלעז (בעזענפטיגונג). כי לא לרצון יהיה לכם (ויקרא כב) הקרבנות באות לפיים ולרצות וכן (משלי י) שפתי לדיק ידעון רצון יודעים לפיים ולרצות: (יא) ברכתי. מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (מ״ב יח) עשו אתי ברכה דסנחריב. וכן (ש״ב ח) לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלעז שלודא״ר (גריססען) אף זו ברכתי מו״ן שלו״ד (מיין גרים): אשר הובאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי ד להגיעה עד שבאה לידך (ב״ר): חנני. נו״ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני״ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שתי נונין והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: (יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו״ן יסוד בתיבה ה ותרגום של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב ו נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון (איכה ב) עולל ויונק. (ישעיה סה) עול ימים (ש״א ו) שתי פרות עלות בלעז אנפיטי״ש (בעקינדערט): ודפקום יום אחד. (ואם ידפקום יום אחד) ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן: ודפקום. כמו קול דודי דופק (שה״ש ה) נוקש בדלת: (יד) יעבר נא אדני. אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ז ואף אם תתרחק: אתנהלה. אתנהל ה״א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת (ישעיה ח) ההולכים לאט. (ש״ב יח) לאט לי לנער. לאטי הלמ״ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת ח עלי להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) וכי יש לי כל. פי׳ שיש לי כל הצריך לי ללכת נגדך שכבר נולד יוסף ויש לי עתה אש ולהבה לשרוף קש שלך:

עד

נחל קדומים

הזה על מתכונתו דיקשה דאעיקרא למה אמר יעקב אע״ה לשון זה וצריך לעשות בו פירוש אחר מהפשט. ותו כיצד ראה פניו. אמנם ידוע דיש הפרש בין ראיה להסתכלות ומאי דאסור היינו להסתכל שהוא יותר מראיה אבל ראיה בעלמא לא אסיר. אמנם ודאי יעקב אבינו ע״ה לא נסתכל בפניו אלא ראיה בעלמא דאסור להסתכל בפני אדם רשע ולכן חש שעשו נקיט בלביה ויחשוב כי זה בזיון לכן התנצל ואמר כי על כן ראיתי פניך ראיה קלה כראות פני אלהי׳ בקשת ולבנה וכיוצא דאין להסתכל אלא לראות ואני מחשיבך הרבה לעשות יקר וכבוד. ולפי האמת הוא כיוין השואה לענין הסתכלות הא כדאיתיה

מרפא לשון

המק׳ שלא לצורך כ״ש שלא כענין. יב. נסעה ונלכה — נטול. כ״ה נוס׳ ספרי תימן וספרי ספרד כמ״ש היא״ר ז״ל ועכשיו הגיהו טול כרש״י ז״ל, ולא מחכמה שבשו הספרים ואדרבה נראה שגיר׳ זו דייקא טפי כי נסעה ונלכה הוא כפל לשון מב׳ פעלים נרדפים ואין צורך להפרידם שיהיה הא׳ צווי והב׳ פועל וכ״ש לפסול אות ה״א שתהיה יותרת ואעפ״י שאינו הסמך דגוש כן דרך לבא הה״א במקום הדגש כמו נקחה אלינו משילו את ארון האלהים. (שמואל א׳ ד׳) נשאה לבבנו וגם לפי הטעם מאחר שעשו מדבר כן ליעקב בל׳ רצוי יאות לו לומר בל׳ נטילת רשות נסעה ונלכה כי שניהם חנו באותו מקום להתראות פנים מעט ולא יאות שיאמר לו בל׳ גזירה סעה ונלכה והיאך

מסורת הקריאה

(ישעיה ט״ז ט׳) ז׳ כי על כן הוא מרפה (ירמיה ל״ח ד׳) ח׳ על כן מלא לב (קהלת ח׳ י״א) על כן קראו (אסתר ט׳ כ״ו):

לג (א) והנה, במונח לא במקף: ועמו, בזקף גדול, ונמסר עליו במס״ג ח׳ בטעם זקף גדול וסי׳ א׳ דין, ב׳ יהוידע (דה״א י״ב כ״ז) ג׳ יוחנן (דה״ב י״ז ט״ו) ד׳ יחיאל [צ״ל יחזיאל] (עזרא ח׳ ה׳) ה׳ יואב (שם ח׳ ט׳) ו׳ שלומית (שם ח׳ י׳) ז׳ זכריה (שם ח׳ י״א) ח עובד צ״ל עזגד (שם ח׳ י״ב): (ה) ויאמר, נמסר עליו ז׳ פסוקים מ מ, ר״ל ז׳ פסוקים דאית בהן ב׳ ויאמר הראשון המ״ם בסגול והשני בפתח וסי׳ נמסר במס״ג איוב א׳ ז׳: אלה לך, מלת לך הלמ״ד בדגש: הנך. מס״ק לית קמץ ופתח, ר״ל לית עוד מלת חנך

עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃
טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־
הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה
אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ טז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם
הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ יז וְיַעֲקֹב
נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ
עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם
סֻכּוֹת׃ ס יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר
שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ
מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃
יט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר
נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר
אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃ כ וַיַּצֶּב־

* שלישי בסת"י

תרגום אונקלוס

יַנְקַיָּא. עַד דְּאֵיתֵי לְוָת רִבּוֹנִי לְשֵׂעִיר: טו. וַאֲמַר עֵשָׂו. אֶשְׁבּוֹק כְּעַן עִמָּךְ. מִן עַמָּא דְּעִמִּי. וַאֲמַר לְמָא דְנָן. אֶשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי: טז. וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו. לְאוֹרְחֵיהּ לְשֵׂעִיר: יז. וְיַעֲקֹב נְטַל לְסֻכּוֹת. וּבְנָא לֵיהּ בֵּיתָא. וְלִבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלָּן. עַל כֵּן. קְרָא שְׁמֵיהּ דְּאַתְרָא סֻכּוֹת: יח. וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים לְקַרְתָּא דִּשְׁכֶם. דִּבְאַרְעָא דִּכְנַעַן. בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן דַּאֲרָם. וּשְׁרָא לָקֳבֵיל קַרְתָּא: יט. וּזְבַן יָת אַחְסָנַת חַקְלָא. דִּפְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ. מִיַּד בְּנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִּשְׁכֶם. בְּמָאָה

תפסיר הרס"ג

עבדה. ואנא אסוקהם רוידא. בסבב אלמלך אלד'י מעי ומן אגל אלאולאד. אלי' אן אגי אלי' סיידי אלי' אלשראה: טו) קאל. פאכ'לף מעך מן אלקום אלד'י מעי. קאל למא ד'א וגדת כל הד'א אלחצ'א ענד סיידי: טז) פרגע עשו פי ד'לך אליום. אלי' טריקה אלי' אלשראה: יז) ויעקוב רחל אלי' סכות. פבנא לה ביתא. וצנע למאשיתה ערישא. לד'לך סמי ד'לך אלמוצ'ע סכות: יח) פדכ'ל יעקוב סאלמא אלי' קריה' נאבלס. אלתי פי בלד כנעאן. פי מגיה מן פדן ארם. ונזל קבאלה' אלקריה: יט) פאבתאע חדיקה' אלצ'יעה. אלד'י צרב ת'ם כ'באה. מן יד בני חמור אבו שכם. במאיה'

תו"א עד אשר אבא. שם כה: ויעקב נסע. מגילה יז ע"א כה: ויבא יעקב. שבת לג: ויחן את פני. שם: במאה קשיטה. ראש השנה כו:

בעל הטורים

(יד) שעירה. ג' במס' אל אדני שעירה וישב עשו לדרכו שעירה ועד ההר החלק העולה שעירה שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבא אל אדוני שעירה ס"ת אליה. אבא עולה ד' רמז לאחר ד' גליות יבא אליה לפני בא יום ה' הגדול והנורא ואז

רשב"ם

(יד) עד אשר אבא אל אדוני שעירה. הרחיב לו את הדרך: (יח) ויבא יעקב שלם. אל עיר ששמה שלם. כמו ותבאנה בית לחם. המפרש שלם בתורתו שלם בממונו טועה הוא לפי הפשט שאין דרך המקרא לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט דורון שנתן לעשו הוצרך לכתוב כן: עיר שכם. עירו של שכם כמו כי תשבון עיר סיחון מלך האמרי היא כדכתיב וירא אותה שכם בן חמור החוי: (יט) קשיטה. מין מטבע

רש"י

יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות ואמר עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך (ב"ר) ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ומ"א יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו ט שאיני צריך לה: אמצא חן בעיני אדני. ולא תשלם לי עתה שום גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. (ב"ר) עשו לבדו וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד י והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנאמר (ש"א ל) כי אם ד' מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים: (יז) ויבן לו בית. (מגילה יז) שהה שם י"ח חדש כ קיץ וחורף וקיץ. סוכות קיץ. בית חורף. סוכות קיץ: (יח) שלם. שלם בגופו ל שנתרפא מצלעתו (שבת לג) שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו (רות א) עד בואנה בית לחם: בבואו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: ויחן את פני העיר. ערב שבת היה. בשאלתות דרב אחאי. בר"י: (יט) קשיטה. מאה אמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה. (ותרגמו

תורפן

שפתי חכמים

הליכת רגלי לא כפי לורך הרגל להיות רגל: ט דק"ל דפסוק ויאמר למה זה אמלא חן משמע שלא רלה למלוא חן והוא שלח לו מנחה גדולה כדי למלוא חן בעיניו ועז"פ למה זה תעשה וכו'. ואמלא חן בעיניך מאמר בפ"ע הוא: י וא"ת והלא אע"ג דכתיב עשו לחוד בקרא אנשיו נמי במשמע כדכתיב בסמוך ויעקב נסע סוכותה ה"ה נמי נשיו ובניו ועבדיו אלא שנקט העיקר ה"ה ה"נ. וי"ל מפני שאמר עשו אליגה נא וגו' ונטעה לומר שנשארו גבי יעקב מש"ה הי"ל לכתוב בהדיא שהלכו עמו רא"ס. ועוד י"ל כיון שכתוב מתחלה וירא והנה עשו בא וד' איש עמו א"כ הוא טפל אללם כיון שהזכירם א"כ גבי וישב עשו הי"ל ג"כ להזכירם עמו מטעם זה מאח"כ ביעקב וק"ל: כ והקשה רא"ס ולא ידעתי למה הביא רש"י ז"ל זה המדרש והלא הבית והסוכות שניהן היו בזמן אחד הבית לעלמו והסוכות לבהמות כלכתיב בקרא ורש"י בפירוש כתב ואני לא באתי לפרשו אלא לפי פשוטו כו' ע"כ ומהרש"ל פי' לפי שכתוב בקרא ב"פ סוכות ופעם אחת בית ר"ל סוכות קיץ בית חורף וכו' (קל"מ) הביא זה המדרש כדי לכוין מספר הכ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם כמ"ש בפ' וישב על פסוק ויתאבל על בנו: ל מהרש"ל מדכתיב שלם סתם משמע

נוה שלום

אלמלך בכסר אלמים, שם כולל לצאן ובקר וכסף וכלים וכל קניני האדם, וכן תרגם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. (יז) סכות. עריש‍א (אלעריש או אלערש, כ'ימה מן כשב ות'מאש יסתט'ל בהא. (יט) ויקן פאבתאע קנה, (אבתאע אלשי שראה) וכן תרגם או קנה מיד עמיתך, חלקת. חדיקה (אלבסתאן יסתדיר בה.

אבן עזרא

(יד) אתנהלה. כמו אתנהל עמם: לאטי. היו"ד נוסף או יהי לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה בעבור המקנה שהוא מלאכתי. והקרוב אלי כי פי המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו. גם הממון יקרא כך. כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח. ויהיה לרגלי כמו ויברך ה' אותך לרגלי. ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם: (טו) וטעם למה זה. אין לי צורך: (יח) ויבא יעקב שלם. שם התאר. והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה: (יט) חלקת השדה. חלק בשדה והזכיר זה הכ' להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל. מי שיש לו בה

אבי עזר

לשלוח אותו. ושייך שפיר מלת לך: (יד) [אתנהלה. כמו אתנהל עמם] לפי שתיבת אתנהל מבנין התפקד צודד במועדיו. לכן מפרש הרב עמם: (כ) ע' לקמן שכתב

נחל קדומים

שלא יסתכל באיסור. והא כדאיתיה שלא יהנה מהקדושה ודוק: יז (יא) ויבן לו בית וגו'. יש לדקדק תיבת לו יתר. ועוד שאינו צודק כל כך שהבית לו ולנשיו ובניו ובעצם אינו לו לבד הגם כי הוא העיקר והכל כל יעקב. ותו על כן קרא שם המקום סוכות הול"ל קרא שם המקום בית יעקב שהוא העיקר. ועוד דסוכות זה מלא אך ולמקנהו עשה סכת חסר. ואפשר לומר דידוע דכל קניני העה"ז הבל המה וחסידים הראשונים כל עצמם ודעתם ומגמתם שבתם וקימתם לעוה"ב ושם היו בונים בית ע"י תורתם ומצותם ודבקותם. ועניני העה"ז היו להם עראי כאהל רועי. והיותר מופלגים בדבקותו יתברך ובתורתו ובמצותיו עוד יוסיפו למעט מאד בעניני הגוף עראי דעראי. הנה כי כן יעקב בחיר שבאבות כל חשקו בבית העוה"ב הקיים. וז"ש ויבן לו דייקא לעצמו כי העושר

מרפא לשון

הנה יעקב לבדו שיצטרך לומר לו שיסע. והנה כשלא רצה יעקב בדבר זה חזר לומר אציגה נא עמך בל' נטילת רשות ג"כ כמו נסעה ונלכה וכן תרג' הגאון ז"ל (קאל לה נרחל ונמצי) שהוא כמו נטול ונהך. ועיקר. יד. לרגל המלאכה — לרגל עבידתא. ה"ב לרגל קרא ותרג' וגם המלאכה תרג' עבידתא, וגיר' משובשת נזדמנה להיא"ר ז"ל. יט. במאה קשיטה — במאה חורפן, כבר נת"ל בפ' וירא (כ"א כ"ח) שמלת קשיטה בל' יון מורה על הכבש וכן פי' חורפן כבשים קטנים וכן דרך אנשי המקנה לישא וליתן

מסורת הקריאה

החי"ת בקמץ והנו"ן בפתח דכל שארא הנן החי"ת והנו"ן בקמץ, והוא שב איש: (ה) פגשתי, הגימ"ל בקמץ בכמה ספרים כ"י מדויקים ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ת ודלא כהגהת המדפיס, מ"ש: (י) כי על כן, כי במונח לא במקף: (יא) הבאת לך, הלמ"ד בקמץ בזקף, עיין לעיל ג' י"א: חנני, נו"ן הראשון דגוש: (יג) הילדים, כל הילדים שבמקרא הה"א בלא מתג והיו"ד רפה והשוא שתחת היו"ד הוא שוא נח: עלות, העי"ן בקמץ. ונמסר עליו ה' קמץ, ור"ל דשארא העי"ן בח"פ, וסי' נמסר במס"ג: ומתו, הוי"ו בקמץ, ונמסר עליו ח' בקמץ, ור"ל ח' פעמים כתיב הוי"ו בקמץ כשהם בהפסק וזולתם הוי"ו במלאפום שהוא במקום שוא, וסי' א' דין, ב' הברד (שמות ט' י"ט)

שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי לד א וַתֵּצֵא דִינָה
בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב
לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃ ב וַיַּרְא אֹתָהּ
שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ
וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃
ג וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב
וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ* וַיְדַבֵּר עַל־לֵב
הַנַּעֲרָ*׃ ד וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר
אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה
הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ ה וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי
טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־
מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־

*הנערה קרי *הנערה קרי

תפסיר הרס״ג

נעגה: כ) ת׳ם בנא מד׳בחא. ודעא אמאמה. באסם אלטאיק אלאה אסראיל: א) פכ׳רגת דינה בנת לאה. אלתי ולדתהא ליעקוב. לתנצ׳ר בבנאת אהל אלבלד: ב) פראהא שכם אבן חמור. אלחוי שריף אלבלד. פאכ׳ד׳הא. וצ׳אגעהא ואתאהא: ג) פתעלקת נפסה בהא. ואחבהא ודאראהא: ד) פקאל לחמור אביה. כ׳ד׳ לי הד׳ה אלגאריה זוגה: ה) ת׳ם סמע יעקוב. אנה קד נגס דינה אבנתה. וכאן בניה מע

נוה שלם

חאיט), קשיטה, נעגה, כבשות וכת״א, וכתב א״א ז״ל בפירושו לת״א שמלת קשיטה בלשון יון מורה על הכבש. (כ) ויקרא לו, ודעא אמאמה, נתפלל לפניו כלומר לפני המזבח בשם האל אלהי ישראל, ותיבת לו במקום לפניו כמו שחת לו, ותרגם יונתן שרפים עומדים ממעל לו, קדמוהי.
לד (ב) וישכב אתה, וצ׳אגעהא, ויענה... ואתאהא, שני לשונות אלו בערבי מכנויי המשגל, והגאון מיחד כנוי אחרון לשכיבה הבאה במקרא בלשון עינוי או טומאה. (ג) וידבר, ודאראהא, דברי רצוי ופיוסין

חלק הדקדוק

מועמד בגעיא והנו״ן בקמץ וכ״ה בקצת דפוסים: ג) וידבר על לב הנערה, תרגום שלנו ומלי על לבה ולא ומליל,

אבן עזרא

חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא: (כ) ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל. כי פירושו שקרא אל. אל השם. והנכון שכן הוא שם המזבח. וכן מזבח משה קרא שמו ה׳ נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא. וכן בשוב השכינה אל ירושלים תהי נקראת ה׳ שמה וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם אל אלהי ישראל. והטעם שהוא חזק ותקיף: אלהי ישראל. שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות. ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות כי דינה לא היתה בת שבע שנים גם שמעון ולוי קטנים היו: (א) ותצא דינה. מעצמה. (ב) ויענה כדרכה בעבור היותה בתול׳: (ג) וידבר על לב. שדבר לה דברים רכים וניחומים: (ה) כי טמא.

תרגום אונקלוס

חוּרְפַן: כ. וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא. וּפְלַח עֲלוֹהִי. קֳדָם אֵל אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל: א. וּנְפַקַת דִּינָה בַּת לֵאָה. דִּילֵידַת לְיַעֲקֹב. לְמִחְזֵי בִּבְנָת אַרְעָא: ב. וַחֲזָא יָתַהּ. שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר. חִוָּאָה רַבָּא דְּאַרְעָא. וּדְבַר יָתַהּ. וּשְׁכֵיב יָתַהּ וְעַנְּיַהּ: ג. וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ. בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב. וּרְחֵים יָת עוּלֵימְתָּא. וּמַלֵּיל עַל לִבַּהּ דְּעוּלֵימְתָּא: ד. וַאֲמַר שְׁכֶם. לַחֲמוֹר אֲבוּהִי לְמֵימַר. סַב לִי. יָת עוּלֵימְתָּא הָדָא לְאִתּוּ: ה. וְיַעֲקֹב שְׁמַע. אֲרֵי סַאֵיב יָת דִּינָא בְּרַתֵּיהּ. וּבְנוֹהִי. הֲווֹ עִם גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא. וּשְׁתֵיק יַעֲקֹב עַד מֵיתֵיהוֹן: ו. וּנְפַק. חֲמוֹר

תו״א ויקרא לו אל אלהי ישראל. מגילה יח: וירא אותה שכם בן חמור כו׳ נג סנהדרין ע הוריות י:

רשב״ם

ששמה כן: (כ) אל אלהי ישראל. שהצילני מלבן ומעשו וכמו שקורים שם אדם אליעזר עמנואל כמו כן נקרא המזבח כך וכמו שפירשתי פשוטה: (א) ותצא דינה כי חוץ לעיר נטה אהלו ויצאה משם ונכנסה לעיר: (ב) נשיא הארץ. והמפרש שכם שם העיר טועה הוא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר ירושלים אלא העיר נזכרת אחרי השם ואפילו אם זאת היא שכם שמא לזכרון גבורת בני יעקב שמו את שמה שכם כדכתיב בלוז שנקרא בית אל וכדכתיב ויקרא ללשם דן על שם דן אביהם לזכרון גבורתם שהרגו אנשי העיר. וכדכתיב

בעל הטורים

ועלו מושיעים לשפוט את הר עשו: (א) בבנות. סופו כמס בבנות הארץ בבנות אחיך אשר גבי שמשון. לומר בשביל שלא רצה ליתן לאחיו בתו כדאי׳ במדרש שהטמינה בתיבה מפגע נענש שילאה לראות בבנות הארץ ובעלה שכם:

שפתי חכמים

בכל שלמותיו ומה כתיב בענין זה למעלה שהי״ל מקנה ולמטה ויקן את חלקת השדה משמע שהי״ל ממון ושלם בתורתו מדכתיב בקרא בגופו מפדן ארם למ״ל אלא לומר לך שאפילו בגופו מפדן ארם שכולם עמי הארץ אף על פי כן לא שכח תלמודו: מ כאלו אמר ויקרא אלהי ישראל ליעקב אל והכא פירושו הקדוש ברוך הוא אל בעליונים ויעקב אל בתחתונים רצונו לומר וכיון שהשכינה שרויה בשבילו על הארץ א״כ הוא דומה כאלו הוא בעצמו אל:

רש״י

חורפן טובים הרופים בכל מקום עובר לסוחר): (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב״ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב״ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה (שמות יז) ויקרא שמו ה׳ נסי לא שהמזבח קרוי ה׳ אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב״ה ה׳ הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב״ה קראו ליעקב אל (מגילה יח) מ ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים. ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: (א) בת לאה. ולא בת יעקב אלא ע״ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה (ב״ר) שנאמר ותצא לאה לקראתו. (ועליה משלו המשל כאמה כבתה): (ב) וישכב אתה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה (יומא עז): (ג) על לב הנערה. דברים המתיישבין על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשאך

מעשה שכם ועונשם

(א) ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב וגו׳. המאמר הזה הוא מחוסר הבנה וכי היתה שם דינה אחרת בת אשה זולתה. או ילדה לאה זולתי ליעקב. גם מאמר ויקח אותה וישכב אותה ויענה. הלא המה דברי מותר והכל בכלל ויענה. אך הכתוב מדבר בשבח הנערה שלא היתה בלבה מחשבה פוסלת ביציאה. ושלא יצאת ממחילת אביה ואמה לבקש דבר רע. אלא שיצאה סתם ונזדמנה לה זאת התלאה. וזו היא כונת הכתוב ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב. כי ביציאה זו לא יצאה ממחילת לאה ויעקב. והעד מוכיח באומרו ויקח אותה וישכב אותה ויענה. לומר שלא היה לה לרצון לא בתחילה ולא בסוף

נחל קדומים

המדומה לא יתיחס לו כי לא במותו יקחנו ולכן ויבן לו בית עיקרי וקיים. ולמקנהו כלומר כל קנינו עשה סכת חסר עראי דעראי. על כן קרא שם המקום סוכות להודיע כי כל ענייני העה״ז עראי. ומי שהוא מבחוץ תכף לא יוכל לעשותם עראי דעראי כמותו על כן קרא שם המקום סובות מלא למען ידעו כי העולם הזה עראי. ואחר שכבר זכה לבחינה זו ולהודיעה לרבים כתיב ויבא יעקב שלם כי קנה שלימות השלימות. וקצת מזה פירשו הראשונים ז״ל: א (יב) ותצא דינה בת לאה אשר ס״ת גימ׳ ס״מ לי׳ כי הם

מרפא לשון

בצאן ובפרט בולדותיהן. לד. ג. וידבר על לב הנערה — ומלי. ה״ג ודכוותה בהפטרת נחמו דברו על לב ירושלם ת״י מלו על לבה דירושלים וכ״ה במסו׳ התרגום ומלי ב׳ ויסגור בשר תחתנה. ודין. והיא״ר כ׳ שלא ידע טעם גיר׳ זו כי הוקשה לו תרג׳ וידבר על לבם דפ׳ ויחי יעוש״ך והרשד״ל ז״ל בהגהתו על מסורת התרג׳ בפ׳ ויסגור בשר העלה בסוף דבריו וז״ל ויהי מה זכינו לדין שתרג׳ וידבר על לב הנערה ומלי כמ״ש היו בקיאים בל׳ ארמית ולולא מסורת התרג׳ היתה הנוס׳ הנכונה אובדא מן העולם עכ״ל בדפוס סבטיונא וגיר׳ שאר ספרים ומליל אינה אלא תיקון שתיקנו חכמי אירופה שלא ידעו. ואני הסופר אומר עוד שלולא החריש רש״י ז״ל מזה התרג׳ ולא כתב שתרג׳ ומליל היתה נוס׳ זו משתבחת מפי אנשי תימן אבל מי שיש לו עינים פקוחות ולב מבין יראה

חומת אנ״ך

כפשטן והיתה הפליר״ה לקחת המנחה: ו ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה וכו׳. לכאורה יפלא ענין זה אך בטרם כל נודין ונדון הא דכתיב וישכב אותה ויענה ורש״י ז״ל בפירושו פירש ויענה שלא

מסורת הקריאה

ג׳ ולא ישאו עון (שם כ״ח מ״ג) ד׳ הקדש (במדבר ד׳ ט״ו) ה׳ כבלע (שם כ׳) ו׳ באבנים (דברים י״ז ה׳) ד׳ באבנים (שב כ״ב כ״ד) ח׳ אחד (עמוס ו׳ ט׳): (יד) אתנהלה, הנו״ן בפתח: לפני, הנו״ן בפתח: הילדים, עיין פסוק י״ג: (טו) נא, הנו״ן דגוש: עמד, עיין לעיל כ״א כ״ב: זה, הזי״ן דגוש: (טז) וישב, הנגינה ביו״ד: (יז) שם, השי״ן בצירי ובמקף ועיין לעיל ט״ז ט״ו: (יט) קשיטה, בשי״ן שמאלי: (כ) ויצב, הצד״י בסגול לפי שהוא במקף:

בָּאם׃ ו וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־
יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ
מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ
הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי־נְבָלָה
עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־
יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃ ח וַיְדַבֵּר חֲמוֹר
אִתָּם לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ
בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃
ט וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־
לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם׃ י וְאִתָּנוּ
תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ
וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ יא וַיֹּאמֶר שְׁכֶם
אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן
בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃
יב הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי דִשְׁכֶם לְוָת יַעֲקֹב. לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ: ז. וּבְנֵי יַעֲקֹב. עָלוּ מִן חַקְלָא כַּד שְׁמַעוּ. וְאִתְנְסִיסוּ גּוּבְרַיָּא. וּתְקֵיף לְהוֹן לַחֲדָא. אֲרֵי קְלָנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל. לְמִשְׁכַּב יָת בַּת יַעֲקֹב. וְכֵן לָא כָשַׁר דְּיִתְעֲבֵיד: ח. וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימַר. שְׁכֶם בְּרִי. אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן. הַבוּ כְעַן יָתַהּ. לֵיהּ לְאִתּוּ: ט. וְאִתְחַתְּנוּ בַנָא. בְּנָתְכוֹן תִּתְּנוּן לַנָא. וְיָת בְּנָתַנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן: י. וְעִמַּנָא תִּתְּבוּן. וְאַרְעָא תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן. תִּיבוּ וַעֲבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָא (נ"י סְחוֹרָה). וְאַחְסִינוּ בַהּ: יא. וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא וּלְאַחָהָא. אֶשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וּדְתֵימְרוּן לִי אֶתֵּין: יב. אַסְגוּ עָלַי לַחֲדָא מוֹהֲרִין וּמַתְּנָן.

תולדות אהרן

עי' נבלה עשה בפרשת טו סנהדרין מד:

בעל הטורים

(יב) הרבו. ב' במסו' הכא ואידך בגלגל הרבו לפשוע אע"פ שהרבה במוהר כמו שהרבו בגלגל דהיינו בע"א הרבו גם אלו לפשוע שהתנו עמם שלא לעבוד ע"א:

רשב"ם

ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך: (ז) ובני יעקב באו מן השדה. ובתוך כך יצא חמור לדבר אל יעקב ומצאם וידבר אתם וגו' בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם. בבני יעקב תלו החיתונים לכבודם לתת ולקחת. אבל כשספרו את הדבר לאנשי עירם אמרו למפרע לכבוד בני העיר שהם יהיו הלוקחים והנותנים כדי לפתותם שישמעו אליהם להמול: (י) וסחרוה. החי"ת גורמת הקמ"ץ וכן מן גאל יגאלני מן שחט שחטוהו מן שאל וישאלוני משפטי צדק. מן בחר

רש"י

ותקנה העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות נ ע"י המבול (ב"ר): (ח) חשקה. חפצה: (יב) מהר. כתובה

שפתי חכמים

נ והעובר יהא נדון במיתה כך קבלו עליהם אף שלא מן הדין כדפי' לעיל בפ' חיי שרה וכן דייק הלשון היו גודרין וכו' עשו הגדר לא שהוא לווי מפי השם ודוק. וא"ת הא פנויה אינה בכלל עריות. י"ל כיון שגזל אותה ובא עליה הוה כמו ערוה וחייב עליה הריגה רא"ם. (נח"י) הקשה ע"ז התירוץ ואמר דהפנויות לא נאסרו לבני נח רק ע"י גדר וסייג ומה שנתחייב שכם מיתה היינו משום גזל אליבא דהרמב"ם או משום שאר מעשיו הרעים אליבא דהרמב"ן והא דהרב לא הזכיר א' מאלו הב' טעמים לפי שהר"ב לא ביקש למצוא טעם לחיוב מיתתו אלא לפרש לשכב

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) כי נבלה עשה בישראל לשכב. אפי' עם בת הדיוט כל שכן עם בת יעקב שהוא אדם חשוב:

(ז) ובני יעקב באו מן השדה וגו' וכן לא יעשה. הכתוב מספר שבחן של בני יעקב שלא חרה להם בשביל שפגע בכבודם שרוצה לישא את בת יעקב ולהתחתן עמהם רק מפני הנבלה שעשה בישראל. ואף שקודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק ובא אליה ונמצא שלא היה החטא רק מה שאנס אותה ערל ופגע בכבוד יעקב ובניו. מכל מקום עיקר כונתם הי' רק בשביל שלא יעשה כן בישראל. לעתיד. כשיתן הקב"ה התורה. כי גם קודם מ"ת שמרו יעקב ובניו התורה:

מעשה שכם ועונשם

בסוף לא כמו שיקרה בקלת האנוסות שתחלתן באונס וסופן ברצון. וזה כוונת הכתוב הגם ויקח אותה וישכב אותה בכל זאת. ויענה. היה לה זאת לעינוי (ע"י):

ויענו

תפסיר הרס"ג

מאשיתה פי אלצחרא. פאמסך אלי' מגיהם: ו) פכ'רג. חמור אבי שכם אלי' יעקוב. ליכלמה בד'לך: ז)ובני יעקוב. גאו מן אלצחרא כמא סמעו. פאג'תם אלקום. ואשתד עליהם גדא. לאנה צנע כ'סאסה פי אל אסראיל. אד' צ'אגע אבנתה. וכד'אך לא יצנע: ח)פכלמהם חמור קאילא. אן שכם אבני. שעפת נפסה באבנתכם. אעטוהא לה זוגה: ט) וצאהרונא. אעטונא בנאתכם. וכ'דו בנאתנא: י) וקימו מענא. הוד'א אלבלד בין ידיכם. אגלסו ואתגרו פיה. וחוזוה: יא)קאל שכם איצ'א לאביהא ואכ'ותהא. אגד חצ'אא ענדכם. וכל מא תקולו לי אעטיכם: יב) כת'רו עליי גדא מן אלמהר

נוה שלום

וכן תרגם דברו על לב ירושלים וכל דבור שאצל לב. (יב) מהר, מן אלמהר, כסף ובגדים וכיוצא שנותן האיש לאשתו לפני הנישואין נקרא בערבי מְהר בפתח

חלק הדקדוק

דקשיא ליה לאונקלוס תיבת וידבר שהוא לשון קשה וזה היפך המכוון שלפייסה היה צריך לכן תרגם אחר כוונת הענין ומלי לומר שמילא על לבה בשלמות דבר פיוס וריצוי, וכן מפרש דברו על לב ירושלם דמתרגמינן מלו תנחומין ולא מתרגמינן מלילו ודו"ק: קח לי את הילדה הזאת לאשה, הדלת של תיבת הילדה בדגש בכל התיגאן: ד) וכן לא יעשה, ת"א

אבי עזר

הרב שיעקב קרא אל המזבח אלהי ישראל וכו'. ונעלם מן הרב מאמר ר' אלעזר

מסורת הקריאה

לד (ב) נשיא, נמסר עליו ו' רפין, ר"ל הגו"ן בשוא הנקרא רפי, ועיין לעיל כ"ג ו': (ה) טמא, הטי"ת בחירק ונמסר עליו ט' ומנוים במס"ג, ושארא הטי"ת בקמץ: (ז) באו, מלעיל בבי"ת:

מרפא לשון

דברי הרשד"ל אלה ולבבו יבין דבר לאשורו לכל חלופי נוס' הצרפתים ולא יסור מכל נוס' ספרי תימן וספרד ימין ושמאל ודי בהערה זו. ומה שנ"ל בטעם התרג' הזה ומלי אף שאינו רחוק שיהיה כמו ומליל שכן דרך לבא דגש במקום חסרון הלמד כתרג' וסכת על הארן. ותטל. וכל המלה שהיא מל' מלולא וכ"ש שמצינו בקלף ישן דכותה רבים מ"מ אולי הוא מפני של' וידבר בכאן אינו ל' פועל של דברים שכן לא פירש הכ' מה דיבר ודומה ללשון קריאה שאינו לצורך תשובה כמו מקרא קדש, קריאי עדה שתרג' בלשון עירוע כמשי"ת בפ' בא בס"ד ומה שלא תרגם בפ' ויחי וידבר על לבם ומלי הוא לפי שהוא לשון פועל של דברים ודאי שהרי אמר וינחם אותם ועליה קאי וידבר על לבם דהיי' ניחומי' אלו שזכר כגון התחת אלהים אני וכו' ולכך הוצרך התרג' לומר ומליל תנחומין. והכא שתרג' ומלי הוא במקום מה שצריך לומר ומליל פיוסין או פתגמי שדולין וכיוצא לפי הנאות לענין ופי' ומלי הוא ל' מלוי כתרגום ויסגור בשר ויפול ל' זה על הפתוי לפי שענינו כמו הסוללה שתרג' מליתא כמו ש"נ' בירמיה הנה הסוללות באו העיר ללכדה ות"י הא מליתא עלו על קרתא למכבשה וזה לפי שהמפתה את הלב הוא כבונה סוללה על עיר בצורה כדי לכבשה וכן הוא פי' התרג' ומלי על לבה דעולימתא שמלא סוללה על לבה ופתה אותה להנשא לו ועד"ז יש לפרש תרג' יונתן ע"פ דברו על לב ירושלם וקראו אליה שתרג' מלו ולא מלילו לפי שאין דברו זה פועל של דבורו ממש שהרי אמר אח"כ וקראו אליה ותרג' ואתנבו עלה והיל"ל

חומת אנ"ך

כדרכה והכי אתמר בי מדרשא הלא היא גרבת. אמנם בש"ס ביומא דף ע"ז אמרו שעינה מביאות אחרות ופירש"י שנתאוית והוא מנע ולכאורה הדבר קשה כמ"ש מהרימ"ט ז"ל בחידושי קדושין על דף כ"ב דא"כ עשיתו לשכם פרוש ולדינה פרוצה ומי שם פה לומר פרוש שכמ"י ואוקמה אדינ"ה בעיר פרוצ"ה. והנה רש"י ז"ל שם כתב דשמע די"ת שלא כדרכה ודחה פירוש זה דא"כ גם אם תענה את בנותי כימא הכי ועוד מביאות אחרות בביאו' אחרות מיבעי ליה. ומהרימ"ט ז"ל שם כתב והיותר נכון שהכונה שבא עליה ביאות אחרו' וזה עינוי כמ"ש ואז ברגלים חוטא לשמש בלא דעתה. וכונת הרב מהרימ"ט ז"ל פשוטה לפניה דהגם דרש"י דקדק דהול"ל בביאות מ"מ היותר נכון לפרש בביאות ולאו דוקא וזה יותר נכון מפירש"י דקשה דא"כ עשיתו לשכם פרוש ולדינה פרוצה. ויש מי שהקשה על רש"י ז"ל דכתב ויש מפרשים שלא כדרכה והוא בב"ר ואמאי תלאו בי"מ. ואו שהוא דחה פירוש זה והוא ז"ל כתבו בפירוש החומש. ולק"מ דכונת רש"י ז"ל דיש מפרשים כסוגיין הכי

כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־
הַנַּעֲרָ* לְאִשָּׁה׃ יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב
אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה
וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃
יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת
הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ
אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃
טו אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ
כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ טז וְנָתַנּוּ
אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם
נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעָם
אֶחָד׃ יז וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ
לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃
יח וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר

*הנערה קרי

תרגום אונקלוס

וְאֶתֵּין. כְּמָא דְתֵימְרוּן לִי. וְהַבוּ לִי יָת עוּלֵימְתָא לְאִתּוּ: יג. וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב. יָת שְׁכֶם וְיָת חֲמוֹר אֲבוּהִי. בְּחָכְמָא וּמַלִּילוּ. דְסַאֵיב. יָת דִּינָא אֲחָתְהוֹן: יד. וַאֲמַרוּ לְהוֹן. לָא נִכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין. לְמִתַּן יָת אֲחָתַנָא. לִגְבַר דְּלֵיהּ עָרְלָה. אֲרֵי חִסְדָּא הִיא לַנָא: טו. בְּרַם בְּדָא נִטְפַּס לְכוֹן. אִם תְּהוֹן כְּוָתַנָא. לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא: טז. וְנִתֵּין יָת בְּנָתַנָא לְכוֹן. וְיָת בְּנָתְכוֹן נִסַּב לַנָא. וְנִתֵּיב עִמְּכוֹן. וּנְהֵי לְעַמָּא חַד: יז. וְאִם לָא תְקַבְּלוּן. מִנַּנָא לְמִגְזַר. וְנִדְבַּר יָת בְּרַתַּנָא וְנֵיזֵיל: יח. וּשְׁפַרוּ פִתְגָמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר.

תפסיר הרס"ג

ואלעטא. ואעטיכם כמא תקולו לי. ואעטוני הד'ה אלגאריה זוגה: יג) פאגאבוהם בני יעקוב. במכר קאילין. כמא נגס דינה אכ'תהם: יד) וקאלו להם. לא נטיק אן נצנע הד'א אלאמר. אן נעטי אכ'תנא. לרגל לה קלפה. לאנה עאר עלינא: טו) לכן בכ'לה נטאבקכם. אן תכונו מת'לנא. ואכ'תתן מנכם כל ד'כר: טז) ואעטינאכם בנאתנא. ותזווגנא בנאתכם. ואקמנא מעכם. וצרנא אמה ואחדה: יז) ואן לם תקבלון מנא ותכ'תתנון. אכ'ד'נא אבנתנא ומצ'ינא: יח) פחסן כלאמהם ענד

נוה שלם

אלמים. (יג) אשר טמא, כמא נגס וכו' בשביל שטמא וכו' הוכרחו לדבר אליהם במרמה. (טו) בזאת, בכ'לה בדבר זה. נאות לכם, נטאבקכם, נסכים ונשלים

חלק הדקדוק

דיתעביד: טו) אך בזאת נאות לכם. תרגום ניטפס. תרגום אם יפתוך חטאים אל תבא לא תטפיס. (הערוך): יח) וייטבו דבריהם. העמדת היו"ד הנוספת בגעיא להורות על היו"ד פא הפעל

אבן עזרא

שכם: (יד) חרפה. לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל וטעם וידברו. אשר טמא וידברו את שכם אשר טמא אחותם כי מצאנו דברו לשלום כמו דבר לו. או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא. אשר לו ערלה ערלת בשר. וטעמו דבר שיכבד. וכן ערל שפתים כי ערלה אזנם. בעבור הנוסף. והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים ובהמולו הנה הוא חסר. הדבר הפוך. והנה הבהמות יוכיחו ואם אמרו למה נחתך דבר בראו השם גם הטבור יוכיח: (יז) את בתנו. בעבור היותה קטנה והם

אבי עזר

במגילה פ"ב ויקרא לו יעקב מבעי ליה וכו': (יד) [וטעם וידברו אשר טמא וכו'] על שלש דברים מתמיה הרב ויענו וידברו ויאמרו והיא כפלאת בחוק הל'. ע"כ מתרץ הרב וידברו קאי על שכם לבדו. שהגדילו מעשה שכם. להגדיל רעתו. כדי שיתרצו לעשות רצון בני יעקב. אולם מטעם הנגינה קשה לפרש כן. כיון שמלת וידברו מוטעם במפסיק גדול שבגדולים. ויותר נראה פירוש השני שכתב הרב שתיבת אשר טמא הוא

רשב"ם

בחרוהו. מן פעל יפעליהו: (טז) ונתנו. דגש. כמו ונתננו פירוש ניתן. וכן מצרים נתנו יד. כמו נתננו:

שפתי חכמים

את בת יעקב וכן לא יעשה אפי' בפנויה והוקשה לו קושיית הרא"ם וע"ז תי' שהאומות גדרו וכו' וע"ש בארוכות: ם ר"ל אל תפרשנו מל' נוי או נוה ודירה דא"כ ק' אך בזאת יאותו לנו יגאו לנו מבע"ל שהוא לשון נוי: ע פי' מבנין נפעל ואינו לשון לפעול מגזרת שוב מול דא"כ היה ראוי להיות הלמ"ד בקמ"ץ ומ"ם במלאפו"ם ואם פרשו נמול לנמול או למול בקמ"ץ ואולם מבע"ל:

רש"י

(ב"ר): (יג) במרמה. בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם (ב"ר): (יד) חרפה הוא. שמן פסול הוא אצלנו הבא לחרף חבירו הוא אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה ם לכם לשון (מ"ב יב) ויאותו (הכהנים ביהוידע): להמול. להיות נמול ע איננו לשון לפעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שניה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן ונתננו: ואת בנותיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתינו ואת בנותיכם נקח לנו ככל אשר נהפוך. וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו

מעשה שכם ועונשם

(יג) ויענו בני יעקב את שכם וגו' במרמה וידברו וגו' ויאמרו אליהם. קשה. א) מהו המרמה. ב) בתחלה וידברו. שהוא לשון קשה. ואח"כ ויאמרו שהוא לשון רכה. ונראה כי אם היו בני יעקב מתרצים להם תיכף כשתבעו את דינה לתתה לשכם בתנאי שימולו כולם שאז יאותו להם. היו אנשי שכם מרגישים דודאי במרמה יעצו להם כך. ע"כ עשו הם במרמה ודברו בתחלה בכעס על הנבלה הזאת שעשו. וזהו וידברו. שהוא לשון קשה. על אשר טמא את דינה אחותם. ולאחר הקטטה נתרצו להם ואמרו בלשון רכה. ואמרו אליהם לא נוכל לעשות וגו'. אך בזאת נאות לכם להמול לכם כל זכר. כיון שכבר נעשה המעשה. ובזה לא היו מרגישין הערמה. גם יש לפרש במרמה על אשר טמא את דינה אחותם. כי לכאורה היה הערמה נכרת. כי למה ימולו עכשיו כל בני שכם. האיש אשר ירצה ליקח מבנות יעקב ימול את עצמו. ומי שאינו רוצה ליקח אשה מבנות יעקב למה ימול עצמו אבל בני יעקב אמרו להם כן היה צריך להיות אם לא הי' נעשה עדיין מעשה כזה שטמא את דינה אחותם. שהלכה לחוצה ונאנסה. אבל כיון שנעשה כזאת. איך אפשר לנו להיות אנחנו יושבים בקרבכם. וכי יהיו בנותינו כלואים תמיד בבית. כי כשתצא לחוץ ישכב אחד אותה והוא ערל. ומה יועיל אח"כ בהמולו בשר ערלתו. וא"כ יהיו בנותינו צריכין תמיד לשבת בית. וזה אי אפשר. וע"כ מוכרחים אנחנו לילך מפה מבלי לדור בקרבכם. ולכך טוב שכל אנשי עירכם ימולו עצמן. ואז אף אם יקרה שאחד מכם יאנוס איזה פנויה מבנותינו. לא יהי' העולה כ"כ גדולה כי נמול הוא וזה הי' המרמה שיצטרכו כולם להמול תיכף

נחל קדומים

שגרמו לכל זה. ורבינו האר"י ז"ל כתב שהיתה גלגול אשת תרח שבא עליה בנדתה ובמעשה שכם נתקנה כי שאב הזוהמא ותהי המצר"ה על שכמ"ו בסוד ותהי נדתה עליו. ולכן דינה אותיות נידה כ"כ בשער הפסוקים למהרח"ו ז"ל באיוב וכן הוא בליקוטי תורה הנדפס שם. אך בסדר היום בל"ת הוא בסגנון אחר ע"ש ולכי תדוק הכל הולך אל מקום אחד. ואפשר לפי דבריו שז"ש אשר ילדה ליעקב כי כמו דכתיב יעקב אשר פדה את אברהם כן דינה בתו קקנה אם אברהם אמתלאי. ואפשר שז"ש במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם כי לפי האמת ע"י שכם נטהרה דינה והיא טמאה אותו אך להגדיל המדורה אמרו אשר הוא למראה עינים אשר טמא. ואפשר שברוה"ק ידעו כי תקון ניצוץ קדוש שבשכם הוא על ידי המילה ולהורגו אח"כ כאשר גלה סודו רבינו האר"י ז"ל שם. ומשי"ה בחכמה הפליאו לעשות כל הענין הזה ומה שנצטער יעקב אע"ה הוא על שהרגו כלם ושבו ולקחו הכל ודוק: טו (יג) אך בזאת נאות וגו'. התנו עמהם שלא יעבדו ע"ז

מרפא לשון

תחלה קראו ואח"כ דברו כמו הנבא ואמרת ואפשר שלא יפול לשון מילוי אלא אצל פיתוי הנקבה שלא מצינו ל' זה אלא אצל דינה וירושלם. ה. היו את מקנהו—גיתו הי. ה"ג ולא כמ"ש היא"ר גיתיהון. טו. אך בזאת נאות לכם — נטפס. ה"ג ודכוותיה במשלי אם יפתוך חטאים אל תאבה תרג' המתרג' לא תטפס ופי' היא"ר ז"ל שהוא כמו נתפייס

חומת אנ"ך

ולמטול הכין דחהו בשתי דחיות דאין לפרש פירוש זה בש"ס. ולא נעלם מעיני רבינו ז"ל דבב"ר פירשו הכתוב כך אלא דבש"ם לא אפשר לפרש הכי. ובפירושו כתב רבינו ז"ל דהוא קרוב לפשוטו של מקרא. ואני בעניי בקונטרים פני דוד לא הקשיתי אלא דביומא כתב פירוש אחר. וכתבתי דבפירושו תפס כב"ר וכלומר דהוא פשטו של מקרא. אבל להקשות על רש"י ז"ל דביומא כתבו משם י"מ והוא ב"ר ושם דחאו לק"מ וכדאמרן. והרב פרי חדש ז"ל בס' מים חיים בחידושיו ליומא כתב עמ"ש רש"י שם ואני שמעתי וכו' שלא כדרכה וז"ל ק"ל על זה מקדושין דף כ"ב מאן לימא לן דלית הנאה לתרוייהו ומהתוס' לקמן יראה דמפרשי כפירוש ואני שמעתי עכ"ל ומה שהקשה מקדושין הא פריק לה מהרית"ט דאית לה הנאה ועיכוי כמי איכא ומאי דמוקשה מתוס' דף פ"ב שם לא כתבו אלא דשלא כדרכה אקרי עינוי ואין ראיה מזה דמפרשי הא דקאמר הש"ס שעינה מביאה אחרות שלא כדרכה דהיינו מאי דשמע דמפרש"י הכי בש"ס

תרגום אונקלוס

וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר: יט. וְלָא אוֹחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא. אֲרֵי אִתְרְעֵי בְּבַת יַעֲקֹב. וְהוּא יַקִּיר. מִכֹּל בֵּית אֲבוּהִי: כ. וַאֲתָא חֲמוֹר. וּשְׁכֶם בְּרֵיהּ לִתְרַע קַרְתְּהוֹן. וּמַלִּילוּ. עִם אֱנָשֵׁי קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר: כא. גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָם אִנּוּן עִמַּנָא. וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָא. וְאַרְעָא. הָא פַּתְיוּת יְדַיִן קֳדָמֵיהוֹן. יָת בְּנָתְהוֹן נִסַּב לַנָא לִנְשִׁין. וְיָת בְּנָתַנָא נִתֵּין לְהוֹן: כב. בְּרַם בְּדָא. יִתְפְּסוּן לַנָא גוּבְרַיָּא לְמִתַּב עִמַּנָא. לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חַד. בְּמִגְזַר לַנָא כָּל דְּכוּרָא. כְּמָא דְּאִנּוּן גְּזִרִין (י״ג גְּזִירִין): כג. גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן וְכָל בְּעִירְהוֹן. הֲלָא דִּילַנָא אִנּוּן. בְּרַם נִתְפַּס לְהוֹן. וְיִתְּבוּן עִמַּנָא: כד. וְקַבִּילוּ מִן חֲמוֹר וּמִן שְׁכֶם בְּרֵיהּ. כָּל נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ. וּגְזַרוּ כָּל

וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר׃ יט וְלֹא־אֵחַר
הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־
יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו׃
כ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר
עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר׃
כא הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם
אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ
וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם
אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־
בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם׃ כב אַךְ־בְּזֹאת
יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ
לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־
זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃ כג מִקְנֵהֶם
וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם
אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃
כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ
כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר

חמור. ושכם אבנה: יט) ולם יוכ׳ר אלג׳לאם אן יצנע ד׳לך אלאמר. לאנה מריד אבנה׳ יעקוב. והו אכרם. מן גמיע בית אביה: כ) פדכ׳ל חמור. ושכם אבנה אלי׳ באב קריתהם. וכ׳אטבו אהלהא קאילין: כא) האולי אלקום מסאלמי׳ן לנא. אן יגלסו פי אלבלד ויתגרון פיה. הוד׳א הו ואסע אלאמאכן בין אידיהם. אן נתזווג בנאתהם. ונזווגהם בנאתנא: כב) לכן בכ׳לה. יטאבקונא אלקום אן יקימו מענא. ונציר אמה ואחדה. אן נכ׳תן כל רגל מנא. כמא הם מכ׳תונין: כג) סרחהם ומואשיהם ובהאימהם וסאיר מלכהם. אנמא הו לנא. עדא אן נטאבקהם עלי׳ הד׳א. ויקימו מענא: כד) פקבלו מן חמור ומן שכם אבנה. כל מן כ׳רג מן באב קריתה.

נוה שלם

עמכם. (כא) רחבת ידים, ואסע אלאמאכן, רחב המקומות וזוהי הנוסחא העיקרית וכמו ויד תהיה לך וכן פי׳ ראב״ע ז״ל וטעה מי שהגיה אלאמכאן. (כב) נמלים, מכ׳תתנין, מהולים כת״א גזירין, וכמו נמול אברהם אכ׳תתן, נמלו אתו, אכ׳תתנו ויש נוס׳ אחרות ואינן מדוייקות והענין בכלם אחד. (כג) מקניהם מואשיהם, הצאן והבקר והגמלים. בהמתם, בהאימהם, כל הולך על ארבע מבעלי חיים, והסמיך בהמתם למקניהם שהכל מין חי, וקנינם, וסאיר מלכהם, קרקע וכל דבר המטלטל ויהיה שיעור הכתוב מקניהם ובהמתם

אבן עזרא

היו מדברים בעבור אביהם: (יט) ולא אחר. איננו בדקדוק כמו ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל ברך נבות: (כא) שלמים הם. בשלום: רחבת ידים. מקומות. כמו ויד תהי לך: (כב) יאותו מגזרת כי לך יאתה והגות הנעל׳ אחר האות המשרת תחת פ״א הפועל: בהמול. מפו׳ והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו שאמרו

אבי עזר

ויען לא ישלחו נדיקים כאלה בעולתה פיהם לדבר מרמה. אולם עם עקש תתפל. כי אשר טמא אחותם. כמלא עולה שפיר תיבת וידברו במפסיק גדול. כמו ויענו וידברו. כי על דבר קשה כזאת עונים בה דברים הרבה:

רשב״ם

(יט) ולא אחר. מגזרת לא תאחר שהוא משקל כבד כמו תשבר: והוא נכבד. ושמעו לו:

רש״י

להמול: (כא) שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה ותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לנו קוני׳: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך נאותה להם.

מעשה שכם ועונשם

תיכף. גם עשו ערמה כדי שיוכלו אח״כ להפר הברית במה שאמרו להם אם תהיו כמונו היינו מילה לשם שמים ולא לשם אישות. ויהי׳ לנו למופת ע״ז בהמול לכם כל זכר אפילו קטנים וזה ראיה שאינם עושים בשביל שילדם תוקפם רק לש״ש וידעו השבטים בחכמתם שלא יקיימו כן ויהי׳ להם פתחון פה להפר בריתם ולא יהיו כוזבים בדבריהם. כי כן כתיב וימולו כל זכר יוצאי שער עירו ולא הקטנים:

(כ) ויבא חמור ושכם בנו וגו׳ האנשים האלה שלמים הם אתנו וגו׳. הנראה לבאר דחמור ושכם בנו עשו בחכמה ואמרו בלבם אם נבוא לאנשי עירנו ונאמר להם דבזאת יאותו לנו האנשים ליתן דינה לשכם בני אם נמול כולנו כל זכר. היו אנשי שכם אומרים מה לך אללנו האם בשביל בנך שכם אשר חשק בתועבות ימולו כל זכר בעירנו. זהו מהנמנע לעשות. ולכך אמרו שכם וחמור בערמה האנשים האלה שלמים הם אתנו. היינו מה שיש לנו עם בני יעקב אודות דינה. כבר עשינו שלום בינינו ונתפשרנו אתם בהרבות מוהר ומתן. וכבר נתנו אותה לבני שכם שהוא שר ומושל העיר וגם לה יהי׳ השולטנות. רק זאת אמרו האנשים שלא ישבו בעיר אתנו יחד. אף שדינה תהי׳ השולטנית על העיר. כי איך ישבו יחד ערל ונמול בכרך אחד כי הארץ רחבת ידים לשבת חוץ לעיר. וזה אינו נאות לנו. ויותר טוב שישבו אתנו יחד בתוך העיר להיות לעם אחד ואיש את רעהו יעזורו. וזה א״א רק ע״י מילה. דאל״כ יהיו מרוחקים מאתנו. וא״כ אין לכם חשד עלינו שאנו עושין זאת עבור דינה. כי בלא״ה דינה שלנו הנא ואין אתם צריכים להמול בשבילנו הנא

מרכא לשון

שהתיו והטי״ת ממוצא אחד וזה פי׳ נכון אבל לא ידעתי מה היה לו שחזר ופי׳ תרג׳ אך בזאת יאותו יטפסון לשון תנאי ואולי ייפירש זה קודם ושכח להעביר עליו קולמוס. כא. שלמים הם — שלם אינון. ה״ג ולא כנ״א שלמין ואינו אלא תרג׳ תמימים. רחבת ידים — פתיות ידין. כ׳ היא״ר ז״ל כי בל׳ ארמית לא יתכן לתאר את הארץ ברחבת ידים אלא שיש בה רחבות ידים ומ״ש והארץ הוא כמו קריאה כלו׳ והארץ אם תתרעמו עליה שלא תספיק לכם הנה רחבות ידים יש לפניכם הרבה עכ״ל. כב. כאשר הם נמלים — כמא דאנון גזירין. כ״ה נסת״י וכ״כ היא״ר ז״ל ולא כנ״א גזירין. כה. ויבאו על העיר בטח — על קרתא דיתבא לרוחצן. ה״ג ולא כנ״א דיתבין וטעו׳ הוא לתרג׳ כן כי לא אמר על עמא אלא על קרתא. לא. הכזונה — הכנפקת ברא. וכן ויחשבה לזונה תרג׳ וחשבה כנפקת ברא. ובמקום אחר תרג׳ זונה טעיתא ויש שתרג׳ זונה זניתא כלשונה כמו לא תבי׳ אתנן זונה. אגר זניתא. ונר׳ שכאשר עיקר כוונת הכ׳ בשם זונה הוא שם עצם תרג׳ זניתא כלשונו וכאשר כוונת הכ׳ בשם זונה לשם תאר תרגם כפי ענינו נפקת ברא או טעיתא. ותאר נפקת ברא הוא כפי ענינה קודם מתן תורה שעדיין לא נאסרה הפנויה אפי׳ המופקרת לכל אלא שהיא פרוצה ומגונה שכן מדרך ארץ להיות כל כבודה בת מלך פנימה ולכך נק׳ נפקת ברא ולשון מצינו במשנה פ׳ כ״ח ממסכת כלים מ״ט שאמרו סבכה של זקנה חלוק של יוצאת חוץ טהור הנה שהיפך זקנה היא יוצאת חוץ שהיא האשה שאינה יכולה להיות צנועה בבית ותאר טעיתא הוא כפי ענינה

חומת אנ״ך

ועל זה הקשה דליכא כפרושי הכי בסוגיין אבל בפירוש הכתוב כבר רז״ל מפרשי הכי בב״ר והביאו הוא ז״ל בפירושו. ולמאי דנראה דקבר הרב פר״ח ז״ל דלרש״י לא מיקרי עינוי הו״ל להקשות עליו מב״ר ומפירושו עצמו בחומש. יעפי הו״ל להרב פר״ח ז״ל לאתויי מתוס׳ בסנהדרין דף נ״ח וביבמות דף ל״ד שכתבו דאם תענה את בנותי שלא כדרכה וכן וישכב אותה ויענה שלא כדרכה והא עדיף ממאי דמייתי מתוס׳ יומא דף פ״ב דשם כתבו סתמא דמיקרי עינוי ותו לא. ואמנם גם מהתוס׳ דסנהדרין ויבמות אין ראיה דהם מפרשי מ״ש הש״ס ביומא שעינה מביאות אחרות שלא כדרכה כדמשמע רש״י ז״ל דשם בסנהדרין ויבמות כתבו כן דיש פירוש זה בב״ר גבי וישכב אותה ויענה. אבל אפשר דמ״ש ביומא שעינה מביאות אחרו׳ מפרשי ליה כרש״י ז״ל. ברם מ״ש התוס׳ בסנהדרין ויבמות דאם תענה את בנותי שלא כדרכן הדבר קשה דמסוגית יומא דף ע״ז מוכח דפירושו מניעת תשמיש ומהכא יליף דמניעת תשמיש איקרי עינוי. ותו דכעת לא כמלא דרז״ל פירוש זה על אם תענה את

ואכ'תתן כל רגל מנהם : כה)פלמא כאן פי אליום אלת'אלת' והם וגעין. אכ'ד' שמעון ולוי. אכ'וי דינה כל אמר סיפה. פדכ'לא עליהם והם מטמאנון. פקתלו כל ד'כר : כו) וחמור ושכם אבנה. קתלוהמא בחד אלסיף. ואכ'ד'ו דינה. מן בית שכם וכ'רגו : כז)בני יעקוב. דכ'לו עלי' אלצרעא. וג'נמו מא פי אלקריה. כמא נגסו אכ'תהם : כח) וג'נמהם ובקרהם וחמירהם. ומא פי אלקריה. ומא פי אלצ'יאע אכ'ד'וה : כט) וגמיע את'את'הם ואטפאלהם ונסאהם. סבוהם וג'נמוהם. וסאיר מא פי אלמנאזל : ל) פקאל יעקוב.

נוה שלם

וכל קנינם הלא וכו'. (כז) החללים, אלצרעא, ההרוגים המושכבים לארץ. (כט) חילם, את'את'הם, כל דבר המיטלטל מכלי הבית... ואת כל וכו', וסאיר מא

אבן עזרא

מקניהם וקנינם : (כה) ביום השלישי. שלישי לעול' קשה שהוא חצי המרובע. וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו דכתיב במרמה. ובני יעקב הם כולם. וחרה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם : (כט) ואת כל אשר בבית. פי' בבית

מסורת הקריאה

ויתעצבו, הצד"י דגושה : (טו) בזאת, במפחא : (טז) ונתנו, הנו"ן שניה בדגש, ונמסר עליו ד' דגש (ר"ל שהתי"ו בפתח והנו"ן בדגש וזולתם התי"ו בשוא) וסי' אך בזאת, דין, בעזבוניך (יחזקאל כ"ז י"ט) ומידן (דה"א כ"ט י"ד) מצרים נתנו (איכה ה' ו') : (יט) נכבד, הבי"ת בקמץ בזקף : (כא) וישבו, הוי"ו בשוא, ונמסר ד' רפין (ר"ל שהוי"ו בשוא והיו"ד רפה, ושארא הוי"ו בפתח והיו"ד בדגש) וסי' א' האנשים האלה, דין, ב' אך נאותה להם (לקמן פסוק כ"ג) ג' ויבאו אליך (יחזקאל ל"ג ל"א) ד' ויצו מלך אשור (מ"ב י"ז כ"ו) : נקח, המתג בנו"ן לא בקו"ף : לנשים, נמסר עליו י"ד רפין, (ור"ל דכתיב הלמ"ד בשוא והנו"ן רפי ושארא הלמ"ד בפתח והנו"ן בדגש, וסי' נמסר בשופטים כ"א : נתן, התי"ו

כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃ כה וַיְהִי בַיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ
שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי
דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר
בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ כו וְאֶת־חֲמוֹר
וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ
אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃ כז בְּנֵי
יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר
אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ כח אֶת־צֹאנָם
וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת
אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה
לָקָחוּ׃ כט וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־
טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת
כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב

תרגום אונקלוס

דְכוּרָא. כָּל נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ: כה. וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה כַּד תְּקִיפוּ עֲלֵיהוֹן כֵּיבֵיהוֹן. וּנְסִיבוּ תְּרֵין בְּנֵי יַעֲקֹב. שִׁמְעוֹן וְלֵוִי. אֲחֵי דִינָה גְּבַר חַרְבֵּיהּ. וְעָלוּ עַל קַרְתָּא דְיָתְבָא לְרוּחְצָן. וּקְטַלוּ כָּל דְכוּרָא: וְיָת חֲמוֹר וְיָת שְׁכֶם בְּרֵיהּ. קְטַלוּ לְפִתְגָם דְחָרֶב. וּדְבַרוּ יָת דִּינָה. מִבֵּית שְׁכֶם וּנְפַקוּ: כז. בְּנֵי יַעֲקֹב. עָלוּ לְשַׁלָּצָא קְטִילַיָּא. וּבַזּוּ קַרְתָּא דְסַאִיבוּ אֲחָתְהוֹן: כח. יָת עָנְהוֹן וְיָת תּוֹרֵיהוֹן וְיָת חֲמָרֵיהוֹן. וְיָת דִּבְקַרְתָּא. וְיָת דִּבְחַקְלָא בַּזּוּ: כט. וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן וְיָת כָּל טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן. שְׁבוֹ וּבַזּוּ. וְיָת כָּל דְּבְבֵיתָא: ל. וַאֲמַר יַעֲקֹב.

רשב"ם

(כה) בהיותם כואבים. לפי דרך ארץ. ופשוטו של מקרא אז היו כואבים מיום ראשון ושני: ויבואו על העיר. שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם. וכן כל בטח שבכל מקום על היושבים הוא אומר בין בתורה בין בנביאים:

תולדות אהרן

ויהי ביום. שבת קלד נדרים לא

בעל הטורים

(כז) טמאו. ג' במס' טמאו אחותם טמאו את מקדשי טמאו את היכל קדשך כולם למדין מזה טמאו מקדשי לעשות מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב נשים בציון ענו. טמאו אחותם וסמך את לאנס לומר לך שעשו מעשה כשמם;

שפתי חכמים

פ רל"ת דבקרא משמע שבני יעקב היו מבקשים אותם להניח לישב אתם והא איפכא הוה: צ דהל"ל שמעון ולוי שני בני יעקב ל"ל אלא וכו'. מהרש"ל: ק דאל"כ אחי דינה ל"ל אלא לומר שמצד האחוה עשו זה ולא מצד שהיו אנשי דמים: ר ר"ל יעקב א"נ על תפילתו של אברהם שהתפלל עליהם כדמפרש ס"פ לך לך. מהרש"ל: ש ושרשו שבה אבל אם היה טעמו מלעיל על משקל

רש"י

לדבר זה וע"י כן ישבו פ אתנו; (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים צ שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו (ב"ר): אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה כן נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים. ומ"א בטוחים היו על כחו ר של זקן: (כז) על החללים. לפשט החללים וכן ת"א לחללא קטילא: (כט) חילם. ממונם. וכן (דברים ח) עשה לי את החיל הזה (במדבר כד) וישראל עושה חיל. (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם: שבו. לשון שביה לפיכך ש טעמו

מעשה שכם ועונשם

(כה) אלא בשביל טובתכם. והסכימו למול עצמם. אבל לא התרצו למול כל הטף כאשר התנו בני יעקב רק הגדולים יואלי שער שכם מלו עצמן אבל הקטנים לא מלו והפרו חק התנאי:

(כה) ויבואו על העיר בטח וגו' ויקחו את דינה וגו'. וקשה מדוע לא הצילו תחלה את דינה מבית שכם הלא זה הי' העיקר אצלם ואח"כ להרוג כל אנשי העיר אבל איתא במדרש ויבאו על העיר בטח. בטוחים הי' בזכות יעקב. ע"כ חששו אם יקחו תחלה את דינה מבית שכם לא יגן עוד עליהם זכותו של יעקב. מחמת כי רצון יעקב נעשתה בשלמות וההריגת אנשי העיר לא יחפוץ יעקב ואין לו עוד שום תרעומת עליהם ואיך יגן זכותו על דבר שהוא נגד רצונו. אבל כל זמן שדינה בבית שכם עוד יחרה אף יעקב על אנשי שכם. ע"כ יוכל זכותו להגן על בניו לעשות נקמה באנשי שכם ולהרגם כחפצם :

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כה) ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. תימה מה ראו לרמות בני העיר לאמר להם להמול ואח"כ הרגום. י"ל שלא עשו רמאות כי ביום השלישי היו מצטערין והיו מתחרטין על המילה ולכך הרגום. ותימה למה המתינו עד יום השלישי דאין לומר שהיו כואבים יותר ביום השלישי מביום הא' וב'. אלא נראה הטעם כי כל אנשי שכם לא יכלו להמול לכולם ביום אחד ולא בשנים וביום השלישי היו כולם כואבים שכבר מלו כולן מיד ויקחו איש חרבו:

אל

נחל קדומים

והם לא עשו כן אלא עבדו בסתר וכשידעו בני יעקב כן עמדו והרגום וזהו בהיותם כואבים שנתחרטו על מה שעשו. וז"ש להם יעקב הסירו את אלהי הנכר ויטמין אותם ולא שרפום שאם ירדפו אחריהם ויאמרו למה הרגתם אותם והלא קבלו שלא יעבדו ע"ז יראו להם שלא ביטלום. וכל זה חשבו בחכמתם. רבינו מהר"א מגרמיזא זצ"ל בכ"י :

מרפא לשון

אחר מת"ת שאז היא עוברת על דת ונק' טועה שהיא טועה מדרך הישר. יעשה את אחתינו — יתעביד לאתתנא. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל ויש גוס' באחתנא ולכ"ע מלת את בלא תרג' ולא יתכן לתרגמה מפני שתרגם יעשה יתעביד בל' נפעל ודכותיה יענה את שלום פרעה ת"י יתתב שלמא דפרעה ורש"י ז"ל שכ' שתרג' ית אחתנא היתה הנוס' לפניו יעביד בל' פועל כלשון הכתוב וכן משמע מפי' הרא"ם ז"ל ולכן מי שמתרג' יתעביד ית אחתנא הוא פוסח על ב' הסעפים ואינו אלא בור ומה שלא תרג' יעשה כמשמעה יעביד כבר כ' היא"ר כמה טעמים יעויין שם מ"ש ועוד נ"ל דלפי שלא נתפרש בפסוק שם העושה לא רצה התרג' לתרג' כמשמעו לפי שצריך לפרש מי הוא העושה אותה לזונה ואם יאמר שהוא שכם אין זו תשובה מספקת למה שהרגו כל אנשי העיר לכן אמר יתעביד בל' מתפעל שאינו ידוע מי פעלו א"נ מפני שאמרו הכזונה בכ"ף הדמיון לא יפול בו לשון יעשה בדקדוק שהרי הוא לא עשה אותה זונה ממש

חומת אנ"ך

בכותי דבב"ר ובילקוט ותנחומא ואגדתא דבראשית לא מפרש הכי. ותו לשון דאמרינן אם תענה שלא כדרכן שכתבו בסנהדרין הוא קשה. וכבר מהרימ"ט ז"ל שם בחי' קדושין תמה על דברי התוספות דסנהדרין. ועל רש"י ז"ל לא קשיא בפירוש החומש דפירש אם תענה מניעת תשמיש ופירש וישכב אותה ויענה שלא כדרכה דנקט בפירוש אם תענה כמ"ש בש"ס ביומא. וגבי וישכב אותה ויענה נקט כב"ר. ומ"מ צריך להבין דרש"י בש"ס דיומא דחה פירוש שמע כמ"ש שעינה מביאות שלא כדרכה דא"כ ניוא אם תענה שלא כדרכה. והרי הוא ז"ל בפירושו פירש אם תענה מניעת תשמיש ופירש ויענה שלא כדרכה. ולימא מר הכי לפירוש משמע. ואפשר ליישב דכונת רש"י ז"ל דמאחר דהש"ס שקיל וטרי בפירוש אם תענה ופריך ואימא מצרות וכו' אם איתא שעינה מביאות הוא שלא כדרכה הו"ל להקשות לש"ס ואימא אם תענה שלא כדרכה ויתרץ על זה כיון דבריש' טרח טובא לקיים פי' מניעת תשמיש. אבל אכן בדידן בפירושא דקרא מצינן לפרושי אם תענה

אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי
לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי
וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ
עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃
לא וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־
אֲחוֹתֵנוּ׃ פ לה א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־
יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם
וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ
בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ ב וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ
הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם
וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃
ג וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־
שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם
צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר

תרגום אונקלוס

לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי. לְמִתַּן דְּבָבוּ בֵּינָא וּבֵין יָתֵיב אַרְעָא. בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִזָּאָה. וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן. וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲלַי וְיִמְחוֹנַנִי. וְאֶשְׁתֵּיצֵי אֲנָא וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי: לא. וַאֲמַרוּ. הַכְנַפְקַת בָּרָא. יִתְעֲבֵד לַאֲחָתַנָא [י"נ באחתנא]: א. וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב. קוּם. סַק לְבֵית אֵל וְתִיב תַּמָּן. וַעֲבֵיד תַּמָּן מַדְבַּח. לָאֵל דְּאִתְגְּלִי לָךְ. בְּמִעְרְקָךְ. מִן קֳדָם עֵשָׂו אֲחוּךְ: ב. וַאֲמַר יַעֲקֹב לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ. וּלְכָל דְּעִמֵּיהּ. אַעְדּוֹ. יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא דְּבֵינֵיכוֹן. וְאִדַּכּוֹ. וְשַׁנּוֹ כְּסוּתְכוֹן: ג. וּנְקוּם וְנִסַּק לְבֵית אֵל. וְאַעֲבֵיד תַּמָּן מַדְבַּח. לָאֵל דְּקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעָקְתִי. וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי. בְּאוֹרְחָא

תו"א ונקומה ונעלה. עקידה שער כס: לאל הענה. סנהדרין לח:

תפסיר הרס"ג

לשמעון ולוי קד פצ'חתמאני. ואפסדתמא חאלי מע אהל אלבלד. אלכנעאניין ואלפרזיין. ואנא רהט ד'ו אחצא. פיגתמעון עלי ויקתלוני. ואנפד' אנא ואלי: לא) קאלא. אכזאניה. יצנע באכ'תנא: א) פקאל אללה ליעקוב. קם אצעד אלי' בית אל וקם הנאך. ואצנע ת'ם מדבחא. לאלטאיק אלמתגלי לך. פי הרובך. מן בין ידי עשו אכ'יך: ב) פקאל יעקוב לאלה. וסאיר מן מעה. אנזעו מעבודאת אלג'רבא אלד'י פי מא בינכם. ותטהרו. ובדלו ת'יאבכם: ג) ונקום ונצעד אלי' בית אל. ונצנע ת'ם מד'בח. לאלטאיק אלמגיבני פי יום שדתי. וכאן מעי. פי

נוה שלם

פי אלמנאזל, תכשיטין ומלבושים. (ל) עכרתם, פצ'חתמאני, הכלמתם ובישתם אותי, מתי מספר, רהט ד'ו אחצא, כת"א, ע"ל דברים (כ, ל). (לא) יעשה, יצנע באכ'תנא, בצ'ם אליא כת"א וכגי' יתעביד באחתנא, ובפתחהא כפי' ראב"ע יעשה שכם באחותינו.

לה (ב) הנכר, אלג'רבא, תרגם כמו הנכרים ורז"ל אמרו שנפלו להם משלל שכם, ותרגם בארץ נכריה, פי בלד ג'רבה (שמות ב כב) והטהרו, ותטהרו, תרחצו במים, והטעם כדי שיהיו ראויים לעבוד

חלק הדקדוק

נחה. (מהרי"ב): לא) הכזונה, לרע נפקא מינה שלא יחלוק אותה לשתים הכ־זונה ואז ישתנה הפירוש: א) לאל הנראה אליך, תרגום לאל כי איננו

אבן עזרא

חמור או בבית שכם: (ל) מתי מספר. מתי כמו אנשים. ודבר שיסופר הוא מעט על כן טעה ר' אהרן הכהן ראש הישיבה שפי' ויהיו מתיו מספר כמשמעו: להבאישני. שישנאו אותי כאשר ישנא איש דבר שיבאש: (לא) ויאמרו. שמעון ולוי. הכזונה יעשה. שכם את אחותנו: (ב) הסירו את אלהי הנכר. חלילה שישכב הנביא עם עבודת אלהי נכר. ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה: והטהרו. שירחצו הגוף. והחליפו שמלותיכם. מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים:

בעל הטורים

(ב) והחליפו שמלותיכם. ונקומה ונעלה בית אל. רמז להא דאיתא בפ"ק דשבת רמי פוזמקי ומצלי: (ג) ונקומה. ג' במס' הכא ואידך שלחה הנער אתי ונקומה. ונקומה עליה למלחמה. שאמר יהודה בזכות ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן באותו זכות ונקומה עליה למלחמה:

רשב"ם

(ל) להבאישני. את ריחי כמו אשר הבאשתם את ריחנו: (ב) אלהי הנכר. שלקחו בעיר:

רש"י

מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה (תנחומא). מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ת ונחלת את הארץ לפיכך היו א שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. ב הפקר: את אחותנו. ית ג אחתנא: (א) קום עלה. (תנחומא) לפי שאחרת בדרך ד נענשת ובא לך זאת מבתך: (ב) הנכר. שיש בידכם משלל של שכם: והטהרו. מע"א: והחליפו שמלותיכם. שמא יש בידכם כסות

שפתי חכמים

קמו שבו היה שרשו שוב והיה מלשון שובה: ת פי' פרק ... בפרשת כי תשא ר"ל לאחר שתפרה ותרבה ונחלת: א אבל עכשיו יהיו סבורין דהזמן עתה ואין עלינו: ב דק"ל דלא נקראת זונה אלא מי שמפקרת עצמה לזנות לכל אדם וא"כ לאה כתיב הכזונה יעשה והאיך יכול הוא לעשותה זונה כיון שהיא אינה מפקרת עצמה לכן מפרש הפקר ר"ל שעשה כאלו היתה הפקר: ג דק"ל דלמא ה"פ הכזונה שחסר בי"ת דהוי כאלו נכתב הבכזונה יעשה את אחותנו ואת פי' עם וה"פ של הפסוק הכמו שעושין עם הזונה יעשה עם אחותנו והוה פי' זונה ממש לכך מביא התרגום שמתרגם ית ש"מ שאין פירושו עם וע"כ פי' הכזונה הפקר והמתרגם פי' כן מדלא כתיב הבכזונה: ד דאל"כ למה הוצרך לצוותו קום עלה הלא כבר נדר יעקב ע"ז אלא ה"ק ליה מהר יעלה ואל תתאחר עוד וכו' אבל על איחורו בבית לבן לא נענש לפי שלא חל הנדר עליו אלא משילא לשוב כדכתיב ושבתי בשלום

מראות אלהים ליעקב

(א) ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל וגו'. איתא במדרש שהקב"ה אמר לו שילך לבית אל וישלם שם נדרו שנדר בברחו מפני עשו. והא דאחר יעקב מלשלם נדרו עד שאמר לו הקב"ה שישלם נדרו. נראה דיעקב הי' מסופק באיזה מקום צריך לשלם נדרו. כיון דאותו הלילה שלן בבית אל הי' נעקר הר המוריה ממקומו ובא לבית אל ויעקב לן שם כל אותו הלילה. ע"כ לא ידע יעקב באיזה מקום יקיים נדרו. בהר המוריה או בבית אל ולכך המתין יעקב עם נדרו עד שהקב"ה אמר לו בפירוש קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח שם בבית אל דיקא:

הלכתי

חומת אנ"ך

מניעת תשמיש דודאי לבן לא הוה חשיד ליעקב על זה ולפרש ויענה שלא כדרכה. וסבר רש"י דאם פירוש שעינה מביאות אחרות הוא שלא כדרכה לא הוה שתיק הש"ס מלהקשות ולתרץ. ולשיטת התוס' בסנהדרין ויבמות דמפרשי אם תענה שלא כדרכה אפשר ליישב דאין זה סותר לימוד הש"ס דמניעת תשמיש אקרי עינוי. דהרי שלא כדרכה איכא הנאה כמ"ש פ"ק דקדושין והעיקר כמ"ש מהרימ"ט שם דהיא מתאוה לביאה כדרכה והוא עושה צרכיו ממקום אחר ע"ש וכיון דהא מיקרי עינוי סברי התוס' דכ"ש דמניעת תשמיש אקרי עינוי ונתקיים לימוד הש"ס. ולפי

מרפא לשון

אלא שע"י שלקחה שלא ברצונם נעשית כזונה ממילא ולכן תרג' בל' נפעל. וע"ד משנת"ל בפ' תולדות בתרג' וידו אחזת. לה. א. ועשה שם מזבח — מדבח. ה"ג וכן כולם ול"ג מדבחא אלא כשהוא תרגום המזבח. לאל הנראה אליך — לאל דאתגלי לך. ה"ג וכן בפ' ג' לאל העונה אותי. אל. קרא ותרג' וצ"ע מה טעם לא מתרגם לאלהא ומהרי"ץ ז"ל כ' מפני שאינו סמוך ולא הבינותי זה שהרי בפ' אל נא רפא נא לה מתרג' אלהא ואינו סמוך והנכון שיש לו סוד וכמו שרזמתי למעלה (ל"א י"ג) ועוד ית' לקמן בפ' ז'. ב. והחליפו שמלותיכם — כסותכון. וכן ויחלף שמלותיו כסותיה התרג' כסות בל' יחיד ואינו בל' המקרא שמלותיכם. שמלותיו. והטעם מפני ששם שמלה הוא שם פרטי לבגד אחד ושם כסות הוא שם כללי לכל בגדים של אדם ובזה נתישבה תמיהת היא"ר ז"ל שכתב צ"ע מה בין תרג' שמלתכם שהיא יחידה לזו שהיא ל' רבים.

הלכתי: ד ויתנו אל־יעקב את כל־
אלהי הנכר אשר בידם ואת־
הנזמים אשר באזניהם ויטמן אתם
יעקב תחת האלה אשר עם־
שכם: ה ויסעו ויהי | חתת אלהים
על־הערים אשר סביבותיהם ולא
רדפו אחרי בני יעקב: ו ויבא יעקב
לוזה אשר בארץ כנען הוא בית־
אל הוא וכל־העם אשר־עמו: ז ויבן
שם מזבח ויקרא למקום אל בית־
אל כי שם נגלו אליו האלהים
בברחו מפני אחיו: ח ותמת דברה
מינקת רבקה ותקבר מתחת
לבית־אל תחת האלון ויקרא שמו

תו״א ויקרא למקום. פסחים פח עקידה שער כט: כי שם נגלו. סנהדרין לח:

תרגום אונקלוס

דַּאֲזָלִית: ד. וִיהַבוּ לְיַעֲקֹב. יָת כָּל טַעֲוָת עַמְמַיָא דִּבְידֵיהוֹן. וְיָת קְדָשַׁיָא דִּבְאוּדְנֵיהוֹן. וְטַמַּר יָתְהוֹן יַעֲקֹב. תְּחוֹת בּוּטְמָא דְּעִם שְׁכֶם: ה. וּנְטַלוּ. וַהֲוָת דַּחְלָא מִן קֳדָם יְיָ. עַל עַמְמַיָא דִּבְקִרְוֵי סַחְרָנֵיהוֹן. וְלָא רְדַפוּ. בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב: ו. וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז. דִּבְאַרְעָא דִּכְנַעַן. הִיא בֵּית אֵל. הוּא וְכָל עַמָּא דְּעִמֵּיהּ: ז. וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא. וּקְרָא לְאַתְרָא. אֵל בֵּית אֵל. אֲרֵי תַמָּן. אִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ. בְּמִעְרְקֵיהּ מִן קֳדָם אֲחוּהִי: ח. וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵינִקְתַּהּ דְּרִבְקָה. וְאִתְקְבַרַת. מִלְּרַע לְבֵית אֵל בְּשִׁיפּוֹלֵי מֵישְׁרָא. וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר בְּכִיתָא: ט.

רש״י

של ע״א: (ד) האלה. מין אילן הסרק: עם שכם. אצל שכם: (ה) חתת. פחד: (ז) אל בית אל. הקב״ה בבית אל ו גילוי שכינתו בבית אל. יש תיבה חסרה בי״ת המשמשת בראשה כמו (ש״ב ט) הנה הוא בית מכיר בן עמיאל כמו בבית מכיר. בית אביך (לעיל כד) כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיה: מתחת לבית אל. העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון. בשפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו ז אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו ח שמתה (ב״ר). אלון בלשון יוני (אבל) [אחר] ולפיכך (ולפי ש) העלימו

רשב״ם

(ז) ויקרא למקום. שחוץ לוז שהקים מצבה שם בבאו מבית אביו: אל בית אל. כי מתחלה נקראת שם העיר בית אל. ואולם לוז שם העיר לראשונה. אבל עכשיו קרא שם המקום בית אל שחוץ לעיר אשר חלם שם אל בית אל לפי שעד עתה הוא היה בעוזרו:

בעל הטורים

(ה) ויסעו. ב׳ במס׳ חד ר״פ וחד ס״פ. דין ר״פ אידך ס״פ אלה מסעי בני ישראל ויסעו מלמד שהיו הדגלים נוסעין כעין מטתו של יעקב לומר מה כאן חתת אלהים על הערים אף להלן

שפתי חכמים

וגו׳: ה ר״ל שאינו עושה פירות. סרק פי׳ רק מן הפירות. (נח״י) יעקב לא רצה לעכבם שיוליך אותם לים המלח כי רצה למהר לקיים נדרו א״כ נתחכם לטומנה בעפר וכדי שלא ירגיש איזה אדם לאחר זמן שיש כאן חפירה לפיכך טמנם תחת אילן סרק: ו כי אל אינה מלה מקושרת כיון שהוא נקוד בציר״י וגם הטעם שתחת אל שהיא עפחא מורה שהוא מוכרת: ז ר״ל דאלון אין פירושו מישור אלא אלון שמו של מישור כדפרש״י בפ׳ לך איל פארן וע״ש: ח דכיון דקודם לכן לא מתה שהרי שלחה דבורה אצלו ש״מ שעדיין לא מתה וכשבא יעקב אל בית אביו לא כתיב אלא ויבא יעקב אל יצחק אביו ולא כתיב אל רבקה אמו שהרי על ידי ששלחה לו דבורה בא אלא ש״מ שמתה וכיון שעכשיו נתבשר לו על האבילות שני דכתיב אלון בכות ר״ל אבילות אחר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) ויטמון אותם וגו׳. מדרש זו ע״ז דמות יונה והיינו דאמרינן בריש מסכת חולין דמות יונה מצאו להם בראש הר גריזים והיו עובדין אותה:

(ח) ותמת דבורה. מדרש כי מה שכתוב גבי דבורה הנביאה והיא יושבת תחת תמר דבורה זהו אלון בכות דבורה דהכא

אלון

תפסיר הרס״ג

אלטריק אלד׳י סלכתה: ד) פאעטו יעקוב. גמיע מעבודאת אלג׳רבא אלד׳י מעהם. ואלשנוף אלד׳י פי אד׳אנהם. פדפנהא. תחת אלבטמה אלתי בחצ׳רה׳ נאבלוס: ה) ת׳ם רחלו. וכאן ד׳ער אללה. עלי׳ אלקרי׳ אלד׳י חואליהם. ולם יכלבו בני יעקוב: ו) חתי׳ גא יעקוב ללוז. אלד׳י פי בלד כנעאן. הי בית אל. הו וגמיע אלקום אלד׳י מעה: ז) פבנא ת׳ם מד׳בחא. ודעי׳ פי אלמוצ׳ע. בית אל אלי אלטאיק. ליין ת׳ם תגלי׳ לה אללה. פי הרובה מן בין ידי אכ׳יה: ח) פמאתת דבורה דאיה׳ רבקה. ודפנת. אספל בית אל דון אלמרג. פסמאה

נוה שלום

את ה׳ בטהרה בבואם בית אל. (ה) חתת, ד׳ער, (אלד׳ער, אלכ׳וף אלשדיד) וכן תרגם ואל תחת. (ז) ויקרא למקום אל בית אל, ודעא פי אלמוצ׳ע בית אל אלי׳ אלטאיק. נתפלל במקום ששמו בית אל אל האל וכאלו כתוב ויקרא במקום בית אל אל האל ולפי זה יהיה אל הראשון חול, וכתב א״א ז״ל שכן נראה בכוונת הת״א ע״ש טעמו... כי שם נגלו, לאן ת״ם תגלא, בעבור ששם נגלה אליו האלהים בברחו וכו׳ והוא הטעם אשר בו נצטוה לבנות המזבח במקום הזה ולפי שכבר נאמר בפרשת ויצא ויקרא את שם המקום ההוא בית אל תרגם הגאון פסוק זה

חלק הדקדוק

סמוך: ז) כי שם נגלו אליו האלהים, תרגום שלנו אתגלי ליה ה׳ והוא הנכון כי כן כתוב והנה ה׳ נצב עלין ול״ג

אבן עזרא

(ה) חתת. דגשות תי״ו חתת להתבלע התי״ו: (ז) וטעם כי שם נגלו אליו האלהים. המלאכים כמו והנה מלאכי

מסורת הקריאה

בציריֿ. ונמסר עליו ו׳ וס״ במס״ג: (כב) יאתו, הטעם מלעיל על האל״ף: לשבת, הלמ״ד בקמץ עיין לעיל ט״ז ג׳: (כג) וישבו, עיין פסוק כ״א: (כה) בהיותם, הה״א בשוא לבדו ולא בשוא ופתח והוא שוא נח: שני בני, במקף

חומת אנ״ך

האמור הנה מקום ליישב הפי׳ ששמע רש״י ז״ל דמ״ש שעינה מציאות אחרות היינו שלא כדרכה והריטב״א ז״ל בחידושיו שם כתב דפירוש זה יותר נכון מפירש״י ז״ל ע״ש. וכבר כתבנו דרש״י ז״ל הקשה על זה שני קושיות. חדא דליתא דאם תענה הוי שלא כדרכה ותו דבביאות אחרות מיבעי ליה. ועוד יש להרגיש לפירוש זה דליתא הש״ס התם שעינה שלא כדרכה ואמאי נקט לשון זה. ואפשר ליישב דכיון דשלא כדרכה איכא הנאה והעינוי הוא שהי״ל לבא כדרכה כמ״ש מהרימ״ט ז״ל. הש״ס אגב אורחיה לימדנו דשלא כדרכה הוא שעינה מביאה כדרכה וז״ש שעינה מביאות אחרות ולא שדינה היתה פרוצה רק דהוא בן בליעל דנחית להכי חשיב עינוי מביאה כדרכה וכך היא המדה בעלמא דשלא כדרכה מיקרי עינוי. ולא מקשה הש״ס דלימא אם תענה שלא כדרכה דלבן לא יתחדהו על זה ונתיישבו כל הקושיות. ועמ״ש רבינו ישעיה הראשון ז״ל בנימוקיו כ״י והבאתיו בפני דוד ע״ש ויש לדקדק בדבריו כאשר יראה המעיין: ז ובניו היו את מקנהו והחריש יעקב וכו׳. הלא מראש

מרפא לשון

ה. ואת הנזמים — קדשיא. בתרג׳ ירושלמי וית קדשיא דהוו באודניהון דיתבי קרתא דשכם דהוה צייר בהון דמות פסלא ע״כ אפשר לפרש דלכך נקראו הנזמים קדשיא ע״ש שחקוק בהם דמות ע״ז. חתת אלהים — דחלא מן קדם ה׳. ה״ג ודלא כנ״א דחלא דה׳ ונס׳ זו משבשתא וגדופית בפשיטות. ז. ויקרא למקום אל בית אל — אל בית אל. קרא ותרג׳ וממה שתרג׳ קריאה זו כמשמעה ולא לשון צלותא נר׳ שכוו׳ גם בשם אל הראשון שהוא חול ופי׳ ויקרא למקום אל דהיי׳ בית אל שלא יתכן שיקרא למקום אל קדש שזה כמו ע״ז אלא שקראו אל כמו בית אל שהוא חול אבל לרש״י ז״ל אל בית אל הקב״ה בבית אל. השם הא׳ קדש ועד״ה שניהם קדש כמ״ש הרמב״ן ז״ל שהשכינה נק׳ אל מפני שהיא בית לאל עליון. כי שם נגלו אליו האלהים — אתגלי ליה ה׳. ה״ג דלא כנ״א מלאכיא דה׳ וכ״כ היא״ר ז״ל ואעפ״י שאמר הכ׳ נגלו ב״ר. ומהרי״ץ הגיה וכן ונתן בו טעם שכן נאמר והנה ה׳ נצב עליו ופשוט ששם זה קדש ואפי׳ לנ״א מלאכיא דה׳ דלא כמ״ש בספר נל״ג. יז. ויהי עוד כברת הארץ — כרוב ארעא. ה״ג ול״ג כרובא דארעא והכי דייקא לפי שאינו שם עצם אלא שם תאר לארץ וכמו שפירשו המפרשים ז״ל שהוא שם מדת ארץ ולעד״ן שהוא שם לחלק מן הארץ הנראה לאדם שהוא בשטח אחד שאם יעבור חבירו עד שם יתכסה ממנו והוא נק׳ בלשון ערבי (נגד) וראייה לזה מ״ש בנעמן וילך מאתו כברת ארץ שמאחר שעבר משם ונתכסה מעין אלישע ותלמידיו אז רדף גיחזי אחריו ולקח ממנו מה שלקח ואינם רואים אותו

אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ ט וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־
יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ
אֹתוֹ׃ י וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ
יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי
אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־
שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים
אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל
גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ
יֵצֵאוּ׃ ששי יב וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי
לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה
וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃
יג וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־
דִּבֶּר אִתּוֹ׃ יד וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן

תרגום אונקלוס

וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד. בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן דַּאֲרָם. וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ: י. וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב. לָא יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב. אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ. וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל: יא. וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ. אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ (נ״י פְּשׁ) וּסְגֵי. עַם. וּכְנִשַׁת שִׁבְטִין יְהוֹן מִנָּךְ. וּמַלְכִין דְּשָׁלְטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן: יב. וְיָת אַרְעָא. דִּיהָבִית. לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִנַּהּ. וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ אֶתֵּין יָת אַרְעָא: יג. וְאִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ. בְּאַתְרָא דְּמַלֵּיל עִמֵּיהּ: יד. וַאֲקֵים יַעֲקֹב קָמְתָא. בְּאַתְרָא. דְּמַלֵּיל עִמֵּיהּ קָמַת

תולדות אהרן

לא יקרא שמך. ברכות יב: אני אל שדי. יבמות סה עקידה שער מח: ויעל מעליו אלהים. עקידה שם:

בעל הטורים

כל הטעמים ירחים מהם: (יא) אני אל שדי פרה ורבה. הוא שם של פריה ורביה כי נעלם של שי״ן דל״ת יו״ד עולה ת״ק כמנין איברים שבאים ושבאשה: גוי וקהל גוים יהיה ממך. בגימ׳ ירבעם ויהוא:

רשב״ם

(ח) אלון בכות. לא נכתב אלא מפני שכל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש*:(ט) וירא אלהים אל יעקב עוד. אחר שנסע מלוז הוא בית אל קרא עוד את המקום השני בית אל כמו שמפרש והולך:

(טו) המקום אשר דבר אתו. כמה פעמים נאמר לשון זה בפרשה זו לפי שהיה המקום באמצע הדרכים ואין

רש״י

את יום מותה שלא יקללו הבריות ט כרס שילא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה: (ט) עוד. פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אתו. ברכת אבלים (ב״ר): (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב י ועקבה אלא לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדאי לברך כ שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע״פ שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. (ב״ר) מנשה ואפרים ל שעתידין לצאת מיוסף והם במנין השבטים: ומלכים. (ב״ר) שאול ואיש בושת שהיו משבט מ בנימין שעדיין לא נולדו (ופסוק זה דרשו אבנר כשהמליך איש בושת ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב (שופטים כא) איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה וחזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב״ה אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו): גוי וקהל גוים. שגוים עתידים בניו ליעשות כמנין הגוים שהם ע׳ אומות וכן כל הסנהדרין שבעים. ד״א שעתידים בניו להקריב בשעת איסור הבמות כגוים בימי אליהו (ברש״י ישן): (יד) במקום אשר דבר אתו. איני יודע נ מה מלמדנו:

שפתי חכמים

א״כ ודאי הוגד לו על אמו שמתה: ט ויצחק היה כלוא בביתו כיון שלא יכול לראות ויעקב היה בפדן ארם ולא היה עדיין אצלם אלא עשו לבד ולכך העלימו את יום מותה כדי שלא יעסוק עשו בקבורתה כי עי״ז יקללו את הכרס שילא ממנו. יש מקשין למה יקללו אותה לאחר מיתה יותר מבחיי׳. וי״ל כי קודם מיתתה לא ראו אותו כי היה שם אצל חמיו בארץ שעיר שהרי יעקב שלח לשם המנחה אבל עכשיו שיבוא לקברה ולא יהיה שם אלא הוא מ״ה יקללו אותה. ומהרש״ל פי׳ דמ״ה העלימו מיתתה כדי שיהיו סבורים שהיא עודנה חיה ואין רשאין לקלל אותה משום לא תקלל חרש וזה דוקא מחיים: י לשון וארב וקם עליו: כ דק״ל למה נאמר אני ועוד למה נאמר שם של שדי ולא אחד מאחר שמות: ל כתב הרא״ם צריך לגרוס וקהל גוים מנשה ואפרים דדריש גוי חד וקהל חד כי היכי דלא תקשה אמאי דפי׳ בפרשת ויחי בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים או צריך לגרוס התם קהל עמים בלא וי״ו והכא גרסינן גוים מנשה ואפרים. ועיין בג״א פרשת ויחי שמשנה הגירסא: מ פי׳ דכתיב מחלציך יצאו משמע שעדיין הם בתוך חלציו דאין זה אלא משבט בנימין שעדיין לא נולד: נ (נח״י) אע״ג דבב״ר למדו מזה הפסוק האבות הן הן המרכבה והרב ס״ל להאי דרוש דהא הביאו סוף פ׳ לך לך מ״מ ס״ל דאלו התיבות במקום אשר דבר אתו מיותרת דהא גבי אברהם כתיב ויעל מעליו אלהים ולא סיים במקום אשר דבר

תפסיר הרס״ג

מרג אלבכא: ט) פתגלי׳ אללה ליעקוב איצ׳א. פי מגיה מן פדן ארם. ובארך פיה: י) וקאל לה אסמך יעקוב. לא יסמי׳ אסמך אבדא יעקוב פקט. אלא אסראיל. פסמאה איצ׳א אסראיל: יא) ת׳ם קאל לה אללה. אנא אלטאיק אלכאפי אנמי ואכת׳ר. אמה בעד גוק אמם תכון מנך. ומלוך מן צלבך יכ׳רגון: יב) ואלבלד. אלד׳י אעטיתה לאברהים ויצחק לך אעטיה. ולנסלך מן בעדך: יג) ת׳ם ארתפע נור אללה ענה. פי אלמוצ׳ע אלד׳י כ׳אטבה: יד) ונצב יעקוב נצבה. פי אלמוצ׳ע אלד׳י כ׳אטבה

נוה שלום

בדרך פתרון מתאים. (י) לא יקרא, לא יסמא אבדא אסמך יעקוב פקט, עד לעולם לא יקרא שמך יעקב לבד כי אם גם ישראל וכו׳... (יא) אני אל, אלטאיק בעל היכולת. שדי, אלכאפי נותן לכל חי

חלק הדקדוק

מלאכיא דיי׳: י) ויאמר לו אלהים, צריך להאריך קצת בתיבת לו. דלא לישתמע לא באלף ואז יהיה דרך חירוף ח״ו. וגם בפסוק שאחר זה יזהר

אבן עזרא

אלהים: (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לבדו כי גם ישראל: (יא) פרה ורבה. ברכה כמעשה בראשית: (יד) ויתכן להיות פי׳ ויצב. וכבר הציב בפעם הראשונ׳ או עשה כן פעם שנית והראשון

מסורת הקריאה

לא במונח במלת שני: בטח, הבי״ת בסגול באתנחתא, והוא חד מן פתחין באתנח בספרא, פי׳ דנמסר במס״ק י״ב פתחין באתנחתא בספרא, ר״ל בספר בראשית ולא נשתנו לקמץ כמנהג בכ״מ, וזה חד מנהון שגם סגול נקרא פתח ונשתנה בכ״מ לקמץ כשהיא באתנחתא יסוף פסוק כמו זרח זרח, וכאן כתיב בטח הבי״ת בסגול ולא נשתנה לקמץ, ונראה הטעם מפני כי בטח בסגול הוא שם דבר אבל בקמץ הוא פעל עבר כמו בטח בה לב בעלה (משלי ל״א י״א): (כז) החללים, מונח בה״א: ויבזו, הזי״ן דגושה: (כט) שבו, הנגינה בו מלרע, וזה הכלל כל שבו מלשון שביה הנגינה בהם מלרע כדין כל גזרת פעלי נחי ל״ה, וכל שבו לשון שיבה הנגינה בהם מלעיל כדין כל עלומי העי״ן, ובמסרה נמסר ד׳ בטעמא מלרע בלישנא, ונראה דמלת בלישנא הוא טעות מהמעתיק, דראה שנמסר כאן ושבו אליך, סבר שהכוונה על מלת ושבו שהוא מלרע לכן מסר בלישנא, וטעות הוא שהכוונה על מלת שבו שבפסוק ושבו אליך, וכל הד׳ שבו כתיב ואין כאן בלישנא, ועוד דבכל הד׳ מקומות נמסר במס״ק ד׳ כברת

חומת אנ״ך

דברתי דענין זה הוא דבר קשה לפי פשוטו ועתה אפרש שיחותי. הן קדם מילתא דתמיהא היא כפלאת איך אירע מקרה רע כזה לב״ת קדש יעקב אע״ה. ורז״ל אמרו והביאו רש״י ז״ל דהטמין דינה מעשו ונענש דשמא היתה מחזירתו למוטב. ואינו מתיישב דראינו דלאה היתה בוכה תמיד שלא תנשא לעשו והכתוב שבחה וזכתה לינשא ליעקב וכתיב וירא ה׳ כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ואמרו רז״ל כי שנאה מעשה עשו ותשו״ה זכתה לילד תכף. ואמאי נענש יעקב שהטמין דינה שמא תחזירנו למוטב אטו משום שמא יכנס בספק להכניס בתו לסט״א ואדרבא שבח לו שהציל דינה והי״ל ליטול שכר על זה ומה גם כי עינו ראה בלאה שבשבתה על זה והי״ל שכר. ועוד יש לחקור כי כאשר שמע כי טמא בתו לא עשו פרכוס ולא כתיב דנצטער וחרה לו. רק כתיב ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ולא עיד כאלו לא איכפת ליה ח״ו. גם מ״ש השבטים וכן לא יעשה יתר. אמנם יתיישב הכל במ״ש רבינו האר״י ז״ל דדינה

נחל קדומים

כ (יד) ויצב יעקב מצבה על קבורתה. בירוש׳ פ״ב דשקלים וברבה פ׳ פ״ב תני רשב״א אין עושין נפשות לצדיקים. וכן פסק הרמב״ם פ״ד דין ד׳. ומה שעשה יעקב אע״ה מצבה על רחל כבר נתנו טעם בב״ר וע״ש ביפ״ת ובס׳ נזר הקדש ובתשובות הריב״ש סי׳ תכ״א. והמנהג לעשות מצבה לרבנים גדולים כאשר מפורסם מצבות מרן והאר״י והרמ״ק ומור״ם בעל המפה ודומיהם זכר כלם לחיי עד. וכן בקברות התנאים ואמוראים ונביאים יש ציונים וכוכים כמפורסם. ומה גם דלדברי האר״י ז״ל יש צורך בציון. ועמ״ש אני הדל בקונט׳ חיים שאל ח״א סימן ע״א אות ו׳ ובקונטר׳ ברית עולם דף ק״ל ואין להאריך

וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן׃
טו וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־
אֵל׃ טז וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד
כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד
רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ׃ יז וַיְהִי
בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ
הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ
בֵּן׃ יח וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה
וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־
לוֹ בִנְיָמִין׃ יט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר
בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם׃
כ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ

תרגום אונקלוס

אבנא. ואסיך עלה נסכין. ואריק עלה משחא: טו. וקרא יעקב ית שמיה דאתרא. דמליל עמיה תמן. יי בית אל: טז. ונטלו מבית אל. והוה עוד כרוב ארעא למיעל לאפרת. וילידת רחל וקשיאת במילדה: יז. והוה בקשיותה במילדה. ואמרת לה חיתא לא תדחלין. ארי אף דין ליך בר: יח. והוה. במפק נפשה ארי מיתא. וקרת שמיה בר דויי. ואבוהי קרא ליה בנימין: יט. ומיתת רחל. ואתקברת באורח אפרת. היא בית לחם: כ. ואקים יעקב. קמתא על

תו״א ואביו קרא לו. סוטה לו:

תפסיר הרס״ג

דכה מן חגארה. ורש עליהא מזאגא. וצב עליהא דהנא: טו) פסמי׳ ד׳לך אלמוצ׳ע. אלד׳י כ׳אטבה אללה ת׳ם בית אל: טז) ת׳ם רחלו מן בית אל. ובקי להם מסאפה׳ מיל מן אלטריק לידכ׳לון אלי׳ אפרת. פולדת רחל וצעב ולאדהא: יז) פלמא צעב ולאדהא. קאלת להא אלקאבלה לא תכ׳אפין. פאן הד׳א לך אבן: יח) פענד כ׳רוג נפסהא והי מאיתה. אסמתה אבן תרחי. ואבוה אסמאה בנימין: יט) פמאתת רחל ודפנת פי טריק אפרת. הי בית לחם: כ) ונצב יעקוב דכה עלי׳

נוה שלום

די סיפוקו. ע״ל (יו א). (יו) כברת ארץ, מיל מן אלמסאפה, אלמיל מהלך שיעור מה שיכולה העין להביט, (וענד אלמחדת׳ין תסאוי ארבעה אלאף ד׳ראע) וכתב רד״ק בספר השרשים שהגאון פי׳ כברת מיל כפי הענין בלא חבר, וכף כברת כף הדמיון ע״כ. (יח) אוני, תרחי, יגוני, כת״א ותרגם ואחריתה שמחה תוגה,

חלק הדקדוק

בענין זה יותר משאר מקומות: טו) אשר דבר אתו שם אלהים בית אל. תרגום בית אל: יז) ותאמר לה המילדת אל תיראי. אין בה״א געיא בכל התיגאן. ואם כן השו״א שבמ״ם נח. ועיין בפ׳ שמות ודוק וכ״כ מהריב״ש וז״ל השוא

אבן עזרא

קרוב אלי: ויסך עליה נסך. מים או יין והטעם שרחץ אותה. ואח״כ יצק עליה שמן. ובבית אל. שלם נדרו. ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי לקחתו: (טז) כברת הארץ. יתכן להיות הכ״ף לדמות. ויהי ברת מדת המלך ואין ריע לו במקרא: (יז) בהקשותה. מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה. וכן ותקש רק הוא מהבנין הכבד הדגוש. וכמו ותכל להשקותו: (יח) בן אוני. בן אבלי.

אבי עזר

(יז) [בהקשותה. מהבנין הכבד הנוסף וכו׳] כאן הוברר לנו כלל גדול בדקדוק. בבנין הפעיל ופועל שאינם יוצאים. ולפי שגדולה היא חוזק הפעולה והמחשבה תחלה עושה אותה הבנין חזקה: (כ) [קבורתה וקבורה שוים] הנה המפרשים האריכו במעניתם

רשב״ם

שם עיר: (טז) כברת. כמו ירוע כבירים. ואוריד כביר יושבים. לשון ריבוי ולפי ריבוי ארץ עד אפרת נקברה בדרך: ותקש. כמו ותקשה. כמו ותצו ותצוה. ותכם ותכסה: (יז) אל תיראי כי גם זה לך בן. כאשר התפללת יוסף ה׳ לי בן אחר ולא חפץ להמיתך אלא קבל תפילתך ולדבר על לבה נתכוונה: (יח) בנימין. בן זקונים. בן ימים. כמו לקץ הימין. כמו הימים:

שפתי חכמים

מתו: ם שאע״פ שזמן יפה היה וא״כ לא היה לו לקוברה בדרך אלא היה לו לשאת אותה לאפרת אע״פ כן לא עשה כן כדפירש״י בפ׳ ויחי ואע״פ שפי׳ שם דעת הגריד היה משמע שבאמצע הקיץ היה א״כ י״ל דלכך מנע להוליכה ליקבר בארץ ישראל כיון שהיה החום גדול. וי״ל דמה שפי׳ עת הגריד היה שהארץ חלולה כו׳ לא היה באמצע הקיץ אלא בתחילת הקיץ והארץ היתה חלולה ע״י ברזל של החרישה שהגריד היה מצוי · ע ר״ל והתם מאי רבותיה הוא אם הוא ככברה והסתיו עבר והשרב עדיין לא בא למאי נפקא מיניה אלא ודאי מהלך מועט היה ומיד רדף אחריו גיחזי: פ ר״ל כשאדם מוכר לחבירו כרם אומר לו אני מוכר לך צמד כרם וכשמוכר לו שדה אומר לו חלקת השדה כלומר שהיא מדה

רש״י

(טז) כברת הארץ. מנחם פי׳ ל׳ כביר רבוי מהלך רב. ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה (ב״ר) שהגריד מצוי והסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ם. ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו (מ״ב ה) וילך מאתו כברת ארץ ע ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה פ כך במהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה יתירה: (יח) בן אוני. בן צערי: בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין לשון (תהלים פט) צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא (ד״א בנימין בן ימים שנולד לעת זקנתו ונכתב בנו״ן

מראות אלהים ליעקב

(טז) ותלד רחל ותקש בלדתה וגו׳. ויהי בצאת נפשה וגו׳. צריך להבין הכפל לשון „בצאת נפשה כי מתה" המיתה היא ע״י יציאת הנפש. ונראה כי כבר נודע שיש שני מיני מיתות בעולם. מיתה טבעית ומיתת העונש. המיתה טבעית היא כאשר האדם זקן מאד. וכל יצירי גוו נחלשים מצד הזקנה עיניו כהות. אזניו כבדות משמוע. כלי העיכול נחלשו ואינם טוחנים עוד המאכל. והדם נתקרר. ומעט מעט הולך ומתקרב אל קצו וסופו. כמנורה שהשמן נתמעט עד שולי המנורה והאש נעשה כהה כהה עד שנכבה. וזה נקרא מיתה סתמית, מחמת שהגוף אינו יכול להחזיק עוד הנשמה בתוכו. ע״כ ממילא הנשמה יוצאה. כאדם המחזיק כלי בידו וירדם ונפל הכלי מאליו מידו. מחמת כי נרפו ידיו. והמיתה מחמת עונש הוא. הגוף עודנו בריא אולם. והיה יכול להחזיק הנשמה בתוכו עוד כמה שנים. אך הקב״ה הוציא הנשמה מתוך גופו בחזקה. כמו אדם שבא ביער והגרזן בידו וכרת חתיכת עץ מאילן חזק. כן כביכול כרת הנשמה מהגוף ועשה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) בן אוני על שם מעשה דפלגש בגבעה שעתיד לצאת עד שם:

מרפא לשון

וכן כאן טעמו שלא הגיעו לראות עיר אפרת שעדיין היא רחוקה מלא עיניהם מפני שיש עוד כברת ארץ לבא אליה. ודו״ק. יח. כי מתה — ארי מיתא. ה״ג דלא כנ״א מיתת. וקשה דלפי הטעם שהיא מלעיל היל״ל מיתת בל׳ עבר ואפשר שאף תרג׳ זה הוא ל׳ עבר כמו מיתת ודכוותיה בפ׳ בשלח מת על שפת הים תרג׳ מיתין והוא ל׳ עבר (ול״נ שהוא לשון הווה שאין טעם ליתקרא שמו אחר שמתה. וכן בבשלח בעמוד ישראל על שפת הים ראום מתמותתים במים. יק״א). ומ״מ אין לשבש הספרים שהרי ג״כ לקמן

מסורת הקריאה

בטעם מלרע, ולא נמסר בלישנא, ורש״ז בעל תיקון סופרים פי׳ בלישנא הכוונה בלישן דשביה ולא נראה דאין זה דרך המסרה, וסי׳ א׳ יאת נשיהם, דין, ב׳ ושבו אליך (מ״א ח׳ מ״ח) ג׳ וחברו והשיבו אל לבבם, זה הוא טעות וצ״ל וחברו ושבו אליך בכל לבבם דד״ה (ב׳ ו׳ ל״ח) וכן נמסר במס״ג במלכים שם, ד׳ ועשרת אלפים (דה״ב כ״ה י״ב): (ל) מספר, הפ״א בקמץ, ונמסר עליו בגליון לית קמץ זקף: ונאספו, הפ״א רפה: (לא) הכזונה, הכ״ף רפה, במכלול דף ס״א נמנה תיבה זו עם אחרות שהן רפות, מ״ש:

חומת אנ״ך

היתה נלגול אמתלאי בת כרנבו אשתו של תרח שבא עליה בנדתה וכן דינה אותיות נידה וענין זה של שכם היה תקונה שלקח כל הזוהמא בסוד ותהי נדתה עליו ונשארה נקיה. והשתא ניחא דיעקב אע״ה דידע סוד הענין ושהוא תקון דינה כששמע לא נתפעל מזה. והשמוע׳ כי טמא את דינה אך הוא ידע דאדרבא הוא נטמא שאחז כל זוהמתה. ובזה ניחא שארז״ל דבגד מה נענש דהטמין דינה שלא יקחנה עשו דכיון שהוא ידע שתקון דינה הוא שרשע יאחז כל זוהמתה לא הי״ל להטמינה מעשו שאם ישאנה הוא יקח כל זוהמתה וזהו תקונה. ואח״כ אפשר שתחזירנו למוטב. ולכך נענש שבא עליה שכם בזנות. ואפשר שהכתוב רמז לנו בהעלם נמרץ כל זה דכתב ויקרא לו אל אלהי ישראל ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ ויש להבין הסמיכות. ואפשר דהגדיל הכתוב שבח יעקב אע״ה באומרו ויקרא לו אל אלהי ישראל ואמרו רז״ל שהקב״ה קראו אל כ״י וסמך לזה ותצא דינה להעיר דודאי

תרגום אונקלוס

קבורתה. היא. קמת קבורתא דרחל עד יומא דין: כא. ונטל ישראל. ופרסיה למשכניה. מהלאה (נ"י מהלא) למגדלא דעדר: כב. נהוה. כד שרא ישראל בארעא ההיא. ואזל ראובן. ושכיב ית בלהה לחינתא דאבוהי. ושמע ישראל. נהוו בני יעקב תרי עסר: כג. בני לאה. בוכריה דיעקב ראובן. ושמעון ולוי ויהודה. ויששכר וזבולון: כד. בני רחל. יוסף ובנימן: כה. ובני בלהה אמתא דרחל. דן ונפתלי: כו. ובני זלפה. אמתא דלאה גד ואשר. אלין בני יעקב. דאתילידו ליה בפדן דארם: כז. ואתא יעקב לות יצחק

בראשית לה

הוא מצבת קברת רחל עד היום: כא ויסע ישראל ויט אהלה מהלאה למגדל עדר: כב ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל * פ ויהיו בני יעקב שנים עשר: כג בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון: כד בני רחל יוסף ובנימן: כה ובני בלהה שפחת רחל דן ונפתלי: כו ובני זלפה שפחת לאה גד ואשר אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם: כז ויבא יעקב

*פסקא באמצע פסוק

תפסיר הרס"ג

קברהא. הי תסמי' נצבה' רחל אלי' אליום: כא)ת'ם רחל אסראיל. ומד כ'באה. מן הנאך אלי' מגדל עדר כב)פלמא סכן אסראיל ד'לך אלבלד. מצי' ראובן. פצ'אגע בלהה אמה' אביה. פעלם בד'לך אסראיל. פצארו בני יעקוב בבנימין אתני' עשר: כג) בני לאה. בכר יעקוב ראובן. ושמעון ולוי ויהודה. וישכר וזבולון: כד)בני רחל. יוסף ובנימין: כה) ובני בלהה אמה' רחל. דן ונפתלי: כו) ובני זלפה. אמה' לאה גד ואשר. האולי בני יעקוב. אלד'ין ולדו לה פי פדן ארם: כז)ת'ם גא

נוה שלום

ועאקבה' אלפרחה תרחה. (כג) ויהיו בני יעקב, פצארו בני יעקב בבנימין, הוסיף בבנימין להוכיח שפסקא זו דבקה לפסוק ואביו קרא לו בנימין וכתב רשב"ם שלא רצה הכתוב להפסיק בזה עד שסיים כל ענין אותה הפרשה ע"כ.

חלק הדקדוק

נח לדעת בן אשר: (כב) ישראל, למערבאי בפשטא: אביו, בזקף. ר"ח)

אבן עזרא

וכן לחם אונים. לא אכלתי באוני: (כ) קבורתה. וקברה שוים: (כב) וילך ראובן. יפה פירשו רבותינו ז"ל וכסה קלון ערום: (כו) אשר יולד לו בפדן ארם. עשתי עשר נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב. ורבים אראה לך עוד כמוהו:

אבי עזר

לפרש דברי הרב ונלאתי להביאם. ואני אגלה לך דעתי דגי' הנכונ' קבורתה וקברה בחירק שוים. והוי"ו אך למותר. שגו בה המדפיסי'. ומן קבר נאמר קברי אשר כריתי לי. ויכח את נבלתו בקברו. וכן נאמר קברה. ומן וגם קבורה לא היתה לו. נאמר וקברתני בקבורתם. וכן קבורתה. כמו מן גבורה בגבורתם ודע כי קבורתה וקברה הכל מורי' על הוראה אחת ואין שנוי ביניהם. אבל הגי' שלפנינו אין לה שחר כי לא תוכל לומר מן קבר בוי"ו נקודת קבורה ואף כי מלינו בשדה הקבורה (ד"ה ב נו). אולם שם הוא שם המקרה. שדה שמוכנת לקבורה או שם תואר הלא אנחנו הורגלנו לומר בית חיים או בית עולם. האמר יאמר ויצב מצבה על עצמה או על חיה כן לא נאוה בחוס הל' לומר קבורה. והנכון כמו שכתבתי כי לא הפריד בעל הלשון בין פילגשו פילגשה. אבותם אבותיהם משפחותם משפחותיהם.

תולדות אהרן

ויהי בשכן מגילה כה: וילך ראובן. שבת נה:

רשב"ם

(כ) היא מצבת קבורת רחל. שאמר שמואל לשאול כשהלך ממנו לאחר שמשחו למלך: (כא) למגדל עדר. סמוך לבית לחם היה כדכתיב בתרי עשר ואתה בית לחם אפרתה וגו' וכתיב בסמוך ואתה מגדל עדר וגו': (כב) וישמע ישראל. לא נכתב זה אלא להודיעך שבשביל ששמע יעקב את הדבר אמר לו בשעת צוואתו פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך: ויהיו בני יעקב שנים עשר. עתה כשנולד בנימין היו שנים עשר

רש"י

כמו (דניאל יב) לקץ הימין): (כב) בשכן ישראל בארץ ההוא. עד שלא בא לחברון צ אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. (שבת נה) מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר האהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע ק עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים להמנות ומכאן. ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכולן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפי' בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור ר למנין ש ולא נתנה

שפתי חכמים

הידוע להם: צ ר"ל לפי שאחר ביאתו מלבא אצל יצחק אביו לכך אירע לו כל זאת ק לפי שהיתה שפחת רחל מהרש"ל. וא"ת מ"ט דיעקב ולמה לא נתן באהל לאה י"ל לפי שיעקב היה סבור שלאה לא תרצה ליקח משום שלא נתן מטתו בחיי רחל באהלה ג"כ עכשיו לא תרצה ליקח אבל ראובן שהיה רגיל אצל אמו וידע שתקח מ"מ הלך ובלבל. עכ"ל: ר ר"ל כשעשה כה"ג עבודה היה מלובש בחשן ובאפוד והיו שמות השבטים בחשן ועל כתפות האפוד ראובן היה הראשון: ש כשנמנו שמות השבטים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) וישכב את בלהה פילגש אביו יש מפרשים לפי מ"ש ז"ל שבלבל יצועי אביו עקר המצע ממקומו ל' וישכב הוא כמו ובכל תבואתי תשרש:

מראות אלהים ליעקב

ועשה פרידה ביניהם. כן הי' הענין ברחל. שעדיין היתה עולת ימים. והקב"ה הוציא נשמתה מגופה בע"כ. ע"כ אמר הכתוב ויהי בצאת נפשה. ומדוע יצאה נשמתה קודם זמנה. כי מתה מיתה פתאומית. ותקרא שמו בן אוני. בן כחי. שזה הבן נטל כחי ממני. ע"כ יצאה נשמתי. או בן לצערי. ומחמת שיעקב לא רצה ששם הבן הזה יהי' מורה על דבר רע. ע"כ הסיב שמו לענין אחר וקרא לו בנימין [עוד אתי ענין ארוך על שתי השמות הללו]:

פירוש על ענין מעשה ראובן

(כב) ויהי בשכון ישראל בארץ ההוא וגו'. הפסוק הזה קשה עניינו וחז"ל אמרו כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה ודעות הרבה נאמרו בפסוק זה. ושמעתי אומרים כי כן הוא פשט הפסוק. ידוע כי אכסנאי אסור בתשמיש. ורש"י ז"ל פי' בריש פי' לך לך. שהדרך ממעטת ג' דברים ואחד מהן הוא פו"ר. ע"כ כל זמן שהי' יעקב בדרך לא שמש מטתו. אבל ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא. בקביעות שכן במקום הזה. רצה להביא עוד בן אחד בעולם. ויהיו י"ג שבטי יה. כמספר אחד. ואהבה

מסורת הקריאה

לה (א) הנראה, האל"ף בסגול, עיין לעיל י"ב ז': (ג) שב, השי"ן דגוש: (ו) לוזה, מלעיל: (ז) בברחו, הרי"ש בשוא נח: (ט) בבאו. מלרע: (יא) יצאו, הטעם מלעיל בצד"י: (יד) ויצב יעקב, בקדמא ואזלא ותניין בפסוק כ' בדרגא תביר וסימן קבורה מלרע משיחה מלעיל, פי' הראשון דכתיב גבי משיחת שמן הטעמים המה מלעיל על המלות שהקדמא ואזלא עומדים למעלה, והשני דכתיב גבי קבורה הטעם מלרע שדרגא תבר תחת המלות כמו קבורה שהוא מלרע בבור: ויסך, נמסר עליו ג' דגש, ור"ל שהיו"ד בפתח והסמ"ך בדגש, וסי' א' דין, ב' ויסך אתם (ש"ב כ"ג ט"ז) ג' ויסך את נסכו (מ"ב ט"ז י"ג): ויצק, כל יצק, ויצק, ותצק, כולם רפויי הצד"י בכל הקריאה, אבל אצק עם אל"ף האית"ן הצד"י דגוש, ולא מצאנוהו כ"א ב"פ ובפסוק א' ישעיה מ"ד ג': (טז) בבית אל, נמסר עליו ג' בטעם שופר מונח ושארא בגעיא, ור"ל כל בית אל במקף ובמתג בר מן ג' שהם בטעם מונח וסי' א' דין, ב' ולא נשאר (יהושע ח' י"ז) ג' והעמיד בבית אל (מ"א י"ב ל"ב): (יז) המילדת, המ"ב רפה והה"א במתג: (יח) ויהי, בגרשיים, ונמסר עליו ה' בטעם

חומת אנ"ך

ליעקב אע"ה ברב גודלו שכ"י קראו אל לא יאונה לצדיק כל און ובודאי כך היה צריך והם מפלאות תמים דעים. ואמר ותצא דינה שבזה יצאה מזוהמתה וזו היא תקונה וראה כי דינה בת לאה הצדקת אלהים חשב"ה ויפתח את רחמה בשביל ששנאה מעשיו של עשו. וגם אגד לאה איך תארע תקלה זו. ועוד שדינה היתה בבטן רחל ובאה בלאה כמ"ש בתרגום המיוחס ליונתן וזה רמז אשר ילדה ליעקב שהולידה לבד מלאה כי רחל נתעברה מדינה ואירע לדינה נס מופלא כזה. ואיך אירע לה זה ונמצא במוטב תלתא יעקב אע"ה דכ"י נקרא אל ולאה הצדקת בשמים ממעל לחש"ב. ודינה גופה אירע בה נס מופלא. וא"כ ודאי זה היה תקונה ורמז אשר ילדה ליעקב ס"ת ברה שעי"ז נתבררה מחלאתה לראות בני' זו בגלגול אמתלאי נידה עם הכולל. וכאשר שמע יעקב בניו היו בשדה והחריש יעקב שלא לגלות הסוד עד בואם. ואז גלה סודו ומ"מ בניו חרה להם על סגנון הדבר דהיה יכול לישא אותה ולא יהיה בדרך זה וז"ש כי נבלה עשה וא"ת זהו תקונה. וכן לא יעשה באופן

אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת
הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם
אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק
מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה׃ כט וַיִּגְוַע
יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן
וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב
בָּנָיו׃ פ לו א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו
הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו
מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן
הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה

* שביעי בסתרי

תפסיר הרס"ג

יעקוב אלי' יצחק אביה. ממרא קריה' ארבע. הי חברא. אלתי סכן ת'ם אברהים ויצחק: כח) פכאן עמר יצחק. מאיה ות'מאנין סנה: כט) ותופי ומאת וצאר אלי' קומה. שיך' קד שבע מן אלעמ'ר. ודפנה עשו ויעקוב אבנאה: א) והד'א שרח תאליד עשו הו אדום: ב) וכאן עשו אתכ'ד' נסאא מן בנאת כנעאן. עדה אבנה' אילון אלחתי. ואהליבמה

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי. לְמַמְרֵא קִרְיַת אַרְבַּע. הִיא חֶבְרוֹן. דְּדָר תַּמָּן אַבְרָהָם וְיִצְחָק: כח. וַהֲווֹ יוֹמֵי יִצְחָק. מְאָה וּתְמָנַן שְׁנִין: כט. וְאִתְנְגִיד יִצְחָק וּמִית וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ. סִיב וּסְבַע יוֹמִין. וּקְבַרוּ יָתֵיהּ. עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בְּנוֹהִי: א. וְאִלֵּין. תּוֹלְדָת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם: ב. עֵשָׂו. נְסֵיב יָת נְשׁוֹהִי מִבְּנָת כְּנָעַן. יָת עָדָה. בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה. וְיָת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה.

אבן עזרא

(יט) ויגוע יצחק. וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעל' אמר יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: (א) הוא אדום. הוא אבי אדום. ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות כי כן שם אם אביה גם שם אביה בד"ה איננו כמו בספר מלכים כי שני שמות היו לה גם לאביה: וטעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו: (ב) בת ענה בת צבעון. והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון. גם שם בנו ענה. על כן יאמר כי האב והבן או שני האחים שכבו אשה אחת והנולדים לא נודעו בן מי הב. ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחס' הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפריש בין ענה ובין ענה. ויש אומרים כי יש קרח בין עדה ויש קרח בין אהליבמה. והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכ' עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמתה אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבני'. כמו בני מיכל. ויהי לה לבן. וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור שהוא בן שפחת בעלה. ופי'

תולדות אהרן

ויקברו אותו בתרא יו.

רשב"ם

ועד שסיים כל ענין אותה הפרשה לא היה רוצה להפסיקה: (כט) עשו ויעקב. לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב. אבל בקבורת אברהם הקדים הכתוב יצחק לישמעאל לפי שהיה בן השפחה: (ב) עשו לקח את נשיו מבנות כנען. המדקדק יתן לב כי בפ' ראשונה של תולדות יצחק נאמר יהודית בת בארי החתי. בשמת בת אילון החתי. מחלת בת ישמעאל. ובפ' זו לא הוזכר בת בארי כלל לא שמה ולא שם אביה. אבל אילון וישמעאל אביהן של שתי

בעל הטורים

(כט) זקן ושבע ימים. ג' במסו' ביצחק ובאיוב ששניהם צדיקים וכן באברהם זקן ושבע ובצדיקים נאמר כן לשבח וברשעים לגנאי

רש"י

בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים. (כז) ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר א ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השניה (ש"א טז) בית הלחמי (שופטים ו) בעפרת אבי העזרי (מ"א טז) בנה חיאל בית האלי: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ס' שנה שנאמר ויצחק בן ס' שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב אם תוציא ששים מק"פ שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמונה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך וארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב למצרימה כ"ב שנה שנאמר ויוסף בן שלשים שנה וגו' וז' שני שובע ושנתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק"ח): (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"א: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"א כדי להטעות ב את אביו: בת ענה

שפתי חכמים

הוא נמנה תחלה מלאתי: ת והא דכתיב לעיל בפ' לך וישב באלוני ממרא אשר בחברון ופירש"י שם אדם י"ל דהתם כתיב באלוני ממרא ואלון שם המישור וא"ל דשמא שני שמות יש לו אלון וממרא וקראן בשני שמותיו דהיינו אלון וממרא א"כ הל"ל באלוני בממרא להורות ששני שמות יש לו למישור אע"כ מדלא כתיב הכי ש"מ שם איש הוא והרא"ם פי' לא שם האדם מדכתיב אחריו קרית הארבע: א פי' שמה של עיר היא קרית ארבע ולא קרית של ארבע שהוא שם אדם מדכתיב ותמת שרה בקרית ארבע ש"מ שקרית ארבע הוא שם המקום והה"א שבמלת הארבע דכתיב הכא הוא במקום של כלומר אל מישור של קרית ארבע וכמו שמפרש רש"י בעצמו אחר זה וק"ל: ב וקשה ולבשמת למה לא כינה לה שם טוב כדי לרמאות את אביו והי"ל לעיל בפ' תולדות להזכיר אותו שם כינוי אם היה לה וי"ל שעשו קרא לה שם אחר שאינו של ע"א אלא הכתוב קראה כך בשם ע"א לפי שכתוב לעיל אח"כ ותכהין עיניו מראות ופרש"י בעשנן של אלו ואם היה משנה שמה היה קשה היכן מצינו שהיו מקטרות לכך קראה לעיל בשם זה כדי להראות את זה שלכך נקראת בשמת ע"ש וכו' מהרש"ל. ואע"פ שיהודית היא בת בארי החתי ואהליבמה היא בת ענה החוי י"ל הוא ענה הוא בארי דשני שמות הי"ל והא דמייחס אותו פעם למשפחת החוי ופעם למשפחת החתי אפשר דאביו היה ממשפחת החתי ואמו היתה ממשפחת החוי לכן מייחסו פ"א

אבי עזר

וכן נפעלים אפאם או אפאיהם. כן שוה הוראת קנה"ס וקבורתה. הכל הולך אל מקום אחד. כי זה כל אדם: (כו) (אשר יולד לו וגו'). ואפשר דזה רמז הכתוב באמרו אשר יולד לו. ולא כאמור יולדו לרמוז על האחד אשר נולד בארץ כנען. ולכן חסר וו' אחת. ודע כי לא לחנם ולא לזרות יתשב. כאשר מצינו בתורה לשון יחיד לרבים. כמו והכנעני והפריזי אז יושב בארץ. או לשון זכרים לנקבות כמו ויחמו הצאן. הכל הוראת דבר סתר להם. ואין אתנו יודע עודם. ואף כי כ' הרב בפרשת ויצא שלא הקפיד הכתוב להפריש בין זכרים לנקבות בלשון רבים. כן כתב מסברא דנפשיה:

פירוש על ענין מעשה ראובן

ואהבה. שאז הי' אחדות גמור בהשבטים בלי שום פירוד. וחשב מחשבות עם מי יתדבק להביא הבן הזה בעולם. ועלה במחשבתו לעשות נחת רוח לנשמת רחל. וכאשר יתדבק עם בלהה יקרא הבן ע"ש רחל [עיין ויצא ל"ו]. ויחר אף ראובן על הדבר הזה. מדוע לא יתדבק יעקב עם אמו. מה עשה ראובן וילך ראובן. הלך בבית הנה והנה. ומפרש הכתוב באיזה שעה הלך. בעת וישכב את בלהה פילגש אביו. בעת שאביו שכב את בלהה פלגשו וישמע ישראל. כי ששמע יעקב קול מצעדי גבר הולכים בבית. ואז אסור לשמש המטה. והפסיק ולא שימש עוד ולא נולד הבן י"ג. ויהיו בני יעקב י"ב. ולא י"ג. כי לא שימש עוד שחשב שמה' נתבטל הדבר שלא יביא בן י"ג בעולם. כי הקב"ה לא רצה החיבור הזה בין האחים. כי ע"י הפירוד ושנאת האחים ירדו למצרים:

בת

מסורת הקריאה

בספרא, ור"ל בטעם גרשיים עיין לעיל יו"ד י"ט: מתה, הטעם מלעיל על המ"ם ועיין לעיל ל' א': קרא, המתג בקו"ף: (כ) ויצב יעקב, עיין מש"כ בפסוק י"ד: (כב) בשכן, הכ"ף בדגש: וילך ראובן, בפסוק זה בבחינה אחת היא פסוק אחד ובבחינה האחרת הוא ב' פסוקים לכן במקצת מלותיו ב' טעמים, ולדעת הר"י עמדין בספרו לוח ארש סי' תס"ב היחיד הקורא לעצמו מעמיד הס"פ בתיבת ישראל, ראובן בז"ק וישכב בז"ג בלהה בטפחא אביו באתנח ישראל בס"פ ויהיה ב' פסוקים, ואולם הקורא לצבור יקרא בפסוק אחד, ראובן ברביע וישכב בפשטא וכן בלהה בפשטא אביו בזקף קטן ישראל באתנח: (כג) ויששכר, עיין לעיל ל' י"ח: (כט) ויאסף, נמסר עליו ה' מלעיל, ועיין לעיל כ"ח ח':

לו (ה) יעלם, העי"ן בשוא פשוט והוא נח: (ו) נשיו, הנגינה בשי"ן: (ז) רב, הרי"ש בקמץ ונמסר עליו ל"ו קמצין, ועיין לעיל י"ג ו': (יא) אומר, המ"ם בקמ"ץ ונמסר עליו ב' קמץ זקף ומלא בענין, ר"ל ב' פעמים כתיב מלת אומר בענין זה א' דין ב' בפסוק ט"ו ותרויהון המ"ם בקמץ בזקף ומלא וי"ו: וקנז, הנו"ן

חומת אנ"ך

זה דרך זנות. והשתא לפי מה שפירש"י שכתבתי בעמוד שעינה מבילות אחרות שהיתה מתאוה ולא בא עליה. הא קשיא קושיית הרב מהרימ"ט ז"ל דעשית לשכם פרוע ולדינה פרוצה. ועוד יקשה דמהכתו' ומרז"ל יודע תוקף תיבת שכם בדביקה וחשיקה וחפיצה ואיך כבש יצרו. אמנם בהיות שכבר נטל כל הזוהמא ואע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי היותו כבד עון מסוקץ ומטונף להכי לא בא עוד בו בפרק וכבר דימה שהיא שלו ולא כיוון לערותה. כל קבל דנא דינה הרגישה בנפשה שפרישה מזוהמא והא פירוק"א ותנא דינה מתוקף טומאתה אמטו להכי נפשה אוותה שיבא עליה עוד לקחת כל סוגי הלאתה. אמנם כיון שהיה זה לטובתה ולתקון נפשה וכבר נשא הצ'עיר עליו כל הזוהמא לא נתנו אלהים לבוא אליה עוד כי לא היתה צריכה עוד לביאתו הגם שלבו בוער באש אהבתה. ולפירוש מהרימ"ט ז"ל

תרגום אונקלוס

בַּת צִבְעוֹן חִוָּאָה : ג. וְיָת בָּשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת : ד. וִילֵידַת עָדָה לְעֵשָׂו יָת אֱלִיפָז . וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יָת רְעוּאֵל : ה. וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת . יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח . אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו . דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן : ו. וּדְבַר עֵשָׂו . יָת נְשׁוֹהִי . וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת בְּנָתֵיהּ וְיָת כָּל נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ . וְיָת כָּל קִנְיָנֵיהּ . דִּקְנָא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן . וַאֲזַל לַאֲרַע אָחֳרִי . מִן קֳדָם יַעֲקֹב אֲחוּהִי : ז. אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן . סַגִּי מִלְּמִתַּב כַּחְדָא . וְלָא יְכֵילַת . אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן לְסוֹבָרָא יָתְהוֹן . מִן קֳדָם גֵּיתֵיהוֹן : ח. וִיתֵיב

בראשית לו וישלח

בת־צבעון החוי: ג ואת־בשמת
בת־ישמעאל אחות נביות: ד ותלד
עדה לעשו את־אליפז ובשמת
ילדה את־רעואל: ה ואהליבמה
ילדה את־יעיש* ואת־יעלם ואת־
קרח אלה בני עשו אשר ילדו־לו
בארץ כנען: ו ויקח עשו את־נשיו
ואת־בניו ואת־בנתיו ואת־כל־
נפשות ביתו ואת־מקנהו ואת־כל־
בהמתו ואת כל־קנינו אשר רכש
בארץ כנען וילך אל־ארץ מפני
יעקב אחיו: ז כי־היה רכושם רב
משבת יחדו ולא יכלה ארץ
מגוריהם לשאת אתם מפני
מקניהם: ח וישב עשו בהר שעיר

*יעוש קרי

בעל הטורים

אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז : (ד) ותלד עדה . בבני יעקב כשמייחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בכולן לפי שהם בניינו של עולם ולכך נקראו בנים אבל בני עשו אינם נקראים בנים אלא ולדות : (ה) יעוש . יעיש כתיב שקבץ י׳ אומות לבא על ישראל בחורבן הבית והם אהלי אדום וגו׳ וי׳ גליות גלו ישראל על ידו : (ז) ולא יכלה ב׳ במסורה דין ואידך ולא יכלה עוד הצפינו לפי שיעקב שרתה עליו שכינה ומצרים עובדי ע"א ולא היה יכול לסבול :

רשב"ם

נשיו הראשונות הוזכרו שהוחלפו שמות הבנות כאשר מצינו בכמה מקומות. בשמת בת אילון נקראת כאן עדה בת אילון ומחלת בת ישמעאל נקראת כאן בשמת. לכן יש לומר יהודית בת בארי מתה בלא בנים אבל בת אילון ובת ישמעאל היו להם בנים המפורשים כאן ואהליבמה בת ענה בת צבעון החוי לקח אח"כ אחר שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני שעיר החורי ככתוב לפנינו כי אהליבמה היתה בת צבעון בן שעיר החורי וגם תמנע פילגש אליפז כתובה שם בבני שעיר. ולפי שאהליבמה אשתו אחרונה היתה לפיכך מזכיר אותה ואת בניה בכל הפרשיות האלו לבסוף : (ו) מפני יעקב אחיו. כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק לכך ישב בארץ מגורי אביו :

רש"י

בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכולן בני ממזרות היו : (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג׳ מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו : אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו : (ה) ואהליבמה ילדה וגו׳. קרח זה ממזר היה וכן אליפז היה ג שבא על אשת אביו על אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (ב"ר) : (ו) וילך אל ארץ. לגור ד באשר ימצא : (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם. ומ"א (ב"ר) מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין

שפתי חכמים

למשפחת החתי ופעם לחוי. הרא"ם כ׳ אולי שבאו אחי וחוי על אשה א׳. וא"ת מנ"ל לרש"י דיהודית היא אהליבמה דלמא יהודית מתה ואהליבמה אשה אחרת היתה תי׳ הרא"ם מדכתיב את נשיו ולא כתיב נשים ש"מ הן הן נשיו האמורים למעלה : ג כתב הרא"ם וא"ת מנ"ל דלמא תרי קרח היו וי"ל כיון דלא חשב אותו בבניו של אהליבמה ואח"כ חשב אותו באלופים של אליפז ש"מ ממזר היה : ד דאל"כ למה אינו מפרש לאיזה ארץ הלך :

חומת אנ"ך

דמפרש שעינה שבא עליה יש לומר דודאי עינוי גדול היה לה לפי פירוש זה דבשלמא בביאה ראשונה היתה צריכה לצורך תקונה והא אסתגר בקמיתא והשאר הי"ל עינוי גדול. ורבינו אפרים ז"ל בפי׳ כ"י כתב שכם בן חמור ר"ת שבא ע"ש ולדרכנו זה שבא דינה הצדקת : ח תנו נא אותה לו לאשה. שכם וחמור לא העזו פנים לומר כי נבעלה כבר באונס אלא תנו נא אותה לו לאשה. והיה במרמה וידברו נמשך לשתי הכתות ולזה לא אמר ויענו בני יעקב במרמה רק פירושו ענו בני יעקב את שכם ואת חמור המדברים במרמה שדיברו דבריהם כאלו לא נטמאה אף הם ענו ואמרו לא נוכל לתת לאחותנו לאיש אשר לו ערלה כאלו אין בה דבר רק זה וכאלו לא חללו בה ידים הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפי׳ כ"י : ט אך בזאת נאות. התנו עמהם שלא יעבדו ע"ז. והם לא עשו כן אלא עשו בסתר וכשידעו בני יעקב כן עמדו והרגום וזהו בהיותם כואבים שנתחרטו על מה שעשו וז"ש להם יעקב הסירו את אלהי הנכר ויטמון אותם ולא שרפום שאם ירדפו אחריהם ויאמרו למה הרגתם אותם והלא קבלו עליהם שלא

תפסיר הרס"ג

אבנה׳ ענה. אבנה׳ צבעון אלחוי : ג) ובשמת אבנה׳ אסמאעיל אכ׳ת נביות : ד) פולדת עדה לעשו אליפז. ובשמת. ולדת רעואל: ה) ואהליבמה ולדת. יעוש ויעלם וקרח. האולי בני עשו. אלד׳י ולדו פי בלד כנעאן : ו) ת׳ם אכ׳ד׳ עשו נסאה. ובניה ובנאתה וכל נפס מן אלה. ומאשיתה וסאיר בהאימה. וגמיע מלכה. אלד׳י מלכה פי בלד כנעאן. ומצי׳ אלי׳ בלד ג׳ירה. מן קבל יעקוב אכ׳יה. ז) לאן סרחהם כאן אכת׳ר מן אן יקמיו גמיעא. ולם יטיק בלד סכנאהם אן יחתמלהם. מן קבל מואשיהם : ח) פסכן עשו אלד׳י הו אלאחמרי. פי גבל שעיר:

נוה שלום

לו (ז) כל נפשות ביתו, כל נאס מן מאלה, עבדים ושפחות שקנה. אל ארץ.

אבן עזרא

אלוף נשיא וגדול. ואינו כן ככבש אלוף רק הכ"ף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש כאלוף. כי משפט לשון הקדש

מרפא לשון

(מ"ו כ"ו) תרג׳ הבאה ליעקב מצרימה וכן הבאה מצרימה שבעים דעאלא בלי הפרש. לו. א. הוא אדום — קרא ותרג׳ הכי גרסינן דלא כנ"א הוא אדומאה.

שפתי כהן

ויהי ביום השלישי ויקחו ב׳ בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה וכו׳ למה דוקא הם קינאו יותר משאר אחים, אלא בני השפחות אינם אחיה מהאם ואין להם לדבר בפני אחיהם הגדולים, וראובן שהוא הגדול לא רצה לדבר כדי שלא ייכו אותו ויאמרו לו על ענין פילגש אביו לא קנא ועשה מה שעשה, וכעת הוא מקנא על אחותו, ויהודה מלך, ויששכר יושב במדרשו לא רצה לבטל למודו, וזבולן מחמת שהיה הולך במדברות וממפרשי ימים ובא מכח הדודאים, כי טבע הדודאים היתה אותה לילה של לאה כמו שנ׳ המעט קחתך את אישי, כשנתנה רחל את בלהה שפחתה ליעקב ואח"כ יצאה לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא כי שכור שכרתיך וכו׳ ותהר עוד ותלד, ותקרא שמו זבולן, ואחר

עשו הוא אדום: ט ואלה תלדות
עשו אבי אדום בהר שעיר: י אלה
שמות בני־עשו אליפז בן־עדה
אשת עשו רעואל בן־בשמת אשת
עשו: יא ויהיו בני אליפז תימן אומר
צפו וגעתם וקנז: יב ותמנע ׀ היתה
פילגש לאליפז בן־עשו ותלד
לאליפז את־עמלק אלה בני עדה
אשת עשו: יג ואלה בני רעואל נחת
וזרח שמה ומזה אלה היו בני
בשמת אשת עשו: יד ואלה היו

תו"א ותמנע היתה. סנהדרין לט

תרגום אונקלוס

עֵשָׂו בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר. עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם: ט. וְאִלֵּין. תּוּלְדָת עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דַּאֲדוֹמָאֵי. בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר: י. אִלֵּין שְׁמָהָת בְּנֵי עֵשָׂו. אֱלִיפַז. בַּר עָדָה אִתַּת עֵשָׂו. רְעוּאֵל. בַּר בָּשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: יא. וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפָז. תֵּימָן אוֹמָר. צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז: יב. וְתִמְנַע הֲוָת לְחֵינְתָא. לֶאֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו. וִילֵידַת לֶאֱלִיפַז יָת עֲמָלֵק. אִלֵּין. בְּנֵי עָדָה אִתַּת עֵשָׂו: יג. וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל. נַחַת וְזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה. אִלֵּין הֲווֹ. בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: יד. וְאִלֵּין הֲווֹ. בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה

תפסיר הרס"ג

ט) והד'א שרח ת'אליד עשו אבו אלאחמריין. פי גבל שעיר: י)הד'ה אסמא בני עשו. אליפז. אבן עדה זוגתה. רעואל. אבן בשמת זוגתה: יא) וכאן בני אליפז. תימן אומר. צפו וגעתם וקנז: יב) וכאנת תמנע אמה. לאליפז אבן עשו. פולדת לה עמלק. האולי בני עדה זוגה' עשו: יג) והאולי בני רעואל. נחת וזרח שמה ומזה. האולי כאנו. בני בשמת זוגה' עשו: יד) והאולי כאנו. בני אהליבמה אבנה' ענה. אבנה' צבעון זוגה' עשו. פולדת לה. יעוש ויעלם

אבן עזרא

לדבר כן כמו כריע כאח לי: (כ) שעיר. לא ידעתי יתוסו והזכיר' הכ' להפריש יחוסי שעיר ועשו. כי ישראל יצוו על

מסורת הקריאה

בפתח בסוף פסוק, והוא חד מן יו"ד פתחין בס"פ בספרא, ובמסרת הדפוס נמסר עליו לית פתח, וכתב רוו"ה וז"ל וטעותא דדפוסא הוא וצ"ל כ"ל פתח, כלומר כל לישנא פתח, כמו שנמסר להלן פסוק ט"ו וכן בכ"י מסר על תרויהון כ"ל פת"ח, וגם דדה"א ד' ט"ו פתח בכל המדויקים ונמנה גם בהדי פתחין בס"פ דד"ה בסוף מס"ר אות פ"א, ודלא כמ"ח עכ"ל: (יב) ותמנע. הנו"ן בפתח, ונמסר עליו ג' מלין פתחין, וצ"ל ג' מלין פתחין, ור"ל שזה הוא מן שטה חדא מן נו"ן פתחין מן חד חד ולית דכוותהון כמו שנמסרו במס"ר ערך פת, נשמע מיבה כי כל תמנע זולתו קמץ גם להלן פסוק מ"ם על אלוף תמנע מסר כל לישטא קמץ במ"א, ותרין המסורות מסייעות אהדדי, ולכן נשפוט במישור כי קנז ותמנע דד"ה א' ל"ו צ"ל הנו"ן קמוץ כאשר כן מצאתי במ"ג של רע"ו ובכ"י ישן נושן אף שאין כן ברוב הכפרים עכ"ל דרו"ה ועיין מש"כ בפסוק מ': (יד) יעלם. העי"ן בשוא פשוט כחבירו דלעיל פסוק ה': (טו) אומר, עיין פסוק י"א: קנ"ז, נמסר עליו כל

רשב"ם

(ט) ואלה תולדות עשו. בני בניו. כאשר פירשתי באלה תולדות נח: (יב) ותמנע היתה פילגש. ראיתי בשוחר טוב ותמנע מחובר גם לפסוק העליון שכן בדברי הימים צפו וגעתם וקנז ותמנע ועמלק. ואח"כ הוא אומר בבני שעיר ואחות לוטן תמנע. דוגמת אחות נביות. אחות אהרן כמו שפרשתי: ותמנע היתה פילגש. הראשון זכר מבני אליפז והשני נקבה. ואחות לוטן תמנע. וכמוהו יהושע ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה על כרחך פסוק שני חסר ממנו כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה כבר לקחו נחלתם לפיכך יש לך לומר כי פסוק זה פונה אל סוף הפסוק שכתוב בו וחצי שבט המנשה אע"פ שמדברים הפסוקים בשני חצאי שבט מנשה לאחד מהם חילק משה ולשני חילק יהושע. ואני שמואל מצאתי פסוק שלישי בדברי הימים דוגמתן במשפחות בני יהונתן בן שאול. ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז. ואחז הוליד את יהועדה ויהועדה הוליד את עלמת וגו' ואותה פרשה נשנית וכפולה בתוך דף אחד תחלת הפרשה אשר נשנית ובגבעון ישבו וסוף הפרשה אלה בני אצל. וכתיב ובני מיכה פיתון ומלך ותחרע. ואחז הוליד וגו' בעל כרחך חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותחרע וא ואחז הוליד אלא שתיבת ואחז הוליד פונה אל פסוק שלמעלה כאילו כתיב ובני מיכה פיתון ומלך ותחרע ואחז ואחז הוליד וגו' שכך כתוב בפרשה ראשונה:

שפתי חכמים

ה כלומר ועוד טעם אחר: ו (ממ"ם) דאל"כ ל"ל ותמנע היתה פילגש וגו' הל"ל גם עמלק מבני אליפז בסתם למה מזכיר שם אמו טפי מבני אליפז האחרים גם מנ"מ שהיתה פילגש או אשתו ל"פ להודיע וכו' עד הלוא ואהיה פילגש וכו' לכן פירש"י בסמוך דמש"ה הוזקק לכתוב משפחות החורי וק"ל: ז כ' הרא"ם וא"ת מנ"ל דיש כאן ממזרות דלמא לאחר שמת שעיר החורי נשא אליפז אשת שעיר והוליד ממנה תמנע. ומהרש"ל תי' דא"כ היאך שייך לומר שהיתה בתו פילגשו בפרהסיא בשלמא כשבא אליפז על אשת שעיר באיסור לא היו יודעין העולם שתמנע היתה בתו של אליפז. ול"כ דאם היתה בתו של אליפז למה כתיב ואחות לוטן תמנע התינח אי לאו בתו של אליפז היתה אלא מכח ממזרות שבא אליפז על אשת שעיר בעוד שהיה חי והיו העולם סבורין שהיתה בתו של שעיר ואחות לוטן מן האב ומן האם בא לאשמועינן גדולתו של אברהם אבל אי הוה תמנע בתו של אליפז בהיתר ואח"כ נשאה אליפז לפילגש כי בן נח מותר בבתו למנ"מ בא להודיע הכתוב שהיא אחות לוטן או להודיע גדולתו של אברהם וכו' והא היא היתה מזרע של אברהם בעיני כל שהרי בסיתר

רש"י

אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני ה הבושה שמכר בכורתו: (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו תמנע זו בת אלופים היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך ו הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז ז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב:

פירוש על ספור ותמנע וגו'

(יב) ותמנע היתה פילגש וגו' ותלד לאליפז את עמלק. ככר הקשו חז"ל למה הוצרך הכתוב לכתוב זאת בתורה ומה לנו לדעת אם תמנע היתה פילגש לאליפז או אשתו גמורה. ולמה לנו לידע שמה. אם תמנע שמה או שם אחר. היה לו לכתוב ופילגשו ילדה את עמלק ופי' רש"י להודיע גדולתו של אברהם וכו'. ויתכן כי אף בפשטיות הוצרך הכתוב להודיענו זאת. כי בל"ז יש שני כתובים המכחישים זה את זה ובא הכתוב הזה השלישי ומכריע ביניהם כי כתוב אחד אומר לא תתעב אדומי כי אחיך הוא

חומת אנ"ך

לעבוד ע"ז יראו להם שלא בטלום. רבינו מהר"ר אליעזר מגרמיזא ז"ל בכ"י: י וישמעו אל חמור וכו'. כלו' שמעו הדברים ולא ערב להם ויחלו כל זכר בגימט' בעל ברחם. רבינו אפרים ז"ל בפי' כ"י: יא ואת הנזמים אשר באזניהם. פירוש באזניהם של הצלמים לכך ויטמון אותם יעקב כי ע"ז ומשמשיה אסורים בהנאה רבינו אפרים ז"ל: יב מינקת רבקה. ג' אף רבקה מתה בו ביום רבינו אפרים ז"ל: יג ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין. אפש' בגרת כפשה סברה שנשאת ק"ו באיסור ליעקב וע"כ קראתו בן אוני בן צערי. ואביו קרא לו בנימין בן ימין שנולד בארץ כמו שפירש רש"י ז"ל וכוונתו כי ק"ו לא היה איסור שהיה ק"ל ועתה באנו אל הארץ שנולד בנימין ולכן מתה כי בארץ יש איסור כשיטת הרמב"ן ז"ל: יד עדה. שהיתה עושה עדי לע"ז. אהלי שהיתה ממציאה מקום לע"ז ואמרה אהלי במה לע"ז. בשמת שהיתה מבשמת בשמים לע"ז. רבינו אפרים ז"ל בפי' כ"י ורש"י ז"ל כתב בשמת ולהלן קורא אותה מחלת מצאתי באגדה מדרש ס' שמואל ג' מוחלין להם עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו עכ"ל ויש להעיר קצת על רש"י

שפתי כהן

ילדה בת. וא"כ זבולון היה סיבת יציאת לאה והיא גרמה שתצא דינה ולפי' נתב"יש, מה שא"כ שמעון ולוי אחי דינה לא כאחרים בדבר זה, לפי' ויבאו על העיר בטח שהיו בטוחים בזכות אבותיהם. ועוד שהיו בטוחים שלא יהיה מהם גר: עכ"ל

בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן
אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־יְעִישׁ*
וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃ טו אֵלֶּה אַלּוּפֵי
בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף
תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף
קְנַז׃ טז אַלּוּף־קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף
עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ
אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃ יז וְאֵלֶּה בְּנֵי
רְעוּאֵל בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף
זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה
אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה
בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יח וְאֵלֶּה
בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו אַלּוּף
יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה
אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת
עֵשָׂו׃ יט אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה
אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ ס שביעי כ אֵלֶּה
בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן

*יעוש קרי

תרגום אונקלוס

בַּת עֲנָה. בַּת צִבְעוֹן אִתַּת עֵשָׂו. וִילֵידַת לְעֵשָׂו. יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח: טו. אִלֵּין רַבְרְבֵי בְנֵי עֵשָׂו. בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרֵיהּ דְעֵשָׂו. רַבָּה תֵימָן רַבָּה אוֹמָר. רַבָּה צְפוֹ רַבָּה קְנַז: טז. רַבָּה קֹרַח. רַבָּה גַעְתָּם רַבָּה עֲמָלֵק. אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱלִיפַז בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם. אִלֵּין בְּנֵי עָדָה: יז. וְאִלֵּין. בְּנֵי רְעוּאֵל בַּר עֵשָׂו. רַבָּה נַחַת רַבָּה זֶרַח. רַבָּה שַׁמָּה רַבָּה מִזָּה. אִלֵּין רַבְרְבֵי רְעוּאֵל בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם. אִלֵּין. בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: יח. וְאִלֵּין. בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אִתַּת עֵשָׂו. רַבָּה יְעוּשׁ. רַבָּה יַעְלָם רַבָּה קֹרַח. אִלֵּין רַבְרְבֵי. אָהֳלִיבָמָה. בַּת עֲנָה אִתַּת עֵשָׂו: יט. אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו. וְאִלֵּין רַבְרְבָנֵיהוֹן הוּא אֱדוֹם: כ. אִלֵּין בְּנֵי שֵׂעִיר חוֹרָאֵי. יָתְבֵי אַרְעָא.

תולדות אהרן

אלה בני שעיר. שבת פה. פסחים [illegible] בתרא קטו:

בעל הטורים

(כ) יושבי הארץ. בגי' היו מריחים בארץ:

רשב"ם

(טו) כל אלופים שבפרשה משרי עיירות ומשפחות. אלוף קרח הנזכר בבני אליפז. נראה בעיני שהוא המנע שמבני אליפז הנזכר בדברי הימים שהרי בבני אהליבמה יש קרח אחר: (כ) יושבי הארץ. מתחלה ובני עשו יירשום ככתוב באלה הדברים וישבו תחתם:

רש"י

(טו) אלה אלופי בני עשו. ראשי משפחות: (כ) יושבי הארץ. שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם. ורבותינו דרשו (שבת פה) שהיו בקיאין בישובה של ארץ

שפתי חכמים

נשא אליפז אשת שעיר והוליד ממנה תמנע ודו"ק כ"ל. והרא"ם תי' משום דכל המשפחות הללו לא נכתבו כאן אלא להודיע קלונם ופסולתם מש"ה כל היכא דאיכא למיתלא בהו קלקולא תלינן: ח כלומר היו נשיאים וראשים כל אחד מהם על משפחה

פירוש על ספור ותמנע וגו'

הוא. וכתוב אחד אומר מחה תמחה את זכר עמלק. וקשה הלא עמלק הוא מזרע עשו הוא אדום וכבר נצטוינו לא תתעב אדומי. והרי הם שני כתובים המכחישים זה את זה. לכן בא הכתוב הזה השלישי ומכריע ביניהם. כי הכתוב נותן טעם למה לא תתעב אדומי. משום כי אחיך הוא. וזה הוא דוקא מי שהוא מאדום ואחינו דומה לנו היינו שנולד מעשו וכניו מנשים גמורות שלקחום בני עשו בכתובה וקידושין. כנהוג אצלם בעניני אישות. והבנים נקראו על שם אביהם. אלו הם נקראים אחינו ואסור לתעבם. אבל אלו בני עשו הנולדים מפלגשים וזונות בלא כתובה וקידושין הנהוג אצלם. ע"כ אינם נקראים על

תפסיר הרס"ג

וקרח: טו)האולי צנאדיד בני עשו. בני אליפז בכרה. תימן צנדיד אומר צנדיד. צפו צנדיד וקנז צנדיד: טז) וקרח צנדיד. וגעתם צנדיד ועמלק צנדיד. האולי צנאדיד אליפז פי בלד אדום. האולי בני עדה: יז) והאולי. צנאדיד רעואל אבן עשו. נחת צנדיד וזרח צנדיד. ושמה צנדיד ומזה צנדיד. האולי צנאדידה פי בלד אדום. והם בני בשמת זוגה' עשו: יח) והאולי. בני אהליבמה זוגה' עשו. יעוש צנדיד. יעלם צנדיד קרח צנדיד. האולי צנאדיד אהליבמה. אבנה' ענה זוגתה: יט)האולי בני עשו. והאולי צנאדידהם והם אלאחמריין: כ) והאולי בני שעיר אלחוריין. סכאן

נוה שלום

בלד ג'ירה, ארץ אחרת. וכת"א. (טו) אלופי, צנאדיד כת"א (אלצנדיד, אלסיד

מסורת הקריאה

לישנא פתח, עיין פסוק י"א: (ט"ז) אלוף קרח, כתב המ"ש אלוף במקף ובמתג, ורוו"ה כתב ודע כי לפי משפטי הטעמים וודאי שיתכן תיבת אלוף להנגן בטעם מרכא ולהמליטו מן ההקפה, כי המרכא יתקרב אל התביר אף שאין ביניהם שום תנועה כמו ויקרא שם אברם לעיל י"ג ד', כי לא שנא הוא דברים י"ט ו', וכמ"ש בן בלעם בשער התביר והנקדן בשער הנגינות, עכ"ל: (יז) אלוף נחת, כתב רוו"ה וז"ל במרכא לא במהפך בעבור קירוב הטעמים כמו שכתוב במשפטי הטעמים וז"ל וזה טעם הפשט, לעולם כל פשטא יקדים לו שופר מהופך במקום אשר יש בין השופר והפשטא מלך אחד או יתד באותו מקום יהיה שופר מהופך כמו ויאמר ה' אל אברם

אבן עזרא

בני עשו: החורי. כמו חורי יהודה, וטעמו גדול' ויתכן להיות מגזר' ואורגי' חורי, שהוא לובן וכן אמר התרגום ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו והוא כאור והפך זה בל

מסורת הקריאה

לעיל י"ב א', על דבר הכסף לקמן מ"ג י"ח, שמעו שמים והאזיני ישעיה א' ב', אם יהיו חטאיכם כשנים ישעיה א' י"ח, ואם לא יהיה שם מלך ישוב השופר למרכא כמו זה, והארץ היתה תהו לעיל א' ב', אלוף נחת דין. ויאמר ה' עוד לעיל כ"ט ז'. ידע שור ישעיה א' ג'. על זה המנהג הוא בכל, עכ"ל: (יח) יעלם, כחבירו לעיל פסוק ה': (יט) בני עשו, הבי"ת רפה: (כא) ודשון, במס"ג נותן סימן לענין הקריאה איזה בחולם ואיזה בקמץ השי"ן לכן אעתיק אותה ואפרשנה בס"ד, וזה לשונה סי' דהדין עניינא קדמאה דישון [ר"ל השי"ן בחולם] דישן, דישון דישן דישון דישן, (כצ"ל) וסי' כל יומא דספרא קורין דישון ומתחיל בשבת, (פי' דז' פעמים כתיב מלת דישון בהאי עניינא כמספר ימי השבוע וכל מלת דישון כנגד אחד מימי השבוע וזה שכתוב במסורה כל יומא דספרא קורין דישון, פי' כל מלה דישון שהוא כנגד יומא שקורין בו בספר תורה קורין דישון, השי"ן בחולם, וכל שהוא כנגד יום שאין קורין בו בס"ת קורין דישן השי"ן בקמץ) ומתחיל בשבת, (פי' הראשון הוא כנגד יום השבת וקורין דישון, השני הוא כנגד יום א' שאין בו ס"ת קורין דישן, השלישי הוא כנגד יום ב' שיש בו ס"ת קורין דישון, הרביעי והחמישי הם כנגד יום ג' וד' שאין בהם ס"ת קורין דישן, הששי הוא כנגד יום ה' שיש בו ס"ת קורין דישון, השביעי הוא כנגד יום שאין בו ס"ת קורין דישן) וסי' מעלין בקדש ולא מורידין,

אלבלד. לוטן ושובל וצבעון וענה: כא) ודשון ואצר ודישן. האולי צנאדיד אלחוריין. בני שעיר פי בלד אדום: כב) וכאנו בני לוטן חרי והימם. ואכ׳תה תמנע: כג) והאולי בני שובל. עלון ומנחת ועיבל. שפו ואונם: כד) והאולי בני צבעון ואיה וענה. הו ענה. אלד׳י רכב אלבג׳אל פי אלבר. חין כאן ירעא חמיר צבעון אביה: כה) והאולי בני ענה דישון. ואהליבמה אבנתה: כו) והאולי בני דישן. המדן ואשבן ויתרן וכרן: כז) והאולי בני אצר. בלהן וזעון ועקן: כח) האולי בני דישן. עוץ וארן: כט) האולי צנאדיד אלחוריין. לוטן

נוה שלום

אלשגאע) (כו) אשר מצא את הימים, אלד׳י רכב אלבג׳אל (אלבג׳ל, אבוה חמאר ואמה פרס) וכ"כ אבן גנאה וראב"ע משם הגאון ופי׳ אשר מצא, שהוא מצא בדעתו זאת החכמה וכן פירש רש"י ז"ל.

חלק הדקדוק

כה) ואלה בני ענה דשן ואהליבמה וכו׳, כל אהליבמה במאריך בלמ"ד בר מן דין והיא מלרע. (בכ"י שברשותי מוסיף. וכתב על זה ר׳ אברהם הלוי ז"ל תימה על זה שהרי החירק תנועה

אבן עזרא

יתיצב לפני חשוכים: (כד) ואיה וענה. פי׳ הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו: הימם אמר המתרגם גבורים כמו האמים לפנים כי ימצא האל"ף שיתחלף ביו"ד כמו יתימרו ויאמר הגאון שהם פרדי׳. ופי׳ מצא הרכיב. ויתכן להיות מצא שהוא מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפירוש שאמר הכתוב ברעותו את החמורים. ואילו היו הימים צמחים כאשר פירשו רבים מה טעם להזכיר החמורים: (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמ׳ בת ענה. אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר

ושובל וצבעון וענה: כא ודשון ואצר
ודישן אלה אלופי החרי בני שעיר
בארץ אדום: כב ויהיו בני־לוטן חרי
והימם ואחות לוטן תמנע: כג ואלה
בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו
ואונם: כד ואלה בני־צבעון ואיה
וענה הוא ענה אשר מצא את־
הימם במדבר ברעתו את־החמרים
לצבעון אביו: כה ואלה בני־ענה
דשן ואהליבמה בת־ענה: כו ואלה
בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן:
כז אלה בני־אצר בלהן וזעון ועקן:
כח אלה בני־דישן עוץ וארן: כט אלה
אלופי החרי אלוף לוטן אלוף שובל

תרגום אונקלוס

לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה: כא. וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן. אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי. בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם: כב. וַהֲווֹ בְּנֵי לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם. וַאֲחָתֵיהּ דְּלוֹטָן תִּמְנָע: כג. וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל. עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל. שְׁפוֹ וְאוֹנָם: כד. וְאִלֵּין בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה. הוּא עֲנָה. דְּאַשְׁכַּח יָת גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא. כַּד הֲוָה רָעֵי יָת חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי: כה. וְאִלֵּין בְּנֵי עֲנָה דִּישׁוֹן. וְאָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה: כו. וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן. חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן. וּכְרָן: כז. אִלֵּין בְּנֵי אֵצֶר. בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן: כח. אִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן: כט. אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי. רַבָּה לוֹטָן רַבָּה שׁוֹבָל.

תו"א ואחות לוטן. סנהדרין נט: ואלה בני. פסחים נד בתרא קטו: הוא ענה. פסחים שם: את הימים. חולין ה:

רשב"ם

(כב) ואחות לוטן תמנע. לפי שהיה גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן. וכן אחות נביות וכן מרים הנביאה אחות אהרן: (כד) ואיה וענה. נראה בעיני כך שמן כמו ופסי ושתי ואעפ"י שבדברי הימים כתיב איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתיב בתורה עוץ והול וגתר ומש. ובדברי הימים ומשך והמפרש לו׳ יתירה יש לתמוה מה היה לו לכתוב ו׳ יתירה בזה יותר משאר בנים והראיות שמביאים אינן כיאותן ווי"ן שמביאין אינן יתירות ותשב תמר ושוממה. פירוש כמו שבי אלמנה בית אביך כי הישיבה הוא כפל לשון של שוממה והרי הוא כאילו כתיב ותשב בדודה ושוממה. מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס. כך פירושו. מגערת אלהי יעקב חיל שונאינו הנזכר למעלה וגם רכבו וסוסיו כדכתיב סוס ורוכבו רמה בים: הוא ענה. שנזכר בימי משה על שם גבורתו: אשר מצא את הימים. הגבורים או היות רעות ונצחם. לפי פשוטו

שפתי חכמים

אחת לא שמהם נולדו המשפחות: ט וא"ת מנ"ל דלבעון בא על אמו דהיא אשתו של שעיר דלמא שעיר אביו של צבעון בא על אשת צבעון והוליד את ענה והעולם היו סבורין דבנו של צבעון היה אבל באמת בנו של שעיר היה אחיו של צבעון. וי"ל דסברא הוא דתלינן קלקלה במקולקל ולעיל נמי מלינו דלבעון היה המקולקל דבא על כלתו אשתו של ענה ואין סברא לומר דשני מקולקלין היו וא"ת לעיל גופי׳ מנ"ל דלבעון היה המקולקל ובא על כלתו דלמא ענה היה המקולקל ובא על אמו אשתו של צבעון וי"ל א"כ היו נמי שני מקולקלין ענה ושעיר וכיון שיכולין לתלות הכל בצבעון תלינן הרא"ם. הקשה מהרש"ל למה נעשה שתי נשים מקולקלין אשת ענה כלתו של צבעון ואשת שעיר אמו של צבעון. וי"ל שהנשים אינן נקראות מקולקלין שהם אינם עושין מעשה כלל אבל האיש שעושה מעשה נקרא מקולקל. א"נ הנשים יכולים לומר אנוסים היינו אבל האיש אינו יכול לפטור עצמו בטענה זו לפי

רש"י

מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין ויודעין אי זו נטיעה ראויה לה: (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא (דניאל ח) תת וקדש וצבא מרמס (תהלים ע"ו) נרדם ורכב וסוס: הוא ענה. האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על ט אמו והוליד את ענה: את הימם. פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם (חולין ה׳) ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות

פירוש על ספור ותמנע וגו׳

על שם אביהם. אלו אינם נקראים אחינו. ועליהם נצטוינו לתעבם ולמחות את שמם. לכן הוכרח הכתוב להודיענו כאן ותמנע היתה רק פילגש לאליפז בן עשו ותלד לו את עמלק הכא להלחם את ישראל בצאתם ממצרים. לכן הוא אינו נחשב בכלל אחינו בני אדום ע"כ נצטוינו עליו מחה תמחה את זכר עמלק [רנ"ח ותו"י]. ולכן נקראת תמנע לשון מנועה והסרה. כי ב׳ סיכב

נחל קדומים

כאן: כז (טו) אלה בני אצ"ר. שהיו מסתכלין בג׳ פנים שאסורים לראות פני אש"ה פני צל"ם פני רש"ע ובני אצר נקראו על שם המעשה. רבינו אפרים ז"ל בפי׳ כ"י. ושם יש טעם לכל השמו׳ הללו ע"ש באורך:

מרפא לשון

ו. אל ארץ — לארע אוחרי. ה"ג והכ׳ קיצר מלת אחרת. לא מלת שעיר שכן מסיים מפני יעקב אחיו שאין לומר וילך אל ארץ שעיר מפני יעקב אחיו דמאי שנא ארץ שעיר דלא כמ"ש הרמב"ן ז"ל. כד. את הימים — גיבריא. טעמו שימים כמו אמים בחילוף אהו"י ופי׳ הרמב"ן שהאמים עם גדול ורב כענקים רצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מל׳ תמצא ידך לכל אויביך או יאמר שמצא אותם וניצול מידם והוא נודע בגבורה הזאת

חומת אנ"ך

דמצא במדרש ס׳ שמואל והוא תלמוד ירושלמי פ"ג דבכורים ועוד דבמדרש שמואל ובירושלמי חשיב חכם במקום גר. ושוב ראיתי שהרב יפה מראה האריך בזה. ומ"ש שם דרש"י כתב סוף פרשת תולדות הוא אגב שטפיה כי הוא בפרשת ג׳ פ׳ וישלח. ואפשר לרמוז כי אם כשלקח בשמת היה חוזר בו ולא יחטא בנשואיו נמחלו עונותיו ולהכי נקראת מחלת בפסוק אך הוא במרדו ורשעו לכן קראה הכתוב בשמת נוטריקון שב מת דאחר שנמחלו עונותיו שב רשע וחזר שב מת כי רשע נקרא מת: טו תלדת עשו. חסר ב׳ ווי"ן כלומר שהיה חסר ווי העמודים ומאס העולם שנברא

תרגום אונקלוס

רבה צבעון רבה ענה: ל. רבה דישון. רבה אצר רבה דישן. אלין רברבי חוראי. לרברבניהון בארעא דשעיר: לא. ואלין מלכיא. דמלכו בארעא דאדום. קדם דימלוך מלכא לבני ישראל: לב. ומלך באדום. בלע בר בעור. ושום קרתיה דנהבה: לג. ומית בלע. ומלך תחותוהי. יובב בר זרח מבצרה: לד. ומית יובב. ומלך תחותוהי. חושם מארע דרומא: לה. ומית חושם. ומלך תחותוהי הדד בר בדד. דקטיל ית מדינאי בחקלי מואב. ושום קרתיה עוית: לו. ומית הדד. ומלך תחותוהי. שמלה ממשרקה:

בראשית לו

אלוף צבעון אלוף ענה: ל אלוף
דישן אלוף אצר אלוף דישן אלה
אלופי החרי לאלפיהם בארץ
שעיר: פ לא ואלה המלכים אשר
מלכו בארץ אדום לפני מלך־מלך
לבני ישראל: לב וימלך באדום
בלע בן־בעור ושם עירו דנהבה:
לג וימת בלע וימלך תחתיו יובב בן
זרח מבצרה: לד וימת יובב וימלך
תחתיו חשם מארץ התימני:
לה וימת חשם וימלך תחתיו הדד
בן־בדד המכה את־מדין בשדה
מואב ושם עירו עוית: לו וימת הדד
וימלך תחתיו שמלה ממשרקה:

תפסיר הרס"ג

צנדיד ושובל צנדיד. צבעון צנדיד ענה צנדיד: ל)ודישון צנדיד. ואצר צנדיר ודשן צנדיר. האולי צנאדיר אלחוריין פי בלד שעיר: לא)האולי אלמלוך. אלד'י מלכו פי בלד אדום. קבל אן ימלך מלך לבני אסראיל: לב)ומלך פי אדום. בלע אבן בעור. ואסם קריתה דנהב: לג) ת'ם מאת. ומלך בעדה. יובב אבן זרח מן אלבצרה: לד) פמאת. ומלך בעדה. חושם מן בלד אלימן: לה) פמאת חושם. ומלך בעדה הדד אבן בדד. אלד'י קתל אלמדיאניין פי צ'יאע מואב. ואסם קריתה עוית: לו)פמאת. ומלך בעדה. שמלה מן משרקה:

תולדות אהרן

ואלה המלכים. ספר הזוהר סדר נשא: וימלך באדום. ס' הזוהר שם: וימלך תחתיו. זוהר שם סוף הסדרא:

בעל הטורים

(לא) ואלה המלכים. בשביל שאמר יעקב לעשו א"פ אדוני מלכו ח' מלכים קודם ישראל וכנגדם מלכו ח' מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום: (לג) מבצרה. ב' דין ואידך חמוץ בגדים מבצרה לע"ל תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם מלך שהמליכה להם וזהו חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שנאמר יובב בן זרח מבצרה. בכולן מזכיר שמות מקומותיהם חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא הי"ל מקום ידוע שהי"ל אויבים רבים והיה מתחבא היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע

רשב"ם

אין לדקדק יותר: (לא) לפני מלך מלך. לפני משה שהושיע את ישראל. כל שרי עם ועם קורא מלך כי עד דוד מצאתי ביוסיפון אחרי אלו המלכים קרוב

רש"י

דאמר ר"ח מימי לא שאלני אדם י על מכת פרדה לבנה והיה (והלא קא חזינן דהיה אל תקרי והיה אלא וחיתה כי המכה לא תתרפא לעולם. ברש"י ישן) ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: (לא) ואלה המלכים וגו'. שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב וביטל מלכות עשו בימיהם ב ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. ובימי יורם ל בנו כתיב (מ"ב ח) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך: (לג) יובב בן זרח מבצרה. בצרה בערי מואב היא שנאמר (ירמיה מח) ועל קריות ועל בצרה וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות מ עמהם שנאמר (ישעיה לד) כי זבח לה' בבצרה: (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבא מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם

שפתי חכמים

שאין קישוי אלא לדעת: י ר"ל דר' חנינא היה רופא ואמר מימי לא שאלני אדם על רפואת מכת פרדה ונתתי לו רפואה: ב ר"ל כיון דכתיב ואלוף מגדיאל אלוף עירם משמע דלא ישוו בגדולה ולכן כשהמליכו מלכי ישראל בטל המלכות של עשו כל אותו זמן שמלכו כדמפרש ואזיל: ל והוא היה האחרון ומיד בימיו התחיל מלכות של עשו וכן בימי שאול שהיה המלך הראשון מיד בטלה מלכות של עשו: מ (מו' מגדיאל) דק"ל ל"ל לייחסו אחר אביו כיון שייחסו ע"ש מקומו כמו שמלה ממשרקה וכו' ותי' שלא היה איש ידוע וניכר ע"ש מקומו ולזה הוצרך לייחסו ע"ש אביו ולא ייחסו ע"ש מקומו

פירוש על ספור ותמנע וגו'

שיכב כפי הקוראים שמה לקרוא את שמה תמנע המורה על אפס ואין. כי ממנה יצא עמלק דכתיב עליו מהה תמחה את זכר עמלק. שלעתיד לא ישאר זכר ממנו כאלו לא הי' כלל בעולם:

ניומת

חלק הדקדוק

גדולה): (לא) אשר מלכו, כתב מהרי"ב שהמ"ם בגעיא והשוא שבלמ"ד

אבן עזרא

בפסוק הראשון: (לא) ואלה המלכים. יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה ויצחקי אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה. ופי' הדורו' כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו. כי אמר כי הדד הוא הדד האדומי ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנס. וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו שהם רבים. והנה מלכי ישראל כפלים במספר ושני אלה המלכים קרובי' לשני מלכי ישראל. גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך

מסורת הקריאה

[פי' וסי' שלא תחליף ולאמר איפכא דכל שהוא כנגד יום שיש בו ס"ת בקמץ ולכן נותן סי' מעלין בקדש פי' ריומא דס"ת שהוא קודש מעלין היינו שהשי"ן בחולם שהוא למעלה על השי"ד אבל לא מורידין ר"ל בקמץ שהוא תחת האות, ולפ"ז הוא כמו שכתוב בספרים שלנו], ולפי סדר התולדות אבי חמדן דישן, [פי' דחושב כאן תולדות בני שעיר כסדר לוטן ושובל וגו' ודישון וגו', ואח"כ מונה כסדר ויהיו בני לוטן וגו', ואלה בני שובל וגו' ואלה בני ענה וגו', וא"כ אחר ענה הוא דישון ואצר, והיה לו לכתוב ואלה בני דישון חמדן וגו' ואלה בני אצר וגו' אלה בני דישן וגו' כי בבני שעיר היה קודם דשון והאחרון דישן, וא"כ אבי חמדן היה נקרא דישון בחולם, ולפ"ז צ"ל ואלה בני דשן חמדן,ולזה נותן המסרה סי' אחר וכתב] וכך דוא [ר"ל הסימן] כל יומא דספר תורה דישן [בקמץ] ומתחיל באחד בשבת, (פי' הארשון שהוא כנגד יום א' דישון בחולם דאין בו ס"ת, השני שהוא כנגד יום ב' שיש בו ס"ת דישן בקמץ הג' והד' שהמה כנגד יום ג' וד' שאין בהם ס"ת דישון בחולם, והרביעי הוא ואלה בני דישון חמדן צ"ל בחולם שהוא כנגד יום ד' שאין בו ס"ת יכן כולם, וכן הוא בדה"א עיי"ש] ס"א [סימן אחר] אגו דישון [ר"ל הראשון והג' והששי דישון בחולם] בדה"ז דישן [ר"ל השני והד' וה' וז' דישן בקמץ. וזה נמי כמו סי' הראשון] סי' כל דבתר אצר דישן [בקמץ] כל דסמיך לענה דישון [כצ"ל. ור"ל כל דסמיך בתר ענה הוא בחולם] וסי' זה אפשר שהוא כדעת השני, שהרי ואלה בני דישן חמדן הוא בתר ענה וא"כ צ"ל בחולם, אבל אנו נוהגין כדעת הראשונה שקורין לאבי חמדן דישן בקמץ, ורוו"ה כתב שמעתי מהרב בעל נחלת יעקב סימן פשוט ומדויק ויאמר, כל דכתיב דישן מלא יו"ד קריאת השי"ן בקמץ וסימנך עשירים קמצנים עכ"ל, ור"ל עשירים כל דישן שהוא ביו"ד עשיר הוא בקמץ, וכל שהוא בלא יו"ד הוא בחולם: (לד) השם, השי"ן רפה: (לה) השם, השי"ן רפה: הדד, הדלי"ת בפתח, אבל חבירו בסמוך קמוץ באתנח וימת הדד: (לט) וימת, הנגינה ביו"ד: הדד, הדלי"ת בפתח: פעו, מלעיל כי האתנח בפ"א ויגיד עליו רעו בדה"א א' ג' שהוא מלעיל בכל המדויקים: (מ) תמנע, נמסר עליו כ"ל קמץ במ"א ועיין לעיל פסוק י"ב, אבל צ"ל דהמסרה לא מסרה רק על מה שהיא שם אשה דמה שהוא מלשון

לז וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל
מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ לח וַיָּמָת שָׁאוּל
וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃
לט וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם
אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת
מֵי זָהָב׃ מפטיר מ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם
בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה
אַלּוּף יְתֵת׃ מא אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה
אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃ מב אַלּוּף קְנַז
אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ מג אַלּוּף
מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה ׀ אַלּוּפֵי
אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם
הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם׃ פ פ פ

קנ"ד קליטה סימן. ומפטירין חזון עובדיה בת"ע:

תרגום אונקלוס

לז. וּמִית שַׂמְלָה. וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי, שָׁאוּל מֵרְחוֹבוֹת דְּעַל פְּרָת: לח. וּמִית שָׁאוּל. וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי. בַּעַל חָנָן בַּר עַכְבּוֹר: לט. וּמִית בַּעַל חָנָן בַּר עַכְבּוֹר. וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַר. וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ פָּעוּ. וְשׁוּם אִתְּתֵיהּ מְהֵיטַבְאֵל בַּת מַטְרֵד. בַּת מְצָרֵף דַּהֲבָא: מ. וְאִלֵּין. שְׁמָהָת. רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעֲיָתְהוֹן. לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהָתְהוֹן. רַבָּה תִּמְנָע. רַבָּה עַלְוָה רַבָּה יְתֵת: מא. רַבָּה אָהֳלִיבָמָה. רַבָּה אֵלָה רַבָּה פִּינֹן: מב. רַבָּה קְנַז. רַבָּה תֵּימָן רַבָּה מִבְצָר: מג. רַבָּה מַגְדִּיאֵל רַבָּה עִירָם. אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם. לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בַּאֲרַע אַחְסַנְתְּהוֹן. הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי: פ פ פ

תו"א הוא עשו מגילה יא

תפסיר הרס"ג

לז) פמאת. ומלך בעדה. שאול מן רחבה' אלפראת: לח) פמאת. ומלך בעדה. בעל חנן אבן עכבור: לט) פמאת. ומלך בעדה הדר. ואסם קריתה פעו. ואסם זוגתה מהיטבאל. אבנה' מטרד. אבנה' מא אלד'הב: מ) ובעד ד'לך. האולי צנאדיד עשו לעשאירהם. פי מואצ'עהם באסמאיהם. תמנע צנדיד. עלוה צנדיד יתת צנדיד: מא) ואהליבמה צנדיד. ואלה צנדיד ופינון צנדיד: מב) וקנז צנדיד. ותימן צנדיד ומבצר צנדיד: מג) ומגדיאל צנדיד ועירם צנדיד. האולי צנאדיד אלאחמריין. פי מסאכנהם פי בלד חוזהם. הו עשו אבו גמיעהם:

חלק הדקדוק

בע): מ) אלוף עלוה. אין כאן געיא בכל התיגאן:

אבן עזרא

ישראל וכן כתוב ויהי בישורון מלך: (לב) בלע בן בעור. איננו בלעם. גם בלעם איננו בן לבן הארמי. ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו. כי לא יפול מדברי רבותינו ז"ל ארצה. גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי גם יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר היצחקי המהביל: (לט) מהיטבאל בת מטרד. כטעם בת ענה בת צבעון. או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה: מי זהב. כן שמו. והגאון אמר צורף זהב ואחרים אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח: (מ) וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומות שיש להם היום מקומו' ידועי' ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע. במקום הזה זכר. כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה. או יהיה הפי' להיות אלוף נוסף ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופים עלוה גם יתת. והנה אלה נשיאי עמלק ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אנשי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם:

רשב"ם

לארבעים מלכים נקובי שמות זה אחר זה: (לט) בת מי זהב. אינו מדקדק לפי פשוטו בשמות כל כך: (מ) ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומתם. באלופים הללו מזכיר מקצתם של אלופים הנאמרים למעלה בבני עשו. יש לומר שלבסוף נעשו אלו האחרונים עיקר להיות אלופי עיר ועיר דכתיב כאן למושבותם בארץ אחוזתם. וראיה לדברי שבכל פרשיות בני עשו ובני שעיר והמלכים אשר מלכו עד סוף הפרשה כולה הנם כתובים בדברי הימים ופרשת אלופי בני עשו הראשונה אינה נזכרת שם כלל כי אם אלופי פרשה שנייה לבד:

בעל הטורים

(לט) ושם אשתו. מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים. מונה כאן ח' מלכים וי"א אלופים וכנגדן נאמרו בישראל י"א שופטים מיהושע עד שמואל וח' מלכים עד יורם וזהו והלכה לנגדך·

שפתי חכמים

אלא להודיע שעתידים ללקות וכו': נ (ממ"ס) ר"ל ז"ש הכתוב למקומתם בשמותם פי' שנקראו שמותן ע"ש מקומותם וז"ש אח"כ והראשונים וכו' הם שמות תולדותם שלא תיקשי הא ככר מנה לעיל אלופי בני עשו גם שם מנה אחרים. והא ראיה שאלו נקראים ע"ש מדינותיהם דהא מגדיאל היא רומי כדאיתא במד"ר שנראה לר' אמי אלוף בחלום היום מלך מגדיאל אבל באחרים כגון אלוף קנז וכו' אפשר שהם נקראים ע"ש תולדותם מאחר שנזכרים למעלה בשמות אלו וכן ג"כ אהליבמה אלוף תמנע י"ל שמות תולדותם עפי מאחר דמלינו לעיל שהם שמות אדם ואיך ג"כ אין הכרח שהם שמות מדינה לכך מביא ראיה ממגדיאל שהוא שם מקום לכן יש לומר שכולם נקראו על שם מדינותיהם שבא זה וגילה על זה. חסלת פרשת וישלח

רש"י

עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם נ לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשוני' הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדברי הימים וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': (מג) מגדיאל. היא רומי: חסלת פרשת וישלח

מרפא לשון

עכ"ל. לח. ושם עירו — דנהבה בנס"י דנהב תרגום. לט. בת מי זהב —מצריף דהבא. ה"ג מצריף על משקל וישב מצרף ומטהר כסף ובדפוס א' מצאתיה ע"מ מצרף לכסף וכור לזהב ונ"ל שזה מדוקדק יותר שבזה יהיה התרג' מצריף דהבא שם תאר כמו שם מי זהב שכן קראו הכ' מי זהב כאלו הוא חשוב כזהב צרוף במים וכן יהיה התרג' מצריף דהבא שהוא כמצרף של זהב.

חומת אנ"ך

בו' ימים ואין לו חלק לעה"ב עם י"ג שבטים רבינו אפרים בפי' כ"י ובספרינו תלדות עשו חסר וי"ו ראשונה לבד. אך הדרשה תדרש על שני פעמים דכתיב בפרשה בוי"ו אחת וחסר וי"ו שנית:

מסורת הקריאה

מניעה כמו אל תמנע טוב ודומיהם המה בפתח, אבל קשה דה"ל להמסרה לפרש דכל שם אשה קמץ במ"א וכל לשון מניעה דכותיה פתח, כי כן דרך המסרה בכ"מ ולמה סתמה ומסרה כל לישנא קמץ, ותו הרי דרך המסרה למסור שם ופעל ביחד וא"כ מדמסרה כל לישנא משמע שגם הני דלשון מניעה המה בקמץ מדלא חלקה ביניהם, ואין כן בכל הספרים, לכן נראה לי דהמעתיק מעה במה שהיתיק הך מס"ק על מלת תמנע, שראה דמלת תמנע בקמץ והמס"ק מסרה כ"ל קמץ סבר דהמס"ק קאי על תמנע, אבל האמת שהמס"ק קאי על מלת אלה שבפסוק שאח"ז, דשם אלה נמצא כמה פעמים בתנ"ך משם איש ושם עמק ושם אילן, וכולם כתיב האל"ף בצירי מלבד פעם אחד כתיב האל"ף בפתח והוא ויקימה שם תחת האלה (יהושע כ"ד כ"ו), וזה שמסרה המסרה כל לישנא קמץ במ"א, ור"ל כל לישנא בין אלה האלה כאלה קמץ ר"ל בצירי שהוא קמץ קטן, במ"א בפתח:

הצילני נא מיד אחי מיד עשו. כתב הזוהר מכאן דצלי צלותא דבעי לפרשא מלוי כדקא יאות ע"כ היה מפרש מיד אחי מיד עשו ולא יחשוב הלא הקב"ה בוחן לבות והוא ית' מבין אלא צריך לפרש והטעם נ"ל כי התיבות של התפלה המתהוות מאותיות קדושות עולות למעלה ובוקעות הרקיעים (אח"י וגם מלאכים ממונים להכניס התפלות לשמים ומליצים טוב ולכן צריך לפרש שידעו המלאכים להליץ יאכמ"ל. מאי"ן):

קטונתי מכל החסדים. יעקב אבינו היה ירא שנתמעטו זכיותיו מחמת שקיבל מהש"י כמה חסדים א"כ מה יחשוב הדיוט חוטא כשהקב"ה משפיע לו טובה אף אם יש בידו איזה זכיות הלא נחשבו לכלום וכבר אכל אותם ע"כ יצטער במאד ואל יהנה הרבה מהעה"ז ויעשה צדקה וג"ח ויהיה נכנע במאד מאד וכולי האי ואולי (אח"י ומאד יבוש אדם וילבש חרדה והכנעה כשמתפלל כי רב הקטרוג לולי רחמיו הרבים. מאי"ן):

והיה המחנה הנשאר לפליטה. בב"ר למדתך תורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בזוית א':

ויותר יעקב לבדו. בפרק גיד הנשה א"ר אלעזר שנשתייר יעקב על פכים קטנים מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם וכ"כ למה לפי שאין פושטין ידיהם בגזל: ויאבק איש עמו עד עלות השחר א"ר יצחק מכאן לת"ח שלא יצא יחידי בלילה (אח"י ורבינו האר"י ז"ל כתב כי הממון הוא שפע הנשפע מהקב"ה לאדם ואין ראוי שיבזוהו ויוציאהו לדבר שאינו מן הצורך ע"ש באורך. מאי"ן):

ויחן את פני העיר. במ' שבת פרק ב"מ ויחן את פני העיר אמר רב מטבע תיקן להם. ושמואל אמר שווקים תיקן להם. ור' יוחנן אמר מרחצאות תיקן להם מר דרש ויחן לשון חן והיא יפוי מרחצאות. ומר דרש לשון פני ובמדרש אמרו והרעב היה על פני כל הארץ אלו העשירים הם נקראים פנים לכך דרש פני על מטבע תיקן להם ומר דרש תיבת העיר שתיקן להם שווקים. ויש כמה

הפטרת וישלח בהושע סימן י"ב

א ועמי תלואים למשובתי ואל־על יקראהו יחד לא
ירומם: ב איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך
אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד
נכמרו נחומי: ג לא אעשה חרון אפי לא אשוב
לשחת אפרים כי אל אנכי ולא־איש בקרבך קדוש
ולא אבוא בעיר: ד אחרי יהוה ילכו כאריה ישאג
כי־הוא ישאג ויחרדו בנים מים: ה יחרדו כצפור
ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על־
בתיהם נאם־יהוה: ו סבבני בכחש אפרים ובמרמה
בית ישראל ויהודה עד רד עם־אל ועם־קדושים נאמן:
ז אפרים רעה רוח ורדף קדים כל־היום כזב ושד
ירבה וברית עם־אשור יכרתו ושמן למצרים יובל:
ח וריב ליהוה עם־יהודה ולפקד על־יעקב כדרכיו
כמעלליו ישיב לו: ט בבטן עקב את־אחיו ובאונו
שרה את־אלהים: י וישר אל־מלאך ויכל בכה
ויתחנן־לו בית־אל ימצאנו ושם ידבר עמנו:
יא ויהוה אלהי הצבאות יהוה זכרו: יב ואתה באלהיך
תשוב חסד ומשפט שמר וקוה אל־אלהיך תמיד:
יג כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב: יד ויאמר
אפרים אך עשרתי מצאתי און לי כל־יגיעי לא
ימצאו־לי עון אשר־חטא: טו ואנכי יהוה אלהיך
מארץ מצרים עד אושיבך באהלים כימי מועד:
טז ודברתי על־הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד
הנביאים אדמה: יז אם־גלעד און אך־שוא היו בגלגל
שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי:

כ"ה דעת הלבוש ורמ"י ועד לזה ג"כ בסי' תרפ"ד גבי הפטרת שבת א' של חנוכה וכ"מ מרש"י כ"י:

הפטרת וישלח בתרי עשר. בעובדיה סימן א':

א חזון עבדיה כה־אמר אדני יהוה לאדום שמועה
שמענו מאת יהוה וציר בגוים שלח קומו ונקומה
עליה למלחמה: ב הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה
מאד: ג זדון לבך השיאך שכני בחגוי־סלע מרום

רד"ק

(א) ועמי תלואים למשובתי. החיר"ק תחת הלמ"ד והיא במקום ה"א למ"ד הפעל כי שרשו תלה וכן והיו חייך תלואים לך אשר תלואים שמה אמר עמי תלואים בין הצרה והרוחה פעם תבואה צרה פעם יהיו ברוחה וזהו למשובתי כלומר בעבור המשובה והמרד שעושים לי ויו"ד משובתי כיו"ד ושמחתי' בבית תפלתי ואם לא היו מורדים היו לעולם בהרוחה ואא"ז"ל פי' מסופקים הם במצותי מל' רז"ל אשם תלוי אמר כי ספקה להם במצותי אע"פ שהם ידעו הבירור אך למשובתי ולמרוד כי יעשו דבר זה ורש"י ז"ל פי' למשובתי ענין תשובה אמר כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי הם תלואים אם לשוב אם לא לשוב ולא מצאנו משובה כי אם לגנאי וכן ת"י ענין תשובה: ואל על יקראוהו. יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון יתברך יחד לא ירומם. וכולם כאחד אין בהם שישוב לאל יתברך וירומם אותו ויגדלהו בלבו ובפיו והחכם רבי אברהם א"ע פי' וכולם על דרך אחד לא ירומו ראש וכן בדרך המתרגם ואא"ז"ל פי' ירומם בצר"י כמו בפתח אמר לא יעלה אחד מהם למדרגה שחושב לעלות אליה: (ב) איך אתנך אפרים. אף על פי שחטאת מאד לפני אני מרחם ואומר איך אתנך אפרים ביד אויב: אמגנך. אמסרך כמו אשר מגן צריך בידך: כאדמה. כן היית חייב להפוך ארצך כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים לפי חטאיך הרבים אלא שנהפך עלי לבי שלא להשחית הכל ולהשאיר לך פליטה: יחד נכמרו נחומי. נתגלגלו נחומי שאני ניחם על הרעה אשר חשבתי לעשות לך ולא אעשה וכן כי נכמרו רחמיו וכת"י ואונקלוס אתגולל רחמוהי וי"מ נתחממו כמו כתנור נכמרו: נחומי שם נחום בשקל חבור לבור: כצבאים. החיר"ק תחת היו"ד והאל"ף נחה והיא במקום וי"ו המשך: (ג) לא אעשה. לא אשיב אם יסרתים בעונם לא אשיב עוד עליהם לשחתם מכל וכל: כי אל אנכי ולא איש. כי אני ארך אפים ולא כבן אדם שלא יוכל לסבול כעסו ועושה עם אויבו כפי חמתו וכעסו או פי' כטעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אמר כיון שהבטחתי אבותם להטיב להם ולזרעם אחריהם לא אשוב מהבטחתי אף על פי שהם חטאו לפני אלא איסרם ולא אשחיתם מהיות עם: בקרבך קדוש. ועוד שהשכנתי כבודי ביניהם מה שלא עשיתי לעם אחר ואל אחלל כבודי: ולא אבא בעיר. פי' הגאון רב סעדיה ז"ל ולא אבא בעיר אחרת אלא בירושלם. ועל הדרך הזה ת"י ולא אחליף בקרתא אוחרי עוד ית ירושלם. והחכם רבי אברהם ן' עזרא פי' בקרבך קדוש אף על פי שלא אבא בעיר כמ"ש האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ ורז"ל פי' ואמרו משום דבקרבך קדוש לא אבא בעיר אלא שלא אבא בירושלם של מעלה עד שאבנה ירושלם של מטה ומי איכא ירושלם למעלה אין דכתיב ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו: (ד) אחרי ה' ילכו. אע"פ שאסלק בעונם שכינתי מקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם כמ"ש בתחלת הספר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם: כאריה ישאג. כמו האריה שישאג שיאספו החיות אליו כי הוא מלך החיות כן יאספו בני ישראל לקול שאגת האל ית' כי הוא ישאג כלומר יגלה להם לישראל בגלותם על ידי נביא או אות ומופת שישלח: ויחרדו בנים מים. יניעו ממזרח וממערב. ואמר בנים כמו הבנים שבאים ליד האב כשקורא אותם כן יבאו אליו אל מקום המקדש שישיב שכינתו שם ואז יקראו בנים כמו שנקראו בנים אתם לה' אלהיכם: (ה) יחרדו. ענין תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו מדוע חרדת אלינו את כל החרדה הזאת וזכר מים שהוא המערב וה"ה לשאר הפאות והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פי' מים מה שפירש אחר כן מצרים ואשור כי הם מערבית דרומית: יחרדו כצפור ממצרים. אותם שהם במצרים יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור החרדה לשוב אל קנה כמו שהמשיל נדוד האדם אל נדוד הצפור באמרו כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו המשיל שובו לארצו לצפור שנאמר כצפור ממצרים: וכיונה מארץ אשור. ואותם שהם

פירושים ע"ז אמנם העיקר ליראת שמים הוא שיהיה האדם שלם בג' שלימיות הנרמז בויבוא יעקב שלם שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו דהיינו שלימות הגוף ושלימות הממון ושלימות הנפש העולה על כלם (אח"י והוא ר"ת שלם שארו לימודו ממונו. מאי"ן). וענין מרחצאות נקיון הגוף הגשמי באיש משכיל ומבין יחשוב ויתעורר שיהיה הגוף נקי מכל מעשה עבירה. נקי כפים ובר לבב בענין מטבע תקן להם הוא ענין משא ומתן שהיא השאלה הראשונה ששואלין לאדם נשאת ונתת באמונה. ענין השווקים היא חכמה בחוץ תרונה וגם השווקים מקום הסוחרים וכפי מעלת התורה שהוא שלימות הנפש היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה ובאלו העניינים היה יעקב שלם בתכלית השלימות. ואח"כ תקנות לאחרים ככה יעשה האדם. וגם מפשוטו לא תצא כל מה שאדם יכול לתקן צרכי העיר מצוה גדולה היא:

ותצא דינה בת לאה. מאד מאד צריכה אשה להיות צנועה כל כבודה פנימה לא מבעיא אשת איש אפי' פנויה שלא היתה לאיש צא ולמד מה קרה לדינה שהיתה זרע ליעקב אבינו וזרע לאה אמנו על כל זאת אירע לה מה שאירע לה א"כ צריכין שמירה יתירה בנות דעלמא. (אח"י בצניעות האשה וטהרת רעיוניה תלוי כשרון הזרע והוא כלל ועיקר גדול ובזה יוכרעו כמה מקראו"ת שאין להם הכרע וכמש"ה וממ"ר ליולדתו. וריש תנה"י דנשי מיעוט היציאה וכיוצא ומי שחס על זרעו יבין את זאת. מאי"ן). ומ"מ אין להרהר אחר יעקב ולאה איך יצא זה המכשול של דינה. דע כי טבע דינה היה טבע זכר שהוא יוצא השדה ע"כ היתה יצאנית. והענין במ"ש רז"ל שדינה היתה זכר בבטן אמה ויוסף היה נקבה בבטן אמו והתפללה לאה על זה ונהפכו שניהם מ"מ היה בה טבע הזכר וז"ש בת לאה כי מה שנעשית בת ולא בן זה היה מכח תפלת לאה. (אח"י ומתרגום המיוחס ליב"ע נראה דיוסף היה בלאה ודינה ברחל ואתחלפו עוברים וכ"כ מהרש"א פ' המפלת ובזה א"ש שדינה במקום יוסף זכר וזה טעם שנשא יוסף את אסנת בת דינה ואכמ"ל. מאי"ן):

שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ ד אִם־תַּגְבִּיהַּ
כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ
נְאֻם־יְהוָה׃ ה אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה
אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא
יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ ו אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃
ז עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ
יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ
אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ ח הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה
וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ ט וְחַתּוּ
גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃
י מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃
יא בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים
בָּאוּ שְׁעָרָו וְעַל־יְרוּשָׁלַםִ יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד
מֵהֶם׃ יב וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־
תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ
בְּיוֹם צָרָה׃ יג אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם
אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־
תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ יד וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־
הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו
בְּיוֹם צָרָה׃ טו כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם
כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃

° שעריו קרי

שהם בארץ אשור יחרדו לצאת ממנה לשוב אל ארצם כמו היונה החרדה לשוב אל שובכה כמ"ש גם כן כשובת הגלות וכיונים אל ארובותיהם וזכר מצרים ואשור והוא הדין לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחשבו להעזר בהם ונכשלו בהם וגלו אליהם: (ו) סבבוני בכחש אפרים. אבל עתה סבבו אותי בכחש ומרמה שעושים וטעם סבבוני כי אני שוכן בקרבם והם הקפוני סביב בהמ"ק בעבודת אלהי' אחרי' ולא נשארו אלא שבט יהודה בתווך לפיכך אמר ויהודה עוד רד עם אל וזכר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרים וכ"י שאר שבטי ישראל שהיו עמו זולתי שבט יהודה ובנימין ולא זכר בנימין כי יהודה הוא העיקר והמלך הוא משבטו: ויהודה עוד רד עם אל. כשהחלו אפרים ושאר השבטים לעבוד העגלים עוד משל יהודי' ביראת האל ובעבודתו כמ"ש אביה מלך יהודה לירבעם ולישראל ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב וגו' וכל הבא למלא את ידו בפר בן בקר וגו' והיה כהן ללא אלהים ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו וכהנים משרתים לה' בני אהרן וגו': רד. ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו ופי' רד עם אל כמו כי שרית עם אלהים או זכר ענין הממשלה לפי שבשהיה המלך עובד את ה' היה מוכיח את העם לעבוד אלהים יתברך לבדו וכשהי' המלך עובד אלהים אחרים הי' מכרית את העם לעבוד אלהים אחרים גם כן: ועם קדושים נאמן. כפל הענין במ"ש כי קדושים במקום אל אמר לשון רבים כמו אלהים קדושים הוא תאר כי נאמן הי' יהודה עם האל ית' ומחזיק בעבודתו אע"פ שאפרים היה עובד את העגלים. ואאז"ל פי' נאמן על האל ית' ומן התימה שת"י עם אל כמו עם אל בפתח לא ידענו אם היה קורא אותו כך שתרגום אסגיאו קדמי בכזבין וגו': (ז) אפרים רועה רוח ורודף קדים. בעבדו העגלים דומה למי שפותח פיו אל הרוח ורועה אותו כי לא יחיה ממנו: ורודף קדים. כפל הענין במ"ש וזכר קדים כי הוא הקשה שברוחות ומזקת לבני אדם כן הם לא די שלא הועילו להם עבודת העגלים אלא שהזיק' להם: כל היום כזב ושוד ירבה. אינו חוזר בו מרשעו אלא כל הימים מרבה כזב שהוא עבודת העגלים וכן מרבה בשוד ושבר שיבא עונש בעבודתם ועכ"ז לא יבין ולא ישוב מעבודת העגלי' לעבודת האלהים ית' אלא מה עושה כשתבא אליו צרת האויב כרתו ברית עם אשור לעזרה וכן עם מצרים פעם עם זה פעם ע"ז: ושמן למצרים יובל. שהם מובילים השמן למצרים לשחד כי השמן בא להם למצרים ולשאר ארצות מא"י כמש"ה בנבואות צר יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי כתוב מערבך ואמר ביושעי' ותשורי למלך בשמן כי היתה א"י ארץ זית שמן: (ח) וריב לה' עם יהודה. אע"פ שאמר ויהודה עוד רד עם אל אמר אע"פ שהחזיק בעבודת האל בבהמ"ק אח"כ הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעים לפיכך אמר שיש לה' ריב ותוכח' עם יהודה ועם יעקב לפקוד עליהם כמעלליהם כשהיו מלכיהם רעים כי לא זכרו חסדי עמהם ולא עם אביהם יעקב כי הכל בעבור זרעו והראתי עליו אות שיהי' לזרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בעבור' נעשה אותו האות לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא הי' אדון לעשו בימיו ומה שהראתי עליו לא הי' אלא בעבור זרעו והם אינם מכירים זה כי אלו היו מכירים זה היו דבקים בי ובעבודתי ואנכי הייתי מקיים להם ברכת יעקב אביהם ומה הוא האות שעשיתי לו: (ט) בבטן עקב את אחיו. כמ"ש וידו אוחזת בעקב עשו והיה זה פלא גדול כי העובר בעודו בבטן אין לו כח ויכולת באחד מאבריו ואף כי יבקע השליי' ויתפוש בעקב העובר האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו. כי בסוף והוא העקב ישלטו בני יעקב בבני עשו ואע"פ שבימי דוד היתה להם ממשלה בהם כמ"ש ויהיו אדום עבדים לד ד לא היתה הממשלה קיימת עד בסוף הימים כמ"ש והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו וגו' וכ"ז לא נתנו אל לבם בניו: ובאונו שרה את אלהים. ועוד אות אחר הראיתי לו להיות לאות לבניו אחריו כי נתתי בו כח להתאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו כאלו הי' במערכ' אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה' לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומלאך כל זמן שיעשו רצוני מאותות השמים לא יחתו כי אין להם כח ויכולת בהם כי השגחת האל ית' דבקה בהם כל זמן שיעשו רצוני ולא יפלו תחת מקרה הזמן וכ"א בתור' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמי' תחת כל השמים ואתכם לקח ה' וגו': (י) וישר אל מלאך ויוכל. כפל הענין לחזק כי פלא גדול הי' להאבק אדם עם מלאך ויוכל עמו כמו שאמר וירא כי לא יכול לו בכה ויתחנן לו. זה לא נזכר בתורה ופי' כאלו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחנו כמו שאמר ויאמר שלחני כי עלה השחר כל זה להודיע כי האל ית' שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו אלא ברצונו: בית אל ימצאנו. המלאך מצא אותו גם כן בבית אל ושם ברכו ג"פ ומלת ימצאנו עתיד במקום עבר ואאז"ל פירשו כמשמעו שאמר לו המלאך כי בית אל ימצאנו האל ית' בשרו כי שם יגלה לו ויקרא שמו ישראל: ושם ידבר עמנו. דברי הנביא אמר שם בבית אל מדבר עמי ועם עמוס להוכיח את ישראל על עבודת העגל בבית אל כמ"ש עמוס דרשוני וחיו ואל תדרשו בית אל וגו' ואאז"ל פי' ושם ידבר עמנו דברי המלאך אמר לו כי האל ית' ימצאנו בבית אל ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיי' ברכתי לך ולקרא שמך ישראל לאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל והגאון רב סעדי' פי' ושם ידבר עמנו כמו בעבורינו או עלינו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהי' ממך וגו' וארז"ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע וגו': (יא) וה' אלהי הצבאות. אע"פ שנגלה לאביכם באל שדי לאמר לו אני אל שדי פרה ורבה עוד חדש שמו הנכבד למשה והכל בעבורכם לחדש בו אותות ומופתים להוציאכם מעבד.ת לחירות והוא יו"ד ה"א וי"ו ה"א והוא אלהי הצבאות אלהי צבאות מעל' שהם המלאכים והגלגלים עם כוכביהם ובשם אל ואלהים הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואתם אם תעשו את רצונו הוא יהיה לכם לאלהים כמו שהוא אל אלהי הצבאות:
ה'

ותדבק נפשו בדינה וגו' במ"ר ז"ל אומר בג' לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה בחפיצה בדביקה ואתם הדבקים בה', בחשיקה לא מכל העמים חשק ה' בכם. ובחפיצה ואשרו וגו' כי תהיו אתם ארץ חפץ ואנו למדים אותו מפרשתו של אותו רשע וכו' ע"ש כלומר אם הרשע הזה שהיתה כונתו להנאת עצמו עה"ז רצה להשיגו בדביקה בחשיקה ובחפצה ומה יעשה האדם הרוצה להשיג מעניז עה"ב איך וכמה צריך וצריך לדביקה וחשיקה וחפיצה. (אח"י וק"ו שהקב"ה הקדים לאהבנו כך. מאי"ן) עוד יש בזה המאמר ענינים גדולים המעוררים לעבודת הש"י הארכתי מאד במקום אחר מזה יראו עיניך וישמח לבך:

הסירו את אלהי הנכר וגו'. ראוי לאדם שישוב אל הש"י בכל עת ויסיר מביתו כל דבר איסור וכל דבר מגונה כי כל התועבות נקראות בשם ע"ז ויהיה ביתו נקי מכל נגע ומכל סיג והיה מחניך קדוש. (אח"י וק"ו כשמברך וכשלומד שלא יהיה בבית שום טינוף ומיאוס ח"ו ואכמ"ל. מאי"ן):

חן טוב

ויעקב נסע סכותה. ויבן לו בית. ולמקנהו עשה סכות. ע"כ קשה"ס קשה למה קרא יעקב שם המקום סוכות על שם המקנה והחשיבו יותר מגופו שהרי הוא היה יושב בבית ומקנהו בסוכות. וקרא המקום סוכות ע"ש המקנה. גם אם רז"ל פירשו שישב שם. קיץ, וחורף, וקיץ. לכן קרא שם המקום על רוב הזמן שישב בסוכות. יעכ"ז קשה שבפי' איתמר שהבית היה לו ולא עשה סוכות אלא למקנהו. וכיון שהוא יושב בבית תמיד למה קראו סוכות ע"ש המקנה. אלא בא להורות לנו דבר גדול בזה, שלא יחשוב האדם הממון אלא לבנות לו בית לעצמו בית נאמן בית עולמים. בעה"ב כי הילך האדם אל בית עולמו. ז"ש ויבן לו בית, דירת קבע לעצמו. אבל למקנהו עשה סוכות שהוא דירת עראי. על כן קרא שם המקום סוכות להורות לנו שדירת העה"ז היא דירת עראי. והוא הלצי' עש"ב:

הפטרת וישלח

טז כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־
הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ יז וּבְהַר
צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב
אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃ יח וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף
לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־
יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ יט וְיָרְשׁוּ
הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ
אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־
הַגִּלְעָד׃ כ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־
כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד
יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ כא וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן
לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

רד"ק

ה' זכרו. כמ"ש זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור ועדה"ז ת"י נביא אמר להון לדור אלהי לבאות וגו': (יב) ואתה. אתה שאתה זרע יעקב אם תרצה באלהיך תשוב כלומר תנוח כמו בשובה ונחת תושעון: חסד ומשפט שמור. באלהי זה תוכל לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד ומשפט כי מדותיו הם כמ"ש כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדק' בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' ואע"פ שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמר במ"א שמרו משפט ועשו צדק' ואמר הנה וקוה אל אלהיך תמיד והוא צדקה ויושר שתקו' תמיד אל ה' ואף כי תהי' לך עוצה גדול' ועושר ונכסים תאמר כי מאתו הוא הכל תזכרהו תמיד ותקו' לו כמ"ש בתורה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל לא כאפרים שאמר אך עשרתי מצאתי און לי וי"פ בי"ת באלהיך תשוב במקום למ"ד ויהי' תשוב ענין תשובה וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר רננו צדיקים בה' כמו לה' וי"ת ואת באולפנא וגו': (יג) כנען בידו. ואתה אין אתה כן אלא אתה כמו הכנען והוא הסוחר אשר בידו מאזני מרמה: לעשוק אהב. הפך חסד ומשפט שמור וי"ת לא תהוון כתגרין וגו': (יד) ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי. הפך וקוה אל אלהיך תמיד אינו מקוה לאל ית' ואינו מוד' שהוא נתן לו כח לעשות חיל אבל אומר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה ושוכח האל ית' שנתן לו כח לעשות כמ"ש בתור' ושכחת את ה' אלהיך וז"ש עשרתי ר"ל עשרתי מעצמי: און. כמו הון או פירושו כמו כח כמו ולאין אונים עצמה ירבה: כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא. עוד רעה אחרת אומר כי הוא עושק ואומר כי בכל מה שיגע ואסף לא ימצאו לו ממון של עון וחטא: אשר חטא. כמו וחטא וכן טוב אשר יפה כמו טוב ויפה. או פירושו לא ימצאו לי עון ולא דבר אשר בו חטא לי והחטא פחות מן העון כי החטא יבא לפעמים על השגג'. או פי' עון אשר חטא אשר הי' לי בו חטא כלומר שחטאתי אני עליו כ"א בא לידי ממון בעון ובגזל' לא הי' בידיעתי כלומר ע"י שחטאתי אני עליו ולקחתי בעון בידיעתי ועדה"ז והשיאו אותם עון אשמה הסמיכות ר"ל עון שיאשמו עליו וי"ת ואמרו דבית אפרים וגו': (טו) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים. משם ידעוני אבותיך שעשיתי עמהם כמה אותות ומופתים והוצאתים מארץ מצרים מבית עבדים וכ"א בתורה אנכי ה' אלהיך וגו' ועליך הי' לדעת אותי ממה שעשיתי עם אבותיך וכן עמכם וכל אחריהם בזמן ששמעתם בקולי וכן אני עתיד להוציאך מהגלות שתהיו שם כמו שעשיתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים וכלכלתי אתכם במדבר והושבתי אתכם באהלים כן אני עתיד עוד כשאוציאכם מארצות העמים להושיב אתכם באהלים במדבר בדרך ולהראותכם נפלאות על שתשובו לארצכם בשלום כמש"כ אפתח על שפיים נהרות וגו' ואומר וארץ ציה למוצאי מים ופי' כימי מועד לאתך ממצרים וכ"ז לא נתתם אל לבכם להתבונן בטובות שעשיתי עם אבותיכם ועמכם: (טז) ודברתי על הנביאים. כמו עם הנביאים וכן ויבואו האנשים על הנשים אמר מה יכולתי לעשות לכם ולא עשיתי כדי שלא תשכחוני ומה שעשית עם אבותיכם הרי דברתי תמיד עם הנביאים להזהירכם מאתי והרביתי חזון להם ימים רבים: וביד הנביאים אדמה. כלומר נתתי דמיונות ומשלים ביד הנביאים כמו המשל שאמר ישעי' כרם היה לידידי ומ"ש יחזקאל מכורותיך ומולדותיך וכל הפרש' ומ"ש וביד פי' כי על ידם הי' שולח להם הדמיונות והמשלים כמו אשר דבר ה' ביד משה: (יז) אם גלעד און. אם גלעד החל לעשות און שהם החלו לעשות הרע תחלה והם גלו תחלה: אך שוא היו. נוכל להדביקו למעלה שיהיה טעמו על גלעד שזכר ויהיה הענין כפול במ"ש או יהיה טעמו דבק עם בגלגל ואף על פי שהזקף במלת היו אין כל טעמי הפירושים הולכים אחרי טעמי הנקוד: בגלגל שורים זבחו. כי בני הגלגל היו שכנים לארץ הגלעד רק הירדן הי' ביניהם ולמדו ממעשיהם והחלו לעבוד ע"ז כמו הם ולעשות און ושוא וזבחו שורים לע"ז במקום שעשו מזבח לה' ית' והשכינו שם המשכן תחילה אחר שעברו את הירדן שם זבחו שורים לע"ז: גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי. לא די במזבח שעשו בגלגל לע"ז כי גם בנו חוץ לעיר מזבחות רבים נראים כגלי אבנים על תלמי השדות: שדי. כמו שדים וכן וקרא לו חלוני כמו חלונים. וכת"י:

עיר מקלט והגהות

ג' שלא לאכול גיד הנשה. הטעם להיות להם לזכרון למען יעמדו באמונתם ובצדקתם אף שנסבול צרות רבות בגלות המר הזה מיד העמים א"ה מ"מ יעמיד שמינו וזרענו לעולם ויבא לנו גואל לגאלנו מיד צר. כי זה לנו בקבלה שזה השר היה שר של עשו ורצה לעקור את יעקב ואת זרעו מן העולם ולא יכול לו כי אם בנגיעת הירך שהוא גיד הנשה. והוא גרם לשתי חרבנות י"ז בתמוז וט"ב שהם ר"ת א"ת גי"ד ארז"ל א"ת הוא תשעה אב גי"ד הוא י"ז בתמוז מ"מ לבסוף היה לו ישועה שזרחה לו השמש וכשם שנתרפא האב מצערו בזריחת שמש כן יזרח לנו השמש של משיח צדקנו וירפאנו מצערנו (אח"י כתב רבינו אפרים ז"ל כי המשים ידו כשישן על גיד הנשה חולם חלומות רעים ב"מ. מאי"ן) ויגאלנו מהרה אמן. והאוכל מגיד הנשה כזית חייב מלקות ועיין תיקונו בסי' ז':

ג'ד'ד' למנחת שבת וב"ה

בראשית לז וישב

תרגום אונקלוס

א. ויתיב יַעֲקֹב. בְּאַרַע תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי. בְּאַרְעָא

לז א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו

תו"א וישב יעקב סנהדרין קב:

בעל הטורים

(א) וישב. זש"ה הסיר ה' משפטיך פנה אויבך משל לשדה שנקצרה והזורה מפריש התבן והמוץ ומשליכן והתבואה נשארת במקומה כדכתיב בעשו וילך אל ארץ אבל יעקב כתיב ביה וישב יעקב: מגורי. ב' במס' הכא ואידך מגורי אל חרב אע"פ שהי"ל מגורי אל חרב ישב לו ביניהם משל לאחד שראה כת של כלבים ורצו לנשכו וישב ביניהם כך ישב לו יעקב בין עשו ואלופיו: מגורי אביו. בגימ' זה חברון: וישב יעקב

רשב"ם

(א) וישב יעקב. עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ

רש"י

(א) וישב יעקב וגו' אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך א קצרה שלא היו ספונים

שפתי חכמים

א דק"ל דהי"ל לכתוב מקודם ואלה תולדות יעקב ואחר כך וישב יעקב כמו שמצינו גבי עשו דחשיב מקודם תולדותיו ואח"כ היכן נתיישבו. ומתרץ אחר שכתב וכו' כלומר שלא בא הכתוב למנות תולדותיו של יעקב אלא בא לפרש ישובו וישוב תולדותיו היאך נתיישבו שהרי גם בפרשתו של עשו מפרש

ביקש יעקב לישב בשלוה

(א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען. הכתוב הזה בא להגיד שיעקב בהיותו הולך לחרן ובדרכים עד באו אל בית אביו השתדל תמיד בקנין הטובות הזמניות הגופניות ולהרבות מקנהו. כמ"ש הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה. אבל מיד שבא

תפסיר הרס"ג

א)פסכן יעקוב. פי בלד סכנא אביה.

אבן עזרא

(א) וישב הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת. והטעם אלה תולדות יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו

נחל קדומים

א (א) וישב יעקב. בפרקי ר' אליעזר דורש זה הפסוק על יעקב לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז. לא שלותי מלבן. ולא שקטתי מעשו. ולא נחתי מדינה. ויבא רוגז מיוסף. דע כי אלה ד' מאורעות רמוזים במילת וישב. קח אות שנית מאותם ד' מאורעות תמצא וישב כזה ו' של יו"סף י' של דינ"ה ש' של עש"ו ב'

חומת אנ"ך

א וישב הוא אותיות שניות מתיבו' יוסף דינה עשו לבן. רבינו אפרים בפירושו ז"ל ברמזיו כ"י. ויש לחקור מדוע נקט אותיות אלו. ואפשר דאותיות אלו שהם רומזים לצרות רמוז בהם הסגלה כי הם אותיות ישוב כי לבסוף היה לו ישוב בהניח ה' לו מכל צרותיו וכיון דבסוף ימיו היה לו ישוב חשוב כאלו כל ימיו היו בישוב כמשז"ל. וירמוז עוד ויש"ב נוטריקון יסורין בתחילה

מרפא לשון

לז. א. מגורי אביו — תותבות אבוהי. בכמה מקומות תרג' ל' גרות בלשון התיישבות

פי בלאד כנעאן: ב) והד'א שרח

בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: ב אֵלֶּה | תֹּלְדוֹת

דִכְנָעַן: א. אִלֵּין תּוֹלְדָת

תו"א אלה תולדות ברכות נה סוטה לו בתרא קכג:

טעם נחמד לפ' וישב

מספר שפתי כהן

וישב יעקב בארץ מגורי אביו אחז"ל ביקש יעקב לישב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף. לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב וכו' וא"כ וישב יי ששב לעוקבה ולרמותו. כי הרמאות הוא לעה"ז לא די מה שרימהו בבטן שאמר לו אחי יש לפנינו ב' עולמות. העה"ז והעה"ב. עה"ז יש בו אכילה ושתייה ובנין בתים ונטיעות גנות ופרדסים ובעילות צורות נאות. ועה"ב אין בו שום דבר מאלו. טול אתה העה"ז ואני העה"ב זהו שאמר הכתוב בבטן, עקב את אחיו שייפה לו עוה"ז בפניו. לא די זה אלא שעשה הרמאות של המקלות עד שנ' עליו ויפרץ האיש מאד מאד. לא אמר ויפרץ יעקב אלא האיש. כי מאחר שנתפשרו שיתן לעשו עולם הזה והוא עה"ב. מה לו בבקר ובצאן ובגמלים. לזה לא קראו בשמו. אלא האיש. ורצה להתישב בארץ מגורי אביו בארץ שהיה לו מגור בסביב כי לזה שלח אותו פדנה ארם. לזה קפץ עליו רוגזו של יוסף. ויהיה פירושו תולדות מאורעות כמו כי לא תדע מה ילד יום. ע"כ עש"ב: (ש"ך)

אלה תולדות יעקב יוסף וכו'. לומר שאינו כמו עשו שהעמיד אלופים ומלכים. אבל בני יעקב היו רועים. ואפי' יוסף שהיה בן זקונים מעונג ומפונק ואהוב לאביו והיה לו כתונת פסים. ודרך הרועה במדבר לא ילבש מלבוש חשוב, כדי שלא יתלכלך הכתונת ובפרט אם יש קוצים וברקנים שהיא מתקרעת בהם. ועכ"ז היה רועה את אחיו. ולא תאמר מחסרון ידיעה היה עושה כן או ממיעוט שנים שהיה קטן, בן זקונים היה בר חכימין והיה בן י"ז שנה והיה רגיל את בני בלהה ובני זלפה השפחות והיה רגיל עמהם ועושה להם כבוד כאלו הם בני הגבירות וז"ש נשי אביו. ואפי' הכי היה יפה תואר ודרך הרועה ידיו פניו מושחרים מהשרב והשמש. ועכ"ז היה יפה תואר. א"כ אלה תולדות יעקב דומים לאביהם לא כמו תולדות עשו שהם אלופים ומלכים. ובחרו להם מדינות וכרכים. אבל בני יעקב בחרו להם המדברות מקום ההתבודדות לעבודת ה' ית' ומאסו בחיי העה"ז ובחרו בעה"ב. לא כמו עשו שבחר בחיי שעה כשאמר הלעיטני שישב המאכל במיעיו שעה אחת, ויתעכל. וכן עשו בגי' שע"ה עה"ב וא"כ אלה תולדות יעקב בא לפסול עשו ותולדותיו. ויבא יוסף את דבתם רעה דב"ת מרע"ה שהיו דובבים במרעה ופוסקים מד"ת. ולזה לא אמר ויוצא יוסף כמו ומוציא דבה. אלא ויבא שהביא הדברים שהם אמת. ולזה אל אביהם ולא אל אביו שלא נתנהגו כמנהג אביהם בהתבודדות. כדי לזכות לעה"ב:

רשב"ם

מגוריו כי לו משפט הבכורה: **(ב) אלה תולדות יעקב.** ישכילו ויבינו אוהבי שכל מה שלימדו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו. אף כי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו ברמיזות הפשט וההגדות וההלכות והדינין ועל ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מידות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי וע"י שלש עשרה מידות של ר' ישמעאל והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא ולפי שאמרו חכמים אל תרבו בניכם בהגיון. וגם אמרו העוסק במקרא מדה ואינה מדה העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו ומתוך כך לא הורגלו כל כך בפשוטו של מקראות וכדאמרי' במסכת שבת הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינן כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו. וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי הי' צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום.

בעל הטורים

בארץ מגורי אביו. בגימ' וישב לקיים מלות כבוד אמר בשכר הכבוד זכה עשו לכל הכבוד הזה: **מגורי.** יו"ד כפופה כמין כ"ף אמר מה שזכה עשו לכל הכבוד הזה בשכר הכיבוד ואע"פ שברכני אבא ביו"ד ברכות הולרכתי לשלוח יו"ד דברים כדכתיב עזים מאתים וגו' אלך ואכוף עלמי ואכבד את אבי בחברון:

שפתי חכמים

ישובו וישוב תולדותיו שהרי כתיב וישב עשו בהר שעיר הרי ישובו ואח"כ מפ' תולדותיו כדכתיב ואלה תולדות עשו וגו' ואח"כ מפ' ישובי בניו ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם וגו' אלה אלופי אדום למושבותם. וזהו שנקט אחר שכתב לך ישובי עשו ר"ל שגם בפרשתנו מפ' ישובו וישובי תולדותיו א"כ כאן גבי יעקב ג"כ מפרש ישובו וישובי תולדותיו והיינו הא דכתיב וישב יעקב הרי ישובו ואח"כ כתיב ואלה תולדות יעקב ר"ל ואלה ישובו של תולדות יעקב גם הם כמו ישובי תולדות עשו והתחיל לספר המקרים שקרו להם עד בואם שם תחלת המקרות יוסף בן י"ז שנה נמכר למצרים ונשתעבדו שם ויצאו וכך וכך אירע להם עד בואם לארץ נושבת: ב זה הפי' קאי אדלעיל וה"פ דק"ל כיון שפי' לעיל שבא הפסוק בא לפרש ישובו של יעקב וישובי תולדותיו א"כ היכן מלינו שפי' ישובי תולדותיו והא כתיב אלה תולדות יעקב יוסף בן י"ז שנה וגו' ועז"פ ואלה של תולדות יעקב וזה ל' רש"י אינו מלינו על הפסוק לכך כתיב ואלה ולא אלה כל' הפי' כלומר אלה גלגולי וסבות ישובי התולדות של יעקב דהיינו השבטים יוסף בן י"ז שנה וגו' וע"י יוסף באו למצרים ואח"כ יצאו משם ובאו לא"י וא"פ שמלינו כיוצא בזה באלה תולדות יצחק שהתחיל הכ' באלה תולדות יצחק והתחיל במקרים שקרו לו קודם לידתם ולא הוקשה זה לרש"י י"ל דעיקר קושיית רש"י הכא דהתחיל בישובי יעקב ואח"כ כתב אלה תולדות יעקב וגו' הי"ל להפך: ג מפני שאין ישוב של תולדותיו נזכרים בתורה רק של כ' שבטים ואלי לכן נקט רש"י וגלגוליהם: ד ר"ל שלא בא לפר' אלא תולדות של יעקב ולא ישובי תולדותיו. ומה שכתב אלה תולדות יעקב יוסף לומר שכל תולדותיו נקרא ע"ש יוסף שהרי מפני חבתו של רחל שיוליד בן מרחל עבד ז' שנים הראשונים ואח"כ רימה אותו ונתן לו את לאה והוליד ממנה בנים ואח"כ נתנה לו רחל בלהה שפחתה לאשה כיון שראתה שאין לה בנים והוליד גם מבלהה בנים ואח"כ נתנה לו לאה גם זלפה שפחתה לאשה וגם ממנה הוליד בנים ואח"כ ילדה רחל את יוסף ומיד כשנולד יוסף אמר יעקב ללבן לחזור אל מקום אבותיו וא"כ נמצא שכל תולדותיו לא היו אלא בסבת יוסף הנולד מרחל: ה וא"ת והא בנימין נמי בא מרחל ולמה נקט יוסף. וי"ל מ"מ עיקר עבודתו לא היה אלא בשביל יוסף כמו שנאמר לעיל ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב שלחני וגו' כדפירשתי לעיל: ו והא דלא נקט רש"י קלסתר פנים כמו שנקט לעיל בפ' תולדות גבי יצחק משום דרש"י דייק שהיה דומה לו מדכתיב זקנים כדפירש"י בסמוך לכך נקט זיו איקונין דזקנים נוטריקו"ן זיו איקונין וק"ל: ז כאלו אמר התולדות שהכל מעידים עליהן שהן של יעקב הוא יוסף כמו שפירש"י לעיל גבי ואלה תולדות יצחק בן אברהם או משום שהוא לבדו אירע לו מה שאירע ליעקב ומפני זה ידעו הכל שהוא בנו: ח דק"ל למה לא כתיב ויחי יעקב בארץ וגו': ט (נח"י) אע"ג דבכ"מ שמפרש הרב כן הוא משום שכתוב חסר כמו והוא ישב פ.ת.ח האהל או ולוט ישב וכו' משא"כ הכא שאין מקום לדרוש ביקש י"ל דמדכתיב אח"כ אלה תולדות יעקב יוסף שאין לו קשר עם וישב יעקב או הל"ל אלה תולדות יעקב ראובן וכו' ע"כ בא לפרש שאלה תולדות יעקב יוסף גרמו שלא נתקיימה המחשבה של

רש"י

וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החורי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם. וכן אתה מולא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קלר בהם ומשהגיע אלל אברהם האריך בו משל למרגליות שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברה בכברה עד שמולא את המרגלית ומשמלאה הוא משליך את הלרורות מידו ונוטל המרגלית (ד"א וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה היה פיקח אחד משיב לו נילוץ אחד יולא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תולדות יעקב יוסף וכתיב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש נילוץ יולא מיוסף שמכלה ושורף את כולם. ברש"י ישן): **(ב) אלה תולדות יעקב.** ואלה של תולדות ב יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם ג עד שבאו לכלל יישוב סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' ע"י זה נתגלגלו וירדו למלרים. זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו. ומ"א דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ד ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עלמו של יעקב לא עבד אלל לבן אלא ברחל ה ושהיה זיו איקונין ו של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף ז זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב"ר. ועוד נדרש בו ח וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף ט לדיקים מבקשים לישב בשלוה אומר הקב"ה

ביקש יעקב לישב בשלוה

שבא אל בית אביו בארץ כנען להיותו מקום מוכן לעבוד את ה' משני לדדים. אם מלד ששם גר אביו אברהם ואביו ילחק. ואם מלד הארץ עלמה שהיא ארץ כנען הארץ הקדושה אשר בגור בה ה'. לא רלה להשתדל עוד בקנייני העולם ולהרבות מקנהו רק להתיישב שמה להתבודד בחכמתו כמעשה אביו. ובניו שהיו בחורים להוטים אחרי הקניינים לרתיחת טבעם.. אותם מנה לרעות הלאן כאשר היה הוא עושה קודם לזה. וע"ז אמר הכתוב וישב יעקב. ר"ל שנתיישב ולא רלה ללאת עוד מעירו לרעות הלאן כאשר בראשונה. ושעשה זה שמה להיותו מגורי אביו כי שם גר ודר דירתו בתוכו. וכן עשו אברהם וילחק שבזקנתם נתפרשו מעסק הממונות והקניינים ונבדלו לעבוד את אלהיהם ולהכין עלמם לנבואה ולשפע האלהים. וג"כ להיות זה בארץ כנען ארץ אשר ה' דורש אותה. ושעל זה היה נדרו ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים. כלומר שכאשר ישוב לבית אביו לא יתעסק עוד בעניני העולם כי אם בעבודת אלהיו. וע"ז אמר למעלה ויבא יעקב אל ילחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם וילחק. כי לא אמר זה להודיע שהיה המקום ההוא חברון. כי ידוע היה. אלא להודיענו שבא שם לזאת הסבה. ר"ל להתבודד שמה ולעזוב עניני העולם כאשר עשו אבותיו בזקנתם ואין ספק שהי' חברון בלתי במגוי לדירתו

וישב יעקב בארץ מגורי אביו ב"כ. וכי לא ידענו שאביו גר בארץ כנען. ג"כ בארץ ב"פ למה. הי"ל במגורי אביו בארץ כנען. אלא ידוע שאמרו חז"ל לא נהנה יעאע"ה ממושב אחר עד שגר במגורי אבותיו ואיזה זה ארץ כנען ששם גר יצחק אביו. ולא עוד אלא שאם אמר בארץ מגורי אביו לבד הייתי אומר שלא היתה הנאת מושבו מפני קדושת הארץ כי אם שבתו עם אביו וזוכה למצות כיבוד אב. לכן אמר בארץ כנען. ירצה בשביל קדושת הארץ. ואם יאמר בארץ כנען לבד הייתי אומר שמיד בהכנסו לארץ נהנה ממושב קודם בואו לחברון לכך אמר במגורי אביו בחברון ואמר בארץ ב"פ ולא אמר במגורי אביו בארץ כנען. עש"ב:

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב. יוֹסֵף. בַּר שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה רָעֵי עִם אֲחוֹהִי בְּעָנָא. וְהוּא רָבֵי. עִם בְּנֵי בִלְהָה. וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי. וְאַיְתִי

יַעֲקֹ֗ב יוֹסֵ֞ף בֶּן־שְׁבַֽע־עֶשְׂרֵ֤ה שָׁנָה֙ הָיָ֨ה רֹעֶ֤ה אֶת־אֶחָיו֙ בַּצֹּ֔אן וְה֣וּא נַ֗עַר אֶת־בְּנֵ֥י בִלְהָ֛ה וְאֶת־בְּנֵ֥י זִלְפָּ֖ה נְשֵׁ֣י

רשב"ם

ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים.* אלה מקראות ומאורעות שאירעו ליעקב (אלה מקראות) והנה זה הכל הוא, כי כל אלה תולדות האמורים בתורה ובכתובים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים. כאשר פירשתי באלה תולדות נח. למעלה בפ' בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת. ואחרי כן מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן ואחרי כן מפרש אלה תולדות נח בני בניו היאך כי שלשה בנים היה לו וציוה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חדש ובצאתם ויולדו להם בנים אחר המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב מאלה נפרדו וגו' וכן בעשו פרשה ראשונה מפרש בני עשו שנולדו לו במקום אביו ואחרי כן וילך אל ארץ וגו' וישב לו בהר שעיר וכל הפרשה וכתיב אלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר. וכל פרשה שנייה זאת בבני עשו וכשם שמצינו בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב ובני בניו נולדו בהר שעיר כן ביעקב למעלה כתיב ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו'. ומפרש לבסוף אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם ויבא* אל יצחק אביו וגו' הרי פירש בניו של יעקב היכן נולדו כאשר עשה בבני עשו ועתה כותב אלה תולדות יעקב בני בניו שהיו שבעים והאיך נולדו. כיצד יוסף היה בן שבע עשרה שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והי' לו בנים בכזיב ובעדולם שלה ופרץ וזרח ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולדו לו במצרים מנשה ואפרים ושלח יוסף בשביל אביו וביתו עד שהיו שבעים וכל זה היה צריך משה רבינו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו': בן שבע עשרה שנה. להודיעך כי עשרים ושתים שנה נעלם מאביו יעקב שהרי בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שנים השובע ושני שנים של רעב ואז בא אביו כדכתיב ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר: היה רועה את אחיו בצאן. בני לאה לפי דרך ארץ קרא אחיו ולא בני השפחות: והוא נער את בני בלהה וגו'. נערותו ורגילותו ומשתאיו היו עם בני בלהה ובני זלפה ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו: את אחיו. עם אחיו רועה ובשמחת נערותו הי' נבדל מהם ורגיל (עם) בני השפחות ולא עמהם כמו נער. כדכתיב כי נער ישראל. וכתיב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו. הולך ומונה כל מיני ענינים שגרמו לשנוא אותו וגם ויבא יוסף את דבתם רעה. את דבתם של אחיו רעה. במדרש אגדה לפי פירושם שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל אני מכבדם ואני רגיל אצלם. פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר:

שפתי חכמים

וישב וכו'. ומ"ש קפץ עליו רוגזו פי' המחלוקת וריב שלא כמו אל תרגזו שתרגומו אל תתגלון: י דאל"כ והוא נער וכו': ב (נח"י) דא"א לפרש שהוא ענין אחד שהיה עושה מעשה

רש"י

הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעוה"ב אלא שמבקשים לישב בשלוה בעוה"ז: והוא נער. שהיה עושה מעשה נערות י מתקן בשערו וממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה. כלומר רגיל אצל בני בלהה ב לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן:

ביקש יעקב לישב בשלוה

לדירתו כפי מה שיאותו למרעה לאנו כי היא ארץ סלעים ואין מרעה לצאן אשר להם ולזה הוכרחו בניו ללכת לרעות הצאן בשכם רחוק מחברון אבל יעקב בחר המקום ההוא כפי הנאות להתבודדותו וישובו ולא חשש לצאנו ולכן בחר בכלל בארץ כנען לא בחרן ולא בדרכים ובחר בפרט בחברון להיותו ארץ מגורי אביו ובא הכתוב הזה לספר במעלת יעקב שעם היות טבע בני אדם כל עוד יגדל עשרם ילכו אחריו כמ"ש אוהב כסף לא ישבע כסף. אבל יעקב לא הי' כן כי עזב הנהגת קניינו והבלי העולם והתיישב בארץ מגורי אביו בארץ כנען שהם ב' הסבות שזכרנו לדעת את ה'. ולפי שמטבע השלם שישתדל להשלים זולתו כפי האפשר וכ"ש יוצאי חלציו אלא שלא יפעל הפועל כ"א בהכנת המתפעל. לזה אמר אלה תולדות יעקב יוסף. ותולדות נאמר על הגדול והלמוד בדעות ובחכמה כמו שביאר הרב המורה בשתוף שם ילד שכל מי שלמד אדם והכינו נאמר שילדו ולכן נקראו תלמידי הנביאים בני הנביאים. כי אחרי שכבן יקרא תולדות האב להיותו מהוה גופו יותר ראוי שיקרא התלמיד בן להיותו מהוה שכלו ועל זה אמרו חז"ל על פסוק אלה תולדות אהרן ומשה ולא הזכיר רק תולדות אהרן. אלא שקראם תולדות משה לפי שלמדם תורה. ולפ"ז יאמר כאן שעם היות ליעקב בנים רבים לבד יוסף. אבל יוסף היה דומה אליו בשלמות שכלו ודעתו. ולזה ליוסף לבד היה מלמדו ומוליד בו דעות וחכמה ומוסר מבין שאר בניו כי הוא הי' עמו תמיד וכמ"ש חז"ל שכל מה שלמד משם ועבר מסר ליוסף ולכן נמצא בו השפע הנבואיי ורוח אלהין קדישין והיה א"כ יוסף לבד תולדות יעקב כי בו בלבד היו גדוליו ולמודו כי עם היות בניו כלם שלמים וכן רבים הנה ביוסף נראה עוד גדולו וחכמתו ושלמותו. וספר הכתוב משלמות יוסף. אף שהי' בן י"ז שנה היה כ"כ נבון וחכם בכל דבר שגם בהנהגת הצאן ובצריך להם היה הוא הרועה מדריך ומלמד ומנהיג את אחיו. אע"פ כי הוא לא הי' עם הצאן עכ"ז היה מבין ויודע בהנהגת הצאן יותר מכל אחיו ורועה הוא מלשון מדריך ומנהיג ומלמד. כמו רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף (תהלים פ). ורועה אחד יהי' לכלם (יחזקאל לז). גם ספר משלמות מדותיו שלא היה מתגאה בשכלו ודעתו כי הוא הי' נער ר"ל משרת את בני בלהה ואת בני זלפה שהם הפחותים מכל אחיו. כי לא די שהיה משרת את הגדולים בני לאה הגברת אבל גם אצל בני השפחות היה משתדל ומשרת ולא היה מזלזל בכבודם ולא היו בעיניו כבני שפחות אלא כאלו היו נשי אביו כן היה מכבדם ומשרת אותם והי' א"כ בדעתו וחכמתו מנהיג את הגדולים מדריכם ומיעלם במה שיעשו ובהשתדלותו משרת גם את הפחותים שבהם. והתבאר א"כ מזה כמה מעלות טובות הי' ביוסף התבונה וההשתדלות הענוה והשפלות וכלם באמת נמשכות משלמות השכל כי הגאוה הוא מחסרון השכל. כי היודע מהות האדם ותכליתו וערכו במציאותו וחסרונו במעשיו לא יתגאה. וספרו עוד ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. ר"ל בעבור שהוא הי' עם אביו בעיר כשהי' שומע מאנשי העיר בשוקים וברחובות שמדברים דברים רעים על אחיו אותה דבה כמו ששמעה היה הוא מביא אותה אל אביו. ולא מחמת שהיה הוא מאמין על אחיו שעשו כדברים האלה. רק היה מצער עצמו מדוע ידברו אנשי העיר דברים רעים על אחיו ע"כ הי' מספר כל זה לאביו שאביו יוכיח את אחיו שלא יעשו כדברים האלה שיהיו נחשדים לאנשי העיר. ונדע מזה שהי' ליוסף אהבה עם אחיו ולזה הי' משתדל בתקנתם ע"י אביו. ולא למען הראות פחיתותם לאביהם. רק אדרבה רצה שאביהם יוכיח אותם ולא יהי' פולה פה עליהם. ולהיות יוסף שלם בשכלו ובמדותיו ובענותנותו בהשתדלותו באהבתו לאחיו בהכנעתו אצל אביו א"כ הי' תולדות יעקב יוסף כי נתדמה אל אביו בשלמותו ונראו בו גדולי אביו ותולדותיו ולמודו בו:

ויירא

נחל קדומים

של לב"ן. נימוקי רבינו אפרים ז"ל כ"י: ב (ב) נשי אביו. עד עכשיו קרא אותן שפחות ועתה כתיב נשי אביו. נ"ל כי בעוד שהיתה רחל קיימת לא היה מחשיבן מאהבת רחל. כיון שנפטרה רחל היה מחבבן וקורא להם נשים רבינו אפרים ז"ל. ועמ"ש פענח רזא:

מרפא לשון

ומפסוק זה ית' שכן הוא רמוז בלה"ק שאמר וישב יעקב ולא ויגר. ב. היה רעה — הוה רעי. ה"ג דלא כנ"א כד הוה רעי ולפי שיטה זו הי"ל וכד הוה רבי ג"כ. והוא נער — רבי. ה"ג דלא כנ"א מרבי והוא שתרגם כי זקן יצחק, כד סיב יצחק בל' עבר וכן עוגות מצות כי לא חמץ, ארי לא חמע. וכן תרג' והוא נער והוא רבי בל' בינוני.

תפסיר הרס"ג

תיאליד יעקוב. למא כאן יוסף אבן סבעה' עשר סנה כאן ירעא מע אכ'ותה אלג'נם. וכאן נאשיא. מע בני בלהה. ובני זלפה נסוה' אביה.

נוה שלום

לז (א) נער את, נאשיא מע, גדל עמהם וכת"א ושלש את בפסוק זה במקום עם וכן הוא דרך הלשון במקומות רבים.

אבן עזרא

עליו. מגזרת מה ילד יום: (ב) והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה. בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם רעה. וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכ' לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות:

רייח"ם

אלה תולדות יעקב יוסף ר"ת את"י גוף וברית חשבינן חד. יוסף בן שבע ר"ת יב"ש לפי שגרמו במכירתו יובש גדול ביסו"ד ח"ו. והנה יש לתמוה להתנכר לו ולהמיתו. דע כי חשבו ח"ו שהוא שיירי הקליפה שנפרדה מאברהם ויצחק בצאת מהם ישמעאל ועשו. ועדיין לא נטהרו וחשבו שיוסף פגם ביסוד והטהו ח"ו לצינורא שמאלא במה שהביא דבתם רעה אל אביהם הפך השלום. והיסו"ד הוא סוד הלשון והדבור פוגם בו. ויוד מפרטי הדבה שהוציא שהם אוכלים אמ"ה ותולין עיניהם בבנות הארץ וכל זה תלוי ביסו"ד עיין בדברי המקובלים יע"ש:

ילקוט

וישראל אהב את יוסף וגו' שהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו. כי בן זקנים הוא לו שמסר לו מה שלמד מב' זקנים שם ועבר. ועשה לו כתונת פסים שהיתה מגעת על פס ידו. ועל שם שהפיסו עליה מי הוליכה אצל אביו בשעת המכירה. ד"א נקראת ע"ש הצרות שעברו עליו. פוטיפר, סוחרים, ישמעאלים, מדינים. ר"ת פסי"ם. לפי אמרו חז"ל לעולם אל ישנה אדם בין הבנים בשביל משקל ב' סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים ונשתעבדו וגרם לנו כל הצרות האלו גלות אחר גלות עד שירחם עלינו בעל הרחמים ויגאלינו בב"א:

חומת אנ"ך

ולבסוף שלוה: ב אלה תולדות יעקב יוסף. כתב רש"י ז"ל תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף דזיו איקונין שלו דומה לו (ב) ומה שאירע ליעקב אירע ליוסף זה נשטם וזה נשטם וכו' ע"ש (ג) ועוד דבר אחר הוא לו וככ מה שקבל משם ועבר מסר לו (ד) בתחילה היו לו יסורין ועבדות ואחר כך ישוב בכל מה דומה ליעקב אע"ה. וזה רמז ר"ת אלה תולדות יעקב יוסף נוטריקון איקונין תורה יסורין ישוב (ה) ואפשר עד"ה דיעקב בחי' ת"ת ויוסף

אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃ ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף. יָת טִבְהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן: ג. וְיִשְׂרָאֵל. רָחֵים יָת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹהִי: אֲרֵי בַר חַכִּים הוּא לֵיהּ. וַעֲבַד לֵיהּ כִּתּוּנָא דְּפַסֵּי: ד. וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי. אֲרֵי יָתֵיהּ. רָחֵים אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹהִי. וּסְנוֹ

תו"א ויבא יוסף. סנהדרין קו:

תפסיר הרס"ג

פאתי׳ יוסף. בשנאעה רדייה ענהם אלי׳ אביהם: ג) וכאן אסראיל. יחב יוסף אכת׳ר מן גמיעהם. לאנה לה אבן שיכ׳וכ׳ה. פצנע לה תוניה׳ דיבאג: ד) פלמא ראו אכ׳ותה. אן אביה יחבה אכת׳ר מן גמיעהם.

נוה שלום

דבתם, שנאעה, גנות. (ג) ועשה לו, וזאד צנע לה, ועוד עשה לו כתנת פסים לגדל מעלתו נוסף על מה שהיה מראה אהבתו לו, עיין ספורנו. פסים. דיבאג.

אבן עזרא

(ג) כי בן זקונים הוא. כמשמעו כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימין קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו: פסים. כתונת מרוקמת. פסים כמו פס ידא בל׳ ארמית:

מסורת הקריאה

(ג) אהב, הה"א בפתח, ונמסר במס"ג ד׳ פתחין א׳ דין, ב׳ בפסוק שאה"ז, ב׳ ותחת כי אהב (דברים ד׳ ל"ז) ד׳ והמלך שלמה אהב (מ"א י"א א׳), ושארא הה"א בצירי: ועשה לו, הטעם מלעיל בעי"ן שהוא נס"א: (ד) אהב,

חן טוב

וישראל אהב את יוסף מכל בניו. למה אהבו יותר משאר בניו, אי משום שהיה בן זקנים והיה קטן. הלא בנימין קטן ממנו. ואי משום שהיה בכור. הרי ד׳ בכורות היה לו. אין זה כי אם בשביל שאבינו יעקב ע"ה היה אוהב את רחל יותר משאר נשיו והיא אשתו המיוחדת לו כמש"ה בראובן שבלבל יצועי אביו על שהיתה מטתו נתונה תמיד באהל רחל. וכשמתה נתנה באהל בלהה שפחתה. וקינא ראובן על אמו. לכן הנה עלה בלבם שאינו מחשיב כ"א ליוסף שהוא בכור לרחל ושהוא בן זקונים והוא אוהב את רחל יותר משאר נשיו. אבל השאר יחשבו כבני הפילגשים גם הם. וזה גרמא בנזיקין שלא הלכו בדרכיו ותולין עיניהם בבנות הארץ זה וזה גורם. ולכן בהביא דבתם רעה אל אביהם שע"י כן אהבו יותר משאר בניו לימא אין לי אלא זה שהוא מאשתי רחל והשאר אינם בקראים בנים כמש"ה כי ביצחק יקרא לך זרע יצחק ולא ישמעאל, ביצחק ולא כל יצחק. שמי שאינו עושה כמעשיהם אינו נקרא זרעם, לכן וישנאו עש"ב:

רשב"ם

(ג) וישראל אהב וגו׳. כל זה גרם הקנאה: בן זקונים. כי אחרון היה לי"א בנים אבל בנימין לא נולד אחרי כן עד זמן מרובה והרבה קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל לאוהבו: פסים. טעיל:

בעל הטורים

(ב) דבתם רעה. בגי׳ שהם אכלו באבר-מן החי: דבתם. בגי׳ מות מלמד שלה"ר הורג ג׳: נער. בגי׳ שוטה זש"ה ומוציא דבה הוא כסיל: (ג) בן זקנים. זקנים כ׳ שמסר לו כל מה שקבל מזקנים שהם שם ועבר: בן זקנים הוא לו. ס"ת אמון שמסר לו סתרי תורה שנאמר בה ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים. זקנים בגימט׳ עולה ר"ן שמסר לו רזי תורה ובגי׳ זר ע"ש עטרת זקנים בני בנים: זקנים. נוטריקון זרעים קדשים נשים ישועות מועד: פסים. נוטריקון פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים: פסים. עולה בגי׳ קץ רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו והקב"ה יחסר מנין קץ מן השיעבוד ורמז לו שימסור לו הקץ ורמז שימלוך פ׳ שנים ממנין ס"ם שהוא מנין שנותיו. ד"א פסים ל׳ פכו המנו שעל ידו מת קודם לאחיו. פסים שגרם פיוסים בינו לבין אחיו. פסים בגי׳ פס יד לו. ועשה לו כתונת פסים. בגי׳ משקל שני סלעים מילת. וזהו שאמרו בפ"ק דשבת בשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים: (ד) אותו אהב אביהם מכל אחיו.

רש"י

את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה ל באחיו בני לאה מ היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודי׳ על העריות ב ובשלשתן לקה על אבר מן החי וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא ם אכלוהו חי כדי שילקה בשחיטה ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו׳: דבתם. כל לשון דבה פרלי"ן בלעז (ריידעריי"א. בעריידען) כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דבה. לשון (שיר ז) דובב שפתי ישנים: (ג) בן זקנים. שנולד לו לעת זקנתו ע ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה פ כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. ד"א שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. (שבת י) לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון. ומ"א על שם צרותיו צ שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים

שפתי חכמים

נערות אצל בני בלהה וכי תוך להם לא היה עושה אלא וכו׳: ל דייק מדלא כתיב ויוציא יוסף דבתם כמו שכתוב גבי מרגלים ויוציאו דבת הארץ לזה כתב היה רואה ר"ל שלדעתו אמת היה לכך כתיב כאן ויבא ר"ל שהביא הדברים כהוייתן בפני אביו כאשר ראה ולא היה אומר דבר מה שלא ראה אבל גבי מרגלים כתיב ויוציאו ר"ל שהיו מוציאים דברים שקרים מלבן: מ אע"פ דבקרא סתם כתיב את אחיו י"ל דכיון שיוסף היה מקרב את בני השפחות ואם היו רשעים בעיניו איך היה מקרבן ועוד שהוא היה אוהב שלהן מודאי לא היה הדבה עליהן: נ וקשה דהיאך יתכן לומר שבני יעקב יהיו חשודין על זאת ואי ח"ו אמת הוא למה נענש יוסף על זה. וי"ל דודאי לא היו חשודין על זה אלא שיוסף היה טועה בדבר לכך נענש שהיה לו לעיין בדבר על מה שחשדן על אמ"ה שהיה רואה אותן שאכלו מבהמה שנשחטה ועדיין מפרכסת דמותר לאכלה דכיון שנשחטה שחיטה מתירה והוא סבר שכ"ז שמפרכסת עדיין הוי אמ"ה או שהיה רואה שאוכלין בן פקועה שמותר בשחיטת אמו ואפי׳ שהוא שור גדול וא"ל שחיטה מן הדין אלא מפני מראית עין והוא היה סבור שאמ"ה הוא כיון דצריך שחיטה משום מראית עין ועל מה שזלזלו בבני השפחות ה"פ מפני שהיו קוראין לבני בלהה וזלפה בני השפחות וכוונתם היה שהיו משועבדים לרחל ולאה וזה אמת הוא שהיו בני השפחות שהרי גם הפסוק קראם כן אבל הוא היה סובר מדקרו להו בני השפחות כוונתם שנולדו קודם שנשתחררו א"כ בניהם של שפחות היינו עבדים כנענים ומה שהיה חושדן על העריות ה"פ דקי"ל אין משתמשין באשה ר"ל שאדם אחר אסור להשתמש בא"א ויוסף היה רואה שהיו משתמשין בעסקי משא ומתן עמהן לכך חשדן על העריות אבל טעות היה בידו דהא דאמרינן אין משתמשין באשה היינו דוקא דברים של חבה כגון רחיצת פניו ידיו ורגליו והצעת המטה אבל שאר דברים שאינן של חבה או לישא וליתן עמהם מותר. וא"ת מנ"ל לרש"י שהיה חושדן על כל הג׳ דברים. וי"ל דרש"י בעצמו מתרץ קושיא זו כיון שמליא דבשלשתן לקה. ועי"ל דילפינן רעה רעה לג"ם כתיב הכא דבתם רעה וכתיב לקמן חיה רעה אכלתהו מה לקמן אמ"ה דחיה דורסת ואוכלת כשהוא חי אף כאן אבר מן החי ועבדים ילפינן מדכתוב בפ׳ משפטים אם רעה בעיני אדוניה מה רעה דלהלן קאי על עבדות אף כאן עבדות. ועריות ילפינן מדכתיב לקמן גבי יוסף ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת מה רעה דלהלן קאי על עריות אף כאן קאי על עריות: ס כלומר דלא הי"ל למכתב כלל וישחטו דהא לא היו אוכלין אותו אלא לומר לך אע"פ שלא היו רוצים לאוכלו אפ"ה שחטו אותו: ע וא"ת והא בנימין נולד לו יותר לעת זקנתו מיוסף וי"ל משום דכל בניו של יעקב נולדו לו מיד זה אחר זה דהא בו׳ שנים נולדו כולם חוץ מבנימין שהפסיק בו זמן ארוך והיו העולם סבורין שלא יוליד ממנה עוד בן והיו קורין ליוסף בן זקונים ואפי׳ אחר שנולד בנימין קראו אותו בן זקונים מתוך שהורגלו בו: פ דלפי׳ ראשון קשה מנ"מ אם נולד לעת זקנתו או בימי ילדותו לכן אמר ואונקלוס תרגם וכו׳ ועדיין קשה הל"ל בן זקנותו מאי זקונים אלא בא לומר שהיה זיו איקונין וכו׳. מהרש"ל: צ לפי׳ ס׳ ק׳ למנ"מ אמר קרא שעשה לו כתונת פסים. או משום

סבת שנאת האחים וחלומות יוסף

(ד) ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם וגו׳. קשה להבין מה חטא יוסף בכל הנ"ל. ואם הי׳ הכתוב אומר כי שנאת האחים הי׳ על שהי׳ יוסף מביא דבתם רעה אל אביהם. הי׳ זה התנצלות עליהם. אבל הכתוב לא הזכיר זה כלל. ונראה כי הי׳ השנאה רק מחמת אהבת אביו אליו ומחמת כתונת הפסים שעשה לו אביו. האם דבר קל כזה כדאי לעבור על הכתוב בתורה לא תשנא את אחיך בלבבך ומה חטא יוסף בזה שאביו אהבו. האם היה לו לעשות מעשים רעים שישנא אביו אותו. ומה גם כי כזה וכזה יקרה רבות פעמים שאב יאהב אחד מבניו יותר משאר בניו. ומאי כולי האי. והי׳ להם טענה על אביהם ולשנוא אותו מדוע יאהב אותו ולא אותם. אבל מה להם אצל יוסף. ונוכל לומר אדרבה בשביל שהיו צדיקים גמורים ע"כ עשו מה שעשו. כי ראו מעשה זה ונזכרו מעשה אחרת. הם שמעו וידעו מה שעשה אברהם עם בניו. שהי׳ לו בנים רבים. ובירר את אחד בן שגבירה שרה. ולו הנחיל כל מה שהי׳ לו בעניני עוה"ז ובעניני עולם הבא. נתן לו כל הברכות שברכו הקב"ה והנחילו ארץ כנען אשר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) כתנת פסים. סביבות פס ידיו:

נחל קדומים

ג (ג) וישראל אהב את יוסף מכל בניו וגו׳. אפשר לפי פשוטו כי יגדל התימה על יעקב אע"ה איך יצאת כזאת מלפניו לאהוב את יוסף מכלן גם בפרהסיא ולהטיל קנאה. לז"א וישראל אהב את יוסף מכל בניו בטענה כי בן זקונים הוא לו וסבר דבהיותו בן זקונים לא יקפידו אחיו על זה כי כך המדה לחבב את הקטן ומה גם בהיותו בן זקונים. אמנם השבטים ידעו כי יעקב אע"ה לית דין בר נש כאורח כל ארעא ובודאי דלא משום

מרפא לשון

את דבתם — ית דבהון. ה"ג ובנוס"י טבהון וכ"ה במסורת התרג׳ טבהון דייקא וכ"כ היא"ר וכן נשתמשו חז"ל בל׳ זה בטי"ת כמו מה טיבו של עובר זה טיב גיטין וקדושין. ג. כי בן זקונים הוא לו — ארי בר חכים הוא ליה. פי׳ הרמב"ן ז"ל כי התרג׳ ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים ותרג׳ בילד זקונים בר סיבתין כי לא אמר הכתוב בכאן כי בן זקונים היה אבל אמר הוא לו שהיה כן בעיניו וזאת כוונתם באמרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים עכ"ל והיא"ר כ׳ דמה שלא תרג׳ בר סיבתין מפני שהיה לו בן זקונים יותר ממנו ע"כ פי׳ ולמה יאהב את יוסף יותר ממנו אלא ודאי דהאי בן זקונים הוא תאר לחכמה דאין זקן אלא שקנה חכמה וכמשי"ת בפ׳ קדושים. כתונת פסים — כתונא דפסי. פי׳ שכל מלא כף ממנה

חומת אנ"ך

בחי׳ יסוד וגוף וברית חשבינן חד וא"ש אלה תולדות יעקב יוסף (ו) דכל השבטים בחי׳ השכינה ויוסף בחי׳ יסוד דכורא וא"ש אלה תולדות יעקב שהוא דכורא (ז) אמרו רז"ל שלא עבד יעקב אצל לבן אלא ברחל והיא עקרת הבית וזה פריה יוסף בסדר עליון (ח) יש לרמוז כי יעקב בגי׳ ז׳ הויות כי ת"ת כולל הכל ויוסף גי׳ ו׳ הויות דיסוד מקבל מה׳ וא"ש אלה תולדות יעקב יוסף (ט) ועוד י"ל דיוסף כלכלם ולהיותם ברעב ונקראו ישראל על שמו דכתיב בני יעקב ויוסף ובהכי ניחא אלה תולדות יעקב יוסף (יוד) ויראה עוד במ"ש חכמי המדע דיעקב אע"ה היה גלגול אד"הר והכי אמרו בז"הק שופריה דיעקב שופריה דאד"הר ולא אמר מעין שופריה כי הוא אד"הר עצמו כמ"ש בהגהת הזהר ויוסף הצדיק היה נפש אד"הר כמ"ש בס׳ קרבן שבת מהאר"י ז"ל ומשו"ה אמר אלה תולדות יעקב יוסף (יא) ויראה כי יעקב תמיד היה ירא ורועד מפחד עשו עד שנולד יוסף כי הוא שטנו של עשו ואפשר שהטעם

ויִשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ. וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם: ה. וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא. וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי. וְאוֹסִיפוּ

תפסיר הרס"ג

שנוה. ולם יטיקו אן יסלמו עליה: ה) ת'ם אן יוסף ראי' רויא. ואכ'בר

בעל הטורים

מני שגלה סוד לו כלכד ולא להם: לשלם. חסר ו' שלא ה' שנברא לא' של שיעבוד. ד"א קרי כאן לשלם שעלמו לו גמולו:

רש"י

ולמדיינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו. לדבר עמו:

שפתי חכמים

להורות שאל ישנה אדם לבן בין הבנים שהרי בשביל ב' סלעים שהיה כתונת של יוסף יותר שוה היו מתקנאים בו אחיו. דאין זה משמעות הקרא דהא לא כתיב ויראו אחיו כי עשה לו כתנת פסים אלא ודאי בשביל חלומותיו ודבריו היו מתקנאים בו לכן מביא מדרש אגדה כו' מהרש"ל ור"ל פסים נוטריקו"ן 'פוטיפרע "סוחרים 'ישמעאלים 'מדינים ול"ל לפי זאת האגדה שחסר וי"ו ממלת סוחרים בפסוק ויעברו אנשים מדינים סוחרים שצריך להיות וסוחרים ואף שנעלם בקרא מכירת יוסף לסוחרים דהא נעלם נמי מכירתו למדינים דאל"כ סוחרים ל"ל:

סבת שנאת האחים וחלומות יוסף

אשר הבטיחו הקב"ה לתת לזרעו אחריו. ולמדו תורת ה' ומצותיו למען יהי' לו עוה"ב ג"כ. ולישמעאל ויתר בניו נתן מתנות וישלחם קדמה אל ארץ קדם והרחיק אותם מיצחק בנו למען לא יהיו לו למכשול על דרכו. והם ידעו כי עיקר אהבת אביהם הי' לרחל. ואמם לאה ע"פ סבה היתה לו לאשה ובפרט השפחות. ואחר מות רחל קירב יעקב את בנה יוסף. וידעו עוד כי כל הברכות וירושת ארץ כנען הכל מסר יצחק ליעקב טרם לאתו מביתו לבית לבן. ונמצא כעת הכל הוא ביד יעקב. וחששו אולי יעקב יוריש הכל ליוסף כי בן האהובה הוא לו ואותם ירחיק מכל וכל. כאשר עשה אברהם זקנם. והי' להם אותות ע"ז כי יש להם לחוש על הדבר. א' מה שהביא יוסף דבתם רעה אל אביהם להבאיש ריחם אצל אביהם. ב' כל תורתו שלמד משם ועבר לא למד עמהם רק עם יוסף. וראו בעליל כי אינם נחשבים אצל אביהם כבנים רק כעבדים ומשרתים לרעות הצאן ורוצה להרחיקם מהדת של תורה ולא יירשו העוה"ב. ג' ראו הכבוד שכבדו בעשייתו כתונת פסים לו לבדו. והראה בפירוש כי רק הוא ראוי לתותו אצילה ולא בניו היתרים כי במה נחשבו אלו. וחשבו עוד כי רק יוסף מתאמץ למצוא חן בעיני אביהם ורוצה להמשיך אהבת אביו רק אליו ועושה תחבולות נגלות ונסתרות להרחיק לב אביו מאחיו. שיעקב יתן כל מה שיש לו בגשמיות וברוחניות רק לו לבדו. לכן דנו את יוסף כדין מסית ומדיח. שמדיחם מעוה"ז ומעוה"ב. ע"כ עשו לו מה שעשו. ולדעתם הי' הכל מותר ומצוה כי הבא להורגך השכם והרגו ומוטב שידחה יחיד ולא רבים וכונתם הי' לש"ש שלא יודחו מהדת הקדושה ויאבדו ע"י זה מעוה"ב. ובפרט כי מולם חזה בפירוש שמיוסף יודחו מעבודת ה'. כי ירבעם בן נבט שבא משבט יוסף הדיח את כל ישראל בעשותו העגלי' ובתחלה חטאו רק עשרת השבטים ויגלו מארצם ואח"כ חטאו גם שבט יהודה ובנימין ויגלו מארצם. וכל זה בא להם מיוסף. ע"כ אין להאשים את שבטי יה בעשותם כל מה שעשו. אבל הקב"ה אחרת חשב ועצת ה' היא תקום ולעבד נמכר יוסף והי' הוא סבה לירידת מצרים ולכל הדברים אשר נמשכו מזה. והחלומות הטובים שראה יוסף והגיד אותם לאחיו. הי' כנותן עצים על האש להגדיל המדורה. ושנאתם ללהב יצאה. אך כל זמן שהיו מתקבצים בבית אביהם יחדיו החרישו ולא דברו דבר מחמת כבוד אביהם לא רצו לחרחר ריב עם יוסף אבל בהיותם בשדה עם הצאן חשבו מחשבות על מה שראו בבית אביהם מאהבת אביהם אל יוסף וספרה לנו התורה איך האחים טעו בדמיונם. שמעולם לא עלה על דעת יעקב להרחיק מעליו את יתר בניו ורק חלק כחלק יוריש להם כל מה שיש לו. ומה שקירב כ"כ את יוסף הוא מצד הרחמנות. שנשאר בילדותו בלא אם. ונולד לזקנותו. ואין אדם יודע עתו. ומי יגדלהו ויחנכהו. ולבו חזה עליו ברוח קדשו כי צרות רבות יסובבוהו במשך ימי חייו. וגדולות ונפלאות תזה עליו. ע"כ קרבו אליו ביתר שאת. וגם את בנימין אחיו הקטן ממנו אהב ביותר רק לא חזה עליו שום השתנות במשך ימי חייו. ע"כ אין מה לדבר ממנו ומהתקרבותו. וגם בלב יוסף לא הי' שום התנשאות והתגדלות על אחיו. ולא הרגיש בלבו שום משטמה עליהם. וחשב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. וכאשר אין בלבו אל אחיו רק אהבה מסתמא גם הם יאהבוהו. ע"כ כל החלומות אשר ראה ספר לאחיו שהם יפתרוהו כי כל החלומות הולכים אחר הפה. אבל אחיו אמרו הפתרון בלשון תימה המלוך תמלך עלינו אם משול תמשול בנו. ותרגם אונקלוס המלכו את מדמי לממלך עלנא או שולטן את סביר למשלט בנא. וחשבו האחים שפתרון כזה לא יתקיים מחמת שמחשבים בלבם היפך זה. אבל טעו גם בזה. כי כל החלומות הולכים אחר הפה דייקא. ולא אחר המחשבה שמחשב הפותר.

ע"כ כאשר פתרו כן היה. והגב נבאר כפל הלשון והשינוי ממלך למושל. מלך נקרא מי ששרי המדינה המליכוהו עליהם ברצונם הטוב ויתנו לו כתר מלוכה. או מלך בן מלך. ומושל נקרא מי שכבש מדינה אחת בחרבו וקשתו ומושל עליה ביד חזקה אף שלא לרצונם. וז"ש הכתוב כי לה' המלוכה ומושל בגוים. בני ישראל קבלו עליהם מלכותו יתברך ברצונם הטוב. והקדימו נעשה לנשמע. אבל ומושל בגוים בע"כ. וזהו עכשיו. אבל לע"ל כשיתקיים וע'.ו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו אז יראו כולם גדולתו יתי' והי' ה' למלך על כל הארץ אפי' על הגוים יקרא הקב"ה בשם מלך. כי הכל יקבלו עליהם מלכותו יתברך. ברצונם הטוב. וז"ש האחים ליוסף המלוך תמלוך עלינו בה' התימה. מלוכה צריך להיות ברצוננו. האם תחשוב שאנחנו ברצוננו נמלוך אותך עלינו. זה ודאי אינו. כי אנחנו שונאים אותך ואיך נסכים עליך ברצוננו שתהי' מלך עלינו. אם משול. אילו ראית בחלומך שתהי' מושל בנו ביד חזקה. זו יוכל היות. אשר תמשול אף בנו בעלמנו. כי מי יודע מה שיהי' ברבות הימים ומה שיגזור ה'. אבל להפוך לבבינו לאהבה אותך זה אינו אף בהקב"ה כביכול. כי אינו מבטל הבחירה. ע"כ שתהי' מלך עלינו אי אפשר. ומאחר שראית בחלומך שתהי' מלך. ע"כ חלומך שקר הוא ולא יתקיים לעולם. ואולי ראית שניהם. מלך ומושל. כאשר זה שקר גם זה שקר. ומחמת כי חשבו שכל זה מהרהורי דיומא שכל היום מחשב עליהם מחשבות להתנשא עליהם. וזה נמשך ג"כ מהתקרבות אביו ומאהבתו אליו. ע"כ נתוסף בלבם שנאה ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו ועל דבריו. עם כל זה התחרטו על הפתרון שפתרוהו כדבר שפתים לטובה. ע"כ כאשר בא יוסף אליהם בחלומו השני. וספר להם. לא ענו אותו דבר כי לטוב לא רצו לפותרו. ולרעה לא ידעו איך לפותרו. וכאשר יוסף ראה כי שתקו אחיו ואינם רוצים לפותרו בא אל אביו. ומחמת שאחיו רצו לשמוע מה יאמר אביהם על החלום הזה. ע"כ הלכו גם הם אל אביהם בשעה שיוסף רצה לספר חלומו אל אביו. ע"כ אומר הכתוב ויספר אל אביו ואל אחיו. לאביו ספר ואחיו שמעו. ומחמת שאביו ראה כי בניו עוטרים אותו ורוצים לשמוע הפתרון נתירא מחמת קנאת האחים ע"כ אמר ליוסף בגערה ובכעס מה החלום הזה אשר חלמת וגו'. אבל בפני עצמו ואביו שמר את הדבר. כי החלום הראשון מורה רק על שמירת הטעם והכונה. לא שמירת המלות והדבור. כי האלומות והעומרים לא ישתחוו לעולם. שאינם בעלי השתחוי' וכן האלומה והעומר של יוסף אינה בעלת קומה והתיצבות עד שיאמר עליה קמה אלומתי וגם נצבה. במשמעות פשוטיי בקיום המאמרים והשמות לפי מה שהם. אבל העקר שבפתרון זה הוא המובן והנמשל שבהמלות והדבורים. והוא שהאלומות אשר תשתחוינה רומזים הכחות המשתוקקות אשר באחיו להשביע נפשם בלחמם ולחם לפי הטף [אשר האלומה היא יסוד ושורש אל הלחם ואל הנזיד ואל כל מאכל] ואלומתו של יוסף רומזת כי יש ויש באמתחותיו להשביר בר לאחיו ולכל המבקשים אוכל למו. ולבעבור זה מלך ימלוך עליהם ומשול ימשול בם כאשר פתרו לו אחיו. אמנם החלום השני והנה השמש והירח וגו' משתחוים לי. יש בפתרונו שמירת הדבור כמשמעו והוא שהשמש והירח והכוכבים והם מנהיגי כלל המערכת הטבעיי יכנעו בהכנעת ההשתעבדות עד כל אשר יאמרו להם מזרע יוסף וביתו ישמעו בקולם וכמו שהיה הענין בשמש וירח אשר דממו ועמדו ושמעו בקולו של יהושע בצוותו עליהם לאמר דומו עד יקום גוי אויביו. ובזה הודיע אלהים את יוסף במה יזכהו את ארחו והנהגתו בכלל האומה הישראלית. אם בממשלת ההשגחה הטבעיית או בממשלת ההשגחה הנסיית וסדור המערכה או בשתים יתאחז בם. ונאמר כי בראשונה אשר ראה בחלומו והנה

נחל קדומים

היותו בן זקונים גדלה אהבתו רק שהוא סבר כי הוא חכם וצדיק יותר מהם ולזה ישנאוהו וז"ש ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם דייקא כי קדוש הוא ואינו נאחז בסבך מנהגי עולם לכך וישנאו אותו. ודרך רמז אפשר כי ענין יוסף גרם כל הגליות כמשז"ל וזה רמז ר"ת את יוסף מכל בניו אי"מב והוא ר"ת אדום יון מדי מצרים בבל כי כל הגליות נולדו מאהבה זו. והנה נדר"ש במ"ש הרמב"ן בחידושי פ' זה בורר דרב מופלא ובית דיני שנחלקו הלכה כהרב כמ"ש פ"ק דיבמות דב"ש הוו מחדדי ואע"ג דב"ה רובא עבדי כסברתם דמחדדי וכי אזלינן בתר רובא היינו בדשוים זה דעת הגאון והוא ז"ל חלק דלא נאמר זה ביחיד וב"ש לא הוו יחיד אלא דב"ה רבים מהם ובכה"ג אהני מחדדי לא לגבי יחיד. ולפי המפרשים יוסף ואחיו היו פליגי בכמה דינים ויעקב אע"ה היה מחבב דעת יוסף מכולם והיינו דמחדדן שמעתיה ולכן חרה להם דס"ס יחיד לגבייהו כמ"ש הרמב"ן וז"ש ויראו אחיו כי אותו יחיד אהב אביהם מכל אחיו שהיו רבים וישנאו

מרפא לשון

יש לו גוון בפע"צ (כ"מ ב' רבי' יונה ז"ל) ובב"ר אי' שמגעת עד פס ידו. ד. ולא יכלו — ולא צבן. טעמו כ' היא"ר שיכולים היו אלא שלא היו רוצים ודכותיה לא אוכל עוד לצאת ולבא יכול היה אלא שלא היה רשאי ע"כ. שנא אותו — שנא. קרא ותרג' ה"ג דלא כנ"א למסני וכ"כ היא"ר ז"ל והקשה מתרג' נתן את ישראל עבור בגבולו דמתרג'

אבן עזרא

(ד) דברו. כמו דבר לו לשלום. אפילו

ילקוט

ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה א"ח. אמר להם כך יהיו נביאים מוכיחים אתכם, שמעו נא את אשר ה' אומר. החלום הזה שהוא נאה ויפה משבחו ומייפהו בפניהם. והנה אנחנו מאלמים אלומים וכו' אתם כונסים פירות ואני כונס פירות. שלכם מרקיבים ושלי אין מרקיבים אלא עומדין. והנה קמה אלומתי וגם נצבה. עתידין אתם להעלים עלי דברים לפני אבא, לומר חיה רעה אכלתהו. ומה אקים לי משתוקיתא דאימא * קמה. וגם ** נצבה. והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי, כנגד ה"פ שעתידין להשתחוות לו:

* כלומר שתיקת רחל שלא גלתה ליעקב כשהחליפוה בלאה יעמוד לו זכותה שמסרה לה סימניה קמה.

** וגם שהשתיקה, שלא שלחתי לאבא אגרת שיפדני ממצרים היא שעמדה לי למלוך וגם נצבה.

אבי עזר

(ד) (דברו כמו דבר לו לשלום) דברי הרב ודברי רש"י עולים בקנה א' דאף דלא שייך כינוי בפעל עומד. אולם במקור שהוא קרוב לשם שייך כינוי אף בעומדים כמו בהתברך עם אחיהו בהתפללו בעד רעהו. וז"ש רש"י לדבר עמו כאלו ככתב מקור עם בכל"ם ומלה אצלו. ולדעתי אפשר לפרש לא יכלו אחיו לסבול דבריו של יוסף אפי' כשדבר עמהם שלום וקאי דברו אפעול כמו לא יכילו גוים זעמו כלאיתי הכיל וכן סובל דברי מקור חיים. ודברי באר רחובות בדברי רש"י רחוקים מפשט. וע' דברי הרב בפ'

חומת אנ"ך

כי עשו ג' שלום והוא יסוד. ויוסף הוא בחי' יסוד שלום ושלום אותיות מושל על עשו שהוא ג' שלום והוא פוגם הברית והיינו דקאמר אלה תולדות יעקב יוסף כי הוא שטנו של עשו (יג) ועוד בסגנון אחר כמ"ש הרב עמודיה שבעה משם ס' גלי רזיא והבאתיו אני עני בקונטרים פני דוד פרשת וישלח כי יש מקטרג למעלה חרב סט"א והוא למטה עשו ונולד להכניעו חרבא דמלכא חרב דקדושה והוא יוסף למטה ולכך כתיב אלה תולדות יעקב יוסף כי הוא כנגד חרב דקדושה להכניע עשי (יג) ויתבאר עוד כי המרכבה הקדושה אברהם יצחק יעקב דוד ובמקום דוד בא יוסף כמ"ש שם בפני דוד משם הרב עמודיה שבעה והיינו דקאמר אלה תולדות יעקב יוסף כי בזה נשלמה המרכבה הקדושה יוסף במקום דוד הע"ה (יד) והפעם יל'וה כי יעקב אע"ה היה ירא ורועש על גלות מצרים וע"י מכירת יוסף ניצולו מחלק העבדות כמו שביאר הרב עיר וקדיש מהר"י קוב"ו ז"ל וגם בזכות יוסף הצדיק נקרע הים

עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃
ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים
בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי
וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם
וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ
אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם
מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא
אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃
ט וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ
לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם
עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד
עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ י וַיְסַפֵּר
אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו

תרגום אונקלוס

עוֹד סְנוֹ יָתֵיהּ: ו. וַאֲמַר לְהוֹן. שְׁמַעוּ כְעַן. חֶלְמָא הָדֵין דַּחֲלָמִית: ז. וְהָא. אֲנַחְנָא. מְאַסְּרִין אֱסָרַן בְּגוֹ חַקְלָא. וְהָא. קָמַת אֱסָרְתִי וְאַף אִזְדְּקִיפַת. וְהָא מִסְתַּחֲרָן אֱסָרָתְכוֹן. וְסָגְדָן לַאֱסָרְתִי: ח. וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי. הֲמַלְכוּ אַתְּ מְדַמֵּי לְמִמְלַךְ עֲלַנָא. אוֹ שׁוּלְטָן אַתְּ סְבִיר לְמִשְׁלַט בַּנָא. וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוֹ יָתֵיהּ. עַל חֶלְמוֹהִי וְעַל פִּתְגָּמוֹהִי: ט. וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא אָחֳרָנָא. וְאִשְׁתַּעִי יָתֵיהּ לַאֲחוֹהִי. וַאֲמַר. הָא חֲלָמִית חֶלְמָא עוֹד. וְהָא שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא. וְחַד עֲסַר כּוֹכְבַיָּא. סָגְדִין לִי: י. וְאִשְׁתַּעִי לַאֲבוּהִי וְלַאֲחוֹהִי.

תפסיר הרס"ג

בהא אכ'ותה. ואזדאדו שנאה לה: ו) אד' קאל להם. אסמעו הד'ה אלרויא אלתי ראיתהא: ז) כאנא נגרז גרזא פי אלצחרא. וכאן גרזתי וקפת ת'ם אנתצבת. וכאן גרזכם תחיט בהא. ותסגד להא: ח) קאלו לה. אמלכא תתמלך עלינא. או סלטאנא תתסלט עלינא. פאזדאדו איצ'א שנאה לה. עלי' אחלאמה ועלי' כלאמה: ט) וראי' איצ'א רויא אכ'רי'. וקצהא עלי' אכ'ותה. וקאל. הוד'א קד ראית רויא איצ'א. כאן אלשמס ואלקמר. ואחד עשר כוכבא סאגדין לי: י) ואד' קצהא עלי' אביה ואכ'ותה. זגרה אביה. וקאל לה. מא הד'א אלרויא אלתי ראיתהא.

נוה שלום

ארוג משי השתי והערב. (ו) ויאמר, אד' קאל, דבק כי מחמת שאמר להם שמעו וכו' הוסיפו עוד שנא אותו. (ז) מאלמים.

מסורת הקריאה

עיין פסוק ג': (ז) והנה, הנגינה בנו"ן: קמה, מלעיל שהרי פעל עבר הוא, ונמסר עליו במס"ק ה' מלעיל, והמה א' דין, ב' עוד רוח (יהושע ב' י"א) ג' ועיניו (שמ"א ד' ט"ו) ד' המשפחה (ש"ב י"ד ז') ה' על בבל (ירמיה נ"א כ"ט): (ח) ויאמרו, המהפך ביו"ד: המלך נמסר עליו לית רפי, ור"ל שהה"א בח"פ לית עוד, ונקרא רפי לפי שלא יבא דגש אחריה: (ט) ואחד, חד מן כ"ה פתחין נמסר במס"ר:

אבן עזרא

לשלום: (ז) מאלמים. מגזרת אלומים ונמצא בלשון נקבה נושא אלומותיו: תסובינה. מפעלי הכפל ודגשות הבי"ת לבלוע הבי"ת: (ח) המלוך תמלוך או משל תמשול. אנחנו נשימך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה: ויגער בו אביו. גערה עם בי"ת דרך קלון. ובלא בי"ת לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע. או הוא על דרך משל שיגער

תולדות אהרן

והנה השמש. ברכות נה:

רשב"ם

(ח) ועל דבריו. ויבא יוסף את דבתם רעה:

בעל הטורים

(ז) נצבה. ב' במס' הכא ואידך בית נתיבות נצבה לומר שעי"ז החלום הגיע ביתן של ישראל שכלכלם בשנת רעבון: ותשתחוין. ב' במס' הכא ואידך ותגשן השפחות ותשתחוין לומר שאף ע"פ שלא ראה בחלום הראשון אלא רמז להשתחויות י"א אחיו אף על פי כן כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן: (י) ויגער. ב' במס' הכא ואידך ויגער בים סוף ויחרב לומר לך מה ויגער דהכא יעקב אף ויגער דהתם איירי ביעקב שבזכותו חרב וזהו שדרשו וירא ישראל שבא.

שפתי חכמים

ק (ממ"ש) כוונתו לפרש חילוק בין קמה לנצבה שלכאורה הוא כפול שהוא ענין אחד לכ"פ קמה ר"ל נזקפה מסכיבתה לפי שעה וגם נצבה לעמוד תמיד כן על עמדה בזקיפה וק"ל: ר וקשה למה בחלום הראשון לא ספר אותו לאביו וי"ל שיוסף היה יודע כי רוב החלומות הולכים אחר הפה וכיון שאחיו פתרו אותו לטובה מש"ה לא רצה לספר אותו לאביו אבל בחלום השני שלא פתרו לו אחיו כלומר שלא רצו לפתור אותו לטובה כי גם הם הרגישו הדבר דמ"ה אמר חלומותיו כדי שיפתרו לו לטובה הוצרך לספר אותו לאביו כדי לפתור לו וכן עשה וגער בו כדי שלא יעילו אחיו

רש"י

(ז) מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין אסרין עמרין וכן (תהלים קכו) נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלומתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עמדה כן בזקיפה: (ח) ועל דבריו, על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו ר לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל

סבת שנאת האחים וחלומות יוסף

והנה אנחנו מאלמים וגו' והנה תסבינה וגו' ותשתחוין וגו' מורה על הממשלה הטבעיית. האוגרים בקציר לאחם ויוסף עבד להם לאחם רב כד"א ויוסף הוא המשביר. אמנם החלום השני אשר ראה בחלומו והנה השמש והירח וגו' מורה על ממשלת שידוד המערכת השמשי את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים וכמד"ר (פ' פד) אמר ר"י אמר יהושע לשמש עבדא בישא כו' לא כך ראה אותך אבא בחלום והנה השמש והירח וגו' אף אתה דום מלפני מיד וידום השמש וירח עמד וגו'. ולזה אבינו יעקב בראותו כי אחי יוסף והמה בניו מקנאים אותו על חלומותיו המורים לו גדולה והתרוממות עליהם וגם על הממשלה המזריית. לזה עשה את עצמו כאילו יש גם בכונת החלום השני השתעבדותם של אחיו ועוד נוסף של אביו ואמו. ושים בו ג"כ שמירת הטעס. והוא שהשמש הוא משל אל האב. והירח אל האם. והכוכבים אל האחים. ולזה גער בו ביוסף לאמר מה החלום הזה אשר חלמת הכות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) והנה אנחנו מאלמים אלומים ובענין שחלם עלה לגדולה כדכתיב ויצבור יוסף בר:
(ח) על חלומותיו. וא"ת והלא עדיין לא סיפר להם כי אם חלום אחד. י"ל שנכתב המקרא על שם העתיד לספר להם חלום אחר אי נמי בשביל שספרו להם תמיד כתב חלומותיו:
(ט) והנה השמש והירח וגו'. ב"ר כשאמר לו יהושע לשמש שמש בגבעון דום לא רצה לעמוד עד דאמר ליה ולאו כסף זביניה דאבא את פי' וכי אינך עבדו של יוסף דכתיב

נחל קדומים

אותו. אך לא כיונו יפה דודאי יעקב אע"ה גם הוא סבר כסברת יוסף והו"ל תרי ובכה"ג ליכא רובא כי מחדדי. ודרך אמת אפשר כי ישראל הוא בת"ת ויוסף הוא ביסוד דכורא משא"כ השבטים שהם בחינות הנוקבא. וז"ש וישראל אהב את יוסף כי בן זקונים הוא לו דייקא ... וברית חשבינן חד. וזה אפשר לרמוז בפ' והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה כי ישראל נמשלו לתבואה כמש"ה ראשית תבואתו בתוך השדה רמז למ'. ותיבת השדה גימט' שדי והנה קמה אלומתי שהיא יסוד דכורא וגם נצבה בסוד ואת בריתי אקים וזה בסוד השפעת חכמה. וזה רמז המסרה וגם נצבה בי"ת נתיב"ות נצבה

חומת אנ"ך

כמשז"ל וא"כ יוסף הצדיק היה סיבה לקיום כל ישראל תולדות יעקב שאם לא היה יוסף הצדיק ע"ה שקדם לכפור העבדות היו נכנסים בן' ש"ט וגם המרו על הים וזכות יוסף כינולו שנקרע הים אם כן יפה אמר הכתוב אלה תולדות יעקב יוסף (טו) ועוד יתכן במ"ש הרב עיר וקדיש מהר"ס פאפירש כ"ץ ז"ל והבאתיו אני עני בס' הקטן ראש דוד פ' וישלח משם רבינו האר"י ז"ל כי עשו קיג

וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְךָ אָרְצָה׃ יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃ שני יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם׃ יג וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם

*נקוד על את

שני פסוקים

תרגום אונקלוס

וּנְזַף בֵּיהּ אֲבוּהִי. וַאֲמַר לֵיהּ. מָא. חֶלְמָא הָדֵין דַּחֲלַמְתָּא. הֲמֵיתָא נֵיתֵי. אֲנָא וְאִמָּךְ וַאֲחָךְ. לְמִסְגַּד לָךְ עַל אַרְעָא: יא. וְקַנִּיאוּ בֵיהּ אֲחוֹהִי. וַאֲבוּהִי נְטַר יָת פִּתְגָּמָא: יב. וַאֲזַלוּ אֲחוֹהִי. לְמִרְעֵי. יָת עָנָא דַּאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם: יג. וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף. הֲלָא אֲחָךְ רָעַן בִּשְׁכֶם. אֵיתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָתְהוֹן. וַאֲמַר

תו"א הבוא נבוא אני. ברכות נה מגילה כב שבועות יז:

תפסיר הרס"ג

הל נגי. אנא ואמך ואכ'ותך. לנסגד לך עלי' אלארץ': יא) פחסדוה עלי' ד'לך אכ'ותה. ואבוה חפץ' כלאמה: יב) תמצ'ו אכ'ותה. לירעו ג'נם אביהם פי נאבלוס: יג) פקאל אסראיל ליוסף. הוד'א אכ'ותך ירעון פי נאבלס. תעאל אבעת' בך

גוה שלום

נגרז כת"א (אלגרזה, אלחזמה). (יא) ויקנאו בו, חסדוה קנאו בו על הצלחתו, את הדבר, כלאמה, דבריו, כלומר ענין חלומותיו שמוכיחין שסופו להיות מושל. (יג) בשכם, פי נאבלוס, עיר ידועה בשם

חלק הדקדוק

יא) ויקנאו בו אחיו. קל הנון ובא

אבן עזרא

בזרע ויפחד ולא יעלה: אני ואמך. על בלהה שפחת אמו שגדלה אותו: (יא) שמר את הדבר. בלב וכן שמרו עדותיו

מסורת הקריאה

(יא) ויקנאו, הנו"ן רפה: (יד) שלום, נמסר עליו במס"ק ובמס"ג י' רפין, ור"ל שהשי"ן בשוא הנקרא רפי, וסי' ב' בפסוק זה, ג' אלהים יענה (לקמן מ"א ט"ז) ד' וכל בנך (ישעיה נ"ד י"ג) ה' לדעת את שלום (אסתר ב' י"א) ו' כי שלום אמת (ירמיה י"ד י"ג) ז' ודרשו את שלום (שם כ"ט ז') ח' החפץ שלום (תהלים ל"ה כ"ז) ט' כי קנאתי (שם ע"ג ג') י' שאלו שלום (שם קכ"ב ו') ושארא השי"ן בקמץ:

ילקוט

ויקנאו בו אחיו, ואביו שמר את הדבר. אחז"ל שנטל יעקב קולמוס וכתב באיזה יום, באיזה שעה, באיזה מקום שנ' ואביו שמר את הדבר. ורוה"ק אומרת שמור את הדבר. עתידין הדברים ליגע בך. ולמה עשה כך וכתב, אלא אחז"ל לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה מנלן מיוסף שנ' יוסף בן י"ז וכתיב ויוסף בן ל' שנה בעמדו וז' שנה שבע וב' רעב הרי כ"ב לפי' אבינו יעקב ראה הדברים ממשמשין ובאין אמר אם נתבקרה פינקסי מה אני יכול לעשות. מיד וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם:

רשב"ם

(י) מה החלום הזה וגו'. אפילו היתה אמו קיימת היה אומר להוכיחו: (יא) ואביו שמר את הדבר. מה צורך לכתוב זה אלא שכשבאה לו הבשורה ולא האמין לבניו שהוא חי וירא ישראל את העגלות אשר שלח פרעה כי לא נשלחו כי אם על פי המלך כמו שכתוב שם עגלות על פי פרעה אז האמין על ידי החלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל. ועגלות הללו על ידי מלכות וממשלה באים ומתוך כך אמר רב עוד יוסף בני חי. כי תימה גדולה היה היאך האמין אחרי שראה כתנתו מלאה דם כמו שנחרד יצחק על יעקב בשביל שמצא שער בחלקת צוואריו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם. במקום סכנה שהרגו אנשי המקום. זה שמעתי מר' יוסף קרא

רש"י

ש שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה (ב"ר) והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה ת שגדלתו כאמו. (ב"ר) ורבותינו למדו מכאן א שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב ב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל (ב"ר): (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן (ישעיה כו) שומר אמונים וכן (איוב יד) לא תשמור על חטאתי לא תמתין: (יב) לרעות את צאן. נקוד על את שלא הלכו ג אלא לרעות את עצמן (ב"ר):

שפתי חכמים

שנאה עליו. מהרש"ל: ש ר"ל יוסף היה מטיל שנאה על עצמו לכך גער בו ולא משום שהוקשה בעיניו אם החלום יהיה אמת שהרי אחריו כתיב ואביו שמר את הדבר: ת הקשה הרא"ם מנ"ל דלמא לעולם היה יודע והא דקא מתמה היינו כדפירש"י לעיל שלא יטילו שנאה עליו. וע"ק למה גבי הדברים מגיעים לבלהה אמרו שיעקב לא היה יודע זה שאלו היה יודע זה לא היה אומר והלא אמך מתה כי הי"ל לחוש שמא ירגישו בניו ואלו לגבי אין חלום בלא דברים בטלים לא פחד שמא ידעו גם בניו שאין חלום בלא דברים בטלים ויאמרו שאין דברי יעקב אלא דרך תחבולה בעלמא. ותי' מהרש"ל דא"כ דהיה יעקב יודע שהדברים מגיעים לבלהה בודאי גם בניו היו יודעים מפני שזה תלוי בסברא וא"כ מה הוליא מלבם במה שאמר הבוא נבוא וגו' ומ"ש אח"כ ואביו שמר את הדבר. ר"ל שהיה קבלה בידו שאין חלום בלא דברים בטלים וזה היה קבלה בידו ובניו לא ידעו הקבלה: א רל"ת למה קא מתמה יעקב ואמר הבוא נבוא וגו' וכי לא ידע זה שאין חלום בלא דברים בטלים אלא להוציא וכו': ב שהם סוברים שפי' אמך אינו נופל אלא על אמו ממש אלא שאין חלום וכו': ג פי' דאי לא היה נקוד על את היה את דבוק לצאן והוי פירושו לרעות את הצאן אבל עכשיו דנקוד על את א"כ הוי כאלו אינו נכתב לגמרי את וא"כ לא הוי לרעות דבוק לתיבה שלאחריו והוי פי' הלכו לרעות היינו את עצמן וצאן אביהם בשכם מלתא באפי נפשיה הוא ואי לא הוי נכתב לגמרי מלת את לא הוה מוכיח מיניה נוידי דודאי יכולין למימר לרעות את עצמן אבל מ"מ יותר סברא הוא לומר דדבוק הוא להדדי דכולה חדא מילתא הוא אע"פ שלא כתיב את הוה אמרינן דמקרא קצר הוא אבל השתא דכתיב את ונקוד עליו כאלו הוא נמחק לומר לך דלא

דעת זקנים מבעלי התוספות

והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי. ויהושע שזרע יוסף דכתוב למטה אפרים הושע בן נון מיד ויעמוד השמש:

סבת שנאת האחים וחלומות יוסף

הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחוות וגו'. כלומר המובן מפתרון החלום לפי דעתך שהוא אל האב והאם והאחים וגו' החלום הזה אינו אמתי. כי אמך כבר מתה. וסיימה התורה ואביו שמר את הדבר. ר"ל כי מה שהחליט שלילת המובן מפתרון החלום השני אין זה זולת ששאל מהחלום שמירת פתרון הטעם ומובן ור. אבל את הדבר עצמו כבתו וכלשונו בזה הדבר. והוא השמש והירח היותם משתחוים לו בעתיד ענין זה שמר בלב ואך על זה היום קוה מתי יבא ויראה [אפ"י מ"ש]:

שליחת יעקב את יוסף

(יג) ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם וגו'. כתב הגאון בעל ע"ז איתא בזה"ק במקום שנהרג אדם ונשפך דם נקי אותו המקום הוא מסוכן מאד לעולם כי המלאך המשחית אשר נברא מהעון הזה נאחז בלבות אנשים רעים כאשר עוברים במקום ההוא ומפתם לארוב ולשפוך דם נקי ולא ימלט כל העובר שם במקום ההוא אחרי כן. גם ידוע שהלויה של הצדיק היא שמירה מעולה להנצל מכל פגע רע. ואשר ע"כ הצריכה התורה להביא עגלה ערופה על דם נקי שנשפך ושהזקנים יאמרו עליו ידינו לא שפכו הדם הזה. ואמרו חז"ל דר"ל שלא ראינוהו ולא פטרנוהו בלא לויה. וזה דאמר יעקב הצדיק הנקרא בשם ישראל לגודל מעלתו לבנו יוסף. הלא אחיך רועים בשכם ושם נשפך דם נקי הרבה [כי יעקב לא הסכים לשמעון ולוי בהריגת (...)] וא"כ הלא הוא מסוכן מאד וכמאמר רז"ל שהוא מקום מוכן לפורעניות לכן לכה לראות את שלום אחיך. ואם תאמר אם כן הוא שהמקום מסוכן איך תלך אתה אל אחיך אשר שונאים אותך. במקום המסוכן ההוא. לא תחוש לזה. כי ואשלחך אליהם. ר"ל שאלוה אותך. ולויה שלי יהי' לך שמירה מעולה אף במקום המסוכן ההוא. ע"כ אמר יוסף הנני. כי בי'

חומת אנ"ך

ויעקב הבל וראובן קין ויוסף הבל ע"ש ולכן אמר אלה תולדות יעקב יוסף כי היה ביעקב בחינת הבל וביוסף בחינת הבל וזה רמז אל"ה גימט' הבל עם הכולל (טז) ועוד יש לרמוז כי יעקב אע"ה היה ירא שמא חטא בענין לאה שחשב בביאה ראשונה שהיא רחל וגם אח"כ בלקיחת שתי אחיות. וכתוב בתרגום המיוחס ליב"ע ואתחלפו עובריא דלאה היתה מעוברת מיוסף ורחל מדינה. וע"י תפלת לאה יוסף הלך ברחל ודינה בלאה וכאשר אירע נס מופלא הזה נחה דעתו של יעקב אע"ה דזה מופת כי רחל ולאה תרין דאינון חד וכחד גופא חשיב וכמ"ש אני בעניי ברא"ש דוד שם וז"ש אלה תולדות יעקב יוסף דע"י לידת יוסף בנס מופלא נחה דעת יעקב אע"ה ברחל ולאה דחדא חשיבי. וזה רמז אלה אותיות לאה דלא חטא במחשבתו ברחל ולא בב' אחיו' וז"ש אלה תולדות יעקב יוסף דיוסף הי"ל ב' כחות מיעקב אע"ה שבתחילה נוצר בלאה והיה לו כח אביו שהולידו. וכשהלך

חן טוב

וילכו אחיו לרעות וכו' למה לא שלח יעקב את יוסף עם אחיו כמו בראשונה שהיה רועה את אחיו בצאן עם בני בלהה. אלא שראה יעקב שהיו מתקנאים על חלומותיו לפי' לא שלחו עמהם שלא יהרגוהו. אח"כ כשראה יעקב שהלכו לשכם לרעות את עצמן להסיר מלבם הקנאה והשנאה שהיה בלבם עליו לפי שהמקום גורם שיזכרו מה נעשה בשכם בשביל דינה אחותם. כ"ש זה שהוא שטנו של עשו ושהוא אהוב ליעקב. עאכ"ו שיאהבוהו כנפשם ולפי' נקוד על תיבת את ללמד שהלכו לרעות את עצמן לשוב מחטאתם לקיים מה שנ' לא תשנא את אחיך בלבבך והמקום גורם לטובה גם יזכרו אהבתם עם דינה שמסרו עצמן עליה. וכ"ש יוסף שלא יבקשו רעתו. לפי' ויאמר ישראל אל יוסף לך נא וראה את שלום אחיך וגו', אין נא אלא בקשה אמר יעקב בבקשה שלא יסעו משכם שאחר נסעם משם לא יהיה נגד פניהם אהבת אחות כ"כ. לכן לך והזהרו שלא יסעו משם כי אם לא תמצאם בשכם לא תלך אחריהם. ע"כ:

וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃ יד וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא
רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם
הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר וַיִּשְׁלָחֵהוּ
מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה׃
טו וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה
וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ׃
טז וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ
הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים׃
יז וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי

תרגום אונקלוס

לֵיהּ הָאֲנָא׃ יד. וַאֲמַר לֵיהּ. אִיזֵיל כְּעַן חֲזִי. יָת שְׁלָם אֲחָךְ וְיָת שְׁלָם עָנָא. וַאֲתִיבְנִי פִּתְגָּמָא. וְשַׁלְחֵיהּ מְמֵישַׁר חֶבְרוֹן. וַאֲתָא לִשְׁכֶם׃ טו. וְאַשְׁכְּחֵיהּ גּוּבְרָא. וְהָא טָעֵי בְּחַקְלָא. וְשַׁאֲלֵיהּ גּוּבְרָא. לְמֵימַר מָא אַתְּ בָּעֵי׃ טז. וַאֲמַר. יָת אַחַי אֲנָא בָּעֵי. חַוִּי כְעַן לִי. אֵיכָא אִנּוּן רָעַן׃ יז. וַאֲמַר גּוּבְרָא נְטַלוּ מִכָּא.

תפסיר הרס"ג

אליהם. קאל לה נעם: יד) פקאל. אמץ׳ אנצ׳ר. סלאמה׳ אכ׳ותך וסלאמה׳ אלג׳נם. ורד עלי גואבא. פבעת׳ בה מן עמק חברא. ואתי׳ נאבלס: טו) ווגדה רגל. צ׳אל בצ׳יאעהא. פסאלה. וקאל לה מא תטלב: טז) קאל אנא אטלב אכ׳ותי. אכ׳ברני אין הם ירעון: יז) קאל אלרגל רחלו מן ההנא. וסמעתהם

נוה שלום

זה. (טו) בשדה פי צייאעהא, בשדר׳ שכ׳.

אבן עזרא

על הפי׳ הנכון: (יג) ויאמר לו הנני. אעשה כדבריך: (טו) וימצאהו איש. דרך הפשט אחד מעוברי דרך: (טז) איפה

מסורת הקריאה

(טו) וימצאהו. הצד"י בקמץ שלא לחטוף על האות הגרונית שאחריו, וכן וישלחהו שבפסוק הקודם, וכן וישאלהו האיש, וכן בכ"מ כשהעי"ן או הלמ"ד גרונית חוץ ממתי מעט רוו"ה:

שפתי כהן

וימצאהו איש. וישאלהו האיש. ויאמר האיש. ג"כ איש למה. אלא שנזדמנו לו ג׳ מלאכים. המלאך הא׳ אמר לו כשראהו תעה בשדה. אמר אתה חושב ששדה זה יצילך מידו. אדרבא מקום מוכן לפורענות ויעורר עליך דינים. בא מלאך ב׳ שאלו מה תבקש שלום או מלחמה שזה המקום מוכן לפורענות ואתה מבקש רעה. השיבו יוסף את אחי אנכי מבקש אחוותם ואהבתם במקום הזה. לכן הגידה נא לי איפה הם רועים. ויאמר האיש ירצה מלאך ג׳ נסעו מזה משכם. שהמקום גורם לזכור ברית האחוה שהוא מיחדם להיותם י"ב אחים אמת. כמנין ז"ה וזהו נסעו מזה׳ כי שמעתי׳ אומרים נלכה דותינה לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם. לפי׳ בתחילה שיסו בו את הכלבים על שהיה מביא דבתם רעה אל אביהם. ומקרא מלא הוא לכלב תשליכון אותו, וסמיך ליה לא תשא שמע שוא. ואח"כ השליכו אותו הבורה שימות שם. ושוב

אבי עזר

וישלא בפסוק כי תרפה היא לנו: (יג) (ויאמר לו הנני אעשה כדבריך) כיון שדבר עמו נפניו. ולא שייך הנני. אלא על קריאה מרחוק. אבל הוא מורה זרוז גדול. כמה דתימא הנני מוכן לעשות שליחותך במהרה. ולא כן שלית עגל. אשר ישאל פעמים מהי

תולדות אהרן

לך נא ראה. חולין לא עקידה שער מד: וישלחהו מעמק חברון. סוטה יא: איפה הם. במדה טו.

רשב"ם

חברינו והנאה לי: (יד) ויבא שכמה. ולא מצאם: (טו) וימצאהו איש והנה תועה וגו׳. להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם אלא בקשם עד שמצאם ואף על פי שהיה יודע שמתקנאים בו הלך ובקשם כמו שאמר לו אביו והשיבני דבר:

בעל הטורים

(יד) לך נא ראה. לומר שלא ילא אלא בכי טוב בשעה שיוכל לראות: והשיבני דבר. נגנלה בו רוה"ק שסופו לחזור אליו: עמק. בגי׳ רד"ו שעי"ז נשתעבדו רד"ו שנים וליוהו עד חברון א"ל אבא חזור בך. א"ל כתיב ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה ובזה נפטר ממנו ומתוך כך זכרו והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף. וזהו שאמרו אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך ד"ת שמתוך כך זוכרהו: (טו) תועה. ג׳ במס׳ הכא ואידך אמורו תועה ואידך אדם תועה מדרך השכל. לומר לך שתעה ויצא מאת הדרך ונכנס בשדות לבקש. או אמורו תועה ואמרינן כ"ש אבדת גופו שאם ראה חבירו שתעה בדרך שצריך להשיבו ואחיו לא חשו לאבידת גופו על כן תעו מדרך השכל: וישאלהו האיש. בגי׳ מלאך גבריאל שאלו: (טז) איפה הם רעים. כתיב חסר רפא פה שהתחילו ברעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם:

שפתי חכמים

דביקות הוא אלא שני דברים הן דאל"כ למה נקוד פלא: ד וא"ת ולמה לא פי׳ כן גבי אברהם אברהם משה משה וי"ל דהא אין שייך לומר הנני בלשון ענוה דהא ככר דבר עמו כדכתיב ויאמר ישראל אל יוסף הלא וגו׳: ה כתב רא"ם כ"ל שאין א ראיה שחברון היתה בהר שאם מפני שכתב בה לי׳ עליה דלמא כתב לי׳ עליה מפני שא"י גבוה מכל הארצות כדפרש"י בפסוק מהרו ועלו אל אבי אלא כ"ל דראייתם הוא כיון שהקלוהו לבית הקברות ואין מקלין לביה"ק אלא מקום טרשין כמ"ש בשלהי כתובות ומקום טרשין אינו אלא בהר עכ"ל. א"כ מדכתיב ויעלו ויתורו וגו׳ וכתיב בתריה ויעלו בנגב ויבא עד חברון למה כפל וכתב ויעלו תרי זימני הל"ל ויעלו בנגב ויתורו את הארץ ממדבר לין עד רחוב לבא חמת ויבא עד חברון וגו׳. אלא להכי כתיב עוד ויעלו בנגב וגו׳ דהאי ויעלו קאי על חברון שהיתה יושבת בהר ודו"ק כ"ל: ו דאל"כ ויבא שמה מבע"ל שהרי כבר כתיב רועים בשכם אלא שכם הידוע. מהרש"ל דלא הל"ל אלא וישלחהו מעמק חברון וימצאהו אלא וכו׳: ז מדלא אמר יוסף לאיש הידעת את אחי איפה הם רועים רק אמר הגידה נא לי ש"מ שהיה מלאך ומדכתיב איש ש"מ שהוא גבריאל ולא אחר (ג"א) דאל"כ שהיה מלאך ל"ל כל הסיפור שהיה תועה בדרך מה לי אם הלך בתחלה אליהם בלא תעות הדרך או לא אלא שהיה מלאך והקב"ה שלחו להגיעו אל אחיו כדי לקיים גזירתו דאם לא כן היה חוזר משכם כיון שלא מצא אותם: ח דק"ל מה ענין תשובה זו על שאלתו דהא יוסף לא בקש אלא שיגיד לו איפה הם והמלאך השיב לו נסעו מזה ועוד הא יוסף נמי היה יודע שנסעו מזה כיון שלא מצאן שם לכ"פ הסיעו עצמן מן האחוה פי׳ ורוצין להרגך ואל תלך לשם. ומכ"ל לרש"י לפרש

רש"י

(יג) הנני. לשון ענוה וזריזות ד נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: (יד) מעמק חברון. והלא חברון ה בהר שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא (ב"ר) מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים (לעיל טו) כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה. (סוטה יא) מקום מוכן לפורענות ו שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר (מ"א יב) וילך רחבעם שכמה: (טו) וימצאהו איש. (תנחומא) זה ז גבריאל שנאמר (דניאל ט) והאיש גבריאל: (יז) נסעו מזה. (תנחומא) הסיעו עצמן ח מן האחוה:

שליחות יעקב את יוסף

הי׳ בסוח בכחו של אותו צדיק שכודאי הלויה שלו ישמרהו מכל נזק ולזה אמר הכתוב וישלחהו מעמק חברון. ר"ל שעשה לו לויה גדולה כ"כ שלוהו כל ההר כולו עד העמק שאחר ההר וישלחהו וילווהו עוד כל העמק ומשם שלחו ויבא שכמה. ואמר שכמה ולא אמר לשכם. להורות שבא עם תוך העיר בתוך מקום המסוכן ואעפ"כ לא אירע לו שום נזק. כי באמת כן הי׳ כדברי יעקב שהלויה שלו הועיל לו שלא יארע לו שום נזק גם במקום המסוכן ההוא. ואף אחיו אם היו שם לא היו יכולים לעשות לו שום נזק בשכם. ועתה כאשר בא לשפם ולא מצאם הי׳ צריך לחזור לבית אביו. כיון ששם כלתה הלויה והשליחות של יעקב. שלא הי׳ כונתו בלויה זו אלא שילך עד שכם לבד. אבל כיון שנגאר מתוכן העלילות שילד יוסף למצרים נתן בלבות השבטים שיסעו משכם להכן לדותן. ויוסף שלא מצאם בשכם רצה לחזור. והקב"ה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) וימצאהו איש והנה תועה בשדה. כאן רמז לו גבריאל השלשה גליות ת׳ של גלות מצרים. ע׳ של גלות בבל. ה׳ של גלות אדום לסוף ה׳ אלפים יכלה במהרה בימינו. מפי מורי אבי ז"ל וכיוצא בדבר שמעתי מר׳ בנימין גוז"ל מפרש על ואחר עד עתה דכתיב גבי יעקב דהיינו איחור הג׳ גליות שפרשתי:

(יז) נסעו מזה. שאמרו שאינם חפצים להיות שנים עשר שבטים מכאן ואילך זה בגימ׳ י"ב:

נחל קדומים

דוק והארך וא"ש ההי"ב: יד (ד) והשבני דבר. והשבני חסר יו"ד רמז והשבני אותיות י"ב שנה שהיה בבית הסהר מהר"א מגרמיזא בכ"י. ונראה דכונתו דרוח הקדש נצנצה בו ביעקב אע"ה ואמר לשון זה כי יש בו רמז שע"י הדבר שדיבר על אחיו יענש י"ב שנה בבית הסהר וזהו השבני י"ב שנה דבר על הדבר אשר דברת על אחיך ודוק. ורבני אשכנז פירשו דיוסף א"ל אחיו מזלזלין בבני השפחות וחשודין על אבר מן החי ותולין עיניהם בבנות הארץ ויעקב אע"ה תמיד היה מצטער על זה. וז"ש לך נא ראה את שלום אחיך אם יש שלום ביניהם ואינם מזלזלין זה את זה. ואת שלום הצאן אם חתכו אבר

מרפא לשון

למעבר ומשם ראייה דמתרג׳ נתון. שבק, ולא למשבק. טז. איפא הם רעים — איכא. ה"ג ולא כנ"א היכן ומילת איפא היא מחוברת מב׳ תיבות אי פה וכן התרג׳ איכא

חומת אנ"ך

לרחל הי"ל קנאת מאביו שהוליד דינה ונשאר רושם ברחל ורשומו ניכר זריז ונשכר. וגם מרוחא דשבק יעקב ברחל מלבד מה שלקח מלאה מההיא רוחא דשבק בלאה יעקב באופן דיוסף היה לו שתי כחות מרחל ומלאה ושתים מיעקב וז"ש אלה תולדות יעקב שניס היו ביוסף לבדו משא"כ שאר השבטים דכל אחד הוא לבדו (יז) טעם כי הנה בפרקי היכלות קוראים למילוי אותיות תולדות. וכאן רמז כי תולדות ומילוי יעקב יו"ד עי"ן קו"ף בי"ת בגימ׳ משיח בן יוסף כי סוד יוסף הוא משיח בן יוסף.ס׳ קדמון כ"י ועוד הארוך: ג וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו. אפשר דיעקב אע"ה לתקן בא ג"ע דאד"הר כמש"ל ואחר כל מה שטרח אירע ענין לאה דהטעהו

אֹמְרִים נֵלְכָה דֹּתָיְנָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף
אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן: יח וַיִּרְאוּ
אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם
וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ: יט וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת
הַלָּזֶה בָּא: כ וְעַתָּה | לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ
וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ
חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־
יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו: כא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן
וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ:

תרגום אונקלוס

אֲרֵי שְׁמַעִית דְּאָמְרִין נֵיזֵיל לְדוֹתָן. נַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר אֲחוֹהִי. וְאַשְׁכְּחִנּוּן בְּדוֹתָן. יח. נַחֲזוֹ יָתֵיהּ מֵרָחִיק. וְעַד לָא קְרֵיב לְוָתְהוֹן. וְחַשִׁיבוּ עֲלוֹהִי לְמִקְטְלֵיהּ: יט. וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי. הָא. מָרֵי. חֶלְמַיָּא דֵיכִי אָתֵי: כ. וּכְעַן אִיתוֹ וְנִקְטְלִנֵּיהּ. וְנִרְמֵינֵיהּ בְּחַד מִן גּוּבַיָּא. וְנֵימַר. חֵיוְתָא בִישְׁתָּא אֲכַלְתֵּיהּ. וְנִחְזֵי. מָא יְהֵי בְסוֹף חֶלְמוֹהִי: כא. וּשְׁמַע רְאוּבֵן. וְשֵׁיזְבֵיהּ מִיְּדֵהוֹן. וַאֲמַר. לָא נִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ: כב. וַאֲמַר לְהוֹן

תולדות אהרן

וישמע ראובן. ברכות ז

בעל הטורים

(יז) וימצאם בדותן. שם לימד יהודה עליו זכות ועל כן זכה שמלכו מזרעו שניים כמנין דתן מדוד עד צדקיהו: (יח) ובטרם. ג' במס' הכא ואידך בטרם יתנגפו רגליכם. ובטרם תצא מרחם. שבשון זה נתגלגלו הגליות ונתנגפו רגליהם. ובטרם תצא מרחם כדאי' במדרש שנולד יוסף מהול:

כשהוא בקרוב: (כ) לכו ונהרגהו. ל' הזמנת בנ"א. וכן לכו ונמכרנו לישמעאלי'. וכן הבה נא. הבה נתחכמ'. וכן ראה אנכי נותן לפניכם היו':

רשב"ם

(יז) בדותן. לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים היא נזכרת: (יח) ויתנכלו אותו. נתמלאו נכליות וערמומיות עליו כמו וארור נוכל. בנכליהם אשר נכלו: (יט) הלזה. כל הלזה כשרואים אותו מרחוק וכן מי האיש הלזה צי"ל ב"ל אבל הזה ציש"ט ב"ל כמו הכן הרע הזה.

רש"י

נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם: ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יח) ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אתו. כמו אתו עמו כלומר אליו: (כ) ונראה מה יהיו חלומתיו. א"ר יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקודש אומרת כן הם אומרים ונהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומתיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי. וא"א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה:

שפתי חכמים

כן י"ל זה בגימ' י"ב וה"פ נסעו מי"ב ר"ל אינם רוצים שיהיו י"ב ורוצין להרגך ולא יהיו אלא י"א דהיינו נסעו מז"ה. א"נ הוכחת רש"י ממלת זה כלומר נסעו מזה שאתה אומר את אחי אנכי מבקש אבל הם נסעו מן האחוה: ט דק"ל כיון שא"ל המלאך נסעו מזה כלומר נסעו מן האחוה מאי כי שמעתי אומרים וגו' והא כל כי נתינת טעם וראיה הוא והכא מאי ראיה איכא ולכ"פ נכלי דתות איך יהרגוך: י דק"ל דאין הל' של אותו בחולם נופל על ויתנכלו שהוא לשון מתפעל שעניינו נתמלאו נכלים ואינו דבק למלת אותו בשלמא אי הוה כתיב וינכלו הוה שפיר ל' אותו אבל על הלשון של ויתנכלו אינו נופל הל' של אותו אלא אליו ועז"פ אותו כמו אתו בחיר"ק ר"ל אם הולכין אחר המסורה אם כן אז הוה קרינן אתו בחיר"ק דהא כתיב חסר וי"ו א"כ כיון שמצינו אותנו שהוא כמו אתנו א"כ אותו נמי כמו אתו ואתו היינו עמו ועמו כלומר אליו פי' התרגום של אליו עמו כדפירש"י בפרשת חיי שרה א"כ הוי כאלו נאמר אליו רא"ם. ומהרש"ל פי' לפי שק"ל דאותו מיותר ולא הול"ל אלא ויתנכלו להמיתו אלא ר"ל כמו אתו פי' עמו שגם יוסף היה בדעתו שיהרגוהו ועדיין בא להורות לך דלא תאמר שהוא והם היה דעתם להרוג את אדם אחר לכך אמר כלומר אליו ליוסף שהוא והם היה דעתם להרוג את יוסף עד כאן לשונו. ויש עוד גירסות אחרות: כ (מהרמ"ש) דאל"כ קשה דמלת נכנו שמוסב על יוסף אין לו חיבור כלום למלת נפש שאחריו ל"פ דס"ל כאלו נכתב מכת נפש וק"ל:

שליחת יעקב את יוסף

והקב"ה שלח אליו שלשה מלאכים שיוליכוהו עד דותן אשר שם לא הועיל עוד הלויה של יעקב. ושם נתגלגל הדבר מהקב"ה שנמכר יוסף למצרים. וע"כ כתיב ויתנכלו אותו להמיתו בלשון התפעל. ולא כתיב וינכלו. שהקב"ה נתן כן בנכליהם [ולא מעצמן] דעה אחת לכלן שירצו דוקא להורגו. וראובן בא ברצון ודעת ה' למנוע אותם מבוא בדמים. ואחריו בא יהודה כמספר ועשה פשרה למכרו ויצאו ידי שניהם והוא התכוון לאמתת רצון הקב"ה שיתגלגלו עוד הדברים שלאה כמבואר בתורה:

מחשבות האחים על יוסף

(יח) ויראו אותו מרחוק ובטרם יקרב אליהם וגו'. ויל"ד הרבה במקראות אלו. מה טעם אמר „ובטרם יקרב" בלשון עתיד ולא אמר בלשון עבר ובטרם קרב אליהם. מאחר שהסיפור מעבר הנפלס. גם כפל הכינוי שאמר „אותו להמיתו" ולא אמר ויתנכלו להמיתו ואם שהוא מלוי בלשון הכתוב כנודע לבעלי הלשון. מ"מ ודאי לא לחנם נאמרה בכל פעם בתוה"ק. וכל היכא דאיכא למידרש דרשינן. גם קשה מלת ועתה לכו ונהרגהו. כאילו לא הי' באפשרי להרגו כ"א עתה. אמנם נאמר כי יתחמץ לבב אנוש ויבוש מפני כח אלהי רוח המרגיש הרוחני [געוויסען בל"א] שבקרבו להרוג נקי על לא דבר. כ"א מפאת שנאה שנאו מנעוריו ומכ"ש אם השנאה אינו שונא אותו כ"א תוקע לו כפו באהבה נמרצה באמת. איך ירהיב בנפשו עוז תחת אהבתו ליפול עליו ולהרגו. אמנם בזה ישקוט רוחו אם לא יהרגנו בידו רק ע"י גרמא ומרמה עד שיוכל לומר ידי לא שפכו הדם הזה. כי אז ינוח קצת ממהלומי לבבו ופעמון רוחו. עוד יש דרך אחר להשקיט הולם פעמי לב ברצח חברו. אם יש לו מקום

נוה שלום

(יח) ויתנכלו, אג'תאלוה, חשבו מרמה להרגו מבלי שיבין מחשבתם, להרגו בערמה, ת"א בנכילו. (יט) החלמות הלזה, תלך אלאחלאם, בעל אותם החלומות הנה בא, ומלת הלזה דבק אל החלומות וכפי הוראת הענין. (כ) ונראה, ונוריה, נראה אותו, וכן תרגם אראה מה אחריתם

תפסיר הרס"ג

יקולון. נמצ'י אלי' דותן. פמצ'י' יוסף ורא אכ'ותה. ווגדהם פי דותן: יח) פראוה מן בעיד. וקבל אן יקרב אליהם. אג'תאלוה ליקתלוה: יט) פקאל בעצ'הם לבעץ'. הוד'א צאחב תלך אלאחלאם גאי: כ) פתעאלו אלאן נקתלה. ונטרחה פי בעץ' אלאבאר. ונקול וחש רדי אכלה. ונרא מא יכון מן אחלאמה: כא) פסמעהם ראובן. וכ'לצה מן אידיהם. וקאל. לא נקתל נפסא:

אבן עזרא

הם רועים. אם תדע: (יז) דתינה. ביו"ד גם בלא יו"ד. והמקו' אחד: (יח) ויתנכלו. חשבו מחשבה רעה. וכן וארור נוכל: (כא) לא נכנו נפש. כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו שירות נער כי לא היה בימים ההם נער. וכן לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו:

מסורת הקריאה

(כ) ונראה, במ"ב ז' י"ג על ונראה, נמסר במס"ק ד' רפין, ר"ל שהוי"ו בשו"א והנו"ן רפה, ולא נמנו בשום מקום, לכן אמנה אותם בכאן, א' דין: ב' ונשלחה ונראה (מלכים שם) ג' ונשתעה ונראה (ישעיה מ"א כ"ג) ד' ונראה בשמחתכם (שם ס"ו ה'):

שפתי כהן

מכרוהו על שהיה אומר שהן מזלזלין בבני השפחות וקורים אותן עבדים. ולכן לעבד נמכר יוסף. ונמכר ד' פעמים כנגד ד' בני השפחות שאמר שאחיו היו קורין להם עבדים והם דן נפתלי גד ואשר. ולכן נמכר ד"פ אותיות פסי"ם מנין צרותיו. ועל כן גרם לבנו ד'מליות בשביל זה. ע"כ שם)

חומת אנ"ך

לבן וספר שהיא רחל ויהי בבקר והנה היא לאה וכמו נער בנפשו דנגמר התקון בא לידו איסור ערוה ושאל הפסיד כל מה שתקן. ולכן ברחל שהיה הפקפוק כמ"ש מהרית"ט ז"ל האלהים עשה שתלד יוסף שהוא נפש אד"הר להודיע

מרפא לשון

ומילת אי קרא ותרג' ומלת פה תרג' כא כמו אנחנו אלה פה דמתרג' כא. מה יהיו חלומותיו — מה יהי בסוף חלמוהי. ה"ג דלא כב"א דמתרג' יהיו כצורתה יהון ואין זה בורות אלא חמורות שהרי התרג' הוסף מלת בסוף וצ"ל מה יהי בסוף ומה שלא ותרג' כפשוטו מפני שהחלומות עצמם אין מהם כלום ומה יראו מהם ורק האחרית הנגזר

שפתי כהן

ויחלום עוד חלום אחר. ויספר אותו לאחיו. קשה, בתחלה סיפר אותו לאחיו, ואח"כ ויספר אל אביו ואל אחיו פעם ב'. וחלום א' לא הגיד לאביו אלא ויגד לאחיו. אלא אמר יוסף להם, אתם נסתפקתם בחלום א' ואמרתם אם משול תמשול. הנה חלמתי חלום עוד שממנו תבינו שאין ספק בדבר ולזה כשסיפרו להם. לא אמר שום דבר. ואחר שסיפר לאחיו סיפר לאביו ולאחיו ביחד כדי שיתקיים החלום שהוא השמש והירח ואחד עשר כוכבים, כי ספור א' לאחיו היה להסיר הספק של החלום הא'. וסיפור ב' כדי לקיימו ולזה לא סיפר חלום א' לאביו כי אין לאביו חלק בו אלא הגיד לאחיו לבד:

כב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ שלישי כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃ כד וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃ כה וַיֵּשְׁבוּ

תרגום אונקלוס

רְאוּבֵן לָא תֵּישְׁדוּן דַּם. רְמוֹ יָתֵיהּ. לְגוּבָּא הָדֵין דִּבְמַדְבְּרָא וְיַד לָא תֵּישְׁטוּן בֵּיהּ. בְּדִיל. לְשֵׁיזָבָא יָתֵיהּ מִיְּדְהוֹן. לְאָתָבוּתֵיהּ לְוָת אֲבוּהִי: כג. וַהֲוָה, כַּד אֲתָא יוֹסֵף לְוָת אֲחוּהִי. וְאַשְׁלַחוּ יָת יוֹסֵף יָת כִּתּוּנֵיהּ. יָת כִּתּוּנָא דְּפַסֵּי דַּעֲלוֹהִי: כד. וְנַסְבוּהִי. וּרְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָּא. וְגוּבָּא רֵיקָן. לֵית בֵּיהּ מַיָּא: כה.

תולדות אהרן

והבור רק אין. חגיגה ג שבת כב!

תפסיר הרס"ג

כב) ת'ם קאל להם לא תספכו דם. אטרחוה פי הד'א אלביר אלד'י פי אלבר. ולא תמדו אידיכם אליה. לקבל אן יכ'לצה מן אידיהם. לירדה אלי' אביה: כג) פלמא גא יוסף אלי' אכ'ותה. סלכ'ו תוניתה. תוניה' אלדיבאג אלתי עליה: כד) ואכ'ד'וה. וטרחוה פי אלגב. וכאן אלגב פארג'א. ליס פיה מאא

אבן עזרא

(כג) ויפשיטו. פועל יצא לשני פועלים שאמרו לו שיפשיט אות' בעצמו. והכתנת בלשון הקדש החלוק הדבק לעור והנה הערימוהו והשליכוהו ערום אל הבור:

רשב"ם

(כא) ויצילהו מידם. שלא נהרג: (כב) השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר. מקום שאין בני אדם מצויים שם וימות מאליו: למען הציל. הפסוק מעיד על ראובן כי להצילו נתכוון כמו שמוכיח סופו: (כג) את כתנת הפסים. לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמה תחילת השנאה. וזה אינו אלא לפי שהוא אומר לפנינו וישלחו את כתנת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי חיה רעה אכלתהו. כמו שאמר ויכירה ויאמר כתונת בני לכך הוא מזכירה כאן: (כד) אין בו מים. שאם היה בו מים לא היו משליכין אותו שם שא"כ היו מטביעין אותו וממיתין אותו בידם והם אמרו ויד אל תשלחו בו וידנו אל תהי בו לגרום לו מיתה:

בעל הטורים

(כג) כתנתו. ב' במסורה הכא ואידך קרוע את כתנתו גבי שאול לומר שגם בכאן קרעו כתנתו מעליו למהר הדבר: (כד) ויקחהו. כתיב חסר וי"ו שלא לקחו אלא א' והוא שמעון וע"כ ויקח מאתם את שמעון ׳ רק. ב' במס' הכא ואידך כי לא דבר רק הוא שלא

מסורת הקריאה

(כב) ויאמר אלהם, יש פסיק אחר אלהם, ומלת אלהם במונח ע"פ מסרה לעיל למ"ד ט"ז עיי"ש: ויד, היו"ד בקמץ, ונמסר עליו ג' קמץ וסי' א' דין, ב' ויד תהיה לך (דברים כ"ג י"ג) ג' ויד ברא (יחזקאל כ"א כ"ד): (כג) כתנתו, התי"ו בקמץ לבד:

רש"י

(כב) למען הציל אותו. רוח הקדש מעידה על ראובן ל שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור מ וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: (כג) את כתנתו. זה חלוק: את כתנת הפסים. הוא שהוסיף לו אביו נ יותר על אחיו (ב"ר): (כד) והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים. מים אין בו אבל

שפתי חכמים

ל דק"ל היך יתכן לומר שראובן עצמו אמר שישליכו אותו בבור כדי שהוא ישיב אותו אל אביו דא"כ לא היו מניחין את ראובן להצילו. ועוד דאי קאי על ראובן היל"ל למען אציל ולמה כתב למען הציל. כתב הרא"ם לא שמעתי למה הוצרך לכתוב זה כי ידוע הוא מעצמו שאין זה מדברי ראובן וכו': מ וקשה מנ"ל שבשביל כך היה רוצה להציל אותו דלמא חסיד גדול היה ולא היה רוצה להכות נפש. וי"ל דכתיב לק' בפ' ויחי בברכות שבירך יעקב את בניו שבירך יהודה שאמר מה בצע ולמה לא בירך את ראובן שהיה רוצה להצילו מכל וכל והיה בדעתו להשיבו אל אביו ואדרבה יהודה היה נותן עצה למכור אותו אלא ודאי ראובן לא היה כוונתו לשם שמים כי גם שלא יתלו הסרחון בו כלומר אתה בכור וכו'. מהרש"ל: נ כתב מהרש"ל פי' הרא"ם שהכל א' הוא שלא היה עליו אלא כתנת אחד של פסים וכן אמר הכתוב את כתנתו ואיזה זה כתונת הפסים שעליו דאין לומר שהי"ל ב' כתנות זה ע"ג זה דאין נקרא כתונת אלא זה שע"ג בשרו. אבל לא כ"ל אלא שהי"ל ב' כתונת זעג"ז א' ע"ג בשרו משום הזיעה שלא יקלקל את כתונת הפסים והם הפשיטו שניהם כאחד שהיו אוחזין בתחתונה והיו מפשיטים שניהם כאחד ולכך אמר אשר עליו ר"ל בכתונת הפסים אשר על האחר והטעם שהיו אוחזין בתחתונה כדי להראות לו שלא על מה שהוסיף לו אביו כתונת הפסים עשו

שפתי כהן

וימכרו את יוסף לישמעאלים בכ' כסף, בילקוט מסיק שכל א' נתנו לו ב' כסף ולקח לו מנעל לרגלו דכ' על מכרם בכסף, בעבור נעלים. אמרו בחרים בינינו שאין א' ממנו מגיד לאבינו הדבר. אמר יהודה ראובן אינו כאן. ואין החרם מתקיים בט', עמדו ושתפו השכינה ביניהם שלא תגיד ליעקב. עכ"ל. ובזה נבין מה שאמרו רז"ל ששתפו השכינה עמהם, לפי שמכירת יוסף הועילה לגליות. שאלמלא כן היה שופך חמתו בבית א'. ובבית ב' ח"ו על ישראל והיו ח"ו כלים. אבל כשגלה יוסף וכ"י גלתה שכינה עמו, שנ' ויוסף הורד מצרימ"ה בגי' שכינ"ה. והורגלה השכינה לגלות. אז כשחטאו בבית א' וב', כלה חמתו בגלות. שנ' שלח מעל פני וילכו כך שמעתי ב' מקובל א'. ועוד למה נתרצית השכינה להשתתף. כדי שלא ישמע יעקב ויקללם ונמצאו אבודים ח"ו והם כנגד י"ב מזלות שהעולם לא נברא אלא בשביל ישראל. ישראל סבא. ונמצא העולם חרב. ועוד כדי שירד יעאע"ה בכבוד לפי שאז"ל עתיד היה יעקב לירד בשלשלאות וכו'.

מחשבות האחים על יוסף

מקום לומר כי חברו התנכל עליו להדיחו לשלול חייו או רכושו או כבודו וכדומה. ע"כ קם הוא עליו והרגו כדי להציל את נפשו כי בענין זה מרגלא בפי כל „הבא להורגך השכם להורגו". כלומר שאז ההריגה לא בכלל רציחה תחשב כי הוא רק שמירה מנזקי עצמו. והנה יוסף היה יפה תואר ויפה מראה. מדברותיו נאוו ותורת חסד על לשונו. ויתחמן לבב אנוש ויבוש מפני כח אלקי רוח המרגיע הרוחני שבקרבו להרוג נקי על לא דבר. כל שכן איש חכם כיוסף ולא יכלו אחיו להרגו רק מחמת שנאה הצפונה בלבבם בלי עלילת דבר. וזה נגד הרגש הלב ראמור. ומכל שכן כשיקרב אליהם כדרכו בנועם שיחו והוד יפיו ויראם את אהבתו והכנעתו אליהם. איכה יוכלו ליפול עליו להורגו ואיך יתחמן לבבם לאבד נפש כמוהו מן העולם ע"כ חשבו מזמה באופן שיהרגוהו בערמה טרם מישרים יחזה פנימו. וזש"ה „ובטרם יקרב אליהם" כלומר שיתקרב אליהם בחן ובנועם מדברותיו. התנכלו להמיתו. כי פעל התנכל ענינו רק תחבולה וערמה כמו שת"א על פסוק וכי יזיד וגו' להרגו בערמה „למקטליה בנכילו" ודקדק הכתוב לכתוב „ויתנכלו אותו להמיתו" כי ידוע שמלת את [שהוא משרש אות וממנו הכנוים אותי אותך אותו] הוא סימן המקבל הפעולה. וז"ש ויתנכלו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כד) והבור רק אין בו מים. פירש"י מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. פי' דרק ואין הוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות לומר שהיה בו שום דבר. ואם תאמר ומנא ליה דנחשים הוי אימא אבנים יש בו. י"ל מדכתיב רק מעט דבר שלפעמים היה מתרוקן ממנו:

נחל קדומים

מן הצאן חי. והשיבני דבר ר"ל על ערות דבר: כד (ה) והבור רק אין בו מים. ארז"ל נחשים ועקרבים יש בו ופירש רבינו האר"י ז"ל דמדכתיב רק מוכח רק לגמרי וממ"ש אין בו מים מוכח דדבר אחר יש בו ולכן צ"ל נחשים ועקרבים יש בו וא"ש רק דלפעמים הם בחורים וסדקים של בור והבור רק מכל וכל ולפעמים יוצאים והבור מלא ואין בו

מרפא לשון

מפתרונם הוא שנראה. כב. אל תשפכ' דם — לא תישדון דם. ה"ג וכל שפיכות דם מתרג' בל' שדייה שהוא תרג' ירייה כמו דמתרג' ירה בים שדי בימא מפני שאין שפיכה

חומת אנ"ך

ליעקב אע"ה דלא עשה איסור וכל מה שעשה היה תקון גמור. וזה פריו שבא ביוסף כנגד אדם הראשון להשלים התקון ויוסף בחינת יסוד. וזו היא סיבה שיעקב אע"ה אהב את יוסף דהוי סהדא רבא עדות ביהוסף כי כבר רצה האלהים את מעשיו. וז"ש וישראל אהב את יוסף מכל בניו וכ"ט כי בן זקנים הוא לו ור"ה בן זקונים הוא לו גי' אדם ע"ה. ועשה לו כתנת פסים שהוא אור לבוש אד"הר כמ"ש הרב קרבן שבת. וס"ת בן זקונים הוא אותיות אמ"ן

לאכל-לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה: כו ויאמר יהודה אל-אחיו מה-בצע

תרגום אונקלוס

ואסחרו למיכל לחמא. וזקפו עיניהון וחזו. והא שירת ערבאי. אתיא מגלעד. וגמליהון טעינין. שעף וקטף ולטום. אזלין לאחתא למצרים: כו. ואמר יהודה לאחוהי. מא ממון נתהני

דע"א ויאמר יהודה אל אחיו. סנהדרין ו:

בעל הטורים

היה הבור ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים ועוד גמרינן אין בו מים דהכא ממאי דכתיב נחש שרף ועקרב ולמאון אשר אין מים: (כו) מה בצע. ב' במס' הכא ואידך מה בצע בדמי וזהו מה בצע בדמי אם אהרוג את אחי.

רש"י

ם נחשים ועקרבים יש בו (ב"ר שבת כב): (כה) ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי ארח: וגמליהם נושאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן (מ"ב כ) ויראם את כל בית נכתה מרקחת בשמיו. ואונקלוס תרגם לשון שעוה: וצרי. שרף הנוטף מעצי הקטף והוא טף הנמנה עם סממני הקטורת: ולט. לוטיתא שמו בלשון משנה ורבותינו פירשו שרש עשב ושמו אשטרולוזיא"ה במסכת נדה (דף ח): (כו) מה בצע. מה ממון

שפתי חכמים

זאת אלא בשביל דבתו רעה ובשביל חלומותיו עכ"ל: ם רש"י. דייק מדכתיב הבור רק ואי הוה בו דבר כגון עשים ואבנים אין זה נקרא רק בשלמא אי היו בו נחשים ועקרבים א"ש דכתיב רק דנחשים ועקרבים דרכן ליכנס בחורין ובסדקין והוה כאלו רק אבל מ"מ היו בו וילפינן ג"ש כתיב הכא אשר אין בו מים ובפ' עקב כתיב נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים מה אין מים דנאמר להלן מיירי שיש בו נחשים ועקרבים אף הכא מיירי שיש בו נחשים ועקרבים. (ממ"ש) ול"כ דל"ל דאין בו מים לדיוקא דעשים ואבנים היו בו דמנ"מ כזה אלא בא להורות הא שאר דברי מזיקים היו בו ואפ"ה השליכוהו בו וק"ל. וא"ל כיון דנחשים ועקרבים

מחשבות האחים על יוסף

„ויתנכלו אותו להמיתו" כלומר שיהי' הוא מקבל פעולת המיתה. ולא שיהי' הם הממיתים. לכן הוכיחו רז"ל ממלילה זו (ב"ר פ' פד) ויראו אותו מרחוק אמרו בוא ונשסה בו הכלבים. הוא אשר דברנו כי בושו לשלוח בו יד. אמנם בעוד שישבו ליטול עלה כנ"ל. ויאמרו איש אל רעהו הנה בעל החלומות הלזה בא. כלומר אין אנו צריכין לערמה כלל. כי לא להרגו באנו עליו מפאת שנאת חנם. זולת אחרי אשר נגלה לנו מקור לבו למלוך עלינו ולמשול בנו. באנו לבטל חלומותיו. וכבר אמר החכם כי כל מעשה תקרא ע"ש תכליתה ואין זה רציחה כ"א שמירה מנזקי מחשבותיו. וז"ש ועתה. כלומר אחרי שנזכור ענין חלומותיו. לכו ונהרגהו וגו' אפילו בידים. ונראה מה יהיו חלומותיו. כלומר זה כל עיקר מחשבותינו לבטל תאות מלכותו:

מכירת יוסף

(כו) ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וגו'. הנה הכתוב אומר תיכף כאשר ראו האחים מרחוק כי יוסף בא אליהם ויתנכלו אותו להמיתו. חשבו מחשבות עליו להמיתו. אך לא ידעו עוד אל נכון איך ובאיזה אופן ימיתוהו. המדרש אומר שהשיסו בו הכלבים וכתב האלשיך ז"ל וז"ל ואחשבה ע"פ דרכם כי הלא השלמים ההם את ה' היו יראים ולא ערבו אל לבם לשלוח יד בצדיק יסוד עולם אך התחכמו לו לגרות עליו הכלבים באומרם בזאת יבחן אם צדיק וישר הוא ולא חטא על הנפש בהביאו דבה רעה כי עשה למען יוכיחנו אבינו. או אם כאן האיש הזה את ה'. כ"א שן בהמות תשולח בו אז יודע כי צא צדיק היא ובעונו ימות וידנו אל תהי בו. ואם לא נדעה. ולהפך יותר בזכותם אחשבה כי לא נעלם מהם מאמרם ז"ל (ש"ר פי' לא) על פסוק לא תשא שמע שוא מכאן שהמוציא שם רע ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו וסמיך ליה לא תשא שמע שוא. ויעשו לו כן. ולא נעשתה עצתם. כי ויהי ה' את יוסף ומוראו וחתיתו נפל על הכלבים כי צדיק וישר הוא ולא חרץ כלב עליו את לשונו. אבל שמעון ולוי אשר לבם כלב האחרי לא נתקררה דעתם בזה. ואמרו יוכל היות כי הכלבים לא היו רעבים בעת ההיא או שלא ספר לשון הרע ע"כ הכלבים לא המיתוהו. אבל אנחנו חפצים להרגו מחמת ענין אחר. מחמת חלומותיו. כי הוא בעל החלומות. חלומותיו לא מן השמים מראים לו מה יהא בימיו. רק הוא בעצמו בעל החלומות. הוא ברא חלומותיו. מחמת הרהורא דיומא. כל היום חושב עלינו איך למלוך עלינו ואיך למשול בנו. ובלילה רעיוניו על משכבו סליקו. וסובר כי חלומותיו מן השמים ומתגאה עלינו. ותועבת ה' כל גבה לב וכל המתגאה כאלו כופר בעיקר או כאלו עובד עבודה זרה. ע"כ לא יהי' עלינו שום עון אשר חטא. וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש. ראובן אמר להם אף אם יהי' כדבריכם אמת שנתחייב מיתה. אבל מיתתו לא נמסר לידנו שאנו נהרגהו. כי מיתה בידי אדם צריך להיות בעדים והתראה. ומי יוכל להעיד שחלומותיו אינם מן השמים. ומי יושב בתוכנא דלבו לומר עליו שמתגאה עלינו. ועכ"פ מידי ספק לא יצאנו. וספק נפשות להקל עליו שלא נהרגהו. אם הייתם רוצים לעשות בו איזה הכאה הייתי משתתף עמכם. כי גם אנכי עמכם לשנוא אותו. אבל להכותו נפש. עד שימות לא אשתתף עמכם. ואולי תאמרו שאתם לבדכם תהרגנו. בלעדי. אל תשפכו דם. גם אתם אל תשפכו דמו. ואם תרצו להפטר ממנו השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר. ויד אל תשלחו בו לעשות בו מאומה. וספרה לנו התורה. אף שנראה מדברי ראובן כי גם הוא שונא ליוסף. לא כן הדבר. ראובן לא הי' שונא ליוסף וכל זה דבר רק להציל אותו מידם להשיבו אל אביו. ואם הי' ראובן מגלה לאחיו כי הוא איננו שונא ליוסף לא היו דבריו נשמעים לאחיו. ובאשר כי רמה אותם שגם הוא שונא אותו. רק מיעץ אותם לטובתם פן ח"ו ישפכו דם נקי ויענשו ממרומים ע"כ קבלו עצתו. וידוע מאמרם ז"ל התקבצו כל החיות אל הנחש ואמרו לו ארי טורף ואוכל זאב דורס ואוכל ואתה מה הנאה יש לך שאתה נושך. מאחר שאינך אוכל. ואם תאכל אינך טועם טעם בשר רק טעם עפר. מה הפרש יש לך אם אתה אוכל עפר ממש או אתה אוכל בשר וטעמו טעם עפר. והשיב הנחש מה יתרון לבעל הלשון. ע"כ אמרו חז"ל בעל לשון הרע נחש נושכו. וחז"ל דרשו והבור רק אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. ע"כ אמר להם ראובן אם תרצו לידע בבירור לדקת יוסף או רשעתו. השליכוהו אל הבור אל הנחשים והעקרבים. אם ינצל מהם הלא תדעו בעת כי צדיק הוא. וע"ז לא תוכלו לומר כאשר אמרתם על

נחל קדומים

מים ונתקיים רק אין בו מים ודוק: כו (ו) מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו. שמעתי כי נגזר על המת שישתכח מן הלב וזה המצאת יהודה שאם יהרגוהו באיזה זמן ישתכח מהלב ותשרה שכינה על יעקב אע"ה וידע מי הרגו ויענישם. אך אם לא יהרגוהו יתעצב ולא ישרה עליו רוח הקדש ולא יודע הדבר וז"ש מה בצע כי נהרוג את אחינו אטו בהריגה וכסינו את דמו בתמיה זה לא אפשר דישתכח וברוח הקדש

מרפא לשון

או לצורך אלא כזורק דבר מאוס. כו. מה בצע — מה ממון מתהני לנא. ה"ג ולא כנ"א נתהני שא"א לומר עוד לנא וצריך לפרש מה שת"י בשמואל ב' י"ז פן יבולע למלך

תפסיר הרס"ג

כה) ת'ם גלסו ליאכלו טעאמא. פרפעו עיונהם ונצ'רו. ואד'א בקאפלה' אערב. גאיה מן גרש. וגמאלהם מחמלה. כ'רנב ותריאק ושהבלוט. מארין ליחדרוה אלי' מצר: כו) פקאל יהודה לאכ'ותה.

נוה שלום

(דברים לב ב). (כה) ישמעאלים, אערב, כן יקראו הישמעאלים שכני המדברות. מגלעד, מן גרש (בלד באלארדן), נכאת. כ'רנוב, וכן תרגם בספר השרשים לאבן גנאח ובספר אלאכפי ע"ל (מג יג). (כו) מה בצע, מא אלטמע מה תועלת תגיע

מסורת הקריאה

(כה) לאכל, האל"ף בחטף סגול והכ"ף בקמץ לחם הנגינה בלמ"ד: ארחת, נמסר עליו במס"ק לית וחד מלעיל דדנים, ורצונו שזה לחוד החי"ת בפתח, וחד דישעיה כ"א י"ג החי"ת מלעיל בחולם, דאין הכוונה פה על הנגינה כי היא בשניהם מלרע אך הכוונה על הנקודות המלה, ובעלי המסרת קראו לחולם מלעיל לפי שהוא בא על האות וכנגדו לפתח ולקמץ קראו מלרע שהמה באים תחת האות, ועיקר המסרה הזאת היא במס"ר: באה, מלרע עיין לעיל כ"ט ו': (כו) מה בצע, הבי"ת דגושה מדיז

אבן עזרא

(כה) וישבו לאכל לחם התשעה אחים: ארחת ישמעאלים. כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות: נכאת. אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי שפי' נכאת דבר נחמד. וכן ויראם את בית נכותה כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם האותיות הנח: וצרי. מצאנוהו במקרא בשוא נח תחת הצדי ובקמץ חטף. הצרי אין בגלעד. גם בחולם שמן ודבש וצרי. והגאון פי' אותו כי הוא הנעשה משבעי' וחמשה עקרים ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרים על דעת יוסף בן גוריון. ור' ישמעאל אמר שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו: ולוט. אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בל' ישמעאל בתוספת בי"ת ואולי כן הוא: (כו) מה בצע.

חומת אנ"ך

יחוד קנה"ו. גם ירמוז שהוא גי' נ"א כי נולד יוסף כשהיה יעקב בן נ"א שנה לרמז הנזכר כמשז"ל. והנה שאלוני דפתח הכתוב וישב יעקב ואח"כ אמר וישראל אהב את יוסף והול"ל ויעקב אהב את יוסף. ואפשר דיוסף היה במקום דוד שהוא המרכבה. וכשנגע בכף ירכו נקרא ישראל שיר אל לרמוז דדהע"ה יתקן הירך בשירותיו כמש"ה נעימות בימינך נצח ועיין בקונטרים פני דוד פ' וישלח מ"ש הרב עמודיה שבעה. ובדברים אקדים מ"ש בכמה מקומות דברי

כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃ כז לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ כח וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־

תרגום אונקלוס

לָנָא. אֲרֵי נִקְטוֹל יָת אֲחוּנָא. וּנְכַסֵּי עַל דְּמֵיהּ: כז. אִיתוֹ וּנְזַבְּנִנֵּיהּ לַעֲרָבָאֵי. וִידַנָא לָא תְהֵי בֵיהּ. אֲרֵי אֲחוּנָא בִסְרַנָא הוּא. וְקַבִּילוּ אֲחוֹהִי: כח. וַעֲבַרוּ גּוּבְרֵי מִדְיָנָאֵי תַּגָּרֵי. וּנְגַדוּ וְאַסִּיקוּ יָת

תפסיר הרס"ג

מא אלטמע. פי אן נקתל אכ'ינא. ונג'טי דמה: כז) תעאלו נביעה ללאעראב. וידנא לא תבטש פיה. לאנה אכ'ינא כלחמנא. פקבלו מנה אכ'ותה: כח) פלמא מר בהם אולאיך אלרגאל אלמדיאניין אלתגאר.

נוה שלום

לנו אם נהרג וכו'. (כח) ויעברו אנשים מדינים, פלמא מר אולאיך אלרגאל אלמדיאניין וכאשר עברו עליהם אותם האנשים המדינים דהיינו הישמעאלים כי המדינים יקראו ישמעאלים עיין

ילקוט

וישב ראובן אל הבור. והיכן היה. עסוק בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו. מכיון שנפנה אל הבור ואין יוסף בבור שאל אחיו אמרו מכרנוהו ועשינו חרם למי שיגיד ליעקב שמע החרם ושתק. מיד א"ל הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה. חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה ואיזה זה הושע שנ' שובה ישראל עד ה' אלהיך. מיד ויקרע ראובן את בגדיו. וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדם לפי שדמו דומה לדם האדם. הם גרמו ליעקב ליקרע דכ' ויקרע יעקב שמלותיו לפי' פרע להם הקב"ה במצרים דכתי' ייקרעו שמלותם. בנימין גרם לשבטים ליקרע. היכן נפרע לו בשושן הבירה דכתיב ויקרע מרדכי את בגדיו וישם שק במתניו. לפי שתפס יעקב את השק. לפי' לא זז מבניו מבני בניו עד סוף כל הדורות:

רשב"ם

(כח) ויעברו אנשים מדינים. ובתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתינים היו לישמעאלים שראו וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדינים אחרים דרך שם וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדינים לישמעאלים וי"ל שהאחים לא ידעו ואע"פ שכתוב אשר מכרתם אותי מצרימה י"ל שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא כי ויעברו אנשים מדינים משמע ע"י מקרה והם מכרוהו לישמעאלים. ואף אם באתה לומר וימכרו את יוסף

בעל הטורים

(כח) וימשכו. ב' במס' הכא ואידך וימשכו ויעלו את ירמיהו שנפרע

רש"י

ע כתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים את פ מיתתו: (כז) וישמעו. וקבלו מניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כולן מתירגם ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו צ לישמעאלים והישמעאלי'

שפתי חכמים

יש בו א"כ הצלת ראובן אינה הצלה שימיתוהו הנחשים והעקרבים י"ל שהם לא ידעו מזה אלא שהיו סבורים שאין בו אפילו נחשים ועקרבים דאל"כ איך רצו למכור אותו כיון שראו הנס שעשה לו הקדוש ברוך הוא שלא הזיקו ולא המיתו אותו. רא"ם: ע אבל לא תפרשהו לשון גזילה: פ רצ"ל הא לאו הכי עוד הא השליכוהו אל הבור ואין כאן דם שצריך לכסותו: צ דייק מדכתיב וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו ואי היו המדינים היאך היו רשאים למוכרו והא עדיין לא היה שלהם ועוד דאי המדינים משכו אותו מן הבור בלא ידיעת האחים ומכרו אותו א"כ מאי זה דכתיב אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי הנה והא הם לא מכרו אותו. ועוד למה לי למכתב לכו ונמכרנו לישמעאלים והא לא מכרו אותו אלא וימשכו קאי על בני יעקב והם מכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים. ואין להקשות מנ"ל לרש"י דישמעאלים מכרוהו למדינים דלמא מכרו אותו למדינים שהם אומה אחרת כדכתיב ואת מדן ואת מדין דא"כ

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כח) וימשכו ויעלו. מתחלה מכרוהו כשהיה בבור בעשרים כסף בלבד מפני שהוריקו פניו מפחד הנחשים ומיד וימשכו אותו עד חצי הבור ומיד חזר לו תאר יפיו כשנצל מן הנחשים וכשראהו אחיו יפה כבתחלה לא רצו לתתו בעשרים כסף ואמרו להחזירו לבור ונתנו להם הישמעלים בפשרה מנעלים יותר וזהו שאמר הכתוב על מכרם בכסף צדיק

מכירת יוסף

(כח) פל הכלבים אולי לא היו רעבים. כי אמרו חז"ל אגב איילי מזקי אף שאינם רעבים. ואם יזיקוהו או יהרגוהו. אין עליכם האשמה. רק עליו לבדו. מדוע דבר לה"ר. ולע"ע עשו כאשר ראובן אמר להם ע"פ עצתו. וישליכו אותו הבורה. ובעודם מחכים לראות מה יהי' סוף יוסף בבור. וישבו לאכל לחם. וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעלים באה וגו'. ובתוך כך לא שמעו מן הבור שום גערה וצעקה מיוסף. והבין יהודה כי גם הנחשים לא עשו ליוסף מאומה. ויאמר יהודה אל אחיו עד הנה היינו מסתפקים בצדקתו. וכשרותו של יוסף ובאנו לנסותו היש ה' אתו להצילו מן הכלבים ומן הנחשים והעקרבים ועתה הנה ראה ראינו כי היה ה' עמו זה פעמים אין זה כי אם על כי צדיק וישר הוא ואם אלינו יתייחס בצדקתו וא"כ איפא מה בצע כי נהרוג את אחינו. ר"ל שתים רעות גורתם עליו. ראשונה להרגהו. ע"ז אמר הלא אחינו הוא צדיק כמונו. מה בצע כי נהרגנו. [ותיבת מה פעמים בא להגדיל הדבר כמו מה אדיר שמך. ואומר מה בצע. כמה גדולה תהי' הגזלה שנגזול את אחינו מאבינו ומהעולם ע"י הריגתו] והרעה השני' שהשלכתם אותו הבורה. ואם לא ימות מהנחשים הלא ירעב ללחם וילמא למים. וימות ברעב ובצמא. הלא גם זו היא הריגה. רק וכסינו את דמו. שלא יצא דמו החוצה. ע"כ עצתי לכו ונמכרנו לישמעאלים. והישמעאלים יורידוהו מצרימה. וימכרוהו שם לעבד ויהי' עבד עולם. ולא ימלוך עלינו ולא ימשול בנו ושמא תאמרו הלא נתחייב ראשינו למלכו של עולם כי מקרא מלא הוא וגונב איש ומכרו וגו' מות יומת. יש לנו שני תירוצים ע"ז א' וידנו אל תהי בו אמרו רז"ל (סנהדרין דף פו) כי אין החיוב רק במי שגונב את האיש ומחזיקו ותוקף בו לזכות תחלה ואח"כ מוכרו. שנאמר והתעמר בו ומכרו. ואנחנו לא נחזיקנו ולא נזכה בו בידינו. ועוד אמרו שם וגונב איש ומכרו ונמצא בידו פרט למוכר אלא כבנו ואחיו וכיוצא. וע"ז אמרו כי אחינו בשרנו הוא. ואין מכוי אצלנו יותר מזה. ושמעו לעצת יהודה ומכרוהו:

כוונת הכתוב ויעברו וגו'

(כח) ויעברו אנשים מדינים וגו'. צל"ד למה הזכיר העברת אנשים מדינים אחר שלא היה המכר אלא לישמעאלים כאומרו וימכרו את יוסף לישמעאלים. וכן מוכח מהכתובים למעלה והנה אורחת ישמעאלים וגו' א"כ סיפור ויעברו אנשים מדינים לא נודע כוונתו. והנכון הוא כי להיות שאורחת ישמעאלים זה אינם סוחרים להתגר בכל מין קנין זולת במה שהיו נושאים ואין מציאות שיקנו את יוסף אשר ע"כ הזמין ד' אנשים מדינים סוחרים פי' שמכירים כל מין סחורה אשר תזדמן לקנותה להרוחה. ותדע כי הסוחר אינו בעל הכיס אלא בעל הידועה והיכר ובעל הכיס יקנה על פי' כמו שידוע זה בפינות גדולות בעולם. ובאמצעות אלו הסוחרים נגמר הדבר של המכר לישמעאלים. והוא שאמר הכתוב ויעברו אנשים מדינים סוחרים באמצעותם מכרו את יוסף לישמעאלים כי זולתם לא היה הישמעאלים קונים. והנה כיון שבין שניהם המדינים והישמעאלים הי' המכר הרי יש למדינים חלק בריוח לצד כי הם הקונים ולישמעאלים חלק בריוח לצד כי הם בעלי הכיס אשר נתנו עשרים כסף ולזה אמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים וגו'. כי לצד שהיה להם חלק בו וגם הם היודעים הערך הם היו המוכרים ולא הישמעאלים כי אינם בקיאים בשיעור שיווי. אבל גופו של יוסף היה ביד הישמעאלים כי הם העקרים שנתנו בו כספם ולזה אמר ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים דקדק לומר מיד כי בידם היה שהורידוהו שמה. ולא היה במציאות פוטיפר לקנות את יוסף זולת ממי שהי' יוסף בידו והם הישמעאלים. ובזה נתיישב המשך הכתובים על נכון (או"ח):

יוסף

אבן עזרא

מה תועלת. וקרוב מטעם חפץ. וכן מה בצע בדמי: (כז) אחינו בשרנו הוא כמו בשרנו כי מבשר אחד היינו: (כא) ויעברו. וכאשר עברו עליהם הישמעאלי'

אבי עזר

אלך. ואנה ואיזה דרך: (כה) (וצרי. מלאכו במקרא בשוא נח וכו') וכן מציכו בקמץ חטף מעט צרי. בפ' מקץ. וכן אלי דברים כ"ת ואף שאין צדי"ק צרי מאותיות הגרון. נקרא כן להודיע שהוא קמץ קטן אבל במקום דאין לטעות. כמו גזי נזרך. שנכתב דגש אחריו בזיי"ן. או במקום שבא אחריו שוא נח. כמו קרבן. אז אין לטעות בקמץ גדול. ואין צורך לנקד שוא אללס.

שפתי כהן

ויעברו אנשים מדינים וכו' וימכרו את יוסף לישמעאלים בכ' כסף. וכי יוסף אינו שוה אלא כ' כסף. אלא כשהוציאוהו מן הבורה הוריקו פניו מן הפחד וחשבו שימית יאינו שוה אלא כ' כסף. עוד מצאתי כתוב שהוא כ' כסף לכל א', א"כ מכרוהו בר' כסף. כ' כ' לי' אחים שנ' על מכרם בכסף צדיק. ואביון בעבור נעלי"ם. בגי' מאתים שיבא לכל א' ה' סלעים. וכן נראה מהמדרש שא' אתם מכרתם בנה של רחל בה' סלעים. לפי' יהא כל אחד ואחד מכם נותן ה' סלעים בפדיון הבן הבכור. לפי שהבכורה ניתנה ליוסף. ומאמרו כל א' וא' משמע כנגד מה שנטלו כל אחד. ורמז בעלי"ב שננעל הפרגוד שהוא היסו"ד עליהם והוצרכו לגלגול כמחז"ל:

חומת אנ"ך

הרב עיר וקדיש מהר"א גאלנטי ז"ל בענין הירך דשאוב עש"ב ומשו"ה אמר וישראל דשם רמוז דהע"ה דבא במקומו יוסף ולז"א וישראל אהב את יוסף. א"כ כמשז"ל שנקרא אל וא"כ מותר בשתי אחיות ומשו"ה אמר וישראל אהב את יוסף דמטעם שנקרא ישראל רחל מותרת ולכן אהב את יוסף מכל בניו. ד ועשה לו כתנת פסים. כתב רבינו מהר"ר אליעזר מגרמיזא ז"ל ברמזיו כ"י כמנין פסי"ם נחסרו מארבע מאות של הגלות עכ"ד. ואפשר במשז"ל פ"ק דשבת לעולם לא ישנה אדם בנו לבין הבנים שבשביל שני סלעי' מילת שהוסיף יעקב ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים ופירשו המפרשים ז"ל דהגזרה היתה ועבדום וענו אותם ת' שנה. והעבדות נתכפר במה שנמכר יוסף

יוסף מן־הבור וימכרו את־יוסף לישמעאלים בעשרים כסף ויביאו את־יוסף מצרימה: כט וישב ראובן אל־הבור והנה אין־יוסף בבור ויקרע את־בגדיו: ל וישב אל־אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני־בא: לא ויקחו את־כתנת יוסף

תרגום אונקלוס

יוסף מן גובא. וזבינו ית יוסף. לערבאי בעסרין כסף. ואיתיאו ית יוסף למצרים: כט. ותב ראובן לגובא. והא לית יוסף בגובא. ובזע ית לבושוהי: ל. ותב לות אחוהי ואמר. עולימא ליתוהי. ואנא לאן אנא אתי: לא. ונסיבו ית כתונא דיוסף.

תפסיר הרס״ג

גד׳בו יוסף ואצעדוה מן אלגב. ובאעוה להם בעשרין דרהם. ואתו בה אלי׳ מצר: כט) פלמא רגע ראובן אלי׳ אלגב. ואד׳א ליס יוסף פיה. פכ׳רק ת׳יאבה: ל) פרגע אלי׳ אכ׳ותה וקאל. אד׳י אלג׳לאם ליס הו. ואנא אלי׳ אין אמצ׳י: לא) פאכ׳ד׳ו תוניה׳ יוסף. וד׳בחו עתוד

נוה שלום

ראב״ע ושלא כפירוש רש״י ז״ל. (לד) וישם שק, ושד מסחא, חגר שק, (אלמסח.

בעל הטורים

מירמיהו מה שעשו ליוסף: בעשרים כסף. שהוסיף לו אביו משקל שני סלעים מילת ומכרוהו בכ׳ סלעים שהגיע לכל אחד שני סלעים. ד״א דמי עבד הם ל׳ סלעים והם שמכרוהו בסתר הוצרכו לזלזל בו שליש. ד״א שכן ערך מבן ה׳ עד בן כ׳ עשרים סלעים: (ל) ואני אנה אני בא. שאמר לא יתלה הסרחון אלא בי ויאמר קנאתי לבכורה שנתנה לו:

רשב״ם

לישמעאלים כי אחיו מכרוהו אם כן צריך לומר שהם ציוו למדינים סוחרים למושכו מן הבור ואח״כ מכרוהו לישמעאלים: (ל) אנה אני בא. למה באתי אל

רש״י

למדינים והמדינים למצרים: (כט) וישב ראובן. ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש ק את אביו. ד״א עסוק היה בשקו ר ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו: (ל) אנה אני בא. אנה אברח ש מלערו

שפתי חכמים

למנ״מ הזכיר הכתוב ויעברו אנשים מדינים סוחרים אע״כ לענין מכירת יוסף הזכיר הכתוב שישמעאלים מכרו אותו למדינים ומדינים למדנים ומדנים לפוטיפר וק״ל נ״ל. אבל הרא״ם כתב שמדינים ומדנים א׳ הוא ולעיל גבי כתונת פסים הזכיר כמי סוחרים היינו לפי האגדה וכאן פירש לפי פשוטו שמדינים וסוחרים א׳ הם וסיים אבל קשה מפסוק ויקנהו פוטיפר וגו׳ מיד הישמעאלים י״ל אע״פ שנמכר פעמים רבות אבל עדיין לא נתנו לישמעאלים מחיר כספם שנתנו בעדו ומכח זה היה עוד ביד הישמעאלים רק ריוח יותר על כספם לא היה של ישמעאלים אלא של מדינים ומכח זה נשאר עדיין ביד הישמעאלים וק״ל. כ״ל: ק הא דדחיק רש״י לפרש כן וכן לפי ד״א עסוק היה בשקו כו׳ דלנא הלך לו לעסקיו. י״ל דאי הלך לדבר הרשות היאך רשאי לו לילך הא ידע שאחיו מבקשים להמית את יוסף ולמה לא ירא כשילך לו שימיתו אותו אלא נ״ל שלדבר מצוה הלך שהגיע יומו וכו׳ וקשה א״כ מהו וישב הו״ל ויבא ל״פ ד״א ל׳ תשובה וטעם אחרון לבד לא יתכן דא״כ הי״ל להמתין עד יום אחר בשביל יוסף ל״פ שהגיע יומו וכו׳ ולא היה יכול להמתין מהרש״ל: ר דייק מדכתיב הכא וישב ראובן אל הבור ונאמר גבי מרדכי וישב מרדכי אל שער המלך מה להלן בשק ובתענית ה״נ כאן. וצ״ל דהא דעשה תשובה היינו בצנעה מ״ה לא היה בשעת מכירה דאל״כ היו דברי רש״י סותרים אהדדי דהא כפ׳ וזאת הברכה פי׳ וזאת ליהודה כיון שהודה יהודה על מעשה תמר הודה כמי ראובן על מעשה בלהה ועשה תשובה אלא שתחלה עשה בצנעה ואח״כ עשה בפרהסיא: ש דאל״כ וכי מפני שהילד איננו נפסק

דעת זקנים מבעלי התוספות

ואביון בעבור נעלים וגו׳. ומיד ויעלו את יוסף מן הבור לגמרי: וימכרו את יוסף לישמעאלים פירש״י שאחיו מכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים והמדינים למצרים. ולפי זה יש לפרש הפרשה כן וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים באה ובתוך כך ויעברו אנשים וגו׳ ולפיכך הזכירם הכתוב כאן כדי שלא תתמה כשתגיע להפסוק והמדנים מכרו אותו אל מצרים מאין בא ליד המדינים ומי מכרו להם והודיעך כאן שכך היה המעשה שבתוך כך שאחיו דברו ביניהם למכרו לישמעאלים עברו אנשים מדינים וימשכו אחיו את יוסף מן הבור ומכרוהו לישמעאלים וכל זה ראו המדינים ואח״כ קנוהו המדינים מידם כי היו טוענין בשבילנו הוציאו מן הבור כדי למכרו לנו ולפיכך מכרוהו להם והם מכרוהו לפוטיפר. וא״ת למה נכתב כאן והמדנים מכרו היה לו לכתוב והמדינים. פי׳ רשב״ם בפי׳ חומש שלו מדנים ומדינים וישמעאלים אומה אחת הם אף כי מדן ומדין וישמעאלים אחים היו וקשיא דלעיל הביא רש״י וז״ל מדרש אגדה פסים על שם צרותיו שנמכר ארבעה פעמים. ולפי זה לא מצינו שהי׳ מכור רק שלשה פעמים. לכן נ״ל כן וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים וגו׳ והיו מדברים ביניהם לכו ונמכרנו לישמעאלים הבאים אצלנו וטרם באו הישמעאלים אליהם ויעברו אנשים מדינים סוחרים ומכרוהו אליהן בעודו בבור בעבור נעלים בספק אם חי אם מת ובעודם מושכים אותו מן הבור הישמעאלים באו אליהם וימשכו המדינים את יוסף מן הבור וימצאהו חי וימכרו לישמעאלים וישמעאלים למדנים והמדנים למצרים הרי כאן ארבעה מכירות והא דכתיב לקמן ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים. כך היה המעשה כי כאשר ראהו פוטיפר תמה אמר גרומני מוכר כושי ואין כושי מוכר גרומני פי׳ גרומני אדם יפה ולכן אמר ודאי אין זה עבד תנו לי ערב שלא גנבתם אותו ובאו הישמעאלים שמכרו להם וערבוהו ולזה כתיב מיד הישמעאלים לפי שהם ערבוהו: בעשרים כסף. וא״ת איך אדם יפה כיוסף לא נמכר כי אם במעט כזה. י״ל שנמכר בעשרים כסף לכל אחד ואחד מאחיו. ובפרקי ר׳ אליעזר פריך הכי ומשני שהוריקו פניו מאימת נחשים ועקרבים. וי״א בעשרים כסף זקוקים כסף שהרי חשבון אותיות כסף עולה ק״ם אסתרלינ״ש בזקוק שקורין מאר״ק כלומר שהם י״ג דינרים ופ׳ אסתרלינש:

(כט) וישב ראובן אל הבור. פירש״י שהיה עסוק בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו. ותימא דבמס׳ מכות מסיק

מכירת יוסף

(כט) וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור וגו׳. רש״י ז״ל פי׳ בפירושו השני עסוק הי׳ בשקו ותעניתו על שבלבל יצועי אביו. מה ראה ראובן היום דוקא לעסוק בשק ותענית על בלבול יצועי אביו. והרבה פירושים נאמרו במפרשים על ענין זה. והנראה שבכל מקום שמזכיר ראובן את יוסף קוראו בשם ילד. כי זה הי׳ העיקר אצלו שלא לדונו עבור חטאו מחמת כי עדיין הוא קודם עשרים שנה. וכ״ד של מעלה אין עונשין קודם עשרים. גם אנחנו אין צריכין לדונו קודם עשרים וזה הי׳ כל תנחומו על מעשה בלהה שגם הוא לא הי׳ אז בן עשרים. אבל כשראה לרת יוסף שהוא נידון ביסורין. חשב בלבו שבעה״ז נידון האדם על חטאיו אף קודם עשרים. ע״כ תיכף התעסק בשק ותענית וקיבל עליו ג״כ יסורים. וכשבא אל הבור ולא מצא את יוסף וכסבור היה שנהרג. או שהישמעאלים לקחוהו. וראה

אבן עזרא

הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם: (ל) ואני אנה אני בא. הזכיר אני ב׳ פעמים והא׳ רב רק דרך הל׳ כך:

ילקוט

ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו. יש לשאול כמה בנות היו לו ליעקב והלא לא היה לו אלא דינה. אלא כשנולדו השבטים נולדו עמהם תאומותיהם. והן נקראות בנותיו. וי״א כנעניות היו. ואן אדם מונע מלקרוא חתנו בנו וכלתו בתו. וימאן להתנחם. א״ל מתנחמים על המתים ואין מתנחמי׳ על המתים. ד״א אמר יעקב הרי נפרצה ברית השבטים. כמה יגעתי להעמיד י״ב שבטים. כל מעשיו של הקב״ה כנגד י״ב שבטים. י״ב מזלות. י״ב שעות ביום. י״ב שעות בלילה. י״ב חדשים. י״ב אבנים באפוד. הרי נפרצה ברית השבטים. ולא רצה לקבל תנחומין ולישא אשה אחרת כדי להוליד בן מפני השבועה של לבן ואם תקח נשים על בנותי. ויבך אותו אביו זה יצחק שהיה יושב אצלו ובוכה, וכשהיה יוצא היה רוחץ פניו ואוכל ושותה. ולמה לא גילה לו יצחק שעדין יוסף חי, אמר הקב״ה לא גילה לו, ואני מגלה לו. וכשירדו למצרים וראו עוד יוסף חי והתירו החרם מיד שרתה עליו רוה״ק הה״ד ותחי רוח יעקב אביהם. ע״כ:

נחל קדומים

יודע לאבינו ולכו לכו ונמכרנו וכו׳: לה (ז) ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו. יתכן כי כבר נחמוהו אחד לאחד ולא קבל תנחומין ועתה לבשו לבוש קנאה איך לא התנחם לאהבת כלם כי ידעו שאלו מתו כלם היה מתנחם מהם בו. והראיה בחציית הילדים ששם באחרונה רחל ויוסף. ועתה כשהוא מת אינו מתנחם עמהם ויוצאי חלציהם קרוב לע׳ ונאספו כלם שנסתפקו שמא יעקב ידע בסורחנם וע״ז מראה פנים נזעמים. ובא המענה וימאן להתנחם ונתן סיבה כי ארד אל בני וכו׳ פי׳ שהיה בוכה גם על עצמו. כי הוא לא בחטאו מת שלא היה בר עונשין אבל חטאו המיתוהו ולא יכופר עד כי ירד אחריו לקבר וזהו ויבך אותו שבכה על עצמו. או אמ׳ ויבך אותו אביו שבניו לא הראו עצמן עצבים. או כי מ״ש כי ארד וכו׳ שהיה בן חכם ולו מסרתי כל מה שקבלתי משם ועבר. ועמו היה כל עיוני שהיה קיום נפשי. ועתה אשב בדד ואדום ופסקה הנבואה ממני ונתבלבל ונעתקתי מעיוני בחסרונו כמ״ש ומתלמידי יותר מכלם והיגון מנע הטוב ממני ואירא שמא אענש וזהו ויבך אותו אביו שנתעורר מבכי אל בכי. הקדוש רבינו שלמה אסתרוק בפרישתו כ״י. והמפרשים פירשו דהיו מנחמין אותו דודאי יוסף חי דאם הוא מת היה מקבל תנחומין דנגזר על המת שישתכח מן הלב. והשתא דאינו מתנחם אף שעבר כמה זמן מוכרח דהוא חי וז״ש ויקומו וכו׳ לנחמו מטעם וימאן להתנחם דכיון שאינו מתנחם מוכרח דהוא חי: ויאמר כי ארד וכו׳ כלומר אם היה הענין פשוט

חומת אנ״ך

לעבד וע״ז לא ישבו כי אם רד״ו שנה. והשתא אתי שפיר כי בדבר שהיה סיבה לגלות שם נרמז גרות יוסף כמש״ל פסים ר״ת פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים. ושם נרמז שזה גרם הגלות ישראל שנחסרו ק״ץ שנה כמנין פסים דבעבדות יוסף נתכפר ועבדום ויגאו בחצי הזמן. א״כ אפשר בסגנון אחר דשם נרמז דבזה היה קץ גאולתם דאם ת״ץ היו שוהים עוד במצרים היו נכנסין בנ׳ ש״ט ולא היה להם תקומה ובמה שנמכר יוסף לעבד נתכפר ועבדום והיה ק״ץ גאולה כי פסים ג׳ ק״ץ. או ירצה באופן אחר במ״ש בז״הק דע״י דהשבטים שלטו ביוסף ואח״כ הוא שלט במצריים ע״ז נמצא דהמצריים עבדים ליוסף והם עבדים לשבטים דהם שלטו במלכם יוסף ובזה היתה גאולה. וזה הרמז דע״י כתנת פסים מכרוהו לעבד וזה היה קץ גאולה כמנין פסים גימ׳ קץ שהמצריים הם עבדים לשבטים והיה קץ גאולה. או אפשר כמשז״ל דע״י דיצחק נתרצה להחליף ש׳ דיצחק ולקח צד״י שהיה ישחק ונקרא יצחק מסרו קץ

וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־
הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם׃ לב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת
הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ
זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ
הִוא אִם־לֹא׃ לג וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת
בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף
יוֹסֵף׃ לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם
שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים
רַבִּים׃ לה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו

תרגום אֻונקלוס

וּנְכַסוּ צְפִיר בַּר עִזֵּי. וּטְבַלוּ יָת כִּתּוּנָא בִּדְמָא: לב. וְשַׁלַּחוּ יָת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי. וְאַיְתִיאוּ לְוָת אֲבוּהוֹן. וַאֲמַרוּ דָא אַשְׁכַּחְנָא. אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן הַכִּתּוּנָא דִבְרָךְ. הִיא אִם לָא: לג. וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ וַאֲמַר כִּתּוּנָא דִבְרִי. חַיְתָא בִּשְׁתָּא אֲכַלְתֵּיהּ. מִקְטַל קְטִיל יוֹסֵף: לד. וּבַזַּע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי. וַאֲסַר שַׂקָּא בְּחַרְצֵיהּ. וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ יוֹמִין סַגִּיאִין: לה. וְקָמוּ כָל בְּנוֹהִי

תו"א וישחטו שעיר. זבחים פח: ד"א. ערכין טז: הכר נא. סוטה י: ויהי בעת. סוטה יג סנהדרין קב:

תפסיר הרס"ג

מן אלמאעז. וג׳מסוהא פי דמה: לב) ובעת׳ד בהא מע מן אתי׳ בהא אלי׳ אביהם. וקאלו לה קד וגדנא הד׳ה. את׳בתהא. הל הי תוניה׳ אבנך אם לא: לג) פאת׳בתהא וקאל, הי תוניה׳ אבני. וחש רדי אכלה. פריסה אפתרס יוסף: לד) פכ׳רק יעקוב ת׳יאבה. ושד מסחא פי חקויה. וחזן עלי׳ אבנה זמאנא טוילא: לה) פקאם גמיע בניה

אבן עזרא

(לג) טרף טרף. פועל שלא נזכר שם פועלו ובא כן בעבור הרי"ש שלא ידגש

מסורת הקריאה

דחיק: (ל) אנה, מלעיל: (לב) הכתנת, הכ"ף בדגש: (לג) אכלתהו, הלמ"ד קמוץ בהפסק: טרף יוסף, הרי"ש בפתח, ונמסר עליו לית פתח: (לד) שק, נמסר עליו במס"ק כולם קמץ במ"ד פתחין, והוא טעות הדפוס וצ"ל בהיפך כולהו פתחין במ"ד קמצין וכ"ה במס"ג פ' שמיני י"א ל"ב.

שפתי כהן

וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים, יש לשאול שמי שיש לו י"ב בנים ומת א' מהם יש לו להתנחם בשאר ולמה ימאן, ולמה ש"ק ולמה ימים רבים וכבר אחז"ל שבעה להספד י' לבכי אלא כשראה שנולד שטנו של עשו היה לא פחד, ועכשיו ראה שיוסף איננו שהוא הלהבה המכלה הקש, אמר יעקב אני אש ואין כח לכלות הקש בלא להבה והרי אני אוחז בו והופך הק"ש לש"ק ואחזו במתניו שלא הניחו שיהיה לו מרגוע ולהחזיק בו עד שיבא שטנו של עשו, וזה היתה כונתו לפי' וימאן להתנחם שלא רצה להתנחם לפי שהעולם מתנהג בי"ב מזלות וי"ב שעות ביום וי"ב בלילה ויעקב הוא בנין העולם והוא תקון חטא אדה"ר כמו שאמ' ז"ל שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם הראשון פי' הוא קיום ותקון כמו ברוחו שמים שפרה, עכ"ל (ש"ך)

אבי עזר

כן מבואר ברד"ק: (לג) (טרף. פועל שלא נזכר שם וכו') וחול"ם משלים הדגש. והוא מבכין פוקד הדגש. הנה מצאנו פה מקור מקל עם פועל הדגש. יקדיו ידקנו. ומצינו כ"פ כן נתנ"ד. וכן סקל יסקל ירה יירה:

רשב"ם

הבור: (לב) וישלחו. על ידי בני אדם שלא יגידו מי השולחים אלא שאמרו זאת מצאנו:

בעל הטורים

(לב) הכר נא. ב' במס' הכא ואידך הכר נא למי החותמת והפתילים בלשון שרימה יהודה את אביו באותו ל' נפרע ממנו.

רש"י

של אבא: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם: הכתנת. זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת: (לג) ויאמר כתנת בני. ת היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקדש (ב"ר) סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר א ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה ב עמהם (תנחומא) אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו: (לד) ימים רבים. כ"ב שנה ג משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השובע ושתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב ד כבוד אב ואם (מגילה טז) כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנה בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי הן וסופי ללקות כנגדן: (לה) וכל בנתיו. רבי יהודה אומר אחיות

שפתי חכמים

לו המקום ולא נשאר לו מקום לברות שם ול"נ דר"ל אנה אני בא לבקשו א"כ ואני מיותר אלא ה"ק מאחר שהיל"ד אינני אני צריך לברות מפני צרת אבא ואנה אברח: ת והרי הוא מקרא קצר כי בזולת היא זו אין לו מובן: א דאל"כ לא הו"ל למכתב אלא טרוף טורף יוסף וע"ק מנא ידע שחיה רעה טרפתהו דלמא לסטים הרגוהו: ב בודאי לא היה מוכרח לכך אלא בעלמו היה מסכים עמהם מפני כמה דברים חדא כדי שיתקיים כי גר יהיה זרעך דאי היה יודע יעקב לא הורד למצרים כי היה פודה את יוסף בכל ממון שבעולם. ועוד דאי היה יודע יעקב היה מקלל אותם למחות את שמם ואז יכלה זרעו של ישראל והקב"ה רצה שיפרו וירבו ולכ"פ בסמוך והקב"ה לא היה רוצה לגלות לו משמע שלא היה מוכרח לכך ואם רצה היה מגלה אלא שהקב"ה הסכים עמהם כדי שיתקיים הגזירה של ועבדום וענו אותם. ועי"ל כדפירש"י בסמוך ימים רבים כ"ב שנה וכו' וקשה מנ"מ אם כ"ב שנה או יותר הוא א"ו דקשה לרש"י למה לא הגיד לו הקב"ה ליעקב ולמה היה מצערו כ"ב שנה אלא משום זה היה עושה כנגד כ"ב שנה שלא קיים כיבוד אב ואם שאם הגיד לו הקב"ה היה יעקב מתפלל והיה מבטל מה שנגזר עליו שיהיה בצער כ"ב שנה והקב"ה רצה לשלם לו על שביטל כבוד אב ואם לכך הסכים עמהם בחרם כדי שלא יהיו רשאים לגלות דחרם הוא כמו שבועה וכשהקב"ה נשבע אין התפלה מבטלת כדפירש"י בפ' חקת לכן לא תביאו בשבועה וכו' נשבע בקפילה כדי שלא ירבו בתפלה על כך ה"נ החרם הוא כמו שבועה לכך הסכים עמהם: ג (נח"י) כתב מהרי"ק שורש ל"ז דהוצרך הרב להביא זה אע"פ שאינו קרוב לפשוטו כדי ליתן טעם למה הסכים הקב"ה עם החרם ולא גילה ליעקב לפי שנגזר על יעקב להצטער כ"ב שנה ע"כ: ד וא"ת למה נענש על כ"ב והא יצחק ורבקה ציוו לו לך לשם וליקח אשה (קל"מ) ותי' רבינו בחיי בפ' תולדות שי"ל כי דעתם היה שיקח לאה ויחזור מיד אבל הוא נתן עיניו ברחל מחמת יופיה ואמר

מכירת יוסף

שבאמת נידון יוסף. כי בטח ימות בידי הישמעאלים או שיהרגוהו או שיכוהו ויחלה וימות. ע"כ אמר ראובן על עצמו. ואני אנה אני בא. באיזה עונש יעניסוני מן השמים. כי גם יוסף ילד הוא ונענש. בטח גם עלי יעבור שבט אלוה ומי יודע באיזה יסורים אהי' נשפט או נאמר ע"פ מה שכתוב בפסוק דלקמן:

(לה) ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו. וימאן וגו'. איתא במדרש רבה (פ' פד) מטרונא שאלה את רבי יוסי ביהודה כתיב ויגחם יהודה [אע"פ שלא נשאר לו רק בן אחד] ויעקב אביהם של כולם כתיב בו וימאן להתנחם. אבל איתא בילקוט

דעת זקנים מבעלי התוספות

פסיק מי גרם לראובן שיודה יהודה וגו' מכלל דלא הודה ראובן עד לאחר שהודה יהודה על מעשה דתמר שהיה אחר מכירת יוסף. וי"ל דלא הודה בפרהסיא עד שהודה יהודה אבל בצנעה הזר בתשובה והיה לובש שק:

(לב) וישלחו את כתנת הפסים. פי' על ידי שליח ויביאו אות' השלוחים אל אביהם ויש אומר גררוה כמו מעבור בשלח וכמו שלחיך פרדס ויביאו הן עצמן אל אביהם כדי שיהא להן אמתלא לומר טרוף טורף: הכר נא וגו'. יהודה אמרו ולכך נפרע ממנו בלשון זה על מעשה דתמר דכתיב הכר נא למי החותמת:

(לה) וכל בנותיו. ר' יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום. ר' נחמיה אומר כנעניות היו אלא טהו וכל בנותיו כלותיו כי דרך אדם לקרא לכלתו בתו. וקשיא דבת איש כנעני מתרגמינן בת גבר תגרא דאיך אפשר אברהם צוה לאליעזר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני ויצחק צוה ליעקב לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וילך יהודה וישא כנענית

רב'נו בחיי

(יח) חותמך ופתילך ומטך אשר בידך. ע"ד הפשט חותמך טבעת שאתה חותם בה אולי היה בחותמו של יהודה צורת אריה על שם גור אריה יהודה: ופתילך. פירש"י שמלתך שאתה מתכסה בה. וכתב עליו הרמב"ן ז"ל איננו נכון שיתן יהודה שמלתו וילך ערום ממנה ואיך יקרא הכתוב לשמלה פתיל ויאמר עליה למי החותמת והפתילים. ואם תאמר על שם פתילי הציצית חלילה שיזלזל יהודה במצות ציצית לתת אותו אתנן. וע"כ פירש ז"ל ופתילך סודר קטן שיעטוף בו קצת הראש. ועוד היום מנהג הנכבדים בארצות המזרח שיפרשו אותו על ראשם, ויקרא פתיל על שם שהוא קצר כפתיל והוא מתורגם שושיפא בתרגום (דברים כב) ופרשו השמלה שושיפא ומטך. המטה אשר בידו כמנהג השרים וכענין שכתוב (יחזקאל יט) מטה עוז שבט למשול. וכתיב (בראשית מט) לא יסור שבט מיהודה: ויש שפירשו בשלשה דברים הללו ששאלה ממנו ערבון רמזה לו ענין שאר כסות ועונה. חותמך זו עונה לפי שהאבר חתום באות ברית קדש. ופתילך. זה כסות. ומטך. זה שאר והם המזונות וכמו שכתוב (ויקרא כו) בשברי לכם מטה לחם: וע"ד המדרש חותמך ופתילך ומטך כולן נתקיימו בה. חותמך שיצא ממנו זרובבל שכתוב בו (חגי ב) ושמתיך כחותם כי בך בחרתי נאם ה' צבאות. ופתילך. שיצא ממנו בצלאל שכתוב בו (שמות לט) וקצץ פתילים. ומטך. שיצא ממנו דוד שכתוב בו (שמואל א) ויקח מקלו בידו:

חומת אנ"ך

שנה כהפרש שיש בין נ' לש'. וגם כתבו משם ר' האר"י ז"ל דיצחק נתעבר ביוסף. ובזה פירשתי אני בעניי רמז וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו פ' שנתן טעם דישראל אהב את יוסף מכל בניו שהיה בנו ואביו וז"ש כי בן שהוא בנו זקנים גימט' יצחק עם הכולל דביוסף נתעבר אביו. ולפי דרכנו א"ש ועשה לו כתונת פסים ועשה אותיות הושע כמ"ש רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל לפי דרכו לרמוז יהושע. ולפי האמור א"ש עי"ז כי זקני"ם גי' יצחק שהחליף ש' בנד"י בזה הושע לו היה תשועה שנחסרו קץ שנים כמנין פסים: ה ויראו אחיו כי אותו אהב וכו' וישנאו וכו'. יש להעיר כי על הדבה שהוציא לא שנאוהו כי אחר שהביא דבתם לא כתב וישנאו רק על שראו שאהבו אביהם שנאוהו. ורש"י ז"ל כתב ועל דבריו על דבתם רעה ולמה בתחילה לא שנאוהו על הדיבה ואח"כ כשיספר חלומו שנאוהו ועוד מ"ש ויחלום יוסף חלום לא הזכיר החלום ואמר ויוסיפו עוד שנא אותו. ויש מי שכתב שהיה חלום

לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃ לו וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים׃ פ רביעי לח א וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט

תרגום אונקלוס

וְכָל בְּנָתֵיהּ לְנַחָמוּתֵיהּ. וְסָרֵיב לְקַבָּלָא תַּנְחוּמִין. וַאֲמַר. אֲרֵי אֵיחוֹת לְוָת בְּרִי. כַּד אֲבִילְנָא לִשְׁאוֹל. וּבְכָא יָתֵיהּ אֲבוּהִי: לו. וּמְדְיָנָאֵי. זַבִּינוּ יָתֵיהּ לְמִצְרָיִם. לְפוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה. רַב קָטוֹלַיָּא: א. וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהוּא. וּנְחַת יְהוּדָה מִלְוָת אֲחוֹהִי. וּסְטָא.

רשב"ם

(לה) כי ארד. לא אנחם אלא ארד אל בני אבל שאולה: ויבך אותו אביו. כלומר זמן מרובה. ולפי שהוא מיותר דרשו הכמים אביו יצחק אף כי היה יודע שלא נהרג: (לו) והמדנים מכרו אותו. אל (מדיני) מצרים. מדן ומדין וישמעאלים אחים היו ומדן וישמעאלים אחד הם לפי הפשט לכך הוא אומר כי מדנים (מדינים) מכרוהו

רש"י

תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ה ונשאום. רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם. (ב"ר) אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת ו שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי: ארד אל בני. ז כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על (ש"ב כא) אל שאול ואל בית הדמים (ש"א ד) אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה: אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי ח. ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני ט שאיני רואה גיהנם: ויבך אתו אביו. יצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל י שהיה יודע שהוא חי: (לו) הטבחים. שוחטי בהמות כ המלך: (א) ויהי בעת ההיא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק

שפתי חכמים

אעבדך ז' שנים ברחל וא"כ כל הזמן ששהה היה ברצונו: ה ר"ל כל אחד נשא התאומה שנולדה עם אחיו והיתה אחותו מן האב ולא מן האם דלבני נח אחותו מן האב לא הוי ערוה: ו שמעתי להקשות וכי יעקב לא היה יודע שאין מקבלין תנחומין על החי וסבור שהוא מת וא"כ למה היה מתאבל על יוסף הא היה יודע שהוא חי י"ל דהא שאחז"ל דאין מקבלין תנחומין על החי וסבור שהוא מת דבר זה לא למדו אלא מיעקב כיון דגזירה היא שהמת נשכח מן הלב ומקבלין תנחומין עליו ויעקב לא קבל ש"מ דאין מקבלין תנחומין על החי וכו' וא"כ דיעקב לא ידע זה. ומהרש"ל תי' כשאדם מצער את עצמו אינו יודע שהוא מצער עצמו יותר מדאי שהוא סבור שכל הצער הזה אינו נחשב לכלום: ז פי' בעבור בני שלא ידקדק לפרשו אצל או לו כמו ואבימלך הלך אליו מגרר וכמו ויאמר אליו אני ה': ח פי' שאבלותי זאת תתקיים כי עד שאקבר ולא שאהיה אבל בקבר כי אין שם לא אבילות ולא שמחה: ט כי שאולה הוא א' מז' שמות שיש לגיהנם. (ג"א) הטעם הוא כי דין האדם בגיהנם י"ב חודש ואם כל בניו קיימים שהם כנגד י"ב חדשי השנה שהוא דין האדם בגיהנם אז אין הגיהנם שולט בו: י דק"ל דלא הי"ל לכתוב אלא ויבך אותו כמו שכתוב לעיל כל בניו וכל בנותיו לנחמו. וע"ק למה נאמר ויבך ולא נאמר ויתאבל כמ"ש לעיל ויתאבל על בנו זעז"פ זה יצחק וגבי יצחק לא יתכן לכתוב ויתאבל דהוא לא היה מתאבל דיודע היה שיוסף חי וא"ל מנא ידע זה ושמא י"ל שהקב"ה גילה לו שלא יצער את עצמו לפי שלא החרימו רק שלא לגלות ליעקב: כ דאם הזמין לו נושאי צרי ולוט שלא יוזק מריח רע של זפת וכו כ"ש שלא יביא אותו לידי הורג נפשות שהוא מאום יותר. והתרגום ס"ל אע"פ דהיה ממונה על ההורגים מחויב

דעת זקנים מבעלי התוספות

כנענית אלא מהו בת איש כנעני גבר תגרא. וי"ל דההיא אליבא דר' יהודה דאמר תאומות נולדו עם השבטים וגו' וכן נראה מדכתיב ושאול בן הכנענית מכלל שהאחרות לא היו כנעניות. אבל אליבא דר' נחמיה לא נצטרך לתרגם בת איש כנעני גבר תגרא אלא כנעני ממש. מיהו קשיא אליבא דר' יהודה מדאמרינן קיים א"א אפילו ערובי תבשילין גם מצות יבום היו מקיימין כדכתיב בא אל אשת אחיך ויבם אות' וא"כ היאך השבטים נשאו אחיותיהם וגם יעקב היאך נשא שתי אחיות בחייהן. וי"ל כי מאחר שלא נצטוו על התורה אע"פ שידועה ברוח הקודש מה שהיו רוצין היו מקיימין ומה שהיו רוצין היו מניחין. והא דאמרינן בערבי פסחים שבסעודה של צדיקים לעתיד לבא נותנים כוס של ברכה לברך ליעקב זהוא אומר לא אברך מפני שנשאתי שתי אחיות בחייהן אלמא דשלא כהוגן עשה. א"ל דמ"מ הואיל ועתידה תורה לאסור איכא קצת עונש בדבר ואפ"ה נשאן אע"ג דאיכא קצת עונש לפי שלא היה רוצה אלא מן הצדקניות ולא מצא בדור צדקניות כמותן וגם אחת מהן לא היתה יכולה להוליד לבדה כל השנים עשר שבטים: ויבך אותו אביו. פירש"י יצחק היה בוכה מצרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל כי היה יודע שהוא חי ולא רצה לגלות ליעקב מפני כבוד השכינה כדפי' לעיל לענין מי שהחרים ושתפו להקב"ה עמהן שלא לגלות הדבר ואעפ"י שכתוב מגיד דבריו ליעקב לא הגיד מפני החרם עד שירדו למצרים ומצאוהו חי או התירו החרם ושרתה עליו שכינה כדכתיב ותחי רוח יעקב אביהם. מכלל דעד השתא לא שרתה עליו שכינה:

(א) וירד יהודה. דרשו רז"ל הורידוהו מגדולתו מפני המכירה. והקשה ר' אברהם בעז"ל כי לא תמצא מן

מכירת יוסף

פרשה זו וז"ל אמר יעקב הרי נפרלה ברית השבטים כמה יגיעות יגעתי להעמיד י"ב שבטים י"ב מזלות י"ב שעות ביום י"ב שעות בלילה י"ב חדשים י"ב אבנים באפוד. וזה היה כל תשוקתו ויגיעתו כל חייו לבנות בית ישראל. מה שלא זכו לזה לא אברהם ולא יצחק. וכל הצער שסבל מעשו הי' רק עבור זה שיזכה בברכות אברהם ובארץ ישראל ובקרבנות והכל תלוי במנין הזה. ועכשיו שראה שנטרף יוסף ונחסר לו המנין הרי נתקלקל מה שיגע כל חייו. וראובן היה הגורם לזה כי אם לא היה בלבל יצועי אביו הי' יעקב מוליד עוד בן אחד. ואף אם יוסף איננו. ג"כ היו נשארים י"ב בנים. נמצא שראובן קלקל כל בנין בית ישראל. ע"כ אמר הילד איננו ואני אנה אני בא [מצערו של אבא. כי רק אנכי גרמתי לו כל הצער הזה ע"כ הי' עסוק בשק ותעניתו [ועיין בפ' וישלח פסוק וילך ראובן]:

ביאת אורו של משיח

(א) ויהי בעת ההיא וגו'. סמיכות הפרשיות שיבואו על הסדר נוכל לומר. כי ה' ית' רצה לגלגל על יוסף שיבוא למצרים אחר עבורו וע"י יבוא גם יעקב וכל זרעו אתו מצרימה כמו שאחז"ל ראוי היה יעקב אבינו לירד בשלשלאות של ברזל למצרים שיקוס

תפסיר הרס"ג

ובנאתה ליעאזוה. פאבא אן יתעאזא. וקאל. בל אנזל אלי' אלת'רא ואנא חזין עלי' אבני. ת'ם בכא עליה לו) ואלמדיאניין באעוה פי מצר. לפוטיפר כ'אדם פרעון. רייס אלסייאפין: א)וכאן פי ד'לך אלוקת איצ'א. אן יהודה הבט ען אכ'ותה.

נוה שלום

ת'וב מן שער ג'ליט'). (לה) שאלה, אלי' אלת'רא אל הקבר. (לו) אל מצרים, פי מצר, במצרים, ומלת אל במקום בית (ע"ל כג יט) סריס פרעה. כ'אדם וכן תרגם כל מלת סריס שבספרי הנביאים והכתובים ופי' משרתים. וכן תרגם וישרת אתם, וכתב בהגהת ספר השרשים כי לא נמצאו המשרתים נקראו סריסים רק במצרים ובבל ופרס ומדי כי באותן הארצו' רוב משרתי המלכי' הם מסורסי' ולדעת הגאון שמלת סריס בעברי אין לה שייכות למלת סירוס שבלשון חז"ל והפסוקים בירמיה (כד ב לד יט) ובדה"א (כה א) יכחישו המשוה אותם.

אבן עזרא

וכן ומורק ושוטף: (לה) ויבך אותו אביו. קדמונינו דרשוהו על יצחק. ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ"ט שנה. וי"א כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור אבלם ועדותם דבר אלישע: וכל בנותיו. בתו ובת בנו. ומלת שאול' כמו מטה. והטעם הקבר. ופה טעה המתרגם לתועי' שתרגם שאול' גהינם. והנה כי לא שאול תודך. ואציעה שאול הנך הפך אם אסק שמים שם אתה ערום שאול נגדו ורבים אחרים: (לו) שר הטבחים. תמצא זה הל' על הרג ועל בישול ודברי המתרגם ארמי נכונים: (א) ויהי בעת ההיא אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרה. וכמוהו משם נסעו הגדגדה. בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים ובמקומו אפרשנו. ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימ' להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו:

אבי עזר

(לה) (ויבך אותו אביו) כבר פרשתי נפסו' לספוד לשרה דעת הארקוולטי בזה ע"ש:

מרפא לשון

דלמא יתהני למלכא. כח. בעשרים כסף — בעשרין כסף. כ' היא"ר ז"ל שלא מצינו בתורה סך כסף שלא יהא תרגומו סלעין אלא זה דבב"ר אמרו שהם כ' דינרין שהם ה' שק.. ומגיע מחצית השקל לכל אחד עכ"ל ולפ"ז יהיה טעם הכ' שמכרו אותו בזול לפי שלא מכרו אותו בשביל ממון וכמ"ש יהודה מה בצע. לה. כי ארד אל בני — לות ברי. ה"ג ולא כנ"א על ברי. אבל — כד אבילנא. ה"ג ול"ג כד אבילא ואלו תרג' אבל כמשמעה לא הוסיף כד. כט. שר הטבחים — רב קטוליא. פי' שר ההורגים חייבי מיתה למלך ורש"י ז"ל פי' היפך התרג' שהוא שר שוחטי בהמות המלך אבל הרמב"ן ז"ל כתב שפי' התרג' קרוב יותר בעבור היות בית הסהר בביתו ומצינו טביחה להריגת האנשים כמו הכינו לבניו מטבח טבחת ולא חמלת. וראייה לדבר הכתוב בדניאל לאריוך רב טבחיא דלמלכא דנפק לקטלא לחכימי בבל עכ"ל וכ"כ היא"ר וכתב עוד דשוחטי

חומת אנ"ך

אחר שסיפר להם חוץ מהשנים המפורשים. ויש להעיר דאמאי לא סיפר החלום ואם היה חלום בעלמא שאינו מורה גדולה וכיולא למה שנאוהו. ועוד דכתיב ברישא ויגד ואין הגדה אלא חכמה כמשז"ל ונסתום חכמה לא הודיענו מהחלום הזה דבר. והנה שמעתי פירוש על חלומותיו ועל דבריו כמשז"ל דאם יצא קול על אדם שעבר עבירה יש לחוש קצת. אך אם יש לו אויבים אמרינן אויבים הוא דאפקוה לקלא וז"ש ולא יכלו דברו לשלום להורות דהוא שונא ונתבטלה הדבה רעה. ויוסף נתחכם לספר להם חלומו להראות שהם אוהביו דהחלו' צריך לספר לאוהביו ובזה

עד־איש עדלמי ושמו חירה: ב וירא־
שם יהודה בת־איש כנעני ושמו
שוע ויקחה ויבא אליה: ג ותהר
ותלד בן ויקרא את־שמו ער:
ד ותהר עוד ותלד בן ותקרא את־
שמו אונן: ה ותסף עוד ותלד בן
ותקרא את־שמו שלה והיה בכזיב
בלדתה אתו: ו ויקח יהודה אשה
לער בכורו ושמה תמר: ז ויהי ער
בכור יהודה רע בעיני יהוה וימתהו
יהוה: ח ויאמר יהודה לאונן בא אל־

תרגום אונקלוס

לות גברא עדולמאה ושמיה חירה: ב. וחזא תמן יהודה. בת גבר כנעני (י"נ תגר) ושמיה שוע. ונסבה ועל לותה: ג. ועדיאת וילידת בר. וקרא ית שמיה ער: ד. ועדיאת עוד וילידת בר. וקרת ית שמיה אונן: ה. ואוסיפת עוד וילידת בר. וקרת ית שמיה שלה. (י"נ נהוה) והוי בכזיב כד ילידת יתיה: ו. ונסיב יהודה. אתתא לער בוכריה. ושמה תמר: ז. והוה. ער בוכריה דיהודה. ביש קדם יי. ואמיתיה יי: ח. ואמר יהודה לאונן. עול.

תו"א וירא שם. פסחים נ:

תפסיר הרס"ג

פמאל. אלי' רגל עדלמי אסמה חירה: ב) פראי' ת'ם. אבנה' רגל כנעאני אסמה שוע. פתזווג בהא ודכ'ל אליהא: ג) פחמלת וולדת אבנא. ואסמאה ער: ד) פחמלת איצ'א וולדת אבנא. ואסמתה אונן: ה) ת'ם עאודת איצ'א וולדת אבנא. ואסמתה שלה. וכאן יהודה פי כזיב חין ולדתה: ו) פאתכ'ד' יהודה. זוגה לער בכרה. אסמהא תמר: ז) פכאן ער בכר יהודה. רדייא בין ידי אללה. פאהלכה: ח) פקאל יהודה

נוה שלום

לח (ב) איש כנעני. רגל כנעאני וכת"א בנסת"י ועיין מ"ש א"א ז"ל בפירושו

אבן עזרא

למעשה אחיו. והוצרכתי לפי הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו למצרים רק כ"ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבן יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא ימצא פחות מי"ב שנה ועוד וירבו הימים גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרים ויש לו שני בנים. ואל יקשה עליך דבר בצלאל כי בגעתי אל מקומו אפרשנו: (ב) איש כנעני. יש אומרים סוחר. כמו כנען בידו מאזני מרמה. ועם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד. ויתכן להיות כמשמעו. וחכמינו ז"ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו. וזה דרך דרש כי הבא מפאת צפון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה

מסורת הקריאה

ובירמיה ו' כ"ו, וכ"ה במס"ק בכל הד' מקומות, ובמס"ר: (לה) ויקומו, הנגינה בקו"ף:
לח (א) עדלמי. הלמ"ד דגושה: (ג) ותהר, בטפחא: (ט) נתן, התי"ו בקמץ לבד ונמסר עליו לית חטף קמץ וא' נתן, ור"ל לית עוד שהתי"ו בחטף קמץ ר"ל בקמץ קטן, וא' כתיב נתן התי"ו בפתח (במ"ב כ"ג י"א) וכן נמסר שם במס"ק על מלת נתן לית וא' נתן זרע לאחיו, ועוד נוכל לומר דכוונת המס"ק וא' נתן התי"ו בחולם והוא, (במדבר כ' כ"א) וגם זה אמת שכן נמסר שם במס"ק לית וא' נתן

רשב"ם

וישמעאלים הורידוהו שמה כי שניהם אחד הם לפי נכבדי ארץ. כנען בידו מאזני מרמה. כי מבנות כנען הפשט: (ב) כנעני. כתרגומו תגרא. כמו כנעניה היו נזהרים: (ה) והיה בכזיב. יהודה. ושם נולד לו בן:

שפתי חכמים

מיתה הוא עצמו לא הרגא: ל וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא כנעני ממש. וי"ל דזה אינו דהא מצינו שאברהם לא היה רוצה להשיא ליצחק כנענית וכן יצחק היה מצוה ליעקב שיהא נזהר בהם ובודאי היו בניו ג"כ נזהרין בזה. וא"ת והא לעיל פרש"י ר' נחמיה אמר כנעניות היו ש"מ שהיו נושאין כנעניות. וי"ל דלעיל מיירי כגון אומה אחרת שבא על כנענית דאותה בת אינה כנענית דהולכין אחר האב אבל כאן א"א לפרש כן דהא כתיב איש כנעני משמע שהאיש היה כנעני וק"ל: מ בשלמא מה שהיה אונן

רש"י

בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אלו אמרת להשיבו היינו שומעי' לך: ויט. מאת אחיו: עד איש עדלמי. נשתתף עמו: (ב) כנעני. ל תגרא (ב"ר): (ה) והיה בכזיב. (פסחים נ) (ב"ר) שם המקום ואומר אני ע"ש שפסקה מלדת נקרא כזיב ל' (ירמיה יח) היו תהיה לי כמו אכזב (ישעיה נה) אשר לא יכזבו מימיו דאל"כ מה בא להודיענו. ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: (ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנא' באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו מ כדי שלא תתעבר ויכחיש

ביאת אורו של משיח

[שיקוים ע"י גזרת הקב"ה כי גר יהי' זרעך] אלא שהוליכו דרך כבוד. הגם כי יכול הי' הקב"ה להביא את יוסף למצרים ע"י כמה סבות. עכ"ז בחר הקב"ה סבה זו לתכלית זה שיהיה נמכר למצרים ע"י אחיו דוקא. מחמת כי הם חשבו מחשבות ועשו תחבולות להפר ולבטל חלומותיו של יוסף. לקחם ה' לסבה לגמור על ידיהם מגמת רצונו שהם עצמם יביאוהו למלכותו. ומי מהם הי' הגורם היותר גדול בזה שע"י נגמר רצון הקב"ה. הלא זה הי' יהודה. כי השבטים רצו להרגו. וראובן אף כי השתדל להצילו. אבל רצה להשיבו אל אביו. ג"כ לא קלע למטרת חפצו ית'. אבל יהודה הוא קלע אל השערה לחפצו ית'. למכרו לישמעאלים להורידו מצרימה. וע"י התחיל הגלות הראשון. ע"כ מן הראוי שע"י יהי' הגואל האחרון סוף כל הגליות. שכל הגליות נמשכים מגלות מצרים כמו שאמר הקב"ה למשה אהי' אשר אהי'. ודרשו חז"ל אהיה עמהם בגלות זה ואהי' עמהם בגליות אחרות. ולכן אחר שנמכר יוסף ובא למצרים ונגמר מחשבת יהודה. ומעתה יתחילו גלגולים וסבות אחרות שלא יהי' עוד ע"י יהודה רק ע"י אנשים אחרים. שלם הקב"ה ליהודה שכרו מדה כנגד מדה. שיהי' היא הגורם וההתחלה שיולד המלך המשיח.

דעת זקנים מבעלי התוספות

המכירה עד שירדו למצרים כי אם כ"ב שנה שהרי יוסף במכירתו היה בן י"ז שנה ובן שלשים היה בעמדו לפני פרעה הרי מן המכירה עד כאן שלשה עשר שנים ושבעה דשובע ושנים דרעב הרי כ"ב שנה ובאותה שנה ירדו למצרים משנשא אותה יהודה בת איש כנעני עד שירדו למצרים תמצא יותר שהרי חשוב שנה ללידת ער ושנה ללידת אונן הרי שלש שנים וכתיב כי ראתה כי גדל שלה משמע שהיה בן י"ג שנה הרי ט"ז שנה ללידת פרץ הרי י"ז ואפי' כי נאמר שלא היה פרץ כי אם בן שבעה שנים כשהוליד חצרון ושנה מלידת חמול שהוא היה מיורדי מצרים הרי כ"מ תמצא כ"ה שנים אלמא האי וירד קודם מכירה הוא. וי"ל דהאי כי גדול שלה לענין ביאה איתמר כי כבר היה בן ט' שנים. וכדתנן במס' נדרים בן תשעה ויום אחד שבא על יבמתו קנאה. ואמרינן בסנהדרין שהיו הראשונים מולידים בני ז' שנים:
(ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב וגו'. פי' על כן קראה שמו שלה על שפסקה מלדת כי לשון שלה ולשון כזיב אחד שהרי כתוב אחד אומר אל תכזב בשפחתך וכתוב אחר אל תשלה בי וכזיב לשון הפסקה הוא כמו וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. ומפי מורי ז"ל שמעתי כי כך היה מנהגם הוא היה קורא שם לבנו ראשון והיא קוראה שם לבנו שני וא"כ מן הדין היה לו ליהודה לקרוא שם לשלישי. והיא קראה לו שם כדכתיב ותקרא לכך הוצרך לומר שהיה יהודה בכזיב בלדתה אותו ולא היה באותו מעמד לקרוא לו שם וכזיב שם מקום:

אשת

מרפא לשון

בהמות המלך וכל צרכי אכילה הם בכלל שר האופים. לח. ב. בת איש כנעני — כנעני. קרא ותרג' כ"ה בנוס' ישנות וביא"ר ז"ל כ' דאעפ"י שאמרו בס"פ אלו עוברין אפשר בא אברהם והזהיר את יצחק והזהיר את יעקב בא יהודה ונשא כנענית אר"ל בת גבר תגר דכ' כנען בידו מאזני מרמה וגו' לא שיהיה בתרג' כך אלא כך פירושו וכן כי משמש בד' לשונות ותרג' כולם ארי אבל רש"י ז"ל הביא בסוף פ' ויחי שנשאו השבטים כנעניות ובנבואת צפניה נדמה כל עם כנען פי' המפרשים סוחר ויונתן תרג' כמשמעו ארי אתבר כל עמא דעובדיהון דמן לעובדי עמא דארעא דכנען עכ"ל ועוד מצאתי שכן היא דעת חכמי המוסרה שכן מסרו בזכריה י"א כנען ה' בתגרותא וסי' כנען בידו מאזני מרמה והיה כל סיר נכבדי ארץ ישעיה כ"ג יכרו עליו חברים (איוב מ') סדין עשתה ותמכר ולא מסרו זה בכלל ל' תגרות וגם הגאון ז"ל תרגמו כעני אליבא

חומת אנ"ך

מתקיימת הדבה. וישנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו שהיא הדבה שרצה לקיימה בהראותו שהוא אוהב ע"כ שמעתי והבאתיו אני הדל בקונטרס פני דוד. ועפ"ז מתיישב הכל דלע"פי שהביא דבתם לא שנאוהו רק השנאה מחמת קנאה שאביהם אהבו יותר מכלם ותקנו הדיבה במה שהראו שהוא שונא ולא יכלו דברו לשלום. ואז יוסף הצדיק ע"ה הגיד להם חלום פשוט דמגד החלום לא היה מקום לשנאתו רק שהבינו שכיוון לומר שהוא אוהב והדבה אינו משנאה וזה רמז ויגד לשון חכמה שבחכמה עשה ולא נכתב החלום שאינו מעלה ומוריד ויוסיפו עוד שנא אותו כי בזה שהראה שהוא אוהב

אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע
לְאָחִיךָ׃ ט וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה
הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו
וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע
לְאָחִיו׃ י וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־
אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר
פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר
וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃ יב וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים
וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם
יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה׃

תרגום אונקלוס

לְוָת אִתַּת אֲחוּךְ וְיַבֵּם יָתַהּ. וַאֲקִים זַרְעָא לַאֲחוּךְ: ט. וִידַע אוֹנָן. אֲרֵי לָא עַל שְׁמֵיהּ מִתְקְרֵי זַרְעָא. וַהֲוֵי. כַּד עָלֵיל לְוָת אִתַּת אֲחוּהִי וּמְחַבֵּיל אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא. בְּדִיל דְּלָא לַאֲקָמָא זַרְעָא לַאֲחוּהִי: י. וּבְאֵישׁ. קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד. וַאֲמִית אַף יָתֵיהּ: יא. וַאֲמַר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלְּתֵיהּ תִּיבִי אַרְמְלָא בֵּית אֲבוּיִךְ. עַד דְּיִרְבֵּי שֵׁלָה בְרִי. אֲרֵי אֲמַר. דִּלְמָא יְמוּת אַף הוּא כַּאֲחוֹהִי. וַאֲזַלַת תָּמָר. וִיתֵיבַת בֵּית אֲבוּהָא: יב. וּסְגִיאוּ יוֹמַיָּא. וּמִיתַת בַּת שׁוּעַ אִתַּת יְהוּדָה. וְאִתְנַחַם יְהוּדָה. וּסְלֵיק עַל גָּזְזֵי עָנֵיהּ הוּא. וְחִירָה.

תפסיר הרס"ג

לאונן. אדכ'ל אלי' זוגה' אכ'יך ואבן בהא. ואקם נסלא לאכ'יך: ט) פעלם אונן. אן ליס אליה ינסב אלנסל. פכאן אד'א דכ'ל אלי' זוגה' אכ'יה אפסד ד'לך עלי' אלארץ'. ללא יגעל נסלא לאכ'יה: י) פסא ענד אללה מא פעל. פאמאתה איצ'א: יא) פקאל יהודה לתמר כנתה אגלסי ארמלה פי בית אביך. אלי' אן יכבר שלה אבני. לאנה קאל. כילא ימות הו איצ'א כאכ'ותה. פמצ'ת תמר. וגלסת בית אביהא: יב) ת'ם טאלת אלאיאם. פמאתת אבנה' שוע זוגה' יהודה. ותעאזא בעדהא. וצעד אלי' גאזזי ג'נמה הו. וחירה.

נוה שלום

לת"א. (ח) ויבם אתה, ואבן בהא, ותהיה

חלק הדקדוק

כן להקל כי משפטו להדגש: יב) ויעל על גוזזי צאנו. השו"א שבזי"ן נע כי החולם תנועה גדולה (מהרי"ב):

אבן עזרא

אמת. (ה) בכזיב. שם מקום: (ח) ויבם אותה. טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך. ובפ' כי ישבו אחים יחדו אאריך מעט אם השם יאריך ימי עד הגיעי שם: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. לא יקרא בשמו. כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה. היה משחי' זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ. ואתמה מבן תמי' המזרחי שפי' ושחת ארצה שעשה לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה. כי עליו היא יושבת בארץ. וזה פי' שגעון וחלילה חלילה להתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף: נתן זרע. כמו השלם: (יא) שבי אלמנה בית אביך. בחסרון בי"ת קודם בי"ת כמו הנמצא בית ה': (יב) וינחם יהודה. פי'

אבי עזר

(ח) ויבם אותה וגו'. בפ' תלא מביא הרב ויכוח נגד מכחישי תורתנו לומר מצות יבום אינו אלא בקרובים ולא באחים. ואמרו הכ' אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה אלא בשם. כמו שבה יבמתך. והשיגם הרב מזה הפסוק שנא' ויבם אותה והוא יבמה. והוא פעל נגזר משם. כמו ושברו מן שבר: (ט) (נתן זרע כמו השלם) הייגו כמו השלמים שנכתב לבלתי שמור מצותיו. והנכון

תו"א והיה אם בא. יבמות לד: וירע בעיני ה'. נדה יג: וימת גם אתו. יבמות שם: ותמת בת. סוטה יג

רשב"ם

(ט) כי לא לו יהיה הזרע. ומקפידים היו בכך: נתן זרע. חטף קמץ. שכל תיבת מלאפו"ם שטעמה באות אחרונה ותיבה הסמוכה לה טעמה באות ראשונה הרי הם במקף והמלאפו"ם נהפך לחטף קמץ וכן ארך אפים וגדל חסד. ואם שלש אלה לא יעשה לה. אבל את שלש הערים מלאפו"ם הוא: (י) גם אותו.

רש"י

יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ (ב"ר): (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (יבמות לד): (יב) ויעל על גוזזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו:

שפתי חכמים

משחית כמו שמפרש הפסוק הטעם דהבן נקרא ע"ש אחיו המת וזה לא היה רוצה לעשות: ג (נח"י) האריך שם לסתור דברי הרמב"ן והרא"ם ע"ש. וה"פ הבן יהא נקרא על שם המת כאלו המת הוא אביו וז"ש הקם זרע לאחיך ולא שם לאחיך דלא שמא גריס ע"ש: ם דק"ל דהפסוק סותר עצמו דמתחלה כתיב עד יגדל שלה בני משמע שהיה בדעתו ליתנה לשלה ואח"כ כתיב כי אמר פן ימות וגו' משמע שלא רצה ליתנה לו ועוד הא כי אתי נתינת טעם הוא אבל מעלה שמאחר שהוחזקה לקטלנית איך אפשר שיתננה לו אחר שיגדל ועז"פ דוחה היה אותה בקש ר"ל מ"ש עד כי יגדל שלה בני דוחה היה אותה שלא היה בדעתו להשיאו לה ומ"ש כי אמר פן ימות הוא נתינת טעם ע"ז למה לא

ביאת אורו של משיח

זכזה נאמרו הפרשיות על הסדר. אחרי ביאת יוסף למצרים הי' הסבה שירד יהודה מאת אחיו וע"י זה נתגלגל לידת הגואל האחרון. כדרכו ית' לברוא הרפואה קודם המכה. התחלת הגואל קודם הגלות. ומחמת שמכירתו של יוסף ע"י יהודה הי' בעלם דצון הקב"ה. אבל יהודה לא לכך התכוון. כי גם הוא היה סבור שלא יתקיימו חלומות יוסף. והדמיון בזה מלך אחד נחלה מאד עד אשר כלאו הרופאים למצוא תרופה לחליו. יום אחד נתועדו יחדיו כל הרופאים להתיעץ עבור מחלת המלך. ומצאו עוד רפואה אחת שתוכל לרפאותו אבל אי אפשר לתתה למלך. כי המעדילין הזה הוא ארס קשה מאד. אם יוכל הרוקח [אפטעקער] לכוון הארס לעומת המחלה הרי זה טוב. ואם יהי' משהו מן המשהו יותר יהי' מוכרח למות מהארס. ומי יוכל לכוון כחוט השערה. ולהביא את המלך לסכנת נפשות לקרב מיתתו כרגע. ע"כ היו הרופאים במבוכה גדולה לא ידעו מה לעשות. אבל בבית המלך הי' עבד אחד אשר בלבו הי' שונא גדול להמלך והי' שמח מאד במחלתו אבל השעה הי' ארוכה לו כי הי' חפץ במיתת המלך. וכאשר שמע מהרופאים שם הסם הזה שיכול להמית את המלך כרגע. הלך אל האפטעק וקנה הסם הזה ונתן אותו בכוס מים וחשב בלילה כשירצה המלך לשתות יתן לו הכוס הזה. אבל הסתבב הדבר שהעבד כוון המשקל של הארס וכאשר נתן להמלך לשתות ובא הארס בקרבו ונתרפא. למחר באו הרופאים לבקרו וראו כי המחלה כנמעט עברה כולה. ויתמהו איש אל רעהו ויבוקש הדבר וימצא. כי העבד הזה נתן הארס בכוס להשקות המלך ולהמיתו. והתיעצו השופטים לדונו למות על כי בקש לשלוח יד במלך. והמלך אמר שלא ידונו אותו ע"פ מחשבתו רק ע"פ התכלית שיצא ממעשיו. ע"כ המות לא נמיתוהו ועוד לו כי יבא על שכרו. אבל לא יקבל שכרו בפנים יפות ככל עבדי המלך הנוטלים פרס מבית המלך. רק יתנו לו בית מושב קטן באחת מערי השדה באיזה כפר כאחד הכפרים ושמה ישלחו לו ע"י איזה כפרי פרס מבית המלך שיחיה ולא ימות. השלוח יהיה בחרפה אבל התכלית יהי' לו פרנסה בשופי כדיגמא זו עשה יהודה. רצונו הי' שיוסף יהיה עבד עולם. ע"כ מכרו למצרים. ואירע לו שהיה מכוון המקום ששם יתגדל וימלוך. וע"פ הדין והמשפט מגיע ליהודה עונש על רוע מחשבתו. אבל הקב"ה אמר שלא ידינוהו ע"פ מחשבתו רק ע"פ התכלית שיצא ממעשיו. ועוד יקבל שכרו מאת הקב"ה אבל לא בעין יפה
וכפנים

מרפא לשון

דנוס' זו. ט. כי לא לו יהיה הזרע — ארי לא על שמיה מתקרי זרעא. ה"ג דלא כנ"א בר זרעא וצריך לפרש טעם התרג' הרמב"ן ז"ל כתב שהוא סוד מסודות התורה היו יודעים אותו ולז"א הכ' וידע אונן כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע זת"ד ולא פי' לנו הסוד הזה אבל מכתבי האר"י ז"ל למדנו אותו כי כשהאדם נושא אשה כשבא עליה ביאה ראשונה הוא נותן בה רוח חיוני אחד ובזה עושה אותה כלי שתהא ראויה להוליד ובכל פעם שתתעבר אותו עובר לוקח חלק מההוא רוחא וממנו נעשה לו לבוש לנר"ן הבאים לו אח"כ כפי מה שימשיך לו אביו ואם מת בלא בנים נשאר אותו רוח מקשקש במעיה של אשה י"ב חדש ואח"כ מסתלק ואם תתיבם האשה הזאת אז כשתתעבר לוקח אותו הולד ההוא רוחא עם ג' חלקי נר"ן של מת מקושרים ונמצא כל אותו הולד בא מכוחו של מת אחי היבם ונקרא על שמו זהו תוכן סוד הייבום ומט"ז לא רצה אונן ליבם אשת אחיו כיון שלא יהיה הולד ההוא כשאר בניו שנמשך

חומת אנ"ך

מתקיימות הדיבה. אך עדיין היה אפשר שלא כיוין לזה ומקרה הוא. אבל כשספר להם חלום האלומות הרגישו כי כונתו להחזיק הדבה. ואז ויוסיפו עוד שנא אותו על חלומותיו ועל דבריו הדיבה רעה שהביא אל אביהם: ו והנה אנחנו מאלמים אלומים. ב"ר א"ר אחא עתידים אתם להעלים עלי דברים לפני אבא לומר חיה רעה אכלתהו ומאן קאים לי משתוקיתא דאימא עכ"ל ולפי פשוטו אפשר לומר כמאז"ל חיה רעה אכלתהו על אשת פוטיפר והנה רחל אמנו ע"ה בהיותה אהובה ליעקב מאד והיא גם היא אהבתהו מאד וזה לה שבע שנים מיוחדת ליעקב אע"ה ובתוקף תאותה כבשה יצרה ושתקה כשהכניסו לאה במקומה ומסרה הסימנים

רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה: יג וַיֻּגַּד
לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה
תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ: יד וַתָּסַר בִּגְדֵי
אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף
וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר
עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל
שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה:
טו וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי
כִסְּתָה פָּנֶיהָ: טז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־
הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא

תרגום אונקלוס

רַחֲמֵיהּ עֲדֻלָּמָאָה לְתִמְנָת׃ יג. וְאִתְחַוָּא לְתָמָר לְמֵימַר הָא חֲמוּיִךְ. סָלֵיק לְתִמְנָת לְמִגַּז עָנֵיהּ: יד. וְאַעְדִּיאַת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ מִנַּהּ. וְאִתְכַּסִּיאַת בְּעִיפָא וְאִתְקַנַּת. וִיתֵיבַת בְּפָרָשׁוּת עֵינַיִם. דְּעַל אֹרַח תִּמְנָת. אֲרֵי חֲזָת אֲרֵי רְבָא שֵׁלָה. וְהִיא. לָא אִתְיְהִיבַת לֵיהּ לְאִתּוּ: טו. נַחֲזַהּ יְהוּדָה. וְחַשְׁבַהּ כְּנָפְקַת בָּרָא. אֲרֵי כַסִּיאַת אַפָּהָא: טז. וּסְטָא לְוָתַהּ לְאוֹרְחָא. וַאֲמַר הַבִי כְעַן אֵיעוֹל לְוָתִיךְ.

ת"א ותשב בפתח. שם י ספר בעכר פ' אחרי מות ופ' ויקבל: וירלה יהודה. מגילה י סוטה י:

תפסיר הרס"ג

צאחבה אלעדלמי אלי' תמנת יג) פאכ'ברת תמר וקיל להא. הוד'א חמוך. צאעד אלי' תמנת ליגז ג'נמה: יד) פנזעת ת'יאב חזנהא ענהא. ותג'טת באלכ'מאר ותנקבת. וגלסת פי מנצ'רה עלי' טריק תמנת. למא ראת אן שלה קד כבר. והי לם תעטא לה זוגה: טו) פראהא יהודה. וחסבהא ממתעה. לאנהא כאנת תג'טי וגההא: טז) פמאל אליהא אלי' אלטריק. וקאל אן שית

נוה שלום

לך לאשה, כלומר שאינך עוד יבמה וכ"כ בהגהת ספר השרשים לרד"ק כי יש לפרש ויבם אותה ויבמה היפך הפעולה כמו ותבואתי תשרש, ופי' ויבם אתה עשה שלא תהיה לה עוד יבם ע"כ. (יג) חמיך, חמוך, בשם זה נקרא בערבי גם אבי אשת הבעל ואם אשת הבעל כמו בלשון משנה ולא"ר מה שאינו בלה"ק. (יד) בצעיף, באלכ'מאר, כסוי הראש, ותתעלף, ותנקבת, קשרה אותו על פניה לכסותם.. בפתח עינים פי מנט'רה, במקום גלוי הנראה לעין כל,

אבן עזרא

אחר שקבל תנחומין. עלה על גוזי צאנו. על תחת אל: (יד) ותכס. פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה: ותתעלף טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף. הסתיר פניו בבגדיו וקרוב מהם מעולפת ספירים: בפתח עינים. שם מקום. ויש אומרים כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו: (טו) כי כסתה פניה. פי' ותתעלף. והמפרש כי כסתה פניה במיני צבעונין והביא ראיה מבתו הבל הוא. כי אין מביאין ראיה מן השוטים. גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנוע'

אבי עזר

כתון בחולם. ובשביל מקף בא קמץ חטף. אך שדרך החסרים לחסר אות מן המקור. כמו ביום תת ה'. בגשת אל הקודש: (יד) (ותכס. פועל יוצא וכו') אל תאמר שהבנין מכריח הרב אומר שהוא יוצא. כי מצינו בנין כבד והפעיל גם המה אינם יוצאים בתמידות כמו בהקשותה ותקש

רשב"ם

דרשו חכמים כי בעון כזה מת* על שהיה משחית זרעו שלא תתעבר ותכחיש יופיה: (יד) ותכס ראשה בצעיף. שאין זה דרך אלמנות: ותתעלף. כסתה פניה שלא יכירנה יהודה: בפתח עינים. בשער של פרשת דרכים שהכל עוברים ונראים לעינים דרך שם והמפרשים שם עיר טועה. שהרי כתוב לפנינו היא בעינים ואלו היה שם עיר היה לו לומר בעינים הבי"ת חט"ף (שו"א) שלא מצינו שיאמר בבית אל ביריחו בירושלים:
(טו) כי כסתה פניה. עכשיו לפי הפשט כדכתי' ותתעלף:

בעל הטורים

(יד) בפתח עינים אשר. ס"ת רמ"ח כמנין אברהם שאמרה יהי רצון שאזקק לזרע אברהם: כי גדל. ג' במסורה הכא ואידך עד כי גדל הכאב מאד בשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכאב שלה וכזכות זה יצא ממנה מלכות בית דוד שהיה הולך וגדל עד כי גדל מאד: (טו) ויחשבה. ג' במסו' עמ"ש בפ' לך לך: לזונה. ב' במס' ויחשבה לזונה איכה היתה לזונה מה תמר בבזיון ולבסוף בכבוד אף ירושלים סופה בכבוד כדכתיב ולכבוד אהיה בתוכה וזהו זאת קומתך דמתה לתמר:

שפתי חכמים

היה בדעתו וכו' ומפרש כי אמר פן ימות וכו': ע ואע"ג דלעיל כתיב ויעל ופרש"י דויעל דבוק עם תמנתה א"כ למה לא פי' זה לעיל י"ל דלמא ויעל קאי על גוזזי צאנו כלומר עלה להר מקום שהיו שם הרועים לעמוד על גוזזי צאנו וק"ל: פ מדכתיב בסמוך כי כסתה פניה דמשמע שכבר הוזכר זה למעלה: צ לפי ששני דרכים מתפשטות זה לכאן וזה לכאן לריך לפתוח עינים להתבונן באיזה דרך ילך והיינו פתח עינים פתיחת עינים: ק פי' בקברו של אברהם אבינו והתפללה שיזדמן לה איש מזרע אברהם כדי להעמיד בנים ממנו והוא מאמר רז"ל בפ"ק דסוטה: ר שהרי אח"כ חזרה ולבשה בגדי אלמנותה ואם בשביל זנות היתה עושה לא היתה חוזרת ולובשת בגדי אלמנותה. מהרש"ל: ש דק"ל מה נתינת טעם זה לזה וכי בשביל שכסתה פניה תהיה זונה אדרבה לנועה היא כיון שכסתה את פניה ל"פ לפי שיושבת וכו' ואח"כ אמר כי כסתה פניה ומפני זה לא הכירה שאלו הכירה לא היה חושבה לזונה וא"ת יהודה איך בא על הזונה הא האבות ובניהם קיימו וקבלו עליהם התורה וא"כ היאך עבר על לאו דלא תהיה קדשה. והרא"ם תי' אפשר שקדשה בכסף או בשטר והגדי הוא לפיוס בעלמא. א"כ י"ל דקידש אותה בביאה ולשם קידושין בא אליה והא דאמר בגמ' חליף עלי מאן דמקדש בביאה היינו בעדים אבל בינו לבינה מותר והכא לאו עדים היו אלא רעהו שהוא כנפשו או שלא בפניו היה וז"ש הכתוב הבה נא ופירש"י הכיני עצמך ודעתך כלומר להתקדש לי בביאה א"כ ס"ל דלאו לא תהיה קדשה בישראל וישראלית נאמר דכותית אינה אסורה אלא מדרבנן: ת (דכ"ט) דאל"כ הוה ליה להכירה בשעת הדבור

רש"י

(יג) עולה תמנתה. ובשמשון הוא אומר (שופטים יד) וירד שמשון וגו' תמנתה ע בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: (יד) ותתעלף. כסתה פניה פ שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים בפרשת דרכים צ שעל דרך תמנתה (סוטה י) ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו ק שכל עינים מלפות לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה ר להעמיד ממנו בנים: (טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת ש בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכירה. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה ת לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורני"ר (אבלענקען): הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה

ביאת אורו של משיח

וכפנים יפות ככל עושה מצות ה'. רק כדרך זר אשר לעיני בני אדם יפי' מחשבתו ומעשיו לא יפים ונאים רק התכלית שיצא ממעשיו יהיה טוב:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יד) בפתח עינים. שנתנה פתח לדבריה כדאיתא בטס' סוטה שאמרה יתומה אני פנויה אני פי' כשנשאתי לבניו ואני כלתו:
(טו) ויחשבה לזונה. וכי מה איכפת ליה אלא בקש לילך לו נשאה עיניה למרום ואמרה רבון העולמים וכי לא אני זוכה להוציא חכם מגופו של צדיק זה מיד שלח לו הקב"ה מיכאל

מרפא לשון

להם לבוש לגר"ן מרוח שלו הבא מכחו ולא רצה לעשות חסד עם אחיו. יד. ותכס בצעיף ותתעלף — ואתקנת. ל' ותתעלף הוא ל' כיסוי וכמ"ש רש"י והמפרשים אבל לא יתכן לתרגמו כן מפני הכפל כי לא יאות לומר ואתכסיאת בעיפא ואתכסיאת וי"ל שכן הוא כונת הכתו' שכפל הענין ותכס ותתעלף שתיקנה הכסוי כראוי. ותשב בפתח עינים — בפרשות עינים. ה"ג קרא ותרגום דלא כנ"א עיינין וכ"כ היא"ר ז"ל ופי' שכן הוא כר' חנין דאמר בפ"ק דסוטה שהוא שם מקום כמו שנאמר התפוח והעינים.

מסורת הקריאה

זרע, ונמסר נמי במס"ר בהדי א"ב מן חד חד חד מלעיל וחד מלרע, ר"ל דזה דהכא נקרא מלרע לפי שהוא בקמץ שהוא תחת האות, ודהתם הוא מלעיל שהוא בחולם על האות מלמעלה, והתם במס"ר נמסר כל הא"ב, ועיין לעיל ל"ז כ"ה: (י) וימת, המ"ם בסגול ונמסר ה' וסי' ובאש דואג לגדליה וקטל נוניא, בעלי המסורות נתנו סימן דרך הלצה תרגום מלה דסמיך לכל חד וחד, א' דין דסמיך למלת וירע תרגומו ובאיש, ב' דואג ויסב דואג האדומי וימת (ש"א כ"ב י"ח) ג' לגדליה ויכו את גדליה וימת (ירמיה מ"א ב') ד' וקטל ויכו האחד את האחד

חומת אנ"ך

שלא לביישה וזכות זה עמד ליוסף הצדיק ע"ה בנס שהיה לו כח לכבוש יצרו ונמנע מלחטוא באשת פוטיפר וז"ש עתידים אתם לומר חיה רעה אכלתהו והיינו על אשת פוטיפר ומאן קאים לי לכבוש יצרי מחיה רעה זו משתוקקת דאיתא שכבשה יצרה במותר לה עי"ז ה' עזרתה לי שכבשתי יצרי וניצולתי. ועד"ה אפשר כמ"ש הרב עיר וקדיש בראשית חכמה ז"ל דהמרגה בשתיקה עולה למעלה במקום השתיקה שהיא החכמה והיא מחשבה עש"ב וזכ"ה מי יתן תחרישו"ן ותהי לכם לחכמה. וז"ש שתו"ק כך עלה במחשב"ה. ורחל ששתקה והיא העולה למקום המחשבה. בזכותה יוסף טהר מחשבתו וכמ"ש רז"ל לב שלא הרהר בעבירה וכו'. וא"ש מ"ש הרב ש"כ ז"ל ותשב באיתן קשת"ו שתו"ק ע"ש. ועוד אפשר לומר במש"ל דיוסף הי"ל נפש אד"הר ויש כתת טעם לזה. כי יעקב אע"ה בא לתקן עון ג"ע דאד"הר. ובעת גמר התקון רחל מסרה הסימנים ונצטער יעקב שמא פגם ח"ו ולהורות צדקת רחל ושלא פגם יעקב אע"ה ילדה

אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא
וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִּי כִּי תָבוֹא אֵלָי:
יז וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים מִן־
הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד
שָׁלְחֶךָ: יח וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר
אֶתֶּן־לָּךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ
וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא
אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ: יט וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ
וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי
אַלְמְנוּתָהּ: כ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־
גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי
לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא
מְצָאָהּ: כא וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ
לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם
עַל־הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה

תרגום אונקלוס

אֲרֵי לָא יְדַע. אֲרֵי כַלְּתֵיהּ הִיא. וַאֲמַרַת מָא תִּתֵּין לִי. אֲרֵי תֵיעוֹל לְוָתִי: יז. וַאֲמַר. אֲנָא. אֲשַׁלַּח גַּדְיָא בַּר עִזֵּי מִן עָנָא. וַאֲמַרַת. אִם תִּתֵּין מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח: יח. וַאֲמַר. מָא מַשְׁכּוֹנָא דְּאֶתֵּין לִיךְ. וַאֲמַרַת. עִזְקְתָךְ וְשׁוֹשִׁפָךְ. וְחוּטְרָךְ דְּבִידָךְ. וִיהַב לַהּ. וְעַל לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵיהּ: יט. וְקָמַת וַאֲזַלַת. וְאַעְדִּיאַת צְעִיפַהּ מִנַּהּ. וּלְבֵשַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ: כ. וּשְׁלַח יְהוּדָה יָת גַּדְיָא בַּר עִזֵּי. בְּיַד רַחְמֵיהּ עֲדֻלָּמָאָה. לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנָא מִיְּדָא דְּאִתְּתָא. וְלָא אַשְׁכְּחַהּ: כא. וּשְׁאֵיל. יָת אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר. אָן מְקַדַּשְׁתָּא. דְּהִיא בְעֵינַיִם עַל אָרְחָא. וַאֲמַרוּ. לֵית

תפסיר הרס"ג

אן אדכ'ל אליך. לאנה לם יעלם אנהא כנתה. קאלת מא תעטיני. חתי' תדכ'ל אלי: יז) קאל. אנא. אבעת' בגדי מן אלג'נם. קאלת. אעטני רהנא אלי' אן תבעת' בה: יח) קאל. מא אלרהן אלד'י אעטיך. קאלת. כ'אתמך ומפתולך. ועצאך אלתי פי ידך. פאעטאהא ד'לך. ודכ'ל אליהא וחמלת מנה: יט) פקאמת ומצ'ת. ונזעת כ'מארהא ענהא. ולבסת ת'יאב חזנהא: כ) פבעת' יהודה באלגדי. מע צאחבה אלעדלמי. ליפתך אלרהן מן יד אלאמראה. ולם יגדהא: כא) פסאל אהל מוצ'עהא וקאל. אין אלממתעה. אהי פי מנצ'רה עלי' אלטריק. קאלו. מא כאנת ההנא קט ממתעה:

נוה שלום

עיין רשב"ם. (יח) ופתילך, ומפתולך חבל דק חגורה על המתנים ויהיה פתילך כמו פתיל תכלת וקצץ פתילים. (כא) הקדשה, אלממתעה, היא הנשכרת באתנן ידוע

אבן עזרא

בבית חמיה: (יח) חותמך. מרב תאותו נתן ג' דברים ערבון על דבר קל. ופי'

מסורת הקריאה

וימת (ש"ב י"ד ו') ה' נוגיא וימת את. דגתם (תלים ק"ה כ"ט): (יא) בית אביך, הבי"ת רפי: (יב) העדלמי, הלמ"ד דגוש: (יד) ותסר, הנגינה בתי"ו: ותתעלף, קמץ בזקף: והיא, בזקף גדול, ונמסר במס"ג היא והיא ז' בטעם זקף גדול א' דין, ב' והיא הפכה (ויקרא י"ג י') ג' והיא גלתה (שם כ' י"ח) ד' היא בתרומת (שם כ"ב י"ב) ה' היא מתהלכת (יחזקאל א' י"ג) ו' היא ראש (יהושע י"א י') ז' והיא בעמק (שופטים י"ח כ"ח): (טז) הבה, כתב רוו"ה הבה בקמץ ומלעיל מס"ר, ולכן העיקר כנוסחת כ"י של נ"ד הבה במהפך בלא מקף עכ"ל: נא, הנו"ן בדגש: (יז) עד שלחך, מלת עד במרכא, ונמסר במס"ג עד י"א פסוקים בטעם מאריך ומלה חדא בס"פ, ור"ל שבי"א מקומות תבוא מלת עד או ועד בטעם מרכא ואחריה ס"פ, ובזולת אלו י"א פסוקים מלת עד במקף, ואלה הן הי"א (צ"ל אבדך) (דברים כ"ח כ"ב) ג' עד רדתה (שם כ' כ') ד' עד שובך (שופטים ו' י"ח) ה' עד לשמים (עזרא ט' ו') ו' עד חיותם (יהושע ה' ח') ז' ועד קדקדך (דברים כ"ח ל"ה) ח' עד קדקדו (איוב ב' ז') ג"פ עד שתחפץ בשיה"ש: שלחך, השי"ן בקמץ קטן והלמ"ד בשוא נח ובא החי"ת בסגול מפני ההפסק: (יח) אתן, התי"ו בסגול: (כא) בעינים, הבי"ת בקמץ ונמסר עליו לית קמץ: קדשה, מלרע:

זגתה

תולדות אהרן

וישלח יהודה את גדי העזים. חולין קיב:

בעל הטורים

(יח) ופתילך. תפליך. הפתילים התפילין: ומטך. ב' במס' הכא ואידך ומטך אשר הכית בו את היאור. מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא המטה שהכהו בו את היאור ונעשו בו כל הנסים: (כ) מלאה. ב' במס' הכא ואידך ואם בשדה מלאה לומר בשביל

רשבים

(יז) עד שלחך. רפי שתשלח שלוחך שיביא הגדי וגם יש רגיל לומר לשון רפי בשליחות דורון כדכתיב מנחה היא שלוחה אני שלחתי את הגדי: (יח) חותמך. טבעתך: פתילך. אזור. ומטך. שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינן מלבוש: (כא) הקדשה. מיועדת ומזומנת לכל ביאה כדכתיב וגם קדש היה בארץ.

רש"י

הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון. משכון: (יח) חתמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך א שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו ב צדיקים כיוצא בו: (כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות:

שפתי חכמים

ובשעת התשמיש כי ודאי לאחר כן גלתה פניה לכך אמר ומ"ר כו': א דק"ל למה מתרגם התרגום על חותמך עזקתך דהיינו הטבעת והא חותם כתיב ועז"פ טבעת שאתה חותם בה ומה שמתרגם נמי על פתילך שושיפך דהיינו שמלתך והא פתילך כתיב ועז"פ ושמלתך שאתה מתכסה בה ר"ל גבי פתיל דכתיב גבי ציצית כתיב ביה אשר תכסה וא"כ ה"נ כסותך שאתה מתכסה וכו': ב פי' דק"ל למה כתיב ותהר לו הול"ל ממנו כמו צדקה ממני ופירש"י ממני נתעברה אלא דומה לו ר"ל שדומה לו במדותיו וכו' ואין להקשות

דעת זקנים מבעלי התוספות

מיכאל והחזירו כתיב הכא ויט אליה וכתיב ותט לפני מה התם על ידי מלאך הכא נמי על ידי מלאך: (יז) ותאמר אם תתן ערבון. י"מ שבא עליה בקידושין וכן מפרש מה תתן לי כי תבוא אלי כלומר במה תקדשני ויאמר אנכי אשלח גדי עזים וגו'. ותאמר אם תתן ערבון וגו' ויאמר וגו' ותאמר חותמך ופתילך וגו'. פי' טבעתך שאתה חותם בה וקדשה בטבעת. ותימא לה"ר משה וכי מה הועילו הקידושין והרי צריכים עדים ואפי' שניהם מודים כדאי' במס' קדושין. וי"ל דמסתמא אדם חשוב כיהודה לא היה יוצא לדרך בלא שנים רעהו ואחר עמו כמו תלמיד חכם וקדשה בפניהם. וא"ת ואכתי היאך הועילו הקדושין והלא לא מסר לה הטבעת אלא בתורת משכון ואמרינן בקדושין קדשה בפרוטה והניח משכון עליה אינה מקודשת. וי"ל שהקנה לה הטבעת באותה שעה לגמרי אמנם לאחר מכן התנה עמה שאם שולח גדי עזים שתחזיר לו הטבעת כנ"ל:

חומת אנ"ך

יוסף שהוא בחי' יסוד ונפש אד"הר ונחה דעת יעקב אע"ה. וז"ש משתוקק דאימא קאים לי דכיון דבזכותה הנה באתי בנפש אד"הר ובחי' יסוד. לא אפשר דה' נתן שכר אחי שאני בחי' יסוד ונפש אד"הר ואחטא ח"ו ובודאי קאים לי משתוקק דאמי. וזה רמז והנה אנחנו מאלמים אלומים לשון מי ישום אלם דגם לאה שתקה ובאנו מלאה ורחל אשר שתק"ו יחדיו אמנם והנה קמה אלומתי שתיקה דאמי היא העולה כמדובר: ז **המלוך** תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו. אפשר דכל דבריהם ברוח הקודש ומלתו על לשונם ונגלה רוח הקדש בפיהם והכונה המלוך תמלוך בשבילנו דע"י שמכרוהו למצרים ובא לנסיון ועמד בצדקו זכה למלכות כמשז"ל. אך אפשר משול תמשול בנו ממשלה בעלמא כי אתה מולך במצרים ואנחנו מארץ כנען. א"כ אפשר דליהודה ניתן המלכות וזהו התמיהה המלוך תמלוך

מרפא לשון

כ. **וישלח** יהודה — ושדר. ה"ג וכן הנה שלחתי הא שדרית וכן במסורת התרג' שליחא דמתרג' שדרא ב' וישלח יהודה. הנה שלחתי והיא"ר ז"ל פי' שדור מל' דורון וזה פי' דמיוני לא מדעי אבל גר' פשוט של' שדור בארמי הוא ל' צדאר בערבי ונתחלפו השי"ן בצדי כנהוג ומי שיבין בל' תצדוד זה בערבי היאך הוא משמש יבין ל' שדור ג"כ ובנס"י לא מצאתי מתרגם בל' שדור אלא א' הנה שלחתי וצ"ע. כא. **לא היתה בזה** — לית הכא. וחבירו כן וכ"כ היא"ר ומלת היתה בלא תרג' כי כן תשובת איה הקדשה. אין

קְדֵשָׁה: כב וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה: כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ: כד וַיְהִי | כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף:

תרגום אונקלוס

הָדָא מְקַדַּשְׁתָּא: כב. וְתָב לְוָת יְהוּדָה. וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ. וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמַרוּ. לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא: כג. וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ. דִּלְמָא נְהֵי חוּךְ. הָא שַׁדַּרִית גַּדְיָא הָדֵין. וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ: כד. וַהֲוָה כִּתְלָתוּת יַרְחַיָּא. וְאִתְחַוַּא לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלְּתָךְ. וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְּנוּתַהּ. וַאֲמַר יְהוּדָה. אַפְּקוּהָא וְתִתּוֹקַד: כה. הִיא

תולדות אהרן

ויהי כמשלש. נדה מג: ויאמר יהודה ע"א ט:

תפסיר הרס"ג

כב) פרגע אלי יהודה. וקאל לם אגדהא. ואיצ'א אהל אלמוצ'ע קאלו. מא כאנת ההנא ממתעה כג) פקאל יהודה בל תאכ'ד' להא מעאודא. כילא נציר אזרא. הוד'א קד בעת'ת הד'א אלגדי. ואנת לם תגדהא: כד) פלמא מצ'ת ת'לאת'ה' אשהר. אכ'בר יהודה. וקיל לה קד זנת תמר כנתך. והא הי חאמל מן אלזנא. קאל. אכ'רגוהא פתחרק:

נוה שלום

לזמן קבוע. (כג) תקח לה, בל תאכ'ד להא אלגדי מעאודא, אעפ"י כן תקח לה הגדי בחזרה, פן נהיה לבוז אם ישאר הערבון בידה ואתאחר מלשלוח הגדי יחשבוני כמחוסר אמנה, ורש"י

אבן עזרא

קדש' בפסוק לא יהיה קדש אפרשהו: (כג) תקח לה עזוב אותה ותקח הערבון: פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי חותם ופתיל ומטה ערבון על דבר קל כזה. ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאת'. וזה אות כי תקח לה הערבון: (כד) כמשלש חדשים. בתוס' מ"ם קודם שלש ובימים בתוספת מ"ם אחר שלש:

רשב"ם

ולא תהיה קדשה מבנות ישראל: (כג) תקח לה. מה שבידה. כי לא אשלח עוד אליה פן נהיה לבוז לחזור אחר הקדשות: (כד) זנתה תמר כלתך. וא"ת מי יודע אם אמת שזינתה תדע שהרי גם הרה היא כבר: ותשרף. לפי הפשט כך היה מנהגם מאחר שזקוקה

בעל הטורים

שכשדה מלאה תחלה ועתה חזרה לביתה ע"כ לא מלאה: (כג) לבוז. ב' במס'. פן נהיה לבוז. ונעוה לב יהיה לבוז. בשביל שעיות לב אביו לומר הכר נא הכתונת בנך היא היה לבוז שאמרה לו הכר נא לגני החותמת: (כד) ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. הוא ר"ת שם בן ארבע מלמד שהקב"ה זימן לה הסימנין שנאבדו ממנה: הוציאוה ותשרף. פרש"י לפי שבתו של שם היתה ובת כהן שזינתה בשריפה. והקשה הרמב"ן דמה שכתב בת כהן שזנתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה אבל שומרת יבם אפי' כהנת אינה אלא בלאו וכ"ת מפני שהיה יבום בבני נח ואזהרתן זו היא מיתתן הא מוכח בסנהדרין שאין יבום נוהג בבני נח כלל. וע"ק דכל מיתה האמורה בבני נח אינה אלא סייף ועוד מה שאמר לדקם ממני כ"ם שהיה לה להתחייב ופי' הוא בשביל שהיה קלין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו אינה נידונית כמשפט שאר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות וע"כ אמר הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות לה את כל אשר יצוה והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות. וע"ד הפשט שהיה המשפט אשר תזנה תחת אישה שמוסרים אותם לבעלה והוא דן אותה לחיים או למות כרצונו

שפתי חכמים

מנין דנכוריס ולדיקים י"ל דהי מינייהו מפקת: ג דק"ל דהא ככר נתן לה ולמה כתיב תקח לה ועז"פ יהיה שלה: ד ולא בשביל שיניח לה הערבון יהא זה בזיון להם: ה רצונו לפרש מה שכתוב הנה שלחתי מה טעם הוא אשלמעלה ומפרש דה"ק א"ת שהרי מוכרח אני לכך שהרי אמרתי שאשלח לה גדי עזים כי מה עלי וכו' הנה שלחתי וגו' והוכרח להוסיף כי מה עלי לעשות קודם הנה שלחתי מפני שבזולת זה אין טעם דדיקות המאמר תקח לה למאמר הנה שלחתי וק"ל: ו אע"פ שהולד אינו ניכר אלא עד ג' חדשים דהוא שליש של ימי עבורה ה"מ היכא דילדה לט' אבל תמר ילדה לז' חדשים מדכתיב ויהי בעת לדתה ולא כתיב וימלאו ימיה כמו גבי רבקה וכדפירש"י בפ' תולדות. לכך היה הולד ניכר קודם ג' חדשים: ז וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא איפכא הראשון והשני שלם והאחרון לא היה שלם או הראשון לא היה שלם והשני והשלישי היו שלמים. וי"ל דא"כ לא יהיה רק ב' חדשים ועשרה ימים שהרי מחדש א' לא יהיה רק עשרה ימים שהוא שליש של חדש וזה אינו נקרא חדש כיון שהוא מיעוט של חדש וקרא קאמר כמשלש חדשים כלומר ג' חדשים שלמים. והרא"ם פי' דאפשר שאין העובר ניכר בשליש ימי עבור רק שרוב ראשון ואמצעי שלם ורוב שלישי כג' חדשים שלמים דרובו ככלו משום דחדשים גורמים: ח ר"ל לפי שמלאכו הרה לשון עתיד כמו הנך הרה ויולדת בן והכא לא שייך למימר הכי שהוא לשון עתיד דמי יאמר להם שהיא עתידה להיות הרה ל"פ שהוא שם דבר: ט ל"ד בתו דהא שם ככר מת כשהיה יעקב נ' שנה ועתה הוא יותר מכן ק"י שנה אלא ממשפחתו: י וא"ת למה חייבה בשריפה הא לאו נשואה היתה וגם לא מאורסה היתה ובת כהן אינה בשריפה אלא כשהוא נשואה או ארוסה ומה שהיתה זקוקה ליבם לאו בת מיתה היתה אלא לאו דלא תהיה אשת המת החוצה וי"ל דלכך דנוה במיתה כדי לאיים על הבריות שלא יפרצו הדור ויקלקו וכיון דדנוה במיתה דנוה בשריפה דהא מצינו בשאר מקום דבת כהן דינה בשריפה וזה נ"כ דעת רש"י שפי' לפיכך דנוה בשריפה וכמו שפי' הרא"ם. ומהרש"ל כתב וקשה והלא פנויה

רש"י

(כג) תקח לה. ג יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד ד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד ה לאמת דברי: הנה שלחתי הגדי הזה. לפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם אותו בגדי עזים (ב"ר): (כד) כמשלש חדשים. (נדה מג) רובו של ראשון ורובו של ו אחרון והאמצעי שלם ז ול' כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו (אסתר ט) ומשלוח מנות משלוח ידם וכן תרגם אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת ח כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה ט שהוא כהן לפיכך דנוה י בשריפה:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כד) זנתה תמר כלתך. למה הוצרך לומר אחר כן וגם הנה הרה לזנונים ושמא י"ל שלא היו דנין באותה פרק בזנות בלא הריון. ד"א שלא היו דנין אלא בשמונה לשני בני אדם: הוציאוה ותשרף. אמר אפרים מקשאה תמר בתו של שם היתה שהיה כהן ובת כהן שזינתה היא בשרפה ותימא שלא היו עדים והתראה בדבר. ותירץ הר' יוסף מארץ ישראל דדור פרוץ היה לכך חייבוה כדי לעשות סייג לתורה כדאמרינן בסנהדרין פרק נגמר הדין תניא ר' אלי' ב"י אומר ב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין וכו' וכן יהושע שהרג עכן ומסיק תלמודא דלא עשה בה מעשה אלא כדי לרדות ישראל. ומיהו קשיא כיון דבתו של שם היתה א"כ מאי האי דכתיב לעיל שבי אלמנה בית אביך והרי כשתחשוב שנותיו של שם תמצא

מסורת הקריאה

(כב) קדשה, מלרע: (כג) הגדי, הגימ"ל דגושה: (כד) הוציאוה, הטפחא באל"ף: (כה) אלה לו, מלת לו הלמ"ד דגוש: (כו) צדקה, מס"ק לית וחד צדקה, ר"ל לית הצד"י בקמץ וחד כתיב הצד"י בחירק, (ירמיה ג' י"א): ולא יסף, מלרע שלא כמנהג מכלול, ומ"ש, ור"ל שלפי המנהג היה נסוג אחור והיה הטעם ביו"ד כמו ולא יסף עוד דשופטים (י"ג כ"א) שהוא מלעיל מטעם נס"א, אבל זה בא שלא כמנהג

מרפא לשון

כאן קדשה ואלו שאל היש בזה קדשה היתה התשובה לא היתה בזה קדשה. כג. פן נהיה לבוז — דלמא נהי חוך. ה"ג ול"ג לחוך ודכוותיה וישמני לאב לפרעה ושויני אבא וכן רבים. ובל' המקרא כן הייתי שחוק לכל עמי. כד. הרה לזנונים — מעדיא מזנותה. ה"ג וה"א במפיק לומר שאין עדים שזינתה אלא שכן העיד הריונה שבא מזנותה

מוסרי של"ה והגהות

לאיש אשר אלה לו אנכי הרה. ארז"ל מוטב לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים עד היכן מגיע עונש ההלבנה ואפי' בהציל נפשות לא ילבין ואף בדבר אמת וכמה וכמה ילמוד האדם מוסר (ובס' כתובה על כתובות דף ס"ז כתב משם מר אביו דלמגדר מילתא שרי לשרפה ושלחה לומר לו שאינה מופקרת לכל ואין כאן מגדר מילתא ע"ש באורך. מא"ן):

חומת אנ"ד

עלינו הא לא אפשר דהמלכות ליהודה. אבל יתכן אם משוג תמשול באחרים יהיה בכהנו וז"ש בנו: ח הבא נא אני ואמך ואחיך וכו'. פירש"י ז"ל הבא נא והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו' ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלי' ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבא נא וכו' כשם שא"א באמך כך השאר בטל עכ"ל ולכאורה נ"ע כי בתחילה כתב והוא לא היה יודע וכו' ותוך כדי דיבור אמר שאין חלום בלא דברים בטלים. אלמא יש דברים בטלים. וזה סותר מ"ש דקאי על בלהה א"כ ליכא דברים בטלים. ואח"כ כתב ולא נתכוון אלא להוציא מלב בניו וכו' א"כ כימא דידע דקאי לבלהה ואחר

כה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־
חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לּוֹ
אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא לְמִי
הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה:
כו וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי
כִּי־עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי
וְלֹא־יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ: כז וַיְהִי בְּעֵת
לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ:

תרגום אונקלוס

מִתַּפְּקָא. וְהִיא שְׁלַחַת לַחֲמוּהָא לְמֵימַר. לְגְבַר דְּאִלֵּין דִּילֵיהּ. מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְּיָא. וַאֲמַרַת. אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן. לְמַן עִזְקְתָא וְשׁוֹשִׁפָא. וְחוּטְרָא הָאִלֵּין: כו. וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה. וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי מְעַדְּיָא. אֲרֵי עַל כֵּן לָא יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה בְרִי. וְלָא אוֹסֵף עוֹד לְמִדְּעַהּ: כז. וַהֲוָה בְּעִדָּן מֵילְדַהּ. וְהָא תְיוֹמִין

תו"א הוא מוצאת. ברכות מג כתובות סז סוטה י מציעא נט: והיא שלחה אל חמיה. סוטה שם: הכר נא. שם: ויכר יהודה. שם דף י מכות כג: ולא יסף עוד לדעתה. סוטה י:

בעל הטורים

והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כא"א בנימוסיהם. ור"י החסיד פי' לא דן אותה יהודה לשריפה אלא שישרפו לה רושם בין פניה לסימן שהיא זונה וכאשר ידע יהודה שהיה ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר. עוד מקשים על מ"ש יהודה הוציאוה ותשרף והלא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועוד בדיני נפשות מתחילין מן הצד ועוד היאך היה דן על כלתו ומתרצים שיצחק ויעקב ויהודה דנוה והתחילו ביהודה מן הצד. ובמדרש שהם בעצמו דנה וא"א להיות כשתדקדק בחשבון שנות דור ודור תמצא שמת כבר ומ"ש בע"ז פנוי הבא על הפנויה בית דינו של שם גזרו משום מעשה דתמר לא שהיה קיים אלא כל בית דינו אחריו נקראו על שמו: (כה) הוא מוצאת. קרי חסר אלף לומר לך שאמרה אפי' אם יליתו בה את האור לא תודה: הכר נא למי החותמת. ס"ת תירא שאמרה לו תירא את השם ותודה

רשב"ם

ליבם: (כה) הוא מוצאת. לאחר שהוציאוה שלחה הערבון ועדיין לא רצתה לגלות אלא לאיש אשר אלה לו: (כו) צדקה ממני. יותר ממני שאני צויתיה לשבת בית אביה עד יגדל שלה היא השלימה תנאי שצויתיה אבל אני לא השלמתי לה תנאי שהתניתי לה כי לא נתתיה לשלה בני וכן על צדקו נפשו מאלהים, יותר מאלהים. וכן בשאול ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני. יותר ממני: ולא יסף. ולא הוסיף שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף (נ"א יסוף)

רש"י

(כה) הוא מוצאת. להשרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם יודה מעצמו יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם ב שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד ל שלש נפשות: (כו) צדקה. מ בדבריה: ממני. היא מעוברת ורז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ובשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נ נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא ם פסק (והבירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם זכיון שקיים לא בא עליה עוד. ומ"ד לא פסק כיון שראה יהודה שמתאוות להוליד בנים ממנו והיא כוונתה לש"ש לכך לא פסק

שפתי חכמים

היתה וי"ל דשומרת יבם היתה: ב וא"ת מנלן דלמא מה שתנור לא היתה מודה משום דעדיין לא הפילוה לאש ולא היה אב בוער אבל אם היה האש בוער היתה מודה וי"ל דפי' ר"ת בתוס' פ' הזהב מדכתיב היא מוצאת חסר א' שהוא מלשון ויצת אש בציון א"כ ש"מ שהאש היה בוער ואפ"ה לא היתה מודה לכך פי' מכאן אמרו וכו': ל היא לא היתה יודעת שג' נפשות היו אלא רש"י נקט זה לפי האמת שהיו ג' אבל היא לא אמרה רק שתי נפשות. ופי' מהרש"ל דהוכחת רש"י הוא מדכתיב הכר נא וגו' ולמה כתב נא באמצע ה"ל למכתב או בתחלה או בסוף ולכן מדקדק רש"י מתחלה אמרה הכר שאני הרה ממך ועוד אמרה נא כלומר ועוד בקשה אחרת שלא תאבד הנפש היתירה ועוד בקשה אחרת שלא תאבד שלש נפשות עכ"ל: מ דק"ל דצדקה ממני משמע שהיא היתה צדקת יותר ממנו ומנ"מ בזה כאן אם היא יותר צדקת או לא (נח"י) צדקה בדבריה ולא צדקה במעשה הזנות דהא קרא אמר ולא ידע כי כלתו היא משמע הא אם ידע לא היה בא עליה ומאחר שהיא ידעה איך התירה עצמה לו ואסיפויי דחיקי לא סמכינן מ"מ צדקה בדבריה שאני מכיר שהסימנים הם שלי ומסתמא ממני היא מעוברת כמו שאמרו לא היתם בזה קדשה וגם החשבון כמשלש חדשים מוכיח מאי אמרת שמא גם אחרים באו עליה ונתעברה מהם זה הוא ספק והסימנים הם ודאי: נ דכי על כן ל"ל בחד סגי: ס ה"פ מ"ד לא הוסיף סבר דעתו של יהודה לא היה שיבא עליה אלא כדי להקים זרע על שם המת

דעת זקנים מבעלי התוספות

תמצא שכבר מת. והתם במס' סוטה משמע הכי דמסיק דאמרה לו יתומה אני פנויה אני. וצ"ל בבית אביה קרי נמי לאחר מיתת אביה:

(כו) ויאמר צדקה ממני. לא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם אדם בא לפני הדיין אם הוא מודה בפשעו הורגו אבל הקב"ה ומודה ועוזב ירוחם. ומיד שראה ראובן שיהודה הודה עמד הוא והודה על בלבול יצועי אביו. וזהו שאמר אליפז לאיוב אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם אלו יהודה וראובן ולפיכך להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם. וזהו כשברכם משה רבינו ע"ה שאין הפסקה ביניהם שנא' יחי ראובן ואל ימות וכו' וזאת ליהודה ויאמר שמע הרי לא עבר זר בתוכם: צדקה ממני. פי' כתרגומו ממני הרה ותימ' דאדרבא זנות גדול הוא לזנות מחמיה. וי"ל שכך היה דרכן כי כאשר לא היה אחים למת היה הקריב יותר מייבם וה"ק צדקה ממני כי על כן לא נתיה לשלה בני ועלי היה ליבם שלא ראיתי שיעשה שלה היבום ובשעה שאמר

נחל קדומים

כן דברתם. אבל מה שאני מקבל תנחומין אינו על המיתה בעצמה רק על הנמשך כי ארד אל בני אבל שאולה ומשום הכי הוא שאינו מתנחם: כה (ח) הכר נא למי החותמת והפתילים והמטה. פירש רבינו שמשון (הובא בש"ך) דכנסת ישראל אומרת להקדוש ב"ה הכר נא למי החותמת מצות החתומות בישראל כמו מילה ותפילין ופאות ופתילים ציצית והמטה תורה שנדרשת במ"ט פנים ויאמר ה' צדקה ממני וינחם ה' על הרעה. ורבינו אליעזר מגרמיזא כתב הכר נא למי החותמת ס"ת תיראי רמזה לו את ה' אלהיך תירא ולא תשרוף אותי כי לא עשיתי אלא בשביל שאהיה חתומה ליראת ה' והפתילים מלא יוד כי עשרה צדיקים יצאו מפרץ עד דוד שקצץ הפתילים לשאול: כז (ט) ויהי בעת

מרפא לשון

וזש"ה הנה הרה לזנונים ר"ל לזנונים הנזכרים בתחלת הפסוק. כה. והיא שלחה אל חמיה — לחמוהא, מפני שלא שלחה דבר שיש בו ממש לא יפול בו לות או ששלחה לו כן לתועלתו שלא יאבדו ע"י ג' נפשות. למי החתמת והפתילים—דמאן עזקתא ושושיפא. ה"ג ותרגום פתילים שושיפא בל' רבים מלמד על תרג' הותמך ופתילך דלעיל שהוא ל"ר וכתרג' עבדיך עבדך. כן פתילך שושיפך (ופירושו שמלתך. תרג' ופרשו השמלה שושיפא ומאי דנקטיה הכא בל' רבים הוא לפי שהשמלה נעשה על תכונת שנים או יותר (מ"י (מהרי"ק). כו. צדקה ממני — זכאה מני מעדיא. פי' צדקה מזנות ממני

תפסיר הרס"ג

כה) בינאהא תכ'רג. אד' בעת'ת אליה וקאלת. מן אלרגל אלד'י הד'ה אלאעלאק לה. אנא חאמל. ת'ם קאלת. את'בת למן הד'א אלכ'אתם. ואלמפתולה ואלעצא: כו) פאת'בת יהודה. וקאל קד צדקת ד'לך מני. וד'לך למא לם אזווגהא בשלה אבני. ולם יעוד איצ'א אן יואקעהא: כז) ולמא כאן וקת ולאדהא. פאד'א בתאמין פי בטנהא:

נוה שלום

וראב"ע פירשו בענין אחר. (כז) היא מוצאת בינאהא, בעוד שהיא מוצאת... אשר אלה לו, הד'ה אלאעלאק, אלה

רמב"ן

ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר, פירש"י בתו של שם היתה, ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' שהיה חורש בזנות ומערה לאשפות, ולפי' מת בחטאו, להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף, כי ההצלה עמדה על המכירה ולא היה בבית האבות שכול, זולתי זה שהיה רע בעיני ה', כי זרע צדיקים יבורך. ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר קשה בעיניו ועונש גדול לו מלבד אהבתו אותו:

אבן עזרא

(כה) היא מוצאת. היה ראוי להיות כמו מודעת זאת לולי העלם האל"ף כמשפט': (כו) כי על כן לא נתתיה כמו כי על כן ראיתי פניך כטעם חכמינו הואיל ולא נתתיה או טעמו עשתה כן כי לא נתתי':

אבי עזר

בלדתה. אבל הענין מכריח לזה: (כה) (היא מוצאת וגו') כי תמיד נבחר מקום מושב הכת תחת תנועה גדולה לכן בחר מניח הב' בצירי. ומפני טעם זה חשבוהו לזר. כמוצאת שלום דינו כמוצאת וכן לאינה משפטו לאינה

חומת אנ"ך

כן להוציא מלב בניו. ועוד כי לפי האמת אין חלום בלא דברים בטלים ומאי קאמר להוציא מלב בניו. ואפשר לומר דיעקב אע"ה ודאי דבריו אמת וצדק ולא שהטעה לבניו ויק אמר דברים שיש במשמעותן שהכל בטל אבל לא כיוון לזה אלא כי בדבריו איכהו קמטעו נפשייהו אבל הדברים שהוצי' מפיו אמת דכתיב תתן אמת ליעקב והוא סבר דבחלום יש דברים בטלים. אבל אמת ודאי יש ג"כ. אך אמר הבא נבא דודאי אמך בטל ואחיו יסברו שהכל בטל. אבל לגבי דידיה צריך שיהיה אמת ג"כ ומשו"ה ואביו שמר את הדבר דקושטא איכא זה היה דעת יעקב אבינו ע"ה. ומ"ש הבא נבא קושטא קאמר ואם השבטים יסברו דהכל בטל איכהו קמטעו אנפשייהו. כמ"ש פ' גיד הנשה. אמנם יש שיטה אחרת דכל עניני החלום אמת רק דהדיבור הוא בשינוי כגון הכא. דאמו מתה ור"ל על בלהה שגדלתו כאמו ונמצא דכל הענינים אמת אלא דבחלום ראה ירח שהיא אמו ואינה אמו אלא בלהה שגדלתו כאמו. וזהו שאמרו אין חלום בלא דברים בטלים

כח וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה׃ כט וַיְהִי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ ל וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח׃ ס חמישי
לט א *וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים

תרגום אונקלוס

בְּמַתְּנַהָא: כח. וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא. וּנְסֵיבַת חָיְתָא. וּקְטַרַת עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר. דֵּין נְפַק קַדְמֵיתָא: כט. וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יְדֵיהּ. וְהָא נְפַק אֲחוּהִי. וַאֲמַרַת. מָא תְקוֹף סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף. וּקְרָא שְׁמֵיהּ פָּרֶץ: ל. וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי. דְּעַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא. וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח: א. וְיוֹסֵף אִתְּחַת לְמִצְרָיִם. וּזְבָנֵיהּ. פּוֹטִיפַר רַבָּא דְּפַרְעֹה. רַב קָטוֹלַיָּא גּוּבְרָא מִצְרָאָה.

תפסיר הרס"ג

כח) פלמא ולדת אכ'רג אחדהמא ידה. פאכ'ד'ת אלקאבלה קרמזא. ועקדת עליהא וקאלת. הד'א כ'רג אוולא: כט) פלמא רד ידה כ'רג אכ'יה. פקאלת. מא אחסן נמווך יא נאמי. ואסמאה פרץ: ל) ובעד ד'לך כ'רג אכ'יה. אלד'י עלי' ידה אלקרמז. פאסמאה זרח: א) ויוסף הבט בה מצר. פאשתראה. פוטיפר כ'אדם פרעון. ריס אלסיאפין רגל

תו"א ויוסף הורד. סוטה יג:

בעל הטורים

(כט) מה פרצת. רמז שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. פרץ בא"ת ב"ש עולה י"ד והוא בגימ' דוד: (א) הורד ב' במס'. ויוסף הורד. הורד שאול לומר שסקול

רשב"ם

עוד לרעתה: (ל) זרח. בשביל השני שהוא אדום. וזרח לשון אדמומית הוא כדכתיב והצרעת זרחה במצחו וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום הוא וכתיב ויהי בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם. וכן בבבא בתרא בהמוכר את הספינה. האי שמשא סומקתא היא והאי דלא סמקא אלא בפניא ורמשא משום דנהורין לא ברי בשביל מאור היום הגדול: (א) שר הטבחים. על ידו נידונין הנרצחים והאסורים בבית הסוהר שלו:

רש"י

לדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה ע על ידו השני החזירה: (כט) פרצת. חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבע חרמים שמעל עכן שילא ממנו. ויש אומרים כנגד ד' דברים שלקח פ אדרת שנער ושני אתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב (ב"ר): ויקרא שמו זרח. ע"ש זריחת צ מראית השני: (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ק ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר לך שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר ר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לש"ש שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה:

שפתי חכמים

מלדעתה: ע מלת ויתן יד משמע שהעובר כיון לתת לה יד לכך אמר הוציא ומפני שלא פי' המקרא מי נתן יד ולא אמר המוציא או הנותן לכך אמר האחד שפירושו האחד מבניהם. ומפני שלא יתכן לומר כמשיב ידו אא"כ שהחזירה לכן הוסיף ולאחר שקשרה וכו': פ ד' דברים שלקח עכן ומה הן אדרת שנער אחד וב' אתיכות כסף של ר' שקלים הרי ג' ולשון זהב הרי ד'. (נח"י) הרא"ם הקשה דבסנהדרין ד' מ"ג איכא מ"ד שמעל בג' חרמים ואיכא מ"ד שמעל בה' ד' בימי משה וא' בימי יהושע אלמא בין למ"ד ובין למ"ד אינן ד' ותי' ההיא דב"ר לא קמיירי אלא באותן ד' שהיו בימי משה ע"כ ולא נהירא דהא בב"ר קחשיב הד' חרמים חרמו של עמלק חרמו של סיחון ועוג וחרמו של יריחו וחרמו של מדין ע"כ וא"כ קחשיב ג' בימי משה וא' בימי יהושע וע"ש התי' בארוכות ובעל חידושי אגדות הגיה שם בגמרא ר' יוחנן אמר ד' חרמות וכו': צ דומיא דשם פרץ שהיה משום מעשה שהיה: ק (ג"א) דאל"כ הרי כבר כתיב והמדנים מכרו אותו אלא שהפסיק וכו': ר וא"ת למה לא פי' זה הטעם לעיל נמי בתחלת הפרשה למה הפסיק בפרשתו של יהודה ולא פי' שם אלא שהורידוהו מגדולתו ולא פי' ועוד כדי לסמוך וכו' וי"ל דלעיל ה"א מגלים דתמר היתה כוונתה לשם שמים אבל עכשיו שהוכיח רש"י מן הפסוק לדקה ממני שכוונתה היתה לש"ש לכך מפ' פה הטעם. (קל"מ) דאי מטעם ראשון לחוד לא ה"ל להפסיק אלא עד וירבו הימים שזהו מעשה אחר ושם היה לו להשלים עניינו של יוסף ותי' כדי לסמוך מעשה אשתו כו'. ואי מטעם זה לחוד הי"ל להתחיל וירבו הימים ותמת וגו' אשת יהודה וגו' ולמה התחיל כויכד יהודה אלא שהורידוהו לכך שם שלא בא ליתן טעם אלא על סמיכות וירד למכירה כתב ההוא טעמא לחוד אבל כאן

דעת זקנים מבעלי התוספות

שאמר יהודה צדקה ממני אמר לו הקב"ה אתה הצלת ארבע נפשות ג' מאש ואחד מן הבור חייך שאציל בניך אחד מן הבור ושלשה מן האש שנא' ויהיו שם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה מבני חזקיה לא נאמר אלא מבני יהודה דניאל מן הבור חנניה מישאל ועזריה מן האש. ד"א צדקה ממני ממני היא הרה ובקידושין באתי עליה כדפרי' לעיל ילא בונות. וקשה להרב משה הרי אין קידושין תופסין בכלתו ולפי מאי דמסיק במס' סוטה יתומה אני ניחא וגם שם פירש"י יתומה אני וקדושי בנך אינן קדושין כי אפי' ממאנת בו עתה ונמצא שלא היתה כלתו. ולהא ניחא נמי דברי המפרשים ולא יסף עוד לדעתה לא פסק מלבא עליה. ונ"ל דהך שיטה אתיא כמאן דאמר אפי' בנה מורכב על כתפה יכולה למאן. ד"א צדקה ממני אפילו אם היתה מעוברת לא נתחייבה כדין בת כהן דבית דינו של שם גזרו דוקא על עכו"ם הבא על בת ישראל ולא על ישראל הבא על בת ישראל. וכן איתמר בע"ז פרק אין מעמידין זנות בית דינו של שם גזרו וכו':

(א) ויוסף הורד מצרימה. וקודם ירידתו של יוסף ירד יהודה להתקיים גואל אחרון זה מלך המשיח שיצא מפרץ שנאמר וירד יהודה וגו'. הורד ירד לא נאמר אלא הורד לקיים גזרת המקום לגלגל הדבר להוריד אבותינו למצרים משל לפרה שרצו להכניסה למקולין ולא רצתה מה עשו לקחו ולדה והכניסוהו לשם בפניה אף היא רצתה מיד ונכנסה אחריו כך כשהורד יוסף נכנסו אחיו לקיים גזרת המקום ב"ה:

ויהי

נוה שלום

אשר אני תופסת. (כח) שני, קרמזא, משי צבוע בשני. (כט) מה פרצת, מא אחסן וכו' מה יפה אומץ גדולך אתה האמיץ וכן תרגם ופרצת לעיל (כח יד).
לט (א) שר הטבחים. אלסיאפין, הממונה להרוג חייבי מיתה בסייף (אלסיאף, אלד'י יצ'רב אענאק אלגאניין אלמחכום בקתלהם), וכת"א וכן פי' רמב"ן שלא

חלק הדקדוק

כח) ותקח המילדת, השו"א של מ"ם נח כי אין מאריך בכל התיגאן וכולהו המילדת כוותיה וכ"כ מהרי"ב ז"ל

אבן עזרא

לדעת'. לשכב עמה: (כח) ויתן יד. האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא. גם אלה במעשה פלא שנבקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו: (כט) מה פרצת. כאדם שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ. ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת. והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו: רק עליך פרץ

מסורת הקריאה

והוא מלרע: (כט) פרצת, הפ"א בדגש מדין דחיק: עליך פרץ, הפ"א בדגש מדין אתי מרחוק:

אבי עזר

נסגו"ל הלדיק: (א) (בעבור) שלא ישתנו סמ"ך סריסיו וכו') יסוד מסוד משקל שפ"א הפעל בקמץ בעלם ואינו לתשלום הדגש כמו נדיב נמיד פתיל. נשתנו נסמיכות ונרנים כמו נדיבי נדיבים נמידים אבל הקמץ שהוא לתשלום הדגש כמו פריץ סרים לא נשתנו לעולם בסמיכות וברבוים. ועתה תבין דברי

נחל קדומים

לדתה והנה תאומים בבטנה. דע כי פרץ אותיות צרף כי צרף וברר הפרץ שעשה בגלגול הקודם וזרח אותיות חזר כי עתה בחזרתו בגלגול הזריחו והאירו מאורי נשמתו שהיו פגומים. ופרץ וזרח הם ער ואונן שנתגלגלו שם בסוד יבום דיהודה לתמר כי הוא הגואל בסוד יהודה אתה יודוך אחיך כנז' בסבא דמשפטים ונתקנו אז ונתלבנו ונתבררו שניהם

ילקוט

ויוסף הורד מצרימה, משל לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת, מה עשו משכו בנה לפניה והיתה מהלכת בעל כרחה ושלא בטובתה, כך היה ראוי יעקב אע"ה לירד בשלשלאות של ברזל למצרים, אמר הקב"ה ישראל בני בכורי הוא ואני מורד אותו, הריני מושך בנו לפניו והוא ירד אחריו בע"כ שלא בטובתו. ומנלן שהשכינה ירדה למצרים דכתי' ויהי ה' את יוסף, א"נ הורד מצרימה, שהוריד אסטגניני פרעה מגדולתן, ויקנהו פוטיפר סריס פרעה שקנהו לעצמו למשכב זכור, בא גבריאל וסירסו ופרעו מעיקרא כתיב פוטיפר ולבסוף פוטיפרע:

חומת אנ"ך

ר"ל הדיבורים לא הענינים, ואם יעקב אע"ה היה יודע זה לא היה אומר הבא נבא אני ואמך ואחיך דמוכח דסבר דאמו בטל לגמרי וכמלא דה"ו היה מטעה לשבטים וודאי אמת, אלא דהוא סבר דחלוקת אמו בטלה לגמרי ובזה יובנו כל דברי רש"י ז"ל ואיזה רמז מזה שמעתי כד הויכא טליא:
ט ויראו אותו מרחוק. פי' ויראו את יוסף לעתיד רחוק מעבודת האל מגד עגלי ירבעם ובטרם יקרב זה יתנכלו. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפי כ"י וזה שכים רבות שאני הדל כיונתי לדעת עליון יותר בהרחבה בס"ד:
י ונראה מה יהיו חלומותיו. פירש"י ז"ל א"ר יצחק מקרא זה אומר דורשני רוח הקדש אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום שלכם או שלי ואי אפשר שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו עכ"ל יש להעיר דזה דרך ולשון בני אדם ועוד מ"ש והכתוב מסיים הול"ל ורוח הקדש כמו שאמר בתחילה. ואפשר דהכונה דהן לג

איש מצרי מיד הישמעאלים אשר
הורדהו שמה: ב ויהי יהוה את־
יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית
אדניו המצרי: ג וירא אדניו כי
יהוה אתו וכל אשר־הוא עשה
יהוה מצליח בידו: ד וימצא יוסף
חן בעיניו וישרת אתו ויפקדהו
על־ביתו וכל־יש־לו נתן בידו:
ה ויהי מאז הפקיד אתו בביתו ועל
כל־אשר יש־לו ויברך יהוה את־
בית המצרי בגלל יוסף ויהי ברכת
יהוה בכל־אשר יש־לו בבית
ובשדה: ו ויעזב כל־אשר־לו ביד
יוסף ולא־ידע אתו מאומה כי אם־
הלחם אשר־הוא אוכל ויהי יוסף

תרגום אונקלוס

מִיַד עַרְבָאֵי דְאַחְתוּהִי לְתַמָּן: ב. וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְיוֹסֵף. וַהֲוָה גְבַר מַצְלַח. וַהֲוָה. בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה: ג. וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ. אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ. וְכֹל דְהוּא עָבֵיד. יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ: ד. וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין. בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּישׁ יָתֵיהּ. וּמַנְּיֵיהּ עַל בֵּיתֵיהּ. וְכָל דְאִית לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ: ה. וַהֲוָה. מֵעִדָּן דְמַנִּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ. וְעַל כָּל דְאִית לֵיהּ. וּבָרֵיךְ יְיָ. יָת בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף. וַהֲוָת. בִּרְכְתָא דַיְיָ בְּכָל דְאִית לֵיהּ. בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא: ו. וּשְׁבַק כָּל דְלֵיהּ בִּידָא דְיוֹסֵף. וְלָא יְדַע עִמֵּיהּ מִדָּעַם. אֱלָהֵין לַחְמָא דְהוּא

תפסיר הרס"ג

מצרי. מן יד אלאעראב. אלד'י אחדרוה אלי' ת'ם: ב) וכאן אללה מעה. וכאן רגלא מנגחא. ואקאם. פי בית מולאה אלמצרי: ג) פלמא ראי' מולאה. אן אללה מעה. וגמיע מא יעמלה. אללה מנגחה פי ידה ד) וגד חצ'אא ענדה וכ'דמה. ווכלה על'י מנזלה. וגמיע מאלה געלה פי ידה: ה) ולמא כאן מן חין וכלה על'י מנזלה וגמיע מאלה. בארך אללד פי בית אלמצרי בסבב יוסף. וכאנ ברכתה חאל'ה פי גמיע מאלה. פי אלמנאזל ואלצ'יאע: ו) ותרך כל מאלה פי ידה. ולם יפתקד מן מא מע' שיא. אלא אלטעאם אלד'י יאכלה. וכאן יוסף. חסן אלחליה

תולדות אהרן

ויעבך פ' לט. סנהדרין ברכות מב לט:

בעל הטורים

הגלות כנגד גיהנם: הורידהו. ב' במסורה הורידוהו שמה הורידוהו אלי גבי בנימין בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הוצרך גם הוא להוריד בנימין שמה: (ד) וכל יש לו נתן בידו. סופי תיבות לשונו מלמד שבא גבריאל ולמד לו שבעים לשון ולכך הצליח בידו: (ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל.

רשב"ם

(ו) ולא ידע אתו מאומה. בבית: כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לא היה מעיין ומביט כלל בכל צרכי ביתו מהיכן בא לו עד שעה שרואה את מאכלו על השלחן ואוכלו. כל מיני מאכל קורא אותו לחם כדכתיב עבד לחם רב. וכן כי לפני לחמי אנחתי

רש"י

(ג) כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו (ב"ר): (ד) וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: (ו) ולא ידע אתו מאומה. שלא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו ש אלא שדבר בלשון נקיה: ויהי יוסף

שפתי חכמים

כא ליתן טעם על ההפסקות כולן לכ"א ב' הטעמים: ש וא"ת דלמא לחם ממש הוא וי"ל דרש"י דייק מדכתיב בדבריו של יוסף

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) ויהי ה' את יוסף. מדרש לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו כל זמן שאוהבו בגדולה הוא מצוי אצלו תמיד ירד מגדולתו הוא משליכו אחר גוו. והקב"ה אינו כן כי היה עמו בגדולתו וכירידתו בבית המצרי היה עמו וכשהיה ראש ומשנה למלך גם שם היה עמו שנאמר ויהי ה' את יוסף וכן בבית הסהר ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד. וכמו כן מדת יוסף אינו כשאר בני אדם שהרי אדם עני ירא את אלהים אבל העשיר אינו ירא אבל יוסף בבית אדונתו אמר ואיך אעשה הרעה הגדולה וגו' וכשהיה מלך אמר את האלהים אני ירא. ד"א ויהי ה' את יוסף משל לאדם שהיו לו עשרה בנים בעשר מדינות הניחם כלם והלך לו אצל הקטן לפי שהיה תש כח וצריך סיוע יותר מכולם. ועוד משל לאדם שיש לו עשרה חמורים טוענין יין ברשות הרבים נכנס אחד מהם בבית עכו"ם הניח כל חמוריו והלך אחר אותו שנכנס בבית העכו"ם כדי שלא יתנסך היין כך הקב"ה היה עם יוסף בבית המצרי כדי שלא ילמד ממעשיו:
(ה) בכל אשר יש לו בבית ובשדה. בבית בימי החורף ובשדה בימי הקיץ. וכן אומר בסדר עולם שלא היה יוסף עבד בבית אדוניו כי אם שנה אחת בית ושדה. ושנים עשר שנה היה בבית הסהר:
(ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל וגו'. בפרשת ויהי מקץ כי לא יוכלון המצרים לאכול וגו' ולקמן כשאמר ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך וגו' לא חשש להזכיר הלחם:

הצלחת יוסף בבית אדונו המצרי

(ג) ויהי ה' את יוסף וגו'. ר"ל כל מחשבותיו של יוסף היו דבוקים בה'. ויום ולילה הי' חושב מחשבות בעיני ה'. ע"כ ויהי איש מצליח. ר"ל מצליח אחרים. ומחמת שאדוניו הי' רואה

יפה

חלק הדקדוק

ב' ב"א ז"ל: ו) ויהי יוסף יפה תאר, במארכה לא במקף בס"ס.(ותיו תאר

מסורת הקריאה

לט (ב) בבית, בטפחא, אדניו במרכא: (ה) ויהי ברכת, מלת ויהי בגרשיים ונמסר עליו ה' בטעם גריש בספרא. ר"ל בספר בראשית ונמנו לעיל י' י"ט:

אבן עזרא

מגזרת ויפרץ לרב: (ו) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק. ועוד כי אדוני יוסף סריס היה והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם. כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי:

חומת אנ"ך

יהי שהם אמרו כך בלשון בני אדם הכתוב למה כתבו. ואם ללמדנו דהגם דנגזר טובה על האדם כח הנבי' גדול לבטלו אם יש עליו איזה קטרוג הול"ל ויבטלו חלומותיו ואמאי כתיב ל' בני אדם והיינו דקאמ' ר' יצחק מקרא זה אומר דורשני פי' דאין אנו מקשים עליהם דזהו ל' בני אדם. אבל הקושיא היא על המקרא שאמרו. והשיב דרוח הקדש אומרת כן. ועל זה יקשה דאמאי אצטריך ר"הק לומר כן. אמנם הפירוש הוא שהם אמרו ונראה מה יהיו חלומותיו כמו שנראה פשט הכתוב. אלא דרו"הק מלתו על לשונם שדברו הפך דעתם שהם כיונו לומר שיתבטלו ופירוש מה יהיו חלומותיו שיהיו להבל כמו ונחנו מה וכמש"ה מה אנוש כמו שפירש רבינו אפרים ז"ל והכתוב כתבו לומר שהם דברי ר"הק ונראה מה יהיו לשון מה רב טובך וה"ש והכתוב מקיים פירוש שכתבו הכתוב דר"הק שם בפיהם לשון זה דיש בו הבנה אחרת כלומר נראה דבר מי יקום: יא חיה רעה אכלתהו טרף טורף יוסף. אפשר דנגלה בו רוח הקדש בפיו והכונה שכיונה ר"הק כך הוא חיה רעה אשת פוטיפר שהסט"א נכנס בה והיינו שהשתדלה מאד בכל עז להכשיל יוסף כי בזה היתה תלויה גאולת ישראל ותקון אד"הר ואם ח"ו יוסף חוטא נחרב העולם זאת היתה לסט"א להסיתו הים"ת כפול ויתר הגו"ס לראות שיכשל יוסף ח"ו. וה' לא עזבו וניצול והיה תקון לאד"הר וישועת ישראל מהגלות. אך זאת היתה מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה ונחשב כאלו חיה רעה אכלתהו. אבל האמת טרוף טורף יוסף הי"ל טרדא וטרוף אחר טרוף אף שהיה אח"כ בבית הסוהר כמשז"ל אבל אחר כל הטרוף נשאר יוס"ף צדי"ק באמונתו וניצול בחמלת ה' עליו: יב הבה נא אבא אליך וכו' ותאמר מה תתן לי כי תבא אלי. שמעתי בש"ס פ"ק דקדושין הילך מנה ואתקדש אני לך אם הוא אדם חשוב מקודשת דבההיא הנאה דמקבל ממנה חשיב פרוטה גם אמרו שם דבנתיה דר' ינאי לא מקדשי נפשייהו בפחות מתרקבא דדינרי. וז"ש יהודה הבה נא אבא אליך כלומר

נחל קדומים

בפרץ יזרח. רבינו הא"י ז"ל בשער הפוסקים: (ועיין בפני דוד) ב (י) ויהי ה' את יוסף, לפי דבקותו בו ויראתו: ויהי איש מצליח במושכלות ויהי בבית אדוניו ויהי מצליח גם בקנינים והצלחות המדומות בבית אדוניו המצרי. הק' רבינו שלמה אסתרוק ז"ל: ה (יא) ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. פי' גם אשר לא נעשה על ידו רק שהוא מצוה לאחרים לעשות שרתה ברכה: הקדוש רבי' שלמה אסתרוק כ"י. ואפש

יפה־תאר ויפה מראה: ששי ז ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת־אדניו את־עיניה אל־יוסף ותאמר שכבה עמי: ח וימאן | ויאמר אל־אשת אדניו הן אדני לא־ידע אתי מה־בבית וכל אשר־יש־לו נתן בידי: ט איננו גדול בבית הזה ממני ולא־חשך ממני מאומה כי אם־אותך באשר את־אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים: י ויהי כדברה אל־יוסף יום | יום ולא־שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה: יא ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות

תפסיר הרס"ג

ואלמנצ'ר גמיעא: ז) ולמא כאן בעד הד'ה אלאמור. מדת אמראה מולאה. עינהא ביוסף. וקאלת צ'אגעני: ח) פאבא וקאל להא. הוד'א מולאי. לא יערף מעי במא פי אלמנזל. וגמיע מאלה קד געלה פי ידי: ט) וליס הו פי הד'א אלבית באפצ'ל מני. ולם יצד עני שי. אלא אנת לאנך זוגתה. פכיף אצנע הד'ה אלסייה אלעצ'ימה. ואכ'טי ללה י) פלמא כלמתה יומא בעד יום. ולם יקבל מנהא. אן ינאם לזקהא ליכון מעהא: יא) כאן פי בעץ' אלאיאם. דכ'ל אלי' אלבית ליצנע

תרגום אונקלוס

אָכֵיל. וַהֲוָה יוֹסֵף. שַׁפִּיר בְּרֵיוָא וְיָאֵי בְּחֶזְוָא: ז. וַהֲוָה. בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין. וּזְקַפַת אִתַּת רִבּוֹנֵיהּ. יָת עֵינַהָא בְּיוֹסֵף. וַאֲמַרַת שְׁכוּב עִמִּי: ח. וְסָרֵיב וַאֲמַר לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ. הָא רִבּוֹנִי. לָא יְדַע עִמִּי מָא דִבְבֵיתָא. וְכָל דְּאִית לֵיהּ מְסַר בִּידִי: ט. לֵית דְּרַב. בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי. וְלָא מְנַע מִנִּי מִדָּעַם. אֱלָהֵין יָתִיךְ בְּדִיל דְּאַתְּ אִתְּתֵיהּ. וְאֵיכְדֵין אַעְבֵּיד. בִּישְׁתָּא רַבְּתָא הָדָא. וְאֵחוֹב קֳדָם יְיָ: י. וַהֲוָה. כַּד מַלֵּילַת עִם יוֹסֵף יוֹם יוֹם. וְלָא קַבֵּיל מִנַּהּ. לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ: יא. וַהֲוָה בְּיוֹמָא הָדֵין, וְעַל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי

תו"א ותשא אשת. נזיר כג הוריות י: איננו גדול. עקידה שער נג: ואיך אעשה. ערכין טו: וחטאתי לאלהים. סנהדרין קט: ולא שמע אליה לשכב אצלה. יומא לה סוטה ג ע"א ה: ויבא הביתה. שבת מט סוטה לו:

נוה שלום

כפירוש רש"י. (י) לשכב אצלה. אן ינאם לזקהא, לישן עמה בקירוב בשרו ולשון

אבן עזרא

(ו) ויהי יוסף יפה תאר. כאמו. (י) לשכב אצלה. אפי' לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמה לדבר שיחות: (יא) ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או מחדש אחד או אחר שנה תמימה והוא הנכון בעיני:

מסורת הקריאה

ברכת, הכ"ף דגושה: (ו) יפה תאר, במקף ובלא מרכא במלת יפה: מראה, האל"ף בסגו"ל בכל המדויקים וכן עיקר כי הוא מופסק ולא ימצא בצירי כ"א בסמיכות ככתוב במכלול קכ"ח, וכ"כ בן בלעם הנקדן: (ח) וימאן, נמסר עליו ז' מרעימין ופסק, פי' ז' מילין יש בהן טעם שלשלת ופסק אחר המלה, עיין לעיל כ"ד י"ב: (ט) ממני.

ילקוט

ויהי אחר הדברים האלה הרהורי דברים היו שם, מי הרהר בהן יוסף אמר כשהייתי בית אבא, היה אבי רואה איזה מנה יפה ונותן אותה לי, והיו אחי מכניסין בה עין הרע, עכשיו שאני כאן מודה אני שאני ברווחה, א"ל הקב"ה חייך שאני מגרה בך את הדוב ותהיה טרוד, מיד ותשא אשת אדוניו את עיניה וכו' א"נ אמר יוסף אבי נתנסה, זקני נתנסה, אני איני מתנסה, א"ל הקב"ה חייך שאני מנסה אותך יותר מכולם, הה"ד ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף, ותאמר שכבה עמי כבהמה, ארורים הרשעים כמה עזות מצח יש להם ותצופים:

רשב"ם

תבוא. מאכלי. לא ידע אתו מכל צרכי ביתו לא היה רואה רק בשעת אכילה: (ט) ולא חשך ממני. מלהיות שליט על הכל כי אם אותך: (י) להיות עמה. נזהר היה אפילו להתיחד עמה עד שאירע מעשה שנשאר יחידי בעל כרחו לעשות מלאכת צורכי הבית כדרכו ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית ומדרש אגדה

בעל הטורים

בגי' סוף אסתו: (י) להיות עמה. בגי' לתוך גיהנם:

שפתי חכמים

ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך משמע דכל דבר הפקיד בידו אף מאשתו לכך נ"ל דלאם הוא אשתו: ת דאל"כ מה ענין זה לכאן. (נח"י) ק"ל דבכל מקום ויהי פירושו שנתהוה עכשיו לא קודם לכן ויוסף משעת לידתו היה יפה תואר ומסתמא גם יפה מראה וע"ז תי' כיון שראה עצמו מושל ולא עשה זה קודם לכן: א מדכתיב לעיל חיה רעה אכלתהו והיינו דקאי על אשתו של פוטיפרע כדפירש"י לעיל לכך קרי לה בל' חיה. ומה שכינה אותה בשם דוב כי מה הדוב הזה אין לו מנוחה כי תמיד מנענע את עצמו כך אשת פוטיפרע לא היה לה מנוחה כי היתה מחזרת אחר יוסף להבעל לו: ב דאל"כ למה לא כתיב לשכב

רש"י

יפה תואר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו (ב"ר) אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב. מיד: (ז) ותשא אשת אדוניו וגו'. כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעוה"ב: (יא) ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד (תנחומא) יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כולם לבית ע"א אמרה אין לי יום הגון להזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני

הצלחת יוסף בבית אדוניו המצרי

כי מיום בא יוסף אל ביתו עלה הצלחתו מעלה מעלה. ע"כ לא עזב את יוסף להיות עובד אם כל עבדיו העובדים בשדותיו ובכרמיו ובחצרו רק הביאו לביתו. שיעבוד עבודה קלה מעט. או נאמר שיש ב' מיני הצלחות בעולם. הצלחה טבעית והצלח' נסית. הצלח' טבעית היא שמזלו מכין לפניו ושולח לידו כל עסק טוב ומועיל. ומרויח בו כמלא שהעסק הי' טוב קודם שבא לידו וכל עסק רע מרחוק ממנו. ע"כ יתעשר ע"פ טבע. והצלחה נסית היא שמצליח בכל עסק שבא לידו. אף אם יקח בידו איזה עסק שע"פ טבע יפסיד אבל הקב"ה מסבב סבות שגם מזה ירויח. נמצא שהעסק הי' באמת רע אבל כשבא לידו נעשה טוב. וספר הכתוב שאצל יוסף היו השני מיני הצלחות אלה. ויהי ה' את יוסף. היא הצלחה הטבעית. ויהי איש מצליח. היא הצלחה למעלה מטבע. שהיה יוסף מצליח את העסק אף אם העסק הי' באמת רע. ע"כ לא נאמר צולח. רק מצליח. הוא פועל יוצא. שהיה מצליח את העסק. ועל ההצלחה הטבעית לא הי' מתפלא אדניו כי ראה כמה אנשים במצרים שהיו מצליחים ע"פ טבע. אבל ראה והשגיח על ההצלחה השנית שלא ראה מעולם. וכל אשר הוא עושה. אפילו העניין לא טוב הוא. אבל ה' מצליח בידו. כשבא הדבר לידו נעשה בזה הצלחה. ע"כ נתן ביד יוסף כל אשר לו: (ח) וימאן ויאמר אל אשת אדוניו וגו'. ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים. וקשה התחיל לדבר מטובת אדוניו. וסיים באלהים. הי' לו לסיים וחטאתי לאדוני. ואם הי' כולם

חומת אנ"ך

תני לי מתנה כי אני אדם חשוב ומה שאני מקבל מתנה ממך בזה הכלה תהיה מקודשת. ותאמר מה תתן לי אדרבא אני חשובה ואיני מתקדשת בפרוטה וא"כ מה תתן לי כי תבא אלי כי אני מקפדת ע"ד ברתיה דרבי ינאי. ויאמר אנכי שאני אדם חשוב ועכ"ז לכבודך אשלח גדי וכו': יג. א אליה ותהר לו. אפשר לרמוז כמ"ש משם המגיד דבשמת תמר היתה זכר אלא דניצוצי נקבה היו ביאודה בנשמתו ועי"כ ילדה ממנו. ואפשר שז"ש ותהר לו כלומר לו שהיו ניצוצי נקבה בנשמתו לזה ותהר. וז"ש לאיש אשר אלה לו אנכי הרה. כלו' מאיש זה דיש בו ניצוצי נקבה אנכי הרה ואם לאו לא הייתי יכולה להתעבר והשיב צדקה ממני: יד ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. אפשר לרמוז בגל"ל גי' אד"ני היא השכינה שהיתה עמו ושרתה

מרפא לשון

היא מעוברת ולפי שעדיין לא היתה אסורה עליו והיה ראוי לו שישא אותה הוא ג"כ לכן אין בעילתו זאת נק' זנות וצדקת היא ודאי. לט. ה. ויהי ברכת ה' — והות. ה"ג וכצ"ל ודכוותיה ויהי האדם לנפש חיה. ז. את עיניה אל יוסף — ביוסף. כ"ה בנוס"י וכ"כ היא"ר ז"ל ודכוותיה ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם מתרג' בעמא. ט. איננו גדול — לית דרב. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל ופירש ז"ל כלומר אין במשרתיו שיהיה גדול ממני ותיקן בזה שאינו מדרך ארץ שיאמר כן שאין אדוניו גדול ממנו ובידו היה להעבירו זת"ד. יא. לעשות מלאכתו — למבדק בכתבי חושבניה. נר' טעמו שזוהי מלאכתו שנאמר ויפקידהו על ביתו ועל כל אשר יש לו דהיי' שיהיה מכניס ומוציא ומחשב הנכנס והיוצא ופעמים היה מלאכתו בחוץ לישא וליתן ופעמים היה בבית לבדוק חשבונותיו וז"ש ויהיה כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו דהיינו לדבוק

תרגום אונקלוס

חוּשְׁבָּנֵיהּ . וְלֵית אֱנָשׁ .
מֵאֱנָשֵׁי בֵיתָא . תַּמָּן בְּבֵיתָא :
יב. וְאַחֲדַתֵּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ .
לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי . וְשַׁבְקֵיהּ
לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ . נְעַרַק וּנְפַק
לְשׁוּקָא : יג. וַהֲוָה כַּד חֲזָת .
אֲרֵי שַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ .
נְעַרַק לְשׁוּקָא : יד. וּקְרָת
לֶאֱנָשֵׁי בֵיתַהּ . וַאֲמַרַת לְהוֹן
לְמֵימַר . חֲזוֹ . אַיְתִי לַנָא .
גְּבַרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בַנָא .
עָל לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי .
וּקְרֵית בְּקָלָא רָמָא : טו. וַהֲוָה
כַּד שְׁמַע . אֲרֵי אֲרֵימִית קָלִי
וּקְרֵית . וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ

מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת
שָׁם בַּבָּיִת׃ יב וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ
לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ
בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ יג וַיְהִי
כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס
הַחוּצָה׃ יד וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ
וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא
לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא אֵלַי
לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃
טו וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־הֲרִימֹתִי קוֹלִי
וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא

תו"א ותתפשהו. סוטה שם

תפסיר הרס"ג

צנאעה כאנת לה. ולם יכון רגל. מן אהל אלבית פיה : יב) פתעלקת בקמיצה. קאילא צ'אגעני. פתרך קמיצה פי ידהא. והרב וכ'רג אלי אלסוק : יג) פלמא ראת. אנה קד תרך קמיצה פי ידהא. והרב אלי' אלסוק : יד) דעת באהל ביתהא וקאלת להם. אנצ'רו כיף גאנא. ברגל עבראני ליתלעב בנא. אתאני ליצ'אגעני. פנאדית בצות עאל : טו) פלמא סמעני. קד רפעת צותי ונאדית. תרך קמיצה פי ידי. והרב

חלק הדקדוק

רפי. ר"ח) : יד) ראו הביא לנו, תיבת

אבן עזרא

לעשות מלאכתו מלאכת הבית או הממון כי פקיד היה על הכל. ודרש ואין איש דברי יחיד : (יד) הביא לנו. בעלי :

מסורת הקריאה

הטעם במ"ם שניה : (יב) בבגדו, הבי"ת ראשונה בדגש מדין אתי מרחוק לפי שהם שתי אותיות דומות מן בג"ד בפ"ת : (יד) הביא לנו, המרכא בה"א מטעם נסוג אחור : לצחק, נמסר עליו ג' פתחין ב' מנהון בטעם מלעיל, ור"ל ג' כתיב הצד"י בפתח וב' מנהון בטעם מלעיל, והמה א' דין, ב' לקמן בפרשה זו פסוק י"ז המה מלעיל בדין נסוג אחור מפני טעם המלה שלאחריה, ומטעם זה החי"ת בסגול, ג' ויקומו לצחק (שמות ל"ב ו') מלרע : (טו) ויהי

בעל הטורים

(יב) בבגדו. ב' במס' עיין בפ' משפטים : (טו) הרימותי. ב' במס' עיין בפ' לך לך:
שאילו לא הרימותי קולי היה שוכב עמי בעל כרחי :

רשב"ם

שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה על כל גדותיו : (יד) ואקרא בקול גדול. לפי שאתם רחוקים ממני

רש"י

ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וח"א לעשות צרכיו עמה ג אלא שנראית לו דמות דיוקנו ד של אביו וכו' כדאי' במס' סוטה (דף לו) : (יד) ראו הביא לנו. ה"ז ל' קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן : עברי. (ב"ר) מעבר הנהר ה מבני עבר (ס"א מעבר הנהר) :

שפתי חכמים

עמה כמאמר שכבה עמי (נח"י) קשה דאם לשכב אללה אפי' בלא תשמיש מאי זה דקאמר להיות עמה לעוה"ב על מה יענש . ואפשר דה"ק ולא שמע אליה לשכב אצלה אפי' בלא תשמיש שהיה מתיירא שמא יתגבר יצרו עליו לשמש עמה וירד בגיהנם : ג פי' שם בתוספות מדכתיב ויבא הביתה שהוא מל' ביאה דהל"ל ויהי כהיום ואין איש וגו' : ד תוספות בשם רבי משה הדרשן מדכתיב ואין איש מאנשי הבית שם בבית משמע דאיש מאנשי הבית לא היה בבית אבל איש אחר היה בבית וע"כ צריך לומר דיעקב היה כדמשמע בפרשת ויחי בפירש"י וק"ל : ה (ג"א) אע"ג דלעיל פ' לך לך בפסוק ויגד לאברם העברי פירש"י שבא מעבר הנהר לבד ולא פי' מבני בניו של עבר י"ל כיון שאברהם עלמו בא משם די לו במה שבא מעבר הנהר אבל בזרעו לא די זה שהם לא באו מעבר הנהר אליעזרו שניהם וכן במה שהם מבני עבר לא די

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) ותתפשהו בבגדו. מדרש אלמלא שכתוב באשה לבה אסורים ידיה היתה תופשת אדם בשוק שהרי בצנועות שבאומות כתיב כאן ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ושנים עשר חדש היתה מתגרה בו שנאמר ויהי כדברה אל יוסף יום יום ואין יום יום אלא שנים עשר חדש שנאמר מימים לימים ומחודש לחדש שנים עשר. וכשהיא באה לדבר היה מרכין ראשו וכובש פניו בקרקע והיא עשתה לו מעשה של ברזל תחת זקנו שלא יוכל להרכין שנאמר ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו אמרה לו למה אין אתה שומע לי ולא אשת איש אני ואין איש יודע בנו אמר לה אפילו הפנויות שלכם אסורות לנו נשואות לא כל שכן משל לעכו"ם שאמר לישראל בא אכול עמי ואני מאכילך יפה בשר חזיר שמן אמר לו ריקה אפילו בשר שחוטה שלכם אסור לנו בשר חזיר לא כ"ש כיון שראתה כך אמרה לו אם אינך שומע לי הריני חובשך בבית האסורים אמר לה ה' מתיר אסורים הריני מעוורת עיניך אמר לה ה' פוקח עורים הריני כורתת קומתך אמר לה ה' זוקף כפופים הריני משניאך לכל הבריו' ה' אוהב צדיקים הריני מוכר אותך בארץ החוקה ה' שומר את גרים כיון שראתה כך אמרה לחבשו בבית האסורין אלמלא הכומרין שדנוהו לזכות כמו שאפרש בפ' ויגש בעו"ה היו דנין אותו בכל אלו :
(טו) וינס ויצא החוצה. אמר לו הקב"ה בזכות וינס. בחייך שהים ינוס מפני ארון שלך זהו שאמר הכתוב הים ראה וינס מה ראה ארונו של יוסף :

הצלחת יוסף בבית אדוניו המצרי

רולה להתרחק מעבירה זו מחמת יראת אלהים היה לו לקצר ולומר איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים . ומה שייכות יש טובות אדוניו המצרי ליראת אלהים . ונוכל לומר שהכל ענין אחד וסובב והולך על סוף הפסוק וחטאתי לאלהים . רק יוסף הסביר לאשת פוטיפר בטוב טעם ודעת עניני יראת אלהים . וכה הי' דבריו אליה . הן אדני הגדיל והרים אותי עד אשר לא ידע אתי מה בבית . וכל אשר יש לו נתן בידי . איננו גדול בבית הזה ממני . ר"ל אדוני איננו גדול בבית הזה ממני . רק שנינו שולטים בשוה בבית . ולא חשך ממני מאומה . כי אם אותך מנע ממני . ומדוע מנע אותך ממני . באשר את אשתו . ועשה עמך ברית עולם לא יכרת . ע"כ ירא להפר אותו הברית . ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים להפר בריתי את ה' אשר חיים וחסד עושה עמי בכל עת ובכל שעה :

ילקוט

וימאן ויאמר אל אשת אדוניו, אמר לה יוסף למוד הוא הקב"ה להיות נגלה על בית אבא בלילה, אברהם דכ' אחר הדברים האלה, היה דבר ה' אל אברם במחנה, יצחק שנ' וירא אליו ה' בלילה ההוא, יעקב דכתי' ויחלום והנה ה' נצב עליו, אני אשמע ליך אני מתירא שמא יגלה עלי בלילה וימצאני טמא, הן אדוני מתירא אני מאדם הראשון על שעבר עבירה קלה נטרד מג"ע, וזו גילוי עריות עאכ"ו, מתירא אני מאבא אשר בארץ כנען, ראובן אחי על ידי שבלבל יצועי אבי נטלה הבכורה ממנו ונתנה לי' מתירא אני מה', א"ל איננו. א"ל גדול ה' ומהולל מאד, הכניסתו מחדר לחדר ומקיטון לקיטון עד שהעמידה אותו על מטתה והיה לה ע"ז למעלה הימנה, הלכה וכיסתו, א"ל מי שכתיב בו עיני ה' משוטטות על אכ"ו, ויהי כדברה וגו' ולא שמע אליה לשכב אצלה בעה"ז, להיות עמה לעתיד לבא:

כדברים

חומת אנ"ך

ברכה וזה רמז כי בגל"ל הדבר הזה יברכך ה': **טו הלחם** אשר הוא אוכל ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה. זה סיוע להבין כל אשר לו בידו כי צרכי היפה הם יותר קרובים להיות מצליח עליהם כאלו הוא כנף מניף גם כי הוא אות על יופי העדות כי העין והפנים הם כראי מוצק לדבר הפנימי. הלחם אשר הוא אוכל זו תורה חדשה שהיה עוסק בה ובזה היה יפה מראה ע"ד אורייתא חדתא שמעית. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י. ואינו סותר מ"ש רז"ל דצריך חכמה בכלי שאינו יפה דלענין לימוד דוקא אתמר ואם יזכה בתורה ודאי יזכה ליופי המדות. אבל בעלמא היפה מורה על שלימות המדות. ולדעת הרב דפירש הלחם אשר הוא אוכל על יוסף שעוסק בתורה א"ש ויהי יוסף יפה תואר וכו' והיינו רבותא שפיר וגמיר:

נחל קדומים

לרמוז בגלל גימט' אדני כי השכינה היתה עמו וממנה באה הברכה לעולם : ח (יב) וימאן ויאמר אל אשת אדוניו הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וגו' ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וגו'. פירשו הראשונים במ"ש רובן בגזל ומיעוטן בעריות וכלן באבק לשון הרע וא"כ הדעת נותנת דמאן דפריש מרובה פריש שרובן בגזל והוא נאמן לא יפרוץ גדר

מרפא לשון

חשבונותיו וא"א לפרש מלאכתו מלאכה ממש לפי שהוא היה גדול הבית וממונה על אחרים ועל כל מה שיש לעשות. יב. ותתפשהו בבגדו — בלבשיה. ה"ג בל' יחיד ול"ב

הַחוּצָה׃ טז וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־
בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃ יז וַתְּדַבֵּר
אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא
אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ
לָּנוּ לְצַחֶק בִּי׃ יח וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי
וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס
הַחוּצָה׃ יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־
דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו
לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי
עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃ כ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף
אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם
אֲשֶׁר־אֲסוּרֵי* הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־
שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר׃ כא וַיְהִי יְהוָה
אֶת־יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ
בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ כב וַיִּתֵּן שַׂר
בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת כָּל־
הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת
כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה׃

*אסירי קרי

תרגום אונקלוס

לְוָתִי. נְפַק וּנְפַק לְשׁוּקָא: טז. וְאַחְתֵּיהּ לִלְבָשֵׁיהּ לְוָתַהּ. עַד דְּעָל רִבּוֹנֵיהּ לְבֵיתֵיהּ: יז. וּמַלֵּילַת עִמֵּיהּ. כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר. עָל לְוָתִי. עַבְדָּא עִבְרָאָה. דְּאֵיתִיתָא לַנָא לְחַיָּכָא בִּי: יח. וַהֲוָה. כַּד אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית. וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבָשֵׁיהּ. לְוָתִי נְפַק לְשׁוּקָא: יט. וַהֲוָה כַּד שְׁמַע רִבּוֹנֵיהּ יָת פִּתְגָמֵי אִתְּתֵיהּ דְּמַלֵּילַת עִמֵּיהּ לְמֵימַר. כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין. עֲבַד לִי עַבְדָּךְ. וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ: כ. וּדְבַר רִבּוֹנֵיהּ דְּיוֹסֵף יָתֵיהּ. וִיהָבֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי. אַתְרָא. דַּאֲסִירֵי מַלְכָּא אֲסִירִין. וַהֲוָה תַּמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי: כא. וַהֲוָה מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּיוֹסֵף. וּנְגַד לֵיהּ חִסְדָּא. וִיהָבֵיהּ לְרַחֲמִין. בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי: כב. וִיהַב. רַב בֵּית אֲסִירֵי בִּידָא דְּיוֹסֵף. יָת כָּל אֲסִירַיָּא. דִּבְבֵית אֲסִירֵי וְיָת כָּל דְּעָבְדִין תַּמָּן.

תפסיר הרס"ג

וכ'ר'ג אלי אלסוק: טז) פודעת קמיצה ענדהא. אלי' אן דכ'ל מולאה אלי' מנזלה: יז) וקאלת לה. מת'ל הד'א אלקול. אתאני אלעבד אלעבראני. אלד'י ג'יתנא בה ליתלעב בי: יח) פלמא רפעת צותי ונאדית. תרך קמיצה פי ידי. והרב אלי' אלסוק: יט) פלמא סמע כלאמהא אלתי קאלת לה. כד'א צנע בי עבדך. אשתד ג'צ'בה: כ) פאכ'ד'ה ודעה פי אלסגן. מוצ'ע אסרא אלמלך מחבוסין. ואקאם ת'ם פי אלסגן: כא) פכאן אללה מעה. ומייל לה פצ'לא. ורזקה חצ'אא. ענד רייס אלסגן: כב) חתי' געל תחת ידה. גמיע אלאסרא אלד'י פי אלסגן. וגמיע מא כאנו יצנעו ת'ם. הו כאן

נוה שלום

נקייה (ע"ל ל טו). (יז) כדברים האלה, מת'ל הד'א אלקול אתאני וכו' ותיבת לאמר בפסוק זה וגם בפסוק י"ט בלי תרגום לפי שהם כפולים והם בכלל ותדבר, דברה, (יט) כדברים האלה עשה וכו' כד'א צנע בי וכו' תרגם כפי הנאות בענין ובלשון. (כב) היה עשה, כאן

אבן עזרא

(יט) ויחר אפו. ואעפ"כ לא הרגו כי בספק היה הדבר אצלו: (כא) בית הסהר. לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפי' אחריו ואמר מה הוא. כמו האחשתרנים שהוא ל' פרס ופירש שהם בני הרמכים: (כב) ואת כל אשר עושים. י"א כי היה מתעסק באומנות שיחיה ממנו כאשר היו עושים האסורים והקרוב אלי כפירושו כל אשר היו צריכים כאילו היה הוא העושה כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו

בעל הטורים

(כ) אשר אסורי המלך אסורים. אסורי כתיב ואסירי ק' מלמד שי' שנים היה אסור על שהוציא דבה על י' אחיו ועוד ב' שנים על שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני: אסורים. ג' במס' ב' גבי יוסף וא' ס' מתיר אסורים וזהו שאמז"ל שאמרם

רש"י

(טז) אדניו. של יוסף: (יז) בא אלי. לצחק בי העבד העברי ו אשר הבאת לנו: (יט) ויהי כשמוע אדוניו וגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני תשמיש כאלה: (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו ל' כלה נאה וחסודה שבמשנה: (כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימריה ז האה

שפתי חכמים

דלמה יתייחסו לעבר ולא לשם: ו ר"ל דרש"י מהפך הפסוק דכתיב בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי דאי כדכתיב אינו מיושב דהוא לא הביא אותו כדי לצחק בה: ז ר"ל שהיה לו עבדים תחתיו והוא היה אומר להם שיעשו והיינו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) כדברים האלה וגו'. פירש"י בשעת תשמיש אמר' לו כן. ותימה להרב משה דבמס' סוטה פריך כתיב פוטיפר וכתיב פוטיפרע בתחלה נקרא פוטיפר וכשקנה יוסף קנהו למשכב זכור ונסתרס ונקרא פוטיפרע אלמא לא היה משמש מטתו. וי"ל בשעת תשמיש לאו דוקא אלא בשעה שעוסק בענייני תשמיש. ועוד י"ל שלא נסתרס לגמרי אף כשהיה רוצה להזדקק עם יוסף היה מסתרס. ור' אברהם פי' כי יש שני מיני סירוס סרים חמה וסרים צנה סרים צנה צריך חימום גדול ואינו יכול להזדקק לזכר כי אם לנקיבה שהיא חמה יותר ופוטיפר סרים צנה היה:

מסורת הקריאה

כשמעו, הכ"ף רפה כדין: (יז) לצחק, הטעם מלעיל והחי"ת בסגול, עיין לעיל פסוק י"ד: (יח) כהרימי, הה"א בחטף פתח: ויעזב, במרכא בגדו בתביר אצלי בטפחא וינס במרכא: (יט) ויהי כשמע נמסר עליו פלוגתא דגש, לפי נגינת התלישא קטנה במלת ויהי הכ"ף כשמע רפויה כי היא אינה טעם מספיק אבל לדעת המדגישים צריך להיות מלת ויהי בטעם תלישה גדולה שהוא טעם מפסיק וא"כ כ"ף כשמע דגושה, אבל בכל הספרים שלנו מלת ויהי בת"ק והכ"ף כשמע רפויה: והמנחת ש' כתב בפ' וירא בפסוק ויהי כהוציאם (י"ט י"ז) דהפלוגתא הוא דלבן אשר הכ"ף רפה ולבן נפתלי דגש אפילו סמוך לתלישא קטנה, ואנן עבדינן בב"א בכ"מ: עשה לי, מלעיל בעי"ן כי הוא נס"א:

מ (א) משקה, הקו"ף בצירי כי הוא סמוך, והוא במרכא בלא מקף ומלת מלך במקף, ונמסר עליו ד' קמץ, ר"ל שהקו"ף בצירי שהוא קמץ קטן וסי' א' דין, ב' וכל כלי משקה (מ"א י' כ"א) ג' וחבירו דד"ה

נחל קדומים

ערוה דהרוב נשמרים מעריות וז"ש וימאן בשלשלת גדולה בקל זיע שגיא. ויאמר הן אדוני לא ידע לפי שאני נאמן ונזהר מגזל שרבים חוטאים. וא"כ איך אעשה הרעה הגדולה עריות שהיא גדולה שרובן פורשים מהם וזה ק"ו שאין עליו תשובה. ועל דרך זה שמעתי במ"ש פ"ב דחגיגה איזהי מעוות אם תאמר בגונב וגוזל יכול הוא להחזיר אלא זה הבא על הערוה והוליד ממזר וז"ש וימאן ויאמר הן אדוני לא ידע וכו' אע"ג שיכול להחזיר אני נזהר מגזל ואיך אעשה הרעה הגדולה לבא על הערוה אשר לגודל יצרך מוליד ממזר. ועפ"ז כפי שתי ההקדמות יש לפרש פ' איכה היתה לזונה קריה נאמנה כמ"ש בראש דוד פ' נח בס"ד:

מרפא לשון

בלבושיה וכן בכוליה ענינא מתרג' בגדו לבשיה ודכותיה במלכים ב' ד' וילקט מעט פקועות שדה מלא בגדו ת"י מלי לבשיה ועוד שם וכרמל בצקלונו ופירוכן בלבשיה והחילוק שבין לבושיה ללבשיה כי לבשיה הוא שם פרטי ללבוש העליון לבדו שדרך

אין

תרגום אונקלוס

בְּמֵימְרֵיהּ הֲוָה מִתְעֲבֵיד: כג. לֵית רַב בֵּית אֲסִירֵי. חָזֵי יָת כָּל סוּרְחָן בִּידֵיהּ. בְּדְמֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ. וּדְהוּא עָבֵיד יְיָ מַצְלַח: א. וַהֲוָה. בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין. סְרַחוּ. שָׁקְיָא דְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְנַחְתּוֹמָא. לְרִבּוֹנְהוֹן לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם: ב. וּרְגִיז פַּרְעֹה. עַל תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי. עַל רַב שָׁקֵי. וְעַל רַב נַחְתּוֹמֵי: ג. וִיהַב יָתְהוֹן בְּמַטְּרַת. בֵּית רַב קָטוֹלַיָא לְבֵית אֲסִירֵי. אַתְרָא. דְיוֹסֵף אֲסִיר תַּמָּן: ד. וּמַנִּי. רַב קָטוֹלַיָא יָת יוֹסֵף. עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּישׁ יָתְהוֹן. וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְּרָא: ה. וַחֲלַמוּ חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן. גְּבַר חֶלְמֵיהּ בְּלֵילְיָא חַד. גְּבַר כְּפוּשְׁרַן

בראשית לט מ וישב

כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־
כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהֹוָה אִתּוֹ
וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהֹוָה מַצְלִיחַ׃ פ
שביעי מ א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה
לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּקְצֹף
פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו עַל שַׂר
הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ ג וַיִּתֵּן
אֹתָם בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים
אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף
אָסוּר שָׁם׃ ד וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים
אֶת־יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת אֹתָם וַיִּהְיוּ
יָמִים בְּמִשְׁמָר׃ ה וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם
שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד
אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה

תפסיר הרס״ג

ידברה: כג) וליס רייס אלסגן. יראא שיא מנכרא עליה. ממא אללה מעה. ומא יעמלה אללה מנגחה: א) וכאן בעד הד׳ה אלאמור. אן סאקי מלך מצר ואלכ׳באז אד׳נבא. לסיידהמא מלך מצר: ב) פסכ׳ט פרעון עלי׳ כ׳אדמיה. רייס אלסקאה. ורייס אלכבאזין: ג) וודעהמא פי חפץ׳. מנזל רייס אלסייאפין. פי אלסגן. אלד׳י יוסף מחבוס פיה: ד) פוכל רייס אלסיאפין יוסף. עליהמא ליכ׳דמהמא. פאקאמא מדה פי אלסגן: ה) אלי׳ אן ראיא גמיעא

נוה שלום

ידברה על פיו היה נעשה וכת״א. (כג) מאומה, שיא מנכרא, מלשון מום וכת״א וכמו ילדים אשר אין בהם כל מאום כך שמעתי מפרשים, ואין צורך לדמיון זה כי תרגום מאומה שיא כמו שתרגם מאומה לעיל. (ט) ומנכרא ביאור, כלומר שלא ראה בו דבר מגונה, ואונקלוס לא תרגם מלת מאומה כי אם קישר הלשון כפי כוונת הענין ובמקום מאומה תרגם סורחן שפירושו דבר חטא וגנות כמו שתרגם את חטאי, ית סרחני, ואשר חטאנו ודסרחנא, ודרך אנקלוס והגאון בתרגומים רבים להניח לשון המקרא ולתרגם במקומו כפי הנאות ומחוייב בענין אפילו יהיה שונה מלשון המקרא לגמרי ואינו נגזר ממנו כלל כדלדעי״ל (כט יז) ולקמן במדבר (כב א).
מ (ה) איש חלמו, רויא כל רגל עלי

אבן עזרא

לעד: (א) חטאו. חטא מוסר המלוכה. בעבור שלא ישתנה סמ״ך סריסיו היא לאות כי היה הרי״ש ראוי להדגש ונקמץ הסמ״ך בקמ״ץ גדול לחסרון הדגש: (ג) במשמר בית שר הטבחים. מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו: (ד) ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף והטעם זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר. וזאת דעת המדקדק הגדול. ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף, והעד מקום אשר יוסף

אבי עזר

הרג: (ד) (ויפקוד שר הטבחים וכו׳) דעת המדקדק שתיבת ויפקוד יש לו הוראת

בעל הטורים

לו אשתו של פוטיפר אני חובשך בבית האסורים אמר לה ה׳ מתיר אסורים: (כג) ואשר הוא עושה ה׳ מצליח. ולא כתיב מצליח בידו כמו למעלה לפי שבכאן היה בבית האסורים ולא הי״ל עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית אדוניו ומתעסק בשל אדוניו: (א) לאדוניהם. ב׳ במס׳ לאדוניהם למלך מצרים. האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על

רשב״ם

(ד) ויפקד שר הטבחים. מינהו על כל צרכי האסורים שם: ויהיו ימים. שנה שלימה כדכתיב ימים תהיה גאולתו. וכן ימים או עשור: (ה) איש חלומו. חלום

רש״י

מתעביד: (כג) באשר ה׳ אתו. בשביל ח שה׳ אתו: (א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כולם לדבר בו הביא להם הקב״ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין ט שלו וזה נמצא צרור י בגלוסקין שלו: והאופה. את פת המלך ואין ל׳ אפייה אלא בפת ובלע״ז פיסטו״ר: (ד) ויפקד שר הטבחים וגו׳. להיות כ אתם: ויהיו ימים במשמר. ל י״ב חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום מ זה פשוטו. ומדרשו כ״א חלם חלום שניהם נ שחלם את חלומו ופתרון חבירו. וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון

שפתי חכמים

במימריה הוה מתעביד לא שהיה עושה מה שהיו הם צריכין לעשות דא״כ היה משרת שלהם ומאי ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר: ח שלא יתכן לפ׳ הבי״ת כמשמעו כי אחריו כתיב ואשר הוא עושה ה׳ מצליח בידו שפירושו וכל אשר הוא עושה ה׳ מצליח לא שיש מהן שה׳ אתו ויש מהן שאין ה׳ אתו: ט פיילי כוס בלשון תרגום ואח״כ פי׳ מלת פיילי בל׳ יון כוס פוטירין: י וא״ת דלמא איפכא היה י״ל דעל כרחך צ״ל דכך היה המעשה דאי איפכא היה המעשה א״כ הוה קשה למה נתלה זה וזה לא נתלה בשלמא אי נמצא לשר המשקים זבוב אתי שפיר דלא נתלה דאנוס הוא דאינו יכול לשמור את עצמו מזבוב שנפל לכוס פתאום אבל לאופה שנמצא צרור בגלוסקין שלו פושע הוה דהיה לו לכבד התנור יפה שלא ישאר בו צרור: כ ר״ל דמקרא משמע ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם שהיה ממנה אותן ג״כ על דבר ואי הוה כתיב בתחלה שהיה ממנה שר המשקים ושר האופה על דבר היה נופל עליו ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם אבל השתא שאינו כן מאי אתם לכן פי׳ להיות אתם וכו׳: ל דייק מדכתיב בפ׳ בהר ימים תהיה גאולתו ימים ימים לג״ש. ואין לומר דלמא שני ימים ממש היו במשמר ובליל שני חלמו החלום א״כ למה ליה ליוסף לומר בעוד שלשת ימים לא הו״ל רק אחר שלשה ימים: מ פי׳ שכל א׳ משניהם ראה חלום ולא שכל אחד ראה חלום של שניהם דהיינו חלומו וחלום חבירו: נ חלום של שניהם אף במקום שפיט להם לומר שחלם חלום חבירו אמרו פתרון

מסורת הקריאה

ב׳ ט׳ כ׳, ד׳ הוי משקה רעהו (חבקוק ב׳ ט״ו) וחד ומשקה צמא יחסיר (ישעיה ל״ב ו׳): לאדניהם, האל״ף בחטף פתח, ונמסר במס״ג ז׳ מפקין א׳ בלישנא, ור״ל דכל לשון אדנות עם בוכ״ל לא מפיק א׳ שהאל״ף נחה בר מן ז׳ מפקין שהאל״ף בח״פ, וסי׳ א׳ לאדניהם דין, ב׳ ואדני האדנים (דברים י׳ י״ז) ג׳ ואדנינו דוד (מ״א א׳ י״א) ד׳ האמרות לאדניהם (עמוס ד׳ א׳) ה׳ ואדנינו מכל אלהים (תהלים קל״ה ה׳) ו׳ הודו לאדני האדנים (שם קל״ו ב׳) ז׳ כי קדוש היום לאדנינו (נחמיה ח׳ יו״ד): (ג) במשמר, המ״ם בפתח, ונמסר במס״ג ג׳ פתחין וסי׳ א׳ דין, ב׳ וישאל אתם (לקמן פסוק ז׳) ג׳ ויתן אתי (לקמן מ״א י׳) וכל אתנחתא וס״פ קמץ: (ד) ויפקד, הגגינה בקו״ף: במשמר, נמסר

מרפא לשון

להשתמש בו להכניס ולישא לפעמים ונקרא בלה״ק בגד סתם ובל׳ תרג׳ תרגום לבשיה בל״י וכמו כן בל׳ ערבי לבאסה אבל שם לבושיה הוא שם כללי לכל המלבושים של כל גופו וכמו כן הוא בל׳ ערבי לבסה ומזה יובן לך שלא יתכן לתרג׳ ואחדתיה בלבושיה כי איך תתפסהו בכל מלבושיו וכפי׳ הזה מצאתי לאחד קדוש כמו שפי׳ ספר נביאים בל׳ ערבי ע״פ וכרמל בצקלונו שפירש פריך פי גלאפה אי גיר מקשר וז״ל מעתק כרמל בתוך קליפתו ר״ל שלא נקלף ע״י דישה והביא ראייה לזה מהתרגום שאמר בלבשיה. ויצא החוצה — לשוקא. פי׳ למקום שבני אדם עוברים ושבים ולכן לא תרג׳ לברא ואפ׳ שלזה אמר וינס ויצא החוצה ולא אמר וינס החוצה או ויצא החוצה לומר שנס ויצא יותר עד מקום שבני אדם מצויים דהיי׳ לשוק. א״נ שרמוז זה בה״א החוצה דהיי׳ החוץ הידוע שהוא שוק המדינה ולזה לא אמר ויצא החוץ או ויצא חוצה. כ. ויתנהו אל בית הסהר — ויהביה. ה״ג דלא כנ״א ומנייה אין ל׳ נתינה שתרג׳ מנוי בכל התורה אא״כ היא נתינה על אדם ועיין לקמן מ׳ ט״ו. כא. ויט אליו חסד — ונגד. ל׳ משיכה הוא כע״ש משוך חסדך ליודעיך. ויתן חנו — ויהביה לרחמין. כ׳ היא״ר צ״ל למה לא תרג׳ ויהב רחמוהי וכן ונתתי את חן העם הזה ואין מדרך התרג׳ לומר כן כי החן והאהבה אינם מכח המקבל החן או האהבה אלא שמדעת האוהב והחונן באים לו ולזה לא תרגם ויהב רחמוהי ובלה״ק אמר כן מפני שיסודתו למעלה מהטבע. כב. הוא היה

וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר
אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר: וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם
יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים:
ז וַיִּשְׁאַל אֶת־סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ
בְמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ
פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם: ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים
סַפְּרוּ־נָא לִי: ט וַיְסַפֵּר שַׂר־הַמַּשְׁקִים
אֶת־חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ בַּחֲלוֹמִי
וְהִנֵּה־גֶפֶן לְפָנָי: י וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה
שָׂרִיגִם וְהִוא כְפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ
הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים: יא וְכוֹס
פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת־הָעֲנָבִים
וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן
אֶת־הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה: יב וַיֹּאמֶר

תרגום אונקלוס

חֶלְמֵיהּ. שָׁקְיָא וְנַחְתּוֹמָא. דִּלְמַלְכָּא דְּמִצְרַיִם. דַּאֲסִירִין בְּבֵית אֲסִירֵי: ו. וַאֲתָא לְוָתְהוֹן. יוֹסֵף בְּצַפְרָא. וַחֲזָא יָתְהוֹן. וְהָא אִנּוּן נְסִיסִין: ז. וּשְׁאֵיל יָת רַבְרְבֵי פַרְעֹה. דְּעִמֵּיהּ בְּמַטְּרַת. בֵּית רִבּוֹנֵיהּ לְמֵימַר. מְדֵין. אַפֵּיכוֹן בִּישִׁין יוֹמָא דֵין: ח. וַאֲמַרוּ לֵיהּ. חֶלְמָא חֲלַמְנָא. וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ. וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף. הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ פֻּשְׁרַן חֶלְמַיָּא. אִשְׁתַּעוֹ כְעַן לִי: ט. וְאִשְׁתַּעִי רַב שָׁקֵי. יָת חֶלְמֵיהּ לְיוֹסֵף. וַאֲמַר לֵיהּ בְּחֶלְמִי. וְהָא גוּפְנָא קֳדָמָי: י. וּבְגוּפְנָא תְּלָתָא שִׁבְשִׁין. וְהִיא כַּד אַפְרַחַת אַפֵּיקַת לַבְלְבִין אֲנֵיצַת נֵץ. בַּשִּׁילוּ אֶתְכְּלָהָא הֲווֹ עִנְבִין: יא. וְכָסָא דְּפַרְעֹה בִּידִי. וּנְסֵיבִית יָת עִנְבַיָּא. וַעֲצָרִית יָתְהוֹן לְכָסָא דְּפַרְעֹה. וִיהַבִית יָת כָּסָא עַל יְדָא דְּפַרְעֹה: יב.

תפסיר הרס"ג

רויא. כל ואחד עלי' חדה פי לילה ואחדה. וכאן חלם כל ואחד חסב תפסירה. אלסאקי ואלכ'באז. אלד'ין למלך מצר. אלמאסורין פי אלסגן ו) פדכ'ל אליהמא. יוסף באלג'דאה. וראי' וגוההמא כאלחין: ז) פסאל כ'אדמי פרעון. אלד'י מעה פי חפץ'. בית מולאה קאילא. מא באל וגוהכמא מתג'יירה אליום: ח) קאלו לה. ראינא רויא. וליס להא מפסר. קאל להמא. אן אלתפאסיר ללה. לכן קצוהא עלי: ט) פקץ דייס אלסקאה. רויאה עלי' יוסף. וקאל. ראית. כאן גפן בין ידי: י) ופי אלגפן ת'לאת'ה קצ'באן. והי כמא פרעת וצעד נוארהא. ונצ'גת ענאקידהא וצארת ענבא: יא) וכאן כאס פרעון פי ידי. פאכ'ד'ת אלענב ועצרתה פיה. ונאולתה לה: יב) קאל

נוה שלום

חדה בכסר אלחא ופתח אלדאל, חלום כל אחד בפני עצמו. (ו) זעפים, כאלחין, פניהם כווצות ומשונות. (ט) גפן גפן,

אבן עזרא

אסור שם. וצוה סר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם. כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו: (ה) ויחלמו כטעם איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו: (ו) זועפי' מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו. ויבא אליהם יתכן שבלילה היה לן בבור: (ח) וטעם הלא לאלהים פתרונים. כי פתרון החלומות לשם הוא. כי הוא יודע העתיד ומראה בחלו' מה שיהיה למי שירצה ואם אני אפתר אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק. ואחר שהדבר כן. ולשם פתרון כל החלומות אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי. וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם: (י) עלתה נצה כמו הנצו הרמונים הבשילו אשכלותיה. הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בנינים: (יא) ואשחט

אבי עזר

זכירה כי שר הטבחים אשר יושב ראשונה בכל דת ומשפט זכר ע"י מעשה שני סריסי' את מעשה יוסף שמרד ג"כ באדוניו ויצא הדת לישב בביתו בבור והוא המשמר. ולהטע' כי יוסף הובא בבית אסור הסריסים ויפה השיג הרב עליו מטעם שמשמע בקרא שיוסף

תו"א וכגפן שלשה שריגים. חולין צב פ' הזוהר פרשת ויחי ופרשת דברים: והוא כפרחת. חולין שם: וכוס פרעה בידי ואקח. סוטה ט חולין צב:

רשב"ם

הראוי לפתרון הנראה שהוא עיקר ולא חלום של הבלים: (ח) ופותר אין אותו. כמו ואין פותר אותו. וכן ביחזקאל ועושים אינם אותם: (י) כפורחת עלתה נצה. שכן המנהג ויצץ ציץ ויגמול שקדים: (יא) ואשחט. כתרגומו:

בעל הטורים

עסקי שתיה כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו: (ו) זועפים. ב' במס' הכא ואידך ולמה יראה את פניכם זועפים מה התם על עסקי אכילה בשביל שלא רצו לאכול היו פניהם זועפים אף הכא זועפים פניהם על עסקי אכילה זה נמצא זבוב וכו': (ח) ספרו. ג' במס' הכא ואידך ספרו בגוים את כבודו חד בתהלים וחד בד"ה שעל הסיפור שספרו ספרו בגוים כבוד יוסף שמשבחוהו לפני פרעה: (י) שריגים. כתיב חסר בגי' אבות העולם דאיכא מ"ד אלו האבות:

רש"י

העתיד לבא עליהם: (ו) זעפים. עצבים כמו (מ"א כ) סר וזעף (מיכה ז) זעף ה' אשא: (י) שריגם. זמורות ארוכות שקורין וידי"ן: והיא כפרחת. דומה לפורחת ם והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ע ואחר הפרח עלתה נצה פ ונעשו סמדר אשפני"ר בלעז (אויפטהון אדער אויפשליעסען אייגער בלומא) ואחר כך הבשילו. והיא כל אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת כך גדול מפרח כדכתיב (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב (במדבר יז) ויוצא פרח והדר ויצץ ציץ: (יא) ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה:

שפתי חכמים

פתרון חלום חבירו וא"ל מנ"ל דקאי אפתרון דלמא כמשמעו דכל אחד חלם חלום שלו וחלום חבירו. י"ל מדכתיב בתריה איש חלומו בלילה אחד ולעיל כתיב חלום שניהם שמי חלומות חלמו להם א"כ סתרי קראי אהדדי אע"כ צ"ל חלום שלו ופתרון חבירו וזהו שכתב איש חלומו כפתרון חלום חבירו. פי' חלום הדומה לדבר העתיד לבא עליהם ולא כפי המובן שגם הפתרון ראה בחלום א"כ מה פתר יוסף: ם פי' כ"ף של כפורחת הוא כ"ף הדמיון ולא כ"ף כאשר כי לא תמצא כ"ף כזאת כי אם על המקור ולא על הפעול. ופי' ויהי כמשיב ידו כדמות משיב ידו ופי' כשלא הי"ל כוונה בזה רק מפני שהוציא ידו ואח"כ קשרו בחוץ השני והכניסה מיד ונראה כאלו היה זה בכוונה כינה הוצאת היד בשם נתינה והכנסה בשם השבה והתרגום שתרגם כד אפרחת תרגם הענין ולא המלות והראיה שתרגם פורחת בינוני אפרחת שהוא לשון פועל עבר. עכ"ל הרא"ם: ע כלומר שנראה לו בחלומו שהיתה פורחת ממש כפריחת הגפן בלי שום שינוי ודמיון: פ כלומר ולא שראה הכל ביחד כמובן. מן הכתוב דאין מראין לו

חומת אנ"ך

טז וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. יש להעיר דלכאורה אשר אתו וכו' יתר דבגוייהו קמשתעי. ותו כי אם זכרתני וכו' לא א"ש והול"ל וזכרתני לבוג כי אם צריך פי' ואפ' דיוסף הצדיק ע"ה רוח ה' נוססה בו כשראם במשמר דלא באו שם אלא לגלגל עליו הטובה דרך טבע. וכשראם זועפים שאלם כי תמיד היה מהרהר דלא באו אלו שם אלא לבקש מנוח אשר ייטב לו. וזה רמז וישאל וכו' מטעם אשר אתו במשמר ולא באו אלא בשבילו. ולכן אמר לשר המשקים אחר פתרונו והשיבך על כנך כי אם זכרתני. כלומר לא אירע לך כל זה כי אם בעבור שתזכרני וזה שאמר הכתוב כי אם זכרתני. ולכך לא השיב לו דאירע לו מ"ש דכל זה היה כדי לזוכרו ובעבורו סבל כל זה: יז והיא כפורחת. ארז"ל אלו האמהות. ורמז הרב רעכ"ן ז"ל בס"ס קרבן חגיגה כי תיבות כפורחת עלתה בגי' הן הנה שרה ורבקה ורחל ולאה בדקדוק:

מרפא לשון

עושה — ממימריה. ה"ג דלא כנ"א במימריה ודכוותה תרג' באדם דמו ישפך ממימר דייניא וכן תרג' ונתן בפלילים. מ. י. והיא כפרחת עלתה נצה — והיא כד אפרחת לבלבין אניצת נץ. ה"ג מלת כד בפת"ח ונגינת הפשטא בתיבת אפרחת, ותיבת אניצת בלא וא"ו. ולפי שנר' שפירושו כד' הרמב"ן ז"ל שפירש שראה בחלומו כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים וכ"ף כפורחת ככ"ף ויהי כמשיב ידו ויהי כבוא אברם מצרימה ותרג' עלתה נצה אפיקת לבלבין אניצת נץ עלתה שהעלתה לולבי גפנים דאלו לפירש"י ז"ל כפורחת כאלו היא פורחת ותרג' כד אפרחת אפיקת לבלבין הוא תרג' כפורחת היה צריך לגרוס מלת כד חיר"ק ונגינת הפשטא בתיבת לבלבין והנה כאן שהמקרא נצה בלא וי"ו התרג' אניצת בלא וי"ו ובפ' קרח שהמקרא ויצץ ציץ התרג' ואניצת נץ עם וא"ו. הבשילו — בשילו. כצ"ל הבי"ת בשוא לא בפתח ועיין פי' ראב"ע ז"ל. יג. ישא פרעה את ראשך — ידכרינך פרעה. ה"ג וכ"ה במסורת קדמאה ידכרינך. תנינא יעדי. על כנך — על שמושך. הוא פתרון משל שכנו של כלי הוא שמכין אותו לתשמיש גם מושיב אותו על מושבו הראשון. טו. כי שמו אותי בבור — ארי מניאו. ה"ג ול"ג שויאו כ"כ היא"ר אף שלא נזכרה במס' התרג' דבפ' ויגש ול' מנוי זה אינו ל' פקידות כי איך יאמר לא עשיתי מאומה כי הפקידו אותי בבור. אבל הוא

לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים
שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם: יג בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת
יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ
וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה
בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ
מַשְׁקֵהוּ: יד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ
כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי
חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי
מִן־הַבַּיִת הַזֶּה: טו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי
מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי
מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר: טז וַיַּרְא
שַׂר־הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר
אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה
שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי: יז וּבַסַּל

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ. תְּלָתָא שִׁבְשִׁין. תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן: יג. בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין. יִדְכְּרִנָּךְ פַּרְעֹה. וִיתִיבִנָּךְ עַל שִׁמּוּשָׁךְ. וְתִתֵּין כָּסָא דְפַרְעֹה בִּידֵיהּ. כְּהִלְכְתָא קַדְמֵיתָא. דַּהֲוֵיתָא מַשְׁקֵי לֵיהּ: יד. אֱלָהֵין תִּדְכְּרִינַנִי עִמָּךְ. כַּד יֵיטַב לָךְ. וְתַעֲבֵיד כְּעַן עִמִּי טֵיבוּ. וְתִדְכַּר עֲלַי קֳדָם פַּרְעֹה. וְתַפְּקִנַּנִי מִן בֵּית אֲסִירֵי הָדֵין: טו. אֲרֵי מִגְנַב גְּנִיבְנָא. מֵאֲרַע עִבְרָאֵי. וְאַף הָכָא לָא עֲבָדִית מִדְּעַם. אֲרֵי מַנִּיאוּ יָתִי בְּבֵית אֲסִירֵי: טז. וַחֲזָא רַב נַחְתּוֹמֵי אֲרֵי יָאוּת פַּשַּׁר. וַאֲמַר לְיוֹסֵף. אַף אֲנָא בְּחֶלְמִי. וְהָא. תְּלָתָא. סַלִּין דְּחִירוּ עַל רֵישִׁי: יז.

תפסיר הרס"ג

לה יוסף. הד'א תפסירה. ת'לאת'ה' קצ'באן ת'לאת'ה' איאם: יג) אלי' ת'לאת'ה' איאם. יד'כרך פרעון. וירדך אלי' מרתבתך. ותנאולה כאסה. כאלסירה אלאולי'. אלד'י כנת סאקיה: יד) אלא אן תד'כרני מעך. אד'א גאד לך אמרך. ואצטנע אלי מערופא. ואד'כרני ענד פרעון. ואכ'רגני מן הד'א אלבית: טו) לאני סרקת מן בלד אלעבראניין. והנא איצ'א לם אצנע שיא. אסתחקית אן אגעל בטבבה פי אלחבס: טז) ולמא ראי' רייס אלכ'באזין. אנה קד פסרהא לה לכ'יר. קאל לה.

תולדות אהרן

ויגא שר האופים כי. ברכות נט:

רשב"ם

(יג) ישא פרעה את ראשך. כמו שאו את ראש כל עדת וגו' ימנה אותך פרעה בתוך עבדיו: והשיבך. כדי להשיבך על כנך. וכן כתיב וישא את ראש שר המשקים בתוך עבדיו. אבל והשיבך ה' מצרים פירושו וישיב אותך: (יד) כי אם זכרתני אתך. כלומר כל כך אני בטוח שתשא חן בעיני פרעה שאם תזכרני וגו' ידעתי כי תוכל להוציאני מן הבית הזה שהרי לא פשעתי כאן כלום כ'''אר אסירים. וגם לא מן הדין אני עבד כי גונבתי וגו' וגם פה לא עשיתי מאומה וגו' ואיני חייב לא עבודה ולא בית האסורים להיות אסור כאן: (טז) כי טוב פתר. ניכרין דברי אמת: סלי חורי. מנוקבים. כמו חורי עפר וכפים. ואורגים חורי לפיכך יכול היה העוף

רש"י

(יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך צ לשלשת ימים. ויש מדרשי אגדה הרבה (חולין צב): (יג) ישא פרעה את ראשך. ל' חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: (יד) כי אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך ק מאחר שייטב לך כפתרוני: ועשית נא עמדי חסד. אין נא אלא לשון בקשה הרי אתה עושה עמי חסד: (טו) סלי חורי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ש

שפתי חכמים

לו לאדם פי' דקאי בקופא דמחטא: צ לא שהם עצמם שלשת ימים כמובן מן הקרא: ק ר"ל שפרעה ישא את ראשך והיית כל כך חשוב עד אשר אם זכרתני תוכל אתה להוציאנו ויהיה מלת כי במקום כאשר משום דכי משמש בד' לשונות והאחד מהם אם והוא אשר והוסיף הרב מאחר שייטב לך מפני שאין מדרך המוסר שיזכירהו מיד בעת שייטיב לו רק אח"כ בעת שעומד

טענת יוסף עם שר המשקים

(יד) כי אם זכרתני אתך באשר ייטב לך וגו'. להבין [illegible]תי זכרונות שאמר יוסף לשר המשקים. וזכרתני אתך ולא אמר לפני מי יזכור אותו. ותיבת אתך לכאורה מיותר. והנראה כי יוסף רצה בשר המשקים שיזכירנו לפני פרעה. וזכירה כזו לפני מלך לאו בכל יומא זמנה אף לא בכל שעה כ"א לעתים פרטים בשיהיה עסוק בענין הראוי לזכירה כזאת. ע"כ היה ירא יוסף פן יארכו לו לשר המשקים הימים עד שיוכל להזכירו לפני פרעה ובתוך כך ישכחנו ויסירנו מלבו. ואז גם בשיזדמן עת הראוי להזכירו לפני פרעה. לא יזכירנו עוד בהיותו ככר נשכח מלבו. לזאת היתה עצת יוסף לשר המשקים לאמר לו הלא החיוב עליך לזכרתני בכל עת ועל כל טובה פרטות שייטיב המלך אתך וייטב לך עליך החיוב לומר הלא זה בא לי מחסדי יוסף אשר פתר לי חלומי לטובה. ולולא הוא ככר הייתי נעדר מאלה התענוגים. ועי"ז שתזכירני תמיד ממילא יגלגל הדבר שתזכיר אותו לפני פרעה בעת הראוי והנכון. וזהו כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך כלומר בתדירי. ועי"כ יסובב הדבר והזכרתני אל פרעה בעת המוכשר לזה וזהו שהרשיע הכתוב את שר המשקים וסיפר בגנותו. ולא זכר שר המשקים את יוסף בטוב לו. ועי"כ וישכחהו לעת הראוי להזכירו. ולא חייבו על השכחה בלתי על מה שלא שמע לעצת יוסף [אה"י]

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יד) כי אם זכרתני אתך וגו' והזכרתני. שמעתי מפי מורי אבי זלה"ה כי אם זכרתני אתה בעצמך והזכרתני ע"י שליח והיינו דכתיב בסוף הפרשה ולא זכר שר המשקים הוא עצמו לא הזכירו וישכחהו אף ע"י שליח:

חלק הדקדוק

הביא מלעיל: טו) כי שמו אתי בבור, ל' מלרע וסי' שמתני בבור תחתיות (מהרי"ב):

אבן עזרא

אותם כמו שוחטי הילדים ולא כאשר פי' הגאון: (יב) פתרונו. פירושו. ולא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום. יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים. ויתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביום תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירה היתה הרה והראשון קרוב אלי: (יג) ישא פרעה את ראשך. ירים. הנכון שהוא בדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו ובפ' כי תשא אפרש זה: כנך. משמרתך הראשונה ומכונתך ומתכונתך. ויתכן להיותו מן גזרת כן וכמוהו ועמד על כנו: (טו) מארץ

אבי עזר

היה עבד בבית שר הטבחים וגם הסריסים יושבים שם מקדם. ומלת ויפקוד הוא כ' מנוי ושררה לשרת לפני הסריסים האלה כי חשובים המה בבית פרעה. או כ' צווי: (יא) (ואשחט אותם. כמו שוחטי הילדים) דעת הרב שתיבת שחיטה הוא שם המושאל לענבים. כמו שהושאל לילדים. כי ספיר גזרתה בנויה על בקר וצאן. וכיון שהושאל לענבים שם ביטול הושאל ג"כ עליה שם שחיטה או אפשר דדעת הרב במלת ואשחט מל' סחיטה. וכן שוחטי הילדים לפי דעת הז"ל. המפרשים חפרו בעמק לפרש דברי הרב בדרכים רחוקים. והנלע"ד כתבתי: (יב) (יש שואלים מאין ידע יוסף וכו')

מסורת הקריאה

עליו לית קמץ, ור"ל שיהא הבי"ת בשוא והמ"ם בקמץ לית עוד זולת זה אבל שהבי"ת בפתח איכא עוד בקמץ. (ה) בלילה, נמסר עליו במס"ק ג' רפין, ור"ל שהבי"ת בשוא הנקרא רפי וסי' א' דין, ב' ונלחמה (לקמן מ"א י"א) ג' ואת עמוד האש (נחמיה ט' י"ט), ושארא הבי"ת בפתח והלמ"ד בדגש: המשקה, הקו"ף בסגול, עיין פסוק א': (ז) סריסי, הסמ"ך בשוא: במשמר, הבי"ת רפי, מנחת שי, וכתב הרוו"ה וז"ל אכן בכ"י נ"ד הוא דגוש וכן כ' במקלי, וכן דעת החכמים הקדמונים, וכן דעת בן בלעם, שכל מקום שיהא בי"ת בראש התיבה ותחתיה שוא והאות השני לה פ"א או מ"ם יבטל שם חק יהו"א כגון ואכבדה בפרעה. ויחנו במדבר, וכן בלעם הזה הוא מגדולי החכמים הקדמונים, ואחרי שגם הוא קאי בשטת רמ"ק יהנקדן לכן יש לפסוק הדין על פיהם ובפרט במקום שנחלקו בו הספרים, עכ"ל: בית, במרכא לא במקף: (ט) ויספר שר המשקים, נמסר עליו בגליון חד מן ט"ז זוגין מתחלפין בטעם וסי' בבית האסורים נשבר ובצאתו נזקף, והכוונה כי נמסר בשמות ו' ט' ט"ז זוגין מתחלפין בטעם, וזה חד מהם כי ויספר שר המשקים דעניינא בעודו בבית האסורים הוא בטעם תביר ונתן סי' לדבר בבית האסירים נשבר, תביר בארמי כמו שבר בעברי, אבל חברו בסמוך (מ"א ט') וידבר שר המשקים דמיירי בשכבר יצא מבית האסורים הוא בטעם זקף, וע"ז נתן סימן ובצאתו נזקף, ר"ל בטעם זקף.

מרפא לשון

ל' הנחה ופקדון ונתינה עולמית ודכוותיה במלכים א' י' מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה ת"י בר מדמני לה כעותר ידא דמלכא שלמה. ועוד שם ויתנם המלך בית יער הלבנון ת"י ומנינון מלכא. וכן בלשון המשנה סוף מסכת ר"ה מי שבירך ואח"כ נתמנה לו שופר. כ. יום הולדת את פרעה — בית ולדא. פי' היא"ר שהוא כמו בית האבל בית המשתה שכן קורין למשתה שהיו עושין ביום הלידה בית הולד. כג. וישכחהו — ואגשייה. ה"ג ואפשר שהיה משפט האל"ף להנקד חירק והנו"ן דגש במקום תי"ו ההתפעל בכל ל' שכחה בתרג' אלא שהוקל שאינו פועל יוצא כמו כי נשני אלהים את כל עמלי.

הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה
אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל
מֵעַל רֹאשִׁי׃ יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה
פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים
הֵם׃ יט בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא
פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה
אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־
בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ מפטיר כ וַיְהִי | בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה
וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא
אֶת־רֹאשׁ | שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ
שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו׃ כא וַיָּשֶׁב
אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ
וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ כב וְאֵת
שַׂר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם
יוֹסֵף׃ כג וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים
אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ׃ פ פ פ

קי"ב יב"ק סימן. ומפטירין בתרי עשר בעמוס סימן ב'. כה אמר ה':

תרגום אונקלוס

וּבְסַלָּא עִלָּאָה. מִכֹּל. מֵיכְלָא דְפַרְעֹה עוֹבַד נַחְתּוֹם. וְעוֹפָא. אָכֵיל יָתְהוֹן. מִן סַלָּא מֵעִלָּוֵי רֵישִׁי: יח. וַאֲתֵיב יוֹסֵף וַאֲמַר. דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ. תְּלָתָא סַלִּין. תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן: יט. בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין. יַעְדֵּי פַרְעֹה יָת רֵישָׁךְ מִנָּךְ. וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל צְלִיבָא. וְיֵיכוֹל עוֹפָא. יָת בִּשְׂרָךְ מִנָּךְ: כ. וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה. יוֹם בֵּית וַלְדָא דְפַרְעֹה. וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא לְכָל עַבְדּוֹהִי. וְאִדְּכַר. יָת רֵישׁ רַב שָׁקֵי. וְיָת רֵישׁ. רַב נַחְתּוֹמֵי בְּגוֹ עַבְדּוֹהִי: כא. וַאֲתֵיב. יָת רַב שָׁקֵי עַל שַׁקְיוּתֵיהּ. וִיהַב כָּסָא עַל יְדָא דְפַרְעֹה: כב. וְיָת. רַב נַחְתּוֹמֵי צְלַב. כְּמָא דְפַשַּׁר לְהוֹן יוֹסֵף: כג. וְלָא אִדְּכַר רַב שָׁקֵי. יָת יוֹסֵף וְאַנְשְׁיֵהּ: פ פ פ

רשב"ם

לאכול דרך נקבי אריגה הסל: (יט) ישא פרעה את ראשך. ממש מעליך. וזה אינו נשיאות של חשבון אלא של זקיפת תלייה: (כג) ולא זכר שר המשקים את יוסף. מיד בצאתו כמו שביקש ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך: וישכחהו. זמן מרובה אחרי כן. עד שעה שהקב"ה עשה ליוסף נסים והוצרך להזכירו:

שפתי חכמים

ומשרת לפניו: ר פי' יום הלידה כל' יון: ש קל"מ דאל"כ מנ"מ דכתיב ולא זכר. אם בא לומר שלא עשה עמו חסד זה נכתב ככר ויהי מקץ שנתים אלא לומר שסבה היתה מאת הש"י שלא הזכירו עד אחר שתי שנים מפני שתלה בטחונו בשר המשקים (נח"י) מבואר הוא בש"ר פ"ז אתה מולא שלא היה יוסף ראוי להיות בבית האסורים אלא עשר שנים מפני שהוציא דבה על עשרה אחיו וע"י שאמר לשר המשקים וכו': חסלת פרשת וישב

רש"י

(היפפען. קוכען) לתתם באותן סלים: (כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ר ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן (יחזקאל טז) ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן (ויקרא יג) אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אחרים: וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש ל' מנין: (כג) ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו ש הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרוים רהב: חסלת פרשת וישב

בעל הטורים

(כג) ולא זכר. ג' במס' הכא ואידך ולא זכר יואש המלך את החסד. ולא זכר הדום רגליו. ששר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועל זה נהרגו כמה נפשות מישראל שהיה דמו תוסס עד שנחרב הבית וזהו ולא זכר הדום רגליו כיו' אפו:

תפסיר הרס"ג

ראית אנא איצ'א. כאן ת'לאת' סלאל חוארי עלי ראסי: יז) ופי אלסלה אלעליא. מן גמיע טעאם פרעון מן מא יצנעה אלכ'באז. וכאן אלטיר יאכל מנהא. מן אלסל מן פוק ראסי: יח) פאגאבה יוסף וקאל. הד'א תפסירה. ת'לאת' סלאל. ת'לאת'ה' איאם: יט) אלי' ת'לאת'ה' איאם. ינזע פרעון ראסך ען בדנך. ויצלבך עלי' כ'שבה. ויאכל אלטיר מן לחמך: כ) פכאן פי אליום אלת'אלת'. והו מת'ל יום ולאד פרעון. צנע מגלסא לגמיע קואדה. פד'כר רייס אלסקאה. ורייס אלכ'באזין פי מא בינהם: כא) פאמר ברד רייס אלסקאה אלי' סקיה. פנאולה כאסה: כב) וצלב רייס אלכ'באזין. כמא פסר להמא יוסף: כג) פנסי רייס אלסקאה. יוסף ולם יד'כרה:

נוה שלום

בפתח אלגים. (יו) סלי חרי, סלאל חוארי, עיין ראב"ע משכתב משם הגאון ז"ל.

אבן עזרא

העברים. אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי ואחר כל חלום במקרא מלת הנה טעמה כאילו: (טז) סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהודה: (יט) בעוד. בטרם עוד וטעמו לא יעבור עוד כך זמן עד שיהיה זה: ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו וטעמו יסירנו. או ירימנו על עץ: (כ) הלדת. שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו: (כא) על משקהו. שם: כי אשר היית משקהו. פועל: (כג) ולא זכר שר המשקים לא הזכירו בפה אל פרעה. וכ'

אבי עזר

כמדומה לי אשר השומע קו' זאת ושותק לא יקבל שכר על שתיקותו כי אלהים אשר הוא פלא ליה בתדירא הוא גלה לו רזא דנא. הלא לאלהים פתרונים. ומנא ידע רב נחמן אולי מחזיק בפלך המבואר בסנה' מ"ח אב"א סוד ה' ליראיו וכו'. ואמת מרוב פשיטתו לא כתב תשובתו בחבורו. מה השיב לשואלים לו: (יג) (ישא פרעה את וגו') דהיינו ימנה ויספור אותו בתוך שאר משרתיו המשובי'. וכן משמש המקרא בסיפור בני אדם בל' נשיאות בכל מקום. ולדעתי אפשר לפרש כן פסוק ויהי מתי מספר ולא כפי' הרב שם: (טו) (אחר כל חלום במקרא מלת והנה וכו') ואף כי מלת הנה

מסורת הקריאה

והנה גפן, במקף לא במירכא: (י) והוא כפרחת, הכ"ף רפויה, וכן כתב המנחת שי בתהלים סי' קמ"ז י"ז בשם ר"א הלוי שבכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת זו אצל זו שהראשונה דגושה הוא אם שתיהם ממוצא אחד אבל אם הן משתי מוצאות תהיינה רפות, ובספר רב פעלים כתוב שמכלל שתי אותיות יצאו ג' רפין שלא כמנהג עפ"ה ויהי כבאך שם העיר (שופטים י') משליך קרחו כפתים (תהלים קמ"ז) הן אני כפיך לאל (איוב ל"ג) ועוד אחד שלא הזכיר בעלי המסורות ירפה גם הוא, והוא כפרחת עלתה נצה ע"כ: נצה, הצד"י דגוש וההה"א במפיק, ונמסר עליו חד מן י"א זוגין מן חד וחד חד מפיק ה"א וחד לא מפיק ה"א, כוונתם מלת נצה כתיב ב' פעמים הך דהכא הה"א במפיק, ובישעיה י"ח ה' בלא מפיק, וככה הם י"א זוגין מנוים במס"ר אות ה"א: אשכלתיה, האלף בפתח, רד"ק בשרשו: (יא) ואשחט. השי"ן שמאלי כי הוא לשון סחיטה: (יג) והשיבך, הוי"ו בפתח, ונמסר עליו לית וחד והשיבך ה' מצרים (דברים כ"ח ס"ח) בסגול, ואחד פסוק סימן ווי העמודים, הסימן הוא על ניקוד הווי"ן שבמלות אלו והשיבך, לכן אמר ווי כלומר ווי"ן, והנה וי"ו ראשונה במלת ווי נקוד קמץ קאי אהך דהכא שהוא מנוקד בפתח שהוא תולדת הקמץ, והוי"ו שניה במלת ווי מנוקד בצירי קאי על הך דדברים שהוא מנוקד בסגול שהוא תולדת הצרי: כמשפט. כתב המנחת שי בס"א כ"י הכ"ף בשוא ובכל הספרים בפתח עכ"ל. וכ"ה עפ"י המסורה בפתח דנמסר (שמות כ"א ט' ובמ"ב י"ז ל"ג) ז' רפין. ר"ל שהכ"ף בשוא הנקרא רפי. ואין זה מהם: (יד') אתך. התי"ו בשוא והכ"ף בקמץ ונמסר עליו י"ה. ר"ל י"ו כתיב כן ושארא התי"ו בקמץ וסי' במסר בויקרא יו"ד ט"ו: נא, הנו"ן דגושה: (טו) מאומה, מלעיל ועי' לעיל כ"ב י"ב: שמה, מלרע שלא כמנהג. וכן נמסר עליו במס"ק לית מלרע וסי' שתני בבור תחתיות, ור"ל שמו בבור הוא בטעם מלרע שהוא בתחתיות, ועיין מש"כ במדבר ד' ו': (טז) כי טוב, כי במונח לא במקף: פתר, ד' ב' קמץ וב' פתח. גליון המ"ג, דין ולקמן מ"א י"ב בקמץ, ודלקמן פסוק כ"ב ומ"א י"ג פתחין: (יז) מאכל. הכ"ף בפתח מדין סמיכות. ונמסר עליו ד' פתחין וסי' סלא בנפשיה פתורא דהבריה, נתנו סימן בלשון תרגום על מלה הסמוכה למלה שנמסר עלה כמנהגם. סלא הוא דין

א כה אמר יהוה על־שלשה פשעי ישראל ועל־
ארבעה לא אשיבנו על־מכרם בכסף צדיק
ואביון בעבור נעלים׃ ב השאפים על־עפר־ארץ
בראש דלים ודרך ענוים יטו ואיש ואביו ילכו
אל־הנערה למען חלל את־שם קדשי׃ ג ועל־
בגדים חבלים יטו אצל כל־מזבח ויין ענושים
ישתו בית אלהיהם׃ ד ואנכי השמדתי את־
האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן
הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת׃
ה ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך
אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת את־ארץ
האמרי׃ ו ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם
לנזרים האף אין־זאת בני ישראל נאם־יהוה׃
ז ותשקו את־הנזרים יין ועל־הנביאים צויתם
לאמר לא תנבאו׃ ח הנה אנכי מעיק תחתיכם
כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר׃ ט ואבד
מנוס מקל וחזק לא־יאמץ כחו וגבור לא־ימלט
נפשו׃ י ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו
לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו׃
יא ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום־ההוא
נאם־יהוה׃ יב שמעו את־הדבר הזה אשר דבר
יהוה עליכם בני ישראל על כל־המשפחה אשר
העליתי מארץ מצרים לאמר׃ יג רק אתכם

רד"ק

(א) כה אמר ה׳. על מכרם בכסף צדיק. אמר אע"פ שעברו על ג׳ עבירות חמורות והם ע"ז ג"ע וש"ד לא נחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם ע"י מלך אשור אלא על החמס והוא הד׳ ועליו העניש על כל מה שעשו וכן בדור המבול אע"פ שהיה בידם כמה עבירות לא הענישם אלא על החמס שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכש"כ כשהחמס בא ע"י השופטים שהיה להם להעמיד הצדק והם ע"י השוחד מטים הדין. וז"ש על מכרם בכסף צדיק ופי׳ צדיק שהוא צדיק בדינו וכן ויסלף דברי צדיקי׳ וגם הם צדיקים בדברים אחרים כי ברוב טועני האמת הם צדיקים ברוב דבריהם וכן העניים ברוב לא יטענו אלא האמת: בעבור נעלי׳. אפי׳ בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שיהיה זכאי בדינו ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם וי"ת בדיל דיחסנון אלא הכנתי דעתו ורש"י ז"ל פי׳ דעתו כן מטי׳ משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיין אחז עוקף עליו ונוטל׳ בדמים קלים כדי לגעול ולגדור כל שדותיו ולא יפסיק זה ביניהם וזהו בעבור נעלים לשון נעיל׳ ד"א מחייבין את הזכאי כדי שיצטרך למכור שדהו בקנין גמור שהוא כנעל שנאמר שלף איש נעלו: (ב) השואפים על עפר ארץ בראש דלים. השופטים הם השואפים ומביטי׳ ומכוונים שיהיה עפר ארץ בראש דלים שמשימים שוטרים תחתיהם אם לא יתנו העניים על פיהם יקחום בשער דאשם ויפילום בארץ וירמוס והנה עפר הארץ בראש הדלים וענין זה הפסוק בענין מ"ש מיכה ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמ׳ וענין השואפי׳ כמו שואפי׳ אביון וי"ת דשייטין בעפרא וגו׳: ודרך ענוים יטו. שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שנותנים בעלי דינם העשירים. ודרך פירושו משפט ועסק האדם כמו את הדרך אשר ילכו בה ויאחז צדיק דרכו והדומי׳ להם וכת"י ודין חשיכיא מסטן: ואיש ואביו ילכו אל הנערה. ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעול׳ אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושים תהיו כי קדוש אני השם מקדישכם וכיון שאתם מחללים קדושתכם הרי אתם מחללים את שם קדשי שקדשתי אתכם ואתם נקראים בשמי כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך: (ג) ועל בגדים חבלים יטו. שהם חובלים הבגדים מאשר לא יתנו על פיהם ויחבלו וישתו עליהם בבתי ע"ז ופי׳ יטו יטו עצמ׳ להסב אצל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה והמסיב׳ בקראת הטיה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב וכן במשנה יטו ויקראו והטיתי לקרות: ענושים. שהם עונשים אותם כסף וזהב וישתו בו בית אלהיהם: (ד) ואנכי השמדתי את האמורי מפני חקותם הרעים שהיה להם השמדתי אותם מפניכם ואתם עזבתם את חקותי הטובים ולקחתם חקות האמורי וכבר הזהרתי אתכם בתורה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר ק[illegible] את הגוי אשר לפניכם וזכר האמורי כי הוא החזק שבשבעה האומות כמ"ש אשר כגוב׳ ארזים גבהו ואעפ"כ השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכם ולא בקשתכם אלא אני השמדתיו מעדשו: וחסן. תקיף כמו והיה החסון לנעורת: ואלוני׳. כתרגומו בלוטין קסטנייי"ר בלע"ז: (ה) ואנכי העליתי. וקודם שהביא אתכם אל הארץ הוצאתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים ואולך אתכם במדבר מ׳ שנה לא חסרתם דבר והרגלתי אתכם בחקותי שלא תלמדו חקות ארץ האמורי כשתבאו לרשת אותה או טעם לרשת דבק עם העלתי אתכם מארץ מצרים: (ו) ואקים. עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו דבוקים בי שהשריתי רוח נבואה בכם וע"ז אמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה. וטעם מבניכם אפי׳ הנערים כשמואל וירמיה כש"כ הזקנים שיש בהם חכמה: ומבחוריכם לנזירים. אפי׳ הבחורים שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שינזרו מן היין ויהיו קדושים לי כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר וכ"ז הפרשתי אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושים ולא תטמאו בטומאת עמי הארץ: האף אין זאת בישראל נאם ה׳. כי כ"ז שאמרתי לכם התוכלו לכחש שאינו כן: (ז) ותשקו. לא די שאתם לא נזהרתם במה שהזהרתי אתכם ולא פקחתם עיניכם למה שעשיתי עמכם אלא שהנביאים והנזירים שהיו לכם לאות לקדושתכם בעלתם אותם מקדושתם שהיה לכם ללמד מהם ותשקיתם הנזירים יין כלומר פתיתם אותם בדברים עד ששמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושתם וכן על הנביאים צויתם לומר לא תנבאו. וטעם צויתם ר"ל בהכרח מנעתם אותם מלהנביא לכם ומלהזהירכם בשמי: (ח) הנה אנכי מעיק תחתיכם. במקומכם אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל. מעיק. ענין לעקה וצרה וכן מפני עקת רשע. ותרגום צרה עקתא ואמר כאשר תעיק העגלה אינה בעלת חיים שתעיק ותציר. ואמר עמיר ולא אמר משא אחר כי מפני הכפת הוא מיצר יותר נושא העמיר מנושא משא אחר ואמר עמיר שם כלל עמרים רבים: (ט) ואבד מנוס. לא יאמץ כחו. לא יהיה בו יכולת להאמין כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו: (י) ותפש הקשת לא יעמוד. לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו: וקל ברגליו לא ימלט. פי׳ לא ימלט נפשו כמ"ש ואבד מנוס מקל כי לא יוכל לברוח והנה הענין כמ"ש לחזק גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל: (יא) ואמיץ לבו בגבורים. כי הגבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערום וטעם ערום שיפשיט בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהר׳: (יב) שמעו המשפח׳. הגוי כולו נקרא משפח׳ וכן אם משפחת מצרי׳ לא תעלה: אשר העליתי. העליתי אבותיכם: (יג) רק אתכם. לפי שידעתי אתכם

ומשא ה׳ לא תזכירו עוד. זכר את ושתי: וישכחהו בלב:

אבי עזר

בכל מקום התחלת הענין כמ"ש הרב בהרבה מקומות. אולם אם כן הוא הוי למכתב הנה בחלומי. וכיון שכתב בחלומי והנה. לכן מפרש הרב דמשמש כאלו. וכמו מלת כעין בל׳ הגמ׳ ובל׳ המקרא כעין הגדולה כמ"ש אהל יוסף הרואה בחלום אינו רואה ממש אלא דומה לו כאלו רואה. ומצאתי ראיה בס׳ מאזנים שכתב טעם על שנאמר בשיר השירים אם תמצאו את דודי ולא נאמר אם תמצאון. ואמר אולי עשה זה שלמה בעבור שהוא משל. ואינם בנות ממש: (כג) (ולא זכר שר המשקים וגו׳) דקשה לרב איך שייך מלת את בפועל עומד לכן מפרש לא הזכירו בפה אל פרעה והוא יוצא. כמו זכר את ושתי: בית הסוהר. הוראת השם לדעתי הוא ל׳ הקודש. כמו שררך אגן הסהר. ונאמר כן על דבר המקיף ובחרו שם זה על השבי. שאי אפשר להמלט ממנה במוקף מכל צד. ואשר כ׳ הרב בעבור שפירש אחריו וגו׳. לא להודיע לנו הוראת שם בית הסוהר. רק להודיע לנו שנגע הדבר אל דתי המלך. ולא עשה כן מלבו להושיבו אצלו בשבי:

מסורת הקריאה

דסמיך ליה מלת סל, ב׳ בנפשיה הוא ונפשו מאכל תאוה (איוב ל"ג כ׳) ג׳ פתורא הוא ומאכל שלחנו (מ"א י׳ ה׳) ד׳ דחבריה פי׳ חברו דדה"ב ט׳ ד׳: (בא) וישב, השי"ן בסגול: (כב) שר האפים, מלת שר במרכא לא במקף: כאשר פתר. כתב רוו"ה בכ"י של נ"ד מוטעם כאשר בתביר פתר במרכא וכן נראה נכון ע"פ משפטי הטעמים עכ"ל:

מוסרי של"ה והגהות

וישב ביקש יעקב לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים וגו׳ ואם כך ליעקב אבינו מה יחשוב הדיוט כמונו מלא עבירות כשמשפיע לו הש"י טובת עה"ז ויירא ויפחד אולי הוא שמור לרעתו למעטו מטובת עה"ב. ע"כ ירבה בצדקה ובג"ח וימעט מתאותיו ויהיה נכנע וישוב אל ה׳ בכל לבבו. ופי׳ בזוהר בארץ מגורי אביו כמ"ש מגור מסביב שכל ימיו היה ירא ביראה גדולה ודאגות רבות (אח"י וזה מקרא מלא אשרי אדם מפחד תמיד והיינו על ר"ת כמשז"ל מאי"ן):

והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה. בא וראה כמה גודל מדת הענוה אשר היתה ביוסף הוא היה מבני הגבירות ומן הגבירה העיקרית כי רחל עקרת בית והיה אהוב מאד לאביו מכל אחיו על כל זאת היה נכנע אפי׳ לאחיו שהם בני השפחות. ואמר נשי אביו כי היה מגדילם ומחשיבם כאלו היו נשים לאביו ולא פילגשים ומזה ילמוד כל אדם מדת הענוה שיהיה לפי גדולתו ענותנותו:

ויבא יוסף את דבתם רעה שהיה מגיד לאביו שאוכלין אבר מן החי ומזלזלים בבני השפחות לקרא אותם עבדים והיו חשודים בעריות. ומקשים העולם חלילה איך להאמין על שבטי יה לעשות מעשים כאלה ואם לא עשו איך להאמין על יוסף שיוציא דבת שקר מפיו על אנשים גדולים כאלה. גם ויבא יוסף את דבתם משמע שהיה אמת שעשו כן דזהו החילוק בין מוציא דיבה למביא דיבה. מוציא דיבה הוא המוציא דבת שקר והמביא ומגלה דיבה שהוא אמת והדרא קושיא לדוכתא איך להאמין זה על שבטי יה קדושים משרתי עליון בני אלהים כלם. ושמעתי שנמצא בקובץ ישן הענין היה אברהם אבינו עשה ס׳ יצירה ומסרו ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב מסר לבניו אשר הם יותר מיוחסים כי אין מוסרין סתרי תורה כאלה אלא לצנועין ומיוחסי ישראל בכל דור ודור ע"כ. מסרו לבני הגבירה ולא לבני השפחות. והנה מצינו בגמרא דרבא ברא עגלא תלתא בכל ע"ש ע"י עסק ס׳ יצירה בצירוף השמות ובודאי זה הנברא ע"פ השמות ולא מצד התולדה אין צריך שחיטה וניתר לאוכלו בעודו חי וכך עשו השבטים ויוסף לא ידע והוה סבור שהוא הנולד מאב ואם והוציא דבה זו אל אביו שהם אוכלים אבר מן החי והם כנים היו וכדין עשו. עוד איתא בגמרא רבא ברא גברא שדרוה לגביה דר׳ זירא וכו׳ ופרש"י ע"י שמות ס׳ יצירה והנה יש שמות שמצרופם נברא זכר. ויש שנברא נקבה. ואפשר שבראו השבטים בצירוף אותיות מס׳ יצירה בראו נקבה והיו מטיילים עמה ויוסף לא ידע מזה והיה סובר שהיה נקיבת אשה מאו"א והודיע לאביו שהם חשודים בעריות. וכשעסקו השבטים בצירוף סודות אלו ורצו להתחבר אליהם בני השפחות אמרו השבטים אתם בני השפחות וכוונתם היתה לש"ש כי לא נמסרו אלו העניינים אלא למיוחסים שבדור הזה ויוסף לא ידע זה וסבר שהיו מזלזלים בכבוד אחיהם וקרא אותם עבדים ובא והגיד לאביו. הרי לך כי השבטים היו צדיקים וגם יוסף הוא צדיק יסוד עולם וצדיק בכל דרכיו אלו אשר הגיד לאביו לש"ש על כל זאת קראו הכתוב מביא דבה רעה משום שהי"ל לדרוש ולהקור ולשאל את פי השבטים מה כונתם בדבורים האלה צא ולמד מה הוא עונש של מביא דבה רעה ואין כונתו לש"ש רק להכעיס ב"מ

כמה גדול רעתו. ק״ו וכ״ש המוציא דבה.(אח״י לפי דברי הרב יתכן עוד להצדיק יוסף שהוא כבר הרגיש קצת ואמר לאביו אולי אביו ילמדנו לעשות כמותם יז״ש אל אביהם ודוק. מאי״ן) :

ויעש לו כתונת פסים. בפ״ק דשבת אמר רבא בר מחסיא א״ר חמא בר גוריא אל ישנה אדם בנו בין הבנים בשביל משקל ב׳ סלעים מילת שנתן יעקב אבינו ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים :

ולא יכלו דברו לשלום. פרש״י מתוך גנותן למדנו שבחן שלא דברו אחד בפה ואחד בלב וזה מדה טובה באדם שיהיה פיו ולבו שוין והא דכתיב אצל נבל והוא כלבי ודרשו לגנאי שפיו היה מדבר רע כל מה שהיה בלבו. שאני התם שעשה מעשה שעקימת שפתיו הוא מעשה להוציא מפיו דברים רעים ולא שתק אבל השבטים לא דברו עמו טוב מאחר שהיה שנאה בלבם לא רצו להיות א׳ בפה ואחד בלב ולא יצא דבר רע מפיהם רק שלא רצו לדבר עמו דברי שלום (אח״י ומהר״י די שנוביא פי׳ והוא כלבי שבא מכלב והוא התנצלות לדוד הע״ה דלא בדיק בשמיה לז״א והוא כלבי שבא מכלב ששמו אינו נאה ומעשיו טובים. מאי״ן):

ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. אשרי הגבר אשר שם בה׳ מבטחו :

ידעתי מכל משפחות האדמה על־כן אפקד עליכם את כל־עונתיכם: יד הילכו שנים יחדו בלתי אם־נועדו: טו הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם־לכד: טז התפול צפור על־פח הארץ ומוקש אין לה היעלה־פח מן־האדמה ולכוד לא ילכוד: יז אם־יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם־תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה: יח כי לא יעשה אדני יהוה דבר כי אם־גלה סודו אל־עבדיו הנביאים: יט אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא:

אתכם והכרתי נכם מכל משפחות לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכם שאתם ראיתם וידעתם את כל אותותי ונפלאותי שעשיתי לכם והטבתי לכם לפיכך הדין הוא שאפקוד עליכם עונותיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדים לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרים הרחוקים ממנו כי משפחת הגוים אינני חושש עליהם אם ייטיבו או ירעו אלא אם יהיה חמס גדול כדור המבול כמו שפירשנו למעלה אבל ישראל לפי שהם קרובים אלי אענשם על עונם כמ״ש בקרובי אקדש וכמו שפירשו רז״ל בפסוק וסביביו נשערה מאד וכשאמרז״ל שאני עכו״ם דלא מפקיד דינא עלייהו ובספר יחזקאל בפסוק והעולה על רוחכם היו לא תהיה הארכנו בזה הענין : (יד) הילכו שנים. כלו׳ אחר שפשעתם כי ראו מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לצאת מן העיר מפחד האויב ולא אפי׳ שנים אם לא נועדו יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד נגד האויב אם יפגע בהם ור״א ז״ל פי׳ הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו אמר הנה טרם שאפקוד עליכם הודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי לולי שהודעתי לנביא וגליתי לו סודי להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות וככה אין דברו דרך מקרה וראו אם יתכן שילכו שני אנשים ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועדו זה עם זה וכאשר תראו שיהיה אמת דברי הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרים לו לא תנבא: (טו) הישאג אריה ביער. לפירושינו בפסוק הקודם יהיה פירושו ד״מ כמו האריה שלא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף כי כשמוע החיות קולו יעמדו במקומם מפחדם לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב בבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא ישבה מכם: היתן כפיר. הענין כפול במ״ש והחכם ר״א פי׳ היה מנהג לאריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי אתם ועוד הראיתם אריה שיעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו א״כ איך תוכלו להמלט מגזרתי: (טז) התפול. והנה משל אחר ולפירושינו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכם ריקם ולפירוש החכם עוף השמים שאין ממשלה לאדם לתפשו: התפול לפור על פח. אם איננו למוקש והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הלפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפשו בו והמוקש הוא האויב שאלוה לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו שיעלה מעליכם עד הנקמו מכם וזה היעלה פח והטעם אני אעמידנו להצר לכם: (יז) אם יתקע. כתרגומו אם יתקע שופר בקרת׳ בלא זמניה כלומר כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר לפיכך תרגם בלא זמניה שאין בעיר אחת מאלה ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם בשמעם כן ואתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם: אם תהיה רעה בעיר וה׳ לא עשה. פי׳ ואיך תחשבו שתפול רעה בעירכם שלא עשה אותה האל ית׳ אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא איך לא תשובו אלי: (יח) כי לא. וכיון שגל׳ סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכם ותראו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה׳ באה לכם הרעה ולמה לא תשובו מדרכיכם הרעים ותנצלו מהרעה וטעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל ית׳ ע״י עבדיו הנביאים: (יט) אריה שאג וגו׳. מי לא ינבא. ואיך תלוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שמעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו :

דג״ו למנחת שבת וב״ה.

בראשית מא מקץ

מא א ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על־היאר:

תרגום אונקלוס

א. והוה. מסוף תרתין שנין, ופרעה חלם והא קאים על

תו״א ויהי מקץ שנתים ימים. גיטין ס :

תפסיר הרס״ג

א) פלמא מצ׳תא סנתין חאילתין. ראי׳ פרעון. כאנה ואקף עלי׳ שאטי

נוה שלום

מא (א) שנתים ימים, סנתין חאילתיה, שמות נרדפים שכן נקרא השנה חול

אבן עזרא

(א) ויהי מקץ. לא פי׳ הכתוב תחלת זה החשבון וכן ויהי מקץ ארבעים שנה. וכן ובעוד ששים וחמש שנה. ויהי בשלשי׳ שנה. ויתכן להיות שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר. או

אבי עזר

(א) (ופרעה חולם. היה חולם) תמלא פירושו בפ׳ וירא בפ׳ והנה איל אחר

רשב״ם

(א) ויהי מקץ שנתים ימים. שתי שנים שלימות כדכתיב ימים תהיה גאולתו. ואם לא יגאל עד מלאות לו שנה תמימה. וכן ימים או עשור. וכן למועדה מימים ימימה בפסח מדבר שהוא משנה לשנה שלימה. אבל מקץ שנתים בלא ימים היה משמע מקץ

בעל הטורים

(א) ויהי מקץ. נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופי׳ ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר ועוד שנתים: ויהי מקץ

שפתי חכמים

א דבר פשוט דלשון קץ כתרגומו מסוף הוא אבל קשה ימים דכתיב בקרא ל״ל בשלמא אי לשון מקץ לאו לשון סוף הוא אלא לשון מקלת כמו מקלה אחיו מש״ה צריך הקרא למנקט ימים לומר שתי שנים שלימות היו מיום ליום ולא מקלת שתי שנים אבל כיון דמקץ לשון סוף הוא א״כ ימים דכתיב בקרא למה

רש״י

(א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל ל׳ קץ א סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרות אינם

חלום פרעה

(א) ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם. לכאורה תיבת ימים למותר. והלשון ופרעה חולם מגומגם לכאורה. הי׳ לו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) ויהי מקץ. פרש״י לשון סוף כתרגומו. ולכך הוצרך לפרש כן לפי שמצינו מקץ שהוא תחלה דכתיב בירמיה מקץ

נחל קדומים

א (א) מקץ שנתים ימים ופרעה חולם. ר״ת משיחו. והוא משה ג״י פרעה ועוד י׳ רמז לעשרה מכות שיכהו. ועוד רמז מקץ שנתים קרי ביה ק״ץ ת׳ שנים

מרפא לשון

מא. א. על היאר — על נהרא. ובפ׳ וארא תרג׳ יאוריהם אריתהון ועיין בראב״ם ז״ל דלרש״י ז״ל התרג׳ פתרון ענין לא פיר״ש מלה ולהרמב״ן ז״ל הוא פירוש מלה ומ״מ נר׳ דשם נהר ויאור אחד הוא אלא שנהר מורה על מעין גדול ויאור למטה ממנו ולכן יפול גם על העשוי בידי אדם ולמטה ממנו האגם וזהו שסידרם הכתוב בפ׳ וארא מלמעלה ל׳ טה על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ודרך התרג׳ לתרג׳ יאור נהרא כמו שם נהר זולתי כשבא נרדף אחר שם נהר כמו על נהרהם על יאריהם שאז מפני הכפל מתרג׳

חומת אנ״ך

א מקץ שנתים ימים. רבינו מהר״א מגרמיזא ז״ל בפי׳ כ״י רמז מקץ שנתים קרי ביה קץ ת׳ שנים דנחסרו ק״ץ שנים מגזרת ת׳ שנים והגלותיו על שפת הנהר. ויש להעיר מאי שייטיה דרמז זה הכא ואפשר כמשז״ל דע״י שיוסף היה עבד נתכפר העבדו׳ של גזרת ועבדום וענו אותם וכמ״ש במ״א והשתא יכון מאד דעתה דנגמר עבדות יוסף רמז דבזה נתכפר ועבדום ונחסר ק״ץ מת׳ :

מסורת הקריאה

(א) והנה עמד, והנה בפשטא עמד במרכא.

ב וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת
יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה
בָּאָחוּ׃ ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת
עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת
מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל
הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֹּאכַלְנָה
הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת
הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת
הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃

תרגום אונקלוס

נַהְרָא: ב. וְהָא מִן נַהְרָא, סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן. שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּשַׂר. וְרָעְיָן בְּאַחְוָא: ג. וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אָחֳרָנְיָן. סָלְקָא בַּתְרֵיהוֹן מִן נַהְרָא. בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחְסִירָן בְּשַׂר. וְקָמָא. לְקִבְלְהוֹן דְּתוֹרָתָא עַל כֵּיף נַהְרָא: ד. וַאֲכָלָא תּוֹרָתָא. דְּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחְסִירָן בְּסַר. יָת שְׁבַע תּוֹרָתָא. דְּשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָתָא. וְאִתְּעַר

תפסיר הרס"ג

אלניל: ב) וכאן קד צעד מנה סבע בקראת. חסנאת אלמנצ׳ר וצ׳כ׳מאת אללחם. ורעת פי אלקרט: ג) וכאן סבע בקראת אכ׳ר. קד צעדן וראהן מן אלניל. קביחאת אלמנצ׳ר ורקיקאת אללחם. פוקפת אלי׳ גאנבהן עלי׳ שאט אלניל: ד) פאכלת אלבקראת. קביחאת אלמנצ׳ר רקיקאת אללחם. אלסבע אלבקראת. אלחסאן אלצ׳כ׳מה. ואסתיקט׳

תו"א ויקץ פרעה. עקידה שער כט:

בעל הטורים

שנתים ימים ופרעה חלם. בגימ' עשר שנים: (ב) שבע פרות. ע"ש עגלה יפיפיה מצרים ולמה ז' ע"ש מצרים לודים ענמים להבים נפתוחים פתרוסים כסלוחים שהם ז' וז' עממים מארץ באחו. מקום עשבים כדכתיב ישגא אחו בלי מים:

רשב"ם

שנה ויום אחד כדכתיב בן שנתו בתוך השנה קוראו בן שנתו: (ב) והנה מן היאור עולות. דרך ארץ לשתות הבהמות ביחד וחוזרות ועולות ורועות באחו: (ד) ויקץ פרעה. ויישן מיד ויחלום וגו' בין שינת מעט

רש"י

קרוים יאורים ב חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויין יאורים יאורים בידי אדם ג ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ב) א יפות מראה. סימן הוא לימי השובע ד שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מריש"ק בלעז (זומפף) כמו ישגא אחו: (ג) ודקות בשר. פינב"ש בלעז (מארע דין) לשון ה דק: (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השובע נשכחת

ב"י א מן היאור עולות. זהו עקרו של תנוס כפי שבכיעמן ורעיכמן מסוף גדולת הנהר ומסוף יבשותו:

שפתי חכמים

לי ומפ' דה"א מקץ לשון מקלת הוא וה"א דכל לשון קץ נמי לשון מקלת הוא אלא היכא שהוא מוכח מן המקרא שהוא לשון סוף להכי כתב הקרא הכא ימים ללמד שהוא לשון סוף ולא מקלת ומעתה כל ל' קץ סוף הוא וזהו שנקט רש"י וכן כל לשון קץ סוף הוא כלומר כיון דמוכח הכא דמקץ לשון סוף אנו למדין מהכא דכל ל' קץ סוף הוא דקץ קץ לג"ש ודו"ק כ"ל. ודלא כהרא"ם שכתב דמ"ה נקט כל לשון קץ סוף משא"כ מלת קלה שפעמים מתפרש סוף כמו מקלה שלש שנים ופעם קלה כמו כרוב א' מקלה ופעם קלת כמו ומקלה אחיו. ואף שכתב כמה פעמים קודם זה בכמה מקומות אין זה קושיא כי כמוהו רבים עכ"ל. וליכא לאקשויי מקרא דמקץ ז' שנים תעשה שמטה שפירושו מתחלת השנה השביעית כדכתיב והשביעית תשמטנה דקרא מקץ ז' שנים תעשה שמטה בהשמטת כספים מיירי והשמטת כספים אינה משמטת אלא בסופה רא"ם וק"ל: ב דק"ל למה כתיב היאור בה"א הידיעה א"ו ה"פ היאור הידוע הנזכר לעיל וקאי על הד' נהרות שכתובים בפרשת בראשית וא"כ למה לא כתיב בכאן נהר כמ"ש שם א"ו אי הוה כתיב נהר לא הייתי יודע על איזה נהר קאי שהד' נהרות כתובים שם לכך כתיב היאור כלומר הנהר שעשוי יאורים והוא נילוס היינו פישון הנזכר בפ' בראשית וכדפירש"י שם וכל שאר נהרות דנקט רש"י קאי אשאר ג' נהרות הכתובים שם: ג דק"ל כיון דקאי אאחד מד' נהרות הנזכרים בבראשית למה לא הזכיר אותו בשמו המיוחד אלא לפי שעשוי יאורים יאורים ע"י בני אדם לכן קראו בשם יאור וכל שאר נהרות אינם עשויים כן: ד דק"ל למה לא פתר יוסף את זה למה היו הפרות יפות מראה שפתר רק בריאות בשר ולא טוב המראה ורוע המראה ומתרץ כיון שמצינו שפתר דשבע פרות הטובות הם סימן לשבע ימי השובע א"כ ה"ה בזה הפתרון נמי פתר יוסף דיפות מראה סימן הוא לימי השובע והפתרון קאי נמי על זה דבימי השובע נראות הבריות יפות מראה כלומר שמקבל זה את זה בסבר פנים יפות ונותן לו די מחסורו אשר יחסר לו: ה דק"ל דהאיך שייך לומר דק אבהמה ואבשר דהכי ה"ל למיכתב כחוש בשר ועז"פ טינב"ש בלעז כלומר דהא בלשון לעז קורין לבהמה כחושה טינב"ש ואע"פ שטינב"ש הוא לשון דק אפ"ה קורין לבהמה כחושה טינב"ש א"כ

דעת זקנים מבעלי התוספות

מקץ שבע שנים תשלחהו חפשי גבי עבד עברי. והתם תחלת שבע קאמר דהא כתיב בתורה שש שנים יעבוד ותו לא אבל ממקץ שבע שנים תעשה שמטה אין להביא ראיה דהא איצטריך מקץ למימר דאין שביעית משמטת אלא בסופה כנ"ל. ופרעה חולם לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם ב"ו מכה באזמל ומרפא ברטיה אבל הקב"ה מכה באזמל ומרפא באזמל יוסף הוכה ע"י חלום שחלם על אחיו תתרפא על ידי חלום פרעה והיינו שיסד הפייט ממכות עצמן מתקן רטיה:
(ב) והנה מן היאור. לפי שהרעב והשבע בא ע"י המים שמשקה השדות ומגדיל התבואות:

חלום פרעה

לכתוב ויחלום פרעה אבל איתא במדרש ד"א קץ שם לחשך זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה בבית האסורים כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום. ואין אנו יודעים מה בא המדרש ללמדנו בזה. ואיך מפרש בזה סוף המקרא שאמר ולכל תכלית הוא חוקר אבן אופל וצלמות. ונראה שלהדורש הזה הי' קשה תיבת מקץ שהוא מיותר לכאורה שהי' יכול לומר ויהי לשנתים ימים. אם לא שנאמר שבא הכתוב הזה להורות שהקב"ה חשב את הקץ עד זמן הקצוב מאתו ית' מיום ליום ע"כ לשנתים ימים. שלפעמים אם חסרי' איזה ימים לשנה ג"כ לשנה יחשב. ע"כ אמר כאן לשנתים ימים שהשנתים נשלמו מיום ליום ולא העדיפו ולא חסרו אפי' יום אחד. ולא הקדים הזמן כמו שעשה לישראל במצרים שהקדים זמן גירותם ק"ץ שנה. ולמה עשה לו הקב"ה כן ולא הועיל זכותו לקפצהו מקודם. וקיתה כתשובה ע"ז כמ"ש ולכל תכלית הוא חוקר אבן אופל וצלמות. והקונה שהנה מדרכו ית' שביעדו

נוה שלום

כלומר שנתים שלמים. (ב) באחו, פי' אלקרט בכסר אלקאף עשב ממיני הכרישין דומה לאספסתא אלא שעליו גדולים

אור החיים

ויהי מקץ. כל מקום שנ' ויהי ל' צער. וכאן יש צער לישראל. צער להקב"ה כ"י. וצער ליוסף. צער לישראל כי עתה יתחיל סיבת גלות מצרים והגם שכבר נגזרה משנים קדמוניות, לא נגזר שיהיה במצרים אלא בארץ לא להם. צער להקב"ה כביכול שצר לו בצרת עולמו על בשורת הרעב. צער ליוסף שנתעכב עד ששלמו ב' שנים שמנע הקב"ה זכרונו בר"ה שתי שנים שהוא זמן הזכרון לכל חי. בשביל שאמר זכרתני והזכרתני לשר המשקים ותלה בטחונו בבשר ודם ולפי' נתעכב ב' שנים אחר חלום שר המשקים ואז היה ראוי לו לצאת סוף העשר שנים:

אבן עזרא

לשבת יוסף שם. וטעם ימים כבר בארתיו. ופרעה חלם היה חולם. וכן רבקה שומעת: (ב) באחו. י"א עמק שבו צמחים. וי"א שהוא שם צמח. הבי"ת נוסף כבי"ת השביעני במרורים. ועל ב' הפירושים כי הוא מין אחים יפריא הוא

אבי עזר

באחו: (ג) (ותרעינה באחו וגו') כי גם

רמב"ן

והנה מן היאר עולות. בעבור שארץ מצרים אינה שותה אלא מנילוס שעולה ומשקה אותה וממנו יגיע להם השבע והרעב. לפי' ראה פרעה אותן הפרות עולות מן היאר לפי שהן סימן לחרישה. והשבלים סי' לקציר. והנראה ממשמעות הכתובים כי היה השבע בארץ מצרים לבד שנ' שבע גדול בכל אמ"ץ. אבל הרעב היה בכל הארצות וזהו מ"ש יוסף וקמו שבע שני רעב אחריהן ולא הזכיר בארץ מצרים. ועל כן לא יכלו בשאר הארצות לקבוץ אוכל, ואפי' אם שמעו הענין כי היה מפורסם מאד, ואולי בחלום רמז בזה במה שהזכיר ותרעינה באחו, כי שם היה מרעיתן ומעמדן, אבל הרעות אחרי אכלן את הטובות תתהלכנה בארץ ולא ידע פרעה אנה הלכו, ע"כ ובילקוט מסיק בזמן שהשנים יפות, אז הבריות נעשו אחין זה לזה ויש אהבה ואחוה בעולם, וכשהשנים רעות גופן של בני אדם מעלה חטטים:

מרפא לשון

אריתא. (ול"נ אגם מקבץ מים, יאור לפי תרגומו מעבר מים דל, וכדחז"ל האי אריתא דדלאי. יק"א) ג. עלות אחריהן — סליקא. ה"ג וכן חביריו וכמ"ש היא"ר ז"ל והוא נתן טעם דלפי פיסוק הטעמים באה מלרע וקשה דזהו מבנין נפעל אבל צ"ל למה בכל הספורים אומר והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן ולא אמר אפי' במקום א' והנה אחריהן עלות ז' פרות כמ"ש בפרות הטובות עלות שבע פרות וי"ל כי עלות כמו עלו כמו שפי' הרמב"ן ז"ל בפ' ו' צמהות כמו צמחו. ותעמדנה — וקמא. ה"ג הקו"ף בפתח וכן כל דכותה כמו ותאכלנה. ותבלענה ותבאנה מתרג' ואכלא ובלעא ועלא כולם בקמץ אחד בסוף ול"ג בב' קמצין כמו שהוא בדפוסים שכן כשהם בל' יחיד כולם בפתח וקמת ואכלת ועלת לפי' כשהן בל' רבים יבא קמץ במקום הפתח האחרון לסי' הרבים בלבד

ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע
שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת
וְטֹבוֹת׃ ו וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת
וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃
ז וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת
שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת
וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם׃ ח וַיְהִי
בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא

תפסיר הרס"ג

פרעון: ה) ת'ם נאם. וראי' ת'אניה', כאן סבע סנבלאת. קד צעדן פי קצבה ואחדה מלא גיאד: ו) וכאן סבע סנבלאת. דקאק משובה בריח אלקבול. קד נבתן וראהן: ז) פבלעת אלסנבלאת אלדקאק, אלסבע אלסנבלאת. אלצ'כ'מאת אלמלא. פאסתיקץ' פרעון פאד'א בה חלם: ח) פלמא כאן באלג'דאה כרבת

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה: ה. וּדְמוּךְ. וַחֲלַם תִּנְיָנוּת. וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין. סָלְקָן. בְּקַנְיָא חַד פַּטִּימָן וְטָבָן: ו. וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין. לַקְיָן. וְשִׁקִּיפָן קִדּוּם. צָמְחָן בָּתְרֵיהוֹן: ז. וּבְלַעָא שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא. יָת שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא. פַּטִּימָתָא וּמַלְיָתָא. וְאִתְּעַר פַּרְעֹה וְהָא חֶלְמָא: ח. וַהֲוָה בְּצַפְרָא וּמִטַּרְפָא רוּחֵיהּ.

נוה שלום

יותר ממנה. רועות אותו הבהמות. (ו) ושדופת קדים, משובה בריח אלקבל. נגרעו ונפחתו ברוח הקדים. ז"ג בריח

חלק הדקדוק

ז) הבריאות והמלאות. המ"ם דגושה

אבן עזרא

ואחיו בן אמו: (ה) שבלים. לשון רבות נקבות ואם הוא במ"ם. כמו נשים ופלגשים: שדופות. שארע שדפון מרוח מזרחית. כי נקרא מזרח קדם בעבור צאת השמש בתחלה. וטעם המלאות כמו הבריאות: (ח) ותפעם רוחו. מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר. וי"א שהכל מן גזרת הולם פעם. והטעם שהרוח דומה

אבי עזר

אחים יפריא הכיל שני הפרושים: (ה) (שבלים. ל' רבות נקבות וכו') כי לא מצאנו כפרד שבול. רק שבולה או שבולת כן דעת הרב. ול"נ שהוא ל' רבים זכרים והא דלא מצינו הנפרד אין ראיה. כי כבר ידוע לנו שיש בצמחים ובאילנות זכרים ונקבות כאשר הזכירו חכמי באטניק ע"כ אומר אני דשבלים ל' זכרים ולא דמי לנשים פילגשים: (ז) (וטעם המלאות כמו הבריאות) דקשה לרב האיך נופל ה"א הדעת על דבר שלא הוזכר בתחלה כי לא הוזכר לעיל רק בריאו' וטובות ע"כ מפרש בריאות ומלאות חד הוראה להם אבל לפי דעתי שתי הוראות להם כי בריאות מורה שלא אכלם עש וחגב. ומלאות מורה שיש להם גרעונים הרבה. וכן עמא דבר. לכן לא מסתפינא להפוך הגי' לגרוס וטעם הבריאות כמו המלאות. כי לא מצינו במקרא הוראת בריאות על צמח אדמה רק על בעלי חי כמו בריא אולם. וברואי בשר הבריאה תזבחו. שם בריה לכך מפרש הרב דמלת בריא נופל בצמח כמו שלמים בלי מחסור. וקרוב ללשון מלאות כמו כסף מלא הוראתו שלם בלי סיג ובלי מחסור. וכן משמע מדברי המכלול שכתב וז"ל בריאות כתניריו על דרך השאלה כלומר מלאות

תולדות אהרן

ויקץ פרעה. עקידה שער ש...

בעל הטורים

כנען יתפרנסו ממצרים: (ה) בקנה א'. ג' במס' ב' הכא ואידך גבי מנורה שהשובע הוא אור לעולם ולכך ראה בטובות בקנה אחד ובשדופות לא ראה בקנה אחד:

רשב"ם

לשינה שנייה רגיל חלום להתחלף לענין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה חלום הוא עד שנגמרה שינתו וניעור לגמרי ואז וייקץ פרעה לבסוף והנה חלום אבל עד עתה לא ידע: (ה) בקנה אחד. זהו סי' לשובע לכל גרעין שבע שבלים: (ז) והנה חלום. כמו והנה היא לאה. אבל עד עתה היה סבור שראה ממש ולא חלום: (ח) ותפעם רוחו. נתחלפה דעתו טרישפש"א בלע"ז וחשב

רש"י

ו בימי הרעב: (ה) בקנה אחד. ז טואי"ל בלעז: בריאות. שיינ"ש ח בלעז: (ו) ושדופת. השלייד"ש בלעז (אויסגעשלאגען) ושקיפן ט קלוס הבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין י ביש"א (רויהער ווינד): (ז) הבריאות. שיינ"ש בלעז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו כ והוצרך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ל ובנבוכדנצר הוא אומר (דניאל ב) ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו (ב"ר):

שפתי חכמים

ו כי בלשון עברי נמי קורין לבהמה כחושה דקות בשר ולשון דק דנקט רש"י קאי אטינב"ש בלעז: ז דק"ל דותאכלנה הפרות יש לפרש בשתי פירושים. הא' שתהא כל שמחת השובע נשכחת בימי הרעב. והשני שהוא סימן שיהא לבריות מאכל בימי הרעב וזה סימן טוב הוא ועז"פ הוא סימן שתהא וכו'. וזה הפי' אמת דהא מצינו לקמן בהדיא שיוסף פתר אותו כן. ומהרש"ל פי' דקשה לרש"י למה אמר ותאכלנה הל"ל ותבלענה כי אין לשון אכילה שייך לומר על כ"א זה את זה לכך מפרש סימן וכו'. עכ"ל: ז ר"ל כמו בל' לעז קורין לקש של שבלים טואד"ל שהוא כמי שם קנה של עץ וא"כ בלשון עברי נמי כן הוא: ח דק"ל דאין שייך לומר בריאות אשבלים אלא דוקא אבעלי חיים כגון לעיל גבי פרות ומתרץ דהא בלעז קורין לשבלים טובות שייני"ש שהוא בל"א פרי"ם א"כ ה"ה בלשון עברי שייך לשון בריאות גבי שניהם: ט ר"ל דשדפון היינו חולי של שדפון. ולא שייך אלא גבי אדם אבל לא גבי תבואה ומתרץ דבלשון לעז קורין לו שלייד"ש אע"פ שהוא חולי אדם א"כ ה"ה בלשון עברי. אבל אונקלוס לא תרגם דשדופות הוא לשון שדפון אלא שקיפן שהוא ל' חבטה כך פי' הרא"ם וכתב עליו מהרש"ל ואין נ"ל דהא בפרשת תבא פירש"י בהדיא על שדפון שהוא מכת תבואה ויש לומר שיש חילוק בין שדפון ובין שדופות שהרי רש"י מביא ב' לשונות של לעז שהכא פי' בענין אחר ממה שפירוש התם ואין לומר שהכא פי' על הרוח דהא פי' התם פירוש אחר על רוח: י דק"ל דכאן משמע שרוח מזרחית רע שוא וכמ"א אמרינן דרוח מזרחית הוא טוב יותר מכל הרוחות וסימן ברכה הוא לעולם ל"פ וכו' ר"ל דלרוח מזרחית יש ג' רוחות ואותו רוח שקורין ביש"א הוא רע: כ כי בפעם ראשון חשב ליישן עוד דלמא יחלום עוד כאשר אירע באמת אבל בהקיץ השני שהיה קרוב לבוקר שלא יישן עוד אז נשלם החלום ונצטרך לפותרים (נח"י) ומפני שמלת והנה מורה על הזמן לומר שעכשיו הוא כך ולא קודם לכן והכא ליכא לפרש והנה חלום נגמר לאחר הקילה דהא גם קודם הקילה נגמר החלום כשראה השבלים בלעו האחרים וכו'. ל"נ לפרש כשבא חלום הראשון אע"פ שלדעת פרעה אפשר שהיה נגמר מ"מ לפי האמת אינו נגמר כמ"ש ועל השנות החלום פעמים כי נכון הדבר וגו' ע"ש: ל פי' ותפעם הוא מל' פעמון שהיה מקשקש כפעמון כלו' כמו שענבל

חלום פרעה

שביעדו זמן אל הטובה אז יועיל הזכות להקדים הגעת הטובה בזאת כמו שפדה את ישראל ממצרים קודם הזמן שיעד אבל אם הטובה ההיא היא סבה אל הרעה שתבא אחריה מהר אז אי אפשר להקדים הטובה. כיון שע"י הקדמתה תוקדם גם הרעה. וכן לא יעשה כי אקדומי פורענותא לא מקדמינן. ולכן כיון שרצה השי"ת להגדיל את יוסף ע"י חלומו של פרעה ולמהר לקיים פתרונו למען יראה מהר פתרונו כי אמת הוא וכמו שאמר יוסף כי נכון הדבר מאת האלהים וממהר האלהים לעשותו ותיכף אחר שנות השובע יבואו שבע שני הרעב בכל העולם. ואילו הי' מקדים חלומו של פרעה היו מקדימים ג"כ שבע שני הרעב. ולא רצה הש"י למהר הטובה מעין הרעה. וזהו שדרש בעל המאמר שכתיבת מקץ בא לרמז על היות קץ נגזר מתחלה על יוסף כמה שנים יעשה בבית האסורים. והמתין הקב"ה עד שבא הקץ ההוא ואז חלם פרעה חלום ולא הקדימו אפי' יום אחד. והתשובה ע"ז נרמזה במה שסיים הקרא ולכל תכלית הוא חוקר שר"ל שכיון שהשי"ת הוא חוקר אל כל תכלית היוצא מטובה זו וראה השי"ת שאע"פ שתחלתו הוא טובה גדולה אבל סופה ותכליתה הוא. אבן אופל וצלמות שרצה הש"י ליסד בעולם אחרי כן אבן של אופל וצלמות. שתהיה הארץ קשה כאבן וחלמיש לבלתי תוציא תנובתה ולכסות אופל על פני הבריות מזלעפות רעב עד שפני כלם קבצו פארור. לכן המתין הש"י עד בא הקץ לחפשיותו של יוסף כי דיה לצרה בשעתה: (ח) וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים וגו'. [חרטום היא עיר סמוכה לעיר מצרים אשר שם שי' אוניווערזיטעט. והאנשים שלמדים שם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) ותבלענה השבלים. פי' גדלו עד שכסו האחרות מפי' כבלע את הקדש. אבל אין לפרש לשון בליעה ממש דאין מראין לו לאדם דעייל פילא בקופא דמחטא זהו מדרש אבל לפי הפשט הוא לשון בליעה ממש והיינו דקאמר בסוף ויקץ פרעה והנה חלום אמר פרעה מה שהפרות אוכלות זו את זו יכול להיות אבל בליעת השבלים זה ודאי חלום הוא: (ח) ותפעם רוחו. פרש"י אבל גבי נבוכדנצר כתיב ותתפעם רוחו לפי שהיו שתי פעימות ששכח החלום והפתרון וכאן

נחל קדומים

שיחסרו ק"ץ מגזרת ת' שנים. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל: ה (ב) עולות בקנה אחד. במסרה ג' בקנה ב' כאן ואחד בקנה אחד כפתור ופרח. אפשר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל כי כל ענייני המנורה רמז לתורה וזה רמז המסרה אם אין קמח אין תורה וע"י התורה נקרא זקן שקנה חכמה בקנה גימטריא זקן. גם כתב הרב זרע ברך ח"ג כי הכל תלוי במזל האשה וזה רמז הפ' זה ישפיל וזה ירים כי כוס שהוא כינוי לאשה כמשז"ל לא ישתה בכוס זה זהו תורף דבריו. וזה רמז בענין השבלים בקנה אותיות נקבה שהרעב

חומת אנ"ך

ב ואין פותר אותם לפרעה. פירש רש"י ז"ל פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו שלא היה לו נחת רוח בפתרונם וכו'. בפירוש רבינו אפרים ז"ל יש בכל פרשה מחידושי גאוני קמאי ושם הקשה דהרי אמרו כל החלומות הולכים אחר הפה ואיך לא נתקיים פתרון החרטומים. ולא תירץ. ואפשר דהא דכל החלומות הולכים

מרפא לשון

ואין ללמוד מל' ארמי שבדניאל נפקא אצבעת ידא שזהו כפי ל' חכמי המוסרה אבל בכ"י הקדמונים מצאתיו בקמץ אחד כמנהגנו. ז. רעות המראה — דבישן. וכן יפות המראה, דשפירן ה"ג וכמ"ש היא"ר ז"ל וכבר נתן בו טעם כי בהשנות הדבר יפול בו דל"ת וכן שדופות הקדים דשקיפן. ח. ותפעם רוחו — ומטרפא. פי' ל' שבירה והכאה כמו ביצה טרופה ספינה המטרפת בים. ובמלכים ב' ח' ועולליהם תרטש ת"י תטריף.

מסורת הקריאה

(ה) ויישן, השי"ן בקמץ ונמסר עליו ב' קמץ א' דין, ב' לעיל ב' כ"א, יהוא חד מן הקמוצין בזקף נמסר בריש ויקרא: שבלים, הבי"ת בכולהון בחטף קמץ: (ז) את, בכל המדויקים הקדמונים וכ"י בצירי ובטעם

תרגום אונקלוס

ושלח. וקרא. ית כל חרשי מצרים וית כל חכימהא. ואשתעי פרעה להון ית חלמיה. ולית דפשר יתהון לפרעה: ט. ומליל רב שקי. עם פרעה למימר. ית סורחני. אנא מדכר יומא דין: י. פרעה רגיז על עבדוהי. ויהב יתי במטרת. בית רב קטוליא. יתי. וית רב נחתומי: יא. ונחלמנא חלמא. בליליא חד אנא והוא.

בראשית מא מקץ

את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו ואין פותר אותם לפרעה: ט וידבר שר המשקים את פרעה לאמר את חטאי אני מזכיר היום: י פרעה קצף על עבדיו ויתן אתי במשמר בית שר הטבחים אתי ואת שר האפים: יא ונחלמה חלום בלילה אחד אני

תולדות אהרן

אני מזכיר. עקידה שער לג

תפסיר הרס"ג

רוחה. פבעת' ודעא. בגמיע עלמא מצר וגמיע חכאמיהא. וקץ עליהם רויאה. ולם יכן מן פסרהא לה ט)פתכלם רייס אלסקאה. בין ידיה וקאל. אני לאד'כר אליום כ'טאי י) ודילך אן פרעון כאן קד סכ'ט עלי' עבידה. פוצ'עהמא פי חבץ'. מנזל רייס אלסייאפין. אנא ורייס אלכ'באזין: יא)פראינא. חלמא. פי

נוה שלום

אלקבול עיין לקמן שמות (י יג). (ח) חרטמי עלמא, מלומדים במושכלות. ושלא כת"א. (י) על עבדיו, עלי עבדיה כצ"ל שאינו מדבר אלא על שנים כמו שני נעריו ג'לאמיה, שני סריסיו כ'אדמיה, וא"א לגרוס עבידה לפי משפט לע"ר

מסורת הקריאה

יתיב ובלא מקף: (ט) וידבר שר המשקים, עי' לעיל מ' ט': (י) במשמר, המ"ם שני' בפתח, עי' לעיל מ' ג': (יא) בלילה. נמסר עליו ג' רפין. ור"ל שהבי"ת בשוא והלמ"ד רפי. עין לעיל מ' ה': והוא. נמסר עליו ב. ור"ל ב' קמץ הוי"ו, א' דין ב' ותאכל ה"א

רשב"ם

לבקר ולדעת הפתרון וכן בדניאל ויאמר המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום: ואין פותר אותם. דברים המתיישבים לפרעה: (י) פרעה קצף על עבדיו. כל פרעה בלשון מצרים מלך. וכן כל מלכי מצרים נקראים. ושל פלשתים אבימלך אפילו בימי דוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך. ושל ירושלים מלכי צדק ביהושע אדוני צדק מלך שלם. ובימי דוד על דברתי אני מבטיח שתהיה מלכי צדק מלך ירושלים. ושל עמלק אגג. בימי משה וירום מאגג מלכו. ובימי שאול אגג מלך עמלק. אף כאן פרעה לשון מלכות כי בשמו של מלך אין אומרים לפניו (דוד) פרעה קצף על עבדיו. אלא כך אמר לפניו אדוני קצף על עבדיו. וכן לפנינו אני פרעה. אני אהיה המלך לבדי כדכתיב רק הכסא אגדל ממך. לכן נקרא יוסף אברך אב המלך. ובספר לקח טוב פירש כמותי:

רש"י

חרטמי. הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות (טימי הן עצמות בלשון ארמי מ ובמשנה בית שהוא מלא טמיא מלא עצמות): ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח ב בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר (ב"ר):

שפתי חכמים

המקשקש בתוך הזוג: מ י"ל דלכך לריך לפרש מתחלה בל' ארמי משום שר"ל חרטמי הם ב' תיבות חר מלשון נחירים טומי מל' טימי ויש לפרשו מל' נחירים של אף שהיו נותנים העצם של מת בנחירים של אף והיה מדבר וגם לפרשו שהוא ל' חום מלשון והעצמות יחרו שהיו נותנין העצמות תחת בית השחי ומחממין אותו והיה מדבר ע"י כשוף: נ אבל כשאמר לו יוסף שיהיה רעב בארץ היה לו קורת רוח לפי שאמר שלכך הראה לו הקב"ה כדי לעשות תקנה למדינה שלא ימותו ברעב מהרש"ל. (עקידה) שחלומות המלכים אינם דברים פרטיים רק דברים כוללים כל מלכותו או כל העולם כחלומותיו של נבוכדנצר לכך לא היה לו קורת רוח:

דעת זקנים מבעלי התוספות

לא שכח כי אם הפתרון ואע"ג דכתיב בנבוכדנצר חלום חלמתי ותפעם רוחי התם משבאו החרטומים לפניו ולא הי' שם כי אם פעימה אחת שאלו הי' החלום ידוע יהא הפתרון ידוע להם ולפיכך שכח זה החלום והפתרון. וזה שלא שכח כי אם הפתרון לפי שחלום נבוכדנצר הי' לזמן מרובה ואלמלא שאמר לו דניאל החלום לא הי' מאמינו מן הפתרון. אבל חלום פרעה לאלתר הי' והאמין בו. ומה שצוה נבוכדנצר להרוג החרטומים כדכתיב ואמר להובדא לכל חכימי בבל. ופרעה לא אמר כן לפי שאמרו לו החרטומים לנבוכדנצר היאך אתה סבור שנאמר לך החלום וכי נביאים אנחנו דכתיב מלתא די מלכא שאיל יקירא היא כלומר צריכה נבואה כדכתיב ודבר ה' הי' יקר בימים ההם ואחרן לא איתוהי. קרי ביה ואהרן כלומר אהרן איננו הנושא אורים ותומים להגיד הנעלמים אמר להם נבוכדנצר הזכרתני אורים ותומים בעצתכם הכהנים שנושאים אותם אבדתם מן העולם חייכם שתאבדו מן העולם ולכך צוה לאובדא יתהון:

(י) ויתן אותי במשמר וגו' אותי ואת שר האופים. אותי אותי למה. שמעתי מפי הרב יהודה הכהן שכך אמר לפרעה לא תהא סבור שהבין מתוך תפישתי שהי' לי להנצל יותר משר האופים כי מעולם לא הקלו בתפישתי יותר מתפישת שר האופים כל הימים היינו אני ושר האופים ביחד:

חלום פרעה

שם בעיר היה נקראים חרטומים] ואין פותר אותם לפרעה. הפלא ופלא הוא על חרטומי מצרים וחכמיה שהלכו בדרך עקומה ורחוקה לפתור הפרות והשבלים על מדינות ובנות. הלא פשטיות החלום מורה ומלמד כונתו על שבע ורעב. כי החרישה מתיחסת להפרות והשבלים אל הקציר. ומדוע נואלו חכמי מצרים. אבל אמרו חז"ל במדרש (פ' פט) הה"ד בקש לץ חכמה ואין אלו חכמי פרעה וחרטומי מצרים. ודעת לנבון נקל זה יוסף. ומהר"מ אלמושנינו ז"ל בסוף ספרו הנהגת החיים אמר כי טעות של אלו הפותרים הי' לפי שציירו שחלום זה הוא כשאר חלומות שאין ענין החלום הוראתו הפשטיות ממש. כי לא יתכן כן אלא בהשפעה נבואיית כמו שדבר הש"י בחלום לאבימלך ובלעם שאמר להם מה שאמר בפירוש ובבירור לא במשל ורמז. אבל שאר חלומות הנודקים אין כונתם המובן הפשוט. אלא פותרין רמוז ונעלם בדרך חידה. אמנם יוסף ע"ה כאן הבין תוכן הענין שחלומות אלו של פרעה וגם של סריסיו לא היה בהם מהעומק והסוד. אלא כונתם כפשוטם ולא יצטרכו לפי' ולפתרון כי אם מעט מזער. כי כל ענין הפרות והשבלים פשוטו מורה על כונתו משובע ורעב ולכן לא התחיל יוסף ע"ה לפרש זה אלא על מספר השבעה שאפשר ירמוז לימים שבועות או חדשים או שבע עיירות וכיוצא. ע"ז אמר שהרמז במספר הוא על השנים. מעתה לזה כוונו חז"ל באמרם בקש לץ חכמה ואין אלו חכמי פרעה. כי סכלות חכמי פרעה היתה לפי שבקשו בענין זה חכמה עמוקה כדי לבאר פתרון החלום כחשבם היות בו סוד סתום וחתום. ואין. ולפי האמת אין כאן חכמה. לא היה בזה שום רמז נעלם שיצטרך להתחכם בו. ודעה לנבון נקל זה יוסף. שידועה שהיתה ליוסף הנכון בזה החלום היא היותו נקל ופשוט ומבואר. בלתי עמוק וצורך התחכמות. ולכן קלע אל שער האמת בפתרונו:

אבן עזרא

לגוף המוכה: חרטומי. מלה מרובעת. ויתכן להיותה ארמית או מצרית והם חכמי התולדו': ואת כל חכמיה. במזלות ופתרון חלומות: (ט) אם חטאי. אף על פי שאזכיר חטאי: (י) פרעה קצף על עבדיו. לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר. והוא מלשון מצרים כמו חירם בצור. גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה. וכן בימי ירמיהו. הלא תראה הכתוב יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים והעד תפרע שהוא שם העצם. וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם. ואל יקשה עליך דרש כסא שלמה כי לא לקחו מלך מצרים ועד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף. וכן אמר יוסף אלהים יענה את שלום פרעה. הראה את פרעה. יעשה פרעה. ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העצם: (י) אותי ואת שר האופים. אמר אותי פעם שנית. כי כן דרך הלשון

ושם

נחל קדומים

והשבע תלוי באשתו ודוק: ט (ג) את חטאי אני מזכיר היום. אין פי' שיזכיר חטא בעלילתו שהרי לא פשע ולזה יצא נקי אבל החטא הוא שלא גמל חסד ליוסף שהטיב עמו בשיחתו וטוב פתרונו ושכח לדבר בעדו. הקדוש רבינו שלמה אסתרוק ז"ל:

מרפא לשון

ולשון ותפעם הוא כמו ותשבר כמו נפעמתי ולא אדבר הולם פעם ויפול על הרוח לשון שבירה כמו זבחי אלהים רוח נשברה. ואין פותר אותם — ולית דפשר יתהון. פ"א קמוצה כ"ה בנוסחאות מדוקדקות ולא כדגרסי דפשר פ"א פתוחה בלשון עבר. וכתב היא"ר צ"ע איך תרגם חציו לשון יחיד וחציו ל' רבים ולא כן מנהגו ותירץ לפי שהיו ב' חלומות וענינם א' ע"כ. פי' ולכן מש"ה חלומו תרג' בל"י דהכי הוא ודאי שהוא חלום אחד שענינו אחד ומש"ה ואין פותר אותם בל"ר תרג' ג"כ בל"ר דהכי הוא ודאי שהם ב' חלומות והיה מבקש פתרון לשניהם ואין דרך התרג' לתקן הלשון אלא כשיבא ל' יחיד ול' רבים בדבר אחד שענינו אחד. י. ויתן

חומת אנ"ך

אחר הפה היינו כשהחולם קבל פתרונו ונתישב הפתרון בדעתו אבל הכא פרעה לא נכנס קולן באזניו ולא נחה דעתו בפתרונם וחשב כזב"ים לכל דבריהם לכן לא נתקיים פתרונם ואת כלם ישא רוח. א"כ כל החלומות הולכות אחר הפה אלא שפתרו לו ועמד בפתרון זה אבל אם אחד פתר ובא חבירו ודחה פתרונו בענין אחר אז פתרון השני מתקיים וכן מוכח במדרש באיכה רבתי דגוי אחד היה פותר ובא ר' ישמעאל ודחה פתרון הגוי ופתר באופן אחר ונתקיים פתרון השני. אך קשה ממ"ש שם במדרש דהתלמידים פתרו שימות בעל האשה וא"ל רבס קטלתון גברא ואמאי לא דחה דבריהם ופתר לטובה. ויש ליישב דעבר איזה זמן עד שבא רבם ואפי' זמן מועט. ועוד דפתרונם של תלמידים

והוא איש כפתרון חלמו חלמנו:
יב ושם אתנו נער עברי עבד לשר
הטבחים ונספר־לו ויפתר־לנו
את־חלמתינו איש כחלמו פתר:
יג ויהי כאשר פתר־לנו כן היה אתי
השיב על־כני ואתו תלה: יד וישלח
פרעה ויקרא את־יוסף ויריצהו
מן־הבור ויגלח ויחלף שמלתיו

תרגום אונקלוס

גבר. כפשרן חלמיה חלמנא: יב. ותמן עמנא עולים עברי. עבדא לרב קטוליא. ואשתעינא ליה. ופשר לנא ית חלמנא. גבר כחלמיה פשר: יג. והוה. כמא דפשר לנא כן הוה. יתי. אתיב על שמושי ויתיה צלב: יד. ושלח פרעה וקרא ית יוסף. וארהטוהי מן בית אסירי. וספר ושני כסותיה. ועל

תו"א ושם אתנו נער מגילה יג: איש כחלומו. ברכות נה: ויהי כאשר פתר לנו. שם: ויגלח ויחלף. שם מ:

תפסיר הרס"ג

לילה ואחדה אנא והו. וכאן רויא כל ואחד חסב תפסירה: יב) וכאן ת׳ם מענא ג׳לאם עבראני. עבדא לרייס אלסייאפין. פקצצנאהא עליה. ופסרהא לנא. פסר לכל ואחד חסב רויאה: יג) פכמא פסר לנא כד׳אך כאן. רדני אלמלך אלי׳ מרתבתי וצלב ד׳אך: יד) פבעת׳ פרעון ודעא ביוסף. פחאצ׳רו בה מן אלחבס. וחלק שערה ובדל ת׳יאבה. ודכ׳ל

נוה שלום

שאין ל"ר נופל על פחות משלשה. (יב) עברי, עבראני בכסר אלעין ופתח אלרא.

חלק הדקדוק

(הרי"ב), (והשוא נע. ר"ח) (יב)

מסורת הקריאה

והוא (מ"א י"ז ט"ו): (יב) פתר, ע׳ לעיל מ׳ ט"ז: (יג) ויהי. נמסר עליו כ"א ר"פ בטעם תביר. אבל בכמה מקומות נמסר במס"ק כ׳. והמה מנוים במס"ג דה"ב י"ב י"א, ובעבור שהיא מוטעית שם באתיקנה ואפרשנה, וז"ל שם ויהי כ׳ בטעם תביר ר"פ וסי׳ א׳ ויהי כאשר פתר (בראשית מ"א י"ג) ב׳ ויהי המכס לה׳ (במדבר ל"א ל"ז) ג׳ ויהי בנסע הארון (שם י׳ ל"ה) ד׳ ויהי כאשר תם כל העם (יהושע ד׳ י"א) ה׳ עד חיותם (שם ה׳ ח׳) ו׳ ויהי גבול בני אפרים דיהושע (ט"ז ה) ז׳ כי בא ירושלם (ש"ב י"ט כ"ו) ח׳ ויהי ביום השביעי וימת הילד (שם

אבן עזרא

כמו ואני אנה אני בא: (יא) איש כפתרון חלומו כבר פירשתיו: (יג) אותי השיב. פרעה. ויש אומרים שהוא בדבור השיב ותלה. או בפתרון: (יד) ויריצוהו. שלוחי

אבי עזר

וטובות עכ"ל: (יג) (ויש אומרים שהוא בדבור השיב וכו׳) כן תרגם יונתן ויתי אתיב במלי׳ על סדר שימושי רק להרב קשה דלא מצינו הוראת השיב רק במי שמשיב דבר או אבידה. או ששב אל העיר אבל לא מצינו כן באיש אשר דיבר טוב על חבירו. בגוה שאין בידו לעשות. וביותר יש להפליא על תיבת ואותו תלה. לכן דחק הרב לפרש או בפתרון כי אם יכום דברי הפותר בעיני בעל החלום דומה לו כאלו הוא השיב אותו על כנו. וע׳ פ׳ תולדות פסוק הן גביר שמתיו לך:

רשב"ם

(יב) איש כחלומו פתר. כמשמעו חלומו פתר וגם כמו שפתר לנו כן היה: (יג) ויהי כאשר פתר וגו׳ אותי השיב על כני:

בעל הטורים

(יג) כאשר פתר. בגימטרי׳ שהחלומות הולכים אחר הפה:

רש"י

(יא) איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון: נער. שוטה ם ואין ראוי לגדולה: עברי. אפילו לשוננו ע אינו מכיר: עבד. וכתיב בנימוסי מצרים פ שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. (ס"א שירים וכן גרס רא"ם): איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: (יד) מן הבור. מן בית הסוהר צ שהוא עשוי כמין גומא ק וכן כל בור שבמקרא ל׳ גומא ואף אם אין בו מים ר קרוי בור פוס"י בלעז (אייגע גרובע): ויגלח. מפני ש כבוד

שפתי חכמים

ם ר"ל נער בגימ׳ שוטה: ע (נח"י) וכ"ש שאר לשונות וכתיב בנימוסי מצרים שצריך שהמושל יהא מכיר ע׳ לשון עי׳ סוטה דף ל"ז: פ דעבד נמי מיותר דכיון שאמר ושם אתנו נער עברי ובודאי שלא היה בבית הסוהר שום נער עברי כי אם יוסף וא"כ למנ"מ קאמר שהוא עבד לשר הטבחים אלא ודאי לדרשא: צ גבי כי שמו אותי בבור היה אפשר לומר שהוא בור ממש אלא שא"כ נתנוהו בבית הסוהר אבל הכא צריך לפרש כן דלא תימא אחר שיצא שר המשקים מבית הסוהר שמו אותו שנית בבור ל"פ שבור הוא בית הסוהר מדכתיב ויריצהו מן הבור ובבור אין שייך ל׳ ריצה כ"א משיכה כדכתיב וימשכו את יוסף מן הבור: ק פי׳ דלמעלה כתיב ששמוהו בבית הסוהר וכאן כתיב ויריצהו מן הבור לכ"פ שהוא עשוי וכו׳ מהרש"ל: ר (נח"י) דאל"כ היו בגדיו לחים ופשיטא שהיה צריך להחליפם גם בלא כבוד המלכות ולמה הוצרך לומר ויחלף שמלותיו ל"פ בור הוא בית הסוהר א"כ לא היה בו מים ולמה אחליף שמלותיו אלא משום כבוד המלכות: ש דאי משום שמחה הא לא ידע עדיין איך דינו יצא שעדיין לא

ספור שר המשקים חכמת יוסף

(יב) ושם אתנו נער עברי עבד וגו׳. דברי רש"י ז"ל קשה להולמם. שפי׳ נער שוטה. מה יענה שר המשקים אח"כ כשפרעה יאמר עליו שהוא חכם [כאשר אמר באמת כך]. עברי שאפילו לשוננו אינו מכיר. מה יענה אח"כ כשיראה פרעה שיוסף מדבר מצרית בשפה ברורה. ואיך יאמר שקר כזה לפני פרעה שתיכף יתודע לפרעה הפך כל זה. נוכל לומר ע"ד הפשוט דכל דברי שר המשקים הי׳ לשבח יוסף להגדיל ידיעתו והראה שיוסף הוא פותר חלומות לא ע"פ השארת השכל לבד רק ע"פ רוה"ק ונבואה. והנה שר המשקים אמר לפרעה כי היום הוא רואה כי חטאו שבא לו שנמצא זבוב בכוסו מאת ה׳ היתה זאת לטובת יוסף ולטובת המלך. שיהי׳ המלך נושע על ידו. וא"כ אף שאין מדרך שעבד להזכיר חטאיו. אפ"ה את חטאי אני מזכיר היום. ולכבוד הוא לי להזכירם כי עי"ז יושע המלך מצרתו. והנה לפעמים יביאו האנשים מבית הסוהר אשר האסור אשר יושב שם איזה דין יחרץ עליו. ע"כ אפשר לומר כי יוסף הכין מן בית הסוהר אשר ראה כי לשר האופים הניחו במשמר כבד ולשר המשקים במשמר קל. מזה הכין יוסף דשר האופים חטא חטא כבד ויתלה. ושר המשקים חטא חטא קל ויצא חפשי. לזה אמר שר המשקים, פרעה קצף על עבדיו ויתן אותי במשמר. אותי ואת שר האופים. שנינו במשמר אחד ובחדר אחד לכן כפל מלת אותי. גם אמר ויתן אותי מקודם. ואח"כ ואת שר האופים. להורות כי עיקר הכעס הי׳ עלי. כי חטא שלי הי׳ גדול יותר מחטאו. כי מהיכן הי׳ לו לידע מה שנפל צרור בתוך פנימיות העיסה. אבל אני כשנתתי הכוס הי׳ לי לראות שיהי׳ היין נקי מזבובים. וא"ת לפי ששר האופים חלם בלילה שמושל מזל מאדים ואני חלמתי בלילה שמושל מזל צדק. לז"א ונחלמה חלום בלילה אחד. וא"ת כי אפי׳ בלילה אחד יש אשר יחלום חלום והנה רעב בסוף הלילה אחר שכבר נתעכלו מאכליו ויש חולם בתחלת הלילה. לז"א אני והוא. בשעה אחת חלמנו שנינו. למשל ששניהם שכבו יחד והקיצו משנתם יחד. ואמרו עתה חלמנו שנינו. וא"ת לפי שחלומו היה מבולבל וחלומי היה מסודר. לכן פתר חלומי לטוב. לז"א איש כפתרון חלומו חלמנו. ר"ל חלום הראוי לפתרון. וחלום מבולבל א"א לפותרו וא"ת שיוסף הי׳ הולך בשוקים ורחובות ושביב חצר המלך לכן שמע מאת נערי המלך או ממשרתיו שהמלך אוהב אותי יותר מלשר האופים ע"כ שער בנפשו שאותי יחיה ואותו ימית ע"כ פתר לי לחיים ולו למות. לז"א ושם אתנו. שיוסף חבוש במשמר מכבר זה י"ב שנה ואינו יוצא כלל מבית האסורים ואין לו עסק עם שום אדם ואינו יודע שום רמז רמיזה מחצר המלך. ואם תאמר כי ספרנו לו תחלה חטאינו לכך הבין בשכלו מן החטא את העונש אשר יבא עלינו [כמ"ש המפרשים דחטא שר האופים היה בפשיעה וחטא שר המשקים הי׳ באונס]. לז"א ושם אתנו נער. הנער הזה הוא אתנו בעבורנו לשרתנו. וכיון דהוא עבד שלנו לא נדבר עמו דברי חטאינו. ואם תאמר שיוסף הוא איש זקן ושמע כבר מאחרים חלום ופתרון כזה, כי רוב שנים יודיעו חכמה. לז"א נער שהוא עדיין רך בשנים. ואם תאמר לחשוד אותו שהוא מכשף וידע זה ע"פ

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יד) ויחלף שמלותיו. מכאן רמז למה שאמרו רז"ל בר"ה יצא יוסף מבית האסורים שהרי ויחלף שמלותיו בגימטריא בחד בתשרי. וקשיא לי כי מצאתי שמלתיו חסר ו׳ אם לא נאמר יש אם למקרא:

ילקוט

ויהי כאשר פתר לנו כן היה, וגו׳ מכאן שהחלומות אחר הפה. כההו עובדא דההיא אתתא דאתת לקמיה דר׳ אליעזר, אמרה ליה חזיתי שריתה רביתא פקעה. (פי׳ קורות הבית שנשברה.) אמר לה ההיא אתתא מעברא וילדה בן זכר, הזרת זמן תנין וחמית כדין אתת לקמיה, א"ל כך, וכו׳ חמית. זמן תליתאי אתת לקמיה ולא אשכחת יתיה, אמרה לתלמידיו אן הוא רבכון, אמרו לה למאי את בעי ליה, אמרה נימא להון דלמא היגון חכימין מגו דרבהון, אמרה להון חמית בחלמי כך אמרו לה ההיא אתתא קברת ית בעלה, אזלת וכן הוות לה, צווחת. כיון דאתא ר׳ אלעזר שמע קלה, אמר להון מהו, תנון ליה עובדא, אמר להון קטלתון גברא, לא כן כתי׳ כאשר פתר לנו כן היה מכאן החלומות הולכים אחר הפה, וכן מעשה דבר הדיא (שם חסיד אחד) שכל מי שנותן לו שכר הרבה פותר חלומו לטוב והיה כח בניו להרע או להיטיב:

וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃ שני טו וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי
וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ
לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃
טז וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר
בִּלְעָדָי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם
פַּרְעֹה׃ יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף
בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃
יח וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת
בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה
בָּאָחוּ׃ יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת

תרגום אונקלוס

לְוָת פַּרְעֹה: טו. וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף. חֶלְמָא חֲלָמִית. וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ. וַאֲנָא. שִׁמְעִית עֲלָךְ לְמֵימַר. דְּאַתְּ שָׁמַע חֶלְמָא וּמְפַשַּׁר לֵיהּ: טז. וַאֲתֵיב יוֹסֵף יָת פַּרְעֹה. לְמֵימַר לָא מִן חָכְמְתִי. אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ. יִתָּתַב שְׁלָמָא דְּפַרְעֹה: יז. וּמַלֵּיל פַּרְעֹה עִם יוֹסֵף. בְּחֶלְמִי. הָא אֲנָא קָאֵים עַל כֵּיף נַהֲרָא: יח. וְהָא מִן נַהֲרָא. סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן. פַּטִּימָן בְּשַׂר וְשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי. וְרָעֲיָן בְּאַחֲוָא: יט. וְהָא. שְׁבַע

רשב"ם

(טו) תשמע חלום. תבין חלום ויודע לפותרו: (טז) בלעדי. אינו תלוי בי אלא הקב"ה יודיעני לפתור חלומך:

רש"י

המלכות (ב"ר): (טו) תשמע חלום לפתור אותו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטינדר"א בלעז (פערשטעהען): (טז) בלעדי. אין החכמה משלי את אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה:

שפתי חכמים

בא לפני פרעה ומי יודע אם יכול לפתור אותו או לא: ת דא"א לפ' כאן כמו בלעדי אשר אכלו הנערים דפירושו חוץ מה שאכלו דהיאך שייך לומר חוץ מאלהים יענה כו' וגם א"ל

ספור שר המשקים חכמת יוסף

ע"פ חכמת הכישוף. לנ"א עברי. והעברים אינם עוסקים בכישוף. ואם תאמר שהוא בן חכמים ושופטים ולמד חכמה מאבותיו ווכר אותם. לנ"א עבד ולבו טרוד בעבודה. ואיך יזכור מה שלמד. ואם תאמר אולי אדונו הוא חכם ולמד ממנו. לנ"א עבד לשר הטבחים. ושרים כאלה טרודים במלאכתם ואינם חכמים בעניני חלומות. וא"ת אולי הגדנו מתחלה את חלומותינו לפני החרטומים ושמע יוסף ועיין בהם זמן רב. לנ"א ונספר לו. רק לו לבד ותומ"י ויפתור לנו את חלומותינו בלי עיון ומחשבה ולא התיישב כלל בדבר. איש כחלומו פתר. אמת החלום הבין כל הענין כי אני הייתי שר המשקים ומה שחטאתי. והוא היה שר האופים ומה שחטא. וכן פתר לכאו"א את ענינו. ויהי כאשר פתר לנו כן הי' תומ"י בלי הפסק. לא כדרך הכוזבים שהם מאריכים הזמן. מכל אלו ראיות אנו רואים שאינו חכם לבד אלא גם נביא הוא ורוה"ק שורה עליו. אחרי ההסבר הגדול הזה אין מן התימה שהאמין פרעה לפתרונו של יוסף ומיד עשאו שליט על כל ארץ מצרים ולא המתין לראות אם כנים יהיו דברי יוסף ואמר לעבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו שפותר מלך רוה"ק. ואמר ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נו"ח כמוך לכן אתה תהיה על ביתי וגו' ואף שחוקי המדינה שאין עבד מולך. אבל אין אנחנו מפירים החוק. רק ה' הוא המפיר חק זה ורצונו שזה ימלוך ומי יפר עצתי:

דברי פרעה אל יוסף

(טו) ואני שמעתי עליך לאמר וגו'. י"ל דלכאורה תיבת ואני מיותרת והיה די לומר ושמעתי עליך לאמר. ויובן זה על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל ששר המשקים לא הגיד לפרעה על דבר יוסף עד שראה נפשו יוצאה ואם כן נראה כמה גדול צער פרעה וכמה הי' רוצה לשמוע הפתרון מהר חיש ואמנם שיער בדעתו שודאי יוסף לא יקבל לפרש החלום מהר ותחלה יתנהג בדרכי הענוה שיאמר שאינו יודע לפתור חלומות כדרך העולם שאפילו היודעים באמת אומרים על עצמם שאינם יודעים ואחרי הפצרות יגידו נועם אמריהם ואם כן חשש פרעה שמא ישיב לו יוסף מי אנכי שאדע לפתור את חלום המלך מה שלא ידעו לפותרו כל חרטומי מצרים וחכמיה ומי שאמר עלי ושבח אותי שאני יודע לפתור חלומות טעה בדמיונו ולא כאשר חשב עלי. וביני לביני יהיה עכוב זמן מה להשיב על דבריו ולהפציר בו ופרעה רצה לשמוע תיכף פתרון החלום. ולכן בתחלת דבריו אל יוסף הקדים ואמר לו ואני שמעתי עליך וגו'. דייק לו תיבת ואני ר"ל שמן הנימוס שאין משבחין שום אדם למלך כ"א בדבר שהוא ברור אצלם שיש באותו אדם אותו שבח. ואם אין הדבר ברור אצלו שאותו שבח יש באותו אדם לא ישבחנו בפני המלך. וז"ש פרעה ואני שמעתי. אני המלך שמעתי שבחך שתשמע חלום לפתור אותו. וא"כ בודאי הדבר אמת ויציב. וא"כ לא עת וזמן עתה להתנהג בדרכי הענוה ולומר שאינך יודע אלא הטה אזנך מהר ושמע חלומי לפתור אותו. וע"ז ענהו יוסף המענה המבואר בפסוק ע"ז:

פתרון החלום

(טז) בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה. לא מחכמתי פתרתי את חלום שר המשקים רק האלהים נתן הדברים בפי. והאלהים יענה את שלום פרעה. בלעדי. ואף בלעדי יוכל האלהים לענות את שלום פרעה. ואם האלהים ישים פתרונך בפי איש אחר גם הוא יוכל להגיד פתרון חלומך. כי אנכי רק שליח מאת ה'. וכמו כן יוכל הקב"ה לעשות שליח גם איש אחר בלעדי:

עולות

נחל קדומים

טו (ד) ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו. יש להרגיש דהול"ל ואני שמעתי עליך תפתור חלום ומאי לאמר תשמע חלום. ואפשר דשר המשקים סיפר לו כל הענין שיוסף א"ל ספרו נא לי. וז"ש ואני שמעתי עליך לאמר שאתה מבקש שיאמרו לך חלום כדי שתפתרנו כמו שהיה בעבדי והיינו דקאמר לאמר תשמע חלום שאתה אומר שרצונך לשמוע חלום לפתור וזה מורה שאתה בקי מאד שאתה מחזר אחר החלום ולא כסתם פותר שהולכים לו ומספרים החלום ואח"ך פותר ולפי פשוטו א"ל תשמע חלום

מרפא לשון

אתי — ויהב. ואין מתרג' ומני אלא כשהוא נתון על אדם כמשנת"ל ט"ל כ'. טו. תשמע חלום לפתר אותו. דאת שמע חלמא ומפשר יתיה. ה"ג ולא כנ"א למפשר יתיה. וטעות הוא לתרגם כן. יו. בלעדי, לא מן חכמתי. ר"ל לא מן חכמתי יתתב שלמך אלהיין מן קדם ה' יתתב שלמך. וטעמו כמ"ש במד"ר תלה הגדולה בבעליה וכמ"ש לסריסי פרעה הלא לאלהים פתרונים. אלא שבכאן אמר כן לפי שהיה פרעה מבקש ממנו הפתרון כחולה שמבקש רפואה לחליו. והנה מצאתי בס' רפואות הנקרא אוצר החיים להר"י צהלון ז"ל בהקדמתו שמנה כמה אזהרות לרופא שבעים ושבעה ובכללם אמר שיהיה

תפסיר הרס"ג

אלי פרעון: טו) קאל לה פרעון. קד ראית רויא. וליס להא מפסר. וקד סמעת ענך. אנך אד'א סמעת רויא פסרתהא: טז) פאג'אבה יוסף וקאל. מן ג'יר עלמי. אללה יג'יב פרעון בסלאם: יז) ת'ם כלמה פרעון וקאל. ראית. כאני ואקף עלי' שאט אלניל: יח) וכאן קד צעדן מנה סבע בקראת. צח'מאת אללחם חסנאת אלחליה. ורעת פי אלקרט: יט) וכאן סבע בקראת

נוה שלום

(טו) תשמע, אד'א סמעת אם תשמע חלום תפתרהו, ומלת אם נסתרת. (יז) בלעדי,

מסורת הקריאה

י"ב י"ח) ט' ויהי הדבר הזה לחטאת (מ"א י"ב ל') וילכו העם (זה יתיר כי זה חד פסוק עם ויהי הדבר הזה) י' ויהי מקץ ימים ויבש הנחל (שם י"ז ז') י"א ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם דמלכים (י"ד כ"ה) י"ב כראות אחאב את אליהו (שם י"ח י"ז) י"ג כי מת נבות (שם כ"א ט"ז) י"ד ויהי ביום השני להמית את גדליהו (ירמיה מ"א ד') ט"ו בעשתי עשרה שנה דעתליה. יען אשר אמרה צור (תיבת דעתליה יתיר והוא חדא ביחזקאל כ"ו א') ט"ז ויהי מדי בוא המלך בית ה' דמלכים (מ"א י"ד כ"ח) י"ז וחבירו דספרא (דה"ב י"ב י"א) י"ח ויהי דבר

אבן עזרא

פרעה. ויגלח. המגלח: (טז) בלעדי. מלה אחת מרכבת משתי מלות. והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו. אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה. וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום אמר בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך. וטעם יענה שימציא תמיד. וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו. וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו: הוסיף דלות ותחת מראה אמר תאר. כי

אבי עזר

(טז) (בלעדי. מלה מורכבת משתי מלות וכו') ומסייעא לי' דברי ר' חייא בירושלמי פ' כיצד מברכין וז"ל. טובתי בל עליך. מה בל עליך אינו מביא לעולם טובה מבלעדיך כמה דכתיב ובלעדיך לא ירים איש את ידו:

חן טוב

וראיתי טעם ב' ס' כלי חמדה במ"ש רז"ל החלומות הולכין אחר הפה היינו דוקא פה קדוש כיוסף שע"י תפלתו וזכותו מהפך החלום כאשר ירצה, והוצרך לומר ג"כ שבר הדיא היה חסיד גדול לעשות רושם דבריו הגם שאין בו חסידות לפתור טובה למי שפורע לו שכר הרבה, ופותר למי שלא ירבה לו שוחד רעה, וקשה הפה חוץ מן היין, למה אין כח בפה קדוש לגזור גם על היין להפכו מרעה לטובה בכל הדברים, ויגזור אומר ויקם לו ומה נשתנה היין מכל דבר, לבטל כח הצדיק, הרי אפי' גזרה בהקיץ הצדיק מבטלה כמשה רבינו וכיוצא בו.

עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר
מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי
כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃
כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת
אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת
הַבְּרִיאֹת׃ כא וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה
וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה
וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃
כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃
כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת
שְׁדֻפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃
כד וַתִּבְלַעְןָ הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת
שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־
הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי׃ כה וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד

תרגום אונקלוס

תּוֹרָן אָחֳרָנִין סָלְקָא בָּתְרֵיהוֹן. חַסִּיכָן וּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי. לַחֲדָא וַחֲסִירָן בְּשַׂר. לָא חֲזֵיתִי דִכְוָתְהוֹן. בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְבִישׁוּ: כ. וַאֲכַלָא תּוֹרָתָא. חַסִּיכָתָא וּבִישָׁתָא. יָת שְׁבַע תּוֹרָתָא. קַדְמָיָתָא פַּטִּימָתָא: כא. וְעָלָא לִמְעֵיהוֹן. וְלָא אִתְיְדַע אֲרֵי עָלָא לִמְעֵיהוֹן. וּמֶחֱזֵיהוֹן בִּישׁ. כַּד בְּקַדְמֵיתָא. וְאִתְּעָרִית: כב. נַחֲזֵית בְּחֶלְמִי. וְהָא שְׁבַע שֻׁבְלִין. סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד מַלְיָן וְטָבָן: כג. וְהָא שְׁבַע שֻׁבְלִין. נָצַן לָקְיָן שְׁקִיפָן קִדּוּם. צָמְחָן בָּתְרֵיהוֹן: כד. וּבְלַעָא שֻׁבְלַיָּא לָקְיָתָא. יָת שְׁבַע שֻׁבְלַיָּא טָבָתָא. נַאֲמָרִית לְחָרָשַׁיָּא. וְלֵית דִּמְחַוֵּי לִי: כה. נַאֲמַר יוֹסֵף לְפַרְעֹה. חֶלְמָא דְּפַרְעֹה

תפסיר הרס"ג

אכ'ר קד צעדן וראהן. עגאף קביחאת אלחליה גדא רקיקאת אללחם. לם אר מת'להא. פי גמיע בלד מצר פי אלקבח: כ) פאכלת אלבקראת. אלרקאק אלקביחאת. אלסבע אלבקראת. אלאואיל אלצ'כ'מאת: כא) פדכ'לת אלי' בטונהא. ולם יתביין אנה' קד דכ'לת. ומנצ'רהא קביח. כמא כאן אוולא. ת'ם אסתיקצ'ת: כב) ת'ם ראית. כאן סבע סנבלאת. קד נבתן. פי קצבה ואחדה מלא גיאד: כג) וכאן סבע סנבלאת. צ'אויאת דקאק משוובה בריח אלקבול. קד נבתן וראהן: כד) פבלעת אלסנבלאת אלדקאק. אלסבע אלסנבלאת אלגיאד. וקלת ד'לך ללעלמא. ולם יכ'ברוני בשי: כה) קאל לה יוסף.

נוה שלום

מן ג'יר עלמי כת"א. (יט) דלות, עגאף, כחושות. (כג) צנומות, צ'אויאת, קלושות

חלק הדקדוק

ונספר, הנעימה בנון, ר"ח) כא) קרבנה בא הבי"ת בסגול שלא כמשפט:

מסורת הקריאה

ה' צבאות (זכריה ז' ד') י"ט כ' וחבירו. (צ"ל וחביריו. כי עוד ב' יש ח' א'. וח' י"ח): פתר, הת"ו בפתח, עי' לעיל מ' ט"ז: (טז) שלום. נמסר עליו י' רפין. ורצונו שהשי"ן בהם בשו"א. ועי' לעיל ל"ז י"ד: (יט) שבע פרות. מתג בשי"ן ומקף בין שבע לפרות: ורקות, ברי"ש: (כא) קרבנה. מלעיל והנו"ן רפה: באו, מלעיל: רע. הרי"ש בפתח. ונמס' י"א פתחין וסי' נמסר

אבן עזרא

זה קרוב מזה: (כא) ומראיהן. ומראה כל אחת מהן רע. ופה הוסיף לפרש חלומו שראה שבאו הפרות הטובו' בקרב הרעות והיו כאשר היו בראשונה: (כג) צנומות. אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות. וי"א שפירושו צלמים כי

אבי עזר

(כא) (ומראה כל אחת מהן רע) דהוה למכתב ומראיהן רעות אולם הוא על דרך

רשב"ם

(כא) ולא נודע כי באו אל קרבנה. כך אמר פרעה עכשיו ליוסף. עתה אני זוכר כי בשעת החלום נדמה לי כאלו לא באו אל קרבנה. אבל למעלה לא היה ראוי לכתוב אלא ראיית האכילה שראה שזו אוכלת זו אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהיה תמיה שמראיהן רע כבתחלה לא היה ראוי לכתוב: (כג) צנומות. פתר לפי עניינו ואין לו חבר במקרא.

בעל הטורים

(יט) כהנה. ב' במסורה הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה שאומר הכתוב ומולא אני מר ממות את האשה וזהו ואוסיפה לך כהנה שאם היתה רעה לא ראיתי כהנה לרוע:

שפתי חכמים

שפירושו אלא אלהים שהרי דעתו של יוסף לפתור לו חלומו אלא ה"פ בלעדי הס ב' תיבות בלי עדי ועדי פי' מבלי כמו שמפ' ואזיל: א ולא מלשון עוני: ב פי' משום דאמרינן כל אכין ורקין מיעוטין הן ורקות דהכא נמי מיעוט הוא ומהו ממעט ממעט בשר אבל אין פירושו כמו ריק בליר"י ומעלומי העי"ן: ג וקשה למה מביא התרגום והלא הביא התרגום של יבש כסלע וי"ל דק"ל שפרעה אמר ליוסף שהשבלים צנומות ויוסף לא פירש ע"ז כלום אלא על רעות ודקות וגם בחלומו לעיל לא אמר צנומות אע"כ צ"ל שפרעה היה רוצה לבדוק את יוסף אם אמת יפתור או לא וא"ל דבר שלא ראה מעולם ואמר אם יבין את זה יבין החלום לפתור ויוסף הבין את הדבר ולא פתר לו כלום ע"ז כך צריך אתה לפרש פשוטו של קרא. וקשה לרש"י ע"ז מהיכן ידע יוסף את זה וכי נביא היה לכך מביא התרגום הראשון של צנומות שהוא יבש כסלע ויוסף היה מבין זה מכח סברא שזה הדבר לא היה בחלומו כי אם היה זה לא היו קיום לעולם שיהא קללה כ"כ שיהא יבש כסלע אלא צ"ל שיסי' לו לחלומות מעט ועדיין קשה מנלן

רש"י

(יט) דלות. א כחושות כמו (ש"ב יג) מדוע אתה ככה דל דאמנון: ורקות בשר. כל לשון רקות שבמקרא חסרי ב בשר ובלעז בלוא"ש (לארט שוואך): (כג) צנמות. צונמא בל' ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקין ג נצן אין בהן אלא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) ורקות בשר. סי' דדקות ורקות אותו שכתוב ורעות הוא רקות והאחרי' דקות וסימניך רק רע כדכתיב בפרשת בראשית:

יגיו

מרפא לשון

הרופא ירא שמים ושיתרחק מליעד ולהבטיח דברים של שקר ושיתפלל תחלה לשי"ת שיורה אותו הראוי לחולה ושיצוה מה לעשות כמלך המצוה לעבדיו והביא ראיות לכל זה שצריך לעשות כן יעו"ש ומי כהחכם זה יוסף שעשה כן בענין זה. וממנו יש ללמוד כל אלו המוטרים שכן כשבא עתה אל פרעה לרפאת אותו משברון רוחו התחיל לדבר עמו בענוה ויראת שמים ואמר בלעדי שר"ל לא מחכמתי שתלה הגדולה בבעליה כראוי לחכם ולא הבטיחו

בדברים של שקר ואמר עוד אלהים יענה את שלום פרעה שהוא לי' תפלה לשי"ת שישים פתרון חלומו שלום ואח"כ פתר לו החלום כרופא המודיע טבע החולי וסבתו ואח"כ אמר ועתה ירא פרעה. ואמר זה בל' גזירה לפי שהוא כרופא הנותן רפואה לחולה ומצווה עליו כמלך המצוה לעבדיו והכונה לו' שאין בחלומו שום נזק אלא ז' שני הרעב ולזה צריך רפואה יעשה פרעה ויפקד פקידים וכו' ובזה ולא תכרת הארץ ברעב ובזה נגמר פתרון החלום ונרפא

הִוא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד
לְפַרְעֹה: כו שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע
שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִׁבֳּלִים הַטֹּבֹת
שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא:
כז וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת
הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה
וְשֶׁבַע הַשִׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת
הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב: כח הוּא
הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה
אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־
פַּרְעֹה: כט הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת
שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם:

תרגום אונקלוס

חַד הוּא. יָת דַּיְיָ. עָתִיד לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה: כו. שְׁבַע תּוֹרָתָא טָבָתָא. שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנִּין. וּשְׁבַע שִׁבְלַיָּא טָבָתָא. שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנִּין. חֶלְמָא חַד הוּא: כז. וּשְׁבַע תּוֹרָתָא. חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דִּסְלִיקָן בָּתְרֵיהוֹן. שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנִּין. וּשְׁבַע שׁוּבְלַיָּא לָקְיָתָא. דִּשְׁקִיפָן קִדּוּם. יְהוֹיָן. שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא: כח. הוּא פִּתְגָמָא. דְּמַלֵּילִית עִם פַּרְעֹה. דַּיְיָ. עָתִיד לְמֶעְבַּד אַחְזִי יָת פַּרְעֹה: כט. הָא. שְׁבַע שְׁנַיָּא אָתְיָן. שִׂבְעָא רַבָּא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם: ל. וִיקוּמָן.

תפסיר הרס"ג

רויא פרעון ואחד. אלד'י סיצנעה אללה אוראה פרעון: כו) אלסבע אלבקראת אלג'יאד. ואלסבע אלסנבלאת אלג'יאד. הי סבע סנין כ'יר. הד'א חלם ואחד: כז) ואלסבע אלבקראת אלרקאק אלקביחאת אלצאעדה וראהן. ואלסבע אלסנבלאת אלפארג'ה. אלמשובה בריח אלקבול. הי תכון סבע סנין גוע: כח) הו אלכלאם אלד'י קלתה לפרעון. אלד'י סיצנעה אללה אראה לפרעון: כט) סתאתיכם סבע סנין. יכון שבע

אבן עזרא

כי בלשון ישמעאל: (כט) שבע גדול. שם כמו רעב על כן יטעה האו' בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בוי"ו כי שובע שם הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו

מסורת הקריאה

במס"ר, ועי' לעיל כ"ד ג': (כו) חלום אהד, חלום בטפחא אחד במרכא: (כז) הרקות, דין הרי"ש בצירי: (כט) שבע, נמסר עליו ב' מלרע, ר"ל ב' כתיב קמץ ושניהם מלרע. והב'

נחל קדומים

הבין בעומק החלום לפתור ולא כחרטומים לא ידעו ולא יבינו: כז (ה) יהיו שבע שני רעב. התחיל ברעב לומר דעיקר החלום ותכליתו הוא על הרעב כי לשבע אין צורך לחלום. אמנם החלום הוצרך להגיד מהרעב שיתעוררו לתקן ולהכי התחיל ברעב הגם שהוא מאוחר כי זה כל פרי החלום לתקן: לב (ו) ועל השנות החלום אל פרעה פעמים. שמעתי במ"ש ריש פ' איזהו נשך אי אתה מוצא לא נשך בלא תרבית ולא תרבית בלא

בעל הטורים

(כט) שבע. ב' במסורה הכא ואידך וימלאו אסמיך שבע לומר לך שכל כך יהיו השובע שיתמלאו כל האוצרות:

רשב"ם

ויש לומר כי לשון צונמא שבתלמוד הוא קשים כאבן בלא לחלות: (כה) אשר האלהים עושה. מה שעתיד לעשו' הגיד לפרעה. כי על המלך תלוים תקנור המלכות: (כט) שבע גדול. כולו קמץ כי טעמו למטה ושם דבר הוא כמו דבר בקר רעב ומהם יאמר דברך בקרך וכו':

רש"י

הכן לפי שנתרוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים ושבע שנים. כולן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות ד החלום וגו'. בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה:

שפתי חכמים

שלנומות הוא לשון סלע דלמא הוא ל' נלן לקין ל"פ שבזה התרגום ג"כ משמע שאין בו לחלוחית כי נלן הוא לשון שאין בו אלא כן. מהרש"ל: ד דק"ל למה פתר יוסף שחלום אחד הוא כיון שחלם אותו ב"פ בפרות ובשבלים ודאי ב' חלומות הם וע"ז פי' ועל כו':

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כז) יהיו שבע שני רעב. יהיו לשון תפלה הוא שמן הדין הי' להיות מ"ב שנים רעב במצרים כיצד שבע דפרות ושבע דשבלים דחלום. וכן בספור. וכן דהגדה מפי יוסף דפרות ושבע דשבלים הרי מ"ב. ועל ידי תפלת יוסף נחסרו

פתרון החלום

(כה) את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה. ואלל שנות הרעב אמר אשר האלהים עושה הראה את פרעה. מדוע שינה יוסף מהגיד להראה. ועיין רש"י. ונראה דפתרון יוסף לפרעה הי' ענין נבואה. שמן השמים הגידו לו שכן יהי' בתחלה שבע שנות שובע ואחריהם שבע שנות רעב. ונודע דמה שהקב"ה אומר

ע"י נביא לטובה אינו חוזר ולרעה חוזר. והלח"מ בפ"ד מה' יסוה"ת כתב דמה שנאמר להנביא להגיד בשם ה' א"א לחזור. ולפ"ז בשני השובע דהי' לטובה דאי אפשר לחזור לכך אמר אשר הגיד וזה שאמר יהיו שני שובע בלשון ודאי ובטח. כי בודאי יהיה שני השובע דהיינו שלא ישתנה בשום אופן. אבל שני רעב דחשב יוסף אולי ישתנה לא אמר אשר הגיד כי אם אשר הראה ויוכל היות שישתנה:

(כז) יהיו שבע שני רעב הוא הדבר אשר דברתי וגו'. יש כאן ספק למה התחיל יוסף הפתרון בשני הרעב הי' לו להתחיל בפתרון שבע שני השבע הקודמים לרעב. וי"ל שכך פירושו שיוסף שפט בשכלו שיהיו שני שבע ושני רעב לפי שראה ענין אכילה בפרות ובליע בשבלים שאכלו ובלעו הרעות את הטובות ועיקר ההוכחה היתה מן השבלים דוקא כי מן אכילת הפרות לא יכול להוכיח כלום שמדבר בשני שובע ורעב כי אולי יתקיים החלום ממה שבשבע פרות כחושות יאכלו שבע פרות שמנות. או שמא פתרונו שבשבע אנשים רשעים דלים ורקים יאכלו את שבע צדיקים וטובים או ממונ' או את גופם כי זה בנמצא שרשע מכתיר את הצדיק וכמ"ש כבלע רשע צדיק ממנו. אמנם אחר שסיפר לו ענין בליעת השבלים הנה בליעה זו אי אפשר לה להתקיים כי השבלים בעלי נפש הצומחות אין בהם רוח חיים שיוכלו לבלוע האחת את חברתה ואף אם נאמר שהוא משל ודמיון מ"מ אין מראין לאדם דבר שאינו בנמצא כלל כמו שאין מראין לאדם פילא דעייל בקופא דמחטא ומזה שפט בשכלו שאין זה בליעה ממש אלא כליון של שבע שני הרעב שיכלו ויבלו ויבלעו את שבע שני השבע. על כן התחיל יוסף בפתרון שבע שבלים הרעים לומר כי המה יבלעו וישחיתו את שבע שני השבע כי אי אפשר לפותרם בענין אחר והמה בנין אב על כל פרטי החלום מאחר שנראין הדברים שהכל חלום אחד הוא וכמו שבשבע שבלים הרקות והרעות הם שבע שני רעב כך המלאות הם שבע שני שבע וכן הוא ענין הפרות. (כ"י):

ועתח

חן טוב

ולכן נ"ל דהא יהא איתנהו, צריך שיצדק החלום עם הפתרון בכיוון גמור וגם הולך אחר פה הפותר הא כיצד, אם חלום א' מורה דברים כמ"ש רז"ל בחלום יעקב והנה סולם, שנתרו בו פירושים רבים, גם בחלום יוסף והנה אנחנו מאלמים וכו' שפירשו על עגלי ירבעם ועל הרעב במצרים וכו' וכן בחלום שר המשקים ושר האופים שדרז"ל גפן או ישראל, וכשם שבשרו בשורה טובה כן יוסף פתרו לטובה, הרי הפה גורם כשצדק וכיון עם החלום וכו'

ולפי שהא' בשרו לטובה בגאולת ישראל נתרו לטובה, ושר האופים שבישרו הגלות פתר לו לרעה, שהחלום סובל בו כמה פירושים, חוץ מן היין שאינו הולך אחר הפה כי אם לפי מה שהוא, ת"ח שותהו וטובל לו, ועם הארץ שותהו ורע לו, ונקט דוקא יין בגמ' להורות שאם הוא דבר הסבל ב' פירו' ובו טוב ורע כחלומות ההיולייס ויש מקום ללכת אחר הנה והכל לפי מה שהוא אדם: עש"ב

ל וקמו שבע שני רעב אחריהן
ונשכח כל־השבע בארץ מצרים
וכלה הרעב את־הארץ: לא ולא־
יודע השבע בארץ מפני הרעב
ההוא אחרי־כן כי־כבד הוא מאד:
לב ועל השנות החלום אל־פרעה
פעמים כי־נכון הדבר מעם
האלהים וממהר האלהים לעשתו:
לג ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם
וישיתהו על־ארץ מצרים: לד יעשה
פרעה ויפקד פקדים על־הארץ
וחמש את־ארץ מצרים בשבע שני
השבע: לה ויקבצו את־כל־אכל
השנים הטבות הבאת האלה

תרגום אונקלוס

שבע שני כפנא בתריהון. ויתנשי כל שבעא בארעא דמצרים. וישיצי כפנא ית עמא דארעא: לא. ולא יתידע שבעא בארעא. מן קדם. כפנא ההוא דיהי בתר כן. ארי תקיף הוא לחדא: לב. ועל דאתני חלמא. לפרעה תרתין זמנין ארי תקין פתגמא מן קדם יי. ומוחי יי למעבדיה: לג. וכען יחזי פרעה. גבר סוכלתן וחכים. וימניניה על ארעא דמצרים: לד. יעביד פרעה. וימני מהימנין על ארעא. ויזרזון ית ארעא דמצרים. בשבע שני שבעא: לה. ויכנשון. ית כל עבור שניא טבתא. דאתין אלין.

תר״א ועל השנות. פס נס ב

תפסיר הרס״ג

כת׳יר פי בלד מצר: ל) ת׳ם תואפיכם סבע סנין גוע מן בעדהא. פינסא גמיע אלשבע אלד׳י כאן פי בלד מצר. ויכאד אלגוע אן יפני אהל אלבלד: לא) ולא יתביין את׳ר ד׳לך אלשבע פי אלבלד. מן קבל אלגוע אלאתי בעדה. לאנה עצ׳ים גדא: לב) ואמא אעאדה׳ אלרויא. עלי׳ פרעון מרתין. פלאן אלאמר ת׳אבת מן ענד אללה. והו מסרע אן יצנעה: לג) ואלאן ינצ׳ר פרעון. רגלא פאהמא חכימא. יוליה עלי׳ בלד מצר: לד) ויטלק לה. אן יוכל וכלא עלי׳ אלבלד. חתי׳ יעבון ג׳לה׳ בלד מצר. פי סבע סני אלשבע: לה) ויגמעו. טעאם הד׳ה סני אלכ׳יר אלאתיאת. ויכ׳זנון

נוה שלום

וחלושות. (ל) וכלה, חתי יכאד וכו׳ עד שאפשר שיכלה הרעב את ישבי הארץ. (לא) אחרי כן, אלאתי בעדה, אשר יבוא אחריו. (לד) יעשה פרעה, ויטלק לה יתן לו רשות למנות פקידים ודבק למעלה עיין ספורנו׳ וחמש, יעבון ג׳לה׳ יזמינו

חלק הדקדוק

לג) ועתה ירא פרעה. בא תיבת ירא מלרע שלא כמשפט וכמוה ותרא אויבתי, ותרא אשקלון ותירא (מהרי״ב

אבן עזרא

בלא וי״ו: (לא) וטעם ולא יודע השבע. ממראיהן רע כאשר בתחלה: (לב) ועל השנות. בנין נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו: (לד) יעשה פרעה. זו העצה. או יקנה. כמו עשה לי את החיל הזה:

מסורת הקריאה

במשלי ג׳ י׳: (ל) וקמו, הטעם בקו״ף: (לג) ירא, כתב הרוו״ה וז״ל כתב א״ת שהרי״ש בסגול. ואולם בכ״י ובמקצת מדויקים הרי״ש בצירי וכן משמע ממס״ג דאיוב ב׳ י״ז, גם בסוף המערכת במ״ג של רע״ו מסר שטה חדא כל חד וחד מלרע וכל קרי מלעיל וסי׳ ירא פרעה, השמר דישעיה ז׳ ד׳ ויושב בראשית מ״ז י״א. וחומץ תהלים ע״א

רשב״ם

(ל) ונשכח כל השבע. דוגמת ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) ועל השנות החלום וגו׳. אבל חלומות של יוסף אע״פ שנשנו באלומות ובכוכבים אלו היה בלילה אחד כאלה היו נמהרים: (לד) ויפקד פקידים וגו׳ וחמש. שהממונים יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו בשאר שנים לעשר כדכתיב בשמואל את שדותיכם יעשר עתה יש׳ל פי שנים וכמו כן הנהיג יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה

בעל הטורים

(לד) ויפקד. ב׳ במס׳ הכא ואידך ויפקד המלך פקידים אחשורוש ספקיד פקידים לקבץ לו נשים ע״כ נתרושש כמו שדרשו חז״ל ויש המלך אחשרש מס שנעשה רש וסיינו דכתיב אל תתן לנשים חילך אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר על כן העשיר וליקט כל סכסף: (לה) ויקבצו. ב׳ במס׳ דין ואידך ויקבצו את כל נערה וס״ס דגן ותירוש ינובב בתולות:

שפתי חכמים

ה וא״ת ולמה לא פי׳ על ונשכח כל השבע הוא פתרון אכילת הפרות הטובות ולמה מפ׳ הבליעה דהיינו בליעת שבלים י״ל משום דלשון ולא נודע ולשון ולא יודע תרוייהו הם מל׳ הודעה מ״ה פי׳ על מלת ולא יודע הוא פתרון ולא נודע מה שא״כ מלת ונשכח שאין פירושו לשון הודעה מ״ה פי׳ על פתרון הבליעה וק״ל: ו ולא כמו אמת נכון הדבר שפירושו מכוון: ז לא סיקח ספוגם לפי שלא נזכר בעשייתו רק הקבוץ והוא הזירוז: ח פתח

רש״י

(ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא נודע ה כי באו אל קרבנה: (לב) נכון. ו מזומן: (לד) וחמש. כתרגומו ויזרז ז וכן וחמושים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל״ף ונקוד בפתח קטן ח והאוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכ׳ ונקוד קמץ קטן:

עצת יוסף

(לג) ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וגו׳. המפרשים הקשו מי הכריח ליוסף ליתן עצה לפרעה מה יעשה. הלא לא ליועץ קראוהו רק לפתור החלום. אחרי פתרו הי׳ לו לילך לדרכו. ואפשר לומר דהנה יוסף עודנו בבית האסורים ידע שחלם לפרעה חלום ויקראוהו לפותרו. כי כא גבריאל אצלו בלילה ולמדו שבעים לשון ואמר לו פתרון חלום פרעה. וידע כל זה בנבואה. וגם אמרו לו בנבואה שפרעה יבחר איש חכם ונבון וישיתהו על ארץ מצרים לפקח על עניני התבואה. ובלא הכובש נבואתו חייב מיתה. ע״כ הי׳ יוסף מוכרח לדבר לפני פרעה כל מה שאמרו לו מן השמים בנבואה.

דעת זקנים מבעלי התוספות

עד שבעה בא יעקב ונחסרו עד ב׳ הרי מ׳ נחסרו ונפרעו להם בימי ירמיה דכתיב והיה מצרים לשמה מ׳ שנה:

נחל קדומים

בשך ולמה חלקן הכתוב כדי לעבור עליו בשני לאוין וכתבו התוס׳ וא״ת ולמה שינה בלשון לכתוב כספך לא תתן בנשך ובנשך לא תתן אכלך וי״ל כיון שהוצרך ב׳ לאוין ארחא דקרא לכתוב לשון משונה שהוא נאה יותר עכ״ל. והשתא יוסף אמר שהכל חלום אחד פרות ושבלים ויקשה שיחלום פרות פעמים או שבלים פעמים. ואעיקרא תיסגי בחד. ולזה לישב שניהם אמר ועל השנות החלום כלומר על שינוי החלום בין פרות לשבלים. לז״א פעמים כלומר מאחר דרואה שני חלומות צריך לשון משונה שהוא נאה יותר. וטעם שהוצרך פעמים הוא כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר וכו׳: לג (ז) ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וגו׳. ראשונים שאלו כי יוסף עבר חק המלכות להיות נדרש ללא שאלו כי הנה נדרש לפתור החלום. וכאשר השלים הפתרון ילך. ומה לו לשית עצות ועתה ירא פרעה וכו׳ הליועץ למלך נתנוהו. ושמעתי משם הרב מהר״ש פרימו דכתיב ויקץ פרעה ויישן ויחלום שנית והכונה דבתוך חלומו חלם שנתעורר מחלום וישן וחלם

מרפא לשון

שברון רוח פרעה שנעשה הכל שלום. והבן פשט זה ויתישבו לך כמה דקדוקים בפ׳ זו. יט. דלות ורעות — חסיכן ובישן. פי׳ חסיכן כמו חשוכי בנים והוא כמו חסירן ור״ל דמפני שהם חסיכן וחסירן הם בישן למחזי. כג. צנומות דקות — נצן לקין. פי׳ הרמב״ן ז״ל נצן מל׳ חז״ל מלוא במלוא נצא בנצא לא הויא חזקה שענינו ל׳ חסרון כי נצן היפך

חומת אנ״ך

היה ...ישב היטב. אלא שאם היו פותרין לטובה היה מתקיי׳. ולפי התירוץ הראשון שתירצנו בעניותנו אין אנו צריכים לזה אלא דהתם האשה נתישב אללה הפתרון והיתה צועקת אני״ה סוער״ה ובכי האי גוונא שוב לא היה אפשר לרבם לדחות דבריהם ולתקן דמאי דהוה הוה: ג וממהר האלהים לעשותו. ה׳ במסרה. דין. ומלתה אותו אז יקרב לעשותו. כי קר.. אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כי שוקד אני על דברי לעשותו. הביאה הרב נמח דוד ז״ל ופירשה לפי דרכו. ואפשר במ״ש ר״ל דשני הרעב והשבע היו כדי שיהא רכוש גדול במצרים לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. גם כתבו ז״ל כי הגלות היה ת״ל שנה כמנין ה׳ פעמים אלהים. גם אמרו ז״ל דלכך נימולו קודם נאמר דע״י המילה קדושים יהיו והקדש מפקיע מידי שעבוד. ועוד כתבנו בעניותנו הקדמה אחת בספרי הקטן ראש דוד פ׳ בחקותי ובדוכתי אחריני דעגין בין הבתרים והמילה של אאע״ה דמיה״ם גם לשתי שטרור

ויצברו־בר תחת יד־פרעה אכל
בערים ושמרו: לו והיה האכל
לפקדון לארץ לשבע שני הרעב
אשר תהיין בארץ מצרים ולא־
תכרת הארץ ברעב: לז וייטב
הדבר בעיני פרעה ובעיני כל־
עבדיו: לח ויאמר פרעה אל־עבדיו
הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים
בו: שלישי לט ויאמר פרעה אל־יוסף
אחרי הודיע אלהים אותך את־כל־

* שני פסחי׳

תרגום אונקלוס

ויצברון עבורא . תחות יד מהימני פרעה . עבורא בקרויא ויטרון: לו. ויהי עבורא גניז לעמא דארעא . לשבע שני כפנא . דיהוין בארעא דמצרים . ולא ישתיצי עמא דארעא בכפנא: לז. ושפר פתגמא בעיני פרעה . ובעיני כל עבדוהי: לח. ואמר פרעה לעבדוהי . הנשכח כדין . גבר . דרוח נבואה מן קדם יי ביה: לט. ואמר פרעה ליוסף . בתר דהודע יי . יתך ית

רשב״ם

להומש: (לה) ויצברו בר תחת יד. ממונה של פרעה וכל זה היה בעל כרחם של מצרים ולכך כ׳ ויפקד פקידים ויצברו שכן מצינו באחשורוש ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו כל נערה וגו׳ אל יד הגי וגו׳. ויקבצו היא הגבייה מבעלי השדות. ויצברו היא האסיפה אל ידי שומרי האוצרות וכן ביוסף תמצא ויקבוץ ויצבור: אוכל בערים. כי כל עיר ועיר יוכלו למכרו בשני הרעב: (לח) אשר רוח אלהים בו. בפתרון חלומות. וכל שכן בחכמת דרך ארץ:

רש״י

תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז ט לקיום י הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנמצא כ כדין אם נלך ונבקשנו ל הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה״א המשמשת בראש תיבה ונקוד בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת מ לא נמצא כמוך:

שפתי חכמים

קטן הוא סגול וקמץ קטן הוא צירי: ט ר״ל מה שרוצין להניח בחוצר הוא כשאר פקדון הגנוז ור״ל לא שיתנו לאיש אחר אלא יהיה גנוז כשאר פקדון כמו כסף וזהב: י ר״ל לא לאדמה אלא לבריות: כ לא כמו שנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו שפירושו שאין כדבר הגדול הזה בכל העולם כולו. דא״כ ה״ל לתרגם האשתכח כדין ומדתרגם הנשכח משמע אם נלך כו׳. ויהיה הנו״ן ט״ן האית״ן מלשון עתיד ולא נו״ן הנפעל מל׳ עבר וסוכחת התרגום דאי הוה פירושו הנמצא בכל העולם כדבר הזה קשה למנ״מ אמר פרעה זה בשלמא אי פירושו אם נלך וכו׳ אתי שפיר דיוסף אמר לפרעה ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וגו׳ ואמר פרעה לעבדיו אם נלך ונבקשנו כלום נוכל למצוא כמותו לכך אנו צריכין לפקוד את יוסף על זה: ל ולהכי מביא התרגום לפרש הנמצא כזה ר״ל עתה אם נמצא כזה ולא שיהיה פי׳ מעולם שהרי היה אברהם יצחק ויעקב לכך צריך לפרש עתה וזה מבואר בתרגום יותר מבמקרא דבתרגום אם בא לומר אם נמצא כבר הל״ל אם אשתכח כדין אבל במקרא אין חילוק בין לשון עבר בין לשון עתיד שהוא מלת הנמצא וכו׳ והתרגום מדקדק ג״כ מן הקרא שזה אינו ל׳ עבר מדכתיב הנמצא כזה וגו׳ הל״ל הנמצא איש אשר רוח אלהים בו כזה אלא מ״ה אמר כזה בתחלה כדי שיהא מוסב איש אשר רוח אלהים על כזה כלומר שאין איש כזה ברוח אלהים וכו׳ וכל זה כדי להורות לנו שקאי על נלך ונבקשנו עתה ודו״ק מהרש״ל: מ דאי לספר בשבחו של יוסף בא למה משבחו בפניו ועוד למה לא היה משבח אותו ככר כשספר לו חלומו אלא זאת הוא תשובה למאמר יוסף שאמר ירא פרעה כלומר מאחר שרוח אלהים בך שאתה יודע ענין הרעב וא״כ תדע ג״כ איך ומה

הגדלת יוסף

(נט) ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע וגו׳. פרעה אמר ליוסף לו יהא כדברך אשר פתרונך הוא מאת האלהים. אבל מדוע לא הודיע אלהים הפתרון הזה ע״י איש אחר. מדוע דוקא כך בחר אלהים להודיעך כל אלה. ראיה לדבר כי אין נבון וחכם כמוך. והגאון מוהרי״א ז״ל פי׳ מצינו בעולם אנשים עשירים שהם נאהבים מכל אדם. והכל מברכים אותו ואומרים כמוהו ירבו בישראל. והכל נותנים לו כבוד כפי עשרו. ואף שאינו נותן צדקה כפי עשרו ויש עשירים שהכל מקללים אותו ומקנאים ושונאים אותו ואף שנותן צדקה עכ״ז אינו מתקבל על הבריות. והוא נרדף תמיד וכמו כן הוא הנהוג בחכמים. יש חכמים שחכמתם תופיע על פני תבל. וכל דבריו הוא בטוב טעם ודעת. והכל באים אצלו להתיעץ אתו. כאחיתופל בשעתו. ויש חכמים שחכמתם אינו מתקבל על הבריות ואין שואל ואין דורש אצלו והוא נרדף תמיד מחכמים אחרים. והענין הוא כי יש עשירות הבא מברכת ה׳. שהקב״ה נתן לו העשירות במתנה. וע״ז אמר שלמה המלך ע״ה ברכת ה׳ היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. כשברכתו באה לו מאת ה׳ לא יהי׳ לו להאדם שום עצבות מהעשירות. ויש עשירות הבא מהמזל. וכל מזל יש לו רודף. כי המזל הבא אחריו דוחה ורודף אותו. כגלגל העגלה בשעה שהעגלה הולכת מה שהוא ברגע זו למעלה הוא ברגע האחרת למטה. והנ״מ הוא רק אם העגלה הולכת במרולה או במתינות. כן הוא בגלגל המזלות. איש את רעהו ידחקו. פעם יעלה ופעם ירד. וכן הוא בעניני החכמה. יש אדם שהקב״ה נתן לו החכמה במתנה. כמו שמצינו אצל שלמה. שנאמר וה׳ נתן חכמה לשלמה. ומה כתיב עוד ושלום לו מכל עבריו מסביב. וכל הארץ מבקשים את פני שלמה. והמה מביאים איש מנחתו וגו׳. ויש אדם שנולד במזל החכמה. וכל מזל יש לו רודף כנ״ל. ע״כ לא יתקבלו דבריו. וזהו שאמר פרעה ליוסף. אחרי שהיה מגמת פרעה להעלות את יוסף בגרם המעלות. ונזכר כי לעבד נמכר יוסף ומבית האסורים יצא למלוך. ויהיו רבים משריו המתקנאים ביוסף ויאמרו הזה ימלוך עלינו. ותחת האיש הזה נהי׳ נכנעים להשתחות לו. ויוכל להיות מרידה גדולה במדינה. ובפרט

נחל קדומים

שנית וכל זה היה בתוך החלום ולזה כתיב אח״ך ויקץ פרעה והנה חלום דתיבת והנה חלום יתר וכבר רז״ל פירשו. ולדרכנו הכונה ויקץ פרעה עתה באמת והנה חלום מה שהקיץ בתחילה הכל היה חלום. ויוסף בפתרונו לא פתר מנין זה שחלם שהקיץ ונתעורר והכל היה חלום לכן עתה בא לפתור פרט זה ואמר ועתה ירא פרעה כלומר מה שחלמת שנתעוררת הפתרון להקיץ נרדמים שתתעורר ותקיץ משנתיך לראות איש נבון וחכם וכו׳. ורבינו מהר״א מגרמיזא רמז פרעה איש נבון וחכם ס״ת מנשה שעתיד לצאת ממנו נבון וחכם: טל (ח) אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. אפשר לומר ונקדים מה שפירש הרב עיר וקדיש מהר״ם זכותו ז״ל דיוסף אמר ירא פרעה איש נבון וחכם וכן פרעה. וכתיב רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ולהבין השינוי אמר הרב ז״ל דחכמות היצוניות תחילתן להתבונן בטבעיות ולתת טעמים לכל דבר ע״י חקירות

מרפא לשון

מלין ולפ״ז אמר צנומות בשבלים כנגד דלות ורקות שאמר בפרות. לה. ויצברו בר — וייצרון. פי׳ כמו ויאצרו וכן תרג׳ יחגרו ייסרון כמו יאסרון. לח. רוח אלהים — רוח נבואה מן קדם ה׳. צ״ל היאך יקרא פתרון החלום נבואה ונר׳ דלפי שלשון נבואה הוא מ׳ ניב שפתיב נק׳ גם הפותר החלומות נביא ע״ש שהוא מדבר פתרון החלום מלבו ומצינו שאפילו דברים של שטות יקראו נביאות כמ״ש בשאול (שמואל א׳ י״ח) ויתנבא

תפסיר הרס״ג

ברהא. תחת ידי וכלא פרעון. ויחפצ׳ו טעאמהא פי קראהא׃ לו) ויכון ודיעה פיהא. לסבע סני אלגוע. אלתי תכון פי בלד מצר. ולא ינקטע אהל אלבלד מן אלגוע: לז) פחסן כלאמה ענד פרעון. וענד גמיע קואדה: לח) ת׳ם קאל פרעון לקואדה. הל נגד מת׳ל הד׳א. רגל. פיה רוח אללה עלמא: לט) ת׳ם קאל לה. בעד מא ערפך אללה כל

נוה שלום

ויכינו תבואת הארץ וכו׳. (לה) ויצברו, ויכ׳זנון יאצרו דגנה, תחת יד, תחת יד אצחאב, ענינו כת״א, אכל, ויחפט׳ון וכו׳ והאכל הנקבץ מכל עיר ישמרוהו בתוכה ותרגם כהוראת הענין בפסוקים

חלק הדקדוק

ב׳ רד״ק ז״ל) : לח) הנמצא כזה איש

מסורת הקריאה

ד׳. בוקר עמוס ז׳ י״ד וכו׳. הרי לד שכל חבריו הבאים מלרע מיחדין בצירי לכן גם הוא דכותי׳, והעד הנאמן עדות הראב״ע בספרו צחות דף ג׳ ב׳ (מדפוס ברלין) שאמר בהדיא אם סוף המלה א׳ אם המלה מלרע יהי׳ בקמץ קטן (הוא צירי) כמו ועתה ירא פרעה. ואם היא מלעיל יהי׳ פתח קטן (סגול) כמו וידא על כנפי רוח תהלים י״ח י״א. וכמהו כ׳ בספרו מאזנים דף י׳ א׳ (מדפוס אופיבאך) וז״ל ובעבור היות ירא פרעה מלרע הושם תחת הרי״ש קמץ קטן עכ״ל, ולכן אין צורך לבעל המסורה לומר שהוא בקמץ קטן אחרי שכבר מסר עליו שהוא מלרע ממילא שהוא בצירי כי הא בהא

אבן עזרא

וחמש. שיקנה החומש : (לה) ויצברו בר. הפקידים וי״א כי טעם בר להיותו עם שבליו. והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או להבר. והאו׳ כי אויר מצרים לח בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז׳ שנים. יוכל לערבו עם דברים שיעמידוהו : (לד) הנמצא כזה. בנין נפעל והוא פועל עבר כאומר הנמצא בעולם כזה. ויתכן להיות הנו״ן סי׳ המדברים הנמצא אנחנו כזה. דברי פרעה אל

חומת אנ״ך

היוצאות על שדה אחת כי בבין הבתרים נתן לו הארץ על תנאי גלות ת׳ שנה. ובמילה נתן לו הארץ על תנאי קבלת אלהותו ית׳. וכדאו״ן כאו״ת לשתי שטרות היוצאות על שדה א׳ דדיכא הוא ביטל שני את הראשון ואי אוסיף ביה דיקלא אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי. ונחלקו הראשונים בפירושה. וישראל במצרים תפסו כשטר בין הבתרים לקנות הארץ על תנאי הגלות ומשו״ה הוי עע״ז אבל לא היו יכולים להתקיים כי היו נכנסים בן׳ ש״ט לכן תפסו השיטה בשטר המילה דהתנאי הוא קבלת האלהות. אמנם אחר שנעשה העגל רצה הקב״ה שיקיימו זה וזה זה תורף הדברים בקצ״ר אמין ע״ש באורך. ואפשר להסמיך זה במסרה שלנו. וממהר האלהים לעשותו להביא הרעב והשבע משום גזרת בין הבתרים. וזה הרמז האלהים ה׳ אלהים גימט׳ ת״ל שני הגלות. וכי תימא איך יצאו בחצי הזמן. לז״א ומלתה אותו ואז יקרב לעשותו דנימולו וקבלו אלהותו ותפסו בשטר המילה שהוא קבלת האלהות וזה.

תפסיר הרס"ג

הד'ה אלאמור. ליס פאהם חכים מת'לך : מ) אנת תכון עלי' ביתי. ועלי' אמרך ינקאד גמיע קומי. לא אשרף עליך אלא באלכרסי פקט : מא) קאל לה פרעון. אנצ'ר קד וליתך. עלי' גמיע בלד מצר : מב ת'ם נזע פרעון כ'אתמה מן ידה. וגעלהא עלי' יד יוסף. ואלבסה תיאב עשר. וצייר טוק מן ד'הב עלי' ענקה : מג) וארכבה גניבתה. ונודי בין ידיה אלטריק הד'א שריף אלמלך [י"ג בין ידיה אלצ'ריף]. וולאה עלי' גמיע בלד

זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ מ אַתָּה
תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־
עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃
מא וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי
אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב וַיָּסַר
פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן
אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־
שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃
מג וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה
אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן

תו"א ויקראו לפניו. כתרה ד

תרגום אונקלוס

כָּל דָּא. לֵית דְּסוּכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָתָךְ : מ. אַתְּ תְּהֵי מְמַנָּא עַל בֵּיתִי. וְעַל מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל עַמִּי. לְחוֹד כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא הָדֵין אֵיהֵי יַקִּיר מִנָּךְ : מא. וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף. חֲזִי דְּמַנֵּיתִי יָתָךְ. עַל כָּל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם : מב. וְאַעְדִּי פַּרְעֹה יָת עִזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ. וִיהַב יָתַהּ עַל יְדָא דְּיוֹסֵף. וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְּבוּץ. וְשַׁוִּי. מְנִיכָא דְּדַהֲבָא עַל צַוְּרֵיהּ : מג. וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ. בִּרְתִכָּא תִּנְיֵיתָא דִּילֵיהּ. וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא.

נוה שלום

הבאים. (מ) ישק, ינאקד, יהיו סרים למשמעתך לכל מה שתצוה עליהם ויהיה מלשון תשוקה וכן תרגם ועלי תשוקתו. (אנקאד אלרגל, אטאע וכ'צ'ע) וכן תרגם כל לשון תשוקה. ותרגם ובן משק ביתי. וד'ו קיאד. (מג) במרכבת המשנה, גניבתה, כן יקרא הסוס המוכן לעת יחלש הסוס הראשון עיין הגהת ספר השרשים לרד"ק שרש רכב... אברך, אל טריק, לשון נשיאות וחשיבות (אלטריק, שריף אלקום ואמת'להם, יקאל הד'א אלרגל טריקה' קומה) והמעתיקים שלא ידעו ענין מלת אלטריק העתיקו ת"א והוסיפו הד'א

מסורת הקריאה

תליא יתאחדו ולא יתפרדו עכ"ל. אבל המנחת שי כתב הרי"ש בסגול ברוב הספרים, וכן אנו נוהגין : (לד) ויפקד. ב' רפין. הוי"ו בשוא א' דין, ב' המלך (אסתר ב' ג') : (לח) ויקבצו, ב'

אבן עזרא

עבדיו : (מ) אתה תהיה. שר על ביתי : ישק. דגשות השי"ן לחסרון נו"ן נשק והוא נגיד החיל. וי"א שהיא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה : רק הכסא אגדל ממך. ידוע כי אגדל פועל עומד. וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא. ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא. רק פירושו גדל עמי. ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נובלת עליה. ותאבדו דרך : (מא) ראה נתתי אותך.

אבי עזר

בכות לעדה עלי שור : (מ) (וי"א מגזרת נשיקה) כטעם לדק ושלום נשקו מי שיש לו קרבת גדול ומרחם על עמו כאב על בנו

רשב"ם

(לט) נבון. מבין עתידות ורואה הנולד. חכם קיבץ חכמת ממה שראה ושמע : (מ) ישק. יזדיינו בכלי קרב על מלחמה לצאת על האויבים. לשון עיר מבצר. והנשק. נושקי רומי קשת : (מא) נתתי אותך. נותן אני אותך. בשעת נתינת טבעת על ידי יוסף אמר לו כך : (מב) בגדי שש. של מצרים חשובים כדכתיב שש ורקמה במצרים : רביד. לשון דבר הפרוש ופשוט על האדם. כמו מרבדים רבדתי ערשי : (מג) במרכבת המשנה. סוס או פרידה המיוחדת לרכוב עליה האיש משנה למלך אשר לו : אברך. הוא אב למלך. כדאמרינן לא רכא ולא בר רכא, כלומר אב למלך. וזהו וישימני לאב לפרעה כי פרעה לשון מלך

בעל הטורים

(מ) ישק. ב' במס' על פיך ישק ואידך שפתים ישק משיב דברים נכוחים בשביל שהשיב דברים נכוחים זכה לועל פיך ישק כל עמי :

שפתי חכמים

לעשות בזה לאסוף התבואה : נ פי' כך תרגומו ופירושו יתפרנס והא דלא כתיב יתזן י"ל דהייתי אומר דלא מיניהו אלא על מזונות לכך כתיב ישק שפי' כל צרכי עמי וכו' : ם דאם הוא נתינה ממש מאי על ארץ מצרים היה לו לומר בארץ מצרים ועוד הא כבר היה בארץ מצרים : ע דמצרים היו עובדין לנילוס ונילוס הוא פישון ולכך נקרא פישון משום שהוא מגדל פשתן כדפירש"י בפ' בראשית הילכך בגדי פשתן חשובין להן וק"ל (דכ"ט) והנה בא אלי חכם מארץ ישראל ואמר לי שאין פירושו פשתן כי בגדי שש הוא דבר חשוב נעשה מלבעונים הרבה ממשי והוא מלבוש שלובשין על כל הבגדים ואינו השש הנזכר במלאכת המשכן. ומשמעות דברי רש"י כדבריו שפי' דבר חשיבות הוא במצרים ואילו היה ר"ל שהוא פשתן לא ה"ל לפרש רק בגדי שש חשיבות הוא במצרים וגם בפ' תרומה פי' שש פשתן וכאן לא פי' שהוא פשתן רק שהוא דבר חשוב : פ ר"ל דכך נאמר שם על הרובד. והוא רצפה : צ זה חבר למלך : ק פי' לדידך צריך אתה לחלק את התיבה לשתי תיבות וזה דוחק. וא"ת למה לא פריך נמי אלעיל שתרגם דין אבא למלכא צריך נמי לפרש אב דהיינו אבא

רש"י

(מ) ישק. יתזן יתפרנס. כל צרכי עמי נ יהיו נעשים על ידך כמו (לעיל טו) ובן משק ביתי. וכמו (תהלים ב') נשקו בר גרגישו"ן בלעז (פערזארגען. פערזעהן) : רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך : כסא. לשון של המלוכה כמו (מלכים א א) ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך : (מא) נתתי אתך. מניתי יתך ם ואעפ"כ ל' נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל ל' נתינה עליו כמו (מלאכי ב) נתתי אתכם נבזים ושפלים : (מב) ויסר פרעה את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה : בגדי שש. דבר חשיבות הוא ע במצרים : רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן (משלי ז) רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרצפות. בלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה פ והוא רצפה : (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו : אברך. כתרגומו דין אבא למלכא צ רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה (ספרי פרשת דברים) דרש ר' יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים ק אין אברך אלא לשון ברכים שהכל

הגדלת יוסף

ובפרט כי בפירוש כתוב בנמוסי מצרים שאין עבד מלך. וירע הדבר לפרעה וליוסף. ויוסף בעצמו לא יתרצה לכל הכבוד הזה פן יבולע לו. ע"כ אמר לו פרעה. אלו ראיתי בודאי או שהייתי מסופק עליך שחכמתך הוא מצד המזל. לא הייתי מגדלך ומנשאך כ"כ שהייתי ירא שמא קנאים יפגעו בך. אבל כעת שאני רואה שהודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. שכל החכמים שבעולם חכמתם הוא מצד המזל. ע"כ יש להם מתקנאים. אבל עליך לא יהי' שום מתקנא. ע"כ אתה תהי' על ביתי ועל פיך ישק כל עמי. כי בטוח אנכי שכל אנשי מדינתי וכל השרים יקבלו עול מלכותך עליהם ותמלוך עליהם כאות נפשך כל ימי חייך :

דעת זקנים מבעלי התוספות

(מב) וילבש אותו בגדי שש פירש"י דבר חשיבות הוא במצרים. ויש מקשים על זה ממה שפי' רש"י בפ' בראשית על נהר פישון הוא נילוס ונקרא פישון על שם שמגדל פשתן מכלל דפשתן הי' מצוי במצרים ונ"ל דודאי מגדל פשתן

אותו

נחל קדומים

והערות ואח"ך מזה כותבים ספרים ונקרא חכמת הטבע וכן בשאר חכמות ולזה יצדק לומר נבון וחכם שבתחילה הבינה להתבונן לחקור ולהתישב בענינים ואח"כ מזה נעשית חכמה ונקרא חכם וכן אמר יוסף לפי ענין החכמות חיצוניות נבון וחכם. אבל לגבי דידן הוא להפך דבתחילה ניתנה תורה שהוא חכמה ואחר כך בחכמה נתבונן להבינה על בוריה. וז"ש ואמרו הגוים רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כלומר ראו עתה נשתנו סדרי חכמה בישראל דזאת לפנים הדת נתנה לומר נבון וחכם אבל ישראל הם חכם ונבון עכ"ד ופרעה ראה בדעתו כי אין יוסף כחכמים דעלמא שהם נבונים וחכמים כי זה יש לו ג"כ רוח אלהים ולכן אין צריך עיון במה ששואלים ממנו רק הכל שגור בפיו כי לא בדעת ידבר לבד רק רוח אלהים בקרבו. וז"ש לעבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח

מרפא לשון

בתוך הבית ות"י ואשתטי בגו ביתא. ועוד י"ל דמפני שזה הפתרון היה שלא מכח השכל שהרי לא יכלו החרטומים לפתור אותו לכן הוא בסוג הנבואה שהיא למעלה מהשכל ובחידושי הראיתי פנים לפתרונו' של יוסף מדרך החכמה האלהית. מג. אברך — דין אבא למלכא. פי' חשוב כאב אצל המלך ולפי שאינו אב ממש לא אמר דין אבוהי דמלכא ולשון המק' אברך פירש"י ז"ל שבל' ארמי נק' המלך רך כמו לא ריכא ולא

חומת אנ"ך

קיימו תכף כי מלו וקבלו אלהותו יתברך ברגע קטון ויצאו לחירות. וז"ש כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו דכיון דפיהם ולבם שוו בשיעוריהם לקבל האלהות סגי ומסגי להיות בני חורין. וכי תימא מאחר דגלוי לפניו יתברך דיעשו עגל ויתחייבו גלות הלא טוב שיגמרו הגלות במצרים ואז יגאלם גאולת עולם לז"א כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא לגמור הגלות שהיו נכנסים בנ' ש"ט והיו נאבדים ק"ן לזה נגאלו ואח"כ השלימו הגלות ונחרב הבית בימי ירמיה דכתיב כי שוקד אני על דברי לעשותו : ד ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וכו'. הכל היו תמהי"ם דאין זה שורת דרך ארץ לפני מלך לשית עצות ללא שאלוהו. ופירש הרב הגדול מהר"ר יוסף דוד ז"ל בספרו הנחמד למח דוד דזה פתרון מה שהיה הענין ביאור וכמשז"ל דהיאור רמז דממנו בא השבע וגם וממנו בא הרעב. ואמרו בזהר הקדוש דהיאור רמז ליוסף עצמו שעל ידו יתנהג

תרגום אונקלוס

זִמְנֵי יָתֵיהּ. עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מד. וַאֲמַר פַּרְעֹה. לְיוֹסֵף אֲנָא פַּרְעֹה. וּבַר מִמֵּימְרָךְ. לָא יְרִים גְּבַר יָת יְדֵיהּ לְמֵיחַד זֵין. וְיָת רִגְלֵיהּ לְמִרְכַּב עַל סוּסְיָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מה. וּקְרָא פַּרְעֹה שׁוּם יוֹסֵף גַּבְרָא דְמִטַּמְרָן גַּלְיָן לֵיהּ [נ״י צָפְנַת פַּעְנֵחַ]. וִיהַב לֵיהּ יָת אָסְנַת. בַּת פּוֹטִיפֶרַע. רַבָּא דְאוֹן לְאִתּוּ. וּנְפַק יוֹסֵף שַׁלִּיט עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מו. וְיוֹסֵף בַּר תְּלָתִין שְׁנִין. כַּד קָם. קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם. וּנְפַק יוֹסֵף מִן קֳדָם פַּרְעֹה. וַעֲבַר בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מז. וְכַנַּשׁוּ דַיָּרֵי

בראשית מא

אתו על כל־ארץ מצרים: מד ויאמר
פרעה אל־יוסף אני פרעה ובלעדיך
לא־ירים איש את־ידו ואת־רגלו
בכל־ארץ מצרים: מה ויקרא פרעה
שם־יוסף צפנת פענח ויתן־לו את־
אסנת בת־פוטי פרע *) כהן אן לאשה
ויצא יוסף על־ארץ מצרים: מו ויוסף
בן־שלשים שנה בעמדו לפני
פרעה מלך־מצרים ויצא יוסף
מלפני פרעה ויעבר בכל־ארץ
מצרים: * מז ותעש הארץ בשבע

*) פוטיפרע תיבה אחת
* שלישי

תו״א ובלעדיך לא ירים איש. את. סוטה לו: ויוסף בן. ברכות נה מגילה יג:

תפסיר הרס״ג

מצר: מד) ת׳ם קאל לה ועליי אני פרעון. פמן ג׳יר ראיך. לא ימד אנסאן ידה פי קלם. ולא רגלה פי רכאב פי גמיע בלד מצר: מה) וסמאה מוצ׳ח אלכ׳פאיא. וזוג׳ה באסנת. אבנה׳ פוטיפרע אמאם און. וכ׳רג יוסף ואליא עליי גמיע בלד מצר: מו) וכאן יוסף אבן ת׳לאת׳ין סנה. חין וקף בין ידי פרעון מלך מצר. ולמא כ׳רג מן בין ידיה. טאף גמיע בלד מצר: מז) ואנבתת אלארץ׳. פי סבע סני

נוה שלום

שריף אלמלך. (מד) ידו פי קלם קולמוס, ור״ל לכתוב גזרות ומשפטים מתקי המלכות, ואת רגלו, ולא רגלה וכו׳ כת״א. (מה) צפנת פענח, מוצ׳ח אלכ׳פאיא, מגלה הצפונות והוא מן התיבות ההפוכים ואונקלוס תרגם שם זה כסדרו איש שהצפונות גלויות לו עיין ספר השרשים לאבן גנאח (מז) ותעש, אנבתת, הצמיחה תבואה כמו ועשת את התבואה. לקמצים. מל אלמכאזין, כל׳ ברבוי עד שנתמלאו

אבן עזרא

שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: (מב) בגדי שש. מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב. כמו מרבדים רבדתי ערשי: (מג) המשנה. מגזר׳ שני׳. כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו ואחריו השליש כמו שלישי: מרכבה. עץ נתונה על ארבעה סוסים. ומרכבה שלמה לעדה: אברך. כל אדם קורא לפניו אכרע ואשתחוה. וזו המלה מבנין הכבד הנוסף. ויברך על ברכיו מהקל וכלם מגזרת ברכים ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל והאל״ף תחת ה״א. כמו אשכם ושלוח. ולפי דעתי שאל״ף אשכם לשון המדבר:

אבי עזר

יכונה בל׳ נשיקה. וכן קחשיב בס׳ מאיר נתיב ישק בהוראת נשיקה: (שם) (אגדל ממך וכו׳) וכן מנהג כל הפעלים עומדים. כמו לא יגורך רע. לא יגור עמך על דרך אחיו הקטן יגדל ממנו. כי לא מלאכוהו יונא בקל: (מא) (ראה נתתי אותך) ע׳ פ׳ תולדות בפסוק הן גביר שמתיו לך. וכבר מלינו תיבת נתינה נופל בין לגדולה בין לשפלות. ולתתך עליון וגם נתתי אתכם נבזים ושפלים כמו שמבואר היטב ברש״י: (מה) (צפנת פענח אם זה המלה מצרית

בעל הטורים

(מה) צפנת פענח. נוטריקון צדיק פטפט נפש תאוה פוטיפר ענה נפשו חנם. ד״א צופה פודה נביא תומך פותר עניו נביא חוזה:

רשב״ם

כמו שפירשתי למעלה אב שר לצורך המלך: (מד) אני פרעה. אני מלך וזהו רק הכסא אגדל ממך: לא ירים איש את ידו. לעשות שררה כמו שכתוב בירבעם אשר הרים יד במלך. רמה ידו ושררותו על ידי המלך שלמה כמו שכתוב שם ויפקד אותו לכל בית יוסף: (מה) צפנת פענח. כתרגומו ולשון מצרים הוא. וכן היה דרכם לקרוא לאדם בשעת שממנים אותם על ביתם שם הראוי. וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע כשנעשה משרתו. וכן ויקרא לדניאל בלטשצר. בדכתיב די שם שמיה בלטשצר כשם אלהיה: פוטיפרע. אין זה פוטיפר לפי הפשט: כהן און. של אותה העיר כדכתיב ובני דוד כהנים היו שלטונים: (מו) בן שלשים. וראוי לשררה: (מז) ותעש הארץ.

רש״י

היו נכנסין לפניו ויוצאין תחת ידו ר כענין שנאמר ונתון אותו וגו׳: (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזירה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש את ידו: ובלעדיך. שלא ברשותך. ד״א אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו׳ וזהו דוגמת רק הכסא. אלא שהוצרך לפרשה בשעת נתינת הטבעת: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטי פרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטי פרע ש על שנסתרס מאליו ת לפי שחמד את יוסף א למשכב זכר (סוטה יג): (מז) ותעש הארץ.

שפתי חכמים

ורך הייני מלך כדפירש״י לעיל. וי״ל דלעיל לא צריך לחבר אליו תיבה אחרת אבל לפי׳ זה צריך לחבר אל אב בחכמה ואל רך צריך לחבר אליו בשנים וזה דוחק: ר וה״פ של אברך דהכל היו באין אליו ואומרים לו אברך לך: ש דייק מדכתיב ויקרא פרעה שם יוסף וגו׳ ויתן לו את אסנת וגו׳ ר״ל פרעה נתן ליוסף את אסנת ומנ״מ כזה ואם כן ע״כ צריך לומר דפוטיפרע הוא פוטיפר ויש נפקותא גדולה בזה שפרעה היה רוצה ליתן גדולה ליוסף ללובשו בגדי מלוכה ופרעה ירא כיון דעבד הוא לא יניחו לו גדולה זו ועוד בנימוסי מצרים כתיב אין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים לכך רצה ליתן ליוסף בת אדוניו של יוסף דאם האדון נתן לעבדו אשה הוא משוחרר וכ״ש אם נותן לו בתו שהוא משוחרר א״כ ש״מ דפוטיפרע הוא פוטיפר וק״ל: ת והסירוס נלמד מלשון פרע ולא פוטיפר כנ״ל: א וא״ת הא לעיל פירש״י שם בשעת תשמיש אמרה לו כך. וי״ל דלא היה משמש אלא היה מגפף ומנשק ומש״ה נקט נמי רש״י ענייני תשמיש כאלה ולא תשמיש ממש. ועי״ל שהיה סרים ביצים ולא סרים גיד כמו שפי׳

דעת זקנים מבעלי התוספות

הי׳ וחשוב הוא יותר מכל הארצות ומתוך חשיבותו היה יקר וזהו שאמר רש״י ז״ל חשיבות הוא במצרים. ועוד י״ל דפשתן דקאמר התם היינו קנבוס כמו ותטמנם בפשתי העץ דפירש״י קנבוס ושש דהכא היינו ביתנא והוא לא הי׳ מצוי במצרים:

(מה) צפנת פענח. נוטריקון ״צדיק ״פטפט ״נגד ״תאותו ״פוטיפר ״ענה ״נפשו ״חנם: ויתן לו את אסנת. וא״ת יוסף שהיה מלך איך נשא בת הדיוט. וי״ל לפי שמתחלה היה יוסף עבד לפוטיפר אמר בלבו אם לא אעשה רצונו לישא בתו יזלזלני וילשין אותי שהייתי עבדו אשאנה ויכבדני. ועוד י״ל שנשאה מפני שהיתה מזרע יעקב כדפי׳ רש״י בפ׳ וישלח דבת דינה היתה משכם ותלה לה יעקב אבינו קמיע בצוארה והשליכה והובאה למצרים ע״י נס כדפרישית וגדלה פוטיפר בביתו ולכך נקראת על שמו כמו שמצינו גבי משה רבינו ע״ה אלה בני בתיה וגו׳. וכשעבר יוסף בכל ארץ מצרים יצאו כל הנשים לראות יפיו של יוסף כדכתיב בנות צעדה עלי שור וכל אחת זורקת לו חפץ או תכשיט וזו לא היה לה מה לזרוק וזרקה לו הקמיע שהיה בצוארה

נחל קדומים

אלהים בו שזה חידוש ביוסף. והיינו דקאמר אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת דרגילות כל לא נאמר אלא על שלשה כמ״ש מהראנ״ח ויוסף נבון וחכם ורוח בו וז״ש את כל זאת שלשה מעלות אין נבון וחכם כמוך דאפילו הוא נבון חכם כל רוח אין בקרבו. ואפשר לרמוז בכתוב אשר רוח אלהים בו ס״ת חמור דאם ישים עצמו כחמור למשא ויחשוב עצמו כחמור ויהיה נבזה בעיניו תשרה בו רוח אלהים כמ״ש הרב ראשית חכמה ז״ל: מב (ט) וילבש אותו בגדי שש וישם רביד הזהב על צוארו. מז״ה חס״ל פירש דהלובש בגדי שש ולא יהיה מין אחר בלבושו ניצול מכל כשוף וזה היה חכמת מצרים שהגדולים ילבשו בגדי שש וכך עשה פרעה ליוסף אך ברשעותו רצה לבטל הסגולה ושם רביד זהב על צוארו שיהיה מין אחר זהת״ד ז״ל. ואפשר כי התורה רמזה

מרפא לשון

בר ריכא אולי הוא שם מושאל מן האיש הרך בך והענג שכן דרך המלך להיות רך וענוג. מד. ולעדיך — ובר ממימרך. פי׳ בלי רשותך ופשט הכתוב שלא ירים איש את ידו ואת רגלו אלא הוא אבל לפי שלא יתכן זה פי׳ התרגום דהוי שלא ירים איש את ידו ואת רגלו אלא ברשותו וזה דרך כבוד כאלו אין ראוי לשום אדם לתפוש כלי זיין ולרכוב על סוס אלא הוא ואם יעשה כן אחר אינו אלא ברשותו והטעם שלא ישתרר שום אדם מתחת פרעה אלא הוא או מי שיתן לו רשות. מה. צפנת פענח — גברא דמטמרן גליין

חומת אנ״ך

העולם בשני הרעב ובשני השבע וז״ש ועתה ירא פרעה רמז פתרון היאור שהוא רמז לאיש נבון וחכם שינהיג ארץ מצרים בענין זה. זהו תורף דברי הרב ז״ל. ואני הדל מוסיף קצת כי הנה היאור חסר כתי׳ ורמז לו יוסף פתרון היאור כי יאר הוא אותיו׳ ירא לעוררו ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וזה הוא פתרון מה שהיה על היאור ומקוי במחוג: ה אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. רצה לומר כי אשר יאמר כי הוא זה כאשר ישאל איש בדבר אלהים וזה רמז כמו״ך גימ׳ אלהי״ם: ו ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח. אפשר דה׳ שם בפיו שם זה ונכתב בתורה דיש בו רמז כי יוסף הצדיק היה נפש אד״ה. ואד״הר היה מלך על העו״הז וכתבו ז״ל דזה טעם דהמורד במ׳ בית דוד חייב מיתה כי דהעו״ה היה אד״הר בסוד אדם דוד משיח ולכן זכה יוסף למלכו׳ וכן צפנ״ת ג׳ כתר רמז לכתר מ׳ בעבור הצפין בו נפש אד״הר. וזאת לפנים פירשתי במ״ש משם רבינו האר״י זצ״ל

תפסיר הרס״ג

אלשבע. מל אלמכ׳אזין: מח) פגמע באקי טעאם אלסבע אלסנין. אלתי כאנת פי בלד מצר. וגעלה פי קראהא. געל טעאם צ׳יאע כל קריה אלתי חואליהא פי וסטהא: מט) פגמע יוסף מן אלבר, שביה כרמל אלבחר כת׳יר גדא, חתי׳ אנתהי׳ מן אן יחציה ממא לא אחצא לה: נ) וולד ליוסף אבנאן. קבל אן תדכ׳ל סנהי׳ אלגוע. ולדתהמא לה אסנת. אבנה פוטיפרע אמאם און: נא) פסמי׳ אלבכר מנשה. קאל אן אללה קד אנסאני גמיע שקאי. ומא כאן

חלק הדקדוק

אשר. תיבת אשר בתביר: (נ) ילד,

אבן עזרא

(מד) אני פרעה. אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך. וטעם רגלו. לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: (מה) צפנת פענח אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה. ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף. ויהי׳ פירוש פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית והיא מלה מרובעת: כהן און. עובד השם או עובד עו״ג. כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: ויצא יוסף. יצא שמו. בטעם ויצא לך שם בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: (מח) את כל אוכל אין פי׳ כל כי היו מתים ברעב. וכן וכל הארץ באו. רק טעמו שקבץ כל אשר יכול: (נא) כי נשני אלהי׳. טעמו כי אמר. ויאמר ר״י המדקד׳ הראשון כי נשני על משקל חנני. ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת

אבי עזר

וכו׳). הרב אתי לומר דבין כך ובין כך לא ידענו לפרש היטב. אם פרעה קרא אל יוסף כן בלשון מצרית לא ידענו סבתו ואם הוא מתורגמת כמו אפרים הפרני אלהים ראובן ראה בעניי אם כן לא ידענו איך פתרון זה נופל על שם יוסף ולא נוכל לומר דפתרון זה הוא על שם שפתר חלומות. על זה כתב הרב לא ידענו שם יוסף. כי הוה ליה למכתב ויקרא פרעה אל יוסף ומדכתיב את שם יוסף. משמע דשם יוסף מתורגם כך והנה מפרשי ראב״ע דחקו עצמם לפרש דבריו והבוחר יבחר: (מח) אין פירוש כל כי היו מתים ברעב וכו׳) וכמוהו כי חנני אלהים וכי יש לי כל. ואב לכולם ולרש אין כל. וכא׳ אחריו כבשה אחת: (נא) (ויאמר

בראשית מא

שְׁנֵ֥י הַשָּׂבָ֖ע לִקְמָצִֽים׃ מח וַיִּקְבֹּ֞ץ אֶֽת־
כָּל־אֹ֣כֶל ׀ שֶׁ֣בַע שָׁנִ֗ים אֲשֶׁ֤ר הָיוּ֙
בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וַיִּתֶּן־אֹ֖כֶל בֶּעָרִ֑ים
אֹ֧כֶל שְׂדֵה־הָעִ֛יר אֲשֶׁ֥ר סְבִיבֹתֶ֖יהָ
נָתַ֥ן בְּתוֹכָֽהּ׃ מט וַיִּצְבֹּ֨ר יוֹסֵ֥ף בָּ֛ר
כְּח֥וֹל הַיָּ֖ם הַרְבֵּ֣ה מְאֹ֑ד עַ֛ד כִּי־חָדַ֥ל
לִסְפֹּ֖ר כִּי־אֵ֥ין מִסְפָּֽר׃ נ וּלְיוֹסֵ֤ף יֻלַּד֙
שְׁנֵ֣י בָנִ֔ים בְּטֶ֥רֶם תָּב֖וֹא שְׁנַ֣ת הָרָעָ֑ב
אֲשֶׁ֤ר יָֽלְדָה־לּוֹ֙ אָֽסְנַ֔ת בַּת־פּ֥וֹטִי פֶ֖רַע *)
כֹּהֵ֥ן אֽוֹן׃ נא וַיִּקְרָ֥א יוֹסֵ֛ף אֶת־שֵׁ֥ם
הַבְּכ֖וֹר מְנַשֶּׁ֑ה כִּֽי־נַשַּׁ֤נִי אֱלֹהִים֙
אֶת־כָּל־עֲמָלִ֔י וְאֵ֖ת כָּל־בֵּ֥ית אָבִֽי׃

*) פוטיפרע תיבה אחת בס״ת

תרגום אונקלוס

אַרְעָא. בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שִׂבְעָא. עֲבוּרָא לְאוֹצְרִין: מח. וּכְנַשׁ. יָת כָּל עֲבוּר שְׁבַע שְׁנַיָא. דַהֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם. וִיהַב עֲבוּרָא בְּקִרְוַיָא. עֲבוּר חֲקַל קַרְתָּא. דִּבְסַחֲרָנָהָא יְהַב בְּגַוַהּ: מט. וּכְנַשׁ יוֹסֵף עֲבוּרָא. כְּחָלָא דְיַמָּא סַגִּי לַחֲדָא. עַד. דִּפְסַק מִלְּמִמְנֵי אֲרֵי לֵית מִנְיָן: נ. וּלְיוֹסֵף אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין. עַד לָא עַלַּת שַׁתָּא דְכַפְנָא. דִּילִידַת לֵיהּ אָסְנַת. בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן: נא. וּקְרָא יוֹסֵף. יָת שׁוּם בּוּכְרָא מְנַשֶּׁה. אֲרֵי אַנְשְׁיַנִי יְיָ יָת כָּל עַמְלִי. וְיָת כָּל בֵּית אַבָּא: נב. וְיָת.

תו״א וליוסף ילד. סנהד׳ יח:

רשב״ם

הוציאה הרבה תבואה. כמו ועשת את התבואה לשלש השנים: לקמצים. בקנה אחד מלא קומץ שבלים ולכך היה השבע גדול: (נ) בטרם תבוא שנת הרעב. ולפי שבא יעקב בתחלת ימי הרעב בשנה שנייה ולסוף שבע עשרה שנה בשעת מותו אמר ליוסף שני בניך הנולדים לך עד באי אליך לי הם. אבל מולדתך אשר הולדת אחריהם אחרי באי אליך לך יהיו לכך פירשם כאן אפרים ומנשה נולדו לפני שנות הרעב קודם שבא יעקב אבל אחרי כן הוליד בנים ובני בנים שנקראו על שם אחיהם בנחלתם כמו שאמר יעקב: (נא) נשני. מן נשש. כמו חנני אלהים מן חנן.

בעל הטורים

(נ) וליוסף. ב׳ במס׳ וליוסף יולד שני בנים בטרם וגו׳ ואילך וליוסף אמר מבורכת ה׳ ארצו כדאמרינן כל המשתף עצמו עם הצבור בצרתם זוכה ורואה בנחמת צבור:

שפתי חכמים

הרד״ק: ב פי׳ ותעש הארץ שעשתה אוצרות ופירוש הארץ אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא: ג ר״ל דבפסוק משמע שכל האוכל הגדל סביב העיר היה נותן בתוך אותה העיר ולא בעיר אחרת וטעמא מאי ועז״פ לפי שכל ארץ וארץ וכו׳: ד י״א שהוא פירוש אחר וה״פ כל האוכל היו מוליכין אותו למצרים מקום שהיה יוסף שם והא דכתיב בקרא אוכל שדה העיר וגו׳ נתן בתוכה ה״פ שצריך ליתן מעפר שגדלה שם בתוכה אבל אח״כ היו מוליכין אותה למצרים וק״ל: ה כי משמע לשון אשר כדפירש״י עד אשר חדל לו לסופר לספור: ו דחדל משמע שמעצמו חדל ולמה לא ספר יותר מפני כי אין מספר כלומר שהוא יודע שבודאי לא יהיה לו מספר שכל כך הרבה יהיה וחדל מתחלה הסופר לספור. מהרש״ל: ז ואע״ג דכתיב ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם צריך לפרש ויהי רעב בכל הארצות אפי׳ באוצרות אבל בכל ארץ מצרים היה לחם באוצרות. והא דילחק שימש מטתו בשנת רעבון בפרשת תולדות פירשתי. כתב רא״ם וא״ת והא לוי היה משמש מטתו בשנת רעבון דהא יוכבד נולדה לו בין החומות כדפירש״י בפרשת ויגש ובאותו זמן רעב היה י״ל דחשוכי בנים מותר לשמש מטתו אפי׳ בשנת רעבון:

רש״י

כתרגומו ואין הלשון נעקר ב מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ג ונותנין בתבואה מעפר המקום ד ומעמיד את התבואה מלירקב. (נ״ל שהוא דעת רבי נחמיה וא״נ כלל להגיה ברש״י כאשר עלה בדעת קצתם): (מט) עד כי חדל לספור. עד כי חדל לו הסופר ה לספור וה״ז מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש ו בל׳ דהא: (נ) בטרם תבוא שנת הרעב. (תענית יא) מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו ז בשני רעבון:

דעת זקנים מבעלי התוספות

בצוארה ועיין בו וראה שהיא מזרעו של יעקב ונשאה: (מז) לקמצים. פי׳ אפילו מלא קומץ הנשאר בגורן היו נוטלין ממנו חמישית:
(נ) בטרם תבא שנת הרעב. אמרינן במס׳ תענית מכאן שאסור לשמש מטתו בשני רעבון. ותמה היאך לוי שמש מטתו שהרי נולדה יוכבד בין החומות ואז היו שני רעבון כדכתיב כי זה שנתים הרעב. ואמר ר׳ יהודה חסיד דמה שאסור לשמש מטתו כגון נביא ששמע מפי הקב״ה שעתיד להיות רעב כגון יוסף שידע הדבר בבירור על ידי חלום פרעה אבל לוי שלא היה יודע הדבר בבירור לא היה נאסר לו. ויש מתרצין דלוי ויוסף פליגי בפלוגתא דתנאי דפליגי במסכת יבמות דאיכא מאן דאמר התם מצות פריה ורביה שני זכרים ואיכא מאן דאמר דלא קיים עד שיוליד זכר ונקבה. ולוי סבר כמ״ד עד שיוליד נקבה ג״כ ולפיכך שמש כי עדיין לא נולדה לו נקבה ואמרינן במס׳ תענית חשוכי בנים משמשין מטותיהן בשנ׳ רעבון כדי לקיים מצות פריה ורביה. ויוסף ס״ל כמ״ד שני זכרים ולפיכך לא רצה לשמש כי כבר קיים:
קרא

נחל קדומים

טכסיס המלך שצריך שיהיה איש חסד כי שש לבן ויעט כמעיל החסד. אך מלך במשפט יעמיד ארץ וצריך לאחוז בגבורה ואל זה רמז רביד הזהב רביד גי׳ גבורה הזהב דין שיראה גבורה ודין אף כי הוא לבוש שש לבן רחמים אבל לישר הדו״רים צריך להטיל אימה. ויחשוב כי קולר הכל תלוי על צוארו וזה רמז רביד הזהב על צוארו: מה (י) את אסנת. גימטריא והיא בת דינה היתה. רבינו אפרים בפירושו כ״י: נה (יא) ויצעק העם

מרפא לשון

ליה. ה״ג אבל בכל ספרי הראשונים צפנת פענח, קוא ותרג׳ וכ״ה במסורת התרג׳ אית דגרסי צפנת פענח וכתוב בגליון התאג וז״ל תרגום ירושלמי גוברא דמשמרן גלין ליה. ע״כ. ונראה דלפי גיר׳ זו צפנת פענח הוא שם מצרי אין לו פירוש, א״נ יש לו פירוש צ״ל קרא ותרג׳ ככל השמות לפי שלא קרא לו שם זה דרך שבח לפי שעה אבל כך היה קורא אותו תמיד וכמ״ש הרשב״ם ז״ל שהוא כמו ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן ויקרא לדניאל בלטשצר ולכן נר׳ לי שצריך לחוש לנוס׳ זו לצאת י״ח שמו״ת. מז. לקמצים — עבורא לאוצרין. פי׳ הרמב״ן ז״ל כי החפירות שעושין בארץ לאוצר או לדברים אחרים יקראו קמצים וכמו שת״י באחת הפחתים קומצא ומזה חופר גומץ שהגימ״ל מתחלף בקו״ף זת״ד. נד. ותחלינה שבע שני הרעב לבא —למיתי. ה״ג וכן ויצעקו אל פ׳עה קדם פרעה ובמ״ש היא״ר ז״ל. מב. א. כי יש שבר — ארי אית

חומת אנ״ך

דנפש יצחק אע״ה נתעבר ביוסף וזה רמז צפנת פענח כלו׳ צפון יצחק כי פענח גי׳ יצחק: ז ויתן לו את אסנת. כתב הרב נדה לדרך ז״ל על פסוק זה משם המדרש דאסנת בת דינה היתה משכם ובקשו להרגה בני יעקב בא יעקב אע״ה ותלה לה קמיע בצוארה וגירשה מביתו והשליכה עצמה בין הקוצים ובין הברקנים ועל שם הסנה נקראת אסנת ובא גבריאל והביאה למצרים לפני אשת פוטיפר וכשיצא יוסף על ארץ מצרים יצאו כל הנשים לראותו מתוך יופיו וכל אחת זורקת לו חפץ או תכשיט וזו זרקה לו הקמיע שבצוארה וכשנסתכל יוסף בו שהיתה בת בתו של יעקב נשאה לו לאשה עכ״ד וקצת איתא בפרקי ר׳ אליעזר ורבינו בחיי ז״ל (א) ואפשר לתת טעם ליוסף הצדיק ע״ה שנשאה שהוא ידע ברוח הקדש דגבריאל הביאה מהסנה לפני אשת פוטיפר ומזה ידע שהיא בת זוגו (ג) והוא ידע דבת דינה זו כשרה ורמוז בשמה אסנת גי׳ בת מדינה לומר דכשרה היא בת מדינה ואין להשגיח באביה שכם

נב וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם
כִּי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ רביעי
נג וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר
הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נד וַתְּחִלֶּינָה
שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר
יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם׃ נה וַתִּרְעַב
כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־
פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־
מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר
לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃ נו וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־
פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־
אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק

תרגום אונקלוס

נב שׁוּם תִּנְיָנָא קְרָא אֶפְרָיִם. אֲרֵי אַפְשַׁנִי יְיָ בְּאֲרַע שִׁעְבּוּדִי: נג. וּשְׁלִימָא. שְׁבַע שְׁנֵי שִׂבְעָא. דַּהֲוָה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: נד. וְשָׁרִיאָה. שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא לְמֵיתֵי. כְּמָא דַאֲמַר יוֹסֵף. וַהֲוָה כַפְנָא בְּכָל אַרְעָתָא. וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוָה לַחְמָא: נה. וּכְפֵינַת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם. וּצְוַח עַמָּא. קֳדָם פַּרְעֹה עַל לַחְמָא. וַאֲמַר פַּרְעֹה לְכָל מִצְרָאֵי אִיזִילוּ לְוָת יוֹסֵף. דְּיֵימַר לְכוֹן תַּעְבְּדוּן: נו. וְכַפְנָא הֲוָה. עַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא. וּפְתַח יוֹסֵף. יָת כָּל אוֹצְרַיָּא דִבְהוֹן עֲבוּרָא וְזַבֵּין לְמִצְרָאֵי. וּתְקֵיף

תפסיר הרס"ג

מנה פי בית אבי: נב) וסמי' אלת'אני אפרים. קאל אן אללה אנמאני פי בלד צ'עפי: נג) ת'ם פנית. סבע סני אלשבע. אלד'י כאן פי בלד מצר: נד)ובדאת סבע סני אלגוע אן תגי. כמא קאל יוסף. פכאן גוע פי גמיע אלבלדאן. ופי גמיע בלד מצר כאן טעאם: נה) פלמא גאע אהל בלד מצר. צרך אלקום אלי' פרעון בסבב אלטעאם. פקאל להם אמצ'ו אלי' יוסף. מא קאל לכם אצנעוה: נו)ולמא אנבסט אלגוע עלי' וגה אלארץ'. פתח יוסף גמיע מא פיה ואמאר אלמצריון.

גוה שלום

האוצרות וכת"א ועיין רמב"ן ז"ל. (מה) את כל אוכל. באקי טעאם, הנותר על ספוקם. (נג) ותכלינה. פלמא פנית תחלת דבור אחר שהפסיק הענין בתולדות יוסף. (נד) ותחלינה. בדת, דבוק למעלה.

אבן עזרא

חירק: (נד) ותחילנה. מבנין הקל פעל הכפל: בכל הארצות. סביבות מלכות מצרי': (נו) ויפתח יוסף את כל האוצרו' שהיו עמם. וישבר למצרים. פי' נתן שבר

מסורת הקריאה

רפין. דין ב' את כל נערה (אסתר ב' ג'): ויצברו. לית וחד ויצברו, ר"ל לית עוד הוי"ו בשוא. וחד כתיב הוי"ו בפתח (שמות ח' י'): בר. נמסר בגליון מס"ק כל ברויי דיוסף קמץ וכל האחרים פתח במ"א במשלי י"א כ"ו, רצונו כל בר דכתיב גבי יוסף בקמץ כל האחרים דשאר קריא בפתח במ"א בקמץ במשלי שם: ושמרו, הטעם במ"ם: (מ) ישק. השי"ן בפתח. ונמסר במס"ג ב' א' פתח וא' קמץ וסי' ועל פיך ישק דין. שפתים ישק (משלי כ"ד כ"ו) בתרא קמץ: (מג) במרכבת. נמסר עליו לית בנקודה אחת. פי' שזה לבדו נמצא

בעל הטורים

(נה) לכם תעשו. בגימ' המילה תעשו שלוה אותם למול:

רשב"ם

הדגש תחת אות החסרה ואילו היה מגזרת לא תנשני נשיתי טובה שהוא מחטופי למ"ד הפעל. היה לו לומר נשני. כמו עבדי רמני האיש אשר כלני רמני מן רימה את רעהו. כלנו. כלה ה' את חמתו: (נד) ובבכל ארץ מצרים היה לחם. כי נתן יוסף אוכל בערים: (נו) וישבר. לשון קניין מאכל ומשתה כדכתיב לכו

רש"י

(נה) ותרעב כל ארץ מצרים. (ב"ר) שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר וכו'. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו ח וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו א"ל למה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם א"כ כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על כל פני הארץ. מי הם פני הארץ אלו ט העשירים (ב"ר): את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: וישבר למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא י כאן משמש לשון מכר. שברו לנו מעט אוכל לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו (ישעיה נה) ולכו שברו בלא כסף ובלא

שפתי חכמים

ח דייק מדכתיב אשר יאמר לכם תעשו למה כתיב בלשון אמירה ולא כתיב אשר יצוה א"ו אמירה היינו מילה כדכתיב גבי דוד שם אנכי על אמרתך. והמפרשים הרבו בזה וע"ש: ט אבל העניים כובשין את פניהם לארץ ואין נושאין פניהם: י ר"ל שלא תאמר אע"ג שהוא ל' מכר מ"מ הוא כנוי לשון דגון וכיון דכתב בל' שבר א"כ דוקא גבי תבואה שייך לכתוב ל' שבר גבי קנין כיון דלשון מכר ולשון דגון שייך בתבואה אבל גבי יין או שאר משקים לא שייך לכתוב לשון שבר כיון דאין שייך בהם ל' דגון

דעת זקנים מבעלי התוספות

(נב) קרא אפרים. על שם אבות אברהם ויצחק שנא' בהם אפר. אברהם שנאמר ואנכי עפר ואפר. יצחק כאפר על גבי המזבח דאפרים משמע שתי אפרות. ולכך נקראו ישראל על שם אפרים שנאמר הבן יקיר לי אפרים: (נג) ותכלינה על שם שהיו הבריות כלולות ביופי מתוך השבע ותחלנה על שם שהיו הבריות חולניות מפני הרעב:

ויוסף הוא השליט והמשביר

(נד) ותחילנה שבע שני הרעב וגו'. פי' כל הד' פסוקים אלו יוכל היות ע"ד זה. כי יוסף צוה להכריז שכל אחד יאסוף תבואה באוצרותיו לימי הרעב. וכן עשו. והעשירים הגדולים שהיו להם שדות וכרמים הרבה אצרו הרבה תבואות. ואלו שהיו שדותיהם קטנים אצרו מעט תבואות כאו"א אצר כפי כחו. וזה הי' בארץ מצרים אשר להם הי' שבע שני השבע. אבל בשאר מדינות שלא הי' להם השבע שני שבע. לא אצרו כלום. ולהם התחילו ימי הרעב תיכף. אבל בארץ מצרים הי' לחם לכל אחד כערכו. ויוסף גזר שכל זמן שיהיה לחם אצל העשירים. ימכרו מתבואתם להעניים וכאשר יתמו התבואה והלחם אף מהעשירים. אז יפתח אוצרותיו לשבור בר. ועשה אוצרות תבואה בארץ מצרים בכל עיר ועיר. וכן גזר שלאנשי מצרים ימכרו תבואה בכל עיר ועיר

אבי עזר

ר' יהודה המדקדק וכו'). כי להוראת שכחה שני גזרות נשה ונשא. וכן הובאו בספר מאיר נתיב. ושמע מניה דעת ר' יהודה מכפולים. שקאמר על משקל חנני ודעת ר' משה נראה שהוא מנחי למ"ד ה"א על משקל כאשר צוני. כמוצא דברי הרשב"ם נפרכים מכל צד:

חומת אנ"ך

כאלו אינו והכי קי"ל גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר והכי איפסיקא הלכתא ביבמות דף מ"ה (ג) עוד בדיק בשמה אסנת גי' אשרי כלומר אשרי אדם הלוקחה (ד) והוא רמז לשם י"ה שיהיה בינה ובין הלוקחה כי אשר רמז לבינה ה' עילאה ויו"ד הוא שם י"ה כמ"ש כי אסנת גי' אשרי (ה) ואם נצרף ל' שנים שהיה יוסף בעמדו לפני פרעה ל' עם אסנת גי' ישראל כשם הק' של אביו וגם רמוז בשם ישראל כל האבות והאמהות כמ"ש בס' התשב"ץ לתלמיד מהר"ם ז"ל יו"ד רמוז יצחק ש' שרה ר' רבקה רחל א' אברהם ל' לאה ישראל הוא יעקב עכ"ד ורמוז ג"כ יוסף אסנת שר ל' שהיה בן ל' שנה (השש"י) ועוד אפשר כי יוסף הצדיק ע"ה היה נפש אד"הר כמש"ל ושם אסנ"ת בגי' לה נפש אדם כלומר שבן זוגה הוא נפש אדם

שהוא יוסף הצדיק ע"ה (ז) וזאת לפני' אמרתי בעניותי כפי מ"ש בתרגו' המיוחס ליב"ע ואתחלפו עובריא דיוסף היה נוצר בבטן לאה ודינה בבטן רחל ונתחלפו וכמ"ש מהרש"א ז"ל בח"א פי' המפלת מהפייט א"כ בלאה נשאר רושם יוסף זכר ולקחתו דינה שבאה במקומו וע"כ ותלא דינה כזכר ויקר מקרה וא"כ היה ליוסף איזה סרך גרמא בענין אסנת ולכך לקחה כי מכחו ענין זה (ח) והרמ"ע ז"ל בליקוטיו כ"י כתב כי אסנ"ת גי' ז"פ חכמ' ויוסף ידע ז' חכמות עכ"ד ואני בעניותי אוסיף גרגיר קטן כי יוסף נפש אדם גי' דעת עם הכולל ואסנת חכמה ונתיחדו חכמה ודעת (ט) אסנת ר"ת אדני סומך נופלים תמיד וקדושת יוסף הצדיק ע"ה לזכור חסדי ה' עמו בקוראו שמה (יוד) לפי מ"ש רבינו האר"י זצ"ל והבאתיו בעניותי לעיל

נחל קדומים

אל פרעה ללחב. יתכן שלא יכלו לסבול שנכרי ימשול עליהם ולקחו טענה על דבר הלחם שאין ראוי שיהיו נזונים על מי שאסור במגע לחמיהם ופרעה הבין דברי צעקתם וקיים ממשלתו ואמר לכו אל יוסף והיה לו לומר לכו אל צפנת פענח אבל אמר להם יוסף ר"ל אף על פי שהוא מעם אחר אשר יאמר לכם תעשו. הקדוש רבינו שלמה אסתרוק ז"ל:

הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נז וְכָל־הָאָרֶץ
בָּאוּ מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי
חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃ מב א וַיַּרְא
יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִּתְרָאוּ׃ ב וַיֹּאמֶר
הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם
רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה

תו"א וכל הארץ באו מצרימה. פסחים קיט יבמות יג: וירא יעקב כי יש שבר. ס' הזוהר פ' אמור: ויאמר יעקב לבניו למה. תענית י:

תרגום אונקלוס

כַּפְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם נז. וְכָל דָּיְרֵי אַרְעָא אֲתוֹ לְמִצְרַיִם. לְמִזְבַּן עֲבוּרָא מִן יוֹסֵף. אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא בְּכָל אַרְעָא: א. וַחֲזָא יַעֲקֹב. אֲרֵי אִית עֲבוּר מִזְדַּבַּן בְּמִצְרָיִם. וַאֲמַר יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי. לְמָא תִתַּחְזוֹן: ב. וַאֲמַר. הָא שְׁמַעִית. אֲרֵי אִית עֲבוּר מִזְדַּבַּן בְּמִצְרָיִם. חוּתוּ לְתַמָּן וּזְבוּנוּ לָנָא מִתַּמָּן. וְנֵיחֵי

תפסיר הרס"ג

ואשתד אלגוע פי גמיע בלד מצר: נז) וכת'יר מן אהל אלבלדאן גאו אלי' מצר. ימתארו מן יוסף. אד' אשתד אלגוע פי בלדאנהם: א) פסמע יעקוב. אן אלמירה מוגודה במצר. פקאל לבניה. לא תתואנו: ב) קאל. הוד'א קד סמעת. אן אלמירה מוגודה במצר. אנחדרו אליהא

נוה שלום

(נז) וכל הארץ. וכת'יר מן אהל אלבדאן, תבא מלת כל במקום רוב כדלעיל. (לג יג) וכמו כל צאן קדר יקבצו לך ועוד רבים, בכל הארץ פי בלאדנהם, בארצותם, תיקן התרגום כפי המושכל.
מב (א) שבר, מירה, התבואה האצורה לצורך הקונים או לספק מזון לבני הבית נקרא מירה, בכסר אלמים. למה תתראו. לא תתואנו, אל תתעצלו ותתרשלו. עיין ספורנו. ותרגם למה לא, כדרך שתרגם בפסוקים רבים עיין לקמן (מז טו). (ב) שמה. אליהא, למצרים. משם,

מסורת הקריאה

בחירק המ"ם: (מה) פרעה. כתב רוו"ה ז"ל כתב המ"ש העי"ן בגלגל (הוא מונח) ברוב ס"ס. וכ"כ א"ת, והרח"ב

אבן עזרא

למצרים וטעמו קנין: (נז) לשבור אל יוסף. הפוך וכן הוא וכל הארץ באו למצרים אל יוסף לשבור: (א) וירא יעקב. בעבור היות ההרגשות נחברות במקום אחד יחליפו זו בזו. כמו ראה ריח בני ומתוק האור. וכן וירא יעקב. כי אחריו כתוב הנה שמעתי: למה תתראו. אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה. כמו נתראה פנים: (ב) ושברו. וקנו לנו שבר:

אבי עזר

(נז) [לשבור אל יוסף הפוך]. וכן אדם כי יקריב הפוך. אדם מכם כי יקריב: (ב) (ושברו לנו. וקנו לנו שבר). דעת הרב שהוא פעל שנגזר משם שבר. ואיכו משמש אלא לשמו. ולא כן דעת רש"י. והדין עם רש"י. כמו שאמרנו ולכן שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. ואחר העיון נראה לפרש דברי הרב. לפי שהוראת שבר משמש מכירה וקנין כמו וישבר למצרים לכן פירש

רשב"ם

שברו ואכלו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצרימה. אל יוסף לשבור: (א) למה תתראו. כמו לכה ונתראה פנים דאמציה שהגים דעתו להראות גדולתו ליואש מלך ישראל אף כאן למה תתראו בפני האנשים שיש לכם תבואה כל צרכבם שאתם מתעכבין כאן ואין לכם תבואה וכל העם יורדים מצרימה לקנות

רש"י

מחיר יין וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצרימה. אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף: (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים כי באותה שעה עדיין היה להם תבואה (תענית י). (ול"נ פשוטו למה תתראו למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם) ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו (משלי יא) ומרוה ל גם הוא יורה: (ב) רדו שמה. ולא אמר לכו מ רמז למאתים ועשר

שפתי חכמים

ומפ' שאף ביין וכו': ב דאי אתם מראים עצמיכם בפניהם שאתם שבעים ויש לכם תבואה כיון שהם קרובים שלנו אזי יבואו אלינו לבקש ליתן להם אוכל לכך לכו וקנו אוכל כדי שיסברו שאין לנו אוכל אבל באמת בזמן הזה היה להם אוכל וכו' ולפי זה תתראו הוא ל' שביעה: ל ויתחלף האל"ף במלת תתראו לוי"ו שבשרש רוה וכמוהו רבים ופי' הקרא כן הוא מרוה תלמודו בעה"ז גם הוא יורה בעה"ב. וא"ת מאי ראייה זה לפי' אחרון שפי' שהוא ל' כחישה אדרבה הא מייתי ראייה שהוא לשון שביעה וי"ל דגם לפירוש האחרון הוא ראייה ויהי' תתראו כמו תתרוו והוא מלשון בלא שביעה כמו הולך ערירי ומפרש רש"י בלא בנים אע"פ שפירוש יורשים היינו יש לו בנים וכן ודשנו את המזבח דכתיב בפ' במדבר שפי' דשן ואפ"ה מפרש רש"י ויטלו את הדשן וא"כ ה"נ כן הוא והוה כאלו כתב תתרוו דאל"ף מתחלף בוי"ו דאותיות אהו"י מתחלפין זה עם זה ואפשר דמרוה הוא ג"כ יש לפרש מל' בלא שביעה ויהיה דומה ממש לתתראו ויהי' פי' הפסוק ומרוה כלומר מי שהוא בלא שביעה בעוה"ז גם הוא יהיה שבע לעוה"ב וק"ל: מ ל"ג ולא אמר לכו דמרדו לא שמעינן מידי דלריך לכתוב רדו כיון שא"י גבוה מכל הארצות וההולך מא"י למצרים שייך לכתוב רדו וכמ"ש הרא"ם וכן כתב בכל הפ' כולה ל' ירידה אלא ל"ג ליה. והכי קשה לרש"י למה לריך למכתב שמה דהא אח"כ כתיב משם ואם כן הל"ל רדו ושברו לנו משם וגו' אלא לכך כתיב שמה ר"ל רד"ו שנים יהיו שמה אבל בלא מלת שמה לא מלינן למדרש מידי. ועי"ל דגרסי' ליה וה"פ דק"ל למה כתיב רדו שהוא לשון ירידה הי"ל לשון מעלית לכו אף על פי שא"י גבוה מכל הארצות אפ"ה במדבר לנוכח לא הי"ל ל'

ויוסף הוא השליט והמשביר

ועיר. אבל כשיבא אחד משאר ארצות לקנות תבואה. מוכרח הוא לבא לעיר מצרים ולקנות התבואה מאוצרו של יוסף אשר הוא בעצמו המשביר. ועשה זה בכונה כדי שאחיו יהיו מוכרחים לבא לפניו. וזהו המשך הכתובים ותחלינה שבע שני הרעב לבא וגו' ויהי רעב בכל הארצות. בכל הארצות אשר אצלם לא היו שני השובע. תיכף כאשר התחילו שנות הרעב לבוא הי' אצלם רעב. מחמת שלא אצרו כלום. אבל בכל ארץ מצרים הי' לחם שאצרו תבואה משנות השובע. וכאשר תמו האוצרות של עניי העם והבינונים ותרעב כל ארץ מצרים ויצעקו העם אל פרעה ללחם ויאמר להם לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. ויוסף אמר להם שיקנו תבואה מן העשירים. וכאשר הרעב הי' על פני כל הארץ ופי' רש"י ז"ל אלו העשירים. שאף אצל העשירים תמו האוצרות תבואה. אז ויפתח יוסף את כל האוצרות אשר בהם תבואה. וישבור למצרים. פתח האוצרות תבואה אשר בכל עיר ועיר למכור תבואה לאנשי העיר. אבל וכל הארץ. אנשים מארצות אחרות באו למצרים לשבור אל יוסף. הם היו מוכרחים לקנות תבואה מעיר מצרים מהאוצרות אשר יוסף בעצמו מוכר שם תבואה [כל המדינה בכלל נקראת ארץ מצרים. והעיר הבירה נקראת מצרים]:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. זש"ה עין רועה ואזן שומעת ה' עשה גם שניהם. מה ראה לומר כן וכי כל הגוף לא עשאו הקדוש ברוך הוא אלא כל האברים עתידין ליתן דין וחשבון חוץ מעין ואזן ולמה העין רואה שלא בטובתה וכן האזן מה שאין כן בשאר האברים וא"ק וירא יעקב בא וראה יעקב אדם זקן ויושב בביתו ורואה מה יש במצרים ועשרת בניו יוצאין ונכנסין ואינן רואין. ואע"פ שיעקב ובניו נביאים היו קודם לכן ויוסף לא היה רחוק מהם כי אם מהלך ארבעה או ה' ימים ולא היו יודעין היכן הוא וגם יוסף למה לא הודיע לאביו שהוא במצרים אלא שהטילו חרם ביניהם וגם שתפו להקב"ה וליוסף נמי השביעו שלא לגלות והכתוב מוכיח דכתיב הוציאו כל איש מעלי שלא רצה לגלות לזרים מפני השבועה. וי"א כי כשהיה עבד לא רצה להגיד לו כי יותר היה מצערו וכן כשהיה בבית הסהר וגם כשהיה מלך לא יאמין לו כי אפילו לבסוף כשספרו לו אחיו לא האמין כדכתיב ויפג לבו כי לא האמין להם ועוד אם היה מגיד לאביו היה ירא שמא ישמעו אחיו ויבהלו ויברחו זה לצפון וזה לדרום מרוב פחד שיראו שיהרגם ונמצא אביו מצטער עליהם וגורם צער גדול לאביו ולכך המתין עד שבאו אחיו אצלו ונתגלה להם תחלה ופייסם בדברים ושאין בלבו עליהם ואמר להם לבשר לאביהם וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים:

נחל קדומים

א (יב) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. רז"ל דרשו שבר וגם סבר ע"ש ואפשר כי ראה שבר הגלות במצרים. וראה המכות דצ"ך עד"ש באח"ב גימט' שבר עם הכולל. וראה שכל המכות בהיות שר של מצרים קיים שלא כמנהג דבתחילה נאבד השר של אומה. ושר מצרים נאבד בים וראה סבר של הגאולה בעוד השר קיים ורז"ל דרשו והנה מצרים נוסע אחריהם על שר מצרים וכן אפשר לפרש שבר המכות במצרים רומז לשר שהוא קיים. וגם סבר הגאולה במצרים לפני ש"ר. וכל זה בזכותו וזכות אבותיו כי מניין חיי אברהם יצחק ויעקב תק"ב שנים גימ' שבר והגאולה בעבורם של האבות אשר עבדו ה' תק"ב שנים ולזה היה הגאולה מסטרא דיובלא אש"ר גי' שבר עם הכולל. אף הוא ראה גלות אדו"ם ישמעא"ל גימ' שבר. והגאולה על צד אימא שאשר רמז אליה והוא בג' שבר

מרפא לשון

עבור מזדבן. מלת מזדבן אינה תוספת על ל' המקרא כי לא יקרא שבר אלא התבואה

חומת אנ"ך

פ' וישלח באורך דענין שכם לטהר דינה כי היא היתה אמתלאי בת כרנבו אם אאע"ה שהיתה נדה ושכם שאב זוהמתה ונשארה נקיה ע"ש באורך אז ידלג איזה כיצוץ קדוש שהיה בשכם ודינה ברה נקיה ויצאה אסנ"ת והוא ר"ת אמתלאי סיני נדתה תקנה (יא) ואם תחשוב השו"ר זה יוסף הוא בגי' אסנ"ת (יב) עוד אפשר דרך רמז ואסמכתא ונבין מש"ה וממגד ארץ ומלואה ורצון שכני סנה ופירש"י ז"ל תהא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה עכ"ל ויש להעיר מאי שייטיה דסנה הכא ומאי בעי הכא אם נגלה עליו תחי' בסנה ואפשר במשז"ל דכ"י נגלה בסנה משום עמו אנכי בצרה ואמרו בסדר עולם ששנות השעבוד במצרים היו קי"ו שנה משמת

וְלֹא נָמוּת׃ ג וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה
לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ ד וְאֶת־בִּנְיָמִין
אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו
כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃ ה וַיָּבֹאוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים
כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וְיוֹסֵף
הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא
הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ
אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃
ז וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר רביעי

תו"א הוא המשביר. סנהדרין .35:

תרגום אונקלוס

וְלָא נְמוּת׃ ג. וּנְחַתוּ אֲחֵי יוֹסֵף עַסְרָא. לְמִזְבַּן עֲבוּרָא מִמִּצְרָיִם׃ ד. וְיָת בִּנְיָמִין אֲחוּהִי דְיוֹסֵף. לָא שְׁלַח יַעֲקֹב עִם אֲחוּהִי. אֲרֵי אֲמַר. דִּלְמָא יְעָרְעִנֵּיהּ מוֹתָא׃ ה. וַאֲתוֹ (י"נ וְעָלוּ) בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לְמִזְבַּן עֲבוּרָא בְּגוֹ עָלַיָּא. אֲרֵי הֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ו. וְיוֹסֵף. הוּא שַׁלִּיט עַל אַרְעָא. הוּא מְזַבֵּין עֲבוּרָא לְכָל עַמָּא דְאַרְעָא. וַאֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף. וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא׃ ז. נַחֲזָא יוֹסֵף. יָת אֲחוּהִי וְאִשְׁתְּמוֹדְעִנּוּן. וְחַשִּׁיב מָא

תפסיר הרס"ג

ואמתארו לנא מנהא. ונחיא ולא נמות: ג) פאנחדרו אכ'וה' יוסף עשרה. לימתארו ברא מן מצר ד) ובנימין אכ'י יוסף. לם יבעת'ה יעקוב מע אכ'ותה. לאנה קאל. כילא תלחקה אלמנייה: ה) פלמא דכ'לו בני אסראיל. לימתארו פי מא בין אלדאכ'לין. אד' כאן אלגוע פי בלד כנעאן: ו) ויוסף. הו סלטאן אלבלד. והו ממיר לגמיע קומה. פגאו אכ'ותה. פסגדו לה עלי' וגוההם עלי' אלארץ': ז) פראי' יוסף. אכ'ותה ואת'בתהם. ותנכר

נוה שלום

מנהא מהתבואה אשר שם. (ג) בר. ברא, חטים וכן תרגם לקמן. (כה) ושלא כת"א שתרגם כמו שבר. (ד) אסון. אלמניה, המות. (ז) ויתנכר, ותנכר. הראה להם פנים של זעם והורמנא וכעין זה פירש ספורנו ושלא כת"א שתרגם כמו

אבן עזרא

(ד) אסון. מות: (ו) המשביר. מגזרת שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא לשני פעולים: (ז) ויתנכר מגזרת נכרי הראה

מסורת הקריאה

תמה עליו ואמר ותמהני שהרי מסור עליו חד מן י"ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורי', וכו' עכ"ל. ותמיהתו מתקיימת. וכן הוא במ"ג וקטן ובעט סופר גם בכ"י וכן ברוב המדויקות במרכא כדית המסרה, עכ"ל. ועי' מש"כ לעיל ל' ט"ז: שם. כתוב במ"ש ברוב ברוב הספרים שם בלא מאריך. ורוו"ה כתב שם בגעיא ומקף בכל המדויקים: צפנת, כתב רוו"ה ברוב המדויקים וכ"י הצד"י במתג. וכן האלף של אסנת: פענח. העי"ן בשוא לבדו בספרים מדויקים כ"י. והוא נח והטעם בנו"ן: פוטי. במרכא ומלעיל: (מו) מלך, המ"ם במתג: (נ) ילד. הלמ"ד בקמץ. ונמסר עליו לית קמץ. ור"ל דלית עוד בקמץ בלא אס"פ. דאלו באתנחתא איכא עוד חדא באיוב ה' ז': ילדה לו, הלמ"ד במלת לו דגושה: אסנת, האל"ף במתג והסמ"ך בשוא נע: (נב) עניי, העי"ן בקמץ לבד והנו"ן שוא נח: (נד) הארצות, הה"א במונח: היה לחם, בכל הספרים גם בכ"י הטעם מלעיל בה"א: (נה) ללחם. נמסר' במס"ג ד' דגושים. ר"ל שהלמ"ד הראשון בפתח והשני בדגש וסי' א' דין, ב' והיתה ללחם לאזכרה (ויקרא כ"ד ז') ג' לא רעב ללחם (עמוס ח' י"א) ד' נודד הוא ללחם (איוב ט"ו כ"ג) והד וללחם לא נרעב (ירמיה מ"ב י"ד): (נו) על. בטפחא ובלא מקף: (נז) חזק, הזי"ן בפתח, ונמסר במס"ג ה' פתחין וסי' א' דין. ב' ויקן יוסף (לקמן מ"ז כ') ג' כי חזק ישראל דשפטים (א' כ"ח) ד' וירא מלך מואב (מ"ב ג' כ"ו) ה' ודבר המלך חזק (דה"א כ"א ד'):

מב (א) יש, היו"ד בסגול: שכר, השי"ן בסגול, דנמסר בישעי' ס"ה י"ד. ובעמוס ו' י' ג' קמצים בלישנא (ור"ל צירי שהוא קמץ קטן) וסי' ומשבר רוח (ישעי' שם) ושברה כשבר (שם ל' י"ד) ולא נחלו על שבר (עמוס ו' ו'). מכלל דשארא בכל

בעל הטורים

(ו) וישתחוו לו. בגימ' בכאן נתקיים החלום: (ז) ויכרם.

רשב"ם

תבואה ואתם יושבים ומתראים כאלו יש לכם:

רש"י

שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו: (ג) וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חולקין לעשרה שלא היתה אהבת כולם ושנאת כולם שוה לו אבל לענין לשבור בר כולם לב אחד להם (ב"ר): (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון אר"א בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא שיכנס כ"א בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: כי היה הרעב. מוסב על הבאים כי היה הרעב בארץ כנען והיו באים הרבה שיירות משם: (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא (שבועות טז): (ז) ויתנכר

ירידת האחים למצרים

(ג) וירדו אחי יוסף עשרה לשבור בר ממצרים. פי' רש"י מה תלמוד לומר עשרה והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב עם אחיו. ידענו כי עשרה הם. אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה. שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה. אבל לשבור בר כלם לב אחד להם. ולכאורה מה מלמדנו רש"י בזה שהיה להם לב אחד לשבור בר. ולמה לא יהי' להם לב אחד לשבור בר לרעבון ביתם ולהחיות נפשם וטפם בניהם העטופים ברעב. ונראה שחז"ל שדרשו כן הי' קשה להם למה הוצרך הכתוב לומר שירדו לשבור בר ממצרים והלא לזה שלחם אביהם ואמר להם הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו משם והיה לו לומר רק וירדו אחי יוסף מצרימה ואנו יודעים כי לשבור בר ירדו. לכן מפרש שבא הכתוב לרמז בזה ענין אחר. והוא שכן דרכן של צדיקים כשהם עושים דבר שמדמים שהם לא פשעו עולה בו אבל אח"כ כשיראו שבא להם מהומה מן הצער מעין אותו ענין שעשו הם. אז ימהרו וישימו על לבם שלא קרה להם כן כ"א להעיר אזנם כי מה שעשו לא יפה עשו ולכן המה נענשים בדומה לאותו המעשה. וכן קרה לשבטי יה אלה שאם שמה שהוצרכו לרדת מצרימה לשבור בר הוא מכת מדינה שכל הארץ נלקה ברעב. מ"מ המה ראו כן תמהו על מה קרה להם כן ועל מה שלא הוקם בבית אביהם הצדיק ברעב פדך ממות לשוד ולכפן תשחק ולשלוח ברכה במה שנשאר להם עוד מן התבואה. אם לא כי יד ה' עשתה זאת להם וכי אלהים מצא את עונם. וכמשרז"ל עה"פ ירד ירדנו וז"ל ירידה היא לנו. בגלים היינו לפרנס אחרים ועכשיו אנו צריכין לך. כן שמו לבם באותו הפעם שעל דבר שהמה לא רחמו על אחיהם לכן ירדו עתה בתכלית הירידה עד שצריכים שאחרים ירחמו עליהם. וכשראו עוד שצריכים לרדת בעבור זה למצרים הוסיפו עוד לשבר לבם ולדעת כי על אשר מכרו את אחיהם למצרים לכן הוכרחו עתה לבקש עזר משם כמו שהם גלגלו ליוסף שיהי' צריך לבקש עזר וסעד מהאדון שנמכר אליו. וז"ש וירדו אחי יוסף עשרה. ר"ל שבא בלב כלם מרדות וחשבוהו לירידה מה שהוצרכו לרדת לשבור בר ועוד נוסף ע"ז במצרים. שלשם מכרו אחיהם ואז הזכירו מה שעשו מן הרע אל יוסף אחיהם. ולכן קורא אותם עתה אחי יוסף. שנזכרו אחות יוסף להם והמה התנכרו אליו. ומהיות כי החרטה והמרדות אינה אלא לפי שיעור החטא הקודם ועל חטא קטן די במרדות קטנה ולפי גדלו כן יהיה המרדות. אבל האחים הללו לא כן עשו. אלא אע"פ שלא היתה שנאת כלם שוה. מ"מ לענין המרדות והחרטה לב אחד היה להם שאשר חטא ביוסף חטא קטן היה בקרב לבו חרטה גדולה כמו למי שחטא נגדו חטא גדול. אחרי ראותם כי מקרה אחד יקרה את כלם. וכיון שנשבר לבם כ"כ בשעת ההליכה לשם מכש"כ כשבאו לפני יוסף והוצרכו להשתחות לו אפים ארצה ודאי יותר הגדיל הכאב בקרבם בחשבם הנה אנחנו לא רצינו לקבל אדנות ושררה מאת אחינו ולהשתחוות לו כהוראת חלומו ועתה אנו צריכים להשתחוות ארצה לפני אדני הארץ הזה. עד שע"י גודל המרדות ורוח נכאה שבקרבם נראה אותות החרדה על פניהם עד שנתלבנו פניהם מן החרדה. אז מצא יוסף מקום להתגולל ולהתעולל עליהם לאמר מרגלים אתם. כי מדוע לא יחרדו כל הבאים פה לשבור

חומת אנ"ך

לוי עד שיצאו. גם כתבו ז"ל דגזרת ועבדום וענו אותם יוסף כפר העבדות ומשו"ה יצאו ברד"ו שנה. א"כ יוסף הצדיק ע"ה גרם דכ"י השכינה לא תהיה בגלות כי אם קט"ו שנה כמנין סנ"ה וזה רמז שנגלה מתוך סנ"ה ומרע"ה הזכיר זכות יוסף שבעבורו לא היתה השכינה כ"י בגלות ת' שנה אלא סנ"ה וראויה להתברך ארצו וזה רמוז בשם אסנת עם ד' אותיות הוא בגי' ת' סנ"ה כי בעבור יוסף נתקצר הגלות מת' היה רי"ה. ובשמה רמוז פעולת צדי"ק צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל: ח כי חזק הרעב בכל הארץ וירא יעקב כי יש שבר במצרים. אפשר ונקדים מ"ש במדרש והובא בילקוט תהלים יעקב כשבא עליו הרעב אמר אוי לי שמא היסורין האלו באו עלי בשביל שאחזתי בעקב עשו וצריך ביאור. ואפשר במ"ש במדרש פרשת תולדות מי תופס המלכות אחרינו וכתב לו וידו אוחזת בעקב עשו. דאחר דיעביר ה' עשו מן העולם יבא המלכות לישראל. וידוע דיצחק בירך ליעקב יעבוד

מרפא לשון

הנמכרת. ז. ויתנכר אליהם — וחשיב מה דימליל עמהון. תרגמו כמו ויתנכלו אותו לעיל (ל"ז י"ח) שתרג' וחשיבו עלוהי כי הרי"ש והלמ"ד מתחלפים כמו מזלות ומזרות ולפ"ז יהיה טעמו שעשה להם מדה כנגד מדה כנגד ויתנכלו אותו. ויתנכר אליהם. ולפי שאמר ויתנכר ברי"ש יש לפרשו מל' נכרי ג"כ שנעשה להם כאיש נכרי או נכרי מצד

אליהם וידבר אתם קשות ויאמר אלהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר־אכל: ח ויכר יוסף את־אחיו והם לא הכרהו: ט ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את־ערות הארץ באתם: י ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר־

תרגום אונקלוס

דִימַלֵיל עִמְהוֹן וּמַלֵיל עִמְהוֹן קַשְׁיָין. וַאֲמַר לְהוֹן מְנָן אֲתֵיתוֹן. וַאֲמַרוּ. מֵאַרְעָא דִכְנַעַן לְמִזְבַּן עֲבוּרָא: ח. וְאִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף יָת אֲחוֹהִי. וְאִנּוּן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי: ט. וְאִדְּכַר יוֹסֵף. יָת חֶלְמַיָא. דַּהֲוָה חָלֵים לְהוֹן. וַאֲמַר לְהוֹן אַלִילֵי אַתּוּן. לְמִחְזֵי. יָת בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוֹן: י. וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא רִבּוֹנִי. וְעַבְדָּךְ אֲתוֹ לְמִזְבַּן עֲבוּרָא:

תו"א ויכר יוסף. יבמות פח כתובות כז מציעא לט:

תפסיר הרס"ג

אליהם וכלמהם בצעובה. וקאל להם מן אין גיתם. קאלו. מן בלד כנעאן נמתאר טעאמא: ח)ואת׳בת יוסף אכ׳ותה מחקקא. והם לא ית׳בתוה: ט)ולמא ד׳כר אלאחלאם. אלתי ראהא להם. קאל להם אנתם גואסיס. ואנמא גיתם לתנצ׳רו כ׳בר אלבלד: י) קאלו לה לא יא סיידי. אנמא גאו עבידך ימתארון

נוה שלום

ויתנכלו. (ט) ערות הארץ. כ׳בר אלבלד.

אבן עזרא

שהוא נכרי: קשות. שם התאר והטעם מלת קשות. וכן יענה עזות. ויכירם בתחלה הכיר שהם אחיו. ואחר הסתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר יוסף את אחיו: (ט) ערות הארץ בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהיא דרב מגונה על כן אמר דרך משל. או בעבור היות הערוה נסתרה כך אתם באים לראות

מסורת הקריאה

לישנא בסגול: תתראו, מלרע. דכן נמסר עליו במס"ק לית ומלרע: (ב) יש שבר, עי׳ פסוק א׳: ונחיה. הגו"ן בחירק והיו"ד בסגול: (ג) בר, עי׳ לעיל מ"א ל"ה: (ו) עם. במונח ובלא מקף.

ילקוט

ויראו יוסף את אחיו ויכירם ויתנכר וכו׳ היה מקשקש בגביע ואומר להם מרגלים אתם. אמרו כנים אנחנו. א"ל אם כנים אתם, למה לא נכנסתם כולכם בפתח א׳. אמרו צונו אבא. א"ל מה טיבכם בשוק של זונות. אמרו אבדה אבדה עלינו ואנו מבקשים אותם. א"ל אני רואה בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול שבשכם. ואחד מכם מכרתם אותו לערביים. מיד נזדעזעו. א"ל י"ב עבדיך אחים אנחנו. אמר להם והיכן שנים. א"ל אחד מת והאחד את אבינו. אמר להם לכו והביאו אותו אלי. הלכו אצל אביהם סיפרו לו כל המאורע. א"ל יעקב ושמעון היכן הוא. אמרו תפשו עלינו. א"ל א"כ הוספתם לי יגון על יגוני שנ׳ אותי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו וגו׳ עלי היו כולנה להעמיד י"ב שבטים:

רשב"ם

(ז) מאין באתם. הראה להם שאינו מכירם. כי לא שאל להם למה באתם: (ח) והם לא הכירוהו. כי בא עתה לפניהם בחתימת זקן ועוד שראוהו מושל בכל המלכות בבגדי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירים אותו כי על ידי מתורגמן היה מדבר עמהם כדכתיב כי המליץ בינותם: (ט) ערות. פרצות החומות ומאיזה מקום נוחה ליכבש. כדכתיב ערות יסוד. ערו ערו עד היסוד. ערות על יאור. ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אלו מאלו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות לשבור בר אמר

בעל הטורים

ביקש לקבלם בסבר פנים יפות ובא המלאך שמצאו תועה והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכך כתיב אח"כ ויכר לשון יחיד. ויתנכר בגי׳ על ידי האיש גבריאל: (ח) לא הכירוהו. ב׳ במס׳ הכא ואידך גבי איוב ויראו אותו מרחוק ולא הכירוהו מה התם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מחמת היסורים אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ. ומיהו

שפתי חכמים

ירידה אלא רמז וכו׳: נ ופי׳ ויתנכר הראה עצמו נכרי: ס פי׳ סדק של קיר: ע הוצרך להוסיף מלות תאמר כן כיון שפסק עליהם שהם מרגלים לא תפול על זה כי אם מלת אל כמו שמצינו גבי חנה שחשבה עלי לשכורה והשיבה לו אל תתן אמתך לפני בת בליעל אבל מלת לא לא תפול כשהיא תשובה על שאלה או בקשה: פ אין זה הוכחה כי יוסף אמר לא כן אלא לרגל הארץ באתם אלא ה"פ לא תאמר כן אלא הרי עבדיך וכו׳ והוא

רש"י

אליהם. (בראשית רבה) נעשה להם כנכרי נ בדברים לדבר קשות (ב"ר): (ח) ויכר יוסף וגו׳. לפי שהניחם חתומי זקן (ב"מ לט כתובות כז): והם לא הכרהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימת זקן. ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו וריחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו (ויקרא כ) את מקורה הערה כמו (יחזקאל יז) ערום ועריה. וכן כל ערוה שבמקרא לשון גילוי. (ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית ס רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר ל׳ המקרא): (י) לא אדני. לא תאמר כן ע שהרי עבדיך באו פ לשבר

ירידת האחים למצרים

לשבור בר. אם לא כי ערות הארץ באתם לראות ואתם חרדים ונבהלים מן הסכנה שיקרה אתכם בריגול הזה. וביותר בעמדכם לפני אדני הארץ ההיא אשר באתם לרגל את ארצו אזי אימת מות יפול עליכם וכאן מצא בעל חוב מקום לגבות חובו ואשר סבב יוסף עליהם עד עת שהכיר א"ע אליהם:

וכוח יוסף עם אחיו

(ע) מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר אוכל כלנו בני איש אחד נחנו לא היו עבדיך מרגלים. ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות ויאמרו וגו׳ ויאמר אליהם יוסף הוא אשר דברתי אליכם מרגלים אתם. כתב הגאון בית הלוי ז"ל המשך הפסוקים וביאורם קשים. בתחלה אמר יוסף להם שני דברים מרגלים אתם. לראות את ערות הארץ באתם". ואח"כ אמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות. ודלג ענין מרגלים אתם ותפס רק אחת. ואח"כ אמר הוא אשר דברתי מרגלים אתם. הניח ענין ערות הארץ ותפס ענין מרגלים. והלא דבר הוא. וגם יש להבין מה דאמר להם הוא אשר דברתי מרגלים אתם. דמשמע דמדבריהם יצא לו ראיה והוכחה שהם מרגלים. ויש להבין מהו ההוכחה שהוכיח מדבריהם שהם מרגלים. וכן הקשו כל המפרשים דעלילת יוסף שאמר להם מרגלים אתם היה צריך ליתן הוכחה וראיה לזה. ונוכל לומר שהוכחתו היה ע"י שהשיבו לו דברים יתרים על מה שלא נשאלו. הוא שאל להם מאין באתם והיה להם להשיבו מארץ כנען. ומדוע אמרו עוד דברים יתרים למה באו. לשבר אוכל. הלא הוא לא שאל אותם למה באו. רק מאין באו. והם השיבו על שאלה אחת שני דברים. מאין באו ולמה באו. ומזה העליל עליהם כי מרגלים הם. ומיראתם שלא יודע ע"י חקירה כונת ביאתם הקדימו לומר לשבר אוכל. כאומר תירוץ קודם הקושיא. כן כתבו המפורשים. וצריך להבין באמת למה אמרו השבטים כן. הוא משום דיוסף בחכמתו הטעה אותם שישיבו כן ואח"כ התהפך עליהם בעלילה. כי הוא השלטון ומי יתוכח עמו. דהנה מדרך הלשון כשאחד פוגע באיש שאינו מכירו ושואל אותו מאין אתה. הוא משיבו ממקום פלוני אנכי. כמו שאמר יעקב לרועי חרן אחי מאין אתם השיבו לו מחרן אנחנו אבל אם יפגע לאחד שמכירו לא ישאלנו מאין אתה. כי גם הוא יודע מאיזה מקום הוא. רק ישאלנו מאין באת פה. וכונת השאלה היא איזה ענין וסבה הביאך פה. והשני ישיב לו העסק הזה הביאני פה. ויוסף לא שאל את אחיו מאין אתם. רק שאל אותם מאין באתם [והטעם לזה כי היה ירא לשאול אותם מאין אתם. כי לא ידע עוד בבירור שהם אינם מכירים אותו. ואולי מכירים הם אותו. ומבינים שגם הוא מכיר אותם. ואם יאמר להם מאין אתם. יהי׳ לשחוק בעיניהם. האם לא תדע מאין אנחנו. ע"כ התחכם יוסף לומר מאין באתם. דשאלה א שייך לשאול

מרפא לשון

צורתו כמ"ש רש"י ז"ל או מצד דבריו כמ"ש הרמב"ן ז"ל. ערות הארץ — בדקה דארעא. ה"ג בדקה במפי"ק ופי׳ כמו בדק הבית. רעוע הבית וכ׳ רש"י ז"ל שלא דקדק לתרג׳ אחר ל׳ המקרא ולעד"ן שיש לפרשו אחר ל׳ המקרא שכן הערוה היא מקום רעוע הגוף וקלקולו שמשם יוצא כחו והיא נוח להתקלקל כמ"ש שהשטוף בזמה זקנה קופצת עליו והאשה ג"כ יוצא כחה משם ע"י דמיה ומט"ז נק׳ מקום כבישת הארץ ערות הארץ

חומת אנ"ך

עמים וכו׳ הוה גביר לאחיך ויעקב אע"ה לא רצה להשתמש עתה בברכות אלו אלא לעתיד כמ"ש בזהר הקדוש. וכנראה דגם שנתברך בע"הז הוא רצה שיהיה כאשר מלידה ותבטן וידו אוחזת בעקב. ולכן כשבא הרעב כי חזק הוא ממגר נצטער ואמר אפשר כי בא הרעב על שאחזתי בעקב עשו ואחזתי שיטה זו גם כשנתברכתי ולכן יסר יסרני יה דאין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל. וירא יעקב כי יש

אֹכֶל׃ יא כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ
כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃
יב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ
בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים
עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים ׀ אֲנַחְנוּ בְּנֵי
אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן
אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃
יד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר
דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם׃

תרגום אונקלוס

יא. כּוּלַּנָא. בְּנֵי גְּבַרָא חַד נַחְנָא. כֵּינָנֵי אֲנַחְנָא. לָא הֲווֹ עַבְדָּךְ אַלִּילֵי: יב. וַאֲמַר לְהוֹן. לָא. אֱלָהֵין בְּדִקַת אַרְעָא אֲתֵיתוֹן לְמִחְזֵי: יג. וַאֲמַרוּ. תְּרֵי עֲסַר עַבְדָּךְ אַחִין אֲנַחְנָא. בְּנֵי גְבַרָא חַד בְּאַרְעָא דִכְנָעַן. וְהָא זְעֵירָא עִם אֲבוּנָא יוֹמָא דֵין. וְחַד לֵיתוֹהִי: יד. וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף. הוּא. דְּמַלֵּלִית עִמְּכוֹן. לְמֵימַר אַלִּילֵי אַתּוּן: טו. בְּדָא

תנ"א שנים עשר. יבמות יז:

תפסיר הרס"ג

טעאמא: יא) ונחן כלנא בני רגל ואחד. ונחן ת'קאת. מא כאן קט עבידך גואסיסא: יב) קאל להם. לא. בל אנמא גיתם לתנצ'רו כ'בר אלבלד: יג) קאלו נחן עבידך את'ני עשר אך'. בני רגל ואחד פי בלד כנעאן. ואצג'רנא אליום ענד אבינא. וואחד מפקוד: יד) קאל להם יוסף. הו מא קלת לכם אנכם גואסיס.

אבן עזרא

סוד הארץ והוא הנכון בעיני: (יא) נחנו. בלא אל"ף הוא האמת: כנים. נאמנים: ויתכן להיותו מגזרת כן תעשה כאשר דברת. או מגזרת כן בנות צלפחד כמו

בעל הטורים

אתם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו הכירוהו והכא לא הכירוהו כלל שלא העלו על דעתם שיגיע יוסף למעלה כזו: (יא) בני איש אחד נחנו. ולא אמרו אנחנו רמז שא' ממנו חסר. נחנו. ג' במסורה. הכא. ואידך נחנו נעבור חלוצים. נחנו פשענו. וזהו שדרשו שאמרו נחנו להרוג כל העיר באנו אם לא יתנוהו לנו וזהו בשביל שנחנו נעבור חלוצים להלחם אם לא יתנוהו לנו לפדותו לכך נחנו פשענו: מרגלים אתם. פי' ולא אני שיהושע שילא ממנו לא היה בעלת מרגלים והם אמרו לא היו עבדיך מרגלים פי' יהודה השיבו כי היה ראש המדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעצת המרגלים: לא היו. בגימ' כלב: (יג) והאחד איננו. וסמיך ליה ויאמר אליהם יוסף שהיה מכה

רשבים

להם מרגלים אתם: (יא) כולנו בני איש אחד נחנו. לכך אנו הולכים יחד ולא בשביל עצה רעה במרגלים: (יב) ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות. שאם לא כן איך לא נשאר אחד מכם אצל אביכם. כלומר אצלו ולדעת אם בנימין קיים אמר להם כן. והם השיבו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגו'. וכן כתיב לפנינו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו:

רש"י

אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקודש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו (שמות י) כן דברת (במדבר כז) כן בנות צלפחד דוברות. (ישעיה טז) ועברתו לא כן בדיו: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. (ב"ר) שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר צ למה לא נכנסתם בשער א': (יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו'. ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים ק הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן. א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע

שפתי חכמים

כמו אכל עבדיך כו': צ שיוסף היה יודע שאחיו באין לשבר אוכל והיה מצוה לשומרי השער שכל מי שיבא לעיר יכתוב שמו ושם אביו ויביאו וירא לו ועשרה שומרי השער באו ובכל מקום היה מוצא בזה ראובן בן יעקב ובזה שמעון בן יעקב ובזה היה יודע שבעשר שערים נכנסו. וא"ת למה לא פירש"י זה לעיל גבי לראות את ערות הארץ וגו'. ויש לומר דבכאן מוכח שפיר מדכתיב אחר כך ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו' מה ענין תשובה זו על מה שאמר להם מרגלים אתם אלא על כרחך צריך לומר שיוסף מתחלה אמר להם שהרי נכנסתם בי' שערי העיר והם השיבו לו לא כן אלא כולנו בני איש אחד וגו' והאחד איננו בשביל אותו אחד נתפזרנו: ק דק"ל הוא אשר דבר משמע דהם נמי אמרו שמרגלים הם ולכך קאמר יוסף הוא אשר דברתי ואין זה אמת כי הם אמרו לאו מרגלים אנחנו ומתרץ דהוא היה ראוי לכתוב בסוף כלומר אשר דברתי וגו' מרגלים אתם הוא האמת. יש מקשין במה תפש אותם יוסף שהם מרגלים עד שאמר להם הוא הדבר וגו' וע"ק במאי יתאמת זה שאם יביאו את בנימין שאינם מרגלים. ונ"ל דה"פ מתחלה אמר להם מרגלים אתם שהרי נכנסתם בי' שערי העיר כדפירש"י והשיבו לו בני איש אחד נחנו ואין איש שולח כל בניו כאחד לרגל שמא יתפסו ויהרגו כולם אמר להם א"כ כ"ש שמרגלים אתם כי איך ישלח אדם כל בניו ממנו ולא ישאר א' או שנים לשמשו א"ו מרגלים אתם ואביכם שלח אתכם לרגל את הארץ ומכח יראה שמא תתפסו לא רציתם להכנס בספק עד שאביכם הוכרח לשלוח את כלכם וגם כדי שתקתו עלה זמ"ז כי תשועה ברוב יועץ וע"ז השיבו שנים עשר עבדיך וגו' והנה אחד נשאר אצל אבינו לשמשו ואנחנו עשרה

מסורת הקריאה

(ז) לשבר. הבי"ת בקמץ: (ט) מרגלים. הגימ"ל דגושה, בכולם: (י) באו. הבי"ת בדגש מדין דחיק והטעם מלעיל: לשבר. הבי"ת בקמץ: (יא) איש. במתג ובמקף: נחנו. נמסר במס"ג נחנו ג' ב' פתח וא' קמץ וסי' א' דין. ב' נחנו נעבר (במדבר ל"ב ל"ב). ג' נחנו פשענו (איכה ג' מ"ב) קדמא קמץ, והוא דין לפי שהוא באתנחתא: היו, מלרע: (יג) אחים אנחנו. במס"ג נמסר ב' קמץ, ור"ל ב' פעמים כתיב אלו ב' מלין אחים אנחני והמה בקמץ. א' דין, ב' כי אנשים אחים אנחנו. (לעיל י"ג ח'), וקשה הרי דין בפתח, ולכן צ"ל ב' חד קמץ: איש, במתג ובמקף כדלעיל פסוק

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) כלנו בני איש אחד. תימה מה תשובה היא שלא היו מרגלים. וי"ל שאלו היו מרגלים ששלחו אותם לרגל הארץ היו שולחים בני אדם שהם נכרים זה לזה ולא אחים. מהרב מאיר מלחמ"ה:

ובות יוסף עם אחיו

לשאול גם אם מכירים זה את זה] והם באמת לא הכירוהו. ע"כ אמרו לו שתי תשובות. מארץ כנען. משם אנחנו. וסבת ביאתנו פה. לשבר אוכל. אחר זה העליל עליהם. אחרי שלא שאל אותם על סבת ביאתם למצרים. והם אמרו תיכף סבת ביאתם מסתמא מרגלים הם כנ"ל. והנה ענין מרגלים לא כל שרוצה להיות מרגל יהי' מרגל. רק יש לזה אנשים מיוחדים מלומדים ומוכשרים לאומנות זו. והמה מוכנים ועומדים לעת הצורך לשלחם לרגל הארץ שרוצים לעשות עמה מלחמה. ואף זה שמוכן להיות מרגל לעת הצורך עכ"ז לא בכל יום הוא עוסק במלאכה זו. כי פעמים רבות הוא נוסע למדינות שונות עבור מסחרו שיש לו. וזהו שאמר להם יוסף מרגלים אתם. פי' זהו אומנתכם הקבוע לכם ורגילים אתם בזה ואתם אומנים בה. ועוד הוסיף לומר להם את ערות הארץ באתם לראות. גם עתה ביאתכם לכאן הוא רק בעבור עסק זה. לא לסחורה באתם. והם השיבו לו על דבריו לא אדני ועבדיך באו לשבר אוכל. השיבו

אבי עזר

הרב. דפה משמש ל' קנין: (יא) (נחנו בלא אל"ף. והוא האמת). נראה כי אל"ף אנחנו נוסף מאותיות האמנתי"ו. ועיקר מלה זו נחנו ואף שיש לה שתי הוראות כמו נחנו נעבור חלוצים. ואפשר שגם זה הוראת אמת יש לה. וע' פ' מטות שם קאמר הרב בהדי' דאלף אנחנו נוסף:

ילקוט

וירא יעקב כי יש שבר במצרים. זשה"כ עין רואה ואוזן שומעת ה' עשה גם שניהם. ושאר כל הגוף מי עשאו. אלא שב' אברים אלו עושים העבירה שלא ברצונם. היה הולך לעשות חפצו ורצונו הסתכל בדבר ערוה. או שמע שלא כהוגן שלא מדעת. נמצא בידו עבירה לפי' נתן הרשות בידו של הקב"ה. זהו ה' עשה גם שניהם. ויעקב אעפ"י שנ' עליו ועיני ישראל כבדו מזוקן ראה בעין השכל שיש לו שבר במצרים זה יוסף. כד"א ולבי ראה הרבה חכמה. וי"א ראה במראה הנבואה נצנצה בו רוה"ק ששלמו כ"ב שנה שנענש עליהם שביטל מצות כבוד אב ואם. יוסף בן י"ז כשירד למצרים. שנה אחת בבית אדוניו, י"ב בבית הסהר, הרי י"ג וז' שנ' השבע וב' הרעב הרי כ"ב לפי' נצנצה בו רוה"ק וראה שיש לו שבר במצרים זה יוסף. ע"כ:

חומת אנ"ך

שבר במצרים ראה מרחוק דבמצריר יתקיים יעבדוך עמים ויהיה שבע בעולם כמשז"ל דיעבדוך עמים נתקיים ביוסף: ט כי יש שבר במצרים רדו שמה. אמרו רז"ל שנתנבא דהגלות רד"ו שנה. ואפשר לומר כי גם רדו אינם כלם שעבוד רק שתהיו שמה רד"ו והגלות קט"ו שנה. ורמז כי משה הוא הגואל אותיות שמה משה: י ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם ויאמר אליהם מרגלים אתם וכו'. אפ' דבא הכתוב ליישב איך יוסף הצדיק ע"ה ביודעו ומכירה גבורת אחיו דשמעון ולוי החריבו שכם ושאר נפלאות במלחמת הכנעניים ככתוב בספר הישר. איך התגולל עליהם ונכנס לסכנה לז"א ויזכור יוסף את החלומות תרתי משמע שזכר הב' חלומות של האלומות והשמש והירח וכוכבים וראה שהראשון נתקיים וישתחוו לו אפים ארצה.

טו בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו
מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן
הנה: טז שלחו מכם אחד ויקח
את אחיכם ואתם האסרו ויבחנו
דבריכם האמת אתכם ואם לא חי
פרעה כי מרגלים אתם: יז ויאסף
אתם אל משמר שלשת ימים:
יח ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי
זאת עשו וחיו את האלהים אני
ירא: חמישי יט אם כנים אתם אחיכם
אחד יאסר בבית משמרכם ואתם
לכו הביאו שבר רעבון בתיכם:
כ ואת אחיכם הקטן תביאו אלי
ויאמנו דבריכם ולא תמותו ויעשו

תרגום אונקלוס

תִּתְבַּחֲרוּן. חַיֵּי פַרְעֹה אִם תִּפְּקוּן מִכָּא. אֱלָהֵין בְּמֵיתֵי. אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא: טז. שְׁלַחוּ מִנְּכוֹן חַד וְיִדְבַּר יָת אֲחוּכוֹן. וְאַתּוּן תִּתְאַסְרוּן. וְיִתְבַּחֲרוּן פִּתְגָמֵיכוֹן. הַקְשׁוֹט אַתּוּן אָמְרִין. וְאִם לָא. חַיֵּי פַרְעֹה. אֲרֵי אַלִּילֵי אַתּוּן: יז. וּכְנַשׁ יָתְהוֹן לְבֵית מַטְּרָא. תְּלָתָא יוֹמִין: יח. וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה. דָּא עֲבִידוּ וְאִתְקַיַּמוּ. מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא דָחֵיל: יט. אִם כֵּיוָנֵי אַתּוּן. אֲחוּכוֹן חַד. יִתְאֲסַר בְּבֵית מַטַּרַתְכוֹן. וְאַתּוּן אִיזִילוּ אוֹבִילוּ. עִבוּרָא דַחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן: כ. וְיָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא תַּיְתוֹן לְוָתִי. וְיִתְהֵימְנוּן פִּתְגָמֵיכוֹן וְלָא תְמוּתוּן. וַעֲבַדוּ כֵן: כא. וַאֲמַרוּ גְּבַר

תפסיר הרס"ג

טו) בהד'ה אלכ'לה תמתחנון. חיוה' פרעון אן כ'רגתם מן ההנא. אלא במגי אכ'יכם אלאצג'ר אלי' ההנא: טז) אבעת'ו ואחד מנכם יאתי באכ'יכם. ואנתם תחבסון. חתי' ימתחן כלאמכם. הל אלחק מעכם. ואלא. פחיוה' פרעון. אנכם גואסיס: יז) פצ'מהם אלי' אלחבס. ת'לאת'ה' איאם: יח) פקאל להם יוסף פי אליום אלת'אלת'. אצנעו כ'לה תחיו בהא. פאני אתקי אללה פיכם: יט) אן כנתם ת'קאת. פואחד מנכם. יחבס פי בית חפצ'כם. ואנתם אמצ'ו ודו. מירה' קות מנאזלכם: כ) ואיתו באכ'יכם אלאצג'ר אלי. חתי' יתחקק כלאמכם ולא תהלכו.

נוה שלום

סתרי הארץ ומצפוניה. (יז) ויקח את אחיכם. ישכ'צה, יקחהו ויובילהו (ישכ'ץ שכ'וצא, כ'רג מן מוצ'ע אלי' ג'ירה).

חלק הדקדוק

הלמד בפתח. ר"ח) טז) האמת אתכם. ל' והה"א נקודה בפתח (מהרי"ב) וצ"ע: (וכ"כ הר"ח): יז) ויאסף אתם בתביר. משמר אתנח. שלשת טפחא. כ"ה בכל

מסורת הקריאה

י"א: (טז) ויקח. נמסר עליו לית רפי. ר"ל לית עוד הוי"ו בשוא והיו"ד רפי ושארא הוי"ו בפתח: האמת. הה"א בפתח, ונמסר עליו לית פתח ור"ל לא נמצא הה"א בפתח זולת דין. כמשפט ה"א השאלה לפני אות הגרון: (כ) ויאמנו. האל"ף במתג והמ"ם בשוא נע: ויעשו כן. במקף לא בטפחא:

אבן עזרא

האמת: (טז) האסרו. תאסרו כמו ומות בהר: (יט) רעבון בתיכם. צורך בעבור

בעל הטורים

בגביע ואומר אני מנחש שמנו יוסף: (טו) כי אם בבוא. בבוא עולה למנין י"א שלא תלאו מזה עד שיבאו י"א אחים: (יז) אל משמר שלשת ימים. כנגד ג' דברים שעשו לו ויפשיטו את כתנתו וישליכו וימכרו:

רש"י

שלי ששים מכם החריבו כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה ר פרעה. כשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת ש אתכם. לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה ואם לא תביאוהו חי פרעה ת כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית א האסורים: (יט) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו ב עכשיו: ואתם לכו הביאו. אל בית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון ג אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו (במדבר ה) אמן אמן

שפתי חכמים

הלכנו לחקור ולדרוש אחר אחינו שנאבד ואין מי שיעשה זה באמונה כאחיו ולשום נפשנו בכפינו להביא אותו אצל אביו ומפני זה נכנסנו ביו"ד שערים השיב להם הוא מאחר שאתם אומרים שנאבד אחיכם זה כמה שנים ולא חקרתם אחריו אלא עכשיו בודאי שקר אתם דוברים אין זו כ"א לרגל את הארץ באתם וגם זה שקר שאמרתם שנשאר אחד מכם אצל אביו לשמשו לכן בזאת תבחנו אם יבא אחיכם עמכם אז יש להסתפק אם מרגלים אתם אבל אם לא יבא בודאי מרגלים אתם בלי ספק מכל הטענות שיש לטעון כאשר הזכרתי ובזה יתיישבו כל הקושיות ודו"ק וקלת כעין זה מצאתי בשם מהרש"ל: ר פי' לפי פשוטו של קרא אין לו הבנה מ"ה הוסיף מלת אם ויהי' טעמו אם חי פרעה לא תצאו מזה ויהיה אם דקרא במקום לא כמו אם לדוד אכזב שר"ל לא אכזב ויתוייב מזה שאם תצאו לא יחיה ובאמת יצאו אלא כשהיה נשבע לשקר וכו': ש דק"ל דמלת האמת מורה שהוא הודה להם שהאמת אתם והוא סותר למאמר תבחנו שמורה שהוא מסופק מהם לפיכך הוצרך לומר שזה הוא ה"א התימה כמו האם כן הוא: ת שא"א לומר ואם לא תבחנו חי פרעה וכו' שאף אם לא יבחנו לא יתחייב שהם מרגלים: א פי' ולא שהם שומרים עליהם דהא כתיב אחריו יאסר בבית משמרכם והא דלא פירש"י זה לעיל בפ' ויאסף שהמשמר הוא בית האסורים משום דלעיל כתיב בהדיא שהוא בית הסוהר דכתיב ויתן אותו במשמר וגו': ב שלא נחשב שהכיעו מורה שמתחלה נעשה בשבילם: ג ומלת שבר פה

וכוח יוסף עם אחיו

השיבו לו מקודם על טענה השניה כי היא עיקר העלילה. דלא באו כאן רק לשבר אוכל. דאפילו אם הם באמת מרגלים. אבל כעת לא באו למצרים בשביל עסק זה. רק באו לשבר אוכל. ע"כ אין ליוסף שום טענה עליהם ושוב הוסיפו ואמרו כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים. מעולם לא למדנו אומנות זו ומעולם לא עסקנו בה. וע"ז השיב להם יוסף להכחיש דבריהם. לא כי ערות הארץ באתם לראות. כאומר אינני יורד להתוכח עמכם אם אומנתכם להיות מרגלים ואם מוכשרים אתם לאמנות זו כי אין שום נ"מ בזה אבל בעיקר הדבר כי באתם לראות ערות הארץ. עתה סבת ביאתכם למצרים הוא רק בעבור זה. וע"כ לא הזכיר להם כאן מרגלים. והם חזרו והשיבו לו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד. וזהו הוכחה דבודאי לא יסכן אדם עשרה בנים לילך בעסק מסוכן כזה. ועוד הוסיפו לו והנה האחד את אבינו היום והאחד איננו. וכל אלה הם דברים יתרים ומיותרים אינם

רייח"ם

טעם לא הגידו אחי יוסף לאביהם ענין המאסר אשר אסר אותם ג' ימים. אפשר שזה היה חרפה להם שיאסרו עשרה גבורים כמותם ולא יעמדו על עצמם והלא ב' מהם החריבו כרך גדול שבשכם ואיך לא יכלו בזה ולא היה להם לב אמיץ כדרכם ומצרים לא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר קטנה. ומפני זה לא הגידו חרפתם לאביהם. וראיה לדבר בשעה שעמד יהודה להתוכח עם יוסף בעבור בנימין ספר כל המאורע ולא זכר המאסר כלל. אלא אמר אדוני שאל ודילג המאסר. ואולי אלו הצדיקים ידעו שכבר חטאו במכירת יוסף כ"ש אמ' אבל אשמים אנחנו. לכך היו מקבלין עליהם היסורין ולא היו מבעטין:

חומת אנ"ך

ועדיין חלום ב' צריך להתקיים לבא השמש יעקב אע"ה ונלאה עשה ירא כי יעקב אע"ה פתרו. ובכא זה א"ל מרגלים כי בטוח היה שלא יוכלו לו כי צריך להתקיים חלום ב'. ואפשר שזה היה לו קצת סמך כשהתודע אל אחיו ונכנס בסכנה שהיה יחיד כמשז"ל כי צריך להתקיים חלום שני: יא חי פרעה וכו'. אמרו רז"ל כשהיה נשבע לשקר היה נשבע חי פרעה והוא תמוה. ואפשר דח"ו יוסף לא יעשה כן כי אם גלה סודו אל עבדיו דכונתו לישבע לפרעה הראשון שמלך בכזביו ושקריו והוא רקיון כמ"ש בספר הישר. ועל שמו נקראו כלם פרעה והוא היה מכוין לפרעה

תרגום אונקלוס

לַאֲחוּהִי. בְּקוּשְׁטָא חַיָּבִין אֲנַחְנָא עַל אֲחוּנָא. דַּחֲזֵינָא. בְּעָקַת נַפְשֵׁיהּ. כַּד הֲוָה מִתְחַנַּן לַנָא וְלָא קַבֵּילְנָא מִנֵּיהּ. עַל כֵּן אֲתָת לַנָא. עָקְתָא הָדָא: כב. וַאֲתֵיב רְאוּבֵן יָתְהוֹן לְמֵימַר. הֲלָא אֲמָרִית לְכוֹן לְמֵימַר. לָא תְחֶטוֹן בְּעוּלֵימָא וְלָא קַבֵּילְתּוּן. וְאַף דְּמֵיהּ הָא מִתְבְּעֵי: כג. וְאִנּוּן לָא יָדְעִין. אֲרֵי שָׁמַע [י"ב שְׁמִיעַ] יוֹסֵף. אֲרֵי מְתוּרְגְּמָן הֲוָה בֵּינֵיהוֹן: כד. וְאִסְתְּחַר מִלְוָתְהוֹן וּבְכָא. וְתָב לְוָתְהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן. וּדְבַר מִלְוָתְהוֹן יָת שִׁמְעוֹן. וַאֲסַר יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן: כה. וּפַקֵּיד יוֹסֵף. וּמְלוֹ יָת מָנֵיהוֹן

כן: כא ויאמרו איש אל־אחיו אבל
אשמים | אנחנו על־אחינו אשר
ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו
ולא שמענו על־כן באה אלינו
הצרה הזאת: כב ויען ראובן אתם
לאמר הלוא אמרתי אליכם | לאמר
אל־תחטאו בילד ולא שמעתם
וגם־דמו הנה נדרש: כג והם לא
ידעו כי שמע יוסף כי המליץ
בינתם: כד ויסב מעליהם ויבך
וישב אלהם וידבר אלהם ויקח
מאתם את־שמעון ויאסר אתו
לעיניהם: כה ויצו יוסף וימלאו את־

תולדות אהרן

את שמעון. ס' שוחר פ' אחרי מות:

רשב"ם

(כא) הצרה הזאת. מדה כנגד מדה אנחנו השלכנוהו בבור והנה אנחנו נאסרים בבור השבי: (כג) כי שומע יוסף. מבין. כי עד עתה המליץ בינותם כאילו אינו מבין לשונם: (כד) את שמעון. להפרידו מלוי שלא יתייעצו

רש"י

ד וכמו (מ"א ח) יאמן נא דבריך: (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. וראיתי בב"ר לישנא דרומאה (לשון בני הנגב) הוא אבל ברם: באה אלינו. טעמו בבי"ת. לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: (כב) וגם דמו. אתין וגמין רבויין דמו וגם דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שמע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם ה היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו: (כד) ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך. לפי ששמע שהיו ו מתחרטין: את שמעון. (ב"ר) הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי ז הנה בעל החלומות הלזה בא. ד"א נתכוין יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו: ויאסור אותו לעיניהם. לא אסרו

שפתי חכמים

מורה על קנייה לא על מכר ומפני שהרעבון אינו לבתיהם הוצרך להוסיף אנשי בתיכם: ד אין ויאמנו מל' אמונה אלא כמו ואמרה האשה אמן וכו' שפי' אמת שאמר הכהן יתן ה' וכו' ועליו כתיב ואמרה האשה אמן ולא יפול בו לשון אמונה רק אמת יהיה זה שתהיה ירכה נופלת וכו': ה ר"ל דבכל פעם כשדברו עמו קודם לכן היה מליץ ביניהן ועתה לא היה המליץ ביניהם והיו סבורים שיוסף אינו מבין לשה"ק: ו דק"ל למה בכה הי"ל לרגז עליהם כששמע שהם עצמם מתודים איך שלא טוב עשו לכ"פ מ"ה בכה משום ששמע שהיו מתחרטים. מהרש"ל: ז דייק מדכתיב בפ' וישב ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות וגו' וכתיב שמעון ולוי אחים רא"ם והא דכתיב לעיל ויקחהו דמשמע רבים וי"ל

ובוח יוסף עם אחיו

אינם שייכים כלל לעיקר הויכוח ובפרט בדברים עם מושל הארץ בודאי אינו נכון להרבות בדברים שאינם נצרכים. רק הם התחכמו בזה אחרי שראו דכל עיקר יסודו לחושדם במה שדברו דברים יתרים ללא צורך ועל זה בנה כל הבנין. וע"כ התחכמו לדבר עוד יותר דברים שאינם נצרכים כלל דבזה הרי יפול כל יסודו אחר שכן דרכם וטבעם להרבות בדברים שלא מהענין וממילא הרי אין לו שום יסוד לבנות הבנין על תשובתם הראשונה. וע"ז השיב להם הוא אשר דברתי מרגלים אתם. עתה נוכחתי שבדברי הראשונים כן הוא שאתם מלומדים היטב באומנות זו ובקיאים בה. דעתם עושים עצמכם כתמימים שאין להם הבנה כדי לסתור כל הוכחה שלי. וע"כ לא נזכר כאן ערות הארץ באתם לראות. דרק על זה יש לו הוכחה שהם מלומדים בזה:

התודות האחים

(כא) ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו וגו'. הא דלא אמרו כן תחלה כשאסף אותם במשמר. כי אז בטחו בצדקתם ויושרת לבם ובזכות אביהם וגם בגבורתם כי לא ימית את כלם יחד. וחשבו אולי מקרה הוא כי הוא בעל בחירה ומרוע לבבו חפש עליהם עלילות. ואולי זה דרכו לחפש עלילות על כל אדם. אבל אחר שהניח את כלם ורק את שמעון לקח מאתם שהוא הי' הבעל מעשה במכירתו. וראו עוד את כל הטובות שעושה עמהם כאומרו לכו הביאו שבר רעבון בתיכם אז

מרפא לשון

דהיינו מקום בדקה ורעועה. טו. בזאת תבחנו — תתבחרון. פי' כמו תתבחנון שהריש מתחלף בנו"ן בחילוף למנ"ר ואינו ל' בחירה ודכוותיה בפ' ברכה תריבהו על מי מריבה מתרג' בנוס"י בחרתהי על מי מצותא. וכן בהפ' בהר סיני אני ה' בחן לב ת"י בחר ליבא. יח. את האלהים אני ירא — עמ"ש לקמן סוף פ' ויחי. כא. על כן באה אלינו — אתת לנא. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל ויש עליה מסורת לעיל (כ"ד מ"ב) כל היתאה לפלגיא בלמ"ד י"א העין דואבוא דבתם. אל אביהם. הצרה. אביאנו. והם הביאו. כספכם. פרקו. ודבתריה, ושארה לבית פלגיא ע"כ. ודלא כמ"ש רש"י ז"ל אתת לותנא. כט. אל תחטאו בילד — לא תחטון. דלא כנ"א לא תחובון וכבר נת"ל בפ' וירא (כ' ט') שכל חטא שהוא כמשמעו הוא קרא ותרג' וכל שהוא במקום העונש תרג' חובא והכא הוא קרא ותרגום שכן דרך המוכיח להוכיח על החטא עצמו מצד שהוא מעשה שהזהיר הקב"ה עליו או שהוא מזיק לאדם ואין דרך המוכיח להוכיח על העונש שאינו יודע איך הוא ומתי יהיה. כג. כי שמע יוסף — ארי שמיע. ה"ג בל' נפעל מפני שמאליו היה שומע דבריהם שהיו אומרים זה לפניו כסבורים בו שהוא איש מצרי שאינו שומע דבריהם

חומת אנ"ך

הראשון: יב ויקח מאתם את שמעון ויאסור אותו לעיניהם. רז"ל אמרו לפי שהוא אמר ללוי לכו ונהרגהו. ואח"כ הוא השליכו לבור. ובזהר הקדוש פירשו להפרידו מלוי דתרוייהו דיכא קשיא. ואפשר עוד דברות הקדש ראה דעתיד זמרי לצאת ממנו ושבט שמעון לא מיחו בו והם הרגו יושבי שכם שלא מיחו באדוניהם. ולמפרע יתחייב שמעון גם בהריגת שכם כמשז"ל ולכך שמעון לא העמיד שום שופט כמשז"ל. והם דנוהו על שם העתיד על ירבעם ועל פי מדתם דנו לשמעון ויניחהו במשמר: יג ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר. אמרו המקובלים דבשבירת הכלים כשארו רפ"ח ניצוצין וישראל במצרים בשעבודם הקשה החלו עולין רב מרפ"ח וז"ש להחיות עם ר"ב עכ"ד. ואפשר זה רמז וימלאו את כליה"ם ב"ר שיעלו בידם אחר השעבוד

תפסיר הרס"ג

פצנעו כד'אך: כא)ת'ם קאל בעצ'הם לבעץ'. לכנא את'מין פי אכ'ינא. אלד'י ראינא נפסה פי שדה. יתצ'רע אלינא ולם נקבל מנה. לד'לך נאלתנא הד'ה אלשדה: כב)פאגאבהם ראובן קאילא. אלם אקל לכם. לא תכ'טו עליה פלם תקבלו. והוד'א נחן מטאלבין בדמה: כג) והם לם יעלמון, אן יוסף יפהם ד'לך. לאנה אוקף תרגמאנא בינה ובינהם: כד) פאסתדאר ענהם ובכא. ת'ם רגע אליהם וכ'אטבהם. ואכ'ד' מן בינהם שמעון. וחבסה בחצ'רתהם: כה) פאמר יוסף. פמלת אועיתהם

נוה שלום

ותרגם בלשון קצר בעבור שהוא כפול שכבר אמר כי אם בבוא אחיכם וכו', וקצת מעתיקים שלא ידעו מלה זו הגיהו במקומה כפי השערתם. (כא) ויאמרו. קאל וכו' דבק אל פלמא וכו' ושיעור הכתוב וכאשר עשו כפי גזירת יוסף אמר איש וכו'. (כג) שמע יוסף. יוסף יפהם, ד'לך, מבין שפתם לפי שהעמיד תורגמן

חלק הדקדוק

התיגאן:) כא) בהתחננו אלינו. רפה הנו"ן והיה ראוי להדגש והוא קרוב לענין תחנה ובקשה והשו"א שתחת הנו"ן נע (מהרי"ב): כב) אל תחטאו בילד. תרגום שלנו לא תחטון, שינה כאן מהנהוג לתרגם לשון חטא חובא כי לשון זה יש ג"כ לשון חטא כפשוטו, וכמו שמצינו ג"כ בתרגום נקט לשון חטא דחיל חטאין, ויש בו ג"כ לשון חסרון כדדרשו רז"ל ודייקי צרת נפשו: כד) ויאסר אתו לעיניהם. פא הפעל

אבן עזרא

הרעב. וטעמו הביאו אל בתיכם: (כא) אבל. כמו אבל שרה אשתך כמו אכן: המליץ. מבאר מגזרת מליצה. ולקח שמעון כי כאשר יחטאו רבים הגדול שבהם בשנים יענש יותר. ועזב ראובן כי הוא הצילו. ויאמר ר' משה הכהן כי כסף וזהב לא ימצאו בלשון רבים

אבי עזר

(כג) [והנה שכח כספיהם] וכבר עמדו נגדו מדקדקים אחרונים. ואמרו שריבוי כספיה' קאי על צרורו'. ובמקומות' תמצאם.

תפסיר הרס"ג

ברא. ורדת פצ'תהם כל רגל אליי גולקה. ואעטו זאדא ללטריק. פלמא צנע בהם כד'אך: כו) חמלו מירתהם עליי חמירהם. ומצ'ו מן ת'ם: כז) ת'ם פתח אחדהמא גולקה. ליטרח קתא. לחמארה פי אלמבית. פראי' פצ'תה. פאד'א בהא פי ועאיה: כח) פקאל לאכ'ותה קד רדת פצ'תי. ואד'א בהא פי ועאי. פנפרת קלובהם. וזעגו כל ואחד מע אכ'יה קאילין. מא ד'א צנע אללה לנא: כט) וגאו. אלי יעקוב אביהם אליי בלד כנעאן. פאכ'ברוה. בגמיע מא נאלהם קאילין: ל) אן אלרגל סייד אלבלד כ'אטבנא בצעובה. ואתהמנא בגסאסה' אלבלד: לא) פקלנא לה נחן ת'קאת. לם נכון קט גואסיס:

נוה שלום

כאלו אינו יודע לשונם. (כה) ויעש. פלמא צנע וכו' (כו) וישאו. חמלו דבוק אל פלמא. (כז) שקו. גולקה, שק גדול, והיא מלה פרסית לפי שהגימל והקוף לא יתחברו במלה אחת ערבית. מספוא, עלפא, שם כולל לכל מין מאכל לבהמות, עשבים או שעורים וכל מיני קטנוית. את כספו, פצ'תה, בכסר אלפא. (כח) ויצא לכם. פנפרה' קלובהם, כת"א. (ל) ויתן אותנו, ואתהמנא, חשד אותנו.

אבן עזרא

והנה שכח כספיהם: וישאו את שברם. אשר קנו: (כז) ויפתח האחד. האחד מהן ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור

מסורת הקריאה

(כא) ו'אמרו, מס"ק ו' ריש פסוק בטעם גרשיים עי' לעיל י"א ג': אנהנו. הטעם בנו"ן הראשון: אחינו. הטעם בחי"ת: באה, מלעיל עי' לעיל כ"ט ד': (כב) ויען. הנגינה ביו"ד: תחטאו. התי"ו במתג והחי"ת בסגול: (כד) ויאסר. היו"ד במתג והאל"ף בחטף סגול: ונמסר' עליו ג' א' רפי וב' דגש, ור"ל אם האל"ף הוא בחטף סגול נקרא רפי לפי שהוא שוא נע והשוא נקרא רפי. ואם האל"ף בשוא פשוט לבד נקרא דגש לפי שהוא נח ואחריה דגש. וסי' ויאסר אתו, דין הוא רפי. ויאסר יוסף מרכבתו (לקמן מ"ו כ"ט) ויאסר את רכבו (שמות י"ד ו') המה

כליהם בר ולהשיב כספיהם איש
אל־שקו ולתת להם צדה לדרך
ויעש להם כן: כו וישאו את־שברם
על־חמריהם וילכו משם: כז ויפתח
האחד את־שקו לתת מספוא
לחמרו במלון וירא את־כספו והנה־
הוא בפי אמתחתו: כח ויאמר אל־
אחיו הושב כספי וגם הנה
באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש
אל־אחיו לאמר מה־זאת עשה
אלהים לנו: כט ויבאו אל־יעקב
אביהם ארצה כנען ויגידו לו את
כל־הקרת אתם לאמר: ל דבר
האיש אדני הארץ אתנו קשות
ויתן אתנו כמרגלים את־הארץ:
לא ונאמר אליו כנים אנחנו לא היינו

חמישי

תרגום אונקלוס

עֲבוּרָא. וּלְאָתָבָא כַּסְפֵּהוֹן גְּבַר לְשַׂקֵּיהּ. וּלְמִתַּן לְהוֹן. זְוָדִין לְאוֹרְחָא. וַעֲבַד לְהוֹן כֵּן: כו. וּנְטַלוּ יָת עֲבוּרְהוֹן עַל חֲמָרֵיהוֹן. וַאֲזַלוּ מִתַּמָּן: כז. וּפְתַח חַד יָת שַׂקֵּיהּ. לְמִתַּן כִּסְתָּא. לַחֲמָרֵיהּ בְּבֵית מְבָתָא. וַחֲזָא יָת כַּסְפֵּיהּ. וְהָא הוּא בְּפוּם טוּעֲנֵיהּ: כח. וַאֲמַר לַאֲחוֹהִי אִתָּתַב כַּסְפִּי. וְאַף הָא בְטוּעֲנִי. וּנְפַק מַדַּע לִבְּהוֹן. וּתְוָהוּ. גְּבַר בַּאֲחוּהִי לְמֵימַר. מָא דָא. עֲבַד יְיָ לַנָא: כט. וַאֲתוֹ. לְוָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לַאֲרְעָא דִכְנַעַן. וְחַוִּיאוּ לֵיהּ. יָת כָּל דְּעָרָעָא יָתְהוֹן לְמֵימַר: ל. מַלֵּיל. גּוּבְרָא רִבּוֹנָהּ דְּאַרְעָא. עִמַּנָא קַשְׁיָן. וִיהַב יָתַנָא. כִּמְאַלְּלֵי אַרְעָא: לא. וַאֲמַרְנָא לֵיהּ כֵּינֵי אֲנַחְנָא. לָא הֲוֵינָא אַלִּילֵי:

תולדות אהרן

ויצא לבם. תענית ט: דבר האיש. מכות יא:

רשב"ם

בין שניהם לעשות חבלה כאשר עשו בשכם: (כח) מה זאת עשה. מדה כנגד מדה יש כאן להוסיף לנו ממון על פרעון עונינו:

בעל הטורים

(כח) עשה אלהים. ב' במסרה עמ"ש ר"פ יתרו:

שפתי חכמים

ויקחהו חסר וי"ו האמצעי כתיב וקרינן ויקחהו בליר"י תחת החי"ת שהוא ל' יחיד: ח דאל"כ לעיניהם ל"ל: ט דאל"כ מאי האחד כה"א: י ולא תפרש במלון במקום המיוחד למלון לכל העוברים ושבים כיון דכתיב במלון בפת"ח דאל"כ הי"ל לכתוב תחלה ויבואו למלון ואח"כ ויפתח וגו' במלון: כ והא דנקט רש"י הוא שק ולא נקט השק משום דק"ל דברא"ש הפ' כתיב ויפתח הא' את שקו ואח"כ כתיב והנה הוא בפי אמתחתו משמע דלא היה שק וע"פ הוא השק ר"ל אמתחתו דהכא היינו שק דלעיל: ל ופי'

רש"י

אלא לעיניהם ח וכיון שילאו הוליאו והאכילו והשקהו (ב"ר): (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד ט משמעון בן זוגו: במלון. במקום שלנו י בלילה: אמתחתו. הוא כ שק: (כח) וגם הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עלילה זו ל שלא הושב אלא להתעולל עלינו:

התודות האחים

אז עלה על לבם כי אין זה מרוע לבבו אלא מה' הוא ע"ד מכירת אחיהם. ומ"מ לא שבו מדעתם הקודמת להחשיב עיקר המכירה לחטא. אלא רק אכזריותם לנגדו שלא הטו אוזן לתחנוניו זה חשבו לחטא לצדיקים כמוהם. וראובן השיב להם שטעו בעיקר הדבר גם מתחלה כי דנתם אותו לחייב מיתה ע"פ דין. אבל באמת לא כן הוא כי חטאתם גם בעיקר המכירה כאשר אמרתי לכם גם אז אל תחטאו בילד. כי כל מה שתעשו לו חטא הוא כי הוא ילד עדיין ואין דנין לקטן כי עדיין אינו בר עונשין כי קודם מתן תורה לא היה בר עונשין עד עשרים שנה כמו בב"ד של מעלה ויוסף היה אז רק בן י"ז וחשוב ילד וקטן לכן וגם דמו עיקר שפיכת דמו לבד מהאכזריות הנה נדרש. ואז כאשר שתקו כולם הרי היתה שתיקתם להודאה ואז כאשר ראה יוסף כי הודו לראובן שחטאו נגדו והם שבים בתשובה ע"כ ויסב מעליהם ויבך. כי לא ידע מה לעשות. כיון שעשו תשובה הרי לדיקים הם ואין לצער אותם עוד. ולשלוח את כלם לא רלה כי חפלו הי' שיביאו לו את בנימין. לכן בכה על זה שהוא מוכרח לצער לדיקים גדולים כמוהם. ואז ויסב אליהם וידבר אליהם ולא נזכר מה דבר אליהם. אבל בודאי הוא כי דבר אליהם דברים נחומים שלא יצערו עצמן כלל כי אם יבחנו דבריהם ע"י בנימין לא יעשה להם מאומה רע כי רצונו לידע רק אם כנים הם מרגלים

בשוא לבד. וכתב המנחת שי תמיהא לי טובא דהא אשכחן ויאסר אביה את המלחמה (דה"ב י"ג ג') וכן ויאסר אזור במתניהם (איוב י"ב י"ח) עכ"ל. אבל צ"ל דמסרה זו לא מסרה רק בתורה לחוד. והנה המ"ש הביא עוד מסרה לית רפה וכל ספרייא דשמשון כוותיה, ופירושו לית האל"ף בח"ס בכל הקרי' וכל ספרייא דשמשון כוותיה האלף בח"ס וכוונתם על לאסר את שמשון (שופטים ט"ו י') לאסרך ירדנו (שם ט"ו י"ב). וכל שארא דכל קריא בכל לישנא האל"ף בשוא לבד: (כה) בר. הבי"ת בקמץ, עי' לעיל מ"א ל"ה, ונמסר עליו במס"ק כ"ב מלין קמץ. ור"ל כ"ב מלין בטעם סגול וקמץ ונמסרו בפ' ויקרא ב' י"ג ועי' מש"כ שם. ובמס"ג נמסר ו' תיבין (ר"ל מילין) באורי' קמץ בסגול (ור"ל בטעם סגולתא) וסי' א' ומפרי העץ אשר בתוך הגן (לעיל ג' ג') ב' כליהם בר, דין, ג' מן הדם אשר בסף (שמות י"ב כ"ב) (וטעות הוא שהרי הוא קמץ בטעם אתנחתא לא בסגולתא, וצ"ל אל תשפכו דם (לעיל ל"ז כ"ב) ד' במלח תמלח (ויקרא ב' י"ג) ה' ביריעה האחת (שמות כ"ו ה') ו' וחברו. (ויקהל ל"ו י"ב). ובויקרא שם מונה עוד באורי' חזק ואמץ (דברים ל"א ז' ול"א כ"ג) יא"כ ח' המה בתורה. וצ"ל ח' תיבין באורי'. או אפשר דלשון המסרה ו' תיבין באורי' קמץ. וזה אמת שהמה י' תיבין כי חזק ואמץ וחברו וכן ביריעה האחת וחברו נכפלו התיבות ההן בעצמם ולכן אינן כ"א ו' תיבות משונים: כספיהם, הפ"א דגושה בכולם: (כח) הנה באמתחתי. הבי"ת רפה: ויחרדו. החי"ת בסגול: (כט) ארצה כנען. הכ"ף בדגש מדיז דחיק: (ל) דבר. הנגינה בבי"ת:

בראשית מב מקץ

מרגלים: לב שנים־עשר אנחנו אחים
בני אבינו האחד איננו והקטן היום
את־אבינו בארץ כנען: לג ויאמר
אלינו האיש אדני הארץ בזאת
אדע כי כנים אתם אחיכם האחד
הניחו אתי ואת־רעבון בתיכם קחו
ולכו: לד והביאו את־אחיכם הקטן
אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי
כנים אתם את־אחיכם אתן לכם
ואת־הארץ תסחרו: לה ויהי הם
מריקים שקיהם והנה־איש צרור־
כספו בשקו ויראו את־צררות
כספיהם המה ואביהם ויראו:
לו ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי
שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו
ואת־בנימן תקחו עלי היו כלנה:
לז ויאמר ראובן אל־אביו לאמר
את־שני בני תמית אם־לא אביאנו

תרגום אונקלוס

לב. תְּרֵי עֲסַר אֲנַחְנָא. אַחִין בְּנֵי אֲבוּנָא. חַד לֵיתוֹהִי. וּזְעֵירָא יוֹמָא דֵין. עִם אֲבוּנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: לג. וַאֲמַר לָנָא. גּוּבְרָא רִבּוֹנָהּ דְּאַרְעָא. בְּדָא אֵדַע. אֲרֵי כֵינֵי אַתּוּן. אֲחוּכוֹן חַד שְׁבוּקוּ לְוָתִי. וְיָת עֲבוּרָא דַּחְסִיר בְּבָתֵּיכוֹן סַבוּ וְאִיזִילוּ: לד. וְאֵיתוֹ. יָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא לְוָתִי. וְאֵדַע. אֲרֵי לָא אַלִּילֵי אַתּוּן. אֲרֵי כֵינֵי אַתּוּן. יָת אֲחוּכוֹן אֶתֵּין לְכוֹן. וְיָת אַרְעָא תַּעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָא: לה. נַהֲוָה. אִנּוּן מְרִיקִין סַקֵּיהוֹן. וְהָא גְּבַר צְרָר כַּסְפֵּיהּ בְּסַקֵּיהּ. נַחֲזוֹ. יָת צְרָרֵי כַסְפֵּיהוֹן אִנּוּן וַאֲבוּהוֹן וּדְחִילוּ: לו. נַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן. יָתִי אַתְכֵּילְתּוּן יוֹסֵף לֵיתוֹהִי וְשִׁמְעוֹן לָא הֲוָה כָא. וְיָת בִּנְיָמִין תִּדְבְּרוּן. עֲלַי הֲוָאָה כוּלְהוֹן: לז. וַאֲמַר רְאוּבֵן לַאֲבוּהִי לְמֵימַר. יָת תְּרֵין בְּנֵי תְּמִית. אִם לָא

ת״א יוסף איננו. חולין לה:

תפסיר הרס״ג

לב) ונחן את׳ני עשר אך׳ בני אבינא. אחדנא מפקוד. ואלאצג׳ר ענד אבינא. אליום פי בלד כנעאן: לג) פקאל לנא. בכ׳לה אעלם. אנכם ת׳קאת. דעו ענדי ואחד מנכם. וכ׳ד׳ו קות מנאזלכם ואמצ׳ו: לד) ואיתוני באכ׳יכם אלאצג׳ר. חתי׳ אעלם אנכם ת׳קאת וליס בגואסיס. ואעטיכם אכ׳יכם. ואתגרו פי אלבלד: לה) פבינאהם יפרג׳ון אועיתהם. פאד׳א בצרה׳ פצ׳ה׳ כל רגל פי ועאיה. פלמא ראו פצ׳צ׳הם הם ואביהם פזעו: לו) פקאל להם יעקוב אביהם את׳כלתמוני. יוסף מפקוד ושמעון מחבוס. ובנימין מטלוב. עליי אגתמעת הד׳ה כלהא: לז) פקאל לה ראובן. תת׳כל אבני.

נוה שלום

(לו) את שני בני תמית, את־כל אבני קלל עצמו בשיכול בניו אם לא וכו׳ ותיקון המישר דברי ראובן הנראים דברי סכלות.

מסורת הקריאה

(לב) עשר אנחנו, במרכא תביר: (לד) והביאו, הטעם בבי״ת: תסחרו, החי״ת בקמץ והטעם בחי״ת: (לה) איש, במרכא צרור במקף ובמתג: וייראו, הרי״ש בקמץ מפני ההפסק: (לו) תקחו, הקו״ף בקמץ בעבור הז״ק: (לח) נשאר,

אבן עזרא

כמו אחד בחשבון: (לג) ואת רעבון בתיכם. צורך: (לו) כלנה. כל הצרות האלה: (לז) תמות. ויש אומרים כי פירוש תמית תעניש. ואחרים אמרו שזאת תפלה לנגד השם. וכלל הדבר אילו היה מדבר נכונה לא היה

אבי עזר

(לז) [לא היה יעקב מחריש] אם ראובן דבר נכונה. לא היה יעקב גוער בו לאמר לא ירד בני עמכם. ומחריש בינוני פועל ובנין הפעיל. כי מצינו שורש חדש יוצא. כמו בדיך מתים יחרישו לדעת רד״ק במכלול ועיין בדברי הרב בתיבת ויפשיטו כתב הרב הערימו אותו. ומה גם כי לא מצינו יוצא מלת ערם. ואם איננה כן לא ידעתי פירושו. כי המפרשים אין אחד מהם גולה את אזני:

בעל הטורים

(לג) ולכו. ג׳ במס׳ הכא ואידך גם לאנכם גם בקרכם קחו ולכו. ואור לכם ולכו. מלמד שהרשה אותם להוליך צאן ובקר אע״פ שאין יוצאים ממצרים וזהו גם לאנכם גם בקרכם קחו ולכו. ואמר להם שלא יצאו אלא בכי טוב וזהו ואור לכם ולכו: (לו) כולנה. ב׳ במס׳ הכא ואידך ואת עלית על כולנה לומר שנצערו על בנימין עלה על כל הצער שנצטער משמעון ויוסף לפי שהוחזק בו ג״פ ואמרי׳ תינוק אע״פ שאין ניחוש יש סימן. ד״א כלנה כתיב חסר שעלי מוטל מזון נשותיהם שהם כלותי: (לז) תמית. ב׳ במס׳ דין ואידך ופותה תמית קנאה

רשב״ם

(לה) כספיהם. לפי שהסמך מבלעת את החטף נדגשה הפ״א של כספיהם וכן נסך נסכיהם:

רש״י

(לד) ואת הארץ תסחרו. מ תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר פרקמטיא: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אתי שכלתם. מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו ב כיוסף: שכלתם.

שפתי חכמים

מה זאת רעה היא זאת ולא טובה שהביאם להשבת הכסף דאל״כ מאי ויחרדו: ב ואע״ת והיכן מצינו שאמר להם יוסף כן וי״ל דכיון שיוסף אמר להם שהם מרגלים בודאי לא היה מניחן לילך בעיר כדי שלא ירגלו לכך אם יביאו את בנימין ולא יהיו חשודין בעיניו כמרגלים אז יהיו רשאין לילך ולסבב בעיר וזהו ויאמנו דבריכם ותסחרו מלשון סיבוב ולא מל׳ סחורה דאל״כ מה זה לכאן: ג (רא״ם) תימה דהכא משמע שיעקב אבינו נודע לו עכשיו בעת שהיו מבקשים שירד בנימין עמהם שמכרו את יוסף וא״כ איך אמר להם אח״כ אתם ידעתם וגו׳ ואומר אך טרוף וגו׳ (לד״ל) הקושיא מעיקרא ליתא כי לא מצינו שיעקב אמר לבניו אתם ידעתם וגו׳ רק יהודה אמר כן ליוסף בשם אביו ואפשר לומר שיהודה בדא זאת מלבו כדי שיכמרו רחמי יוסף עליו בשם שאמר

מרפא לשון

ואמנם בנוס״י שמע כלשון המקרא. כח. ויצא לבם — מדע לבהון. ל׳ המקרא החוש יכהישנו מהיותו כפישוטו ולפי תרג׳ יתפרש שכונתו לתפוס הכלי במקום אורו והחומר במקום צורתו דהיינו בינת לבם ודכוותיה ג״כ ויפג לבו דלקמן (מ״ה כ״ו) אלא שתרגומו בענין אחר כפי הנאות לענינו. מג ב. ויהי כאשר כלו לאכל — כד ספיקו. כ״ה נוסח״י וכ״כ היא״ר בפ׳ חיי שרה ופי׳ כי בכל עניני אכילה ושתיה ושאר צרכי הגוף נופל בו ל׳ סיפוק כמו התרג׳ ידע לכתך סופיק לך צרכך וכן מקום שמכניסין בו חמץ במסתפק ורבים כמוהו עכ״ל ורש״י ז״ל כ׳ שתרגומו כד שיציאו והמתרג׳ כד ספיקו טועה ומפני זה נהגו בתימן כדבריו. ובתמותם המירו תורתם שהרי במלכים א׳ ו׳ בפ׳ וישמע אדוניהו וכל הקרואים אשר אתו והם כלו לאכול ת״י ואנון סופיקו למיכל ונוס׳ זו כ״ה בכל המקומות בסת״י ובדפסים והיא עומדת לעדות ברורה על נוסחא זו שהיא עיקר ותימה גדול על רש״י ז״ל שלא ראה ת״י ואפשר שלא פי׳ רש״י כן אלא לקים גיר׳ שהיתה לפניו כאן ותלמיד טועה הגיה בדבריו שהמתרג׳ מפיקו טועה וכן הוא ל׳ זה בעיגול

אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי
אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ׃ לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי
עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ
נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי
בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃ מג א וְהָרָעָב כָּבֵד
בָּאָרֶץ׃ ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל
אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־
לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה
לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר
לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃
ד אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ
נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃ ה וְאִם־אֵינְךָ
מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ אָמַר
אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם

תרגום אונקלוס

אַיְתֵינֵיהּ לָךְ. הַב יָתֵיהּ עַל יְדִי. וַאֲנָא אֲתִיבְנֵיהּ לָךְ: לח. וַאֲמַר. לָא יֵיחוֹת בְּרִי עִמְּכוֹן. אֲרֵי אֲחוּהִי מִית וְהוּא בִּלְחוֹדוֹהִי אִשְׁתְּאַר. וִיעָרְעִנֵּיהּ מוֹתָא בְּאוֹרְחָא דִּתְהָכוּן בַּהּ. וְתַחֲתוּן יָת סֵיבְתִי. בִּדְווֹנָא לִשְׁאוֹל: א. וְכַפְנָא תַּקִּיף בְּאַרְעָא: ב. וַהֲוָה. כַּד סְפִיקוּ לְמֵיכַל יָת עֲבוּרָא. דְּאֵיתִיאוּ מִמִּצְרָיִם. וַאֲמַר לְהוֹן אֲבוּהוֹן. תּוּבוּ זְבוּנוּ לַנָא זְעֵיר עֲבוּרָא: ג. וַאֲמַר לֵיהּ. יְהוּדָה לְמֵימַר. אַסְהָדָא אַסְהֵיד בַּנָא גֻּבְרָא לְמֵימַר לָא תֶחֱזוֹן אַפַּי. אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן: ד. אִם אִיתָךְ. מְשַׁלַּח יָת אֲחוּנָא עִמַּנָא. נֵיחוֹת וְנִזְבַּן לָךְ עֲבוּרָא: ה. וְאִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח לָא נֵיחוֹת. אֲרֵי גֻּבְרָא. אֲמַר לַנָא לָא תֶחֱזוֹן אַפַּי. אֱלָהֵין

תו"א תנה אותו על. בתרא קנג: וקראהו אסון. כתובות ל:

תפסיר הרס"ג

אן לם אגיבה אליך. אעטיניה. ואנא ארדה אליך: לח) קאל. לא ינחדר אבני מעכם. לאן אכ׳יה קד מאת ובקי הו וחדה. פאן ואפתה אלמנייה פי אלטריק אלד׳י תמצ׳ון פיה. אנזלתם שיבתי. בחסרה אלי׳ אלת׳רי׳: א) ואלגוע שדיד פי אלבלד: ב) פלמא פרג׳ו מן אכל אלמירה. אלתי אתו בהא מן מצר. קאל להם אבוהם. ארגעו אמתארו לנא קלילא מן אלטעאם: ג) קאל לה יהודה. אן אלרגל נאשדנא וקאל לא תרו וגהי. אלא ואכ׳יכם מעכם: ד) פאן בעת׳ת באכ׳ינא מענא. אנחדרנא ואמתרנא לך טעאם: ה) ואן לם תבעת׳ה לא ננחדר. לאן אלרגל קאל לנא לאתרו וגהי.

נוה שלום

מג (ג) העד העיד בנו, נאשדנא, התרה בנו במעמד רבים ואמר לא תראו פני כי אם בבוא וכו' וכן תרגם רד העד

מסורת הקריאה

האל"ף בקמץ, ונמסר עליו במס"ק ל וכל הנשאר דכותיה, פי' לית עוד שהאל"ף בקמץ כי כולם כתיב בפתח בר מן זה, וכל הנשאר כל היכא דכתיב בה"א בתחלתו כולהו בקמץ דכותיה: וקראהו, הוי"ו במלאפום והקו"ף בשוא:

אבי עזר

(ה) [דרך לה"ק להוסיף גם] ולדעתי הוא על דרך כמוך כפרעה כעמי כעמך. כי כן דרך הלשון לדמות שני דברים יחד. כאלו נאמר עמי כעמך ועמך כעמי. אתה כפרעה ופרעה כמוך. וכן משל בנו גם אתה וגו':

בעל הטורים

דורש אותה במדרש בעדת קורח דכתיב בהו קנאה ויקנאו למשה במחנה אלו דתן ואבירם בשביל שאמר את שני בני תמית נתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם. את שני. בגימטריא הם דתן ואבירם: (ד) נרדה. ג' במס' הכא ואידך נרדה ונגלה שם שפתם נרדה אחר פלשתים לילה שאמר אם ישך משלח נרדה מיד ונרדה ביום ובלילה למהר הדבר כמו שתם נרדם לילה וגם כמו

שפתי חכמים

שאמר ואחיו מת ופירש"י מפני היראה היה מוליא דבר שקר מפיו ה"נ באמרו אך טרוף טורף יוסף ולא ראיתיו וגו' שהרי יעקב אמר עכשיו לא ירד בני עמכם כי אחיו מת ולא אמר טורף כנ"ל: ם לא משום שמא יקראהו אסון בדרך לא רצה שילך בנימין עמהם כמו שמפורש בקרא דא"כ כשאמר יהודה אנכי אערבנו וגו' למה לא טען הפחד של וקראהו אסון א"ו טענת וקראהו אסון אינו אלא דחייה בעלמא שלא רצה לביישו מה שאינו מקבל דבריו. ומה שלא קבל דבריו של ראובן י"ל שירא שיקח אותו אדוני הארץ במאסר כמו שלקח את שמעון ואין מידו מציל אבל כשלקח אותו יהודה על ידיו נתן אותו לילך כי ידע יעקב כיון שיהודה מכפנים ימסור את עצמו עליו עד שיציל אותו מידו: ע דאל"כ למה ענה יהודה לבדו על שובו שברו שזה נאמר לכולם אלא כו': פ דא"ל דפי' כמו כל בלתי שבמקרא שפירושו אלא דא"כ ה"ל למכתב נמי בלתי כאשר אחיכם אתכם לכך נ"ל דבלתי דכאן פי' בלא (מהרש"ל) שלא תאמר שכך פירושו שלא תראוני בלתי אחיכם לבד יראוני לכ"פ שאינו כן רק שלא תראוני בלתי אחיכם אתכם: צ ר"ל שתירגם האי בלתי אלא שמגיה מלת כד שהוא כמו כאשר היינו מפני שלא דקדק אחר לשון המקרא

רש"י

כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו ם של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה. הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני (ב"ר): (ב) כאשר כלו לאכל. יהודה אמר להם ע המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית (ב"ר): כאשר כלו. כד שציאו (והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספוקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שציאו): (ג) העד העד. לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים. וכן (דברים לא) העידותי בכם (שמות יט) רד העד בעם: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם פ אתכם ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם צ אחר לשון

שפתי כהן

ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן אפיא. אמרו במדרש שאמר יעקב, אותה חרדה שהחרדתי לאבא כשקבלתי הברכות ויחרד יצחק, ואמר מי אפוא. עמדה לי כאן. ולזה אמר אפוא ופחד. עלי היו כולנה בעוני. א"כ קחו מזמרת הארץ קחו עמכם זמיר עריצים לזמור ולכרות העון. ולז"א ישראל ולא אמר יעקב, כי כשלקח הברכות היה שמו יעקב ולזה העלימו ואמר אביהם, אולי מצד אביהם בא להם. לזה אמר להם שיכוונו בתפלתם והודיעם איך יכוונו אמר להם זא"ת עשו שיכנסו מהמדה הנקראת זאת"י ויעלו הכונה לבינ"ה ששם כוונת התפלה. ולז"א מזמרת הארץ שהיא ארץ העליונה וזמרת מל' עזי וזמרת י"ה והוא רמוז על הכת"ר חכמ"ה ובינ"ה שהם רמוזים בי"ה וקוצו של יו"ד. ואומרו בכליכם הזהירם על הכוונה שהיא עיקר כלי קבול התפלה כי כוונ"ה בגי' אח"ד מיוח"ד אשר לא יתכנה לא באות ולא בקוץ ולא בתג וכו' והורידו לאיש זה הקב"ה שנ' בו ה' איש מלחמה רמז על כ"י שהיא לוחמת מלחמות ה' ויורידו לה השפע מהג' עליונות שהם רמוזים בזמרת הארץ כמ"ש עזי וזמרת יה:

אִתְּכֶם׃ ו וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָה
הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם
אָח׃ ז וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ
לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם
חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי
יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃ ח וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה
הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה
וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־
טַפֵּנוּ׃ ט אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ
אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו
לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ י כִּי
לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ
זֶה פַעֲמָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל
* שישי

תרגום אונקלוס

כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן׃ ו. וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל. לְמָא אַבְאֵישְׁתּוּן לִי. לְחַוָּאָה לְגַבְרָא. הַעוֹד לְכוֹן אֲחָא׃ ז. וַאֲמַרוּ. שְׁאָלָא שְׁאֵיל גַּבְרָא. לַנָא וּלְיַלָּדוּתַנָא לְמֵימַר. הַעַד כְּעַן אֲבוּכוֹן קַיָּם הַאִית לְכוֹן אֲחָא. וְחַוֵּינָא לֵיהּ. עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין. הֲמִידַע הֲוֵינָא יָדְעִין. אֲרֵי יֵימַר. אַחִיתוּ יָת אֲחוּכוֹן׃ ח. וַאֲמַר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי. שְׁלַח עוּלֵימָא. עִמִּי וּנְקוּם וְנֵיזֵיל. וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת. אַף אֲנַחְנָא אַף אַתְּ אַף טַפְלָנָא׃ ט. אֲנָא מְעָרֵבְנָא בֵּיהּ. מִן יְדִי תִּבְעֵינֵיהּ. אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ וַאֲקִימִנֵּיהּ קֳדָמָךְ. וִיהֵי חָטֵי לָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ י. אֲרֵי אִלּוּ לָא פוֹן בְּדָא אִתְעַכַּבְנָא. אֲרֵי כְעַן תַּבְנָא דְּנָן תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ יא. נַאֲמַר לְהוֹן יִשְׂרָאֵל

תו״א אנכי אערבנו. בתרא קעג: אם לא. מכות יא:

תפסיר הרס״ג

אלא ואכ׳יכם מעכם: ו) פקאל אסראיל. ולם אסאתם לי. ואכ׳ברתם אלרגל. אן קד בקי לכם אך׳: ז) קאלו. אנה סאל ענא וען תיאלידנא קאילא. הל עאד אביכם באקי והל בקי לכם אך׳. פאכ׳ברנאה עלי׳ סביל הד׳א אלכלאם. הל עלמנא. אנה סיקול. אחדרו אכ׳אכם: ח) ת׳ם קאל יהודה לאסראיל אביה. אבעת׳ אלג׳לאם. מענא ונקום ונמצ׳י. ונחיא ולא נמות. נחן ואנת ואטפאלנא: ט) אנא אצ׳מנה. מן ידי תטלבה. אן לם אתי בה אליך ואצ׳עה בין ידיך. כנת כ׳אטיא לך טול אלזמאן: י) לולא אנא תלבת׳נא. לכנא קד תרדדנא מרתין: יא) קאל

חלק הדקדוק

בשו״א וסגו״ל (מהרי״ב): (ה) למה, המם רפה. ר״ח) ז) ויאמרו שאול שאל האיש, תיבת שאל מלעיל שלא כמנהג

מסורת הקריאה

מג (ב) שבו, מלעיל: (ו) למה, מלרע, עי׳ לעיל ד׳ ו׳: לאיש, הלמ״ד בקמץ והוא חד מן ל״ב קמצין נמסר במס״ר: (ז) ויאמרו, נמסר עליו ב׳ בטעם פזר וסי׳ א׳ דין, ב׳ הנה חג ה׳ בשלה (שופטים כ״א י״ט): שאל האיש, במקף והמתג מלעיל בשי״ן שלא כמנהג. וכתב המנחת ש׳ שאין כח המתג ככח שאר הטעמים לעשות מלעיל לגמרי רק להעמיד מעט: לנו, במונח ולא בקדמא, ומלעיל: (ח) שלחה, הלמ״ד רפה, ונמסר עליו ו׳ רפין: (ט) וחטאתי מלעיל: (י) פעמים, הפ״א רפי:

בעל הטורים

למה שדרשו שירדו להרוג ארץ מצרים כדכתיב נרדה ונבלה שם שפתם: (ז) על פי. ב׳ במס׳ ע״פ הדברים ע״פ שנים עדים שהוצרכנו להגיד לו ע״פ הדברים האלה כאלו היו עדים בדבר: (ט) לך כל הימים. בגימ׳ העולם הזה ולבא: (י) כי עתה שבנו

רש״י

לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצינו (כ״א עצי) (י״מ ל׳ עצה שמדברים ביחידות וזהו עצי) עריסותינו ק גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו ר אב ואח: על פי הדברים האלה. ע״פ שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בל׳ אם ואם משמש בל׳ אשר ה״נ שימוש אחד מד׳ לשונות שמשמש כי והוא אי שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה. נצלה בו רוה״ק ש ע״י הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות. ברעב (ב״ר) בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ת ברעב אם לא נלך מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: (ט) והצגתיו לפניך. שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים. לעוה״ב: (י) לולא התמהמהנו. על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת א כל הימים

שפתי חכמים

לדוחק הוא להגיה תיבה בפסוק: ק ר״ל אפילו הקטנים השוכבים בעריסה מדכתיב ולמולדתנו שפירושו העריסות שהילדים מונחים בהם: ר שע״פ הדברים האלה פירוש ע״פ שאלותיו וא״כ ונגד לו כך וכך לפי שאלותיו. שאילו היה פירוש ונגד לו ע״פ הדברים האלה ששאל היש לכם אב וכו׳ ונגד לו את הדברים האלה מבע״ל: ש דמדאמר ולא נמות פשיטא דנחיה וה״ל למכתב ונחיה אלא וכו׳: ת דקשה לו מה מהדר ליה ולא נמות דהא משום הכי שולח אותם לקנות תבואה ועז״פ בנימין ספק וכו׳ לכך אמר ולא נמות מהרש״ל: א דאל״כ מנ״מ אם היו שבים פעמים אע״כ עם שמעון היינו שבים והיית מרויח הצער שנצטערת עד

ירידת האחים למצרים שנית

(יא) ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן אפוא וגו׳ ואל שדי יתן לכם רחמים וגו׳. במדרש פרשה זו איתא אמר להם יעקב לבניו הרי הדורין והרי הכסף והרי אחיכם נריכתון מלה אוחרי. אמרין ליה צלותך אנן בעין. אמר לון אם צלותא אתון בעין ואל שדי יתן לכם רחמים וגו׳. יש להבין מנ״ל להמדרש שהי׳ שאלה ותשובה הלא מהכתוב משמע שבלא שאלת פיהם התפלל יעקב תפלתו. ונראה כי חז״ל הרגישו בכתוב שתי קושיות א) מדוע איחר יעקב תפלתו עד לבסוף. תחלה אמר להם קחו מזמרת הארץ וכסף משנה קחו בידכם. ואת אחיכם קחו וקומו שובו אל האיש ואח״כ התפלל ואל שדי. מדוע לא עשה כן אגל עצמו כשהיה מתירא מעשו. דאשונה היה מתפלל ואח״כ סדר הדורין ואח״כ הכין עצמו למלחמה וסדר עמידת נשיו ובניו. גם

פס

אבן עזרא

יעקב מחריש: (ח) גם אנחנו. דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון, כמו משל

מרפא לשון

בקצת ספרים אבל הואיל והנוס׳ העיקרית בספרי תימן ובספרי ספרד כד ספיקו ואין חלוק בין תרג׳ כאשר כלו הגמלים לשתות או כאשר כלו לאכול צריך לתרג׳ כן ולא נחלק תרג׳ זה משאר חבריו. ו. העוד לכם אח — העוד לכון אחא. ה״ג וכצ״ל העוד קרא ותרגום ואין בו כען דלא כנ״א העד כען. והמדפיסים בזמן הזה אינם מבינים התר׳ ונשתבשו הרבה בתרג׳ זה וכן הרבה מהתלמידים אינם מדקדקים בלשונם וצריך לתת לב לחילוק זה כי תרג׳ העוד לכם אח העוד ותרג׳ העוד אביכם חי או העוד אבי חי העד כען והטעם פשוט שעל מציאות האח דרך לשאול העוד יש לכם אח ועל חיי האב דרך לשאול העד עתה הוא חי כי האב מחיוב המציאות והאח אפשר המציאות ובעל היא״ר כתב שתרג׳ האית ישיש עליו מסורת דייקא והוא תמוה. ז. שאול שאל — שאלא שאיל.

חומת אנ״ך

ר״ב כינוצין וזהו כליה״ס ב״ר: יד והצגתיו לפניך. אפשר דיהודה על פי שנים עדים ידע דיוסף חי אחד מגד השכל והדעת נותן והוא עד. והשני דמסורת ביד יעקב אע״ה דלא ימות שום א׳ מבניו בחייו. והנם שיעקב אע״ה לא שת לבו למסורת זו ויתאבל על בנו ימים רבים היינו משום שהוא סבר שמא חטא ולא תתקיים המסורת. אבל יהודה ואחיו שידעו קדושתו של יעקב אע״ה וקים להו שלא חטא והמסורת יתד הוא שלא תמוט מזה ידעו שיוסף חי וגם בנימין לא תאונה אליו רעה. ובכח זה אמר והצגתיו

תפסיר הרס"ג

להם אסראיל אביהם. אן כאן כד'אך פאצנעו כ'לה. כ'דו מן פאכהה' אלבלד פי אועיתכם. ואהדרוהא ללרגל הדיה. קליל תריאק וקליל עסל. וכ'רנוב ושהבלוט. ובטמא ולוזא: יב) וצ'עפא מן אלפצ'ה כ'דוה מעכם. ואלפצ'ה אלמרדודה פי פואה' אועיתכם רדוהא מעכם. לעל כאן סהוא: יג) וכ'דו אכ'אכם. וקומו ארגעו אלי' אלרגל: יד) ואלטאיק אלכאפי. יעטיכם רחמה בין ידיה. חתי' יטלק לכם אכ'יכם אלאכ'ר מע בנימין. ואנא אכ'אף. אן את'כל כמא ת'כלת: טו) פאכ'ד'

בראשית מג מקץ

אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ
מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ
לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ
נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים: יב וְכֶסֶף
מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף
הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ
בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא: יג וְאֶת־
אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ:
יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי
הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר
וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי
שָׁכָלְתִּי: טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־

תרגום אונקלוס

אֲבוּהוֹן. אִם כֵּן הוּא דָּא עֲבִידוּ. סַבוּ. מִדִּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא בְּמָנֵיכוֹן. וַאֲחִיתוּ לְגַבְרָא תִּקְרוּבְתָּא. זְעֵיר קְטַף וּזְעֵיר דְּבַשׁ. שְׁעַף וּלְטוֹם. בּוּטְמִין וְשִׁגְדִּין: יב. וְכַסְפָּא עַל חַד תְּרֵין סַבוּ (י"נ סובו) בִּידְכוֹן. וְיָת כַּסְפָּא. דְּאִתָּתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתִיבוּן בִּידְכוֹן. דִּלְמָא שָׁלוּ הֲוָה: יג. וְיָת אֲחוּכוֹן דְּבַרוּ (נ"י דְּבוּרוּ). וְקוּמוּ תּוּבוּ לְוָת גַּבְרָא: יד. וְאֵל שַׁדַּי. יִתֵּין לְכוֹן רַחֲמִין קֳדָם גַּבְרָא. וְיִפְטַר לְכוֹן. יָת אֲחוּכוֹן אָחֳרָנָא וְיָת בִּנְיָמִין. וַאֲנָא. כְּמָא דִּתְכוֹלִית תְּכוֹלִית: טו. וּנְסִיבוּ גּוּבְרַיָּא יָת תִּקְרוּבְתָּא

תו"א אם כן אפוא בפרק שו:

נוה שלום

בעם ערש"י ז"ל. (יא) צרי תריאק, כתב ראב"ע כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרים (והו דוא, יצ'אד אלסמום)... נכאת וכ'רנוב, (שגר חמלה קרון עריצ'ה והי חלו יוכל) ולט ושהבלוט (והו אלמערופ פי זמאננא באלכסתנא). בטנים, בטמא, בצ'ם אלפא ופתח אלמים, (והו שגר כאלפסתק ות'מרה חב מברטח פי ענאקיד כאלפלפל) (יד) ואני כאשר וכו' ואנא אכ'אף וכו' ואני ירא שמא אשכל

אבן עזרא

בנו גם אתה: (יא) זאת עשו. זאת העצה: מזמרת הארץ. כל דבר משובח. מגזרת זמירות: צרי ונכאת. כבר פירשתים: בטנים אין לו ריע במקרא. ויש אומרים אגוזים: (יב) משנה. שני. משנה. משמר' בעלי הה"א: (יד) וטעם ואל שדי שיש לו כח לעשות כאלה: כאשר שכלתי. במות יוסף אחשב כי שכלתי:

אבי עזר

(יד) [וטעם ואל שדי שיש לו וכו'] ע' בדברי הרב תחלת פ' וארא ופ' לך תמצא באר היטב משקלו. אבל רש"י בפ' הנ"ל דרך אחרת לי בפירוש תיבת שדי ואלו שתי דעות הלוים באשלי רברבי ובעלי סודות יבינום:

חמדת ימים

ויאמר אליהם ישראל אביהם וכו' פי' צרור המור שמסר להם שם מקודש, הוא יוצא מזה הפ' מעט צרי דבש נכאת לט בטנים שקדים ר"ת צד"ן לב"ש בגי' אלהי"ם השכינ"ה אמר להם שתפללו אל השכינה וישענו בזכות האבות, והקב"ה יראם נפלאות:

רשב"ם

(יב) וכסף משנה. לקנות: אולי משגה הוא. לסימן נתנוהו על פי האמתחות להכיר כל אחד איזה אמתחת שלו לפי חשבון הכסף ושכחוהו לחזור ולקחתו:
(יד) כאשר שכלתי שכלתי. כמו וכאשר אבדתי אבדתי כלומר על הספק אני שולחו מה שיארע יארע:

בעל הטורים

זה. ס"ת שם בן ד' לומר שהשם מלוה לצדיקים: (יא) מעט צרי ומעט דבש וגו'. ו' מינים הביאו לו מנחה נגד ו' בני הגבירות

שפתי חכמים

הנה: ב אבל לא תפרש כסף שני חוץ מכסף המושב ואח"כ וכסף משנה וגו': ג פי' כך אמר יעקב לבניו אם הוא מעצמו מרגיז עליכם ומיצר אתכם א"כ הוא מגד הטבע תפייסוהו בפירות הללו שהן מזמרת הארץ ואם לא יתפייס בזה בודאי סבה הוא מאת השם אז אין חסר אלא תפלה הריני מתפלל וכו'. מהרש"ל: ד לא שאני שכול מעתה דא"כ מאי ואל שדי יתן לכם רחמים

רש"י

הללו: (יא) אפוא. כל לשון אפוא לשון יתר הוא לתקן המלה בלשון עברי א"כ אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה. ב"ר: בטנים. לא ידעתי מה הם ובפי' א' ב' של ר' מכיר ראיתי פוסטציא"ם ודומה לי שהם אפרסקין (ספירזיכע): (יב) וכסף משנה. פי שנים ב כראשון: קחו בידכם. לשבור אוכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה ג הריני מתפלל עליכם: ואל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו ל' לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום ל' וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוה"ק נזרקה בו לרבות יוסף (ב"ר): ואני. עד שובכם אהיה ד שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין:

ירידת האחים למצרים שנית

פה היה לו לעשות העיקר מהתפלה. כי בלי רצון ה' לא יועילו כל המנחות. והוא עשה העיקר מעניני הטבע והתפלה הי' לבסוף כלאחר יד כטפל אל הטבע. ועוד כשאמר ראובן ליעקב תנה אותו על ידי וגו' אמר יעקב לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך. נראה מדבריו כי לא חשש רק פן יקראנו אסון בדרך כפי' רש"י ז"ל שהשטן מקטרג בשעת הסכנה. א"כ כשהתפלל על זה היה לו להתפלל שה' יציל את בנימין מסכנת הדרך כיון שמזה הי' ירא והוא לא כן עשה אלא התפלל לה' שיצילהו מיד אדני הארץ כמ"ש ואל שדי יתן לכם רחמים וגו' ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין. והיה לו לעשות עיקר ממה שהיה ירא. ע"כ באו חז"ל להבינינו הענין. כנראה מהפסוקים כשספרו האחים לאביהם את הקורות אותם במצרים ספרו לו את ענין המרגלים שחשדם יוסף כאילו פי' רק דבר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יד) ואל שדי יתן לכם רחמים מה ראה יעקב לברכם באל שדי ללמדך שכמה ייסורין באו על יעקב עד שהוא במעי אמו עשו עשה מריבה עמו שנאמר ויתרוצצו הבנים בקרבה ואמר שהיו מריבין על נחלת שני עולמות יצא לחוץ עשו בקש להרגו שנאמר על רדפו בחרב אחיו ברח מפניו לבית לבן ראה כמה צרות היו לי שם הייתי ביום אכלני חורב וכו' יצא מבית לבן רדף אחריו לבן נמלט ממנו בא עשו להורגו והפסיד כל אותו דורון שהביא לו נמלט

מרפא לשון

ה"ג השיני"ן בפתח ל' כבד והאלפי"ן היו ראויין להדגש אלא שאינן מקבלין הדגש וכן הבירו שבפ' ויגש אדני שאל מתרג' שאיל השי"ן בפתח ודכוותיה תרג' התאוו תאוה. שאילו שאילתא ותרג' קברות התאוה קברי דמשאלי כולם מהבנין הכבד וטעם ל' זה שהיה שואל וחוזר ושואל ומהפך בשאלות אלו שכל ל' כבד מורה על חוזק הפעולה וכן הוא רמוז בכפל לשון המקרא שאול שאל שהוא ע"ד אז"ל נתון תתן אפי' מאה פעמים. יא. אם כן אפוא — אם כן הוא. ה"ג ודלא כנ"א אם כן הכא. ומלת אפוא בלא תרגום ולמלאת מקומא הוסיף מלת הוא. בטנים ושקדים — בוטמין ושגדין. ה"ג דלא כנ"א בוטנין וסגדין וכ"כ היא"ר ז"ל ופי' בוטמין מל' תחת האלה בוטמא ושגדין כמו ושקדין בחילוף הגימ"ל בקו"ף. שמוצאיהם אחד ע"כ ולי צ"ע היאך תרג' אלה בוטמא

מסורת הקריאה

(יא) לאיש, הלמ"ד בקמץ והוא מן ל"ב קמצין נמסר במס"ר: צרי, הצד"י בשוא וקמץ: בטנים, הבי"ת בקמץ חטוף והטי"ת שוא נח: (יב) המושב, השי"ן בפתח שהוא עבר, ונמסר עליו ב' א' פתח וא' קמץ. דין הוא בפתח, האשם המושב (במדבר ה' ח') קמץ כי הוא בינוני: (יג) קחו, הקו"ף בקמץ לסבת האתנח והוא מלעיל: (טו) הזאת, הזי"ן דגושה: ומשנה כסף,

הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ
בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ
מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ ששי
טז וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין
וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־
הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן
כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃
יז וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף
וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה
יוֹסֵף׃ יח וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ
בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל־דְּבַר הַכֶּסֶף
הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ
מוּבָאִים לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל

תרגום אונקלוס

הָדָא. וְכַסְפָּא עַל חַד תְּרֵין. נְסִיבוּ בִּידֵיהוֹן וּדְבַרוּ יָת בִּנְיָמִין. וְקָמוּ וּנְחַתוּ לְמִצְרַיִם. וְקָמוּ קֳדָם יוֹסֵף: טז. נַחֲזָא יוֹסֵף עִמְּהוֹן יָת בִּנְיָמִין. וַאֲמַר לִדְמְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ. אַעֵיל יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵיתָא. וְכוֹס נִכְסְתָא וְאַתְקֵין. אֲרֵי עִמִּי. אָכְלִין גּוּבְרַיָּא בְּשֵׁירוּתָא: יז. וַעֲבַד גֻּבְרָא. כְּמָא דַאֲמַר יוֹסֵף. וְאַעֵיל גּוּבְרָא. יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף: יח. וּדְחִילוּ גּוּבְרַיָּא. אֲרֵי אִתָּעֲלוּ לְבֵית יוֹסֵף. וַאֲמַרוּ עַל עֵיסַק כַּסְפָּא דְאִתָּתַב בְּטוֹעֲנַנָא בְּקַדְמֵיתָא. אֲנַחְנָא מִתָּעֲלִין. לְאִתְרַבְרָבָא עֲלָנָא וּלְאִסְתַּקָּפָא עֲלָנָא.

תו"א וטבח טבח. חולין פט:

בעל הטורים

כל א' מין א': (טו) ומשנה. ב' במס' ומשנה כסף ומשנה שכרון. לומר לך ק"ו מה הכא שבשגגה בא הכסף ליד אחי יוסף בא לשלמו בכפלים כ"ש שעתידין העכו"ם לשלם כל הכסף שלקחו מישראל כפלי כפלים:

רש"י

(טו) ואת בנימין. מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) וטבוח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר ה וטבח: בצהרים. זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה ו בלשון ארמי ובלעז דיזנ"ר ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה. בלע אכולא שירותא (ברכות לט). אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר. ויראו שאין זה אלא לאספם אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות

שפתי חכמים

וגו': ה עי' משקל שלח לך. שלא תטעה שהוא צווי: ו פי' בשחרית אבל אין פירושו כשאר צהרים שבמקרא משום דדרך העולם לאכול ד' שעות על היום ואפי' ת"ח דרכם לאכול בתחלת

דעת זקנים מבעלי התוספות

ממנו באת עליו צרת דינה אחר כן צרת רחל אחר כל הצרות הללו בקש לישב בשלוה שנאמר וישב יעקב מיד בא עליו צרת יוסף אחר כן צרת שמעון אחר כן צרת בנימין וכן הוא אומר לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז לפיכך אמר עכשיו מי שאמר לעולם די כשבוראה יאמר לצרותי די:

(יז) ויעש האיש כאשר אמר יוסף. אמרו רז"ל זה מנשה. ותימה דפרש"י במס' אבות ילפינן בן שלש עשר למצות משמעון ולוי כי כשבאו על שכם לא היו כי אם בני י"ג כשתחשוב שנותיהם וכתיב בהו איש חרבו על ירכו וכשתחשוב שנותיו של מנשה תמצא שלא היה כי אם ט' שנים לכל היותר שהרי נולד בטרם תבא שנת הרעב ואפי' כי תאמר שנולד בתחלת שני השבע אע"פ כן לא היה כי אם בן תשעה שבעה דשבע וב' דרעב ואפ"ה קוראו איש מהרב חיים שאמר משם הרב אליעזר אבי העזרי וצ"ע:

ירידת האחים למצרים שנית

דבר שפתים בעלמא שדבר יוסף עמהם בדרך וכוח. יוסף אמר שהם מרגלים והם אמרו שאינם מרגלים. אך מה שכנס יוסף בבית האסורים. ומה שנשאר שמעון אסור בבית האסורים את זה לא ספרו לו. ע"כ היה הדבר כשחוק בעיני יעקב לחשוד את בניו למרגלים. ולא חשב זאת לעיקר שנצרך להתפלל ע"ז. כי מסתמא אדני הארץ מעצמו יבין שאינם מרגלים. ע"כ לא חשש רק לסכנת הדרך. וכשאמר לו יהודה שלחה הנער אתי אנכי אערבנו שהבטיח את אביו שישמרנו מסכנת הדרכים אז נתרצה יעקב. ועל ענין הדורון אמר מעט צרי ומעט דבש וגו' כאומר לזה די מתנה מועטת. כי אין כ"כ סכנה בדבר. ע"כ אמר הרי הדורון והרי הכסף והרי בנימין. לדעתי כאשר אמרתם לי אין אתם צריכים יותר. אין סכנה בדבר שאצטרך לתפלה. צריכתון מלה אוחרי. הלא אתם יודעים הכל. מה לכם אומר. אין אתם מתיראים ללכת למצרים. אולי יש אתכם דברים שלא גליתם לי. שאיזה סכנה מרחפת עליכם. כיון שאמרו לו צלותך אנן בעיין. אמר להם אם צליתא אתון בעיין. נתמלא יעקב חרדה ונעשה ספק חדש בלבו אם יראה עוד את בנימין ואת שמעון. לא מחמת סכנת הדרך, רק מחמת עלילת אדני הארץ. כי הביט אליהם כי גם הם חרדים ועצבים ע"כ אמר אחר תפלתו ואני

תפסיר הרס"ג

אלקום הד'ה אלהדיה. וצ'עפא מן אלפצ'ה. אכ'ד'וה מעהם ובנימין, וקאמו ואנחדרו אלי' מצר. ווקפו בין ידי יוסף: טז) פלמא ראי' יוסף אן בנימין מעהם. קאל לחאגבה. אדכ'ל אלקום אלי' אלבית. ואד'בח ד'בחא ואצלחה. פאן אלקום. יאכלון מעי פי אלצ'הירה: יז) פצנע אלרגל. כמא קאל יוסף. ואדכ'להם אלי' מנזלה: יח) פכ'אפו אלקום. אד' אדכ'לו אלי' מנזל יוסף. וקאלו. בסבב אלפצ'ה אלד'י רדת פי אועיתנא באלאבתדא. נחן מדכ'לון. ליתסבב עלינא ויתגנא עלינא. ויאכ'ד'נא עבידא וחמירנא מלכא:

נוה שלום

כאשר שכלתי עיין רש"י ז"ל. (יו) לאשר על ביתו. לחאגבה, שומר השער. (יז) להתגלגל. ליתסבב, יוציא עלינו דבות דעות, ולהתנפל, ויתגנא, ויטעון עלינו טענות שוא, ואת חמרנו, חמירנא מלכא, שאין לשון עבדות נופל אלא על מין האדם. וכתב רמב"ן ז"ל שדאגו שאם יקח את חמריהם לא יוכלו לשלוח בר

מסורת הקריאה

הכ"ף בדגש מדין דחיק: (יט) ויגשו. הגימ"ל בדגש: (כ) לשבר. הבי"ת בקמץ: (כא) ונפתחה, נמסר עליו לית פתח דגש וחד רפי. ר"ל לית עוד הוי"ו בפתח והנו"ן בדגש וחד רפי, הוי"ו בשוא והנו"ן רפי והוא בעמוס ח' ה': ונשב, מס"ק ל', פי' לית השי"ן בסגול זולת זה: (כב) לשבר. הבי"ת בקמץ: (כג) ויאמ', הטעם ביו"ד:

אבן עזרא

(יח) להתגולל. מגזר' בגלל הדבר. ולהתנפל. כאדם שיתנפל מעצמו על אחד

מרפא לשון

כמו בטנים. יז. בצהרים — בשירותא. פי' בסעודה ראשונה ובלשון רז"ל בצע אכוליה שירותא. ליכול כלבא שירותיה משמע שכך שם הסעודה שירותיה ואפשר שהיו רגילים לקרות כל סעודה שירותא על שם סעודה ראשונה שנקראת על שם פעולתה שהיא מל' התח' ול' המק' בצהרים קורא לסעוד' ראשו' צהרים ע"ש זמנה שהיא בשעה רביעית וכן נקר' בלשון ערבי ג'דא. יח. ולקחת אתנו לעבדים ואת חמורינו ולמקני יתנא לעבדין ולמדבר ית חמרנא. הכי גרסינן ולא כנ"א ולמיסב יתנא והטעם נראה שלא יתכן לתרגם ולמיסב יתנא לעבדין אלא אם כן הוא לוקח אותם בדמים. כענין ליקוחי האשה בכסף קידושין מה שאין כן הכא כוונתם היא שבעלילותיו אלו הוא רוצה לזכות בהם ולכבוש אותם להשתעבד לו וזה נקרא קנין דווקא כענין קונה שמים וארץ וכמשי"ת לקמן (מ"ז כ'). כג. נתן לכם מטמון — סימן. פי' דבר הסמוי מן העין. כענין מטמון בלה"ק שהוא מלשון הטמנה וכתב היא"ר ז"ל שהוא לשון רבים כי כל אחד מצא צרור כספו בשקו וכן וסימן דמטמרן. והאחד סימא ויש לומר אם היה לתרגם בל"ר היל"ל סימנין ועוד הלא בפרשת ויגש תרגם ועינכם אל תחס על כליכם ועינכון בל"י והיל"ל לתקן הלשון בל"ר כמו שתיקן כאן ולכן נ"ל דמה שתרגם וסימן ולא וסימא הוא מפני שכן הוא שם דבר כמו שהוא בלה"ק

עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת־
חֲמֹרֵינוּ׃ יט וַיִּגְּשׁוּ אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר
עַל־בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח
הַבָּיִת׃ כ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי יָרֹד יָרַדְנוּ
בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ כא וַיְהִי כִּי־
בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת־
אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי
אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב
אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃ כב וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ
בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־
שָׂם כַּסְפֵּנוּ בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ כג וַיֹּאמֶר
שָׁלוֹם לָכֶם אַל־תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם
וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן
בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי
* שביעי וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן׃ כד וַיָּבֵא
הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף

תפסיר הרס"ג

יט) פתקדמו אלי' חאגב יוסף. וכלמוה. ענד באב אלבית: כ) וקאלו יא סיידי. אנא אנחדרנא באלאבתדא נמתאר טעאמא: כא) פלמא צרנא אלי' אלמבית. פתחנא אועיתנא. פאד'א בפצ'ה' כל רגל פי ועאיה. פצ'צ'נא בוזנהא. פרדדנאהא מענא: כב) ופצ'ה אכרי'. אחדרנאהא מענא לנמתאר טעאמא. לם נעלם. מן צייר פצ'תנא פי אועיתנא: כג) קאל סלאם לכם לא תכ'אפו. אלאהכם ואלאה אביכם רזקכם כנזא פי אועיתכם. ואמא פצ'תכם פקד צארת אלי. ת'ם אכ'רג אליהם שמעון: כד) פלמא אדכ'ל אלרגל. אלקום אלי' מנזל יוסף. אעטאהם

חלק הדקדוק

(מהרי"ב): כג) נתן לכם מטמון. תרגום שלנו סימן ולא סימא, ורמז להם כי כמו שמצאו הכסף שכבר יצא מתחת ידם ונעלם מעיניהם כן ימצאו את יוסף אחר שנעלם מעיניהם, וזה לשון

מסורת הקריאה

(כד) ביתה, מלעיל: ויתן מים, התי"ן

אבן עזרא

ויאמר לו אתה הפלתני: (כ) בי. לשון בקשה. ולפי דעתי שהוא דרך קצרה. כמו בי אדני העון. וטעם עון במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא. והטעם עשה בי מה שתרצ' ותשמעני: (כג) נתן לכם מטמון. יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו באוצר ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי: (כד) ביתה יוסף כמשפט הלשון אל בית יוסף:

אבי עזר

(כ) (וטעם עון במקום הזה) ודבריו פשוטי' שחסר תיבת העון כמו באביגיל שמואל א' כ"ו. ושם קאי על החטא וכאן על העונש. כאשר כתב הרב כ"פ שגם העונש נק' עון. ובמגלת איכה ד' פי' הרב שכר רע כמה דתימא מזל רע ואינו רחוק שגם באביגיל

תרגום אונקלוס

וּלְמִקְנֵי יָתַנָא. לְעַבְדִין וּלְמִדְבַּר יָת חֲמָרַנָא: יט. וְקָרִיבוּ לְוָת גּוּבְרָא. דִּמְמַנָּא עַל בֵּית יוֹסֵף. וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ בִּתְרַע בֵּיתָא: כ. וַאֲמַרוּ בְּבָעוּ רִבּוֹנִי. מֵיחַת נְחַתְנָא. בְּקַדְמֵיתָא לְמִזְבַּן עֲבוּרָא: כא. וַהֲוָה כַּד אֲתֵינָא לְבֵית מְבָתָא. וּפְתַחְנָא יָת טוֹעֲנַנָא. וְהָא כְסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ. כַּסְפַּנָא בְּמַתְקָלֵיהּ. וַאֲתֵיבְנָא יָתֵיהּ בִּידַנָא: כב. וְכַסְפָּא אוּחְרָנָא. אַחֵיתְנָא בִּידַנָא לְמִזְבַּן עֲבוּרָא. לָא יְדַעְנָא. מַן שַׁוִּי כַּסְפַּנָא בְּטוֹעֲנַנָא: כג. וַאֲמַר שְׁלָם לְכוֹן לָא תִדְחֲלוּן. אֱלָהֲכוֹן. וֵאלָהָא דַּאֲבוּכוֹן יְהַב לְכוֹן סִימָן בְּטוֹעֲנֵיכוֹן. כַּסְפְּכוֹן אֲתָא לְוָתִי. וְאַפֵּיק לְוָתְהוֹן יָת שִׁמְעוֹן: כד. וְאַעֵיל גּוּבְרָא. יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף.

תולדות אהרן

בי אדני. יבמות לז סנהדרין סד:

רשב"ם

(יט) וידברו אליו פתח הבית. קודם שנכנסו: (כג) ואלהי אביכם. הכל היו יודעים שמלומדים

רש"י

מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו. ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא ז עלנא הוא ל' להתעולל כדמתרגמינן עלילות דברים תסקופי מילין. ולא תרגומו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם ולאתרברבא ח הוא לשון (קהלת יב) גלת הזהב (נחום ב) והצב גלתה העלתה שהוא ל' מלכות: (כ) בי אדני. (יבמות לז סנהדרין סד) ל' בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירד ירדנו. ירידה ט היא לנו (ב"ר) רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: (כג) אלהיכם. (תנחומא) בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי ואלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית

שפתי חכמים

שעה ששית כדאמרינן בגמרא דשבת: ז ר"ל על ולהתנפל תירגם כן: ח לאתרברבא פי' ל' אדנות וקשה והלא זה נגד פירושו ועוד למה תירגם לאסתקפא שלא אחר ל' המקרא. וי"ל שמתחלה פירש על להתגולל לאתרברבא שהוא אחר ל' המקרא גלת הזהב ואז לא נופל עליו ל' ולהתנפל אם לא שפירושו לאסתקפא עלנא פי' להתעולל. בשלמא אי הוה פי' של להתגולל ל' גלילות דבר כפשוטו ואז היה נופל עליו ל' להתנפל שפיר אבל עכשיו שלהתגולל הוא לשון לאתרברבא צ"ל להתנפל ל' עלילות דברים מהרש"ל: ט דייק מדכתיב כפל לשון אבל לא דייק מדכתיב ל' ירידה ולא לשון

ירידת האחים למצרים שנית

ואני כאשר שכולתי שכלתי. כי אם הסכנה כ"כ גדולה מי יודע אם תועיל תפלתי. ואמר ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש וגו'. וקשה הי' לו לומר ואל שדי יתן רחמים בלב האיש וגו' הלא הרחמים צריך להיות בלב האיש ולא בלבכם. אבל חז"ל דרשו על פסוק ונתן לך רחמים ורחמך. כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים. ע"כ אמר הזקן לבניו ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש. כשתעמדו לפני האיש יתן הקב"ה רחמים בלבכם. שלבכם יתמלא רחמים לרחם עלי ועל הבריות. ואז בודאי ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין וברמז אמר להם שאינם בעלי רחמנות. ואני כאשר שכלתי שכולתי. לרמז להם שחושד אותם שעל ידם באו לו כל צרותיו:

ויישא

מרפא לשון

מטמון אבל סימא הוא ל' הפעולה כמו הטמנה בלה"ק ויתכן שיהיה יחיד ורבים כשתנקד המי"ם בפתח או בקמץ ומ"מ יש צורך לתרג' כאן בל"ר מפני שנסמך לאמתחותיכם שהם רבים ואינו כמו ועינכם אל תחס שנסמך ללשון יחיד. כט. אלהים יחנך — מן קדם ה' יתרחם עלך. טעמו שיהיה חנון תמיד כל ימי חייו ואלו תרג' ה' ירחמנך משמע עכשיו דווקא לצורך דבר שצריך לו אז ואפשר שמט"ז לא אמר הכ' יחנך בדגש הנו"ן דר"ל יהיה חונן אותך. ל. ויבא החדרה — ועל לאדרון בית משכבא. צ"ל מה טעם אמרו שהוא אדרון בית משכבא והיכן נרמז בכתוב שהוא של שינה ונראה דמטעם שאמר הכ' ויבא החדרה ולא ויצא אל החדר מוכח שהיה לו חדר בתוך חדר ולשם נכנס ומשמע שהיה דרכם לעשות להם חדר בתוך חדר החיצון לישיבה עם בנ"א והאורחים והפנימי

חומת אנ"ך

לפניך: טו ויכינו את המנחה. שהתפללו תפלת מנחה ע"ד הכון לקראת אלהיך ישראל כי שמעו כי שם יאכלו לחם ואין נכנסין לסעודה סמוך למנחה עד שיתפללו והיינו דלא קאמר המנחה אשר בידם כדלקמיה. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כתיבת יד: טז אלהים יחנך בני. רז"ל אמרו לפי דבכלם נאמר חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובבנימין לא נאמ' שעדיין לא נולד לז"א אלהים יחנך בני ורבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י כתב יחנך ישרי שכינתא בחלקך עכ"ד ולי הדל יש לקשר שני הפירושים

ויתן־מים וירחצו רגליהם ויתן
מספוא לחמריהם: כה ויכינו את־
המנחה עד־בוא יוסף בצהרים
כי שמעו כי־שם יאכלו לחם:
כו ויבא יוסף הביתה ויביאו לו
את־המנחה אשר־בידם הביתה
וישתחו*־לו ארצה: כז וישאל להם
לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן
אשר אמרתם העודנו חי: כח ויאמרו
שלום לעבדך לאבינו עודנו חי
ויקדו וישתחו: כט וישא עיניו וירא
את־בנימין אחיו בן־אמו ויאמר
הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם
אלי ויאמר אלהים יחנך בני: שביעי
ל וימהר יוסף כי־נכמרו רחמיו אל־
אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה

*וישתחוו קרי

תרגום אונקלוס

ויהב מיא ואסחו רגליהון. ויהב כספא לחמריהון: כה. ואתקינו ית תקרובתא. עד דעל יוסף בשירותא. ארי שמעו. ארי תמן אכלין לחמא: כו. ועל יוסף לביתא. ואעילו ליה. ית תקרובתא דבידהון לביתא. וסגידו ליה על ארעא: כז. ושאיל להון לשלם. ואמר. השלם. אבוכון סבא דאמרתון. העד כען קיים: כח. ואמרו. שלם. לעבדך לאבונא עד כען קיים. וכרעו וסגידו: כט. וזקף עינוהי. וחזא. ית בנימין אחוהי בר אמיה. ואמר. הדין אחוכון זעירא. דאמרתון לי. ואמר. מן קדם יי יתרחם עלך ברי: ל. ואוחי יוסף. ארי אתגוללו רחמוהי על אחוהי. ובעא למבכי. ועל לאדרון בית

תפסיר הרס"ג

מאא פג'סלו ארגלהם. וטרח קתא לחמירהם: כה) והייו אלהדייה. אלי' אן גא יוסף פי אלצ'הירה לאנהם סמעו. אן ת'ם יאכלון טעאמא: כו) ולמא גא יוסף אלי' מ:זלה. אדכ'לו אלהדייה אלד'י מעהם אליה. וסגדו לה עלי' אלארץ': כז) פסאלהם ען סלאמתהם. וקאל. הל עאד אביכם אלשיך' אלד'י קלתם באק' והל הו סאלם: כח. קאלו. עבדך אבונא באקי והו סאלם. ת'ם כ'רו וסגדו: כט) ת'ם רפע עיניה. ונצ'ר בנימין אכ'יה אבן אמה. פקאל. הד'א אכ'יכם אלאצג'ר. אלד'י קלתם לי. ת'ם קאל. אללה ירופך יא אבני: ל) פאסרע יוסף. למא האגת רחמתה עלי אכ'יה. פטלב אן יבכי. פדכ'ל אלי' אלכ'דר

נוה שלום

אל בתיהם וימותו כלם ברעב ע"כ. (כה) בצהרים. פי אלט'הירה בחצי היום. (כח) ויקדו וישתחוו, אם כ'רו וסגדו, נפלו לארץ על פניהם משתחוים, (כ'ר סאגדא, אנכב עלי' אלארץ'). (ל) החדרה, אלכ'דר

חלק הדקדוק

סימן: כט) אלהים יחנך. היה ראוי החי"ת להיות בקמץ והנו"ן דגש לחסרון נון הכפל, אלא שהוקל ונפל הדגש, והוטלה תנועת החי"ת על היו"ד

אבן עזרא

(כז) השלום אביכם הזקן. שם תחת שם התאר והיא דרך קצרה כאילו אמר השלו' לאביכם וכן אתה שלום: (כח) ויקדו. שמו הקדקד בארץ וכבר השתחוו: (כט) אלהים יחנך. אין לו משקל. אולי השתנה כן בעבור אות הגרון: (ל) כי נכמרו. בערו ויקדו וכן עורנו כתנור

אבי עזר

כאמר על העונש: (כז) (השלום אביכם הזקן וגו') כי שלם בלא ו' מורה על שלימות הגוף ובריאות כמו ויבא יעקב שלם. אבל שלום עם ו' מורה על שלום מאויביו ומפגע רע וע' קדושין ס"ט בעל מום דעבודתו פסולה מניין וגו' אמר קרא את בריתי שלם והא שלום כתיב ו' דשלום קטיעה ואם כשאל על שלימות גופו שייך שפיר אם שלם אביו בבריאות. אבל על שלום מאויביו שהוא דבר שאינו תלוי בו רק בדעת אחרים צריך לשאול השלום יש אל אביכם הזקן לכך קאמר הרב תיבת השלום משמש כאן כמו שם תואר כאלו נכתב השלם בלא ו' והדר קאמר גם אם היה שם שייך שפיר רק שהוא דרך קצרה כמו אתה שלום. ולדעת הרי"ק

תולדות אהרן

אם בנימין אחיו בן אמו. בתרא קנג:

בעל הטורים

(כט) יחנך בני. ב' במס' הכא ואידך חנון יחנך לקול זעקך. זהו שיש במדרש ששאלו כמה בנים יש לך ומה שמם וא"ל שלכולם קרא שמותם ע"ש הצרות שאירעו לאחיו וזהו לקול זעקך שא"ל שהיה מצטער על אחיו מיד נכמרו רחמיו וא"ל אלהים יחנך בני:

רשב"ם

בניסים היו: (כה) ויכינו את המנחה. כי בדרך

רש"י

ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו. הזמינו עטרוהו בכלים נאים: (כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין: (נראה דיוקו דרש"י מהביתה בתרא ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא ע"כ צ"ל מפרוזדור לטרקלין ודוק): (כח) ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד י השתחואה משתטח לארץ: (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח

שפתי חכמים

הליכה כלפי' על רדו שמה ע"ש ואע"ג דדברה תורה כלשון בני אדם היכא דאיכא למדרש דרשינן. רא"ם: י מדכתיב לעיל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כז) השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי. הוא היה שואל מיצחק זקנו והם השיבו לו מיעקב לעבדך לאבינו עודנו חי. אבל יצחק אינו חי ולא רצו להשיבו בפשיטות יצחק מת שאין משיבין על הקלקלה כמו שמצינו בריש פסחים איבו קיים אימא קיימת:

ירידת האחים למצרים שנית

(כט) וישא עיניו וגו' הזה אחיכם הקטן וגו'. מה תמה יוסף שאמר הזה אחיכם הקטן בה' התימה. אך ידוע כי בנימין הי' לו אז אשה ועשרה בנים. והנה היה איש באנשים ואחיו קראו לו בשם קטן. ע"כ תמה יוסף הזה אחיכם הקטן. את זה תקראו קטן. הלא הוא איש יקרא. לא קטן. אבל הבין יוסף מחמת שהוא יקר בעיניהם ע"כ מכנים אותו בשם קטן. ע"כ אמר אלהים יחנך בני. הקב"ה יתן שלעולם תמצא חן בעיני אחיך כאשר מצאת עד עתה:

(ל) וימהר יוסף וגו'. כ"ל המשך הכתוב וימהר יוסף לגמור עסקיו שיהיה לו פנאי לדבר עם אחיו מחמת כי נכמרו רחמיו אל אחיו. שהיה רואה אותו עומד כ"כ באימה ויראה. ויבקש לבכות. ר"ל וכאשר בקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה:
ניבד

מסורת הקריאה

בסגול בעבור המקף: (כה) יאכלו. מלעיל ביו"ד כי הוא נס"א: (כו) ויביאו. האל"ף בדגש עפ"י המסורת כי נמסר עליו ב' דגש וסי' ויביאו לו דין. ויביאו לנו (עזרא ח' י"ח) ואפ"ס (ר"ת ואחד פסוק כימן) לא לנו, פי' כאן כתיב ויביאו לו, ושם כתיב ויביאו לנו, והם יוצאים מן הכלל אשר הניחו המדקדקים באותיות אחהע"ר שאינן מקבלים דגש. עפ"י המסורת: (כט) הזה, נמסר עליו ד' רפין, ר"ל שהה"א בחטף פתח והזי"ן רפי, וסי' א' הזה אחיכם (דין) ב' הזה יבא אל ביתי (ש"א כ"א ט"ז) ג' הזה האיש (ישעיה י"ד י"ו) ד' הזה או זה (קהלת י"א ו') ושארא הה"א בפתח והזי"ן בדגש: ויאמר. המ"ם בפתח. ונמסר עליו ז' פסוק מ מ, ור"ל שהוא חד מן ז' פסוקים שכתוב בהם ב"פ ויאמר הראשון המ"ם בסגול והשני המ"ם בפתח. וסי' נמסר באיוב א' ז': יחנך, היו"ד בקמץ קטן והחי"ת בשוא נח: (לד) משאת בנימן. נמסר עליו ו' פתחין וסי' א' דין, ב' משאת העשן (שופטים כ' ל"ח) ג' משאת המלך (ש"ב י"א ח') ד' ויקרא המלך (דה"ב כ"ד ו') ה' ויתנו קול (שם ט') ו' תכון תפלתי (תהלים קמ"א ב'), וכל שארא בחולם או בצירי:

וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה: לא וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא
וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם:
לב וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם
וְלַמִּצְרִים הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי
לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־
הָעִבְרִים לֶחֶם כִּי־תוֹעֵבָה הִוא
לְמִצְרָיִם: לג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר
כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ
הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ: לד וַיִּשָּׂא
מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב
מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ
יָדוֹת וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ: מד א וַיְצַו
אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא

תרגום אונקלוס

מִשְׁכְּבָא וּבְכָא תַמָּן: לא. וְאַסְחִי אַפּוֹהִי וּנְפַק. וְאִתְחַסַּן. וַאֲמַר שַׁווֹ לַחְמָא: לב. וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ. בִּלְחוֹדוֹהִי וּלְהוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן. וּלְמִצְרָאֵי. דְּאָכְלִין עִמֵּיהּ בִּלְחוֹדֵיהוֹן. אֲרֵי לָא יָכְלִין מִצְרָאֵי. לְמֵיכַל עִם עִבְרָאֵי לַחְמָא. אֲרֵי בְּעִירָא דְּמִצְרָאֵי דָּחֲלִין לֵיהּ עִבְרָאֵי אָכְלִין: לג. וְאַסְחַרוּ קֳדָמוֹהִי. רַבָּא כְּרַבְיוּתֵיהּ. וּזְעֵירָא כִּזְעֵירוּתֵיהּ. וּתְמַהוּ גֻּבְרַיָּא גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ: לד. וּנְטַל חוּלָקִין [נ"י חֳלָקִין]. מִן קֳדָמוֹהִי לְקֳדָמֵיהוֹן. וּסְגֵי. חוּלָקָא דְּבִנְיָמִין. מֵחוּלָקֵי כּוּלְּהוֹן חַמְשָׁא חוּלָקִין (נ"י חֳלָקִין]. וּשְׁתִיאוּ וּרְוִיאוּ [נ"י וּשְׁתִיו וּרְוִיו) עִמֵּיהּ: א. וּפַקֵּיד. יָת דִּמְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ

תו"א וישא משאת פסחים לו מליעא יג. מכות יט: וישתו וישכרו. שבת קלט:

תפסיר הרס"ג

ובכא ת'ם: לא) ת'ם ג'סל וגהה וכ'רג. ותרפק. וקאל קדמו אלטעאם: לב)פקדמו לה וחדה ולהם וחדהם וללמצריון. אלד'י יאכלון מעה וחדהם. לאן אלמצריון. לא יסתגיזון אן יאכלון מע אלעבראניין טעאמא. לאן טעאמהם מכרוה ענדהם: לג) פאגלסהם בין ידיה. אלבכר פי מרתבתה. ואלצג'יר פי מרתבתה. ואבהת אלקום בעצ'הם אלי' בעץ: לד)וחמל זלאת. מן בין ידיה אליהם. פכאנת זלאת בנימין. אכת'ר מן זלאתהם כ'מסה' אצ'עאף. ושרבו מעה חתי' סכרו: א) ת'ם אמר וכילה וקאל. אמל אועית א[illegible]

נוה שלום

חדר שלצניעות בפנת הבית. (לא) ויתאפק. ותרפק, היסב כלומר התקין עצמו לסעודה (לג) וישבו לפניו. פאגלסהם, בין ידיה, צוה יוסף להושיבם לפניו הבכור וכו' עיין רשב"ם. (לד) משאת, זלאת, חלק או מנה.

חלק הדקדוק

(מהרי"ב): א) מלא את אמתחת האנשים. תיבת מלא באזלא בכל

אבן עזרא

נכמרו: (לד) וישא משאת. דורון: ידות. חלקים: ממשאות כלם. מדורון כל אחד מהם: כי רחוק לתת לו חמש ידות

אבי עזר

הוא תואר בפלס רחוק קרוב: (כח) (ויקדו וישתחוו וגו') נגזרת משם קדקד. וספיר גזרתו קדה והוכפל הפ"א. ודקדוק הרב דהוה כאלו נכתב וישתחו ויקדו כי נטרף כעשה הקדקוד סמוך לארץ כבר השתחוו ורבים כמוהו במקרא וכבר נגלה לפניך מאמר חז"ל בסוכה אמרו עליו על רשב"ג וכו' וזו היא קידה וכו': (כט) (יחנך. אין לו משקל) דהו"ל יחנך בדגש הנו"ן לגזרת חנן והוקלה. ונפל תנועת החי"ת על היו"ד. ומדקדקים חשבו מלה זו בתוך שאר המורכבים ומ"ש הרב שנשתנה בעבור אות הגרון לא ידעתי אות הגרון מה עבידתי': (ל) [נכמרו. בערו ויקדו וכו'] נראה שנפל טעות בחומשים וצ"ל בערו ויקדו כיקוד

רשב"ם

בשקים הוכחש יופי הפירות: (לב) כי תועבה. מאוס ובזוי היה למצרים לאכול עם אנשי עבר הנהר כי נבזים היו בעיניהם ואנשי מצרים גסי רוח היו כדכתיב קראתי לזאת [רהב] הם שבת. וכן כי תועבת מצרים כל רועה צאן. מבזים היו בעיניהם הרועים כי הצאן היו מאום בעיניהם. כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. דבר המשוקץ למצרים ומאוס נזבח לעינינו לצורינו ולא יבזו אותנו לסוקלנו באבנים דרך בזיון כמו שמצינו בשמעי בן גרא יצוא יצא ויסקל. קילל דוד וסיקל בעפר דרך בזיון: (לג) וישבו לפניו. צוה יוסף להושיבם כך: ויתמהו. שהרי כולם נולדו בשבע שנים ואין להבחין איזה קודם לזה: (לד) ותרב. כמו ותרבה נתרבתה מתנתו. וכן

בעל הטורים

(לא) ויתאפק. ב' במסורה הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו. מה הכא תחלה צער וסופו שמחה כשהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה צער וסופו שמחה וששון ליהודים: (לג) והצעיר. ב' במס'. והצעיר כצעירתו והצעיר לגוי עצום בנימין שהיה צעיר עשאו גדול מכולם כדכתיב ותרב משאת בנימין ממשאות כולם: משאת. ב' במס' וישא משאת. משאות שוא ומדוחים. כדאיתא במדרש שהיה מכה בגביע ואומר פלוני ופלוני מאם אחת ישבו ביחד ואני אין לו אח מאמי ובנימין אין לו אח מאמו נשב ביחד וזה היה משאות שוא ומדוחים:

רש"י

היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים א"ל יש לי עשרה א"ל ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו א"ל כולם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר שהיה בכור לאמי. אשבל ששבאו אל. גרא שנתגייר באכסניא. ונעמן שהיה נעים ביותר. אחי וראש אחי היה וראשי היה. מפים מפי אבי למד. וחפים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד שירד לבין האומות כדאיתא במס' סוטה מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובל' משנה (ב"מ עד) על הכומר של זיתים ובל' ארמי (פסחים נח) משום מכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונתכווץ: (לא) ויתאפק. נתאמץ והוא ל' (איוב יב) ומזיח אפיקים רפה וכן (שם מא) אפיקי מגנים חזק: (לב) כי תועבה הוא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר: (לג) הבכור כבכורתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיהם וכן כולם כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: (לד) משאת. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. (ב"ר) ומיום שמכרוהו לא שתו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לג) ויתמהו האנשים. לא קיימא הך תמיהא אישבו לפניו הבכור כבכורתו דהא לא קאמר וישיבו אלא וישבו דמשמע הם מעצמם אלא קאי אדלעיל דכתיב וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האוכלים אתו לבדם ועל דבר זה תמהו אמרו מה טיבו של זה אינו לא מצרי ולא עברי מדהוא אוכל לבדו:

מרפא לשון

לשינה ולדברי צניעות ולז"א החדרה. לב. כי תועבה הוא למצרים — ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין. צ"ל למה הוצרך לפרש זה ולקמן (מ"ו ל"ד) תרג' כי תועבת מצרים כל רעה צאן כלשונו ולא פירש הטעם ונראה דהכא מפני שהתועבה אינו הלחם שהזכיר הכ' אלא הבשר לכן הוצרך לפרש דכפישוטו משמע כי תועבה הוא הלחם. לג. הבכר כבכרתו — רבה כרביותיה. הי"ג וראיתי להרשד"ל במס' התרג' ציוה על גי' זו שהיא ל' נעורים ושצ"ל כרבותיה ולא תמתק לחכינו גיר' זו אעפ"י שאמרו במסו' שהיא דייקא אצלינו לא דייקא שכן מן סגי נוכל לומר כסגיותיה כתרג' ורוב דגן ותבירוש וסגיות ולא נוכל לומר כסגותיה ואמנם היה אפי' לומר רבה כרביותיה שניהם בכבדות

חומת אנ"ך

דאמרו רז"ל דלא נבנה בית המקדש בחלק השבטים משום שהשתחוו לעשו. ונבנה בית המקדש בחלק בנימין שלא היה נולד ולא השתחוה לעשו. וז"ש אלהים יחנך שלא היית נולד כשבא עשו ויאמר אביו אשר חנן וכו' ומשו"ה אלהים יחנך יחנה אלך וישרה שכינתו בחלקך שלא השתחוית

מסורת הקריאה

מד (א) מלא, המ"ם בפתח. ונמסר עליו ה' דגש.

אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ ב וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ג הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם׃ ד הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃ ה הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃ ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר. מַלֵּי יָת טוֹעֲנֵי גוּבְרַיָּא עֲבוּרָא. כְּמָא דְּיָכְלִין לְמִטְעַן. וְשַׁוִּי כְּסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ: ב. וְיָת כַּלִּידִי כַּלִּידָא דִּכְסַפָּא. תְּשַׁוֵּי בְּפוּם טוֹעֲנָא דִּזְעֵירָא. וְיָת כְּסַף זְבִינוֹהִי. וַעֲבַד. כְּפִתְגָּמָא דְּיוֹסֵף דְּמַלֵּיל: ג. צַפְרָא נְהַר. וְגוּבְרַיָּא אִתְפְּטַרוּ. אִנּוּן וַחֲמָרֵיהוֹן: ד. אִנּוּן נְפַקוּ מִן (י"ב יָת) קַרְתָּא לָא אַרְחִיקוּ. וְיוֹסֵף אֲמַר לִדְמְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ. קוּם רְדוֹף בָּתַר גּוּבְרַיָּא. וְתַדְבֵּיקִנּוּן וְתֵימַר לְהוֹן. לְמָא. שַׁלֵּימְתּוּן בִּשְׁתָּא חֲלָף טָבְתָא: ה. הֲלָא דֵּין. דְּשָׁתֵי רִבּוֹנִי בֵּיהּ. וְהוּא. בַּדָּקָא מְבַדֵּיק בֵּיהּ. אַבְאֵישְׁתּוּן דַּעֲבַדְתּוּן: ו. וְאַדְבֵּיקִנּוּן. וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן. יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין: ז. וַאֲמַרוּ לֵיהּ. לְמָא יְמַלֵּיל רִבּוֹנִי. כְּפִתְגָּמַיָּא

תו"א הבקר אור. פסחים ג פעמים: ס' הזוהר פ' ויקרא:

רשב"ם

ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. נשתלמה: (ג) הבקר אור. האיר כמו ראו נא כי אורו עיני לשעבר. וכן מה טובו אהליך יעקב: (ד) יצאו את העיר. כמו עברו וסבו את העיר. וכן כצאתי את העיר. כמו בני יצאוני יצאו ממני: (ה) והוא נחש ינחש בו. יש לומר שהיה מראה עצמו לעיניהם כיודע ענינים על ידי קסם* ויש מפרשים חכם כמותי ינחש על ידי הכוס מי גנבו ממני לפי שכתוב לפנינו כי

רש"י

יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו: (ב) גביע. כוס ארוך ב וקורין לו מדרינ"ש (רעמר): (ז) חלילה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) הם יצאו את העיר. אמר יוסף אם ירחיקו מן העיר אין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם לפי שנמשלו לחיות גור אריה יהודה. יהי דן נחש עלי דרך. נפתלי אילה שלוחה. קום רדוף עד שאימת העיר עליהם. הלא זה אשר ישתה וגו' היאך עלה בדעתכם לגנבו הלא ידעתם שהגביע שאדוני שותה בו צריך הוא לו כל שעה וחביב עליו ומיד שלא ימצאנו נחש ינחש הוא בעצמו שיודע לנחש או יצוה לאחרים עליו לדעת מי גנבו:

שפתי חכמים

וישתחוו אפים ארצה: ב דייק מדכתיב גביעי גביע כ"פ משמע דכוס ארוך הוא ואין להקשות דהיאך לא היה מתיירא שיאמרו שלנו הוא י"ל כיון למנחשי' בו ודאי של יוסף הוא כי לא נחש

עלילת הגביע

(ד) הם יצאו את העיר וגו' הרעותם אשר עשיתם. יש להבין הלא הי' לו לומר הרעותם לעשות. והיה המובן על המעשה שעשו עתה. עשיתם הוא לשון עבר. על המעשה שעשו ככר. ועוד חז"ל דרשו על פסוק מה נאמר לאדני מה נדבר מה נצטדק. מה נאמר בכסף ראשון. מה נדבר בכסף שני. מה נצטדק בגביע. למה הזכירו עתה את הכסף ראשון בשם עון. אלא ע"ז כבר אמר להם האיש אשר על בית יוסף כספכם בא אלי. כתב הא"י ונראה בהבנת הענין כי יוסף ע"ה בתחלה בא עליהם בעלילה בלותו לשום כסף איש בפי אמתחתו. ועל דבר זה יאמינו כולם כי רעה עינם לתת כסף מלא בעד משא עשרה חמורים תבואה מרוב יוקר התבואות ע"כ מלאו את לבבם לגנוב את שלהם וחשב יוסף כאשר יבואו שנית למצרים ובעת לא יביאו הכסף אשר ימצאו בשקיהם ואז יתפשו כגנבים ויוכל לבוא עמהם בריב ומשפט לעככם לעבדים כאשר עשה בהגביע. אך עלילה זו לא נלחה בידו. כי תיכף כבואם שנית למצרים היה אללם

תפסיר הרס"ג

טעאמא. כמא יטיקון חמלה. וציייר פצ'ה' כל רגל פי וֹעאיה: ב)וגאמי גאם אלפצ'ה. צ'יירה פי ועא אלאצג'ר. מע פצ'ה' מירתה. פצנע כמא קאל לה יוסף: ג)פלמא אצ'א אלצבאח. אטלק אלקום הם וחמירהם: ד)פהם קד כ'רגו מן אלקריה ולם יבעדון. אד' קאל יוסף לוכילה קם פאכלבהם. פאד'א לחקתהם קל להם. לם כאפיתם שרא בדל כ'יר: ה) אליס הד'א. אלד'י ישרב בה מולאי. והו אנמא אמתחנכם בה. לקד אסאתם פי מא צנעתם: ו) פלחקהם. וכלמהם בד'לך: ז) קאלו לה. לא יקול סיידי הד'א אללכאם.

נוה שלום

מד (ב) גביע. גאם, שם לכוס של כסף. (ה) נחש ינחש. אנמא אמתחנכם בה, הוא נסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבים.

חלק הדקדוק

התיגאן: ו) וישגם. הויו בגעיא

מסורת הקריאה

ור"ל שהמ"ם בפתח והלמ"ד בדגש ושארא המ"ם בקמץ והלמ"ד רפי. וסי' נמסר בפ' ויצא כ"ט כ"ז במס"ג: אכל. מלעיל: (יד) הרחיקו הנגינה

אבן עזרא

על כל חלק וחלק: (ב) גביעי. כוס: (ה) והוא נחש ינחש בו. הוא נסה אתכ' בו לדעת אם אתם גנבים. כמו נחשתי וכן כי נחש ינחש. וטעמו למה לא פחדתם כי לנסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שתקחוהו ויאמר ר' יונה כי פי' בו בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל למנחשי' בעבורו. גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשים י"א כי הגביע היה מצוייר ובו היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה הוא.

נחל קדומים

עם הכולל: ה (יג) הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו. המפרשים פירשו. והוא נחש ינחש כלומר דוקא הוא בסגולה שיש לו נחש ינחש. אבל אחר אינו יודע לנחש וא"כ הרעותם אשר עשיתם כי אתם סברתם שהוא סגולת הגביע לבד ואינו כן כי הגביע אין בו מועיל. ואפשר דמרתת קרתה והוא נחש ינחש כלומר הוא שהוא גוי אינו מוזהר על הנחוש אבל אתם אינכם רשאין לנחש והרעותם אשר עשיתם. ועפ"ז א"ש הק"ו אשר עשו הן כסף וכו' ואיך נגנוב מבית אדוניך וכו'. והק"ו אית ליה פרכא דזה אינו כסף וזהב רק חמדת סגולת מלכים לנחוש ולידע עתידות. אמנם ע"פ האמור ניחא דישראל אסורים בנחוש וא"כ כשאין בו סגולה דמי והוא כסף בעלמא או זהב שאם תאמר דאנחנו אסורים לנחוש אבל נמכרנו לגוי בדמים יקרים א"כ הוא זהב והק"ו א"ש:

מרפא לשון

אלא שאינה בדמרה עם המלה שכנגדה זעירותיה. מד. י. והוא נחש ינחש — בדקא מבדיק. ה"ג כולם בל' וטעמו כמו שנת"ל (מ"ג ז') בתרגום שאול שאל שהוא בודק בדיקה אחר בדיקה ול' המקרא נחש ינחש היה ראוי להיות דגוש ג"כ אלא שאין החי"ת מקבלת דגש ונחש זה ל' בדיקה הוא כמו נחשתי ויברכני ה' בגללך. ויונתן תרג' לולי חרשתם בעגלתי אלו לא פון בדקתון באתתי. ז. חלילה לעבדיך — חס לעבדך. פי' רש"י ז"ל חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום עכ"ל

רבינו בחיי

ושים כסף איש בפי אמתחתו. כסף שני זה לדעתם שאם עשה זה בפעם הראשונה שלא לדעתם היה להם התנצלות בגביע שנעשה בו כאשר נעשה בכסף. אבל היה זה לדעתם וידעו בכסף כאשר ידעו במשא כי הכירו כי נתן להם כאשר יוכלון שאת. ואם היה שלא לדעתם אולי טען עליהם כי היה הכסף גם בפעם הזאת מטמון ולא יתכן כן בגביע. ומי יוכל לדון עם שתקיף ממנו: ודע כי בעבור היות השוברים רבים מאד בכל ארץ מצרים ומהומות רבות בתוכה היו הבאים נותנים שקיהם וכספיהם למשביר והוא מודד להם כפי הכסף הנמצא והם לוקחים הנתון להם כאשר דבר מלך שלטון ועוד כי באמונה הוא עושה. ועל כן לקחו פעם ראשונה גם בשניה שקיהם סגורים ולא ידעו מה שבתוכם:

תפסיר הרס"ג

אן עבידך מעאד'ין. מן אן יצנעון מת'ל הד'א אלאמר: ח) הוד'י פצ'ה. וגדנאהא פי פואה' אועיתנא. רדדנאהא לך מן בלד כנעאן. פכיף נסרק מן בית מולאך. פצ'ה או ד'הב: ט) מן וגד מעה. מן עבידך יקתל. ונחן איצ'א. נכון לסיידי עבידא: י) קאל. אלאן כמא קלתם הו כד'אך. מן וגד מעה כאן לי עבדא. ואנתם תכונו אבריא: יא) פאסרעו. וחט כל רגל ועאיה עלי' אלארץ'. ופתח כל רגל ועאיה: יב) פפתש. בדא באלאכבר ואנתהי' אלי' אלאצג'ר. פוגד אלגאם. פי ועא בנימין: יג) פכ'רקו ת'יאבהם. ושד' כל רגל עלי' חמארה. ורגעו

חלק הדקדוק

(מהרי"ב): (ט) לאדני, כולן האלף נחה, ר"ח) (יג) ויקרעו, הוו בעי, ר"ח)

רבינו בחיי

(ה) הלא זה אשר ישתה אדני בו. פירוש הלא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו. והעליל אותם בגביע כדי להגדיל אשמתם כי הגונב כוס מבית המלך הלא הוא מבזה את המלכות והוא חייב מיתה: והוא נחש ינחש בו. כלומר היה לכם לחשוב כי ישאל למנחשים על זה וידע שאתם גנבתם אותו. ונתן בדבריו אלו טעם למה שרדף אחריהם יותר מכל הבאים שם משאר ארצות לפי שידע זה בחכמת הנחש שהם גנבוהו. והשיבו הם: (ז) למה ידבר אדני כדברים האלה וגו'. הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו אליך ואיך נגנוב. וזהו ק"ו שדרשו רז"ל מכלל עשרה ק"ו הנמצאים בתורה אם המציאה חזרנו ק"ו שלא נגנוב: (י) גם עתה כדבריכם כן הוא. כן הדין אצלנו כדבריכם שכולכם חייבין בדבר עשרה שנמצאת גנבה אצל אחד מהם כולם נתפשין. אבל אני אעשה לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים: (יב) בגדול החל. כדי שלא ירגישו שהיה יודע שאין הגביע כי אם באמתחת בנימין ועשה זה כדי להתנכר:

בראשית מד מקץ

לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה: ח הֵן
כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ
הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ
נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב:
ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת
וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים:
י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא
אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד
וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם: יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ
אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ
אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ: יב וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל
הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ
בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן: יג וַיִּקְרְעוּ
שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ

תרגום אונקלוס

הָאֵלֵין. חַס לְעַבְדָךְ. מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָמָא הָדֵין: ח. הָא כַסְפָּא. דְּאַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוֹעֲנָנָא. אֲתֵיבְנָהִי לָךְ מֵאַרְעָא דִּכְנָעַן. וְאֵיכְדֵין. נִגְנוֹב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ. מָנִין דִּכְסַף אוֹ מָנִין דִּדְהַב: ט. דְּיִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ. מֵעַבְדָךְ יִתְקְטִיל. וְאַף אֲנַחְנָא. נְהֵי לְרִבּוֹנִי לְעַבְדִין: י. וַאֲמַר. אַף כְּעַן כְּפִתְגָמֵיכוֹן כֵּן הוּא. דְּיִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ יְהֵי לִי עַבְדָּא. וְאַתּוּן תְּהוֹן זַכָּאִין: יא. וְאוֹחִיאוּ. וַאֲחִיתוּ. גְּבַר יָת טוֹעֲנֵיהּ לְאַרְעָא. וּפְתַחוּ גְּבַר טוֹעֲנֵיהּ: יב. וּבְלַשׁ. בְּרַבָּא שָׁרִי. וּבִזְעֵירָא שֵׁיצִי. וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא. בְּטוֹעֲנָא דְּבִנְיָמִין: יג. וּבַזַּעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן. וּרְמוֹ גְּבַר עַל

תו"א ויחפש בגדול פסחים / ס ב

רשב"ם

נחש ינחש איש אשר כמוני ואין כתיב שם ינחש בו: (י) כדבריכם כן הוא. שהרי כולכם שותפים וכן מנהג

שפתי חכמים

בבית יעקב וק"ל: ל הקשה הרא"ם לעיל בפ' ויראה בפסוק חלילה לך מעשות כדבר הזה תרגום קושטא ותי' מפני שלא יפול אלא השם לשון חס כי אינו נופל בו שירחמו עליו: מ פי' שמאחר כדבריכם כן הוא אינו שב על אשר ימצא אתו מעבדיך ומת כי עשרה שנמצאת גניבה אלא אחד מהם כולם שוים בעונש יהיה מה שיהיה לכן אמר הרב שכולכם חייבים ומה שאמרו הם אשר ימצא אתו מעבדיך ומת היה ע"ד גוזמא מרוב מרירותן ומפני שיוכן שאשר ימצא אתו מעבדיך ומת הוא ביאור כדבריכם כן הוא וגו' יאין הדבר כן שהרי הם לא אמרו כן לפיכך הוצרך הרב להוסיף

רש"י

לעבדיך. חולין הוא לנו לשון גנאי. ותרגום חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהי עלינו ל מעשות זאת והרבה יש בגמ' חס ושלום: (ח) הן כסף וגו'. זה אחד מעשרה ק"ו האמורים בתורה. וכולן מנויין בב"ר: (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת מ כדבריכם כן הוא שכולכם חייבים בדבר עשרה שנמצאת גניבה ביד אחד מהם כולם נתפסים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: (יב) בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמס איש על חמורו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את

עלילת הגביע

אולם ראשית דבר להשיב הכסף אשר מצאו בשקיהם. ע"כ עשה כעת תחבולה אחרת לתת בשקיהם עוד הפעם הכסף וגם הגביע. יכעת יוכל לומר כי גם הכסף ראשון גנבו אך כשבאו לביתם נזכרו שיש לי גביע לנחש בו ואדע כי גנבו הכסף. ע"כ הביאו הכסף חזרה. ע"כ עשו עכשיו בערמה יותר כי גנבו עוד הפעם הכסף וגם הגביע כדי. שלא אדע מאומה ממעשיהם. כה היתה מחשבת יוסף להעליל עליהם. והאחים שלא ידעו מחשבות וערמת יוסף. ולא ידעו מכסף ראשון ולא מכסף שני ולא מהגביע. כאשר בא אליהם האיש אשר על בית יוסף ואמר להם דברי יוסף אשר שם בפיו התחיל לאמר הרעותם אשר עשיתם. ר"ל קלקלתם מעשיכם הטוב. הראיתם בתחלה כי נאמנים אתם כי הבאתם בחזרה את הכסף אשר מצאתם באמתחותיכם. אולם עתה הסוף מעשה מגלה לנו יען מה עשיתם הדבר הזה כי יראתם מאדוני כי נחש ינחש בהגביע וידע כי הכסף אתכם. לזאת הבאתם אותו חזרה ועשיתם עתה בחכמה כי גנבתם הגביע ולא יהיה לו במה לנחש וע"כ גנבתם גם הכסף. כי מי יגיד לו. וכהיום נתגלה מחשבתכם לעין כל. וא"כ ידענו כי גם הכסף ראשון

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) גם עתה כדבריכם כן הוא וגו'. תימה והלא אין זה כדבריהם כי הם חייבו את מי שימצא הגביע בידו מיתה והן עצמן לעבדים. לכן נראה לומר כדבריכם אשר גזרתם על עצמכם כן הוא דינו של אותו שנמצא אתו. ועוד ארויח לכם שאתם תהיו נקיים. ד"א כדבריכם שאמרתם שאתם נאמנים כן הוא שהרי הכסף אשר מצאתם החזרתם אותו אמנם אחיכם הקטן שלא ראיתי באמונתו הוא גנבו שלא מדעתכם ולכן אותו אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים: יהיה לי עבד. תימה דהיה לו לומר יהיה עבד לאדוני. וי"ל אני צריך לשלם לאדוני משלי

מרפא לשון

ופי' זה לא אסתבר לי בדדמי שאם הוא מל' חמלה היל"ל חסא ולמה אין משתמשין בלשון זה בל' תפלה אלא כשהאדם מכחיש וסותר דברי חבירו אבל נ"ל כי חס בל' ארמי הוא חאש שבערבי שנוהגים לומר חאשא אלאה במקום חס ושלום אצלינו ובס' השרשים הערבי פי' חאשא אללה אי מעאד' בללה וכן תרג' הגאון ז"ל חלילה לעבדיך. עבידך מעאד'ין ועניינו לשון הצלה והשלום נרדף אחריו. ח. כסף או זהב — מנין דכסף או מנין דדהב. פי' התרג' כסף וזהב זה שהוא של כלים ולא של מטבע מפני שהוא תובע אותם בכלי כסף ואיז זה ק"ו מה שהחזירו כסף מטבע שלא גנבו כלי כסף שהכלי

מסורת הקריאה

בחי"ת: (י) כדבריכם. הכ"ף רפויה, כן, הכ"ף בסגול. בעבור המקף ישתנה צירי הכ"ף לסגול תולדתו: עבד. העי"ן בקמץ בזקף קטן. ונמסר עליו ב' בטעם ז"ק. א' דין. ב' לקמן פסוק י"ז: (יב) ויחפש. נמסר במס"ג ב" בטעם פזר. וצ"ל זקף גדול, וסי' ולא מצא (לעיל

רבינו בחיי

(יד) ויפלו לפניו ארצה. כל העשרה ובנימין עמהם ג"כ כדי לקיים ואחד עשר כוכבים משתחוים לי:

וַיֵּשְׁבוּ הָעִירָה׃ מפטיר יד וַיָּבֹא יְהוּדָה
וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם
וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃ טו וַיֹּאמֶר לָהֶם
יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר
עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ
יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃ טז וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר
וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־
עֲוֺן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־
אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃
יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת
הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ
הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ
לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ס ס ס

תו״א מה נדבר ומה. שבת קס: תולה לי. עקידה שער כז

קנ״ו. יחזקיהו חמליה יהיה לי עב״ד סי׳ ותיבות אלפים כ״ה:

תרגום אונקלוס

חֲמָרֵיה. וְתָבוּ לְקַרְתָּא: יד. וְעַל יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי לְבֵית יוֹסֵף. וְהוּא עַד כְּעַן תַּמָּן. וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי עַל אַרְעָא: טו. וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף. מָא עוּבָדָא הָדֵין דַּעֲבַדְתּוּן. הֲלָא יְדַעְתּוּן (נ״י יְדַעִיתוּן), אֲרֵי בַדָּקָא מְבַדֵּיק. גַּבְרָא דִּכְוָתִי: טז. וַאֲמַר יְהוּדָה. מָא נֵימַר לְרִבּוֹנִי. מָא נְמַלֵּיל וּמָא נִזְכֵּי. מִן קֳדָם יְיָ. אִשְׁתְּכַח חוֹבָא בְּעַבְדָּךְ. הָא אֲנַחְנָא עַבְדִּין לְרִבּוֹנִי. אַף אֲנַחְנָא. אַף דְּאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵיהּ: יז. וַאֲמַר חַס לִי. מִלְּמֶעְבַּד דָּא. גַּבְרָא. דְּאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵיהּ. הוּא יְהֵי לִי עַבְדָּא. וְאַתּוּן. סַקוּ לִשְׁלָם לְוָת אֲבוּכוֹן: ם ס ס

תפסיר הרס״ג

אלי׳ אלקריה: יד) פדכ׳ל יהודה ואכ׳ותה אלי׳ בית יוסף. ועאדה ת׳ם. פוקעו בין ידיה. עלי׳ אלארץ׳: טו) קאל להם יוסף. מא הד׳ה אלצניע אלתי צנעתם. אמא עלמתם. אנה ימתחן רגל מת׳לי: טז) קאל יהודה. מא נקול לסיידי. מא נתכלם ומא נחתג. אללה אוקע עבידך פי ד׳נובהם. הא נחן עבידא לסיידי נחן ומן וגד אלגאם פי ידה: יז) קאל. אנא מעאד׳ מן אן אצנע הד׳א אלאמר. אלרגל. אלד׳י וגד אלגנאם פי ידה. הו יכון לי עבדא. ואנתם. אצעדו בסלאם אלי׳ אביכם.

נוה שלום

עיין ראב״ע. (יו) נצטדק, נחתג, מה טענה וראיה נביא לזכותנו וכן תרגם כי לא יצדק לפניך וכו׳. ומה יצדק אנוש עם אל, עיין ספר השרשים לאבן גנאח. מצא את עון, אוקע עבידך בדנבהם, הכשיל עבדיך והפילם בעונם:

חלק הדקדוק

טו) הננו עבדים. בדגש שני הנוני״ן ובסגול הראשון. והמסורת ג׳ דגושין וזה אחד מהם:

אבן עזרא

הגדול וזה נולד אחריו: (טז) טי״ת נצטדק, תחת תי״ו התפעל בעבור הצד״י: האלהים מצא על דרך משל. כי עון היה לנו וכאילו נשכח ואיננו והיום נמצא. או יהיה פי׳ עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא:

אבי עזר

אש: (טז) [טי״ת נצטדק וכו׳] התפעל מגזרת צדק נהפך התי״ו. לטי״ת ודוחקת עצמה בין פ״א לעי״ן. וכן שיבתה מקומה התי״ו של השתמר ותי״ו של ויסתבל החגב. כי כן מנהגה:

מסורת הקריאה

ל״א ל״ה) בגדול החל, דין: (טו) מה המעשה, מלת מה בקמץ כדין כל מה הסמוך לאותיות אה״ר: (טז) הננו. שני הנונין בדגש ובסגול הראשונה. ונמסר עליו ג׳ דגושים בתורה. וסי׳ א׳ דין. ב׳ הננו לך לעבדים (לקמן נ׳ י״ח) ג׳ הננו ועלינו (במדבר י״ד מ׳): (יז) עבד, העי״ן בקמץ עי׳ לעיל פסוק יו״ד: ואתם, נמסר עליו ב׳ בטעם זקף בספרא, א׳ דין, ב׳ חשבתם (לקמן נ׳ כ׳):

רשב״ם

סוחרים ללקות זה על זה אבל איני חפץ אלא הוא לבדו יהיה לי עבד: (טו) איש אשר כמוני. כי דרך השרים לקסום קסם כמו שמצינו כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסום קסם והנני יודע מי גנב ממוני:

רש״י

זה לטעון: וישובו העירה. מטרפולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם: (טו) הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו׳. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה ג כי אתם גנבתם הגביע: (טז) האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: ומה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד״י והיא באה לדבר בל׳ מתפעל או נתפעל נותן טי״ת במקום תי״ו ואינה נותנת לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו מגזרת צדה לדרך. ותיבה שתחלתה סמ״ך או שי״ן כשהיא מתפעלת התי״ו מפרדת את אותיות העיקר כגון (קהלת יב) ויסתבל החגב מגזרת סבל. (דניאל ז) מסתכל הוית בקרניא מגזרת סכל. (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי מגזרת שמר. (ישעיה נט) וסר מרע משתולל מגזרת (איוב יז) מוליך יועצים שולל (שמות ט) מסתולל בעמי מגזרת (ירמיה יח) דרך לא סלולה: חסלת פרשת מקץ

שפתי חכמים

אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין הוא לבדו יהיה לי עבד וכו׳ שאינו מן הדין רק לפנים משורת הדין: ג כלומר אע״פ שגנבתם הכוס שאני מנחש בו וא״כ מהיכן יש לי לידע שאתם גנבתם אפ״ה מסברא היה לכם לידע זה כי איש כמוני כו׳ וק״ל: חסלת פרשת מקץ

דעת זקנים מבעלי התוספות

שהיה בשמירתי א״כ נמצא שהוחזק אצלי ודין הוא שהגנב יהיה לי עבד: (טו) כי נחש ינחש איש וגו׳. כלומר איש חשוב כמוני אינו חסר לדעת חכמת נחשים או הוא או אנשיו כדי לברר כל ספק שיצא לו על אדותיו ולדעת כל גנבה שיגנבו לו ביד מי הוא:

עלילת הגביע

היה בדעתכם לגנוב והכסף שני עם הגביע גנבתם. וע״ז השיב יהודה מה נאמר בכסף ראשון ומה נדבר בכסף שני ומה נצטדק בגביע כי הטענה היה על הכל והיה צריך להשיב על הכל:

חומת אנ״ך

לעשו: יז ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני וכו׳ האלהים מצא את עון עבדיך וכו׳, רמז באומרו מה נאמר לאדוני שיהודה הי״ל תלונות על יוסף ובכלל כי הוא אמר אלהים יחנך בני ותהי להפך האלהים מצא את עון. והשיבו יוסף אשר נמצא הגביע יהיה לי עבד כלומר מה שאמרתי מתקיים דזה שיהיה לי עבד הוא יקר וגדולה דעבד מלך מלך ונתקיים מה שברכתיו אלהים יחנך בני:

ויקץ

(יז) עבד, העי״ן בקמץ עי׳ לעיל פסוק יו״ד: ואתם, נמסר עליו ב׳ בטעם זקף בספרא, א׳ דין, ב׳ חשבתם (לקמן נ׳ כ׳):

מרפא לשון

חשוב יותר אלא מה שהשיבו הטעות כל שכן שלא יגנבו. יז. האלהים מצא את עון עבדיך — מן קדם ה׳ אשתכח חובא בעבדך. ה״ג ומלת את בלא תרג׳ כענין משנת״ל בתרג׳ הכזונה יעשה את אחותינו דמתרג׳ יעביד לאחתנא דל׳ נפעל מבטל מלת ית.

מוסרי של״ה והגהות

את חטאי אני מזכיר היום. הנה שר המשקים היה גוי והערה נפשו למות להודות את חטאיו בשביל תועלת פרעה. ומדת ב״ו כשמודה על חטאיו אוי אוי לו על כל זאת הערה נפשו למות והודה. ומה יעשה בשר ודם אשרי אם מודה על חטאיו ירוחם כמ״ש ומודה ועוזב ירוחם ק״ו שיהיה נזהר בודויים בכל עת ובכל שעה לכבוד מלך מלכי המלכים הקב״ה ובתנאי שיהיה מודה ועוזב וישליך במצולות ים כל חטאיו: בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה וגו׳ את אשר האלהים עושה וגו׳ ראה איך שם שמים שגור בפי יוסף הצדיק לתלות הגדולה בהש״י ואמר מה אני ומה חיי כי אם מה שחולק הש״י מכבודו לי. וזה מוסר גדול שהאדם בכל פעולותיו יורה וישבח לקונו יתברך כי לו הגדולה והכח והממשלה בכל מכל כל וכמצבייה עביד הכל. (אח״י והוא בכלל שויתי ה׳ לנגדי תמיד. מאי״ן):

ויוסף הוא השליט. אמר הנביא ישעי' כי לא מחשבותי מחשבותיכם כי מחשבת האדם הבל המה הבל הבלים והבלים בלי מספר האדם חשב ענין זה הוא טובה ובאמת הוא רע. וכן חושב ענין לרעה והאלהים חשבה לטובה. ראה מחשבת השבטים היה לעבד נמכר יוסף להיותו עבד לאבד זכרו וזה הדבר בעצמו היה סבה שנעשה מלך ע"כ תמים תהיה עם ה"א ובטל רצונך מפני רצונו:

למה תתראו. ז"ל הזוהר ויאמר יעקב לבניו למה תתראו בגין דלא תחמון גופייכו אלא כרעבין כגוברין דלית לון שובעא א"ר חזקיה ודאי רזא הכא דהא בכל זמנא דצערא איהו בעלמא לא בעי ב"נ לאחזאה בשוקא בגין דלא יתפס בחובוי וע"ד אמר למה תתראו והא אתמר וכו' עכ"ל. ומה שארז"ל והביא רש"י דבריהם למה תראו עצמיכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים וכו' דברי רז"ל הם רמזות והם רומזים על כוחותיהם של מעלה והם המקטרגים בר מינן:

איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו וגו'. התודו על עונם ופרטו את עונם כי צריך לפרט החטא ואף למ"ד דס"ל אין צריך לפרט מ"מ יותר מן המובחר הוא לפרט החטא ופרטו בדבריהם אשר ראינו צרת נפשו ונוסף על זה חטא כי התחנן לפנינו ולא שמענו וכו' וכך ינהוג האדם לפרט חטאיו תמיד בפני קונו ויבכה ויתחנן ויתאבל וזהו לשון אבל אשמים אנחנו אבל לשון אבילות כי על דא בכינו ומתאבלין אנחנו. ודע כי הקליפה שהוא היצה"ר בכלל הוא בכמה פרטים מתפשט בכל צד ופינה ככל אשר ימצא ע"כ צריך לפרט החטא ולהתחרט כדי לבטל פרטיו ודבר זה הוא כל זמן עמידת העולם וששת אלפים הוי עלמא וכו' וכבר בעונותינו הרבים התפשט גם באלף הששי והממשלה בידו עד שיבא משיח צדקנו תשועת ה' כהרף עין ועל זה נרמז בכאן ששה אלפין "איש "אל "אחיו "אבל "אשמים "אנחנו (אח"י אלו התיבות ס"ת לשלום שהתודו עד אשר לא יכלו דברו לשלום. מאי"ן):

הפטרת מקץ במלכים א סי' ג

א וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַםִ וַיַּעֲמֹד ׀
לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ
שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו׃ ב אָז תָּבֹאנָה
שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו׃
ג וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת
יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ ד וַיְהִי בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו
אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ ה וַיָּמָת
בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו׃ ו וַתָּקָם
בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה
וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃
ז וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן
אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ ח וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת
אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ׃ ט וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי
וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי׃
י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ לִי־חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃
יא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ
אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃ יב וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ
עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי
וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַּם־לָךְ לֹא
יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ יג וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד
הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃ יד וַיִּשְׁמְעוּ כָל־
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי
הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת
מִשְׁפָּט׃ טו וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

רד"ק

(א) והנה חלום. כשידע שהחלום כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלים והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית ה' ועשה משתה לכל עבדיו וכדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתיר' שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו: (ב) אז תבאנה. כמו באו ועם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה ופי' אז כאשר שב מגבעון ובא לירושלים בא לו זה הדין לידו ונראת' בו המתנ' הטובה שנתן לו הקב"ה חכמה ובינה: (ה) אשר שכבה עליו. נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אילו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מבקרות אותו שאר נשים בחוליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה: (ז) ואתבונן. הסתכלתי בבקר בצורתו: (ח) ותדברנה. אלה הטענות שנו ושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד שונה בטענותיו לחזקו ולהטיבו ולהבינו לשופט: (ט) ויאמר המלך זאת אומרת. אמרו רבותינו ז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיהם ועליהם ישפוט: (יב) גם לי גם לך לא יהיה. ואמר' כנגד אוחזי החרב גזורו ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה וחשבה כי המלך לא יתנהו לה: (יג) לא תמיתוהו. הראשון אל תמיתהו: היא אמו. כיון שמרחמת עליו ודרז"ל יצאה בת קול ואמרה היא אמו: (יד) לעשות משפט. לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפי' בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שנעשה בזה המשפט: (טו) על כל ישראל. לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישראל אמר שלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט:

בראשית מד ויגש

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי

תרגום אונקלוס

יח. וּקְרֵיב לְוָתֵיהּ יְהוּדָה, וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי, יְמַלֵּיל

תפסיר הרס"ג

יח) פתקדם אליה יהודה. וקאל יא

גד"ו למנחת שבת ובה"ה.

בעל הטורים

(יח) ויגש אליו יהודה. בגי' זהו להלחם עם יוסף ובגימ' גם נכנס לפיוס לשלשה דברים נכנס (ועל"י): ויגש אליו יהודה ס"ת שוה שאמר לו אני שוה לך שכמו שאתה מלך גם אני מלך וע"ז דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו. כי אדני.

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) ויגש אליו בי אדוני. בנוהג שבעולם מי שלוקח עבד ונמצא גנב מחזירו וזה שנמצא גנב אתה מבקש לעבד: כי כמוך כפרעה. כשם שפרעה חמד שרה אמנו בשביל יופיה כך אתה חומד בנימין לעבד בשביל יופיו. ד"א כי כמוך כפרעה כמו שאתם גדולים במקומכם כן אנו גדולים במקומנו:

ודבר

אבן עזרא

(יח) ויגש וגו'. כי כמוך כפרעה. אתה כמלך והמלך כמוך. וכן כל שני כפי"ן שהן זה אחר זה. כמו כעמי כעמיך.

נחל קדומים

יח (א) ויגש אליו יהודה. עלו לשלום אל אביכם ויגש אליו יהודה. היינו דאמרינן ביומא עצמות יהודה היו מגולגלין בארון כל ארבעים שנה עד שבקש עליו משה רבינו עליו השלום ואל עמו תביאנו לישיבה של מעלה וזהו עלו לשלום אל אביכם שבשמים וגם יהודה יגש אליכם לכך סמכו הכתוב. רבינו מהר"א מגרמיזא בפי' כ"י. וכזה ראיתי לרבינו האר"י ז"ל בענין עשרה הרוגי מלוכה דלא אפשר דהיו השבטים דכתיב בהו ואתם עלו לשלום אל אביכם וכו' ע"ש. ולפי האמור אפשר לרמוז דס"ת אביכם ויגש אליו הוא משה עם הכולל דמשה רבינו ע"ה התפלל על יהודה וז"ש עלו לשלום אל אביכם שבשמים וגם יהודה נגש והוא גה"נה על ידי משה רבינו ע"ה. ועוד

חומת אנ"ך

א ידבר נא עבדך דבר. אמרו במדרש אני מוציא דבר מצפנים ומכניס בנ"א ומכלה אתכם והוא תמוה. ואפשר במה שידוע דכל חיות א"ס הוא בעבור ניצוצות הקדושה אשר יש בהם כדכתיב ואתה מחיה את כלם ואם יצאו ניצוצי הקדושה מהם נשארים פגרים מתים וכמ"ש המקובלים ת"ש בש"ס בכמה דוכתי נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות שהיה מוציא הקדושה שבו כנגד הרשע ואז ניצוץ הקדושה שברשע אז ידלג ומתחבר עם

יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי
אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי
כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה: יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־
עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח:
כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן

תרגום אונקלוס

כְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָּמָא קֳדָם רִבּוֹנִי. וְלָא יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ. אֲרֵי כְּפַרְעֹה כֵּן אַתְּ: יט. רִבּוֹנִי שְׁאֵיל. יָת עַבְדּוֹהִי לְמֵימַר. הַאִית לְכוֹן אַבָּא אוֹ אֲחָא: כ. וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי. אִית לַנָא אַבָּא סָבָא.

תפסיר הרס"ג

סיידי. יתכלם עבדך כלאמא בחצ'רה סיידי. ולא ישתד ג'צ'בך עלי' עבדך. לאנך מת'ל פרעון יט) כאן סיידי. סאל עבידה קאילא. הל מוגוד לכם אב אי' אך'; כ) פקלנא לה. מוגוד לנא אב שיך'. ואבן

בעל הטורים

פי' כי עשה מה שתרלה והנער יעל עם אחיו: ואל יחר. ב' במס' הכא ואידך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ודרשינן מלמד שנשתנו פניהם כשולי הקדירה פי' על מי היה להם לחרות ה"נ אמר לו יהודה אל ישתנו פניך צריך אני לדבר מעט: כמוך כפרעה. בגימ' כך אתחיל: (יט) היש לכם אב או אח. ועל אמם לא שאל כי ידע

רשב"ם

(יח) ויגש. כי כמוך כפרעה. הרי אתה כמלך ויראתי מחרון אפך: (יט) אדני שאל. אתה גרמת לנו להביאו הנה וחולין הוא לך לעכבו:

רש"י

(יח) ויגש אליו. דבר באזני אדני. (ב"ר) יכנסו דברי א באזניך: ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו ב קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך ג זהו פשוטו. ומדרשו ד סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה ה ע"י זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה (ב"ר). ד"א מה פרעה ו גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. ד"א כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ז ואת אדונך (ב"ר): (יט) אדני שאל את עבדיו. (ב"ר) מתחלה בעלילה באת עלינו ח למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותנו אתה ט מבקש ואעפ"כ ונאמר אל

שפתי חכמים

א דהא לא היו מדברים עם יוסף אלא ע"י מליץ ולא היו יודעין שמבין לשון עברי וא"כ איך יוכל לדבר עם יוסף בעצמו וק"ל. עי"ל דאין כבוד למלך שאדם שפל ילחוש לו באוזן. רא"ם: ב ולא בלשון רך ובשפה רפה כדרך המדברים עם המלך דאל"כ למה יכעס: ג דכי כמוך כפרעה נתינת טעם הוא אמה שאמר לו כי אדוני שהוצרכתי לחלות פניך ולבקש בל' בקשה ותחנונים ויוסף לא היה מלך לכך נ"ל לו כי כמוך כפרעה חשוב אתה בעיני כמלך. אבל אין לומר שהוא נתינת טעם למאמר ואל יחר הסמוך לו משום דהדרכה היא הנותנת שכיון שהוא חשוב כמלך לא היה לו לדבר אליו קשות: ד המדרש לא רצה לפרש שהיה מדבר עמו דברים רכים רק שהיה מדבר אתו קשות מ"ה דרשו סופך וכו' ולמדרשו קשה דהל"ל כי אתה תהיה כפרעה לכ"פ ד"א מה פרעה וכו' כלומר בלעת הזאת דומה אתה לפרעה ולפי' זה קשה אתה כפרעה הל"ל לכך צריך שני הפירושים ולכל הפירושים קשה הי"ל כפרעה כמוך כיון שהוא מדמה יוסף לפרעה ל"פ ד"א אם תקניטני וכו' שהיה מדמה לענין הריגה פרעה ליוסף וטעם זה לבדו א"א דא"כ איך אמר אל יחר אפך כי איך לא יחר אפו שהוא אומר שיהרגהו לכך צריך ג"כ לטעמים דלעיל. מהרש"ל: ה ולפי פי' זה נ"ל דכי כמוך כפרעה קאי אמה שאמר לו ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ומהו הדבר שאדבר לך כי כמוך כפרעה כלומר שסופך ללקות וכו': ו פי' שהרי כתב בפנקסו שאין עבד מולך ולא לובש בגדי משי ולא קיים שהרי המליך אותך שאתה היית עבד ומבטיח ואינו עושה כלומר ומה הגזרה שגזר שאין בה חסרון כיס אפ"ה לא קיים מכ"ש הבטחה שיש בו חסרון כיס שאינו מקיים אף אתה כן שמבטיח ואינו עושה וכי זו וכו' אבל אינו קאי אגוזר ואינו מקיים כי לא מצינו שיוסף גזר שום דבר ולא קיים וכן לא מצינו שפרעה הבטיח בשום דבר ולא קיים ההבטחתו. הרא"ם. וקשה מה היה לו עם פרעה ומפני מה זלזל הוא את המלך וי"ל שכך אמר יהודה ליוסף על מה אתה בוטח על פרעה אתה תולה בטחון שלך שהרי פרעה עצמו גוזר ואינו מקיים שהרי כתב בנימוסי מצרים שלא יהיה עבד מלך ולא קיים. מהרש"ל: ז וי"ל לפי פי' זה קאי כי כמוך אואל יחר פי' שלכך בקשתיך שאל יחר אפך שאם יחר אפך אהרוג אותך ואת אדונך: ח דק"ל למה א"ל היאך דיבר לו יוסף וכי לא ידע יוסף מה שדיבר ומתרץ דלכך חזר הדברים לומר לו מתחלה בעלילה וכו': ט משום דאין דרך לשאול על הבנים ועל הבנות ועל האבות ועל האמהות אלא בחתון. וא"ת ולמה נקט רש"י גבי יוסף בתך וגבי אחיו אחותנו ולא נקט איפכא דהא הם היו זקנים יותר מיוסף. י"ל משום דיוסף היה חשוב בעיניהם כמלך לכך היו אומרים בתך היינו מבקשים דדרך של חתן לנהוג כבוד בחמיו וכן אחותנו אתה מבקש וצריכים אנו לנהוג בו כבוד כדי שייטיב לאחותנו. אבל איפכא היה גנאי ליוסף

וכוח יהודה עם יוסף

(יח) ויגש אליו יהודה וגו'. ידבר נא עבדך דבר וגו'. איתא במדרש הה"ד תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו. מה אופן זה מראה פנים לכל צד. כך היו דברי יהודה נראים לכל צד בשעה שדבר עם יוסף. צריך להבין מה היה קשה לרבותינו בעלי המדרש בכתוב זה שהביאו לזה הפסוק תפוחי זהב וגו'. ועוד שם במדרש ידבר נא עבדך וגו'. דבר אני מוליא מבפנים ואכנים הדבר בנא ואכלה אתכם. גם מאמר זה קשה להולמו. וע' במ"כ שנדחק בביאורו. ונוכל לומר שהרגישו ז"ל בפסוק זה שני דברים. א) תיבת נא ובאזני נראים מיותרים. והי"ל ידבר עבדך דבר לאדוני. ב) איך בקש שני הפכים בנוסח אחד. כי מלת ידבר אמרו רז"ל דבור הוא קשה ומלת נא מורה על בקשה. היפוך הקשה. ונראה כמי שאומר לחבירו בבקשה ממך אדבר אליך קשות. וליישב כל אלה הביאו רז"ל מאמרים הנ"ל. דאיתא עוד שם ויגש אליו יהודה הגשה למלחמה הגשה לפיוס. וגם זה הוא שני הפכים. כי הגשה למלחמה הוא מוכרח להיות ע"י דברים קשים. כי אם ידברו איש את רעהו דברים טובים והטובים איך יבואו למלחמה. אמנם יהודה שם על לבו איך ידבר עם יוסף. אם ידבר אליו בלשון תחנונים מה יעשה אם לא ירך לבבו הלא הוא באחת ידבר אשר כמלא אתו הגביע יהיה לי עבד. ואם יתן עליו בקולו קול עז שיחריב כל מצרים וכהנה [כמובא במדרשים] בודאי לא יפעול מאומה. כי יוסף יהיה מוכרח להראות לכל השרים העומדים לפניו כי מלך הוא ולא יחת מפני כל. כי חרפה הוא למלך ושליט על כל מצרים שיחרד מפני איש אחד או עשרה אנשים. ע"כ שם עצות בנפשו לדבר דברים שהמוכן מהם יהיה פי שנים. הדברים החיצונים שישמעו כל השרים יהיו בכבוד כאל מלך. אבל תוכם רצוף חרון אף וכעס עד להגדיל. שיוסף לבדו יבינם. ומחמת שדברים כאלה לא יוכל להיות נדברים ע"י מליץ רק מפה לאוזן שהשומע יראה את המדבר איך הדברים יוצאים מפיו כל הרמיזות והקרילות שהוא עושה בשעה שמדבר ואת הניגון שעושה עם הדבורים. ע"כ ויגש אליו יהודה. יהודה נגש אל יוסף. לפנים מן המליץ. למלחמה ולפיוס. בפעם אחת. השומע ישמע שהדברים הם דברי פיוס ליוסף ויוסף עצמו יבין הדברים שהם דברי מלחמה. ויאמר בי אדני. בבקשה ממך אדני. ידבר נא עבדך דבר באזני אדני. ודרשו חז"ל דבר אני מוליא מבפנים ואכניסו בנא. מבפנים אני מוליא דברים קשים. אבל אכנים הדברים הקשים בלשון נא. בלשון בקשה. והדבר הקשה יהי' רק באזני אדני ולא באזני השומעים. ולדוגמא הביא רש"י ז"ל דבר אחד „כי כמוך כפרעה" ג' תיבות אלו שמעו השומעים. והבינו בזה „חשיב אתה בעיני כמלך" והפנימות של ג' תיבות אלו סופך ללקות בצרעת כמו שלקה

נחל קדומים

יש לרמוז כי ר"ת ויגש אליו יהודה גימ' טוב כי יהודה מ' וחפץ דבק טו"ב יסוד: (ב) כי כמוך כפרעה. פי' שגדול כחך כפרעה ר"ל דהשופט אשר יזדמן לפניו דין לא למראה עיניו ישפוט כי אם ע"פ עדים ויעשה משפט כתוב אבל המלך יעשה כרצונו לענש נכסין ולאסורים או לפטור כפי אשר תשיג חכמתו להבחין האמת ואם הדין מרומה או אם שקר יענו בו יעשה כרצונו ולך האדון חסד מהמלך להיות ידך כידו לא תגור מפני איש על דבר המשפט וז"ש בי אדוני יכנסו דברי באזנך ובהם תבין כי זה עלילה ואל תשפוט דרך חרון אף רק על צד האמת וז"ש רז"ל מה פרעה גוזר ואינו מקיים אף אתה כן כלו' פרעה עבר על חק וגזרה שאין עבד מולך ודן בדעתו שזה החק נעשה כי העבדים רעי התכונה לא חכמו ולא השכילו ובהיות שראה כי אין נבון וחכם כמוך בטלה גזרה וז"ש אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת ראוי שתמשול כי השם לא יגלה סודותיו לשוטים ורעי התכונה. וכן אתה גזרת להביאו אליך ועם כי הגזירה שמי שימצא גנב יתפש כגנב אין ראוי לקיימה עליו אחר שתבין כי מצוא הגנבה בא עלינו בדרך עלילה. רבינו שלמה

חומת אנ"ך

מרבית הקדושה של הצדיק דהחלק מתדבק בכל ונשאר הרשע גל של עצמות. וידוע כי כל הניצוצות האלו עולין בשכינה ושם מתתקנים וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד פ' תביאמו ותטעמו בהר נחלתך ר"ת ב"ן שהיא השכינה הוי"ה דההי"ן גימט' בן ע"ש פירוש כל התיבות והדברים עתיקין. ואפשר שזה רמז יהודה אני מוציא דבר מבפנים כלומר הניצוץ קדוש שיש בכל אחד מכם כי הוא הדבר והשאר הבל ואני מכנים בנ"א ר"ל לשכי' שם ב"ן וזהו נ"א עם הכולל. וז"ש ידבר נ"א עבדך דב"ר: ב באזני אדוני. פירש"י ז"ל יכנסו דברי באזניך. אפשר במ"ש רז"ל במדרש ובאגדתא דבראשית שהיה בא מלאך בדמות איש ומקטרג עליהם ויוסף שומע בקולו והם סוברים שהוא

חלק הדקדוק

יט) אדני שאל. תרגום שלנו רבוני שאיל שי"ן בפתח כמו ניקוד דשאול שאל שהוא שאלא שאיל וניקוד אחד

אבן עזרא

והיא דרך קצרה: (כ) אב זקן. כי הגדול שבכולם הוא בן מ"ה שנים ויתכן

מסורת הקריאה

(יח) ויאמר. הנגינה ביו"ד: (יט) היש. היו"ד בצירי יבמקף ובלי מתג נגד כללי הדקדוק: (כ) יש. היו"ד בסגול: אהבו. מלרע:

רבינו בחיי

(יח) ידבר נא עבדך דבר. נטל רשות ממנו שיוכל לדבר לפניו והתחיל לדבר בלשון רכה כענין שכתוב (משלי כה) בארך אפים יפתה קצין ולשון רכה תשבר גרם. (משלי טו) מענה רך ישיב חמה. ודברי יהודה בפרשה זו הם דברי וכוחין שמתוכח עם יוסף. ומתוך הכמתו של יהודה רצה לגלגל עתה קצת מן הענינים שאירעו להם עמו כדי להעיר רחמיו וכדי שיתפייס אליו ברבוי תחנוניו. כי חשב שהיה ירא אלהים כמו שהזכיר להם (בראשית מב) את האלהים אני ירא. ועל כן אמר אדני שאל את עבדיו לאמר כלומר לא מעצמנו רק מאונס הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם להורידו לפניך כמצותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו. אבל לפי שאמרת לא תוסיפו לראות פני הוצרכנו להביאו בנפשנו מפני זלעפות רעב, והוצרך אבינו לשלחו עמנו על כרחו בדאגה גדולה, ועתה בראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה.

וילד זקנים קטן ואחיו מת ויותר הוא
לבדו לאמו ואביו אהבו: כא ותאמר
אל־עבדיך הורדהו אלי ואשימה
עיני עליו: כב ונאמר אל־אדני לא־
יוכל הנער לעזב את־אביו ועזב
את־אביו ומת: כג ותאמר אל־
עבדיך אם־לא ירד אחיכם הקטן
אתכם לא תספון לראות פני:
כד ויהי כי עלינו אל־עבדך אבי ונגד
לו את דברי אדני: כה ויאמר אבינו
שבו שברו־לנו מעט־אכל: כו ונאמר
לא נוכל לרדת אם־יש אחינו הקטן
אתנו וירדנו כי־לא נוכל לראות פני
האיש ואחינו הקטן איננו אתנו:

תרגום אונקלוס

וּבַר סֵיבְתִין זְעֵיר. וַאֲחוּהִי מִית. וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי. לְאִמֵּיהּ וַאֲבוּהִי רָחֵים לֵיהּ: כא. וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ. אַחֲתוּהִי לְוָתִי. וַאֲשַׁוֵּי עֵינִי עֲלוֹהִי: כב. וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי. לָא יִכּוֹל עוּלֵימָא לְמִשְׁבַּק יָת אֲבוּהִי. אִם יִשְׁבּוֹק יָת אֲבוּהִי יְמוּת: כג. וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ. אִם לָא יֵיחוֹת. אֲחוּכוֹן זְעֵירָא עִמְּכוֹן. לָא תֵיסְפוּן לְמִחֱזֵי אַפָּי: כד. וַהֲוָה כַּד סְלֵיקְנָא. לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא. וְחַוֵּינָא לֵיהּ. יָת פִּתְגָמֵי רִבּוֹנִי: כה. וַאֲמַר אֲבוּנָא. תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עֲבוּרָא: כו. וַאֲמַרְנָא. לָא נִכּוֹל לְמֵיחַת. אִם אִית אֲחוּנָא זְעֵירָא עִמַּנָא וְנֵיחוֹת. אֲרֵי לָא נִכּוֹל. לְמִחֱזֵי אַפֵּי גּוּבְרָא. וַאֲחוּנָא זְעֵירָא לֵיתוֹהִי

תפסיר הרס"ג

שיכ׳וכ׳ה צג׳יר. ואכ׳יה קד מאת. ובקי הו וחדה. לאמה ואביה יחבה כא) פקלת לעבידך. אחדרוה אלי חתי׳ אגעל ענאיתי פיה: כב) פקלנא לסיידנא. לא יטיק אלג׳לאם אן יתרך אבאה. פאן הו תרכה מאת: כג) פקלת לעבידך. אן לם ינחדר. אכ׳יכם אלאצג׳ר מעכם. לא תעאודו אן תרו וגהי: כד) פלמא צעדנא אלי׳ עבדך אבינא. אכ׳ברנאה בכלאם סיידנא: כה) פקאל אבינא. ארגעו אמתארו לנא קלילא מן אלטעאם: כו) קלנא לא נטיק אן ננחדר. אלא אן כאן אכ׳ינא אלאצג׳ר מענא אנחדרנא. לאנא לא נטיק אן נרא וגה אלרגל. ואכ׳ינא אלאצג׳ר

גוה שלום

(כא) עיני, ענאיתי, השגחתי. (כב) ועזב. פאן הו תרכה מאת, ושב על בנימין

חלק הדקדוק

להם. וזה כי אם יהיה ניקוד השין בשוא יהיה הפירוש שהשאלה היתה בפירוש היש לכם אב או אח, ואם יהיד השין בפתח יהיה הפירוש שהיה שואל שאלות אחרות בסתם עד שהוכרחו להשיבו כולנו בני איש אחד וגו׳, האחד איננו והקטן היום את אבינו, וזהו כוונת תיבת לאמר שבפסוק לומר שהכוונה היא כאלו אמר היש לכם אב או וכו׳ והמתרגם שם שאלא שאיל גוברא בפת"ח וכאן מתרגם רבוני שאיל בשו"א, לא השוה מדותיו ולכן אין לזוז ממה שניקדוהו הקדמונים בפת"ח ועיין ברש"י פ׳ שאול שאל האיש ודוק:

אבן עזרא

להיות אביהם בחור: (כא) ואשימה עיני עליו. שאראה אותו: (כב) ועזב את אביו ומת. ולמה לא הביא המזכיר החמשה שאין להם הכרע. כמו וישלוף

אבי עזר

(כב) (ולמה לא הביא המזכיר החמשה שאין להם הכרע). הלא תדע גמרא ערוכה יומא כ"ב חמש מקראות שאין להם הכרע שאת משוקדים מחר ארור וקם. שאלני חד מן חבראי על דברי הרב לאמר בגאוה ובגודל לבב דבר הרב להקשות ולמה לא הביא וכו׳. גם הקשה הלא גם וישלוף כעלו לא הביא

רשב"ם

(כא) ואשימה עיני עליו. אפילו פשע גנאי הוא למושל הארץ להכרית דבריו: (כב) ועזב את אביו ומת. אביו ימות:

בעל הטורים

שככר מתה: (כ) וילד. ב׳ במסורה הכא ואידך כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי שאם נגיח לבנימין כאן הרי כאלו הרגתי איש דהיינו יעקב לפצעי וילד לחבורתי דהיינו בנימין כי א"א להם לחיות זה בלא זה: וילד זקנים. חסר שמסר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר: ויותר. ב׳ במס׳ הכא ואידך ויותר יעקב לבדו מה התם מלחמה דכתיב ויאבק איש עמו אף הכא הכין עצמו למלחמה: (כג) לא תוספון לראות פני. ב׳ במס׳ הכא ואידך לא תוספון לשוב בדרך הזה עוד שאמר להם לא די שלא תראו עוד את פני אלא בכל הדרך לא תוספו לשוב עוד:

רש"י

אדוני י לא כהדנו ממך דבר: (כ) ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים ב יאמר הביאוהו אלי: לבדו לאמו. מאותו האם ל אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו מ בדרך מתה:

שפתי חכמים

דאז היה יוסף צריך לנהוג כבוד בהם: י רצונו לפ׳ שלא תאמר הואיל ויודע היה יהודה שביקש עלילה למה השיבו יש לנו אב זקן וגו׳ ומתרץ דה"ק אעפ"כ וכו׳: ב וא"ת אדרבה בזה היה מכחיש א"ע דהא בפ׳ מקץ כתיב כשבאו אל יוסף א"ל שעדיין חי אלא שנמכר שנאמר והא׳ איננו. וי"ל דבירידה ראשונה אמרו הא׳ איננו אבל בירידה שניה היו אומרים לו שמת וכאן מיירי בירידה שניה ואף שלא נכתב בהדיא ששאל לו על אחיו שנאבד מה היה בו מ"מ יכולנו לומר ששאל לו דבלא"ה אנו מוכרחים לומר כן דהא כתיב הכא איך שיוסף אמר להם הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו ולא מצינו שיוסף היה אומר להם כן אע"כ צ"ל דהיה אומר להם כן אף על פי שלא נכתב לעיל מידי א"כ ה"נ צריכין אנו לפרש כן שבירידה שניה כששאל על אביהם שאל נמי על אחיהם שנאבד ואז השיבו לו שמת מפני היראה כיון שראו שלוה להם להביא את בנימין שמא יגוה להם שיחפשו אחר הנאבד ויביאו לו ומשום הכי השיבו לו שבאה להם השמועה אחר החיפוש שהוא מת וק"ל: ל ר"ל דהאי לאמו לאו מאמו פירושו מאמו שלא יתכן לומר לאמו אלא בהיות אמו קיימת אבל לאחר מיתתה צריך לומר שנשאר הוא מאמו: מ (נח"י) וקשה דא"כ למה תלה בעזיבת אביו שהרי גם אם אביו ירד עמו לא ינצל מפני ערתת הדרך שהרי רחל מתה על פני יעקב. וע"ק למה הזכיר יהודה עזיבת אביו ויעקב אמר פן יקראנו אסון:

וכוח יהודה עם יוסף

שלקה פרעה. מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. ואל יחר אפך בעבדך על הדבורים הקשים כי לא הכל יבינו זאת ולא יהיה זה בזיון לכבודך. וזהו מה שהביאו חז"ל הפסוק תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו. כמו תפוח של זהב המצופה ומכוסה בכסף. העיקר הוא הפנימי. הזהב. והחיצון הוא הכסף המכסה הזהב לעיני הרואים. שסוברים שהתפוח

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כא) ואשימה עיני עליו. פירש"י וכי זו היא שימת עין שאמרת לשים עינך עליו ולכך נראה לפרש ואשימה עיני עליו שלא תעשה לו רעה:

מרפא לשון

יט. אדני שאל — שאיל. ה"ג השי"ן בפתח לא בשוא וכבר נת"ל (מ"ג ז׳). כב. ועזב את אביו — ואם ישבוק. ה"ג בנוס"י אם ישבוק וואו ועזב בלא תרג׳ והכי דיקא כמו שנתבאר בתרג׳ ונפקחו עיניכם ור"ל אם ישבוק עולימא דנן ית אבוהי ימות כע"ש וקרהו

חומת אנ"ך

איש וז"ש דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות ועל זה אמר יעקב אע"ה יתן לכם רחמים לפני האיש וכלפי זה אמר יכנסו דברי באזניך ולא תשמע להאיש המקטרג:

רבינו בחיי

(כב) ועזב את אביו ומת. ימות הנער בבואו בדרך מצד שהוא מעונג ורך ולא נכה שיבא ארח ברגליו, ויכלול עוד מה שימות גם אביו מצער בנו, ובא ללמד בזה כי חיי האב תלוים בחיי הנער. וכן באר אחרי כן כי מצד שנפש יעקב קשורה בנפש הנער אם אולי יקרה לו אסון לנער ימות גם אביו. וזהו שאמר והיה כראותו כי אין הנער ומת.

כז וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם
יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃
כח וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ
טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃
כט וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי
וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי
בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ ל וְעַתָּה כְּבֹאִי
אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ
אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃ שני
לא וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר
וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת
עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ לב כִּי
עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי
לֵאמֹר אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ
וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים׃

תרגום אונקלוס

עִמָּנָא: כז. וַאֲמַר. עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא. אַתּוּן יְדַעְתּוּן. אֲרֵי תְּרֵין יְלִידַת לִי אִתְּתִי: כח. וּנְפַק חַד מִלְּוָתִי. וַאֲמָרִית. בְּרַם מִקְטַל קְטִיל. וְלָא חֲזֵיתֵיהּ עַד כְּעַן: כט. וְתִסְּבוּן אַף יָת דֵּין. מִן קֳדָמַי וִיעָרְעִנֵּיהּ מוֹתָא. וְתַחֲתוּן יָת סֵיבְתִי. בְּבִשְׁתָּא לִשְׁאוֹל: ל. וּכְעַן. כְּמֵיתַא לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא. וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא. וְנַפְשֵׁיהּ חֲבִיבָא לֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ: לא. וִיהֵי. כַּד יִחְזֵי. אֲרֵי לֵית עוּלֵימָא וִימוּת. וְיַחֲתוּן עַבְדָּךְ. יָת סֵיבַת עַבְדָּךְ אֲבוּנָא. בִּדְווֹנָא לִשְׁאוֹל: לב. אֲרֵי עַבְדָּךְ מְעָרַב בְּעוּלֵימָא. מִן אַבָּא לְמֵימַר. אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ. וָאֱהֵי חָטֵי לְאַבָּא כָּל יוֹמַיָּא: לג.

תפסיר הרס״ג

ליס הו מענא: כז) פקאל עבדך אבינא לנא. אנתם תעלמון. אן זוגתי אנמא ולדת לי את׳נין: כח) פכ׳רג אחדהמא מן ענדי. וקלת. לעלה קד אפתרס. ולם אראה אלי׳ אלאן: כט) פאן אכ׳ד׳תם הד׳א איצ׳א. מן ענדי ואפתה אלמנייה. ואנזלתם שיבתי. בחסרה אלי׳ אלת׳רא: ל) פאכ׳אף אן צרת אלי׳ עבדך אבי. ואלג׳לאם ליס הו מענא. ונפסה מעקודה בנפסה: לא) פכמא ירי׳ אנה ליס מענא ימות. ויכון עבידך קד אנזלו שיבה׳ עבדך אבינא. בחסרה אלי׳ אלת׳רא: לב) לאן עבדך צ׳מן באלג׳לאם. מן אבי קאילא. אן לם אתי בה אליך. כנת

נוה שלום

וכהכרעת ת״א. (כט) ברעה, בחסרה,

חלק הדקדוק

כז) כי שנים ילדה לי אשתי. תיבת לי בטפחא ברוב התיגאן המדוקדקות.

אבן עזרא

נעלו וזה עמהם: (כח) אך טרף טרף.

מסורת הקריאה

(כה) שבו, מלעיל: (כו) לרדת, סגול באתנח: (כז) ילדה לי. הלמ״ד דגושה:

רבינו בחיי

(לב) כי עבדך ערב את הנער. נכנסתי ערב בשבילו וקבלתי עלי תנאי שאין לו פדיון כל הימים כל אחי מבחוץ ואני מבפנים להיות מנודה בשני עולמו׳ וזהו שהזכיר כל הימים בעוה״ז ובעולם הבא כלשון הכתוב (דברים ו) לטוב לנו כל הימים שפירושו כן:

ונראה כי כיון שהזכיר לשון אליך היה ראוי לומר וחטאתי לך. ועוד כי כן אמר לו (בראשית מג) אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים. אבל אמר וחטאתי לאבי כאלו אמר וחטאתי לאלהים. ויכלול יעקב אביו ואביו שבשמים כי מפני שכבר הזכיר להם את האלהים אני ירא לכך יודיענו יהודה כי נקשר בזה בקשר חזק ואמיץ להיות גוזל אבותיו וחוטא לשניהם בשני עולמות וזהו שאמר כל הימים כלומר בכל הימים:

בעל הטורים

(כט) והורדתם. ב׳ במס׳ דין ואידך והורדתם את אבי הנה משל לפרה שאינה רוצה ליכנס לשחיטה הכניסו את ולדה והיא נכנסת כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכשמע שיוסף שם נכנס מיד: (ל) קשורה. ב׳ במסו׳ הכא ואידך אולת קשורה בלב נער שהוא נער ואף אם לקח הגביע הוא מפני אולתו הקשורה בו א״נ מפני שאולתו קשורה בו צריך שתהא נפשו קשורה בנפשו של אביו לחנכו:

רשב״ם

(ל) ונפשו קשורה בנפשו. ולכך בראותו כי אין הנער ומת: (לב) כי עבדך. לכך אני מדבר יותר מכל אחי. ואהיה עבד תחתיו:

רש״י

(כט) וקרהו אסון. (ב״ר) שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: והורדתם את שיבתי וגו׳. עכשיו כשהוא אצלי אני נ מתנחם בו על אמו ם ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי שלשתן ע מתו ביום אחד: (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. ואם תאמר למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי. הם כולם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה פ

שפתי חכמים

נ דקשה לרש״י דכאן כתיב בשביל בנימין והורדתם את שיבתי ברעה שאולה ולעיל בפ׳ מקץ כתב כן בשביל יוסף דכתיב כי ארד אל בני אבל שאולה ומתרץ דודאי ככר בשביל יוסף הורידו שיבתו ברעה שאולה אלא עכשיו כשהוא וכו׳. א״כ דק״ל למה היה מצטער על בנימין יותר מעל רחל או יוסף או שמעון: ם הואיל וכתיב בקרא שנים ילדה לי אשתי וגו׳. ול״נ מדכתיב והורדתם את שיבתי ברעה שאולה וכפ׳ מקץ כתיב ביגון שאולה י״ל דה״ק ככר הייתי מתנחם על אמו ועתה לא יהיו לי נחומין על אמו וארד ברעה שאולה וכמו שארז״ל השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה וממילא הוא שורה ברעה. מהרש״ל: ע וא״ת ונ״ל לרש״י שקאי ג״כ ארחל דהא רחל לא נזכרה בקרא וי״ל מדכתיב לעיל שנים ילדה לי אשתי הכי פירושו שנים ילדה לי והיא אשתי ר״ל המיוחדת לי לפי שעיקר דירתו היה אצל רחל מש״ה היה מתאבל על רחל וע״י יוסף היה מתנחם וכשמת יוסף ונשאר בנימין הייתי מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי כאלו שלשתן מתו ביום אחד: פ וא״ת והא פירש״י לעיל וחטאתי לך כל הימים בעוה״ב והכא פי׳ בב׳

וכוח יהודה עם יוסף

שהתפוח הוא של כסף. והדרש השני הוא תיבת אפניו. מלשון אופן וגלגל. מה האופן כשהוא מתגלגל הוא מתהפך לכל צד. מתחתון לעליון ומעליון לתחתון. כן היו דברי יהודה מתגלגלים לכל צד. ממלחמה לפיוס ומפיוס למלחמה:

(לב) כי עבדך ערב את הנער וגו׳. י״ל כי המאמר הזה אין לו שום שייכות עם המקרא שלפניו. לכן פי׳ רש״י ז״ל דהוא התחלת ענין אחר שמתרץ לו מדוע נכנס הוא לתגר יותר משאר אחיו ע״ם ברש״י ז״ל. ולולא דבריהם ז״ל אפשר לומר דיהודה הכיא

רבינו בחיי

ובמדרש כי עבדך ערב את הנער. זהו שאמר הכתוב (משלי ו) בני אם ערבת לרעך וגו׳ דרך הערב לשאול מן הלוה תרצה שאכנס ערב בשבילך. על זה אמר נוקשת באמרי פיך. ודרך הערב ג״כ שהוא מודה למלוה בכך ועל זה אמר (שם) נלכדת באמרי פיך. עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך. רעיך השני מלא כלומר שצריך להתרפס לפני שניהם לפני המלוה שימתין לו ולפני הלוה שיוציאנו מן הערבות, ועל מי נאמר מקרא זה על יהודה שהיה ערב ליעקב אביו שאמר כי עבדך ערב את הנער. אמר לו יוסף כשם שאתה ערבת לבנימין למה לא ערבת לאחיך שאני רואה בגביע שלי שאתה מכרת לאחיך בכסף וצערת את אביך עד שאמר טרוף טורף. כששמע יהודה צעק בקול גדול אמר כי איך אעלה אל אבי וגו׳. אמר לו בוא ונתוכח שנינו. אמור מליך וסדר זיינך. אמר יהודה לנפתלי לך וראה כמה שוקים במצרים קפץ וחזר ואמר י״ב אמר יהודה לאחיו אני אחריב מהם שלשה טולו כל אחד שוק אחד. אמרו לו יהודה אין מצרים כשכם אם תחריב מצרים תחריב את כל העולם כלו. אמר לו בתחלה באת עלינו בעלילה ואמרת לנו מרגלים אתם. שניה לראות את ערות הארץ באתם. שלישית גביע גנבתם, אני נשבע בחיי אבי הזקן ואתה נשבע בחיי פרעה הרשע. אם אני מוציא חרבי מנרתקה אמלא כל מצרים הרוגים, א״ל יוסף אם תוציא חרבך אני כורכה על צוארך. א״ל יהודה אם אפתח פי אבלע אותך. אמר לו יוסף אם תפתח פיך אני סותמה באבן. אמר יהודה מה נאמר לאבי, אמר לו יוסף אמור לו הלך החבל אחר הדלי. אמר לו דין שקר אתה דן אותני. אמר לו אין דין שקר אלא מכירת אחיכם. אמר יהודה נורא דשכם דלוק בלבי, אמר לו יוסף נורא דתמר כלתך אנא מטפי. אמר יהודה רתח אנא וליה מהימן לי. אמר יוסף רתחא דידך אנא מתבר. אמר יהודה עכשיו אני צובע שוקים שבמצרים בדם אמר לו צובעים אתם כל ימיכם שכן צבעתם כתונת אחיכם בדם ואמרתם לאביכם טרוף טורף יוסף. הסכימה דעתם להחריב את מצרים כיון שראה יוסף כן אמר אתודע להם ולא יחריבו מצרים מיד ויאמר יוסף לאחיו אני יוסף אחיכם:

לג וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת
הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־
אֶחָיו׃ לד כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי
וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע
אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי׃ מה א וְלֹא־
יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים
עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי
וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע
יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ ב וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ
בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית
פַּרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו

תרגום אונקלוס

וּכְעַן. יְתֵיב כְּעַן עַבְדָּךְ תְּחוֹת עוּלֵימָא. עַבְדָּא לְרִבּוֹנִי. וְעוּלֵימָא יִסַּק עִם אֲחוֹהִי: לד. אֲרֵי אֵיכְדֵין אֶסַּק לְוָת אַבָּא. וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמִּי. דִּלְמָא אֶחֱזֵי בְּבִשְׁתָּא. דְּתַשְׁכַּח יָת אַבָּא: א. וְלָא יְכֵיל (נ"י יָכֵיל). יוֹסֵף לְאִתְחַסָּנָא. לְכָל דְּקָיְמִין עִלָּווֹהִי. וּקְרָא, אַפִּיקוּ כָל אֱנָשׁ מֵעִלָּוָי. וְלָא קָם אֱנָשׁ עִמֵּיהּ. כַּד אִתְיְדַע יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי: ב. וִיהַב יָת קָלֵיהּ בִּבְכִיתָא. וּשְׁמַעוּ מִצְרָאֵי. וּשְׁמַע אֱנָשׁ בֵּית פַּרְעֹה: ג. וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא יוֹסֵף. הַעַד

תפסיר הרס"ג

כ'אטיא לאבי טול אלזמאן: לג) ואלאן. יג'לס עבדך מכאן אלג'לאם. עבדא לסיידי. ויצעד אלג'לאם מע אכ'ותה: לד) אנא אפכר כיף אצעד אלי' אבי. ואלג'לאם ליס הו מעי. בילא אשאהד אלבלא. אלד'י ינאלה: א) ולם יטיק יוסף אן יתחרך לד'לך. מן כת'רה' אלוקוף בין ידיה. פנאדא. אכ'רגו כל רגל מן בין ידי. ולם יקף אנסאן מעה. חין תערף יוסף באכ'ותה: ב) ורפע צותה בבכא. חתי' סמעוה אלמצריון. וסמעוה אל פרעון: ג) ת'ם קאל

נוה שלום

ביגון ובדאגה. (לד) כי איך אעלה, אנא אפכר, כיף וכו' דבק אל וחטאתי לאבי כל הימים, יקישור הכתובים וענינם אם כי אהיה חוטא לאבי אני מחשב ולבי הומה כי איך אעלה וכו'. הלא לא אוכל לראות בצערו והרעה אשר תמצאהו בראותו כי אין הנער אתנו ועל כן ישב נא עבדך וכו'.

מד (א) להתאפק, אן יתחרך לדלך,

אבן עזרא

והעד כי לא ראיתיו עד הנה: (א) להתאפק. לסבול: לכל הנצבים עליו. טעמו עד שיצאו כל הנצבי' עליו. והוצרך לקרוא להוציאם: (ב) בבכי. במקום

מסורת הקריאה

מדין דחיק: (לב) ערב, נמסר עליו ה' פתחין. ור"ל שהרי"ש בפתח וסי' נמסר במס"ג: (לג) ישב. מס"ק ל'. ור"ל לית עוד היו"ד בצירי והשי"ן בסגול כי לסבת המקף נשתנה צירי השי"ן לסגול: (לד) ברע. הבי"ת והעי"ן בקמץ. ונמסר עליו ג' קמץ ור"ל שהבי"ת ג"כ בקמץ ג' הם וסי' א' דין. ב' בטרם ידע הנער (ישעיה ז' ט"ז) ג' וחברו (שם ט"ו) ושאר הבי"ת בשוא:

מה (א) עמד. מלעיל תחת העי"ן כי

אבי עזר

איסי בן יהודה בגמרא שם. ואני השבתי לו הלא ידעת מקרא מלא דברי חכמים בנחת נשמעים. קריא מקרא בניחותא ויאמנו דברי הרב. שהרב מתרץ מדוע לא חשיב איסי בן יהודה ועזב את אביו. ותתרץ מאותו טעם דלא קחשיב וישלוף נעלו. לא קחשיב ג"כ ועזב וזה שכתב ולמה לא הביא וכו' וישלוף נעלו שאין לו הכרע אם הגואל שלף נעלו או בועז רק טעמא דגמ' דלא חשיב רק אותן שיש לספק בהן אם נדרשים ומפורשים למעלה או למטה כמו וקם וכדומה אבל אותן שיש בהן ספק נפרושם לא קחשיב

רשב"ם

(א) ולא יכול יוסף להתאפק. עוד. כי עד עתה היה עושה כל מעשיו על ידי שהיה מתאפק בלבו כמו שכתוב למעלה ויתאפק ויאמר שימו לחם: לכל הנצבים עליו. בפני כל הנצבים עליו ולא יכול עוד להתאפק. ויקרא למשרתיו הוציאו כל הנצבים עלי מן הבית. כך עיקר פשוטו: (ב) וישמעו מצרים. אנשי העיר. ואח"כ וישמע בית פרעה:

רש"י

בב' עולמות: (לג) ישב נא עבדך וגו'. (ב"ר) לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה צ ולמלחמה ולשמש: (א) ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו ק מתביישין בהודעו להם: (ב) וישמע בית פרעה. בית של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו. ואין זה לשון בית ממש ר אלא כמו בית ישראל. בית יהודה

שפתי חכמים

עולמות וי"ל דהא יהודה בכאן היה מספר הדברים שדבר עם יעקב וא"כ כך היה לו לומר וחטאתי לך כל הימים אלא ע"כ צ"ל וחטאתי לאבי הוא בעוה"ז בהיות אבי קיים וגם לעולם שכולו יום דהיינו בעוה"ב וא"ל ולמה צריך יהודה עתה להתנצל א"ע איך שקשר את עצמו בנדוי שני עולמות וי"ל משום דסבר שמא יוסף אינו מאמין בעונש עוה"ב מש"ה הוצרך לו לומר גם עונש עוה"ז. משא"כ גבי יעקב שהאמין בעונש עוה"ב וק"ל: צ קשה ממ"נ מהו גבורה אם הוא גבור למלחמה הרי כתב אח"כ למלחמה ואם הוא לשימוש הרי ג"כ כתב לשימוש ול"ל למכתב גבורה וי"ל למלחמה ולשימוש הוא פי' של לגבורה כלומר למה אני גבור למלחמה ולשימוש: ק והכי משמע הפסוק ולא יכול יוסף לסבול שיהיו אחיו מתביישין לכל העם הנצבים עליו ר"ל נגד כל העם לפיכך צוה להוציאם דאל"כ למה הוציאם: ר דאל"כ היה לו לנקוד וישמע בקמץ תחת השי"ן (וגם נצערך

ויכוח יהודה עם יוסף

הביא ראיה לדבריו הנאמרים בפסוק הקודם שאמר והיה כראותו כי אין הנער ומת ויוכל יוסף להקשות אותו מנ"ל הא. לזה אמר לו כי גם אצל אביו היה ברור הדבר כי לא יחיה עוד אם לא יביאו את בנימין אליו בחזרה. לכן לא קיבל שום ערבות מן יהודה על בנימין בעניני עוה"ז. כי אם לא יביאנו היה ברור לו כי לא יחיה עוד ומה לו לערבות בעניני עוה"ז אשר אין לו תקוה להיות שם עוד לכן הוכרחתי לקבל עלי בערבות של עוה"ב כמו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימים ופי' רש"י ז"ל לעוה"ב. וא"כ המקרא כי עבדך ערב את הנער שייך אמקרא שלפניו שגם לאביו הי' ברור אשר אם לא ישיב את בנימין לא יחיה. ולזה לאמר. פי' הוכרחתי לאמר בשעת הערבות וחטאתי לאבי כל הימים לעוה"ב. הרי דהדבר ברור כשמש שכדברי כן הוא:

התגלות יוסף לאחיו

(א) ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו וגו'. דהנה כמה פעמים יקרה שיושב אחד בבית רעהו. וקשה הדבר על רעהו. מה שאיש זר יושב בביתו. אבל מה יעשה שאינו רוצה לביישו לומר לו שילך מביתו או שלא יבא לביתו. ובעל כרחו יסבול. אבל אם ההכרח יאלצהו לזה כגון שיש לו לעשות בביתו איזה דבר סתר לבל יודע לשום אדם. ולא יוכל לחכות עד שילך זה מעצמו מביתו. בע"כ מוכרח לומר לו שילך מביתו. ופה אצל יוסף היה כמו כן מתחלת בוא אחיו לביתו היה רצונו וחפצו שלא יהיה איש בביתו בכל וכוחי דברים שיהיה לו עם אחיו. אבל שרי המדינה שיו תמיד אצלו ולאמר להם שילכו מביתו אינו מן הנימוס והדרך ארץ. על כן התאפק ולא אמר להם שום דבר. אבל כשהגיע העת להתודע לאחיו ולא הי' ברצונו שהשרים והעבדים יהיה אז אצלו לשמוע מה ידברו ואיך יתודעו אז ולא יכול יוסף להתאפק עוד מבלי דבר דבר ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולכו איש לביתו:

(ב) ויתן את קולו בבכי וגו'. אין קול הבכי נשמע למרחוק אך הוא נתאמץ בהרמת קול בקריאה טרם בא הבכי ולא עצר כח לעכב ונצטרף הרמת קולו עם הבכי ויתן את קולו בבכי ועי"כ וישמעו מצרים היוצאים שהיה נצבים עליו וגם נשמע עד בית פרעה. (אלשיך):

ולא

נחל קדומים

אסתרוק ז"ל: א (ג) בהתודע יוסף אל אחיו. כתב רבינו אפרים בפירושו כ"י בהתודע אותיות העבדות לומר לך לכך הוציאם שלא רצה שישמעו המצריים גנות אחיו שמכרוהו לעבדות עכ"ד. ולי ההדיוט אפשר לומר בזה במ"ש בזהר הקדוש דאלמלא שהשבטים

מרפא לשון

אסון שתרג' ויערעניה מותא. כט. ולקחתם גם את זה — ותסבון אף ית דין. כ"ה נוסת"י דלא כנ"א ותדברון ודכוותיה בפ' תצא ולקחו זקני העיר ההיא את האיש ויסבון ולא יתכן לתרג' ותדברון מפני שסמך לו מן קדמי. ל. ונפשו קשורה בנפשו — ונפשיה חביבא ליה כנפשיה. התרג' פתרון ענין לא פירוש מלות כי לא יפול ל' התקשרות בין הנפשות כמשמעו אלא דרך משל לשבר את האזן. ואמנם זהו פתרון קשור הנפשות שאוהב אותו כנפשו וזוהי תכלית הדבקות והתקשרות הנפשות ומזה תבין שיעור מצות ואהבת לרעך כמוך, שהיא אהבה שאין למעלה ממנה. לב. אם לא אביאנו אליך — לך. ה"ג וכמו שנת"ל (מ"ב כ"א) ונראה שלא תרג' לותך דמשמע שיביאהו אליו ואפילו על מנת שיחזור אח"כ לעבוד לאחרים. לד. פן אראה ברע — בבשתא. תרגומו כמו ברעה לפי שאם יאמר בבישא כל' הכתוב יהיה משמעו שהוא אדם רע או דבר רע והיה צריך לומר בפתגמא בישא ואפ"ה לא אתי שפיר, והיא"ר פי' שתרג' כמו שמפורש במ"א והורדתם את שיבתי ברעה שאולה. מה. א. הוציאו כל איש — אנש. ה"ג ול"ג

חומת אנ"ך

ג ויצא האחד מאתי ואומר אך טרוף טורף ולא ראיתיו עד הנה. אפשר שיהודה עתה ראה לגלות דמה שאמר ואחיו מת אין כונתו דמת ממש אלא הכונה כמו מת דיש כמה שנים שלא נודע ממנו ולזה אמר להם אביו ואומר אך טרוף טורף והכונה כי הלא מראש אמר חיה רעה אכלתהו אבל האמת הוא טרוף טורף יוסף שהוא מטורף ומבולבל וז"ש עתה אך טרוף טורף אך מיעוט שלא מת אלא טרוף טורף דהיה לו בלבול וטרדא. ולא ראיתיו עד הנה. והשיב יוסף אני יוסף העוד אבי חי. בחכמה יסד הר"ש כלפי מה שאמר ואחיו מת ויש לד שכיון שהוא רשע לז"א אני יוסף מה שהייתי אהיה ירא ה'. והעד על זה העוד אבי חי. והוא יודע אם חטאתי. ועל מה שאמר בשם אביו טרוף טורף. כיון לומר העוד אבי חי. שבכל צרותיו רוח ה' נוססה בו. והוא חי ע"ד ותחי רוח יעקב וידע שאני בחיים רק שהי"ל טרוף ובלבול. ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפני"ו על שאמרו ואחיו מת ועל

תרגום אונקלוס

כְּעַן אַבָּא קַיָּים. וְלָא יָכִילוּ אֲחוֹהִי לְאָתָבָא יָתֵיהּ פִּתְגָם אֲרֵי אִתְבְּהִילוּ מִן קֳדָמוֹהִי: ד. וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי. קְרוּבוּ כְעַן לְוָתִי וּקְרִיבוּ. וַאֲמַר. אֲנָא יוֹסֵף אֲחוּכוֹן דְּזַבֵּינְתּוּן יָתִי לְמִצְרָיִם: ה. וּכְעַן לָא תִתְנַסְסוּן. וְלָא יִתְקַף בְּעֵינֵיכוֹן. אֲרֵי זַבֵּינְתּוּן יָתִי הָלְכָא. אֲרֵי לְקַיָּמָא. שַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן: ו. אֲרֵי דְנָן. תַּרְתֵּין שְׁנִין כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא. וְעוֹד חֲמֵישׁ שְׁנִין. דְּלֵית זְרוּעָא וַחֲצָדָא: ז.

אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ
אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃
ד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא
אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם
אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃
ה וְעַתָּה ׀ אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר
בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי
לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם׃
ו כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב
הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין
חָרִישׁ וְקָצִיר׃ ז וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים

לאכ'ותה אנא יוסף. הל עאד אבי באק. פלם יטיקו אן יגיבוה. ממא דהשו מן בין ידיה: ד) חתי' קאל להם. תקדמו אלי ותקדמו. פקאל. אנא יוסף אכ'יכם. אלד'י בעתמוני אלי' מצר: ה) ואלאן לא תג'תמו. ולא ישתד עליכם. אד' בעתמוני אלי' ההנא. פאן אללה בעת' בי בין ידיכם למעישה: ו) ודי'לך. אן הד'ין סנתין גוע קד מצ'תא פי אלבלד. ובקי כ'מס סנין. ליס פיהא זרע ולא חצאד: ז) פבעת'ני אללה

נוה שלום

להוציא דברים שבלבו. (ה) אל תעצבו ואל יחר וכו' לא ישק ולא ישתד עליכם,

מסורת הקריאה

הוא נס"א: (ד) ויגשו. מס"ק ל' פי' לית קמץ הגימ"ל זולת דין לסבת האתנחתא: (ה) תעצבו. נמסר במס"ג ה' מלין בתרי טעמי. ור"ל מונח רביע במלה אחת. כי קדמא ואזלא או מונח ז"ק נמצא רבים במלה אחת. ומונח רביעי המה ה' וסי' א' דין. ב' אנא חטא (שמות ל"ב ל"א) ג' ואסערם (זכריה ז' י"ד) ד' ואילו (קהלת ד' י')

רבינו בחיי

(ג) העוד אבי חי. תחלת דבורו שאל להם על אביו העוד אבי חי: ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. לבשם חרדה ואשתקל מלולם מפני שמכרו אותו לעבד והיו רואים אותו כמו מלך. ועוד נבהלו כי יראו לנפשם שמא יגמלם רעה וכענין שכתוב (ישעיה יג) ונבהלו צירים וחבלים יאחזון:

ובמדרש אמר להם יוסף לא כך אמרתם אחיו של זה מת אני קורא אותו והוא בא אצלי והיה קורא יוסף בן יעקב בוא אצלי והיו מסתכלין בארבע פנות הבית. אמר להם מה אתם מסתכלים אני יוסף אחיכם מיד פרחה נשמתם ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. אמר ר' יוחנן ווי לנו מיום הדין ווי לנו מיום תוכחה. ומה יוסף כשאמר לאחיו אני יוסף לא יכלו אחיו לענות אותו כשהקב"ה עומד לדין על ברואיו על אחת כמה וכמה. שנאמר (ישעיה י) ומה תעשו ליום פקודה ולשואה ממרחק תבא. וכתיב (מלאכי ג) ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו:

אבי עזר

לפי שמלינו כן למאות במקרא ולכן לא קחשיב ג"כ ועזב וזה שכתב הרב בקיצור נמרץ וזה עמהם. ואף דמתרץ הגמרא דלא

תולדות אהרן

ולא יכלו אחיו לענות. חגיגה ד: כי זה שנתים. ע"א ט:

בעל הטורים

(ו) וקציר. ב' במס' הכא ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר דאי לא בא יוסף לבטל גזירת המקום זרע וקציר לא ישבותו ע"כ אמר אשר אין חריש וקציר כי ודאי לא ישבותו זרע וקציר וכשיזרעו יקצרו וכאן לא רצו לזרוע אמרו מוטב שנאכל מה שבידנו ממה שנזרע

רשב"ם

(ה) כי למחיה שלחני. הקב"ה עשה כל זאת

רש"י

מיסנד"ה בלעז: (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם ש שהוא מהול (ב"ר): (ה) למחיה. להיות לכם למחיה: (ו) כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרעב:

שפתי חכמים

לומר שבית כמו בבית). מהרש"ל: ש וא"ת מנ"ל לרש"י משום דהראה להם המילה היה אומר להם גשו שמא משום שראה אותם נסוגים לאחור היה אומר להם גשו. וי"ל דרש"י דייק מדכתיב גשו ולא כתיב קרבו אלי אלא מדכתיב לשון הגשה משמע הגשה קרובה ולמה היו צריכין ליגש כ"כ קרוב לו אלא שהראה להם המילה. וא"ל מנ"ל שראה אותם נסוגים אחור דילמא מ"ש להם גשו אינו אלא משום שהראה להם שהוא מהול דאם כן לא למ"ל בשלמא אי ראה אותם שנסוגים אחור משום הכי הוצרך לומר מלת נא לדבר עמהם בל' רכה כדי שלא יתביישו אבל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) ולא יכלו אחיו לענות אותו. פי' הרב יוסף קרא מאמינים ואינם מאמינים. מאמינים שהרי הזכיר שמו יוסף ואינם מאמינים לשעבר לעבד נמכר יוסף ענו בכבל רגלו ועכשיו הוא מושל בכל ארץ מצרים:

(ד) גשו נא אלי ויגשו. מדרש לפי שאמר למעלה הוציאו כל איש מעלי והמצרים היו עומדים בחוץ ומטין אזניהם מה הם מדברים ולכך כשאמר אני יוסף אחיכם העוד אבי חי לא חשש אם הם שומעין אבל כשרצה לומר אשר מכרתם אותי לא רצה שישמעו לפי שהיה בדעתו להושיב אחיו במצרים ואולי היו שומעין שמכרו אחיהם יאמרו אנשים רעים הם מאד שאפי' לאחיהם מכרו כל שכן שיעשו עמנו רעה אם ישבו אתנו ולכך אמר להם גשו נא אלי ואומר לכם בחשאי. ד"א מתחלה אמר להם יוסף אני יוסף אחיכם העוד אבי חי ולא רצה להזכיר מכירתו מפני בנימין אחיו שלא יתביישו ממנו ושלא יגד לאביו והפליגן לצד אחד ואמר להם גשו נא אלי הפרידן מבנימין ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי:

התגלות יוסף לאחיו

(ג) ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. יוכל היות שהבהלה והחרדה הי' מחמת שלשה דברים ששמעו ממנו והבינו מזה כי עברתו שמורה בלבו להנקם מהם על אשר עשו לו. א') בשנדייק מה שאמר אח"כ גשו נא אלי ויגשו. כי כפי הנראה שם היו ומה זו הגשה. אבל יראה כי מעיקרא כשאמר יוסף הוציאו כל איש מעלי. מרוב בלבולו שלא יכול להתאפק והוצרך למהר להתגלות לא הבחין בדבריו לפרש שיוציאו מעליו המצריים בלבד ושאחיו ישארו. אלא אמר בסתם הוציאו כל איש. שבזה נכללו כלם אחיו וזולתם. וכן העיד הכתוב ולא עמד איש אתו וגו'. לומר ששום איש לא עמד אללו ואפי' אחיו נתרחקו ממנו בכלל המתרחקים. ובאותו המעמד אמר יוסף לאחיו בהיותם מרחוק אני יוסף אחיכם וגו' ומפני זה נבהלו אחיו וחשבו שבלבו משטמה עליהם ובשנאתו דבר להנקם מהם. כי אם היתה כונתו לאהבה. למה לא הוציא את אחיו מכלל אותם שאמר הוציאו כל איש [מה שלפי האמת סבת קלורו באר הכתוב באומרו ולא יכול יוסף להתאפק ויקרא וגו'. כלומר לפי שלא עצר עוד כח להתאפק ונבהל לקרוא. לפיכך לא הבחין בדבריו ואמר בסתם הוציאו כל איש]. והב') מפני שאמר להם אני יוסף ולא אמר מלת אחיכם. מזה באו לחשדו שאיננו שלם באחוה עמהם. כי בעת כזאת שהיה מתגלה להם. ודאי היה מן הראוי שיאמר אני יוסף אחיכם [ולפי האמת גם זה נמשך מהטעם האמור מבלבול המהירות]. והג') כי ראו בהתודע אליהם מיד שאל על אביו העודנו חי. עם שכבר הי' יודע מחייו מכמה פעמים שאמרו לו עתה מעניינו. ואלו עליהם לא שאל כלום. ולא אמר להם שום דבור הנוגע לעצמם. כאשר היה ראוי בפעם הראשונה שהוא מתודע אליהם. שידבר עמהם דברי אהבה ואחוה. ומזה חשבו בלי ספק לבו כל עמם. ואין דעתו אלא על אביו אשר אהבו. אבל עמהם עדיין הוא בשנאתו. ואולי חשבו ג"כ ששאל על אביו אם עדיין הוא חי. לענין אם יכול להנקם מהם תיכף ומיד או לעכבם ולהמתין עד אחר מיתת הזקן שלא לצערו בחייו ע"ד יקרטו

חומת אנ"ך

חכמתו שהשיב בדבור א' לכל דברי יהודה: ד גשו נא אלי ויגשו. אמרו בתנחומא שפרחה נשמתן ונעשה להם נס וחזרה נשמתן ופשט הדברי' נראה דממש דבקו דבקי מיתה ואתרחיש ניסא וחיו. ואפשר שהטעם דהיה יוסף יקידי וכדי שלא לבייש נסתכן לכן פרחה נשמתן ממש ובנס היו עומדין שחיו. להנכים פחד ה' בלבם שלא לצערו וק"ו להורגו. וזהו שאמר יוסף גשו נא אלי. נא אלי עתה שראיתם עין בעין עלתה נים"א אלי בעבורי נס ומופלא מות וחיים. אני אדבר אליכם בנחת רוח אני יוסף אחיכם וכו' והגדתם לאבי את כל כבודי ואת כל אשר ראיתם כי ה' עמדי שפרחה נשמתכם וחזרה ודרך כלל תאמרו לו כי ה' אתי. או יאמר בסגנון אחר במ"ש שם בתנחומא כיון שראה יוסף שהיה להם בושה גדולה אמר להם גשו נא אלי. והנה אמרו רז"ל כל העושה עבירה ומתבייש בה מוחלים לו על כל עונותיו ולפי תשמואל הנביא ע"ה דאמר לשאול המלך ע"ה עמי במחיצתי. והכא השבטים נתביישו ופרחה נשמתן. ואח"כ חזרה ותיו ונעשו בריה חדשה לכן אמר

נחל קדומים

שלטו ביוסף ויוסף שלט במצרים וכששלטו המצרים בישראל לא עשו כלום דהמצרים עבדים ליוסף ויוסף עבד לשבטים ונמצא דהמצרים עבדים לשבטים ונמצא דמה ששעבדו בישראל הוא אשר לא כדת דהשבטים אדוניהם. ואפשר שזה גילה יוסף לאחיו כי אלו הם מפלאות תמים דעים כי בזה ניצולים ישראל דבלא"ה אם היו שולטים בישראל המצריי' היה הסט"א שולטת ולא היה תקומה ח"ו לישראל כמ"ש בזהר הקדוש וזה רמז בהתודע יוסף אל אחיו העבדות. ועוד אפשר לפרש כמ"ש הרב מהר"י קוב"ו בס' גבעת עולם ותורף דבריו בקיצור דישראל נתחייבו עבדות ועינוי כמש"ה ועבדום ועינו אותם ובמה שנמכר יוסף לעבד נתכפר חלק של גזרת ה' ועבדום. ועל כן נתחייבו המצרים במה ששעבדום וזש"ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כי יוסף כיפר העבדות וזה רמז בהתודע העבדות שהוא הודיעם כי במה שסבל הוא נתכפר העבדות: ג (ד) אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. הראשונים פירשו דאז"ל בן זקונים הוא לו זיו איקונין שלו דומה לו. וז"ש אני יוסף ואני מסתפק העוד אבי חי מפני שפני דומות לפני"ם כישראל אבינו ואיך לא הכרתם אותי. ולא יכלו אחיו לענות

מרפא לשון

גבר וכצ"ל לפי שהוא כולל גדול וקטן זכר ונקבה. ו. חריש וקציר — זרועא וחצדא. תרג' כמו זרע וקציר שכן ראוי להיות זה כנגד זה וכן נאמר בכ' תחלה בפ' נח זרע וקציר.

לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ
וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה׃ שלישי
ח וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי
הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב
לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט מַהֲרוּ וַעֲלוּ
אֶל־אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר
בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן
לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד׃
י וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב
אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ
וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ יא וְכִלְכַּלְתִּי
אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב
פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר

תרגום אונקלוס

וְשַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן, לְשַׁוָאָה לְכוֹן. שְׁאָרָא בְּאַרְעָא. וּלְקַיָמָא לְכוֹן. לְשֵׁיזָבָא רַבָּא: ח. וּכְעַן. לָא אַתּוּן. שְׁלַחְתּוּן יָתִי הָלְכָא. אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ. וְשַׁוְיַנִי אַבָּא לְפַרְעֹה. וְרִבּוֹן לְכָל בֵּיתֵיהּ. וְשַׁלִיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: ט. אוֹחוּ וְסַקוּ לְוָת אַבָּא. וְתֵימְרוּן לֵיהּ. כִּדְנַן אֲמַר בְּרָךְ יוֹסֵף. שַׁוְיַנִי יְיָ, לְרִבּוֹן לְכָל מִצְרָיִם. חוּת לְוָתִי לָא תִתְעַכַּב: י. וְתֵתֵיב בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן. וּתְהֵי קָרִיב לִי. אַתְּ. וּבְנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ. וְעָנָךְ וְתוֹרָךְ וְכָל דִּלָךְ: יא. וַאֲזוּן, יָתָךְ תַּמָּן. אֲרֵי עוֹד. חֲמֵישׁ שְׁנִין כַּפְנָא. דִלְמָא תִתְמַסְכַּן (י"נ תִתְמַסְכַּן).

בין ידיכם. ליצייר לכם. בקאא פי אלארץ׳. ויחיי לכם. פליתה עצ׳ימה: ח) ואלאן. ליס אנתם בעת׳תמוני אלי׳ ההנא. אלא אללה. וציירני אסתאד׳א לפרעון. וסיידא לגמיע אלה. וסלטאן עלי׳ גמיע בלד מצר: ט) אסרעו ואצעדו אלי׳ אבי. וקולו לה. כד׳א קאל אבנך יוסף. צייר׳ני אללה. סיידא לגמיע אלמצריון. אנחדר אלי׳ לא תקף: י) וקם פי בלד אלסדיר. ותכון קריבא מני. אנת. ובניך ובני בניך. וג׳נמך ובקרך וגמיע מאלך: יא) ואמונך ת׳ם. לאן קד׳ בקי כ׳מס סנין גוע. כילא תפתקר. אנת ואלך וגמיע

נוה שלום

אל תדאגו יאל תצטערו. (יא) וכלכלתי, ואמונד, אתן די ספוקך מזון וכסות וכל צרכי מחיתך, פן תורש, שלא תפתקר, לשון מוריש ומעשיר והטעם לסיבת

מסורת הקריאה

ה׳ בלטשאצר (דניאל א׳ ז׳): (י) בארץ,

אבן עזרא

הפסקה. וכמוהו ראה עני: (ח) כי האלהים. שלחני: לאב. טעמו למורה. וכן אבי כל תופש; (יא) פן תורש. כמו

רבינו בחיי

(י) והיית קרוב אלי. גשן קרוב למצרים היה והיה יודע יוסף באביו שלא ירצה לעמוד בעיר מצרים אשר שם הבירה למלכות וע״כ שלח לו שיושיבנו בארץ גשן. ומ״ש וכלכלתי אותך שם פן תורש, יאמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש ואני א״א לכלכלך שם פן יחשדוני אנשי הארץ שאני שולח שם תבואה למכור כדי לעשות שם אוצרות כסף ומטמוני מסתרים וכי רצוני לשוב לארץ מולדתי, אבל בבוא כלכם לגשן קרוב למצרים ידעו הכל כי באו אלי אבי ואחי ואז יתן לי המלך רשות, כן פירש הרמב״ן:

אבי עזר

קחשוב וישלוף כעלו משום דלא כתיבי באורייתא. אבל באמת אף אם היה נכתב באורייתא לא חשיב להו איסי בן יהודה משום טעמא דרב דא״כ יתרב׳ החשבון למאות. ומלבד זאת אין צורך לחשב ועוד כיון דלא כפקא לן מידי לפיסוק טעמים וק״ל וראיתי בהאל יוסף שטרח עצמו בפלפול וסברא בדברי הרב והדברים פשוטים כמו שכתבתי ולכן לא קחשיב ג״כ כי ציד בפיו. ורב יעבוד נעיר: (יא) (פן תורש כמו תכרת וכו׳)

רשב״ם

לטובתכם: (ח) כי האלהים. אלא האלהים: (יא) פן תורש. תתגרש מן הארץ ע״י רעבון. כמו והורשתם והאבדתם מהר. מגזרת ירש יאמר תורש. מן יקש

בעל הטורים

אותו ואולי לא נחיה עד שנקלור ע״כ אמר חריש וקליר ולא אמר זרע וקליר: (ט) רדה. ב׳ במס׳ הכא ואידך רדה והשכבה את ערלים גבי נ״נ כשירד לגיהנם לומר לך ששקול הגלות כנגד גיהנם: (יא) פן תורש. ב׳ במס׳ הכא ואידך אל תאהב שנה פן תורש.
זש״ה וקרעים תלבים נומה ללמדך כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים וזהו אל תאהב שנה בבית המדרש פן תורש מלמודך וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא לכאן אף ללכת חוצה לארץ פן תורש מתורה כי לא תוכל ללמוד שם מפני הרעב:

שפתי חכמים

(ח) אם עמדו על מקומם למה דבר עמהם בלשון תחנונים וק״ל: (יא) ת ולא מלשון הכרת ושלות כמו אכנו בדבר ואורישנו כי לא יתכן זה שהרי היה ליוסף להאכיל לכל העם בשבע שני הרעב:

רש״י

(ח) לאב. לחבר ולפטרון (לוס בעשיטלער. פאטראן):
(יא) פן תורש. דלמא תתמסכן לשון מוריש ת ומעשיר:

התגלות יוסף לאחיו

יקרבו ימי אבל אבי וגו׳ [מה שאין זה כן אלא המהירות הנזכר גרם כל זה] ועתה ראה כי כאשר מתוך מה שנבהלו אחיו ולא יכלו לענות אותו הבין יוסף שרעדה אחזתם מפחדו. שם על לבו שזה בא להם מהג׳ סבות האלה. ע״כ רצה יוסף להוציא טינה זו מלבם ולהודיעם ההפך בהג׳ דברים אלו. על הראשונה שנתרחקו מעליו ככל שאר האנשים מבלי שום הפרש. אמר גשו נא אלי. עם שעד הנה הייתם רחוק ממני מחמת קלורי בדבורי. אבל עתה אני אומר לכם שתגשו אלי ותהיו קרובים אללי. מפא״כ ביתר האנשים. ועל הב׳ אמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם. אע״פ שמעיקרא לא הזכרתי מלת אחיכם הנני מודיע לכם כי אחיכם הנאמן אני. ועל הג׳ שלא הרביתי דברי אהבה וחבה על עיניכם אמר ועתה אל תעצבו וגו׳:
(ח) ועתה לא אתם שלחתם וגו׳. אולם לפי שיוכל להיות שידאגו על גוף המעשה שמכרו אותו. השיב להם שאין להם להתעצב על גוף המעשה ג״כ והנה בלד זה שיתעצבו על גוף המעשה יש שני ענינים. א) שיתעצבו על החטא בעצמו שמכרו את אחיהם. עז״א לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים. כי דבר כללי הנעשה לפליטה גדולה להחיות עם רב. הגם שנדמה לנו שנעשה במקרה. הוא באמת פועל ההשגחה. ואתם הייתם ככלים ביד האלהים שהוא מכר אותי הנה לטובת הכלל. ואתם הייתם משוללי הבחירה בפועל זה ההשגחיי. ולא יתיחס אליכם רק אל האלהים שהוא פעל כל זאת. ב) עדיין יעלבו על זה בעצמם מה שמנה ה׳ אותם להיות שבט אפו ושיעשה פועל רע הזה על ידם. ע״ז השיב שבאמת לא היה דבר רע. כי וישימני לאב לפרעה ועשה עמי בזה טובה גדולה. בענין שאין לכם להתעצב לא על גוף המעשה. שלא היה בבחירתכם רק הייתם מוכרחים לזה מצד ההשגחה. ולא מהנגמת על ידה שהיה אך טוב וחסד. וזה כמשל אם ידחף אדם את חברו למים בשגגה וינצל ושם ימצא אבן טוב. שאין לו און מצד המעשה כי היה בשגגה ולא מצד המסובב ממנו שלא נטבע רק מצא כלי חמדה. ואמר וישימנו לאב לפרעה. הוא סדר שלש המדרגות שהעלהו פרעה זא״ז. תחלה אב לפרעה שיעץ לו בענין החלום. ואח״כ אדון לביתו. כמ״ש אתה תהיה על ביתי. ואח״כ למושל על ארץ מצרים כמ״ש בפרשת מקץ
והנה

נחל קדומים

אותו כי נבהלו מפני״ו דייקא פנים של״ו עמדו כעין פני״ם של יעקב אע״ה ואיך לא הכירוהו. ויתכן לפרש עפ״י מ״ש בס׳ קרבן שבת כי הנה ע׳ שנה של דוד הע״ה אמרו בזהר הקדוש דה׳ שנים מאברהם אע״ה וכ״ח מיעקב אע״ה ול״ז מיוסף ולפי דברי הזהר אם יוסף מת היה צריך יעקב אע״ה ליתן ס״ה שנה וז״ש כי ארד אל בני אבל שאולה שצריך למות תכף לתת ס״ה שנים לדוד הע״ה ע״ש באורך. וא״כ מקע״ה שנים שהי״ל לחיות יעקב אע״ה כמו אברהם אע״ה כמו שאמרו בזהר הקדוש אפיק ס״ך ס״ה שנים ישארו ק״י שנים וזה היו חיי יעקב אבינו ע״ה ותו לא. והן עתה שהוא בן ק״ל שנה מוכרה דיוסף לא מת והוא יתן ל״ז דאם לאו יעקב אע״ה אינו חי אלא ק״י. וז״ש אני

מרפא לשון

ח. לא אתם שלחתם אתי הנה — הלכא. כ״ה בכל נוסחי׳ דווקני ויש עליה מסורת כמשב״ת״ל (י״ד י״ז) ופי׳ אל הנה, וכן תרג׳ הגאון ז״ל כל ד׳ הנה שתרג׳ הלכא כפי המסורת (אלי׳ ההנא) וכן הלכא כמו אל כא. יא. פן תורש — דלמא תשתיצי. כ״ה נוס׳ התרג׳ דלא כנ״א תתמסכן וכ״כ היא״ר וכבר פי׳ הטעם מפני שנאמר וכל אשר לך ואין נופל ל׳ ריש ועושר בבהמות וכמ״ש רז״ל בפ׳ המקבל גבי שכר בהמה וכלים שאינו עובר עליהב משום ביומו תתן שכרו משום שנאמר כי עני הוא מי שבאים לידי עניות ועשרות וכן תורישמו ידי אכנו בדבר ואורישנו ולא כן כתב רש״י ז״ל וכן הרא״ם

חומת אנ״ך

להם גשו נא. עתה דנתביישתם ופרחה נשמתכם גשו נא אלי ועתה אל תעצבו דכבר נתכפר לכם העון. ורז״ל אמרו דהראה להם שהוא מהול. וכתבתי בעניותי בקונטרים פני דוד דהשבטים היו מכירים בשם שדי החתום באות ברית בלבד למי ששומר הברית. ובהכי נחא שקטה קושית המפרשים דאין ראיה מהמילה דגם בני קטורה נמולים. דמ״ש להם יוסף הוא שיראו שהוא חתום בשם שדי שומר הברית. משא״כ בני קטורה קטיר קחזו שדי יעזוב. ויש סמך לזה מלשון תנחומ׳ דקאמר פרע עצמו והראה להם אות״ט ברית ע״ש. ולשון חותם ברית שפיר נאה לדרכנו והרב המגן רמז כי ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי ויגשו בגי׳ מילה הראה אותם כדי שיאמינו ע״ש בס״ס קרבן חגיגה: **ה שמני** אלהים לאדון וכו׳. אפשר דרוח הקודש נזרק בפיו להגיד ליעקב כי מגזרת ת׳ שנה קושי השעבוד לא יהיה כי אם פ״ו. והטעם כי מצריים עבדים ליוסף כמ״ש בזהר הקדוש. וז״ש שמני גי׳ ת׳ לא יהיו כי אם פ״ו כמנין אלהים. והטעם לאדון לכל מצרים שהם עבדי. והגם דבזהר

תרגום אונקלוס

אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ וְכָל דִּלָךְ: יב. וְהָא עֵינֵיכוֹן חָזְיָן. וְעֵינֵי אֲחִי בִנְיָמִין. אֲרֵי כְּלִישָׁנְכוֹן אֲנָא מְמַלֵּיל עִמְּכוֹן: יג. וּתְחַווֹן לְאַבָּא. יָת כָּל יְקָרִי בְּמִצְרַיִם. וְיָת כָּל דַּחֲזֵיתוּן. וְתוֹחוֹן. וְתַחֲתוּן יָת אַבָּא הָלְכָא: יד. וּנְפַל. עַל צַוְרָא דְּבִנְיָמִין אֲחוּהִי וּבְכָא. וּבִנְיָמִן. בְּכָא עַל צַוְרֵיהּ: טו. וְנַשֵּׁיק לְכָל אֲחוּהִי וּבְכָא עֲלֵיהוֹן. וּבָתַר כֵּן. מַלִּילוּ אֲחוּהִי עִמֵּיהּ: טז. וְקָלָא אִשְׁתְּמַע. בֵּית פַּרְעֹה לְמֵימַר. אֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף. וּשְׁפַר בְּעֵינֵי פַּרְעֹה. וּבְעֵינֵי עַבְדּוֹהִי: יז. וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף. אֵימַר לַאֲחָךְ דָּא עֲבִידוּ. טְעוּנוּ יָת בְּעִירְכוֹן.

תולדות אהרן

והנה עיניכם. מגילה טז: ויפול על צוארי בנימן. מגילה שם:

לך: יב וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי
אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם:
יג וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי
בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם
וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה:
יד וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ
וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו: טו וַיְנַשֵּׁק
לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן
דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ: טז וְהַקֹּל נִשְׁמַע
בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף
וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו:
יז *וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־
אָחִיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם

תפסיר הרס"ג

מאלך : יב)והוד'א עיונכם נאצ'רה. ועינא אכ'י בנימין. אן פאי יכ'אטבכם : יג) ותכ'ברון אבי. בגמיע כראמתי במצר. וגמיע מא ראיתמוה. ואסרעו. ואחדרוה אלי' ההנא : יד)ואנכב עלי' ענק בנימין אכ'יה ובכא. ובנימין. בכא עלי' ענקה : טו) וקבל סאיר אכ'ותה ובכא מעהם. ובעד ד'לך כלמוה : טז) וארתפע אלצות. אלי' פרעון וקיל לה. גאו אכ'וה' יוסף. פחסן ד'לך ענדה. וענד קואדה : יז)פקאל פרעון ליוסף. קל לאכ'ותך אצנעי

נוה שלום

חסרון מרעה הצאן, עיין ספורנו. (טו) ויבך עליהם, ובכא מעהם בכה עמהם, כי ממילא היו בוכים. (יז) טענו, סוקו (סאק אלדאבה, חת'הא עלי אלסיר מן ורא) והוא כמו שעושים החמרים שדוקרין הבהמה באחוריה למהר הליכתה עיין מכלל יופי שהביא תרגום זה.

רבינו בחיי

*(טו) וינשק לכל אחיו ויבך עליהם. הודיעם שאין בלבו עליהם ודעתו ורצונו להיטיב להם : ואחרי כן דברו אחיו אתו, כי עד עתה נוטל מהם הדבור ולא יכלו לדבר עמו כי נבהלו מפניו ועתה נתישבה דעתם ודברו עמו : ובמדרש וינשק לכל אחיו. מלמד שכל אחד ואחד היה מנשקו ובוכה שנאמר וינשק לכל אחיו ויבך עליהם. וכשם שלא פייס את אחיו אלא מתוך בכיה כך אין הישועה באה לישראל אלא מתוך בכיה שנאמר (ירמיה לא) בבכי יבאו ובתחנונים אובילם :

מסורת הקריאה

הבי"ת רפה : (יד) בנימן אחיו. במקף והמתג ביו"ד מלעיל : (טו) ואחרי כן. המונח תחת האל"ף כי הוא נס"א :

אבן עזרא

תכרת. וכן להוריש גוים : (יב) כי פי. ידוע כי פה מוכרת וכאשר יהיה סמוך

אבי עזר

ושרשו ירש מגזרת יירש הצלצל אכנו בדבר ואורישנו. הוראתו כריתה. ובנין נפעל וזמנו עתיד. תימה על הרב וגם על הרד"ק שלא הלא מק' מלא הוא משלי למ"ד פן תורש הלכו בעקבות התרגו' דפירש דלמא תתמסכן וגו' : (יד) (צוארי ימלא לשון רבים וכו'). כי ימלא עד צואר יגיעו וגם כמלא באחת ענק מצורניך. ורש"י כתב במשלי הטעם דצואר נקרא לפעמים בלשון רבים משום

בעל הטורים

(יב) עיניכם רואות. בגימ' והראיתי לכם המילה : כי פי המדבר אליכם. בגי' בעגלה ערופה שסימן זה מסר להם מאביו שפירש ממנו

רשב"ם

יאמר תוקש בו : (יב) כי פי המדבר אליכם. ועד עתה על ידי מליץ. לפי עיקר פשוטו. בשורה שתאמרו לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרים שהרי אתם בעיניכם רואים ומכירים כי אני יוסף מדבר אליכם ולפיכך והגדתם את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם : (יג) את כל כבודי. לא ידאג לבא כי

רש"י

(יב) והנה עיניכם רואות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם. ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש (ב"ר) : ועיני אחי בנימין. (מגילה יז) השוה את כולם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין א אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם : (יד) ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. על שני מקדשות ב שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב : ובנימין בכה על צואריו. על משכן שילה ג שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב : (ולע"ד דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכך עשה ב' פעולות ע"ז הרמז. משא"כ בנימין דלא כתיב רק ובנימין בכה פעולה אחת שלא רמז רק על חורבן אחד. ועיין בביאור ת"י ששם הוא בדרך דרש : וינשק. הוסיף בנשיקה מנשק והולך דיביי"ש בלעז טערקיסטן) : (טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם : דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו : (טז) והקול נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ד ממש : (יז) טענו את בעירכם. ה תבואה :

שפתי חכמים

א (נח"י) ותימה לי מאי קישור יהיה לזה עם כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש : ב מדכתיב כאן צוארי ולא כתיב צואריו ונאמר בשיר השירים צוארך כמגדל השן מה להלן מקדש אף כאן מקדש : ג וא"ת דלמא כפשוטו בשלמא מה שפי' לעיל גבי יוסף משום דכתיב צוארי דהוא ל' רבים ולא כתיב צואריו אבל כאן כתיב צואריו דלמא כפשוטו. (נח"י) הרא"ם האריך בזה. גם במתנות כהונה כתב צואריו ל' יחיד ולא ראו הגמ' בפ"ק דמגילה ואיתא נמי התם כמה צוארים הוו ליה לבנימין ופירש"י דל"ג ליה שכן דרך הכתוב לקרות צואר ל' רבים וכו' וכל מה שטרח הרא"ם הוא לריק ול"נ דשנוי ל' קא דריש מדכתיב גבי אחיו ויבך עליהם ואלו גבי יוסף ובנימין הזכיר ל' צואר ש"מ לדרשה קאתי לרמז על ב"ה שנקרא צוארך כנ"ל ומה שדרשו גבי בנימין שני מקדשות וגבי יוסף אחד לפי שהאמת היה כך ולא מלשון רבים ויחיד דרשו כן : ד עיין לעיל פסוק ב' מש"ש : ה והוא פועל

התגלות יוסף לאחיו

(יב) והנה עיניכם רואות וגו' כי פי המדבר אליכם וגו' והגדתם וגו' ומהרתם וגו'. עיין רש"י ז"ל ונוכל עוד לומר כי בלי ספק אין זה ממה שיאות לאנשי מדות מעולות לתבוע כפה ולבקש מאחרים שישבחוה ויפארוה וירבו בקלוסה. וזהו שאמר יוסף לאחיו ידעתי באמת כי יקשה מאד לאבינו הזקן לצאת מהארץ לבוא למצרים אם לא שיאלצהו החשק לראות בפלגת גדולתי ועולם כבודי כי רב הוא כשתספרוהו לו. והיה צריך לזה שאודיע לכם בפרטות כל שבחי מעלותי אמנם לא אעשה כזאת אלא די מה שעיניכם רואות ועיני אחי בנימין רואות כל מה שיש לי מהגדולה והכבוד וכאשר תראו כן תספרו. אבל לא יאות לי לשבח את עצמי כי פי הוא המדבר אליכם [כבודי אין זה מהנימוס] שהרי כתיב יהללך זר ולא פיך : ויעש

נחל קדומים

יוסף שאני אתן לדוד ל"ז שנה והראיה העוד אבי חי שאם לאו הי"ל ליפטר זה עשרים שנה. ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו שהם היו סוברים שאינו ניצוץ אדה"ר והוא מסט"א וכמו שפירשנו בעניותנו בקונט' פני דוד בס"ד. ועתה שראו גדולתו והבינו טעמו טעם כעיקר אז נבהלו. אמנם לפ"י צריך לדעת דכיון דיעקב אע"ה על מבוכה זו ישב דאם מת יוסף היה צריך למות הוא תכף לתת ס"ה שנה לדוד הע"ה והוא עצמו אמר כי ארד אל בני בכונה זו ורואה עצמו שהוא חי עדיין איך לא הכריע מזה דיוסף חי והוא יתן ל"ז שנה לדוד הע"ה. ואפשר דיעקב אע"ה לפי ענותנותו היה סובר שפגב ומשו"ה נסתלקה ממנו שכינה ולעולם דיוסף נטמע והשנים שלו ושל יוסף פגומים ולכך אינם ראויים לדוד הע"ה כמו שנדחו שנות אדה"ר ולכן לא הכריע ממה שהוא חי דגם יוסף הוא חי. אך השבטים פשיטא להו דיעקב אע"ה קדש קדשים הוא ח"ו לא נפגמו שנותיו ומשו"ה נבהלו מדברי יוסף הצדיק ודוק הטב : ט (ה) כה אמר בנך יוסף שמני

מרפא לשון

ז"ל הרגיש בקושיא זו על פי' רש"י ז"ל וגירסתו וטעם שאמר לו כן לומר שמותר לו לצאת לח"ל מפני סכנת הרעב. יב. כי פי המדבר אליכם — ארי כלישנכון אנא ממליל עמכון. ה"ג כלישנכון בכ"ף ופי' הרמב"ן ז"ל דהיינו בלה"ק אבל אמר שיתכן שלא אמר להם כן אלא לאמתלא ולפיוס כי איננה ראיה שידבר אדם אחד בלה"ק במצרים

רבינו בחיי

(טז) והקול נשמע בית פרעה. כבר היו יודעים כל מצרים כי היו ליוסף אחים נכבדים בארץ העברים כי הגיד להם. ועתה כששמעו בבואם אמר וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו, כי מתחלה היה להם לחרפה למשול עליהם איש נכרי עבד מבית האסורים יצא למלוך ועתה שמחו שמחה גדולה בראותם כי הוא נכבד וכל בית אביו נכבדים : ובמדרש והקול נשמע בית פרעה, כיון שהכירו אחיו ליוסף בקשו להרגו ירד מלאך מן השמים ופזרם לארבע פנות הבית, באותה שעה צוח יהודה בקול גדול ונפלו כל חומות שוקים שבמצרים והפילו כל המעוברות ונפל יוסף מכסאו וגבורים שהיו עומדים עמו נהפכו פניהם שנאמר (איוב ד) שאגת אריה וקול שחל ושני כפרים נתעו. הוי אומר והקול נשמע בית פרעה ואין קול זה אלא קולו של יהודה שנאמר (דברים לג) שמע ה' קול יהודה :

וּלְכוּ־בֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ יח וּקְחוּ
אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ
אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ
מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ׃
רביעי יט וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ
קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת
לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־
אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃ כ וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס
עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
לָכֶם הוּא׃ כא וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה
וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ׃ כב לְכֻלָּם נָתַן
לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת
שְׂמָלֹת׃ כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת

תו"א ולבנימין נתן שלש מאות. מגילה יז. ולאביו שלח. שם:

תרגום אונקלוס

וְאִיזִילוּ אוֹבִילוּ לְאַרְעָא דִכְנָעַן: יח. וּדְבַרוּ יָת אֲבוּכוֹן. וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וְאִיתוֹ לְוָתִי. וְאֶתֵּין לְכוֹן. יָת טוּב אַרְעָא דְמִצְרַיִם. וְתֵיכְלוּן יָת טוּבָא דְאַרְעָא: יט. וְאַתְּ מְפַקַּד (י"נ מְפוּקַד) דָא עֲבִידוּ. סַבוּ לְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עֶגְלָן. לְטַפְלְכוֹן וּלְנְשֵׁיכוֹן. וְתִטְּלוּן יָת אֲבוּכוֹן וְתֵיתוֹן: כ. וְעֵינְכוֹן. לָא תְחוּס עַל מָנֵיכוֹן. אֲרֵי טוּב. כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילְכוֹן הוּא: כא. נַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף. עֶגְלָן עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה. וִיהַב לְהוֹן. זְוָדִין לְאוֹרְחָא: כב. לְכוּלְהוֹן יְהַב. לִגְבַר אִצְטְלָן [נ"י אִסְטְלָוָן] דִּלְבוּשָׁא. וּלְבִנְיָמִין יְהַב תְּלָת מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף. וְחַמְשָׁא אִצְטְלָן [נ"י אִסְטְלָוָן] דִּלְבוּשָׁא: כג. וּלְאֲבוּהִי. שְׁלַח

תפסיר הרס"ג

ב'לה. סוקו דואבכם. ואמצ'ו ודוהא אליי בלד כנעאן: יח) ואחמלו אביכם. ואלכם וצירו אליי. אעטיכם כ'יר בלד מצר. ותאכלו אגוד מא פיה: יט) ואנת מאמור אן תקול להם אצנעו כ'לה. כ'ד'ו לכם מן בלד מצר עגלא. לאטפאלכם ונסאכם. ואחמלו אבאכם ותעאלו: כ) ועיונכם. לא תשפק עלי אניתכם. לאן כ'יר גמיע בלד מצר הו לכם: כא) פצנע כד'אך בני אסראיל. ואעטאהם יוסף. עגלא באמר פרעון. ואעטאהם זאדא לאלטריק: כב) ואעטי כל רגל כ'לעה. ואעטי בנימין תלאת'

נוה שלום

(יט) עגלות. עגל בפ־תחין לשון רבים ובלשון יחיד עגלה בשלשה פתחין, והוא קרון הנושא בני אדם ומושכים אותו סוסים. (כב) חליפות, כ'לעה לבוש

מסורת הקריאה

(טז) באו. מלעיל: (יז) ולכו באו. במקף לא במרכא תחת ולכו: כנען. הכ"ף בדגש: (יח) יבאו, מלעיל: (כ) ועינכם, הנו"ן בשו"א ונמסר עליו לית. פי' לית עוד הנו"ן בשוא וחסר יו"ד וכל שארא הנו"ן בצירי ומלא יו"ד: (כב) לאיש. הלמ"ד בקמץ. כי הוא חד מן ל"ב קמצין נמסר במס"ר:

רשב"ם

יש כח ויכולת בידי להטיב לו: (יט) ואתה צויתה. עתה אני מצוה אותך לקחת עגלות ובהמות למשוך. כי לא היה אדם יכול להוציא מן המלכות עגלה כי אם על פי פרעה. ודוגמא זו בתלמוד. אין פרה וחזירה יוצאת ממצרים אלא אם כן נטלה האם שלה: (כג) כזאת. כמו כן: עשרה המורים לעשרה אחיו.

רש"י

(יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן. ניבא ולא היה יודע מה ניבא סופה לעשותה כמצולה שאין ו בה דגים: חלב הארץ. כל חלב ל' מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי ז לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם שברשותי היא:

שפתי חכמים

ה ולא לשליטי כלומר שיטענו הבהמות כתבואה לאפוקי שלא תפרש טענו את בעירכם כלומר שיאכילו את בהמתם דא"כ מאי נפקא ליה מיניה (רא"ם): ו פי' דכמים עמוקים אין דגים בעומקה אלא למעלה הולכים: ז דק"ל למה לא כתיב מי לוה לו כן וע"ק

(כג) שלח בזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה המורים וגו'. (רצונו שמלת כזאת המיותרת וכבכ"ף הדמיון מורה על כי מעולם לא שלח לו י' חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' החמורים וי' אתונות והשתא אתי שפיר דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא

אבן עזרא

ישוב הה"א הנעלם ליו"ד נעלם כמו כי פי צדיק גם כן לשון רבים ופי רשעים. ובהתחבר זה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר חסרו האחד כמו כי פי המדבר והטעם שהיה מדבר בלשונם עמם בלא מליץ: (יד) צוארי. ימצא לשון רבים ויחיד. ועם תוספות נו"ן. אכן האל"ף לא נעדר: (יז) טענו. שימו משא. ומטועני חרב קרוב ממנו: בעירכם. בהמתכם. וכן אנחנו ובעירנו: (יח) חלב הארץ. כמו שומן: (כב) חליפות שמלות מלבושים אין זה כמו זה. והפחות שתים: (כג) וטעם כזאת. מחליפות שמלות מהטובות שהיו במצרים. בר. דגן. ולחם. כמשמעו. ומזון. אפונים ופול ועדשי' ודוחן וכסמין ותאנים וצמוקים ותמרים כי אלה לבדם

שיבת האחים לכנען

(כא) ויעשו כן בני ישראל ויתן להם יוסף עגלות ע"פ פרעה וגו'. יש להבין מה עשו בני ישראל. שהכתיב הכתוב ויעשו. ונוכל לומר שבשני דברים אמר פרעה אל יוסף. בתחלה אמר לו אמור אל אחיך זאת עשו טענו את בעירכם וגו' וקחו את אביכם ואת בתיכם ובואו אלי. משמע מדבריו שיבואו למצרים על בהמותיהם. שיקנו או שישכרו עגלות בארץ כנען ויבואו למצרים. ואח"כ אמר ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים עגלות. ופי' רש"י ז"ל כך אמור להם שברשותי ר"ל שפרעה צוה ליוסף שיאמר לאחיו בלשון זה "פרעה צוה אלי שאומר לכם שתקחו עגלות ממצרים עבור אביכם וטפכם ונשיכם" ומספר הפסוק ויעשו כן בני ישראל. שטענו את בעירם בבר ולחם ומזון וצדה לדרך. וכאשר גמרו את מעשיהם ויתן להם יוסף עגלות רקים כאשר צוה פרעה שיהיו רק להביא בהעגלות את אביהם ובני ביתם:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) קחו לכם מארץ מצרים עגלות. פי' קחו לכם עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם על כתפותיכם ובאתם. וכן מוכיח הפסוק שלפניו וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טפם ואת נשיהם בעגלות:
(כ) ועינכם אל תחוס על כליכם. לפי שהיה יודע באביו שהיה קפדן על כליו וחס עליהם כמו שאמרו חז"ל ויותר יעקב לבדו שחזר על פכים קטנים לכך הזהירם על כך. כך מפרש הרב יעקב ז"ל:

צוד

נחל קדומים

אלהים לאדון לכל מצרים. אפשר דרמז לו שלא יירא ולא יפחד שמא יטמעו בגלות כי הנה האדון ה' הבטיח לאברהם אע"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ומצרים לא היה בה רכוש גדול לכן הקב"ה סיבב הרעב והשבע שיבא כל כסף ארץ כנען וכיוצא למצרים וזה הבנה לקיים הבטחתו יתברך ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וזש"ה כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים לקבץ את כסף ולמלאות אוצרות ומוכרח שהוא הכנת רכוש גדול שהבטיח ה' ומזה יש הוכחה אל תעמוד בגלות כי טרב מכה ציץ רפואה פרח ויבא את כל הכסף: כב (ו) ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות. ראיתי

מרפא לשון

כי על דעתי היא שפת כנען ורבים יודעים אותי כי קרוב הוא ע"כ. ולע"ד כ"ז קשה כי איך יאמר אמתלא ופיוס בענין זה גם איך יאמר זכה כנען לדבר בלה"ק והוא הפחות מכל האומית ועוד אלו היה להק"ק שפת כנען למה אינו נקרא שפת כנען כמו שגם ארץ ישראל ארץ כנען וקרוב אצלי שלא היה יודע להק"ק מאחר הפלגה אלא בעלי מדרשו של שם ועבר והאבות למדו ל' הקדש מהם ומכ"ש שאברהם לא היה בעצת דור הפלגה ולכן מ"ש יוסף כי פי המדבר אליכם היה למופת חותך ודאי. יז. ולכו באו — ואיזילו אובילו. תרג' באו כמו הביאו שהכוונה על התבואה לא על עצמם. יט. ואתה צויתה — זאת מפוקד ה"ג. ובנוס' ישנות בפתח וכן בכל מקום היו עושין במקום שורק קיבוץ.

חומת אנ"ך

הקדוש אמרו שהעיקר דיוסף שלטו בו אחיו הוא לא רצה לגלות לאביו אלא מקצת. ולדעת זכר חדש דגלות מצרים היה על מכירת יוסף והט' שישבו רד"ו כבר מפורש שם בז"ה ועי"ל דהמוכר עבדו קונסין אותו וכן רד"ו גי' קנס וז"ש רד"ה אלי בעבור מכירתי וא"כ אל תעמוד בגלות: ו ולבנימין נתן ש' מא' כסף וחמש חליפות שמלות. אפשר דבא בשכרו על כבישת יצר דהוא שמר מקום יוסף כמ"ש בז"הק דאמר בנימין הא נטיר אתרא דאחי ולכן על יוסף מוטל לעשות יקר לבנימין דדלי בחריקיה. ויען עיקר היצר במעור ובלשון ובנימין נתגבר על יצרו ושמר ברית הלשון כמשז"ל דאבני אפוד לבנימין ישפה וכו' ובא עד היסוד לכך נתן לו ש' כסף כי יצר גי' ש' ובהתגברו על היצר זכה ומיתק הדינין לכן היו ש' כסף הרומז לחסד וחמש חליפות כנגד אלוקא דרבנן לנרנח"י שלו דכל א' כלולה מכלן. ואין זה ענין לחיה יחידה דזכו משה רבינו ומשיח. וזה בסגנון אחר ממ"ש אני עני בפני דוד. ויש לומר קצת בסגנון זה דבנימין שמר ברית המעור וכנגדו ש' גי' יצר.

עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ׃ כד וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃ כה וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ כו וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג

תרגום אונקלוס

כדין עסרא חמרין . טעינין מטוב מצרים . ועסר אתנן . טעינן . עבור ולחים וזודין . לאבוהי לאורחא : כד. ושלח ית אחוהי ואזלו . ואמר להון . לא תתנצון באורחא: כה. וסליקו ממצרים . ואתו לארעא דכנען . לות יעקב אבוהון : כו. וחויאו ליה למימר . עד כען יוסף קיים. וארי הוא שליט בכל ארעא דמצרים . והואה מליא פיגן

תו"א אל תרגזו . תענית י :

בעל הטורים

בעגלה ערופה : (כג) ומזון . ב' במס' הכא ואידך ומזון לכלא בי' אע"פ שאמר ומזון לאביו ומזון לכלא בי' שאלא מזון לפרנס כולם : (כד) אל תרגזו . אל תסמכו עלי לומר אחינו גדול הארץ לעשות עול לשום אדם אלא אל תרגזו לשום אדם לילך בדרך על שדה זרועה ד"א אמר להם אל תתעסקו בדבר הלכה : אלהם אל תרגזו . בגי' זהו אל תדברו בהלכה : אלהם אל תרגזו בדרך . בגי' והו אל תפסעו פסיעה גסה : (כו) ויגדו לו . חסר יו"ד שלא הגידו לו עד שהתירו החרם שהחרימו בעשרה : ד"פ כתיב עגלות בפ' וד"פ

רשב"ם

ואע"פ שבנימין חזר עמהם לא רצה להטריחו . אמרינן בתלמוד קללת חכם אפילו על תנאי והשלים התנאי היא באה מנלן מיהודה שאע"פ שהחזיר את בנימין לאביו היו עצמותיו מגולגלין בארון וכו' : (כד) וישלח את אחיו . כל לשון לויה משקל דגוש . לשון שליחות ההוזר משקל רפי : אל תרגזו . אל תיראו כלום בדרך מפני ליסטים כי שלום מכל צד . וכן רגזו ואל תחטאו היו יראים מן הקב"ה ולא תחטאו . וכן ונתן ה' לך לב רגז . דחיל כתרגו' . וכן ירגזון יריעות . לשון נענוע באדם המתיירא . וכן רגזה בוטחות . הכרגיז ארץ ממקומה . אבל רגזה (רגזה) של תרגום של דניאל ושל עזרא לשון כעס . טרגבל לע"ז של רוגז של כ"ד ספרים : (כו) וכי הוא מושל . ואל תירא מלבוא אליו : ויפג לבו . החליף לבו לומר אין זה אמת כי

רש"י

שוס חמורים ואתונות וק"ל. בשם הגאון מהרש"ל) : מטוב מצרים . מלינו בגמרא ששלח לו יין ישן שדעת זקנים ח נוחה הימנו . ומ"א גריסין של פול : בר ולחם (ומזון) . כתרגומו : ומזון . ליפתן (כך גירסת רא"ם) : (כד) אל תרגזו בדרך . אל תתעסקו בדבר הלכה ט שלא תרגז עליכם הדרך . ד"א אל תפסיעו פסיעה גסה י ותכנסו בחמה לעיר . ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לה"ר עליו וגרמת לנו לשנאתו : (כו) וכי הוא מושל . ואשר הוא כ מושל : ויפג לבו . נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים ל לשון מפיגין טעמן בלשון משנה . וכמו (איכה ג) מאין הפוגות . (ירמיה

שפתי חכמים

למה כתיב אחריו זאת עשו בל' רבים הל"ל זאת עשה שהרי גם לעיל אמר בל' יחיד ואתה צויתה ל"פ מפי וכו' : ח כתב מהרש"ל מדלא כתיב בקרא מהו הטוב ששלח לו ש"מ שהוא דבר שאינו חשוב ולמה שלח לו לפי שליעקב היה טוב ל"פ שהוא יין ישן שזה אינו דבר חשוב כל כך וליעקב היה דבר חשוב מפני שדעת זקנים נוחה הימנו וכו' עכ"ל : ט פי' אם אתם עוסקים בדבר הלכה צריכים אתם לעיין בו יותר ואין דעתיכם על הדרך ומתוך כך טועה אתכם הדרך כלומר תתעו . רש"י פ"ק דתענית . ודוקא שלא לעיין ולעסוק נוה להם אבל שלא למגרס לא נוה להם דהא אמרו רז"ל שנים שהיו מהלכים בדרך ואין ביניהם ד"ת וכו' : י כתב מהרש"ל הפי' הראשון הוא אליבא דחד מ"ד בגמ' ושוב פירש"י ד"א אליבא דברייתא ופי' גם כן שתכנסו בחמה לעיר ושני הפי' פירשה הברייתא לפי שהברייתא ס"ל שפי' אל תרגזו הוא ל' התגברות הליכה ולא ידעה הברייתא אם הוא הליכה שאדם פוסע פסיעה גסה או כשאדם מהלך זמן ארוך כלומר עד הלילה ל"פ אלו שני הפירושים א' של פסיעה וא' של תכנסו בחמה לעיר ר"ל כשאדם רוגז פוסע פסיעות גסות ואמר

מר פסיעה גסה נוטלת א' מת"ק ממאור עיניו של אדם : כ לפי שפי' של כי הוא אם ואם הוא אשר . מהרש"ל : ל (נח"י) דק"ל למה לא האמין שהוא חי והלא הוא עצמו היה חושדן שמא מכרוהו ועז"פ מכיון שאמרו שהוא מושל וזה אין הדעת סובלת להאמין שאיש נכרי ימשול וכ"ש במצרים שאין עבד מולך מדהא ליתא הא נמי ליתא לכן אמר לא היה לבו פונה אל הדברים .

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כד) אל תרגזו בדרך . אל תפחדו מסכנת הדרך כי אני מושל בכל הארץ והוא כמו רגזו ואל תחטאו וכמו לב רגז דמתרגמינן דחיל :

בשורת יוסף חי

(כו) עוד יוסף חי וגו' ויפג לבו כי לא האמין להם . נראה לפרש ע"פ המפרשים שכתבו כי האמונה על דרכים שתים . האחת שמאמין בסברת נפשו . שאותו הדבר מצויר כן בנפשו ויאמינהו . והשניה אם הדבר הפוך מסברת נפשו אלא שהוגד לו מפי איש אמונים שיודע בו שאינו מכזב . ומאמין בו מצד המגיד . ועפ"ז שני דרכים אלו ראוי להאמין . אבל אם הדבר סותר לסברתו ולשכלו וגם לא קבלו מאיש אמונים ואף על פי כן יאמינהו הוא פתי וסכל . עליו אמר שלמה פתי יאמין לכל דבר . וכתבי הקדש הבדילו בין אמונה מסברת השכל ובין אמונה הנשענת על דברת המדבר כי אותן האמונות שהן מסברת השכל אחריהן אות למ"ד כמו (בראשית מה) כי לא האמין להם . (שמות ד') והן לא יאמינו לי וכיוצא . והאמונות שהן מאמונת המגיד אחריהן אות בי"ת . ע"כ כששמע יעקב הבשורה מפי בניו כי עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים . כתיב ויפג לבו . לפי שהיה הדבר זר לשכלו לקבלו ולציירו . שאחר כ"ב שנה שנחשב מת עודנו חי ומושל בארץ הקרובה לארץ כנען . אבל להפך מצד המגידים הי' ראוי שיאמינם . כי הם אנשי אמת ולא יכזבו באביהם ולכן ויפג לבו . מתחלף לבו פעם מאמין ופעם אינו

תפסיר הרס"ג

מאיה' דרהם. וכ'מס כ'לע : כג ובעת' לאביה עשר חמיר. מחמלה מן כ'יר מצר. ועשר אתן. מחמלה. בר וטעאם וגד'אא. לאביה ללטריק: כד) ובעת' אכ'ותה ומצ'ו. וקאל להם. לא תרגזו פי אלטריק : כה) וצעדו מן מצר. וגאו אלי' בלד כנעאן. אלי' יעקוב אביהם : כו) פאכ'ברוה וקאלו לה. עאד יוסף באקי. והו סלטאן עלי' גמיע בלד

נוה שלום

מובחר. (כד) אל תרגזו, לא תרגזו ענינו כת"א. (כו) ויפג לבו. פשכך קלבה, נפל הספק בלבו וכעין זה פרש"י

אבן עזרא

הן מזון חוץ מדגן ושעורה : (כד) וטעם אל תרגזו. שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתו : (כו) ויפג לבו. מגזרת אל תתני פוגת לך והטעם שעמד לבו ודמם. כטעם וימת לבו כי לא האמין ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו. ואל תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר

מסורת הקריאה

(כג) כזאת. הכ"ף בשוא : (כד) וישלח, עי' לעיל ח' ז' :

אבי עזר

שהגרגרת עשוי טבעות הרבה : (כג) (בר דגן ולחם כמשמעו וכו'). שאר מיני' נקראו מזון. כי לרוב מבשלין או מטגנין אותם לאפוקי דגן ושעורים שנאכלין כשהן אפויין בתנור או דכו במדוכה וטחנו גרסיים אלו אין נקראים מזון. ועיין בפ' חיי שרה כתב הרב על פסוק ומספוא לחמורים שהשעורים בכלל מספוא. וגם מטעם זה הוציא שעורי' מכלל מזון. ואהל יוסף אוקמי לדברי הרב בדרך רחוקה. ואם אנחנו ידענו שהרב אוהב לפרש בפשיטות. מדוע נפרש אנחנו דבריו חוץ מגדרו. (ו) (שרי מקנה כסום כפרד) כי מקנה סובל דברים הנקנים בכסף כמו לאברהם למקנה. עושה מקנה וקנין. ספר המקנה. וגם הוראתו צאן ובקר וסום ופרד. וקאמר הרב שאל תטעה לומר דפי' שרי מקנה על קנין המלך לקנות תבואה באוצרותיו כי כל תבואת מצרים היה ביד יוסף וגם רחוק שיעשה שרים לקנות בגדים וכל צרכי תילותיו. ואשר נכתב בפסו' על אשר לי מוכח דלא קאי על מקנה צאן כי למלך אין צאן ומחוורתא דקאי על סוס ופרד הצריכים למלחמה ושייך שפיר ואם יש בם אנשי חיל. ואהל יוסף פי' באופן קרוב לזה אולי מחשבת הרב על שני הפירו'

נחל קדומים

בפי' כ"י לרבינו מהר"א מגרמיזא בעל הרקח ז"ל שכתב פירש החסיד כי טעם שלש מאת כסף כדאמרינן המוכר עבדו לגוים קונסין אותו עד עשרה בדמיו ודמי העבד ל' כסף עולים ש' ולא נתן להם כלום אלא נתן לבנימין שלא היה במכירתו עב"ל. ולכאורה יש להבין דאחיו היה להם ליתן לו. ותו דראובן לא היה במכירתו ונצטער מאד. ויראה פשוט דכונת הרב ז"ל לעוררם דהם חייבין ש' כסף ולפיכך נתן לבנימין שיראו דלהם אינו נכון לתת שאדרבא הם חייבין לתת ש' כסף. וכמתלמד מדברי הרב אפשר לומר דהורה דמתנתו הם ש' כסף ולא נתן להם שיהיה להם צער במקום הקנס שהיו חייבין ש' כסף על שמכרוהו ולא נתן לראובן להעלים הדבר שיש לומר כטעם לצ"ד שהוא אחיו. ועוד אפשר לומר כי הוא היה רוצה ליקח לבנימין עבד ולפיכך קנס עצמו עשרה בדמיו שהם ש' כסף. ועד"ה אפ' דיוסף יסוד ובנימין אמר אהא נטיר אתרא דאחי כמ"ש בזה"הקדוש ועל ידי זה היה מיתוק הגבורות ולכן נתן לו ש' גימט' אלהים דיודין.

מרפא לשון

פתח ועכשיו כבר נתקן הלשון ופי' כמ"ש היא"ר ז"ל כל' מצטווה עתה. כב. חליפות שמלות — אצטלון דלבושא. נ"א אסטלוון ופי' אסטלא בגד חשוב ושם טלית ומטלית נגזר מל' זה ולה"ק חליפות גר' שהפ"א מתחלפת בבי"ת מל' חלב שהוא מורה על לבוש וכסוי כמ"ש בס' אם למקרא פר' בהעלתך יע"ש או יתכן שהוא כמו לחף בל'

חומת אנ"ך

כסף כנגד ברית הלשון על שם כסף נבחר לשון צדיק כמו שדרשו ברבה פ' כשא. ועוד אפשר דרמז ברו"הק דבנימין

רבינו בחיי

(כד) וישלח את אחיו וילכו. כל אחיו ראובן ושמעון וכל השאר ובנימן בכללם. והנה יהודה קיים תנאו במה שנדר ונדה את עצמו אם לא אביאנו אליך וחטאתי לך. ומה שנענש על זאת כמו שאמרו רז"ל כל אותן מ' שנה שעמדו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון לפי שהנדר ההוא היה תלוי ביד אחרים והי הדבר ספק בידו אם יתקיים אם לאו ולפיכך נענש אע"פ שהחזירו לאביו, ומכאן למדו רז"ל נדוי על תנאי אפי' מקיימו צריך הפרה. וכן דרשו במס' מכות פרק ואלו הן הגולין (דף יא ב) אמר רב יהודה אמר רב נדוי על תנאי צריך הפרה מנא לן מיהודה שנא' אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וגו' :

תפסיר הרס"ג

מצר. פשכך קלבה. ולם יתיק בהם: כז) וכלמוה. בגמיע כלאם יוסף אלד'י כלמהם. וראי' אלעגל. אלד'י בעת' בהא לתחמלה. פעאשת רוח יעקוב אביהם: כח) וקאל אסראיל. חסבי אד' עאד יוסף באק. אמצ'י אראה קבל אן אמות: א) פרחל אסראיל וגמיע מאלה. חתי' גא

נוה שלום

ורשב"ם ז"ל. (כח) רב. חסבי, די לי במה שעדיין יוסף בני חי. עיין רשב"ם.

אבן עזרא

כמו ונשמה לא נשארה בי: (כח) רב

מסורת הקריאה

מו (א) באו"ה, מלעיל. ונמסר עליו ד' ג' מלעיל וא' מלרע וסי' א' דין, ב' ומשם בארה (במדבר כ"א ט"ז) ג' וינס יותם (שופטים ט' כ"א) ד' בארה בנו (דה"א ה' ו') בתרא שום בר נש

רבינו בחיי

(כו) ויפג לבו. מלשון (איכה ג) מאין הפוגות כלו' אין הפסק לדמעות ופירושו פסקה תנועת לבו והיה כמת. וכן בדרך הטבע כאשר תבא שמחה פתאום על האדם יתעלף ויהיה כמת, וטעם הדבר כי יפתח הלב ויתרחב פתאום והחום הטבעי שבתוך הלב יצא ממנו ויתפשט בחיצוני הגוף ואז ישאר הלב מבפנים קר ומתוך כך בא לידי עלוף. והענין הזה ברוב הוא נמצא בזקנים ובבני אדם חלושי הכח בבוא להם השמחה פתאם. וכענין שדרשו רז"ל במסכת כתובות הות יתבא דביתהו וקא נהלה קמחא דל עיניה חזיתיה סוי לבה פרח רוחה אמר עניה זו לשוא שמרה בעא רחמי עלה ואחיה. כי ברוב השמחה שבא לה פתאום בראותה את בעלה ויפג לבה ופרחה נשמתה:

(כז) ותחי רוח יעקב אביהם. תרגם אונקלוס ושרת רוח נבואה לפי שהיה יכול לומר ויחי יעקב אביהם ומפני שהוסיף מלת רוח תרגם רוח נבואה:

(כח) רב עוד יוסף בני חי, ע"ד הפשט לפי שאמר לו שני דברים עוד יוסף חי וכי הוא מושל השיב להם מה

לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם: כז וַיְדַבְּרוּ
אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר
אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־
שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ
יַעֲקֹב אֲבִיהֶם: חמישי כח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל
רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ
בְּטֶרֶם אָמוּת: מו א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל
וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָּׁבַע

* שלישי בסת"י

תרגום אונקלוס

עַל לִבֵּיהּ. אֲרֵי לָא הֵימֵין לְהוֹן: כז. וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ. יָת כָּל פִּתְגָמֵי יוֹסֵף דְּמַלֵּיל עִמְּהוֹן. וַחֲזָא יָת עֶגְלָתָא. דִּשְׁלַח יוֹסֵף לְמִטַּל יָתֵיהּ. וּשְׁרָת רוּחַ קוּדְשָׁא עַל יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: כח. וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל. סַגִּי לִי חֶדְוָא. עַד כְּעַן יוֹסֵף בְּרִי קַיָּים. אֵיזֵיל וְאַחְזֵינֵיהּ עַד לָא אֱמוּת: א. וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וְכָל דְּלֵיהּ. וַאֲתָא

רשב"ם

לא האמין להם. כמו אל תהני פוגת לך. וריחו לא נמר מתורגם וריחי' לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. שאר דברים שדיבר אליהם הכתובים למעלה שבכה על צואריהם והכירו בודאי שהוא אחיהם וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה. ותחי רוח יעקב. כי שמר את הדבר שסוף יוסף להיות מושל כי אינן יוצאות ממצרים כי אם על פי מושל כמו שפירשתי למעלה: (כח) רב. די בפוגת לבי שלא האמנתי אלא ודאי עוד יוסף בני חי. פשטות אחרים של ערמומיות אומרים והנם הבל. ואני הצעיר שמעתי רב עוד יוסף בני חי אתם אומרים עוד יוסף חי וכי הוא מושל רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו אינו

בעל הטורים

כתיב עגלה ערופה בפ' שופטים שפירש ממנו בפ' עגלה ערופה: (כז) וירא את העגלות. בגי' ראה בהלכות עגלה ערופה:

רש"י

מח) וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה היה עוסק מ כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנא' וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה נ שפירשה ממנו: (כח) רב עוד. רב לי עוד שמח' וחדו' הואיל ועוד יוסף בני חי: (א) בארה שבע.

שפתי חכמים

תו"ק: מ דק"ל דכתיב וידברו אליו וגו' דברי יוסף אחר כי לא האמין להם דמשמע שבאו לדבר אליו ולהוכיח לו שיאמינו דבריהם ומה היא ההוכחה שהוכיחו אלא סימן מסר להם כו' בפרשת עגלה ערופה ור"ל העגלות דכתיב בקרא קרינן עגלות בסגו"ל תחת העי"ן ושו"א תחת הג'. וי"ל כשיוסף פי' מיעקב היה יעקב מלוה אותו עד עמק חברון כדפירש"י לעיל בפסוק וישלחהו מעמק חברון ויוסף א"ל חזור בך א"ל יעקב איני רשאי לחזור שחייב אדם ללוות חבירו כדכתיב בפרשת עגלה ערופה בפסוק וידינו לא שפכה לא פטרנוהו בלא לויה כדפירש"י שם ומתוך כך למדו פרשת עגלה ערופה ויהיה פי' וירא את העגלות ל' סכנה שהגידו לו פ' עגלה ערופה אז התכונן שאמת הוא: נ ר"ל דרות סייע נגואס

בשורת יוסף חי

אינו מאמין. ולכל נחשוב שבניו המגידים היו חשודים בעיניו. ואילו הוגד לו מפי איש אחר הנאמן הי' מאמין. אמר עוד כי לא האמין להם. להורות שהזרות הי' מצד הדבר עצמו לא מצד המגידים. ואילו היה שומע ככה מפי אחר ודאי שלא היה מאמין כלל. ובני יעקב נשמרו מאד שלא לבשר לאביהם הזקן הבשורה בפעם אחת. כי בשורת שמחה גדולה כזו סכנה היא מאד ובפרט לאיש זקן כיעקב ע"כ ויגידו לו דברים אחרים מענין לענין שיוכלו לאמר לו עוד. יוסף חי [והנגינה מפרדת תיבת עוד מיוסף חי] ואח"ז אמרו לו וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים. ויפג לבו. ומחמת כי נתחלף לבו בכל פעם מאמין ואינו מאמין. ויותר הי' אללו שאין הדבר כן כי לא האמין להם ע"כ נשאר בחיים. ובראשונה לא אמרו לו דברי יוסף. רק שהוא מושל במצרים. ואח"כ וידברו אליו כל דברי יוסף מן פסוק ט' וגו': (כז) וירא את העגלות אשר שלח יוסף וגו'. וע"כ ותחי רוח יעקב אביהם. הנה לא נודע מה ראה יעקב בעגלות אשר ע"י חיה רוחו בקרבו. וע"ד הפשט נראה כשרוצה אדם לנסוע לחברו לא שייך לומר שחברו ישלח לו עגלה מיוחדת שתסע לשם ריקן והוא יסע בה. והלא יכול לשכור לו שם עגלה. אבל אם שולחין אחר אדם נכבד. כמו אחר רב וגאון אז שולחין אחריו עגלה מיוחדת להורות כי נכבד הוא בעיניהם מאד ואך למענו שולח העגלה. וגם כאן כשראה יעקב ששלח יוסף אחריו עגלות ולא שלוהו לשכור לו עגלות בארץ כנען מזה ידע כי הוא מכובד מאד יהי' אצל פרעה וגם יוסף מכובד מאד אצל פרעה ששלח עגלות מיוחדות להביא את אביו מצרימה. ועבור זה ותחי רוח יעקב: (כח) ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי וגו'. יעקב אמר לבניו לא אתוכח עמכם אם יוסף הוא המושל במצרים או לא. כי רב לפני אשר יוסף עודנו חי. אלכה ואראנו בטרם אמות:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף. פירש"י סימן מסר להם כשפירש ממנו היה עוסק בפרשת עגלה ערופה. וצריך פי' לפי' והכי רוצה לומר כי כשפירש מאביו היה מלוה אותו כדכתיב וישלחהו שהוא לשון לויה כמו וישלחו דכתיב גבי אברהם דמתרגמינן ואלויאו. ואמר לו יוסף חזור בך ואמר לו יעקב בני גדולה לויה שעליה נתוספה פרשה אחת בהורה דכתיב ידינו לא שפכה. וכי תעלה על דעתך שב"ד שופכי דמים אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא לויה הא אם ראוהו ולא לווהו מעלה עליהם כאלו שפכו דמים והיינו פרשת עגלה ערופה שהיה עסוק בה. ויש אומרים שהיה עוסק בעגלה שמושכת בקרון וקשה לשני הפירושים לפרש עגלות לשון עגלה לכן נראה לפ' בפרשת עגלות המשכן דכתיב שש עגלות צב: וירא את העגלות ותחי רוח יעקב אביהם. פי' כשראה העגלות חיתה רוחו והאמין כי קודם לכן צוה יוסף לבל יוציאו עגלות מארץ מצרים ועכשיו אמר פרעה ואתה צויתה זאת עשו קחו עגלות מה שאין אחרים רשאין להוציא ולכך כשראה העגלות האמין אמר בודאי מפי מלך הוא זה:

(כח) רב עוד יוסף בני חי. פי' יעקב קרא רב למביא העגלות כמו רב החובל ושאל לו עוד יוסף בני חי כי אותך אני מאמין יותר מהם. ד"א בניו היו מאריכין בדברים ומספרים

נסיעת יעקב למצרים

(א) ויסע ישראל וכל אשר לו וגו'. הנה כאשר בא יעקב אל באר שבע נזכר מה שקרה לו בפעם הראשון כצאתו מבאר שבע

נחל קדומים

כסף רומז לחסד מיתוק הגבורות בחסדים וא"ש ההי"ב. כז (ז) וירא את העגלות. גימט' ראה בהלכות לעגלה ערופה ורבינו יב"ק פירש בפ' עגלה היינו עגלות צב כשפירש יוסף מיעקב נטע יעקב ארזים ושאל לו יוסף למה אלה וא"ל עתידין בני לעשות משכן במדבר בארזים אלו ויביאו אותם בעגלות לכך שלח לו עגלות לסימן זה הדבר משש עגלות צב שהיו נושאין הקרשים מהמשכן. בספר רבינו אפרים מגאוני

מרפא לשון

ערבי שהוא שם הלבוש המכסה לגוף או לאיזה דבר. ונתן להם חליפות אלו כמו שמוכרים התגרים כדי שיתפרו מהם לבושים כפי רצונם וא"א לומר זה שנ' חליפות ע"ש שמתחלפים לבגדים שונים. וכע"ש כלבוש תחליפם ויחלפו שכן מצינו אצל שמשון בשנתחייב לתת לל' איש מרעהו כשהגידו החידה ל' חליפות בגדים ירד אשקלון והכה מהם ל' איש ולקח את חליצותם ונתנם למגידי החידה חליפות ופי' חליצותם חגורותיהם ודרכם להיות מבגד פשוט יכן נר' ממה שנקראו כאן חלפות שמלות (בשפטים י"ד) ובמלכים (ב' סימן ה') נקרא חלפות בגדים שהם בגדים פשוטים כשמלות וכמו שבא התרג' בכולם אצטלון דלבושא שאם לא כן היל"ל חליפות סתם או בגדי חליפות. כד. אל תרגזו — לא תתנצון. צ"ל למה לא תרג' בל' נפעל שהרי תרג' וכי יריבון אנשים וארי ינצון ולא יתנצון ולעד"ן כי מ"ש להם יוסף אל תרגזו אינו ל' ציווי אלא ל' ברכה שלא

חומת אנ"ך

א' מד' שמתו בעטיו של נחש והוא הראשון לכן רמז לתת לו ש' כסף כי כסף גי' עץ לרמוז שלא יחטא ונגזר על יצר גימ' ש' ומת על כסף גימ' עץ ע"ד שפירש רבינו האר"י ז"ל וכי יהיה באיש חטא משפט מות ותלית אותו על עץ כמ"ש במ"א בס"ד: ז ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק וכו'. אפש' לפרש במ"ש רז"ל דנענש יעקב אע"ה על שלא כיבד לאביו כ"ב שנה וע"ז נצטער כ"ב שנה ביוסף. והוינן בה דאב שמחל על כבודו כבודו מחול ואיך יצחק אע"ה לא מחל ליעקב. ובעניותנו תירצנו דודאי יצחק מחל. אבל בביטול כבוד א"ות איכא תרתי אחד עם אב ואם המולידי' אותו. והשנית שביטל מצותו יתברך אשר צוה לכבד א"ום. והשתא יצחק אע"ה מחל חלקו אבל חלק אלוה ממעל מי מחל. והקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה ולכן נענש יעקב אע"ה על חלק גבוה (ועמ"ש אני הדל בקונט' ברית עולם דף קכ"ג ומה שרמזתי שם) ואמרו במדבר רבה פ"ג דבעבור שישראל נזהרו מזנות במצרים נגאלו ומשמע דאם לא היו זהירין בזנות לא היו נגאלים וכתבנו בעניותנו

תרגום אונקלוס

לבאר שבע. ודבח דבחין. לאלהא דאבוהי יצחק: ב. ואתגלי יי לישראל בחזוא דליליא. ואמר יעקב יעקב. ואמר האנא: ג. ואמר. אנא אל אלהיה דאבוך. לא תדחל מלמיחת למצרים. ארי לעם סגי אשוינך תמן: ד. אנא איחות עמך למצרים. ואנא אסקנך אף אסקא. ויוסף. ישוי ידוהי על עינך: ה. וקם יעקב מבאר שבע. ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון. וית טפלהון וית נשיהון. בעגלתא. דשלח פרעה למטל יתיה: ו. ודברו ית גיתיהון. וית קניניהון דקנו בארעא דכנען. ואתו

בראשית מו

ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק:
ב ויאמר אלהים | לישראל במראת
הלילה ויאמר יעקב | יעקב ויאמר
הנני: ג ויאמר אנכי האל אלהי
אביך אל-תירא מרדה מצרימה
כי-לגוי גדול אשימך שם: ד אנכי
ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך
גם-עלה ויוסף ישית ידו על-עיניך:
ה ויקם יעקב מבאר שבע וישאו
בני-ישראל את-יעקב אביהם
ואת-טפם ואת-נשיהם בעגלות
אשר-שלח פרעה לשאת אתו:
ו ויקחו את-מקניהם ואת-רכושם
אשר רכשו בארץ כנען ויבאו

תפסיר הרס"ג

אלי׳ ביר סבע. פד׳בח ד׳באיחא. לאלאה אביה יצחק: ב)וקאל אללה לה פי רויא אלליל. יא יעקוב יא יעקוב. קאל לביך: ג) קאל. אנא אלטאיק אלאה אביך. לא תכ׳אף מן אלנזול אלי׳ מצר. פאני אצייר מנך ת׳ם אמה עצ׳ימה: ד) אנא אנזל מעך אלי׳ מצר. ואנא אצעדך אצעאדא. ויוסף יג׳מצ׳ך: ה)פקאם יעקוב מן ביר סבע וחמלוה בני אסראיל. ואטפאלהם ונסאהם. עלי׳ אלעגל. אלד׳י בעת׳ בהא פרעון לתחמלה: ו) ואכ׳ד׳ו מואשיהם. וסרחהם אלד׳י מלכוה פי בלד

נוה שלום

מו (ד) ויוסף ישית וכו׳ ויוסף יג׳מצ׳ך, יעצ׳ם עיניך דהיינו במותו כמנהג החיים עם המתים כלומר שלא ימות יוסף בחייו.

חלק הדקדוק

א) ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. הטפחא בתיבת *אביו בכל סת"י: ד) אנכי ארד עמך מצרימה. תיבת אנכי בשופר הולך בכל התיגאן המדוקדקות לא ברביע, להורות גודל וחוזק שיתוף ודיבוק השכינה ביעקב אבונו: ואנכי אעלך. האלף בפתח כי הוא מהפעל הכבד אבל אענך בסתר רעם סגול כי מן הקל. (רד"ק

מסורת הקריאה

ומלרע: (ג) מרדה. הרי"ש בשוא לבד: (ד) עמך. המ"ם בשוא ועי׳ לעיל כ"א כ"ב: (ה) בעגלות, הבי"ת בקמץ:

אבן עזרא

עוד יוסף. רב לי זאת. השמחה: (ג) מרדה. מקור והוא חסר הפ"א כמו אשר תנה הודך: (ד) וטעם אעלך גם עלה שיקבר בארץ ישראל. ויוסף ישית ידו על עיניך במותך כן מנהג החיים עם

רבינו בחיי

לי אם הוא מושל רב לי שהוא חי: וע"ד המדרש רב עוד יוסף בני חי שכר הרבה ורבוי טובה יש לי בעוה"ז ובעוה"ב כאשר יוסף בני חי, והוא כלשון (תהלים לא) מה רב טובך והוסיף מלת עוד המורה על הענין להבא כמו שכתוב (תהלים פד) עוד יהללוך סלה:

תולדות אהרן

ויאמר אלהים. ברכות יז: אנכי ארד. ברכות נו שבת פט: ישית ידו על. ס׳ כזוהר פ׳ שלח לך:

בעל הטורים

(ב) לישראל במראות הלילה. ז׳ תגין בשי"ן ע"ש כי שבע יפול לדיק וקם שבאו עליו ז׳ צרות ונילל מהם עשו לבן מלאך דינה יוסף שמעון בנימין: (ד) גם עלה. כתיב בה"א רמז לאחר ה׳ דורות יעקב לוי קהת עמרם משה: ויוסף ישית ידו על עיניך.

רשב"ם

מושל. אלכה ואראנו בטרם אמות וגו׳: (א) לאלהי אביו יצחק. שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה לו הקב"ה כמה שנאמר בפרשת אלה תולדות יצחק ועשה גם הוא שם זבחים כמו שעשה אביו: (ד) אעלך גם עלה. כלומר ארד עמך וגם עלה אעלך. כמו וברכתם גם אותי. גם עלה שנקבר עם אבותיו במערת המכפלה: ישית ידו על עיניך. על עניניך וצרכך ישתדל לעשותם כדכתיב ישית ידו על שנינו:

רש"י

כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד ם זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: (ב) יעקב יעקב. לשון חיבה: (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מיצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות ע נקבר בארץ: (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם הכל נתן לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין

שפתי חכמים

כדכתיב ורוח לבשה את עמשי: ם דק"ל דה"ל לאלהי אבותיו או לאלהי אברהם דהא הוא היה העיקר לפרסום אלהות ולא כן יצחק שקבל מאברהם: ע דייק מדכתיב אעלך משמע לא"י שהוא גבוה

דעת זקנים מבעלי התוספות

ע גדולתו של יוסף לכך אמר להם רב לכם לספר בזה אך אמרו אם בני חי באמת ואם אמת אלכה ואראנו וגו׳: (ד) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. ירדו למצרים נמנה הקדוש ברוך הוא עמהם בעצמו ובכבודו שהרי בפרטן לא תמצא רק ס"ט וכתיב בשבעים נפש וגו׳ הרי שנמנה הקדוש ברוך הוא עמהם והיו שבעים וגם בעלותם עלו ששים רבוא חסר אחד ונמנה הקדוש ברוך הוא עמהם ועלה והי׳ שלמים. ד"א ואנכי אעלך גם עלה. לא תעלה על דעתך שתהיה שם ירוד כי אם גדול ומעולה תהיה שם:

נסיעת יעקב למצרים

שבע כשברח מעשו והי׳ צריך לצאת מא"י לחו"ל ובחלום הלילה הבטיחו הקב"ה שישמרהו וישיבהו לא"י וכ"כ קוה יעקב כעת שיגלה לו הקב"ה במראות הלילה ויבטיחהו על זה שישיבהו לא"י. ע"כ הקריב קרבנות לאלהי אביו יצחק. שבזכות אבותיו ישיבהו ה׳ חזרה לא"י. וביחוד אביו יצחק שהקב"ה אמר לו שלא ירד מצרימה אולי ימנעהו ה׳ ללכת למצרים כמו שמנע את אביו יצחק לרדת מצרימה. והשיבו הקב"ה בחלום הלילה אנכי אלהי אביך. שצויתי לו אל תרד מצרימה. אבל אליך אני אומר שתרד מצרימה. והנה שני צוויים הפכיים הם מאתי. ולפי שיעקב הי׳ ירא מחמת ארבעה דברים. א) שמא המצריים ימיתו מבניו ומבני בניו וימעיטום. ב) היה ירא מחמת שמצרים מלאה גלולים

לא תדבק שמה השגחת ה׳ ונבואתו כאשר היתה נדבק עמו בארץ כנען. ג) היה ירא אולי ימות במצרים ויקבר שם ולא במערת המכפלה

נחל קדומים

אשכנז: ד (ח) כי לגוי גדול אשימך שם. תראה בימיך שלשים רבוא כמנין כ"י שלשים כמ"ש רז"ל הרב הנז׳: ה (ט) גם עלה. גם באתבש ר"י הם רד"ו שנה שישבו במצרים

מרפא לשון

יארע לו נזק בדרך ולפ"ז אתי שפיר שתרג׳ בל׳ נפעל שר"ל שלא יתכעסו מאויבים ולסטים בדרך. כו. ויפג לבו — והואה מליא פייגן על לביה. היסב ההפגה אל הדברים כדי לקשר הטעם כי לא האמין להם עם הסיבה הזאת יפה ואלו לא הוצרך לזה היה מתרג׳ ופג מדע לביה כמו שתרג׳ ויצא לבם לעיל (מ"ב כ"ח). כז. ותחי רוח יעקב — ושרת רוח קודשא על יעקב. ה"ג דלא כנ"א רוח נבואה וכצ"ל שהרי לא נתפרש כאן שום נבואה ליעקב אבל ענינו ששרתה עליו רוה"ק מפני השמחה לפי שאינה שורה לא מתוך עצבות וכו׳ ולא שרתה עליו רוה"ק עכשיו לצרך נבואה אלא לתוספת חכמה ובינה בסוד השם. מו. א. ויזבח זבחים — ודבח דבחין. הקשה היא"ר למה לא תרג׳ בכסת קודשיא ולא ידעתי היאך יתכן לתרג׳ כן שהרי לא נאמר זבחים שלמים גם לא נזכר עמהם עלות שיהיו הזבחים מורים על שלמים אבל הוא שם הכולל כמו ולא יזבחו עוד את זבחיהם. לאלהי אביו יצחק — לאלהא דאבוהי יצחק דלא כמ"ש היא"ר לאלהא אבוהי יצחק וטעות הוא לתרג׳ כן דמשמע שיצחק הוא האלוה ולא תרג׳ לאלהיה במפיק כדלעיל (ל"א נ"ג) לפי שאינו אלהי יצחק לבד כי גם אלהי יעקב הוא. ד. אנכי ארד

חומת אנ"ך

בקונטרים שתחת הרגל דמאה שהיו הנשים יולדות ששה בכרס א׳ שלא כדרך טבע מוכח דנזהרו מזנות דאם אמרו דהבא על ערוה מוליד היינו דעולם כמנהגו נוהג דזהו הטבע אבל לפרות ולרבות חוץ מהטבע דרך נס ודאי הוא טובה תוכח"ת דנזהרו מזנות דלא עביד קב"ה ניסא לשקרי וא"כ במצרים שילדו חוץ מהטבע דרך נס ודאי דנזהרו מזנות. איכו השתא שנשלמו כ"ב שנה דפרו"ע פרעו"ת בישר"אל עונש על חלק גבוה שביטל מצות כבוד לכן ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק כי עתה נשלמו כ"ב שנה של נער על שביטל כבוד או"א וחטא לאלהי אביו יצחק ועתה שילא ידי חובת"ו זבח לאלהי אביו יצחק כי לו יתברך דוקא חטא. ויאמר יעקב יעקב ופסק באמצע רמז כשהיית אצל יצחק היית יעקב שלם. ואח"כ היה הפסק אשר בטלת כבוד א"וא ועתה כי פרו"ע הוא יעקב פעם אחרת שלם. אל תירא מרדה מצרימה שהיא ערות הארץ ואם בניך יחטאו לא יצאו מהגלות. דע כי לגוי גדול אשימך שם ויפרו וירבו שלא כדרך טבע ובא האות שלא חטאו בזנות

מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃
ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו וּבְנוֹת
בָּנָיו וְכָל־זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיְמָה׃
ס ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים
מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב
רְאוּבֵן׃ ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא
וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי׃ י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל
וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן
הַכְּנַעֲנִית׃ יא וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת
וּמְרָרִי׃ יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה
וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ
כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ חֶצְרֹן וְחָמוּל׃

* רביעי

תרגום אונקלוס

לְמִצְרָיִם. יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ: ז. בְּנוֹהִי. וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ. בְּנָתֵיהּ. וּבְנָת בְּנוֹהִי וְכָל בְּנוֹהִי. אַיְתִי עִמֵּיהּ לְמִצְרָיִם: ח. וְאִלֵּין שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. דְּעָלוּ לְמִצְרָיִם יַעֲקֹב וּבְנוֹהִי. בּוּכְרֵיהּ דְּיַעֲקֹב רְאוּבֵן: ט. וּבְנֵי רְאוּבֵן. חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרוֹן וְכַרְמִי: י. וּבְנֵי שִׁמְעוֹן. יְמוּאֵל וְיָמִין. וְאֹהַד וְיָכִין וְצוֹחַר. וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא: יא. וּבְנֵי לֵוִי. גֵּרְשׁוֹן. קְהָת וּמְרָרִי: יב. וּבְנֵי יְהוּדָה. עֵר וְאוֹנָן. וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וְזָרַח. וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן. וַהֲווֹ בְּנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל: יג. וּבְנֵי

תו"א וימת ער ואונן. סוטה ...

תפסיר הרס"ג

כנעאן. וגאו אלי' מצר. יעקוב וגמיע נסלה מעה: ז) בניה. ובני בניה מעה. בנאתה. ובנאת בניה וסאיר נסלה. גאבהם מעה אלי' מצר: ח) הד'ה אסמא בני אסראיל. אלדאכ'לין אלי' מצר אלד'י הו יעקוב ובניה. בכרה ראובן: ט) ובני ראובן. חנוך ופלוא וחצרן וכרמי: י) ובני שמעון. ימואל וימין. ואהד ויכין וצחר. ושאול אבן אלכנעאניה: יא) ובני לוי. גרשון. וקהת ומררי: יב) ובני יהודה. ער ואונן. ושלה ופרץ וזרח. ומאת ער ואונן פי בלד כנעאן. וכאן בני פרץ חצרן וחמול:

אבן עזרא

המתים: (ז) בנותיו היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה שפחות קטנות גדלי עמה ובעבור בתו קראם הכתוב בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו. כמו בני מיכל. וכן ובנות בניו כי אחת היא: (י) בן הכנענית. לעד כי נשי השבטים היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומדיני' והזכיר זו לבדה בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית. ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן בעבור היותם בני

רשב"ם

(ח) יעקב ובניו. יעקב מחשבון שבעים נפש כמוכיח

בעל הטורים

יעלים עיניך כשתמות הבטיחו שלא ימות בחייו:

רש"י

של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי: (ח) הבאים מצרימה. על שם השעה קורא להם הכתוב באים. ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו: (י) בן הכנענית. בן דינה שנבעלה לכנעני. כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע

שפתי חכמים

מכל האוצרות וק"ל: פ ואת"ה והרי גם כתיב בנותיו ל' רבים והרי לא הי"ל רק דינה ואין לומר כרבי יהודה דאמר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ונשאום דהא לפני ירידתן מתו כדפירש"י בסמוך וגם א"ל כרבי נחמיה שאמר כנעניות היו ומהו בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרות לחתנו בנו ולכלתו בתו (הובא ברש"י פרשת וישב ע"פ ויקומו כל בניו כו') דהא יולאי ירכו קחשיב כאן. (נח"י) ול"נ לייסב שדרך הכתוב כשמדבר בייחוסי הרבים אמר ביחיד ל' רבים כמו ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וא"כ אע"ג דבנותיו קאי אדינה לחוד אפ"ה היכא דאיכא לרבויי מרבינן ולא סמכינן אסיגויא דחיקא ולכן פי' סרח ויוכבד וכ"מ בכ"ב דף קמ"ג. ואין להקשות איפכא בפסוק ויקומו לנחמו מנ"ל לר"י לומר תאומות ולר"נ כלותיו דלמא דינה לבדה היתה כמו הכא דס"ה דכתיב וכל בנותיו א"כ ס"ה דאיכא יחוסי דרבים כנ"ל: צ דק"ל הא משה רבינו כתב לנו את התורה ובימיו כבר באו וא"כ הל"ל באו ועז"פ ע"ש וכו': ק דק"ל דהל"ל בכולן בני כנעניות למ"ד דכנעניות היו ולמה כתיב גבי שאול הכנענית יותר מבכולן. ולמ"ד שעם כל אחד נולדה תאומה עמו ואותן אחיות היו נושאין א"כ לא הל"ל כנענית כלל ומתרץ בן דינה וכו'

רבינו בחיי

(ז) בנותיו זו דינה. וכן (בראשית מו) ובני דן חושים. (דה"א ב') ובני איתן עזריהו. מכאן למדו רז"ל האומר נכסי לבניי והיה לו בן ובת. הבן יטול את הכל. והקשו בגמרא מי קרו אינשי לברא בניי א"ל אין דכתיב (במדבר כו) ובני פלוא אליהב: ובנות בניו. סרח בת אשר:

(ח) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו. שלשת האבות נקראו ישראל ובכאן קורא יצחק ישראל שהרי אמר כי יעקב ובניו הם בני ישראל ואם כן הרי יצחק נקרא בשם ישראל. אברהם גם כן נקרא ישראל ממה שכתוב (שמות יב) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. וכבר ידעת כי החשבון הוא משנולד יצחק וקרא בכלל בני ישראל אם כן הרי אברהם נקרא בשם ישראל ועל כן קראו התלמוד לעשו ישראל מומר. וכדאיתא בפרק קמא דקדושין בשמעתא דנכרי יורש את אביו דבר תורה. לפי שהיה מזרע האבות ולא הלך בדרכיהם:

נסיעת יעקב למצרים

המכפלה כאבותיו. ד) היה ירא שמא ימות יוסף בחייו וישבע ברעות נפשו ותהפך ליגון שמחתו. לכן הוצרך הקב"ה להבטיחו על ארבעה דברים אלו. כנגד הפחד הא' אמר לו אל תירא מרדה מצרימה. לא די שלא ימעיטוך שמה. אבל כי לגוי גדול אשימך שם [וכזה גלה לו שלא ישובו מיד אחרי ראותו את יוסף כמו שחשב אבל שם יתעכבו עד שיפרו וירבו מאד. והקב"ה לא צוה אותו בפירוש שירד למצרים. רק הבטיחו שלא יירא ברדתו שמה]. וכנגד היראה הב' אמר לו הקב"ה אנכי ארד עמך מצרימה. ר"ל שלא אפריד דבקותי והשגחתי ממך [ולא אמר אנכי אורידך מצרימה כמ"ש ואנכי אעלך גם עלה. לפי שהירידה היא מיעקב שבחר בה לא מהאל ית' אבל אמר שירד שם עמו כי תרד ותשפל השגחתו בהיותו במצרים. וכאלו אמר אנכי שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אבל עמך אנכי ארד שמה]. וכנגד היראה הג' מענין קבורתו אמר ואנכי אעלך גם עלה שיעלה אותו משם להיותו נקבר במקום אבותיו המקודשים. וכנגד היראה הד' מחיי יוסף אמר ויוסף ישית ידו על עיניך. כלומר הוא יסתום עיניך בעת מיתתך. בהפך מה שאמרת כי ארד אל בני אבל שאולה. כי לא יהיה כן. והלשון ארד עמך. יוכל היות. כי ידוע שהכרת אלהותו ית' בעולם הוא רק ממעשיו. כשעם בני ישראל הם בכבוד והצלחה והקב"ה עושה נסים ונפלאות עבורם נתגדל ונתקדש שמו בעולם. ובשעם בני ישראל ירודים ושפלים. גם כבודו ית' לא ניכר בעולם. כמאמר הכתוב למה יאמרו בגוים איה אלהיהם. ועוד פסוקים רבים ע"ז. ע"כ אמר הקב"ה ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה כשאתה תרד למצרים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) בנותיו ובנות בניו. פירש"י בנות בניו זו שרח בת אשר ויוכבד בת לוי. וקשיא דבניו ניחא אלא בנותיו מאן נינהו שהרי לא נכנסו מבנותיו למצרים כי אם דינה שהתאומו' מתו. ושמא י"ל דכלותיו קרי בנותיו. אך קשיא לי מאי דכתיב כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש דהתם ליכא למימר כלותיו שהרי לא נמנו כדכתיב מלבד נשי בני יעקב ושמא ר"ל דינה ובת לוי ובנות בנים הכי הם כבנות כך נ"ל וכן משמע למבין מתוך פירש"י:

נחל קדומים

והיה ירא יעקב פן כל ר"י שנה יהיו בכלל ועבדום וענו אותם א"ל הקב"ה עלה באתבש קי"ז שלא היה השעבוד יותר מקי"ז שנה כמנין עמ"ו אנכי בצרה וקי"ו פסוקים בשיר השירים וקי"ו פסוקים נזכר יציאת מצרים בתורה. רבינו מהר"א גרמיזא ז"ל. ולפ"ז אפשר לרמוז משז"ל והביאו רש"י מטוב ארץ מצרים שלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו ומדרש אגרה גריסין של פול. וכת הקודמין פירשו כי יין ישן גי' (ר"ל ת' שהיא ת"ל כשתחשוב מימי יצחק כמ"ש ומושב בני ישראל וכו' ל' שנה ות' שנה

מרפא לשון

עמך מצרימה — אנא איחות עמך. רבים תמהו על התרג' הזה שלא אמר מימרי יחות עמך כמו שתרג' אנכי מגן לך מימרי וכן ואנכי אהיה עמך ורבים כמהו ואין מקום לתמיהתם שלא יפול ל' ירידה על המאמר שאינו אלא דבר שאין בו ממש וכן בכ"מ אין התרג' מייחס למאמר ה' ית' תנועות הגוף כמו הוא עבר לפניך בפ' וילך שתרג' הוא עבר קדמך ולא תרג' מימריה עבר וזהו הטעם העיקרי לא יש זולתו והוא פשוט אלא שמפני שרצו לתלות בתרג' הרחקת ההגשמה שהם בורחים ממנה מה שאין התרג' חושש לה. לכך הוקשה להם דבר זה וע"ע מ"ש הרמב"ן ז"ל על תרג' זה ע"ד הסוד והכל אמת אבל הפשט הזה יהיה אצלך ידוע שהוא האור הגלוי לכל. (ראה רמב"ם במורה חלק א' פרק כ"ו שלא כדברי המחבר יק"א) ז. בניו וכל זרעו — וכל בנוהי. כ"ה בכל נוסחי דווקני וכ"כ היא"ר ז"ל דלא כנ"א וכל זרעיה ולא

זומת אנ"ך

דלא עביד ניסא לשקרי כדאמרן ולא תחוש כי הן רבים ניצוצי קרי אד"הר הכפוצים במצרים ולא יספיקו להוציאם. אנכי ארד עמ"ך גי' ק"ל עתה שנצטערת ק"ל שנה על ק"ל שנים דאד"הר ובעבור זה תהיה השכינה גי' מצרימ"ה. ואנכי אעלך ליקבר עם אבותיך. גם עלה את"כ להעלות ניצוצי הק' במה שארד למצרים כי יעלו כל ניצוצו'. ויוסף ישית ידו כי גם הוא נפש אד"הר ואתה גלגולו ויהיה לך לנחת ועיין לקוטי פ' שמות מ"ש בזה בס"ד ומשם בא"ה: ח ואנכי אעלך גם עלה. אפשר במ"ש הרב מהרשד"ם ז"ל י"ד סי' ר"ג על מי שציותם לו אמו להעלות עצמותיה לא"י אם יש ממש ומצוה בזה ואם מחויב לקיים והרב ז"ל האריך בתשובתו ומייתי הרב ז"ל ירוש' רבי אבהו בר זמנא ורב חמא בר חנינא חד אמר מת שם ונקבר שם יש בידו שתים מית כאן ונקבר שם יש בידו א' ואריכא אמר קבור' של כאן מכפרת על מיתה שלהלן וכתב הרב מהרשד"ם ז"ל על זה שהראשון ס"ל דכשמת ונקבר שם בא"י זכה.

יג ובני יששכר תולע ופוה ויוב
ושמרן: יד ובני זבלון סרד ואלון
ויחלאל: טו אלה | בני לאה אשר
ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה
בתו כל־נפש בניו ובנותיו שלשים
ושלש: טז ובני גד צפיון וחגי שוני
ואצבן ערי וארודי ואראלי: יז ובני
אשר ימנה וישוה וישויובריעה
ושרח אחתם ובני בריעה חבר
ומלכיאל: יח אלה בני זלפה אשר־
נתן לבן ללאה בתו ותלד את־אלה
ליעקב שש עשרה נפש: יט בני רחל
אשת יעקב יוסף ובנימן: כ ויולד
ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה־לו
אסנת בת־פוטי פרע כהן און את־
מנשה ואת־אפרים: כא ובני בנימן
בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי
וראש מפים וחפים וארד: כב אלה
בני רחל אשר ילד ליעקב כל־נפש

* פוטיפרע תיבה אחת בספ"י

תרגום אונקלוס

יג. ובני יששכר. תולע ופוה ויוב ושמרון: יד. ובני זבולון. סרד ואלון ויחלאל: טו. אלין בני לאה. דילידת ליעקב בפדן דארם. וית דינה ברתיה. כל נפש בנוהי ובנתיה תלתין ותלת: טז. ובני גד. צפיון וחגי שוני ואצבון. ערי וארודי ואראלי: יז. ובני אשר. ימנה וישוה. וישוי ובריעה ושרח אחתהון. ובני בריעה. חבר ומלכיאל: יח. אלין בני זלפה. דיהב לבן ללאה ברתיה. וילידת ית אלין ליעקב. שית עסרי נפשן: יט. בני רחל אתת יעקב. יוסף ובנימין: כ. ואתיליד ליוסף בארעא דמצרים. דילידת ליה אסנת. בת פוטיפרע רבא דאון. ית מנשה וית אפרים: כא. ובני בנימין. בלע ובכר ואשבל. גרא ונעמן אחי וראש. מפים וחפים וארד: כב. אלין בני רחל דאתילידו ליעקב. כל נפשתא ארבע

תפסיר הרס"ג

יג) ובני יששכר. תולע ופוה ויוב ושמרון: יד) ובני זבולון. סרד ואלון ויחלאל: טו) האולי בני לאה. אלד'ין ולדתהם ליעקוב פי פדן ארם. ודינה אבנתה. גמיעהם ת'לאת'ה ות'לאת'ין נפסא: טז) ובני גד. צפיון וחגי ושוני ואצבון. ערי וארודי ואראלי: יז) ובני אשר. ימנה וישוה. וישוי ובריעה ושרח אכ'תהם. ובני בריעה. חבר ומלכיאל: יח) האולי בני זלפה. אלד'י אעטא לבן ללאה אבנתה. גמיע מא ולדת ליעקוב סתה' עשר נפסא: יט) בני רחל זוגה' יעקוב. יוסף ובנימין: כ) וולד ליוסף פי בלד מצר. אלד'י ולדת לה אסנת. אבנה' פוטיפרע אמאם און. מנשה ואפרים: כא) ובני בנימין. בלע ובכר ואשבל. גרא ונעמן אחי וראש. מופים וחופים וארד: כב) האולי בני רחל. אלד'ין ולדו ליעקוב.

אבן עזרא

כנענית: (כא) ונעמן הוא בן בנימין. כי

מסורת הקריאה

(יג) יששכר. עי' לעיל למ"ד י"ח: ופוה. הוי"ו בדגש: (טו) אלה, נמסר עליו לית ריש פסוק בטעם בענין. ר"ל כי ד' פעמים כתיב בענין זה. אלה בני וכולהו ריש פסוק, וזה לחוד כתיב בטעם מונח לגרמיה ושארא ביתיב: (יח) ותלד את אלה, זה הראשון דגבי זלפה במהפך פשטא והשני דגבי בלהה בדרגא תביר: (כ) ויולד. נמסר עליו לית בטעם. וקשה הלוא ויולד לאהרן (במדבר כ"ו ס') ג"כ במונח. ונראה דקאי על ליוסף שהוא בטעם זרקא וע"ז קא מסרה לית עוד מלת ליוסף בטעם זרקא: ילדה לו. הלמ"ד במלת לו בדגש: אסנת. האל"ף במתג והסמ"ך בשוא נע: פוטי במרכא ומלעיל:

רבינו בחיי

(טו) כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש. אין יעקב מחשבון השבעים ותחלת חשבון השבעים מראובן עד דינה ודינה בכלל ל"ב והכתוב אומר שלשים ושלש אלא זו יוכבד שנולדה בכנסתן למצרים: והנה שבעים נפש נמנים בפרשה זו לד' חלקים כנגד ד' הנשים. והזכיר מלת נפש בכל חלק וחלק ואחרי כן כלל את כולן והזכיר כל השבעים בלשון נפש הוא שאמר כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים. והבן זה:

תולדות אהרן

ואת דינה בתו. בתרא קכג מדה לא: ובני בנימין בלע ובכר. סוטה לו:

בעל הטורים

(כא) וראש. ב' במס' הכא ואידך זכר עניי ומרודי לענה וראש. כדאי' במדרש שקרא בנימין לכל בניו ע"ש הצרות שאירעו ליוסף וזהו וראש ע"ש זכור עניי ומרודי לענה וראש:

רשב"ם

לפנינו לפי הפשט: (טו) כל נפש בניו ובנותיו. של יעקב ולאה הכל ל"ג עם יעקב. ורבותינו פירשו זו יוכבד שנולדה בין החומות:

רש"י

לה שמעון שישאנה (ב"ר): (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבות תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחילה יולדת זכר איש מזריע תחילה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא ל"ב אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב. ובכולן לא נאמר בהן אשת אלא שהיתה עיקרו של בית:

נסיעת יעקב למצרים

למצרים ותהיה שם בירידה ושפלות. גם אנכי ארד. כביכול גם אנכי אהיה בירידה. גם כבודי ירד. כמאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו. לא ידעתי את ה'. ואנכי אעלך גם עלה. אבל כשיבא העת שאנכי אעלך ממצרים גם עלה. גם אנכי העלה נול

חומת אנ"ך

לשתי מעלות ואם מת בח"ל ונקבר שם בא"י אין בידו אלא מעלה אחת והשני ס"ל דהעיקר תלוי בקבורה וכו' עכ"ל והרב ז"ל מפרש הירוש' כפי' הרב מהר"י ן' חביב ז"ל בעין יעקב. ודבריהם קשים ונעלם מהם מ"ש המדרש רבה ובתנחומא פ' ויחי וז"ל מי שמת בח"ל ונקבר שם בידו שתי מיתות דכתיב ואתה פשחור וכו' ובבל תבוא ושם תמות ושם תקבר הוי יש בידו שתי מיתות כו' ע"ש. הרי מפרש דמ"ש מת שם ונקבר שם היינו בח"ל ויש בידו שתי מיתות ומייתי מקרא דפשחור דעליה קאי כמו בירושלמי. וכבר השיג הרב תאוה לעינים על הרב עין יעקב מכד

נחל קדומים

דלעולם קורא לאותם ת"ל ת' וזהו הגימט' יי"ן יש"ן שהוא ת"ל הנק' ת' דו"ק) ת' רומז לגזרת ת' מאות שנה שדעת זקנים אברהם ויצחק נוחה הימנו עכ"ד. ואפשר ששלח לו גריסין של פול לבשרו כי לא ישבו ת' שנה אלה החצי והחצי ג"כ נגרע שהשעבוד קי"ו שנה. וזהו גריסין רמז לחלקו לחצאין דרד"ו שנה ישבו ואח"ך עוד חסרון אחר דהשעבוד קי"ו שנים גימט' פו"ל ודוק:

מרפא לשון

יתכן לתרג' זרעיה שאין מתרג' ל' זרע אלא כשהוא מדבר על כל הדורות עד סוף העולם כמשי"ת בפ' אחרי מות (ח"י כ"א) ואעפ"י שכן הוא עד"ה כשל נשמות ישראל ירדו להשתעבד במצרים וכמ"ש המגיד שלא את אבתינו בלבד גאל אלא אף אותנו גאל

ארבעה עשר: כג ובני־דן חשים: כד ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: כה אלה בני בלהה אשר־נתן לבן לרחל בתו ותלד את־אלה ליעקב כל־נפש שבעה: כו כל־הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני־יעקב כל־נפש ששים ושש: כז ובני יוסף אשר־ילד־לו במצרים נפש שנים כל־הנפש לבית־יעקב הבאה מצרימה שבעים: ס ששי כח ואת־יהודה שלח לפניו אל־יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו ארצה גשן: כט ויאסר יוסף

תרגום אונקלוס

עַסְרֵי: כג. וּבְנֵי דָן חֻשִׁים: כד. וּבְנֵי נַפְתָּלִי. יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם: כה. אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה. דִּיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ. וִילֵידַת יָת אִלֵּין. לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שְׁבַע: כו. כָּל נַפְשָׁתָא. דְּעָלָא עִם יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּיהּ. בָּר מִנְּשֵׁי בְּנֵי יַעֲקֹב. כָּל נַפְשָׁתָא שִׁתִּין וְשִׁית: כז. וּבְנֵי יוֹסֵף. דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תַּרְתֵּין. כָּל נַפְשָׁתָא לְבֵית יַעֲקֹב. דְּעָלָא לְמִצְרַיִם שַׁבְעִין: כח. וְיָת יְהוּדָה. שְׁלַח קֳדָמוֹהִי לְוָת יוֹסֵף. לְפַנָּאָה קֳדָמוֹהִי לְגֹשֶׁן. וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן: כט. וְטַקֵּיס יוֹסֵף רְתִכּוֹהִי.

תפסיר הרס"ג

גמיעהם ארבעה' עשר נפסא: כג) ובני דן חושים: כד) ובני נפתלי. יחצאל וגוני ויצר ושלם: כה) האולי בני בלהה. אלד'י אעטאהא לבן לרחל אבנתה. גמיע מא ולדתה ליעקוב סבעה' נפוס: כו) גמיע אלנפוס. אלגאיה מן אל יעקוב אלי' מצר מא כ'רג מן צלבהם. ודלך סוי נסוה' בניה. סתה וסתין נפסא: כז) ויוסף ואבנאה. אלד'י ולדא לה במצר נפסאן. גמלה' אלנפוס. אלתי דכ'לא מע יעקוב אלי' מצר סבעין: כח) ת'ם בעת' ביהודה בין ידיה אלי' יוסף. לידלה אלי' בלד אלסדיר. פגאו אליה: כט) ואסרג

נוה שלום

(כו) הבאה ליעקב וכו' אלגאיה מן אל יעקוב אלא מצר מא כ'רג מן צלבה, כ"ה הנוסחא המדוייקת, (וראב"ע נטה לדרך אחרת ונדחק בישוב המקראות). (כז) כל הנפש, גמלה אלנפוס וכו' אעפ"י שבפרטן אינן שלא ס"ט מנהג הלשון שלא יפחות חשבון הכולל בשביל אחד עיין לקמן דברים (כה ג). (כט) גשנה. בלד אלסדיר, (מוצ'ע במצר

* חמישי בסת"י

אבן עזרא

יש נעמן שהוא בן בנו: (כב) ובני דן חשים. יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב כי כן דרך הל'. יש אומר כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ששים ותשע היו וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש. והם שלשי' ושתים. ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות גם זה תמה למה לא הזכיר הכ' הפלא שנעשה עמה בהולדת משה והיא בת ק"ל שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים. ולא די לנו זה הצער עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה. יוכבד אמי אחרי התנחמי והיא בת ר"נ שנה וכי אחיה חי כך וכך שנים דרך אגדה או דברי יחיד. והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש. והראי' על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו. ואם טען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. דע כי הכ' לא חשש להוציא אחד משבעי'.

רשב"ם

(כו) יוצאי ירכו. הבאים מצרימה כל נפש ששים ושש. כי יעקב שהוא מחשבון של שלשים ושלש של לאה אינן בכלל יוצאי ירכו כי יוצאי ירכו לא היו כי אם ששים ותשע וכן אמר משה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה שיעקב ובניו היו שבעים:

בעל הטורים

(כג) חושים. ב' במס' מתרי לישני ובני דן חושים ואנחנו נחלץ חושים דאמרי' בפ' מי שמת שהיו בני דן כחשים של קנה פי' מלמטה הוא אחד ומלמעלה הוא מתפלל לכמה קנים שמבן אחד שהי"ל יצאו רבים וכן נמי נחלץ חושים שדרך הנלחמים להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים:

שפתי חכמים

והשתא מתורץ לתרווייהו: ר (מהרש"ל) דאל"כ למה לא חשב אותן בחשבון אחר בנים ולכך אמר שמתו ואלו נשים נכריות הם דאינן בכלל יוצאי ירך יעקב והכתוב מפרש בעצמו הטעם: ש כדכתיב בפרשת וישלח ויקח עשו וגו' ואת כל נפשות ביתו. ונ"ל דטעות יש ברש"י דהא נפשות עשו לא היו אלא חמשה והמדרש מביא ששה ונ"ע: ת ר"ל מדכתיב להורת חסר וי"ו

רש"י

(כו) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבוא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו (אסתר ב) בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה בהא"ף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים נפש הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי משבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. (ועיין בביאור לת"י ומשם תמצא לרוות צמאונך ברש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו ר לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן (מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות ש היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה. יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד): (כח) להורת לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתיישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם. ומ"א להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד ת שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסר יוסף מרכבתו. הוא עצמו אסר את

נסיעת יעקב למצרים

של כל יושבי תבל כי כלם יכירו וידעו שמי בעולם כי אין אלוה מבלעדי. ויוסף ישית ידו על עיניך. כי אהבת ואחבת יוסף יסי' כסות עיניך שלא תביט עוד ליכך אל ארץ אחרת היא ארץ כנען. ורק באהבת יוסף תדבק להיות תמיד אתו עמו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כז) הבאה מצרימה שבעים. פי' עם יעקב וראש הענין מוכיח כך דכתיב אלה שמות וכו'. להודיע שיעקב מן המנין עם בניו ונכלל עם בני לאה שאין בפרטן אלא ל"ב והכתוב מונה אותן ל"ג עם יעקב לפי שהוא מן המנין הראשון וממנו החל למנות מנין השבטים והכי פשטיה דקרא כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה אם תרצה לידע מנינם מנה עם יעקב ותמצאם שבעים ולפי מה שפירשתי למעלה אין צריך לומר שיהא יעקב מן המנין כי הקב"ה נמנה עמהם ומשלים המנין:

מרפא לשון

מ"מ אין לתרג' אלא כפי הפשט שהוא ל' פרט וכלל. כו. כל הנפש הבאה ליעקב — דעלא עם יעקב. ובפ' שאחר זה אבאר. לייקב מצרימה — דעלא למצרים. ה"ג תרג' הבאה הא' שהיא מלרע ותרג' הבאה הב' שהיא מלעיל ל' עבר שווה וצ"ע במה יבדל בתרג' הל' העתיד מן העבר ואין לומר של' הווה דעאלא ול' עבר דעאלו שאין זה אלא ל' נקבות רבות או זכרים רבים ואין לתרג' כאן דעאלו לפי שהוא ל' זכרים רבים היפך הל' של הפ' וגר' של' התרג' כלשון המקרא זה מלרע וזה מלעיל או שדעתו ששניהם ל' עבר וכמש"ל ל"ה ח"י. כח. להורות לפניו גשנה — לפנאה קדמוהי לגשן. פי' היא"ר ז"ל צריך לחקור מאין היה לו זה המשמעות וצריכים אנו לו' שתרג' לפי ענינו ולא אחר משמעות ל' המקרא או עשאו מל' ירה בים או ירה יירה עכ"ל. ל. אמותה הפעם — אלו וכו' מנחם אנא. ה"ג הנו"ן דגושה מבנין נפעל כמו מתנחם ובישנים היא רפויה שלא בדקדוק ועכשיו תקנו הלשון ולי נר' שהיה ראוי לתקן מנוחם ע"ד משנת"ל מ"ה י"ט. לב. רעה צאן —רען ענא. ה"ג וכ' היא"ר ב' המסורת כל ענינא רען בר מן כל רעה צאן דמתרג' רעי. וע"ש מה שפי' ופירוש לפירושו דכשהכתוב מדבר כנגד רבים כמו והאנשים רעי צאן עבדיך מתרגם רען בלשון רבים. וכשהכתוב מדבר כנגד יחיד כמו ויהי הבל רעה צאן. כי תועבת מצרים כל רעה צאן שפירושו כל מי שהוא רעה צאן מתרג' רעי בל' יחיד.

חומת אנ"ך

לשון המאמר. וגר מן דין קשה על הרב מהרשד"ס וכן השיג עליהם הרב מהר"י דוד ז"ל בצמח דוד בסדר היום. ומ"ש שם הרב מהר"י על הרב מהר"ש יפה במ"ש דהרב עין יעקב גירסתו הטעתו וכתב דלא ידע מאי קאמר דגירסת הרב עין יעקב כגירסת מהר"ש יפה ע"ש נראה דכונת מהר"ש יפה דהרב ע"י גריס מה כאן ונקבר שם יש בידו אחת ומזה בא לפרש דיש בידו שתים שתי מעלות ואם מת כאן בא"ל ונקבר שם יש בידו מעלה אחת אבל מהר"ש יפה גריס מת שם ונקבר כאן כאשר יראה הרואה. ואכתי פשו קצת דיוקי במילי הרבנים הנז' ואין להאריך. וכתב מהרשד"ס ומה שיש לדקדק על סברת מ"ד דאם מת בא"ל אין להעלותו לא"י מצוותא יעקב אע"ה להעלותו לא"י ולא הוא לבד אלא עצמות יוסף וכל השבטים אפשר להשיב דיאע"ה על פי הדיבר. וכן הוא וכיוצא בו שגופם טהור עד שאמרו יום שמת רבי בטלה כהונה וכו' עכ"ל והקשה הרב מהרי"ד דארכביה אתרי ריכשי והסכים דהוו תרי שינויי. ועוד האריך ע"ש. ונראה דכולא תלא שינויא וכוונת

מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃
ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃
לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃
לב וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃
לג וְהָיָה כִּי־יִקְרָא לָכֶם

תרגום אונקלוס

וּסְלֵיק. לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי לְגֹשֶׁן. וְאִתַּחְזִי לֵיהּ. וּנְפַל עַל צַוְרֵיהּ. וּבְכָא עַל צַוְרֵיהּ עוֹד: ל. וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף. אִלּוּ אֲנָא מָאִית זִמְנָא הָדָא מְנַחֵם אֲנָא. בָּתַר דַּחֲזֵיתִנּוּן לְאַפָּךְ. אֲרֵי עַד כְּעַן קַיָּם אַתְּ: לא. וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי וּלְבֵית אֲבוּהִי. אֶסַּק וְאֶחַוֵּי לְפַרְעֹה. וְאֵימַר לֵיהּ. אַחַי וּבֵית אַבָּא. דִּבְאַרְעָא דִּכְנַעַן אֲתוֹ לְוָתִי: לב. וְגוּבְרַיָּא רָעַן עָנָא. אֲרֵי גּוּבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ. וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן. וְכָל דִּילְהוֹן אַיְתִיאוּ: לג. וִיהֵי. אֲרֵי יִקְרֵי לְכוֹן פַּרְעֹה

תפסיר הרס"ג

יוסף דאבתה. וצעד יתלקא אסראיל אביה אלי' אלסדיר. פלמא צ'הר לה. אנכב עלי' ענקה. ובכא עליה הויא: ל) וקאל לה אסראיל אמות אלאן. בעד מא ראית וגהך. אן עאדך באק: לא) פקאל יוסף לאכ'ותה וסאיר אל אביה. אנא אצעד אלי' פרעון. ואכ'ברה ואקול לה. אכ'ותי ואל אבי. אלד'י פי בלד כנעאן קד גאו אלי: לב) ואלקום רעא ג'נם. לאנהם כאנו ד'וי מאשיה. וג'נמהם ובקרהם. וכל מאלהם אתו

נוה שלום

קרב אלעבאסיה). (כט) וירא אליו. פלמא ט'הר לה, וכאשר נראה יעקב ליוסף ויפל על צואריו, אנכב והוא נת' לעיל (לג ד) עוד. הויא, ברוב אהבה וחבה כלומר בכיה של שמחה.

אבן עזרא

כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימין שם. כי גם בזו הפרשה שנים עדים הא' שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו. והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב. והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעי' נפש ירדו אבותיך מצרימ' ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר: (כט) ויאסר יוסף

מסורת הקריאה

(כה) ותלד. עין פסוק י"ח: (כו) הנפש. הנגינה בנו"ן: הבאה, מלרע באל"ף. ונמסר עליו ג' מלרע וסי' א' דין. ב' ובני ישראל (דה"א כ"ז א') ג' ויאמרו כל העם (רות ד' י"א) (כז) במצרים. הבי"ת רפי ועי' מש"כ לעיל מ"ם ז' דלדעת גדולי החכמים הקדמונים הוא דגוש עי"ש: לבית. במקף ובלי מתג: הבאה. מלעיל. ונמסר עליו ג' מלעיל וסי' נמסר לעיל י"ח כ"א, וסי' לתרין דהכא היינו שבפסוק כ"ו ששם הוא מלרע ודין שבפסוק זה שהוא מלעיל. עליון למעלה ותחתון למטה. פי' שם הטעם עליון על האות שהוא בקדמא הוא למעלה מלרע והשני שהוא תחתון בטעם מרכא שהוא תחת האות הוא למטה מלעיל: (כט) ויאסר. האל"ף בשו"א לבדו והוא נח. ועי' לעיל מ"ב כ"ד: (לא) באו, מלעיל: (לב) רעי. הטעם ברי"ש והעי"ן בצירי:

רשב"ם

(כט) עוד. הרבה. כדכתיב כי לא על איש ישים עוד: (לב) והאנשים רועי צאן. כל זה אמר יוסף לפרעה:

רש"י

הסוסים למרכבה א להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה ב אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן (איוב לד) כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו ג אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא ד את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ה ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעוה"ז ולעוה"ב שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו ו והאנשים

שפתי חכמים

שניה יש בו אותיות תורה: א דאל"כ וירכב במרכבתו מבע"ל: ב (מהרש"ל) דאין שייך לומר שיעקב נראה ליוסף שהרי יעקב לא הלך להראות לו אלא לראותו הלך ועוד שהלך למצרים לגור שם אבל יוסף הלך לקראתו להראות לו לאביו: ג רש"י מפרש הפסוק שהביא כי לא על איש ישים עוד דפסוק זה קאי כשהקב"ה נפרע מן הרשעים אינו נפרע מהם יותר ממה שחטאו דהיינו אינו שם עליו וכו': ד מקשים העולם דלמא היה עומד ומתפלל. וי"ל דהא אמרו רז"ל אסור לעבור לפני המתפלל כדי שלא יבטל כוונתו וכ"ש יוסף איך נפל על צוארו שמא יבטל כוונת יעקב וכו' אבל ק"ש עיקר הכוונה הוא בפסוק ראשון דהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים והוא נפל עליו לאחר שקרא פסוק ראשון. וא"ת יוסף למה לא קרא ג"כ את שמע. וי"ל דיוסף היה עוסק במצות כבוד אביו ועוסק במצוה פטור מן המצוה. ועי"ל דיוסף היה פוטר עצמו בפסוק ראשון מפני שהיה טרוד כדאמרינן שמע ישראל וגו' זו היא ק"ש של רבי יהודה הנשיא מפני שהיה טרוד בגירסא עם התלמידים: ה כלומר לא שביקש למות מאחר שזכה לראות פניו כפי המובן ממנו דאדרבה מאחר שזכה לראות פניו ראוי להתפלל שיחיה כדי לשמות עם בנו כימי עניו: ו ודעתו של רש"י שלא תאמר הואיל וכתיב והאנשים רועי צאן וגו' שדבר באנפי נפשיה הוא ולאחיו אמר כן והאנשים וגו' ר"ל אנשים אחרים אבל לא לפרעה לכך פירש ועוד אומר לו דבר זה והאנשים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כט) ויעל לקראת ישראל. פי' עליה היתה לו על שהלך לקראת אביו לכבדו. ד"א לכך נאמר ויעל לפי שארץ גשן גבוה מארץ מצרים לפי שהיא עומדת בגבול ארץ ישראל שנאמר גשן וחולון וגילה. ולפי שהלך יהודה בשביל אביו אצל יוסף להורות לפניו גשנה זכה ונפלה בחלקו וגשן נתן פרעה לשרה אמנו ולכך בחרו בה ישראל ונפלה בחלקם ולא ערערו בה מצריים:

(לא) אעלה ואגידה לפרעה. וכי ארץ מצרים עומדת בהר שאמר אעלה אלא עד עכשיו כשהיה מדבר עם אביו ירד מן המרכבה לכבודו ועכשיו אמר אעלה על המרכבה שלי ואלך ואגידה לפרעה:

התגלות יוסף לאביו

(כט) ויאסור יוסף מרכבתו וגו' ויפול על צואריו וגו' רש"י ז"ל פי' אבל יעקב לא בכה כי קרא קריאת שמע. רבים תמהים על מאמר זה מדוע בחר יעקב לקרות שמע בעת ביאת יוסף אליו. ואם הי' עת קריאת שמע ליעקב. הלא הי' אז עת קריאת שמע ליוסף ג"כ. ועוד אם קרא יעקב קריאת שמע הלא היה ליוסף להמתין מעט. עד אחר ק"ש. ואז יפול על צואר אביו. ומדוע לא נשק יעקב ליוסף אחר ק"ש. אבל ידוע מאמר התנא בעל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת. וקשה ע"ז אם הוא חי על כרחו ואינו רוצה בחיים מדוע הוא מת בעל כרחו. הלא ברצונו הוא מת כי טוב מותו מחייו. והנראה כי כל כחות הטבע קודם העדרם מתגברים ביותר מכפי שהיו עד כה. וכן בהגיע תור האדם להפרד הנפש מהגוף אז התגבר אצל האדם אהבת החיים. וכן מצינו בכמה אנשים אף שחיו חיי צער ויסורים עד שחייהם לא הי' חביב עליהם כלל מ"מ

רבינו בחיי

(כט) ויאסר יוסף מרכבתו. דרשו רז"ל אמר רבי יודן שני בני אדם יאו כבוד שלא ראה בריה מעולם. ואלו הם יתרו ויעקב כשבא יתרו אצל משה מה כתיב ביה (שמות יח) ויצא משה לקראת חותנו מי ראה למשה יוצא ואינו יוצא מי ראה לאהרן יוצא והוא אינו יוצא מי ראה שבעים זקנים יוצאים והוא אינו יוצא נמצאו כל אלו יוצאין אחר יתרו. וכן יעקב מי ראה ליוסף יוצא לקראת אביו והוא אינו יוצא מי ראה לזקני פרעה יוצאין והוא אינו יוצא מי ראה כל מחנה מצרים והוא אינו יוצא לקיים מה שנאמר (ישעיה כד) ונגד זקניו כבוד:

ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד. כתב הרמב"ן ז"ל אין להבין כי יוסף נפל על צוארי אביו כי לא היה מדרך המוסר אבל הראוי לנשק את ידיו או להשתחוות לו. אבל הכל חוזר ליעקב כי יעקב נפל על צוארו של יוסף ובכה על צואריו עוד כאשר בכה תמיד עד עתה כשלא ראהו וידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי אחר היאוש ואחר האבלות או הבן הבחור אשר המליכוהו על כל ארץ מצרים:

(ל) והאנשים רועי צאן. כלומר משלהם. וכדי שלא תבין כי היו הצאן מאחרים והיו מתעסקים בשכר לכך הוסיף לומר כי אנשי מקנה היו להורות שלא היו משל אחרים רק משל עצמם כי עשירים גדולים היו. ומה שבחרו השבטים האומנות הזאת והיא אומנות אבותיהם מפני שני דברים, האחד שיש בה ריוח גדול בגיזה ובחלב ובולדות והיא אומנות אינה צריכה יגיעה רבה וטורח גדול ומבלי עון. ועליה הזהיר שלמה בחכמתו (משלי כז) ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים. והשני לפי שהשבטים היו יודעים שיגלו למצרים הם וזרעם ומפני שהמצריים היו עובדים לצורת הצאן תפשו להם אומנות זו כדי שיהיו זרעם מורגליב בה ותהא עבודת

פרעה ואמר מה־מעשיכם:
לד ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך
מנעורינו ועד־עתה גם־אנחנו גם־
אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן
כי־תועבת מצרים כל־רעה צאן:
מז א ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר
אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל־אשר
להם באו מארץ כנען והנם בארץ
גשן: ב ומקצה אחיו לקח חמשה
אנשים ויצגם לפני פרעה: ג ויאמר
פרעה אל־אחיו מה־מעשיכם
ויאמרו אל־פרעה רעה צאן עבדיך

תפסיר הרס"ג

בה: לג) פאד'א דעא בכם פרעון. וקאל מא צנעתכם: לד) קולו. כאן עבידך. ד'וי מאשיה מן צג'רנא אלי' אלאן. וכד'לך אבאינא. לקבל אן תקימו פי בלד אלסדיר. לאן אלמצריין יכרהון כל ראעי ג'נם: א) פדכ'ל יוסף אלי' פרעון. ואכ'ברה וקאל. אבי ואכ'ותי. וג'נמהם ובקרהם וגמיע מאלהם. גאו מן בלד כנעאן. והוד'אהם פי בלד אלסדיר: ב) ואכ'ד' כ'מסה' אנאס מן אכ'ותה. ואוקפהם בין ידי פרעון: ג) פקאל פרעון. לאכ'ותה מא צנעתכם. קאלו לה. עבידך רעא

חלק הדקדוק

ומהרי"ב): ד) לגור בארץ באנו.

מסורת הקריאה

(לד) עתה, מלעיל: רעה. הטעם מלעיל והעי"ן בצירי. ונמסר במס"ג ד' קמץ (ר"ל צירי שהוא קמץ קטן) כתיב ח"א וסי' א' ויהי הבל (לעיל ד' ב') ב' כי תועבת מצרים (דין) ג' רעה צאן עבדיך (לקמן מ"ז ו') ד' רעה ישראל (תהלים פ' ב'):

מז (א) באו, מלעיל: (ב) ומקצה. הקו"ף רפה: (ג) רעה. העי"ן בצירי

רבינו בחיי

מז (ג) רעה צאן עבדיך. כתוב בה"א במקום י' כי אותיות אהו"י מתחלפות:

(ד) כי אין מרעה לצאן. יאמר לכובד הרעב שבארץ כנען העשבים שהם מרעה הצאן חזרו למאכל לבני אדם וע"כ אין מרעה לצאן:

אבן עזרא

ע"י צווי כמו ויבן שלמה את הבית: (לד) כי תועבת מצרים כל רועי צאן. לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו. ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב. ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגיש עד היום הזה: (א) בארץ גושן כלל. בארץ רעמסס פרט והעי"ן נח. ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העין איננה שהיו דריב שם ישראל כי מערי מסכנו' פרעה הית':

תרגום אונקלוס

ויימר מא עובדיכון: לד. ותימרון. גוברי מרי גיתי. הוו עבדך מזעורנא ועד כען. אף אנחנא אף אבהתנא. בדיל. דתתבון בארעא דגשן. ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא: א. ואתא יוסף וחוי לפרעה. ואמר. אבא ואחי. ועניהון ותוריהון וכל דילהון. אתו מארעא דכנען. והא אנון בארעא דגשן: ב. ומקצת אחוהי. דבר חמשא גוברין. ואקימנון קדם פרעה: ג. ואמר פרעה. לאחוהי מא עובדיכון. ואמרו לפרעה. רען ענא עבדך. אף אנחנא

תולדות אהרן

ואמרתם אנשי. ס' הזהר פ' פנחס: ומקצה אחיו. בבא קמא לב:

רשב"ם

(לד) כי תועבת מצרים. נבזים היו בעיניהם כל רועי צאן כי מאומה צאן בעיניהם בין לאבילה בין לזבח כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים וגו':

בעל הטורים

(ב) ומקצה אחיו לקח בגימ' זה החלשים:

שפתי חכמים

וגו' ודייק מכפל ל' ואגידה ואומרה: ז לפי שהם יודעים שהרועים רועי הצאן יודעין הווייתן לפי שהם תמיד אצלן הלכך יודעין שאין בהם ממש הלכך שונאים כל רועי צאן. א"נ ל' תועבה שבקרא הוא ל' עבודת אלילים כלומר שהמצרים נוהגים כבוד גדול ברועי צאן והם נחשבים בעיניהם כעבודת אלילים עצמה מ"ה יושיב אותם במיטב הארץ: ח כל אותן מ' שנה

רש"י

רועי צאן וגו': (לד) בעבור תשבו בארץ גשן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים וגו'. לפי שהם להם ז אלהות: (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותם שלא כפל משה שמותם כשברכם. אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה. ולגד אמר ברוך מרחיב גד. ולנפתלי אמר נפתלי. ולדן אמר דן. וכן לזבולן וכן לאשר. זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י אבל בגמ' בבלית שלנו (ב"ק לב) מצינו שאותם שכפל משה שמותם הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר ח כדאיתא בב"ק. ובברייתא דספרי שנינו כוזאת הברכה

התגלות יוסף לאביו

מ"מ קודם מותו מתגבר עליו אהבת החיים אף אל חייו הקודמים אף שהיו הי' חיי צער. וזהו מאמר התנא בעל כרחך אתה חי ר"ל אם כי כ"פ יתכן החיות של האדם בע"כ שבנפשו יביא לחמו ויחיה חייו צער ובחיים כאלה שהם בע"כ. בכל זה בעת המיתה טוב מתרצה אף בחיים כאלה ובעל כרחו הוא מת. כי אינו רוצה למות. ומכ"ש כשאדם חי חיי תענוג בודאי בעל כרחו הוא מת. והנה התורה אמרה ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. ופירשו חז"ל אפילו הוא נוטל את נפשך שכל איש ישראל מחויב למסור נפשו וחייו עבור אהבת ה'. ואף שאהבת החיים הוא אף אצל זה שחי חיי צער ויסורים. מכל מקום נקל לאיש כזה ליתן חייו עבור אהבת ה' מהאיש אשר חייו חיי תענוג. בבית ועליות מרוחים עם כלי בית וכסף וזהב וכל אשר שאלו עיניו יש לו. לאיש אשר אלה לו קשה יותר פרידת החיים. ועכ"ז צוה עליו התורה ואהבת את ה' אלהיך בכל נפשך ואפי' הוא נוטל את נפשך. וידוע כי כל שני יעקב אשר חי היו חיי צער ויסורים. וכמשז"ל על פסוק ואל שדי יתן לכם רחמים. מי שאמר לעולמו די יאמר לצרותי די. ע"כ כל משך חייו של יעקב כשקרא ק"ש בכל נפשך. ליתן חייו בעד אהבת ה'. לא הי' כ"כ חידוש כמו יוסף

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לד) כי תועבת מצרים וכו'. מאוסים היו רועי צאן בעיניהם כי הצאן היה דבר מאוס לאכילה כמו שמאוסין העזים לאכילה בהרבה מקומות. וכן לא יוכלון לאכול את העברים לחם כי תועבה היא למצרים מאוסין היו אנשי עבר הנהר בעיניהם ולכן קשה להם לאכול עמהם וכן הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם נזבח בפניהם מה שהוא מאוס להם ולא יסקלונו יהרגונו לא נאמר אלא יסקלונו. ד"א שמעתי כי תועבת מצרים כל רועה וזן עצמו מן הצאן ואוכל אותם כי היא ע"ז שלהם ידועה מלשון הרעה אותי דמתרגמינן דזן יתי:

(ב) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים. פרש"י מן הפחותים שבהם. וכן ה' אנשים בגימטריא חלשי"ם שבה"ן חס"ר אח"ד:

רבינו בחיי

הצאן רחוקה בעיניהם וכן תמצא רוב הצדיקים והנביאים שהיו רועים. תמצא בהבל (בראשית ד) ויהי הבל רועה צאן וכן במשה (שמות ג) ומשה היה רועה וכן שמואל הנביא וכן שאול ודוד כולם רועים. והטעם בהם כדי שיתרחקו מן הישוב לפי שהרבה עברות נמשכות בסבת חברת בני אדם כגון רכילות ולשון הרע ושבועת שקר וגלוי עריות וגזל וחמס וכל מה שהאדם פורש מחברת הבריות הוא נמלט מן העברות וכל מה שהוא מתרחק מן הישוב הוא מתרחק מן העון ומן הגזל והחמס ושאר העברות. והראיה מה שכתוב בלוט (בראשית יט) ויעל לוט מצוער וישב בהר. הוצרך לצאת מסדום פן יספה בעונם ואחר שיצא משם הלך לצוער שימלט שם כמו שאמר (שם) הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער לפי שיושביה חדשים מקרוב באו לכך היו עונותיהם מצערין ואע"פ כן עדין היה מתירא בצוער מפני פחד העונות המצויים בישוב על כן הוצרך לצאת משם אל ההר. ועוד ששם מקום התבודדות לנבואה ואין אדם רואה שם דבר שיטריד מחשבתו מן המחשבה בהש"י. וכבר ידעת כי מגדולי הנביאים היו מתרחקים ופורשים מן הישוב ומתבודדים במדבר אפילו בלא מרעה והם אליהו ואלישע הוא שכתוב באלישע (מלכים א) וי"ב צמדים לפניו ופירש מן האומנות הזאת והלך אחריו הוא שכתוב (מלכים א) אלכה נא אשקה את אבי ואת אמי ואלכה אחריך. וכתיב (שם) וילך אחרי אליהו וישרתהו. וכן היה בלי ספק מנהג בני הנביאים בדור ההוא ואשר לפניו להניח עסקי העולם וישובו ומניחין ההשגחה בעניני הגוף ויוצאים אל המדברות להתבודד שם ולהיות מחשבתם דבקה בה' יתברך:

גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ׃ ד וַיֹּאמְרוּ
אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין
מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד
הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא
עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ
אֵלֶיךָ׃ ו אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא
בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ
וְאֶת־אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־
יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם
שָׂרֵי מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־לִי׃ ז וַיָּבֵא יוֹסֵף
אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי
פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה׃
ח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי

תו"א ויאמר פרעה אל יעקב. מגילה יז:

תרגום אונקלוס

אַף אֲבָהָתַנָא: ד. וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה. לְאִתּוֹתָבָא בְּאַרְעָא אֲתֵינָא. אֲרֵי לֵית רַעְיָא. לְעָנָא דִּלְעַבְדָּךְ. אֲרֵי תְּקֵיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן. וּכְעַן. יִתְּבוּן כְּעַן עַבְדָּךְ בְּאַרְעָא דְּגֹשֶׁן: ה. וַאֲמַר פַּרְעֹה. לְיוֹסֵף לְמֵימַר. אֲבוּךְ וַאֲחָךְ אֲתוֹ לְוָתָךְ: ו. אַרְעָא דְּמִצְרַיִם קֳדָמָךְ הִיא. בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא. אוֹתֵיב יָת אֲבוּךְ וְיָת אֲחָךְ. יִתְּבוּן בְּאַרְעָא דְּגֹשֶׁן. וְאִם יְדַעְתְּ. וְאִית בְּהוֹן גּוּבְרִין דְּחֵילָא. וּתְמַנֵּינוּן רַבָּנֵי גֵּיתֵי עַל דִּילִי: ז. וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת יַעֲקֹב אֲבוּהִי. וַאֲקֵימֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה. וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב יָת פַּרְעֹה: ח. וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיַעֲקֹב. כַּמָּה. יוֹמֵי שְׁנֵי

תפסיר הרס"ג

ג'נם. נחן ואבאינא: ד) ת'ם קאלו. גינא נסכן פי בלדך. אד' ליס מרעי' לג'נם עבידך. ממא אשתד אלגוע פי בלד כנעאן. פליקים עבידך פי בלד אלסדיר: ה) פקאל פרעון ליוסף. קד אתאך אבוך ואכ'יתך: ו) הוד'י' בלד מצר בין ידיך. אסכנהם פי אגודה. וד'לך אן יקימו פי בלד אלסדיר. ואן כנת תעלם. אן פיהם ד'וי חיל. פצ'יירהם. ריסא אלוכלא אלד'י עלי' מאשיתי: ז) ואדכ'ל יוסף יעקוב אביה. פאוקפה בין ידי פרעון. פסלם עליה: ח) קאל לה פרעון. כם סני

נוה שלום

מז (ו) שרי מקנה. רויסא, אלכולא, שרים על פקידי המקנה אשר לי שייך לומר שררה על המקנה. (ז) ויברך. פסלם עליה נתן לו שלום כדרך הנכנסים אצל המלכים וכן תרגם יברכך ה' אצל בעז

מסורת הקריאה

ומלרע: (ד) בארץ. הנגינה באל"ף: באנו. הנגינה בבי"ת: ועתה, חד מן י"ח בטעם ועי' מש"כ במדבר י"א ו': (ה) ויאמר פרעה. נמסר במס"ק ג' בטעם ריש פסוק, בזקף קטן א' דין. ב' מי ה' (שמות ה' ב') ג' הן רבים (שם ה'): באו. מלעיל: (ו) הושב, השי"ן בצירי: ושמתם, התי"ו בקמץ. ונמסר עליו ב' א' דין. ב' בארון

רבינו בחיי

(כח) ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף. שלח לפניו את יהודה להכין לו בית בגושן לפי שהוא הגבור והזריז משאר האחים. ודקדקו ז"ל אחר מלת להורות ואמרו להתקין לו בית תלמוד שיהא מורה שם הוראה שיהיו השבטים הוגין בתורה. תדע לך שהוא כן שהרי יוסף כשפירש מאביו היו עוסקין בתורה בפרשת עגלה ערופה כיון שראה העגלות נזכר שבפרשה עגלה ערופה פירש ממנו ואז האמין, וזהו שכתוב (בראשית מה) וירא את העגלות וגו' וכתיב (שם) ותחי רוח יעקב:

בעל הטורים

(ו) במיטב הארץ. בגי' גושן: ושמתם. ב' במסורה הכא ואידך ושמתם בארון מלמד שהיו ממונים ושרים על ראשי החיילים והיו שמם כתובים ומונחים בארגז המלך וזה הוא ושמתם בארון: (ז) ויעמדהו. ב' במסורה הכא ואידך ויעמדהו לפני אלעזר הכהן לפי שיעקב היה זקן והיו צריכין לסומכו כדי שיוכל לעמוד וגם יהושע היה מתבייש שנעשה מנהיג לפני משה והיה ירא ממשה שמא יענישהו והיו צריכין לסומכו ולכן חסרים שלא היתה עמידתן שלימה:

רשב"ם

(ד) לגור בארץ. ולא מתוך הוסר ממון אלא בשביל מרעה לצאננו כל זה אמרו שלא יאמר פרעה ליקח משל יוסף באו: (ו) אנשי חיל. ראוים לגבורה ולשררה כמו אשת חיל את. ואני הצעיר מצאתי תרגום שרי מקנה רבני חילא כפי' רבינו:

רש"י

כמו בגמ' שלנו: (ו) אנשי חיל. בקיאין באומנותן ט לרעות צאן: על אשר לי. על צאן י שלי: (ז) ויברך יעקב. היא שאילת שלום כדרך כל הנראים

שפתי חכמים

שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון וכו' והביאו רש"י בזאת הברכה: ט ר"ל אין חיל זה ל' חסידות או לשון ממון: י מדכתיב רועה צאן עבדיך וכיון שלא אמרו לפרעה אלא סתם רועי צאן ודאי מקנה דכתיב בקרא ג"כ קאי על צאן:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) כמה ימי שני חייך. פשוט לפי שראהו זקן מאד ושערות ראשו וזקנו לבנות מרוב הזקנה שאל כן והוא ענהו ימי מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים כלומר מעטים הם שנותי אלא מתוך רעות שהיה לי קפצה עלי זקנה. מדרש בשעה שאמר יעקב מעט ורעים היו אמר לו הקב"ה אני מלטתיך מעשו ומלבן והחזרתי לך דינה גם יוסף ואתה מתרעם על חייך שהם מעט ורעים חייך שמנין התיבות שיש מן ויאמר עד בימי מגורי כך יחסרו משנותיך שלא תהיה כחיי יצחק אביך והם ל"ג תיבות ובמנין זה נחסרו מחייו שהרי יצחק חי ק"פ שנה ויעקב לא חי אלא קמ"ז:

התגלות יוסף לאביו

כי חייו לא היו כ"כ יקרים ואהובים אצלו. אבל בעת שבא אצלו יוסף ולא הי' לו עוד שום צער. וביחוד באותה ראיה ראשונה שראה את יוסף. שאז היו חייו לו אהוב מאד מאד לראות את בנו אהובו אשר לא ראה אותו כ"ב שנה ונתיאש ממנו מה עשה אז יעקב קרא ק"ש ואמר באהבה רבה ועצומה ואהבת את ה' אלהיך בכל נפשך. שאפילו ברגע זו יהיה איזה סכה למסור נפשו עבור ה' היה עוב אהבת יוסף ונתן את חייו עבור אהבת ה'. וכל זה עשה להראות ליוסף ולכל בניו איך יהיה אהבת ה' תקועה בלבם שאפילו כל אהבת עולם [עוה"ז] כלא נחשב נגד אהבת האדם להקב"ה. לכן בעת שנפל יוסף על צוארו. קרא ק"ש. וז"ש הכתוב ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם. לו יהא לי בעת איזה סכה למות עבור אהבת ה' אחרי ראותי את פניך כי עודך חי. ושמחתי ותענוגי כעת עד להפליא. עכ"ז אהבת ה' במסירת נפש גדולה היא אצלי מאהבתי אליך. ותשקה נפש יעקב שיזדמן לו כעת איזה מסירת נפש להוציא מחשבתו מכח אל הפועל ממש כמו שהלעטער רבי עקיבא על ענין כזה:

ויאמר

מרפא לשון

לד. כי תועבת מצרים כל רעה צאן — ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא. ה"ג וכ' היא"ר שהוא כנוי כמו מגדלים ומנשאים אותם וכן אמרו בזוהר פינחס ד' רמ"ט שלא היתה כוונת יוסף אלא להגדילם ולהחשיבם אצל פרעה ועבדיו לפי שהיו עובדים לצאן ולרועים אותם ומש"ה כי תועבת מצרים כל רעה צאן הוא כינוי כמו הן נזבח את תועבת מצרים ולכן נתן להם מיטב הארץ ארץ גשן, וזה פי' נכון לענין שא"א שיאמר יוסף ואחיו דברים שיהיו בהם תועבה אצל המצרים ושיתן להם פרעה מיטב הארץ בשביל כך אבל קשה מה טעם כינה התרג' כאן ולא כינה בפ' הן נזבח וחבריו ובספר אם למקרא כי שהדברים כפשטן עפ"י החקירה ע"ש. מז. יז. ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה

חומת אנ"ך

מהרשד"ס דהיה ע"פ הדיבר וטעמא דרחמנא דגופו טהור וכן כיוצא בו שגופו טהור שרי כאשר יראה המעיין. וע"פ מ"ש הרב מהר"ם אלשיך דיאע"ה היו בו שתי נשמות גדולות יעקב וישראל ובפטירתו נסתלקה נשמת ישראל אבל נשמת יעקב נשארה בגופו אף אחר שנטמן במערה. כפ"ז אין מקום שאלה ביעקב אע"ה. וזה רמז מ"ש ויחי יעקב דכל תיבה בוי"ו מולדת תיבה כיוצא בה כמשז"ל ויתן לך

שני חייך: ט ויאמר יעקב אל־פרעה
ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה
מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא
השיגו את־ימי שני חיי אבתי בימי
מגוריהם: י ויברך יעקב את־פרעה
ויצא מלפני פרעה: שביעי יא *וישב
יוסף את־אביו ואת־אחיו ויתן להם
אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ
בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה:
יב ויכלכל יוסף את־אביו ואת־אחיו
ואת כל־בית אביו לחם לפי הטף:
יג ולחם אין בכל־הארץ כי־כבד
הרעב מאד ותלה ארץ מצרים
וארץ כנען מפני הרעב: יד וילקט
יוסף את־כל־הכסף הנמצא בארץ

תו"א ויאמר יעקב אל פרעה. שם: ויכלכל יוסף. מיר ג: וילקט יוסף פסחים קיט.

תרגום אונקלוס

חַיָּיךְ: ט. וַאֲמַר יַעֲקֹב לְפַרְעֹה. יוֹמֵי שְׁנֵי תּוֹתָבוּתִי. מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין. זְעִירִין וּבִישִׁין. הֲווֹ יוֹמֵי שְׁנֵי חַיַּי. וְלָא אַדְבִּיקוּ. יָת יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתִי. בְּיוֹמֵי תּוֹתָבוּתְהוֹן: י. וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב יָת פַּרְעֹה. וּנְפַק מִן קֳדָם פַּרְעֹה: יא. וְאוֹתֵיב יוֹסֵף יָת אֲבוּהִי וְיָת אֲחוֹהִי. וִיהַב לְהוֹן אַחְסָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם. בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא בַּאֲרַע רַעְמְסֵס. כְּמָא דְפַקֵּיד פַּרְעֹה: יב. וְזָן יוֹסֵף יָת אֲבוּהִי וְיָת אֲחוֹהִי. וְיָת כָּל בֵּית אֲבוּהִי. לַחְמָא לְפוּם טַפְלָא: יג. וְלַחְמָא לֵית בְּכָל אַרְעָא. אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא לַחְדָא. וְאִשְׁתַּלְהִי. עַמָּא דְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן. מִן קֳדָם כַּפְנָא: יד. וְלַקֵּיט יוֹסֵף. יָת כָּל כַּסְפָּא. דְאִשְׁתְּכַח

תפסיר הרס"ג

חיותך: ט) קאל לה יעקוב. סני עמרי. מאיה ות'לאת'ין סנה. וכאנת קלילה רדיה. ולם תלחק בסני חיוה' אבאי. חסב איאם סכנאהם: י) ת'ם דעא לה יעקוב. וכ'רג מן בין ידיה: יא) ואסכן יוסף אבאה ואכ'ותה. ואעטאהם חוזא פי בלד מצר. פי אגודה והו בלד עין שמס. כמא אמר פרעון: יב) ומאן יוסף אבאה ואכ'ותה. וסאיר אלה. טעאמא עלי' קדר אטפאלהם: יג) וטעאם ליס פי גמיע אלבלד. ממא אשתד אלגוע גדא. חתי' כל אהל בלד מצר ובלד כנעאן. מן קבל אלגוע: יד) וגמע יוסף. גמיע אלורק אלמוגוד

נוה שלום

וכמו כי תמצא איש לא תברכנו (יא) רעמסס. עין שמס, (מוצע במצר באלמטריה) (יג) ותלה. חתי כל, לשון עייפות כמו ותלאה וכן פי' רש"י ז"ל. (יד) הכסף, אלורק, מטבע של כסף. ולמה

מסורת הקריאה

(דברים י' ב'): (ט) מגורי, הרי"ש בפתח: (יא) ויושב. השי"ן בצירי ומלרע ונמסר עליו ה' דין מלרע, ור"ל ה' פעמים כתיב מלת ויושב בתנך ד' מהם השי"ן בסגול והמה מלעיל רק זה בצירי ולכן הוא מלרע, ובמס"ג נמסר ו' ד' מלאים וב' חסרים וא' מלרע. והוא טעות כי חשיב פסוק א' דד"ה ב"פ ולכן טעה וסבר שהמה ו' אבל באמת ה' המה כמו שנמסר במס"ק וסי' א' דין, ב' שם את בני ישראל (דה"ב ח' ב') ג' שם רעבים (תהלים ק"ז ל"ו) ד' אותם בחלח (מ"ב י"ז ו') ה' בערי שמרון (שם י"ז כ"ד) קדמאה מלרע: רעמסס. העי"ן בשוא נח והמ"ם בשוא נע: (יג) ותלה. מפיק ה"א. ונמסר עליו לית ומפיק: (יד) בארץ מצרים, הבית רפה ומתג באל"ף:

אבן עזרא

(ו) שרי מקנה. כסוס וכפרד. (יג) ותלה. על משקל ותתע כמתלהלה כמו כמתעתע וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה:

אבי עזר

יחד כי שניהם כאחד טובים: (יג) (ותלה על משקל ותתע וכו') ונגזרתה תעה כמו אל תתע בנתיבותיה. וכן גזרתה דאן לאה

רשב"ם

(ט) מעט ורעים. לפי שנראה יעקב בעיניו זקן יותר מדאי ששאל לו כמה ימי שני חייך השיב לו יעקב מעט הם אבל רעים הם ולכך אני נראה בעיניך זקן יותר מדאי: (יג) ותלה. כמו ותכה מכעס עיני. הה"י עיקר לפיכך מפיק ה"א וכן נגה אור: ארץ מצרים וארץ כנען. אבל הרחוקות יותר מארץ כנען לא היו באים לארץ מצרים כי רחוקות יותר מדאי או שמא לא היה שם רעב גדול כל כך:

שפתי חכמים

ב זה הוא ממדרש תנחומא והוא כמו ד"א שויברך הוא ברכה ממש כמו שמסיק בסוף דלפי' ראשון לאו ברכה ממש הוא אלא כדפי' כל הנפטרים נוטלים רשות ומ"ה פריך ומה ברכה ברכו א"נ הכל פי' אחד הוא דברכה ממש הוא דדרך כל הנפטרים מלפני השרים מברכין אותן ר"ל ברכה ממש וע"ז קאי ומה ברכה ברכו: ל כלומר דרך הטף הוא לפרר הלחם שלא לצורך ואמר שאף לפי צורך הטף שדרכן לפרר שהוא יותר מכדי צרכן כלכל אותן כ"ש שכלכל לפי הצורך לבני ביתם: מ דהיינו שנה ראשונה דהא משבא יעקב למצרים כלה הרעב כדפירש"י בסמוך וע"כ דחוזר אתחילת שני הרעב שהיה קודם שבא יעקב למצרים:

רש"י

לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלעז (גריסטן): (ט) שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו בטובה: (י) ויברך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה ב נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא אל נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ (תנחומא): (יא) רעמסס. מארץ גושן היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך ל לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון מ לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה לשון עייפות

התאוננות יעקב על חיי הבלו

(ט) ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי וגו'. ר"ל שמנות חיים משמע שנים של טובה והצלחה. א"ל ששני מגוריו שגר כגר בארץ היו שלשים ומאת שנה. אבל השנים שחיה בשלוה היו מועטים וגם היו רעים. שלא היה לו הצלחה גמורה אף בהם. ולא השיגו לשנים של הצלחה שהיה לאבותיו בימי מגוריהם כתבל. והגאון מלבי"ם ז"ל בספרו ארצות השלום פי' כי שנות חיים לא ילדקו רק על השנים שעובד בהם ה' שהם חיי האדם. לא על השנים שחי חיי ההרגש לבד שהוא חיי הבהמה. שנים אלו לא נקראו שנות חיים כי בם חי חלק הבהמי שלו. אבל האדם שהוא חלק השכלי והנפשי שלו הוא כמת. וטכל לקראם בשם שני מגורי

רבינו בחיי

(ז) ויברך יעקב את פרעה. ברכו בעושר והתנשאות מלכותו. כי כן דרך הזקנים והחסידים בבואם לפני המלכים לברך אותם כענין שכתוב בדוד (מלכים א א) יחי אדני המלך דוד. והזכיר עוד שנית ויברך יעקב את פרעה ויצא מלפני פרעה כי בצאתו מלפניו חזר וברכו. ודרשו ז"ל ברכו שיעלה נילוס לרגלו: (ח) כמה ימי שני חייך. נדמה לו זקן הרבה משאר בני דורו וע"כ שאל לו כן. ויעקב השיב ימי שני מגורי לא אמר שני חיי כמו שהזכיר פרעה אלא מגורי כלומר הימים שאני בהם גר בעוה"ז שלשים ומאת שנה כן דרך הצדיקים שחושבין עצמן גרים בעוה"ז אבל אחר שהזכיר מגורי הזכיר ימי שני חיי כלומר חיי צער היו. אבל באבותיו שלא היה להם צער כל כך הזכיר בהם חיים ואחרי כן לשון מגוריהם:

חומת אנ"ך

יתן ויחזור ויתן. וגם כאן יש לומר יחי ויחי יעקב לומר דנשמת יעקב אע"ה אתו עמו תדיר והוא בחיי"ס. וזש"ה ויאמר יעקב יעקב פי' יעקב עתה ויעקב אח"כ כשתסתלק דנשמת יעקב תדיר עמך וזה טעם אנכי וכו' ואנכי אעלך גם עלה להטמן במערה כי אתה בחיים ואין דבר חוצץ. ורבו יתירה תוספת לך ואני אעלך כביכול וזה יותר על שאר צדיקים שגופם טהור כי אתה בחיים ותזכה ליתרון גדול כי אנכי אעלך דנשמת יעקב תדיר בגופך:

מצרים ובארץ כנען בשבר אשר־
הם שברים ויבא יוסף את־הכסף
ביתה פרעה: טו ויתם הכסף מארץ
מצרים ומארץ כנען ויבאו כל־
מצרים אל־יוסף לאמר הבה־לנו
לחם ולמה נמות נגדך כי אפס
כסף: טז ויאמר יוסף הבו מקניכם
ואתנה לכם במקניכם אם־אפס
כסף: יז ויביאו את־מקניהם אל־
יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים
ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר
ובחמרים וינהלם בלחם בכל־
מקנהם בשנה ההוא: יח ותתם
השנה ההוא ויבאו אליו בשנה
השנית ויאמרו לו לא־נכחד מאדני

תרגום אונקלוס

בארעא דמצרים ובארעא דכנען. בעבורא דאנון זבנין. ואיתי יוסף ית כספא לבית פרעה: טו. ושלים כספא. מארעא דמצרים ומארעא דכנען. ואתו כל מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא. ולמא נמות לקבלך. ארי שלים כספא: טז. ואמר יוסף הבו גיתיכון. ואתין לכון בגיתיכון. אם שלים כספא: יז. ואיתיאו ית גיתיהון לות יוסף. ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא. ובגיתי ענא. ובגיתי תורי ובחמריא. וזנגון בלחמא בכל גיתיהון. בשתא ההיא: יח. ושלימת שתא ההיא. ואתו לותיה בשתא תניתא. ואמרו ליה לא נכסי מן

תפסיר הרס"ג

פי בלד מצר ובלד כנעאן. באלמירה אלד'י כאנו ימתארוהא. ואדכ'לה אלי' בית מאל פרעון: טו) ת'ם פני אלורק. מן בלד מצר ובלד כנעאן. פגאו גמיע אלמצריון אלי' יוסף קאילין אעטנא טעאמא. ולא נמות חד'אך. אד' פני אלורק: טז) קאל להם יוסף האתו דואבכם. אעטיכם בהא. אד' פני אלורק: יז) פאתוה במאשיתהם. פאעטאהם טעאמא באלכ'יל. ומאשיה' אלג'נם ואלבקר ואלחמיר. ואגאזהם באלטעאם במואשיהם. תלך אלסנה: יח) פלמא פנית תלך אלסנה. גאוה פי אלסנה אלת'אניה. וקאלו לא

חלק הדקדוק

תרויהון מלעיל. (מהרי"ב): מן) ולמה נמות נגדך. בקצת התיגאן הטפחא בתיבת נמות. ובכולן הטפחא בתיבת ולמה: יז)** ויביאו את מקניהם אל יוסף בקצת תיאגן מדוקדקים יש פסיק אחר תיבת ויביאו, ותיבת מקניהם בשופר ותיבת יוסף בזקף:

מסורת הקריאה

ביתה פרעה, הפ"א רפה: (טו) מצרים הנגינה ברי"ש, כנען. הנגינה מלעיל בנו"ן הראשון: ויבאו. הנגינה בבי"ת: כל מצרים. הכ"ף רפה: הבה לנו. מתג בה"א והלמ"ד דגוש מדין דחיק: ולמה, מלעיל ע"י לעיל ד' ו': בלחם, נמס' עליו ו' דגש, ר"ל הבי"ת בפתח והלמ"ד בדגש וסי' נמסר במדבר כ"א ה': (יח) ויאמרו. הטעם ביו"ד: תם, נמסר עליו ל', ור"ל לית עוד בפתח. אבל האיכא עוד תם בפתח יהושע ד' י"א. ירמיה ו' כ"ט. איכה ד' כ"ב. וצ"ל דכוונת המסרה רק על התורה, או אפשר דצ"ל ד' ד' כתיב בפתח: ומקנה, הנו"ן

אבן עזרא

(טו) ויתם מפעלי הכפל כמו וידם השמש:
(טז) הבו. היה הה"א ראוי להיותו נע בפתח וחטף: אפס כסף. פועל עבר. כמו

אבי עזר

או להה: (טז) (הבו וגו') כי גזרתה יהב ונס הא לא יטע לבד וע' פ' שמות הבה

רבינו בחיי

(יח) ותתם השנה ההיא אשר נהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית. ויבואו אליו בשנה השנית זו היא השנה השביעית שהיא שניה לששית ואמרו לו שיקנה אותם ואדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השביעית ואחר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם הארץ כי הם יודעים כי כלו שבע שני רעב ויהיה לה זרע וקציר. וזהו שאמר למה נמות לעיניך וגו' קנה אותנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה שיקנה האדמה והגופות, וכן יתפרש ענין הפרשה הזאת לפי הפשט: ועל דרך מדרש רז"ל שלא היו אלא ב' שנים רעב. נצטרך לפרש ויבאו אל יוסף בשנה השנית לשני הרעב כי כשירד יעקב למצרים מיד כלה הרעב בזכותו. וא"ת א"כ יחשדו אנשי הארץ ליוסף בהכמתו בפתרון החלום שאמר שבע שני רעב ולא היו רק שתי שנים. והתשובה בזה כי אחרי מות אביו חזר הרעב

בעל הטורים

(יד) ביתה פרעה. ב' במסורה הכא ואידך ערוב כבד ביתה פרעה. בשביל שלא זכר הטובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו ע"ז בא הערוב תחלה ביתה פרעה. ד"א לומר כמו שמכניסין הכסף חדר בחדר כך בא הערוב בחדר פרעה שהיב

רש"י

כתרגומו ודומה לו (משלי כו) כמתלהלה ב היורה זקים: (יד) בשבר אשר הם שוברים. נותנין לו ם את הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו (ישעיה מח) אין מנהל לה (תהלים כג) על מי מנוחות ינהלני: (יח) בשנה השנית.

שפתי חכמים

ב שהה"א הוא תמורת האל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפים: ם ר"ל שלא תאמר דשבר הוא ל' מכירה דאי לשון מכירה הוא הי"ל לכתוב בשבר אשר הוא שובר ואז היה קאי על יוסף שמכר

התאוננות יעקב על חיי הבלו

מגורי. שהם גר בתבל הרלה. לא בשם שנות חיים. ובאשר פרעה לפי הבנתו קרא כל השנים שהולך האדם על האדמה בשם שנות חיים. א"ל יעקב שלא דייק בדבריו. שאם תשאלני על ימי שני מגורי אוכל להשיב לך שהיו שלשים ומאת שנה. אבל אם תשאלני על שני חיי. דע כי מעט ורעים היו ימי שני חיי ר"ל השנים שהייתי חי חיים הנפשיים שהם חיי האדם ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם שהם הרבו יותר שימים שעבדו בהם את ה' וקנו השלמות הנפשי:

התנהגות יוסף עם המצרים בשנות הרעב

(יח) ויבואו אליו בשנה השנית וגו'. כל הפסוקים עד פסוק כ"ו כלם כפולים ובאריכות. והעיקר בזה הלא יוסף אמר לאחיו ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר. ומאין באו המצרים לומר ליוסף ותן זרע ויוסף אמר להם הא לכם זרע. ודרשת רז"ל ידוע. אבל ע"פ פשט הכתובים כתב הא"י הלא ידוע כי רעב מצרים הי' למעלה מן הטבע. כבריאה חדשה מאת ה'. כמו שאמר הכתוב ותחילנה שבע שני הרעב לבוא ואיתא במדרש נכנס חולניות. [ותחילנה לשון חולין] שאפי' פת שעל השלחן נרקב. מיד כשכלו שנות השובע. וסבת הדבר. כי היה מרצון ה' ית' להכין ולקבץ כל הרכוש וללקוט את כל הכסף לשים אותו תחת יד פרעה עבור לקיים מאמרו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וע"כ הכביד הקב"ה וחיזק הרעב למעלה מן הטבע להרקיב כל התבואות שגנזו ואצרו עובדי האדמה וזולתם. בלתי האוצרות אשר תחת יד יוסף שאצרם ע"פ פקודת פרעה. מלבד שלא שלט בהם הרקבון. אבל עוד שרתה בהם ברכה כדאיתא במדרש הדא אמר שהברכות נתונות באוצרות. וכל זאת הי' למען יבואו כלם לשבור אל יוסף בעד הכסף אשר הם שוברים. ומעתה הגם כי היה רבה רעת הרעב בארץ לכל האדם והבהמה והחיה. אולם אל פרעה וביתו הי' ענינו לטובה גדולה. כי לקט כל הכסף וגנז כמה אוצרות. ואם הדבר כן לא יקשה מה שאמר יוסף כי עוד

מרפא לשון

הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים. מכאן נר' שאין נופל שם מקנה אלא על הצאן והבקר לא על סוסים וחמורים וגמלים וכן בתרג' שם גיתא נופל על צאן ובקר דוקא והוא שם הקיבוץ שלהם ולפש"ד לעשות עדרי' מחמורים וסוסים וגמלים אין נופל בהם שם מקנה או גיתא ואפשר לפ"ז כי גיתא היא כמו כיתא מל' כת בחילוף מוצא הגימל. כ. ויקן יוסף — וקנא, כ"ה בכל נוסחי דווקני וכ"ה במסורת התרג' ודלא כנ"א וזבן ואינו כמו ויקן את חלקת השדה דלעיל (ל"ג י"ט) דמתרג' וזבן והטעם לפי של' קנין בלה"ק פעמים מורה על פעולת הקנין כשיוצא מרשות בעליו לרשות הקונה בשביל מכירה כמו השדה אשר קנה אב' לאברהם למקנה. ופעמים מורה על השארות הקנין ביד בעליו וזכייתם בו כמו קניתי איש קונה שמים וארץ. וכשהוא מורה על ענין מכר תרג' בל' זבינא שהוא תרג' מכר אבל כשהוא מורה על הזכייה הוא קרא ותרג' וזש"ה לעיל ויקן את חלקת השדה הוא ל' קנין מכר שהרי סמך לו מי הוא המוכר וסכום הדמים משא"כ הכא שנ' ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה שלא בא להשמיענו המכר שכבר אמרו לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו קנה אתנו וכו' שאין המכר הזה בשומא משא ומתן אלא בזכייה ולכך לא אמר ויקן יוסף מיד מצרים ובכ"מ אינו דומה לשון ויקן לו לויקן מיד חבירו וזהו שסיים הכ' ותהי הארץ לפרעה לומר זכה פרעה בכל הארץ וכן בכוליה ענינא לשון קנין קרא ותרג' שהכוונה להשמיענו מה שהרויח פרעה ונעשה בזכותו ועכ"פ צריך לתרגם וקנא יוסף לפי שהוא מדבר כנגד מה שאמרו קנה

כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה
אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי
אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃
יט לָמָּה נָמוּת
לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־
אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה
אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה
וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה
לֹא תֵשָׁם׃
כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־
אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ
מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם
הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃
כא וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים
מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃
כב רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי

תרגום אונקלוס

רִבּוֹנִי. אֱלָהֵין שְׁלִים כַּסְפָּא. וּגֵיתֵי בְּעִירָא לְוָת רִבּוֹנִי. לָא אִשְׁתְּאַר קֳדָם רִבּוֹנִי. אֱלָהֵין גְּוִיָּתַנָא וְאַרְעֲנָא׃ יט. לְמָא נְמוּת לְעֵינָךְ. אַף אֲנַחְנָא אַף אַרְעֲנָא. קְנֵי יָתַנָא וְיָת אַרְעֲנָא בְּלַחְמָא. וּנְהֵי. אֲנַחְנָא וְאַרְעֲנָא עַבְדִּין לְפַרְעֹה. וְהַב בַּר זַרְעָא. וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת. וְאַרְעָא לָא תְבוּר׃ כ. וּקְנָא יוֹסֵף. יָת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה. אֲרֵי זַבִּינוּ מִצְרָאֵי גְּבַר חַקְלֵיהּ. אֲרֵי תְקֵיף עֲלֵיהוֹן כַּפְנָא. וַהֲוָת אַרְעָא לְפַרְעֹה׃ כא. וְיָת עַמָּא. אַעֲבַר יָתֵיהּ מִקְּרֵי לִקְרֵי. מִסּוֹף תְּחוּם מִצְרַיִם וְעַד סוֹפֵיהּ׃ כב. לְחוֹד. אֲרַע כּוּמְרַיָּא לָא קְנָא. אֲרֵי

תולדות אהרן

ואת העם. חולין ס:

תפסיר הרס"ג

בכתם מן סיידנא. אן אלורק קד פני. ואלמואשי מן אלבאהים ענד סיידנא. ולם יבק בין ידיה. אלא אבדאננא וריאצ'נא: יט) פלמא נמות בחצ'רתך נחן וריאצ'נא. אשתרנא וריאצ'נא באלטעאם. חתי' נכון נחן עבידא דריאצ'נא מלכא לפרעון. ואעטנא חבא. נחיא בה ולא נמות. ואלארץ' לא תכ'ל: כ) פאשתרי' יוסף. גמיע ריאץ' אלמצריון לפרעון. לאנהם באעוה כל רגל צ'יעתה. ממא אשתד עליהם אלגוע. פצארת אלצ'יאע לפרעון: כא) ונקל אלקום מן קראהם. מן טרף תכ'ם מצר אלי' טרפה: כב) עדא ריאץ' אימתהם פאנה לם ישתרהא. לאן

נוה שלום

נמות ולא נמות ע"ל שמות (לב יא) (יט) לא תשם, לא תכ'ל בכף רפויה, לשון שממה כלומר לא תהיה עזובה ובורה. (כא) ואת העם העביר ונקל אלקום מן

מסורת הקריאה

בצירי, עי' לעיל ד' כ': (יט) בלחם, חד מן ו' דגש עי' במדבר כ"א ה': ותן, התי"ו בסגול: תשם, נמסר עליו ב' א' קמץ וא' פתח וסי' לא תשם דין בקמץ, למען תשם (יחזקאל י"ב

אבן עזרא

כי ירא לשבת בצוער. ואל תתמה שיאמר ל' מות על האדמה כי הפך זה ואתה מחיה את כלם: (יט) תשם. מגזר' והבמות תישמנה ומשקלו תדע. מצאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן שהיה הרעב שלש שנים ולא היה כמו הד' שעברו: (כא) ואת העם העביר. העתיק כל אחד ממקומו. ויש אומרים כי על אנשי כרך מצרים דבר הכתוב

אבי עזר

נתחכמ': (י"ט) (תשם מגזר' והבמות תישמנה וכו') הנה הרב אסף גזרת תישמנה וגזרת ישימון יחד לדעתו נלמחו מגזרת ישם וכן הסכימו חשובי מדקדקים אחרונים. אבל בס' מאיר נתיב חלקם לשני גזרות ישימון שם בגזרת ישם. ותשם בגזרת שמם גם דעת כמה מדקדקים ותשם שרשו אשם. וע' במכלול כי משפטם תאשם וכ"כ הרב בפ' ויחי ובקהלם לא תחד מגזרת יחד. והנכון לדעתי להורות שממה שני פעלים נרדפים ישם ושמם כי גם ישימון לו הורות שממה:

רשב"ם

(כא) העביר אותו לערים. כמו שעשה סנחריב כדכתיב אל ארץ כארצכם כדי שלא יטענו בה חזקה איש איש בארצו לאחר מכירה:

רש"י

שנית לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו'. כי אשר תם הכסף והמקנה ע ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא פ גויתנו. (ה"ג רא"ם וכן בדפוס ישן ועיין בג"א מיישב גירסא שניה): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה צ ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב ק וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה. לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה ר לו: (כא) ואת העם העביר. יוסף מעיר לעיר ש לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים (חולין ס): מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים ת מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא א חוץ מאותן

שפתי חכמים

להם אבל עכשיו דכתיב בשבר אשר הם שוברים קאי על העם שקונים התבואה מיוסף: ע הוסיף מלת אשר במקום אם מפני שמלת אם מורה על התנאי ואין ענין תנאי נופל כאן והוסיף מלות ובא הכל מפני שנראה מפשוטו שתם הכסף מיוסף לכן הוסיף מלות ובא הכל ליד אדוני כלומר כי כל הכסף שהיה לנו לא הוצאנו אותו לשום דבר כי הכל בא ליד אדונינו: פ דבלתי זה א"א לפרשו לשון אלא וגם לשון לא שהרי לא נתקשר עמו מלת אם ל"פ דלעולם לשון לא הוא ומקרא מסורס הוא אם לא גויתנו וזהו שנקט רש"י אם לא גויתנו היינו בלתי ופירושו אלא גויתנו: צ דאל"כ ותן לחם או בר מבעי"ל: ק וא"ת א"כ יאמרו שיוסף בדאי הוא שהרי הוא פתר ז' שנים יהיה רעב. וי"ל דלא כלה הרעב רק במצרים אבל לא בשאר ארצות וכראותם שהנילוס עולה לקראתו ידעו שע"י ברכתו של יעקב הוא: ר פי' ולא תחת ממשלתו שגם קודם זה כן היה: ש שלא תאמר פרעה הסמוך לו כי הקונה והמעביר והנותן זרע הכל יוסף היה: ת פי' שלא תאמר דוקא מקצה זה היה מחליף לקצה האחר אבל באמצע המדינה לא היה מחליף לכך אמר כל הערים וכו': א (נח"י) דכ"מ שנאמר כהן סתם ולא פי' לאיזה דבר הוא כהן מסתמא הוא כהן לאלהות וכ"ש כשפירש כהן להשם או כהן לעכו"ם אבל

התנהגות יוסף עם המצרים בשנות הרעב

עוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר. כי על פרעה לא היה נזרה זו. אבל היה מרצונו ית' לברך עוד אסמיו. למען רכות כספו וזהבו לאסוף ולכנוס לטוב לפני האלהים לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וכמו שכל מה שגנזו ואצרו המצרים וזולתם נרקב ונשחת ובאוצרות פרעה לא שלט הרקבון. אבל עוד נתברכו. כן מה שזרעו המצרים לא צמח מאומה כי אררם ה'. אבל אדמת פרעה היתה נזרעת ונצמחת כי ברכת ה' אתו. וזהו שאמרו המצרים אל יוסף למה נמות נגדך. קנה אותנו ואת אדמתנו

מרפא לשון

אתנו וא"א לתרג' קנה אתנו קנא יתנא ולא יתרג' אח"כ ויקן יוסף וקנא דמאי שנ' האיי מהאיי גם ממאי דמתרג' אח"ז רק אמון הבהנים לא קנה מוכרח לתרג' זה וקנא יוסף. כב. אדמת הכהנים — כומריא. אפילו הכ"ף שמושית אלא שחזרה להיות מיסוד התבה ופירושה כמו מריא. דהיינו רבנים שהיו אותם הכהנים מחשיבין עצמן אצל ההמון דוגמא לאליליהם ועיין משי"ת בפ' משפטים (כ"א כ"ט). והיה בתבואות — באעולי עללתא. כ"ה הגיר' הנכונה בפתח האל"ף לא בצירי וי"ל למה לא תרג' בעדן חצד עללתא וכיוצא ונר' הטעם מפני שאין דרך להוציא המעשרות אלא בשעת הכנסת התבואה לכך הוסיף באעולי דווקא וכן הלכה לענין מעשרות ג"כ שאין התבואה נקבעת ג"כ למעשר אלא אחר גמר מלאכה וכשיכניסנה לביה כדרכה וכדאיתא בברכות דף ל"ח ע"ב דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבם במעשר דורות אחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצירות דרך קרפיפות כדי לפטרן מן המעשר דאמר ר' ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנ' בערתי הקדש מן הבית. ותרג' תבואות עללתא בל' יחיד והאי על תבואת השדה וכן הב' בפ' בהר סיני כי מספר תבואות שני תבואות ונר' שמפני שהוא שם המין צ"ל בל' יחיד ויתכן בל"ר ואנו קורין אותו בל' יחיד אבל וממגד תבואת שמש דפ' ברכה תרג' עללן בל"ר ודאי שצ"ל כמו מגדנין דסמיך ליה וגם שהוא כולל תבואת הזרע ותבואת הכרם וכל מין אילן שכולם השמש מבשלתן.

רבינו בחיי

ליושנו ועם זה יתקיים הכל ויבואו על נכון. ויתקיים מדרש רז"ל שלא היו כי אם שתי שנים. ויתאמת פתרון של יוסף שאמר יהיו שבע שני רעב כאשר נשלמו אחרי כן כי לא אמר יהיו שבע שני רעב רצופים. וזהו שדרשו רז"ל א"ר יוסי כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב ליושנו וזהו שכתוב ויברך יעקב את פרעה במה ברכו שנמנעו שני רעב אע"פ כן שלמו אחר מיתתו שנאמר (בראשית מה) וכלכלתי אותך שם וכתיב אחר מיתת יעקב (שם נ) אנכי אכלכל אתכם מה כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר. רבי שמעון אומר אין זה קדוש השם שדברי צדיקים קיימים בחייהם ובטלים לאחר מיתתן. א"ר אלעזר ברבי שמעון רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא שזה קדוש השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם:

חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ
אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־
כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃ כג וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם
וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם
זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃ כד וְהָיָה
בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה
וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע
הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם
וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ מפטיר כה וַיֹּאמְרוּ
הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ
עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃ כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף
לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת
מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת
הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃

תרגום אונקלוס

חוּלְקָא לְכוּמְרַיָּא מִן קֳדָם פַּרְעֹה. וְאָכְלִין יָת חוּלְקְהוֹן דִּיהַב לְהוֹן פַּרְעֹה. עַל כֵּן. לָא זַבִּינוּ יָת אַרְעֲהוֹן: כג. וַאֲמַר יוֹסֵף לְעַמָּא. הָא קְנֵיתִי יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין. וְיָת אַרְעֲכוֹן לְפַרְעֹה. הָא לְכוֹן בַּר זַרְעָא. וְתִזְרְעוּן יָת אַרְעָא: כד. וִיהֵי בְּאַעוֹלֵי עֲלַלְתָּא. וְתִתְּנוּן חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה. וְאַרְבְּעָה חוּלָקִין. יְהֵי לְכוֹן לְבַר זְרַע חַקְלָא וּלְמֵיכַלְכוֹן. וְלֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וּלְמֵיכַל לְטַפְלְכוֹן: כה. וַאֲמַרוּ קַיֵּימְתַּנָא. נִשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי. וּנְהֵי עַבְדִּין לְפַרְעֹה: כו. וְשַׁוִּי יָתַהּ יוֹסֵף. לִגְזֵירָא עַד יוֹמָא הָדֵין. עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם. דִּיהוֹן יָהֲבִין חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה. לְחוֹד. אֲרַע כּוּמְרַיָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן. לָא הֲוָת

תו״א ואכלו אמ. כ״לא מו:

תפסיר הרס״ג

אלרזק כאן להם מן פרעון. פכאנו יאכלון רזקהם אלד׳י כאן יעטיהם. לד׳לך לם יחתאגו אן יביעו ריאצ׳הם: כג) ת׳ם קאל יוסף ללקום. הוד׳י׳ קד אשתריתכם וריאצ׳כם לפרעון. הא לכם חבא. תזרעונה פי אלארץ׳: כד) אד׳א דכ׳לת אלג׳לאת. פאעטו אלכ׳מס לפרעון. ואלארבעה׳ אגזא. תכון לכם לבד׳ר אלצ׳יאע ומאכלכם. ומן פי מנאזלכם ואטפאלכם: כה) קאלו אחייתנא. נגד חצ׳אא ענד סידנא. ונכון עבידא לפרעון: כו) וצ׳יירה יוסף רסמא אלי׳ הד׳א אליום. עלי׳ בלד מצר. אן יעטו אלכ׳מס לפרעון. עדא ריאץ׳ אימתהם פאנהא להם וחדהם.

נוה שלום

קראהם, העביר העם מעריהם אשר בקצה זה אל הערים אשר בקצה האחר. (כה) והיינו עבדים. ונכון כד׳אך עבידא, כלומר בדבר זה נהיה עבדים לפרעה דהיינו לזרוע את האדמה וליתן חומש בתבואות לא שיהיה לפרעה קנין

אבן עזרא

שהעבירם מהמדינה לערים כדי לעבוד את האדמה: (כו) הכהנים. הם כדברי

מסורת הקריאה

י״ט) בפתח: (כז) ויפרו, נמסר עליו לית וחד ויפרו, ר״ל לית עוד הוי״ו בפתח וחד ויפרו ישע (ישעי׳ מ״ה ח׳) הוי״ו בשוא:

רבינו בחיי

(כז) וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן. עיר גושן קרובה למצרים ומפני שהיו שנים עשר בניו הגונים ונכבדים כל אחד מהם לפני מלכים יתיצב לכך רצה יעקב להתישב בארץ גושן ולא במצרים ממש אשר שם המלכות לבל יעשו מהם גזברים ושלטונים.

בעל הטורים

לפנים חדר בחדר. כיתה תרגום מלגו: (כג) הא. ג׳ במס׳ הא לכם זרע על שם ונתתם חמישית לפרעה וחדא ביחזקאל הא דרכך בראש נתתי ע״ש ואל תחמול על זקן ובחור ובתולה וטף ונשים הרי חמשה וחדא בדניאל הא כדי פרזלא דהבא כספא חספא ונחשא הרי חמשה דברים:

רש״י

שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און: חוק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה כמו (יחזקאל טז) וגם אני הא דרכך בראש נתתי: (כד) לזרע השדה. שבכל ב שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות ג אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת ד כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס

שפתי חכמים

כהן מדין כהן און שמזכיר שם המדינה או שם העיר שם שר ונשיא שלהם הוא ולכך ת״א בכאן כומריא ואלו כהן און וכהן מדין תרגם רבא דאון רבא דמדין: ב לא בשנה ראשונה לבדה. הקשה הרא״ם למה לא פי׳ זה לעיל גבי והיה בתבואות שבכל שנה שאז היה שב לכל הכתובים שאחריו. (נח״י) י״ל דכאן מוכח שפיר דקאי אכל השנים דעל שנה זו כבר אמר הא לכם זרע וכו׳ וא״כ לזרע השדה ל״ל אלא ע״כ דלא עשה חוק זה לשנה ראשונה בלבד ובשאר השנים לא יצטרכו ליתן החומש דא״כ מה איכפת לי׳ אם יזרעו או לא אע״כ שהחוק היה לכל שנה וא״כ הוצרך להזהיר שיזרעו כדי שלא יגרע החומש: ג משום דכתיב אח״כ בהדיא לטפכם דהיינו בנים קטנים: ד לא שהוא התחלת ענין שהיו מבקשים למצוא חן מעתה כי אין לו טעם במקום הזה

התנהגות יוסף עם המצרים בשנות הרעב

אדמתנו וזאת ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה. ואחר שנהיה שייכים לפרעה ומי יקרא עלינו ועל אדמתנו נהיה זרע. וזהו שדייק ואמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה וגו׳ ותהי הארץ לפרעה. וע״כ טרם נתן להם יוסף זרע הארץ אמר להם. הן קניתי אתכם וגו׳ כאלו הכינם הטובה הנפלאה בעצה עמהם שבה שקנה אותם לפרעה להקרא על שמו. וזהו הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה וגו׳. וזהו שאמר יוסף והי׳ בתבואות ונתתם וגו׳. כי אם היה אומר להם ע״ד קנס. הא לכם זרע וזרעתם את האדמה ונתתם חמישית לפרעה. היו מחלקים אדמתם לחמשה חלקים ויבררו לפרעה חומש חלקו בחלקת השדה. ויזרעו עבורו את הנברר אליו וארבע ידותיה יזרעו לעצמם. ואז לא היה להם כל מאומה. אחרי שיהיה נברר בחלקי השדה איזהו לפרעה ואיזהו למצרים. ולא היה נצמח רק חלק זה שנברר לפרעה. ואשר היו זורעים על שמם לא יעלה בה כל עשב. ע״כ נדיבות יעץ להם יוסף ואמר להם וזרעתם את האדמה כלה על שם פרעה. רק והיה בתבואות. כשתקצרו התבואות מן השדה ונתתם חמישית לפרעה:

ויישב

רבינו בחיי

ונראה בפשט הכתוב הזה לפי שהיה יודע יעקב אבינו כי ירידתם למצרים סבת הגלות לזרעו וכי יתחיל בו עתה מפני זה יאמר וישב ישראל כלו׳ נתישב שם לא כמחשבת בניו שאמרו לפרעה לגור בארץ באנו כי היו סבורים לחזור לארץ כנען בכלות הרעב מיד וע״כ אמרו לגור ולא להתישב. ואמר ויאחזו בה. מלשון אחוזה ונחלה ולא נתקיימה מחשבתם. והיה ראוי לומר ויאחזו בניו בה. אבל הוא מלשון השורש הנאחז בקרקע ממנו נמשכים הענפים ויפרו וירבו מאד וע״כ לא הוצרך הכתוב לפרש אלא סתם ויאחזו לפי שכבר הזכיר ישראל שהוא השורש אין ספק שהענפים נאחזים מן השורש. והנה הצדיקים המשילם הכתוב הממלא כל הארץ הוא שכתוב (תהלים פ) פנית לפניה ותשרש שרשיה ותמלא ארץ וכתיב (ישעיה כ) הבאים ישרש יעקב. וע״כ תמצא בפרשה זו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. מה שאין כן ברשעים שהכתוב ימשילם לאילן שאין לו שורש לפי שאין להם קיום ועמידה שכן תמצא בסנחריב הרשע (יחזקאל לא) הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל. גם בנבוכדנצר כתיב (דניאל ד) רבא אילנא ותקיף. והזכיר הכתוב רומו של אילן וגבוליו וענפיו ופריו ולא הזכיר בו שורש בספור החלום רק מה שאמר המלאך ברם עקר שרשוהי בארעא שבוקו והיה זה לרמוז לו שתחזור מלכותו אליו. והוא שאמר דניאל (דניאל ד) ודי אמרו למשבק עקר שרשוהי די אילנא מלכותך לך קימא. וכן אמר הכ׳ בענין הרשעים (ישעיה מ) אף בל נטעו אף בל זורעו אף בל שרש בארץ גזעם וכתיב (הושע ט) שרשם יבש פרי בל יעשון. אבל הצדיקים יש להם שרש ושרשם מתקיים לעד לעולם איננו מתמוטט. וכן אמר שלמה (משלי יב) לא יכון אדם ברשע ושורש צדיקים בל ימוט:

כז וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד:

תו"א וישב ישראל בארץ מצרים. סנהדרין קו:

תרגום אונקלוס

לפרעה: כז. ויתיב ישראל בארעא דמצרים בארעא דגשן. ואחסינו בה. ונפישו וסגיאו לחדא:

תפסיר הרס"ג

לם תצר לפרעון: כז) ולמא אקאם אסראיל. פי בלד מצר פי בלד אלסדיר. וחאזוה. ואת'מרו וכת'רו גדא:

בס"ת אין כאן פיסקא כלל כי אם ריוח אות א':

ק"ו פסוקים יהללא"ל סימן. ומפטירין ביחזקאל בסי' ל"ז ואתה בן אדם קח לך עץ:

רש"י

הזה בכל שנה ה לחק שלא יעבור: (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גושן ו שהיא מארץ מצרים: ויאחזו בה. לשון אחוזה:

חסלת פרשת ויגש

שפתי חכמים

רא"ם: ה לא שיהיו עבדים קנוים לו קנין הגוף. דהא כתיב לעיל ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה הרי שלא קנה רק אדמתם ולא אותם לעבדים: ו (ג"א) שלא תאמר שישבו בשתי ארצות במצרים ובגושן:

חסלת פרשת ויגש

נוה שלום

בגופותינו עיין רש"י ז"ל. (כז) וישב ישראל. ולמה אקאם וכו' תחלת דבור אחר שהשלים סיפור מעלת יוסף ונאמנותו שהביא כל הכסף לבית פרעה וקנה לפרעה את כל אדמת מצרים ואת אנשיה עבדים בעבודת האדמה מבלי לקחת לעצמו כלום:

אבן עזרא

המתרגם ארמית: (כז) ויאחזו בה. שקנו שם אחזה:

מוסרי של"ה והגהות

ולא יכלו אחיו לענות אותו. בב"ר אבא כהן ברדלא או' אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה יוסף קטנן של שבטים היה ולא היו יכולין לעמוד בתוכחתו הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו כשיבא הקב"ה ויוכיח כל א' וא' לפי מה שהוא שנאמר אוכיחך ואערכה לעיניך עאכ"ו. והזוהר האריך במאד במוסר זה בפסוק זה וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף וז"ל ר' יוסי אמר ווי לון לבני נשא דלא ידעי ולא מסתכלין באורחוי דאורייתא ווי לון בשעתא דקב"ה ייתי למתבע לון דינא על עובדיהון ויקום גופא ונפשא למיהב חושבנא מכל עובדיהון וכו' ע"ש שהאריך מאד בתוכחת מוסר ומענין יומא דדינא רבא והחי יתן אל לבו. (אח"י עמ"ש אני הדל במאמר זה בקונט' כסא דוד בס"ד. מאי"ן):

וינשק לכל אחיו ויבך עליהם. ראה כמה צריך האדם למחול ולהעביר על מדותיו כי הם חטאו נגד יוסף ויוסף בכה ונשק אותם:

הפטרת ויגש ביחזקאל סימן ל"ז פ' ט'

א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ב ואתה בן־אדם
קח־לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני
ישראל חברו ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף
עץ אפרים וכל־בית ישראל חברו: ג וקרב אתם
אחד אל־אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך:
ד וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא־תגיד
לנו מה־אלה לך: ה דבר אלהם כה־אמר אדני
יהוה הנה אני לקח את־עץ יוסף אשר ביד־אפרים
ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את־עץ
יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי:
ו והיו העצים אשר תכתב עליהם בידך לעיניהם:
ז ודבר אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני
לקח את־בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו־שם
וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם אל־אדמתם:
ח ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל
ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה־עוד לשני
גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד: ט ולא
יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם ובכל פשעיהם
והושעתי אתם מכל מושבתיהם אשר חטאו
בהם וטהרתי אותם והיו־לי לעם ואני אהיה להם
לאלהים: י ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה
לכלם ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו אותם:
יא וישבו על־הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב

°חבריו קרי °חבריו קרי °חבריו קרי °שהיו קרי

רד"ק

(א) ויהי וגו'. ולבני ישראל חברו שבט בנימין שהיה שבט יהודה לעולם גם לאחר שנחלקה המלכות: חברו. כן כתיב לפי שהיה כשבט אחד: (ב) ליוסף עץ אפרים. לפי שבעת שנחלקה המלכות היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטים על שם אפרים: וכל בית ישראל חברו. חברו כתיב על דרך כלל כמ"ש בית יעקב: (ג) וקרב. לוו מן הדגוש ובא בפת"ח הרי"ש כמו כתר לי פלג לאונס: לך לעץ אחד. אחר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אחד שם בפני עצמו שהוא סימן למלכות ישראל שנחלקה אח"כ תקרב אותם אחד אל אחד והיו בידך שניהם יחד כאילו הם עץ אחד: והיו לאחדים בידך. שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת וא"א ז"ל פי' אמר לו שיקרב שני העצים ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס וי"ת כל עץ שבפרשה זו עד דבר אליהם לוחא וכן והיו העצים תרגום לוחיא ושבפסוק דבר תרגם את עץ יוסף אשר ביד אפרים ית שבטא דיהודה ועשיתם לעץ אחד לעמא חדא: (ד) וכאשר. כמ"ש לו שיכתוב לו לעיניהם והם ישאלוהו מה המשל: (ה) חברו. כתיב וקרי חבריו: ונתתי אותם עליו. אתן שבטי ישראל עם שבט אפרים את עץ יהודה: עליו. פירושו עמו: את עץ. פירושו עם עץ: (ו) והיו. מבואר הוא: (ז) ודבר. מבואר הוא: (ח) ועשיתי וגו'. ולא יהיה. כתיב על דרך כלל וקרי יהיו: (ט) ולא יטמאו. מבנין התפעל ומשפטו יתטמאו: (י) ועבדי דוד מלך. המלך המשיח יקרא שמו דוד ולפי שהיה מזרע דוד קרא דוד או רמז לתחיית המתים: (יא) וישבו וגו'. לעבדי ליעקב. לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים שלא ירשו הארץ וכר יעקב כי לו נתנה הארץ ולזרעו

מוסרי של"ה והגהות

ואת יהודה שלח לפניו. לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה. לימוד מוסר מזה כי כל פעולה שאדם עושה ראשית דבר יראה בפעולה זו להבין ענין לצורך גבוה כמו מי שזוכה לבנות בית יצייר במחשבתו בתחילה. איזה הדר בבית שיהיה מוכן לו להיות סגור שם לתורה ולתפלה ולהתבודדות ומקום מוכן בית ועד לחכמים ואח"כ יצייר עניינים המצטרכים לו וכן יעקב שלח מתחילה לתקן לו בית תלמוד:

ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף. פירש"י לפי הצריך לבני ביתם כלומר ההכרחי ולא יותר מן ההכרח כדי חייו כי לא יבקש אדם מותרות רק כדי חייו והיותר יתרים וכן יעקב אמר לכו שברו רעבון שלא יאכל אדם רק לשבור הרעב ולא למלא בטנו. (אח"י ואפ' לפי הטף שיהיה בריוה שדרך הטף לבזבז הפת כמשז"ל. מאי"ן):

הפטרת ויגש

אשר ישבו־בה אבותיכם וישבו עליה המה
ובניהם ובני בניהם עד־עולם ודוד עבדי נשיא
להם לעולם: יב וכרתי להם ברית שלום ברית
עולם יהיה אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי
את־מקדשי בתוכם לעולם: יג והיה משכני
עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו־לי לעם:
יד וידעו הגוים כי אני יהוה מקדש את־ישראל
בהיות מקדשי בתוכם לעולם:

רד"ק

ונזרעו אחריו: (יב) יהיה אותם. פי' עמם כי יש מן הרפים שפירושם עם: ונתתים. פי' ונתתים בארצי או בברכתי וי"ת ואברכינון: (יג) והיה משכני עליהם. ת"י ביניהון לפי שבמקומות קשור שכינת האל יתברך בתוך עם ומ"ש במקום הזה עליהם לומר כי מורא יהיה עליהם לעולם כי ישכון כבודו בתוכם לעולם:
(יד) וידעו. מבואר היא:

מוסרי של"ה והגהות

רק אדמת הכהנים לא קנה וגו' צריך אדם שלא להיות כפוי טובה וישלם טובה תחת טובה אפילו גוים הכומרים של מצרים עשו טובה ליוסף כשהיה דינו בפניהם במעשה דאשת פוטיפרע כאשר הבחינו שהאמת אתו הצילו אותו ממות כדאיתא בדברי רז"ל ע"כ עתה ג"כ הטיב עמהם הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם. (אח"י עיין קונט' מדבר קדמות באורך על זה. מאי"ן):

ד'ג'ו' למנחת שבת ובה"ה

בראשית מז ויחי

כח ויחי יעקב בארץ מצרים שבע
עשרה שנה ויהי ימי־יעקב
שני חייו שבע שנים וארבעים
ומאת שנה: כט ויקרבו ימי־ישראל

תרגום אונקלוס

כח. וחיא יעקב בארעא דמצרים. שבע עסרי שנין והוה יומי יעקב שני חיוהי. מאה וארבעין ושבע שנין: כט. וקריבו יומי ישראל

תו"א ויקרבו ימי. סנהדרין קז:

תפסיר הרס"ג

כח) פעאש יעקוב פי בלד מצר. סבעה' עשר סנה. פצאר גמ"ע עמרה סני חיותה. מאיה וסבעה וארבעין סנה: כט) ולמא קרב אגל

בעל הטורים

(כח) ויחי. וירבו מאד ויחי יעקב. בגי' ראה ס' רבוא וזהו שנאמר בראותו ילדיו. בראותו אותיות רבואות. ילדיו. עולה ס'. לומר שראה ס' רבוא מילדיו. ד"א וירבו מאד ויחי יעקב מלמד שראה ל' רבוא דלקמן קאמר במאד מאד והוא ס' רבוא והכא לא כתיב אלא חד מאד דהיינו החצי וכן כתיב לקמן ו' לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיבי אלא תלתא ויפרו וירבו מאד ולהאי לישנא דרוש הכי כי בראותו ילדיו כ"י עולה ל' שראה ל' רבואות מילדיו. ד"א ויחי יעקב בארץ שלא היה ימים טובים בלא צער אלא כענין ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה שהראשוני' לא היו חיים שהרי אמר י"ז שנה משנולד יוסף עד שנמכר וי"ז שנה במצרים. ד"א ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה כי ארד אל בני אבל שאולה: שבע עשרה שנה. כנגד י"ז שנה שגדל הוא ליוסף כלכלו י"ז שנה: ויהי ימי יעקב. בכ"מ שנאמר ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכ"מ שנאמר בו קריבה: שבע שנים וארבעים ומאת שנה. מנה המועט תחלה מה שלא עשה כן באברהם ויצחק בשביל שהיו ימיו מועטים ורעים הזכיר המועט תחלה וחיה ל"ג שנה פחות מאביו משום דכתיב קללת חנם לא תבא על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה חסרו לו מנין יחי"ה שהוא ל"ג משנותיו: (כט) ויקרבו ימי. ב' במס' הכא ואידך גבי דוד איתא במדרש אמר הקב"ה אתה עשית קמ"ז מזמורים כמנין שנות יעקב

רשב"ם

(כח) ויחי יעקב. ויקרבו ימי ישראל למות. כל מקום שאדם חפץ לצוות את בניו צריך לומר ויקרבו. וכן ויהי כי זקן יצחק וגו' ויקרא את עשו וגו' לא ידעתי יום מותי. וכן ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו. ועיקר התחלת פרשה זו מן וישב ישראל בארץ מצרים וגו' כי עליו מחובר ויחי יעקב אלא שלא רצו הקהלות לסיים פרשת ויגש בותהי

רש"י

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה א לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השיעבוד ב שהתחילו לשעבדם. ד"א שבקש לגלות את הקץ ג ונסתם ממנו בב"ר: (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. (ב"ר) כל מי שנאמר בו קריבה

שפתי חכמים

א בלומר קללה. הוא כידינו מעוזרת ע"י שפ' ויחי היא תחלת פסקא ולא חדא פרשה היא עם וישב ישראל כו' ודרך פרשה סתומה שיעורה ריוח ט' אותיות והכא כולה סתומה ואין בה ריוח כלל: ב ר"ל שלא היה להם שעבוד ממש אלא צרת השעבוד שהיה מבקש מהם שיעבדו לו כדאמרינן במס' סוטה בפרק כפה רך שהיו מעבידים אותם מתחלה בפה רך וכו': ג וא"ת לפי פי' א' הי"ל לסתום לקמן בפסוק שנכתב בו שמת יעקב ולד"א הי"ל לסתום בפסוק האספו ואגידה לכם. וי"ל דבאמצע הסדרא אינו ניכר אם נסתמה שדרכו להיות נסתם ולא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כח) ויחי יעקב. פרש"י למה פרשה זו סתומה וכו' ותימה שהרי יוסף מלך אחר פטירתו של יעקב וי"ל שמיד שנפטר יעקב התחילו לשעבד בהם מעט. ועוד פרש"י שבקש לגלות הקץ ונסתם ממנו. וא"ת מהיכן ידע הקץ י"ל ממעלות הסולם שחלם שראה שרו של עשו עולה במעלות כדפרש"י בפרשת ויצא. ויחי יעקב בארץ מצרים למה הזכיר הכתוב סך חייו בארץ מצרים לפי שמצינו שיוסף היה עם אביו קודם מכירתו י"ז שנה וכשם שפרנס יעקב ליוסף י"ז שנה כך יוסף פרנסו וכלכלו י"ז שנה כנגדן הה"ד אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה:
(כט) ויקרבו ימי ישראל למות. כל מקום שנאמר קריבה לא הגיע לימי אבותיו וכן ויקרבו ימי דוד לא הגיע לימי בעז ועובד וישי שחיו יותר מד' מאות שנה ודוד לא היה

צוואת יעקב ליוסף

(כח) ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה. כתב אברבנאל לפי שהיתה מחשבת יעקב וכוונתו ברדתו מצרימה לראות את יוסף ולשוב מיד לארץ כנען והש"י הודיעו בבאר שבע שלא יהיה הדבר כן כי הוא יתעכב שם עם כל ביתו. ושם ימות. ויפרו בניו שמה. ולא יעלו משם עד שיעלה אותם הקב"ה. לכן הודיענו הכתוב שעצת ה' נתקיימה. לכן אמר למעלה מזה וישב ישראל בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד. זהו מה שאמר הקב"ה כי לגוי גדול אשימך שם. וגם ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה. כלומר שלא שב יעקב לארץ כנען אחרי ראותו את יוסף אבל ישב בארץ מצרים הוא ובניו. ולא היה זה

רבינו בחיי

(כט) ויקרבו ימי ישראל למות. מאין ידע אבל הכיר בעצמו שאפסו כחותיו ורצה לצוות על יוסף אבל לא יה חולה. ואח"כ חלה והוגד ליוסף הנה אביך חולה. וכן מצינו בדוד (מלכים א ב) ויקרבו ימי דוד למות כי הרגיש בעצמו כן ומזה אמר (שם) הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ. וע"ד הפשט מה שהזכיר ישראל ולא אמר ימי יעקב למות כמו שאמר בתחלה ויחי יעקב ויהי ימי יעקב. מעת שקראו הקב"ה בשם ישראל ואמר לו (בראשית לב) לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל הפרשיו' נוהגות כמנהג הזה לקרותו פעם ישראל פעם יעקב. כי מה שאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל אין זה מניעה אלא שיהיה שם ישראל עיקר ושם יעקב טפל לו. גם זו הפרשה נוהגת המנהג הזה ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף ויתחזק ישראל. ואמר עוד ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי וירא ישראל את בני יוסף. וכתיב עוד בסוף הפרשה ויכל יעקב לצוות את בניו ויחנטו הרופאים את ישראל.

נחל קדומים

כח (א) ויחי יעקב. אין הפסק בין פרשה זו להקודמת. ואפשר דרך רמז דתיבת סיום הפרשה הקודמת מאד ויחי יעקב ואין הפרש ביניהם והוא לרמוז דיעקב אבינו ע"ה היה גלגול אדה"ר ותקן עון ג"ע דאדה"ר ולזה שהה פ"ד שנים ולא ראה קרי וכתיב כחי וראשית אוני וכנגד ק"ל שנה שפירש אדה"ר מאשתו ובאותן ק"ל שניב חזא לאונסיה סבל יעקב אע"ה צרות רבות וכמ"ש מאה ושלשים שנה מעט ורעי"ם ולהורות כי תקן תקון גמור ישב בארץ מצרים ערות הארץ טו"ב שנה בהשקט ובטח וחיים טובים וזה רמז תיבת מאד אותיות אדם כי עשה והצליח לתקן אדם הראשון בחלק ג"ע ויחי יעקב חיים טובים בארץ מצרים ערות הארץ להיות כי תקן יסוד הכולל ולכן היה בנחת ושלוה טוב שנה כי טוב רומז ליסוד ושנה רומז למ'. א"נ ויחי יעקב גימטריא גבורה לרמוז דביסורין שסבל בק"ל שנה מיתק הגבורות ועתה ויחי יעקב בשלוה והשקט:

חומת אנ"ך

א ויחי יעקב. אפשר לומר עירוב פרשיות מאד ויחי כי מאד אותיות אדם ונודע מ"ש ר' האר"י ז"ל דהאבות תקנו עון ע"ז וג"ע וש"ד דאד"הר וכתבנו בעניותנו דלכן חי יעקב שופריה דאד"הר טוב שנה בארץ מצרים ערות הארץ לפרסם שתקן יסוד שנקרא טוב ושלט בארץ מצרים ערות הארץ וחי בהשקט ע"י קדושתו ותורתו ומצותיו ובודאי דעתה דכשלם תקון אד"הר נתוסף קיות באד"הר ונתקנה נשמתו. וזה רמז מאד ויחי מאד אדם ויחי עתה חיה אדם. כי יעקב גמר תקונו היה במצרים ערות הארץ טו"ב שנה להודיע שתקן היסוד הנקרא טוב וליחדו במ' הנקראת שנה וזהו טו"ב שנ"ה. אי נמי כמשז"ל

לָמ֗וּת וַיִּקְרָ֣א ׀ לִבְנ֣וֹ לְיוֹסֵ֗ף וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ אִם־נָ֨א מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ שִֽׂים־נָ֥א יָדְךָ֖ תַּ֣חַת יְרֵכִ֑י וְעָשִׂ֤יתָ עִמָּדִי֙ חֶ֣סֶד וֶאֱמֶ֔ת אַל־נָ֥א תִקְבְּרֵ֖נִי בְּמִצְרָֽיִם׃
ל וְשָׁכַבְתִּי֙ עִם־אֲבֹתַ֔י וּנְשָׂאתַ֙נִי֙

תרגום אונקלוס

לִמְמָת. וּקְרָא לִבְרֵיהּ לְיוֹסֵף. וַאֲמַר לֵיהּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ. שַׁו כְּעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי. וְתַעֲבֵיד עִמִּי טֵיבוּ וּקְשׁוֹט. לָא כְעַן תִּקְבְּרִנַּנִי בְּמִצְרָיִם: ל. וְאֶשְׁכּוֹב עִם אֲבָהָתִי.

תו"א ונשאתני. כתובות קיא מיר פה:

תפסיר הרס"ג

אסראיל אן ימות. דעא באבנה יוסף. וקאל לה אן וגדת חצ'אא ענדך. אום בידך אלי' עהדי. ואצטנע אלי פצ'לא ואחסאנא. באן לא תדפנני במצר: ל) בל אד'א צרת אלי' אבאי. פאחמלני מן מצר.

נוה שלום

(כח) שים נא ידך אום בידך, ע"ל (כד ב) אל נא. באן לא, שלא תקברני. (ל) ושכבתי עם אבותי. כנוי למיתה. או אחמלני וכו' דבק ושיעור הכתובים שלא תקברני במצרים כי אם כשאלך אל אבתי תשאני ממצרים וקברני בקוברתם

אבן עזרא

(כט) ויחי. שים נא ידך. מפורש בדברי אליעזר. גם חסד ואמת: (ל) ושכבתי, בל אד'א צרת וכו' ונשאתני יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבותי. ואיך יהי' זה שתשאני

רבינו בחיי

(כט) ויקרא לבנו ליוסף. לא קרא לראובן שהיה בכור ולא ליהודה שהיה מלך אלא ליוסף למה לפי שהיה ספק בידו לעשות: אל נא תקברני במצרים. בקש ממנו שני דברים שלא יקברנו במצרים ושיקברנו בארץ ישראל. שלא יקברנו במצרים שלא יעשוהו מצרים ע"ז שהרי כשם שנפרעין מן העובדים כך נפרעין מן הנעבדים שנאמר (שמות יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. ושיקברנו בארץ ישראל לפי שהאבות תאבים ומחבבים קברות ארץ ישראל לפי שהיא ארץ קדושה מכפרת העונות כענין שכתוב (ישעיה לג) העם היושב בה נשוא עון. וכתיב (דברים לב) וכפר אדמתו עמו. ושם שער השמים להכנס התפלות והקרבנות. והנשמות הזוכות נכנסות דרך שם ושבות לשרשם. על כן הצדיקים מתאוים למות בארץ ישראל כדי שתמצא הנפש החכמה פתח פתוח ולא תצטרך לטרוח ולהתגלגל. ועוד שמתי ארץ ישראל חיים תחלה לימות המשיח אבל מתי חוצה לארץ אינם חיים אלא ע"י צער גלגול מחילות:

רשב"ם

הארץ לפרעה וסיימוה בוישב ישראל: שים נא ידך.

בעל הטורים

תוכה כמותו מה הוא וכנו מלכו ביחד אף אתה ימלוך שלמה בנך בחייך. ד"א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה והמלך דוד זקן בא בימים וגו': נא ידך. כגי' מילה: חסד ואמת. פרש"י חסד שעושין עם המתים וזהו אמת. אמת

רש"י

ד למות לא הגיע לימי אבותיו (יצחק חי ק"פ ויעקב קמ"ז בלוד נאמר קריבה אביו חי פ' שנים והוא חי ע'): ויקרא לבנו ליוסף. (ב"ר) למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך. ה והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה ו לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשין תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גילגול מחילות ושלא יעשוני מצרים ז ע"א (ב"ר): (ל) ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחילת המקרא ח שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה ט שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם י ועוד מצינו בכ"מ ל' שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו (מ"א ב) וישכב דוד עם אבותיו

שפתי חכמים

הייתי יודע הדרשות הללו וכאן הוא מונה כל שנותיו והוי מקום מיתתו וכן לענין גלוי הקץ דמסתמא לא היה מגלה להם הקץ אלא סמוך למיתתו וכאן הוא מקום מיתתו כדפירש"י לכן מוכח שפיר מיניה. ומהרש"ל כתב דלטעם א' קשה הי"ל לסתום פ' שמות שהרי בפ' זו לא הזכיר השעבוד לכן פי' ד"א ולד"א ק' הי"ל לסתום הפ' של ויקרא יעקב אל בניו וכו' לכן צריך גם לטעם א': ד דקשה למה נאמר ויקרבו ימי בל' רבים וגם למה נאמר ימי דמשמע דקריבה קאי אימים הל"ל ויקרב ישראל למות ומפרש דאמת הוא דקריבה קאי אימים ופי' נתקרבו ונתקצרו הימי': ה דעת רש"י שלא תאמר דשימת יד היא השבועה והוכחתו מדכתיב גבי אברהם בפ' חיי שרה שים נא ידך תחת ירכי וכתיב ואשביעך בה' אלא הכוונה שיהיה חפץ מצוה בידו בשעה שנשבע ואע"פ שאלו לא היתה מצוה ראשונה נמשך המנהג כן מאברהם. רא"ם: ו לאו דוקא נקט רש"י חסד שעושין עם המתים אלא ר"ל כל היכא דאינו מצפה לתשלום גמול אע"ג שהוא חי שייך ביה חסד ואמת והנה אליעזר א"ל שיתנו לו רבקה בחנם ואל תלפו לשום תשלום גמול לא ממנו שיתן להם מתנות וכ"ש שאברהם לא יתן להם מתנות כיון שהוא רחוק מהם. וא"ת למה לא פירש"י לעיל גבי אליעזר שהוא חסד של אמת וי"ל שהרי מצינו שגילם יעקב ליוסף על מה שנשבע לו להוליכו לא"י שא"ל ואני נתתי לך שכם א' וגו' וכמו שפירש"י לקמן לכן פרש"י כאן לומר עכ"ז בשעה שביקש יעקב מיוסף שיקבור אותו בא"י לא הבטיחו ליתן לו כלום וגם לא היה בדעתו ליתן לו שכם ומש"ה נאמר כאן חסד ואמת: ז (מהרש"ל) י"ל דצריך לג' טעמים הללו דאי משום כנים לחוד הי"ל לצוות לעשות ארון מברזל לכך פי' גלגול מחילות ואי משום הני תרי טעמים לחוד א"כ עדיין למה יטריח אותו להעלותו לא"י מיד יצוה להם שיעלו עצמותיו עמהם כשיצאו מארץ מצרים כמו שצוה יוסף לכ"פ הטעם שלא יעשוני ע"א ולטעם ע"א לחוד קשה למה צוה להעלותו לא"י הי"ל לצוות נהשליכו אל נילוס לכן צריך לטעם גלגול מחילות ולהני תרי טעמי לחוד הי"ל להשביעו כמו שהשביע יוסף אחיו לכן צריך לטעם עפרה כנים: ח משום דרש"י פי' בסמוך ושכבתי היא הגויעה הול"ל מקודם ושכבתי שהיא המיתה ואח"כ היל"ל אל נא תקברני ל"פ וי"ו זו וכו': ט שהוא ל' קבורה ממש ומפני שושכבתי מורה ע"י עצמו וקבורתו היא ע"י אחרים הוכרח לפרש ושכבתי כמו השכיבני ולכך הוסיף נמי מלת במערה כיון שושכבתי עם אבותי הוא ל' קבורה ממש שפיר מפורש עם אבותי שה"ק השכיבני עם אבותי במערה: י ר"ל דשני סתירות הם חדא דהיל"ל בתחלה ונשאתני ממצרים ואח"כ ושכבתי דהא מתחלה צריך לישא אותו ואח"כ קוברין אותו ועוד דכפל ל' הוא דהא כתיב

צואת יעקב ליוסף

לפי שקפלה המיתה על יעקב. כי הוא ישב במצרים שבע עשרה שנה. ועכ"ז לא שב לארץ כנען עד יום מותו. וספר הכתוב שכאשר קרבו ימי ישראל למות כמ"ש הרמב"ם ז"ל שהרגיש בעצמו אפיסת הכחות וראה שקרב יומו לבוא אע"פ שלא היה חולה קרא לבנו ליוסף וראה לצוותו על ענין קבורתו. והנה צוה זה ביחוד ליוסף כפי דעת רש"י ז"ל מפני שהיה היכולת בידו. אבל במדרש אמרו בזה טעם אחר. בעבור שיוסף שלא להביא את אביו מצרימה והוא הביאו שם מדעתו ע"כ צוהו שיחזירהו למקום שהוליאו משם. כאלו אמר כיון שאתה הבאת אותי מארץ כנען ראוי הוא שאתה תשיבני לארץ כנען אחרי מותי. ולי בזה טעם אחר והוא שיעקב צפה ברוח הקדש שעצמות יוסף אחרי מותו ישארו במצרים עד שיגאלו ישראל משם וחשש שמא יוסף ישכים שישארו עצמות אביו ג"כ במצרים כדי שיעלו עצמות שניהם ושיהיו עצמות הזקן סבה לשיעלו עצמות יוסף עמהם. לכן צוהו על קבורתו שתהיה מיד אחרי מותו ושלא תתאחר עד זמן הגאולה ולזה אמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי וגו'. ונוכל לומר שכיון יעקב בזה לרמוז שידיו ישאוהו ויוליכהו משם כי כן יעשו מוליכי המתים שישימו ידיהם תחתיהם בשעה שנושאים אותם. ועשית עמדי חסד ואמת. מלד א' יהיה הדבר הזה חסד. שלא הבטחתני מעולם ע"ז ע"כ אין אתה מוכרח לזה לשאת אותי לארץ כנען. ואם תשאני לארץ כנען יהיה זה חסד מאתך ומלד שאתה לקחתני מארץ כנען מחויב אתה להשיבני שמה. ואם תשאני לארץ כנען יהיה זה אמת. שהשלמת מה שהיית מחויב. ועוד שתאמת דבר ה' שהבטחני ואנכי אעלך גם עלה:

(כט) אל נא תקברני במצרים. אפילו לזמן מועט אל תקברני במצרים. אלא מיד שאשכב עם אבותי והוא רמז למיתה מיד תשאני ממצרים וקברתני בקבורתם. ויוסף השיבו אנכי. ר"ל מצדי לא יהיה שום עכוב. רק אעשה כדברך. ורמז לו אולי

דעת זקנים מבעלי התוספות

חיה כי אם ע' שנה: ועשית עמדי חסד ואמת. כלו' אמרתי שאתה חייב לקברני בארץ כנען לכך אני מפייס אותך שתעשה עמי חסד ואמת ותטרח לקברני לשם: אל נא תקברני במצרים. מה שפרש"י לפי שעתיד להיות עפר ארץ מצרים כנים לא נהיר' לי דמזה לא היה לו לירא דהשתא בנימין בנו לא שלטה בו רמה כל שכן אביו אם לא נאמר שזה לא היה יעקב יודע. ואומר ר"ת שהיה ירא שלא ינצלו מצרים מעשר מכות בעבורו אם יקבר במצרים שהרי נקרא ישראל שה פזורה ומצרים נקראים חמורים שנאמר אשר בשר חמורים בשרם וכתיב פטר חמור תפדה בשה:

רבינו בחיי

(ל) ושכבתי עם אבותי. כלפי הנפש. ונשאתני ממצרים כלומר מובטח אני שאפילו תקברני במצרים עם אבותי אני הולך אלא תגרום לי גלגול. אמר רבי יצחק מכאן שיודע אדם יום מיתתו להיכן הוא הולך אם למקום צדיקים אם למקום רשעים. וזהו שהקדים ושכבתי עם אבותי ואחר כך ונשאתני ממצרים כלומר אפילו מת אדם בקרון או בספינה או בנהר או במדבר או בישוב נפשו קודמת והולכת אל אבותיו. ומצינו בר' אבהו שראה מתן שכרו סמוך למיתתו שכן דרשו באלה הדברים רבה בפרשת והיה עקב (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. מעשה בר' אבהו שנטה למות וראה מתן שכרו מה שעתיד ליתן לו הקב"ה לעתיד לבא וכל טוב שמתוקן לצדיקים וכיון שראה כל אותם הנחמות המתוקנות אמר כל אלין לאבהו מיד נתאוה למות התחיל קורא מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

(לא) השבעה לי. אחר שהודה יוסף בדבר ואמר אנכי אעשה כדברך לא היה אביו חושדו שלא יעשה כן ומה שהצריכו שבועה כי חשב אולי יטרידוהו עניני המלכות ולא יוכל להשתדל בקבורתו או אולי לא יתן לו המלך רשות שיקבר במקום אחר זולתי במצרים כדי שיהיה להם לכבוד ולזכות. וכדי שיהיה הענין חזק בעיני פרעה שיהיה ליוסף פתחון פה בדבר על כן רצה להשביעו וכן אירע בסוף שאמר אבי השביעני לאמר והשיב לו פרעה עלה וקבור את אביך כאשר השביעך, כן פירש הרמב"ן ז"ל:

תרגום אונקלוס

וְתִטְּלִנַּנִי מִמִּצְרַיִם. וְתִקְבְּרִנַּנִי בִּקְבוּרַתְהוֹן. וַאֲמַר. אֲנָא אַעְבֵּיד כְּפִתְגָּמָךְ: לא. וַאֲמַר. קַיֵּים לִי. וְקַיֵּים לֵיהּ. וּסְגִיד יִשְׂרָאֵל עַל רֵישׁ עַרְסָא: א. וַהֲוָה. בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין. וַאֲמַר לְיוֹסֵף הָא אֲבוּךְ מְרַע. וּדְבַר. יָת תְּרֵין בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ. יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם: ב. וְחַוִּי לְיַעֲקֹב. וַאֲמַר. הָא. בְּרָךְ יוֹסֵף אָתֵי לְוָתָךְ. וְאִתַּקַּף יִשְׂרָאֵל. וִיתֵיב

בראשית

מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ׃
לא וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ
וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה׃
פ מח א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה
וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־
מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ ב וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב
וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ

* שני בסת"ל

תפסיר הרס"ג

ואדפנני פי מקברתהם. קאל. אנא אצנע כמא קלת: לא) קאל אחלף לי. פחלף לה. וסגד אסראיל עלי טרף אלסריר שכרא: א) ולמא כאן בעד הד'ה אלאמור. קיל ליוסף. אן אבאך מריץ'. פאכ'ד' אבניה מעה. מנשה ואפרים: ב) ת'ם אכ'בר יעקוב. וקיל לה. הוד'י' אבנך יוסף

נוה שלום

(לא) ראש. טרף, והוא בתוך המטה, שכרא, הודאה לה' על שהשיג מבוקשו.

מסורת הקריאה

(ל) אעשה, האל"ף בשוא לבד והוא נח ולא בחטף סגול: (לא) השבעה לי, מלת השבעה מלרע, ואין צורך להיות פה נס"א כמו השבעה לי דלעיל כ"א כ"ג וכ"ה ל"ג לפי ששם מלת השבעה היא בטעם משרת משא"כ כאן היא בפשטא שהוא טעם מפסיק ולכן אין כאן דין דחיק ולמ"ד של לי רפויה משא"כ באינך:

רבינו בחיי

וקברתני בקבורתם. מכאן דרשו רז"ל לעולם יקבור אדם צדיק אצל צדיקים שנא' (מ"ב יג) ויהי הם קוברים איש והנה ראו את הגדוד וגו'. וזהו שאמר הנביא במותו (מ"א יג) וקברתם אותי בקבר אשר איש האלהים קבור בו אצל עצמותיו הניחו עצמותי:

אבן עזרא

ממצרי' ותקברני בקבורת': (לא) וישתחו ישראל. שחלק כבוד למלכות. והנכון בעיני שנתן שבח לשם. ואין זה כהשתחויות אברהם כי שם מפורש לבני חת: (א) ויאמר. האומר ליוסף. וכן אשר ילדה אותם ללוי במצרי': (ג) ויגד. המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה

אבי עזר

(ב) ויגד (המגיד ליעקב וכו') כי בתחלה ככתב ויאמר ליוסף צריך ג"כ לפרש האומר. או היה שליח מיעקב ששלח לו ליוסף לבא אליו. ואותו השליח בא אח"כ אל יעקב. וזה שכתב ויגד ליעקב על כללות התשובה לאמור באתי עד הלום עשיתי שליחותך. ואח"כ ויאמר הנה בנך יוסף בא:

תולדות אהרן

וישתחו. מגילה יז סנהדרין קז: ויאמר ליוסף. מציעא פז:

בעל הטורים

נוטריקון ארון מטה תכריכין: (לא) וישתחו. בגי' מודים על

רשב"ם

כבר פירשתיו אצל עבד אברהם: (לא) וישתחו ישראל. ליוסף ממקום שהיה על המטה: (א) ויאמר ליוסף. אדם אחד אמר וכן ויגד המגיד ליעקב:

רש"י

ואח"כ ויקבר ב בעיר דוד: (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה ל סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה מ מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של נ חולה (שבת י נדרים מ). ד"א ם על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים ע והרי זה מקרא קצר וי"א אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד פ וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם צ יעקב לפני ק מותו: (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא

שפתי חכמים

אחריו וקברתני בקבורתם: ב ע"כ שכיבה דגבי דוד הוא מיתה דאי שכיבה הוא קבורה א"כ הוה משמע דקברו אותו אצל אביו דהיינו בבית לחם שהיה דר שם אביו של דוד ואח"כ כתיב ויקבר בעיר דוד משמע בציון שהיא עיר דוד אע"כ צ"ל דשכיבה הוא גויעה דהיינו מיתה: ל (קנ"מ) מצאתי בספר שים חדש שהשועל הוא מלך על החיות חדש א' ועל אותו חדש אמר תעלא בעידניה: מ וא"ת והא בסמוך פי' תעלא בעידניה סגיד ליה משמע שהשתחוה ליוסף וי"ל דאי לא השתחוה אלא בשביל יוסף למה דוקא על ראש המטה ואי לא השתחוה אלא בשביל שכינה הל"ל וישתחו ישראל אל ה' או אל אלהים אלא על כרחך דבשביל שכינה ובשביל יוסף היה משתחוה: נ אף על פי שלא היה חולה מכל מקום תשש כחו והיה כחולה דאל"כ למה ביקש מקום קבורתו: ס (מהרש"ל) דא"ל לצד השכינה לחוד א"כ הל"ל לראש המטה אלא היה משתחוה גם ליוסף רק שהוא דוחק לפרש הקרא שהשתחוה ליוסף והפך לצד השכינה לכ"פ ד"א על שהיתה וכו' וזה לבד לא יתכן דא"כ למ"ל על ראש לכן צריך גם לטעם ראשון עכ"ל: ע שפי' ויאמר כמו ויגד כי על החדשות נופל ל' הגדה לא ל' אמירה כי מה שהיה יעקב חולה קודם מיתה היה חידוש בעולם כי עד שלא בא יעקב לא היה חולשה בעולם והא דלא כתיב ויגד כי אל המגיד לא היה כ"כ חידוש כי המגיד אחד מבני ביתו הי' והיה רגיל אצל יעקב וראה בחליו: פ לפ"ז אין זה מקרא קצר רא"ם. וי"ל שראייתם מדכתיב לקמן וישלח ישראל את ימינו וגו' שכל את ידיו הול"ל הפך את ידיו אלא רמז לו בזה משום שאפרים היה בעל תורה והשכיל יותר ממנשה מ"ה השכיל ג"כ את ידיו ומנין ידע יעקב זה אלא משום שאפרים היה דגיל וכו' וק"ל: צ דאל"כ מה צורך להזכיר זה רא"ם: ק דהיה יודע שתש כחו של יעקב (ע"ל אות נ') עכשיו הגידו לו שהוא חולה אמר יוסף בלבו בודאי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ל) אנכי אעשה כדברך. מדרש כשם שאתה מצוני כך אני מצוה לאחי בשעת מיתתי להעלותי מכאן וכן מצינו שאמר לאחיו פקד יפקד אלהים אתכם וכו'. ונ"ל דלהא ניחא הא דפרש"י בואלה שמות שסימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה דפקוד יפקוד יהיו נגאלים שהרי מצינו שיוסף אמר בפי' פקוד יפקוד אלהים אתכם ואמר הכא שיוסף אמר שיעשה כדברי יעקב ואם כן גם יעקב אמר בצוואה פקוד יפקוד אלהים אתכם:

(א) ויאמר ליוסף. אז"ל זה אפרים ואומר הרב משה זכר לדבר כי אותיות ויאמר כאותיות אפרים בהתחלף וא"ו בפ"א דו"ו מתחלפת בפ"א באלפא ביתא דא"ת ב"ש ומשמע שלא היה יוסף רגיל אצל יעקב כמו שמצינו נמי ויקרא לבנו ליוסף ושמעתי מפי הרב ר' שמואל ז"ל הטעם לפי שהיה ירא שישאל לו הענין היאך הורד למצרים ויגיד לו שמכרוהו אחיו ויקללם יעקב ונמצא מחריב את העולם כולו שהרי רז"ל אמו שקלל שלא מדעת ואמר עם אשר תמצא נתקיימה קללתו ומתה בדרך אפרת הא אם יקללם מדעת לא כל שכן:

צואת יעקב ליוסף

אולי יהיה עכוב מצד אחר שלא אוכל לקיים בקשתך לא יהיה לך תרעומת עלי. והעכוב יוכל היות מפרעה שלא יתנני לקבור אותך בארץ כנען. וכאשר יעקב שמע כזאת שיוכל היות שיקבר במצרים. ע"כ אמר ליוסף השבעה לי. על הדבר הזה. ויוסף הוצרך אח"כ לשבועה זו. ולולא השבועה לא נתן לו פרעה רשות לשאת את אביו לכנען. כמו ששאל יוסף לפרעה אבי השביעני לאמר וגו' ופרעה השיבו לך וקבור את אביך כאשר השביעך. וספר הכתוב שאחר הדברים האלה כלומר סמוך אליהם כי לא נתארכו עליהם ימים רבים הוגד ליוסף שאביו חולה. ומפני שהיה זקן וחלם מאד חשש יוסף אולי ימות פתאום ע"כ תיכף הלך והוליך בניו עמו כדי שיברכם יעקב לפני מותו וכן עשה יעקב להתחזק וישב על המטה ודבר עם יוסף וברך את בניו ואח"כ קרא לכל בניו וברכם וכהשלמתו ברכותיו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו כמ"ש להלן:

ויתחזק

מרפא לשון

כט. חסד ואמת — טיבו וקשוט. שמות נרדפים הם ואחרון עדיף ואין פרושו חסד של אמת כמ"ש רש"י ז"ל שא"כ היל"ל טיבו דקשוט. מח. א. הנה אביך חלה — הא אבוך שכיב מרע.

רבינו בחיי

(לא) וישתחו ישראל. כיון שהודה יוסף לדברי אביו ונשבע לו בזה השתחוה לו אביו כדי לחלוק כבוד למלכות. ועל זה דרשו רז"ל תעלא בעדניה סגיד ליה. ודעת רז"ל וישתחו ישראל על ראש המטה שהשתחוה להקב"ה ונתן לו הודאה על זה כי חולה היה והשכינה למעלה מראשותיו של חולה שנאמר (תהלים מא) ה' יסעדנו על ערש דוי. ובין שתהיה השתחויתו להקב"ה או ליוסף מכל מקום הזכיר בו הכתוב מטה מה שלא מצינו באברהם ויצחק לפי שלא היתה מטתם שלמה אבל יעקב מטתו שלמה וראויה להזכירה בתורה. וכן אמרו רז"ל אמר יעקב שמא ח"ו יש פסול במטתי כאברהם שיצא ממנו ישמעאל וכיצחק שיצא ממנו עשו. ועוד שהזכיר בו מטה לפי שהשכינה ירדה עמו למצרים וכתיב (בראשית מט) ויאסוף רגליו אל המטה וכתיב (שיר ג) הנה מטתו שלשלמה. וכן הוא אומר (ישעיה נח) כבוד ה' יאספך. וזה מבואר:

חומת אנ"ך

יעקב אע"ה לא מת ואפשר לתת טעם מלבד מ"ש במ"א כי עתה שנתקן אד"הר מע"ז ג"ע ש"ד ויעקב שופריה דאד"הר דין הוא שיעקב יחיה ואל ימות וזה רמז מאד שהוא אדם כלומר מסיבת אדם שנתקן עתה ויחי יעקב שהוא גלגולו לקיים בו מה שהיה אדם חי לעולם אם לא חטא. ונמשך לזה כתבתי בעניותי במ"א כי יען דוד הע"ה היה גלגול אד"הר השתדל שלא לטעום טעם מיתה לדוד בשנות"יו ולא ישן שיתין נשמי ודוד מלך ישראל חי וקיים. ואפשר שהיה עזר לדוד מה שקדם יעקב שופריה דאד"הר ולא מת. ויתכן שאם יעקב היה נקבר במצרים זמן מה היתה שולטת ערות הארץ בו ולא היה יכול לחיות. ומזה היה נמשך שגם דהע"ה לא יוכל שלא לטעום טעם מיתה ולא להיות חי וקיים וז"ש ועשית עמדי ורמז הרב ש"ד ז"ל לדרכו עמדי עם דוד קרי ביה עם די גי' דוד ע"ש. ולדרכנו הכונה אל נא תקברני במצרים ובזה לא תשלוט ערות הארץ ואני חי ומזה תעשה חסד עם דוד שגם הוא יוכל לישאר חי וקיים. ויש להוסיף קצת נופך בזה כי מאד ויחי. רמז

וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה׃
ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי
נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וַיְבָרֶךְ אֹתִי׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי
מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל
עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם׃
ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ
מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי׃ וּמוֹלַדְתְּךָ

תרגום אונקלוס

עַל עַרְסָא: ג. וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף. אֵל שַׁדַּי. אִתְגְּלִי לִי בְלוּז בְּאַרְעָא דִכְנָעַן. וּבָרֵיךְ יָתִי: ד. וַאֲמַר לִי. הָאֲנָא מַפֵּישׁ לָךְ וּמַסְגֵּי לָךְ. וְאֶתְּנִנָּךְ לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין. וְאֶתֵּין. יָת אַרְעָא הָדָא. לִבְנָךְ בָּתְרָךְ אַחְסָנַת עָלַם: ה. וּכְעַן. תְּרֵין בְּנָךְ דְאִתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם. עַד מֵיתַאי לְוָתָךְ. לְמִצְרַיִם דִילִי אִנּוּן. אֶפְרַיִם. וּמְנַשֶּׁה. כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמָי: ו. וּבְנִין.

תפסיר הרס"ג

גאי אליך. פתקוי' אסראיל. וגלס עלי' אלסריר: ג) פקאל יעקוב ליוסף. אעלם אן אלטאיק אלכאפי. תגלא לי פי לוז פי בלד כנעאן. פבארך פיא: ד) וקאל לי. האנא מת'מרך ומכת'רך. ואגעל מנך גוק אמם. ואעטי הד'א אלבלד. לנסלך בעדך חוז אלדהר: ה) ואלאן. אבנאך אלמולודין לך פי בלד מצר. אלי' אן אתי אליך אלי' מצר המא ינסבון אלי. יכון אפרים ומנשה. מת'ל ראובן ושמעון: ו) ותיאלידך.

נוד שלום

מח (ד) לי הם. ינסבאן אלי יתיחסו אלי ליטול שני חלקים כראובן ושמעון. (ו)

מסורת הקריאה

מח (ג) נראה, האל"ף בקמץ ובמתג: בלוז, הבי"ת דגושה כי הוא אחר

תולדות אהרן

הנני מפרך. הוריות ו: ועתה שני. נדרים לב אפרים ומנשה. בתרא קנג בסוגים עב:

רשב"ם

(ב) וישב על המטה. היו רגליו למטה לארץ ולכך כתוב לפנינו ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וגם להגיד חוזקו של יעקב שכל דברי צוואתו עשה בישיבה ורגליו על הארץ עד שסיים כל דבריו ואח"כ ויאסוף רגליו אל המטה הכניסם אל המטה כמו ואספתו אל תוך ביתך ואין איש מאסף אותו הביתה: (ג) נראה אלי בלוז. בשובי מפדן ארם. וכתיב אני אל שדי פרה ורבה: (ה) ועתה שני בניך וגו'. כלומר מאחר שנתן לי הקב"ה את ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי שני שבטים ולכך שני בניך יטלו כנגד ראובן ושמעון: עד באי. לפני בואי. כדכתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כלומר קודם שבאתי מצרימה: (ו) ומולדתך. בניך או בני בניך שנולדו לך אחרי באי באלו שבע עשרה שנה שהייתי כאן על שם אחיהם יקראו ולא יהיו שבטים כי אם בתי אבות כי כל שבעים

בעל הטורים

(ב) על המטה. ב' במס' ויסב על המטה והמן נופל על המטה שהצדיקים אפי' כשהן חלשים מתחזקים שנאמר ויתחזק ישראל וישב על המטה והרשעים אפילו בתוקפן הן נופלים שנאמר והמן נופל על המטה: (ה) אפרים ומנשה. בגי' ראובן ושמעון: הבשורה טובה:

שפתי חכמים

שגיע יום מותו ולכן לקח בניו עמו כדי כו' רא"ם: ר הכא לא מלי רש"י לפרש דאפרים היה דהא ויקח את שני בניו עמו משמע דהיה אלא יוסף והלך עמו אל יעקב: ש שהרי יוסף היה צריך ליעקב ואעפ"כ השתחוה לו אבל לעיל פירש"י תעלא בעידניה וכו' לפי שיעקב היה צריך ליוסף: ת וכאמת משה ידע שגם פרעה ירד כמו שאירע בסוף אלא משום כבוד מלכות אמר כן: א כלומר והאוקי לשנים נחשב כאלו נולדו שני בנים אחרים כי כל אחד מהם אשר גם נחלק השבט איני השבט הנחלק. רא"ם: ב לא עד בואי כמשמעו דהא כתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב וכשבא יעקב ליוסף היו כבר שני שנים של רעב עוברים: ג דמל' אשר משמע דודאי הוא שיוליד לכן פי' אם תוליד דאשר הוא אם הואיל ומלינו דאם הוא אשר כדפירש"י בפ' חיי שרה גם אשר הוא אם: ד דאותה נחלה שירשו השבטים היו נקראים על שמם כמו נחלת ראובן או נחלת שמעון וכן כולם וגם לנחלת מנשה ואפרים יקרא הנחלה על שמם נחלת מנשה נחלת אפרים כלומר כל אחד ואחד תחום לעצמו כמו שיטול כל א' מן השבטים ולא יקרא נחלת יוסף וזהו שנקט רש"י לעיל ולא יהיה להם שם בשבטים ר"ל ולא יקרא הנחלה על שמם:

רש"י

פי' מי והרבה מקראות ר קלרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות. ש וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי (שמות יא) ת וכן אליהו וישנס מתניו וגו' (מ"א יח): (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואע"פ שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק א ועתה אותה מתנה אני נותן לך: (ה) הנולדים לך עד באי אליך. לפני בואי אליך ב כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אליך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד ג לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורים מכל מקום לא נקראו ד שבטים אלא אלו (להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטים

אבן עזרא

שליח מיעקב: (ד) וטעם הנני מפרך על דעת הגאון שאמר לי השם הנני מפרך ובן לא נולד לי רק מתה רחל. ועתה ידעתי כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך וזה הפי אין לו טעם וריח כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימין נולד לו אחר זו הנבואה. והנכון בעיני. שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם. ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרים ומנשה חלקם בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים מבני ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו. כי מה טעם על שם אחיהם. ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים. גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) ויתחזק ישראל. ולא רצה לברכם כשהוא במטה שלא יאמרו מתנת שכ"מ היתה ברכתו ולא היה מיושב בדעתו: (ה) אפרים ומנשה. אפרים ומנשה עולין בגימט' ראובן ושמעון אחד יותר:

אשר

נחל קדומים

ה (ב) אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. הפשוט דנקט ראובן ושמעון שהם הגדולים וזו מעלה גדולה לאפרים ומנשה לעמוד במקום גדולים. ואפשר דיש יחס לדמותם לראובן ושמעון דמנשה חצי שבטו כמו ראובן שנחלתו מעבר לירדן וחצי שבטו כשמעון שנטל חלקו בארץ ישראל. ודורשי רשומות אמרו כי ראובן שמעון גימטריא אפרים מנשה עם הכולל: ו (ג) על שם אחיהם יקראו בנחלתם. כתב רבינו אפרים בנחלת מ' ארץ ישראל שהיא מהלך מ' יום ארץ ישראל גימט' תת לב שכל א' יתן בלבו לעלות לארץ ישראל. ה' יחזיר עטרה ליושנה עכ"ל. ואפשר לרמוז דאוירא דארץ ישראל מחכים וזהו תת לב כלומר היא הנותנת לב לשמוע. ולהכי אפיקיה קרא בלשון זה שב רמז יקראו בתורה בנחלתם ששם עיקר הלימוד. וכתבנו בעניותינו במ"א דהטעם דאוירא מחכים שהוא אויר קדוש ואין דבר חוצץ בין ארץ ישראל לשמים כי היא רשות הגבוה משא"כ בח"ל שהיא ארץ העמים כלומר ששולטים שרי א"ה כל שר במקומו. ועוד נתבאר אצלנו בעניותינו כי תורה שבע"פ נגד מלכותא קדישא וארץ ישראל הוא בחי' מ' ולזה אוירא מחכים בתורה שבע"פ: ז (ד) מתה עלי רחל בדרך. כתב רבינו אפרים מרוב חיבתי מתה על ברכי וזה עלי עכ"ד ואפשר לרמוז מתה עלי רחל בדרך ר"ת מערב כי שכינה במערב והיתה רחל

תרגום אונקלוס

דְתוֹלֵיד בָּתְרֵיהוֹן דִילָךְ יְהוֹן. עַל שׁוּם אֲחֵיהוֹן. יִתְקְרוֹן בְּאַחְסָנַתְהוֹן: ז. וַאֲנָא בְּמֵיתַא מִפַּדָּן. מִיתַת עֲלַי רָחֵל. בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּאוֹרְחָא. בְּעוֹד כְּרוֹב אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת. וּקְבַרְתַּהּ תַּמָּן בְּאוֹרַח אֶפְרָת. הִיא בֵית

אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם׃ ז וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם׃

תו"א פ' שם. יבמות כד הוריות ו: ואני בבאי. סנהדרין כב:

תפסיר הרס"ג

אלד'י תלד בעדהם אליך ינסבון, ואלי' אסמא אכ'ותהם. ינצ'אפון פי נחלתהם: ז)ואמא אנא פפי מגיי מן פדן. מאתת עלי רחל. פי בלד כנעאן. וקד בקי מיל מן אלמסאפה אלי' דכ'ול אפרת. פדפנתהא ת'ם פי טריק אפרת. הי בית לחם ולם

נוה שלום

אשר הולדת, אלד'י ילדא לך, אשר יולדו לך, וכת"א, (ז) היא בית לחם, הי בית לחם, ולם יולד לי בעד ד'לך שיא, הראב"ע כתב טעם הגאון בתוספת זו וטען עליו ותשובתו מבוארת בפ' רש"י

בעל הטורים

(ז) יקראו. ב' במסורה הכא ואידך בניו יקראו על שבט הלוי כמו שבכאן נקראו בנחלתם על שם אחיהם שהיו להם ערי המגרש מכל שבט ישראל:

רשב"ם

נפש שהיו בשעת ביאת יעקב בין בנים בין בני בנים היו בתי אבות ולהם נתחלקה הארץ כדאמרינן בבבא בתרא וכדכתיב בפנחס אפילו בבני פרץ לחצרון. משפחת החצרוני לחמול משפחת החמולי. וכן בבני בלע ארד ונעמן וגו' וכתיב לבסוף לאלה תחלק הארץ בנחלה וגו' לשמות מטות אבותם ינחלו וכן בני בניו של יוסף שנולדו אחרי כן יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות כדכתיב בפרשת פנחס: (ז) ואני בבואי מפדן. באותו הדרך לאחר שברכני הקב"ה מתה רחל באותו הדרך בעוד הרבה דרך עד היישוב לכן קברתיה בדרך כי לא היה פנאי לקוברה אצל לאה במערת המכפלה ושלא יפשיעהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן:

רש"י

נשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה): (ז) ואני בבאי מפדן וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי ר' משה הדרשן ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ה ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ ו וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם שתהא לעזרה ז לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' וגו' ושבו בנים לגבולם. ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שיעור חרישת יום (ס"א ארץ) ואומר אני שהיה להם קלב שהיו קורין

שפתי חכמים

ה ואע"פ שפי' כברת מלשון מדה מ"מ מדאפקיה בלשון כברת ש"מ תרתי: ו וא"ת והא בפסוק בהדיא כתיב שנקברה בא"י דכתיב מתה עלי רחל בארץ כנען וכנען הוא א"י. וי"ל דהא ודאי נקברה בא"י אלא לארץ פירושו בעיר שבני אדם יושבים כמו ארץ נושבת: ז וקשה והא בפ' וישב פירש"י בשביל שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו וי"ל שאותו דבר היה גורם לה שלא נקברה עמו במערת המכפלה אבל עדיין קשה למה לא זכתה לילך ולהקבר בעיר ולא בשדה אלא כדי שתהא לעזרה וכו' וא"ל שזה הטעם לבד גרם ולא משום שזלזלה דא"כ למה רחל לא נקברה עם יעקב יותר משאר אמהות אע"כ דתרווייהו גרמו ואין להקשות למה לא א"ל יעקב מזה עד עכשיו שעל פי הדבור היה

התנצלות יעקב על קבורת רחל בדרך

(ז) ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל וגו'. ויש להבין מה קשר יש לפסוקים אלו עם הפסוקים הקודמים. ורש"י ז"ל פי' ואע"פ שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען ולא כן עשיתי לאמך וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך וכו'. וכתב הגאון בעל פ"ד ואני תמיה בזה דלפי שיטה זו היה לו ליעקב לומר כל זה בפרשה הקודמת כשלוה ליוסף ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם אז היה לו לסיים דבריו ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל. אבל הכא שאינו מזהיר אותו על הקבורה ואינו מדבר מזה הענין עמו כלום לאיזה מכוון מספר לו מיתת וקבורת אמו רחל. ואפשר לפרש ענין זה ע"פ מה דאיתא במדרש פרשת ויצא פ' ע"ב ע"פ לכן ישכב עמך הלילה תני רבי שמעון לפי שרחל זלזלה במשכב הצדיק לפיכך אינה נכנסת עמו בקבורה. הה"ד לכן ישכב עמך הלילה. אמרה רחל ללאה עמך הוא דמיך עמי לית הוא דמיך. ע"כ. נמצא לפי אגדה זו נענשה רחל בשביל חליפין אלו של הדודאים. תו אמרינן התם במדרש א"ר אלעזר לאה הפסידה דודאים ובכורה ורחל נשתכרה דודאים ובכורה ע"כ. וכתב שם מהר"ש יפה ז"ל דהכי פירושו דנטלה בכורה מראובן ונתנה ליוסף. ואע"פ שנטילתה מראובן היה בחללו יצועי אביו מ"מ צריך לתת טעם למה נתנה ליוסף ולא לשמעון הקרוב אליו או ליהודה שהוא מלך. ובמס' ב"ב בפ' יש נוחלין בקשו טעם למה נתנה הבכורה ליוסף ור' אלעזר סבירא ליה דזכתה רחל בו.. בשביל שבקשה הדודאים לפתות את בעלה בהם וכמ"ש הרמב"ן ז"ל שהדודאים היו מבוקשים לרחל לבשם יצועי יעקב כענין נפתי משכבי ועשתה זאת לאהבת משכבו של צדיק להעמיד ממנו זרע. וכתב עוד דלסברא זו דר' אלעזר מה שלא זכתה רחל ליקבר עם יעקב היה מטעמים אחרים או מפני שהיו שתי אחיות ואינו ראוי שיהיו שתי אחיות קבורות עמו וזכתה לאה בזה כי היא הגדולה והנשואה ראשונה. הכלל העולה דר' שמעון ור' אלעזר פליגי במעשה הלזו דרחל שהחליפה משכב הצדיק בדודאים יש דורשים אותה לשבח ויש דורשים אותה לגנאי. דר' שמעון ס"ל לגנאי דזלזלה בכבוד הצדיק ומשום הכי לא נכנסה עמו לקבורה. ור' אלעזר דריש אותה לשבח שכוונתה היתה לחבב משכבו של צדיק בקחתה הדודאים ומש"ה זכתה לבכורה. וידוע הוא שהבכורה היא מה שאמר יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי והנה במחלוקת זה דר' שמעון ור' אלעזר היו מתוכחים יעקב עם יוסף. וכתחלה כשאמר יעקב ליוסף וקברתני בקבורתם שהטריח ליוסף להוליכו ממצרים לחברון לא היה בלבו של יוסף כלום על יעקב על מה שלא עשה כך לאמו שהיה מן הראוי שיטרח גם הוא בקבורתה ויוליכנה מבית לחם לחברון כדי שתהא עמו נקברת שהרי מהלך חצי יום הוא מבית לחם לחברון. לפי שהיה סבור יוסף שאמו נענשה במה שזלזלה במשכב הצדיק. במה שהחליפה משכב הצדיק בשביל דודאי' כסברת ר"ש ולא רצה להיות עם אביו בטענות שלא לפרסם הדבר בשביל כבוד אמו. ואדרבה כבוד אלהים הסתר דבר. אבל עכשיו שראה שאמר לו יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ונתן הבכורה ליוסף והוקשה לו דלמה נתן הבכורה ליוסף. דנהי דנטלה מראובן משום חללו יצועי אביו מ"מ היה לו ליתנה לשמעון הקרוב אליו או ליהודה שהוא מלך. אלא ודאי ע"כ לומר כסברת ר' אלעזר שאמר שזכתה רחל בזה בשביל הדודאים שבוחן לבות ידע שכונתה היתה לחבב משכבו של צדיק. וא"כ חזרה הקושיא על יעקב למה לא טרח עם רחל להוליכה לחברון. ועי"ז השיב יעקב ואמר ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה ואקברה

רבינו בחיי

מח (ב) ויתחזק ישראל. דרשו רז"ל למה צער עצמו אמר יעקב אילו לגיון אחד שלח לנו בגדים חייבים אנו לנהוג בו כבוד ויוסף מפני שהוא בני אנהוג בו בזיון: (ה) כראובן ושמעון יהיו לי. בכאן נתן יעקב הבכורה ליוסף ומה שכתוב (דה"א ה) ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף מן הכתוב הזה נאמר כן. והנה דעת רש"י ז"ל כי בכורתו של יוסף לא לענין נחלה רק לענין הכבוד שיקראו בניו שבטים. והרמב"ן ז"ל דוחה זה כי אי אפשר בשום פנים שיהיה יוסף כשאר השבטים בנחלה ותהיה הבכורה להקרא שני שבטים אבל בכורתו של יוסף היתה לענין נחלה וזהו שאמר הכתוב בנחלת'. וזהו שתרגם אונקלוס תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא שחולקא הוא חלק הבכורה ואחסנתא ירושת הפשוט:

אבן עזרא

ורבים כאלה: (ז) וטעם ואני בבואי מפדן. שמתה רחל פתאום ולא יכולתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה. ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך מה שלא עשיתי לכבוד

מסורת הקריאה

מפיק המבטל דין אהו"י: (ז) מפדן, נמסר עליו ל, פי' לית עוד הדלי"ת בקמץ כי כל שארא בפתח זולת זה בקמץ כי הוא נפרד: מתה, הנגינה מלעיל על המ"ם, עיין לעיל ל' א': שם, השי"ן בדגש: אפרת, נמסר עליו

רבינו בחיי

(ז) ואני בבואי מפדן. מפני שעתה יצוה על יוסף לקביר אותו במערת המכפלה על כן יתנצל אליו שלא קבר את רחל אמו כשם שקבר שם את לאה. ומפני זה יאמר מתה עלי רחל בארץ כנען לומר כי בארץ כנען מתה ולא נקברה בחוצה לארץ אבל מתה פתאום בדרך ולא היה יכול להוליכה שם למערת המכפלה מפני טורח ילדיה וכובד המקנה כי איך יניחם בדרך וילך שם ואלו היה מוליכם עמו לא היו מגיעים שם רק בימים רבים אע"פ שלא היתה המערה רחוקה משם כי אם שעור חצי יום. ומפני זה אמר מתה עלי בדרך כי בדרך מתה אבל לא נקברה בדרך כי אם ברמה שהיא בארץ בנימן וזהו שאמר ואקברה שם בדרך אפרת. היה מספיק שיאמר הכתוב ואקברה שם שכבר אמר בדרך בעוד כברת ארץ לבוא אפרתה אבל בא לרמוז מה שדרשו רז"ל שעל פי הדבור קברה שם כדי שתהא עזרה לבניה כשיגלם נבוזראדן והוא שאמר ירמיה הנביא (ירמיה לא) קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה. ומפני זה האריך הכתוב ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם. כלומר בדרך שיעברו בה בניה. וכל זה היה דרך התנצלות ליוסף שלא יחר לו. אבל כונת יעקב שלא הוליכה שם כי יתבייש מאבותיו אם יקבור אחיות ביחד. כן פי' הרמב"ן ז"ל:

ח ויַּרְא ישראל את־בני יוסף ויאמר מי־אלה: ט ויאמר יוסף אל־אביו בני הם אשר־נתן־לי אלהים בזה ויאמר קחם־נא אלי ואברכם: שני י ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ויגש אתם אליו וישק להם ויחבק להם: יא ויאמר ישראל אל־יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את־זרעך:

* שלישי בסת"י

תרגום אונקלוס

לְחֶם: ח. נַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת בְּנֵי יוֹסֵף. נַאֲמַר מַן אִלֵּין: ט. נַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי. בְּנַי אִנּוּן. דִּיהַב לִי יְיָ הָכָא. נַאֲמַר. קָרֵיבִנּוּן כְּעַן לְוָתִי וַאֲבָרֵיכִנּוּן: י. וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יְקַרָא מִסֵּיבוּ. לָא יָכוֹל (נ"י יָכֵיל) לְמֶחֱזֵי. וְקָרֵיב יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ. וְנַשֵּׁיק לְהוֹן וְגַפֵּיף לְהוֹן: יא. נַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף. מֶחֱזֵי אַפָּךְ לָא סַבְּרִית. וְהָא אַחְזִי יָתִי. יְיָ אַף יָת

תפסיר הרס"ג

יולד לי בעד ד'לך שייא: ח)פלמא ראי' אסראיל בני יוסף. קאל מן האולי: ט) קאל לה יוסף. המא אבניי. אלד'י רזקניהמא אללה ההנא. קאל. קדמהמא אלי חתי' אבארך פיהמא: י) וכאנתא עינא אסראיל קד ת'קלתא מן אלשיכ'וכ'ה. לם יטק אן ינצ'ר. פקדמהמא אליה. פקבלהמא ועאנקהמא: יא) קאל אסראיל ליוסף. אלנצ'ר אלי' וגהך לם אמל. והוד'א קד אוראני אללה

נוה שלום

ע"פ ונתתיך לקהל עמים. (יא) פללתי. אמל, כת"א וכלומר לא שפטתי בדעתי כי

אבן עזרא

אמך: (ח) ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות.

מסורת הקריאה

ב' זקף קמץ ובב' לישני וסי' א' דין שם עיר, ב' את אפרת (דה"א ב' י"ט) שם אשה: (ט) נתן, הנו"ן במת"ג: קחם, הקו"ף במתג והחי"ת בסגול, ונמסר עליו ל, פי' לית עוד שהחי"ת בסגול וא' קמץ קחם על זרועתיו (הושע י"א ג'): ואברכם, הכ"ף בצירי:

רבינו בחיי

(ח) וירא ישראל את בני יוסף. ראיה זו בעין השכל היא איננה בחוש העין שהרי נאמר בו ולא יכול לראות: מי אלה. שאינם ראוים לברכה לפי שראה ירבעם שעתיד לצאת משבט אפרים שהעמיד שני עגלים שנאמר בהם (שמות לב) אלה אלהיך ישראל וראה ליהוא ובניו יוצאים ממנשה. והשיב יוסף ואמר בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. הזכיר השם שעשה לו נסים והגיעו למלכות עד שנתן לו המלך האשה הזאת וממנה היו לו הבנים הללו. ואמר בזה כלומר בענין הזה שאמרתי שנולדו לי במצרים. ודרשו רז"ל בזה שטר כתובה הראה לו:

(יג) כי מנשה הבכור. אע"פ שמנשה הבכור לפי שידע מעלת הצעיר עליו. והוא כלשון (תהלים מא) רפאה נפשי כי חטאתי לך אע"פ שחטאתי לך. וכן סלח לנו אבינו כי חטאנו:

תולדות אהרן

ועיני ישראל. יומא נח.

רשב"ם

(ח) וירא ישראל. אע"פ שכתוב לפנינו לא יוכל לראות. יש רואה דמות אדם ואין מכיר דמות פניו. וכן לא יראני האדם וכתיב ראיתי (נ"א ואראה) את ה': (ט) בזה. במלכות הזאת: (יא) ראה. כמו ראות וכן עשה כהיום הזה: לא פללתי. לא דנתי בלבי כל פילול לשון דין וכן ויעמוד פנחס ויפלל עשה נקמה. כדכתיב ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו וגו' לשון נקמת דין:

בעל הטורים

(ט) קחם נא אלי ואברכם. קחם לית ואחד קחם בקמ"ץ תרגלתי לאפרים קחם פי' תרגלתי לאפרים השריתי שכינתי עמו בשביל אפרים אימתי בשעה שנתברך מפי יעקב וקחם על זרועו שנאמר קחם נא אלי ואברכם: (י) מזקן. כתיב חסר ע"ם ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות כשם שרימה יעקב לאביו בברכות כשכהו עיניו כך עשו לו בניו בברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים:

שפתי חכמים

כן לא רצה לגלות לו הצרות שעתידים לבא עד עת ההכרח דאם לא עכשיו אימתי (ג"א): ח פי' חרוש ושנה: ט דק"ל מה זה דכתיב מי אלה וכי יעקב לא היה מכירן. א"נ דק"ל וירא ישראל והא בסמוך כתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ועז"פ בקש לברכם וכו' וע"כ האי וירא ברוה"ק קאמר כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים: י וקשה למה הראה לו שטר אירוסין ואחר כך בקש רחמים ולמה לא עשה להיפוך וי"ל שמתחלה היה סבור דמשום הכי אינו רוצה לברך אותם משום שסובר שאינם בני קידושין והם ממזרים לכך הראה לו שטר אירוסין וכו' שאינם ממזרים וכיון שראה שעדיין לא בירך אותם אמר בודאי נסתלקה ממנו רוח הקודש ובקש רחמים. מהרש"ל: כ דק"ל פשיטא כיון שסבור שטרוף טורף איך יחשוב מחשבה לראות אותו ועל זה פירש לא מלאני לבי כלומר לא עלתה על דעתי מחשבה אחרת ולומר שמא לא נטרף והראה אותך חי:

רש"י

אותו כדי מחרישה אחת קוריאד"א בלעז כדאמרינן כרוב ותני ח כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו ט לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: (ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה י ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זהו שאמר הכתוב (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו. תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחן על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב (נ"א לחקור) מחשבה שאראה פניך כ עוד. פללתי. לשון מחשבה כמו (ישעיה טז) הביאי עצה עשי פלילה:

התנצלות יעקב על קבורת רחל בדרך

ואקברה שם בדרך אפרת. כלומר מלבד קושיתך שלא טרחתי עמה להוליכה לחברון כדי שתהא נקברת עמי. עוד יקשה עלי שמתה בדרך וקברתיה בדרך ולא הולכתיה לעיר. דלא מיבעיא שלא הולכתיה לחברון אלא אפילו לעיר סתם שלא היה טורח כל כך לא הולכתיה. וע"כ יש לך להודות שעל פי הדבור עשיתי כל זה כדי שתהא עוזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן. ובטעם זה מתורץ הכל מה שלא נקברה עמי ומה שקברתיה בדרך. ולפ"ז יש קשור לפסוקים אלו עם הפסוקים הנזכרים למעלה:

וכוח יוסף עם אביו על דבר מנשה ואפרים

(ט) בני הם אשר נתן לי אלדים בזה וגו'. כתב הגאון מוהרי"ם כ"ז ז"ל והנה במה שיעקב שיכל את ידיו נראה לומר דבר חדש דהנה באמת האב לא יוכל לעשות את הבכור לאינו בכור. והכתוב אומר לא יבכר אף שהוא בן שנואה ומכ"ש באינו בן שנואה. אבל זה דוקא בבכור אבל כבן בין הבנים אף שהוא יותר גדול בשנים מהאח הצעיר לימים ממנו מ"מ יכול להקדים הצעיר יותר מהגדול. והנה באמת יעקב אבינו ביקש מיוסף שיתן לו שני בניו. שאפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לו. וא"כ כיון שחשבם לבניו עכ"פ לגבי יעקב לא נחשב מנשה לבכור. וא"כ שפיר היה יכול להקדים את אפרים לפני מנשה כיון שראה שאפרים יהיה גדול ממנשה. וזהו שאמר יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. הקדים תיכף את אפרים לפני מנשה לפי שכל עיקר כונתו היה שיברך לאפרים קודם וידע שמנשה הבכור וע"כ הקדים לו שיחשבו לו לבניו כראובן ושמעון. א"כ יוכל להיות אפרים קודם. והנה יוסף לא הרגיש בזה שיחשבו רק לבניו של יעקב ולא לו. ולכך כששאל מי אלה ואמר לו בני הם. ע"כ אמר יעקב קחם נא אלי והיינו שיהיו כמו בני ואברכם כמו שאברך לבני. וזה שאמר המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק. ולא יחשבו על שמך שהם בניך כי אם שיקרא בהם שמי שיהיו כאילו יצאו מחלצי. וע"כ כשאמר לו יוסף לא כן אבי שים ימינך על ראשו כי זה הבכור. השיב לו אביו ידעתי בני ידעתי. אבל זה באמת רק אצלך יוסף. אבל אצלי אין נ"מ מי הוא הבכור כי אצלי אין שייך עניני בכור ואוכל להקדים את אפרים לפני מנשה. וז"ש הכתוב ויברכם ביום ההוא לאמר בך יברך ישראל. ויעקב על עצמו אמר שמנו ישראל ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: המלאך

מרפא לשון

ה"ג ול"ג שכיב מרע ול' מרע הוא ל' נפעל הווה והיה ראוי להדגיש הרי"ש ושם החולי מרעא וכן הביא תרג' זה הרמב"ם ז"ל בפ' המשנה פ"ג ממסכת פיאה. ד. הנני מפרך והרביתיך — מפיש לך ומסגי לך. ה"ג ואינו כמו ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך, דמתרג' ויפשינך ויסגינך מפני שיש בו סימן המדבר וכן כל אנכי מצוך מתרג' מפקד לך. ה. עד באי אליך — עד מיתא. ה"ג דלא כנ"א מיתי שזהו תרג' ואקברה מתי והיה ראוי לתרג' עד מיתאי אבל נראה שלא תרג' כן מפני שיבוש הנגינה מיתרון התנועה. י. לא יוכל — לא יכיל. כ"ה בנס' מדויקות. יא. ראה פניך — מחזי אפך. ולא כנ"א למחזי שא"צ להוסיף על לה"ק ואמנם נ"א חזוי משבשתא שהיא תרג' מראה ונטל"ף בלשון הכתוב. לא פללתי — לא סברית. ה"ג בדגש הבי"ת וכן לישועתך קויתי ה' שכן לשון

חומת אנ"ך

מאד אותיות אדם והוא ר"ת אדם דוד משיח. מאד ויחי יעקב דהשלים יעקב תקון אד"הר ובזה היה חיות לאד"הר וליעקב שופריה דאדם דלא מת ונמשך לדוד חי וקיים ולמשיח דאז בלע המות. אל נא תקברני דעלך רמיא שאתה נפש אד"הר ועשית עמדי חסד ואמת שעליך מוטל: ב אשר נתן לי אלהים בזה. אפשר לרמוז במשז"ל די"ב שבטים הי"ל להוליד ליוסף ועשרה טפין אזדריקו ונשארו ב' והם מנשה ואפרים וכ' רבינו מהרח"ו ז"ל די"ב טיפין נעקרו והעשר יצאו והב' נשארו במתניו עד שלקח אסנת והוליד מנשה ואפרי' והוא פלא. וזה רמז בני הם אשר נתן לי אלהים

יב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו
וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה: יג וַיִּקַּח יוֹסֵף
אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ
מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה
בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו:
יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת
עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־
שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־
יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר: טו וַיְבָרֶךְ אֶת־
יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ
אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק
הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־
הַיּוֹם הַזֶּה: טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי

תרגום אונקלוס

בִּנָךְ: יב. וְאַפֵּיק יוֹסֵף יָתְהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי. וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא: יג. וּדְבַר יוֹסֵף יָת תַּרְוֵיהוֹן. יָת אֶפְרַיִם בִּימִינֵיהּ מִשְּׂמָאלָא דְּיִשְׂרָאֵל. וְיָת מְנַשֶּׁה בִּשְׂמָאלֵיהּ מִיַּמִּינָא דְּיִשְׂרָאֵל. וְקָרֵיב לְוָתֵיהּ: יד. וְאוֹשֵׁיט יִשְׂרָאֵל יָת יַמִּינֵיהּ. וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא דְּאֶפְרַיִם וְהוּא זְעֵירָא. וְיָת שְׂמָאלֵיהּ עַל רֵישׁ מְנַשֶּׁה. אַחְכֵּימִנּוּן לִידוֹהִי. אֲרֵי מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא: טו. וּבָרֵיךְ יָת יוֹסֵף וַאֲמַר. יְיָ. דִּפְלַחוּ אֲבָהָתַי קֳדָמוֹהִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק. יְיָ דְּזָן יָתִי. מִדְּאִיתַנִּי עַד יוֹמָא הָדֵין: טז. מַלְאֲכָא דִּפְרַק יָתִי מִכָּל בִּישָׁא.

תפסיר הרס"ג

איצ'א נסלך: יב) ת'ם אכ'רגהמא יוסף מן ענד חגרה. וסגד עלי וגהה עלי אלארץ': יג) ת'ם אכ'ד' כלאהמא ותרך אפרים בימינה ען יסאר אסראיל. ומנשה ביסארה ען ימין אסראיל. וקדמהמא אליה: יד) פמד אסראיל ימינה. וגעלהא עלי ראס אפרים והו אלאצג'ר. ויסארה עלי ראס מנשה. אחכם ידיה כד'אך. עלי' אן מנשה אלבכר: טו) ובארך פי יוסף וקאל לה. אללה. אלד'י סאר אבאי פי טאעתה אברהים ויצחק. הו אללה אלד'י רעאני. מנד' כנת אלי' הד'א אליום: טז) במלך פכני מן כל שר. הו יבארך

נוה שלום

אראה פניך עוד. (יג) את שניהם, כליהמא מלה זו בערבי תורה על שנים בלשון זו. (טו) הרעה אותי. רעאני, שמרני והשגיח עלי. (יו) המלאך, במלך וכו' על ידי מלאך גאלני מכל רע ודבק למעלה...

מסורת הקריאה

(י) ויגש, עיין לעיל כ"ז כ"ה: (יג) בשמאלו, הבי"ת והשי"ן רפין: מימין, היו"ד ראשונה נח נסתר כדין שמושי בכל"ם לפני יו"ד: ויגש, עיין לעיל כ"ז כ"ה: (יד) שכל, נמסר במס"ק לית ובשי"ן כתיב, ור"ל בשי"ן שמאלית:

אבן עזרא

רק טעמו לראות היטב שיכירם: (יב) ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. מאוחר צריך להיות. וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על המטה. וטעם לא פללתי. לא דנתי בלבי. מגזרת פלילים: (יג) ויקח יוסף וכבר לקח וכבר הראיתיך רבים כאלה: (יד) שכל את ידיו. כאילו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות: כי מנשה הבכור. אף ע"פ שמנשה הוא הבכור. וכן כי עם קשה עורף ורבים כן. וטעם המלאך הגואל אותי תמצא בפרש'

אבי עזר

וזו נאוה בדקדוק הלשון: (יד) (שכל את ידיו וגו') כיון שמלת את מורה על הפעול וגם בנין פועל רגיל לאות. לכן מפרש הרב:

תולדות אהרן

שכל את. מנחות צו: האלהים. פסחים קיח: המלאך. שם:

בעל הטורים

(יד) והוא הצעיר. בגי' הוא הקטין עצמו לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה:

רשב"ם

(יג) את אפרים בימינו. להושיבו אצל שמאלו של ישראל: (יד) שכל את ידיו. כמו שכל שהוא לשון אדם מעוקם ונפתל: כי מנשה הבכור. יודע היה יעקב שיוסף בנו הביאם שיהא מנשה לימינו של יעקב ואפרים לשמאלו והוא רצה לתת ימינו על ראש הצעיר ושמאלו על ראש הבכור: (טו) ויברך את יוסף. ברכת הבנים היא ברכת האב:

רש"י

(יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו ל מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חבירו ימינו כנגד שמאל חבירו וכיון שהוא הבכור מיומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון בהשכל וחכמה השכיל את ידיו לכך מדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואף על פי כן מ לא שת ימינו עליו: (טז) המלאך הגאל אתי. מלאך הרגיל להשתלח נ אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב

שפתי חכמים

ל (נח"י) נ"ל דאזיל לטעמיה שפי' בפ' מקץ דכל השתחואה שבמקרא הוא פישוט ידים ורגלים וממילא בעודו עומד לפני אביו לא היה יכול להשתטח אלא ודאי כשחזר וכו': מ דק"ל דכל כי שבמקרא הוא נתינת טעם אלמעלה ולפי' התרגום דמפרש שכל ל' חכמה אין זה נתינת טעם ועז"פ אע"פ כלומר אע"פ שהיה יודע כי מנשה הבכור וכו' והיינו חכמה כמו שמפ' הפסוק בסמוך כי יודע וכו'. וכתב מהרש"ל רבים פירשו כי כמו אע"פ אבל אין נ"ל אלא כך הוא החיבור שכל את ידיו ונתן טעם למה שכל. ולמה לא אמר לו שיהפך שיעמיד אפרים מימינו ומנשה משמאלו כי מנשה הבכור ר"ל בשביל שהיה מנשה הבכור לא היה רוצה לבייש אותו: נ שאין למלאך כח לגאול שום אדם בלא רשות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. לפי שהיו דבוקים בו כשחבקן ונשקן ועכשיו רצה יוסף לסדר כדי שיניח ידו עליהם לכך הוצרך להוציא' מעם ברכיו ולהרחיקם מעט לשום אותם האחד לידו האחת והאחר לידו האחרת: (יד) שכל את ידיו. פי' מתוך מעשה ידיו של יוסף שנתן מנשה לשמאלו שהוא ימין ישראל שכל יעקב את ידיו כי מנשה הבכור ואעפ"כ שם ימינו על ראש אפרים ודומה לו לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו:

באור הענין שהמלאך יברך את מנו"א

(טז) המלאך הגואל אותי מכל רע וגו'. הנה הנהגת הקב"ה בעולמו שתים המה. אחת הנהגה הנסיית שזהו ע"י הקב"ה בעצמו. לא ע"י מלאך ושרף ולא ע"י שום נברא. והשנית הנהגה הטבעית שהיא מתנהגת על ידי מלאכים ושלוחים. הנה אבי יעקב היה כל ימי חייו ההנהגה הטבעית ע"כ אמר המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים [בהנהגה הטבעית] וזהו ויקרא בהם שמי. כמו שאנכי נתברכתי בהנהגה הטבעית כן יתברכו גם הם בהנהגה הטבעית. ושם אבותי אברהם ויצחק. ר"ל ויקרא עליהם שם אבותי אברהם ויצחק כמו שהם נתברכו בהנהגה הנסית. כן יתברכו הנערים בהנהגה הנסית. ומחמת שאברהם היה הראשון שהתחילה בו ההנהגה הנסית ע"כ הזכירו תחלה. ואמר אברהם ויצחק. ולא אמר שם אביו תחלה. ואמר ששני הברכות האלו. הנסית והטבעית יהיו בם לטובה עד שידגו לרוב בקרב הארץ: ויאמר

נחל קדומים

אע"ה צריכה להסתלק כי בא מועד זיווג עליון כמ"ש בזהר הקדוש. וס"ת מתה עלי רחל בדרך ג"י אדני מ' שמים והיא הסיבה שצריכה להתיחד עם יעקב: טו (ה) האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק האלהים הרועה אותי וגו'. כתב רבינו אפרים ז"ל הזכיר שני פעמים האלהים לפי שלא תאמר שהוא מדה"ר אינו מרחם באותה מדה לכך אמר האלהים הרועה אותי מעודי כי בשעה שעושים רצונו של מקום תתהפך להם מדת הדין למדת רחמים עכ"ל. ועם היות כי כדאי זכות האבות ועליונותם המופלא ודבקותם בו יתברך תדיר להפוך מדת הדין למדת רחמים. לפי רוב הענוה וגם ללמד לבניו יעקב אע"ה תלה הדבר במעשה הצדקה שעשו ואמ' רז"ל שהצדקה מהפכת מדת הדין למדת רחמים. וכתבו התוספות פ"ק דבתרא על פ' ויהיו מוכשלים לפניך לפניך זו צדקה כמש"ה והלך לפניך צדקך ע"ש. ואברהם אע"ה הפליא לעשות צדקה וחסד כמפורסם.

חומת אנ"ך

נתן דייקא מתנה גדולה שיאלו עשרה טיפין והב' נשארו י"ב שנה במתני וזהו אשר נתן לי אלהים בז"ה גי' י"ב. א"כ אשר נתן לי אלהים ב' מזה י"ב דעשרה אזדריקו ואלו ב' נשארו. א"כ בזה גי' י"ב שבטים דמנשה ואפרים בכלל השבטים א"כ אפשר בסגנון אחר במה שכתבתי בלקוטי משם ס' משיבת נפש להרב מהר"ר יעקב במח זלה"ה כ"י (שראיתי דרך עראי) דכאשר יעקב אע"ה חשב להזדווג עם בלהה ירדו ב' נשמות מנשה ואפרים וראה יעקב אבינו ע"ה שאינם יורדים לבלהה לפי שראובן בלבל יצועיו עכ"ד ואפשר שזה רמז בני הם אשר נתן לי אלהים מתנה גדולה כי הם הב' מי"ד שבטים גימ' בזה שהיה לך להוליד אם ראובן לא בלבל. ואמר קחם נא אלי ואברכם. ואפשר ז"ש והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך שכבר ראיתי לשעבר נשמות מנשה ואפרים כשירדו ליכנס לבלהה. וא"ש דיעקב אבינו ע"ה הכניס מנשה ואפרים בכלל השבטים דכבר היו נשמותיהם מזומנות ליכנס בבלהה לולי שראובן בלבל יצועיו:

מרפא לשון

פללתי קויתי כבדים. יד. שכל את ידיו — אחכימנון לידוהי. נר' שהוא מל' הערמה כתרג' בא אחיך במרמה שע"ז יפול הטעם כי מנשה הבכור כלומר דלכך לא החזירו לשמאלו בפירוש ורצה להערים עליו בסתר. טו. מעודי עד היום — מדאיתני. ול"ג מדאיתי וכ"כ היא"ר ז"ל ונימוקו עמו דכמו שלא יתכן בלה"ק ישי אלא ישני כן לא

מִכָּל־רָ֗ע יְבָרֵךְ֮ אֶת־הַנְּעָרִים֒ וְיִקָּרֵ֤א בָהֶם֙ שְׁמִ֔י וְשֵׁ֥ם אֲבֹתַ֖י אַבְרָהָ֣ם וְיִצְחָ֑ק וְיִדְגּ֥וּ לָרֹ֖ב בְּקֶ֥רֶב הָאָֽרֶץ׃
שלישי יז וַיַּ֣רְא יוֹסֵ֗ף כִּֽי־יָשִׁ֨ית אָבִ֧יו יַד־יְמִינ֛וֹ עַל־רֹ֥אשׁ אֶפְרַ֖יִם וַיֵּ֣רַע בְּעֵינָ֑יו וַיִּתְמֹ֣ךְ יַד־אָבִ֗יו לְהָסִ֥יר אֹתָ֛הּ מֵעַ֥ל רֹאשׁ־אֶפְרַ֖יִם עַל־רֹ֥אשׁ מְנַשֶּֽׁה׃
יח וַיֹּ֧אמֶר יוֹסֵ֛ף אֶל־אָבִ֖יו לֹא־כֵ֣ן אָבִ֑י

תרגום אונקלוס

יְבָרֵיךְ יָת עוּלֵימַיָא. וְיִתְקְרֵי בְהוֹן שְׁמִי. וְשׁוּם אֲבָהָתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק. וּכְנוּנֵי יַמָא יִסְגוּן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא עַל אַרְעָא: יז. נַחֲזָא יוֹסֵף. אֲרֵי שַׁוִי אֲבוּהִי יַד יַמִינֵיהּ. עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וּבְאֵישׁ בְּעֵינוֹהִי. וְסַעֲדַהּ לִידָא דַאֲבוּהִי. לְאַעְדָאָה יָתַהּ. מֵעַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם לְאַנָחוּתַהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה: יח. וַאֲמַר יוֹסֵף. לַאֲבוּהִי לָא כֵן אַבָּא.

תפסיר הרס"ג

פי הד'ין אלג'לאמין. ויסמיאן באסמי. ואסם אבאי אברהים ויצחק. וינמון כת'רה פי אלארץ': יז) פלמא ראי' יוסף. אן אביה קד געל ידה אלימני'. עלי' ראס אפרים סא ד'לך ענדה. פאסנדהא. ליזילהא ען ראס אפרים אלי' ראס מנשה: יח)* פקאל לה ליס כד'א יא אבה. אן

נוה שלום

יברך, הו יבארך, חוזר אל האלהים הרעה אותי, ויקרא בהם, ויסמיאך באסמי ובאסם, וקראו בשמי ובשם אבתי

רבינו בחיי

(יט) וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. הזכיר בהם גדול וקטן כלשון האמור בשני המאורות (בראשית א) את המאור הגדול ואת המאור הקטן. והזכיר וזרעו יהיה מלא הגוים על יהושע שהיה עתיד לצאת משבט אפרים שכל הגוים ראו האות שנעשה על ידו הוא שנאמר (יהושע י') שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון. וכתיב (שם) וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על ספר הישר. ואמרו ז"ל זה ספר בראשית שהוא ספר האבות אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים וכתיב ביה (יהושע ו) ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ: (כ) בך יברך ישראל. ליוסף ידבר כי בזרעך יברך עם ישראל ויאמר למתברך ישימך אלהים כאפרים וכמנשה:

אבן עזרא

ואלה שמות: (ט) ויקרא בהם שמי. כי הנה כל ישראל יקראו אפרים. גם יוסף. גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה. כי היא היתה מחשבתו על כן אמר הכ' בני רחל אשת יעקב. וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני גם נתן לו הבכור' כי הוא ראשית מחשבתו ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם. ולא דן וגד כי הם בני השפחות. והימין נכבד מהשמאל

תו"א וידגו לרב. ברכות כ סוטה לו מליעה עד בתרא קיח: וירא יוסף. מנחות לז:

רשב"ם

(טז) ויקרא בהם שמי. שיהיה זרעם וזרע זרעם: וידגו. מגזרת חטופי למד פעל של ה"א כמו מן בכה ויבכו מן שבה וישבו: (יז) כי ישית. קודם שיברכם ראה יוסף ששיכל את ידיו ויאמר יוסף לאביו לא כן אבי. אין לפרש ולומר לא יפה אתה עושה אלא היה לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דקדקתי להביאם כסדר לפי ימינך ושמאלך לתת הבכור לימינך והצעיר לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי לכך אתה מעקם ידיך* להבאתי להסיר אותה מעל ראש אפרים כדי לשימה על ראש מנשה וכן כל לשון הסרה כתובים בקוצר. סורה אלי אל תירא. סורה משם לפנות אלי. ויסורו אליו סרו משם לבוא אליו: (יח) לא כן אבי. לא עשיתי כן אלא הבכור הבאתי לימינך והצעיר לשמאלך אמר לו יעקב ידעתי בני ידעתי כי הכם אתה והביאתם כסדר לפי ימיני ושמאלי מפני שאתה סבור שאשים ימיני על הבכור אבל אני מתכוין לתת ימיני על הצעיר שהוא לימינך:

בעל הטורים

(טז) ויקרא. ב' במס' ויקרא בהם שמי. ויקרא שמו בישראל לומר שכל שבטי ישראל יקראו ע"ש יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה:

שפתי חכמים

הקב"ה: ם הולרך לפרש זה שלא תאמר דע"כ לאו מנשה ואפרים הוא דהא כתיב בסמוך ויברכם ביום ההוא וגו' ומה לריך לו לברך פעם אחרת וה"א דנערים הם בנים קטנים של יוסף לכ"פ דעכ"ז על כרחך מנשה ואפרים הם דהא לא היו לו בנים אחרים והא דבירך אותם כ"פ יש לומר דהכא כתיב ויברך את יוסף וכלל אותם בברכתו של יוסף אבל לא בירך אותם בפ"ע ואח"כ ייחס להם ברכה בפ"ע (קל"מ) ולענ"ד נראה מפני שכתוב הנערים בה"א הידיעה הנזכרים לעיל ולא נזכרו כי אם מנשה ואפרים גם לא נולד ליוסף אחר נערים דהא פי' לעיל אשר הולדת אם תלד: ע הולרך לפרש כן מפני שסרמס

רש"י

וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ם ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ע ותמכה בידו:

באור הענין שהמלאך יברך את מנו"א

(יח) ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי וגו'. לריך להבין מה היה כונת יוסף ששתק עד הנה ולא הרע בעיניו מיד כשראה ששם אביו יד ימינו על ראש אפרים ושמאלו על ראש מנשה היה לו לומר לא כן אבי שים ימינך על ראשו. והוא לא אמר מאומה רק המתין עד אחר שברכם יעקב ברכת המלאך הגואל וגו' והאלהים אשר הלכו אבותי לפניו. אחר כל זה כתיב וירע בעיניו וגו' לא כן אבי וגו'. ונראה דוד המלך ע"ה אמר שויתי ה' לנגדי תמיד. ובש"ע סי' א' ג"כ אמר שויתי ה' לנגדי תמיד זה כלל גדול לענין יראת ה'. ואיתא ביומא (דף לח) ובש"ע אחר שמ"ע לריך לפסוע שלשה פסיעות לאחריו ותחלה נותן שלום לשמאלו שהוא נגד ימינו של הקב"ה שהשכינה לפניו ואח"כ נותן שלום לימינו שהוא נגד שמאלו של הקב"ה. ואח"כ מנשה שהוא הבכור היה לריך לעמוד בשמאל יעקב ואפרים בימין יעקב. והיה מנשה מקבל הברכה מימין הקב"ה ואפרים משמאל הקב"ה וע"כ לא יפה עשה יוסף שהעמיד את מנשה בימין יעקב ואת אפרים בשמאלו. וכשראה יוסף שאביו שיכל את ידיו והניח ידו הימנית על ראש אפרים וידו השמאלי על ראש מנשה. ראה מעשה ונזכר כי הלדק עם אביו. כי אביו עומד לפני השכינה והשכינה נגד פניו. ע"כ קיבל יעקב הברכות מידי הקב"ה. הברכה שבימין הקב"ה קיבל יעקב בשמאלו ומשמאל הקב"ה קיבל יעקב בימינו. נמלא הברכה שבימין יעקב היא קטנה מהברכה שבשמאל יעקב. ע"כ הניח ימינו על ראש אפרים בברכה הקטנה ושמאלו על ראש מנשה בברכה הגדולה כי הוא הבכור ומגיע לו פי שנים. ע"כ שתק יוסף ולא דבר מאומה פי לא היה לו מה לדבר. וכאשר שמע יוסף מיעקב כי ברכם ע"י מלאך. נמלא מעשה שהיה כך היה. המלאך קיבל הברכות מהקב"ה ומסרם ליעקב. וקיבל המלאך הברכות בימינו משמאל הקב"ה ובשמאלו קיבל מימין הקב"ה. וכשהמלאך הפך פניו ליעקב. נתן המלאך הברכה הקטנה שבימינו לשמאלו של יעקב. והברכה הגדולה שבשמאלו נתן לימין יעקב. וכשקיבל יעקב ידיו ונתן ימינו על ראש אפרים. נתן על ראשו הברכה הגדולה שקיבל משמאל המלאך. וכשנתן שמאלו על ראש מנשה נתן על ראשו הברכה הקטנה שקיבל מימין המלאך. ע"כ וירע הדבר בעיני יוסף ויאמר לא כן אבי שים ימינך על מנשה כי הוא הבכור ושמאלך על ראש אפרים כי הוא הלעיר. וענה אותו אביו כי אין העיקר בלידה רק העיקר מה שיהיה אח"כ כשיגדלו. כי ירושת ממון האב הוא שייך לעניני הגוף. גוף האב רכש לו הממון ע"כ נותן פי שנים להבכור כי הוא כחו וראשית אונו. ולקח כח האב יותר מאשר לקח אחיו הקטן ממנו. אבל הברכות הם עניני הנפש אשר הקב"ה מקיים דברי האב הלדיק לבניו אחריו. אין רשות להאב להכרית כביכול להקב"ה שישפיע ברכה למי שאינו שוה את הברכה וכאשר אני רואה ברוח קדשי כי אפרים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) ויקרא בהם שמי ושם אבותי. על שאר השבטים הנקראים בני יעקב שיהיו נקראים שבטים כשאר בני: (יז) וירע בעיניו. מפי רבי יצחק לוי שלכך הרע בעיני יוסף שאמר בלבו אבי מחזיק אותי כשוטה שלא סדרתי אותם כהוגן ואני סדרתי אותם כסדר:

נחל קדומים

ויצחק אע"ה מצינו שהפריש מעשר כמשז"ל על פ' וימצא בשנה ההיא מאה שערים אומד זה למעשרות. ויעקב אע"ה אמרו בתנא דבי אליהו קטנתי מכל החסדים אין קטנתי אלא מעט ואין מעט אלא צדקה כמש"ה טוב מעט בצדקה. וגם נהג מעשר. וז"ש האלהים מדה"ד אשר התהלכו אבותי לפני"ו כלומר שעשו צדקה על דרך לפניך שכתבו התוס' ובזה נהפך מדת הדין למדת רחמים וגם אני עשיתי צדקה ולכן האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה שנהפך מדת הדין למדת רחמים. א"נ דנשמות הצדיקים הם מ"ן וז"ש האלהים שכינה אשר התהלכו אבותי בסוד מ"ן התהלכו דייקא לפניו קב"ה ליחד הדודים. ובזה אפשר לרמוז פ' רוצה ה' את יראיו שקמים בחצות לילה את המיחלים לחסדו דחוט של חסד נמשך עליהם והוא הכנה ליחוד שבחי ירושל"ם את ה' כי היא נקראת תהלה שתמיד היא משבחת. כי חזק בריחי שעריך הצירים שלא יגש סט"א כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל ע"פ יצר תצור שלום ברך בניך בקרבך דייקא בסוד מ"ן השם גבולך שלום יסוד: כ (ו) ויברכם ביום ההוא לאמר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה פירש הרב אש

כִּי־זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ׃
יט וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי
יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־הוּא
יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ
וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם׃ כ וַיְבָרְכֵם
בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם
וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי
מְנַשֶּׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף
הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם
וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃

*מלא ו'

תרגום אונקלוס

אֲרֵי דֵין בּוּכְרָא. שַׁוִּי יַמִּינָךְ עַל רֵישֵׁיהּ: יט. וְסָרִיב אֲבוּהִי. וַאֲמַר יְדַעְנָא בְּרִי יְדַעְנָא. אַף הוּא יְהֵי לְעַם וְאַף הוּא יִסְגֵּי. וּבְרַם אֲחוּהִי זְעֵירָא יִסְגֵּי מִנֵּיהּ. וּבְנוֹהִי יְהוֹן שַׁלְטִין בְּעַמְמַיָּא: כ. וּבָרֵיכִנּוּן. בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר. בָּךְ. יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר. יְשַׁוִּינָךְ יְיָ. כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה. וְשַׁוִּי יָת אֶפְרַיִם קֳדָם מְנַשֶּׁה: כא. וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף. הָא אֲנָא מָאִית. וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן. וִיתֵיב יָתְכוֹן. לַאֲרַע

תולדות אהרן

וזרעו יהיה. ע"ז כט:

תפסיר הרס"ג

הד'א אלאכבר. צייר ימינך עלי ראסה: יט) פאבא וקאל קד עלמת יא אבני. אן הד'א יכת'ר איצ'א ותכון מנה אמה. ולכני אעלם. אן אכ'אה אלאצג'ר יכת'ר מנה. ויכון נסלה מל אלאמם שבהא: כ) פלמא בארך פיהם פי ד'לך אליום קאל. בך יתבארך בני אסראיל קאילין בעצ' לבעצ'. יציירך אללה. מת'ל אפרים ומנשה. פקדם אפרים עלי מנשה: כא) פקאל אסראיל ליוסף. האנא מאית. ויכון אללה מעכם.

נוה שלום

וכו' ועיין רמב"ן. (יט) מלת הגוים. מל אלאמם שבהא, לעוצם רבוים נדמים מלא הגוים. (כ) ויברכם. ולמא בארך וכו' לאמר, קאל, ישראל לאמר. קאילין, והענין וכאשר בירך אותם ביום ההוא אמר, כן יברכו ישראל זה לזה אומרים

רבינו בחיי

וישם את אפרים לפני מנשה. שהקדימו למנשה בכל ברכותיו. ואעפ"י שהיה הצעיר עשה כן לפי שראה מעלתו גדולה על הבכור וכן פירשו המפרשים. ויתכן לפרש לפני מנשה לפניו ממש. ואין הכונה למעלת אפרים להיותו קודם לו אלא למעלת מנשה האח הגדול והוא כלשון (בראשית מד) ויפלו לפניו ארצה. והכונה בזה ליעקב ללמדו מוסר ודרך ארץ שינהוג כבוד במנשה אחיו הגדול כאדם שהוא משים את חברו בפני הגדול ממנו להיותו משועבד לו ונמשך אחר עצתו. ולפי שהיה עתיד אפרים הצעיר להיות לו יתרון ומעלה על הבכור הוצרך הזקן לשומו עתה לפני מנשה להזהירו על כבודו ושלא יתגאה עליו למעלתו הגדולה וכמו שאמרו רז"ל וא"ו יתרה לרבות אחיך הגדול:

אבן עזרא

ויותר תקיף: (יט) מלא הגוים. גוים רבים יצאו ממנו: (כ) בך יברך ישראל. כל בני ישראל: וישם את אפרים. בדבור

אבי עזר

כאילו ידיו וכו': (יט) (מלא הגוים) עיין פ' בא ומלאו בתיך. ועיין פרשת בלק מלא ביתו כסף וזהב. ואז יכונו דברי הרב בפיך: שם (וישם את אפרים. בדבור הברכה) כי

בעל הטורים

(יט) ידעתי. בגי' חמשה מלכים שחמשה מלכים יצאו ממנשה: וזרעו יהיה מלא. בגי' יהושע: (כ) ביום ההוא לאמור ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. לאמור מלא ו' שבששה מקומות הקדים אפרים למנשה כנגד ששה צדיקים השופטים שיעמדו ממנו ועל וזאת התורה אשר שם משה. שימה בפיהם:

רשב"ם

(יט) ואולם. ואלא: (כ) בך יברך ישראל. איש איש את בנו: וישם את אפרים לפני מנשה. באומרו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. וכן לשון שימה נופל בדברים ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. (כא) הנה אנכי מת. ויודע אני שאחרי מותי יהיה אלהים

רש"י

(יט) ידעתי בני ידעתי. שהוא הבכור: גם הוא יהיה לעם וגו'. שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואיזו זו שכם שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו וגו' ממצרים לפי שבאותן ברכות שברכו אח"כ יהיו הכל שוין בו לכך א"ל בזו

שפתי חכמים

שהיא ההסרה ומלת ויתמוך שמורה על הסמיכה הם שני הפכים: פ הוצרך לפ' שלא תאמר ידעתי בני ידעתי דגם הוא יהיה לעם והיה משמע שגם יוסף היה יודע שמנשה יהיה לעם רק שיוסף חשב שיעקב אבינו אינו יודע ומ"ה קאמר לו יעקב שגם הוא יודע כמוהו שיגדל וגם יהיה לעם זה לא מפורש בקרא כי יוסף לא קאמר אלא כי מנשה הוא הבכור ולנ"פ ידעתי בני ידעתי כמותך כי הוא הבכור ועוד יודע אני מה שאין אתה יודע שגם הוא יהיה לעם שגם זאת אני יודע שיגדל: צ דק"ל דוזרעו יהיה מלא הגוים משמע שזרעו יהיו נפוצים בכל העולם ואדרבה זה קללה הוא ועז"פ שמעו כו' ר"ל שם שלו כאלו אמר שם זרעו יהיה בכל העולם דהיינו ע"י ירח וחמה שנראין בכל העולם: ק כי מאמר ישראל הוא כלל ישראל והוא לשון רבים ואיך אמר ישימך שהוא לשון יחיד לכן הוסיף ויאמר איש לבנו וכו': ר שהשימה הזאת אינה ממשיות שלא לקח את אפרים ושם אותו לפני מנשה אלא השימה הזאת היא שימת מעלה שהוא קודם במעלה לדגלים וכו': ש הוצרך לומר אתה טורח וכו' מפני שבל"ז אין לפסוק זה שום קישור למעלה: ת פי' נתתי לך ככר נתתי ר"ל נתתי לך ולא יהיה בכלל אותן ברכות. מהרש"ל:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כ) וישם את אפרים לפני מנשה. ואימתי נתקיימה ברכתו בחנוכת הנשיאים שאפרים הקריב ביום שביעי ומנשה ביום ח' לקיים מה שנאמר מקים דבר עבדו:

באור הענין שהמלאך יברך את מנו"א

אפרים יהיה גדול יותר ממנשה מוכרח אנכי לברך את אפרים בברכה יתרה וגדולה ממה שאברך את מנשה. ולפי זה ניחא התרגום מפסוק כ"ב כמו שאבאר לקמן:

(יט) וימאן אביו ויאמר וגו'. הגאון מלבים ז"ל כתב שיעקב באר ליוסף החילוק שיהיה בין אפרים למנשה. שגדולת אפרים תהיה על ידי רבוי האיכות וגדולת מנשה תהיה על ידי רבוי הכמות. ר"ל שנמצא לפעמים איש אחד ששקול כגוי כולו ע"י מעלתו ועצמת קדושתו. כמ"ש במדרש ר"ע דרש אשה אחת ילדה במצרים ששים רבוא. וכונתו היה על משה רבינו שהיה שקול כנגד כל ישראל. וזהו רבוי האיכות וזה היה נמצא באפרים. כמ"ש רש"י ז"ל וזרעו יהיה מלא הגוים זה יהושע. אבל גדולת מנשה תהיה ע"י עם רב בכמות. ומבואר שגדולת אפרים הוא ענין שלמעלה מן הטבע. שתלוי ע"י הנסים והנפלאות שיעשו ע"י יהושע. ולכן ברך אותו יעקב ביד ימינו. אבל גדולת מנשה שתלוי ברב עם היא ברכה טבעית המתיחסת אל השמאל. ויש עוד הבדל שברכה של אפרים יש לה מציאות תיכף כי טמונה בנפשו הסגולה והכח הנפשי. אבל ברכת מנשה ברבוי עם אין לה מציאות עתה עד יפרה וירבה ויהיה לגוי גדול. וז"ש ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם. ואז גם הוא יגדל. גדולתו יהיה אז כשיהיה עם רב. אולם אחיו הקטן יגדל

נחל קדומים

דת ביום ההוא כלומר באשר הוא שם עש"ב. והטעם כמ"ש עיר וקדיש מהר"א גאלנטי ז"ל דדוקא בבן סורר ומורה דבא מיפת תאר ואינו זרע הגון אז אמדינן דעתיה כשיגדל. אבל כשהזרע ישר והגון אז אמרינן באשר הוא שם. וזה רמז באומרו ויברכם ביום ההוא לאמור גימטריה זרע רמז זה שאמרתי ביום ההוא באשר הוא שם ה"ט שהם זרע גימטריא לאמור וזרע פסול לא שמיה זרע. ואומרו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. אפשר דאפרים היה רגיל אצל יעקב בתלמוד כמו שפירש"י. ומנשה היה על הבית

והיה גבור כמשז"ל דאמר עליו יהודה דין רפש מדבית אבא והמברך לבנו מברכו בתורה וגבורה וממשלה וזה שכתוב ישימך אלהים כאפרים שהיה חכם בתורה וכנשה שהיה

רבינו בחיי

(כא) ויאמר ישראל אל יוסף. אחר שברך את הנערים ועשאם שני שבטים חזר אל יוסף והבטיחו בגלות ובגאולה. והיה אלהים עמכם בגלות. והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם בגאולה:

כב וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי׃ פ רביעי
מט א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־

* חמישי בספת״י

תרגום אונקלוס

אֲבָהָתְכוֹן: כב. וַאֲנָא. יְהָבִית לָךְ. חוּלָק חַד יַתִּיר עַל אֲחָךְ. דִּנְסֵיבִית מִידָא דֶאֱמוֹרָאָה בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי (י״נ בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי): א. וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי. וַאֲמַר. אִתְכַּנַּשׁוּ וְאֵחַוֵּי לְכוֹן. יָת דִּיעָרַע

תולדות אהרן

ואני נתתי. בתרא קנג: ויקרא יעקב. פסחים נו:

רשב״ם

עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד׳ מאות שנה שנאמר לאברהם: (כב) ואני. באותה הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים בארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי במלחמת יהושע. ואע״פ שכתוב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרעה. ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי (אשר בעבר הירדן) לא בחרבך ולא בקשתך זכותו של יעקב גרם להם: (א) ויקרא יעקב. שלח בשבילם: האספו. כי שבעים נפש הגדילו באלו שבע עשרה שנה ונעשו עם רב* וכדברי רבותינו [לשש] מאות אלף: את אשר יקרא אתכם. ענין

בעל הטורים

כן משול תמשל כנו מלא וי״ו אכל המלך תמלך עלינו חסר וי״ו כל המלכים שעמדו ממנו היו רשעים: אפרים לפני. בגימטריא דגלים בנשיאים (כב) שכם אחד. בגימטריא בחלק בכורה: (א) ויקרא יעקב אל בניו. שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו תדקדק בשמותינו ולא תמצא בהם אותיות חט ואמר להם גם אין בהם אותיות קץ:

שפתי חכמים

א (מהרש״ל) דק״ל דאם שכם הוא שם העיר למה כתיב אחד ל׳ זכר אע״כ א׳ לאו אעיר קאי לכ״פ העיר שכם תהיה לך חלק א׳: ב הוא פי׳ על כי תשיתמו שכם: ג ולפי טעם זה קשה למה דמהו דוקא לאמורי לכ״פ ד״א ולד״א קשה היל״ל אמרי ולא אמורי לכן צריך לב׳ טעמים. מהרש״ל: ד ר״ל בחרבי היינו חכמה כמו שחרב מציל את בעלה כך החכמה מצילה את בעלה כענין שנאמר החכמה תחיה בעליה ובקשתי הוא לשון בקשה ותפלה: ה הואיל וכתיב האספו והתקבצו ב׳ לשונות רמז לקץ דכתיב ונפוצות יהוד׳ יקבץ וכ׳ והנדחים יקבץ שהוא רמז לגלו׳ אחרון. ועי״ל מדכתיב

רש״י

קברו בשכם: שכם אחד על אחיך. שכם ממש היא תהיה לך א חלק אחד יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד״א שכם אחד הוא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם ל׳ חלק הוא כתרגומו והרבה יש לו דומים במקרא (תהלים כא) כי תשיתמו שכם תשית שונאי לפני ב לחלקים (שם ס) אחלקה שכם (הושע ו) דרך ירצחו שכמה איש חלקו (צפניה ג) לעבדו שכם אחד: אשר לקחתי מיד האמורי. מיד עשו שעשה מעשה ג אמורי. ד״א שהיה לך אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ד ותפלתו. (ועיין ברא״ם שכתב דא״א לפרש על חרבם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע״ז. ולענ״ד בלא״ה א״א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוהו שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שינתן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו״ק): (א) ואגידה לכם. (ב״ר) בקש לגלות את הקץ ה ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל לומר

באור הענין שהמלאך יברך את מנו״א

יגדל ממנו. שיגדל ע״י עלמו לא ע״י רבוי עם. וזרעו יהיה מלא הגוים. שאחד מזרעו יהיה שקול כגוים רבים זה יהושע ולכן ויברכם. לפי שברכה שברכם ביום ההוא הקדים אפרים למנשה. אחר שברכת אפרים כבר נכונה בכח הנפשי. לא כן ברכת מנשה שאין לה מליאות ביום ההוא:
(כב) ואני נתתי לך שכם וגו׳ אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי. ותרגם אונקלוס בצלותי ובבעותי. מה ראה אונקלוס לתרגום על חרב וקשת לשון תפלה. אבל לפימ״ש בפסוק יח ניחא. כי אם היה בחרבו ובקשתו ממש הוא בכח גופו. ומה שבא מכח הגוף מוכרח ליתן פי שנים להבכור. ואיך נתן שכם ליוסף. אבל אם לקח שכם ע״י תפלה זהו ענין הנפש ולא שייך זה לבכורה ע״כ היה ביכלתו ליתן את שכם ליוסף ולא יהיה לאחיו שום תרעומת לא על יעקב ולא על יוסף:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) ואני נתתי לך. הקשה הרב רבי משה והלא מטיל קנאה ביניהם והוא היה יודע שבשביל משקל שני סלעים מלת שהוסיף לו על אחיו נתגלגל הדבר וירדו למצרים. וגם על יוסף יש תימה שנתן לבנימין שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות ולאחרים לא נתן אלא חליפות שמלות. ותירץ כי מה שנתן יעקב ליוסף בעודו הדיוט וקטן בזה היו מתקנאים בו כי היה נראה להם שלא היה לו לכבדו יותר מפני שהם גדולים ממנו אבל עכשיו שהיה מלך לא היו מתקנאים שהדין לכבדו מפני כבוד המלכות. וגם שנתקיימו החלומות והיו צריכים לו וגם מה שהיה יוסף מכבד לבנימין יותר מהם לא היו מתקנאים כי אמרו הדין עמו לפי שהוא בן אמו. אמנם מה שריבה משאות בנימין קשיא לי כי אז היו סבורין שלא יהא מכיר אותו והלא היה מטיל קנאה בסעודה ביניהם ת״ל שגם מזה היו סבורין שהדין עמו לפי שאמר להם להביאו ויש לו לחבבו יותר מן האחרים. ועוד נ״ל כי מאותה שעה היה דעתו של יוסף להתגלו׳ לאחיו וכשידעו שהוא בן אמו לא יתקנאו בו. ויש מפרשי׳ שכם אחד היינו קבר שבשכם דכתיב ואת עצמות יוסף קברו בשכם משל לגנבים שגנבו זבית מלאה יין ומצאם בעל החבית אמר להם בחסדכם לאחר שתשתו היין החזירו החבית למקומה כך יוסף בשכם גנבוהו ובשכם החזירוהו בעצמות:
(א) האספו ואגידה לכם. וכתיב הקבצו ושמעו כאן רמז להם שילכו בגלות שני פעמים ויאספו בשניהם: את אשר יקרא אתכם. פי׳ בסוף ד׳ מאות ושלשים שנה של גלות מצרים דהיימים מכריחנו לפרש כן דאי לא הוה ליה למכתב

ברכת יעקב את בניו

(א) ויקרא יעקב אל בניו וגו׳. השנוים מאסיפה לקבוץ ומיעקב לישראל יש לומר על דרך זה. שהאלשיך ז״ל כתב שההבדל בין אסיפה לקבוץ. אסיפה יאמר על דברים הנאספים ממקום קרוב כדכתיב אספה לי שבעים איש. דהוא ממקום קרוב מתוך המחנה וקיבוץ

תפסיר הרס״ג

וירדכם. אלי׳ בלד אבאיכם: כב) ואנא קד אעטיתך. חצ׳א זאידא עלי׳ אכ׳ותך. אלד׳י אכ׳ד׳תה מן יד אלאמוריין. בסיפי וקוסי: א) ת׳ם דעא יעקוב בבניה. וקאל אגתמעו חתי׳ אכ׳ברכם. מא יואפיכם

נוה שלום

ישמך אלהם וכו׳. (כב) שכם אחד. חט׳א זאידא, חלק נוסף וכת״א בחרבי ובקשתי, בסיפי וקוסי, וכת״א בנסת״י וצורתו וכפישוטו ועיין מ״ש א״א ז״ל בפירושו לתרגום אונקלוס.

מסורת הקריאה

(יט) יהיה לעם, הלמ״ד רפי: (כב) אחד, האל״ף והחי״ת בפתח והוא חד מן כ״ה פתחין נמסר במס״ר:

אבן עזרא

הברכה: (כב) שכם אחד. יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף. וטעם בחרבי ובקשתי על השם. כאשר אמר דוד מגיני וקרן ישעי. והנכון בעיני שפי׳ שכם אחד חלק אחד. והוא ממשפחת על שכמם. ולעבדו שכם אחד: על אחיך. נוסף על אחיך. וטעם אשר לקחתי. אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם. והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו. הלא תראה אחר שנהרגו שני מלכי האמורי הגדולי׳ אמר יהושע לתת אותנו ביד האמורי. ואל תתמה על מלת לקחתי. כי לאחר שהשם נתנה בפה לאברהם הם יחשבו שהוא שלהם. וכן נאמר ליעקב לך

אבי עזר

גזרת שום נופל על התמכות כטעם שום תשים עליך מלך. ונופל על ברכ׳ ורצון. כמו כן גביר שמתיו לך. אף כאן לא שם יעקב את אפרים נפקודתו. רק נברכתו שמהו לראש וע׳ פ׳ תולדות נפסוק הן גביר

רבינו בחיי

מט (א) ויקרא יעקב אל בניו. אמרו במדרש התחיל יעקב ברכתו ממקום שפסק יצחק אביו לברך אותו שנאמר (בראשית כח) ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו. והתחיל משה (דברים לד) וזאת הברכה. ממקום שפסק יעקב ברכותיו. והתחיל דוד ספר תהלים באשרי האיש ממקום שפסק משה ברכותיו (דברים לג) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה׳. ועל זה אמר דוד (תהלים קיט) מזקנים אתבונן:

מרפא לשון

יתכן בל׳ ארמי לומר איתי אלא איתני. יז. ויתמך יד אביו — וסעדה. ה״ג במפיק ובדפוסים מרחיקין המפיק כי כבד הוא מהם. כב. בחרבי ובקשתי — בספרי תימן קרא ותרג׳ ולא מצאתי מי שכ׳ כן לא במסורת ולא בס׳ יא״ר אבל האמת עד לעצמו שכך הוא עיקר התרג׳ ומה שמתרגמים בצלותי ובבעותי גנוב הוא מהירושלמי שאלו

מסורת הקריאה

מט (ג) בכרי, מלעיל, ינמסר עליו ב׳ מלעיל וסי׳ א׳ דין, ב׳ ואפרים בכרי (ירמיה ל״א ט׳) והוא לסבת נסוג אחור: אתה, מלעיל, והוא חד מן י״ד זקפין

רבינו בחיי

(ג) ראובן בכורי אתה. היה ראוי ליטול שלש מעלות הבכורה והכהונה והמלכות ובחטאו אבדו ממנו, הבכורה ניתנה ליוסף הכהונה ללוי והמלכות ליהודה. וזהו שאמר פחז כמים והוא מלשון רז״ל עמא פחיזא אכתי בפחזותיכו קיימיתו. ובאורו על שנמהרת בדרך פחיזות וקלות הדעת כמים הנחפזים והשוטפים. אל תותר לא יהיה לך אותו יתרון שהיה ראוי לך. והוא הבכורה בכורי אתה. והכהונה יתר שאת מלשון נשיאות כפים וכתיב (ויקרא י) ואותה נותן לכם לשאת את עון העדה. והמלכות זהו שאמר יתר עז. יתרון המלכות לשון (ש״א ב) ויתן עז למלכו. וכתוב (תהלים צט) ועז מלך משפט אהב:

תרגום אונקלוס

יִתְכּוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא: ב. אִתְכַּנְּשׁוּ וּשְׁמַעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב. וְקַבִּילוּ אוּלְפָן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן: ג. רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ. חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִי. לָךְ הֲוָה חָזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהוּנְתָּא וּמַלְכוּתָא: ד. עַל דַּאֲזַלְתְּ לְקֳבֵיל אַפָּךְ הָא כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנִיתָא. חוּלָק יַתִּיר לָא

בראשית מט

יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃
ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ
אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃ ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי
אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת
וְיֶתֶר עָז׃ ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר

תו״א כחי וראשית. יבמות מז: פחז כמים. שבת נה:

תפסיר הרס״ג

פי אכ׳ר אלאיאם: ב) אגתמעו ואסמעו ד׳לך יא בני יעקוב. ואקבלו מן אסראיל אביכם: ג) יא ראובן אנת בכרי. וקוותי ואוול נילי. מפצ׳ל פי אלשרף ומפצ׳ל פי אלעז: ד)ואלאן בנהלה מן מא לא תפצ׳ל.

נוה שלום

מט (ג) אוני. נילי. תקפי וכן תרגם מרב אונים. (ישעיה מ) יתר שאת מפצ׳ל פי אלשרף, ויהיה שאת לשון גדולה ורוממות כמו אם יעלה לשמים שיאו. (ד) פחז כמים ואלאן בנהלה מן מא, כגמיעה כשתייה ממים, עיין ראב״ע בפי׳ דברי הגאון ז״ל, אז חללת. חיניד ממא תבדלת מעת שחללת יצועי נפסק.

חלק הדקדוק

ב) ושמעו אל ישראל אביכם. ברוב התיגאן תיבת ושמעו במארכה ותיבת

אבן עזרא

אתננה ולזרעך: (א) את אשר יקרא אתכם. דבר הנביא לעתיד. ותעו האו׳ שהם ברכות בעבור שמצא בסוף ויברך אותם ואיה ברכת ראובן ושמעון ולוי. ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם. ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות: (ג) ראובן בכורי אתה כחי. בך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשית און. וכמוהו ראשית אונים: יתר שאת. ראוי היית ליתרון על הכל שתהיה נשא: ויתר עז. כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי׳ עז תקיף: (ד) פחז. בעבור שפחזת כמים. אל תותר. לא יהיה לך יתרון. והיה ראוי להיות אל תותר בשורק הוי״ו ואחרים אמרו

אבי עזר

שמתיו לך: (ד) (פחז בעבור שפחזת וכו׳). ומלת תותר מבנין הנוסף שלא נזכר שם פעלו והומרו השורק בחולם כמו ברצונם עקרו שור. ולפי פירוש אחרים אל תותר מבנין הפעול ובא בפתח על דרך אם כמ״ד פעל אות אחה״ע וטעמו תרא׳ במכלול ומשיג הרב על אחרים לפי שלא מצינו מלת אל רק במקום צווי. ודרך כתיבה הוא זר ויצא מן הכלל. ואחר כך חוזר הרב לענינו הראשון דלא כדעת אחרים רק אל תותר מבנין הפעל. וזה יהיה ענשו על שפחז כמים בהשתדלות יהיה זריז ונפסד ולא יהיה לו יתרון. ודעת הגאון שפחז לשון רק ופוחז. כן לדידן פירושו חפז. אבל באמת גם לדידן אין פוחזים הפוך. כי תיבת פחז הוא שם המשותף. ועיין בספר מאיר נתיב שכתב

בעל הטורים

(ג) ושמעו. אותיות שמע ו׳ שאמר להם שמע ישראל פיס כו ו׳ תיבות: ושמעו בני יעקב ושמעו. בגי׳ הוא ביקש לגלות הקץ: ושמעו אל ישראל. בגי׳ זהו קלו של מלך המשיח: (ג) ראובן בגי׳ לא בכור. יוסף במלואו בגי׳ הבכורה:

רשב״ם

גבורתם ונחלתם: (ג) כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז. דיבור אחד הוא. דרך המקראות לכפול את דבריהם כחי כמו חילי חילי ממוני. וגם אוני ממוני הוא כדכתיב מצאתי און לי וידיו תשבנה אונו כלומר "כבודי אתה ומתוך כך חילי וראשית ממוני יתר על אחיך היה לך לשאת ויתר עז היה לך למלוך על אחיך אבל פחיזה ובהלה היה לך כמים הנשפכין לכן אל תותר לא הבכורה ולא המלכות:

רש״י

דברים אחרים: (ג) וראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו (ב״ר): אוני. כחי כמו (הושע יב) מצאתי און לי (ישעיה מ) מרוב אונים. ולאין אונים: יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז. במלכות כמו (ש״א ב) ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם. לכך: אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרונות הללו שהיו ראויות לך. ומהו הפחז

שפתי חכמים

באחרית הימים ל״ל אלא רמז לקץ הימין שיהיה באחרית הימים: ו דמלת אוני יתיר הוא שהרי כבר כתיב כחי ואוני היינו נמי כחי כדפירש״י ואע״פ דאין אשה מתעברת מביאה ראשונה אפשר דלאה מוכת עץ היתה. והרא״ם תי׳ שמעכה באצבע ויש עוד תירוצים אחרים ע״ש (נח״י) ולולא דבריהם הייתי מפרש שלא נתעברה מטיפה ראשונה אלא שכל הטיפות של יעקב הי״ל לראובן שלא ראה

דעת זקנים מבעלי התוספות

באחרית ימים בסוף ימי העולם. ושמעתי באחרית הימים של הקב״ה דהיינו בסוף חמשת אלפים ובקש יעקב לגלות הקץ ונסתלקה ממנו שכינה ותמה ואמר למה אלו אין ראויים לגלות להן הקץ והלא אין בהם חטא כלומר אין בכל שמות השבטים לא חי״ת ולא טי״ת השיבו רוח הקודש גם אין בכל אותיות שמות השבטים לא קו״ף ולא צד״י אם כן אינן ראויין לגלות הקץ ועל אשר קראת לבניך להם אתה קורא לי אין אתה קורא כד״א ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל אין המדה זו שלך הולך רכיל מגלה סוד וגו׳ כשרא׳ יעקב כך הפליגן בדברים ואמר ראובן בכורי אתה: (ג) ראובן בכורי אתה. וראוי היית ליטול פי שנים בבכורה וגם הכהונה היתה ראויה להיות לך לפי שהעבודה בבכורות וגם המלכות כי המלכות ראוי לבכור כדאמר ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולא זכית להיות הבכורה לך ונתנה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה הה״ד ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף ומי גרם לך זה לפי שפחזת כמים כקיתון הנשפך ולא הותר לך כלום רק המנין שמתחיל לעולם מראובן ולכך נאמר כמים שהם דבר לח ונשאר מהם קצת בכלי ולא כדבר יבש שאין נשאר כלום ובמס׳ שבת בפרק במה בהמה מסיק כתנאי פחז ר׳ אליעזר אומר פזת״ה חבת״ה זלת״ה ר׳ יהושע אומר "פסעתה על דת "חטאת "זנית. ר״ג אומר "פללתה "חללת "זרחה תפלתך ד׳ אלעזר המודעי אומר הפוך ודורשה "זועת "חרתעתה "פרחה חטא ממך רבא אמר "זכרת עונשו של דבר "חלית עצמך חולי גדול "פרשת מלחטוא. כמים אל תותר כמים הנשפכין מן הכלי שאין נשאר בו כלום ולא כשמן הנשאר בהכלי כשנשפך:

ברכת יעקב את בניו

וקיבוץ הוא ממקום רחוק כדכתוב מארבע כנפות הארץ אקבצם [וכן מורה דרשת חז״ל דדרשו האספו מגלות ראשון והקבצו מגלות אחרון. גלות ראשון היה ממקום קרוב מבבל וגלות אחרון הוא מרחוק כמ״ש מארבע כנפות הארץ אקבצם]. וטבע האדם כי יחפוץ ויחמוד לשמוע חדשות מכתבי עתים ואם ישמיע האדם חדשות ממדינות רחוקות ינהרו אליו המונים המונים לשמוע דבריו ואף אם שעות רבות יספר. ואף שיוכל היות שיאמר דברים שקרים שלא ראה ולא שמע רק שבדה מלבו וכאשר יעקב אמר לבניו שרוצה לגלות להם חדשות אשר יהיה באחרית הימים ומתי יהיה הקץ לכל הגליות והמלחמו׳ והנפלאות אשר יהיו בימים ההם נהרו אליו כל הבנים ובלב ונפש עמדו סביבות מטתו לשמוע החדשות אשר יגיד. ובפרט שידעו על נכון כי כל מה שיאמר להם אביהם הוא אמת וכן יהיה. ע״כ אמר להם האספו. שיתקרבו אליו למטתו [והיינו ממקום קרוב שהיו פזורים בביתו יתקרבו למטתו]. וכאשר נסתלקה ממנו שכינה ונעלם ממנו כל אשר חשב להגיד להם [כי באמת לסוף כל הגליות אין קץ כי רק בתשובה תליא מלתא. מתי שישובו ישראל תשובה שלמה אז יהיה הקץ כמאחז״ל על פסוק היום אם בקולו תשמעו במעשה דריב״ל עם משיח סנהדרין דף צח] ע״כ רצה לומר להם עניני מוסר. וכאשר התחיל במוסר רחקו מעליו. כי טבע האדם לקוץ במוסר ותוכחה. וכאשר ראה יעקב כי רחקו מעליו ע״כ אמר להם הקבצו ושמעו בני יעקב. ושמעו אל ישראל אביכם. כי המשמיע מוסר לרבים ואפילו לבניו. צריך להיות איש מוכתר במעלות ולדקות רב יותר מהשומעים. שלא יאמרו אליו טול קורה מבין עיניך. וידוע כי עד שנאבק עם המלאך הי׳ שמו יעקב. והמלאך ואח״ז הקב״ה בעצמו קרא שמו ישראל על כי אז נתעלה יותר. ע״כ אמר לבניו אתם נקראים בני יעקב. כי בעת שהי׳ שמי יעקב נולדתם. ואז הייתי במדרגה קטנה. וכן אתם לא תוכלו להיות במעלה יותר ממני בעת שהי׳ נקרא שמי יעקב. [כמאמרם ז״ל (עדיות פ״ב מ״ט) האב זוכה לבנו בחמשה דברים וכו׳] אבל עכשיו אביכם נקרא ישראל ע״ש מעלתי היתרה ממעלתי הקודמת וממעלתכם. ע״כ מן הראוי אלי שתשמעו מוסרי:

תוכחת מגולה לראובן

(ג) ראובן בכורי אתה וגו׳. יעקב אמר לראובן מצד שאתה בכורי היית צריך לזכות בשלשה דברים בכורה כהונה מלוכה. פחז כמים. אבל מחמת שאתה עושה כל מעשיך במהירות ובחפזון. כמו מים היורדים בחפזון מן ההר אל העמק. כן אתה ירדת ממעלתך הגבוה בפעם אחת למדרגה שפלה מאד. ולאיש כזה לא יוכל היות שום שררה וממשלה. ולא שום יתרון על שאר אנשים. ומפרש מה הי׳ פחיזותו כי עלית [ופלקת. כמו ונעלה הענן ולפי העלות הענן] משכבי אביך [עיין בפ׳ וישלח ע״פ וישכב ראובן].
שמעון

מרפא לשון

היה עיקר התרג׳ עפ״י המדרש היה לו לתרג׳ אשר לקחתי מיד האמרי דנסיבית מידא דעשו גם היל״ל דיהב לי ה׳ בצלותי ובבעותי ועוד הרי הפשט מחויב יותר כמ״ש הגאון ז״ל וכמה מפרשים ומה הטעם ידחה הפשט בכאן וכן הוא ע״ד הסוד ג״כ כפשטו כמ״ש הרמב״ן ז״ל עיין עליו. מט. ב. ושמעו אל ישראל אביכם — וקבילו אולפן. הוסיף מלת אולפן ללמד טעם הכפל ופי׳ אולפן דבר לימוד או דבר מוסר אבל קרוב יותר שהוא דבר לימוד ובפרט לפי מ״ש חז״ל עפ״ז שביקש לגלות את הקץ שהוא לדעתי מסירת סוד של ייחוד שהיה רוצה ללמדם שיכוונו בו ואז יתגלה זמן הקץ ובלע המות לנצח ויכולים היו לעשות זה מטע׳ שהם כללות כל ישראל אלא שנסתם מהם הסוד הזה כענין מה שאירע לר׳ חייא וג׳ בניו. ג. יתר שאת ויתר עז — לך הוה חזי למסב תלתא חולקין בכירותא כהונתא ומלכותא. לא הזכיר הכתוב אלא שנים שאת ועוז שהם הכהונה והמלכות שאת זו כהונה ע״ש נשיאות כפים ועוז זו מלכות ע״ש ויתן עוז למלכו ולא הזכיר הבכורה או אפשר מפני שכבר רמזה תחלה באמרו כחי וראשית אוני א״נ מפני שהעבודה היתה בבכור לא מנאם אלא אחת. ד. פחז כמים — על דאזלת לקביל אפך הא כמיא. זהו תרגום פחז כמים והוסיף עוד ברם לא אהניתא לפרש טעם פחז כמים וביאור התרג׳ כי פחז אינו שם דבר אלא ל׳ פועל כמו פחזת כמים ור״ל שהלך

חומת אנ״ך

ג ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני. אמרו צב״ר תחילת חולי וצערי והקשה הרב יפ״ת ז״ל דהרי קדמו צרות ולבן ע״ש. ואפשר לומר דהצדיקים עיקר צערם הוא אם יהיה להם חטא. ואינם חוששים לצער הגוף כל כך ומקבלים היסורים בשמחה ובודאי צועקים אל ה׳ להצלתם. אבל צער הנפש מאיזה חטא תקילא להו מכלהו צערי דגופא והותר. ויעקב אע״ה טרח מאד לתקן ג״ע דאד״הר ופ״ד שנה לא ראה קרי. ובגמר התקון הטעהו לבן וחשב ברחל ויהי בבקר והנה היא לאה ולא עוד אלא שנתעברה מראובן. וזו היא שקשה הולך ונוער יעקב אע״ה דשמא פגם וכל יגיעו בפ״ד שנים סבר לתקן ולא תקן וז״ש תחילת חוליי וצערי שחשבתי אשר פגמתי בהיותך כחי וראשית הוא׳ וטיפה זו מה תהא עליה כי חשבתי ברחל והיא לאה והוייא חלופה אבל עכ״ז מאת ה׳ היתה זאת ולא היה פגם וקריגא עלך ראובן בכורי אתה ר״ת באר היא השכינה וס״ה

כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עלה: פ ה שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם: ו בסדם אל-

תו"א חללת. שם: בסדם אל. סנהדרין קט:

תרגום אונקלוס

ד. ארי סליקתא בית משכבי אבוך. בכין אחילתא לשיויי ברי סליקתא: ה. שמעון ולוי אחין. גוברין גברין בארע תותבותהון עבדו גבורא: ו. ברזהון לא

תפסיר הרס"ג

אד' צעדת אלי' מצ'גע אביך. חיניד' ממא תבד'לת פראשי תכ'לץ: ה) שמעון ולוי אכ'וין. פי אלאת אלצ'לם פרצ'תהמא: ו) פי

נוה שלום

וכן פי' ראב"ע. (ה) מכרתיהם. פרצ'תהמא, לשון הכרה, כמו הכרת פניהם וכו' שהכרתים באחוה למעשה החמס, ויש גרסה פרצ'תהמא בצאד מהמלה ופי' מטרתם. (ו) בסדם. ופי עצבתהם, בהתחברם להיות נועצים ותרגום בסוד קדושים רבה. פי עצבה' אלמלאיכה אלכ'תירין, בהוסדם יחד עלי, ואתעצבו עלי אגמעין, מסוד מרעים. מן עצבה' אלאשראד. והכלל שמלת סוד במקומות אלו ודומיהן ענינם לדעת הגאון חברה והתאחדות לעשות טוב או

אבן עזרא

רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום. רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי. ואף על פי שנמצא ודרך נתיבה אל מות ואיננו צווי ופי' אל תבקש יתרון אפי' פחז כמים ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף. והגאון אמר אפילו דבר רק כמים לא יהיה לך יתרון. ופחז מגזרת אנשים רקים ופוחזים. ואין פוחזים הפוך: אז חללת. מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי. גם תמצא מלת עלה כרת. כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי. וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף. וי"מ ולא להתייחס לבכורה שיהא תחלת המספר מראובן: (ה) שמעון ולוי אחים. בעבור מעשה שכם: מכרותיהם. י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק. וי"א קניניהם. כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מל' חפירה. וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות. והנכון בעיני שהוא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת. כמו הנמצא בית ה'. אשר צויתי מעון. והטעם על החמס שעשו שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה: (ו) בסודם אל

אבי עזר

הראת פוחזים נזהרי לב כמו פחז. ונעל אהל יוסף קצר במקום שאמרו להאריך: (ה) (מכרתיהם וכו') כמו ומכונותיהם. מלבד מתכונתיכם כי גם היא מחסרי נון

רשב"ם

(ד) כי עלית משכבי אביך. וכן כתוב בדברי הימים ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתייחס לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף: יצועי עלה. כלומר יצועי היתה עולה. הרבה לשון פעל מתפשטים לשון פועל כמו נתתי כסף השדה נותן אני: (ה) מכורותיהם. אחותיהם כפל לשון של שמעון ולוי אחים כלומר שמעון ולוי אחים היו לרעה כלי חמס היתה אחותם. מכורתיך ומולדתיך לשון קרובים. אבל מכרותיהם משקל דגש הוא. כמו מסיבותיהם לשון קורבה אבל הרי"ש במקום החיר"ק נהפכת לציר"י הוא כמו ברך תחת ברך. איבד ושיבר וכן חרף ה' ושרת את אחיו כולם משקל דגש מכרותיהם לוד פרנטייש בלע"ז: (ו) בסודם אל תבא נפשי. יהי רצון שלא תבא נפשי בעצתם כי כל אל שבתורה להבא הן

בעל הטורים

(ה) שמעון ולוי אחים. בגי' ואין להם חלק בארץ: (ו) תחד ב' במס' הכא ואידך לא תחד אתם בקבורה שבקש יעקב שאף לאחר הקבורה לא יהיו מזכירין אותו במעשה קרח וזהו בקהלם שנאמר שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמייחסם על הדוכן הזכירו

רש"י

אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שם ז שעלה על יצועי והיא השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי: פחז. שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכולו נקוד פת"ח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמ"ץ וחציו פת"ח וטעמו למטה: יצועי. ל' משכב ע"ש שמציעים אותו ע"י לבדין וסדינין והרבה דומים לו (תהלים סג) אם זכרתיך על יצועי (שם קלב) אם אעלה על ערש יצועי: (ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו וגו' ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו א"ת בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלימה ח שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולן לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם ט על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס הוא בידכם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרתיהם. לשון כלי זיין. הסייף בל' יוני מכי"ר (תנחומא). ד"א מכרתיהם (ב"ר) בארץ מגורתם י נהגו עצמן בכלי חמס כמו (יחזקאל טו) מכורותיך ומולדתיך וזה תרגום של אונקלוס: (ו) בסדם אל תבא נפשי. (ב"ר) זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה כ לך אל יזכר שמי בדבר שנאמר זמרי בן סלוא נשיא בית

שפתי חכמים

קרי מחמת הרהור ע"ש מ"ש: ז דחלול קאי על השם דשייך לומר חילול על הקב"ה כמו חילול השם אבל לא שייך לשון חילול על המטה והמפרשו כך טועה: ח לא אמר הטעם משום שלא היו מדברים לפני אחיהם הגדולים מהם מפני שכיון שאמר לאביהם שהיו קורין לבני השפחות עבדים א"כ הוא הוציא שם רע עליהם והיה להם פתחון פה שהרי יוסף קרא אותם עבדים לכך נתן טעם ברור כו' (מהרש"ל): ט וא"ת והיאך היו מדברים שמעון ולוי בפני ראובן ותי' מהרש"ל שלא היו ראובן באותו פעם שם שהלך לשמש את אביו: י לפי שהכ"ף במלת מכרותיהם נחלפת בגימ"ל שהם מאותיות גיכ"ק: כ ובאמת לפורה גיורת היתה עי"ל דמשה נשאה

תוכחת מגולה לשמעון ולוי

(ה) שמעון ולוי אחים וגו'. אונקלוס תרגם בארע תותבותהון עבדו גבורא. דהנה בעת ששמעון ולוי הרגו את אנשי שכם אמר יעקב עכרתם אותי להבאישני ביושבי הארץ. לפי שהפרו ברית השלום לבני מדינתו שמתגורר בה. שזה מחק השלום שיהי' לאדם שלום בביתו ועם אנשי עירו ועם אנשי מדינתו. ומקרא מלא הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. והנביא ירמיה אמר דרשו שלום העיר וגו' כי בשלומה יהי' לכם שלום. והם הרגו אנשי עירם שישבו עמהם לבטח. זה נקרא עול. ולכך לות יעקב עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ. דהיינו שעכ"פ את יושבי הארץ אנחנו מחויבים להושיע בכל אשר נוכל ומכ"ש שאין להרוג אותם. וזה שאמר יעקב שמעון ולוי אחים [בעלי חמה מלשון והאח לפניו מבוערת. אחים לי בהספדאי] כלי חמס מכורותיהם. ר"ל מגורותיהם [כי הכ' מתחלף בג' ממוצא גיכ"ק] וז"ש בארע תותבותהון עבדו גבורא. וזה לא נכון לעשות. וע"ז אמר ארור אפם כי עז. ולכך אמר על יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך. ולא על מי שיושב לבטח אתך ואתה מקבל טובות ממנו. אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל. שלמה המלך ע"ה אמר (משלי יח) תחנונים ידבר רש. כיון שנעשה אדם רש ונצרך לבריות נעשה סבלן ונכנע לכל. כ"א יתנהג בכעס הלא שום אדם לא ירחם עליו ולא יתקרב אצלו. לכן כאשר ראה יעקב ששמעון ולוי הם בטבעם כעסנים גדולים. ע"כ גזר עליהם שיהיו נצרכים לבריות. היינו שלוי יהיו כהנים ולוים ולא יהי' להם חלק ונחלה בא"י ויחזרו על הגרנות לבקש מעשרותיהם ותרומותיהם מעט דגן מעט שעורים. ויחיו רק מידי אדם ויצטרכו למתנת בשר ודם. ולכן כהן או לוי אם יהי' כעסן אז שום אדם לא יניחו על פתח ביתו ולא ישגיח עליו וימות ברעב. ועל שבט שמעון גזר שיהיו מלמדי תינוקות ועניים מחזרים על הפתחים. ואם יהיו כעסנים אז שום אדם לא יניחם על פתח ביתו. ויהיו מוכרחים להרגיל עצמם לדבר תחנונים. וכן המלמדים אם יהיו כעסנים ואכזרים ויכו לתלמידיהם אז יקחו האבות מהם את בניהם כי אין הקפדן מלמד. וז"ש יעקב ארור אפם כי עז וגו' לכן אחלקם ביעקב וגו' לבקש מחיתם מידי בשר ודם ועי"ז יהיו מוכרחים להרגיל עצמם להסיר מהם המדה הרעה הזאת מדת הכעס ויהיו סבלנים ואז טוב יהי' להם בעולם הזה ובעולם הבא:

(ו) בסודם אל תבא נפשי וגו'. כשיש לשמעון ולוי איזה סוד לעשות איזה דבר שלא כהוגן. היה להם לומר שיתיעצו עמי אם אני מסכים לזה. אבל בסודם אל תבא נפשי. שאינם זוכרים אז אותי. כאילו לא היו מכירים אותי. וכופל דבריו ובקהלם כשיתקהלו על איזה דבר שלא כהוגן אל תחד כבודי. לא יחשבו אז שמא כמעשיהם יפגמו כבודי. שכבודי וכבודם הי' צריך להיות אחד. והם מחשבים כבודי כענין בפ"ע אשר אינו שייך להם שיחושו על כבודי. כפי' רש"י על מעשה קרח וזמרי. יהודה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) כי עלית משכבי אביך. עלית משכבו ואימתי בשעת דודאים שנאמר שם לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך: חללת יצועי עלה. תהא מרוחק עד שיבא משה עליו השלום שנאמר בו ומשה עלה והוא יקרבך שנאמר יחי ראובן ואל ימות. ד"א אז חללת יצועי עלה חללת יצועי שנתעלה יותר משל אבותי שבהן היה פסול ובמטתי לא נמצא פסול ואתה חללתו. ד"א חללת יצועי עלה חללת אותו שעלה על יצועי דהיינו אביך זה וכמו שאמר משכבי אביך כמספר על אחר כך אמר יצועי עלה כמספר על אחר:

(ה) שמעון ולוי אחים כלי חמס. אחי דינה ולא אחי יוסף שהרי מכרוהו כדפרישית:

רבינו בחיי

(ה) שמעון ולוי אחים. ידוע כי אחים היו. אבל על דרך הפשט שנתאחו כאחד בכלי חמס במעשה שכם. ולשון מכרותיהם סעודותיהם מלשון (איוב מ) יכרו עליו חברים. והכונה בכלי חמס יחיו ויזונו. וכאר בזה כי חמס עשו כשהרגו שכם שלא חמאו להם אבל באו בברית ונמולו ולא היה ראוי לעשות כן ועל כן יתנצל שלא היה בעצתם זהו שאמר בסודם אל תבא נפשי. וע"ד המדרש שמעון ולוי אחים בדינה ולא אחים ביוסף, אחים בדינה שנא' (בראשית לד) אחי דינה ולא אחים ביוסף, שהם מכרוהו. תדע לך ראובן שמעון לוי ויהודה היו הגדולים. ראובן כתיב (בראשית לז) למען הציל אותו. יהודה כתיב (שם) מה בצע כי נהרוג. הא למדת שמעון ולוי מכרוהו ולפיכך כשירדו למצרים לא לקח מאתם אלא שמעון ע"כ בב"ר. כלי חמס מכרותיהם. כלים שבידם חמוסים וגזולים הם מעשו שנאמר (עובדיה) מחמס אחיך יעקב תכסך בושה.

וע"ד הקבלה שמעון ולוי אחים. כבר כתבתי כי יש בהם רמז לשש קצוות עם מה שלמעלה מהם כי הכל אחד ומיוחד זה בזה והרמז עליה בודאי שמעון ולוי אחים. אחלקם ביעקב שלא יוסדו ואפיצם בישראל שלא יקהלו. וכן היה כי נחלת שמעון נפלה בתוך נחלת בני יהודה שנאמר (יהושע יט) ויהי נחלת שמעון בתוך נחלת בני יהודה. והיו עריהם מחולקות זו מזו בתוך שבט יהודה ונחלת לוי ערי מקלט מנופצות בכל ישראל. ומה שפזר אותם בכל ישראל הענין הזה לתועלת ישראל בהוראותיהם וכענין שכתוב בהם (דברים לג) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. והנה יעקב לא ברך לא לראובן ולא לשמעון ולא ללוי אלא האשים אותם. האשים לראובן על מעשה בלהה ולשמעון ולוי על מעשה שכם ומכאן ואילך מזכיר שאר השבטים ומברך אותם:

תרגום אונקלוס

הֲוָת נַפְשִׁי . בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן לְמֶהֱךְ לָא נַחְתִּית מִן יְקָרִי . אֲרֵי בְּרוּגְזְהוֹן קְטַלוּ קְטוֹל . וּבִרְעוּתְהוֹן תָּרַעוּ שׁוּר סָנְאָה: ז. לִיט רוּגְזְהוֹן אֲרֵי תַקִּיף . וְחֵימַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא . אֲפַלְּגִנּוּן בְּיַעֲקֹב . וַאֲבַדְּרִנּוּן בְּיִשְׂרָאֵל : ח. יְהוּדָה . אַתְּ אוֹדִיתָא וְלָא בְהֵיתְתָא בָּךְ

תָּבֹא נַפְשִׁי בְּקָהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר׃ ז אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ פ ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ

*בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן

תו"א כי באפס. מגילה ט: ארור אפס. יומא כב.

בעל הטורים

שנאמר בן לוי בן ישראל: כי באפם הרגו איש. בגי' זה שכם בן חמור: (ח) יהודה. בי"ה שמו צריך להיות בראש הדף. בי"ת בראשית. יו"ד יהודה אתה יודוך. ה"א הבאים אחריהם בים. שי"ן שמר לך. מ"ם מה טובו אהליך. וי"ו ואעידה בם את

רשב"ם

או קללה או בקשה או צווי לא ימצא אל לשעבר לכן אין לפרש לא באה נפשי: כי באפם. שהרי באפם עקרו שור. כמו את סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם. לא יצליחו באפם להנקם ולעשות רעה ולכן כי איני חפץ בקהלם ובחיבורם יחד: אחלקם ביעקב. כי לוי נתפזר בשנים עשר שבטים כדכתיב ביהושע נמצא שמעון לבדו בלא לוי: (ח) יהודה אתה יודוך. המפרש ישבחוך אחיך שטות הוא בידו. אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל מלכות מראובן ופיזר שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק וישתחוו לך בני אביך. וכן ונתת מהודך עליו. תן לו משירותך בחייך. וכן בדניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות וכן בשלמה כתיב הוד מלכות. ויתן עליו הוד מלכות בדברי הימים. יודוך ימליכוך. כמו יהודוך כדכתיב על כן עמים יהודוך וכן יושיעך ה' כמו יהושיע. הוד מלכות אין ה"י עיקר אלא מגזרת חטופי פ"א פעל הוא של אות יו"ד כמו ישב יצא. שיאמר הוציא הושיב. וכן מן ירה בים הורה. ויורו המורים. וכן איש לא הונה מגזרת לא תונו. וכן יאמר הודו לה'. יודו לה'. הוגה וריהם כלם*בראשם אות יו"ד ונופלת לפרקים ובאה אות (יו"ד) [צ"ל וא"ו] במקומה:

רש"י

אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: בקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבודי. שם אל יתיחד עמהם שמי ל שנאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר (דה"א ו) בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: אל תחד כבודי. כבוד ל' זכר הוא ועל כרחך אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד מ עמהם כמו (ישעיה יד) לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כולם אלא כאיש אחד וכן הוא אומר בגדעון (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד. וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן (יחזקאל יט) וילמד לטרוף טרף אדם אכל: וברצונם עקרו שור. רצו לעקור את יוסף נ שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו. עקרו אשריטו"ר בלעז ל' (יהושע יא) את סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם כי עז. אפי' בשעת תוכחה לא קלל אלא את אפם וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה ם אל: אחלקם ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. ד"א ע אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים. ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו פ דרך כבוד: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה לסוג

שפתי חכמים

קודם מתן תורה: ל דלכך הביא רש"י זה דאל תקשה מנ"ל לפרש כן דלמא מה שלא מנה יעקב במעשה זמרי ובקרח דאין דרך של קרא לייחס אלא עד השבטים לכך הביא זה דהא מלינו שייחס עד יעקב וא"כ למה לא יחסו גבי קרח אלא עד לוי וקשיא קראי אהדדי אע"כ צ"ל דיעקב בקש ע"ז שלא לייחסו שם. ובזה נראה שיתורץ קושיית הרא"ם שהקשה אדרבה וקשה בד"ה למה הוזכר שם שמו של יעקב שלא כמנהג ועוד כ' הרא"ם אך קשה א"כ גבי זמרי בן סלוא נימא שמה שלא נאמר לשמעוני בן יעקב הוא מפני שראשי המשפחות אינן עולין רק עד השבטים ונראה כיון שמלינו גבי קרח שלא יחסו אותו עד יעקב מפני תפלתו כמו שכתבתי דאל"כ הוה קשיא קראי אהדדי א"כ גבי זמרי נמי נימא שמפני תפלתו של יעקב הוא דהא גבי אהדדי נקטי להו דכתיב בסודם וגו' וק"ל: מ כי נכח לזכר הוא נסתר לנקבה כמו הכא דמלת תחד הוא לשון נסתר לנקבה וג"כ נוכח לזכר וק"ל: נ לא שעקרוהו שהרי יוסף מלך אלא מפני שמחשבתן היה לעקור נקראו עוקרים וכמוהו ארמי אובד אבי: ם ר"ל אל היינו יעקב כדפירש"י שם בפ' בלק: ע דלפי' א' קשה מהו ואפיצם בישראל לכן פי' ד"א ואין לומר אם הד"א פי' של ואפיצם הוא א"כ מאי ד"א הא בפי' ראשון לא פי' כלום על ואפיצם. י"ל שהד"א הוא פי' גם על אחלקם וה"פ אחלקם זה מזה ובמה אחלקם ואפיצם כלומר ואפיצם הוא פי' על ואחלקם מהרש"ל: פ אחלקם ביעקב קאי אשמעון ואפיצם בישראל קאי על לוי לכן כתיב בישראל דהוא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) יהודה אתה יודוך. יודוך להיותך מלך עליהם כמו שמצינו בדוד. וכן יהודה עולה בגימטי' שלשים כמנין מעלות שבמלכות כדאמרינן במס' אבות והמלכות בשלשים מעלות ובסנהדרין פרק כהן גדול מונה אותן. ד"א יודוך אחיך לפי שכל ישראל נקראים יהודים על שמך ועוד שממך יצא מלך המשיח שיגאל ישראל במהרה בימינו:

ברכת יהודה

(ח) יהודה אתה יודוך אחיך וגו'. הנה המלך הוקם על להנהיג את עמו וגם ללחום באויבים. וצריך לזה שיהי' בו שני מדות הפכיים. רחמנות ואכזריות. צריך לרחם על האנשים ההולכים בדרך ישרה. ולהתאכזר על האנשים הגונבים והחומסים והאויבים. ולפ"ז יוכל להיות שהמלך בעצמו לא יהי' גבור חיל כ"כ ובשריו ועבדיו ימלא איש חיל גבור כח יותר ממנו. ובכ"ז לא יוכשר להיות מלך כי אין לו נימוסי מלכות והמדות שראוי למלך. וגם בהיות מלינו שארי מלך שבחיות אף שנמלא מיני בע"ח שהם גבורי כח יותר ממנו וגם לטרוף טרף יותר ממנו רק שאינם יודעים תכסיסי מלכות והארי יש לו יד ושם בשניהם. ולזה דימה יעקב את שמעון ולוי רק לגבורי כח כמו הדוב השכול אבל אינו יודע

מרפא לשון

נגד פניו במרוצה כמים וביאור התוספתא דלכך נמשל מעשה ראובן לפחז המים דמה המים רצים נגד פניהם בטבעם לא לשום בחירה כך ראובן כשבלבל יצועי אביו לא להנאתו אלא. שקינא קנאת אמו יבזה נרמז טעם אז"ל כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה. יצועי אביו — שיויי. פי' משכבי ודכוותיה בהפ' מחר חדש וישב המלך על מושבו ת"י על שוייה ונק' המצע שיוויא ע"ש שצריך להיות שוה כפ הנאות לשכיבה. עלה — ברי סליקתא. הוסיף מלת ברי כדי לפרש עלה על ראובן לא על יצועי. ה. כלי חמס — גוברין גיברין. וכן תרג' לקמן בעלי חצים גוברין גיברין והוא דרך פתרון ענין ועניינו שכן קראם יעקב כלי חמס כאלו הם כלים מתוקנים לכך מפני שאף בארץ לא להם לא נמנעו מגבורתם. מכרותיהם — בארע תותבותהון עבדו גבורא. טעמו שעשו מה שאין דרך הגר לעשות. ו. בסדם אל תבא נפשי — ברזהון לא הות נפשי. תרג' בלשון עבר וכן הענין אינו אלא לשעבר וטעם שדיבר הכ' בל' עתיד נר' שאמר כן דרך תפלה כאדם שרואה חבירו שעושה עבירה ואומר לא יהא חלקי כזה להודיע לבריות שאין רצונו באותו מעשה. עקרו שור — תרעו שור סנאה. פי' נתצו חומת האויב והיינו עיר שכם וחומותיה ול' הכתוב שור בחולם במקום שורק ומלת סנאה בתרג' תוספת ויתכן שתהיה תרג' שור בל' אחר מל' אלהים יראני בשוררי ותבט עיני בשורי כמ"ש הרמב"ן ז"ל ומ"מ מטעם מלת סנאה נת' דמה שקראם כלי חמס אין כוונתו שהיה בידם כלי חמס ודאי שכיון שלא הרגו ונתצו אלא מי שהוא להם אויב אין בידם

תפסיר הרס"ג

עצבתהם לם תדכ'ל נפסי. ופי תגוקהם לם תגתמע ד'אתי. לאן בג'צ'בהמא קתלו אמה. וברצ'אהם קלעו סורהא: ז) פמד'מום ג'צ'בהמא מא אעזה. יחמיתהמא מא אצעבהא. אקסמהמא פי אל יעקוב. ואבדדהמא פי אל אסראיל: ח) ואנת יא יהודה,

נוה שלום

הפכו. תחד כבודי, תגתמע ד'אתי תחד לשון התאחדות. כבודי, דאתי. גופי ונפשי כמו שמח לבי ויגל כבודי. איש, אמה, גוי, ור"ל אנשי שכם, ותבא מלת איש במקום גוי כדרך שבאה מלת גוי במקום איש לעיל (ב ד) · יקרו שוד· קלעו סורהא, עקרו חמתה, דהיינו חומת שכם וכמו שור בשורק. (ז) ארור, מד'מום, לשון גרעון ופחיתות. (ח) יודוך. יסידונך, ישימוך אחיך עליהם

אבן עזרא

תבא נפשי. אמר רב אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות חוץ מעצתם. והנה פירושו הפך הדבר. כי מה טעם לכלי חמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי. ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם כי לולי תחת אלהים היו מסבבים להשחית הכל. וכן פירוש ארור אפם. וברצונם עקרי שור ארור כי אפם אז. ואלה פירושים קרים. בסודם אל תבא נפשי א"ר משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי. ורבים בספר תהלות כמוהו. ויפה פי' כי הטע' הוא כפול כדרך הנבואות שאל אביך. מה אקוב והנה בסודם כמו בקהלם. ותבא כמו תחד. ונפשי כמו כבודי. ויאמר רבי יהודה בן בלעם הספרדי שטעה ר' משה כי כבוד הנפש הוא הגוף. כמו עדי בצואר. כטעם המשביע בטוב עדיך. וראייתו וכבודי לעפר ישכן סלה. ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי. שהוא הגוף. וזה כבוד לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין

אבי עזר

.לא נכר שוע לפני דל: (ו) (תחד. מל' יחד וכו') וע' פ' ויגש בפסוק והאדמה לא תשם. ומלת סוד ל' עצה ומחשבה. וגזרתה יסד. כמו אשר נוסדו יחד משקלה סוד ה': (ז) וארור אפם כי עז) פי' הרב על פ' ויברך אותם אלהים. הוא ל' תוספת. ולדבריו מה שנא' פ' וירא כי ברך

מסורת הקריאה

מלעיל מסור לעיל כ"ב י"ב: (ה) אחים, נמסר עליו כולם פתח, ר"ל כל לישנא אחים בלשון רבים אחי, אחים, אחיך. אחינו כולם פתח. וכן כתב רד"ק במכלול, ועיין מש"כ לעיל י"ט ז': (ו) הרגו, הטעם מלעיל בה"א. והוא בס"א ויש בו דין מתג ולכן השוא שתחת הרי"ש הוא שוא נע: עקרו. במקף לא במרכא: (ז) עז, במס"ק ב' זקף קמץ, וסי' א' דין, ב' כי עז גבול בני עמון (במדבר כ"א כ"ה) ואולם בכל הספרים תניין בפתח,

חומת אנ"ך

גי' אדני שהיה תקון השכינה: ד וברצונם עקרו שוה פירש"י ז"ל רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו וכו' וכתב הרב כתלת יעקב ואע"ג דאמומוש הוא דמצרף מחשבה רעה למעשה אבל לא בישראל י"ל הייש דוקא כשחזר ממחשבתו ונחם על הרעה אשר חשב לעשות אבל שמעון ולוי לא חזרו ממחשבתם הרעה המלדם לא יצגר כל אשר יזמו לעשות אלא שראובן ויהודה לא הסכימו

אחיך ידך בערף איביך ישתחוו לך בני אביך: ט גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו: י לא יסור שבט

תרגום אונקלוס

יודון אחך. ידך תתקף על בעלי דבבך. יתברון סנאך יהון מחזרי קדל קדמך. יהון מקדמין משאל בשלמך בני אבוך: ט. שלטון יהי בשירויא ובסופא יתרבא מלכא מדבית יהודה. ארי מדין קטלא ברי נפשך סליקתא. ינוח ישרי בתקוף כאריא. וכליתא ולית מלכו דתזעזעניה: י. לא יעדי

תפסיר הרס"ג

יסיידונך אכ'ותך. וידך פי קפא אעדאיך. ויכ'צ'ע לך בני אביך: ט) תכון יא יהודה כשבל אסד. לאנך כ'לצת אבני מן אלקתל. אלד'י אד'א גת'א ורבץ'. כאסד ולבו מן ד'א יתירה. י) לא יזול

נוה שלום

אדון ומלך מלשון הוד מלכות עיין רשב"ם ישתחוו לך, ויכ'צע לך, יכנעו וישפילו עצמם מפני כבודך. (ט' גור אריה, כשבל אסד, גור הארי משיוכל לטרוף טרף קרוי שבל, מטרף. לאנך כ'לצת וכו' יען שהצלת בני ממות ור"ל יוסף. וכלביא. או לבו, הנקבה במין הארי, יקימנו ית'ירה, יתקומם נגדו. (י) שבט אלקצ'יב כלומר שבט גדולה

אבן עזרא

למטה הימנו והנה אתן לו עד נאמן והוא דבקה לעפר נפשי. תחד. מלשון יחד. ועל דעת ר' משה הכהן המדקדק ז"ל שהנח הנעלם תחת אלף אחד. וכן אמר על לא תאשם. וטעם בסודם. כמו בהוסדם יחד עלי אחר שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודם: הרגו איש. שם המין. כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: שור. חומה. וכן צעדה עלי שור וכבר בארתי בספר מאזני' כי החול' והשורק יתחלפו זה בזה ועקרו כמו סוסיהם תעקר. וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה: (ז) ארור אפס כי עז. דרך נבואה או דרך תפלה שיחסר אפס וטוב להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארורה מגרעת: ועברתם. כפול הטעם וכן אחלקה ואפיצם. והטעם שהם אלה ראויים שיפרדו ולא יתחברו יחדו והנה מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברשות אחר וגם עריו לא היו דבוקים זו לזו. רק מפוזרי' בינות גורל יהודה. גם כן לוי שהיו לו שמנה וארבעים עיר והן מפוזרות בינות השבטים: (ח) יהודה אתה. כשמך וכן יודוך אחיך. וכאשר יראו כי ידך בעורף אויביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מצינו. גור אריה המשילו לגור אריה הקטן שהוא במין אריה כאשר יגדל. ואין בו כ"ף הדמות כמו ועיר פרא: (ט) מטרף בני עלית. דמית לי בני לגור אריה כאשר עלית מהטרף והטעם מטרף אחר וזהו פשוטו. ואם נפרשנו על דבר

תו"א ידך בעורף. מגילה יז ע"ז מה: לא יסור. סנהדרין ה הוריות יא:

רשב"ם

ישתחו. שתמלך עליהם: בני אביך. לפי שמארבע אמהות היו אמר בני אביך אבל כשבירך יצחק את יעקב כתיב בני אמך: (ח) גור אריה יהודה. כמו והנה כפיר אריות, הנער קרוי גור כדכתיב בתוך כפירים רבתה גוריה. לפי שהוא קל וגבור יותר מאריה זקן ממשיל את יהודה לגור אריה: מטרף בני עלית. אתה יהודה בני לאחר שתעלה מלטרוף טרף בעכו"ם ותכרע ותשכב בעירך לא יבא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך. זהו עיקר פשוטו. והמפרשו במכירת יוסף לא ידע* פשוטו של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל: (י) לא יסור שבט

בעל הטורים

הסמים ע"ש כי ביה ה' צור עולמים: אחיך ידך בעורף אויביך. ר"ת בגי' דוד דכתיב ביה ואויבי תתה לי עורף: ישתחוו לך. ב' במס הכא ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך. וכן ואדונינו ב' במס' ואדונינו מכל אלהים ואדונינו דוד. ע"ש כסאו כשמש נגדי ע"ש די כרסון. רמיז א' לו וא' לדוד: (ט) גור אריה יהודה. בגי' זה דוד וגם שלמה. ובגי' זה נחשון. גור אריה יהודה. ר"ת בגי' דוד: עלית ג' במס'. מטרף בני עלית. כי עלית משכבי אביך. עלית למרום. לראובן אמר עלית והיית ראוי

שפתי חכמים

לשון חשיבות: צ דה"ל ליעקב לברך אותו שתמשול בגוים או תמלוך אתה ולכך אמר ידך בעורף לרמז על דוד (מהרש"ל): ק ר"ל בני קאי על יהודה ולא על יוסף חדא דהא יהודה גם הוא בנו. ועוד דהא מטרף תמר ג"כ סלק עצמו וכמו שפירש"י וא"כ סלק עצמו משתיהן ולמה נקט בני על יוסף א"ו בני קאי על

רש"י

לאחוריו (שלא יוכיחנו על מעשה תמר) וקראו יעקב בדברי רצוי יהודה לא אתה כמותם (ב"ר): ידך בערף אויביך. בימי צ דוד (ש"ב כב) ואויבי תתי לי עורף: בני אביך. ע"ש שהיו מנשים הרבה לא אמר בני אמך כדרך שאמר יצחק: (ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחלה גור (ש"ב ה) בהיות שאול מלך עלינו אתה המוליא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם. וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף. ממה שחשדתיך בטרוף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית. סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו'. וכן בהריגת תמר ק שהודה צדקה ממני לפיכך כרע רבץ וגו' בימי שלמה (מ"א ה) איש תחת גפנו וגו': (י) לא יסור שבט

ברכת יהודה

יודע תכסיסי מלוכה. ולכך כלי חמס מכרותיהם כי באפס הרגו איש ולכך ארור אפס כי עז ואינם יודעים המקום אשר יוכשר להיות בכעס ובאיזה מקום יוכשר להיות ברחמנות. לזה אמר יהודה. אתה יודוך אחיך. ידך בעורף אויביך ומ"מ ישתחוו לך בני אמך. היינו שאתה מרחם על בני אומתך ושונא לאויביך. משא"כ שמעון ולוי שכעסם כ"כ גדול עד שרצו להרוג את יוסף אחיהם. ואתה מערף בני עלית. שאמרת מה בצע כי נהרוג את אחינו. ע"כ לא יסור שבט מיהודה. ולכך יהי' הוא מוכשר למלך. ולו יקהת עמים. שבשלומו יהי' להם שלום. עוד נוכל לומר כי נצוח המלכים במלחמה יהיה על שני סוגים. הא' שיערכו המלכים מלחמה מערכה לקראת מערכה ויגבר אחד מהם על חברו וינצח אותו. והסוג הב' הוא שילחו המלכים להלחם זה עם זה ואמנם טרם שיבואו להלחם מערכה לקראת מערכה. כראות אחד מהם מרחוק את תוקף אבירות המלך היוצא כנגדו וכשמוע קול נהמת סוסיו ושפעת קלגסים ועולם חילותיו תאחזהו פחד ורעדה ולא יקרב לערוך אתו מלחמה אלא ינוסו תיכף. ואז כשיראה המלך האדיר את אויביו כי נסו הוא ירדוף אחריהם להשיגם ולהכותם עד חרמה. ואז המכה תהי' מאחור בעורף האויבים ולא מנגד פנים כי אין נלחמים מערכה לקראת מערכה כדי שתהי' פנים כנגד פנים. והנה ההפרש שיש בשני הנצחונים האלה. כי הנוצח כמו הנצחון הא' יש בו מעלה וחסרון. המעלה הוא שיהי' לו שם גדול שהוא גבור מלחמה. אבל החסרון הוא כי לא יבצר שיכה המלך הנלחם בו מן החיל שלו ג"כ דמאחר שהם נלחמים מערכה לקראת מערכה הלא גם מן המלך הנוצח יפול חללים בתוך המלחמה וא"כ כשישוב המלך הנוצח בנצחון לעירו לא הכל יבואו אליו להשתחות לו ולברכו על הנצחון שהיה לו במלחמתו. כי אותם שהם קרובים למתי מלחמתו הם יתאבלו על קרוביהם ולא עת ששון ושמחה להם לבא אל המלך. אבל המלך הנוצח בנצחון הב' במלחמתו לא מת שום אדם מחילו. כי האויב נס והם רודפים אחריו ומכים מאחור על העורף ולא מערכה לקראת מערכה. והאויב לא יכה בו. וא"כ חיל מלך זה הנוצח הם רק מכים ולא מוכים. וא"כ יכול היות שכל החיל יבואו בשלום לביתם עם מלכם ואם כן הוא כל אנשי העיר יבואו וישתחוו למלך ולברכו על הנצחון שהיה לו במלחמה ולא נפקד מהם איש. ועל מלחמה כזו בירך יעקב אבינו את יהודה ואמר לו אלך יהיו ב' המעלות. יהודה אתה יודוך אחיך. שהכל יודו כך שאין גבור כמותך [כי בימי דוד לא הי' גבור מלחמה כמוהו כי הכה על שמונה מאות חלל בפעם אחת ומלך גבורתו הי' יכול להכות עוד שני מאות עד אלף. רק בדבר אוריה נתמעטו ממנו השני מאות. ונשאר רק שמונה מאות] ועוד שנית כי תהי' ידך בעורף אויביך שמרוב תוקף הצלחתך במלחמה לא ילחמו עמך שום אומה ולשון מערכה לקראת מערכה אלא תיכף כשיראוך האויבים תפול עליהם אימתה ופחד וינוסו מפניך וכשתרדפם תהי' ידך בעורף האויב. ותהי' מכה ולא מוכה. ולא יפקד ממך איש. ובזה תרוית כשתבוא עם חילך לביתך ישתחוו לך בני אביך הכל יבואו להשתחוות לך ויהי' ששון ושמחה ליהודים:

(י) לא יסור שבט מיהודה וגו'. שלמה המלך ע"ה אמר (משלי יג) חושך שבטו שונא בנו. וכן עושה הקדוש ברוך הוא עם עמו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ט) גור אריה יהודה. בני כל החיות נקראים גורים אבל אתה יקרא גור שהוא בן אריה המעלה מכלם ורמז רמז לו שעתיד לצאת ממנו דוד שכן ראשי תיבות של גור אריה יהודה עולין בגימטריא דוד: מטרף בני עלית. על ידי טרף נעלית בימי דוד שבא מיהודה שעל ידי וכו' שעשה לו הקדוש ב"ה מן הארי' דוב שטורפין את הבהמות כדאמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך נתן לב ונסמך להלחם עם גלית הפלשתי ונצחו ונתעלה על זה:

(י) לא יסור שבט מיהודה. מדרש אגדה לא יסור לא יפרח כמו סורי הגפן נכריה שהיא כמו לולבי הגפן: עד כי יבא שילה. עד שיחרב משכן שילה יבא לשון חרבן כמו לא

מרפא לשון

חמס ולכך אין ענין מה שקראם כלי חמס אלא כתרג' גוברין גיברין. ח. יהודה אתה — את אודיתא ולא בהיתתא. לשון זה כפי אשגרות ל' הברייתא דסוטה ז' יהודה הודה ולא בוש ודכותיה תרג' של נעלך שרי סינך בבית אחד בחבורה וכמשי"ת במקומו ומזה נלמד להקיש שאלו היינו יודעים ת"ר סדרי משנה כמו שהיו מקודם היו מתבארים לנו כמה לשונות מהתרגום והיינו מכירים אחדות התורה יותר ונר' שהתרג' דורש זה מיתוך מלת אתה שהיל"ל יהודה יודוך אחיך או ואתה יהודה יודוך אחיך אלא שר"ל יהודה אתה כשמך כן מעשיך שמודה אתה על האמת וכמו במעשה תמר שאמרת צדקה ממני א"נ לפי שהוא גרם לראובן שיודה וניצולו אחיו מן החשד לז"א את אודיתא ולא בהיתתא כלומר לאפוקי ראובן שהיה בוש מלהודות שבלבל יצועי אביו. יודוך אחיך — בך יודון אחך. אמרו בך ולא לך מורה שהודאה זו היא הוד המלכות כמ"ש הרשב"ם של' הודאה נופלת על המלכות כע"ש בדניאל י"א ולא נתנו עליו הוד מלכות ובד"ה כ"ט ויתן עליו הוד מלכות וכן הוא גם על פי הסוד דאיהו בנצח ואיהי בהוד ונר' שזהו מכ"מ שניצולו מן החשד בשבילו. ידך בערף אויבך. תרג' זה בג' לשונות הא' ידך תתקף על בעלי דבבך הב' יתברון סנאך והג' יהון מחזרי קדל קדמך והם כנגד ג' תיבות ידך בערף אויבך דוק ותשכח. יד. ישתחוו לך בני אביך — יהון מקדמין למשאל בשלמך בני אבוך. פי' שהיו מקדימין לו שלום ולא הוא מפני שהם מבקשים למצוא חן בעיניו ויש בכלל זה שישתחוו לו שכן דרך השואל בשלום המלך ואין פרושו שיהיו

חומת אנ"ך

בהריגתו ושאר האחים הסכימו עמהם א"כ שפיר מעלה עליהם הכתוב כאלו עשו עכ"ל וק"ק דהא בפ"ק דקדושין דריש מקרא דמחשבה שעושה פרי מצטרפת ומחשבה שאינה עושה פרי אינה מצטרפת. ועולא מוקי קרא בעבר ושנה. ומוכח דכ"ע מודו דכשלא ילאה מחשבתו לפועל מאיזה סיבה שיהיה אינה מצטרפת. ואפשר דמאי דאינה מצטרפת היינו כשלא עשתה המחשבה פועל בשום דבר. אבל כשעשתה מקצת עושה פרי מיקרי אף דלא גמר פירא כגון הכא אשר מכרוהו ולא הרגוהו מחמת שאר האחים מצטרפת ולא מעיט אלא כשלא עשתה פרי כלל. אכן לשון הרב כת"י ז"ל אינו מורה שכיון לכ כאשר יראה המעיין. ותו קשה לדברי הרב נחלת יעקב ז"ל לשון רש"י ז"ל דקאמר רצו לעקור אף יוסף דמאי רצו דאמר דהוי מחשבה והרי קרא כתיב עקרו דהוי מעשה. והנה למ"ד דקידם מתן תורה היה להם דין ב"נ להחמיר. אפשר ליישב דמחשבתם הרעה כמעשה כדין ב"נ ודלא כהרב נחלת יעקב. אמנם יותר נכון לומר דרש"י ז"ל להכי הוא דאתא דהיך כתיב עקרו

מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד
כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃
יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי
אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים

יעירו קרי

תו"א עד כי יבא. סנהדרין לח: אסרי לגפן. ברכות נז כתובות קיא:

תרגום אונקלוס

עָבֵיד שׁוּלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה. וְסָפְרָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עָלְמָא. עַד דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְּדִילֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא. וְלֵיהּ יִשְׁתַּמְּעוּן עַמְמַיָּא: יא. יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּיהּ עַמָּא יִבְנוֹן הֵיכְלֵיהּ. יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ וְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא בְּאוּלְפָן עִמֵּיהּ. יְהֵי אַרְגְּוָן טָב לְבוּשֵׁיהּ. וּכְסוּתֵיהּ מֵילָא

תפסיר הרס"ג

קצ'יב אלמלך מן יהודה. ואלראסם מן תחת אמרה. אלי' אן יגי אלד'י הו לה. ואליה תגתמע אלשעוב יא)ראבטא ללגפן גחאשה. וללסריק בני אתאנה. ג'אסלא באלכ'מר

בעל הטורים

ליקח מתנות כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עז למלכו ומי גרם לך שהפסדת אותו כי עלית משכבי אביך. וליהודה אמר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלית ולקחת מתנות מלוכ': (י) ומחוקק מבין רגליו. בגי' תלמידי חכמים: מחקק. עולה רמ"ח שרמ"ח איברים באדם ע"ש ערוכה בכל ושמורה: יבא שילה. בגימטריא משיח. שילה בגימטריא משה דכתיב ביה ויתא ראשי עם שאז

רשב"ם

מיהודה. המלכות שניתן לו להשתחוות לו כל אחיו שנים עשר לא תפסוק ממנו כל אותה הגדולה ולא מחוקק ושררה מזרעו עד כי יבא יהודה שילה. כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכה בשילה שזהו קרוב לשכם אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין: יקהת עמים קבוצת האמות שהיו כפופים תחת שלמה אביו כדכתיב כי הוא רודה בכל עבר הנהר נתקבצו שם להמליך את רחבעם כדכתיב וילך רחבעם שכמה כי שכם בא כל ישראל להמליך אותו ושכם אצל שילה כדכתיב ביהושע ויאסוף יהושע את ישראל שכמה וכל הפרשה. ולבסוף מפרש כל אלו הדברים היה לפני ה' בשילה. וגם בשופטים הנה חג ה' בשילה* למסלה העולה מבית אל שכמה וגו' וגם בירמיה ויבאו אנשים משכם משילה ומשומרון. וקרקע חלקת היה בשכם סביב האלה אשר עם שכם הראויה להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן אשר בשילה הסמוך שם * ויעקב עיקר הגדולה של יהודה שמדוד עד רחבעם פירש. אבל חוסר הגדולה לא רצה לפרש אלא מכללו של מקרא אתה מדקדק שמשילה ואילך נתמעטה: (יא) אסרי לגפן עירה. עיר בן אתונות צריך לקשור לגפן אחת להטעינו מרוב ענבים: ולשורקה אחת בני אתונו. כפל לשון כדכתיב בשלמה יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו כי משופע ביין היו: כבס ביין לבושו. לאחר שבצרו הענבים ודורכים אותן בגיתות מתלכלכין בגדיהם בדריכת הייגות כדכתיב מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת. וכתוב שם וכל מלבושי אגאלתי. ואחר הדריכה שותים

נוה שלום

ומלכות כע"ש שבט מישור שבט מלכותך. ומחקק ולראסם, הסופר החוקק. מבין רגליו מן תחת אמרה, תחת רשותו ועפ"י מנויו שילה. אלד'י הוא לה, אשר המלכות היא לו דהיינו דוד או המלך המשיח וכת"א וטעם שילה כמו שלו... יקהת תגתמע, יתקבצו כל העמים עיין רשב"ם. (יא) ולשרקה, וללסריק, שורת גפנים. וכן תרגם בישעיה ויטעהו שורק, הלמו שרוקיה, ובעיקר הלשון באות פא'

אבן עזרא

יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית. כי עלית פועל עומד. והנה הפסו' הבא אחריו לעד. והלא תראה ותעל אחד מגוריה וטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח: (י) לא יסור שבט מיהודה. לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה. גם אמר השם יהודה יעלה תחלה. ופי' מחוקק. סופר שיחוק על הספר: וטעם מבין רגליו. שכן דרך כל סופר להיו' יושב בין רגלי הקצין. שילה. י"א כדרך המתרגם ארמית כטעם שלו. וי"א שהוא מגזרת ובשליתה. ויש מי שהוציאו מל' קדמונינו ז"ל שליל. ויש מי שפירש אותו על עיר שילה. ויפרש יבוא כמו ובא השמש. או עד כי יבא קץ שילה כי כן כתוב ויטוש משכן שילה. ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק. או יהיה שילה כמו בנו וההא תחת וי"ו כמו בתוך אהל' מגזרת לא תשלה אותי שפי' לא תוליד: ומלת יקהת כמו ליקהת אם. והיו"ד משרת לעתיד. וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו. ואין טעם עד כי יבא שילה שיסור השבט ממנו בבוא שילה. רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות. וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את

רש"י

מיהודה. מדוד ואילך ר אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים ע"פ המלכות (סנהדרין ה): ומחקק מבין רגליו. תלמידים אלו נשיאי א"י: עד כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה ש שלו. וכן תרגום אונקלוס. ומ"א שילו שי ת לו שנאמר (תהלים עו) יובילו שי למורא: ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כגון נו"ן של נוגף ושל נושך ואל"ף (איוב יג) שבאחותי באזניכם (יחזקאל כא) ושבאבחת חרב (והוא ל' הרב ופי' אימת חרב והוא לשון זיין) (מ"ב ד) ואסוך שמן. אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר (ישעיה יא) אליו גוים ידרשו ודומה לו (משלי ל) עין תלעג א לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמ' דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי ב דנהרדעא (דפומבדיתא) במס' יבמות (דף קי) ויכול היה לומר קהיית עמים: (יא) אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעיין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שרקה. זמורה ארוכה קורייר"א בלעז: כבס ביין.

שפתי חכמים

יהודה: ר דק"ל והא עד שאול לא היה מלך בישראל ועז"פ מדוד ואילך שהוא משבט יהודה: ש (נח"י) קאי אדלעיל לא יסור שבט מושלים מיהודה ואפילו בזמן הגלות תהיה להם שררה מועטת וכל זה יתנהג עד כי יבא שילה מי שהשבט שלו והרב נקט המלוכה תמורת משבט והיא היא: ת ר"ל דהוא נמי מפרש שילה קאי אגואל אבל לא מפרש שהוא ל' שילו אלא ב' תיבות הם שי לו פי' מנחה לו: א מביא ראיה דיקהת באחד יו"ד ל' אסיפה: ב מקהילים קהלות שבינם הבאים ושומעים דבריהם ע"ש:

דעת זקנים מבעלי התוספות

יבא עוד שמשך וה"פ לא יפרח ולא ינץ מלך ביהודה עד כי ימוש משכן שילה וכן הוא אומר ויטש משכן שילה וסמיך ליה ויבחר בדוד עבדו. ד"א לא יסור מלכות מבית דוד ליתנו לאחר כמו שסר משאול עד כי יבא שילה מלך המשיח וכ"ש כשיבא משיח שהרי משיח בן דוד הוא ונמצא שלא יסור לעולם וה"ד ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם וכתיב וחסדי לא אסיר מעמו כאשר הסירותי מעם שאול. ד"א לא יסור שבט מיהודה שלא ימלוך על כל ישראל עד כי יבא שילה כלומר בשכם שנתחלקה שם המלכות ושילה ושכם היו קרובים זה לזה כדכתיב בין שילה ובין שכם ולכך נקט שילה ומ"מ ולו יקהת עמים לאחר שנתחלקה המלכות ד"א לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כלו' לעולמי עד כי יבא שילה שהרי יבא משיח שהוא משבטו מהרב ר' יצחק:

ברכת יהודה

עמו ישראל. כי את אשר יאהב ה' יוכיח. ולא יחשוך שבטו ממנו [וכן אמר הקב"ה ע"י נתן הנביא לדוד המלך אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים וחסדי לא יסור ממנו] וכן אמר יעקב לא יסור [הקב"ה] שבט מיהודה. בכדי להזכירו תמיד ביראת ה' והכנעתו. וממילא לא יסור מחקק מבין רגליו. עד כי יבא שלה. והוא מלך המשיח [והילר הרע לא יהי' עוד ויתמו חטאים מן הארץ] ולא יהיה עוד שום יסורים בעולם [כמ"א]. וכאשר מזכיר ימות המשיח. יספר לו עניני הצלחת עוה"ז שיהי' בביאת משיחנו: ואומר (יא) אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו. כונתו כאשר יבא אחד עם חמורו בפרדס בודאי לא יקשור את החמור בזמורה של אילן העושה פירות. פן ישבור החמור את האילן עם הענפים או יתלוש אותם. ובפרט אילן גפן שהוא רך מאד. אבל בארץ יהודה יהיו גפנים הרבה כ"כ עד שיקשרו סוסים וחמורים לענפי אילנות טובים ובעליהם לא יקפידו אם ישברו כי גפן אחד לא יהי' נחשב אצלם לכלום וז"ש אוסרי לגפן עירה שיקשרו האתון להגפן ולשורקה יקשור בני אתונו:

זבולין

מסורת הקריאה

ולכן בודאי ט"ס הוא וצ"ל ב' זקף וחד קמץ: (י) מיהודה, היו"ד נחה כדין שימושי בכל"ם: יקהת, הקו"ף בדגש לתפארת: (יא) ולשרקה, השי"ן שמאלי

חומת אנ"ך

שור מה שלא עשו ומחשבה רעה אינה נחשבת כמעשה בישראל. לכן פירש דיעקב אע"ה הוי כמפליג ומ"ש עקרו שור כונתו רצו לעקור דחשבו זה. וז"ש וברצונם כלומר הרצון שלהם היה לעקור שור וכמאן דיעקב אע"ה רמז שלא עשו מעשה רק שרצונם היה כך וזה כונת רש"י לומר דמ"ש וברצונם עקרו שור שרצו לעקור והוי מחשבה לבד: ה אסרי לגפן עירה וכו'. פירש"י ז"ל גפן ישראל עירה ירושלם שורק ישראל בני אתונו יבנון היכליה שער האיתון וכו'. ואפשר לומר דזכו ישראל לארץ ישראל בעבור דנשמרו מעריות כמ"ש בזהר הקדש והגוים בתועבותם הקיאתם הארץ וז"ש אסרי לגפן ישראל שהם כגפן שאין מקבל הרכבה ועי"ז עירה זכו בירושלם כלומר שזכו בארץ ישראל שהיו

מרפא לשון

משכימים לשאל בשלומו וכן בנוס"י איתא הגיר' יהון מקדימין משאל בשלמך משאל בלא למ"ד דייקא הכי. ט. מטרף — מדין קטלא. כאן צריך להטעים נגינת הטפחא והכור' על מה שדן את תמר לשריפה לא על הריגת יוסף שאין נק' דין קטלא מ"ש ועתה לכו ונהרגהו שאין זה אלא היפך הדין. י. מבין רגליו — מבני בנוהי. תרג' רגליו כינוי לבנים כמו יצאי הירך שהוא כינוי לבנים. שילה — משיחא דדיליה היא מלכותא. פי' המתואר וטעם התאר וזהו משיחא הוא המתואר בשם שילה וטעם שנקרא כן הוא משום דדיליה הוא מלכותא. שילה כמו שלו. ולו יקהת עמים — ישתמעון עממיא. פי' יסורו אל משמעתו וכן ת"י בהפ' ח' של פסח ובני עמון משמעתם ישתמעון להון וי"ג ישתמעון להון בל' כבד כלשון יקהת. יא. אסרי לגפן — עירה ולשרקה בני אתנו. תרג' בב'. פנים הפן הא' יסחר ישראל לקרתיה עמא יבנון היכליה והפן הב' יהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי אוריתא באלפן עמיה. בפן הא' תרג' אסרי לגפן עירה ע"ד גורעין ומוסיפין ודורשין ותרג' אסרי יסחר מל' מאסר שהוא בהקף סביב גפן אלו ישראל, עירה קרתיה כמשמעו, שרקא עמא היינו ישראל כפל לשון גפן, בני יבנון מל' בנין, אתנו היכליה מל' שער האיתון (יחזקאל מ'). והפן השני אסרי לגפן עירה יהון צדיקיא סח' סחור ליה אסרי ל' סיבוב כנז"ל גפן אלו הצדיקים עירה גופו של משיח כמו שדרשו רז"ל עיר קטנה זה הגוף ולשרקה בני אתנו ועבדי אוריתא באלפן עמיה. שרקה אלו החכמים כפל הענין במלות שונות בני ל' תלמוד כמו שהיה ר' טרפון אומר על דבר

סותה: יב חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב: פ יג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן: פ יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ

תרגום אונקלוס

מִילָא צְבַע זְהוֹרִי וּצְבָעֲנִין: יב. יַסְמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר. יַחְוְרָן בִּקְעָתֵיהּ בַּעֲבוּר וּבְעֶדְרֵי עָנֵיהּ: יג. זְבוּלוּן. עַל סְפַר יַמְמַיָּא יִשְׁרֵי. וְהוּא יְכַבֵּישׁ מְחוֹזִין בִּסְפִינָן. וְטוּב יַמָּא יֵיכוֹל. וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי עַד צִידוֹן: יד. יִשָּׂשכָר

תו״א חכלילי. כתובות שם: ולבן שנים. כתובות שם: זבולן לחוף. פסחים ד: יששכר נדרים ל ב״ק יז נדה לא:

תפסיר הרס״ג

לבאסה. ובדם אלענב כסותה: יב) מזור אלעינין אכת׳ר מן אלכ׳מר ואביץ׳ אלאסנאן אכת׳ר מן אללבן: יג)וזבולון עלי׳ סאחל אלבחר יסכן. ופי סאחלה ספן. וטרף תכ׳מה אלי׳ צידא: יד)וישׂשכר כגסם מנפרד.

נוה שלום

במקום הקוף (אלסריף אלסטר מן אלכרם). (יב) חכלילי. מזור, פתרונו לשון אדמימות ור״ל מרוב בריאות ותרגם במשלי חכלילות עינים בלשון אחר כפי ענינו. מיין. אכת׳ר, מן אלכ׳מר יותר מאודם היין, וכן מחלב יותר מלובן החלב. ותרגם מלפנו מבהמות הארץ, אכ׳תר מן בהאים וכו׳ והמים תבא בתחלת התיבה להוראת היתרון, כמו טוב שם משמן טוב. יותר משמן טוב, תברך מנשים יותר מכל הנשים ועוד רבים. (יג) צידון. צידא, (בלאד בסאחל אלשאם) (יד) חמר גרם. כגסם

אבן עזרא

אשר דברתי לך שישיבהו אל הארץ: (יא) אסרי. היו״ד נוסף כמו היושבי לסוסתי. עירה. כמו על שלשים עירים ויו״ד בני אתונו נוסף. או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עצמו ואחר עמו: ולשרקה. כפול כי הוא כגפן ועיר כאתון ג״כ ובדם ענבים סותה וי״א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ״ף. והנכון בעיני שהוא מגזרת מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיסור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים. ותחת מים יכבס ביין לבושו. ודמהו לדם בעבור שיתאדם וזה על דרך משל כמו יטפו ההרים עסיס. עד שיקרא חכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה כי החכלילות יראה בעין משכרות היין. ושניו לבנות מרוב אכלו חלב: (יב) ולבן שנים. שם התאר ונקראו שנים. על שם מערכות שנים. בעבור היותם שתי מערכות ואמר הגאון ז״ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב. ואחרים אומרים כי לבן שנים

אבי עזר

אברך. והרבה ארבה הוא כפול. בטעם מלות שונות. כמו יתר שאת ויתר עז. אפס כי עז ועברתם כי קשתה והיא נחות הלשון. וכמוהו ואברכך ואגדלה שמך: (יב) (ולבן שנים. שם התואר וכו׳) לא כפלאת היא ממך. כי כל משקל אשר ישקל בפלס שנים

רשב״ם

את היין, ולכך הוא אומר חכלילי עינים מיין. כדכתיב ולמי חכלילות עינים למאחרים על היין: סותה. לשון בגד: (יב) חכלילי. אדמות עינים קרוי כן: ולבן שנים. משתיית חלב. כדכתיב שתיתי ייני עם חלבי. וכן בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. ולבן כמו לבן. כשהוא דבוק יאמר ולבן. כמו מן חלב וחלב צאן: (יג) לחוף ימים. שפת הים שהים חופף שם ומתחכך. ואם תאמר מה בצע מאחר ששפת הים גבוהה מאוד ואין יכולין לרדת שם לקנות סחורה. לכן הוא מפרש והוא לחוף אניות במקום הנמל והשפה נמוכה ובאין האניות ובאין יושבי הארץ וקונים סחורה שבאניות: על צידון. שהוא מקום סחורה רבה כדכתיב סוחר צידון עובר ים מלאוך בישעיה וכתיב בושי צידון כי אמר ים מעוז הים וגו׳. ולכן אמר משה שמח זבולון בצאתך בים לסחורה: (יד) יששכר חמור גרם. לא כזבולון שהולך עם עוברי ימים לסחור׳ אלא

בעל הטורים

היתה יהודה לקדשו דכתיב שרי יהודה רגמתם: (יג) וירכתו על צידן. כתיב חסר. צידן לשון צידה שהיה מספיק מזון ליששכר: (יד) יששכר חמור גרם. קרי ביה חמור גר״ם שמעה לאה קול

שפתי חכמים

ג והכי משמע הקרא אוסרי לגפן עירה יסכנון ישראל עיר ירושלים ולשורקה בני אתונו וישראל יבנון ב״ה: ד ר״ל דקאי פסוק זה את״ח לאורות פי׳ לבנות ת״ח שלובשים בגדים לבנים א״כ רוכבים על אתונות לבנות ממקום למקום כדי ללמוד תורה: ה דכתיב ישכן דמשמע שכונתו על חוף ימים היינו ארצו אבל הוא עצמו לחוף האניות כלו׳ במקום הנמל כמקום שהאניות מביאות סחורה שם יהא מצוי. נמ״י דאם כל זה ואמר שארץ זבולון היתה בסוף הים מקום המבדיל בין א״י ובין ארצות העמים

רש״י

כל זה לשון רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אסרי. כמו אוסר דוגמתו (תהלים קיג) מקימי מעפר דל (שם קכג) היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה. ואונקלוס תרגם במלך ג המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה אלו ישראל (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק: בני אתנו. יבנון היכליה ל׳ שער האיתון בס׳ (יחזקאל מ). ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו לדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות ד לחורות. כבס ביין יהא ארגוון טב לבושוהי שליבועו דומה ליין ולבעונין הוא ל׳ סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמ׳ ל׳ הסתת שכרות במס׳ כתובות (דף קיד) ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת״ל סותה: (יב) חכלילי. ל׳ אודם כתרגומו וכן (משלי כג) למי הכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פי׳ המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעינות וקילוח היקבים נעוהי יקבים שלו ול׳ ארמי הוא במס׳ ע״א (דף עד) נעוה ארתחו. יחוורן בקעתיה תרגם שנים לשון שני הסלעים: (יג) זבולן לחוף ימים. על חוף ימים ה תהיה ארצו. חוף כתרגומו ספר מרק״א בלעז (יבמות מה) והוא יהיה מצוי תדיר על חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר (תנחומא) והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה (דברים לג) שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידון. סוף גבולו יהיה סמוך לצידון וירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן: (יד) יששכר חמור גרם. חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור

ברכת זבולון

(יג) זבולון לחוף ימים ישכון וגו׳. אחר שאמר למעלה כי ראובן שמעון ולוי אינם ראוים למלכות. ע״כ נתן המלכות ליהודה. אומר כעת שאף לזבולון וליששכר ג״כ אינו ראוי המלוכה. אף שהם בני הגבירה לאה. ולזה אמר שזבולון לפי חלקו העתיד לירש בנחלת הארץ לחוף ימים ישכון והוא עצמו יתעסק בסחורה באניות בלב ים וירכתו [סופו] של ארצו עד צידון יגיע כי שם יתעסק תמיד בסחורה עם הצידונים. וידוע שהמלך והמושל אין ראוי שיהי׳ סוחר כי לחרפה יחשב לו. כי המלך צריך להיות מופרש ומובדל מן העם שתהא אימתו עליהם:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) חכלילי עינים מיין. פי׳ אדום מראיתו מיין כלומר מרוב יין שישתה יהיו פניו אדומים ועינים כמו יפה עינים וטוב רואי ולבן שנים מחלב כלומר יהיה בריא ושניו לבנים מחלב ול׳ מחלב כמו צחו מחלב:

(יג) והוא לחוף אניות. לפי שאמר לעיל מזה לחוף ימים ישכון ויש עיירות שעומדים על נמל הים אבל העיר רחוק׳ קצת מן הים ויש טורח לבעלי אניות ללכת מחוף הים עד העיר דרך יבשה ולזה פעמים שנמנעים מליכנס באותו נמל ומרחיקים ללכת לעיר אחרת אע״פ שהיא רחוקה לפי שהיא קרובה ממנה לחוף הים אצל הספינות לכך חזר ואמר והוא לחוף אניות לומר שיהיו עיירותיו קרובות ממש אצל המקום שהספינות באות שם:

(יד) יששכר חמור גרם. אתמר במס׳ נדה חמור גרם לו ליששכר שיולד כי כשבא יעקב מן השדה ושמעה לאה חמורו נוער יצאה לקראתו והביאתו לאהל שלה ובאותו הלילה נתעברה מיששכר:

ברכת יששכר

(יד) יששכר חמור גרם וגו׳. ואומר כי גם יששכר אינו ראוי למלוכה. מחמת כי שבטו יהיו עובדי אדמה ואוהב המנוחה ושונא המלחמה ע״כ היו נותנים מס למלך ישראל שיהיו חפשים מעבודת הנכא. ומלך צריך להיות גבור מלחמה כמ״ש הכתוב חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך. הנה יש בעולם טוב ערב מועיל. יש דברים שמתוקים לחיך מאד והגוף נהנה מזה. אבל אח״כ הוא מחליש את הגוף. זה נקרא בשם ערב. ויש דברים שהם מרים מאד אבל מבריאים את הגוף כמו עניני מעדנים

מרפא לשון

שאינו מתוקן לא ירד בני עמכם אתנו כמו אתו והנו״ן כינוי על משקל רבונו של עולם שהוא כמו רבו של עולם. וטעם ב׳ אופנים אלו לפי שכל ישראל יקראו גפן בערך שאר האומות וכן הצדיקים והחכמים של ישראל יקראו גפן בערך המון שאר ישראל וטעם סדר כל ענין זה לומר שעתידים להיות ג׳ מדרגות לעת״ל המדריגה הא׳ מדריגת אוה״ע בח״ל שיהיו נכנעים למלך המשיח וסרים אל משמעתו ולמעלה מהם המון ישראל שיהיו יושבים בא״י ויבנו המקדש ועיר הקדש ולמעלה מהם הצדיקים שיהיו יושבים לפניו ועוסקים בתורה בישיבה אחת עמו ודוק. כבס ביין לבושו — יהי ארגוון טב לבושיה. פי׳ יהיה לבושו אדמוני עם יפה עינים כארגמן הטוב וזה כע״ש מי זה בא מאדום חמוץ בגדים וירמוז שיהיה קשה כנגד הרשעים ורך לצדיקים. ובדם ענבים סותה — וכסותיה מילא מילא צבע זהורי וצבענין. פי׳ יהיה כסותו מהלבן הלבן צבוע תולעת שני וכדומה לו מילא לבן הרבה כמו שת״י ביחזקאל כ״ז צמר צחר עמר מילא ובל׳ רז״ל מילתא אלבשייהו יקירא לפי שענבים ל׳ רבים הוסיף וצבענין שהריבוי כולל גם כל המאדמים וכפל מילא מילא הוא לחוזק הענין כמו סחור סחור וגם זה רומז שיהיו מדותיו חסדים וגבורות. יב. חכלילי עינים מיין. תרג׳ בב׳ פנים כנגד ב׳ עינים. הא׳ יסמקון טורוהי בכרמוהי והב׳ יטופון נעווהי בחמר ופי׳ הפן הא׳ יסמקון זהו תרג׳ חכלילי שהוא ל׳ אדמימות ודכותיה ולמי הכלילות עינים. טורוהי זהו תרג׳ עינים ע״ש שהם גבוהים ונראים לעינים תמיד וכע״ש אשא עיני אל ההרים בכרמוהי זהו

מסורת הקריאה

ובמתג: כבס, הבי״ת בצירי: (יב) חכלילי, מלרע: ולבן, נמסר עליו במס״ג ג׳ בלישנא ב׳ פתחין (ר״ל

חומת אנ״ך

לדיקים וכמש״ה ועמך כלם לדיקי״ם לעולם יירשו ארץ. דיסוד וח׳ יחוד קבה״ו וארץ ישראל רומז למ׳ ולכן ישראל שלא פגמו היסוד באו לא״י בחי׳ מ׳ לד״ק ושלו״ם כשקו. וזכ״ה יסודת״ו בהררי קדש ע״י היסוד זכו בהררי קדש א״י עיר האלהים וזהו עיר״ה. כלומר עירי״ה דשם י״ה. מעיד התכוכי וכו׳ וזהו עירה עיר יה ובמקום רע נתחבר י״ה ונעשה עירו. ואף׳ דזכ״ה גפן שלא חטאו בזנות ובזכות זה יצאו ממצרים כמ״ש בבמדבר רבה פ״ג וז״ש וממצרים תסיע. ובזה זכו לא״י תגרש גוים שהקיאתם הארץ בתועבותם ותטעה. ולשרקה שרק ישראל נתחבר עם ה׳ שהם ענוים ושורה בם השכינה אז יצא גואל בני אתונו יבנון היכליה: ו יהי דן נחש. מה שהזכיר דן סמוך לבני לאה כתב הרמב״ע ז״ל שהיה ראש דגל ע״ש ומה שלא הזכיר נפתלי אצלו היינו

תרגום אונקלוס

עַתִּיר בְּנִכְסִין. אַחְסַנְתֵּיהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא: טו. וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טָב. וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין. וִיכַבֵּישׁ עַמְמַיָּא וִישֵׁיצֵי יָת דְּיָרֵיהוֹן. וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ פָּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין: טז. מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גּוּבְרָא. בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרֵיק עַמֵּיהּ. וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: יז. יְהֵי גֻּבְרָא דְּיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית דָּן. אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל עַמְמַיָּא וּמַחֲתֵיהּ תִּתַּקַּף בִּפְלִשְׁתָּאֵי. כְּחִוֵּי חוּרְמָן

בראשית מט ויחי

בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם: טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד: ס
טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל:
יז יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־

תו"א דן ידין. פסחים ד סוטה י: יהי דן נחש. סוטה ט יח: שפיפן עלי. סוטה י סנהדרין קה:

בעל הטורים

לעקת החמור וילאה לקראת יעקב והכיאתו לאהלה: בין המשפתים. ב' במס' הכא ואידך למה ישבת בין המשפתים. כמו שהחמור נושא כל המשא כך היה יששכר נושא משאות של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר כתיב הכא רובץ בין המשפתים שהיו מרבילין תורה בישראל בלשכת הגזית שהיתה חליה בקדש וחליה בחול וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים שהיתה נחלתו על שפת הים בין ים ליבשה כדמתרגמינן ואחסנתיה בין תחומיא: (טו) למס עובד. ג' במס' הכא ואידך ביהושע אשר לא הורים וגו' ויתנם למס עובד. ויעלם שלמה למס עובד. לו' לא די שלימד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס ממונו שהיה מספיק לכל מי שיבא ללמוד: (טז) כאחד שבטי ישראל.

רשב"ם

עובד אדמתו והיה כחמור בעל אברים חזקי' מצוי בין המשפתים תחומי העיר לחרוש ולעבוד את האדמה. כדכתיב על כל מים משלחי רגל השור והחמור. לחרוש ולזורע וכן אמר משה שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך: (טו) וירא. יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר מלצאת למרחקים: ואת הארץ כי נעמה. ומצלחת כדכתיב אל המנוחה ואל הנחלה: ויט שכמו לסבול. עול של מלכי ישראל: ויהי למס עובד לתת למלכים עישור תבואותיו כדכתיב ואת שדותיכם יעשור זהו עיקר הפשט. ובשורת עושר הוא לשבט יששכר: (טז) דן ידין עמו. המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל. וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע. חלילה חלילה. אך על שבטו של דן נתנבא שהוא מאסף לכל המחנות וגם ביהושע כתיב והמאסף הולך אחר הארון ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושע אחר כל הדגלים והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב כל הנחשלים אחריהם בדרך ולהנקם מן האומות כי גבורים היו. ולכך אמר יעקב דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו כאחד כל שבטי ישראל היה נוקם נקמתם ומשמרם מרודפיהם כמו כי ידין ה' את עמו וגו': (יז) יהי. שבטו של דן נחש עלי

רש"י

הזק שמטעינין אותו משא כבד: רבץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול. עול תורה: ויהי. לכל אחיו ישראל: למס עובד. לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר (דה"א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם. ויט שכמו. השפיל שכמו כמו ויט שמים הטו אזניכם ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהי' האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד ו עמו ואת כולם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו. ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפן. הוא נחש ואומר אני שקרוי

שפתי חכמים

וממילא כל הספינות עוברים דרך ארצו ע"ש: ו כלומר כאלו הוא הפוך ופירושו כל ישראל יחד שהרי שמשון נקם נקמות כל

ברכת יששכר

מעדילינען. וזה נקרא מועיל. ויש דברים שמתוקים לחיך וגם מבריאים את האדם. זה נקרא טוב. שהוא טוב מתחלתו עד סופו. וחז"ל אמרו אין טוב אלא תורה. כמ"ש דוד המלך ע"ה ומתוקים מדבש ונופת צופים וטובים הם לאדם בעוה"ז ובעוה"ב. כמו שאמרה תורה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים. נמצא כל עניני עוה"ז אף כשהאדם נהנה מהם הוא רק בעוה"ז. ואינם נקראים רק נעימים. או עריבים. אבל התורה מחמת שהיא טובה בעוה"ז ובעוה"ב ע"כ נקראת טוב. וז"ש הכתוב אלא יששכר וירא מנוחה [היא מנוחת הנפש] כי טוב. היא טוב מתחלתה ועד סופה בעוה"ז ובעוה"ב. הוא למוד התורה. ואת הארץ ראה כי רק נעמה. בעוה"ז אבל לא לעוה"ב ע"כ ויט שכמו לסבול. עול התורה והמצוה:

ברכת דן

(טז) דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל וגו'. לפי שהמלך צריך להיות ישר במשפטו וגבור במלחמותיו ביאר שעם היות שתיהם בדן עכ"ז לא היו בו באופן הראוי למלך כי דן ידין עמו אבל יהיה כאחד שבטי ישראל. לא שיהיה הגון לדון את השבטים כלם כי לא יגיע ענינו לכך. גם בענין הגבורה אין ספק שיהי' דן כנחש עלי דרך שפיפון עלי אורח לא כאריה כי לא יעשה גבורותיו ברוב עם הדרת מלך כיהודה אבל דן יעשה גבורותיו כאיש רגלי ולסטס מזויין שיארוב את אויבו בדרך וימיתהו. וע"ז אמר הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור כי לא יעצור דן כח כמו יהודה ללחום עם אויבו פנים אל פנים אלא בדרך רמאות כנושך עקבי סוס והרוכב נופל לאחוריו. ורמז בזה לשמשון שהיה עתיד להיות משבט דן וכאלו אמר הזקן ואני איני חפץ בתשועה כזאת רק לישועתך קויתי ה' שהוא בגבורה וכבוד בפרסום נגד השמש ולא כמעשה שמשון לא במשפטו ולא בגבורותיו:

גד

מרפא לשון

תרג' מיין הבא מן הכרם ופי' הפן הב' יטופון נעווהי בחמר פי' יצופו יקביו ביין עינים אלו היקבים שהם כמעינות וכשהם צפים ביין הם חכלילות מיין וכמו שפירש רש"י ז"ל. ולבן שיניב מחלב — יחורון בקעתיה בעבור ובעדרי עניה. תרג' שינים בקעתיה פי' רש"י ז"ל שהוא מל' שני הסלעים וצ"ע איך יתרמו ב' הפכים שני הסלעים והבקעות. יג. לחוף ימים ישכן — על ספר יממיא ישרי. פי' ספר נמל כמ"ש רש"י ז"ל וכ' הרא"ם דמפני שהנמל דומה לספר שמבדיל בין ארץ ישראל לח"ל כן הנמל מבדיל בין הים והיבשה. והוא לחוף אניות — והוא יכביש מחוזין בספינן. טעמו שזה תועלת שמצד חוף הים והוסיף וטוב ימא ייכול שהיא התועלת שמצד הים עצמו והוא כמו הדגים ושאר פירות הים וכן התכלת שהיו הכל צריכים לו ומוכרו בדמים יקרים. וירכתו על צידן — עד תרג' בהפ' שלח על המעברות ת"י עד מגזתא. יד. יששכר חמר גרם — עתיר בנכסין. טעמו שגרם הוא ל' עצם והוא משל לעוצם הממון וכן תרג' בפ' בלק ועצמתיהם יגרם ובביזת מלכיהון יתפנקון וסוף הפסוק מפרש סיבת העושר אחסנתיה בין תחומיא שבזה הוא עושה מסחר רב מגבול זה לגבול זה. טו. ויט שכמו — ויכביש מחוזי עממיא. תרג' כנגד אוה"ע לפי שלא יתכן להיות ויהי למס עובד קאי אישכר דויהיו לך למס ועבדוך באוה"ע כתיב ולא בישראל. טז. דן — מדבית דן יתבחר ויקום גברא. מדבר כנגד שמשון שנבחר להיות נזיר אלהים מבטן ונראה שאעפ"י שהכ' מדבר כנגד שמשון לא בא להוציא את כל השבט שהרי היה שבט דן מאסף לכל המחנות

תפסיר הרס"ג

ראבץ' בין אלצפין: טו) ת'ם ירי' אלראחה מא אגודהא. ואלארץ' מא אנעמהא. פימד ענקה ללנקל. ויציר כאלד'מה כ'אדמא: טז) ודן יחכם לקומה. כגמלה' סבט מ' בני אסראיל: יז) ויכון דן כאלת'עבאן

נוה שלום

מנפרד, כעצם גוף בריא וחזק שאין דומה לו בתוקפו (תפרד אלרגל באלאמר, כאן פיה פרדא מנקטע אלנט'יר) ובערבי נקראה גוף גרם בכסר אלגים, והגאון מערב ענין שתי התיבות ומתאימו לשאר הברכות, בין המשפתים בין אלצפין, והם שני משואות שעומסים עליו על שני צדיו. (טו) שכמו. ענקה (אלענק, מא בין אלראס ואלבדן) והוא הצואר, למס עובד כאלד'מה בכסר אלד'אל, עובד ונכנע ומעלה מס. עיין רשב"ם וראב"ע וע"ל שמות (א יא) (יז) שפיפן, וכאלמטרון,

אבן עזרא

שלא יאכל דבר טמא ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש משובש. והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולון על יששכר בעבור נפול נחלתו בין זבולון ובין דן: (יג) לחוף ימים. גם זה לאות כי זאת דרך נבואה ופי' לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח: וירכתו על צידון. שיגיע ירכו על צידון: (יד) חמור גרם. דמהו לחמור שיש לו עצם כבד והנה חמור סמוך על כן רובץ. בין המשפתים. בין המערכו'. ויתכן היותו מגזרת ה' תשפו' שלום לנו: (טו) וירא מנוחה. כאשר

אבי עזר

כמו ידים רקיים רגלים פי שנים להם. כמו רקיים יש לה שכב ורכב וכן כולם. וזה כוונת הרב ע"ש מערכות שנים יתרנו בל' שנים. ולא יתקיים על דרך בן בנים או קן קנים. ואל תפנה אל המזלג שלוש השני'. כי שאול הוא מבעלי חיים. אמר המחבר רחוק הוא שיסולה ראשי שבטי ישראל שלא יאכלו דבר טמא. משל למלך שמקלסין אותו בכלים של כסף וכו'. ויפה נדרשת בדברי חכמינו. לא בא בפי בשר פיגול. ויפה כתב הרב שהדרש משובש. ברם אם נמצא במדרשי חכמינו ז"ל הדרכא בי. כי כל דבריהם כגחלי אש: (יג) (וירכתו על צידון וגו') ככתב על תחת עד ע"פ המסו' ולי נראה לפרש תיבת וירכתו ממשלתו כמו שפירשתי בפסו' שים נא ידך תחת ירכי. וכמ"ש אליעזר בן דורמסקאות על תיבת אברך. וזהו לחוף

מסורת הקריאה

בסגול שהוא פתח קטן וא' קמץ (בצירי שהוא קמץ קטן) וסי' א' ולבן שנים דין, ב' ולבן אדם (איוב ל"ה ח') תרויהון בסגול מפני שהם במקף, ג' ולבן ולבת (יחזקאל מ"ד כ"ה) הוא בנגינת טעם לכן הוא בצירי: (יג) וירכתו, הכ"ף רפי: (יד) יששכר, עיין לעיל למ"ד י"ח: המשפתים, נמסר עליו ב' א' פתח, (שופטים ה' ט"ז) למה ישבת, ודין קמץ לסבת סוף פסוק: (טז) כאחד, חד מן י"ב פתחין עיין לעיל ג'

חומת אנ"ך

משום דהוה ס"ד שאין לו מעלה לדן אלא מונה והולך כל שנולד קודם יוסף וכן נפתלי להכי איחר נפתלי כהורות דהזכיר דן לעשות יקר למעלתו שהיה ראש דגל. והזכיר אחריו גד כי הוא בכור לזלפה וראוי להיות ראש דגל ולא דיבר למרע"ה כלל על זה ומש"ה זכה ונקבר בתחומו מרע"ה כמ"ש בס' אחרי נועם פ' וילא. לכן למעלתו הזכירו

אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ
אָחוֹר׃ יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס
חמישי יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד
עָקֵב׃ ס כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ

יט מִדְּבֵית גָּד מַשְׁרְיָת מְזָיְנִין כַּד יַעְבְּרוּן יָת
לְקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן׃ כ דְּאָשֵׁר

תרגום אונקלוס

יְשָׁרֵי עַל אוֹרְחָא. וּכְפִתְנָא
יְכְמוֹן עַל שְׁבִילָא. יְקַטֵּיל
גִּבָּרֵי מַשִׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין
עִם רַגְלָאִין. יְעַקַּר סוּסָוָן
וְרִתְכִּין. וִימַגַּר רָכְבֵיהוֹן
לַאֲחֲרָא׃ יח. לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית
יְיָ׃ יט. דְּבֵית גָּד מַשְׁרְיָת
מְזָיְנִין. יְעִבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא
קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא. וּבְנִכְסִין
סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן׃

תפסיר הרס״ג

עלי׳ אלטריק. וכאלמטרון עלי׳ אלסכה. אללאסע עקב אלפרס. ויקע ראכבה אלי ורא׃ יח) יקול רגות ג׳ותך יא רב׃ יט) וגד אי כרדוס תכרדס עליה. והו יגד׳ אעקאבה׃ ב) ואשר טעאמה סמין. והו יעטי

נוה שלום

ממיני הפתנים, ותרגם כמו פתן חרש וכאלמטרון וכו׳ (יח) לישועתך. יקול וכו׳ העומד ראש ושופט יאמר קויתי ישועתך ה׳. (יט) גדוד. כרדס, גדוד פרשים, יגוד, יגד׳ בדלת רפויה או דגושה לשון חתיכה וכן בלא״ר גדו

חלק הדקדוק

ישראל בטפחא׃ יז) הנשך עקבי סוס, דגש הקו״ף לתפארת מפני השו״א (מהרי״ב)׃ יח) לישועתך השי״ן

אבן עזרא

ראה ארצו ומקום מנוחתו נעימים נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור ושב כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא ירצו לצאת למלחמה לעזוב מקומם. וכן אמר משה ויששכר באהליך. והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו (או) לגוים שלא יבאו להלחם עליהם׃ (טז) דן ידין עמו. רמז שיהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות. והנה היה כקצין על כל עם מהשפחות׃ (יז) ודמהו ברוב גבורתו לנחש. גם יתכן להיות פי׳ שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול׃ (י) וטעם לישועתך קויתי ה׳. בעבור שהוא נושך עקבי סוס יפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו בחרבו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי ה׳ והכ״ף לנכח דן. ופי׳ קויתי השם להיות ישועתך. או בא שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך. וכן נרננה בישועתך. אם הכ״ף לנכח דוד או המשיח בנו. ויאמר הנגיד כי תחסר מלת ויאמר

אבי עזר

אכיות וירכתו על צידון. הטעם אתם בכליבין ומלודתך פרוסה על ירושלים. וככון מלת על ג״כ בדקדוק׃ (יד) (חמור סמוך על כן רובץ) כי אם אין חמור סמוך סובל הורלתו כמשל לחמור בתקפו. גרס כטעם לא גרמו לבוקר (צפניה ג) ועצמותיהם יגרם וא״כ הול״ל רבץ בל׳ עבר נסתר. אבל אם חמור סמוך וגרס שם אז שייך שפיר רובץ בל׳ בינוני. ואהל יוסף כתב פי׳ בדברי הרב כיון שחמור יש לו עלם ככד

רשבים

דרך להרוג את העכו״ם׃ ויפול רכבו. האויבים נופלים לפניו׃ (יח) לישועתך דן קויתי ה׳*׃ שיושיע אותך וישגבך על העכו״ם׃ (יט) גד גדוד. גדוד ישראל יגודו אחריו כשיהיו הולכים למלחמת יהושע. כדכתיב חלוצים תעברו לפני אחיכם וב׳שוב גד מן המלחמה ישובו של גד אחר עקיבן של ישראל שכן דרך כשיוצאין למלחמה יוצאין תחילה ובחזרתן הם אחרונים לשמור את השבטים כגן המלחמה פן ירדפו האויבים אחריהם׃ (כ) מאשר שמנה לחמו. כי מאשר היו מביאין שמן זית ומטגנים מאכלם בשמן. וכן אמר משה ברוך מבנים אשר. יברכוהו ישראל. ויהי רצוי להם לפי שטובל בשמן רגלו׃

בעל הטורים

פי׳ כלויד ולכן אותיות של ראשי פסוקים דן יהי לישעתך. כגי׳ כדויד׃ (יט) יגודנו. ב׳ במס׳ הכא ואידך לעלות לעם יגודנו. פירוש שבני גד לקחו נחלה מעבר לירדן והיו כאין עליו גדודים מהעמים שסביביו וזה פירושו גדוד יגודנו יגוד אותו והוא יגד עקב שהיו גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירין אותם על עקבם ולא די שמחזירין אותם אלא שהיו עולים אחריהם לארצם לשלול שלל וזהו לעלות לעם יגודנו שהיו עולים אל העם אשר יגודו

שפתי חכמים

ישראל יחד ואין לפרש ידין לשפוט כי לא מלינו זה בשום מקום׃ ז נוסף הוא כמין סריקה וכן פירש״י בפרשת בראשית׃ ח י״ל דלכך מביא על הפסוק זה ראייה ממשה רבינו שלא תקשה ליה מנ״ל לפרש דשמנה דכתיב כאן הוא ל׳ שמן דלמא מאכל שלו יהי׳

רש״י

כן על שם שהוא ז נוסף כמו (בראשית ג) ואתה תשופנו עקב׃ הנשך עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס ויפול רכבו אחור שלא נגע בו ודוגמתו מלינו בשמשון (שופטים טז) וילפת וגו׳ את שני עמודי התוך וגו׳ ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחיוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא לפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם. וכפיתנא כמו פתן. יכמון יארוב׃ (יח) לישועתך קויתי ה׳. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר (שופטים טז) זכרני נא וחזקני נא אך הפעם׃ (יט) גד גדוד יגודנו. כולם ל׳ גדוד הם וכך חברו מנחם. וא״ת אין גדוד בלא ב׳ דלתי״ן י״ל גדוד שם דבר צריך שני דלתי״ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות להכפל בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר (משלי כו) כצפור לנוד מגזרת (איוב ז) ושבעתי נדודים (שופטים ה) שם נפל שדוד מגזרת ישוד להרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בל׳ יפעל אינו כפול כמו יגוד יגוד ירום ישוד ישוב יסוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד. ובל׳ מפעיל (תהלים קמו) יתום ואלמנה יעודד (ישעיה מט) לשובב יעקב אליו (שם נח) משובב נתיבות. אף יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעילוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו (ירמיה י) בני יצאוני יצאו ממני. גד גדוד יגודנו. גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ׃ והוא יגד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש׃ עקב. בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו וכן (שה״ש א) בעקבי הצאן בל׳ לעז תרציא״ס׃ (כ) מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות (דף פה) פעם

ברכת גד ואשר

(יט) גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב. אע״פ שכל ארבע מלות אלה דומים זה לזה. מכל מקום אין פירושם שוה. והזקן מבאר ומספר גבורת גד ואומר גד אע״פ שגדוד [מחנה חילות] יגודנו [יתאספו סביביו] והוא יגוד עקב. אבל בעקב כלומר בסופו יהיה שהוא יכריתם [והוא כמו גודו אילנא]. כמ״ש משה רע״ה וטרף זרוע אף קדקד. ר״ל שגד יהיה לו תמיד מלחמות עם אויביו מסביב. ולא יהיה לו פנאי לעבוד אדמתו. אבל מאשר שמנה לחמו. של גד. כי אשר יספיק לו כל מיני מאכל ומשקה. והוא יתן מעדני מלך. ר״ל אשר יתן לגד מעדנים העולים על שלחן מלכים. ובעבור זה יהיה בני גד כלם גבורי כח. או יאמר מאשר שמנה לחמו. ר״ל לחמו של גד יהי׳ שמנה יותר מלחמו של אשר. והוא יתן מעדני מלך. ר״ל גד יוכל ליתן מנחלתו מעדנים העולים על שלחן מלכים. ור״ל אע״פ שנחלת אשר תהיה מבורכת מאד כמ״ש משה ע״ה וטובל בשמן רגלו. עכ״ז ארץ גד תהיה מבורכת יותר משל אשר׃

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) לישועתך קויתי ה׳. כיון שראה יעקב אבינו גבורת שמשון אמר אע״פ שזה גבור נוצח אין נכון להתהלל בגבורתו וכן מצינו בשעה שנתהלל אמר בלחי החמור הכתי אלף איש מיד ויצמא מאוד עד שהודה ואמר ה׳ אתה נתת ביד עבדך את התשועה וגו׳. שהודה שאין הגבורה רק מהשם לבדו והה״ד יהי דן נחש עלי דרך ואפי׳ הגבורה והנצוח להקב״ה כדכתיב לישועתך קויתי ה׳׃
(יט) גד גדוד יגודנו. וא״ת כיון שיהיו לו חיילות במה יפרנסם שהרי צריך עושר גדול על כן כתיב אחריו מאשר שמנה לחמו שיהא עשיר יותר מאשר ויוכל להספיק מזון לכל חיילותיו וכי תימא ואשר עצמו מנלן שיהא עשיר ת״ל והוא יתן מעדני מלך שיהא כל כך עשיר שיתן על שלחנו כל מעדני מלך וגם מצינו שפעם אחת שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן זית ובא לודקי אחד ונטל ששים רבוא דינרין והלך לארץ ישראל לקנות שמן זית כשבא לשם שאל לאנשי המקום יש כאן אדם שימכור לי בבת אחת שמן בששים רבוא דינרין אמרו לי לך בגוש חלב ושם תמצא יהודי שיוכל למכור יותר ויותר הלך לשם ומצא אותו יהודי בשדה חורש וסלו בידו כפועל עני תמה אותו עכו״ם ואמר זהו שאומרים עליו שיוכל למכור שמן בהון רב שבידי הלך לו לעיר ומ״מ חזר לו לערב בבית אותו יהודי ומצאו שהיו עבדיו רוחצין ב׳ רגליו בשמן בשני ספלי זהב לקיים מה שנאמר וטובל בשמן רגלו

נחל קדומים

בו גבורה והי״ל ממשלה. וישם את אפרים לפני מנשה דתלמ... ודוק׃ יט (ז) גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב. אפשר כמ״ש הרב מהר״ם אלשיך ז״ל דאנשי חיל ר״ל שקיימו מצות הרבה ובכל מצוה נברא מלאך אחד ויש להם חיל ממלאכים הרבה הנבראים מהמצות שקיים וכה אמר יעקב אבינו עליו השלום דגם גד בלכתו עם ישראל ומקיים מצות ללוות לישראל מזה נבראים המלאכים והם בני החיל של גד וז״ש גד גדוד יגודנו גד יש להם חיל מהתורה ומהמצות ובכלל ופרט ממצוה זו שעושים חסד לישב דעת ישראל ולקיים מצות משה רבינו עליו השלום נבראים מלאכים וזה הגדוד יגודנו והם עמו. והוא יגוד

מרפא לשון

ונלחם בעד ישראל מהבאים לזנבם אלא שבהיות הכח של שבט באיש א׳ הוא גדול יותר והנביא רואה ומדבר עליו ולמוד הוא שבט דן להראות כחו לאיש א׳ שהרי מתחילה הוליד בן א׳ חושים והיה גבור גדול ובדור המדבר היה צליה ובזמן השבטים היה שמשון ובזמן דוד היה עירא וגם לעת״ל עתיד לעמוד שריה שהוא משבט דן וכן אמרו בזהר בלק דף קצ״ד יהי דן נחש עלי דרך דא שמשון שפיפון עלי ארח דא צליה הנושך עקבי סוס דא עירא דהוה בהדי׳ דדוד דהוא אתי מדן ובגיניה תליא גבורתיה דדוד דכ׳ ויעקר דוד את כל הרכב ויפל רכבו אחור דא שריה דזמין למיתי בהדי משיחא דאפרים ואיהו הוי משבטא דדן וזמין איהו למעבד נוקמין וקרבין וכד דא יקום הוי מחכה לפורקנא דישראל דכתיב לישועתך קויתי ה׳. יז. ויפל רכבו אחור — וימגר

חומת אנ״ך

אחר דן׃ ז בן פורת יוסף וכו׳. אפשר בן פורת בן חן פורת אותיות פותר פי׳ כשפתר יוסף לפרעה החלום. ואח״כ נתוסף לו חן אחר מחודש שבא גבריאל ולמדו שבעים לשון. וז״ש בן פורת חן עלי עי״ן כלומר שבעים לשון שלמד ונתוסף לו ה׳ כונ״ש עדות ביהוסף (ג) ודרך דרש ורמז אפשר במ״ש בס׳ מצרף לחכמה כי מי ששמו יוסף עלול שיתקנאו בו כי יוסף גי׳ קנאה. ואם היו מתקנאים ביוסף הצדיק קודם שידע ע׳ לשון. עתה יתוסף קנאה יתירה. לזה נתוסף בו ה׳ ונקרא יהוסף והוא בגי׳ קס״א אהיה דיודי״ן להגן עליו ולא יתקנאו בו. וכתב הרב מהרש״א ז״ל בחידושי אגדות פ״ק דסוטה דזכה לה׳ יתירה על ידי ששמר הברית ושתי המיורות רוח אחת לכן. ואפשר זה רמז בן פורת עלי עין שידע ע׳ לשון ומי גרם לזה בנות שהיו מסתכלות בו והוא לא נסתכל בהן. ומאלו אחת היתה אשת פוטיפר לעדה לבית הסהר עלי שור להסתכל ביה וצדיק בתמונתו לא נסתכל בה ועי״ז נתוסף לו ה׳ ונתעלה לידע ע׳ לשון (ג) א״כ רמז על משיח בן יוסף שיהרג.

וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ: ס כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר: ס כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן

תו"א נפתלי. סוטה יא יג: בן פרת. ברכות כא כט סוטה ל ב"ק יז מליעא כד בתרא קיח זבחים קיח.

תרגום אונקלוס

כ. דְּאָשַׁר טָבָא אַרְעֵיהּ. וְהִיא מְרַבְּיָא תַּפְנוּקֵי מַלְכִין: כא. נַפְתָּלִי בְּאָרַע טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ. וְאַחְסָנְתֵיהּ תְּהֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין. יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן: כב. בְּרִי דְסָגֵי יוֹסֵף בְּרִי דְּאִתְבָּרַךְ.

תפסיר הרס"ג

מלאד' אלמלוך: כא) ונפתלי כאילה מרסלה. תרד אקואל אלחסני': כב) ויוסף אבן מת'מר. כג'צן מת'מר

בעל הטורים

אותם: (כא) נפתלי אילה שלוחה. ניבא על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח י' אלפים איש מנפתלי ואמר ל' נקיבה אילה שלוחה ע"ש דבורה: הנותן אמרי שפר. ע"ש ותשר דבורה. אמרי שפר בגי' שיר ושבחה. אילה שלוחה הנותן אמרי שפר. בגי' ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא: (כב) בן פורת יוסף. לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו כבוד בשביל המלכות והתחיל בשם בניו. בן פורת בגי' מנשה ואפרים. ד"א בן פורת

רשב"ם

והוא יתן מעדני מלך. מס של שמן היו גובין ממנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם כדאמרינן במנחות אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה גובין* אותם שמשיר את השער ומעדן את הבשר. כמו היתה לי עדנה בשר חלק: (כא) אילה שלוחה. גבוריב קלים כאילות כדכתיב וכצבאים על ההרים למהר הנותן אמרי שפר. בשובם מן המלחמה ממהרים מתוך קלותם לבשר בשורות משופרות של נצחון המלחמה כדכתיב זבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה כדרך הצבאים הרצים על מרומי הרים: (כב) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. הרי פסוק זה דוגמת לתצאים בראש המקרא* אלא שמזכיר במי הוא. מדבר וחוזר וכופל חצי ראש המקרא ומסיים דבורו. כמו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם. כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל ימינך יי נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב. אף כאן בן פורת יוסף בן הפורה וגדל יוסף ועל מה גדל בן פורת עלי עין. גדל ורבה על עין להסתכל למעלה מן העין

רש"י

אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו': (כא) אילה שלחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ. אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר. כתרגומו דבר אחר על מלחמת סיסרא נתנבא (שופטים ד) ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שנוח בעמק שולח ברגליו. הנותן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק בו שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה (דף יח) ותרגומו יתרמי עדביה י יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא (דף קיח): בן פרת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו:

שפתי חכמים

טוב ושמן לכך מביא ראייה ממשרע"ה וזה פשיטא הוא דבעינן זה שבירכן יעקב ברכן מרע"ה והתם כתיב בהדיא וטובל בשמן רגלו וק"ל: ט כתיב אילה. שלוחה שהוא ל' נקבה ואח"כ כתיב הנותן שהוא ל' זכר ועו"פ דבורה וברק: י ר"ל התרגום מתרגם כן על פסוק זה ולפי התרגום פי' כן מה שאמר הנותן אמרי ספר ר"ל על חלקו הוא יודה אמרי שפר ומש"כ רש"י לעיל הנותן אמרי שפר כתרגומו נ"ל לפי פירוש דלעיל שפי' אילה שלוחה על

דעת זקנים מבעלי התוספות

רגלו שאל לו יש לך למכור שמן בששים רבוא דינר אמר לו הן מדד לו אותו שמן לאחר שמדד לו אמר לו אם אתה רוצה לקנות יותר אמכור לך אמר לו אין בידי מעות אמר לו אני אקיפך ואלך עמך עד מקומך קנה לו עוד ממנו בק"נ ריבוא דינרים אמרו עליו שלא הניח לו לא סוס ולא פרד לשכור שלא שכר להביא השמן שקנה ממנו כשבא למקומו שבחוהו על שהביא שמן לספק כל צרכן אמר להם לא תשבחו כי אם ליהודי זה שמכר לי כל זה ועוד אני חייב לו הדמים ועל שניהם נאמר יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב:

(כא) נפתלי אילה שלוחה. כי ארץ נפתלי קלה לבשל פירותיה כאילה זו שנצודה ובורחת מתוך המצודה והיא משולחת ממנה שאז היא רצה ביותר. הנותן אמרי שפר לקונו על שהצילו מן המות ועתה הנה קורא אותו בלשון זכר ושמא הוא מדמה אותו גם לאיל והוא בכל לשון. ד"א הנותן אמרי שפר מוסב על נפתלי שנותן אמרי שפר לקונו על חלקו שנתן לו כאילה זו שמודה לקונה על שברחה מן המצודה. ד"א נפתלי ארץ נפתלי דומה לאילה שהופשטה שאין עורה מחזיק בשרה. ולשון שלוחה הפשטה כדמתרגמינן והפשיט כך ארץ נפתלי אינה מחזקת רוב פירות שבה וזה הפי' הולך על דרך הדרש שדרשו חז"ל למה נקראת א"י צבי לומר לך מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו אף ארץ ישראל אינה מחזקת פירותיה. ד"א נפתלי אילה שלוחה ארץ נפתלי היא ארץ רצון שהיא קלה לבשל ולשון אילה כמו אילות ולשון שלוחה כמו שלחיך פרדס רמונים. הנותן אמרי שפר פירוש ענפים יפים ולשון אמרי כמו שנים שלשה גרגרים בראש אמיר

ברכת נפתלי

(כא) נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר. חכם אחד אשכנזי פי' זה הפסוק. אילה הוא לשון אילן. כמו (ישעי' א) כי תבושו מאילים אשר חמדתם. מאילים הוא אילנו'. האשרות. אמרי הוא מלשון ענף. כמו (ישעיה יז) גרגר בראש אמיר. שלוחה מלשון התפשטות והתרחבות. כמו תשלח קציריה עד ים. ותשלח פארות. הרחיבה ענפיה. וה"פ דקרא נפתלי יהי' אילה שלוחה. ר"ל נפתלי יהי' כאילן נחמד. הנותן אמרי שפר. ענפים יפים יגדלו ממנו. והמליצה היא שיצאו ממנו גדולי עולם העומדים כאמיר בראשי האילנות. וע"ד בדיחותא אומר הסב"ר. הדמיון לאחד שהיה לו בן עצל השוכב על מטתו עד חצי היום ויוכיחהו אביו ויורהו כי מדת העצלות היא מדה מגונה מאד וראוי לאדם לאחוז במדת הזריזות. ויהי כדברו אליו יום ויום וישמע אליו ויאמר אבי הנה מהיום והלאה אעשה כדבריך ואתנהג במדת הזריזות. ויהי מדי דברו היה מהיר בפיו לדבר דבריו בלי הפסק עד אשר מרוב מהירות שיחו לא הבינו לשונו. ויגער בו אביו על דבריו. ויען הבן ויאמר אל אביו הלא אתה צוני והוכחת אותי יום יום להתנהג בזריזות ומהירות. א"ל אביו לא כן בני בכל הענינים טוב לעשות הכל בזריזות. אך בדבור מה טוב ומה נעים לדבר במתינות למען יבין השומע היטב. כן עד"ז נפתלי היה לו מדת הזריזות בכל מעשיו אבל בדבור התנהג בהפוך במדת המתינות ונותן אמרי שפר:

ברכת יוסף

(כב) בן פורת יוסף וגו'. רבו הפירושים על פסוקים אלו והרב אברבנאל כתב וראיתי מי שמפרש בן פורת יוסף. ר"ל יוסף הוא בן האשה רחל המפוארת. בן פורת עלי עין. ר"ל יוסף הוא בן האשה המפוארת על עיני רואיה ועל כל הבנות לעדה ביפיה. ע"ד ראוה בנות ויאשרוה. ומפני שאהבתי את יוסף בסבת אמו שהיה בן פורת ר"ל המפוארת לכן שאר בני וימררוהו ורובו בו אלי

נחל קדומים

עקב שיתחוך העבירות שאדם דש בעקביו והוא כח היצר הרע ודוק הטב: **כא** (ח) הנותן אמרי שפר. כתוב בנימוקי גאוני אשכנז הקדמונים ז"ל שפר גימטריא עשיר דהעשיר נראין דבריו אמרי שפר עכ"ד. ואפשר לומר דרמז דאף על גב דמדת העשיר יענה עזות. מי שהוא ירא ה' הנותן אמרי שפר ומקבל בסבר פנים יפות. ורמז עשיר גימטריא שפר להזהיר לעשיר שלא היה עושר שמור לבעליו לרעתו ר"ת שלל כי אז הוא רפ"ש וטיט וגהנם שר"פ ומזיקין בני רש"פ שולטים בו. רק יהיה שפר נאה להטיב ולעשות צדקה וחסד. ורמז כי כשיתן צדקה יפייס לעני בדברים טובים וזה רמז הנותן כשנותן צדקה אמרי שפר שיהיו אמריו לעני נאים ויפים כי המפייסו הוא מתברך בי"א ברכות כמשז"ל: **כב** (ט) בן פרת גימטריא אפרים ומנשה. יוסף עלי עין גימ' יהושע עם האותיות עלי שור

מרפא לשון

רכביהון לאחרא. ה"ג ול"ג לאחורא. יט. **גד** גדוד יגודנו — מדבית גד משרית מזיינין. הזיי"ן בקמץ במקום שורק וכן הוא דרכו בכל מקום כמו בתרג' משוקדים מציירין ובכל הישנות גר' דבית גד וכו' בלא מי"ם. **והוא** יגד עקב — ובנכסין סגיאין יתובון לארעהון. נר' שתרג' עקב בב' לשונות הא' ל' עקב כמשמעו והשני ל' שכר כמו בשמרם עקב רב ומלת כד בנוס"י ל"ג והכי דייקא דלפי גרס' הספרים שבידנו כד יעברון וו ובנכסין מיותר. כא. **הנתן** אמרי שפר — אחסנתיה תהי מעבדא פירין. וכו' נר' שהיתה כוונת יעקב אע"ה בסתם ברכותיו אלו לככר ופרנסתו עמו כמו שבקש לעצמו ונתן לי לחם

נוה שלום

אילנא. (כב) בן פרת יוסף. ויוסף אבן מת'מר. בן פרת כג'צן מת'מר, תרגב

חלק הדקדוק

בגעיא בכל סת"י: כ) יתן מעדני מלך. המ"ם בגעיא בכל סת"י:

אבן עזרא

וכן ראוי להיות ויאמר לישועתך קויתי ה'. ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא בנו דן בדמות נחש בדרך הנבואה מיד פחד יעקב ואמר הושיעני השם: (יט) גד. התנבא שיבא עליו גדוד והוא ינצחנו באחרונה: יגודנו כמו לעם יגודנו. גם יגוד מפעלי הכפל והשורק תחת חולם. כמו ירון ושמח. ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו: (כ) מאשר. יש אומרים כי המ"ם נוסף. והנכון בעיני שמארץ אשר יבא לחב ושמן ופה לחם לשון נקבה. וכן בית. ומקום. ויד. ואש. ועין. ורוח. וארץ. וארון. ועם: וטעם מעדני מלך. ידוע וכן אמר משה וטובל בשמן רגלו: (כא) נפתלי אילה שלוחה. על דרך דורון. והמקבל הדורון נותן אמרי שפר. וי"א שאילה רמז לדבורה. הנותן אמרי שפר רמז לשירת ברק עמה. ואמר נפתלי בעבור נחלתו: (כב) בן פורת יוסף. בן

אבי עזר

ע"כ רוצו בן המשפטים ואין נורך להשיג דבריו. כי הם מושגי' מעצמם: (יח) (וטע' לישועתך קויתי ה' וגו') הנה הקורא אשר יביא דברי הרב אל פיהו יצחק נקרבו לאמר דבריו אין להם המשך כלל. וכי בכל הברכות אשר ברכם לא ירא עד שהגיע אל ויפול רוכבו אחור ולא כן ירא על נפשו באומרו ידך בעורף אויביך אולם לאחר העיון ראיתי דבריו במישור כאמרים. וזה שדבר בנחות לשונו שלא ישוף ראשו כדי להעמידך על הענין הפותח מתט סדקית. כיון שאמר הקב"ה לנחש הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב. וידוע כי קללת נחש מרמזת על כמה ענינים גדולים על עניני יצה"ר ועל סבובי מלחמות כנאמר כהתימך שודד חושד ככלותך לבגוד וגו' ועתה ברך יעקב שישוך עקבי סוס לשונאו. אל תאמר שיהי' חלילה להיפך. ושונאיו ישופו ראשו. לכן אמר ויפול רכבו אחור: אף כי דברי הרב מעטים אולם איכותם גדלה במאד איך יעקב בתפלתו ובברכתו תקן כמה וכמה קללות וגדופים

מסורת הקריאה

כ"ב: (יז) עקבי, הקו"ף דגושה לתפארת הקריאה:

חומת אנ"ך

לנחש וברות שפתיו ימית רשע וזה ר"ת בן פורת יוסף בפי וס"ת פתן כי בפיו יהרוג משיח את נחש שהוא גימ' משיח והמשיח יבטל הנחש. ויען יוסף הוא נפש אד"הר והנחש גרם לו מיתה לזה משיח בן יוסף יהרוג לנחש. וכפל בן פורת רמז דמשיח בן דוד יתפלל עליו ועמ"ש אני עני בפתח עינים סוף סוכה (ד) א"כ רמז בן פורת עלי עין ס"ת תנין דמשיח בן דוד יהרוג התנין. ואז בנות ירושלם יהיו לאחדים כל ישראל באחדות אחד וזהו צעדה לשון יחיד עלי שור לחזות בנועם ה' ולכך נמשלו לנשים ע"ד שאמרו ביומא אליכם אישים אקרא שדומים לנשים ע"ש ובפירש"י ז"ל (ה) ואפשר כי ר"ת יוסף בן פורת עלי עין גי' רל"ב שהוא גי' ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן שהמשיך לו ברכה והשפי"ע באלאות מתכווה בינה ת"ת מ' (ו) א"נ אפשר במ"ש הרב והר"ש אלנאזי ז"ל

בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃
כג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃
כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה

תרגום אונקלוס

כְּגוּפַן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָּא. תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן מִבְּנוֹהִי. יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחְסָנְתָּא: כג. וְאִתְמָרְרוּ עִמֵּיהּ וְנַקְמוּהִי. וְאָעִיקוּ לֵיהּ גּוּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַלְגּוּתֵיהּ: כד. וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיּוּתֵיהּ עַל דְּקַיֵּים אוֹרָיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי תוּקְפָּא רוּחְצָנֵיהּ. בְּכֵן

תפסיר הרס"ג

עלי' עין מא. לה ערוק. קד אמתדת עלי' סור: כג) פאמרוה וכת'רו. ותהדדוה אצחאב אלסהאם: כד) פת'בתת קוסה פי צלאבה. ופאזא ד'ראעיה מן טאעתה גליל יעקוב. ומן ת'ם רעא ד'את אסראיל: כה) אסאל מן טאיק אביך אן יעינך. ומן

נוה שלום

בן הראשון כמשמעו. ובן השני כענף. וכמו שתרגם ועל בן אמצת לך. ותרגם פרת הראשון לשון פריה ורביה והשני עושה פרי ועניגו כענף שתול על עין מים. בנות צעדה לה עריק וכו' ויש לו שרשים שמהם גדלו ענפיו וגבהו עד החומה, והנה היא ברכה אחת לו ולזרעו. (כג) ורבו. וכת'רו, הרבו עליו מרורות. וישטמהו, ותהדדוה, הפחידוהו ואיימו עליו לענותו וליסרו וכן תרגם באף ישטמוני. (כד) ותשב באיתן, פת'בתת קוסה וכו' ענינו קשתו החזקה נתכוננה במקום קשה, ויפזו. ופאזא, גברו ושלטו, מידי, מן טאעתה בשביל שעשה רצון אביר יעקב, משם רעה, ומן ת'ם וכו' אשר מאז הוא רעה את עצם ישראל ע"ש האלהים הרעה אותי ומה שתרגם

אבן עזרא

כמו סעיף והוא לשון נקבה. וכן ועל בן אמצת לך. ודקדוק פורת פועלת כי על שני דרכים ימצא הפועל. כמו אויביה גם אויבתי וכן פורה ופורת מל' פריה. ויש מי שפי' אותה מל' ומשלח פארות והזכיר בן פורת פעמי' כדרך אנשי ל' הקדש כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך והטעם פעם אחר פעם תמיד. ועל הפי' השני יהיה התי"ו תחת ה"א. כתי"ו

אבי עזר

מן בני ישראל. ואנכי אומרתי בדרך דרוש על טעם גולת עלית וגולת תחתית שאם יגביר על שונאו מלמטה יפול השר למעלה ע"ד דרכת בים סוסיך כי תרכב על סוסיך (חבקוק ג) וכן ועקבותיך לא נודעו. וזה שהבטיח הנביא. אל תירא בהלחמך עם שונאיך מן הגבורים אשר על ראשיהם. הנני מבטיחך שיפול רכבו אחור. וזה לישועתך קויתי ה'. גם שוגל המקרא לפרש על מה דכתוב לעיל דן ידין וגו' והזהירם אפי' בדברים קטנים שאדם דש בעקב ידין דינו ע"ד יקוב הדין את ההר. ואף אם יגיע ממנו היזק גדול לו או לאוהביו. וזה הנושך עקבי סוס ולא יחוש אם יפול רכבו אחור. כי לישועתך קויתי ה' ובמשפטך דבקתי: (כא) (נפתלי אילה שלוחה ע"ד דורון) כנעם ויתן שלוחים לנתו. והוראתו נפתלי יהיה חביב בעיני רואיו וכל רואיו יברכו

תו"א ופסג. סוטה ט:

רשב"ם

בקומתו וביפיו: בנות מצרים צעדה כל אחת ואחת עלי שור לשון ראייה. כפל לשון של עלי עין. כמו ומגבעות אשורנו שהיו בנות מצרים צועדות והולכות לראותו כמו אשת פוטיפר וחברותיה. ומתוך כך וימררוהו ורובו מתוך שנתנה אשת פוטיפר עיניה בו השליכוהו בבית האסורים: (כג) ורבו. כפל לשון של חצים שבפסוק כמו יסבו עליו רביו. חציו. ולכן הוא נדגש. אבל מגזירת מריבה יאמר אשר רבו בני ישראל. כמו מן קם קמו מן שב שבו. כך יאמר מן הרב רב עם ישראל רבו. ומדמה הפסוק לשון הרע של פוטיפר לחצים כדכתיב חץ שחוט לשונם מרמה דבר. וידרכו את לשונם קשתם שקר. ורבו מגזרת רבב. כמו סבו מן סבב. צהלי ורוני מן רנן. רבו שיטרו"ט בלעז: (כד) ותשב באיתן קשתו הקשת החזק שקורין אלבלטרא מושיבין אותו על עץ איתן וחזק שקורין פורקא והמושך בקשת ההוא אם הוא אדם חזק מאוד מושך את חבל הקשת בזרועיו ונכפפין זרועיו עד גופו ויורה החץ למרחוק. ואם הוא חלש אינו יכול למשוך החבל. וכן פירוש המקראות. מצרים ירו בו חצים ונתנוהו בבית הסוהר וענו בכבל רגלו והוא יצא ומלך עליהם כי קשת שלו היה חזק ואיתן משלהם ואסרם כדכתיב לאסור שריו בנפשו: ויפוזו זרועי ידיו. נכפפו זרועיו במשכו חבל הקשת וזרק חיציו עליהם כי איש חזק היה למשוך הקשת איתן שקורין פורקא וכן מצינו זרוע אצל דריכת קשת. כדכתיב ונחתה קשת נחושה זרועותי והלשון דריכת קשת וכן כי חציך נחתו בי. ותנחת עלי ידיך: ויפוזו. נכפפו. כמו ויהי דוד מפזז ומכרכר. פיזוז בידים. כירכר ברגלים: ויפוזו מן פזז. כמו יסובו מן סבב: מידי אביר יעקב. ע"י הקב"ה בא לו זה הנצחון והממשלה. אביר יעקב

בעל הטורים

בן פורת ע"ס פתרון חלומות: בנות צעדה עלי שור. ניצא על מלחמת יהושע ביריחו שיורו לו באלים מן החומה: (כד) ותשב באיתן קשתו. שנתחזק כנגדן:

שפתי חכמים

פירות גניסר או פירש אמרי שפר לפי התרגום שהיו מברכים ברכה הראויה להם ודו"ק: ב דק"ל דבנות משמע שהיו הרבה בנות ולעדה משמע אחת היתה ועז"פ בנות וכו' כאו"א: ל כלו' לא תי"ו הנקיבה כי על הזכר הוא מדבר: מ דק"ל מנ"ל לתרגם כן ועל זה פירוש פורת לשון פריה ורביה. ושרבב פי' והגדיל: נ מדכתיב בסיפא דקרא בעלי חצים מל' ותהי המחלה אותן הראויין לחלוק עמו נחלה: ס דא"ל דוקא על אחיו לחוד דהו"ל

רש"י

בנות צעדה עלי שור. בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו ובנות הרבה צעדה כל אחת ואחת ב במקום שתוכל לראותו משם (ד"א כצ"ל. כי לפירוש ראשון הוא שור חומה וק"ל): עלי שור. על ראייתו כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב. ומ"א יש רבים וזה נוטה ליישוב המקרא: פרת. תי"ו שבו הוא תקון ל הלשון כמו (קהלת ג) על דברת בני האדם: שור. כמו לשור. בשביל לשור. ד"א עלי שור. ותרגום של אונקלוס תרגום בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן. ברי דיסגי יוסף פורת ל' פריה מ ורביה. ויש מ"א בו המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכולן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע הזה עיניו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פורת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררהו ורבו. וימררוהו ב אחיו. וימררוהו פוטיפר ואשתו ם לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שא"כ היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו' ואף אם ל' רביית חצים הוא כן היה לו לינקד ואינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים (ירמיה ב) שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו ע"י אחרים ולשון שמו רמו רבו מאליהם הם משוממים את עצמם נתרוממו מעצמם נעשו אנשי ריב. וכן דומו יושבי אי כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחץ ותרגומו מרי פלגותא לשון ותהי המחלה אותן שהיו ראוים להלוק עמו נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. נתישבה בחוזק. קשתו חזקו: ויפוז זרועי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עקרן של ישראל ל' אבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו. ותשב. ותבת בהון נביאותיה האלומות אשר חלם להם על דקיים אורייתא בסתרא תוספת הוא

ברכת יוסף

קנאתם עד ששמו מררתו כמו המטרה. ועכ"ז ותשב באיתן קשתו. וגבר עליהם באחרונה עד כי ויפוזו זרועי ידיו. עד כי זרועי ידיו היו מכוסים ומלובשים בפז. והיה לו זה מידי אביר יעקב. ר"ל נתגלגל הדבר מהאל ית'. כי משם רועה אבן ישראל. מחמת שממצרים ירעה יוסף את אביו ישראל [ויכלכל את אביו וגו'] ולכן בזכות כל זה ברכות שמים מעל וגו' כלם תהיינה לראש יוסף. והנה ביאר הזקן כל זה להגיד שהיה יוסף בטבעו שנאוי לאחיו והם מקנאים בו ומפני זה אינגו נאות למלכות. כמו יהודה שיודוהו אחיו וישתחוו לו בני אביו. כי אהבת המלך תלויה באהבת עמו ואנשיו אליו בהשגחת ה'. ואף שלא זכה יוסף למלוך על ישראל בעצמו זכה למלוך על מצרים. ובניו מלכו על עשרת השבטים. כי המלכים היו פעם ממנשה פעם מאפרים. ואחר שזכר את יוסף זכר את בנימין שגם הוא אינו ראוי למלוכה:

בנימין:

נחל קדומים

רמז שכבש יהושע כל העיירות. וימררהו ורבו על אנשי יריחו שילחמו בו. ורבו כמו רובה קשת אותם שיושבים על החומה לירות עליו ותשב באיתן קשתו ישב כנגדן בחוזק קשתו. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בכ"י ועוד האריך לסיים כל הפסוק. ואפשר לפי דרכו לומר במ"ש הרב מהר"י פיאמיטה ז"ל הבאתיו בצוארי שלל בהפטרת שלח דאנשי כנען הושיבו מזיקים בפתח יריחו ובחומה להבריח ישראל וכו' ע"ש. ולפי רמז הנז' אפשר לרמוז וימררוהו ורבו שהבריחו מזיקים להלחם ביהושע וישטמוהו בעלי חיצים בעלי פלוגתא מזיקין כמ"ש בזהר הקדוש שר"י נכנס בבית א' ואמר המזיק הא חד מבני פלוגת' דידך ועל דרך זה יש בזהר חדש. ותשב באיתן קשתו שעפ"י ה' הקיפו יריחו בכונות גדולות להבריח משם כל המזיקין. ועל דרך זה אפשר שרמז מעשה נורא שאירע ליהושע

מרפא לשון

לאכול ובגד ללבש וזהו טעם מעבדא לאחרים וכן יהון מודן ומברכין עליהון שבזה ימכור מהם ויתפרנס. כב. בן פרת יוסף בן פרת — ברי דיסגי יוסף ברי דיתברך. ה"ג ב' בקשה לעתיד אבל בנוס"י מצאתי ברי דסגי יוסף ברי דאתברך ל' שבח לשעבר ונר' שכן עיקר דבהכי א"ש מה שסיים תרין שבטין יפקון מבנוהי ולא אמר יפקון מניה וגם בזה דייקא מ"ש ברי ולא ברא ולפי שכבר בירך אתו במה שבירך בניו המלאך הגאל אתי לכן תרג' כאן ברי דסגי וכו'. בל' עבר ובעל ס' גל"ג בדה מלבו לתרגמו ברי

חומת אנ"ך

בס' קלורית לעין במשז"ל דאמר יהושע לבני יוסף אם עם רב אתם החביאו עצמכם והשיבו לו דאין עין הרע שולט בזרע יוסף וקשה דיהושע אתי מיוסף ואיך לא ידע זה. ופרש הרב ז"ל דיש שני מיני עין הרע א' דידיה וא' דעלמא וא"כ יהושע סבר דזרע יוסף אין שולט בו עין הרע דאחרים אבל עין שלהם שולט והשיבו לו דגם עין שלהם אינו שולט ותריץ יתיב לשון המאמר ע"ש. וממנו נקח ההקדמה לבד לפרש הכתוב וז"ש בן פורת יוסף שלא ישלוט בו עין אחרים בן פורת עלי עין כל מין עין אפילו שלו. ולמה אני מברכו בכפלים לז"א בנות יש בו כח לאה וכח רחל דנוצר בבטן לאה גנולד מרחל כמ"ש בתרגום יב"ע וכמש"ל. ורחל אין צריך ביאור אך פירש דאמר בנות לרמוז ללאה אשר צעדה עלי שור לראות ולדעת מעשה עשו. ולכן אני מברכו בכפלים וקורא אני עליו בן פורת שני פעמים (ז) א"נ בסגנון אחר בן פורת יוסף מרחל בן פורת שנוצר בלאה ויש לו כח לאה ורחל ולכן הוא שטנו של עשו וז"ש עלי עין רמז לעין דפ' יכרסמנה חזיר מיער שרמז לעשו כמשז"ל

אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ
וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם
מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת
בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ כו בִּרְכֹת
אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד
תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ
יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ פ ששי

תרגום אונקלוס

יִתְרְמָא דְהַב עַל דְרָעוֹהִי. אַחְסֵין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף. דָא הֲוָתֵיהּ (נ״י הֲוָת לֵיהּ) מִן קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא דְיַעֲקֹב. דְבְמֵימְרֵיהּ זָן אֲבָהָן וּבְנִין זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל: כה. מֵימַר אֱלָהָא דַאֲבוּךְ יְהֵי בְּסַעְדָךְ. וְיָת שַׁדַּי וִיבָרְכִנָּךְ. בִּרְכָן דְנָחְתָן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא. בִּרְכָן דְנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְרַע. בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ וּדְאִמָּךְ: כו. בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ. יִתּוֹסְפָן לָךְ

תו״א ולקדקד . שנת קלט

תפסיר הרס״ג

אלכאפי אן יבארך עליך. ברכאת אלסמא מן אלעלו. ברכאת אלג׳מר אלראבצ׳ה ספלא. ברכאת אלת׳דאיא ואלבטון: כו) וברכאת אביך. תנצ׳אף אלי׳ ברכאת אסלאפי. ואלי׳ מא אשתהי׳ יפאע אלדהר. יכון אלגמיע עלי׳ ראס יוסף.

נוה שלום

אבן עצם, עיין פי׳ התורה לרד״ק. (כד) מאל אביך, אסאל מן טאיק אביך, עתה החל לברכו ברכה מיוחדת בלשון תפלה. ולכך תרגם אשאל מאל אביך ותרגום זה העתיקו הראב״ע ז״ל, רבצת, אלג׳איצה בצאד מעגמה והם המים המובלעים בארץ ונקבצים בתחתיתה וכן תרגם (דברים לג יג). ברכת שדים ורחם. ברכאת אלת׳דאיא ואלבטון, הנכון מה שפירש רשב״ם ברכת שדים שלא יהיו השדים צומקים ולא ימותו הילדים מחוסר חלב. ורחם. ואף בתוך הרחם לא ימותו העוברים. והפכו בקללה תן להם רחם משכיל ושדים צומקים. ע״כ (כו) גברו

בעל הטורים

(כה) מעל. ג׳ במס׳ ברכות שמים מעל מטל השמים מעל יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. פי׳ כי לדין עמים קרא אל השמים למנוע טל ומטר ואל הארץ למנוע לתת יבולה כדכתיב כי בם ידין עמים: רובצת. ג׳ במס׳ כאן ואידך נמי ביוסף ומתהום רובצת תחת והאם רובצת. היינו דאמרינן בפרק ג׳ דתעניות אין לך טיפה שיורדת מלמעלה שאין טפיים עולה מלמטה מן התהום והיינו ומתהום רובצת תחת והאם רובצת אליף רובצת רובצת מתהום רובצת. לאשמעינן שהמולה קן כים שחייב בשילוחה: ברכות שדים. הם השמים שיריקו מטר. ורחם היא הארץ שמולדת פירות:

רשב״ם

כפל לשון רועה אבן ישראל. וכן אביר הרועים אשר לשאול וגם הרועים קרואים אבירים על שהבקר והשוורים קרואים אבירים. כדכתיב עדת אבירים בעגלי עמים. וכן סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני. מידי אביר יעקב. מי גרם לך הקב״ה שהוא אביר יעקב. האלהים הרועה אותי עד היום הזה. שעל ידי גדולתך זן אותי במצרים. משם הקב״ה גרם להיות רועה אבן ישראל משפחת ישראל שכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. אבן לשון אב ומשפחה. נו״ן יתירה כמו נו״ן של שגעון ועורון. ומ״ם של ריקם. ותהי הכנם: (כה) מאל אביך. בא לך כל זה. והוא יעזרך: ברכות תהום. שהתהום עולה ומשקה את הארץ: ברכות שדים. שלא יהו השדים צומקים ולא ימותו הילדים מחוסר חלב: ורחם, ואף בתוך הרחם לא ימותו העוברים ולעניין הקללה כתיב למפרע תן להם רחם משכיל ואפי׳ כשיגדלו יהיו השדים צמוקים. ולא זו אף זו: (כו) ברכות אביך גברו על ברכות הורי. ברכות אביך יעקב שבירכנו הקב״ה כדכתיב והנה ה׳ נצב עליו וגו׳ גברו על ברכות הרים כדכתיב שם ופרצת ימה וקדמה וגו׳ נחלה טובה ובלא מצרים מעולה מכל הרי עולם: עד תאות. עד סוף גבעות עולם לשון והתאויתם. תתאו לבא חמת. וברכ׳ משה מוכיחין על פסוק זה. כי הורי לשון כפל של גבעות עולם דכתיב שם ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם. ואותן ברכות תהיינה לראש יוסף: נזיר אחיו. מלך על אחיו:

רש״י

ע׳ ולא מל׳ עברי שבמקרא ושוי בתוקפא רוחצניה תרגום של באיתן קשתו ו׳ך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב״ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפוזו זרועי ידיו לשון פז: אבן ישראל. ל׳ נוטריקון אב ובן אבהן ובנין פ יעקב ובניו: (כה) מאל אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב״ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכת שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראויה להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אישתלאי ישתדי אף שדים כאן צ ע״ש שהזרע יורה כחץ: (כו) ברכות אביך גברו וגו׳. הברכות שברכני הקב״ה גברו והלכו על הברכות שבירך את הורי: עד תאות גבעות עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד׳ קצות העולם שנא׳ ופרצת ימה וקדמ׳ וגו׳ מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם א״ל שא עיניך וראה וגו׳ כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר לו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו׳ ז״ש ישעיה (ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמול״ך כך חברו מנחם בן סרוק: הורי. ל׳ הריון שהורוני במעי אמי ק כמו הורה גבר (איוב ג): עד תאות. עד קצות כמו (במדבר לד) והתאויתם לכם לגבול קדמה (שם ח) תתאו לבא חמת: תהיין. כולם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו ויגזרו מקדשי בנ״י. נזורו אחור. ור״ד ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת ע״ש שהזרע יורה כחץ: ויפוזו זרועי ידיו. כמו ויפוצו ר שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו׳ כדאי׳ בסוטה (דף לו) ואונקלוס תרגם תאות עולם ל׳ תאוה וחמד׳ ש וגבעות ל׳ מלוכי ארץ (והם הברכות) שחמדתו ת אמו והזקיקתו לקבלם: בנימין

שפתי חכמים

ורכו וימררו דאין למרר תחלה ואח״כ לריב א״ו דקאי גם אפוטיפר ואשתו: ע ר״ל שהתרגום הוסיף על המקרא: פ ר״ל התרגום מתרגם על אבן אב ובנין ומכ״ל לתרגם כן ועז״פ לשון נוטריקון אב ובן: צ ר״ל היאך הוא מלת שדים ל׳ אב: ק רלה לפ׳ היאך שייך מלת הורי לל׳ אב: ר ר״ל דוי״ן וגד״י מתחלפין בכמה מקומות כמו זעקת שהוא כמו צעקת: ש וכן פי׳ הפסוק עד תאות גבעות עולם פירוש ברכות שברכני אבא גברו כלומר עודים על הברכות שבירך את הורי לפי שהברכות שלי חמדו גדולי עולם ומפרש רש״י מי חמדו שחמדתן אמו וכו׳ מלאתי: ת דק״ל לפי התרגום דמפרש תאות ל׳ חמדה א״כ מה שכתוב בתחלה ברכות אביך גברו וגו׳ שפירושו הברכות שלי שנתן לי הקב״ה גברו יותר מברכות שבירך את אבותי כדפירש״י לעיל א״כ לפי התרגום היאך מיושב מה שכתוב אחריו עד תאות גבעות עולם ועז״פ שחמדתן אמו וכו׳ ר״ל לפי התרגום קאי תאות על רבקה שהוא אמו של יעקב שהיא חמדה לאותן ברכות והזקיקה את יעקב לקבלן ולכן הלבישה את יעקב בגדי עשו החמודות

חלק הדקדוק

כו) ברכת אביך. השו״א שברי״ש נע מפני הגעיא שבבית, וכן מפורש במחברת הערבי ובמקצת תיגאן אינו, אולי סמכו על הכתוב במחברת:

אבן עזרא

ושבת לנשיא וטעם בנות צעדה עלי שור. שיוסף היה כבן פרת ועשה בנות. צעדה כל א׳ ואחת מהן על החומ׳ והטע׳ שגבהו מאד על החומות הבצורות. בנות צעדה על דרך זבובי מות: (כג) וימררהו. אמר הנגיד שפירושו שמו מררתו כמו מטרה. ואח״כ יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים: וכטעם וימררוהו יסבו עליו רביו. ובסוף ישפוך לארץ מררתו: וישטמוהו. מוקדם קדם וימררוהו כאילו אמר וכבר שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו: (כד) ותשב באיתן. במקום איתן קשתו: ויפוזו ויתחזקו. והקרוב אלי מפזז. ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו. והטעם ששטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקים: מידי אביר. יעקב משם. רמז אביר יעקב שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישראל וכן היה ויכלכל יוסף וטעם אביר יעקב

מרפא לשון

דאסגי דזה כחומץ לשינים וכעשן לעינים שהוא מוציא שאר השבטים מן הברכה והכ׳ אמר בירך אותם כולם בכלל כל הברכות כמ״ש רש״י ז״ל לקמן פ׳ כ״ח. עלי עין — בגופן דנציב על עינא דמיא. המקרא סתם ולא פי׳ עיקר המשל שהיל״ל בן פורת כעין שתול עלי עין והתר׳ בא ופירשו אבל צ״ע למה אמר כגופן ולא כאילן או כארזא ואפשר דל׳ עלי עין רומז אל גפן ג״כ שדרכו לעלות למעלה אל מקום שירצה האדם להיות מסתכל בו א״נ מפני שלא אמר הכ׳ עלי מים רמז לגפן כמו בכרמי עין גדי. בנות — תרין שבטין. תרג׳ בנות ל׳ כנסיה כמו בת נדיב בת ציון. צעדה עלי שור — יקבלון חולקא ואחסנתא. תרג׳ שור ל׳ ירושה או ירצה ל׳ חומה וקורא לא״י שור ע״ש חומותיה וכ׳ הרמב״ן ז״ל (מ״ח ו׳) שטעם חולקא על חלק הבכורה וטעם אחסנתא על ירושת פשוט ע״כ ומ״מ לפי פשט הלשון הם שמות נרדפים בכל התרג׳ חלק ונחלה. כג. וימררוהו — ואתמררו עמיה. ה״ג דלא כנ״א יתה. בעלי חצים — גוברין גיברין בעלי פלגותיה. ה״ג דלא כגיר׳ רש״י ז״ל מרי פלוגתא וכ״כ היא״ר ז״ל ועוד פי׳ שלא תרגמו מרי פלגותיה מפני שהוא ל׳ אדנות ואם ראובן בעל מחלוקתו של שמעון גק׳ שמעון ג״כ בעל מחלוקתו של ראובן ואין אדנות לזה על זה ע״כ ול׳ פלגותיה נר׳ שהוא כמו פלוגתיה אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד. כד. ותשב באיתן קשתו — ותבת בהון נביותיה על דקיים אוריתא בסתרא ושוי תוקפא רוחצניה. התרג׳ הזה עשה ג׳ תבות אלו של מקרא שלש של שלש שלש והגדילן פרצוף שלם ואם תתבונן בזה

מסורת הקריאה

(כב) פרת. ב׳ בפסוק ושניהם הרי״ש בקמץ: (כג) ורבו. מלעיל: (כד) ויפזו. מלעיל: מידי, המ״ם בחירק והיו״ד נחה כמשפט בכל״ם לפני היוד: (כה) ברכת. הכ״ף רפה: ורחם, נמסר במס״ק ס״א פתח, ופי׳ המנחת כליל שר״ל הרי״ש בפתח ואולם בכל הספרים שלפנינו הרי״ש קמוצה כדין ס״פ עכ״ל, גם המנחת שי לא העיר זה ולא הביא שיש ספרים שהרי״ש בפתח כדרכו, לכן נראה שזה ט״ס ובמקום ס״א צ״ל, ה״א פתח, ור״ל ה׳ פעמים כתיב רחם החי״ת בפתח, וכן נמסר בדה״א ב׳ מ״ד, במס״ק על רחם, ה׳, ור״ל ה׳ כתיב בפתח, ובשופטים ה׳ ל׳ נמסר במס״ק, ה׳ ג׳ קמצין וב׳ פתחין, קאי על הרי״ש דג׳ כתיב בקמץ וב׳ כתיב בפתח הרי״ש והחי״ת, נמנו במס״ג ישעיה מ״ו ג׳, וז״ל שם, וסי׳ הלא ימצאו (שופטים שם) הנשאים (ישעיה שם) ואטמא אותם (יחזקאל כ׳ כ״ו) שאול ועצר רחם (משלי ל׳ ט״ז) (ונשמט פסוק אחד והוא דדה״א ב׳ מ״ד ושמע הליד את רחם) וא׳ ברכת

כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל: כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם: כט וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם

תו״א בנימין זאב. סוטה יח זבחים קד :

תרגום אונקלוס

עַל בִּרְכָתָא דְלִי בָּרִיכוּ אֲבָהָתַי. דְחַמִּידוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָא דְמִן עָלְמָא. יְהוֹיָן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף. גּוּבְרָא פְרִישָׁא דַאֲחוֹהִי: כז. בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָא וּבְאַחְסָנְתֵיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא. בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כָּהֲנַיָא קוּרְבָּנָא. וּלְעִדָּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְגִין מוֹתַר חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קוּדְשַׁיָא: כח. כָּל אִלֵּין. שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲסַר. וְדָא דְמַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן. גְּבַר כְּבִרְכְתֵיהּ בָּרֵיךְ יָתְהוֹן: כט. וּפַקֵּיד יָתְהוֹן.

תפסיר הרס״ג

והאמה׳ נאסך אב׳ותה: כז)ובנימין כד׳יב יפתרס. באלג׳דאה יאכל נהבא. ובאלעשי יקסם סלבא: כח) האולי. גמיע אסבאט אסראיל את׳ני עשר. והד׳א מא קאל להם אביהם ובארך פיהם. כל רגל חסב אסתחקאקה בארך עליהם: כט)ת׳ם אוצאהם. וקאל להם אנא מנצ׳ם

אבן עזרא

תנצ׳אף, כת״א. עד תאות ואלי מא תנתהי עד סוף וקץ גבעת עולם דהיינו גבול ומן גבול עולם וכמו והתאויתם לכם. תתאו לכם. וכן תרגם ויתאו המלך יפיך וכן פירש רש״י ורשב״ם ז״ל. כתב רד״ק בפי׳ התורה טעם שזכר גבול הגבעות לפי שזה דבר הקיים יותר שהוא ידע אהבתו את יוסף וטעם אבן כעצם הדבר וי״א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא גם אבן ישראל שמת לבו והי׳ כאבן ושב לרעות והטעם לחיות במאכל וזאת דרך רחוקה: (כה) מאל אביך. על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה והוא יעזרך. ומ״ם מאל משרת עצמו ואחר עמו כמו באל שדי ושמי ה׳. והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברך אותך. והגאון פירש אשאל מאל אביך. ויתכן היות ברכת שמים דבק עם מאל אביך. והטע׳ יתברר במלת תהיין. ברכות תהום. כאשר אמר משה וממגד ארץ. גם תהום לשון נקבה וכן תהום רוממתהו. וכן טעמו שירדו גשמים ממעל בארצו וירבו המעיינו׳ והנחלים מהתהו׳ שהיא רובצת מתחת לארץ: ברכות שדים ורחם. דמה השדים לשמים והרחם לתהום והטעם שירבו בניו. והפך זה רחם משכיל ושדי׳ צומקים: (כו) ברכות אביך. אלה הברכו׳ שברכתיך עצומי׳ הם ויתחברו עם ברכו׳ הורי שברכוני. והורי כמו יולדי. וכן ותהר את מרים הורה גבר: תאות מגזר׳ והתאוית׳ והטעם שתגבהנה הברכות: נזיר אחיו. מגזרת נזר והוא סמוך כמו נדיב לב: (כז) בנימין. דמהו לזאב כי גבוה היה. והאות אנשי הגבעה: עד.

רשב״ם

(כז) בנימין זאב יטרף. על שאול שהיה מלך ראשון נתנבא שפשט בכל סביבותיו בכל האומות וכתב שם בכל אשר יפנה ירשיע. שחבל בכל האומות וגם בנימין היה עם מלכי יהודה הצדיקים אשר גברו על האומות כדכתיב באסא וביהושפט וביחזקיהו: ולערב יחלק שלל. שכן מנהגו של זאב. זאב ערבות ישדדם. כזאבי ערב לא גרמו לבקר: (כח) אשר כברכתו. העתיד לבא׳ כמו שאמר למעלה אשר יקרא אתכם באחרית הימים:

בעל הטורים

(כז) ולערב יחלק שלל. בגי׳ והם הקרבנות. התחלת התיבות שאחר שמותן כגון בכורי אחים אתה לחוף חמור ידין גדוד שמנה אילה בן זאב עולה לחשבון שס״ה כמנין ימות החמה ואותיות האחרונות של הברכות כגון עלה בישראל מחלב לידן עוכב יהיה עקב מלך ספר אחיו שלל עולה שנ״ד כמנין ימות הלבנה וזהו שנאמר כה אמר ה׳ נותן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה וגו׳ אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה׳ גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. יעקב הקדים דן לגד כסדר תולדותם משה הקדים גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם. סיים בזאת וכן בלשון פתח משה וברכה וזאת הברכה וזהו מוקנים אתכונן:

שפתי חכמים

בשביל שיקבל יעקב הברכות: א ויטרף אינו דבק עם זאב שכל זאב טורף אלא טורף שב על בנימין ור״ל בנימין זאב הוא וכו׳: ב (מהר״ן) ואי לאו קרא דוזאת אשר דבר להם אביהם ה״א דיעקב ניחם על דבריו לגמרי וחזר ממה שקנטר שכן ויברך אותם כולם במשמע לכך הוצרך לומר וזאת אשר וכו׳ להודיע שמה שאמר בענין יהא עומד בחזקתו אלא שחזר וכללם וכו׳: ג לא מלאתי זה בשום מדרש וגם תמוה בעיני היכן מלינו זה שבירך לראובן שמעון ולוי אי משום שכללם כולם בברכה אחת הלא זה

רש״י

(כז) בנימין זאב יטרף. הוא זאב אשר יטרף א׳ נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין (שופטים כא) וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנאמר (ש״א יד) ושאול לכד המלוכה וילחם במואב ובאדום וגו׳ ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד. לשון ביזה שלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית (ישעיה לג) אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת בוקרן (ס״א פריחתן) וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל. אף משתשקע שמשן של ישראל ע״י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם ב מה שנאמר בענין. יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת״ל ויברך אותם ג כולם במשמע: איש אשר כברכתו. ברכה העתידה לבא על כל אחד ואחד: ברך אותם. לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת״ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול

ברכת בנימין

(כז) בנימין זאב יטרף. ואינו בעל משפט כמו שראוי למלך. כי בבקר יאכל עד שביאת השלל וכן בערב. באופן שערב ובקר יחלק שלל. ועם היות שהשלל הזה מהאויבים הנה לא שבחו בזה. לפי שאין ראוי לגבור שיהם תכלית גבורתו בשלל כי הוא מכלל החמדה ומפני זה אינו ראוי למלוכה. ועל שאול כיון הזקן במאמר זה שבמלחמת עמלק אמר לו שמואל ותעט אל השלל ותעשה הרע בעיני ה׳. אמנם מרע״ה לפי שבירך את השבטים כפי חלקם בארץ הנבחרת ובחלקו של בנימין נבנה המקדש מחמת שלא היה לו חלק במכירתו של יוסף ע״כ אמר עליו ידיד ה׳ ישכון לבטח וגו׳. ואחרי שהשלים הכתוב לספר דברי הזקן בעניני בניו אמר.

(כח) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. ר״ל עם היות שקלתם שבח וקלתם גנה את מעשיהם עכ״ז כולם היו שבטי ישראל שהם שבטים יוצאים מאותו גזע הנכבד וכלם היו שלמים במעשיהם. ולכן קראם שבטים כי המשיל את יעקב ובניו כאילן שפרשיו אחד וענפים רבים מסתעפי׳ ממנו ונקרא הענף הגדול שבט וכל ענף יסתעף לפארות והם המשפחות וכל פארה תסתעף לרוב עלים והם בני המשפחה וכמו שמדרך האילן וטבעו שכשהשורש הוא טוב כל הפארות והשבטים והעלים היוצאים ממנו הם טובים. כן היה יעקב שהוא השורש שלם וטוב ובניו שבטים ישרים וטובים:

וזאת אשר דבר להם אביהם וגו׳. רבו הפירושים ע״פ זה והגאון ריח״ק ז״ל כ׳ כי השם בְּרָכָה נגזר מהשם בְּרֵכָה כי כל ברכה יש לה מעין נובע ממדה טובה ממנה תזוב הברכה. כי אי אפשר בשום פנים לברך את אחד שיהיה למדן אם אין בו מקור מדת החכמה. או שאין לו ידיעה במסחר איך יבורך שיצליח בעסקיו. אבל ענין הברכה הוא כמו שיש לו מעין סתום בחצרו וחכם בא וחפר בארץ עד שמצאו. כן הצדיק מבקש רחמים כי המעין דהיינו ההכנה אשר תמצא בטבע המתברך יפתח ויתרחב ויתגדל עד שיהיה כמעין לא אכזב. לכן יעקב אבינו עליו השלום כשרצה לברך את בניו אמר תחלה סגולת כל אחד ואחד לפי טבעו המיוחד. ואח״כ ברכם שהמדות טובות והסגילות הטובות שבהם יתברכו ויתרבו מאד. והמדות רעות שבהם יתמעטו

אבי עזר

אותו כאשר מברכים מי שנותן מתנה וכן דרך הפסוק כבכורה בתאנה בראשיתה:

מרפא לשון

ה״ע שאינו אלא בחכמה אלהית וזה ביאורו מ״ש ותבת בהון נביותיה הוא כנגד מלת ותשב וגם כנגד שלשתן כי תרג׳ ותשב ותבת כאלו נקוד קמץ וכמו ותשב משדה מואב (רות ב׳) ותרג׳ באיתן בהון שהוא כמו באותם בדרך החילוף ותרג׳ קשתו נביותיה כענין וידרכו את לשונם קשתם קשתו דרך ויכוננה ומ״ש עוד על דקיים אוריתא בסתרא הוא כנגד מלת באיתן וגם כנגד שלשתן כי מלת על דקיים הוא תרג׳ ותשב כי יש בל׳ ישיבה ל׳ קיום ומלת אוריתא הוא תרג׳ באיתן ל׳ חוזק ואין חזק וקיים לעולם כמו התורה ומלת בסתרא היא תרג׳ קשתו שהיא מתחלפת כסתו מל׳ כיסוי והסתר ומ״ש עוד ושוי תוקפא רוחצניה הוא כנגד מלת קשתו וגם כנגד שלשתן כי מלת ושוי היא תרג׳ ותשב שבכלל הישיבה שימה שאם אין שימה אין ישיבה ומלת תוקפא הוא תרג׳ באיתן כמשמעה ומלת רוחצניה הוא תרג׳ קשתו שדרך לבטוח בקשת כע״ש כי לא בקשתי אבטח. ויפזו זרעי ידיו — בכין אתרמא דהב על דרעוהי. תרג׳ ויפזו כמו זהב מופז שהזהב נק׳ פז ותרגם עוד אחסין מלכותא ותקיף ע״ד הרמז ויפזו רמז למלכות כענין רישא די דהבא זרעי, רומז לגבורה ותוקף כמו ואיש זרוע לו הארץ ידיו רמז לאחוזה ונחלה כמו שפי׳ בידו ברשותו ודו״ק. מידי אביר יעקב. — דא הות ליה. בספרים ישנים דא הותיה וכ״כ היא״ר וענינם אחד. כה. ברכת שדים ורחם — ברכתא דאבוך ודאמך. ה״ג דלא כנ״א דאבא ודאמא וכמ״ש רש״י ז״ל וכן עיקר שאלו היה רוצה לפרש שדים ורחם המולידים והיולדים היל״ל ברכתא דאבהן ודאמהן בל׳ רבים

מסורת הקריאה

שדים ורחם, והנה אף שפסוק זה אינו מן מנין הה״א אפ״ה מוסר עליו ה׳, דכן דרך המסרה. ולפי זה פשיטא שכאן הרי״ש בקמץ מסבת הסוף פסוק. (כז) יטרף, מס״ק לית זקף קמץ: עד, נמסר עליו כולם פתחין וב׳ באתנחתא, ובמס״ג נמסר ב׳ בסמיכה, וצ״ל באתנחתא, כמו במס״ק, וסי׳ א׳ דין, ב׳ בטחו

חומת אנ״ך

דמזה ניכר דלא חטא יעקב אע״ה ח״ו בשתי אחיות מכח גדול ומופלא כזה דאתחלפו עובריא ולכן הוא שטנו של עשו שיש לו כח רחל ולאה וזהו בנות. מזה נמשך דדינה נעדה עלי שור דהי״ל כח זכר הרשימו שנשאר בלאה (ת) א״כ בן פורת יוסף שזכה שנתקיים בו יעבדוך עמים כמ״ש רז״ל והטעם כמ״ש בעניותי דהיה נפש אד״הר ולא יאה ליקח יהברכות שמגע הנחש ולכן רבקה שהיא חוה השתדלה למנוע מהנחש הוא עשו הברכות כמ״ש ר׳ מהרח״ו ז״ל וזה טעם שהוא שטנו של עשו שהוא הנחש שגרם לאד״הר

אני נאסף אל־עמי קברו אתי אל־
אבתי אל־המערה אשר בשדה
עפרון החתי: ל במערה אשר
בשדה המכפלה אשר־על־פני
ממרא בארץ כנען אשר קנה
אברהם את־השדה מאת עפרן
החתי לאחזת־קבר: לא שמה קברו
את־אברהם ואת שרה אשתו
שמה קברו את־יצחק ואת רבקה
אשתו ושמה קברתי את־לאה:
לב מקנה השדה והמערה אשר־בו
מאת בני־חת: לג ויכל יעקב לצות
את־בניו ויאסף רגליו אל־המטה
ויגוע ויאסף אל־עמיו: נ א ויפל יוסף
על־פני אביו ויבך עליו וישק־לו:

שביעי

תרגום אונקלוס

נַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵישׁ לְעַמִּי. קַבַּרוּ (י"נ קְבוּרוּ) יָתִי לְוָת אֲבָהָתִי. בִּמְעָרְתָא. דִּבְחֲקַל עֶפְרוֹן חִתָּאָה: ל. בִּמְעָרְתָא דִּבְחֲקַל כָּפֵילְתָא. דְּעַל אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן. דִּזְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא. מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה לְאַחְסָנַת קְבוּרָא: לא. תַּמָּן קַבַּרוּ יָת אַבְרָהָם. וְיָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ. תַּמָּן קַבַּרוּ יָת יִצְחָק. וְיָת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ. וְתַמָּן קַבְרִית יָת לֵאָה: לב. זְבִינֵי חַקְלָא. וּמְעָרְתָא דְּבֵיהּ מִן בְּנֵי חִתָּאָה: לג. וְשֵׁיצִי יַעֲקֹב לְפַקָּדָא יָת בְּנוֹהִי. וּכְנַשׁ רַגְלוֹהִי לְעַרְסָא. וְאִתְנְגִיד וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ: א. וּנְפַל יוֹסֵף עַל אַפֵּי אֲבוּהִי. וּבְכָא עֲלוֹהִי וְנַשֵּׁיק

רש"י

שלא כללן כולם בכל הברכות ת"ל ברך אותם: (כט) נאסף אל עמי על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן יש אסיפה בלשון עברי שהיא לשון הכנסה כגון (שופטים יט) ואין איש מאסף אותם הביתה. (דברים כ) ואספתו אל תוך ביתך (ויקרא כג) באספכם את תבואת הארץ. הכנסתם לבית מפני הגשמים. באספכם את מעשיכם. וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבתי. עם אבותי: (לג) ויאסוף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רז"ל יעקב אבינו לא ד מת (תענית ה):

שפתי חכמים

למדנו מבירך אותם א"כ ויברך אותם ל"ל: ד בגמרא מקשה והלא חנטו אותו הרופאים וכתיב נמי בסמוך שנשאוהו ממצרים

רשב"ם

(ל) לאחוזת קבר. ולא יוכלו לערער מלקוברני: (לג) ויאסוף רגליו. הכניסן במטתו כי עד עתה היה יושב כדכתיב וישב על המטה. וויצא יוסף אותם מעם ברכיו. להגיד כח חזקתו של יעקב שנתן הקב"ה בו כח

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ל) במערה. פשט קברו אותו במערה וא"ת הרבה שדות והרבה מערות היו ולא תדע באי זו לכך נאמר אשר בשדה המכפלה. וא"ת שמא ימחו בידכם ת"ל אשר קנה אברהם. וא"ת שמא לא קנאה מאדם שהיה כח בידו למכרה ת"ל מאת עפרון החתי שהיה נשיא הארץ וא"ת ישמא לזרוע שם מכרה ולא יניחו לעשות שם בית הקברות ת"ל לאחוזת קבר וא"ת שמא אותה קנייה לא היה בה חזקה כי לא החזיקו בה ת"ל שמה קברו את אברהם. וא"ת שמא לפי שמכרה עפרון שהיה נשיא הארץ לא יכלו העם למחות בידו אמנם שלא ברצונם מכרה ושמא עתה ימחו בידינו ת"ל מאת בני חת:

(לג) ויאסוף רגליו אל המטה. לפי שהוציא לחוץ כשרצה לברך בני יוסף כדכתיב ויתחזק ישראל וישב על המטה וכאשר כלה לברכן הכניסן אל המטה:

ויחנטו

ברכת בנימין

יתמעטו. וכזה ברך אותם. ולראובן אמר פחז כמים. זו מדה רעה. שהוא עושה הכל כפי העולה תחלה על מחשבתו בלי לעיין אם טובה אחריתה. ובירך אותו במה שאמר „אל תותר". שמדת החפזון אל יתרבה בו יותר. רק התמעט ממנו ויעשה הכל ביישוב הדעת. וכן בשמעון ולוי במה שאמר „ארור אפם" זהו הברכה. שיתמעט אפם. שחרון אפם ישתכך. במה שאחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כנ"ל. וז"ש הכתוב וזאת אשר דבר להם אביהם. ר"ל אפילו זאת אשר דבר להם אביהם. קשות. ויברך אותם. אף זה הוא ברכה. איש אשר כברכתו ברך אותם. לכל אחד ואחד ברך ברכה הראויה לו ע"כ הברכות משתנות לא ראי זה כראי זה. הלא השוה שבהם את כלם ברך:

תפסיר הרס"ג

אלי' קומי. אדפנוני מע אבאי. פי אלמג'ארה'. אלתי פי צ'יעה' עפרון אלחתי: ל) הי אלמג'ארה. אלתי פי אלצ'יעה אלמצ'אעפה. בחצ'רה' ממרא פי בלד כנעאן. אלתי שראהא אברהים מן עפרון אלחתי מקברה: לא) ת'ם דפנו אברהים ושרה זוגתה. ת'ב דפנו יצחק ורבקה זוגתה. ות'ם דפנת לאה: לב) שרא אלצ'יעה. ואלמג'ארה אלתי פיהא מן בני חת: לג) פלמא פרג' יעקוב מן וצייתה לבניה. צ'ם רגליה אלי' אלסריר. ותופי וצאר אלי' קומה: א) פאנכב יוסף עלי'

נוה שלום

בעולם השפל כמו ההרים. וי"ג תשתהי וקשה להלמה ולקדקד והאמה (ואלהאמה, אלראס מן כל שי) נזיר נאסך, וכן תרגם להזיר לה'. (כז) עד, נהבא, שלל טלבא ענינם אחד, ושלל הערים, ת"א ועדי קרויא. (כח) שבטי, אסבאט, שם *סבט בערבי הוראתו כמו שם קבילה שמתכנים בו קבוצת אנשים או משפחות המתיחסות לאב אחד והשימוש בלשון מיוחד שם סבט או אסבאט למטה בני ישראל ולשבטיו. (אלסבט מן בני אסראיל כאלקבילה מן אלערב). אשר כברכתו חסב אסתחקאקה, כלומר יברך

חלק הדקדוק

כח) וזאת אשר דבר להם אביהם. תיבת וזאת בתלשא שמאל בכל התיגאן: כט) אני נאסף, נפעל עומד והוא* קמץ ענין התכנס (מהרי"ב): לא) ושמה קברתי את לאה, תיבת ושמה בטפחא לא במארכה בכל

אבן עזרא

תרגום שלל. וכן אז חלק עד שלל. ליום קומי לעד. בגד עדים. ולערב יחלק הטרף ששלל לבניו וישועה אמר כי זה רמז לשאול שנצח את עמלק. וטעם בבוקר בתחלת המלכות. ולערב בגלות' על דבר מרדכי. וזהו דרך דרש ודעת המתרגם ארמית ידוע: (כח) איש אשר כברכתו. כאשר בא לכל אחד מהברכות כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו: (כט) ויצו אות'. שילכו כולם עם יוסף לקברו. (לג) ויאסף רגליו אל המטה. כי בתחלה ישב על המטה ורגליו תלויות כמנהג ארץ אדו' היום ולא כן מטו' הישמעאלי':

מסורת הקריאה

עדי עד (ישעיה כ"ו ד'): (כט) נאסף האל"ף בח"ס והסמ"ך בקמץ, ונמסר עליו ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' א' דין, ב' כאשר נאסף (במדבר כ"ז י"ג) ג' מפני הרעה (ישעיה נ"ז א') קדמאה קמץ: אל המערה, הקדמא באל"ף לא בה"א של המערה: (לג) ויאסף רגליו, האל"ף בח"ס: ויאסף, הטעם מלעיל והסמ"ך בסגול, ונמסר עליו ה' מלעיל, עיין לעיל כ"ה ח':

חומת אנ"ך

אחי דהוה וזה רמז מסיבה שהוא בן פורת שנתקיים בו יעבדוך עמים זה טעם שהוא בן פורת עלי עין עשו רמז לע' דיכרסמנה חזיר מיער. ומזה הטעם היה ביוסף כח רחל ולאה דנוצר בלאה ונולד מרחל כמש"ל כי לאה ורחל שתי טיפות דאד"הר שלקח הנחש ובטורח גדול יעקב אע"ה נטלם מלבן שהוא הנחש כמ"ש רבינו האר"י ז"ל וכיון שהוא נפש אד"הר לכך היה נאחז בשב"ת בקרני"ו קרן אור רחל ולאה גם שתיהן וז"ש בנות. וזה טעם לאה

מרפא לשון

אבל דאבא ודאמא משמע שכוונתו על ברכות של יצחק ורבקה ולפי שרבקה סייעה בברכותיו השובים שהם שלה ולגירסתנו דאבוך ודאמך דייקא טפי שהלשון מכוון עם מאי דסמיך ליה ברכות אביך שזה הפסוק שב לבאר ברכת שדים ורחם ולי"ח יתבאר כוונת התרג' יותר שכן ברכות שמים וברכות תהום הם עצמם ברכות שדים ורחם והם סוד האב והאם של המתברך. כו. על ברכות הורי — דלי בריכו אבהתי. טעם אמרו דלי בריכו ולא דבריכו לי כלומר לי ברכו ולא לאחרים כמו עשו וישמעאל או רברביא דמעלמא וזהו בסוד תתן אמת ליעקב. עד תאות גבעת עולם — דחמידו להון רברביא דמן עלמא. נראה שהם שם ועבר או מלכי צדק שנטלה ממנו הכהונה ולא יתכן לפרש שהם ישמעאל ועשו שאלו אינם נקראים רברביא דמן עלמא ועוד שא"א לומר שעשו חמד ברכות אלו לפי האמת והוא שבזה את הבכורה. גם לא יתכן לומר שהם אברהם ויצחק שא"א שיהיו המברכים והחומדים בנושא אחד ועוד מה מקום יש לחימודם והכל בא מאתם. ולקדקד נזיר אחיו — גברא פרישא דאחוהי. ה"ג דלא כנ"א ולגברא ומלת ולקדקד שהוא בלא ת' שהיא כפל לראש. כז. בנימין זאב יטרף — בארעיה תשרי שכינתא ובאחסנתיה יתבני מקדשא. פי' שבארצו תשרה השכינה במה שיבנה בהמ"ק בחלקו שאין בנחלת בנימין קדושה יתירה על שאר נחלת השבטים אלא בבהמ"ק ולפי דקדוק התרג' לא יתכן לתרג' ובאחסנתיה יתבני מדבחא דאין עיקר השראת שכינה על גבי המזבח אלא בין שני הכרובים. בבקר יאכל עד — בצפרא ובפניא יהון מקרבין כהניא קורבנא.

ב ויצו יוסף את־עבדיו את־הרפאים
לחנט את־אביו ויחנטו הרפאים
את־ישראל: ג וימלאו־לו ארבעים
יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו
אתו מצרים שבעים יום: ד ויעברו
ימי בכיתו וידבר יוסף אל־בית
פרעה לאמר אם־נא מצאתי חן
בעיניכם דברו־נא באזני פרעה
לאמר: ה אבי השביעני לאמר הנה
אנכי מת בקברי אשר כריתי לי
בארץ כנען שמה תקברני ועתה
אעלה־נא ואקברה את־אבי
ואשובה: ו ויאמר פרעה עלה וקבר
את־אביך כאשר השביעך: ז ויעל

תרגום אונקלוס

לֵיהּ: ב. וּפַקֵּיד יוֹסֵף יָת עַבְדּוֹהִי יָת אָסְוָתָא, לְמִחְנַט יָת אֲבוּהִי. וַחֲנַטוּ אָסְוָתָא יָת יִשְׂרָאֵל: ג. וּשְׁלִימוּ לֵיהּ אַרְבְּעִין יוֹמִין. אֲרֵי. כֵּן שָׁלְמִין יוֹמֵי חֲנִיטַיָּא. וּבְכוֹ יָתֵיהּ. מִצְרָאֵי שִׁבְעִין יוֹמִין: ד. וַעֲבַרוּ יוֹמֵי בְכִיתֵיהּ. וּמַלֵּיל יוֹסֵף. עִם פַּרְעֹה לְמֵימַר. אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן. מַלִּילוּ כְעַן. קֳדָם פַּרְעֹה לְמֵימַר: ה. אַבָּא קַיֵּים עֲלַי לְמֵימַר. הָאֲנָא מָאִית. בְּקִבְרִי. דְּאַתְקֵינִית לִי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן. תַּמָּן תִּקְבְּרִנַּנִי, וּכְעַן. אֶסַּק כְּעַן. וְאֶקְבַּר יָת אַבָּא וַאֲתוּב: ו. וַאֲמַר פַּרְעֹה. סַק. וּקְבַר יָת אֲבוּךְ כְּמָא דְקַיֵּים עֲלָךְ: ז. וּסְלֵיק יוֹסֵף לְמִקְבַּר יָת

תפסיר הרס"ג

וגה אביה. ובכא עליה וקבלה: ב) ואמר עבידה אלאטבא. אן יחנטו אביה. פחנטת אלאטבא אסראיל: ג) אלי אן כמל לה ארבעין יום. לאן כד׳אך כאנת תכמל איאם אלמחנוטין. ובכו עליה. אלמצריון סבעין יומא: ד) פלמא גאזת איאם בכאה. כלם יוסף. אל פרעון קאילא. אן וגדת חצ׳אא ענדכם. כלמו פרעון וקולו לה: ה) אן אבי כאן אסתחלפני וקאל לי. האנא מאית. אדפנני בקברי. אלד׳י כריתה לי פי בלד כנעאן. ואלאן. אצעד אדפן אבי וארגע: ו) קאל פרעון. אצעד. אדפן אבאך כמא חלפך: ז) פצעד יוסף

נוה שלום

כל אחד ברכה שהוא ראוי לה ותבא לו לעתיד כמ"ש אשר יקרא אתכם וכו׳. ב (ב) לחנט יחנטו החנוטים. אלמחנוטין וי"ג אלמחנוטין, והכל אחד (אלחנוט, אדויה תמנע אל פסאד תחשי׳ בהא גת׳ת אלמית בעד תגויפהא. (ג) וימלאו אלי׳ אן כמל לה, עד שמלאו לו ודבק אל

חלק הדקדוק

התיגאן: ד) הנה אנכי מת, כ׳ מהרי"ב כל אנכי בזרקא מלעיל ע"כ. ויפה כ׳ כי כ"ה במסרת התא"ג ע"פ כי ערום אנכי:

תולדות אהרן

אבי השביעני. סוטה לו: אשר כריתי. ר"ה כו סוטה יג חולין לב: עלה וקבור. סוטה לג: ויעל יוסף. סוטה יג טו:

רשב"ם

עד עת גויעה: (ב) לחנוט. פתרונו לפי עניינו ומנחם פירשו מגזירה חנטה פגיה: (ה) ואשובה. אל ידאג שאני מניח

בעל הטורים

(ג) וימלאו. ב׳ במס׳ וימלאו לו ארבעים יום וימלאו ימיה ללדת רמז לסוף מ׳ יום הולד נוצר: (ה) אנכי מת. ג׳ במס׳ הכא ביעקב ואידך במשה ואידך ביוסף. אף על פי שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר משה אנכי מת אמר אותו גם הוא וכלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף:

אבן עזרא

(ב) ויחנטו. כדמות אבק ויתכן רק על דרך רחוקה מעט להיות כמוה התאנה חנטה פגיה: (ה) אשר כריתי. חפרתי.

רבינו בחיי

ב (ב) ויחנטו הרופאים. ענין החנטה היה שהיו מרקחים אותו בבשמים וזנים כענין שכתוב באסא המלך (דה"ב טז) וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה. וזה היה אחר הרחיצה. ומה שאמר ויחנטו שצוו לעשות כן כי היו בקיאים בחכמת הטבע לא שיגעו הרופאים בגופו:

(ד) ויעברו ימי בכיתו. מכאן שאין להתאבל לגדול שבישראל יותר משלשים יום שנאמר ויעברו ימי בכיתו ומי לנו גדול ממשה ולא בכו אותו רק שלשים יום וכתיב בו גם כן (דברים לד) ויתמו ימי בכי אבל משה. והחכמים ז"ל היו סבורים להתאבל על רבינו הקדוש שנה תמימה עד שמצאו מקרא זה במשה ויתמו ימי בכי אבל משה:

רש"י

(ב) לחנוט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד ה שמלאו נו ארבעים יום: ויבכו אותו וגו׳. ארבעים לחניטה ושלשים לבכיה ו לפי שבאה להם ברכה לרגלו ז שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו (שמות כא) כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה (ב"ר) ועוד מדרשו ל׳ כרי דגור ח שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר א"כ אעבור על שבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לה"ק שאני מכיר עודף על שבעים לשון ט ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במס׳ סוטה (דף לג):

שפתי חכמים

וקברוהו בארץ כנען י"ל לא טעם טעם מיתה היינו שלא היה לו צער מיתה ועוד נאמרו בזה דברים וכו׳: ה רל"ת כי לא תכא לשון מלוי רק על מספר הקצוב מתחלה כמו את מספר ימיך אמלא כלומר ימים הקצובים לו וימלאו ימיה ללדת כלומר ימים הקצובים לימי לידתה וכן רבים במקרא וכאן לא היה מספר קצוב מתחלה לכך הוצרך הרב לומר השלימו לו ימי חניטתו מפני שימי החניטה הם ימים מרובים להם כלומר לחניטות מ׳ יום וזהו שאמרו עד שמלאו מ׳ יום ואמר השלמה במקום וימלאו להודיע שזה המילוי הוא מענין השלמה לא מהמילוי שהוא הפוך הריקות הרא"ם: ו לאפוקי שלא תפרש וימלאו לו מ׳ יום ואח"כ ויבכו אותו עוד שבעים יום: ז דאל"כ למה בכו וא"ל משום כבוד יוסף כי הבכי אינו פועל רצוני עד שיבכה בשירצה: ח כרי הוא ל׳ עברי ודגור הוא ל׳ ארמי: ט (רא"ם) ויש לתמוה א"כ איך הורשה לדבר עם אחיו בלה"ק וכדפירש"י ע"פ כי פי המדבר אליכם י"ל שהתנה עמו שלא ידבר עם המצריים דוקא וכשדבר יוסף עם אחיו לא היה שום אדם אתו בבית ולא יודע הדבר

קבירת יעקב

(ה) בקברי אשר כריתי לי וגו׳. יל"ד למה הוסיף יוסף אלו התבות אשר לא נאמר זה בדברי יעקב ע"ה. כתב הק"כ ואפשר לומר שהיה ירא יוסף שיאמר פרעה שיעקב מבזה את מצרים. כשיעקב אינו רוצה להקבר במצרים מבזה הוא את מתי מצרים [שאינם כדאים שישכב יעקב ביניהם] ע"כ אמר יוסף לפרעה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) ויחנטו. המתיקו גופו לאחר שהושליכו בו הסמים המרים כדי להוציא טנף שבמעיו וכדי שלא יסרח השליכו

נחל קדומים

הביאו בס׳ יוחסין דמכשפה א׳ סגרה ליהושע וליניה הגביר בתוך חומות ברזל ופנחס על ידי חצוצרות התרועה הפילם ועשו בהם נקמה ע"ש באורך דליכא מילתא דלא רמיזא באוריתא. ושמעתי מעט"ר אבא מארי ז"ל משם הרב המובהק כמהר"ר בנימין מעלי הכהן ז"ל במ"ש רז"ל דלאה עמדה ונשאת ליעקב אבינו עליו השלום משום שהיתה הולכת בפרשת דרכים ושאלה אשה על מעשיו של עשו וכו׳ ובוכה וז"ש בן פורת יוסף כי הוא בן רחל עקרת הבית. וכי תימא מדוע אמרתי בן פורת יוסף והרי יש בן פורת אחר והוא

מרפא לשון

פי׳ קרבן התמיד של שחר ושל בין הערבים תרג׳ בבקר על היום כולו כמו ויהי ערב ויהי בקר ותרג׳ עד ענין תמיד כמו עדי עד. ולערב יחלק שלל — ובעדן רמשא יהון מפלגין מותר חלקהון משאר קודשיא. פי׳ לעת ערב שאינו עוד זמן קרבנות יהיו חולקים הכהנים שיירי הקרבנות משאר קדשים שאינו עולה לא מקרבן התמיד שהוא עולה שכולם עולה כליל ואינם חולקים ביום כדי שיוכלו לחלוק כל אותו בית אב בשווה. כח. אשר כברכתו — כברכתיה. ה"ג אשר בלא תרג׳ וכ"כ היא"ר ז"ל ודכוותיה אשר עבר. כט. קברו — קברו. ה"ג והיא"ר ז"ל כ׳ קבורו דוקא אבל קברו הוא תרג׳ של קברו וכ"ה בנוס"י קבורו ודכוותיה בפ׳ בא וקחו לכם צאן וסובו גם בקרכם קחו דבורו וכן כל דכוותיהו. נ. ג. כי כן ימלאו — כן שלמין. ה"ג דלא כנ"א שלימו

חומת אנ"ך

אשר לעדה עלי שור לידע מהות עשו כי יראה שהיא טיפת אד"הר שלקח הנחש ואם תקח עשו הוא הנחש העיקרי ותטמע יותר בקלי׳ כי נח"ש ינח"ש (ט) א"נ אפ׳ מעין דוגמא של מעל׳ במ"ש בברכו׳ דף כ"ה האי מאן דדחיל מעינא בישא ליימא אנא מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא וכו׳ והוינן בה מכדי מי שאינו משבט יוסף שרי ליה לשקר ולומר אנא מזרעא דיוסף ולא סגי כי משקר אלא מועיל ויעשה לו סגולה והונח לנו בעניותנו דכל ישראל נקראו על שם יוסף כדכתיב בני יעקב ויוסף ונקראו על שם אפרים ג"כ ומשו"ה שרי ליה לאיניש למימר אנא מזרעא דיוסף קאתינא וכמ"ש הרא"ש והטור דהנודר מזרע אברהם אסור בנכרים דכתיב כי אב המון גוים וכן כל ישראל שנקראו בני יוסף וגם נקראו על שם אפרים יכול לומר אנא מזרעא דיוסף. ומיהו צריך לאומרו כיון שאינו משבטו. וז"ש בן פורת יוסף שאין ע"הר שולט בזרעו. בן פורת לכל עלי העין דכשמתיחסים אליו בעבור שלא ישלוט ע"הר ולהכי לא אמר כאן בן פורת יוסף אלא בן

יוסף לקבר את אביו ויעלו אתו כל
עבדי פרעה זקני ביתו וכל זקני
ארץ מצרים: ח וכל בית יוסף ואחיו
ובית אביו רק טפם וצאנם ובקרם
עזבו בארץ גשן: ט ויעל עמו גם
רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד
מאד: י ויבאו עד גרן האטד אשר
בעבר הירדן ויספדו שם מספד
גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל
שבעת ימים: יא וירא יושב הארץ
הכנעני את האבל בגרן האטד
ויאמרו אבל כבד זה למצרים על
כן קרא שמה אבל מצרים אשר
בעבר הירדן: יב ויעשו בניו לו כן
כאשר צום: יג וישאו אתו בניו

תרגום אונקלוס

אבוהי. וסליקו עמיה. כל עבדי פרעה סבי ביתיה. וכל סבי ארעא דמצרים: ח. וכל בית יוסף. ואחוהי ובית אבוהי. לחוד. טפלהון וענהון ותוריהון. שבקו בארעא דגשן: ט. וסליק עמיה. אף רתכין אף פרשין. והות משריתא סגיאה לחדא: י. ואתו עד בית אדרי דאטד. דבעברא דירדנא. וספדו תמן. מספד. רב ותקיף לחדא. ועבד לאבוהי. אבלא שבעא יומין: יא. נחזא. יתיב ארעא כנענאה ית אבלא. בבית אדרי דאטד. ואמרו. אבל תקיף דין למצראי. על כן. קרא שמיה אבל מצרים. דבעברא דירדנא: יב. ועבדו בנוהי ליה. כן כמא דפקידנון: יג. ונטלו יתיה בנוהי לארעא

תפסיר הרס"ג

לידפן אבאה. וצעד מעה. גמיע קואד פרעון ושיוך' אלה. וגמיע שיוך' בלד מצר: ח) וגמיע אל יוסף. ואכ'ותה ואל אביה. עדא אטפאלהם וג'נמהם ובקרהם. תרכוהא פי בלד אלסדיר: ט) וצעד מעה. אלכ'יל ואלפרסאן. וכאן אלעסכר עצ'ים גדא: י) פגאו אלי' אנדר אלעוסג. אלד'י פי עבר אלארדן. פנדבוה ת'ם. נדב כביר עצ'ים גדא. וצנע לאביה. חזנא סבעה' איאם: יא) פראי' סאכן אלבלד אלכנעאני אלחזן. פי אנדר אלעוסג. פקאלו. הד'א חזן עצ'ים ללמלצריון. לד'לך סמי חזן אלמצריון. אלד'י פי עבר אלארדן: יב) וצנע בניה לה. כגמיע מא אוצאהם: יג) וחמלוה בניה אלי'

נוה שלום

ויחנטו. (ד) גרן, אנדר. גדיש, האטד אלעוסג אילן שפירותיו אדומים ועגולים

אבן עזרא

כמו כי יכרה איש: (ז) ויעלו אותו כל עבדי פרע'. כל אנשי מצרים לבד מיוסף. עבדי פרעה יקראו: (י) ויעש לאביו אבל. אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז"ל: (יב) ויעשו בניו. פי' והנה עשו בניו כאשר צום. שנשאוהו

רבינו בחיי

(ט) **ויעל עמו גם רכב גם פרשים.** כדי להשמר בדרך ושלא יעכבום על הקבורה עשו ובניו כי יוסף היה יודע זדון לבם כמו שנמצא כתוב בספר יוסף בן גוריון כי צפו בן אליפז בן עשו ארב להם בדרך והתקוטט על זה עמהם עד שערכו מלחמה גברה יד יוסף ותפש אותו עם מבחר גבוריו והביאוהו למצרים ועמד שם כל ימיו בבית האסורים עד שמת יוסף וכאשר מת יוסף ברח משם והלך לארץ כנפני"א ומלך על כתיים ברומי ובסוף מלך על ארץ יון איטליא והוא היה המלך הראשון ברומי והוא בנה ההיכל הראשון ברומי וע"כ אמר הכתוב גם רכב גם פרשים כי מלבד הרכב והפרשים שעלו עמו דרך כבוד עלו עמו אנשי מלחמה כגון תיירים ושומרים להיותם נלחמים כנגדם אם הם צריכים לכך וזה טעם הגמין הבאים לרבות:

הו"א וכל בית. סוטה יג: ויעל עמו. שם ט: ויבאו עד. שם יג: ויספדו שם. שם: ויעש. שבת קלב: וישאו אותו. סוטה יג חולין קח:

בעל הטורים

(ז) וכל זקני. ג' במס' וכל זקני פרעה ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם וכל זקני העיר ההיא גבי עגלה ערופה וזהו שדרשו לא שפכה שלא פטרנוהו בלי מזון דהיינו וכל זקני ישראל לאכול כו' ולא פטרנוהו בלא לויה דהיינו וכל זקני פרעה שלוו לארונו של יעקב: (יב) צום. ג' במס' ויעשו בניו לו כן כאשר צום. ואידך הוקם את דברי יונדב אשר צום. פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום. לאמר מה זה בע"א מדבר ופסלי ונסכי צום אף יונדב צוה לבניו שלא יעבדו ע"א וכן יעקב כשבקש לגלות את הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בכם עובדי ע"א א"ל שמע ישראל:

רשב"ם

את ארצו לגמרי: (ט) ויעל עמו. העלה יוסף עמו גם רכב גם וגו' כמו ויעל עולות. לשון מפעיל: (יא) יושב הארץ הכנעני. כלומר וירא הכנעני יושב הארץ ההוא:

רש"י

(י) **גרן האטד.** מוקף אטדין היה. ור"ד (סוטה יג) על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כולן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגורן המוקף סייג של קוצים: (יב) **כאשר צום.** מהו אשר צום: (יג) **וישאו אתו בניו.** ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען (במ"ר) אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות באות שמסר להם אביהם לישא מטתו:

שפתי חכמים

שדבר בלה"ק. (נח"י) אי קשיא הא קשיא והא כל דברי המליץ היה בלה"ק ושם היו הרבה מצריים וע"ק מדידיה אדידיה דבפסוק כי פי המדבר כתב שהרבה ממצריים היו יודעים אותו וא"כ מה תועלת בשבועה שיוסף לא ידבר בו והרבה מהמצריים

דעת זקנים מבעלי התוספות

בתוכו אחרי כן סמנים מתוקים להריח ריח טוב ודומה לו התאנה חנטה פגיה המתיקה פירותיה:

קבירת יעקב

לפרעה הטעם שאבי לוה עלי להוליכו לכנען מחמת שקנה לו שם מקום קבורה בחייו. ואפילו אם היה מת בקלה ארץ כנען היה מקפיד שיוליכוהו לחברון לקברו שם. מחמת כי שם קברו שקנה לו בחייו. ועז"ו פיו מקפידים כל האומות שיקברו בקבריהם אשר בחרו להם בחייהם וקנו את קברם בכסף מלא. ע"כ אין כאן בזיון למתי מצרים כאשר יוליכו את אבי לחברון:

ארצה

נחל קדומים

ראובן שקדם בזמן לז"א עלי עין כלומר אותו בן פורת היה עלי עין במר בוכה מאחת מבנות אשר צעדה עלי שור והנה היא לאה שהיתה בוכה עלי דרך ומשו"ה זכתה. אבל העיקר הוא בן פורת יוסף עכ"ד. ואני הדל למדתי מדבריו לפרש בסגנון אחר והוא דיש ס"ד דח"ו יעקב אבינו ע"ה פגע באיסור שתי אחיות ובן נח בביאה תליא ורחל נשאת באיסור לז"א בן פורת יוסף ולזה יקרא בן פורת כי הוא עיקר. ואל תשיבני דח"ו יוסף בא מאיסור שתי אחיות והאיכא בן פורת שהוא ראובן ומר ניהו בן פורת ולא יוסף לז"א מאת ה' היתה זאת כי הנה עלי עין אשר א' מבנות צעדה ובכח בכיתה זכתה ומי הוא אשר עיז רואה ואזן שומעת הלא הוא הקב"ד ונמצא דהותרו שתיהן על פי הדיבר. א"נ בסגנון זה עלי עין לאה. הותרו ליעקב בנות שתי הבנות רחל ולאה בעבור כי לאה צעדה עלי שור ואין סברא שהקב"ה ירחם על לאה לאפקועי זכות רחל שלא חטאה ואדרבא

חומת אנ"ך

פורת סתם מועיל עלי עין כשיאמר דהוא מזרעו סגי לינצל מעינא בישא (י) ואפשר לרמוז בן פורת יוסף ס"ת פורת יוסף ת"ף כמנין פ' להככיעה ושלא ישלוט עין הרע בכח יחוד קבה"ו הוי"ה אדני שהם כמספר ר"ת פורת יוסף ע"ה עלי עין להמשיך מעינא עילאה כמ"ש באדרא רבה ותיבת עין בגימט' ה' הויות כמ"ש במ"א בס"ד: **ח ויעל** עמו. גם השכינה ולזה לא רצה שיגע ערל במטתו שתסתלק השכינה גם רכב גם פרשים סוסי אש ורכב אש דוגמת אשר סביב אלישע ויהי המחנה כבד מאד בכבוד חי העולמים. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י ישן

תפסיר הרס"ג

בלד כנעאן. ודפנוה פי מג'ארה' אלצ'יעה אלמצ'אעפה.אלתי שראהא אברהים מקברה. מן עפרון אלחתי בחצ'רה מרא: יד) ת'ם רגע יוסף אלי' מצר הו ואכ'ותה. וסאיר מן כאן צעד מעה לידפן אבאה. בעד מא דפנה: טו) פלמא ראו אכ'וה' יוסף אן אבאהם קד מאת. קאלו. כלא יתהדדנא יוסף. ויכאפינא. בדל' אלשר אלד'י אולינאה: טז) פאמרו מן קאל ליוסף. אן אביך אוצאנא. קבל מותה קאילא: יז) כד'א קולו

מסורת הקריאה

נ (ו) השביעך, הכ"ף רפה: (יג) ארצה כנען, הכ"ף דגושה: (יז) אנא, חד מן ה מלין בתרי טעמא, עיין לעיל מ"ח ה', דכונת המסורה בתרי טעמא היינו מונח רביע, וא"כ לית דין מן המנין. כי זה בטעם פזר, וא"כ טעה המדפיס

רבינו בחיי

(יד) וכל העולים אתו. רמז בכאן המלחמה החזקה שהיה להם בקבורת יעקב וע"כ הוצרך לבאר כי הוא ואחיו וכל העולים אתו חזרו בשלום לא נפקד מהם איש לא באותה המלחמה החזקה ולא בדרך כי עמד להם זכות הצדיק בהיותם מתעסקין בו. וכן רמז הכתוב בענין זה במלחמת שכם כי שם הוצרך יעקב לחגור כלי מלחמתו כנגדם. וכמו שדרשו רז"ל שאלמלא כן היו נהרגים שמעון ולוי ולכך הוצרך לבאר (בראשית לה) ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען וגו'. והוסיף לכתוב הוא וכל העם אשר עמו. כוון לומר שלא נפקד מהם איש באותה המלחמה העצומה: אחרי קברו את אביו. מה היה הצורך שיפרוט הכתוב את יוסף בדבר הקבורה והלא הזכיר למעלה ויעל יוסף לקבור את אביו ואמר עוד וישאו אותו בניו והנה יוסף בכלל כי הוא האדון המנהיג והגדול שבכלן. אבל יתכן לפרש שהוצרך לפרש ולהזכיר אחרי קברו את אביו כדי שלא יסתפק אדם בשבועתו של יוסף ולפיכך תלה ענין הקבורה ביוסף לבדו כאלו לא היו שם שאר הבנים ומזה הזכיר אחרי קברו את אביו ולא אמר אחרי קברם.

אבן עזרא

וקברוהו במקו' שצוה: (טו) לו ישטמנו. שמא יטור לנו איבה. כמו וישטום עשו. ויש לו במקרא על דרכי' רבי': (יז) אנא.

בראשית נ ויחי

אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת
שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם
אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת
עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ יד וַיָּשָׁב
יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־
הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי
קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו׃ טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף
כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ
יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה
אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃ טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף
לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר׃
יז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא

תרגום אונקלוס

דִכְנַעַן. וּקְבַרוּ יָתֵיהּ. בִּמְעָרַת חֲקַל כָּפֶלְתָּא. דִּזְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא לְאַחְסָנַת קְבוּרָא. מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה עַל אַפֵּי מַמְרֵא: יד. וְתָב יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הוּא וַאֲחוֹהִי. וְכָל דִּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ לְמִקְבַּר יָת אֲבוּהִי. בָּתַר דִּקְבַר יָת אֲבוּהִי: טו. נַחֲזוֹ אֲחֵי יוֹסֵף אֲרֵי מִית אֲבוּהוֹן. וַאֲמַרוּ. דִּלְמָא יִטַּר לָנָא דְּבָבוּ יוֹסֵף. וְאָתָבָא יָתִיב לָנָא. יָת כָּל בִּשְׁתָּא. דִּגְמַלְנָא יָתֵיהּ: טז. וּפַקִּידוּ. לְוָת יוֹסֵף לְמֵימַר. אֲבוּךְ פַּקֵּיד. קֳדָם מוֹתֵיהּ לְמֵימַר: יז. כְּדֵין תֵּימְרוּן לְיוֹסֵף. בְּבָעוּ. שְׁבוֹק כְּעַן.

תולדות אהרן

וישב יוסף. סוטה יג: אביך צוה. יבמות סה: אנא שא. יומא פז יבמות סה:

רשב"ם

(טז) ויצוו אל יוסף לאמר. ויצוו לפני צנועים לאמר אל יוסף:

בעל הטורים

(טו) לו ישטמנו יוסף. כשחזרו מלקבור את אביהם עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ובירך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרו עדיין הוא זוכר מה שעשינו לו. י"מ לו ישטמנו יוסף הלואי ישטמנו יוסף בלבו ולא יעשה לנו מעשה ואם חפץ לעשות ישיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מחמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר שנעשה מלך במצרים כן יעשה לנו:

שפתי חכמים

ידברו בו וע"ש שהאריך: י בב"ר א"ר תנחומא הוא לא נתכוין אלא לשם שמים אמר לשעבר אבא מושיב לי למעלה מיהודה שהוא מלך ולמעלה מראובן שהוא בכור עכשיו אינו בדין שאשב למעלה מהן וכו' ע"כ ולמטה ג"כ לא היה רוצה לישב מפני כבוד המלכות: ב אע"פ שאין לו דומה במקרא מ"מ מלינו למימר דלו ל' שמא דהואיל ומלינו דלו הוא לשון אולי כמו שהביא רש"י פסוקים ע"ז ואולי מלינו נמי שהוא ל' שמא אם כן לו נמי לשון שמא דהא לו ואולי הכל לשון אחד: ל ר"ל מזה נמי מוכח דלו ואולי הכל אחד הוא דהא לו בכמה מקומות ל' בקשה ויש אולי נמי ל' בקשה וא"כ מלינו למימר שלו נמי לשון שמא כמו אולי ויש אולי לשון אם כמו שהביא רש"י לעיל אם כן לואולי הכל א' הוא: מ דא"ל שהיה אחר שאינו מן האחים דאז בודאי לא יאמין בדבר כי היה יודע יוסף שלא יחשוד אותו אביו על זה. (ג"א) דאין סברא שהיו מגלים סוד זה וחרפתם לנכרי שמכרו אחיהם

רש"י

(יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו הכבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שולחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא י קרבן (ב"ר): (טו) לו ישטמנו. שמא ישטמנו לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בל' בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו ויש לו משמש בל' אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי ויש לו משמש בלשון שמא לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא ב והוא ל' אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי ל' שמא הוא. ויש אולי ל' בקשה ל כגון אולי יראה ה' בעניי אולי ישיב ה' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך. ויש אולי ל' אם אולי יש חמשים לדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה מ שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. (ב"ר יבמות סה) שינו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו. וכאשר עלו ממצרים תמצא שהמצרים קדמו. ונראה כי לאחר שראו המצריים שחלקו כבוד כל המלכים לארונו של יעקב חלקו כל המצריים כבוד לבניו והוליכום לפניהם:
(טז) ויצוו אל יוסף. ובחיי אביהם למה לא צוו אלא אמרו מה לנו לעורר השנאה שהרי כבר שכחה והלכה לה כיון שחזרו מלקבור אביהם ועבר יוסף על הבור שהשליכוהו אחיו אמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרו עדיין יש שנאה טמונה בלבו מיד ויצוו אל יוסף:

כי

נחל קדומים

הפליאה צדקתה ומסרה הסימנין. ובודאי הותרו שתיהן על פי הדיבר א"נ הותר ומטעם גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ואינן אחיות אלא בנות דעלמא ומש"ה אמר בנות ורמז עלי עין ע"ד שאמרו רז"ל ותשב בפתח עינים בפתח אברהם אע"ה שכל העינים מצפות לראותו וגם רז"ל כינו לאברהם אע"ה עינו של עולם. וז"ש בן פורת יוסף והוא עיקר וזרעו מעליא גפן פוריה. ולא תחוש אם יש בן פורת אחר ותסבור שפגע באסור שתי אחיות ח"ו דע עלי עין הוא אברהם אע"ה שנימול ומאז יש להם דין ישראל גמור. וא"כ אינן אחיות אלא בנות דעלמא דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי וזכתה א' משוב צעדה עלי שור והיא לאה. א"נ אפשר במ"ש רבינו בעל הערוך ז"ל דזרע יוסף אם היו נותנין לו עין הרע לא די שלא היה מזיק אלא היה מועיל להם ע"ש. וז"ש בן פורת יוסף מעצמו. ואחר שכבר הוא בן פורת. היה לו יתרון תוספת טובה להיות עוד בן פורת טפי מעלי

מרפא לשון

ואפשר שרמז בזה שלא היה צריך חניטה כי יעקב אע"ה לא מת ולא הועילה חניטתם ולא עשתה היכר שאין צריך עוד חניטה. ד. וידבר יוסף אל בית פרעה — עם בית פרעה. כ' היא"ר צ"ע למה לא תרג' אנש בית פרעה ואין זו צריכה לפנים שאין לו לדבר אלא עם הגדולים ולא לנשים וקטנים. יא. יושב הארץ הכנעני — ארע כנענאה. ה"ג ובקדמוניות ארעא כנענאה. טו. את כל הרעה — בשתא. וכן כי רעה גמלוך אבל

תומת אנ"ך

כושן: ט עבדי אלהי אביך. פירש רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י כאן כפרו שלא היו עבדיו אלא עבדי ה' לפי שכמה פעמים אמרו עבדיך אנחנו לפיכך חזרו והודו להקב"ה מכאן רמז למי שכפר בעיקר שאין לו כפרה אא"כ ילך למקום שכפר ויודה להקב"ה עכ"ד ואני בעניי אחרי התאבקי בעפרות רגליו אומר דאין זה כפירה. שהרי אאע"ה בהיות השכינה בפרסום אצלו אמר כי על כן עברתם על עבדכם. ויעקב אע"ה אמר לעשו לעבדך ליעקב וכהנה רבות. ואע"ג דכתבו התוס' פ' האומר כי אוריה שאמר אדוני יואב מרד במלכות שאני התם שהיה מדבר עם המלך. ועוד שהקב"ה ברא עולמו דיש אדונים ועבדים ודוני לפלוג ליה רביה יקרא. ומ"ש בס' חסידים היינו כשמדבר לה' לא יאמר אדוני כמ"ש אני עני בקונט' ברית עולם. ועוד דהכא הם דברי אביו ולכך אמר עבדי אלהי אביך ולא רצה אביו לומר שהם עבדיו. והגם דלפי האמת אינם דברי אביו. הם שינו מפני השלום ושלחו בשם אביו תקנו הדברים כאלו אביו מדבר. ועוד שאחר כך הם אמרו לו

פְּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה
גְמָלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי
אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם
אֵלָיו: יח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו
וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים: יט וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת
אֱלֹהִים אָנִי: כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי
רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן
עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב:
שביעי כא וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי
אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם
אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם: כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף
בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף
מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים: מפטיר כג וַיַּרְא יוֹסֵף
לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר

תרגום אונקלוס

לְחוֹבֵי אֲחָךְ וּלְחָטָאֵיהוֹן אֲרֵי בִּשְׁתָּא גְמָלוּךְ. וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן. לְחוֹבֵי עַבְדֵי אֱלָהָא דַּאֲבוּךְ. וּבְכָא יוֹסֵף בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִמֵּיהּ: יח. וַאֲזַלוּ אַף אֲחוֹהִי. וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי. וַאֲמַרוּ. הָא אֲנַחְנָא לָךְ לְעַבְדִּין: יט. וַאֲמַר לְהוֹן. יוֹסֵף לָא תִדְחֲלוּן. אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ אֲנָא: כ. וְאַתּוּן. חֲשַׁבְתּוּן עֲלַי בִּישָׁא. מִן קֳדָם יְיָ אִתְחַשִּׁיבַת לְטָבָא. בְּדִיל. לְמֶעְבַּד. כְּיוֹמָא הָדֵין לְקַיָּמָא עַם סַגִּי: כא. וּכְעַן לָא תִדְחֲלוּן. אֲנָא. אֲזוּן יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן. וְנַחֵים יָתְהוֹן. וּמַלִּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהוֹן: כב. וִיתֵיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם. הוּא וּבֵית אֲבוּהִי. וַחֲיָא יוֹסֵף. מְאָה וְעַסַר שְׁנִין: כג. וַחֲזָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם. בְּנִין תְּלִיתָאִין. אַף. בְּנֵי מָכִיר בַּר

תפסיר הרס"ג

ליוסף. יא יוסף. אג'פר ד'נב אכ'ותך וכ'טיתהם פקד אולוך שרא. ואלאן נסאלך. אן תצפח ד'נב עביד אלאה אביך. פבכא יוסף חין כלמוה בד'לך: יח) ומצ'ו אכ'ותה איצ'א. ווקעו בין ידיה. וקאלו. הוד'א נחן לך עביד: יט) קאל להם יוסף לא תכ'אפו. אני אתקי אללה פיכם. כ) אנתם קדרתם עלי שרא. ואללה קדר כ'ירא. לקבל. אן יצנע מא תרוה אליום. ליחיי קומא כת'ירין: כא) ואלאן לא תכ'אפו. אנא אמונכם ואטפאלכם. פעאזאהם ודאראהם: כב) פאקאם יוסף במצר. הו ואל אביה. ועאש. מאיה ועשר סנין: כג) חתי' ראי' לאפרים. בנין ת'ואלת'א. ואיצ'א בני מכיר אבן

נוה שלום

כאפונים. (ט) כי התחת, אני אכ'אף אללה פיכם, עיין ראב"ע מ"ש משם הגאון, ועניין תרגום זה אני אירא את ה' שלא לחשוב עליכם רעה. וברוב ספרים ל"ג פיכם, ונראה שתוספת היא מן המעתיקים. (כא) וידבר על לבם, ודאראהם ע"ל (לד

אבן עזרא

ל' פיוס: (יט) ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני. כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו אנחנו עבדיך: (כ) למען עשה שם הפועל: (כג) בני שלשים. בעבור היות מלת בני סמיכה הנה יהיו הבנים רבעים: ילדו. גדלו:

מסורת הקריאה

במה שהעתיק הך מס"ק הכא: (יח) הננו, חד מן ג' דגושים עיין לעיל מ"ד ט"ז: (כג) ברכי, נמסר עליו כל לישנא דגש במ"ב רפי, והם א' ברכיהם (שופט' ז' ו') ב' ברכוהי (דניאל ו' יא):

אבי עזר

(כג) (בני שלשים) כי הרב סבור שהוא כדרך כל הסמוכים. שהמה תחת מלת של. כמו חצר המשכן פי' חצר של המשכן, ונזיד עדשים. ויפה תפס עליו בעל אהל יוסף שאינו בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל. ולא מלכו מבניו כי אם ארבעה ע"ש אבל הסמיכות הוא מענין אחר לקצר על הלשון כמו ותכך כיין הטוב. מלאכי רעים (תהלים ע) וראיתי בספר בנין שלמה שהשיג על הרב. מדכתיב אחריו גם בני מכיר בן מנשה יולדו על ברכי יוסף ע"ש ולא ידעתי מה ענין אפרים למנשה. דלמא מזה ראה שלשים וזה רבעים. או דלמא קא משמע לן שהתם יולדו וגדלו אצלו:

תולדות אהרן

ופשע נא. יומא פז: וילכו גם. מגילה יז: וינחם אותם. מגילה יז סנהדרין קח:

בעל הטורים

(יט) התחת אלהים אני. בל' שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים וגער בה כו בלשון השיב לאחיו. על כן הוא ג' במסורה והשלישי התחת זאת לא יומת שמעי (ע"ש) שבאותו ל' שאמר לאחיו נפרע משמעי שאחיו למדו ממנו לדבר

רשב"ם

(כ) **אלהים חשבה לטובה.** הקב"ה גרם לכם ואתם לא פשעתם כי לטובתכם נתכוון הקב"ה: (כג) גם בני מכיר. בנים שניים ומ"מ של אפרים פרו ורבו יותר. כמו שאמר

רש"י

בדבר מפני השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו: (יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלהיו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה והקדוש ברוך הוא חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד ועל ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו. ד"א עשרה נרות לא יכלו לכבות נ נר אחד וכו':

שפתי חכמים

ויותר היה ראוי להם לדבר עמו בעצמם: ב (ג"א) כי י"ב שבטים כנגד י"ב כוכבים המאירים את כל העולם ולכן א"ל י' נרות ר"ל אף שהיו חושבים להרוג אותו היה ניצל מידם וכ"ז מפני שהיה כל א' מן השבטים דומה למזל ברקיע אשר א"א ליאבד כ"ש שהוא יחיד שלא יוכל לאבדם כו'. אבל א"ל דאין אחד יכול להרוג עשרה דזה אין

תנחומת יוסף את אחיו

(כא) וינחם אותם וידבר על לבם וגו'. איתא במדרש מה יוסף שהאחים חטאו לו והוא סבל צרות רבות עכ"ז נחם את אחיו. מחמת שראה כי הצרות שסבל הביאוהו לטובה גדולה. כ"ש כשיבא הקב"ה לגאול את ישראל ינחם אותם על הצרות שסבלו בגלותם בזה שיראה להם את הטובות שיגמלו להם מהצרות שסבלו ואז יהיה שמחת עולם על ראשם ונס יגון ואנחה בב"א:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) כי התחת אלהים אני. כי נשבר לבי וירא אלהים אני התחת כמו אל תחת:

(כא) וידבר על לבם. פירש רש"י שנשא ק"ו מעצמו י' נרות לא יכלו לכבות נר אחד. פי' עשן עשרה נרות שדרכו של עשן לכבות את הנר:

בז

נחל קדומים

וזה עלי עין מסיבת עין שנתנו לו עין הרע והיה מועיל לגדל ולחזק ולהוסיף כאלו נתוסף בין פורת כפול מסיבת בנות מצרים שכל אחת צעדה עלי שור כשעבר במצרים ושמר עיניו לזה זכה שהעין הרע מטיב לו וכמשז"ל עין שלא נהנית ממה שאינה שלו לא תשלוט עין הרע. עוד רמז כי אותיות שאחר עין הם כסף ורמז שעל ידי הצדקה ניצול מעין הרע ואפילו ממיתה כ"ש מעין הרע וזה רמז בן פורת עלי עין שאותיות קודם עין הם סטן ששולט עין הרע והתקון כסף אותיות אחר עין ובזה ניצול. אבל אחר אותיות כסף הם עצל דהמאחר כסף הם עצל כי איז לנו כי אם הכסף במקום קרבן ומכפר ומציל: טז (יוד) כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו' התחת אלהים אני. אפשר לרמוז במ"ש הרב יש"ר בס' כח ה' דמי ששמו יוסף עלול שיתקנאו בו וכן יוסף גי' קנא"ה וז"ש ויצוו אל יוסף לאמר הכונה אל יוסף פי' שמו לאמר. כי שמא גרים כי יוסף גי' קנאה ועלול שיתקנאו בו. והוא השיב התחת אלהים אני כי יוסף גי' דבקי"ם כמ"ש רבינו שמשון וזהו התחת אלהים אני ואני דבק בו כשמי שגי' דבקים שגופו ונפשו יחדיו ידובקו לעבוד בוראו. ואתיא דבקים ומפקא מקנא"ה: יט (יא) אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב. אפשר במשז"ל דיוסף כפר ועבדום ובמה שנמכר לעבד אהניא לבטל העבדות ובזה היה מציאות לצאת ממצרים דאי לאו דבקו צערי"ם זה בזה והיו נכנסים בחמשים ש"ט וז"ש אלהים

מרפא לשון

חשבתם עלי רעה בישא ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל. יז. שא נא פשע אחיך וחטאתם — לחובי אחך ולחטאיהון. תרג' בל' רבים שכן מדרך המוסר שהמתודה חטאיו צריך להגדילם ולא להקטינם אם מפני כבוד מי שחטא לו אם מפני שאין אדם רואה חובה לעצמו ואינו מרגיש בכל מה שגרם לחבירו מכחו ומכח כחו. יט. התחת אלהים אני — דחלא דה' אנא. כ' הרב שער החצר סי' תס"ד בשם הגאון פנים יפות שכ' משם חז"ל שמותר

חומת אנ"ך

בפה מלא הננו לך לעבדים. ויאמר אליהם יוסף אל תיראו. ועוד שהיה ראוי להם לומר שהם עבדיו לפייסו על שמכרוהו לעבד וז"ש הכנ"ו ל"ך לעבדים. ויוסף הצדיק בקדושתו שפתי צדיק מתו"ל ירצון ודיבר על לבם כמו שהאריכו רז"ל תלקם **בחיים**:

בֶּן־מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃
כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת
וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה
אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב׃ כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים
אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה׃
כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים
וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

חזק

תרגום אונקלוס

מְנַשֶּׁה. אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף׃ כד. וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי. אֲנָא מָאִית. וַיְיָ מִדְכַּר דְּכִיר יָתְכוֹן. וְיַסֵּיק יָתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא. לְאַרְעָא. דְּקַיֵּים. לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה. וְאוֹמֵי יוֹסֵף. יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר. מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן. וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא׃ כו. וּמִית יוֹסֵף. בַּר מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין. וַחֲנַטוּ יָתֵיהּ. וְשָׁמוּהִי בַּאֲרוֹנָא בְּמִצְרָיִם׃

תפסיר הרס"ג

מנשה. ולדו פי חגרה׃ כד) פקאל יוסף לאכ'ותה. אנא מאית. ואללה סיד'כרכם ויצעדכם מן הד'א אלבלד. אלי' אלבלד. אלדי קסם אלילה לאברהים ויצחק ויעקוב׃ כה) ואחלף יוסף. בני אסראיל קאילא. אד'א ד'כרכם אללה. פאצעדו בעצ'אמי מן ההנ'׃ כו) פמאת יוסף אבן מאיה ועשר סנין. וחנטוה. וצייר פי צנדוק במצר׃

נוה שלום

ג). (כה) לאמר פקד יפקד׳ וקאל להם אד'א ד'כרכם אלה, ואמר להם כשיפקוד אלהים אתכם, תלה השבועה בפקידה הבטוחה דהיינו גאולת מצרים, לפי שידע שאם ישביעם שיעלו הם את עצמותיו כדרך שהשביעו אביו לא יניחום המצרים.

אבן עזרא

(כו) ויחנטו אותו. הרופאים׃ ויישם בארון. שם אותו אחד והנה השרש ישם על משקל וייצר. ויאמר רבי יונה המדקד' כי החירק תחת שורק והוא רחוק בעיני. וטעם בארון בקמצות הבי"ת הוא שהכין לנפשו׃

רבינו בחיי

(כה) וישבע יוסף את בני ישראל. היה הכתוב ראוי לומר וישבע יוסף את אחיו אלא מלמד שהשביע לכל מי שהוא מבני ישראל ואפילו העתידים להיות ואמר להם פקד יפקד אלהים אתכם ולכך השתדל משה רבינו ע"ה שהעלה את עצמותיו וחשש לשבועתו של יוסף הוא שכתוב (שמות יג) ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל. באר הכתוב כי מפני השבועה שהשביע את בני ישראל לקח הוא בעצמו כאלו יוסף השביעו כזה. והנה זכה יוסף שיעלה משה רבינו ע"ה את עצמותיו באוכלוסא הוא שכתוב (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם. שהרי בידוע כי משפט הלויה בקבורתו של צדיק הוא באוכלוסא שהוא ששים רבוא. וכמו שדרשו רבותינו ז"ל כנתינתה כך נטילתה מה נתינתה בששים רבוא אף נטילתה בששים רבוא׃

תולדות אהרן

וישבע כתובות קיא

פ"ה פסוקים פ"ה אל פה סימן. ומפטירין במלכים א סימן ב׃

סכום פסוקי דספר בראשית אלף ותקל"ד אך לד' סימן. והליו ועל חרבך תחיה ופרשיותיו י"ב ז"ה שמי לעולם סימן׃ וסדריו מ"ג ידידיה סימן׃ ופרקיו נ י"י חננו לך קוינו סימן׃ מנין הפתוחות מ"ג. והסתומות מ"ח. הכל צ"א פרשיות צא אתה וכל העם אשר ברגליך סימן׃

רשב"ם

יעקב ואחיו הקטן יגדל ממנו׃ (כד) ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת והאלהים פקוד יפקוד וגו'. פסוק שאחריו מוכיח שהשביעם להעלותו עמהם׃ (כו) ויישם. כמו ויושם. וכן וייקץ נח כמו וויקץ. מן ישב* והושבתם. מן יצא המוצאים. היא מוצאת. מן ירד. והורד המשכן׃ בארון. נקבר בארון. כי עתידים היו להעלותו בארון. כששבת מהם אף וחרון. ועברו ירדן בשמחה ורון. חבצלת השרון. ויחסל ויחי. אשפוך את שיחי. להודי ושבחי. לאמץ את כחי. השיב נדוחי. ואם אבד נצחי. מבטן גוחי. ירח ניחוחי. מבור רק שלחי. דברים עד תומם. הספר נחסל. מפי רב דמם. עד כי הוא סלסל. לוחות המרומם. איש ענו פסל. ובראש אלה שמות. יסוד החכמות. לאוילים ראמות. את צור ראש אומות. ילביש* רעמות. לו שארית חמות. יבנה הנשמות חרושות בשדמות יהיה מערמות. עפר החומות. ואבנים שלימות. כולם מתאימות. כפרת אשמות. נפשות העגומות. יבנה*במרומות. בהר ממקומות.* ולא יעלו במות. חלבי הבהמות׃ חסלת פרשת ויחי

בעל הטורים

בלשונו׃ (כד) אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם. פי' אנכי ב"ו היום כאן ומחר בקבר אבל הקב"ה מלך חי וקים הוא יפקד אתכם. ורמז שני פעמים פ"א פי' כשם שמלכתי פ' שנים כך יבוא לכם גואל בן שמונים שנה. א"נ יפקוד לשון חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש רמז מנין פקוד חסר מת' ק"ן שנה וישאר רד"ו. (כה) וישבע יוסף את בני ישראל. ולא השביע לבניו אלא אמר להם מסכם לקחתם אותי ולשם תחזירוני. ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו׃ (כו) ויחנטו. ב' בפרשה ויחנטו את ישראל ויחנטו את יוסף כדאיתא בכתובות דיספד יספדוניה דלא ידלוניה בשביל שחנט את אביו חנטוהו גם כן׃ ויישם בארון. כדי שיהא מצוי להם כשאתם משם׃

חסלת פרשת ויחי

שפתי חכמים

ראיה דיוסף היה מלך והיה יכול לצוות על אלף אנשים להרוג אותם׃

חסלת פרשת ויחי

רש"י

(כג) על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו.

חסלת פרשת ויחי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כד) ויאמר יוסף אל אחיו וישבע יוסף וכו'. תימה למה אמר שני פעמים פקד יפקוד הכי הוה ליה למכתב אנכי מת והשבעו לי כי כאשר פקוד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי וגו' וי"ל דה"ק יעקב אבינו אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והעלה אתכם והעליתם את עצמותי ולכן כאשר פקוד יפקוד אלהים וכו' והיא דכתיב אנכי אעשה כדבריך דריש סדרא׃

(כה) פקד יפקד אלהים. פי' כמנין פקו"ד יחסר הבורא מן הגלות שלכם נבא עליהם שלא יהיו במצרים כי אם רד"ו שני' הרי לך שחסר הקב"ה מן השעבוד קץ שנים כמנין פקו"ד יפקוד אלהים ול' יפקוד יתפרש כמו ולא נפקד ממנו איש. אמנם קשיא לי כי מצאתי פקד חסר וי"ו ונראה דאי אמרינן יש אם למקרא ניחא׃

חסלת פרשת ויחי

ויקרבו

נחל קדומים

חשבה בסוד מחשבה אתבריר כלא לטובה להעלות גי' אדה"ר מרעה סט"א לטובה למען גימט' קץ שהיה קץ גאולה עשה כיום הזה שמאפיל ומאיר כמ"ש פי' חלק׃ כד פקד יפקוד אלהים אתכם. אפשר דרמז להם כי הגזרה היתה ת"ל שנה בגלות מצרים נגד ה' אלהים ולא נשתעבדו אלא פ"ו והשאר נהפכו לרחמים ונמצא דבמקום ת"ל היו רט"ו. ואח"ך השעבוד לא היה אלא פ"ו וזה רמז פקוד אפקוד אלהים ר"ל מחשבון אלהים יהיה ב' חסרונות מת"ל נעשו רט"ו ומרט"ו פ"ו והיינו פקוד יפקוד מלשון ולא נפקד ממנו איש כי חפץ חסד הוא. וזה לך האות כי אלהי"ם במילוי יודי"ן גימט' ברחמים והרי באלהים שהוא מדת הדין גנוז ברחמים וחסד ה' מעולם הוא אלהים חיים׃

מרפא לשון

לאדם לפאר את עצמו במצות יראת ה' אף דבכל המצות כתיב והצנע לכת עם אלהיך שראוי לאדם להסתיר מעשיו מ"מ גבי יראה צריך לפאר את עצמו כמו שמצינו גבי יוסף שאמר את האלהים אני ירא וכן פי' התרג' ב' בפסוק התחת אלהים אני. ארי דחלא דה' אנא וטעמא טעים כי כל המצות בסיוע הי"ת כמ"ש הבא ליטהר מסייעין אותו משא"כ ביראה אחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ע"כ׃ כו ויישם בארון — ושמוהי. כתב היא"ר צ"ע למה לא תרגם ושויוהי כמו שאר כל שימה חוץ מאותם שהם מלשון מנוי, ולפי דקדוק לשונו שנראה מלשון הפעל היה לו לומר ואיתשם או יאתשוי, וי"ל כי מלשון מטמון רצה לתרגמו שתרגומו סימא. לפי שדרשו בו שהמצריים שקעו ארונו של יוסף ביאור לפי שהיו יודעים שלא יצאו ישראל ממצרים אם לא יטלו ארונו של יוסף עמהם כמו שהשביעם. ובגמ' בסוטה כדי שיתברכו מימיו. ובספ' כל הבשר גבי תרומת הדשן דאמרינן דאפילו נעשית מצותו מועלין בו ומייתי לה מדכתיב ושמו, וכתב רש"י ז"ל ושמו מלמד שטעון גניזה. כי על פי אבשלום היתה שימה בענין אמנון ת"י ארי בליבא דאבשלום הות כמינא. וכן תרגם אשר שם לי בדרך דכמן ליה. ומזה ולפני עור לא תתן מכשול לא תשים תרגום כמו שפי' במקומו׃

א וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ
לֵאמֹר׃ ב אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ
וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ ג וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֺתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֺתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן
תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה
שָׁם׃ ד לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר
עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת
לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר
לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ ה וְגַם
אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה
אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר
בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־
מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר
בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ ו וְעָשִׂיתָ
כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃
ז וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי
שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם
אָחִיךָ׃ ח וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי
מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי
מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ
בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ ט וְעַתָּה אַל־
תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃
י וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃
יא וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים
שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַםִ מָלַךְ
שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ יב וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא
דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

רד״ק

(ב) והיית לאיש . זריז ומושל בנפשך וכובש את יצרך וכן ת״י לגבר דחיל חטאין ופי׳ לפניו ושמרת וכו׳ וכן ועמשא בן איש רוצה לומר גדול ונכבד וכן כולם אנשים גדולי׳ ונכבדים : (ג) את משמרת ה׳ אלהיך . כמו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות ללכת בדרכיו תקון המדות מה הוא חנון אף אתה הוי חנון מה הוא רחום אף אתה הוי רחום : לשמור חקותיו . המצות שלא נגלה טעמם : מצותיו . אשר נאמר בהם מצוה כגון שלוח טמאים והפרת נדרים וכיוצא בהן : ומשפטיו . הדינין : ועדותיו . אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדים וכיוצא בהם שהם לזכר יהיה כל התורה ועדותיו נראית בו הוי״ו בקריאה והיא למ״ד הפועל אע״פ שהוא מנחי העי״ן נהפכה עי״ן הפעל וכן בדרך עדותיך ששתי והדומי׳ להם : תשכיל . כתרגומו תצלח : את כל אשר תעשה . כמו בכל אשר תעשה ויהיה תשכיל פועל עומד או יהיה את כמשמעו ויהיה תשכיל פועל יוצא כלו׳ בשמרך המצות תצליח אתה את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם : (ה) וגם אתה . וגם לרבות על מצות ה׳ אשר צוהו ללכת בדרכי ה׳ אמר וגם זאת היא מדרכי ה׳ לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגו׳ או יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך אלא לצותך עליו לבערו מן העולם : אשר עשה לי . פי׳ אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו וקללתו באהבתי ועמש׳ ג״כ היה בשליחותי ומשב אנשי יהודה אלי ויש מפרשים אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפי׳ הזה יהיה אשר עשה לשני שרי חסר ו׳ השמוש ואשר עשה ובדרש אשר עשה לי שהראה הספר ששלח לו דוד ביד אוריה : לשני שרי צבאות ישראל . כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלום שר צבא ובדעת דוד היה למנותו אח״כ שר צבא ועוד כי גדול היה ביהודה צבא יהודה וכתוב עליו עוד ויט את לבב כל איש יהודה כאיש א׳ : ויהרגם . בשלום . טעמו עם ויהרגם כלומר ויהרגם בשלום ושם אותם דמים כאילו היה דמי מלחמה או פירוש וישם דמי מלחמה דמי עשאל שהיו דמי המלחמה כי עשאל רודף היה לאבנר שם אותם כדמי שלום כאילו הרג אבנר לעשאל בשלום נקם נקמתו מאבנר וג״כ הרגו בשלום כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא ג״כ הרג בשלום שאמר לו השלום אתה אחי ואחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שום טענה להרגו ונתן הדמים ההם שעשה אותם דמי מלחמ׳ נתן אותה בחגורתו אשר במתניו כמו שנאמר ועליו חגור חרב מצומד׳ לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו שנפלו מתים לרגליו ויונתן תרגום הפסוק כן דקטלי׳ בערמומותי׳ וגו׳ כבעמוד ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג לאבנר בערמה ושאל לו בגדמת האחיך חולצת והיה שוחה ומראה לו כי בשיני׳ היא חולצת אז הכהו וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והכה אמר ובנעלו אשר ברגליו : (ו) ועשית כחכמתך . כלומר שלא תהרגנו עד שתמצא עליו עילה אע״פ שהוא חייב מיתה כי מלחמות ה׳ נלחם ועונות נמלאו בו אלא שהרג לאלה שני השרים חנם לפיכך תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עילה וסיבה שיתחייב הריגה : ולא תורד שיבתו בשלום שאול . שלא תניחנו למות מיתת עלנו אלא יהרג כמו שהרג : (ז) כי כן קרבו אלי . בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וספות וחטים ושעורים הגישו לדוד וכתיב והנה כלכל את המלך בשבתו במחנים וכן ת״י סיפוק לכרי : (ח) והנה עמך . כלומר אע״פ שהוא משבט בנימן עמך וברשותך הוא להביאו לידי מיתה או פי׳ והנה עמך בירושלם כדי שתוכל למצוא לו עילה וסיבה להמיתו ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך : קללני . ביזה אותי בדברים ובמעשה : נמרצת . חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר כמו מה נמרצו אמרי יושר ויש דרש שהוא נוטריקון : ירד לקראתי . שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אף על פי שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמו׳ שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עילה ועון וסבב אתה הדבר שיבא לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצוא לו עילה : (י) בעיר דוד . היא ציון : (יב) ותכון . אחר שהמית אלה שדמו להיות לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה :

מוסרי של״ה והגהות

ועשית עמדי חסד ואמת. עיקר החסד הוא כשעושה ע״מ שלא לקבל פרס ואז נקרא עושה חסד ונקרא נדיב אבל העושה ע״מ לקבל גם ממנו הנאה נקרא סוחר ולא נדיב ואין לך מדה גדולה ממדת החסד ע״כ ירגיל אדם עצמו בחסד של אמת לא מבעיא לעשות עם מתים אלא אפי׳ עם החיים יעשה כן ואז הולך בדרכי ה׳ ומתלבש במדותיו ברוך הוא כי הוא ית׳ עושה חסד חנם. ועז״א כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך ר״ל דרכו של בני אדם לעשות חסד של אמת עם המתים ולא עם החיים. אבל חסדך האמתי הוא מחיים מה שאתה עושה לנו בו חיים חיותנו כי מה גמול אנחנו משלמים לו רק שפתי ישבחונך הקב״ה בחסדו הגדול עושה נסים ואין לנו לעשות רק להודות לו כמ״ש רז״ל ד׳ צריכים להודות זהו שפתי ישבחונך. וכן הקב״ה ממציא לנו מזון וטרף בחסדו הגדול ואנו אין לנו אלא לברך וכמ״ש רש״י ז״ל בפ׳ נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר זהו שפתי ישבחונך. (אח״י ואפ׳ לרמוז מחיי״ם חולה ים יסורין מדבר שפתי וכו׳. מאי״ן) :

ויתחזק ישראל וישב על המטה. חוזקו ומושבו האיתן היה עבור המטה שהיתה מטתו שלימה ואשרי מי שזוכה לזה וע״ז יתפלל כל חסיד עולם ועד שלא ימצא פיסול בזרעו וזרע זרעו עד עולם כי אין לאדם בעולמו אלא כשמניח בנים הגונים זהו ענין כשבירך יעקב את בני יוסף כתיב ויברך את יוסף כי ברכת הבנים ומעלתן היא ברכת יוסף וזהו רמז ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו כלומר אם תוליד עוד בנים ויהיו הגונים כמו אלו וזהו אחריהם שילכו אחר מדותיהם לך יהיו למי כל חמדת הלא לך כי אשרי לאב המניח בנים הגונים זרע כשר. (אח״י והיינו דאמרו רז״ל דהמניח בן ממלא מקומו לא נאמר בי מיתה אלא שכיבה והרי הוא כמבוא״ר.מאי״ן):

רבי

מוסרי של״ה והגהות

האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים. ביקש לגלות להם את הקץ. ע״כ אמר לשון האספו כי אי אפשר להקץ שיבא כשיש ביניכם שנאת חנם רק צריכים אתם להיות כולכם באסיפה אחת ובאגודה אחת. (אח״י וזה רמז למע״ן אחי ורעי אדברה נא שלום בך למען גי׳ קץ. מאי״ן). גם רמז להם ת״מ על לה״ר מלשון ואסף את המצורע הבא מכח לה״ר והמוסר הזה רמז להם מחמת דברי ריבות שהיה ביניהם מכח ויבא דבתם רעה וכו׳ וזהו מ״ש אביך צוה לפני מותו לאמר וקשה היכן מצינו שצוה כן ורש״י כתב מה שכתב אבל כוונתם שאמרו לו שכך היה כונת אבינו כמ״ש האספו ואגידה לכם וכו׳ שלא יהא בינינו לה״ר ונהיה כולנו באגודה אחת ובאהבת עולם ובאהבה רבה :

אנא שא נא וכו׳ עבדי אלהי אביך. ראה נא והביטה עד כמה חיוב המחילה בחטא שבין אדם לחבירו. ראה נא אלו גדולי עולם שבטי יה אשר הם מלאכי אלהים איך עשו הכנעות ויפלו לפניו ארצה ויאמרו הננו לך לעבדים ומה יעשה הדיוט החוטא נגד חבירו בהוצאת דיבה ובהכאה וכיוצא בזה או דברי מסה ומריבה ואף שחבירו מרוצה על כל זאת צריך תשובה שימחול לו הקב״ה והשבטים הקדושים אף שפייסו את יוסף. מ״מ היה חטאתם שמור עד נקמת עשרה הרוגי מלכות גדולי ואבירי ישראל. זה שרמז יוסף במ״ש ועתה אל תיראו אנכי וגו׳ רמז עתה אין לכם לירא אבל באחרית הימים תיראו. כי יוסף ראה דבר זה ברוה״ק. (אח״י ומהרח״ו הסכים לעשרה הרוגי מלוכה היו עשר טיפין והשבטים בעיבור לבד. מאי״ן). ומ״מ תנחומין של יוסף הם תנחומין גם הוא יקדים לעתיד. כי בא יבא משיח בן יוסף קודם משיח בן דוד וע״ז בא הרמז יוסף ה׳ שנית ידו לקבץ קיבוץ כל ישראל לא היה אלא במצרים כי מבבל לא עלו רק אלפים וד׳ רבוא ורוב ישראל גלו בלחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי ולעתיד כימי צאתנו ממצרים כן אראנו נפלאות לקבץ כל ישראל ואז יקוים מ״ש יעקב אבינו האספו וקבצו. רומז על מה שנאמר ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהו״ה יקבץ אמן וכי״ר :

הפטרה לשבת ראשונה של חנוכה

בזכריה סי' ב'

א רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם־
יהוה: ב ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו
לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני
אליך: ג ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש
ובחר עוד בירושלם: ד הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור
ממעון קדשו: ה ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד
לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ו ויאמר
יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך
הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ז ויהושע היה
לבוש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ח ויען ויאמר
אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו
ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך
מחלצות: ט ואמר ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו
הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה
עמד: י ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: יא כה־אמר
יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר
וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך
מהלכים בין העמדים האלה: יב שמע־נא יהושע ׀ הכהן
הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה
כי־הנני מביא את־עבדי צמח: יג כי ׀ הנה האבן אשר
נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח
פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא
ביום אחד: יד ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש
אל־רעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה: טו וישב המלאך
הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו: טז ויאמר

רד"ק

(א) רני ושמחי. יתכן לפרש נבואה זו עד ממעון קדשו עתידה לימות המשיח בעבור שאמר ונלוו גוים רבים. הס כל בשר. ולא ראינו זה בבית שני אלא שאחר כל הפרשה ענינה בבית שני שדבר על יהושע ועל זרבבל: (ב) ונלוו. מבואר הוא והוא ל' חבור: (ג) ונחל. יהודה שהוא חלק האל יתברך אז ינחל אותו האל יתברך שיהיה נחלתו על אדמת הקדש שיצא מגלות ויהיה נחלת האל על אדמת הקדש והפ' הזה כמו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו וזכר יהודה לפי שהוא ראש ממלכות ישראל ואם בבית שני יהודה הוא ששב מהגלות: (ד) הס. שתוק כמו שפירשנו: כי נעור ממעון קדשו. הוא השמים ואמר נעור ע"ד משל כאיש אשר יעור משנתו ע"ד שאמר ויקץ כישן ה' ונעור מבנין נפעל מנחי העי"ן על משקל נכון נכון אף על פי שהם בקמץ הנו"ן וזה בלר"י: (ה) ויראני. השטן משל לסנבלט וחבריו שהיו שוטנים אותם ומשביתי' ממלאכתם וי"ת וחטאי' קאים על ימיניה לאסטנא' ליה: (ו) ויאמר ה'. הוא המלאך ונקרא בשם רבו וכן בדבר גדעון ובמקומות אחרים: ויגער ה'. הוא האל יתברך: הבוחר בירושלים. לבנות' ולא תוכל לשטנו: הלא זה אוד מוצל מאש. כמו אוד הדולק שהסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד וכן זה מוצל מאש הגלות לבא לירושלם ולבנו' הבית ולכהן בו ורז"ל דרשו בו כמשמע שהיה עם צדקיה ואחאב אשר קלם מלך בבל באש והם נשרפו והוא נצול כמ"ש בדרש ההוא וכת"י: (ז) ויהושע היה לבוש בגדי' צואים. פי' כי זה משל על בניו שנשאו נשים נכריות וכת"י ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא וכך אמרו רז"ל כי על עון שהיו בניו נושאין נשים שאינ' הגונות לכהונה ולא מיחה בידם אמר זה שנאמר ויהושע היה לבוש בגדים צואים וכי דרכו של יהושע היה ללבוש בגדים צואים אלא שהיו בניו נושאים נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם וכ"כ בעזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק ואחיו וגו': (ח) ויען. המלאך. אמר אל המלאכים האחרי' העומדים לפניו כי הוא היה גדול מהם והוא היה שולחם ות"י לדמשמשין קדמוהי: הסירו. רמז שיבדילו מהנשים הנכריו': עונך. פי' כי הבגדים הצואים הם משל לעון: מחלצות. הם חליפות בגדים נקיים וזה משל על הזכיות כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות וכן ת"י ואלבש יתך זכוון: (ט) אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך ישימו צניף טהור על ראשו אחר שצוית להסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות צוה גם כן שישימו צניף טהור על ראשו לחנכו להיותו כהן גדול שהיתה מצנפת על ראשו: וילבישוהו בגדים. וכבר הלבישוהו בגדים כי הנה אמר והלבש אותך מחלצות קודם שזכר זכריה הנביא וכן וירם תולעים ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש קודם שירם תולעים וכן הן אתה קצפת ונחטא והדומים להם: ומלאך ה' עומד. כן ראה במראה הנבואה כי עד שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה' שלא הלך מעליו: (י) ויעד מלאך ה'. העיד בו זה הדבר כמו העידותי בכם העד העיד בנו האיש ונפתח' העי"ן מפני שהיא גרונית כי היה משפטו ויעד כמו וישב את כל הרכוש: (יא) כה אמר. תדין את ביתי לפי שהיה כהן גדול ועל פיו יעשו שאר הכהנים: ונתתי. אתן לך והוי"ו כוי"ו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו: מהלכים בין העומדים האלה. הם המלאכים שהם עומדים וקיימים לעולם ר"ל תלך ביניהם וזה רמז לנשמתו בהפרדו מהגוף וי"ת ובאחיות מתיא וגו': (יב) שמע נא. ורעיך שאר הכהנים: כי אנשי מופת המה. ראויים הם להעשות להם מופת על ידם ורז"ל דרשו מאן ניכהו אנשי מופת אנשים שנעשה להם מופת זהו חנניה מישאל ועזריה: כי הנני מביא את עבדי צמח. פי' בו זה זרבבל וטעם מביא וכבר בא ר"ל להגדיל עוד מעלתו ותצמח גדולתו כצמח האדמה שהולך וגדל ואמר עוד למטה הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה' וכן אמר חגי הנביא אקחך זרובבל וגו' כמו שפירשנו וי"מ כי צמח זה המלך המשיח אמר אף על פי שזאת הישועה אני מביא לכם עוד אביא לכם ישועה גדולה ממנו בזמן שאביא את עבדי צמח ועוד דרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנחם בגי' צמח וכת"י ית עבדי משיחא: (יג) כי הנה האבן. הוא אבן הבדיל שמייסרין בו הבנין או פי' האבן שישימו תחלה ישימנה זרבבל לפני יהושע כמ"ש למטה והוציא האבן הראש': על אבן אחת שבע' עינים. על כל אבן ואבן יהיו שבעה עינים ר"ל שמירות רבות מאת האל ית' מפני האויבי' החושבים להשבית מלאכתם ואלה הם שבע' עיני ה' שאמר למטה: ושבע'. הוא סך חשבון על הרוב אינו שבעה דוקא וכן שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק וקם והדומים להם וא"א ז"ל פי' שבעה דוקא והם יהושע עזרא זרובבל נחמי' וג' נביאים חגי זכריה ומלאכי ות"י שבע עיינין חזיאן לה: הנני מפתח פתוח'. כאלו היתה האבן קשור' כל הימים שבטלו המלאכה ועתה יפתח אותה וישם אותה בבנין ויתכן לפרשו מענין ופתחת עליהם פתוחי חותם ולפי שהשלמת תכונת האבן היפה הציורים והפרחים והכפתורים שיציירו בה בפתוח אמר כן עד"מ כלומר הנני משלימם לבנין בכל תכונת': ומשתי. פעל יוצא לא משו פעל עומד וזה יהיה בזמן שהבטיחו הנביאים את זרובבל להגדיל מעלתו כמ"ש חגי אקחך זרובבל ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח ואז יהיו ישראל בשלום בבית שני לפיכך אמר תקראו איש לרעהו: עון הארץ. אפשר כמשמעו או יהיה פי' עונש כמו כי לא שלם עון האמרי כלומר שיסיר מהם בזמן ההוא כל רע וכל צרה ויהיו בשלום: (יד) ביום ההוא. תקראו מרוב שלום שיהיה לכם: (טו) וישב. ויעירני. בשאר המראות אמר ואשא עיני כי ראה מעצמו אבל זאת המראה' המלאך העירו לראותה: יעור משנתו. מבנין נפעל ופי' הוא שהעירני ואני נתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו
ויאמר

רשב"ם

על פרשת בראשית, נח, לך לך.

א (1) **בראשית** ברא אלהים. יבינו המשכילים כי כל דברי רבותינו ודרשותיהם כנים ואמתים. וזהו האמור במס' שבת הוינא בר תמני סרי שנין ולא ידעני דאין מקרא יוצא מידי פשוטו. דעיקר ההלכות והדרשות יוצאין מיתור המקראות או משינוי הלשון שנכתב פשוטו של מקרא בלשון שיכולין ללמוד ממנו עיקר הדרשה כמו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ודרשו חכמים באברהם מאריכות הלשון שלא היה צריך לכתו' בהבראם. עתה אפרש פירושי הראשוני' בפס' זה להודיע לבני אדם למה לא ראיתי לפרש כמיתם. יש מפרשים בראשונה ברא אלהים את השמים ואת הארץ. אי אפשר לומר כן שהרי המים קדמו כדכ' ורוח אלהים מרחפת על פני המים. ועוד שאין כתוב כאן בראשונה. אלא בראשית דבוק הוא כמו ותהי ראשית ממלכתו בבל. והמפרש כמו תחלת דבר י"י בהושע כלו' בתחלת ברא אלהים את השמים כלו' במרם ברא שמים וארץ. והארץ היתה תוהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים. נמצאו שהמים נבראו תחלה גם זה הבל. שכן לא היה לכתוב והארץ היתה תוהו ובהו. שמאחר שעדיין לא נבראת לא היה לו לקרותה ארץ קודם יצירת המים מאחר שהמים קדמו. אך זה הוא עיקר פשוטו לפי דרך המקראות שרגיל להקדים ולפרש דבר שאין צריך בשביל דבר הנזכר לפניו במקום אחר. כדכת' שם חם ויפת וכת' וחם הוא אבי כנען אלא מפני שכת' לפניו ארור כנען ואילו לא פירש תחילה מי כנען לא היינו יודעין למה קללו נח. וישכב את בלהה פלגש אביו וישמע ישראל למה נכתב כאן וישמע ישראל? והלא לא נכתב כאן שדיבר יעקב מאומה על ראובן? אלא לפי שבשעת פטירתו אמר פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עלה. לפיכך הקדים וישמע ישראל, שלא תתמה בראותך שהוכיחו על כך בסוף ימיו. וכן בכמה מקומות. גם כל הפרשה הזאת של מלאכת ששה ימים הקדימה משה רבינו לפרש לך מה שאמר הקב"ה בשעת מתן תורה זכור את יום השבת לקדשו (וגו') כי ששת ימים עשה י"י את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי, וזהו שכתב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, אותו ששי שהוא גמר ששה ימים שאמר הקב"ה במתן תורה. לכך א"ל משה לישראל, להודיעם כי דבר הקב"ה אמת, וכי אתם סבורים שהעולם הזה כל הימים בנוי כמו שאתם רואים אותו עכשיו מלא כל טוב? לא היה כן, אלא בראשית ברא אלהים וגו' כלו' בתחילת בריאת שמים וארץ כלו' בעת שנבראו כבר (ה)שמים העליונים והארץ הן זמן מרובה הן זמן מועט' אז והארץ היתה, הבנויה כבר היתה תוהו ובהו, שלא היה בם שום דבר, כדכת' בירמיה ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם. ראיתי ואין אדם מעוף השמים ועד בהמה בדדו הלכו. וזהו תהו ובהו, חורבו מאין יושב. וחשך על פני תהום זהו ואל השמים ואין אורם. ורוח מנשבת על פני המים. והוצרך הרוח למה שכת' לפנינו ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד גו' כי על ידי הרוח נקוו המים. כמו בקיעת ים סוף שנתראית היבשה ע"י ויולך י"י את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים: (3) **ויאמר** אלהים יהי אור. לתקן האמור וחשך על פני תהום: (4) **וירא** אלהים את האור. נסתכל במראהו כי יפה הוא. וכן ותרא אותו כי טוב הוא. נסתכלה במשה שנולד לששה חדשים כמו שמואל לתקופת הימים וראתהו כי טוב ויפה הוא שנגמרו סימניו וצפרניו ושערו, ותצפנהו שלשה ירחים כלו' עד סוף ט' חדשים שהרי ראתהו וידעה שהוא טוב ויפה בסימנים, שאינו נפל: **ויבדל** אלהים בין האור ובין החשך. שי"ב שעות היה היום ואח"כ הלילה י"ב. האור תחלה ואח"כ החשך. שהרי תחלת בריאת העולם היה במאמר יהי אור. וכל חשך שמקודם לכך דכת' וחשך על פני תהום לא זהו לילה: (5) **ויקרא** אלהים לאור יום. תמה על עצמך לפי הפשט למה הוצרך הקב"ה לקרוא לאור בשעת יצירתו יום? אלא כך כתב משה רבינו, כ"מ שאנו רואים בדברי המקום יום ולילה כגון יום ולילה לא ישבותו, הוא

רד״ק

הפטרה לשבת ראשונה של חנוכה

אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה °וַיֹּאמֶר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ
וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה
מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ יז וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ
אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ יח וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ יט וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ
הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר
לֹא אֲדֹנִי׃ כ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־
זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ כא מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר
וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃

°ואמר קרי

(טז) ויאמר. ויאמר כתיב והוא ספור דברי הכתוב וקרי ואמר והקרי דברי זכריה: וגלה. במפיק ואיננה לנקבה נסתרת וכמוהו כבכורה בטרם קיץ ותעלומ׳ יוציא אור לא גשמה ביום זעם: ושבעה נרותיה עלי׳. כמו מנורת האור׳. והאמצעי הוא רמז לענין האלוה המחבר בין ההפכים וכן שבע כפולות הם הפכים והמנהיגים לעולם שהיא כלו הפכים ז׳ כוכבי לכת והעולם שש צלעות ושלשה מישרים ובעל הצלעות הוא השביעי והוא הנקודה וכן גוף כל דבר אלא שבעל ספר יצירה זכר בעולם שש צלעות לששה צדדים והיכל הקדש מכוון באמצע זכר הדבר הנכבד שבכל הנולדים: עליה. על המנורה והגולה למעלה מהם והראה לו זאת המראה להודיעו כי האל ית׳ יאיר לישראל הפך מה שהיו בחשכה: שבעה ושבעה מולקות לנרות. שבע מולקות היו לה לכל נר מלוקה אחד. ורש״י ז״ל פי׳ שבעה ושבעה מולקות לכל נר שבעה מולקות מילקות שם תאר במקום פעל שהיו מוליקות שמן מנר לנר: (יז) ושני׳ זיתים. ועוד ראיתי שנים זיתים על המנורה או על הגולה ואחד הוא: א׳ מימין הגלה ואחד על שמאלי׳. כמו משמאלי׳ אבל אמר כי על הגולה היו ולמטה אמר על ימין המנורה ועל שמאל׳ והענין אחד: (כ) ויען לא בחיל ולא בכח. כמו שראית מעשה המנורה נעשה מאליו בלא אדם עורך את הנרות ומליק בהם את השמן כך יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל ית׳ ברצונו ועוד יפרש לו המראה דרך פרט: (כא) מי אתה הר הגדול. אמר כנגד סנבלט וחבריו השוטנים אם תהיה כהר הגדול תהיה לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכה: והוציא את האבן הראשה. כמו שהוציא את האבן הראשה כשהחל הבנין ביום כ״ד לחדש התשיעי כן ישלים המלאכה: תשואות חן חן לה. כאשר שם זרובבל האבן הראשה לבנין שם אותה בתשואות והמון רב ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת מאת האל יתברך והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק:

רד״ק

הפטרה לשבת שניה של חנוכה מלכים א׳ ז׳

א וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת
וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה
לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ ב עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת
אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת
אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ ג וְאֶת־
הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים
לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־
פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ ד וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה
עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ ה וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר
תַּחַת הַיָּם׃ ו וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת
וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים °הָאֹהֶל אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית
יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ ז בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה
הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ ח וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־
הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ ט וַיַּעַשׂ
שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב
וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ י וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת
חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח
וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב׃ יא וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת
וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת
הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

°האלה קרי

(ו) ואת כל הכלים האהל. כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתיב ר״ל כענין אותם הכלים שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית המקדש וכן תרגום יונתן כל מניא האילין כעובד מני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכא שלמה בית מקדשא דה׳: ממורט. זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג: (ז) בככר הירדן. כתרגומו במישרי ירדנא: במעבה האדמה. תרגומו בעובי גרגשתא והגרגשתא היא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לצקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לצקת בו: בין סכות ובין צרתן. ובדברי הימים צרדתה ושני שמות היו לו והעפר ההוא טוב להתכ׳ ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם: (ח) וינח שלמה. הניח מלשקלם מרב מאד מאד לא נחקר משקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם ויונתן תרגם ואצנע שלמה כלומר הניחם ממקום יציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם: (ט) ואת השלחן. שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכ׳ בדברי הימים ויעש שלחנות עשר׳ ואו׳ ואת השלחנות ועליה׳ לחם הפנים: (י) חמש מימין וחמש משמאל. פי׳ מימין מנורת משה היו חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה הכל כל המנורות היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואו׳ בדברי הימים על השלחנות שהיו חמש מימין וחמש משמאל ופירושו כמו במנורת חמש מימין שלחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנות היו מסדרין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז״ל הנראה מן הפסוקים כן הוא: והפרח. פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבעה בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים: (יא) והספות. הם כלים עשוים בתכונת הכדים ואפשר שהם הנקראים בדברי רז״ל קיתון קיתונות ות״י וקוליא ותרגום אונקלוס וכדה על שכמה וקולתא: והמזמרות. כלי שמזמרים בהם: והפותות לדלתות הבית. ת״י ומוגלסיא והם צירי הדלתות ואומר כי צירי הדלתות של הבית הפנימי שהוא הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתות היו מעץ מצופות זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי׳ הבית שזכר כי אמר לדלתות הבית ופי׳ לדלתות שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בסתם באותם שכתוב כי אין כתוב ולהיכל אלא להיכל בלא וי״ו והספרים שכתוב בהם וי״ו טעות הוא:

פירוש רשב״ם

האור והחשך שנברא ביום ראשון, קורא אותו הקב״ה בכל מקום יום ולילה. וכן כל ויקרא אלהים הכתובים בפרשה זו. וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע, האמור למעלה למטה אפרים הושע בן נון, הוא אותו שקרא משה יהושע בן נון שמינהו קודם לכן משרתו בביתו שכן דרך המלכים הממנים אנשים על ביתם לחדש להם שם כמו שנאמר ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח. ויקרא לדניאל בלטשצר וגו׳: ולחשך קרא לילה. לעולם אור תחלה ואח״כ חשך: ויהי ערב ויהי בקר. אין כתיב כאן ויהי לילה ויהי יום אלא ויהי ערב. שהעריב יום ראשון ושיקע האור, ויהי בקר, בוקרו של לילה, שעלה עמוד השחר. הרי הושלם יום א׳ מן הו׳ ימים שאמר הק׳ בי׳ הדברות. ואח״כ התחיל יום שני: ויאמר אלהים יהי רקיע. ולא בא הכתוב לומר שהערב והבקר יום אחד הם, כי לא הצרכנו לפרש אלא היאך היו ששה ימים, שהבקיר יום ונגמרה הלילה, הרי נגמר יום אחד והתחיל יום שני: (6) ויאמר אלהים יהי רקיע. לאחר שנגמר יום ראשון לבוקרו ויאמר אלהים: רקיע. לשון פעול הוא כמו עשיר שפתרונו מעושר, חסיד מחוסד. לפי שמן הארץ עד השמים העליונים היו מים כדכת׳ מרחפת על פני המים, עתה חלקן הקב״ה באמצע ועשה רקיע פרוש ממזרח למערב ומצפון לדרום להבדיל בין המים העליונים. ולפי שלא עשה מלאכת המים עד (יום) שלישי שנראית היבשה לא נאמר כי טוב בשני. אבל בשלישי נאמר שני פעמים כי טוב, אחד למלאכת המים ואחד ליציאת האילנות והדשאים: בין מים למים. להוות חציין למעלה וחציין למטה: (8) ויקרא אלהים לרקיע שמים. כמו שפירשתי למעלה כלומר הוא נקרא שמים בכל מקום בתורה, ושמים העליונים היו בכלל שמי השמים וכל צבאם והן לי״י אלהיך השמים ושמי השמים וגו׳: ויהי ערב ויהי בקר יום שני. שנטה היום לערוב ואח״כ ויהי בקר של יום שני. הרי נגמר יום שני משׁשת הימים שאמר הקב״ה בעשרת הדברות והתחיל עתה יום שלישי בבקר: (9) ויאמר אלהים יקוו. כמו שפי׳ למעלה ע״י הרוח. כי לכך נא׳ ורוח אלהים מרחפת (כמו) בבקיעת ים סוף. שכשם שחלק מים העליונים

להבדיל מן התחתונים ע״י מעשה של ריקוע, כן מים שעל הארץ הקוה ע״י מעשה של רוח: ותראה היבשה. כלומר הארץ שנבראת עם שמים העליונים מקודם שנברא האור כמו שפירשתי למעלה או זמן מרובה או זמן מועט: (10) ליבשה ארץ. כמו שפירשתי למעלה היבשה היא שקרויה ארץ בכ״מ בתורה: (11) דשא. כל מיני דשאים ביחד קרויים דשא וכל מין בפני עצמו קרוי עשב: עושה פרי למינו. לפי הפשט נאמר למינו בדשאים, שלמינו הכתוב בעץ עושה פרי מוסב גם על עשב מזריע זרע: עושה פרי למינו. עץ התפוח עושה תפוח ולא תמרים: אשר זרעו בו. בתוך התפוח יש בו גרעינים שיכול ליטע ממנו אילן בכל מיני פירות: (14) יהי מארת. דרך המקראות לומר ל׳ יחיד אצל ל׳ רבים כמו ויהי אנשים אשר היו טמאים. וכן פירושו, יהי מעשה, ומה הוא? מאורות: ברקיע השמים. הגרקע ופרוש תחת השמים העליונים: ברקיע.

לפי שהוא דבוק לתבה שלאחריו כלו׳ רקיע של שמים לכך הוא נקוד חטף. וכן קציר כשהוא דבוק יאמר עד כלות קציר השעורים וקציר החטים: להבדיל בין היום ובין הלילה. כבר אמרנו למעלה ויבדל אלהים בין האור ובין החשך אבל עדיין גמר הלילה ותחלת היום ממש אין ידוע כ״א בהנץ החמה וגם גמר היום ותחלת הלילה ממש לא נודע כי אם בשקיעת החמה וצאת הכוכבים. להבדיל בין תחלת היום ובין תחלת הלילה: והיו לאותות ולמועדים. כדכת׳ בחזקיהו זה לך האות מאת י״י וגו׳ הלך הצל עשר מעלות וגו׳ הרי החמה היתה לו אות וכת׳ ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש וגו׳ וכת׳ מאותות השמים אל תחתו: ולמועדים. מהילוך הלבנה שמתחדש לכ״ט ימים וחצי נועדים מועדי השנה וזמני השטרות כדכת׳ עשה ירח למועדים: ולימים. שהרי מצאת הכוכבים עד צאת הכוכבים יום א׳: ושנים. ארבע תקופות השנה עושין שנה תמימה:

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהֹוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהֹוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהֹוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־ על כ׳ הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים החצי כ׳ וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהֹוָה לֵאמֹר יְהֹוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

קריאה למפטיר בשבת וראש חודש

בשבת וראש חודש מוציאין שני ספרים בראשון קורא שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעולה. ובספר שני קורין פרשה זו:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהֹוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהֹוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהֹוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

(15) והיו למאורות וגו׳. להאיר לעולם יהיו: (16) הקטן משני המאורות הגדולים: (18) ולהבדיל בין האור ובין החשך. בין תחלת האור ובין תחלת החשך, הנץ החמה הוא תחלת האור. צאת הכוכבים הוא תחלת החשך: (20) יעופף על הארץ. אע״פ שיצירתו מן המים גידולו יהיה בארץ: (21) התנינים הגדולים. אע״פ שאמר הקב״ה ישרצו שהם דגים שאינם גדולים כ״כ, אעפ״כ גם התנינים הנזכרים במקום אחר ברא עמהם, לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון האמורים בנביאים והאמור באיוב התמשוך לויתן בחכה: (22) ויברך אותם אלהים. בכל מיני חיים תמצא שבירכן, בדגים ובעופות באדם ובהמה וחיה: ומלאו את המים. ל׳ ציווי והוא משקל רפי כמו אמרו לאלהים, רדפו מהר. אבל מלאו ל׳ ציווי משקל דגש כמו דברו אל כל עדת בני ישראל, וחזקו ידים רפות: ירב. כמו ירבה וכמו יפנה. וכן כל תבת פעל שסופם ה״י כמו פנה קנה בנה מחה יאמר ויפן ויקן ויבן וימח: (24) וחיתו ארץ. כמו למעינו מים. בנו בעור, יתר וי״ו: (ויהי כן.) כלומר כן היה לעולם: (26) ויאמר למלאכיו נעשה אדם. כמו שמצינו במיכיהו בן ימלא במלכים ובישעיה את מי אשלח ומי ילך לנו, וגם באיוב: בצלמנו. בצלם המלאכים: כדמותנו. בעינין חכמתנו שהרי כשמתקלקל האדם כת׳ נמשל כבהמות נדמה: וירדו מן רדה (כמו ויעשו מן) עשה, בכה ויבכו, שבה וישבו: (27) בצלמו של אדם הוא בצלם אלהים, מלאכים. ואל תתמה אם לא נתפרש יצירת המלאכים, כי לא כתב משה כאן לא מלאכים ולא גיהנם ולא מעשה מרכבה, אלא דברים שאנו רואים בעולם הנזכרים בעשרת הדברו׳, כי לכך נאמר כל מעשה ששת הימים כמו שפירשתי למעלה: זכר ונקבה ברא אותם. כמו שמפרש לפנינו ויקח אחת מצלעותיו, כלל ואח״כ פירש. וכן מצאתי בל״ב מדות של ר״א בנו של ר״י הגלילי שלמד מפס׳ זה כלל ואח״כ פרט: (28) וכבשוה. רפי כמו ונכבשה הארץ לפניכם. ולפי שהוא משקל רפי ול׳ צווי לכך הוא נרפה. אבל וכבשוה דגש פירושו לשעבר כמו קבצו פארור: (29) הנה נתתי לכם. נותן אני לכם עתה דויינש. וכן הרימותי ידי, מרים אני. נתתי כסף השדה, נותן אני: (30) ולכל חית הארץ וגו׳. אבל בשר לא הותר לאדם הראשון עד שבא נח ואמר לו כירק עשב נתתי לכם את כל: (31) ויהי ערב ויהי בקר, אז נגמר יום הששי והתחילה...: (וירא אהלים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. נסתכל והביט כל מעשיו וכל פעולותיו שעשה אם יש לתקן שום דבר בהם והנה כולם יפים ומתוקנים:)

ב (3) ויברך אלהים את יום השביעי. כשהגיע עת יום השבת כבר ברא הקב״ה כל צורכי הבריות ומזונותם. ונמצא השבת מבורך מכל טוב: (23) זאת הפעם עצם מעצמי דווקא, אבל מכאן ואילך אינו כן אלא (אדרבא איפכא) האיש יוצא מן האשה:)

ג (8) וישמעו את קול י״י אלהים מתהלך בגן לרוח היום. (מתוך פירושו לשמות יד, ל׳ נראה שהוא מפרש מתהלך כרב חלפאי בב״ר פ׳ יט שמוסב על קול): (1ת) המן העץ. ה״א תמוה המקיימת: (21) כתנות עור וילבישם. כתנות להלביש כל הגוף:)

ד (3) מנחה. לשון דורון מגזרת נחה את העם: (7) הלא אם תיטיב. כלומ׳ אם תיטיב שלא תעשה עונות כי אם מעט, שאת, תוכל לסבול עונותיך ולא יכבידו עונותיך עליך. ואם לא תיטיב. לפתח חטאתך (תהיה) רובץ, כלומר ואם תעשה עונות הרבה, תהיה רובץ תחת החטאת והעון שלא תוכל לשאת ולסבול אותם: (20) ישב אהל ומקנה. רועה צאן: (26) אז הוחל לקרא בשם י״י. לשון התחלה שהתחילו להתפלל מתוך צרות שנתחדשו:)

ה (29) זה ינחמינו. (ואם תאמר כיון שאמרו נביא גדול היה עבר שקרא לבנו פלג, למה אין אומר נביא גדול היה למך שקרא לבנו נח, ותירץ רשב״ם) שזה היד ראשון לנולדים אחר מיתת אדם ולכך קראו נח שאמר יהי רצון שיתקן זה עיותו של זה ולשון תפלה הוא ינחמנו ינח ממנו כלומר שיעשה לנו הנחה וקורת רוח, אבל לשם לא שייך למימר לשון תפלה אלא לשון נביאות. אי נמי יש לומר קודם שנולד נח: (31) ויהי כל ימי למך. (הקשה הר״ר שמואל בה״ר מאיר זצ״ל) למה לנו למנות שני רשעים הכתובים:

הפטרה לשבת וראש חודש (בישעיה סימן ס"ו)

כה אמר יי השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם יי ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: שוחט השור מכה איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבנה מברך און גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו: שמעו דבר יי החרדים אל דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יי ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יי משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יי אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי כה אמר יי הנני נטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד יי את עבדיו וזעם את איביו: כי הנה יי באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי אש: כי באש יי נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי יי: המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחת אחד כתיב בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם יי: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את כל הגוים והלשנות ובאו וראו את כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יי כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יי: וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר יי: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יי כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יי: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה' :

בפרשה? (ותירץ) דכך דרכן של נביאים זה אחר זה כדי לידע מניין השנים מבריאת עולם עד ימיהם. כי מתוך השנים ומנינם הכתובים כאן ומנין שנות הדורות הכתובים עד משה רבינו ומנין שעבוד מצרים דכתיב ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים וגו' ומנין מ' למדנו מנין שנים אשר מבריאת עולם עד שנכנסו ישראל לארץ. וכבר מפורש בנביאים מנין השנים אשר מיציאת מצרים עד בנין בית ראשון ומבנינו עד חרבנו. ומתוך דבר דניאל למדנו מנין השנים אשר מחרבן בית ראשון עד חרבן בית שני וכתב על זה שבועים שבעים נחתך על עמך, פי' שבעים מגלות בבל וד' מאות ועשרים שעמד בית שני, הר"י כאן שבע(ה) פעמים שבעים שנה וזהו שבועים שבעה :)

ו (3) לא ידון וגו' לשאת ולתת בדינם אם אמחה או לא אמחה בשגם הם פחותים וגרועים ובשר ואעפי"כ הם גוזלים וחומסים, לכן בודאי אמחה:)

אלה תולדות נח

(9) אלה תולדות נח. בני בניו :)

ח (15) לאמר. כל לאמר שבתורה כפל לשון של ויצו או של ויקרא או של וידבר או של ויאמר :)

ט (18) וחם הוא אבי כנען. (פירוש רשב"ם ניכר מדבריו לבראשית א, א; כד' א; כו' טו ולשמות ב' כג.)

י (9) לפני י"י. בכל העולם. וכן ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים, בכל עולמו של הקב"ה לא היתה עיר גדולה כנינוה : (15) וכנען ילד. (ופוט לא כתב כאן. ואמרו רבותינו (היינו) סבורים שנתבלעה משפחתו של פוט עד שבא יחזקאל ופי' בפרשה צור ופוט ולוד. ושאל הרב ר' יוסף קרא את ר' שמואל מאחר שלא נתבלעה משפחתו למה לא כתב (ו)פוט ילד? אמר) בפרשה זאת כתובים שבעים בנים מבני נח. מכאן אנו למדים שבעים אומות שהרי כתוב בפרשה מאלה נפרדו. ופוט וכל בניו לא היו אלא אומה אחת. ואלו אמר ופוט ילד פלוני ופלוני היאך יכול לומר מאלה נפרדו דמשתמע כי הגוים היו נפרדים מבני נח (ו)לפיכך פי' כל אחד ואחד, שאם כן, יהיה יותר משבעים לשון. לכך לא כתב ופוט ילד. לידע כי פוט וכל זרעו לא היו אלא לשון אחד :)

יא (4) הבה נבנה לנו עיר וגו'. לפי הפשט מה חטאו דור הפלגה? אם מפני שאמרו וראשו בשמים, הא כת' ערים גדולות ובצורות בשמים? אלא לפי שציום הק' פרו ורבו ומלאו את הארץ, והם בחרו להם מקום לשבת שם ואמרו פן נפוץ, לפי' הפיצם משם בגזרתו :)

לך לך

יב (3) ונברכו. לשון מבריך ומרכיב, כלומר יתערבו במשפחתך משפחות האדמה, שהרי משקל רפי הוא : (11) הנה נא ידעתי וגו' אמרי נא אהותי את. (פירוש רשב"ם ניכר מדבריו לבראשית כו, ג):

יד (18) ומלכי צדק מלך שלם. לכך הפסיק בין ויצא מלך סדום לויאמר מלך סדום וכתב בנתיים ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין, ללמדנו שאמת השיב אברהם למלך סדום כשאמר לו בלעדי רק אשר אכלו הנערים ולא אמר אכלנו, כי הוא אכל משל מלכי צדק :)

טו (1) אחר הדברים האלה. מחובר על הפרשה שלמעלה. אחר הדברים האלה שהרג אברם המלכים אמר לו הקב"ה אל תירא אברם מן האומות : (13) ידע תדע כי גר יהיה זרעך וגו'. (עיין פירוש לשמות יב, מ) : (16) ודור רביעי ישובו הנה. המפרש דור רביעי של ישראל ישובו הנה לארץ ישראל (טועה הוא). כי (מאחר ש)נתן קצבה של ארבע מאות שנה, מה לנו אם דור רביעי או דור חמישי? והלא מכל מקום יתעכבו ארבע מאות שנה? אלא טעם נתן הקב"ה לדבריו. למה אני צריך לעכב ארבע מאות שנה? (לפי) שאחר דור רביעי של אמוריים ישובו (ישראל) הנה. שהדור מאה (שנה) כאשר נמצא במסכת עדיות, והרי ארבע מאות ארבע(ה) דורות. שאעפ"י שיושבי הארץ חטאו ודינם להקיא הארץ את יושביה, צריך אני להמתין ארבע(ה) דורות כדכתיב פוקד עון אבות על בנים על שלשים על רבעים לשנאי, אולי יחזרו הבנים בתשובה כי לא שלם זמן פרעון שאני עתיד ליפרע אליו מן האמוריים החוטאים עד הנה ועד אחר דור רביעי של אמוריים כדכת' על שלשים וגו'. זהו פשוטו : (18) .17 אשר עבר בין הגזרים האלה, ביום ההוא (מבואר בפירוש רשב"ם לשמות כד. יא) :

אלו הימים שאין קטן עולה למפטיר. ר"ח. ויוה"כ. תענית ציבור שחרית ומנחה. שבת שובה. ז' דפסח. א' דשבועות. ד' פרשיות. רק אם יש צורך מפני דרכי שלום יכולין לקרותו בפ' שקלים ופ' החודש: כהן ולוי יכולין לעלות למפטיר. אבל או יה"צ בשבוע שאחריו יש לו קדימה למפטיר: מותר להפסיק אפילו באמצע פרקים דק"ש בכדי לענות ברכו ויהש"ר (ואמנים דברכות התורה וברכות ההפטרה): אסור לדבר בעת אמירת ההפטרה וברכותיה כמו בקריאת ס"ת:

כל הצבור מחויב לומר ההפטרה בלחש ועכ"פ יהיו י' סמוך להמפטיר שיוכלו לשמוע ממנו ויאמרו אחריו בלחש ולא ישהו הזמן באמירת ההפטרה אחר שסיים המפטיר ומתחיל לומר הברכות: מי שרוצה להשלים אחר ברכות בשמיעת ברכות המפטיר משום דשומע כעונה מחויב לשמוע כל הברכות מתחלה ועד סוף ויענה אמן ע"כ ברכה אבל לא יענה ב"ה וב"ש משום דהוה אלו כמפסיק באמצע ברכה ומשנה ממטבע חכמים: אם היו י' בשעה שהתחיל הברכה הראשונה ויצאו מקצתן יוכל לסיים ההפטרה עם הברכות שלאחריה: בנוסח סיום הברכה נאמן ורחמן אתה. נכון שלא לומר ורחמן בכדי שיהי' סמוך לחתימה מעין החתימה. אך מי שאומר אין מזניחין אותו. בנוסח שלא יכבה וי"ג שלא תכבה אין בזה הקפדה כלל: כששני סדרות מחוברין יקרא ההפטרה הב' חוץ מסדרת אחרי וקדושים ופ' נצבים וילך: אין המפטיר רשאי להתחיל הברכה עד שיגלול הגולל הס"ת: אין להתחיל הברכה עד שיראה מקום התחלת ההפטרה ואין לסגור ההפטרה מלפניו עד שיסיים כל הברכות שלאחריה כדי שיראה על מה הוא מברך:

ברכות ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחרי קריאת ההפטרה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

אלה שמות הטעמים

פַּשְׁטָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעִי מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף-קָטֹן זָקֵף-גָּדוֹל מֵרְכָא טִפְּחָא מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא פָּזֵר תְּלִישָׁא-קְטַנָּה תְּלִישָׁא-גְדוֹלָה קַדְמָא-וְאַזְלָא אַזְלָא-גֵרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר יְתִיב פְּסִיק | סוֹף-פָּסוּק: שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי-פָרָה מֵרְכָא-כְפוּלָה יְרַח-בֶּן-יוֹמוֹ.

כללים בדברי רש"י ז"ל

שמורה בכל טוב וערוכה.
לקוחים מדברי המפרשים.
זה אומר ככה. וזה אומר ככה:

(א) כל מקום שפירש רש"י כתרגומו. הנה הוא סותר את העברי. פי' שאין הפשט כמו העברי:

(ב) ואונקלוס תרגם. אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

(ג) המתרגם. בכל מקום שהוא. אז סותר התרגום שהוא טעות:

(ד) ותרגומו. אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:

(ה) וכשהוא כותב התרגום. כגון דחילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום. אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום. כגון שהלתיה הוא מפרש שהוא לשון הוצאה:

(ו) וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים. אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון:

(ז) וכשהוא כותב העברי וגם התרגום. כגון כבד תרגום יקיר ולא אתייקר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא צווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר. וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום יש לומר כגון ופרינו בארץ וניפוש בארעא ופריש עבר והתרגום מהפכו להבא. או נקבה שכרך. תרגום פרש אגרך שלא נאמר שהנו"ן שמושי:

הפטרת בראשית ישעי' מ"ב

(ה) כה אמר, בגרשיים, ונמסר עליו ג' בטעם בסיפרא, וצ"ל דכוונתה ראשי פסוקים. דאלו באמצע פסוק איכא עוד, וסי' א' דין, ב' כה אמר הנה אשא (מ"ט כ"ב) ושם נמסר במס"ק ו' בטעם בסיפרא, והוא טעות וצ"ל ג', ג' כה אמר אדניך ה' (נ"א כ"ב): רקע, מלרע: לעם. הלמ"ד והעי"ן בקמץ: (ו) ואחזק, החי"ת בשוא נח והזי"ן בצירי: עם. העי"ן בקמץ, ונמסר עליו י"ז, ר"ל י"ז בקמץ, וסי' במס"ר: (ז) ישבי, הטעם ביו"ד כי הוא נסוג אחור: (ט) באו, מלעיל: (יא) ישבי, מלעיל ביו"ד: (טז) בדרך. הבי"ת בשוא: לאור, הלמ"ד בקמץ. והוא חד מן ז' קמצין נמסר במס"ג בראשית א' ה': (יח) והעורים, הה"א בפתח, דנמסר כל סמיא פתחין ורפויים. פי' כל מלות דלשון העורים שפירושו סומא הה"א בפתח ורפה: (כ) ראית. ראות קרי האל"ף בחולם: (כא) ויאדיר, האל"ף בשוא נח: (כב) השב, השי"ן בפתח בסוף פסוק: (כד) למשוסה. כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו השי"ן בחירק והסמ"ך בדגש: אבו, מלרע: (כה) ידע. הדלי"ת בקמץ ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ: מג (ב) אני. האל"ף בקמץ בזקף: (ד) בעיני. הבי"ת רפה: ואתן, הוי"ו בשוא, ונמסר עליו ג' רפין. ר"ל שהוי"ו בשוא, סי' א' דין. ב' ואתן לך (ירמיה ג' י"ט) ג' ואתן לך רחמים (שם מ"ב י"ב): (ה) אקבצך. הכ"ף בדגש: (ט) ויצדקו, הדלי"ת בקמץ: וישמעו. נמסר עליו ב' רפין, ר"ל שהוי"ו בשוא א' דין, ב' וישמעו הכנעני (יהושע ז' ט'): ויאמרו, נמסר ט' רפין, ר"ל שהוי"ו בשוא, ונמנו בדברים ל"ב ז' עי"ש: (י) תדעו. הנגינה בעי"ן גוצר, מלעיל:

הפטרת נח ישעי' נ"ד

(א) וצהלי. נמסר עליו ג' בטעם, והוא טעות הדפוס כי מלת וצהלי ליתא בתנך כ"א זה, אבל קאי על מלת חלה. וקא מסרה ג' בטעם מלעיל, וכן נמסר בהדיא בישעי' ס"ו ח' ג' מלעיל, א' פצחי רנה וצהלי (דין) ב' כי חלה גם ילדה (ישעי' ס"ו ח') ג' כי חלה לטוב (מיכה א' י"ב) ושארא מלרע: (ב) יטו. מלרע: תחשכי, השי"ן שמאלי: (ג) יירש. הרי"ש בצירי, ונמסר עליו ד'. ר"ל ד' בקמץ, אבל מלת יירש בקמץ לית עוד, לכן נראה שצ"ל לית בקמץ: (ד) כי לא תחפירי, מלות כי לא שניהם במונח משרתים לאתנח: (ו) ועצובת. מלעיל: (ט) ומגער, העי"ן נקרא בחטף קמץ, רד"ק בפירושו, ובמכלול דף קפ"ט בענין קריאת השוא על שלושה דרכים וא' מהם בשיבא אחריו אחת מאותיות אהח"ע שקריאתו נוטה לקריאת אותה האות. כתב וכן על הקמץ חטוף כמו ומגער בך קריאת הגימ"ל נוטה לקמץ הטוף מפני העי"ן ויש ספרים מדויקים שהגימ"ל נקודה בקמץ חטף ע"כ, וכתב ע"ז במ"ש וזרות כזה וטהר ידים (איוב י"ז) עכ"ל: (י) מאתך. זה לבד נמצא בצירי התי"ו בכל המקרא וכל האחרים בקמץ והם חמשה עפ"י המסורה וסי' במ"א ב': (יב) כדכד, הכ"ף ראשונה דגושה ושניה רפה, ובספרים מדויקים כ"ף ראשונה במאריך. (ר"ל במתג) וכתב המ"ש ומכאן נראה לי ראיה שהמתג הבא תחת תנועה קטנה אינו מונע השוא הבא אחריו שזהו נח בלי ספק, כמו נלאתי כלכל (ירמיה כ' ט') והם שנים דומים עפ"י המסורת עכ"ל: (טז) הן, הנה קרי: כלי. הלמ"ד בחירק. ונמסר עליו י"ח, עי' מש"כ בשמות ל"ה כ"ב: (יז) כלי. הלמ"ד בחירק כי הוא בכלל מה שנמסר במסורה וכל יוצר דכוותיה בחירק. כי כתיב אחריו מלת יוצר, עי' שמות ל"ה כ"ב מש"כ שם: יצלח. הלמ"ד בקמץ: למשפט, נמסר עליו ט"ו דגשים, ר"ל שהלמ"ד בפתח והמ"ם בדגש. וסי' נמסר בש"ב ט"ו ב': נה (א) למים, נמסר עליו ה' דגשים, ר"ל הלמ"ד בפתח והמ"ם בדגש. ועי' בפ' בשלח י"ז ג': (ב) למה. מלעיל: (ג) הטו. מלרע: (ה) לאומים. בוי"ו עם הדגש במ"ם: ומצוה. הוי"ו בצירי שלא כמנהג. רד"ק. וכן נמסר עליו ל' ר"ל לית בצירי זולת זה:

הפטרת לך לך ישעי' מ

(כז) למה, מלעיל: ותדבר, נמסר ג' רפין, ר"ל שהתי"ו רפה, וסי' א' ותדבר נא אמתך (ש"א כ"ה כ"ד) ב' ותדבר ולא תאלם (יחזקאל כ"ד כ"ז) ג' ותדבר ישראל (דין): (כט) עצמה, העי"ן בקמץ קטן והצד"י בשוא נח: (ל) ויגעו, הגימ"ל רפה בכל ס"מ וכ"י גם הרד"ק במכלול אמר שבא ביו"ד האיתן לבד ויו"ד השרש נעלם, רוו"ה: (לא) וקוי, היו"ד בצירי ולא הוי"ו, ויו"ד הרבים נעלמת, רד"ק ומ"ש ורוו"ה: מא (א) למשפט, נמסר ט"ו דגש, עין הפטרת נח נ"ד י"ז: (ב) ממזרח, הרי"ש בקמץ: כעפר. כתב רוו"ה בכ"י הכ"ף בצירי ונמסר עליו ל', ר"ל לית בצירי וכן העיד הר"מ הנקדן בספרו שנדפס בגליון המערכת שזה לבד בצירי וכתב שם טעמו עיין עליו עכ"ל: נדף. הדלי"ת בקמץ. ונמסר ה' קמצין בקריאה. עין ויקרא כ"ו ל"ו: (ה) וייראו. נמסר עליו ו'. ובמס"ג נמסר ו' רפין. ורצונם ששה פעמים כתיב הוי"ו בשוא הנקרא רפי והרי"ש בקמץ. וסי' עין בפ' שופטים י"ז י"ג: יחרדו. הטעם ברי"ש: ויאתיון. האל"ף בחטף סגול: (ו) יעזרו. העי"ן בשוא נח: (ז) הולם, הלמ"ד בסגול והמונח בה"א: (ט) מקצות. בספרים כ"י מדויקים הקו"ף רפה וכ"כ רב פעלים. מ"ש: ואמר, מלעיל במדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים. מ"ש, ורוו"ה כתב שהוא מלרע המהפך במ"ם כן הוא בכ"י ישן וכן מסתבר ככל חבריו שבמקרא: אתה. מלעיל. כי הוא חד מן י"ד זקפין מלעיל. עין בראשית כ"ב י"ב: (י) אני. האל"ף בקמץ ומלעיל: (יד) עזרתיך. זה הכ"ף בשוא: (טו) למורג. הרי"ש בקמץ. כ"ה בכ"י ישן וכ"נ מן השרשים. רוו"ה: פיפיות. הפ"א שני' רפויה:

הפטרת וירא מ"ב ד'

(א) הנביאים. הנגינה באל"ף: לקחת. באזלא גרש. ובכ"י ישן בקדמא. רוו"ה: (ב) מה אעשה. המ"ם בקמץ כדין לפני אל"ף: לכי. לך קרי: (ג) שכיניך, קרי: (ה) מיצקת. קרי המ"ם בחולם: (ו) כמלאת. הלמ"ד בחולם והאל"ף נחה: (ז) נשיכי. נשיך קרי: בניכי. יבניך קרי: (יא) ויבא. מלרע: (יג) אליה. הנגינה בלמ"ד: הנה, כתב רוו"ה בס"מ קדמונים וכ"י באזלא ונכון הוא עכ"ל. וכן כתב הר"מ הנקדן. זרקא אם יש לה שנים משרתים אם משרת הראשון באות ראשון של תיבה הוא מונח והשני עילוי (היא מונח) כגון ששת ימים תעבד (שמות כ' ט') ואם אינו באות ראשון הוא אזלא (ר"ל קדמא) כגון ויאמר משה לפרעה (שמות ח' ה'). ע"כ וא"כ גם כאן אינו באות הראשון כי הטעם בנו"ן ולכן צריך להיות בקדמא: חרדת. במונח קודם הפסיק. ונמסר עליו ב' פסוקים בטעם ויאמר אליהם ראובן. ודין, ורצונו דנמסר בראשית למ"ד ט"ז כל פסקתא במרכא. פי' כל היכא דכתיב פסיק קדים לזרקא המשרת מרכא בר מן ב' פסק ומונח וסי' ויאמר אליהם ראובן (בראשית ל"ז כ"ב) הנה חרדת אלינו דין. וזה ג"כ כוונת המס"ק כאן ב' פסוקים בטעם מונח לפני הפסיק שקודם הזרקא. ועין עוד מש"כ בראשית למ"ד ט"ז: אלינו, הנגינה בלמ"ד: מה. המ"ם בסגול. ונמסר עליו כ"ד סגול. עין בפ' כי תשא ל"ב א': ישבת. השי"ן בקמץ. ונמסר עליו ב' קמץ. א' דין, ב' ובחמה היא יושבת (יהושע ב' ט"ו) ושארא השי"ן בסגול: (יד) ומה. המ"ם בסגול והוא מן כ"ד סגול. עיין מש"כ שמות ל"ב א': (טו) בפתח. נמסר עליו לית קמץ. זולת דין: (כג) מדוע. הנגינה בדלי"ת: (כה) ויהי. הנגינה בה"א: (כז) ויאמר. הנגינה ביו"ד: מרה, מתג במ"ם: העלים. העי"ן בשוא לבד והוא נח: (כט) וקח משענתי, במרכא בס"מ וכן נכון. רוו"ה: (ל) אעזבך. הכ"ף בדגש: (לא) קשב, מלעיל והשי"ן בסגול: (לד) וישם. הנגינה ביו"ד:

הפטרת חיי שרה מ"א א

(א) יחם, כתב המ"ש כל האומר ייחם בצירי היו"ד אינו אלא טועה שבכל ספרים כ"י מדויקים ודפוסים ישנים בחירק וכן נראה בבירור ממה שכתב רד"ק בפירושו ובספר מכלול עכ"ל. וכן כתב רוו"ה בס"מ בחירק וכן בכ"י, ונמסר עליו לית, ואילו היה כתוב כאן ייחם בצירי, הלא יש עוד אחד בצירי כי יחם לבבו (דברים י"ט ו') ש"מ דכאן בחירק, וכן מוכח נמי מן המערכת אות פ' שמסר א"ב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ וסי' כי יחם פתח, ולאחד איך יחם קמץ, ש"מ דהך דעניינא בחירק, דאל"כ הרי שנים בפתח: (ב) ויאמרו, מלעיל ביו"ד כי הוא נסוג אחור: וחם, נמסר עליו ג' פתחין בקריאה, ר"ל שהחי"ת בפתח, וסי' א' וחם השמש (שמות ט"ז כ"א) ב' דין, ג' וחם להם (קהלת ד' י"א) וא' חם לבי (תלים ל"ט ד') וכל בן נח דכותיה, וקשה הלא כל חם בן נח הוא בקמץ, ונראה דחסר כאן במסורה וכן צ"ל, וחד בקמץ וסי', חם הצטידנו (יהושע ט' י"ב) וכל בן נח דכותיה, בקמץ: (ח) הכהן, הנגינה בה"א שניה: (יא) ואדנינו, בהנעת האל"ף בח"פ והוא אחד מן שבעה מפקין אל"ף, ועין בפ' וישב מ' א': (יב) ועתה, בזקף גדול, ורוו"ה כתב ס"א ועתה ברביע, אבל בפסק י"ח ועתה הנה אדניה, נמסר במס"ק י"ן בטעם. ר"ל בז"ג, ואנכי עמדתי על המנין ומצאתי שהמה כ"ו במספר, ופשיטא שצ"ל כ"ו וגם זה מן המנין וא"כ צ"ל כאן בזג: (ט"ו) בת, הבית רפה: (יז) לאמתך, התי"ו בסגול: (יח) ועתה. נמסר עליו י"ו בטעם. ועי' מש"כ בפסוק י"ב: (יט) ויזבח. הנגינה בבית: שור. במרכא: ומריא. הוי"ו במתג, מ"ש ורוו"ה: (כד) ויאמר, הנגינה ביו"ד והוא חד מן יו"ד ויאמר פלוני ר"פ

בטעם זרקא. ועי׳ בראשית ב׳ כ״ג: (ה) ויזבח. הנגינה בבי״ת: שור ומריא, כדלעיל פסוק י״ט: (כ) עבדך, הנגינה בדלי״ת: (כז) נהיה, היו״ד בקמץ, ונמסר ח׳, ר״ל ח׳ בקמץ, וסי׳ א׳ דין, ב׳ כה אמר ה׳ לא תעלו (מ״א י״ב כ״ד) וחברו דד״ה (ב׳ י״א ד׳) ד׳ יום חשך ואפלה (יואל ב׳ ב׳) ה׳ ביום ההוא ישא עליכם (מיכה ב׳ ד׳ ו׳ כי לפני הימים ההם (זכריה ח׳ י׳) ז׳ ואשלחה אליו לאמר (נחמי׳ ו׳ ח׳) ח׳ תאוה נהיה (משלי י״ג י״ט): עבדיך. קרי עבדך:

הפטרת תולדות מלאכי א׳

(ב) במה, המ״ם בקמץ, ונמסר עליו ח׳, ר״ל ח׳ כתיב בקמץ, ועי׳ ראשית ט״ו ח׳. ובהפטרת בלק ו׳ ו׳: (ו) אני, הנגינה באל״ף: במה. המ״ם בסגול כי אינו מן הח׳ בקמץ: (ז) במה, בסגול כדלעיל: (ט) ועתה, נמסר י״ח בטעם, ר״ל בתביר: ועי׳ במדבר י״א ו׳ באמרכם האל״ף בח״ס: היתה. הטעם בה״א: זאת, הזין בדגש: (יב) באמרכם, האל״ף בח״ס: (יד) משחת, כתב המ״ש י״ס שהחי״ת בקמץ. וכן כתב רוו״ה משחת החי״ת בקמץ בס״מ וכ״י גם מסור עליו ב׳ קמץ, גם הרד״ק במכלול בבנין הופעל הזכירו בקמץ עכ״ל, אמנם מה שהביא ראיה מהמסורה מדמסר עליו ב׳ קמץ, כבר כתב המ״ש דר״ל ב׳ שהמ״ם בקמ״ץ א׳ דין ב׳ ומקור משחת (משלי כ״ה כ״ו), ולאפוקי דשארא כתיב המ״ם בחירק, וא״כ אין ראיה מהמסורה שהחי״ת בקמץ, אך מדכתיב כן בס״מ וכ״י יש לסמוך עליהם:

ב (ג) וזריתי, מלעיל המהפך ברי״ש. ונמסר עליו לית כוותי׳ בלעיל והרי״ש בחירק לא בצירי: (ו) בפיחו, הבי״ת בדגש:

הפטרת ויצא הושע י״ב

יג (א) נשא, מלרע: ויאשם, האל״ף בשוא לבד והוא נח: (ב) זבחי אדם: כתב רוו״ה בכ״י ישן הניגון במרכא תביר: (ד) תדע, הדלי״ת בקמץ. ונמסר עליו ל׳, ר״ל לית עוד בקמץ: (ו) וירם, נמסר עליו ב, ר״ל ב׳ שהרי״ש בקמץ א׳ דין, ב׳ וירם כבוד ה׳ (יחזקאל י׳ ד׳): (ז) אשור, גמסר עליו ל׳, ר״ל לית עוד בקמץ כי כל שארא בפתח האל״ף וזה בקמץ והשי״ן רפה, עי׳ רש״י: (יב) אפרים, הרי״ש בקמץ בזקף ועי׳ בפ׳ שלח י״ג ח׳ (יד) קטבך, הטי״ת בקמץ קטן והבי״ת בשוא נח: (טו) אחים, כתב רוו״ה ובכ״י ישן גם במ״ג של רע״ח אחים קמץ ונראה שזה גרסת רש״י וראב״ע עכ״ל, אבל עפ״י המסורה בפתח דנמסר כאן עליו פתח, וכן בפ׳ ויחי מ״ט ה׳ על שמעון ולוי אחים נמסר כולם פתח, ועי׳ מש״כ שם: מעינו, העי״ן בשוא נח: כלי, הלמ״ד בחירק, דנמסר כל תריסר בחירק במ״א, עי׳ פרשה ויקהל ל״ה כ״ב: יד (א) תאשם. האל״ף בשוא לבד והוא נח: (ד) נרכב, הכ״ף בקמץ. ונמסר עליו ב׳ ועל קל, ר״ל ב׳ בקמץ א׳ דין, ב׳ ועל קל נרכב (ישעיה ל׳ ט״ז): נאמר, מלעיל בנו״ן כי הוא נסוג אחור: ירחם, נמסר עליו ל׳. וא׳, ר״ל לית עוד בפתח ואחד בקמץ. והוא ומודה ועזב ירחם (משלי כ״ח י״ג): (ו) יפרח. נמסר עליו ד׳ ב׳ וב׳. ר״ל ב׳ פתח וב׳ קמץ, וסי׳ א׳ דין, ב׳ יפרח בימיו צדיק (תהלים ע״ב ז׳) בפתח, מטהו יפרח (במדבר י״ז כ׳) ד׳ כתמר יפרח (תהלים צ״ב י״ג) בקמץ: (ה) יחיו, מלרע: כיוןֹ, היו״ד בצירי, ונמסר עליו י׳ בלישנא, עי׳ הפטרת וישב ב׳ ח׳: (ט) לעצבים, הלמ״ד בקמץ: רענן. העי״ן בח״פ: (י) ויבן. בתרי טעמי: כי ישרים, ס״א כי במקף: ילכו. הטעם ביו״ד: יכשלו. הטעם בכ״ף:

הפטרת וישלח הושע י״א כמנהג האשכנזים

(ח) כצבאים, החירק תחת היו״ד והאל״ף נחה: (י) כי הוא ישאג, האל״ף בקמץ כזקף, מכלול:

יב (א) רד, הרי״ש בקמץ, ונמסר עליו ל׳, לית עוד בקמץ: נאמן, האל״ף בח״ס: (ה) ויכל, נמסר עליו לית זקף קמץ: (י) באהלים, האל״ף בחטף קמץ: (יא) ודברתי, בפשטא בבי״ת:

הפטרת וישלח עובדיה כמנהג הספרדים

(א) מאת ה׳, בספרינו במהפך פשטא בכ״י ישן גם בשל נ״ד מאת ה׳ ברביע וכן מסתבר, רוו״ה: שלח, הלמ״ד בקמץ, ונמסר ג׳ חד קמץ, וסי׳ א׳ בעמק שלח ברגליו (שופטים ה׳ ט״ו) ב׳ כי שלח ברשת (איוב י״ח ח׳) בפתח, ג׳ דין בקמץ: (ג) בהגוי, הבי״ת רפה:

(ד) כנשר, הכ״ף בדגש מדין מפיק: (ה) אם גנבים, בקדמא, באו, במהפך ומלרע, כ״ה בכ״י ישן וכן גרסת רד״ק במכלול רוו״ה: שודדי, המונח בשי״ן: באו, מלעיל: (ט) וחתו. מלרע: (י) בושה, הבי״ת רפה: (יא) עמדך, המ״ם במתג יהדלי״ת בשוא נע: ידו, מלרע: (יב) נכרו, הנו״ן בקמץ קטן והכ״ף בשוא נח: (טז) ושתו ולעו, שניהם מלרע: (יז) והיה, מלעיל כי הוא נסוג אחור: (כ) החל, הה״א בפתח ובמתג והחי״ת בצירי ובמקף ובלא מתג. ונמסר עליו ל׳ וג׳, ר״ל לית עוד בפתח וג׳ נמצא בקמץ וסי׳ נמסר במס״ג החל ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ א׳ החל רש והתגר בו (דברים ב׳ כ״ד) ב׳ החל רש לרשת (שם ב׳ ל״א) ג׳ החל וכלה (ש״א ג׳ י״ב) ד׳ וגלות החל הזה (דין) בתראה פתח: הזה, הנגינה בזי״ן: צרפת, הצד״י בקמץ מפני המונח והרי״ש בשוא נע: בספרד, הרי״ש בפתח בס״מ וכ״י ובעדות המכלול, גם הוא נמנה בכלל פתחין דספרא במס״ר, רוו״ה: ירשו, היו״ד במתג והרי״ש בשוא נע:

הפטרת וישב עמוס ב

(ז) יטו, מלרע: (ח) ויין, היו״ד בצירי ונמסר עליו יו״ד בלישנא, ר״ל יו״ד כתיב היו״ד בצירי בלישנא דיין, א׳ ישתו יין נסיכם (דברים ל״ב ל״ח) ב׳ ביין חלבון (יחזקאל כ״ז י״ח) ג׳ ויין ענושים ישתו (עמוס ב׳ ח׳) ד׳ ויין חמסים ישתו (משלי ד׳ א׳) ה׳ זכרו כיין לבנון (הושע י״ד ח׳) ו׳ וחכך כיין הטוב (שיר ז׳ י׳) ז׳ וביין משתיו (דניאל א׳ ח׳) ח׳ ומיין משתיו (שם א׳ ה׳) ט׳ ויין משתיהם (שם א׳ ט״ז) י׳ ויין מלכות רב (אסתר א׳ ז׳): (יג) מקל, הקו״ף בדגש, ונמסר עליו ל׳, ר״ל לית קמץ זולת זה: (טז) ערום, הרי״ש בחולם:

ג (ו) ועם. העי״ן בקמץ. ונמסר ג׳ קמצין וסי׳ א׳ ופלשתים נאספו (ש״א י״ג ה׳) ב׳ לא אפקוד על בנותיכם (הושע ד׳ י״ד) ג׳ אם יתקע. דין: עשה. לא מפיק ה״א: (ח) שאג. האל״ף בקמץ ונמסר עליו ל׳. ר״ל לית עוד בקמץ: דבר. הבי״ת בסגול. דנמסר ביהושע י״ד י׳ על כאשר דבר. לית בצירי וכל אתנחתא וסוף פסוק דכותיה בצירי. ש״מ דכל שארא בסגול:

הפטרת מקץ מ״א י״א

(טו) ויקץ. הקו״ף רפה: (יז) בבית. נמסר ו׳ רפין. עין שמות י״ב מ״ו: (יח) אין. במונח כ״ה בכ״י ישן רוו״ה: (כ) ותקם. הנגינה בתי״ו: (כב) ותאמר, הנגינה בתי״ו: (כה) לאחת. נמסר עליו ז׳, ר״ל ז׳ כתיב בפתח. ועין בפרשת בשלח ט״ז ל״ג שצ״ל ו׳: (כו) רחמיה. הנגינה במ״ם: ותאמר בי אדני. ותאמר בפשטא. בי במונח אדני בזקף קטן. כ״ה בכ״י ישן גם בשל נ״ד. וכן וזאת אמרת. במונח ז״ק. רוו״ה:

הפטרת ויגש יחזקאל ל״ז

(יז) וקרב. ציווי מן הדגוש ובא בפתח הרי״ש כמו פלג לשונם והקו״ף קמוצה בעבור הרי״ש שאינה מקבלת דגש: והיו. מלרע: (יט) את עץ יוסף. במונח רביע. אשר. בפשטא. ביד אפרים במונח ז״ק. כ״ה בכ״י ישן רוו״ה: והיו. מלרע: (כב) אותם. הנגינה בתי״ו: ולא יהיה. יהיו קרי: יחצו. מלעיל בחי״ת וכן נמסר עליו לית מלעיל. זולת דין: (כג) ולא יטמאו. שניהם במונח כ״ה בס״מ וכ״י ישן. וי״ס ולא במונח יטמאו עוד במקף. רוו״ה: יטמאו. היו״ד בחירק: מכל, הכ״ף בחולם ובמהפך. וי״ס מכל. הכ״ף בקמץ ובמקף: (כד) ילכו. הלמ״ד בצירי: (כה) המה. הנגינה בהא:

הפטרת ויחי מ״א ב׳

(ג) ועדותיו, הדלי״ת בשוא נע והוי״ו נקראת בחולם, ונמסר עליו ה׳ מפקין וי״ו, ר״ל בה׳ מקומות צריך להוציא הוי״ו בקריאה וסי׳ א׳ דין, ב׳ וימאסו את חקיו (מ״ב י״ז ט״ו) ג׳ ויעמד המלך על העמוד (שם כ״ג ג׳) ד׳ וחברו על עמדו דד״ה (ב׳ ל״ד ל״א) ה׳ מפני אשר קטרתם (ירמי׳ מ״ד כ״ג): (ד) למען, הנגינה במ״ם: (ה) עשה, מלעיל: ישראל, הנגינה באל״ף: (ח) עמך, הנגינה בכ״ף. נרא, במרכא: ואשבע. מלעיל בשי״ן: (ט) בדם, הדלי״ת בקמץ ונמסר עליו קמץ:

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר

ספר
ההפטריות
לכל השנה

מקרא ותרגום יונתן בן עוזיאל

עם חלק הדקדוק השלם למהרי"ץ ז"ל

סודר ותֻּכן מחדש

יצ"ל ע"י „הצב"י" יוסף חסיד ושות'

פעה"ק ירושלים תובב"א

ראובן בכורי אתה

שמעון ולוי אחים

ישׂשכר חמור גרם

גור אריה יהודה

מאשר שמנה לחמו

נפתלי אילה שלוחה

יוסף: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו

בנימין זאב יטרף

תמיד ואוריך לאיש חסידך

זבולן לחוף ימים ישכון

גד גדוד יגודנו

יהי דן נחש עלי דרך

וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך

ברכות ההפטרה
עפ"י נוסח תימן

לפניה יברך: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק:

לאחריה יברך: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם אֲשֶׁר כָּל דְּבָרָיו הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל נֶאֱמָן אָתָּה בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲגוּמַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתִבָּנֶה מְהֵרָה בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת צֶמַח דָּוִד מְהֵרָה תַצְמִיחַ וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל אָנוּ מְבָרְכִים אֶת שִׁמְךָ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת. אָמֵן: ואם חל ח"ה או ר"ח להיות בשבת מזכיר ענין היום בברכה זו (באמצע) כמו שמזכיר בתפלה.

לשלש רגלים עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים (בשבת וְעַל יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) וְעַל יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה (לפסח וְעַל יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה) (לשבועות וְעַל יוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה) (לסוכות וְעַל יוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה) (לשמיני עצרת וְעַל יוֹם הַחַג שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַזֶּה) שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה (בשבת וְלִמְנוּחָה) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת עַל הַכֹּל אָנוּ מְבָרְכִים אֶת שִׁמְךָ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ (לשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

לראש השנה עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים (בשבת וְעַל יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) וְעַל יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה (בשבת וְלִמְנוּחָה) לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל אָנוּ מְבָרְכִים אֶת שִׁמְךָ וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן: אָמֵן:

ליום כפור
עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים (בשבת אומר וְעַל יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) וְעַל יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת עַל הַכֹּל אָנוּ מְבָרְכִים אֶת שִׁמְךָ וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפּוּרִים:

לתשעה באב
רַחֵם יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ הָעִיר הָאֲבֵלָה הַחֲרֵבָה הַשּׁוֹמֵמָה הַנְּתוּנָה בְּיַד זָרִים הַיּוֹשֶׁבֶת וְרֹאשׁ לָהּ חָפוּי כְּאִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יָלָדָה וַיְבַלְּעוּהָ לִגְיוֹנִים וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי פְסִילִים. וַיִּתְּנוּ אֶת נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ. עַל כֵּן צִיּוֹן בְּמַר תִּבְכֶּה. וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ. לִבִּי לִבִּי עַל חַלְלֵיהֶם מֵעַי מֵעַי עַל הֲרוּגֵיהֶם. רְאֵה יְהֹוָה וְהַבִּיטָה וְרַחֵם שׁוֹמְמוֹתֶיהָ וְנַחֲמֶיהָ כִּי אַתָּה יְהֹוָה בָּאֵשׁ הִצַּתָּהּ וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ כַּכָּתוּב וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ נְאֻם יְהֹוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם: את צמח

סדר הפטרות של ספר בראשית

הפטרת בראשית בישעי׳ סי׳ מ״ב

א הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו
ב מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ
ג בַּחוּץ קוֹלוֹ׃ קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא
ד יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־
ה יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵילוּ׃ כֹּה־אָמַר
הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ
ו נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃ אֲנִי יְהוָה
קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם
ז לְאוֹר גּוֹיִם׃ לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר
ח מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי
ט לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ
י וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃
שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם
יא וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב
יב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ יָשִׂימוּ לַיהוָה
יג כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ
מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃
יד הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם
טו וְאֶשְׁאַף יָחַד׃ אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ
טז וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים
בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ
לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם
וְלֹא עֲזַבְתִּים׃

הפטרת נח בישעיה סי׳ נ״ד

א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־
ב רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ הַרְחִיבִי ׀
מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי
ג מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ
ד גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא

תרגום

א) הָא עַבְדִּי, אֲקָרְבִנֵּיהּ (לְדַחְלְתִי). בְּחִירִי, דְּאִתְרְעֵי בֵיהּ מֵימְרִי. אֶתֵּין רוּחַ קוּדְשִׁי, עֲלוֹהִי. דִּינִי, לְעַמְמִין יְגַלֵּי: ב) לָא יְצַוַּח, וְלָא יְכַלֵּי. וְלָא יְרִים בְּבָרָא, קָלֵיהּ: ג) עִנְוְתָנַיָא דְּכִקְנֵי רְעִיעַ, לָא יִתְבַּר. וְחַשִּׁיכַיָא דִּכְבוֹצִין עֲמֵי, לָא יְטַפֵּי. לְקֻשְׁטֵיהּ [י״נ לְקֻשְׁטָא], יַפֵּיק דִּינָא: ד) לָא יַהֲלֵי, וְלָא יִלְאֵי. עַד דִּיתַקֵּן בְּאַרְעָא, דִּינָא. וּלְאוֹרָיְתֵהּ, (י״נ וּלְמֵימְרֵיהּ) נְגָוָן יְכַתְּרוּן: ה) כִּדְנַן אֲמַר, אֱלָהּ עָלְמָא, יְיָ. דִּבְרָא שְׁמַיָּא, וּתְלָנוּן. שַׁכְלֵיל אַרְעָא, וְדָיְרַהָא. יָהֵב (י״נ יָהֵיב) נִשְׁמָא, לְעַם דַּעֲלַהּ. וְרוּחָא, לִדְמְהַלְּכִין בַּהּ: ו) אֲנָא יְיָ. רַבִּיתָךְ בְּקֻשׁוֹט, וְאַתְקֵיפִית בִּידָךְ. וַאֲתַקְנִנָּךְ. וְאֶתְּנִנָּךְ. לִקְיָם עַם, (נ״י עָלַם) לִנְהוֹר עַמְמִין: ז) לְמִפְתַּח עֵינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל, דְּאִנּוּן כְּסָמַן מִן אוֹרָיְתָא. לְאַפָּקָא (י״נ לְכַנָּשָׁא) גָּלְוָתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא, דְּאִנּוּן דָּמַן לַאֲסִירִין. וּלְמִפְרְקְהוֹן, מִשִּׁעְבּוּד מַלְכְוָתָא. דְּאִנּוּן עֲגִינִין, כַּאֲסִירֵי קְבַל: ח) אֲנָא יְיָ, הוּא שְׁמִי. וִיקָרִי דְּאִתְגְּלֵיתִי עֲלֵיכוֹן, לְעַם אָחֳרָן לָא אֶתֵּין. וְתֻשְׁבַּחְתִּי, לְפָלְחֵי צַלְמַיָּא: ט) קַדְמָיָתָא, הָא אֲתָאָה. וַחֲדַתָּן, אֲנָא מְחַוֵּי. עַד לָא יֵיתוֹן, אֲבַשַּׂר יָתְכוֹן: י) שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ, תֻּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָּא. אָמְרֵי תֻּשְׁבַּחְתֵּיהּ, מִסְיָפֵי אַרְעָא. נָחֲתֵי יַמָּא, וּמְלָאֵיהּ. נְגָוָן, וְיָתְבֵיהוֹן: יא) יְשַׁבַּח מַדְבְּרָא, וְקִרְוִין דְּיָתְבָן בֵּיהּ. פַּצְחִין יְיַתְבוּן, מַדְבַּר עַרְבָאֵי. יְשַׁבְּחוּן מִיתַיָּא, כַּד יִפְּקוּן מִבָּתֵּי עָלְמֵהוֹן. מֵרֵישׁ טוּרַיָּא, יְרִימוּן קָלְהוֹן: יב) יְשַׁוּוֹן קֳדָם יְיָ, יְקָרָא. וְתֻשְׁבַּחְתֵּיהּ, בִּנְגָוָן יְחַוּוֹן: יג) יְיָ, לְמֶעְבַּד גְּבוּרָן מִתְגְּלֵי. לְמֶעְבַּד גְּבוּרָן, מִתְגְּלֵי בִּרְגַז. בְּמִלּוּל, אַף בְּזָוָע. עַל בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי, מִתְגְּלֵי בִּגְבוּרְתֵּיהּ: יד) יְהָבִית לְהוֹן אַרְכָּא מֵעָלְמָא, דְּאִם יְתוּבוּן לְאוֹרָיְתָא, וְלָא תָבוּ. כִּחְבָלִין עַל יָלְדָא, יִתְגְּלֵי דִּינִי עֲלֵיהוֹן. יִצְדּוּן וִיסוּפוּן, כַּחֲדָא: טו) אַחֲרִיב טוּרִין, וְרָמָן. וְכָל עִסְבְּהוֹן, אֲיַבֵּישׁ. וַאֲשַׁוֵּי נַהֲרִין, לִנְגָוָן. וַאֲגַמִּין, אֲיַבֵּשׁ: טז) וַאֲדַבַּר דִּכְסָמַן, (י״נ מִן אוֹרָיְתָא) בְּאוֹרַח דְּלָא יְדַעוּ. בִּשְׁבִילָן (י״נ בִּשְׁבִילִין) דְּלָא אֲלִיפוּ, אַדְרִיכְנוּן. אֲשַׁוֵּי קְבַל קֳדָמֵיהוֹן, לִנְהוֹר. וְכָפְלָא, לְמֵישְׁרָא. אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא. אַעֲבֵידְנוּן, וְלָא אֲרַחֲקִנּוּן: על דא יתברך וכו׳.

א) שַׁבְּחִי יְרוּשְׁלֵם, דַּהֲוָת כְּאִתְּתָא עֲקָרָא, דְּלָא יְלֵדַת (נ״י יַלְדַת). בּוּעִי תֻּשְׁבַּחְתָּא וְדוּצִי, דַּהֲוָת כְּאִתְּתָא, דְּלָא עֲדִיאַת. אֲרֵי סַגִּיאִין יְהוֹן, בְּנֵי יְרוּשְׁלֵם צְדִיתָא. מִבְּנֵי רוֹמִי יָתֵיבְתָּא, אֲמַר יְיָ: ב) אַפְּתַּאִי, אֲתַר בֵּית מַשְׁרְךְ. וְקִרְוֵי אַרְעִיךְ יְתִיבִי, לָא תִמְנְעִין. אַסְגָּאִי עַם מַשְׁרְיָתִיךְ. וְשִׁלְטוֹנִךְ, תַּקִּיפִי: ג) אֲרֵי לְדָרוֹמָא וְלִצְפוּנָא, תַּתְקְפִין. וּבְנִךְ, עַמְמִין יֵירְתוּן. וְקִרְוִין דְּצָדְיָן, יְיַתְּבוּן (י״נ יִתְּתָבוּן):

חלק הדקדוק

א) בקצת תיגאן תיבת משפט בטפחא ותיבת לגוים במארכה. ו) ואחזק, החית בשוא פשוט. חה״ד. א) בני, הבית בגעיא. ג) בכל התיגאן ושמאל.

תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ
ה תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ כִּי בֹעֲלַיִךְ
עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־
ו הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ
ז יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ בְּרֶגַע קָטֹן
ח עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי
פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃
ט כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד
י עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ כִּי הֶהָרִים
יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית
יא שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃ עֲנִיָּה סֹעֲרָה
לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ
יב בַּסַּפִּירִים׃ וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח
יג וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב
יד שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי
טו וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי
טז מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ הֵן אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ
בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית
יז לְחַבֵּל׃ כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־
אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם
מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

יח הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ
וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃
יט לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃
כ הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה
כא לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ הֵן עֵד לְאוּמִּים
כב נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי

ד) לָא תִדְחֲלִין, אֲרֵי לָא תִבַּהֲתִין. וְלָא תִתְכַּנְעִין אֲרֵי לָא תִתְכַּלְמַן. אֲרֵי בַּהֲתַת עוּלֵימוּתִיךְ, תִּתְנַשַׁן. וְחִסּוּדֵי אַרְמְלוּתִיךְ, לָא תִדְכְּרִין עוֹד: ה) אֲרֵי מָרִיךְ, דְעָבְדִיךְ. יְיָ צְבָאוֹת, שְׁמֵיהּ (נ״י שְׁמוֹ) וּפָרְקִיךְ, קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל. אֱלָהּ כָּל אַרְעָא יִתְקְרֵי: ו) אֲרֵי כְאִתְּתָא שְׁבִיקָא. וְעָיְקַת רוּחַ, עָרְעַת, שְׁכִינְתָּא דַייָ. וּכְאִתַּת עֲלוּמִין. דְאִתְרַחֲקַת, אֲמַר אֱלָהִיךְ: ז) בִּרְגַז זְעֵיר, רַחֵיקְתִּיךְ. וּבְרַחֲמִין סַגִּיאִין, אֲקָרֵיב גָּלְוָתִיךְ: ח) בִּשְׁעָא זְעֵירָא. סַלֵּיקִית אַפֵּי שְׁכִינְתִּי זְמַן, מִנִּיךְ. וּבְטָבְוָת עָלַם דְּלָא פָּסְקָן, אֲרַחֵים עֲלַךְ. אֲמַר פָּרְקִיךְ, יְיָ: ט) כְּיוֹמֵי נֹחַ, דָא קֳדָמַי. דְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי. דְלָא יִעְדּוֹן מֵי טוֹפָנָא, דַהֲווֹ בְּיוֹמֵי נֹחַ. עוֹד, עַל אַרְעָא. כֵּן קַיֵּימִית. דְלָא יְחוּל רֻגְזִי עֲלַךְ, וְלָא אֲזוּף בִּיךְ: י) אֲרֵי טוּרַיָּא, יְעִדּוֹן. וְרָמָתָא, יִתְפַּרְקָן. וְטוּבִי מִנִּיךְ יְרוּשְׁלֵם. לָא יְעַדֵּי. וּקְיָם שְׁלָמִי, לָא יִתְרַחַק. אֲמַר דַעֲתִיד לְרַחָמָא עֲלַךְ, יְיָ: יא) חַשִּׁיכְתָּא מְקַבֶּלֶת עֲלָבָן, קַרְתָּא דְאָמְרִין עֲלַהּ עַמְמַיָּא, לָא תִתְנַחֵם. הָא אֲנָא. כָּבֵישׁ בִּצְדִידָא, אַבְנֵי רִצְפָּתִיךְ. וַאֲשַׁכְלְלִנִּיךְ, בְּאַבְנִין טָבָן: יב) וַאֲשַׁוֵּי כְּמַרְגְּלָן, אָעַךְ. וְתַרְעַךְ, לְאַבְנֵי גְמַר. וְכָל תְּחוּמַךְ, לְאַבְנֵי צְרוֹךְ: יג) וְכָל בְּנַךְ, יְהוֹן אָלְפִין בְּאוֹרַיְתָא דַייָ. וְסַגִּי, יְהֵי שְׁלָם בְּנַךְ: יד) בְּזָכוּתָא, תִתַּקְנִין. אִתְרַחֲקִי מֵעַשְׁקָא, אֲרֵי לָא תִדְחֲלִין. וּמִתְּבָרָא. אֲרֵי לָא יֵיעוֹל, עֲלַךְ: טו) הָא אִתְכְּנָשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן, לִיךְ. גָּלְוָת עַמִּיךְ, בְּסוֹפָא. מַלְכֵי עַמְמַיָּא דְמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם, בְּגַוִּיךְ יִתְרְמוֹן: טז) הָאֲנָא, בְּרֵית נַפָּחָא (נ״י נַפָּחָא) נָפַח נוּר, בְּשִׁיחוּרִין. וּמַפֵּיק מָנָא, לְצוֹרְכֵיהּ. וַאֲנָא. בְּרֵית מְחַבְּלָא, לְחַבָּלָא: יז) כָּל זֵין. דְיִתַּקַן עֲלַךְ יְרוּשְׁלֵם לָא יִצְלַח. וְכָל לִישָׁן (נ״י לִישָׁן). דִיקוּם עִמִּיךְ לְדִינָא, תְּחַיְּבִנֵּיהּ. דָא. אַחְסָנַת עַבְדַיָּא דַייָ וְזָכְוָתְהוֹן. מִן קֳדָמַי, אֲמַר יְיָ: יח) יֵי כָל דְצָבֵי לְמֵילַף, יֵיתֵי וְיֵילַף. וּדְלֵית לֵיהּ, כְּסַף. אִיתוֹ שְׁמַעוּ, וְאִילַפוּ. אִיתוֹ שְׁמַעוּ, וְאִילַפוּ (נ״י שְׁמוּעוּ נְאַלִיפוּ). בְּלָא בִדְמִין, וְלָא בְמָמוֹן. אוּלְפָּן דְּטָב, מֵחֲמַר וּמֵחֲלַב: יט) לְמָא תִתְקְלוּן. כַּסְפְּכוֹן, בְּלָא לְמֵיכַל. וְלֵיאוּתְכוֹן, בְּלָא לְמִסְבַּע. קַבִּילוּ קַבָּלָא לְמֵימְרִי, וַאֲכוּלוּ דְטָב. וְתִתְפַּנַּק בְּדַדְהִין, נַפְשְׁכוֹן: כ) אַרְכִּינוּ אֻדְנְכוֹן, וְקַבִּילוּ לְמֵימְרִי. שְׁמַעוּ, וְתִתְקַיַּם נַפְשְׁכוֹן. וְאֶגְזַר לְכוֹן, קְיָם עָלַם. טָבְוָת דָוִד, דִּמְהֵימְנִין: כא) הָא. רַב לְעַמְמַיָּא, מַנִּיתֵיהּ. מֶלֶךְ וְשַׁלִּיט, עַל כָּל מַלְכְוָתָא:

טז) הנה קרי.

ה) שמו. ברוב הנוסחאות כ״י עתיקים ודפוסים מתרגם „שמיה" אך בשני ספרים עתיקים מאד כתובים על קלף מצאנו תמיד כל „שמו" שכלפי ה׳ מתרגם „שמו" כמו שהיא בעברית. ושמעתי טעם לכך כי „שמו" בעברית מושאלת ואינה מורה על עצם הדבר הנקרא כך, מה שאין כן „שמיה" בארמית מורה על עצם הדבר הנקרא כך, והרי כלפי ה׳ לא נוכל לומר זאת. כי אדנות או צבאות אינם מורים על עצמות זולתי שם המפורש בלבד כשאינו נקרא בכנוי אדנות. ודומה לענין זה מלת „בן" מצאנוה מושאלת בני הנביאים, מתרגם תלמידי נבייא, אבל תרגומה הארמי „בר" הקפידו חז״ל על זה שאמרה כלפי ה׳ כדאיתא בירושלמי בסוף פ״ו שבת, בא מלאך וסטרו לנבוכדנצר על שאמר „בר אלהין" עד שחזר ואמר די שלח מלאכיה. ומאידך מצאנו אונקלוס מתרגם בני בכורי ברי בוכרי. וצ״ע.

חלק הדקדוק

ו) בכל התיגאן תיבת כי בשופר ולא במקף. ט) כימי תיבת אחת בכל התיגאן כמו כימי נדת דותה, וכן ת״י כיומי נח. וכן דעת רס״ג (שתרגם כעצר נוח) ועיין רד״ק. ותיבת נח בפשט אחד ומלרע. חה״ד. ומגער, הגימל בשוא לבד, והעין נקרא בחטף קמץ ועיין רד״ק. יב) כדכד. הכף הראשונה דגש כי היא בכלל אוגירה והכף בגעיא והשוא נע על משקל ערבות. ועיין במחברת התיגאן. חה״ד. טז) נפח, בפשטא אחת והיא מלרע והיא שטת ר״מ לונזאנו. חה״ד. יז) תקום, התיו בגעיא מפני המקף והיא מלעיל, חה״ד. עבדי ה׳, תיבת ה׳ בטעם דרגא. מאתי, אין געיא תחת המם. יח) ובלא, חסר וו בכל התיגאן. יט) בלא, שתיהן חסר וו. כ) חסדי דוד הנאמנים, השוא שבסמך נע מפני המאריך שבחית, והדלת רפי, וכ״ה גם בירושלמיים, ועד כאן מסיימים הפטרת נח וכ״ה בכל ההפטריות קדמוניות, וכ״כ הרמב״ם ז״ל בפירוש, ועיקר. חה״ד. כא) ומצוה. הוו בסגול.

לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
כִּי פֵאֲרָךְ׃

הפטרת לך לך בישעיה מ׳

א וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ שְׂאוּ־
מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם
לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא
ב נֶעְדָּר׃ לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה
ג דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־
לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא
ד יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃ נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין
ה אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃ וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל
ו יִכָּשֵׁלוּ׃ וְקוֵֹי יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ
וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃

ז הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ
ח יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ
לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ
ט נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃ יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃
י מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן
יא וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃ רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ
יב יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר
יג חֲזָק׃ וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם
פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃
יד וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע
טו אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃ אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ
קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃
טז אַל־תִּירָא כִּי עִמְּךָ־אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ
יז אַף־עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃ הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ
כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃

כב) הָא עַם דְלָא תִדַע, יִפְלְחוּנָךְ. וְעַם דְלָא יַדְעוּךְ, יִרְהֲטוּן לְאַסָקָא לָךְ מִסִין. בְּדִיל, יְיָ אֱלָהָךְ. וּלְקַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל, אֲרֵי שַׁבְּחָךְ׃ עד״י׃

א) וּלְמַן תְּדַמּוֹן קֳדָמַי, וְתַשְׁווֹן. יֵימַר, קַדִישָׁא׃ זְקוֹפוּ לְרוּמָא עֵינֵיכוֹן וַחֲזוֹ, לְמַדְחַל, קֳדָם מַן דִבְרָא אִלֵין. דְאַפֵּק בְּמִנְיָן, חֵילֵי שְׁמַיָא. לְכֻלְהוֹן, בִּשְׁמְהָן קָרֵי. מִסְגֵי גְבוּרָן, וּתְקוֹף חֵיל. חַד מִסִדְרֵיהּ, לָא מִתְעַכַּב׃ ג) לְמָא תֵימַר, יַעֲקֹב. וּתְמַלֵיל, יִשְׂרָאֵל. מִטַמְרָא אוֹרְחִי, מִן קֳדָם יְיָ. וּמִן קֳדָם אֱלָהִי, דִינִי יִעְדֵי׃ ד) הֲלָא יְדַעְתָּא, אִם לָא שְׁמַעְתָּא. אֱלָה עָלְמָא יְיָ, דִבְרָא יְסוֹדֵי. אַרְעָא. לָא בְעָמַל, וְלָא בְלֵיאוּ. לֵית סוֹף, לְסָכְלְתָנוּתֵיהּ׃ ה) יָהֵיב לְצַדִיקַיָא דְמִשַׁלְהַן לְפִתְגָמֵי אוֹרָיְתֵיהּ, חָכְמָא. וּלְדְלֵית לְהוֹן תְּקוֹף, נִכְסִין מַסְגֵי׃ ו) וְיִשְׁתַּלְהוֹן עוּלֵימִין חַיָבִין, וְיִלְאוֹן. וְרַוְקֵי רַשִׁיעַיָא, אִתְקָלָא יִתַּקְלוּן׃ ז) וּדְסַבְּרוּ לְפֻרְקָנָא (י״נ לְפֻלְחָנָא) דַיְיָ, יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן, וְיֵיסְפוּן חֵיל. וְיִתְחַדְתוּן לְעוּלֵימוּתְהוֹן, כְּצִמּוּחַ, דְסָלֵיק עַל גַדְפֵי נִשְׁרִין. יִרְהֲטוּן, וְלָא יִלְאוֹן. יְהָכוּן, וְלָא יִשְׁתַּלְהוֹן׃ ח) אַצִיתוּ לְמֵימְרִי, נַגְוָן. וּמַלְכְוָן, יֵיסְפוּן חֵיל. יִתְקָרְבוּן, בְּכֵן יְמַלְלוּן. כַּחֲדָא, לְדִינָא נִתְקָרַב׃ ט) מַן אַיְתִי בִגְלַאי מִמַדְנְחָא, אַבְרָהָם בְּחִיר צִדְקָא. בְּקֻשְׁטָ, קָרְבֵיהּ לְאַתְרֵיהּ. מְסַר קֳדָמוֹהִי עַמְמִין, וּמַלְכִין תַּבַּר. רְמָא כְעַפְרָא קְטִילִין, קֳדָם חַרְבֵּיהּ, כְּקַשָׁא רְדַפִינוּן, קֳדָם קַשְׁתֵּיהּ׃ י) רְדַפִינוּן, עֲדָא שְׁלָם. חִלַת אוֹרַח בְּרַגְלוֹהִי, לָא עֲלַת׃ יא) מַן אֲמַר אִלֵין, קַיָים אָמַר וַעֲבֵיד. דְסַדַר דָרַיָא, מִלְקַדְמִין. אֲנָא יְיָ בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית, אַף עָלְמֵי עָלְמַיָא, דִילִי אִנוּן. וּבַר מִנִי, לֵית אֱלָה׃ יב) חֲזוֹ נַגְוָתָא, וְיִדְחֲלוּן. דִבְסְיָפֵי אַרְעָא, יְזוּעוּן. יִתְקָרְבוּן, וְיֵיתוּן׃ יג) גְבַר יָת חַבְרֵיהּ, יְסַעֲדוּן. וּלְאֲחוּהִי, יֵימַר תְּקַף׃ יד) הֲלָא יִבַהֲתוּן, בְּעוּבָדֵיהוֹן. דִמְתַקֵיף נַגָרָא עִם קֵינָאָה, מָחֵי בְּפַטִישָׁא, עִם דִמְטַפַּח בְּקֻרְנָסָא זִמְנָא. אָמַר עַל דִבְקָא, תָּקֵין הוּא. וּמְתַקֵיף לֵיהּ בְּמַסְמְרִין, דְלָא יִצְטְלֵי׃ טו) וְאַתְּ, יִשְׂרָאֵל עַבְדִי. יַעֲקֹב, דְאִתְרְעֵיתִי בָךְ. זַרְעֵיהּ, דְאַבְרָהָם רָחֲמִי׃ טז) דְקָרֵיבְתָּךְ, מִזַרְעֲיָת אַרְעָא. וּמִמַלְכְוָתָא, בְּסַרְתָּךְ. וַאֲמַרִית לָךְ, עַבְדִי אַתְּ. אִתְרְעֵיתִי בָךְ, וְלָא אַרְחֲקִינָךְ׃ יז) לָא תִדְחַל, אֲרֵי בְּסַעְדָךְ מֵימְרִי. לָא תִתְּבַר, אֲרֵי אֲנָא אֱלָהָךְ. אַתְקֵפִינָךְ, אַף אַסְעֲדִינָךְ. אַף אַסְמֵיכִינָךְ, בִּימִין קֻשְׁטִי׃ יח) הָא יִבַהֲתוּן, וְיִתְכַּנְעוּן. כָּל עַמְמַיָא, דַהֲווֹ מִתְגָרָן בָּךְ.

ו) וקווי קרי.

חלק הדקדוק

ח) נדף, הדלת בקמץ וכ״ה במוסרה. יא) ויראו, ביוד אחת ובגעיא ...... היוד. קרבו, בקצת תיגאן אין געיה תחת הקוף והשוא נח. יג) צורף, מלא ו. הולם, הלמד בסגול. ויחזקהו, הוו בגעיה. טו) מקצות, אין בקוף דגש גם בירושלמייב, חה״ד. וברוב התיגאן הקוף דגושה והשוא נע.

הפטרת לך לך

יח תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס
יט אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ
הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת כ
יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ
כא יִשְׂרָאֵל׃ הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת
כב תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ תִּזְרֵם וְרוּחַ
תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אוֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ
כג יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃ הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים מְבַקְשִׁים
מַיִם וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשָׁתָּה אֲנִי יְהוָה אֶעֱנֵם אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל לֹא אֶעֶזְבֵם׃

הפטרת וירא במלכים ב' סי' ד'

א וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע
לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא
אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃
ב וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־
לָכִי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ
ג שָׁמֶן׃ וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־
ד שְׁכֵנָיִכְי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת
בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא
ה תַּסִּיעִי׃ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ
ו הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מֹיצָקֶת׃ וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת הַכֵּלִים
וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין
ז עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים
וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכְי וְאַתְּ
ח בָּנַיִכְי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע
אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי
ט מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃ וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ
הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ
י תָּמִיד׃ נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה

יְהוֹן כְּלָמָא. וְיֵיבְדוּן, אֱנָשׁ דִּינָךְ׃ יט) תִּבְעֵינוּן, וְלָא תַשְׁכְּחִינוּן. לַאֱנָשׁ, מַצוּתָךְ (נ״י מַצוּתָךְ). יְהוֹן כְּלָמָא. וּכְלָא מִדְּעַם, גּוּבְרִין דַּהֲווֹ מִתְגָּרַן, לְמֶעְבַּד עִמָּךְ קְרָב׃ כ) אֲרֵי. אֲנָא. יְיָ אֱלָהָךְ, מְתַקֵּיף יַמִּינָךְ. דַּאֲמַרִית לָךְ. לָא תִדְחַל, מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ׃ כא) לָא תִדְחֲלוּן, שִׁבְטַיָּא דְּבֵית יַעֲקֹב. זַרְעֲיָתָא, דְּבֵית יִשְׂרָאֵל. מֵימְרִי בְּסַעְדְּכוֹן, אֲמַר יְיָ. וּפָרִיקְכוֹן, קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל׃ כב) הָא שַׁוִּיתְכוֹן. לְמוֹרַג, תַּקִּיף חֲדַת. מְלֵי, סַמְפּוֹרִין. [י״נ סַמְפּוֹרִין] תְּקַטֵּיל בְּעַמְמַיָּא, וּתְשֵׁיצֵי. וּמַלְכְוָתָא, כְּמוֹצָא תְשַׁוֵּי׃ כג) תִּדְרֵינוּן, וְרוּחָא תְטוֹלִינוּן וּמֵימְרִי כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא, יְבַדַּר יָתְהוֹן. וְאַתְּ, תָּבוּעַ בְּמֵימְרָא דַּיְיָ. בְּקַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל, תִּשְׁתַּבַּח׃ כד) עַנְוְתָנַיָּא וְחַשִּׁיכַיָּא. דִּמְסַמְּדִין לְאַלְפָנָא הָא כְּצָהֲיָא לְמַיָּא, וְלָא מַשְׁכְּחִין. רוּחְהוֹן, בְּסִגּוּפָא מְשַׁלְהֲיָא. אֲנָא יְיָ, אֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן. אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל, לָא אֲרַחֵיקִנּוּן׃ עד״י׃

א) וְאִתְּתָא חֲדָא, מִנְּשֵׁי תַלְמִידֵי נְבִיַּיָּא. מַצְוְחָא קֳדָם אֱלִישָׁע, לְמֵימַר. עַבְדָּךְ עוֹבַדְיָה בַּעְלִי, מִית. וְאַתְּ יְדַעְתְּ. אֲרֵי עַבְדָּךְ. הֲוָה דָּחֵיל חַטְאִין, מִן קֳדָם יְיָ. דְּכַד קַטֵּילַת אִיזֶבֶל יָת נְבִיַּיָּא דַּיְיָ, דְּבַר מִנְּהוֹן, מְאָה גֻּבְרָא. וְאַטְמַרִינּוּן, חַמְשִׁין חַמְשִׁין גּוּבְרָא בִּמְעָרְתָא. וַהֲוָה יָזֵיף, וּמוֹכֵיל לְהוֹן. בְּדִיל דְּלָא לְאוֹכָלוּתְהוֹן מִנִּכְסוֹהִי דְּאַחְאָב, מִן קֳדָם דְּאִנּוּן אֲנָסָא. וּכְעַן, רַשְׁיָא אֲתָא. לְמִדְבַּר, יָת תְּרֵין בְּנַי. לֵיהּ, לְעַבְדִּין׃ (עוד מָאתַן וְשִׁתִּין וְחַמְשָׁא זִמְנִין צְוַחַת אִתַּת עוֹבַדְיָה כְּהַאי גַּוְנָא, וְלָא הֲוָה מַשְׁגַּח בַּהּ, וְלָא יָדַע מָא לְמֶעְבַּד לַהּ. עַד דְּאַזְלָא לְבֵי קִבְרֵי, וְקָא צָוְחָא וְאָמְרָה. מָרִי מָרִי, דָּחֲלָא דַּיְיָ, דָּחֲלָא דַּיְיָ. וְאִשְׁתְּמַע לַהּ קָלָא מִבֵּינֵי מִיתַיָּא, מַן הָדֵין דָּחֲלָא דַּיְיָ, דְּקָא בָעֵית. אַרְבְּעָא אִקְרוּ, דָּחֲלַיָּא דַּיְיָ. אַבְרָהָם וְיוֹסֵף, וְאִיּוֹב וְעוֹבַדְיָה. מְתִיבָא וְאָמְרָה, לָא בְּעֵינָא אֶלָּא הַאי דִּכְתִיב בֵּיהּ, דָּחֲלָא דַּיְיָ לַחֲדָא. וְכַד אוֹדְעוּהָא קִבְרֵיהּ, הֲוָת קָא מִתְפַּלְשָׁא בְּעַפְרֵיהּ, וְקָא צָוְחָא וְאָמְרָא. מָרִי מָרִי, הֵיכָא רוּחְצָנָךְ לִי, בְּשַׁעֲתָא דְּדַמַּכְתָּא וּדְמוֹתָא. כַּד אֲמַרִית לָךְ, לְמַן אַתְּ שָׁבֵיק לִי, וְיָת תְּרֵין בְּנַי. נַאֲתֵיבְתַּנִי, דְּרִבּוֹן עָלְמָא רוּחְצָן לִי. דַּאֲמַר לִי, שְׁבוֹק יַתְמָךְ נַאֲנָא אֲקַיֵּימִנּוּן, וְאַרְמַלְתָּךְ עֲלַי תִּתְרְחֵיץ. וְכַדּוּ, לָא נְהַשְׁכַּח מְשֵׁיזֵיב. וְיַתְמֵי נַמֵּי צָוְחֵי וְאָמְרֵי, קַבְּלַן אַבָּא, קַבְּלַן אִמָּא. אֲתֵיב עוֹבַדְיָה, וַאֲמַר לַהּ. זִילִי לְגַבֵּי אֱלִישָׁע בְּפוּרְתָּא דִּמְשַׁחָא דְּאִשְׁתְּאַר גַּבִּיךְ, וְלִיבָרְכִיךְ בֵּיהּ. דַּאֲנָא כַּד אַטְמַרְתִּינּוּן לִמְאָה נְבִיַּיָּא, וַזַנְתִּנּוּן בִּמְעָרְתָא, בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא. לָא אַטְפֵּיִין בּוֹצִינֵי דִּמְשַׁחָא מִנַּיְיהוּ, לָא בִימָמָא וְלָא בְלֵילְיָא. לִדְכַר לִי נְבִיָּא מִלֵּי דִּידִי לְקֻבְ״ה, וִישַׁלֵּם לְכוֹ, מַאי דְּאוֹזֵיפְתֵּיהּ. דְּהָכֵי אֲמַר קְרָא, כָּל מַאן דִּמְרַחֵים עַל עַנְיֵי וְעַל מִסְכֵּינֵי, כְּאִילוּ מוֹזֵיף לְקֻבְ״ה. וּבְכֵן אֲזַלַת וְאוֹדַעְתֵּיהּ לֶאֱלִישָׁע, כּוּלֵּי הַאי׃) ב) וַאֲמַר לַהּ אֱלִישָׁע, מָא אַעְבֵּיד לִיךְ. חַוַּאי לִי. מָא אִית לִיךְ, בְּבֵיתָא. וַאֲמַרַת. לֵית לְאַמְתָךְ כָּל מִדְּעַם, בְּבֵיתָא. אֱלָהֵין, מָנָא דִּמְשַׁחָא׃ ג) וַאֲמַר. אִיזִילִי שְׁאַלִי לִיךְ מָנִין, מִן בָּרָא. מִן כָּל שִׁיבָבַכִי. מָנִין רֵיקָנִין, לָא תַזְעֲרִין׃ ד) וְתִתָּכִין. וְתִגִיפִין דַּשָּׁא, בְּאַפִּךְ וּבְאַפֵּי בְנַךְ. וּתְרִיקִין מִשְׁחָא. עַל כָּל מָנַיָּא, הָאִלֵּין. וּמָנָא דְּיִתְמְלֵי, תְּסַלְּקִין׃ ה) וַאֲזַלַת מִלְּוָתֵיהּ. וַאֲגֵפַת דַּשָּׁא, בְּאַפַּהּ וּבְאַפֵּי בְנָהָא. אִנּוּן. מְקָרְבִין לַהּ מָנַיָּא, וְהִיא מְרִיקָא מִשְׁחָא׃ ו) וַהֲוָה, כְּמִשְׁלַם מָנַיָּא. וַאֲמַרַת לִבְרַהּ, קָרֵיב לִי עוֹד, מָנָא. וַאֲמַר לַהּ. לֵית עוֹד, מָנָא. וּפְסַק, מִשְׁחָא׃ וַהֲוָה כְּמִשְׁלַם מָנַיָּא. וַאֲמַרַת לִבְרַהּ. קָרֵיב לִי עוֹד, מָנֵי

ב) לך קרי. ג) שכנכי כתיב, וקרי שכניך. ה) מוצקת קרי. ז) נשיך קרי. ובניך קרי.

חלק הדקדוק

כא) פיפיות, שתי הפיפין דגושות. א) לקחת, באזלא ברוב התיגאן. ב) ויאמר, תיבת ויאמר בטרם, חה״ד.

א) תוספת זו ליתה בכל נוס׳ כ״י וגם לא בדפוסים. והוסיפוה מדפיסים אחרונים מתוך פי׳ הרד״ק ע״ש.
ו) תרגום זה לא נמצא בכל כה״י העתיקים. גם בדפוסים ליתיה. והוסף מתוך פי׳ הרד״ק. ע״ש.
ז) גם תוספת זו ליתא בכל כ״י ולא בדפוסים, והוספה מתוך פי׳ הרד״ק. ע״ש.

וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃
יא וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃
יב וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־
יג לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה
חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ
הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר
יד בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר
טו גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ
טז וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת
חַיָּה אַתְּי חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים
יז אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד
יח הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד
יט וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו
כ רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ וַיִּשָּׂאֵהוּ
וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃
כא וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ
כב וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד
מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים
כג וְאָשׁוּבָה׃ וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּי הֹלֶכְתִּי אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־
כד חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר
אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי
כה לָךְ׃ וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל
וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי
כו נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־
לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר
כז שָׁלוֹם׃ וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו
וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ
כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃
כח וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה

תבירי דססא. דמן דגזר על מנין ריקנין דיתמלון, יגזר על מנין תבירין, ויתקנון. והוה לקיט מני תבירי, ומשוי חד על חד, ומתחברי במימרא דקודשא בריך הוא. ועמודא דמשחא, טייף על כולהון. עד דשלימו, כל פסקי מניא. אמר ברה, לית עוד מנא. ושמע עמודא דמשחא, ופסק): ז) ואתת. וחויאת, לנביא דיי. ואמר. איזילי, זביני ית משחא. ושלמי, למרי חובתיך. ואת ובנך. תתפרנסין, במא דישתאר:

(וכד אתרחיש לה ההוא נסא, אתת לות נביא דיי, ואמרת. אית עלי עסור מהאי משחא, או לא. אמר לה, בעליך זן ית נביא דיי, במלתא דליכא עלה עסורא. ואף את, לית על משחיך עסור, דמן נסא הוא. הדרא ואמרא ליה, מא נעביד, מבנוהי דאחאב. אי שמעי עלי, ואנסי לי. מתיב, ואמר לה. מן דסגר פום כלבי דמצרים, עתיד למסגר, פום אריותא דדניאל. יטמטים עיניהון דבני אחאב, ויסגר אודניהון, דלא לאבאשא ליך. בכין יהבת אודיתא ותושבחתא, ואזלת): ח) והוה יומא, ועבר אלישע לשונם. ותמן, אתתא דחלת חטאין. ואתקיפת ביה, למיכל לחמא. והוה, בזמן מעדוהי. מתפני לתמן, למיכל לחמא: ט) ואמרת לבעלה. הא כען ידענא. ארי נביא דיי, קדישא הוא. מתפני לותנא, תדירא: י) נעביד כען עלית כתלא, זעירא. ונתקין ליה תמן, אתר. ערסא ופתורא, וכרסיא ומנרתא. ויהי. במיתוהי לותנא, יתפני לתמן: יא) והוה יומא, ועל לתמן. וזר לעליתא, ושכיב תמן: יב) ואמר, לגיחזי עולימיה. קרי, לשונמיתא הדא. וקרא לה. וקמת, קדמוהי: יג) ואמר ליה. אימר כען לה, הא עסיקת לנא, ית כל עסקא הדא. מא, למעבד ליך. הפתגם אית ליך, למללא עם מלכא. או, עם רב חילא. ואמרת. בגו עסקי עמי, אנא מסוברא (נ״א מסוברא): יד) ואמר. ומא, למעבד לה. ואמר גיחזי. בקשטא. בר לית לה, ובעלה סיב: טו) ואמר, קרי לה. וקרא לה. וקמת, בתרעא: טז) ואמר. לזמנא הדא, כעדן דאתון קימין. תהן, מחבקא ברא. ואמרת. בבעו רבוני, נביא דיי. לא יתכדב פתגמא, באמתך: יז) ועדיאת אתתא, וילדת בר. לזמנא הדין, כעדן דהיא קימא. דמליל עמה, אלישע: יח) ורבא רביא. והוה יומא. ונפק לות אבוהי, לות חצודיא: יט) ואמר לאבוהי, רישי רישי. ואמר, לעולימא. סבהי, ואובלהי לאמיה: כ) ונסביה. ואובליה, לאמיה. ויתיב על ברכהא. עד עדן טיהרא, ומית: כא) וסליקת, ואשכיבתיה. על ערסא, דנביא דיי. ואגפת באפוהי, ונפקת: כב) וקרת לבעלה. ואמרת. שדר כען לי, חד מן עולימיא. וחדא, מן אתניא. ואתמטי. לות נביא דיי, ואתוב: כג) ואמר. מדין. את אזלא לותיה, יומא דין. לא ירח, ולא שבא. ואמרת, שלם: כד) וזריזת אתנא. ואמרת לעולימה, דבר ואיזיל. לא תדחק עלי, למרכב. אלהין, כד אימר לך: כה) ואזלת. ואתת. לות נביא דיי, לטור כרמלא. והוה כד חזא נביא דיי יתה, מקביל. ואמר לגיחזי עולימיה. הא, שונמיתא דיכי: כו) כען, רהוט כען לקדמותה. ואימר לה. השלם ליך. השלם לבעליך, השלם לרביא. ואמרת שלם: כז) ואתת. לות נביא דיי, לטורא. ואתקיפת ברגלוהי. וקריב גיחזי, למדחה. ואמר נביא דיי שבוק מנה, ארי נפשה מריא לה. ומן קדם יי, אתכסא מני. ולא אתחוא, לי: כח) ואמרת. השאילית ברא, מן

טז) את קרי. כג) את הולכת קרי.

חלק הדקדוק

יג) אין פסיק אחר תיב׳ הנה, חה״ד. טו) ותעמד, הוו בגעיא. כ) הצהרים הא ראשונה בגעיא. כד) ותחבש, הוו בגעיא. כה) הטפחה בתיבת השונמית. כז) להדפה, הפא רפא. חה״ד. ובהרבה תיגאן הפא דגושה. העלים, העין בשוא לבד, והוא נח, וכן נמסר בפרשת קדושים. חה״ד.

אתי: ויאמר לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי בידך כט
ולך כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא
תעננו ושמת משענתי על פני הנער: ותאמר אם הנער ל
חי יהוה וחי נפשך אם אעזבך ויקם וילך אחריה: וגחזי לא
עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין
קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד לו לאמר לא הקיץ
הנער: ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב לב
על מטתו: ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל לג
אל יהוה: ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו לד
ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויגהר עליו ויחם בשר
הילד: וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל לה
ויגהר עליו ויזורר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער
את עיניו: ויקרא אל גיחזי ויאמר קרא אל השנמית לו
הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך: ותבא לז
ותפל על רגליו ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא:

הפטרת חיי שרה במלכים א׳ סי׳ א׳

והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו: א
ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה
ועמדה לפני המלך ותהי לו סכנת ושכבה בחיקך וחם
לאדני המלך: ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל ב
וימצאו את אבישג השונמית ויבאו אתה למלך: והנערה ג
יפה עד מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא
ידעה: ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש ד
לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו: ולא עצבו ה
אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם הוא טוב תאר
מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום: ויהיו דבריו עם יואב ו
בן צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדניה: וצדוק ז
הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים

רבוני. הלא אמרית לך. אם מתיהיב לי בר בר קים, ואם לא, לא תנסיס יתי: כט) ואמר לגיחזי, זריז חרצך. וסב חוטרי בידך, ואיזיל. ארי תשכח גבר, לא תשאל בשלמיה. וארי ישאל בשלמך גוברא, לא תתיבניה. ותשוי חוטרי, על אפי רביא: ל) ואמרת, אמיה דרביא. קים הוא יי וחיי (נ״י וחיי) נפשך, אם אשבקנך. וקם, ואזל בתרהא: לא) וגיחזי, עבר קדמיהון. (ואשכח אריא מיתא באורחא, ושוי עלוהי חוטרא בדיל לנסויי ביה, ואחייה. ומשום דעבר על מלי רביה ולא עבד כד פקדיה, אזל) ושוי ית חוטרא, על אפי רביא. ולית קל, ולית דמצית. ותב לקדמותיה, וחוי ליה למימר. לא אתער רביא: לב) ואתא אלישע, לביתא. והא רביא, מית. רמי, על ערסיה: לג) ואתא. ואגף דשא, באפי תרויהון. וצלי, קדם יי: לד) וסליק, ושכיב על רביא. ושוי פומיה על פומיה, יעינוהי על עינוהי, וידוהי על ידוהי. ואלהית, עלוהי. וחם, בסרא דרביא: לה) ותב, והליך בביתא. זמנא חדא לכא, וזמנא חדא לכא. וסליק, ואלהית עלוהי. ואתמקק רביא, עד שבע זמנין. ופתח רביא, ית עינוהי: לו) וקרא לגיחזי. ואמר, קרי לשונמיתא הדא. וקרא לה, ואתת לקדמוהי. ואמר, סבי בריך: לז) ואתת, ונפלת קדם (י״נ על), רגלוהי. וסגידת, על ארעא. ונסיבת ית ברה, ונפקת: עד״י

א) ומלכא דוד, סיב. על, ביומין. ומכסן ליה, בלבושין. ולא שחין, ליה: ב) ואמרו ליה עבדוהי. יבעון, לרבוני מלכא, עולימתא בתולתא (י״ני עולימא בתולה). ותשמש, קדם מלכא. ותהי ליה, קריבא. ותשכוב לותך. וישחן, לרבוני מלכא: ג) ובעו, עולימתא שפירתא. בכל, תחום ארעא דישראל. ואשכחו. ית אבישג, דמן שונם. ואיתיאו (נ״י ואיתיו) יתה, למלכא: ד) ועולימתא, שפירא עד לחדא. והות למלכא קריבא, ומשמשא ליה. ומלכא, לא ידעה: ה) ואדניה בר חגית. מתרברב למימר, אנא אמלוך. ועבד ליה. רתכין, ופרשין. וחמשין גוברא, (י״נ גברין) רדופין קדמוהי: ו) ולא אכלמיה אבוהי מיומוהי, למימר. מדין כדין את עביד. ואף הוא שפיר בריויה, לחדא. ויתיה ילידת, בתר אבשלום: ז) והוו פתגמוהי, בציצא. עם, יואב בר צרויה. ועם, אביתר כהנא. וסעדין, בתר אדניה: ח) וצדוק כהנא. ובניה (י״נ ובניהו) בר יהוידע. ונתן נביא, ושמעי ורעי. וגבריא, דלדוד. לא

לד) כפיו קרי.

חלק הדקדוק

א) יחם, היוד בחירק בכל הספרים. חה״ד. ב) וימצאו, הוו בגעיא. ד) ואדניה, האלף שוא פתח בכל התיגאן ומסור עליה ח׳ וכ״ה בכ״ד גדול. חה״ד. ו) ויעזרו, הוו בגעיא. ובמקצת תיגאן ויעזרו בזקף גדול, ותיבת אחרי בטפחא.

לא) תוספת זו ליתה בכל כה״י העתיקים.

ח אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ: וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר
וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־
כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ:
ט וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו
י לֹא קָרָא: וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר
הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאֲדֹנֵינוּ דָוִד לֹא
יא יָדָע: וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־
יב נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה: לְכִי וּבֹאִי | אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו
הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה
בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ
יג אֲדֹנִיָּהוּ: הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא
יד אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ: וַתָּבֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ
הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרַת אֶת־
טו הַמֶּלֶךְ: וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
טז מַה־לָּךְ: וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ
לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי:
יח וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ:
יט וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ
וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא
כ קָרָא: וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד
כא לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו: וְהָיָה
כִּשְׁכַּב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה
כב חַטָּאִים: וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא
כג בָּא: וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי
כד הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו אָרְצָה: וַיֹּאמֶר נָתָן
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא
כה יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי: כִּי | יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן
לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר
הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ

הֲווֹ, בְּעֵיצַת אֲדֹנִיָּה: ט) וּנְכַס אֲדֹנִיָּה. עָן וְתוֹרִין, וּפַטִימִין. עִם, אֶבֶן סָכוּתָא. דִּבְסְטַר, עֵין קַצְּרָא. וּזְמִין. יָת כָּל אֲחוֹהִי, בְּנֵי מַלְכָּא. וּלְכָל גֻּבְרֵי שִׁבְטָא יְהוּדָה, עַבְדֵי מַלְכָּא: י) וְיָת נָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָה (י״נ וּבְנָיָהוּ). וְיָת גִּבָּרַיָּא. וְיָת שְׁלֹמֹה אֲחוּהִי, לָא זְמִין: יא) וַאֲמַר נָתָן. לְבַת שֶׁבַע אִמֵּיהּ דִּשְׁלֹמֹה, לְמֵימַר. הֲלָא שְׁמַעַתְּ. אֲרֵי מְלַךְ, אֲדוֹנִיָּה בַּר חַגִּית. וְרִבּוֹנַנָא דָּוִד, לָא יְדַע: יב) וּכְעַן. אֵיתַא. אַמְלְכִנִּיךְ כְּעַן, מִלְכָּא [ינ״י מִלְכָּא]. וְשֵׁיזִבִי, (י״נ וְשֵׁיזְבִי) יָת נַפְשִׁיךְ. וְיָת נְפַשׁ בְּרִיךְ, שְׁלֹמֹה: יג) אִיזִילִי. וְתֵיעֲלִין, לְוָת מַלְכָּא דָּוִד. וְתֵימְרִין לֵיהּ. הֲלָא אַתְּ, רִבּוֹנִי מַלְכָּא קַיֵּימְתָּא לְאַמְתָךְ, לְמֵימַר. אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ, יִמְלוֹךְ בָּתְרַי. וְהוּא, יְתִיב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתִי. וּמָדֵין, מְלַךְ אֲדוֹנִיָּה: יד) הָא. עַד דְּאַתְּ מְמַלְּלָא תַּמָּן, קֳדָם מַלְכָּא. וַאֲנָא, אֵיעוֹל בָּתְרִךְ. וַאֲקַיֵּים, יָת פִּתְגָּמַיִךְ: טו) וְעַלַּת בַּת שֶׁבַע לִקְדָם מַלְכָּא, לְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא. וּמַלְכָּא, סִיב לַחְדָא. וַאֲבִישַׁג, דְּמִן שׁוּנֵם. מְשַׁמְּשָׁא, קֳדָם מַלְכָּא: טז) וּכְרַעַת בַּת שֶׁבַע. וּסְגִידַת, לְמַלְכָּא. וַאֲמַר מַלְכָּא, מָא לִיךְ: יז) וַאֲמַרַת לֵיהּ. רִבּוֹנִי, אַתְּ קַיֵּימְתָּא. בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ, לְאַמְתָךְ. אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ, יִמְלוֹךְ בָּתְרָי. וְהוּא, יְתִיב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתִי: יח) וּכְעַן. הָא אֲדֹנִיָּה, מְלַךְ. וּכְעַן. רִבּוֹנִי מַלְכָּא, לָא יְדַעְתָּא: יט) וּנְכַס. תּוֹרִין וּפַטִימִין וְעָן, לִסְגֵי. וּזְמִין, לְכָל בְּנֵי מַלְכָּא. וּלְאֶבְיָתָר, כָּהֲנָא. וּלְיוֹאָב, רַב חֵילָא. וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדָּךְ, לָא זְמִין: כ) וְאַתְּ, רִבּוֹנִי מַלְכָּא. עֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל, סְבִירָן צְלָךְ. לְחַוָּאָה לְהוֹן. מַן יְתִיב. עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתָא דְּרִבּוֹנִי מַלְכָּא, בָּתְרוֹהִי: כא) וִיהֵי. כַּד יִשְׁכּוֹב רִבּוֹנִי מַלְכָּא, עִם אֲבָהָתוֹהִי. וְאֵיהֵי. אֲנָא. וּבְרִי שְׁלֹמֹה, מִתְרַכִין: כב) וְהָא. עַד דְּהִיא מְמַלְּלָא, קֳדָם מַלְכָּא. וְנָתָן נְבִיָּא, עָל: כג) וְחַוִּיאוּ לְמַלְכָּא, לְמֵימַר. הָא, נָתָן נְבִיָּא. וַאֲתָא, לִקְדָם מַלְכָּא. וּסְגִיד לְמַלְכָּא. עַל אַפּוֹהִי, עַל אַרְעָא: כד) וַאֲמַר נָתָן. רִבּוֹנִי מַלְכָּא, אַתְּ אֲמַרְתְּ. אֲדֹנִיָּה, יִמְלוֹךְ בָּתְרָי. וְהוּא, יְתִיב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתִי: כה) אֲרֵי, נְחַת יוֹמָא דֵין. וּנְכַס. תּוֹרִין וּפַטִימִין וְעָן, לִסְגֵי. וּזְמִין, לְכָל בְּנֵי מַלְכָּא. וּלְרַבָּנֵי חֵילָא, וּלְאֶבְיָתָר כָּהֲנָא. וְהָאִנּוּן. אָכְלִין וְשָׁתַן, קֳדָמוֹהִי. וַאֲמַרוּ. יִצְלַח, מַלְכָּא

חלק הדקדוק

ט) ואת נתן ואת הגבורים הווין בגעיא. חה״ד. י) ואדנינו. האלף שוא פתח ועיין במוסרה סוף פ׳ וישב, חה״ד. יט) ומריא, הוו בגעיא. כא) כשכב, הכף רפי בכל התיגאן ומסור עלה לחוד רפי, והטעם עלה מארכה ולא בתביר בכל התיגאן וכ״ה בכ״ד גדול והירושלמי. חה״ד. ואני מצאתי בשני תיגאן שתי הכפין דגושות, והלא לפי הכללים שאין רפי אחר שוא נח וסימניך ככרכמיש.

אֲדֹנִיָּהוּ׃ וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־ כו
יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כז
נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדֶּיךָ מִי יֵשֵׁב עַל־
כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־ כח
לִי לְבַת־שֶׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃
וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהֹוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי כט
מִכָּל־צָרָה׃ כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ל
לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי
תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם לא
אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם׃

יש נוהגים להוסיף פסוק זה

לב וְגַם יָשַׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא הַמְּלוּכָה׃

הפטרת תולדות במלאכי סי׳ א׳

מַשָּׂא דְבַר־יְהֹוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי׃ אָהַבְתִּי אֶתְכֶם א ב
אָמַר יְהֹוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו
לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהֹוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב׃ וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי ג
וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ כִּי־ ד
תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהֹוָה
צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה
וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהֹוָה עַד־עוֹלָם׃ וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם ה
תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהֹוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל׃ בֵּן יְכַבֵּד אָב ו
וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי
אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהֹוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי
וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם ז
מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהֹוָה
נִבְזֶה הוּא׃ וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ ח
פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ
הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל ט
וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהֹוָה

תרגום

אֲדוֹנִיָּה: כו) וְלִי דַּאֲנָא עַבְדָּךְ. וּלְצָדוֹק כָּהֲנָא. וְלִבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע. וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדָּךְ, לָא זַמִּין: כז) אִם, מִן רִבּוֹנִי מַלְכָּא. הֲוָה, פִּתְגָּמָא הָדֵין. וְלָא הוֹדַעְתָּא, יָת עַבְדָּךְ. מַן יְתִיב. עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא, בָּתְרוֹהִי: כח) וַאֲתֵיב מַלְכָּא דָוִד, וַאֲמַר. קְרוֹ לִי, לְבַת שֶׁבַע. וַאֲתָת, לִקְדָם מַלְכָּא. וְקָמַת, קֳדָם מַלְכָּא: כט) וְקַיֵּים מַלְכָּא, וַאֲמַר. קַיָּים הוּא יְיָ. דִּפְרַק יָת נַפְשִׁי, מִכָּל עָקָא: ל) אֲרֵי, כְּמָא דְקַיֵּימִית לִיךְ. בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל, לְמֵימַר. אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְרִיךְ, יִמְלוֹךְ בָּתְרַי. וְהוּא. יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי, תְּחוֹתָי. אֲרֵי. כֵּן אַעֲבֵיד, יוֹמָא הָדֵין: לא) וּכְרַעַת בַּת שֶׁבַע עַל אַפָּהָא, עַל אַרְעָא. וּסְגֵידַת, לְמַלְכָּא. וַאֲמַרַת. יִתְקַיֵּים. רִבּוֹנִי. מַלְכָּא דָוִד, לְעָלַם: (לב) וְאַף, יְתִיב שְׁלֹמֹה. עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא:) עד״י

א) מַטַּל פִּתְגָּמָא דַיְיָ, עַל יִשְׂרָאֵל. בְּיַד, מַלְאָכִי (דְּאִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ, עֶזְרָא סָפְרָא): ב) רְחֵימִית יָתְכוֹן, אֲמַר יְיָ. וְאִם תֵּימְרוּן, בְּמָא רְחֵימְתַּנָא. הֲלָא אֲחָא עֵשָׂו לְיַעֲקֹב, אֲמַר יְיָ. וּרְחֵימִית, יָת יַעֲקֹב: ג) וְיָת עֵשָׂו, רַחֵיקִית. וְשַׁוִּיתִי יָת טוּרוֹהִי, לְצָדוּ. וְיָת אַחְסַנְתֵּיהּ, לְצָדוּת מַדְבַּר: ד) אֲרֵי יֵימְרוּן אֲדוֹמָאֵי, אִתְמַסְכַּנְנָא. כְּעַן נְתוּב, וְנִבְנֵי חָרְבָתָא. כִּדְנַן אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת. אִנּוּן יִבְנוּן, וַאֲנָא אֲפַגַּר. וְיִקְרוּן לְהוֹן, תְּחוּמָא דְעַמֵּיהּ [נ״י תְּחוּמֵיהּ דְעַמָּא] רַשִׁיעָא. וְעַמָּא. דְאַיְתִי יְיָ עֲלֵיהוֹן לְוָט, עַד עָלְמָא: ה) וְעֵינֵיכוֹן, יִחְזְיָין. וְאַתּוּן תֵּימְרוּן, יִסְגֵּי יְקָרָא דַיְיָ, דְּאַפְּתֵי, יָת תְּחוּמָא דְיִשְׂרָאֵל: ו) הָא עַל בְּרָא אֲמִיר לְיַקָּרָא יָת אַבָּא, וְעַבְדָּא, לְמִדְחַל מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ. וְאִם כְּאָב אֲנָא, אָן דְאַתּוּן מְיַקְּרִין קֳדָמַי. וְאִם כְּרִבּוֹן אֲנָא, אָן דְּאַתּוּן דָּחֲלִין מִן קֳדָמַי. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת. לְכוֹן כָּהֲנַיָּא דִּמְבַסְּרִין עַל שְׁמִי. וְאִם תֵּימְרוּן. בְּמָא בַסַּרְנָא, עַל שְׁמָךְ: ז) מְקָרְבִין אַתּוּן עַל מַדְבְּחִי, קֻרְבַּן מְרַחַק. וְאִם תֵּימְרוּן, בְּמָא מְרַחַק. בְּדְאַתּוּן אָמְרִין. פָּתוּרָא דַיְיָ, בְּסִיר הוּא: ח) וּדְאַתּוּן מְקָרְבִין דַּעֲוִיר לְדִבְחָא, הֲלָא בִישׁ. וּדְאַתּוּן מְקָרְבִין. דַּחֲגִיר וּדְמְרִיעַ, הֲלָא בִישׁ. קָרֵיבְהִי כְּעַן, לְשִׁלְטוֹנָךְ דְּעַלָּךְ. הֲיִתְרְעֵי בָךְ, אוֹ הֲיִסַּב אַפָּךְ. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת: ט) וּכְעַן. צַלּוֹ כְעַן קֳדָם אֱלָהָא, וִיקַבֵּיל צְלוֹתַנָא. מִיֶּדְכוֹן, הֲוָת דָא. הֲיִתְנַסְּבוּן לְכוֹן,

כז) עבדך קרי. ובמקצת תיגאן עבדך כתיב וקרי.

חלק הדקדוק

כח) ותעמד, הוו בגעי. לא) יחי, י״נ תיבת יחי בטפחא, ע״כ מסיימים הפטרת חיי שרה, וכ״ה בהפטרות ישנות, וכ״כ הרמב״ם ז״ל, חה״ד.
ו) אב אני, תיבת אני בשופר הולך. אדונים אני, תיבת אני בתלשא שמאל. ח) לזבח, בפשט אחד גם בירושלמיים. חה״ד.

י צְבָאוֹת: מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי
חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־
יא אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם: כִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל
שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה
יב טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: וְאַתֶּם
מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ
יג נִבְזֶה אָכְלוֹ: וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־
הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם
יד אָמַר יְהוָה: וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ
מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם:

טו וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים: אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ
וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם
יז וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב: הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם
אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא
יח אֶתְכֶם אֵלָיו: וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה
יט הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: בְּרִיתִי
הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי
כ וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא: תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה
לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים
כא הֵשִׁיב מֵעָוֹן: כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ
כב מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא: וְאַתֶּם סַרְתֶּם מִן־
הַדֶּרֶךְ הִכְשַׁלְתֶּם רַבִּים בַּתּוֹרָה שִׁחַתֶּם בְּרִית הַלֵּוִי אָמַר
כג יְהוָה צְבָאוֹת: וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי אֶתְכֶם נִבְזִים וּשְׁפָלִים לְכָל־
הָעָם כְּפִי אֲשֶׁר אֵינְכֶם שֹׁמְרִים אֶת־דְּרָכַי וְנֹשְׂאִים פָּנִים
כד בַּתּוֹרָה: הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכֻלָּנוּ הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאָנוּ
כה מַדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחִיו לְחַלֵּל בְּרִית אֲבֹתֵינוּ: בָּגְדָה

אַפִּין. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת: י) מַן אַף הָכָא בְּכוֹן, וִיגִיף דַּשֵׁי בֵית מַקְדְּשִׁי. וְלָא תְקָרְבוּן עַל מַדְבְּחִי, קֻרְבַּן מְרַסַּק. לָא רַעֲוָא קֳדָמַי, בְּכוֹן. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת. וְקוּרְבַּן לְרַעֲוָא, לָא אֲקַבֵּיל מִיֶּדְכוֹן: יא) אֲרֵי מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא, וְעַד מֵיעֲלֵיהּ. רַב שְׁמִי, בֵּינֵי עַמְמַיָּא. וּבְכָל עִדָּן דְּאַתּוּן עָבְדִין רְעוּתִי, אֲנָא מְקַבֵּיל צְלוֹתְכוֹן. וּשְׁמִי רַבָּא, מִתְקַדַּשׁ עַל יְדֵיכוֹן. וּצְלוֹתְכוֹן, כְּקוּרְבַּן דְּכֵי קֳדָמַי. אֲרֵי רַב שְׁמִי, בֵּינֵי עַמְמַיָּא. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת: יב) וְאַתּוּן, מַחֲלִין (יג״י מְחַלְּלִין) יָתֵיהּ. בְּדְאַתּוּן אָמְרִין. פָּתוֹרָא דַּיְיָ, בְּסִיר הוּא. וּבְסִירָן מַתְּנָתָא, מִנֵּיהּ: יג) וְאִם תֵּימְרוּן הָא דְּאֵיתֵינָא מְלֵיאוּתָנָא, וְשַׁנֵּיקְתּוּן יָתֵיהּ. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת. וּמֵיתַן אַתּוּן דַּאֲנִיס. וְדַחֲגִיר וּדְמְרִיעַ. וּמֵיתַן אַתּוּן לֵיהּ, בְּקוּרְבָּנָא. הַאֲקַבֵּיל יָתֵיהּ, בְּרַעֲוָא. מִיֶּדְכוֹן, אֲמַר יְיָ: יד) וְלִיט, דְּיַעֲבֵיד בִּנְכַל. וְאִית בְּעֶדְרֵיהּ, דְּכַר. וְהוּא חַיָּב, לְנְדַר (י״נ בְּנְדַר). וְדָבַח דְּמִחַבַּל, קֳדָם יְיָ. אֲרֵי מֶלֶךְ רַב, אֲנָא. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת. וּשְׁמִי, חַסִּין בְּעַמְמַיָּא: טו) וּכְעַן. לְכוֹן. תַּפְקֵידְתָּא הָדָא, כָּהֲנַיָּא: טז) אִם לָא תְקַבְּלוּן. וְאִם לָא תְשַׁוּוֹן דַּחַלְתִּי עַל לֵב, לְמִתַּן יְקָרָא לִשְׁמִי. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת. וַאֲשַׁלַּח בְּכוֹן, יָת מְאֵירְתָא. וַאֲלוּט, יָת בִּרְכָתְכוֹן. וְאַף אֲלוּטְנַהּ. אֲרֵי לֵיתֵיכוֹן מְשַׁוּוֹן דַּחַלְתִּי, עַל לֵב: יז) הָאֲנָא נָזִיף לְכוֹן, (י״נ בְּכוֹן) בִּצְלָלַת זַרְעָא. וְאַגְלֵי בַּהֲתַת חוֹבֵיכוֹן, עַל אַפֵּיכוֹן. וַאֲבַטֵּיל, רְבוּת חַגֵּיכוֹן. וְיִתְמְנַע חוּלָקְכוֹן, מִנֵּיהּ: יח) וְתִדְּעוּן. אֲרֵי, שְׁלַחִית לְוָתְכוֹן. יָת תַּפְקֵידְתָּא, הָדָא. לְמִהְוֵי קְיָמִי, עִם לֵוִי. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת: יט) קְיָמִי, הֲוָה עִמֵּיהּ. חַיֵּי, וּשְׁלָמָא. וִיהָבִית לֵיהּ אוּלְפַן אוֹרָיְתִי שְׁלִים, וּדְחֵיל מִן קֳדָמַי. וּמִן קֳדָם שְׁמִי, דָּחֵיל הוּא: כ) אוֹרָיְתָא דְּקוּשְׁטָא, הֲוָת בְּפוּמֵיהּ. וְשִׁקְרָא, לָא אִשְׁתְּכַח בְּשִׂפְוָתֵיהּ. בִּשְׁלָמָא וּבְתְרִיצוּתָא, הֲלִיךְ קֳדָמַי. וְסַגִּיאִין, אֲתִיב מֵחוֹבָא: כא) אֲרֵי שִׂפְתֵי כָהִין, יִטְּרוּן מַדַּע. וְאוֹרָאָה, (יג״י וְאוֹרָיְתָא) יִבְעוֹן מִפּוּמֵיהּ. אֲרֵי מְשַׁמֵּישׁ קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת, הוּא: כב) וְאַתּוּן, סְטֵיתוּן מִן אוֹרְחָא. אַתְקֵילְתּוּן סַגִּיאִין, בְּאוֹרָיְתָא. חַבֵּילְתּוּן קְיָמָא, דְּעִם לֵוִי. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת: כג) וְאַף אֲנָא. יְהַבִית יָתְכוֹן. בְּסִירִין וְחַלָּשִׁין, לְכָל עַמָּא (י״נ עַמְמַיָּא). כְּמָא דְּלֵיתֵיכוֹן, נָטְרִין יָת אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ. וְנָסְבִין אַפִּין, בְּאוֹרָיְתָא: כד) הֲלָא אַבָּא חַד, לְכֻלַּנָא. הֲלָא. אֱלָהּ חַד, בְּרָא יָתַנָא. מְדֵין. נְשַׁקַּר, גְּבַר בַּאֲחוּהִי. לְאַפָּסָא קְיָמָא, דְּעִם אֲבָהָתַנָא: כה) שַׁקַּרוּ דְּבֵית יְהוּדָהּ

חלק הדקדוק

יג) הפסח, בפשט אחד, חה״ד. יד) משחת, החית בקמץ בנפרד, וברבים כי משחתם, וכ״כ רד״ק בחה״ד כי החית קמץ, גם בירושלמיים, וכן מוכח במוסרה דמסיר עליה ומקור משחת. חה״ד. יז) הנני, אין געיה תחת ההא.

הפטרת תולדות

יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נֶעֶשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלָ͏ִם כִּי ׀ חִלֵּל
יְהוּדָה קֹדֶשׁ יְהוָה אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת־אֵל נֵכָר: יַכְרֵת כו
יְהוָה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ
מִנְחָה לַיהוָה צְבָאוֹת: וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ כַּסּוֹת דִּמְעָה כז
אֶת־מִזְבַּח יְהוָה בְּכִי וַאֲנָקָה מֵאֵין עוֹד פְּנוֹת אֶל־הַמִּנְחָה
וְלָקַחַת רָצוֹן מִיֶּדְכֶם: וַאֲמַרְתֶּם עַל־מָה עַל כִּי־יְהוָה כח
הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין ׀ אֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה בָּהּ
וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ: וְלֹא־אֶחָד עָשָׂה וּשְׁאָר רוּחַ כט
לוֹ וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם
וּבְאֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אַל־יִבְגֹּד: כִּי־שָׂנֵא שַׁלַּח אָמַר יְהוָה ל
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חָמָס עַל־לְבוּשׁוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ: הוֹגַעְתֶּם יְהוָה לא
בְּדִבְרֵיכֶם וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה הוֹגָעְנוּ בֶּאֱמָרְכֶם כָּל־עֹשֵׂה
רָע טוֹב ׀ בְּעֵינֵי יְהוָה וּבָהֶם הוּא חָפֵץ אוֹ אַיֵּה אֱלֹהֵי
הַמִּשְׁפָּט:

הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה־דֶרֶךְ לְפָנָי וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל־ לב
הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן ׀ אֲשֶׁר־אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר
אַתֶּם חֲפֵצִים הִנֵּה־בָא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: וּמִי מְכַלְכֵּל לג
אֶת־יוֹם בּוֹאוֹ וּמִי הָעֹמֵד בְּהֵרָאוֹתוֹ כִּי־הוּא כְּאֵשׁ מְצָרֵף
וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים: וְיָשַׁב מְצָרֵף וּמְטַהֵר כֶּסֶף וְטִהַר אֶת־ לד
בְּנֵי־לֵוִי וְזִקַּק אֹתָם כַּזָּהָב וְכַכָּסֶף וְהָיוּ לַיהוָה מַגִּישֵׁי מִנְחָה
בִּצְדָקָה: וְעָרְבָה לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם כִּימֵי לה
עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

הפטרת ויצא

הושע סי׳ י״א

וְעַמִּי תְלוּאִים א
לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם: אֵיךְ ב
אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ
כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי: לֹא אֶעֱשֶׂה ג

תרגום

וְתוֹעֵיבְתָא. אִתְעֲבֵידַת (י״נ וְתוֹעֵיבָא אִתְעֲבִידָא) בְּיִשְׂרָאֵל, וּבִירוּשְׁלֵם. אֲרֵי אַפִּיסוּ דְּבֵית יְהוּדָה, נַפְשְׁהוֹן. דַּהֲוָת קַדִּישָׁא קֳדָם יְיָ, דְּרָחֵים. וְאִתְרְעִיאוּ לְמִסַּב לְהוֹן נְשִׁין, מִן בְּנַת עַמְמַיָּא: כו) יְשֵׁיצֵי יְיָ. לִגְבַר דְּיַעְבְּדִנַּהּ, בַּר וּבַר בַּר. מִקִּרְוֵי, יַעֲקֹב וְאִם כָּהֵין הוּא, לָא יְהֵי לֵיהּ בַּר דִּמְקָרֵיב קוּרְבָּנָא. (נ״י מְקָרֵיב קוּרְבַּן בֵּית) בְּבֵית מַקְדְּשָׁא, דַּיְיָ צְבָאוֹת: כז) וְדָא, תִּנְיָנוּת דְּאַתּוּן עָבְדִין. חֲפָת דִּמְעֲתָא, יָת מַדְבְּחָא דַּיְיָ. דְּבָכַן, וּמִתְאָנְחִין (נ״י וּדְמִדַּנְקִין). מִדְּלֵית עוֹד. אִתְפְּנָאָה, לְקוּרְבָּנָא. וּלְקַבָּלָא יָתֵיהּ בִּרְעֲוָא, מִיֶּדְכוֹן: כח) וְאִם תֵּימְרוּן, עַל מָא. עַל דַּיְיָ אַסְהֵיד בֵּינָךְ, וּבֵין אִתַּת יַנְקוּתָךְ. דְּאַתְּ שַׁקַּרְתְּ, בַּהּ. וְהִיא שׁוּתַּפְתָּךְ, וְאִתַּת קְיָמָךְ: כט) הֲלָא חַד הֲוָה אַבְרָהָם יְחִידַאי, דְּמִנֵּיהּ אִתְבְּרֵי עָלְמָא. וּמָא חַד, בָּעֵי. אֱלָהֵין דְּיִתְקַיֵּים לֵיהּ וְלַד, מִן קֳדָם יְיָ. וְתִסְתַּמְרוּן, בְּנַפְשָׁתְכוֹן. וּבְאִתַּת יַנְקוּתָךְ, לָא תְשַׁקַּר: ל) אֲרֵי אִם סְנֵית לַהּ, פַּטְרַהּ. אֲמַר יְיָ, אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל. וְלָא תְכַסֵּי חִטְאָה (יג״י סְטָאַהּ), בִּלְבוּשָׁךְ. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת. וְתִסְתַּמְרוּן בְּרוּחֲכוֹן (י״נ בְּנַפְשָׁתְכוֹן), וְלָא תְשַׁקְּרוּן: לא) אַהְלֵיתוּן קֳדָם יְיָ, בְּפִתְגָּמֵיכוֹן. וְאִם תֵּימְרוּן, בְּמָא אַהְלֵינָא קֳדָמוֹהִי. בִּדְאַתּוּן אָמְרִין. כָּל עָבֵיד בִּישׁ, תָּקֵין. קֳדָם יְיָ. וּבְהוֹן, רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי. אוֹ אֵיכָא, דְּעָבֵיד אֱלָהָא דִּינָא: לב) הָאֲנָא, שָׁלַח מַלְאֲכִי. וִיפַנֵּי אוֹרְחָא, קֳדָמַי. וּבִתְכֵּיף יֵיעוֹל לְהֵיכְלֵיהּ. רִבּוֹנָא, דְּאַתּוּן בָּעַן. וּמַלְאַךְ קְיָמָא. דְּאַתּוּן צָבַן בֵּיהּ, הָא אָתֵי. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת: לג) וּמַן מְסוֹבַר, יָת יוֹם מֵיתוֹהִי. וּמַן יְקוּם, בְּאִתְגְּלָיוּתֵיהּ. אֲרֵי רֻגְזֵיהּ כְּאִישָׁא (י״נ כְּאִישָׁתָא) מַמְסֵי. וּכְבוֹרִיתָא, דִּמְחַוְרִין בַּהּ: לד) וְיִתְגְּלֵי לְצָרָפָא וּלְדַכָּאָה, כִּגְבַר דִּמְצָרֵיף וּמְדַכֵּי כַּסְפָּא. וִידַכֵּי יָת בְּנֵי לֵוִי, וִיזַקֵּיק יָתְהוֹן. כְּדַהֲבָא, וּכְכַסְפָּא. וִיהוֹן, קֳדָם יְיָ. מְקָרְבִין קוּרְבָּן, בִּזְכוּ: לה) וְיִתְקַבַּל, קֳדָם יְיָ. קוּרְבַּן אֱנָשׁ יְהוּדָה, וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם. כְּיוֹמֵי עָלְמָא. וְכִשְׁנִין, דְּמִלְקַדְמִין:

עד״י

א. וְעַמִּי פְּלִיגִין, לְמֵתַב לְאוֹרָיְתִי, בִּמְרוּעָא קַשְׁיָא, יִתְעָרְעוּן. כַּחֲדָא לָא יְהָכוּן, בְּקוֹמָא זְקוּפָא: ב) אֵיכְדֵּין, אַמְסְרִנָּךְ אֶפְרַיִם. אֲשֵׁיצֵינָךְ, יִשְׂרָאֵל. אֵיכְדֵּין, אַבְדִנָּךְ כְּאַדְמָה. אֲשַׁוֵּינָךְ, כִּצְבוֹאִים. מִתְעָרַע מֵימַר קְיָמִי (י״נ רְעוּתִי), לְקִבְלִי. כַּחֲדָא מִתְגּוֹלְלָא, רַחֲמַת אֲבָהָתְכוֹן: ג) לָא אַעֲבֵיד,

חלק הדקדוק

כו) לאיש, באזלא לא בטרס גם בירושלמיים, חה״ד. לא) עשה, בצירי לא בסגול. לב) ופנה, במארכה לא במקף. הנה, בשופר לא במקף. ב) כצבאים, החירק באלף בכל סת״י והיוד נחה. והרי״ל כתב בהיפך ולא כן בכל ס״ת בכל תיבות הדומות לזה כגון עפאים פראים, חוץ מאותן שיצאו מהכלל ע״פ המוסרה, והעד תיבת תלואים שבפסוק ראשון. חה״ד.

הפטרת ויצא

חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא־
ד איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר: אחרי יהוה ילכו
ה כאריה ישאג כי־הוא ישאג ויחרדו בנים מים: יחרדו
כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על־
בתיהם נאם־יהוה:

י סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד
ז רד עם־אל ועם־קדושים נאמן: אפרים רעה רוח ורדף
קדים כל־היום כזב ושד ירבה וברית עם־אשור יכרתו
ח ושמן למצרים יובל: וריב ליהוה עם־יהודה ולפקד על־
ט יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו: בבטן עקב את־אחיו
י ובאונו שרה את־אלהים: וישר אל־מלאך ויכל בכה
יא ויתחנן־לו בית־אל ימצאנו ושם ידבר עמנו: ויהוה
יב אלהי הצבאות יהוה זכרו: ואתה באלהיך תשוב חסד
יג ומשפט שמר וקוה אל־אלהיך תמיד: כנען בידו מאזני
יד מרמה לעשק אהב: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי
טו און לי כל־יגיעי לא ימצאו־לי עון אשר־חטא: ואנכי
יהוה אלהיך מארץ מצרים עד אושיבך באהלים כימי
טז מועד: ודברתי על־הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד
יז הנביאים אדמה: אם־גלעד און אך־שוא היו בגלגל
יח שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי: * ויברח
יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר:
יט ובנביא העלה יהוה את־ישראל ממצרים ובנביא נשמר:

הפטרת וישלח

עובדיה

א * חזון עבדיה כה־אמר אדני יהוה לאדום שמועה שמענו
מאת יהוה וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה
ב למלחמה: הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד:
ג זדון לבך השיאך שכני בחגוי־סלע מרום שבתו אמר
ד בלבו מי יורדני ארץ: אם־תגביה כנשר ואם־בין כוכבים
ה שים קנך משם אורידך נאם־יהוה: אם־גנבים באו־לך

תקוף רגזי. לא יתוב מימרי, לחבלא בית ישראל. ארי אלהא אנא, ומימרי לעלמא קיים. ולית עובדי כבני בסרא, דדירין על ארעא. כן גזרית, דביניכון שכינתי קדישא. ולא אחליף בקריא אוחרי (י״נ אחרי) עוד, ית ירושלם: ד) בתר פולחנא דיי, יהכון. מימריה, כאריא דמכלי. ארי הוא יכלי. ויתכנשון גלותהון, ממערבא: ה) כעופא דאתי בגלאי, כן ייתון, דגלו לארעא דמצרים. וכיונה דתיבא לגו שובכה, כן יתובון, (י״נ ייתון) דאטלטלו לארעא דאתור. ואתיבנון בשלם, לבתיהון. ומימרי יהי בסעדהון, אמר יי: ו) אסגיאו קדמי בכדבין, בית אפרים. ובנכלין, בית ישראל. ודבית יהודה. הוו מתקפין בפולחני, עד דגלא עמא דאלהא, מארעהון. ואנון דהוו פלחין קדמי בבית מקדשא, ומתקרבן (י״נ מתקרבן) עמא קדישא. בכן, הוו קיימין: ז) בית ישראל. דמן לדרוש זרע, ועלעול חציד. כל יומא. כדבין ובזא, מסגן. וקים, עם אתוראה אקימו. וקורבנא, למצרים מובלין: ח) ודינא קדם יי, עם דבית יהודה. ולאסערא על יעקב, כאורחתיה. כעובדוהי תקניא, יתיב ליה: ט) נביא, אימר להון. הא יעקב אבוכון, עד לא אתיליד, אמיר דיסגי מן אחוהי. ובתוקפיה, אתרבב עם מלאכא: י) ואתרבב עם מלאכא, ויכיל. בכא, ובעא מניה. בית אל, אתגלי עלוהי. ותמן, ימליל עמנא: יא) הוא יי אלהי (י״נ אלהא) צבאות, דאתגלי על אברהם, יצחק ויעקב. וכמא דאמיר, על ידי משה. יי, דוכרניה לכל דר ודר: יב) ואת, בפולחנא דאלהך תתקף. חסדא ודינא, טר. וסבר לפורקנא דאלהך, תדירא: יג) לא תהון, כתגרין. דבידיהון. מאזנון דנכל, למינס רחמין: יד) נאמרו, דבית אפרים. ברם עתרנא. אשכחנא אוניס, לנא. נביא, אימר להון. הא כל עותריכון. לא יתקיים לכון, ביום תושלמת חוביכון (י״נ חובין): טו) ואנא. יי אלהך, דאפיקתך מארעא דמצרים. עוד. אותבנך (יב״י אותיבנך) במשכנין, כיומי קדם: טז) ומלילית, עם נביא. ואנא, נבואן אסגיתי. ובזיד עבדי נביא, שלחית: יז) אם בגלעד הוו אנוסין, ברם בבית גלגלא, תורין לטענן דבחו. אף איגוריהון, אסגיאו כיגרין. על, תחומי חקלן: יח) נביא, אימר להון. הא יעקב אבוכון, אזל לחקלי ארם. ופלח ישראל, באתתא. ובאתתא, נטר ענא: ט) ואף כד נחתו אבהתכון למצרים, נביא, שלח יי. ואסיק ית ישראל, ממצרים. ועל ידי נביא, אתנטר: עד״י

א) נבואת, עובדיה. כדנן אמר יי אלהים, לאדום. בשורה שמענא, מן קדם יי. ואזגד, בעממיא שלים. קומו. ונתעתד עלה, לקרבא: ב) הא חלש. יהבתך, בעממיא. בסיר את, לחדא: ג) רשע לבך, אטעיך. דאת דמי לנשרא דשרי בשני כיפא, ברומא מותביה. אמר בלביה. מן יחתנני, לארעא: ד) אם תרים כנשרא. ואם ביני כוכביא, תשוי מדורך. מתמן במימרי אחתנך, אמר יי: ה) אם גנבין אתו עלך, אם בזוזי ליליא. איכדין, הויתא דמוך.

חלק הדקדוק

ד) כי הוא ישאג, קמץ בזקף קטן. חה״ד. טז) באהלים, אין געיא תחת הבית. א) מאת, בשופר. ה', רביע. חה״ד.

עַד דִּגְנַבוּ, מִסַּתְהוֹן. אִם חָטוֹפִין כְּקָטוֹפִין, אֲתוֹ
עֲלָךְ. הֲלָא מַשְׁאֲרִין לָךְ, עוֹלְלָן: ו) אֵיכְדֵין,
אִתְבְּלֵישׁ עֵשָׂו. אִתְגַּלְיוּ, מַטְמוֹרוֹהִי; ז) מִן
תְּחוּמָא, אַגְלְיוּךְ. כֹּל, אֱנָשׁ קְיָמָךְ. אַטְעֲיוּךְ. יְכִילוּ
לָךְ, אֱנָשׁ שְׁלָמָךְ. אָכְלֵי, פְתוֹרָךְ. שַׁוִּיאוּ תַקְלָא,
תְּחוֹתָךְ. מִדְלֵית בָּךְ, סוּכְלְתָנוּ: ח) הֲלָא בְּעִדָּנָא
הַהוּא, אֲמַר יְיָ. וְאוֹבֵיד חַכִּימִין, מֵאֱדוֹם. וְכָל
גְּבַר דְּבֵיהּ סוּכְלְתָנוּתָא, מִכַּרְכָּא דְעֵשָׂו: ט)
וְיִתַּבְּרוּן גִּבָּרָךְ, דָּרוֹמָא. בְּדִיל דְּיִשְׁתֵּיצֵי גוּבְרָא,
דְּבֵיהּ צוֹרְכָא. מִכַּרְכָּא דְעֵשָׂו, מִקְּטוֹל: י) מֵחֲטוֹף.
אֲחוּךְ יַעֲקֹב, תְּחַפֵּינָךְ בַּהֲתָא. וְתִשְׁתֵּיצֵי, לְעָלַם:
יא) בְּיוֹם, מְקָמָךְ מִקְבֵיל. בְּיוֹמָא. דְבַזוּ עַמְמַיָּא,
נִכְסוֹהִי. וְנוּכְרָאִין, עָלוּ בְקִרְווֹהִי. וְעַל יְרוּשְׁלַם,
רְמוֹ עַדְבִין. אַף אַתְּ, כְּחַד מִנְּהוֹן: יב) וְדַחֲזֵיתָא
בְּיוֹמָא דַאֲחוּךְ, בְּיוֹם תְּבָרֵיהּ. וְדַחֲדֵיתָא לִבְנֵי
יְהוּדָה, בְּיוֹם תְּבָרְהוֹן. וּדְאַסְגֵּיתָא לְמַלָּלָא
רַבְרְבָן, בְּעִדָּן עָקָא: יג) דְּעָלְתָא בִּתְרַעֵי עַמִּי,
בְּיוֹם תְּבָרְהוֹן. דַּחֲזֵיתָא אַף אַתְּ. בְּבִשְׁתֵּיהּ, בְּיוֹם
תְּבָרֵיהּ. וּדְאוֹשֵׁיטְתָא יְדָךְ בְּנִכְסוֹהִי, בְּיוֹם תְּבָרֵיהּ:
יד) וּדְקַמְתָּא, עַל פִּרְקָא. לְשֵׁיצָאָה, יָת מְעָרְקוֹהִי.
וְדִמְסַרְתָּא מְשֵׁיזְבוֹהִי, בְּעִדָּן עָקָא: טו) אֲרֵי
קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ, עַל כָּל
עַמְמַיָּא. כְּמָא דַעֲבַדְתָּא, כֵּן יִתְעֲבֵיד לָךְ. גְּמֻלָךְ,
יְתַתַב בְּרֵישָׁךְ: טז) אֲרֵי. כְּמָא דַחֲדֵיתוּן, עַל
מַחַת טוּרָא דְקוּדְשִׁי. כֵּן יִשְׁתּוּן כָּל עַמְמַיָּא כָּס
פּוּרְעֲנוּתְהוֹן, תְּדִירָא. וְיִשְׁתּוּן, וְיִסְתַּלְעֲמוּן. וִיהוֹן,
כִּדְלָא הֲווֹ: יז) וּבְטוּרָא דְצִיּוֹן, תְּהֵי שֵׁיזָבָא,
וִיהוֹן קַדִּישִׁין. וְיַחְסְנוּן, דְּבֵית יַעֲקֹב. נִכְסֵי
עַמְמַיָּא, דַּהֲווֹ מַחְסְנִין לְהוֹן: יח) וִיהוֹן דְּבֵית
יַעֲקֹב תַּקִּיפִין כְּאִישָׁתָא, וּבֵית יוֹסֵף, חַסִּינִין
כְּשַׁלְהָבִיתָא. וּבֵית עֵשָׂו, חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא. וְיִשְׁלְטוּן
בְּהוֹן, וִיקַטְלוּנוּן. וְלָא יְהֵי שֵׁיזָבָא, לְבֵית עֵשָׂו.
אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ, גְּזִיר כֵּן: יט) וְיַחְסְנוּן יָתְבֵי
דָרוֹמָא, יָת כַּרְכָּא דְעֵשָׂו. וְיָתְבֵי שְׁפֵילְתָּא, יָת
אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי. וְיַחְסְנוּן, יָת קִרְוֵי אֶפְרַיִם. וְיָת,
קִרְוֵי שָׁמְרוֹן. וּדְבֵית בִּנְיָמִין יַחְסְנוּן, יָת יָתְבֵי,
אֲרַע גִּלְעָד: כ) וְגָלוּת עַמָּא הָדֵין. לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל דִּבְאֲרַע כְּנַעֲנָאָה, עַד צָרְפַת. וְגָלוּת
יְרְשְׁלַם, דִּבְסְפַמְיָא. יַחְסְנוּן. יָת, קִרְוֵי אֲרַע
דָרוֹמָא: כא) וְיִסְּקוּן מְשֵׁיזְבִין, בְּטוּרָא דְצִיּוֹן.
לְמִדַּן, יָת כַּרְכָּא דְעֵשָׂו. וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְיָ,
עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא: עד״י.

א) כִּדְנָן, אֲמַר יְיָ. עַל תְּלָתָא, חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל

הפטרת וישלח

אִם־שֹׁדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־
ו בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו
ז נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ
הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ
ח אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי
ט חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן
י לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב
יא תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם
שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָו וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ
יב גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם׃ וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם
נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל
יג פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה׃ אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־
תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ
יד בְּיוֹם אֵידוֹ׃ וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו
טו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־
כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃
טז כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד
יז וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה
יח וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃ וְהָיָה בֵית־
יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם
וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃
יט וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ
אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃
כ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת
כא וְגָלֻת יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ וְעָלוּ
מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה
הַמְּלוּכָה׃

הפטרת וישב

עמוס סי' ב

א כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה

יא) שעריו, כתיב וקרי.

חלק הדקדוק

ט) יכרת, במארכה לא במקף. יא) עמדך, הקמץ רחב, והשוא שבדלת נע מפני המאריך. **חה״ד. טז)** כלא, חסר ו. כ) צרפת, **בזקף גדול בלבד.** ירושלם בפשט אחד, והיא מלרע. חה״ד, בספרד, פתח באתנח בכל סת״י. **חה״ד.**

הפטרת וישב

פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף
ב צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃ הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ
בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־
ג הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים
יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃
ד וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים
גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו
ה מִתָּחַת׃ וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ
אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃
ו וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין
ז זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃ וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן
ח וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃ הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק
ט תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ וְאָבַד
מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃
י וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב
יא הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס
בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃

יב שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃
יג רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד
יד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֹנֹתֵיכֶם׃ הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־
טו נוֹעָדוּ׃ הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר
טז קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח
הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא
יז יִלְכּוֹד׃ אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה
יח רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא עָשָׂה׃ כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יֱהוִה
יט דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ אַרְיֵה שָׁאָג
מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יֱהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא׃

תרגום

וְעַל אַרְבְּעָה, לָא אַשְׁבּוֹק לְהוֹן. עַל דְזַבִּינִי בְּכַסְפָּא, זַכָּאִין. וְחַשִּׁיכַיָא, בְּדִיל דְיַחְסְנוּן: ב) דְשָׁיְטִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא, רֵישׁ מִסְכֵּינַיָא. וְדִין חַשִּׁיכַיָא, מַסְטַן. וּגְבַר וַאֲבוּהִי. אָזְלִין, לְוָת עוּלֵימְתָא. בְּדִיל לְאַחָלָא, יָת שְׁמָא דְקֻדְשִׁי: ג) וְעַל שִׁיַיִן דְמִשְׁכּוֹן, מַסְחֲרִין. בִּסְטַר, כָּל אֵיגוֹרֵיהוֹן. וַחֲמַר אָנְסָא, שָׁתַן. בֵּית, טַעֲוָתְהוֹן: ד) וַאֲנָא. שֵׁיצֵיתִי יָת אֱמוֹרָאָה, מִן קֳדָמֵיהוֹן. דִּכְרוּם אַרְזִין,(נ״א אַרְזָא)רוּמֵיהּ.וְחַסִּין הוּא,כְּבַלּוּטִין. וְשֵׁיצֵיתִי אִבֵּיהּ, מִלְּעֵילָא. וְשָׁרְשׁוֹהִי, [נ״י וְשָׁרְשׁוֹהִי) מִלְּרַע: ה) וַאֲנָא. אַסֵּיקִית יָתְכוֹן, מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם. וְדַבָּרִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא, אַרְבְּעִין שְׁנִין. לְמֵירַת, יָת אֲרַעָא דֶאֱמוֹרָאָה (נ״י אֲרַע אֱמוֹרָאָה): ו) וַאֲקֵימִית מִבְּנֵיכוֹן, לִנְבִיִין. וּמֵעוּלֵימֵיכוֹן, לְמַלְפִין. הַאַף לֵית דָא, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲמַר יְיָ: ז) וְאַטְעִיתוּן יָת מַלְפֵיכוֹן, בְּחַמְרָא. וְעַל נְבִיַיָא, פַּקֵּידְתּוּן לְמֵימַר. לָא תִתְנַבּוּן, נְבוּאָה: ח) הָאֲנָא מֵיתֵי עֲלֵיכוֹן עָקָא, וּמְעִיק לְכוֹן בְּאַתְרְכוֹן. כְּמָא דְעָיְקָא עֲגַלְתָּא. דִטְעִינָא לַהּ, עָמִירָא: ט) וְיֵיבַד בֵּית עֵירוֹקֵי, מִדְקַלִּיל. וּדְתַקִּיף, לָא יְחַסֵּין חֵילֵיהּ. וּגְבָר, לָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ: י) וְאָחִיד קַשְׁתָּא, לָא יְקוּם. וּדְקַלִּיל בְּרַגְלוֹהִי, לָא יִשְׁתֵּיזֵב. וְרָכֵיב סוּסְיָא. לָא יְשֵׁיזֵיב, נַפְשֵׁיהּ: יא) וּדְתַקִּיף לִבֵּיהּ, בְּגִבָּרַיָא. עַרְטִלָאָה, דְלָא זֵין. יִעְרוֹק בְּעִדָּנָא הַהוּא, אֲמַר יְיָ: יב) קַבִּילוּ, יָת פִּתְגָמָא הָדֵין. דִגְזַר יְיָ. עֲלֵיכוֹן, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. עַל, כָּל זַרְעֲיָתָא. דְאַסֵּיקִית. מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם, לְמֵימַר: יג) לְחוֹד, בְּכוֹן אִתְרְעִיתִי, מִכֹּל, זַרְעֲיָת אַרְעָא. עַל כֵּן, אַסְעַר עֲלֵיכוֹן. יָת, כָּל חוֹבֵיכוֹן: יד) הַיְהָכוּן תְּרֵין, כַּחֲדָא. אֱלָהֵין, אִם אִזְדַּמַּנוּ: טו) הֲיִנְהוֹם אַרְיָא, בְּחוּרְשָׁא. וְצֵיד, לֵית לֵיהּ. הֲיָרִים בַּר אַרְיָוָן קָלֵיהּ, מִמַּרְבּוּעִיתֵיהּ. אֱלָהֵין, אִם אֲחַד: טז) הֲתִפּוֹל צִפְּרָא, בְּקוּלָא עַל אַרְעָא. וְצַיָּד, לֵית לַהּ. הֲיִשְׁנַר קוּלָא, מִן אַרְעָא. וּמֵיחָד, לָא יֵיחוֹד: יז) אִם יִתְקַע שׁוֹפָרָא בְּקַרְתָּא, בְּלָא זִמְנֵיהּ. וְעַמָּא דְבַהּ, לָא יְזוּעוּן. אִם תְּהֵי בִשְׁתָּא, בְּקַרְתָּא. וּמִן קֳדָם יְיָ, לָא אִתְעֲבֵידַת: יח) אֲרֵי לָא כָשְׁרִין, פִּתְגָמִין דְמִתְעַבְדִין. קֳדָם, יְיָ אֱלֹהִים. אֱלָהֵין, גְלֵי רָזֵיהּ. לְעַבְדוֹהִי, נְבִיַיָא: יט) אַרְיָא נָהֵם, מַן לָא יִדְחַל. יְיָ אֱלֹהִים, מַלֵּיל. מַן לָא יְקַבֵּל, נְבוּאָתָא: עד״י

חלק הדקדוק

ג) חבלים, הלמד רפי גם בירושלמים וכ״ד גדול. חה״ד.

א וַיִּקַץ
שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלִַם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן
בְּרִית־אֲדֹנָי וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־
עֲבָדָיו׃ אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ ב
וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי ג
וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ וַיְהִי ד
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו
אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ וַיָּמָת בֶּן־ ה
הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו׃ וַתָּקָם בְּתוֹךְ ו
הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ
בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃ וָאָקֻם בַּבֹּקֶר ז
לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה
לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת ח
לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת
וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת ט
אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ
הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ־לִי חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב י
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם יא
וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה יב
אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל־בְּנָהּ
וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־
תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ וַיַּעַן יג
הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ
הִיא אִמּוֹ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט יד
הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים
בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃ טו וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ טו
עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

תרגום

א) ואתער שלמה, והא חלמא. ואתא לירושלם. וקם, קדם ארונא דקימא דיי. ואסיק עלון. ונכיס, נכסת קודשין. ועבד משתיא, לכל עבדוהי: ב) בכין אתאה. תרתין נשין פונדקנין, למדן קדם מלכא. וקמא, קדמוהי: ג) ואמרת אתתא חדא, בבעו רבוני. אנא, ואתתא הדא. יתבן, בביתא חד. וילידית עמה, בביתא: ד) והוה ביומא תליתאה, למילדי. וילדת, אף אתתא הדא. ואנחנא כחדא. לית נוכראי עמנא, בביתא. אלהין. תרתין אנחנא, בביתא: ה) ומית. בר אתתא הדא, בליליא. דשכבת, עלוהי: ו) וקמת בגו ליליא, ונסיבת ית ברי מלותי. ואמתך, דמכא. ואשכבתיה, לותה. וית ברה מיתא, אשכיבת לותי: ז) וקמית בצפרא. לאנקא ית ברי, והא מית. ואסתכלית ביה, בצפרא. והא. לא הוה ברי, דילידית: ח) ואמרת אתתא אוחרנא, לא כן. ברי חיא, וברך מיתא. ודא אמרה, לא כן. בריך מיתא, וברי חיא. ודיינן, קדם מלכא: ט) ואמר מלכא. דא אמרא. דין ברי חיא, וברך מיתא. ודא אמרא, לא כן. בריך מיתא. וברי חיא: י) ואמר מלכא, איתיאו לי חרבא. ואיתיאו חרבא, לות מלכא: יא) ואמר מלכא. פסוקו. ית רביא חיא, לתרין. והבו פלגיה לחדא. ופלגיה לחדא: יב) ואמרת אתתא דברה חיא, למלכא. ארי אתגוללו רחמהא, על ברה. ואמרת, בבעו רבוני. הבו לה, ית ברא חיא. ומקטל, לא תקטלוניה. ודא אמרא. אף דילי, אף דילך. לא יהי, פסוקו: יג) ואתיב מלכא, ואמר. הבו לה, ית רביא חיא. ומקטל, לא תקטלוניה. היא, אמיה: יד) ושמעו כל ישראל. ית דינא, דדן מלכא. ודחילו, מן קדם מלכא. ארי חזו. ארי חכמתא מן קדם יי. במעוהי, למעבד דינא: טו) והוה, מלכא שלמה. מלכא, על כל ישראל: עד"י

הפטרת ויגש ביחזקאל סי' ל"ז ט"ו

א ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה

א) והוה פתגם נבואה מן קדם יי, עמי למימר: ב) ואת בר אדם. סב לך, לוחא חד.

חלק הדקדוק

א) ויעמד, הוו בגעיא. ב) ותעמדנה, הוו בגעיא. ט) זה בני, הבית דגש כי הוא דחיק, הה"ד. ובשני תיגאן מצאתי הבית רפויה. יד) וישמעו, הוו בגעיא.

הפטרת ויגש

בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ
ג אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו׃ וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־
ד אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ׃ וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ
אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ׃
ה דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ
יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו וְנָתַתִּי אוֹתָם
עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי׃
ו וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם׃ וְדַבֵּר
אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם
ח מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם׃ וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי
אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ
וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת
ט עוֹד׃ וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל
פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אוֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ
בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם
י לֵאלֹהִים׃ וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה
יא לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקּוֹתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ וְיָשְׁבוּ
עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ
אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־
יב עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית
שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם
יג וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃ וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם
יד וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם
כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם
לְעוֹלָם׃

וכתוב עלוהי, שבטא דיהודה. ובני ישראל, אחיהון. וסב, לוחא חד. וכתוב עלוהי. שבטא דיוסף, דהוא שבטא דאפרים. וכל בית ישראל, אחיהון: ג) וקריב יתהון. חד, לות חד. לך, ללוחא חד. ויהון לחד, בידך: ד) וכד, יימרון לך. בני עמך, למימר. הלא תחוי לנא, מא אלין לך: ה) אתנבי להון. כדנן אמר, יי אלהים. האנא מקריב. ית שבטא דיוסף, דהוא שבטא דאפרים. ושבטי ישראל, אחיהון. ואחבר יתהון עלוהי, ית שבטא דיהודה. ואעבידנון, לעמא חד. ויהון לחד, (י"נ חד) קדמי: ו) ויהון לוחיא. דתכתוב עליהון. בידך, לעיניהון: ז) ואתנבי להון. כדנן אמר, יי אלהים. האנא מקריב, ית בני ישראל. מביני עממיא, דאתגליאו לתמן. ואכניש יתהון, מסחור סחור. ואעיל יתהון, לארעהון: ח) ואעביד יתהון, לעמא חד בארעא, בטור קודשא דישראל. ומלכא חד. יהי לכלהון, למהוי מלכא. ולא יהון עוד, לתרין עממין. ולא יתפלגון עוד. לתרתין מלכון, עוד: ט) ולא יסתאבון עוד. בטעותהון, ובשקוציהון. ובכל, מרדיהון. ואפרוק יתהון. מכל מותבניהון, דחבו בהון. ואדכי יתהון, ויהון קדמי לעם. ואנא. אהוי להון, לאלה: י) ועבדי דוד, מלכא עליהון. ופרנס חד, יהי לכלהון. ובדיני יהכון. וקימי יטרון, ויעבדון יתהון: יא) ויתבון על ארעא. דיהבית, לעבדי ליעקב. דיתיבו בה, אבהתכון. ויתבון עלה. אנון. ובניהון. ובני בניהון, עד עלמא. ודוד עבדי. מלכא להון, לעלם: יב) ואגזר להון, קים שלם. קים עלם, יהי עמהון. ואבריכנון, ואסגי יתהון. ואתן ית מקדשי. ביניהון, לעלם: יג) ואשרי שכינתי, ביניהון. ואהוי להון, לאלה. ואנון, יהון קדמי לעם: יד) וידעון עממיא. ארי, אנא יי. מקדיש, ית ישראל. במהוי מקדשי. ביניהון, לעלם: עד"י

הפטרת ויחי במלכים א׳ סי׳ ב׳

א׳ וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר׃

א) וקריבו יומי דוד, לממת. ופקיד. ית שלמה

ב) חבריו קרי. חבריו קרי. ה) חבריו קרי. ח) יהיו קרי.

חלק הדקדוק

ו) אשר, האלף בגעיא. חה"ד. ז) לקח, בפשט אחד והיא מלרע, חה"ד. ובמקצת תיגאן מצאתי בתרין פשטין. ט) ובשקוציהם, בזקף גדול בלבד.

בְּרֵיהּ, לְמֵימַר: ב) אֲנָא אָזֵיל. בְּאוֹרַח, כָּל
אַרְעָא. וְתִתַּקַּף, וּתְהֵי לִגְבַר דָּחֵיל חֶטְאִין: ג)
וְתִטַּר. יָת מַטְּרַת, מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. לִמְהָךְ
בְּאוֹרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי, לְמִטַּר קְיָמוֹהִי
פִּקּוּדוֹהִי, וְדִינוֹהִי וְסָהֲדְוָתֵיהּ. כְּמָא דִּכְתִיב,
בְּאוֹרָיְתָא דְּמֹשֶׁה. בְּדִיל דְּתַצְלַח. יָת, כָּל
דְּתַעֲבֵיד. וּלְכָל אֲתַר, דְּתִתְפְּנֵי לְתַמָּן: ד) בְּדִיל
דִיקַיֵּים יְיָ, יָת פִּתְגָּמוֹהִי. דְּמַלֵּיל (נ"י דְּקַיֵּים)
עֲלַי, לְמֵימַר. אִם יִטְּרוּן בְּנָךְ, יָת אוֹרְחָתְהוֹן.
לִמְהָךְ קֳדָמַי, בִּקְשׁוֹט. בְּכָל לִבְּהוֹן, וּבְכָל
נַפְשְׁהוֹן. לְמֵימַר. לָא יִפְסוֹק לָךְ, גְּבַר. מֵעַל,
כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְּיִשְׂרָאֵל: ה) וְאַף אַתְּ יְדַעְתְּ.
יָת דַּעֲבַד לִי, יוֹאָב בַּר צְרוּיָה. דַּעֲבַד לִתְרֵין
רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דְּיִשְׂרָאֵל. לְאַבְנֵר בַּר נֵר. וְלַעֲמָשָׂא
בַּר יֶתֶר, דְּקַטֵּילִנּוּן בַּעֲרִימוּתֵיהּ. וְדַמֵּי
דְּמִתְחַשֵּׁיב דַּמְהוֹן עֲלוֹהִי, כְּדַם תְּבִירֵי
קְרָבָא. וִיתֵיב לְהוֹן, בְּכָמְנַת שְׁלָמָא. וַאֲשַׁד
דַּמְהוֹן, בְּאִסְפָּנִיקֵי דִּבְחַרְצֵיהּ. וְדָשׁ, בְּטַלָּרִיתָא
דִּבְרַגְלוֹהִי; ו) וְתַעֲבֵיד כְּחָכְמְתָךְ. וְלָא תַחֵית
סֵיבְתֵיהּ. בִּשְׁלָמָא, לִשְׁאוֹל: ז) וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי
גִלְעָדָאָה, תַּעֲבֵיד טֵיבוּ. וִיהוֹן, בְּאָכְלֵי פָתוֹרָךְ.
אֲרֵי אִנּוּן, סוֹפִיקוּ צוֹרְכִּי (נ"י צוֹרְכַּי). בְּמִעְרְקִי.
מִן קֳדָם, אַבְשָׁלוֹם אֲחוּךְ: ח) וְהָא עִמָּךְ. שִׁמְעִי
בַר גֵּרָא בַּר שֵׁיבֶט בִּנְיָמִין, מֵעַלְמַת. וְהוּא
לָטַנִי, לִיטָן מְרִירָן. בְּיוֹמָא, דַּאֲזָלִית לְמַחֲנָיִם.
וְהוּא נְחַת לְקַדָּמוּתִי, לְיַרְדְּנָא. וְקַיֵּימִית לֵיהּ
בְּמֵימְרָא דַּיְיָ, לְמֵימַר. דְּלָא אֲקַטְלִינָּךְ, בְּחַרְבָּא:
ט) וּכְעַן, לָא תְזַכֵּינֵיהּ. אֲרֵי גְּבַר חַכִּים, אַתְּ.
וְתִדַּע, יָת דְּתַעֲבֵיד לֵיהּ. וְתַחֵית יָת סֵיבְתֵיהּ.
בְּקַטְלָא, לִשְׁאוֹל: י) וּשְׁכֵיב דָּוִד, עִם אֲבָהָתוֹהִי.
וְאִתְקְבַר, בְּקִרְתָּא דְּדָוִד: יא. וְיוֹמַיָּא, דִּמְלַךְ
דָּוִד, עַל יִשְׂרָאֵל. אַרְבְּעִין, שְׁנִין. בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ,
שְׁבַע שְׁנִין. וּבִירוּשְׁלֵם מְלַךְ. תְּלָתִין וּתְלָת,
שְׁנִין: יב) וּשְׁלֹמֹה. יְתֵיב. עַל כּוּרְסֵי, מַלְכוּתָא
דְּדָוִד אֲבוּהִי. וְאִתַּקְנַת מַלְכוּתֵיהּ, לַחֲדָא: עד"י

ב אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו
מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֹתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן
תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃
ג לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־
יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם
וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃
ד וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר
עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא
בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי
מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃
ה וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃
ו וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ
ז כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ וְהִנֵּה
עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי
קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי
הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃
ח וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר
ט תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ וַיִּשְׁכַּב דָּוִד
י עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד
עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים
יא וּבִירוּשָׁלִַם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב
עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

ויש נוהגים לומר עם סיום ההפטרה:

גֹּאֲלֵנוּ ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

פָּרְקָנָא. יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ. קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל:

עַל דָּא יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח שְׁמָא רַבָּא קַדִּישָׁא. דִּילֵיהּ
חַיָּא וְקַיָּמָא. מְבָרַךְ הוּא לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:

חלק הדקדוק

ב) חקתיו מצותיו, ה"ג מצותיו בלא וו שלא כמקצת דפוסים, וכ"ה בכ"ד גדול ובכל ס"ת, וכן מוכח במוסרה דחשיב תיבות דנסיבין ומ"צ ולא קחשיב הך בהדייהו ש"מ דהיא בלא וו כגרסתינו. חה"ד. ועדותיו, מסיר עלה ה' מפקין וו בלישנא, חה"ד. ד) ובנעלו, הוו געי, חה"ד. ה) שיבתו, בקצת מס"ת מצאתי השין בגעיא. וכן בדין מטעם התביר. וכן תנייתא דלקמן, חה"ד. ז) קללני, הקוף בגעיא והשוא נע ברוב התיגאן המדוקדקות, חה"ד. ואשבע, האלף בחירק בכל ס"ת לא בסגול, חה"ד.

ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא־קדש יהיה לכם
כל־מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם: ועשיתם
עלה לריח ניחח ליהוה פר בן־בקר אחד איל אחד כבשים
בני־שנה שבעה תמימם: ומנחתם סלת בלולה בשמן
שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל: ועשרון אחד
לכבש האחד לשבעת הכבשים: ושעיר־עזים אחד חטאת לכפר
עליכם: מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה
ונסכיהם כמשפטם לריח ניחח אשה ליהוה:

הפטרה ליום א׳ של ר״ה בשמואל א׳ סי׳ א

א ויהי איש אחד מן־הרמתים צופים מהר אפרים ושמו
אלקנה בן־ירחם בן־אליהוא בן־תחו בן־צוף אפרתי:
ב ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פננה ויהי
ג לפננה ילדים ולחנה אין ילדים: ועלה האיש ההוא מעירו
מימים ימימה להשתחות ולזבח ליהוה צבאות בשלה
ד ושם שני בני־עלי חפני ופנחס כהנים ליהוה: ויהי היום
ויזבח אלקנה ונתן לפננה אשתו ולכל־בניה ובנותיה מנות:
ה ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את־חנה אהב ויהוה סגר
ו רחמה: וכעסתה צרתה גם־כעס בעבור הרעמה כי־
ז סגר יהוה בעד רחמה: וכן יעשה שנה בשנה מדי
עלתה בבית יהוה כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל:
ח ויאמר לה אלקנה אישה חנה למה תבכי ולמה לא
תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה
ט בנים: ותקם חנה אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה
י ועלי הכהן ישב על־הכסא על־מזוזת היכל יהוה: והיא
יא מרת נפש ותתפלל על־יהוה ובכה תבכה: ותדר נדר
ותאמר יהוה צבאות אם־ראה תראה | בעני אמתך
וזכרתני ולא־תשכח את־אמתך ונתתה לאמתך זרע
אנשים ונתתיו ליהוה כל־ימי חייו ומורה לא־יעלה על־
יב ראשו: והיה כי הרבתה להתפלל לפני יהוה ועלי שמר
יג את־פיה: וחנה היא מדברת על־לבה רק שפתיה נעות

תרגום

א) והוה גוברא חד. מרמתא. מתלמידי נבייא, מטורא דבית אפרים. ושמיה. אלקנה. בר ירוחם בר אליהוא. בר תוחו בר צוף, גוברא פליג חולק בקודשיא, בטורא דבית אפרים: ב) וליה, תרתין נשין. שום חדא, חנה. ושום תנייתא, פננה. והוה לפננה, בנין. ולחנה, לית בנין: ג) וסליק גוברא ההוא מקרתיה, מזמן מועד למועד. למסגד ולדבחא. קדם יי צבאות, בשילה. ותמן, תרין בני עלי. חפני, ופנחס. משמשין, קדם יי: ד) והוה, יום מועדא. ודבח אלקנה. ויהב, לפננה אתתיה. ולכל בנהא. ובנתהא, חולקין: ה) ולחנה. יהב. חולק חד, בחיר. ארי ית חנה, רחים. ומן קדם יי, אתמנע מנה ולד: ו) ומצהבא לה צרתה, אף מרגזא לה. בדיל, לאקניותה. ארי אתמנע מן קדם יי מנה, ולד: ז) וכן יעביד, שנא בשנא. בזמן מסקה, לבית מקדשא דיי. כן, מרגזא לה. ובכיא, ולא אכלא: ח) ואמר לה, אלקנה בעלה. חנה, למא את בכיא. ולמא, לא אכלת. ולמא, באיש ליך לביך. הלא רעותי, טבא ליך. מעסרא, בנין: ט) וקמת חנה. בתר. דאכלת בשילה, ובתר דשתיאו. ועלי כהנא. יתיב, על כורסיא. בסטר ספא, דהיכלא דיי: והיא, מרירא [י״ב מרירת] נפש. ומצליא קדם יי, ומבכא בכיא: יא) וקיימת קיים, ואמרת. יי צבאות. מגלא גלי קדמך, סגוף אמתך. וייעול דוכרני קדמך, ולא תרחיק ית אמתך. ותתין לאמתך בר, בגו בני אנשא. ואמסרניה דיהי משמיש קדם יי, כל יומי חיוהי. ומרות אנש, לא תהי עלוהי: יב) והוה, מדאסגיאת. לצלאה, קדם יי. ועלי מוריך לה, עד דתפסוק: יג) וחנה. היא, מצליא בלבה. לחוד, ספותהא

חלק הדקדוק

ג) מימים ימימה, בקצת תיגאן יש פסיק אחר תיבת מימים. להשתחות, ההא בגעיא. ו) וכעסתה, ההא רפה בכל ס״ת והירושלמיים. צרתה, אין דגש בצדי. הרעמה, הריש דגש לתפארת וההא דגש, (רד״ק), חה״ד. ז) ונאכל, הכף בפתח בחשובי התיגאן ובדפוסים, וכן נראה דעת המוסרה ובמקצתן הכף צירי, חה״ד. ובשלשה תיגאן חשובים שלי הכף צירי. ט) יכלה, לחוד וחטף כי הוא מקור, ואין ההא סימן נקבות, וחד ואכלה מצידי, ועיין רש״י ורד״ק ומוסרה, וההא רפי, ע״ש, חה״ד. יא) וזכרתני, התיו בפתח בכל התיגאן. יג) נעות, הנון מפיק,

הפטרת א׳ של ר״ה

וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכֹּרָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ יד
עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ׃ וַתַּעַן טו
חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנִי אִשָּׁה קְשַׁת־רוּחַ אָנֹכִי וְיַיִן וְשֵׁכָר
לֹא שָׁתִיתִי וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי יְהוָה׃ אַל־תִּתֵּן אֶת־ טז
אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת־בְּלִיָּעַל כִּי מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי דִּבַּרְתִּי
עַד־הֵנָּה׃ וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יז
יִתֵּן אֶת־שֵׁלָתֵךְ אֲשֶׁר שָׁאַלְתְּ מֵעִמּוֹ׃ וַתֹּאמֶר תִּמְצָא יח
שִׁפְחָתְךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתֵּלֶךְ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וַתֹּאכַל וּפָנֶיהָ
לֹא־הָיוּ־לָהּ עוֹד׃ וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי יְהוָה יט
וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתָם הָרָמָתָה וַיֵּדַע אֶלְקָנָה אֶת־חַנָּה
אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרֶהָ יְהוָה׃ וַיְהִי לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה כ
וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מֵיְהוָה שְׁאִלְתִּיו׃
וַיַּעַל הָאִישׁ אֶלְקָנָה וְכָל־בֵּיתוֹ לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֶת־זֶבַח הַיָּמִים כא
וְאֶת־נִדְרוֹ׃ וְחַנָּה לֹא עָלָתָה כִּי־אָמְרָה לְאִישָׁהּ עַד־יִגָּמֵל כב
הַנַּעַר וַהֲבִאֹתִיו וְנִרְאָה אֶת־פְּנֵי יְהוָה וְיָשַׁב שָׁם עַד־עוֹלָם׃
וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ עֲשִׂי הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ שְׁבִי עַד־גָּמְלֵךְ כג
אֹתוֹ אַךְ יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה וַתֵּינֶק אֶת־
בְּנָהּ עַד־גָמְלָהּ אֹתוֹ׃ וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּהּ כַּאֲשֶׁר גְּמָלַתּוּ בְּפָרִים כד
שְׁלֹשָׁה וְאֵיפָה אַחַת קֶמַח וְנֵבֶל יַיִן וַתְּבִאֵהוּ בֵית־יְהוָה
שִׁלוֹ וְהַנַּעַר נָעַר׃ וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת־הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת־הַנַּעַר אֶל־ כה
עֵלִי׃ וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי חֵי נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת כו
עִמְּכָה בָּזֶה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי כז
וַיִּתֵּן יְהוָה לִי אֶת־שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שָׁאַלְתִּי מֵעִמּוֹ׃ וְגַם אָנֹכִי כח
הִשְׁאִלְתִּהוּ לַיהוָה כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שָׁאוּל לַיהוָה
וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁם לַיהוָה׃

וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמַר עָלַץ לִבִּי בַּיהוָה רָמָה קַרְנִי כט
בַּיהוָה רָחַב פִּי עַל־אוֹיְבַי כִּי שָׂמַחְתִּי בִּישׁוּעָתֶךָ׃
אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה כִּי־אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר ל

תרגום

נײדן, וקלה, לא משתמע. וחשבה עלי, כאתא רויא: יד) ואמר לה, עלי. עד אימתי, את משתטיא. הלא תפיגין ית חמריך, מניך: טו) ואתיבת חנה ואמרת, לא רבוני. אתתא עיקת רוח, אנא. וחמר חדת ועתיק, לא שתיתי. ואמרית (י״נ ואמרית) עולבן נפשי בצלו, קדם יי: טז) לא תכלים, ית אמתך. קדם, בת רשעא. ארי מסגי אקניותי. וארגזותי, (יג״י וארגזותי) אוריכית בצלו עד כען: יז) ואתיב עלי. ואמר, איזילי לשלם. (יג״י נאלהא) ואלהא דישראל. יתן, ית בעותיך. דבעית, מן קדמוהי: יח) ואמרת. תשכח אמתך רחמין, בעינך. ואזלת אתתא לאורחה, ואכלת. ואפין בישין לא הוו לה, עוד: יט) ואקדימו בצפרא. וסגידו, קדם יי. ותבו. ואתו לביתהון, לרמתא. (נ״י לרמתא) וידע אלקנה ית חנה אתתיה. ועל דוכרנה, קדם יי: כ) והוה, לזמן משלם יומיא, עדיאת חנה, וילידת בר. וקרת ית שמיה שמואל. ארי (י״נ אמרת), מן קדם יי, שאלתיה: כא) וסליק. גוברא אלקנה, וכל אנש ביתיה. לדבחא, קדם יי. ית דיבח מועדא, (נ״י מועדיא) ולשלמא ית נדריה: כב) וחנה, לא סליקת. ארי אמרת לבעלה. עד דיתחסיל רביא, ואיתיניה. ויתחזי, קדם יי. ויתיב תמן, עד עלמא: כג) ואמר לה אלקנה בעלה, עבידי דתקין בעינכי. אוריכי, עד דתחסלין יתיה. ברם. אם (י״נ דל״ג אם) יקיים יי, ית פתגמוהי. ואוריכת אתתא, ואוניקת ית ברה. עד דחסלת, יתיה: כד) ואסיקתיה עמה, כד חסלתיה. בתורין תלתא, ומכילתא חדא דקמחא, וגרב דחמר. ואתיתיה לבית מקדשא דיי, לשילה. ורביא, הוה יניק: כה) ונכסו, ית תורא. ואיתיאו ית רביא, לות עלי: כו) ואמרת, בבעו רבוני. חיי נפשך, רבוני. אנא אתתא. דאתעתדת עמך, הכא. לצלאה, קדם יי: כז) על רביא הדין, צליתי. ויהב יי לי, ית בעותי. דבעיתי, מן קדמוהי: כח) ואף אנא. מסרתיה, דיהי משמש קדם יי. כל יומין, דהוא קיים. ישמיש, קדם יי. וסגיד תמן, קדם יי: כט) וצליאת חנה ברוח נבואה, ואמרת. כבר שמואל ברי, עתיד למהוי נביא, על ישראל. ביומוהי יתפרקו מידא דפלשתאי, ועל ידוהי, יתעבדן להון נסין וגבורן. בכין תקיף לבי, בחולקה דיהב לי יי. ואף הימן בר יואל בר ברי שמואל, דעתיד דיקום הוא, וארבעת עסר בנוהי. למהוי אמרין בשירא על ידי נבלין וכנרין, עם אחיהון ליואי, לשבחא בבית מקדשא (י״נ דיי). בכין רימת קרני, במתנתא דמני לי יי. ואף על פורענות נסא דעתיד למהוי בפלשתאי, דעתידין דייתון ית ארונא בעגלתא חדתא, ועמיה קרבן אשמא. בכן תימר כנשתא דישראל, אתפתח פומי למללא בקרבן, על בעלי דבבי. ארי חדיתי, בפורקנך: ל) על סנחריב מלכא דאתור, אתנביאת ואמרת. דעתיד דיפסק הוא וכל חילותיה על ירושלם, ונס סגי, יתעביד ביה. תמן יפלון, פגרי משרייתיה. בכן יודון כל עממיא, אומיא ולישניא. ויימרון, לית דקדיש אלא יי, ארי לית בר מנך. ועמך יימרון, לית דתקיף, אלא

חלק הדקדוק

ודגושה לסימן. יג) ויחשבה, הוו געי. יח) ופניה, תיבת ופניה במארכה לא בתביר בכל ס״ת. חה״ד. יט) וישתחוו, היוד געי. ויזכרה, הוו געי. חה״ד. כב) וישב, המארכה תחת היוד והיא מלעיל. חה״ד. כד) ותעלהו, הוו געי. כה) וישחטו, הוו געי.

לא כֵּאלֹהֵינוּ: אַל־תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְבֹהָה יֵצֵא עָתָק
מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְהוָה וְלֹא נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת:
לב קֶשֶׁת גִּבֹּרִים חַתִּים
לג וְנִכְשָׁלִים אָזְרוּ חָיִל: שְׂבֵעִים בַּלֶּחֶם נִשְׂכָּרוּ וּרְעֵבִים
חָדֵלּוּ עַד־עֲקָרָה יָלְדָה שִׁבְעָה וְרַבַּת בָּנִים אֻמְלָלָה:
לד לה יְהוָה מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל: יְהוָה מוֹרִישׁ
לו וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־מְרוֹמֵם: מֵקִים מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת
יָרִים אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיב עִם־נְדִיבִים וְכִסֵּא כָבוֹד יַנְחִלֵם
לז כִּי לַיהוָה מְצֻקֵי אֶרֶץ וַיָּשֶׁת עֲלֵיהֶם תֵּבֵל: רַגְלֵי חֲסִידָו
יִשְׁמֹר וּרְשָׁעִים בַּחֹשֶׁךְ יִדָּמּוּ כִּי־לֹא בְכֹחַ יִגְבַּר־אִישׁ:
לח יְהוָה יֵחַתּוּ מְרִיבָו עָלָו בַּשָּׁמַיִם יַרְעֵם יְהוָה יָדִין אַפְסֵי־
לט אָרֶץ וְיִתֶּן־עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ:

הפטרת יום ב' של ר"ה בירמי' סימן ל"א

א כֹּה אָמַר יְהוָה מָצָא חֵן בַּמִּדְבָּר עַם שְׂרִידֵי חָרֶב הָלוֹךְ
ב לְהַרְגִּיעוֹ יִשְׂרָאֵל: מֵרָחוֹק יְהוָה נִרְאָה לִי וְאַהֲבַת עוֹלָם
ג אֲהַבְתִּיךְ עַל־כֵּן מְשַׁכְתִּיךְ חָסֶד: עוֹד אֶבְנֵךְ וְנִבְנֵית
בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעְדִּי תֻפַּיִךְ וְיָצָאת בִּמְחוֹל מְשַׂחֲקִים:
ד עוֹד תִּטְּעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שֹׁמְרוֹן נָטְעוּ נֹטְעִים וְחִלֵּלוּ:
ה כִּי יֶשׁ־יוֹם קָרְאוּ נֹצְרִים בְּהַר אֶפְרָיִם קוּמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן
ו אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: כִּי־כֹה | אָמַר יְהוָה רָנּוּ לְיַעֲקֹב
שִׂמְחָה וְצַהֲלוּ בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם הַשְׁמִיעוּ הַלְלוּ וְאִמְרוּ הוֹשַׁע
ז יְהוָה אֶת־עַמְּךָ אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל: הִנְנִי מֵבִיא אוֹתָם
מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְקִבַּצְתִּים מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ בָּם עִוֵּר וּפִסֵּחַ הָרָה
ח וְיֹלֶדֶת יַחְדָּו קָהָל גָּדוֹל יָשׁוּבוּ הֵנָּה: בִּבְכִי יָבֹאוּ וּבְתַחֲנוּנִים
אוֹבִילֵם אוֹלִיכֵם אֶל־נַחֲלֵי מַיִם בְּדֶרֶךְ יָשָׁר לֹא יִכָּשְׁלוּ
ט בָּהּ כִּי־הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וְאֶפְרַיִם בְּכֹרִי הוּא: שִׁמְעוּ
דְבַר־יְהוָה גּוֹיִם וְהַגִּידוּ בָאִיִּים מִמֶּרְחָק וְאִמְרוּ מְזָרֵה
י יִשְׂרָאֵל יְקַבְּצֶנּוּ וּשְׁמָרוֹ כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ: כִּי־פָדָה יְהוָה אֶת־
יא יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ: וּבָאוּ וְרִנְּנוּ בִמְרוֹם־צִיּוֹן

אלהנא: לא) על נבוכדנצר מלכא דבבל, אתנביאת ואמרת. אתון כסדאי וכל עממיא דעתידין למשלט בישראל, לא תסגון למללא רברבן ברברבן. ולא יפקון גידופין, מפומכון. ארי אלהא ידע כולא, (י"נ כולא) יי. ועל כל עובדוהי, מתיח דינא. ואף לכון עתיד לשלמא, פורענות חוביכון: לב) על מלכות יון, אתנביאת ואמרת, קשתת דגיברי יונאי יתברון. ודבית חשמנאי דהוו חלשין, יתעבדן להון גבורן: לג) על בנוהי דהמן, אתנביאת ואמרת. דהוו סבעין בלחמא וגאן בעותרא, וסגיאין בממונא, אתמסכנו. תבו לאתאגרא בלחים מזון פומהון. מרדכי ואסתר דהוו חשיכין, עתרו, ואתנשיאו ית מסכינותהון. תבו למהוי, בני חורין. כן ירושלם דהות כאתא עקרא, עתידא דתתמלי, מעם גלותהא. ורומי דמליא סגי עממיא, יסופון משריתהא, תצדי ותחרוב: לד) כל אלין גבורתא דיי, דהוא שליט בעלמא, ממית ואמר לאחאה. מחית לשאול, ואף עתיד לאסקא, בחיי עלמא: לה) יי, ממסכין ומעתר. משפיל, אף מרים: לו) מקים מעפרא, מסכינא. מקלקלתא, מרים חשיכא. לאתבותהון עם צדיקיא, ברברבי עלמא. וכורסי יקרא, מחסין להון. ארי קדם יי, גלן עובדי בני אנשא. מלרע, אתקין גיהנם לרשיעיא. וצדיקיא עבדי רעותיה, שכליל להון תבל. לז) גוית עבדוהי צדיקיא, יטר מגיהנם. ורשיעיא בגיהנם, בחשוכא ידדנון. להודעא, ארי לא מן דאית ביה חילא, זכי ליום דינא; לח) יי, יתבר בעלי דבבא, דקימין לאבאשא לעמיה. עליהון מן שמיא, בקל רב (יש נ"י רם) ישקיף. יי, יעביד פורענות דין מגוג ומשרית עממין חטופין דאתן עמיה, מסיפי ארעא. ויתין תוקפא, למלכיה. ויבבי, מלכות משיחיה: עד"י

א) כדנן, אמר יי. דיהב רחמין לעמא דאפיק ממצרים, סופיק צורכיהון במדברא. כד הוו כד מערקין, מן קדם דקטלין בחרבא. דבר במימריה לאשראה בית נייחא, ישראל: ב) אמרת ירושלם, מלקדמין, יי אתגלי על אבהתנא. נביא, אימר להון. הא רחמת עלמא, רחימית יתכון. על כן, דברית יתכון בטבון: עוד אקימניך, ותתקימין. כנשתא, דישראל. עוד, תתקנין בתקונך. ותפקין, בסיעת משבחין: ד) עוד, תצבין כרמין. בטורי, שומרון. צובו שתלין, ואחילו: ה) ארי אית אריכות יומיא, וסגי טובא דעתיד למיתי לצדיקיא, דנטרו אוריתי מלקדמין. חולקהון, בארעא דישראל. דהוו מחמדין, לשני נחמתא דאתיין. אמרין, אימתי נקום, ונסק לציון. ונתחזי, קדם יי אלהנא: ו) ארי כדנן, אמר יי. שבחו דבית יעקב, בחדוא. ודוצו בריש גלי, לעיני כל עממיא. בשרו שבחו, ואימרו. פרק יי, ית עמיה. ית, שארא דישראל: ז) האנא מיתי להון בגלאי, מארע צפונא. ואכנישנון, מסיפי ארעא. דהוו בהון, עוירין וחגירין. יסגון בהון מעדין וילדן, כחדא. במשרין סגיאן, יתובון הלכא: ח) במגליהון כד הוו בכן, גלו. ובמתבהון מביני גלותהון, ברחמין סגיאין, אקריבנון. אדברינון, על פצידי מיא. באורח, תקנא. לא יתקלון, בה. ארי הוה מימרי (י"נ הויתי) לישראל, כאב (י"נ לאב). ואפרים, חביב הוא קדמי: ט) קבילו פתגמא דיי, עממיא. וחוו בנגון, מרחיק. ואימרו. מן דבדריה לישראל, יכנשניה. ויטרניה, כרעיא לעדריה: י) ארי פרק יי, ית דבית יעקב. ושיזבנון. מיד, דתקיפין מנהון: יא)

לא) ולו, קרי. לז) חסידיו, קרי. לח) מריביו, קרי. עליו, קרי.

חלק הדקדוק

לב) ידמו, הדלת בקמץ בכל ס"ת. ג) ונבנית, הוו געי. חה"ד. ו) הללו, ההא געי והשוא נע. חה"ד. ז) ארץ, בסגולא, חה"ד. ח) ובתחנונים, הוו געי. חה"ד.

ונהרו אל־טוב יהוה על־דגן ועל־תירש ועל־יצהר ועל־
בני־צאן ובקר והיתה נפשם כגן רוה ולא־יוסיפו לדאבה
יב עוד: אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו
והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם:
יג ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את־טובי ישבעו נאם־
יד יהוה: כה | אמר יהוה קול ברמה נשמע נהי בכי
תמרורים רחל מבכה על־בניה מאנה להנחם על־בניה
טו כי איננו: כה | אמר יהוה מנעי קולך מבכי ועיניך
מדמעה כי יש שכר לפעלתך נאם־יהוה ושבו מארץ
טז אויב: ויש־תקוה לאחריתך נאם־יהוה ושבו בנים
יז לגבולם: שמוע שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ואוסר
כעגל לא למד השבני ואשובה כי אתה יהוה אלהי:
יח כי־אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על־ירך
יט בשתי וגם־נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי: הבן יקיר
לי אפרים אם ילד שעשעים כי־מדי דברי בו זכר
אזכרנו עוד על־כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם־
יהוה:

הפטרת מחר חדש בשמואל א' סי' כ'

א ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד
ב מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־
נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל:
ג ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה:
ד והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר
אמר לנער הנה החצים | ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום
ה לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים
ו ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו
ז אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר
דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על־הלחם לאכול:
ח וישב המלך על־מושבו כפעם | בפעם אל־מושב הקיר
ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד:
ט ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה
י הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: ויהי ממחרת

ויתון וישבחון, בטור בית מקדשא דיתבני בציון. ויתפנקון, בטובא דיהב להון יי. בעבורא, בחמרא ובמשחא. ובבני ען, ותורין. ותהי נפשהון מליא תפנוקין, כגנת שקיא דמרויא. ולא ייספון לצפא, עוד: יב) בכן יחדין כנשתא דישראל, כד בחנגין. ועולימין וסבין, כחדא. ואהפוך אבלהון לביע, ואנחימנון. ואסדינון מדוונהון: יג) ואסבע. נפש כהניא, תפנוקין. ועמי בית ישראל, ית טובי דיהבית להון יסבעון, אמר יי: יד) כדנן, אמר יי. קלא ברום עלמא אשתמע, בית ישראל דבכן ומתאנחין, בתר ירמיה נביא. כד שלח יתיה נבוזראדן רב קטוליא, מרמתא. אליא, ודבכן במרר. ירושלם, בכיא על בנהא. מסרבא. להתנחמא על בנהא, ארי גלו: טו) כדנן, אמר יי. מנעי קליך, מלמבכי. ועינך, מלשגרא דמעין. ארי אית אגר לעובדי אבהתך צדיקיא, אמר יי. ויתובון, מארע בעלי דבביהון: טז) ואית סבור לסופיך, אמר יי. ויתובון בניא, לתחומהון: יז) שמיע, וגלי קדמי. בית ישראל דבכן ומתאנחין, על דאטלטלו. אמרין, איתיתא עלנא יסורין, ולא אליפנא. (י"נ אוליפנא) כעיגל, לא מילף. כדו אתיבנא לפלחנך, ונתוב. ארי את, יי אלהנא: יח) ארי כד אנחנא תיבין לאוריתא, מתרחם עלנא. וכדו דאתגלי לנא, טפחנא על ירכנא. בהיתנא, ואף אתכנענא. ארי קבילנא חסודי חובנא, דמלקדמין: יט) הכבר חביב קדמי, ישראל, הלא רבי רחים, הוא. ארי בזמן דמשני פתגמי אוריתי על לביה, למעבדהון. מדכר דכירנא לאיטבא ליה, עוד. על כן. אתגוללו רחמי, עליהון. רחמא ארחים עליהון, אמר יי: עד"י

א) ואמר ליה יהונתן, מחר ירחא. ותתבעי. ארי יהי מרנח, בית אסחרותך: ב) וכתלתות ירחא, תתבעי לחדא. ותהך לאתרא. דאטמרתא תמן, ביומא דחולא. ותתיב בסטר, אבן אתא: ג) ואנא. תלתא גרין, בקשת שדי. למימחי לי, לפלגליסא: ד) והא, אשלח ית עולימא. איזיל, איתא ית גריא. אם מימר אימר, לעולימא. הא גירא, מנך ולכא. סבהי ואיתא. ארי שלם לך. ולית מדעם ביש, קיים הוא יי: ה) ואם כדין אימר, לעולימא. הא גירא, מנך ולהלאה. (י"נ ולהלא) איזיל. ארי שיזבך, יי: ו) ופתגמא. דמלילנא, אנא ואת. הא מימרא דיי, סהיד. בינא ובינך, עד עלמא: ז) ואטמר דוד, בחקלא. והוה ירחא. ואסחר מלכא. על לחמא, למיכל: ח) ואסחר מלכא. על שיוייה. כזמן בזמן. על שיויא, דמתוקן ליה, בסטר כותלא. וקם יהונתן. ואסחר אבנר, מסטרא דשאול. והוה אתרא דדוד, מרנח: ט) ולא מליל שאול. מדעם, ביומא ההוא. ארי אמר, דלמא ערוע הוה ליה, ולא דכי הוא. או דלמא לאורח אזל, ואנחנא, לא זמניה

חלק הדקדוק

יא) בקצת תיגאן תיבת בני בטפחה. ותיבת צאן בשופר. יט) ארחמנו, האלף בגעיא. חה"ד. א) ונפקדת, בכל התיגאן הקוף בזקף גדול, חה"ד. ב) המעשה, ההא בגעיא. ג) ארה, חסר ו. ה) שלחך, השין בגעיא. חה"ד. ז) על הלחם, כתיב על וקרי אל. ח) כפעם בפעם, בקצת תיגאן אין פסיק. י) ממחרת, המם געי.

הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן
בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃
יא וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית
יב לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא
צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא
וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃
יג וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת
הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת
יד עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה
לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי
טו בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו
טז לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו
לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־
יז דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל
בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ
יח אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד
יט וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים
אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃
כ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא
יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃
כא וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט
כב נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע
כג מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן
אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃
כד הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ
כה עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי
וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

[נ״י זַמְנָהִי]:י) וַהֲוָה. בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי, דְהוּא עִבּוּר יַרְחָא תִּנְיָנָא. וַהֲוָה. אַתְרָא דְדָוִד, מַרְוַח. וַאֲמַר שָׁאוּל, לִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ. מַדֵּין. לָא אֲתָא בַּר יִשַׁי. אַף תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין, לְלַחְמָא: יא) וַאֲתֵיב יְהוֹנָתָן, יָת שָׁאוּל. אִשְׁתְּאָלָא אִשְׁתְּאֵיל דָּוִד. מִנַּי, לְמֵיזַל עַד בֵּית לָחֶם: יב) וַאֲמַר. שַׁלְּחַנִי כְעַן. אֲרֵי שֵׁירוּ נִכְסַת קוּדְשַׁיָא לְכָל זַרְעִיתָא לַנָא, בְּקַרְתָא. וְהוּא פַּקֵּיד לִי, אֲחִי. וּכְעַן. אִם אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין, בְּעֵינָךְ. אִשְׁתֵּיזֵב כְּעַן, וְאַחֲזֵי יָת אֲחַי. עַל כֵּן לָא עָל. לְפָתוֹרָא, דְמַלְכָּא: יג) וּתְקֵיף רוּגְזָא דְשָׁאוּל, בִּיהוֹנָתָן. וַאֲמַר לֵיהּ. בַּר סָרְבָנִיתָא, דְמַרְדוּתַהּ קַשְׁיָא. הֲלָא יְדַעְנָא. אֲרֵי רָעֵי אַתְּ, בְּבַר יִשַׁי. לְבַהֲתָתָךְ. וּלְבַהֲתַת, קְלָן אִמָּךְ: יד) אֲרֵי כָל יוֹמַיָא. דְבַר יִשַׁי, קַיָּים עַל אַרְעָא. לָא תִתַּקַן, אַתְּ וּמַלְכוּתָךְ. וּכְעַן. שְׁלַח וְאַיְתֵינֵיהּ, לְוָתִי. אֲרֵי גְבַר חַיָּיב קְטוֹל, הוּא: טו) וַאֲתֵיב יְהוֹנָתָן. יָת שָׁאוּל אֲבוּהִי, וַאֲמַר לֵיהּ. לְמָא יִתְקְטִיל, מָא עֲבַד: טז) וַאֲרֵים שָׁאוּל יָת מוֹרָנִיתָא. עֲלוֹהִי, לְמִמְחֲהִי. וִידַע יְהוֹנָתָן. אֲרֵי גְמִירָא הִיא. מִן אֲבוּהִי, לְמִקְטַל יָת דָּוִד: יז) וְקָם יְהוֹנָתָן. מִן פָּתוֹרָא, בִּתְקוֹף רְגַז. וְלָא אֲכַל. בְּיוֹם עִיבּוּר יַרְחָא תִּנְיָנָא לַחְמָא. אֲרֵי אִתְנְסֵיס, עַל דָּוִד. אֲרֵי אַכְלְמֵיהּ, אֲבוּהִי: יח) וַהֲוָה בְּצַפְרָא. וּנְפַק יְהוֹנָתָן. לְחַקְלָא, לִזְמְנָא דַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד. וְעוּלֵים זְעֵיר, עִמֵּיהּ: יט) וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ. רְהוֹט. אֵיתָא כְעַן, יָת גִּרַיָא. דַאֲנָא, שָׁדֵי. עוּלֵימָא רְהַט. וְהוּא שְׁדָא גִּירָא, לְאַעְבָּרוּתֵיהּ: כ) וַאֲזַל עוּלֵימָא, עַד אֲתַר גִּירָא. דִשְׁדָא, יְהוֹנָתָן. וּקְרָא יְהוֹנָתָן. בָּתַר עוּלֵימָא, וַאֲמַר. הֲלָא גִירָא, מִנָּךְ וּלְהַלְאָה [ינ״י וּלְהַלָּא]: כא) וּקְרָא יְהוֹנָתָן, בָּתַר עוּלֵימָא. אוֹחִי בִּפְרִיעַ, לָא תִתְעַכַּב. [ינ״י תְּעַכֵּיב] וְלַקֵּיט. עוּלֵימָא דִיהוֹנָתָן, יָת גִּרַיָא. וַאֲתָא, לְוָת רִבּוֹנֵיהּ: כב) וְעוּלֵימָא, לָא יְדַע מִדָּעַם. בְּרַם יְהוֹנָתָן, וְדָוִד. יָדְעִין, יָת פִּתְגָמָא: כג) וִיהַב יְהוֹנָתָן, יָת זֵינֵיהּ. לְעוּלֵימָא, דִילֵיהּ. וַאֲמַר לֵיהּ. אִיזֵיל, אוֹבְלֵהִי לְקַרְתָא: כד) עוּלֵימָא, אֲתָא. וְדָוִד. קָם מִסְטַר אֶבֶן אָתָא, דִלְקֳבֵיל דָרוֹמָא. וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי, עַל אַרְעָא. וּסְגֵיד, תְּלָת זִמְנִין. נַשִּׁיקוּ, גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ. וּבְכוֹ, גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ. עַד דְדָוִד, אַסְגֵּי: כה) וַאֲמַר יְהוֹנָתָן. לְדָוִד, אִיזֵיל לִשְׁלָם. דְקַיֵּימְנָא תַּרְוַנָא, אֲנַחְנָא. בִּשְׁמָא דַיְיָ, לְמֵימַר. מֵימְרָא דַיְיָ. יְהֵי סָהִיד, בֵּינָנָא וּבֵינָךְ. וּבֵין בְּנַי. וּבֵין בְּנָךְ, עַד עָלְמָא: עד״י

כא) החצים קרי.

חלק הדקדוק

י) בין דוד לויאמר פסקא באמצע פסוק. יד) שלח וקח, בקצת תיגאן תיבת שלח בטרס לא באזלא, וברובן באזלא ועיקר, חה״ד. כד) וישקו, הוו בגעיא. חה״ד.

וביום השבת שני־כבשים בני־שנה תמימם ושני עשרנים
סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על־עלת
התמיד ונסכה: פ
ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני־בקר שנים ואיל
אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם: ושלשה עשרנים סלת
מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה
בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן
לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה: ונסכיהם חצי ההין
יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת
חדש בחדשו לחדשי השנה. ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה
על־עלת התמיד יעשה ונסכו:

הפטרת שבת וראש חדש

בישעיה סי' ס"ו

א כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה
ב בית אשר תבנו־לי ואי־זה מקום מנוחתי: ואת־כל־אלה
ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־זה אביט אל־
ג עני ונכה־רוח וחרד על־דברי: שוחט השור מכה־איש
זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר
ד לבנה מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם
נפשם חפצה: גם־אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא
להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע
ה בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרו: שמעו דבר־יהוה
החרדים אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען
ו שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול
שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו:
ז בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה
ח זכר: מי־שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום
אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־חלה גם־ילדה ציון את־
ט בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני
י המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את־ירושלם

תרגום

א) כדנן אמר יי. שמיא כורסי יקרי. וארעא כיבש קדמי. אידין ביתא, דתבנון קדמי. ואידין הוא אתר, בית אשריות שכינתי: ב) וית כל אלין, גבורתי עבדת. הלא הואה כל אלין, אמר יי. ובדין רעוא קדמי, לאסתכלא ביה. בדענותן, ומכיך רוח. ומשתני, לקביל פתגמי (י"נ פלחני): ג) נכיס תור, כקטיל גבר. דבח אמר, כנקיף כלב. מסיק קרבן, דם חזירא. קרבן מתנתהון, מתנת אונס. אף אנון, אתרעיאו, באורחתהון. ובשקוציהון נפשהון אתרעיאת: ד) אף אנא, אצבי בתברהון. ומא דיציפו, לא ישתיזבון. חלף דשלחית נביי, ולא תבו. אתנביאו, ולא קבילו. ועבדו דביש, קדמי. ובדלא צבינא, אתרעיאו: ה) קבילו, פתגמא דיי. צדיקיא דמשתנן, לקביל פתגמי רעותיה. אמרין אחיכון סנאיכון, מרחקיכון. בדיל שמי, יסגי יקרא דיי. ונחזי בחדותכון, ואנון יבהתון: ו) קל אתרגושא, מקרתא ירושלם. קלא, מהיכלא. קל מימרא דיי. דמשלם גמלא, לבעלי דבבוהי: ז) עד לא מיתי עקא לה, תתפריק. עד לא מיתי לה, זיע. כחבלין על ילדא, יתגלי מלכה: ח) מן שמע כהדא. מן חזא כאלין. האפשר דתתעביד ארעא, ביומא חד. אם יתברי עמה, זמן חדא. ארי עתידא דתתנחם ציון, ותתמלי, מעם גלותהא: ט) אנא אלהא ברית עלמא מבראשית, אמר יי. אנא ברית כל אנשא. אנא בדרית יתהון, לביני עממיא. אף אנא עתיד לכנשא גלותיך, אמר אלהיך: י) חדו בירושלם. ובועו בה, כל רחמהא. דוצו עמה,

חלק הדקדוק

* ר"ח שחל להיות בשבת מנהג כל העולם להתחיל להפטיר מן וביום השבת, וכן כתבו כל הגאונים, וכ"ה מנהגינו מעולם, ואין לשנות

ד) בתעלוליהם, חסר ו ברוב התיגאן. ז) חבל, החית בצירי, וכ"ה במוסר' רבתא אות הקוף ערך קמץ, הה"ד. ח) יולד, הלמד בסגול בכל התיגאן

וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים
יא עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ
יב וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי
נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם
יג עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ
יד תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם
וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה
טו אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא
וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־
טז אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ
יז חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר
אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו
יח יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה
לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃
יט וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם
תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים
אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ
כ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀
מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים
וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ
כא בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־
כב מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם
הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי
כג נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ
וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר
כד יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם
לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

דְּיָיָ. כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַבְּלִין, עֲלַהּ: יא) בְּדִיל דְּתִתְפַּנְּקוּן, וְתִשְׂבְּעוּן. מִבִּזַּת, תַּנְחוּמְהָא. בְּדִיל דְּתִשְׁתּוּן. וְתִתְרָווּן, מֶחֱמַר [נ״י מֶחֱמַד] יְקָרַהּ: יב) אֲרֵי כִדְנָן, אֲמַר יְיָ. הָאֲנָא מֵיתֵי לַהּ. כְּשֶׁפַע נְהַר פְּרָת, שְׁלָם. וּכְנַחַל מְגַבַּר. יְקָר עַמְמַיָּא, וְתִתְפַּנְּקוּן. עַל גְּסָסִין, תִּתְנַטְלוּן. וְעַל רְכוּבִין, תִּתְרַבּוּן: יג) כִּגְבַר. דְּאִמֵּיהּ, מְנַחֲמָא לֵיהּ. כֵּן מֵימְרִי, יְנַחֵים יָתְכוֹן. וּבִירוּשְׁלֵם, תִּתְנַחֲמוּן: יד) וְתִחְזוּן, וְיִחְדֵּי לִבְּכוֹן. וְגוּוְיָתְכוֹן, כְּדִתְאִין יַזְהֲרוּן. וְתִתְגְּלֵי גְּבוּרְתָא דַּייָ, לְאֵיטָבָא לְעַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא וְיֵיתֵי לְוָט, לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי: טו) אֲרֵי הָא יְיָ, בְּאִישָּׁתָא מִתְגְּלֵי. וּכְעַלְעוֹלִין, רְתִכוֹהִי. לַאֲתָבָא בִּתְקוֹף, רוּגְזֵיהּ. וּמַזּוֹפִיתֵיהּ, כְּשַׁלְהוֹבִית אִישָּׁתָא: טז) אֲרֵי בְּאִישָּׁתָא, עֲתִיד יְיָ לְמֵדָן. וּבְחַרְבֵּיהּ, יָת כָּל בִּסְרָא. וְסַגִּיאִין קְטִילַיָּא, קֳדָם יְיָ: יז) דְּמִזְדַּמְּנִין וּדְמִדַּכַּן, לְגִנֵּיאַף טָעֲוָתָא. סִיעָא, בָּתַר סִיעָא. אָכְלִין, בְּשַׂר חֲזִירָא. וְשִׁקְצָא וְעַכְבְּרָא. כַּחֲדָא יְסוּפוּן, אֲמַר יְיָ: יח) וּקְדָמַי, גְּלַן. עוֹבָדֵיהוֹן, וְעַשְׁתּוֹנֵיהוֹן. עֲתִידְנָא. לְכַנָּשָׁא יָת כָּל עַמְמַיָּא, אוּמַּיָּא וְלִישָּׁנַיָּא. וְיֵיתוֹן, וְיִחְזוֹן יָת יְקָרִי. יט) וַאֲשַׁוֵּי בְּהוֹן, אָתָא. וַאֲשַׁלַּח מִנְּהוֹן, מְשֵׁיזְבִין לְבֵינֵי עַמְמַיָּא. לִמְדִינַת יַמָּא, פּוּלָאֵי וְלוּדָאֵי. דְּמָתְחִין (נ״י דְּנָגְדִין וּמָחַן בְּקַשְׁתָּא, לִמְדִינַת תּוּבַל וְיָוָן. נַגְוָותָא, רַחִיקַיָּא. דְּלָא שְׁמַעוּ יָת שֵׁימַע גְּבוּרְתִּי, וְלָא חֲזוֹ יָת יְקָרִי. וִיחַוּוֹן יָת יְקָרִי, בְּעַמְמַיָּא: כ) וְיַיְתוֹן יָת כָּל אֲחֵיכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא, קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ. בְּסוּסָוָן. וּבִרְתִכִּין. וּבְרַחֲילָוָן וּבְכוּדְנָוָן, וּבְתֻשְׁבְּחָן. עַל טוּרָא דְּקוּדְשִׁי. יְרוּשְׁלֵם, אֲמַר יְיָ. כְּמָא דְּיַיְתוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת קוּרְבָּנָא (י״ג מִנְחָתָא). בְּמָן דְּכֵי, לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ: כא) וְאַף מִנְּהוֹן אֲקָרֵיב. לְמֶהֱוֵי כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי, אֲמַר יְיָ: כב) אֲרֵי כְּמָא דִּשְׁמַיָּא חֲדַתִּין. וְאַרְעָא חֲדַתָּא. דַּאֲנָא עָבֵיד. קַיְמִין קֳדָמַי, אֲמַר יְיָ. כֵּן. יִתְקַיְּמִים זַרְעֲכוֹן, וְשׁוּמְכוֹן: כג) וִיהֵי. כִּזְמַן יְרַח, בִּירַח. וְכִזְמַן שַׁבָּא, בְּשַׁבָּא. יֵיתוֹן כָּל בְּנֵי בִסְרָא. לְמִסְגַּד קֳדָמַי, אֲמַר יְיָ: כד) וְיִפְּקוּן וְיִחְזוּן. בְּפִגְרֵי, גּוּבְרַיָּא חַיָּבַיָּא. דִּמְרַדוּ בְּמֵימְרִי. אֲרֵי נִשְׁמָתְהוֹן, לָא יְמוּתוּן. וְאִישָּׁתְהוֹן לָא תִטְפֵּי. וִיהוֹן מִתְדָּנִין (נ״י מְדְדָנִין רַשִׁיעַיָּא בְּגֵיהִנָּם, עַד דְּיֵימְרוּן עֲלֵיהוֹן צַדִּיקַיָּא, מִסַּת חֲזֵינָא: עד״י

יז) אחת קרי.

חלק הדקדוק

י) המתאבלים. המם בגעיא. יא) מזיז כבודה, התרגום בנוס׳ קדמוניות מדוקדקות „מחמר״ בריש, דומה למ״ש חז״ל חמר בשר, ודוק והוא מבואר, דה״ד, וכן היתה הנוס׳ בהפטרה „אלחמרא״ של ביהכ״נ אלשיך׳ ובידי הפטרות עתיקות שהנוס׳ „מחמד״ בדלת. יד) ושש, בקמץ רחב. חה״ד. טו) בחמה, התרגום „בתקוף״ כן היא הנוס׳ האמתית וכך פירשו המפרשים. הר״ח כסאר. טז) חללי, החי״ת געי והשוא נע, חה״ד. יז) המתקדשים, המם געי. והמטהרים, המם געי. יח) ובאו וראו כ״ה בכל התיגאן, ובחה״ד כתב ובאו במארכה, וראו, טפחא בכל ס״ת. יט) מהם פלטים, בקצת תיגאן אין פסיק אחר תיבת מהם. כ) בקצת תיגאן אין פסיק אחר תיבת אחיכם ואחר תיבת הגוים. כג) להשתחות, ההא בגעיא. כד) ויצאו, בשופר הולך. וכתב בחה״ד, ארבעה ספרים אין מסיימים אלא מלעיל וסימניך יתק״ק ישעיה, תרי עשר, קהלת קינות. ועיין בסדור שלי הנקרא עץ חיים בס׳ תשעה באב מה שכתבתי שם. עכ״ל. ובכל התיגאן לא נמצא שצריך לחזור על פסוק והיה מדי

הפטרת שבת א׳ של חנוכה

זכריה סי׳ ב׳ ג׳ ד׳

א רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃
ב וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם
וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃
ג וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר
ד עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃ הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר
מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃
ה וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה
ו וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן
יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם
ז הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים
ח צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים
לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו
ט רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ וָאֹמַר
יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־
י רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ וַיָּעַד מַלְאַךְ
יא יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי
תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי
וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים
יב הָאֵלֶּה׃ שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ
הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־
יג עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ
עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה
יד צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם
הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת
גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃
טו וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃
טז וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וַיֹּאמֶר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת
זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה

תרגום

א) בּוּעִי וְחַדַא, כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן. אֲרֵי הָאֲנָא מִתְגְּלֵי. וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגַוִּיךְ, אֲמַר יְיָ: ב) וְיִתּוֹסְפוּן עַמְמִין סַגִּיאִין עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ, בְּעִדָּנָא הַהוּא. וִיהוֹן קֳדָמַי, לְעַם. וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי, בְּגַוִּיךְ. וְתִדְּעִין. אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת, שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה לִיךְ: ג) וְיַחְסֵין יְיָ לְדְבֵית יְהוּדָה, חוּלָקְהוֹן. עַל, אַרְעָא דְקוּדְשָׁא. וְיִתְרְעֵי עוֹד, בִּירוּשְׁלֵם: ד) סָפוּ כָּל רַשִׁיעַיָּא, מִן קֳדָם יְיָ. אֲרֵי אִתְגְּלֵי, מִמְּדוֹר קוּדְשֵׁיהּ: ה) וְאַחְזְיַנִי. יָת יְהוֹשֻׁעַ כָּהֲנָא, רַבָּא. קָאֵים. קֳדָם, מַלְאֲכָא דַּיְיָ. וְחַטָּא. קָאֵים עַל יַמִּינֵיהּ, לְאַשְׂטָנָא לֵיהּ: ו) וַאֲמַר יְיָ, לְחַטָּא. יִגְעַר יְיָ בָּךְ, חַטָּא. וְיִגְעַר יְיָ, בָּךְ. דְּאִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ, בִּירוּשְׁלֵם. הֲלָא דֵין אוּד, מְשֵׁיזֵיב [ינ״י מְשֵׁיזָב] מִיְּקוֹדָא: ז) וִיהוֹשֻׁעַ. הֲוָה לֵיהּ בְּנִין, דְּנְסִיבָן לְהוֹן נְשִׁין, דְּלָא כָשְׁרָן לִכְהוּנְּתָא. וְקָאֵים קֳדָם מַלְאֲכָא: ח) וַאֲתֵיב וַאֲמַר. לְדִמְשַׁמְּשִׁין קֳדָמוֹהִי, לְמֵימַר. אֵימַרוּ לֵיהּ, וְיַפֵּיק נְשִׁין דְּלָא כָשְׁרָן לִכְהוּנְּתָא, מִבֵּיתֵיהּ. וַאֲמַר לֵיהּ. חֲזִי דְּאַעְדֵּיתִי מִנָּךְ, חוֹבָךְ. וְאַלְבֵּישִׁית יָתָךְ, זָכְוָן: ט) וַאֲמַרִית. שַׁוּוֹ. מַצְנֶפְתָּא דַּכְיָא, עַל רֵישֵׁיהּ. וְשַׁוִּיאוּ מַצְנֶפְתָּא דַּכְיָא, עַל רֵישֵׁיהּ. וְאַסְבוּהִי, אִתְּתָא דִּכְשָׁרָא לִכְהוּנְּתָא. וּמַלְאֲכָא דַּיְיָ, קָאֵים: י) וְאַסְהֵיד, מַלְאֲכָא דַּיְיָ. בִּיהוֹשֻׁעַ, לְמֵימַר: יא) כִּדְנָן אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת. אִם בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמַי תְּהָךְ, וְאִם יָת מַטְּרַת מֵימְרִי תִּטַּר. וְאַף אַתְּ, תְּדִין לְדִמְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשִׁי. וְאַף, תִּטַּר יָת עֲזָרָתִי. וּבְאַחָיוּת מֵיתַיָּא, אֲחֵינָךְ. וְאֶתֵּין לָךְ, רַגְלִין מְהַלְּכָן. בֵּין סְרָפַיָּא, הָאִלֵּין: יב) שְׁמַע כְּעַן. יְהוֹשֻׁעַ, כָּהֲנָא רַבָּא. אַתְּ וְחַבְרָךְ, דְּיָתְבִין קֳדָמָךְ. אֲרֵי גּוּבְרִין כָּשְׁרִין לְמֶעְבַּד לְהוֹן נִסָּא, אִנּוּן. אֲרֵי הָאֲנָא מֵיתֵי. יָת עַבְדִּי מְשִׁיחָא, וְיִתְגְּלֵי: יג) אֲרֵי הָא אַבְנָא. דִּיהָבִית, קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ. עַל אַבְנָא חֲדָא, שִׁבְעָא חָזְיָן לַהּ. הָאֲנָא, גָּלֵי חָזְיָתַהּ. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת. וְאַעְדֵּי. יָת חוֹב אַרְעָא הַהִיא, בְּיוֹמָא חַד: יד) בְּעִדָּנָא הַהוּא. אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת. תְּצָרְעוּן, גְּבַר לְחַבְרֵיהּ. לִתְחוֹת פֵּירֵי גוּפְנוֹהִי, וְלִתְחוֹת, פֵּירֵי תֵּינוֹהִי: טו) וְתָב. מַלְאֲכָא, דִּי מְמַלֵּיל (ינ״י דְּמַלֵּיל) עִמִּי. וְאַעֲרַנִי. כְּגוּבְרָא, דְּמִתְּעַר מִשִּׁנְתֵּיהּ: טז) וַאֲמַר לִי. מָא אַתְּ חָזֵי. וַאֲמַרִית. חֲזֵיתִי וְהָא מְנָרְתָּא דְּדַהֲבָא כּוּלַּהּ, וְגוּלְתַּהּ עַל רֵישַׁהּ. וְשִׁבְעָא בּוֹצִינַהָא, דַּעֲלַהּ. שִׁבְעָא וְשִׁבְעָא, דְּמָרִיקִין מִנְּהוֹן

טו) ואמר קרי.

חלק הדקדוק

חדש. ב) ושכנתי. בטפחא, ובית בתוכן דגושה. כ״ה בקצת תיגאן, ה) את יהושע, בפשטא אחת גם בירושלמיים. חה״ד. יא) שמע. השין געי, חה״ד. יהושע, בפשטא אחת. חה״ד. אתה ורעיך, תיבת אתה בטעם פשטא לא מהופך. חה״ד. יג) תקראו איש לרעהו, ה״ג בכל ס״ת, ול״ג אל, גם בירושלמיים כן.

הפטרת שבת א׳ של חנוכה

יז וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ: וּשְׁנַיִם זֵיתִים
יח עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ: וָאַעַן וָאֹמַר
יט אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי: וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ
הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר
כ לֹא אֲדֹנִי: וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־
זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר
כא יְהוָה צְבָאוֹת: מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר
וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן ׀ חֵן לָהּ:
כב כג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ הַבַּיִת הַזֶּה
וְיָדָיו תְּבַצַּעְנָה וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם:

הפטרת שבת ב׳ של חנוכה

מלכים א׳ סי׳ ז׳

א וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת
וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
ב הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה: עַמֻּדִים
שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם
וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר
ג עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים: וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי
הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־
ד שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים: וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת
ה עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת: וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד
ו וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם: וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־
הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֹהֶל אֲשֶׁר עָשָׂה
ז חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט: בְּכִכַּר
הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין
ח צָרְתָן: וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא
ט נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת: וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים
אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו
י לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב: וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול
לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב:
יא וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב
סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים
לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב:

תרגום

משחא. לבוציניא, דעל רישה: יז) ותרין זיתין דעלה. חד, מימי[נ"י מימין] גולתא. וחד, על שמאלה: יח) ואתיבית, ואמרית. למלאכא. די ממליל [נ"י דממליל] עמי, למימר. מא אלין, רבוני: יט) ואתיב. מלאכא. די ממליל [נ"י דממליל] עמי, ואמר לי. הלא ידעתא, מא אנון אלין. ואמרית, לא רבוני: כ) ואתיב. ואמר לי, למימר. דין, פתגמא דיי. עם זרובבל, למימר. לא בחיל, ולא בגבורא. אלהין במימרי. אמר, יי צבאות: כא) מא את חשיבא, מלכותא טפשתא. קדם זרובבל, הלא כמישרא. ויגלי ית משיחיה, דאמיר שמיה מלקדמין. וישלוט, בכל מלכוותא: כב) והוה פתגם נבואה מן קדם יי, עמי למימר: כג) ידי זרובבל. שריאה. למבני ביתא הדין, וידוהי תשכללניה. ותדעון. ארי יי צבאות, שלחני לאתנבאה לכון: עד"י

א) ועבד חירום. ית כיוריא. וית מגרופיתא, וית מזרקיא. ושיצי חירם. למעבד, ית כל עבידתא. דעבד. למלכא שלמה, בית מקדשא דיי: ב) עמודיא תרין. ואגני קרנתון. דעל ריש עמודיא, תרתין. וסריגתא תרתין. לכסאה ית תרתין, אגני קרנתון. דעל, ריש עמודיא: ג) וית רמוניא. ארבע מאה, לתרתין סריגתא. תרין סדרין דרמונין, לסריגתא חדא. לכסאה. ית תרתין, אגני קרנתון. דעל, אפי עמודיא: ד) וית בסיסיא, עשר. וית כיוריא עשרא, על בסיסיא: ה) וית ימא, חד. וית תורי תרי עשר, תחות ימא: ו) וית דודיא וית מגרופיתא, וית מזרקיא. וית, כל מניא האלין. כעובד מני משכנא, דעבד משה, כן עבד חירם. למלכא שלמה, בית מקדשא דיי. נחש, טב: ז) במישר ירדנא, אתיכנון מלכא. בעובי, גרגישתא. בין סכות, ובין צרתן: ח) ואצנע שלמה, ית כל מניא. מסגי, לחדא לחדא. לית סוף, למתקל נחשא: ט) ועבד שלמה. ית כל מניא. דבית, מקדשא דיי. ית, מדבחא דדהבא. וית פתורא. דעלוהי לחים אפיא, דהבא: י) וית מנרתא. חמיש מימינא. וחמיש משמאלא. וקדם בית כפורי, דהבא טבא. ושושניא ובוציניא. וציבתיא, דהבא: יא) וקוליא. ומזמריא ומזרקיא: ובזכיא ומחתיתא, דהבא טבא. ומגלסיא. לדשי ביתא גואה, לקדש קודשיא. לדשי ביתא. להיכלא, דהבא: עד"י

ו) האלה קרי.

חלק הדקדוק

כ) חן חן, אין ביניהן פסיק ברוב התיגאן. א) הכיורות, הטעם על הכף. ב) צרתן, בכל התיגאן אין בצדי געיא והשוא נח וכ״ה בירושלמיים, והתיו רפי, ועיניך לנכח יביטו אות ומופת בנקוד התרגום שבתיגאן שכן הוא. הה״ד. ובמקצת תיגאן התיו דגש.